ספר

עין יעקב

מאסף

לכל האגדות והמדרשים המפוזרים בש"ס תלמוד בבלי, ואגדות מתלמוד ירושלמי

עם פירוש רש"י, ותוספות, וחדושי הרמב"ן, הרשב"א, הריטב"א, והר"ן, וחדושי הכותב (מאת הרב המאסף), כל אלה יחנו על האגדות מש"ס בבלי. ועל אגדות ירושלמי באור הרב הכותב.

את כל אלה אסף וחיבר יחד, איש צדיק תמים הגאון החכם הכולל

מרנא **יעקב בר שלמה ן' חביב** זצ"ל

ועליהם נוספו

א) **חדושי אגדות** להרב הגאון האמתי נר ישראל מרנא **שמואל אליעזר** ב"ר **יהודה הלוי אידלש** ז"ל (מהרש"א). ב) **מאור עינים** [הריא"ף], חדושי הרב המוסמך הגאון מוהר"ר **יאשיהו** ב"ר **יוסף פינטו** ז"ל. ג) **בית יהודה** כולל **הוספות אגדות** שהשמיטן הרב המחבר ז"ל, אספן והוסיפן הרב הכולל מוהר"ר יהודה אריה די מודינא ז"ל רב בוויניציא, ועל כל מאמר מהאגדות שנוסף נלוו חדושי הרב ז"ל, ויזכיר אותם בשם **אמר הבונה**. ד) **חדושים** מהגאון הגדול כו' מוהר"ר **יונה תאומים** ז"ל (בעהמ"ס קיקיון דיונה). ה) **קהלת שלמה**, חדושים מאת הדיין המצוין הרב **שלמה יקותיאל זלמן** ז"ל דיין דק"ק גלוגא רבתי. ו) **באור** מלות חמורות שבאגדות ירושלמי מס' **הערוך**.

ועוד נוסף בו הספר הנפלא

עיון יעקב מאת הרב הגאון הגדול המובהק כו' מוהר"ר **יעקב ריישר** ז"ל (בעהמ"ס חק יעקב ושו"ת שבות יעקב וכו')

עם כל **שאר ההוספות** וכל המעלות בקודש **שבכל ספרי עין יעקב** שיצאו לאור עד כה, דבר לא נעדר;

ועל כל אלה הוספנו בו עתה

ארבע עשרה הוספות נכבדות, חדשות ומועילות

רובן לא שזפתן עוד עין הדפוס. הלא המה הפירושים

עץ יוסף. ענף יוסף. יד יוסף.

ועוד **עשתי עשרה הוספות** המפורשות מעל"ד.

ווילנא

בדפוס והוצאות האלמנה והאחים ראם

שנת יבחר לנו את נחלתנו **את גאון יעקב** אשר אהב סלה לפ"ק

ואלה הן ארבע עשרה ההוספות החדשות

שנוספו עתה בספר עין יעקב הזה :

א) **תוספות אגדות** עם **פרש"י ותוספות**, האגדות הרבות שנשמטו מעין יעקב (ולא נוספו בו גם ע"פ ס' בית יהודה) ונמצאים עליהם חדושים ובאורים בספר **חדושי אגדות, בהריא"ף, ועיון יעקב**, יען שחוברו בתחלה על הש"ס, ויהי כי נלוו אח"כ על הע"י הציגו המדפיסים בתוכם ציונים על החדושים שבהם להמאמרים הנשמטים מע"י, והציבו עליהם ציון תבנית יד או ככב או מלת „בגמרא" להראות שמקום המאמר נפקד פה והנהו בגמרא, הנה עתה הוספנו ואספנו את **כל המאמרים ההם** אל הע"י ועליהם **פרש"י ותוספות**: וכל אלה הקפנו בחצאי רבוע [ ] .

ב) (כ"י) **עץ יוסף** (או **הליכות חנוך**) כולל באור מספיק להאגדות, ע"ד הפשט הנכון . מלוקט מראשי מפרשי האגדות וממפרשי הש"ס הראשונים והאחרונים וממפרשי המדרשים, ימהרבה ספרי דרוש ושארי ספרים .

ג) (כ"י) **ענף יוסף** (או **פורת יוסף**) ירחיב הבאור למאמרים העמוקים והסתומים, ע"פ הצעות והקדמות חקרי לב ודרושים קצרים, ע"פ מבחרי המפרשים וספרי הדרוש .

ד) (כ"י) **יד יוסף** מראה מקומות המאמרים בש"ס בבלי וירושלמי ומדרשים וילקוט, פסיקתא רבתי ומכילתא ופדר"א ובזהר ותקוני זהר :

(כל אלה חוברו יחדיו ע"י הג"מ מוהר"ר **חנוך זונדל** במוהר"ר **יוסף** ז"ל (בעה"מ פי' עץ יוסף וענף יוסף על המדרש רבה ותנחומא וכו').

ה) (כ"י) **חדושי גאונים** נלקטו ונאספו מן **שנים ושבעים ספרים** מספרי גאוני ישראל (ונקבו למטה בשם ע"ס א"ב*) :

ו) (כ"י) **גאון יעקב** (לא נודע שם מחברו) העלה רב פנינים ומרגליות טובות ממצולות ספרי חכמי ישראל וממבחרי פירושיהם לאגדות הש"ס, ויענדם עטרת גאון תפארת לספר הזה .

ז) (כ"י) **אוצר בלום** כולל מראה מקומות, חלופי גרסאות, הערות ותקונים בע"י ובמפרשיו, מאת הגאון המובהק מוהר"ר **ישעיה** (פיק) **ברלין** זצ"ל .

ח) (כ"י) **אהבת איתן** באורים וחדושים מאת הגאון הגדול כו' מוהר"ר **אברהם** ז"ל ממינסק (בעהמ"ס משכיל לאיתן וכו').

ט) (כ"י) **נמוקי הגרי"ב** מהרב הגאון הגדול כו' מוהר"ר **יהודה בכרך** ז"ל אבד"ק סיני (בעה"מ נמוקי הגרי"ב על ש"ס וכו').

י) **מאמר** על דרשת חז"ל בכלל, מאת רבינו **אברהם בן הרמב"ם** ז"ל.

יא) **כללי** הדרושים והאגדות מאת רבינו **ישעיה הלוי הורוויץ** ז"ל בעל **השל"ה** הק'.

יב) **מאמר** על האגדות מהגאון החסיד כו' מוהר"ר **משה חיים לוצאטו** ז"ל (בעהמ"ס מסלת ישרים וכו').

יג) **מבוא האגדות** מאת הרב הגאון החכם כו' מהור"ר צבי הירש חיות ז"ל (בעהמ"ס מבוא התלמוד וכו').

יד) (כ"י) **המתורגמן** יתרגם ללשון יהודית־אשכנזית את המלות החמורות שבאגדה .

פירש"י הדפסנו **בשלמות** וכן השבנו למקומותיהן גם את **ההשמטות** שנשמטו בהרבה ע"י מחדושי **הרב הכותב** ז"ל, והדפסנום בשלמותם כפי שנדפסו בחיי הרב ז"ל. גם את הספר **חדושי אגדות** הדפסנו **בשלמות** כפי שנדפס בחיי המחבר ז"ל, וכן השבנו למקומותיהן גם את ההשמטות שנשמטו **מחדושי הריא"ף** ז"ל והדפסנום בשלמותם לכל חלקי הע"י. ויתר המעלות בקדש שנוספו בע"י הזה הנן נזכרות בהקדמתנו לספר הזה .

---

*ואלה הם **השנים ושבעים ספרים** שנלקטו מהם **חדושי גאונים** הנ"ל :

א) אלשיך, אברבנאל, אמונת חכמים, ארח מישור, אהל יעקב, איי הים, אמת ליעקב . ב) בחיי, באר הגולה (למהר"ל מפראג), בינה לעתים, באר רחובות, ג) גבורות ה', גבורת ארי . ד) דרשות הר"ן, דרש משה (להג"מ משה פיזענץ ז"ל), דברי חכמים וחידותם, דרך הישר . ה) התורה והמצוה. ז) זהב שיבה (להר"ש אלגאזי) . ח) חדושי הרמב"ן, חדושי הרשב"א, חדושי בעל עטרת ראש (כ"י), חדושי הגר"א ז"ל, חדושי הג"מ שאול קאצענעלענבאגען ז"ל מווילנא, חתם סופר, חדושי מהר"ץ חיות, חדושי הג"מ יוסף שאול הלוי נאטאנזאהן ז"ל . ט) טורי אבן . י) יבין שמועה, יתר הבז, יערות דבש . כ) כלי יקר, כלי פז, כבוד הבית . ל) לחם שלמה, לחם סתרים, לקוטי חבר בן חיים, מ) מעשי ה', משאת משה, מהר"ם שי"ף, מראית העין (להרחיד"א), מצודת דוד, מדרש שמואל, מלחמת חובה, מיני תרגימא . נ) נצח ישראל (למהר"ל מפראג), נפוצות יהודה, נוה שלום, נצח ישראל (להג"מ ישראל הלוי ז"ל מזאמושטש) . ע) עקידה, עקרים, עוללות אפרים, עולת אהרן, ערוך לנר, עטרת צבי, עין אליהו, עיני יצחק, (להרישן המפואר הג"מ יצחק אהרן שליט"א מ"מ מווילקאמיר) . פ) פנים מסבירות, פני יהושע, פני יצחק, פתח עינים . צ) צל"ח . ק) קהלת משה . ר) ראש יוסף . ש) שיטה מקובצת, שיורי המדות . ת) תשובת הרשב"א, תוספות ר' יהודה חסיד, תורת העולה, תפארת ישראל, תורת חיים, תאוה לעינים .

אמר לו אביו · לכהן : היטמא · בבית הקברות להשיב אבדה או שהיתה עומדת בחוץ ואמר לו אל תחזיר : יכול ישמע לו ת"ל איש אמו ואביו תיראו · וילפינן לאו דטומאה ולאו דהשבת אבדה מלאו דשבת : נאמרה שמירה בשבת ומורא במקדש · והקישן הכתוב בפסוק אחד : **לא** משבת אתה מתירא · דלא כתיב ביה מורא : באפונדתו · אזנקי שאוזר בו מתניו : קפנדריא · לקצר הלוכו שלא להקיף ויכנס בפתח זה ויצא בשכנגדו ולא לשם עבודה אלא לעשות צרכיו : מק"ו · מפרש בפרק הרואה (ברכות סב:) מכי אין לבא אל שער המלך בלבוש שק שאינו מאוס ק"ו לרוק שהוא מאוס לפני הקב"ה

יכול יתיירא אדם מבית המקדש · גבי אביו לא הוצרך לומר כן דפשיטא שלא ישתחוה לו לשם אלהות אבל גבי מקדש איצטריך משום דהוי דבר שבקדושה א"נ גבי אביו שייך מורא שלא יכעיסנו אבל במקדש אין יכול למצוא אלא בדוחק כמו שמפרש והולך :

א ב"מ לב ע"א :
ב ברכות נד ע"א :

מסכת יבמות פ"א

א דף ו ע"א **תניא** (ויקרא יט) **איש אמו ואביו תיראו** וגו' [א]יכול אמר לו אביו היטמא או שאמר לו אל תחזיר יכול ישמע לו ת"ל איש אמו ואביו תיראו ואת שבתותי תשמרו אני ה' כולכם חייבין בכבודי · תניא יכול יהא בנין בהמ"ק דוחה שבת ת"ל (שם) את שבתותי תשמרו ומקדשי תיראו כולכם חייבין בכבודי · תניא יכול יתירא אדם מבהמ"ק ת"ל את שבתותי תשמרו ומקדשי תיראו נאמרה שמירה בשבת ונאמרה מורא במקדש מה שמירה האמורה בשבת [דף ו ע"ב] לא משבת אתה מתירא אלא ממי שהזהיר על השבת אף מורא האמורה במקדש לא ממקדש אתה מתירא אלא ממי שהזהיר על המקדש ואיזו היא מורא מקדש [ב]לא יכנס אדם בהר הבית במקלו במנעלו באפונדתו ובאבק שעל רגליו ולא יעשנו קפנדריא[א] ורקיקה מק"ו ואין לי אלא בזמן שבית המקדש קיים בזמן שאין בהמ"ק קיים

מהרש"א

[**יכול** אמר לו אביו היטמא וכו' ותניא את שבתותי תשמרו וכו' · כ"ז שייך להלכות ועיין בזה בהאורך בכל הסוגיא בתוספות גם ברא"ש ובחי' הלכות] :

הרי"ף

תניא איש אמו ואביו תיראו יכול וכו' · וקשה היכי יליף לטומאה ולאבידה שהם עשה ולא תעשה שאין בהם כרת משבת דהוי עשה ולא תעשה שיש בהן כרת ואימא דלעולם דחי כבוד אב ואם לכל דבר שאין בו כרת כיון שהקיש כבודם לכבוד המקום · וי"ל כיון דבשבת נמי איכא כמה מילי שאין בהם כרת כגון מחמר שהוא בלאו דלא תעשה כל מלאכה אתה ובהמתך ובהאי לאו ליכא כרת דלא עביד מעשה בגופיה וגלי לן קרא דכתיב ואת שבתותי תשמורו דלא דחי ליה כיבוד אב אלמא דלא אלימא לן טעמא דהוקש כבודם לכבוד המקום וכיוצא בזה תירצו התוספות כאן למאי דהקשו · מנא לן דלא דחי עשה דכיבוד אפילו לאו גרידא וי"ל כיון דגלי לן קרא דלא אלימא לן טעמא דהוקש כבודם לכבוד המקום דלידחי א"כ אפילו לאו גרידא לא דחי · אבל עדיין יש להקשות מנ"ל למילף משבת דילמא שאני שבת דחמיר שהמחלל שבת כעובד עבודת כוכבים ובהאי כתיב איש אמו ואביו תיראו ואת שבתותי תשמורו שאינו דוחה כיבוד אב ואם את השבת אבל בשאר מילי לידחי להו כיבוד אב ואם שהוקש כבודם לכבוד המקום · וי"ל דיליף מדכתיב התם ואת שבתותי תשמורו אני ה' שהוא נותן טעם לשבתותי תשמורו שדוחה לכבוד אב ואם לפי שאני ה' שליט עליך ועל אביך ואתה ואביך חייבים בכבודי וכולכם מוזהרין על השבת וא"כ גם בכל המצות אינו דוחה אותם כיבוד אב ואם לפי שהוא והם מוזהרים במצות שהם כבוד ה' וזה אגלי מ"ש בברייתא כולכם חייבים בכבודי שהוא לומר שאתה ואביך חייבים בכבודי ואין לדחות כבודי שכולכם מוזהרים בו בשביל כיבוד אב : **יכול** יהא בנין בית המקדש דוחה שבת וכו' · נראה דס"ד שידחה בנין בית המקדש את השבת משום דקי"ל דעבודה דוחה שבת כדכתיב במועדו ואפי' בשבת ויליף מקרא דאת שבתותי תשמורו וכו' וקשה דבשלמא גבי כיבוד אב אמרינן משום דכתיב ואת שבתותי תשמורו בתריה דאיש אמו ואביו תיראו שהוא לומר אע"פ שאמרתי לך והזהרתי על כיבוד אב מ"מ את שבתותי תשמורו שהשבת במקומו עומד שלא לחללו כי אני ה' שאתה ואביך חייבים בכבודי אבל הכא כתיב תחלה את שבתותי תשמורו והדר קאמר ואת מקדשי תיראו דמשמע אע"פ שהזהרתיך על שמירת שבת מ"מ ממקדשי תיראו יש ללמוד דדוחה שבת · ושמא יליף ממאי דכתיב אני ה' יליף שכולכם חייבים בכבודי ששבת אות הוא לעולם כי ששת ימים עשה ה' את השמים ואת הארץ וישבות ביום השביעי וזהו כבוד ה' אבל עשיית המקדש הוא לרצון לבני ישראל בקרבנותיהם ואינו אות לעולם וכבוד ה' עדיף ומ"מ לפי שיש עבודת התמידין ומוספי שבת דכתיב במועדו ואפילו בשבת לכך הזכיר הכתוב מקדשי תיראו אחר זכירת שמירת שבת לרמוז שידחה התמיד את השבת ואמר אני למעט עשיית המקדש שאינו דוחה שבת : **יכול** יתיירא אדם מבית המקדש וכו' · יש לדקדק מאי איכא בין יתיירא מהמקדש או יתיירא ממי שהזהיר על המקדש דבכולהו איזהו מורא לא יכנס אדם להר הבית לא במקלו ולא במנעלו וכו' וי"ל שאם המורא היתה מהמקדש לא היה לנו ליווי זה אלא בזמן שבית המקדש קיים שיש ליראה מהמקדש אבל בזמן שאין בהמ"ק קיים לא נשאר מורא מהמקדש אבל כיון שהמורא הוא ממי שהזהיר על המקדש הוא בין בזמן שבהמ"ק קיים בין בזמן שאין בהמ"ק קיים וכן נראה מהתירוץ השני של התוספות · אבל קשה למה הוצרך עוד לומר אין לי אלא בזמן שבהמ"ק קיים וכו' ת"ל ואת מקדשי תיראו מה שמירת שבת לעולם והלא כבר למדנו זה מהיקש שמירת שבת שאינך מתיירא אלא ממי שהזהיר על השבת כך אי אתה מתיירא אלא ממי שהזהיר על המקדש וכיון שהמורא היא ממי שהזהיר על המקדש לא שאני לן בין המקדש קיים או אינו קיים כי מי שהזהיר עליו חי וקיים הוא · וכ"ת דמכל מקום היה אפשר לומר שאע"פ שהמורא היא ממי שהזהיר על המקדש שמא לא הזהיר אלא בזמן שבהמ"ק קיים כמו שהזהיר על הר סיני כל זמן שהיתה שם שכינה גם הצאן והבקר אל ירעו אל מול ההר ההוא וכשנסתלקה ממנו השכינה כתיב בהמה יעלו בהר ולכך יליף מה שמירת שבת לעולם אף מורא מקדש לעולם מ"מ למה איצטריך הקישא דמה שבת אינך מתיירא אלא ממי שהזהיר על השבת דכיון דילפינן דמורא מקדש לעולם הו ליכא למימר שהמורא הוא מהמקדש שאם אין המקדש נסתלקה המורא וע"כ אמרנו שהמורא היא ממי שהזהירנו על המקדש ולכך היא לעולם · ואפשר לומר מתוך הדוחק דמעיקרא דריש להאי קרא הכי אבל למסקנא דדרשינן ליה מה שבת היא לעולם אף מורא היא לעולם ליכא למידרש הכיא דרשה דלעיל אמורא ממי שהזהירנו על המקדש · ועוד אפשר לומר דבהאי הקישא דאי אתה מתיירא אלא ממי שהזהיר על המקדש בא ללמוד חיוב עשה על המעלה בחוץ שאם המורא היתה מן המקדש לא היה לנו אלא המקריב חולין בפנים במקדש שכתוב בו את מקדשי תיראו שלא להקריב בו חולין בפנים אבל קדשים חוץ למקדש לא למדנו ממורא של מקדש וכיון שהמורא היא ממי שהזהיר על המקדש יש בכלל זה בין חולין בפנים בין קדשים בחוץ כי ממי שהזהיר על המקדש הוזהרנו שלא להוציא קדשים בחוץ ולא להקריב חולין בפנים · ומה שאמרו בברייתא ואיזהו מורא מקדש לא יכנס במקלו וכו' נקט הדבר הפשוט יותר : **לא** משבת אתה מתיירא · פירש"י דלא כתיב ביה מורא הכוונה לרש"י

עיון יעקב

כולכם חייבים בכבודי · ופירש"י ותוספות מאני ה' קדריש ומקשים תוספות בד"ה כולכם וכו' וא"ת ומנלן דקאי טפי אשבתות מכיבוד אב ואם ע"ש ול"נ דאפשר דה"ק ע"ד דאיתא בגמ' דסנהדרין פ"ד מיתות דף מ"ט וגו"ן שסקילה חמורה מחנק שכן ניתן למגדף אדרבה חנק חמור שכן ניתן למכה אביו ואמו ומאי חומרא שכן הוקש כבודם לכבוד המקום ומסיק הש"ס אפ"ה פושט ידו בעיקר עדיף ע"ש וא"כ ה"פ דהש"ס כאן יכול יהא כבוד אב ואם דוחה שבת אע"ג דשבת הוא בסקילה מ"מ דילמא כבוד אב ואם שהוא בחנק הוא חמור שכן הוקש כבודם לכבוד המקום וכדסלקא דעתך של הש"ס התם לזה מתרץ את שבהותי תשמורו אני ה' פושט ידו בעיקר עדיף כדמתרץ הש"ס התם: **ואת** שבתותי תשמורו אני ה' כולכם חייבים בכבודי. ופירש"י וילפינן לאו דטומאה והשבת אבידה מלאו דשבת ובאמת הדבר תמוה כדמקשה הש"ס שאני לאוי דשבת דחמירי ואפשר לומר דכך כוונת הברייתא ע"ד דאיתא בגמ' דיבמות דף צ' ע"ב אליו תשמעון אפי' אומר לך עבור אחת מכל המצות שבתורה כגון אליהו בהר הכרמל הכל לפי שעה שומעין לו וליגמר מיניה מגדר מילתא שאני וכתבו תוספות שם ד"ה וליגמר וכו' וז"ל ויהיה מגדר מלתא שיתקדש שמו של הקב"ה ברבים ע"י כך יחזרו ישראל למוטב לכך הקריב בשעת איסור הבמות · וכ"כ התוספות בפרק אלו הן הנחנקין דף פ"ט ע"ב ד"ה אליהו בהר הכרמל וכו' דמה שאמר אליהו וכדברך עשיתי היינו שהיה דורש המקרא שבתורה שרמז על אליהו בזה ע"ש ונ"ל דזה הרמז הוא ג"כ בפסוק זה את מקדשי תיראו שלא יקריבו בשעת איסור הבמות . אך ע"ז תקשי לך הלא אליהו בהר הכרמל הקריב בשעת איסור הבמות ומתרץ הפסוק אני ה' שיעשה כן כדי לקדש שמי · וזה ג"כ כוונת הברייתא יכול א"ל אביו היטמא או שאמר אל תחזיר יכול ישמע לו כלומר דנגמר מנביא כמו אליהו בהר הכרמל שאמר עבור אחת מכל המצות ישמע לו ע"ז מתרץ דה"א למגמר מיניה אני ה' שהתם היה מגדר מילתא לקדש ש"ש ברבים לבטל ע"ז : **יכול** יתיירא אדם ממקדש · הנה יש לדקדק מה לשון יכול יתיירא וכו' מהיכי ס"ד ומה נפקא לן אם יתיירא עי' בתוס' שכתבו

עין יוסף

א יבול אמר לו אביו היטמא . משום דאי' בב"מ דף לב ע"א מנא ברפת כו' ואם היתה בבית הקברות (פרש"י והוא כהן) או שא"ל לו אביו אל תחזיר (פרש"י והוא במקום שמותר לילך שם) לא ישמע לו . ע"ז קאי הברייתא יכול א"ל אביו היטמא ופרש"י היטמא בבית הקברות להשיב אבידה : אני ה' כולכם חייבים בכבודי. וכולכם מוזהרים בכל המצות. אתה ואביך. ואין לדחות כבודי בשביל כיבוד אב : ואיזו היא מורא כו'. ר"ל דאם היינו דורשים את מקדשי תיראו מהמקדש ממש . היינו דורשים להשתחוות לו. משום דהוה דבר שבקדושה · אבל השתא דדרשינן ממי שהזהיר על המקדש אין לנו לדרוש מורא זה אלא שלא יכנס אדם להר הבית כו' : באפונדתו. אזור חלול שנותנין בו מעות . פי' אחר בגד שלובש על בשרו לקבל הזיעה שלא לטנף שאר הבגדים . ונגאי נאדם לצאת באותו בגד לבדו (ברטנורה) : קפנדריא . ליכנס בפתח זה ולצאת בפתח שכנגדו כדי לקצר הלוכו דרך שם . ולשון קפנדריא אדמקיפנא דרי איעול בהא . כלומר בעוד שאני צריך להקיף שורות של בתים אקצר מהלכי ואכנס דרך כאן : ורקיקה אסורה בהר הבית מק"ו ממנעל . ומה מנעל שאינו

המתורגמן . [א]) אומוועג .

חדושי גאונים

תניא איש אמו ואביו תיראו וגו' יכול א"ל אביו היטמא ישמעו לו ת"ל איש אמו ואביו תיראו ואת שבתותי תשמרו כלכם חייבין בכבודו וצ"ב אחא דמנ"ל לשאר עבירות אם א"ל אביו שלא יציית שמא רק שבת דחמירא הוא דאם אמר לו אביו שיחלל אל ישמע לו אבל שאר עבירות לא · דהא קרא ואת שבתותי כתיב. ועי"ק דל"ל תיבת כולכם הל"ל גם אביך חייב בכבודי ונלע"ד דהנה יש לדקדק דאמרינן יכול א"ל אביו כו' ולא אמר אמו גם כן · ועי"ק דלמא פרט דוקא א"ל אביו היטמא ולא שאר עבירות ונלע"ד דאמו אם א"ל שיטמא אפשר שהדין הוא שיציית לה ויטמא דאפשר היא ידעה שהוא לאו כהן הוא דשמא זינתה תחת בעלה וא"כ הבן לאו כהן הוא ומותר לטמא ולה בוודאי חייב לציית דהיא בוודאי אמו היא · והנה מזה ע"כ מוכח דגם בשאר עבירות אם א"ל אביו שיעבור דאל יציית לו ולא בשבת לחוד דאי ס"ד דבשבת לחוד הוא דאל יציית א"כ למה הקדים אמו לאביו (דהלא בכל מקום אביו קודם) דבשבת אין נ"מ בין אמו לאביו וה"ל לכתוב אביו מקודם אלא וודאי דבא להורות דגם בשאר עבירות לא ישמע להם · והיינו כגון אם א"ל היטמא דבזה הדין הוא רק באביו דלאמו באמת מחויב לציית לה כנ"ל דהיא ידעה דלאו כהן הוא וא"כ מוכח דגם בשאר עבירות הדין כן אלא דע"ז קשה דמנ"ל דבשאר עבירות הדין כן הוא שמא לעולם רק בשבת הוא כנ"ל וכא דהקדים אם לאב הוא כמ"ש בקדושין פ"א ז"ל תניא רבי אומר גלוי וידוע לפני מי שאמר והיה העולם שהבן מתירא

[א] מהרש"א ד"ה כל תיבה · בפ"ק הקומץ (מנחות כט ע"ב) :

יד יוסף

א שם"ר פ"ד סי' י :
ב לפי שבני צרות של אלו פגומות לאלו :
ג בגמ' איתא משפחת בית צבועים מבן עכמאי :

חדושי גאונים

מאביו יותר מאמו כו' · לפיכך הקדים הקב"ה מורא האם למורא האב (דכתיב איש אמו ואביו תיראו וגו') א"כ שמא לכך הקדים אמו לאביו ומכ"ל ללמוד לשאר עבירות ככ"ל אלא דאיתא שם א"ל אביו השקיני מים ואמו א"ל השקיני מים איזה מהן קודם א"ל אביך קודם שאתה ואמך חייבין בכבוד אביך והנה זה וודאי פליג אדברי רבי הנ"ל דלרבי שניהם שוין ולדעה זו אב קודם לאמו והנה מה א דאמרינן דאם א"ל אביו שיעבור עבירה דאל יציית לו מטעם דכולכם חייבין בכבוד המקום א"כ מזה מוכח דהדין הוא גם כן דכבוד אביו קודם לאמו ולא שוין הן דכמו דאמרי את ואביך חייבין בכבוד המקום כך הדין הוא דאת ואמך חייבין בכבוד אביך · ולפ"ז ע"כ מוכח דהא דכתיב כאן אמו קודם לאביו הטעם הוא אינו כמ"ש רבי דבא להורות דכיבוד אם שוה לכיבוד אב דהא לדיעה זו כיבוד אב קודם לכיבוד אם ולאו שוין הן וע"כ הוא כמ"ש דבא להורות דגם בשאר עבירות אם א"ל אביו

גאון יעקב

ב"ש מתירין את הצרות כו' ללמדך שאהבה כו' לקיים האמת והשלום אהבו. להתבונן ענין מחלוקת ב"ש וב"ה אשר אמרו במשנה שהיא מחלוקת לש"ש וסופה להתקיים ובגמ' אמרו שיצא ב"ק אלו ואלו דברי

לא נמנעו ב"ש לישא וכו' לקיים מה שנאמר והאמת והשלום אהבו · הגם שא"א שיהיו שני הדעות אמת לאמתו מ"מ מצד השלום והאהבה שהיה ביניהם כולם אמת כמ"ש בחגיגה כי כולם דברי אלהים חיים נתנו מרועה אחד וק"ל : כל תיבה שצריכה למ"ד בתחלתה הטיל לה הכתוב ה"א בסופה וכו' כגון אלים אלימה וכו' · אלו שמות כולם שמות העיר וכן היא המדה גם בשאר שמות כמו הרה נסו ביתה בתואל ארצה כנען וכדאמרינן בשמעתין בחוצה ולא נקט הכא אלא הני שהם שם העיר לפי שהם יותר פשוטים ומפורסמים לפרש כן וקאמר כל תיבה שצריכה וכו' דהיינו כל תיבה מהשמות שהיא ודאי צריכה למ"ד בתחלתה במקום אל אבל שאר תיבות מלה ופעל לא יתכן בהם שצריכה למ"ד בתחלתה ובזה נפול מה שהקשה מהר"ן בביאורו בשם הר"א המדקדק· ודע דבב"ר פריך אהך דהכא והא כתיב ישובו רשעים לשאולה ומשני ההוא בדיוטא התחתונה שבשאול ועי' הפי' ברא"ש ועוד נ"ל כוונת הב"ר ע"פ מה שאמרו בפרק הקומץ [א] שה"א פתוחה מתחתיה רמז שכל הרוצה לצאת יצא וה"ק שהה"א שבסוף מלת לשאולה הוא רמז שהיא פתוחה מתחתיה ששם ירדו הרשעים לדיוטא התחתונה שבשאול וכה"ג פרש"י בפרשת בראשית שהעולם הזה נברא בה' רמז שירדו למטה לשחת כה"א שסתומה מכל צד ופתוחה למטה לרדת שם עכ"ל וק"ל : היכא דכי הדדי נינהו וכו' · פרש"י בחכמה ואע"ג דסתמא כתיב בתורה אחרי רבים להטות אפשר דמוקמינן לה דוקא דכי הדדי נינהו מדכתיב לא תענה על רב חסר יו"ד דמשמע בים חכמה דהיינו רב לא תלך אחרי רבים להטות · ודע דכל זה אמרו קודם בת קול אבל לאחר בת קול קאמר ואבע"א מ"ד לא עשו דהא נפקא ב"ק ומ"ד עשו רבי יהושע היא דאמר אין משגיחין בבת קול ועיין כל זה בתוס' גם בחדושינו

מנין ת"ל את שבתותי תשמורו ומקדשי תיראו מה שמירה האמורה בשבת לעולם [א]אף מורא האמורה במקדש לעולם :

ב דף יג ע"א **משנה** ב"ש מתירין את הצרות לאחים ובית הלל אוסרין

[שם ע"ב] חלצו ב"ש פוסלין מן הכהונה וב"ה מכשירין נתייבמו ב"ש מכשירין וב"ה פוסלין אע"פ שאלו אוסרין ואלו מתירין אלו פוסלין ואלו מכשירין לא נמנעו ב"ש מלישא נשים מב"ה ולא ב"ה מב"ש · כל הטהרות והטומאות שהיו אלו מטהרין ואלו מטמאין לא נמנעו עושין טהרות אלו על גב אלו [ובברייתא פירש יותר (ואמר (דף יד ע"ב) לא נמנעו ב"ש לישא נשים מב"ה ולא ב"ה מב"ש ללמדך שאהבה וריעות נוהגין זה בזה לקיים מה שנאמר (זכריה ח) והאמת והשלום אהבו) :

שם יג ע"ב [**גמ'** תניא ר' נחמיה אומר כל תיבה שצריכה למ"ד בתחלתה הטיל לה הכתוב ה"א בסופה ותנא דבי ר' ישמעאל כגון אלים (שמות טז) אלימה מחנים (ש"ב יז) מחנימה מצרים (בראשית יב) מצרימה דבלתים (במדבר לג) דבלתימה (יחזקאל ח) ירושלימה (ד"ה א ה) מדברה] :

ג דף יד ע"א איכא מ"ד לא עשו ב"ש כדבריהם דהא ב"ה רובא ואיכא מ"ד עשו דכי אזלינן בתר רובא היכא דכי הדדי נינהו הכא בית שמאי מחדדי[א] טפי :

ד דף טו ע"ב **שאלו** את ר' יהושע צרת הבת מהו אמר להם מחלוקת ב"ש וב"ה · והלכה כדברי מי · א"ל [מפני] מה אתם מכניסין ראשי בין שני הרים גדולים בין שני מחלוקות גדולות בין ב"ש וב"ה מתירא אני [ב]שמא ירוצו גלגלתי אני מעיד לכם על שתי משפחות גדולות שהיו בירושלים משפחת [ג]בית עכמאי מבית צבועים ומשפחת בית קופאי מבן מקושש שהן בני צרות ומהם כהנים גדולים ושמשו על גבי המזבח :

הקב"ה : ב"ש מתירין · צרת ערוה להתיבם לאחין דלית להו דרשה דלצרור : חלצו · הצרות מן האחין : ב"ש פוסלין מן הכהונה · שחליצתן חליצה : ובית הלל מכשירין · לפי שחליצתן שלא לצורך והוי כחולצת מן הנכרי : נתיבמו · לאחים : ב"ש מכשירין · אותן לכהנים אם נתאלמנו מיבמיהם : וב"ה פוסלין · שנבעלו לאסור להם והנבעלת לפסול לה עשאה זונה והזונה אסורה לכהונה : לא נמנעו וכו' · אע"פ שבני הצרות שנתיבמו כב"ש ממזרים הם לב"ה שהרי באיסור אשת אח הוו עליהם ואשת אח בכרת ובני עריות שהן חייבי כריתות ממזרים הם כדאיתא בפירקין אפילו הכי לא נמנעו ב"ה לישא נשים מב"ש לפי שהיו מודיעים להם אותן הבאות מהצרות ואומרין דעו שהמשפחה זו מצרת ערוה שנתיבמו באים והם היו פורשין : טהרות אלו ע"ג אלו · שהיו משאילין כליהם אלו לאלו : דכי הדדי נינהו · בחכמה : ירוצו · כמו (שופטים ט) ותרץ את גלגלתו דאבימלך לשון רצוץ : שהן בני צרות · שנשאו לשוק כב"ה : בימי

עיון יעקב

שכתבו דלשם אלהות קאמר קשה מהיכי ס"ד ככר הזהירה תורתנו אנכי ולא יהיה לך וגם המתרץ דקאמר מה שמירה האמורה בשבת התם גופא מנלן אע"ג דרש"י פירש דהתם לא כתיב מורא א"כ קשה מנלן לומר ממי שהזהיר על השבת הא לא כתיב ביה מורא כלל · ותו קשה דלמא לאיפך להקיש שבת למקדש מה התם אתה מתיירא ממקדש דכתיב ביה תיראו אף משבת תירא · ונ"ל לומר דכוונת הש"ס בדבך זה דאיתא ברמב"ם פ"ח מה' בית הבחירה דין א' וז"ל שמירת המקדש מצות עשה ואע"פ שאין שם פחד מאויבים ולא מליסטים שאין שמירתו אלא כבוד לו אינו דומה פלטרין שיש עליו שומרין לפלטרין שאין עליו שומרין עכ"ל ע"ש בכ"מ שכן הוא בספרי זוטא פ' קרח והא דקאמר שאין שם פחד היינו ע"ד דאיתא בש"ס דידן ובירושלמי על פסוק ולא יחמוד איש את ארצך ע"ש וא"כ כך כוונת הש"ס יכול יתיירא אדם ממקדש כלומר כיון שצוותה התורה לשמור משמרת הקודש תעלה מורא בלבך מפחד אויבים או ליסטים כדאיתא בש"ס אין מורא אלא בשר ודם להכי קאמר את שבתותי תשמורו ואת מקדשי תיראו מה שמירה האמורה בשבת לא משבת אתה מתיירא מפחד אויבים או ליסטים שאין שייך בגוף השבת כלל אלא השמירה הוא לכבוד המקום ממי שהזהיר על השבת כדכתיב וכבדתו מעשות דרכיך אף מורא האמורה במקדש לא ממקדש אתה מתיירא שאין שמירתו אלא כבוד לו כמו שכתב הרמב"ם : לא נמנעו ב"ש לישא נשים מב"ה ולא ב"ה מב"ש ללמדך שאהבה וריעות נהגו זה בזה · עיין בפירש"י אע"פ שבני הצרות שנתייבמו לב"ש ממזרים הם וכו' אפ"ה לא נמנעו לפי שהיו מודיעים להם אותן הבאים מן הצרות עכ"ל וז"ל הרא"ב"ד בפי' המשניות פ"ד דעדיות משנה ה' וז"ל ולא נמנעו אלו מאלו לפי שלא היו הודיעין אלו לאלו שיטעו אותם בדבר שהוא אסור שיאמרו להם שהוא מותר עכ"ל ונ"ל שזה שמדקדק לומר בלשון אהבות וריעות נהגו זה בזה ע"ד דאמרינן ואהבת לרעך כמוך מה דסני לך לחברך לא תעביד וכהם שלא ניחא לאדם ליתן לו דבר האסור מדעתו ויאמרו לו שהוא מותר כך לא עבדו זה לזה לפי שאהבה וריעות נהגו זה בזה כדכתיב ואהבת לרעך כמוך : דכי אזלינן בתר רובא היכא דכי הדדי נינהו הכא בית שמאי מחדדי טפי · ועל פי זה אפשר לתרץ קושית האי מינא במדרש פרשת ויקרא דכתיב אחרי רבים להטות והם רובא לפי שאתו מחדדי טפי כי היא חכמתכם וגו' ובזה מתורץ גם כן מה דאיתא במדרש אכתוב לו רובי תורתי כמו זר נחשבו דלכך לא ניתנה תורה שבעל פה בכתב שלא יעתיקוה א"ס וקשה דא"כ למה ניתנה תורה שבכתב הא יש לחוש שיעתיקו אלא ודאי דעיקר החשש הוא בתורה שבעל פה שהוא עיקר החידוד והפלפול וכדאיתא באורך במדרש תנחומא פ' נח לכן ניתן בעל פה לישראל שלא יעתיקו ויבטלו ישראל ביניהם ברוכה : **מפני** מה אתם מכניסין ראשי בין שני הרים גדולים בין שני מחלוקות גדולות בין ב"ש לב"ה מתירא אני שמא ירוצו את גלגלתי אבל מעיד

הרי"ף

דהא אמרינן במסכת שבת המבקר את החולה אומר יכולה שבת לרחם ויש בכלל זה מורא שבת לזה פירש דלא כתיב ביה מורא · ובתוספות יכול יתיירא אדם מהמקדש צריך ליישב דברי התוספות דמשמע דיכול יתיירא אדם מהמקדש הוא להשתחוות לו משום דהוי דבר של קדושה ואמר ת"ל את שבתותי וכו' דאי אתה מתיירא אלא ממי שהזהיר על המקדש ומה שסמך ואמר ואיזהו מורא של מקדש לא יכנס בהר הבית וכו' הוא משום דהא בהא תליא כשהיינו דורשים את מקדשי תיראו מהמקדש ממש היינו חוששים להשתחוות לו משום דהוי דבר

עץ יוסף

ב דרך בזיון שנעשה לשמירת הרגלים אסור רקיקה שהיא דרך בזיון לא כ"ש : מ"מ מצד השלום והאהבה שהיה ביניהם כלם אמת כמ"ש בחגיגה כי כלם האמת והשלום אהבו . הגם שאי אפשר שיהיו שתי הדעות אמת לאמתו . דברי אלהים חיים נתנו מרועה אחד . וע"ש מ"ש בזה :

המתורגמן . א) שארף זיננינגער .

מלאך: הומניא לפום נהרא· בהומניא עכו"ם הם ומצירין לבני פום נהרא שהם ישראל עניים: מעשרת השבטים הוא· שנשאו כותית וקסבר דכותית שילדה מישראל הולד ממזר וחוששין לקידושי ממזר: בדוכתא דקביעי· בני עשרת השבטים וכל קבוע כמחצה על מחצה דמי והיכא קביעי כדכתיב וינחם בחלח וחבור: זה חדייב נהר גוזן וכו'·מושכי (חשכי וחקיקי) [חידקי ודומקיא]: (איסור קדושה· זה פירוש על מה שנא' במשנה כל שיש בו איסור קדושה חולצת ולא מתיבמת ופירשו בברייתא מאי איסור קדושה שניות וכו'): קדש עצמך· לעמוד ולהזהר: אף במותר לך· להוסיף לך שניות המותרות על העריות כדי שלא תבא לידי עריות האסורות מן התורה: כי את כל התועבות האל· גבי עריות כתיב דמשמע כל התועבות הקשות: מכלל דיש רכות· וקלות מהן ואסורות:

תוספות

כי לקח אותו (בראשית ה') ארי אמית יתיה ובריש מסכת דרך ארץ [זוטא] (ספ"א) משמע דנכנס לג"ע בחייו: בדוכתא דקביעי· דבדוכתיהו הוו רובא מעשרת השבטים ולא כמ"ש בקונטרס משום דכל קבוע כמחצה על מחצה דמי דאי אזיל איהו לגבה כל דפריש מרובא פריש כדאמרינן בספ"ק דכתובות (טו.):

דלא קשיא כולי האי אלא עד שבעים שנה מאי רבותיה דקאמר דכל אותן השנים לא ראה צדיק נעזב וזרעו וגו' ולכך קאמר דשר העולם אמרו דהוא ודאי חידוש דמעולם לא ראה צדיק וגו' ודו"ק: זה עמון ומואב בשעה וכו' שכתוב בו לא יבא עמוני וגו'· אסיפא דקרא ידו פרש צר וגו' קסמיך כי ראתה גוים באו מקדשה אשר צויתה לא יבואו בקהל וגו' ומחמדיה היא התורה שנאמר בה הנחמדים מזהב וגו' ודרש שרף בהם מלשון פר"ש דאותיותיו שר"ף וק"ל: צוה ה' וגו' כגון הומניא וכו'· נסמך זה לדלעיל שזכר בבנות עמון כדאמרינן בפרק עשרה יוחסין הומניא איכא בבבל כולה דעמונאי ואמר סביביו צריו על פי מ"ש בפרק חלק עמון ומואב שכבי בישי דא"י הוו וק"ל: קבא רבא וקבא זוטא מגנדר ואזיל לשאול וכו'· נראה שכוונו בלשון זה ששני קבין היו שם ע"ש דאמרינן פרק האיש מקדש [א] דעשרה קבין עזות ירדו לעולם תשעה נטלה מישן וכו' ועשרה קבין עצלות באו לעולם תשעה נטלו עבדים וכו' והיינו קבא רבא דמישן שהיו בה ממזרים ועזי פנים וקב זוטא היינו תרמוד שהיו בה עבדי שלמה שעדיין לא נתערב בה ממזרות כמ"ש התוספות ובהכי ניחא לפרש"י דלפום ריהטא אין הלשון דומה דמעיקרא קאמר משאול לתרמוד דגרע טפי ושוב מתרמוד למישן דמשמע דלא גרע כ"כ דלפי דרכינו ניחא דמישן גרע טפי משום עזות וממזרות ודו"ק: קדש עצמך במותר לך וכו'· דזה ודאי נקרא קדוש כמ"ש בנזיר קדוש יהיה לך וגו' ע"ש

פרש צר על כל מחמדיה [א]זה עמון ומואב בשעה שנכנסו עכו"ם להיכל הכל נפנו על כסף וזהב והם נפנו על ספר תורה אמרו זה שכתוב בו (דברים כג) לא יבא עמוני ומואבי בקהל ה' ישרף באש· (איכה א) [ב]צוה ה' ליעקב סביביו צריו אמר רב כגון הומניא לפום נהרא:

שם אמר רב יהודה אמר רב אסי נכרי שקדש בזמן הזה חוששין לקדושיו שמא מעשרת השבטים הוא והא כל דפריש [ג]מרובא פריש בדוכתא דקביעי דא"ר אבא בר כהנא (מ"ב יח) [ד]וינחם בחלח ובחבור נהר גוזן וערי מדי חלח זה (חלואות) [חלזון] וחבור [דף יז ע"א] זה חדייב נהר גוזן זו גינזק וערי מדי זה חמדן וחברותיה ואמרי לה זו ניהר וחברותיה [חברותיה מאן אמר שמואל כרך מושכי חידקי ודומקיא· פסולי דתרמוד משום עבדי שלמה והיינו דאמרי אינשי קבא רבא וקבא זוטא מגנדר[א] ואזיל לשאול ומשאול לתרמוד ומתרמוד למישן וממישן להרפניא]:

ביצד פרק שני

ז דף כ ע"א איסור קדושה שניות מדברי סופרים ואמאי קרי ליה איסור קדושה אמר אביי כל המקיים דברי חכמים נקרא קדוש אמר ליה רבא וכל שאינו מקיים דברי חכמים קדוש הוא דלא מקרי רשע נמי לא מיקרי אלא אמר רבא קדש עצמך במותר לך:

ח דף כא ע"א אמר [ה]רבא רמז לשניות מן התורה מנין שנאמר (ויקרא יח) כי את כל התועבות האל עשו אנשי הארץ אשר לפניכם האל קשות מכלל דאיכא רכות ומאי נינהו שניות ומאי משמע דהאי אל לישנא דקשה

הרי"ף

א"ל רבא וכל שאינו מקיים קדוש הוא דלא מיקרי רשע נמי לא מקרי· והא דאמרינן במדרש רבה א"ר יהודה בן פזי כל הגודר עצמו מן הערוה נקרא קדוש ולא אקשינן קדוש הוא דלא איקרי רשע נמי לא מיקרי· י"ל דגודר עצמו מן הערוה דנקרא קדוש הוא שעושה גדר ומשמרת על איסור העריות כגון שלא להרבות שיחה עם האשה או שלא להרבות בתשמיש אשתו המותרת לו ומי שאינו גודר גדר זה אינו נקרא קדוש וגם רשע לא מיקרי אבל האי דקאמר כל המקיים נקרא קדוש קשיא דמי שאינו מקיים ועובר על דברי חכמים רשע איקרי ומשני במקדש עצמו במותר לו קאמר איסור קדושה שנוהג איסור בדבר המותר

עיון יעקב

עשרה זקנים ודלמא א' מהזקנים אמר פסוק זה דהוי קשיא טובא וליכא למימר כיון דכתיב סתמא במזמור זה סי' ל"ז לדוד וגו' משמע שדוד עצמו אמרה דהא מ"מ רצה הש"ס לומר דהקב"ה או שר עולם אמר פסוק זה א"כ ה"ה י"ל שא' מי' זקנים אלו אמרה וי"ל כיון דא"א לומר שדוד אמרה תלינן בזקן שבזקנים שהוא שר העולם שחי מבריאות עולם ע"ע וק"ל: הכל נפנו על כסף וזהב והם נפנו על ס"ת· לכאורה נראה שזה פליג על הא דלעיל דהם אמרינן שהכל נפנו על כסף וזהב והם נפנו על בנות ירושלים משמע דכל שלא נפנו על בנות ירושלים לא היה אצלם פנייה אחרת רק על כסף וזהב וכאן אמרינן שפנייה אחרת היה אל ס"ת והשאר כולם פנו אל כסף וזהב ולא אל נשים ובאמת זה אינו דודאי היה פנייתם נמי אל הנשים כדכתיב נשים בציון ענו אלא ודאי הא דקאמר הכל לאו דוקא דהיו כאן שלש פניות לרעה וזה מדוקדק בלשון הכתוב דכתיב ידו פרש צר על כל מחמדיה ולא כתיב סתם מחמדיה לרבות עוד חמדת ס"ת ואפשר דמס"ע מסמיך האי מימרא כאן שהייך למימרא דלעיל דהכל נפנו וק"ל: אמר ליה רבא וכל מי שאינו מקיים דברי חכמים קדוש הוא דלא מקרי רשע נמי לא מקרי· ונראה פשוט דאביי ורבא אזלו לשיטתייהו ממש דאיתא בברכות פרק הרואה אמר רבא כגון אנו בינונים א"ל אביי לא שביק מר חיי לכל בריה ע"כ· היינו דודאי רבא היה נזהר לקיים דברי חכמים ואפ"ה לא קרי לעצמו צדיק רק בינוני כי מאן דלא קיים מילי דרבנן מקרי רשע כדאמר הכא ומאן דמקיים די שנקרא בינוני משא"כ אביי ס"ל דמאן דמקיים מילי דרבנן מקרי קדוש לכן היה מתמה על רבא שהיה קרי לעצמו בינוני א"כ לא שבקת חיי לכל בריה וק"ל· ועיין בשבת פרק כירה דף מ' ש"מ מאן דעבר אדרבנן מותר לקרותו עבריין: רמז לשניות מן התורה מנין· אפשר לומר אע"ג דאיכא מילי דרבנן שאין להם שורש ורמז באורייתא מ"מ כגון זו צריך רמז באורייתא כיון דאית ביה חשש ביטול מצות פ"ו ויבום ואמרינן לקמן בפרק הנשרפין דף ע"ו המקרב את קרוביו והנושא את בת אחותו וה"ה שאר קרוביו הוא בכלל ומבשרך אל תתעלם לכן הוצרך רמז והסמכתא על זה: מאי משמע דהאי אל קשה הוא דכתיב ואת אילי הארץ לקח· הא דלא מייתי קרא דכתיב בפ' בשלח אילי מואב יאחזמו וגו' וכן

עץ יוסף

התורה שנאמר בה הנחמדים מזהב וגו'. וזה היה באותו הזמן עצמו כי ראתה ר"ל כאשר ראתה גוים באו מקדשה לבוז כסף וזהב. לכן היא באתה לשרוף התורה (כאשר מרומז בתיבת פרש אותיות שרף) החמודה אשר צוית לא יבאו בקהל לך. והודיעו הכתוב זה שגאות העמונים והמואבים שלא רצו לבוז בראשונה ג"כ כסף וזהב עם שאר העמים ואח"כ יבוזו הם הספרים· והיה זה וזה נתקיים בידם אלא כך היתה שנאתם לנקום נקמתן כי לא חמדו בצלו בלול עד שינקמו נקמתם (לפי דמעה) אך קשה איך עלה בדעת שתי האומות הללו לשרוף הס"ת שבבית המקדש וכי ספו תמו כל הס"ת שהיו בישראל. ועוד כי כבר היה הדבר ידוע ומפורסם ומושרש בדעת כל חכמי האומה הישראלית ולא ישכחוהו. אך הכוונה היא דאלו שתי אומות היה להם לבושת ולחרפה בעיני העמים היות כתוב עליהם לא יבא עמוני ומואבי בקהל ה'. ועל כן בעת חורבן בית המקדש הכל היו רצין לבוז כסף וזהב והם היו רצין לבוז את התורה ולשרפה. וכוונתם היתה כי ברצות כל העמים כי הם שולחים יד בס"ת ושורפין אותה ועושין זה להכעיס את אלהי ישראל אשר כתוב בתורתו לא יבא עמוני ומואבי יאמרו כל העמים כי אין ממשות במה שנאמר בה לא יבא עמוני וגו'. ועיין מ"ש עוד באיכה רבתי פסוק ידו פרש צר: צוה ה' ליעקב סביביו צריו.

[א] מהרש"א ד"ה קבא· פרק האיש מקדש (מט ע"ב):

יד יוסף

א איכ"ר פתיחתא ח' ופ"א סי' ע ילקוט לפניה רמז תקסו: ב קדושין עב ע"ב איכ"ר שם ויק"ר פ' פ"ח חזית פסוק כשושנה: ג יומא פד ע"ב וש"נ: ד קדושין עב ע"ב: ה בשאלתות פ' אחרי סימן צ"ז איתא רב הונא:

חדושי גאונים

ושנים מלך היותו נברא מה שלא יפול כן על השי"ת כי להיותו קודם אל הזמן לא ישנהו הזמן ולזה אין שום נמצא זולתו שיוכל לומר על עצמו אני אני הוא שתי פעמים אלא האל יתברך להיותו תמיד קיים בתואר אחד ולזה אמר הכתוב ראו עתה כי אני אני הוא (דברים לב) ופעמים אנכי אנכי ה' ואין מבלעדי מושיע (ישעיה מג) כלומר לפי שאני בתואר אחד קיים תמיד מבלי שינוי אני יכול להושיע אבל כל נמצא זולתי אחר שהוא משתנה לא יוכל להושיע· וכ' המפרש בענפים וז"ל עם היות שדברי רז"ל הם כדרבונות ובלתי ספק שהם אמתיים מ"מ צריכין אנו עדיין למודעי היאך אמר הכתוב לא ראיתי צדיק נעזב וגו' והא מצינו כמה צדיקים ורע להם בזה העולם וזכותייהו אהנייה אעלמא ולא אדידהו כמו שארז"ל במסכת חולין פרק כסוי הדם בענין ר' חייא ובניו וחנינא שהיה די לו בקב חרובין וכו'· ונראה שכוונת הכתוב בזה על זרעו של צדיק ורצה לבאר לנו ההבדל שבין צדיק מגדל זרעו לרשע כי הצדיק הגמור אע"פ שמתפרנס בצער ובצמצום כמו שמצינו גבי חנינא מ"מ לא מצינו שיהיו זרעו מבקשים לחם על הפתחים רק תמיד השי"ת עומד בעזרם

המתורגמן. א) ער וועלצט זיך. שלעפט זיך.

דקשה הוא דכתיב (יחזקאל יז) ואת אילי הארץ לקח לימא פליגא דרבי לוי ^א^דא"ר לוי קשה עונשן של מדות יותר מעונשן של עריות שזה נאמר בהן אל וזה נאמר בהן אלה אל קשה ואלה קשה מאל · גבי עריות נמי הא כתיב אלה ההוא למעוטי מדות מכרת אלא מאי חומריידהו הני אפשר בתשובה הני לא אפשר בתשובה · רב יהודה אמר מהכא (קהלת יב) ואזן וחקר תקן משלים הרבה ^ב^ואמר עולא א"ר אלעזר קודם שבא שלמה היתה תורה דומה לכפיפה^א) שאין לה אזנים עד שבא שלמה ועשה לה אזנים · רבי אושעיא אמר מהכא (משלי ד) פרעהו אל תעבר בו שטה מעליו ועבור · אמר רב אשי משל דרבי אושעיא למה"ד לאדם משמר פרדס משמרו מבחוץ כולו משתמר מבפנים שלפניו משתמר שלאחריו אינו משתמר והא דרב אשי ^ג^בדותא היא התם שלפניו מיהא משתמר הכא אי לאו שניות פגע בערוה גופה · רב כהנא אמר מהכא (ויקרא יח) ושמרתם את משמרתי ^ד^עשו משמרת למשמרתי א"ל אביי לרב יוסף הא דאורייתא היא · דאורייתא ופרשו רבנן · כל התורה נמי פרשו רבנן מדרבנן וקרא אסמכתא בעלמא:

דף כב ע"ב [פיסקא] מי שיש לו בן מ"מ פוטר אשת אביו מן הייבום וחייב על מכתו · אמאי קרי כאן (שמות כב) ונשיא בעמך לא תאור ^ה^בעושה מעשה עמך ^ו^כדאמר רב פנחס משמיה דרב פפא בעושה תשובה ה"נ כשעשה תשובה והאי בר תשובה הוא והתניא ^ז^שמעון בן מנסיא אומר איזהו (קהלת א) מעוות לא יוכל לתקן זה הבא על הערוה והוליד ממנה ממזר השתא מיהא עושה מעשה עמך הוא:

דף כד ע"א ת"ר (דברים כה) והיה הבכור מכאן שמצוה בגדול ליבם אשר תלד פרט לאילונית שאינה יולדת יקום על שם אחיו לנחלה אתה אומר לנחלה או אינו אלא לשם יוסף קורין אותו יוסף יעקב קורין אותו יעקב נאמר כאן יקום על שם אחיו ונאמר להלן (בראשית מח) על שם אחיהם יקראו בנחלתם מה שם האמור להלן נחלה אף שם האמור כאן לנחלה ולא ימחה שמו פרט לסריס ששמו מחוי אמר רבא אע"ג דבכל התורה

תוספות

רב יהודה אמר ואזן וחקר · והא דאמרינן בפ"ב דעירובין (כא:) בשעה שתקן שלמה נט"י ועירובין יצתה בת קול ואמרה וכו' ולא חשיב שניות שמא אחר ב"ק תקנס: כשעשה תשובה · והא דאמר בפרק הנחנקין (סנהד' פה:) לכל אין הבן נעשה שליח לאביו להכותו ולקללו חוץ ממסית וכו' התם בשעשה תשובה וא"ת בשלמא מלקות מסכחת דמחייב אע"פ שעשה תשובה אלא לקללו מי שעשה תשובה אין רשאי לקללו אפי' אחר וי"ל שאם הזכיר שם שמים לבטלה או עשה דבר שנתחייב בו נדוי אע"פ שעשה תשובה חייב ולא מיפטר: או אינו אלא לשם · ויהא טליה קרא כפשטיה ולא נדרוש מבכור דמצוה בגדול ליבם אלא ה"ק והיה הבכור בן הראשון שתלד היבמה יקרא שמו כשם המת ויליף בג"ש דלאו שם ממש קאמר אלא לנחלה וכיון דלנחלה קאמר ליכא לאוקמיה קרא אלא ביבם:

מהרש"א

ע"ש שהזיר עלמו מדבר המותר וק"ל: לכפיפה שאין לה אזנים וכו' · לפי שלשון האזנה בכ"מ השומע מאחר כמו האזינו השמים וגו' האזינה תפלתי וגו' אבל האי אזן וחקר תקן גו' משמע שהוא בעלמו איזן בלי שומע מאחר וע"כ דרשוהו מלשון אוזן שעשה אוזן לכלי וק"ל: [דהאל לישנא דקשה הוא כו'. מבואר פ' הספינה בחידושינו שם]: פרעהו אל תעבר בו וגו' · דלעיל מיניה כתיב בארח רשעים אל תבא גו' דהיינו אורח העריות אמר שתגדל ותוסיף אותו אורח לאיסור וק"ל:

הגהטן

רש"י

אלה · במדות כתיב כי תועבת ה' אלהיך כל עושה אלה כל עושה עול ומדקאמר יותר משל עריות מכלל דהאל לאו קשה הוא: הא כתיב אלה · מכל התועבות האלה ונכרתו: עריות אפשר בתקנה · כל זמן שלא הוליד ממזר יפרוש ממנה ויתחרט אבל מדות גזל את הרבים הוא ואינו יודע למי יחזיר ואע"ג דקי"ל (ביצה כט.) יתקן בהם צרכי רבים לאו תשובה מעלייתא היא: ואזן · לשון אזנים בית אחיזה כדאמרינן בעירובין (כא:) למד דעת את העם דאגמרא בסימני טעמא ואסברה בדדמי גמר מלתא ממלתא והזהיר על דברי סופרים כדכתיב ויותר מהמה בני הזהר [הזהר] בדברי סופרים יותר מד"ת וגזר על השניות: אזנים של קופה · לאחוז בהן הקופה ומשתמרת שלא תפול הכי נמי ע"י שניות מתרחקין מן העריות: פרעהו · (הגדילהו) [הגלהו] לאיסור והוסיף עליו כדי שלא תעבור בו לשון גדל פרע: ושמרתם את משמרתי · גבי עריות כתיב: בעושה מעשה עמך · [והאי אביו לאו עושה מעשה עמך הוא שהרי בא על הערוה והוליד ממנה ממזר]: כדאמר רב פנחס · בפרק חומר בקדש: השתא מיהא · הואיל ושב עושה מעשה עמך הוא והכי נמי דעונו גלוי (וניכר) [ונזכר] כל זמן שממזר קיים מיהו בתשובה ואילך בכלל עושה מעשה עמך הוא: מכאן שמצוה בגדול ליבם · הכי דריש ולקחה לו לאשה ויבמה והיה הבכור המייבם יהיה הבכור: אשר תלד · ואותה יבמה תהיה ראויה לילד פרט לאילונית: יקום · היבם ע"ש אחיו לנחול נחלתו ולא יחלקו אחיו עמו: אתה אומר לנחלה · והאי יקום ביבם משתעי או אינו · אלא בבן שיולד לו משתעי שאם היה שם המת יוסי קורין לו יוסי:

עיון יעקב

וכן במלכים כ"ד ואת אילי הארץ הוליך וי"ל דהתם אינו מוכרח דאפשר לומר דקאי על החלשים או בינונים משא"כ ביחזקאל כתיב ואת אילי הארץ לקח להיות ממלכה שפלה וכו' מבואר דאגבורים ותקיפי ארץ קאי: האי למעוטי מדות מכרת · פי' ואילו כתב התם אל הוה אמינא דלהכי כתיב אל ללמוד ק"ו דאם בעריות שאינם קשות כל כך שהרי נאמר בהם אל חייב כרת וכ"ש במדות דכתיב בהם אלה להכי כתב רחמנא אלה לגבי כרת למעוטי מדות מכרת · אך קצת קשה לפי פירש"י התם אפשר בתשובה כל זמן שלא הוליד ממזר דלמא להכי כתיב אלה בכרת למעוטי עריות שלא הוליד עמהם ממזר דאינו חייב כרת והא דאמרינן קשה עונשין של מדות מעונשין של עריות היינו עריות אלו שלא הוליד עמהם ממזר אבל עריות שהוליד עמה ממזר בזו כתיב אלה שחייב כרת וקשה כמו מדות אכן לפמ"ש התוס' בב"ב דף פ"ח ע"ב ד"ה התם אפשר וכו' בשם הר"ר חיים ע"ש לק"מ: והא דרב אשי בדותא היא ·

עץ יוסף

פי' שלוה ה' על יעקב שיהיו צריו יושבים סביביו בתוך גבולם כגון חלמים לנוה בחלמים היו יושבין צוררי ישראל ובנוה שהיו סמוך לה היו יושבים יהודים והיו לשכים בעיניהם תמיד והיו מצירים אותם: ז בדותא. פי' שבדא מלבו ואין זה אמת. כמו החדש אשר בדא מלבו (מלכים א יב) ברש בב"מ (דף ט ע"א ובדף עא ע"ב. ובב"ב דף קא ע"ב. ובמנחות דף סח ע"א. ובכריתות דף יד ע"א איתא ברותא ברי"ם). ובערוך ערך ברדא כתב פי' במקום שטעו חכמים ולא דברו כהלכה ולא רצו לגנותם ולומר טעו אלא אמרו ברותא כלומר דעת חיצונית היא:

אמר הבונה בעושה תשובה וכו' · כלל גדול אז"ל לחזק ידים רפות כל חוטא אין לך דבר שעומד בפני התשובה אפילו כפר בעיקר · ואין לך דבר גדול מנשוא אלא סבלתי עושה תשובה · כי אין להתייאש מרחמי ה' כי עלמו מאד · וכמ"ש הנביא יעזוב רשע דרכו כל דרך פועל רע שיהיה ואיש און מחשבותיו אפילו יהיה חטא כפירה שהוא תלוי במחשבה וישוב אל ה' וירחמהו כי רבים רחמיו · והגם שחטא בנכבד שבשום מלך ב"ו לא היה מוחל עכ"פ אלהינו זה הוא נעלה ורב עליהם כי ירבה לסלוח אפילו עון רב ועלום כזה · הנה כי כן ביארו פה שאפילו הבא על הערוה והוליד ממנה ממזר כשעשה תשובה עושה מעשה עמך הוא · ומה שאמרו עליו מעות לא יוכל לתקן הוא מצד הממזר הנולד שמזכיר עונו תמיד אבל כבר הועילה לו תשובתו כמו שפרש"י ז"ל: ת"ר והיה הבכור וכו' · הדברים עתיקים במצות ייבום ולמה מצוה בגדול · ומה הוא ולא ימחה שמו מישראל אם אינו השם שקורין לו בני אדם · ומה הוא נחלה שנוחל אם יהיה עני · דורשי ה' לא יחסרו למצוא בהם כל טוב:

המתורגמן. א) קארב ·

יד יוסף

א ב"ב פח ע"ב: ב ערובין כא ע"ב: ג עי' פסחים יא ע"א: ד מו"ק ה ע"א: ה ב"מ מח ע"ב ב"ב ד ע"א: ו חגיגה כו ע"א ב"מ סב ע"א ב"ק לד ע"ב סנהדרין פה ע"א: ז חגיגה ט ע"א:

חדושי גאונים

וזכות אבות מסייעתם משא"כ גבי רשע אף שיש לו כל טוב בחייו מ"מ אחר שימות ויפסד מן העולם יפסד עשרו עמו וכאלו לא היה מעולם וכאשר ענין פרשה זו מבארת ההבדל שהוא בין צדיק לרשע כאשר הוא מובן מעלמו כמ"ש שם שכתוב אחר זה ראיתי רשע עריץ ומתערה כאזרח רענן ויעבור והנה איננו ואבקשהו ולא נמצא וגו' ועל ידי כן צריכין בניו להיות מדוכאים על הפתחים וכמ"ש אליפז התימני לאיוב ראיתי אויל משריש וגו' ירחקו בניו מישע וידכאו בשער וגו' ·

גאון יעקב

אמר רבא אע"ג דבכל התורה כולה אין מקרא יוצא מידי פשוטו כו' · ידוע כי קדושת תורתינו מלובשת ד' מלבושים והם פשט רמז דרוש סוד ורמזו ז"ל במדרש ויצא והנה סולם מוצב ארצה גו' סולם זה סיני חושבנא דדין כחושבנא דדין · כמה מעלות היה בסולם ארבעה · הכונה בזה כי תורתינו הקדושה מוצבת פה ארצה ורומה מגיע עד צית שמיא וד' מדרגות יש לה פרד"ס אמנם מחלק הפשט חלילה לא תזוע אף אם הדרשה תדרש והרז"י אלבו חקר בזה אשר לכך דוד בתהלותיו אומר תורת ה' תמימה וגו' עדות ה' נאמנה וגו' נקראת תורה היא על חלק הסוד והרמז

כולה "אין מקרא יוצא מידי פשוטו הכא אתאי גזרה שוה אפיקתיה מפשטיה לגמרי :

ט דף כד ע"ב ר' נחמיה אומר "אחד גרי אריות ואחד גרי חלומות ואחד גרי מרדכי ואסתר אינם גרים עד שיתגיירו בזמן הזה בזמן הזה ס"ד אלא אימא כבזמן הזה (אע"פ שכבר העלו הלכה כדברי האומר כולם גרים הם אפ"ה הנטען[א] מן הכותית ונתגיירה אסור לכנסה לכתחלה) משום דרב (אשי) [אסי] "דאמר רב (אשי) [אסי] (משלי ד) הסר ממך עקשות פה ולזות שפתים הרחק ממך : תנו רבנן "אין מקבלין גרים לימות המשיח כיוצא בו לא קבלו גרים לא בימי דוד ולא בימי שלמה א"ר אלעזר מאי קרא (ישעיה נד) הן גור יגור אפס מאותי מי גר אתך עליך יפול מי גר אתך בעניותך הוא דעליך יפול אבל אידך לא :

ארבעה אחין פרק שלישי

י דף לד ע"ב אמר רבי יצחק כל מועכות של בית רבי תמר שמן "למה נקרא שמן תמר ע"ש תמר שמיעכה באצבע והא הוו ער ואונן שלא כדרכן שמשו בשלמא אונן כתיב ביה (בראשית לח) וישחת ארצה אלא ער מנ"ל אמר רב נחמן בר יצחק וימת גם אותו אף הוא באותה מיתה מת · בשלמא אונן משום לא לו יהיה הזרע אלא ער מ"ט עבד הכי כדי שלא תתעבר ותכחיש יופיה :

החולץ פרק רביעי

יא דף לז ע"ב תניא רבי אליעזר בן יעקב אומר "לא ישא אדם אשה ודעתו לגרשה משום שנאמר (משלי ג) אל תחרוש על רעך רעה :

דף מא ע"א משנה היבמה לא תחלוץ ולא תתייבם עד שיש לה שלשה חדשים וכן כל שאר הנשים לא יתארסו ולא ינשאו עד שיהו להן שלשה חדשים (ופירשו בגמרא לא תתייבם שמא יהיה הולד בן קיימא וקא פגע באיסור אשת אח וכו') :

דף מב ע"א פיסקא וכן שאר כל הנשים וכו' בשלמא יבמה כדאמרן אלא שאר כל הנשים אמאי אמר "רב נחמן אמר שמואל משום דאמר קרא (בראשית יז) להיות לך לאלהים ולזרעך אחריך להבחין בין זרעו

רש"י

אין מקרא יוצא מידי פשוטו · ואף ע"ג דדרשינן ליה לדרשא מדי פשוטו מיהו לא נפיק לגמרי : ואפיקתיה לגמרי · שאין צריך לקרות לבנו כשם אחיו המת [והכי גמר לה מרביה] : גרי אריות · כגון כותיים דכתיב בספר מלכים (ב יז) וישלח ה' בם את האריות ונתגיירו כדכתיב התם בגלות שומרון : גרי חלומות · בעל חלומות אמר להם להתגייר : מרדכי ואסתר · ורבים מעמי הארץ מתייהדים (אסתר ח) : בזמן הזה ס"ד · דכל הכי דמקמי הכי לאו גרים נינהו כגון נבוזראדן וכיוצא בו : כבזמן הזה · שלא יעשה מתחלה כך : ולזות שפתים הרחק ממך דאתו לאחזוקי [בה] קלא קמא : הן גור יגור · הבא להתגייר יגור : אפס מאותי · בעוד שאין אני עמכם יתגייר דהיינו בזה"ז : מי גר אתך בעניותך · כ[א]שר אמרתי לך עליך יפול לטובה"ב יפול יחנה כמו (בראשית כה) על פני כל אחיו נ[פל] יפול מצדך אלף (תהלים צא) : כ[ל] מועכות של בית רבי · המשירות בתוליהן באצבעותיהן : תמר שמן ע"ש תמר שמיעכה באצבע · קודם ביאה [עם יהודה] ופתחה פתוח והוה לה כשתי ביאות דבביאה ראשונה לא מיעברא : ולזרעך אחריך · שאין השכינה שורה אלא על הודאי שזרעו מיוחס אחריו והכ"ל [?] בנדרים וברותי מכם המורדים והפושעים בי אלו בני ערבוביא :

גר

תוספות

לא קבלו גרים לא בימי דוד ולא בימי שלמה · מאתי הגתי ובת פרעה דבימי שלמה נ"ק דמידי הוא טעמא אלא משום שלחן מלכים והני לא צריכי אבל קשה דאמרינן בהערל (לקמן עט.) גבי מעשה דגבעונים דבימי דוד נתוספו גרים על ישראל ק"נ אלף וי"ל דמעצמן נתגיירו כדאשכחן גבי מרדכי ואסתר ורבים מעמי הארץ מתיהדים ויש ספרים שכתוב בהן לא קבלו גרים לא בימי דוד ולא בימי שלמה אלא שנעשו גרים גרורים וההיא דפ"ב דשבת (לא.) ההוא דאתא לקמיה דהלל ואמר גיירני ע"מ לעשות כ"ג בטוח היה הלל דסופו לעשות לש"ש וכן ההיא דהתכלת (מנחות מד.) דאתת לקמיה *) דרבי גיירני ע"מ שאנשא לאותו תלמיד: ולזרעך אחריך · לקמן בפרק נושאין

*) נ"ל דרבי חייא

מהרש"א

הנטען מן הכותית כו'. נטען משמע אע"ג שהוא יודע בעצמו שאינו אמת מ"מ מפני החשד שיאמרו שכבר עבר עבירה עמה לא יכנוס והיינו הסר ממך עקשות דהיינו דבר עקום ואינו אמת ודו"ק : כיוצא בו לא קבלו גרים לא בימי דוד כו'. והא דאמרינן פרק הערל נתוספו על ישראל ק"נ אלף גרים כו' מבואר בתוס' ועיין בחידושינו שם :

[כל מועכות של בית רבי כו'. מה שיש לדקדק בסוגיא זו מבואר בחי' הלכות

הרי"ף

המותר לו מלד קדושה ולא אמר דרך כלל כל המקיים דברי חכמים נקרא קדוש : אין מקבלים גרים וכו' · ובתוספות דפ"ב דשבת ההוא דאתא לקמיה דהלל ואמר גיירני על מנת לעשות כה"ג בטוח היה וכו' ע"כ ותמיה לי כיון דבימי דוד ושלמה לא קבלו גרים לפי שהיו ישראל בגדולה אבל בזמן הזה שישראל הם בעניות ושפלות מקבלין גרים ולא שאני בין מתגייר ע"מ לקבל פרס או לא א"כ מה הקשו התוספות מהלל שקיבל אותו שנתגייר ע"מ לעשות וכו' כי בימי הלל היו ישראל בגלות ונתקיים · גר אתך בעניותך עליך יפול וגו' ולכך קיבלו אע"פ שאמר גיירני ע"מ שאהיה כה"ג דהא מסקינן לעיל אחד שנתגייר לשם אשה וכו' וכן שנתגייר לשום שולחן מלכים כולם גרים הם וצריך לומר דס"מ כדיעבד אע"פ שהיה כלנו כך אבל לכתחלה לומר גיירני על מנת כך לא · והלל שקבלו

עיון יעקב

וכדי שלא להשוות דברי רב אשי לטועה גמור ח"ו אפשר לתרץ כוונתו דמ"מ מקצתו משתמר כגון בתו ובת בתו שאסור מה"ת או בתו ובת בנו וכה"ג אע"ג דאי לאו שניה היה פוגע בערוה גופה דהיינו בבת בתו או בת בנו מ"מ בבתו לא היה פוגע דלא יהא בת בתו כשניה שהוא גדר בפני בתו לכן גזרו רבנן שניות שלא יהא פוגע בשום ערוה וק"ל : לא קבלו גרים בימי דוד ושלמה · עיין בתוספות מה שמתרצים שמצינו שקבלו גרים בימי דוד ושלמה והא דלא נקשה תוספות איך קבל משה הערב רב אחר שיצאו ישראל מעבדות לחירות ביד רמה ע"י האותות ומופתים י"ל קודם מתן תורה שאני וכה"ג מתרץ הש"ס פרק אין מעמידין שקבלו קרבנות מיתרו ואפשר לזה רמז הכתוב (שמות יב) וגם ערב רב עלה אתם וצאן ובקר מקנה כבד מאד כדי שלא תקשה הא עיקר שלקחו אתם צאן ובקר לפי שאמרו נלכה נזבחה לה' אלהינו וקשה הלא אין מקבלין מהם קרבנות מפני שחשודין על הרביעה אלא קודם מ"ת שאני

כדמתרגם הש"ס לכך וגם ערב רב עלה אתם וק"ל : תמר באצבע מיעכה · משמע דקודם ביאת יהודה מיככה באצבע ואפשר להסמיך הדבר על הכתוב ותשב בפתח עינים שיש

עץ יוסף

י תמר שמן · (עי' רש"י) והכי גמירי לה דאין אשה מתעברת מביאה ראשונה (יפ"ת בב"ר פ' נ"א סי' י"א) : כדי שלא תתעבר ותכחיש יפיה . קשה דבשלמא אונן לא בא עליה אפילו ביאה ראשונה משום שירא שמא בא עליה עד ביאה א' ונמצא תוכל להתעבר ממנו ולא לו יהיה הזרע . אבל ער למה לא בא עליה ביאה ראשונה שהרי לא תתעבר מביאה א'. ויותר קשה על הגמרא דבאמת מנ"ל שלא בא עליה ביאה ראשונה . וי"ל דמדכתיב וימת גם אותו שמוכח שמעשה שניהם היה שוה שכשם שאונן לא בא עליה אפילו ביאה א' כהנ"ל. כך ער לא בא עליה אפי' ביאה א'. והא דבאמת לא בא. תירץ הנזה"ק שחשש שמא

יד יוסף

א לעיל יא ע"ב שבת סג ע"א : ב קדושין עה ע"ב בבא קמא ל"ח ע"ב סנהדרין פט ע"ב חולין ג ע"ב נדה נו ע"ב : ג כתובות כב ע"ב עי' תוספות שם: ד לקמן עו פ"א ע"ז ג' ע"ב: ה גיטין ל ע"א : ו עי' באלתות פר' ויראה סימן יג :

חדושי גאונים

או נוכל לומר שענין נעזב שאמר הכתוב הוא מלשון עזרה והצלה וע"ד עזוב ותעזוב עמו וגו' · רצה הכתוב לבאר ההבדל שהוא בין צדיק ויש לו לרשע ויש לו כי הצדיק ויש לו אף שהוא יעדר אח"כ מן העולם באיזה זמן מהזמנים מ"מ יניח אחריו ברכה לזרעו שיתקיימו בעשרו ועליו נאמר ברכת ה' היא תעשיר וגו' משא"כ הרשע אף שיש לו מכל מקום כשיפסד מן העולם יפסד עושרו עמו וכאילו לא היה לו כלום מעולם כנ"ל לייסב כוונת זה הכתוב והוא נכון אף לפי דברי רז"ל וק"ל. (עקרים) :

גאון יעקב

ועלי' ביקשו מס"ש תנה הודך אמנם נקראת עדות על חלק הפשט ור"ל כמו שבאמירת העדים לב"ד שראובן הרג את הנפש ואם נמצאו זוממין נהרגין העדים ואם יתפוש הב"ד לתפוש עליהם זכות כמצוה והצילו העדה ונאמר שכך כיוונו במה שאמרו שראובן הרג את שמעון היינו שלא למד עמו תורה והרגו מחיי העוה"ב או שהלבין פניו והוא ג"כ כאילו שופך דמים או שאר כוונה שנוכל לסבב ענין הריגה אין בדבריהם כלום כי דברי העדות אין לנו לעשות שום כוונה או ביאור רק דברים כהוויתן וזה היה מהתחכמות האומה בעת קבלת התורה להקדים נעשה לנשמע כי נעשה הוא יורה על

של ראשון לזרעו של שני מתיב רבא לפיכך גר וגיורת צריכין להמתין שלשה חדשים הכא מאי להבחין איכא הכא נמי איכא להבחין בין זרע שנזרע בקדושה לזרע שלא נזרע בקדושה :

דף מה ע"א ההוא דאתא לקמיה דרב אמר להו כותי ועובד הבא על בת ישראל מהו א"ל הולד כשר א"ל הב לי ברתך לא יהיבנא לך אמר רב שימי בר חייא לרב אמרי אינשי גמלא במדי אקבא רקדא הא גמלא והא קבא והא מדי ולא רקדא א"ל אי ניהוי כיהושע בן נון לא יהיבנא ליה ברתי א"ל אי הוה כיהושע בן נון אי מר לא יהיב ליה אחריני יהבי ליה האי אי מר לא יהיב ליה אחריני לא יהבי ליה לא הוה קא אזיל מקמיה יהיב ביה עיניה ושכיב ואף רב מתנא מורה בה להיתירא ואף רב יהודה מורה בה להיתירא דכי אתא לקמיה דרב יהודה א"ל זיל איטמר או נסיב בת מינך וכי אתא לקמיה דרבא א"ל או גלי או נסיב בת מינך :

דף מו ע"א ת"ר גר שמל ולא טבל רבי אליעזר אומר הרי זה גר שכן מצינו באבותינו שמלו ולא טבלו טבל ולא מל ר"י אומר ה"ז גר שכן מצינו באמהות שטבלו ולא מלו וחכ"א טבל ולא מל מל ולא טבל אינו גר עד שימול ויטבול ורבי יהושע נמי נילף מאבות ור"א נמי נילף מאמהות וכי תימא וכו' :

שם ע"ב ת"ר מי שבא ואמר גר אני יכול נקבלנו ת"ל אתך במוחזק לך • בא ועדיו עמו מנין ת"ל (ויקרא יט) וכי יגור אתך גר בארצכם [דף מז ע"א] אין לי אלא בארץ בחו"ל מנין ת"ל אתך בכל מקום שאתך א"כ מה ת"ל בארץ בארץ צריך להביא ראיה בחו"ל אין צריך להביא ראיה דברי רבי יהודה וחכ"א בין בארץ בין בחו"ל צריך להביא ראיה :

שם ת"ר (דברים א) ושפטתם צדק בין איש ובין אחיו ובין גרו מכאן אמר רבי יהודה גר שנתגייר בב"ד ה"ז גר בינו לבין עצמו אינו גר מעשה באחד שבא לפני רבי יהודה וא"ל נתגיירתי ביני לבין עצמי א"ל יש לך עדים א"ל לאו יש לך בנים א"ל הן א"ל נאמן אתה לפסול את עצמך ואי אתה נאמן לפסול את בניך :

יב שם ת"ר גר שבא להתגייר בזה"ז אומרים לו מה ראית [שבאת] להתגייר אי אתה יודע שישראל בזה"ז דווים דחופים סחופים ומטורפים ויסורין באים עליהם אם אמר יודע אני ואיני כדאי מקבלין אותו מיד *) ומודיעין אותו מקצת מצות קלות ומקצת מצות חמורות מ"ט דאי פריש נפרוש דא"ר חלבו קשים גרים לישראל כספחת דכתיב (ישעיה יד) ונלוה

*) פה סדר המאמרים משונה מאשר הם בגמ'.

תוספות

דרים מהאי קרא דאזהר ליה רחמנא לאברהם לא תיכסיב כותית ושפחה דלא יתייחס זרעך בתרה : זיל איטמר • ויסילוק מיוחסת וא"ת והא בעי ראיה כדאמרינן בפ"ב דכתובות דמעלין מתרומה ליוחסין וי"ל דהתם להשיא בתו לכהן העובד ע"ג המזבח כמו שמוכיח שם ר"ת א"נ התם כר"מ אבל חכמים אומרים כל משפחות בחזקת כשרות הם עומדות בפרק עשרה יוחסין :

אין לי אלא בארץ • פי' דמקבלים גרים ואע"ג דחובת הגוף היא בעי ריבויא כיון דכתיב בארץ כדאשכחן בסוף פ"ק דקדושין (דף לח:) גבי שילוח עבד והשמטת כספים א"כ בארץ לא חיישינן דלמא הדרי בהו משום דאיכא שבחא דארץ ישראל : יש לך עדים • פי' שנתגיירת בינך לבין עצמך ותימה אי הא דבעינן ג' היינו דוקא לכתחלה אבל דיעבד חד נמי כשר א"כ [אם] יש לו עדים לאו בינו לבין עצמו הוא : קשים גרים לישראל כספחת • לפי שאין בקיאין בדקדוקי המצות וישראל לומדים ממעשיהם ובמסכת נדה (יג:) פירוש בקונטרס עוד לשון אחר משום דכל ישראל ערבים זה בזה וק"ק דבפרק אלו נאמרים (סוטה לז:) משמע שלא היו ערבים על הגרים דלא חשיב התם ערבות של ערב רב ועוד י"ל דקשים גרים לישראל לפי שמתערבין בהם ואין שכינה שורה אלא על משפחות המיוחסות שבישראל ויש מפרשים לפי שביותר הוזהרו ישראל על הגרים ואין יכולין להזהר מאונאתן :

מהרש"א

הלכות ע"ש] : בתוס' בד"ה קשים גרים כו' ועוי"ל כו' לפי שמתערבין בהן כו' עכ"ל וכפי' זה משמע בפרק עשרה יוחסין דהאה מייתי להו התם ועוד י"מ שם

רש"י

גר וגיורת • גר שנתגייר ואשתו עמו צריכים להמתין ג' חדשים לפרוש זה מזה והכא מאי להבחין איכא הרי אין כאן ראשון ושני : ההוא • בן כותי מישראלית : אמרי איכשי גמלא במדי אקבא רקדא • גמל גדול מרקד בתוך קב קטן בד' רגליו במלכות מדי וגוזמא : הא קבא והא גמלא והא מדי • יבא וירקד לפנינו כלומר אתה שהתרת דבר חידוש האמת דבריך ותן לו בתך : לא הוה אזיל מקמיה • אותו בן הכותי דקא"ל הב לי ברתך : זיל איטמר • [לך] במקום שלא יכירוך ושא בת ישראל שאילו יכירוך לא יתנוה לך אלמא לאו ממזר הוא מדאכשר ליה בת ישראל שהרי ממזר מוזהר על הכשרה : בת מינך • בת ישראל מן העכו"ם הכשרה כמותך אבל ממזרת ושפחה לא תשא אלמא כשר הוא : גלי • לא לגלות במקום אחר שלא יכירוך ויתנו לך בת ישראל כשרה : באבותינו שמלו • בימי משה כשיצאו ממצרים ויצאו מכלל בני נח לקבל התורה ולקבל פני השכינה : באמהות • נשותיהם שטבלו כדמפרש לקמן דאם לא טבלו במה נכנסו תחת כנפי השכינה : אמהות • אין להן לימול : בא ועדיו עמו מנין • שנאמן : ת"ל וכי יגור • מ"מ ולקמן פריך כיון דעדיו עמו פשיטא ומי בעי קרא : כל מקום שאתך • ולקמן פריך הא אפיקתיה : צריך להביא ראיה • שבב"ד נתגייר שמא נבעוני מהול הוא ומשום שבחא דא"י הוא דקאמר הכי ומשקר : סחופים • שפלים וכפויין כמו סחופי כסא (שבת סו) כפיית כלי : ואיני כדאי • ואיני ראוי להשתתף בצרתם ומי יתן ואזכה לכך : דאי פריש • [שלא יתגייר : נפרוש] • ניפרוש ולא איכפת לן : דאמר מר קשים גרים לישראל כספחת דכתיב ונלוה הגר עליהם ונספחו על בית יעקב • לשון ספחת שאוחזין מעשיהם הראשונים ולומדין ישראל מהם או סומכין עליהם באיסור והיתר : ומודיעין

יד יוסף

א עי' מסכת גרים פ"א סימן ה : ב מסכת גרים פ"א : ג קדושין ע ע"ב לקמן קט ע"ב נדה יג :

אהבת איתן

גר שמל ולא טבל רא"א ה"ז גר שכן מצינו באבותינו שמלו ולא טבלו מל ולא טבל שכן מצינו באמהות • וק"ל הא תניא בפ"ב דברכות (דף טז) אין קורין אבות אלא לשלשה ואין קורין אמהות אלא לארבע וע"ש בחי' ומצאתי בחידושי ריטב"א שכתב דהיט אלא דתפלה אך קשה דגם בתפלה אמרינן בתענית מי שענה לאבותינו על ים סוף וי"ל ע"ש הא דאיתא באגדה דבפני האבות נקרע הים שנאמר נגד אבותם עשה פלא אך אכתי תקשי מר"פ הרואה דמברך על נס שנעשה לישראל שעשה נסים

גאון יעקב

חלק הפשט ונשמע הוא יורה על חלק הסוד ובהיות כי ראו ישראל כי המלאכים רוצים לקבל התורה והוא חלק הסודי הם מסוללים מחלק הפשט אשר רמוז במלת נעשה לכך הקדימו נעשה לנשמע ולכך הם ראוים יותר לקבלת התורה כי הם שייכים בשני חלקים ולהם קודמה הפשט והרב בעקדה (שער ז) ביאר כי אדונינו מרע"ה ביאר בסוף דבריו אומר ועתה שימו לבבכם לכל הדברים אשר אנכי מעיד בכם היום אשר תצוום ירצה השמרו לכם פן יפתה לב משכילכם לאמר כי התורה לרוב מעלתה שמה עיקר כוונתה על פנימי הדברים וסודותם לא אל הדברים החיצונים כמו שהיה הענין בחבורי האומות שנעשו על דרך משל וחידה שהמכוון מהם הוא הפנימי לבד והחיצוני הוא דבר שאין בו ממש כי לא כן הדבר בענין הזה אבל יהוי לכם לשום לב אל כל הדברים

עיון יעקב

בש"ס ובמדרשים פירושים הרבה וא"ל פתח עינים שפתחה מעיינה כדי להתעבר מאתו בביאה ראשונה אך שמעתי מקשים דלמא לא בעל עד ביאה ראשונה כיון שאין מתעברת מביאה ראשונה ודוחק לומר שלא ידע מזה שאין מתעברת מביאה ראשונה או שהיה חושש אולי מיעכה באצבע וצ"ע : ומודיעין אותו מקצת מצות קלות ומקצת מצות חמורות מ"ט דאי פריש

עין יוסף

מיעכה באצבע . או שמא אחר כבר בא עליה מקודם . ודע דבב"ר פפ"ה אי' ויהי ער בכור יהודה רע בעיני ה' שהיה חורש בגגות ומערה לאשפות . ופי' היפ"ת דש מבפנים וזורה מבחוץ . כמו שאמרו שם באונן וידע אונן וגו' היה דש מבפנים וזורה מבחוץ ונמצא פליג המדרש על הגמרא שבמדרש אמרו דער ואונן שמשו כדרכן אלא שהיו דשים מבפנים וזורים מבחוץ ואלו הגמרא קאמר ששמשו שלא כדרכה . אבל המזה"ק פי' חורש בגגות ומערה לאשפות היינו שלא כדרכה ואונן שמש כדרכה אלא שהיה דש מבפנים וזורה לחוץ קשה הא מדכתיב וימת גם אותו משמע דחטא ומעשה שניהם שוים . כמו שכתבתי לעיל . דאל"כ קשה קושי' הנ"ל :

יב כספחת . עי' רש"י ותוס' ובמסכת קדושין דף ע ע"ב כתבו תוס' וז"ל

אמר הבונה אמרי אינשי גמלא וכו' רבים אומרים ומיעטים לזולתם מה שלא יעשו הם כמ"ש הנה ישרת רבים וגו' כי עתה תבא אליך וגו' ואלא הא גמלא והא קבא והא לא רקדא • אף כי בהתחתן בפגומים : ת"ר גר שבא וכו' • לא הקפידה עדת ישראל מאז להמשיך אליהם זולתם כי הם עם לבדד ישכון ואז"ל ונלוה הגר עליהם ונספחו על בית יעקב קשים גרים לישראל כספחת ולזה היו מבקשים ממנו עדות וראיה ברורה • וכבמאמר ג"כ שאחר זה :

רש"י

ומודיעין אותו עון לקט שכחה ופאה · שלא יאמרו עניים הללו הלוקטין פאת שדי גזלנים הם ועומד עליהם להורגם בדיניהם שבני נח הוזהרו על הגזל בסנהדרין ואזהרתן זו היא מיתתן דלא בעי התראה לפיכך בן נח נהרג על פחות מש"פ דעכו"ס קפיד על דבר מועט ולגבי ישראל הויא מחילה : ולא ניתן להשבון ואינו בחזרה אלא נהרג דגבי ישראל כתיב והשיב את הגזלה אשר גזל אבל בני נח אמרינן בסנהדרין אזהרתן זו היא מיתתן וכיון שעבר על א' מז' מצות נהרג · לישנא אחרינא מודיעין אותו עון לקט שכחה ופאה הואיל והם מקפידין על הממון כ"כ כדאמרן דנהרג על פחות משוה פרוטה מודיעין אותו עון לקט שכחה ופאה שמא יחזור בו מלהתגייר ולשון זה עיקר דאי משום טעמא קמא מאי לשון עון לקט שכחה ופאה יודיעוהו שילקטו עניים בשדהו : לא רוב טובה · לפי שילך הרע מהר אחריהם כדאמרינן (בסוטה) [בסוכה נג] שמא הזוח דעתן עלייהו ויחטאו : ואין מרבין עליו דברים · לאיים עליו ביסורים : אסיר לן יחוד · להתיחד עם איש : ב' קברים · אחד לנסקלים ולנשרפים שהרשיעו בעבירות חמורות וא' לנהרגים ולנחנקים שאין מיתתן חמורה ואינן רשעים

גמרא

ונלוה הגר עליהם ונספחו על בית יעקב ומודיעין אותו עון לקט שכחה ופאה ומעשר עני · מ"ט א"ר חייא בר אבא א"ר יוחנן [א]בן נח נהרג על פחות משוה פרוטה ולא ניתן להשבון ומודיעין אותו עונשן של מצות אומרים לו הוי יודע שעד שלא באת למדה זו אכלת חלב אי אתה ענוש כרת חללת שבת אי אתה ענוש סקילה עכשיו אכלת חלב אתה ענוש כרת חללת שבת אתה ענוש סקילה וכשם שמודיעין אותו עונשן של מצות כך מודיעין אותו מתן שכרן אומרים לו הוי יודע שהעוה"ב אינו עשוי אלא לצדיקים וישראל בזה"ז אינם יכולים לקבל [דף מז ע"ב] לא רוב טובה ולא רוב פורענות ואין מרבין עליו ואין מדקדקין עליו א"ר אלעזר מאי קראה דכתיב (רות א) ותרא כי מתאמצת היא ללכת אתה ותחדל לדבר אליה אמרה לה אסיר לן תחום שבת (שם) באשר תלכי אלך · אסיר לן יחוד באשר תליני אלין · מפקדינן[א] תרי"ג מצות עמך עמי · אסיר לן ע"ז ואלהיך אלהי · [ב]ד' מיתות נמסרו לבית דין באשר תמותי אמות · [ג]ב' קברים נמסרו לבית דין ושם אקבר מיד ותרא כי מתאמצת היא וגו' :

תנו

מהרש"א

שם שהם קשים שהם מזכירים עונותיהם של ישראל וכו' ע"ש וק"ל : ומודיעין להם עון לקט וכו' · פירש רש"י ל"א הואיל והן מקפידין על הממון כ"כ כדאמרינן דנהרג וכו' מודיעין אותו עון לקט כו' שמא יחזור בו מלהתגייר ולשון זה עיקר כו' עכ"ל ואין זה מספיק דהכתי אמאי נקט הני שהן מתנות עניים ולא נקט גם תרומות ושאר מעשרות וי"ל לפי שעיקר מצות מתנות עניים בזמן שישראל על אדמתן היא מצוה ליתן לגר שאין לו חלק בארץ כדמפורש בקרא פרשת קדושים ובפרשת ראה אמר שבזמן הזה אל יחשוב הגר המקפיד בממון עד היום הזה דבן נח וכו' כיון שאין ישראל על אדמתן בטלה מצוה זו ע"כ יזהירו לו שלא יקפיד גם הוא בממונו כי יהיה לו עון בדבר בזמן הזה אם לא יתן הוא לשאר עניים וק"ל : כך מודיעין אותו מתן שכרן וכו' · ר"ל דיש לצדיקים חלק בב' עולמות דהיינו עיקר שכרן בעוה"ב אינו אלא לצדיקים וגם בעוה"ז יש להם חלק אלא שאין יכולין לקבל בעוה"ז לא רוב פורענות ולא רוב טובה כפרש"י משא"כ הרשע מקבל רוב טובה בעוה"ז כדי לטורדו מן העוה"ב לגמרי וק"ל : א"ל אסיר לן תחום שבת וכו' · ז"ש דמודיעין לו מצות קלות שבחמורות דהיינו הקלה במצות שבת דאפילו למ"ד תחומין דאורייתא מלקין עליה ואין ממיתין כדמוכח הסוגיא דספ"ק דעירובין וכן איסור יחוד מאיסור עריות היא הקלה דמלקין עליה ולא ממיתין והיינו דמודיעין להן הקלות כדי שיפרושו דאף על הקלות כזו הליכת תחום מאיסורי שבת דלא מיחזי כמלאכה וכן יחוד דעריות דלא מיחזי דעביד איסורא מלקין עליה ומודיעין לו מצות חמורות היינו אסיר לן ע"ז בכלל ז' מצות בני נח הם וגם העובדי כוכבים ממיתין עליה ואפשר דא"ל לפי שבת מלכים את ותחזור לסורך מא"י לח"ל כאילו עובד ע"ז כמ"ש בדוד כי גרשוני היום מהסתפח בנחלת ה': ד' מיתות נמסרו וכו' · דודאי העובדי כוכבים יש להם כמה דיני מיתות אבל א"ל דפעמים גם באלו הקלות שזכרנו ממיתין לצורך שעה כדאמרינן בפ' האשה רבה בא' שרכב על סוס בשבת וכו' ודרים מפקדינן אתרי"ג מצות כדכתיב עמך עמי מספר שורש ישי [א] ד' פשוטה היא חמש מאות במנצפ"ך ועמך עם שלשה אותיות הר' תרי"ג ועוד נראה ע"פ מ"ש עמא פזיזא דקדמיתו פומייכו לאזנייכו לקבל כ"כ מצות עליכם ושאר עמים לא רצו בזאת וע"כ

הרי"ף

שקבלו לכתחלה הוא משום שהיה בטוח בו שסופו לעשות לשם שמים : אסיר לן ע"ז ואלהיך אלהי · וקשה שבכלל תרי"ג מצות הוי איסור ע"ז וכיון שאמרה לה מפקדינן אתרי"ג מצות ואמרה עמך עמי מה צורך עוד לומר לה אסיר לן ע"ז ושמא אפילו לקיים ע"ז ע"מ שלא לעובדה אמרה לה דאסיר לן ע"ז מדכתיב לא יהיה לך אלהים אחרים שלא יהיה להם בהוייה אלהים אחרים ועל זה אמרה ואלהיך אלהי · אי נמי דע"ז יהרג ואל יעבור ואינה כשאר מצות שיעבור ואל יהרג ומיהו קשה דגם ג"ע וש"ד יהרג ואל יעבור : שני קברים נמסרו לב"ד · ותימה מאי איכפת לה במנין הקברות אם שני קברות או פחות או יותר ועוד דאמרינן לעיל ומודיעין אותו מקצת מצות קלות ומקצת מצות חמורות וכי הסיה מילתא ליכא לאודועינהו ושמא לא באו להודיע מנין הקברות אלא כדי להודיע שלא יהיו קוברין בקברות אבותיו אלא בשתי קברות שנמסרו לב"ד וכי האי ודאי מודעינן :

אסר

עיון יעקב

נפרוש דאמר ר' חלבו קשים גרים וכו' · ואין להקשות הא תינח שמודיעין ליה מהאי טעמא מצות חמורות אך למה מודיעין לו מצות קלות י"ל ע"ד דאיתא במד"ר ריש פ' עקב עון עקבי יסבני אמר דוד רבש"ע אין אני מתיירא מן המצות חמורות מפני שהן חמורות אבל מתיירא אני מפני הקלות ואת אמרת הוי זהיר במצוה קלה כבחמורה ע"כ ובמקום אחר פירשנו מדרש זה על נכון לכך מודיעין ליה קלות והחמורות אולי יפרוש מאיזה טעם שיעלה על דעתו מפני הקלות כאשר היה מתיירא דוד או מפני חמורות ממש · והא דאמרינן קשה גרים לישראל כספחת עיין בחידושינו בקדושין דף ע : מפקדינן אתרי"ג מצות עמך עמי · הא דכללה עצמה בזה עם שאר העם משא"כ בשאר הדברים שאמרה באשר תלכי אלך ותליני אלין לשון יחיד אפשר משום דודאי הנשים עצמן לא מפקדו אתרי"ג מצות דהא מצות עשה שהזמן גרמא נשים פטורות וכן על לא תעשה דבל תקיף וכה"ג גם כן איכה מצוה כדאיתא בפ"ק דקדושין לכן אמרה על כלל העם שמצוים על כך וק"ל : אסר לן ע"ז · עיין במהרש"א דאיך אמרה אסר לן הלא גם ב"נ מצווה על זה · ולענ"ד נראה דבלא"ה יש לדקדק מה דקאמר אסר לן ע"ז ולא קאמר אסר לעבוד אלא כוונתה היה ע"ד דאיתא בפרק השוכר את הפועל דף סד ע"א דמי ע"א ביד עכו"ם מהו א"ל רב נחמן מתכרא דמי ע"ז ביד עובד כוכבים מותרין מדהני דאתו לקמיה דרבה ב"ר אבוה א"ל זילו זכינו כל מה דאית לכו · והו אתגיירו מ"ט משום דקסבר דמי ע"ז ביד עובד כוכבים מותרין · ודלמא שאני התם כיון דדעתו לאגיורי בטולי בטלה ע"כ וא"כ אפשר שזה כוונת רות אסר לן ע"ז כלומר שהיא ודמיה אסורה בהנאה ואולי ידעה שגם רות היא לא בידה ע"ז ודמיה והשיבה אלהיך אלהי וע"פ דבור זה בטולי בטלה וק"ל · ומהא"ו ס"ה מוהר"ר יוסף נר"ו שמעתי אסר לן ע"ז אפילו הרהור ע"ז מצרף הקב"ה למעשה בישראל כדאיתא בקדושין למען תפוש ישראל בלבם וק"ל : ב' קברים נמסרו לב"ד ושם אקבר · הא דאמרה ושם אקבר ולא קאמרה נמי כמו גבי איך באשר תקבר אקבר שמעתי היינו משום דאיתא בפרק נגמר הדין דף מ"ו ע"א ב' קברות היו מתוקנים ומו' נתעכל הבשר קוברין אותו בקברי אבותיו ע"ש בפרש"י וא"כ בגר שאין לו קברי אבותיו נקבר שם לעולם לכן לא היה יכולת בידה לדמות לנעמי שהיתה בת ישראל לכן אמרה ושם אקבר · ועי"ל לפי דאיתא שם בש"ס קבורה משום כפרה וצדיקי לכפרה צריכי בתמיה להכי

עין יוסף

וה"ר אברהם גר פי' לפי שהגרים בקיאין במצות ומדקדקים בהם . קשים הם לישראל כספחת דמתוך כך הקב"ה מזכיר עונותיהם של ישראל כשאין עושין רצונו עכ"ל . ונראה דמהפסוק שהביא הגמרא ונלוה הגר עליהם ונספחו על בית יעקב . מוכח כפי' ה"ר אברהם הנ"ל דהא זה ידוע כשישראל צדיקים נקראו בשם ישראל . ואם לאו נקראים בשם יעקב ואי כפירושים הנ"ל הם ספחת אף לצדיקים שנקראים בית ישראל ומדכתיב על בית יעקב ש"מ כפי' ה"ר אברהם הנ"ל : אסיר לן עבודת כוכבים . וא"ת הלא עבודת מזלות מז' מצות ב"נ הוה ובלא"ה אסירא להו . וי"ל לפי שכל מיתת ב"נ בסייף ונתוספה עתה שנדון בעבודת מזלות בסקילה החמור מסייף . לכן מודיעים לה חומר איסור עבודת מזלות דאי בעי לפרוש יפרוש . והיינו דמסיים ד' מיתות נמסרו לב"ד משא"כ לב"נ שמיתתן הוא בסייף (שבות יעקב) :

ר"א

אוצר בלום

[א] מהרש"א ד"ה ארבע · מספר שורש ישי . ספר שורש ישי חברו רבי שלמה הלוי אלקבץ על מגלת רות :

יד יוסף

א ע"ז עא ע"ב ערוכין סב ע"א : ב סנהדרין מט ע"ב : ג שם מו ע"א :

אהבת איתן

לאבותינו אלא נראה דדוקא ליחידים אין קורין אבות רק לשלשה אבל לרבים ודאי קוראין אבות לכל כיון דאמת הוא שהיו אבותינו ואנחנו בני בניהם ורבים תשיבי :

גאון יעקב

אשר אנכי מעיד בכם היום הוא חלק הנקרא עדות ה' אשר הם דברי הפשט ואין יוצא מידי פשוטו כמו הגדת עדות וכמו שהמכיר בנפש בלתי יכול ג"כ לכחש את הגוף כי כולם הם אמיתים ונראים לעינים כן הענין בסתרי תורה עם דברי הפשט ע"כ · אמנם בספורים הבאים בתורה והם לכאורה שלא לצורך הגם כי הדברים כנים כהווייתן עכ"ז מצוה לנו לדרוש אותם ראה בסיפורי אליעזר עבד אברהם אשר פרשה כפולה ומוכפלת והרבה דיני עיקרי התורה יוצאים ברמז כמו ל"ט מלאכת שבת דרשינן בפ' כלל גדול במסכת שבת מיתור אלה הדברים ורש"י הקדוש הביא דברי ר' חמא יפה שיחתן של עבדי אבות משיחתן של בנים והדבר צריך ביאור מדוע ולמה אבל לדעתנו כי באמת אלה הסיפורים הבאים בתורה הם קשים להעם הבוערים בשכתם על שיר הגלות ואוכל רק לחיי הפשטות והנסתרות הם עוזבי' לה' או מכחישים חלילה אבל לא כן בעלי החכמה והמדע הם נוללים בים

המתורגמן א) מאן האט אונם בעפאהלען, געבאטען

יג דף מח ע"א תנו רבנן (דברים כא) ועשתה את צפרניה רבי אליעזר אומר תקוץ רבי עקיבא אומר תגדל · תנו רבנן (שם) ובכתה את אביה ואת אמה [דף מח ע"ב] רבי אליעזר אומר [א]אביה אביה ממש אמה אמה ממש ר"ע אומר אביה ואמה זו עבודת כוכבים ומזלות וכן הוא אומר (ירמיה ב) אומרים לעץ אבי אתה וגו':

יד שם תניא רבי חנניא בנו של ר"ג אומר מפני מה גרים בזמן הזה מעונים[א] ויסורין באין עליהם מפני שלא קיימו שבע מצות שקבלו בני נח רבי יוסי אומר גר שנתגייר כקטן שנולד דמי אלא מפני מה מעונין לפי שאין בקיאין בדקדוקי מצות כישראל · אבא חנן אומר משום רבי אלעזר לפי שאין עושין מאהבה אלא מיראה · אחרים אומרים מפני ששהו עצמן להכנס תחת כנפי השכינה · אמר רבי אבהו ואי תימא רבי חנינא מאי קראה (רות ב) ישלם ה' פעלך ותהי משכורתך שלמה מעם ה' אלהי ישראל אשר באת לחסות וגו':

טו דף מט ע"ב [ב]תניא שמעון בן עזאי אומר מצאתי מגלת יוחסין בירושלים וכתוב בה איש פלוני ממזר מאשת איש · וכתוב בה [ג]משנת רבי אליעזר בן יעקב קב ונקי · וכתוב בה מנשה הרג את ישעיה · אמר רבא מידן דייניה וקטליה א"ל משה רבך אמר (שמות לג) כי לא יראני האדם וחי ואתה אמרת (ישעיה ו) ואראה את ה' יושב על כסא רם ונשא

רש"י

כ"כ: תקוץ · אצפרנים קאי ואף על גב דלאו ניוול הוא גזירת הכתוב הוא: שלא קיימו שבע מצות · בעודן נכרים ועד השתא לא איפרעו מינייהו דפורענותן גנוזה להם לעתיד [לבא] אבל כשנתגיירו נפרעין מהם כדי למרק עונותם: בקטן שנולד · ואינו נענש לשעבר: מיראה · מיראת גיהנם והפורענות האמור עליהם: אשר באת · שמיהרת ולא אחרת: משנת ר' אליעזר קב ונקי · קב מדה קטנה כלומר במקומות מועטין הוא נזכר במשנה או בברייתא ונקי בכל מקום שמזכר הלכה כמותו: מידן דייניה · כגביא שקר:

תוספות

ר' אליעזר אומר אביה · למסבר קראי פליגי אי נמי נפקא מינה אם מתו אביה ואמה או נתגיירו וריב"ן פירש דלר"ע צריכה שתכפור בעבודה זרה קודם שתבעל לו:

שאין עושין מאהבה אלא מיראה · בפ' נוטל (סוטה כב:) משמע שניהם רעים ובפ' כהם (שם לא.) משמע דשניהם לשבח ואומר ר"י דמאהבת המקום ומיראת המקום הוו תרוייהו לשבח מאהבת אדם ומיראת האדם תרוייהו לגריעותא או כמו שפי' שם בקונטרס מאהבת שכר וכגון שאם לא יהיה לו שכר תוהא על הראשונות ואין עושה אלא ע"מ לקבל פרס ומיראה היינו מיראת עונש אבל הכא קשה דנקט מאהבה לשבח ומיראה לגריעותא והוה מצי למימר איפכא או תרוייהו לגריעותא או תרוייהו לשבח: אשר באת לחסות · פי' שמיהרת ותימה דבפרק מי שאמר הריני נזיר ושמע חברו ואמר ואני (דף כג:) אמרינן דרות בת (בתו) [בנו] של

מהרש"א

אמרה עמך עמי וק"ל: מאי קרא אשר באת לחסות וגו' · עיין פרש"י ותוס' דמלשון ונראה הכפול ישלם ה' פעלך ותהי משכורתך שלימה מעם ה' וגו' דריש לה דה"ק ישלם ה' פעלך שנתגיירת ועוד תהא משכורתך שלמה על כל אשר באת ומיהרת לחסות וגו' וק"ל: משה רבך אמר כי לא יראני האדם וגו' ואתה וכו' · הא דלא קשיא ליה בתורה גופה מדכתיב ויראו את אלהי ישראל ותחת רגליו וגו' י"ל דראה אחוריו כמפורש בקרא וראית את אחורי ופני לא יראו אבל וארא' את ה' יושב על כסא משמע ליה שראה הפנים · ובתוספות כתבו דלא לשוייה מזיד פר"ח שרלה להשיבו דבמשה כתיב ויראו את אלהי ישראל עכ"ל אבל לא יתיישב אמאי לא קשיא ליה למנשה מתורה גופה דקשיין אהדדי · בערוך בערך ספקלריא אמר ידענא דלא מקבל ליה הוה בעי למימר ליה והלא אותן העומדים עם משה נאמר בהן ויראו את אלהי ישראל וגו' וכתיב כי לא יראני וגו' וכתיב כי לא ראיתם כל תמונה אלא כבודו ראו גם כבודו ראיתי אני ויש כבוד למעלה מכבוד והכבוד שהוא ההוד [הגדול] שהוא קרוב לשכינה לא ראהו אדם וכו' וכל הנביאים ראו כבודו מתוך אספקלריא שאינה מאירה באור כחוש ונדמה וכו' וזהו כאדם זקן שאורו כחוש ורואה הנמוך כאילו גבוה והאחד כשנים וכו' ומשה רבינו נסתכל בכבוד והוד השכינה באספקלריא המאירה מאחוריהוד השכינה ובקש יותר וכו' עכ"ל ועוד האריך לפי הגירסא שהיה לו בשמעתין תנאי

יד יוסף

א ספרי פ' תצא: ב ילקוט ישעיה רמז רעד: ג לקמן ס ע"א ערכין סב ע"ב גיטין סו ע"א בכורות כג ע"ב:

חדושי גאונים

מצאתי מגלת יוחסין בירושלים וכתב בה מנשה הרג את ישעיה כו' א"ל משה רבך אמר כי לא יראני האדם וחי ואתה אמרת ואראה את ה' יושב וגו' · כתב מהרש"א הא דל"ק ליה מדכתיב בתורה ויראו את אלהי ישראל וגו' י"ל דראו אחוריו אבל ואראה את ה' יושב וגו' משמע ליה שראה הפנים ע"כ. והנה מ"ש דראו אחוריו פי' כן הרמב"ם בתורה בזה"ל ויראו את אלהי ישראל כעין וראית את אחורי ע"כ · אמנם לא

אהבת איתן

מפני מה גרים בזה"ז מעונים כו' מפני ששהו עצמן להכנים תחת כנפי השכינה · ולכאורה אין בזה טעם וטרוניא הוא דאין מלווין בזה ודי במה שנכנסו עכשיו וי"ל ע"פ מאי דאיתא בשלהי שבת דגרים מזלייהו הוו בהר סיני וגם פסקה זוהמתן ומשום הכי מדקדק הקדוש ב"ה אחריהן על ששהו כיון שכבר היו ראוין לכנס מהר סיני:

גאון יעקב

המפרשי התורה · הדורשים על כל קוץ וקוץ תילי תילים המה ראו מעשי ה' כי בכל תיבה ותיבה יש בו דרש או רמז וסוד והוא מאמר ר' תמה בכאן אל יקשה בעיניך אורך הסיפור של פרשה ההוא כי יפה שיחתן של עבדי אבות ר"ל שנתייפה השיחה של עבדי אבות וממה נתייפה השיחה אומר מתורתן של בנים ר"ל כי

עין יעקב

להכי לא רצתה לומר על נעמי שצריכה ג"כ קבורה כמו היא שלא החזיקה את עצמה לצדקת כמו נעמי וק"ל: רבי אליעזר אומר תקוץ · פירש רש"י אצפרנים קאי ואע"ג דלאו ניוול הוא גזרת הכתוב הוא עכ"ל · ואפשר ליתן קצת טעם לדבריו ולומר דר"א ור"ע כל אחד אזיל לשיטתו בהא דפליגי בסמוך על פסוק ובכתה את אביה ואת אמה דר"א ס"ל ובכתה את אביה ואת אמה ממש לפי שנאבדה מהם כאילו מתו ודרכם של אומות מפני הצער לשרוט על מתיהם וכדאיתא ברמב"ם פי"ב מהלכות עכו"ם דף י"ג וזה דבר ההוה לשרוט בצפרני ידם והתורה אסר לנו השריטה לכן תקון משא"כ לר' עקיבא דקאמר דקאי על ע"ז וכבר קיימא לן דעל ע"ז שריטה ביד פטור כדאיתא שם ברמב"ם לס"ק ר"ע תגדל והטעם הוא כדי שתנוול: מפני מה גרים בזה"ז מעונין ויסורין באין עליהם · דקדק לומר בזמן הזה דבזמן שישראל במעלתן וגדולתן י"ל דהיסורין באין עליהן כדי לנסותם (ומהאי טעמא קטרג השטן על איוב ובאו עליו יסורין) כדי להכיר אם גייר עצמו לשם שמים או רק בשביל טובת ישראל לכך באין עליו יסורין ואם אינו חוזר לסורו נראה שכוונתו לשמים אבל בזה"ז שישראל בגלות שנראה לעין שכוונתו לש"ש להכי שאל מפני מה גרים בזמן הזה מעונין ויסורין וכו' והא דקאמר כפל לשון מעונין ויסורין היינו משום שלא תימא שהן יסורין של אהבה כדכתיב ואוהב גר וגו' לכך קאמר מעונין ויסורין שהם יסורין מכוערין ותכופין בענין שיש בהם בטול תורה ובטול תפלה שנראה שאינם יסורין של אהבה: מפני שלא קיימו שבע מצות שקבלו בני נח · ואין להקשות לפי דברי ר' חנניא דס"ל דלא אמרינן גר שנתגייר כקטן שנולד דמי א"כ אמאי לא קאמר כפשוטו אפילו קיים בגיותו הז' מצות אפ"ה היסורין באין עליו בעון אבותיו שהקב"ה פוקד עון אבות על בנים וי"ל כיון שנתגייר ואינו אוחז מעשה אבותיו אין הקב"ה פוקד עליו עון אבותיו כדאיתא בסנהדרין דף כז ע"ש: אחרים אומרים מפני ששהו עצמן להכנס תחת כנפי שכינה · נראה דאחרים שהוא ר"מ ור' חנינא בן גמליאל אזלי לשיטתייהו מה דפליגי בפרק האומר בקדושין דר"מ סבר בעינן תנאי כפול ורבי חנינא סבר דלא בעינן תנאי כפול ע"ש בס"ס דקאמר בשלמא לרבי מאיר היינו דכתיב אם תיטיב שאת וכו' אלא לר' חנינא נ"ל ס"ד אם תיטב אגרא אם לא תיטב לא אגרא ולא דינא וא"כ לר"ח ליכא למימר לפי ששהו עצמן קשה מנ"ל ואי מדכתיב גבי רות ותהי משכורתך שלמה וגו' אשר באת (פי' רש"י שמהרת נ"ל כוונת רש"י דתיבת באת מיותר דה"ל לכתוב אשר חסת וגו' אלא תיבת באת לומר מהרת) י"ל כיון שמהרה אגרא ואם לא מהרה לא אגרא ולא פגרא משא"כ רבי מאיר אזיל לשיטתו דס"ל שאין זה סברא כי המונע עצמו להיטב בודאי יש לו הפסד נגד שכרו · לה"ק שפיר מפני ששהו עצמן: תניא שמעון בן עזאי אומר מצאתי מגלת יוחסין בירושלים וכתוב בה איש פלוני ממזר מא"א וכתוב בה משנת ר' אליעזר קב ונקי וכתוב בה מנשה הרג את ישעיה · ונראה דלכך שמעון בן עזאי חקר אחר מגילת יוחסין ע"ד דאיתא בפרק עשרה יוחסין דף ע"א ע"ב עולא חזי' לרבי יצחק דגדל ולא נסיב א"ל מ"ט לא קמנסיב מר א"ל מי ידענא מהיכא וא"כ אפשר דגם בן עזאי לא רצה לינסב מה"ט ולא היה ירא גם כן

הרי"ף

אשר באת לחסות · פי' רש"י ז"ל שמיהרת ולא איחרת וקשה שהרי ישבה בארץ מואב נשואה עשר שנים שנאמר וישבו שם כעשר שנים ושהתה מלהתגייר עד עכשיו שחזרה נעמי לא"י ואין לומר שמיד נתגיירה אלא שלא אמרה לה הלכות גרים עד עכשיו דבגמרא משמע דעכשיו נתגיירה דיליף דאין מרבים ומדקדקים על הגר מדכתיב ותרא כי מתאמצת היא ללכת אתה ותחדל לדבר אליה ועוד נאמר הנה שבה יבמתך אל עמה ואל אלהיה שובי אחרי

עין יוסף

יג ר"א אומר תקוץ. אצפרנים קאי. ואע"ג דלאו ניוול גזירת הכתוב היא (רש"י) דקשה לרש"י לרבי אליעזר דפי' ועשתה תקוץ . ה"ל למימר ועשתה ראשה ולפרניה · דגילוח מקרי עשייה כמ"ש הכתוב ומפיבושת לא עשה את רגליו ולא עשה שפמו . כלומר לא קצץ צפרניו ולא גלח שפמו . וא"כ לא יאמר תיבת וגלחה . מש"ה כתב רש"י תקוץ אצפרנים קאי כו' ר"ל דאילו היה כתוב עשייה אחד לשתיהם ה"א כמו שגלוח הראש באשה ניוול כך קצילת צפרניה ניוול . ואינו אמת דאינו ניוול· לכך פלגינהו לומר דתרי טעמים נינהו . וגלחה את ראשה לנוולה . ועשתה את צפרניה תקוץ אף דאינו ניוול גזרת הכתוב הוא זה (שבות יעקב):

יד אשר באת לחסות וגו'. ופרש"י ותוס' אשר באתי אשר מהרת ולא אחרת · ור"ל דלהכי כתיב כפול ישלם ה' פעלך . ותהי משכורתך שלמה: משום

ענף יוסף

יד רי"א לפי שאין בקיאין בדקדוקי מצות · קשה לפי' ה"ר אברהם שהבאתי לעיל בסימן י"ב ע"ש · וי"ל ע"פ מ"ש בחולין דף ד' דכל מצוה שהחזיקו כותים בקיאין יותר

המתורגמן. א) געפלאגט, ליידענד.

ונשא משה רבך אמר (דברים ד) מי כה' אלהינו בכל קראנו אליו ואתה אמרת (ישעיה נה) דרשו ה' בהמצאו קראוהו וגו' · משה רבך אמר (שמות כג) את מספר ימיך אמלא ואתה אמרת (מ"ב כ) והוספתי על ימיך חמש עשרה שנה אמר ישעיה ידענא ביה דלא מקבל מה דאימא ליה ואי אימא ליה לישוויה מזיד אמר שם איבלע בארזא[א] אתיוה לארזא ונסרוהו[ב] כי מטא להדי פומא נח נפשיה משום דאמר (ישעיה ו) ובתוך עם טמא שפתים אנכי יושב · מ"מ קשו קראי אהדדי ואראה את ה' כדתניא כל הנביאים נסתכלו באספקלריא[ג] שאינה מאירה משה רבינו נסתכל באספקלריא המאירה' (שם נה) דרשו ה' בהמצאו הא ביחיד הא בצבור ויחיד אימת אמר רב נחמן אמר רבה בר אבוה אלו עשרה ימים שבין ר"ה ליוה"כ · את מספר ימיך אמלא תנאי היא

רש"י

בהמצאו · משמע פעמים שאינו מצוי : אמלא · לאו לשון תוספת אלא משלים ולא יותר : ידענא ביה · במנשה דלא מקבל תירוצא דטעמא דקראי אלא קטיל לי ואי אימא ליה ולא יקבל אישויה ליה מזיד בהריגתי דעכשיו סבור הוא להרגני בדין מוטב שאברח מפניו : כי מטא · הרגא : להדי פומא · דישעיה נסרוהו לפומיה ונח נפשיה ומשום הכי איענש לנסורי פומיה משום דקרינהו לישראל עם טמא שפתים מדעתו שלא צוה לו הקב"ה ולא מחמת תוכחה דכתיב ואומר [אוי לי כי נדמתי וגו']: נסתכלו באספקלריא שאינה מאירה · וכסבורים לראות ולא ראו : משה נסתכל באספקלריא המאירה · וידע

תוספות

עגלון בנו של בלק מלך מואב היתה וכשתחשוב שנותיו של אהוד שהרג עגלון עד סוף ימיו של אבצן דהיינו בועז תמצא יותר ממאתים שנה ולעת זקנתו נשאה דכתיב לבלתי לכת אחרי הבחורים וי"ל דבת (בתו) [בנו] של עגלון לאו דוקא אלא כלומר דמזרעו היתה כמו בן בנו של נמרוד הרשע (חגיגה יג.) ובקרא קרי לה נערה :

לשוייה מזיד · פר"ח שרצה להסיבו דבמשה נמי כתיב ויראו את אלהי

מהרש"א

היא וע"ש: משה רבך אמר מי כה' אלהינו בכל קראנו וגו' · משמע ליה ב' בכל היינו בכל זמן קראנו דאל"כ הל"ל לכל קראנו כמו קרוב ה' לכל קוראיו ומסיק הא ביחיד הא בצבור ובפרק מצות חליצה ופ"ק דר"ה הסנה מסיק דבצבור אפילו נחתם גזר דין מתקרע משא"כ ביחיד והא דלא מוקי כולהו ביחיד והא בלא נחתם גזר דין והא בנחתם גזר דין דלא מתקרע משום דהאי קרא בכל קראנו אליו כולה ענינא בלשון רבים איירי אבל האי קרא דרשו ה' וגו' מסיים ביה בלשון יחיד יעזוב רשע דרכו וגו' והכי משמע דרשו כל אחד מכם את ה' וגו' ומסיים ויחיד אימת וכו' אלו עשרה ימים שבין ר"ה ליוה"כ וכו' · והטעם דבין ר"ה ליוה"כ עדיין לא נחתם גזר דין עד יוה"כ שבו החתימה לכל גזר דין וע"כ אפי' יחיד יכול אז לבטל דינו שעדיין לא נחתם והרמז בזה [בהמצאו] ב' ה' מצאו שבשני וחמישי הן עיקר ימי רחמים שבהן עלה משה וירד מן ההר לקרוע גזר דינם של ישראל במעשה העגל ועד"ז יש לפרש קרא כי שם ה' אקרא וגו' ר"ל בזמן דאף היחיד קורא ה' דהיינו בעשרה הימים אז אתם הבו גודל לאלהינו שלא תקראו אותו אל שהוא שם משותף בשמכם אלא לגודלו תקראו אותו מלך כי הוא אז מלך על כל הארץ לדונם אז ובעי אפוסי רחמים ולא כמבקש מסותפו ועד"ז יש לכוון קרא ויגבה ה' צבאות במשפט והאל הקדוש וגו' וק"ל: משה רבך אמר את מספר ימיך אמלא וכו' · יש לדקדק דאמרינן פ"ק דקדושין ופ"ק דסוטה [א] בן מאה ועשרים שנה אנכי היום שאין ת"ל היום אלא היום מלאו ימי ושנותי אלא ללמדך שהקב"ה משלים שנותיהן של צדיקים מיום ליום וכו' ולולי חטא מי מריבה היה בא לא"י והיה חי יותר מק"ך שנה שהם שני דורות שנגזרו לו ובשלמא לחכמים ניחא דאי לאו חטא מי מריבה היה זוכה להוסיף לו אבל לר' עקיבא דאין מוסיפין אפילו ע"י זכות מא"ל דליכא למימר דהיו מוסיפין לו שנים שנגזרו לשום אדם אחר כמ"ש התוספות מהסיא דמגדלא נשיא דא"כ מאי אקשי ליה לר"ע מוהוספתי על ימיך ט"ו וגו' דהא איכא למימר נמי הכי אלא ע"כ דלית לן למימר הכי היכא דלא הוזכר כן בפירוש

הרמב"ן

כל הנביאים נסתכלו וכו' פירש ר"ח זכרונו לברכה כל הנביאים כולם נסתכלו בשאינה מאירה ונדמה להם שראו מראה וזה כמו אדם שאורו כחוש ורואה הנמוך כאילו גבוה והאחד כב' וכיוצא בהן ואינו כן וזהו שכתוב וביד הנביאים אדמה מראה שרואין דמיון היה ולא עיקר ומשה נסתכל בכבוד ובהוד השכינה באספקליא המאירה שאחורי השכינה ובקש יותר ולא נתן לו וכן מפורש בהגדה בויקרא · ומ"מ אין שם מבורר שהרי יחזקאל שפירש במרכבה לא הזכיר אלא רוח גדולה וענן גדול ואש מתלקחת ומתוכה כעין החשמל אבל לדברי הכל ההוד והכבוד הגדול מזיו השכינה לא ניתנה רשות לכל בריה להסתכל בו וכן לכל מי שהוא חכם ומבין מדעתו אבל לפרש יותר בהוד השכינה לא ניתנה רשות לכל בריה אלו דברי ר"ח ז"ל · וכענין הזה כתב רש"י ז"ל באספקלריא המאירה ושאינה מאירה והפירוש שהוא אמת כל הנביאים נסתכלו בעין וראו בעין ומראה כבוד ה' כאש אוכלת וזהו שאמר הכתוב וביד הנביאים ארמה · ולפי עניות דעתי שזה הוא שאמר הכתוב אשר עין בעין נראה אתה ה' שלשון עין במקרא בהרבה פסוקים הוא כמו מראה ואשר משמש בלשון דהא ופירוש הכתוב הזה אמר מרע"ה להקב"ה הלא שמך הגדול בקרב העם הזה כי המראה (שבמרכבה) [שבמראה] שהוא נראה הוא שמך הגדול ויתברך והרי אתה דבוק לכנסת ישראל א"א לכלותם כי שמו בקרבו אבל משה נסתכל באספקלריא המאירה הסתכלות הדעת שהוא תפארת ישראל ומנע ממנו מראה פנים שנא' כי לא יראני האדם וחי ואני ידעתי גואלי חי עכ"ל הרמב"ן ז"ל:

חדושין

משה רבך אמר את מספר ימיך אמלא · עי' במהרש"א מה שהקשה בזה לר"ע דס"ל זכה משלימין היאך אמרינן היום מלאו ימי ושנותי ולולי חטא מריבה בא לא"י והיה חי יותר עכ"ל ונ"ל לר"ע דסבר אפילו אם זכה ולא עשה שום חטא אעפ"כ אין מוסיפין אלא משלימין לו מוכרח לומר דס"ל דיש מיתה בלא חטא כדאמרינן בגמרא

הרי"ף

אחרי יבמתך מוכח דעד עכשיו לא נתגיירה ודו"ק: דרשו ה' בהמצאו כאן ביחיד כאן בצבור וכו' · ותימה כיון שביחיד הוא מדבר למה נקט דרשו בלשון רבים הס"ל דרוש את ה' בהמצאו קראוהו בהיותו קרוב איברא דאיכא למימר על כל יחידי עולם ומ"מ י"ל דנקט דרשו ה' ללמד שאע"פ שרבים הם נענים בכל זמן כדכתיב בכל קראנו אליו אפ"ה יש להם תוספת מעלה כשידרשו הרבים את ה' בי' ימים שבין ר"ה ליוה"כ שגם היחיד נענה וזה שסמך אחריו יעזוב רשע דרכו שהוא לשון יחיד וחזר ותפס בלשון רבים ואל אלהינו כי ירבה

עיון יעקב

מחטא ביטול מצות פ"ו כיון שנפשו חשקה בתורה לכן חקר אחר מגילת יוחסין אולי יוכל לנסוב ושאר הסוגיא איך תלה זה בזה וגם בהא דמידן דיינא וקטלים שהארכתי בדרוש : ואי אימא ליה לשוויה מזיד · וצ"ע קצת לפי מ"ש הרא"ם ריש פ"ד דבילה בשם העיטור במידי דכתיבי באורייתא בהדיא מתינן בהו ולא אמרינן מוטב שיהו שוגגין ואל יהיו מזידין וכן הוא בש"ע א"ח סימן תר"ח וי"ל דה"ק לשוויה מזיד וקטל ליה ע"כ מוטב לינצל ממנו ע"י שם ואיבלע בארזא וכעל עיטור לא קאמר אלא דמתינן ביה ועונשין ליה עד דפרשי :

עץ יוסף

שמיהרה לחסות. וכוונתם על זה דאי' ברות רבה פ"ה שאלו תמול שלשום לא היית. והגיה שם. האות אמת דנ"ל שאלו באת אצלינו מתמול שלשום לא היינו מקבלים אותך שעדיין לא נתחדשה ההלכה עמוני ולא עמונית מואבי ולא מואבית. ומתורך בזה קושי' הרי"ף :

טן משום דאמר ובתוך עם טמא שפתים אנכי יושב. וכדאי' בפסיקתא רבתי פ' ל"ג ובילקוט ישעיה רמז רע"ג אמר ליה הקב"ה אמרת כי איש טמא שפתים אנכי. הרי לך שאתה שליש בעצמך. טמא בבני הייתי שליש שאמרת עליהם ובתוך עם טמא שפתים אנכי יושב ע"כ. ור"ל שנענש על שלא צוה לו הקב"ה לומר זה. וגם שלא מחמת תוכחה אמר זה. אלא מדעתו כדכתיב ואומר : נסתכלו באספקלריא שאינה מאירה. עיין מ"ש בתנחומא סדר צו מהדורא שניה דבר נפלא בזה :

ענף יוסף

מישראל ואמרינן דאיכא בינייהו דכתיבי ולא החזיקו או דהחזיקו ולא כתיבי ע"ש א"כ אף אנו נאמר דכל מצוה דכתיבא או שהחזיקו בה הגרים בקיאים בדקדוקיה יותר מישראל וקשין לישראל ע"ד כי באת אלי להזכיר את עוני וכל מצוה דלא כתיבה ולא החזיקו בה אין בקיאין בדקדוקים ומש"ה מעונים · (שבות יעקב) :

טן לשוויא מזיד · פר"ח שרצה להסיבו דבמשה נמי כתיב ויראו את אלהי ישראל (תוס') וקשה מאי קושיא לר"ח שכתב שרצה להסיבו כו' · וי"ל דק"ל כפל לשון ידענא ביה דלא מקבל ואי אימא ליה נשוייה מזיד דבאומר דלא מקבל שני גם קשה וכי מפני שאינו מקבל הוא מזיד והלא יתכן דאינו מתיישבין תירוצו אלו בלבו כשוגג הוי מש"ה פי' דמזיד שאמר

[א] מהרש"א ד"ה משה רבך אמר את מספר ימיך · פ"ק דקדושין (לח ע"א) ופ"ק דסוטה (יג ע"ב) :

יד יוסף

א עי' תוי"ט פ"ג דכלים מ"ב ותמצא שם פירוש ע"ז : ב לקמן קה ע"א ר"ה יח ע"א :

חדושי גאונים

ביאר מוהרש"א ז"ל סיום דבריו במ"ש דמאמר ישעיה משמע ליה שראה הפנים והכ"ל למצא דבריו (ואם אפשר לא כיון לזה הדבר בעצמו נכון) כי שמע מנשה סוף דברי ישעיה במאמר כי את המלך ה' צבאות ראו עיני והנה אמר הש"י אל משה (פ' וארא) וארא אל אברהם וגו' באל שדי ושמי ה' לא נודעתי להם · והנה הי"ל לומר דבר והפוכו וארא אל וגו' ושמי ה' לא נראיתי להם נראה בעל"ל שהש"י דקדק בזה שלא לומר כן דא"כ היה במשמע כי אל משה נראה בשם הוי"ה ובאמת כבר הוחלט במאמר בשם הוי"ה כי לא יראני האדם וחי הרי כי גם אל משה לא נראה לזה אמר הש"י ושמי ה' לא נודעתי להם ויש במשמע אבל למשה נודע בשם ה' והיינו כמ"ש התורה ולא קם נביא עוד

גאון יעקב

מתורת בני בחוניו שמפרשים מקראי קדש וכ"א חידש די השגתו מזה נתייפה כל השיטה וכן כל הסיפורים שבתורה : (עייך לסימן ח) הבא אתי גז"ש ואפיקתי' מפשטיה לגמרי · עיין ברש"י שמפרש שא"צ לקרות לבנו כשם אחיו המת והרמב"ן ביאר זאת במופת כי היבום אשר קיים בועז ברות אשת מחלון ורצה בועז שלדיק לתת חלק

המתורגמן. א) פערשלונגען געווארדען אין איין צעדערבוים. ב) געשפאלטען. ג) שפיגעל גלאז.

היא דתניא את מספר ימיך אמלא [דף נ ע"א] אלו שני דורות *זכה משלימין לו לא זכה פוחתין לו דברי רבי עקיבא וחכמים אומרים זכה מוסיפין לו לא זכה פוחתין לו אמרו לו לרבי עקיבא הרי הוא אומר והוספתי על ימיך חמש עשרה שנה אמר להם משלו הוסיפו לו תדע שהרי נביא עומד ומתנבא (מ"א יג) הנה בן נולד לבית דוד יאשיהו שמו ועדיין לא נולד מנשה · ורבנן מי כתיב נולד מחזקיה לבית דוד כתיב אי מחזקיה נולד אי מאינש אחרינא:

הבא על יבמתו פרק ששי

טז דף ס ע"ב *תניא (במדבר לא) וכל אשה יודעת איש בראויה ליבעל הכתוב מדבר אתה אומר בראויה ליבעל או אינו אלא

רש"י

שלא ראהו בפניו: שני דורות · שנים שפוסקין לאדם בשעת לידתו: זכה מוסיפין לו · והאי אמלא לשון תוספת הוא: משלו הוסיפו לו · אלא שמתחלה היו רוצין לפחות משניו: תדע · שמתחלה כשנולד פסקו לו כל אותו תוספת: שהרי הנביא · נתנבא בימי ירבעם שנים הרבה קודם הנה בן נולד לבית דוד יאשיהו שמו ובשעת חוליו של חזקיהו עדיין לא נולד מנשה שממנו יצא יאשיהו הוי אומר בשעת חוליו גזרו לפחות משניו וכשזכה השלימו לו: בראויה ליבעל · אע"פ שלא נבעלה:

תוספות

אלהי ישראל (שמות כד): מוסיפין לו · והא דאמרינן במועד קטן (דף כח.) בני חיי ומזוני לאו בזכותא תליא מלתא אלא במזלא פשיטא דזכות גדול מועיל כדאמרינן בשבת (דף קנו.) אין מזל לישראל ומיהו לא שכיח שישתנה המזל כדמוכח בתענית (דף כה.) גבי עובדא דר"א בן פדת: משלו הוסיפו לו · וקרי ליה תוספת לפי מה שנגזר לפחות ע"י עון והא דאמרינן בפ"ק דחגיגה (דף ד:) גבי מרים מגדלא נשיא כי חזינא לורבא מרבנן דמעבר אמילי מוסיפנא ליה אור"י דניחא אפי' לר' עקיבא דאין זה תוספת כיון שנגזרו לסוף אדם: תדע שהרי נביא עומד · וא"ת והלא אם לא התפלל חזקיהו על עצמו היה מת והיתה נבואה בטלה אלא ע"כ אין הנביא מתנבא אלא מה שראוי להיות אם לא היה חוטא אם כן היכי מוכח מכאן דמשלו הוסיפו לו אפילו לא הוסיפו לו משלו והיה כבר כל שנותיו שנגזרו לו מה שלא נתקיימה הנבואה לפי שחטא ואילו לא חטא ונשא אשה בשנים הראשונים היה מוליד ואור"י דשמא הדורות נגזרו להולד באותו הזמן ובאותו הפרק שהם מולדים ובשני התוספת נגזר לו להוליד מנשה: בראויה ליבעל הכתוב מדבר · ויודעת איש היינו ראויה לדעת איש והא דכתיב אשה דמשמע דוקא גדולה היינו משום דליקשו קראי ומתוך כך מוקמינן דבראויה ליבעל הכתוב מדבר דאי לא כתיב אשה אלא סתם וכל יודעת ה"א דהאי קרא נמי בטף איירי ובטף

מהרש"א

וצ"ל דהכא סוגיא דלא כר"ע · וכתבו התוספות זכה מוסיפין לו והא דקאמר במ"ק חיי בני ומזוני לאו בזכותא תליא אלא במזלא פשיטא דזכות גדול מועיל וכו' עכ"ל ע"ש מדבריהם נראה הא דאמר לאו בזכותא תליא מלתא היינו שלא להוסיף על גזירת המזל בשביל זכות שאינו גדול כ"כ אבל לפחות מן המזל אם לא זכה הא ודאי דלא תליא במזל דמס"ה לא קשיא להו אלא מהא דמוסיפין לו דאמרי רבנן אבל מהא דלא זכה פוחתין לו דקאמר נמי רע"ק ל"ק להו וכמה קראי מוכיחין דבאין זכות מבטל גזירת המזל כדכתיב ואבדתם מהרה וגו' ואין להקשות הא בים זכות נמי הא כתיב למען יאריכון ימיך וגו' כי הוא חייך ואורך וגו' די"ל דהיינו להאריך ימיך עד גזירת המזל ושלא לפחות מן הגזרה וע"כ לר"ע צריך לפרש הכי קראי הכי דהא אליביה אין מוסיפין כלל אפי' ע"י הזכות ודו"ק: ובתום' תדע שהרי נביא עומד וא"ת והלא וכו' ע"ש וצ"ל נמי שאין הנביא מתנבא דברים שעתידין להיות אלא לפי הגזרה ולא לפי הזכות דאל"כ מאי קא מקשה להו ר"ע לרבנן שהרי נביא עומד וכו' דשמא לפי מה שראוי להיות לפי הזכות שיוסיפו לו ט"ו שנה ניבא שיוליד בן

יד יוסף

א קס"ר פ"ג סי' ד: ב ספרי ת"א פסקא קמ:

חדושי גאונים

וגו' אשר ידעו ה' פנים אל פנים הרי כי ראית ה' ית' יומלך אל ראית הפנים ובזה סתר ישעיה דברי משה אשר העיד על עצמו את המלך ה' צבאות ראו עיני · ועוד יש מקום לומר כי עיקר מה שמלא מנשה בדברי ישעיה סתירה לדברי משה הוא וא"כ לומר אם יזדמן אם יראה האדם אותו ית' שוב לא יחיה אבל ימות והנה שבעים הזקנים ונדב ואביהוא אשר הועד עליהם ויראו את אלהי ישראל וגו' · נגזרה עליהם מיתה באמת אלא שלא רצה הקב"ה לערבב שמחת התורה ושמחת ... ונדב ואביהוא וכו' ולזקנים כו' כמ"ש רש"י שם

חדושין

דשבת דף נ"ה אליבא דתנא דמס"ש והוא מפרש האי קרא יען לא האמנתם וגו' לכן לא תביאו את הקהל הזה אל הארץ הא אם האמנתם בי זכיתם להכניסם לארץ ע"ש במהרש"א ואף דיש מיתה בלא חטא הכניסו לארץ אחר שנשלמו ארבעים שנה מיום שלוה מרגלים דהוא ט' אב עד ז' באדר רק בשביל חטא זה לא הכניסו לארץ ואפילו אם לא חטאו כלל הוו מתו דיש מיתה בלא חטא אם כן שפיר מוקמינן לר"ע היום מלאו ימי ושנותי וגם האי קרא יען לא האמנתם בי וכו' עכ"ל · ועוד נראה דצריך להבין מה דאמרינן יען לא האמנתם בי הא האמנתם עדיין לא הגיע זמנכם לפטור והיאך אמרינן היום מלאו ימי ושנותי דזה הוי כתרי דברים דסתרי אהדדי וע"ק לחכמים דס"ל זכה מוסיפין לו לא זכה פוחתין היאך מוקמינן היום מלאו ימי ושנותי אלא צ"ל אף שמוסיפין ופוחתין בשני דורות אבל הימים ימלא להם מיום אל יום דבאותו יום שנולד הוא מת ומשה היה מת קודם זמנו כדמייתי ביומא דף פ"ז גבי משה שלא נשא הקב"ה פניו בעוה"ז שנאמר יען לא האמנתם הא האמנתם לא הגיע זמנכם וכתב שם מהרש"א ז"ל בשביל חטא הקל מת קודם זמנו ולפ"ז הוי כלא זכה והיה פותחין לו והשתא אתי שפיר גם לר"ע מה דאמרינן יען לא האמנתם הא האמנתם לא הגיע זמנכם וכו' וגם היום מלאו ימי ושנותי וק"ל:

עיון יעקב

הא יודעת יקיימו מכלל דטף בין יודעת בין לא יודעת יקיימו · עיין ברצוף אהבה שמקשה דלמא ס"ק קרא דאשה גדולה בידעה הרוגו אבל לא ידעה החיו ואילו לא כתיב בידעה הרוגו הייתי אומר בגדולה גרע מטף דאפילו לא ידעה הרוגו לכך כתיב דוקא בידעה הרוגו למידק אבל לא ידעה לא תהרוגו ובטף כתיב אשר לא ידעו החיו למידק הא נבעלה אפילו טף יהרגו דאי לא כתיב בטף הייתי אומר בטף אפילו נבעלה החיו והניח בצ"ע ולק"מ דא"כ תקשה למה לא כתבה התורה לסיפך דהיינו עיקר הרבותא דכל אשה אינה יודעת איש החיו וממילא נילף דביודעת הרוגו ובטף יכתוב וכל הטף שיודעת הרוגו ויהיה בשניהם הרבותא ומדכתיב לסיפך שפיר רמי קראי אהדדי: ברצוף אהבה מה שמקשה בתוספות ד"ה בראויה וכו' דסוף סוף ליפתוק מאשה דהא וכל יודעת מיותר כיון דלא קאי רק על טף וזה נשמע מכח דכתיב וכל טף אשר לא ידעו החיו מכלל דידעו הרוגו ע"ש שהאריך · ולק"מ דמדיוקא ליכא למילף מידי די"ל אשר לא ידעו החיו אבל אשר ידעו אינו מצוה להחיות או להרוג רק הרשות בידו לעשות וכן לסיפך לכך צוותה התורה תרוייהו החיו והרוגו להראות דתרוייהו מצוה · ובאמת י"ל כפשוטו דאי לא כתיב רק כל הטף אשר לא ידעה

הרי"ף

לסלות לומר קראוהו הרבים בהיותו קרוב ליחיד אשר יעזוב רשע דרכו וישוב אל ה' וירחמהו ויהיה קרוב אליו באלו הימים וגם הצבור הקוראים באותם הימים תרלה תפלתם אל אלהינו כי ירבה לסלות סליחה מרובה על הסליחה של שאר השנה בהיותם צועקים באלו הימים בתפלת צבור: משלו הוסיפו לו · בתוספות והא דמרים מגדלא נשיא וכו' אומר ר"י דניחא אפילו לר"ע דאין זה תוספת כיון שנגזרו לסוף אדם וכו' וקשה דאמאי לא משני ר"ע מ"ש בחזקיה והוספתי הוא ממנין שנים שנגזרו לסוף אדם ומת קודם זמנו או משנים של אדם שלא זכה דסבר ר"ע דפותחין לו ואותם שנים כבר נגזרו אל אותו אדם ויש להוסיפם אפילו לר"ע ונראה דלהכי קאמר ר"ע תדע שהרי נביא כלומר יש לי להשיב עליכם דמאי דקאמר בחזקיהו והוספתי הוא מבני אדם שלא זכו שפיחתו להם ואותם שנים שכבר נגזרו לאדם מהם יש להוסיף אבל איני משיב לכם כך אלא משלו הוסיפו לו מכח שהנביא מתנבא הנה בן נולד לבית דוד ועדיין לא נולד מנשה ומכאן אתה למד שמשלו נתנו לו · ולכאורה יש להקשות עוד לדברי התוס' מאי בינייהו לבין ר"ע וחכמים כיון דר"ע נמי סבר זכה מוסיפין לו מבני אדם שלא זכו שנגזר להם שנים וגם חכמים סוברין כן זכה מוסיפין לו · ומיהו איכא בינייהו דלרבנן זכה מוסיפין לו מחדש אע"פ שאין שנים מזומנים מאותם שלא זכו ולר"ע אין מוסיפין לו מחדש אלא דוקא כשיש שנים לאדם ופיחתו לו כשלא זכה אותם השנים מוסיפין לזה שזכה:

תניא וכל אשה יודעת איש וכו' וקשה למה אמר הכתוב וכל אשה כיון שהוא מדבר בראויה ליבעל שהיא יתירה על בת שלש שנים אע"פ שלא יכתוב וכל אשה אלא וכל יודעת משכב יש לנו להכריח שאינו מדבר בבעולה שא"כ קשו קראי אהדדי שהוא אומר כאן וכל יודעת שנבעלה בין גדולה בין קטנה הרוגו הא אותם שלא נבעלו בין גדולה בין קטנה החיו ושם נאמר וכל הטף אשר לא ידעו דהיינו שלא נבעלו החיו הא גדולה שאינה טף אע"פ שלא נבעלה הרוגו וע"כ אינו מדבר אלא בראויה ליבעל וה"ק כל יודעת איש דהיינו ראויה ליבעל מבת שלש שנים ויום אחד הרוגו וכל הטף שהיא פחותה מבת ג' שנים החיו · וכן נדקדק מ"ש התוס' אי לא כתיב אשה הוה אמינא דהאי קרא נמי בטף איירי ובטף יודעת הרוגו ושאינה יודעת יקיימו אבל גדולה אפי' אינה יודעת הרוגו וקשה דהיכי ס"ד לומר דוכל יודעת איש איירי בטף לחודיה דאדרבה מדכתיב בתריה וכל הטף משמע דקרא קמא איירי בגדולה ועוד קשה היכי אמרי ה"א שהבעולה יהרגו ושאינה בעולה יקיימו והגדולה אע"פ שאינה בעולה יהרגו כי גם באוקימתא דראויה ליבעל כך הוא וזו היא הדרשה עצמה שאנו דורשים שהגדולה בין שנבעלה ובין שלא נבעלה כיון שהיא ראויה ליבעל הרוגו והקטנה שלא נבעלה החיו כיון שאינה ראויה לבעול אבל זה יש לתרץ דנפקא מינה לקטנה יתירה על ג' שנים דאי דרשינן הטף אשר לא ידעו איש שלא נבעלו החיו הוינא אמרינן בטף שהוא יותר על ג' שנים שלא נבעלו נמי החיו ואנן בעינן לאוקמי בראויה ליבעל אפי' בת ג' שנים שהיא

אהבת איתן

שני דורות זכה משלימין לו לא זכה פוחתין לו דברי ר"ע. והוקשה לבעלי התוס' מהסיא דאיתא בפ"ק דחגיגה דמוסיפין לצורבא מרבנן דמעביר אמיליה ומה שכתבו בשם ר"י הוא דחוק ובחגיגה הניחו בצ"ע ובחידושי שם כתבתי ליישב דנראה דר"ע נמי לא אמר דאין מוסיפין אלא אם כן שכבר נגזר גזרה ונגמר הדין ואעפ"כ משלימין ואע"ג דס"ל בר"ה דגזר דין דיחיד לא נקרע היינו בשב מיראה וכמש"כ בס' סדרי טהרה שלהי נדה וכאן בשב מאהבה ותדע דהא זכה קתני והיינו מאהבה שנעשו זכיות

גאון יעקב

וזכות למחלון קרובו בולד המולד כנאמר שם ולא יכרת שם המת הגם כי התורה לא חייבו בכך כי לא היה אחיו למחלון אבל עשה זאת

ענף יוסף

הוי על זה שנים במשה כתיב ויראו את אלהי ישראל ומוכרח לחלק בין מאירה לאינה מאירה ובדרשו את ה' בהמצאו מוכרח לקבל דאיירי ביחיד כדמסיים יעזב רשע לשון יחיד וקרא דאת מספר יאיך אמלא מוכרח לקבל כמו שפרש"י דאמלא לשון תוספות ואי לא מקבל הוי מזיד משא"כ וארא את ה' דאוקמוה באספקלריא שאינה מאירה אי לא מקבל שוגג הוה שלא יש הכרח שהכתוב שהפירוש כך לזה פירש ר"ח שרלה להשיבו דמשה כתיב ויראו את אלהי ישראל ומוכרח לחלק בכך והוי מזיד גם בכך · (שבות יעקב) ועיין בספר מיני תרגימא סדר משפטים בארוכה ותמלא נחת:

ישראל

כשהוא אומר וכל הטף בנשים אשר לא ידעו החיו · הא אשה אף על פי שלא ידעה הרוגו הוי בראויה ליבעל קא מסתעי קרא : הוי אומר · מדקשו קראי אהדדי על כרחך יודעת דקרא ואשר לא ידעו לאו ידיעה ממש דא"כ לא מתרלא דיוקא דקרא אלא בראויה ליבעל הכתוב מדבר דכל אשה הראויה לידע הרוגו : פניה מוריקות · נס היה : הדרוקן · פניהם מוריקות של עוברי עבירה : מאנשי יבש גלעד · בימי פלגש בגבעה שנהרגו כל אנשי יבש גלעד לפי שלא באו להלחם בשבט בנימין כשאר אחיהם והחיו כל שלא נבעלה ונתנום לנותרים משבט בנימין לנשים : אין מטמאין · את המאהיל עליהם : אתם קרוין אדם · וגבי טומאת אהל כתיב אדם כי ימות באהל (במדבר יט) · (ובתוספות האריכו בדיוקים מסוגיות התלמוד דנראה דכותים בכלל האדם עיין עליו ואין צריך לכתבו הגה) : מינהו אין · כלומר מינהו המלך אבל אחיו הכהנים וסנהדרין לא מינוהו: נתמנה לאו נתמנה לא קתני דהוי משמע דראוי היה לכך : קטיר קחיזנא הכא · קשר של רשעים אני רואה כאן שלא היה ראוי לכך אלא נתן

א שבת לג ע"א : ב כתובות י ע"ב : ג ב"מ קיד ע"ב כריתות ו ע"ב : ד לעיל כ ע"א סנהדרין יח ע"ב :

נבעלה ממש כשהוא אומר וכל הטף בנשים אשר לא ידעו וגו' הוי אומר בראויה ליבעל הכתוב מדבר · מנא ידעי א"ר (חנא) [הונא] בר ביזנא א"ר שמעון חסידא העבירום לפני הציץ כל שפניה מוריקות[א] בידוע שהיא ראויה ליבעל כל שאין פניה מוריקות בידוע שאינה ראויה ליבעל א"ר נחמן [א]סימן לעבירה הדרוקן[ב] כיוצא בדבר אתה אומר (שופטים כא) וימצאו מיושבי יבש גלעד ארבע מאות נערה בתולה אשר לא ידעה איש למשכב זכר מנא ידעי א"ר כהנא הושיבם על פי חבית של יין [ב]בעולה ריחה נודף[ג] בתולה אין ריחה נודף. ונעבירנה לפני הציץ א"ר כהנא בריה דרב נתן (שמות כח) לרצון להם כתיב לרצון ולא לפורענות אי הכי במדין נמי אמר רב אשי להם כתיב להם לרצון ולא לפורענות לעובד כוכבים אפילו לפורענות :
יז שם רבי שמעון בן יוחאי אומר [דף סא ע"א] קברי [ג]כותים אינם מטמאים באהל שנאמר (יחזקאל לד) ואתן צאני צאן מרעיתי אדם אתם אתם קרוין אדם ואין כותים קרוין אדם :

בן חזקיהו וק"ל : העבירום לפני הציץ כל שפניה וכו' · ע"ש יאר ה' פניו אליך שיהיו פניהם מאירין ע"י השם שהיה כתוב עליו דהיינו קדש לה' והיפך היו פניה מוריקות וכן סימן של יין בעולה ריחה נודף וכו' ע"ש הכתוב הוא מורה על הזנות ועבירה דבתולות כמ"ש זנות יין ותירוש יקח לב ותירוש ינובב בתולות

תוספות

יודעת הרוגו ושאינה יודעת יקיימו אבל גדולה אפי' אינה יודעת הרוגו : סימן לעבירה הדרוקן·ע"י העבירה בא הדרוקן כדאמרינן בפרק במה מדליקין (שבת לג.) והדרוקן לאו היינו ירקון כדאמר בהרואה (ברכות סב:) אבל קצת יש להדרוקן ירוקת פנים כדאמרינן כל שפניה מוריקות :

חדושי גאונים

וישעיה ס ע י ד על עצמו כי המלאך הגיע על פיו ואמר לו וסר עונך וחטאתך תכופר כלומר ולא תמות וזהו עצמות הניגוד והסתירה : (פייך לסימן טו) משה רבך אמר מי כה' אלהינו בכל קראינו אליו ואתה אמרת דרשו ה' בהמצאו פירש"י בהמצאו משמעו פעמים שאינו מצוי ע"כ והנה יש לחקור

שם מתני' מעשה ביהושע בן גמלא שקידש למרתא בת ביתוס ומינהו המלך להיות כה"ג וכנסה וכו' : גמ' מינהו אין נתמנה לא אמר רב יוסף קטיר קחזינא הכא [ד]דאמר רב אסי תרקבא[ד] דדינרי עיילה ליה מרתא בת בייתוס לינאי מלכא עד דמוקי ליהושע בן גמלא בכהנא רברבא :
יח דף סא ע"ב **תניא** אין בתולה אלא נערה וכן הוא אומר (בראשית כד) והנערה טובת מראה מאד בתולה :

אהבת איתן

אבל אם עדיין לא נגזרה גזרה מודה ר"ע דמוסיפין ועפ"ז מיושב גם כן מה שהקשה מהרש"א כאן בחידושי אגדות לר"ע מהא דאמרינן בקדושין וסוטה גבי משה בן ק"כ שנה אנכי היום שמלאו ימיו ושנותיו ולולי חטא מריבה היה בא לא"י והיה חי יותר מק"כ שנה שנגזרו לו וכתב דצ"ל דהסיא סוגיא דלא כר"ע · ועוד כתב דלר"ע צ"ל דהא דכתיב למען יאריכון ימיך כי הוא חייך ואורך ימיך היינו להאריך ימים עד גזרת המזל ושלא לפחות ממנה דאלו להוסיף אין מוסיפין כלל לר"ע אפילו ע"י זכות ע"כ

הכותב

תניא אין בתולה וכו' · כתבתי הברייתא הזאת ללמוד ממנה בת כמה שנים היתה רבקה כשנשאת כאשר כתבו התוספות דבכאן משמע דהיתה נערה ובסדר ע"ה כתוב דהיתה בת שלש שנים ובספרי מוכח דהיתה בת י"ד שנה וכתבו לבסוף דהם מדרשים חלוקים זה על זה :

הרי"ף

שהיא קטנה הרוגו ודוקא הטף אשר לא ידעו איש שאינה ראויה ליבעל דהיינו פחותה מג' שנים החיו שא יותר מג' הרוגו ועוד כ"מ דאי מוקמינן לה בנבעלה יהרגו א"כ בפחותה מג' שנבעלה יהרגו והשתא דמוקמינן בראויה להבעל א"כ פחותה מג' שאינה ראויה להבעל אע"פ שנבעלה החיו כי אין בעילתה כלום ושמא רמז לנו על ספק בת ג' שנים או לאו שכל אשה גדולה סתמא היא שיודעת איש וראויה להבעל הרוגו וכל הטף שהם הקטנות דסתמא הם שלא ידעו איש שאינם ראויות ליבעל החיו לכם עד שיודע לך שהם יותר מג' שהם ראויות ליבעל : **ונעבירנה** לפני הציץ · וקשה מאי פריך הלא הכא בבנות יבש גלעד כתיב וימצאו וגו' ד' מאות נערה בתולה אשר לא ידעו איש למשכב זכר וכיון שכולם היו נערות הראויות ליבעל אזי יהיה פניהם מוריקות ועדיין לא ידעינן בין בתולה לבעולה כי אם ע"פ חבית ואפשר לומר מתוך הדחק דלכך סמיך כאן ר"נ לומר סימן לעבירה הדרוקן ופי' התוספות שהדרוקן לאו היינו ירוקן אבל יש קצת להדרוקן ירוקת פנים כדאמרינן פניה מוריקות ובזה יש לנו לומר דהראויה ליבעל פניה מוריקות אבל אין בה הדרוקן ולמי שנבעלה היה לה הדרוקן שסימן לעבירה שנבעלה הוא הדרוקן וכשהעבירום לפני הציץ כל מי שהיתה ראויה להבעל ולא נבעלה היו פניה מוריקות ולמי שנבעלה היה לה הדרוקן שהוא יותר מפניה מוריקות ובבנות יבש אילו העבירום לפני הציץ היה בודק כל מי שנבעלה להיות לה הדרוקן ולכך פריך ונעבירנה לפני ציץ וכו' ומשני לה לרצון להם ולא לפורענות ועי"ל דהציץ עושה רושם כפי השעה והמצטרך דהיינו בימי מדין שבאו להבחין בין הראויות להבעל ובין שאינה ראויה להבעל היו פני הראויות ליבעל מוריקות אע"פ שלא נבעלו ובימי פלגש בגבעה בבנות יבש שבאו להבחין הבעולות לא היו מוריקות פניהם בפני הציץ הראויות ליבעל אלא לאותם שנבעלו ממש ושלא נבעלו אע"פ שהיו ראויות להבעל לא היו פניהם מוריקות : **אדם** אתם וכו' · וקשה דא"כ לימא נמי אתם קרוים צאן דהא כתיב ואתן צאני וצאן אינו מטמא באהל וקשיא קרא מדידיה אדידיה שקראם צאן שאינו מטמא באהל וקראם אדם שמטמא באהל ויש לתרץ עם מה שביארתי בדרשותי בספר כסף מזוקק ע"פ מאמרז"ל שכשישראל עושים רצונו של מקום נקראים אדם וזהו אדם אתם כלומר אם אתם הם אתם הדבקים בה' אלהיכם אתם קרוים אדם ובזמן שאין ישראל עושים רצונו של מקום שאין אתם הדבקים אלא אתן בנו"ן של נקבה שתשש כחם כנקבה ולא עבדו את ה' או אינם נקראים אדם והשתא ניחא שאמר קודם ואתן צאני וחזר לומר אדם אתם לומר בזמן שאתן תשש כחכם כנקבה ולא עשיתם רצון הקב"ה הרי אתם כצאן ובזמן שאתם דבקים בה' אלהיכם לעשות רצונו ית' אתם קרוים אדם וכפי זה יאמר אתן קרוים צאן ואין העושי'

עיון יעקב

ידעה הייתי אומר אפילו ידעה ג"כ החיו והא דכתיב לא ידעה היינו משום הדיוק דבגדולה אפילו לא ידעה הרוגו : **ונעבירנו** לפני הציץ · אע"ג דלגבי אנשי יבש גלעד היה להיפך מלגבי מדין דבמדין הטף שלא ידעו משכב זכר החיו וגדולים הראוים לבעול הרוגו וגבי פלגש בגבעה הרגו הטף כל שאין ראויה ליבעל והחיו ארבע מאות נערה בתולה אין קטנה לא לפי שהוצרכו לינשא מיד לבני בנימין (ובזה נסתר דברי העיר בנימין) מ"מ לפי הרצון של ישראל נעשה נס על ידי הציץ והיינו דכתיב לרצון להם וממילא נלמד נמי לרצון ולא לפורענות : **אתם** קרוים אדם ואין כותים קרוים אדם · עיין בתוספות שכתבו דאינהו קרוין האדם · והקשה בספר תאוה לעינים דהא כתיב זכר ונקבה בראם ויקרא שמם אדם · ונ"ל דאפשר לומר הטעם דישראל קרוין אדם שהוא משולש בשלש אותיות כדאיתא במדרש רבה פרשה בראשית פי"ג עיין שם ביפ"ת כי כל שלש חביבים ועיין שם פרק ב' ונ"ל הטעם דלכך נקרא בשלש אותיות לפי ששלשה שותפין יש באדם הקב"ה ואביו ואמו · ומצינו בשעה שבא נחש על חוה הטיל בה זוהמא א"כ יש בו ד' שותפין וישראל שעמדו על הר סיני פסקה זוהמתן לכך נקראים אדם משא"כ כותים שנשאר אצלם הזוהמא שהוא מצד שותפות הנחש לכך נקראים האדם משא"כ אדם הראשון שלא היה בו זוהמא אפשר לקרותו אדם

עין יוסף

יז ישראל קרוים אדם . וגבי טומאת אהל כתיב אדם כי ימות באהל . והם היסרים שנקרא אדם ועל הישרים נאמר נעשה אדם בצלמנו . ועליו נאמר דמות כמראה אדם עליו מלמעלה . רמז לישרים שהם למעלה מהמרכבה דבקים בהשי"ת . ולכן אדם מספר מ"ה כמו שעולה שם יו"ד ה"א וא"ו ה"א . ולכן לפי סוד זה אי אפשר שהכנענים שבעה אומות שעבדו גילולים ועשו כל המעשים המכוערים שיקראו אדם · אבל הם נקראים האדם וכדכתבו התוס' ורמז לזה האדם מספר עמא . וזהו שאמר שלמה ע"ה ומותר האדם מן כו' . וכן תרגם המתרגם ושארית גברא חייבא (מסה מסה) :

ענף יוסף

יז ישראל קרוין אדם וכו' · וז"ל של בעל עוללות אפרים שם אדם מורה על אחדות אומה ישראלית יותר מבשבעה אומות הקודמים שהיה לבבם חלוקות לפי שד' שמות יש לכל אדם ואלו הן · איש גבר אנוש אדם ובשלשתם מצינו לפעמים בלשון רבים כמו אישים וכתיב את אישים גבר וכתיב לכו נא הגברים · אנוש אנשים · זולת בשם אדם לא מצינו לשון רבים וא"כ הוא יורה על האחדות הפשוט לכן אמרו שישראל קרויים אדם ואין השבעה אומות הקודמים קרוים אדם שהיה לבם חלוק זה מזה :

גאון יעקב

ממדת לדקותיו עם זה לא מצינו אשר יקרא לו לד שנולד מרות לקרא אותו מחלון כשם המת אבל קרא אותו עובד הרי ע"כ אשר אין מצוה כלל להקרא ע"ש המת ועמד הרמב"ן בנ"ע על רש"י שמפרש בפי' וישב בפסוק ויאמר יהודה לאונן בא כו' והקם לאחיך זרע פי' רש"י הבן יקרא על שם המת הנא

המתורגמן א) גרין אדער געלב . ב) וואססער זיכטיג (איינע ארט קראנקהייט) · ג) געהט דער גערוך דורך . ד) צוויי מאאס :

יט שם אמר רב נחמן אמר שמואל אע"פ שיש לו לאדם כמה בנים אסור לעמוד בלא אשה שנא' (בראשית ב) לא טוב היות האדם לבדו: [דף סב ע"א] תניא [א]שלשה דברים עשה משה [מדעתו] והסכימה דעתו לדעת המקום פירש מן האשה ושבר הלוחות [והוסיף יום אחד. פירש מן האשה מאי דרש אמר ומה ישראל שלא דברה עמהם שכינה אלא לפי שעה וקבע להם זמן אמרה תורה (שמות יט) אל תגשו אל אשה אני שמיוחד לדבור בכל שעה ושעה ולא קבע לי זמן על אחת כמה וכמה והסכימה דעתו לדעת המקום שנאמר (דברים ה) לך אמור להם שובו לכם לאהליכם ואתה פה עמוד עמדי שיבר את הלוחות מאי דרש אמר ומה פסח שהוא אחד משש מאות ושלש עשרה מצות אמרה תורה (שמות יב) כל בן נכר לא יאכל בו התורה כולה וישראל מומרים[א] על אחת כמה וכמה והסכימה דעתו לדעת המקום דכתיב (שם לד) אשר שברת ואמר ריש לקיש אמר ליה הקדוש ברוך הוא למשה [ב]יישר כחך ששברת הוסיף יום אחד מדעתו מאי דרש דכתיב (שם יט) וקדשתם היום ומחר היום כמחר מה מחר לילו עמו אף היום לילו עמו ולילה דהאידנא נפק ליה שמע מינה תרי יומי לבר מהאידנא והסכימה דעתו לדעת המקום דלא שריא שכינה עד שבתא]:

שם תניא [ג]רבי נתן אומר בית שמאי אומרים ב' זכרים וב' נקבות וב"ה אומרים זכר ונקבה אמר רב הונא מאי טעמא דרבי נתן אליבא דבית שמאי דכתיב (בראשית ד) ותוסף ללדת את אחיו את הבל הבל ואחותו קין ואחותו וכתיב (שם) כי שת לי אלהים זרע אחר תחת הבל כי הרגו קין ורבנן אודויי הוא דקא מודי:

כ שם איתמר היו לו בנים ומתו רב הונא אמר קיים פריה ורביה רבי יוחנן אמר לא קיים רב הונא אמר קיים משום דרב אסי [ד]דאמר רב אסי אין בן דוד בא עד שיכלו כל הנשמות שבגוף שנאמר (ישעיה נז) כי רוח מלפני יעטוף ונשמות אני עשיתי ורבי יוחנן אמר לא קיים פריה ורביה לשבת יצרה בעי' והא ליכא:

מהרש"א

וק"ל: אע"פ שיש לו לאדם כמה בנים וכו' שנאמר לא טוב היות האדם לבדו וכו' · וכה"ג אמרינן לקמן מהאי קרא השרוי בלא אשה שרוי בלא טובה והכוונה מהידוע טוב הנאמר בכל מעשה בראשית הוא הרצון והקיום לפניו יתברך ולכך אמר באדם לא טוב היות האדם לבדו כי בלבדו לא יקיים בלי בת זוגו קיום המין והוה שרוי בלא טובה וק"ל: פירש מן האשה מאי דריש וכו' · יבואר בפרק ר' עקיבא עיין שם ומה פסח שהוא אחד מתרי"ג וכו' מספר פענח רזי הקשה הרפ"ר מאי ק"ו הוא זה הימא דיו לבא מן הדין להיות כנדון דאמרינן בפרק תמיד נשחט שחטו למולין ולערלים כשר ה"נ הרי היו שבט לוי שלא טעו בעגל ועוד הא אמרינן אפי' עכו"ם שעוסק בתורה הרי הוא ככה"ג וי"ל דשחטו למולים ולערלים דבלב ערלים כמי לשמים משא"כ וכו' עכ"ל ועוד נראה הא דעכו"ם שעוסק בתורה וכו' הא מוקמינן לה בפ"ד מיתות [א] דוקא שעוסק בז' מצות דידיה אבל בעוסק בכל התורה חייב כו' וא"ת ולמה לא היה דן משה ק"ו זה מיד כשא"ל הקב"ה רד כי שחת עמך וגו' וי"ל כדאמרינן במדרש אפשר שלא היה משה מאמין בהקב"ה שא"ל כי שחת וגו' אלא הודיע לישראל שאפילו יהיה אדם שומע מפי יחידי נאמן לו אסור לקבל עדותו ולעשות דבר ע"פ ובעל עיקרים מאמר ד' פ' ט"ו תירץ שהדבר הנראה לעינים מלער אדם לער גדול יותר מהידיעה שהאדם יותר מתפעל מהמורגש ומושג בחוש יותר ממה שיתפעל מהנודע באמיתות וכו' ע"ש גם עיין בזה בספר מפרשי התורה וק"ל: אשר שברת יישר כחך ששברת · דה"מ למכתב ששברת א"נ אשר שברת כולה יתורא דקרא הוא דהוי סגי ליה במה שכתב על הלוחות הראשונות דודאי הן ששבר וכמ"ש ויפסול שני לוחות אבנים כראשונים ולא כתב ששבר [ועי' בע"י במס' שבת ר"פ ר"ע בשם חי' הרשב"א בזה וק"ל]: אמר רב הונא וכו' את אחיו את הבל הבל ואחותו קין ואחותו וכתיב וגו' · את אחיו לא משמע לרבות תאומה לקין דקאי אהבל וכן פרש"י בהדיא דמרבויא דאת קין דריש תאומה לקין וכה"ה בב"ר אבל מאת אחיו את הבל דריש ב' תאומות להבל ע"ש ובפרק הד"מ איתא א"ר חמא עלו למטה ב' וירדו ד' וכתב הרא"ם דלא דרש אתיים לרבויא עכ"ל מדבריו נראה שהוא מפרש דירדו ד' אדם וחוה קין והבל ונעלם ממנו דברי התוס' לגם שכתבו וירדו ד' אדם וחוה וקין ותאומתו אבל הבל עדיין לא נולד באותו פעם כדכתיב ותוסף ללדת וגו' את הבל וב' תאומות נולדו עמו וכו' עכ"ל וכולהו אתיים נדרשו לפי דרכן ודו"ק: [אין בן דוד בא עד כו'

רש"י

ממונו ומינויו: [והוסיף יום אחד · הקב"ה אמר לו וקדשתם היום ומחר והוא אמר היו נכונים לשלשת ימים: ולא קבע לי זמן · אימתי ידבר עמי שאפרוש יום אחד קודם: לאהליכם · לנשיכם: אשר · לשון יישר: עד שבתא · במסכת שבת בפ' ר' עקיבא (דף פו.) גמרינן לה דעביד פרישה בארבע בשבתא ופירשו ה' ושתי שלמים ובשבתא שריא שכינה והוא שלישי לימים השלמים ויום ראשון לא חשיב שלא היה לילו עמו]: את קין את הבל · אתין ריבויין לומר נקבות היו עמהן: כי שת לי אלהים זרע אחר תחת הבל · אלמא השלומין בעי ולא סגיא בלא ב' זכרים וב' נקבות: משום דרב אסי · כלומר טעמא דפריה ורביה משום דרב אסי והאי כיון דנטלו על ידו נשמות שבאוצר

א"ל

עיון יעקב

אדם ע"ש הקב"ה וזכר ונקבה שבראם לכך ויקרא שמם אדם: אמר ר"נ אמר שמואל אע"פ שיש לאדם כמה בנים אסור לעמוד בלא אשה שנאמר לא טוב היות האדם לבדו · ולכאורה קשה מנ"ל דהא זה על אדם הראשון נאמר שלא היה לו בנים עדיין · ותו איסורא מנ"ל הא כתיב רק לא טוב ורע מנלן · ואפשר לומר ע"ד דאיתא לקמן כל ישראל השרוי בלא אשה שרוי בלא טובה כדכתיב לא טוב היות האדם לבדו וכדכתיב מצא אשה מצא טוב · וצ"ל הטעם כדאמרינן דיינו שמשמרות אותנו מן החטא ומצינו בש"ס פ"ק דע"ז ונשמרת מכל דבר רע שלא יהרהר ביום ויבא לידי טומאה בלילה וכן הוא בש"ס פרק חלק על פסוק לא תאונה אליך רעה ש"מ דהרהור מקרי רע היפך הטוב וישראל השרוי בלא אשה א"כ בא לידי הרהור שמקרי רע שרוי בלא טובה לכך אפילו יש לו כמה בנים אסור לעמוד בלא אשה כדי לצאת מידי הרהור ביום · ואפשר שזה כוונת הפסוק במשלי תאות צדיק אך טוב ע"ש: רבי יוחנן אומר לא קיים פ"ו רב הונא אמר קיים פ"ו דאמר רב אסי אין בן דוד בא עד שיכלו נשמות שבגוף · מסוגיא זו נראה דרבי יוחנן לא ס"ל הא דרב אסי דר' יוחנן אזיל לטעמיה דאמר בשבת דף קי"ח אלמלא שמרו ישראל שתי שבתות מיד היו נגאלים מכלל דלא ס"ל הא דרב אסי דאיך היו נגאלים מיד כיון דעדיין לא יכלו הנשמות שבגוף והתוספות בנדה דף י"ג ע"ב מקשים קושיא זו ותירצו בדוחק כמ"ש מהרש"א ע"ש ולפמ"ש לא קשה מידי: רבי יוחנן אומר לא קיים פ"ו · ואין להקשות דהא אמרינן בריש ברכות ולחושבי שמו דכל החושב לעשות מצוה ונאנס ולא עשאה מעלה עליו הכתוב כאילו עשאה וכ"ש זה

הרי"ף

רצונו ית' קרוי לאן אלא אדם אחם: אע"פ שיש לאדם כמה בנים וכו' · צריך לבקש נד אסמכתא מנ"ל דמיירי התם במי שיש לו בנים דילמא מי שיש לו בנים אינו נקרא לבדו וקרא מיירי במי שאין לו בנים והוא לבדו בלא אשה ובלא בנים ואיכא דיליף מדכתיב בצלם אלהים עשה את האדם ואתם פרו ורבו שהרי אין נקרא אדם שלם עד שיהיו לו בנים ואפ"ה אמר לא טוב היות האדם בשכבר נקרא אדם מגד שקיים פריה ורביה ועכ"ז לא טוב היות האדם הזה לבדו וכיון שאמר לא טוב ילפינן שהוא אסור לישב בלא אשה: השרוי

עין יוסף

ב משום דרב אסי. כי דעת רב הונא כי המצוה הוא לקיום התכליתי הנפשי הכולל להיות קץ לכל בשר. כי ניתן קצב למספר הנפשות הנולדות עד עת קץ. והאי כיון דנטלו על ידו נשמות שבאוצר שמהו גוף. הרי קיים מצות פריה ורביה. ולדעת רבי יוחנן הוא גם לתועלת קיום המין בעולם. וא"כ מה יועילו הבנים שמתו: שבגוף חדר. כי גוף שם מקום המיוחד לנשמות העתידים להיות נולדים (רש"י נדה דף יג ע"ב): כי רוח. הרוחות שלפני שנגזרתי להיות

המתורגמן. א) אבגעוויכען פאן גאט.

[א] מהרש"א

ד"ה פירש מן האשה · בפרק ד' מיתות (נט ע"א):

יד יוסף

א שבת פז ע"א: ב שם ב"ב יד ע"ב מנחות לט ע"ב: ג תוספתא פ"ח ע"ש נ"ע: ד ע"ז ה ע"א נדה יג ע"ב ע"ש:

חדושי גאונים

למה לא שאל מכאן על מאמר מרע"ה (דברים ד) ובקשתם משם את ה' אלהיך ומצאת כי תדרשנו הרי כי המציאות איננו בתמידית רק אחר הדרישה וכן אמרו בכל קראינו אליו דמשמע ליה בכל זמן ועל כרחינו שיאמר דהכי נמי קאמר כי הקרובה והמציאות הנאמר במאמר מי גוי גדול אשר לו אלהים קרובים אליו אינו

אהבת איתן

וכל זה דחוק ועוד קשה מעובדא דר"ע בשבת (דף קנו) אך לפי מ"ש א"ש דקרא בתוספת וארוכות ימים ממש איירי וכגון קודש גזרה ומש"ה גבי משה נמי אם לא היה חטא לא היתשעליו שום גזרה שפיר היה בא לא"י שהיו מוסיפין לו גם לר"ע כנ"ל ובזה י"ל ג"כ עובדא דבנימין הצדיק בפ"ק דב"ב שהוסיפו לו שנים בשביל זכות צדקה ובס' מצודת דוד הניח בקושיא וכן עובדא דברתי' דר"ע בשבת היה קודש גזר

גאון יעקב

אין מצוה כלל להקרא בשמו כלל · ועיין בפי' המשניות להרמב"ם אשר מפרש הפסוק והיה הבכור אשר תלד סובב הפסוק אשר תלד קאי לאם המת הבכור הנולד ממנה הוא יהיה המיבם ועיין בתוספות י"ע:

וכו' · עיין בזה בחי' אגדות בפרק כל היד]: ואחר בא חלרון וגו' וכתיב מני מכיר וגו' מחוקקי וגו' · כנראה מפרש"י דעיקר הראיה מהאך קראי אבל מהאי קרא קמא גופיה לחוד דד"ה יש להביא ראיה דכתיב בסיפא דעניינא כל אלה בני מכיר וגו' וכיון שנקראו בני חלרון מבת מכיר בני מכיר מוכח דבן בתו כבנים וצ"ל דמני מכיר מחוקקים וכו' היא ראייה שנייה ודו"ק: מפני שלא נהגו כבוד זה לזה וכו' · ולא חם כ"א מהם על כבוד תורה של חבירו דאין כבוד אלא תורה ולכך מתו במדה זו כי הוא חייך וגו' ואמרו שמתו במיתת אסכרה דאפשר דכ"א דבר לשון הרע והיה מספר בגנות חבירו וסימן ללה"ר אסכרה כדאמרינן פ' ב"מ[א] ואמר שמתו בין פסח לעלרת להורות שמתו בהשגחה כי הוא הזמן הממולע לבריאות וקרוב לרפואה כדאמרי' בשבת[ב] כל שקייני טבא בין דיבחא לעלרתא וק"ל: בלא שמחה וכו' דכתיב ושמחת אתה וביתך · דלפי משמעות הל"ל בני ביתך אבל אשתו קרויה ביתו של אדם כדאמרינן בעלמא[ג] ולפי שמי שיש לו אשה יש לו מקום דירה ובית לשמוח בו נקט הטור אה"ע דירה במקום שמחה דאמרינן הכא ואין לפרש הקרא שהמלוה היא כך שישמח הוא עם אשתו באכילת מעשר שני בירושלים דכיון דאין האשה חייבת במלות ראיה וכי משום אכילת מעשר שני יצטרך להעלותה לירושלים ברוב שנים שהמעשר שני נוהג בו אלא דהכתוב לא השמיע לנו אלא שלא יהיה

אולר שסמו גוף הרי קיים פ"ו: [מנא הא מילתא וכו' · אבני בתו קאי דבן בנו פשיטא לן]: מני מכיר ירדו מחוקקים · ולא מלינו למימר מבני בניו אלא מבני בתו דהא כתיב קרא אחרינא יהודה מחוקקי ולא משכחת לה דליתי מתרווייהו אלא הכי דנפקי מחוקקים מחלרון מבתו של מכיר אלמא בני בתו כבניו: לערב · לעת זקנתו: איזה יכשר · איזה זרע יהיה הגון וירא שמים ומתקיים: מגבת ועד

דף סב ע"ב א"ל רבה (לרבה) [לרבא] בר מארי מנא הא מילתא דאמור רבנן בני בנים הרי הן כבנים אילימא מדכתיב (בראשית לא) הבנות בנותי והבנים בני אלא מעתה והצאן צאני ה"נ אלא דקנית מינאי ה"נ דקנית מינאי אלא מהכא (ד"ה א ב) ואחר בא חצרון אל בת מכיר אבי גלעד וגו' ותלד לו את שגוב וכתיב (שופטים ה) מני מכיר ירדו מחוקקים וכתיב (תהלים ס) יהודה מחוקקי:

כא שם בתניא רבי יהושע אומר נשא אדם אשה בילדותו ישא אשה בזקנותו היו לו בנים בילדותו יהיו לו בנים בזקנותו שנאמר (קהלת יא) בבקר זרע זרעך ולערב אל תנח ידך כי אינך יודע איזה יכשר הזה או זה ואם שניהם כאחד טובים · ר' עקיבא אומר למד תורה בילדותו ילמוד תורה בזקנותו היו לו תלמידים בילדותו יהיו לו תלמידים בזקנותו שנאמר בבקר זרע זרעך וגו' אמרו שנים עשר אלף זוגים תלמידים היו לו לרבי עקיבא מגבת עד אנטיפרס וכולן מתו בפרק אחד מפני שלא נהגו כבוד זה לזה והיה העולם שמם עד שבא רבי עקיבא אצל רבותינו שבדרום ושנאה לרבי מאיר ורבי יהודה ורבי יוסי ורבי שמעון ורבי אלעזר בן שמוע והם [הם] העמידו תורה באותה שעה · תנא כולם מתו מפסח ועד עצרת אמר רב חמא בר אבא ואיתימא רבי חייא בר אבין וכולם מתו מיתה רעה מאי היא אמר רב נחמן אסכרה[א]:

עיון יעקב

שעשה מעשה ונאנס מן השמים וליכא למימר דגם זה סוא שמתו הבנים בעון אבות הוא הגורם זה אינו דהא ר' יוחנן ס"ל בפ"ק דברכות לפי המסקנא דהוי ליה בנים ומתו הם יסורין של אהבה · ולא קשה מידי כיון דאפשר ליה לתקוני ולעסוק בפ"ו מחויב לתקן וע"ז נאמר בבוקר זרע זרעך ולערב אל תנח ידך כי אינך יודע איזה יכשר: תניא רבי יהושע אומר נשא אשה בילדותו ישא אשה בזקנותו היו לו בנים בילדותו וכו' · הא דלומד שני דברים מפסוק אחד דנשא אשה בילדותו משמע אף אם לא היה לו בנים עמה ומתה דהוי אמינא דלא ישא אשה זו וכדאמר רבי אבא בר זבדא לקמן דף ס"ד דאמר לו אי זכאי הוי לי מקמייתא קמ"ל דאפילו הכי ישא אשה בזקנותו וכן אם היה לו אשה ובנים שקיים פ"ו ה"א דלא ישא אשה בזקנותו כיון שכבר קיים פ"ו אפ"ה ישא אשה בזקנותו וילפינן תרווייהו מחד קרא כיון דמשנה קרא בדבריו הה"ל למיכתב בלישנא חדא או הידי ואידי בבוקר ובערב זרע זרעך או אל תנח ידך ומדמשנה קרא וכתב בבוקר זרע זרעך ולערב אל תנח ידך בא ללמוד תרווייהו דזרע זרעך קאי אם היה לו בנים ואל תנח ידך קאי אף אם אין לו בנים וה"ע דר"ע שלומד ג"כ שתי בבות למד תורה וכו' היה לו תלמידים וכו' ואפשר דר"ע קאמר לימוד זה אתלמוד תורה ולא אפ"ו לפי שר"ע היה בן גרים וכבר פירש מהרש"א לעיל כמותך ירבו בישראל ולא בגרים כמו ר"ע שהיה בן גרים והטעם כמו שפי' תוספות פרק עשרה יוחסין ולעיל דהטעם שקשים גרים לישראל כספחת לפי שאין השכינה שורה אלא על משפחה המיוחסת בישראל ומבואר בסמוך דעיקר הטעם שלא יבטל מפ"ו דע"י כן גורם לשכינה שתסתלק מישראל וא"כ בגרים אם כבר קיים מלות פ"ו תו אינו מחויב להפרות ולהרבות כיון שאין השכינה שורה ע"י בניו לכך פי' עיקר כוונת הפסוק על התלמידים ומה"ט עיכב ר"ע זמן רב בבי מדרשא כדלקמן ולא עסק בפ"ו מטעם זה ואל תתמה על המקרא דקאמר בבוקר זרע זרעך ואח"כ ולערב אע"ג דכפי סדר המקרא של בריאת עולם כתיב ויהי ערב ויהי בוקר מ"מ י"ל כיון דבתחלת ילדותו שהוא קטן פטור מכל המלות ויש שיעור לדבר לענין נשואין מבן י"ג שנים וכן לענין הלימוד מבר שית לא תקבל לכן מדלג תחלת הערב ומתחיל מבוקר שהוא אחר הערב שהגיע כבר לעונת המלות עד ימי הזקנה שנוטה לצללי הערב: וכולם מתו בפרק א' מפני שלא נהגו כבוד זה לזה· מדקדק לומר שכולם מתו בפרק א' כדי שלא תאמר דאולי לא מתו בעון עצמם רק שנתפסו בעון הדור כי מפני הרעה נאסף הצדיק וכדאי' בזוהר שהדבר דומה לחולה שמקיז דם באחד מאבריו ועוזר לבריאות כל גופו כך הקב"ה נוטל צדיק א' לכפר על עון הדור לה"ק תנא וכולם מתו בפרק א' דאילו מתו בזמן רב הייתי אומר שכל א' ואחד מת בעון הדור ההוא שחטא בימיו אבל כיון שכולם מתו בפרק א' מכלל שלא מתו בעון הדור דא"כ לא היה למות רק אחד אלא בעון עצמם מתו לה"ק ג"כ והיה העולם שמם עד שבא ר"ע אצל רבותינו שבדרום וכו' כלומר ועוד ראיה לזה דליכא למימר שהיו צדיקים ונתפסו בעון הדור דא"כ ה"ל מיד מי למלאות מקומם כדאמרינן ביומא דף ל"ח ובקדושין דף ע"ב וזרח השמש ובא השמש עד שלא שקעה שמשו של צדיק זה זרח השמש של צדיק אחר אבל באלו שהיה עולם שמם וכו' מכלל שבחטאם מתו · ועי"ל דלכך קאמר מפני שלא נהגו כבוד זה לזה דהא עיקר הטעם שהצדיק נתפס בעון הדור הוא מטעם דתשוב הוא לאתפוסי אדרא שע"י כן ישראל חוזרין בתשובה שנושאין ק"ו בעצמם אם בארזים נפלה שלהבת מה יעשו אזובי קיר וכו' וזה דוקא אם הוא חשוב בעיניהם לצדיק · לכן הכי קאמר וכולם מתו ולא היה סגי אם היה אחד מהם נתפס בעון כולם כדי שיחזרו בתשובה לפי שלא נהגו כבוד זה לזה דאילו נהגו כבוד זה לזה לא היה מת רק אחד מהם לכפר על עון הדור שכולם יחזרו בתשובה משא"כ עכשיו שלא נהגו כבוד זה לזה לא יקחו מוסר לומר אם בארזים וכו' לכך נלכדו כולם בעון עצמם וזה הכוונה שאמר שכולם מתו מדבחא ועד עלרת' שאז הוא סימן רע לו וכדאמרינן לקמן מת בע"ש סימן יפה לו ובמולאי שבת סימן רע לו מטעם כיון שאז מידונו יורדי גיהנם · וא"כ מפסח ועד עלרת שאז משפט רשעים בגיהנם לדעת ר"י בן נורי וכמ"ש בספרי חק יעקב סימן תל"ד בס"ק ג' בשם פוסקים ראשונים ממילא סימן רע שמתו בעון עלמם ולא נתפסו בעון הדור (אבל עלרת מגין שלא מת בו אחד מהם בזכות התורה שנתנה בו ומה"ט ניצל משה בו ביום כדאיתא

עין יוסף

להיות נולדים קודם יעטוף מעכב את הגאולה . דקרא בגאולה כתיב כי לא לעולם אריב ולא לנצח אקצוף וגו' נשמות שאני עשיתי יעטוף ומסיפיה לרישיה מדרים . יעטוף לשון עכבה (כמו בראשית ל) והעטופים ללבן (רש"י שם) : ואחר בא חלרון אל בת מכיר . וכתיב בסיפא דקרא כל אלה בני מכיר וגו' . וכיון שנקראו בני חלרון מבת מכיר בני מכיר . מוכח דבן בתו כבנים . ועוד ראיה דכתיב מני מכיר ירדו מחוקקים ולא מלינו למימר מבני בניו אלא מבני בתו דהא כתיב קרא אחרינא יהודה מחוקקי ולא משכחת לה דליתו מתרווייהו אלא הכא דנפקו מחוקקים מחלרון מבתו של מכיר . אלמא בני בתו כבניו · ועי' בב"ר פ' ל"ד סי' ו' :

כא נשא אשה בילדותו . ובקהלת רבה מסיים ומתה : איזה יכשר . איזה זרע יהיה הגון וירא שמים ומתקיים (רש"י) ובמדרש קהלת גרסינן בהדיא כי אינך יודע איזה בנים יתקיימו לך אם של נערותך אם של זקנתך ואם שניהם כאחד טובים : למד תורה בילדותו כו' . ר"ל כי מה שעיין האדם בו בנערות אם שוב בא מעשה זו על ידו בזקנותו לא יסמוך לחתוך הדין על פי עיונו הקודם אלא יחזור ויעיין . שפעמים ימלא שטעה בעיונו בנערות . ולפעמים יהיה עיון הנערות יותר מכוון ואז יתחבר ב' העיונים ויבחר ופעמים שניהם כאחד טובים שעיון הנערות נאה ובזקנה יוסיף בו חידוש מה (יפ"ת) : מפני שלא נהגו כבוד זה לזה . ושם במדרש אי' מפני שהיתה עיניהם צרה אלו לאלו . כלומר שהיו שונאין זה לזה ולא היו רוצים לההנות זה לזה בלמוד . וכאן פי' שלא נהגו כבוד כו' שלא חס כל אחד מהם על כבוד תורה של חברו דאין כבוד אלא תורה :

המתורגמן . א) איינע האלז קראנקהייט .

[א] מהרש"א ד"ה מפני כדאמרי' פרק ב"מ (שבת לג ע"ב) : [ב] שם בא"ד כדאמרינן (שם קמז ע"ב) : [ג] שם ד"ה בלא כדאמרינן בעלמא (שבת קיח ע"ב וגטין נב ע"א):

יד יוסף

א עי' בב"ר פ"ד סימן ו : ב ב"ר פס"א קה"ר פי"א אדר"נ פרק ג' תנחומא סדר חיי שרה :

חדושי גאונים

בכל זמן רק אחר קראנו אליו והיינו אחר הדרישה וא"כ נפרש גם כן מאמר בהמלאו על אותו הזמן אשר נמצא אל דורשיו לא כשאר להקשות בזה רק מה שישעיה אמר המציאות קודם הדרישה ומרע"ה אומר הקרובה אחר הקריאה והדרישה אולם אין זה שאלת מנשה (כמו שנראה מהישוב לבעלי הש"ס בתירוץ הא דיחיד וכו') רק שאלת החכם מוהרי"ע ז"ל ע"ש נדחק לישב שהוא דרך סבה ומסובב והיינו כי בתחלה הדרישה היא סבה אל מציאותו אל הדורש ואח"כ זאת המציאות והתקרבות היא סבה אל הדרישה היותר מושכלת ומר

אהבת איתן

דין והא דתי' לה כלדאי שתמות היה רק מחמת גזירת המזל ולא גז"ד של ב"ד של מעלה ומשה אהני לה זכות דלדקה אך קשה מהא דמנחות (דף פ"ח) איכא דסבירא ליה דמלאים משמע לא יותר ומשמע דקיי"ל כוותיה והכא אמרי' דאמלא משמע נמי הוספה וי"ל דברכה שאני וכהכ"ג אמר בשבת (דף ק"ס) ;

מהרש"א [א] סד"ה שנאמר · פ' ב"מ (שבת לא ע"ב לב ע"א) : [ב] שם ד"ה כל · כדאמרי' בסוטה (יז ע"א) :

יהיה לו שמחה בלא אשתו עמו שם ודו"ק : שנאמר להניח ברכה אל ביתך · הכא איכא לפרושי לפי פשוטו בכל דבר שבביתך ואפשר כיון דסמך ליה האי קרא ביחזקאל למצות חלה ולא כ"כ לעיל מיניה בשאר מצות משמע ליה דביתך זו אשתך דמצות חלה מוטל עליה ביותר כדאמרינן פרק ב"מ [א] וק"ל : ותושיה וגו' · קרא התורה במקום הזה תושיה ע"ש שהיא מתשת כחו של אדם וא"א לו לעסוק בשאר צרכיו אי לאו שאשתו עוזרתו וק"ל : תסובב גבר · ר"ל שאשתו משמרתו מן החטא וממלחמת יצה"ר שהוא נקרא שונאך וגו' כמ"ש אם רעב שונאך וגו' כמו החומה שסובבת העיר ושומרת מן השונאים : כל היודע באשתו שהיא יראת שמים וכו'· עיין פרש"י שהוא דריש שלום מלשון שלימה והוא דחוק ונראה לפרש שהכתוב עם יראת שמים מדבר אם ידעת כי גם היא יראת שמים ושלום אהלך דהיינו שהשם שלום שהוא שם י"ה אתכם כדאמרינן בסוטה [ב] אם זוכין השם י"ה ביניהם ואז ופקדת וגו' וכאן דדריש ליה ביוצא לדרך דהיינו בצריך לשלום בדרך ואז ופקדת וגו' ולפי דרשה זו לא איצטריך למדרש ולא תחטא ואם אינך פוקדה תחטא כדדריש לעיל אלא לפי דרשה דהכא כדמסיק אפי' סמוך לווסתה קאמר דאפ"ה לא תחטא דודאי חטא הוא באינו יוצא לדרך ומאן

כב שם ^אאמר ר' תנחום א"ר חנילאי כל (אדם) [יהודי] שאין לו אשה שרוי בלא שמחה בלא ברכה בלא טובה · בלא שמחה דכתיב (דברים יד) ושמחת אתה וביתך בלא ברכה דכתיב (יחזקאל מד) להניח ברכה אל ביתך · בלא טובה דכתיב (בראשית ב) לא טוב היות האדם לבדו · במערבא אמרי בלא תורה ובלא חומה בלא תורה דכתיב (איוב ו) האם אין עזרתי בי [ותושיה נדחה ממני] בלא חומה דכתיב (ירמיה לא) נקבה תסובב גבר · רבא בר עולא אמר אף בלא שלום דכתיב (איוב ה) וידעת כי שלום אהלך וגו'· [אריב"ל כל היודע באשתו שהיא יראת שמים ואינו פוקדה נקרא חוטא שנאמר

ועד אנטיפטרס · שם מקומות : ביתך · אשה : האם אין עזרתי בי · אשתי דכתיב עזר כנגדו מיד תושיה נדחה ממני שצריך לעסוק בצרכי ביתו ותלמודו משתכח : וידעת כי שלום אהלך · בזמן שיש לך אהל ואין אהלו אלא אשתו שנאמר שובו לכם לאהליכם : [ואינו פוקדה · בתשמיש

עיון יעקב

בסוטה פ"ק אותו היום ששה בסיון היה) ולה"ק נמי שמתו במיתה רעה ולא מיתת נשיקה כמיתת צדיקים הנתפסין בעון הדור : כל ישראל השרוי בלא אשה שרוי בלא שמחה · הטור א"ע סימן א' כתב בלא דירה במקום בלא שמחה וכתב הב"י ולא ידעתי טעמו ולפום ריהטא היה נראה לומר דמש"ה השמיטו הטור דאל"כ מה חידשו במערבא בלא תורה הלא התורה משמחת לב כדכתיב פקודי ה' ישרים משמחי לב וכדאיתא בערכין פ"ק דף י"א אבל באמת זה אינו דבלא"ה הדא באידך מישך שייכי דבלא ברכה הוא גם כן בכלל בלא תורה כי כל העוסק בתורה נכסיו מצליחין וכן בלא טובה כדאיתא בפ"ק דע"ז אין טוב אלא תורה דכתיב כי לקח טוב נתתי לכם · וכן בלא חומה כדאיתא בפסחים פרק האשה דף פ"ז אר"י אני חומה זו תורה אלא דפריש ואזיל כל הדברים ע"פ לימוד הפסוקים · ואפשר דמה"ע מדקדק הש"ס לומר במערבא אמרו בלא תורה בלא שמחה משום דהא דאמרינן דהתורה משמחת לב קאי דוקא אבני ארץ ישראל שנוחין זה לזה בהלכה וזה פקודי ה' ישרים דוקא משמחי לב משא"כ בני בבל שמחבלין ומרירין זה לזה בהלכה כדאיתא בפרק זה בורר לא שייך ביה שמחה דאדרבה מרירין זה לזה בהלכה לה"ק דוקא במערבא שנוחין זה לזה בהלכה איכא ביה שמחה וזה ששרוי נמי בלא שמחה שרוי בלא תורה ועי' ביפ"ת בראשית פי"ז דף קי"ד וקט"ו ועיין בע"ב ואז לומד תורה בטהרה עיין בחדושינו קדושין דף כ"ט ע"ב : בלא ברכה · ומה"ע יש אומרים מי שאינו נשוי לא יברך ברכת כהנים ב"י בא"ח סימן קכ"ח וכ"כ להדיא בזוהר פ' נו בדפוס אמשטרדם דף ל"ד ע"א וז"ל לא מתו בני אהרן אלא בשביל שלא נשאו נשים והיו מקטירין קטורת לברך את ישראל וכיון שלא נשאו הם שרוין בלא ברכה אינו מן הראוי שיברכו את אחרים וע"פ הדרש אמרתי זה כוונת הפסוק וזאת הברכה אשר ברך משה וקשה הלא היה פרוש מן האשה ואיך יברך אחרים ומתרץ איש האלהים בעלה דמטרוניתא וזווגו למעלה : במערבא אמרי בלא תורה דכתיב האם אין עזרתי בי ותושיה נדחה ממני · ואפשר לומר כוונת הפסוק שמזכיר התורה בלשון תושיה דוקא שמתשת כחו הוא ע"ד מה דאמר רבא לקמן בא וראה כמה טובה אשה טובה אי בגוה משתעי וכו' ואי בתורה וא"כ ה"ק קרא האם אין עזרתי בי קשה הא מונע הטובה מתוך ביתו דכתיב מצא אשה מצא טוב ואין לומר דס"ל דקאי על התורה מ"מ כיון שהאשה נמשלת בה הוא ג"כ טוב אלא צ"ל דס"ל דגם בתורה איכא צד ריעותא שמתיש כחו וכדאיתא במדרש שמא לרעתכם נתתי לכם את התורה והארכנו בזה ע"פ הדרש לה"ק גם תושיה נדחה

הרי"ף

השרוי בלא אשה שרוי בלא טובה וכו'· הביאור נראה לע"ד דר"י השמיענו שכל השרוי בלא אשה שרוי בלא טובה משום דאפשר לומר במאי דכתיב לא טוב היות האדם לבדו דקאי אדם הראשון שאם לא נשא אשה לא היה מתקיים העולם כי אדם אין זולתו ולכן לא טוב אם יהיה האדם לבדו אבל בדורות הבאים אחריו שאע"פ שאחד או ב' לא ישאו נשים מ"מ אפשר לעולם להתקיים ע"י אחרים אפשר שהשרוי בלא אשה לא ימנע ממנו הטוב לזה אמר כל השרוי בלא אשה יהיה מי שיהיה מ"מ שרוי בלא טובה והכריח כן מדכתיב לא טוב היות האדם לבדו ומספיק היל"ל לא טוב האדם לבדו ומדקאמר לא טוב היות שהאדם משמע הכי שבכל ימי היות העולם לא טוב אינו שרוי בטובה אם יהיה האדם לבדו · ובמדרש אמר עוד שרוי בלא עזר נ"ל דהוכיח זה מדהול"ל אעשה לו אשה עזר כנגדו דהוה משמע שאין העזר תלוי באשה אלא אעשה לו אשה ואם זכה עזר כלומר יתקיים בידו העזר שהיה לו מתחלה קודם הנשואין ואם לא זכה כנגדו שיתבטל אותו עזר בסיבתה ומדקאמר אעשה לו עזר משמע דקודם לכן אין לו עזר כלל ועכשיו עם האשה חדשו לו עזר ואם זכה יתמיד לו אותו עזר ואם לא זכה כנגדו שכנגדו תהיה האשה לבטל העזר שהשיג מתוך הזיווג והרי הוא עובר ובטל כי כיון שלא זכה ואין שם י"ה משתתף ביניהם הרי הוא כאילו לא נשא אשה ושרוי בלא עזר כבתחלה : שרוי בלא שמחה שנאמר ושמחת אתה וביתך · נ"ל שהוכיח מכח הקושיא שיש בפסוק זה דלערבינהו ואכלת שם ושמחת אתה וביתך לפני ה' אלהיך ולמה הפסיק ואמר ואכלת שם לפני ה' אלהיך והדר קאמר ושמחת אתה וביתך שהרי גם האכילה היתה לו ולביתו שהמעשר נאכל להם ולנשיהם ולכל אדם וא"כ למה לא אמר אתה וביתך בענין האכילה אלא בענין השמחה בלבד לכך הוכיח דאין לו שמחה אלא בהיותו איש וביתו ומי שהוא שרוי בלא אשה שרוי בלא שמחה וה"ק קרא ואכלת שם לפני ה' אלהיך ולא הזכיר שם ביתך לפי שגם מי שהוא שרוי בלא אשה הוא מחויב להעלות מעשרותיו לירושלים ולאכלם שם אע"פ שאין לו בית אבל בענין השמחה אמר ושמחת אתה וביתך לומר שאין לו שמחה בכל זמן אלא כשהוא נשוי אשה ואז יש שמחת בית בהיות אתה וביתך אבל אם הוא שרוי בלא אשה נהי דמקיים המצוה של ואכלת שם לפני ה' אלהיך דלא כתיב הכא אתה וביתך והוא לבדו מקיים המצוה לאכול מעשרותיו לפני ה' אבל שמחה ליכא כי השרוי בלא אשה שרוי בלא שמחה ואימתי ושמחת בזמן שתהיה אתה וביתך · ובמדרש אמר שרוי בלא כפרה שנאמר וכפר בעדו וגו' נראה דאזיל לשיטת המשנה דתנן שבעת ימים קודם יוה"כ מפרישין כ"ג וכו' ר"י אומר אף אשה מתקינין לו שמא תמות אשתו שנאמר וכפר בעדו ובעד ביתו וכו' ביתו זו אשתו משמע שאינו ראוי לכפרה אם הוא שרוי בלא אשה ויליף לה מדאשכחן בכפר של כ"ג שהיה מתודה על עצמו ועל ביתו זו אשתו ולא היה מתודה עליו בוידוי של כל ישראל שהתודה עליהם על ראש השעיר היינו משום שאשתו שקולה כמותו וכפרת עצמו תלוי בה : שרוי בלא ברכה דכתיב להניח ברכה אל ביתך · דייק הכי דהיל"ל וראשית עריסותיכם תתנו לכהן להניח ברכה בביתך מאי אל ביתך אלא הכונה לומר כיון שהברכה תלוי באשה והשרוי בלא אשה שרוי בלא ברכה אמר שצריך לתת חלה וראשית עריסותיכם לכהן כי מתוך

עין יוסף

כב בלא שמחה . דשמחת לבב אשה : בלא ברכה שבשבילה הבית מתברך כי איש ואשה שכינה ביניהם . וגם זה לפי הטבע שהיא משתדלת בצרכי ביתה : בלא טובה . ויש הבדל בין טובה לברכה . כי טוב כוללת כמה דברים טובים החיים והבריאות וטובת הבנים וטובת הכבוד וטובת העושר בנכסים וממון ועבדים ושפחות וצאן ובקר והברכה היא השפעת הטובה ברבוי מאד · ולפעמים אין הברכה אלא במין אחד אבל בהיות הטובה והברכה יחד הוא מבורך ברבוי כל טוב בכל דבר · ועוד כי הטובה כוללת טובת הגוף וטובת הנפש אבל הברכה איננה אלא בצורכי הגוף אלא שהוא השפעת הטובה ברבוי מאד (נזה"ק) : ושמחת אתה וביתך · ומשמע ליה דבית זו אשה שהיא עיקרו של בית כדאמרינן בפרק כל כתבי וברות רבה מעולם לא קריתי לאשתי אלא ביתי : להניח ברכה אל ביתך · דמדתלי לה בבית ולא קאמר סתם למען יברכך ה' כדכתיב בשאר דוכתיה ש"מ דברכה תולה בבית ר"ל דאין ברכה בלא בית זו אשה · (יפ"ת) : לא טוב היות האדם לבדו · דלפי פשטיה משמע דלא טוב קאי האדם שאין הוויתו טובה בלי האשה והא ליתא שאע"פ שבזולת האשה הוא חסר ואינו שלם מ"מ ענין הוויתו טובה ואין ראוי שיתואר בלא טוב אבל לפי דברי הגמרא מאמר לא טוב אינו תואר להווית האדם אלא שאין לו טובה כלומר שהוא מחוסר מטובה הצריכה לו והטובה הוא דבר חיצוני · (יפ"ת) : במערבא אמרי בלא תורה · נראה דלבני מערבא דוקא שרוי בלא תורה משום דאיתא בקדושין פ"ק הלכה נושא אדם אשה ואח"כ ילמוד תורה ורבי יוחנן אמר ריחים בצוארו ויעסוק בתורה ולא פליגי הא לן והא להו ופירשו התוספות שרבי יוחנן שהיה מבני ארץ ישראל אמר לתלמידיו שישבו לפניו שהיו מבני בבל שהוכרחו ליסע מביתם לא"י כדי ללמוד תורה עלייהו אמר ריחים בצוארו לפי שזה דבר כבד ליסע מביתו לעזוב את אשתו וללמוד תורה · אבל בני א"י שיושבים בביתם אף אחר הנשואין עלייהו אמרו הלכה נושא אדם אשה ואח"כ ילמוד תורה לכך מדוקדק היטב במערבא אמרי אף בלא תורה אבל לבני חוץ לארץ טוב יותר להיות האדם לבדו ללמוד תורה ואח"כ לישא אשה · (עיר בנימן) : בלא תורה · שאינו תורה בטהרה : האם אין עזרתי בי · אשה כדכתיב עזר כנגדו מיד תושיה נדחה ממני שצריך לעסוק בצרכי ביתו ותלמודו משתכח ותושיה היא התורה ע"ש שמתשת כח נקראת תושיה וקרא להתורה במקום הזה תושיה שלפי שמתשת כחו של אדם ואי אפשר לו לעסוק בשאר צרכיו אי לאו שאשתו עוזרתו ואם אין לו אשה וצריך לעסוק בעצמו בשאר צרכיו לא יוכל ללמוד תורה לפי שהיא מתשת כחו ואם ילמוד לא יוכל לעסוק בצרכיו : תסובב גבר · ר"ל שאשתו משמרתו מן החטא וממלחמת היצר שהוא שונא לאדם כמ"ש אם רעב שונאך וגו' כמו החומה שסובבת העיר ושומרת מן השונאים : בלא שלום · שע"י האשה נעשק

יד יוסף

א ב"ר פי"ז שוח"ט מזמור נט קה"ר פסוק ראה חיים ילקוט סדר בראשית זוה"ק סדר ויקרא דף ה ע"א :

חדושי גאונים

אמר ח ד א כו'· אמנם לדעתי אין כאן מקום לשאלה בזה והוא כי ישעיה ע"ה הוכיח לאנשי דורו בהיותם עדיין שוכנים כבוד בארצנו וה' אתנו נמצא בין כתיפיו שכן כד"א ארץ אשר ה' אלהינו דורש אותה כי שם ביתו על זה קורא בגרון דרשו ה' בהמצאו קראוהו בהיותו קרוב כלומר בהיות עדן השי"ת שוכן בקרבינו וקרוב אלינו כי אחר שיסע ח"ו מאתנו בעשר מסעות מכרוב אל המפתן וכו' כה יאמר ה' השמים כסאי וגו' ואז יהיה רב הגבול אשר בינו ית' לביניכם לא תהיה הדרישה הפשוטה בטוחה כ"כ לשת חזירהו ית' ותשיבהו אלינו אמנם מרע"ה החזיק את לבנו לבלתי נתיאש אף גם זאת בהיותינו בארץ אויבנו ואמר בצר לך ומצאוך כל הדברים וגו' ובקשתם משם את ה' אלהינו ומצאת כלומר גם משם רומז על הארצות הרחוקות אשר יטלטלנו השי"ת אליהם טלטלי גבר תמצאהו אותו ית' בבקשה אמנם בקושי גדול ואין זה זולת כי תדרשנו בכל לבבך ובכל נפשך נמצינו למדין כי ישעיה אשר הקדים המציאה אל הדרישה מדבר בעודו ית' מצוי אלינו בבית קדשינו ותפארתנו · ואז תהיה הדרישה הפשוטה והקלה מאתו ית' מספרת אלינו המציאות · ומסכת אלינו מצוי

סמוך לפרקן · אבניו נמי קאי כדאמרינן בהגשפין (סנהדרין עו:) ואע"ג דקטן לא תקינו ליה רבנן נישואין כדאמרינן לקמן פרק אלמנה (סט:) מכל מקום להכי תקינו ליה נישואין דלא תיהוי בעילתו בעילת זנות : **הנושא** את בת אחותו · פי' רשב"ם דה"ה בת אחיו אבל נקט אחותו לפי שמשדלתו בדברים ושכיח שנושא בתה · ור"ת אומר דדוקא נקט בת אחותו לפי שהיא בת מזלו כדאמרינן (ב"ב קי. ומס' סופרים סוף פ' ט"ו) רוב בנים דומים לאחי האם (ולקמן פרק נושאין על האנוסה כתבו בשם ריב"ס דדוקא נקט בת אחותו אבל בת אחיו אינו עושה כ"כ מצוה דמבטל מצות יבמין ע"כ) : **המלוה** סלע לעני · הקשה ר"ת דבפ"ק דחגיגה (ה.) אמרינן ומצאוהו רעות רבות וצרות זה המשאיל מעות לעני בשעת דוחקו ואומר ר"ת דהתם מיירי ששואל ממנו המושל מס וזקוק למכור ביתו או שדהו על כך וזה משאיל לו מעות ואם לא היה מוצא למכור היה מיקל מעליו והיינו צרות רבות שצריך למכור בזול ומפסיד הכל ומסיק עלה דהיינו דאמרי אינשי זוזי לעללא לא שכיח כלומר לקנות תבואה אין משאילין לו מעות לתליתא שכיחא כשדוחקין אותו למכור כמו תליוה וזבין (ב"ב מז:) ורש"י פירש שם בענין אחר :

שנא' וידעת כי שלום אהלך וגו' וא"ר יהושע בן לוי חייב אדם לפקוד את אשתו בשעה שהוא יוצא לדרך שנא' וידעת כי שלום אהלך וגו'] ת"ר האוהב [את] אשתו כגופו והמכבדה יותר מגופו והמדריך בניו ובנותיו בדרך ישרה והמשיאן סמוך לפרקן עליו הכתוב אומר (איוב ה) וידעת כי שלום אהלך · תנו רבנן האוהב את שכיניו והמקרב את קרוביו והנושא את בת אחותו [דף סג ע"א] והמלוה סלע לעני בשעת דוחקו עליו הכתוב אומר (ישעיה נח) אז תקרא וה' יענה תשוע ויאמר הנני :

סג שם אמר רבי אלעזר כל (אדם) [יהודי] שאין לו אשה אינו אדם שנאמר (בראשית ה) זכר ונקבה בראם ויקרא את שמם אדם · ואמר ר' אלעזר כל [אדם] שאין לו קרקע אינו אדם שנא' (תהלים קטו) השמים שמים לה' והארץ נתן לבני

בעת עונתה : כי שלום אהלך · שלמה בירתא שמים : בשעה שיוצא לדרך · משום שמתאוה לו באותה שעה יותר] : יותר מגופו · דזילותא דאתתא קשיא מדגברא : והנושא את בת אחותו · גיעגועי אדם רבים על אחותו יותר מן אחיו ומתוך כך נמצא מחבב את אשתו : אז תקרא · לעיל מיניה כתיב כי תראה ערום וכסיתו היינו דוחק עני ומבשרך אל תתעלם היינו אוהב את שכיניו שהם קרוביו

מהרש"א

דדריש ליה באוהב את אשתו וכו' דהיינו כי שלום אהלך ופקדת נוך דהיינו בני ביתך שתדריכם בדרך ישרה וכו' ולא תחטא שלא תביאה לידי חטא : ומכבדה יותר מגופו · דהיינו להלבישה בגדים מכובדים יותר ממנו כדאמרינן[א] קרי לאתתי מכבדותיה וק"ל : עליו הכתוב אומר אז תקרא וגו' · עיין פרש"י פרק הגשפין ויש לדקדק אמאי לא מייתי קרא דלעיל מיניה אז יבקע כשחר וגו' דהסוא קרא כתיב בתר כי תראה וגו' ומבשרך לא תתעלם דדריש מיניה כל הני ואפשר דכל הני הוא שכר מעשה הטוב דנקט לעיל מיניה אבל שכר דהמלוה לעני בשעת דוחקו דקאמר אינו גדול כ"כ דלא היה לו להמתין מלעוזרו עד שעת דוחקו כמ"ש כי ימוך אחיך ומטה וגו' והחזקת בו אל תניחהו שירד ויפול וכו' כפרש"י בחומש לזה פרש"י בהסיא דפ"ק דחגיגה שהביאו התוס' ע"ש בהכי מיירי הקרא כי תראה ערום וגו' דלא היה לך להמתין כל כך עד שיראה ערום ממש ולכך אמר שיהיה שכרו במדה זו שאלו החזקת בו קודם שמטה ידו כ"כ גם היה שכרך כן כמו שכתוב טרם תקרא ואני אענה וגו' אבל השתא שלא החזקת בו עד שירד ויפול גם אני לא אענה עד שתקרא לי ודו"ק: **שא"ל** אשה אינו אדם וכו'. הוא מבואר ע"פ מ"ש פ"ב דעירובין [ג] כל אותן שנים שהיה אדם הראשון בנדוי הוליד רוחין שידין ולילין שנאמר ויחי אדם ק"ל שנה ויולד בדמותו כצלמו מכלל דעד השתא לאו בצלמו אוליד ולפי שכל המוליד מוליד בדומה וזה שאין לו אשה הרוחות ושידין מתחממין בו ומולידין ממנו רוחין ושידין הרי גם הוא אינו נקרא אדם דהמוליד מוליד בדומה והוא הענין בעצמו שאמר כל אדם שאין לו

הרי"ף

כך יניח ויתן אוצר הברכה אל ביתך זו אשתך לברך את כל מעשה ידיך כי מתוך נתינת החלה תנוח הברכה אל אשתך הרי שאין הברכה מצויה אלא בהיותו נשוי אשה · עוד אפשר שדקדק שנכנס בלשון רבים ורשאית עריסותיכם תתנו לכהן ויצא בלשון יחיד להניח ברכה אל ביתך והיל"ל בבתיכם ולא עוד אלא שאל ביתך דקאמר הוא מיותר לגמרי ולכך דרש שבא ללמדנו השרוי בלא אשה שרוי בלא ברכה וה"ק ראשית עריסותיכם תתנו לכהן בין מי שיש לו אשה ובין מי שאין לו אשה הוא מחוייב להפריש חלה לכהן ולכך דבר בלשון רבים · אמנם בענין הברכה אמר להניח ברכה אל מי שהוא נשוי אשה וזהו להניח ברכה אל ביתך זו אשתך מי שיש לו בית יניחו לו ברכה אבל מי שאין לו בית אין לו ברכה אע"פ שחייב לתת החלה גם הוא לכהן · ובמדרש ור' סימון אמר אף בלא שלום שנאמר ואמרתם כה לחי ואתה שלום וביתך שלום דקדק כן מכח יתור הפסוק מאחר שכבר אמר עלו כרמלה ובאתם אל נבל ושאלתם לו בשמי לשלום מה צורך לומר עוד ואתה שלום היל"ל ואמרתם כה לחי פי' לעשיר שהוא נבל וביתך שלום וכל אשר לך שלום והרי כאן שאלת שלום לו ושאלתם לו לשלום ושלום ביתו מוביתך שלום ואח"כ שלום כל אשר לו מוכל אשר לך שלום לזה פירשו ואתה שלום שהוא על אשתו וכלל לאשתו בכלל ואתה שלום מפני שהשרוי בלא אשה שרוי בלא שלום ואין שלום לאדם זולת אשתו והשתא ניחא ושאלתם לו בשמי לשלום ואמרתם כדברים האלה לחי שהוא נבל העשיר ואתה תהיה שלום דהיינו אשתך שהיא נכללת בכלל אתה וכאן נכללים איש ואשתו וביתך שלום הוא על שאר בני ביתו גדולים וקטנים וכל אשר לך שלום הוא על הצאן ועל הממון וכל אשר לו מסביב · ור"י לא אמר שרוי בלא שלום דסבר קרא כפשטיה הוא ואתה שלום עליו וכל ביתך שלום על אשתו הרי שיש שלום לאיש בלא אשה ואע"פ שכבר אמר ושאלתם לו בשמי לשלום חזר ואמר ואתה שלום הוא שמתחלה צוה אותם שישאלוהו לשלום על דרך כלל ואח"כ צוה אותם שיאמרו כה דרך פרט לכל אחד ואתה שלום וביתך שלום וכל אשר לך שלום : **המלוה** לעני וכו' עליו הכתוב אומר אז תקרא וכו' · וקשה כיון דקמי האי קרא כתיב אז יבקע כשחר אורך וגו' למה לא אמר עליו הוא אומר אז יבקע וגו' דהא אתי בתריה דכי תראה ערום וגו' ושמא משום דבהאי קרא כתיב והלך לפניך צדקך דאית ביה מלוה לעני דבקרא כי תראה ערום ליכא מלוה לעני אלא מלביש ערומים נהכי אייתי קרא דאז תקרא דהוא בתריה דוהלך לפניך צדקך דסמיך ליה אז תקרא

עיון יעקב

נדתה ממנו : **האוהב** את אשתו כגופו · לענין האהבה אמר רק כגופו כדכתיב ואהבת לרעך כמוך ונדרש ג"כ על האשה כדאיתא בנדה פרק כל היד אמר רב חסדא אסור לאדם שישמש מטתו ביום שנאמר ואהבת לרעך כמוך שמא יראה בה דבר מגונה ותתגנה עליו כמו שנאמר במלאכי ב' כי היא חברתך שאיש ואשה ראוי להיות כחברים ורעים אהובים כדאיתא בפ"ד דאבות כדברי ר"א בן שמוע וכבוד חבירך כמורא רבך והוא מהלכות דרך ארץ ושלום בית דודאי עדיף לכבדה יותר מגופו שגופו הוא רק בעוה"ז ואשה מצילתו מן החטא ומזכהו לעוה"ב לכך יש לכבדה יותר מגופו : **והמלוה** סלע לעני בשעת דחקו · עיין בתוספות שמקשה מהאי דפ"ק דחגיגה ואפשר לומר דהאי המלוה סלע לעני בשעת דחקו של המלוה קאמר שהוא עצמו יש לו דוחק במעות ואפ"ה מלוה לעני שזה ודאי מצוה ונראה דכל הני דקאמר שאוהב את שכיניו והמקרב את קרוביו · היינו נמי העניים קאמר דהעשירים מה רבותא כי אוהבי עשיר רבים וכן משמעות הקרא דאעניים קאי וכן הוא להדיא בפ"ק דב"ב דף ח' הנותן פרוטה לעני מתברך בשש ברכות וכו' · אז תקרא וה' יענה וכו' ע"ש לכן שפיר הוא מדה כנגד מדה כדאיתא בב"ב דף י' מלוה ה' חונן דל כביכול כאילו מלוה ה' עבד לוה לאיש מלוה ועיקר העבדות להיות זריז ונשכר כשקורא האדון מיד יענהו וכאשר העיד איוב ומקונן על זה בסימן י"ט נכרי הייתי בעיניהם לעבדי קראתי ולא יענה וא"כ זה שחונן דלים אז תקרא וה' יענה כביכול כעבדא למריה · ואפשר ג"כ זה כוונת הפסוק במשלי כ"א י"ג אוטם אזנו מזעקת דל גם הוא יקרא ולא יענה וכן הוא פי' ספסוק זה עני קרא שאינו מרחם עליו אז וה' הוא ובית דינו שומע ולא במדת הרחמים עי' בחדושינו בשבת דף קנ"א וזה אפשר הכוונה בתהלים י"ב אשר אמרו ללשונינו נגביר שפתינו אתנו מי אדון לנו משוד עניים ומאנקת אביונים עתה אקום יאמר ה' כלומר שהוא יאמר אע"פ שעושה עון מ"מ נגביר שפתינו בתפלה שהוא במקום עבודה לכפר עליהם ע"ז קאמר מאנקת אביונים עתה אקום שלא ישמע תפלתו וק"ל : **אמר** רבי אלעזר כל מי שאין לו אשה אינו אדם וכו' כל שאין לו קרקע וכו' · אפשר דהטעם משום דאדם נקרא ע"ש האדמה אשר נברא משם ואף דיש לארץ כמה שמות כדאיתא במדרשות ארץ תבל ארקא מ"מ מתוך כותלי הכתובים ניכר שאדמה קאי על הארץ כזו שאינו מצמיח ועושה פירות כי אם על ידי עבודת האדם בחרישה וזריעה וכדכתיב ואדם אין לעבוד את האדמה

ען יוסף

מרכבה לשכינה שמקבלת שפע למעלה מציור הנקרא שלום כמ"ש בזוהר מקץ ובשאר דוכתי (נזה"ק) · והיא הברכה שהכל כלול בה כמ"ש לא מצא כלי מחזיק ברכה אלא השלום : והמכבדה יותר מגופו · דהיינו להלבישה בגדים מכובדים : והמשיאן סמוך לפרקן · עי' תוס' והיינו קודם שנעשה גדול שנה או חצי שנה ועיין באבן העזר סימן א' בחלקת מחוקק ס"ק ג' ובב"ש ס"ק ד' : עליו הכתוב אומר וידעת כי שלום אהלך · וזהו שאוהב את אשתו כי שלום הבית נוסדה רק על אהבת איש ואשתו לא בדרך אהבה הטבעית לבד · כי אם בדרך כבוד האמיתי · ופקדת נוך דהיינו בני ביתך שתדריכם בדרך ישרה · ולא תחטא שלא תביאם לידי חטא · והיינו המשיאן סמוך לפרקן :

סג אינו אדם · זהו כמאמרם דו פרצופין ברא את האדם · ויען כי האדם נברא בדמות ובצלם · באו להשמיענו שהאיש והאשה יחד הם הם הנקראים אדם · לא איש יחידי · וכ"מ מזה שאינו נקרא אדם שאסור להקריב קרבנות כדאי' בזוהר ויקרא בפ' אדם כי יקריב וז"ל משנשא אשה דאיהו דכר ונוקבא נקרא אדם ומצי להקריב לאפוקי מאן דלא אנסיב כו' ע"ש (עיר בנימין) :

[א] מהרש"א סד"ה כל היודע כדאמרינן (שבת קיג ע"א): [ג] שם ד"ה שא"ל אשה · פ"ב דעירובין (יח ע"ב) :

יד יוסף

א סנהדרין עו ע"ב :

חדושי גאונים

משאלותינו · אמנם משם ידבר בעת בלתי המצאו והיינו בהיותנו בארץ לא לנו (אשר על זה הזמן הומלץ מאמר ישעיה ע"ה כן גור יגור אפס מאותי ופירש רש"י שאין אני עמהם (יתגייר) דהיינו בזמן הזה ע"ש לריכים אנו לדרשו בכל לבב ובכל נפש אז נמצאהו זהו מה שנראה לפרש הענינים לפי הפשט והנראה כי דעת מגשה והנמשכים בזה אשר הרגישו סתירה בזה פירשו מאמר בהמצאו בזמן המצאו דמשמע פעמים שאינו מצוי היינו גם בהיותם בארץ הקדושה יש זמן המצוי ויש זמן שאינו מצוי יש זמן שהוא קרוב ויש שאינו קרוב שהרי הנביא אומר כן קראוהו בהיותו קרוב ומשה רבינו ע"ה אמר אשר לו אלהים קרובים אליו כה' אלהינו בכל קראנו אליו וסבירא להו שהמאמר מדבר על זמן היותינו בארץ הקדושה כמ"ש בראש הענין ראה למדתי אתכם וגו' לעשותם כן בקרב הארץ אשר אתם באים שמה וגו' ושמרתם ועשיתם גו' לעיני העמים וגו' ואמרו רק וגו' · כלומר אז יאמרו בגוים כי מי גוי גדול אשר לו אלהים קרובים אליו כה' אלהינו בכל קראנו אליו כלומר בכל זמן קראנו אליו אולם מאמר ומצאת כי תדרשנו וגו' דמשמע שלא נמצא בלי דרישה בכל נפש · היינו בהיותם בארץ לא להם · אמנם רב מתנא (דמסכת מגילה י"א) שהקדים זה המאמר לפתיחה על מעשה מרדכי

קרקע אינו אדם וכו' דהיינו שאין לו קרקע מיוחדת לדירה ולפרנסתו כמ"ש התוס' לקמן אינו אדם דהוי כמו הרוחות והשדין שאין להם דירה מיוחדת בארץ והוא ענין קין שא"ל הקב"ה אחר שהיה עובד אדמה ארורה האדמה וגו' לא תוסיף תת כחה לך נע ונד תהיה בארץ שלא תהיה לך עוד קרקע מיוחדת ובפרקי דר"א אמרו ויולד בדמותו מכאן אתה למד שלא היה קין לא מדמותו ולא מצלמו עד שנולד שת והיינו שנטרד מן האדמה שהיתה מיוחדת לו כי האדם נקרא על שם אדמה וק"ל: כתיב כנגדו וכו'· רש"י בחומש הביא לשון ראשון וכתב הרא"ם ללישנא קמא יש לפרש כמי כנגדו מלשון נגידה ומלקות וע"ש באורך ואין זה מחוור דא"כ לא ה"ל לתלמודא לשנות הלשונות דלישנא קמא קאמר לא זכה כנגדו ובלישנא בתרא קאמר לא זכה מנגדתו וגם רש"י לא פי' כן מלשון נגידא ומלקות אלא בלישנא בתרא גם מ"ש הרא"ם דלישנא קמא סבר דיש אם למסורת ומ"ה לא דריש ליה אלא מלשון נגידה ומלקות הוא תמוה דהא מלשון נוכח לא מצינו ג"כ יו"ד בלשון כמו נגד ההר והרבה כמוהו וע"כ נראה דללישנא קמא דריש כנגדו מלשון נוכח כדרך הלוחם עם חבירו להעיז נגדו כמ"ש גם הרא"ם בפי' ראשון ואין להקשות גם לפי דברינו דלעיל כיון דכנגד מל' נוכח מצינו בכ"מ בלא יו"ד דהיינו המסורת וגם המקרא מסייעו א"כ ללישנא בתרא אמאי כדרשהו לפי המסורת לחוד דהיינו מלשון נגדא ומלקות דכה"ג אמרינן בפ"ק דסנהדרין [א] גבי חלב וגבי יראה דדרשינן המסורת אע"ג דהמקרא והמסורת כי הדדי נינהו ודו"ק: חטין וכו' פשתן וכו'· זכר אלו ב' דברים לפי שהם עיקר חיי וצרכי נפש שכל עצמו של יעקב לא בקש רק ונתן לי לחם לאכול ובגד ללבוש והאשה היא עוזרתו בכך: מלמד שבא וכו'· כתב החזקוני וז"ל שנתעברו קודם שבא עליהן דאל"ה הא מתעקרין בביאת אדם עכ"ל ואין זה מספיק דהא משנתעברה בהמה אינה מקבלת זכר ואפי' זכר אדם כדמוכח פ"ק דבכורות ואפשר לומר שנתעברו וילדו בו ביום קודם שבא עליהן דהא חוה כמי ילדה בו ביום כדאמרינן פרק אחד ד"מ ובעל הנלחון כתב שאין זה כמשמעו שבא עליהן בתשמיש שא"א וכו' אלא לפי שלא היה לו זוג היה חפץ לחפש

לבני אדם· וא"ר אלעזר מ"ד (בראשית ד) אעשה לו עזר כנגדו· *זכה עוזרתו לא זכה כנגדו· וא"ד ר' אלעזר רמי כתיב כנגדו וקרינן (כנגדו) [כניגדו] זכה כנגדו לא זכה מנגדתו אשכחיה רבי יוסי לאליהו אמר ליה כתיב אעשה לו עזר במה אשה עוזרתו לאדם אמר לו אדם מביא חטין חטין כוסס פשתן פשתן לובש לא נמצאת מאירה עיניו ומעמידתו על רגליו· ואמר רבי אלעזר מ"ד (שם) זאת הפעם עצם מעצמי ובשר מבשרי מלמד שבא אדם על כל בהמה וחיה ולא נתקררה דעתו עד שבא על חוה· ואמר רבי אלעזר

כקרוביו ומקרב את קרוביו ונושא את בת אחותו: כנגדו· חלוקה עליו וסותרת דבריו: (כתיב כנגדו) [מנגדתו]· מדלא כתיב יו"ד לשון נגידא ומלקות: חטים כוסס· בתמיה: זאת הפעם· מכלל דפעמים אחרים סימש ולא עלו בדעתו

עין יעקב

וקין היה עובד אדמה וכה"ג מקראות טובא בתורה ונביאים וכתובים עובד אדמתו ישבע לחם ומש"ה נקרא האדם על שם זה כי אדם לעמל יולד לעסוק בישוב העולם לעסוק בפ"ו לפרות ולרבות וכדכתיב לא תהו בראה לשבת יצרה ולעבודת האדמה לעשות פירות· לכן הכי קאמר כל מי שאין לו אשה ושאין לו קרקע כיון שאינו עוסק בישוב עולם שעל שם זה נקרא אדם אינו אדם: ואר"א מאי דכתיב אעשה לו עזר כנגדו זכה עוזרתו· משום דתיבת כנגדו הוא מיותר לכאורה להכי דריש כן ועוד מיושב עפ"ז תמיהא גדולה מה שיש לתמוה בקרא דהלא מצינו שעיקש הכתוב הרבה תיבות לדבר בלשון נקיה וא"כ קשה למה משנה הקרא כאן וכתב אריכות לשון בלשון מגונה דכתיב לא טוב היות האדם לבדו אעשה לו עזר כנגדו ה"ל למיכתב טוב לאדם להעשות לו עזר כנגדו שיהא בלשון קצר לישנא מעליא ותכחר לשון ערומים להכי קאמר ר"א זכה עוזרתו לא זכה כנגדו להכי א"א למכתב טוב לאדם וגו' דהא אי לא זכה אינו טוב אף אם ישא אשה וכתבה התורה מילתא דפסיקא לא טוב היות לבדו שזה בודאי אינו טוב לו ואם ישא אשה עדיין הדבר בספק אי זכה או לא וכדאמרי במערבא לקמן כד נסיב איניש איתתא אמרו מצא או מוצא: אשכחיה ר' יוסי לאליהו א"ל כתיב אעשה לו עזר במה אשה עוזרתו לאדם· ואע"ג דר' חייא אמר בסמוך שמגדלות את בנינו ומצילות אותנו מן החטא מ"מ גידול בנים אינו דבר שנוגע בגוף הבעל ואין זה ממש לו לעזר גם הצלתו מן החטא אין כאן עזר לטובה רק מניעת הרע כמבריח ארי מנכסי חבירו בשב ואל תעשה והו דר' יוסי שהיה חסיד גדול עד שראוי לקרותו כרבינו הקדוש כדאיתא בפ' כל כתבי א"כ לא היה מן הצורך בהצלה זו מן החטא והשיב לו אליהו חיטים כוסס וכו' פשתן לובש נקט רק אלו ב' דברים אע"ג דבמתני' פ' אע"פ חשיב הרבה מלאכות שהאשה עושה לבעלה מ"מ אטו כי רוכלא ליחשב וליזיל ונקט רק מלאכה ראשונה דקחשיב שם במתני' שהיא הטחינה ומלאכה החמורה ומלאכה האחרונה דוקא חשיב שם במתניתין שהיא הטויה בצמר וה"ה פשתים כדמסיק שם בש"ס (רק לאפוקי כתנא רומייתא) שהיא מלאכה קלה כי אין חכמת אשה אלא בפלך ולהכי אפילו הכניסה לו כמה שפחות עוסקת בטויה כמבואר ברמב"ם וטא"ע דהכי קי"ל ואם כן כיון דנקט חמורה שבחמורות שמחויבת לעשות אילו לא הכניסה שפחות וכשהכניסה לו עכ"פ מחויבת לעשות לו הטויה ואם כן ה"ה לאינך: מלמד שבא אדם על כל בהמה וחיה· למאן דמפרש הדברים כפשוטו שהיה ביאה ממש אין להקשות שלא אדה"ר נצטוה על ג"ע מקודם כדדרשינן בפרק ד' מיתות מויצו אלהים על האדם י"ל מ"מ עדיין לא נאסר לו זיווג ממש עם בהמה וחיה כיון שלא ידע אז שלא יתקרר דעתו מהם אבל אחר שברא הקב"ה בת זוגו וראה שלא נתקרר דעתו עם בהמה וחיה רק עם בת זוגו נאסר לו ביאת בהמה וחיה שהוי בכלל עריות· כיון שאינו לזווג עמהם הוי רק גילוי עריות· וכן משמעות המקרא מוכיח זאת הפעם וגו' על כן יעזב איש וגו' והיו לבשר אחד מי שנעשים בשר אחד יצאו בהמה וחיה ככ"ל פשוט וא"ל למ"ש היפה תואר בראשית פי"ח דף קכ"ב ע"ד (ועיין בע"ב שדרך ג"כ קצת בדרך זה) גם מ"ש מהרש"א כאן בפשיטות וז"ל דהא משנתעברה הבהמה שוב אינה מקבלת זכר אפילו זכר אדם כדמוכח פ"ק דבכורות עכ"ל לא ירדתי לסוף דעתו איך נעלם ממנו סוגיא דש"ס דסנהדרין דף פ' ע"א ותמורה דף ל' ובע"ז

הרי"ף

וה' יענה: מ"ד אעשה לו עזר כנגדו וכו'· נראה שהוקשה לו דאם הכונה אעשה לו עזר שתעמוד תמיד כנגדו לעשות לו צרכי ביתו היה לו לומר אעשה לו עזר לנגדו כדאמר שויתי ה' לנגדי תמיד מאי כנגדו לז"א אעשה לו כפי מעשיו אם זכה תהיה עזר ואם לא זכה תהיה כנגד רצונו חלוקה עליו וסותרת דבריו: במה אשה עוזרתו· נראה שהוקשה לר' יוסי כיון שאשה נבראת לפריה ורביה הי"ל אעשה לו אשה כנגדו כמ"ש בבריאת האדם נעשה אדם כך בבריאת האשה יאמר אעשה לו אשה ועוד שבענין פריה ורביה אינה עוזרתו אלא מכניהם יהיו לבשר א' להוציא ולדות ואם כן במה עוזרתו אלא בתיקון הבית שהיא מתקנת לאדם: מ"ד

ענף יוסף

כג וא"ר אלעזר מאי דכתיב אעשה לו עזר כנגדו זכה כו'· הא דהקשה ר"א מאי דכתיב הוא משום שבזוהר רמי רב אחא כתיב זכר ונקבה בראם דמשמע שנבראו בפעם אחת בתחלת בריאת אדם וכתיב ויאמר אלהים לא טוב היות האדם לבדו אעשה לו עזר דמשמע שאחר בריאת האדם נבראת חוה ותירצו שם בזוהר דבאמת נבראת בתחלת הבריאה רק שלא היה קורת רוח לאדם בה לפי שהיתה פנים כנגד אחור לכך אמר הקב"ה אעשה לו עזר כנגדו שתהיה עמו פנים בפנים א"כ אי נימא דו פרצופים נבראו לא קשה מידי כתיב עזר וכתיב כנגדו שבאמת זהו העזר במה שהיא כנגדו שנסרה הקב"ה מן האדם

עין יוסף

במה אשה עוזרתו לאדם· קשה שאלה זו מה היא· וכי לא ידע כלה למה נכנסת לחופה וי"ל כי לענין עסקי אישות אין גדרה בשם עזר המורה פעולה קניית שהרי קרקע עולם היא ובמה עוזרתו ומשמעות מלת עזר איננו נופל רק על השתוף הפעולותיי לא על המסכים ובלתי מוחה לבד· לזה השיב חטים חטים כוסס כו' לא נמצאת מאירה עיניו ומעמידו על רגליו· כלומר בעסקי

אך רבי אלעזר אמר בחגיגה שאדה"ר קודם שסרח היה קומתו מן הארץ עד לרקיע ודריש אחור וקדם צרתני שהיה נברא בשני יצירות תחלה וסוף שבתחלה היה גובה קומה ולבסוף נתמעט וא"כ לית ליה הך דרשה שדו פרצופין נבראו דיליף מן פסוק אחור וקדם צרתני על שני פרצופים לכך הוקשה לו לרבי אלעזר מ"ד אעשה לו עזר כנגדו ומתרץ זכה עוזרתו וכו'· (עיר בנימין): אשכחיה רבי יוסי לאליהו כו' א"ל אדם מביא חטים וכו'· לכאורה היא תשובה פשוטית וכי לא היה אדם בבית המדרש להשיב על שאלתו זאת עד שבא אליהו ופירשה ולתרץ זאת נקדים מ"ש המפרשים בפסוק האשה אשר נתת עמדי היא נתנה לי מן העץ לפי שחשב אדם אחרי שברא הקב"ה להאשה להיות לו עזר בודאי לתקוני סדרה ולא לעוותי ואחרי שהאשה נתנה לי מן העץ אומר מותר היה שלא יאונה לו כל און על ידה אך שגה בזה כי העזר של האשה לאיש אינו רק במילי דעלמא ולא במילי דשמיא וכמארז"ל בב"מ פרק הזהב כל השומע בעצת אשתו נופל בגיהנם שנאמר רק לא היה כאחאב וגו'· ופריך הא אמרי אינשי איתתך גוצא גחין ותלחש לה ומשני הא במילי דשמיא והא במילי דעלמא ואולי יתכן שזהו ר"י ר"י סגלילי שהיה לו אשה רעה למאד עד שהוכרח לגרשה אח"כ והיה מבעלתו ממאנת הכנסת אורחים כמובא במדרש ב"ר ומסתמא גם מצאר מצות והיה מצטער ע"ז מאד שלא ידע אם גם במילי דשמיא אשה עוזרתו לאדם וצריך להלך בעצתה ואעשה לו עזר קאי אף במילי דשמיא או רק במילי דעלמא וזהו ששאל לו לאליהו במה אשה עוזרתו לאדם גם במילי דשמיא או רק במילי דעלמא והשיב לו שרק במילי דעלמא ועזר זה יש למגוא גם בה וא"כ כדי לסבול גם מרעתה ואפשר שלכן נתגלה לו אליהו כדי לנחמו: שבא אדם על כל בהמה חיה ועוף ולא נתקררה דעתו עד שבא על חוה· והמאמר הזה פלאי דאיך אפשר להאמין דבא אדם על כל בהמה חיה ועוף דכל שוכב עם בהמה מות יומת אך אפשר לפרש שהכוונה שזווג האדם אינו כזווג שאר מיני בהמות שאין בזווגם רק תועלת קיום המין אבל תועלת קיום האיש ותועלת הנפש אין בהם משא"כ זיווג האדם שהסרוי בלא אשה מלגד הפגם שעושה לקיום המין שאינו מקיימו הוא עושה פגם לנפשו השרוי בלא אשה שרוי בלא תורה בלא שכינה שבהיותו נשוי שכינה שרויה ביניהם באופן שמלבד תועלת קיום המין יש תועלת לגופו ולנפשו ואינו כשאר עופות וחיות שאין תועלת בזווגם רק קיום המין ולכן בא אדם בדעתו על כל תועלת שימשך מזווג בהמה חיה ועוף ולא נתקררה דעתו שיהיה זווגו כמו שאר חיות שאין תועלת רק קיום המין עד שבא על חוה וראה שבזווגו שרתה השכינה ונתקררה דעתו. (יד יוסף):

[א] מהרש"א ד"ה כתיב בפ"ק דסנהדרין (ד ע"ב):

יד יוסף

א בעירובין כד פי' רש"י ד"ה זכה אם יש לו מזל טוב:

חדושי גאונים

ואסתר נראה שמפרש זה המאמר כה' אלהינו בכל קראנו אליו דמשמע בכל זמן קראנו אליו היינו גם בהיותנו בארץ לא לנו אשר בעולם כמדינה (ועי' דרוש מים הזדונים א' ב') והשיב ליה עוס מרדכי ואסתר דריפה בכל לב ובכל נפש כמאמר משה רבנו ע"ה ובקשתם משם וגו' ומצאת כי תדרשנו בכל לבבך ובכל נפשך ומ"ש מהרש"א בזה דאל"כ הי"ל לכל קראנו כמו קרוב ה' לכל קוראיו דבריו בלתי

אהבת איתן

מלמד שבא אדם על כל בהמה וחיה. ועי' בחדושי אגדות מהרש"א שהקשה דא"כ נתעקרו בביאת אדם ונדחק ול"נ די"ל על פי מאי דאיתא בפא"ט דכל מעשה בראשית בקומתן נבראו ואמרינן בע"ז גבול יש לה פחות מבת ג' נעקרת בת ג' אינה נעקרת וכיון שנבראו בקומתן ה"ל כבת ג':

גאון יעקב

ואמר ר"א מאי דכתיב אעשה לו עזר כנגדו זכה עזר לא זכה כנגדו· מגדולי הראשונים עמדו בזה האמת כי האלהי ר"א דרש הקרא על שני חלוקות אם זכה או לא זכה אבל פשטיה דקרא איך יקובץ בו ב' ענינים מתחלפים להיות עזר ולהיות כנגדו אמנם המורה

אלעזר מ"ד (בראשית יב) ונברכו בך כל משפחות האדמה. א"ל הקב"ה לאברהם שתי בריכות טובות יש לי להבריך בך רות המואביה ונעמה העמונית כל משפחות האדמה [א]אפילו משפחות הדרות באדמה אין מתברכות אלא בשביל ישראל (שם יח) כל גויי הארץ אפילו ספינות הבאות מגליא לאספמיא אינן מתברכות אלא בשביל ישראל :

כד שם ואמר רבי אלעזר עתידין כל בעלי אומניות שיעמדו על הקרקע שנאמר (יחזקאל כז) וירדו מאניותיהם כל תופשי משוט מלחים כל חובלי הים על הארץ יעמדו · וא"ר אלעזר אין לך אומנות פחותה מן הקרקע שנאמר וירדו · רבי אלעזר חזייה להיא ארעא דשדי ביה כרבא לפותיה אמר ליה אי תשדייה לאורכיך הפוכי בעיסקא[א] טב מינך·רב על ביני (שבולי) [שיבלי] חזנהו דקא נייפין אמר להו אי תנופי איתניפן הפוכי בעיסקא טב מינך. אמר רבא מאה

רש"י

בדעתו : שתי בריכות · כמו מבריך את הגפן (כלאים פ"ז מ"א) : רות המואביה ונעמה העמונית · יצאו מהן מלכים ונביאים נעמה אמו של רחבעם ויצא ממנה חזקיה ואסא ויהושפט דהוו צדיקים גמורים וישעיה הנביא דאמר מר אמוץ ואמציה אחי הוו (מגילה י:) : שיעמדו על הקרקע · יניחו אומנותם לעסוק בחרים ובקציר : וירדו מאניותיהם כל תופשי משוט על הארץ יעמדו · וירדו לשון ירידה עניות : דשדי ביה כרבא · זרע כרוב ל"א כרבא חרישה כמו כרוב ותני (ב"ב יב.) כמה דמסיק תעלא מבי כרבא (נדה סה) : לפותיה · לרוחב הערוגה : אי תשדייה לאורכך · כלומר אפילו תחזור ותחרישנה לא יועיל כלום לפי עסקא : דהפוכי בעסקא טב · להרויח יותר : דקא נייפין · הרוח מנשבן זו בזו : אי תניפו · כמה שתרצו תנופפו אין תועלת בכם לפי פרקמטיא · תניפו · לשון הניפי

תוספות

אפילו ספינות הבאות מגליא לאספמיא · מכל דרים שבא לרבות אפילו הנך שאין עומדין אלא מעט בארץ : **אין** לך אומנות פחותה וכו' · אף על גב דר"א גופיה קאמר לעיל כל אדם שאין לו קרקע אינו אדם צריך לומר קרקע לבנות עליו בית שידור בו וגם לצורך מזונותיו כדאמר רב פפא בסמוך זרע ולא תזבין והכא מיירי באדם שעיקר

מהרש"א

ולבדוק בכל המינים אם ימצא עוד מין אחד בלא עזר וכיון שלא מצא לא נתקררה כו' עכ"ל : שתי בריכות וכו' · לכאורה מכל משפחות וגו' מרבוייא דכל דרים אפי' משפחות האסורות לבא בקהל יבריכו בך נקבות שלהם דעמוני ולא עמונית מואבי ולא מואבית אך יש לדקדק דמעיקרא דריש ונברכו מלשון הברכה ולבסוף דרשו ליה מלשון ברכה ממש אפי' משפחות הדרות באדמה אין מתברכות אלא וכו' · וע"כ נראה דמלתא באנפי נפשה הוא בא לדרוש כל דמשפחות וגו' כמו שדרשו כל דגויי וגו' כמ"ש התוס' והשתא אפשר דמעיקרא לאו מריבוי דכל דריש אלא משום דכל הני קראי דכתיבי כיוצא בזה כמו והתברכו בזרעך מתפרשים כי אדם אומר לבנו תהא כאברהם תהא כאפרים ומנשה אבל הכא שינה הכתוב למכתב ונברכו מלשון נפעל ע"י אחרים דהיינו שיעשה הקב"ה מהן ב' בריכות בתוכך או מלשון שיתברכו מן השמים ודו"ק : כל בעלי אומניות וכו' · ר"ל שיניחו אומנותן החשובה לעבוד עבודה הפחותה מכל בעוה"ז דהיינו עבודת קרקע שכל עצמן לעתיד לא יבקשו רק עבודת קרקע לצורך דירתן ומזונותן כמ"ש התוס' ואמר שאין לך אומנות פחותה בעוה"ז מעבודת קרקע שנאמר וירדו דלפי ענינו הוא היפך דמיבשה לים נאמר יורדי הים באניות וגו' אבל כתב כאן וירדו מים ליבשה ע"ש הירידה מאומנותם והחשובה לפחותה דהיינו עבודת קרקע ועד"ז יש לפרש מ"ש פ"ק דסוטה[א] וימררו את חייהם בעבודה קשה בחומר ובלבנים ובכל עבודה בשדה בתחלה בחומר ובלבנים ולבסוף בכל עבודה בשדה כוונתם בזה כמ"ש שהוסיפו בזיון בעבודתם יותר מאומנות חומר ולבנים דהיינו בעבודת קרקע בשדה שהיא העבודה הפחותה מכל אומנות וק"ל :

הרי"ף

מ"ד ונברכו בך וגו' בריכות טובות וכו' · נראה שהוקשה לו שאם הוא לשון ברכה הל"ל והתברכו בך כמ"ש לו מלאך ה' בשעת העקידה של יצחק והתברכו בזרעך כל גויי הארץ מאי ונברכו דנקט הכא אלא לרמוז שתי בריכות טובות והוא לשון מבריך הגפן : **אפילו** משפחות הדרות באדמה וכו' · פי' שישראל הם דרים למטה ועל השמים כבודם מצד התורה והמצות אבל עובדי כוכבים אין להם חלק אלא למטה בארץ והם מתברכים בשביל ישראל : **אפילו** ספינות הבאות וכו' · פי' שהוספות דמכל דרים שבא לרבות הנך שאינם עומדות אלא מעט בארץ וקשה דלא דריש הכי מכל משפחות האדמה ויש לתרץ בדקדוק אחר היכי אמר אפילו משפחות הדרות באדמה אינן מתברכות אלא בשביל ישראל דהא לא הוזכר כאן ישראל דבאברהם משתעי קרא לכך הביא קרא דכל גויי הארץ דכתיב ביה והתברכו בזרעך כל גויי הארץ דזרעך הם ישראל הרי שבשבילם הם מתברכים ומיהו קאמר נמי במשפחות הדרים באדמה שמתברכים בשביל ישראל אע"פ שלא הוזכר שם זרעך לפי דילפינן ברכות המשפחות מברכות גויי הארץ : **אין** לך אומנות פחותה מן הקרקע שנאמר וירדו · אע"ג דוירדו הוא מאניותיהם ועל הארץ יעמדו יסיה להם עמידה הרי שאין ירידה בקרקע אלא ירדו

עיון יעקב

דף כ"ז ע"א הא דאמר רבא ולד הנרבעת אסורה היא וולדה נרבעו וע"ש ע"ב בתוספות ד"ה ר' יוחנן וצ"ע : **אפילו** משפחות הדרות באדמה אינן מתברכות אלא בשביל ישראל · הרבותא בזה אפשר דאע"פ שהם ענוים ומשפילים עצמם כעפר האדמה דראוי הן לברכה כדכתיב וענוים ירשו ארץ וכדאיתא בסוכה דף כ"ט דבשביל גסות הרוח נכסי ב"ב יורדים לטמיון · ובסנהדרין פרק זה בורר סימן לגסות הרוח עניות אפ"ה אין מתברכות אלא בשביל ישראל ואפשר לזה רמז הכתוב בעמוס ג' רק אתכם ידעתי מכל משפחות האדמה ותו קאמר עוד רבותא יותר אפילו ספינות הבאות מגליא לאספמיא אע"פ שהספנים כולם צדיקים ומנכנים הם לברכה וכדאיתא בנדה דף י"ד בפרק כל היד אפ"ה אין מתברכות אלא בשביל ישראל : **ואמר** ר"א עתידין כל בעלי אומניות שיעמדו על הקרקע שנאמר וירדו מאניותיהם וגו' · דברי ר"א תמוהים דהאי קרא לא קאי כלל על העתיד רק שם מיירי המקראות במפלת צור וא"א להוציא כלל המקראות מידי פשוטן ותו קשיא כל בעלי אומנות מנ"ל דהא לא כתיב רק וירדו מאניותיהם ולבי אומר לי דר"א אזיל לשיטתו דאמר בסנהדרין פרק חלק דף נ"ח ע"א אר"א אין לך קן מגולה יותר מזה שנאמר כי לפני ימים ההם שכר האדם לא נהיה ושכר הבהמה איננו וגו' ושם בזכריה ח' כתיב ועתה לא כימים ראשונים וגו' כי זרע השלום הגפן תתן פריה והארץ תתן את יבולה והשמים יתנו טלם מזה למד ר"א שפיר דלעתיד כיון שיתברך הארץ כל כך יניחו כל האומנות שלהם מדלא שביעה להם גם כן בברכת שכרם · והא דמייתי קרא דוירדו מאניותיהם היינו לומר אף שאין לך אומנות פחותה מן הקרקע כדדרים תו מ"מ מפני גודל הברכה שיהיה לעתיד יניחו כל האומנות : **הפוכי** בעסקא טב מינך · נראה דאמרי כן כדי שלא ישלוט העין הרע בזרעים אלו ולהכי אמר רב הכי דאזיל לשיטתו בב"ב דף ב' ע"ב דמה"ט קאמר דאסור לעמוד בשדה חבירו בשעה שעומדת בקמותי' משום היזק ראיה להכי אמר כן לבטל העין הרע : **אמר** רבא מאה זוזי בעסקא כל יומא בשרא וחמרא · עי' בפ' כסוי הדם דף פ"ד

ע"ץ יוסף

קיום הבית ומאכלו ומשקה היא לו משותף קניני פעולותיו ואין לך עזר יותר מזה (אי הים) :

כד שיעמדו על הקרקע · ר"ל שיניחו אומנותן החשובה לעבוד עבודה הפחותה מכל בעוה"ז דהיינו עבוד קרקע שכל עצמן לעתיד לא יבקשו רק עבודת קרקע (רש"א) והיא ההבטחה כי פי שנים לה בטובה ומי יתן ויקויים בנו זאת · כי איך יפרח בלב האמונה הזכה בה' · ואיך תשלחנה פארות הבטחון · והעינים הצופיות רק לחסדי ה' וטובו · אם לא לרגלי עבודת האדמה הנקיה · ולא תוסיף תת שורש פורה בלב · מן עוול המסחר הרמיה · הנותן כח וחיל רק לידי עושיו ותשכח אל מחוללים · כי יאמר כחי ופועל ידי ותבונתי עשה לי כל החיל הזה ואיפה המדות ההסתפקות ועזיבת המותרות אם לא ע"י עמל האדמה · כי היא איננה מעשרת לבעליו ואיננה מניחה חשק ואהבה להון ועושר וכבוד · כי אם לחם לאכול ובגד ללבוש לחיות חיי נעימים בשובע שמחות מובטחים בה' כי יתן מטר ע"פ האדמה · ומזה תבין דבריהם שכל מה שדברו פה מענין הקרקע שאינה מעלה שכר הרבה · דברו בזה רק להראות טובה · והיא אומנת פחותה שאינה מגבהת הלב ומסירה כל קנאה וכל כבוד אשר המה כל שורש פורה ראש ולענה · וכמו שאפרש לקמן בסמוך אצל כל אחד מהמ"ד : שנאמר וירדו מאניותיהם · דלפי ענינו הוא היפך · דמיבשה לים נאמר יורדי הים באניות וגו' · אבל כתב כאן וירדו מים ליבשה ע"ש הירידה מאומנתם החשובה לפחותה דהיינו עבודת קרקע : **לאורכיך** · כלומר אפילו יחזור ויחרישנה לא יועיל כלום · ור"ל שרבי אלעזר ראה כי איננו יוכל לזרוע היטב · על כן הוכיחו אם ככה אתה עושה ולא תוציא לך השדה כלום א"כ טוב לך להפוך בעסק ידיך : **דקא** נייפין · הרוח מנשבן זו בזו שהרוח לא טוב לשדותיהם אמר אי ככה היא אז העסק טוב מזה · וזהו שאמר אי תנופי איתנופן (לשון הניפי לי במניפה) כולה יומי אין תועלת לכם : **אמר** רבא מאה זוזי וכו' · דברי

[א] מהרש"א

ד"ה כל בעלי · פ"ק דסוטה (יא. ע"ב) :

יד יוסף

א עי' בזכר הקדש סדר תרומה דף קנב:

חדושי גאונים

מדוקדקים בזה · כי מאמר לכל קוראיו הוא הואר על האנשים הקוראים ובזה שייך שפיר לשון קורבה שהשי"ת הוא קרוב להם (כמו אך קרוב ליראיו ישעו וגו') אבל מאמר קראינו הוא מקור בכנוי רבים והוא מופשט מאיזה נושא מתואר בקריאה ומה מקום לשיאמר לשון קורבה בו וע"כ שדוחק נאמר כי אילו היה כתיב לכל קראינו היינו מפרשים לכל קריאתנו כי שרשה מלינו המקור מתפרש כשם המקרה· אמנם אין צורך לדחוק בכוונת הש"ס כי ממשמעות פשט לשון בכל קראינו מורה

אהבת איתן

אמר רבי אלעזר אין לך אומנות פחותה מן הקרקע כו'. ר' אלעזר אזיל לטעמיה דאמר בסנהדרין (דף נח ע"ב) לא ניתנה קרקע אלא לבעלי זרוע שנאמר ואיש זרוע לו הארץ · ופרש"י שהתגר רבה ע"י קרקע ומהרש"א פי' דבעלי זרוע

גאון יעקב

והעקדה ביארו כי יש באדם ב' מיני זיווגים הא' נקרא חיבור הטבעי היא חיבור החומר והשכל והוא הנקרא זיווג ראשון ומצד שהחומר הוא מטבעו לחטא לפנות אחרי חמדה והתאווה אבל כאשר השכל ימשול עליו ויעמוד כנגדו למחות בו ולהכניעו אז טוב לו ויקבל שכר מאת ה' · עוד זיווג שני הוא איש ואשה לקיום המין והנה הזיווג ראשון ראה הוא ית' להיות במין האנושי עבור כי

המתורגמן. א) פערקעהרען אין געשעפט

מאה זוזא בעיסקא כל יומא בשרא וחמרא מאה זוזי בארעא מילחא וחפורה ולא עוד אלא מגניא ליה אארעא ומרמא ליה תיגרא · אמר רב פפא זרע ולא תזבין אע"ג דכי הדדי נינהו הני מברכי זבין ולא (תידול) א[תיזול] ה"מ ביסתרקי אבל גלימא לא מתרמי ליה כדבעייטום ולא תשפיץ[א] שפיץ ולא תבני ב"שכל העוסק בבנין מתמסכן קפוץ זבין ארעא מתון נסיב אתתא נחות דרגא ונסיב אתתא סק דרגא ובחר שושבינא :

כה שם אמר רבי אלעזר ג"בן אבינא ד"אין פורענות בא לעולם ה"אלא בשביל ישראל שנאמר (צפניה ג) הכרתי גוים נשמו פנותם החרבתי חוצותם וכתיב (שם) אמרתי אך תיראו אותי תקחו מוסר רב הוה מיפטר מרבי חייא א"ל רחמנא ליצלך ממידי דקשי ממותא· ומי איכא מידי דקשי ממותא נפק דק ואשכח (קהלת ז) ומוצא אני מר ממות את האשה · רב הוה קא מצערא ליה דביתהו כי א"ל עבידי לי

רש"י

לי במניפה (ב"מ פו.) חפורה · שחת שסכרה מועט ואוכל עשבים וחזיז במלח חפורה ירק מן התבואה עד שלא הביאה שליש : מגניא ליה אארעא · [משכבת אותו על הארץ] לשמור כל הלילה : [ומרמיא ליה תיגרא · בשבילה מתקוטט עם בני אדם] : זרע · תבואה לאכילת ביתך : ולא תזבין · לא תקנה תבואה מן השוק : ואע"ג דכי הדדי נינהו · אפילו חטין בזול וקרקעך אינו חשוב ואין לך שכר לפי (השער) [השעה] אפילו הכי הכי מתברכין ברכה מצויה בדבר שאין לוקח בדמים ואין כלה מהר · ברכה · פוישו"ן : זבין ולא תידול : מכור כלי תשמישך והשתמש בדמים בפרקמטיא קודם שתבא לידי עניות : ביסתרקי · כלי הבית טאפי"ד בלע"ז : אבל גלימא · שהיא עשויה להתכבד בלבישתה לא ימכור דלמא כי הדר בעי לה לא מתרמי ליה הגונה כמותה : טום · תרגום של סתום כמו סתמום פלשתים (בראשית כו) טמינון פלשתאי : טום ולא תשפיץ · אם יש לך חור קטן בכותל רעוע סתום אותו מיד ולא תרחיב בנקב לשפך בו טיט ולבנים הרבה ליפותו : שפיץ · פלשטי"ר בלע"ז ואם בעל נפש אתה להגאות בניך הרחב הנקב וספלהו להיות יפה : ולא תבני · לא תפיל את הכותל ותבנהו : מתון נסיב אתתא · המתן עד שתבדוק מעשיה שלא תהא רעה וקנטרנית : נחות דרגא ונסיב אתתא · שלא תקח אשה חשובה ממך שמא לא תתקבל עליה : שושבינא · אוהב טוב בחר לך אדם חשוב להתדבק אחריו : בשביל ישראל · ליראם

מהרש"א

מאה זוזי בעסקא וכו' · לכאורה הם סותרים מ"ש בתר הכי במעלת מי שיש לו קרקע זרע ולא תזבין וכו' קפוץ זבין ארעא וכו' אבל הוא מיושב לפי דברי התוס' דהכא מיירי באדם שעיקר אומנותו בקרקע לכך נסמכו אלו המאמרים לכאן וק"ל : כל העוסק בבנין מתמסכן וכו' · נקט האי לישנא ע"פ מ"ש פ"ק דסוטה[א] עלי מסכנות דאמר מר כל העוסק בבנין מתמסכן ואמר מר היינו הכא וק"ל : שנאמר הכרתי גוים וגו' · לפי דלעיל מיניה סיפר בתועבות ירושלים הוי וגו' העיר היונה לא שמעה בקול וגו' והפסיק בענין הכרתי גוים נשמו וגו' ר"ל בשביל תועבותם ועוניך הכרתי גוים וגו' שתיראו אותי וגו' וק"ל : נפק דק ואשכח ומולא אני מר ממות · לפי עניינו שמדבר בא"א אשר היא מצודים וגו' אבל אין בו טעם להיות מר ממות יותר משאר עבירות וע"כ

תוספות

שעיקר אומנותו בקרקע : זבין ולא תידול וכו' · עי' פירש"י וקשה דמאי שנא דנקט ביסתרקי טפי משאר מילי ונראה לר"ת כפר"ח דתידול ענין אריגה כמו שתר דוללי בשוקא (חולין ס.) כלומר קנה בגדים ולא תארוג כי יותר תרויח בקנין מבאריגה אבל גלימא טוב לארוג דאימר לא מתרמי ליה כרצונו :

עיון יעקב

פ"ד בהא דאר"א בן עזריה מי שיש לו מנה : זרע ולא תזבין אע"ג דכי הדדי נינהו הני מברכן · נ"ל הטעם כדאיתא בב"מ פרק הפועלים דף פ"ח דהלוקח תבואה מן השוק פטור מן התורה ממעשר שנאמר תבואת זרעך ולא לוקח וכיון דכתיב עשר תעשר עשר בשביל שתתעשר לשכי הברכה מצויה יותר בזרע תבואת עצמו דוקא · וע"ש בתוספות דב"מ וברמב"ם פ"ב מהל' מעשר והשגת הראב"ד : קפוץ זבין ארעא מתון נסיב אתתא · נ"ל דנקט אלו שני דברים דלא תימא כיון ששני דברים אלו הם לכאורה בסיגנון אחד שהרי אר"א לעיל מי שאין לו אשה אינו אדם ומי שאין לו קרקע אינו אדם לה"ק בדבר זה הם דבר והפוכו כי הברכה מצויה בזרע והלוקח שמח משא"כ באשה הוא על צד הספק כדאמרי' במערבא כד נסיב איניש אתתא מצא או מוצא וגם אמרינן צריך שיבדוק באחיה על כן צריך להיות מתון בדבר ואפשר שזה כוונת הש"ס בכתובות דף כ"ב ע"ב קמ"ל דנלבשה ונכסה וניתב לה מידי כי היכי דקפלי עלה ונסבי לה ע"כ משום דמן הסתם הם מתונים בדבר · ואפשר שזה היה הכוונה של הגואל כשאמר לו בועז לקנות חלקת השדה אמר מיד אנכי אגאול כי קפוץ זבין ארעא אבל ליקח את רות אמר פן אשחית את נחלתי היה חושש להספק : נחות דרגא נסיב אתתא · נראה דבא לרמז מה דאיתא בקדושין בעשרה יוחסין לא עלה עזרא מבבל עד שעשאה כסולת נקיה ולפי שבבל היא עמוקה לכך קאמר נחות דרגא ונסיב אתתא ולפי פשוטו כדכתיב במלכים ב' סי' י"ד החוח אשר בלבנון שלח אל הארז אשר בלבנון לאמר תנה את בתך לבני לאשה ותעבור חית השדה אשר בלבנון ותרמוס את החוח ועיין במדרש שדורש מקרא זה על שכם על שרצה ליקח דינה · ועיקר נ"ל הטעם שראוי לאדם להיות בוחר בשפלים לדמות לבוראו שהוא בוחר בשפלים כדאיתא בש"ס ומדרש אתי את דכא · ועיין שם במלכים כפירוש רש"י שנענש החוח בשביל שנתגאה להתחתן בגדול ממנו שהוא הארז · ובענין הזיווג ראוי להשמר מן הגסות כי עונש גסות הוא צרעת כדאיתא בערכין ובמדרש ריש פ' חקת דלכך מצורע נטהר בגבוה שבגבוהים שע"י שהגביה עצמו כארז לקה בצרעת ואשה רעה צרעת לבעלה על כן ראוי להשפיל עצמו בשעת הזיווג · והא דקאמר נמי סק דרגא ובחר שושבינא שושבין ממש קאמר וג"כ ילמוד מדעת קונו וכדאמרינן בברכות דף ס"ג ויביאה אל האדם מלמד שנעשה הקב"ה שושבין לאדה"ר מכאן למדה תורה דרך ארץ וכו' ע"ש : אין פורענות בא לעולם אלא בשביל ישראל · תיבת פורענות הוא מלשון פרשון כי אין הקב"ה עבד דינא בלא דינא אף בעכו"ם אין הקב"ה מעניש אותם כי אם ע"י חטאם כמו שמצינו במצרים וניעוס וכמבואר הרבה מקראות בנביאים שנבאו על מפלתם בשביל חטאם ואין הקב"ה נפרע עד שיתמלא סאתם כדאיתא בסוטה אלא שלא היה הקב"ה נפרע מהם בעוה"ז כדי להאבידם מעולם הבא וכדאיתא בפ"ק דב"ב חסיד היה איוב שמו וכו' התחיל מחרף ומגדף כפל לו הקב"ה שכרו בעוה"ז כדי לטרדו מן העולם הבא כי הקב"ה מאריך אפו וגבה דיליה מהם בעוה"ב אלא לפעמים מעניש אותם בעוה"ז על חטאם בשביל ישראל כדי שיקחו מוסר ויחזרו בתשובה וכן פירש"י פרשת וארא על פסוק ואני אקשה וז"ל וכן מדתו של הקב"ה מביא פורענות על עכו"ם כדי שישמעו ישראל וייראו שנאמר נשמו פנותם אמרתי אך תיראו אותי תקחו מוסר עכ"ל · ועוי"ל כפשוטה שעי"כ יטרדו ולא יגזרו גזירות על ישראל : רב הוה מפטר מר' חייא א"ל רחמנא ליצלך ממידי דקשה ממותא ומי איכא מידי דקשה ממותא · ואף דמצינו פ"ק דב"ב דף ח' חרב קשה ממות ורעב קשה מחרב ושבי כולהו איתנהו ביה וגם בב"ב דף קי"ו אמרינן דעוני קשה ממו"ן מלקות על זה בחרתי מעוני וכן איתא במדרש ויקרא רבה פ' ל"ד שאין לך מדה קשה מן העניות · וכן כל יסורין קשין כדאמרינן אלמלא נגדוהו לחנ"ו וכו' · מ"מ י"ל דלהכי מתמיה רב על ר' חייא כיון שהתפלל עליו תפלה זו והלא הרבה רוח והצלה לפני המקום ולא התפלל רק תפלה זו היינו משום דהמתפלל בעד חבירו והוא צריך לאותו דבר הוא נענה תחלה כדאמרינן בב"ק פרק החובל דף נ"ב ע"א להכי תמה מי איכא מידי שרבי חייא צריך לאותו דבר שקשה ממותא להכי מתפלל תפלה זו נפק דק ואשכח לפי שרבי חייא היה לו אשה שציערה לו מאד וכדאמר רב לרבי חייא בסמוך על כן התפלל עליו כדי שיענה ותהפך מרעה לטובה ואשכח קרא ומולא אני מר ממות את האשה : רב הוה מצערא ליה דביתהו כי אמר לה עבידי לי

הרי"ף

ירדו מהאניות ויעמדו על הקרקע ואת"ל דכיון שלא אמר על הארץ יעלו אלא יעמדו משמע שיעמדו בירידתם מ"מ יש לו ללמוד שהקרקע היא ירידה אבל שאין אומנות פחותה ממנה מנ"ל מ"מ דייק דהל"ל ויצאו מאניותיהם וממ"ש וירדו משמע לשון ירידה מאומנותיהם שהיה להם וכיון שתופס משוט היא אומנות גרועה ואף על פי כן אמר וירדו מאניותיהם הוי אומר שהקרקע

ענף יוסף

כה אין פורענות בא לעולם אלא בשביל ישראל · הכלל בזה כי כאשר ישראל יטיבו מעשיהם אז גורמין נחת רוח למי שאמר והיה העולם והקב"ה ברחמיו משפיע ומוריד לעולמו כל מיני ברכות וישועה ושפע החיים והשלום וכל טוב וזהו שאמרו שאין טובה בא לעולם אלא בשביל ישראל ולהיפך ח"ו כשישראל אינם עושים רצונו של מקום אז נאמר צור ילדך תשי וגו' ואחז"ל (ילקוט האזינו רמז תתקמה) שמתישין כח של מעלה מלהיטיב להם וכו' כי כבודו

עץ יוסף

רבא סובבים ג"כ להראות רוב הפיזור הנמצא בלב אנשי מסחר · אך לב אנשי האדמה שפלים בדעתם עד שיספיק להם מלח וחפורה הוא שחת · ולא עוד שסוף כל סוף של מסחר שאירע הפסד ואין לו אפילו כר לשכוב עליו ומגניא ליה אארעא משכיבתו על הקרקע ומרמא ליה תיגרא · וכמו שאמרו כלה פיתא מכדא שרי תיגרי בביתא :

כה בשביל ישראל · שהם מושגחים למעלה מהטבע לפקדם בעונש בשביל להגיך נגם ולטהרם מכל חלאה ולפעמים אף שאיזה אומה לא היה בא עתה שימסו בעונש עכ"ז נלקו בשביל להפחיד לישראל :

המתורגמן · א) אויסבעססערן ·

[א] מהרש"א

ד"ה כל העוסק' פ"ק דסוטה (יא ע"א) :

יד יוסף

א ג"י הערוך תידוויל ע"ש דמביא רא"י כמו דוללא בשוקא חולין ס : ב סוטה יא ע"א: ג בילקוט ליתא ב' תיבות בן אבינא וא"כ שפיר כולל הך מימרא דר"א בהדי הנך מימרות דר"א דלעיל וג"ל ואר"א אין וכו' : ד שבת קלט ע"א ב"כ ח ע"א: ה וע"כ נקרא אלהי ישראל כי אלהותו ית' ניכר ונתגלה לעולם ע"י ישראל לטוב או לרע :

חדושי גאונים

בכל זמן או בכל מקום (עיין ר"מ מגילה כי היה די בקראנו) :

(שם) תנאי היא כו' את מספר ימיך אמלא וכו' · זכה משלימין לו וכו' · דר"ע וחכ"א זכה מוסיפין לו · ז"ל מהרש"א יש לדקדק דאמרינן פ"ק קדושין כו' בן מאה ועשרים

אהבת איתן

היינו בעלי כח שצריך כח לעבוד אדמה וכדאמר ר"ל התם מאי דכתיב עובד אדמתו ישבע לחם אם עושה אדם א"ע כעבד לאדמה ישבע לחם ואם לאו לא ישבע לחם ע"כ וכפירש רש"י איתא בסמוך דקאמר מרמיא ליה תגרא · וא"כ מה"ט אמר כאן ר"א דאין לך אומנת פחותה מקרקע : מגניא ליה כו' · עי' בגיטין (דף ע):

גאון יעקב

יפול בבחירה טוב ורע כי הנה המלאכים לא נבראו לקבל שכר או הפסד כי הנה הטוב שאצלם אינם טוב בתכלית אחר כי אין להם שום בחירי על הרע והמה כמו דבר המוכרח אשר לא ישובח אחר כי אין להם חומר ויצה"ר והם שכלים נבדלים ובטלה אפשרותם על

רש"י

כדי שיחזרו בתשובה: חימצי · מין קטניות: אפיך לה · היה אומר רב לבנו אמור לאמך לעשות עדשים והוא אומר לה עשה חימצי והיא עושה עדשים: טעמא מלפך · פעמים שהבן מחכים את אביו אני היה לי לעשות כן: אבל את לא תעביד הכי · דבר שקר הוא וכתיב למדו לשונם דבר שקר: כי הוה משכח מידי · דבר הראוי לה: מן החטא · הרהור עבירה: ועבורי מיעברא במלה · נוחה לרצות ומעברת על מדותיה: פומא · לקלל ולגדף עת זמן סעודה כדי לצערו: ומהדרה ליה גבה · שלא לאכול עמו ומצערתו: מתפקקין · נסתמין לשון ויפק כמו פוקקין הנקבין (שבת קכה): ארתה

לי [א]טלופחי עבדה ליה חימצי עבדה ליה טלופחי כי גדל חייא בריה אפיך לה אמר ליה איעליא[א] לך אמך א"ל אנא הוא דקא אפיכנא לה א"ל היינו דקאמרי אינשי דנפיק מינך טעמא מלפך [מיהו] את לא תעביד הכי [ב]שנאמר (ירמיה ט) למדו לשונם דבר שקר העוה נלאו · רבי חייא הוה קא מצערא ליה דביתהו כי הוה משכח מידי צייר ליה בסודריה ומייתי לה א"ל רב והא קא מצערא ליה למר א"ל דיינו שמגדלות בנינו ומצילות אותנו [דף סג ע"ב] מן החטא. [ג]מקרי ליה רב יהודה לרב יצחק בריה ומוצא אני מר ממות את האשה א"ל כגון מאן א"ל כגון אמך איני והא [ד]מתני ליה רב יהודה לרב יצחק בריה אין אדם מוצא קורת רוח אלא מאשתו ראשונה שנאמר (משלי ה) יהי מקורך ברוך ושמח מאשת נעוריך וא"ל כגון מאן כגון אמך · מתקיף תקיפא[ב] ועבורי מיעברא במלה · היכי דמי אשה רעה אמר אביי מקשטא ליה תכא[ג] ומקשטא ליה פומא · רבא אמר מקשטא ליה תכא ומהדרה ליה גבה:

כן שם אמר רבי חמא בר חנינא כיון שנשא אדם אשה עונותיו מתפקקין שנא' (משלי יח) מצא אשה מצא טוב ויפק רצון מה' · [ה]במערבא כי נסיב איניש אתתא אמרי ליה הכי מצא או מוצאי מצא דכתיב מצא אשה מצא טוב · מוצא דכתיב (קהלת ז) ומוצא אני מר ממות את

תוספות

וע"כ דרשוהו באשה רעה שמצירה את אישה עד שאומר טוב מותי מחיי: למדו לשונם דבר שקר העוה וגו' · ר"ל גם כי הכא שראוי לומר לכבוד אביו שקר מ"מ כדי שלא ירגיל האדם בכך לא יאמר שקר גם במקום הזה וה"ד למדו לשונם וגו' אמר על אותו דור הרע אחר שגלאו ולא היה בידם לומר שקר במקום העוה ואינו ישר למדו לשונם דבר שקר כדי להרגיל עצמם בכך: ומצילות אותנו מן החטא וכו' · פירש"י הרהור עבירה עכ"ל נקט הרהור עבירה במקום עבירה גופה לפי שהרהור קשה מעבירה כדאמרי' ביומא[א] גם שאין אדם ניצול מהרהור עבירה בכל יום כדאמר פ' גט פשוט [ב] ודקאמר לקמן עונותיו מתפקקין היינו נמי עון הרהור עבירה שהיה לו עד היום וק"ל: [אין אדם מוצא קורת רוח וכו' · עיין פ' כ"ג]: מצא או מוצא וכו' · ר"ל מצא קאי על האיש שמצא לו אשה טובה ראוי לשמוח בה כאילו מצא מציאה אבל באשה רעה לא קאמר מצא האיש כי אינה מציאה לו אבל אמר שלמה ומוצא אני את האשה המיוחדת להיות מושלת עליו כדאמרינן בפרק איזהו נשך[ג] כל שאשתו מושלת עליו צועק ואינו נענה ורמז האשה גי' איש שהיא במקום איש והיינו באשה טובה מצא טוב כשהיא אשה והוא איש כמ"ש והוא ימשל בך והיינו

[א] מהרש"א ד"ה ומצילות · כדאמרינן ביומא (כט ע"א): [ב] שם בא"ד פרק גט פשוט (ב"ב קסד ע"ב): [ג] שם ד"ה מצא · בפרק איזהו נשך (עט ע"א):

יד יוסף

א תרגום של נזיד עדשים תבשיל דטלופחין: ב סוכה מו ע"ב: ג סנהדרין כב ע"ב: ד שם ע"א: ה ברכות ח ע"א:

חדושי גאונים

שנה אנכי היום כו' · היום מלאו ימי ושנותי וכו' · ולולי חטא מי מריבה בא לא"י והיה חי יותר מק"כ שנה שהם שני הדורות שנגזרו לו כו' ע"ש והנה לא ידעתי על מה סמך הרב הנז' לומר שק"כ שנים הם שני הדורות שנגזרו לו ולא יותר והנה כפי' אז"ל יומא פ"י (מגוין פ') הא המנחם כי לא הגיע זמנכם ליפטר מן העולם ע"ש · מבואר כי שני הדורות שנגזרו למשה היה יותר מק"כ שנה · ואם סמך הרב על מאמר היום מלאו

גאון יעקב

הרע אבל מין האנושי אשר יש לו חומר והוא מנגד להשכל וכועס אל הרע הנה הטוב שיעשה הוא הטוב הגמור והוא פועל בחירי ומקבל שכר והנה תואר אדם הוא הכינוי אל השכל והצורה האלהית כד"א ועל דמות הכסא דמות כמראה אדם · אמנם מצד החומר נקרא בשם אדם או בשם. בן אדם וזה הענין אמרו הוא ית' אחר כי ברא עולם המלאכים ועולם הגלגלים והם שכליים נבדלים אין להם נטיה כלל לרע רק פועלי טוב והם כמו המוכרחים אשר לא ישובח ואין הטוב טוב בשלימות רלה הוא ית' והתבונן לעשות בריה חדשה אשר יהיה בו הרכבה וזיווג מחומר ושכל

הרי"ף

שהקרקע פתוחה ממנה: את לא תעביד הכי שנאמר למדו לשונם דבר שקר וכו' · מה שלא חשש על עצמו שלא להפוך דבריו כמו שחשש על בנו כיון שהוא לימד דעת מבנו להפוך דבריו עמה כדאמר דנפיק מינך טעמא מלפך הענין הוא שרב הוא אומר לבנו לך אמור לאמך לבשל עדשים ואם היה הולך לאמו ומהפך הדברים ואומר כך אמר אבא לבשל אפונים היה משקר וצריך להרחיק מדבר שקר אבל רב עצמו שהיה רוצה בעדשים ואומר הפך רצונו שתבשל אפונים אין כאן דיבור שקר אלא אומר מה שאין דעתו נוחה הימנו: כיון שנשא אדם אשה עונותיו מתפקקין וכו' · יש לדקדק בו מנ"ל לר' חמא האי דרשא דקאמר כיון שנשא אדם אשה עונותיו מתפקקין וע"ק דהיל"ל עונותיו נמחלין ומהו ענין זה של מתפקקין ורש"י ז"ל פי' עונותיו נסתמין ומ"מ יותר ראוי לומר עונותיו נמחלין כי מה נפקותא היא להיות נסתמין וע"ק שאלת בני מערבא שהיו שואלין לחתן מצא או מוצא צריך לבקש להם טוב טעם ודעת איך אפשר לחתן בן לילה א' סמוך לנשואין שיהיה יודע אם מצא אשה טובה או אשה רעה כי זה לא יבחן עד המשך הזמן ועוד קשה מה תועלת יש בשאלתם דמה נפשך אם היא אשה טובה גם בלא דבריהם היא טובה ואם מצא אשה רעה מה בידו של זה לעשות ואתי לנהומי לעורי קא מצערי ליה ומה כוונתם בזה · הביאור נלע"ד דר' חמא בוקשה בפסוק מצא אשה מצא טוב דהיל"ל מצא טוב ורצון מה' ולמה חזר לומר מציאה אחרת ויפק רצון מה' ועוד למה שינה את טעמו לומר ויפק רצון ולא אמר וימצא רצון מה' לזה דרש שהכוונה ללמדנו שכשנושא אדם אשה עונותיו מתפקקין ופירש רש"י ז"ל נסתמין והכוונה לומר שאע"פ שהחתן מתכפרין לו עונותיו מ"מ עונותיו אשר חטא אינם נמחקים לגמרי אלא כל חטאותיו אשר חטא הם מונחים בקופסא ונסתמים שם לראות מה יהא בסופו שאם אחר הנשואין הוא מתהלך בתומו צדיק ולא ישוב עוד לכסלה אלא הולך בדרך ישרה הם מחולים לגמרי ולא תזכרנה עוד כל חטאותיו לרעה ואדרבה עליהם חיו יחיה שנחשבים לו זדונות לזכיות אבל אם ח"ו ישוב לכסלה אחר נשואין ויחטא ואשם אז מגלגלין עליו עונותיו ראשונים וזכור יזכרם עוד וזהו נרמז בכתוב אם האדם שמצא אשה השתדל ללכת בדרך טובים ומצא טוב דהיינו שהלך בדרך ישרה וטובה ועשה מצות וזכיות הנה אז ויפק נעשו רצון מה' פי' אותם עונות שהיו מפוקקין ונסתמין בידו מחטאת נעוריו שנסתמו בשעת נשואין לא מיבעיא שנמחלים הם לו לגמרי אלא הם נעשים רצון מה' שנחשבין לו כל אותם עונות וחטאות בזכיות ומצות ויעלו לרצון לפני ה' ואם ח"ו הוא להיפך שישוב לכסלה אז אפי' מחילה לא יש לו לעונותיו הראשונים שעכשיו מגלגלין עליו את הכל ונפרעים ממנו וזה הדבר עצמו היתה כוונת בני מערבא שהיו שואלין לחתן מצא או מוצא כי היו רוצים להזהיר ולהדריך את החתן בדרך ישרה שלא ישוב עוד לכסלה לכך היו אומרים ראה נתנו

עין יעקב

טלופחי עבדא ליה חימצי · רב לעטתו נהג עצמו במאכלים פחותים וקלים כדאמר בריש פרק כיסוי דף פ"ד אמר רב צריכין אנו לחוש לדברי הזקן ע"ש: אמר ליה אנא הוא דקא מפכינא לה · הא דלא שינה בדבר השלום והניח שאמו חזרה למוטב נ"ל משום דהוא מילתא דעבידא לגלויי כשיאוה לה דבר מה בעצמו ותעשה להיפך וכמילתא דעבידא לגלויי לא משקרי ולהכי מיושב נמי מה דאמר רב את לא תעביד הכי אע"ג דמבואר לקמן פרק זה דמצוה לשנות בדבר השלום אלא ודאי מילתא דעבידא לגלויי שאני והא דלא חושש ר' חייא דלמא אביו גם כן שיפך הדבר בכוונה י"ל שראה שליער עצמו על שהפכה רצונו וכדקאמר רב הוה מצער ליה דביתהו: אמר ליה רב והא קא מצערא ליה למר · ואין להקשות איך רצה להפריד בין הדבקים ואדרבה ראוי להיות אוהב ורודף שלום בין איש לאשתו וליכא למימר משום דס"ל כהאי ביומא דף כ"ב דכל ת"ח שאינו נוקם ונוטר כנחש אינו ת"ח דאפשר באשתו משום שלום בית שאני ואשתו כגופו וי"ל דמש"ה קאמר ליה הכי שע"י כן גורם רעה לה כיון שהוא עושה לה טובות וכל מה דמשכח מייתי לה והיא משלמת לו רעה ומצערת ליה יש לחוש שיקויים בה הקללה משלם רעה תחת טובה לא תמוש רעה מתוך ביתו זו אשתו וביתו (ועוד דאולי ע"י כן תהיה מוכרחת לחזור למוטב כי היכי דתיתי לה מה דמשכח) לכך אמר שאין זה משלם רעה כי דיינו בטובה זו שעושה שמגדלות את בנינו וכו': דיינו שמגדלות את בנינו ומצלת אותנו מן החטא · הא דלא קאמר ג"כ במה שעושה צרכי ומלאכת הבית כמו שהשיב אליהו לרבי יוסי לעיל אדם מביא חטין וכו' יש לומר כיון שהיתה מצערת לו דהיינו שעשתה היפך רצונו כי הא דאתתא דרב דלעיל אין לו נחת בזה על כן אמר דברים אלו: אמר ר' חמא בר חנינא כיון שנשא אדם אשה עונותיו מתפקקין · לפי פירוש רש"י שפי' נסתמין י"ל משום דהוא על צד הספק כדאמר לעיל זכה עזר לא זכה כנגדו ה"נ אי זכה לאשה טובה מוחלין לו עונותיו ואם לאו שלא זכה עונותיו אין נמחלין לו וזה הפי' נסתמין ולהכי מסמיך להכא הא דאמרי במערבא דאמרי' מצא או מוצא וקא דוגמא לזו פי' בחן טוב על פסוק ולאדם לא מצא עזר כנגדו אכן באמת הוא נגד דעת הירושלמי פ"ג דבכורים דנושא אשה מוחלין על כל עונותיו דמשמע אפילו אשה רעה שהרי מביא ראיה מבשמת בת ישמעאל אשת עשו שהיתה מורת רוח ליצחק ולרבקה ויותר נ"ל כפי' שני בהגהות דרישה לא"ע סימן א' שפירושו של מתפקקין לשון הוצאה כמו זממו אל תפק שהוציא ממנו עונותיו נמחלין לו: במערבא אמרי מצא או מוצא · אפשר דלכך קאמרי הכי דוקא במערבא משום דאפשר דמצא אשה קאי על התורה וכדאמר בסמוך אך במערבא דאמר לעיל כל השרוי בלא אשה שרוי בלא תורה וא"כ אף אם מצא קאי על התורה קאמרי שפיר מצא דכשנושא אשה מצא גם כן

ענף יוסף

כבודו ב"ה וב"ש הנה חפץ חסד הוא ורוצה להשפיע לעולמו כל מיני טובות ואינו יכול עבור רעת ב"י שתפרו להם בורות בורות נשברים ולימורות השפע מתקלקלין ונשברים והשפע יורד דרך עקלתון והדינים מתגברין על ידי זה · (במ"ח): היכי דמי אשה רעה מקשטא ליה תכא ומקשטי ליה פומא · פרש"י לקלל ולגדף עד זמן סעודה כדי לצערו התבונן מי שיש לו אשה רעה אשר כל ימיה כעס עניני לא ירע כ"כ בעיני בעלה כי יודע שזה דרכה קללות חנם לא ימושו מפיה. אולם האשה אשר בידה להראות חיבה לבעלה ומקשטא ליה תכא ואח"כ הפר תפר אותה ברוע דברים יכפול צערו:

עין יוסף

כן מתפקקין · נסתמין לשון ויפק כמו פוקקין הנקבין (רש"י) והיינו נמי עון הרהור עבירה שהיה לו עד היום (רש"א) והיינו כי בלא אשה ירא אשה יראה קרי ויספוך זרעו כשטף מים לאונסו ואמר בערובין דף י"ח אותן ק"ל שנה שפירש אדה"ר מן חוה נשפך ש"ז לאונסו והוליד רוחין ושדין וכו' · ואז אותן השוטפין ממים רבים אליו יגיעו לאמר ואתה אביגו כו' כמבואר בספרים · אמנם לעת מצוא זו האשה אז לשטף מים רבים אליו לא יגיעו: מצא או מוצא · לפי פשוטו

המתורגמן. א) בעססער געווארדען. ב) ווידער שפענסטיג, קריגערים. ג) טיש.

את האשה · אמר רבא אשה רעה מצוה לגרשה דכתיב (משלי כב) גרש לץ ויצא מדון וישבות דין וקלון · ואמר רבא אשה רעה וכתובתה מרובה צרתה בצדה דאמרי אינשי בחברתה ולא בסילתא · ואמר רבא קשה אשה רעה כיום סגריר שנאמר (שם כז) דלף טורד ביום סגריר ואשת מדנים נשתוה · ואמר רבא בא וראה כמה טובה אשה טובה וכמה רעה אשה רעה כמה טובה אשה טובה דכתיב מצא אשה מצא טוב אי בגוה משתעי קרא כמה טובה אשה טובה שהכתוב משבחה אי בתורה משתעי קרא כמה טובה אשה טובה שהתורה נמשלה בה · כמה רעה אשה רעה דכתיב ומוצא אני מר ממות את האשה אי בגוה משתעי קרא כמה רעה אשה רעה שהכתוב מגנה אי בגיהנם משתעי קרא כמה רעה אשה רעה שגיהנם נמשלה בה · (ירמיה יא) הנני מביא אליהם רעה אשר לא יוכלו לצאת ממנה · אמר רב נחמן אמר רבה בר אבוה זו אשה רעה וכתובתה מרובה · (איכה א) [א]נתנני ה' בידי לא אוכל קום א"ר חסדא אמר מר עוקבא [בר חייא] זו אשה רעה וכתובתה מרובה במערבא אמרי זה שמזונותיו תלוין בכספו :

רש"י

צרתה בצדה · אשה אחרת אצלה : בחברתה · מקבלת תוכחה יותר : בסילתא · קוץ : סגריר · יום ברד ורוח : דלף טורד וגו' · ואשת מדנים נשתוה שוין הם : תלוין בכספו · שאין לו זריעה בקרקע דכל שעה מיצר ודואג שמא תתייקר התבואה או ינעלו שערי

תוספות

צרתה בצדה · דרבא לטעמיה דאמר בסוף פרקין (דף סה.) נושא אדם כמה נשים על אשתו :

מהרש"א

והיינו טוב כמ"ש לא טוב היות האדם לבדו וק"ל : **שנאמר** גרש לץ וגו' · היא האשה רעה דאמר לעיל מקשטא ליה תכא ומקשטא ליה פומא וכו' ומהדרא ליה גבה דרך ליצנות : **כיום** סגריר שנאמר וכו' · משום דלכאורה בקרא מדמה אשה רעה לדלף הטורד ויום סגריר לא נקט אלא דאז הדלף טורד בבית ואמר דאינו כן אלא דעיקר הדמיון ליום סגריר שא"א לצאת לחוץ ביום ברד ורוח ולהנצל מן הדלף הטורדו בבית כן האשה רעה אי אפשר להנצל ממנה ולצאת מחוץ לבית כל שעה כדלקמן אשר לא יוכלו לצאת ממנה זו אשה רעה וכיוצא בו אמר טוב לשבת על פנת גג מאשת מדנים וגו' דהיינו בבית אי אפשר להנצל ממנה אם לא על פנת הגג : **אשה** טובה שהכתוב משבחה וכו' · לכאורה נראה שמשבחה היינו שמצא טוב אבל לפי זה אשה טובה אינו מפורש בקרא ונראה לפרש דאסיפא דקרא סמך שסיים ומשבחה ויפק רצון מה' דהשתא מצא אשה מצא טוב היינו אשה טובה וכן כשנדרש על התורה אסיפא דקרא סמיך ויפק רצון מה' ולכך נדרש על התורה דלפי פשוטו ה"ל למכתב מצא אשה טובה ויפק וגו' אבל על התורה מתפרש מצא אשה באיזה אשה אמרתי לך במצא טוב דהיינו התורה שנקראת טוב אז ויפק רצון מה' ונמשלה התורה לאשה טובה שחביבה לבעלה כמ"ש באהבתה תשגה תמיד וגיהנם נמשלה לאשה רעה שנאמר שוחה עמוקה פי זרה וקאמר בגיהנם משתעי קרא הכא דלפי פשוטו מאי מר ממות אבל על הגיהנם מתפרש ומוצא אני מר ממות שהוא מיתת הגוף את האשה שהוא הגיהנם שהיא מיתת הנשמה וק"ל : **לא** יוכלו לצאת ממנה וכו' נתנני ה' וגו' וכן בנוי נבל וגו' · הני קראי בגלות איירי אבל לקחו הדמיון באשה רעה וכתובתה וכו' שמושלת על האיש כאילו האויב מושל עליו להכעיסו ואין להנצל ממנו וכן במי שמזונותיו תלוים בכספו שיד המוכר

יד יוסף

א איכ"ר פ"א סי' מו:

חדושי גאונים

ימי ושנותי דמשמע ליה דימי ושנותי הנגזרים לו משני הדורות קאמר הי"ל להקשות יותר שיש בזה סתירה למ"ש יומא שם דעדיין לא הגיע זמנכם ליפטר כו' (וכמו שנתקשו באמת הרא"ם והט"ז בס' ד"ד) ועוד אמרו במדרש וילך דא הן קרבו ימיך למות למה נגזר עליו מיתה בזה הלשון הן רבנן אמרי כו' אמר משה רבש"ע בהן קדשתיך הן לה' אלהיך השמים וגו' ובהן אתה גוזר עלי מיתה א"ל הקב"ה כו' אי אתה זכור כו'. ואמרת לי והן לא יאמינו לי הרי הן קרבו ימיך למות ע"כ מבואר להדיא שאותן ק"כ שנה המה מהשנים שנגזר לו לפחות משני הדורות בחטא הקדוש אשר אמר והן לא יאמינו לי ואם למד הרב הנ' שאותן ק"כ שנים הם משני הדורות ממ"ש סוף חולין משה מה"ת מנין בשגם הוא בשר ופירש"י בשגם בגימטריא משה וכתיב והיו ימיו מאה ועשרים שנה וכך היו ימי חייו ע"כ הרי שנזכרו ימי משה בתוך שני הדורות · אולם לפי מה שביארנו ת"ל זה המאמר (וגם לפי הפשט) משמע להיפך שאותן ק"כ שנים לא משני הדורות של משה היו רק מאותן השנים שנגזרו עליו אחר החטא ואם לא היו חוטא היו

גאון יעקב

ויהיה לו נטיה מצד החומר לרע ואז הטוב יהיה טוב גמור וזהו ויאמר אלהים לא טוב היות אדם לבדו ר"ל אין טוב גמור אם יהיה השכל לבדו ולא יהיה לו התנגדות עליו ובמה יהיה לו ראוי לקיבול שכר ע"כ אעשה לו עזר כנגדו ר"ל אברא בריאה אשר יהיה לו עזר ממה שכנגדו מהסתנגדות אשר בקרבו והוא החומר אשר יתאוה תמיד לרע והשכל יתקומם עליו ויגבור הטוב אז הטוב הוא טוב שלם וראוי לשכר : (שם) **ואמר** ר"א מאי דכתיב זאת הפעם כו' · מלמד שבא אדם על כל בהמה וחיה ולא נתקררה דעתו כו' · המאמר מבהיל עין רואה אבל כי הענין תכרת זכר ונקבה במינים הבלתי מדברים אינו הכרחית רק להיות זרע על פני האדמה ולזולת זה לא תצטרך תכרתם

עיון יעקב

תורה : **אמר** רבא אשה רעה מצוה לגרשה · עיין בא"ע סימן קי"ט דאפילו באשתו ראשונה קאמר אע"ג דכמה קשה גירושין ורבא עצמו קאמר בסמוך דיש תקנה אחרת לדבר דיקח צרתה בצדה מ"מ ס"ל לרבא דהיכא שאין כתובתה מרובה שאפשר לגרשה מצוה יותר לגרשה כי אם יקח עוד צרה בצדה וכיון שזו אשה רעה תרבה הקטטה ומריבה תוך ביתו ולא ימלט מכל הרעה אלא היכא דאי אפשר בענין אחר שכתובתה מרובה דאז בוחר הרע במיעוטו · וזה כוונת הקרא וישבות דין וקלון משא"כ אילו נשא אשה אחרת עדיין היה מריבה וקלון ביניהם והשתא א"ש הא דאמר רב חסדא ורב נחמן בסמוך דאשה רעה וכתובתה מרובה הוא רעה אשר לא יוכל לצאת ממנו דלא פליגי על האי דרבא דאמר צרתה בצדה דמ"מ לא ימלט מכל רעותיה והתוספות נראה שהרגישו בקושיא זו לכן כתבו דרבא לטעמיה דאמר בסוף פרקין נושא אדם כמה נשים על אשתו ולפי דבריהם צ"ל דהני מ"ד ס"ל כר' אמי דאין לישא אשה על אשתו וזהו דוחק דא"כ למה קי"ל הלכתא כרבא כיון דכל הני אמוראי פליגי עלה אכן לפי מ"ש ניחא ועיין בטא"ה סימן א' : **ואמר** רבא קשה אשה רעה כיום סגריר שנאמר דלף טורד וכו' · מדמה אשה רעה לזו דכמו מי שיש לו בית והדלף טורד בתוכו ביום סגריר שצריך לשכור או ליקח בית אחר להנצל מהדלף כן אשת מדנים שצריך ליקח צרה בצדה אם כתובתה מרובה ורבא לטעמיה דלעיל מיניה קאי ועוד דכמו שהגשמים הוא טובה וברכה לעולם ולזה שהדלף טורד הוא רעה כן אשת מדנים דלכל האשה הוא ברכה וטובה כדאמרינן לעיל השרוי בלא אשה שרוי בלא ברכה בלא טובה וזה שיש לו אשה רעה נתרועע מזלו : **ואמר** רבא בא וראה כמה טובה אשה טובה · נראה דרבא אתי לאפוקי שלא יאמר האומר אין לי לדקדק בזיווגי אם היא אשה רעה או טובה דהלא יש תקנה לדבר כמו שאמר רבא מקודם לגרשה או ליקח צרתה בצדה לה"ק רבא כמה טובה אשה טובה שהכתוב משבחה וכמה רעה אשה רעה שהכתוב מגנה וא"כ קשה מה כולי האי הלא אפשר לתקן הדבר ע"י גירושין או ליקח צרתה בצדה אלא ודאי שאין זה תקון טוב רק כבוחר הרע במיעוטו ע"כ צריך להיות מתון נסיב איתתא כדלעיל : **הנני** מביא רעה אשר לא יוכלו לצאת ממנה אמר רב נחמן אמר רבה בר אבוה זו אשה רעה וכתובתה מרובה · אפשר דלכך נענש אותו דור בעונש זו לפי שהנביא הוכיחם שם מקודם כי העיד העדותי באבותיכם ביום העלותי אותם ממצרים עד היום הזה וגו' שבו על עונות אבותם הראשונים והמה הלכו אחר אלהים אחרים וגו' לכן כה אמר ה' וכבר ידוע דביום פקד פקדתי עליהם עונש חטא העגל וכ"ש אלו שאחזו מעשה אבותיהם ממש וכבר כתב האר"י בכוונות דלכך הנשים שולטות על בעליהן בעונש חטא העגל לפי שהם לא רצו ליתן נזמיהם לכן נענשו במדה רעה כפולה זאת שלא יוכלו לצאת ממנה :

הרי"ף

לפניך שני דרכים את החיים ואת הטוב את המות ואת הרע יש דרך ישר לפניך ואז תקיים מקרא שכתוב מצא אשה דהיינו אם תשתדל למצוא חן ושכל טוב בעיני אלהים ואדם לשמור מצותיו ואז יתקיים בך סוף הפסוק שאמר ויפק רצון מה' שדברי תאוות ועונות המתפקקין ונסתמין בפניך בשעת הנישואין כולם יהיו לרצון ויחשבו כזכיות לפני ה' · וגם יש דרך המות לפניך שהוא אם תחזיק ברשעתך ותשוב לכסלה שאז נאמר עליך המקרא שנאמר ומוצא אני מר ממות את האשה להיות שהפסדת מה שהרווחת בשעת הנישואין שנמחלו לך עונותיך ועתה גלגלת אותם עליך בצוע מעשיך ונזכרים עוד אתך בודאי שדבר זה מר ממות וכיון שיש בידך לקיים מקרא מצא אשה מצא טוב או מקרא ומוצא אני מר ממות את האשה ראוי לך שתבחר בחיים והלכת בדרכי ה' וטוב לך וזהו כוונת בני מערבא באמרם לחתן מצא או מוצא להזכיר לו שני ענינים שהם אפשריים להשיג באמצעות הזווג כדי שהוא יתן אל לבו ויקיים מקרא שכתוב מצא אשה מצא טוב ולא היתה כוונת בני מערבא לשאול את החתן אם מצא אשה טובה או רעה כי זה לא היה יכול לידע עד לאחר זמן כמו שכתבנו : **קשה** אשה רעה כיום סגריר · יש לדקדק דהי"ל כדלף טורד ביום סגריר אבל סגריר להודיע מה ריעותיה ואפשר דדרשינן טורד על השני דברים על הדלף ועל אשת מדנים או דלף ממש כיום סגריר שהוא יום ברד ורוח טורד את האדם כי אינו יודע אנה ילך ואוי לו אם ישב בבית מפני הדלף ואוי לו אם יצא לחוץ כי הוא יום סגריר אין יוצא ואין בא וכן האשה רעה טורדת האדם כי אוי לו אם ישב בבית והוא במחלוקת עמה גם אוי לו אם יצא לחוץ כיון שהוא יום סגריר אין יוצא ואין בא ונמצאו שניהם שוים לישב בבית במחלוקת קשה לו כיום סגריר שקשה לו לצאת לחוץ לבית כך קשה לו לישב בבית עם אשת מדנים :

עץ יוסף

אין זה אלא סימני ראשי הפסוקים ועיין מ"ש בברכות : **גרש** לץ וגו' · היא האשה רעה דאמר לעיל מקשטא ליה תכא ומקשטא ליה פומא וכו' ומהדרא ליה גבה דרך ליצנות : **וכתובתה** מרובה · ולא מצי לגרשה לצאת ממנה · וכן אמר נתנני ה' בידי לא אוכל קום זה אשה רעה וכתובתה מרובה ולא מצי לגרשה ועל כן אין לו תקומה מפניה · ודרש זה אינו אלא אסמכתא בעלמא דעיקר קראי בהמון ישראל איירי שנמסרו ביד אויב ולא יכלו לקום לפניהם. ולא לצאת (יפ"ע) :

בניך

סבר: אין אלהים: מי שאמר אין אלהים קרוי נבל: חברייא: פרסיים רשעים ומבוזין ואינן מכירין כבודן של ישראל: שגא · כפף: ונפל · מרוב צער שהיו בני הישיבה מסורין בידם: אמרו ליה מקבלי שוחדא · לבטל גזירתא: תריץ יתיב ·יושבת: אמרו ליה על ג' גזרו · אמר להם מפני ג' עבירות שהיו ביד בני בבל: גזרו על הבשר · שלא יאכלו בשר שחוטה אמר להם מפני עבירה שבידם שהיו גוזלים מתנות כהונה זרוע לחיים וקיבה: [ועל המרחצאות מפני הטבילה · שלא היו זהירין בה: מחטטי שכבי: מוציאין המתים מקבריהם]: ששמחים ביום אידם· בעבור שהיו ישראל שמחים ביום אידם שמשחקין עמהם באה עליהם זאת הגזרה להתאבל בה: בכם ובאבותיכם · ואבותם כבר מתו ומה מכה יש בהם [אלא] חטוטי שכבי: כתיב ונבחר מות מחיים · בתריה דהאי קרא דהואיל ואינם נתונים לקבורה הילך יבחרו החיים למות: א"ל · האי נבחר לא קאמר שיהיו הן בוחרין מות מחיים אלא נביא הוא דקאמר להו מוטב להם לרשעים שימותו ממה שיחטאו ויחיו: מספר ימיו כפלים · כלומר שמח בחלקו ודומה לו כאלו ימיו כפלים: מאשת חן ·

כז שם **בניך ובנותיך נתונים לעם אחר** (דברים כח) [א]אמר רב חנן בר רבא אמר רב זו אשת האב (שם לב) בגוי נבל אכעיסם אמר רב חנן בר רבא [אמר רב] זו אשה רעה וכתובתה מרובה רבי אלעזר אומר אלו הצדוקים וכה"א (תהלים יד) אמר נבל בלבו אין אלהים במתניתא תנא אלו אנשי ברבריאה ואנשי (מסטנאי) [מרטנאי] שמהלכין ערומין בשוק שאין לך משוקץ ומתועב לפני המקום יותר ממי שמהלך בשוק ערום רבי יוחנן אומר אלו חברייא · אמרו ליה לרבי יוחנן אתו חברי לבבל שגא נפל אמרו ליה מקבלי שוחדא תריץ[א] יתיב · גזרו על שלשה מפני שלשה· גזרו על הבשר מפני המתנות· גזרו על המרחצאות מפני הטבילה · קא מחטטי שכבי מפני ששמחים ביום אידם[ב] שנא' (ש"א יב) [ג]והיתה יד ה' בכם ובאבותיכם ואמר רבה בר שמואל זו חטוטי שכבי דאמר מר בעון חיים מתים מתחטטין :

כח שם א"ל רבא לרבה בר מארי כתיב (ירמיה ח) לא יאספו ולא יקברו לדומן על פני האדמה יהיו וכתיב (שם) ונבחר מות מחיים א"ל נבחר מות לרשעים שלא יחיו בעולם הזה ויחטאו ויפלו בגיהנם · [ד]כתיב בספר בן סירא אשה טובה מתנה טובה [לבעלה] וכתיב אשה טובה בחיק ירא אלהים תנתן אשה רעה צרעת לבעלה מאי תקנתיה יגרשנה ויתרפא מצרעתו · אשה יפה אשרי בעלה מספר ימיו כפלים · העלם עיניך מאשת חן פן תלכד במצודתה · אל תט

המוכר תבואה מושל עליו לנעול שער שבר כפירוש רש"י וק"ל: זו אשת האב וכו' · בגלות איירי אלא דגם בזו לקחו הדמיון שאשתו זאת מושלת על בניו הרשעים כאילו יד אויב מושל בהם ואפשר דמשמע להו למדרש כן משום דלעיל מיניה כתיב לאחך נתונים לאויביך וגו' וכאן שינה למכתב נתונים לעם אחר דמשמע דלאו בשולא עכו"ם איירי אלא בעם אחר דהיינו משפחה מאם אחרת דמלינו לשון עם בכה"ג ונתתיך לקהל עמים וגו' וק"ל: אלו הצדוקים וכה"א אמר נבל וגו' · נקרא נבל ע"ש שמנבל פיו נגד הקב"ה ודרש שמהלכין ערומין וכו' ע"ש שמנבלין ומתעבין עצמן לפני המקום: ור"י אומר אלו חברי וכו' · עיין בערוך ערך חברי שהיו כומרין פרסיים ורשעים היו מאד כדאמרינן בכמה דוכתי ואמרו גזרו על המרחצאות מפני הטבילה וכו' הוא דחוק לומר שלא היו מקיימין בבבל טבילת מצוה ואפשר לפרש שלא היתה הטבילה כמלותה כמו שצריך טבילה סמוך לחפיפה וכיוצא בזה ובמדה זו נענשו גזרו על המרחצאות וכן מפני המתנות דאין סברא שלא נתנו מתנות בבבל דהא תנן נוהגין בין בארץ בין בח"ל אלא שמצאו עילה ליפטר ממתנות כגון ע"י שותף עכו"ם ושמחים ביום אידם שהיו מקילין בדבר בבבל מדאמרינן עכו"ם שבח"ל אינן עובדי ע"ז אלא שמנהג אבותיהם בידיהם ונענשו על השמחה במדה זו שבאו לידי אבילות כדין קובר עצמות אבותיו ומייתי מדכתיב בכם ובאבותיכם וכו' בעון חיים שמחים במקום שלא היה להם לשמוח באים לידי איבול בקבורת עצמות אבות וק"ל: וכתיב ונבחר מות וגו' · ורש"י פי' שם לפי פשוטו אע"פ שרואין המתים בבזיון צרת החיים גדולה ממנה וכו' עכ"לע"ש והדרש דהכא ימאן זה דאע"פ חסר מן הכתוב גם לא הזכיר שצרת החיים גדולה ממנה וק"ל: **אשה טובה בחיק ירא** אלהים וכו'· ר"לכן היה ראוי שתנתן לירא אלהים אבל המזל משנה כדאמרי' מ' יום קודם יצירת הולד ב"ק מכריז ב"פ וכו' ועוד יש לפרש כן לפי האמת וכמ"ש מה' אשה משכלת ובזווג שני שהוא לפי מעשיו כדאמרי' ברפ"ק דסוטה[א] גם לפי זכות גדול אפשר שישתנה המזל כמ"ש התוס' סוף מס' שבת[ב]: **אשה רעה** צרעת וכו'. ר"ל שהיא מכה בגוף כמו הצרעת דזכר ונקבה גוף אחד הם כמ"ש והיו לבשר אחד וקאמר דמ"מ רפואתו איננה קשה כ"כ כמו הצרעת דצריך רפואה אבל זו יגרשנה ויתרפא וכו' ולא תהיה עוד אשתו כגופו ואמר · **אשה יפה** וכו' מספר ימיו כפלים וכו'. עי' פרש"י שהוא דחוק וכ"ל כענין שנא' ברחל שהיתה יפת תואר ויאהב וגו' ועבד בה עוד שבע שנים אחרות כי באהבתו אותה היו כימים אחדים הרי מספר ימיו כפלים: ואמר **העלם עיניך** מאשת חן

עיון יעקב

בניך ובנותיך נתונים לעם אחר אמר רב חנן בר רבא אמר רב זו אשת אב · הוציא המקרא מידי פשוטו דקאי על הגלות· משום דקשה לו דלמה משנה ממה שכתב בקרא הקודם לאחך נתונות לאויביך וכאן כתב לעם אחר ועוד דקללה זו הוא כפל · דהא כתיב אחר כך בנים ובנות תוליד ולא יהיו לך כי ילכו בשבי אלא ודאי דזו היא קללה אחרת דזו אשת האב וקרא להו עם אחר ע"ד דאמרינן בשבת דף ס"ב ע"א קסבר עולא נשים עם בפני עצמן כן וזהו שדרש נמי בסמוך בגוי נבל אכעיסם זו אשה רעה כיון שנשים מקרי גוי ועם בפני עצמן ומלינו לשון נבל באשה רעה כמו שאמר איוב אל אשתו כדבר אחת הנבלות תדברי: **בעון** החיים המתים מתחוטטין לפי ששמחים · עיין במהרש"א שכתב שהוא מדה כנגד מדה דנענשו על שמחה זו שבאין לידי ליקוט עצמות וצריך אבילות כדין מלקט עצמות קרובים ע"ש · ולע"ג דמש"ה הוא מדה כנגד מדה כיון שהם שמחים ביום חגם נתבטל מהמתים שמחה זו כדכתיב באיוב ג' השמחים אלי גיל ישישו כי ימצאו קבר לכן הוטטין השכבי וכתיב אל תשמח ישראל אל גיל בעמים · ועי"ל ע"ד דאיתא בש"ס בתוקת הבתים האי אמגושא דהוה חטיט שכבי ופי' מהרש"א שם דהיינו כדרך בעל אוב שמעלה המתים ואיתא בפרק ארבע מיתות שאל טורנסרופס מי יימר דהאידנא שבתא אמר בעל אוב יוכיח שאינו עולה בשבת וא"כ לפי שמחים ביום חגם כי עלו בדעתם לומר מי יימר דהאידנא שבת ומה יום מיומים לכך מתים מתחטטין להראות שיום השבת דוקא עיקר שהרי אינם עולים בשבת: **אמר** ליה רבא לרבה בר מארי כתיב לא יאספו ולא יקברו · נראה דקושיא זו מקשה מכח הא דלעיל דאמת בל"ז הייתי אומר דכוונת הקרא כהא דתנא ר' נתן ואיתא בסנהדרין פרק נגמר הדין ובילקוט ירמיה סי' ת' יותר בארוך וז"ל א"ר נתן סימן טוב לאדם שיפרעין ממנו לאחר מיתה מת לא נספד ולא נקבר אכלתו חיה או שירדו גשמים עליו סימן טוב הוא לו שנאמר בעת ההיא יוציאו ולא יאספו וגו' וא"כ לדידיה שפיר קאמר ונבחר מות מחיים כיון שיש להם כפרה בשביל זה משא"כ עכשיו דקאמר לעיל דבשביל החיים המתים מתהטטין ולא שיהיה הכפרה למתים מקשה שפיר · ועיין ברד"ק שם בירמיה נראה ג"כ שמפרש כן סוגיא זו ע"ש: **אשה** טובה מתנה טובה לבעלה. אפשר דמשו"ה נקראת מתנה טובה כדאיתא בפ"ק דשבת מתנה טובה יש לי בבית גנזי ושבת שמה וכ"ל דמה"ט נקרא מתנה טובה כדאיתא במדרש לפי שמתענגין בו והאוכלים ושותים והם מקבלין עליה שכר וכדאמרינן אשריך בעוה"ז וטוב לך לעוה"ב · אף גם האשה טובה שעושה כל צרכיו כרצונו והיא לו לעזר ומקבל שכר על לקיחתה שקיים המצוה: **אשה** רעה צרעת לבעלה · נראה דמדמה לצרעת כי נגעים אינן יסורין של אהבה רק מזבח כפרה כדאיתא פ"ק דברכות וכה"ג אשה רעה הוא לו מזבח כפרה שהרי אינו רואה פני גיהנם כדאיתא בעירובין דף מ"א: **אשה** יפה מספר ימיו כפלים · כי על ידי כן ניצול מהרהור עבירה שקשה ופרש"י שם שמכחים הבשר נמצא שבריאת הגוף בזה כפלים: גלה

ע"י יוסף

כז אלו חברייא · עיין בערוך ערך חבר שפי' שהיו פרסיים קורין לכומרין שלהם חברין והיו אותן חברין רעים מאד ומצירין לישראל כדאמרינן בסוף כירה דף מ"ו · ועיין ביצה דף ל' וגיטין דף י"ז והמוסיף הערוך כתב חברייא מדינה קרובה לארמניא נקראת בלשון העמים חבריא ואנשיה מצירים ורש"י בבילה פי' אומה רשעה שהיתה בימי פרסיים. ובשבת דף יא פי' אומה מבני פרסיים · ולא פרסיים עצמם · ונראה דהדר ביה ממ"ש בפ"ב דגיטין דחברי

[א] מהרש"א ד"ה אשה · ברפ"ק דסוטה (ב ע"א): [ב] שם בא"ד סוף מסכת שבת (קנו ע"א):

יד יוסף

א ברכות נו ע"א: ב ילקוט ש"א רמז קט"ו: ג סנהדרין ק ע"ב: ד ס"א וסמך:

הדרושי גאונים

מוסיפין לו משלו · והיינו משני הדורות ומ"ש היום היום מלאו ימי ושנותי היינו אותן השנים אשר נגזרו לו (כמאמר והיו ימיו מאה ועשרים שנה ובמאמר הן קרבו ימיך למות) מלאו היום ומ"ש הש"ס אל זה מאמר את מספר ימיך אמלא שהקב"ה ממלא שנותיהם של צדיקים מיום ליום ומחדש לחדש הוציא בזה אותן שנותיהם של צדיקים שנגזרו

אהבת איתן

(סייך לסי' כא)
וכלן מתו בפ"א מפני שלא נהגו כבוד זה לזה והיינו משום דאיתא באבות דר"נ פכ"ע מפני מה ת"ח מתים בלא זמנם מפני שהן בוזין בעצמן ובזוהר פ' כי תשא חברי' דלא רחימו אי"ו באלו גרמי' לאיסתלקא מעלמא:

גאון יעקב

חברתם לא לעזר ולא להועיל ע"כ יספיק להם שיברא כל אחד בפני עצמו ויהיה לזכר עם נקבה יחם מיני לבד להיות זרע ולקיום המין אבל זה האופן מהזיווג לא יתכן למין האנושי כי לא לבד להוליד בנים הם שוכנים יחד אבל גם לשארי דברים ההכרחים לעזור זה מזה לסיפוק צרכיהם זה מזה לאכול ולמכסה ויתר

תט אצל בעלה למסוך[א] עמו יין ושכר כי בתואר אשה יפה רבים הושחתו ועצומים כל הרוגיה רבים היו פצעי רוכל המרגילים לדבר עבירה כניצוץ מבעיר גחלת (ירמיה ה) ככלוב מלא עוף כן בתיהם מלאים מרמה אל תצר צרת מחר כי לא תדע מה ילד יום שמא מחר בא ואיננו נמצא מצטער על עולם שאינו שלו · מנע רבים מתוך ביתך ולא (רוכל) [הכל] תביא ביתך · רבים יהיו דורשי שלומך גלה סודך לאחד מאלף :

כט שם [א]אמר רבי אסי אין בן דוד בא עד שיכלו כל הנשמות שבגוף שנאמר (ישעיה נז) כי רוח מלפני יעטוף ונשמות אני עשיתי · תניא רבי אלעזר אומר כל [יהודי] שאין עוסק בפריה ורביה כאילו שופך דמים שנאמר (בראשית ט) שופך דם האדם באדם דמו ישפך וכתיב בתריה ואתם פרו ורבו · רבי (עקיבא) [יעקב] אומר [ב]כאילו ממעט את הדמות שנאמר (שם) כי בצלם אלהים עשה את האדם וסמיך ליה ואתם פרו ורבו וגו' · בן עזאי אומר כאילו שופך דמים וממעט את הדמות [שנאמר ואתם פרו ורבו] אמרו לו לבן עזאי יש נאה דורש ונאה מקיים נאה מקיים*) ואין נאה דורש ואתה נאה דורש ואין נאה מקיים · אמר להם ומה אעשה שנפשי חשקה בתורה אפשר לעולם שיתקיים על ידי אחרים · תניא אידך רבי אליעזר אומר כל מי שאין עוסק בפריה ורביה כאילו שופך דמים שנאמר שופך דם האדם וסמיך ליה ואתם פרו ורבו · רבי אלעזר בן עזריה אומר כאילו ממעט הדמות

*) בד"ו וד"פ הגי' יש נאה דורש ונאה מקיים נאה מקיים' ונאה דורש ואתה וכו'

של אחרים : רוכל · המוכר בשמים לנשים להתקשט בהם ומצוי בו ניאוף ובא בעלה ופוצעו : כניצוץ · אש המבעיר גחלת כן יצרו מבעירו : ככלוב · קן עופות : מחר מת · ואיננו בעולם ולא יראה אותה דאגה שהוא מיצר וירא ודואג עליה ונמצא שנצטער אתמול על עולם שאין שלו : גוף · פרגוד שחוצץ בין מחנה שכינה למלאכים ושם רוחות ונשמות נתונות שנבראו מששת ימי בראשית העתידות להנתן בגופים העתידים להבראות : שנאמר כי רוח מלפני יעטוף · הגאולה ונשמות שאני עשיתי יעטוף · לשון עכבה כדכתיב (בראשית ל) והיה העטופים ללבן וריפא דקרא משתעי בגאולה כי לא לעולם אריב : ואתם פרו ורבו · בתריה דתרוייהו כתיב הלכך כמי שעשה שתיהן

תוספות

שיתקיים ע"י אחרים · אע"ג דמשמע בפרק אע"פ (כתובות סג.) שנשא בתו של רבי עקיבא דקאמר התם ברתיה דר"ע עבדה ליה לבן עזאי הכי הא אמרינן בפ"ק דסוטה (דף ד.) דנשא

וכו' כי העינים הם סרסורי עבירה · ואמר למסוך עמו יין וכו' · גם הוא מביא לידי עבירה כמ"ש זנות יין ותירוש וגו' ואמר כי בתואר וכו' רבים הושחתו · כמו דור המבול שנאמר ויראו בני אלהים את בנות האדם כי טובות תו' ונאמר בהם כי השחית כל בשר את דרכו : ועצומים כל הרוגיה · כמ"ש בשמשון שהיה איש עצום וגבור ונהרג על ידה · ואמר כניצוץ מבעיר וכו' · בתחלה כנילוץ בעלמא ולבסוף גחלת כענין שאמרו [א] בתחלה הוא דומה לבוכיא ולבסוף כעבות העגלה · ואמר ככלוב מלא עוף וכו' · דרך הכלוב להיות בו עופות רבים קטנים ובזה הוא מלא בעוף אחד גדול : כן בתיהם מלאים מרמה · כי רבות מחשבות בלב איש אבל זה אין לו מחשבה ומרמה רק אחת כי כל מזימותיו לדבר ערוה ואיך ימלא תאותו · ואמר אל תצר צרת כו' מחר בא ואיננו וכו' אמר אל תצר וכו' ולא תדע וכו' בלשון נוכח ושוב אמר מחר בא ואיננו וכו' עולם שאינו שלו הוא לשון נסתר מטעם דאין לו לתלות הקללה בו ועוי"ל כי הדואג בצרת מחר הוא שירא מפני רשע שגיזם עליו להיצר לו למחר ואמר מחר בא ואיננו אותו הרשע ואז יהיה בעולם שאינו שלו דהיינו לעוה"ב שאין לרשע חלק בו : מנע רבים כו' ולא הכל כו' · כפל הענין בשינוי לשון ונראה לפרש כי מצוה היא להכניס אחרים לביתו כגון בהכנסת אורחים ובסעודת מצוה אבל הזהיר אותך בהכנסת אורחים שבאו לביתך מעצמם מנע אותם מתוך וכו' דהיינו מתוכיי הבית ומחדרים הפנימיים כי מי יכיר אותן ופן יגנבו משם וילכו להם ועוד הזהירך בסעודת מצוה לא הכל תביא ביתך דהיינו שלא להזמין את שאינו הגון כמ"ש באנשי ירושלים [ג] שלא ישבו בסעודה וכו' וק"ל : וכאילו ממעט הדמות וכו' · מבואר כי מי שאינו עוסק בפ"ו מחסר הנפשות מן העולם וכאילו שפך דמן ועניין מיעוט הדמות נראה לפרשו כמ"ש הרא"ם כי אדם הראשון נברא בצלם ובחותם של הקב"ה כי הוא נברא ונעשה בכפו של הקב"ה שנאמר ותשת עלי כפכה אבל צלמי של שאר בני אדם שלא נדפסו בכפו של הקב"ה אלא בחתמו של אדה"ר אין נקראים צלם של הקב"ה אלא דמות צלם של הקב"ה ולכן נקרא צלם אדם הראשון דיוקנו של הקב"ה וצלם של יעקב נקרא דמות דיוקנו ב"ב פ' ח"ה וכתב הר"ן בפרק הגוזל צורת אדם נקראת דיוקנו שהיא שניה לקונו וכו' כדכתיב כי בצלם אלהים וכו' עכ"ל ע"ש ולזה מבואר שאמר שכל מי שאינו עוסק בפ"ו ממעט הדמות ר"ל שממעט דמות צלם של הקב"ה בעולם דהיינו צורת צלמו של כל אדם שהם אינם אלא דמות צלם של אדם הראשון ורש"י בחומש פי' נעשה אדם וגו' כדמותינו להבין ולהשכיל עכ"ל ולפי זה יש לפרש ממעט הדמות כי הוא ממעט האדם שהוא מין מדברי ושכלי מהעולם שהוא מהדמה

[א] מהרש"א ד"ה כניצוץ' כענין שאמרו (סוכה נב ע"א סנהדרין נט ע"ב): [ג]שם ד"ה מנע רבים . כמ"ש (סנהדרין כג ע"א):

יד יוסף

א סנהדרין לח ע"א ע"ז ה ע"א נדה יג ע"א ב"ר פ' כד סימן ד : ב ב"ר פל"ד ילקוט סדר נח:

חדושי גאונים

עליו בין משני הדורות בין משני הפסח והתוספת ממלא אותן שיהיו עכ"פ באותו יום שנולדו (ובאותו חדש) כלומר באותו יום חדש עי' מהרש"א בקדושין ל"ח (מצויין כ"ב) וכמ"ש בז' באדר נולד משה בז' באדר מת משה וכמו שהש"י מלא את יומו של משה אשר חי ק"כ שנים כן אם היה חי יותר מזה (אם משני הדורות או שני תוספה) היו ג"כ הקב"ה ממלא שנותיו הללו מיום ליום ומחדש לחדש · וא"כ מאמר הקב"ה ממלא שנותיכן וכו' לא על השנים נאמר לומר שהשנים מתמלאים ולא מתחסרים עד שיקשה קושית הרא"ם ממאמר הא האמנתם לא היה זמנכם מגיע להפטר אבל ר"ל אותן השנים שיהיו הצדיקים מתמלאים

גאון יעקב

הענינים ולזה ראה חכמתו ית' שלא יהיה זיווג האדם ואשתו יחם מיניי לבד כשאר ב"ח אבל שיהיה להם ייחס אישי זה עם זה וחוזק אהבתם ותכרתם להעזר זה מזה והוא מה שאמר הוא ית' לא טוב היות אדם לבדו · ר"ל שיהיה כל אחד ואחד מהזכר ונקבה בפני עצמו כשאר הב"ח שאינם צריכים לתברה זה עם זה אבל למין האנושי

עיון יעקב

גלה סודך לא' מאלף · רמז לדבר מ"ד בקהלת ז' אדם אחד מאלף מצאתי במדרש זה אברהם ועי' במדרש על פסוק המכסה אני מאברהם הה"ד סוד ה' ליראיו ואת ישרים סודו ולמוד מבוראך ע"ש ועוד דרשינן שם במדרש קהלת אדם א' מאלף מצאתי אלף יוצאין למקרא וא' מהם לתלמוד · ובברכות דף מ"ז איזה עם הארץ אחרים אומרים אפילו קרא ושנה ולא שמש ת"ח (ופירש"י הוא הגמ') הרי זה עם הארץ ובפ' א"ע בפסחים אמרינן ו' דברים נאמרו בע"ה ואין מגלין לו סוד וזהו גלה סודך לא' מאלף: **תניא** ר"א אומר כל מי שאינו עוסק בפ"ו כאילו שופך דמים וכו' · נראה דהכא מיירי שהוא רק בשב ואל תעשה ואינו משחית זרעו לבטלה הא א"ר אלעזר בפרק כל היד דהוא כאילו מביא מבול לעולם ואיכא אמוראי דאמרי התם דהוי כאילו שופך דמים ומייתי ליה מקרא אחרינא ע"ש אלא ודאי דתרי מילי נינהו דהתם עוסק בפ"ו ומשחית ג"כ זרעו לבטלה הוי כדור המבול וכאן באינו עוסק בפ"ו כלל אף שאינו משחית זרעו · והא דנקט בדברי ר' אלעזר וכתיב בתריה וכו' ובדברי ר' עקיבא קאמר וסמיך ליה נראה משום דר' אלעזר לא מכח סמוכין קדריש דהא ואתם פרו ורבו אינו סמוך לשופך דם אדם דהא כי בצלם אלהים וגו' מפסיק בינייהו אלא מדכתיב בתריה ואתם פרו ורבו ו' יתירה דואתם להוסיף על הראשונים קאתי ור"ע דריש מכח סמוכין ממש ובן עזאי דריש תרווייהו לה"ק נאה דורש אך צ"ע דבאמת מצינו להיפך דר' אלעזר דריש סמוכין וכדאיתא בפ"ק דיבמות דף ד'

ענף יוסף

כט אין בן דוד בא עד שיכלו כל הנשמות שבגוף שנאמר כי רוח מלפני יעטוף ונשמות אני עשיתי · ועיין מ"ש בעץ יוסף עוד י"ל שסני תיבות רוח מלפני גימטריא משיח בן דוד ואמר משיח בן דוד מתעכב על ידי ונשמות אני עשיתי. (ספר פרפראות לחכמה):

עץ יוסף

הם פרסיים וע"ש בתוס' (מהרי"ט בשבת) · ואולי ט"ס הוא ברש"י בילה ולריך להיות שהיו מבני פרסיים · דהא קשה למה תלה אותם שהיו בימי פרסיים וכי שלטו הפרסיים בכל העולם שלא היה לתלות אותם אלא בפרסיים · ועוד וכי אז נולדו ומקודם לא היו לעם וגם עכשיו נאבד זכרם · אלא ודאי שהיו וגם עתה הם · והם מבני פרסיים · ועודנו שלטי בבבל (ערכי הכינויים אות חי"ת) :
כט שבגוף · עי' (רש"י) ומהמדרש משמע שבגוף אדה"ר היו תלויים כל הנשמות כמו שדרשו על פסוק איפה היית וגו' : עד שיכלו כל הנשמות שבגוף · הטעם כדי שלא יהיה פתחון פה לקצת נשמות לומר שאלו בא לעוה"ז היו מגדלות בירא"ת ה' (יפ"ת) : שנאמר כי רוח מלפני יעטוף וכו' · שקשה בפסוק שאמר בלשון יחיד שאלו דבר על רוחות בני אדם ה"ל ליה למימר בלשון רבים כי רוחות מלפני יעטופו כדקאמר ונשמות אני עשיתי · לזה פי' שקאי על משיח שנקרא רוח כדכתיב (איכה ד) רוח אפינו משיח ה' · וה"פ דקרא המשיח מלפני יעטוף פי' יאחר (כמו בראשית ל) העטופים ללבן על ידי נשמות אשר עשיתי · ועיין עבודה זרה דף ה' ע"א בתוס' ד"ה כי רוח : כאלו שופך דמים · שמחסר הנפשות מן העולם וכאלו שופך דמן :

רש"י

הוא: מקץ עשר שנים · בא אל הגר והא דלא נסיב לה בהנך שני קמאי עד שלא בא לארץ כנען שהיה שנים מרובות בפדן ארם ללמדך שאין ישיבת ח"ל עולה לו דלמא משום עון ח"ל הם עקורים: לפיכך · הואיל וקחזינא שאין ישיבת ח"ל מן המנין דתלינן בכל דבר המוכען מן ההריון חלה הוא או חלתה היא וכו': ולילף מיצחק · ששהה כ' שנה ולא נשא אחרת: עקור הוה · וידע שמחמת עצמו

תוספות

וג"שה: אע"פ שאין ראיה לדבר · ראיה גמורה איכה דמשם אין ללמוד שיהא זקוק לגרש אשתו אפי' אם אי אפשר בלא גרושין ואדרבה ראוי ללמוד מכאן דאפילו את"ל בעלמא הנושא אשה על אשתו יוציא ויתן כתובה היכא דשהה עמה י' שנים שרי להכניס לרתה כמו שעינו באברהם אולי ירחמו מן השמים ויזכה עדיין להבנות ממנה כמו שלבסוף זכה אברהם משרה: ולילף מיצחק · וא"ת יצחק נמי לא שהה יותר מי' לפי מה שפירש' שלא היתה רבקה אלא בת שלשה כשנשאה ועד שהיתה בת י"ג לא היתה ראויה להוליד וי"ל דמדרשים חלוקין כדפרישנא לעיל ועוד דמוכח בפ' בן סורר ומורה (סנהדרין סט:) שדורות הראשונים היו ראוים להוליד הרבה

מהרש"א

בו למלאכים העליונים וק"ל: פחות משני אלפים וכו' · הוא מבואר בב"ר ויעל אלהים מעל אברהם הצדיקים הם מרכבה של מקום שהשכינה שורה עליהם כמו שהשכינה שורה על השמים אשר ע"ז נאמר רוכב שמים בעזרך וגו' ואמר שאינה שורה בפחות מכ"ב אלף וכו' דוגמת מחנה שכינה של מעלה שהם כ"ב אלף מלאכים כמ"ש רכב אלהים רבותים אלפי וגו' וכן בדוגמא זו היה באותו דור מחנה לויה כ"ב אלף כולם צדיקים שהשכינה שורה עליהם ולא היו בכלל חטא דור המדבר והם היו ממש המרכבה שהם נשאו כלי הקודש שהשכינה שורה עליהם ואמר נמי לקמן בזמן שזרעך וכו' היינו בזמן שזרעך אחריך כמותך צדיק השכינה שורה עליו ובזמן שאין וכו' שאין לך זרע אחריך כמותך אלא שהוא רשע אין השכינה שורה עליו ועל מי וכו' ודו"ק: ללמדך שאין ישיבת חוץ לארץ עולה וכו' · עיין פרש"י ור"ל כי בח"ל לא היה ראוי לבנים אלא זכותא דא"י שא"ל הקב"ה ואעשך לגוי גדול וגו' אהניא ליה כדאמרינן בפ"ק דר"ה למ"ד דאין שינוי מקום גורם אלא זכותא דא"י גורם והוא כוונת רש"י נ"כ בחומש ע"ש והסוגיא דהכא כמ"ד בפ"ק דר"ה דזכותא דא"י גורם דלמ"ד דשינוי מקום גורם מאי פריך מיצחק דאימא אברהם נשתנה עקרותו ומזלו בשינוי מקום משא"כ יצחק שלא שינה מקומו אבל למ"ד דזכותא דא"י גורם פריך שפיר דע"כ לא אהני זכות דא"י לבטל העקרות דאל"כ יצחק נמי היה לו זכותא דא"י ועקר היה והרא"ם הבין מדברי רש"י ז"ל בחומש כי הבטחת ואעשך לגוי גדול וגו' הוא ענין ביטול עקרותו והאריך בדבר לייסב הא

הדמות בן עזאי אומר וכו' א"ל לבן עזאי יש נאה דורש וכו': ת"ר (במדבר יא) ובנוחה יאמר שובה ה' רבבות אלפי ישראל [דף סד ע"א] מלמד שאין השכינה שורה על פחות משני אלפים ושני רבבות מישראל הרי שהיו ישראל שני אלפים ושני רבבות חסר אחד וזה לא עסק בפריה ורביה לא נמצא זה גורם לשכינה שתסתלק מישראל · אבא חנן אמר משום ר' אליעזר חייב מיתה שנאמר (שם ג) ובנים לא היו להם הא אם היו להם בנים לא מתו אחרים אומרים גורם לשכינה שתסתלק מישראל שנא' (בראשית יז) להיות לך לאלהים ולזרעך אחריך בזמן שזרעך אחריך שכינה שורה [א] אין זרעך אחריך על מי שורה על העצים ועל האבנים: ל שם [א]ת"ר נשא אשה ושהה עמה י' שנים ולא ילדה יוציא ויתן כתובה שמא לא זכה להבנות ממנה אף על פי שאין ראיה לדבר זכר לדבר (בראשית יז) [ב]מקץ עשר שנים לשבת אברם בארץ כנען ללמדך שאין ישיבת חו"ל עולה לו מן המנין לפיכך חלה הוא או שחלתה היא או שניהם חבושים בבית האסורים אין עולים לו מן המנין אמר ליה רבא לרב נחמן ולילף מיצחק דכתיב (שם כה) ויהי יצחק בן ארבעים שנה בקחתו את רבקה וגו' וכתיב ויצחק בן ששים שנה בלדת אותם אמר ליה יצחק עקור הוה א"ה

דפריך א"ה אברהם נמי עקור היה וכו' עיין שם ואין מקום לקושייתו לפי דברינו לפי הסוגיא דפרק קמא דר"ה השנה · ומ"ש ולילף מיצחק וכו' · כתבו התוספות ואם תאמר יצחק נמי לא שהה יותר לפי מה שפירש שלא היתה רבקה רק בת שלש וכו' וי"ל דמדרשות חלוקות וכו' ע"ש והרא"ם כתב על קושית התוס' דהמ"ל הכי דיצחק נמי לא שהה רק י' שנים אלא דעדיפא קמשני דאפי' היתה ראויה להריון וכו' עכ"ל ועוד כתב בפרשת תולדות גבי ויצחק בן ששים שנה וגו' שכתב רש"י י' שנים עד שנעשית בת י"ג וכו' וי' שנים לפה להמתין כמו שעשה אביו לשרה כיון שלא נתעברה ידע שהיא עקרה והתפלל עליה ושפחה לא רצה וכו' עכ"ל ופי' הרא"ם דבריו י' שנים לפה וכו' כלומר וליכא למילף מיצחק לשהיית כ' שנה והא דשני בגמרא שאני יצחק וכו' עדיפא קא משני וכו' ושפחה לא רצה לישא וכו' פירוש וכ"ת בשלמא וכו' עכ"ל ע"ש באורך ואין זה מחוור דאין זה דרכו של רש"י להקשות קושית התלמוד ולתרץ בע"א ויותר דחוק במקום דהתלמודא עדיפא קמשני כמ"ש הרא"ם גופיה ואולי דברי התוס' היה נראה לי לומר דסוגיא דהכא אזלא אפילו לברייתא דסדר עולם ופריך שפיר ולילף מיצחק שאע"פ ששהה י' שנים כמו אברהם לא נשא אשה אחרת אלא שהוצרך להתפלל ומשני דעקור היה וליכא למילף מיניה והדברים ברורים לפרש"י בחומש דהא ודאי לא תקשי ליה דנילף מיצחק דהא מסקינן הכא דעקור היה ומאברהם נמי לא הוה ילפינן אי לאו מיתורא דקרא כדמסיק אלא דקשיא ליה יצחק גופיה דעקור היה כמו אברהם אפילו בלא יתורא דקרא ה"ל למילף מאברהם ואחר ששהה עשר שנים היה לו לישא אחרת ולא להתפלל נכח אשתו ומתרץ דשפחה לא רצה וכו' ולקושיית התלמוד נמי ה"מ התלמוד לשנויי הכי דאין לנו ללמוד מיצחק משום דלא אפשר לו לישא אחרה אלא דהאמת משני כדמסיק דאין ללמוד מיצחק ולא מאברהם משום דעקורים היו אי לאו מיתורא דקרא כדמסיק אבל יצחק דהיה נ"כ עקור כמו אביו ה"ל

הרי"ף

יצחק אבינו עקר היה שנאמר ויעתר יצחק וכו' · הביאור דיליף מדכתיב לנוכח אשתו כי עקרה היא שכשם שרבקה היתה מתפללת על עצמה מפני שעקרה היא כך היה מתפלל יצחק על שהיה הוא עקר וזהו ויעתר יצחק ומה היה מתפלל מקביל לתפלה שהיתה מתפללת אשתו כי עקרה היא כן לנוכח תפלה זו היתה תפלת יצחק על עצמו כי עקר הוא ולכך הקשה אי הכי ויעתר לו ויעתר להם מיבעי ליה לפי דס"ד שרבקה לא היתה מתפללת על עצמה אלא יצחק היה שהתפלל על אשתו שהיתה עקרה שיפקדנה ה' ויעתר לו ה לשמוע בקול תפלתו אבל עכשיו שדרשנו ששניהם היו מתפללין זה לנוכח זה כל אחד על עצמו א"כ ויעתר להם מיבעי ליה ומשני אינו דומה וכו' משמע שאע"פ ששניהם מתפללין לא קבל ה' אלא תפלתו של יצחק שהיה צדיק בן צדיק ויש להקשות כיון שיצחק לא התפלל אלא על עצמו שהיה עקר והקב"ה קבל תפלתו א"כ כילד נפקדה רבקה שהרי יצחק לא התפלל על עקרותה והיא שהתפללה לא נתקבלה תפלתה ויש לתרץ שרש"י ז"ל דקדק בלשונו שאמר אינו דומה תפלתו שהוא צדיק בן צדיק וכו' לפיכך תלה בו הכתוב ר"ל שלעולם נתקבלו שניהם יצחק על עקרותו ורבקה על עקרותה ומ"ש ויעתר לו ולא להם לומר שתפלת הצדיק בן צדיק חשובה ותלה בו הכתוב לומר ויעתר לו אע"פ שגם נעתר לה ובמאמר כיון באומרו ויעתר לו שקבלת תפלתה של רבקה היתה גם כן בשבילו של יצחק שהתפלל ובכלל קבלת תפלתו שהיה בן צדיק נתקבלה גם תפלתה של רבקה:

המתורגמן. [א] רוהעט.

עיון יעקב

ור"ע מצינו שדרש ו' וכדאמר בפ' ד' מיתות ישמעאל אחי בת ובת אני דורש וג"ע: אין השכינה שורה על פחות משני אלפים ושני רבבות · אפשר לומר הטעם משום דאדם אחד מאלף מצאתי נמצא דתוך כ"ב אלף נמצא כ"ב בני אדם הישרים שהם נגד כ"ב אותיות התורה ולהכי אלהים נצב בעדת אל דסנהדרין קטנה היו כ"ב ואחד שהוצרך להוסיף שלא יהיו ב"ד שקול כדאיתא בפ"ק דסנהדרין והסימן כך יברך ישראל כי כל אחד מישראל יש לו אחיזה באות של התורה וכמ"ש המפרשים: אבא חנן אומר משום רבי אלעזר חייב מיתה · אע"ג דר"א קאמר לעיל כאילו שופך דמים מ"מ אין ללמוד ממנו דחייב מיתה ממש דהרי אפילו על עוברין הישראל אינו מצווה דוקא שהוא בן יום א' ואינו נפל וכדאיתא ברמב"ם פ"ב מהל' רוצח ושמירת נפש אלא כאילו שופך דמים קאמר אך מכאן הביא ראיה דחייב מיתה: שנאמר ובנים לא היו להם · אף על גב דבקרא כתיב הטעם מפורש שם בהקריבם אש זרה אפשר לומר דמ"מ אם היה להם בנים אזי היו הזכות ניצולים כי הבנים נתפסו בעון אבותם משא"כ עכשיו שלא היו להם בנים ופשטיה דקרא נראה דשם ה"ק ובנים לא היו להם ויכהן אלעזר ואיתמר על פני אהרן אביהם דאם היו לו בנים מורישין את כהנן לבניהם ולא לאחיהם · ואפשר דר"א נמי ה"ק דאילו היו לו בנים לא מתו דכל המניח בן כמותו לא נאמר בו מיתה רק שכיבה וכדאיתא בב"ב דף קט"ז ע"א אלא דליכא דחייב מיתה דקתני לא משמע הכי: אחרים אומרים גורם לשכינה שתסתלק מישראל ·

יד יוסף

א ירושלמי יבמות פ"ו תוספתא שם פ"ח ב"ר פרשה מה סי' ד שה"ש פ"א סי' לא:
ב מקץ עשר שנים לשבת אברם בארץ כנען · מיתורא דקרא קא יליף דאי לאו לדיוקא למאי הלכתא אשמעינן קרא עשר שנים · (רש"י): ללמדך וכו' · פי' כיון דהאי קרא דילפינן מיתורא כדפרישית נקט ליה בארץ כנען ש"מ התם דוקא הוא · אבל ישיבת ח"ל אין עולה דדילמא משום עון ח"ל אינו מוליד · (יפ"ת):

חדושי גאונים

בימים והטעם אם לפי שהיום שנולד בו זה היום עשה ה' נגיל ונשמחה בו כמ"ש סוף סנהדרין צדיק בא לעולם טובה בא לעולם וביום שצדיק נפטר מן העולם רעה בא לעולם לזה יומלץ על אותו היום שנולד בו האם את הטוב יקבל ואת הרע לא יקבל אבל שאר הימים והחדשים שלא קרה בהם שמחה בלידתו גם במיתתו לא יקבלו תוגה (שערא זו כתב הגאון מוהר"י בספרו דף נ"ו ע"ב) אם להיפך ע"ד מאמר ביום טובה היה בטוב (עמוס"ק ב"ר פ' נ"ו ד') כו' כי יום מיתת צדיקים נקרא יום הלולא רבה בהיות אז עת רצון ותיקון למעלה וכו' ע"ש ובניהם אמת וכא למעלה וכא למטה ודו"ק (אייטס):
(שם) א"ל לר"ע הה"א והוספתי על ימיך ט"ו שנה א"ל מהלו הוסיפו לו תדע שהרי התנבא הנה בן נולד לב"ד יאשיהו שמו ועדיין לא נולד מנשה ורבנן מ"כ

גאון יעקב

אעשה לו עזר כנגדו ר"ל כנגד צרכו בכל מיני שיתוף והוא פעל האלהי ליקח עצם מעצמיו להורות על חברותו זה עם זה בהתברם עצומה וזהו אמרם ז"ל מלמד שבא אדם על כל בהמה וחיה כו' ר"ל קודם שנבראת

א"ה אברהם נמי עקור הוה ההוא מיבעי ליה לכדרבי חייא בר אבא דאמר רבי חייא בר אבא א"ר יוחנן [א]למה נמנו שנותיו של ישמעאל כדי ליחס בהן שנותיו של יעקב:

ל שם א"ר יצחק יצחק אבינו עקור היה שנאמר (בראשית כה) ויעתר יצחק לה' לנכח אשתו [ב]על אשתו לא נאמר אלא לנכח מלמד ששניהם עקורים היו אי הכי ויעתר לו ויעתר להם מבעי ליה [ג]לפי שאינו דומה תפלת צדיק בן צדיק לתפלת צדיק בן רשע · ואמר רבי יצחק [ד]מפני מה היו אבותינו עקורים מפני שהקב"ה מתאוה לתפלתן של צדיקים · ואמר ר' יצחק למה [ה]נמשלה תפלתן של צדיקים כעתר[א] [ו]מה עתר זה מהפך התבואה בגורן ממקום למקום כך תפלתן של צדיקים מהפכת מדותיו של הקב"ה ממדת רגזנות למדת רחמנות · א"ר אמי אברהם ושרה טומטומין היו שנאמר (ישעיה נא) הביטו אל צור [דף סד ע"ב] חצבתם ואל מקבת בור נקרתם וכתיב (שם) הביטו אל אברהם אביכם ואל שרה תחוללכם · א"ר נחמן אמר רבה בר אבוה שרה אמנו אילונית היתה שנאמר (בראשית יא) ותהי שרי עקרה אין לה ולד אפילו בית ולד אין לה:

רש"י

הוא ולקמן נפקא לן דעקור הוה: אברהם נמי עקור הוה · כדאמרינן לקמן והיכי ילפת מיניה: ההוא מיבעי ליה וכו' · כלומר יצחק עקור הוה משום הכי לא נסיב אחריתי וקרא דיצחק בן ששים שנה לא יתירא הוא דתימא להכי כתביה רחמנא למיגמר מיניה ששהה עשרים שנה דההוא מיבעי ליה וכו' אבל מקץ י' שנים דאברהם אע"ג דעקור הוה ילפינן מיניה דאי לאו לדרשא למאי הלכתא קא שמעינן קרא מקץ י' שנים: ליחס בהן · לידע שנותיו של יעקב בן כמה שנים היה כשהלך לבית עבר וכשעמד על הבאר ובשלהי גמ' דמגילה מפרש לה והאי קרא דיצחק בן ס' שנה מייתי לה התם דילפינן מיניה גדול ת"ת מכיבוד אב ואם שכל אותם שנים שהיה יעקב בבית עבר לא נענש עליהם: ויעתר להם מיבעי ליה · בשלמא אי אמרת תפלת יצחק על אשתו היתה היינו דכתיב ויעתר לו כמו שהיה מתפלל עליה ותהר רבקה אשתו אלא אי אמרת על עצמו היה מתפלל ולנכח אשתו משמע ששניהם היו צועקים זה מול זה ויעתר להם מיבעי ליה: לפי שאין דומה · תפלתו שהוא היה צדיק בן צדיק לתפלתה שהיתה צדקת בת רשע לפיכך תלה בו הכתוב: עתר · פאל"א בלע"ז: חצבתם · נעשה לו זכרות: נקרתם · נעשה לה נקבות כמו אני קרתי ושתיתי מים (ישעיה לז): אין לה ולד · קרא יתירא הוא דהא כתיב

תוספות

הרבה קודם הזמן הזה: אי הכי אברהם נמי עקור הוה · כדקאמר לקמן אברהם ושרה טומטומין היו ואע"פ שמסתמא כבר נקרע כשנשא שרה הכא אליבא דר"י פריך דאמר בהערל (לקמן פא.) טומטום שנקרע אין מוליד ועוד דאפי' לרבנן נמי דפליגי עליה לא שכיח שיוליד:

ולא

מהרש"א

ללמוד ממנו אי לאו משום דספחה לא רצה וכו' ודו"ק: [למה נמנו שנותיו של ישמעאל וכו' · יבואר פ"ק דמגילה]: אלא לנוכח וכו' · ופרש"י בחומש זה עומד בזוית זה וכו' ע"ש ועיין על כוונת פירושו בהרא"ם באורך אמנם יש לדקדק כאן לפי מאי דס"ד מעיקרא דיצחק לא היה עקר ולנכח אשתו פירוש על אשתו אמאי לא היתה רבקה מתפללת על עצמה ואין לומר דאה"נ שגם היא היתה מתפללת על עצמה א"כ תקשי ליה למאי דס"ד מעיקרא נמי לו להם מיבעי ליה · והנראה כי הוא מבואר שתפלת חבירו של אדם יותר מקובלת להיות האדם נענה בה מבתפלת עצמו כמ"ש אין חבוש מתיר את עצמו מבית האסורין ומזה הטעם אמרה רחל ליעקב הבה לי בנים וכן שרה אמרה לאברהם חמסי עליך על שלא היה מתפלל עליה להיות תפלת אחר יותר מקובל מתפלת עצמה ולזה כדס"ד מעיקרא שרבקה עקרה היתה אבל יצחק לא היה עקר הוה ניחא שהוא היה מתפלל עליה מטעם שאמרנו ואמר שהוא היה מתפלל לנכח אשתו דהיינו על אשתו ובשבילה וע"כ קאמר ויעתר לו כמו שהוא היה מתפלל עליה אבל השתא דקאמר רבי יצחק דלנכח אשתו פירושו היינו בשוה לה כמו שהיא היתה עקרה גם הוא היה עקר ולנכח היינו כמו בשוה לה דהיינו ששניהם היו מתפללים כפרש"י בשמעתין ולא כמו שהבין הרא"ם דלנכח היינו לנכח המקומי ומה שפירש רש"י בחומש זה עומד בזוית וכו' לא כוון על נוכח המקומי אלא שבא לומר ששניהם היו מתפללים כדרך שמלינו במתפללים לעמוד בזוית כמ"ש בר' עקיבא כשהיה עומד ומתפלל בזוית זה מלאוהו בזוית אחר והטעם שלא יטרידהו למתפלל דבר מהלדדים ולהכי פריך שפיר דאם שניהם היו עקורין וכ"א היה מתפלל על חבירו שכן מקובלת יותר להם מיבעי ליה וק"ל: תפלת צדיק בן וכו' · אע"ג דבפ"ק דברכות בעי למימר דיש צדיק וטוב לו כגון צדיק בן צדיק ויש צדיק ורע לו צדיק בן רשע ואדחייא לה התם מדכתיב לא יומתו אבות וגו' מ"מ לענין שתהא התפלה מקובלת יותר לבטל גזירת העקרות קיימא הך סברא כדאמר הכא אינו דומה וכו' ודו"ק: כעתר וכו' · ונראה הדמיון כי כמו שהעתר מהפך התבואה להבדיל המדה הרעה שהוא המוץ שבה ממדה טובה שבה כך תפלתן של צדיקים מהפכת להבדיל מדת הדין ממדת הרחמים ומזכר זה גבי יצחק טפי מבשאר אבות לפי שהיתה מדתו מדת הדין כמ"ש פחד יצחק וישבע יעקב בפחד אביו יצחק כידוע לחכמים ואעפ"כ בתפלתו הפך מדת הדין למדת הרחמים לשנות בהם טבע העקרות וכ"ה בב"ר ר"ל שהפך את הגזירה ולפום כן קריין ליה עתרא דאפיך אדרא וק"ל: שנאמר הביטו אל צור וגו' וכתיב הביטו אל אברהם וגו' · שהפסוק השני הוא פירושו של ראשון כפי' רש"י בספר ישעיה ע"ש ומסיים בהאי קרא כי אחד וגו' ר"ל דלפי תולדתו וטבעו היה לו עם אשתו להיות יחידים אבל קראתיו בשינוי שם אברהם ושרה ואברכהו לשנות מזלו וארבהו בפ"ו וק"ל: אילונית היתה וכו' · לשון אילונית אמרינן בכתובות דוכרניתא דלא ילדה כמו האיל שאין לו בית ולד ומיתורא דאין לה ולד דריש ליה כמו שפרש"י ואפשר שלזה כיון הפסוק באמרו ותצחק שרה בקרבה לפי שראתה בקרבה סימן אילונית כדאמרינן בפ' הערל [א] סימני אילונית שאין לה דדים וכו' ושאין לה שיפולי מעים ואשמעינן הפלא שנעשה בה

[א] מהרש"א ד"ה אילונית · בפ' הערל (פ' ע"ב):

יד יוסף

א מגילה יז ע"א:
ב על אשתו לא נאמר · דאילו נאמר כן היה משמע שלא התפלל על עצמו שהוא לא היה עקר אלא שהתפלל עליה שהיא היתה עקרה אבל נאמר לנוכח אשתו משמע ששניהם צועקים זה מול זה כל אחד על עצמו דסתם תפלה כל אחד על עצמו כל דלא מפרש בהדיא על אחר וא"ת מאי נפקא מנה שהיו צועקים זה מול זה או שיהיה זה שלא מפני זה · יש לומר לפי שבראות כל אחד את חבירו מתפלל ע"ע יתעמץ כחו יותר בתפלה · (יפ"ת בב"ר פ' סג):
ג לפי שאינו דומה תפלת צדיק בן צדיק · שהיה צדיק בן צדיק · והיא היתה צדקת בת רשע לפיכך תלה בו הכתוב ואין זה סותר למאי דדרשינן בסמוך שהתורה הכתיב שבת רבקה במה שהיה אביה ואחיה רשעים ולא למדה ממעשיהם · דמ"מ לענין קבלת התפלה צדיק בן צדיק עדיף שגם זכות אבותיו מסייעתו להיות תפלתו מקובלת ורצויה לפניו ית' וכדמשמע בבמדבר רבה פי"א ע"ש · (נזה"ק):
ד חולין ס ע"ב ע' ב"ר פ' מה סי' ה:
ה סוכה יד ע"ב ב"ר פ' ס"ג סי' ה:
ו מה עתר זה שמהפך התבואה כו' · לכאורה בענין זה

חדושי גאונים

נולד מחזקיה לבית דוד כתיב אי מחזקיה נולד אי מא׳נם אחריתא ע"כ. לכאורה נראה מזה דרבנן אית להו ג"כ סברת ר"ע שאין הנביא מתנבא דברים העתידין להיות לפי

עיון יעקב

לכאורה היינו ת"ק ורק משמעות דורשין איכא בינייהו איברא באמת חילוק ידעתו דת"ק קאמר שגורם לשכינה שתסתלק מישראל היינו מנביאים ומשכן והכא קאמר כפשוטו השראת שכינה וכה"ג מחלקים תוספות ס"פ מרובה ע"ש: אי הכי ויעתר לו ויעתר להם מבעי ליה. קאמר א"ה משום דבל"ז הייתי אומר דודאי שניהם עקרים היו אע"ג דכתיב כי עקרה היא מ"מ גם יצחק מוכח שהיה עקר מדאיתר ליכשא עד שהיה בן ארבעים שנה ומ"מ התפלל על רבקה אשתו כדכתיב לנוכח אשתו כי עקרה היא דהוי כמתפלל על חבירו והוא צריך לאותו דבר הוא נענה תחלה לכך ויעתר לו . משא"כ עכשיו שקאמר ר' יצחק לנוכח אין הפי' שהתפלל על רבקה רק שהתפלל בשוה עם אשתו קשה ויעתר להם מבעי' ליה ועפ"ז יש ליישב הפסוקים ריש פ' תולדות: אינו דומה תפלת צדיק בן צדיק לתפלת צדיק בן רשע . אין זה סותר למ"ש הטוא"ח בסימן נ"ג בשם הרא"ש טוב לקרב מזרע רחוקים להיות ש"ץ כי כבר כתב מהרש"ל בתשובה סי' כ' לחלק בין מתפלל בעד אחרים ובזה אז יש לקרב רחוקים צדיק בן רשע משא"כ במתפלל בעד עצמו וכן נ"ל וראיה מחזקיה שהתפלל על עצמו אין לתלות בזכות עצמו רק בזכות אבותיו כדאיתא בריש ברכות ועוד יש לחלק דדוקא בתפלה כסדרן שמתפללין בכל יום יש לקרב רחוקים משא"כ בתפלה כזו לשנות טבע הבריאה לפקוד העקרים אז צריך שיהא זכות אבותן מסייעתן: מפני שהקב"ה מתאוה לתפלתן של צדיקים . הטעם כדאמר בסמוך שהצדיקים בתפלתן מהפכין מדותיו של הקב"ה על זה יהי רצון שיכבשו רחמי את כעסי לכך מתאוה לתפלתן של צדיקים שעל ידי תפלתן נעשה רצונו: שרה אמנו אילונית היתה . ואל תתמה לפ"ז על מ"ש תוספות ריש יבמות דף ב' ע"ב דאילונית אינה צריכה גט כי מקחה מקח טעות וא"כ איך אמר הכתוב ועתה השב אשת האיש כי נביא הוא י"ל דמ"מ אחר הנשואין שהכיר בה אברהם בסימנין

המתורגמן . א) שויפעל .

אהבת איתן

דאמר רחב"א אמר ר' יוחנן למה נמנו שנותיו של ישמעאל כדי לייחס בהן שנותיו של יעקב ובספ"ק דמגילה איתא דאמר מר למה נמנו כו' ופי' רש"י למה לנו למנות שנות הרשעים ותמה שם בס' טורי אבן על רש"י שהרשיע את הצדיק דהא אמר

גאון יעקב

זיווגו בא כדעתו וטוב התבוננותו עליהם ועל טבעם ולא נתקררה דעתו שיהיה זיווגו וחבורו כזיווג וחיבור שום אחד מהם לסיבה שקדמה ואחר ברכה הוא ית' כי אדה"ר בא בעצמו להכרה זו מיד ויפל ה' תרדמה עליו (מקובץ מהרב בעל עקדה) :

בה כי טבע הגמגעות שהיה בה שאין לה בית ולד נעשה לאפשרית להיות לה הריון וק"ל: איש דרכו לכבוש וכו' · בפ"ק דקידושין פרש"י איש דרכו לכבוש את הארץ במלחמה ואין וכו' עכ"ל ע"ש ויהיה כינוי וכבשה שב על הארץ הסמוך לה שאיש דרכו לכבוש ארצות ולא האשה וכ"פ הרא"ש דבריו אבל לא ידעתי מי הכריח רש"י לפרש כן ולמה לא יהיה כינוי של וכבשה שב על הנקבה כדרך שאמר והוא ימשל בך אע"ג דלא נאמר כן עד אחר חטא של חוה מ"מ לענין מצות פ"ו נאמר כן קודם זה ויש ליישב דע"כ אית לן למימר וכבשה היינו ההם יכבשו את הארץ לפי מאי דס"ד וכבשוה תרתי משמע וכל"ל לפי האמת לר"י ב"ב דלא דריש וכבשה כתיב אלא וכבשוה בלשון רבים דבזכרים רבים משתעי קרא שהם יכבשו את הארץ מיהו בב"ר משמע דר"י ב"ב מודה לדרשא דוכבשוה למדרש שלא תהא יצאנית ע"ש וכמ"ש אבל לפי סוגית תלמודנו נראה כמו שביארנו · ומ"ש ולא קאמר פרו ורבו כתבו התוס' אע"ג דלאדם הראשון קאמר פרו ורבו ההוא לברכה בעלמא ולא למצוה עכ"ל וכל"ל למ"ד נמי דעל שניהם נאמר פרו ורבו הא דכתיב גבי יעקב אני אל שדי פרה ורבה ההוא ודאי לברכה בעלמא נאמר כדכתיב גביה גוי וקהל גוים וגו' ולפי שעם יעקב לבד נתייחד הדבור ע"כ נאמר בלשון יחיד: כשם שמצוה לומר וכו' · פרש"י דכתיב הוכח תוכיח להוכיח מי שמקבל ממנו עכ"ל מלשון כפול דרים ליה ובעלמא דרשינן מיניה [א] הוכח תוכיח אפילו ק' פעמים ועוד יש לפרש הוכח תוכיח לעמיתך כדדרשינן בעלמא עמיתך עמיתך במצות שמקבל תוכחה ובהיפך שאינו מקבל תוכחה ומ"ש ר' אבא אמר חובה שנאמר אל תוכח לץ פן גו' נראה דחובה דבר נוסף על המצוה דוגמא דמים ראשונים מצוה ואחרונים חובה משום סכנה דמלח סדומית וה"נ מדכתיב פן ישנאך היינו סכנה למוכיח שיכטור

עקרה: [לא שנו . דשוהה עשר שנים: שלשה עיבורים . כ"ז חדשים לימי הולד וחדש לכל עיבור ועיבור לימי טומאה וטהרה דאשה מתעברת סמוך לוסתה: שלש פקידות . שהקב"ה פוקד העקרות לשמוע תפלתן בראש השנה וגוזר עליהן הריון: להני כללי . דקאמר כל דורות של עכשיו שתי שנים ומחצה שהייתן: ודילמא איהי דלא זכיא . ולא תטול כתובה: כיון דלא מפקדא אפריה ורביה . לא איכפת לה ולא ענש לה קודשא בריך הוא על עונותיה]: איני והא וכו' · אמתניתין פריך דקתני מי שאין לו בנים וכו' ישא אשה אחרת שמא לא זכה להבנות ממנה ויזכה להבנות מן השניה: סוסכינתא · חולי מעוצר השתן ואדם נעקר ממנו: כהוצא ירקא · ירוק ככף תמר: לומר דבר הנשמע · דכתיב הוכח תוכיח שמצוה

לא שם [אמר רב יהודה בריה דרב שמואל בר שילת משמיה דרב לא שנו אלא בדורות הראשונים ששנותיהן מרובות אבל בדורות האחרונים ששנותיהן מועטות שתי שנים ומחצה כנגד ג' עיבורים רבה אמר רב נחמן שלש שנים כנגד שלש פקידות דאמר מר בראש השנה נפקדו שרה רחל וחנה אמר רבה ליתנהו להני כללי מכדי מתניתין מאן תקין רבי והא] בימי דוד אימעוט שני דכתיב (תהלים צ) ימי שנותינו בהם שבעים שנה [והאי שמא לא זכה להבנות[א] הימנה ודילמא איהי דלא זכיאי איהי כיון דלא מפקדא אפריה ורביה לא מיענשה]:

לב שם איני והא אמרו ליה רבנן לרבי אבא בר זבדא נסיב אתתא ואוליד בני ואמר להו אי זכאי הוו לי מקמייתא התם דחויי קא מדחי להו לרבנן דרבי אבא [בר זבדא] איעקר מפרקיה דרב הונא · רב גידל איעקר מפרקיה דרב הונא רבי חלבו איעקר מפרקיה דרב הונא · רב ששת איעקר מפרקיה דרב הונא רב אחא בר יעקב · אחזתיה [ב]סוסכינתא תליוה בארזא דבי רב ונפק מיניה כהוצא ירקא אמר רב אחא בר יעקב שתין סבי הוינא וכולהו איעקור מפרקיה דרב הונא לבר מאנא דקיימי בנפשאי (קהלת ז) החכמה תחיה בעליה:

תוספות

ולא קאמר פרו ורבו · אע"ג דלאדם הראשון קאמר פרו ורבו ההוא לברכה בעלמא ולא למצוה:

דף סה ע"ב **מתני'** האיש מצווה על פריה ורביה אבל לא האשה רבי יוחנן בן ברוקא אומר [ג]על שניהם הוא אומר (בראשית א) ויברך אותם אלהים ויאמר להם [אלהים] פרו ורבו: **גמ'** מה"מ א"ר אילעאי משום רבי אלעזר בן (שמוע) [שמעון] אמר קרא (שם) ומלאו את הארץ וכבשוה איש דרכו לכבש ואין אשה דרכה לכבש אדרבה וכבשוה תרתי משמע אמר רב נחמן בר יצחק וכבשה כתיב רב יוסף אמר מהכא (שם לה) אני אל שדי פרה ורבה ולא קאמר פרו ורבו:

לג שם וא"ר אילעאי משום ר' אלעזר בן (שמוע) [שמעון] כשם שמצוה על אדם לומר דבר הנשמע כך מצוה על אדם

הכותב

זה המאמר בימי דוד אימעוט שני כו' נאמר בגמרא על מה שאמרו משמיה דרב כי מה שהזכירו במשנה נשא אשה ושהה עמה עשר שנים ולא ילדה וכו' היינו דווקא בדורות הראשונים ששנותיהם מרובות אבל בדורות אחרונים ששנותיהן מועטות שלש שנים וכו' ואמר רבא עלה ליתנהו להני כללי מכדי מתניתין מאן תקן רבי והא בימי דוד אמעוט שני וכתבו עלה בתוספות אף על גב דהאי קרא בתפלת משה כתיב מסתמא דוד אמרו שמצינו שחי כך אבל משה מצינו שחי יותר ע"כ · למדנו מזה שפי' תפלה למשה על משה או פירוש אחר אבל הוא עצמו לא אמרה:

שתין סבי הוינא וכו' · רש"י ז"ל לא כתב כלל על מאמר רב אחא החכמה תחיה בעליה שצריך פירוש ואפשר לפרש שכיון לומר שמעלת החכמה

הרי"ף

כשם שמצוה לומר דבר הנשמע וכו' · פרש"י ז"ל דכתיב הוכח תוכיח להוכיח מי שמקבל הימנו וכו' ואע"ג דלא כתיב אלא הוכח תוכיח כמה פעמים דהיינו אע"פ שאינו מקבל ממנו שמא יחזור ויקבל הימנו ומנ"ל הא דוקא להוכיח מי שמקבל הימנו אפשר דדייק דאי הוכיח לכמה פעמים אתא הל"ל הוכח הוכח או תוכיח תוכיח ומדקאמר הוכח תוכיח משמע דדרשינן למי שניכר בו הוכח שהוא התוכחה דהיינו מקבל תוכחה מאת רעהו תוכיח אבל למי שאינו מקבל הוכח לא תוכיחנו וחזר ואמר ולא תשא עליו חטא לרמוז שדבר שאינו נשמע דהיינו תוכחה שלא יקבלנו חבירו מצוה עליו שלא לאומרו ולא תשא עליו חטא כלומר לא תעמיסנו משא של חטא מאחר שמתוך התוכחת לא ישמע לקול מוריו

עין יעקב

אילונית ואפ"ה קיים אותה דודאי אין עושה בעילתו בעילת זנות ובעל לשם קדושין דהכיר בה כ"ע מודו דקדושיו קדושין: **בימי** דוד אימעוט שני דכתיב ימי שנותינו בהם שבעים שנה · הא דדוקא בימיו נתמעטו השנים נ"ל הטעם לפי שדוד התפלל רומה על שמים שיסתלק שכינה מלמטה וכתיב ואתם הדבקים בה' אלהיכם חיים כלכם היום וק"ל · ועוד י"ל דזכותו וכבודו דדוד גרמה לפי שדוד ראוי להיות נפל אלולי שנתן לו אדם משנותיו ע' שנה וכיון שלא היה יכול לחיות יותר וגבי מלך כתיב למען יאריך ימים על ממלכתו ואלמלא לא נתמעטו השנים בימיו היה קול המון שמפני חטאו של דוד נתמעט שניו ולא האריך ימים על ממלכתו ובאמת כל האומר דוד חטא אינו אלא טועה לכך בימיו נתמעטו השנים על שבעים שנה נמצא שהוא ג"כ האריך ימים לפי ענין הדור שלו · ועי"ל לפי מ"ש המפרשים דדוד היה גלגול אדם והעולם היה שוה כמו שדוד אכל פגה כן האדם שלא המתין עד שיקדש על היין וכמו שבשביל חטא אדם נגזר מיתה לו ולדורותיו כך בימי דוד נגזר מיעוט שנים לו ולדורותיו: **אמר** רב אחא בר יעקב שתין סבי הוינא וכולהו איעקר מפרקיה דרב הונא לבר מאנא דקיימי בנפשאי החכמה תחיה את בעליה · אפשר דהאי רב אחאי רב אחא הוא ג"כ האי רב אחא דפ"ג דמכות דאמר שם שמשהה את נקביו קעבר משום בל תשקצו לכך הוא לא היכן בנפשו לעצור את נקביו וזה החכמה תחיה את בעליה רק פעם אחת שיהה מעט ותלי נפשיה בארזא דבי רב: **כשם** שמצוה לומר דבר הנשמע · פי' כשם שמצוה לומר דבר הנשמע להוכיחו כדי למנעו מעבירה כך מצוה על אדם שלא לומר דבר שאינו נשמע כדי למנעו שלא יהיה מזיד כי מוטב שיהיו

אמר הבונה האיש מצווה על פ"ו וכו' · גזרת שכל היא שלא תהא אשה מצווה על פ"ו כי האיש הוא הפועל נותן הצורה והאשה חומר מתפעל ואין דרכה של אשה לחזר אחר האיש שיאמר חומר ליוצרו מה תעשה ואיך תוכל לקיים המצוה:

המתורגמן . א) קינדער צו האבען , בעבויעט צו ווערדען .

[א] מהרש"א ד"ה כשם' ובעלמא דרשינן מיניה (ב"מ לא ע"א):

יד יוסף

לא שייך השיכת רגזנות לרחמנות כי לא מפני רוגז ה' נגזר על רבקה להיות עקרה ח"ו בחטאה אלא בטבעה היתה עקרה או מפני או"ה שלא יאמרו תפלתינו עשה פירות כדאמרו בב"ר פ' ס' יש לומר שמפני שהשם תפלת צדיקים בשאר מקומות ראוי שתקרא עתר לפי שמהפכת מדת הקב"ה נקט האי ליתנא נמי בתפלת יצחק אע"פ שלא יצדק הטעם ההוא (יפ"ת בב"ר פ' ס"ג) אי נמי יש לומר כיון שעל ידי תפלת הצדיקים מתעורר מדה"ר ממילא ע"י תפלתן נהפך מדותיו של הקב"ה ממדת רגזנות למדת רחמנות אף לגבי שאר הבריות שיש עליהם רוגז של חטא והיינו דאמר לעיל שהקב"ה מתאוה לתפלתן של צדיקים הוא משום תיקון העולם שבתפלתן נהפך מדת רגזנות למדת רחמנות ומזה בא הרווחה לכל העולם · וכהא דאמרינן גבי וה' פקד את שרה שכמה עקרות נפקדו עמה · (נוס"ק):

א ר"ה יא ע"ב ברכות כט ע"ב: ב גרסת הערוך השגונותא פירוש שנלטייר בשרו גוונים מן החולי: ג שבת קיא ע"ב גיטין מג ע"ב קדושין לה ע"א ב"ר פ"ח תנחומא סדר נח:

חדושי גאונים

הזכות אלא לפי הגזרה דשני דורות (ועי' מהרש"א ח"א) דאל"כ נ"ל להש"ס למימר אי מאיגש

אהבת איתן

ר"י בספ"ק דב"ב דישמעאל עשה תשובה ופי' בע"א והנה י"ל כוונת רש"י דהא נ"ל

עליו שנאה וכן בהפך ויאהבך ויגיע לו טובה ממנו וק"ל : אביך צוה וגו' · מפורש בירושלמי ובב"ר והיכן צוה לא מלינו שצוה ופי' רש"י בחומש דהא ודאי לא צוה שלא היה נחשד יוסף בעיניו עכ"ל ואין להקשות דא"כ למה היה נחשד בעיני אחיו די"ל דלאחר מיתת אביו נעשה חשוד ע"י שלא זימנן לסעודה או ע"י שהלך בבור והוא לש"ש נתכוין והם חשבו לו ישטמנו כמפורש בב"ר והכי מסתבר שלא חשדוהו אלא עד אחר מיתת אביהם דאל"כ אמאי לא בקשו מאביהם שיצוהו לפני מותו ולא הוצרכו אז לשנות ועוד נראה לפי תלמודו דהמקרא מוכיח כן מדכתיב ויראו אחי יוסף כי מת אביהם ויאמרו לו ישטמנו וגו' ויצוו אל יוסף דמשמע מפני חשש השטימה אמרו לו כן שצוה ולא שצוה לפי האמת וק"ל : ר' נתן אומר מצוה כו' · שהרי הקב"ה צוה לו לשנות ואע"ג דקושטא קאמר שעשה שם זבח כדכתיב בקרא ויאמר שלום לזבוח לה' וגו' ויקרא להם לזבח מ"מ עיקר הליכתו למשוח את דוד היה

אדם שלא לומר דבר שלא נשמע ר' אבא אמר חובה שנא' (משלי ט) אל תוכח לץ פן ישנאך הוכח לחכם ויאהבך · ואמר רבי אילעאי משום רבי אלעזר ברבי שמעון [א]מותר לו לאדם לשנות בדבר השלום שנאמר (בראשית נ) אביך צוה וגו' כה תאמרו ליוסף אנא שא נא · רבי נתן אומר מצוה שנאמר (שמואל א טז) ויאמר שמואל איך אלך ושמע שאול והרגני וגו' · [ב]דבי רבי ישמעאל תנא גדול השלום שאף הקדוש ברוך הוא שינה בו דמעיקרא כתיב

להוכיח מי שמקבל הימנו : אביך צוה · ויעקב לא צוה אלא הם שינו מפני דרכי שלום : איך אלך · וכתיב ויאמר ה' עגלת בקר תקח בידך ואמרת לזבוח וגו' הקב"ה צוהו

הכותב

היא כשתחיה את בעליה ואין ראוי שימשך ממנו קצור ימים או חולי ולכן רב אחא השגיח בשכלו שאם ישהה בבה"מ יותר מזמן הראוי ימשך לו להיות עקר משום הכי הקדים לצאת לקיים בעצמו החכמה תחיה וגו' :

עיון יעקב

שוגגים ור' אבא מוסיף לומר חובה שנאמר אל תוכח לץ וכל מקום שנאמר השמר פן ואל אינו אלא לא תעשה נמצא שהוא חובה בלאו עיין במהרש"א : מותר לאדם לשנות בדבר השלום · הא דלא מייתי מקרא הקודם ואחיו מת ופירש"י מפני היראה הוציא דבר שקר מפיו וי"ל דהתם הייתי אומר דוקא לומר שקר מעצמו מותר לומר בשביל השלום מה"כ לשנות הדבר בשם אחר מביא ראיה ממה שהינו לומר בשביל אביהם מה שלא צוה מעולם משום השלום וליכא למימר דחשו משום פקות נפש דמדלא צוה באמת יעקב כן הרי דלא חשדו בכך וידע ברוח הקדש שלא ימית אותם יוסף מ"מ חשו שסנא אותם וזה שהינו בדבר השלום וכן מדוקדק לשון רש"י בחומש וק"ל וכן הא דמביא ר' נתן ראיה מהא דקאמר שמואל לזבוח לה' באתי ג"כ הוא שינה כאילו צוה לו הקב"ה לזבוח זבח ובאמת לא צוה לו רק על ענין המלכות : שנאמר אביך צוה · עיין במהרש"א מ"ש בזה וע"פ הדרש אמרתי דלכך חשדו אחיו ליוסף לפי שראו שמת אביהם ומיד התחיל גזרת השעבוד וכדפרש"י ריש פרשה ויחי ואיתא ברבה מגילה על פסוק ועתה אל תעצבו כי למחיה שלחני אלהים לפניכם א"ר ישכר ומה מי שמוחל ואומר לא אתם שלחתם אפ"ה נענשו שנשתעבדו במצרים מי שאינו מוחל על אחת כמה וכמה והנה נ"ל הטעם דלמה לא מהני מחילה בעבירות שבין אדם לחבירו אנ"ל ע"ד דאיתא בפ"ג דברכות א"ר יצחק כל המספר אחר המת כאילו מספר אחר האבן א"ד דידעי ולא איקפד להו איני והאמר רב פפא חד אשתעי בתריה דמר שמואל ונפל קניא ממטללא ובזעי' לארנקא דמוחא שאני צורבא מרבנן דהקב"ה תבע ביקריה ע"כ וא"כ י"ל ג"כ ביוסף שהיה צורבא מרבנן כדכתיב כי בן זקונים וגו' אע"פ שהוא מחל הקב"ה תבע ביקריה וא"כ כך כוונת הפסוק ויראו כי מת אביהם ומיד התחיל גזרת השעבוד עלה בדעתם שודאי לא מחל להם בלב שלם דאל"כ למה נענשו לכך ויראו פן ישיב לנו את כל הרעה ויאמר להם אל תיראו כי מחילתי מחילה גמורה והא דאתם נענשו על זה התחת אלהים אני כי הקב"ה תבע ביקריה:

אמר

הרי"ף

מוריו ואתם נושא ונותן עליו חטא : מותר לאדם לשנות וכו' · תימה שמביא ראיה מדכתיב כה תאמרו ליוסף וכו' והלא מדכתיב אביך צוה ולא מצינו שצוה משם ראיה שמותר לשנות וכן במדרש רבה מייתי לה מהתם שנאמר אביך צוה וכן בפירש"י ז"ל בתורה כתיב אביך צוה ולא מצינו שצוה אלא שמותר לשנות מפני השלום וע"ק לר' נתן מנ"ל דמצוה לשנות דלמא רשות ניתן לשמואל לשנות ולומר לזבוח לה' באתי וע"ק לדברי רבי ישמעאל מנ"ל שהקב"ה שינה דילמא היא אמרה אחרי בלותי דהיינו אני זקנתי וגם אדוני זקן והקב"ה העלים קצת דברים שאמרה ואדוני זקן והגיד מקצתן שאמרה אחרי בלותי דהיינו ואני זקנתי · ונלע"ד דרבי אלעאי דריש האי קרא דהאספו והגידה לכם את אשר יקרא וגו' שהוא צווי שצוה יעקב לבניו האספו מהמחלוקת ותהיה כלכם אסיפה אחת וכפי זה ילדק לומר אביך צוה לפני מותו לומר כלומר אביך צוה צוואה אחת שאמר האספו אסיפה אחת בלי מחלוקת וכוונתו באותה צוואה היתה לאמר ליוסף שלא יחלוק עם אחיו אלא יתנהג באסיפה אחת באהבה ואחוה וכפי זה אין להוכיח ששינו מפני השלום כי באמת דברו שכך צוה אביהם ואין להוכיח ששינו מפני השלום אלא ממאמרם זה כה תאמרו ליוסף והרי לא אמר כדברים האלה ומכאן ששינו מפני השלום ורבי נתן אמר מצוה מדאמר הקב"ה לשמואל עגלת בקר תקח בידך דהיינו עגלה ערופה ומשם יפחדו להרגך שאם על חלל ספק צוה הקב"ה להביא עגלה לנחל כיצד ימלא לבם להרוג נפש דם נקי וכיון שבעגלה הזאת ניצול שמואל משאול שלא יהרגנו למה צוה עוד הקב"ה ואמרת לזבוח לה' באתי ועוד למה צוהו ואמרת לזבוח והיל"ל ותזבח לה' וקראת להם לזבח מדכתיב ואמרת משמע שמצוה הוא לומר לזבוח לה' באתי ולשנות מפני השלום : דבי רבי ישמעאל תנא הקב"ה שינה דמעיקרא כתיב ואדוני זקן וכו' · אפשר דדייק שהרי אמרה אחרי בלותי דהיינו זקנת עצמה וא"כ הזכירה ואדוני זקן ובדברי הקב"ה היל"ל למה זה צחקה שרה לאמר אני זקנתי ואף אמנם אלד ומאחר דקאמרה ואף אמנם אלד שיש בכלל דברים אלו שמחמת זקנתה אף אמנם תלד ולמה הזכיר לומר בסוף אני זקנתי אלא ודאי שבדבריה שאמרה האף אמנם אלד יש אני זקנתי ומה שהזכ ה' לומר ואני זקנתי הוא במקום שאמרה ואדוני זקן הרי ששינה מפני השלום : גדול השלום וכו' · ובמדרש פרשת נשא וז"ל גדול השלום שהקדוש ברוך הוא שינה בדבר מפני השלום שנאמר האף אמנם אלד ואני זקנתי ויש לדקדק לנוסחא זאת למה הביאו מתחלת הפסוק שאמר האף אמנם אלד שהרי השינוי הוא באמרו ואני זקנתי ולא כדברים שאמרה ואדוני זקן אמנם יתבאר עם דקדוק אחר שלא מצינו שינוי בענין שרה כי אם העלמת דברים במקצת לפי שהיא אמרה אחרי בלותי שאני זקנה יתכן שהיתה לי עדנה וגם אדוני זקן והקב"ה העלים ממנו מ"ש ואדוני זקן ולא הזכיר כי אם מה שאמרה אחרי בלותי דהיינו ואני זקנתי הן אמת דרז"ל דרשו אחרי בלותי שאינו דרך תמיהא אלא אמרה באמת היתה לי עדנה אחרי בלותי כי החזירה הקב"ה לימי נערות ומה גם להז"ל שפרסה נדה ועדנה הוא לשון עדן שהוא וסת אבל מ"מ אין להוכיח מכאן ששינה מפני השלום כי שמא כוונתה היתה בתמיהה לומר כבר אני זקנתי וגם אדוני זקן לכך הביאו תחלת הפסוק שאמר האף אמנם אלד דמדקאמרה האף אמנם אלד משמע שכך אמרה הן אמת ראיתי ראיה אחת מנס שנעשה לי שנתחדשה לי עדנה ונערות אחרי בלותי אבל אם אפשר שגם אלד ויעשה לי נס בלידה שבימי הנערות אע"פ שהייתי נערה וקטנה לא ילדתי ועכשיו שבא הנערות שלא בטבע אלא בנס אפשר שגם אלד וזה הוכיח שפי' אחרי בלותי לא היה דרך תימה אלא בניהותא אמרה הנה ראיתי שאחרי בלותי היתה לי עדנה אבל העיכוב הוא מאת אדוני שהוא זקן כי שמא אינו ראוי לנס כמותי שעשה לי הקב"ה נס · והנה בדבר הזה היה זלזול בכבוד לאברהם בהיותה אומרת שהקב"ה עשה לי נס כי ראויה היא לנס אבל אברהם לא נעשה לו נס להחזירו לנערות דמוכח דיפה כחה מכחו של אברהם ויש קפידא גדולה בדבר הזה לכך אמר הקב"ה לאברהם למה זה צחקה שרה לאמר האף אמנם אלד דמתוך דבריה אלו שאמרה האף אמנם אלד משמע דכך אמרה הן אמת שנעשה לי נס וחזרתי לנערותי אבל האף יעשה לי נס הקב"ה שאלד בימי זקנתי בבאתי בימים ונערות זה אינו טבעי והיא לא כך אמרה אלא אחרי בלותי היתה לי עדנה ומי שעשה לי נס זה יעשה לי נס אחר ג"כ בלידה אבל אדוני זקן נראה שאינו ראוי לנס ושינה הקב"ה מפני השלום · ובזה נדקדק דקדוק אחר למה הוצרך הקב"ה לשנות וכי אברהם אבינו ע"ה היה מקפיד בענינים אלו שאמרה שהוא זקן ולא היה והרי אפילו הדיוט שבהדיוטות גנאי לו אם יקפיד בעניינים אלו לומר אם הוא הזקן או אם אשתו היא הזקנה ועם מה שכתבתי מתיישב שהקפידא הוא על מה שאמרה שהקב"ה יעשה עמה נס לפי שראויה היא ומסתפקת אם גם לבעלה יעשה הקב"ה נס כיון שהוא עדיין זקן וזו קפידא גדולה שיפה כחה מכחו לענין נס לכך שינה הקב"ה ואמר לאברהם שכך אמרה האף אמנם אלד לומר שמסתפקת אם תהיה ראויה לעשות לה נס בלידה · ואפשר שכפי זה יל"ק מ"ש חז"ל ואני זקנתי מלעשות נסים כלומר היא אומרת שאם גם אמנם אלד ויעשה לי הקב"ה נס בלידה אמר וכי אני זקנתי מלעשות נסים הרבה זה אחר זה ויהיה כפי זה מ"ש האף אמנם אלד הם דברי שרה ומה שאמרה ואני זקנתי הם דברי הקב"ה וא"כ אין כאן שינוי מפני שלום יש לדחות שאין כאן שינוי כי שמא כונת אחרי בלותי הוא בתמיה כלומר תהיה לי עדנה לפי שאני זקנתי ומ"ש הקב"ה למה זה צחקה שרה לאמר האף אמנם אלד הוא שאינה מאמנת בזה מטעם הלידה

עץ יוסף

לג חובה· שלא להוכיחו משום סכנה כדכתי' פן ישנאך דהיינו סכנה לנוכיח שינטור עליו שנאה וגם יגרום לו שיעבור על ל"ת דלא תשנא את אחיך ובהיפך בחכם ויאהבך ויגיע לו טובה ממנו וגם יגרום שיקיים מ"ע ואהבת לרעך כמוך וכתב בספר שבות יעקב ומיירי בדבר שאינו מפורש בתורה כגון תוספת יוה"כ דאלו דבר המפורש גם דודאי אינן מקבלין חייב להוכיחן עד הכאה כמ"ש הת"מ פ"א דשביעית עשור ובתוספת יוה"כ אמר מוטב שיהיו שוגגים יעו"ש : אביך צוה וכו' · ואין אנו מוציאין שצוה כלום מכל הדברים האלה לפי שהיה יודע חסידותו של יוסף ולא היה חושדו ומחזיק אותו כשופכי דמים (תנחומא ריש סדר תולדות) ומה ראו הם עתה שפחדו אלא שראו בעת שחזרו מקבורת אביהם ראו שהלך יוסף לברך על אותו הבור שהשליכוהו אחיו בתוכו וברך עליו כמו שחייב אדם לברך על מקום שנעשה לו נס ברוך המקום שעשה לי נס במקום הזה וכיון שראו כן אמרו עכשיו שמת אבינו לו ישטמנו יוסף והשיב ישיב לנו את כל הרעה אשר גמלנו אותו ויצוו את יוסף לאמר אביך צוה וגו' (תנחומא סוף סדר ויחי) ומדכתב הקב"ה בתורתו זה אע"כ להראות כח השלום שמותר לשנות ועיין מ"ש בתנחומא דריש סדר תולדות בעץ ובענף במהדורא תנינא : מצוה שנאמר ויאמר שמואל איך אלך וגו' · וכתיב ויאמר ה' עגלת בקר תקח בידך ואמרת לזבוח לה' באתי הקב"ה צוהו לשנות ואע"ג דקושטא קאמר שעשה שם זבח כדכתיב בקרא ואמר שלום לזבוח לה' וגו' · מ"מ מדצוה לו שיאמר לזבוח באתי שבאמת אין עיקר ביאתו לשם לזבוח רק למשוח את דוד וא"כ למה צוה אותו שיאמר להם לזבוח באתי אף שלא ישאלוהו

והא

א ירושלמי פ"ק דפיאה ב"ר פ"ק ויק"ר פ"ט ד"ר פ"ה תנחומא סדר תולדות וסוף סדר ויחי וסדר שופטים ילקוט סדר ויחי: ב סוף מסכת ד"א ב"מ פז ע"א :

חדושי גאונים

אהרינא נימא דרבנן פליגי אדר"ע בהא · א"ו דאין סברא דלפלוגי בהא וא"כ עדיין לא נדע היאך בא"ה הנבואה על העתידות אשר נמשך (לרבנן) מזכות שהרי עכ"פ אנו רואין שיאשיה נולד (לרבנן) בימי הוספה אשר לפי הזכות ומה מהני לן מה שהוסיף התרגן מאמר אי מאיגא אהרינא כלומר דקודם שנולד לא היינו יודעים מאיזה אדם יולד עכ"ז לפי האמת היתה הנבואה רומזת על שיולידהו חזקיה בזמן הוספה כאשר היה באמת · והנראה ליישב דעת התרגן שירד לחקור בדעת ר"ע (וגם רבנן לא פליגי עליו בזה כמ"ש) מה טעם יש בדבר שאין הנביא מתנבא העתיד להיות לפי הזכות וניחא ליה כי לפי"ז תהיה זאת הנבואה מכרחת אל האדם אשר מתנבא עליו שיהיה צדיק במעשיו ושיהיה להשיג מה שמתנבא עליו ויבטל בזה טבע האפשר ועי' דרוש פלג אלהים ד' כי האמירה המושגת

אהבת איתן

אמאי לא פי' רש"י כן במתניתין אך דבר זה תליא בפלוגתא דאיכא למ"ד שלא עשה תשובה כמ"ש תוס' ביומא ספ"ו ומש"ה כאן אליבא דר"י לא מצ"ל הכי אך סוגיא דמגילה י"ל דאתיא כמ"ד שלא עשה תשובה · ובהדיא איתא הכי במדרש רבה ס"פ חיי שרה וניחא ליה טפי לפרש התם במגילה כהמדרש רבה דהוא כפשטיה :

לוהו לשנות: ואדוני זקן · שרה אמרה לשון בזוי וכשגלה הקב"ה הדבר לאברהם [כתיב] למה זה לחקה שרה וגו' ואני זקנתי ושינה הדבר מפני השלום: איכו ילדת לי חדא כרסא · ומי יתן שלא תשתי ותלדי עוד כרס אחד שני בנים: אחי · תאומים: אחוותא · תאומות ובנותיו היו: כוזא. כלי קטן כלומר ממזר שהוא גרוע: כדא · כלי חשוב כלומר כהן גדול: א"כ מאי שוב · דמשמע זימנא אחריתי אלא לאו ש"מ לפריעה: ומאי שנית · השתא דדרשת שוב שנית מאי דריש ביה ל"א מאי שוב ומאי שנית אלא לאו לפריעה ולהאי לישנא גרסינן ודלמא לאקושי סוף מילה וכו' ולא לפריעה אתא אלא לעיכוב: סוף מילה · ציצין שנשתיירו

תוספות

לא ניתנה פריעת מילה לאברהם אבינו · ומ"מ אברהם פרע מילתו אע"ג דלא נצטוה כדאמרינן בב"ר דאפילו עירובי תבשילין קיים · וא"ת אם לא ניתנה פריעה עד יהושע היכי גמרינן מיניה הא כתיב אלה המצות שאין נביא רשאי לחדש דבר מעתה · וי"ל דהלכה למשה מסיני הוא ויהושע אסמכיה אקרא: בקונטרס גריס א"כ מאי שוב ומאי שנית

צריך לשנות ולא עשה כן אלא מפני יראת שאול: כתיב ואדוני זקן וכו' · מדברי הרא"ם דלרז"ל שדרשו כן פי' היתה לי עדנה כמשמעו כמ"ש שם וכו' וה"פ אחרי בלותי כבר היתה לי עדנה אבל אדוני זקן וכו' עוד האריך עיין שם אבל קשה לפירושו יהיו דברי רש"י בחומש סותרים שהוא הביא דרש רז"ל ששינה מפני השלום והיינו שלא היתה צוחקת כלל על עצמה וא"כ היאך פרש"י שוב על ותצחק שרה בקרבה שהיתה מסתכלת במעיה ואמרה אפשר הקרבים וכו' עכ"ל דא"כ גם על עצמה היתה צוחקת וע"כ נראה כפירש הרמב"ן שרה ודאי בשניהם צחקה ופי' אחרי בלותי עבר במקום עתיד ומה שהביא לרז"ל לומר ששינה מפני השלום ואני זקנתי במקום ואדוני זקן ולא במקום שאמרה אחרי בלותי וגו' דא"כ ה"ל למכתב בהאי לישנא ולמה זה צחקה וגו' אחרי בלותי והיינו דקאמר בפ' הפועלים לא מותיב הקב"ה כדמתיבה איהי ר"ל

(בראשית יח) ואדוני זקן ולבסוף כתיב ואני זקנתי: דביתהו דרבי חייא הוה לה צער לידה שנאי מנא[א] ואתת לקמיה דרבי חייא אמרה אתתא מפקדה אפריה ורביה א"ל לא אזלת אישתייא סמא דעקרתא לסוף איגלאי מילתא א"ל איכו ילדתא לי חדא כרסא אחריתי דאמר מר יהודה וחזקיה אחי פזי וטבי אחוותא:

אלמנה לכהן גדול פרק שביעי

לד דף ע ע"א ת"ר (ויקרא כב) וזרע אין לה אין לי אלא זרעה זרע זרעה ואפילו פסול מנין ת"ל וזרע אין לה מכל מקום · תנו רבנן הריני כפרת בן בתי כוזא שמאכילני בתרומה ואיני כפרת בן בתי כדא שפוסלני מן התרומה:

הערל פרק שמיני

לה דף עא ע"ב אמר רבה בר יצחק אמר רב לא ניתנה פריעת מילה לאברהם אבינו שנאמר (יהושע ה) בעת ההיא אמר ה' אל יהושע עשה לך חרבות צורים וגו' ודלמא הנך דלא מהול כלל דכתיב (שם) כי מולים היו כל העם היוצאים וכל העם הילודים במדבר בדרך בצאתם ממצרים לא מלו א"כ מאי שוב אלא לאו לפריעה ומאי שנית לאקושי סוף מילה לתחלת מילה מה תחלת מילה מעכבת אף סוף מילה מעכבת דתנן אלו הן

הכותב

תנו רבנן וזרע אין לה וכו' · להבנת זה המאמר צריך הקדמות נזכרות במשנה שלמעלה והם כי בת ישראל שנשאת לכהן ונתאלמנה אם ישאר לה שום זרע ממנו אפילו בן הבן או בת אוכלת בתרומה בעבור אותו זרע ולכן אם ילדה בת ואותה בת הלכה ונשאת לעכו"ם או לנכרי וילדה בן הרי

הרי"ף

באיך אפשר שעיקר מעדנין לא היה לה שיתכן שאלד כיון שאני זקנתי כי איך יעשה לי הקב"ה לעת זקנתי עיקר מעדנין מה שלא היה לי בשעת הנערות לכך הביא ראיה אחרת מדברי המלאך ששינה למנות בענין העקרות מפני דרכי השלום:

לא ניתנה פריעת מילה וכו' · כתב רש"י ז"ל לשון אחר מאי שוב ומאי שנית אלא לאו לפריעה ולהאי לישנא גרסינן ודילמא לאקושי וכו' וקשה דלא משני מידי להאי קושיא וכן הקשו התוספות ועוד קשיא לי להאי לישנא דגרסינן מאי שוב ומאי שנית למה הוצרכו שוב ושנית לפריעה והאחד מספיק לכך אני אומר דלההוא גירסא דגרסינן ודילמא לאקושי משני א"כ מאי שוב ומאי שנית ב' פעמים אלא חד אתא לפריעה וחד לאקושי סוף מילה דמעכבין ואפילו את"ל דכשהקשה ודלמא הנך דלא מהול וכו' משני א"כ מאי שוב ומאי שנית מ"מ כשחזר להקשות ודילמא לאקושי סוף מילה שפיר משני א"כ מאי שוב ומאי שנית

עיון יעקב

אמר רב לא ניתנה פריעת מילה לאברהם אבינו · אפשר הטעם משום דהמילה ניתנה להיות אות ברית בין ישראל כדכתיב להדיא בקרא ואחר שנצטוה אברהם למול נמשכו גם שאר בניו אחריו כמו בני ישמעאל ובני קטורה לכן בשעת מתן תורה שבחר הקב"ה בעמו ישראל ונתן להם את תורתו צוה להם בע"פ הלכה למשה מסיני (וכמ"ש תוספות ולא נתן בכתב וכדאיתא במדרש אכתוב להם רובי תורתי כמו זר נחשבו אך יהושע אסמכהו ורמז בקרא) כיון שבמדבר לא מלו אתי לאשכוחי דיני פריעה שנצטווה משה ע"פ ליתן אות וסימן אחר לבני ישראל וניתן להם גם הפריעה ועיין בש"ס פרק ד' מיתות דף נ"ט ע"ב: אמר רב לא ניתנה פריעת מילה · במדרש פרשה לך לך דרשינן מפסוק המול ימול מילה ופריעה וכן ציצין המעכבין את המילה אכן רב לשיטתו דלא ס"ל כלל האי דרשה דכפל המול ימול אלא דס"ל כמאן דאמר שם בפרק אין מעמידין דף כ"ז ע"א המול ימול דברה תורה כלשון בני אדם ולכן קאמר שם דרו בר פפא משמיה דרב מנין למילת עובד כוכבים שהיא פסולה שנאמר ואתה את בריתי תשמור ולא קאמר כרבי יוחנן מכפל המול ימול · ובזה מתורץ ומיושב מה שמקשים התוספות ד"ה סוף מילה וכו' שקשה הר"י הלבן וכו' והא דקאמר דילפינן ציצין המעכבין מימול ימול היינו למ"ד דס"ל דלא אמרינן דברה תורה כלשון בני אדם משא"כ לרב דס"ל ד"ת כלשון בני אדם: עשה לך חרבות צורים וגו' · אין להקשות לפי ס"ד של המקשן דיהושע עשה רק הפריעה למה ליה חרבות צורים הלא הפריעה עושין בצפרניים כדאיתא ברמב"ם פ"ב מהלכות מילה וטוי"ד סימן רס"ד וי"ל דזה נאמר בקטן אבל התם היה בגדולים שגם הפריעה צריכין לעשות על ידי סכין וכן שמעתי ממוהלים מומחין: בתום' ד"ה לא ניתנה פריעה וכו' · וא"ת אם לא ניתנה פריעה עד יהושע היכי גמרינן מיניה הא כתיב אלה המצות שאין נביא רשאי לחדש · וצ"ע קצת דלפי משמעות הש"ס דתמורה דף ט"ז מבואר דיהושע השיב לא בשמים היא ולא רצה להשיב אלה המצות שאין נביא רשאי לחדש דבר מעתה וכתבתי שם לפי שיהושע היה תלמיד מובהק של משה מותר לו לחדש כמו משה עצמו ע"ש: ואימא הנך דלא מלו ·

עין יוסף

והא היה יכול ללכת ולזבוח ואין שואל אליו דבר ואינהו מטעו נפשייהו ויסברו שבאמת היה לזבוח אע"כ להראות שמצוה לשנות מפני השלום: דמעיקרא כתיב ואדוני זקן וכו' · ר"ל שהיא אמרה האף אמנם אלד שפי' דאף באמת מלדי יכולה אני ללדת שנתעדן הבשר אך ואדוני זקן והקב"ה אמר למה זה צחקה שרה לאמר האף אמנם אלד ואני זקנתי ומדסיים ואני זקנתי א"כ אי אפשר לפרש האף אמנם אלד כנ"ל דא"כ יקשה תחלת דבריה לסוף דבריה שמתחלה אמרה שמלדה אין מניעה ולבסוף אמרה ואני זקנתי שהמניעה מלדה וע"כ הוכרחו לפרש לפי דברי השי"ת לאברהם שאמרה אחרי בלותי היתה לי עדנה עבר במקום עתיד אחרי בלותי יהיה לי עדנה בתמיה ואני זקנתי ואין לך שינוי גדול מזה: איכו ילדתא לי חדא כרסא · ומי יתן שלא תשתי ותלדי עוד כרס אחד ב' בנים: הנה באבן העזר סי' ה' סעיף י"ב כתב ואשה מותרת לשתות כוס עיקרין כדי לסרסה עד שלא תלד · וכתב הב"ש ס"ק י"ד משמע אפילו צער כלל מותר ע"כ וצ"ל אע"ג דהמעשה היה כאן ע"י צער לידה הוא משום שבלא צער לידה לא הוה עבדית אשת רבי חייא כך שהיה לה בנים ת"ח · אבל באמת מותר אף בלא צער לידה דמידי הוא טעמיה משום דאשה אינה מצווה על פ"ו א"כ אפילו בלא צער לידה מותר:

לד וזרע אין לה אין לי · שיעכב על בת כהן מלאכול בתרומה אלא זרעה מישראל: זרע זרעה · שאם מת בנה ויש לו בן מנין שאף הוא מעכבה: ואפילו פסול · כגון ממזר ואומר ר"י זרע זרעה פסול קאמר · דהא כיון שנבעלה לפסול לה פסלה מן הכהונה ולא תאכל עוד בתרומה הלכך ליכא לפרש זרע פסול ממש אלא זרע זרעה פסול (תוס' קדושין דף ד' ע"א):

לה לא נתנה פריעת מילה לאברהם · ומ"מ אברהם פרע מילתו אע"ג דלא נצטווה כדאמרינן בב"ר פ' ס"ז וביומא דף כ"ח דאפילו עירוב תבשילין קיים (תוס') וא"ת ולמה לא נמול עד שנצטוה · י"ל דמילה ידע אברהם שיצווה

א קדושין ד ע"א ספרי פרשה אמור : ב ילקוט יהושע סי' ס : ג שבת קלו ע"א לעיל מז ע"ב :

חדושי גאונים

לאדם מפי הש"י ע"י נבואת הנביא מבטלת הבחירה (ועי' דרוש מים מסלע בע"ג א' בביאור מז"ל אל אמונה ואין עול ברומז על נבואת אלדד ומידד שנתנבאו משה מת כו' שהוקשה להם ז"ל זה שהרי בחטאו מת ואם כן היתה זאת הנבואה מכרחת ח"ו אל שיחטא ע"ש · אמנם הרמב"ם ז"ל כתב בזה אל למה זה דומה לאומר טעם שזה יהיה בשם צדיקים ורשעים שלא מפני זה יאמר הרשע כבר נגזר עליו שיהיה רשע כו' וכן המצרים כו' ע"ש והוא זה שתירץ הש"ס לדעת רבנן לבית דוד כתיב אי מחזקים אי מאינש אחרינא כלומר לעולם שהנבואה ניבאה על לידת יאשיהו אף שהיה לפי הזכות · ואף דקי"ל דאין הנבואה מתנבאה העתידות אשר יהיה לפי הזכות היינו אם מיחד את האדם שזוכה בעתיד מי יהיה אבל באמרו לבית דוד הרי זה דומה לאומר בבית דוד יהיה צדיק זוכה ללידת יאשיהו · ואם כן יכול להיות אי מחזקים אי מאינש אחרינא ואין בזה ידיעה מכרחת ודו"ק (אי' היס) :

המתורגמן . א) געוועבסעלט דאס קלייד .

א נ"ל ואמר : ב לעיל מז ע"ב שבת קלז ע"א :

בהאי לישנא דקאמרה איזי אחרי בלותי אלא ואני זקנתי במקום ואדוני זקן ומשום שטינה מפני השלום :

אבע"א משום חולשא דאורחא וכו'· האי טעמא קמא מפורש בקרא שאמר ואת בניהם וגו' כי ערלים היו כי לא מלו אותם בדרך דהיינו בשביל חולשת הדרך ולטעמא בתרא דלא נשיב להו רוח צפונית דלא נבדריה וכו' יש לפרשו בקרא שאמר ויהי כאשר תמו כל הגוי להמול וישבו תחתם במחנה עד חיותם ר"ל דלכך מלו עכשיו שהיו יכולים לישב במחנה במקומם ולהתרפאות שהיה רוח צפונית נשיב עלייהו שלא היו צריכים עוד ענני כבוד משא"כ במדבר שלא היו יכולים להתרפאות במקומם כיון דלא זרח עליהם השמש מפני ענני כבוד ומחוץ למחנה מחוץ לענני כבוד לא היו יכולין לצאת מפני אויבים כענין מעשה עמלק וק"ל · וכתבו התוס' דלא נבדרו ענני כבוד לא משום דתקיפה דנוחה היא וטובה לנחבלים אלא וכו' ר"ל דודאי הרוח קשה לנחבל כדאמרינן פ' החובל אלא דרוח צפונית נוחה והעת יפה וטוב לנחבל כדכתיב שמש לדקה ומרפא וגו' · ומ"ש כדאמרינן בעיא שמעתא וכו' וכתיב מצפון וגו' ועוד יש להביא ראיה מקרא ורוח צפון תחולל גשם ותחולל לשון תבטל כמו לא יחל דברו וכפירוש רש"י בפ"ק דתענית אבל במשלי

ציצין המעכבין את המילה בשר החופה וכו' [^א אמר רבינא ואיתימא רב ירמיה ב"א א"ר ^ב בשר החופה את רוב גובהה של עטרה] ובמדבר מ"ט לא מהול אבע"א משום חולשא דאורחא [דף עב ע"א] ואבע"א משום דלא נשיב להו רוח צפונית דתניא כל אותן ארבעים שנה שהיו ישראל במדבר לא נשבה להם רוח צפונית מ"ט אבע"א משום דנזופי הוו ואבע"א דלא נבדרו[א] ענני כבודי אמר רב פפא הלכך יומא דעיבא ויומא דשותא לא מהלינן ביה ולא מסוכרינן ביה והאידנא דדשו ביה רבים (תהלים קטז) שומר פתאים ה' :

לן שם **ת"ר** כל אותן ארבעים שנה שהיו ישראל במדבר לא היה יום שלא נשבה בו רוח צפונית בחצי הלילה שנאמר (שמות יב) ויהי בחצי הלילה וה' הכה כל בכור וגו' מאי תלמודא

(שלא תתכן יפה) [שלא תתך כל הערלה] : את רוב גובהה . אע"ג דלא הוי רוב הקיפה : רוח צפונית · נוחה לא חמה ולא צוננת וחמה זורחת : לא נשבה להם רוח צפונית . ביום ולא זרחה חמה עליהם : אבע"א משום דנזופי הוו · ממעשה העגל ולא היו ראוין לאור נוגה:ואבע"א·משום הכי לא נשבה כי היכי דלא נבדרו ענני כבוד שהיו מקיפין ולא היתה חמה יכולה להכנס:יומא דעיבא · יום מעונן: יומא דשותא · שרוח דרומית מנשבת·והיא קשה מכל הרוחות:מסוכרינן·

תוספות

שנית בעיא באנפי נפשה היא ומשני לאקושי ולא גרס אלא לאקושי ולא ודלמא ור"ח מפרש דמאי שוב ומאי שנית כולא חדא מלתא היא וגרס ודלמא לאקושי וכו' ולהכי אתא ולא לפריעה ולגרסתו לא משני במסקנא מידי אהך קושיא : **מאי** טעמא לא מהול · משמע דלא מהול כלל ובפרקי דר"א משמע שמלו דקאמר מי מנה עפר יעקב ראה כל המדבר שהיה מלא מערלותיהן של ישראל אמר מי יוכל לעמוד בזכות דם המילה המכוסה בעפר הארץ שנאמר מי מנה עפר יעקב מכאן התקינו שיהיו מכסין את הערלה עם הדם בעפר הארץ ובמגילת סתרים דרבינו נסים נמי משמע שמלו ולא פרעו דכתיב בהו כל אותם מ' שנה שהיו ישראל במדבר לא היו פורעים מפני עמוי הדרך : **מאי** טעמא לא מהול · וא"ת והיאך היו אוכלין קדשים או אפילו בשר כלל כיון שלא מלו שלא הותר להם בשר תאוה אלא ע"י שלמים וערל אסור בקדשים ואפילו אם מלו ולא פרעו כדמשמע בפרקי דר"א ובמגלת סתרים מ"מ כיון דנלטוו על הפריעה ולא פרעו כאילו לא מלו דאי לאו הכי היאך מדקדק דערל מקבל הזאה מאבותינו · ויש לומר דיוצאי מצרים מלו ופרעו ואותם אכלו קדשים אבל הילודים במדבר שלא מלו לא אכלו קדשים אבל בבשר תאוה היו מותרים שלא נאסרה להם מאחר שאין יכולין לאכול קדשים מידי דהוה אצבי ואיל דהיכא דלא אפשר בהקרבה שרי בשר תאוה כדפירש בפ"ק דחולין : **משום** דלא נשיב להו רוח צפונית · בספרי אומר דבגנותן של ישראל סיפר הכתוב שלא עשו אלא פסח אחד במ' שנה שהיו במדבר שלא מצינו שעשו פסח אלא בשנה שניה ותימה וכי במזיד היו נמנעים ואי משום מילת זכרים שהיו מעכבים וחשיב גנות לפי שגרמו הם דבר זה והא כיון דלא אפשר לא היתה מעכבת כדאמרינן לעיל המול לו אמר רחמנא ואז יקרב וגו' ואמר רבינו יצחק דעשו פסחים אבל לא עשו כתקנן אלא אחד : **לא** נשבה להם רוח צפונית · פי' בפני עצמה אבל אין לפרש דלא נשבה כלל דהא אמרינן בסוף פרק כל הגט ד' רוחות מנשבות בכל יום ורוח צפונית מנשבת עם כולם שאלמלא כן אין העולם מתקיים : **נזופין** היו · אור"י ממעשה מרגלים ולא כמו שפירש בקונטרס ממעשה העגל שהרי מחל להם הקב"ה ואמר להם סלחתי ואחר כך נעשה משכן והשרה שכינתו ביניהם: **דלא** נבדרו ענני כבוד · לאו משום דתקיפה דנוחה היא וטובה לנחבלים אלא שמפזרת העננים והעת יפה כדאמרי' [במגילה] בעיא שמעתא צילותא כיומא דאסתנא וכתיב נמי (איוב לז) מצפון זהב יאתה זהב לשון אורה כמו (זכריה ד) המריקים זהב וכן פי' מנחם ואפילו לפי המדרש כן הוא דדרשינן שמזלת הזהב לפי שמפזרת העננים והגשמים נעצרים והתבואה ביוקר ולכך הזהב בזול :

הכותב

זה ממזר ואפילו הכי נקרא זרע כהן כיון שהוא בן בתו ובעבורו תאכל תרומה אם אמו והיא תחזיק לו טובה ותאמר הריני כפרת בן בתי הגרוע שהוא ממזר ואפילו הכי מאכילני בתרומה מה שאין כן בבת כהן הנשואה לישראל ונתאלמנה ונשאר לה בן בתה שנשאת לכהן והרי הוא ראוי להיות כהן גדול ובעבורו היא פסולה לשוב אחרי אלמנותה לאכול בתרומת בית אביה ואם לא נשאר שום זרע היתה אוכלת :

עיון יעקב

ק"ק מאי קשיא דא"כ לא ליכתוב כלל כי מולים רק כל הילודים וגו' וממילא ידעינן דהנולדים כבר היו מולים ומאי נפקותא בהנך דמולים אלא ודאי לומר דאף על הנך הנימולים נוח לו הקב"ה שיעשה להם פריעה כיון שלא עשה להם פריעה במדבר להנך טפלים דלא מתו במדבר : **והאידנא** דדשו בו רבים שומר פתאים ה' · ולכן דור המדבר שנקראים דור דעה כדאיתא במדרש פ' חקת מדרדע זו דור המדבר שנקראים דור דעה היו נזהרים בזה וסימן לדבר יוסיף דעת יוסיף מכאוב : **כל** אותן מ' שנה שהיו ישראל במדבר לא היה יום שלא נשבה בו רוח צפונית בחצי הלילה · פי' לפי שד' רוחות מנשבות בכל יום כדאיתא ס"פ כל הגט ופי' לא יתפור ורוחות לא מיעצר כדאיתא בתענית פ"ק דף ג' לכן במדבר שקאמר שלא היה מנשב בו רוח צפונית ביום מ"מ היה מנשב עכ"פ בלילה בשעת רצון שהוא חצות

הרי"ף

שנית אלא דמעיקרא לא נחית לכפל הענין שוב ושנית אלא מדכתיב שוב וכתיב שנית הוכיח דלא מיירי באותם הילודים שלא נמולו דלא שייך לומר בהו אלא שנית וכשחזר והקשה ודלמא לאקושי סוף מילה משני דכפל לומר שוב ושנית הוא אחד על הפריעה ואחד על עיכוב סוף מילה וכו' וי"ל כיון דמוקמי שוב ושנית לפריעה ולאקושי סוף מילה א"כ היכן רמז המילה לאותם הילודים שלא מלו ונראה דמעיקרא הוה ס"ד שהילודים לא מלו כלל ובתר דמשני לפריעה מוקמינן נמי הילודים לא מלו היינו לא פרעו דמל ולא פרע כאילו לא מל וכן משמע בפרקי ר"א : **מאי** תלמודא הא קמ"ל דעת רצון מלתא היא וכו' · צריך להבין נסי שהיתה עת רצון למכת בכורות אבל מנ"ל דעת רצון היתה לרוח צפונית ועוד נסי דבליאת מצרים היתה עת רצון אבל מנ"ל למ' שנה שהיו במדבר וראיה לדבר שהרי גם במצרים נשבה רוח צפונית ביום וכל אותם מ' שנה לא נשבה רוח צפונית ביום · ונראה דקי"ל ארבעה רוחות מנשבות בכל יום דהיינו כל רוח מנשב שש שעות ובחצות לילה מתחיל לנשב רוח צפונית ועי"ז היה כנור תלוי לדוד וכשרוח צפונית מנשב בו היה יודע שהוא חצות לילה והיה קם שנאמר חצות לילה אקום וכו' וכשהכה ה' כל בכור בחצי הלילה היה ראוי למנוע באותה השעה רוח צפונית שהיא נוחה וטובה לנחבלים כדי שלא ימצאו הבכורות מנוח למכתם ואפ"ה לא רצה הקב"ה לבטל מנהגו של עולם אלא נשב הרוח צפונית בלילה ההוא וראיה לדבר כתיב ויהי בחצי הלילה ומי יגיד לנו שהיה בחצי הלילה בדקדוק זה רוח צפונית שמתחיל לנשב באותה שעה כמו שכתבנו בדוד · וכיון שלא נתבטל רוח צפונית אפילו באותו הלילה שהיה בטולו סיוע למכת בכורות ממנו אתה למד שמעולם לא נתבטל ואפילו במדבר שנתבטל לשמש רוח צפונית ביום אבל בלילה לא נתבטל דדוקא ביום שהיה עמוד הענן לא נשבה רוח צפונית כי היכי דלא ליבדרי אבל בלילה שהיה עמוד האש לא היה חשש דליבדרי

עין יוסף

עליה ולכן הממתין להיות מצוה ועושה שגדול מצווה ועושה · משא"כ אחר מצות יעשה כמצוה ועושה · אבל מילה אחר שיעשנה פעם אחת לא יוכל לעשותה עוד ויש מתרצים שאחר מצות לא יפסיד בשיקיים אותן קודם הצווי שאחר שיצוה בעצמו אלא באחרים · ובספר מנחת יהודה תירץ שלא רצה לחבול בעצמו

המתורגמן. א) צו שטרייען ·

רש"י

מקיזין: **דעת רצון מלתא היא** · וכיון דחצות לילה עת רצון הואי למכת בכורות הואי נמי עת רצון לרוח צפונית ואין לך יום שרוח צפונית אין מנשבת בו בחצי הלילה וזה היה סימן לדוד כנור תלוי לו למעלה ממטתו (ונקבע) [ונקביו] כלפי צפון כיון שהגיע חצות לילה רוח צפונית מנשבת בו ומנגן מאליו והוא נעור והאי דנקט הכא ארבעים שנה לומר לך שאפילו אותם מ' שנה דנזופים היו ולא נשבה להו בימים נשבה להו בחצות לילה משום דעת רצון הוא: **משוך** · מהול שנמשכה ערלתו וכסתה את העטרה: **בימי בן כוזיבא** · שמשכום עכו"ם באונס בכרך ביתר וגברה יד בן כוזיבא ונלחם בהם ונלחם ומלך על ישראל ב' שנים ומחצה וחזרו ומלו בימיו: **שלמה לא נסיב מידי** · אלא לזנות היה מתכוין דכתיב לאהבה ולא לאישות: **ולא ידע ליה** · שאול לדוד: **באוכלוסא** · שר על ששים

גמרא

תלמודא הא קמ"ל [א]דעת רצון מלתא היא · אמר רב הונא דבר תורה משוך אוכל בתרומה ומדבריהם גזרו עליו מפני שנראה כערל׳(והביאו בגמרא על זה רבי יהודה אומר משוך לא ימול מפני שסכנה היא לו אמרו לו והלא הרבה מלו בימי בן כוזיבא והולידו בנים ובנות):

לז דף עו ע"א [ב]מתיב רב יוסף(מ"א ג)ויתחתן שלמה את פרעה מלך מצרים וגו׳ גיורי גיירה והא לא קבלו גרים (לא) בימי דוד ולא בימי שלמה מידי הוא טעמא אלא לשלחן מלכים[דף עו ע"ב] הא לא צריכא ליה·והא מצרית ראשונה היא וכו׳ אמר רב פפא אנן משלמה ליקום ונתיב[א]) שלמה לא נסיב מידי דכתיב ביה (שם יא) מן הגוים אשר אמר ה׳ אל בני ישראל לא תבואו בהם והם לא יבואו בכם אכן יטו את לבבכם אחרי אלהיהם בהם דבק שלמה לאהבה אלא קשיא ויתחתן מתוך אהבה יתירה שאהבה מעלה עליו הכתוב כאילו נתחתן בה:

לח שם [ג]משנה עמוני ומואבי אסורין ואיסורן איסור עולם אבל נקבותיהן מותרות מיד: גמ׳ מנא ה"מ א"ר יוחנן דאמר קרא (ש"א יז) וכראות שאול את דוד יוצא לקראת הפלשתי(ויאמר)[אמר] אל אבנר שר הצבא בן מי זה הנער אבנר ויאמר אבנר חי נפשך המלך אם ידעתי ולא ידע ליה והא כתיב(שם טז) ויאהבהו מאד ויהי לו נושא כלים אלא אאבוה קא משאיל ואביו לא ידע ליה והכתיב (שם יז) והאיש בימי שאול זקן בא באנשים ואמר רב ואיתימא רבי אבא [ד]זה ישי אבי דוד שנכנס באוכלוסא[ג]) ויצא באוכלוסא ה"ק זיל שאיל אי

מהרש"א

במשלי פירש רש"י תחולל מלשון בריאה ולידה היפך התלמוד ודו"ק: **דעת רצון מילתא היא וכו׳** · עי׳ פרש"י ועוד נראה לפרש דה"ק דעת רצון חצות לילה ורוח של אותה שעה טח וטוב לנחבלים אעפ"כ וה׳ הכה כל בכור באותה שעה כי יש ביד הקב"ה לשנות הטבע וק"ל: **כאילו נתחתן בה** · לפי התוס׳ דפריך היאך נשא שלמה וכו׳ ניחא דל"ל מיהת דגיירה דאי לא גיירה בזנות נמי הוה אסירא ליה אבל לפרש"י דלא פריך אלא אהא דקרי ליה חתנות ק"ק דהשתא ה"מ לאוקמא אפי׳ בגיותה אלא מתוך אהבה וכו׳ ודו"ק: **והכתיב והאיש בימי שאול וגו׳** · לכאורה מהך עניינא גופא בפשיטות ה"ל לאתויי דכתיב הנה ראיתי בן לישי וגו׳ וישלח שאול מלאכים אל ישי ויאמר שלחה אלי את דוד בנך וגו׳ ויש לפרש משום דאיכא לפרושי דהיה משאיל על אביו מאיזה שבט הוא דהא מלתא אפשר לא ידע ליה ולכך מייתי מהך דישי אבי דוד נכנס באוכלוסא וכו׳ ואמרינן בפרק בתרא דברכות אין אוכלוסא פחות מס׳ רבוא וכיון דאיש מפורסם היה כ"כ שר על ס׳ רבוא ודאי דידע ביה מאיזה שבט הוא ויליף ליה מדכתיב בא באנשים דהיינו שבא במלחמה באנשים ומדסתם כמה אנשים נאמר דעל מספר אנשי דור המדבר קאמר שהיו ס׳ רבוא ומסיק נמי שידע דמשבט יהודה הוא היה מסתפק אי מפרצאי מזרח ולמנ"מ אם ישיש

יד יוסף

א ברכות ח ע"א תענית כד ע"ב: ב עי' שיר רבה פ"א סימן י: ג הוריות י ע"ב נזיר כג ע"ב: ד ברכות נח ע"א:

גאון יעקב

עמוני ומואבי כו׳ ולא ידע ליה והכתיב ויאהבהו מאד כו׳ אאבוהו קמשאל כו׳ ואביו לא ידע ליה והא כתיב והאיש בימי שאול זקן בא באנשים וא"ר זה ישי אבי דוד שנכנס באוכלוסא וכו׳ · המאמר מוקשה מאי מקשה הש"ס אמת דידע לישי וידע לדוד אבל לא ידע שדוד הוא בנו של ישי ואין לומר דקושייתו קאי מדכתיב והנה ראיתי בן לישי בית הלחמי א"כ בקיצור הוה ליה להקשות מהך קרא דידע לאביו של דוד דכתיב ראיתי בן לישי כו׳ ולא להביא הדרש דנכנס באוכלוסא ויצא באוכלוסא כו׳ אבל הענין דזה ודאי ס"ל לש"ס דהא דאמרינן אאבוהו קשאיל אין הכוונה שרצה לידע מי הוא אביו דזה פשוט דידע דכתיב ראיתי בן לישי גו׳ רק קושית הש"ס דלמה אאבוהו קשאיל לידע אם הוא ממשפחה מיוחסת או לא ועז"ז פריך הש"ס שפיר הא נמי ידע ליה דכתיב והאיש בימי שאול זקן גו׳ וא"ר זה ישי שנכנס באוכלוסא · וכהדיא קיימא לן בקדושין גבי הנושא אשה כהנת צריך לבדוק כו׳ ואין בודקין מי שהוא נכתב באסטרטיא של מלך ואם כן אחר שיצא באוכלוסא הא ע"כ היה מיוחס דאל"כ איך אפשר לכנוס הא אין יוצאין למלחמה רק מיוחסין שבדורי׳ ומשני הש"ס שאיל אי מפרץ קאתי או מזרח קאתי אי מפרץ מלכא הוי כו׳ והענין שלא האיך תלי המלוכה באם מפרץ קאתי וכי שמא גרים שמלך פורץ כו׳ אבל שמע כי אמרו חז"ל ביומא דלכך לא

הכותב

מתיב רב יוסף וכו׳ · אמרו בגמרא דלא שייך חתנות במצרי בעודם בגיותם ומה שאמר הכתוב לא תתחתן בם הוא לאחר שנתגיירו ועל זה הקשה רב יוסף והכתיב ויתחתן שלמה את פרעה והשיב בעל התלמוד גיורי גיירה ומשום הכי נופל בה לשון ויתחתן וחזר המקשה והקשה והא לא קבלו גרים לא בימי דוד ולא בימי שלמה ותירצו מידי הוא טעמא אלא לשלחן מלכים האי דלא קבלו גרים היינו טעמא משום דלא הוו מגיירי אלא לעלות על שלחן מלכים הא בת פרעה לא צריכא להכי שהרי בת מלך היתה:

הרי"ף

ונשבה רוח צפונית כל חצות לילה וכו׳: **ואביו לא ידע ליה** והכתיב והאיש בימי שאול וכו׳ · וקשה שהרי בשוב דוד מהכות הפלשתי ויקח אותו אבנר ויביאהו לפני שאול כתיב ויאמר אליו שאול בן מי אתה הנער ויאמר דוד בן עבדך ישי ותקשי ליה הכי ומי לא הוה ידע ביה ובאבוה וליכא לשנויי כדלעיל ועל כרחין אית לן למימר דידע ליה לישי אבל לא ידע אם היה דוד בנו או לאו וא"כ מאי פריך לעיל ואביו לא ידע ליה והכתיב והאיש בימי שאול וכו׳ דילמא לישי ידע ולדוד לא ידע שהיה בנו וע"ק כשהקשה ואביו לא ידע ליה וכו׳ למה לא הביאו ראיה פשוטה שהיה יודע שדוד היה בן ישי כדכתיב וישלח שאול מלאכים אל ישי ויאמר שלחה אלי את דוד בנך אשר בצאן ויקח ישי חמור לחם וגו׳ וישלח ביד דוד בנו אל שאול וגו׳ ויאהבהו וגו׳ וישלח שאול אל ישי ויאמר יעמד נא דוד לפני כי מצא חן בעיני הרי מכאן שהיה ידוע לדוד וידע שהוא בן ישי ולמה הביא מאותו כתוב של והאיש בימי שאול שאינו אומר אלא שהיה יודעו לישי אבל לא אמר שהיה יודע שדוד בן ישי הוא · ואפשר ליישב דבתחלה כששאל שאול לאבנר בן מי זה העלם היה אפשר שאף ע"פ שמכירו שהוא דוד בן ישי מ"מ שאל על ענין האבירות לב שהיה לו לצאת לקראת הפלשתי אמר לאבנר בן מי הוא זה כלומר והלא בן ישי הוא ואין לאביו גבורת לב למלחמה כדי להתלמד בנו לגבורת לב זו ולזה לא הקשה אלא מפסוק והאיש בימי שאול בא באנשים שהיה יוצא באוכלוסא שר של ס׳ רבוא וכיון שהיה יודע באביו ישי שהיה גבור חיל במלחמה אין להפלא אם מעז יצא גבור ומה שחזר שאול לומר לדוד בשובו מהכות את הפלשתי בן מי אתה הנער י"ל שרצה לבדוק בו אם גבה רוחו בהריגת הפלשתי וביזתו בשאלתו בן מי זה אתה הנער כאילו נעלם ממנו מי היה אביו ואם השב ישיבנו בן ראש הצבא ישי אני הוא יורה גאותו וגאונו ורמות רוחא דאית ביה ודוד בענותנותו השיבו בן עבדך ישי להורות שהיו עבדים

עיון יעקב

חצות לילה: **מידי הוא טעמא אלא לשלחן מלכים הא לא צריכא ליה** · משמע מזה דגירות בת פרעה הוי גירות גמורה וא"כ צ"ע על הרמב"ם פ"ג מהל׳ א"ב דין ט"ז כתב להדיא להיפך שגם בת פרעה לא היתה גיורת גמורה שגיירה לשום דבר ע"ש וצריכין לומר דסובר הרמב"ם דלפי מה דמסיק הש"ס כאן דשלמה לא נסיב כלל רק לאהבה בעלמא חזר ג"כ מזה הת׳ אע"ג דלאו גיורת גמורה הוי מ"מ דבק עמה וקרי ויתחתן מכח אהבה שאהב ובזה נדחה ומיושב ג"כ מה שמקשה מהרש"א על פרש"י: (בגמ׳) **בתוס׳** ד"ה ותיפוק וכו׳ נראה דפריך היאך נשא שלמה הואיל ואסורה בקהל · ול"נ דרש"י ס"ל דא"א לפרש כן קושית המקשן דהא באמת המקרא מחשב זה לחטא ועון לשלמה על שנשאה והיא אסורה כדכתיב מן הנכרים אשר אמר ה׳ וגו׳ אך דקושית המקשן על לשון הפסוק דכתיב לשון חיתון ובאמת בהו לא שייך לשון חיתון וס"ל לרש"י כיון דבשאר אומות לא שייך חיתון בעודן בגיותן גם באלו אף לאחר גירותן כיון שאכתי אסורין לבא בקהל לא שייך בהו לשון חיתון אף דתפסי בהם קדושין וזה קושית המקשן לפירש"י: **ולא ידע ליה** · לכאורה יש לדקדק בסוגיא א סרכא חדא דלמה לא מקשה מיד על הפסוק מ"ט שאיל עליה ותו כד מקשה ולא ידע ליה (פרש"י שאול לדוד) והכתיב ויאהבהו מאד ויהי לו נושא כליו איך מייתי מקרא זה דידע ליה דלמא אף שלא ידע בן מי הוא אפ"ה אהבו מאד תארו ומעשיו יקרבהו לעשות אותו לנושא כליו ויותר ה"ל להביא מקראות הקודמין דכתיב להדיא שידע שאול בן מי הוא וכה"ג קשה מאי מקשה על אביו כיון דכתיב והאיש בימי שאול דלמא מ"מ לא ידע למי הוא · ואפשר לומר דעלה על דעת המקשה דודאי שאלות שאול לידע יחוסו היה וכדאמרינן בקדושין דף ע"ו ע"א רבי חנינא בן אנטיגנוס אומר אף מי שהיה מוכתב באסטרטיא של מלך אין בודקין ומפרש שם בגמרא בחיילות של בית דוד היו זהירין ליחסם במלחמה שתסייע זכות אבותם במלחמה · ובודאי לאו דוקא במלחמות בית דוד קאמר אלא שכולם נקראים על בית דוד וכדאמרינן בשבת כל היוצא למלחמת בית דוד גט כריתות כותב לאשתו דמייתי מקראי ואת ערובתם תקח וזה נאמר גבי מלחמת שאול עם הפלשתים · ואף לת"ק דפליג אדרבי חנינא בן אנטיגנוס היינו שאינם מיוחסים כל כך עד שאין צריכין בדיקה כל כך אבל מ"מ מיוחס קצת בעינן כדכתיב להדיא בקרא והתייחסם בצבא המלחמה לכן כראות דוד יוצא

עין יוסף

עד שנצטווה: **לח מותרות מיד** · כשמגיירו: **ולא ידע ליה** · שאול לדוד: **שנכנס באוכלסא ויצא באוכלסא** · בברכות דף נ"ח אי׳ יוצא באוכלוסא וכו׳ ודורש באוכלוסא וכתב המהרש"א שדרשו והאיש ע"ש איש מלחמה בנערותו וזקן זה קנה חכמה בזקנותו ומסיים אהך תרתי מילי שבא באנשים דהיינו בין למלחמה ובין למדרשו נכנס ויצא באוכלוסא · ולפי שלא פירש בכמה אנשים מסתמא כאנשים דדור המדבר קאמר לפי חילוק הדעות המשתנים באנשים שהן ששים רבוא וכיון

המתורגמן. א) קעננען וויר דען פאן שלמה אבלערנען. ג) איינע מענגע מענשען.

מפריץ אתי אי מזרח אתי אי מפריץ אתי מלכא הוי [א]שהמלך פורץ לעשות דרך ואין ממחין בידו אי מזרח אתי חשיבא בעלמא הוי מ"ט א"ל שאל עליה (משום מאניה) [ב]דכתיב (ש"א יז) וילבש שאול את דוד מדיו מאי מדיו כמדתו וכתיב ביה בשאול (שם ט) משכמו ומעלה גבוה מכל העם (אמר מכדי משכמו ומעלה גבוה מכל העם מאי האי דאיתרמו ליה מאנאי ש"מ מלכא הוי) [ג]אמר ליה דואג האדומי עד שאתה משאיל עליו אם הגון הוא למלכות אם לאו שאל עליו אם ראוי לבא בקהל אם לאו משום דקא אתי מרות המואביה א"ל אבנר תנינא עמוני ולא עמונית מואבי ולא מואבית אלא מעתה ממזר ולא ממזרת ממזר כתיב [מום זר] מצרי ולא מצרית שאני הכא דמפרש טעמא דקרא (דברים כג) על דבר אשר לא קדמו אתכם בלחם ובמים דרכו של איש לקדם ולא דרכה של אשה לקדם היה להם לקדם אנשים לקראת אנשים ונשים לקראת נשים אישתיק מיד ויאמר המלך שאל אתה בן מי זה העלם התם קרי ליה נער והכא קרי ליה עלם הכי קאמר ליה הלכה זו נתעלמה ממך צא ושאל בבית המדרש שאל אמרו ליה עמוני ולא עמונית מואבי ולא מואבית [דף עז ע"א] אקשי להו [דואג] כל הני קושייתא אישתיקו בעי לאכרוזי עליה מיד (ש"ב יז) ועמשא בן איש ושמו יתרא הישראלי אשר בא אל אביגיל בת נחש וכתיב (דה"א ב) יתר(א) הישמעאלי אמר רבא [ד]מלמד שחגר חרבו כישמעאל ואמר כל מי שאינו שומע הלכה זו ידקר בחרב כך מקובלני מבית דינו של שמואל הרמתי עמוני ולא עמונית מואבי ולא מואבית · ומי מהימן והא אמר רבי אבא אמר רב כל ת"ח שמורה הלכה ובא אם קודם מעשה אמרה שומעין לו ואם לאו אין שומעין

רש"י

רבוא: שהמלך פורץ · גדרות של אחרים לעשות לו דרך קצרה מביתו לפרדסו או לכרמו: חשיבא בעלמא הוי · כדמפרש דחזא ביה סימני מלכות הלכך לא אפשר דלא הוי רישא: מ"ט א"ל שאיל · מאי חזא דמסתפי מיניה ממלכותא: ממזר כתיב מום זר · כל שיש בו מום זרות: אם קודם מעשה · שבאתה הוראה לידו אמרה ושנאה לתלמידיו בבהמ"ד בשם רבו שומעין לו בשעת הוראה: ואם לאו אין שומעין לו · שמחמת מעשה הבא לידו

תוספות

אם קודם מעשה וכו' · אומר ר"ת דוקא היכא שהוא עצמו נוגע בדבר כגון (עמשא) [יתרא] שהוא עצמו היה צריך לאותה הוראה שהיה נשוי בת ישי כדכתיב אשר בא אל אביגיל בת נחש ואמרינן בפ"ק דב"ב (דף יז.) בת מי שמת בעטיו של נחש וכן בפרק נושאין על האנוסה (דף לח.) גבי גר שהעיד על אשתו וז' בניו וכריש פרק י' יוחסין (דף ע:) גבי עובדא דרב יהודה בכל דוכתא דמייתי לה היו כן צריכין לאותה הוראה אבל אם אינו צריך לאותה הוראה שומעין לו אע"פ שלא אמרה עד שעת מעשה:

מהרש"א

יהיה מלך: מ"ט א"ל שאל דכתיב וילבש שאול את דוד מדיו וכו' · פירש"י בשמואל נהפכו להיות כמדת דוד וכו' נראה מפירושו דכינוי דמדיו על דוד קאי ואם כן הוא מהיכן קמשמע מיניה שהיו הבגדים כמדתו של שאול משכמו ומעלה גבוה וגו' שע"כ הכנים בו עין הרע ויותר נראה דכינוי דמדיו קאי על שאול דהיינו מדיו של שאול היו מכוונים ליה בגם: וכתיב יתרא הישמעאלי וגו' · ונראה לפרש כיון שאינו מפרש איזה שם עיקר ועוד דודאי ישראלי הוא וע"כ נדרשו שניהם שחגר חרבו כישמעאל ואמר כל שאינו שומע הלכה זו דהיינו שדוד הוא ישראלי ולא עמוני ידקר בחרב ובירושלמי איכא פלוגתא בהא איזה שם עיקר וגם שם גרסינן דחגר מתניו כישמעאל וכתב בעל יפה מראה וקשה לפי דברי תלמוד שלנו מאי חגר חרבו כישמעאל דהל"ל כאדומי שהוא בעל החרב ואולי שדקירת חרב הוא מדה כנגד מדה כי לפי דעת דואג דעמונית ומואבית בכלל האיסור ואין לקבל מהם גיורת והבא עליה קנאין פוגעין בדקירת חרב כמ"ש בפנחס וידקור את שניהם וגו'

יד יוסף

א סנהדרין כ ע"ב ב"ק ס ע"ב ב"ב ק ע"ב: ב עי' תנחומא סדר אמור סימן ד ובמש"ש : ג רו"ר פ"ד ס"ו : ד רו"ר פ"ד סי' א' : ה קדושין עו ע"ב לקמן לה ע"א בכורות לה ע"ב :

גאון יעקב

נמשכה מלכות של שאול שהיה בלתי דופי שלא יזוח דעתו עליו אבל דוד שבא מקופה של שרצים היינו שבא ממואב וכן כל מלכות יהודה נבחר היות בא מתמר כמבואר במדרש והוא קופה של שרצים לכך נבחר יהודא למלכות וצריך להבין מה זו הפגם היה לידת תמר כי הלא קודם מתן תורה היה עיקר מצות יבום נוהג באבי המת רק אחר מ"ת נתחדשה הלכה שיהיה מאחי המת כמבואר ברמב"ן לתורה וא"כ מה זה פגם היה בנשואי יהודה ותמר אדרבא נעשה מצוה רבה יבום · אמנם לעיל בפ' כילד מסקינן באיסור חייבי לאוין גזירה ביאה ראשונה אטו ביאה שניה דעיקר מצות יבום הוא רק ביאה ראשונה אבל אח"כ אין מצוה מן המובחר דכבר קיים מצות יבום ועושה להנאתו ונהנה מאיסור אשת אח ובאמת בתמר מסקינן דמיעכה בתוליה באצבע ודאי דעיקר מצות יבום בביאה ראשונה להקי' לאחיו שם בישראל וכבר הסכימו הטבעיים דלידת תאומים הוא ודאי משתי ביאות והנה ביאה ראשונה וודאי דלית ביה פקפוק וכולו קודשה אבל ביאה שניה יש חשש פגם דכבר קיים מצות יבום ועושה להנאתו בעבירה כאשת שאול וכו' הכונס יבמתו וכו' · ולפ"ז הנולד מביאה ראשונה אין בו כלל דופי ואינו ראוי למלכות אבל הנולד מביאה שניה שפיר הוא קופה של שרצים כי יש בו חשש דופי ואם תזוח דעתו וכו' וידוע ממשל של בקופה שהביא רש"י

עיון יעקב

לקראת הפלשתי שאל בן מי זה הנער לידע אם זכות אבותיו תסייע · כך עלה על דעת המקשה לכן מקשה שפיר ולא ידע ליה שיש לו זכות אבות והכתיב ויהי לו נושא כליו דהיינו נושא כלי זינו במלחמה כתרגומו בודאי ידע שהוא מיוחס על זה מתרץ על אביו קמשאיל אם יש לו ג"כ זכות אבות אבותיו כדי לנצח מלחמה כבידה כזו לזה מקשה ואביו לא ידע והכתיב וכו' שילא באוכלוסא וכו' דהיימ שהיה שר על ששים רבוא בודאי היה מיוחס :

הרי"ף

עבדים ומשועבדים לו : אמר לו דואג עד שאתה שואל אם הגון למלכות וכו' · אפשר לדרוש נד אסמכתא דמליצו בפסוק זה הזכיר את שאול בשמו ולא הזכירו בשם מלך דכתיב וכראות שאול את דוד יוצא וגו' אמר אל אבנר וגו' וסמוך לזה כתוב ויאמר המלך שאל אתה בן מי זה העלם ועוד כיון שעם אבנר היה מדבר מהו שאל אתה ועוד שקודם הזכירו בשם נער

אמר ליה דואג האדומי עד שאתה שואל עליו אם הגון הוא למלכות אם לאו שאל עליו אם ראוי לבא בקהל · אפשר לומר ע"ד דאיתא בב"ק דף פ"ח ע"א מקרב אחיך תשים עליך מלך מקרב אחיך ממובחר וברורין שבאחיך תשים מלך ע"ש ולפ"ז ראוי שאול דוקא למלוכה שלא היה בו שום דופי אכן במסורת ברית הגדול כתב מקרב אחיך היינו מאמצע של אחיך רמז על מלכות בית יהודה שהיה מאמצע בני לאה כי ראובן או שבט לוי לא נחשב בחשבון השבטים נמצא יהודה שהוא אמצע ע"ש וא"כ ה"ק ליה דואג עד שאתה שואל אם הגון הוא למלכות לפי שאתה סובר הפי' מקרב אחיך היינו מאמצע שבאחיך דהיינו שבט יהודה שאל עליו אם ראוי לבא בקהל ופי' מקרב אחיך ממובחר שבאחיך א"כ המלוכה שייך דוקא לך לפי שאין בך שום דופי : ממזר כתיב · פי' מ"ם יתירה להראות דפירושו מום זר : דרכו של איש לקדם ואין דרכה של אשה לקדם · ובמדרש ילקוט איתא בשם אגדות שמואל עוד ואשר שכר עליך בלעם בן בעור האיש יש לו לשכור ולא האשה ואתי שפיר לדעת הרמב"ן והבחיי שמואב קדם בלחם ומים ולא נענש רק בשביל ששכר בלעם ועיין בסוריות במהרש"א דהוא שנתכוון לעבירה זכרים אסור והיא שנתכוונה למצוה נקבות מותרות : אמר רבא מלמד שחגר חרבו כישמעאל · הא דאמר כישמעאל עיין במהרש"א ול"נ דה"ק כמו ישמעאל בחוגר חרבו לעת הצורך במלחמה אף שחרב הוא ברכתו של עשו והוא גזלה בידו אפ"ה עושה כן לעת הצורך אף עמשא עשה כן לעת הצורך שכל מי שאינו שומע הלכה זו א"כ הוא מורד במלכות בית דוד והמורד במלכות בית דוד דינו בסייף כמבואר ברמב"ם בהל' מלכים · ועוי"ל דלכך חגר עצמו כישמעאל לפמ"ש התוס' דגם הוא נשוי מעמון ומואב ובתנא דבי אליהו איתא והובא בילקוט פ' וירא וישמעאל נשוי מבנות מואב תחלה ע"ש ואברהם אבינו שקיים אפילו עירוב תבשילין בודאי קיים גם מה שעתידה תורה לאסור ובפרט לדעת המפרשים שעמון ומואב אסורין לבא בקהל כיון שהיה פסול בלידה שלהם ואפ"ה הניח אברהם את בנו להתחתן עמהם מוכח שהנקבות מותרות להכי חגר עצמו כישמעאל לרמוז על זה · ועיין עוד בסמוך : כך מקובלני מב"ד · נשמר לומר כן כדי שלא ידונו אותו כדין זקן ממרא כיון שכבר עלתה ההסכמה לאכרוזי עליה לכן אמר כך מקובלני

עץ יוסף

דאיש מפורסם היה כל כך שר על ששים רבוא ודאי דידע ביה מאיזה שבט הוא · ומסיק גם שידע דמשבט יהודה הוא היה מסתפק אי מפרץ אי מזרח · ולמנ"מ אם יהיה מלך ופירוש שנכנס באוכלוסא ויצא באוכלוסא הכוונה שהיה זוכה לצאת ולבא בהצלחה שנכנס באותה אוכלוסא שיצא בהם למלחמה שלא נפקד מהם איש כי זכותו של ישי גדול כנודע בדברי חז"ל שהוא מאותם שמתו בעטיו של נחש : חשיבא בעלמא הוי · כדמפרש דחזיא ביה סימני מלכות הלכך לא אפשר דלא הוי רישא וזהו שא"ל שאול לאבנר שאל אתה בן מי זה העלם קראו העלם ע"ש שנעלם ממנו אם מפרץ אם מזרח קאתי לכן וכשוב דוד מהכות את הפלשתי ויקח אותו אבנר ויבאהו לפני שאול וראש הפלשתי בידו · ואז ויאמר אליו שאול בן מי אתה הנער כלומר שבהיותך נער היה בך האבירות וההצלחה אם אתה מפורש פרץ או זרח ודוד הבין כוונתו של שאול שחושש על המלוכה לכן ויאמר דוד אם אתה חושש מן המלכות ח"ו כי אני בן עבדך ובן העבד עבד ואם תמהת על ההצלחה אני בן ישי שבזכות אבי סייעתני כי הוא נהרג בעטיו של נחש ולענין השאלה אם אני מפרץ או מזרח אני בית הלחמי והוא כי היה נודע כי זרע פרץ היו תושבי בית לחם ולא זרע זרח כדבר שנאמר ואתה בית לחם אפרתה צעיר להיות באלפי יהודה ממך לי יצא מושל בישראל שהוא מפרץ · כי שם היה אלימלך ואבצן מבית לחם הוא בועז אבי זקנו דמפרץ קא אתי · ועיין בפסוקים של סוף קאפיטל י"ז שמואל א' : מאי האי דאיתרמי ליה מאנאי · וא"ת ושאול מה היה דעתו להלבים אותו מדיו מאחר שהם ארוכים ודוד קצר הקומה וי"ל דרך חיבה וכבוד הלבישן לו שעה כדרך המלך שלכבוד אדם ילבישנו לבושיו וחשב שמיד יפשיטנו מעליו ועל שכמו ישאנו לביתו מאחר שאינו עשוי למדתו (יפ"ת): א"ל דואג וכו' · ברות רבה איתא והיה שם דואג האדומי באותה שעה ואמר ליה עד שאתה וכו' : א"ל אבנר תנינא וכו' · ושם איתא א"ל אבנר ולא כבר נתחדשה הלכה עמוני ולא עמונית ור"ל כשנשא בועז את רות נתחדשה הלכה זו : הלכה זו נתעלמה ממך וכו' · הנה פי' העלם על שם העלם ההלכה וגם נכלל בזה שקראו העלם על שם שנתעלם ממנו

שומעין לו שאני הכא דהא שמואל ובית דינו קיים · מ"מ קשיא הכא תרגימו (תהלים מה) כל כבודה בת מלך פנימה במערבא אמרי ואי תימא רבי יצחק אמר קרא (בראשית יח) ויאמרו אליו איה שרה אשתך ויאמר הנה באהל [כתנאי עמוני ולא עמונית מואבי ולא מואבית דברי ר' יהודה רבי שמעון אומר (דברים כג) על דבר אשר לא קדמו אתכם בלחם ובמים דרכו של איש לקדם וכו']:

לט שם דרש רבא מאי דכתיב (תהלים קטז) פתחת למוסרי אמר דוד לפני הקב"ה רבש"ע ב' מוסרות שהיו עלי פתחתם רות המואביה ונעמה העמונית · דרש רבא מ"ד (שם מ) רבות עשית אתה ה' אלהי נפלאותיך ומחשבותיך אלינו אלי לא נאמר אלא אלינו מלמד שהיה רחבעם יושב בחיקו של דוד א"ל עלי ועליך נאמרו שתי מקראות הללו · דרש רבא מ"ד (שם) אז אמרתי הנה באתי במגלת

אמרה: דהא שמואל ובית דינו קיים · ומלתא דעבידא לגלויי היא ולא משקר בה: הנה באהל · דאין דרך אשה לצאת מביתה: מוסרות · הם רצועות שקושרים בהם העול: פתחת · שהתרת את הנקבות: נעמה · אמו של רחבעם וממנה יצאו מלכי בית דוד: נפלאותיך ומחשבותיך אלינו · עלי ועל רחבעם בן

וגו' גבי מואבית ועיין בחידושינו סוף פרק השותפין: איה שרה וגו' · מפרש"י מדכתיב הנה באהל דאין דרך אשה וכו' ע"ש ועיין בזה בחידושינו פ' הפועלים: כתנאי עמוני ולא עמונית · וכתבו התוספות וא"ת לר"י תקשה ליה מצרי ולא מצרית ואומר ר"י דגבי עמוני ומואבי וכו' ע"ש וכל זה דוחק וכל הני דאקשי להו דואג כדלעיל למה לא השיבו לו כן ונראה דלרבי יהודה היה זה הלכה למשה מסיני עמוני ולא עמונית ומואבי ולא מואבית כדקאמר כך מקובלני מב"ד של שמואל הרמתי דהיינו הל"מ ואיך שיהיה יש לדקדק בענין זה שדואג וסיעתו חשבו לאסור עמונית ומואבית ולא האמינו בקבלתם והיאך חשבו שבועז זה אבצן [א] והיה שופט כל ישראל כמה שנים כמפורש בקרא ואיך נשא פסולי הקהל ברבים כמ"ש ויקח עשרה אנשים וגו' ויותר מזה בספר רות שהגואל השיב לבועז פן אשחית את נחלתי וגו' ופרש"י שם לתת פגם בזרעי שנאמר לא יבא עמוני ומואבי וטעה בעמוני ולא עמונית עכ"ל היאך מלאו לבו לדבר כן בפני בועז שהיה שופט בימיו והוא התירה בפניו כמ"ש ביום קנותך וגו' אשת המת קנית להקים שם המת וגו' גם קשה שהיה חש על פגם זרעו ולמה לא היה חש על האיסור לאו גופיה וכל ביאה וביאה אסורה לו וע"כ נראה למאי דמסקינן בפ' כיצד [ב] דעשה דיבמה דוחה ל"ת וחייבי לאוין מתייבמין מן התורה אלא דאנן גזרינן ביאה ראשונה אטו ביאה שניה דאסור בה דכבר קיים העשה בביאה ראשונה ואפשר דאז בימי בועז עדיין לא גזרו על כך והותר לו ביאה ראשונה במצות יבום דעשה דוחה ל"ת וכמ"ש המפרשים דדין יבום נהגו אז אף בקרובים כמ"ש הרמב"ן בפרשת וישב וכדאיתא בב"ר וע"כ לא תלה הגואל את דעתו דמואבית אסורה לדחות היבום משום איסור ביאה דעשה דיבום דוחה ל"ת דמואבית [ג] אבל תלה הדבר על פגם הזרע דהולכין אחר פסול וכיון דהיא אסורה לבא בקהל בלא יבום בניה הולכין אחריה להיות פסול בקהל וע"כ אמר לא אשחית את זרעי שיש לי כבר מאשה כשרה משא"כ בועז שלא יחוש על זה שלא היה לו בנים שמתו כולם בעובדא דמנוח כדאמרינן בפרק הספינה [ד] וזו היתה גם דעת דואג וסיעתו שאמרו מה שנשא אותה בועז שהיה שופט ישראל היינו בהיתר ע"י מצות יבום ובביאה ראשונה נתעברה ממנו כדאמרינן דבועז מת מיד אחר ביאה ראשונה ובנו עובד פסול קהל הוא דהולכין אחריה ולא האמין בקבלתם בהל"מ עמוני ולא עמונית ובא רבא בדרשתו והוסיף על הלכה למשה מסיני שיש רמז בתורה בזה מדכתיב אל תצר את מואב וגו' ונמצאות שלא יאבדו מפני שני הפרידות טובות וכו' ודו"ק: ב' מוסרות וכו' · יראה דמשמע ליה למדרש כן מרישא דקרא אנא ה' וגו' אני עבדך בן אמתך וגו' דהיינו רות שקראה עצמה כן כדכתיב ופרשת כנפיך על אמתך וגו' והלשון רבים דפתחת למוסרי דרש דרמז כנוי על נעמה העמונית: נפלאותיך ומחשבותיך אלינו וגו' · פרש"י חשבת לטובה כשהתרת את הנקבות עכ"ל והוא דוחק דמאי נפלאותיך ומחשבותיך אבל הנראה ע"פ מ"ש בפרק שור שנגח [ה] אל תצר את מואב וגו' וכי מה עלה על דעתו של משה לעשות מלחמה וכו' נשא משה ק"ו ומה מדינים וכו' מואבים עצמן לא כ"ש א"ל הקב"ה לא כשעלתה על דעתך עלתה על דעתי ב' פרידות טובות יש לי להוציא מהן רות המואביה ונעמה העמונית וכו' והיינו נפלאותיך ומחשבותיך שלא כדעת ומחשבת משה אלינו שאמרת במואב אל תצר את מואב וגו' ובעמון וקרבת מול בני עמון אל תצורם וגו' והיינו ב' מקראות הללו דקאמר ובחדושי הלכות כתבנו פירוש מהרש"ל בב' מקראות הללו והוא דחוק ע"ש

הרי"ף

נער וכאן אמר בן מי זה העלם · אמנם שהיה שם דואג כשאמר שאול לאבנר ז"ל שא"ל אי מפרץ קאתי מלכא לגוי והשיבו דואג עד שאתה שואל אם הגון למלכות שאל אם הוא ראוי לבא בקהל שהלכה זו נעלמה וזהו שחזר ואמר המלך כלומר להחזיק המלוכה בידי אתה דואג שאל וז"ש שאל אתה כלומר דואג לך אתה ושאל בן מי זה אם ראוי לבא בקהל שהלכה זו של עמוני ולא עמונית נתעלמה ממנו · ואולי נרמז גם כן בפסוק ויאמר המלך שהם דברי דואג שאמר וכי אתה חושב שיהיה זה דוד המלך ואתה שואל על ענין המלוכה שאל אתה תחלה אם הוא ראוי לבא בקהל ובן מי הוא זה שהרי הדבר נעלם ממנו אם הוא בכלל לא יבוא עמוני ומואבי והראשון עיקר: שני מוסרות שהיו עלי · נראה דדרים אני עבדך בן אמתך זו רות שכתוב בה אנכי רות אמתך ומלדה היה עלי קשר אמין שלא לבא בקהל אבל להיות בן אמתך שבאתי מהנקבות פתחת למוסרי ויש לרמוז במלת מוסרי מלשון איסור לבא בקהל התרת אותי ואת רחבעם מאיסור לבא בקהל: מ"ד אז אמרתי הנה באתי · מלבד מה שפי' רש"י ז"ל נלע"ד לפרש כפי הפשט כי הוקשה לו בכתוב מאי אז אמרתי ובמדרש רות דרשו אין אז אלא לשון שירה שנאמר אז ישיר משה וכאן דרשו אז על

עין יעקב

והאומר מפי השמועה אין לו דין זקן ממרא כדאיתא בפ' אלו הן הנחנקין דף פ"ח ע"א ובמיימוני פ"ג מהל' ממרים ואפשר לומר דלכך תגר חרבו כישמעאל דכתיב ביה יד כל בו וידו בכל כלומר אף שכולם היה נגד דעתו ואפ"ה היה בכל להמיתם כל מי שאינו שומע הלכה זו: עיין במהרש"א מה שמקשה על שאמר הגואל לבועז פן אשחית את נחלתי זרעי ולא אמר שאסור הוא לישאנה בעצמו · ול"נ דהטעות היה אע"ג דנקבות מותרות מ"מ אם יולדת זכר הזכר אסור לבוא בקהל וזה שפרש"י בחומש וטעה בעמוני ולא עמונית וזה אפשר ג"כ היה טעות של דואג: שתי מקראות הללו · עיין במהרש"א ועי"ל דשתי מקראות הכוונה על דבר אשר לא קדמו דרכו של איש לקדם וכו' ומקרא שני כמ"ש לעיל בשם אגדת שמואל ואשר שכר

עץ יוסף

אם מפרץ או מזרח קאתי ולכן הביאו אבנר לדוד אל שאול שישאל ממנו אי מפרץ וכו' כמו שפרשתי לעיל:

ענף יוסף

לט מלמד שהיה רחבעם יושב בחיקו של דוד וא"ל כו' · ויש גורסין כשהיה תינוק ומוטל בעריסה · והנה המקרא מעיד שמלמה מלך ארבעים שנה ורחבעם היה בן מ"א שנה במלכו ונמצא שרחבעם נולד שנה אחת לפני מלוך שלמה והיינו שמה שאחז"ל שאמר לרחבעם עלי ועליך נאמרו כו' היה זה בשנה אחרונה של דוד קודם שמלך שלמה

הכתב

ונמצא שמאמר זה פליג על האגדה הובא בספר עשרה מאמרות מאמר אם כל חי ח"ג סי' ט' וז"ל כתוב באגדה שאותה טבעת שהשם המפורש חקוק עליה ונפתה שלמה לאשמדאי ונתנה לו כדאיתא בפרק מי שאחזו השליכה שאשמדאי לים הגדול אע"ג דהתם אמרי בלעה אפשר דהדר אפקה ודאי לא אי נמי לא שבלעה ממש לתוך גופו אלא לשון כנוי הוא ומאי בלעה העלימה מן העולם והשליכה לים סוף דבר זימן הקב"ה דג אחד ובלע אותה ושלש שנים נטרד שלמה בעניותו על שעבר ג' לאוין לא ירבה לו נשים וסוסים וזהב ונכשל בכולן · ונטרפה דעתו באבדן טבעתו עד שריחם עליו הקב"ה ונזדמן לפני מלך עמון ונעשה לו מלצר ראתהו נעמה בתו וחשקה בו ואביה הגלה את שניהם למדבר שמם למען ימותו מיתת עצמן וידו אל תהיה בם וזמנם הקב"ה לשפת הים ואותו הדג עלה לגורלם ומידה של נעמה קבל שלמה תנחומים שנתנה לו הטבעת בקריעת הדג ותחי רוחו ומנדעיה עלוי יתוב ואין ספק שלא החמיץ שלמה מצוה רבה הבאה לידו לגייר את אשתו אלא תיכף ומיד שחזר ונתפשה שם גייר אותה ע"כ · ונמצא שמזה אגדה נראה שנשא נעמה אחר שכבר מלך ימים רבים וא"כ אגדות חלוקות הם · אבל יש לומר דלא פליגי דהיכא דאוקמי הך דרשה דרחבעם גם אליבא דאגדת דנעמה והא דאמר הגמרא שהיה רחבעם יושב בחיקו של דוד הוא מליצה וחיקו כנוי לצפיותו שצפה דוד ברות הקודש שנולדה נעמה בימיו ובו ביום ראה שמלכים ממנה יצאו וזו היא העריסה של רחבעם שראה דוד · (ספר עשרה מאמרות מאמר חיקור דין ח"ד פרק י"ז · ובמאמר אם כל חי ח"ג סימן י') וכסימן י"א מתרץ שאפשר שגם הפסוקים הללו אינם מתנגדים לאגדת דנעמה משום דאיכא למימר ששלמה מלך יותר מארבעים שנה והכתוב לא חשיב אלא אותן השנים שמלך בלי הפסק מעת שחזר למלכותו אחר שנטרד ממנה והכי דייק קרא דכתיב והימים אשר מלך שלמה בירושלים על כל ישראל דמשמע רצופים ומשמע נמי שלא יצא את העיר כי נגעת ועל כל ישראל בלבד היה מולך לא על העליונים כאשר בתחלה ואף רחבעם לא נולד שנה אחת קודם שחזר שלמה למלכותו דלא יתכן לומר שרחבעם נולד מאמו בגיותה' אלא האמת שגם הוא נולד אחר שחזר למלכותו ולא היה רחבעם עדיין בן מ"א שנה במלכו · ומ"ש הכתוב בן מ"א שנה במלכו זה היה כשנתיאש ממלכות ישראל נמצא שהאגדה דשלמה ונעמה והדרש דרחבעם בימי דוד והכתובים עולים בקנה אחד עכ"ל:

ייבום גמור אין כאן בל"ז שאין ייבום אלא באחים מן האב אבל אחיו מאמו אסור לייבם · דאשת אחיו מאמו ערוה שלא במקום מצוה אלא שבאמת לא היה שייך כאן ייבום כלל שלא היו קדושין תופסין בהם שלא

[א] מהרש"א ד"ה כתנאי . חשבו שבועז זה אבצן (ב"ב צא ע"א): [ב] שם בא"ד בפרק כיצד (כ ע"ב): [ג] שם בא"ד וכמ"ש המפרשים דדין יבום נהגו אף בקרובים כמ"ש הרמב"ן וכו' וע"כ לא תלה הגואל וכו' דעשה דיבום דוחה וכו' · כל דברי הגאון מהרש"א ז"ל בזה נפלאה ממני אחרי דבעז וגם הגואל הוו אחר שנתנה התורה ונתחדשה ההלכה דאין יבום אלא באחיו של מת עליו המצוה לייבם והנה בועז שלא היה אלא בן אחי אביו של מחלון וכן הגואל מאי מצות עשה איכא דידחה איסור של מואבי דאסורה לבא בקהל [דברים אלו כתב הגאון המחבר בגליון המהרש"א ובעלים שנראה שספר כתב בזה"ל] ע"ש כי כל דבריו שכליים הם · אמנם נפלאתי למאד ולעומת כבודו של הגאון מהרש"א אתלה החסרון בי דכל דבריו היו נכונים אם היה בועז והגואל קודם מתן תורה כמ"ש הרמב"ן גבי יהודה דהיה מייבם ע"פ הטעם לקרובה ממשפחתו ע"ש · אבל אחר מתן תורה דלא נצטוה ליבם אלא דוקא אחיו מאביו ולא לשאר קרובים [ואפי' אחיו מאמו אסור בה] ומעתה חלילה להעלות על הדעת דלבועז שרי למיעקר הלאו דלא יבא מואבי בשביל קורבה שהי' בן אחי אביו של מחלון (כדאיתא ב"ב צא ע"א) וכן אסורה לגואל דרך כלל המעיין היטב את דברי הגאון מהרש"א יראה כי להולמם קשה ואני מחילה מכבודו הקדוש אבקשה*): [ד] שם בא"ד בפ' הספינה (צא ע"א): [ה] שם ד"ה נפלאותיך · בפרק שור שנגח (לח ע"א):

*)[א"ה עיין במדרש רות פ"ב סי' ט"ו ע"פ העוד לי בנים במעי וגו' וכי יש אדם מיבם אשת אחיו שלא היה בעולמו . וכתב ע"ז הרד"ל ז"ל דין

במגלת ספר כתוב עלי אמר דוד אני אמרתי עתה באתי ולא ידעתי שבמגלת ספר כתוב עלי [א]התם כתיב (בראשית יט) הנמצאות הכא כתיב (תהלים פט) מצאתי דוד עבדי בשמן קדשי משחתיו:

מ דף עח ע"ב [ב]אמר רב הונא ממזרא לא חיי והא אנן תנן ממזרים אסורין ואיסורן איסור עולם אמר ר' זירא לדידי מפרשא לה מיניה דרב יהודה דידיע חיי דלא ידיע לא חיי דידיע ולא ידיע עד תלתא דרא חיי טפי לא חיי· ההוא דהוה בשבבותיה[א] דרבי אמי אכריז עליה דממזרא הוא הוה אזיל ובכי א"ל חיים נתתי לך:

מא שם [ג]אמר רב חנא בר אדא נתינים דוד גזר עליהם שנאמר (ש"ב כא) ויקרא המלך לגבעונים ויאמר אליהם והגבעונים לא מבני ישראל המה וגו'· מאי טעמא גזר עלייהו דכתיב (שם) ויהי רעב בימי דוד שלש שנים שנה אחרי שנה שנה ראשונה אמר להם שמא עובדי עבודת כוכבים יש בכם דכתיב (דברים יא) ועבדתם אלהים אחרים והשתחויתם להם וחרה אף ה' בכם ועצר את השמים ולא יהיה מטר וגו' בדקו ולא מצאו· שניה אמר להם שמא עוברי עבירה יש בכם

רש"י

בני חסבת לטובה כשהתרת את הנקבות: אני אמרתי· בשעה שנמשחתי עתה באתי לגדולה ומקרוב פסקו לי גדולה זו ולא ידעתי שמימי אברהם נכתב עלי במגלת ספר: ממזר דידיע· בברור לכל: חיי· הוא ודורותיו דלא מטמעי ביה: דלא ידיע· כלל לא חיי אפי' הוא שלא ישא כשרה: דידיע ולא ידיע עד תלתא דרי· דזהירי איכשי חיי טפי לא חיי דכיון דלאו דבר ברור הוא משתכחא מלתא: דוד גזר עליהם· כדכתיב והגבעונים לא מבני ישראל המה כלומר אינם ראוין לבא בקהל:

תוספות

הבא כתיב מלאתי דוד· אע"פ שדוד עלמו אמרו ברוח הקודש אמרו:

ארמוני

מהרש"א

ע"ש ודו"ק: כתיב הנמלאות וכו'· דאי לאו לדרשא הנמלאות ל"ל ומפורש בב"ר שתי בנותיך הנמלאות שתי מליאות רות המואביה ונעמה העמונית אר"י מלאתי דוד עבדי וגו' היכן מלאתיו בסדום וקראם מליאה לפי שהיו קרובים להאבד עם אנשי סדום או ע"ש שבא משה לאבדם עד שא"ל הקב"ה אל תצר גו' כדלעיל או ע"ש שרלה דואג לאבדם מתוך הקהל כדלעיל: במגלת ספר וכו'· היא התורה אי למ"ד בפרק הניזקין [א] דתורה מגילה מגילה נתנה ואי למ"ד חתומה נתנה וכולה נקראת מגילה דכתיב והנה מגילה עפה וגו': הכא כתיב דוד עבדי· כתבו התוס' אע"פ שדוד עלמו אמרו ברוה"ק אמרו עכ"ל ולא ידענא מי הכריחם לכך דהמזמור הזה מיוחס לאיתן האזרחי ויסדו ברוה"ק על מלכות בית דוד וק"ל: דלא ידיע לא חיי וכו'· ק"ק מהאי דפ' עשרה יוחסין [ב] דפריך עלה דרב יהודה אטו אנן מי ידעינן מהיכא קאתינן דלמא מהני דכתיב בהו נשים בליון ענו וגו' הא רב יהודה ס"ל הכא דלא ידיע לא חיי ויש ליישב: שנה ראשונה א"ל שמא עובדי עכו"ם יש וכו'· משמע להו הכי דמסתמא קודם שכלו הג' שנים פשפש ובדק ומסתמא על פי חומר העבירה בדק מתחלה על עכו"ם ואח"כ על הזנות ואח"כ על הלדקה ואפשר שהוליא זה מלשון המקרא שהוסיף לומר שנה אחר שנה דלא איצטריך ליה דמסתמא נמי ג' שנים דכתיבי רלופים היו אלא דמשמע להו כל חד מג' השנים הוה באנפי נפשיה לענין

עיון יעקב

שכר עליך האיש יש לו לשכור: דידיעי ולא ידיעי עד תלתא דרא חיי טפי לא חיי· אף דלכאורה תירוץ זה הוא אך למותר שאין לורך לתירוץ הקושיא מ"מ כיון שאמר ר"א מי יתן לי דור השלישי ואטהרנו ולא קאמר מי יתן לי דור שני מכלל דדור שני עדיין חי עד דור השליש ולא עד בכלל וקשה במ"כ אי דלא ידיעי לא חיי כלל ואי דידיעי הא חי עד עולם לזה קאמר ודידיעי ולא ידיעי וכו': עד תלתא דרא· בירושלמי דאתיא כהא דרבי חנינא דאמר אחת לשבעים או לששים הקב"ה מביא דבר לעולם ומכלה ממזרים ע"ש וביפה מראה שכתב מתוך ששים שנה הוא כמנין שני דורות ע"ש· וכבר מבואר בכתובות דף כ' ע"ב איזה ישנה עד ששים שנה ופרש"י שכבר נשתכח הדבר מן היודעים ע"ש לכך עד

הרי"ף

אותה שעה ששאלו בבית המדרש ונתעלמה מהם הלכה ואשתיקו וכעו לאכרוזי עליה עד שקם עמשא וכו' אמר דוד באותה שעה אז שהשתיקם עמשא אמרתי עתה באתי להיות נקרא ישראל ולא מואבי ולא ידעתי שבמגילת ספר תורה כתוב עלי הנמצאות וכתיב מצאתי דוד עבדי הרי עבד ה' אני ומקהל ישראל אני: ונתינים דוד גזר עליהם וכו'· פירש"י ז"ל כדכתיב ויאמר אליהם והגבעונים לא מבני ישראל המה כלומר אינם ראוים לבא בקהל וקשה דא"כ שכאן ריחקם וגזר עליהם שלא יבואו בקהל א"כ איך חוזר ואומר להם לגבעונים מה אעשה לכם ובמה אכפר וברכו נחלת ה' והרי כל דברים אלו היו ראוים לאומרם קודם גזר דין אבל לאחר הגזרה שריחקם לא ישמעו עוד לקול מלחשים ולעד"נ שאדרבה א"ל דברי פיוסים הכי ידעתם שיהושע ריחק אתכם ותלה הדבר כי שאם אפון לקרב ולרחק אתכם

הרשות בידי כמחז"ל שדרשו מה לורך לומר אל המקום אשר יבחר אלא תלה יהושע בדוד ואמר אני איני מקרבן ולא מרחקן אלא מי שהוא עתיד לבנות בית הבחירה אם יהיה דעתו לקרב יקרב וכו' וכיון שראה דוד שהיו אכזרים ריחקן וכו' ועיין במדרש שהאריכו שם· וכפי זה אמר דוד להם הלא לכם לדעת כי אתם מרוחקים מימות יהושע והגבעונים לא מבני ישראל המה ועתה מה אעשה ואקרב אתכם אם תכפרו וברכו את נחלת ה' וכשראה דוד אכזריותם שלא מחלו ובקשו לנקום נקמתם מבית שאול אז ריחקם דוד ונקראו בשם גבעונים כי לא מבני ישראל המה: שנה ראשונה א"ל שמא עובדי עכומ"ז יש בכם וכו'· וקשה למה לא חשש דוד בשנה ראשונה על כל הדברים המונעים הגשמים ולא היה חושש בכל שנה אחת אלא על דבר אחד והיה לו להיות חושש על כולם ולבדוק בם וכיון שבדק ולא מלא מיד היה תולה בעצמו ולא היה הרעב ג' שנים בארץ וע"ק כשם שחשש על אלו הג' דברים עכומ"ז ועוברי עבירה ופוסקי לדקה ברבים ואינם נותנים כך היה לו לחוש על כל אותם הדברים שנעצרים עליהם הגשמים ה"ה במסכת תענית פ"ק אין הגשמים נעצרים אלא בעון תרומות ומעשרות ואין הגשמים נעצרים אלא בשביל לה"ר שנאמר רוח לפון תחולל גשם ופנים נזעמים לשון סתר אין הגשמים נעצרים אלא בשביל עזי פנים אין הגשמים נעצרים אלא בשביל בטול תורה אין הגשמים נעצרים אלא בעון גזל ולמה לא חשש אלא על ג' דברים הללו· וע"ק למה לא שאל מיד פני ה' כמו שעשה אחר ג' שנים· ונראה שיש מיני רעבון שאינם מחמת עצירת גשמים אלא שלוקה התבואה או מאכילת חגב וכיוצא בזה וכאן לא היה אלא מעצירת גשמים ואפשר לנו לומר שלא היה עצירת כל הג' שנים שוות שבשנה ראשונה לא ירד מטר כלל ולכן לא שאל באורים ותומים כי כתוב בתורה ועבדתם אלהים אחרים ועצר את השמים ולא יהיה מטר והזהיר לעולי רגלים שבאו שם שיבדקו ביניהם על עכומ"ז כמ"ש בפרקי ר"א ע"ש ובילקוט ובשנה האחרת התחיל לירד המטר ונפסק וז"ש וימנעו רביבים ומלקוש לא היה דמשמע שלא היו רביבים שהם טיפות של מטר הגדולות אבל מטר דק שאין ראוי לצמות מולא דשא היה וכיון שלא נעצרו הגשמים לגמרי אלא וימנעו רביבים אמר אין לחוש עוד על לה"ר דכתיב ביה תחולל גשם לגמרי וכן על ביטול תרומות כתיב ביה ליה גם חום יגזלו מימי שלג שאול חטאו וכן על עון גזל כתיב כסה אור שהם גשמים וכן על ביטול תורה כתיב ימך המקרה וכתיב המקרה במים עליותיו וכאן שירד מטר אבל נמנעו רביבים שהיא ארץ שבעה מים לכך אמר שמא יש מגילוי עריות שעונשם הוא למנוע רביבים· ובשנה האחרת בזמן הרביעה היו נשיאים ורוח שמתכסים השמים בעבים אבל גשם אין והרוחות והעבים מלתלתים הקרקע אז אמר אין זה אלא בשביל פוסקי לדקה ברבים ואינם נותנים שלוקים כמדתם להיות קול הרוחות וסימני העבים להוריד מטר ואין גשמים יורדים וכשבדק ולא מצא אמר אין הדבר תלוי אלא בי ניבא ולא ידע מה ניבא שבענין מיתת הגבעונים היה לדוד חלק בו כי הוא היה גרמא להריגת הכהנים שהרג שאול על שהספיקו לחם ומזון גם בענין שלא נספד שאול יש לדוד חלק בו· ועוד רמז אין הדבר תלוי אלא בי כלומר שאתחזק בתפלה להקב"ה שיודיעני מהו העון שגורם הרעב הזה מיד ויבקש דוד את פני ה' ששאל באורים ותומים ויאמר ה' אל שאול וכו' ומה שלא הזכיר העיקר שהוא הריגת נוב עיר הכהנים ואפילו למ"ד בירושלמי שהרג מהם ז' ב' חוטבי עלים ב' שואבי מים ושמש וחזן וסופר מ"מ קים ליה בדרבה מיניה שהרג פ"ה כהנים· אמנם להיות שכבר קבל בזה שאול עונשו שנהרג הוא ובניו עמו לא הזכירו עכשיו אלא על אשר המית את הגבעונים וכנגד מה שמנעם מלהיות שואבי מים לכך בא עצירת הגשם והמים וכפי זה היה הרעב הזה היה ראוי להיות בימי שאול אלא מהטעם שאחז"ל שהיה גרופית של שקמה גלגלו עד ימי דוד שהיה גרופית של זית שיש בו כח לסבול העונש ולזה תמצא שכתוב כאן ויהי רעב בימי דוד דמספיק לומר ויהי רעב בארץ מאי בימי דוד וכן קשה מאי שנה אחרי שנה דממילא משמע שהיו שנים רלופות ועוד שאמר אחרי שנה דקיי"ל אחרי מופלג וסיל"ל שנה אחר שנה דאחר סמוך אמנם רמז לנו כאן שהרעב הזה היה ראוי להיות בימי שאול זה ל' שנה אלא ויהי רעב בימי דוד דבר שלא נתחייב הוא בו וזה העונש בא שנה אחרי זמן מופלג שהוא זמן שאול ואחרי זמן

עין יוסף

להתם כתיב הנמלאות· ואע"פ שפשוטו המזומנות לו בבית לאפוקי השבויות שלא יתמהמה עליהן שד' בנות היו לו ב' ארוסות וב' נשואות כדאיתא בב"ר פרשה נ' מ"מ אי לאו להך ג"ש הנמלאות למה לי פשיטא דב' בנותיך דקאמר היינו הארוסות שבביתו שלא יתכן שיניח אותן שאללו וילך להביא שהולה לו: הבא כתיב מלאתי דוד עבדי· ואע"ג דליכא ג"ש אלא לאחת גלוי אחת דמילתא שני דכיון דבהנמלאות רמוז לדוד דדרשינן לשון מליאה הכא נמי דרשינן לתרווייהו דהפיא דעמון נמי מליאה טובה (יפ"ת) ואע"ג דקרא דמלאתי דוד עבדי מאוחר לקרא דאז אמרתי מאחר דעדיין לא נאמר קרא דמלאתי דוד מהיכן ידע הג"ש ובפרק קמא דברכות מוכח דיש מוקדם ומאוחר בתהלים מזמור לדוד בברחו מפני אבשלום בנו הי' מעשה קדום לא קשיא לדוד ברוח הקודש אמרו

המתורגמן. א) נאבבארשאפט (סכנות).

אוצר בלום

שלא גיירום כדלעיל פסקא ד'· רק אמרה נעמי אם אתם רולים לעשות מלתא יתירתא לגמול חסד עם המתים וכענין יהודה ותמר ובועז לרות וכמ"ש הרמב"ן בפי' התורה לסדר וישב. מ"מ באשת אחיו שלא היה בעולמו שלא כתבה בהן תורה ייבום משום דרכיה דרכי נועם כמ"ש התוס' ריש פ"ב דיבמות ע"ש. א"כ גם אתם אין ראוי לכם להתעגן ולהמתין עליהם ע"כ· ועי' בחדושי הרש"ש שם ובמשנת דר' אליעזר כי נעמי באמת טעתה בדין ע"ש. ובזה יש לתרץ דברי מהרש"א התמוהים כי המה שלא ידעו מן הדין עמוני ולא עמונית טעו גם בזה וחשבו כי בועז נשא את רות משום ייבום דדחי ל"ת דלאיבוא עמוני שטעו ג"כ בזה וסברו כי נהג שם דין ייבום. ומהרש"א כתב דבריו רק לפי טעותם אבל לפי האמת דעמוני ולא עמונית ובועז שנשא לרות נשא אותה כדין ולא משום עשה דוחה ל"ת אין כאן ייבום כלל· וכדברי הרד"ל:

[א] **מהרש"א** ד"ה במגלת· בפ' הניזקין (ס ע"א): [ב] שם ד"ה דלא· דפרק עשרה יוחסין (עא ע"ב):

יד יוסף

א עי' ב"ר פמ"א ופ"נ סי' טז: ב ויק"ר פל"ב ירושלמי פ"ח דיבמות: ג במד"ר פח ירושלמי תענית פ"ג ופ"ד דקדושין פדר"א פרק י"ז אג"ש פכ"ח:

גאון יעקב

בלידת יעקב ועשו כי הנכנס אחרון יולא ראשון· ולכך פרץ דילא ראשון ע"כ נכנס אחרון והוה מביאה שניה ויש בו דופי ושפיר ראוי למלוכה אבל זרח אשר יצא אחרון ע"כ היה מביאה ראשונה שנזרע בקדושה רבה במלות יבום ביאה ראשונה אין בו שום דופי כלל ואיך יהיה ראוי למלוכה ודו"ק· (הגאון רי"ס):

לענין הספספוס אחר חטא של כל שנה ושנה : ומ"ש אין הדבר תלוי אלא בי וכו' ר"ל דבר מלכות שצריך להיות נחתך ע"פ המלך כדמסיק וז"ש ששאל באורים ותומים דאי שאל בנבואה ראשונה ושניה הו"ל נמי לישאל בנבואה מה הוא החטא אבל ודאי דלא שאל כלל בנבואה ולכך לפי דעתו שהיה בהם חטא עכומ"ז וג"ע ולדקה דבר שאין תלוי במלכות לא שאל באורים ותומים דאין שואלים באורים ותומים אלא למלך דהיינו דבר התלוי במלוכה : שהיו מספיקים להם מים ומזון וכו' · פרש"י כהנים היו מספיקין להם מזון לגבעונים וכו' עכ"ל לא הזכיר בפירושו מים דנקט בכל נוסחות גמרות שלפנינו גם אין סברא שיהיו הכהנים מספיקין מים לגבעונים שהם בעצמם היו שואבי מים והוא דבר שניתן לעולם בחנם גם קשה לפירושו שאמרו הגבעונים אין לנו כסף וזהב עם וגו' דמזון ודאי שוה כסף הוא ולולי פירושו היה נראה לפרש שהגבעונים היו מספיקין להם מים ומזון לכהנים דהיינו לשאוב להם מים ולהסתפק להם לורכי מזון כגון לחטוב עלים שהיו עיבדי ה' ואותו זכות שהיה להם לגבעונים לעבוד עבודת ה' ניטל מהם בהריגת נוב עיר הכהנים ולכך אמרו שפיר אין לנו כסף וכו' אבל יש לנו דבר גדול עמהם שלא הניח לנו הזכות הגדול והוא ענין דהיו מקבלין אז גרים כדמסיק אע"ג דלא היו מקבלין גרים בימי דוד ושלמה אלו גרים ודאי לש"ש נתכוונו ולא לשלחן מלכים שהרי נתגיירו ע"י קידוש שם שמים בפרהסיא דע"כ נענשו גם בני מלכים ע"י שלא הניחו את הגרים מלזכות : באשר משפטו שם פעלו וכו' · לפי פשוטו כינוי דמשפטו פעלו קאי על הקב"ה אבל ו' דמשפטו הוא מיותר דהל"ל באשר משפט פעלו כמו הצור תמים פעלו וע"כ דרשו דכינוי דמשפטו פעלו קאי על האדם הנדון דבמקום משפטו

בכם דכתיב (ירמיה ג) וימנעו רביבים ומלקוש לא היה ומצח אשה זונה היה לך וגו' בדקו ולא מצאו · שלישית א"ל שמא פוסקי צדקה ברבים יש בכם ואין נותנין דכתיב (משלי כה) נשיאים ורוח וגשם אין איש מתהלל במתת שקר בדקו ולא מצאו אמר אין הדבר תלוי אלא בי מיד (ש"ב כא) ויבקש דוד את פני ה' מאי היא אמר ר"ל ששאל באורים ותומים · מאי משמע אמר רבי אלעזר אתיא פני פני כתיב הכא ויבקש דוד את פני ה' וכתיב התם (במדבר כז) ושאל לו במשפט האורים לפני ה' (ש"ב כא) ויאמר ה' אל שאול ואל בית הדמים על אשר המית את הגבעונים אל שאול שלא נספד כהלכה ואל בית הדמים על אשר המית את הגבעונים [א]וכי היכן מצינו בשאול שהמית את הגבעונים אלא [ב]מתוך שהרג נוב עיר הכהנים שהיו מספיקין[א] להם מים ומזון מעלה עליו הכתוב כאילו הרגן · קא תבע אל שאול שלא נספד כהלכה וקא תבע על אשר המית הגבעונים אינדאמר ר"ל מ"ד (צפניה ב) בקשו את ה' כל ענוי ארץ אשר משפטו פעלו באשר משפטו שם פעלו אמר דוד שאול

נפקו

איש מתהלל במתת שקר · שפוסק ואינו נותן גורם לעצירת גשמים : כהנים היו מספיקין להם מזון · לגבעונים שהיו חוטבי עצים ושואבי מים למזבח כדכתיב ביהושע (ט) ולא יכרת מכם עבד וחוטבי עצים ושואבי מים לבית אלהי : קתבע · הקב"ה בכבוד שאול שלא נספד כהלכה והדר קתבע בפורענותיה דשאול אשר המית וכו' : באשר משפטו · במקום שדנין האדם שם מזכירין פועל לדקותיו :

תריסר

חדושים

קא תבע אל שאול וכו' · יש לתרץ קושית הגמרא לפי מאי דאיתא הטעם דשאול הרג נוב עיר הכהנים בשביל דאחימלך שאל לדוד באורים ותומים אמר לו למה קראתם עלי ושאל לו באלהים וגו' ופירש"י עשית לדוד מלך שאין נשאלין באורים ותומים אלא למלך ע"ש ובאמת לא חטא בזה שמשעה דשאול לא שמע בקול ה' נאמר לו קרע ה' את ממלכות וגו' ונתנה לרעך וימשח דוד וגו' ומיום ההוא ניטלה ממנו המלכות וניתנה לדוד · ואיתא בתוספות סנהדרין דף מ"ו ע"ב בד"ה הספדא יקרא דחיי תימה הא אמרינן בפרק הערל אל שאול שלא נספד כהלכה ואי משום יקרא דחיי הרי מחלו ישראל על כבודן שלא הספידוהו וי"ל דשאני מלך דאיכא בזיון טפי ע"ש ומזה נשמע דלא ניטלה המלוכה ממנו ולפי זה מתורץ קושית הגמרא דממה נפשך קא תבע להו אי על בית דמים לבד יהיה לכם טענה דכדין הרג שאול לנוב עיר הכהנים דלא הוה ליה לאחימלך לשאול לדוד על ידי אורים ותומים כי לא ניתנה לו המלוכה כל זמן ששאול קיים אם כן קא תבע אל שאול שלא נספד כהלכה וק"ל :

הרי"ף

זמן הכוא שהוא מופלג ל' שנה בא שנה זו ויבקש דוד וגו' : אל שאול שלא נספד כהלכה · וקשה שהרי מקרא כתיב ויספדו ויבכו וגו' על שאול ועל יהונתן וכו' ולכאורה י"ל שאע"פ שנספד על ידי דוד ואנשיו מ"מ לא ספדוהו כל ישראל כהלכה וכשורה ולא ילאו ידי חובתן · ועי"ל לפי שהם נאמר ויספדו ויבכו ויצומו עד הערב ובשתים לא נספד כהלכה האחת שבזמן הקצוב להספד הוא ז' ימים וכאן לא נמשך ההספד אלא עד הערב ועוד שצריך להקדים הבכי תחלה ואח"כ ההספד כמו שאחז"ל ג' לבכי וז' להספד וכאן כתיב ויספדוהו ויבכו להורות שלא הספידוהו אלא כדי לעורר הבכי מתוך ההספד כי לא היה מלבם לבכות על חסרונו ולהספידו : אלא מתוך שהרג נוב עיר הכהנים וכו' · וקשה שהרי עון נוב עיר הכהנים נמחל לו כשנתבייש כמ"ש חז"ל בפ"ק דברכות כל המתבייש מוחלין לו משאול שאמר ולא ענהו ה' גם בחלומות ואילו אורים ותומים לא אמר לפי שנתבייש ומנ"ל דאמילו ליה שנאמר מחר אתה ובניך עמי עמי במחילתי · ולמעלה ביארתי שאע"פ שנמחל לו הריגת הכהנים עתה נפקד לו הריגת הגבעונים וא"ל שהכל תלוי זה בזה וכשנמחל לו העיקר נמחל ג"כ הריגת גבעונים אפשר שעל בחינת חלול השם שהיה בדבר כי נשבעו ישראל לגבעונים ועון חילול השם אינו נמחל עד לאחר מיתה כדכתיב אם

יכופר

עיון יעקב

עד תלתא דרא שעדיין לא נשתכח מן היודעים חיי טפי לא חיי : אל שאול שלא נספד כהלכה ואל בית הדמים שהרג נוב עיר הכהנים . ויש לדקדק היאך תלוי ב' עונשים הללו להדדי · ויש לתרץ ע"ד דאיתא בתוספות פרק נגמר הדין הספדא יקרא דחיי תימה דהא אמרינן ביבמות אל שאול ואל בית הדמים אל שאול שלא נספד כהלכה ואי הספדא יקרא דחיי והלא מוחלין ישראל על כבודם ותירץ תוס' וי"ל שאני מלך דאיכא בזיון טפי לגביה אכן לפי מ"ש מקלת מפרשים שמיום שנמשח דוד כבר נסתלק המלכות לגמרי מן שאול כי המלכות היה רק שאולה בידו כאשר באמת אז סרה ממנו רוח ה' ומבעתו כי קרע ה' הממלכה מאתו כאשר נאמר לו ע"י שמואל א"כ אין להם חטא שלא הספידו כהלכה אך לפ"ז אין לשאול ודואג תי' על שהרגו נוב עיר הכהנים לפי ששאלו לדוד באורים ותומים ולפי סברתו אין שואל כי אם למלך ובאמת המלכות היה שייך אז לדוד ולא לשאול אם כן שפיר תלו שני עונשים אלו אהדדי על שאול שלא נספד כהלכה י"ל התי' כקושית התוספות דישראל מוחלין על כבודם וא"ל שאני מלך דאיכא בזיון דהא לפי סברתם לא היה מלך וא"כ יש עליהם עונש על הריגת נוב עיר הכהנים וא"ל דשפיר עבדו לפי ששאלו לדוד באורים ותומים דהא לפי סברתכם היה המלוכה שייך לדוד וא"כ במ"כ יש לכם חטא אחד או שלא הספידו שאול כהלכה או חטא שהרג שאול ודואג לנוב עיר הכהנים וע' בעירובין פרק הדר דף ס"ג דהם משמע שבשביל שנתן דוד מתנותיו לכהן אחד הביא הרעב לעולם י"ל דלכך היה רעב ג' שנים כל שנה על חטא אחד עיין שם בתוספות · ועוד י"ל אילו נתן מתנותיו להרבה כהנים היה בכלל מזכה רבים ולא היה בא לידו שאר חטאים ולא היה נענש : וכי היכן מצינו בשאול שהמית את הגבעונים · לפי מה שפרש"י שם בשמואל בשם הירושלמי שבנוב עיר הכהנים המיתו ג"כ שבעה מגבעונים דהיינו שני שואבי מים ושני חוטבי עצים והזן ושמש וסופר · וכן הוא במדרש פ' נשא פ"ח ע"ש ולכן בקשו דוקא שבעה מבניו ועיין במדרש שאוקע שבעה חדשים מיום א' של פסח עד יום אחרון של סוכות ג"כ מהאי טעמא אכן לפי גמרא דידן נ"ל דלכך בקשו שבעה שכן הוא המספר כדמלינו שבע

עץ יוסף

אמרו קרא דאז אמרתי ולא ידע פירושו עד אומרו קרא דמלאתי דוד עבדי (שבו"י): מאי בדקו ולא מלאו כו' פי' אחר שהאומה בכללה המה טובים וא"כ תלוי בי כי המלך הוא לב האומה וכללותיה · ואולי יש איזה חסרון בהנהגתו · ולכן שאל באורים ותומים השתא ולא קודם · משום דאין שואלין באורים ותומים אלא למלך דהיינו דבר התלוי במלוכה : שלא נספד כהלכה · משמע שספדוהו אבל לא כראוי לצדיק כשאול שאף שהיו בני ישראל כשרים עכ"ז לא הרגישו בצדקת שאול מאהבתם לדוד אז כי לא הכירו את שאול באמת ומשמע ליה דאל שאול לחוד הוא כמו אל בית הדמים : קא תבע אל שאול וכו' · ר"ל הא מעשה דגבעונים קדים להספד שאול וא"כ איפכא ה"ל לכתוב אל בית הדמים על אשר המית את הגבעונים ואל שאול ומשני אין וכו' באשר משפטו פעלו ר"ל שהקב"ה רצה להראות לנו שאפילו במקום שדנים את האדם שם מזכירין פועל צדקותיו ואלו היה מדבר כסדר אל בית הדמים ואל שאול הוי אמינא דה"ק אל בית הדמים שהמית לגבעונים ואל שאול שלא עשיתם נקמת הגבעונים מבניו של שאול אבל אין נאכירין לדקותיו שראוי להספד · מהאי טעמא הפך להודיענו שתיבת אל שאול על הספדו קאי ומזכירין פעלתו שראוי להספידו אף שדנין אותו על שהמית לגבעונים : ג' סמנים יש באומה זו · שיהיו נכרים במדות הללו שהם בני אברהם יצחק ויעקב שעיקרי המדות הרעות שמהם נובע כל היא הקנאה התאוה והכבוד שמוציאין את האדם מן העולם והרחמים מסיר הקנאה הבושה עומד בפני

יד יוסף

א ב"ק דף קיט ע"א במ"ר פ"ס ופ"ה ויק"ר פכ"ב :

ב מהא שהרג נוב עיר הכהנים כו' מעה"כ כאלו הרגו · וכן איתא במדבר רבה פ"ח ע"ש וכן איתא במדבר רבה פ"ס וז"ל ועל שבקש שאול להזדקק להם והרג הכהנים שהיו מספיקים מזונותם הרגתיו אבל בירושלמי פרק ד' דקדושין איתא שהרג מהגבעונים שבעה אנשים ב' חוטבי עצים וב' שואבי מים והזן וסופר ושמש וכן הוא באגדת שמואל פ"כ"ח וכן איתא ג"כ במדבר רבה פ"ח ע"ש ובב"ק דף קי"ט

אהבת איתן

דאמר ר"ל מאי דכתיב בקשו את ה' כל ענוי ארץ אשר משפטו פעלו באשר משפטו שם פעלו · פרש"י באשר משפטו במקום שדנין האדם שם מזכירין פועל לדקותיו משמע דמפרש משפטו ופעלו על האדם וכן כתב מהרש"א והוכיח כן מדכתב משפטו והויו יתירא דהל"ל משפט אלא קאי על האדם ול"נ דשפיר י"ל כפשטי' דקרא דמשפטו ופעלו קאי על הקב"ה המוזכר ברישא דקרא וז"ש משפטו הוא ע"ד דאמרו (כפיוט דיוצר

גאון יעקב

ויאמר ה' אל שאול ואל בית הדמים כו' אשר המית את הגבעונים וכו' וכי היכן מלינו שהמית הגבעונים אלא מתוך שהרג נוב עיר הכהנים כו' מעלה כאלו הרג הגבעונים כו' · המאמר מוקשה מה לנו לתלות בגרמא בעלמא שהרג נוב כו' שהספיקו מים ומזון לגבעונים הרי כאלו הרג לגבעונים ולא בפשוט שהרג לנוב עיר הכהנים בעצמם וכי אין זו רציחה שהרג לכהני ה' לדיקים וישרים והש"ס מעלים זאת

המתורגמן . א) אויסגעהאלטען , געבראכט .

נפקו להו [דף עט ע"א] תריסר ירחי שתא ולא דרכיה למספדיה נתינים ניקרינהו ונפייסינהו[א] (ש"ב כא) ויקרא המלך אל הגבעונים ויאמר אליהם וגו' מה אעשה לכם ובמה אכפר וברכו את נחלת ה' ויאמרו לו הגבעונים אין לנו כסף וזהב עם שאול ועם ביתו ואין לנו איש וגו' יותן לנו שבעה אנשים מבניו והוקענום לה' פייסינהו ולא מפייסו אמר דוד ג' סימנים יש באומה זו רחמנין וביישנין וגומלי חסדים · רחמנין דכתיב (דברים יג) ונתן לך רחמים ורחמך והרבך ביישנין דכתיב (שמות כ) ובעבור תהיה יראתו על פניכם · גומלי חסדים דכתיב (בראשית יח) למען אשר יצוה את בניו ואת ביתו אחריו וגו' כל שיש בו ג' סימנין הללו ראוי להדבק בו אין בו שלשה סימנין הללו אין ראוי להדבק בו :

מב שם ויקח המלך את שני בני רצפה בת איה אשר ילדה לשאול את ארמוני ואת מפיבשת ואת חמשת בני מיכל בת שאול אשר ילדה לעדריאל בן ברזילי המחולתי (ש"ב כא) מ"ש הני א"ר הונא העבירום לפני ארון כל שארון קלטו למיתה כל שאין ארון קלטו

רש"י

תריסר ירחי שתא · לאו דוקא דהא קרוב לתלתין שנין היה שהרי סוף שנותיו של דוד היה אלא לפי שאין דרך כבוד לספוד אחר י"ב חדשים אחר שנתקבלו תנחומין על המת כדאמרינן במו"ק (כא:): אין לנו · לתבוע לשאול ולביתו לא כסף ולא זהב כי אם נפשות ואין לנו להמית [משאר ישראל] כי אם מזרעו : והוקענום · תלייה: באומה זו · ישראל : רחמנים וכו' · והני גבעונים דלא מרחמי אינם ראוין להדבק בהם מיד גזר עליהם דוד לכך נאמר והגבעונים לא מבני ישראל

תוספות

ארמוני ומפיבשת · אותו מפיבשת היה בן שאול ואומר ר"ת דהוא היה רבו של דוד דאמרינן בפ"ק דברכות (ד.) שהיה מבייש פני דוד בהלכה · וגרסינן התם דלאו מפיבשת שמו אלא איש בעל שמו כי מפיבשת בן שאול נקרא איש בעל בדברי הימים ולא כמו שכתוב בספרים אלא איש בושת שמו דלא מצינו בשום מקום איש בשת שנקרא מפיבשת ואיש בשת נהרג בתחלת מלכות בית דוד קודם מעשה הגבעונים וליכא למימר דמפיבשת בנו של יהונתן היה רבו של דוד דאותו לא מצינו בשום מקום שנקרא לא איש בושת ולא איש בעל · וא"ת ולמה לא חלק לו כבוד לרבו לבקש עליו רחמים שלא יקלטנו הארון ויש לומר דשמא בקש ולא נענה :

מהרש"א

של אדם שם נזכר גם פעלו זכות : ולא דרכיה למספדיה וכו' · אע"ג דהעונש של רעב בא גם בשביל שלא נספד כהלכה מ"מ אמר דוד דדבר זה א"א לתקן ממש כיון דלא דרכיה למספדיה אחר י"ב חדשים אלא מעשה נתינים אפשר לתקן נקריגהו וכו' : ג' סימנים יש באומה זו רחמנים וכו' · ר"ל סימנים שיהיו ניכרים במדות הללו מתוך שאר אומות לענין הרחמים בפ' המביא [א] בעובדא דשבתי וכו' שאמר הני מערב רב קאתו דכתיב ונתן לך רחמים וגו' כל המרחם על הבריות בידוע שהוא מזרעו של אברהם אבינו וכו' ובשבת בפ' כ"ג [ב] כל המרחם על הבריות מרחמים עליו מן השמים שנאמר ונתן לך רחמים ורחמך וגו' ופי' הכתוב ונתן לך רחמים דהיינו שיהיה לך מדת הרחמים שתהיה אתה מרחם על הבריות ולא כן שאר האומות ולענין הבושה אמרינן בנדרים[ג] בעבור תהיה יראתו על פניכם וגו' זו הבושה וכו' כי היראה הנכרת בפנים היא הבושה כמ"ש בושת פנים והיפך עז פנים ולאו לפי מזגן וטבען קאמר דהא אמרו בביצה פ"ג [ד] ישראל עזין באומות הן ומפני מה נתנה תורה לישראל מפני שהן עזין אלא דעל שם זה נקראו ביישנים שהתורה מתשת כחן ומכנעת לבם כפרש"י שם וזה הכתוב בעבור תהיה יראתו וגו' בענין נתינת התורה נאמר שנתן הקב"ה התורה שתהא יראתו על פניו לבלתי נחטא כדאמרינן שם וה"נ מוכח היא דנדרים שהבושה באה לנו מנתינת התורה שאמרו שם דכל מי שאין לו בושת פנים בידוע שלא עמדו אבותיו על הר סיני ולענין גמ"ח אמר דכתיב כי ידעתיו וגו' ואע"ג שלא הוזכר בכתוב אלא משפט ולדקה הוציאו מן הכתוב הזה ג"כ גמ"ח והוא בכלל ושמרו דרך ה' וגו' כי הגמ"ח נקרא דרך ה' שילך בה האדם אחרי מדותיו ית' ב"ה כמ"ש אחרי ה' אלהיכם תלכו[ה] וכי אפשר להלוך אחר שכינה וכו' אלא להלוך אחר מדותיו מה הוא מלביש ערומים וכו' ומיהו ק"ק אמאי לא קאמר נמי מהאי קרא דכי ידעתיו וגו' דעוד סימנים ניכרים יש בהם בעלי משפט ובעלי לדקה ואפשר דאין אלו משפט ולדקה סימנים ניכרים כמו אלו שלשה דנקט ודו"ק : מ"ש הני וכו' העבירום וכו' · לא ידענא מהיכא פסיקא ליה דהוו עוד בנים אחרים מזרע של שאול ואפשר דהשתא נמי פריך ממפיבשת בן יהונתן ולדברי התוספות ניחא טפי שכתבו דמפיבשת בן שאול היה רבו של דוד ולא מפיבשת בן יהונתן ופריך מ"ש הני דמפיבשת בן שאול הוא בכלל הז' בנים ולמה לא חלק לו כבוד והיה

עין יעקב

מדורי גיהנם כי שבע יפול לדיק וקם ואפשר דגם לפי גמרא דידן י"ל שלא היו מספיקין להם מים ומזון לאותן שבעה לכן נענשו ככה : שלשה סימנים יש באומה זו · ע"ד דאיתא בשבת פ' רבי עקיבא דרש האי גלילאי בריך רחמנא דיהיב אוריין תליתאי לעם תליתאי על ידי תליתאי ביום תליתאי בירחא תליתאי לכן יש ג' סימנים באומה זו ועל שלשה דברים העולם עומד וקיים ונגד שלשה אבות והחוט המשולש לא במהרה ינתק : ולכתי

הרי"ף

יכופר לכם העון הזה עד תמותון לכך הולרך עכשיו לכפרה : אמר דוד שאול נפקו ליה תריסר ירחי שתא ולאו דרכיה למספדיה אלא נתינים נקריגהו וכו' · ותימה שמלינו לדוד שעשה הפך דבריו והספידו לשאול אחר י"ב חודש שנאמר ויקברו את עלמות שאול וגו' ויעשו ככל אשר לוה המלך ואחז"ל מה לוה המלך לוה להעביר ארונו של שאול בכל עיר וכו' והיו יולאים הם ובניהם וגומלים חסד עם שאול ועם בניו כדי שילאו כל ישראל ידי חובתן וכיון שראה הקב"ה שגמלו חסד עמו מיד נתמלא רחמים ונתן מטר על הארץ ועוד למה נתחכם על בוראו שאמר לו אל שאול שלא נספד והוא אומר בתר י"ב ירחי לאו אורחא למספדיה ואפשר ששמע דוד בקול ה' אומר אל שאול ואל בית הדמים ולא אמר בפירוש על שאול שלא נספד כהלכה ומעיקרא סבר דוד אל שאול ואל בית הדמים כולה חדא מילתא על אשר המית שאול לגבעונים ולזה לא חשש לעשות הספד כי אמר נפקי תריסר ירחי ולאו אורח ארעא למספדיה ובודאי לא שאל ה' כי אם על הגבעונים לבד וכשראה דוד שלאחר שהמית ז' בני שאול כאשר שאלו הגבעונים עדיין לא נעתר אלהים לארץ אז נתן לבו להבין כוונתו יתברך שאמר אל שאול שהוא על שלא נספד כהלכה אז השתדל בהספדו ומ"מ כיון דלאו אורח ארעא למספדיה בתר שתא לא הספידו לשאול והוא עודנו בקברו אלא פינה העלמות לקברם בקברות אבותיו דקי"ל פינוי עלמות וקבורתם כיום מיתה דמי והוה ליה הספד ויעתר אלהים לארץ אחרי כן אחרי זמן מופלג מזמן שנהרגו ז' בני שאול זה שבעה חדשים ומיד שגמלו חסד ויעתר אלהים לארץ ועוד הרחבתי בזה בספר כסף נבחר פ' אחרי מות ד' ק"כ וע"ש · ופירש"י ז"ל והני גבעונים דלא מרחמי וכו' לכך נאמר והגבעונים לא מבני ישראל המה וקשה שפסוק והגבעונים לא מבני ישראל המה נאמר בתחילת הענין קודם שפייסם ואיך הוא אומר אחר שלא נתפייסו לרחם גזר עליהם ונראה לרמוז כאן הגזירה מדכתיב אחר שאמרו והוקענום לה' בגבעת שאול כתוב דאמר דוד אני אתן מאי אני אתן סיל"ל ויאמר דוד כן אמנם כאן רמז ריחוקם ויאמר דוד אני אתן אתכם חוטבי עלים לעולם

ענף יוסף

מב העבירום לפני ארון כל שארון קלטו למיתה כו' · בירוש' קדושין פ' עשרה יוחסין איתא אמר דוד הריני מעבירן לפני המזבח כל מי שהמזבח קולטו הרי הוא שלי והעבירום לפני המזבח ונתפלל על מפיבושת והלך המזבח וקלטו וכתב ביפה מראה בגמרא

עץ יוסף

התאוה הג"ח הבא מאהבה מסיר הכבוד והגאון · וא"כ המה ראשי המדות הטובות ועיקרם : רחמנים · לרחם על אויביהם שלא לנקום מהם כבקשת דוד מהגבעונים (יפ"ת) : אין בו שלשה סימנין הללו וכו' · כתב בבית שמואל סי' ב' ס"ק ה' וז"ל שאין לו ג' סימנים כלל אבל אם יש אחד מסימנים אלו ראוי לדבק בו והגבעונים היה ניכר בהם שאין להם שום סימן עכ"ל והוא אמר זה מסברא דנפשיה והוא מפורש בבמדבר רבה פ"ח וז"ל שם ואלו אין בהם אחד מאלו ר"ל שאין בהם מדת רחמנים מדלא מרחמי על בני שאול ואין בהם מדת ביישנים שלא בושו מדוד ושריו שפייסום והשיבו פניהם ריקם ואין בהם מדת גמ"ח דכיון דלא ויתרו על עלבונם שכבר היה זה כמה שנים ואין להם תועלת להשיבו מכ"ש שלא יוותרו לגמול חסד בגופם או ממונם (יפ"ת) : אין ראוי להדבק בו · עמד וריחקן ועיין באה"ע סי' ד' בב"ש ס"ק א' :

מב העבירום לפני הארון כל שארון קולטו למיתה וכו' · אבל בירושלמי פ"ד דקידושין ובבמדבר רבה פ"ח אי' אמר דוד הריני מעבירן לפני המזבח וכל מי שהמזבח קולטו הרי הוא שלו :

[א] מהרש"א

ד"ה ג' סימנים · בפרק המביא (לב ע"ב) : [ב] שם בא"ד ובשבת בפרק כ"ג (קנא ע"ב) : [ג] שם בא"ד בנדרים (כ ע"א) : [ד] שם בא"ד בביצה (כה ע"ב) : [ה] שם בא"ד כמ"ש אחרי ה' אלהיכם תלכו (סוטה יד ע"א) :

יד יוסף

ע"א איתא מתוך שהרג את הכהנים שהיו מספיקים כו'. ואפשר שזה וזה היה ששבעה הרג והשאר איבד מזונותיהם וזהו שאמרו האיש אשר כלנו היינו זה שהרג מהם ז' כמספר אותיות אשר כלנו כדאיתא בבמדבר רבה פ"ח נשמדנו מהתילב בכל גבול ישראל היינו שעל ידי שהרג נוב עיר הכהנים שהיו מספיקים להם מים ומזון הוכרחו לצאת מגבול ישראל לבקש פרנסתם וע"ז שאיבד פרנסתם של כל הגבעונים מעלה עליו הכתוב כאלו המית את כל הגבעונים · דאל"כ קשה לדעת האומרים שמתוך שהרג נוב עיר הכהנים שהיו מספיקים כו' למה בקשו רק חשבון ז' אנשים לא פחות ולא יותר אע"כ שזה וזה היה ולכן בבמדבר רבה פ"ח אמרו שני הטעמים הנ"ל :

א ירושלמי קדושין פ"ד שוח"ט מזמור א' : ב עי' במ"ר פ"ח :

אהבת איתן

יום א' דר"ה) במקום משפט אין לדקה ובאין משפט יש לדקה ואתה במשפט תעשה לדקה וז"ש באשר משפטו של ה' דוקא הוא פעלו דהיינו

גאון יעקב

אבל תולה הריגה מחמת גרמא לגבעונים אבל הענין כי המפרשים כתבו

המה : ויחמול המלך · והלא אי בארון תליא מילתא כיון דלא קלטו ארון מהו חמלתו של דוד ומשני שלא העבירו : וכי משוא פנים יש בדבר · וכי היה לו לדוד לישא פנים בדיני נפשות היה לו להעביר את כולם : ואכתי משוא פנים יש בדבר · הואיל וקלטו ארון לא היה לו להמית אחר תחתיו : ואל יתחלל שם שמים · שיהיו עובדי כוכבים אומרים אין אומה זו ראוי להדבק בה שהרי פשטו ידיהם בגרים ליטול מזונותיהם ולא עשו נקמה בהם : עד נתך מים עליהם · עד ימות הגשמים לא נתנו לקבורה : דונגר · שכירים : אלא מהכא ויספר שלמה · כל האנשים וגו' וימלאו מאה וחמשים אלף וגו' ויעש מהם שבעים אלף (נושא) סבל : מחוטב עציך · מדקרינהו לחוטבי עצים באנפייהו ש"מ לאו בכלל ישראל נינהו ולא בכלל גרים אלא עבדים ועבדים פסולים נינהו וגבעונים חוטבי עצים נינהו ולהכי אקלינהו יהושע : משה גזר עליהם להוא דרא · על חוטבי עצים שהיו בימיו : ויתנם יהושע · אלמא עבדים נינהו ויהושע לדורות הבאים גזר דכתיב (יהושע ט) לא יכרת מכם חוטב עצים : בזמן שבית המקדש קיים · דכתיב (שם) ולמזבח ה' :

לכהן ולא ללוי · בתמיה הא ודאי קרא

תוספות

ותטהו לה אל הצור · אומר במדרש אל הצור שהצדיקה (עליהם) [עליו] את הדין ואמרה הצור תמים פעלו : דונגר · מדת שכירות דון לשון מדה כדאמרינן בב"ב (ל:) וקרו ליה דון פפא : ומבני

לחיים מתיב רב (הונא) [חנא] בר קטינא (ש"ב כא) ויחמול המלך על מפיבשת בן יהונתן בן שאול · שלא העבירו וכי משוא פנים יש בדבר אלא שהעבירו וקלטו ארון ובקש עליו רחמים ופלטו ואכתי משוא פנים יש בדבר [א]אלא שבקש רחמים שלא יקלטנו הארון :

מג שם והכתיב[ב] (דברים כד) לא יומתו אבות על בנים וגו' [ג]א"ר חייא בר אבא אמר רבי יוחנן מוטב שתעקר אות אחת מן התורה ואל יתחלל ש"ש בפרהסיא · (ש"ב כא) ותקח רצפה בת איה את השק ותטהו לה אל הצור מתחלת קציר עד נתך מים עליהם מן השמים ולא נתנה עוף השמים לנוח עליהם יומם וחית השדה לילה והכתיב (דברים כא) לא תלין נבלתו על העץ א"ר יוחנן משום ר"ש בן יהוצדק מוטב שתעקר אות אחת מן התורה ויתקדש ש"ש בפרהסיא שהיו עוברים ושבים אומרים מה טיבן של אלו הללו בני מלכים הם ומה עשו פשטו ידיהם בגרים גרורים אמרו אין לך אומה שראויה להדבק בה כזו ומה בני מלכים כך בני הדיוטות עאכ"ו ומה גרים גרורים כך ישראל עאכ"ו מיד נתוספו על ישראל מאה וחמשים אלף שנאמר (מ"א ה) ויהי לשלמה שבעים אלף נושא סבל ושמנים אלף חוצב בהר ודלמא ישראל הוו לא ס"ד דכתיב (שם ט) ומבני ישראל לא נתן שלמה עבד ודלמא [ד]דונגר בעלמא אלא מהכא (דה"ב ב) ויספר שלמה [כל האנשים הגרים] וגו' וימצאו מאה וחמשים אלף וגו' · ונתינים דוד גזר עליהם משה גזר עליהם דכתיב (דברים כט) מחוטב עציך וגו' משה גזר להוא דרא ודוד גזר לכולא דרא ואכתי יהושע גזר עלייהו דכתיב (יהושע ט) ויתנם יהושע ביום ההוא חוטבי עצים וגו' יהושע גזר בזמן שבהמ"ק קיים דוד גזר בזמן שאין בהמ"ק קיים :

והיה לו ליקח טפי בתוך הז' מפיבושת בן יהונתן שלא היה רבו ולמסקנא שבקש רחמים עליו ולא נענה כמו שכתבו התוספות וקל להבין : והכתיב לא יומתו וגו' · אסיפא דקרא סמיך דכתיב איש בחטאו יומתו וקרא דלא יומתו אבות על בנים מוקמינן במסכת סנהדרין [א] בעדות בנים ולא יומתו בנים על אבות בעדות אבות ואע"ג דכתיב פוקד עון אבות על בנים הא מוקמינן ליה פ"ק דברכות [ג] היינו באוחזים מעשה אבותיהם בידיהם והכא פריך דמשמע דלא נדונו כלל רק בשביל חטא שאול בגבעונים ומחמשת בני מיכל נמי לא קשיא להו דאפשר דקטנים היו דבני מירב היו כדאמרינן בעלמא ונענשו שפיר בשביל עון אבותם שאול כדאמרי'[ג] איש בחטאו יומתו אבל שאינו איש דהיינו קטן יומת בעון אבות אבל מארמוני ומפיבושת בני שאול שהיו גדולים באותה שעה פריך שפיר ולזה כיונו לומר ותקח רצפה וגו' אל הצור וגו' ואמרה הצור תמים וגו' כמ"ש התוס' ר"ל דאפי' היא לא הרהרה אחר מדת הדין למה נענשו בניה הגדולים בעון אבותם אלא שהצדיקה הדין כדאמרינן מוטב שתעקר וכו' ודו"ק: ומה גרים גרורים כך ישראל על אחת כמה וכמה וכו' · ישראל ממש לא הוי רבותא לגבי עוברים ושבים שהיו ראוים לידבק אבל ה"ק ומה גרים גרורים היינו הנתינים שנזרו בהו איסור חתנות ועוד גזרו שיעבוד עליהן לעולם כך שאר גרים דהוו כישראל לגבי חיתון לידבק בהן על אחת כמה וכמה ודו"ק :

ס"ק

יש מותרות פרק תשיעי

מד דף פו ע"א [י]ת"ר תרומה לכהן ומעשר ראשון ללוי דברי ר"ע רבי אלעזר בן עזריה אומר [דף פו ע"ב] לכהן · לכהן ולא ללוי אימא אף לכהן מ"ט דר"ע דכתיב (במדבר יח) ואל הלוים תדבר ואמרת אליהם בלוים

הרי"ף

וארחק אתכם והיינו נתינים דוד גזר עליהם : **מוטב** שתעקר אות אחת מהתורה וכו' · פי' לעקור מלת לא יומתו בנים וכאילו כתיב יומתו בנים על אבות אבל קשה דהא כתיב איש בחטאו יומתו וא"כ יש כאן עקירת פסוק א' וכן קשה בלא תלין נבלתו על העץ שאמר ר' יוחנן מוטב שתעקר אות אחת שאיך יבא מה שכתוב אחריו כי קבור תקברנו ביום ההוא ושמא אות אחת לאו דוקא שעל כל הפסוק הוא אומר מוטב שיעקר וכו' : **ונתינים** דוד גזר עליהם וכו' · ואין לומר דלימא ליה וליטעמך דדוד לא גזר עליהם אלא משה והא אשכחן דיהושע גזר עלייהו דכתיב ויתנם יהושע ואם משה גזר עליהם מה הוסיף יהושע ומה

עיון יעקב

ואכתי משוא פנים יש בדבר אלא שבקש רחמים שלא יקלטנו הארון · ואין בזה נשיאות פנים כי בודאי מותר להתפלל על הצלת חבירו ותפלה בלחש ואין הכל יודעין שתפלתו הועיל להצלה של זה במקום שחב לאחרים משא"כ היכא דבכך קלטהו הארון ומבקש רחמים שיפלטהו הדבר ניכר ונראה כאילו משא פנים יש בדבר ועי' בשפתי כהן לח"מ סי' קס"ג : **והא** כתיב לא יומתו אבות על בנים · וכתב מהרש"א דאסיפא דקרא סמיך איש בחטאו יומתו דלא יומתו אבות על בנים מוקמינן בסנהדרין בעדות בנים ע"ש והשתא ניחא הא דקאמר רבי יוחנן מוטב שתעקר אות אחת מן התורה והיינו אות אחת דאי עקרינן אות וי"ו דכתיבת בחטאו כאילו כתיב איש בחטא יומת לומר שיומת בחטא הן בחטא של עצמו או של אבותיו לסראות כי אין מיתה בלא חטא לא קשה מידי : **והכתיב** לא תלין נבלתו על העץ א"ר יוחנן משום ר"ש בן יהוצדק מוטב שתעקר אות אחת מן התורה ויתקדש שם שמים · הא דקאמר אות אחת נראה לי לפי דאיתא בסנהדרין פ' נגמר הדין דף מ"ו כי קללת אלהים תלוי כלומר מפני מה זה תלוי מפני שבירך את השם ונמצא שם שמים מתחלל רבי מאיר אומר בשעה שאדם מצטער שכינה מה לשון אומרת קלני מראשי קלני מזרועי א"כ המקום מצטער על דמם של רשעים שנשפך וע"ש במהרש"א וא"כ לפי טעם ראשון בכאן לא קשה מידי דאין כאן חילול השם רק קדוש השם · אבן לפי טעם שני דהטעם הוא משום צער השכינה מקשה שפיר והכתיב לא תלין נבלתו על העץ ויעוין שם בש"ס שמקשה על האי דר' מאיר מאי משמע אמר כתיב קללת כמ"ד קל לית ומקשה האי מבעי ליה לגופיה (פי' זה קאי על מגדף) א"כ נימא קרא מקלל מאי קללת ש"מ קל לית ע"ש וא"כ שפיר קאמר מוטב שתעקר אות אחת דהיינו אות תי"ו של קללת וא"כ אין לפרש המקרא רק כפי' הראשון דלכך לא תלין נבלתו על העץ מפני ששם שמים מתחלל שאומרין מפני מה זה תלוי מפני שבירך השם וא"כ בכאן ליכא למיחש לזה דאדרבה שם שמים מתקדש על ידיהם : **ומה** גרים גרורים כך · קרי גרים גרורים להנך גרים שאין ראוין לקבלם וכדאיתא בפ"ק דע"ז דף ג' ע"א : **משה** גזר עליהם דכתיב מחוטב עציך · עיין בילקוט פ' נצבים שגם בימי משה באו הגבעונים :

ענף יוסף

דידן אמרו שעבירן לפני הארון כל שהארון קולטן למיתה כו' לפי שהארון בטבעו כל שקרב אליו יומת כמו עוזא וכן לוים היה הארון מכלה בהם והפלשתים ואנשי בית שמש מתו על ידו והמזבח בהיסך הוא קולט את הרוצח ההורג נפש בשגגה ולכך גם כאן כל שהמזבח היה קולטו לחיים ע"כ :

[א] מהרש"א ד"ה והכתיב · במסכת סנהדרין (כז ע"ב) : [ב] שם בא"ד פ"ק דברכות (ז ע"א) : [ג] שם בא"ד כדאמרינן איש בחטאו וכו' · רש"י בפי' החומש דברים כ"ד פט"ז: אסיפא דקרא סמך

יד יוסף .

א עי' בש"ך חו"מ סימן קסג בשם ס"ג און מהר"י בן לב : ב עיקר הכוונה אסיפא דקרא איש בחטאו יומתו ועיין תוספות ע"ז לו ע"ב ד"ה דכתיב לא תתחתן וכ"כ תוס' בכתובות כט ע"א סוף ד"ה אלו : ג במ"ר פ"ח אג"ש פכ"ח : ד גירסת הערוך רונגר פירוש לשון פרסי רון יום גר שכיר כלומר שכיר יום ועיין ב"ב קכב ע"ב בשם הרשב"ם בשם ר"ח כתב כך רונגר : ה כתובות כו ע"א ב"ב פא ע"ב חולין קלא ע"ב :

חדושי גאונים

ואכתי משוא פנים יש בדבר אלא שבקש רחמים שלא יקלטנו הארון· ויש להקשות מאי דמקשה ואכתי משוא פנים יש בדבר מאי משוא פנים הוה מכיון שפלטו הארון

אהבת איתן

שלום שכר טוב מה שאין כן במקום משפט של בשר ודם אין לדקה רק ה' עושה במשפטו לדקה וז"ש פעלו דשילום שכר לצדיקים נקרא פעלו של הקב"ה כדאיתא במדרש ובילקוט בראשית ויליף ליה מקרא שנאמר מה רב טובך

גאון יעקב

שתגלגלות לשאול שהרג נוב עיר הכהנים כי היו מזרע עלי כנודע כי אביתר שאמר היה מזרע עלי ובבית עלי נאמר כל מרבית ביתך ימותו

קא משתעי קרא ואידך כדרבי יהושע בן לוי דא"ר יהושע בן לוי "בכ"ד מקומות נקראו כהנים לוים וזה אחד מהם (יחזקאל מד) והכהנים הלוים בני צדוק ור"ע [הכא לא מצית אמרת דכתי' (במדבר יח) ואכלתם אותו בכל מקום מי שיכול לאוכלו בכל מקום יצא כהן שאין יכול לאוכלו בבית הקברות ואידך כל היכא דבעי דלא בעי חומה ואי אביל ליה בטומאת הגוף לא לקי] ההיא גינתא דהוה שקיל ר' אלעזר בן עזריה מעשר ראשון מינה אזל רבי עקיבא אהדרה לפתחא לבי קברי אמר עקיבא בתרמילו[א] ואנא חיי · איתמר מפני מה קנסו לוים במעשר פליגי בה ר' (יוחנן) [יונתן] וסביא חד אמר שלא עלו בימי עזרא וחד אמר כדי שיסמכו כהנים עליו בימי טומאתן [בשלמא למאן דאמר שלא עלו משום הכי קנסינהו אלא למ"ד כדי שיסמכו עליו כהנים בימי טומאתן משום כהנים קנסינהו ללוים אלא כולי עלמא קנסא שלא עלו בימי עזרא והכא בהא קמיפלגי מר סבר קנסא לעניים ומר סבר כהנים בימי טומאתן עניים נינהו [ב](בשלמא למ"ד קנסא לעניים משום הכי אהדריה ר' עקיבא לפתחא לבי קברי אלא למאן דאמר לכהנים אמאי אהדרי לפתחא לבי קברי) הכי קאמר ליה אי דקא אתית בתורת קנסא אית לך ואי קא אתית בתורת חלוקה לית לך] ומנא לן דלא סליקו בימי עזרא דכתיב (עזרא ח) ואקבצם אל הנהר הבא אל אהוא ונחנה שם ימים שלשה ואבינה בעם ובכהנים ומבני לוי לא מצאתי שם אמר רב חסדא בתחלה לא היו מעמידין שוטרים אלא מן הלוים שנאמר (דה"ב יט) ושוטרים הלוים לפניכם עכשיו אין מעמידין שוטרים אלא מישראל שנאמר [ג]ושוטרים הרבים בראשיכם :

האשה רבה פרק עשירי

דף פט ע"ב אמר רבי יצחק מנין שהפקר בית דין הפקר שנאמר (עזרא י) וכל אשר לא יבא לשלשת הימים בעצת השרים והזקנים יחרם כל רכושו והוא יבדל מקהל הגולה רבי אלעזר אמר מהכא (יהושע יט) אלה הנחלות אשר נחלו אלעזר הכהן ויהושע בן נון וראשי האבות למטות בני ישראל וכי מה ענין ראשים אצל אבות אלא לומר לך מה האבות מנחילין בניהם כל מה שירצו אף ראשים מנחילין את העם כל מה שירצו :

מהרש"א

ה"ק ליה אי בתורת קנסא קאתית אית לך וכו' · מלשון זה משמע דלא ידע רע"ק דעת ראב"ע וק"ק דא"כ אמאי אהדר ליה פתחא לבי קברא דשמא בתורת קנסא קשקיל לה וי"ל דה"ק אי בתורת קנסא הא אית לך דהיינו שיש לך עושר כדאמרינן פרק במה בהמה ולא היה לך ליטול קנס רק להניחו לעניים ולפי דרך זה יש לפרש הא דאמר ר"ע בתרמילו וכו' דהיינו כלי של עני שהוא רוצה לזכות במעשר ראשון לעניים בתורת קנסא ואנא שהוא עשירי לעזרא חיי וידעתי בקבלה מאבותי דקנסא לכהנים ממש קאמר משום דבתורת חלוקה מדאורייתא נמי אית ביה לכהנים וק"ל : ומבני לוי לא מצאתי וכו' · מפורש בפרק עשרה יוחסין באורך בחידושינו ע"ש :

מה אבות מנחילין את בניהם וכו' · דרך מתנה גם לאחרים שאינן בניהם מועיל אבל בלשון ירושה ונחלה קאמר דמנחילין בניהם דוקא שיוכל להרבות לאחד ולמעט לאחד וקאמר דראשים נמי כמו אבות ליטול נחלה שנפלה בגורל לזה וליתנה לאחר בדרך הפקר אע"ג דכתיב

לרב

רש"י

לוים קאמר : [בני צדוק · וצדוק כהן הוה וקרא לבניו הלוים] : רבי אלעזר בן עזריה · כהן היה כדאמרינן בברכות (דף כז:) שהוא עשירי לעזרא : עקיבא בתרמילו · משום דר"ע רעיא דכלבא שבוע הוה : בתרמילו · חמת של עור בשטליא בלע"ז ורועה נותן בה פתו ותולה בצוארו : מפני מה קנסו לוים במעשר · לאו אדלעיל קאי דטעמא דהכא לאו משום קנסא אלא משום דכהנים נמי לוים איקרו כדאמרן אלא דאמרי' בכמה דוכתין בהש"ס בתר דקנסינהו עזרא (חולין דף קלא:) [ובמסכת סוטה (דף מז:) תנן יוחנן כהן גדול העביר הודיית המעשר ואמר נמפני שאין מפרישין אותו כתקנן דרחמנא אמר יהבה ללוים ואנן יהבינן לכהנים והכא נקט לה משום דקבעי למיפרך עלה מהא דר' עקיבא דאהדריה לפתחא לבי קברי : אלא ר' עקיבא מ"ט אהדרי' וכו' · למ"ד קנסא לכהנים קפריך אם איתא דתקנתא לכהנים הואי מי הוה מהדר רבי עקיבא לפתחא לבי קברי נהי נמי דקרא בלוים כתיב מיהו ר' עקיבא לבתר דקנסינהו עזרא הוה]: ושוטרים הרבים בראשיכם · דהיינו ישראל שהם רבים מלוים :

הפקר ב"ד הפקר · וכל מידי דממונא לאו עקירה הוא : וכל אשר לא יבא וגו' · בספר עזרא : וראשי האבות למטות · ה"ל למכתב וראשי מטות בני

תוספות

ומבני לוי לא מצאתי שם · והא דתנן בקידושין בעשרה יוחסין עלו מבבל וקא חשיב לוים וקרא נמי כתיב ויקומו ראשי האבות ליהודה ובנימין והלוים אלמא עלו פירש"י בעשרה יוחסין דאותם לוים שעלו עמו היו קלולי בהונות כשאמר להם נבוכדנאצר שירו לנו משיר ציון עמדו וקצצו בהונותיהם ואמרו איך נשיר את שיר ה' ולפי שלא מצא שם ראוים לשיר עמד וקנסם ואפי' למ"ד עיקר שירה בפה מ"מ הקפיד משום דאיכא נמי מצוה בכלי : **שהפקר** ב"ד הפקר · אבל מן הטמא על הטהור ליכא למימר דאפקוה מרשותיה בשעת הפרשה כיון דבתר הכי נמי שלו הוא ועליו לתקנו :

דכתיב וכו' · חידוש גדול על הגדול הסוא שעיניו פקוחות שסעלים עין שכל דכריו הללו כתובים ומסורים להדיא בתוספות כתובות כט סד"ה אלו וכו' וכ"כ תוס' בע"ז לו ע"ב סד"ה דכתיב וכו'. גם מ"ש עוד ואע"ג דכתיב פוקד עון אבות על בנים הא מוקמינן ליה פ"ק דברכות היינו כשאוחזין וכו' הנה הך אוקימתא איתא נמי במקומו שעמד בה [דמייתי לה לעיל בסמוך] בסנהדרין כז ע"ב · ודע דגם בברכות ז ע"א דקאמר הש"ס

יד יוסף

א בכורות ד ע"א חולין כד ע"ב תמיד ט ע"א : ב ס"א אלא ר"ע מ"ט אהדריה לפתחא דבי קברי : ג פסוק זה לא נמצא בתנ"ך ועי' בספר ערוך לנר מ"ש ע"ז :

חדושי גאונים

וכשקלט הארון לאחר במקומו שוב לא פלטו בוודאי ניחא הוא קמיה דקוב"ה למעביד הכי

אהבת איתן

אשר לפנת ליראיך פעלת לחוסים בך נגד בני אדם והכי איתא בפסיקתא רבתי פכ"ג ויש לכוון זה עפ"י דאיתא בכתבי האריז"ל דלפעמים דנין האדם בדקדוק מאמת שרוצים להושיבו בג"ע במקום גבוה ותשוב יותר מרי שבמשפט מזכירים זכותו :

גאון יעקב

אנשים ואם כן היו עלולים כל שעה למות ואם כן גברא קטילא קטיל · אך אמרינן שם בזבח ומנחה אינו מתכפר אבל מתכפר בג"ח פעובדא דאביי ורבא א"כ לפ"ז לולי שהיו

עיון יעקב

אזל ר"ע אהדרא לפתחא לבי קברי · נראה הא דהדריה לפתחא לבי קברא אף שאפשר היה ליטול המעשר ע"י שליח וכה"ג מ"מ אהדר הפתח לבי קברי לרמוז על לימודו כדאיתא שם בש"ס ור"ע הכי לא מצית אמרת דכתיב ואכלתם אותו בכל מקום מי שיכול לאוכלו בכל מקום יצא כהן שאין יכול לאכלו בבית הקברות גם למ"ד משום קנסא לעניים ר"ע היה גבאי לדקה כדאיתא בפ"ק דמציעא ופ"ה דמעשר לכן השגיח הוא על הדבר לטובת עניים · ועיין ברמב"ם ר"פ קמא מהל' מעשר ובכ"מ שם דמבואר דעזרא לא קנים רק בזמנו והוא נגד משמעות סוגיא זו ע"ש : **אמר** עקיבא בתרמילו · עי' פרש"י עי"ל דר"ע היה בן גרים וכדאמרינן בשבת פ"ב דף ל"א גר זה שבא במקלו ותרמילו או ע"ד דאיתא בב"ב דף קל"ג ע"ב בא עליו שמאי במקלו ותרמילו ופרשב"ם נוכח עמו בהלכה אף גם כאן קאמר רבי אלעזר אף שר"ע בא עליו בוויכוח שלא יטול המעשר ואנא חיי ולא שדיבר אליו דרך גנאי ח"ו : **לא** היו מעמידין שוטרים אלא מן הלוים · שוטרים דקאמר היינו דיינים לשפוט דיני ממונות · וכן פרש"י בקדושין דף ע"ו גבי כל מי שהוחזקו אבותיו משוטרי הרבים וכדכתיב בלוי יורו משפטיך ליעקב וכיון שלא עלו בימי עזרא קנסו גם על זה לדעת רב חסדא וכה"ג כתב הבאר שבע בסוטה פ' משוח מלחמה :

ולגמור

הרי"ף

ומה דמשנית בהאי דמשה ליהושע משנית נמי לדוד דהא לאו קושיא היא דהוינן אמרין משה גזר לזמן שמשכן ובית המקדש קיים ויהושע גזר לעולם אף בזמן שאין בהמ"ק קיים · והשתא דאמרן דדוד גזר עליהם קשיא · לזה תירצו דמשה גזר לאותו הדור אפילו בזמן שבהמ"ק קיים אבל בדור אחר לא גזר עליהם ודוד גזר לכולא דרא אבל עדיין קשה דכיון שיהושע גזר לזמן שבהמ"ק קיים הרי יש כאן לדורות אחרונים כל זמן שבהמ"ק קיים אם כן מה יוסיף עוד דוד לגזור לכולא דרא וצ"ל דהשתא הדר מההוא תירוצא דאמר דוד גזר לכולא דרא והכי מוקמינן לה משה גזר לההוא דרא ויהושע לשאר דורות כל זמן שבהמ"ק קיים

ודוד

עץ יוסף

מד ומבני לוי לא מצאתי שם · דאותן לוים שעלו עמו היו קלולי בהונות שכשאמר להם נבוכדנאצר שירו לנו משיר ציון עמדו וקצצו בהונותיהם ואמרו איך נשיר את שיר ה' כדאי' בשוח"ט מזמור על נהרות בבל ולפי שלא מצא שם ראוים לשיר עמד וקנסם ואפילו למ"ד עיקר שירה בפה מ"מ הקפיד משום

המתורגמן · א) זאק · טאשע ·

מה דף צ ע"ב ת"ש (דברים יח) אליו תשמעון אפי' אומר לך עבור על אחת מכל מצות שבתורה כגון אליהו בהר הכרמל הכל לפי שעה שמע לו שאני התם דכתיב אליו תשמעון ולגמר מיניה מגדר מלתא שאני · ת"ש א"ר אליעזר בן יעקב אשמעתי שבית דין מכין ועונשין *) שלא מן הדין ולא לעבור על דברי תורה אלא לעשות סייג לתורה · מעשה באדם אחד שרכב על סוס בשבת בימי יונים והביאוהו לבית דין וסקלוהו לא מפני שראוי לכך אלא שהשעה צריכה לכך · ושוב מעשה באדם אחד שהטיח באשתו תחת התאנה והביאוהו לבית דין והלקוהו לא מפני שראוי לכך אלא שהשעה צריכה לכך · מגדר מלתא שאני: דף צג ע"א רבי ינאי ה"ל אריסא דהוה מייתי ליה כנתא דפירי כל מעלי שבתא ההוא יומא נגה ליה ולא אתא שקל עישר מפירי דביתיה עילוייהו אתא לקמיה דרבי חייא א"ל שפיר עבדת דתניא (דברים יד) למען תלמד ליראה את ה' אלהיך כל הימים אלו שבתות ויו"ט למאי הלכתא אילימא לעשורי ומיכל איצטריך קרא למישרי טלטול דרבנן [דף צג ע"ב] אלא לאו כי האי גוונא א"ל והא אקריון בחלמא קנה רצוץ מאי לאו הכי קאמרי לי (מ"ב יח) הנה בטחת לך על משענת הקנה הרצוץ הזה לא הכי קאמרי לך (ישעיה מב) קנה רצוץ לא ישבור ופשתה כהה לא יכבנה:

מו שם בתניא (דברים כג) לא תסגיר עבד אל אדוניו רבי אומר בלוקח עבד על מנת לשחררו הכתוב מדבר ה"ד אמר

*) כד"ו הגי' ב"ד מכין ועונשין לא מן התורה ולא לעבור על דברי תורה וכו':

רש"י

ישראל: (ת"ש אליו תשמעון · בא להוכיח כנגד מי שאמר אין ב"ד מתנין לעקור דבר מן התורה ומכאן יראה שיכולין בית דין לעקור דבר מן התורה): דכתיב אליו תשמעון · בנביא אמת כתיב: כגון אליהו בהר הכרמל · שהקריב בבמה בשעת איסור הבמות ואיכא כרת דשחוטי חוץ וכרת דהעלאה: מגדר מלתא · לעשות גדר ותקנה [כי התם] שהסיבן ע"י כך מעבודה זרה: רוכב על סוס · והוא משום שבות וסקלוהו כמחלל שבת גמור: צריכה לכך · שהיתה שעת הגזרה והיו פרוצין בעבירה: שהטיח · בעל: נגה ליה · שהה יותר מזמנו: עילוייהו · ואע"ג דאכתי לא אתו: למען תלמד · גבי תרומה ומעשרות כתיב ואכלת לפני ה' וגו': כל הימים אלו שבתות ויו"ט · הוי למד ליזהר שלא יבטל עונג [שבת] בשביל תיקון הטבל: למאי הלכתא · ומה אתא קרא לאזהורי: אי נימא עשורי בשבתא ומיכל · ואיצטריך לאשמעינן דאף ע"ג דשבת הוא מתקן פשיטא וכי איצטריך קרא למישרי טלטול דרבנן הפרשת מעשרות בשבת אינה אלא משום שבות דתקן אלו הן משום שבות לא מגביהין תרומות ומעשרות במסכת ביצה (לו:) וסיכא אסר לן קרא טלטול בעלמא דאיצטריך למשרייה הכא: אלא לאו כה"ג · דמותר לעשר על מה שלא בא לעולם ועתיד לבא לצורך עונג שבת: והא אקריון בחלמא · ליל שבת זה: קנה רצוץ · מקרא אחד ושמו קנה רצוץ: מאי לאו הנה בטחת וכו' · ולא שפיר עבדית: לא · קרא אחרינא אקריוך: קנה רצוץ לא ישבור · סיפיה דקרא כי לאמת יוציא משפט דשפיר עבדת: על מנת לשחררו · ומוזהר שלא להשתעבד בו

תוספות

ולגמר מינה · ואם תאמר שאני התם דע"פ הדיבור היה מתנבא לעבור והיכי נגמר מיניה לעבור משום תקנתא דרבנן שלא על פי הדיבור ונראה דכיון דעל פי הדיבור שרי משום צורך שעה הוא הדין שלא על פי הדיבור שהרי אין נביא רשאי לחדש דבר מעתה כדנפקא לן במגילה (דף ב.) מקראי ואם תאמר דאמר בפרק אלו הן הנחנקים (דף פט: ושם) היכא דמוחזק שאני דאי לא תימא הכי אברהם היכי שמע ליה יצחק בהר המוריה אליהו בהר הכרמל היכי סמכי עלי' ועבדי שחוטי חוץ אלא היכא דמוחזק שאני ובאליהו למה לן משום דמוחזק הא משמע דאפי' בלא נביא שרי נמי לבית דין לעבור משום מיגדר מילתא וא"ר"י משום דאיתחזק בנביאות היו סומכים עליו במה שהיה מבטיח בירידת אש ושוחטים על הבטחתו קדשים בחוץ שבזכותו ותפלתו תרד אש מן השמים ויהיה מגדר מילתא שיתקדש שמו של הקב"ה ברבים ועל ידי כך יחזרו ישראל למוטב:

מהרש"א

לרב תרבו למעט וגו' וק"ל: בתוס' בד"ה ולינמר מיניה וכו' · הא משמע דאפי' בלא נביא שרי נמי וכו' משום מגדר מלתא כו' עכ"ל ק"ק אמאי לא תקשה להו מגופה דברייתא דהכא דיליף לה מאליו תשמעון דהיינו לנביא ולמאי דמסיק משום מגדר מלתא הא ל"ל קרא דהא מהאי טעמא אפילו בלא נביא שרי לבית דין לעבור ובתירוצם שכתבו יתיישב

אוצר בלום

אני והא כתיב פוקד עון אבות על בנים וכתיב ובנים לא יומתו על אבות ורמינן קראי אהדדי וכו' כתבתי בתיקוני כלי שרת דפ"ל כורחך אסיפא סמך דכתיב איש בחטאו יומתו דאל"כ ליכא רומיא כלל שהרי ובנים לא יומתו על אבות מוקמינן לה בעדות אבות וכמ"ש תוס' בכתובות כט ע"א ובע"ז לו ע"ב וכדרך אגב יש לדקדק קצת על תוס' בשתי מקומות הללו שהביאו לראיה

יד יוסף

א סנהדרין מו ע"ב מגילת תענית פ"ו תנחומא משפטים ס"ו: ב קדושין סג ע"א גיטין מה ע"א:

חדושי גאונים

ומאי נשיאות פנים עשה דוד וא"ל דקו' המקשה הוא כך דכיון דקלטו ארון ליהונתן לא ה"ל לדוד לבקש רחמים שיהא פלטו ויקלוט לאחר במקומו דזה הוה נשיאות פנים א"כ לא משני מי־ אלא שביקש רחמיסי שלא יקלטנו הארון דאכתי קשה ואכתי משוא פנים יש בדבר דלא ה"ל לדוד לבקש רחמים כן דהא בשביל תפלתו יקלוט הארון לאחר במקומו והוה נשיאות פנים ונלע"ד כהקדים לבאר והוא דהילך ידע דוד דהטי שקלט ארון למיתה הם

גאון יעקב

מספיקים מים ומזון לגבעונים הנה לשאול תי' על הריגת נוב עיר הכהנים שגברה קטילא קטלו אבל אחר שהספיקו מים ומזון לגבעונים א"כ בג"ת מתכפר עון בית עלי ולא היו גברא קטילא ולכך נענש לכך תלו עיקר החטא בהריגת הגבעונים דהריגת הגבעונים הם שבבו

הרי"ף

ודוד הוסיף לגזור גם לזמן שאין בהמ"ק קיים: ת"ש אליו תשמעון וכו' · תימה מאי זו ראיה מנביא שהוחזק לב"ד שעל הנביא צוה ה' לומר אליו תשמעון אבל ב"ד מנ"ל ואין לומר דהיינו דמשני תלמודא שאני התם דכתיב אליו תשמעון ולא לב"ד דא"כ מאי פריך וליגמר מיניה דהא אין ללמוד מנביא לב"ד מדכתיב אליו למעט ומעיקרא כדפריך ת"ש אליו הנה ידע דבנביא מיירי ואפילו הכי פריך ת"ש אליו תשמעון כלומר דנילף מיניה ומשני אליו תשמעון כתיב א"כ מאי הדר פריך וניגמר מיניה דתשובתו בצדו אליו כתיב כלומר למעט דלא נגמר מיניה · וי"ל דכיון דקי"ל הכא עדיף מנביא ה"ד דב"ד יכול לגזור גזירות מדעתם אבל אין נביא יכול לחדש דבר מעתה וכיון שמצינו בנביא שצוה לעבור על ד"ת ולשחוט ולהעלות בחוץ כ"ש ב"ד ולהכי פריך מהאי קרא דכתיב בנביא אליו תשמעון וכ"ש ב"ד ומשני שאני התם דכתיב אליו למעט והדר פריך וליגמר מיניה דלמא ממעט אל עוננים ואל קוסמים דכתיב לעיל מיניה אבל שב"ד ליגמר מנביא ומשני מגדר מלתא שאני דגם הנביא לא הותר אלא למגדר מלתא שהוא לעשות גדר ותקנה וה"ה לב"ד אבל עדיין קשה דמעיקרא כשהקשה ת"ש אליו תשמעון ליפשי ליה מגדר מלתא שאני וכ"ת כן דרך התלמוד לתרץ תחלה דבר אחד כדי להגדיל תורה והדר מסיק לה א"כ הילי"ל אלא למגדר מלתא שאני וצ"ע: ת"ש שמעתי שב"ד מכין ועונשין וכו' · וקשה כיון שאמרו למעלה אין ב"ד מתנין לעקור

עיון יעקב

ולגמר מיניה · אף די"ל נביא שאני מ"מ הא איתא בפ"ק דב"ב דף י"ב ע"ב וחכם עדיף מנביא ובזה מתורץ מה שמקשה מהרש"א וכו' קיצון חכמים ובית דין דעדיפי: מגדר מלתא שאני · ז"ל הרמב"ם פ"ב מהל' ממרים כשם שהרופא חותך ידו או רגלו של זה כדי שיחיה כולו כך ב"ד מורים בזמן מן הזמנים לעבור על קצת מצות לפי שעה כדי שיתקיימו כולם כדרך שאמרו חכמים חלל שבת אחת כדי שישמור שבתות הרבה עכ"ל: אר"א בן יעקב שמעתי · כי ר"א לא אמר דבר שלא שמע מפי רבו מעולם כדאיתא בסוכה דף

עין יוסף

דאיכא נמי מלוה בכלי · ועיין רש"י ד"ה בתר דקנסינהו חולין דף קל"א ע"ב: מה ולגמר מיניה · וא"ת שאני התם דע"פ הדיבור היה מתנבא לעבור והיכי נגמור מיניה לעבור משום תקנתא דרבנן שלא ע"פ הדיבור (תוס') וכן איתא בירושלמי פ"ב דתענית וז"ל ואליהו מקריב בחוץ בשעת איסור הבמות א"ר שמלאי הקב"ה אמר ליה שנאמר ובדברך עשיתי ע"כ הרי שס"ל שע"פ הדבור היה אבל בתנחומא איתא הובא בילקוט על פסוק ובדבריך עשיתי וז"ל אם יאמר לך אדם למה בנה אליהו מזבח בהר הכרמל והקריב ובית המקדש היה קיים באותה שעה אמור לו כל מה שעשה לשמו של הקב"ה עשה שנאמר ובדבריך עשיתי את כל הדברים האלה ע"כ · הרי מלשון זה משמע שפליג על הירושלמי שהירושלמי ס"ל שהקב"ה אמר לו בפירוש כן והתנחומא ס"ל שמה שאמר ובדברך עשיתי כמו ובעבור דבריך כלומר בעבור דבר כבוד שמו עשיתי את כל הדברים האלה ולא לכבודי ולכבוד בית אבא והכריח התנחומא כן מהענין שאלו הקב"ה אמר לו כן בפירוש מה היה צריך להתמרמר כ"כ בתפלתו לומר ענני ה' ענני ודאי שלא ישוב דברו אחור אע"כ הוא קנא לכבוד שמו יתברך מעצמו ונכנס בכל המעשים האלה שלא ע"פ הסי"ת ולכן הוצרך להפיל תחינה ובקשה ענני ה' ענני שאם לא היה ירד אש הוי נביא שקר ויחנק · ונראה לתרץ הירושלמי דגם הירושלמי ס"ל שלא אמר לו הקב"ה בפירוש שיקריב על הר הכרמל אלא הא דאמר ובדבריך עשיתי משום דאמר הקב"ה ליעקב גוי וקהל גוים וגו' שעתידין בניך לעשות מעשה עכו"ם בשחוטי חוץ כדאיתא בב"ר פ' ע"ב ואני אקבלם ע"ש ולכך היה צריך לתפלה יתירא דלמא טעה בלימוד זה · משום דיש דרשות אחרות על גוי וקהל גוים: כנתא דפירי · כלכלה דפירי כנתא בלשון יוני סל וטנא · (מוסף הערוך):

אמר הבונה א"ל והא אקריון בחלמא וכו' · בחלום חזיון לילה לאשר מחשבותם רק טוב כל היום היה נגלה לאזנם מעיגא דיומא משפט הדבר ומעשהו · ולכן כשהקרו לו בחלומו

אמר רב נחמן בר יצחק דכתב ליה לכשאקחך הרי עצמך קנוי לך מעכשיו :

מז דף צד ע"א תניא (ויקרא כא) ואשה גרושה מאישה אפילו לא נתגרשה אלא מאישה פסולה לכהונה והיינו ריח הגט שפוסל בכהונה :

מח דף צו ע"ב אזל ר' אלעזר אמר לשמעתא בי מדרשא ולא אמרה משמיה דרבי יוחנן שמע ר' יוחנן איקפד עול לגביה ר' אמי ור' אסי א"ל לא כך היה המעשה בבית הכנסת של טבריא [א]בנגר[א] שיש בראשו גלוסטרא[ב] ונחלקו בו רבי אלעזר ורבי יוסי עד שקרעו ספר תורה בחמתן· קרעו ס"ד אלא אימא שנקרע ס"ת [ג]בחמתן והיה שם ר' יוסי בן קיסמא אמר תמה אני אם לא יהיה בית הכנסת זו בית ע"ז וכן הוה · הדר איקפד טפי אמר חברותא נמי על לגביה רבי יעקב בר אידי אמר [לו כתיב] (יהושע יא) כאשר צוה ה' את משה [עבדו] כן צוה משה את יהושע וכן עשה יהושע לא הסיר דבר מכל אשר צוה ה' את משה וכי כל דבר שאמר יהושע היה אומר להם כך אמר לי משה אלא יהושע יושב ודורש סתם והכל יודעין שתורתו של משה היא אף רבי אלעזר תלמידך יושב ודורש סתם והכל יודעין (כי) [שהתורה] שלך היא א"ל מפני מה אין אתם יודעין לפייס כבן אידי חברנו· ורבי יוחנן מ"ט קפיד כולי האי [ג]דא"ר יהודה אמר רב מ"ד (תהלים סא) אגורה באהלך עולמים וכי אפשר לו לאדם לדור בב' עולמים אלא

רש"י

בו : לא נתגרשה אלא מאישה · כגון שכתב לה גט ואמר לה הרי את מגורשת ממני ואי את מותרת לכל אדם שלא נתגרשה זו לגמרי אלא מאישה נפרדה : פסולה לכהונה · אם מת והותרה לינשא : נגר שיש בראשו גלוסטרא · שראשו עב וראוי לשחיקת שומים ולשאר תשמיש ונחלקו בו לענין נעילת דלת ר' אלעזר אוסר לנעול בו ור' יוסי מתיר לפי שיש תורת כלי עליו ומותר לטלטלו : חברותא נמי · את תלמידי אתם עשיתם חברי שאתם מביאים לי ראיה מר' אלעזר ור' יוסי שהיו חברים : וכן עשה יהושע · העיד עליו המקרא שכל מה שעשה מפי משה עשה ואפילו מה שאמר סתם שהרי אי אפשר בכל דבר ודבר שיאמר יהושע כך אמר משה ואפ"ה אסהיד קרא דמפי

תוספות

אגורה באהלך עולמים · שכשנשמתו בישיבה של מעלה שפתותיו נעות בקבר כאילו מדברות נמלא שבשעה אחת דר בב' עולמים (אה"ב במסכת שקלים בירושלמי [פרק שני] כתוב מאמר זה ויש שם חדוש) :

על

מהרש"א

יתיישב וק"ל : אם לא יהיה בית הכנסת זו בית עבודה זרה וכו' · שהכעס דוחק השכינה מבה"כ כדאמרינן בנדרים כל הכועס כאילו אין שכינה כנגדו שנאמר רשע כגובה אפו וגו' אין אלהים וגו' : ואמר חברותא נמי וכו' · דודאי חברים כרבי אלעזר ור"י לא היה להם להתרגז בדבר הלכה כדאמרינן פ"ק בב"ש וב"ה שחבה וריעות נהגו זה בזה לקיים מה שנאמר האמת והשלום אהבו וכדאמרינן בעלמא שני ת"ח הנוחין זה לזה בהלכה וכו' אבל זה ר"א תלמידו הוא עשה שלא כהוגן שלא אמרה בשמו כדמסיק· ואמר שנאמר כאשר צוה ה' וגו' וכן עשה יהושע וגו' וכי על כל דבר שאמר יהושע וכו' · יראה דלכאורה אין ראיה כ"כ מיהושע שלא היה לו ממי לקבלה אלא ממשה וכמ"ש ומסרה ליהושע וכו' ומסתמא כל דבריו מפי משה אבל בדורות שאחריהם שאפשר לקבל מרבים יש לו לומר שם אומרו וממי קבלו ולכך הביא מן המקרא שהעיד על יהושע שכל מה שאמר מפי משה הוא ואע"ג דליכא לאסתפוקי ביה מפי אחרים אלא דע"כ משום דאיכא לאסתפוקי ביה דמדעת עלמו אמר כן וע"כ העיד עליו המקרא שכל דבריו מפי משה וע"ז אמר וכי על כל דבר וכו' אלא ע"כ שלא נסתפק לנו אם מדעת עלמו אמרו דמסתמא מפי רבו משה אמרו ולא מדעתו ה"כ בר"א שהוא תלמידך מסתמא מפיך רבו מובהק אמרו ולא מדעת עלמו או מפי אחרים דא"כ הו"ל להזכיר שם אומרו דמסתמא מפי רבו הוא כי הכל שלך הוא · ושאמר מ"ט קפיד כולי האי וכו' דאי משום דאמרינן דכל האומר דבר בשם אומרו מביא גאולה לעולם אחרים נמי יש להם להקפיד בכך וע"כ אמר שהקפיד על דבר שהיה נהגה בו אילו אמרה בשמו כדאמר רב יהודה וכו' אגורה באהלך עולמים וכי אפשר לגור בפעם אחד בב' עולמות דאהלך לא שייך בעולם המיתה אלא שע"י אהל של תורה שבעולם הזה אגורה בב' עולמות דהיינו גם בקבר ועיין בזה בדברי בעל עין יעקב ובעל יפה מראה [במסכת שקלים פרק ב'] שהאריכו בזה וכתבו שהוא רחוק מההקש כי שפתי המת איך יתנועעו וכו' וכ"ש אחר עבור זמן וישוב אל העפר וכו' וע"ש ואני אומר כי אין רחוק מן השכל כי הענין מבואר כי הדבור הוא כח הנשמה ע"י כלי הגוף וכל דיבור משובח מוליד כח רוחני בדומה משובח ובאמרו בשם אומרו אותו כח רוחני שנולד כבר הוא מעורר מולידיו בב' עולמות שהם הנשמה בעוה"ב וכלי הדבור שהם השפתים בעוה"ז גם כי הם בקבר כבר ומביא הדמיון

עיון יעקב

דף כ"ח ע"א אך מתוך הסוגיא משמע שאין זה ר"א בן יעקב רק ר"א סתם שבתנאים והוא ר"א בן שמוע : תמיה אני אם לא יהיה בית הכנסת זו בית תועבה · ואפשר שזה מרומז בקרא שלום רב לאוהבי תורתך שלא יקפידו זה על זה ואין למו מכשול של בית תועבה : הדר אקפד טפי אמר חברותא נמי · אפשר דמשו"ה איקפד עליהם שהם אמרו לו דרך תוכחה שיש עונש גדול למאן דאיקפד ובודאי זה הוא דוקא הרואה בחבירו דבר שאינו הגון חייב להוכיחו כדאיתא בברכות דף ל"ב ובערכין דף ע"ז אבל ברבו אין לומר דרך תוכחה וכדאיתא בסנהדרין דף פ"א לענין אביו וכ"ש כבוד רבו דעדיף וכן הוא בי"ד סימן רמ"ב לכן אקפד עלייהו וז"ש א"כ אי אתם יודעים לפייס כבן אידי חבירנו אף שהיה חבירו מ"מ לא דבר לי דרך תוכחה רק דרך פיוס · ועי"ל לפי מה דפרש"י שהקפיד על שהשוה לו לר"א חבירו ועיין בספר יוחסין שמביא בשם הירושלמי פ"ק דסנהדרין שבאמת זה הר"א בן פדת היה תלמיד חבר של רבי יוחנן וא"כ שפיר קאמר אקפד טפי על רבי אלעזר כיון שאתה משוה לי לחבר ולא לתלמיד וא"כ יותר היה לו לומר דבר בשמי כדאיתא ברמב"ם ובטי"ד סי' רמ"ב וז"ל ולא יאמר דבר שלא שמע מרבו עד שיזכור שם

הרי"ף

לעקור דבר מהתורה לסקל אלא להחמיר ולעשות סייג א"כ מה הקשה מסאי ברייתא דעשו משום סייג וי"ל דכיון שהרגו נפש אחת מישראל שלא ע"פ התורה הוי קולא בדיני נפשות וה"ה למלקות : מ"ד אגורה באהלך עולמים וכו' · נראה לדקדק מה הוקשה לו בכתוב הזה שאמר מ"ד אגורה וכו' שאם הקושיא היא מ"ש אחר כך וכי אפשר לו לאדם וכו' הו"ל כתיב אגורה באהלך עולמים וכי אפשר לו לאדם וכו' ועוד נבאר מנ"ל בהאי קרא שיאמרו דבר שמועה וכו' · ואפשר שדקדק מאי אגורה באהלך הו"ל אגורה עולמים לכך דרשו אהלך מלשון מה טובו אוהליך שהם בתי מדרשות ואמר אגורה בסיבת אהלך שהם ד"ת האומרים בבית המדרש בשמועותיו שפתותיו דובבות בקבר כאילו מדברות ונשמתו עומדת בעוה"ב ובירושלמי פ' היה קורא אמרו על פסוק זה וכי עלה על לב דוד שהוא חי לעולם אלא אמר יהי רצון שיאמרו דבר שמועה מפי ובזה יש ליישב בגמרתנו שאמר מ"ד אגורה עולמים וכי עלה על לב דוד שהוא חי לעולם ואם כוונתו לעולמים לעוה"ז ולעוה"ב קשה וכי אפשר לאדם לישב בשני עולמים כאחד אלא שיאמרו שמועה מפיו בעוה"ז כדי שיהו שפתותיו דובבות דהיינו חי בב' עולמים כאחד :

ע"ן יוסף

מח איקפיד · על שלא אמרה משמיה· לפי דרבי יוחנן אזיל בלא בר כדאמר רבי יוחנן דין גרמא דעשיראה ביר וכל מי שאינו מניח בן נקרא מת כמחז"ל יואב שלא הניח בן נאמר בו מיתה · לכן אקפד למימר שמעתי' משמיה כדי שיהיו שפתותיו דובבות אף בגלם יתהלך איש וכאלו בעל השמועה עומד לנגדו

הבונה לרבי ינאי קנה רצון ידע שהיה הרצון בזה על מה שעשה לעשר מפירות ביתו על פירות שעדיין לא באו וסבר שאי"ל דלענין דינא נשען על קנה רצון · אבן רבי חייא שהיה נימוקו עמו מקרא דכל הימים דשפיר עבד פתר לו בפסוק האחר שסופו לאמת יוציא משפט · אך אמנם מן סתימה אלגי כיון דרבי ינאי אמר דאקרו ליה קנה רצון ובקרא דהנה בטחת לך על משענת כתיב הקנה הרצוץ הוי מלי למימר ליה מאי לאו הכי קאמרי לי הקנה הרצוץ לאו ה"ק לך קנה רצוץ לא ישבור וגו' אם לא נאמר לפי שהיה תלוש דלא דק וכבר נדחק רש"י ז"ל בחכמתו לפרש מקרא אחד ושמו קנה רצון אבל לא יישב הדבר לגמרי :

המתורגמן א) איין ריגעל . ב) איין קנאָפף :

דמליצו דסמיך אסיפא דקרא מסך סוגיא דיבמות עט ע"א ולא הביא ראיה מן המוקדם מסוגיא דברכות שזכרתי גרסם קונטר' שטרי כמאותרין בתוספות כתובות כט ע"א סוף ד"ה ואלו) :

יד יוסף

א עירובין קא ע"ב : ב פי' זה היה מושכו אצלו וזה היה מושכו אצלו עד שנקרע (ערוך) : ג בכורות לא ע"ב סנהדרין צ ע"ב :

חדושי גאונים

אזלי שמא הני לחיים הן דקלטן הארון והני שלא קלטן למיתה הן (ואדרבא הסברא הוא לומר כן דכל מה שקלט ארון לחיים הוה) · וע"כ נ"ל דראה דוד דהני שלא קלטן ארון לא הוו ז' אלא או פחות או יותר והני דקלטן הארון היו ז' ממש והגבעונים בקשו להמית ז' אנשים מזה ידע דוד דודאי הני דקלט הארון למיתה הן והנה נ"ל ג"כ להאי שינויא דקלטו הארון וביקש רחמים ופלטו היאך ידע דוד להחיותו ואי משום דפלטו הכי יקלטנו הארון לעולם דודאי גם לכולן לא קלט הארון אלא לפי שעה דהא הארון לא היה

גאון יעקב

הרליחה לחטא נוב עיר הכהנים · (הגאון רי"ף) : (שייך לסימן מא) קא תבע לשאול שלא נספד כהלכה וקא תבע כו' באשר משפטו שם פעלו · המאמר מוקשה מה קושיא וכי בשביל שאול חטא ולפי הש"ס אמרינן ששאול רק באחת ועל הרוב לא ימצאו בו רק שנים וכי בשביל זה לא יספדוהו הלא אי צדיק אי חסיד קדוש ישראל כמוהו ולא נמצא בכל מלכי

מפה היה: שיאמרו דבר שמועה מפי בעולם הזה · שיהיו שפתי נעות בקבר כאילו אני חי: דובבות · נעות לשון דבר (ס"א דובב) שמרתיח ומבלבל: כומר · כלי שמניחין בו ענבים עד שמתחממים ויינו נוח לצאת כמו מכמר בשרא דתמיד נשחט: דובב · היין רוחש ונע ויוצא למעלה · דובב פריט"ה בלע"ז:

והוא השיב · ירבעם בן יואש: על עסקי נינוה קאמר · דלא דבר עמו על עסקי נינוה אלא שתי פעמים: מאי קאמר · קתני אין חולקין וסדר קתני במקום שחולקין: ה"ק · האי במקום שחולקין לאו אתרומה קאי וה"ק ודבר שחולקין נמי לנשים כגון מעשר עני שהוא מתחלק בתוך הבית בעיר ואין כאן משום יחוד דשכיחי אינשי נותנים לאשה תחלה משום דזילא בה מילתא למיקם: [מעשר עני אין מתחלק בגורן אלא בתוך הבית כדכתיב לגר וליתום ולאלמנה וגו' ועוד משום דלא ליכספו עניים: גברא ואתתא · זה תובע בעל דינו וזו תובעת בעל דינה ואין הדין בין שניהם: שרינא תגרא דגברא ברישא · הייתי מזקק לאיש תחלה לגמור את דינו ואח"כ הייתי מזקק לדון בין אשה ובין בעל דינה]: הולד שתוקי · וכשר הוא דהא פסיקא לן דבן כהן הבא על הפנויה הוא: מדין כהונה · מלעבוד עבודה ואע"ג דלענין יוחסין לישא אשה כשר הוא פסול לעבודה: אחריו · שניכר זרעו [שהוא שלו]: מאי קמזהר ליה רחמנא · הואיל והשתא אחריו קדרשת ליה לענין פיסול כהונה הכא מאי פיסול

על עסקי נינוה · תימה דמאי איצטריך למכתב שנית ולא שלישית דלא אשכחן שדברה עמו שלישית ושמא כיון דמליצו שחזרו לקלקולם ונתנבא עליהם נחום האלקושי היו יכולין לסבור שגם אז נתנבא עליהם יונה וא"ת והא אשכחן דדברה עמו שלישית בעסקי נינוה דכתיב ויאמר אלהים אל יונה ההיטב חרה לך וגו' ואני לא אחוס על נינוה וגו' וי"ל דהני לאו עסקי נינוה נינהו · ומיהו לר"נ בר יצחק דאמר שוב לא דברה עמו קשה וי"ל שזה היה אותו יום [א] והשיב הכל נבואה אחת: ר"נ בר יצחק אמר ה"ק וכו' · אומר ר"י שחולק על אותו מדרש שהביא רש"י בפיר' נביאים (מ"ב י) ויאמר ה' אל יהוא יען אשר וגו' בני רבעים ישבו וגו' על ידי יונה בן אמתי א"ל או שמא איתו חושב אלא דברים שהוא צורך גדול כגון מעשה נינוה וכיוצא בו:

אלא אמר דוד לפני הקב"ה רבש"ע יהי רצון [דף צז ע"א] שיאמרו דבר שמועה מפי בעוה"ז דאמר רבי יוחנן משום רבי שמעון בן (יהוצדק) [יוחי] [א]כל ת"ח שאומרים דבר שמועה מפיו בעולם הזה שפתותיו דובבות בקבר · א"ר יצחק בן זעירא ואי תימא שמעון נזירא מאי קראה (ש"ה ז) וחכך כיין הטוב הולך לדודי למישרים דובב שפתי ישנים ככומר של ענבים מה כומר של ענבים כיון שמניח אדם אצבעו עליו מיד דובב אף ת"ח כיון שאומרים דבר שמועה מפיהם בעולם הזה שפתותיהם דובבות בקבר:

נושאין על האנוסה פרק אחד עשר

מט דף צח ע"א [ב]ויהי דבר ה' אל יונה בן אמתי שנית לאמר (יונה ג) שנית דברה עמו שכינה שלישית לא דברה עמו והכתיב (מלכים ב יד) והוא השיב את גבול ישראל מלבוא חמת עד ים הערבה כדבר ה' וגו' אשר דבר ביד עבדו יונה בן אמתי הנביא אמר רבינא על עסקי נינוה קאמר · רב נחמן בר יצחק אמר הכי קאמר כדבר ה' אשר דבר ביד עבדו יונה בן אמתי (שנית) כשם שנהפך נינוה מרעה לטובה כך בימי ירבעם בן יואש נהפך להם לישראל מרעה לטובה:

מהרש"א

הדמיון מיין הטוב המונח בבור הוא רוחש ודובב ע"י כח האצבע המעוררו כן השפתים גם כי מונחים בבור שחת רוחשים ע"י כח המעוררו ודו"ק: שלישית לא דברה וכו' · והא דכתיב בתר הכי[ג] ויאמר אלהים אל יונה ההיטב חרה וגו' ויאמר ה' אתה חסת וגו' אין זה דבור שלישי אלא הוכחה בעלמא על שחרה לו וק"ל: כשם שנהפך וכו' כך נהפך וכו' · כמפורש בתר הכי כי ראה ה' את עני ישראל וגו' ולא דבר ה' למחות וגו' ויושיעם ביד וגו' וק"ל: אלא מעתה גבי אברהם וכו' ה"ק

דף ק ע"א ת"ר העבד והאשה אין חולקין להם תרומה בבית הגרנות ובמקום שחולקין נותנין לאשה תחלה ופוטרין אותה מיד מאי קאמר ה"ק במקום שחולקין מעשר עני נותנין לאשה תחלה מ"ט משום זילותא · אמר רבא מרישא כי הוו אתו גברא ואתתא לדינא קמאי הוה שרינא תיגרא[א] דגברא ברישא אמינא דמחייב במצות כיון דשמענא להא שרינא תיגרא דאתתא ברישא מ"ט משום זילותא:

שם ע"ב [ג]אמר שמואל עשרה כהנים עומדים ופירש אחד מהם ובעל הולד שתוקי מאי שתוקי אילימא שמשתקין אותו מנכסי אביו פשיטא מי ידעינן אבוה מנו אלא שמשתקין אותו מדין כהונה מ"ט אמר קרא (במדבר כה) והיתה לו ולזרעו אחריו בעינא זרעו מיוחס אחריו וליכא מתקיף לה רב פפא אלא מעתה גבי אברהם דכתיב (בראשית יז) להיות לך לאלהים ולזרעך אחריך התם מאי קמזהר ליה רחמנא הכי

עין יעקב

אומרו עכ"ל ועפ"ז ישבתי ג"כ לשון הירושלמי פ"ב דברכות ובשקלים יעו"ש: **שפתותיו** דובבות בקבר · פירש"י כאילו אני חי וזה כי הוא חייך והחכמה תחיה את בעליה וכן כי חיים הם למוצאיהם בפה שע"י כן אומרים שמועה מפיו ותחיה את בעליה וזה בשראי לדק בקהל רב הנה שפתי לא אכלא כלומר שעל ידי שאמרתי הדבר בקהל רב יאמרו דבר בשמי על כן שפתי לא אכלא שיהו דובבות בקבר:

על פסוק זה ישב ר"ע ואמר ג' דברים גר נושא אשת אחיו מאמו ואמר ויהי דבר ה' אל יונה שנית לאמר שנית דברה עמו שכינה שלישית לא דברה עמו שכינה · הנה נ"ל על פי הדרש איך תלוי שני דרשות זה בזה · ובפרטות לפי מה דקאמר אבע"א שאני הכא דקאמר מעשה אחרינא בהדדי · ונ"ל ע"ד דאיתא בילקוט ירמיה רמז שכ"ה בשם המכילתא וז"ל יונה תבע כבוד הבן ולא כבוד האב מה נאמר בו ויהי דבר ה' אל יונה שנית נדבר עמו שלישית לא נדבר עמו עכ"ל · וכתב הרד"ק ריש יונה וז"ל אמרו יונה תבע כבוד הבן ר"ל חושש לכבוד ישראל לפיכך ברח לחוצה לארץ שאינה מקום נבואה כדי שלא ישלחהו אל יתברך לנינוה שידע שיהיו קרובי תשובה ויהא בזה עונש לישראל ולא חשש לכבוד האל לכן שנית דברה עמו שכינה ולא שלישית עכ"ל הרד"ק ובאמת לכאורה צ"ע דמה חטא יונה בזה כיון שהיה סניגרון של ישראל שגם הקב"ה חפץ בה אמ"ל דבאמת ידע הקב"ה שאין זו עונש לישראל שהתשובה מחמת יראה אינה תשובה שלמה וכדאיתא שם במדרש יונה בילקוט דף פ"א ע"א שלאחר ארבעים יום שבו לדרכיהם הרעה ע"ש כי תשובה מחמת יראה אינו תשובה גמורה ואיתא לעיל בפ' החולץ דף מ"ח ע"ב תניא רבי חנניא בן גמליאל אומר מפני מה גרים בזמן הזה מעונין ויסורין באין עליהם מפני שלא קיימו ז' מצות בני נח רבי יוסי אומר גר שנתגייר כקטן שנולד דמי אלא מפני מה מעונין אבא חנן משום רבי אלעזר אומר לפי שאין עושין מאהבה אלא מיראה וא"כ בזה מתורץ דר"ע דרש גר נושא אשת אחיו מאמו משום דגר שנתגייר כקטן שנולד דמי כפרש"י וא"כ תקשה לך א"כ מפני מה גרים מעונין

עין יוסף

ולזה דרשו חז"ל יכרת ה' לאיש אשר יעשנה לא יהיה לו ער ועונה ער בחכמים ועונה בתלמידים · אחרי אשר נדון האיש ההוא בהכרתת נפש ואם יאמרו דבר הלכה משמו לא יכרת הנפש ההוא לכך לא יהיה לו ער בחכמים ועונה בתלמידים וזו היא הכרתת הנפש (עיר בנימן):

שלם

אמר הבונה א"ק והיתה לו וגו' · גם במ"ש לאברהם להיות לך לאלהים ולזרעך אחריך אפשר לומר ע"ד הדרש דאע"ג שאין הקב"ה מייחד שמו להיות לאלהים על זרע אברהם כשאינם אחריו דהיינו ראויים להתייחס אחריו כמ"ש למען אשר יצוה את בניו ואת ביתו אחריו ושמרו דרך ה' וגו' אז יהיו נקראים ביתו אחריו כשישמור דרך ה' לעשות צדקה ומשפט:

המתורגמן. א) האבע איך אנגעפאנגען מיט דעם קריג.

[א] תוספות ד"ה על עסקי נינוה כו' וי"ל שזה היה אותו יום וכו' ע"ש · (לאו דוקא אותו יום שהרי בין הענינים כתיב פסוק ז' בעלות השחר למחרת עוד שם פ"ח ויהי כזרוח השמש וגו' אלא כלו' תוך מעת לעת): [ב] מהרש"א ד"ה שלישית והא דכתיב בתר הכי וכו' (נ"ע שהעלים עיניו מדברי תוס' ד"ה על עסקי וכו')

יד יוסף

א בכורות לא ע"א סנהדרין ל ע"ב ירושלמי פ"ב דברכות ודשקלים שס"ר פ"ז: ב מכילתא ריש פ' בא: ג כתובות יג ע"ב:

חדושי גאונים

אלא אמה ואני רחבו ואף אם נאמר דמארבע הרוחות היה קולט הארון מ"מ לא היה אפשר שיקלוט לז' אנשים ביחד דהא מידת אדם בינוני הוא אמה רחבו כנודע וצ"ל דכיון שקלט הארון לאחר תחתיו בוודאי שמע אלהים תפלתו להחיות למפיבושת ב"י אלא דע"ז קשה דמנא ידע דוד דתפלתו היא דעשתה פירות להחיות את יהונתן בלבד שמא כל הני שקלט הארון רצון הש"י להחיותם ולהשאר שלא קלט הארון ימותו ושוב א"ל דהכי שלא קלטן הארון לא היו

גאון יעקב

ישראל כמותו שלא מכיעת הספסד כהלכה בוודאי לחטא יחשב וראוי לתכעו מן השמים וכן שתי' באשר מספטו שם פעלו הוא באין מובן אבל כי המפורשים הקשו כי שלא בדין הרג שאול לנוב עיר הכהנים כי מרדו במלכות דאין נשאלין אלא למלך והם עשאו לדוד מלך שהאל באורים ותומים ותי' כי

הכי קאמר ליה לא תינסב כותית ושפחה דלא ליזיל זרעך בתרה:

מצות חליצה פרק שנים עשר

דף קב ע"א אאמר רבא גר דן את חבירו דבר תורה שנאמר (דברים יז) שום תשים עליך מלך אשר יבחר ה' אלהיך בו מקרב אחיך תשים עליך מלך עליך הוא דבעינא מקרב אחיך אבל גר דן את חבירו גר ואם היתה אמו מישראל דן אפילו ישראל ולענין חליצה עד שיהא אביו ואמו מישראל שנאמר (שם כה) ונקרא שמו בישראל:

נ דף קב ע"ב והכתיב (איוב לו) יחלץ עני בעניו · בשבר עניו יחלצנו מדינה של

רש"י

פיסול קדושת ביה הא ודאי גבי ישראל כשר הוא כגון י' כשרים עומדים ופירש א' מהם ובעל: זרעך בתרה · כדאמרינן בפ"ג דקידושין (סח:) שפחה הולד כמוה דכתיב האשה וילדיה וגו' כותית דכתיב כי יסיר את בנך בנך הבא מישראלית קרוי בנך ואין בנך הבא מן הכותית קרוי בנך אלא בנה:

גר דן את חברו · דיני נפשות דאילו דיני ממונות אפילו לכל ישראל דתנן (סנהדרין ב.) הכל כשרים לדון דיני ממונות ואמרינן (שם לו:) הכל לאתויי מאי לאתויי גר: עליך הוא דבעינא מקרב אחיך · אבל על הגר אפי' חברו אתה מקים עליו דיין בכלל מלך דכתיב (משלי כט) מלך במשפט יעמיד ארץ אם דומה דיין למלך שאין צריך כלום יעמיד ארץ (כתובות קה:) ועוד שימות הרבה כתיב כאן כל משימות שאתה משים לא יהו אלא מקרב אחיך: בישראל · משמע שיהא ישראל מכל צדדין: (בעל התלמוד בא להקשות ולהוכיח כי פירוש וחלצה נעלו אינו חליצה ממש אלא לשון זרוז כמו החלצו מאתכם ולז"א והכתיב יחלץ עני בעניו כלומר יזרזנו ויתן(בו) [לו]כח ותירץ המתרץ שלעולם לשון חליצה דהכא כמי שלופי הוא וה"ק בשכר עניו שסבל עליו בחייו

מהרש"א

ה"ק ליה דלא תינסב שפחה וכו' · מהכא משמע דנאסר לאברהם ולזרעו קודם מתן תורה לישא שפחה וכותית דכל מצוה שנאמרה לבני נח ונשנית בסיני לזה ולזה נאמרה כדאמרינן פרק ארבע מיתות והא דנשא אברהם את הגר שפחת שרה י"ל משום דממילא נשתחררה כדין הנושא שפחתו בפ' השולח ואף לפי המדרש שכתב החזקוני שהיתה הגר שפחת מלוג של שרה כדכתיב ולה שפחה מצרית מ"מ כיון ששרה עצמה נתנה אותה לאישה אברהם כדכתיב ותקח שרה וגו' ותתן אותה וגו' נשתחררה ממילא כדין הנושא לעבדו בת חורין יצא לחירות וכן צ"ל גבי יעקב שנשא שפחת רחל ולאה ומיהו באברהם אין זה מספיק דאף אם נשתחררה הגר מ"מ הויא לה מצרית ראשונה דעתידה התורה ליאסר ואברהם קיים כל התורה אפי' עירוב תבשילין כדאמרינן ביומא וצ"ל כיון דנשאה קודם שנימול ואז לא קיים עדיין כל התורה דהא לא קיים מילה שוב לא גירשה אחר שנימול אע"ג שהיתה מצרית ראשונה אבל הרא"ם כתב בסוף פרשת לך לך וז"ל כי אברהם קיים כל התורה אפילו ע"ת כדאמרינן ביומא אבל מצות מילה לא קיים דיודע היה דעתיד להצטוות עליה ואז יהיה מצווה ועושה דגדול וכו' עכ"ל והוא דחוק גם קשה דא"כ למה נשא מצרית קודם שנימול אבל לפי שיטתינו ניחא דכל גר לא נצטווה במצות עד אחר מילה כדאמרינן פרק החולץ ולכך הותר אברהם בהגר וכיון שנשאה בהיתר שוב לא גירשה גם אחר שנימול משום דעתידה תורה לאסור ועיין עוד בזה באורך בעזה"י ביומא ודו"ק ואיכא למידק אהך סוגיא דסוף פרק ארבע מיתות למאן דאמר י' מצות נצטוו ישראל במרה וכו' והקשו התוס' שם תימה האיכא גיד הנשה וכו' ומילה שניתן לאברהם וכו' עכ"ל אמאי לא תקשי להו נמי האיכא הך דהכא לאסור אברהם אבינו וזרעו בשפחה וכותית ויש לייסב ודו"ק:

בשבר עניו וכו' בשכר יראיו יחלצם וכו' · גבי בשכר עניו ניחא דב' בעניו כמו בשביל עניו דהיינו עניו ויסוריו שהיו לו בעוה"ז ממרקין אותו לחלצו מדינה של גיהנם אבל בשכר יראיו הוא מגומגם לכאורה דמשמע שהקב"ה חולץ אחרים בשכר יראיו ולדיקיו ומהיכא משתמע כן ויש לייסב דליראיו לא הוה אילטריך למכתב ויחלצם מדינה של גיהנם כיון דכבר כתיב חונה מלאך ה' סביב ליראיו היאך יבואו לדינה של גיהנם אבל בשכר יראיו וזכותם נצולו גם אחרים מדינה של גיהנם כמ"ש במסכת סוטה בדוד בני אבשלום וגו' הני תמניא בני למה דאסקיה מפבעה מדורי גיהנם

עיון יעקב

ויסורין כאין עליהם דאי משום שלא קיימו שבע מצות בני נח הא כקטן שנולד דמי ואי משום דעובדין מירא את העונש קשה מנ"ל דיראת העונש לאו כלום הוא להכי קאמר שנית דברם עמו ולא שליפית קשה הא יפה עשה לסניגרון של ישראל אלא צ"ל דתשובה מחמת יראה לאו כלום הוא א"כ שפיר הגרים מעונין ויסורין באין עליהן: **ומי** מהימן והאמר ר"א אמר רב כל ת"ח שמורה הלכה ובא אם קודם מעשה בא שומעין לו · קושיא זו על הגר קאי ולא על ר"ע וכן מבואר להדיא בתוספות פרק הערל דף עז ע"א ד"ה אם קודם מעשה וע"ש ודלא כע"כ שסגג בזה: **אלא** מעתה גבי אברהם וכו' דלא תינסב כותית ושפחה · עיין במהרש"א מ"ש הא דאברהם נשא הגר לפי שנשתחררה ע"ש ומה שמקשה הא מ"מ היתה מצרית דאסור לבא בקהל לא קשה מידי דאותו דור המצרי לא נאסרו כלל עד אחר שהשליכו כל הבן הילוד ליאור וכדפרש"י פ' כי תצא אבל דורות הקדמונים לא נאסרו מעולם: **בשכר** עניו יחלצנו מדינה של גיהנם · כדאיתא בפ"ק דב"ב אם אלהיכם אוהב עניים מפני מה אינו מפרנסן כדי להציל את בניו מדינה של גיהנם או ע"ד דאיתא בעירובין דף מ"א שלשה אינן רואין פני גיהנם דקדוקי עניות · ומ"ש בשכר יראיו יחלצון מדינה של גיהנם כדאיתא בפרק אין דורשין גבי אחר דאמר רבי יוחנן חד הוה ביננא ולא מצי לאצוליה אי

ענף יוסף

מט הכי קאמר ליה לא תינסב וכו' דלא ליזיל זרעך בתרה · המזרחי הקשה בסדר היי שרה על מ"ש רש"י שטר מתנה כתב ליצחק איך עשה זה אברהם ואיך העביר נחלה מישמעאל ובני קטורה ונתנה ליצחק הא אמרינן לא תהוי בי עבורי אחסנתא אפילו מברא בישא לברא טבא ותירץ המהרש"א בח"א בסנהדרין דף צט דישמעאל בן שפחה היה שנולד לו קודם שנשתחררה ואין בן שפחה יורש ובני קטורה אע"פ שנולדו אחר שנימול והיה אסור בשפחה ונשתחררה קטורה מ"מ בני פלגש היו כדכתיב ולבני הפלגשים אשר לאברהם וגו'. ועתה חדשים מקרוב באו פי' בית הגדול על פדר"א בפרק ג' שם כתב וז"ל ואחר נשיקות ידיו מנותתו כבוד אומר אני על מה שכתב שהגר לא נשתחררה כשנשאה הלא אדון הנושא שפחתו יוצאת לחירות כמבואר בא"ע סימן ד' סעיף י"ב בהג"ה וסימן ט"ו סעיף י' וביותר פלאי שסותר דברי עצמו במסכת שבת דף נ"ה בח"א ששם כתב בזה הלשון ולפי מה שביארנו במסכת יבמות שאמרו שם שהיה אברהם וזרעו אסורים לישא שפחה והוא נשא את הגר שפחת שרה לפי שנשתחררה הגר ממילא כדין הנושא לעבדו בת חורין דיוצא לחירות וה"נ צריך לומר ביעקב שהותר בשפחות אלו לפי שנשתחררה ממילא כשנתנו לו עכ"ל · וגם בב"ר פרשה מ"ה איתא ותתן אותה לאברם אישה לאשה ולא לפלגש · ובדה"א א לב לא נזכר פלגש אלא אצל בני קטורה ומיישב דברי המהרש"א לרווחא ישא ברכה עכ"ל · ואני איני רואה כאן שום קושיא שמה שהקשה הלא אדון הנושא שפחתו יוצאת לחירות לא קשה שזהו דוקא אם נושא שפחתו אבל הגר היתה שפחת שרה מנכסי מלוג שלה כדאיתא בב"ר פ' מ"ה סימן ב' שלשרה ניתנה וזהו שדקדק המהרש"א בח"א בשבת וכאן לפי שנשתחררה הגר ממילא כדין הנושא לעבדו כו' וה"נ צריך לומר ביעקב כו' ולא קאמר כדין הנושא שפחתו משום שזה אינו אלא בשפחתו ממש לכן אמר כדין הנושא לעבדו ור"ל כשנתנה שרה את שפחתה לאברהם שהוא בן חורין מסתמא שחררה אותה וכן רחל ולאה שחררו את בלהה וזלפה שפחותיהן מלוג כשנתנו אותן ליעקב כדין הנושא לעבדו בת חורין גם מה שהקשה שדברי המהרש"א סותרין זה את זה גם זה לא קשה שהנזר הקודש כתב בב"ר פ' הנ"ל סימן ד' על זה דאמר שם במדרש ותתן אותה לאברם אישה ולא לאחר ולא לפלגש וז"ל דבשעה שמסרה שרה את הגר שפחתה אל אברהם לאשה מאז הוציאה אותה מרשותה מתורת שפחה לאישות ונעשית כמשוחררת ולא היה לה עוד רשות עליה ולפיכך התרעמה על אברהם על מה ששמע בעלבונה מהגר ושתק ולא יסרה אותה בעצמה לפי שכבר הוציאה אותה מתחת יד רשותה אל תחת יד רשות אברהם להיות לו לאשה · וע"ז אמרה הנה אנכי נתתי שפחתי בחיקך וגו' כלומר ואין לי עוד רשות עליה ומוטל הדבר עליך להוכיחה וליסרה ואתה שומע בעלבוני ושותק לפיכך ישפוט ה' ביני ובינך ובכן היה עולה על הדעת לומר כי כאשר הוציאה אותה מתחת רשותה נעשית כמשוחררת גמורה אף לאחר שתצא מרשות אברהם בגירושין או במיתה ותוכל מאז להנשא לאחר כחפצה ורצונה ולכך אמר ותתן אותה לאברם אישה לו ולא לאחר כלומר שמתחלה לא הוציאה אותה מרשותה אלא על מנת שתהיה לאברהם לאשה אבל לא לאחר שאם תצא מתחת רשות אברהם בגירושין וכיוצא בו מאז שוב תחזור לעבדות תחת יד שרה כבראשונה ולכן היה שוב רשות ביד אברהם למוסרה לעבדות תחת יד שרה כמ"ש הנה שפחתך בידך עשי לה כטוב בעיניך וזהו פירוש הכתוב ויתן אותה לאברם אישה לו ולא לאחר ללמדך שלא נעשית משוחררת גמורה אלא רק כלפי אברהם מחלה זכותה וכאשר אברהם הסתיר פניס ממנה חזרה לעבדות וזהו שאמר לה המלאך הגר שפחת שרה וגו' והיא הודה לדבריו ואמרה מפני שרה גבירתי וגו' והוא שאמר לה המלאך שובי והתעני תחת גבירתך עכ"ל · וכיון שכן ישמעאל היה בן שפחה כיון שלא היתה משוחררת גמורה שלעולם נקראת שפחת שרה וזהו דאיתא בפדר"א פ"ל שאמר הקב"ה לאברהם הגר לא נקראת אשתך אלא שפחתך וכל שדברה שרה באמת דברה אל ירע בעיניך על הנער ועל אמתך ע"כ וכיון שכן לא הוצרך אברהם ליקח אותה לפלגש ולא לאשה כדי שלא ירשו בניה עם בני שרה כיון שאף אם יקחנה לאשה ג"כ לא ירשו בניה כיון שאינה משוחררת בהחלט כנ"ל לכך לקחה לאשה וזהו שאמר המדרש ולא לאחר ולא לפלגש · אבל אחר שמתה שרה וירש אברהם את נכסי מלוג שלה ונהיתה אז שפחת אברהם אם היה נושא אותה לאשה היתה אשה משוחררת כדין אדון הנושא את שפחתו לכן לקחה לפלגש וכדכתיב ולבני הפלגשים נתן וגו'

(ויש לייסב בדוחק דקאי אתחלת הסוגיא דלא אסיק אדעתיה דעל עסקי ניאוס קאמר · אמנם אלו ראה מ"ש תוספות בהכרת מכת ר"נ ב"י דתשוב הכל לנבואה אחת הרי דגם שמקבן לא מצי להקשות מהך דכתיב בתר הכי וצ"ע) :

יד יוסף

א לעיל מה ע"ב קדושין עו ע"ב :

חדושי גאונים

ז' ממש הלא הכתא אמרינן דגם הני דקלטן הארון לא היו ז' ממש אלא ח' הוא דהוה ומ"ש הני מהני דאף גם אם הני שלא קלטן ארון לא היו אלא שנים מ"מ לא ה"ל לדוד להמית ולהחיות בלי שאלת ה' דהא לא מלינו דשאל דוד בה' ע"ז כלל רק בזאת יבחנו בארון דהא קלט ארון לאחר תחתיו ומה שפלטו לאו מילתא היא כקושייתו (דהכי לעולם יקלטנו ארון) ובזה א"ש דזהו קושית המקשה הב' ואכתי משא פנים יש בדבר פי' דמנא ידע דוד להמית להני שקלט ארון ולהחיות להשאר שמא להיפך הוא דהוה דשוב א"ל דהני שקלט הארון היו ז' ממש דהלא ח' הוא דהוו דשמא מה שפלטו לאו תפלתו היא

גאון יעקב

כאשר משה שמואל בדבר ה' למלך ונגיד על עמו כבר פסקה מלכות שאול כי ניחם ה' על מלכותו ובדין שאלוהו לדוד באורים ותומים כי יש לו דין מלך : ובסנהדרין אמרינן הספדא יקרא דחיי והתוס' הקשו א"כ למה היה רעב בשביל שלא נספד כהלכה אחר כי הספידא יקרא דחיי וכל ישראל מחלו כבודם ותירצו מלך שאני ואם כן מוכח דשאול עד יום

של גיהנם אלא הא דכתיב (תהלים לד) חונה מלאך ה' סביב ליראיו ויחלצם · בשכר יראיו יחלצם מדינה של גיהנם · אלא הא דכתיב (ישעיה נח) ועצמותיך יחליץ וא"ר אלעזר זו מעולה שבברכות ואמר רבא זרוזי גרמי אין משמע הכי ומשמע הכי וכו':

שם א"ל ההוא מינאה לר"ג עמא דחליץ ליה מריה מיניה דכתיב (הושע ה) בצאנם ובבקרם ילכו לבקש את ה' ולא ימצאו חלץ מהם א"ל שוטה מי כתיב חלץ להם חלץ מהם כתיב ואילו יבמה דחלצו לה אחין מידי מששא אית בה:

נא דף קג ע"א א"ר יוחנן [א]שבע בעילות בעל אותו רשע באותו יום שנא' (שופטים ה) בין רגליה כרע נפל שכב בין רגליה כרע נפל באשר כרע שם נפל שדוד · והא קא מתהניא מעבירה אמר ר' יוחנן משום רשב"י [ב]כל טובתן של רשעים [דף קג ע"ב] רעה היא אצל צדיקים שנאמר (בראשית לא) השמר לך פן תדבר עם יעקב מטוב עד רע בשלמא רע לחיי אלא טוב אמאי לא אלא שמע מיניה טובתן של רשעים רעה היא אצל צדיקים · בשלמא התם דלמא מדכר ליה שמא דעבודה זרה אלא הכא מאי רעה

רש"י

בחייו יחלנו ויללו מדינה של גיהנם) : ויחלצם · קס"ד זרוזי הוא שיחליפנו כח : ה"ג שוטה מי כתיב חלץ להם חלץ מהם כתיב · הוא קבל חליצה מהם ואילו יבמה דחלצו מינה אחין שהיבם קבל הימנה מידי מששא אית בה : בין רגליה · בין ירכותיה שבא עליה סיסרא ונתכונה יעל כדי ליגעו : כרע נפל שכב · שבעה כתיב בקרא : רעה היא · שסונאים הרשעים וקשה נפש לדיק בהנאתן הלכך לאו הנאה היא : שמא דעבודה זרה · למה גנבת את אלהי (בראשית לא) :

תוספות

והא קא מתהניא מעבירה · ליכא למימר דפריך אמאי לא מסרה עצמה שהרי קרקע עולם היא כדאמרינן גבי אסתר (סנהדרין עד:) ועוד כי הוא לא היה מאנסה ואדרבה היא שדלתו בדברים להביאו עליה כדי להתיש כחו להציל את ישראל אלא פריך אמאי משבחה הכתוב כ"כ דכתיב תבורך מנשים וגו' ואמרינן בנזיר (כג:) ובהוריות (י:) גדולה עבירה לשמה ממצוה שלא לשמה פירוש מאמהות לפי שהיו נהנות מן הביאה ויעל לא היתה נהנית מן הביאה ומשני דודאי לא היתה נהנית משום דטובתן של רשעים וכו' ואהיא מלתא קיימא הך פירכא בנזיר (כג:) ובהוריות (י:) :

מי

מהרש"א

ואידך וכו' וכמ"ש בבני קרח דמקום נתבלר להם בגיהנם להלילם מדינה של גיהנם ודו"ק : ואמר רבא זרוזי וכו' · ר"ל ע"פ מ"ש בפרק קמא דב"ב והמפיים לעני בדברים מתברך בי"א ברכות שנאמר והפק לרעב נפשך וגו' וזו הברכה ועצמותיך יחליץ דכתיב גביה הוא מעולה באותן י"א ברכות שיהיה מזורז בעצמיו שהם עיקר ועולם הגוף שע"כ נקרא עלם ולכך הוא מעולה שבכל י"א הברכות שזו הברכה לעצמות הגוף מה שאין כן כל ברכות האחרים וזרח בחושך אורך וגו' הם מקריים שמחוץ לגוף ואי לאו דר"א שאמר זו מעולה וכו' היה אפשר נמי לפרש ועצמותיך יחליץ גם כן מדינה של גיהנם אבל א"כ אמאי הוא מעולה אלא זרוזי גרמי שהיא ברכה לעצמות הגוף ודאי מעולה היא ודו"ק : עמא דחליץ ליה מריה מיניה דכתיב בצאנם וגו' ולא ימצאו חלץ מהם וכו' · הוא מבואר כי ישראל בגלותם אמר שהיתה כאלמנה ושומרת יבם ליזקק והמין הזה דימה את ישראל לשאר שומרת יבם שהיא זקוקה לו ואחר שלא רצה בה ליבם חלץ לה היבם ואינה זקוקה לו עוד ואדרבה שהיא אסורה לו דכיון שלא בנה שוב לא יבנה וכבר החליף אתכם באומה אחרת ולא יבנה ירושלים ובהמ"ק והשיב ר"ג מי כתיב חלץ להם דהוה משמע כן אבל הם כשומרת יבם שחלץ מהם שהיא כ"י לא היתה חפלה בו ומרדה ביבם דודאי עדיין זקוקה לו וכשתשוב לבעת הימנו גם הוא ישוב אליה ולא יחלוץ לה שכבר נשבע להיות לך לאלהים וגו' שלא להחליף אותנו באומה אחרת וק"ל : טובתן של רשעים רעה

הרי"ף

בשכר יראיו יחלצם מדינה של גיהנם · וצריך להבין האי יחלצם מדינה של גיהנם למאן קאמר אי ליראיו קאי א"כ מאי בשכר יראיו הל"ל יחלצם ליראיו מגיהנם וע"ק שאם הם יראי ה' מי הכניסם לגיהנם שיהו צריכים לחלצם ואפשר עם דרשת חז"ל שדרשו סביב ליראיו לסובבים ליראיו ואתי שפיר בשכר יראיו יחלצם לסובבים ליראיו · ועוד אפשר שמדבר במי שיש להם בושת פנים והם ענוים שאע"פ שחטאו ליוצרם מ"מ ניצולים מגיהנם כמ"ש בגמ' פרק חלק מפני מה לא מנו את אחז עם אותן שאין להם חלק לעוה"ב מפני שהיה לו בושת פנים ולזה כיון דהמע"ה ואמר בה' תתהלל נפשי ישמעו ענוים וישמחו וגו' הביטו אליו הענוים אע"פ שחטאו נהרו ופניהם אל יחפרו כיון שיש להם בושת פנים וכשם שהעני קורא אל ה' ושמע בקולו ומכל צרותיו של עוה"ב הצילו כי יחלץ עני מגיהנם בשבת עניו כך חונה מלאך ה' סביב הענוים בשביל יראיו אע"פ שהענוים הללו לא יראו את ה' וחטאו מ"מ בשביל יראיו יחלצם לאותם ענוים מדינה של גיהנם : **אלא** הא דכתיב ועצמותיך יחליץ ואמר ר"א זו מעולה שבברכות וכו' · וקשה למה הביא הא דר"א דבעצמות לא יוכדק לומר יחלצם מגיהנם כי אין העצמות נכנסים אלא הרוח והנפש ובודאי שהוא לשון זירוז · ואפשר לומר שיש לדחות שהיה אפשר לומר יחליץ מלשון חלילה שלא יהיו נעשים רקב עצמות כלו' עצמותיך ילילם מחשש רקבון לכך הביא הא דר"א זו מעולה שבברכות ואם היא הצלת העצמות מהרקב אין זו ברכה שקולה לברכת הנפש והשביע בצחצחות נפשך והיית כגן רוה וכ"ש שאינה מעולה שבברכות ואמר רבא זרוזי גרמי · דהיינו ענין התחיה שיחליפו כח בתחיה ואז היא מעולה שבברכות ומכאן למדנו שיחליץ הוא לשון זירוז : **שבע** בעילות בעל אותו רשע וכו' · וקשה מאי שדרשו על ותכסהו בשמיכה שמי כה מעיד עליה שלא נגע בה אותו רשע ודוחק לומר שהם מדרשים חלוקים ויש מי שפי' שלא בעל אותה ממש רק מתוך שכרותו היה דומה לו שבעלה והוא שוכב בין רגליה ועדיין אין דרשא זו מוסכמת לדבריהם שדרשו גדולה עבירה לשמה עוד אמרו והא קא מתהניא מעבירה · והנלע"ד בדקדוק הכתובים שכתוב ותכסהו בשמיכה וחזר לומר ותכסהו ולא כתיב בשמיכה ע"כ אני אומר שיעל

עיון יעקב

נקיטנא ליה בידי מאן מרמיה ליה מנאי וכו' כי נח נפשיה פסק קוטרא מקבריה יע"ש : **אמר** ר' יוחנן שבע בעילות בעל אותו רשע · הניחה לבעול שבע פעמים להחליש שבע כחות הטומאה שהיה בו מהנחש וכדאיתא בקידושין דף כ"ט גבי תנינא דז' רישין ע"ש במהרש"א ומקשה הש"ס והא קא מתהניא מעבירה כלומר כיון שבעל אותה בעילות הרבה אף שתחלת בעילתה נעשה בשביל אונס להצלת ישראל מ"מ חיישינן שסופה ברצון שע"י בעילות הרבה נתרבה תאותה ומה"ט אמרינן בעירובין דף ק"א הרגולה שיהיו בניו זכרים יבעול וישנה ע"ש בפירש"י לכך הוצרך ר' יוחנן לתרץ לשיטתו כל טובתן רעה היא כלומר כל הבעילות הם רעה כיון שהטיל בה כחות וזוהמת הטומאה מהנחש · וכ"ל דהא פליגי במדרש רבה פ' ויצא פמ"ח על פסוק מנשים באהל תבורך ר' אלעזר אומר מנשי דור המדבר שהיו יושבות באהלים וכו' ר"ש ב"נ אומר מן האמהות וכ"ל דפליגי בפלוגתא דהני תנאי דפליגי בשבת פ' תביות דף קמ"ו דאימתי פסקה הזוהמא מישראל חד אמר בימי האבות וחד אמר במעמד הר סיני יעו"ש וא"כ הני תנאי כהני תנאי דמ"ד מאוהל מנשי דור המדבר ס"ל כמ"ד במעמד הר סיני פסקה הזוהמא מדור המדבר לה"ק תבורך יעל שאף שפסקה הזוהמא אז מישראל מ"מ אי לא עשתה יעל להחליש כח הזוהמא של סיסרא היו אבודין לכך תבורך מהם ומ"ד דקאי על האמהות ס"ל שבהם פסקה הזוהמא מישראל : **והא** קמתהניא מעבירה אמר ר"י כל טובתן של רשעים רעה היא אצל צדיקים · פרש"י שסונאים את הרשעים וקשה נפש הלדיק בהנאתן הלכך לאו הנאה היא ונראה דרש"י מוכרח לזה דאל"כ איך כולל וקאמר כל טובתן אלא ודאי כפרש"י אך לפ"ז קשה מה מקשה הש"ס בשלמא התם דלמא מדכר שם דע"ז

עין יוסף

נ הא דכתיב · עי' מ"ש הכותב ברש"י וכתב בספר מעיל לדקה שבודאי הפירוש האמיתי הוא שאף שהוא משולל מכל דבר טוב ושיש עליו אשמות וחטאות ילילנו מדינה של גיהנם · דאל"כ לדיקים ניכהו ופשיטא שאין אור של גיהנם שולטות בהם ע"כ :

נא שבע בעילות בעל כו' · אגדה זו חולקת ע"ז דאי' בויק"ר פ' כ"ג דאי' שם שמי מעיד עליה שלא נגע בה אותו רשע וכ"כ בעל לב אהרן וכ"כ היפ"ת והייס שאין טעם לפרש שלא נגע בה להנאתה שהיא לא נתכוונה אלא לש"ש כדי להתיש כחו ותהא יכולה להרגו אבל בעל באר שבע כתב כן לתרץ · ועיין בכלי יקר על כ"ר שנדחק ג"כ ליישב : **דלמא** מדכר ליה שמא דעבודת כוכבים כלומר שמא מתכוון מברכו בטובה נחשב לו לרעה דלמא מדכר שם עבודת כוכבים

ענף יוסף

וכדכתב המהרש"א בסנהדרין כנ"ל הרי שמתורץ דברי המהרש"א סטיב ומה' אלא ברכה :

נא דלמא מדכר ליה שמה דעבודת כוכבים · עיין מ"ש רש"י והוא דחוק דאי הטעם משום דמדכר ליה שם עבודת כוכבים באומרו למה גנבת את אלהי או דהוי משתבע ליה בשם עבודתו ה"ל למימר סתם השמר לך מדבר עם יעקב דמשמע אפילו מילי דעלמא שאינה לא טובה ולא רעה משום דלמא מדכר שם עבודת כוכבים ולמה ליה למימר מטוב ועד רע · ועוד אם ה' הזהירו ללבן על כך לבל יזכור לו שם עבודת כוכבים א"כ איך לבסוף עבר על כך ונשבע בשם עבודת כוכבים באומרו אלהי נחור ישפטו וגו' שהוא חול כדפרש"י בחומש ואין לומר שלא השגיח בציווי ה' שהרי אמר יש לאל ידי לעשות עמכם רע ואלהי אביכם אמש אמר אלי לאמר השמר לך מדבר עם יעקב מטוב ועד רע ואם לא השגיח בצווי ה' מדוע נמנע מלעשות לו רע כאשר היה לאל ידו לעשות · לכן נראה לפרש דהא דקאמר הגמרא טובתן של רשעים רעה היא אצל הלדיקים ה"פ שאם להזכיר בדעתו שם עבודת כוכבים ולברכו בשמו והיינו כמ"ש היפ"ת בב"ר פ' ס"ו סימן

יד יוסף

א נזיר כג ע"א הוריות י ע"ב :
ב ב"ר פ' ע"ד :

חדושי גאונים

דעשתה אלא רלון האל להמית להני הנשארים שלא קלטן הארון וכמ"ש ומשני אלא שביקש רחמים שלא יקלטנו הארון דהשתא לא הוו הני שקלט ארון אלא ז' ממש ומזה ידע דוד ותו לא קשה מידי וא"ש ודו"ק · וא"ל דא"כ היאך אמרינן ביקש רחמים שלא יקלטנו הארון הא אמרינן מקודם זה דלא ידע אם הקלוטי' להמית או להחיות אלא ממה שראה שהן ז' הוא דידע דוד להמיתן זה לאו קושיא היא דבאמת דוד לא ביקש אלא שלא היה בתוך הז' והגמ' הוא דכתב לשון זה ע"פ האמת שהיה כן וא"ש ודו"ק · (עולת אהרן) :

גאון יעקב

מותו היה קרוי מלך ואם כן לפ"ז בדין שמית נוב עיר הכהנים וא"כ קושית הש"ס ממ"נ קתבע לשאול שלא נספד כו' וע"כ מוכח דשאול דין מלך יש לו דאל"ש שלא ישראל מחלו על כבודם וא"כ קשה דקתבע שהמית נוב עיר כו' שלא בדין תרג דמורדים במלכות הוה דאין נשאלים אלא למלך ותי' הש"ס באשר משפטו כו' ר"ל כי המפרשים פרשו כי הגם שאמר השם ית' נחמתי כי המלכתי את שאול אבל בזכות הלדקה נתארך לו המלכות להיות לו תואר מלך כמבואר במדרש על פסוק בקינת שאול המלבישכם שני כו' כששים בעליהן יוצאין למלחמה או לתורה היה שאול זן ומפרנס נשיהן ובנותיהן ולא ולמד מנ"כ הרשע בשביל לדקה נתארך לו מלכותו · והנה נוב עיר הכהנים שהיו מבני עלי הגם כי היה להם חטא עלי

א שבת קמו ע"א ע"ז כב ע"ב : ב ירושלמי כאן ב"ר פ' פ"א : ג שה"ר פסוק לסוסתי : ד ר"ה יח ע"ב : ה ילקוט ש"א רמז לט :

חדושי גאונים

א"ר שמואל ב"א וכו' אמר רבא בזבח ומנחה אינו מתכפר אבל מתכפר בתורה · וצריך ליתן טוב טעם למה בתורה מתכפר ונלע"ד ע"פ מ"ש טעם לשבת למ"ש פ"א שגגת תלמוד עולה זדון וצ"ב דלמא יגרע הת"ח מאלו העם · ונלע"ד ע"פ מ"ש בשבת פ"ה ז"ל א"ר אין מיתה בלא חטא ואין יסורים בלא עון נמצא על חטא דהוא שוגג בא מיתה ועל עון שהוא מזיד בא יסורים · ובזה א"ש דהשתא עשה הקב"ה טובה לת"ח ששגגתו עולה לזדון דע"ל שגגתו היה חייב מיתה דמיתה בא על חטא דהוא שוגג לכך עשה לו טובה שעולה לזדון ולא ימותו וק"ל · ובזה א"ש דלכך מכופר עון בית עלי בתורה דלבני עלי דן הקב"ה כשוגגים שמתים הם בעונם . והם כשעוסקי' בתורה אזי שגגתם עולה לזדון ולא ימותו וא"ש וק"ל.(עולת אהרן) :

גאון יעקב

והקללה כל מרבית ביתך ימותו אנשים אבל גם המה היו נותני צדקה ומחיה נפשות גבעונים ואם בצדקה יכופר עון שאול להיות לו תואר מלך גם בצדקה יכופר עון בית עלי ולכך אמרינן באשר מפשטו שם פעלו כי הכל חדא דתבע ה' עון שאול שלא נספד בשביל צדקה שעשה שאול והיה לו תואר מלך וג"כ תבע עון נוב עיר הכהנים ג"כ בזכות צדקה שעשו וזאת יש ג"כ להגין עליהם אף על עון מורד במלכי׳ (הגאון מהמבורג) · והענין דמקשה הש"ס קתבע לשאול שלא נספד וכו' · וקתבע לשאול שהרג כו' ולכהנים הוא

מהרש"א

וכו' · מפורש בהוריות ע"ש : בשעה שבא נחש על חוה וכו' · הוא מבואר כי האדם נברא בצלם אלהים נשמתו מעליונים גם גופו ממקום טהור מקום המזבח שמשם משתיתו של עולם ושהוא יחיד בתחתונים כה' בעליונים שעל כן נברא יחידי וכשבא נחש על חוה ע"י חטא שאכלו מעץ הדעת כמ"ש הנחש הטעה את אדם שיאכל וימות ויקח את חוה ובזה הטיל בה זוהמא שיהיה גם האדם ככל שאר הנבראים להיות דבק בו לד הטומאה עד שבאו ישראל להר סיני שאז פסקה זוהמתן וחזרו להיות בצלם אלהים כמ"ש אני אמרתי אלהים אתם וגו' : אבל אגיד לך את הרשום בכתב אמת וכו' נ"ק כאן בגזר דין שיש עמו שבועה וכו' · ובירושלמי אם רשום למה אמת ואם אמת למה רשום וכו' דבים עמו שבועה אינו מתקרע ונעשה אמת אבל באין עמו שבועה כיון דפעמים נתקרע אינו רק כרושם בעלמא ולא אמת סוא ומייתי ליה מדכתיב אשר נשבעתי וגו' ומסיים בזה עד עולם דהיינו שיתאמת ולא

רש"י

מהו שתחלוץ · בשינים : יבמה שרקקה דם מהו · מי הוה חליצה מעליותא : אבל אגיד לך את הרשום וגו' · מקרא הוא בדניאל שהמלאך אמר לו אגיד לך את כל הנגזר בשמים ורשום בכתב והוא אמת מכלל דאיכא בשמים כתב דאינו אמת בתמיה : מי כתיב וירקה בפניו · רוק דליהוי משמע דלא יהא שם אלא רוק וירקה סתמא כתיב ואפילו רוק ודבר אחר והכא נמי אי אפשר בלא לחלוחית רוק : בכתב אמת · שהקב"ה מאמתו ומקיימו

תוספות

מי כתיב וחלצה ביד · והא דקאמר בירושלמי שחולצתו בימין למצוה בעלמא אבל עיכובא ליכא :

רבא

רעה איכא דקא שדי בה זוהמא דא"ר יוחנן בשעה שבא נחש על חוה הטיל בה זוהמא[ה] ישראל שעמדו על הר סיני פסקה זוהמתן עובדי כוכבים שלא עמדו על הר סיני לא פסקה זוהמתן : **נב** דף קה ע"א לוי נפק לקרייתא[ג] בעו מיניה גידמת מהו שתחלוץ יבמה שרקקה דם מהו (זה המאמר כתוב גם כן בירושלמי יותר באורך והעתקתיו כמ"ש שם וכמ"ש כאן בגמרא שלנו) [ב]בני סימוניא אתו לגבי רבי אמרי ליה בעיא תתן לן חד בר נש דריש ודאין וחזן וספר ומתניין ועבד לן כל צרכנן · ויהב לון לוי בר סיסי · עשו לו בימה גדולה והושיבוהו עליה · אתון ושאלון ליה הגידמת במה היא חולצת ולא אניבון[ג] ריקקה דם מהו ולא אניבון אמרין דלמא לית הוא מארי אולפן[ד] נשאל ליה אגדתא שאלון באגדתא אתו ואמרי ליה מהו הדין דכתיב (דניאל י) אבל אגיד לך את הרשום בכתב אמת [ג]אם אמת למה רשום ואם רשום למה אמת ולא אניבון (כן כתוב בירושלמי · ובגמ' שלנו נוסחא אחרת הרשום בכתב אמת מכלל דאיכא כתב שאינו אמת לא הוה בידיה ע"כ) · ירושלמי אתון לגבי רבי אמרין ליה הדין פיוסא דפייסינך אמר לון חייכון בר נש דכוותי יהבית לכון · שלח אייתוהי ושאיל ליה א"ל הגידמת במה היא חולצת א"ל בשניה רקקה דם מהו א"ל אם יש בו צחצוחית של רוק כשר · (ובגמרא שלנו לא הוה בידיה אתא שאיל בי מדרשא א"ל מי כתיב וחלצה ביד ומי כתיב וירקה רוק ע"כ) · מהו הדין דכתיב אבל אגיד לך את הרשום בכתב אמת א"ל עד שלא נחתם גזר דין רשום משנחתם גזר דין אמת א"ל ולמה לא אניבתינון א"ל עשו לי בימה גדולה והושיבוני עליה וטפת רוחי[ה] עלי וקרא עליו (משלי ל) אם נבלת בהתנשא ואם זמות יד לפה · מי גרם לך להתנבל בדברי תורה על שנשאת בהם עצמך ע"כ בירושלמי · ובגמרא שלנו אבל אגיד לך את הרשום בכתב אמת [וכי יש כתב שאינו [ד]אמת] לא קשיא כאן בגזר דין שיש עמו שבועה כאן בגזר דין שאין עמו שבועה כדרב שמואל בר אמי דאמר רב שמואל בר אמי א"ר יונתן [ה]מנין לגז"ד שיש עמו שבועה שאינו מתקרע שנא' (ש"א ג) ולכן נשבעתי לבית עלי אם יתכפר עון בית עלי בזבח ובמנחה עד עולם

עיון יעקב

דע"ז וכו' הא הטעם פשוט כפרש"י וצ"ע : מנין לגזר דין שיש עמו שבועה שאינו מתקרע שנאמר לכן נשבעתי לבית עלי וכו' · ק"ק מאי ראיה היא זו דלעולם גז"ד שיש עמו שבועה נתקרע ושאני התם דנשבע שלא יתכפר עד עולם אבל שבועה סתם י"ל דמתקרע וי"ל דלהכי מסמיך מילתא דרבה ואביי דבזבח ומנחה אינו מתכפר אבל מתכפר בדבר אחר ואפ"ה לא מצינו שהגזר דין מתקרע ע"י ד"ת וג"ח רק לפי שעה שעוסקים בה אבל לא מתקרע לגמרי לבטל המיתה מדורות הבאים ע"י ד"ת וגמילות חסד אע"ג דהשבועה עד עולם לא קאי רק על זבח ומנחה אלא דכל גזר דין שיש עמו שבועה אינו מתקרע להתבטל

הרי"ף

אמרה לסיסרא סורה אדוני סורה אלי אל תירא שהכונה לומר סורה שלא תגע בי ובתנאי זה סורה אלי אל תירא ויסר אליה האוהלה על תנאי זה שלא יגע בה ותכסהו בשמיכה שמי כא מעידה שלא נגע בו אותה שעה אבל כששאל ממנה אח"כ השקיני נא מעט מים כי צמאתי ובבואה אליו עם המים החזיק בה ובעלה ז' בעילות ואז כתיב ותשקהו ותכסהו ולא כתיב בשמיכה לפי שבאותה שעה בא עליה ולזה הרגה אותו יעל על שבגד וזהו שכתוב בין רגליה כרע שכב וכו' באשר כרע שם נפל שדוד שהכונה לומר שעל פועל רשע אשר עשה וכרע לשכב עמה לכך נפל שדוד שהרגתו יעל ומחלה וחלפה רקתו : **אם** רשום למה אמת וכו' · יש ליישב שלא השיבו בתלמודינו על קושיא זו כמו שהשיבו בירושלמי עד שלא נחתם גזר דין רשום ומשנחתם גזר דין אמת והענין הוא שיש בכתוב ג' פרטים האחד רשום דמשמע רושם כל דהו והב' בכתב שהוא דבר המתקיים והג' אמת דמשמע שיש כתב שאינו אמת ובירושלמי השיבו על הרושם ועל הכתב ואמרו עד שלא נחתם גזר דין הוא רשום כמו הרושם שהוא מתבטל בנקל אבל לאחר גזר דין הוא מתקיים ביותר והתלמוד שלנו מדקדק מהו הכתב של אמת ולזה תירצו שאע"פ שאין כתב אלא במה שנגזר הדין מ"מ גזר דין שאין עמו שבועה יש לבטלו בתפלה או בתשובה ונמצא שאינו כתב אמת אבל גזר דין שיש עמו שבועה אינו מתקרע ונקרא אמת · וקשיא לי דהוה אפשר לאוקמי נמי כאן בגזר דין של יחיד שאינו מתקרע הוא כתב אמת כאן בגזר דין של צבור שאע"פ שנחתם מתקרע

ענף יוסף

ו' אהא דתני התם דאפילו עובד כוכבים המברך בשם את ישראל אין עונין אחריו אמן · דטעמא דלמא מכוון לברכו בשם עבודת כוכבים ומכנה ש"ש לעבודת כוכבים ועל זה הזהיר ה' את לבן וממילא מה שהזכיר לבן אח"כ שם עבודת כוכבים לא עבר בזה על דברי ה' כי לא הוזהר להזכיר שם ע"ז כלפי יעקב אלא במקום ברכה מהאי טעמא דאמרן אבל בשאר מילי לא קפיד ומה שהזהירו דוקא באותו הפרק על דבר ברכה היינו לפי שאז הגיע לידי נשיקה של פרישות פרישות דרכים שנפטר ממנו ללכת לדרכו לארצו ולמולדתו וכל יראה פניו עוד · ובענין זה ודאי כן הוא מנהג דרך ארץ בין אחים ורעים האהובים לפטור זה מזה בדברי ברכה לפיכך הזהירו עתה על הדבר · (נזה"ק בב"ר פרשה ע"ד סימן ו' ע"ש באורך) :

עץ יוסף

פוכבים ומזלות·למה נגנבת את אלהי (רש"י) ובפ"ד דנזיר פרש"י בענין אחר.דאי מפרש מיליה בהדיא אתי לאשתבועי בשם עבודת כוכבים ומזלות שלו ע"ש· ועיין בענף : זוהמא· כבר ידוע בספרי בעלי אמת שעל ידי זה יתקשרו הנפשות יחד באיזה התאחדות · וזהו הזוהמא שיש לה קשר והתלות מה עם מזוהם כמוהו : **נב** סימוניא · שם מקום ואנשי מקום ההוא באו לפני רבי ואמרו לו רצונינו שתתן לנו אדם אחד שהוא דרשן ודיין וראוי להיות חזן ומלמד תינוקות ולעשות לנו כל צרכינו ונתן להם לוי בר סיסי : **ולא** אניבון · לא השיב להם דבר : רקקה דם · עוד שאלו היבמה שחלצה וירקה לפני היבם דם מהו ולא השיבן : **אמרין** · שמא אינו בעל הלכות אלא בעל הגדה נשאל ליה דברי אגדה ושאלו ממנו דברי אגדה : **אם** אמת למה רשום · דאמת משמע כתב מפורש ומובן לכל ורשום משמע סימנא בעלמא : **אתון** · באו לגבי רבי ואמרו לו וכי על אדם כזה בקשנו ממך : **בר** נש וכו' · אדם כמותי גדול בתורה נתתי לכם : **עד** שלא נחתם גז"ד רשום · שאפשר להתבטל ע"י תפלה : **א"ל** ולמה לא · השבת להם : **וטפת** · וגבה רוחי ושכחתי : **אם** נבלת · שלא ידעת להשיב בדברי תורה למה בהתנשא לפי שהיית מתנשא עצמך ואם זמות שחשבת להתגאות בדברי תורה סוף שתשים יד לפה שלא יהיה בידך להשיב :

רבי

ולא יבטל לעולם : אבל מתכפר בד"ת וכו' אבל מתכפר בג"ח · אלו הן ג' עמודי עולם כדתנן העולם עומד על ג' דברים על התורה ועל העבודה ועל ג"ח ולפי שהם חטאו בעבודה כמ"ש למה תבעטו בזבחי ובמנחתי וגו' ואין קטיגור נעשה סניגור אבל בב' עמודים השניים שהם התורה וג"ח מתכפר ולפי שבדיני שמים הוא בן עשרים נתוסף לרבה בשביל עמוד התורה עוד כ' שנים כימים הראשונים עד ארבעים שנים ולאביי נתוסף עוד כ' בשביל עמוד ג"ח כימים הראשונים כ' שנה עד ס' שנין וכדאמרינן בפ"ק דברכות [א] כל העוסק בתורה ובג"ח מוחלין לו כל עונותיו שנאמר בחסד ואמת יכופר עון וכו' ע"ש : שהיו מתים כבן י"ח שנה וכו' · דהיינו בן י"ח לחופה לישא אשה שיבואו לכלל אנשים דמקודם זה נקראים ילדות ובחרות ופרש"י בשמואל שהוא מדה כנגד מדה אתם אכלתם קדשים לפני זמנן בטרם יקטירון וכו' עכ"ל ולפי דרכנו לפי שהם בעטו באחד מעמודי עולם שהיא העבודה שנאמר בה בכמה עבודות ולא תמותו ומכלל לאו אתה שומע הן : והכתיב כי אם תכבסי בנתר וגו' · עם כלל ישראל משתעי קרא אם תכבסי בנתר דהיינו בג"ח ותרבי לך בורית חסר וי"ו כתיב דהיינו שתרבי ללמוד בתורה שנקראת ברית עדיין נכתם עונך לפני וגו' מלשון כתם כת"י הא כרושם כתמא דלא דכי וכו' ומסיק שאפי' נחתם מתקרע שנאמר מי כה' אלהינו וגו' מפורש בפ' ההולך

[א] מהרש"א ד"ה אבל · בפ"ק דברכות (ה ע"ב) :

אמר (רבא) [רבה] [א]בזבח ומנחה אינו מתכפר אבל מתכפר הוא בדברי תורה אביי אמר בזבח ובמנחה אינו מתכפר אבל מתכפר בגמילות חסדים · (רבא) [רבה] ואביי מדבית עלי קאתו (רבא) [רבה] דעסק בתורה חיה ארבעין שנין אביי דעסק בתורה ובגמילות חסדים חיה שיתין שנין · [ב]תנו רבנן משפחה אחת היתה בירושלים שהיו מתים כבן י"ח שנה באו והודיעו את רבן יוחנן בן זכאי אמר להם שמא ממשפחת עלי אתם שנאמר (שם ג) וכל מרבית ביתך ימותו אנשים לכו ועסקו בתורה ותחיו הלכו ועסקו בתורה וחיו והיו קורין אותם משפחת יוחנן על שמו · אמר רב שמואל בר אוניא אמר רב מנין לגזר דין של צבור שאינו נחתם אינו נחתם והכתיב (ירמיה ב) כי אם תכבסי בנתר ותרבי לך בורית נכתם עונך לפני אלא מנין שאפילו נחתם מתקרע שנאמר (דברים ד) [כי] מי [וגו'] כה' אלהינו בכל קראנו אליו והכתיב (ישעיה נה) דרשו ה' בהמצאו קראוהו בהיותו קרוב · [ג]לא קשיא הא ביחיד הא בצבור · ויחיד אימת אמר רב נחמן אמר רבה בר אבוה אלו עשרה ימים שבין ר"ה ליוה"כ :

נד דף קה ע"ב רבי חייא ור"ש בר רבי הוו יתבי פתח חד מינייהו ואמר

ואינו חוזר ומבטלו וחותמו אמת : אמר רבה גרסינן ול"ג ואמר רבא: בהמצאו ·

תוספות

רבא ואביי מדבית עלי קאתו · רבה גרסינן דרבא לא היה כהן כדאמרינן בפרק הזרוע (חולין קלג.) דאמר ליה לשמעיה זכי לי מתנתא אבל רבה היה כהן דאמרינן בפרק עד כמה (כו.) רבה בטיל ליה ברוב ואמרינן במסכת מ"ק (כח.) אמר רבא בני חיי ומזוני לאו בזכותא תליא מלתא וכו' עד רבה חיה מ' שנין ורב חסדא צ' שנין כדאמר נמי הכא רבה חיה מ' שנין · הקשה הר"ר אלחנן דבגמילות חסדים נמי עסיק דאמרינן בחלק (סנהדרין לח:) אמר רבה ייתי ולא אחמיניה א"ל אביי מ"ט אמר מר הכי וכו' מר [הא] תורה איכא [הא] גמילות חסדים איכא ואר"י דלא עסיק כל כך בגמילות חסדים שינצל מגזירת בית עלי אבל כדי שינצל מחבלו של משיח היה בידו שגם שאר זכיות עומדות לו וא"ת מאי האי דקאמר במסכת מ"ק (כח.) דלאו בזכותא תליא מלתא אלא במזלא מדרבה לא חיה אלא מ' שנה ודלמא היינו טעמא לפי שהיה מבני עלי וי"ל דס"ל לרבא דבתורה בלבד הוא מתכפר כמו לרבה ועוד שגם רבה עסק בגמ"ח כדאמרינן בחלק (סנהדרין לח.) :

יד יוסף

א זה"ק ריש סדר קדושים : ב ילקוט שמ"א רמז לט : ג לעיל מט ע"ב :

חדושי גאונים

בתוס' בד"ה רבה ואביי מדבית עלי כו' ז"ל וא"ת מנ"ל (לרבא במו"ק דף כח) דמשום מזלא חי רבה מ' שנין דלמא משום דרבה אתא מדבית עלי הוה וי"ל דאפ"ה אי לאו מזלא הוה מגין עליו זכות תורה וא"ת דהכא משמע דרבה לא ה"ל זכות של ג"ח והא אמרינן בפרק חלק א"ל אביי לרבה מר הא תורה הא גמ"ח וי"ל דמ"מ אביי עסק טפי מיניה עכ"ל · וזל"ב דהיכי שייכי הני ב' קושית להדדי ונלע"ד דהגה צ"ל קושית א' דתוספות דמו"ק דע"כ דמשום מזלא הוא דחיי רבה דאי לאו מזלא לא היה חי רק י"ח שנה

אהבת איתן

אביי עסק בתורה ובגמ"ח חי ס' שנין · ועיין בקדושין דף לג דאיתא התם דאביי מקיף פי' מסבב ד"א שלא יעריח הצבור לקום ואמר התם דאי מקיף חיי ואם כן אפשר דהא גרם לאביי שהאריך ימים טפי מרבה :

גאון יעקב

פלא הלא לו יתי' לא יערידהו דבר מדבר ואם אחד עשה רב מהמצות ורב מן העבירות וכי בשביל שמחשבין לו עונש על עבירות הא ב חלילה הוא יתי' לא יגמלהו שכר טוב על המצות וכבר כתבנו בשם הגאון מהמבורג תי' על דרך הדוד אבל בפשטות נראה כי באמת על החטא שלא נספד שאול כהלכה עדיין אינו

הרי"ף

מתקרע כדאמרינן לקמן ושמא חדא מינייהו נקט א"נ דהתם בדניאל מדבר על מלכות יון שהוא גזר דין של צבור להשתעבד בישראל ואיך אמר בכתב אמת כיון שגזר דין של צבור מתקרע להכי משני בגז"ד שיש עמו שבועה שאינו מתקרע והוא אמת : ובתוס' ד"ה רבא וא"ת מאי האי דקאמרינן במ"ק דלאו בזכותא תליא מלתא אלא במזלא וכו' ועוד שגם רבה עסק בגמילות חסדים · וקשה דלעיל אמרו בתוספות דלא עסיק כ"כ בג"ח שינצל מגזירת בני עלי ואפשר לומר דהאי ועוד אינו תירוץ אחר אלא סמיך אשינויא דקאמר דסבירא ליה דבתורה בלבד הוא מתכפר ועוד בגמילות חסדים כלומר איכא תורה וג"ח דשניהם היה בהם לבטל גזירת בני עלי אלא משום דבמזל תליא מלתא ולהכי לא קאמר הכא ועוד י"ל · ומיהו קשה דגם למה שהקשה רבינו אלחנן דבג"ח נמי עסיק הנה שעסק בתורה ובג"ח ואהכי אמרינן אפילו בהצטרפות תורה עם ג"ח אין בהם לבטל גזירת בני עלי ושמא דסוגיא דאמר אליבא דר"א צריך תורה וג"ח לבטל אבל הכא משני אליבא דרבא בתורה לחודיה מתכפר והכא איכא תורה ועוד גמ"ח שמצטרף עם התורה ומכפר : והכתיב דרשו ה' בהמצאו וכו' · וקשה מנ"ל דבכל קראנו הוא בין אחר גזר דין דלמא הוא קודם גזר דין ושמא לכך סמך ואמר והכתיב דרשו ה' בהמצאו לומר כשם שליחיד מועיל באותם י' ימים אפילו לאחר גזר דין שכן כתיב וישוב אל ה' וירחמהו כן לצבור נקרע לאחר גז"ד שנאמר בכל קראנו

עיון יעקב

להתבטל לגמרי : אבל מתכפר הוא בד"ת · עיין בר"ה דף י"ח נראה דרבה ס"ל כיון דעל שלשה דברים העולם עומד על התורה ועל העבודה ועל גמילות חסדים נמצא דהתורה הוא הראשון במעלה יותר מהעבודה לכן ס"ל בזבח ומנחה אינו מתכפר שהוא מעלה שניה אבל מתכפר במעלה ראשונה שהוא כתר תורה שעולה על גביהם · ועיין סוף מנחות דרבה אזיל לטעמו · משא"כ גמילות חסד שהוא המעלה שלישית ג"כ ודאי אינו מתכפר משא"כ אביי ס"ל לטעמו דאמר בפ"ק דקדושין דף ה' ע"א דאין קטיגור נעשה סניגור א"כ י"ל דמתכפר בגמילות חסדים אף שהוא המעלה הג' וגרוע מזבח ומנחה אפ"ה אינו מתכפר בהם לפי שבני עלי חטאו בזה ואין קטיגור נעשה סניגור אבל מתכפר הוא בג"ח אף שהוא מעלה שלישית ועיין בסוכה דף מ"ט ע"ב שם אר"א דלדקה וג"ח גדולה מכל הקרבנות וצ"ע : אביי דעסיק בתורה ובג"ח · אבל רבה כתבו תוספות שלא עסק כל כך בג"ח ועיין בתוספות בחולין פרק הזרוע דף קל"ג ע"א ד"ה משקל וכו' שאביי לא היה עשיר ואיתא בפרק במה מדליקין דף ל"ג ע"ב ידענא בנחמני דמכפין נפשיה ואפ"ה עסק בג"ח וכדאיתא בפרק כל כתבי דאמר אביי תיתי לי דכי חזינא צורבא מרבנן דשלים מסכת עבידנא יומא טבא לרבנן והוא ג"כ מכלל ג"ח ולפיכך שכרו כפול מן השמים ונוסף לו שנות חיים : כבן י"ח שנה · שהגיעו לכלל י"ט כי אם היו מגיעים לבן עשרים שוב לא היו נענשים בשביל עון אבותם כי למעלה לא מקרי איש ובן עונשים עד בן עשרים ושם נאמר איש בחטאו יומת וכפרש"י בחומש פ' כי תצא מ"מ קודם בן כ' נענשו בשביל עון אבותם חטא בני עלי : ר"ח ור"ש הוו יתבי פתח חד מנייהו ואמר המתפלל צריך שיתן

עין יוסף

נג בכתב אמת · שהקב"ה מאמתו ומקיימו ואינו חוזר ומבטלו (רש"י) ור"ל קודם שנחתם גז"ד הוא רשום שאינו מתקיים ומתבטל ע"י תפלה ואחר שנחתם הוא אמת ומתקיים ואינו בטל והא דכתיב אבל אגיד לך את הרשום בכתב אמת ה"פ דע כי מה שהיה רשום עד הנה מעתה נחתם הדבר בכתב אמת והוא מתקיים ואינו מתבטל וקאי התם אגזירות עיין שם ובירושלמי פ"ק דסנהדרין מפרש שהגזר דין הוא ע"י המלאכים · אבל החתימה הוא ע"י הקב"ה לבדו ולפיכך הגזירה בטילה והחתימה אינו בטילה כי כמו שהוא יתברך קיים נצחי אף גזירתו ופעולתו מתקיים נצחו ואינו בטל (נזה"ק) : אמר רבה בזבח וכו' אביי אמר וכו' · לפי שאמר שגז"ד שיש עמו שבועה אינו מתבטל ורבה ידע שהוא מבית עלי וחיה ארבעין שנין ואביי ידע שהוא מבית עלי וחיה ששים שנין לכן רבה דידע שהוא לא עסק רק בתורה כראוי אבל לא בג"ח לכן אמר בזבח ובמנחה אינו מתכפר אבל מתכפר הוא בדברי תורה שאע"פ שנגזר על בית עלי שימותו אנשים היינו בני י"ח ובזכות התורה נתוסף לו עד ארבעים ואביי דעסק בתורה ובג"ח כראוי ניתוסף לו בעד ג"ח עוד עשרים שנה : ימותו אנשים · שיבאו לכלל אנשים היינו בן י"ח דבן י"ח לחופה דמקודם לכן נקראו ילדות ובחרות : אם תכבסי וגו' · ועם הכלל ישראל משתעי קרא : אלו עשרה ימים שבין וכו' · שבין לאו דוקא שהרי העשרה ימים הם עם ר"ה ויוה"כ : שבין ר"ה ליוה"כ · כי י' ימים אלו מסוגלים לתשובה ובאלו הימים מעורר הקב"ה אותנו בתשובה בלי התעוררת דלמטה כלל וזהו דרשו ה' בהמצאו שהוא ממציא עצמו לנו פרס קראנו אליו רק אדרבה הוא כמלא מקדם לעורר לבנו לתשובה ואם האדם יתן ללבו ירגיש בלבו תמיד בי' ימים אלה רוח התעוררות לתשובה ויראת ה' אף שמפיג לדברים אחרים מ"מ לבו דופק לתשובה והוא כי הקב"ה מעורר אותנו בימים אלה לתשובה בלי הכנה דלמטה (יערות דבש דרוש א') :

ענף יוסף

נד רבי חייא ור"ש בר רבי וכו' · פליגי בפלוגתא דפליגי פ"ק דסוטה דמר סבר אתי דכא ומ"ס אני את דכא שהרי השרה הקב"ה שכינתו על סיני ולא הגביה לסיני · לכן מ"ד עיניו למטה ס"ל אני את דכא והשי"ת משרה שכינתו למטה ומ"ד לבו למעלה ס"ל אתי דכא ומגביה לדכא למעלה ורבי יוסי פ"ל דעיניו למטה להתפלל בהכנעה ולבו להמשיך שפע

המתפלל צריך שיתן עיניו למטה שנאמר (מ"א ט) והיו עיני ולבי שם כל הימים · וחד אמר *) עיניו למעלה שנאמר (איכה ג) נשא לבבנו אל כפים אל אל בשמים אדהכי אתא דבי ישמעאל ברבי יוסי לגבייהו אמר להו במאי עסקיתו אמרו ליה בתפלה אמר להו כך אמר אבא המתפלל צריך שיתן עיניו למטה ולבו למעלה כדי שיתקיימו שני מקראות הללו · אדהכי אתא רבי למתיבתא אינהו דהוו קליליא) (עול) יתבי בדוכתייהו רבי ישמעאל ברבי יוסי אגב יוקריהג) הוה מפסע ואזיל א"ל אבדן מי הוא זה שמפסיע על ראשי עם קדש א"ל אני ישמעאל ברבי יוסי שבאתי ללמוד תורה מפי רבי א"ל וכי אתה הגון ללמוד תורה מפי רבי א"ל וכי משה היה ראוי ללמוד תורה מפי הגבורה א"ל וכי משה אתה א"ל וכי רבך אלהים הוא אמר רב יוסף שקליה רבי ^א^למטרפסיה דקא"ל רבך ולא רבי · אדהכי אתיא יבמה לקמיה דרבי (למחלץ) א"ל רבי לאבדן פוק בדקה לבתר דנפק א"ל רבי ישמעאל בר' יוסי כך אמר אבא (דברים כה) איש כתוב בפרשה אבל אשה בין גדולה ובין קטנה א"ל (רבי לאבדן תוב אדוכתיך) [תא] לא צריכת כבר הורה זקן הוה קא מפסע אבדן ואתי אמר להו רבי ישמעאל בר"י מי שצריך לו לעם קדש יפסע על ראשי עם קדש מי שאין לו צורך עם קדש היאך יפסע על ראשי עם קדש א"ל רבי לאבדן קום בדוכתיך·

*) בד"ו וד"פ הגי' המתפלל צריך שיכוון את לבו למעלה שנאמר וכו' וכ"ה ברי"ף וברא"ש בברכות פרק אין עומדין :

רש"י

משמע שאין מלוי בכל עת: עיניו למטה · כלפי ארץ ישראל משום דשכינה התם קיימא דכתיב והיו עיני ולבי שם [כל הימים]: אתא רבי למתיבתא · למדרש ואיבעי כל חד למיתב אדוכתיה: ר' ישמעאל בר' יוסי · בעל בשר היה כדאמרינן בהשוכר את הפועלים: מפסע ואזיל · הולך לאט: אבדן · תלמידו של רבי היה (ובירושלמי אבא יודן ואבדן לישנא קלילא כך איתא בתוספו'):שקליה רבי למטרפסיה · נגמולו על ששמע ולא מיחה: פוק בדקה · אם הביאה שתי שערות: לא צריכת · למבדקה: כבר הורה זקן · ר' יוסי:

גלטרע

מהרש"א

החולץ ע"ש: שנאמר והיו עיני ולבי וגו' · משחרב בית המקדש פליגי ודריש מכל הימים דאף בזמן הזה עיני ולבי וגו' שהיא השכינה שם והכי מפורש בירושלמי אהשב"כ וכו' משחרב בהמ"ק ה' בשמים כשאו סלק שכינתו בשמים ר"א בן פדת אומר בין חרב ובין לא חרב אינו זז ממקומו שנאמר והיו עיני ולבי שם כל הימים ומאן דפליג כמי הכא ואמר שיתן עיניו למעלה שנאמר נשא לבבנו וגו' אל אל בשמים ירמיה אמרו לאחר החורבן אבל בזמן שבהמ"ק קיים לכו"ע עיניו למטה כנ"ש ושמעת אל תחנת עבדך וגו' אשר יתפללו אל המקום הזה ואתה תשמע אל מקום שבתך וגו' ונאמר שם והתפללו אליך דרך ארצם וגו' ובא ר"י בר יוסי ואמר פשרה ביניהם עיניו למטה ולבו למעלה רמז שעיקר שכינתו סילק לשמים אבל עיניו למטה כי לא סילק ממש שכינתו משם כי דעתו לבא עוד שם בבהמ"ק בבנינו לקיים מה שנאמר כל הימים ועיין ברבינו יונה בפ' אין עומדין באורך וק"ק דהכא מסיק לבו למעלה ובפ' תפלת השחר[א] שנינו במתפלל שיכוין לבו כנגד בית קדשי הקדשים ואפשר לפרש כנגד בית ק"ק שלמעלה כמ"ש בה"מ שלמעלה מכוון כנגד בה"מ של מטה ולא משמע כן שם בגמרא שאמרו היה עומד בח"ל יכוין לבו כנגד א"י וכו' היה עומד בא"י יכוין לבו וכו' ודו"ק: על ראשי עם קדש וכו' · דבר זה מפורש בפ"ק דסנהדרין[ב] דיליף ליה מדכתיב לא תעלה במעלות וגו' וכמ"ש שם שלא יעלה בדעתו שיש לו מעלות עליהם בגדולה ושראוי לפסוע על ראשם וע"כ א"ל אבדן לפי שאתה מתגאה ומשתרר ומיקל בכבודן כ"כ אין אתה ראוי להיות מתלמידיו של רבי שהיה מפורסם במדת ענוה כדאמרינן בסוף מסכת סוטה[ג] משמת רבי בטלה ענוה ויראת חטא והשיב לו וכי משה הגון ללמוד תורה וכו' שעשה מעשים כאלו שנראה כמתגאה על הצבור כמ"ש וישב משה לשפוט וגו' ויעמוד העם על משה מן הבקר וגו' אלא דלפי צורך הענין יש היתר בדבר לעשות דבר הנראה כמשתרר או שיש לפרש ממש שפסע משה על ראשי עם קודש דכתיב ויתילבו בתחתית ההר וגו' שכפה עליהם ההר כגיגית וכתיב ויעל משה אל הר האלהים וגו' וא"ל אבדן דאינו דומה וכי משה אתה דודאי כל ישראל היו צריכים לו משא"כ אתה דאין צריכין לך והשיב לו ר"י בר יוסי לפי ערך זה וכי רבך אלהים שהכל צריכים לו וז"ש דשקליה למטרפסיה דקא"ל רבך וגו' דהיינו שגם אני איני צריך לו בכל דבר וכן אירע לו על ידי יבמה שבאה לפניהם בבית המדרש שהיה רבי צריך לדברי ר"י בר יוסי שראויה להתיבם גם קטנה

[א] מהרש"א ד"ה שנאמר · ובפ' תפלת השחר (כח ע"ב): [ב] שם ד"ה על ראשי · בפ"ק דסנהדרין (ז ע"ב): [ג] שם בא"ד בסוף מסכת סוטה (מט ע"ב):

יד יוסף

א פי' גבה דינו ממנו וי"א לשון ארמי הוא ופי' נטל חלקו וגורלו מן הטוגם כנגד תשבתו (עי' רי"ב):

חדושי גאונים

כמו כל בני עלי דלא היו חיין רק י"ח דנגזר עלייהו דימותו אנשים כמפורש בגמרא כאן · ונ"ל דקושית תוס' הוא כך דמנ"ל דמשום מזלא חי שמא זכות התורה הגינה שיחיה מ' שנה וכמ"ש בגמ' וע"ז תירצו שפיר דאי לאו מזלא היה מגין עליו זכות התורה היינו שיחיה יותר ממ' שנין אלא ודאי דמזלא הוא דגרם כן אלא דמ"מ

גאון יעקב

מספיק להיות רעב בארץ כי אף אם ההספד היה מ"ע דאורייתא כדעת קצת מחברים עדיין על ביטול מ"ע אינו ראוי העונש ומכ"ש כי המוסכם כי ההספד הוא רק מצוה מדרבנן אבל ידוע כי בעידן ריתחא מענישין על קלה שבקלות כעובדא דר' קטינא במנחות וכאן היה עידן ריתחא מחמת כי הרג שאול נוב עיר הכהנים וע"ז מקשה הש"ס שפיר קתבע לשאול שלא נספד כו' וקתבע שהרג כו' ר"ל דמתחלה היה לתבעו על שהרג והיה ממילא עידן ריתחא והיה נמשך שיתבע על ביטול מצות ההספד והאיך תבע מתחילה צדקת הצדיק שאול שלא נספד אחר דלא היה תבעו הריגתו נוב עיר הכהנים ולא היה עדיין

עיון יעקב

עיניו למטה וכו' · נראה דפליגי בהא דפליגי ברבה פרשה במדבר פי"ב אי עיקר שכינה בעליונים או בתחתונים יעו"ש: מי הוא זה שמפסיע על ראשי עם קודש · לפי פשוטו י"ל דהתמיה של אבדן היה על זה שמפסיע על ראשי עם קודש הלא היה אפשר לו לשמוע ע"י אמצעי המתורגמן או מפי אחר שיאמר לו מה ששמע מפי רבי והשיב לו אני ישמעאל בר' יוסי שבאתי ללמוד תורה מפי רבי עצמו כי אינו דומה שומע מפי רבי לשומע מפי תלמיד והשיב לו וכי אתה הגון ללמוד תורה מפי רבי שנקרא רבינו הקדוש הלא מצינו כה"ג ענוה יתירה שהיה בישראל שלא רצו לשמוע מפי הקב"ה בעצמו רק ע"י אמצעי זה משה שאמרו דבר אתה עמנו ונשמעה א"ל וכי משה ראוי היה ללמוד תורה מפי הגבורה ואפ"ה שמע מפי הקב"ה בעצמו ולא ע"י אמצעי כדי לשמוע מפי הרב בעצמו אף אני רוצה לשמוע מפי רבי בעצמו וק"ל · וע"ד הדרש אפשר לומר ע"ד דאיתא בריש סנהדרין דף ז' ע"ב שני פסוקים על ולא תעלה במעלות וסמיך ליה ואלה המשפטים אחד לאזהרה שלא יפסיע הדיין על ראשי עם קודש ואחד שתהא מתון בדין וזה ולא תעלה במעלות בחזקה ובמרולה כפרש"י שם ובב"מ פ' הפועלים דף פ"ד ואף ר' ישמעאל בר' יוסי מצא כי האי מעשה לידו פגע ביה אליהו א"ל עד מתי אתה מוסר עמו של אלהינו להריגה ע"ש ונראה דעיקר החטא שלהם היה אף שהיו מכלים הקוצים מן הכרם מ"מ כיון שמסרו בידיהם שהם אינם מתונים בדין וכדאיתא בב"ק דף קי"ד ע"א דדייני בגיתי פרש"י באלמות ובזרוע בלי ראיה · ומהונים בדין זה היה עיקר חטא שלהם ואפשר שבזה ג"כ חטא משה שהרג את המצרי במהירות בלא הלנת דין · ובזה מתורץ שהתמיה של אבדן היה על שפוסע על ראשי עם קודש דהא כתיב ולא תעלה במעלות וסמיך ליה ואלה המשפטים והשיב לו אני וכו' כלומר שמותר לפסוע על ראשי עם קודש וא"כ מוכח דס"ל ולא תעלה במעלות בא ללמוד שתהא מתון בדין ולא לדון באלמות וחזקה א"כ א"ל וכי אתה הגון ללמוד תורה מפי רבי כיון שלדעתך עשית חטא גדול במה שאתה מוסר עמו של אלהינו להריגה בלי הלנה ומתינות בדין רק ע"י אלמות וחזקה והשיב לו וכי משה היה ראוי ללמוד תורה מפי הגבורה שהרי הרג

הרי"ף

קראנו אליו אפילו בכל השנה: עיניו למטה · פירש"י כלפי ארץ ישראל משום דשכינה התם קיימא והכוונה לרש"י שאין למטה האמור כאן ליתן עיניו בקרקע דא"כ היכי יליף מוהיו עיני ולבי שם ומיהו קשה דא"כ היה לו לפרש עיניו למטה כלפי המקדש שכן כתיב והקדשתי הבית הזה להיות שמי שם עד עולם והיו עיני ולבי שם כל הימים ושמא כאן למדנו שתמיד ישאו עיניהם לנגד המקדש כי העומדים בח"ל ישאו כלפי ארץ ישראל שעומד כלפי המקדש והיושבים בא"י ישאו עיניהם אל מול המקדש ואין להקשות דכיון דקרא כתיב והיו עיני ולבי שם הרי יש כאן עיניו ולבו למטה כלפי המקדש וא"כ הי"ל צריך שיתן עיניו ולבו למטה דהא לא קשיא לפי שהיו עיני ולבי שם הם דבריו של הקב"ה ולא ילפינן צריך שיהיו עיניו למטה מדכתיב והיו עיני אלא ילפינן שהשכינה שם וממילא אמרינן דצריך שיהיו עיניו של אדם למטה וכו' ולזה דקדק רש"י שאמר משום דשכינה התם קיימא:

וכתיב

ענף יוסף

שפע השכינה מלמעלה למטה (מהרי"ף פ' שופטים) · ובספר יד יוסף כתב משום שלכאורה קשה כיון שהשי"ת יודע כל תעלומות לב ויודע מה שאדם צריך למה מונע הקב"ה מהאדם עד שמתפלל לו לזה באו לה רבי חייא ור"ש להבינינו טעם התפלה חד אמר דהמתפלל צריך שיתן עיניו למטה להורות שכוונת התפלה להאמין שהקב"ה משגיח בה למטה להוציא מסברת האומרים דאין השגחה ח"ו אלא עד גלגל הירח אלא משגיח בה למטה כדכתיב והיו עיני ולבי שם כל הימים · ואידך סבר שעדיין יש תועלת אחר בתפלה שבהתפללו יודה שהקב"ה הוא למעלה מהכל ויש לו יכולת למלאות כל שאלותנו ולכך צריך שיכוון בו למעלה · ובא רבי ישמעאל ואמר דשני תועלת יחד יש בתפלה ושקולים הם ויבואו שניהם שכך אמר אבא המתפלל צריך שיתן עיניו למטה ולבו למעלה כדי שיתקיימו שני המקראות הללו ולהורות אלו השני העיקרים הגדולים ההשגחה והיכולת והרצון תקנו אבות העולם התפלות עכ"ל:

עץ יוסף

נד כך אמר אבא וכו' · וק"ק דהכא מסיק לבו למעלה ובפרק תפלת השחר שנינו היה עומד בח"ל יכוון לבו כנגד א"י היה עומד בא"י יכוון לבו כנגד בה"מ וכו' וי"ל דהתם מיירי בהחזרת פניו שיחזור פניו כנגד א"י וכו' כמ"ש בטור א"ח סי' צ"ד ואלו הכא איירי בכוונת הלב למעלה אל אל בשמים:

הגודר

המתורגמן. א) לייבטע, מאגערע. ג) שווערע.

היא ולא תמאן ואמר שטבעו ב' בניו וכו' כלותיו מיאנו נראה לפרש במדה כנגד מדה דאותן ב' כלותיו נשי בניו שטבעו הם מיאנו או בקדושין
הראשונים או ביבם ולא נתקיים בהם יקום על שם אחיו המת ולא ימחה שמו וגו' א"כ שנטבעו בים שאין לו סוף ולא היה אפשר להם ליבום ואי לאו
שמיאנו היו נשארו עגונות לעולם ודו"ק: מאי דכתיב מימינו בכסף שתינו וגו'· מבואר דקאי אקרא דלעיל מיניה יתומים היינו ואין אב וגו' שהיינו דור
יתום באין רב עמנו ללמוד ממנו כמ"ש באלישע שקרא רבו אליהו אבי אבי וגו' ואמותינו שהיא כ"י שנקראת אם שנא' ואל תטוש תורת אמך היתה כאלמנה עי"ז
מימינו שהם ד"ת שנמשלו למים בכסף
שתינו ועצינו מלשון עצת ה' במחיר וגו'
וק"ל: לעולם ידבק אדם בג' דברים
ויתרחק וכו' בהבאת שלום דכתיב בקש
שלום ורדפהו וכו'· עיין פרש"י והכי
מייתי ליה הך ג"ש בספ"ק דקדושין לענין
תשלום שכר כפרש"י אבל לא ידעתי אמאי
הוצרך לכך הכא דא"נ לא הוה ביה
בהבאת שלום שכר כ"כ יש לדבק בו
מהאי קרא דבקש שלום וגו' דמזהיר על
כך כמו שיש לדבק בחליצה ובהפרת נדרים
דלא אשכחן בהו שכר כ"כ ועוד דאי
משום דיש בו שכר כ"כ יש לדבק בו
בשלום אמאי שביק ג"ח גופיה ולימא ביה
כמי דיש לדבק בו מה"ט ונראה דכל הני
ג' דחשיב לדבק בהן היינו אע"פ דפעמים
יש לצדד גם בהיפך דהיינו בחליצה כגון
בידוע לנו שמיבם לשם מצוה דאפילו
לאבא שאול מצות יבום קודמת ביה דדוקא
קאמר הכונס את יבמתו לשום נוי וכו'
וכן בהפרת נדרים הנודר לשם מצוה ונודר
בעת צרה כמו שמצינו ביעקב וידר יעקב
נדר וגו' וכן בהבאת שלום שאסור לעשות
שלום באויבי ה' כמ"ש הלא משנאיך ה'
אשנא ובמתקוממיך אתקוטט ואעפ"כ
אמר לדבק על הרוב בג' אלו שזכר

נצטרע אבדן· עונשו של לה"ר נגעים:
כאבא שאול· פ' החולץ הכונס את יבמתו
לשם נוי וכו': ואמר רבי אבהו· במסכת
קידושין (מ.): אתיא רדיפה רדיפה·
תשלום שכר גדול להבאת שלום שאוכל
פירותיהן בעוה"ז והקרן קיימת לו לעוה"ב
בגמילות חסדים כתיב בהו ימצא חיים
צדקה וכבוד צדקה בעוה"ב וכבוד בעוה"ז:

תוספות

אתיא רדיפה רדיפה· אבל מדכתיב
לעיל מי האיש החפץ חיים וגו'
לא מצי דייק דדלמא קאי אכולה פרשתא
נצור לשונך מרע סור מרע ועשה טוב בקש
וגו' דהיינו כל התורה כולה א"נ התם
כתיב צדקה חיים וכבוד דלא הוה נפקא
לן מהאי קרא בפ"ק דקדושין דאדם אוכל
מפירותיהן בעוה"ז והקרן קיימת לו לעוה"ב:

תנא באותה שעה נצטרע אבדן וטבעו שני בניו
ומיאנו שתי כלותיו אמר רב נחמן בר יצחק בריך
רחמנא דכספיה[א] לאבדן בהאי עלמא:

בית שמאי פרק שלשה עשר

דף קח ע"ב [מאי דכתיב (איכה ה) מימינו בכסף
שתינו עצינו במחיר יבאו
בשעת הסכנה נתבקשה הלכה זו הרי שיצתה
מראשון בגט ומשני במיאון מהו שתחזור לראשון
שכרו אדם אחד בארבע מאות זוז ושאלו את ר'
עקיבא בבית האסורין ואסר את רבי יהודה בן
בתירה בנציבין ואסר]:
נה דף קט ע"א תני בר קפרא לעולם ידבק אדם
בג' דברים ויתרחק מן ג'
דברים· ידבק בג' דברים בחליצה ובהבאת
שלום ובהפרת נדרים· בחליצה כאבא שאול דתניא אבא שאול אומר [א]הכונס
את יבמתו לשם נוי לשם אישות לשם דבר אחר כאילו פוגע בערוה וקרוב
בעיני להיות הולד ממזר· בהבאת שלום דכתיב (תהלים לד) בקש שלום
ורדפהו [דף קט ע"ב] ואמר רבי אבהו [ב]אתיא רדיפה רדיפה כתיב הכא בקש שלום
ורדפהו וכתיב התם (משלי כא) רודף צדקה וחסד ימצא חיים צדקה וכבוד·

דהמיעוט הוא שמיבמין לשם מצוה וכן בנדרים המיעוט הוא נודרים לש"מ וכן בשלום שיש לדבק עם רובא דעלמא בהבאת שלום ויליף ליה מלשון
ורדפהו דמשמע שיש לדבק בו ולזה הוצרך הכא לג"ש דהאי כינוי דורדפהו קאי על השלום כמו רודף צדקה וחסד גו' דהרדיפה קאי על הצדקה וחסד
ואי לאו ג"ש לא הוה מפרשינן כנוי דורדפהו על השלום אלא על הסוכה וה"ק קרא בקש שלום משונאיך ואם לא ירצה בו ורדפהו דהיינו רדוף
אותו שלא תהא אתה נרדף ממנו כמ"ש [א] אם בא להורגך השכם להורגו· ואמר בהפרת נדרים הנודר כאילו בנה וכו' עיין הדמיון בזה בר"ן פרק
ארבעה נדרים ועוי"ל דכמו בבונה במה גופה ליכא איסורא אלא שמביא לידי גוף איסור ההקרבה כן בנודר ליכא גוף האיסור אלא שמביא את
המקיימו לידי איסור ובספר יפה מראה הקשה בזה דבשבועה אמרו הפך זה דטוב לקיימה כדאמר בעובדא דריב"ל[ג] אי איתשיל אשבועתיה נהדר ואי לא לא
נהדר ואידיתכן שיתחלפו מן הקצה אל הקצה דבנדרים תחשב השאלה לצדקה ובשבועות לעבירה ושמא י"ל משום דנדר חל על דבר מצוה ועוד דרוב נדרים לאסור
על נפשו חיי נפש וכו' אבל שבועות דלא עבידי אלא במשא ומתן או לקיים המצוה טוב שלא להתיר כו' עכ"ל והאריך ע"ש ועי"ל דשבועה מצינו בתורה לעשות
כן כגון שבועת הפקדון ושבועת העדות וקבלת כל התורה על ידי שבועה היה והיינו טעמא דבשבועה היא לאסור עצמו על הדבר משא"כ נדרים שהדבר נאסר

הרי"ף

וכתיב התם רודף צדקה וחסד וכו'· ויש לדקדק כיון שכאן אינו מדבר אלא בענין מה
שראוי לידבק בו למה הוצרך עוד מ"ש רבי אבהו אתיא רדיפה רדיפה ומה גם
שהם מדבר בענין קבלת שכר ימצא חיים הא לא איירי הכא בקבלת שכר כמו בענין הדבק
בהפרת נדרים ובחליצה ונדקדק מאי לעולם דקא נקט וכן נגאר מ"ש הדבק בג' והתרחק
מג' והרי ברמ"ת מצות עשה יש להדבק וגם יש להתרחק משס"ה מצות לא תעשה ובספר
כ"נ הרחבתי בפרשה ויגש ע"ש ונלע"ד שבר קפרא בא ללמד אדם דעת שאע"פ שצריך
להתרחק מג' דברים מ"מ צריך לעבור ע"ז כדי להדבק בשלשה דברים וז"ש לעולם ידבק
אדם כגון שצריך להתרחק מהערבות ומ"מ אם יש צד הבאת שלום כגון שראהו חונק לחבירו
בשוק על חובו ולא פטרו אלא ע"י ערב מותר לו להיות ערב מפני השלום וכן הדבק
בהפרת נדרים אפילו במקום שצריך להתרחק מהפקדון אם נדרת להחזיר הפקדון שבידך
והיה אם תקיים הנדר ותחזירנו אתה נכשל בקיום הנדר שהמקיימו כאילו הקריב קרבן על
הבמה וכענין זה הדבק בהפרת נדרים אע"פ שאיך מתרחק מהפקדונות והדבק בחליצה אף
על פי שנתרחקה ממיאון שיבמה שבאה למאן ביבם מ"מ אם אחר שהגדילה באה לחלוץ הדבק
בחליצה שתצא מיד היבם ומ"ש אתיא רדיפה רדיפה הכוונה דדילמא מ"ד בקש שלום ורדפהו
הוא לעצמו שיבקש שלום עם כל אדם ואם באים להתקוטט עמו רדפהו לשלום אבל מנין לנו
להבאת שלום בין אדם לחבירו לזה הביא אתיא רדיפה רדיפה דכתיב התם רודף צדקה
דהיינו לאחרים גם רדיפת שלום זה הוא לאחרים והוא נכון והיינו יכולים לומר דאע"ג דהכא
לא שייך דרשת הג"ש ברדיפה רדיפה כיון דשייכא בפ"ק דקידושין דתנינן אלו דברים
שאוכל פירותיהן בעוה"ז והקרן קיימת לעוה"ב הבאת שלום והתם צריך להביא ראיה שאוכל
שכר בעוה"ז והקרן קיימת לעוה"ב מהאי קרא דכתיב רודף צדקה וחסד ימצא חיים בעוה"ז
וכבוד לעוה"ב ושמא כיון לזה רש"י ז"ל שאמר כאן ואמר רבי אבהו פ"ק דקדושין שלא בא
רש"י ז"ל להיות מורה מקום אלא לומר דלא איצטריך רבי אבהו הכא אלא בפ"ק דקדושין
ואגב

עיון יעקב

את המזרי בלי הלנת דין אנ"ל למגדר מילתא שאני א"ה כאן: **תנא** באותה שעה נצטרע
אבדן וכו'· נענש בשלשה עונשין נגד שלש פעמים שהתריז נגדו ואמר מי הוא זה שמפסיע
וכו' וכי אתה אגון וכו' וכי משה אתה ומבואר בריש ברכות דנגעים ובנים הם מזבח כפרה:
מ"ד מימינו בכסף שתינו עצינו במחיר יבואו בשעת הסכנה וכו'· נראה דדרש מקרא זה
על האי מעשה דוקא לפי שכפל במלות שונות מימינו בכסף שתינו ולמה לי תו עצינו
במחיר יבואו להכי דריש על האי מעשה שהוצרכו(להזכיר) [לשכור]שליח לשאול לר"ע להכי אמר
מימינו בכסף שתינו כי תורתו של ר"ע נמשל למים שהוא היה כמעיין המתגבר כדאיתא
סוף סוטה כשמת ר"ע נסתלקו מעיינות החכמה ואח"כ שלחו השליח לר' יהודה בן בתירה
בנציבין על זה קאמר עצינו במחיר יבאו שהוא היה הכם גדול ויועץ כדאיתא במתני' פ"ט
דטהרות ובפ"ק דפסחים דף ג' ששלחו לו את בנציבין ומצודתך פרוסה בירושלים: **תני** בר
קפרא לעולם ידבק אדם בג' דברים· המפרשים הניחו בצ"ע על דאצטריך למתני הבאת
שלום דפשיטא ידבק בו· ול"נ דבר קפרא אזיל לשטתו דאמר במסכת ד"א זוטא פ' השלום
גדול השלום שמותר לדבר לשון בדאי ע"ש וה"א שלא ידבק בהבאת שלום כיון שעי"ז ילמד
לשונו לדבר שקר והוי כמצוה הבאה בעבירה ואפ"ה אשמעינן שידבק בה ואפשר שזה כוונת
הפסוק סור מרע ועשה טוב כלומר שתעשה מצוה בענין שלא תבא ע"י לעבירה ואפ"ה בקש
שלום ורדפהו אע"ג שע"י כך תבא לדבר שקר וכדאיתא בס"פ החולץ ושם בפ' השלום כל
השקרים אסורים ומותר לשקר בשביל השלום וזה כוונת הפסוק תורת אמת היתה בפיהו ועולה
לא נמצא בשפתיו בשלום ובמישור הלך אתי ובמדרש ובגמרא פ"ק דסנהדרין ובאבות דר' נתן
ובילקוט מלאכי ב' שהיה אהרן רודף שלום בין איש לחברו ואמר כמה הבירך מצער עצמו
ונאנח על שציערך וכן הלך אצל חבירו עד שהיה שלום וזהו ורבים השיב מעון יעו"ש וא"כ
הכוונה כך הוא אע"פ שתורת אמת היתה בפיהו ועולה לא נמצא בשפתיו אע"פ כן במישור
ובשלום הלך ושיקר בענין זה כדי להשיב רבים מעון: **ואמר** ר' אבהו אתיא רדיפה
רדיפה· הא דהוצרך להביא הא דר' אבהו הכא עיין במהרש"א ול"נ דאי לאו האי דר' אבהו

הוי אמינא דהאי קרא בקש שלום ורדפהו קאי על התורה דנקרא שלום כדכתיב שלום רב לאוהבי תורתך וה' עוז לעמו יתן ה' יברך את עמו בשלום וכדאיתא במדרש להכי מביא הא דר'
אבהו דגמיר ג"ש בפ"ק דקדושין דהבאת שלום אדם אוכל פירותיהן בעוה"ז והקרן קיימת לעוה"ב דאתיא רדיפה רדיפה ואם איתא דקאי על התורה למאי אצטריך הג"ש הא בהדיא כתיב
ביה

[א] מהרש"א
ד"ה לעולם· כמ"ש
(ברכות נח ע"א):
[ב] שם בא"ד
בעובדא דריב"ל
(כתובות עז ע"ב):

יד יוסף

א לעיל ג ע"א לט
ע"ב: ב קדושין מ
ע"א:

חדושי גאונים

קשה לאידך גיסא
דא"כ מנ"ל לגמרא
ללמוד דאביי דחי
ס' שנין משום שעסק
גם בגמ"ח הוא דהוה
שמא מזלו דאביי
היה לחיות יותר·
לזה מביא תוספות
אידך קושיא וא"ת
דהכא משמע דרבה
לא ה"ל ג"ח והאמרי'
כו' והיינו דבל"ז
יוקשה לגמ' קושיא
זו וע"כ צ"ל דאביי
עסיק טפי פי' דאביי
ס"ל דגם בגמ"ח
מתכפרין ועסיק
בגמ"ח הרבה
בשביל זה לכך נתנן
לו מתחלה מזל שיחי'
יותר גם בשביל
גמ"ח משא"כ רבה
דלא עסיק בגמ"ח
הרבה ע"כ דס"ל
כרבא דאמר כאן
בתורה מתכפרין
אבל לא בגמ"ח לכך

אהבת איתן

באותה שעה
נצטרע אבדן וטבעו
ב' בניו ומיאנו ב'
כלותיו· ופירש רש"י
נצטרע אבדן עונשו
של לשון הרע נגעים
ולא ביאר טעם על
הא דטבעו בניו אבל
א"ש ע"פ דאיתא
במדרש רבה מצורע
בפ' אל תתן את פיך
להטוא את בשרך
ור"ח בר פפא אמר
באילו שאומרים
לפ"ר ואם כן מוכח
דנענש במיתת בנים

גאון יעקב

עידן ריתחא והתלנן
הביב דלעולם עידן
ריתחא היה מתחלה
תיכף כשהרג שאול
נוב עיר הכהנים
לכך תבעו עונש שלא
הספידו והא דלא
תבעו מתחלה הריגתו
של נוב משום שאשר
משפטו שם פעלו ר"ל
זה דרכו ית' כשמגיע
למשפט צדקת הצדיק
וגמול ידיו וכן עונש
עבירות ותובתו הם

בהפרת נדרים כרבי נתן דתניא [א]רבי נתן אומר הנודר כאילו בנה במה והמקיימו כאילו הקריב עליה קרבן · ויתרחק מג' דברים מן המאונים ומן הפקדונות ומן הערבונות · מן המאונים דילמא גדלה ומיהרטא בה · מן הפקדון בבר מתא דבייתיה כי בייתיה דמי · מן הערבונות בערבי של ציון דאמר רבי יצחק מ"ד (משלי יא) רע ירוע כי ערב זר רעה אחר רעה תבא למקבלי גרים ולערבי של ציון ולתוקע עצמו לדבר הלכה · מקבלי גרים כרבי חלבו דאמר רבי חלבו [ב]קשים גרים לישראל כספחת בעור · ערבי של ציון דעבדי שלוף דוץ · תוקע עצמו לדבר הלכה דתניא ר' יוסי אומר כל האומר אין לו תורה אין לו תורה · פשיטא אלא כל האומר אין לו אלא תורה אין לו אלא תורה· הא נמי פשיטא אלא דאפילו תורה אין לו · מ"ט א"ר פפא אמר קרא (דברים ה) ולמדתם ועשיתם כל שישנו בעשיה ישנו בלמידה כל שאינו בעשיה אינו בלמידה ואבע"א לעולם כדקאמרת מעיקרא כל האומר אין לו אלא תורה אין לו אלא תורה [ודקאמרת הא נמי פשיטא] לא צריכא דקא מגמר

רש"י

כאילו בנה במה · בשעת איסור הבמות דחוטא הוא דכתיב (דברים כג) וכי תחדל לנדור וגו' הא אם לא תחדל יהיה בך חטא : כאילו הקריב קרבן · שעבר עליו שתי עבירות אלא ילך אצל חכם ויתירנו כדי שלא יהא רגיל בכך : מן הערבות· שלא יהא ערב: בבר מתא· לא יקבל פקדון מבן עירו: דבייתיה כי בייתיה דמי · שרגיל אצלו ויטול את שלו ויחזור ויתבענו : של ציון · שם מקום שמניחין הלוה ותופסין הערב· ל"א שלציון קוראים שם הערבון על שם נוטריקון שלוף דוץ שולף עצמו מן הלוה ותוקע ודץ עצמו על הערב: דוץ · לשון תיקוע כדאמרינן דלה ושלפה (שבת כ:): רע ירוע · רעה אחר רעה : כי ערב זר · זה המערב גרים זרים בישראל והנכנס בערבון נמי משמע : ולתוקע עצמו · וסיפא דקרא ושונא תוקעים בוטח וכולה מפרש לה: תוקע עצמו לדבר הלכה · שאומר הריני שונה ואיני מקיים ואקבל שכר תלמוד : קשים גרים · שאין בקיאין בדקדוקי מצות ולמדין ישראל ממעשיהן : כספחת · לישנא דקרא נקט ונלוה הגר עליהם ונספחו על בית יעקב (ישעיה יד): אין לו תורה · אינו עוסק בתורה : אין לו תורה · אינו מקבל שכר ת"ת : אין לו אלא תורה · אינו עוסק בשום מצוה בעולם אלא בתורה אינו מקבל עליהם שכר אלא שכר תלמוד תורה : אפילו תורה · אפי' שכר לימוד אין לו : ואבע"א כדמעיקרא · אין לו אלא תורה ודקאמרת

תוספות

הנודר כאילו בנה במה · י"מ דנפקא לן חדלה חדלה כתיב הכא וכי תחדל לנדור וכתיב התם חדלו לכם מן האדם אשר נשמה באפו כי במה נחשב הוא ואמרינן בפ"ק דברכות (יד.) אל תקרי במה אלא במה וג"ם דחדלה דריש בפרק ארבעה נדרים (דף כב.) אמר שמואל הנודר אף על פי שמקיימו נקרא רשע אמר רבי אבהו מאי קרא כתיב הכא וכי תחדל לנדור וכתיב התם שם רשעים חדלו רוגז: ויתרחק מן המאונים · פר"ח בריש פרקין בשם גאון דאין לקדש יתומה עד שיבאו ראיה שהיא בוגרת כדי להתרחק מן המאונין

מהרש"א

עליו ולא מצינו בשום מקום בתורה לעשות כן ואמר שיתרחק מג' דברים אלו וכו' · הוא נ"כ בדרך הזה שאמרנו הגם שיש לצדד בהיפך לפעמים במאונין כהך דתנן דמלמדין אותה למאן וכן בפקדון דודאי הוא ג"ח לשמור פקדון חבירו ולהתערב בעדו במקום שלא יבא נזק לו אבל אמר להתרחק מהן על הרוב·ואמר מן הפקדונות בבר מתא וכו' · עיין בפרש"י והוא דחוק ונראה לפרש דודאי יש לאדם לשמור פקדון חבירו אורח או בשאינו שמור בבית המפקיד כמו בבית הנפקד אבל בבר מתא דבייתיה כי בייתיה שהוא שמור בבית המפקיד כמו בבית הנפקד אין לקבל ממנו: בערב שלציון וכו' · פירש"י שם מקום וכו' ואולי שהוא שתי תיבות של ציון ולא מדינא קאמר אלא שכן היה מנהגם בליון להיות ערב קבלן אי לוה לו ואני פורע דמדינא הוה שלוף ודו"ק: רע ירוע כי ערב זר וכו' · פרש"י המערב זרים גרים בישראל והנכנס בערבון וכו' עכ"ל ולולי פירושו לענין גרים נמי מתפרש בלשון ערבות כמ"ש כל ישראל ערבים זה בזה והמקבל הגר להיות מכלל ישראל הרי הוא נעשה ערב גם בעדו והיינו כספחת שהוא נספח להיות ערב גם בעדו : כל שישנו בעשיה ישנו בלמידה וכו' · הכא מרישא לסיפא דריש וגבי וקשרתם וכתבתם וגו' דריש ליה מסיפא לרישא כל שישנו בקשירה ישנו בכתיבה וי"ל דהכא א"א למדרש מסיפא לרישא כל שישנו בלמידה ישנו בעשיה וכל שאינו וכו' לענין שכר דודאי מי שאינו בלמידה אינו כלל בעשיה כמ"ש [א]שהתלמוד מביא לידי מעשה ואמרו אין בור

עיון יעקב

ביה כי היא חייך ואורך ימיך כדאיתא שם בפ"ק דקדושין אלא ודאי דקאי על הבאת שלום בין איש לחברו : בהפרת נדרים כו' נתן דתניא ר' נתן אומר הנודר כאילו בנה במה והמקיימו כאילו הקריב עליה · ואפשר להסמיך על זה קצת בדרך רמז מ"ד וידר יעקב נדר אם יהיה אלהים עמדי וגו' שהיה יעקב מסופק אם יש מצוה לנדור או דהוה חטא וכה"ג לענין הקרבה בבמה לכן מרמז המקרא וידר יעקב נדר אם יהיה אלהים עמדי ושמרני ממילא שלא חטאתי במה שנדרתי אז ג"כ אבנה מצבה ובמה להקריב עליה ואם לאו שניהם אסורים : רעה אחר רעה תבא למקבלי גרים · עיין במהרש"א בח"א שכתב לענין גרים נמי מתפרש בלשון ערבות ונתעלם ממנו דברי תוספות בפ' החולץ דף מ"ז ע"ב שמוכיחין תוס' שלא היו ערבים על הגרים ומ"ש רעה אחר רעה כלומר כיון שהוא גורם רעה לעצמו בלי שום הנאה והכרח על כן דורש רעה הוא תבואתו דמה הנאה יש לו שמקבל גרים וכן לענין ערבות בעד זר וכן מה שאמר שאין לו אלא תורה ומוטב היה לו שלא ללמוד ממה שלומד ואינו מקיים או שאינו שואל לרבו לכן תבא לו רעה על רעתו כי מהיות טוב אל תקרי רע : אפילו תורה אין לו · אפשר לומר ע"ד דאיתא בתוס' בבכורות דף כ"ט ע"א דאסור לקבל שכר תורה אם לא שאינו עוסק בשום עסק וא"כ מי שאומר שאין לו אלא תורה כדי שרוצה לקבל שכר על תורתו והוא באמת שקר דובר לכך אפילו שכר תורה אין לו כיון שבאמת יש לו פרנסה ממקום אחר ואסור לו ליקח שכר תורה : לא צריכא דקא מגמר לאחריני וכו' מהו דתימא אית ליה אגרא · עיין בתוס' שמקשים תימה דהא אמרינן

הרי"ף

ואגב גררא נקטיה הכא והראשון עיקר : הנודר כאילו בנה במה וכו' · פירש"י ז"ל דחוטא הוא כדכתיב וכי תחדל לנדור וכו' אין להקשות דילמא דיוקא דקרא הוא משום דכתיב לעיל לא תאחר לשלמו והיה בך חטא הא אם תחדל לנדור לא יהיה בך חטא של איחור התשלומין לפי שא"כ הול"ל וכי תשלם לא יהיה בך חטא ומדקאמר וכי תחדל לנדור וגו'

ענף יוסף

נה רע ירוע כי ערב זר כו' זה התוקע עצמו לדבר הלכה בדיינא דאתי דינא לקמיה וגמר הלכה ומדמה מילתא למילתא ואית ליה רב ולא אזיל ומשאל וכו' יראה הדיין עצמו כאילו חרב וכו' וגיהנם פתוחה כו' שנאמר הנה מטתו כו' ששים גבורים כו' מפחד בלילות מפחד של גיהנם כו' · וצריך להבין גמרא זו איך נלמד מזה על מי שיש לו רב ומדמה כו' וזה כי אמרו חז"ל כל דיין שדן דין אמת לאמתו וכתבו תוס' לאפוקי דין מרומה כי הוקשה להם הכפל אמת לאמתו ותירצו כי יש דין מרומה והדיין דן דין מרומה שהדיין דן כמשפט התורה כפי טענתם אבל עכ"פ אין הדין אמת או להיפך אם ישפוט כפי מה שהוא מובן האמת אבל אינו לאמיתה של תורה וז"ש כנגד זה שלא יטה הדין לימינו ולשמאלו כי אם ישפוט לפי האמת המובן אבל לא לפי ד"ת יהיה חרב על צוארו כי ספר וסייף ירדו לעולם אם תמאנו כו' חרב תאכלו ואם כפי ד"ת ולא לפי האמת המובן גיהנם פתוחה כמש"ה ערוך מאתמול תפתה גם הוא הוכן לכל והוא כי יש עץ החיים למחזיקים בתורה וג"ע למקיימי המצות ומקיימי ישוב הארץ ע"פ משפט ולעולם ירשו ארץ הוא ג"ע ואלו שמלמדים תורה הוא עץ חיים יזכו לעץ החיים אבל אם ח"ו אינם עושים כן כי אם בעלה אז הוכן שיהיו בגיהנם והרב עיפתה היפך ג"ע ואם אין עוסק בעץ החיים הרי החרב של מלאך המות שהוא ג"כ היפוך עץ החיים וחי לעולם וא"כ הדיין צריך שיהיה דן דין אמת לאמתו של תורה והאמת היינו לחקור הדבר היטב או להסתלק כמ"ש הפוסקים · ובזה נבוא לביאור פסוק וגמרא הנ"ל והוא כי למלחמה צריך ב' דברים עצה וגבורה ר"ל שיהיה גבור מזויין · והב' לידע טכסיסי מלחמה כי בתחבולות תעשה מלחמה וכו' · והג' צריך שיהיה לו כל כלי המלחמה שלפעמים צריך לשמש כל אחד מהן ואם חסר אחד מכל סממני המלחמה חייב בנפשו וכן צריך להיות נשמר מאד שלא ילכד בפתע פתאום בלילה או בכה"ג פעמים פתים טמנו לו וז"ש כלם אחוזי חרב היינו גבור שולף חרב · והב' מלומדי מלחמה היינו תחבולות כנ"ל · והג' איש חרבו על ירכו היינו שמזומנים לו כל מיני זיינא והד' מפחד פירוש להיות נשמר מפחים טמנו לו וכה"ג וכן הוא ממש בתורה צריך שיהיו גבורים במלחמתה של תורה · כולם אחוזי חרב פיפיות מלומדי מלחמה היינו שלא ירמוהו שיודע תחבולות מלחמה איש חרבו על ירכו שיהיו שגורים לו הדין הצריך לעת צרכו לכך אמרו שיש לו חכם בעירו לשאול רק הוא אין לו חרבו על ירכו ומדמה מילתא למילתא ונוטל כלי זיין אחר ודן מפחד בלילות כי יש שאף שהוא ת"ח ומלומד מלחמה מ"מ אינו רוצה להטריח א"ע ויכולין לנוכדו לכך אמר מפחד בלילות שצריך שיהיה פחד הגיהנם עליו שלא יפול שם כמ"ש אשרי אדם מפחד תמיד ומקשה לבו יפול ברעה ואין רעה אלא גיהנם · (הגר"א שה"ש ג' ז' ח'): ואבע"א לעולם כדקאמרת כל האומר אין לו אלא תורה אין לו אלא תורה ודקאמרת הא נמי פשיטא לא צריכא דקא מגמיר לאחריני

עין יוסף

נה הנודר כאלו בנה במה · לעבודת כוכבים (רש"י דנדרים) אבל כאן רש"י והרא"ש והר"ן שם בנדרים פירשו כאלו בנה במה בשעת איסור הבמות ·

[א] מהרש"א ד"ה כל שישנו · כמ"ש (קדושין מ ע"ב) :

יד יוסף

א גיטין מו ע"ב נדרים כב ע"א נט ע"א ס ע"ב : ב קדושין ע ע"א לעיל מז ע"ב נדה יג ע"ב :

חדושי גאונים

לא ניתנו לו מתחלה מזל שיהיה יותר גם בשביל גמ"ח דידעו שהוא לא יעסוק בגמ"ח הרבה כדי שיהיה גם בשביל גמ"ח והשתא לא קשה גם קושיא הנ"ל דהשתא שפיר מוכח לחרווייהו דמזלא גורם וגם מוכח דהא דאביי חי ס' שנים היה גם בשביל גמ"ח וכמ"ש וא"ש ודו"ק · נלע"ד

אהבת איתן

דהא כתיב שם והכל מע"י ואמרינן איזהו מעשה ידיו של אדם ה"א זה בניו ובנותיו והא דמיאנו כלותיו י"ל ע"פ גמ' דשבת (דף ל"ב) דבעון שנאת חנם מריבה רבה בתוך ביתו של אדם : רע ירוע כי ערב זר רעה אחר רעה תבוא למקבלי גרים כו' · עיין במהרש"א בח"א שכתב בזה דמקבלי גרים נעשו ערבים בעדם כמו בעד ישראל והוא כנגד מ"ש תוס' לעיל (דף מ"ז) ובכ"ד ואפשר דהמקבל שאני ועוד יש לומר דדוקא בעד נסתרות לא נתערבו אבל כשרואה שעובר נענש בעדו אם אינו מוכיחו : כל האומר אין לו אלא תורה אפילו תורה אין לו דאמר קרא ולמדתם ועשיתם כל שישנו בעשייה ישנו בלמידה·

גאון יעקב

מזכירים פעלו הטוב מתחלה ולכך הזכירו מתחלה צדקת שאול איך הוא צדיק גמור נולא ב' העבירות הידועים וממילא הבעו אחר שהוא

והא דתקינו לה רבנן נשואין כדאמרינן לקמן נ"ל לדברי הגאון דהיינו דוקא היכא שיש לחוש שלא ינהגו בה מנהג הפקר ומיהו מהכא אין לו ראיה אלא שלא ילמדוה למאן : מהו דתימא אית ליה אגרא · תימה דאמרינן בפרק בתרא דיומא (דף פז.) כל המזכה את הרבים אין חטא בא על ידו ומפרש טעמא התם שלא יאמרו הרב בגיהנם ותלמידו בג"ע וע"ק לר"י הרי אחר דר"מ למד לפניו ואפ"ה יצא לתרבות רעה ושמא היכא שהוא רע מתחלה קודם שמלמד אחרים התם לא שייך האי טעמא אבל היכא שהיה טוב מתחלה אז ודאי אין חטא בא על ידו ואחר מתחלתו היה רע כדאמרינן בחגיגה (טו:) שכל ימיו לא פסק זמר יוני מפומיה וגם ספרי צדוקים היו נושרים מחיקו : ששים גבורים סביב לה · פי' בקונטרס [הכא] ובסנהדרין (ז.) דאלשכת הגזית קאי וקשה דה"ל למימר ע' או ע"א אלא י"ל דאששים רבוא דישראל קאי : אחוזי חרב · משמע ליה מזויינין בדין כדדרשינן בסנהדרין (לו.) מויחגור דוד חרבו שדנו לנבל בסנהדרין ואע"ג דבתורה כתיב חגור חרבך על ירך גבור וגו' (תהלים מו) :

מגמר לאחריני ואזלי ועבדי מהו דתימא אית ליה אגרא לדידיה קמ"ל · ואבע"א תוקע עצמו לדבר הלכה בדיינא דאתי דינא לקמיה וגמר הלכה ומדמי מלתא למלתא ואית ליה רבה ולא אזיל משאיל דאמר ר' שמואל בר נחמני א"ר יונתן [א]לעולם יראה דיין עצמו כאילו חרב מונחת לו בין ירכותיו וגיהנם פתוחה לו מתחתיו שנאמר (שה"ש ג) הנה מטתו שלשלמה ששים גבורים סביב לה מגבורי ישראל וגו' מפחד בלילות מפחד של גיהנם שדומה ללילה :

האשה שלום פרק חמשה עשר

דף קיח ע"ב א"ל רבינא לרבא המזכה גט לאשתו במקום קטטה מהו כיון דאית ליה קטטה בהדה זכות הוא לה או דילמא ניחא דגופה[א] עדיף לה ת"ש דאר"ל [ב]טב למיתב טן דו מלמיתב ארמלו אביי אמר דשומשמנא גברא כורסה בי חרתא רמו לה רב פפא אמר דנפצא גברא תיקרי בספי בבא[ג] ותיתיב רב אשי אמר דקולסא גברא לא בעי טלפחי לקידרא תנא וכולן מזנות ותולות בבעליהן :

הא נמי פשיטא · לא צריכא וכו' : אית ליה אגרא · דעשייה : וגמר הלכתא · יודע הלכה [אלא] שאין דומה דין הבא לפניו כ"כ ומדמי מלתא למלתא ולא משאיל לרביה והיינו תוקע שסומך ונשען על הלכה שהוא יודע: גבורים · דיינים : שלשלמה · שהשלום שלו : מטתו · בית המקדש ששם לשכת הגזית : טן דו · גופים ב' כל דהו בעל : דשומשמנא גברא · [בעל] גון כנמלה : כורסיה בי חרתא רמיא · מחזקת עצמה כנשואה ונותנת כסאה אצל חשובות חורי הארץ : דנפצא · אומנתו מאוסה מנפץ צמר : דקולסא גברא · שמן פסול משפחה : טלפחי · עדשים שהוא מאכל קל ואין חסרון כיס כ"כ אינה שואלת ממנו אך יקרא שמו עליה : אין מעידין · על האיש שמת אלא א"כ ראוהו מת בפרצוף פניו עם חוטמו שיכולין להכירו שזהו וכו' : פדחת · מצח : הכרת פניהם ענתה בם · העידה בם אלמא אין עדות בשאר גוף אלא
בהיכר

האשה בתרא פרק ששה עשר

דף קכ ע"א **מתני'** [ג]אין מעידין אלא על פרצוף פנים עם החוטם וכו' : גמ' ת"ר פדחת בלא פרצוף פנים פרצוף פנים בלא פדחת אין מעידין עד שיהיו שניהם עם החוטם אמר אביי ואיתימא רב כהנא מאי קרא (ישעיה ג) הכרת פניהם ענתה בם · [ד]אבא בר מרתא דהוא
אבא

מהרש"א

בור ירא חטא ולא עם הארץ חסיד וקרוב לזה כתבו התוספות פ"ק דקדושין ודו"ק : ששים גבורים וכו' · כתבו התוס' פירש בקונטרס בסנהדרין דאלשכת הגזית קאי וקשה דהל"ל ע' וכו' עכ"ל ובפרק קמא דסנהדרין כתבנו דכפירוש הקונטרס איתא בב"ר וע"ש פי' דברי המאמר · עוד כתבו התוספות אחוזי חרב משמע ליה מזויינין בדין וכו' עכ"ל ונראה דלענין הדין נקט יש ליזהר ביותר לשאול מרבו ולא יסמוך על שכלו כמ"ש ספ"ב דב"ב הרוצה שיחכים יעסוק בד"מ וכו' והרוצה שיעסוק בד"מ ישמש את שמעון בן ננס גם בד"מ אפשר שהמתחייב ילך וישאל את רבו אם טעה זה וע"כ ישאל הוא מקודש לזה ודו"ק:
וכל

הרי"ף

וגו' שיהיה חטא על הנדר : **יראה** הדיין כאילו חרב מונחת וכו' · יש לדקדק תרתי למה לי חרב מונחת וגיהנם ויש לומר שאם אין חרב מונחת בין הירכות אע"פ שיהיה גיהנם פתוחה תחתיו אפשר לו לנטות עצמו לצד אחר ולהשמט מגיהנם אבל בהיות החרב נעולה בין ירכותיו אם יטה עצמו מצד אל צד יכנס בירכו החרב כך אם יטה מהדין יפול בחרב ויהיה נדון בגיהנם וז"ש גורו לכם מפני חרב למען תדעון שדון לפי דרש חז"ל שבעל הדין יגור מפני חרב ועוד י"ל שלפעמים יבוא לפני הדיין משפט נשים וצריך לירא מהחרב שהיא מונחת
בין

עיון יעקב

בפרק בתרא דיומא כל המזכה רבים אין חטא בא על ידו ומפרש טעמא התם שלא יאמרו הרב בגיהנם ותלמידו בג"ע ולע"ד נראה דאפשר לומר דהתם אחטא שהוא שוגג קאי דאע"ג שגגת תלמוד עולה זדון מ"מ אם אינו מתכוין למרוד ולפשוע הקב"ה מונעו מן השגגות ומכשולות וכן משמע מלשון רש"י לשם וז"ל כי לא תעזוב וגו' הקב"ה מונע מן החטא להכשילו עכ"ל ומכשול היינו שוגג וכדאיתא שם דף פ"ז וקרי ליה מכשול משא"כ אם הוא פושע ומכוין למרוד במזיד בודאי הבחירה בידו והכל בידי שמים חוץ מיראת שמים ונידון כדינו וכדמצינו באחר שיצא לתרבות רעה כנ"ל : **ולא** אזיל ומשאיל דאמר ר"ש בר נחמני א"ר יונתן לעולם יראה דיין עצמו כאילו חרב מונחת לו בין ירכותיו וגיהנם פתוחה לו מתחתיו · ונראה דלהכי קאמר רעה אחר רעה דהיינו שתי רעות שיתירא מעונש עוה"ז שהוא החרב ועונש עוה"ב שהוא הגיהנם ואפשר לומר ע"פ הדרש שזה כוונת הפסוק בשופטים צדק צדק תרדוף למען תחיה וירשת את הארץ דעל צדק צדק תרדוף דרשינן בסנהדרין הלך אחר ב"ד יפה וכן פרש"י בחומש וקדושין דף ל"ט ע"ב על מה דאיתא במתני' ונוחל את הארץ פרש"י וז"ל ונוחל את הארץ חיי העולם הבא ע"ש א"כ ה"ק צדק צדק תרדוף שתלך אחר

עץ יוסף

והמקיימו כלומר שאינו נשאל עליו כאילו הקריב על אותה במה ומקריב בחוץ וחייב משום שחוטי חוץ ונמצא עובר שתי עבירות שכשנודר עבר עבירה אחת שנאמר וכי תחדל לנדור לא יהיה בך חטא הא אם תחדל יהיה בך חטא וכשמקיימו היא עבירה שניה אלא ילך אצל חכם ויתירנו כדי שלא יהא רגיל בכך :
נורבה

ענף יוסף

כו' · התבונן דהתירוץ השני אינו חולק על הראשון רק דאשמועינן רבותא יותר דאפילו מלמד לאחרים ללמוד ולשמור ולעשות לא יחשב לזכות · ולכאורה יפלא הא אחז"ל כל המזכה את הרבים זכות הרבים תלוי בו · ומוכרחים אנו לומר דהא דכל המזכה את הרבים זכות כו' ה"מ כשעושה עמהם לא כן הלומד ומלמד ואינו עושה לא יגן בעדו זכותם ומוכח שפיר דעל אחת כמה וכמה אם לומד בעצמו ואינו מקיים שאינו נוטל שכר על זה וזה אומר אין לו אלא תורה ועל תורה בלבד מבלי שיעשה הדת של תורה אינו נוטל שכר הוא פשוט והטעם בזה שאמרו במס' נדה שהולד במעי אמו מלמדין אותו כל התורה כולה ולכן אם בילאתו לעולם אינו זוכה ליתר שאת כיון שאינו עושה מעשה לכן אינו מקבל

המתורגמן. א) איהרע אייגענע רוהע, ג) ביים שוועלע פאן טהיר ·

א סנהדרין ז ע"א: ב כתובות עה ע"א קדושין ז ע"א מא ע"א ב"ק קי"א ע"א: ג ב"מ כו ע"ב בכורות מו ע"ב: ד שבת קלא ע"ב יומא סד ע"א:

חדושי גאונים

ליתן טוב טעם לאלה דרגה חי מ' שנין על שעסק בתורה הוא דבני עלי נגזר

אהבת איתן

ויתכן עפ"י הא דאי' בפ"ק דע"ז כל העוסק בתורה ובגמ"ח אויביו נופלין תחתיו אבל מי שאינו עוסק בגמ"ח וכן מי שאינו עיסק בתורה דומה כאילו עובד עכומ"ז כמאמר דוד כי גרשוני מהסתפח בנחלת ה' כו' וכזה י"ל הא דאמר ומלאוהו רעות רבות וצרות ודרבו רבותינו ז"ל רעות שמגירות זו לזו וכסיפך שעוסק בתורה הוא רפואה לכל בשרו כדאיתא ברפ"ד דערובין ומדה במדה המבטל מהתורה באות עליו רעות שמגירות זל"ז וז"ש בברכות (דף ה') שבטל בטול תורה יסורים מכוערים באים ועוכרין אותו: **דאמר** רשב"נ אמר ר' יונתן לעולם יראה דיין עצמו כאלו חרב מונחת לו וכו' שנאמר הנה מטתו שלשלמה ששים גבורים סביב לה וגו'·

גאון יעקב

לדיק מדוע לא נספד כהלכה ועיין ריתחא היה מכבר מעת שהרג נוב עיר כו' ואח"כ תנעו הוב שאול שהרג נוב עיר הכהנים · (הר"א המאסף) : (שייך לסימן מא) **שאול** נפקא ליה י"ב ירחי שהא ולא דרכיה למספדיה · באור כי בשעת ההספד נפש הצדיק עומד שם כמאמר ר"י אחים בהספדא דהתם קאימנא וכל י"ב חודש נפש הצדיק קשורה בגוף ועולה ויורדת כמבואר בזוהר כי יש לו דרך לילך מהיכלו לגוף הקבור ולא יעמוד ג"כ בהספדו אבל אחר י"ב חודש אין לו דרך שיבא למטה והוא אמרו לא דרכיה למספדיה ר"ל אין לו דרך שיבא אל הספדו כמבואר בזוהר : (שם) **אמר** דוד שלשה סימנים יש באומה זו רחמנים ביישנים גומלי חסדים באור הענין ע"פ המקובלים כי סוד הגלגול הוא רק עד ג"פ פעמים בסוד הן כל אלה יפעל אל פעמים שלש עם גבר והוא כי יסוד האומה הישראלית על שלשה עמודים יסודה והיא יסוד המרכבה של מטה גומלי חסדים מסטרא דאברהם ביישנים מסטרא דיצחק רחמנים מסטרא דיעקב (הגה"ה ולכך יצחק הוא רק דין כי מדת הבושה גרמה ומונע לבקש רחמים וחסד אולם בעת עמידת ישראל למשפט והם ר"ה ויוה"כ הם ב' עמודים עומדים לעזר האומה והוא מדת אברהם ומדת יעקב אבל כל תוקפא דדינא הוא רק בשביל יצחק כמבואר בזוהר פרשה פנחס ובתורה נאמר פעם כסדר אברהם ויצחק ויעקב ופעם נכתב יעקב מתחילה כנאמר וזכרתי את בריתי יעקב ואף את בריתי יצחק וכו' הוא הדבר הרמוז בתורה בעשירי באחד לחדש נראו ראשי ההרים הכוונה כי ההרים נקראו האבות כדרשו במדרש אשא עיני אל ההרים ומרמז הכתוב כי ב' ימים בשנה והם בעשירי באחד לחדש והם יוה"כ וה"ה שהוא עשירי לחדש ור"ה שהוא יום א' לחדש אז נראו למעלה ראשי ההרים
והם

בסיכר פניס : קירא · שעוה : דבק בבלייתא · דבקה במעט מטלית בלוייה · בלייתא בגד בלוי : באפותיה · במלחו : אגמא דסמקי · אגם של אותו מקום · אגם מרש"ק בלע"ז עומד במקומו ואינו מים חיים : כמים שיש להם סוף דמי · שאינו יכול לשוט על פניה למרחוק הלכך אם איתא דסליק הוו חזו ליה : גלי אשפלוה · למקום רחוק ומשם יצא : לא יאונה לצדיק כל און · שלא באתה תקלה זו לידו של רב לנדות את רב שילא : ותשועה ברוב יועץ · תשועה מן המכשול מפני שנטלתי עצה משמואל : נענעתי לו ראשי · ועבר על גבי והלך לו : ינענע לו ראשו · ידחה מפני השעה ולא יתגרה בהן : חופר שיחין · לעולי רגלים ומים מתכנסים בהם והיו שותין הם ובהמתם : שלום · שעדיין יכולה לחיות וכן בשניה אבל שלישית שאינה יכולה לחיות אמר להן עלתה שידוע היה לו שלא תמות שם כדלקמן דבר שהיה מתעסק בו אותו צדיק · אביה לא יכשל בו זרעו : זכר של רחלים · זה אילו של יצחק : וזקן אחד מנהיגו · זה אברהם : נביא אתה · לידע שלא תמות : מתעסק

וכל גל וגל שבא עלי נענעתי · הדמיון בזה כבר כתבנו בחידושינו ר"פ הספינה ע"ש : זכר של רחלים נזדמן לי וכו' · פירש"י של רחלים אילו של יצחק וזקן זה אברהם עכ"ל דהיינו שזכות העקידה עמד לה בעת צרה כמ"ש בהר ה' יראה עקידה זו לסלוח לישראל וכו' ולהצילם מן הפורענות כפירוש רש"י בחומש ובתוספות פרק הספרה כתבו בשם ירושלמי דמלאך בדמות רבי

אבא בר מניומי הוו מסקי[א] ביה דבי ריש גלותא זוזי אייתי קירא דבק בבלייתא דבק באפותיה חלף קמייהו ולא (אישתמודעיה) [א][בשקרוה] :
נו דף קכא ע"א ההוא גברא דטבע באגמא דסמקי אנסיב רב שילא לדביתהו א"ל רב לשמואל תא נשמתיה א"ל נשלח ליה ברישא שלחו ליה מים שאין להם סוף אשתו אסורה או מותרת שלח להו אשתו אסורה ואגמי דסמקי מים שיש להם סוף או שאין להם סוף שלח להו מים שאין להם סוף הם ומר מ"ט עבדת הכי מיטעא טעינא אנא סברי כיון דקוו וקיימי כמים שיש להם סוף דמי ולא היא כיון דאיכא גלי אימור גלי אשפלוה [ב]קרי שמואל עליה דרב (משלי יב) לא יאונה לצדיק כל און קרי רב עליה דשמואל (שם יא) ותשועה ברוב יועץ:
שם אמר רב אשי הא דאמרי רבנן מים שאין להם סוף אשתו אסורה ה"מ באיניש דעלמא אבל צורבא מרבנן לא אי דסליק קלא אית ליה ולא היא ל"ש איניש דעלמא ול"ש צורבא מרבנן דיעבד אין לכתחלה לא :
נז שם תניא אמר ר"ג פעם אחת הייתי מהלך בספינה וראיתי ספינה אחת שנשברה (בים) והייתי מצטער על ת"ח שבה ומנו ר"ע וכשעליתי ביבשה בא וישב ודן לפני בהלכה אמרתי לו בני מי העלך אמר לי דף של ספינה נזדמן לי וכל גל וגל שבא עלי נענעתי לו ראשי מכאן אמרו חכמים אם יבאו רשעים על אדם ינענע לו ראשו אמרתי באותה שעה כמה גדולים דברי חכמים שאומרים מים שיש להם סוף מותרת מים שאין להם סוף אסורה · [ג]תניא א"ר עקיבא פעם אחת הייתי מהלך בספינה וראיתי ספינה אחת שמטרפת[ג] בים והייתי מצטער על ת"ח שבה ומנו ר"מ כשעליתי למדינת קפוטקיא בא וישב ודן לפני בהלכה אמרתי לו בני מי העלך אמר לי גל טרדני[ג] לחבירו וחבירו לחבירו עד שהקיאוני ליבשה אמרתי באותה שעה כמה גדולים דברי חכמים שאמרו מים שיש להם סוף אשתו מותרת מים שאין להם סוף אשתו אסורה :
נח שם ע"ב [ד]ת"ר מעשה בבתו של נחוניא חופר שיחין שנפלה לבור הגדול ובאו והודיעו לרבי חנינא בן דוסא שעה ראשונה אמר להם שלום · שניה אמר להם שלום . שלישית אמר להם עלתה אמר לה בתי מי העלך אמרה לו זכר של רחלים נזדמן לי וזקן מנהיגו אמרו לו וכי נביא אתה אמר להם לא נביא

עיון יעקב

ב"ד יפה למשאיל הדין ואזי תגלל מעונש עוה"ז ועונש עוה"ב למען תחיה וירשת את הארץ זו חיי עוה"ב : קרי שמואל עליה דרב לא יאונה לצדיק כל און · והא דטעה רב שילא י"ל מ"מ הקב"ה לא אינה ליה און שבאמת גלוי וידוע לפניו שמת האי גברא רק שהם היו רוצים לנדותו לפי שסברי שבפשיעה הורה כן ולא ילמדו ממנו לעשות כן : אמרתי באותה שעה כמה גדולים דברי חכמים שאומרים מים שיש להם סוף מותרת וכו' · לכאורה יש לדקדק למה לא אמר מיד שראה אותו חי כמה גדולים דברי חכמים וכו' ותו דלמה ליה למימר הא דמים שיש להם סוף מותרת דהא כוונתו לא היה רק על מים שאין להם סוף · ונראה לי דמתחלה עלה על דעתו שעל פי הנס ניצול ואם כן לא היה יכול לומר כמה גדולים דברי חכמים דיש לומר דאין מזכירין מעשה נסים כדאיתא בדבדי רבי מאיר שם ע"ב בש"ס ועוד דאי מעשה ניסים ראיה א"כ אפילו מים שיש להם סוף ג"כ ראוי להיות אשתו אסורה משא"כ אחר שאמר לו גל וגל וכו' א"כ אין זה דרך נס רק דרך הטבע וכ"כ התוס' להדיא בד"ה אין מזכירין א"כ שפיר אמר כמה גדולים דברי חכמים דמים שיש להם סוף אשתו מותרת

ענף יוסף

שכר על לימודו שזה היה בידו מקודם שילא לאויר העולם : אבא בר מניומי הוו מסקי דבי ריש גלותא זוזי אייתי קירא דבק כו' · אין ספק שחלילה להשוב תועה על אחד מהאמוראים שיהיה לוה רשע ולא ישלם שאם היה לו לשלם ולא רצה בוודאי לא היה ר"ג קורא אותו צורבא מרבנן (ועי' ב"מא דף פ"ו ע"ב) שאין החנפים והרשעים בכלל צורבא מרבנן ולא היה ר"ג אומר להניחו כי אין הת"ח פטורים מלשלם מה שלוו אבל הברור בזה בלי ספק שהיה אבא בר מניומי עני ולא היה לו במה לשלם ואונס רחמנא פטרי ומשום שהיה צורבא מרבנן האמינו ר"ג שבאמת אין לו במה לשלם ולא יהיה בכלל לוה רשע ולא ישלם ולכן אמר להניחו ולפי שהיו הני דבי ריש גלותא אינשי דלא מעלי ותקיפו ביותר ובאים בעלילות כמו שידוע בכל מקום בש"ס שהיו מצערים לאינשי בעלמות שלא כדין לכן היה אבא בר מניומי ירא מפניהם והיה מטמר עצמו ועשה עצדקי בחכמה שלא יכירוהו ויענו אותו שלא כדין ופשוט :

עין יוסף

נן צורבא מרבנן קלא אית ליה · גם במסכת יומא סימן ט' אמרו רבנן קלא אית להו וכמ"ש חכמות בחוץ תרונה ברחובות תתן קולה שמטבע החכמה לפרסם בעליה (הבונה) : נז מכאן וכו' ינענע לו ראשו למוד מדרך החיפוש והנסיון הטבעי כמו שאינטוב לאדם להלחם נגד גלי הים כי שוטפים בכח ויתנהל לאט עד יעבור זעם פן אם יעמוד כנגדם בחוזק הם יתחזקו כנגדו יותר ויתעלף באמצע ולא יוכל להנצל עוד כן נגד אנשי רשע בעלי בחירה במעשיהם הטובה היא לבל ילחם נגדם לבלתי יתמרמרו בחזקה כנגדו כי אם יסבול וישא עד יעבור זעמם:
נח חופר שיחין · לעולי רגלים ומים מתכנסים בהם והיו שותים הם ובהמתם (רש"י) הא דכתב רש"י ומים מתכנסים בהם כוונתו לתרץ הא דאמרו אח"כ אעפ"כ מת בנו בצמא דקשה דבר שנתעסק בו אותו צדיק איך יכשלו בו זרעו לכן פרש"י שנחוניא לא עסק רק לעשות בורות אבל לא נתעסק בכניסת המים לבור אלא שהיו המים מתכנסים מאליהם לבורות לכן בתו שנפלה לבור הגדול שהיה הבור גורם לה מיתתה לכן התפלא רחב"ד דבר שנתעסק בו אותו צדיק איך יכשל בו זרעו · אבל בנו שלא גרם בור מיתתו רק מת בצמא והוא לא היה מתעסק בכניסת המים לא שייך בזה דבר שנתעסק בו וכו' : זכר של רחלים · עי' רש"י ומהרש"א בשם הירושלמי ואפשר שס"ל להירושלמי שנחוניא עשה בורות וגם כנס המים לתוכן והא דמת בנו בצמא · י"ל משום דהא דאמר רחב"ד דבר שהצדיק מתעסק בו וכו' לא מדת הסי"ת קאמר דא"כ למה מת בנו בצמא אלא דרך תפלה אמר כן ולפי שעל בתו התפלל לכן ניצולה בתו ע"י מלאך שנזדמן לה בדמות רחב"ד המתפלל עליה· אבל על בנו לא התפלל ומת : סליק

א פי' כמו מבשקר ליה דעירובין יט ע"א כלומר לא הכירוהו ועי' תוס' בכורות לו ע"ב ד"ה חזייה וכו' וכתב הערוך בערך בשקר ולבקר בסיכלו (תהלים כז) תרגום ולבשקרא בסיכליה : ב חולין יט ע"א נדה סה ע"א : ג קה"ר ריש פי"א ועי' אדר"נ פ"ג : ד שקלי' ה ב"ק נ ע"ב:

חדושי גאונים

עליהן שימותו בני י"ח שנין כנ"ל והוסיפו לרבה כ"ב שנין נגד כ"ב אותיות התורה ולכך חי מ' שנין וק"ל · ועיין בסוטה פ"ג גבי מ"ש אביי לרבה מר הא תורה כו' ובחלק גבי אמר רבה ייתי ולא אחמינה מ"ש בעז"ה(עולת אהרן): (שייך לסימן נג) ת"ר משפחה אחת היתה בירושלים

אהבת איתן

וכתבו התוס' פי' דאלשכת הגזית קאי וקשה דהל"ל ע' או ע"א ולק"מ דהך מילתא דר' יונתן איתא במדרש רבה סדר נשא פי"א וז"ל ר"י פתר קרא דסנה מניתו בסנהדריות ששים גבורים מגבורי ישראל להביא אחד עשר איש הרי ע"א סנהדרין כו' מבואר בהדיא כפירש רש"י וקושי' תוספות א"ש ולק"מ: סליק

גאון יעקב

והם מדת אברהם ומדת יעקב שהמה מכוונים בשם ראשים כי נזכרים בראשונה פעם אברהם ופעם יעקב והם ראשי ההרים · מגלה עמוקות) והמה בסוד גבר ר"ת גומלי חסדים ביישנים רחמנים ולכך נשלם הגלגול רק עד שלשה ולא יותר והוא פעמים שלש עם גבר והגבעונים אשר אין בהם ג' סימנים הללו הרי הן חוץ למרכבה ע"כ אין ראוי להדבק בהם·(מגלה עמוקות):

המתורגמן א) געמאהנט . געפאדערט . ב) צערשלאגען . צערריסען . ג) איינע וועלע האט מיך געטריבען .

נביא אנכי ולא בן נביא אנכי אלא דבר שהצדיק מתעסק בו [לא] יכשל בו זרעו· א"ר אבא אעפ"כ מת בנו בצמא שנא' (תהלים נ) וסביביו נשערה מאד מלמד שהקב"ה מדקדק עם סביביו כחוט השערה רבי חנינא אומר מהכא (שם פט) אל נערץ בסוד קדושים רבה ונורא על כל סביביו :

דף קכב ע"א מתני' מעשה בצלמון באחד שאמר אני [איש] פלוני בן איש פלוני נשכני נחש והרי אני מת והלכו ולא הכירוהו והלכו והשיאו את אשתו: גמ' ודילמא שד הוא אמר רב יהודה אמר רב שראו לו דמות אדם אינהו נמי דמו דחזו ליה בבואה ואינהו נמי אית להו בבואה דחזו ליה בבואה דבבואה ודילמא לדידהו נמי אית להו בבואה דבבואה אמר ר' חנינא אמר לי יונתן שידא בבואה אית להו בבואה דבבואה לית להו :

[דף קכב ע"ב] אמר ר' אלעזר אמר רבי חנינא תלמידי חכמים מרבים שלום בעולם שנא' (ישעיה נד) וכל בניך למודי ה' ורב שלום בניך :]

הדרן עלך מסכת יבמות

מתעסק בו· בטורח עשייתו: אעפ"כ מת בנו · של ר' נחוניא בצמא שכך דרכו של מקום לדקדק עם החסידים : וסביביו נשערה· לשון חוט השערה: עם סביביו· עם צדיקים ההולכים אחריו : שראו לו דמות אדם · מתחלה כשלעק : בבואה דבבואה· צל צלו : לימדני יונתן שידא · שד היה או בקי בהן :

הדרן עלך מסכת יבמות

תוספות

אעפ"כ מת בנו בצמא · מ"מ לא הוי דבר שנתעסק בו הצדיק שלא עשה הבור: **דחזו ליה בבואה** · בירושלמי רבי [אחא בר] חנינא בשם רבי חמא הדא דתימא בשדה אבל בעיר אפי' לא ראו בבואה של אדם והא תניין מי שהיה מושלך בבור ואמר מי ששומע קולו יכתוב גט לאשתו הרי אלו יכתבו ויתנו ואמר רבי נתן והוא שראה בבואה של אדם אמר רבי בון מזיקין מצוין בבורות כדרך שהם מצוין בשדות והא דאמר (מגילה ג.) אל יתן אדם שלום לחבירו בלילה דחיישינן שמא שד הוא היינו בשדה דומיא דיהושע שהיה חוץ למחנה ישראל :

רבי חנינא נזדמן לה עכ"ל : **אלא** דבר שהצדיק מתעסק בו וכו' · ובפרק הפרה גרסינן דבר שהצדיק מצטער בו וכו' שנאמר וסביביו נשערה וגו' מדקדק עם סביביו כחוט השערה מדכתיב נשערה בשי"ן דריש לה מלשון ש"ער והיינו שמדקדק עמהן כדאמרינן דמשלם לצדיקים עונם על מיעוט עבירות בעוה"ז כדי לזכות אותם שכר משלם בעוה"ב וכה"ג דריש ונורא על כל סביביו כפירש"י בפרשת שמיני כשהקב"ה עושה דין בצדיקים הוא מתירא ומתעלה וכו' אם כן באלו כל שכן ברשעים וכן הוא אומר וכו' דהיינו א"כ בצדיקים בעולם הזה כל שכן ברשעים בעוה"ב וכן בהפך אמרו ומשלם לשונאיו אל פניו אם כן ברשעים בעוה"ז כל שכן בצדיקים בעולם הבא וק"ל : **אר"א אר"ח** ת"ח מרבים שלום וכו'· וכן מסיים בברכות ובנזיר ובכריתות[א] והוסיף בברכות עוד בפסוקים אחרים שלום רב לאוהבי וגו' ה' עוז לעמו יתן וגו' ודרש התם אל תקרי בניך אלא בוניך ומהיכא נפקא להו ואיליתן טעם שסיימו כן בד' המסכתות אלו משום דדברי אגדה הוא דבברכות ליכא למימר הכי דבלא"ה מסיים שם במס' ברכות באגדה השייכא התם והך דאר"א אר"ח וכו' לא שייכא התם כלל לכאורה נראה דודאי בד' מקומות אלו יש טעם בדבר דמסיים בהך אגדה ובמקומו של כ"א יתפרש ונראה הטעם דהכא בהך מימרא לפי שיש במס' זו דברים תמוהים לכאורה כאילו עוקרים דבר מן התורה דבפ' האשה [ב] פריך וכי ב"ד מתנין לעקור דבר מן התורה בכמה דברים ומשני לה והתוס' שם בר"פ גבי עיגונא הקילו בה רבנן כתבו ואין זה עקירת דבר מן התורה כיון שדומה הדבר הגון להאמין וכו' ע"ש והוא דחוק גם בשמעתין היאך הקילו באשת איש לעקור דבר מן התורה דהא מן התורה בעי דרישה וחקירה גם בפ"ק[ג] דאמרינן הנך צרות דב"ש לב"ה היכי נעבד לחלצו נמאסו אגברייהו וכ"ת למאסן דרכיה דרכי נועם וגו' וכן בס"פ יש מותרות[ד] ולא נעשה מתים כחיים מק"ו וכו' ת"ל דרכיה וגו' והוא תמוה לכאורה וכי משום דלא למאסן נימא דפטורה מחליצה ואין זה אלא דברי קבלה דרכיה דרכי נועם וגו' שאם תמאס בעיניו יתן לה גט ולזה סיים במסכת זו בדרש הזה ת"ח מרבים שלום בעולם שנאמר וכל בניך למודי וגו' ור"ל דאין זו עקירה מן התורה אבל דברים אלו נוגעים במדת השלום כמ"ש בפרק נערה[ה] וראה בנים לבניך שלום על ישראל דלא אתיא לידי חליצה ויבום דזה מביא קטטה דשמא הוא לא יחלוץ והיא לא תחפוץ בו ויבא לידי עיגון ואין זה שלום כמ"ש [ו] השרוי בלא אשה שרוי בלא שלום וכן להיפך ועוד כמו ששנינו בפרקין בב' יבמות לזו אין בנים ולזו יש בנים זו שיש לה בנים מותרת והיינו דבים בנים לבניך איכא לה שלום שתנשא לשוק משא"כ באין לה בנים וכן הרבה ואמר שלום רב לאוהבי תורתך דאין זה עקירה אלא ממדת שלום שלא תתעגן האשה וכתיב דרכיה דרכי נועם וגו' שלא תמאס בעיני בעלה ואם יתן לה גט אין זה כתיבות שלום · ואין למו מכשול שתבא בעלה ע"ד לא יאונה לצדיק כל און ואמר יהי שלום בחילך דהיינו שנאמנת שתנשא לשוק ושלוה בארמנותיך דנאמנת שתתיבם ותשאר בביתה ולא תתעגן או שיש לפרש שנאמנת כשים שלום בחילך אבל במלחמה אינה נאמנת ושלוה בארמנותיך כשאומרת מת על מטתו ואמר למען אחי ורעי וגו' לפי שהאמינו עד אחד גם האשה עצמה נאמנת לומר מת בעלי או מת יבמי והיינו למען אחי לומר מת בעלי שתתייבם לאחיו ומת יבמי שתנשא לשוק לרעים ע"כ אמרו אדברה להעיד גם ביחידות בך מפני השלום שלא תתעגן ועוד אמר למען בית ה' אלהינו וגו' כ"א יתרבו העגונות שלא יהיה ע"א או האשה עצמה נאמן יאריך בנין בית אלהינו כמ"ש [ז] אין בן דוד בא עד שיכלו הנשמות שבגוף ע"כ אבקשה טוב לך לאשה כמ"ש השרוי בלא אשה שרוי בלא טובה והיפך אם תתעגן תהיה היא בלא טובה · ומסיים ה' עוז לעמו יתן שאין זה עקירת דבר מן התורה כי הקב"ה נתן עוז וכח לעמו שהם ת"ח בדבר הזה להיות מקילין בדבר שהרי ה' יברך את עמו בשלום כמ"ש וכל נתיבותיה שלום ואין כאן שלום אם תתעגן ובדרך הזה יתפרש המקרא ישא ה' פניו אליך גם לעקור דבר מן התורה לפי שישים ה' לך שלום· [ובכן סיימנו המסכת זאת לשלום כן יזכנו האל ללמוד וללמד לשלום אמן וכי"ר] :

הרי"ף

בין יכותיו שהיה המילה ולא יהרהר בנשים תם ושלום : **אעפ"כ** מת בנו בצמא · כתבו התוס' מ"מ לא הוי דבר שנתעסק בו הצדיק שלא עשה הבור · נראה להגיה שלא עשה אלא הבור או שלא עשה המים שבבור ואפשר לדחוק הלשון שלא עשה הבור כלומר שלא עשה הבור כלום בנזקו שלא הזיקו הבור אלא הצמא ולא הבור :

עיון יעקב

כי אין חוששין למעשה נסים ואין להם סוף אשתו אסורה שיכול לינצל בדרך הטבע : **אלא** דבר שנצטער בו אותו צדיק וכו' · לפי מה דאיתא בירושלמי דשקלים פ"ה שהבת שלכה לנישואין אפשר דמשו"ה ניצולה כי שלוחי מצוה אינם ניזוקין אך באמת באשה ליכא מצוה כולי האי כי אתתא לא מפקדא אפ"ו ואפשר לפ"ז ניחא בהא דמת בנו בצמא דדוקא דבר שנצטער בו אותו צדיק לתקן סבורות להולכי לדבר מצוה לעולי רגלים לא נכשל בו זרעו דהיינו בתו שהלכה לדבר מצוה אבל בנו לא הלך בדבר מצוה משו"ה מת בצמא · ועוי"ל שבנו עדיין היה קטן ונענש בשביל עון אבותיו אשא"כ בבתו שהיתה גדולה שהגיעה לפרק בתולה נשאת שוב לא נענשה בעון אבותיה וכפרש"י על איש בחטאו יומת ועיין בתוספות כאן ויש ט"ס בדבריהם עיין בצלוף אהבה ועיין בתורת חיים בב"ק דף נ' : **שהקב"ה** מדקדק עם הצדיקים · ע"ש בתורת חיים ועי"ל דוגמא לדבר אינו דומה מתבייש מן הקטן למתבייש מן הגדול כך צדיק החוטא ופוגם פגימתו נראה וניכר יותר למעלה וכן למטה יש חילול השם בדבר להחטיא רבים : **הא** דמסיים אר"א א"ר חנינא תלמידי חכמים מרבים שלום בעולם · נ"ל דלכך מסיים בדבר זו כאן כדי לתרץ קושיא גדולה שקשה על הא דאמר בשם רבי חנינא מקודם זה דבר תורה אחד דיני ממונות ואחד דיני נפשות בדרישה וחקירה שנאמר משפט אחד יהיה לכם ומ"מ אמרו דיני ממונות אין צריכין דרישה וחקירה שלא תנעול דלת בפני לווין · ע"כ וקשה לכאורה דאמאי לא חשו חכמים [illegible] בדיני נפשות [illegible] ספיקות דמים בישראל [illegible] ספ"ק דמכות [illegible] ר"ט ור"ע אילו היינו בסנהדרין לא נהרג אדם מעולם [illegible] רשב"ג אומר אף הן מרבין שופכי דמים בישראל [illegible] יברכך את עמו בשלום [illegible] חסידי על כך [illegible] עוז לעמו יתן יברך את עמו בשלום :

[א] מהרש"א ד"ה אר"א אר"ח · ובכריתות:(גם בסוף פ"ד דתמיד סיים הכי ועיין כח"א דהתם) : [ב] שם בא"ד דבפ' האשה (יבמות פח ע"ב) : [ג] שם בא"ד בפ"ק (טו ע"א) : [ד] שם בא"ד בס"פ יש מותרות (פז ע"ב): [ה] שם בא"ד בפ' נערה (נ ע"א): [ו] שם בא"ד כמ"ש השרוי (יבמות סב ע"ב): [ז] שם בא"ד כמ"ש (יבמות סב ע"א) :

יד יוסף

א גיטין סו ע"א : הוריות יב ע"א כריתות ה ע"א : ב ברכות סד ע"א כריתות כח ע"ב תמיד לב ע"ב נזיר סו ע"ב : ג בברכות שם איתא אל תקרי בניך אלא בוניך :

חדושי גאונים

שהיו מתים מתים בני י"ח שנה באו והודיעו לריב"ז א"ל שמא ממשפחת בית עלי אתם כו' · לכו ועסקו בתורה וחיו · הלכו ועסקו בתורה וחיו וכו' · וצ"ב דהלא אמרינן לעיל דאביי דעסק בתורה בגמ"ח היה טפי א"כ יוקשה למה אריב"ז לכו ועסקו בתורה לבד ולא אמר ג"כ שיעסקו גם בגמ"ח ויחיו טפי ונלע"ד לתרץ ממה דאמרינן שהיו מתים מתים · לכאורה נראה דהוא כפל דלא הל"ל אלא שהיו מתים · לכן נלע"ד דפי' הוא כך שהיו מתים היינו העניים שבה'(דעני חשוב כמת כמ"ש בנדרים ז ע"ב) כן היו מתים משום דלא היו יכולים לעסוק בגמ"ח דעניים הם ואין להם במה לגמול חסד · אבל העשירים באמת היו עוסקין בגמ"ח והיו חיים בשביל גמ"ח לכן א"ל ריב"ז לכו ועסקו בתורה ולא אמר דיעסקו בגמ"ח משום דאי ס"ל כמה לגמול חסד הוו עוסקין מדעתן דמכחן כן וכנ"ל וק"ל (עולת אהרן) :

בתולה נשאת פרק ראשון

דף ה ע"א **תני** בר קפרא בתולה נשאת בד' ונבעלת בה' הואיל ונאמרה בו ברכה לדגים אלמנה נשאת בה' ונבעלת בו' הואיל ונאמרה בו ברכה לאדם:

א שם **דרש** בר קפרא גדולים מעשה צדיקים יותר ממעשה שמים וארץ דאילו במעשה שמים וארץ כתיב (ישעיה מח) אף ידי יסדה ארץ וימיני טפחה שמים ואילו במעשה ידיהם של צדיקים כתיב (שמות טו) מכון לשבתך פעלת ה' מקדש ה' כוננו ידיך · השיב בבלי אחד ור' חייא שמו (תהלים צה) ויבשת ידיו יצרו ידו כתיב · והכתיב יצרו אמר רב נחמן בר יצחק יצרו אצבעותיו כדכתיב (שם ח) כי אראה שמיך מעשה אצבעותיך וגו' · מיתיבי (שם יט) השמים מספרים כבוד אל ומעשה ידיו מגיד הרקיע ה"ק מעשה ידיהם של צדיקים מי מגיד הרקיע ומאי ניהו מטר:

ב שם **דרש** בר קפרא מ"ד (דברים כג) ויתד תהיה לך על אזניך · אל תקרי אזניך אלא

רש"י

ונבעלת בה' · משתחשך בד' ויכנס ליל ה': ברכה לדגים · פרו ורבו ומלאו את המים: הואיל ונאמרה בו ברכה לאדם · פרו ורבו ומלאו את הארץ: אף ידי · חדא יד: מקדש מעשה ידי צדיקים הוא: ה"ק · האי ומעשה ידיו במעשה הצדיקים כתיב שקרוין מעשה שלהם מעשה ידיו של הקב"ה וה"ק ומעשה ידיו דהוא מעשה הצדיקים מגיד הרקיע שהרקיע מעיד עליהם לבריות שהם צדיקים שמתפללים על הגשמים ומטר

תוספות

ואילו בשמים וארץ כתיב ידי יסדה ארץ · דמשמע חדא אף על גב דמסיים קרא וימיני טפחה שמים ואמרינן בשלהי הקומץ רבה (מנחות לו:) דיד היינו שמאל א"כ תרתי כתיב מ"מ בחד מעשה ליכא אלא חד אבל במעשה צדיקים בחד מעשה כגון בית המקדש כתיב תרתי ידים:

שנאמר

מהרש"א

גדולים מעשה צדיקים וכו' · מבואר ע"פ מ"ש בפרק הרואה יודע היה בצלאל לצרף אותיות שנבראו בהן שמים וארץ שנאמר וימלא אותו וגו' ובדעת וכתיב התם בדעתו תהומות וגו' מהידוע שהדעת היא העליונה שבג' מעלות שהם החכמה והתבונה והדעת כפרש"י פרשת כי תשא והוא רוח הקדש ואמר לצרף אותיות כי שמותיו של הקב"ה אינן תיבות רק אותיות והיודע לצרפם הוא הדעת ורוה"ק שנאמר גבי בצלאל ועד"ז אמרו עוד שם גדול מקדש שניתן בין ב' אותיות שנאמר פעלת ה' מקדש ה' וגו' שהוא נעשה על ידי בצלאל שהיה בו דעת והיה יודע לצרף אותיות שנבראו בהן שמים וארץ וידיו דקאמר הכא הם שתי מדותיו יתעלה והוא שניתן בין ב' אותיות הא' הימין והוא רחמים והשני השמאל שהוא הדין והצדיקים שהוא בצלאל והגלוים אליו במעשיהם במקדש מטילים כח וגבורה בפמליא של מעלה לצרף ידיו שם שהם ב' שמותיו שהן במקדש מצד ימין ומצד שמאל שהם הרחמים והדין שע"כ נכתב מקדש בין ב' שמות אחד מימין ואחד משמאל משא"כ במעשה בראשית דלא נירף ב' השמות בהם אלא במעשה ארץ כתיב ידי יסדה ארץ בלחוד ובמעשה שמים היה הימין לחוד כדכתיב ימיני טפחה שמים והוא מטבע הבריאה כי מן השמים הרחמים ובנייתו של עולם והפך מן הארץ עולם הפסד ההויה אבל הצדיקים במעשיהם היו מצרפין מדת הדין והגבורה אל הרחמים והחיים אשר בגבורתו יתעלה מביא חיים לעולם אשר ע"ז נתייסד אתה גבור לעולם אדני מחיה מתים היפך טבע הגבורה של אדם שממית החיים · וע"פ הכוונה זו בעיקר מעשה המקדש היו מב' שבטים הא' בצלאל למטה יהודה שהוא מצד הימין ורחמים כמ"ש יהודה כולו על שמו של הקב"ה שם הוי"ה ואמר ואתו אהליאב וגו' למטה דן דהיינו לצרף אליו הדין והגבורה כמ"ש מדן קאתית דכתיב דן ידין עמו וגו' ופריך והכתיב ויבשת ידיו יצרו דמשמע שהארץ בלחוד נעשה בב' ידיו שהם הרחמים והדין ומשני ידו כתיב דהיינו יד אחד שהיא השמאל ובכל ספרי תהלים שלפנינו ידיו כתיב ומ"ש יצרו אצבעותיו דכתיב כי אראה שמך וגו' הן לרופי אותיות השם של הרחמים שהוא יד אחת של ימין שבו נבראו השמים ומ"ש ה"ק מעשה ידיהם וכו' ומאי ניהו מטר הוא מבואר כמו שבארנו שהצדיקים במעשה ידיהם מצרפים הגבורה אל הרחמים ומאי ניהו מטר שהוא בא ממקום הרחמים מהשמים אל מקום הגבורה שהיא בריאת הארץ וע"כ נקראו גבורות גשמים אף שהם חיים לעולם ע"ש שהם באים בצירוף הגבורה נקראו כך שע"כ נתיסד להזכיר גבורות גשמים בברכת אתה גבור ע"פ הכוונה שכתבנו לעיל: אל תקרי אזניך · דלפי פשוטו הל"ל על זונך ודריש ליה דקאי אאישא דמלתא דכתיב ונשמרת מכל דבר רע וגו'

שדרשו

הרי"ף

דרש בר קפרא גדולים מעשה צדיקים וכו' · וקשה דלירמי שבבלי קראי אהדדי כתיב הכא ידי יסדה א"ן וכתיב ויבשת ידיו ולמה השיב לבר קפרא ועוד קשה כיון דמעשה צדיקים הוא בית המקדש הוה ליה למימר גדול המקדש וע"ק כיון דבכל מעשה ליכא אלא חד יד וכמו שפי' התוספות א"כ הל"ל גדולים מעשה צדיקים ממעשה שמים וגדולים ממעשה ארץ ומאי האי דקאמר ממעשה שמים וארץ כיון שבשניהם איכא שתי ידים וכן צריך לבאר המקשה מאי קסבר אי מעשה ידיו הוי שמים או ארץ איך הוא אומר מגיד הרקיע כי איך מגיד הרקיע על השמים שהם עצמם רקיע וכן איך יגיד הרקיע על הארץ וע"כ צריך לומר שמעשה ידיו הוא על פלאי ה' וגדולים מעשה ה' אשר הוא עושה ומי מגיד לנו אשר יעשה ה' כי מי יעלה השמים להגיד לנו לכך אמר הרקיע מגיד מעשה ידיו שהם השמש והירח והכוכבים ומוריד טל ומטר ושלג וברד · ונראה לפרש שמצינו שהמקדש נבנה ע"י שלמה המע"ה והסרים אל משמעתו שהם כולם צדיקים ולא עמד על עמדו כי אם בכחו יתברך שנאמר מקדש ה' כוננו ידך וכפי השכל שכיון שכבר נבנה המקדש ע"י הצדיקים כדבר נקל היה מעמידו הקב"ה כי זכות הצדיקים מעמיד קלתו וה' יגמור בעדם לכוננו ואעפ"כ הוצרך לשתי ידיו ואילו במעשה שמים וארץ שהכל מעשה הקב"ה והוא ברא יש מאין ובידו אחת כונן שמים ויוסד ארץ ולא הוצרך לשתי ידים כי מעשה הצדיקים דבר גדול צריך חיזוק גדול והשמים והארץ שאינם כ"כ גדולים יסדם אפילו ביד אחד והשיב לו הבבלי בל"ז הוה אמינא דמדכתיב אף ידי יסדה ארץ הוא לומר שהימין ואף היד יסדה ארץ שהם בשתי ידים והכא כתיב ויבשת ידיו יצרו שהם שתי ידים ולא קשיא מידי אבל השתא דדרש בר קפרא גדולים ממעשה שמים וארץ דכתיב אף ידי יסדה ארץ דהיינו יד אחת קשה דכתיב יבשת ידיו יצרו וא"כ אין לנו גדולים מעשה צדיקים אלא מהשמים דכתיב נמי בהו וימיני אבל מהארץ דכתיב נמי בהו ידיו יצרו אין לך לומר גדולים ומשני ידו כתיב וכו' ופריך ממעשה ידיו

עין יעקב

דרש בר קפרא גדולים מעשה צדיקים · פי' רש"י משום בר קפרא נקט לה דאיירי לעיל באגדה עכ"ל ואפשר לומר דבל"ז לא היו צריכין לדרוש זה דפשיטא גדולים מעשה צדיקים זו ב"ה יותר ממעשה שמים והארץ דהא בראשית בשביל ראשית נברא העולם זו בית המקדש כדאיתא במדרש בראשית פ' ב' סימן ז' כדכתיב לנטוע שמים וליסוד ארץ ע"ש וכן הוא ביר"ג בשם ספר התגין אבל עכשיו דתני בר קפרא דאלמנה נבעלת בששי הואיל שנאמר בו ברכה לאדם וקשה תבעל בחמישי הואיל שנאמר בו ברכה לדגים וצ"ל כתירוץ הש"ס דברכה דאדם עדיפי היינו משום דהכל נברא בשביל אדם ולא בשביל ביהמ"ק לכך הוצרך בר קפרא לאשמועינן דאפ"ה גדולים מעשה צדיקים: **גדולים** מעשה צדיקים · אע"ג דהאי קרא מקדש ה' כוננו ידיך משמע דאמקדש שלמעלה קאי מ"מ י"ל דמש"ה קרי מעשה צדיקים שגם ב"ה שלמעלה עשוי להקריב עליו נשמות של צדיקים ע"י מיכאל שר הגדול כדאיתא במדרש ועי"ל ע"ד דאיתא במסכת שמחות ראוי היה ביהמ"ק ליבנות שנאמר מקדש ה' כוננו ידיך אילולי עמדו דוד ושלמה משמע דקאי על מקדש שלמטה ע"ש: **השיב** בבלי אחד ור' חייא שמו · הא דמדקדק הש"ס לומר השיב בבלי אחד היינו להראות לפי שהיה מבבל מהפך בזכות דאנשי מקומו וס"ל דלא אמרינן דגדול כל כך בנין בית המקדש שהרי אנשי בבל לא עלו בימי עזרא לבנות ביהמ"ק כדאיתא בפ"ק דיומא דף ט' על פסוק אם חומה היא נבנה עליה טירת כסף ע"ש כדי שלא להגדיל עונשם כ"כ: **ה"ק** מעשה ידיהם של צדיקים מי מגיד הרקיע · עיין פרש"י ולולי דבריהם הייתי אומר דהדלעיל קאי שבח של מעשה ידיהם של צדיקים דהוא ביהמ"ק דכתיב ביה כוננו ידיך מי מגיד הרקיע ומאי ניהו מטר וכדאיתא בב"ב פ"ב דף כ"ה ע"ב מיום שחרב ביהמ"ק אין הגשמים יורדין מאוצר טוב: **מ"ד** ויתד תהיה לך על אזניך · נראה דמדקדק מאי דכתיב על אזניך דהוא מיותר לגמרי דהיה די אם נכתב

ויתד

כלומר שהרי מצינו במעשים אחרים שעשה הקב"ה כגון חמה ולבנה ומזלות ואפ"ה כתיב שתי ידים וא"כ אין לך להגדיל את מעשה הצדיקים להודייתו ומשני מעשה ידיהם של צדיקים שמצינו הצדיקים גוזרים גזירות ומבטלים דברו של הקב"ה כי צדיק מושל יראת אלהים ומי מגיד לנו גדולת הצדיקים שהם מעשי ידיו של הקב"ה כדכתיב ועמך כולם צדיקים וגו' מעשה ידיו להתפאר מי מגיד לנו גדולתן ומעלתן הרקיע שהם גוזרים להוריד מטר ומתפללים והם נענים: **מ"ד** ויתד תהיה לך על וכו' · הוקשה לו שאם הוא מענין כלי זיין הל"ל על זיינך וכן

חדושי גאונים

דרש בר קפרא גדולים מעשה צדיקים יותר ממעשה שמים וארץ עד ומאי ניהו מטר · אהל"ם מי יערב ללבו לומר בזה המאמר פירוש יותר נאה ומתיישב מאשר אמרהו הרב בעל ד"א לבד ריש מילין אומר כי הרבה פעמים יעלה בלב סגולות חקירת ידיעה האם הפעולות הטבעיות הן שלמות או הן מלאכותיות כי בבחינת מה מצדנו ראינו גזר אומר החוקר בב' מהשמע שהמלאכה איננה רק משרתת לטבע ומעשים בכל יום שהאומן ישובח כאשר הרבה לדמות במלאכתו למעשה הטבעים ובבחינת אחרת מצאנו המלאכה מתקנת ומיישרת מה שלא השפיק הטבע לעשותו עד שזאת היתה החקירה והויכוח בין ר"ע וטורנוס בענין המילה יבוקש שם ובר קפרא בא לומר שאין ראוי לספק בזה כי וודאי מעשה הצדיקים והישרים הנעשים בשלימות הם שלימים ממעשה הטבעים לפי שמעשה הטבע אין להם יכולת לקבל שלימות יותר אלא לעמוד על אותם מדרגה תמיד על מתכונת אחד מבלי שיוכלו להוסיף במדרגה אחרת ממה שהם בו מתחלת יצירתם כי על זה נאמר על כלהם כי

גאון יעקב

דרש ב"ק גדולים מעשה צדיקים יותר ממעשה שמים וארץ וכו' ומסקנא דמעשה צדיקים הוא מטר · ענין הסמיכות האי אגדה להקודם הנאמר דנבעלת בששי משום ברכה דאדם והוא כי האדם היה כלולים בו שמים וארץ גוף מן התחתונים ונשמה מעליונים סמך בתריה מעשי צדיקים שהוא בנין בהמ"ק והוא גם כן כללות שמים וארץ כי על ידי המקדש נעשה שיתוף בין עליונים ותחתונים והיה כלולות בו כל העולמות עליונים

עין יוסף

א **הכי** קאמר מעשה ידיהם של צדיקים כו' · עיין רש"י וקשה למה לא משני דה"ק מעשה ידיו דהם השמים והארץ שנבראו בב' ידיו מי מגיד

אמר הבונה תני ב"ק וכו' · בתולה העיון נראה שהבתולה היה לה להתברך בברכת אדם יותר מן האלמנה כי כן דרכם של בני אדם כי יבעל בחור בתולה לקיום המין מהאלמנה שכבר עשתה שלה · אך להיות ברכת הפריה ורביה לדגים מרובה מכל כמי קבעו לבתולה יום שנתברכו בו דגים כי לה יאות שהפרה ותרבה יותר מן האלמנה כד"א וידגו לרוב בקרב הארץ:

רש"י

יורד: יניח אצבעו · שהיא שפוייה כיתד: מ"מ · כלומר במאי דומות כיתדות: אילימא דמחלקן · שמחולקות זו מזו ואינן מחוברות יחד: חדא וחדא למלתיה · קושיא היא כל אחת יש בה צורך ואף בצרכי גבוה: זו זרת · מן הקטנה מודדין זרת של חשן: זו קמיצה · מאצבע שאצל הקטנה מתחילין לקמוץ חופה שלש אצבעות על פס ידו הקמיצה והאמה והאצבע וקומץ: זו אמה · מהגדולה מודדין אמת בנין ואמת כלים: זו אצבע · למתן דמים של חטאת דכתיב ביה באצבעו (ויקרא ד): זו גודל · לבהן יד דאהרן (שם ח) ודמצורע (שם יד): משופות · אגוייסא"ש בלע"ז: אליה · בשר שבסוף האוזן: נכוים תחלה לאברים · רכות ודקות ליכוות מכולם והכי נמי אמרינן במסכת ע"ז (דף לח.) האי עובד כוכבים דחריך רישא שרי למיכל אפילו מרים אודניה ואע"פ שממהר ליבשל: ממקור ישראל · על ברכת מקור צריך קהל והיינו עשרה כמו הקהל את העדה ואין הקהל פחות מעדה ועדה עשרה כדילפינן (ברכות כא:) מעדת מרגלים עד

גמרא

אלא אזנך שאם ישמע אדם דבר שאינו הגון [דף ה ע"ב] יניח אצבעו באזניו והיינו דא"ר אלעזר מפני מה אצבעותיו של אדם דומות ליתדות מ"ט אילימא משום דמחלקן כל חדא וחדא למלתיה עבידא דאמר מר [א]זו זרת זו קמיצה זו אמה זו אצבע זו גודל · אלא מ"ט משופות[א] כיתדות שאם ישמע אדם דבר שאינו הגון יניח אצבעותיו באזניו · תנא דבי רבי ישמעאל מפני מה אוזן כולה קשה והאליה (שלה) רכה שאם ישמע אדם דבר שאינו הגון יכוף אליה לתוכה · ת"ר [ב]אל ישמיע אדם לאזניו דברים בטלים מפני שהם נכוים תחלה לאברים:

ג דף ז ע"ב אמר רב נחמן אמר לי הונא בר נתן תנא מנין לברכת חתנים בעשרה שנאמר (רות ד) ויקח (בועז) עשרה אנשים וגו' ורבי אבהו אמר מהכא (תהלים סח) במקהלות ברכו אלהים ה' ממקור ישראל ורב נחמן בהאי קרא דרבי אבהו מאי דריש ביה מיבעיא ליה לכדתניא היה ר"מ אומר [ג]מנין שאפי' עוברים שבמעי אמן אמרו שירה על הים שנאמר

מהרש"א

שדרשו בו במס' ע"ז בפ"ק[א] ונשמרת מכל דבור רע והזהיר על השומע שיניח אצבעו וכו' מלשמוע ואמר דהיינו דא"ר א מפני מה וכו' זו זרת זו קמיצה וכו' מ"מ משופות וכו' יש לכוון בזה האי קרא דמייתי דכתיב לעיל מיניה ויד תהיה לך מחוץ למחנה וגו' ר"ל שהיד בכלל אצבעותיך תהיה כל חדא וחדא למלתא מחוץ למחנה מלחמה דהיינו במחנה שכינה הוא דצריך שלוקן דאמר מר זו זרת וזו קמיצה וכו' אבל במלחמה אין אתה צריך לה כמ"ש אל תאמר כחי ועוצם ידי וגו' וכמ"ש בענין ולתת אויביך לפניך שאין אתה צריך לגבורת ידיך אבל מ"מ יש צורך מה במלחמה בשיפוע יתידות ואצבעות ידיך שתניח אותן על אזניך וכו' ואמר מפני מה וכו' והאליה רכה שאם וכו' מבואר לפי טבע הבריאה השחוס של האוזן הוא קשה שהוא מקבל הקול שיכנס לתוך האוזן גם כי הוא מכסה לאוזן שלא יפול בו שום דבר אחר אבל הרך שלמטה לפי טבע הבריאה אין לו מקום כאן אלא לצורך שאם ישמע וכו' שיכוף לתוכה ממטה למעלה: ואמר אל ישמיע וכו' · אחר שאמר לעיל באיסור לשמוע דבר שאינו הגון והוא דבור [האסור] הוסיף בזה שגם הדבור המותר כגון דברים בטלים שאינן צריכין אל ישמיע את אזניו אלא לדבור המצוה משא"כ בשאר חושים כגון בחוש הראות שאין אתה מוזהר להעלים עיניך מראות דבר המותר ואמר הטעם מפני שהן נכוות תחלה וכו' ר"ל שבקל יבא משמיעת דבור הבטל לידי שמיעת דבור האסור

תוספות

שנאמר ויקח בועז עשרה אנשים · ובמסכת כלה דמייתי קרא דויברכו את רבקה (בראשית כד) איכא למימר דהתם ברכת ארוסין והכא ברכת נשואין ויש ללמוד משם שיש לברך ברכת ארוסין לאשה המתקדשת ע"י שליח שהרי אליעזר שליח היה ונראה דאסמכתא בעלמא היא דעשרה לא משתמע מהתם ולא איירי פשטיה דקרא בברכת ארוסין:

הרי"ף

קשה כיון שבא הצווי להיות לו יתד כדי לחפור בו בצאתו חוץ מה לנו אם תהיה היתד על הכלי זיין או במקום אחר אלא בא לרמוז על האוזן שיניח אצבעו באזניו ולא ישמע דבר שאינו הגון: מאי טעם משופות כיתדות וכו' · תימה דא"כ באצבע א' שהוא שפוי כיתד מספיק להניח אותו אצבע באזנו ואם צריך להניח בשתי אזניו אצבע אחד בכל יד סגי ולמה כל אצבעותיו משופות ושמא רמז שיניח השומע אצבעו באזנו וגם יניח אצבע באזני כל השומעים שם למנעם שמיעת דבר שאינו הגון: יכוף אליה לתוכה · וקשה כיון דהאצבעות הם משופות כדי להניח אצבעו באזניו מה צורך עוד אל האליה וכן קשה כיון שיש אליה באוזן מה צורך לאצבעות להיות משופות וי"ל דתרוייהו צריכי שאם יכוף האליה ויניח פסת ידו עליה אינו מעכב השמיעה והאצבע לבדו אע"פ שיניחנו באזן מ"מ עדיין הוא שומע אלא יכוף האליה לתוכה ויניח אצבעו באזנו על האליה ואז אינו שומע כלל: מנין לברכת חתנים וכו' · ואע"פ שלא מצינו ברות שברכו שם ברכת חתנים דהא בהנהו קראי כתיב והזקנים ברכוהו בתפלה יתן ה' את האשה הבאה אל ביתך וכו' וברכת חתנים היא אשר ברא ששון ושמחה ואין כאן שום רמז ובמסכת כלה שהביאו קרא דויברכו את רבקה ג"כ לא מצינו שם ברכת חתנים אלא ברכה אחרת מ"מ ברכת חתנים היא וכתבו התוספות שבפסוק ויברכו את רבקה לא משתמע עשרה מהתם ואפשר לבקש אסמכתא שיש עשרה תיבות בפסוק ויברכו את רבקה ויאמרו לה אחותנו את היי לאלפי רבבה רמז לעשרה:

עין יעקב

ויתד תהיה לך יהיה באיזה מקום שיהיה אלא ודאי לרמז ג"כ על זה שלא ישמע דבר שאינו הגון וזה בכלל אזהרה שמזהיר את"כ והיה מחניך קדוש ולפי שכל המנבל פיו והשומע ממנו ושותק מעמיקים לו גיהנם כדאיתא בשבת דף ל"ג וע"ש בחדושינו לה"ק שהוא נכוה תחלה לאברים ואף דשם מבואר שראוי למחות השומע ממנו מ"מ הכא מיירי במי שאין בידו למחות לכן כשיתחיל לשמוע ממנו צריך לאטום אזנו משמוע · ומדלא כתיב לתוך אזניך מש"ה קאמר שיכוף אליה לתוכו עם האצבע וזה ויתד תהיה לך על אזניך ממש: אמר רב נחמן אמר לי הונא בר נתן תנא מנין לברכת חתנים בעשרה שנאמר ויקח בועז וגו' · לקמן דף ח' ע"א אמר רב נחמן גופא ברכת חתנים בעשרה והחתן מן המנין אע"ג דלגבי בועז כתב ויקח בועז עשרה אנשים מזקני העיר משמע עשרה אנשים ובצירוף הוא עצמו היה אחד עשר אפשר דלכך לקח עשרה בלאו דידיה כדי שלא יהיה ב"ד שקול דאולי יצטרכו לדון בין הגואל בענין קניית השדה עוד י"ל דקאמר מספר שלם כמו תספרו חמשים יום והוא רק מ"ט ועיין בתוספות ד"ה שנאמר ויקח בועז וכו' מה שמקשים ממסכת כלה והמעיין שם ריש מסכת כלה שלפנינו לק"מ דסמך לברכת חתנים מן התורה מייתי מויברכו את רבקה ועשרה מייתי מבועז · עיין בהרא"ש ושאר פוסקים שמקשין על הא דמברכין ואסר לנו את העריות שלא מצינו ברכה כעין זו שמברכין על מה שאסר לנו ועיין בב"י בא"ה סימן ל"ד ול"נ דמשו"ה תקנו ברכה זו דלא תתמיה על כלל ברכה זו שמברכין בשמחה דשלא באשה

ענף יוסף

ג **שנאמר** ויקח בועז עשרה אנשים · עי' תוס' והקשה בספר אלי' רבה תיפוק ליה דהתם בחור ובתולה והכא אלמון ואלמנה דהא במדרש רבה איתא ויקח בועז עשרה אנשים מיכן לברכת חתנים בעשרה ואמר רבי יודין לא סוף דבר בחור לבתולה אלא אפילו אלמן לאלמנה כו' הרי דרבותא איכא ויותר תימה שראיתי במסכת כלה וז"ל מנין לברכת חתנים מה"ת שנאמר ויברכו את רבקה · ומנין שאפילו אלמנה שנאמר ויקח בועז עשרה אנשים ע"כ · גם מה שכתבו תוספות ונראה דאסמכתא בעלמא היא דעשרה לא משתמע מהתם ע"כ תמוה דבמסכת כלה לא למד כלל דין דעשרה מהתם רק גוף ברכת חתנים ועוד קשה למסקנת תוספות דאסמכתא היא מנ"ל לגמרא ללמוד מבועז ברכת חתנים דלמא לא היה רק ברכת אירוסין והגיה בג"ע · ונראה דלא קשה מידי שמה שהקשה לבסוף למסקנת תוספות דאסמכתא היא מנלן לגמרא ללמוד מבועז כו' בודאי לא קשה לשיטת הפוסקים דס"ל דברכת אירוסין לא בעי עשרה דלדידהו אי בבועז לא היה רק ב"א למה לקח עשרה אלא אף לשיטת רבינו הרא"ש דס"ל דברכת אירוסין בעי עשרה ג"כ לא קשה די"ל דרבינו למד ב"כ מב"א כמו שלמד לפי האמת ב"א מברכת נשואין משום דאיתא ברבינו הרא"ש ז"ל כתב ר"א דברכת אירוסין בעשרה כו' · ולי נראה דברי ר"א דלמאי דילפינן מבועז הרי בועז עשה גם ברכת אירוסין בעשרה דהא במעמד זה דיבר עם פלוני אלמוני שיקח הוא את רות לאשה וא"כ לא קידשה כבר אלא עכשיו בפני הזקנים עסקי מקורבא ע"כ · וא"כ י"ל דתוס' ג"כ סברי סברא זו דמבועז שפיר יש ללמוד ברכת אירוסין בעשרה וסגנון התוס' כך הוא ובמסכת כלה כו' ר"ל למה ליה ללמוד מקרא דויברכו את רבקה הא שפיר יש ללמוד מבועז ואם באלמנה צריך ברכה כ"ש בבתולה וכמו שלמדו במדרש הנ"ל בתולה ואלמנה מבועז על זה תירצו תוס' דאיכא למימר דהתם ברכת אירוסין והכא ברכת נשואין ואין להקשות הא גם ברכת אירוסין יש ללמוד מבועז ואם כן למה לי קרא דויברכו את רבקה ע"ז סיימו תוס' ויש ללמוד משם שיש לברך ברכת אירוסין ע"י שליח ר"ל דלהכי צריך קרא דויברכו את רבקה כדי ללמוד משם שיש לברך ברכת אירוסין על ידי שליח שלא ידעינן זה מבועז גם מה שהקשה על מה שכתבו תוס' דאסמכתא בעלמא כו' הא במסכת כלה לא למד כלל דין דעשרה מהתם רק גוף ברכת חתנים ג"כ לא קשה דהא רב נחמן דקרא דבועז מיירי בברכת חתנים מדלקח עשרה כדאיתא בגמרא אבל מקרא דויברכו את רבקה לא משתמע עשרה א"כ שפיר כתבו תוס' דאסמכתא היא משום דעשרה לא משתמע

עין יוסף

שברא הרקיע וממגד תבואות שמש וממגד גרש ירחים והמטר וי"ל דא"כ ה"ל למימר ומעשי ביו"ד לשון רבים ובאומר ומעשה בה' מורה במעשה אחד יש ב' ידים משום הכי אוקים במעשה הצדיקים שנבראו בב' ידים:

ולא

מהרש"א

[א] מהרש"א ד"ה אל תקרי · בפ"ק (כ' ע"ב) וקצת יותר מבואר בכתובות מו ע"א ע"ש):

יד יוסף

א מנחות יא ע"א: ב מס' ד"א זוטא ס"ד: ג ברכות כ ע"א:

חדושי גאונים

טוב כי הקב"ה יסד הארץ ועפח השמים שיצאו תמיד כן ואולם מעשה הצדיקים מתדרגים תמיד אל שלימות חדש ויכולים להשלים הטבעים ולתת להם צורה אחרת ומתכונת אחר שלם וגאה כמ"ש כוננו ידיך · השיב ר' חייא ואמר כי מצאנו ענין היבשה שקבלה יותר שלימות ממה שהיה בטבעה הראשון והשיב לו כי הענין נעשה אז כמו טבע מאז חזרו והקשו לו כי זה הוא מנגד לצורתו כי מצורת הארץ להיות למטה ואיך אפשר שבטבע נתחלפה צורתה והשיבוהו כי היה זה ע"ד פלא כי גם כל מעשה בראשית יצדק עליהם שם פלא כי בפלא וגם נבראו כמו שאמר על כולם מעשה אצבעותיך ע"ד אצבע אלהים היא חזרו והקשו לו שמעשים בכל יום

גאון יעקב

ותחתונים · והנה בבריאת שמים וארץ היה רק בבחי' מדה אחת או מדת חכמה או מדת בינה כד"א ה' בחכמה יסד ארץ כונן שמים בתבונה אבל מעשי צדיקים הוא בנין ביהמ"ק נעשה בבחי' דעת שנאמר בבצלאל · ואמלא אותו וכו' ובדעת והיא מדה הכלולה מב' בחי' בחי' חסד ודין כידוע ולהיות כי שם

שנאמר במקהלות ברכו אלהים אדני ממקור ישראל [ואידך אם כן לימא קרא מבטן מאי ממקור על עסקי מקור ורבי אבהו בהאי קרא דרב נחמן מאי דריש ביה ההוא מיבעי ליה למידרש [א]עמוני ולא עמונית מואבי ולא מואבית דאי סלקא דעתך לברכה לא סגיא דלאו זקנים ואידך אי סלקא דעתך למידרש לא סגי דלאו עשרה אינלפרסומי מילתא [ב]וכדאמר ליה שמואל לרב חנא בגדתאה פוק ואייתי לי בי עשרה ואימא לך באנפייהו[א] המזכה לעובר קנה והלכתא המזכה לעובר לא קנה : תנו רבנן מברכין ברכת חתנים בבית חתנים רבי יהודה אומר אף בבית האירוסין מברכין אותה אמר אביי וביהודה שנו מפני שמתייחד עמה תניא אידך מברכין ברכת חתנים בבית חתנים וברכת אירוסין בבית האידוסין ברכת אירוסין מאי מברך רבין בר רב אדא ורבה בר רב אדא תרוייהו משמיה דרב יהודה אמרי ברוך אתה ה' אלהינו מלך העולם אשר קדשנו במצותיו וצונו על העריות ואסר לנו את הארוסות והתיר לנו את הנשואות על ידי חופה וקדושין רב אחא בריה דרבא מסיים בה משמיה דרב יהודה ברוך אתה ה' מקדש ישראל על ידי חופה וקדושין מאן דלא חתים מידי דהוה אברכת פירות ואברכת מצות ומאן דחתים מידי דהוה אקדושא : ת"ר מברכין ברכת חתנים בעשרה כל שבעה אמר רב יהודה והוא שבאו פנים חדשות מאי מברך אמר רב יהודה ברוך אתה ה' אלהינו מלך העולם[דף ח ע"א]שהכל ברא לכבודו ויוצר האדם ואשר יצר את האדם בצלמו

רש"י

מתי לעדה הרעה יצאו יהושע וכלב : [בגדתאה · עיר שבבבל ושמה בגדת בפסק סדרו של רב שרירא גאון היא נזכרת : המזכה · מתנה על ידי אחר : לעובר · שבמעי אמו קנה : בבית חתנים · כשנכנסה לחופת נישואין : אף בבית האירוסין · כשמקדשה מברכין כל ברכת חתנים כדמפרש : אמר אביי וביהודה שנו · [הא דרבי יהודה ביהודה שנו] : שמתייחד עמה · באירוסין כדי שיהא לבו גס בה כדלקמן (דף יב.) לפיכך מברכין ברכת חתנים מתחלה דתניא במסכת כלה כלה בלא ברכה אסורה לבעלה כנדה : ואסר לנו את הארוסות · מדרבנן שגזרו על היחוד של פנויה ואף ארוסה לא התירו עד שיכנס לחופה ובברכה כדפרישית כלה בלא ברכה אסורה לבעלה כנדה ואדרבנן נמי מברכין וצונו ואסר לנו כדאשכחן בנר חנוכה (שבת דף כג.) : והתיר לנו · את נשותינו הנשואות לנו על ידי חופה וקדושין : אברכת פירות · בורא פרי העץ : ברכת מצות · על השחיטה ועל המילה דכיון דכולה חדא הודאה היא ואין הפסק בקשה בינתים לא בעיא חתימה כדאמר בערבי פסחים (דף קה.) ברכת המצות טעמא מאי משום דהודאה היא הא נמי כולה הודאה היא : מידי דהוה אקדושא · כיון דבלשון קדושה היא כקידוש היום חתמינן בה כי התם דבההיא חתמינן משום דיש בה הפסק כגון כי הוא יום תחלה למקראי קודש : והוא שבאו · אל המשתה : פנים חדשות · בכל יום שלא היו שם אתמול : מאי מברך אמר רב יהודה וכו' · נראה בעיני סדר ברכות שנסדרו על עסקי הזוג אינו אלא מאשר יצר ואילך שאותה ברכה מתחלת לדבר בשניהם אשר יצר את האדם

מהרש"א

שע"כ היא נכוית תחלה לשאר אברים שאר החושים יוצאים ממנה לפי שהאיסור מצוי בו יותר ודו"ק : במקהלות ברכו אלהים ה' וגו' · בין לפי דרשת ברכת חתנים ובין לפי דרש דאפי' עוברים וכו' משמע להו דאיירי בענין שמחה ומקום שירה דכתיב לעיל מיניה קדמו שרים אחר נוגנים וגו' ובפרק כסוי מפורש שראו העוברים מתוך הכרס באספקלריא המאירה ועיין שם בחידושינו : ואי ס"ד למדרש לא סגי דלאו עשרה אין לפרסומי וכו' · ואעפ"כ לא קבל הגואל הך דרשא דסבר דלא התירה בועז אלא משום מצות יבום כמבואר באורך בחידושינו פרק הערל ע"ש: פירוש ברכת אירוסין אקב"ו על העריות וכו' · נתקנה ע"פ מ"ש קדושים תהיו כל מקום שאתה מוצא גדר ערוה אתה מוצא קדושה וכו' וז"ש אשר קב"ו על העריות אפי' היא פנויה ומגדר העריות אסר לנו גם הארוסות שאינן עריות כמו שאמרו כלה בלא ברכה אסורה לבעלה כנדה ולא התיר לנו אלא הנשואות לנו שאינן ערוה וזה דוקא ע"י חופה וקדושין שמכבר ומסיים בה דבכל זה מקדש עמו וכו' בגדר הערוה א"כ שיש לפרש דמסיים בה הכי ע"פ מ"ש בכמה דוכתין דמיון ישראל לגבי הקב"ה כאשה לבעלה וז"ש דהוא מקדש לו ג"כ עמו ישראל בדוגמא זו בקדושין שהיא נתינת התור'[א]כמ"ש אל תקרי מורשה אלא מאורשה ובחופה הוא יחוד שכינתו במקדש עמנו וכמו שדרשו[ג] ביום חתונתו זה מתן תורה וביום שמחת לבו זה יום שנתחנך המשכן ודו"ק : פירוש שבע ברכות שהכל ברא לכבודו ויוצר וכו' · נתקנה עד"ה כל הנקרא בשמי ולכבודי בראתיו יצרתיו אף עשיתיו והוא לפי שיש בהויות האדם שנוי משאר בעלי חיים שהאדם הוא נברא בגוף ונשמה ועוד שהנקבה נעשית מאדם ולא כן בשאר ב"ח וע"כ נאמר בהויות האדם ג' הלשונות אלו בריאה שנאמר ויברא אלהים את האדם בצלמו בצלם אלהים וגו' והיא בריאת הנשמה יצירה שנאמר וייצר ה' אלהים את האדם עפר מן האדמה היא יצירת הגוף · עשיה שנאמר ויבן ה' אלהים את הצלע אשר לקח וגו' וע"ש לכבודי בראתיו שהיא בריאת הנשמה יסד ברכת שהכל ברא לכבודו וע"ש יצרתיו שהיא יצירת הגוף יסד ברכת יוצר האדם וע"ש אף עשיתיו יסד והתקין לו ממנו בנין עדי עד שהאדם נברא יחידי והנקבה נבראת ממנו לקיום העולם וסיים גם בה יוצר האדם שהיא ודאי ג"כ נבראת ליצירת אדם לדורות · ברכת שוש

[א] מהרש"א ד"ה פירוש ברכת אירוסין · כמ"ש א"תמורשה (ברכות נז ע"א פסחים מט ע"ב סנהדרין נט ע"א) : [ג] שם בא"ד וכמו שדרשו ביום חתונתו · (תענית כו ע"ב ע"ש) :

יד יוסף

א יבמות סט ע"א וש"נ : ב שם סז ע"א ב"ב קמב ע"ב זבחים לב ע"א :

חדושי גאונים

מעשה ידיו של הקב"ה שהשפעולות הטבעיות השלמות ונגמרות ע"ד פלא כמ"ש ומעשה ידיו · והשיב כי אין זה אלא בעבור הצדיק יסוד עולם ותפלתו כמו שיקרה בענין המטר וקרוב לשמוע שהכוונה שיותר ראויות הפעולות ההשגחיות להתבאר על ידם גדולתו ית' יותר מהטבעיות דאלו מהטבעיות לא השגנו אלא עיקר מציאות ה' · ומן ההשגחיות כל העיקרים והאמונות השיב לו כי הרי ע"י יבושת המים שהוא ענין טבעי הושגו ההשגחה והיכולת השיב כי גם בזה אומרת החקירה שהוא ענין טבעי אם כן מגד החקירה לא יושג רק מציאות ה' ועם התורה כל העיקרים וי"א שהראשון לא כיון על יד א' או שתי ידים אלא

עיון יעקב

אמרינן מוצא או מצא ואשה בכל אלה לא מצאתי עד שכתבו הראשונים בשם גאון אחד שראוי לברך בשעת נישואי אשה ברוך דיין אמת · אך העיקר השמחה כדאיתא ביבמות די שמצילות אותנו מן החטא להכי מברכין אשר קדשנו במצותיו וצונו על העריות וכו' שזה טעם עיקר הנישואין כי מצות פ"ו אפשר לתקיים בענין אחר כמ"ש שם בב"י והא דמברכין שהכל ברא לכבודו נראה שהוא מענין הנישואין כמו שהקב"ה ברא הכל לכבודו על כן גם אנו מחויבין לפרות ולרבות לשבת יצרה ולא תהו בראה :

א"ד

ענף יוסף

מהתם א"כ מנלן דאיירי בברכת אירוסין דלמא ברכה בעלמא היא כמו שנאמר אחותנו את היי וגו' · וא"כ נהי דידעינן ברכת אירוסין מבועז כהנ"ל אבל מ"מ מנלן דעל ידי שליח ג"כ מברכין · ורא"ה לפירושו זה שכל שקלי וטריא של תוס' הוא לענין אם מברכין ברכת אירוסין על ידי שליח מצאתי בפסקי תוס' וז"ל ברכת אירוסין לאשה המתקדשת ע"י שליח יש להסתפק בו עכ"ל · הרי שכתבו דעל ידי שליח יש להסתפק אבל בלא שליח משמע דפשיטא לסון דמברכין ע"כ כמו שכתבתי דזה פשיטא לסון מבועז כנ"ל ולפ"ז מוכרח רבינו בית יוסף לומר שהא דכתב הרמב"ם וכן אם קידשה ע"י שליח מברך השליח למד מדפסים ותני מברכין ברכת אירוסין בבית אירוסין ומקדש ע"י שליח בכלל בית אירוסין הוא עכ"ל ובתום כתב המהרש"א שנעלם ממנו דברי תוס' דמוכח ממסכת כלה עכ"ל הא כתבו תוספות דאסמכתא הוא וספק אם מברכין על ידי שליח כמו שכתב בפסקי תוס' :

המתורגמן. א) פאר זיא . אין איהר געגענוווארט .

גאון יעקב

אל יורה על ב' מדת מדת חסד שנאמר חסד אל כל היום ומדת הגבורה שנא' אל זועם בכל יום ע"כ בבצלאל נאמר בצל אל היה כי היה כלול בשתי' הדעת הכולל ב' מדות · אולם ביום הששי כי נברא אדם הכלול מבתי' צאים וארץ שם נגמר השיתוף בתי' חסד ודין כנאמר שם ביום עשות ה' אלהים ארץ ושמים וכתיב בהבראם וכל שיח השדה וגו' שהוא ענין הגשם שנתהווה על ידי תפלת אדם הראשון והוא האמור בכאן מעשי ידיהם של צדיק מי מגיד ר"ל אשר הם כלולים מב' בחי' בחי' חסד ובחי' דין ובחי' שמים וארץ מטר הוא המגיד על בחי' הצדיקים כי לא המטיר ה' עד עת בריאת האדם ודו"ק · (מקובץ מהראשונים והגאון בהפלאה) :

(שייך לסימן ב) **דרש** בר קפרא מפני מה אצבעות של אדם משופים כיתידות וכו' יכוף את אצבעו לתוכו · המאמר באין מובן וכי יש לשאול אטבע הבריאה מפני מה תבנית אבר זה כך ואבר זה כך וכבר נתחכמו חכמי הטבע שקורין פיזוקי למצוא טעמם בתבנית האברים ולא מצאו חיל · אבל חכמינו ז"ל רוח ה' דבר בם כי מלינו ביתר החושים אשר יצר ה' נברא המונע בצדו כמו בחוש הראיה עוצר בצדו

בצלמו בצלם דמות תבניתו והתקין לו ממנו בנין עדי עד ברוך אתה ה' יוצר האדם שוש תשיש ותגל העקרה בקיבוץ בניה לתוכה בשמחה ברוך אתה ה' משמח ציון בבניה שמח תשמח רעים האהובים כשמחך יצירך בגן עדן מקדם ברוך אתה ה' משמח חתן וכלה ברוך אתה ה' אמ"ה אשר ברא ששון ושמחה חתן וכלה גילה רינה דיצה חדוה אהבה ואחוה ושלום וריעות מהרה ה' אלהינו ישמע בערי יהודה ובחוצות ירושלים קול ששון וקול שמחה קול חתן וקול כלה קול מצהלות חתנים מחופתם ונערים ממשתה נגינתם ברוך אתה ה' משמח חתן עם הכלה:

שם לוי איקלע א)לבי רבי בהלוליה ג)דר"ש בריה בריך חמש] רב (אמי) [אסי] איקלע לבי רב אשי בהלוליה דמר בריה בריך שית לימא בהא קמיפלגי דמר סבר חדא יצירה הואי ומר סבר ב' יצירות הוו לא דכ"ע חדא יצירה הואי מר סבר בתר מחשבה אזלינן ומר סבר בתר מעשה אזלינן כי הא דרב יהודה רמי כתיב (בראשית א) ויברא אלהים את האדם בצלמו וכתיב (שם ה) זכר ונקבה בראם הא כיצד בתחלה עלה

רש"י

מדבר בזכר והתקין לו ממנו בנין עדי עד היא הנקבה : שוש תשיש · לפי שאנו צריכין להעלות זכרון ירושלים על ראש שמחתנו שנאמר (תהלים קלז) תדבק לשוני לחכי וגו' : שמח תשמח · ברכה לחתן וכלה שילליהו בשמחה וטוב לב ואשר ברא לשם כל ישראל ולפי שהסדר מתחיל מאשר יצר לפיכך פתח בה בברוך וחתם בה בברוך כדרך כל ראשי סדרי ברכות ושוש תשיש ושמח תשמח מפני שהן ברכה הסמוכה לחברתה לא פתח בהןבברוך שכן תקנו לכל הברכות שסמוכות אחר הראשונה על הסדר ואשר ברא מפני שהיא נאמרת יחידית ברוב ימי המשתה כשאין שם פנים חדשות לפיכך אינה מן הסמוכות והוצרך לפתוח בה בברוך ולסיים בה בברוך אבל שהכל ברא לכבודו אינה מן הסדר אלא לאסיפת העם הנאספים שם לגמול חסד זכר לחסדי המקום שניהג עם אדם הראשון שנעשה לו שושבין ונתעסק בו ואסיפה זו כבוד המקום היא וברכה זו לכך נתקנה ומשעת אסיפה היא ראויה לברך אלא מכיון שיש ברכה על הכוס הוקיקוה לסדרה עליו מידי דהוה אברכת בשמים וברכת על האור במוצ"ש דאמר (פסחים קג. ירושלמי שם פ"י) רבי מפזרן וחוזר וסודרן על הכוס ורבי חייא מכנסן הואיל ויש שם כוס ולפי שאינה משאר סדר הברכות וכולה הודאה אחת לא חתמו בה בברוך מידי דהוה אברכת פירות ומצות וכן ברכת יוצר האדם שתקנוה ביצירה ראשונה של אדם הראשון כדלקמן אי למ"ד ב' יצירות הוו אי למ"ד ב' יצירות עלו במחשבה ובתר מחשבה אזלינן מ"מ אינה מסדר ברכות הזוג דהא ביצירה הראשונה אכתי נקבה לא הואי וא"ת למה היא באה מתוך שאנו מברכין על יצירה השניה תקנו אף על הראשונה שהוא עיקר ותחלתו : והתקין לו ממנו · מגופו מצלעותיו : בנין עדי עד · בנין מוסב לדורות וחוה קרי לה בנין על שם ויבן את הצלע (בראשית ב) : עקרה· ירושלים : רעים האהובים החתן והכלה שהן רעים האהובים זה את זה : כשמחך יצירך · כמו ששמחת את אדם הראשון : בגן עדן מקדם · דכתיב ויטע גן בעדן מקדם וישם שם וגו' (שם) : משמח חתן וכלה · ובאחרונה משמח חתן עם הכלה לפי ששמחת ברכה הראשונה לא בשמחת חתונה אנו אומרים שהרי תפלה היא שמתפללים ומברכין שיהו שמחים בהצלחה כל ימיהם לפיכך אין לחתום בה משמח חתן עם הכלה דמשמע איש באשה אלא ברוך ה' משמח את שניהם לעולם בסיפוק מזונות וכל טוב ובאחרונה שבח שמשבח להקב"ה שברא חתונת דבוק איש באשה על ידי שמחה וחדוה לפיכך יש לחתום משמח חתן עם הכלה שהוא לשון שמחת איש באשה : בריך חמש · שהכל ואשר יצר ושוש תשיש שמח תשמח ואשר ברא] : בריך שית · יוצר האדם הוסיף : חדא יצירה הואי · כמ"ד בעירובין ויבן את הצלע פרצוף שמתחלת ברייתו נבראו ב' פרצופין זכר מלפניו ונקבה מאחור : ב' יצירות · כמ"ד זנב היה וממנו נבראת האשה והרי כאן ב' יצירות : בתר מחשבה

תוספות

חדא יצירה הואי · נ"ל דהיינו מ"ד פרצוף אחד מדקאמר בתר הכי דכ"ע חדא יצירה הואי ומר סבר בתר מחשבה אזלינן ובריש פרק ב' דעירובין (יח.) משמע בהדיא דלמ"ד פרצוף אחד הוו עלו במחשבה להבראות ב' אבל למ"ד התם שני פרצופין לא ס"ל הכי כך פירש רשב"ם :

מהרש"א

תשיש ותגל העקרה וכו' · ע"ש הכתוב רני עקרה לא ילדה וגו' כי רבים בני שוממה וגו' ומפורש בפ"ק דברכות[א]רני כ"י שדומה לאשה עקרה שלא ילדה בנים לגיהנם והיינו שמשמח ציון שהיא שוממה בקבוץ בניה אז לתוכה · ברכת שמח תשמח רעים וכו' · נתיסדה על שמחת החתונה שעושין עתה בגלות שאין שמחה לפני המקום ואסור לכל אדם למלא שחוק פיו וגם בשמחת חתן וכלה אמר והשבתי וגו' מחולות ירושלים קול ששון וקול שמחה קול חתן וקול כלה וגו' שהם ארבע קולות אעפ"כ אנו מבקשין ממנו יתעלה ב"ה שבשביל שמחת החתן וכלה ישמח את רעים האהובים שהם השושבינים שישמחו החתן וכלה כמו ששמחת יצירך שהיית שושבינו כדאמרי'[ב] ויביאה אל האדם שקלעה וקשטה והביאה אליו ומלמד שנעשה הקב"ה שושבין לאדם וסיים בא"י משמח חתן וכלה כי שמחה אחרת ליכא בגלות ואסורה לכל אדם · ברכת אשר ברא ששון וכו' · נתיסדה על שמחת חתן וכלה שתהיה שלמה לעתיד בעת הגאולה וע"ש הכתובים בירמיה כי בגלותן אמר והשבתי מערי יהודה וגו' קול ששון וגו' קול חתן וגו' שהן ארבע קולות ושוב בגאולה נאמר עוד ישמע במקום הזה וגו' קול ששון וקול שמחה קול חתן וקול כלה וגו' והוסיף קול אומר הודו וגו'ולזה אמר שאין להתייאש לנו בגלותנו המר שלא תשוב קול הששון והשמחה השלימה עוד אלינו שהרי מאי דלא הוה הוה כ"ש מאי דהוה הוה וז"ש אשר ברא ששון ושמחה וגו' דמאי דלא הוה הוה כ"ש שיש לנו להאמין דמאי דהוה הוה ובמהרה ישמע עוד בערי יהודה וגו' קול חתן וקול כלה קול מצהלות חתנים מחופתם וגו' זכר כאן ב' קולות שנזכרו בהאי קרא דגבי גאולה אמר קול מצהלות חתנים וכו' תחת קול אומר הודו וגו' דהיינו שהחתנים מברכים ומודים בקולם לה' וכמ"ש במס' ברכות[ג]המשמח חתןוכלה זוכה לה' קולות דכתיבין גביגאולתןשל ישראל משא"כ בהשבתת הקולות בגלותן לא כתיבי רק ארבע קולות דהיינו קול ששון וקול שמחה קול חתן וקול כלה אבל קול אומר הודו לה' וגו' לא ישבית גם בגלותן דהיינו לתת שירות ותשבחות להקב"ה על הנסים שעושה עמנו בכל עת ושעה: מר סבר חדא יצירה הואי ומר סבר ב' יצירות וכו' · עפרש"י ולפי דברי התוס' יהיה הפי' בהיפך חדא יצירה כמ"ד זנב שמתחלה לא נברא רק אדם וב' יצירות כמ"ד ב' פרצופין שמתחלת יצירתן היו ב' ומיהו ראיית התוס' אינה מכרעת לדחות פרש"י דודאי אליבא דמ"ד זנב מוכרחין לומר כן דמתחלה עלה במחשבה וכו' דאל"ה תקשה מאי זכר ונקבה בראם ואליבא דמ"ד פרצוף ניחא האי קרא מ"מ למאי דאתינן לרמיות קראי אהדדי גם למ"ד פרצוף מוכרחין לומר דמתחלה עלה במחשבה לבראות ב' וכו' פי' דמתחלה עלה במחשבה לבראות ב' ממש בלי חבור כלל כשאר כל הנבראים ולבסוף ברא אחד דהיינו ב' פרצופין מחוברין כן נ"ל ליישב פרש"י : ודע כי רש"י בחומש הביא דרשא זו ע"פ מדרש ב"ר מדכתיב זכר ונקבה ברא אותם וכתיב ויקח אחת מצלעותיו וכתב הרא"ם מה שהניח רש"י ז"ל דרשא דקראי דגמרא ותפס דרשא דקראי שדרשו בב"ר י"ל דרש"י דייק מההיא דכתובות דמ"ד פרצוף הוא עיקר מדקאמר שם דכו"ע חדא יצירה וכו' והיינו כמ"ד פרצוף ולא קאמר כמ"ד זנב ודכ"ע ב' יצירות וכו' עכ"ד ודבריו אינן מובנין לי דהא מ"מ בההיא דכתובות למ"ד פרצוף נמי הביא דרב יהודה דדריש לה מקראי דמייתי בגמרא אע"ג דסוגיא דפ' עושין פסין ודפרק הרואה דריש ליה נמי הכי למ"ד זנב מ"מ לא הו"ל להניח דרשא דגמרא כיון דלמ"ד נמי פרצוף דרשא זו בסוגיא בפ"ק דכתובות · וענין בתחלה עלה במחשבה וכו' כענין שאמרו בתחלה עלה במחשבה לברא

[א] מהרש"א ד"ה שוש אשיש · בפ"ק דברכות (י ע"א) : [ב] שם בא"ד כדאמרינן (ברכות סא ע"א עירובין יח ע"א) : [ג] שם ד"ה אשר ברא · במס' ברכות (ו ע"ב) :

יד יוסף

א ערובין יח ע"א ועי' ברכות סא ע"א ושם איתא ר' אבהו וכ"ה בשאילתות :

חדושי גאונים

שהקב"ה יסד וברא הארץ והשמים והצדיקים מכוננים ומעמידים ידי ה' עצמם ור"ל מקדש ה' והם הצדיקים הם המכוננים ידיך ומעמידים אותם והמקשה לא הבין זה והמתרץ תירץ לו לפי שבנתו עד שבאחרונה פירש לו ואמר מעשה ידיהם וכו' · (לחם שלמה) : (שייך לסימן ב) עוד נוכל לבאר כי שמתבאר מדברי רש"י ז"ל שר"ל שהמקדש אשר הוא מעשה צדיקים הוא גדול מיצירת שמים והארץ אף שהוא מעשה הקב"ה והמאמר אינו סובל באור זה כי אם

גאון יעקב

בצדו מכסה ברצותו פותח וברצותו מכסה וכן בחוש הדבור הקרוב אליו השפתים ברצותו מדבר וברצותו סוגר ובולם אבל בחוש השמיעה אין אצלו שום דבר המונע ובעל כרחו צריך לשמוע אף אם אינו רוצה אם לא שנותן אצבע אחר והוא אצבעו לתוכו והוא באמת פלא מדוע נשתנה זה החוש יתר מהחושים אבל הענין כי קודם חטא אדה"ר היה כל ענין אדם הכל לעבודת השם וע"ז היה כל החושים סוגרים רק חוש הדיבור אשר אף במלאכי מעלה יש

המתורגמן. א) זיך געטראָפען · ג) באיי דער האָכצייט (חתונה) ·

עלה במחשבה לבראות שנים ולבסוף נברא אחד :

ד דף ח ע"ב **רב חייא בר אבא מקרי בניה [א]דר"ל הוה ואמרי לה מתני[ב]בריה דר"ל הוה · שכיב ליה ינוקא יומא קמא לא אזל לגביה למחר דבריה[ג] ליהודה בר נחמני מתורגמניה א"ל קום אימא מילתא כל קבל ינוקא פתח ואמר (דברים לב) וירא ה' וינאץ מכעס בניו ובנותיו דור שאבות מנאצין להקב"ה כועס על בניהם ועל בנותיהם ומתים כשהם קטנים וא"ד בחור הוה וה"ק ליה (ישעיה ט) על כן על בחוריו לא ישמח אדני ואת יתומיו ואת אלמנותיו לא ירחם כי כלו חנף ומרע וכל פה דובר נבלה בכל זאת לא שב אפו ועוד ידו נטויה אמאי ועוד ידו נטויה אמר רב חנן בר רב הכל יודעין כלה למה נכנסה לחופה אלא כל המנבל פיו ומוציא דבר נבלה מפיו אפילו נחתם לו גזר דינו של שבעים שנה לטובה נהפך עליו לרעה אתא לנחומי צעורי קא מצער ליה · ה"ק ליה חשיב את לאתפוסי אדרא · אמר ליה קום אימא מילתא כנגד שבחו של הקב"ה פתח ואמר האל הגדול ברוב גדלו אדיר וחזק ברוב נוראות מחיה מתים במאמרו עושה גדולות עד אין חקר ונפלאות עד אין מספר ברוך אתה ה' מחיה המתים א"ל קום אימא מילתא כנגד אבלים פתח ואמר אחינו (המנוגעין) [המיוגעין] והמדוכאין באבל הזה תנו לבבכם לחקור את זאת זאת היא עומדת לעד נתיב הוא מששת ימי בראשית רבים שתו רבים ישתו כמשתה ראשונים כך משתה אחרונים אחינו בעל נחמות ינחם אתכם ברוך מנחם אבלים· אמר אביי רבים שתו לימא רבים ישתו לא לימא משתה ראשונים לימא משתה אחרונים לא לימא**

רש"י — אלינן · שב' עלו במחשבה ליברא ונברא אחד בערובין בפרק עושין פסין : אמר ליה· למתורגמניה : כל קביל ינוקא · לנגד המאורע דברים נחומים על מיתת הילד : וירא ה'· מה עשו אבות : וינאץ מכעס · שהכעיסוהו וגרמו לו לפקוד על בניהם ובנותיהם : ואית דאמרי · לא תינוק היה המת אלא בחור היה והך קרא אמר על כן על בחוריו וגו' : של ע' שנה· ועוד דרים כמו ועד עולמו של אדם נטויה נהפכת מטוב לרע : אתא לנחומיה לצורי קא מצער ליה · בתמיה מוכיח על פניו שבשביל עונו מת בנו : חשיב את לאתפוסי אדרא · חשוב אתה למעלה לתופסך ואת בניך בעון הדור דקי"ל (שבת לג:) בזמן שהצדיקים בדור צדיקים נתפסין על הדור שנאמר וממקדשי תחלו (יחזקאל ט) : האל הגדול ברוב גודלו · בברוך פתח בה ברוך אתה ה' אלהינו מלך העולם האל הגדול וכו' : אחינו (המנוגעים) [המיוגעין] וכו' · ברכה הסמוכה לחברתה היא וכן סדורות על הסדר : באבל הזה תנו לבבכם לחקור זאת שזאת עומדת לעד · שהכל מתים ולא תבכו יותר מדאי : משתה ראשונים

מהרש"א — במדת הדין ראה שאין העולם מתקיים וכו' כן הוא הענין הזה בתחלה עלה במחשבה לבראות ב' כשאר הנבראים וכשראה שהאדם כולו קטטה ואין העולם יכול להתקיים כך וצריך שלום ושם י"ה ביניהם ברא אחד על שמו של הקב"ה שהוא יחיד בעולמו אולי שיהיה שלום ביניהם כאילו הם גוף אחד וק"ל : כל קבל ינוקא וכו' · עיין פרש"י ועי"ל כל קבל ינוקא למה מת ובאיזה חטא כיון דאינו בר עונשין ולמ"ד נמי בחור הוה לא היה בר עונשין בב"ד של מעלה עד כ' שנין : ואמר מכעס בניו ובנותיו דור שאבות מנאלים להקב"ה וכו' · דלפי התרגום מדארגיזו קדמוהי בנין ובנן דהיינו הזכרים והנקבות ה"ל למכתב בנים ובנות אבל מדכתיב בניו ובנותיו משמע ליה דעם האבות מדבר שהם חטאו שנענשו בשבילם בניהם ובנותיהם : על כן על בחוריו וגו' · גם בכאן מדכתיב בחוריו בכינוי על אבות משמע ליה דבחטאם הוא ושאמר הכל יודעין כלה וכו' ר"ל שהעונש מדה כנגד מדה לפי שהבחורים מנבלים פיהם בכלה הנכנסת לחופה יבא להם העונש בבחוריהם המגיעים לפרק החופה שלא ישמחו בהם והוא מבואר כי הכל יודעים שהכלה נכנסת לחופה ליחדה לשם אישות אלא כל המנבל פיו לשם זנות כמו כי נבלה עשה בישראל והיינו דובר נבלה : אפי' נחתם וכו' · עיין פרש"י ול"נ לפרש דה"ק בכל זאת לא שב אפו על העבר אבל ועוד היינו השנים שיהיה לו עוד כפי הגזרה של ע' שנה לטובה נהפך עליו לרעה לא קאמר הופך עליו לרעה כי מפי עליון לא תצא הרעות אבל הוא מסלק מדתו הטובה שנגזרה לאדם לע' שנה וממילא נהפך לו לרעה והיינו ידו נטויה לסלק מדתו הטובה ועי"ל בכל זאת לא שב קאי על האדם אם בכל עונש דלעיל לא נתן לבו לשוב בתשובה אפו של הקב"ה מביא לו שעוד ידו לחתום גזר דין של שבעים שנה לטובה נטויה להתהפך לרעה·ושאמר חשיב את לאתפוסי אדרא · ע"פ מ"ש פרק במה בהמה [א]כל שאפשר לו למחות וכו' בכל העולם נתפס על כל העולם : אימא מילתא כנגד שבחו של הקב"ה וכו' · לפי שיש טועה לומר שיש ח"ו חסרון בחקו להמית החיים ויש מי שטועה לומר כי המחיה אינו ממית וב' רשויות בדבר אשר על זה נאמר אני אמית ואחיה וגו' וע"כ אמר אימא מלתא כנגד שבחו וכו' לבטל אלו הדעות ולזה אמר האל הגדול וכו' · כי זה בודאי גדולתו כי ברוב גדלו מדתו שלא כמדת ב"ו שהיה מורא להמית החיים והקב"ה במוראו גם אחר שהמית החיים שוב ברוב נוראותיו הוא מחיה מתים וגם אין אלו דברים הפכים לתלות ח"ו בב' רשויות אבל עושה גדולות שאין לו ללב אדם בו חקר ויש בזה נפלאות ומכוסה מלב בני אדם עד אין מספר : אימא מילתא כנגד אבלים וכו' · שיתנו לבם על מיתת קרובם ולפי שיש מיתה בחטא ויש מיתה בלא חטא כדאמרינן פרק במה בהמה [ב] שמתו בעטיו של נחש · על כן אמר תנו לבבכם לחקור ולפשפש את מיתה זאת מאיזה חטא באה ואם לא תמצאו אזי מ"מ זאת היא עומדת כתיב מששת ימי בראשית · כמשמעו שכבר נגזר ממה שנעשו בששת ימי בראשית שאז חטאו אדם וחוה ונקנסה מיתה עליהם דהיינו בעטיו של נחש · ואמר רבים שתו וכו' כמשתה ראשונים וכו' · המשיל המיתה בשתיית כוס פורענות כמ"ש בכמה מקראות ועי"ל ע"פ מ"ש [ג] לא נברא יין אלא לנחם

[א] מהרש"א ד"ה חשיב · פרק במה בהמה (שבת נד ע"ב) : [ב] שם ד"ה אימא · פרק במה בהמה (שם נה ע"ב) : [ג] שם ד"ה רבים. עפמ"ש (עירובין סה ע"א וסנהדרין ע ע"א) :

יד יוסף

א שבת לג ע"א :

חדושי גאונים

יתייחס תיבת מעשה אל הפועל הול"ל גדולים מעשה צדיקים ממעשה הקב"ה ואם יתייחס אל הפועל הול"ל גדול מעשה המקדש ממעשה שמים וארץ (ואולי דרך כבוד כלפי מעלה לא קאמר ממעשה הקב"ה אמנם כח המאמר הולך ורומז על הפועל) עוד נחקור בגדר השמות אשר יכנו המקראות לפעולות הש"י ימין ושמאל על מה התחלפותם רומז (עיין מהרש"א)

גאון יעקב

גדר עתים חשות עתים ממללות וכן בחוש הראות צריכים לפעמים התעלמות עין מזיו השכינה ובחיות הקדש נאמר והחיות רצוא ושוב לכך נבראו באדם ג"כ המונעים את החושים בצידם אבל חוש השמיעה היה קודם החטא רק דברי קדושה וטהרה ולזה האוזן לא תשבענה מלשמוע ולא יעוייר בו דבר שימנע משמיעה · ומלאכים שומעים תמיד דברי אלהים חיים ע"כ אין צריך זה החוש למונע · אולם אחר החטא אדה"ר גברו הנחש והרע בעולם ולשמוע בקול דובר נבלה ולה"ר ומסית ולכך הוצרך הקב"ה ליתן לאדם מכסה ומגן לאזנים לעכב השמיעה והוא האצבעות הוא הדבר הנאמר במדרש על פסוק זה ינתמנו

עיון יעקב

א"ד בחור היה · נראה דא"ד מחולק בזה כיון דס"ל דבחור היה א"כ לא היה נתפס בעון אביו כמ"ש הרמב"ם פ"ו מהל' תשובה דרק קטנים נתפסו בעון אביו ובעון עצמו נמי לא שהרי עדיין בחור היה ולא היה בן עשרים וכבר נשוי היה כדינו וא"כ למה נענש ע"כ צ"ל בעון הדור : **רבים שתו** רבים ישתו וכו' אמר אביי רבים שתו לימא רבים ישתו לא לימא וכו' · והנה צריכין אנו לומר דבמאי פליגי רבי חייא בר אבא ואביי כ"ל דכל אחד אזיל לשיטתו דבש"ס בפסחים פ' אלו דברים דף ס"ח ובחלק עולא רמי כתיב בלע המות לנצח וכתיב כי הנער בן מאה שנה ימות לא קשיא הא בישראל הא באו"ה ע"ש ונראה דקושיא זו לא קשה רק לשמואל דאמר שם ובשבת דף ס"ג ע"א דאין בין העולם הזה לימות המשיח אלא שעבוד גליות בלבד וא"כ לא נתנבאו הנביאים כל נביאותם לימות המשיח רק לעולם הבא א"כ קשה קראי אהדדי אבל לרבי חייא בר אבא דאמר שם כל הנביאים לא נתנבאו אלא לימות המשיח אבל לעולם הבא עין לא ראתה וכו' א"כ לא קשה קראי אהדדי דהאי בלע המות לנצח בעולם הבא

הרי"ף

פתח ואמר וירא ה' וכו' · יש לתת טעם למתורגמן לומר הפסוק הזה ומה גם למה דמסיק חשיב את לאתפוסי אדרא מהו ז"ש וירא ה' וינאץ דור שאבות מנאצים כועס על בניו כיון שהם נתפסים על עון הדור ונראה שכשהקב"ה כועס על הדור נוטל בניו של הצדיק ליענש על עון הדור ולא יהיו כפרה לגמרי וזהו וירא ה' מעשיהם הרעים וינאץ וכפי מ"ש דור שאבות מנאצים להקב"ה וכו' ירצה שכשראה הקב"ה שהאבות קוברים בניהם אינם מצדיקים עליהם את הדין אלא הם מנאצים לומר למה מתו בניהם אז הקב"ה אינו מקבל מיתת אותם הבנים לכפרה על הדור אלא מתכעס יותר על הדור הרע שגרמו לסלק אותם הבנים בעונם וכן כתיב על כן על בחוריו וגו' דכתיב לעיל מיניה ויהיו מאשרי העם הזה מתעים ע"כ כשלוקח ה' הבחורים אינם לכפרה על הדור שאילו היה לכפרה ישמח ה' במעשיו כיון שהגיע מהם תועלת לכפר על בני ישראל אבל להיות מאשרי העם מתעים ע"כ על בחוריו לא ישמח שהם מתים בעון הדור ועון עצמו אינו נמחק וז"ש בכל זאת לא שב אפו כלומר בכל זאת שנשברו הבחורים לא שב אפו של הקב"ה ללוקחם לכפרה אלא להענישם שזה פרי תאותם שדברו נבלה שאפילו נחתם לו לטובה זמן חיי האדם שהוא שבעים שנה דהיינו ועד עולמו של אדם עוד ידו של הקב"ה נטויה להפכם לרעה וכשהקשה אתא לנחומי צעורי מצערים לומר שאין מיתת בניו כפרה על הדור. מ"מ חשוב אתה למעלה להופסך בעון הדור שאתה נחשב מכלל הצדיקים :

משתה ראשונים לימא · פירש"י ז"ל משתה ראשונים היא הכוונה לרש"י ז"ל דכיון דלא אמר כך משתה אחרונים מה ענין לומר כמשתה ראשונים ובהכרח הוא לומר שהכוונה על

המתורגמן · א) ער האט געלערינט תנ"ך דיא קינדער . ב) ער האט געלערינט משניות . ג) געפֿיהרט·

רש"י

לימא · משתה ראשונים היא: בבריתו של אברהם · שגמל חסדים דכתיב (בראשית כא) ויטע אשל בבאר שבע [ר"ת] „אכילה „שתיה „לויה: [עשרה כוסות · להרבות לו בשתיה כדכתיב (משלי לא) תנו שכר לאובד ויין למרי נפש: קודם אכילה · שהיו רגילין להמשיך פרפראות לפני סעודה כגון כיסנין וסופגנין ואיסקריטין ובאותן פרפראות משקין לאבל ג' כוסות: אחד כנגד הזן · על כל ברכה שותה הכוס ומוזגין לו אחר: כנגד חזני העיר · תקנו להם ברכה עליו לפי שהיו שמשי העיר להתעסק במתים ובשאר צרכי צבור: פרנסי העיר · שהיו עשירים מבזבזים ממונם לקבורת עניים: כנגד בית המקדש · תקנו עליו ברכת נחומים שינחמנו המקום בבנינו מאבלנו שאנו מתאבלים עליו כעל מת: כנגד ר"ג · לקמן מפרש: ליושנה · עשרה כוסות]: הוצאת המת · שהיו קוברים אותו בכלים יקרים כגון שיראין וסרקות: בצרדא בר זוזא · בגד קנבוס שאינו שוה אלא דינר: גט כריתות כותב לאשתו · שאם ימות במלחמה יהא גט מיום כתיבתו: דכתיב · במלחמת שאול ואת אחיך וגו' ודוד למד מישי אביו להנהיג שאף היוצאין למלחמותיו עושין כן: דברים המעורבין בינו לבינה · אלו קדושין: תקח · תטול מביניהם

גמרא

לימא דאמר רשב"ל וכן תנא משמיה דרבי יוסי [א]לעולם אל יפתח אדם פיו לשטן אמר רב יוסף מאי קראה (ישעיה א) כסדום היינו לעמורה דמינו מאי אהדרו ליה (שם) שמעו דבר ה' קציני סדום וגו' א"ל קום אימא מילתא כנגד מנחמי אבלים פתח ואמר אחינו גומלי חסדים בני גומלי חסדים המחזיקים בבריתו של אברהם אבינו (שנאמר (בראשית יח) כי ידעתיו למען אשר יצוה את בניו ואת ביתו וגו') אחינו בעל הגמול ישלם לכם גמולכם ברוך אתה ה' משלם הגמול א"ל קום אימא מילתא כנגד כל ישראל פתח ואמר רבון העולמים פדה והצל מלט והושע עמך ישראל מן הדבר ומן החרב ומן הביזה ומן השדפון ומן הירקון ומכל מיני פורעניות המתרגשות ובאות בעולם טרם נקרא ואתה תענה ברוך אתה ה' עוצר המגפה:

שם [אמר עולא ואמרי לה במתניתא תנא [ב]עשרה כוסות תקנו חכמים בבית האבל שלשה קודם אכילה כדי לפתוח את בני מעיו שלשה בתוך אכילה כדי לשרות[א] אכילה שבמעיו וארבעה לאחר אכילה אחד כנגד הזן ואחד כנגד ברכת הארץ ואחד כנגד בונה ירושלים ואחד כנגד הטוב והמטיב הוסיפו עליהם ארבעה אחד כנגד חזני[ג] העיר ואחד כנגד פרנסי העיר ואחד כנגד בית המקדש ואחד כנגד רבן גמליאל התחילו היו שותין ומשתכרין החזירו הדבר ליושנה מאי רבן גמליאל דתניא] [ג]בראשונה היתה הוצאת המת קשה לקרוביו יותר ממיתתו [ד]עד שהיו מניחין אותו ובורחין עד שבא ר"ג ונהג קלות בעצמו והוציאוהו בכלי פשתן ונהגו כל העם אחריו להוציא בכלי פשתן א"ר פפא והאידנא נהוג עלמא אפילו בצרדא בר זוזא:

ה דף ט ע"א אמר רב שמואל בר נחמני א"ר יונתן [דף ט ע"ב] [ה]כל היוצא למלחמת בית דוד גט כריתות כותב לאשתו דכתיב (ש"א יז) ואת אחיך תפקוד לשלום ואת ערובתם תקח מאי ואת ערובתם תקח תני רב יוסף דברים המעורבים בינו לבינה:

דף י ע"ב [ההוא דאתא לקמיה דרבן גמליאל הזקן אמר לו רבי בעלתי ולא מצאתי דם אמרה לו רבי ממשפחת דורקטי אני שאין להן לא דם נדה ולא דם בתולים בדק רבן גמליאל בקרובותיה ומצא כדבריה א"ל לך זכה

מהרש"א

לנחם אבלים והיינו רבים שתו עשרה הכוסות דלקמן שבבית האבל והוא משתה ראשונים ולא לימא רבים ישתו וכו': לעולם אל יפתח אדם פיו וכו' · הוא מבואר שהדבור גם בדרך הדמיון מעורר את מדת הדין עד שהשטן מקטרג להיות החוטא מודה בדבר שראוי לכך וז"ש כמעט כסדום היינו וגו' שאמר כן בדרך הדמיון לענין העונש ובכן מדת הדין אהדר ליה דראוי לכך ע"ש החטא שמעו דבר ה' קציני סדום וגו': אימא מילתא כנגד מנחמי אבלים וכו' · כי זה הג"ח שהוא עם המתים הוא חסד של אמת יותר משאר ג"ח ולכך ראוי לשבחם ולברך אותם על זאת· וז"ש אחינו ג"ח בני ג"ח המחזיקים בבריתו של אברהם אבינו · ר"ל אבותיהם של אחינו הם המחזיקים וכו' שנאמר כי ידעתיו למען אשר יצוה את בניו וגו' שהם אבות של אחינו ומפורש בהאי קרא ג"ח כמבואר בפרק הערל[א] ע"ש וקרא הג"ח בריתו של אברהם אבינו שע"י נטיעת האשל אמר הכתוב ויקרא שם בשם ה' אל עולם כמפורש במדרשות · ואמר אימא מילתא כנגד כל ישראל וכו' · להתפלל על כלל ישראל להצילם ממיתות שאינן בטבע דהיינו שפרט כאן דבר וחרב ורעב וביזה דנקט הוא הסביה דכולהו איתנהו ביה כדאמרינן בפ' השותפין[ב] ולכך נגד ארבע פורענות אלו שפרט כאן נקט ד' לשונות פדה והצל ומלט והושע וכו' וסיים בחתימה עוצר המגפה: תנא עשרה כוסות תקנו וכו' · הג' שקודם אכילה והג' שבתוך האכילה הם לצורך המאכל כדקאמר לפתוח ולשרות המאכל כדאמרינן בברכות[ג] אך אותן ארבע שאחר אכילה שבאו לשתות לכבודה אין זה טעמם אחד כנגד הזן ואחד כנגד ארץ וכו' מספיק דלמה קבעו כוס לכל ברכה וברכה באבל טפי משאר כל אדם דסגי ליה בכוס אחד לברכת המזון ונראה שהכוונה בזה שאלו הד' שאחר המאכל הם באו לשתות להרבות לו בשתיה כפירוש רש"י וע"פ הכוונה רבים שתו כוס הפורענות שהוא רמז על ד' כוסות של פורענות שהקב"ה משקה את שונאיו לע"ל כדאיתא בב"ר וכיון דבעי ד' כוסות קבעו אותן גם לד' הברכות שבבהמ"ז ומה שהוסיפו עוד ד' כוסות ג"כ ע"פ הכוונה זו דאמרינן בב"ר דכנגדן הקב"ה משקה ד' כוסות של ישועה ונחמה לישראל לעתיד לבא וקבעו אותן בנחמות אבלים אחד כנגד חזני העיר וכו' ואחד נגד בהמ"ק וכו' כפרש"י תקנו עליו ברכת ניחומין שינחמנו וכו' נראה מפירושו דלא קבעו ברכה אלא אהך כוס דכנגד בהמ"ק אבל אהני ג' דחזני העיר ופרנסי העיר ודר"ג לא קבעו להם ברכה ואפשר שהיו שותין ע"ד שאמרו [ד] חיי וחמרא לפום רבנן ולפום תלמידיהון וכך היו שותין חיי וחמרא לפום חזני העיר וכן בדפרנסי עיר ודר"ג ודקאמר נמי התחילו היו שותין ומשתכרין וכו' כי מתוך רבוי השתיה היו משתכרין ושותין יותר מזה השיעור י"ד כוסות החזירו וכו' · ושאמר בראשונה היתה הוצאת המת קשה לקרוביו וכו' · לפי שהיו עשירים קוברין עצמם בכלים מכובדים ומפני הבושה היו גם העניים עושין כן עד שהיה קשה

[א] מהרש"א ד"ה אחינו בפרק הערל (יבמות עט ע"א): [ב] שם ד"ה אימא · בפרק השותפין (ח ע"ב): [ג] שם ד"ה תנא · כדאמרינן בברכות (מב ע"ב): [ד] שם בא"ד ע"ד שאמרו (שבת סז ע"ב):

יד יוסף

א ברכות יט ע"א ס ע"א: ב שמחות פי"ד פסחים קי ע"א: ג מו"ק כז ע"ב תוספתא נדה פ"ט: ד מוס מביא ראיה בתשובת מהר"ם מינך דשאלת קבורה מוטל על הקרובים: ה שבת # ע"א ילקוט ש"א רמז קטו:

חדושי גאונים

ואכתנו כמה שהורשינו נתבונן ועי' דרוש מי השלות ד' באריכות כי גדר ימין ושמאל מתבאר בהבדל הנרדפים ישע עזר (ע"ש אות ו') והיינו הפעולה המגודרת בשם ישע תתייחס אל יד ימין והמגודרת בשם עזר תתיחס אל השמאל וז"ל הזוהר (ל"ז א) את השמים דא ימינא דקוב"ה ואת הארץ דא שמאלא כו' ע"כ והיינו כי כלל הפעולות הנעשות בעולם העליון לא יוצא להם מעשה אשר יעשה יצא מכונס בשם שמאל כי השמאל אין בכחה לעשות כי אם ע"י שתוף הימין

גאון יעקב

ממעשינו ומעצבון ידינו כי בשעת הבריאה לא היה חילוק אצבעות כלל כי לא היה צריך קודם החטא רק אחר כך נבראו חילוק אצבעות כדי להנצל משמיעת דברים האסורים וזהו שאלת בר קפרא מפני מה אצבעות כו' כיתידות כי על שאר הברים אשר נתהוו בתחלת הבריאה אין לנו לשאול מדוע תבניתו

הרי"ף

האחרונים שיהיה להם כמשתה הראשונים לכך פרש"י ז"ל שכוונו לאמר משתה ראשונים הוא כלומר האבל הזה משתה ראשונים הוא וא"כ משתה ראשונים לימא ולא כמשתה ראשונים וא"ל דכיון דלא לימא רבים ישתו אלא רבים שתו שפיר איכא למימר כמשתה ראשונים דהיינו רבים שתו כמשתה ראשונים הא לא שייכא כי בכלל רבים שתו איכא ראשונים ומאי כמשתה ראשונים אלא הכי לימא משתה ראשונים הוא וכדפרש"י:

עיון יעקב

הכא קאי כדאיתא בילקוט סוף אמור בשם תורת כהנים ופסוק והנער בן מאה שנה ימות קאי לימות המשיח וא"כ לרבי חייא בר אבא אין זה פותח פיו לשטן כיון דאף בימות המשיח יהיה המיתה וא"כ שפיר קאמר רבי חייא בר אבא לשטתו רבים ישתו ומשתה אחרונים מה שאין כן אביי דס"ל כדמתרגם עולא בפסחים וסנהדרין ואם כן י"ל דגם בלע המות לגלא קאי אימות המשיח ואם כן רבים ישתו לא לימא דהא בכל יום אנו מחכין לביאת משיחנו ויהא בלע המות לגלא לכן אל יפתח פיו לשטן:

המתורגמן. א) צו ווייקען. ווייך צו מאכען. ג) דינער.

זכה במקחך אשריך שזכית למשפחת דורקטי מאי דורקטי דור קטוע אמר רבי חנינא תנחומים של הבל ניחמו רבן גמליאל לאותו האיש דתני רבי חייא כשם [א]שהשאור יפה לעיסה כך דמים יפים לאשה ותנא משום רבי מאיר כל אשה שדמיה מרובין בניה מרובים]:

שם מאי אלמנה א"ר חנא בגדתאה אלמנה על שם מנה אלמנה מן האירוסין מאי איכא למימר איידי דהא קרי לה אלמנה הא נמי קרי לה אלמנה דכתיבא באורייתא מאי איכא למימר דעתידין רבנן דמתקני לה מנה ומי כתב קרא לעתיד אין דכתיב (בראשית ב) ושם הנהר השלישי חדקל הוא ההולך קדמת אשור ותנא [ב]רב יוסף אשור זו סליקא ומי הואי אלא דעתידה הכא נמי דעתידה:

שם ואמר רב חנא בגדתאה מטר משקה מרוה ומזבל ומעדן וממשיך אמר רבא ב"ר ישמעאל ואיתימא רב יימר בר שלמיא מאי קראה (תהלים סה) תלמיה רוה נחת גדודיה ברביבים תמוגגנה צמחה תברך אמר ר' אלעזר מזבח מזיח ומזין מחבב ומכפר[היינו]מכפר היינו מזיח מזיח גזירות ומכפר עונות:

שם וא"ר חנא בגדתאה [ג]תמרי משחנן משבען משלשלן מאשרן ולא מפנקן · אמר רב אכל תמרים אל יורה מיתיבי תמרים שחרית וערבית יפות במנחה רעות בצהרים אין כמותן ומבטלות שלשה דברים מחשבה רעה וחולי מעים ותחתוניות מי אמרינן דלא מעלו[א] עלויי מעלו ולפי שעתא טרדא[ג] מידי דהוה אחמרא דאמר מר [ד]השותה רביעית יין אל יורה ואב"א לא קשיא

רש"י

מביניהם על ידי גט: [דור קטוע · שאין להם לא דם נדה ולא דם בתולים: יפין לאשה · למהר לה הריון]: בגדתאה · דמן בגדת: על שם מנה · שאם נשאת משנתאלמנה אין לה כתובה אלא מנה: דכתיבא באורייתא · ועדיין לא נתקנו כתובות: ומי כתב קרא · לקרות על שם דבר העתיד: זו סליקא · שם עיר: ומי הואי · בנויה בבריאת עולם דכתיב ההולך [קדמת אשור]: מזבל · את הארץ: מעדן · נותן עדנה וזיו בפירות: תלמיה · של א"י: רוה נחת גדודיה · כאשר ברביבים תמוגגנה · (רוה הוי)[הרי] משקה ומרוה · תמוגגנה הרי מזבל · מעדן וממשיך את הפירות נפקא מלמחה הברך: תמוגגנה · דיסטנפי"ר: מזיח · קס"ד מזיח עונות: מזין · בזכות הקרבנות העולם נזון שהקרבנות באין מן המזון וגורמין לו ברכה: מחבב · את ישראל אל אביהם: היינו מזיח היינו מכפר · הי ניהו מזיח הי ניהו מכפר: מזיח גזירות · רעות מעל ישראל: משחנן · מחממין: משלשלן · שלשול: מאשרן · מחזיקות כח כמו (ישעיה א) אשרו חמוץ: ולא מפנקן · אינן מרבות אסטניסות על הלב וכולן לשבח: אל יורה · שום הוראה לפי שטורדות דעתו כשכור: שחרית וערבית יפות · כללא דמילתא לאחר אכילה יפות שחרית דרכן של בני אדם בפת שחרית כדאמרינן בהמקבל (ב"מ קז:) ערבית לאחר האכילה: במנחה רעות · שהן קודם אכילה לאחר שינת הצהרים: בצהרים · לאחר הסעודה שאכל ושבע: אין כמותם · וטובות יותר מערבית לפי שאינו מעוכב ביום מלילך לשדות לבית הכסא בכל עת שירצה אבל בלילה טורח הוא לו: מבטלות מחשבה רעה · דאגה לפי שמשמחות את הלב ולהרים שעת

תוספות

אלמנה דכתיבא באורייתא מאי איכא למימר · והא ליכא למימר דתפסוס מהכא דכתובת אלמנה מנה דאורייתא דהא מנה לא היה בימי משה דלא הזכירה תורה אלא ככר והא דאמרינן בבכורות (דף ה.) מרע"ה נאמן היה ובקי בחשבונות אלא שמנה של קדש כפול היה לא שהיה מנה בימי משה אלא כלומר כמו שמנה של קדש בימי יחזקאל כפול היה כך היה ככר של קדש כפול בימי משה: **ותנא** רב יוסף אשור זו סליקא ומי הואי · פי' בקונטרס ומי הואי בבריאת עולם ובלא רב יוסף מאשור וכן מכוש לא מצי למיפרך דמצינן למימר דאשור וכוש שם המחוז ולא שם העיר ומימות עולם היה שמם כך אבל קשיא דמאי מייתי מאשור דאשור אע"ג דלא היה בבריאת עולם כיון דהוה בימי משה שפיר ה"ל למכתב אבל מנה לא הוה ליה לכתוב כיון דעדיין לא היה בדורו ונראה לר"י לפרש דסליקא בימי משה מי הואי דקים ליה דסליקא לא היה בימי משה וסביב סליקא הולך חדקל ולא אצל אשור שהיה בימי משה:

מהרש"א

להם וכו' והכי מייתי לה בפרק ואלו מגלחין ע"ש: מאי דורקטי דור קטוע · עיין פי' רש"י שפי' דור שאין להם לא דם נדה ולא דם בתולים ובערוך מפרש דור קטוע שלא הלד ויפסוק הדור וכו' עכ"ל וכדאמרינן לקמן כך דמים יפין לאשה וכו' שדמיה מרובים בניה מרובים וק"ל: אלמנה ע"ש מנה וכו' · הגם כי מלינו כן בלשון זכר כי לא אלמן ישראל ויהודה מאלהיו וגו' דרש אלמנה ע"ש מנה ואיכא למימר איידי דקרי לה אלמנה קרי לזכר אלמן כדאמרינן באלמנה מן האירוסין: ותנא רב יוסף אשור זו סליקא וכו' · עיין בדברי התוס' מה שכתבו וכן מכוש לא מצי למפרך דמלינו למימר דאשור וכוש שם המחוז וכו' ולענין כוש אף לפי האמת יש לפרשו מלשון מחוז וכן בחוילה אלא באשור היה קבלתם דהוא שם העיר ונראה עוד לדקדק כן מלשון המקרא דכתיב ארץ החוילה וארץ כוש אבל באשור לא כתיב ארץ דמשמע שם העיר טפי ורש"י בפי' החומש כתב כוש ואשור עדיין לא היו וכתב המקרא על העתיד עכ"ל והוא ע"פ ב"ר שהזכיר גם כוש ולא ידעתי למה לא הזכיר גם חוילה דכתיב מקמיה וכמ"ש בב"ר גם כן גבי חוילה ודברי התוספות קצת מגומגם שכתבו בסוף דבריהם וסביב סליקא הולך חדקל ולא אבל אשור שהיה בימי משה עכ"ל דמהיכא תיתי לן שהיה אשור אחר קודם משה עד שהוצרכו לומר ולא אבל אשור שהיה בימי משה: מטר משקה מרוה כו' מזבח מזיח ומזין כו' גבי מזבח ודאי איכא לפרושי דמלשון מזבח דריש ליה נוטרי' אבל גבי מטר וכן לקמן גבי תמרי משחנן כו' אין מקום לפרש דמלשון דריש ליה אלא דחשיב בכל הנהו המעלות טובות שבהן בלי הוראה מלשון ונראה לפרש במעלות המזבח שזכר נרמזו בלשון מזבח לפי הקרבנות שמקטירין עליו ואמר מזיח גזירות רעות הוא הקטורת שנקטר עליו כמ"ש ויעמוד בין המתים וגו' ותעצר המגפה ואמר מזין הוא הקרבן תמיד ושאר עולות שנקרבו עליו שנאמר בו לחמי לאשי ריח וגו' וכי ללחם שלנו הוא צריך אבל הוא לחם ומזון שלנו ואמר מחבב על השלמים שנקרבו עליו שהם מביאים שלום וחבה בין ישראל לאביהם שבשמים ואמר מכפר על החטאות והאשמות שבאו לכפרה על עונות ע"פ הסנה זו איתא במדרש ויקרא רבה שדרשו מלשון שע"כ נקרא מזבח מ' מחילה ז' זכות ב' ברכה ח' חיים היינו מחילה במקום מכפר שהם חטאות ואשמות זכות במקום מחבב השלמים המביאים זכות ושלום להם ברכה במקום מזין שהם הקרבת תמידים ועולות חיים במקום מזיח שהוא הקטרת כמ"ש ויעמוד בין המתים

יד יוסף

א נדה ח ע"ב סד ע"ב: ב יומא י ע"א: ג גיטין ע ע"א: ד ערובין סד ע"א נזיר לח ע"א:

חדושי גאונים

וזהו גדר עזרה · ובעליונים אין אמצעי משותף לפעולות השי"ש ולזה שאלו במדרש חזית וכי יש שמאל למעלה אלא הכל ימין כו' אבל הימין היא תעשה מעשה שלטת בעצמה והוא מעשה נסים ושם נאמר אשר שמשורר שר לאמר עזי וזמרת יה ויהי לי לישועה · קול רנה וישועה באהלי צדיקים ימין ה' עושה חיל הרי כי תואר ימין הוא כלי למעשה הישועה עוד אמר (תהלים כ) בגבורות ישע ימינו והנה אמרו במדרש שו"ט קל"ט ותשת עלי כפכה מכאן שהאדם ונסמ"ך נבראו בשתי ידים ע"כ · והיינו כי האדם המורכב מעליונים

גאון יעקב

קך כי כך גזרה חכמתו ית' אבל אצבעות אשר מתחלה לא היה חילוק אצבעות כלל בתחלת הבריאה ואחר כך נשתנו והשיב על זה כדי להגין שיכוף אצבעו לתוכו וזה נתחדש אחר שחטא דווקא כי או הוצרך לו ולפי שבעת הבריאה לא היו נצרכים כלל ע"כ לא נברא המונע לחוש השמע בגדו כיתר החושים · (הגאון מהמבורג): (שייך לסימן ב) ת"ר אל ישמיע לאזניו דברים בטלים כו' נכוים תחלה לאברים · תקרו הראשונים הטעם בזה והוא במסכת ב"ק אמרינן בפרק החובל חרשו נותן לו דמי כולו כי השמיעה היא מעלה ארוכה לכל האברים כאמרם ז"ל במדרש על פסוק שמעו ותחי נפשכם וכן חלילה כפוגם בשמיעה פוגם באזני נשמתו ומהרסה כאלו פגם בכל רמ"ח אברים והחכם בסוף קהלת אמר סוף דבר הכל נשמע וכו' הזהיר על חלק השמיעה ומזה נמשך את אלהים ירא וכו' הוא מל"ת ואת מצותיו שמור הוא מ"ע אומר כי יסוד הכל הוא נשמע חלק השמיעה ומזה תבא לקיום כלל התורה ומסיים כי זה כל האדם כאמרם חרשו נותן לו דמי כולו הרי כל אדם נכלל בשמיעת אוזן ובהיות פגם השמיעה היא ראשית הטאת וכוללת לכל חלקי האברים ונמשך הפגם במעשה ע"כ נכוים תחלה לאברים · (הראשונים והגאון בהפלאה):

אמר הבונה אלמנה ע"ש מנה וכו' · אל יפלא בעיני המתבונן ומקלם תורתנו שתהיה נופת ומבעת בלשונה ודבריה לדברים העתידים אם כולה מפי עליון יצאה נופת ומביט עד סוף כל הדורות · אכן יש להבין איך אמר שנקראת בתורה אלמנה משום שהיו עתידים חכמים לתקן לה מנה שהרי נוטריקון השם הוא בכסף אל מנה כי אם מאתים ואפשר לומר שנקראת אלמנה לפי שחסרה מנה אחד כתקנת חכמים מן הבתולה וזהו אל מנה שהבתולה יש לה מאתים ואלמנה אין לה אלא מנה אחד מהשנים שיש לבתולה:

המתורגמן · א) העלפט · טהוט גוט · ג) בעאורוהיגט ·

רבי

קשיא הא מקמי נהמא הא לבתר נהמא דאמר אביי [א]אמרה לי אם תמרי מקמי נהמא כי נרגא לדקולא(א) בתר נהמא כי עברא לדשא · [ב]דשא אמר רבא דרך שם דרגא אמר רבא דרך גג פוריא(ב) אמר רב פפא שפרין ורבין עליה אמר רב נחמן בר יצחק [דף יא ע"א] אף אנו נאמר אילונית דוכרניתא דלא ילדה :

האשה שנתארמלה פרק שני

ו דף טז ע"ב [ג]ת"ר כיצד מרקדין לפני הכלה ב"ש אומרים [דף יז ע"א] כלה כמות שהיא וב"ה אומרים כלה נאה וחסודה אמרו להם ב"ש לב"ה הרי שהיתה חגרת או סומא אומרים לה כלה נאה וחסודה והתורה אמרה (שמות כג) מדבר שקר תרחק אמרו להם ב"ה לב"ש לדבריכם מי שלקח מקח רע מן השוק ישבחנו בעיניו או יגננו בעיניו הוי אומר ישבחנו בעיניו מכאן אמרו חכמים לעולם תהא דעתו של אדם מעורבת עם הבריות · כי אתא רב דימי אמר הכי משרו קמיה כלתא במערבא לא כחל(ג) ולא שרק ולא פירכום ויעלת חן: ז שם [ד]כי סמכו רבנן לרבי זירא שרו ליה הכי לא כחל ולא שרק ולא פירכום ויעלת חן · כי סמכו רבנן לר' אמי ולרבי אסי שרו להו הכי כל מן דין וכל מן דין סמוכו לנא לא תסמכו לנא לא מן סרמיסין ולא מן סרמיטין ואמרי לה לא מן חמיסין ולא מן טורמיסין ר' אבהו

רש"י

אורה ולהלה היא : כי עברא לדשא · מחזיקות את הגוף כבריה את הדלת: אף אנו נאמר · אף אנו נדרוש את השמות מה לשון איילונית שקראו חכמים לאשה שאינה ראויה לילד : דוכרניתא · לשון איל תמים (ויקרא ה) דמתרגמינן דכר שלים הרי היא כאיל שאינו מוליד :

כיצד מרקדין · מה אומרים לפניה : כמות שהיא · לפי יופיה וחשיבותה מקלסין אותה : חסודה · חוט של חסד משוך עליה : מכאן אמרו · מדברי ב"ה שאמרו ישבחנה : תהא דעתו של אדם מעורבת עם הבריות · לעשות לאיש ואיש כרצונו : משרו · משוררים : לא כחל · אינה צריכה כחל : ולא שרק · לצבע המאדים את הפנים : פירכום · קליעות שער · זו לא כחלה ולא שרקה ולא פירכסה והרי היא יעלת חן : כל מן דין · כל כמות אלו הוו סומכין לנו לקרותן רבי ולמנותן דיינים : סרמיסין · מסרסי הלכות בהפך עמיקן : סרמיטין · לשון סמרטוטין : חמיסין · אומרים חמיסית הטעם : טורמיסין · לא איתפרים ויש מפרשים כי ההיא דאמרינן בב"ר (פרשת מה) עלו 'טורמיסין למקרב למסאנא דמטרוניתא

תוספות

כלה כמות שהיא · ואם יש בה מום ישתקו ולא ישבחוה · אי נמי ישבחוה בדבר נאה שיש בה כגון בעיניה או בידיה אם הם יפות ובית הלל אומרים ישבחוה לגמרי דכשמזכירין מה שיש בה לשבח מכלל השאר לגנאי: ישבחנו וכו' ובית שמאי סברי אע"ג דישבחנו בעיניו אין להם לחכמים לתקן להזקיק לומר שקר שהתורה אמרה מדבר שקר תרחק · (וכתב הריטב"א ז"ל לתת טעם לדברי ב"ה דכל שהוא מפני דרכי שלום אין בו משום מדבר שקר תרחק) :

מהרש"א

ובין החיים וק"ל : [דשא אמר רבא דרך שם וכו' · מבואר פרק המוליא יין] : איילונית דוכרניתא דלא ילדה · קראה זכר לפי שעיקר סימניה שהיא כזכר שאין לה דדים ומתקשה וכו' וקולה עב כאיש ואין לה שיפולי מעים כנשים כדאמרינן פרק הערל [א] וק"ל : כיצד מרקדין לפני הכלה ב"ש אומרים כלה כמות שהיא וכו' · ר"ל דדרך לשורר בעת הריקוד וכדלקמן משרו קמיה כלתא ולאמר דאותו שיר יהיה לב"ש כלה כמות וכו' ופירשו התוס' כלה כמות שהיא ואם יש בה מום ישתקו וכו' א"נ ישבחוה בדבר נאה שיש בה עכ"ל והיינו משום דאסור לספר אפילו בגנות בהמה טמאה כדאמרינן פ' [ג] י"נ ועוד נ"ל דבין יש בה מום ובין אין בה מום אין מספרין בה לא שבח ולא גנות אלא שאומרים לב"ש לישנא גופיה דקאמר כלה כמות שהיא דהיינו כמות שהיא נושאת חן בעיניו וכיון שאסור לאדם לישא אשה עד שיראנה כמ"ש בר"פ האיש מקדש הרי זה שראה ונושא אותה ודאי אם גם יש בה מום היא נושאת חן בעיניו וב"ה אומרים שיש לפרש מעלתה שהיא נושאת חן דהיינו כלה נאה וחסודה וקא"ל בית שמאי הרי שהיתה חגרת וכו' והרי אנן כ"ע סהדי דלאו נאה וחסודה היא ושקר הוא והשיבו ב"ה מי שלקח מקח רע וכו' אי אתה אומר ישבחנו בעיניו ר"ל דאין זה שקר כיון דבעיניו המקח טוב ה"נ כלה נאה וחסודה בעיניו היא דאל"כ ודאי לא היה נושאה והכי מייתי דמשרו קמי כלתא לא כחל וכו' ר"ל דלא צריכה ליפות עצמה בכחל וכו' כיון שהיא מעלת חן בעיני נושאה · [ולענין סמיכות שרו ליה הכי] לא כחל וכו' · ע"פ מ"ש בסוטה לא תתיראי מן הפרושים אלא מן הצבועים שדומין לפרושים מבקשין שכר כפנחס ועושין מעשה זמרי כפרש"י שם דהיינו שאין מראיתם כתולדותם אלא צבועים מבחוץ ואין תוכן כברן וכו' אומרים לבריות לכבדן כפנחס עכ"ל וז"ש לא כחל שהוא צבע לעינים כי האדם יראה לעינים ולא שרק שהוא צבע לפנים ע"ד שאמרו בסוטה שאין הדור רואה אלא לפנים דהיינו שאין תוכו כברו ולא פירכום שהוא קליעת שער שמראין עצמן כנזירים וחסידים אבל יעלת חן מן התורה שהיא ודאי מעלה חן ללומדיה · [וכה"ג כתבנו בחידושינו פ"ק דסנהדרין באורך ע"ש] : לא תסמכו לנא לא מן סרמיסין וכו'· עיין בערוך בערך חמס על כל אלו הלשונות ע"ש בטוב

הרי"ף

כלה כמות שהיא · פירשו התוספות ואם יש בה מום ישתקו וצריך ליישב לפי זה מהו כלה כמות שהיא דכיון דלבעלת מום ישתקו אם כן אין אומרים לכלה כמות שהיא ולפירוש רש"י ניחא דמשמע דפירש כתירוץ שני של תוספות שיאמרו הדבר שאלה שיש בה · ואפשר ליישב דלא אמר וישתקו אלא בשבח היופי אבל יקלסו אותה במשפחה או בממון כמו שהיו עושות בנות ירושלים שהיו המיוחסות אומרות אל תתנו עיניכם בנוי תנו עיניכם במשפחה וכן בעלת עושר אומרת תנו עיניכם בממון וכן המקלסין הכלה יאמרו כלה כמות שהיא או במשפחה או ביופי או בממון :

עיון יעקב

כיצד מרקדין לפני הכלה · על החתן לא קאמר משום דאתתא בכל דהו ניחא לה והא דקאמרי ב"ש והתורה אמרה מדבר שקר תרחק אע"ג דמותר לשנות בדבר השלום מכל מקום הכא דליכא חשש קטטה מה לו לשקר ושב ואל תעשה עדיף לאחוז פלך השתיקה לכן יאמר כלה כמות שהיא לפי שד' כיתות הן כדאיתא סוף תענית ולפי אותה שבח שיש בה יאמר או ביופי או מיוחסת או עשירה או שלקח המקח לש"ש יעו"ש · וב"ה ס"ל דמותר לשנות שיהא דעתו מעורבת עם הבריות : הכי משרו קמיה כלתא במערבא לא כחל ולא שרק ולא פרכוס ויעלת חן · נראה ע"ד דכתיב שקר החן והבל היופי אשה יראת ה' היא תתהלל ושקר החן היינו הנעשה ע"י קישוט וכן פי' מהרש"א בח"א פ"ב דסנהדרין דף כ' יעו"ש ואיתא בסוכה דף מ"ט ע"ב א"ר חנינא בר פפא כל אדם שיש עליו חן בידוע שהוא ירא שמים שנאמר חסד ה' מעולם ועד עולם · וא"כ ה"נ קאמר לא כחל ולא שרק ולא פרכוס כי שקר החן ויופי כזה ויעלת חן מגיד שיראת ה' אז היא תתהלל ואפשר דמש"ה משרו הכי דוקא במערבא לפי שהעם בה נשוא עון כדאיתא סוף מכילתין וזה היה שבח הסתר שלא היתה תפילה בתמרוקי ותכשיטי נשים כדאיתא במדרש אפ"ה נושאת חן בעיני כל רואיה : כי סמכוהו לר' זירא שרו ליה הכי לא כחל ולא שרק ולא פירכום · כי דמיון הת"ח לכלה כדאיתא במדרש וברש"י פ' כי תשא על פסוק ויתן אל משה ככלותו מה כלה מקושטת בכ"ד מיני קישוטין וכו' ע"ש ובשבת פ' תבות דף קמ"ה מפני מה ת"ח שבבבל מצויינים לפי שאינן בני תורה וזה שהיה גדול בתורה לכך שרו ליה האי לא כחל וכו' ויעלת חן כי התורה יעלת חן ללומדיה ולפי מה שפי' מהרש"א בח"א דהכונה שלא היה כדרך הצבועין אם כן י"ל דלהכי נקט ג' לשונות לא כחל וכו' כי על שלשה דברים העולם עומד על התורה ועל העבודה ועל ג"ח ובכל שלשה דברים יש כת צבועים שמראים עצמן כאילו הם תלמידי חכמים גדולים וכן לענין התפלה והג"ח וישבחוהו חכמים שהוא לא היה מן כת הצבועים אלו ולהכי שרו הכי קמי ר' זירא דמלינו בפרק הפועלים שלש מאה תעניתא דלישכח מיניה תורה

עין יוסף

ו ולא שרק · לצבע המאדים את הפנים (רש"י) והערוך כתב פי' שרק בסי"ן למר נפים שצובעין אותו בחריע ומעבירין אותו על פני כלות שתתראו אדומות ונקרא שרק מפני שדומה כמו שהוא שח כי הטיח בלשון ארמי משרק :

ז סרמיסין כתב גאון שהוא דבר מכונה ועכשיו נתקלקל אפקעיות של ממוה בזמן שמסתכסך קורין אותו בארמית סרמוסי זה פירש סרמוסין סרמוטין לשון סירטוט הוא וכתב מקולקל נקרא סרמוטי חמיסין לשון הטיפה טורמוסין

מהרש"א

[א] ד"ה איילונית · פרק הערל (יבמות פ ע"ב): [ג] שם ד"ה כיצד · פרק י"נ (ב"ב קנג ע"א וכן פסחים ג ע"א):

יד יוסף

א קדושין לא ע"ב וס"ג : ב שבת עז ע"ב : ג מס' ד"א פ"ה : ד סנהדרין יד ע"א : ה וז"ל הערוך בערך חמס חמיסין ששונין חומשה של מסכת ועי' רש"י בסנהדרין מפרש בלשון חמסנין שמונעין מלומר טעמי תורה : ו שם בב"ר הנירסא טולמוסין ופי' רש"י בפירושו שם טולמוסין אנשי חמס תרגום אדם בליעל (משלי ו יב) בר נש טלומס ועי' במערכי לשון ערך טרמס :

חדושי גאונים

ותחתונים תלה עליו הבריאה בשתי ידים ירצה ימין גם שמאל וכן בשמ"ק שלמטה מכוון כנגד בישמ"ק שלמעלה זה השער לצדיקים יבואו בו להושע בעת צרה אם מהשגחה נסיית המתוארת ימין או מההנהגה הטבעיית המתוארת בשם שמאל · (אי היס):

(שייך לסימן ד) רב חייא ב"א שכיב ליה ינוקא וכו' למאר דבריה ליהודה ב"נ מתורגמנא א"ל קום אימא מלתא כל קבל ינוקא פתח ואמר וכו' ע"כ על בחוריו לא ישמח ה' וגו' בכל זאת לא שב אפו ועוד ידו נטויה מאי ועוד ידו נטויה כו' על מה שקדם שם בישעיה שם באותו סימן פסוק י"א לא שאל מאי ועוד ידו נטויה כי שם הסמיך

גאון יעקב

(שייך לסימן ד') רבי חייא בר אבא כו' שכיב לי' ינוקא כו' קום אימא מלתא לקבל האי ינוקא כו' דור שאבותיו וכו' · הענין בזה כי רב

הכתורגמן . א) וויא איין אייזען פֿיר איין בוים ב) איין בעטט . ג) שווארצע פֿארבע ·

על ב' הפירושים בזה כי בעונינו רבים מהרבנים שנכשלים בזה בדור הזה ורלוי הדבר לתקן ע"פ חכמי ארצות וקלינים: [רבא דעמי' וכו'· מפורש פ"ק דסנהדרין ע"ש]: אמרו עליו על ר"י וכו'· אשמעינן דאע"פ שהיה תורתו אומנותו היה מבטל ת"ת והיה מרקד לפני הכלה וכדתני בסיפך הברייתא דלקמן וק"ל: רב שמואל בר יצחק מרקד אתלת· פרש"י אתלת ג' בדין זורק אחד ומקבל אחד עכ"ל וכה"ג אמרי' בפרק החליל בשמחת בית השואבה רשב"ג היה נוטל ח' אבוקות וזורק אחד ונוטל אחד ואין נוגעין וכו' אבל א"כ ה"ל לתלמודא לפרושי הכא כדמפרש לה התם ועוד דלא הוה ליה למימר אתלת אלא בתלת ועוד מאי קא מתמה עליה ר' זירא ולולי פירושו נראה לפרש דהכא ה"פ שהיה מרקד אתלת דהוה מרקד נגד תלתא שאר אינשי שמרקדים לפני הכלה והשתא ניחא דקאמר ר' זירא קא מכסיף לן האי סבא דאנן נערים לגביה ולא מרקדינן רק חדא והוא מרקד כתלתא דילן אע"ג דהוא סבא ודו"ק: אלא לחד בדרא וכו'· דהוא רמז שאין הדור ראוי לעמוד במחילתו כדאמרי' כל צדיק נכוה מחופתו של חבירו לעוה"ב וע"ז אמר דהאי ליה שיטתיה לסבא וכו'· ר"ל דבדבר קל יזכה הצדיק למעלה כזאת: כבשורא וכו'· ואיהו הוה קים ליה בגוויה דדמיין עליה ככשורא והדמיון ככשורא העומד לבנין שהבית נסמך עליו כמו

כי הוה אתי ממתיבתא לבי קיסר נפקן אמהתא דבי קיסר לאפיה ומשרו ליה הכי רבא דעמיה ומדברנא דאומתיה בוצינא דנהורא[א] בריך מתייך[ב] לשלם: **ח** שם אמרו עליו על רבי יהודה בר אלעאי שהיה נוטל בד של הדס ומרקד לפני הכלה ואמר כלה נאה וחסודה· [א]רב שמואל בר רב יצחק מרקד אתלת אמר רבי זירא קא מכסיף לן סבא כי נח נפשיה [ב]אפסיק עמודא דנורא בין דידיה לכ"ע וגמירי דלא מפסיק עמודא דנורא אלא אי לחד בדרא אי לתרי בדרא אמר ר' זירא אהניא ליה שוטיתיה לסבא ואמרי לה שיטתיה לסבא ואמרי לה שטותיה לסבא· רב אחא מרכיב לה אכתפיה ומרקד אמרי ליה רבנן אנן מהו למעבד הכי אמר להו אי דמיא עלייכו ככשורא לחיי[ג] ואי לא לא· אמר רבי שמואל בר נחמני אמר רבי יונתן מותר להסתכל בפני כלה כל שבעה כדי לחבבה על בעלה ולית הלכתא כוותיה:

דמטרוניתא אנשים ריקנים: ממתיבתא· מבהמ"ד: רבא דעמיה· נשיא בעמו: מדברנא· מנהיג: בריך מיתייך לשלם· ברוך בואך לשלום: בוצינא דנהורא· על שהיה קלסתר פניו מבהיק כדאמרינן בב"ב (דף נח ע"א) שופריה דרבי אבהו מעין שופריה [ג]דרבי יוחנן דנפקו זיהרורי מיניה כדמפרש התם: אתלת· שלשה בדין זורק אחד ומקבל אחד: מכסיף לן סבא· שמזלזל בכבוד ת"ח ונוהג קלות ראש בעצמו: שוטיתיה לסבא· שוט של הדס שהיה מרקד בו: שיטתיה· שיטתו ומנהגו: שטותיה· שהיה מתנהג כשוטה: מרכיב לה אכתפיה· את הכלה: ככשורא· כקורה בעלמא שאין אתם מהרהרין עליה: לחבבה· כשרואה שהכל מסתכלין בה נכנס יופיה בלבו:

תוספות

שיטתיה לסבא· פר"ח לשון שטה והדס (ישעיה מא) אע"ג דלא הוי ממש מין א' מ"מ שניהם מין ארז· וא"ת ומנ"ל דבשביל כן זכה וי"ל דעמודא דנורא היה כעין שיבשא דהדס כדאמרינן בב"ר (פ' סא) נחתא שיבשא דנורא ואיתעבידא כעין שיבשא דהדס ואפסקה בין דידיה לחברוי אמרי חמית הדין סבא דקאי שיבשא דנורא קומיה

ת"ר

הריטב"א

בריך מיתייך לשלם פי' רש"י ברוך בואך לשלום· ולא נהירא דלא אשכחן ברכה על גופה של ביאה לכך פר"י ברוך המביאך לשלום וברכה היא להש"י שהביאו לשלום:

עין יעקב

תורה דבבלאי שמפלפלין שלא אליבא דהלכתא ע"ש במהרש"א ועיין בסנהדרין דף י"ד בחידושינו: כי הוה אתי ממתיבתא לבי קיסר וכו' משרו ליה הכי רבא דעמיה· אתה הרב של עמיה שלמדת עמהם ועכשיו שאתה הולך לבי קיסר נמצא דאת מדברנא דהיינו מנהיג דאומתיה ודמיא לבוצינא דנהורא שמגין ומציל כדאיתא בסוטה דף כ"א על פסוק כי נר מצוה ותורה אור דאגוני ומצלי ע"כ יהיה בריך מתייך לשלם· ועיין במהרש"א פ"ק דסנהדרין: **אמרו** עליו על ר"י בר אלעאי שהיה נוטל בד של הדס ומרקד לפני הכלה· אפשר דרמז למה דאיתא ברבה פ' אמור וענף עץ עבות זה יעקב מה הדס רחוש בעלים כך יעקב רחוש בבנים לכך מרקד בהדס לפני הכלה שתהיה רחוש בבנים ולכך ר"ש בר יצחק מרקד אתלת דס"ל כר' ישמעאל דאמר בפרק לולב הגזול דף ל"ד ע"ב שלשה הדסים כדכתיב ענף עץ אבות ע"ש· והא דלא קאמרי גמי אר"י בר' אלעאי קמכסיף לן לפי שהיה מפורסם בחסידות כי כל מקום דאמרינן מעשה בחסיד הוא ר"י בר ר' אלעאי או ר"י בן בבא: **א"ר** יונתן מותר להסתכל בפני כלה כל שבעה כדי לחבבה על בעלה· נראה דס"ל כי הא דא"ר בעירובין דף ל"ב מוטב ליעבד לחבר איסורא זוטא דלא ליעבד ע"ה איסורא רבה אומרים לאדם חטא כדי שיזכה חבירך ואפ"ה לית הלכתא כוותיה דאפשר לחבבה

ענף יוסף

ז **רבא** דעמא מדברנא דאומתי' בוצינא דנהורא· נראה פירושו שאמרה אף שהוא נשיא בעמיו ואפ"ה הוא מנהיג את הדור ומשמש כמ"ש עבדות נתתי לכם וכ"ש במרבילי תורה שנאמר בהם ויט שכמו לסבול וגו' שמקבל עליו עול תלמידים ללמדם ולהבינם ולהדריכם והיינו דאמרי כי אתא ממתיבתא דאע"ג דהוה רבא דעמא אפ"ה הוא מדברנא דאומתי' ודמו דבר זה לבוצינא דנהורא דהיינו אור הנר דאף דיתרון האור מן החשך מ"מ האור משמש את החשך ומאיר לו· (הפלאה):

עץ יוסף

מלשון עוגה שנטלת מן העיסה ואפויה כשהיא כמו כדור ולא השוו פניה ולא תקנוה נקרא טורמוס וכן הן אומרים אל תסמכו לנו מן המסכסכין את הדברים זה בזה כמטוה מסוכסך אלא מן שמסלסלין אותן ומעמידין דבר על אפניו ולא מן שאין טעמיהן ברורין ככתב מסורטט ולא מן שמוספין את הדבר כחמישין אלא מן מיושבין ולא מן שאין מתקנים את הדברים ומייפין אותן ומי שטעמיהן כטורמוס פי' אחר טרמיטין שמהרסין את המסכתא ואין שונין ממנה אלא פרק אחד טרמיטין שונין את המסכתא חתיכות כשמרטוטין חמיסין שונין חומשה של מסכתא· תרמיטין שונין שתי הלכות מהמסכתא (ערוך ערך חמס ב'): טורמוסין כתב רש"י לא אתפריש כו'· (ויתכן שהוא שם הפרי שהוא קשה מאד עד דשלקו לה הרבה כן יכונה מי שאינו יכול להסביר דבריו היטב וחוזר ושונה דבריו בלי סדר ובלי טעם): בריך מייתיך לשלם· פי' ברוך המביאך לשלום וברכה היא להשי"ת שהביאו לשלום (ריטב"א) ולפ"ז צריך להיות מייתיך לשלם בשתי יודין קודם התי"ו:

ח **אתלת** שלשה בדין זורק אחד ומקבל אחד רש"י וכה"ג אמרינן בפרק החליל בשמחת בית השואבה רשב"ג היה נוטל ח' אבוקות וזורק אחד ונוטל אחד ואין נוגעין כו' (יפ"ת)· והמהרש"א הקשה על פרש"י דלדבריו לא ה"ל למימר אתלת אלא בתלת ולכן פירש שהיה מרקד אתלת דהוה מרקד נגד תלתא שאר אינשי שמרקדים לפני הכלה ע"כ· ובודאי לא פליג המהרש"א על מה שמפורש בב"ר פ' נ"ט והירושלמי פ"ק דפיאה ופרק כה"ל כפרש"י אלא שמפרש שהיה מרקד בג' בדי הדס נגד שלשה שאר אינשי שהם לא היו מרקדים כל אחד אלא בבד אחד כמו שאמרו על רבי יהודה ב"א לעיל והוא היה מרקד בג' בדי הדס נגד שלשה מהם וזהו שאמר רבי זירא לקמן אהניא ליה שוטתיה לסבי פי' שוט של הדס שהיה מרקד בו ור"ל שבא לתרץ למה לא הפסיק עמודא דנורא לר"י בר אלעאי שהיה ג"כ מרקד בבד של הדס הוא משום שהם לא עשו אלא לפי כחן בבד אחד אבל רב שמואל אע"פ שהיה גבר סב הטריח את עצמו יותר מכחו ורקד בג' בדים נגד שלשה בני אדם: אהני ליה שוטתיה לסבי כמו שכתבתי לעיל פירושו וכן אמרינן בב"ר נחת שיבשא דנורא ואיתעבידא כעין שיבשא דהדס ואפסק' בין דידיה לחברוי' אמרו חמית הדין סבא דקאי שיבשא דנורא קמוי' משום דעביד קמוי' דכלה: ואמרי לה שיטתיה שיטתו ומנהגו משום דקשיא להו קושי' הנ"ל למה לא הפסיק עמודא לריב"א כשם שהפסיק לרשב"י ושניהם רקדו לפני הכלה בבד של הדס משום הכי אמר האיכא דאמרי אהני ליה שיטתיה כלומר הטעם שזכה לכך מפני שהתמיד כל ימיו בזה שיטתיה שיטתו ומנהגו שבתמידות היה זהיר בזה משא"כ ריב"א יתכן שמקרה ובהזדמן לו מרקד ולא היה חוזר על מצוה זו בשביל זה לא זכה לעמוד אש: ואמרי לה שטותיה· שהיה מתנהג כשוטה בעשותו המצוה זורק אחד ומקבל אחד כדפרש"י כמ"ש דוד המלך ע"ה ונקלותי עוד מזאת מפני זה זכה לזה משא"כ ריב"א שהיה מנהיג עצמו בכבוד בעשותו הריקוד לא זכה לזה:

המתורגמן. א) גלאנץ פאן ליכט. ב) דיין אנקונפט. ג) איזט רעכט· איזט ערלויבט.

יד יוסף

א ב"ר פנ"ט ירושל' פיאה פ"ק: ב לקמן עז ע"ב: ג ליתא הכי לא בב"ב גם בב"מ פ"ד קאמר להדיא טעם דלא חשיב שופריה דרבי יוחנן והנה ברש"י דסנהדרין יד ע"א ד"ה בוצינא וכו' אפשר לתקן ולומר דצ"ל מעין שופריה דיעקב אבל ברש"י דהכא שסיים דנפקי זיהרורית מיניה כדמפרש התם מגוה ליסב ולתקנו באופן אחר:

חדושי גאונים

לפניו מאמר ויאכלו את ישראל וגו' והיינו מצד אשר ידו של הקב"ה נטויה עליהם לרע כד"א (דברים לא) והסתרתי פני מהם והיו לאכול וגו'· על זה בא כמשיב ידו ואמר ועוד ידו נטויה על איזה מכאוב ומציק אשר יציק להם אויביהם וכן ע"ד זה מאמר ועוד ידו נטויה הכתוב שם אח"ז דוק והשכח

אהבת איתן

אמרו עליו על ר"י ב"א שהיה נוטל כו'. בירושלמי דחגיגה מפרש דסבר מעשה גדול מתלמוד וא"כ לדידי' אף שיש לו כל צרכו ואפשר ע"י אחרים מבטלין ת"ת ועי' אבות דר"נ פ"ד: **אהני** ליה שיטתיה לסבא י"ל דדוקא לי' אסכי דאי' בירושלמי יבמות פ"ב דרב

גאון יעקב

מהטעות נופלים בההמון כי יראו כי נעדר צדיק אומרים מפני הרעה נאסף הצדיק היינו שהוא מכפר על הרעה והוא כמו קרבן העולה נרצון ולריח נחות וסוברים שהתרצה הקב"ה בקרבנם וכ"ש בתינוקות של בית רבם הבל שאין בו חטא הוא קרבן ממש ושכחו כי בקרבן גופא צריך דווקא ווידוי ותשובה ואם

רש"י

מעבירין · כשהכלה יוצאת מבית אביה לבית חתונתה ונושאי המת יוצאין ובזו ובזו אוכלוסין הרבה ואין רוצין להתערב מעבירין את המת (אפילו) דרך אחרת: אפילו למאן דאמר · פלוגתא בפ"ק דקדושין: שגם תשים עליך · ישראל הוזהרו שישימו עליהם שימות הרבה כלומר שתהא אימתו עליהם הלכך אין כבודו מחול שלפיכך ריבה הכתוב שימות הרבה: פרשת דרכים [הואי] · ולא ניכר שעבר מלפניהם אלא כאילו הוא צריך לפנות לאותו הדרך: שיפורי · מכריזין עליו שיבאו לכבודו: דהייצי גברי מאבולא לסיכרא · משער העיר ההוא עד הקבר: נטילתה · של תורה ממנו: כנתינתה · בשיני נטילתה היינו כשמת ותלמודו בטל: למאן דקרי · מקרא: ותני · משנה אבל עדיין לא שנה לתלמידים: אבל למאן דמתני · לאחרים: לית ליה שיעורא · וממילא שמעינן דלמאן דלא קרי ולא תני אין מבטלין אם יש לו מתעסקין כדי קבורה בעלמא בשאלתות דרב אחא (פ' ויחי סי' לב) מצאתי כן: אפוטרופוס · מסר נכסים בידו להכניס ולהוציא לסחורה: ה"ז לא יצא לחירות · ולא אמרינן אי לאו דשחרריה לא הוה יזיף מיניה ולא הוה שביק ליה לנהוג מנהג בן חורין וש"מ דיש עבד שלומד תורה: [בהמתן של צדיקים · חמורו של רבי פנחס בן יאיר בהכל שוחטין (דף ז.): חזא באתריה דר' יוסי · שחלקו לו תרומה בגורן: ואסהיד באתריה דרבי יהודה · ושם לא היו חולקין תרומה לעבדי כהנים]: דוגמא · אות וסימן זכרון לדורות הבאים:

מהרש"א

כמו שתקנו לומר בנין עדי עד ע"ש ויבן את הצלע וע"ש זה נקראת האשה בית בכ"מ כי היא עקרת בית וכן הוא קורת הבית וק"ל: וזה לפני מלך ישראל וכו' · לפי שכבודו נוגע בקלת בכבודו של המקום כמ"ש שחלק מכבודו ליראיו ואמר מלכותא דארעא כעין מלכותא דרקיע ולכך אין כבודו מחול ולהכי הוצרך לשנויי הכא דלכך שבחוהו משום דהוה פרשת דרכים ולא משני מצוה שאני כדמשני בפ' ואלו נאמרין אהא דשבחוהו שקרא מעומד וכמ"ש התוס' וק"ל: המעון הזה וכו' · בערוך פי' נשבע שבועה במקדש עכ"ל ועוד נראה לפרש שנשבע בשמים כדאיתא פרק אין דורשין בז' רקיעים נקרא מעון שבו כתות של מה"ש אומרות שירה בלילה וכו' ע"ש: ומה בהמתן וכו' · בפ' נושאין כתבו התוס' דל"ג ליה הכא וע"ש: מביאין חבית מלאה פירות וכו' וקחו לכם דוגמא לדורות וכו' · לכך נוקטין פירות שהוא דבר שהילדים נהנים בהם ולהוטים אחריהם ובאין לקחת לחטוף מהם לזכר שבהם יותר מלוי הזכרון וכמאמרם הלומד ילד למה"ד לדיו כתובה על נייר חדש וכו' ואתינוק נאמן ביה כד כדמייתי לה הכא ומלת קצצה יש לפרש כמו שאומרים על זכר הפחות קוצץ כך אומרים על נקבה הפחותה קצצה וק"ל: הכל

ט שם ת"ר [א]מעבירין את המת מלפני הכלה וזה [ב]וזה מלפני מלך ישראל· אמרו עליו על אגריפס המלך שעבר מלפני כלה ושבחוהו חכמים · שבחוהו מכלל דשפיר עביד [ג]והא אמר רב אשי אפילו למ"ד נשיא שמחל על כבודו כבודו מחול מלך שמחל על כבודו אין כבודו מחול · [ד]דאמר מר (דברים יז) שום תשים עליך מלך שתהא אימתו עליך· [ה]פרשת דרכים[א] הואי · [ו]ת"ר מבטלין ת"ת להוצאת המת ולהכנסת כלה · אמרו עליו על רבי יהודה בר אלעאי שהיה מבטל ת"ת להוצאת המת ולהכנסת כלה בד"א כשאין עמו כל צרכו אבל יש עמו כל צרכו אין מבטלין וכמה כל צרכו אמר רב שמואל בר אוניא משמיה דרב תריסר אלפי גברי ושיתא אלפי שיפורי ואמרי לה תריסר אלפי גברי ומינייהו שיתא אלפי שיפורי עולא אמר כגון דהייצי[ג] גברי מאבולא ועד סיכרא רב ששת ואי תימא רבי יוחנן אמר נטילתה כנתינתה מה נתינתה בששים רבוא אף נטילתה בששים רבוא וה"מ למאן דקרי ותני [דף יז ע"ב] אבל למאן דמתני לית ליה שיעורא:

[דף כז ע"ב מתני' אמרר' זכריה בן הקצב המעון הזה לא זזה ידה מתוך ידי משעה שנכנסו עכו"ם לירושלים ועד שיצאו אמרו לו אין אדם מעיד על עצמו]:

דף כח ע"א אריב"ל אסור לאדם שילמוד את עבדו תורה ולא והתניא לוה הימנו רבו או שעשאו רבו [דף כח ע"ב] אפוטרופוס או שהניח תפילין לפני רבו או שקרא ג' פסוקים בבהכ"נ ה"ז לא יצא להירות התם דאיקרי עבד מדעתו כי קאמרינן דנהיג ביה מנהג בנים:

שם [תניא [ז]א"ר אלעזר בר' יוסי מימי לא העדתי פעם אחת העדתי והעלו עבד לכהונה על פי העלו סלקא דעתך [ח]השתא ומה בהמתן של צדיקים אין הקב"ה מביא תקלה על ידם צדיקים עצמם לא כ"ש אלא בקשו להעלות עבד לכהונה על פי חזא באתריה דרבי יוסי ואזל ואסהיד באתריה דרבי יהודה]:

שם מאי קצצה[ג] דת"ר [ט]כיצד קצצה אחד מן האחין שנשא אשה שאינה הוגנת לו באין בני משפחה ומביאין חבית מלאה פירות ושוברין אותה באמצע רחבה ואומרים אחינו בית ישראל שמעו אחינו פלוני נשא אשה שאינה הוגנת לו ומתייראין אנו שלא יתערב זרעו בזרענו בואו וקחו לכם דוגמא לדורות שלא יתערב זרעו בזרענו וזו היא קצצה שהתינוק נאמן להעיד עליה:

תוספות

משום דעביד קמוהי דכלתא: אבל מאן דמתני לית ליה שיעורא · בשאלתות דרב אחאי כתוב וממילא שמעינן למאן דלא קרי ולא תני אין מבטלין אם יש לו מתעסקין כדי קבורה ונראה לר"י דלענין מלאכה מבטלין כל בני העיר ואסורים אפילו למאן דלא קרי ולא תני דלא מפליג מידי באלו מגלחין (מו"ק כז:) בהכי:

עיון יעקב

בלא הסתכלות כי הסתכלות איסור רבה היא כדאיתא ביומא דף ע"ד טוב מראה עינים באשה יותר מגופו של מעשה: פרשת דרכים הוי · וכתבו תוספות הכא לא מצי לשנויי מצוה שאני כדמשני באלו נאמרים גבי שקרא מעומד וכו' הא דלא מקשה התוספות מסנהדרין פרק כהן גדול דף י"ט ע"ב גבי הא דתנן המלך לא חולץ · והר"י אם רצה לחלוץ זכור לטוב ומקשה הש"ס והאמר ר"א מלך שמחל וכו' ומתרץ ג"כ מצוה שאני משום דהתם באמת חכמים פליגי עליה דר' יהודה ואמרו דאין שומעין לו אפילו במקום מצוה והלכתא כחכמים וכ"פ הרמב"ם בפשיטות בפ"ב מהל' מלכים להכי מקשה התוספות אסוגיא דפ' אלו נאמרים דהוא מוסכם אליבא דכו"ע והוא סתמא דמתני' דאם עומד שבחוהו חכמים מקשים תוס' שפיר אכן בתוס' פרק כהן גדול מקשה משם אהכא וכן בפרק אלו נאמרים מקשים שם מתרווייהו ותו צ"ע באמת למה לא פליגי חכמים בפ' אלו נאמרים כמו בפרק כ"ג · וכה"ג צ"ע על הרמב"ם שבפ"ג מהל' חגיגה פסק בפשיטות כסתמא דמתני' דפרק אלו נאמרים דאם רצה יושב או עומד וצ"ל כתירוץ הש"ס מצוה שאני · ובפ"ב מהל' מלכים לענין חליצה פסק כחכמים ואינו חולץ ואפילו רצה אין שומעין לו שהמלך שמחל על כבודו אין כבודו מחול הרי דאפילו במקום מצוה אין למחול על כבודו ולא מצאתי לא' מן האחרונים שהרגיש בקושיא זו · ונ"ל לחלק דודאי לזלזל ולבזות עצמו בענין המלכות אפילו במקום מצוה אין שומעין לו כי כבוד המלך ג"כ מצוה היא לכן אין שומעין להם לחלוץ ודלא כר"י מצא"כ התם אם המלך רצה לעמוד ולקרות בתורה אין זה זלזול במלכותו דהרואה יאמר שיפה בעיניו העמידה מישיבה והתורה נתנה ג"כ מיד הקב"ה למרע"ה בעמידה כדכתיב ואתה פה עמוד עמדי כדאיתא בפרק הקורא עומד לכן שומעין לו במקום מצוה וא"כ גם הכא משני הש"ס הכי פרשת דרכים הוי דליכא ביזוי לכן שרי במקום מצוה א"כ לא קשה כלל קושית התוספות:

תניא

המתורגמן · א) שיידע וועג · פערשידענע וועגן · ב) שיידע וואנד · ג) אבשניידען · בעשטיממען ·

יד יוסף

א שמחות פי"א: ב לכאורה הא סגי למיתני מעבירין את הכלה לפני המלך וכ"ש מת וצ"ל דאפי' אי איכא תרווייהו מת וכלה כבוד המלך דוחה את שניהם (הפלאה): ג סנהד' יט ע"ב קדושין לב ע"ב סוטה מא ע"ב: ד שם וסנהדרין כב ע"א: ה משמע דבכה"ג רשאי למחול על כבודו אבל אם רוצה יכול לילך בתחלה על דרך שהכלה כבר הולכת עליה אע"פ שהוא יכול לילך על דרך אחר וצ"ע (הפלאה): ו מגילה ג ע"ב כט ע"א: ז יבמות נט ע"ב: ח גיטין ז ע"א חולין ה ע"ב ו ע"א ז ע"א יבמות נט ע"ב: ט רו"ר פסוק וזאת לפנים בישראל:

חדושי גאונים

אמנם בפסוק אשר לפנינו לא הקדים לפני זה איזה רע קניני רק שלילת השמחה והרחמים (במאמר לא ישמח ולא ירחם) בזה לא שייך לומר ועוד ידו נטויה כיון שעד עכשיו לא הזכיר כלל מכת ידו עד שיאמר עליו ועוד ע"כ דרש למלת ועוד מלשון ועד כפירש"י שאותו העולם שלו המתואר ועד ידו וכחו של אותו העוד נטויה ונהפכת מטוב לרע

אהבת איתן

שמואל בר ר"י לא ראה קרי מימיו · ועוד אית' בירושלמי דפיאה וקדושין פ"א דאמר ר"ש בר ר"י דהקב"ה משמר מן החטא מי שאינו חוטא ג' פעמים · וז"ש אהני לי' שיטתי' מנהגו שלא ראה קרי ולשיטתו דהקב"ה משמרו:

גאון יעקב

אינם עושין תשובה אז כוונת הש"י שכל אחד יהיה ירא לנפשו אם בו פגעה מדת הדין אשר הוא משולל חטא אנו אעכ"ו

אלו נערות פרק שלישי

י דף ל ע"א [תניא ארבי נחוניא בן הקנה היה עושה את יום הכפורים כשבת לתשלומין מה שבת מתחייב בנפשו ופטור מן התשלומין אף יוה"כ וכו' מ"ט דר' נחוניא בן הקנה] אמר אביי נאמר (שמות כא) אסון בידי אדם ונאמר (בראשית מד) אסון בידי שמים מה אסון האמור בידי אדם פטור מתשלומין אף אסון האמור בידי שמים פטור מתשלומין · מתקיף לה רב אדא בר אהבה ממאי דכי קא מזהר להו יעקב לבניו על צנים פחים דבידי שמים נינהו דלמא על אריא וגנבי דבידי אדם נינהו · אטו יעקב אהא אזהר אהא לא אזהר יעקב על כל מילי אזהר · וצנים פחים בידי שמים נינהו והא תניא בהכל בידי שמים חוץ מצנים פחים שנאמר (משלי כב) צנים פחים בדרך עקש שומר נפשו ירחק מהם ותו אריא וגנבי בידי אדם נינהו והא גאמר רב יוסף וכן תני ר' חייא מיום שחרב בהמ"ק אע"פ שבטלו סנהדרין ד' מיתות לא בטלו · לא בטלו הא בטלו להו אלא [דף ל ע"ב] דין ארבע מיתות לא בטלו · מי שנתחייב סקילה או נופל מן הגג או חיה דורסתו · ומי שנתחייב

רש"י

[את יוה"כ כשבת · לפטור המדליק את הגדיש ביום הכפורים כאילו הדליקו בשבת: מה שבת · שהוא מיתת ב"ד פטור מן התשלומין וכו': אף יוה"כ · שהוא בכרת חיוב נפש הוא זה ופטור מן התשלומין]: אסון בידי אדם · ולא יהיה אסון דמשתעי במיתת בית דין למימר דהיכא דליכא מיתת ב"ד משלם דמי ולדות: אסון בידי שמים · וקראו אסון: צנים פחים · קור וחום: בידי שמים · אם באים פורעניות על האדם גזירת מלך הוא: חוץ מצנים פחים · שפעמים שבאים בפשיעה: (אה"כ · לא פירש כאן הרב צנים פחים ובב"ב בפרק מי שמת (דף קמד:) כתוב א"ר חנינא הכל בידי שמים חוץ מצנים פחים ופי' רשב"ם ז"ל צנים פחים לישנא דקרא צנים פחים בדרך עקש הצנה והקור פח ומוקש בדרך עקש כי בידו הדבר תלוי להשמר מן הצנה ויש מפרשים צנים פחים קור וחום) (ע"כ): פחים · פחס: בידי אדם נינהו · שלא מגזירת מלך: דין ארבע מיתות · עונש דוגמתן: נופל מן הגג · דומה לנסקל שדוחפין אותו מבית הסקילה לארץ וגבוה שתי קומות היה כדאמרינן בגמר הדין (מה.): חיה דורסתו · אריה מפילו לארץ והורגו

תוספות

הכל בידי שמים וכו' · והא דאמרינן (שבת לב.) לעולם אל יעמוד אדם במקום סכנה אלמא יכול לשמור עצמו מן הפורענות וכן קיר נטוי דאסור לעבור תחתיו התם מן הפשיעה יכול לשמור עצמו דהא ודאי שבידו להמית עצמו אבל כשמביאין עליו מן השמים בחונם אי אפשר לו לשמור אבל צנים פחים לעולם לא יבואו עליו בחונם אם רוצה להזהר · ואם תאמר והא דרשינן (ב"מ קז:) והסיר ה' ממך כל חולי זה צנה אלמא בידי שמים הוא וי"ל דהיינו שיחס הקב"ה עולמו או יתן לו מלבושים ולא יצטרך להזהר · ואם תאמר והא פחים בידי שמים הוא כדאמרינן בב"ר בפרשה ע"ו אמר ליה אנטונינוס לרבי צלי עלי אמר ליה רחמנא לשיזבינך מצינתא אמר ליה דא צלותא היא יתיר חד כסו וצינתה אזלא א"ל תישתזב משרבא א"ל הא כדו צלותא דכתיב אין נסתר מחמתו וי"ל דקרא כתיב בעוברי דרכים או במלחמה כדרך המלכים דבדרך אין יכול להזהר מן החום אבל אם רוצה לישב בביתו יכול להזהר שישב בבית של אבנים או יכנס במרתף · ויש מפרשים דצנים פחים חדא מילתא הוא כלומר צנים שהם פחים לאדם לשון פח ומוקש ואינו כן דבפ"ק דע"ז (ג:) מייתי לה [אהא דכתיב ותעשה אדם כדגי הים מה] דגים שבים כיון שקדרה עליהן חמה מיד מתים [אף בני אדם כיון שקדרה עליהם חמה מיד מתים] והא דאמר (ברכות דף לג:) הכל בידי שמים חוץ מיראת שמים אין ענינו לכאן דהתם קאי על הולד במעי אמו (נדה דף טז:) שגוזרין אם יהא עני או עשיר גבור או חלש טפש או חכם אבל צדיק ורשע לא והכא מיירי במאורעות הבאות על האדם: דין ד' מיתות לא בטלו · ואם תאמר והא אמרינן בהשוכר את הפועלים (ב"מ פג:) בההוא דזקפוה אע"פ שהיה חייב סקילה שבעלו הוא ובנו נערה מאורסה וי"ל כשבעל בנו תחלה ואח"כ הוא דהויא בעולה והרי היא בחנק · אבל קשה דחזינא כמה עברייני ועע"ז שמתים על מטתם וי"ל דעל ידי תשובה הקב"ה

יד יוסף

א תוספתא ב"ק פ"ז שבועות לג ע"א מגילה ז ע"ב פסחים כט ע"א לב ע"א תוספתא פ"ג תוספתא דמגילה פ"א: ב ב"מ קז ע"ב ב"ב קמד ע"ב ע"ז ג ע"ב: ג סוטה ח ע"ב סנהדרין לז ע"ב:

חדושי גאונים

והוא מדה כנגד מדתו של המנכל פיו בעסקי אישות אשר עינו וכל עלמו הוא לקיום העולם אשר לא לתוהו בראה לשבת יצרה וזה המנבל פי' לשם זנות מביא אנדרלמוסיא בעולם והורגת וכו' הרי שמספך את העולם מטוב לרע: (שם) א"ל קום אימא מילתא כנגד שבחו של הקב"ה פתח ואמר האל הגדול ברוב גדלו הוא ע"ד המאמר מרום וקדוש אשכון ואת דכא ושפל רוח אף כאן אמר ע"ד רבותא הוא ית' הוא גדול להשכין כבוד בארצנו (ע"ד ביאורנו כי גדול ה' בציון וגו') עם היותו מתואר ברוב גדלו

גאון יעקב

ראה ראובן כשבא אל הבור לעק הילד איננו ואני אנה אני בא הכוונה לדעת הראשונים כי ראובן הרד מאוד על הטאו שבילבל יצועי אביו ובראותו כי פגעה מדת הדין ביוסף אשר לא היה בר עונשין כי לא היה בן כ' לעק אחר כי הילד איננו ופגעה בו מדת הדין ק"ו בן בנו של ק"ו אנה אני בא הלא עלי יש משפט חטא אשר בלבלתי יצועי אבי ואם כן אז אם לא ישוב העם בתשובה אזי סילוק הצדיק הוא מרוב כעס הש"י על הדור ולא כדעת ההמון שאומרים שמתמת קרבן ורצון לפניו הוא הדבר בהאי ינוקא אשר מת וראה ר"ח כי האבות סוברים שיכופר להם העון והאי ינוקא הוא קרבן רצון לפניו ע"כ דבריה ליהודה

מהרש"א

[הכל בידי שמים וכו' · מה שיש לדקדק בזה בתוס' מפורש בחידושינו פ' המקבל ע"ש] : יעקב על כל מילי אזהר וכו' · ולכאורה קשה דהיאך אזהר להו אבידי שמים שאין אדם יכול ליזהר ולשמור עצמו ממנו וי"ל דודאי אין אדם יכול ליזהר לשמור עצמו מאונס שבא על האדם בידי שמים אבל יכול אדם לשמור עצמו מלילך במקום סכנה דהיינו פשיעה וכה"ג כתבו התוס'ועי' בפ' המקבל:ותו אריא וגנבי בידי אדם וכו'·מהך גופה דהכל בידי שמים חוץ מצנים וכו' ה"מ למפרך דמשמע כל המאורעות בידי שמים ובכללן אריא וגנבי חוץ מצנים וכו' אלא דמהך דמיום שחרב בהמ"ק וכו' מפורש טפי דאריא וגנבי בידי שמים הן ודו"ק:דין ארבע מיתות לא בטלו וכו'. כתבו התוס' אבל קשה דחזינן כמה עברייני ועע"ז מתים על מטותם וי"ל

הריטב"א

חוץ מצנים פחים ואף על גב דכתיב ואין נסתר מחמתו וכתיב נמי לפני קרתו מי יעמוד למי שהולך לשרב ולשמש ולקרח אבל שומר נפשו ירחק מהם שלא גזרו עליו מן השמים שלא יוכל להתרחק ואף על גב דאמרו במדרש והסיר ה' ממך כל חולי ז"ז הצנה ההיא שיסייעוהו מן השמים שיוכל לשמור עצמו להתרחק ממקום הצנה ומהקרח הנורא: דין ארבע מיתות לא בטלו · פירוש באותם שנוטלין דינם בעולם הזה כי בודאי יש כמה רוצחים

עיון יעקב

מיום שחרב בית המקדש דין ארבע מיתות לא בטלו · עיין בתוספות אמאי לא נקט מ' שנה קודם חורבן הבית מה שתירלו · ושמא י"ל דכל ארבעים שנה מקרי זמן חורבן שהרי מאז נראה סימני החורבן כדאיתא ביומא דף ל"ט מ' שנה קודם החורבן לא היה הגורל עולה בימין וכו' והיו דלתות ההיכל נפתחים ואפשר שלזה רמז הפסוק בתהלים ל"ה ארבעים

ענף יוסף

י ונאמר אסון בידי שמים · כתב בספר רמת שמואל ז"ל ואגב ניתן ליכתב הא דאמר ראובן את שני בני תמית כו' וברש"י בשם המדרש אמר יעקב בכור שוטה הוא וכי בניו

עץ יוסף

י ממאי דכי קא מזהיר כו' דבידי שמים נינהו · אין להקשות היאך יוכל להזהיר אבידי שמים שאין אדם יכול ליזהר ולהשמר ממנו דהא באמת לא מלינו

דמזהיר יעקב אותם על צינים ופחים או אארי' וגנבי רק שהיה ירא לעצמו פן יקראנו אסון וכשהיה יהודה ערב לו נתן אותו על ידיו · אלא זאת קשה איך קיבל יהודה ערבות על דבר שהוא בידי שמים ויעקב איך קיבל ערבותו של יהודה בזה · אך יש לומר דהא קשה עוד דלמה לא הביא רש"י על מה שאמר הגמרא נאמר אסון בידי שמים קרא דוקא בנימן אחי יוסף לא שלח יעקב את אחיו כי אמר פן יקראנו אסון שהוא מקודם בתורה מקרא שהביא רש"י · וצריכין ליישב דמקרא זה אין ראיה שיעקב חש לאסון בידי שמים רק לאסון בידי אדם דחשד להם שהם הרגו את יוסף או מכרוהו וגם ירא פן יעשו לבנימן ג"כ כן אבל אח"כ דאמר לראובן יקראהו אסון בדרך דוודאי אמר להם מאסך בידי שמים דלא יאמר להם דהמה חשודים בעיניו ועיקר הנחשד היה יהודה בעיניו שהוא הרג את יוסף כדאיתא בב"ר פ' צ"ה סוף סימן א' ע"ש · ועכ"פ בודאי יעקב היה מסופק אם אסון יוסף היה בידי אדם ע"י יהודה או אסון בידי שמים ולכן לא קיבל יעקב ערבות ראובן משום שאם היה אסון יוסף בידי שמים איך יוכל לקבל ערבות ע"ז ואם היה אסון יוסף ע"י יהודה גור אריה מי יוכל להציל אותו מידיו של יהודה שהוא גבר באחיו אבל כשקיבל יהודה ערבות הבין יעקב דמסתמא לא היה אסון יוסף בידי שמים דא"כ לא יקבל יהודה ערבות ע"ז רק מסתמא היה אסון יוסף בידי אדם ע"י יהודה וכיון שהוא מקבל ערבות בודאי לא יהרגנו לבנימן לכן נתן לו על ערבתו שכל יראת יעקב לא היה רק שלא יקראנו אסון דומיא כאחיו: אהא אזהר · לשון אזהר לאו דוקא כמו שכתבתי לעיל אלא פירושו שהיה ירא וצריכין להזהר מזה את בנימן: בידי שמים · אם פורענות

שנתחייב שריפה או נופל בדליקה או נחש מכישו[א] · ומי שנתחייב הריגה או נמסר למלכות או לסטין באין עליו ומי שנתחייב חנק או טובע בנהר או מת בסרונכי[ב] · אלא איפוך אריא וגנבי בידי שמים צנים פחים בידי אדם :

נערה שנתפתתה פרק רביעי

דף מו ע"א **אזהרה למוציא שם רע** מנא לן רבי אלעזר אמר (ויקרא יט) מלא תלך רכיל רבי נתן אמר (דברים כג) מונשמרת מכל דבר רע ור"א מ"ט לא אמר מהאי ההוא מבעי ליה לכדר' פנחס בן יאיר ונשמרת מכל דבר רע [א]מכאן א"ר פנחס בן יאיר אל יהרהר אדם ביום ויבא לידי טומאה בלילה ור' נתן מ"ט לא אמר מהאי ההוא אזהרה לב"ד שלא יהיה רך לזה וקשה לזה :

דף מז ע"ב **תניא** (שמות כג) שארה אלו מזונות וכה"א (מיכה ג) ואשר אכלו שאר עמי כסותה כמשמעה עונתה זו עונה האמורה בתורה וכה"א (בראשית לא) אם תענה את בנותי רבי אלעזר אומר שארה זו עונה וכה"א (ויקרא יח) איש איש אל כל שאר בשרו לא תקרבו לגלות ערוה כסותה כמשמעה עונתה אלו מזונות וכה"א (דברים ח) ויענך וירעיבך :

יא דף מט ע"ב **כי** הוו אתו לקמיה דרב יהודה אמר להו יארוד ילדה ואבני מתא שריא · כי הוו אתו לקמיה דרב חסדא אמר להו כפו ליה אסיתא בצבורא וליקום ולימא עורבא בעי בני וההוא גברא לא בעי בני ועורבא בעי בני והכתיב (תהלים קמז) לבני עורב אשר יקראו לא קשיא הא בחוורי[ג] הא באוכמי :

דף נ ע"א **א"ר** אילעא באושא התקינו המבזבז[ד] אל יבזבז יותר מחומש תנ"ה המבזבז אל יבזבז יותר מחומש שמא יצטרך לבריות ומעשה באחד שבקש לבזבז [יותר מחומש] ולא הניחו לו חביריו ומנו רבי ישבב ואמרי לה ר' ישבב ולא הניחו לו חביריו ומנו ר"ע אמר רב נחמן ואיתימא רב אחא בר יעקב מאי קרא (בראשית כח) וכל אשר תתן לי עשר אעשרנו לך והא לא דמי עישורא בתרא לעישורא קמא אמר רב אשי אעשרנו לבתרא כי קמא :

אמר

רש"י

והורגו בדריסה : נחש מכישו · והארס שורפו : נמסר למלכות · וכן מתיזין ראשו בסייף כי כן דרך המומתין על ידיהם וזו היא מיתת סייף : סרונכי · אסכרה והוא [בגרון] בון מלג"ט :

ונשמרת מכל דבר רע · וכל מקום שנאמר השמר פן ואל אינו אלא לא תעשה : לכדר' פנחס · במס' ע"ז : שלא יהרהר וכו' · דסמיך ליה כי יהיה בך איש וגו' : רך לזה · ורכיל בלשון רך לי תהיה : עונה האמורה בתורה · כאן נאמרה עונת תשמיש ולקמן תנן אימתי היא עונה : (כי הוו אתו · אנשים שאינם רוצים לזון בניהם קטנים) : יארוד · תנין מעון תנים מתרגמינן מדור יארודין (ירמיה ט) והוא אכזרי על בניו : יארוד ילדה וכו' · התנין הוליד תולדותיו והטיל על בני העיר פרנסתו : כפו ליה אסיתא · כפו מכתשת על פיה ויעמוד זה על גבי שוליה בגובה שישמעו קולו ויכריז על עצמו שהוא רע מן העורבים דעורבא בעי בני וההוא גברא לא בעי בני ואית דמפרשי ש"ל יעמוד עלי' ויאמר כן על אותו האיש : לבני עורב אשר יקראו · אלמא לא זיין להו : אוכמי · כשגדל משחיר והאם והאב אוהבין אותם אבל מתחלתם לבנים ושונאים אותם : המבזבז · לעניים : מחומש · שבנכסיו שלא יצטרך לבריות : עשר אעשרנו · ב' עישורין הוו להו חומש : והא לא דמי בתרא לקמא · דכי שקלת לקמא פשו להו ט' וכי הדרת מדלית מעשר דידהו לאו כי קמא הוא ואין כאן חומש בשניהם : אעשרנו · מדלא כתיב עשר אעשר לך ה"ק אעשרנו כראשון כלומר מעשר שני

מהרש"א

דע"י וכו' או זכות תולה לו ואינו נפרע ממנו בחיים וכו' עכ"ל ע"ש וכן י"ל בהיפך דחזינן כמה לדיקים גמורים כמו ר"ע שמתים במיתות משונות דנפרע ממנו מיעוט עבירותיו בחיים כדי לזכותו לעוה"ב וק"ל :

עורבא בעי בני וכו' · נקט עורב יותר משאר עופות לפי פירוש רש"י שהוא דומה בתחלה ליארוד כמפורש בערוך [ערך ירוד] אינן יארודתא אית להון מסוון על אפיהון כד איתון מיינקן בניהון דלא יהוון חמיין יתהון סומקין ואכלין להון עכ"ל וקאת בלשון אחר באיכה רבתי שלפנינו ע"ש וכן הוא העורב מתחלה הוא אכזרי כשהן לבנים אבל לבסוף שהוא מכירן כשהן שחורין הוא מרחם עליהם וק"ל : המבזבז אל יבזבז יותר מחומש וכו' אעשרנו לבתרא כי קמא וכו' · עיין פרש"י ועוד נראה דהכי משמע ליה ע"פ מ"ש עשו מדת הרשעים היה בו שאמר יש לי רב אבל יעקב אמר יש לי כל דהיינו שהיה מסתפק במועט בברכת כל כדאמרינן סוף פ' השותפין[א] וכמ"ש שכל עלמו לא בקש רק לחם לאכול

תוספות

מיקל ולפעמים מוחל לגמרי או זכות תולה לו ואינו נפרע ממנו בחייו ובפרק אחד דיני ממונות (לז:) דפריך והא בר נחש הוא לפי שהחמיר עליו יותר :

אל יבזבז יותר מחומש · מפרש בירושלמי שפעם ראשונה יכול לבזבז חומש ומכאן ואילך בכל שנה ושנה יתן חומש

הריטב"א

שמתים בשלוה ובהשקט שנדונים לעולם הבא וזה ברור : **יארוד ילדה וכו'** · כתבו התוספות היארוד הזה הוא אכזרי וכמעט שהוא אוכל את בניו לולי שהקב"ה נותן לו רחמנות בלבו והופך פניו מלראותם כדי שלא יחשוב לאכלם ותולע שד ומניק הה"ד גם תנין חלצו שד היניקו גוריהן והיינו דקאמר הכא יארוד ילדה הנה זה האיש הוא יארוד היולדת ואינה מנקת מה שאין כן ברוב היארודים שהם מרחמים בסופם על בניהם ע"כ : **וכתב** עוד הריטב"א ז"ל אסית' סימנא לרעה שיהיו מזונותיו כפויין ותלוים והיינו דלא סליק על גב ספסל ע"כ : **ועורבא** בעי בני כו' · התוס' פירשו כי הם ב' מיני עורב האחד שחור

עיון יעקב

שנה אקוץ כדור וגו' ואפשר ג"כ שזה ג"כ הכונה בחלק דף ל"ט ימות המשיח ארבעים שנה שנאמר שמחנו כימות עניתנו : **כי הוה אתי** לקמיה דרב חסדא א"ל כפו ליה אסיתא בגבורא · וכתבו בשם הריטב"א אסיתא סימנא לרעה שיהיו מזונותיו כפוים ותלוים והיינו דלא סליק ע"ג ספסל עכ"ל ולא ידעתי מה יאמר על הא דאמר רב חסדא ג"כ הכי במ"ק

עץ יוסף

על האדם נגזרת מלך היא ועיין ביפ"ת ובנזה"ק בב"ר פ"ו סימן פ' : **וכה"א** אם תענה את בנותי · עי' תוספות והא דלא בעו לפרושי אם תענה כמשמעו עינוי

ענף יוסף

לאו בני ואין להקשות באמת היאך אמר ראובן שטות זה ונראה דראובן סבר על בני בניו והאה יעקב לא מרחם דעד כאן מרחמי האב על בן כדאיתא גבי אם תשקור לי ולניני ולנכדי אבל יעקב סבר דראובן על בניו ממש קאמר ולכך אמר בכור שוטה כו' עכ"ל וקשה הא לא היה אז לראובן בני בנים וע' בבראשית רבה פ' מ"ו בחשבון שבעים נפש הבאה ליעקב מצרימה על שהיה חסר אחד משבעים נפש מלאו לצרף את יוכבד שנולדה בין החומות ואם היה לבניו של ראובן בנים הרי היו יותר משבעים נפש ומה שהקשה איך אמר ראובן שטות זה יש לומר דהא קשה למה אמר ראובן את שני בני תמית ולא אמר אחד או כולם אלא מפני שבאמת ידע ראובן מהמכירה ושלא נהרג יוסף א"כ ממילא לא יקרה אסון גם לבנימן ואמר לו שני בני תמית לרמוז ליעקב על שני בניו יוסף ובנימן שלא הרגו את יוסף וגם לבנימן לא יקרה אסון ויעקב לא הבין זה :

אמר הבונה

אמר הבונה אזהרה למוציא ש"ר וכו' · עם היות שנראה ראיה יותר מתיישבת על משמעות לשון מוציא שם רע מן לא תלך רכיל ממה שהוא מן ונשמרת מכל דבר רע ניחא ליה לר' נתן למידרש מהאי ליגנא לומר שיש לאדם להשמר מלדבר דבר רע כלומר אפילו דבור אחד שיהיה מוציא שם רע דרך העברה כמ"ש כמתלהלה היורה זיקים חצים ומות : ר"א אומר שארה וכו' · נראה דת"ק ור"א תרווייהו נקטי עונה ללשון זמן ולשון עינוי כהדי הדדי וכן קיים רש"י ז"ל :

המתורגמן . א) בייסט איהן . ב) האלז געשוואלסט . ג) יס . ד) אויסטהיילען . פערשווענדען ·

[א] מהרש"א

ד"ה המבזבז · ס"פ השותפין (ב"ב יו ע"א) :

יד יוסף

א שקלים ד ע"א ע"ז כ ע"ב : ב לקמן סו ע"ב ערכין כח ע"א :

חדושי גאונים

ורוממותו מעלה מעלה כמדת כ"ץ אשר ברוב גדלו ורוממותו איכנו מתואר גדול בשישגית על השפלים · (איי היה) : (שייך לסימן ד) **אדיר** וחזק ברוב נוראותי גם זה נאמר על דרך רבותא והתבוננות שסמיענו לשלול מקרה הגבור האנושי שהולך ורפה ובהתמיד לעשות גבורות ושישגיא הליאות כו' אמר כי הש"י איננו כן כי אין יכלתו כלה ותשש מרוב ההתמדה בנוראותיו ונסים ונפלאות אלא אדרבה הולך וגובר וכו' · וזהו אמרו אדיר וחזק ברוב נוראות ונסים עי' דרוש עין רוגל בע"ב ז' ומ"ש הבחיי כי שם גדול הונח על הנסים הטבעיים ושם נורא על הנסים המושגחים אמר כן כשלים לתושים הגדול ברוב גדלו היינו טבעיים

נאון יעקב

בר נחמני מתורגמני' ואמר לו קום אימא כו' לקביל האי ינוקא כי הם טועים ואומרים שהוא קרבן רצון ויכופר להם במיתת תינוקא או פתח ואמר וירא ה' וינאץ דור שאבותיו מנאצים להקב"ה כו' ר"ל טעות בחיקם כי הענין הוא לא לרצון רק מחמת כעס אחר כי אתם אינם עושים תשובה וע"כ אתם יראו לנפשיכם אם בו פגעה מדת הדין כ"ש וכו' : (שייך לסימן ד) **רבים** שתו לימא רבים ישתו לא כו' כמשתה ראשונים כו' דאמר רשב"ל אל יפתח אדם פיו לשטן כו' · כמאמר מוקשה באמת כי נריק

שם [אמר רב יצחק באושא התקינו שיהא אדם מתגלגל[א] עם בנו עד י"ב שנה מכאן ואילך יורד עמו לחייו איני והא"ל רב לרב שמואל בר שילת בציר מבר שית לא תקבל בר שית קביל וספי ליה כתורא · אין ספי ליה כתורא מיהו אינו יורד עמו לחייו עד לאחר י"ב שנה ואבע"א לא קשיא הא למקרא הא למשנה ד] אמר אביי בֿאמרה לי אם בר שית למקרא בר עשר למשנה בר תליסר לתעניתא מעת לעת ובתינוקת בת תריסר אמר אביי א"ל אם האי בר שית דטרקא ליה עקרבא[ב] ביומא דמישלם שית לא חיי מאי אסותיה[ג] מררתא דדיה היורתא בשיכרא נישפייה ונישקייה האי בר שתא דטריק ליה זיבורא[ד] ביומא דמישלם שתא לא חיי מאי אסותיה אצוותא דדיקלא במיא נישפייה ונישקייה · אמר רב קטינא כל המכנים את בנו פחות מבן שש רץ אחריו ואינו מגיעו איכא דאמרי חביריו רצין אחריו ואין מגיעין אותו ותרווייהו איתנהו חליש וגמיר אבע"א הא דכחיש הא דבריא:

יב שם גֿאשרי שומרי משפט עושה צדקה בכל עת (תהלים קו) וכי אפשר לעשות צדקה בכל עת דרשו רבותינו שביבנה ואמרי לה רבי אליעזר זה הזן בניו ובנותיו כשהם קטנים · רשב"נ אמר זה המגדל יתום ויתומה בתוך ביתו ומשיאן · (שם קיב) הון ועושר בביתו וצדקתו עומדת לעד רב הונא ורב חסדא חד אמר זה הלומד תורה ומלמדה וחד אמר זה הכותב תורה נביאים וכתובים ומשאילן לאחרים

רש"י

יהא כראשון: [מתגלגל · אם מסרב מללמוד יגלגל עמו בנחת ובדברים רכים: יורד עמו לחייו · לרדותו ברצועה ובחוסר לחם: רב שמואל בר שילת · מלמד תינוקות היה: וספי ליה כתורא · הלעיטהו תורה כשור שאתה מלעיטו ואובסו מאכל]: לתעניתא מעת לעת · להתענות כל היום וחינוכא לשעות מקודם לכן שנתים כדאמרינן ביומא (פב.): ובתינוקת · שהיא ממהרת להביא כח שאינה מתשת כחה בת"ת ותרתי שרי דקאמר שנת י"ב גופא קאמר דאי בת י"ב ויום אחד דאורייתא היא שמביאה ב' שערות ובת עונשין ואין צורך לנו ללמוד ממניקתו של אביי: לא חיי · אם לא ברפואה בדוקה: מררתא דדיה · מרה של דיה שקורין ווסטו"ר: נישפייה ונישקייה · תמשחנו ותשקנו ממנו בשכר: אצוותא דדיקלא · סיב שגדל סביב דקל תומר כעין וורליר"א שכורך את עץ הגפן: המכנים את בנו · ללמוד תורה: רץ אחריו · להברותו ולהחיותו: ואין מגיעו · מסוכן הוא למות מרוב חולשו: חביריו רצין אחריו · להיות פקחין בתורה כמותו: הא דכחיש · אל יכניסנו שמסוכן הוא פן יחלים וימות: דבריא · יכניסנו לפי שמתפקח: זה הזן בניו ובנותיו כשהם קטנים · שתמיד יום ולילה הם עליו והיא צדקה שאין עליו חיוב בהם: הון ועושר בביתו · שאין הממון כלה ואעפ"כ צדקתו עומדת לעד: זה הלומד תורה ומלמדה · מתקיימת בו הרי הון ועושר בביתו וצדקתו עומדת לעד על שטרח ללמדה לתלמידים: זה הכותב וכו' · הספרים קיימים לו שאינם כלים

תוספות

הריוח: שיהא אדם מגלגל עם בנו עד י"ב שנה · והא דתנן במסכת אבות (פ"ה) בן עשר למשנה לא שירד עמו לחייו אלא לגלגל: וספי ליה כי תורא · ולא ירד עמו לחייו עד י"ב שנה והא דתנן במסכת אבות בן חמש שנים למקרא היינו לגלגל ולא למיספי ליה: בר שית למקרא · היינו בר שית ויום אחד דומיא דבר עשר למשנה דהוי בר עשר ויום אחד כי ההוא דמסכת אבות דהתם הוי בר עשר ויום אחד דומיא דבן י"ג למצות והשתא האי בר שית למקרא לא הוי דומיא דבן עשר למשנה דבר שית למקרא היינו למיספי ליה כי תורא ובר עשר למשנה לא למיספי ליה אלא לגלגל עד י"ב שנה: ומאי אסותיה · פר"ת שלא ישכנו אבל אין נראה לפרש לאחר שנשכו דהא אמר דלא חיי משמע דאין רפואה מועלת לו:

מהרש"א

לאכול ובגד ללבוש וברמז קאמר וכל אשר תתן לי וגו' אותו ברכת כ"ל שהיא גי' חמשים עשר דהיינו אתן ה' ממנו למעשר ועוד אעשרנו שנית לאותו כל דהיינו עישור בתרא כי קמא והוי עישור קמא ועישור בתרא ממלת כ"ל כמספר החומש ממנו וק"ל: מכאן ואילך יורד עמו לחייו וכו' · עיין פרש"י ועי"ל דנקט האי לישנא ע"ד כי הוא חייך וגו' ואם א"א לו ללמוד יורד עמו לחייו ללמדו אומנות כמו דאה חיים וגו' · ושאמר ספו ליה כתורא וכו' · יש לפרש כי העגל אינו מקבל המאכל כ"א בסיוע מבעליו כמ"ש בפרק מי שהחשיך[א] לענין שבת ואין ממרין את העגלים אבל מלעיטין ולא כן בגדלותו כשהוא שור שמקבל המאכל בקלות כן הקטן פחות מבן ו' בקושי מקבל מה שמלמדין משא"כ בגדלותו מבן ו' שבקל מקבל למודו כשור הזה את המאכל ועיין מ"ש בזה בפ"ק דב"ב: כל המכנים את בנו פחות מבן ו' רץ אחריו וכו' · השתא דלא ידע לפלוגי בין כחוש ובין בריא הא דלא תקשי ליה מתני' דקתני בן ה' למקרא די"ל דהיינו לגלגל אבל למספי הוא מסוכן כדקאמר הכא וכה"ג כתבו התוס' לעיל ודו"ק: זה הזן בניו ובנותיו וכו' · כמ"ד לעיל דבקטנים א"ח לזונם אם לא הוא אמיד הוא אלא מדרך צדקה ורשב"נ דפליג ומוקי ליה זה המגדל יתום וכו' לא ניחא ליה לאוקמא בבניו ובנותיו דאפי' למ"ד דבקטנים א"ח לזונן מ"מ איזה מקרי צדקה בכל עת כיון דבקטני קטנים לכ"ע חייב לזונם כמ"ש התוס' לעיל אבל במגדל יתום כו' ומשיאן ה"ז ממש בכל עת דמקטני קטנים עד בואן לפרקן שמשיאן ה"ז עושה עמהן צדקה וק"ל: זה הלומד תורה וכו' · הדמיון בזה הלומד ומלמדה למי שיש לו

הריטב"א

והאחר לבן כדאיתא בפרק אלו טרפות גבי סימני עופות דטרבה עורב העמקי ומפרש עמקי כמראה חמה עמוקה מן הצל פי' לבן:

עיון יעקב

דף כ"ב ע"ב כד שכיב נשיאה א"ל רב חסדא כפי אסיתא וקום עלה ואחוי קריעה לעלמא הרי דעשה הדבר משום פרסום בעלמא והא דלקחו אסיתא דלהוי מילתא דתמיהא ואיכא פרסום וזכרון הדבר יותר מספסל דדרכו בכך: מכאן ואילך יורד עמו עד לחייו · וכתב מהרש"א וז"ל ועוד יש לומר דנקט וכו' דאם אי אפשר לו ללמוד יורד עמו עד לחייו ללמדו אומנות כמו ראה חיים עם וכו' עכ"ל ודבריו מסתברים כי פירש"י קצת נסתר לחד פירוש' בקידושין דף ל' ע"א בהא אדידך על נוהרי דבריך יעו"ש ויש ללמוד מדברי מהרש"א אלו דקודם י"ב שנה אין ללמוד עם בנו רק תורה ולא אומנות או משא ומתן ואפילו מי"ב שנה ואילך נקט לשון יורד כי ירידה היא לו: ספו ליה כתורא · עיין בפרש"י ומהרש"א ואפשר לומר דסכונה ע"ד דאיתא בפ"ק דע"ז דף ה' ע"ב תנא דבי אליהו לעולם ישים אדם עצמו על דברי תורה כשור לעול וכחמור למשא ה"נ קאמר שיסף עליו עול התורה וק"ל וכן מצאתי להדיא בפרש"י ר"פ לא יחפור ע"ש: אשרי שומרי משפט עושה צדקה בכל עת וכו' זה הזן בניו ובנותיו כשהן קטנים ר"ש בר נחמני אמר זה המגדל יתום ויתומה וכו' · לדברי שניהם נ"ל איך דבק ושייך לזה אשרי שומרי משפט ע"ד הפשוטה י"ל לאפוקי עושה עושר שלא במשפט וגוזל ומאכיל את בניו או יתומים דהוי בכלל בוצע ברך נאץ ה' כשכי יתמי דאכלו דלאו דידהו לס"ק אשרי שומרי משפט שממונו בא לו ביושר ומפרנס בהם בניו או יתומים דאז שכרו כפול מן השמים לאפוקי עושה צדקה מן הגזל וכדאיתא בויק"ר פ' ג' על פסוק טוב מלא כף נחת ע"ש · או י"ל כי צדקה ומשפט הם עמודי עולם כדכתיב למען אשר יצוה את בניו ואת ביתו אחריו לעשות צדקה ומשפט · וצדק ומשפט מכון כסאו וכשישראל עושין צדקה ומשפט הקב"ה נותן להם חסד ורחמים כדאיתא ברבה פ' עקב וכדאיתא בסוכה דף מ"ע העושה צדקה ומשפט כאילו מלא כל עולם כולה חסד ע"ש והטעם כי העולם בחסד יבנה שיתף הקב"ה רחמים לדין דבלא"ה לא היה יכול להתקיים ומש"ה י"ל לא חרבה ירושלים אלא שהעמידו דבריהם על דין תורה ויד עני אביון לא החזיקו כתיב ולפי שלא היה אלהם כלל מדת חסד לכן נחרב ובגאולה כתיב ציון במשפט תפדה ושביה בצדקה: ר"ש בר נחמני אומר זה המגדל יתום · ור"א דלא קאמר הכי אזיל לטעמו דאמר בסנהדרין דף י"ט ע"ב דהמגדל יתום בתוך ביתו מעלה עליו הכתוב כאלו ילדו מדכתיב גאלת בזרוע עמך בני יעקב ויוסף סלה ע"ש וא"כ היא היא: הון ועושר בביתו וצדקתו

עין יוסף

עינוי ממש לעשות להם דבר רע וכדפי' הרא"ב"ע כי אין רוח חכמים נוחה בזה הפירוש משום דודאי לבן החזיק את יעקב לצדיק בראותו כי נתברך בעבורו וכן ה' נגלה עליו בעבורו לכבודו לבל יעשה לו רע ובהיותו בעיניו בחזקת צדיק מסתמא לא הוי חשיד יעקב בעיני לבן שיעשה לבנותיו שלא כשורה לעשות עמהם

אמר הבונה אמר אביי אמרה לי אם וכו' · בכל כיוצא בזה אמר בהע"ה חנוך לנער על פי דרכו · ע"פ דרכו דהיינו כראות הדרכתו לפי עולם כזה לכל הקודם שאפשר

המתורגמן · א) מיט גוטען אומגעהן · ב) געביססען איינע אידעקסע · ג) היילמיטטעל · ד) שלאנגע ·

[א] מהרש"א ד"ה ספו. בפרק מי שהחשיך (שבת קנה ע"ב):

יד יוסף
א ב"ב כא ע"א:
ב קדושין לא ע"ב:
ג אסת"ר ריש פ"ו:

חדושי גאונים
אדיר וגו' כרוב נוראות הנסיים(שם): (שם) מחיה מתים במאמרו. יש בזה כוונה עמוקה

אהבת איתן
האי בר שית דטרקא ליה עקרבא ביומא דמשלם שית לא חיי מאי אסותי' פרש"י לא חיי אם לא ברפואה בדוקה · והתוספות כתבו מאי אסותי' פי' ר"ת שלא ישכנו אבל אין נראה לפרש לאחר שנשכו דהא אמר דלא חיי ומשמע דאין רפואה מועלת לו ע"כ ואין דברי התוס' הללו מוכרחין דשפיר י"ל מאי אסותיה היינו לאחר שנשכו ואי משום דקאמר דלא חיי היינו כמו שפירש"י דבלא רפואה בדוקה קאמר ומ"ש התוס' דלא חיי משמע דאין רפואה מועלת ליה ז"א דהא מצינו בר"פ א"ט (דף מג) דקאמר גבי איוב דכתיב יפלא כליותי ולא יתמול מי קחיי ופירשו שם התוספו' עלמן מי קחיי בלא רפואה דע"י רפואה יכול לחיות כדאיתא שם בפרק הנזכר ע"ש ועוד מצינו לשון חיות על רפואה ובריאות בלשון הגמ' בפ"ק דע"ז (דף י' ע"ב) וכ"מ בנדה (דף יט ע"ב) ועי' בה"א פ"ב דעירובין: הון ועושר בביתו וגו' זה הלומד תורה ומלמדה · פי' דזה

גאון יעקב
כרותה לשפתים ולכך ראוי להדם לבל יפתח פה לשטן אבל זה שייך רק בדבר שאפשרות יהיה או

לאחרים • (תהלים קכח) וראה בנים לבניך שלום על ישראל ⁽א⁾אמר ריב"ל כיון שבנים לבניך שלום על ישראל דלא אתו לידי חליצה ויבום רבי שמואל בר נחמני אמר כיון שבנים לבניך שלום על דייני ישראל דלא אתו לאינצויי[א] :

דף נא ע"ב ת"ר שבויי מלכות הרי הן כשבוין גנובי ליסטות אינן כשבוין והתניא איפכא מלכות אמלכות לא קשיא הא במלכות אחשורוש הא במלכות בן נצר[ב] ליסטות אליסטות לא קשיא הא בבן נצר הא בליסטות דעלמא ובן נצר התם קרי ליה מלך והכא קרי ליה ליסטים אין גבי אחשורוש ליסטים הוא גבי ליסטים דעלמא מלך הוא :

דף נג ע"א ⁽ב⁾א"ל שמואל לרב יהודה ⁽ג⁾שיננא לא תיהוי בעבורי אחסנתא[ג] אפילו מברא בישא לברא טבא דלא ידיע מאי זרעא נפיק מיניה וכ"ש מברא לברתא :

אף על פי פרק חמישי

דף נט ע"ב [משנה ואלו מלאכות שהאשה עושה לבעלה טוחנת וכו' ומניקה את בנה וכו']: גמ' מתני' דלא כר' חייא דתני ר' חייא ⁽ד⁾אין אשה אלא ליופי אין אשה אלא לבנים ותני רבי חייא אין אשה אלא לתכשיטי אשה ותני רבי חייא הרוצה שיעדן[ד] את אשתו ילבישנה כלי פשתן הרוצה שילבין את בתו יאכילנה אפרוחים וישקנה חלב סמוך לפרקה :

כליסולדקתו עומדת לעד : לאינצויי • מי קרוב וקודס בנחלה : שבויי מלכות • נשים ששבה המלך להשמיש : הרי הן כשבוין • ומותרין לבעליהן כדתנן והותביק לי לאנתו : במלכות אחשורוש • הן כשבויין לפי שמלך גדול הוא ויודעת שלא ישאנה ובעילתה באונס : בן נצר • ליסטים היה ולכד עיירות ומלך עליהן ונעשה ראש לסטים ובדידיה תנן שבויי מלכות אינן כשבויין ואסורות לבעליהן דסברה מנסיב נסיב לה ונבעלת ברצון : ליסטות אליסטות וכו' • בבן נצר אסורות כדאמרינן דסברה מינסיב נסיב לי והריני אשת מלך : ליסטים דעלמא • אפילו לקוחין שלו קשין לה לפיכך אינה אלא אנוסה : לגבי אחשורוש ליסטים הוא • הילכך מתני' קמייתא דמיירי במלכות אחשורוש קרי לבן נצר גנובי ליסטות וברייתא דתני איפכא דגנובי לסטות איירי בליסטים דעלמא קרי לבן נצר שבויי מלכות : וכ"ש מברא לברתא • והכא איעבורי אחסנתא הוא שזה כותב לבתו מה שהיה ראוי להורים לבניו :
לתכשיטי אשה • שיקנו לה תכשיטין להתנאות בהן : שיעדן • את זויה אסקלוי"ר בלע"ז : לפרקה •

עושר ונותן ממנו לדקה שאינו חסר כלום אבל הוא מוסיף ברכה כמ"ש ובחנוני נא בזאת וגו' כן הלומד תורה ומלמדה לאחרים הוא אינו חסר מתורתו אבל הוא מוסיף לו לימוד כמ"ש [א] הרבה למדתי וכו' ויותר מתלמידי גם הלימוד לאחרים יהיה כצדקה שניתנה בחנם כמ"ש [ב] ואני נתתי וגו' מה אני בחנם אף אתם וכו' ומאן דמפרש לה זה הכותב תורה וכו' המקרא מתפרש יותר כפשוטו לענין ממון ואמר ומשאילן לאחרים היינו בחנם בדרך צדקה ולא שוכרן לאחרים : כיון שבנים וכו' דלא אתי לידי חליצה וכו' • דחליצה היא כעין קטטה ומריבה שהיא מביישתו וירקה בפניו על שאינו חפץ ביבום ופעמים הוא בהיפך שהיא אינה חפצה ביבום והוא מיבמה בע"כ וקאמר שלום על ישראל עפ"ה להקים לאחיו שם בישראל ונקרא שמו בישראל וגו' : ומ"ש שלום על דייני ישראל דלא אתי לאינצויי • פירש"י מי קרוב וקודם לנחלה עכ"ל וק"ק דפרשת נחלה מפורשת בתורה מי הוא הקרוב קרוב קודם ולמה אתו הדיינים לאינצויי באין לו בני בנים וי"ל מאן דרואה לו בני בנים ודאי אינו מעביר נחלה דאסור אפי' מברא בישא לברא טבא מה"ט דשמא יזכה בר ברא כדאמרינן לקמן בפרקין אבל מי שאינו רואה לו בני בנים יחוש דבמיתת בנו יבאו נכסיו לקרוב שאינו הגון וע"כ הוא מחלק נכסיו על פיו לקרוביו שדעתו קרובה אליו יותר והז אתו הדיינים לאינצויי כההיא דלקמן פ' הכותב נכסי לטוביה וכו' שניהם קרובים
שודא

הריטב"א

דלא אתו לאינצויי פרש"י וכו' והקשו עליו בתוספות דהא אם יש בת היא יורשת וליכא קטטה דקרובים לכך פר"י כי כשיש בנים לבניו מניח הירושה לבניו בשוה אבל כשהאחד אין לו בן והאחד יש לו בן הוא מרבה למי שיש לו בנים ובאים לידי קטטה • ורבי יחיאל פירש שלום לדייני ישראל דלא אתו

עיון יעקב

ולדקתו עומדת לעד ר"ס ור"ת הד אמר זה הלומד תורה ומלמדה • הא דמוציא המקרא מידי פשוטו ואם שפרש"י בזה שאין הממון כלה ואעפ"כ לדקתו עומדת לעד קשה מסיכי תיתי שיכלה הממון הא מלא ממון חסר ויש מפזר ונוסף עוד ואפשר לומר משום דקשה איך קאמר ולדקתו עומדת לעד הא עברה מכבה מצוה כדאיתא בסוטה דף כ"א ע"א להכי מוקי בתורה כי אין עבירה מכבה תורה כדכתיב מים רבים לא יוכלו לכבות את האהבה להכי קאמר ולדקתו עומדת לעד : וראה בנים לבניך שלום על ישראל • דלא אתי לידי חליצה ויבום • נ"ל דה"ק לפי שמזמור זה נדרש על בעלי תורה וכדאיתא בחולין ובילקוט תהלים סימן קכ"ח שבניו כשתלי זתים שלא ימצא בהם פסולת וכבר מבואר לקמן דף ס"ב ע"ב שהתוש המשולש לא במהרה ינתק כיון שבנו לומד תורה וכן בנו שוב אין התורה פוסקת מזרעו לעולם כדכתיב לא ימושו מפיך ומפי זרעך וכתבו התוספות לקמן היינו ברואין זה את זה נמצא שזה מובטח שאין זרעו כלה כיון שלעולם אין התורה פוסקת מזרעו נמצא דלא אתי לעולם בניו לידי חליצה וכן ירושתם אין לו הפסק ולא אתי לאנצויי כלל ומיושב

עץ יוסף

רעה אשר לא כד"ת ח"ו לכך מפרש אם תענה מתחממים שאין זה רע כל כך דהא מצות עונתה לא יגרע אינו אלא ממתן תורה ואילך אבל קודם מ"ת לא הוזהרו על כך ולפיכך הוצרך להשביעו על כך ויתכן לומר שעיקר אזהרתו לא היה אלא עבור לאה באשר לא לקחה אלא ברמאות וידע כי שנואה היא בעיניו ונתירא פן יבגוד בה עתה בלאתו מביתו שאין אימתו עליו ומ"מ כדי שלא לביישה לא הזכירה מפורש אלא אמר ליה סתם בנותי (נזה"ק בב"ר פ' ע"ד) :
שאני

ענף יוסף

יב דלא אתי לאינצויי • פרש"י מי קרוב וקודם לנחלה והקשו עליו בתוספות דהא אם יש בת היא יורשת וליכא קטטה דקרובים וקשה אמאי לא קשיא להו להוס' לריב"ל דאומר דלא אתו לחליצה וליבום מאי איריא בן אפילו בת נמי ואפשר שלריב"ל לא קשיא דיש לומר דליכא דקרא האמור בדין חליצה הוא כן כי ישבו אחים יחדיו ובן אין לו מש"ה נקט דהמע"ה וראה בנים דלא אתו לחליצה ויבום משא"כ לרשב"נ שמדבר בנחלה והלשון האמור בדין נחלות הוי בת איש כי ימות ובן אין לו והעברתם את נחלתו לבתו קשה להו דה"ל למימר וראה בנות לבניך או וראה זרע לבניך שכולל זכרים ונקבות • (שבות יעקב) : אין אשה אלא ליופי וכו' אלא לבנים וכו' אלא לתכשיטין • זהו מכוון למה דאיתא סוף תענית ת"ר יפיפות שבהן מה היו אומרות תנו עיניכם ליופי שאין האשה אלא ליופי מיוחסות שבהן מה היו אומרות תנו עיניכם למשפחה לפי שאין האשה אלא לבנים מכוערות שבהם מה היו אומרות קחו מקחכם לשום שמים ובלבד שתעטרונו בזהובים (פרש"י) שאחר הנשואין תתנו לנו תכשיטין כי יופי האשה לפי תכשיטין כמ"ש בפ"ק דמגלה ובלבד שתבא ערומה ואז אם תהיה נאה ידוע שהיא נאה מחמת עצמה ולא מחמת תכשיטין :

הבונה ועוד לימוד בכל התשבות המונחות במאמר זה וספק ספקות להקל כהומר אל תמנע מנער מוסר התורה והלימוד כי אפילו אם תכנו בשבט לא ימות כי חיים היא למחזיקים בה • והטיבו דבר איכא דאמרי כל המכנים בנו פחות מבן שש תבירי רלין אחריו להיות פקחין כמותו ואין מגיעין אליו : אפי' מברא בישא וכו' • האדם יראה לעינים מה טיבו של בן היורשו אז ולא יוכל לדעת מה יהיה בן בנו ולכן אין לו לדון עליו כי אם על האפשר לנאת ממנו אשר יהנה מעזבונו וז"ש קהלת ושנאתי את עמלי שאניחנו לאדם שיהיה אחרי ומי יודע החכם יהיה או סכל וגו' שאם על בנו מדבר למה קראו אדם שיהיה אחריו ולא אמר לבני ואיך לא ידע החכם יהיה או סכל בנו שגדל אותו אלא רצה שלא היה מחשב על בנו לבד אלא על מכך זרעו אדם שיהיה אחריו כי מי יודע החכם יהיה או סכל ואולי יגיע עמלו לבנו שהוא רואהו חכם וכן בנו יהיה סכל ויבלע בו לרעה או בהפך יעביר נחלתו מבנו להיותו סכל וכן בנו יהיה חכם וטוב לזה אמר שמואל שלא להעביר נחלה מעולם אפי' מבן לבת אע"פ שבניהן יולאי ירכו כי מי יודע היולא אשר ילא מהם איזה יכשר: דתני ר' חייא וכו' • אין

המתורגמן א) צאנקען • קריגען • ב) איבערפיהרען דיא ערבשאפט • נאבלאם • ג) נערא • ד) אויסציערען :

[א] מהרש"א ד"ה זה • כמ"ש (תענית ז ע"א) : [ב] שם בא"ד כמ"ש (נדרים לז ע"א • בכורות כט ע"א) :

יד יוסף

א שוח"ט מזמור קכח : ב ב"ב קלג ע"ב : ג לעיל יב ע"ב וש"נ ועמ"ש חגיגה טו ע"ב : ד תענית לא ע"ב :

חדושי גאונים

ראויה למי שאמרו הודיענו כי ענין תחית המתים הינו בריאה חדשה יש מאין כי אז לא היה מתואר תחית המתים בהכי לפי זאת הדעת אלה האנשים המתים כבר מתו והחיים הנה אחרים ניננו • אמנם הענין האמתיי אשר בזה היא כמו שכתבו הקדמונים בזה כי הד' היסודות אשר באדם אשר נתפרדה הבילתם כמותו במורים שמה למועד מועדים אי"ש על מקומו ולעת קן יתחברו אחר אשר יברוק הש"י לכל אחד מהם לאמר התקבלו ובואו והיה לבשר אחד אדם אתם

אהבת איתן

מועיל גם לו וכדאי' בברכות (דף סג ע"ב) ובשבת (דף סג ע"א) ועירובין (דף נג וכ"ד) ותמורה (דף טו) וע"ז (דף לה ע"ב) דהמלמד גורם חכמה לעצמו והיינו הון ועשר בביתו :

גאון יעקב

לא יהיה אבל כדבר המוכרח להיות איך שייך אל יפתח פה כו' וכי יזכר האדם שלא לאמר יהיה לילה חושך ואפילה משום אל יפתח פה כו' אחר כי הדבר מוכרח להיות ואחר כי המיתה הכרחית למין האנושי האיך שייך לומר אל יפתח פה כו' אבל כבר עמדו הראשונים הרמב"ם והרמב"ן

דף ס ע"א **ומניקה את בנה וכו'** אמר שמואל כל זמן שמכירה ההיא דאתאי לקמיה דשמואל א"ל לרב דימי בר יוסף זיל בדקה אזל אותבה בדרא דנשי ושקליה לברא וקמהדר ליה עילוייהו כי מטא לגבה הוה קמסוי לאפה כבשתנהי[א] לעינא מיניה א"ל נטף עיניך קום דרי בריך :

דף ס ע"ב **דשתיא שיכרא** הוו לה בני אוכמי דאכלה בישרא ושתיא חמרא הוו לה בני [דף סא ע"א] בריי דאכלה ביעי הוו לה בני עינני דאכלה כוורי[ב] הוו לה בני חינני דאכלה כרפסא[ג] הוו לה בני [א]זיותני דאכלה כוסברתא[ד] הוו לה בני [ב]בישרני דאכלה אתרוגא הוו לה בני ריחני ברתא דשבור מלכא אכלה בה אמה אתרוגא והוו מסקי לה לקמיה דאבוה בריש ריחני :

שם [**היא** אומרת להניק והוא אומר שלא להניק שומעין לה צערא דידה הוא הוא אומר להניק והיא אומרת שלא להניק מהו כל היכא דלאו אורחה שומעין לה היא אורחה והוא לאו אורחיה מאי בתר דידיה אזלינן או בתר דידה אזלינן ופשיטנא לה מהא עולה עמו ואינה יורדת עמו אמר רב הונא מאי קראה (בראשית כ) והיא בעולת בעל בעלייתו של בעל ולא בירידתו של בעל רבי אלעזר אמר מהכא (שם ג) כי היא היתה אם כל חי לחיים ניתנה ולא לצער ניתנה] :

יג שם **אמר** רב יצחק בר חנינא אמר רב הונא הכל משהין בפני השמש חוץ מבשר ויין · אמר רב חסדא בשר שמן ויין ישן · אמר רבא בשר שמן כל השנה כולה ויין ישן בתקופת תמוז · אבוה בר איהי ומנימין בר איהי חד ספי מכל מינא ומינא וחד ספי מחד מינא · מר משתעי אליהו בהדיה ומר לא משתעי אליהו בהדיה · הנהו תרי חסידי ואמרי לה רב מרי ורב פנחס בני רב חסדא מר קדים ספי ומר מאחר ספי דקדים ספי אליהו משתעי בהדיה דמאחר ספי לא משתעי אליהו בהדיה · אמימר ומר זוטרא ורב אשי הוו קא יתבי אפיתחא דבי אזגור מלכא חליף ואזיל אטורנגא דמלכא חזייה רב אשי למר זוטרא [דף סא ע"ב] דחוור אפיה שקל באצבעתיה אנח ליה בפומיה אמר ליה אפסדתא לסעודתא דמלכא אמרי ליה אמאי תעביד הכי אמר להו מאן דעביד האי פסל למאכל דמלכא

מהרש"א

שודא דדייני כפרש"י ותוס' ע"ש ודו"ק : עולה עמו ואינה יורדת עמו א"ר הונא מאי קרא וכו' · יצא לו זה הדרש דה"ל למכתב והיא אשת איש כדכתיב בתר הכי השב אשת האיש כי וגו' וע"כ דרשו כי אמר לו הקב"ה לאבימלך אל תאמר שלא לקחת אותה לאשה כיון דא"א היא אבל תחשוב לקחת אותה לשפחה בעלמא שלפי הנראה אברהם ירד מנכסיו כמ"ש ויקח אבימלך צאן ובקר וגו' ויתן לאברהם ע"כ הזהירו על כך בעולת בעל שעולה עמו ואינה יורדת עמו והיא עומדת במעלתה שלא להשתעבד בה כשפחה בעלמא ומאן דדריש אם כל חי לחיים ניתנה וכו' לפי שכבר כתיב לזאת יקרא אשה כי מאיש לוקחה זאת ועתה אחר מעשה הנחש קראה בשם חוה ע"ש כי היא היתה אם וגו' לפי שנתקלל אדם בעבורה היה לבעל דין לומר שהיא טפילה לו והיא נתקללה ביותר כמ"ש עצבונך והרונך בעצב תלדי בנים וגו' ועל כן אמר שאינו כן אלא תקרא חוה וגו' ע"ש לחיים ניתנה ולא לצער מתחלת הבריאה קדם שחטאו וע"כ אמר כי היא היתה אם וגו' בלשון עבר ודו"ק : מר קדים ספי ומר מאחר וכו' · ענין הדבור ומניעת הדבור של אליהו משום זה נראה לפי מה שנאמר באליהו דבגם הוה מוקים אנפשיה מלאכול מ' ימים כמ"ש בו וילך בכח האכילה ההיא ארבעים יום וגו' וזה שנותן לשמש מכל מין וכן דמקדים וספי ליה משום דא"א לאדם לאוקים אנפשיה מלאכול הרי הוא מפליג הדבר דבגם לא אכל אליהו מ' יום וכן בהיפך : שקל באצבעתיה אנח ליה בפומיה וכו' · מלשון בפומיה משמע דהוה סגי ליה להשיב נפשו בטעימה בעלמא ולא בא לתוך מעיו דאל"כ תקשי השתא בהמתן של צדיקים אין הקב"ה מביא תקלה ע"י לצדיקים עצמן לא כ"ש כדפרכינן בכמה דוכתין ומשום סכנה התיר מיהת הטעימה ודקא"ל מ"ט סמכת אניסא וכו' י"ל דהך סכנה להפסיד סעודת

רש"י

ימי הנעורים : כל זמן שמכירה · אין שיעור לדבר אלא בבדיקה הדבר תלוי אם אנו רואין שמכירה כופה ומניקתו בשכר [ואפילו גירשה : ההיא דאתאי · גרושה ולא היתה רוצה להניק : זיל בדקה · אם מכירה : אותבה בדרא דנשי · הושיבה בשורה של נשים : קמסוי · מביט : נטף עיניך · זקוף עיניך כמו דשפיל ואזיל בר אווזא ועינוהי מטייפי דב"ק (נ"ב:) : דרי בריך · שאי בנך] : בריי · בריאים : [עינני · עיניהם גדולות] : חינני · בעלי חן : כרפסא · אפי"א : כוסברתא · אלייכדר"א בלע"ז : [צערא דידה הוא · החלב רב בדדיה ומצערה : דלאו אורחה · אין דרך משפחתה להניק] : [הכל משהין בפני השמש · המשמש בסעודה ואוכלין לפניו ושוהין מלהאכילו עד שיקומו הקרואים : חוץ מבשר שמן וכו' · שמתאוה להם ומצטער : בתקופת תמוז · שריחו חזק וחום היום מחרחר בו כארס (ס"א באדם) : חד ספי · מאכיל את השמש מכל מין ומין וחד ספי ליה ממין אחד בתחלת סעודה לשובע ומשאר מינין משההו עד שיגמור סעודתו : קדים ספי · קודם שיתן לפניו : מאחר ספי · מכל מין ומין לאחר שנתן לפניו ולפני האורחין : דקדים ספי משתעי אליהו בהדיה · לפי כשנותן לפניהם יהוא רואה ומתאוה ומצטער ופעמים שיש אורחים הרבה : אזגור · שם מלך פרס : אטורנגא דמלכא · מושיב המנות לפני השרים ובלשונו שנשקל"ש : דחוור אפיה · פניו זועפים שנתאוה למאכל : א"ל · הטורנגא לרב אשי : אפסדתא לסעודתא · לא יאכל המלך מעתה : אמרו לו · שוטרי המלך אמאי תעביד הכי : אמר להו · רב אשי : דעביד הכי פסל למאכל דמלכא · העושה מאכל כזה אין ראוי שיאכל המלך

יד יוסף

א פי' בעלי זיו הדרי ערוך בע' זיו פירוש יפים ונאים כפי' ראשית חכמה : ב פי' בעלי בשר · ר"ת :

חדושי גאונים

ככתבם אז כתבם עתה ועוד נוסף · ושמעתי מפי הרב המובהק מוסר"ן (מזאמושץ) הכהן ז"ל כי על זה רמז ישעיה ס"ו במאמר אם אני המוליד ועצרתי אמר אלקיך שהוא ע"ד אז"ל מה דלא הוי הוי מה דהוי לא כ"ש אף כאן אמר אם אני המוליד דבר חדש מאין ליש כ"ש שאני הוא העוצר והמאסף (מלשון זה יעצור בעמו) היסודות המפוזרות ומפורדות ובנפיחת נשמת חיים באפיו ויהי האדם לנפש חיה ועי' מס' ר"ה לב מצויין כ"ט ד"ה בראשית נמי מאמר הוא כתבנו כי לשון אמירה איננה שייכת זולת אם יש מאזין מקשיב על דבר האומר קול לו קול אליו לא כן בהעדר השומע לזה בראשית שבריאה אשר היתה מאין המוחלט לא נאמר ויאמר כמו איך תשע מאמרות ע"ש ויונעם לך ואחר אשר ידיעת השפכיים אחת היא א"כ במ"ש משנת והמהלל מחיה מתים במאמרו · הוא כאילו אמר בפי'

גאון יעקב

בענין מיתה לעתיד האם יהיה בעת ימות המשיח או לא יהיה · ולדעת הרמב"ם המיתה יהיה וסמך על מאמר שמואל במס' ברכות אין בין עוה"ז לימות המשיח אלא כו' רק המיתה יהיה בדרך קלה לא בהתגברות החרבא דמ"ה כאשר כעת גברה הטומאה בארץ והס"ס הוא השליט אבל בימות המשיח יהיה המיתה כדרך שכיבת האבות הקדושים אבל לדעת הרמב"ן כי יבוטל המיתה מכל וכל ועיין בר"ם גאון אשר חקר במאמר הפדות והתחיה מזה והנה ביאת המשיח הוא אפשרות בכל יום ויום כשנטיב

הריטב"א

לאינצויי בהדי צדוקים שהיו אומרים שהבת תירש עם בת הבן מק"ו כדאיתא בפרק יש נוחלין וכשיש בן לבן הכל מודים שלא תירש הבת עם בן הבן :

עיון יעקב

בזה מה שמקשים בשם התוספות אפילו בנות נמי ולפמ"ש לק"מ : **אמר** רב חסדא בשר שמן ויין ישן · וכדאיתא בפסחים דף מ"ב שאלו מעמידין את הקומה ומאירין את עיניו יע"ש : **אבוה** בר איהי ומנימין בר איהי חד ספי מכל מינא וכו' מר משתעי אליהו בהדיה · לפי פשוטו י"ל לפי שאליהו הנביא רגיל לגלות דוקא לאותן אנשים שנוהגין

ענף יוסף

יג דקדים ספי אליהו משתעי בהדי כו' · הטעם דכתיב במלכים א במעשה דצרפתי ותוציא אליו ותאכל הוא והיא וביתה וגו' · והקרי היא והוא והנה כתיב שם שאמר לה

הבונה אין להקשות דלערבינהו וליתנינהו ר' חייא והיל"ל אין אשה אלא ליופי ובנים ותכשיטי אשה דיופי ובנים הוא המכוון לבעל מאשהו ותכשיטין הוא המבוקש מאשה לבעלה כי להיות שיודעת האשה שכל כבודה תלוי ביופיה כל תאות נפשה לתכשיטין להתנאות בהן כדלקמן סימן כ' למרי ופשתי שמני ושקויי דברים שהאשה מתשוקקת עליהן ומאי ניהו תכשיטין ע"ש · ולכן פרט ישעיה הנביא לעונש יען כי גבהו בנות ציון וגו' ביום ההוא יסיר ה' את תפארת העכסים וגו' והולך ומזכיר כמה מהם עד אומרו כי תחת יופי לכ"ה רבי חייא שיש לו לאדם לעדן אשתו ולעטות לה תכשיטין כי הם עוזרים ליופי ומיופי ימשך הבנים :

המתורגמן. א) הערונטער געלאססען . ב) פיש . ג) פעטערזיילא . ד) קאריאנדער (זרע גד) .

רש"י

מאכל מידו : דבר אחר חזאי ביה · בשר של חזיר מצורע ובלשון לע"ז פירשמי"ן : שקל אצבעתיה · רב אשי שקל אצבעתיה דקפילא: אנח עליה · על אחד מהחתיכות אחריה לא גרסינן : הכא מי בדקיתו · כלום בדקתם את החתיכה זו : בדקו ואשכחו · נס נעשה לו : דפרחא עילויה · דמר זוטרא: פלי · מבקע והרבה יש לו דומין במסכת נדה (כא:) דפלי פלויי : מיא דצערי רוק שגדל בתוך הפה מחמת קיוהת דבר הנאכל בפניו ואינו אוכל ממנו: עד דזג · נפחו פניה וכרסה ונעשו כזכוכית שכן דרכי הנפוחים : תוף שדאי · רקקי והשליכי : [אורחא דמילתא · דרך ארץ שלא ישא עליו חטא ואפי' הוא יכול לפתותה שתתן לו רשות : לכל דבר וגו' · בד"ה במחלקות שהיו עובדים את דוד כל מחלקה חדש ואע"ג דמשמעותא דעניינא משמע שלא היה פורש מביתו אלא חדש אחד בשנה ואין ללמוד משם אלא חדש כאן וי"א חדשים בביתו רב קרא יתירה דהבאה והיוצאת דריש דהו"ל למיכתב דבר מחלקות חדשי השנה כתב דבר מחלוקת הבאה והיוצאת חודש בחדש לכל חדשי השנה · משמע שהיו ב' מחלקות נלבים ומשרתים שמשרתים עם השאר זו ששה חדשים בדילוג וזו ששה חדשים בדילוג זו באה וזו יוצאת מדי חדש בחדש הרי חדש בבית המלך וחדש בביתו ואף כאן חדש בבית רבו וחדש בביתו: דאית ליה הרווחה· שהיו נהנים מבית המלך ואיכא רווח ביתא לפיכך מקבלת עליה וכו' שכיון שיש לו שכר יש לה מזונות מרווחים ותכשיטין אבל ת"ח מצוה דיליה הוא] : מתנים ·

מהרש"א

סעודת המלך הוא יותר סכנה לרב אשי מסכנת מר זוטרא: ד"א חזאי ביה וכו' · בפרש"י בשר חזיר מצורע וכו' · מלת ד"א נופל בכ"מ על החזיר ומסברא דלא פסיל לסעודת המלך משום בשר חזיר אלא משום דהוה מצורע דכן דרכו כדאמרינן בפרק האיש מקדש [א]עשרה קבין נגעים ירדו לעולם תשעה נטלו חזירים וכו' וק"ל : חודש כאן וחודש בביתו שנאמר לכל דבר המחלקות וכו' · פירש"י ואין ללמוד משם אלא חודש כאן וי"א חדשים בביתו וכו' עכ"ל ועוד נראה לפרש דאין ללמוד משם י"א חדשים בביתו דה"ל בכלל זה ימי עיבורה וימי לידה ומסתמא לא בעי כל הני יומי בביתו אבל רב לא יליף משם אלא חודש כאן שלא ישא עליו חטא וחדש בביתו דקאמר כיון שלא נתן לו שיעור מסתמא כההוא שיעור דכאן הוא אבל ר"י ודאי דמלי יליף כולה מלתא מקראי ולפי דרכנו יש לפרש הא דקאמר ור"י מ"ט שאני התם דאית ליה הרוחה וכו' דה"פ דשאני התם דרשות להיות לו חודש כאן משום דאית ליה הרוחה כ"כ י"א חודש בביתו דה"ל ימי עיבורה ולידה אבל מי שאינו מעכב כ"כ בביתו אין ללמוד משם דרשות לו להיות חודש כאן ולכך בעי למילף מבנין בהמ"ק דאע"ג דלא היו מעכבים רק ב' חודש בביתו הרי לו להיות חודש כאן ודו"ק : שאני שמועה דב"ה דתקיפא וכו' · ההוא קרא דלעיל מייתי מיניה

גמרא

אמרי ליה אמאי אמר להו דבר אחר חזאי ביה בדקו ולא אשכחו שקל אצבעתיה אנח עליה אמר להו הכא מי בדקיתו בדקו ואשכחו אמרו ליה רבנן מ"ט סמכת אניסא אמר להו חזאי רוח צרעת דקא פרחא עילויה · ההוא רומאה דאמר לה להההיא אתתא מינסבת לי אמרה ליה לא · אזל אייתי רימוני פלי ואכל קמה כל מיא דצערי לה בלעתיה ולא יהב לה עד דזג לה לסוף אמר לה אי מסינא[א] לך מינסבת לי אמרה ליה אין אזל ואייתי רימוני פלי ואכל קמה אמר לה כל מיא דצערי לך תוף שדאי תוף שדאי עד דנפק מינה כי הוצא[ב] דירקא ואיתסיאת :

יד שם [התלמידים יוצאים לת"ת שלא ברשות ל' יום וכו' · ברשות כמה כמה דבעי [דף סב ע"א] אורחא דמלתא כמה אמר רב חדש כאן וחדש בבית שנאמר (דה"א כז) לכל דבר המחלקות הבאה והיוצאת חדש בחדש לכל חדשי השנה ורבי יוחנן אמר חדש כאן ושנים בביתו שנאמר (מ"א ה) חדש יהיו בלבנון שנים חדשים בביתו ורב נמי מאי טעמא לא אמר מההיא שאני בנין בית המקדש דאפשר על ידי אחרים ור"י מ"ט לא אמר מההיא שאני התם דאית ליה הרווחה] אמר רב [א]אנחה שוברת חצי גופו של אדם שנאמר (יחזקאל כא) ואתה בן אדם האנח בשברון מתנים ובמרירות תאנח ור' יוחנן אמר [אף] כל גופו של אדם שנאמר (שם) והיה כי יאמרו אליך על מה אתה נאנח ואמרת אל שמועה כי באה ונמס כל לב ורפו כל ידים וכהתה כל רוח וכל ברכים תלכנה מים · ורבי יוחנן נמי הכתיב בשברון מתנים ההיא דכי מתחלא ממתנים מתחלא · ורב נמי הכתיב ונמס כל לב ורפו כל ידים וכהתה כל רוח שאני שמועה דבית המקדש דתקיפא טובא · ההוא ישראל ועכו"ם דהוו קאזלי באורחא בהדי הדדי

תוספות

אלא אורחא דמילתא כמה. פי' בקונטרס שלא ישא עליו חטא ואפי' הוא יכול לפתותה וא"ת והיאך יצא ר"ע וכל הנהו דלקמן וי"ל דהתם בלא פתוי היו שמחות שהיו בעליהן הולכין ללמוד תורה ולהיות ת"ח ואדרבה אדעתא דהכי נשאו שילכו ללמוד תורה ונראה לר"י דאפועלים קאי ולא אתלמידים דהא אפי' שלא ברשות יוצאין לעולם ל' יום ויחזיר לביתו יום א' וכו' : שאני שמועה דבית המקדש וכו' · וא"ת והא האי קרא דואתה בן אדם האנח גבי בהמ"ק כתיב דכתיב בתריה והיה כי יאמרו וגו' ואמרת (להם) אל שמועה כי באה ונמס כל לב וי"ל

הרי"ף

אמר רב אנחה שוברת חצי גופו וכו' · יש להקשות במאי פליגי רב ור"י דמאי נפקא לן מינה שהוא מחלוקת במציאות כי הנאנח הוא יודע דבר זה אם נשבר חצי גופו או כולו וע"ק מה שהקשו התוס' דקרא דהאנח בשברון מתנים הוא נמי על חורבן בהמ"ק וכו' · ונלע"ד שרב ור"י באו לתרץ כתוב זה דקשיא רישיה לסיפיה קודם הוא אומר האנח בשברון מתנים ואח"כ אומר ונמס כל לב ולזה אמר רב דרישא דווקא ומ"ש ונמס כל לב אינו חוזר ליחזקאל שאמרו לו על מה אתה נאנח וגו' אלא ה"ק אני נאנחתי ונשבר חצי גופי לפי שהראני ה' במראה הנבואה ואל שמועה כי באה אליכם אתם השומעים ונמס כל לב וז"ש שאני שמועות בהמ"ק כלומר לעולם שאנחה היא בשברון מתנים דהיינו חצי הגוף אבל ישראל לא נאנחו כדי שיקשה למה אמר בם ונמס כל לב אלא הם שמעו בכח אל השמועה רעה של החורבן דתקיפא טובא נמס כל לב ויחזקאל שהראהו הקב"ה החרבן ששמעו לישראל אחר כך ונאנח האנחה שברה חצי גופו ור"י סובר דונמס כל לב קאי נמי ליחזקאל על האנחה שנאנח ועוד י"ל מאי דקאמר בשברון מתנים ובמרירות תאנח ולמה הפסיק לומר בשברון

עין יעקב

במדות חסידות ורחמנות לפנים משורת הדין וכדאיתא במדרש פ' ויגש סוף פ' צ"ד א"ל ולאו מתניתין היא אמר וכי משנת חסידים היא זו יע"ש וכן הא דיש לספות מכל מין ומין את העבדים ולספות להם תחלה הוא גם כן לפנים משורת הדין ע"פ החסד והרחמים וכמ"ש הרמב"ם להדיא ספ"ט מהל' עבדים ועי"ל ע"ד סדרש לפי שאליהו עיקר השגחתו לבשר הגאולה ביאת המשיח וכבר מבואר דאיתא על פסוק שבו פה עם החמור עם הדומה לחמור שהעבדים הם דומין לבהמה ובמדרש דרש שבו פה עד שיבא משיח שנאמר גביה עני ורוכב על החמור ע"ש ושם ברמב"ם והכ"מ מבואר דהא קאי על עבד כנעני ומאן דמאחר ספי ולא נתן לו מכל מין ומין ס"ל שהם עם הדומה לחמור לכך מותר לזלזל בו כולי האי ולא ס"ל דקאי הרמז על משיח שיבא במב"י לכך לא אשתעי אליהו בהדיה : א"ל רבנן מאי טעמא סמכת אניסא · אע"ג דשלוחי מצוה אינן ניזוקין מ"מ היכא דשכיחי היזקא שאני ואע"ג דעביד כדי להציל נפש מ"מ חייך קודמין לחיי חבירך ודברי מהרש"א בזה אך למותר עיין שם : שאני שמועה דבית המקדש דתקיפא טובא · ומשאי טעמא מצינו במדרש

עץ יוסף

יד שאני שמועה דבית המקדש כו' · עי' תוס' וא"ת א"כ בשאלת העכו"ם לקמן לא אמריתו אנחה שוברת חצי גופו של אדם והלא בחורבן בית המקדש

ענף יוסף

ועשית לי בראשונה ולך ולבנך תעשה באחרונה · ונראה דהאי קרא דכתיב ותאכל וגו' וקרינן היא והוא משמע שהיא אכלה תחלה ואח"כ אליהו ואח"כ ביתה היינו משום כשנתנה לו לאכול קדים הוא וספת לה מדיליה והכתיב הוא והיא אתא לדרשא כדאיתא בילקוט מלכים הוא והיא שבזכות אליהו אכלו הוא והיא והיינו למ"ד יש אם למסורת כמו דכתיב הוא והיא שהוא אכל תחלה א"כ ע"כ הקרי היא והוא אתים לדרשא וזה היה טעם דמאחר ספי לסורות שלא כיון האמת במעשיו · (הפלאה) :

המתורגמן. א) אויסקורירען · ג) דאָרנען.

אוצר בלום

[א] מהרש"א ד"ה ד"א חזאי · בפרק האיש מקדש (קדושין מט ע"ב) :

יד יוסף

א ברכות נח ע"ב :

חדושי גאונים

שזאת התחיה תהיה מקיבוץ היסודות אשר כבר היה בעולם כי אם לא איפה לא יומלץ בזה מאמר במאמרו ודו"ק : (שם) איבא מילתא כנגד אבלים פתח ואמר אחינו המדוכאים באבל הזה תנו לבבכם לחקור את זאת זאת היא עומדת לעד נתיב הוא משֵׁשת ימי בראשית רבים שתו רבים ישתו כמעשה ראשונים כך מעשה אחרונים כו' · יש לדקדק אמרו רבים שתו והלא כולם שתו כי מי גבר יחיה ולא יראה מות וכן מ"ש אח"כ רבים ישתו לא לימא יקשה מי גבר יחיה ולא יראה מות . גם כפל הענין רבים שתו כו' כמשתה ראשונים כו' נ"ב · ונראה כי זה נמשך למ"ש מקודם תנו לבבכם לחקור זאת זאת היא עומדת לעד כו' ופי' רש"י לחקור שזאת עומדת לעד · והנה מה חקירה שייך בזה והלא הכל יודעים ואומרים בפיהם כולנו מתים עכ"ג כי לפי שיש מיתה נמשכה מן איזה חטא ויש מיתה בלא חטא אבל היא טבעית אשר היא

גאון יעקב

מעשיו וכל שעה ושעה אנו מלפים ובריאה מפורשת הריני נזיר ביום שבן דוד בא אסור לשתות יין בכל יום רק כו' לזאת הספדן כשאמר רבים שתו כו' כמשתה ראשונים וכו' השב תרם לאביי מאד מחמת אל יפתח פה לשטן כי אחר שהוא אפשרות בכל יום לימות המשיח ואמר לו ממ"כ איזה דיעה אתה תופס אם אתה תופס הדעה שלימות

הדדי לא אימצי עכו"ם לסגויי[א] בהדי ישראל אדכריה חורבן בהמ"ק נגיד ואיתנח ואפ"ה לא אימצי עכו"ם לסגויי בהדיה א"ל לא אמריתו אנחה שוברת חצי גופו של אדם א"ל הני מילי מלתא חדתא אבל הא דשינן בה לא דאמרי אינשי דמלפא תכלי לא בהתא:

טו שם [הטיילין בכל יום · מאי טיילין אמר רבא בני פירקי אמר להו אביי מאן דכתיב בהו] (תהלים קכז) [א]שוא לכם משכימי קום מאחרי שבת אוכלי לחם העצבים כן יתן לידידו שנה וא"ר יצחק אלו נשותיהן של ת"ח שמנדדות שינה מעיניהם בעולם הזה ובאות לחיי העולם הבא [ואת אמרת בני פירקי אלא אמר אביי כדרב דאמר רב כגון רב שמואל בר שילת דאכיל מדידיה ושתי מדידיה וגני בטולא דאפדניה[ב]) ולא חליף [ב]פריסתקא דמלכא אבבי' כי אתא רבין אמר כגון מפנקי דמערבא · ר' יוחנן הוה קסליק בדרגא הוו סמכי ליה ר' אמי ורב אסי איפחתא דרגא תותיה סליק ואסקינהו אמרי ליה רבנן וכי מאחר [ג]דהכי למה ליה למסמכיה אמר להו אם כן מה אניח לעת זקנה]:

רש"י

באמצע הגוף: דשינן בה · הורגלנו בה כמו כיון דדש דש (גיטין נו:): דמלפא תכלי לא בהתה · אשה הלמודה לשכל בניה לקוברם אינה תמיהא ומפחדת במות אחד מהם שכבר למודה היא: [בני פירקי · תלמידים שהרב מלוי להם בעירן ושונין פרקם ולניה בביתם: מאן דכתיב בהו · בשבילם נאמר לבעלי אומניות]: שוא לכם משכימי קום מאחרי שבת · למלאכת הרשות אוכלים לחמם בעצב: כן יתן הקב"ה לידידו שנה · למי שמנדד לכבודו ולמצותיו שינה: מנדדות שינה · ממתינות את בעליהן שהם בבית רבן ושונין פרקן הלמא בשעת שינה עודן בבית רבן ואת אמרת יש להן פנאי לעונה בכל לילה: [מפנקי דמערבא · בני א"י מעונגים במאכל ומשתה לכך הם בריאים ובעלי כח לתשמיש: מאחר דהכי · שבעל כח אתה: א"כ · שאתיש את כחי ולא יסמכוני: מה אניח · כח בעצמי להשתמש בו לעת

תוספות

דההוא קרא קודם לחורבן כתוב וכן היה אומר הנביא לישראל שהיה נאנח על שמועת בית המקדש שעתיד ליחרב ואז ונמס כל לב מתוך האנחה שתהיה אחר החורבן על שמועת בהמ"ק: טיילין · על שם שדרכם בטולא דאפדנייהו:

מנדדות שינה מעיניהם · בתלמידים הלומדים בעירם קאי דאי בעיר אחרת אמאי מנדדות שינה הא אין

מהרש"א

מינייה ואתה בן אדם האנח בשברון וגו' אחורבן בהמ"ק הוא דכתיב אלא דלא מפורש ביה כבאידך קרא והיה כי יאמרו אליך על מה אתה נאנח ואמרת אל שמועה וגו' והאי עכו"ם דאדכריה חורבן בהמ"ק וא"ל לאו אמריתו אנחה שוברת חצי גופו וכו' לא הוה שמיע ליה אלא מלתא דרב מיהו רב מודה דחורבן בהמ"ק שוברת כל הגוף כדמשנינן וק"ל: מאן דכתיב בהו שוא וגו' אלו נשותיהן של ת"ח וכו' · יש לפרש הכתוב לפי דרש זה ע"פ מ"ש[א] הם רצים ואנו רצים הם משכימים ואנו משכימים וכו' שאמר כי פועלי הרשות הם משכימין ומעריבין במלאכתם ושוא הוא כי הם אוכלים לחם העצבים כינוי הוא לתשמיש כמו כי אם הלחם אשר הוא אוכל שמתוך מלאכתן א"א בהו עונה בזמנה וכתקונה ואמר כן הוא בדוגמא זו בת"ח שהם משכימים ומעריבים לבית המדרש וא"א בהו לעונה בזמנה אבל אמר דמ"מ אין כאן שוא כמו בפועלי הרשות אבל יתן הקב"ה חיי עוה"ב אף לנשותיהן שמנדדים שינה בעוה"ז עד בוא בעליהם מבהמ"ד לקיים מצות עונה וק"ל: דאכיל מדידיה וכו' ולא חליף וכו' · לפי שרבים שעוסקין בסחורות רבות בממון של אחרים ומפזרים של אחרים בפרנסת ביתם וקונים להם בתים חשובים כאילו הם עשירים ומתוך שהוא נחשב לעושר גדול עין המלך עליו אבל אמר מי שאינו הולך בגדולים ממנו ואכיל מדידיה וכו' וגני בטולא דאפדני' וכו' שכל מה שבידו וקניינו הוא שלו ולא משל אחרים אין עין המלך עליו ויש לו פנאי

[א] מהרש"א

ד"ה מאן · עפמ"ש (ברכות כח ע"ב):

יד יוסף

א עי' בע"י יומא סי' ס"ז וע"ע שו"ע מזמור קכז: ב פי' היל של מלך· ערוך: ג גיר' הערוך בערך חל ד' וכי מאחר דחילים דמר כולי האי למה ליה למר למסמכיה יש נאל ידי תרגום אית חילא בידי:

חדושי גאונים

כתיב משפט ימי בראשית מחטא עץ הדעת לזה אמר נגד האבלים שיתנו לבם לחקור זאת המיתה אשר קרה לזה המת אם היא מאיזה חטא ואז ישובו מדרכם הרעו ויטיבו מעשיהם ויאמר הש"י למלאך הרף ידיך ואם יפשפשו ולא ימצאו ידעו כי זאת המיתה הטבעית עומדת לעד ולא יבכו יותר מדאי ועל בגא ראשונה שאמר תנו לבבכם לחקור זאת אמר רבים שתו כוס העונש (אבל לא כולם רק מתו בלא חטא) רבים ישתו גם

אהבת איתן

רבי יוחנן הוה קסליק בדרגא הוו סמכי עלי' רב אמי ורב אסי איפחתא דרגא תותי' סליק ואסקינהו אמרו ליה רבנן וכי מאחר דהכי הוא· פי' דבעל כח אתה למה לך למסמכי' אמר להו א"כ מאי אניח לעת זקנה· יתכן לכוון דברי ר' יוחנן ע"פ מאי דאיתא בערובין (דף נ"ו) אמר רב יהודה אמר רב כל

גאון יעקב

המשיח הבוטל המיתה מכל וכל ואחר שבכל יום העת מוכשר ביאת משיח רבים כו' רבים ישתו לא נימא אפשר יהיה עת

עיון יעקב

איכה על פסוק ויגרס בחצץ שיני רב מדהוי אכיל כל מאכל נסב חד פת יהיב עליו קטם לקיים מה שנאמר ויגרס בחצץ שיני עכ"ל הרי דרב אזיל לשטתו דהורבן בית המקדש תקיפא טובא · ועיין בתוספות שמקשים דהא האי קרא קמא גם כן כתיב שם אצל חורבן בית המקדש עיין מה שתירצו · ועוד יש לומר דודאי גם כן רב סבירא ליה דאתחלת אנחה אפילו בחורבן בית המקדש מחצי הגוף מתחלה ולבסוף מכח דתקיפא כל כך שוברת כל גופו אבל אין ללמוד ממנו לשאר אנחה ששוברת חצי הגוף כמו בתחלה דחורבן בית המקדש · ולפי זה ניחא גם כן מה שהקשה מהרש"א גבי האי עכו"ם דאדכריה חורבן בהמ"ק ואפ"ה אמר רק דשוברת חצי גופו ולא כל גופו לפי שהיה בשעת התחלה דאדכריה דאז אליבא דכ"ע שוברת רק חצי גופו: שוא לכם משכימי קום וגו' · עיין במהרש"א ובהרי"ף ביומא דף ע"ז מה שפי' בזה ועוד אפשר לומר דקשה בפסוק איך קאמר שוא לכם משכימי קום דהא שינה של שחרית מוציא את האדם מן העולם כדאיתא פרק ג' דאבות לכ"ק דמקרא זה נדרש על נשי ת"ח וה"ק שוא לכם משכימי קום אותם נשי ת"ח שמשכימי קום לפי שממהרין לישון בתחלת הלילה ואינם ממתינות על בעליהם עד דאתו מבית המדרש בהלו קאמר לשוא משכימין אלא כך ראוי להיות מאחרי שבת ולשהות על בעליהן ועי"כ אוכלי להם עצבים לפי שהן עצילים מהשינה כן יתן הקב"ה שכר לעוה"ב לפי שמנדדין השינה מעיניהם: אלא אמר אביי כדרב דאמר רב כגון רב שמואל בר שילת דאכל מדידיה ושתי מדידיה וגני בטולא דאפדניה ולא חליף פריסתקא דמלכא אבבא · פירש"י רב שמואל מלמד תינוקות היה וכו' נ"ל הכוונה בזה ע"ד דאיתא במרדכי פרק האומנין בשם הירושלמי דסדר זרעים והובא בי"ד סי' רמ"ה סעיף י"ז בהג"ה דאסור למלמד תינוקות להיות ניעור בלילה יותר מדאי ובאין לו לעצור עצמו במאכל ובמשתה אם הוא מפרנס את עצמו וגם כיון שתורתו אומנתו

הרי"ף

מתנים בין ב' האנחות וסיל"ל ותאנח בשברון מתנים ומרירות לזה דרש שהאנחה הא' שוברת חצי גופו ומ"ש אח"כ ונמס כל לב הוא להיות שמועת בהמ"ק תקיפא טובא א"ל הקב"ה שיחזור ויאנח לעיניהם ונמצא כי האנחה הא' היא שברון מתנים ואח"כ לעיניהם תחזור ותאנח במרירות ובהצטרפות שתי האנחות נשבר כל גופו ונמס כל לב ור"י דריש דכפל האנחות לאו דוקא וסיפיה דקרא דוקא דאנחה אחת שוברת כל גופו וממתנים מתחלא: וא"ר יצחק אלו נשותיהם של ת"ח וכו' · ויש לדקדק מנין לר"י להוציא הכתוב מפשוטו ולדרוש לידידו מלשון מנדד שינה דלמא כפשוטו הוא שאמר שוא לכם משכימי קום לאכול לחם העצבים כן הקב"ה נותן לחם לידידו בהיותו ישן על מטתו בנחת רוח ואינו צריך לטרוח כמותך · נ"ל דאי כפשטיה דקרא הל"ל כן יתן לידידו ישן דמשמע כן יתן הלחם לידידו הישן על מטתו ומדכתיב יתן לידידו שינה משמע שמה שהוא נותן לידידו היא השינה ולכן דריש לידידו שהוא מלשון מנדד שינה אבל קשה דלמא בת"ח עצמם הכתוב מדבר כן יתן למנדד שינה מעיניו שהוא הת"ח עצמו וכן דרשו רז"ל הפסוק של אשבעה בהקיץ תמונתך אלו ת"ח המנדדים שינה מעיניהם בעוה"ז שהקב"ה משביען מזיו שכינתו בעוה"ב וה"ק קרא אשבעה מזיו תמונתך בעוה"ב בהקיץ בשביל מה שהייתי מנדד שינה בהקיץ בעוה"ז ונלע"ד דר' יצחק הקשה בכתוב זה שהוא בא להשביל המשכימים והמאחרים בנשף לבא לביתם כדי להשיג פרנסתם ואח"כ הם אוכלים לחם העצבים בעמל וביגיעה כי כן נותן הקב"ה ומזמין לת"ח המנדדים שינה מתוך ההשכמה והיגיעה בתורה א"כ איך מהביל עניינם שהרי מי שהוא בא להשביל ענין א' צריך לומר מה אתה מרויח בכל הטורח וההשכמה שכן יתן השי"ת לת"ח בלא השכמה או יגיעה אבל מאחר שגם הת"ח אינו משיג זה אלא בהשכמה וביגיעה בתורה א"כ אין מכאן ראיה להביל העוסק במלאכה לכך הוכרח לדרוש שהכתוב

עין יוסף

אחר מעשה גם רב מודה דשוברת כל הגוף כמ"ש רב שאני חורבן בית המקדש וה"ל למימר לא אמריתו אנחה שוברת כל הגוף וירא"ה דגם העכו"ם ס"ל לחלק בין מילתא חדתא לדשינן בה אלא דס"ד דחד דרגא נחתינן שישבור לפחות חצי הגוף חדית ליה דכיון דדשינן בה אינה פועלת מכל וכל והיינו סיומו דאמרי אינשי דמלפי תיכלי לא בהתא פי' אשה הלמודה לשכל בניה לקוברם אינה תמיה ומפחדת במות אחד מהם שכבר למודה היא ואינה מתפעלת מכל וכל:

מתנים· הם באמצע הגוף:

טו כן יתן לידידו שינה אמר רבי יצחק כו'· דאי כפשוטו שאמר שוא לכם משכימי קום לאכול לחם העצבים כן הקב"ה נותן לחם לידידו בהיותו ישן על מטתו בנחת רוח ואינו צריך לטרוח כמותך דא"כ ה"ל למימר כן יתן לידידו ישן דמשמע כן יתן הלחם לידידו הישן על מטתו ומדכתב כן יתן לידידו שינה משמע שמה שהוא נותן לידידו היא השינה· ולכן דריש לידידו שהוא מלשון מנדד שינה וה"ק קרא שוא לכם משכימי קום מאחרי שבת למלאכת הרשות אוכלים לחמם בעצב כן יתן הקב"ה לידידו שינה למי שמנדד לכבודו ולמצותיו שינה אלו נשותיהם של תלמידי חכמים שמנדדות שינה מעיניהם ממתינות את בעליהן שהם בבית רבן בעירם ושונין פרקן ורבותיה קאמר שאף נשותיהן בשביל שהן מנדדות שינה בשביל בעליהן שממתינות להם באות לחיי העולם הבא· דדרשינן סמוכין דסמיך ליה הנה נחלת ה' כלומר יתן למנדד שינה נחלת ה'

המתורגמן. א) האט דער היידע ניכט געקאננט מיט געהן. ג) ער שלאפט אין שאטען פאן פאלאסט.

זקנה] : חמר ונעשה גמל מאי · נשאת לו כשהוא חמר מהו ליעשות גמל שלא ברשות הרווחה עדיפא לה שיתעשר או עונה עדיפא לה: בקב ותיפלות · להיות בעלה עמה מי' קבים להתעשר: דברי רבי אליעזר · אמתני' קאי וסיפא דמתני' נקיט: זו דברי רבי אליעזר · הנך עונות ויציאות שלא ברשות דמתני' דקתני התלמידים יוצאין לת"ת שלא ברשות ל' יום : סמכו רבנן · תלמידים שבדורנו סומכין על דבריו ויוצאין שלא ברשות : ועבדי עובדא · טועים: בנפשייהו · והוא בא להם ליטול מהם נפשות שנענשים ומתים : מסביא · תרגום של מגפה : כפו מטתו · כדת המתאבל דחייב בכפיית המטה : איעסק לבריה · להשיאו בתו של ר' חייא : איכא פסולא · שלא היו מהוגנים לזוג אחד : שפטיה בן אביטל · בן דוד היה אביטל שם אשת דוד : ור' חייא אתי משמעי · וזהו הפסול שרבי היה מבית דוד ולא היתה בת הבאה משמעי

שם [פיסקא החמרים אחת בשבת הגמלים אחת לשלשים יום וכו'] [דף סב ע"ב] א"ל (רבא) [רבה] בר רב חנין לאביי חמר ונעשה גמל מאי א"ל [א]רוצה אשה בקב ותיפלות [ב]מעשרה קבין ופרישות: [פיסקא] הספנים אחת לששה חדשים דברי רבי אליעזר · א"ר אדא בר אהבה אמר רב זו דברי רבי אליעזר אבל חכמים אומרים התלמידים יוצאים לת"ת שנים ושלש שנים שלא ברשות אמר רבא סמכו רבנן אדרב אדא בר אהבה ועבדי עובדא בנפשייהו כי הא דרב רחומי הוה שכיח קמיה דרבא במחוזא הוה רגיל דהוה אתי לביתיה כל מעלי יומא דכפורי יומא חד משכתיה שמעתא הות מסכיא דביתהו השתא אתי השתא אתי לא אתי חליש דעתה אחיתת דמעתא מעינה הוה יתיב באיגרא[א] אפחית איגרא מתותיה ונח נפשיה [עונה של ת"ח אימת אמר רב יהודה אמר שמואל מע"ש לע"ש (תהלים א) אשר פריו יתן בעתו אמר רב יהודה ואיתימא רב הונא ואיתימא רב נחמן [ג]זה המשמש מטתו מערב שבת לערב שבת] :

תוספות

דרך ליכנס בעיר בלילה: רוצה אשה בקב ותיפלות וכו' · תימה דאמרינן לעיל שאני התם דאית לה רווחא ושמא עבודת המלך איכא רווחא טפי : מתשעה קבין ופרישות גרסינן דהמשרה אשתו ע"י שליש תנן דנותן לה ב' קבין ואינו פורש מתשמיש והמודר על אשתו מתשמיש

מוסיפין

מהרש"א: פנאי לעונה כל לילה וק"ל : עונה של ת"ח וכו' מע"ש לע"ש שנאמר אשר פריו וגו' · הכי משמע ליה מהאי קרא שאמר כי אם בתורת ה' חפצו ובתורתו יהגה יומם ולילה דהיינו כל ימי החול ואין עת לעונת לילה כל ימי החול כיון שצריך להגות בתורה יומם ולילה אבל אמר כי בליל שבת שאז הת"ח כעץ שתול על וגו' שהוא ליל תענוג ושביתה וכו' כפירוש רש"י גם אין בה ביטול תורה כ"כ שאסור לקרות לאור הנר וע"כ אז פריו יתן בעתו שהוא זמן עונה שהבנים נקראו פרי בטנך שכר פרי הבטן וק"ל : הוה קא חזי קמיה עמודא וכו' · אפשר שהיה העמודא דנורא רומז להם על זמן קבלת שבת כדאמרינן בפ' ב"מ [א]דביתהו דרב יוסף הות מאחרה ומדלקה א"ל תניא לא ימיש עמוד וגו' ועמוד אש משלים לעמוד ענן וק"ל : הואי כשגגה היוצאת מלפני השליט וכו' · מפורש במסכת מ"ק [ג]דברית כרותה לשפתים ויליף לה מאברהם שאמר ונשתחוה ונשובה אליכם ומה שיש לדקדק בזה מפורש שם : אמר רבי ח"ו פסולא איכא וכו' ור' חייא אתי משמעי וכו' · פרש"י וזהו הפסול שרבי היה מבית דוד ולא היתה בת הבאה משמעי הוגנת לרבי וכו' עכ"ל וק"ק לפירושו וכי מלכי בית דוד היו נושאין נשים דווקא מבת מלכים ולולי פירושו היה נראה לפרש דה"ק ח"ו דניתלי סיבת מיתתה בפסול דחד מינן אבל יש לתלות מיתתם במלתא אחריתי וע"ז עיינו אם יש לתלות בפסול ומלאו

טז שם יהודה בריה דרבי חייא חתניה דרבי ינאי הוה אזיל ויתיב בבי רב וכל בי שמשא הוה אתי לביתיה וכי הוה אתי הוה קא חזי קמיה עמודא דנורא יומא חד משכתיה שמעתא כיון דלא חזי ההוא סימנא אמר להו רבי ינאי כפו[ב] מטתו שאלמלא יהודה קיים לא ביטל עונתו [ד]הואי (קהלת י) כשגגה שיוצא מלפני השליט ונח נפשיה :

יז שם רבי איעסיק ליה לבריה בי רבי חייא כי מטא למכתב כתובה נח נפשה דרביתא[ג] אמר רבי ח"ו פסולא איכא יתיבו ועיינו [במשפחות] רבי אתי משפטיה בן אביטל ור' חייא אתי משמעי אחי דוד אזיל איעסק ליה

הרי"ף

מדבר בנשותיהם של ת"ח וא"כ יפה אמר הכתוב שוא לכם בני אדם משכימי קום ומאחרי שבת ואתם יגיעים ביום ובלילה ואוכלים לחם העצבים ומדרך טבע היגע במלאכה צריך לישן יותר כי מתוקה שנת העובד ואתם ממעטים שיעור השינה ומה לכם ביגיעה זו כי כן יתן ה' לנשותיכן של ת"ח המנדדות שינה להמתין לבעליהן שאוכלות בלא יגיעה ואין להם אלא שמנדדות שינה בלבד ושכר הת"ח עצמם שיגיעים בתורה ומשכימים ומעריבים עין לא ראתה · ועוד איך מסביל למשכימי קום לאכול לחם העצבים כי כן יתן ה' לת"ח המנדד שינה והלא אותו ת"ח שזכה לתורה הוא משכים בד"ת כי ה' יתן חכמה והם שלא זכו לתורה ולא נגזר עליהם חכמה הם משכימין למלאכתן לזה דרש הכתוב בנשותיהם של ת"ח א"כ יפה אמר שוא לכם משכימי קום מאחרי שבת אוכלי לחם העצבים שכל מה שיגעו וטרחו הם אוכלים אותו שלא תדעו ותבינו כי כן יתן לנשי הת"ח אע"פ שאינם יודעות ללמוד ויפה כחן על שהן מחזיקות יד בעליהן בתורה גם אתם שאין לכם חלק בתורה היה לכם לתת מיגיעכם חלק ללומדי התורה להיות מחזיקים ידי הת"ח ותומכים אותם שתהיו שוים למה שעושות הנשים · ויש לתת רמז לנשים בכתוב הזה מדקאמר לידידו הי"ל לידיד שינה אלא הוא רמז לנשי הת"ח ואנו דורשים הכתוב במקרא לידידו וגם אנו דורשים הדרשה של המנדד וה"ק כן יתן ה' למנדד שינה לידידו בשביל ידידו הבעל שלה שהוא ידידו של הקב"ה · ועי"ל דאין הכונה לומר שאינו מדבר הכתוב אלא בנשותיהם של ת"ח בלבד אלא לומר בכל מי שינדד שינה דיבר הכתוב ויש בכלל גם הנשים שהם מנדדות שינה וכן דקדק רש"י ז"ל כן יתן הקב"ה לידידו שינה למי שמנדד לכבודו ולמצותו · ועדיין צריך לבאר מנ"ל שבשביל שמנדדות שינה באות לחיי העוה"ב והלא באוכלי לחם העצבים בעוה"ז אמר כן יתן לידידו שינה דמשמע יתן להם לחמם לנפשם בלי יגיעה ובמה דרשינן סמוכין דסמיך ליה הנה נחלת ה' כלומר יתן למנדד שינה נחלת ה' שהיא בעולם הבא:

עין יעקב

פטור ממש דהוא פריסתקא דמלכא זה הוא בכלל טיילין דקאמר : עונה של ת"ח מע"ש לע"ש שנאמר אשר פריו יתן בעתו · דוגמא לדבר ונתתי גשמיכם בעתם זו לילי שבתות כדאיתא ברש"י ריש פ' בחקותי וברבה שם דהם גשמי ברכה ואדם עץ השדה אכן בש"ס שלנו פ' סדר תעניות קתני נמי לילי רביעית ועיין בזוהר ומקובלים שהאריכו בטעם הדבר : וכי הוי אתא הוי קא חזי קמיה עמודא דנורא · אפשר משום דרבי יהודה בן ר' חייא הוי דמי ליעקב אבינו כדאיתא בפרק הפועלים דף פ"ח ע"ב אסקינהו לר' חייא ובניו יעו"ש וכן מצינו ביעקב דקדמה שכינה ואתיא לאוהל אמהות כדאיתא במדרש וזה היה חטא ראובן שבלבל יצועי אביו : אמר להו ר' ינאי כפו מטתו · אע"ג דודאי על פי אומדנא כזה שאינו

מוכח

עין יוסף

שהיא עוה"ב · (רי"ף וע"ש עוד) : רוצה אשה בקב ותיפלות כו' · פירוש כילד המשרה את אשתו על ידי שליש לא יפחות לה משני קבין חיטין בשבת ומשמש עמה והמודר על אשתו מתשמיש המטה מוסיפין לה על כתובתה ג' דינרין בשבת וג' דינרין עושין י"ח קבין לפי חשבון ד' סאין בסלע כילד הסלע ד' דינרין והולכין ד' סאין בסלע הרי סאה בדינר ולג' דינרין ג' סאין וג' סאין הם י"ח קבין הרי נמלאו כשאינו משמש עמה י"ח קבין וכשמשמש עמה ב' קבין הרי ט' קבין לכל קב וקב וזהו שאמרו רוצה אשה בקב ותיפלות מתשעה קבין לפרישות · פי' אחר רוצה אשה שיהיה בעלה חמר ויהיה מצוי אללה בכל שבת לתת לה עונתה ולא יביא לה אלא קב חטין בלבד ולא יהא גמל שיהא הולך בדרך רחוקה ואינו נותן לה עונתה אלא אחת לשלשים יום ואע"פ שמביא לה בשבת ט' קבין חביבה עליה עונה לכל שבת וקב אחד מט' קבין ופרישות של שלשים יום (ערוך) הרי שהיה גורס מתשעה קבין ופרישות וכן הוא בסוטה דף כ"א ע"ב וכן פירשו התוספות שם אלו שני הפירושים הנ"ל:

טז בי שמשא ערב שבת · ולפי שבין השמשות שלו שגור בפי כל והכל חרידים אליו לגמור מלאכתן עד שלא תחשך קרו ליה בי שמשי (רש"י כתובות ק"ג ע"א) :

איעקרא

ענף יוסף

טז כיון דלא חזי האי סימנא כו' · אף דבי שמשי משמע בין השמשות ולא אין דין כפית המטה נוהג בשבת אלא דעמודא דנורא היה מעט קודם בה"ש וכמו שכתב המהרש"א שהיה עמוד האש משלים ר"ל שבא קודם שנסתלק עמוד הענן · (הפלאה):

[א] מהרש"א ד"ה הוה · בפרק ב"מ (שבת כג ע"ב): [ג] שם ד"ה הואי · במס' מו"ק (יח ע"א) :

יד יוסף

א סוטה כ ע"א כא ע"ב : ב מעשרה קבין עיין בעין יוסף וליתא הגירסא שלפנינו י"ל ע"כ דעת הרא"ש במודר דצריך ליתן לה שני קבין חטים חוץ מן השלשה דינרין נמצא הכל עשרים קבין הרי דהוה אחד מעשרה · (הפלאה וע"ש עוד) : ג ב"ק פב ע"א: ד ב"ר פ' ע"ד :

חדושי גאונים

בעתיד ישתו כוס התרעלה לגרום מיתה לבעליהן ועל בנה הבניה שאמר נתיב היא משפת ימי בראשית אמר כמשתה ראשונים מעשיו של נחש כך משתה אחרונים כאמרו (פ' במה בהמה) מקרה אחד כו' ר"ל שמיתה אשר באה מצד החטא אין מיתה זו דומה לחברתה · אמנם משתנה ומתחלפת לפי מעשיו כאז"ל תתק"ג מיתות כו' · אבל המיתה הטבעיית כמשתה ראשונים כך

אהבת איתן

עיר שיש בה מעלות ומורדות אדם ובהמה שבה מזקינין בחצי ימיהם והיינו דאמר ר' יוחנן כאן דאם יעלה במעלות הדרגא בעצמו בלא סמיכה מה יניח לעת זקנה ולא אמר סתם לזקנה דהא באמת יזקין קודם עת זקנה בחצי ימיו על ידי שיעלה במעלות ויתיש כחו ואם כן מה יניח כשתבוא עת זקנה

גאון יעקב

רצון שתבוטל המיתה מ כ ל וכל ואם אתם סובר הדעה אחרת שנס לימות המשיח תהי' מיתה רק הסים

המתורגמן. א) דאך . דאך עטוב . ב) בייגט . קעהרט איבער . ג) יונגעם מעדכען .

לבריה בי ר' יוסי בן זמרא פסקו ליה תרתי סרי שנין למיזל בבי רב אחלפוה קמיה אמר להו ניהוו שית שנין אחלפוה קמיה (תניין) אמר להו איכנים והדר איזיל הוה קא מכסיף[א] מאבוה אמר ליה בני דעת קונך יש בך מעיקרא כתיב (שמות טו) תביאמו ותטעמו ולבסוף כתיב (שם כה) ועשו לי מקדש ושכנתי בתוכם [א]אזל יתיב תרתי סרי שני בבי רב עד דאתי איעקרא דביתהו אמר רבי היכי נעביד נגרשה יאמרו עניה זו לשוא שמרה נינסביה אתתא אחריתי יאמרו זאת אשתו וזאת זונתו בעא עלה רחמי ואיתסיאת[ב]:

יח שם [ב]רבי חנניה בן חכינאי הוה קאזיל לבי רב בשילהי הלוליה דרשב"י א"ל איעכב לי עד דאתאי בהדך לא איעכב ליה אזל יתיב תרי סרי שני בבי רב עד דאתי אשתנו שבילי דמתא ולא ידע למיזל לביתיה אזל יתיב אגודא[ג] דנהרא שמעה להההיא רביתא דהוו קרו לה בת חכינאי [בת חכינאי מלי קולתך[ד] ותא ניזיל] אמר ש"מ האי רביתא דידן אזל בתרה הוה יתיבא דביתהו קא ניהלא[ה] קמחא דל עינה חזיתיה סוי לבה פרח רוחה אמר לפניו רבש"ע עניה זו זה שכרה בעא רחמי עלה וחיתה:

יט שם רבי חמא בר ביסא אזיל יתיב תרי סרי שני בבי מדרשא כי אתא אמר לא אעביד כדעביד בן חכינאי עייל יתיב במדרשא שלח לביתיה אתא רבי אושעיא בריה יתיב קמיה הוה קא משאיל ליה שמעתא חזא דקא מחדדי שמעתתיה [חלש דעתיה] אמר אי הואי הכא הוה לי זרע כי האי · על לביתיה על בריה קם קמיה הוא סבר למשאל שמעתתא קא בעי אמרה ליה דביתהו מי איכא [אבא] דקאים מקמי (ינוקא) [ברא] [ג]קרי עליה רמי בר חמא (קהלת ד) והחוט המשולש לא במהרה ינתק זה רבי אושעיא בנו של רבי חמא בר ביסא:

רש"י

הוגנת לבנו שלא היתה בת מלכים: פסקו ליה תרתי סרי שנין · קודם שיכנוס : אחלפוה קמיה · העבירו הנערה לפני החתן : דעת קונך יש בך · שאמר להרחיק זמן חופתו וחזר וקרבה מרוב חיבת כלתו : מעיקרא כתיב תביאמו ותטעמו · בהר נחלתך מכון לשבתך פעלת ה' שיבואו לארץ ואח"כ יבנו לי מקדש : ולבסוף אמר ועשו לי מקדש· במדבר : איעקרא· נעשית עקרה כן דרך העומדות עשר שנים בלא בעל [כדאיתא ביבמות לד:] : בשילהי הלוליה דר"ש · סוף ימי חופתו: איעכב לי · המתן לי עד שיכלו ימי חופתי ואלך עמך לבי רב : אשתנו שבילי דמתא · שנבנו בעיר בניינים חדשים ונסתמו בה מבואות: להההוא רביתא · נערה : סוי לבה · ראה לבה כלומר נדמה ללבה פתאום שזה בעלה : לא אעביד כדעבד בר חכינאי · שנכנס לביתו פתאום: יתיב קמיה · ולא היה האב מכירו : חזייה · לבריה דמחדדן שמעתתיה : אי הואי הכא · אילו הייתי כאן כשהנחתי בני קטן והלכתי הייתי מלמדו תורה והיה

תוספות

מוסיפין על כתובתה ג' דינרין ולפי חשבון ד' סאין בסלע הוי ג' דינרין י"ח קבין כך פי' בערוך [ערך קב] :

החוט המשולש · לפי שלשתן ראוי זה את זה כדאמרינן בעלמא (ב"ב נט) שאמר ר' אושעיא דבר ואתו ושאלו לרבי ביסא לכך קרי עלייהו החוט המשולש לא במהרה ינתק כלומר לא ינתק מזרעו לעולם כדאמרינן בעלמא (ב"מ פה.) כיון שאדם לומד הוא ובנו ובן בנו מכאן ואילך תורה חוזרת על אכסניא שלה ודרים מוצאי זאת

מהרש"א

שאינו אבל היו ממשפחה אחת מישי וק"ל : דעת קונך יש בך מעיקרא כתיב תביאמו וגו'· מבואר ביסוד שיר השירים כי ישראל ע"י נתינת התורה להם שהיא כמו שטר קדושין להם ממנו יתברך ב"ה ושריית שכינתו בתוכנו ע"י המקדש הוא הזיווג והנשואין עמנו ולזה אמר שהרחיק הקב"ה הנישואין ושריית שכינה עד בואם לא"י דכתיב תביאמו והטעמו וגו' ולבסוף חזר לקרב הנשואין ועשו לי מקדש במדבר ואין לומר בזה שינוי רצון לפניו יתברך לפי המדרש דהמשכן בא לכפר עון העגל וק"ק דא"כ אין כאן ראיה דדעת קונך יש בך דאימר דהוצרכו לכך מפני עון העגל ודו"ק : תרתי סרי שני וכו' · בכל הני דלקמן נקט הכי דיתבי י"ב שנין ואפשר שהן השנים מי"ח לחופה ונשואין עד בן שלשים לכח שבשנים אלו עיקר לימוד התלמוד מקבלת רבותיו כשאינו עדיין מטופל בבנים : עד דאתי איעקרא וכו' · פרש"י כן דרך העומדת עשר שנים בלא בעל [א]עכ"ל והיינו כשהסיחה עוד דעתה מבעל כדאמרינן בעלמא[ב] ודקאמר לשוא שמרה לא משמע שהסיחה עוד דעתה ממנו ודו"ק : קרי עליה וכו' והחוט המשולש לא במהרה וגו' · עי' פי' התוס' והוא נכון בפרק ח"ה[ג] דמייתי לה אהא דפליגי ר' אושעיא ואביו ר' חמא אזל שייליה לר' ביסא וכו' ע"ש אבל הכא לא הוזכר כלל דשייליה לר' ביסא ויש לפרש הכא מאי דהוה מחדדן שמעתא דר' אושעיא אע"ג דלא היה אביו מלמדו כל אותן י"ב שנה היה אבי אביו ר' ביסא מלמדו כדאמרי' בעלמא [ד]כל המלמד את בן בנו תורה כאילו קבלה מהר סיני והשתא שפיר קאמר והחוט המשולש וגו' דגם אם אביו אין כאן ללמדו אבי אביו

[א] מהרש"א ד"ה עד · פירש"י כן דרך כו' (מה שהניח בתימה מתוך לשונו מצאתי בזית רענן פרשה בראשית ד"ה מעשה בנידון וכו' הקשה דבר זה ומיישבו ע"ש) :
[ב] שם בא"ד כדאמרינן בעלמא (יבמות לד ע"ב) :
[ג] שם ד"ה קרי עליה · פרק ח"ה (בב"ב נט ע"ב) :
[ד] שם בא"ד כדאמרינן בעלמא (ברכות כא ע"א קדושין ל ע"א) :

יד יוסף

א עי' מ"ר סדר אחרי פכ"א: ב ויק"ר פכ"א : ג ב"ב נט ע"א :

חדושי גאונים

מיתת אחרונים ועל זה אמר אביי רבים ישתו לא לימא כלומר שיפתח פיו לשטן ולומר רבים יחטאו וישתו כוס העונש מתדש לא לימא כי כיון שיתאר את שאנשים בכם חוטאים שוב יתן תוקף למה"ד להחזיקם בכם זה כמו מאמר כסדום היינו המשיך לומר קליני

אהבת איתן

ממש : מעיקרא כתיב תביאמו ותטעמו בהר נחלתך ולבסוף כתיב ועשו לי מקדש ופי' רש"י מעיקרא כתיב וכו' שיבואו לארץ ואח"כ יבנו לו מקדש ולבסוף אמר ועשו לי מקדש במדבר וקשה דזהו נגד המ"רפ' תרומה שדורש מ"ש יעקב והיה אלהים עמכם שאמר יעקב על

גאון יעקב

בדרך נקל לא כמות שהוא עתה עכ"פ כמשתה ראשונים לימא אבל כמשתה אחרונים לא לימא דהרי אם העת יהיה שיבא הגואל הרי לא יהיה משתה אחרוני' כמשתה ראשונים · ושייך הכל אל יפתח פה לשטן · (הר"י בארפתי בהוספות המאסף) :

עיון יעקב

מוכח אין משיאין את אשתו ומבואר בקונטרס עגונות בסימן י"ז בא"ה דכל עדות שאין משיאין את אשתו אין מתאבלין עליהן דשמא יבא להתיר את אשתו מזה ראיה ברורה למ"ש בשו"ת שלי שבות יעקב סי' ק"ב דדוקא בנאבד בעלה אין מתאבלין עליהם אא"כ בעדות ברור שמשיאין את אשתו מה שאין כן באם בעלה במקום קרוב שאפשר להוודע תוך ימי אבלה אין מוחין להתאבל עליו כיון שיתברר הדבר בקרוב : **פסקו** ליה תרתי סרי שנין למיזל בבי רב · הא דפסקו תרתי סרי שנין אפשר משום דאיתא בפ"ק דחולין דף כ"ד דלרבי יוסי צריך שיהא רואה סימן ברכה בלימודו בשלש שנים וחייב אדם ללמוד עם בנו מקרא משנה הלכה ואגדה כדאיתא בפ"ק דקידושין לכן כנגד כל א' וא' צריכין ג' שנים עולה ביחד תריסר שנה או י"ל ע"ד דאיתא לעיל דף כ' ע"א מגלגל אדם עם בנו עד שתים עשרה שנה ה"ה בתלמידו דהוי כבנו השיעור י"ב שנה ומס"ע נ"ל הטעם דבן י"ח לחופה לפי מה דמבואר לעיל מבר שית תקבל ותריסר שנין להיות בבי רב כי קי"ל ילמוד תורה ואחר כך ישא אשה לכך מבן י"ח לחופה : עד דאתי איעקרא · פירש"י כן דרך העומדת עשר שנים בלא בעל עכ"ל לכאורה דברי רש"י תמוהים דהא להדיא איתא ביבמות דף ל"ד ע"ב כשמלפת ומשמרת על בעלה אינה נעקרה וכבר הרגיש מהרש"א על רש"י בזה ול"נ דכוונת רש"י ג"כ הכי הוא · דהא לכאורה תמוה בלשון הש"ס דקאמר יאמרו עניה זו לשוא שמרה הלא האמת יהיה כן כיון שיגרשה אלא ודאי דבאמת היא נעשית עקרה דרך מקרה אלא לפי שכן דרך העומדת עשר שנים בלא בעל כשאינה מלפת ומשמרת על בעלה נעקרה יאמרו הבריות שעניה זו לשוא שמרה שאם היתה מלפת ומשמרת על בעלה כדרך הנשים לא היתה נעקרה: **חלש** דעתיה אמר אי הואי הכא הוה לי זרע כי האי · לפי שאם בנו חריף וראוי ללמוד בנו קודם כדאיתא בקידושין דף כ"ט ע"ב והכי קי"ל כדאיתא בי"ד סימן רמ"ה סעיף ב': הזיתים

ענף יוסף

יז איעקרא כו' · עיין מ"ש בעץ ואחר תיבות מלשון לשוא שמרה מ"מ איעקרא צריך להיות עוד וכל הני דבסמוך דשהו י"ב שנה היינו דלא פסקו עם נשותיהם אלא פחות מעשר שנה ואח"כ ישבו שנים ושלשה שנים שלא ברשות כדס"ל לחכמים לעיל וכיון דלאחר זמן הפסיקה סברא שיבא בכל עת תו לא מתעקרא אבל הכא דפסיק תרתי סרי שנין והטעם דאפשר דסבר כ' כרבי אליעזר רביה כדסתם במתניתין דאין יוצאין שלא ברשות כי אם שלשים יום אי נמי כיון דהפסיקה היה קודם אירוסין לא דמי ליוצא שלא ברשות אחר הנשואין כיון דאדעתא דהכי מנסבא ליה וכיון דפסק עמה כל י"ב שנה שפיר איתעקרא · (הפלאה) :

עץ יוסף

יז איעקרא · נעשית עקרה כן דרך העומדות עשר שנים בלא בעל כדאיתא יבמות דף ל"ד ע"ב והא דאמרינן שם דאם דעתה להינשא אינה מיעקרא היינו דווקא אם דעתה להינשא בתוך עשר שנים אבל זו שבעלה הלך על דעת שישהה בבית רבו י"ב שנה ולא היה דעתה עליו על משך זה כדמשמע מלשון לשוא שמרה מ"מ מיעקרא ובזה מתורץ קושית המהרש"א בחד"א ע"ש :

המתורגמן. א) געשעמט . ב) געזונד געווארען . ג) אופער (חוף) . ד) איימער . קרוג . ה) זיפען .

כ שם ^א^רבי עקיבא רעיא דבן כלבא שבוע הוה חזיתיה ברתיה דהוה צניע ומעלי^(א) אמרה ליה אי מקדשנא לך אזלת לבי רב אמר לה אין איקדשה ליה בצינעא ושדרתיה · שמע אבוה אפקה מביתיה אדרה הנאה מנכסיה אזיל יתיב י"ב שני בבי רב כי אתא אייתי בהדיה תריסר אלפי תלמידי שמעיה להוא סבא דקאמר לה עד כמה [דף סג ע"א] קא מדברת אלמנות חיות אמרה ליה אי לדידי צייח יתיב תרי סרי שנין אחריני אמר ברשות קא עבידנא הדר אזיל יתיב תרי סרי שנין אחריני בבי רב כי אתא אייתי בהדיה כ"ד אלפי תלמידי שמעה דביתהו הות קא נפקא לאפיה אמרו לה שיבבתא שאילי מאני לבוש ואיכסאי אמרה להו (משלי יב) יודע צדיק נפש בהמתו כי מטאי לגביה נפלה על אפה קא מנשקא ליה לכרעיה הוו קא מדחפו לה שמעיה אמר להו שבקוה שלי ושלכם שלה הוא · שמע אבוה דאתא גברא רבה למתא אמר איזיל לגביה אפשר דמפר נדראי אתא לגביה א"ל אדעתא דגברא רבה מי נדרת א"ל אפילו פרק אחת ואפילו הלכה אחת א"ל אנא הוא נפל על אנפיה ונשקיה על כרעיה ויהב ליה פלגא ממוניה · ברתיה דר' עקיבא עבדא ליה לבן עזאי הכי והיינו דאמרי אינשי רחילא בתר רחילא אזלא כעובדי אמה כך עובדי ברתה · רב יוסף בריה דרבא שדריה אבוה לבי רב לקמיה דרב יוסף פסקו ליה שית שנין כי הוה תלת שני מטא מעלי יומא דכפורי^(ג) אמר איזיל ואיחזינהו לאינשי ביתי שמע אבוה שקל מנא ונפק לאפיה א"ל (זונתך) [זוגתך] נזכרת איכא דאמרי א"ל יונתך נזכרת איטרוד לא מר אפסיק ולא מר אפסיק:

דף סה ע"א אין פוסקין יינות לאשה וא"ת (הושע ב) אלכה אחרי מאהבי נותני לחמי ומימי צמרי ופשתי שמני ושקויי

רש"י

חכם כזה: כלבא שבוע · שם אחד מעשירי ירושלים שכל הנכנס לביתו רעב ככלב היה יוצא שבע: קא מדברת · את מתנהגת: שיבבתא · השכנות: שלי ושלכם שלה היא · תורה שלמדתי אני ושלמדתם אתם על ידה הוא: שקל מנא · כלי זיין כאילו בא להלחם: איטרוד · באותה מריבה: לא מר איפסיק ולא מר איפסיק · לא אכלו סעודת יוה"כ שמפסיק בה אכילה להתענות · סעודה אחרונה של ערב ע"ב ויוה"כ קרי סעודה המפסקת שמפסיקין בה במסכתא תענית (ל.): אין בית דין פוסקין יינות לאשה: שהיין

תוספות

זאת בריתי אותם וגו': דהוה צניע ומעלי · והא דאמרינן באלו עוברין (פסחים מט:) אמר ר' עקיבא כשהייתי עם הארץ הייתי אומר מי יתן לי ת"ח ואנשכנו כחמור משמע דלא הוה מעלי איכא למימר דהתם לאו משום שהיה שונא ת"ח אלא משום שהיה סבור שמתגאים על עמי הארץ מפני תורתם והיו ת"ח שונאים אותם וגם משום שלא היו מניחין אותם ליגע בהם כדאמרינן (חגיגה יח:) בגדי עם הארץ מדרס לפרושים אבל מ"מ שומר מצוה היה · (והריטב"א ז"ל כתב דמאי דאתמר בפסחים היה קודם לכן אבל אח"כ חזר למוטב שהיה צנוע ומעלי וקבע עצמו לתורה כדאיתא הכא): אדעתא דגברא רבא מי נדרת · וא"ת והלא אסור לפתוח בנולד דאמרינן בנדרים [בפרק ר"א (דף סד.) כיצד אמר קונם שאיני נהנה לפלוני ונעשה סופר] וכו' · ויש לומר דהכא לא חשיב נולד כיון שהלך לבי רב דדרך הוא בהולך ללמוד שנעשה אדם גדול אי נמי כגון דתלה נדרו בדבר שפירש בשעה שנדר על דעת אם לא יעשה סופר דבענין זה לא היה נולד כדתנן וכו':

ברתיה דרבי עקיבא עבדא ליה לבן עזאי הכי · וא"ת והא בפ"ק דסוטה (דף ד:) פריך והאיכא בן עזאי דלא נסיב ולהאי לישנא דמשני נסיב ופירש אתי שפיר וי"ל דאע"ג דקאמר הכא דעבדא הכי לבן עזאי מ"מ לא נשאה אלא

מהרש"א

מלמדו וק"ל[ב]: דהוה צניע ומעלי וכו' · צנוע הוא ממדות הטובות כמ"ש ואת צנועים חכמה וגו' והצנע לכת עם ה' ובמשנה הוי צנוע וכו' ועי"ל ע"פ מ"ש בפרק הרואה [א]דאין קורין צנוע אלא למי שצנוע בבית הכסא ותניא התם בן עזאי אומר פעם אחת נכנסתי אחר ר' עקיבא לבהכ"ס ולמדתי ממנו שאין נפרעים מזרח וכו' ושאין נפרעים מעומד אלא מיושב משום צניעות ומעלי היינו שהיה נוח לבריות וכל שהוא נוח לבריות נוח למקום אבל עדיין היה חסר ממנו לימוד תורה ואמרו ולא ע"ה חסיד וע"כ א"ל אי מקדשנא לך אזלת לבי רב וכו' ובנדרים מפרש דלא אזל לבי רב עד דאנסיבת ליה מקודם וע"ש כל מאמר זה בקלת בפנים שונים ושאמר דא"ל יודע צדיק נפש בהמתו וכו' עיין פרש"י פרק הנודר מן המבושל ועי"ל האי קרא לפי ענינו לפי שהיה רועה בהמות ודרך הרועה בשקו ותרמילו ולא יחוש שאין לי בגדים חשובים כי לקח אותי לאשה תחת שהיה כבר רועה בהמות ויודע שאין לי בגדים חשובים כי אביה אדרה מנכסיו וכמפורש בנדרים שלא היה להם כר וכסת והוו גנו אתיבנא וק"ל: עבדא ליה לבן עזאי הכי · משום דאמרינן בבן עזאי דלא רצה לישא אשה כדאמרינן בפרק הבא על יבמתו [ב]שנפשו חשקה בתורה תלה הכא הדבר בה שגם היא דעתה לכך שיתעכב בבהמ"ד וק"ל: מטא מעלי יומא דכפורי וכו' · נתכוין לבא ביום זה שלא יהא נחשד בעיני אביו כי הלילה יוה"כ אסור בתשמיש אבל אמר אחזי לאנשי ביתי מה נעשה להם בזמן ג' שנים ואעפ"כ היה נחשד בעיני אביו שא"ל זוגתך נזכרת וא"ד א"ל יונתך נזכרת וכו' והוא ענין אחד כי היונה אינה נדבקת אלא בבן זוגה וק"ל: וא"ת אלכה וגו' ושקויי דברים שהאשה וכו' · משום דשקויי סתמא משמע יין שהוא שתם משקה שהמים כבר נזכרו במפורש גם חבירו שמני מוכיח עליו דהיינו תירוש וילהר וע"כ הוצרכו לדרוש מלשון הסוקה וק"ל.

[א] מהרש"א ד"ה דהוה · בפרק הרואה (ברכות סב ע"א): [ג] שם ד"ה עבדא · בפרק הבא על יבמתו (יבמות סג ע"ב):

יד יוסף

א נדרים נ ע"א וע"ש כמה שינוים: ב בשם הרב המאור הגדול מוהר"ר יצחק מאיר בן הגאון הר"ר יונה ז"ל תאומים שא"ל לראיית התוס' דמקרא גופי' מוכיח דלאו זא"ז דשוע המשולש לא במהרה ינתק פירושו בקבלת אחרי שהם ג' חוטים קלועים יחד א"א לנתקם אבל אם כ"א בפני עצמו אפי' יותר מג' ינתקו א"כ בשכרה שנמשל דומה למשל ודו"ק:

חדושי גאונים

שדום גם משתה אחרונים לא לימא כי גם מיתה טבעית אינה כל אחת דומה לחברתה עד שיאמר עליו כך אבל יאמר משתה ראשונים הוא כפירש"י כלומר אם יפשפש ולא ימצא איזה חטא יתלה זאת המיתה שאיננה מחודשת לנעלה אבל הוא נתיב משבת ימי בראשית· (אי' שים):

אהבת איתן

השראת השכינה במשכן במדבר ועל כן טוה להם שיהיה כל צרכיו מוכנים בידם וכה"ג איתא בפרשת במדבר · [אמר הכותב נפתלי בהגאון המחבר ז"ל אנכי לא ידעתי מאי קושיא היא זו די"ל דישקב אבינו ראה ברוה"ק מה שיהיה באמת לבסוף שיאמר הקב"ה שיעשו לו מקדש במדבר]:

גאון יעקב

(שייך לסי' ו')

תנו רבנן כיצד מרקדין כו' כלה כמות שהיא כו' · הענין כי אמרו ז"ל ביבמות סג ע"ב נא וראה כמה אשה טובה כו' שהתורה נמשלה בה · והנה תואר שם כלה נאמר על כנסת ישראל שנאמר אתי מלבנון כלה שבת נקרא כלה שהחכמים אמרו באו ונצא לקראת כלה התורה נקראת כלה שנאמר ויהי ביום כלת משה וכו' כדאיתא במדרש ווא דעת ב"ש בבריקוד והשבח הגדול אבר כה נכלל הוא רק

עיון יעקב

חזיתא ברתיה דהוי צניע ומעלי · משום דסתם רועה פסול הוא לכן בדקה אחריו והיה דעתה להוציא יקר מזולל כי נשים במאי זכיין הואיל שגורמת לבעלה ללמוד תורה וכאשר אמר לתלמידיו שלי ושלכם שלה הוא: הדר אזיל יתיב תריסר שנין אחריתי בבי רב · אפשר משום דתריסר שנין הראשונים היה קצת עלייתו שלא לשמה כדי שתתקדש לו לכבי הדר אזיל עוד פעם כי מתוך שלא לשמה בא לשמה וע"ל מ"ש הטעם של תריסר שנין בבי רב וגם ר"ע לשטתו אזיל כדאיתא ביבמות דף ס"ב מה שדורש על פסוק בבוקר זרע זרעך ועמ"ש שם: שקל מנא · פרש"י כלי זיין לפי שהסייף והספר נתנו כרוכין מן השמים כדאיתא במדרש ילקוט ישעיה א' על פסוק אם תמאנו ומריתם חרב תאכלו ולפי שלדעתו זה ברח מבית הספר לפיכך הראה לו הסייף: וא"ת אלכה אחרי מאהבי נותני לחמי ומימי וכו' · קצת קשה דהמאי לא נימא כאן כמו דאמרינן בעירובין דף כז ע"א מה להם הניקת

עין יוסף

ב ומעלי · עי' רש"א והא דאמרינן באלו עוברין דף מ"ט ע"ב אמר רבי עקיבא כשהייתי עם הארץ הייתי אומר מי יתן לי ת"ח ואנשכנו כחמור דמשמע דלא הוה מעלי תירץ הריטב"א שזה היה קודם לכן אבל אח"כ חזר למוטב שהיה צנוע ומעלי ע"כ ולכן אף שסתם רועה גזלן ופסול ועיין בסמ"ע סי' ל"ד וסימן ת"ט משמע שגם בבהמה גסה נמי פסול אך ר"ע לפי שהיה צנוע ומעלי לא היה רועה אלא אצל כלבא שבוע משום שהכל תלוי בדעת האדון כמ"ש חז"ל בהמותיו של אברהם יצאו זמומות שלא ירעו בשדות אחרות ואם האדון מקפיד על הגזל בודאי הרועה לא יעבור כי אין אדם חוטא ולא לו · ובן כלבא שבוע שכל מי שנכנס לביתו רעב יוצא כשהוא שבע ואם ממון שלו שונא ק"ו של אחרים לכן היה ר"ע רועה שלו ולא של אדם אחר: יודע צדיק נפש בהמתו · אית

אמר הבונה אין פוסקין יינות לאשה וכו' · ז"ש הכתוב זנות ויין ותירוש יקח לב ולא אמר יין ותירוש וזנות אלא בסמיכות זנות ליין כלומר זנות הבא מיין והתירוש יקח לב מבלבל דעת האדם:

המתורגמן. א) פראמם. ערהאבען. ג) דער טאג פאר יום הכיפורים.

דברים שהאשה משתוקקת עליהן ומאי נינהו תכשיטין· [א]דרש רבי יהודה איש כפר [ב]ניבוריא ואמרי לה איש כפר נפור חיל מנין שאין פוסקין יינות לאשה שנאמר (ש"א א) ותקם חנה אחרי אכלה בשילה ואחרי שתה ולא שתת אלא מעתה אכלה ולא אכלו הכי נמי אנן מדשני קרא בדבוריה קאמרינן מכדי בגוה קעסיק ואתי מ"ט שני שמע מיניה שתה ולא שתת [א"ר אבהו א"ר יוחנן מעשה בכלתו של נקדימון בן גוריון שפסקו לה חכמים סאתים יין לציקי קדרה מערב שבת לע"ש אמרה להן כך תפסקו לבנותיכם תנא שומרת יבם היתה ולא ענו אחריה אמן· תנא כוס א' יפה לאשה ב' ניוול הוא לה ג' תובעת בפה ד' אפילו חמור תובעת בשוק ואינה מקפדת אמר רבא לא שנו אלא שאין בעלה עמה אבל בעלה עמה לית לן בה והא חנה דבעלה עמה הואי אכסנאי שאני דאמר רב הונא מנין לאכסנאי שאסור בתשמיש המטה שנא' (שם) וישכימו בבקר וגו' וישובו ויבואו אל ביתם הרמתה וידע אלקנה את חנה אשתו השתא אין מעיקרא לא· חומא דביתהו דאביי אתאי לקמיה דרבא אמרה ליה פסוק לי מזוני פסק לה פסוק לי חמרא אמר לה ידענא ביה בנחמני דלא הוה שתי חמרא אמרה ליה חיי דמר דהוי משקי ליה בשופרזי כי האי בהדי דקא מחויא ליה איגלי דרעא נפל נהורא בבי דינא קם רבא על לביתיה תבעה לבת רב חסדא אמרה ליה בת רב חסדא מאן הוי האידנא בבי דינא אמר לה חומא דביתהו דאביי נפקא אבתרה מחתא[א] לה בקולפי דשידא עד דאפקה לה מכולי מחוזא אמרה לה קטלת ליך תלתא ואתת למקטל אחרינא]:

מציאת האשה פרק ששי

כא דף סו ע"ב ת"ר מעשה בריב"ז שהיה רוכב על החמור והיה יוצא מירושלים והיו תלמידיו מהלכים אחריו ראה ריבה[ג] אחת שהיתה מלקטת שעורים מבין גללי בהמתן של ערביים כיון שראתה אותו נתעטפה בשערה ועמדה לפניו אמרה לו רבי פרנסני אמר לה בת מי את אמרה לו בת נקדימון בן גוריון אני אמר לה בתי ממון של בית אביך היכן הלך אמרה לו רבי לא כדין מתלין מתליא בירושלים מלח ממון חסר ואמרי לה חסד[ז] ושל בית חמיך היכן

רש"י

מרגילה להאות תשמיש : [לציקי קדרה · להטעים תבשיל : תובעת בפה · תשמיש : ויבואו אל ביתם · והדר וידע אלקנה את חנה : חומא · זה שמה : שופרזי · גביעים ארוכים : כי האי · כמדת אמתי וזרועי : תבעה לבת רב חסדא · תבע את אשתו לתשמיש : בקולפי דשידא · במנעול של ארגז : קטלת לך תלת · שכבר נישאת לשלשה ומתו כדאמרינן ביבמות : למקטל אחרינא · שבאת להראות יופיך שיקפוץ איש עליך] : ולא כדין מתלין מתליא · ולא כך היו מושלין משל בירושלים : מלח ממון חסר · הרוצה למלוח ממונו כלומר לגרום לו שיתקיים יחסרנו לצדקה תמיד וחסרונו זהו קיומו : ואמרי לה חסד · יעשה ממנו חסד ושל בית אבא לא עשו צדקה כראוי וכלה

תוספות

אלא באירוסין : אחרי אכלה · כמו אחרי אכלה מפיק ה"א משמע ואע"פ שלא אכלה כדכתיב ותבכה ולא תאכל מ"מ אית לן למדרש הכי ותקם חנה אחרי שעת אכילתה שהיה לה לאכול ואחרי שתה אלקנה וביתו חוץ מחנה שלא הי"ל לשתות ולכך ויחשבה עלי לשכורה : שתה ולא שתת · מדלא קאמר ואחרי שתותה דומיא דאכילה שתלה בה א"כ אחרי אכול ואחרי שתה כדכתיב (משלי כג) אכול ושתה יאמר לך ומדשני קרא בדיבוריה דריש הכי כדמפרש לקמן : אכלה ולא אכלו · בתמיה וכי תדרוש כמו כן שאין פוסקין מזונות לאיש : מכדי בגוה קעסיק קרא · דהא כתיב חנה בקרא וכתיב נמי אכלה א"כ לכתוב נמי שתותה או לא לכתוב קרא בגוה ולכתוב אכל ושתה :

מהרש"א

ואחרי שתה שתה ולא שתת וכו' · אע"ג דכוס אחד יפה לאשה כדלקמן מ"מ אשמעינן דלא שתתה יותר מהשיעור ואין להקשות נמי דלמא לא שתתה משום שהיתה מתענה כמ"ש ולא תאכל דמ"מ לכתוב אחרי ששתה ויהיה פי' אחרי שעת שתיה כמו אחרי אכלה כמ"ש התוס' וק"ל : שומרת יבם היתה ולא ענו וכו' · דלקמן פ' מציאת האשה [א] אשכחן דפסקו לה ד' מאות זהובים לקופה של בשמים וכו' וענו אחריה אמן וע"כ אמר דהכא לא קאמרי אחריה אמן משום דהיתה השתא שומרת יבם והתם בבעלה קיים איירי [ב] וק"ל : אמר רבא לא שנו אלא שאין בעלה עמה אבל בעלה עמה וכו' · נראה דלא קאי אלא אשנים כדאמרינן לעיל בפני בעלה ב' כוסות אבל ג' שתובעת בפה בבעלה נמי אסור דהוה מבני חצופה כדאמרינן בנדרים ואפשר דבבעלה אינה תובעת ע"י ג' ודו"ק : השתא אין מעיקרא וכו' · ומטעם זה קאמר בב"ר ר"פ לך לך דהדרך ממעט פריה ורביה : קטלת ליך תלתא ואתת וכו' · דלכ"ע במתו לה ג' אנשים שאסור לישאנה ונקראת קטלנית כדאמרי' בס"פ הבא על יבמתו [ג] ובת רב חסדא חשדה שעשתה כן שישאנה רבא מתוך יפיה : מעשה בריב"ז · אחרי החרבן היה שחזר ויצא ממקום שהיה סמוך לירושלים שכבר יצא מירושלים קודם החורבן כדאיתא פרק הניזקין שהרי נקדימון מג' עשירים שקודם החורבן היה בירושלים כדאיתא שם ואע"ג שידע ריב"ז דג' אוצרות של ג' עשירים שרפו כבר הבריוני שהיו שם שאל ממון בית אביך להיכן הלך אשאר ממון של נקדימון שלא נאבד או : מלח ממון חסר וכו' · עיין פירוש רש"י ועי"ל בהיפך כל מי שאינו נותן לצדקה כראוי הוא מחסר המלח שהוא קיום

[א] מהרש"א ד"ה שומרת · פרק מציאת האשה (סו:) : [ב] שם בא"ד והתם בבעלה קיים איירי וק"ל · (הנה אכתי יש לדקדק דאי הוה בעלה קיים למה לא פסק לה בעלה ולמאי הוצרכו חכמים לפסוקי לה ברם דע דרך האמת כי כל דברי המהרש"א כתובים ומסורים להדיא ביתר ביאור בתוספות לקמן סו ע"ב בזה"ל וענו אחריה אמן למעלה דף סה ע"א לא ענו אחריה אמן שלא היה בעלה חי אבל כאן שהיה בעלה חי ענו אחריה אמן ובעלה הטיל על חכמים שיפסקו לה עכ"ל ובכן פליאה שהעלים הגאון מהרש"א כל האמור מכבר בתוס' להדיא מבורר על נכון) : [ג] שם ד"ה קטלת בס"פ הבא על יבמתו (יבמות סד ע"ב) :

יד יוסף

א ילקוט ש"א רמז ע"ו : ב נ"ל גיבוריא ואמרי לה איש גבור חיל· כך איתא במגילה יח ע"א : ג לכאורה נ"ל דהיה ידוע לו שבית חמיה נתנו לדקה כדבעי למיעבד ולא מפני כבוד (הפלאה וע"ש עוד) :

גאון יעקב

בשמש לבד אחר כי היא נקראת כלה וכל אלה מכונים בשם כלה שלא אין לה שבח גדול יותר מזה כי כולם נמשלו בשם כלה אבל ב"ה סובר צריך לפרט השבח בפרטות להיותה נאה ותכודה: (עייך לסימן ז) רבי אבהו כי הוה אתי כו' רבא דעמי' ומדברנא דאומתי' בוצינא דנהורא וכו' הענין בשבח אלה הג' תוארים הוא כי הנשיאות בחכמי ישראל אינם הם נשיאות בדרך מלוכה וממשלה בעלם כנמצא בשררות האוה"ע · כי הם רק משרתים ומשגיחים לכלל האומה והם השומרים להאומה לבל יכשלו

עיון יעקב

בכסף מעשר אף מים הניקח בכסף מעשר ומה ניהו יין אף דכתיב ג"כ בהאי קרא נמרי ופשתי שאינו ניקח בכסף מעשר מ"מ מדכתיב לחמי ומימי כוי"ו ותיבת נמרי בלא וי"ו משמע דהפסיק הענין וגם משמעות סיפא דקרא הדגן והתירוש והיצהר משמע דאיין קאי· ומ"מ מעיקרא לא קשה מידי דהתם באמת אזונה קאי דודאי שתתה יין כדי להזנותה וצ"ע :

עין יוסף

דאמרי דאיהי הות ידעה דרבי עקיבא הוה ואמרה ליה דלא מתגניא בעיניה ואית דאמרי דלא הות ידעה אלא הכי קא אמרה דלדיק לא מבזה לאינשי (רש"י בנדרים דף נ ע"א): שתה ולא שתת · מדלא קאמר ואחרי שתותה דומיא דאכילה שתלה בה ועיין בתוס' ואע"פ שלא אכלה כדכתיב ותבכה ולא תאכל · לאו שלא אכלה כלל דכיון דר"ה היה הא אסור לה להתענות בר"ה מדאכל אלקנה ועוד דפשטיה דקרא נמי הכי דכתיב ונתן לחנה אשתו מנה אחת אפים ואין דרך ליתן מנה יפה לאכילה אלא לאחר שאכלה מפת פרוסת המוציא ונטלה ידיה לאכילה אע"כ הא דכתיב ותבכה ולא תאכל היינו לפי שלא כדבעי בי"ס הקדוש כדכתיב בעזרא לכו אכלו משמנים אלא אכלה רק פרוסת המוציא ואפשר מעט בשר · (פני יהושע) :

ענף יוסף

כא א"ל רבי לא כדין מתלין מתליא כו' · הנה למאי דפריך בסמוך ונקדימון בן גוריון לא עביד צדקה והתניא כו' ומשני לכבודו הוא דעבד למה לא אמרה הריבה זה הטעם כי מה שעשה צדקה עשה הכל לכבודו ומאי שייכא מלח ממון חסר להכא שהרי באמת עבד צדקה רק לכבודו הוא דעבד ועיקר חסר בתשובתה · ונראה לפי ששואל היה ריב"ז שס"ל שהנותן להתייאר מקרי צדקה כדאיתא בב"ב פרק השותפין דף י' סוף ע"ב ע"ש לכן לא היתה יכולה להשיב זה הטעם כי לכבודו שוא דעבד והוכרחה להשיב כתירוץ

המתורגמן. א) געשלאגען. ג) פרויען ציממער.

היכן הוא אמרה לו בא זה ואיבד את זה · אמרה רבי זכור אתה כשחתמת על כתובתי אמר להם לתלמידיו זכור אני כשחתמתי על כתובתה של זו והייתי קורא בה אלף אלפים דינרי זהב מבית אביה חוץ משל חמיה בכה ריב"ז ואמר אשריכם ישראל בזמן שעושין רצונו של מקום אין כל אומה ולשון שולטת בהם ובזמן שאין עושין רצונו של מקום מוסרן ביד אומה שפלה ולא ביד אומה שפלה אלא ביד בהמתן של אומה שפלה · ונקדימון בן גוריון לא עשה צדקה והתניא אמרו עליו על נקדימון בן גוריון כשהיה יוצא מביתו לבית המדרש כלי מילת היו [דף סז ע"א] מציעין תחתיו ובאים עניים ומקפלין אותן מאחריו אבע"א לכבודו הוא דעבד ואבע"א [א]כדבעי ליה למעבד לא עבד [ב]כדאמרי אינשי לפום גמלא שיחנא · תניא [ג]א"ר אלעזר בר צדוק אראה בנחמה אם לא ראיתיה שהיתה מלקטת שעורים מבין טלפי סוסים בעכו קראתי עליה מקרא זה (ש"ה א) אם לא תדעי לך היפה בנשים צאי לך בעקבי הצאן ורעי את גדיותיך וגו' אל תקרא גדיותיך אלא גויותיך:

שם ת"ר [ד]יתום ויתומה שבאו להתפרנס מפרנסין את היתומה ואח"כ את היתום [ה]מפני שהאיש דרכו לחזר על הפתחים ואין האשה דרכה לחזר יתום ויתומה [דף סז ע"ב] שבאו לינשא משיאין את היתומה ואח"כ משיאין את היתום מפני שבשתה של אשה מרובה משל איש · ת"ר יתום שבא לישא שוכרין לו בית מציעין לו מטה וכל כלי תשמישו ואח"כ משיאין לו אשה שנאמר (דברים טו) די מחסורו אשר יחסר לו די מחסורו [ו]זה הבית אשר יחסר זה מטה ושלחן לו זו אשה וכה"א (בראשית ב) אעשה לו עזר כנגדו:

כב שם ת"ר (דברים טו) די מחסורו אתה מצווה עליו לפרנסו ואי אתה מצווה עליו לעשרו (שם) אשר יחסר לו [ז]אפילו סוס לרכוב עליו ועבד לרוץ לפניו · אמרו עליו על הלל הזקן שלקח לעני בן טובים אחד סוס לרכוב עליו ועבד לרוץ לפניו פעם אחת לא מצא עבד לרוץ לפניו ורץ לפניו ג' מילין · ת"ר מעשה באנשי גליל העליון שלקחו לעני בן טובים אחד מצפורי ליטרא בשר בכל יום · ליטרא בשר מאי רבותיה אמר רב הונא ליטרא בשר משל עופות ואבע"א בשר בליטרא ממש רב אשי אמר התם כפר קטן היה ובכל יומא הוו מפסדי חיותא אמטולתיה · ההוא דאתא לקמיה דרבי נחמיה א"ל במה אתה סועד א"ל בבשר שמן ויין ישן רצונך שתגלגל עמי בעדשים גלגל עמו בעדשים ומת אמר אוי לו לזה שהרגו נחמיה אדרבה אוילו לנחמיה שהרגו לזה מיבעי

רש"י

וכלה ממונס : בא זה ואיבד את זה · לפי שנתערב בו : חוץ משל חמיה · תוספת שהוסיף לה החתן : ערביים · קרי אומה שפלה שסוכני אהלים הם במדבר : מציעין תחתיו · תחת רגליו להלוך עליהם : לפום גמלא שיחלא · לפי כח הגמל יטעינוהו משא : אם לא תדעי לך · אם לא תתני לב כנסת ישראל לשמור את התורה :

צאי לך וגו' · סופך לצאת בעקבי הצאן ולרעות את גדיותיך : [גוויותיך. ר"ל גופך] : להתפרנס · מזונות של צדקה : שבאו ליכנס · משל צדקה דאמרינן לקמן אשר יחסר לו זו אשה : משל עופות · שדמיהן יקרים והוא היה מעונג : בליטרא בשר · שהיה בשר ביוקר והיה צריך בשר בדמי ליטרא מעות : כפר קטן היה · ואין המותר נמכר : אמטולתיה · בשבילו · והיינו רבותא ולעולם במשקל ליטרא בשר קאמר : ההוא דאתא · עני המבקש פרנסה : במה אתה סועד · מה

מהרש"א

ממונו : אשריכם ישראל · אמר אשריכם על ב' הלדדים כי באמת הב' ההפכיות הם למעלות ישראל כי כל אומה ואומה יש לה שר ומזל בשמים משא"כ ישראל שאין להם שום מזל אבל הם חלק ה' כי יעקב חבל נחלתו וע"כ כשעושין רצונו הם למעלה מכל האומות ושריהם כמ"ש הבט נא השמימה וגו' שדרשו שהוליא את אברהם החוצה למעלה מכל צבא השמים דאין הבטה אלא מלמעלה למטה אבל כשאין עושין רצונו וכו' הקדוש ברוך הוא מסלק שכינתו מהם והרי הם שפלים ונבזים מכל האומות שיש להם שר ומזל ולישראל אין שר ומזל : לכבודו הוא דעבד וכו' · להאי תירוצא משמע דאפילו הוה עבד כדבעי למעבד כיון דלא עשה כן משום מצוה אלא לכבודו ה"ל שלא לשמה ונענש עליה ואין להקשות הא אמרינן גבי צדקה אפילו שלא לשמה יש לו שכר עליה כדאמרינן [א]כדי שיחיו בני וכו' ודרשו ובחטני נא בזאת וגו' די"ל האי שלא לשמה לכבוד הוא גרע טפי כמו שמחלקין התוס' בפסחים אהא דאמרי' [ב]לעולם יעסוק אדם בתורה אפי' שלא לשמה וכו' ובעלמא אמרינן טוב לו שלא נברא ע"ש ורבים בדור הזה שמקבלין עושר שלהם שלא באמונה ובחילול השם בגזילות עכו"ם ואח"כ מתגדבים מאותו ממון להיות להם כבוד בכל שנה ולתת להם ברכת מי שבירך להיות להם שם ותפארת ואין זה אלא מצוה הבאה בעבירה ואין לעושר הזה מלח וקיום כדאמר הכא: צאי לך בעקבי הצאן וכו' · פי' רש"י לצאת בעקבי הצאן וכו' ויהיה פועל עומד אבל לפי ענין זה הדרש נראה שהוא פועל יוצא ור"ל הוציאי לך מזונותיך בעקבי הצאן דהיינו מבין טלפי הבהמות שזכר ודרש אל תקרי גדיותיך אלא גויותיך משום דלפי פשוטו מה שקראם גדיים במקום הזה אין לו מקום ומלינו אל תקרי בכה"ג : שוכרין לו בית וכו' ואחר כך משיאין לו אשה וכו' · דכן הוא דרך ארץ שיבנה אדם לו בית ואחר כך ישא אשה כדאמרינן בפרק משוח מלחמה[ג] והיינו די מחסורו זה הבית שזה הוא החסרון הראשון שיש לאדם ואשר יחסר הם צרכי הבית זה מטה וכו': שלקח לעני בן טובים א' וכו' · וכן לקמן בן טובים מצפורי דהיינו שהורגל בכך אבל

אוצר בלום

[א] מהרש"א ד"ה לכבודו · כדאמרינן (ר"ה ד ע"א) : [ב] שם בא"ד דאמרינן (פסחים נ ע"א) : [ג] שם ד"ה שוכרין · בפרק משוח מלחמה (סוטה מד ע"א) :

יד יוסף

א ע"ז יז ע"א : ב לקמן קד ע"א סוטה יג ע"ב : ג תוספתא פ"ה ועי' תוספות חגיגה טו ע"ב ד"ה אראה ורש"י מכות דף ה ע"ב : ד תוספתא פ"ו : ה היינו בקטנים וקודם נשואיהם ולעיל דף כח ע"א דאמר רב טלטולי' דגברא קשה כו' נ"ל דאיירי בגדולים ונשואים (שמעתי) : ו רמז לדבר די מחסורו אשר יחסר לו מספרו עם האותיות והכולל עולה מספר בית מטה שלחן אשה (הפלאה) : ז תוספתא פאה פ"ג:

גאון יעקב

ת"ו וע"כ בסוריות פ"ג כששלה ר"ג לר"י בן גודגדא ולר"א חסמא להושיבם בראש ולא באו חזר ושלח להם כמדומה שררה אני נותן עליכם עבדות אני נותן עליכם · ראה באלישע נאמר והוא מצעק אבי אבי רכב ישראל ופרשיו (מ"ב ב) הכוונה בזה כי הרכב הוא אשר הסוסים נושאים אותו והפרשים הוא להפך שהאים הרכב וע"ז צעק אלישע על שעדר אליהו כי הוא לדעת ההמון היה רכב ישראל כי הוא היה נביא האומה ומושל עליהם ולדעתם הם נושאים אותו כרכב אבל באמת הוא מכונה בשם ופרשיו כי הוא נושא את האומה וסובלם והוא כמשרת להאומה · והנה ידוע כי האור משמש לחושך בבית חושך ואפילה כשנרצה לספק איזה דבר במטמוניות שלא נדליק נר ויאיר לנו לעשות ההצטרכות אבל אין החושך משמש לאור · הוא

עיון יעקב

בא זה ואיבד את זה · כי תוספת כתובתה הוא שליש מנדוניתא ונתבטל חד בתרי אך קשה דממון הוי דבר שבמנין אפילו באלף לא יהא בטל · ועוד קשה דקמי שמיא גליא ויש ברירה לברר ממון של בית חמיה · אך י"ל כיון דגם תוספת כתובתה שהוסיפה לה הוא שבח בית אב·: שגרם להוסיף לה על נדונייתא לכך בא זה ואיבד את זה: בכה ריב"ז אשריכם ישראל · הבכיה היתה על גודל העונש מאיגרא רמא לבירא עמיקתא דאם עושין רצונו אין כל אומה ולשון יכולה לשלוט בהם אפילו שתשוב שבהם וכשאין עושין רצונו נמסרין ביד בהמתן של אומה שפלה: ורץ לפניו ג' מילין · אף שהיה הלל הזקן ואינו לפי כבודו והיה יכול להתעלם ממנו אפ"ה מגודל ענותנותו עשה כן לפנים משורת הדין לס"ק ומדקדק אמרו עליו על הלל הזקן וכו' יוהא דלא רץ רק שלשה מילין משום שכן דרך הרלים להיות נלאה בשלש מילין וכדאיתא בחלק דף נ"ט רץ לפניו שלשה מילין ביבשה ונלאה וכו' ומה

ענף יוסף

כתירון השני בגמרא כדבעי למיעבד לא עבד · וזהו ששאל לה בתי ממון של בית אביך להיכן הלך שגם הוא ידע כי לכבודו הוא דעביד רק לשיטתו אין עבירה בזה לכן השיבה כתירון השני כדבעי למעבד לא עבד כי מלא ממון חסר והלאה הדבר במיעוט הצדקה · (ספר עיר בנימן) : אי בעית אימא לכבודו הוא דעבד ואי בעית אימא כדבעי ליה למעבד לא עבד · שלמות המצוה יכלול שני ענינים אם גוף הדבר בעצמו לא יחסר שום חלק מחלוקיו ואם בטוב הכוונה הנה בנפול איזה חסרון מאחד מהנה אין המצוה כתקונה ולא ימשך השכר המקווה ממנה ולפיכך אם סותני לדקה לא ילליחו כלום אם הוא מפני חסרון הכוונה הרלויה שתהיה לא איזה פניה תאוות או שעם היותם עושים הרבה אולי אינם מגיעים לשיעור הראוי הרלוי להם עם שירלה בעיניהם שעושים המוטל עליהם די והותר · אכן בהלטרף שני הענינים יחד ודאי תעשה הלדקה מה שהוא מטבעה כמין סיניקה · אולם זה רמז ר"א בר לדוק כשקרא עליה פסוק זה אם לא תדעי לך וגו' כלומר אם איך יודעת איך יחסר לחמך לאי לך בעקבי הלאן התדמי ועשי כמעשה הלאן אשר תניק הגדיים שלה

ליה אלא איהו הוא דלא איבעי ליה לפנוקי[א] נפשיה כולי האי · ההוא דאתא לקמיה דרבא א"ל במה אתה סועד א"ל בתרנגולת פטומה ויין ישן א"ל ולא חיישת לדוחקא דצבורא א"ל אטו מדידהו קאכילנא מדרחמנא קאכילנא דתניא (תהלים קמה) עיני כל אליך ישברו ואתה נותן להם את אכלם בעתו בעתם לא נאמר אלא בעתו מלמד שלכל אחד ואחד נותן הקב"ה פרנסתו בעתו אדהכי אתאי אחתיה דרבא דלא חזיא ליה תליסר שני ואתיא ליה תרנגולת פטומה ויין ישן אמר מאי דקמאי אמר ליה [א]נעניתי לך קום אכול :

כג שם ת"ר אין לו ואינו רוצה להתפרנס נותנים לו לשום הלואה וחוזרים ונותנים לו לשום מתנה דברי רבי מאיר וחכמים אומרים נותנים לו לשום מתנה וחוזרים ונותנים לו לשום הלואה לשום מתנה הא לא שקיל אמר רבא לפתוח לו לשום מתנה · יש לו ואינו רוצה להתפרנס נותנין לו לשום מתנה וחוזרים ונפרעים ממנו חוזרים ונפרעים הימנו תו לא שקיל אמר רב פפא לאחר מיתה רבי שמעון אומר יש לו ואינו רוצה להתפרנס אין נזקקין לו אין לו ואינו רוצה להתפרנס אומרים לו הבא משכון וטול כדי שתזוח דעתו עליו :

כד שם [ג]מר עוקבא הוה עניא בשבבותיה דהוה רגיל כל יומא דשדי ליה ארבע זוזי בצינורא דדשא יומא חד אמר איזיל אחזי מאן קא עביד בי ההוא טיבותא ההוא יומא נגהא[ב] ליה למר עוקבא לבי מדרשא אתיא דביתהו בהדיה כיון דחזא דקא מצלי ליה לדשא נפק בתרייהו רהוט (וקם בהדי) [מקמיה עיילי לההוא] אתונא[ג] דהוה גרופא[ד] נורא הוה קא מיקליין כרעיה[ה] דמר עוקבא אמרה ליה דביתהו שקול כרעיך אותיב אכרעאי חלש דעתיה אמרה ליה אנא שכיחנא בגויה דביתא [י]ומקרבא הנייתי · ומאי כולי האי דאמר מר זוטרא בר טוביה אמר רב ואמרי לה אמר רב הונא בר ביזנא אמר ר' שמעון חסידא ואמרי לה א"ר יוחנן משום רשב"י [ד]נוח לו לאדם שימסור עצמו לתוך כבשן האש ואל ילבין פני חבירו ברבים מנ"ל מתמר דכתיב (בראשית לח) היא מוצאת :

רש"י

אתה רגיל לאכול בסעודתך : בעתו · הכל לפי מה שהוא [צריך] כל יחיד ויחיד לפי לימודו : אמר רבא מאי דקמאי · מאי דבר זה שאירע לפני עתה שלא הייתי רגיל בכך שבאת זו לכאן ותרנגולת ויין ישן בידה : נעניתי לך · דברתי יותר מדאי : אין לו · משלו : ואינו רוצה להתפרנס · משל צדקה : יש לו ואינו רוצה להתפרנס · משלו אלא משל צדקה ומסגף עצמו ברעב : שתזוח דעתו עליו · יגבה לבו לומר דעתם לחזור ולגבות ממנו הואיל ותבעוני משכון אין זו אלא הלואה ויטול בלא בושת שיאמר אין לי משכון והם יאמרו טול בלא משכון : צינורא דדשא · חור שבמפתן וציר הדלת סובב בו : ההוא יומא · אותו היום שנתן העני לבו לדעת מי שנותן לו : כיון דחזא · העני : מצלי · הטו עצמם להשליך לתוך צנורא דדשא : אנא שכיחנא בגו ביתא · ועניים מוצאים אותי לפיכך זכותי גדולה : מקרבא הנייתי · הנאתי מזומנת שאני מחלקם לחם ובשר ומלח אבל אתה נותן מעות לעניים והם טורחים וקונים סעודה : ומאי כולי האי · למה להם לברוח ולכנוס לתנור : היא מוצאת והיא שלחה וגו' · אע"פ שבאת לישרף לא גלתה הדבר אלא אם כן יגלה הוא ואם לא

תוספות

דכתיב היא מוצאת · ר"ח גרס מוצת בלא אל"ף לשון ויצת אש

מהרש"א

אבותיו והכי משמע לישנא דאסר יחסר לו ולא שייך למימר ביה דלא איבעי ליה לפנוקי נפשיה וכו' כדלקמן : מדרחמנא קאכילנא וכו' בעתם לא נאמר אלא בעתו וכו' · פירש רש"י לפי מה שהוא וכו' לפי לימודו עכ"ל אין זה במשמעות בעתו אלא לפי זמנו ואפשר דהא דהיכא למכתב בעתו לשון יחיד לא איצטריך אלא לכ"א לפי לימודו ועוד נראה דודאי גם זה האיש לא היה סועד בכל פעם בתרנגולת פטומה ויין ישן אלא לפי צורך שעה לבריאותו ולימודו לפי צורך שעה קאמר והשתא ניחא דליכא למימר ביה דלא בעי לפנוקי נפשיה כולי האי כדלעיל וק"ל : לשום מתנה הא לא שקיל וכו' · יל"ד בזה כיון דמדקדק הא לא שקיל מדקתני ואינו רוצה להתפרנס וכו' א"כ מאי משני לרבנן לפתוח לו לשום מתנה הא לר"מ נמי קאמר שכבר נתנו לו ואינו רוצה להתפרנס מן הצדקה וליכא למימר לפתוח לשום מתנה שלא בדרך צדקה דא"כ מאי קפריך לשום מתנה הא לא שקיל דאימא שלא בדרך צדקה שקיל לשום מתנה ודו"ק : [נוח לו לאדם וכו' דכתיב היא מוצאת וכו' · עי' בחידושינו פ"ק

הריטב"א

היא מוצת פי' ר"ח ז"ל שהוא חסר אל"ף והיא מלשון ויצת אש בציון ולא מצינו כן בכל הספרים אלא לשון יציאה הוא כדפירש"י ז"ל ואף על גב דההוא במלבין פני חבירו ברבים מה שאין כן בזו של מר עוקבא מכל מקום למדנו כי הלבנת פנים דבר קשה מאד : [א"ה עי' בערוך ערך צת שגרס אל תקרי מוצאת אלא מוצת ועי' בס' מ"ש] :

עין יעקב

לפני רגלי כך לפני הסוסים עאכ"ו ע"ש : וחכ"א נותנים לו לשום מתנה · נראה דמשמעות דורשין איכא בינייהו מדכתיב פתוח תפתח את ידך משמע לשום מתנה ואחר כך כתיב העבט תעביטנו משמע דרך הלואה לכך רבי מאיר סרס המקרא ודרשהו דמתחלה נותן לשם הלואה וחכמים דורשהו כסדר המקרא דהיינו אם אינו רוצה ליקח דרך צדקה פותחין לו לשום מתנה דאולי יקח כיון שאינו דרך צדקה ואם עכ"ז לא ירצה ליקח אז נותנין לו דרך הלואה וכן משמעות לשון הרמב"ם פ"ז מהל' מתנות עניים והטוש"ע סימן רנ"ג והא דמקשה לשום מתנה הא לא שקיל מצד הסברא פריך כיון שאינו רוצה ליזון מהצדקה מסתמא גם דרך מתנה ג"כ לא יקח שיבין שהוא ג"כ מצד הצדקה ועיין במהרש"א : רהוט מקמיה עיילו לההיא אתונא · ואע"ג דזה העני רוצה לגרום לעצמו הלבנת פניו מ"מ אפשר כיון דלא ידע שהוא מר עוקבא שהיה אב"ד וגדול בדורו ואינו דומה מתבייש מן קטן למתבייש מן

הרי"ף

שלכל אחד ואחד נותן פרנסתו בעתו · ופרש"י ז"ל בעתו הכל לפי מה שהוא כל יחיד ויחיד לפי למודו וקשה איך למדנו זה מדכתיב בעתו לשון יחיד א"כ היל"ל ג"כ אוכלו לשון יחיד ואפשר דהכי קאמר נותן אכלם של בני אדם הרבה שיושבים יחד ויש ביניהם אחד

ענף יוסף

ותתן להם מחלבה בלי שום פניה וכבוד וגם התתן להם חלבה די והותר ובזה דדיה מתמלאים חלב גם אתה תרעי את גדיותיך הם העניים המוצרכים ולא לשם פניה ויוספעו מזונותיך · (ספר בינה לעתים) :

כב נעניתי לך קום אכול · קשה למה לא אמר נעניתי לך כשמשמע שהייתה גם קשה למה לא דרשו כן בקרא פותח את ידך ומשביע לכל חי רצון · ויש לומר דרבא ס"ל פרנסתו בעתו שאמרה הברייתא כוונה כמ"ש פ"ב דיומא בתת ה' בערב בשר למדך תורה דרך ארץ שלא לאכול בשר אלא בלילה משום הכי אומר פרנסתו בעתו של הפרנסה לא בשר ביום ולחם בלילה גם פרנסתו בעתו שרגיל לאכול כל אחד כמה שאמרו בפרק חלק הא"ל שם לאליעזר עבר היה לנו בתיבה בריה שדרכה לאכול ביום האכלנוה ביום בלילה האכלנוה בלילה זקיתא לא ידע אבא מה אכלה יומא חד פאלי רמונא נפל תולעתא אכלה · נמצא שאומר פרנסתו בעתו סובל כל ג' פירושים · א' שהמאכל יהיה בעתו כגון בשר בלילה ולחם ביום · שני בעתו של האוכל אם רגיל לאכול ביום או אם רגיל לאכול בלילה · ג' המאכל שרגיל כל אחד לאכול ומה שאוכל זה אינו אוכל חבירו ומש"ה פתח בלשון רבים את

עץ יוסף

כב דלא איבעי ליה לפנוקי וכו' · התאונן על עצמו שבא לידו דבר כזה · אבל עכ"ז היה תולה האשם גם בעני שהרגיל עצמו בכך ומה שהלל ורבא היו נותנין לו כפי רצונו שעניים הנ"ל היו בני טובים שהורגלו בכך אבל אבותיהם כמ"ש הבינה לעיתים וז"ל ר"ל דלעיל איירי בעני בן טובים ומזמן אבותיו הרגלוהו בתפנוקים ונשאר כך בהרגלו לפיכך נזקקו להאכילו כפי מה שהורגל מימי קדם וע"ז הא"כ די מחסורו אשר יחסר לו אפילו סוס לרכוב עליו · אבל כאן בדרבי נחמיה ודרבא לקמן בסמוך לא היו העניים בני טובים אלא שהם בבחירתם התחילו

יד יוסף

א ברכות כח ע"א תענית כ ע"ב : ב ב"ב י ע"א : ג תענית כג ע"ב ושם איתא הנייתיה : ד ברכות מג ע"ב סוטה י ע"ב ב"מ נט ע"א :

גאון יעקב

הדבר באלה השבחים אף כי הוא רבא דעמי' ונשיא העם אבל לא מפני זה נייחס לו המלוכה והגיאות אדרבא הוא מדרגא דאומתי' הוא מנהיג אותם והוא בוצינא דנהורא ואשר הוא משמש לחושך כן הוא משמש להאומה ובאורו נראה אור וכאלו עבדות נתון עליו · (מקובץ) : (שייך לסי' י) והא תניא הכל בידי שמים חוץ מצינים ופחים שנא' צינים ופחים בדרך עקש וכו' · התוספות הרגישו דהמאמר סותר לאה דאמרינן בפ' מי שמת הכל בידי שמים חוץ מיראת שמים וכאן אומר חוץ מצינים ופחים · אבל שמע כי הם הכל ענין אחד להם והוא כי בנין שלימות המין האנושי מיוסד על ב' חלקים · א) התעסק בפועל דרכי המעלה ומעשי המצוה והוא כללות מ"ע: ב) להמנע מפעלי הרע והוא כללות מל"ת ומבואר כי להתעסק ולפעול בחלק המעשה צריך התעוררות רב שיחממהו וילהיבהו על כך אבל להזהר ולהמנע מפעלי הרע צריך להיפך לד קרירות שיצננהו ויעבור ממנו התעוררת על הרע והנה האדם נברא להיות מתנהג בשלימות באלה הב' כוחות כח החום וכח הקור שישתמש בהם כ"א בדרך השלימות היינו בפעל הטוב להגביר החום לעורכו אל המעשה ובפועל הרע אזי ילוה להתגבר עליו חלק הקור להפילו ברשת העצלות ולהמנע ממנו אז וודאי אין קצה למעלתו אבל אם נטיותיו הטבעיות תהיינה בשתיהן על ההיפך היינו כי חם לבו בקרבו כאש בוער מעוררו אל מעשה הרע מהרה

המתורגמן . א) פערצערטעלן , פערעדעלן . ב) שפעט געווארדען . ג) אפפען . ד) פערשארט . ה) געברענט דיא פים .

כה שם מר עוקבא הוה עניא בשבבותיה[א] דהוה רגיל לשדורי [ב]ליה ארבע מאות זוזי כל מעלי יומא דכפורי יומא חד שדרינהו ניהליה ביד בריה אתא א"ל לא צריך א"ל מאי חזית · חזאי דקא מזלפי[ג] ליה יין ישן אמר מפנק כולי האי עייפינהו ושדרינהו ניהליה כי קא ניחא נפשיה אמר אייתו לי חושבנאי דצדקה אשכח דהוה כתיב ביה שבעת אלפי דינרי [א]סיאנקי אמר זוודאי קלילי ואורחא רחיקתא קם בזביזה לפלגיה ממוניה· היכי עבד הכי [ב]והא"ר אלעאי באושא התקינו המבזבז אל יבזבז יותר מחומש הני מילי מחיים שמא ירד מנכסיו אבל לאחר מיתה לית לן בה : כו שם [ג]רבי אבא הוה צייר זוזי בסודריה ושדי ליה לאחורי וממצי נפשיה לבי עניי ומצלי עיניה מרמאי · רבי חנינא הוה ההוא עניא דהוה רגיל לשדורי ליה ארבע זוזי כל מעלי שבתא יומא חד שדרינהו בידא דדביתהו אתאי אמרה ליה לא צריך מאי חזית שמעי דהוה קאמרי ליה במה אתה סועד [דף סח ע"א] בטלי כסף או בטלי זהב · אמר היינו דאמר רבי אלעזר בוא ונחזיק טובה לרמאין שאלמלא הם היינו חוטאין בכל יום שנאמר (דברים טו) וקרא עליך אל ה' והיה בך חטא · [ד]ותני ר' חייא בר רב מדיפתי ר' יהושע בן קרחה אומר כל המעלים עיניו מן הצדקה כאילו עובד עבודת כוכבים כתיב הכא (שם) השמר לך פן יהיה דבר עם לבבך בליעל וגו' וכתיב התם (שם יג) יצאו אנשים בני בליעל מה להלן עבודת כוכבים אף כאן עבודת כוכבים :

רש"י

יגלה בהרפת : עייפינהו · כפלינהו : סיאנקי · שם מקום : זוודאי קלילי · לדה קלה הכינותי לדרך רחוקה שאני יולא לה : ומצלי עיניה · ומטה עיניו כלפי אחוריו לראות שלא יבא רמאי ויתירס שעושה עלמו עני והעניים באים ומתירים אותם : בטלי כסף או בטלי זהב · במפות של פשתן לבנות או בשל משי לבועות : היינו חוטאים · שאנו מעלימין עין מן העניים אבל עכשיו הרמאים

תוספות

בגליון (מיכה ד) : בטלי כסף או בטלי זהב · והא דלא עייפינהו ושדרינהו כמו מר עוקבא דלעיל משום דבהנך דברים לא שייך פינוק אלא ודאי עשיר היה : בטלי זהב · מפה לבועה בתולעת שני אדומה כזהב דומיא דההיא דהשוכר את האומנין (ב"מ דף עח:) :

מהרש"א

פ"ק דסוטה] : ארבע מאה זוזי כל מעלי יומא דכפורי וכו' · דקדק ליתן צדקה זו הגדולה בעי"כ שזכות זה יהא מכריע לטובה א"נ בו ביום צריך העני ביותר לסעודתו ואע"ג דבשני מאות זוזי לא מקרי שוב עני ואסור לקבל צדקה מ"מ ד' מאות זוזי בפ"א שרי לעני לקבל כדתנן במתניתין דפיאה ומיהו כי עייפינהו ושדרינהו ניהליה בו ביום קשה היאך קבל הכפל כיון שכבר קבל ארבע מאות זוזי ונעשה עשיר ודוחק לומר [א]שכבר הוליא בו ביום יותר מב' מאות עד שלא נשארו ב' מאות זוז : זוודאי קלילא ואורחא וכו' · דהצדקה מללת מדינה של גיהנם לעוה"ב כדאמרינן בפ"ק דב"ב [ב]והיו בעיניו הנך ז' אלפים דינרי שנתן מועטים הם לפי עושרו כדאמרינן לעיל לפום גמלא שיחנא : ומצלי עיניה מרמאי וכו' · מיהו לא היה רואה איזה עני נוטלה דהא חשיב הך דר' אבא פ"ק דב"ב דנותנה ואינו יודע למי נותנה ע"ש : בואו ונחזיק טובה לרמאים וכו' שנאמר וקרא עליך וגו' · פירש"י ועכשיו הרמאים גורמים לנו עכ"ל ובסתם עניים הרמאים גורמים שאין לנו חטא וקרא איירי בידוע שהוא עני ודו"ק : כל המעלים עיניו · מבואר בחדושינו פ"ק

[א] מהרש"א ד"ה ארבע · ודוחק לומר (לכאורה יש לי י ש ב בפשיטות דכיון דחזי בריה דמר עוקבא דמזלפין ליה יין ישן לא יהיב ליה מ י ד י והחזיר בצרור כספו בידו להושיבו אל אביו · ואולם מר עוקבא דאמר מפנק כולי האי עייפינהו פי' כפליה ר"ל אותן ת' זוזי שהחזירו לו בנו ועוד ת' זוזי מחדש וזה שרי דאפילו אלף נותנין לו כאחת · ובזה מדוייק מלת עייפינהו ולא אמר שדר שלא ליה · ובספלאה שבערכין ערך עף כתבתי קצת ביתר ב י א ו ר) : [ב] שם ד"ה זוודאי· בפ"ק דב"ב (י ע"ב) :

יד יוסף

א ג"י הערוך זיאנקי פי' מטבע טוב: ב לעיל כ ע"א ערכין כח ע"א : ג ב"ב י ע"ב : ד שם תוספתא פאה פ"ד :

גאון יעקב

לעבור את כל מלות ה' ובבואו אל מעשה המלוה והתורה או מת לבו בקרבו והיה לאבן דומם קר ולונן בלי שום תנועה להתעורר אל מעשה המלוה או הוא באמת עקש ופתלתול והוא הנאמר במוסרי משלי שלמה ע"ה · לינים ופחים בדרך עקש ר"ל כשהלינים ופחים הוא הקור והחום המה בדרך עקש ופתלתול שנמלאו מוטבעים באדם להטותו מדרך הישר שהלינה תקררהו לבלתי עשות שום מלוה והחום תעוררהו אל מעשה הרע והעבירות וע"ז אמר שומר נפשו ירחק מהם ירחיק מרחק רב מהם כי ילך מנגד בשתיהן יבריח מן החום מלעוררו אל פועל הרע ויבריח מן הקור לסגינו מן העבירות וישתמש בחום ובקור כ"א לפי מעלתו החשובה הייני בחום לקר

הרי"ף

אחד שרגיל לאכול מאכל משובח מזמין הקב"ה לכל אותה התבואה כפי המאכל שרגיל אותו יחיד לאכול בעת סעודתו כגון ההוא דאתא לקמיה דרבא שהיה רגיל בתרנגולת ויין ישן וכו' הרי שנזדמן אכלם של כל בני הבית כפי המאכל שהיה רגיל בו ההוא גברא : אמר היינו דר' אלעזר וכו' ותני ר' חייא וכו' · קשה מדקאמר היינו דר"א בואו ונחזיק טובה לרמאים משמע שאם לא נחזיק טובה לרמאים לא היתה טענת הרמאים כדאי תיפוק ליה טענת הרמאים ישנה בעולם ויש בה לפטור בני העולם המעלימים עינם מהצדקה מפני הרמאים וכן יש לדקדק במ"ש שאלמלא הם וכו' וקשה כיון שיש רמאים יכול לפטור עצמו מהמצוה בטענה זו ולמה אמר הכתוב והיה בך חטא כי כיון שיש רמאים אע"פ שיקרא אל ה' לא יהיה בך חטא · וכן נדקדק במאי דתני רבי חייא כל המעלים עיניו וכו' שכיון שיש חששת הרמאים אין לדון למעלים כעובד ע"ז · וע"ק למה הביא הא דתני ר' חייא כיון דלא ראי זה כראי זה ר' אלעזר היקל על מניעת הצדקה מפני הרמאים ור' חייא החמיר במעלים עין מהצדקה ולא חשש על הרמאים · ונלע"ד שר' חנינא לא השיב ידו מנתינת הצדקה ד' זוזי כל מעלי שבתא ואע"פ שידע בו עכשיו שהיה עשיר ורמאי מ"מ כיון שצריך להחזיק טובה לרמאים כי בהם אנו ניצולים מאיזה עני שלא הספקנו לו צרכו אלא לתת לו צדקה ולא למנעה ממנו שאילו לא היה לנו להחזיק טובה לרמאים לא היה לנו ליתן כלום למי שהוחזק שהוא רמאי אבל כיון שצריכים אנו להחזיק טובה לרמאים נתון יתן להם כי זו היא מכלל החזקת טובה שצריך להחזיקם שאלמלא הם היינו חוטאים בכל יום כשהעני והאביון קורא תגר לפניו יתברך על שעשאו עני ותוצא נפשו להטיח דברים כלפי מעלה והיה כי יקרא אל ה' לקראת תגר על מדותיו ית' והיה בך חטא אותו חטא שחטא העני בקטרוגו ישלחנו ה' בך על שלא הספקת לו די מחסורו ומתוך דחקו קרא אל ה' והיית אתה גרמא בחטאו וזה דקדק בכתוב שאמר וקרא עליך אל ה' ולא כתיב וקרא אל ה' כי מה לעני הולך לצעוק אל ה' על אדם מיוחד לפי שכל עדת ישראל מצווים להחיותו וכתיב עליך לרמוז שלא ריחמת עליו ואותו החטא של העני מעלהו הקב"ה בך והיה בך חטא ומתוך זה הרמאי אנו ניצולים מחטא הקריאה של תגר שקרא העני אל ה' ומ"מ אמר הכתוב והיה בך חטא בזמן שניכר שהוא עני ואביון ואין מרחם עליו אז הקריאת תגר שקרא העני אל ה' יהיה בך חטא ועל סתם בני אדם שלא ידענו בהם אם הם רמאים אם לאו אנו ניצולים מחטא הקריאת תגר מפני הרמאים שבהם · והביא עוד הא דתני רבי חייא לפי שבפי זה שאמרנו שיש לחוש לרמאים א"כ יש למנוע נתינת הצדקה ורבי חנינא לא מנע את עצמו מלתת הד' דינרים לזה אמר שכיון דתני ר' חייא כל המעלים עיניו וכו' דשקול הוא כעובד ע"ז ע"כ ישים לבו ובעיניו יראה מי שאינו מוחזק לרמאי יתן לו צדקה כי האמת הרמאים מועילים למי שנעלם מנגד עיניו ולא ראינוהו שאין אנו חייבים לחזר אחריו מפני חשש

ת"ר

עיון יעקב

הגדול איכא הלבנת פנים טפי להכי רהוט מקמיה : הוי רגיל דהוי שדר ליה ארבע מאות זוז כל מעלי יומא דכפורי · דכיון למספר מכוון כזה ע"ס ת"ו תמות ת"ו תחיה לפי שביום כיפור החתימה למות ולחיים וגם כשראה שמפונק כולו האי עייפינהו ושדרינהו ג"כ מה"ט שהיה מכוון למספר הזה ועיין במהרש"א שהגיה בקושיא דהא קבל הכפל כיון שכבר היה לו ד' מאות זוז הוי עשיר ואין לו לקבל שוב עכ"ל ובאמת י"ל שבמו לא נתן לו הת' זוז לפי שראה שהוא מפונק כל כך והוא שלח לו כפל בשביל כך ולא קשה מידי ובמרדכי פ"ק דב"ב כתב בשם הא"ז ורבינו אפרים והובא בב"י בי"ד סימן רנ"ג וז"ל אומר אני הכל לפי פרנסתו ופרנסת בני ביתו דהא כי אשכחיה שהיו מזלפין לו יין ישן כפל ממה שהיה רגיל לשלוח לו עכ"ל ולפי מ"ש בהג"ה אשר"י פ"ק דברכות דדורון דרך כבוד שרי אע"פ שיש לו ק"ר זהובים כדמצינו באלישע בלא"ה לק"מ : דאר"א באו ונחזיק טובה לרמאין שאלמלא הם היינו חוטאים בכל יום · ואע"ג דקמי שמיא גליא לידע לב כל אחד ואחד מ"מ העני אינו קורא אל ה' כיון דאיכא נפישי רמאי סובר דלהכי מונעים מן הצדקה וכתיב וקרא אל ה' והיה בך חטא משמע דוקא לכשקורא משא"כ עכשיו אינו קורא לפי שנפישי רמאי : כל המעלים עין מן הצדקה כאילו עובד אלילים כתיב הכא השמר לך פן יהיה דבר עם לבבך בליעל · ע"פ הדרש אמרתי דבך כוונת הפסוק פן יהיה עם לבבך בליעל ורעה עינך באחיך האביון כי מחשבת אליל הקב"ה מצרף למעשה כדאיתא פ"ק דקדושין וזה שהוא במחשבה מקרי לב רע כדכתיב לב חושב מחשבות און ותקן לדבר לתקן גאותו אבר שחטא להיות לב טוב ונדיב לב על נדיבתו יקום לכן מזהיר המקרא פן יהיה דבר עם לבבך בליעל זה מחשבות חון ורעה עינך באחיך האביון והיה בך חטא להכי קאמר שפיר כל המעלים עין מן הצדקה א"כ אין לו תקון על מחשבות חון הלבך ה"ל כאילו עובד אליל ממש כי הקב"ה מצרף

עץ יוסף

להרגיל עצמם במנהג זה מתענג ומרוך להכי הקפידו עליו שהיה לו ליתם לדוחקא דלבורא ולא איבעי ליה לפנוקי נפשיה : כה א"ל לא צריך · ולכן לא נתתי לו כלום · וכיון דשמע מר עוקבא שהוא מפונק כפל ליה ושדר ליה שמונה מאות זהובים בפעם אחת והיה שרי לקבל · אבל המהרש"א הבין שהד' מאות זוז נתן לו אע"פ שלדעתו לא היה צריך מ"מ נתן לו שלא לעבור על דברי אביו ולכן היה קשה להמהרש"א כי כפל ליה ושלח לו עוד ד' מאות זוז איך קיבל כיון שנעשה עשיר בהמעות הראשונות

ענף יוסף

אכלם והיינו לשון יחיד בעתו ולעולם שתרנגולת פטומה ויין ישן אין מזמינן לו כיון דהוא דאתיא ליה אחתיה תרנגולת פטומה ויין הבין שכוונת הכתוב והברייתא הוי את אכלא של רבא ושל העני בשביל בעתו של העני שרגיל בתרנגולת פטומה ויין ישן אף שרבא אינו רגיל בכך בשביל העני אכל עמו גם הוא במאכלו תרנגולת פטומה ויין ישן · (ספר שבות יעקב) :

המתורגמן. א) נאכבארשאפט (שכנות). ב) צו שיקקען. ג) מאן גיסט.

יד יוסף

א תוספתא פאה פ"ג: ב בתוספתא שם איתא והמעבה: ג מו"ק פח ע"ב:

רש"י

גורמים לנו : המסמא את עינו · מראה עצמו כאילו עינו סמויה: מקפח שוקו · כאילו שוקו נכוולת כדי ליטול לדקה : הוה יתיב רב ששת קמיה · כשבא השליח לפניו ואיקפד רב הונא על דקרייה הונא חברין : א"ל · רב הונא לרב ששת : זיל אימא ליה · בלשון גנאי כאשר אומר לך : ובשמתא תהיה · אם לא תאמר בלשון זה : ענן ענן · מהיכן אתה אומר להגבותה ממקרקעי או אפי' ממטלטלי · ועוד שאלה אחרת השיבני מאן יתיב בי מרזחא ברישא · מי מיסב בבית האבל בראש הקרואים כשהיו מסובין בסעודה היה ניכר במסיבתם מי הוא הראש שהגדול מיסב במטה אחת לראש השלחן ושני לו במטה אחרת הימנו : א"ל מר רבה · רב אתה ורב הונא רבך ולפייסו אמר לו כן שלא יכעוס עליו על שנעשה שליח בדבר ומראהו פנים שעל כרחו נעשה שליח לכך : גופא דעובדא · תחלת הדברים מה לשון שלחת לו : ינחם כתיב · אין לך לומר פת"ח בשום אות אלא אם כן א' או ה' שמוכים לו או על פי הנקודה שתחתיה והיא באה במקום אות כאילו כתיב ינאחם וכיון שלא כתב כאן אל"ף על כרחך על פי מסורת הכתב אתה קורא ינחם וזהו המנוחם עצמו כלומר כאבל המתנחם : מר וזח · מי שנפשו מרה ודעתו זח ונעתקת מעליו : נעשה שר לסרוחים · לגדולים [לשון וסרח העודף] הבאים לנחמו :

מהרש"א

דב"ב ע"ש : המסמא את עינו וכו' · כפרש"י וק"ק מאי מייתי הך מלתא מברייתא הא מתני' היא בספ"ב דפאה מי שאינו לא חגר ולא סומא וכו' ע"ש : מר וזח נעשה שר וכו' · עיין פי' רש"י ובערוך

בז שם ת"ר [א]המסמא את עינו והמצבה[א] את בטנו [ב]והמקפח את שוקו אינו נפטר מן העולם עד שיבא לידי כך [המקבל צדקה ואינו צריך לכך סופו אין נפטר מן העולם עד שיבא לידי כך] :

בח דף סט ע"א שלח ליה רב ענן לרב הונא · הונא חברין שלם כי אתיא הא אתתא לקמך אגבייה עישור נכסי הוה יתיב רב ששת קמיה א"ל זיל אימא ליה ובשמתא יהא מאן דלא אמר ליה ענן ענן ממקרקעי או ממטלטלי ומאן יתיב בי מרזחא ברישא · אזל רב ששת לקמיה דרב ענן א"ל מר רבה ורב הונא רביה דרבה ושמותי שמית מאן דלא אמר ליה ואי לאו דשמית לא הוה קא*) אמינא ליה למר ענן ממקרקעי או ממטלטלי ומאן יתיב בי מרזחא בראש אזל רב ענן לקמיה דמר עוקבא א"ל חזי מר היכי שלח לי רב הונא ענן ענן ועוד מרזחא דשלח לי [לא ידענא] מאי ניהו א"ל אימא לי איזי [דף סט ע"ב] גופא דעובדא היכי הוה א"ל הכי והכי הוה מעשה א"ל וגברא דלא ידע מאי ניהו מרזחא שלח ליה לרב הונא הונא חברין · מאי מרזחא אבל דכתיב (ירמיה טז) כה אמר ה' אל תבא בית מרזח וגו' · אמר רבי אבהו [ג]מנין לאבל שמיסב בראש שנאמר (איוב כט) אבחר דרכם ואשב ראש ואשכון כמלך בגדוד כאשר אבלים ינחם · ינחם אחרים משמע · אמר רב נחמן בר רב יצחק ינחם כתיב מר זוטרא אמר מהכא (עמוס ו) וסר מרזח סרוחים · מר וזח נעשה שר לסרוחים :

*) בגמרא קא אמינא ענן ענן.

תוספות

ינחם כתיב · ואע"ג דקרי ינחם מ"מ דרשינן מדלא כתיב מנחם דליכא למטעי וכתב ינחם דאיכא למקרי ינחם אף על גב דלא קרינן הכי איכא למדרש שהמתנחם מושיבין בראש לנחמו ופירש הקונטרס דחוק :

הריטב"א

מדלא כתיב כאשר ינחם אבלים וכתיב כאשר אבלים ינחם למסמך אבלים לואשב ראש :

עיון יעקב

מצרף מחשבה למעשה : **ענן** ענן ממקרקעי או ממטלטלי ומאן יתיב בי מרזחא בראש וכו' אזל רב ענן לקמיה דמר עוקבא אמר ליה חזי מר היכא ש"ח לי רב הונא ענן ענן ועוד מרזחא דשלח לי מאי ניהו אמר ליה אימא לי איזי גופא דעובדא היכי הוי וכו' אמר ליה גברא דלא ידע מאי ניהו מרזחא קרי ליה לרב הונא חברין מאי מרזח אבל וכו' עכ"ל · הנה יש לדקדק בגמרא היאך תליא אלו ב' שאלות בהדדי גם מה זו שאמר מר עוקבא גברא דלא ידע מאי ניהו מרזחא קרי ליה לרב הונא חברין היאך תליא קושיא זו בזה דלא ידע מאי ניהו מרזח רק מיד כשאמר דרב הונא רביה דרבה א"כ הוי ליה לתמוה היאך קרי לרב הונא חברין · וכ"ל דודאי מה ששאל ב' שאלות אלו תלויין זה בזה דאם תמצי לומר ממטלטלין א"כ עכשיו ק' מאן יתיב בי מרזח בראש לפי שפלפול זה אי גובין ממטלטלין אי ממקרקעי תליא בפלוגתא אי אמרינן בת בע"ח הוי ומטלטלי דיתמי לא משתעבדי לב"ח או דאמרינן בת יורש' הוי ויורש נוטל חלקו אפילו ממטלטלין וכתבו המפרשים דלכך כתיב אז נשיר שיר חדש לפי שישראל בעוה"ז נטלו רק א"י שהוא עישור נכסים ז' אומות מע' אומות לכך כתיב בארץ ישראל ונתתי לכם מורשה דבת יורשת הוי ולעתיד יהיה כבן זכר לירש כל ע' אומות וזה לא אתי כמ"ד אין בין עוה"ז לימות המשיח אלא שעבוד מלכיות בלבד א"כ מוכח שזה אינו אלא שס"ל כמ"ד א"י מוחזק מאבות עולם ונתתי לכם מורשה פירושו כדאיתא בב"ב מורישין ואין יורשין ולעולם לא מטעם עישור נכסים כי בת אינה יורשת וכ"ל ליתן טעם לשבח דמיסב אבל בראש לפי כשמנחמין אבל מנחמין אותו בתוך שאר אבילי ציון וירושלים שהם בעוה"ז בתכלית השפלות ולימות המשיח יהיה בהתרוממות על כולם כן ינחם האבל זה לכך מיסב בראש אבן אי אמרינן כמ"ד אין בין עולם הזה לימות המשיח אלא שעבוד מלכיות בלבד אם כן זה אינו · ובזה הוא מתורץ דשלח ליה ענן ענן ממקרקעי או ממטלטלי אי ממקרקעי דוקא משום דבת כבע"ח הווית ומטלטלי דיתמי אינה משועבד לב"ח או יורשת הוי לכך גבתה אף ממטלטלי וכן מוכח קרא ונתתי לכם מורשה משום שישראל הם בעוה"ז רק כבת ויורשת עישור נכסים אם כן מוכח דלא אמרינן אין בין עוה"ז לימות המשיח אלא שעבוד מלכיות ולהכי שאל ג"כ מאן יתיב בי מרזח בראש כי בלא"ז לא היה עולה על דעת שיסיב אבל בראש כי אדרבה ראוי להיות נכנע ושפל ואי להראות שעיקר משום נחמת ירושלים זה אינו דהא אין בין עולם הזה לימות

הרי"ף

הרמאים אבל כשאדם רואה את העני אין לו רשות להעלים עיניו בו מפני חשש הרמאים לכך לא מנע צדקתו רבי חנינא ואע"פ שאותו אדם הוחזק לרמאי תהיה נתינה זו כחזקת טובה לרמאים שמצילין אותנו ממניעת הצדקה בשוגג ובלא הודע : **ממקרקעי** או ממטלטלי ומאן יתיב בי מרזחא ברישא · יש לתת סמיכות לשתי השאלות וי"ל דבך רמז ששאלת ממקרקעי או ממטלטלי היא תלויה בשאלה אחרת אם פרנסת הבת היא ירושה או חוב על האחים שאם היא יורשת יש לה לירש גם ממטלטלי ואם היא כבעלת חוב אין לה אלא ממקרקעי לפי דמטלטלי דיתמי לא משתעבדי ורב הונא סבירא ליה שאינה יורשת ולזה סמך מאן יתיב בי מרזחא ברישא שהרי האבל מיסב בראש השורה ואם היו לו בנים או בנות מי הם היושבים בראש הוי אומר הבנים ולא הבנות אע"פ שלא יהיו שם מנחמים אלא קרוביהם הרי שהבנות אינם כבנים שנקראים יורשים וכיון שהבנות הם כבעלי חובות אין להם אלא במקרקעי ולא במטלטלי : **ובתוספות** ינחם כתיב ואע"פ דקרי ינחם וכו' · דברי התוס' הם פשוטים שאע"פ שאנו קורים ינחם היו"ד בשב"א שמשמעו ינחם לאחרים מ"מ כתיב אותיות ינחם כשהיו"ד בחיר"ק שהוא מקבל הנחמה ומה שאנו עושים עיקר מהכתיבה ומסורת ואין אנו עושין מהמקרא שהוא ינחם בניקוד היו"ד בשב"א שהוא המנחם לאחרים הוא מדלא כתיב מנחם שהוא מנחם לאחרים בין בכתיבתו ובין בקריאתו אלא למדרש

על

גאון יעקב

הלב לפועל הטוב ונחלק הקור לברוח מן העבירות : (שייך לסימן יא) אמר ר' אילעא באושא התקינו המבזבז אל יבזבז יותר מחומש · פירשו המפרשים היינו שיתן חומש ריוח בכל שנה ושנה · והקר הגאון בס' הפלאה הטעם מדוע נשתנה ממעשר דגן דהוא נותן מן הכל ואינו מנכה לו הזריעה וכאן מנכה הקרן ואינו נותן רק מן הריוח היינו משום שכבר זרעו כלה כי נתבלה בארץ והגדולים חדשים כולו ריוח מיקרי ויוצא מזה דין חדש אם כבר נתן הא' מעשר מכל המעות או התבואות אשר היה בידו ואח"כ נפל הכל ליס או לליסטים והקב"ה עשה לו נס והציל הוה כאילו כבר נתבלה בארץ וצריך ליתן מעשר מחדש ופירש הגאון ז"ל הוא הדבר הנאמר באברהם כשחזר ממלחמות המלכים ומלכי צדק אשר הוא כהן לאל עליון ברכו ואמר ברוך וכו' אשר מגן צריך בידך נאמר ויתן לו מעשר מכל נתקשו בו המפרשים ממה נתן המעשר אם נאמר מרכוש של סדום הא לא זכה אברהם בתחלה להיות לו דאם זכה היאך החזיר למלך סדום ועבר על לא תחנם אבל הענין אחר שהבין אברהם שהכהן ברכו כי נעשה לו נס וא"כ מתחילה מה שהיה בביתו היה הכל בחזקת אבודים אחר כך כשהצילו הוה כמציל מן זוטו של ים ומשלוליות נהר והוה כולו ריוח נתן לו מעשר מכל ר"ל מכל מה שהיה בביתו ואף כי הם כבר מעושרים נתן עוד המעשר אחר כי הוה ריוח מחדש · והענין אשר כתקנה ניתקנה באושא ולא במקום

עין יוסף

שקבל · ויש ליישב שבין כך ובין כך הוציא מהמעות הראשונות ב' מאות ועוד שבו ביום ההוצאה מרובה כמו שכתב המהרש"א בעצמו :

בז המסמא את עינו וכו' · פרש"י מראה עצמו כאלו עינו סמויה מקפח שוקו כאלו שוקו נכוולת כדי ליטול לדקה אינו נפטר וכו' והקשה רש"א מאי מייתי הך מילתא מברייתא · הא מתני' היא בספ"ב דפאה מי שאינו לא חגר ולא סומא וכו' עכ"ל ולי אפשר שהכי פירושו כאן המסמא את עינו כגון שמתיך סם לתוך עינו שיתקלקל עינו לפי שעה כדי ליטול לדקה ואח"כ ירפא את עינו בסמים אחרים שיבריא · וכן באינך במצבה את בטנו והמקפח שוקו אינו נפטר מן העולם עד שיבא לידי כך באמת שלא יהיה לו רפואה ובין לפרש"י ובין לפירושי נראה לתרץ קושי' המהרש"א הנ"ל דהתם מיירי שאין צריך ליטול לדקה ועושה עצמו חגר או סומא כדי שירחמו עליו ויתנו לו והכא מיירי שאף שצריך ליטול ועושה עצמו כן כדי שירחמו עליו ויתנו לו יותר נעכ"ל ג"כ:

בח יְנַחֵם כתיב · כלומר קרי ביה יְנַחֵם בחירי"ק היו"ד דיש אם למסורת · והאבל הוא מתנחם (מנחת שי בשם נימוקי יוסף) ותוס' כתבו יְנַחֵם כתיב ואע"ג דקרי יְנַחֵם ומ"מ דרשינן מדלא כתיב מנחם דליכא למטעי וכתב ינחם דאיכא למקרי יְנַחֵם אע"ג דלא קרי הכי איכא למדרש שהמתנחם מושיבין בראש לנחמו עכ"ל :

המדיר פרק שביעי

כט דף עא ע"ב **אז הייתי בעיניו כמוצאת שלום** (ש"ה ח) [א]א"ר (יונתן) [יוחנן] ככלה שנמצאת שלמה בבית חמיה ורדופה לילך ולהגיד שבחה בבית אביה · (הושע ב) והיה ביום ההוא נאום ה' תקראי אישי ולא תקראי לי עוד בעלי א"ר יוחנן ככלה בבית חמיה ולא ככלה בבית אביה:

ל דף עב ע"א [ב]**תניא** היה רבי מאיר אומר מ"ד (קהלת ז) טוב ללכת אל בית אבל מלכת אל בית משתה באשר הוא סוף כל האדם והחי יתן אל לבו מאי והחי יתן אל לבו דברים של מיתה דיספד יספדוניה דיקבר יקברוניה דידל ידלוניה דלואי ילווניה דטען[א] יטענוניה:

שם **תנ"ה** המדיר את אשתו שלא תשאל ולא תשאיל נפה וכברה ריחיים ותנור יוציא ויתן כתובה מפני שמשיאה[ג] שם רע בשכנותיה וכן היא שנדרה שלא תשאל ושלא תשאיל נפה וכברה ריחיים ותנור ושלא תארוג בגדים נאים לבניו תצא שלא בכתובה מפני שמשיאתו שם רע בשכיניו:

אישי · לשון אישות ונשואין: **ככלה** בבית חמיה · שכבר נשאת וגם לבה בבעלה ואינה בושה הימנו: **דיספד** · יתן אל לבו שאף הוא יספדוהו ואל ירע לו אם נהג כן: **דידל** · הרים קולו בבכי ובמספד: **דלואי** · לווה את המטה מבית האבל לקבר: **ריחים ותנור** · המטלטלין במקללת

[ובערוך ערך מרזח פי'] בית מרזח כלומר האבל הגיזה במרירות ומזדעזע מלשון ולא יזח החשן וכו' ישב בראש כמו שר פי' סרוחים לנשארים כמו סרח העודף עכ"ל וענין שישב בראש שגם זה הוא לנחמו שישכח צערו כמו ששותין לו יין ואפשר שהוא פירוש מר וזח דהיינו שיזח ויזוז ממרירתו וק"ל: **כמוצאת שלום וכו'** · פרש"י בשיר השירים ככלה הנמצאת שלמה ומוצאת שלום בבית בעלה עכ"ל מפירושו נראה למדרשיה כפול מלשון שלמה ומלשון שלום ומזה נמי נראה למדרש מלשון מציאה שנמצאת שלימה ומלשון הוצאה דהיינו שמוציאה השלום שבבית בעלה לבית אביה והכונה בזה עפמ"ש בפ' האשה בריפא דקרא אני חומה זו כנסת ישראל ושדי כמגדלות אלו בתי כנסיות ובתי מדרשות והשתא מדמה בתי כנסיות לבית בעלה ובתי מדרשות לבית אביה ואמר אז הייתי וגו' ר"ל אז כשאני הולך לבתי כנסיות ומשם לדופה אני נכנס לבתי מדרשות הייתי כמוצאת שלום דהיינו שלימה בבית בעלה בתפלה ושלום בבית אביה בתורה וכמ"ש בסוף ברכות כל היוצא מביהכ"נ ונכנס לבתי מדרשות זוכה ורואה פני שכינה שנאמר ילכו מחיל אל חיל וגו': **תקראי אישי וכו' ככלה בבית וכו'** · פירש"י אישי לשון אישות ונשואין עכ"ל ובעלי פרש"י בספר הושע מלשון אדנות וכו' ועוי"ל שהוא שם ע"ז שנקראת בעל וזה שנאמר בתר האי קרא והסירותי את שמות הבעלים וגו' והוא מבואר דבעוה"ז ליכא נישואין עמנו אלא כמו ארוסין שנא' וארשתיך לי באמונה וגו' אבל בעוה"ב יהיו כעין נשואין והוא כונת הכתוב שאמר ומלאך פניו הושיעם בעוה"ז בכל צרתם אבל בעוה"ב באהבתו ובחמלתו הוא בעצמו גאלם ואז וינטלם וינשאם דהיינו שיהיה לו נשואין עמנו לעולם וק"ל: **דיספד יספדוניה וכו'** · ר"ל דע"י דיספד על אחר יתן אל לבו דגם אותו יספדוניה במיתתו דהיינו שיזכור ע"י זה יום המיתה שלו והיינו סוף כל האדם וצ"ל דלכת אל בית המשתה הייתו של

הרי"ף

על המתנחם ומקבל הנחמה שהוא מיסב בראש · ומיהו יש להקשות הול"ל כאשר אבלים יתנחם שבודאי פירושו על המתנחם ומדלא כתיב יתנחם איכא למדרש על המנחם לאחרים ואפשר דינחם ומנחם כי הדדי נינהו ואיכא למדרש מדלא כתיב מנחם אבל ינחם ויתנחם דלא כי הדדי נינהו אמר לשון קצר שהוא ינחם ולא אמר יתנחם שצריך להוסיף בו אות א' וכן דרשו במסכת פסחים בענין הטמאה או אשר איננה טהורה וכו' ע"ש: **מאי** דכתיב טוב ללכת אל בית אבל וכו' מאי והחי יתן אל לבו · יש לדקדק בכאן שואל בשתים מ"ד טוב ללכת מאי והחי ולא השיב אלא אחת החי יתן אל לבו דברים של מיתה · ונראה דהוקשה לו למה זה אמר תחלה טוב ללכת אל בית אבל מלכת אל בית משתה ואח"כ חזר אל הראשונה לתת טעם למה טוב ללכת אל בית אבל לפי שהוא סוף כל האדם ויותר טוב לומר באשר הוא סוף כל האדם סמוך לטוב ללכת אל בית אבל · ולתרץ דבר זה הקשה עוד מאי והחי יתן אל לבו למה קראו עכשיו שם חדש והחי יתן והרי גם בתחילת הפסוק שאמר טוב ללכת בחי מדבר והיל"ל טוב ללכת בחי אל בית אבל וכו' באשר הוא סוף כל האדם ויתן אל לבו · ועוד למה לא אמר והאדם יתן אל לבו ומאי והחי לזה אמר והחי יתן אל לבו דברים של מיתה והרי באשר הוא סוף כל האדם והחי שדברים אלו שהם סוף כל האדם בעודנו חי יתן אל לבו דברים של מיתם שהם סוף כל האדם כי כמות כל האדם ימות גם הוא הלכך סמך באשר הוא סוף כל האדם עם והחי יתן אל לבו ורמז עוד לומר והחי שהבעל שכל אשר חכמת אלהים בקרבו ונקרא חי הוא יתן אל לבו דברים אלו שאמרנו באשר

עיון יעקב

המשיח אלא שעבוד מלכיות בלבד אבל עכשיו מוכח שזה אינו שאלו שפיר וק"ל · והא דאמר רב עוקבא גברא דלא ידע מאי מרזח שלח ליה לרב הונא חברין שפיר קאמר ליה כי ודאי רב הונא היה גדול בתורה יותר מרב ענן הרבה כדאמר בש"ס רב הונא רביה דרביה ומצינו דרב ענן היה חסיד גדול ומה"ע הוי אלי' שכיח גביה ולמד עמו סדר אלי' רבה וסדר אלי' זוטא וכדאיתא בספר זקוקין דנורא בהקדמה ואיתא בכתובות דף ק"ו ע"ב רב ענן הוי אייתי ליה האי גברא כתנא דגילדנא דבי גילי אמר ליה פסילנא לך לדינא ושדרי' לקמיה דרב נחמן ואמר ליה זיל דייניה להאי גברא דהנא ענן פסילנא ליה לדינא והקשו הפוסקים בח"מ סימן ז' והארכתי גם כן בתשובתי שבות יעקב חלק ראשון בזה דאם היה פסול לדין היאך יכול הוא למנות דיין אחר לדונו הא פסול נמי כמו הוא ותירצו הפוסקים דבאמת רב ענן לא היה פסול מדינא רק מחמיר על עצמו היה משום חסידות וכן כתב בתשובת מהרי"ק שעשה מחמת חסידות ממילא ש"מ שרב ענן היה חסיד גדול ואיתא בירמיה ע"ז ב' פירושים על אל תבא בית מרזח פי' אל תבא אל בית המשתה וכדאיתא במדרש עושין מרזיחין ורבותינו דורשין מרזח אבל ונראה דפליגי ג"כ בהאי אי מעשה עדיף או תלמוד עדיף דכתיב טוב ללכת אל בית אבל מלכת אל בית המשתה דבאמת הליכת המשתה מביא לידי תורה כי אגברה המרי לדרדקי כי היכי דלימרו מלתא ממילא המשתה מביא לידי תורה ואבל מביא לידי מעשה דכתיב והחי יתן אל לבו ממילא לכך טוב ללכת אל בית אבל מלכת אל בית משתה דמעשה עדיף א"כ למ"ד מעשה עדיף הפי' של הפסוק אל תבא בית מרזח קאי אאבל אע"פ שמביא לידי מעשה מכל שכן שלא ילך לבית המשתה שמביא

לידי תלמוד ולא לידי מעשה ומאן דאמר תלמוד עדיף ממילא קאי על בית המשתה ומכ"ש שלא ילך לבית האבל · וזה שאמר לו גברא דלא ידע מאי מרזח קרי לרב הונא חברין בשלמא אי ידעת הוי שפיר קרית ליה חברין אבל השתא דלא ידעת אי תלמוד עדיף או מעשה עדיף לא הוי ליה לקרות חברין: **אמר** רבי יונתן ככלה כו' · כל זה מבואר בפסחים דף פז ע"ש: **תניא** היה רבי מאיר אומר מ"ד טוב ללכת אל בית אבל מלכת אל בית משתה · כתב מהרש"א בח"א וז"ל וצ"ל דלכת אל בית המשתה היינו של רשות אבל משתה של מצוה כגון של חתן וכלה הא אמרינן פרק האשה שנתארמלה דמעבירין את המת מלפני חתן וכלה עכ"ל נראה שנתעלם ממנו הא דאיתא באבל רבתי פי"ב וכן הוא בתוספות דמגילה מבואר דאף בשמחה של מצוה קאמר וכ"כ להדיא ברמב"ם פי"ד מהל' אבל דין ח' דמי שהיה לפניו מת וכלה מניח את הכלה ומתעסק עם המת וכו' ומ"מ כפגעו זה בזה מעבירין את המת מלפני הכלה ועיין בתורת אדם להרמב"ן ענין ההוצאה דף ל"ה ע"ג וע"ד: **מאי** והחי יתן אל לבו · נראה דר"מ אזיל לשיטתו דודאי אי אמרינן אין מיתה בלא חטא א"כ שפיר יש לומר שהחי יתן אל לבו שזה מת מכח חטא שהוא לא יחטא וימות וזה אפשר כוונת הפסוק הצדיק אבד ואין איש שם על וגו' ועמ"ש לעיל בברכות דף י"ז על הא כד מסיים ספרא דאיוב וכו' ע"ש · אבל ר"מ דאמר בפרק היה קורא דף י"ז דסוף אדם למות וסוף בהמה לשחיטה והכל למיתה הם עומדין מכלל דס"ל דיש מיתה בלא חטא

עין יוסף

ל מאי דכתיב טוב וכו' · ר"ל דקשה ליה מאי דכתיב בסוף הפסוק והחי יתן אל לבו הלא הקב"ה חפץ שישובו הבריות מאהבת המקום ולא מפני אימת מות · לכן בא לתרץ דלא קאי והחי יתן אל לבו על מיתה עצמה וישוב אל בוראו רק יתן אל לבו דברים של מיתה דספד יספדוניה וכו' (עיר בנימן): **דיספד יספדוניה** · כלומר יספוד לאנשים כי היכי דיספדון ליה נמי והיינו והחי יתן אל לבו שישתדל לעשות עם אחרים כדי שיזכה ויעשו לו כמו כן · (רש"י נדרים):

ענף יוסף

ל דברים של מיתה דספד יספדוניה · לפי שאמרו חז"ל על המספיד על המת ומפליג בשבחו יותר מדאי כשם שנפרעין מן המספיד כך נפרעין מן הנספד ותמוה בשלמא מן המספיד לחיי אבל מן הנספד למה והוא מוטל כאבן דומם שאין לו הופכין ומי יאמר לו להמספיד מה תעשה אבל באמת אל אמונה ואין עול כי ודאי זה חטאתו וזה פריו של הנספד כי מאן דספד יספדוניה וכמו שהוא הספיד על אחרים והפליג בשבחן כמו כן יעשה לו שמספידין עליו יותר מן הראוי לו לכך נפרעין ג"כ מן הנספד לזה בא רבי מאיר להזהיר והחי יתן אל לבו דברים של מיתה שלא ירבה בדברים על המת כי דספד יספדוני כו' (עיר בנימן) והוא כפתור ופרח:

המתורגמן. א) ווער עס טראגט. ג) ער רייצט אויף איהר.

יד יוסף

א פסחים פז ע"א: ב מו"ק כח ע"ב נדרים פג ע"ב:

גאון יעקב

אחר הוא כי בני חיי ומזוני לאו בזכותא תליא אלא במזלא תליא ובא"י אף דהמזל והמערכה הוא לרוע לישראל עכ"ז מגד הארץ השכינה והקדושה נשפע להם שפע רב בהיותם נגד שער השמים מקור השפעות אבל בחוצה היה אחר החורבן ובעשרה מסעות שגלתה סנהדרין או חלה ההשפעה מצינור העליון ונמסרים למזל והמזל הוא לרוע לישראל וצריכי' לדאוג על מזונות להכא ע"כ תיקנו מכלי לבזבז יותר מחומש ולקיים לא יהיה בך אביון · (הגאון רי"פ): (שייך לסימן יד) **אמר** רב אנחה שוברת חצי גופו וכו' האנחה בשברון מתנים ור"י אמר כל גופו וכו' שנאמר אל שמועה כי באה ונמס כל לב וכו' · להתבונן ענין המחלוקת בזה ובמאי פליגי אבל באמת אלו ואלו דברי אלהים חיים · והוא כי יש להבין בפסוק מה שאלה בן אדם למה אתה נאנח הלא אדם עלול לפגעי הזמן ואין רגע בלי פגע ואנחה אבל גוף האדם הוא מורכב מחלק הטוב והוא נפש השכלי והאלוהיות וזה החלק מקבל כל פגעי הזמן באהבה וחיבה כי יודע כי מפי עליון לא תצא הרעות אבל הכל לטוב לו לנכות מפשעיו ויש בו חלק הרע הוא חלק החומרי ונפש המתאוה וזה לא יקבל פגעי הזמן לרצון · וא"כ כשיקרה לאדם איזה פגע וצער עליו כלא יצטער רק חלק הרע אשר בקרבו אבל חלק הטוב מקבל בשמחה כמו החולה השותה רפואות סמים ומרים והרופא

שם א[בעון נדרים בנים מתים שנאמר (קהלת ה) אל תתן את פיך לחטיא את בשרך וגו' ואיזו הן מעשה ידיו של אדם הוי אומר בניו ובנותיו וכו' [דף עב ע"ב] פיסקא אלו יוצאות שלא בכתובה וכו' המקללת יולדיו בפניו · אמר רב יהודה אמר שמואל במקללת *) יולדיו בפני מולידיו וסימניך (בראשית מח) אפרים ומנשה כראובן ושמעון יהיו לי] :

לא דף עה ע"א ולציון יאמר איש ואיש יולד בה והוא יכוננה עליון (תהלים פז) א"ר מיישא בר בריה דר' יהושע ב"ל אחד הנולד בה ואחד המצפה לראותה אמר אביי בוחד מינייהו עדיף כתרי מינן · אמר רבא וחד מינן כי סליק להתם עדיף כתרי מינייהו דהא ר' ירמיה דכי הוה הכא לא הוה ידע מאי קאמרי רבנן כי סליק להתם קרי לן בבלאי טפשאי :

דף עז ע"ב ג[תניא אמר ר' יוסי סח א) לי זקן אחד מאנשי ירושלים עשרים וארבעה מוכי שחין הן וכולן אמרו חכמים תשמיש קשה להן

*) כ"ה כרי"ף ורא"ש ובגמ' הגי' יולדיו .

רש"י

[במקללת יולדיו בפני מולידיו · כלומר בפניו דמתניתין לא תימא לפניו ממש אלא אפילו מקללת אביו של בעל בפני בנו של בעל: וסימניך אפרים ומנשה וגו' · ופסוק זה יהא לך סימן על משנתינו לזכור על ידו דבפניו דמתניתין לא תימא בפניו ממש אלא בפני בנו קאמר והוי כאילו בפניו: אפרים ומנשה וגו' · בני בניו כבניו]: ולציון יאמר איש וגו' · לעתיד לבא כשיתקיים מקרא שכתוב והביאו את כל אחיכם מכל הגוים מנחה לה' וגו' כל מקום שימצאו שם ישראל יאמרו הגוים זהו מבני ציון זה יולד בה נביאנו שם לציון כמו וישאלו אנשי המקום לאשתו על אשתו (בראשית כו): אחד הנולד בה וכו' · איש איש יתורא קא דריש: אחד הנולד בה ואחד המצפה לראותה · יקרא מבניה ויביאוהו אצלה: והוא יכוננה עליון · הקב"ה יכוננה להיות עליון למעלה על כל העולם: וחד מינייהו · מבני ארץ ישראל: עדיף · פקחים וחריפים: וחד

מהרש"א

רשות אבל משתה של מצוה כגון של חתן וכלה הא אמרינן פרק האשה שנתארמלה דמעבירין המת מלפני חתן וכלה:ואיזהו מעשה ידיו של אדם הוי אומר בניו ובנותיו וכו'· מרישא דקרא לחטיא את בשרך נמי בנים משמע וכן פרש"י בספר קהלת ובפרק ב"מ אלא שלא הוזכר בו עונש מיתה כמו בסיפא דקרא וחבל את מעשה וגו' אבל בפרק שבועת הדיינים מוכח דרישא דקרא איירי דוקא בשבועה ונענשו אפילו קרובים דהיינו בשרך וסיפא דקרא וחבל מעשה ידיך דמשמע בנים איירי בנדר וע"ש בתוספות ופי' הכתוב עיין בפרש"י בפרק ב"מ לפני המלאך גזבר של הקדש כי שגגה בשוגג קפלתי לנדור ולא אשלם וכו' ע"ש ולפי התרגום נראה לפרש לפני המלאך הוא מלאך ממש הבא לעונשו על כך ואל תאמר בשגגה עברתי על הנדר דלמה יקצוף על קולך שתחלת נדרך לא היה כהוגן כמ"ש טוב אשר לא תדור וגו' ודו"ק: וסימניך אפרים ומנשה כראובן וגו' · ברי"ף וברא"ש הביאו קרא דבתריה דהאי קרא דכתיב ומולדתך אשר הולדת וגו' ואם נפרשהו כפרש"י בחומש שעל בני יוסף שיולדו אמר כן וכו' אין כאן ראיה לענינא דהכא וצ"ל לגירסתו דהדרש דהכא יפרש כדברי המפרש שעל בני אפרים ומנשה אמר כן ומדקרא לבני אפרים ומנשה מולידי יוסף ואמר לך יהיו משום דבני בניו הם כבניו וק"ל : ואחד המצפה וכו' · מיתורא דאיש איש קדריש ופי' הפסוקים נכבדות מדובר בך וגו' בציון מה שאין כן בשאר עיירות ומדינות ואמר בזה הוא החשיבות שבו כי הנה אזכיר רהב ובבל ליודעי וגו' שכן דרך מי שמודיע שיכירו אותו קורא את עצמו ע"ש עירו ומדינתו כגון פלוני בבלי פלוני מצרי פלוני פלשתי דהיינו מקום לידתו אבל בציון יאמר איש ואיש וגו' שגם שאינו נולד בה נקרא על שמה כאילו נולד בה כיון שמצפה לראותה דהיינו שבודאי שוב יכוננה עליון וז"ש ה' יספור בכתוב עמים וגו' דהיינו עמים שיולדו שם בעירם בא בכתבו בא בכתוב שיולד שם בארץ אחרת אלא בא בכתוב כאילו יולד בציון ורש"י שם בספר תהלים פירש בע"א על ב' דרכים וע"ש : וחד מינייהו · מבואר באורך בפרק זה בורר בחידושינו ע"ש : כ"ד מיני שחין וכו' ובעלי ראתן קשה מכולן וכו'· ובחומש גבי ויכגע ה' את פרעה נגעים גדולים וגו' במכת ראתן לקה וכו' וע"פ ב"ר היינו מדכתיב נגעים גדולים כדאמר שהוא קשה מכולן ודקאמר הזהרו מזבובים וכו' לפי שהם כרוכים בו יותר כדקאמר שזהו סימנו דרמו דידבי עליה והוא מהטבע שהזבובים עומדים על מקום השחין ודקאמר לא יתיב בזיקיה ולא עייל באהליה. טומאת אהל שהמצורע חשוב כמת ור' אמי ור' אסי כדי להרחיק עצמם ממנו עבדו הרחקה זו יתירא דאפילו מיבעי וכו' וריב"ל מיכרך בהו ועסיק בתורה וכו' אם חן מעלה על לומדיה אגוני וכו' המעלה חן בעיני אלהים ואדם מצילו כמו שאנו אומרים והצילני מכף וכו' ותנני לחן וכו' בעיניך ובעיני כל רואי וכו' ואמרינן בסוטה [א]דמצוה מגנא ולא מצלא ותורה מגנא ומצלא והשתא שפיר קאמר אם חן מעלה דהיינו מצלא אגוני לא מגנא בתמיה ולמאי דמסיק שם תורה בעידנא דעסיק בה כדאמר מיכרך ועסיק בהו :

[א] מהרש"א ד"ה כ"ד · בסוטה (כא ע"א) :

יד יוסף

א שבת לב ע"ב :
ב מנחות מג ע"א :
ג תוספתא ספ"ז :

אהבת איתן

אמר אביי וחד מינייהו פי' מבני א"י עדיף כתרי מינן · י"ל ע"ד דאיתא בשבת (דף סג ע"ב) תלמידי חכמים המחדדין זא"ז בהלכה הקב"ה מצליח כו' עד וענוה צדק · ופי' מהרש"א שאין כוונתם לקנטר ואיתא בפ"ב דסנהד' דת"ח שבבבל מחבלין זל"ז בהלכה ושבא"י נוחין זה לזה וז"ש בתענית ארץ אשר אבניה ברזל שבוניה שהן ת"ח כברזל ופי' הרי"ף שהן מחדדין יחד בנחת אף שהן בכעס לאחרים לא כת"ח שבבבל שהן בכעס זע"ז ומש"ה חד מא"י כתרי מבבל דכיון שאינן באחדות אין נחשבין רק כאחד:

גאון יעקב

מומחה יבטיח להחולה שבוודאי תרפא אותו מחמת זה השתיה שלא ישתה בשמחה ויערב לו אבל כל זה הוא רק על צערו ממש אבל על צער חברו חייב אדם לצער בלב ונפש אף בחלק הטוב אשר בקרבו והוא הענין במאמר רב ור"י ושניהם כוללים בפסוק כי רב מיירי בהנחה שמגיע לאדם על צערו ממש והוא רק שוברת חלי גופו של אדם שהוא חלק הרע אבל חלק הטוב אשר בקרבו מקבל באהבה ושמחה וע"ז אמר הפסוק ואתה בן אדם האנח בשברון מתנים והוא על הצער אשר היה מגיע הרע להנביא בעצמו הוא רק חלי גופו אבל ר' יוחנן מיירי בשומע צער חברו שאז מחוייב להתאנח בכל גופו אף בחלק הטוב אשר בקרבו כי האדם

עיון יעקב

ע"כ הוצרך לפרש פי' הפסוק בענין אחר שיתן אל לבו דברים של מיתה משום דהספידא יקרא דשכבי כדמסיק בפרק נגמר הדין : בעון נדרים בנים מתים · ובשבת דף ל"ב איתא בנים קטנים מתים וכן הוא נכון דגדולים אינם מתים בעון אביהם ואמם כדכתיב איש בחטאו יומת משא"כ מי שאינו איש שהוא קטן וכן פרש"י בפ' כי תצא על פסוק איש בחטאו יומת ולכן ג"כ שפיר כתיב וחבל את מעשה ידיך דבעודן קטנים מקרי מעשה ידיהם לגדלם בתוכחת מוסר להכותם וכה"ג וטעם של מדה זו נ"ל משום דאמרינן דהנודר כאילו בנה במה והמקיימו כאילו הקריב עליה וזה שמנע מלקיים נדרו ולא הקריב עליה ואמרינן בברכות נגעים ובנים הוא מזבח כפרה לכך מתו בניו שהוא הקרבן ועיין במדרש ילקוט קהלת ה' שדורש נמי על פסוק זה וחבל את מעשה ידיך אלו ידים והגוף שהם לוקים בנגעים ע"ש : אמר אביי וחד מינייהו עדיף כתרי מינן · עיין בח"א בפ' זה בורר דהטעם דאוירא דא"י מחכים והא דכי סליק להתם עדיף כתרי מינייהו היינו משום דסליק ומכתת רגלו מעיר לעיר ללמוד תורה מסתייע מילתא טפי כדאיתא במנחות דף ז' ע"א ע"ש

א"נ

הרי"ף

גאשר הוא סוף כל האדם : וחד מינייהו עדיף וכו' · צריך לדקדק דלמא רבי ירמיה דקרי לבבלאי טפשאי הוא משום דכי סליק התם נתחכם כחד מינייהו ואפשר לומר דכיון שבני א"י לא היו קורין לבבלאי טפשאי ע"כ לפי דרבי ירמיה שהיה לו פי שנים בחכמה יותר מבני א"י היה בו כח לקרוא לבבלאי טפשאי ועוד אפשר דאפילו את"ל שגם בני א"י היו קורין לבבלאי טפשאי מ"מ יליף שפיר דחד מינן כי סליק להתם עדיף כתרי מינייהו לפי שראינו לרבי ירמיה דכד יתיב הכא לא הוה ידע מאי קאמרי רבנן וכי סליק התם עלה במעלות החכמה להיות שקול לבני א"י כיון שהיה קורא לבבלאי טפשאי כמו שהיו קורין בני א"י ומדרבי ירמיה היה שקול כחד מינייהו מכאן מוכח לחד מינן דייקא כלומר מינן שאנן רבנן דידעי כי סליק להתם שבודאי הוי כתרי מינייהו :

כל

ענף יוסף

לא וחד מינן כי סליק להתם עדיף כתרי מינייהו · הטעם בזה שחכמת בני א"י היו להם מחמת זכות ודקות האויר כדאמרינן אוירא דא"י מחכים אבל לא מטבעם ומזגם אמנם חכמת בני בבל היתה להם מטוב תכונתם ודקות שכלם ולכן כשהיו עולין לא"י היו חכמים יותר מהם לפי שהיה בידם שתים טוב תכונתם וטוב אויר דא"י וביד בני א"י לא היתה אלא אחת דהיינו טוב מזג אוירם וככי מוכח בהדיא מהודאת רבי יוחנן שהיה מא"י שאמר (ב"ק פ"י דף קיז ע"ב) דילכון אמרי דילהון היא וכפרש"י שם :

עץ יוסף

לא ולציון יאמר וכו' · המשורר אומר אזכיר לעמי וליודעי את גדולת מצרים ובבל שהם רואים עתה את גדולתם הנה פלשת וצור עם כוש מפני שהם סמוכין לרהב היינו מצרים ובבל מנשאים אותם כל האומות ואומרים עליהם זה יולד שם במצרים ובבבל · אבל ולציון יאמר על כל איש ואיש יולד בה אפילו על הרחוקים והוא הקב"ה יכוננה למעלה מכל העיירות ומפרש רבי מיישא אחד הנולד בה ואחד המצפה לראותה ופרש"י איש איש יתורא קא דריש · ור"ל כשיתקיים מקרא שכתוב והביאו את כל אחיכם מכל הגוים מנחה לה' וגו' כל מקום שימצאו שם ישראל יאמרו האומות זהו מבני ציון זה יולד בה נביאנו שם שאפילו המצפה לראותה יקרא מבניה שנולדו שם : דהא רבי ירמיה דכי הוה הכא וכו' · קשה מאי ראיה מדר"י והלא אי לא הוי רק כחד מינייהו יכול לקרות לבבלאי טפשאי מאחר דחד מינייהו עדיף כתרי מינן · ויש לומר דאיך קורא לבבלא שנים טפשאי אם לא שעלה להיות כתרי מינייהו שהם כד' מינן · מש"ה קראם לשנים טפשאי אי נמי בערך רבי ירמיה שהיה טיפש ועלה למדרגת חד מא"י ילפינן שפקח שבבבל בעלייתו לארץ ישראל יעלה למדרגת ב' דארץ ישראל :

המתורגמן. א) ערצעהלט.

מיגן · מת"ח שבבבל : [בעלי ראתן · שרץ יש לו במוחו : ויתיקין · חלשים : ורמו דידבי עליה · זבובין כרוכין אחריו : פילא · עשב שקורין פוליו"ן : ולודנא · אלייש"א : גירדא דאגוזא · קליפי עץ האגוז : גירדא דאשפא · מה שגוררין מן העור : כליל מלכא · חבלת : מתחלא דדיקלא סומקא · שומר שיש להם לתמרים בקטנותן כעין שיש לאגוזים קטנים : לביתא דשישא · של שיש כלומר מקום שאין רוח שולט שם : שב לבני ואריחא · שכותלן עב שבעה לבנים זה אצל זה ואריח שהוא חצי לבינה והלבינה שלשה טפחים : ונטיל ליה · ושופך לו מאותן מים : עד דרפיא ארעיתא דמוחיה · גולגלתו מתרככת ונוחה ליקרע בסכין : טרפי · עלין : ומדלי כל חד כרעא · מגביה רגלו של שרץ ומושיב העלה תחת רגלו שאם לא יעשה כן לכשיחזיק בגופו ליטלו יכעוך לפרכיו במוחו ויקוב את הקרום : בצבתא · טלניי"ש : דאי לא · אם לא ישרפנו יחזור עליו] : הזהרו מזבובי בעלי ראתן · זבובים השוכנים עליו קשות להביא אותו חולי על איש אחר : בזיקיה · במקום שמנשב רוח אחד על שניהם : מיכרך בהו · נדבק אצלם בשעה שעוסק בתורה הושיבן אצלו ומובטח היה שהגין התורה עליו ולא יוזק : כי הוה שכיב · כשהגיע זמנו ליפטר : אחוי לי דוכתאי · הוליכני לגן עדן והראני מקומי : שוור · קפץ : איתשיל אשבועתיה · אם נשבע בשבועה מעולם ונשאל עליה להתירה : תכטקי ·

א"ל אחוי דוכתאי וכו' · כוונתו לפי דעת מלאך המות לידע מקומו בעוה"ב ולא יצטער על מיתתו ואז לא הוה עדיין מקומו פנוי שאחר לצדיקים היו משתמשין בו כמ"ש פנו מקום לבר ליואי וכו' ויש לפרש הא דכפל מלות פנו מקום וכו' פנו מקום וכו' שהוא ודאי לא בקש רק מקומו המיוחד לו כמ"ש אחוי לי דוכתאי וכו' אלא שיש לצדיק עוד חלק בג"ע חלק רשע שהיה לו בג"ע דכתיב משנה יירשו כמ"ש בחגיגה[א]: כי מטא להתם דלייה וכו' · כמ"ד דג"ע בעוה"ז כדאמר במסכתא תמיד ויש לו מחילות גבוהות שהוצרך להגביהו · ואמר אי אתשיל אשבועתיה וכו' · ולא קאמר דאי עבר אשבועתיה דהא ודאי איסורא לא עביד וא"כ הוה עבר אשבועתיה לא הוה קאמר דליעבר כמי השתא למעבד איסורא אלא למתשל : א"ל הב לי סכינאי לא הוה קא יהיב וכו' · משום דעדיין היה ירא לנפשו עד דא"ל דמתבעא לברייתא דהיינו לבריות אחרים : א"ל נראה קשת בימיך וכו' · שהקשת הוא אות על קיום שבועה בימי נח ואם אתה בר ליואי שקיימת השבועה לא היה צריך העולם לאות

להן ובעלי ראתן קשה מכולן ממאי הוי
דתניא [א]הקיז דם ושימש הויין לו בנים ויתיקין
הקיזו שניהם ושימשו הויין לו בנים בעלי
ראתן אמר רב פפא לא אמרן אלא דלא
טעים מידי אבל טעים מידי לית לן בה מאי
סימניה דלפן עיניה[א] ודייבי נחיריה[ב] ואיתי ליה
רירא מפומיה ורמו דידבי עילויה ומאי אסותיה
אמר אביי פילא ולודנא גירדא דאגוזא וגירדא
[ב]דאשפא וכליל מלכא ומתחלא דדיקלא סומקא
ושליק להו בהדי הדדי ומעייל ליה לביתא
דשישא ואי לא איכא ביתא דשישא מעייל ליה
לביתא דשב לבני ואריחא ונטיל ליה תלת מאה
כסי על רישיה עד דרפיא ארעיתא דמוחיה
וקרע למוחיה ומייתי ארבע טרפי דאסא ומדלי
כל חד כרעא ומותיב חד· ושקיל בצבתא[ג] וקלי ליה דאי לא הדר עילויה] :
לב שם [ג]מכריז ר' יוחנן הזהרו מזבובים של בעלי ראתן · רבי זירא לא הוה
יתיב בזיקיה · ר' אלעזר לא עייל באהליה · רבי אמי ור' אסי לא
הוו אכלי מביעי דההיא מבואה ר' יהושע בן לוי מיכרך בהו ועסיק בתורה
אמר (משלי ה) אילת אהבים ויעלת חן אם חן מעלה על לומדיה אגוני [לא] מגני
כי הוה שכיב אמרו ליה למלאך המות זיל עביד ליה רעותיה[ד] אזל איתחזי ליה
א"ל אחוי לי דוכתאי אמר ליה לחיי [א"ל] הב לי סכינך דלמא מיבעתת לי באורחא יהבה ניהליה כי מטא
להתם דלייה קא מחוי ליה שוור נפל לההוא גיסא נקטיה בקרנא דגלימיה א"ל בשבועתא דלא אתינא אמר
הקב"ה אי איתשל אשבועתיה נהדר אי לא לא ניהדר א"ל הב לי סכינאי לא הוה יהב ליה נפקא בת קלא ואמרה
ליה הב ניהליה דמתבעא לברייתא[ה] מכריז אליהו קמיה פנו מקום לבר ליואי פנו מקום לבר ליואי אזל אשכחיה
לרשב"י דהוה יתיב על תלת עשר תכטקי פיזא א"ל [ד]את הוא בר ליואי א"ל הן (א"ל) נראתה הקשת בימיך א"ל הן

הריטב"א

ריב"ל מיכרך בהו ועסיק באורייתא · פי' מיכרך בהו ואפילו היכא דלא עסיק בה וכדאמרינן בסוטה גבי כי נר מצוה ותורה אור דאורייתא אפילו בעידנא דלא עסיק בה מגנא ומצלא לעוסקין בה לשמה :

עיון יעקב

ועוד טעם כ"ל עיין לקמן בב"מ בחדושינו דף ל"ג : ריב"ל מיכרך בהו ועסיק בתורה · בהגם לא הביא עצמו לידי סכנה אם לא כשעסק ולמד עמהם תורה אבל ודאי תורה אפי' בעדנא דלא עסיק ביה אגוני מגנא כדאיתא בסוטה וכ"כ הריטב"א כאן : אילת אהבים ויעלת חן · הא דלא מייתי מקרא הקודם שהוא במשלי א' לוית חן הם לראשך היינו משום דאזיל לשיטתו בעירובין דף נ"ד דאמר ריב"ל כמהלך בדרך ואין לו לויה יעסוק בתורה שנאמר כי לוית חן הם לראשך א"כ הוא רק חן לפי שעה להצילו מסכנת הדרך משא"כ מפסוק זה דכתיב ויעלת חן משמע חן בקביעות שפיר מדייק אם חן מעלה שהוא הבאת טובה אגונא לא מגנא מהיסורין שהוא מניעת הרע ועיין בש"ס דסוכה דף מ"ט כל אדם שיש עליו חן בידוע שהוא ירא שמים שנאמר וחסד ה' מעולם על יראיו וכו' ותורה ללמדה זו תורה של חסד ע"ש וכתיב רבים מכאובים לרשע והבוטח בה' חסד יסובבנהו ודרשינן ברכה ומ"י סוף פ' תזריע על צרעת ע"ש : אמר הקב"ה אי איתשיל אשבועתיה ניהדר אי לא לא ניהדר · אפשר לומר ע"ד הדרש דאיתא בחגיגה דף י' על מתני' היתר נדרים פורחין באויר ואין להם על מה שיסמכו ובגמרא פליגי אמוראים אי יש להם על מה שיסמכו ושמואל אמר מדכתיב לא יחל דברו הוא אינו מוחל אבל אחרים מוחלין לו ואמר רבא לכולהו אית ליה פירכא לבר מדשמואל · וכתב מהרש"א שם כיון דלאו מגופא דקרא מייתי אלא מדיוקא לא יחל דברו הוא אינו מוחל אבל אחרים מוחלין לו לזה מקרי אין לו על מה שיסמכו ופורחין באויר עכ"ל ואיתא בשבת פרק במה בהמה דף נ"ה אמר רב אמי אין מיתה בלא חטא שנאמר הנפש החוטאת היא תמות יעו"ש ואי אמרינן דכל מדיוקא לא ילפינן א"כ גם כאן ליכא למילף מי שלא חטא לא ימות וא"כ ה"ק אי איתשיל אשבועתיה משום דסבר דילפינן מדיוקא וא"כ אין מיתה בלא חטא לסברתו ומדאזיל אצלו שלוחא

עין יוסף

לב תכטקי פיזא · פי' כסאות של זהב מופז (מוסיף הערוך) : א"ל נראתה הקשת בימיך · עי' (רש"א) · וז"ל הב"ר ריש פ' ל"ה ויאמר אלהים זאת אות הברית וגו' לדרת עולם אמר רבי יודן לדרת כתיב פרט לשני דורות וכו' וכתב הרבינו בחיי כתיב לדורות עולם הווי"ו חסר וסמך לו את קשתי נתתי בענן ללמדך שאין אות הקשת נראה אלא בזמן החיוב ודורות החסרים פרט

ענף יוסף

לב אי איתשיל אשבועתיה ניהדר כו' · יבואר ע"פ מה שאחז"ל במדרש שביקש משה רבינו ע"ה שלא ימות ביד מלאך המות ומילא הקב"ה רצונו בדבר זה ואם יהיה נמצא בדור כמשה לפי מה שאחז"ל אין לך דור שאין בו כמשה ונשמת משה מתפשטת בכל דור נמצא שמי שהוא גדול הדור אשר יאמרו עליו כי הוא זה כמו משה בדורו ראוי שלא למות ביד מלאך המות · והנה הכלי יקר על התורה כתב טעם נכון על מה שת"ח מתיר נדר לעם הארץ שהוא כמו שהבעל מיפר נדר אשתו כמו כן הת"ח הוא שליט ומושל על כל עם הארץ בידו להתיר נדר עם הארץ ולשום אותו כאפס וכאין לכך אמר הקב"ה אחרי אשר נשבע ריב"ל בשבועתא דלא נסדר ולדעתו הוא גדול הדור שהוא כמשה בדורו ואינו רוצה למות ביד מלאך המות · אמר הקב"ה אי אתשיל אשבועתא א"כ לדעתו המתיר לו השבועה הוא גדול ממנו וא"כ המתיר הוא כמשה שהוא גדול ממנו ולפי זה למה אינו רוצה למות ביד מלאך המות ניסדר כי אינו יכול לישבע על הדבר הזה ואי לא שלא היה מתיר שבועתו לא נסדר כי שפיר קאמר ודו"ק · (עיר בנימין) : א"ל נראתה הקשת בימיך · כתב השל"ה הקדוש בדף רע"ד ע"ב בהג"ה בשם רבינו משה איסרל"ש ז"ל שאף שהקשת הוא בטבע מ"מ לא היה נראה הקשת אם היו זכאין כי אי אפשר לפי הטבע הקשת אלא כשירד המטר ביום והחמה זורחת ואלו היו זכאין לא היה יורד המטר ביום אלא בלילה בשעה שבני אדם בביתם כמו בלילי שבתות כמ"ש רש"י על פסוק ונתתי גשמיכם בעתם בשם המדרש סדר בחקותי וז"ש ליה לריב"ל נראתה הקשת בימיך מדייק תיבת בימיך ימים ולא לילות כלומר אם ירד המטר ביום בזמניך ואז יתראה הקשת עכ"ל ועיין שם עוד ויפה תואר ובנזה"ק בבראשית רבה פ' ל"ה :

[א] מהרש"א ד"ה א"ל · כמ"ש בחגיגה (טו ע"א) :

יד יוסף

א נדה יז ע"א גיטין ע ע"א : ב גי' הערוך דאשכפא ע' גרד : ג ויק"ר פט"ז : ד עי' ב"ר פל"ם סוח"ט מזמור לו :

אהבת איתן

אם חן מעלה על לומדיה אגוני לא מגני · לכאורה לא שייך למילף הגנה מחן דמה ענין זה לזה אך י"ל ע"פ מ"ש בסוכה (דף מט) כל אדם שיש בו חן בידוע שיש בו יראת שמים ואיתא בסוטה (דף כא) דהגנה מפורענות קיל מהצלת חטא שהרי מצוה מגנה ולא מצלא · וז"ש כיון דהתורה מעלת חן שזה סימן שהיא מביאם יראת שמים ומצלת מהחטא א"כ כ"ש שמגינה מפורענות · אמנם יש לדקדק דאיך תגנה על הכורך בבעלי ראתן הא שכיח היזקא ואמרינן בפסחים (דף ח) דהיכא דשכיח היזקא אפילו שלוחי מצוה ניזקין וכ"ל דהגנה דתורה עדיפא ממצוה ומגינה אף היכא דשכיח · ועוד דלימד לאחרים הוה זכות גדול ובזה א"ש דסמך על הנס אף על גב דבעלמא קיי"ל דאין סומכין על הנס דהיינו ביחיד אבל בצורך רבים סומכים וכמ"ש בס' מצודת דוד וגבי ריב"ל היה צורך רבים ללמדם והיינו שהשיב מה"מ לר"ח בר ספי מי איכרכת בבעלי ראתן כריב"ל משמע דשפיר עביד והיינו כמ"ש משום ללמד לאחרים וז"ש בע"ז

גאון יעקב

נאמר כי הוא יקבל באהבה יסורים של חברו ובזו אנחה שוברת כל גופו של אדם ומבואר זאת בקרא והיה כי יאמרו וכו' בן אדם על מה אתה נאנח ר"ל אף

המתורגמן. א) עס טריפפען זיינע אויגען. ב) זיין נאזע רינגט. ג) צאנגע. ד) זיין פערלאנג. ה) מען דארף דאס פיר מענשען.

לאות הקשת כי בזמנך היו גלוים : כחברך בעית למעבד לי וכו' · דאילו היה סכינו בידו לא היה מניח את ריב"ל לקפוץ מעל המחילה לג"ע : איפסיק ליה עמודא וכו' · כמו שכתבנו בפרק האשה שהוא הוראה שאין הדור ראוי לעמוד במחילתו וז"ש בשביל כבוד חכמים שהוא כבודן של חכמים כשיסתלק הענן ויהיו ראוין לעמוד במחילתו ועשה בשביל כבוד אביך אם היה אביו חי פירושו כדלעיל ואם לא היה חי מ"מ כיון דאביו לא היה מפסיק עמודא גם אילו היה חי לא היה ראוי לעמוד במחילתו : עשה בשביל כבוד עצמך · דהיינו שיתעסקו בכבודך בקבורה אחר שיסתלק הענן : לאפוקי ממאן דלא קיים אפי' אות אחת וכו' · דיש מלות מרומזים באות א' והיינו דקאמר אייתי ס"ת וחזי וכו' אם עברתי אפילו ברמז אות א' שבה ודו"ק :

מ"ס

פלסטי"ל : א"כ לית את בר ליואי · אין אתה ראוי לכרוז זה שאני שומע שהקשת אינו אלא אות ברית שלא יחרב העולם ואם יש צדיק גמור בדור אין צריך אות : דלא הואי מידי · לא נראה הקשת בימיו : שושביניה · אוהבו ורגיל אצלו מלאך המות : מי איכרכת בבעלי ראתן ועסקת בתורה · כדהוה עביד איהו שהיה מסכן בנפשו לכבד את התורה : בשביל כבוד עצמך · שיקרבו אליך ויספדוך ויתעסקו בך : אמר אביי לאפוקי ממאן דלא קיים · עמוד זה בא להוציא מעליו מי שלא קיים את כל התורה כמו שקיים הוא : של הזמי · שמטילין בה כשות שגדל בהזמי : ת"ח קודם · דמסתמא אדם מצדיק מעשיו לזכות בשעת מיתה דאמר מר כל הנביאים לא נתנבאו אלא למהנה ת"ח מנכסיו : שודא דדייני · הטלת הדיינים לפי מה שיראו דיינים שהיה דרכו של מת לקרב את זה יותר מזה או מי שבשניהם טוב ונוהג בדרך ישרה שיש לומר בו נתכוון המת לזכות : שודא · כמו שדי בימא דמתרגמינן ירה בים הטיל ב"ס : למס מרעהו חסד · המומס עצמו מרעהו ממיס ממנו חסדים ואית דמפקין לה מדכתיב לעיל מיניה ותושיה נדחה ממני וסמיך ליה למס מרעהו חסד :

א"כ אי אתה בר ליואי ולא היא דלא הואי מידי אלא סבר לא אחזיק טיבותא לנפשאי · רבי חנינא בר פפא שושביניה הוה כי הוה קא ניחא נפשיה אמרו ליה למלאך המות זיל עביד ליה רעותיה אזל לגביה ואיתחזי ליה א"ל שבקן תלתין יומי עד דניהדר תלמודאי דאמרי [א]אשרי מי שבא לכאן ותלמודו בידו שבקיה לבתר תלתין יומין אזל אתחזי ליה אמר ליה אחוי לי דוכתאי אמר ליה לחיי אמר ליה הב לי סכינך דלמא מבעתת לי באורחא אמר ליה כחברך בעית למיעבד לי אמר ליה אייתי ספר תורה וחזי מי איכא מידי דכתיב ביה דלא קיימתיה אמר ליה מי איכרכת בבעלי ראתן ואיעסקת בתורה ואפ"ה [ג]כי נח נפשיה אפסיק ליה עמודא דנורא בין דידיה לעלמא וגמירי דלא מפסיק עמודא דנורא אלא לחד בדרא או לתרין בדרא קרב לגביה רבי אלכסנדרי אמר עשה בשביל כבוד חכמים לא אשגח עשה בשביל כבוד אביך לא אשגח עשה בשביל כבוד עצמך איסתלק אמר אביי לאפוקי ממאן דלא קיים אפילו אות אחת אמר ליה רב אדא בר מתנא לאפוקי ממר דלא אית ליה מעקה לאיגריה[א] ולא היא מהוה הוה והדיא שעתא הוא דשדייה זיקא. אמר רבי חנינא מפני מה אין בעלי ראתן בבבל מפני שאוכלין תרדין[ב] ושותין שכר של הזמי[ג] · אמר רבי יוחנן מפני מה אין מצורעים בבבל מפני שאוכלין תרדין ושותין שכר ורוחצין במי פרת :

הכותב לאשתו פרק תשיעי

דף פה ע"ב ההוא דא"ל נכסי לטוביה שכיב כו' אתו ב' טוביה [ג]שכן ות"ח ת"ח קודם קרוב ות"ח ת"ח קודם אבעיא להו שכן וקרוב מאי ת"ש (משלי כז) טוב שכן קרוב מאח רחוק שניהם קרובים שניהם שכנים שניהם ת"ח [ד]שודא דדייני :

אלמנה ניזונית פרק אחד עשר

לג דף צו ע"א אמר רבי [חייא בר אבא א"ר] יוחנן כל המונע תלמידו מלשמשו כאילו מונע ממנו חסד שנאמר (איוב ו) למס מרעהו חסד [ה]רב נחמן בר יצחק אומר אף פורק ממנו יראת שמים שנאמר (שם) ויראת שדי יעזוב :

עיון יעקב

דמותא להמית בודאי ידע שחטא וא"כ עשה ג"כ שלא כדין שנשבע שלא ימות (כי מיתה מכפרת על חטאו) ולבא חיים לגן עדן על כן ניהדר ואי לא שלא איתשיל אשבועתיה כי ס"ל שיתר נדרים פורחין באויר כי לא ילפינן מדיוקא וא"כ לעולם שיש מיתה בלא חטא לא ניהדר כי א"ל לכפרה כי לא חטא כלל : רבי חנינא בר פפא שושביניה הוי · עיין פרש"י ועי"ל דאריב"ל קאי שגם ר' חנינא בר פפא היה חבירו וריעו [כתרגומו על ריעו שושבינו] דומה לו בחסידות ויראת ה' על כן נוה ג"כ למעבד ליה רעותיה כי רצון יראיו יעשה והיינו דקאמר ליה כחברך בעית למעבד לי :

רב נחמן בר יצחק אמר אף פורק ממנו יראת שמים · כי מורא רבך כמורא שמים וראוי לשמשו כעבד שלא ע"מ לקבל פרס · ונראה דרב נחמן בר יצחק לא פליג ארבי יוחנן דכל שפורק ממנו יראת שמים ממילא פורק ממנו החסד כדכתיב וחסד ה' מעולם על יראיו ועיין בסוכה דף מ"ט וכן נ"ל בהא דרב נחמן בר יצחק דפרק במה אשה דף ס"ב ע"ש יעיין בחידושיו בברכות דף ז' על הא דגדולה שימושה וכו' ע"ש :

הרי"ף

כל המונע תלמידו מלשמשו וכו' צריך לבקש רמז לדבר היכן הוזכרו כאן מונע תלמידו לשמשו · וע"ק האי דדריש רב נחמן פורק ממנו יראת שמים מקרא מלא ואיך לא דריש ליה רבי יוחנן · ונראה דדייק בקרא דהיל"ל למס חסד מרעהו ולמה הפסיק למס מרעהו · ועוד למה כתיב ויראת שדי יעזוב בוא"ו · לזה דרש למס מרעהו שממיס עצמו מרעהו שלא ישמשנו ממיס ומונע חסד · ונרמז מונע תלמיד לשמשו דכתיב לעיל מיניה האם אין עזרתי בי ותושיה נדחה ממני וסמיך ליה למס מרעהו וה"ק כשהרב אינו רוצה עזרה מהתלמיד שישמשנו ותושיה נדחה שהתלמיד שלמד ממנו תושיה נדחה שמונעו מלשמשו ומלעוזרו וזהו למס מרעהו השימוש גם הוא ממיס ממנו חסד ולזה כוון רש"י ז"ל והשתא דייק קרא שהם שני דברים הא' ממיס מרעהו חסד והאחד ויראת שדי יעזוב הרב המונע לתלמידו ורב נחמן אמר אף פורק ממנו יראת שמים לומר שכשם שעונש המונע הוא לרב גם פריקת יראת ה' הוא לתלמיד שפורק מהתלמיד יראת ה' וזהו יראת שדי בוא"ו כלומר רעהו שנזכר נתמסמס ממנו חסד זאת ועוד אחרת ויראת שדי יעזוב התלמיד :

עץ יוסף

לשני דורות אלו שהיו דורות מלאים ולדיקים שלא הוצרכו לאות הקשת וה"ה בשאר דורות לדיקים וכדמוכח באגדתין מעובדא דריב"ל ע"ש : כחברך בעית למיעבד לי · שאלולי לא יהב סכיניה לא היה יכול לקפוץ בע"כ של מלאך המות נמצא סכיניה לא יהב ליה אבל דוכתיה אחוי ליה או אולי לא היה חפץ לראותו רק שדעתו היה באמת לעשות כריב"ל ולכן ביקש סכינו להנצל מידו ולכך לא הוזכר בגמרא דאחוי ליה דוכתיה דלא חפץ בזה כלל (מהר"מ שיף) :

לג כל המונע תלמידו מלשמשו · אף כי ר' יוחנן אסמיך זה להא דאמר ר' יהושע ב"ל דאמר כל מלאכות שהעבד עושה לרבו תלמיד עושה לרבו מ"מ איכא לפרש

א פסחים נ ע"א מו"ק כח ע"ב ב"ב י ע"ב : ב לעיל יז ע"א : ג ב"מ קח ע"ב : ד קדושין עד ע"א וש"נ : ה שבת סג ע"ב :

אהבת איתן

(דף ל ע"ב) דמה"מ אוסב למלמד לאחר · וכזה א"ש דלא תקשי מדאיתא בב"ק (דף סא) דהמוסר עצמו למות ע"ד תורה אין אומרים הלכה בשמו דהתם לא הוה רק צורך ממון ול"ד להכא דהוה צורך ת"ת דרבים · ועוד דאמרינן במגילה דגדול ת"ת מהצלת נפשות ונראה דהיינו ת"ת דרבים דגבי מרדכי קאי שהיה מלמד לאחרים : אמר ר"ח בר אבא אמר ר' יוחנן כל המונע תלמידו מלשמשו כאלו מונע ממנו חסד שנאמר למס מרעהו חסד רב נחמן בר יצחק אמר אף פורק ממנו יראת שמים שנאמר ויראת שדי יעזוב· והקשה הרי"ף דהא האי דדרש רב נחמן בר יצחק מקרא מלא הוא ואמאי לא דריש

גאון יעקב

בן אדם שכלול בב' חלקים על מה אתה נאנח בחלק הטוב אשר בקרבך ואמרת על שמועה כי באה ונמס כל לב והוא היינו בצער חבירו צריך כל הגוף לצער אף בחלק הטוב אשר בו : (שם)

ההוא ישראל ועובד כוכבי' כו' לא אימצי עכו"ם לסגוי' בהדי ישראל וכו' אדכרי' חורבן ביהמ"ק כו' · בזה יבואר בפרי' העקדה כי מתחלה נאמר ויקח אברהם את עצי העולה גו' ויקח בידו גו' וילכו שניהם יחדיו ובפסוק שאחריו כששאל יצחק הנה האש והעצים ואיה השה גו' והשיב אלהים יראה השה לעולה בני רמז לו שהוא יהיה השה נאמר שוב וילכו שניהם יחדיו והדבר

המתורגמן . א) דאַך . ב) זענף . ג) דארנען .

נר יהא דלוק במקומו · אלא השלחן כמו בחייו דכל ע"ש היה בא לביתו משנפטר כדלקמן: יוסף חפני · דמן חיפה: את אביך · כל אתין רבויין: וא"ו יתירה · דואת אמך: הני מילי · דחייב בכבוד אשת אביו בחיי אביו: בי שמשי · ע"ש ונראה בעיני לפי שבין השמשות שלו שגור בפי כל והכל חרדים אליו לגמור מלאכתם עד שלא תחשך לזה קרי ליה בי שמשי: שלא להוציא לעז וכו' · לומר לא צדיקים היו שלא היה להם רשות לבא לביתם כמו רבי: סבור מינה בהדין עלמא · שהיה מצוה שיתעסקו בקבורתו: דקדים ערסייהו לערסיה · הם נקברו תחלה: והאי דקאמר הכי · שנזקק להודיע שימותו ויסרתוהו: דלא לימרו אינשי עלייהו · כשימותו מלתא דאיסורא הוו בהו שלא זכו להתעסק בו ואגלאי מילתא דהאי דלא שכיבו בשני דרבי זכותיה דרבי אגנא עלייהו: עיירות · גדולות מן הכפרים וכרכים גדולים מהם: והושיבו ישיבה · לעסוק בתורה: לאחר שלשים יום · של פטירתי מיד ולא תהיו עסוקים בהספד: שמעון בני חכם הוא · לקמן פריך מאי קאמר: חנינא בר חמא ישב בראש · הישיבה: סבור מינה משום טורח · דבני כפרים דסמיכי לעיירות ואתו למספדיה: כיון דחזו דקא אספדוהו בכרכים וקא אתו כולי עלמא · מעיירות ומכפרים אמרי

הנושא פרק שנים עשר

לד דף קג ע"א ת"ר בשעת פטירתו של רבי אמר לבני אני צריך נכנסו בניו אצלו אמר להם הזהרו בכבוד אמכם נר יהא דלוק במקומו שלחן יהא ערוך במקומו מטה תהא מוצעת במקומה יוסף חפני שמעון אפרתי הם שמשוני בחיי והם ישמשוני במותי · הזהרו בכבוד אמכם דאורייתא הוא דכתיב (שמות כ ודברים ה) כבד את אביך ואת אמך אשת אב הואי אשת אב נמי דאורייתא הוא דתניא כבד את אביך ואת אמך את אביך זו אשת אביך ואת אמך זה בעל אמך וא"ו יתירה לרבות אחיך הגדול הני מילי מחיים אבל לאחר מיתה לא · נר יהא דלוק במקומו שלחן יהא ערוך במקומו מטה תהא מוצעת במקומה מ"ט כל בי שמשי הוה אתי לביתיה ההוא בי שמשא אתאי שיבבתא קא קריא אבבא אמרה אמתיה שתיקי דרבי יתיב כיון דשמע (תוב) [שוב] לא אתא שלא להוציא לעז על צדיקים הראשונים · יוסף חפני ושמעון אפרתי הם שמשוני בחיי והם ישמשוני במותי סבור מינה בהדין עלמא הוא דקאמר כיון דחזו דקדים ערסיהו לערסיה אמרי שמע מינה להוא עלמא הוא דקאמר והאי דאמר הכי דלא לימרו מילתא הואי להו ועד האידנא נמי זכותא דרבי הוא דאהניא להו · אמר להם לחכמי ישראל אני צריך נכנסו אצלו חכמי ישראל אמר להם[א] אל תספדוני בעיירות [דף קג ע"ב] והושיבו ישיבה לאחר שלשים יום · שמעון בני חכם גמליאל בני נשיא חנינא בר חמא ישב בראש · אל תספדוני בעיירות סבור מינה משום טרחא הוא דקאמר כיון דחזו דקספדי בברכים וקאתו כ"ע אמרו שמע מינה משום יקרא הוא

מ"ט כל בי שמשי הוה אתי וכו' · כאילו הוא חי וקיים לעולם שע"כ נקרא הוא רבינו הקדוש וקדושה בטלה במותו יום כדלקמן וע"פ שאמרו בפרק חלק[א] קדוש יאמר לו כל הכתוב לחיים מה קדוש קיים לעולם אף הם קיימים לעולם ולזה בא בכל שבוע בשעת קידוש היום של שבת ע"ש הקדושה שבו וק"ל: ועד האידנא נמי וכו' · ולא יאמרו דמתו השתא בזמנן כ"כ סמוך למיתת רבי אלא יאמרו כיון שהיה לו לרבי למות ולא יהיו צריכים עוד לשמש לו לא הגין זכותיה עוד עלייהו: ש"מ משום יקרא הוא דקאמר · אע"ג דאין לך בענוה כרבי כמ"ש[ב] משמת רבי בטלה ענוה מ"מ בעי יקרא במותו דא"א לו למחול כבוד התורה והיינו דקאמר משמת רבי בטלה ענוה גם לגביה שהרי בעי יקרא ומשום כבוד תורה וק"ל:

עיון יעקב

הזהרו בכבוד אמכם · מדקרי אמכם נראה לפי שגדלתם כאם ואפשר דמטעם זה הוזהרו על כבודה וא"כ אין ראיה מזה לאשת אב שאינה מגדלת הבנים שיהא חייבים בכבודה אחר מות אביהם וצ"ע ביו"ד ס"ס ר"מ בב"י שם: יוסף חפני שמעון אפרתי הם שמשוני בחיי והם ישמשוני במותי · אף דלכאורה אין זה תלוי בצוואתו לבניו ובפרטות לפי מה דמסיק הש"ס דלעלמא דאתי קאמר מ"מ קאמר להם דבר זה כדי שלא יקשה להם דלמה מצוה להם על הנר שיהיה דלוק ושלחן הערוך וכו' דצוה זו שייך לשמשיו ומשרתיו שישמשו לו בחייו להכי קאמר שהם ישמשוני במותי בעלמא דאתי ע"כ אני מצוה אתכם הדבר הזה: וי"ו יתירה לרבות אחיך הגדול · לכאורה בבא זו שלא לצורך המקשה וכד מעיינת תראה שהוצרך המקשה להביא בבא זו כדי שלא תאמר דהא דמרבינן אשת אביך ובעל אמך הוא רק אסמכתא בעלמא ואינו חייב מדאורייתא בכבודם להכי קמייתי וי"ו יתירה לרבות אחיך הגדול ולא קאמר זו אחיך הגדול כמו דאמר בבבא דרישא ש"מ שהם דאורייתא ממש משא"כ סיפא אתי רק מרבויא דוי"ו בעלמא וזה נראה כוונת הרמב"ם ספ"ו מהל' ממרים ע"ש בכ"מ · והעולם מתרצים בדרך אחר: מ"ט כל בי שמשי הוי אתי לביתו · והא דצוה שהם נר יהא דלוק ולא צוה לעשות כן רק בכל בי שמשי היינו ג"כ מטעם שלא ירגיש העולם שאזיל לביתו כל בי שמשא כיון שמכינין לו אז כל צרכו משא"כ אי מכינין לו כל השבוע אף שאינו כאן לא ירגישו בו ולא יוציא לעז על צדיקים ראשונים: ש"מ משום יקרא הוא דקאמר · עיין במהרש"א דאע"ג שהיה עניותן סגי מ"מ עשה כן משום יקרא דאורייתא אע"ג דקי"ל דת"ח שמחל על כבודו כבודו מחול אפילו הנשיא היינו דוקא בחייו דתורתו

עץ יוסף

דקאי על המונע בלמודו לשמשו בתורה דודאי מי שאינו רוצה לשמש בתלמידו לא עבר בזה שום עבירה רק זאת יחשב למונע חסד אם מונעו מלשמש בתורה וכמו שאחז"ל המונע הלכה מפי תלמיד אפילו עוברין שבמעי אמן מקללין אותו וכו' כמו כן המונע תלמיד שלא ישמשו בתורה · וכן פירשו המפרשים שמזה הטעם נתחייב התלמיד בכל המלאכות לרבו כדי שיהיה רגיל אצלו תמיד לשמשו בתורה (עיר בנימין):

לד נר יהא דלוק במקומו · אצל השולחן כמו בחייו דכל ערב שבת היה בא לביתו משנפטר כדלקמן נמצא שעדיין בחיים ואפשר שמשום זה צוה הזהרו בכבוד אמכם אף לאחר פטירתו משום שעדיין בחיים · כי גדולים מעשה ה' והאור תמיס פעלו אחרי אשר נודע כי רבינו הקדוש הוא רבי יהודה הנשיא שעליו אמרו כי היה נשמתו של יעקב אבינו · הנשיא נוטריקון הוא נשמתו של יעקב אבינו וכבר אחז"ל יעקב אבינו לא מת: הם ישמשוני במותי · כי גם בעולם הנשמות האנשים אשר המה כאחדים יחד במדע אחד המה מתרועעים יחד · אחר שהמה מסוג אחד ונפשותם אחוזים במדע אחד: את אביך · כל אתין רבוין כמ"ש פרק כל שעה שמעון העמסוני היה דורש כל אתין שבתורה לרבות: וא"ו יתירה · דואת אמך (רש"י) וקשה מאחר דלא יש וא"ו אחרת אין צריך רש"י לומר שהוא הוא"ו דואת אמך ואפשר שק"ל שהוא"ו אינה יתירה דבאומר את אביך שיש ואת אמך בוא"ו לזה כתב רש"י וא"ו יתירה דואת אמך כלומר מדתיבת את לדרשא וא"ו נמי לדרשא ע"ד שאמרו פרק הפועלים מדסוב לדרשא רך נמי לדרשא: לרבות אחיך הגדול · הנה דעת הרמב"ם הל' ממרים דאשת אביו ובעל אמו מן התורה ואחיו הגדול מד"ס יש לומר דמוכח כן מלשון הגמרא דקאמר זו אשת אביך זה בעל אמך דמשמע כאילו הוא מפורש באורייתא אבל באחיו הגדול קאמר לרבות והוה אסמכתא: הני מילי · דחייב בכבוד אשת אביו בחיי אביו (רש"י) פי' כן שלא נטעה שגם באחיו אמרו ה"מ מחיים ר"ל בעודן הוריו קיימין לכן פרש"י דקאי דווקא לאשת אביו אבל אחיו הגדול אין כבודו תלוי בכבוד הוריו רק כבודו הוי לעולם: בי שמשי · ערב שבת שלפי שבין השמשות שלו שגור בפי כל והכל חרדים אליו לגמור מלאכתם עד שלא תחשך לזה קרי בי שמשי (רש"י) ועיין רש"י שבת דף פ"ו ע"ב ד"ה וליטבל כו': כיון דחזו דקא אספדוהו בכרכים וקא אתו כולי עלמא · מעיירות ומכפרים אמרו משום יקרא הוא דקאמר וקלת קשה איך יבקש רבינו הקדוש

ענף יוסף

לד שמע מיניה משום יקרא הוא דקאמר · (עיין מ"ש בעץ) ועתה ארחיב הדבר נודע בעוה"ב אין עולם עשיה כלל ומי שטרח בע"ש יאכל בשבת וזו צורך ההספד לפי דעת המקובלים לפרוט מעשיו הטובים של הנעדר ולהמשם שיטיבו דרכם לקנא מעשים

[א] מהרש"א ד"ה מ"ט · בפרק חלק (סנהדרין צב ע"א וע"ש):[ב] שם ד"ה ש"מ · כמ"ש (סוטה מט ע"א):

יד יוסף

א סנהדרין מז ע"א:

אהבת איתן

ליה ר' יוחנן · ונראה ליישב ע"פ הגמרא דפ"ג דסוטה (דף כג) דאיתא התם קרא ושנה ולא שימש ת"ח רבי אליעזר אומר עם הארץ הוא ר' שמואל בר נחמני אמר ה"ז בור רב אחא בר יעקב אמר ה"ז אמגושי אמר ר"נ בר יצחק כוותי' דרב אחא בר יעקב מסתברא וכו' וא"כ י"ל דרנב"י דאמר הכא דמונע תלמידו מלשמשו פורק ממנו יראת שמים הוא דאזיל לטעמיה דס"ל בסוטה כוותיה דרב אחא ב"י דאף אם קרא ושנה אם לא שמש ת"ח הוי אמגושי וא"כ הוא גרוע מבור וכיון דתנן אין בור ירא חטא כ"ש מי שלא שמש ת"ח דגרוע ממנו ודאי שאינו ירא חטא אבל למ"ד דמי שלא שמש ת"ח ה"ז ע"ה והוא עדיף מבור ע"כ לית ליה דרשא דר"נ ב"י כאן שמונע תלמידו מלשמשו פורק ממנו יראת שמים דהא אין בור ירא חטא ולא

גאון יעקב

צריך טעם אבל כי מתחלה לא הרגיש יצחק שהוא יהיה הקרבן ולא היה לו נער כלל נאמר וילכו שניהם יחדיו כי הלכו שניהם בשוה ובשמחה אבל אח"כ כשאברהם השיב לו שהוא יהיה השה והיה הסברא אחר שיצחק יהיה בצער ואנחה לא יכיל לסגוי' בהדי אברהם בשוה ע"כ נאמר כי גם אח"כ וילכו שניהם יחדיו הליכת יצחק היה בשוה עם אברהם נמלא הפסוק

יד יוסף

א קס"ר פ"ז סי' כז ופ"ט סי' י ירוש' גיטין : ב ע' קס"ר פ"ז סי' טז וירושלמי פ"ד דתענית : ג שבת נט ע"ב :

אהבת איתן

עם הארץ חסיד אבל ירא חטא אפשר לעם הארץ שיהיה ובפרט לאותו ע"ה שקרא ושנה אלא שלא שמש ת"ח · ולפ"ז י"ל דס"ט דר' יוחנן הכא דלא דריש כרנב"י שפורק ממנו יראת שמים דאית ליה כר' אליעזר דלא שמש ת"ח אינו אלא ע"ה דהא איתא בספ"י דיבמות (דף צו) דסתם מימרות של ר' אליעזר בן של רבי יוחנן רבו וא"כ מדר"א נשמע דר"י הכי ס"ל וכ"כ התוספ' בפ"ק דיומא (דף ד) וכן יש להוכיח מסוגיא דתענית (דף ד ע"ב) מדפריך ממימרא דר' אלעזר אדר' יוחנן · וכן מהא דשלהי מכילתין (דף קיא ע"ב) י"ל דס"ל הכי :

מהרש"א

מכאן ואילך ספדו ביממא וגרסי וכו' · יש לדקדק הא אכתי עדיף ממשה דלאחר שלשים לא ספדו כלל ביממא או בלילה ויש ליישב כיון דהוא לא לוה על כך אלא שהם מעצמם ספדו י"ב חדשים ביממא או בלילה אין לחוש בעדיפות שעשו לו ממשה ויש לדקדק שאמר להושיב ישיבה לאחר שלשים וכו' ולא תהיו עסוקין בהספד כפי' רש"י מאי מייתי דלא עדיפא ממשה דהא התם בכי קאמר היה ל' יום ולאו היינו הספד כדאמרינן בפרק ואלו מגלחין בשאר כל אדם שלשה לבכי ושבעה להספד ושלשים לגיהוץ וכו' ויש ליישב דאפי' הספדו של רבי לא רצה להיות יותר מבכייה דגבי משה דעדיף טפי ובטור י"ד סי' שצ"ד כתב ואין בוכין על ת"ח יותר מל' יום והיינו מהך סוגיא דהכא אבל לא ק"מ וק"ל: מזומן וכו' · דכל המתעסק בהספדו לכבודו ביום פטירתו זכה לכך כדקאמר דבטלה קדושה בו ביום שגם הכהן יזכה לכך במתעסק בקבורתו לכבודו והכובס נמי שנצטער על כך להמית עצמו זכה בזה להיות מזומן וכו' וק"ל: ה"ק אע"פ וכו' · ובסוף הוריות אמרינן דרשב"ג נשיא ור"מ חכם ור' נתן אב"ד דמשמע דע"ש מינויו נקרא חכם ואפשר לפרש שהיה ראש ישיבה משא"כ הכא דליכא לפרושי הכי דהא קאמר ר"ח בר חמא ישב בראש וק"ל: ההוא ממלא מקום אבותיו הוה וכו' · ק"ק היאך קאמר דממלא מקום אבותיו הוה דהיינו יהושפט שהיה מלך כשר ויהורם כתיב ויהרוג את כל אחיו וגו' וכתיב וילך בדרך מלכי ישראל

רש"י

מפום יקרא הוא דקאמר : דאשכבתיה· יום פטירתו : צריכא למימר · בתמיה דרבן גמליאל דבכור הוה דליהוי נשיאה : לך ולמטלעתך · פיסח היה כדאמרינן בעלמא (סוכה נג.) לוי אחוי קידה ואטלע : מאי קשיא ליה · לר"ש ב"ר דאמר צריכא למימר אמאי צריכא הא קרא כתיב : ההוא ממלא מקום אבותיו הוה · כלומר אין באחיו חשוב ממנו אבל כאן הרי אחיו חכם ממנו : ויתיב ר' חנינא אבראי · חוץ לבית המדרש שלא היה נכפף לר' אפס : וקאתא · לוי לבבל : בלילא שרי· נצאת בה בשבת מ"ט מאן דרכה למיפק

גמרא

דקאמר · הושיבו ישיבה לאחר שלשים יום דלא עדיפנא ממשה רבינו דכתיב (דברים לד) ויבכו בני ישראל את משה בערבות מואב שלשים יום תלתין יומין ספדי ביממא ולילא מכאן ואילך ספדי ביממא וגרסי בלילא או ספדי בליליא וגרסי ביממא עד דספדי תריסר ירחי שתא · [א]ההוא יומא דאשכבתיה דר' נפקא בת קול ואמרה כל דהוה באשכבתיה דר' מזומן הוא לחיי העולם הבא · ההוא כובס כל יומא הוה אתי קמיה ההוא יומא לא אתא כיון דשמע הכי סליק לאיגרא ונפל לארעא ומית יצתה בת קול ואמרה אף ההוא כובס מזומן לחיי העולם הבא :

תוספות

מזומן לחיי העולם הבא · קשה הלא כל ישראל יש להם חלק לעוה"ב ופי' ה"ר מאיר כל היכא דאמר מזומן לחיי העוה"ב היינו בלא דין ובלא יסורין : אותו

גמרא

לה שם שמעון בני חכם גמליאל בני נשיא · מאי קאמר ה"ק אע"פ ששמעון בני חכם גמליאל בני נשיא אמר לוי צריכא למימר אמר ר"ש בר רבי צריכא לך ולמטלעתך מאי קשיא ליה הא קרא קאמר (דה"ב כא) ואת הממלכה נתן ליהורם כי הוא הבכור ההוא ממלא מקום אבותיו הוה ורבן גמליאל אינו ממלא מקום אבותיו הוה ורבי מאי טעמא עבד הכי נהי דאינו ממלא מקום אבותיו בחכמה ביראת חטא ממלא מקום אבותיו הוה · [ב]חנינא בר חמא ישב בראש לא קבל רבי חנינא שהיה רבי אפס גדול ממנו שתי שנים ומחצה יתיב ר' אפס ברישא ויתיב ר' חנינא אבראי ואתא לוי ויתיב גביה נח נפשיה דר' אפס ויתיב ר' חנינא ברישא ולא הוה ללוי איניש למיתב גביה וקאתא לבבל והיינו דאמרי ליה לרב [ג]גברא רבה אקלע[א] לנהרדעא ומטלע ודריש כלילא שרי אמר שמע מיניה נח נפשיה דרבי אפס ויתיב

גאון יעקב

הראשון גילה שאף שאברהם ידע כי יקריב את יצחק בנו ויצחק לא ידע מהומה היה נפש אברהם בשוה שם ועלז כנפש יצחק והלך בשוה עם יצחק והפסוק השני גילה שאחר שיצחק ידע והיה לו לצער ולאנחה ולא ילך בשוה עם אברהם · אבל ג"כ נאמר וילכו שניהם יחדיו כי כנפש האב כנפש הבן שש ושמח ועלז במצות קונם · (האלגזי) : (שייך לסימן כא) מעשה בר"י בן זכאי שהיה רוכב על החמור וכו' בכה ריב"ז ואמר אשריכם ישראל וכו' כשאין אתם עושים רצונו של מקום אתם נמסרים ביד אומה שפלה · המאמר מוקשה כי המאמר בכה ריב"ז ומאמר אשר אמר אשריכם ישראל הם דברים סותרים ומנגדים זה לזה אחר כי אשריכם ישראל שמחה מבעי ליה ואם כי בכה על

עיון יעקב

דתורתו דליה כדאיתא בפ"ק דקדושין משא"כ לאחר מותו אין בידו למחול : הושיבו ישיבה לאחר שלשים יום דלא עדיפנא ממשה דכתיב ויבכו · הא דלא קאמר ג"כ מאהרן דכתיב ג"כ בפ' חקת ויבכו כל בית ישראל שלשים יום י"ל דלכך דימה עצמו לדבר זה למשה דמצינו להדיא שמיד אחר שלשים הושיבו ישיבה כדכתיב שם ויהושע מלא רוח וגו' · ועוי"ל לפי שמימות משה רבינו ועד רבי לא מצינו תורה וגדולה במקום אחד כדאיתא בסנהדרין והא דהוצרך להזהיר על זה דלא עדיפנא ממשה אפשר לומר ע"ד דאיתא ברבה פ' ויחי פ' ק' על פסוק ויעברו ימי בכיתו הכא את אומר ויעברו ולהלן את אומר ויתמו ימי בכי אבל משה אלא משה ע"י שלא היה לו בוכים כתיב ויתמו אבל יעקב שהיו לו בוכים כתיב ויעברו ופי' היפה תואר שבניו של משה לא היו גדולים וחשובים משא"כ ביעקב וא"כ ה"ה כאן לכן הוצרך להזהיר על זה : מזומן לחיי העולם הבא · בתוספות היינו בלא דין ובלא יסורין נ"ל ע"ד דאיתא בב"ר פ' ס"ה יצחק תבע יסורין אדם מת בלא יסורין מדת הדין מתוחה כנגדו ומתוך שאתה מביא עליו יסורין אין מדת הדין מתוחה כנגדו כי יסורין ממרקתו ומיתה מכפר להכי קאמר בלא דין ובלא יסורין אע"פ שאין לו יסורין אפ"ה אין מדת הדין מתוחה כנגדו משום זכות שהתעסקו בהספדו של צדיק כמ"ש מהרש"א · ועפ"ז י"ל הכוונה כל המתעצל בהספדו של צדיק ראוי לקברו בחייו כדי שלא יסאה יסורין ומיתה מכפרת עליו שתהא מדת הדין מתוחה כנגדו שהוא היפך ממי שעוסק בהספדו שהוא מזומן מיד לחיי העוה"ב : אמר לוי צריכא למימר אמר ר"ש צריכא לך ולמטלעתך וכו' · שלשון תמוה דהיאך תלוי תשובה זו במה שלוי איטלע ואפשר לומר ע"ד הדרש דעיין

ענף יוסף

טובים של הנעדר ויקבלו על עצמם לילך בעקבותיו ובדרכיו ונלמח ממעשיו הטובים השלמת נפשות אחרים והם מנחילים לזולתם וזוכה הנעדר להיות הולך ועושה בעבודת השם לעולם ע"י שהנחיל מע"ט לזולתו עד סוף כל הדורות וזהו תועלת ההספד שהקפידו חכמים ראשונים כמו רבינו הקדוש שצוה לסופדו בכרכים מקום קיבוץ הרבים שלא ימלט שלא יאחזו אחד במדותיו וזהו שאמר רב לשמואל גר בילת אחים בהספדאי דהתם קאימנא והיינו התם בעולם הבא אני עומד ולא הולך ולזה תממו בהספדאי לעשות הולך שמה ואתא שפיר גם לפרש"י דהתם קאימנא עומד בין הסופדים משום שטעם עמידת נפש הנעדר בין הסופדים כי נתדבק בנפשות השבים בתשובה שלימה ומתדבקים במדותיו והכל הולך למקום אחד · (מעין הברכות) :

לה שמעון בני חכם מאי קאמר · ר"ל דקשה דכאומר שמעון בני חכם מורה שיהיה ראש

עץ יוסף

גדולות וכבוד במותו ושמא כדי לזכות בני דורו קעבד אי נמי ע"ד אחים לי בהספדאי דהתם קאימנא שיש נחת רוח לנמת בהספדו (יפ"ת) : דלא עדיפנא ממשה רבינו · ואין להקשות דעדיין עדיף ממרע"ה דלא ספדוהו רק שלשים יום ולדידיה ספדוהו י"ב חדש או ביממא או בליליא ותירץ בת"ל דגם למשה ספדוהו יב"ח בלילא ודייק אומר ויתמו ימי בכי לומר הימים תמו ולא הלילות : ההוא כובס · מנדרים דף מ"א ע"א משמע דההוא כובס תלמיד דרבי הוה דאיתא התם כי הוה גמיר רבי תלת עשרי אפי הלכתא (פי' שהיה שונה לתלמידו בי"ג פנים) אגמרה לר' חייא שבעה מנהון לסוף חלש ר' אהדר רבי חייא קמיה הנהו שבעה אפי דאגמריה שיתא אזדו ליה (פי' ששכחם) הוה ההוא קצרא (פי' כובס) הוה שמיע ליה לרבי כד הוה גריס להו אזל רבי חייא וגמר יתהון קמי קצרא ואתא ואהדר יתהון קמי רבי כד הוה חזי ליה רבי לההוא קצרא א"ל רבי אתה עשית אותי ואת חייא (דגמר להו דכל המלמד את בן חברו תורה מעלה עליו הכתוב כאילו עשאו שנאמר ואת הנפש אשר עשו בחרן) איכא דאמרי הכי קא"ל אתה עשית את חייא וחייא עשה אותי ע"כ לכן כיון דשמע ההוא כובס את הבת קול הבין דהב"ק אתא למעט אותו על שלא בא בההוא יומא סליק לאיגרא ונפל לארעא ומית שיכופר לו אותו עון · ובקהלת רבה פ"ט סי' י' איתא שביום שמת רבי הספידוהו י"ח פעמים ונתארך להם היום עד דאתא כל אחד ואחד מישראל לביתו ומדליק לו את הנר ומילא לו חבית של מים ועד שעשה האחרון שבהן שקעה החמה וקרא התרנגול התחילו להצטער אמרו ווי שמא חללנו שבת יצתה ב"ק ואמרה כל שלא נתעצל בהספדו של רבי מזומן לחיי העולם הבא · בר מן קצרא דהוה תמן ולא אתא · כיון דשמע כן סלק לאיגרא וכו' וא"כ יש לומר דההוא קצרא היה ירא שלא יחלל שבת ולכן לא אתא אבל כששמע הב"ק שמי שהיה בהספדו מזומן לעוה"ב והוא לא יזכה לכן המית עצמו לכפרה :

לה לך ולמטלעתך · פיסח הוה כדאמרינן בעלמא (סוכה דף נג ע"א) אחוי קידה ואטלע (רש"י) וקשה וכי ר"ש ברבי מבקר מומין היה הא אפילו בגנות בהמה לא

המתורגמן א) האט זיך איינגעטראָפֿפֿען ·

ר' חנינא ברישא ולא הוה ליה ללוי אינש למיתב גביה וקאתא ואימא ר' חנינא נח נפשיה ורבי אפס כדיתיב יתיב ולא הוה ליה ללוי אינש למיתב גביה וקאתי אבע"א לוי לר' אפס מיכף הוה כייף ליה[א] · ואבע"א כיון דאמר רבי חנינא בר חמא ישב בראש לא סגי דלא מלך דכתיב בהו בצדיקים (איוב כב) ותגזר אומר ויקם לך והא הוה ר' חייא נח נפשיה · והא"ר חייא אני ראיתי קברו של רבי והורדתי עליו דמעות איפוך והאמר ר' חייא אותו היום שמת רבי בטלה קדושה איפוך והתניא כשחלה רבי נכנס רבי חייא אצלו ומצאו שהוא בוכה א"ל רבי מפני מה אתה בוכה והתניא מת מתוך שחוק סימן יפה לו מתוך הבכי סימן רע לו "פניו למעלה סימן יפה לו פניו למטה סימן רע לו · פניו כלפי העם סימן יפה לו · פניו כלפי הכותל סימן רע לו · פניו ירוקין סימן רע לו פניו צהובין ואדומים סימן יפה לוי מת בערב שבת סימן יפה לו במוצאי שבת סימן רע לו מת בערב יום הכפורים סימן רע לו במוצאי יום הכפורים סימן יפה לו מת מחולי מעים סימן יפה לו "מפני שרובן של צדיקים מיתתן בחולי מעים · א"ל אנא אתורה ומצות קא בכינא · אבע"א איפוך ואבע"א [לעולם לא תיפוך] ר' חייא עסוק במצות הוה ור' סבר לא אפגריה:

רש"י

בכלילא אשה חשובה ואשה חשובה לא שלפא ומחויא בפרק במה אשה יוצאה (שבת נט:) : מיכף הוה כייף ליה · קודם שגלה ממקומו אבל לרבי חנינא לא כייף : והא הוה רבי חייא · ולמנייה רבי לראש ישיבה : קברו של רבי · ארונו של רבי הורדתי עליו דמעות : בע"ש סימן יפה · שיכנס למנוחה מיד : במוצאי יוה"כ · נמחלו עונותיו וסימן יפה לו : לא אפגריה · לא אבטליה ממצות :

תוספות

אותו היום שמת רבי בטלה קדושה · שהיו קורין אותו רבינו הקדוש (שבת קיח:) והא דתניא בשלהי סוטה (מט.) משמת רבי בטלה ענוה ויראה יש לומר קדושה בכלל · והרב ר' חיים כהן היה אומר אלמלי הייתי כשנפטר ר"ת הייתי מטמא לו דהאי בטלה קדושה דקאמר הכא היינו קדושת כהונה וכן מוכח מדקאמר אותו היום משמע אותו היום דוקא ותו לא · ובהדיא אמרינן בירושלמי במסכת ברכות בפרק מי שמתו דכשמת רבי אמרו אין כהונה היום ואין נראה לרבי' דכמדומה לרבי' דהתם מיירי בטומאת בית הפרס דרבנן אבל טומאה דאורייתא לא :

מהרש"א

ישראל וגו' וי"ל דבחיי אביו יהושפט כשר היה ואח"כ סרח ודו"ק : ואבע"א לוי לרבי אפס הוה כייף ליה וכו' · ר"ל אם היה ר"ח מת הוה כייף לו לילך לישיבתו של ר' אפס ולא היה גולה ממקומו אבל כשהיו שניהם חיים רבי אפס ור"ח משום כבודו של ר"ח דיתיב אבראי לא הוה לוי כייף לר' אפס ויתיב גבי ר"ח וגם בזה לא עשה שפיר ונענש על כקדאמר בפ' מי שמתו[א] מ"ט לא סלקת למתיבתא דרקיע אמר ליה דאמרי לי כל כי הנך שני דלא סליקית למתיבתא דרבי אפס ואחלישתיה דעתיה וכו' ע"ש : והורדתי עליו וכו' · בין שהיה באשכבתיה כדמשמע לקמן ובין שלא היה שם קאמר דעל ר' כשראיתי קברו הורדתי עליו דמעות והיינו רבותיה משא"כ בשאר מתים דאסור דג' ימי בכי ולא יותר וק"ל : מפני מה אתה בוכה וכו' · סמוך למיתתו היה וקא"ל אתורה ומצות קא בכינא דודאי מי שבוכה מפני יראת מיתה סימן רע הוא לו אבל אני בוכה על תורה ומצות שיתבטלו ממני כדאמרי' [ב] במתים חפשי מן המצות כמ"ש באותו ענין היסופר בקבר חסדך אמונתך וגו'

הריטב"א

אותו היום שמת רבי בטלה כו' · נראה כפי' הראשון וז"ל שהכל מטמאין לנשיא וכמו שפירש הר"ן ז"ל וכן הראב"ד ז"ל ובירושלמי אמר כד דמך רבי

עיון יעקב

בחידושי אגדות וז"ל ק"ק דהיאך קאמר שממלא מקום אבותיו הוה הא יהושפט מלך כשר היה ויהורם כתיב ויהרג את כל אחיו ול"נ לתרץ לומר דגם יהושפט עשה שלא כדין כמבואר בד"ה ב' כ"א שהתנבא עליו הנביא בהתחברך לרשע פרץ ה' את מעשיך וכדאיתא בסדר עולם הובא בילקוט מלכים כ"ב דף ל"ז ע"ב מלמד שהיה יהושפט ראוי ליהרג באותה שעה והקב"ה מדקדק עם סביביו כחוט השערה לכן נקרא בנו הרשע ממלא מקום אבותיו · ואיתא בגמרא דתענית דף כ"ה א"ר א לעולם אל יטיח דברים כלפי מעלה שהרי אדם גדול הטיח דברים כלפי מעלה ואטלע ומנו לוי עכ"ל הנה נראה דמדקדק הש"ס לומר כיון שאדם גדול היה ראוי לענוש בעונש כזה כי הקב"ה מדקדק עם סביביו כחוט השערה · וא"כ בזה מתורץ צריכא לך ולמטלעתך דמדנענשה בעונש גדול כזה א"כ מוכח דהקב"ה מדקדק עם סביביו כחוט השערה א"כ יהושפט ג"כ שעשה שלא כדין הקב"ה מדקדק עמו כאילו עשה עבירה גדולה ובנו הרשע מקרי ממלא מקום אבותיו : **מת** בע"ש סימן יפה לו · נ"ל הטעם משום דמצינו שאמר הקב"ה לאדם ביום אכלך ממנו מות תמות ובאמת לא מת באותו יום וצ"ל דהקב"ה משלים שנותיהם של צדיקים מיום ליום ובע"ש נולד ובע"ש מת וזה ביום אכלך ממנו מות תמות ומה"ט מצינו דמשה שקיים כל התורה ומת בעטיו של נחש כדאיתא במדרש הן האדם היה כאחד ממנו עיין במדרש קהלת ומת בע"ש כדאיתא בתוספות במנחות וכה"ג אמרינן מימות משה ועד רבי לא מצינו תורה וגדולה במקום א' ומת ג"כ בע"ש מה"ט ולהכי מת בע"ש סימן יפה לו שלא מת בחטא עצמו רק מחטא של אדה"ר וק"ל ואפילו מת בלילי שבת הלילה הולך אחר היום ומה"ט א"ש למ"ד משה מת בשבת היינו בליל שבת כמו גבי קרבן ג"כ הלילה הולך אחר היום : **מת** בעיו"כ סימן רע לו · שמעתי שחסיד א' מת בעיו"כ ודרש עליו גדול אחד להסיר התלונה מעליו שמת בעיו"כ ואמר היינו פירושו דמת בעיו"כ היינו שמת בלא תשובה מקודם משא"כ חסיד כזה ששב בכל יום שמא ימות למחר מקרי לדידיה מוצאי יו"כ שסימן יפה לו עכ"ל · ולענ"ד נראה ע"ד דאמרינן בברכות ל"ד מי שהתפלל וטעה סימן רע לו ואם הוא שליח צבור סימן רע לשולחיו א"כ אם מת קודם זמנו בעון עצמו סימן רע לו · ואם מת צדיק בעון הצבור סימן רע לצבור וראוי לצבור להשים על לבם ולשוב בתשובה שלימה ודו"ק : **א"ל** אנא אתורה ומצות קבכינא · וכה"ג מצינו במרע"ה שזלגו עיניו דמעות בשעת מיתתו כדאיתא בב"ב דף ט"ו גבי שמונה פסוקים שבתורה שהקב"ה אמר ומשה כותב בדמע לפי שנתאוה משה לקיים המצות התלויות בארץ כדאיתא סוף פ"ק דסוטה : **ואבע"א** ר"ח עסוק במצות הוה ור' סבר לא אפגריה · אע"ג דכי הוה ראש ישיבה ג"כ למד עם התלמידים מ"מ אפשר להתקיים ע"י אחרים משא"כ בזה שהיו גדולים מעשה חייא כדאמר ר' וגם גדול שכר מלמדי תינוקות שהוא הכל שאין בו חטא וכדאיתא בשבת דף קי"ט ע"ש : **בתוספות** ד"ה אותו היום שמת רבי בטלה קדושה והא דתניא בשלהי סוטה משמת רבי בטלה ענוה ויראה יש לומר קדושה בכלל

עץ יוסף

לא דיבר הכתוב · ועיין בספר עיר בנימין תירץ ע"ז דרך הדרשות : **שמת רבי** בטלה קדושה · והא דלא אסיק אדעתיה דלישני ליה כדמשני בקמייתא איפוך פי' הריטב"א כי דעתו של המקשן היה אותו היום שמת רבי בטלה קדושה מפני שהכל מטמאין לנשיא לכן לא מצי לשנויי ליה היפוך שהרי רבי חייא לא היה נשיא אבל התרצן משני איפוך וטעם בטילת הקדושה מפני שאין טומאה אצל צדיקים כמו שאמר רבינו חיים כהן ור"ת היה צדיק : **כשחלה רבי** · סמוך למיתתו : **א"ל** רבי מפני מה אתה בוכה · והא דלא אסיק אדעתיה דלישני ליה כדמשני בקמייתא איפוך יש לומר משום דהא קשה למה לו להביא הברייתא בשלימות ללא צורך דהא מרישא דברייתא מת מתוך הבכי סימן רע לו די לו אלא צריך לומר שלא תאמר כי באמת הוא סימן רע לו ח"ו ובשגיאות מי יבין לכך הביא גם סיומא דברייתא מת בחולי מעיים סימן יפה לו ורובן של צדיקים מתים בו · וא"כ גם רבי דחש ביה בחולי מעיים ומת מתוך זה הסימנים סותרין זה את זה וא"כ דשאלת רבי חייא כן היתה היה סברת המקשן דאי אפשר לומר איפוך לפי שלא מצינו גבי רבי חייא דחש במעיו רק התרצן משני איפוך שגם רבי חייא חש במעיו הוה (עיר בנימין) : **מתוך** שחוק וכו' · כי מי שנפשו טהורה ומתבודדת למעלה אז כל שמחתו בעת פרידתו שמראין לו שכרו המתוקן לו לעוה"ב כדאיתא בב"ר ולא יעכרוהו שום עצב או תוגה או מכאוב שיבכה או יכבוש פניו מחמת צער או יפחד עד שנטה פניו לכותל או שירוק פניו כי כל זה מפני הפחד הגדול מפני רוב האימה והפחד : **בחולי** מעיים שעל הרוב אותן המתים בחולי הזה המה עם שכלם ולא יתטרפו מכובד החולה :

ענף יוסף

ראש ישיבה דאם לא כן למאי נ"מ אומר שמעון בני חכם וסיים חנינא ב"ח ישב בראש והלא דבריו סותרין זה את זה ותירץ לא בא לתת לו מעלה לישב ראש ישיבה רק להודיעם שאע"פ שהוא חכם יותר מגמליאל לגמליאל משפט הנשיאות שממלא מקומו בירשת חטא והוא הבכור · והחכמה אינה מעלה ומורדת לנשיאות או יש לומר דהכי מקשה הגמרא מאי קאמר ר"ל דס"ל להקדים לבנו הגדול ולומר גמליאל בני נשיא שמעון בני חכם ומתרץ דה"ק אע"פ ששמעון בני חכם וכו' וע"כ צריך לומר כן שכך היה כוונת רבי משום דקשה דהוה ליה למימר גמליאל בני יהא נשיא כמה שאמר חנינא ב"ח ישב בראש ולא אמר חנינא ב"ח בראש להוד והיינו טעמא דמאחר דעכשיו מינהו לראש ישיבה אומר תיבת ישב א"כ גם בגמליאל שעתה מינהו לנשיא ה"ל למימר יהא נשיא ובאומר גמליאל נשיא מורה דמאליו נשיא בלאו הכי אע"כ דה"ק אע"פ ששמעון בני חכם כו' כלומר כל מה שבא רבי להודיען לא הוה רק שאע"פ ששמעון חכם הנשיאות מזומן לגמליאל שממלא מקום אבותיו

[א] מהרש"א

ד"ה ואבע"א · בפ' מי שמתו (ברכות יח ע"ב) : [ב] שם בד"ה מפני · כדאמרינן (שבת ל ע"א קנא ע"ב נדה סא ע"ב) :

יד יוסף

א אדר"נ פכ"ס :
ב שבת קיח ע"ב :

גאון יעקב

כי ראה שפלת האומה ונפילתם איך אמר אשריכם ישראל וכו' בזמן שאין עושים רצונו של מקום מאי אשריכם שייך · אבל במע כי בנבואת יחזקאל (טו א) נאמר בן אדם מה יהיה עץ הגפן מכל עצי היזמורה וגו' היוקח ממנו עץ למלאכה וגו' וביאר עוד שם הנה לא ש ניתן לאכלה היצלח למלאכה הנה בהיותו תמים לא יעשה למלאכה אף כי אש אכלתהו וגו' לכן כה אמר ה' וגו' כאשר עץ הגפן וגו' כן יושבי ירושלים וגו' · והדבר צריך ביאור מה זו התוכחה הגפן ליושבי ירושלים · אבל כי כבר חקרו החוקרים כי כל דבר הורכב מחמר וצורה וכל שהצורה מאד נכבדת החומר פחות וכל שהצורה פחותה החומר יותר במעלה לדוגמא גלגל הגדול הסובב בבית הרחים שהחומר מאד חזק העצים אשר בו והצורה פחותה עליו ואם תשחת הצורה ותפסד ממנו כי יתקלקל מתריו ויתידיו עדיין החומר נכבד ויוצלח למלאכה עצים וקורות לבנין אבל הגלגל הדק בכלי השעות (הנק' זייגער) הצורה מאד נכבדת במלאכת חרש וחושב אבל החומר מה יחשב ואם תפסד הצורה ותתקלקל ישליכהו לחוץ ולא יוצלח לכל והנה עץ הגפן חומרו הוא דל ורזה והעץ דק מאד לא יוצלח לבנין רק מעלתו וחשיבותו מצד הצורה ישא גפנים ואשכלים ממנו יין המשמח לב אנשים · ואם תפסד

לו שם והיינו [א]דכי הוו מנצי ר' חנינא ור' חייא א"ל ר' חנינא לר' חייא בהדי דידי מנצית דאם חס ושלום נשתכחה תורה מישראל מהדרנא לה מפלפולי א"ל ר' חייא אנא עבדי דלא משתכחא תורה מישראל דאייתינא כיתנא ושדיינא ומגדלנא נישבי וציידנא טביא ומאכילנא בישרא ליתמי ואריכנא מגלתא ממשכי[א] דטביי וסליקנא למתא דלית בה מקרי דרדקי וכתיבנא חמשה חומשי לחמשה ינוקי ומתנינא שיתא סדרי לשיתא ינוקי לכל חד וחד אמרי ליה אתני סדרך לחברך · והיינו דאמר רבי כמה גדולים מעשי חייא א"ל ר"ש בר רבי אפילו ממך א"ל אין א"ל ר' ישמעאל בר' יוסי אפילו מאבא א"ל ח"ו לא תהא כזאת בישראל · אמר להם לבני קטן אני צריך נכנס ר"ש אצלו מסר לו סדרי חכמה · אמר להם לבני גדול אני צריך נכנס ר"ג אצלו ומסר לו סדרי נשיאות א"ל בני נהוג נשיאותך ברמים זרוק מרה בתלמידים · איני והכתיב (תהלים טו) ואת יראי ה' יכבד ואמר מר [ב]זה יהושפט מלך יהודה כשהיה רואה ת"ח היה עומד מכסאו ומחבקו ומנשקו וקורא לו רבי רבי מרי מרי · לא קשיא הא בצינעא הא בפרהסיא · תניא רבי מוטל בצפורי ומקום מוכן לו בבית שערים [ג]והתניא (דברים טז) צדק צדק תרדוף הלך אחר רבי לבית שערים רבי בבית שערים הוה אלא כיון דחלש אמטיוה לצפורי [דף קד ע"א] דמידליא ובסים אוירה[ב]: לז שם [ד]ההוא יומא דנח נפשיה דרבי גזרו רבנן תעניתא ובעו רחמי אמרי כל מאן דאמר נח נפשיה דרבי ידקר בחרב סליקא אמתיה דרבי לאיגרא אמרה עליונים מבקשים את רבי ותחתונים מבקשים את רבי יהי רצון

רש"י

שדיינא · זרענא : ומגדלנא ניסבי · מקלע אני מכמורות ודומה לו אין פורסין נשבין ליונים (ב"ב כג.) : וציידנא טביי · לביים : ואריכנא מגלתא · ומתקן אני קלפים אריכנא לשון תקון כדאמרינן במסכת סוכה (דף מד:) אריך או לא אריך כלומר מתוקן או אינו מתוקן ובספר עזרא (סימן ד) נמי כתיב וערות מלכא לא אריך לנא למחזא : לא תהא כדבר הזה בישראל · כלומר שלא אומר כדבר זה לעולם : נהוג נשיאותיך ברמים · שתהא יושב בין הגדולים · (ובערוך [ערך רם ב'] גרים בדמים וז"ל פי' הגאון טעם הדבר שלא תראה כרך אחר שררה אלא כאדם שמקחו גדול בעיניו ואינו מוכרו [אלא] בדמים יקרים פ"א אפי' אם תהגה מהם דמים אף על פי כן לא תזלזל בפניהם · ס"א ברמים ברי"ש פי' לא תזלזל נשיאותך בפני התלמידים אלא נהוג בהם ביד רמה ע"כ) : וזרוק מרה · אימה שתהא אימתך עליהם : בצינעא · מכבד כל אחד ואחד : בפרהסיא · מטיל עליהם אימה להודיע נשיאותו : רבי מוטל · בחליו בצפורי ומקום קברו מוכן לו בבית שערים : דמידליא · דאמרינן במסכת מגילה (דף ו.) למה נקרא שמה צפורי

מהרש"א

וגו' : [דכי הוו מנצו ר' חנינא וכו' · מפורש פרק הפועלים ע"ש] : א"ל לבני קטן וכו' · היה ראוי להקדים לקרוא בנו גדול והפשר דהחכמה היתה חביבה בעיניו מהנשיאות וכן לעיל שמעון בני חכם גמליאל וכו' וק"ל: נהוג נשיאותך ברמים וכו'·נראה מפרש"י נהוג נשיאותך ברמים דהיינו לגבי גדולים והוסיף בתלמידים שאינם גדולים כ"כ זרוק מרה בהם כמשמעה מטבע המרה שלא תראה להם פנים שוחקות וק"ל : [ואת יראי ה' יכבד ואמר מר זה יהושפט וכו' · מאין שילא להם זה מפורש בחידושינו סוף מסכת מכות ע"ש : צדק לדק תרדוף הלך אחר וכו' · מפורש בחי' פ' אד"מ ע"ש] : ההוא יומא וכו' · עד סופו הקושיות מה ענין שגזרו במיתת רבי טפי על כך מ"ד נח נפשיה ידקר וכו' · ועוד שהרי לבסוף אמרו נח נפשיה ומה ענין התפלה עליונים מבקשים ומה ענין שהיה הכלי כוזא שהשליכה וענין אחזו בארון הקודש ונשבה ארון וכו' ולא בתורה עצמה ומה ענין שזקף י' אצבעות ולא אמר כן על כל גופו שאפילו באבר קטן לא נהנה ולמה דקדק מלשון רבים דמשכבותם ולא דקדק כן אדלעיל מיניה ינוחו שהוא בלשון רבים · הוא מבואר שהאדם נברא מן העליונים בנשמה ומן התחתונים בגוף ומזה יבואו לו ב' פעולות שכל העיון מכח הנשמה והמעשה מהגוף ולפי שהיה רבי ע"ה שלם בתכלית השלמות בעיון התורה ובמעשה המצות כמ"ש בטלה קדושה באותו יום ואמרו בסוטה משמת רבי בטלה ענוה ויראה והיה ראוי לפי תורתו ומעשיו להיות חי וקיים לעולם שע"כ נקרא רבינו הקדוש כמ"ש לעיל וע"כ גזרו מ"ד נח נפשיה ידקר בחרב וכו' גם שהיה כל ימיו סובל יסורין בשביל הדור כמ"ש בפ' הפועלים כולהו שני דיסורי דרבי לא אצטריך עלמא למטרא ולזה אמרו מ"ד נח נפשיה וכו' שהיה מגין על דורו ואמתיה אמרה בתפלתה עליונים מבקשים וכו' ע"פ הכונה זו לפי שנשמתו מן העליונים והם בעוה"ב ודאי דהשיג

עין משפט

א ב"מ פה ע"ב :
ב מכות כד ע"א :
ג סנהדרין לב ע"ב :
ד קה"ר פ"ט סי' י' ופ"ז סי' כו ב"ר פר' ל"ו ופ"ק ירושלמי סוף מסכת כלאים :

גאון יעקב

הגורם כי יתקלקל גידול הגפנים ויופסק היין החומר לא יוכלא לכל ואינו שוה לכלום והיפוך בעלי היער הגסכי נשיאת הפירו' שמה גורתם אינו שוה כי אין מאכל שוה לכל נפש· אבל החומר הוא חזק ואף אם יופסק מהם הפירות עדיין תומרם במעלה לבנות בתים וקורות ארזים· ככה הדמיון אומה הישראלית נגד עובדי כוכבים כי עובדי כוכבים התורה פחותה מאד אין להם דביקות ושלימות הנפש באלהים חיים רק בז' מצות ולכך אם תפסד התורה מהם חומרם חזק מאד ונשארו עוד על מעלתם החומרי· אולם האומה הקדושה המה כמו עלי הגפן אשר אין מעלתו רק מצד התורה כן האומה הוא רק בשמירת התורה והמצוה אז הם לשם ולתפארת ותיכף כשנסוגים אחור ותפסד התורה מעליהם אז יושחת החומר מכל וכל ולא יצליחו והמה נתונים למרמס לכל · והוא מאמר ריב"ז אחר כי בכה על שפלות האומה התנחם ואמר מזה גופא תבינו איך אשריכם ישראל כי התורה בכם נכבדת מאד כי תיכף כשאין אתם עושים רצונו של מקום אתם נמסרים כו' עתה ראו איך מצד החומר אתם נפסדים והוא מופת על שלימות התורה · (מקובץ מהחוקרים והרב בעקדה)· וכשנעמיק עוד היטיב אשר דבר התנא האלוהי אשריכם ישראל אפילו על הגד השני חלילה כשאין אתם עושים וכו' והוא בהסרת הממשלה מהאומה וימסר השלטון לאיש אחר או לאומה אחרת יש ב' בחי' · א' אם

הריטב"א

יהודה נשיאה אכריז רבי ינאי אין כהונה היום מהו שיטמא כהן לרבו וכו' עד רבי יוסי נטמאו לו תלמידיו ואכלון בשר ושתון יין אמר להן ר' מונא חדא מן תרתי לא פלטא מנכון אם אבלים אתם למה אכלתם בשר ושתיתם יין ואם אין אבלים אתם למה נטמאתם :

עיון יעקב

עכ"ל · נ"ל פי' לפירושם ע"ד דאיתא בש"ס דע"ז דף כ' ע"ב ענוה מביאו לידי יראת חטא יראת חטא מביאו לידי קדושה וע"ש בתוספות דלריב"ל גרסינן להיפך יראה מביאו לידי ענוה וענוה לידי קדושה וכיון שמת רבי שבטלו ענוה ויראה ממילא בטלה ג"כ קדושה כיון שנתבטלו דברים המביאו לידי כך : מהדרנא לה מפלפולא · לפי שהיה ראש ישיבה ועיין בנדה פרק כל היד דף י"ד ר' ריש מתיבתא הוי ושכיחי רבנן גביה ומחדדא שמעתא וע"ש בסוגיא זו ותוספות שם דר' יוסי היה גדול מרבי להכי אמר לא תהא כזאת בישראל: מסר לו סדרי חכמה · היינו כגון הא דאמרינן כל שיראת חטאו קודם לחכמתו וכו' וכהא דאיתא פ"ה דאבות שבעה דברים בגולם ושבעה דברים בחכם חכם אינו מדבר בפני מי שגדול ממנו וכו' ומודה על האמת וחילופיהן בגולם: נהוג נשיאותך ברמה· וכן הנהיג ר"ג את עצמו בנשיאותו בתקיפות כדאיתא בפ"ק דסנהדרין דף יא ע"ב תקיפי קדמאי ע"ש ואע"פ דרבי היה עניו מאד מ"מ צוה כן לבנו אפשר משום שלא היה ממלא מקום אבותיו בחכמה צוה לו כן כדי שלא יזלזלו בו ומ"ה לא קאמר ג"כ כאן שתמא מסר לו סדרי נשיאות ול"ל דקאמר נהוג נשיאותך וכו' אלא לפי שאמר לו דבר שאינו נוהג בכל נשיאים אחרים : כל מאן דאמר נח נפשיה דרבי ידקר בחרב · כי מוליא דבה הוא כסיל וכא

ענף יוסף

ואין צריך שהוא ימנהו לנשיא שהתורה מינהו למען יאריך ימים הוא ובניו וילפינן שבניו קודמין לאחרים רק מפני דיש ספק אם חכם קודם או ירא חטא קודם למדם שירא חטא קודם כמש"כ בפרשה שופטים למען ילמד ליראה את ה' וסיים למען יאריך ימים הוא ובניו הרי שתלה הכתוב קדימת בניו ביראת ה' ואין צריך לומר היבת יהא דמאליו הוא נשיא שע"פ דין התורה בנו קודם לנשיאות משא"כ בחנינא ב"ח שעתה מינהו לראש ישיבה אמר חנינא ב"ח ישב בראש · (ספר שבות יעקב) :

עץ יוסף

לן סדרי חכמה · כבר ידוע כי חכמינו ז"ל היה להם החכמה האלהית והטבעית כמעשה מרכבה ומ"ב מסודרת ע"פ כללים אמיתיים והיו מוסרים זאת רק לראוים עליהם·כי לא היה בזה רשות לשכל האנושי לחקור מדעתו לבד וזהו שמסר לשמעון בנו שהיה חכם : סדרי נשיאות · גם בזה יש סדר נכון מחכמת המדיני : ואת יראי ה' יכבד ואמר מר זה יהושפט מלך יהודה · קשה מנלן דקרא דואת יראי ה' מיירי בת"ח ולא בבעל מעשים ותירץ הרא"ח פ' פנחס דתיבת את קדרים כמ"ש את ה' אלהיך תירא לרבות ת"ח :

לן ידקר בחרב · משום דרבינו הקדוש היה מצטער מאד בחליו ומכאובו · ואולי ימצאו איזה אנשים שהיו אומרים כי טוב מותו מחייו כאלו עתה נח נפשו במנוחה והמה התפללו מאד על חייו לכן אמרו כי מי שיאמר זאת ידקר בחרב והמה עצרוהו בתפלתם עד שעכבם אמתיה דבי רבי : עליונים מבקשים את רבי · כי הנפש בעת שנשלמת היא כוספת לדבק למקורה וכל הכחות הנבדלים מבקשים ג"כ לקרבתה והתחתונים המבקשים לקבל לקח מפיו

המתורגמן. א) פעלל· ב) איזט אנגענעהם איהר לופט

שיכופו תחתונים את העליונים כיון דחזאי כמה זמני דעייל לבית הכסא והליץ תפילין ומנח להו וקמצטער אמרה יהא רצון שיכופו עליונים את התחתונים ולא הוו שתקי רבנן מלמיבעי רחמי [א]שקלה כוזא[א] שדיא מאיגרא אשתיקו [מרחמי] ונח נפשיה דרבי אמרו ליה רבנן לבר קפרא זיל עיין אזל אשכחיה דנח נפשיה קרעיה ללבושיה ואהדריה לקרעיה לאחוריה פתח ואמר אראלים ומצוקים אחזו בארון הקדש נצחו אראלים את המצוקים ונשבה ארון הקדש אמרו ליה נח נפשיה אמר להו אתון קאמריתו ואנא לא קאמינא · בשעת פטירתו של רבי זקף עשר אצבעותיו כלפי מעלה אמר [ג]רבש"ע גלוי וידוע לפניך שיגעתי בעשר אצבעותי בתורה ולא נהניתי אפי' באצבע קטנה יר"מ שיהא שלום במנוחתי יצתה בת קול ואמרה (ישעיה נז) יבא שלום ינוחו על משכבותם על משכבך מיבעי ליה מסייע לר' חייא בר גמדא דא"ר חייא בר גמדא אמר ר' יוסי בן שאול בשעה שהצדיק נפטר מן העולם אומרים מלאכי השרת לפני הקב"ה רבש"ע צדיק [פלוני] בא אומר [להם] יבואו צדיקים ויצאו לקראתו [ואומרים לו] יבא

שיושבת בראש ההר כלפור : דעל כמה זימנין לבית הכסא · דחולי מעים הוה ליה : והליץ תפילין ומנח להו וקא מלטער· לחלוץ ולהניח : פתח ואמר · הספד : אראלים ומלוקים · מלאכים ולדיקים מלוקי ארץ : ולא נהניתי · בעולם הזה אפילו לפי טורח שיגעתי באלבע קטנה שלי : יבואו לדיקים וילאו לקראתו ויבא בשלום · ואחר כך ינוחו לדיקים על

תוספות

ומנח תפילין · ואע"ג שחולי מעים פטורים מן התפילין (חולין קי.) לפי שאין יכולין ליזהר היטב אבל רבי היה מנהיג עלמו בקדושה יותר מדאי והיה יודע היטב ליזהר · מ"ר :

ולא נהניתי אפילו באלבע קטנה · דאמריכן במדרש עד שאדם מתפלל שיכנס תורה לתוך גופו יתפלל שלא יכנסו מעדנים לתוך גופו ומייתי האי עובדא דרבי

שלימות העיון ביותר ותחתונים מבקשים את רבי להיות זוכה במעשה בשלימות הגוף בעוה"ז כשהיה חי וקיים לעולם בגוף ונשמה ולפי שראתה אותו מלטער ביותר וא"א לו להשיג שלימות הגוף כמו שהיה הענין בתפילין וע"כ אמרה יה"ר שיכופו עליונים כו' ולא הוו שתקי רבנן וכו' שקלה כוזא שדיא הוא הרמז דכלי חרס שבירתו זו היא מיתתו כן הוא גופו של אדם שבירתו ולערו זו היא מיתתו שאי אפשר לו להשיג שלימות הגופי במעשה כענין התפילין ועי"ז אשתקו ונח נפשיה ואהדר קרעיה וכו' דאל"כ היה כמגיד להם דנח נפשיה אבל אמר להו בלשון חכמה אראלים וכו' ע"ש הפסוק יש בוטה כמדקרות חרב ולשון חכמים מרפא אותה הגזירה כי בדרך זה דרשוהו לענין נדרים [א] וקאמר אראלים וכו' דודאי שלימות העיון כח הנשמה לא הבטל לא בעוה"ז ולא בעוה"ב כמ"ש והוא דמיון התורה שהיתה מונחת בארון הקדש אבל שלימות ארון הקדש שהוא דמיון גופו נלחו בו אראלים ונשבה ארון הקדש בעוה"ז בקבר ואמר שבשעת פטירתו זקף עשר אלבעות וכו' לפי שבמיתתו לא יחסר רק שלימות המעשה שהוא בגוף כי שלימות השכלי בכח הנשמה תתחזק לעוה"ב ע"כ הזכיר שלימות המעשה שהיה בו בהיותו חי שיגעתי בי' אלבעותי במלות התורה כי הם היא עיקר כלי מעשה הגוף ולא נהניתי אפילו באלבע וע"כ אמר יה"ר שיהא שלום במנוחתי לגוף בקבר וע"ז אמר יבא שלום ינוחו וגו' דמלת ינוחו דקאמר לשון רבים ע"ש מנוחת הגוף בקבר ומנוחת הנשמה בעולם הבא שהשיג שם שלימות ביותר אבל על משכבותם בלשון רבים לא יתכן לכלול הנשמה בו דלא שייך בהשכיבה וע"כ אמר שעל הלדיקים שילאו לקראתו אמר שגם הם ינוחו בגופן על משכבותם בקבר אבל על שלימות הנשמה לא היה לריך לבקש בלדיקים כי בודאי השיג שם שלימות ביותר · ועוד יש לכוין בג' כתות שזכר במה"ש שהם ג' כתות מלאכים הממונים כל כת מג' עולמות שהם עולם העליון ועולם האמלעי ועולם התחתון הכת האחת אומרת יבא שלום היא כת מה"ש מעולם עליון אשר שם השלום בפמליא של מעלה ושם תבא נפש הלדיק לרורה בלרור החיים ואחת אומרת הולך נכחו היא כת עולם האמלעי שהלדיק הולך נכחו לבטל המזל שבעולם האמלעי אשר שם בא רוחו של אדם ואחת אומרת ינוחו על משכבותם היא כת של עולם התחתון שהגוף נקבר בו ואמר ברשעים בהיפך זה בשעה שהרשע נאבד מן העולם אחת אומרת והיא כת שלמעלה אין שלום אמר ה' לרשעים ואחת אומרת למעלבה תשכבון הוא כת עולם האמלעי ואחת אומרת רדה והשכבה את ערלים היא

הרי"ף

יהי רלון שיהא שלום במנוחתי · הכוונה היא שלפעמים הקב"ה נוטל הלדיק מפני הרעה שעתידה לבא על הדור כדי שלא ימלא ברעה אשר תמלא אותם וזה"ה מפני הרעה נאסף הלדיק ויש לפעמים שהלדיק נוטלו הקב"ה לכפר על הדור ומסלק ומבטל הרעה שהיתה עתידה לבא על הדור מתוך מיתתו ולזה התפלל יהי רלון שיהא שלום במנוחתי ותסיס

עין יעקב

והא דקאמר ידקר בחרב זכר לדבר יש בוטה כמדקרות חרב ולשון חכמים מרפא זו בר קפרא שדבר בלשון חכמה : **אמר** רבש"ע גלוי וידוע לפניך שיגעתי בעשר אלבעותי בתורה ולא נהניתי אפילו באלבע קטנה יהר"מ שיהא שלום במנוחתי · אפשר לומר שלא להתפאר עלמו אמר במה שיגע אלא דרך ווידוי כדאיתא בפ"ק דברכות דף ח' גדול הנהנה מיגיע כפו יותר מירא שמים דאילו בירא שמים כתיב אשרי איש ירא ה' והנהנה מיגיע כפו כתיב אשריך בעולם הזה וטוב לך לעולם הבא לס"ק לפי שגלוי וידוע לפניך שיגעתי וכו' ולא נהניתי לכן אני מבקש שאעפ"כ יהיה שלום במנוחתי ועיין בירושלמי דקודשין שעתיד אדם ליתן דין על כל מה שראו עיניו ולא אכיל כי לא לתוהו בראם רק ליהנות בו בני אדם עכ"ל · ועוד י"ל דס"ק יגעתי בעשר אלבעות בתורה שבכתב וסידור המשניות אפ"ה לא נהניתי אפילו באלבע קטנה מכבוד תורה לעשות קדוש לאכול ממנו וכדאיתא בפ"ק דב"ב בתלמיד רבי שהוא יונתן בן עוזיאל שלא נהנה מכבוד תורה מימיו : **ואמר** יה"ר שיהא שלום במנוחתי · ע"ד דאיתא בסוף ברכות ת"ח אין להם מנוחה לא בעוה"ז ולא בעוה"ב שנאמר ילכו מחיל אל חיל הכוונה מה שעדיין נחסר מלימודו בעוה"ז לריך למלאות החסרון

עין יוסף

שמה הת"ח : **ולא** נהניתי · בעוה"ז אפילו כו' כי לא כיון בכל עניניו להנאת עלמו כ"א הכל לכבוד ה' ולכבוד התורה כמ"ש הרמב"ם שמי שאוכל כדי שיהא גופו בריא לעבודת ה' א"כ מאכלו ג"כ נחשב למלוה לא להנאת עלמו : אומר יבואו לדיקים וילאו לקראתו · וכדאיתא בזוהר סדר ויחי בעובדא דרבי ילחק דבאו שנים עשר לדיקים לבא לקראתו בעת מותו ועיין בפדר"א פרק ל"ג :

ענף יוסף

לז גלוי וידוע לפניך כו' · כוונת דבריו שכתבו הקדמונים ז"ל עונש העובר עבירה כי הוא שולח יד בפקדון של הקב"ה הנשמה הטהורה אשר היא פקדון בידי אדם והדין הוא אם באו שוללים לבית הנפקד ואנסו הפקדון מידו הנה זה הנפקד פטור מלשלם א"כ אי נימא כי הסתת היצה"ר הוא ממש כמו שכפאו שד ואוי לו מיצרו ומיוצרו וכמו שיסדו שמיסדי תפלות וגם ווידוים שמדמים עבירות האדם לאונס גדול בודאי פטורים מן דין הפקדון אך זה מתייכתן לגיהנם מי שהוא סוכן ובעל הנאה ומשתמש בהנשמה לצורך הגוף והדין פשוט אם שולח יד בפקדון לצרכו מהסיא שעתא קמה ברשותיה להתחייב אח"כ אף באונסין ולא יפטור בטענת אונס הנ"ל וכנ"ל לכן יפה אמר רבי גלוי וידוע לפניך שלא נהניתי אפילו באלבע קטנה ולא שלחתי בה יד לצרכי אם כן איזה עבירה אשר עברתי יכול אני להפטר בטענת אונסין יהי רלון שתהא שלום מנוחתי · (עיר בנימין) : **ולא** נהניתי אפי' באלבע קטנה · הנה נודע למשכיל כי אף שבבריאה היתה עיקרה למאוס בעוה"ז ולבחור בעוה"ב לא שנכיה חסרים כל חפלי עוה"ז עד שלא יהיה לאיש ישראלי כי אם פת בדוחק לאכול ובגויי סחבות ללבוש על בשרו כי הרי התורה אמרה כמה פעמים אין מספר אם בחוקותי תלכו וגו' ונתנה הארץ פריה וגו' והשיג לכם דיש את בציר וגו' ונאמר ואספת דגנך ותירושך ויצהרך וכמוהו רבות רק אדרבה אדם מישראל לריך להיות ממולא בכל טוב ויאכל מכל וישתה מכל · ואעפ"כ לא יהנה ויתענג משום חפץ עוה"ז כי אם לדבר ה' וכרבינו הקדוש שזקף קודם מותו עשר אלבעותיו למעלה ואמר גלוי וידוע לפניך כו' ולא נהניתי מעוה"ז כלום הגם שבודאי אכל ושתה והוליד בנים מ"מ הוא לא נהנה מהם בשום פנים ולא עשה הכל כי אם כמו שכפאו שד בע"כ מפני לווי הבורא ולא להנאתו כי שיבר והכניע כח תאוותו עד שהיה אללו למיאום ולבזיון גדול מאד כל דברי עוה"ז והלא ידוע אמרם ז"ל בתאות אשה תנא אשה חמת מלא לואה ופיה מלא דם והכל רלין כו' הרי שבתאוה הגדולה שבגדולות אמרו כך מכש"כ בשארי תאות כי אכילה הוא נבזה יותר כאשר יזכור האדם מה נעשה מכל המאכלים אחרי לאתם ממנו ועל כן היו כל חפלי עולם הזה לבזיון ולמתעב נפש בעיניו רק עשאן כמי שכפאו שד לקיים מלות בוראו · ועוד כי אם לא יהיה לישראל חפלי עוה"ז במה ימאס ובמה יבחר ואין שייך למאוס כי אם כשיש לו אבל אם לא יהיה לו מה ימאס והאיך יהיה בוחר בטוב ומואס ברע · ואכן האמת הוא כי כל אדם לפי מה שהוא לריך לו מחפלי עולם הזה לפי ערך שורש נשמתו בכדי להעלות כולם

המתורגמן. [א] איין קרוג ·

[א] מהרש"א ד"ה ההוא יומא · דרשוהו לענין נדרים (עירובין סד ע"ב נדרים כב ע"א):

יד יוסף

א כוונתה דכוזא לייסב דעת החכמים כראה כי האדם כחרס הנשבר על"ל ומעותד למות מפאת גופו וסופו למות וא"כ מה לכם להרבות בתפלה אם יחיה מאה או אלף הלא סופו למות והוא כחרס הנשבר· (יע"ד) : ב אמר כן לפני מותו כדי שילמדו ממנו אחיו בני תבל המקשיבים לקולו ללמוד ממנו כי ברב עשר שהיה לו כדאיתא (שבת קיג ע"ב) יגע בתורה כל ימיו ולא נהנה מתאות העולם פחות ממחיר מעשר יגיעתו בחכמה רק השיעור שהכרחי לשמירת בריאותו :

גאון יעקב

בשינטל ממנו ויותן לאיש או לאומה שיותר טובים במעלה מהראשון כאשר מלינו אשר חטא שאול והוסרה המלוכ' ממנו וניתנה לדוד נאמר שם ונתנך לרעך הטוב ממך ואז יתיאש הראשון מכל כי אחר שהשני טוב ממנו והראשון חטא לאלוקיו כאשר באמת התיאש שאול ממלוכה כי שפט שאול בדעתו גם כי אזעק ואשוע ואעשה תשובה לאלקים · שיתכן שאקבל עוד המלוכה אחר שהיא ביד הלדיק ומי ידחה מפני מי אבל כשניטלה הממשלה מחמת רבוי העונות והקב"ה נתן הממשלה להבבליים אשר הם רעים וחטאים עובדי כוכבים הלא רב יש להתקוה והתוחלת לנו מאד והוא כשנטיב את מעשינו ונעשה תשובה על חטאינו כל שעה ושעה אנחנו מוכנים לקבל המלוכה והממשלה כ"ש והוא מאמר התנא ריב"ז בקדשו מתחלה

מהרש"א

כת עולם התחתון: שצ"ד בתים וכו' וכנגדן בתי כנסיות וכו' · ובספר ישעיה פרש"י תפ"א בתי כנסיות היו בירושלים כמנין מלאתי ע"ש: צ"ט מנה וכו' · אפשר לומר בזה המנין בכל שנה קאמר ובא לג' דייני גזירות דהיינו ג' בתי דינין מכ"ג לכל אחת ל"ג מנה ויבא לכל דיין מהם קמ"א זוזים בערך ושיערו חכמים בו שהוא כדי סיפוקו בכל שנה מסתמא וקאמר דאם לא ספקו בזה כגון שנתייקר השער מוסיפין וכו' וק"ל: אלא אפילו לזכות את הזכאי וכו' · ק"ק דאימא דהתם איירי בשנוטל מאחד מהם דאהי לאצלויי דינא וכן נראה מפרש"י בחומש וז"ל לא תקח שחד אפילו לשפוט צדק כי השחד יעור מקבל שחד ממנו א"א שלא יטה לבו אצלו להפך בזכותו עכ"ל וכדלקמן כיון

רש"י

משכבותם: הולך נכוחו · בדרך ישרה: [בתי דינין · של כ"ג: בתי כנסיות · להתפלל: בתי מדרשות · למשנה ולתלמוד: בתי סופרים · ללמוד תינוקות]: נוטלים שכרם · ומהפרנסים הימנו לפי שלא היו עוסקין במלאכתם: [ברשיעי עסקינן · שנוטלין שכר לדון יותר מכדי חייהן: לא ספקו · למזונות: אע"פ שלא רצו · ליטול]: איסתרא · סלע: [בתורת שוחדא · שלא תחייבני אם זכאי אני: בתורת אגרא · שכר טורח: הנוטל שכר לדון · משנה היא במסכת בכורות (דף כט.): אגר דינא · לא אומר לכם הדין כי אם בשכר כך וכך: אגר בטילא · שהיה בטל ממלאכתו: דהוי תהי באמברי דחמרא · מריח באוצרות יין איזה ראוי להתקיים והקרוב להתקלקל ימכרוהו מיד ושכר זה היה מצוי לו בכל יום: כי הא · דבטילא דמוכח שרי]: הבו לי גברא דדלי · מיא משקה שדותי: בחריקאי · במקומי · חריקאי אומר אני שהוא לשון פגם כמו קרנים חרוקות דשחיטת חולין (נט:) כלומר שאני

גמרא

שלום ינוחו על משכבותם א"ר אלעזר [א]בשעה שהצדיק נפטר מן העולם ג' כתות של מלאכי השרת יוצאות לקראתו אחת אומרת לו (בא) [יבא] בשלום ואחת אומרת [ב]הולך נכוחו ואחת אומרת לו יבא שלום ינוחו על משכבותם ובשעה שהרשע נאבד מן העולם ג' כתות של מלאכי חבלה יוצאות לקראתו אחת אומרת (שם מח) אין שלום אמר ה' לרשעים ואחת אומרת לו (שם נ) למעצבה תשכבון ואחת אומרת לו (יחזקאל לב) רדה והשכבה את ערלים:

שני דייני גזירות פרק שלשה עשר

לח דף קה ע"א [א"ר אושעיא שצ"ד בתי דינין היו בירושלים כנגדן בתי כנסיות וכנגדן בתי מדרשות וכנגדן בתי סופרים] [ג]אמר רב יהודה אמר רב אסי גוזרי גזירות שבירושלים היו נוטלים שכרם צ"ט מנה מתרומת הלשכה [לא רצו מוסיפין להן לא רצו אטו [ד]ברשיעי עסקינן אלא לא ספקו אף על פי שלא רצו מוסיפין עליהן] · קרנא הוה שקיל איסתרא מזכאי ואיסתרא מחייב ודאין להו דינא · והיכי עביד הכי והא כתיב (שמות כג) ושחד לא תקח [וכ"ת כיון דשקיל מתרווייהו לא אתי לאצלויי דינא[א]) וכי לא אתי לאצלויי דינא מי שרי והתניא ושוחד לא תקח מה ת"ל אם ללמד שלא לזכות את החייב ולא לחייב את הזכאי הרי כבר נאמר (דברים טז) לא תטה משפט אלא אפי' לזכות את הזכאי ולחייב את החייב אמרה תורה ושחד לא תקח [הני מילי היכא דשקיל בתורת שוחדא קרנא בתורת אגרא הוה שקיל ובתורת אגרא מי שרי והתנן [ה]הנוטל שכר לדון דיניו בטלין ה"מ אגר דינא קרנא אגר בטילא הוה שקיל ואגר בטילא מי שרי והתניא מכוער הדיין שנוטל שכר לדון אלא שדינו דין היכי דמי אילימא אגר דינא דינו דין [ו]והתניא הנוטל שכר לדון דיניו בטלין אלא אגר בטילא וקתני מכוער הדיין הני מילי בטילא דלא מוכחא קרנא בטילא דמוכחא הוה שקיל דהוה תהי באמברא דחמרא ויהבי ליה זוזא] כי הא דרב הונא כי הוה אתי דינא לקמיה אמר להו הבו לי גברא דדלי לי בחריקאי ואידן לכו דינא · א"ר אבהו בא וראה כמה סמויות עיניהם

תוספות

דרכי: היו נוטלין שכרן · הא דלא פריך הכא והיכי עבדי הכי והכתיב ושחד לא תקח כדפריך עליה דקרנא אומר ר"ת משום דלא אסור אלא מבעלי דינין אבל הכא משל צבור ור"י מפרש דהכא לאו בתורת שכר היו נוטלים אלא הכא כל שעה היו יושבין בדין ולא היו עוסקין בשום מלאכה ולא היה להם במה להתפרנס והיה מוטל על הצבור להתפרנס אבל קרנא באקראי בעלמא היה יושב ולא היה לו ליטול שכר ומהאי טעמא נמי אתי שפיר הא דקאמר לקמן מלמדי הלכות שחיטה והלכות קמיצה וכו' נוטלין שכרן מתרומת הלשכה אע"פ ששכר תלמוד תורה אסור כדאיתא בפרק אין בין המודר:

יד יוסף

א במדבר רבה פר' יא פסיקתא רבתי פ"ב שוח"ט תהלים ל ומזמור קמז ילקוט תהלים קמט: ב פי' רש"י בדרך ישרה ר"ל כי עניני היושר והנכון כמו (משלי ח ט) כולם נכוחים למבין והטעם כי היושר הנכון נוכח פני כל אדם תשוב וכל איש ישר פונה אליהם לתתם נגד פניו לחשיבותם וכ"כ הרד"ק הטעם שנקרא הדברים טובים ותכמות נגידים כמו שמעו כי נגידים אדבר מלשון נגד: ג שקלים ז ע"א: ד יומא ו ע"א יבמות לג ע"ב וש"נ: ה קדושין נח ע"ב בכורות כט ע"א: ו נ"ל והתנן:

חדושי גאונים

א"ר אלעזר בשעה שהצדיק נפטר מן העולם וכו' · זה המאמר הוא ממה שנשקיף עליו כאלו ג' כתות ותלוקות דבריהן ויתר מהמה יש לתמוה בדברי רבי אלעזר על מה עשה ככה להפך דברי המקרא שאומר יבא שלום ינוחו על משכבותם הולך נכחו והוא אמנם הקדים הולך נכחו בדברי הכת ההאמצעית ואיחר מאמר יבא שלום ינוחו על משכבותם כחלוקות מאמר הכת השלישית עם היותו ראש המקרא אשר על כן אומר בביאור דברי זה המאמר שהנה אלו ג' כתות כנגד שלש מאורעות בנפש בפגען בה אחרי

גאון יעקב

בכה ריב"ז על נפילת האומה ושפלותה · ורגע כמימרי' התנחם ואמר אשריכם ישראל ר"ל ממ"נ על ב' הצדדים אשריכם כו' כי בזמן שאתם עושים רצונו וכו' ואפילו חלילה אם אין אתם עושים עכ"ז אשריכם ישראל כי אתם נמסרים ביד הבבליים אומה שפלה שפלים מכם מאד מאד במעשים ויש לכם תקוה כשתטיבו את מעשיכם;

עיון יעקב

בעוה"ב אבל רבי התפלל לפי שיגעתי מאד בעוה"ז יהי רצון שיהא שלום במנוחתי לגמרי לעוה"ב: בשעה שהצדיק נפטר מן העולם ג' כתות של מלאכי השרת יוצאין לקראתו · שלש כתות אלו ע"ד דאמרינן לא כעולם הזה עולם הבא שאין בו לא קנאה ולא שנאה ולא תחרות ונגד שלש אלו אומרים שלום שלש פעמים ועוד י"ל בזכות התורה כדדריש האי גלילאי בשבת בריך רחמנא דיהב אוריין תליתאי לעם תליתאי וכו' וה' עוז לעמו יתן ה' יברך את עמו בשלום לכך אומרים באו בשלום וכן להיפך העונש אבל הרשעים שבטלו את התורה: אמר רבי אבהו בא וראה כמה סמויות עיניהם · לכאורה נראה דהאי דרבי אבהו תלה דוקא בסוגיא זו הקודם כי בלא"ה הייתי אומר הפי' כי השוחד יעור כפרש"י בחומש פרשת שופטים דלאו עור ממש קאמר אלא משקבל שוחד ממנו אי אפשר שלא יטה את לבו אצלו להפך בזכותו אבל עכשיו דמסיק הש"ס בהא דקרנא אגר בטלה הוי שקל אבל בתורת שוחד אסור ליטול אף מתרווייהו מוכח דלאו מטעם זה דאי אפשר שלא יטה

הרי"ף

ותהיה מיתתי כפרה על הדור להדיח הרעה מעליהם ויבוא שלום עליהם: ואחת אומרת ינוחו על משכבותם · וקשה דינוח על משכבו מבעיא ליה וכן דקדקו למעלה בגמרא בבת קול שיצאה ינוח על משכבך מבעיא ליה וצ"ל כי באסיפת הצדיק מתעוררות כמה נשמות של צדיקים אחרים ובאים להקביל פניו של צדיק זה כמ"ש בגמרא פנו והכינו כסא לחזקיהו מלך יהודה שבא וכן כל נשמות של קרובי הצדיק באות אליו בשעת פטירתו ועליהם אומרים מלאכי השרת ינוחו על משכבותם וכיוצא בזה אומרים לרשעים למעצבה תשכבון כדכתיב שאול מתחת רגזה לך לקראת בואך כי בסיבת אותו רשע מתעוררים הדינים של גיהנם וכל הרשעים אומרים ווי וזהו למעצבה ישכבון אבל במיתת הצדיק כל נשמות הצדיקים ינוחו על

ענף יוסף

מול פני נור עולמים ב"ה ע"י ביטול תאותיו ובחירתו בה' בכל לבב · (באר מים חיים): אמר רבי אלעזר בשעה שצדיק נפטר מן העולם שלשה כיתות וכו' · יש לומר שכל אדם יש לו פחד מג' דברים · א' שמא ילך לגיהנם . ב' מחיבוט הקבר · ג' אף שלא ילך לגיהנם אלא לג"ע לא יזכה לעלות דרך ישרה שיש שמוליכין בדרך הקליפות ומצטער לדחותם ולשברם וזה שאמר שבשעה שהצדיק נפטר מן העולם ג' כתות של מלאכים יוצאין לקראתו לבשרו ולהבטיחו שלא יפחד מהג' דברים הנ"ל כנגד הפחד שיש לו שמא ילך לגיהנם אומרות לו בא בשלום במקום השלום שהוא ג"ע ולא בגיהנם כי שם קטטה מהמקטרגים וכנגד היראה והפחד השנית שיש לו שמא לא יזכה להלוך דרך ישרה לג"ע רק יעבור דרך גיהנם אמר הולך נכחו דרך ישרה וכנגד חבוט הקבר שמצטערין כל האברים שזה בא אחר פירוד כדכתיב ושכבתי עם אבותי שהוא נפשי שתשכב עם אבותי ואחר כך באה הקבורה וקברתני בקבורתם אומרות ינוחו האברים על משכבותם שהוא הקבר בלי חיבוט הקבר ולהכי נקט בעל המאמר ינוחו על משכבותם בהר הולך נכחו דתחלה הנשמה בצאת מהגוף הולכת דרך ישרה ואח"כ קוברין הגוף בקבר · אמנם הרשע ג' כתות מלאכי חבלה ומבשרין לו הסיפך כנגד שהוא מקום השלום אמר אין שלום אמר ה' לרשעים כנגד חבוט הקבר אומרת למעצבה ישכב כנגד שילך דרך הקליפות שהקליפות יעכבו אותו אמר ושכב את רשעים הם הערלות והקליפות · (יד יוסף): [ובבאר הגולה ביו"ד סי' ת"ג כתב בזה הלשון ונלע"ד דהטעם בג' כתות מלאכים אלו משום דהתורה ומעשה הצדיקים נגמרים בג' דברים . במחשבתם הטובה ודיבור ומעשה . וכמ"ש הרמב"ן בפירוש החומש בס' ויקרא ופרי מעשיהם כגמול ידיהם ישלם להם]:

עץ יוסף

לח כמה סמויות עיניהם של מקבלי שוחד · כלומר איך לא יתבוננו שעל פקיחת עין המוחשי בשביל שיראו בעיניהם יתנו כל אשר להם ושמה מסמין עינם השכלי ע"י השוחד והלא עיקר ראית העין המוחשי היא בשביל עין

המתורגמן. א) אב צו בייגען דאס רעכט ,

מסתלק ונכנס מקומי : אינו נפטר מן העולם · וה"ק ק"ו שיסמא את עיניו כשיהא טפש בסופו וישב לדין : שאינו צריך לכלום · שהוא עשיר ואינו צריך להחניף : דשאיל שאילתא · דרגיל לשאול מבני עירו בהמות וכלים : מ"ט דשוחדא · למה אסור ליטלו לזכות את הזכאי : אין אדם רואה חובה לעצמו · אין דעתו מתקרבת לצד החובה לחייב את עצמו ואפי' מתכוין לדין אמת : שהוא חד ·

עיניהם של מקבלי שחד אדם חש בעיניו נותן ממון לרופא ספק מתרפא ספק אינו מתרפא והם נוטלין שוה פרוטה ומסמין עיניהם שנאמר (שמות כג) כי השחד יעור פקחים · ת"ר (דברים טז) כי השחד יעור עיני חכמים ק"ו לטפשים (שם) ויסלף דברי צדיקים ק"ו לרשעים מידי טפשים ורשעים בני דינא נינהו אלא ה"ק כי השחד יעור עיני הכמים אפי' חכם גדול ולוקח שחד אינו נפטר מן העולם בלא סמיות הלב ויסלף דברי צדיקים [דף קה ע"ב] אפי' צדיק גמור ולוקח שחד אינו נפטר מן העולם בלא טירוף הדעת · כי אתא רב דימי אמר דרש רב נחמן בר כהן [א]מ"ד (משלי כט) מלך במשפט יעמיד ארץ ואיש תרומות יהרסנה אם דומה דיין למלך שאינו צריך לכלום יעמיד ארץ ואם דומה לכהן שמחזר על הגרנות יהרסנה · אמר רבה בר רב שילא האי דיינא דשאיל שאילתא פסול למידן דינא ולא אמרן אלא דלית ליה לאושולי אבל אית ליה לאושולי לית לן בהי · אמר רבא מ"ט דשוחדא כיון דמקבל שחד מיניה איקרבא דעתיה לגביה [ב]והוי כגופיה ואין אדם רואה חובה לעצמו מאי שחד שהוא חד · אמר רב פפא לא לידון איניש דינא למאן דרחים ליה ולא למאן דסני ליה · דרחים ליה לא חזי ליה חובה דסני ליה לא חזי ליה זכותא · אמר אביי האי צורבא מרבנן דמרחמין ליה בני מאתיה לאו משום דמעלי טפי אלא משום

תוספות

אפי' צדיק גמור ולוקח שוחד · והיינו ק"ו לרשעים שכבר נטלו שחד בפעם ראשונה דבפעם ראשונה כשנוטל אכתי צדיק הוה שעדיין לא נטלו וק"ו לטפשים בפעם שניה שנוטל שחד שכבר נעשה טפש מפעם ראשונה שנטלו· ורשב"ם פי' דהאי ק"ו לטפשים אינו מן הברייתא מדתניא חכמים וצדיקים משמע שר"ל ק"ו לטפשים ולכך מתמה וכי הם בני דינא ומשני ה"ק ולא נידוק כמ"ש : **מ"ד** מלך במשפט וגו' שאינו צריך לכלום וכו' · הכא משמע דלריכות ממון קאמר משום שחד דמסיק עליה האי דיינא דשאיל שאלתא ולעיל נמי במילי דשחד איירי ובסנהדרין בפ"ק מייתי הך דרשא גופה דרב נחמן בר כהן אדיין שאינו בקי וצריך לשאול הוראות ודינים דמסיק התם דרש רב נחמן בר כהן מ"ד מלך במשפט יעמיד ארץ ומסיק עלה בתר הכי דבי נשיאה אוקמו דיינא דלא גמיר וכולה שמעתא דהתם מיירי בדיינא שאינו הגון מחמת שאינו בקי ואומר ר"ת דמהאי קרא איכא למידק שאינו צריך לא לממון ולא לד"ת : **לא** למאן דסני ליה ולא למאן דרחים ליה . לאו באוהב ושונא דאיירי ביה ר"י ורבנן [סנהדרין כז:] גבי עדות איירי דלגבי דיין אפי' רבנן מודו דפסול כדמסיק מקרא בפרק זה בורר (דף כט.) דאם כן ה"ל לאיתויי הכא קרא דהתם אלא התם באוהב כגון שושבינו ושונא שלא דיבר עמו שלשה ימים אבל הכא באוהב כי הנך דפרח גדפא אריסא אתא ההוא גברא שקליה דאינן אלא חומרא בעלמא שהיו מחמירין על עצמן כדאשכחן בכמה דברים אבל פסולין לא הוו . מ"ר :

מהרש"א

כיון דקבל שוחדא מיניה איקרבא ליה דעתיה לגביה וכו' ועיין ברא"ס אבל בשוטל מסניהם כמו קרנא דלא אתי לאצלויי דינא אימא דשרי ודו"ק : כמה סמויות עיניהן של וכו' נוטלין ש"פ ומסמין עיניהן שנאמר וכו' · ויעור פקחים דקאמר יולא לשנים דהיינו מסמא עיני השכל שלהם מבלי הבין ומסמא ממש עיני הפקחים : וק"ו לטפשים וכו' · [מה שיש לדקדק בזה בדברי התוס'] עיין בחידושינו בהלכות : אפילו חכם גדול וכו' בלא סמיות הלב וכו' · ויהיה יעור עיני חכמים עיני השכל ולב שלהם וכן פרש"י בחומש יעור פקחים אפילו חכם בתורה ונוטל שוחד סוף שתטרף דעתו וישתכח תלמודו וכו' עכ"ל מיהו בשמעתין הך ליתא דטירוף הדעת על ויסלף דברי צדיקים קאמר לה והכא קאמר בלא סמיות הלב והענין כפול בקרא ועוד אמרתי קרוב לפשוטו וליישב הכפל לפי שיש מי שדן על פי ראייתו שהוא עד הרואה ואין צריך לו שום דיבור מפי העדים ויש מי שלא ראה הדבר אך שהוא דן על פי הדברים של העדים וזה שאמר כי השוחד יעור ממש את הדיין הרואה כאילו לא ראה המעשה כך ומחייב את הזכאי ע"י השחד גם אם הוא דן ע"פ דבור העדים השחד יסלף דברי הצדיקים שהן דברי העדים שמעידים צדק והוא מסלף דבריהם לחייב את הזכאי לפי עדות הצדק ודו"ק : מלך במשפט וכו' · עיין בחידושינו בפ"ק דסנהדרין : מ"ט דשוחדא כיון וכו' · ר"ל מ"ט דמקבל שחד אפי' לשפוט צדק וקאמר דכיון דקביל ליה וכו' איקרבא ליה דעתי' וא"א לו לשפוט צדק וקאמר א"כ אמאי קרי ליה שחד דלא יפול הלשון אלא במי שמקבלו להטות משפט וקאמר דקרי הכא שחד אפילו במקבלו לשפוט צדק ע"ש דהוה כגופיה ושהוא חד וק"ל : אמר רב פפא לא לידון וכו' למאן דרחים ליה וכו' · כתבו התוס' לאו באוהב ושונא דאיירי ביה ר"י ורבנן וכו' דלגבי דיין אפילו רבנן מודו דפסיל כדמסיק מקרא וכו' עכ"ל לכאורה קשה לדבריהם דאימא קושטא דרב פפא טעמא דקרא קמפרש מ"ט לא לדון היכא למאן דרחים וכו' דומיא ממש דלעיל מיניה דקאמר רבא מ"ט דשוחדא וכו' דבטעמא דקרא

הרי"ף

על משכבותם : מידי טפשים ורשעים בני דינא נינהו · ותימה הוא דבשלמא עיני חכמים הוא מדבר על הדיינים המקבלים שחד יעור עיני החכמים ההם אבל דברי צדיקים אינו מדבר בדיינים הצדיקים כדי לדייק ק"ו לרשעים אלא דברי צדיקים הם דברי של הבעלי דינים ההם צדיקים כי על ידי השחד יעוות משפט ויסלף דברי צדיקים בטענתם והיה אפשר לפרש הא דקאמר קל וחומר לרשעים כפשטיה ויסלף דברי הזכאי בדינו שיתחייבהו לפרוע מה שאינו חייב קל וחומר אל החייב שיזכהו כי זה דבר יותר קל שהוא שב ואל תעשה אבל מתוך דברי התלמוד שאמר מידי טפשים ורשעים בני דינא נינהו מוכח שבדיינים הוא מדבר והדרן לקושיין ושמא בא לומר שגם לאחר שילא דבר מפי הדיין הצדיק לזכות או לחייב השוחד יסלף ויעוות דברי הצדיק ויחזור להפוך הדין ומראה לו פנים · עוד אפשר דבירן דאיסור השחד הוא אפילו לזכות את הזכאי יסלף גם את הדיין הצדיק וכל שכן כשהדיין הוא רשע שיתחייב את הזכאי : **מאי** דכתיב מלך במשפט יעמיד ארץ וכו' · הוקשה לו שאם

עיון יעקב

לבנו דאם כן שקיל מתרווייהו יש לומר דמותר ליטול כדי לשפוט צדק שאז לא יטה לבנו לזה יותר מזה משא"כ אם שקל מאחד מהם אסור ליטול אפילו לשפוט צדק לפי שאי אפשר שלא יטה לבנו אלא ודאי דהפי' הוא דלא כפרש"י אלא דעל עור ממש קאמר ואם כן אתי שפיר הא דרבי אבהו · אך יש לומר אף לפרש"י מ"מ כשלוקח מתרווייהו בתורת שוחד א"א שלא יהפך במקלת בזכות המתחייב שלא יתחייבו כל כך כיון שגם ממנו לקח וק"ל : **מידי** טפשים ורשעים בני דינא נינהו אלא ה"ק כי השוחד יעור עיני חכמים אפילו חכם גדול וכו' · עיין בתוספות מ"ש לפרש סוגיא זו בשני דרכים ועיין במהרש"א בחידושי הלכות ולולי דבריהם הייתי מפרש כפשוטו דעת המתרץ דודאי טפשים ורשעים לאו דיינים נינהו אלא כי השוחד יעור עיני חכמים קאמר אפילו חכם גדול מאד ע"ז שפיר קאמר ק"ו לטפשים כלומר שאינו טפשים ממש עד שאינם ראוי לדין אלא דקרו להו טפשים נגד הני חכמים גדולים וכן ק"ו לרשעים לאו רשעים ממש קאמר אלא כנגד צדיקים גמורים וגדולים קרי להני רשעים ואל תתמה על זה דכה"ג פרש"י לסדיא בפ' וירא על פסוק לא אוכל להמלט הסרה ע"ש ודו"ק שהוא נכון ואין אנו צריכין לדחוק כלל בפירוש סוגיא זו : **מלך** במשפט יעמיד ארץ אם דיין דומה למלך שאין צריך לכלום · דייקא פי' לא ממון ולא דברי תורה כפר"ת ותלה בה עמידת הארץ ע"ש דאמרינן על שלשה דברים העולם קיים על הדין ועל האמת ועל השלום והדין הוא שורש של השלשה כשנעשה הדין נעשה האמת והשלום וכדאיתא סוף מסכת שקלים ע"ש וב"י בח"מ ריש סימן א' וברבה ריש פרשת שופטים תן דעתך שאם הטיתה את הדין שאת מזעזע את העולם ולכך נסתת הארץ בדור המבול כדאיתא ברבה פרשת משפטים ובטח"מ ריש סימן א' לכן שפיר תלוי עמידת הארץ בדיין הגון · וכ"ל שזה כוונת הפסוק משמים השמעת דין ממילא אם יש דין למעלה אין דין למטה לכך ארץ יראה : **אמר** רבא מ"ט דשוחדא · אע"ג דאין אנו צריכין למדרש טעמא דקרא מ"מ ודאי על מה שאסרה התורה ליקח שוחד הדבר א"צ טעמא אבל מה שעשו חכמים משמרת למשמרת לומר אפילו היכא דהאי שאלתא פסול למידן להו כדאמר רב שילא ע"ז ודאי צריך טעמא · לה"ק משום דמקרבא דעתו לגביה וזה הוא גם כן הטעם אם שאל לו דבר הצריך לו שפסול לו מה"ט : **אמר** אביי האי צורבא מרבנן דמרחמין ליה בני מאתיה לאו משום דמעלי · ואע"ג דרבא קאמר בסמוך

עין יוסף

עיני השכלי : ק"ו לטפשים וכו' ק"ו לרשעים · פי' הרשב"ם דהאי ק"ו לטפשים ולרשעים אינו מן הברייתא אלא מדתניא חכמים וצדיקים משמע שר"ל ק"ו לטפשים ולכך מתמה וכי הם בני דינא ומשני ה"ק כו' ולא נידוק מיניה ק"ו : סמיות הלב · סמיות הלב נקרא מי שאין לבו פתוח להבין הדבר על מכונו ויושרו

יד יוסף

א סנהדרין ז ע"ב :
ב שבת קיט ע"א :

חדושי גאונים

הפרדה מגוף האדם כי ימות כי הנה אחרי מות האדם הנשמה משוטטת מעופפת על פני מתה עד שיקבר עד שיתום הגולל וזה ידוע וכפי זה ברשע תאמר הכת האחת אין שלום כי אין שלום לנשמת הרשע בעודה משוטטת בעולם ולא מצאה מנוח והמנם כנגד הגוף אשר מונח הנה יאמרו למעלה ישכב כי ימות וזה פשוט ובגור כי הנשמה מעלבת ומספדת עליו כמו שביארנו מונפשו עליו תאבל ועל דין הנשמה נגיהנם כשיקבר שיורדת בדיוטא התחתונה כמו שכתוב ישובו רשעים לשאולה ויבארו בדיוטא התחתונה הנה תאמר הכת הג' ירד ושכב את ערלים · והמנם בנשמת הצדיק הכל בסיפך כי הנה נשמת הצדיק ורוח אלהים מרחפת על פני מתה הנה מפאת קדושת הצדיק תמצא מנוח אשר יישיב לה מנוח' שלום ושלום וכנגד זה יאמרו הכת הראשונה יבא שלום להורות על כי בצאת נפשו כי מת יבא רוח קדש שלום כמו שזכרנו · ולהורות כי מיד בצאת נפשו כי מת עוז וחדוה במקומו כי נשמתו

גאון יעקב

(שייך לסימן כא)
במערבא אמרי מלא ממון חסר · עיין פרש"י והגאון בהפלאה כתן רמז נפלא כי אם יהיה נכתב ממון חסר בלא וא"ו אז המילוי יהיה ממון כילד מ"ם מ"ם נ"ון והנה אם תיקח האותיות שלפנים שהוא הממ"ן תשאר ממו"ן המילוי אבל אם יהיה ממון מלא וא"ו אז אם תיקח האותיות שלפנים שהוא ממון לא ישאר המילוי ממון ודו"ק · והוא רמז שכאשר נותנים

דלא מוכח להו במילי דשמיא [אמר רבא מריש הוה אמינא הני בני מחוזא כולהו רחמו לי כיון דהואי דיינא אמינא מינייהו סנו לי ומינייהו רחמו לי כיון דחזאי דמאן דמיחייב ליה האידנא קא זכי למחר אמינא אי מרחם כולהו רחמו לי אי מסנו כולהו סנו לי]:

לט שם ת"ר (שמות כג) ושחד לא תקח אין צריך לומר שחד ממון אלא אפילו שחד דברים נמי אסור מדלא כתיב בצע לא תקח • היכי דמי שחד דברים כי הא דשמואל הוה עבר במברא אתא ההוא גברא יהב ליה ידיה א"ל מאי עבידתיך א"ל דינא אית לי א"ל פסילנא לך לדינא • אמימר הוה יתיב וקא דאין דינא פרח גדפא[א] ארישיה אתא ההוא גברא שקליה א"ל מאי עבידתיך [א"ל דינא אית לי א"ל פסילנא לך לדינא]. מר עוקבא הוה שדי רוקא קמיה אתא ההוא גברא כסייה א"ל מאי עבידתיך [א"ל דינא אית לי א"ל פסילנא לך לדינא] • [א]רבי ישמעאל ברבי יוסי הוה רגיל אריסיה[ב] דהוה מייתי ליה כל מעלי שבתא כנתא דפירי יומא חד אייתי ליה בה' בשבתא א"ל מאי שנא האידנא א"ל דינא אית לי ואמינא אגב אורחאי אייתי ליה למר לא קביל מיניה א"ל פסילנא לך לדינא אותיב זוזא דרבנן וקא דיינין ליה בהדי דקא אזיל ואתי אמר אי בעי טעין הכי ואי בעי טעין הכי אמר תיפח נפשם של מקבלי שחד ומה אני שלא נטלתי ואם נטלתי שלי נטלתי כך מקבלי שחד עאכ"ו • רבי ישמעאל בן אלישע אייתי ליה ההוא גברא ראשית הגז א"ל מהיכא את א"ל מדוך פלן[ג] ומהתם להכא לא הוה כהן למיתבא ליה א"ל דינא אית לי [ואמינא אגב אורחאי אייתי ליה למר א"ל פסילנא לך לדינא לא קביל מיניה אותיב ליה זוגא דרבנן וקדייני ליה בהדי דקאזיל ואתי אמר אי בעי טעין הכי ואי בעי טעין הכי אמר תיפח נפשם של מקבלי שוחד ומה אני שלא נטלתי ואם נטלתי שלי נטלתי כך מקבלי שוחד על אחת כמה וכמה]:

מ שם רב ענן אייתי ליה ההוא גברא כנתא דגילדני דבי גילי א"ל מאי עבידתיך א"ל דינא אית לי לא קביל מיניה א"ל פסילנא לך לדינא א"ל דיניה דמר לא בעינא קבולי לקביל מר דלא למנען מר מאקרובי בכורים דתניא (מלכים ב ד) ואיש בא מבעל שלישה ויבא לאיש האלהים לחם בכורים עשרים לחם [שעורים] וכרמל בצקלונו [ב]וכי אלישע אוכל בכורים

רש"י

הנותן והמקבל נעשים לב אחד: במברא • גשר: יהב ליה ידא • לסמכו: כנתא דפירי • סל פירות מפרדס של רבי ישמעאל: זוזא • זוג: בהדי דאזיל ואתי • בכל אשר הולך ובא היה לבו לזכותו של אותו אריס ובאין לו פתחי זכיות ואומר בלבו הלואי ויטעון כך וכך ויזכה בדין: ראשית הגז • בכל שנה שגוזז אותן חייב ליתן לכהן אחד מששים: גילדני דבי גילי • דגים קטנים: וכי אלישע אוכל בכורים הוה • והלא לא היה כהן שהרי מצינו בדברי הימים שנתייחס אביו על שבט גד דכתיב ויעני ושפט בבשן ומצינו במס' פסחים באלו דברים (סח:) דשפט דהאי קרא הוא

תוספות

וכי אלישע אוכל בכורים הוה • אין צריך לדחוק כפי' הקונטרס דהכי פירושו וכי אלישע אוכל בכורים היה והלא בשומרון היה ואין בכורים נאכלין חוץ לחומה כדמוכח בריש אלו הן הלוקין (מכות יז.) ובפרק בהמה המקשה (חולין סח:) והכי איתא בהדיא בסדר אליהו זוטא דת"ח כפרה להם לישראל בכל מקום מושבותיהם שנאמר תקריב מנחת בכורים ואומר ואיש בא מבעל שלישה וגו' וכי אלישע אוכל בכורים הוה והלא אין שם מקדש ולא מזבח ולא כ"ג אלא אלישע ותלמידיו

מהרש"א

קאתי לפרושי ויש ליישב דהל"ל מ"ט לא לדון וכו' כדקאמר רבא מ"ט דשוחדא וכו' וק"ל: דלא מוכח להו במילי וכו' • ע"ד אל תוכח לץ פן ישנאך הוכח לחכם ויאהבך ורובן ושתם בני מתא לאו חכמים הן: מרישא ה"א וכו' כולהו רחמו לי כיון דהואי דיינא אמינא מינייהו סנו לי וכו' • הך מילתא מתניתין דפ"ד דאבות הוא החושך עצמו מן הדין פורק ממנו איבה וגזל וכו' ואפשר דסיפא דמלתא אשמועינן כיון דחזאי דמאן דמחייב ליה האידנא וכו' אם מרחם כולהו רחמו וכו' ולא נימא דאין דעתן שוות דאיכא דרחים ואיכא דסני ודו"ק: אפילו שחד דברים מדלא כתיב בצע לא תקח וכו' • ולעיל דריש מיניה טעמא דשוחדא שהוא חד הדרשות שקולים ויבאו שניהם וכנראה מדברי התוס' דלא קאסר הנך מלתא דחשיב מדאורייתא אלא לאסמכתא בעלמא קאמר וכמ"ש בחידושי הלכות ע"ש: בה' בשבתא • לפי שהיה מבקש דינא ובו בתי דינין יושבין לפי תקנת עזרא • ויש לדקדק בהך עובדא ובאידך עובדא דלקמן דקאמר אייתי ליה זוגא דרבנן אמאי לא קאמר תלתא רבנן דהוו תלתא ב"ד ושנים הרי הם ב"ד חצוף כדאמרינן בסנהדרין ויש ליישב לכאורה דלא קאמר פסילנא לך לדינא אלא ביחידי כיחיד מומחה אבל בתלתא דהיינו עם עוד ב' דיינים אחרים לא החמיר לפסול את עצמו מלדון עמהם ולכך לא קאמר אלא דאותיב זוגא דרבנן אבל הלשון לא משמע הכי מדלא קאמר אותיב זוגא דרבנן בהדיה ועי"ל דהנך זוגא דרבנן מומחין כמי הוו ובחד כמי הוה סגי אלא דרצה לידע אם יכוונו השנים לדעתו לזכותו או לא אבל בשלשה גם אם לא יכוונו לדעתו אפשר דאחד מהם לא הסכים עם השנים והסכים לדעתו ודו"ק: תיפח נפשם של מקבלי שחד וכו' • ר"ל אפילו לשפוט לצדק ולזה אמר תיפח נפשם דודאי א"א לקבל שוחד לשפוט לצדק משום איקרובי דעתיה ומה אני שלא וכו' וק"ל: וכי אלישע אוכל בכורים וכו' • עיין פירש"י ותוספות ולא ניחא להו כפשטיה שהיה הלחם מבכורים דהיינו בתחלת

עין משפט נר מצוה

א מכות כד ע"א:
ב תד"א ח"ב פ"ב:

חדושי גאונים

והרות תשוב אל אלהים אשר נתנה בלי שום מעכב או מניע שיגיע להדפה וזהו שאומרים הכת הג' הולך נכחו כלו' נוכח פני ה' דרכו אשר תלך בו מיד בלי שום מונע או מעכב כמו שביארנו מבלתי יכולת מין ממיני המעכבים המעופפים על פני הרקיע השמים לעכב אותה וזה היפך ענין הרשע שנפשו עליו תאבל לסיבה כי הוא למעלה ישכב והנשמה עמו הוא בירידתו רוח הבהמה היורדת למטה היפך נשמת הצדיק רוח בני האדם הוא העולה למעלה • ולהורות שהנה הצדיק גופו ונשמתו ינוחו בשקט שאננות לפני ה' בארצות החיים גם יחד על הגמול האמתי ישמחו כימים אשר נחו הנה יאמרו אנשי הכת הג' יבא שלום ינוחו על משכבותם ויצדק לפי זה במקרא שאומר יבא שלום לשון יחיד והוזר ואומר ינוחו על משכבותם לשון רבים כי הנה יבא שלום הולך על צדיק אחד ועניינו • וכנגד הגוף והנשמה הגמול אשר יהיה לשניהם כמו שזכרנו הנה לזה יאמר ינוחו על משכבותם ועל שניהם הוא אומר כן • (דרש משה):

עיון יעקב

הני בני מחוזא כולהו רחמי לי ובוודאי רבא היה מוכח להם במילי דשמיא מ"מ אביי לא קאמר אלא בהני בני מתא דלאו בני תורה וחכמה נינהו וכפי' מהרש"א בח"א אבל בני מחוזא לדעת רבא הם בני תורה כדאיתא בע"ז דף נח ע"א וכתיב הוכח לחכם ויאהבך: **אפילו** שוחד דברים נמי אסור מדלא כתיב בצע לא תקח • כי שחד על כרחיך לאו אממון לבד קאי דהא בפ' עקב כתיב אשר לא ישא פנים ולא יקח שוחד וגבי הקב"ה לא שייך כלל לקיחת ממון אף שפירש"י אשוחד ממון קאי כבר תמה עליו הרא"ם בספרו ע"ש ולפי סוגיא זו לק"מ: **כל** המביא דורון לתלמיד חכם כאילו מקריב בכורים • הטעם דמדמי להבאת בכורים לפי שהבאת בכורים להראות שאינך כפוי טובה וכפרש"י בריש פ'

הרי"ף

שאם מדבר במלך שמעמיד מלכותו על פי הדין א"כ היה לו למימר ובלא משפט יהרסנה מאי ואיש תרומות ואם רוצה לדרוש הכתוב כך שמלך הפורש מהדין יהרסנה ותרומות הוא לשון הפרשה וסילוק א"כ כיון שהוא מדבר במלך הל"ל ומלך תרומות יהרסנה או יאמר ותרומות יהרסנה לזה דרש שמדבר בדיין שהוא דומה למלך שאינו צריך וכו' ואם דומה לכהן שהוא איש המחזר על התרומות יהרסנה: **רבי** ישמעאל בר"י הוה רגיל אריסיה וכו' לא קביל מיניה • וקשה ליקבל מיניה ולא לידייניה וכן קשה ברבי ישמעאל בן אלישע ושמא לכך לא קבל ממנו כי בזה נתן אל לבו להושיב לפניו זוגא דרבנן לדון הדין ולא שלחו אל ב"ד אחר פן תצא תקלה מתחת ידו כמעשה דרב ענן לקמן • ועוד חשש שאם היה

גאון יעקב

לדקה ומחסרי' ממון ויהיה ממון חסר אז נשאר המילוי ממון כי עשר בשביל שתתעשר אבל אם הממון במילוי ואינם נותנים לצדקה אז לא נשאר במילוי ממון ולא נתמלא לו:
(שייך לסימן לא)
ולציון יאמר איש ואיש יולד בה וכו' • אחד הנולד בה ואחד המצפה לראותה וכו' ביאור הענין הכתוב בא ליתן טעם על איחור קץ משיחנו והלא בפירושו אמרו

עין יוסף

ויוסרו הבא מלב האמת ולא יתכן שיהיה האדם המרגיל עצמו בשוחד אפילו מקבל לפסוק דין אמת שבסופו לא ישמח את לבו מלראות עוד האמת והצדיקים שאינם חכמים המה נטרפים לגמרי מדעתם ע"י לקיחת שוחד כי הבלתי חכמים ידמו א"כ כי הדין עם מי שמזכים שמיית הלב הוא שהלב מעביר דעתו מפני חפצו לזכותו ועירוף הדעת הוא הטועה בשכל לא בלב לבד:

מ מבעל שלישה • שם מדינה ויונתן תרגם מארעא דרומא בעל לשון מישור: בצקלונו • ת"י בלבושיה: וכי אלישע אוכל בכורים היה • והלא לא היה כהן שהרי מצינו בדברי הימים שנתייחס אביו על שבט גד דכתיב ויעני ושפט בבשן ומצינו במסכת פסחים באלו דברים דשפט דהאי קרא אביו של אלישע (רש"י) ולכאורה קשה דלמא הביא לפני התלמידים שהיו אוכלין אצל אלישע כדאיתא

המתרגמן. [א] פֿעדער. [ב] אויפֿזעהער, וועכטער. [ג] פֿאן יענעם ארט.

בכורים הוה אלא לומר לך כל המביא דורון לת"ח כאילו מקריב בכורים א"ל קבולי לא בעינא דאיקביל השתא דאמרת לי טעמא מקבלינן שדריה לקמיה דרב נחמן שלח ליה נדייניה מר להאי גברא דאנא ענן פסילנא ליה לדינא אמר מדשלח לי הכי ש"מ קריביה הוא הוה קאים דינא דיתמי קמיה אמר [דף קו ע"א] האי עשה והאי עשה (א)עשה דכבוד תורה עדיף סלקיניה(א) לדינא דיתמי ואחתיה(ג) לדיניה כיון דחזא בעל דיניה יקרא דקא עביד ליה (איסתתר) [איסתתם] טענתיה :

מא שם רב ענן הוה רגיל אליהו דאתי גביה דהוה מתני ליה סדרא דאליהו כיון דעביד הכי איסתלק אותיב בתעניתא ובעא רחמי ואתא כי אתא הוה מיבעית ליה בעותיה(ג) ועביד תיבותא (ואנחיה) ויתיב קמיה עד דאפיק ליה סדריה והיינו דאמרי סדר אליהו רבה סדר אליהו זוטא :

מב שם בשני דרב יוסף הוה ריתחא א"ל רבנן לרב יוסף ליבעי מר רחמי אמר להו השתא ומה אלישע דכי הוו רבנן מיפטרי מקמיה הוו פיישי(ד) תרי אלפין ומאתן רבנן בעידן ריתחא לא הוה בעי רחמי אנא איבעי רחמי וממאי דפיישי הכי דכתיב (מ"ב ד) ויאמר משרתו מה אתן זה לפני מאה איש מאי לפני מאה איש אילימא דכולהו לפני מאה איש בשני בצורת טובא הוו אלא לאו דכל חד וחד קמי מאה איש · כי הוו מפטרו רבנן מבי רב הוו פיישי אלפא ומאתן רבנן · מבי רב הונא הוו פיישי תמני מאה רבנן · רב הונא הוה דריש בתליסר אמוראי כי הוו קיימי רבנן ממתיבתא דרב הונא ונפצי

רש"י

אביו של אלישע : ש"מ קריביה הוא · להכי פסיל ליה לדינא : האי עשה והאי עשה · מצות הדיינים עשה ושפטתם צדק : עשה דכבוד תורה · דינא דהאי גברא דהוא עשה דאיכא כבוד תורה דרב ענן בהדיה עדיף : סדר אליהו רבה · שלמד חוץ לתיבה : סדר אליהו זוטא · שלמד בתוך התיבה : הוה ריתחא · כעס של מקום ובא רעב לעולם : דכי מפטרי · תלמידיו ממנו לעמוד מבהמ"ד : הוו פיישי גביה · אוכלי שולחנו : תרי אלפי ומאתן · דכתיב עשרים לחם שעורים ולחם בכורים הרי כ"א וכרמל הרי כ"ב וכל אחד לפני ק' איש הרי תרין אלפין ומאתן : בתליסר אמוראי · השומעים מפיו ומשמיעים לרבים זה מכאן וזה מכאן ומלפנים ומלאחור ומתחלקים

תוספות

ותלמידיו יושבין לפניו מכאן אמרו וכו' : והיינו דאמרי סדר אליהו רבה וסדר אליהו זוטא · אמר רבי לפי שהפסיק בלימודו לרב ענן חלקו לב' סדרים ובפעם ראשון למד ממנו יותר מן הד' ידות קרי לראשון סדר אליהו רבה ולבתרא קרי זוטא:

מהרש"א

בתחלת קציר שעורים כפירוש רש"י בספר מלכים דא"כ מאי אשמועינן קרא מיהו בפ"ק דסנהדרין מפרש ליה כפשטיה ואשמועינן דראויה היתה אותה שנה להתעבר ע"ש וק"ל : האי עשה והאי וכו' · פירש רש"י מצות הדיינין עשה ושפטתם צדק עכ"ל פירושו אינו מובן דמאי משמע מושפטתם צדק לדון דיתמי ברישא אבל מקרא דבתר הכי יליף ליה בפרק קמא דסנהדרין כקטן כגדול תשמעון שיהא חביב עליך דין של פרוטה כדין של מאה מנה למנ"מ לאקדומי ע"ש והכא דין היתום בא מקודם ולדברי הרמב"ם דמקדימין דין יתום וכו' שנאמר שפטו יתום וגו' ניחא טפי שהזכיר כאן דנקט דינא דיתמי מיהו לדבריו לא הוה צריך למנקט דהוה קאים דינא דיתמי קמיה דאי נמי באו בבת אחת דין יתום קודם אי לאו דכבוד תורה עדיף ודו"ק : אותיב בתעניתא וכו' כי אתא הוה מבעית ליה בעותיה וכו' ויראה הטעם בזה לפי שנכשל בשתים שלא היה לו לקבל אפילו בדרך דורון כיון שלכתחלה דרך שוחד דברים הביא לו כמו ר"י ב"י ור"י בן אלישע דלעיל שאמרו מה אני שלא נטלתי וכו' ואח"כ נכשל שנית במה ששלח לרב נחמן נידיייניה מר להאי גברא דאנא וכו' דמתוך לשון זה הבין רב נחמן דקריביה הוא ואסתתם טענתיה דחבריה והשתא במה דאותיב בתענית נתכפר לו לו על אוכלו הדגים קטנים שקבל אבל עדיין חטא דנבעת חבריה ואסתתם טענתיה במקומו עומד ולכך נענש במדה זו דהוה מבעית ליה : לא הוה בעי רחמי אנא אבעי רחמי וכו' · יש לדקדק בזה דמלינו בימי חכמי התלמוד דבעו רחמי אכפנא בפ"ק דתענית ולא נשאו ק"ו זה בעצמם מאלישע דלא בעי רחמי ואין סברא דבימיהם הוו פיישי טפי מהרי אלפין ומאתן וי"ל ברעב של כליה שבא עולם גוזרים תענית ואבעי רחמי ובהכי איירי הנך דפ"ק דתענית אבל הכא מיירי ברעב של בצורת דהיינו דהגשמים מועטים והשער ביוקר ולא היה לבעי רחמי אלא משום דוחקא דתלמידים ועביד ק"ו מאלישע דפייש כ"כ תלמידים ב' אלפין ומאתן ולא אבעי רחמי משום דוחקייהו כ"ש בשני דרב יוסף דלא פיישי רק ד' מאות תלמידים דלא אבעי רחמי משום דוחקייהו וכן מוכח בפ"ק דסנהדרין[א] דבימי אלישע לא הוה רק רעב של בצורת ודו"ק : אלא לאו דכל חד וחד לפני מאה איש וכו' · והכי מוכח לישנא דקרא מה אתן זה וגו' לשון יחיד דהל"ל ומה אתן אלה לפני וגו'

[א] מהרש"א ד"ה לא · בפ"ק דסנהדרין (יב ע"א):

יד יוסף

א שבועות ל ע"ב :

חדושי גאונים

כל המביא דורון לת"ח הרי הוא כמקריב בכוריםוכו' אשל"ה אחר שהת"ח הוא אוכל חוליו בטהרה בברכותיו והודאותיו לאל ית' וכוונותיו הטובות שהכל בא מאתו ית' והוא מכיר אדנותו המיוחד על כל דבר ודבר וזאת בעצמה היתה כוונת הבכורים להודות כי לא בכחו ירש ארץ ואם כן בנותנו לת"ח הרי זה כמקריב בכורים או אולי כי בנותנו זה לת"ח שהוא איש אלהי רודף אחרי העיון הודה שזאת המנחה היא מאתו ית' ולכן נותנה ליותר קרוב אליו וזאת היתה כוונת הבכורים להנתנם לכהני ה' ולכן קרא הכתוב בכאן לנביא איש האלהים ולמנחה קראם בכורים וכו' ולזה בעצמו אמרו ז"ל כל האוכל מסעודה שתלמיד חכם אוכל בה כאלו נהנה מזיו השכינה י"ש · (לחם שלמה) : כי הוו קיימי רבנן ממתיבתא דרב הונא ונפצי גלימייהו הוה סליק אבקא וכסי ליה ליומא ואמרי במערבא קמו להו ממתיבתא דרב הונא בבלאה · אין ספק לכל רואי אור ולא

גאון יעקב

תז"ל כל המתאבל על ירושלים זוכה ורואה בשמחתה שנאמר שישו אתה משוש וכו' · והנה אנחנו בכל שנה ושנה עושים אבל יחיד ואבל רבים ומדוע בושש רכבו לבא אבל הכתוב ביאר הטעם כי אינו דומה אבל לאבל לדוגמא אם אנחנו שומעים שמועה ממרחק עיר

הרי"ף

מקבל ממנו לא יהיה שותק מלדבר איזה דבר לומר אי בעי טעין הכי אבל השתא לא דבר מאומה רק אמר בלבו אי בעי טעין הכי · ולכך רב ענן שקיבל הדורון לא הושיב זוג של ת"ח לדון את דינו כי חשש פן ידבר עליו איזה דבר של זכות ולכך שלחו לפני ר"נ ואעפ"כ

עיון יעקב

כי תבא לפי שנתן לו הקב"ה את הארץ לכך מחזיק לו טובה בהבאת בכוריו בית ה' אלהיך כך המביא דורון לת"ח לפי שזכותו מגין ומציל על בני דורו לכך מחזיק לו טובה בהבאת דורון לו והוא כאילו מקבל פני שכינה בהבאת בכוריו : כי אתא הוי מבעית ליה בעותיה · עיין במהרש"א שפי' מבעית ליה ועי"ל לשון פיוס ותבעיון בעיו בעי ממנו רחמי שילמוד עמו עוד על כן עבד ליה תיבותא ויתיב קמיה עד דאפיק ליה סדרו : א"ל רבנן ליבעי מר רחמי וכו' · עיין במהרש"א שכתב שהיה רק רעב של בצורת להכי אין מתפללין עליו ובאמת זה אינו כמבואר בפרק סדר תעניות כיצד דגם על מכה של בצורת מתריעין יעו"ש אלא נראה דודאי היו מתענין ומתפללין כפי הסדר תענית אך הכא מיירי אחר שעברו י"ג תעניות אלו ולא נענו ורק רבנן בקשו מאתו שיתפלל עליהם שהקב"ה יזמין להם פרנסה ביחידות ובאמת קיימא לן פרנסה בשביל רבים כדאיתא בתענית דף ט' ע"א ולא בשביל יחיד והני נמי כיחידים דמי להכי שפיר מייתי ראיה מאלישע במעלה זו ולא בשאר מעלות שהיו בו אע"פ שהיו לו הרבה תלמידים אפ"ה לא התפלל על פרנסתם משום דכיחידים דמו

עץ יוסף

כדאיתא לקמן סי' מ"ב שהיו אוכלי שולחנו תרי אלפין ומאתן רבנן ואי אפשר שלא יהיו בתוכן כמה כהנים ולכך הביא הבכורים לפני אלישע שיתן לתלמידיו הכהנים · ואפשר שזהו כוונת תוס' שחשבו פרש"י לדוחק וכתבו כי הקושיא היא בחסרון מקומו כי בכורים אין נאכלין חוץ לחומה דאם לא כמו שכתבתי קשה הא יותר ראוי לתלות הקושיא בגופו של אלישע דלאו כהן הוא לפי שהיה משבט גד מלתלות בחסרון מקומו ואפשר דדחק לרש"י לפרש כן מדאמר וכי אלישע אוכל בכורים היה דמשמע מזה הלשון דלא אכל מעולם בכורים אף אם היה בירושלים שאם קאי רק משום דבשומרון היה ה"ל למימר וכי אלישע אוכל בכורים שם היה ובאליהו זוטא פרק ב' אי' כשני הפרושים שז"ל שם וכי אלישע כהן הוא ואוכל בכורים הוא והלא אין שם לא ירושלים ולא מקדש ולא מזבח ולא כ"ג · אלא אלישע הנביא בלבד ותלמידיו שיושבים לפניו אלא מתוך אמרו כל הנזקק אל החכמים ולתלמידיהם ומפרנס אותם מעלה עליו הכתוב כאלו מקריב בכורים ועושה רצון אביו שבשמים עכ"ל : אלא לומר לך כל המביא וכו' · והכי קאמר קרא ויבא לאיש האלהים דורון ולפי שהיה דורון לאיש האלהים מעלה עליו הכתוב כאילו הוא לחם בכורים ממש לענין השכר ולא ניחא להו לפרש כפשטיה שהיה לחם מבכורים דהיינו בתחלת קציר שעורים כדפרש"י בספר מלכים דא"כ מאי אשמועינן קרא מיהו בפ"ק דסנהדרין מפרש ליה כפשטיה ואשמועינן דראויה היתה אותה שנה להתעבר ע"ש (רש"י) והרמב"ם תפס עיקר

המתורגמן, א) אבגעשאפט . ג) צו געבראכט . ג) ערשראקען . ד) געבליבען , גערוהעט .

ונפצי גלימיידהו[א]) הוה סליק אבקא וכסי ליה ליומא ואמרי במערבא קמו ליה ממתיבתא דרב הונא בבלאה · כי מפטרי רבנן מבי רבה ורב יוסף הוו פיישי ארבע מאה רבנן וקרו לנפשיידהו יתמי · כי הוו מפטרי רבנן מבי אביי ואמרי לה מבי רב פפא ואמרי לה מבי רב אשי הוו פיישי מאתן רבנן וקרו לנפשיידהו יתמי דיתמי :

מג דף קי ע"ב אמר שמואל אשינוי וסת[ב]) תחלת חולי מעים · כתוב בספר בן סירא (משלי טו) כל ימי עני רעים והא איכא שבתות וימים טובים כדשמואל דאמר שמואל שינוי וסת תחלת חולי מעים בן סירא אומר אף לילות בשפל גגים גגו ובמרום הרים כרמו ממטר גגים לגגו ומעפר כרמו לכרמים :

מד שם בת"ר לעולם ידור אדם בא"י אפילו בעיר שרובה עובדי כוכבים ואל ידור בחוץ לארץ ואפילו בעיר שרובה ישראל שכל הדר בא"י גדומה כמי שיש לו אלוה וכל הדר בח"ל דומה כמי שאין לו אלוה שנאמר (ויקרא כה) לתת לכם את ארץ כנען להיות לכם לאלהים וכי כל שאינו דר בארץ אין לו אלוה אלא לומר לך כל הדר בח"ל כאילו עובד עבודת כוכבים וכן בדוד הוא אומר (ש"א כו) כי גרשוני היום מהסתפח בנחלת ה' לאמר לך עבוד אלהים אחרים וכי מי א"ל לדוד לך עבוד אלהים אחרים אלא לומר לך כל הדר בח"ל כאילו עובד עבודת כוכבים :

מה שם דרבי זירא הוה קא משתמיט מיניה דרב יהודה דבעי למיסק לא"י דאמר רב יהודה כל העולה מבבל לא"י עובר בעשה שנאמר [דף קיא ע"א] (ירמיה כז) בבלה יובאו ושמה יהיו עד יום פקדי אותם נאום ה' · ור' זירא

רש"י

למקומות הרבה שהיה הטעם רב : וכסי ליה ליומא · מאפיל את החמה והיה ניכר בא"י : שינוי וסת · אפילו לטובה : במרום הרים כרמו · שאין בידו ממון לקנות במקום טוב וקונה בראש ההר וכל זבלים שהוא מוליא לו נופל וזב לכרמים שתחתיו : וכי מי אמר לו לדוד כן · אלא מפני שהיה לריך לברוח ללאת מארץ ישראל אל מלך מואב ואל אכיש : דבעא ר' זירא למיסק · ורב יהודה מוחה בידו

תוספות

בבלה יובאו ושמה יהיו · אע"ג דהאי קרא בגלות ראשון כתיב יש לומר דבגלות שני נמי קפיד קרא :

מהרש"א

וק"ל : הוה סליק אבקא וכסי וכו' · כוונו בזה דאחר שקמו ממתיבתא דהיינו מלימודם מרבם רב הונא לא עסקו בחיי שעה רק במדות הטובות שנמשלו לבגדי לדיקים כמ"ש בכל עת יהיו בגדיך וגו' וכי נפלי גלימייהו דהיינו גם אבק מדותיהם הטובות מכסי ליה ליומא דהיינו כח העובדי כוכבים כמ"ש [א] חמה לוקה סימן רע לעובדי כוכבים שמונין לחמה ובדרך זה אמרו והוי מתאבק בעפר רגליהם דהיינו לילך גם אחר אבק מדותיהם הטובות כמ"ש במדות הרעות אבק של גזל ואבק לה"ר כך במדות טובות של הלדיק יש אבק גלימייהו וק"ל : וכי כל שאינו דר בארץ ישראל אין לו אלוה אלא לומר וכו' · לכאורה דהא איהו כמי דומה וכו' קאמר ומה תיקן בזה טפי שאמר כאילו עובד עבומ"ז ונראה לפרש דודאי הקב"ה הוא אלוה כל העולם אבל נקרא אלהי הארץ דהיינו ע"ש א"י כמ"ש הרמב"ן פרשת וילך ע"ש והוא ע"פ הדמיון שעמו ישראל הם בארץ והשתא מ"ש כל הדר בא"י דומה כמי שיש לו אלוה ניחא ע"ש אלהי הארץ אבל מ"ש הדר בח"ל לא יתכן בו לומר שדומה כאילו אין לו אלוה כיון שנקרא גם כן אלהי עולם ולכך מתמה וכי כל שאינו דר בארץ אין לו אלוה דהא ודאי נשבע שיהיה לנו לאלהים ואין דבר זה תלוי בארץ וקאמר דודאי דומה כמי שאין לו אלוה קאמר דהיינו כאילו אינו מקבל את הקב"ה לאלוה אלא עובד עבודת כוכבים כשאר גויי הארלות עובדי עבודת כוכבים ומייתי מדוד דתלה מהסתפח בנחלת ה' בלך עבוד וגו' דהיינו שרדפו אותו עד שהולרך לילך לחוץ לארץ למקום עובדי עכומ"ז והו"ק : עובר בעשה שנא' בבלה יובאו ושמה יהיו וגו' . ודאי למאי דמוקי ליה בכלי שרת על כרחך איכו לשון לווי דלאו בידים הוו אלא ירמיה מתנבא שכן יהיה אבל השתא דמשמע ליה דקאי אבני הגלות ליכא לפרושי שמתנבא שכן יהיה דא"כ אין הנבואה

[א] מהרש"א ד"ה הוה סליק · כמ"ש חמה לוקה (סוכה כט ע"א) :

יד יוסף

א נדרים לז ע"ב פ"ב קמו ע"א סנהדרין קא ע"א : ב תוספתא ע"ז פ"ה: ג הטעם ידוע ע"פ מה שמבואר בזהר הקדוש לך לך דף זה ע"ב וז"ל פתח ואמר אשריך ארץ שמלכך וכו' עי"ש ועי' בתשובות הרשב"א סי' קלד : ד ברכות כד ע"ב שבת מא ע"א :

חדושי גאונים

ישתבש בזה בלתי כי אם פתי ומהביל שאין הדברים כפשטן כי אין השכל מסכים ולא יודה בזה שבניפון הבגדים בבבל יעלה האבק מזה ויכסה אור היום בארץ ישראל · אבל הענין הוא כי כאשר נתפזרו רבני רב הונא ותלמידיו הגדולים בכל עיר ועיר מדינה בא"י אחד כדרך יום כה וכדרך יום כה והיו מוליאין ומפזרין

עיון יעקב

דמו ואל תתמה על זה דהלא אפילו באנשי נינוה שהיתה עיר גדולה לאלהים אפ"ה קאמר בש"ס דתענית דף י"ד ע"ב דכיחידים דמו ע"ש : כדשמואל דאמר שמואל שינוי וסת תחלת חולי מעים · לכך אף בשבתות ימיו רעים מביא ראיה מדשמואל לפי שהיה רופא מומחה ובקי בחכמות אלו כדאיתא בפ' הפועלים גבי אסיא דר' על ידו ע"ש · ומה"ט אמרינן פ"ק דתענית דף ח' אר"י שמש בשבת לדקה לעניים שנאמר שמש לדקה ומרפא כי חמום השמש הוא טוב לחולי המעיים והיפך יום הגשמים ורוח וק"ל : כל הדר בחו"ל כאילו עובד עכומ"ז · עיין בתשובת הרשב"א סי' קל"ד. וכ"ל עוד לומר דמדמה לעכומ"ז לפי שא"י נקרא ארץ החיים כדאיתא לקמן דף קי"א וככר איתא בירמיה ב' על עובדי עכומ"ז אותי עזבו מקור מים חיים וגו' כן הוא ג"כ בזה שעזב ארץ החיים והלך לח"ל · וע"ש לפי דקי"ל אין הקב"ה פוקד עון אבות על בנים רק בעכומ"ז דכתיב גביה פוקד עון אבות על בנים וכ"כ בז"ב פ' דברים וגם בא"י אין הקב"ה פוקד עון אבות על בנים כי העם בה נשוא עון וכפר אדמתו עמו וכ"כ בטוב הארץ דף י"ח וכן לענין המחשבה אינו דן בא"י כמעשה לפי שאז יושבין תחת הקב"ה בעלמו משא"כ בח"ל שיושבין תחת השרים של מעלה ונידונו כעובדי עכומ"ז על המחשבה כמעשה וכן לענין עכומ"ז דנין על המחשבה כדכתיב למען תפוש ישראל בלבם כדאיתא פ"ק דקידושין להכי שפיר מדמה הדר בח"ל כאילו עובד עכומ"ז לענין שנידון על המחשבה כמעשה ופוקד עון אבות על בנים : שנאמר בבלה יובאו ושמה יהיו עד יום

גאון יעקב

גדולה מרחק מאה פרסאות רוכלת הסחורת והיא שרופה באש הלא מטבע האדם להאנח קלת שואלים אנחנו מדוע אתה תאנח אין לך שם לא בית ולא כרם הוא משיב עבור כי בדעתי היה לילך ולסחור שם ועתה שרופה באש אבל האם בעבור זה יבכה יומם ולילה הלא ילעגו עליו שוטה שבעולם מה לך לבכות אין לך שום עסק מן העיר אבל אם אחד נולד משם וכל עיקר משפחתו ובית אביו והונו ורכושו בתוך העיר הלא לקול השמועה כי העיר שרופה יום ולילה לא ישבות מלבכות הוא הדבר אשר ביאר ר' מישא טעמא דקרא כי הכתוב נותן טעם על איסור הקן אומר כי העיקר האבילות שאנו מתאבלים עבור כי

הרי"ף

ואעפ"כ לא ילא מידי תקלה : הדר בא"י דומה כמי שיש לו אלוה וכו' · ולריך לדקדק מהו הלשון זה של דמיון דבשלמא הדר בח"ל שאע"פ שיש לו אלוה דומה בדמיון שאין לו אלוה אבל הדר בא"י אין לומר בלשון הזה דומה אלא יש לו אלוה בלא דמיון · ואפשר לומר שהדר בח"ל ואינו מקיים מלות הארץ כגון תרומות ומעשרות אע"פ שהוא נאמן באלהיו מ"מ כל רואיו יאמרו שאין לו אלוה לקבל עליו עול מלכותו כי זה טעם מלות הבכורים כמו שכתבנו במקומו והדר בא"י ועובד לרבו לקיים מלותיו בתרומות ומעשרות כל רואיו יכירו שיש לו אלוה · ועוד הדר בחוץ לארץ דומה כמי שאין לו אלוה כיון שהוא יושב תחת ממשלת השרים של מעלה וכתיב לתת לך את ארץ כנען להיות לך לאלהים והיושב בארץ ישראל הוא תחת ממשלתו יתברך ואין להשרים אתו חלק בא"י אותה הארץ אשר ה' אלהיך דורש וז"ש כי גרשוני היום מהסתפח בנחלת ה' שהיא א"י לאמר לך עבוד אלהים אחרים שהם השרים ולא להיות תחת יד אלהים חיים ומלך עולם אבל הדר בא"י דומה לכל העולם שיש לו אלוה שמשגיח עליו בפרטות וע"כ יושב תחת הנהגתו והשגחתו יתברך : כל העולה מבבל לא"י עובר בעשה וכו' · אין לתמוה הלא דהדר בח"ל דומה כמי שאין לו אלוה ואיך לזה

עץ יוסף

גמרותינו ולכן לא קשה עליו מה שהקשה עליו הרמ"ה פ"ד דק"ה ע"ש ותבין : מד שכל הדר בא"י · לכאורה תיבת כל מיותר דהכי ה"ל למימר שהדר בא"י ואפשר שבא לומר אפילו שתחילה היה בא"י ויצא בח"ל דה"א שאם חוזר לא"י אין מעלתו כ"כ גדולה כמו שבא בפעם ראשון לא"י לכן קאמר שכל הדר בא"י אפילו מי שהיה כבר בא"י : דומה כמי שיש לו אלוה · שאע"פ שבודאי יש לו אלוה אמר דומה שאפילו שדר בעיר שרובו עובדי כוכבים ויכול ללמוד ממעשיהם מ"מ דומה כמי שיש לו אלוה כמ"ש בזוהר שמוני נוטרי את הכרמים כרמי שלי לא נטרתי ת"ח השכינה בא"י והתפלות הולכין א"ה ועתה השכינה דח"ל והתפלית נשפע לישראל יעו"ש : וכל הדר בח"ל דומה וכו' · פי' דומה כמו שאין לו אלוה בפועל כי מתפלות ע' שרים נשפע לישראל נמלא שאין לו אלוה ביחוד : שאמר וכו' להיות לכם לאלהים · מפרש הכתוב להיות לכם שאם כוונתו ח"ו מלדו יתברך שבח"ל אין השגחתו עלינו כי אלהי עולם ה' אלא מלדנו שדומה לנו כי השגחת ה' נראה יותר בא"י ועי"ז ילטייר אמיתת האמונה בקרבו ובח"ל אינו נראה ככה ובפרט באנשים גדולי המעלה כדוד שאיוו להשראת רוה"ק שאינו רק בא"י חשב א"ע בח"ל כאלו הוא עובד להשרים כמ"ש לעיל : וכל מי שאינו דר בארץ אין לו אלוה · בתמיה ואע"ג דלא קאמר לעיל אלא דומה כמי שאין לו אלוה יש לומר דפריך מדקאמר כל הדר בא"י דומה כמי שיש לו אלוה דמשמע מלשון זה הא הדר בח"ל באמת אין לו אלוה וזה ודאי אינו ומתרץ דהכי קאמר שכל הדר בארץ דומה כמי שיש לו אלוה ביחוד אבל הדר בח"ל שמקבל השפע מהשרים העליונים הרי הוא כמו שעובד לשני אלהות ודו"ק : מה שנאמר בבלה יובאו וכו' · אע"ג דהאי קרא בגלות ראשון כתיב · יש לומר דבגלות שני נמי קפיד קרא (תוס') וודאי למאי דמוקי ליה בכלי

המתורגמן. א) אבגעשיטטעלט דיא קליידער. ב) צייט , געוואהנהייט.

זירא ההוא בבלי שרת כתיב ורב יהודה כתיב קרא אחרינא (שה"ש ב) השבעתי אתכם בנות ירושלם בצבאות או באילות השדה וגו' ורבי זירא ההוא שלא יעלו ישראל בחומה ורב יהודה השבעתי אחרינא כתיב ור' זירא ההוא מיבעי ליה לכדרבי יוסי בר חנינא דאמר ר' יוסי בר חנינא שלש שבועות הללו למה אחת שלא יעלו ישראל בחומה ואחת שהשביע הקב"ה את ישראל שלא ימרדו באוה"ע ואחת שהשביע הקדוש ברוך הוא את אומות העולם שלא ישתעבדו בהן בישראל יותר מדאי · ורב יהודה (אמר) (שם) אם תעירו ואם תעוררו כתיב ורבי זירא מיבעי ליה לכדרבי לוי דאמר ששה שבועות הללו למה תלתא הני דאמרן אינך שלא יגלו את הקץ ושלא ירחקו את הקץ ושלא יגלו את הסוד לאוה"ע · (שם) בצבאות או באילות השדה אמר רבי אלעזר אמר להם הקדוש ברוך הוא לישראל אם אתם מקיימים את השבועה מוטב ואם לאו אני מתיר את בשרכם כצבאות או כאילות השדה:

מו שם א"ר אלעזר כל הדר בא"י שרוי בלא עון שנא' (ישעיה לג) ובל יאמר שכן חליתי העם היושב בה נשוא עון · אמר ליה *)(רבינא) [רבא] לרב אשי

*) כצ"ל דהא בשמת רבא נולד רב אשי כדאיתא בקדושין עב:

רש"י

להכי הוא מישתמיט מיניה: בבלי שרת כתיב · קרא דלעיל מיניה כתיב כי כה אמר ה' לצבאות אל העמודים ואל הים וגו': שלא יעלו בחומה · יחד ביד חזקה: אם תעירו ואם תעוררו · ג' שבועות בכל אחת. שלא יגלו את הקץ · נביאים שביניהם: שלא ירחקו את הקץ · בעונם ל"א שלא ידחקו גרסינן לשון דוחק שלא ירבו בתחנונים על כך יותר מדאי: ושלא יגלו את הסוד · אמרי לה סוד העיבור ואמרי לה סוד טעמי התורה: מתיר את בשרכם · לשון הפקר: ובל יאמר שכן · (השוכן) חליתי כלומר לא יתרעם לומר לר

תוספות

שלא יגלו סוד · העיבור כדאמרינן (שבת עה.) כי היא חכמתכם ובינתכם זהו סוד העיבור פי' ר"ת ז"ל שלא יגלו לאוה"ע:

מהרש"א

אמת דהא חזינן דכמה וכמה דסליקו מבבל לא"י אלא שהוא לשון לווי והנך דסליקו עוברים בעשה ודו"ק: שלא יעלו ישראל בחומה וכו' · ר"ל ודאי דרשות לכל אחד מישראל לעלות לא"י אלא שלא יעלו ביחד ביד חזקה ולבנות להם חומת ירושלים ונחמיה שאמר ונבנה חומת העיר ולא נהיה וגו' ברשות המלך היה כמ"ש שם ואף דברי המלך אשר אמר לי וגו' וטוביה שאל לנחמיה על בנין החומה העל המלך אתם מורדים לא היו יודעים שברשות המלך היה ומיהו בשמעתין נ"ל דאחת שלא ימרדו לאו היינו בנין החומה אלא בדברים אחרים כשהם בגלות: השבעתי אחרינא כתיב · הא ודאי דידע דכתיב עוד השבעתי שלישי אבל אחרינא כתיב ממש בלשון אחר דבשלישי לא כתיב ביה בצבאות או באילות השדה והיינו ההוא קרא דמוקי ליה באומות שלא ישתעבדו וכו' ועוד יש שם בספר שיר השירים פסוק רביעי השבעתי וגו' דלא חשיב ליה הכא דלא כתיב אם תעירו ואם תעוררו לרמוז על כפל השבועה וגו' משלשה הפסוקים גם לא כתיב ביה בצבאות או באילות השדה דההיא שבועה לאוה"ע ודאי קאי כדמוכח קרא ודו"ק: שלא ירחקו את הקץ וכו' · עיין פירוש רש"י ועוד יש לפרש שלא יהיה בעיניהם הקץ רחוק דס"ל כאילו מתייאשין מן הגאולה אלא יהיה בעיניהם זמן הגאולה קרוב כמ"ש כי קרובה ישועתי לבא וגו' וק"ל: שנא' ובל יאמר שכן וגו' · עיין פרש"י הכא ולפי פרש"י בספר ישעיה נראה דה"פ דקרא ובל יאמרו האומות שכני בישי דישראל חליתי בשבילם כדאמרן דאוי לרשע אוי לשכנו דאינו כן דישראל שהם העם היושב עליה נשוא עון הם והרעה שתבא לשכניהם בעון עצמם הוא ועי"ל קרוב לזה דחליתי קאי על ישראל ובל יאמר שכני בישי דישראל שע"כ ישראל משתוקקים בא"י

חדושי גאונים

ומנפלים תורתם הנה לגודל חכמתם ורוב אומן פלפול תורתם עלה אבק פלפולם ותריפותם וכסה את הארץ ונתפרסם להם לחכמי א"י גדולת חכמת רב הונא ואת יקר תפארת גדולתו וגדולת ישיבת רב הונא אשר מאתו לקחו כל פורקים וגדולת חכמתם ומישיבתו בא להם הפלפול והחריפות וזה ודאי אמרו קמו להו ממתיבתא דרב הונא בבלאה ודבר זה אין ספק בו לכל מבין ומשכיל ויודע משפט דברי חכמים ותידותם לטובים ולישרים בלבותם · (דרש משה):

אהבת איתן

א"ר אלעזר א"ל הקב"ה לישראל אם אתם מקיימים השבועה מוטב ואם לאו אני מתיר את בשרכם כצבאות או כאילות השדה ופי' רש"י הרי אני מתיר את בשרכם לשון הפקר · וקשה דאם כן אמאי כתב קרא בצבאות או באילות נבי"ת דס"ל

גאון יעקב

ידענו כי ירושלים היתה עיר גדולה רבתי עם וכל אחד היה מצפה לראותה ע"כ מתאבלים ואין זה אבילות גמורה כאיש אשר נולד בה והם עיקר שורש משפחתו וכל הונו ורכושו הוא אשר ביאר הכתוב ולציון יאמר איש ואיש יולד בה ר"ל אם היו ישראל במדרגה שעל ציון יאמר אשר כל איש ואיש יולד בה היינו אחד הנולד בה באמת וגם האחד המצפה לראותה בלבד יהיה בדמיונו שכל אחד יולד שם והם עיקר שורשו וכולם היו מתאבלים אבילות גמורה כאיש הנולד מירושלים והם עיקר משפחתו וכל הונו ורכושו עזב שם היה יקויים והוא יכוננה עליון

הרי"ף

גוס הקב"ה בבלה יובאו ושמה יהיו דהאי התם כיון שיגלו שלא מדעתם והגלו אותם לבבל וגזר עליהם שמה יהיו אבל הדר בח"ל שהוא כאילו עובד עבודת כוכבים מיירי ביוצא מא"י בדעתו וברצונו · והתוס' כתבו אע"ג דהאי קרא בגלות ראשון כתיב י"ל דבגלות שני נמי קפיד קרא ומ"מ עדיין קשה דבגלות ראשון אילו רצו לפנות מבבל אל מקום אחר בח"ל לא היו יכולין מדכתיב בבלה יובאו ושמה יהיו ואילו בגלות שני אם רצו לפנות ממקום למקום בח"ל מי קפיד קרא כיון שלא הזכיר ביחוד באיזה מקום יהיו ואם כן מ"ש ממקום למקום בח"ל מלילך מח"ל לא"י וע"ק כיון דמסיק דר"י נמי דריש דהאי קרא דבבלה יובאו בכלי שרת ולא יליף אלא מקרא דהשבעתי איך אמר רב יהודה עובר בעשה היל"ל עובר על השבועה ולכן נראה לי דרב יהודה עשה עיקר הלימוד מפסוק בבלה יובאו רק מי יוכיח דלא נאמר זה אלא על הגולים בלבד בא הכתוב דהשבעתי אתכם שמדבר בישראל לאורויי על פסוק בבלה יובאו שהוא כולל גם על ישראל וכיון שמהאי קרא קא יליף י"ל דגם על גלות שני ומשמע איסור להעלות מכל הארצות לא"י עד שתחפץ אהבת הקב"ה לגאול את ישראל: כל הדר בא"י שרוי בלא עון שנאמר ובל יאמר שכן חליתי וכו' · נ"ל לבקש גד השמכתא שמדבר הכתוב בזה בדר בארץ ישראל · ונראה דלעיל מיניה כתיב חזה ציון וגו' עיניך תראינה ירושלים וסמוך לזה כתיב ובל יאמר שכן חליתי ומיהו קשה דא"כ נימא דוקא הדר בירושלים וציון הוא נשוא עון ומנא לן בכללות א"י ושמא כיון שכל א"י ניתנה על ידי יסורין מכאן אמר ובל יאמר שכן חליתי מהיסורין כי העם היושב בה נשוא עון משמע לכל מקום ארץ ישראל שניתן ע"י יסורין לא יאמר חליתי כי העם היושב בה נשוא עון וגם כתיב לעיל מיניה מקום נהרים יאורים על חכמיהם ותלמידיהם שאין תורה כתורת

עיון יעקב

פקדי · ומדכתיב ושמה יהיו נראה דה"ה לשאר ארצות אסור לצאת מבבל וכדאמר רב יהודה א"ש לקמן וכ"כ הרמב"ם ספ"ה מהלכות מלכים להדיא אלא הא דקאמר ר"י הכא מבבל לא"י היינו לרבותא דאפילו לא"י שהוא מחשוב במעלה מכל הארצות אפ"ה אסור לצאת מבבל · ואף דלפי מה דנראה ממסקנת הש"ס דהכא לא יליף רב יהודה מהאי קרא משום דהאי קרא בכלי שרת כתיב וקושיות רבי זירא מ"מ כתב הרמב"ם שם דמהאי קרא ילפינן נראה משום דס"ל כיון דסתמא דש"ס דברכות דף כ"ד ובשבת דף מ"א ע"א נקט האי קרא וגם לפי מסקנת הש"ס דהכא אתותב רב יהודה דהא איצטריך קרא אחרינא לכדר' לוי על כן ס"ל דהאי קרא הוא עיקר אע"ג דקאי על כלי שרת מ"מ איכא למילף מיתורא דהוי מצי למכתב בבלה יובאו שמה עד יום פקדי ומדכתיב ושמה יהיו ש"מ לציווי קאמר דאין לצאת ממנס כנ"ל ישוב נכון לדעת הרמב"ם: שלא ירחקו את הקץ · פרש"י שלא ירחקו בעונם ל"א וכו' הא דלא פרש"י דרבי זירא אזיל לשיטתו דאמר בסנהדרין שע"י שמשיחין מענין משיח גורמין להתרחק לפי שהם קאמר רבי זירא במטותא מנייכו דלא תרחקוה דתנינן שלשה באין בהיסח הדעת וכו' ומדלא מיחה רק דרך בקשה אמר כן ואם איתא איסורא נמי איכא כיון שהשביעו על זה לכן פרש"י שלא ירחקו בעונם אך גם זה דחוק לרש"י דעל עונם בלא"ה מושבע ועומד מהר סיני להכי פרש"י לשון אחר וק"ל אך י"ל דלגרוזי בעלמא השביעם עוד הפעם כדאיתא לקמן ריש נדרים: א"ר אלעזר כל הדר בא"י שרוי בלא עון שנאמר ובל יאמר וגו' נשוא עון · לכאורה יפלא דלמה יהא שרוי בלא עון וליכא למימר דמש"ה שרוי בלא עון ע"ד דאמרינן לא תרתח ולא תחטא ונתן ה' לך שם לב רגז בתוכה לארץ כתיב ולא בא"י וכדאיתא בנדרים זה אינו חדא דהא בקרא משמע דנושא עון

עץ יוסף

שרת ע"כ אינו לשון צווי דלא בידם הוו אלא ירמיה מתנבא שכן יהיה אבל השתא דמשמע ליה דקאי אבני הגלות ליכא לפרושי שמתנבא שכן יהיה דא"כ אין הנבואה אמת דהא חזינן דכמה וכמה דסליקו מבבל לא"י אלא שהוא לשון צווי והנך דסליקו עוברים בעשה (מהרש"א) אבל קשה הא כל הדר בח"ל דומה כמי שאין לו אלוה כדאיתא לעיל וא"כ איך גזר הקב"ה בבלה יובאו ושמה יהיו וי"ל דהמפרשים כתבו דבבל מלך עלמה קרובה לקדושת א"י וכן לשונם קרוב ללשון של תורה כדאיתא פרק האשה ועיין בפתיחתא דאיכה רבתי סי' כ"ד מ"ש שם: שלא יעלו ישראל בחומה · פי' שלא ילכו כולם כאחד יאספו ואיש לאחיו יחזק באו ונלכה לירושלים ביד חזקה ולבנות בית המקדש ונקריב קרבנות אבל חלילה לנו זאת עד יערה רוח ממרום רוח חסד וישלח ישועה ע"י משיחו ובהרשאה מן יושב מרום · אבל ודאי דרשות לכל אחד לעלות לא"י אלא שלא יעלו יחד ביד חזקה: שלא ימרדו וכו' כי אם יתנו ידם תחת מלכם באהבה מלב ונפש: ג' שבועות הללו · היינו השבעתי אתכם וגו' פ"ב פסוק ז' השבעתי אתכם וגו' פ"ג פסוק ה' השבעתי אתכם וגו' פ"ח פסוק ד' · אבל שהשבעתי אתכם וגו' דפ"ה פסוק ח' לא קחשיב משום דלא כתיב שם אם תעירו וגו':

מן כל הדר בא"י שרוי בלא עון · ולכאורה הא הרבה חטאו שם והרבה לקו בעונם ואפשר שהכוונה שהם נתקבל התשובה יותר מבח"ל כדאיתא באיכה

ענף יוסף

מה ושלא ירחקו את הקץ · עיין במהרש"א עוד יש לפרש דרבי זירא לטעמיה דאמרינן בסנהדרין פרק חלק רבי זירא אשכח רבנן דמיעסקי ביה פירוש שהיו עוסקין בענין הגאולה אמר להו במטותא מינייכו דלא תרחקוה דתנינן שלשה באין בהסח הדעת ואחד מהן משיח ולזה רמז כאן שלא יסיחו מזה כדי שלא ירחקו הקץ · (עיר בנימין): ושלא ידחקו את הקץ · עיין פירש רש"י שכתב שלא ירבו בתחנונים על זה יותר מדאי ע"כ והטעם בזה כי דבר הבא בעתו ובזמנו כבר נתלבש הדבר תוך הטבע ואין מונע ואין שטן ופגע רע לכן בא יבא הדבר ההוא בנחת ולא בצער משא"כ אם ידחקו את הקץ דהיינו שירבו בתפלה אף כי אל כביר לא ימאס ויבא הגאולה קודם זמנו יהיו הרבה מקטרגים ויהיה הדבר ההוא בהרבה צער ויסורין · (ערבי נחל):

אשי אנן בסובלי חלאים מתנינן לה · אמר רב ענן א)כל הקבור בא"י כאילו קבור תחת המזבח כתיב הכא (שמות כ) מזבח אדמה תעשה לי וכתיב התם (דברים לב) וכפר אדמתו עמו · עולא הוה רגיל דהוה סליק לא"י נח נפשיה בח"ל אתו אמרו ליה לר' אלעזר אמר אנת עולא (עמוס ז) על אדמה טמאה תמות אמרו לו ארונו בא אמר להם אינו דומה קולטתו א) מחיים לקולטתו לאחר מיתה ההוא גברא דנפלה ליה יבמה בי חוזאה אתא לקמיה דר' חנינא א"ל מהו למיחת ב) וליבמה א"ל אחיו נשא כותית ומת ברוך המקום שהרגו והוא ירד אחריו · אמר רב יהודה אמר שמואל כשם שאסור לצאת מא"י לבבל כך אסור לצאת מבבל לשאר ארצות רבה ורב יוסף דאמרי תרוייהו אפילו מפומבדיתא לבי כובי ההוא דנפק מפומבדיתא לבי כובי שמתיה רב יוסף ההוא דנפק מפומבדיתא לאיסתוניא שכיב אמר אביי ב)אי בעי האי צורבא מרבנן הוה חיי רבה ורב יוסף דאמרי תרוייהו כשרין שבבבל א"י קולטתן כשרין שבשאר ארצות בבל קולטתן למאי אילימא ליוחסין והאמר מר ג)כל הארצות עיסה לארץ ישראל וא"י עיסה לבבל אלא לענין קבורה:

אמר

רש"י

לי כי כולם נשואי עון : ואתה על אדמה טמאה תמות · מקרא הוא בנבואת עמוס: ארונו בא · לקברו בא"י : כך אסור לצאת מבבל · לפי שיש שם ישיבות המרביצות תורה תמיד : דנפק מפומבדיתא לבי כובי · לגור שם : א"י קולטתן · וכדמפרש : אילימא ליוחסין · שנשאים נשים מא"י והא בבבל מיחסי טפי : דאמר מר · בפ' עשרה יוחסין (עא.) כל הארצות הרי הן אצל בבל כעיסה המעורבת שאין ניכר בה מה בתוכה כך כל המשפחות ספק : אלא לענין קבורה · של בבל מוליכים ארונותיהם לקבור בא"י ושל שאר ארצות הרחוקים מא"י וקרובים לבבל קוברים בבבל שיש שם זכות

מהרש"א

שחליתי וארץ ישראל ארץ הריס היא ואוירה טוב לחולים כדאמרינן בפרק הגוזל גבי רבי כיון דחלש אמטיוהו לצפורי דמדליא טפי ובסים אוירא דאינו כן אלא שאני חמדתי בא"י משום דהעם היושב וגו' דהיינו שרוי בלא עון ולמאי דקאמר אנן בסובלי חלאים וכו' ה"פ דקרא ובל יאמר שכן רע השמח לאידי שחליתי כמ"ש בדוד ה' יסעדנו וגו' כל משכבו הפכת בחליו אויבי יאמרו רע לי מתי ימות וגו' אבל חליתי כדי למרק עוני ביסורין וה"ש היושב בה בחולי נשוא עון דהיסורין ממרקין וק"ל : כאילו קבור תחת המזבח וכו' · הוא מבואר כמ"ש האדם ממקום כפרתו נברא שנאמר וייצר ה' אלהים את האדם עפר מן האדמה ממקום שנאמר בו מזבח אדמה תעשה לי הלואי תהא לו כפרה ולמעלת האדם אמר שהוא כאילו קבור שם כי כמו שרוחו ונשמתו שב בטהרה למקום אשר חוצב ממנו כן עפר גופו שב למקום טהרה למקום מזבח אשר משם חוצב עפרו של אדם ועי"ז אמר לקדושת ארץ ישראל וטהרתה וכפר אדמתו עמו שהנקבר באיזה מקום שיהיה בא"י כאילו קבור במקום הכפרה מקום המזבח אשר משם ניטל גופו · ועל פי כונה זו נסמך מאמר אנת עולא על אדמה טמאה תמות וכו' שא"י היא כולה טהורה ובכ"מ שנקבר שם כאילו נקבר במקום מזבח ובלשון קללה אמר עמוס האי קרא על אמציה כהן בית אל ודקאמר אינו דומה קולטתו מחיים וכו' מהאי קרא משמע ליה הכי דתלה הדבר במיתה על אדמה טמאה תמות : א"ל אחיו נשא כותית וכו'. קראה כותית ע"פ מ"ש לעיל כל הדר בח"ל כאילו עובד עכומ"ז והיינו כותית ואמר ברוך המקום שהרגו דהיינו שמת בלא זמנו בלי זרע וק"ל : כך אסור לצאת מבבל לשאר ארצות וכו' : פירש"י שיש שם ישיבות המרביצות תורה וכו' וכה"נ פי' לקמן גבי לענין קבורה וכו' דשאר

א תוספתא ע"ז פ"ה: ב חגיגה ה ע"א : ג קדושין סט ע"ב עא ע"א :

אהבת איתן

כנגאום או כאיילות בכ"ף הדמיון וי"ל ע"פ הא דאיתא בפ"ב דשבת (דף לג) בעון שבועת שוא ושבועת שקר חיה רעה רבה שנאמר ואם באלה לא תוסרו לי אל תקרי באלה אלא באלה וכתיב והשלחתי בכם את חית השדה וכת"כ

גאון יעקב

היה מרחם ה' על עמו · (ר' אברהם אשכנזי) :

(שייך לסימן לב) ריב"ל מכריך בהו וכו' את שוא בר נואי פ"ל נראתה הקשת בימיך א"ל לאו וכו' ולא היא וכו' לא אחזיק טיבותא לנפשי' · הראשונים נתקשו בזה בעלמא דקשוט אבר דובר שקרים לא יכון לנגד עיניו האיך סוליא ריב"ל שקר מפיו אבל דוד בהספידו על שאול ויהונתן אמר ללמד בני יהודה קשת הלא היא כתובה על ספר הישר · באור זה כי ככר תמהו הטבעיים על זכירת ברית הנאמר בקשת הלא הוא דבר הטבע כאשר תזרח השמש מול עבים עכורים מלאי קטורי מים כאשר הנסיון מעיד בנטמיד לצוחיות מלאה מים נגד קוי השמש יראה גם כן מראה קשת · אבל בזוהר אמרו כי יש תרי מיני קשת משונה בגוונים אחד הוא טבעיי והשני הוא מראה תכלת לגמרי הוא הקשת הנראה להזכרת ברית כי תכלת מלשון כלי' כי נתחייבו ח"ו ישראל כליון והקב"ה זוכר להם הברית וזה הוא הספידו של דוד ללמד בני יהודה קשת כי כל זמן ששאול ויהונתן בנו קיימים היו הצדיקים

עיון יעקב

אע"פ שחוטא באמת ועוד דא"כ איך גלו ישראל מעל אדמתן בשביל עונם ואפשר לומר דזכותא דא"י זכות התורה כפרש"י לקמן גם זכות המצות התלויות בארץ אם מקיימן אגוני מגנא ואצולי מצלא מעונות וכן מצאתי להדיא במ"י תהלים סימן פ"ח ולא גלו ישראל עד שלא קיימו המצות הנהוגות בה כדכתיב שחקו על משבתיה שלא קיימו השמיטין והיובלות וגם זכות התורה לא היה להם ועוד י"ל דדוקא קאמר שרוי בלא עון אבל פשעים אלו המרדים אינו ניצול כי לא ישא לפשעם כדכתיב באיכה כי ה' הוגה על רוב פשעיה וכ"כ בפשעכם שלחה אמכם וכן מצינו הרבה מקראות בנביאים שעיקר הגלות היה בשביל פשעם דוקא וכן י"ל דדוקא עון יחיד הוא נושא משא"כ עון ציבור אינו נמחק ועי"ל דאתחלת דירתו קאמר לפי שלא זכה לא"י אלא ע"י יסורין וכדאיתא בפ"ק דברכות דף ה' ויסורין ממרקין עונותיו וזה פי' הפסוק חליתי וגו' · ומאמ"ו שמעתי דעון עצמו אינו נמחק לגמרי אלא שעון שהוא מזיד נעשה לו כשוגג ובשביל השגגות גלו ישראל כדכתיב באיכה ד' גלה על חטאתיך : באילו קבור תחת המזבח · עיין במהרש"א ואפשר לומר דרב ענן נמי ס"ל כר"א דלעיל שהיושב בא"י נשוא עון וכיון שהארץ גורמת לכפר עונו לכן בכל מקום שנקבר הוא כאילו נקבר תחת המזבח שהוא מקום כפרתו : עולא הוה רגיל דהוה סליק לא"י · ואע"ג דאסור לצאת מארץ ישראל לבבל מ"מ עולא שהלך לצרכיו ודעתו לחזור לקבוע עיקר דירתו בא"י כה"ג מותר לילך לכך היה מתאונן עליו רבי אלעזר אנת עולא על אדמה טמאה תמות כי רבות מחשבות בלב איש וגו' : אחיו נשא כותית · עיין במהרש"א דלאו כותית ממש קאמר דא"כ אינה בת יבום אלא לפי שהלך מא"י לח"ל כאילו נשא כותית וכה"נ מצינו באלימלך שמת הוא ושני בניו ובניו נענשו על שנשאו נשים מואביות כי הליכתם מא"י לח"ל לא חטאו שהיו אז טפלים לאביהם ואביהם נענש ומת בשביל שהלך מארץ ישראל לחוץ לארץ ש"מ דעונשם הוא כאילו נשא כותית וזה ג"כ כוונת רות באמרה וגם ילדתי בנים וגו' כי יצאה בי יד ה' כדאיתא במדרש רות ע"ש : אמר אביי אי בעי האי צורבא מרבנן הוי חי · בזכות התורה דכתיב ביה כי הוא חייך ואורך ימיך · ואביי גופיה אזיל לשיטתיה

הרי"ף

א"י הרי יש כאן כל כללות א"י וע"ז אמר העם היושב בה נשוא עון : כתיב הכא מזבח אדמה תעשה וכו' · תימה דלמא מיירי על הדר בא"י אמר שמתכפר לו כמו שמכפר המזבח ובמה מדכתיב אדמתו דדרשינן עד מותו שהאל"ף מתחלפת בעי"ן באותיות אהח"ע וכן דרשו במקום אחר עובד אדמתו ובארתי אני כן שנתחלפה האל"ף בעי"ן ודריש אדמתו שיעבוד אלהים עד מותו ויש כאן מיתה וקבורה לקבור באדמתו שהיא א"י והרי הוא כקבור תחת מזבח אדמה שמתכפרים לו כל חטאותיו : א"ל לר"א אמר אנת עולא על אדמה טמאה תמות · ויל"ד כי מה זו היא התמיהא שהרי כמה צדיקים גדולים וטובים מתו בח"ל ועוד נבאר כוונת רש"י ז"ל שהורה לנו מקום המקרא של על אדמה טמאה תמות שהוא בנבואת

ענף יוסף

אמר רב ענן כל הקבור בארץ ישראל כאלו קבור תחת המזבח כו' · כוונת רב ענן להפליג השבח של הקבור בא"י אף שבחייו לא היה דר בארץ ישראל אלא שאחר מותו הביאו ארונו לשם להקבר וזהו שאמר כל הקבור וכו' כאלו קבור תחת המזבח שאותו המקום מכפר לו · (בינה לעתים) :

עץ יוסף

רבתי פסוק על צוארנו נרדפנו וז"ל נבוכדנצר לוה נבוזראדן וא"ל אלההון דאינון מקבל בעלי תשובה הוא וידו פשוטה לקבל שבים · כיון דאת כבים להון לא תשבקינן דיצלון דלא יעבדון תיובתא ואלההון ירחם עליהון וכו' והוה רדיף להון עד שהגיעו לפרת כיון שהגיע לפרת אמר להון לחילותא שבקינון דיחון די מן כדון לית אלההון חוזר עליהם : אתה על אדמה טמאה תמות · מקרא הוא בנבואת עמוס (רש"י) ולכאורה מה חידש רש"י בזה ונראה דהיה קשה לרש"י אומר לנוכח אנת עולא על אדמה טמאה תמות דסגי אומר על אדמה טמאה ימות שלא לנוכח גם תיבת תמות מורה לעתיד ומאחר שכבר מת עולא ה"ל למימר על אדמת טמאה מת לשון עבר מש"ה כתב רש"י מקרא הוא בנבואת עמוס ולישנא דעמוס נקט שמדבר לנוכח עם אמציה ומקללו שימות על א"ט וישראל גלה יגלה והתם כתיב לשון עתיד עוד י"ל שרש"י משמיענו בזה שמתאונן רבי אלעזר על הרעה אשר יבא אחריו כמופת בנבואת עמוס וישראל גלה יגלה מעל אדמתו (שבות יעקב) : אינו דומה וכו' · דלא דמי ליעקב ויוסף שבע"כ היו במצרים · אבל עולא דהוה רגיל סליק לא"י ולמיהדר מדעתו לא דמי · להם אך מכל מקום מעלה גדולה ג"כ הקבורה בא"י דכתיב וכפר אדמתו עמו שכיון שהוא נקבר בא"י הקב"ה מכפר לו : א"ל אחיו נשא כותית · קרא כותית ע"פ מ"ש לעיל כל הדר בח"ל כמי שאין לו וכו' וכאלו עובד וכו' : כך אסור לצאת מבבל לח"ל · לפי שיש שם ישיבות המרביצות תורה תמיד (רש"י) עוד י"ל כמו שכתבתי לעיל סימן מ"ה דבבל מצד עצמה קרובה לקדושת א"י וכן לשונם קרוב ללשון של תורה · לכן כמו שיש יתרון לארץ ישראל על בבל כן יש יתרון לבבל על שאר ארצות : איבעי וכו' הוה חיי · היינו כשלא היה יוצא מפומבדיתא : אילימא ליוחסין · שנושאים נשים מארץ ישראל והא בבל מיחסי ולפי דאמר מר בפרק עשרה יוחסין כל הארצות הרי הן אצל בבל כעיסה המעורבת שאין ניכר בה מה בתוכה כן כל המשפחות ספק : אלא לענין קבורה · של בבל מוליכים ארונותיהם להקבר בא"י ושל שאר ארצות הרחוקים מא"י וקרובים לבבל קוברים בבבל שיש שם זכות תורה (רש"י)

המתורגמן. א) זיין אויפנעהמען · ב) הערונטערצוגעהן ·

ארלות כולן קוברין בבבל לפי שיש שם זכות תורה עכ"ל אבל לפי הסוגיא נראה דמה"ט דא"י קודם לבבל מה"ט נמי בבל קודם לשאר ארצות וע"פ מ"ש בפ' אחד ד"מ [א] אדם הראשון גופו מבבל וראשו מא"י ואבריו משאר ארצות וכמו שא"י קודם דראשו שהוא עיקר הגוף ממנו כך אח"כ בבל קודם שגופו נברא ממנו ודו"ק · וע"פ פרש"י יתיישב מה שיש לדקדק בענין אברהם שכבר כתיב סוף פרשה נח באברהם ושרה ויצאו אתם וגו' ללכת ארצה כנען ומה היה אח"כ הדבור אליו ויאמר ה' לך לך מארצך וממולדתך אל הארץ אשר אראך דהיינו א"י שהרי כבר היה דעתו לכך לילך אל ארץ אחרת גם קשה קודם דבור לך לך וגו' למה היה דעתו לילך לא"י וי"ל לפי שגם אז היה לבבל מעלות בחכמה ובשאר דברים לגבי שאר ארצות ולזה אמר באברהם שהכיר בוראו באור כשדים שהוא בבל ונמרוד השליכו שם לכבשן ורבים החכימו שם ע"י וע"כ אמר כשהלך תרח מאור כשדים והלכו אברהם ושרה עמו לא היה דעת אברהם ושרה לילך לשאר ארצות מבבל שהרי היא מקום חכמה ביותר משאר ארצות כדאמר הכא שאסור לילך מבבל לשאר ארצות אבל היה דעתו לילך מבבל לא"י שהוא ודאי יותר

זכות תורה: וקרי ליה · לימות המשיח: לעס

מז שם **אמר** רב יהודה כל הדר בבבל כאילו דר בא"י שנאמר (זכריה ב) הוי ציון המלטי יושבת בת בבל · אמר אביי נקטינן בבל לא חזיא חבליה דמשיח תרגומא אהוצל דבנימין וקרו ליה קרנא דשיזבתא[א] · א"ר אלעזר מתים שבח"ל אינם חיים שנאמר (יחזקאל כו) ונתתי צבי בארץ חיים ארץ שצביוני[ב] בה מתיה חיים שאין צביוני בה אין מתיה חיים מתיב רבי אבא בר ממל (ישעיה כו) יחיו מתיך נבלתי יקומון מאי לאו יחיו מתיך מתים שבא"י נבלתי יקומון מתים שבח"ל ומאי ונתתי צבי בארץ חיים אנבוכדנצר הוא דכתיב דאמר רחמנא מייתינא עלייהו מלכא

מקום מוכן לחכמה ולתורה גם מבבל ולזה קאמר ויצאו אתם אברהם ושרה על דעת זה ללכת לארץ כנען אך כשבאו לחרן עכב שם תרח וכל ביתו ונתעכב אברהם משום כבוד אב עד שבא לו מאמר הש"י לך לך מארצך וגו' שהוא ארץ ארם ושם נתעכב אצל אביו לקיים כבוד אב גם ממולדתך שהוא בבל כנראה מכתובים שהם ארץ מולדתך גם כי שם מקום שעמד על חכמתו מ"מ לך לך משניהם לא"י שיש לה כמה מעלות טובות ביותר ודו"ק: **כאילו** דר בא"י שנאמר וכו' · הכא משוה להו ותולה בבל בא"י ומרא דשמעתא רב יהודה ואיהו גופיה אמר לעיל כל העולה מבבל לא"י עובר בעשה י"ל לאו משום דבבל עדיפא אלא דכך גזר הקב"ה שכל הגולה שם לא יעלה עד יום פקודה מיהו מי שהוא בא"י ודאי דלא ילך לבבל אלא דהכא משוה להו לגבי שאר ארצות דאהכי מייתי ליה הכא ודו"ק: **קרנא** דשיזבתא וכו' · בערוך פי' קרן זווית ששם ניצולין מחבלו וכו' עכ"ל וכפרש"י דקרו ליה הכי לימות המשיח דהשתא הא קרו ליה הוצל דבנימין וק"ל: **ארץ** שצביוני בה וכו' · בנבואה על צור כתיב האי קרא ביחזקאל לפי שנאמר בה על צור והורדתיך את יורדי בור אל עם עולם וגו' אמר משא"כ בארץ שצביוני בה ויעלו מתיה מבור ויחיו ולמאי דמוקי ונתתי צבי אנ"כ וכו' דקגיל כי טביא האי ארץ חיים קאי ע"כ אצור וכדאמרינן בפרק בא לו בארצות החיים זה מקום שווקים ודו"ק: **יחיו** מתיך מתים וכו' · לפי שכבר אמר ברשעים מתים בל יחיו וגו' אמר בצדיקים יחיו מתיך שבא"י ונבלתי שבח"ל יקומו ובלשון נבילה לגבי א"י ותלה הכינוי מתיך בא"י שבזכות א"י יחיו אבל בח"ל תלה הכינוי במה שאמר נבלתי שאין זכות ח"ל גרמה אך זכות עצמו ולמאי דמוקי לה בנפלים הוא דכתב קרי להו נבילה לפי שנולד מת ושא"ל מקרא אחר אני דורש נותן נשמה לעם עליה וגו' האי קרא לענין תחלת בריאה הוא דכתיב כה אמר האל ה' בורא שמים ונוטיהם רוקע הארץ וצאצאיה נותן נשמה וגו' ודריש ליה לענין תחיית המתים דלא הוה ליה למכתב לעם עליה דעדיין בתחלת הבריאה לא מקרי עם אבל לענין התחייה קאמר דאחר שהיו לעם ומתו הקב"ה נותן נשמה וכן למאי דדריש ליה דאפילו שפחה שבא"י עיקר הדרשה מלעם גם יש לדקדק מהיכן משמע ליה דבא"י משתעי ארץ וצאצאיה ואימא בכל העולם ואפשר שגם זה **דריש**

הרי"ף

בנבואת עמוס דזיל קרי בי רב הוא · ונלע"ד שהתימה לרבי אלעזר הוא כי ידוע הוא שהמחשבה טובה הקב"ה מצרפה למעשה ומביאה למעשה שיעשה אותה בפועל וכן היה ראוי לעולה שחשב מחשבה טובה לעלות לא"י שתצא מחשבתו לפועל ויבא לא"י ולכך אמר אנת עולא המשתדל לעלות לא"י לא נגמרה מחשבתך הטובה לצאת לפועל ולפי שכשאמר ר"א כך כבר מת עולא ולא היה לו לומר אנת עולא על אדמה טמאה תמות שהוא לשון עתיד אלא כך הל"ל על אדמה טמאה היתה מיתתך לכך כתב רש"י ז"ל פסוק הוא בנבואת עמוס ותפס לשון המקרא שהוא בנבואת עמוס לומר לשון עתיד: **מתיב** רבי אבא וכו' יחיו מתיך וגו' · וקשה כיון דר"א דאמר מתים שבח"ל אינם חיים לא ר"ל שאינם חיים כלל אלא שאינם חיים בחו"ל רק על ידי גלגול מחילות הולכים עד ארץ ישראל שם מגלגלין ויוצאין כדמסיק לקמן אם כן מאי מותיב ליה רבי אבא דהא כתיב הכא נבלתי יקומון דגם ר"א יאמר

עיון יעקב

לשיטתו דהיה מבני עלי שניצול בזכות התורה כדאיתא ביבמות דף ק"ה לפי שעסק בתורה ובגמלות חסדים חיה שיתין שנין וע"ש: **אמר** אביי נקטינן בבל לא חזיא חבליה דמשיח · אפשר לומר הטעם כפי מה דאיתא בסוף ספר מנורת המאור שענוים נצולו מחבלו של משיח כדכתיב וענוים יירשו ארץ והתענגו על רוב שלום ומבואר בסנהדרין דף כ"ד ע"א דלבבל לא ירד גסות רוח ע"ש והוצל דבנימין ששם הם ענוים מאוד לכן ניצולו מחבלו של משיח וק"ל: **נבלתי** יקומון · לפי מה שפירש רש"י לקמן וז"ל מחילות נעשה להם בקרקע ועומדין על רגליהם והולכים במחילות עד ארץ ישראל ושם מגלגלין ויוצאין ע"כ אפשר שזה כוונת הפסוק נבלתי יקומון שעומדין על רגליהם בח"ל וזה ורוח להולכים בה היינו להולכים במחילות אכן לפי דעת המ"ר והירושלמי שהביא במהרש"א מבואר שמתגלגלין במחילות להכי

דבמקום מיתתם בחו"ל יקומון בלבד להכנס בגלגול מחילות וחיים שם וע"ק לרבי אבא דמוקים קרא דונתתי צבי שמדבר על נבוכדנצר מ"מ מדכתיב הכא בארץ חיים דבודאי על א"י הוא אומר שמתיה חיים מכלל דבחו"ל אין מתיה חיים וא"כ מאי מותיב ליה לר"א · וע"ק לר"א דמוקי נבלתי יקומון על הנפלים שבא"י למה הוצרך להביא מקרא אחר דכתיב נותן נשמה לעם עליה יניח לנו במקרא שהביא ונתתי צבי בארץ חיים ומאי דכתיב נבלתי יקומון מדבר בנפלים שבא"י · ונראה דר"א אמר מתים שבחו"ל אינם חיים אינו מדבר על הצדיקים שבמיתתם קרוים חיים אלא על הרשעים קאמר ארץ שצביוני בה דכתיב ארץ אשר ה' אלהיך דורש אותה תמיד מתיה חיים אע"פ שהיו רשעים לפי שהעם היושב בה נשוא עון כדאמרינן לעיל ולהכי אפילו הרשעים שנקראים מתים הם חיים אבל בחו"ל אין הרשעים שמתים בה חיים · ומיהו הצדיקים שמתו בודאי שהם חיים: **מתיב** רבי אבא יחיו מתיך כו' אלו שבא"י נבלתי יקומון אלו מתים שבחו"ל שהם נקראים נבלה כי הצדיקים בין שבחוץ לארץ ובין שבא"י אינם נקראים נבלה ועלייהו כתיב הקיצו ורננו שוכני עפר שהצדיקים כישנים ויקיצו לע"ל: ומ"ש **ומאי** דכתיב ונתתי צבי הוא על נבוכדנצר · הכוונה הוא שמצינו לחז"ל במ"ר פרשה ויצא וז"ל אמרתי אתהלך לפני ה' בארצות החיים וכי אין ארץ החיים אלא צור וחברותיה תמן שובעא תמן זולא אלא ארץ שמתיה חיים תחלה לימות המשיח למדנו כאן שצור נקראת ארץ חיים משום דתמן שובעא תמן זולא ופסוק זה של ונתתי צבי בארץ חיים הוא בנבואת צור כדכתיב כה אמר ה' אלהים לצור וגו' והורדתיך את יורדי בור ונתתי צבי בארץ חיים ואם נתתי צבי הוא על נבוכדנצר קל כלבי שיבא על צור שפיר קאמר בארץ חיים על צור כמה שאמרו תמן זולא ותו לא דרשינן ארץ שמתיה חיים כי אין זה ענין לנבוכדנצר שבא על צור לכבשה אבל אי דרשינן ונתתי צבי בארץ ארץ שצביוני בה כדדריש ר"א שפיר דרשו בארץ חיים שמתיה חיים וה"ק והורדתיך את יורדי בור אל עם עולם כלומר שירדו לגיהנם שנקרא בור שאין להיות שם עד עולם כי אינם חיים רק ונתתי צבי בארץ חיים בארץ שצביוני בה מתיה חיים ולכך מותיב ר' ירמיה דילמא ונתתי צבי הוא על נבוכדנצר שיבא על צור שהיא ארץ חיים דתמן שובעא תמן זולא ולא דרשינן כדר"א אלא ונבלתי יקומון הוא על הרשעים שבח"ל לכך הוכרח ר"א להביא מקרא אחר של נותן נשמה לעם עליה הרי שבח"ל אינו נותן נשמת רוח חיים ומאי דכתיב נבלתי יקומון הוא על הנפלים של א"י שמתו ואינם ישנים הם עתידים לקום בתחייה והשתא דאייתי קרא דנותן נשמה לעם עליה דמוכח על כרחיך דבח"ל אינו נותן נשמת חיים למדרש נבלתי יקומון בנפלים ולא בח"ל אבל אי לאו האי קרא דנותן נשמה אין לר"א הכרח לומר דמתי ח"ל אינם חיים דהא קרא דסמיך עליה שהוא ונתתי צבי בארץ חיים יש לדחותו דלמא אנבוכדנצר הוא ומאי דכתיב נבלתי יקומון הוא על מתי ח"ל דמנין ליה לדרשו דבנפלים של ארץ ישראל [אבל השתא דכתיב נותן נשמה לעם עליה מוכרח] דוקא נבלתי יקומון בנפלים של א"י וכו' אבא דמוקי נותן נשמה לרבות השפחות שבא"י אם כן אין מפסוק זה מיעוט לבני ח"ל וחוזר לדרשתו דנבלתי יקומון הוא על מתי ח"ל ועכשיו שדרשו שר"א לא דריש למעוטי ח"ל אלא מפסוק של נותן נשמה השתא מקשה וכי לר"א אין לדיקים שבח"ל חיים דבשלמא אי יליף מונתתי צבי בארץ חיים הייתי אומרים שמה שאמר ארץ שצביוני בה מתיה חיים למעוטי ח"ל שאין צביוני בה שמדבר על הרשעים שבח"ל שכיון שאינם עושים רצונו של הקב"ה ואין צביונו של הקב"ה בארץ הסיא אין מתיה חיים אבל לעולם הצדיקים שבח"ל שהם עושים צביונו ורצונו של מקום הם חיים כי אם אין הקב"ה חפץ בארץ הרי הוא חפץ בצדיקים והיכל ה' המה אבל השתא דדריש מנותן נשמה לעם עליה ורוח להולכים בה בא"י דמשמע דהעם שאין יושבים עליה ולא הולכים אינו נותן נשמת רוח חיים קשיא וכי הצדיקים שבח"ל אינם חיים ומשני ע"י גלגול מחילות:

עץ יוסף

וגם קנת קדושה כנ"ל · **ועיין** רש"י קידושין ס"ט ע"ב **וצ"א** ע"א ד"ה עיסה. **מז** בבל לא חזיא חבלי משיח · משום שחבלי משיח באים לצרף ולטהר ממזרות

המתורגמן. א) דער ווינקעל פאן דען גערעטעטען. ב) מיין לוסט, שענהייט.

[א] מהרש"א ד"ה כך אסור: בפרק אחד דיני ממונות (סנהדרין לח ע"א):

יד יוסף

א ילקוט ישעיה רמז רלא:

אהבת איתן

סוגא בילקוט קדושים ולא תשבעו בשמי לשקר וחללת נעשה אתה חולין על החיה ועל הבהמה והיינו דכתיב כאן דקרא דהשבעתי אתכם בצבאות או באיילות השדה לומר שאם תעברו ולא תקיימו את השבועה יהיו הפקר כחיות השדה וזה על ידי החיות השדה גופי' שיבלעו בהם כדין עונש העובר על השבועה ולזה כתב בצבאות או באיילות בבי"ת לרמז שכהן יהא נענשין:

גאון יעקב

מגינים ולא היה נראה הקשת ממין השני רק היה קשת טבעיי וא"צ לימוד והבחנה להבחין בין קשת לקשת אבל במותם צריך לימוד והבחנה בין קשת לקשת וזה אמרו הלא היא כתובה על ספר הישר והוא ס' בראשית ששם נאמר את קשתי נתתי בענן וע"כ אין הכוונה על קשת טבעיי ולכך ילמדו להבחין למען דעת להשיב בתשובה והנה רשב"י אשר שאל לריב"ל נראתה הקשת בימיך היה כוונת השאלה על המין הקשת השני ורשב"ל השיבו סתם כי נראה הקשת והיה כוונתו על הקשת הטבעיי והא דלא אמר ליה בפי' שהקשת הטבעי ראה אבל הקשת השני לא ראה היינו דלא לאחזוקי טיבותא לנפשיה א"כ אמר לישנא דמשתמע לתרי אפי אבל מ"מ לא כזב מלתו כי באמת נראה הקשת

א קדושין סט ע"א יבמות סב ע"א ב"ק מט ע"א נדה יז ע"א: ב ב"ר פ' ג"ו ועי' ב"ר פ' נו:

גאון יעקב

סטנעי · (הגאון מהמבורג):

(שייך לסימן לד) ת"ר בשעת פטירתו של רבי וכו' יוסף חפני שמעון אפרתי סס שמעוני בחיי סס ישמעוני במותי וכו' ופי' רש"י יוסף חפני דמן חיפא · הכוונה בזה משום דאמרינן בברכות דף נב אסור להשתמש בשמש עם הארץ · ואמרינן שם אפילו קרא ותני ולא שימש ת"ח היינו שלמד גמרא ג"כ הוי ע"ה ובמגילה דף כח אמרי' אסור להשתמש במי ששונה הלכות אם כן לא משכחת שימוש כלל מיהו משכחת במאן דתני ולא מתני לאחרים וכן אמרינן במגילה שם ובסוף מגילה אמרינן אנשי ב י ם חיפה לא מוקמינן מורה מינייהו משום דלא דייקי בלישנא ובוודאי לא מתני ובשופטים סימן יב מצינו באפרתי ג"כ דלא דייקא בלישנא לכך לקח יוסף דמן חיפא ואנשי אפרתי אשר לא דייקא בלישנא ומהם רשאי לשמש · (הגאון מוהר"ן הלוי):

מלעם בלשון יחיד דמשמע דאיירי בא"י אשר שם עם ה': אפילו שפחה שבא"י וכו' · שפחה שהוזכר בכל התלמוד שנטבלה לשם עבדות דודאי הטכו"ס שבארץ ישראל אין להם חלק לעוה"ב אבל השפחה גם שהיא פחותה בזכות שהעבד שמל וטבל יש לו זכות מילה משא"כ השפחה ובח"ל אפשר שלא תזכה למחילות בקלת הזכיות שלה אבל בא"י מובטח לה שהיא בת עוה"ב דכתיב הכא וכו' ואע"ג דהאי קרא עם החמור בעבד הוא דכתיב יליף מיניה אפילו שפחה ועם מלשון עם כמו לעם עליה דעם כולל נמי שפחה ודו"ק: דברים בגו וכו' · דלרישא דקרא שאמר אל נא תקברני במצרים אפשר לתת בו טעם נגלה שסופה להיות עפרה כנים ושלא יעשו אותו המצרים אליל אבל לסיפא דקרא שאמר וקברתני בקבורתם היינו בא"י דמוכח שהיה חש מלקבור גם בשאר ארצות שאין שם לחוש לכנים ולאלילים להכי קאמר דאין הכא טעם נגלה אלא דיש דברים בגו דבר פנימי ונסתר כדמפרש שענין מחילות הוא ודאי סוד נסתר ורש"י בפי' החומש הביא כל ג' הטעמים כמו שהם בב"ר והאריך הרא"ס דכולהו איתנהו ואין כאן להאריך דלפי תלמודינו נראה אחרי שבאנו לטעם דגלגול מחילות שוב אין אנו צריכין לטעמים האחרים דאל"כ לא לישתמיט תלמודא מלהזכיר גם טעמים אחרים ומ"ש הרא"ס דלטעם גלגול מחילות לחוד לא לכתוב אל נא תקברני במצרים אלא אל נא תקברני בח"ל כדי לכלול גם שאר ארצות עמהן אין זו קושיא כיון דבמצרים היה יעקב אז נקט שפיר במצרים וכיון דכתיב וקברתני בקבורתם דהיינו א"י הרי כולל גם שאר ארצות עם מצרים מלקברו גם מ"ש דמטעם גלגול מחילות לבדו די בעצמותיו כיוסף לאו קושיא הוא דהא ודאי יוסף ג"כ היה מצוה שישאוהו לא"י מיד אלא שלא היה סיפק ביד בניו לעשות כן כמו שהוא עשה לאביו שהיה שליט במצרים כמו שפרש"י בפרשת בשלח ובס' הזוהר נתנו טעם בדרך סוד על שיעקב זכה ליקבר גופו בא"י ויוסף עצמותיו ולא גופו: שצדיק גמור היה וכו' · פרש"י ולא היה צריך לזכות א"י עכ"ל פי' אבל אי לא היה צדיק גמור איכא למימר שהיה מטריח את בניו להעלותו לא"י כדי שיזכה לתחיית המתים בא"י וכדא"ר א מתים שבח"ל אינן חיים ומוקמינן ליה באינן צדיקים ומשמע דאפ"ה מתים שבא"י חיים בזכות א"י ולפ"ז הא דקאמר ואם מתים שבח"ל חיים למה הטריח וכו' היינו לומר מתים צדיקים שבח"ל וכו' דמוקמינן לעיל דחיים אפי' לר"א אך קשה הא דאמר שמא לא יזכה למחילות דהא כיון דצדיק גמור היה ודאי יזכה למחילות כדלעיל דפרכינן ולר"א צדיקים שבח"ל אינן חיין וא"ר אילעאי ע"י גלגול ומתקיף לה ר' אבא גלגול לצדיקים צער הוא אמר אביי מחילות נעשות וכו' וצ"ל דמימרא דהכא לא חש לאתקפתא דר' אבא וס"ל כר' אילעאי דלצדיקים שבח"ל חיים בצער ע"י גלגול ולא ע"י מחילות אם לא אפשי בזכותא: יודע היה יוסף וכו' · והא דלא אמר ר"ח מילתא אקרא דיעקב דלקמיה שמא סבר ר"ח דבקרא דיעקב ליכא דברים בגו אלא טעמא אחרינא נגלה אית ביה דרצה ליקבר אצל אבותיו במערת המכפלה כמ"ש וקברתני בקבורתם משא"כ ביוסף דלא שייך לומר כן ופרש"י מחילות נעשות להם בקרקע וכו' והולכים במחילות עד א"י וכו' עכ"ל אבל בב"ר אמרו הקב"ה עושה להן מחילות בארץ וכו' והן מתגלגלין ובאין עד שמגיעין לא"י הקב"ה נותן בהם רוח חיים והן עומדין וכו' ע"ש וכה"ג איתא בירושלמי פ"ט דכלאים הקב"ה מחליד הארץ לפניהם והן מתגלגלין וכו' דמשמע שאף במחילות מתגלגלין ואין עומדין עד בואם לא"י אלא שהקב"ה עושה להן מחילות ומשוה להן הארץ שלא יהא להם צער גלגולין והענין מבואר כי א"י נקראת ארץ חיים כי שם מקום ירידת הנשמות ועלייתם ותחלת בריאתם בא"י

מלכא דקליל כי טביא[א] · א"ל רבי מקרא אחר אני דורש (ישעי' מב) נותן נשמה לעם עליה ורוח להולכים בה ואלא הא כתיב נבלתי יקומון ההוא בנפלים הוא דכתיב ור' אבא בר ממל האי נותן נשמה לעם עליה מאי עביד ליה מבעי לכדר' אבהו דא"ר אבהו אפי' שפחה [כנענית] שבא"י מובטח לה שהיא בת העוה"ב כתיב הכא לעם עליה וכתיב התם (בראשית כב) שבו לכם פה עם החמור [א]עם הדומה לחמור · ורוח להולכים בה א"ר ירמיה (א"ר) [בר] אבא א"ר יוחנן כל המהלך ד' אמות בא"י מובטח לו שהוא בן העוה"ב ולר"א [ב]צדיקים שבח"ל אינם חיים א"ר (אילא) [אילעא] ע"י גלגול מתקיף לה ר' אבא סלא רבה גלגול צדיקים צער הוא אמר אביי מחילות נעשות להם בקרקע:

מה שם ונשאתני ממצרים וקברתני בקבורתם (בראשית מז) אמר קרנא דברים בגו יודע היה יעקב אבינו שצדיק גמור היה ואם מתים שבחוץ לארץ חיים למה הטריח את בניו (שמא לא יזכה למחילות) [שלא קבל עליו צער מחילות] כיוצא בדבר אתה אומר (שם נ) וישבע יוסף את בני ישראל וגו' א"ר חנינא דברים בגו יודע היה יוסף בעצמו שצדיק גמור היה ואם מתים

לעם עליה · על א"י: [שבו לכם פה עם · עם מלשון עם]: ההוא בנפלים כתיב · ולעולם בא"י: אינם חיים · בתמיה: ע"י גלגול · מתגלגלים העצמות עד א"י וחיים שם: מחילות נעשה להם בקרקע · ועומדים על רגליהם והולכים במחילות עד א"י ושם מבלבלין ויוצאין: דברים בגו · יש כאן דברים מסותרים בדבר זה וצריך לתת להם לב: שצדיק גמור היה · ולא היה צריך לזכות א"י:

סלחו

עיון יעקב

להכי שפיר מקשה הש"ס נבלתי יקומון מה עביד ליה: **נבלתי** אלו הנפלים · נ"ל דזה כוונת המדרש פ' ויקרא כל ת"ח שאין בו דיעה נבילה טובה הימנו הפי' שאין בו דעה דהיינו מדת ענוה שנקרא דעה כדאמרינן בסוטה דף ה לעולם ילמד אדם מדעת קונו וכ"כ בנדרים דף מא ע"ש ומי שיש בו גסות רוח אין עפרו ננער לכך נבילה טובה הימנו: **אפילו** שפחה כנענית שבא"י מובטח לה שהיא בת עוה"ב הא דקאמר שפחה ולא עבד עיין במהרש"א וענ"ל ע"ד דאיתא ברבה ויקרא פ' בחקותי פ' ל"ו וז"ל ולמה מזכיר זכות האבות ומזכיר זכות הארץ עמהם אמר ר"ל משל למלך שהיו לו ג' בנים ושפחה אחת מגדלתן כל זמן שהמלך שואל בשלום בניו היה אומר שאלו לי בשלום המגדלת כך כל זמן שהקב"ה מזכיר האבות מזכיר הארץ עמהם לפי שהיא גדלתן ע"כ א"כ שפיר קאמר אפילו שפחה כנענית כיון שמגדלת בני ישראל יש לה חלק לעוה"ב ודורשין בשלום מנוחתה כי זה הוא עיקר שבה א"י עצמו: **ורוח** להולכים בה א"ר א"ר אמר רבי יוחנן כל המהלך ד' אמות בא"י מובטח לו שהוא בן עוה"ב · ואפשר להסמיך אל זה מה דאמרינן אין להקב"ה אלא ד' אמות של הלכה וזה המהלך בד' אמות של הלכה בא"י דאוירה מחכים מובטח לו שהוא בן עוה"ב כי כל השונה הלכות מובטח לו שהוא בן עוה"ב: **יודע** היה יעקב שצדיק גמור הוא · פי' רש"י ולא היה צריך לזכות א"י פי' למאי דאמרינן לעיל כאילו קבור תחת המזבח שמכפר עליו שנאמר וכפר אדמתו עמו לזה לא היה צריך יעקב ואי משום תחית המתים לזה קאמר ואם מתים שבח"ל חיים וכו' ועיין במהרש"א שפי' בענין אחר: **יודע** היה יוסף בעצמו שצדיק גמור היה · והא דשינה כאן ואמר תיבת בעצמו היינו לפי דאיתא בש"ס ובמדרש פלוגתא אי ויבא הבית לעשות מלאכתו לעשות צרכיו נכנס רק שלא נמצא עצמו איש או לעשות מלאכתו ממש אבל יוסף בעצמו היה יודע שהוא צדיק גמור שלא עלה על

עץ יוסף

שבישראל ואחרי שלא עלה עזרא מבבל עד שעשאה כסולת נקיה לא חזיא חבלי משיח (עיר בנימן): מחילות נעשות להם בקרקע · ועומדים על רגליהם והולכים במחילות עד ארץ ישראל ושם מבלבלין ויוצאין (רש"י) ס"ל לרש"י מתחלה יהיה להם רוח חיוני קלת כדי לבא ע"י דרך מחילות לא"י וברוח זה כבר יהיה להם דעת קלת להכיר את ה' שפתח קברותיהם להביאם אל א"י אבל בבואם לא"י לקום ממש ללאת ע"פ האדמה מאז יערה ה' עליהם עוד רוח ממרום את הנפש המשכלת העליונה שהיא חלק אלוה ממעל ואע"פ שבעוה"ז לא זכו כולם למדרגה זו אלא יחידי סגולה אחד בדור ושנים במשפחה מ"מ לעתיד כלם יזכו למדרגה זו וכמבואר בזוהר (נזה"ק ויפ"ת בב"ר פ' ל"ו סי' ז' ע"ש) · אבל לפרש"י פליג גמרא דידן על המדרש דשם · דכך איתא התם מה הקב"ה עושה לכן מחילות בארץ והן מתגלגלין ובאין עד שהם מגיעים לא"י הקב"ה נותן בהן רוח של חיים והן עומדים ע"ש הרי שיתגלגלו בהמחילות ורש"י כתב ועומדים על רגליהם והולכים בהמחילות:

מה דברים בגו · פי' בעל עין יעקב כלומר אין הכוונה בצווי יעקב כנגלה מן הכתוב אלא דברים פנימיים יש בו ומפרש מהו ואמר שלא קבל עליו צער מחילות עד א"י לפי שא"י קדושה ושם מקום ירידת הנשמה הטהורה ממקום העליון

המתורגמן, א) לייבט וויא איין הירש.

מתים שבח"ל חיים למה הטריח את אחיו ד' מאות פרסה (שמא לא יזכה למחילות) [שלא קבל עליו צער מחילות]· שלחו ליה אחוהי לרבה יודע היה יעקב שצדיק גמור היה וכו'· אילפא מוסיף בה דברים מעשה בא' שהיה מצטער על אשה אחת ובקש לירד כיון ששמע כזאת גלגל בעצמו עד יום מותו אע"פ שחכם גדול אתה אינו דומה לומד מעצמו ללומד מרבו וא"ת אין לך רב יש לך רב ומנו ר' יוחנן ואם אין אתה עולה הזהר בג' דברים אל תרבה בישיבה שישיבה קשה לתחתוניות[א]· ואל תרבה בעמידה שעמידה קשה ללב· ואל תרבה בהליכה שהליכה קשה לעינים אלא שליש בישיבה שליש בעמידה שליש בהלוך. כל ישיבה שאין עמה סמיכה עמידה נוחה[ב] הימנה· עמידה ס"ד והאמרת עמידה קשה ללב אלא ישיבה [דף קיא ע"ב] שאין בה סמיכה עמידה שיש בה סמיכה נוחה הימנה:

מט שם [א] א"ר אלעזר עמי ארצות אינם חיים שנאמר (ישעיה כו) מתים בל יחיו רפאים בל יקומו תנ"ה מתים בל יחיו יכול לכל ת"ל רפאים בל יקומו במרפה עצמו[ג] מדברי תורה הכתוב מדבר א"ל רבי יוחנן [ג] לא ניחא למרייהו דאמרת להו הכי ההוא במרפה עצמו לעבודת כוכבים הוא דכתיב א"ל מקרא אחר אני דורש דכתיב (שם) כי טל אורות טלך וארץ רפאים תפיל כל המשתמש באור תורה אור תורה מחייהו וכל

רש"י

שלחו ליה אחוהי לרבה· רבה בר נחמני בפומבדיתא הוה והיו לו אחים בארץ ישראל ושלחו אגרת זו כדי שיעלה אצלם: אילפא מוסיף בה דברים· עוד שלחו לו כן: מעשה באחד שהיה מצטער על אשה אחת· שנתן בה עיניו והיא היתה בח"ל: ואע"פ שחכם אתה· יפה לך לעלות כאן ללמוד מפי הרב שאין דומה הלמד מעצמו וכו': וא"ת אין לך רב· כאן שיוכל ללמדך: שאין בה סמיכה· כמו במטות או בקתדראות יש סמיכה בספסלין וכסאות אין סמיכה: רפאים בל יקומו· מרפה עצמו מד"ת: וארץ רפאים תפיל· ולארץ

מהרש"א

היה ששם נברא אדם הראשון כי ארץ חיים של מטה מכוון נגד ארץ חיים של מעלה אשר משם הנשמות יורדות לארץ החיים שלמטה ושוב חוזרים למעלה למקומם במיתתם ושוב בעת התחייה יורדין למטה בארץ חיים [ועיין במפרשים עוד בענין זה] וק"ל: גלגל בעצמו עד וכו'· נקט הכא האי לישנא שלא רצה בגלגול מחילות במותו וקבל עליו צער וגלגול בא"י בחייו עד יום מותו וק"ל: ההוא במרפה עצמו מד"ת לעבודת כוכבים הוא. ולא פליג ר"י אברייתא דה"כ קאמר בברייתא במרפה עצמו מד"ת לעבודת כוכבים הכתוב מדבר ודקאמר על אורות וכו' כל המשתמש באור תורה וכו' דימה אור תורה לטל כמ"ש ז"ל כטל אמרתי כמו שהטל לברכה אינו פוסק לעולם כן התורה אינה פוסקת לו כמ"ש והיא תסיחך לעוה"ב ורישא דהאי קרא יחיו מתיך וגו' דמשמע דאתחיה קאי: כאילו

הרי"ף

אר"א עמי הארצות וכו'· ותימה כיון שעיקר דרשתו של ר"א הוא ממקרא שכתוב כי טל אורות טלך וגו' למה הביא כתוב זה שאין ממנו ראיה דההוא במרפה עצמו לעבודת כוכבים וע"ק דהשתא דכתיב מתים בל יחיו מיירי בעכו"ם דאי ישראל הא כתיב קרא אחרינא יחיו מתיך וגו' ונראה דהוקשה לר"א אם האי דכתיב מתים בל יחיו מדבר בכל עובדי כוכבים אע"פ שאינם רפאים במרפה עצמו לעבודת כוכבים אפ"ה בל יחיו למה חזר לומר רפאים בל יקומו דכ"ש הוא ואין לומר דלמא לעולם בעובדי כוכבים ופירושי קמפרש מתים בל יחיו יכול לכל ת"ל רפאים בל יקומו במרפה עצמו לעבודת כוכבים דא"כ הי"ל רפאים בל יקומו לבד ועוד דסתם עכו"ם הם עובדי כוכבים ולא יקומו אלא משמע דבישראל מיירי והא דלא אמר רפאים בל יקומו לבד כדי שלא נפרש שאינו מדבר אלא בעכו"ם עובדי כוכבים לכך אמר מתים בל יחיו כלומר אע"ג דכתיב יחיו מתיך שהם מתי ישראל מ"מ יש מכללם מתים בל יחיו ומי הם רפאים המרפה עצמו מד"ת ור' יוחנן אמר לא ניחא למרייהו דאמרת להו הכי דכתיב יחיו מתיך ולא חילק במתי ישראל שכולם עתידים לחיות ואם יהיה הפרש בין עוסקים בתורה לשאינם עוסקים יהיה בדבר אחר אבל לא בענין התחיה ואין הכתוב הזה מדבר אלא במתי עובדי כוכבים ואע"פ שכתיב מתים בל יחיו וחזר לומר רפאים שמא ההמיר בעכו"ם שאפי' קימה לא יקומו רשעים במשפט ואינם עומדין בדין ושאר יקומו: א"ל מקרא אחר אני דורש וכו'· ומה שלא הביא ראיה מתחלה ממקרא זה הוא לפי שהוא בא מדיוקא דלא כתיב התם בהדיא וכל מי שאינו משתמש באור תורה אין אור תורה מחייהו והכא כתיב מתים בל יחיו רפאים בל יקומו בהדיא ולא אייתי קרא דטל אורות אלא להוכיח דעיקר התחיה תלויה בתורה ומינה אנו דורשים רפאים במרפה עצמו מד"ת שאין אור תורה מחייהו ומיהו יש לדקדק איך אומר מעיקרא עמי הארצות אינם חיים והרי יש להם רפואה כדאמר בעצמו אחר כך· ונראה דהכי דייק לישנא דר' אלעזר שסמך והביא דתניא מתים בל יחיו יכול לכל שיש לדקדק בברייתא שהיכי ס"ד דלכל המתים אין תחיה והרי כמה כתובים מוכיחים תחיית המתים מן התורה כדדרשינן פרק חלק אלא הכוונה של הברייתא היא לומר שלפי שכתב כי טל אורות טלך כל שאינו משתמש באור תורה אין אור תורה מחייהו יכול לכל עמי הארצות כל מי שאינו משתמש באור תורה אין לו תחיה ת"ל רפאים שהוא המרפה עצמו בד"ת כלומר שמלבד זאת

עין יעקב

דעתו כלל לעשות חטא כזה וניצול מהרהור עבירה: ואם אין אתה עולה הזהר בשלשה דברים· משמע שאם היה עולה לא היה צריך להזהר מן המקרים רעים האלו כי על ידי שבת ארץ ישראל ואוירא ניצול מתלאים אלו וכן מצינו ביהושע וכלב שאמרו ארץ אשר עברנו בה טובה היא מאד מאד להיפך מדוברי דבת המרגלים שאמרו ארץ אוכלת יושביה וכן כתב מהר"מ אלשיך בפרשת שלח לך על פסוק ארץ אשר עברנו בה וז"ל שהיא העברה וגירות עלום שהיה ראוי להתפעל מרוע אויר מהתושבים וגם היה לתור אותה שהתיירים תמסון לנכס גורם קירוב חולי ומיתה מלבד מרוצתם בקלות בהרב ושמש בקיץ ארבעים יום רצופים ועם כל זה לא הוזקו הנה יראה כי טוב הארץ מאד מאד עכ"ל· ולפי זה שפיר מדוקדק ואם אין אתה עולה הזהר בשלשה דברים אלו כי אם היה עולה לא היה צריך ליזהר כי הארץ גורמת הבריאות הגוף ולמען ירבו ימיכם על האדמה כתיב: שליש בישיבה שליש בעמידה שליש בהילוך· אפשר לומר הטעם גם כן כהא דאמרינן לעולם ישלש אדם שליש במקרא שליש במשנה שליש בתלמוד וקאמר נ"ל אלא ביומי ואם כן שליש במקרא יוכל ללמוד בהליכה כמו שמצינו בק"ש ובלכתך בדרך· ושליש במשנה בעמידה דהיינו רכות ושליש בתלמוד שהוא פלפול שהוא קשות בישיבה כדאיתא ריש פרק הקורא עומד וע"ל בקדושין דף ל' פירשנו בדרך אחר: (שייך לגמ') וכן אמרו יצחק ושמעון והושעיא אמרו דבר אחד הלכה כרבי יהודה בפרידות· (כלומר דחוששין לזרע אב ע"ש בסוגיא ובפירש"י) ולכאורה אין לזה דביקות במה דשלחו ליה מקודם שיבא ויעלה לא"י ואפשר לומר דמש"ה שלחו ליה הכי דודאי אי אין חוששין לזרע אב א"כ י"ל איש בחטאו יומת ואין הקב"ה פוקד עון אבות על בנים וכבר כתבתי לעיל (דף ק) דהא דפוקד עון אבות על בנים היינו דווקא בחוץ לארץ אבל בארץ ישראל אין הקדוש ברוך הוא פוקד עון אבות על בנים ורבה היה מזרע עלי הכהן כדאיתא בספר יוחסין ויש לחוש שיספה בעון בני עלי אך אי אין חוששין לזרע אב לא היה חושש מידי לכך שלחו ליה דהלכה כרבי יהודה בפרידות דחוששין לזרע אב על כן רמזו לו טוב לך שתעלה לארץ ישראל וק"ל: אר"א עמי הארצות אינן חיים· נ"ל הטעם ע"ד שאמרנו הא דאיתא בשבת פרק ר"ע דף פח דאמר ריב"ל כל דבור ודבור שיצא מפי הקב"ה יצאה נשמתן של ישראל שנאמר נפשי יצאה בדברו והוריד

עין יוסף

העליון המכוון כנגדה לא בח"ל שהוא מקום בלתי מקודש: למה הטריח את אחיו ארבע מאות פרסה· שממצרים ועד ארץ ישראל ת' פרסה כדאיתא בב"ר פ' ל"ג סימן ז' עיין שם: ואם אין אתה עולה הזהר בשלשה דברים. קשה מה ענין הזהרות בג' דברים הללו במניעתו מלעלות לא"י דמורה שבעלותו אין צורך ליזהר בג' דברים הללו ולמה בכה עיין תירוץ על זה בספר שבות יעקב ובספר שבט יהודה על משלי בסוף הספר: מתים יכול לכל· ר"ל אילו לא הוי כתיב אלא מתים בל יחיו ה"א כל המתים ומיירי קרא במתים של עובדי כוכבים דאילו בישראל הלא תחיית המתים בישראל מן התורה כדאיתא בסנהדרין דף צ ת"ל רפאים בל יקומו זה המתרפה עצמו מדברי תורה וה"ק קרא מתים בל יחיו דאע"ג דכתיב יחיו מתיך שהם מתי ישראל מ"מ יש מכללם מתים בל יחיו ומי הם רפאים המרפים עצמם מדברי תורה: א"ל רבי יוחנן לא ניחא למרייהו למימר הכי· משום דכתיב יחיו מתיך ולא חילק במתי ישראל שכולם עתידים לחיות ואין הכתוב הזה מדבר אלא במתי עובדי כוכבים ומזלות וה"ק קרא מתים שלהם בל יחיו ולא די שלא יחיו אלא אפילו רפאים בל יקומו בדין ר"ל שאפילו אינם עומדים בדין ויש לומר שהבדל מחלוקתם אם הנפש נשלמת רק בגפה בעוה"ז וכשלא נשלמה אז לא תשיג מעלתה או שעלימותה בעלם אף טרם בואה לגפה ובגפה תשיג עוד מעלה רמה ע"י התורה ורק אם היא משחתת דרכה באמונות נפסדות אז היא נגזרת מארץ החיים· ומה שלא הביא ראיה מתחלה ממקרא זה הוא לפי שהוא בא מדיוקא דלא כתיב התם בהדיא וכל מי שאינו משתמש באור תורה אין אור תורה מחייהו והכא כתיב מתים בל יחיו רפאים בל יקומו בהדיא ולא אייתי האי קרא דטל אורות אלא להוכיח דעיקר התחיה תלויה בתורה ומינה אנו דורשים רפאים במרפה עצמו מד"ת שאין אור תורה מחייהו: כל המשתמש באור תורה וכו'· וכן הוא בילקוט· אבל בגמרא איתא כל המשתמש בטל תורה

יד יוסף

א ילקוט ישעיה רמז רלט: ב סנהדרין קיא ע"ב:

חדושי גאונים

(שייך לע"ב) עתידים לדיקים שיעמדו במלבושיהן ק"ו מחטה· אבל"ה מי יתן ואדע מה תוספת טובה תהיה לצדיקים לעמוד בלבושיהם או לעמוד ערומים וכי יחסר כח בגבורה של מעלה להמציא להם מלבושים בעת ההיא ועוד כי אומרו במלבושיהם נראה שהם המלבושים שלהם שעמהם נקברו ואפשר שיהיו פחותים ובלויי הסחבות וא"כ גנאי יהיה להם לעמוד עמהם ועוד כי למה לו להקב"ה להמציא פלא גדול כזה גם במלבושים שהיו אז ממין הדומם שיהיו חוזרים כי אם היתה חדשה בהם ניחא ולפי זה היה ראוי שיאמר שיעמדו

אהבת איתן

אמר ר"א ע"ה אינן חיים ומסיק דדריש מקרא כי טל אורות טלך כל המשתמש באור תורה אור תורה מחייהו וכל שאינו משתמש באור תורה אין אור תורה מחייהו כיון דחזיי' לר"י דקמצטער א"ל ר' מצאתי להן תקנה מן התורה שנאמר ואתם הדבקים בה' אלהיכם חיים וגו' וכי אפשר לאדם לידבק בשכינה אלא כו' המהנה ת"ח מנכסיו מעלה עליו הכתוב כאלו מדבק בשכינה· וצריך להבין דמהו הלשון כל המשתמש באור תורה כו' דהל"ל כל הלומד תורה וכו'· ועוד צריך להבין מהו שדקדק ר"א באומרו מצאתי להן תקנה מה"ת דמאי נ"מ אם התקנה הוא מה"ת או מכתוב אחר אלא הו"ל שהשמצאתי להסתקנה מן הכתוב· ועוד בה שלישית שצריך להבין מה שתולה מהנה ת"ח מנכסיו לדבוק שכינה ויתכן בהקדים מ"ש בסוטה (דף כב.) קרא ושנה ולא שמש ת"ח א"א הרי זה עם הארץ· ועוד מצינו במדרש

המתורגמן, א) אונטער לייב. ב) ניטצליבער. ג) ער מאכט זיך שוואך. ער איזט נאבלעססיג.

שאין משתמש באור תורה אין אור תורה מחייהו׳ כיון דחזייה דקא מצטער א"ל ר׳ מצאתי להם (רפואה) [תקנה] מן התורה (דברים ד) ואתם הדבקים בה׳ אלהיכם חיים כלכם היום [א]וכי אפשר לדבוקי בשכינה והכתיב (שם) כי ה׳ אלהיך אש אוכלה הוא אלא כל המשיא בתו לת"ח [ב]והעושה פרקמטיא לת"ח והמהנה ת"ח מנכסיו מעלה עליו הכתוב כאילו מדבק בשכינה כיוצא בדבר אתה אומר (שם ל) לאהבה את ה׳ אלהיך ולדבקה בו וכי אפשר לאדם לדבק בשכינה אלא כל המשיא בתו לת"ח והעושה פרקמטיא לת"ח והמהנה ת"ח מנכסיו מעלה עליו הכתוב כאילו מדבק בשכינה · אמר ר׳ חייא ברבי יוסף עתידין צדיקים שמבצבצין[א] ועולים בירושלים שנאמר (תהלים עב) ויציצו מעיר כעשב הארץ ואין עיר אלא ירושלים שנאמר (מ"ב כ וישעיה לז) וגנותי על העיר הזאת · וא"ר חייא בר יוסף עתידין צדיקים שיעמדו במלבושיהם [ג]ק"ו מחטה מה חטה שנקברה ערומה יוצאה בכמה מלבושין צדיקים שנקברו בלבושיהם על אחת כמה וכמה :

א"ר

רש"י

ולארץ רפאים תפיל: מצאתי להם תקנה· יהנו לת"ח מנכסיהם: העושה פרקמטיא· מתעסק בממון ת"ח כדי להגיע לידם שכר והם פנויים לעסוק בתורה על ידי אלו וכתיב חיים כלכם היום ע"י דבוקן של

תוספות

[בלבושיהן· משמע בלבושיהן שנקברו דהיינו תכריכין אבל בירושלמי דהכותא אמר רבי לבניו מעטו בתכריכין שעתידין צדיקים שיעמדו בלבושיהן משמע מעטו בתכריכין שעתידין צדיקים שלא יעמדו בתכריכין אלא בלבושיהן מחיים] :

מהרש"א

כאילו מדבק בשכינה וכו׳ · ע"פ מ"ש את ה׳ אלהיך תירא לרבות ת"ח הטוה מוראו למקום והוא מבואר הדבוק בזה כי הנפש מתדבק ברוח והרוח בנשמה והנשמה תחת כסא הכבוד לרורה בלרור החיים לעוה"ב כדמסיים בהאי קרא חיים כלכם היום כדמפורש פ׳ חלק : ואמר כל המשיא וכו׳ · חשב בזה ג׳ דברים הדיבוק בגוף משיא בתו לת"ח ומהנה מנכסיו הוא הדיבוק בממון והעושה פרקמטיא לת"ח אין זה דיבוק ממון שהרי לא נותן כלום מממונו אבל הוא דיבוק שכלי להנאותו בכל מה שאפשר : צדיקים מבלבלין וכו׳ שנאמר ויצילו מעיר וגו׳ דאל"כ מאי רבותיה ולפי פשוטו קאי ארישא דקרא דכתיב יהי פסת בר בארץ וגו׳ ואמר ויצילו מעיר בלא זריעה כשאר עשב ארץ שלומח בלא זריעה והדרש ימאן זה דה"ל למכתב לשון יחיד ויליץ כדכתיב יהא פסת וגו׳ ירעש כלבנון ועוד מאי רבותיה מעיר דהך רבותא שילמח כעשב הזה איכא נמי בשדה ועוד אדרבה דישובי עיר חשוב טפי משדות וכרמים כדאמרינן בעלמא וע"כ דרשו דקאי על הלדיקים שנקברים בעיר שילנו משם כעשב הזה שעיקר גדולו ממטה למעלה · ואמר ואין עיר אלא ירושלים וכו׳ · שכל שאר עיירות קרויין בנות ירושלים דהיינו כפרים לגבה ובחלק פרש"י שגם הלדיקים שבשאר ארצות ע"י מחילות הולכים ועולים לירושלים : ק"ו מחטה מה חטה וכו׳ · נקט חטה במלתיה דרישא דהאי קרא ויצילו מעיר וגו׳ שרמוז על תחיית הלדיקים לעתיד איירי בחטה יהי פסת בר וגו׳ כדלקמן : עתידה חטה שתתמר כדקל וכו׳ · דקל דנקט לא הוזכר בהאי קרא ואין דרכו לגדל בראש הרים דשכיחי בבבל שהיא ארץ ענוק אבל משמע ליה קרא דזה חדושו דהבר שהיא החטה גם שתצמח בעמק תעלה בגובהו על ראש הרים כדקל הזה שמתמר ועולה גם בעמק על ראש הרים ואמר שמא יש לער לקוצרה כיון דגדולו רב ת"ל ירעש ע"י רוחו של הקב"ה כלבנון הזה ומשרה סלתה שהיא פריו של חטה ולא בעי קצירה גם דישה ומביא מלא פסת ידו וכו׳ שזה חדושו שתהיה הברכה

מסורת

א תנחומא סדר וישלח סי׳ ז: ב ברכות לד ע"ב סנהדרין צט ע"א: ג סנהדרין צ ע"ב ועי׳ תוס׳ חולין קטז ע"ב ד"ה חטה :

חדושי גאונים

לבושים אמנם אומרו במלבושיהם נראה שגם במלבושים יהיה הפלא ועוד דמאי ק"ו הוא וכלא לבושי החטה הם יוצאים מעלמותה והם עומדים בעלמה בכל מקום שהיא ואיך שיהיה אמנם המלבושים ללדיקים הם מקרים הגונים לו ועוד שלבושי החטה הם מתהוים מחדש אמנם לבושי הלדיקים הוא אומר שיהיו חוזרים כמו שהיו ולכן אומר אני שכבר כתבתי במקום אחר שהמיתה בלדיקי׳ אינה הפסד רק הויה וא"כ אינה גבול מה שאליו לחיים שקודמים רק היא גבול מה שממנו לחיים העתידים וכמ"ש באורח לדקה חיים ודרך נתיבה אל מות ירלה כי באורח המעלה יושגו החיים הרוחניים אמנם לריך לעבור דרך המות כי המות היא באמלע הדרך ואי קרינן אל מות ירלה שאין מות והפסד מלוי בדרך נתיבה וא"כ כמו שכל הויה תקדם אליה הפסד ועכ"ז תקרא הויה כפי התכלית כן האדם במותו הכוגה היא ההויה והחיים הרוחניים העתידים

אהבת איתן

שה"ש בפסוק שמכוני וגו׳ דאמר ר׳ יוחנן בשם רשב"י גדולה היא הפרנסה שגורמת לתחית המתים לבוא שלא בעונתה לרפתית ע"י שהאכילה את אליהו ושונמית על ידי שהאכילה את אלישע זכו לתחיות את בניהם ועוד מלינו בע"ז (דף כ ע"ב) רוח הקודש מביאה לתחית המתים ובזה יובן כל הנ"ל : והמהנה ת"ח מנכסיו אפשר דסיים בולא שמלוה לו מעות לעסוק בהן

עיון יעקב

והוריד הקב"ה עליהם טל שעתיד להחיות בו מתים והחיה אותם · וקשה לכאורה האי טרחא וניסא ל"ל הלא אפשר ליתן להם כח תחלה שלא ימותו וי"ל דהקב"ה עשה כן כדי ליקח מהם דוגמא לדורות שלא יאמר אדם איך אעסוק בתורה ימותו אני וביתי ברעב לכך יצאו נשמתן וחזר והחיה אותם בטל ללמוד ממנו דוגמא לדורות שיעסוק אדם בתורה עד שממית עצמו ובני ביתו עליה ויתלה בטחונו בהקב"ה שיחייהו ויאושר בארץ ומלאכתו יהא נעשית על ידי אחרים כדאיתא בברכות וא"כ עמי הארצות שאינם עושין כן לפי שכפרו גם בזה ולא ס"ל שהקב"ה חזר והחיה אותם בטל של תחית המתים ומדה כנגד מדה הם כפרו בתחית המתים על כן לא יהיה להם חלק בתחית המתים וכן איתא להדיא ריש פרק חלק ע"ש ולכן אותן ע"ה שמהנים תלמידי חכמים מנכסיהם כדי שיהא מלאכתו נעשה על ידי אחרים והם אותם אחרים כשם שאמרו אשרי מי שאומנתו בושם אוי למי שאומנתו בורסקי כי אי אפשר לעולם בלא שניהם אותם עומדים לתחיה לפי שאינם מן כת הכופרים : כיון דחזייה דקא מצטער · ומסתמא ליער עצמו על תלמיד חכם שבה כדאיתא סוף יבמות דמדקאמר המרפה עצמו מדברי תורה וכן מי שאין משתמש באור תורה אף תלמיד חכם בכלל אם מרפה עצמו מד"ת ועוסק בדרך ארץ לכן ליער עצמו כל כך ועפ"ז ישבתי כוונת המדרש פ׳ ויקרא כל תלמיד חכם שאין בו דעה נבלה טובה הימנו דהרי כבר מבואר לעיל דנבלתי יקומון אלו הנפלים והאי שמרפה עצמו מד"ת לא יחיה לתחית המתים נמצא שנבלה טובה הימנו : כאילו מדבק בשכינה · ועיין בילקוט פרשת ואתחנן דף רס"ד ע"א בשם ילמדנו באורך שיפה נדרש כמו שמלילין תיק הספר עם הספר כסד"ד הולך את חכמים יתכם ע"ש : שנאמר ויצילו מעיר כעשב הארץ · ונראה דמש"ס יהיה התחיה דלעתיד על ידי הטל וגשם וכדאיתא בשבת פ׳ ר"ע דמייתי פסוק גשם נדבות וגו׳ כי האדם עץ השדה ולהכי נמי מדמה לחטה שיעמדו בלבושיהם ור׳ חייא בר יוסף אזיל לשיטת אביו דאמר בפ"ק דתענית לפי ששקולה יום הגשמים כתחית המתים להכי קבעו בתחית המתים כי התחיה תהיה גם כן על ידי גשם נדבות וק"ל :

ושמא

הרי"ף

זאת שאינו משתמש באור תורה גם הוא מתרפה להחזיק בידי לומדי התורה אותם רפאים בל יקומו אבל שאר עמי הארצות שמחזיקים יד התורה הם חיים ורבי יוחנן סבר דלכולהו יש להם תקומה ותחיה ולכך אמר לא ניחא למרייהו וכו׳ : ואתם הדבקים וכו׳ · כיוצא בדבר אתה אומר לאהבה את ה׳ וגו׳ וכי אפשר לאדם לדבק בשכינה והכתיב כי ה׳ אלהיך אש אוכלה הוא אלא כל המשיא בתו לת"ח וכו׳ · וקשה דאטו משום דה"א לידבק בשכינה מוקמינן ליה באלו הפרטים משיא בתו לת"ח ומהנה לת"ח וכו׳ ודלמא בעושה לדקות וג"ה או אחד משאר מלות או עוסק בתורה שהיא אש התורה מיירי שהמקיימה כאילו נדבק בשכינה שהיא אש וע"ק דכיון שדרש כן בפסוק ואתם הדבקים למה הולרך ג"כ להביא פסוק ולדבקה בו ואי כי רוכלא נקט ואתי כל קרא דכתיב בהו לדבקה הול"ל נמי קרא דאת ה׳ אלהיך תירא וגו׳ ובו תדבק ואם הוא סומך על המבין לדרוש לא אילטריך ג"כ קרא דלאהבה את ה׳ ולדבקה בו וכו׳ · נראה דהוכרח להביא האי קרא לאהבה את ה׳ ולדבקה בו שאמרו בגמרא מס׳ קדושין תניא שמעון העמסוני היה דורש כל אתין שבתורה כיון שהגיע לאת ה׳ אלהיך תירא פירש א"ל תלמידיו כל אתין שדרשת מה תהא עליהן א"ל כשם שקבלתי שכר על הדרישה כך אקבל שכר על הפרישה עד שדרש ר"ע את ה׳ אלהיך תירא לרבות תלמידי חכמים ואם כן כאן דכתיב לאהבה את ה׳ אלהיך ולדבקה בו אם לדורשו כפשוטו שהוא לידבק בו אי אפשר דכתיב אש אוכלה ובודאי דרשינן ליה אריבויא דאת היינו ת"ח והכי קאמר ולדבקה בו בתלמיד חכם שנתרבה מאת ה׳ וכיון דבהאי קרא כתיב את ודרשינן לדבקה בתלמיד חכם א"כ זה הוכיח על פסוק ואתם הדבקים דרשינן הכי נמי שמדבר במדבק עם ת"ח שהוא כמדבק בשכינה וק"ל · ואגב נדקדק מה שאמר בגמרא הנ"ל כיון שהגיע לאת ה׳ אלהיך תירא וגו׳ שהרי כתיב קודם פסוק זה של ה׳ אלהיך תירא פסוק ואהבת את ה׳ אלהיך ומה שיש לדרוש באותו פסוק ואהבת את ה׳ אלהיך יש לדרוש ג"כ בפסוק את ה׳ אלהיך תירא וע"ק שגם למעלה מזה כתוב (לאמר) למען תירא את ה׳ אלהיך ולמה לא הוקשה לשמעון העמסוני מאי תירא את ה׳ אלהיך ואם יש לדרוש את הכתוב שם גם בפסוק את ה׳ תדרשנו ונלע"ד שמעון העמסוני היה דורש יפה מ"ש למען תירא את ה׳ אלהיך וכן ואהבת את ה׳ אלהיך לרבות רבו שהוא כמורא שמים אבל כשהגיע לפסוק את ה׳ אלהיך תירא אין לדרוש כן לפי שחזר לומר אותו תעבוד ואם ריבוי את ה׳ הוא ברבו הול"ל את ה׳ אלהיך תירא ותעבוד לפי שהאדם חייב לירא מרבו וגם לעבדו ומדכתיב אותו תעבוד דמשמע דלא קאי תעבוד לריבויא דאת אלא אותו לה׳ תעבוד ולא לריבויא שריבה האת והרי ברבו יש ג"כ חיוב לעבדו לכך פירש ואמרו לו תלמידיו ומה תהא על שאר האתים אם לבטל כל אותם הדרשות או לקיים אותם אמר להם כשם שקבלתי שכר על הדרישה כלומר איני מבטל הדרשות של כל האתים שדרשתי לפי שיודע אני שיש לי בדרישתם שכר וכשם שקבלתי שכר על כל אותם דרשות כך אקבל על פרישתי מדרשת את ה׳ אלהיך תירא שלא הגעתי לאמתתם עד שבא ר"ע ודרש את ה׳ לרבות ת"ח כלומר לא ריבה לרבו דא"כ הול"ל ותעבוד אלא ריבה לכל ת"ח אע"פ שאינו רבו ולכך אמר ואותו :

עין יוסף

וכו׳ : כיון דחזייה דקא מצטער א"ל רבי מצאתי להם רפואה וכו׳ · הכוונה שמסיבת צערו גרם הצער שבזכותו כדי שלא יצטער האיר השי"ת את עיניו של רבי אלעזר ומצא להם רפואה מפסוק ואתם הדבקים בה׳ וגו׳ וז"ש כיון דחזייה דקא מצטער א"ל רבי מצאתי להם רפואה ר"ל מצאתי בהסח הדעת בזכות צערך האיר השי"ת עיני ומצאתי להם רפואה מפסוק ואתם הדבקים וגו׳ ולפ"ז יתפרש פסוק כי טל אורות טלך הכי ר"ל כשטל אורות בסיבתך ע"י מה שאתה מחזיק בהם בהנאה שאתה מהנהם אותו טל אורות טלך יחשב וע"י זה וארץ רפאים תפיל ותוליא אותם בעת התחיה (כלי פז) : בלבושיהם · בזה יש דעות

רש"י

ת"ח יזכו לחיות : גלוסקאות וכלי מילת · דריש פסת בר לשון פסת סיד שהיא רחבה וחטה רחבה לא מסכחת אלא פת אפויה וכלי מילת דריש פסת לשון כתונת פסים : שתתמר · לשון תומר דקל : קינן בלפת · נקב בו עד שעשה לידתו בתוכו ואעפ"כ שקלו את המותר ס' ליטרין : נפשח · נבדל אחד מהן מן הקלח : והיינו עולים בסולם · ללקט עלים העליונים : ודם ענב תשתה · מתוך הענבה תשתהו ולא תצטרך לדורכו : חומר · כור והוא ל' סאין : גרבי סאה : אין לך כל אילן סרק · שלא יעשה פרי : אין בו יין · אין בו לחלוח בפרי : סותה · לשון הסתה שהיין מסית את השכור : רמוז לי בעיניך · ותתרגם לשון שחוק ומתוך חוך לי בעיניס שלך וטוב לי מיין כשתראני פנים להובות ושוחקות : ואחוי לי שיניך · אף זו לשון שחוק שהשוחק שיניו נגלים : איפגר · לשון ביטול : דלית · כרס המודל על גבי כלונסאות טריליא"ה

גמרא

נ שם ‎[1]‏וא"ר חייא ברבי יוסף עתידה א"י שתוציא גלוסקאות וכלי מילת שנאמר (תהלים עב) יהי פסת בר בארץ · ת"ר יהי פסת בר בארץ בראש הרים אמרו עתידה חטה שתתמר כדקל ועולה בראש הרים ושמא תאמר יש צער לקוצרה ת"ל (שם) ירעש כלבנון פריו הקב"ה מביא רוח מבית גנזיו ומנשבת עליה ומשרה[א] את סלתה ואדם יוצא לשדה ומביא מלא פסת ידו וממנה פרנסתו ופרנסת אנשי ביתו · (דברים לב) עם חלב כליות חטה אמרו עתידה חטה שתהא כשתי כליות של שור הגדול ואל תתמה שהרי שועל קנן בלפת[ב] ושקלוהו ומצאו בו ששים ליטרין בליטרא של צפורי · תניא א"ר יוסי מעשה בשיחין באחד שהניח לו אביו שלשה בדי חרדל ונפשח אחד מהם ונמצאו בו ט' קבין חרדל ומעציו סיככו בו סוכת יוצרין · אר"ש בן חליפא קלח של כרוב הניח לנו אבא והיינו עולים ויורדים בו בסולם · (שם) ודם ענב תשתה חמר אמרו לא כעוה"ז העוה"ב העוה"ז יש בו צער לבצור ולדרוך העוה"ב מביא ענבה אחת בקרון או בספינה ומניחה בזוית ביתו ומספק הימנה כפיטס[ג] גדול ועציה מסיקין תחת התבשיל ואין לך כל ענבה וענבה שאין בה ל' גרבי יין שנאמר ודם ענב תשתה חמר אל תקרי חמר אלא חומר · כי אתא רב דימי אמר מ"ד (בראשית מט) אוסרי לגפן עירה אין לך כל גפן וגפן שבא"י שאין צריך עיר אחת לבצור (שם) ולשורקה בני אתונו אין לך כל אילן סרק שבא"י שאינו מוציא משוי שתי אתונות ושמא תאמר אין בו יין ת"ל (שם) כבס ביין לבושו ושמא תאמר אינו אדום ת"ל (שם) ובדם ענבים וש"ת אינו מרוה ת"ל (שם) סותה וש"ת אין בו טעם ת"ל (שם) חכלילי עינים מיין כל חיך שטועמו אומר לי לי וש"ת לנערים יפה ולזקנים אינו יפה ת"ל (שם) ולבן שנים מחלב אל תיקרי לבן שינים אלא לבן שנים · [ב]פשטיה דקרא במאי כתיב כי אתא רב דימי אמר אמרה כנסת ישראל לפני הקב"ה רבש"ע רמוז בעיניך דבסים[ד] מחמרא ואחוי לי שיניך דבסים מחלבא מסייע ליה לר' יוחנן דא"ר יוחנן טוב המלבין שינים לחבירו יותר ממשקהו חלב שנאמר (שם) ולבן שנים מחלב אל תקרי לבן שינים אלא ליבון שינים :

נא שם רב חייא בר אדא מקרי דרדקי דר"ל הוה איפגר תלתא יומי ולא אתא כי אתא א"ל אמאי איפגרת א"ל דלית אחת הניח לי אבא ובצרתי ממנה יום ראשון ג' מאות אשכולות אשכול לגרב יום ב' בצרתי ג' מאות אשכולות

מהרש"א

מלויה בו שלא יצטרך לו לפרנסתו ולפרנסת בני ביתו רק מלא פסת יד : ודם ענב תשתה חמר לא כעוה"ז וכו' · לפי ענינו לא משמע דהאי קראי בלעתיד כתיבי אלא בעולם הזה דכתיב ירכיבהו על במתי וגו' עם חלב כליות חטה וגו' ובתר הכי וישמן ישורון ויבעט וגו' ויטוש אלוה וגו' ואפשר כיון דלא מלינו שנתקיים בעוה"ז וכמ"ש לקמן העוה"ז יש בו צער לבצור וכו' ע"כ אמרו דקראי כתיבי שהיה ראוי להתקיים אם לא חטאו ויתקיימו לעתיד אחר שיקבלו דין על חטאם בעוה"ז ואמר אל תתמה שהרי וכו' ר"ל אל תלעג בדבר כמ"ש בפ' ב"מ שלגלג אותו תלמיד אהא : כפיטס גדול וכו' · ר"ל דמסתפק מתוך אותו ענב כמסתפק מתוך פיטס גדול כמו בעלי פטסין דמסכת בילה והתוקע לתוך הבור ולתוך הפיטס דר"ה ואמר ועציה מסיקין תחת התבשיל וכו' אין לו משמעות מתוך המקרא ויש לפרש דקאי על הפיטס הגדול שאינלו צורך בו יביאו לו עציו לצורך להסקת תבשיל · ואמר ולשורקה וגו' אין לך כל אילן סרק שבא"י וכו' · דריש סורקה בסמ"ך לשון סרק ומיהו משמעו קיים שרקה בשי"ן דהיינו זמורת גפן כדקאמר ושמא תאמר אין בו יין וכו' ת"ל כבס ביין וגו' · ולא קרי ליה סרק אלא משום דלא הוה טוב כשאר גפנים שענב אחד מחזיק חומר ואמר ש"ת אינו אדום וכו'· מהכא משמע דהאדום הוא משובח מן הלבן וכמ"ש אל תרא יין כי יתאדם וגו' אלא שהוא אינו בריא לאדם כמו הלבן ולכך הלבן מוקדם לברכה · ואמר ושמא תאמר אינו מרוה וכו' · דהיינו שאינו משכר כיון שהוא בא מאילן סרק וכן ושמא תאמר שאין לו טעם ואמר וש"ת וכו' תלמוד לומר חכלילי עינים וגו' · עינים מלשון ועינו כעין הבדולח : ואמר [וש"ת] לזקנים אינו יפה · דדעת זקנים נוחין מיין ישן וזה אינו מתיישן כ"כ בתוך הענב כמו בפטם גדול ת"ל לבן שנים שהוא זקן ומלת מחלב אין לו מקום לפי דרש זה ויש לפרש דבן שנים משמע כמי קטן בן ב' שנים ואמר שענב זה טוב לו לזקן בן שנים יותר מחלב לבן ב' שנים · ואמר פשטיה דקרא במאי כתיב וכו' · קרי הך דרשא פשטיה דקרא לגבי דרשא דלעיל דלא בעי למימר להך דרשא אל תקרי לבן שנים וכו' · ואמר רמוז לי בעיניך וכו' · ע"ד כי טובים דודיך מיין וכן דרך האוהבים לרמז לחבירו בעין ודריש חכלילי מלשון חוכא לי לי טוב כעס משחוק ת"י מן חוכא ועד"ז אמר ואחוי לי שיניך וכו' ·

יד יוסף

א שבת ל ע"ב :
ב ערובין כג ע"ב :

חדושי גאונים

לבא בזמן התחיה וכל אותו הזמן שהגוף בקבר הוא כמו הזמן שעומד הזרע תחת הקרקע ולפי שהחיים העתידים היה נראה שיהיו חיי העיון והשכלה ויהיו נפשיים כלם לז"א שעתידים לדיקים שיעמדו ויתקיימו בלבושיהם שקנו באלו החיים שהם המעלות המדותיות והקניניס הנגהרים ובביאה ק"ו גמור מחטה שהיא נקברת ערומה טעם היום שהלבושים ההם הם עומדים בה בכח ואינם עומדים בה בפועל גמור עכ"ז בעבור אותו הכח שיש בה הם מתהוים עמה הלדיקים שהוליאו בחיות המעלות לפועל גמור ונתלבשו עמהן בקנין גמור פעליי לא כ"ש וכן אמת כמו שמלבושי החטה הם לשמור הפרי כן המעלות המדותיות הן לשמור העיון גם לבושי החטה הם הקליפות שבה וכן המעלות לתקון הקליפות שבאדם כי א"א להיות שכל פרי מהכרת החמר וכמו שהזרע המונח תחת הקרקע לא הונח שם כדי שיפסד רק כדי שיתהוה כן הלדיקים כשהם נקברים ומה יקר חסד ה' ית' עם המבין דברי חז"ל על בוריין ורחוק לומר שלבושים רמז על המקרים והאיכיות הראשונים שהיו בו כי לא לבד החמר והלורה הראשונים יעמדו רק גם המקרים · שאין דבר זה מוכרח מן הקל וחומר :
(לחם שלמה)

אהבת איתן

דאט מתנות כא ס"ל לר"א גופיה דגריע לת"ח לקבל משום דכתיב ושונא מתנות יחיה ומס"פ

עיני יצחק

אמר רבי חייא בר יוסף עתידה ארץ ישראל שתוציא גלוסקאות · נראה

עיון יעקב

ושמא תאמר יש צער לקוצרה · כי מכח קללת אדה"ר שנתקלל בזעת אפיך תאכל לחם ע"כ אנו אוכלין מתוך דוחק וטורח הקצירה וטחינה והכנת המאכל · אכן לעתיד שכבר יתוקן חטא אדם יחזור הדבר כבראשונה כמו קודם החטא וכדאיתא ברבה בראשית פר' ט"ו ובירושלמי פרק כילד מברכין והא דמביא ראיה מלפת שהרי שועל קינן בלפת אל תתמה מה ענין לפת לחטה דהרי גם שם אמרו לפת פליגי בה תרי אמוראי וכו' חד אמר לפת לא פת היתה ותרגמה אמר לפת היא עתידה להיות ע"ש וזה כוונת הש"ס דמביא ראיה כנוכה מהלפת : העוה"ז יש צער לבצור העוה"ב מביא ענבה אחת בקרון או בספינה · ונראה שזה כוונת הש"ס דסנהדרין דף צ"ט עין לא ראתה אלהים זולתך דקאי לעוה"ב אמר ריב"ל זה יין המשומר בענביו כי בעודו בענביו הוא יין וא"צ לדרוך ולבצור ומשומר בתוכו כמשומר בתוך החביות : מ"ב המלבין שינים לחבירו · דוגמא לזה אמרינן פ"ק דקדושין יש מאכיל לאביו פסיוני

עץ יוסף

אם הלבוש הוא כינוי על הגוף להוציא מדעת האומר שתחיית המתים הוא רק לנפשות בלבד או הכוונה כפשוטו על לבושים ממש ולקחו ק"ו מדברים הטבעיים שגדלים עם לבוש ותחה"מ שיהיה דבר נסיי בודאי יעמדו עם כל המכשירים החיצונים :

נ שתוציא גלוסקאות וכלי מילת · עיקר הענין כי באמת ניתן בטבע הארץ שתוציא פרי מבושלת בלי פסולת מאומה וכן גדולה מאד מכמו שהיא עתה כי כן הוסד בראשית בריאתה רק שאח"כ נתקללה האדמה בסבת חטא אדה"ר כי נשתנו גם המזלות שהיו מהלכים תחלה בדרך קצרה כמאמרם ז"ל בב"ר

הם ורגמן · א) הערונטער ווערפען , פערווייבען . ב) ריבען. געמיזע . ג) פאסס , ד) אנגנעהמער .

ב' אשכול לגרב יום ג' בצרתי ממנה ג' מאות אשכולות ג' אשכול לגרב והפקרתי יותר מחציה א"ל אי לאו דאיפגרתא הוה עבדא טפי · רמי בר יחזקאל איקלע לבני ברק חזנהו להנהו עזי דקאכלן תותי תאיני וקא נטיף דובשא מתאיני וחלבא טייף מינייהו ומיערב בהדי הדדי אמר היינו זבת חלב ודבש · א"ר יעקב בן דוסתאי מלוד לאונו ג' מילין פעם אחת קדמתי בנשף והלכתי עד קרסולי בדבש של תאנים · אמר ר"ל א)לדידי חזי לי זבת חלב ודבש של צפורי והוי שיתסר מילין אשיתסר מילין · אמר רבה בר בר חנה לדידי חזי לי זבת חלב ודבש של כל א"י [דף קיב ע"א] והויא כמבי מיכסי עד אקרא דתולבנקי עשרין ותרתי פרסי אורכא ופותיא א) שיתא פרסי ר' חלבו ור' עוירא ורבי יוסי בר חנינא איקלעו להההוא אתרא אייתו קמייהו אפרסקא דהוה כאילפס כפר הינו ואילפס כפר הינו כמה הוה חמש סאין· אכלו שליש והפקירו שליש ונתנו לפני בהמתן שליש·לשנה איקלע ר' אלעזר להתם ואייתו לקמיה נקטן בידיה ואמר (תהלים קז) ארץ פרי למלחה מרעת יושבי בה · רבי יהושע בן לוי איקלע לגבלא חזנהו להנהו קטופי דהוו קיימי כי עגלי אמר עגלים בין הגפנים אמרו ליה קטופי נינהו אמר ארץ ארץ הכניסי פירותיך למי את מוציאה פירותיך לעובדי כוכבים הללו שעמדו עלינו בחטאתינו לשנה איקלע רבי חייא להתם חזנהו דהוו קיימי כעזי אמר עזים בין הגפנים אמרו ליה זיל לא תעביד לן בחברך :

נב שם ת"ר בברכותיה של ארץ ישראל בית סאה עושה ה' רבוא כורין בישיבתה של צוען בית סאה עושה ע' כורין דתניא א"ר מאיר אני ראיתי בבקעת בית שאן בית סאה עושה ע' כורין ואין לך מעולה בכל ארצות יותר מארץ מצרים שנאמר (בראשית יג) כגן ה' כארץ מצרים ואין לך מעולה בכל ארץ מצרים יותר מצוען דהוו מרבי בה מלכי דכתי' (ישעיה ל) כי היו בצוען שריו ב) ואין לך טרשים ג) בכל א"י יותר מחברון דהוו קברי בה שיכבי ג) ואפ"ה חברון

רש"י

בלע"ז : הוה עבדה טפי · שהרי ראית שבכל יום היין מתמעט מן האשכולות וזהו עונש הבטול : קדמתי בנשף · קודם עמוד השחר : והוה כמבי מכסי עד אקרא דתולבנקי · כשתצרף כל המקומות ישתער לכך : נקטן בידיה · מצאן קטנות כאחזות בידו אחת : קטופי · אשכולות כדמתרגמינן (ויקרא כה) לא תבצור לא תקטוף : לשנה · לסוף שנה : בברכותיה · כשהשנה מבורכת : בישיבתה של צוען וכו' · כדמפרש ואזיל ומצוען אתה למד לא"י כדמפרש ואזיל : אני ראיתי בבקעת בית שאן · שהיא משאר ארצות : בית סאה עושה שבעים כורין · וכיון דבשאר ארצות יש ע' כורין כ"ש בארץ מצרים : שאין לך מעולה בכל הארצות כמצרים · שהרי כמשלה לגן ה' ואין במצרים מדינה מעולה כצוען : דמרבו בה מלכי · מצרים שנאמר כי היו בצוען שריו על מלכי ישראל הכתוב מדבר לגנאי שמרדו בהקב"ה וסמכו על מלכי מצרים ותמיד היו שריהם ושלוחיהם מצויין בצוען שלוחים אל מלך

מהרש"א

כי דרך הכועס מעלים פיו והשנים זע"ז וההפך השוחק הוא פותח פיו ומראה לחבירו שיניו : אי לאו דאיפגרת הוה עבדא וכו' · ר"ל והיית עושה מלאכתך ע"י אחרים וק"ל : היינו זבת חלב ודבש וכו' . דלפי פשוטו הל"ל בכל חד זבת באנפיה נפשיה וכתב חד זבת אתרווייהו שהם זבין ומעורבבין ודו"ק : ארץ פרי למלחה מרעת וגו' · כל הני אמוראי כמי שספרו בשבח א"י לאחר החורבן היה וע"כ תלה הדבר ר"א שניטל שבחה אז מרעת יושבי בה כי הדבר תלוי בזכות וחובת יושבי בה ולשנה פרש"י לסוף אותה שנה מדלא קאמר לשנה אחרת וקאמר דגם אותן פירות גופייהו נתמעטו מרעת יושבי בה לסוף שנה.וריב"ל שאמר ארץ ארץ למי וכו' לעובדי כוכביםהללו וכו'· אפשר שאלו העכו"ם כשרים היו אבל אמר הארץ אינה שלהם ולא עמדו בה אלא בחטאתינו ואינן ראוים בשבחה : בבקעת בית שאן וכו' · פי' רש"י שהיא משאר ארצות עכ"ל ור"מ לטעמיה כדאמרינן בפ"ק דחולין ר"מ אכל עלה של ירק בבית שאן והתיר רבי בית שאן והתם פריך והכתיב מנשה לא הוריש בית שאן ומשני הרבה כרכים וכו' עכ"ל : כארץ מצרים · ר"ל שתלה ארץ סדום במעלתה לגן ה' לאילנות וכארץ מצרים לזרעים ולא תלאן בשאר ארצות ואין להקשות דהא א"י יותר מעולה ממצרים ולא תלה בה וכן נימא בשאר ארצות י"ל דארץ סדום נופה מכלל א"י היתה ושאמר דהוו מרבו בה מלכי וכו' ואין לך טרשים יותר מחברון וכו' עיין בגמרא פרק ואלו נאמרין ומה שיש לדקדק בזה עיין בחידושינו שם : שמבוכה

א מגילה ו ע"ב :
ב סוטה לד ע"ב :

אהבת איתן

לא נהנה ר"א מדביא נשיא כדאיתא בפרק א"ע ואפשר דבני נשיא ת"ח היו אבל מע"ה רשאי להנות משום שגורם לו חיים בעולם הבא ומתנות שכר זה לא חשיב מתנת חנם :

עיני יצחק

שאין כל חדש תחת השמש רק שיהיה כל חטה גדולה מאד בכמותה ככיכר גדול ממש וגם על ידי המטר והשמש תתחמם ותאפה בעצמה ותוכשר לאכילה כמו שהיא מבלי שום טחינה ורקידה ולישה ואפיה ולא יהיה מעורב בה שום פסולת כלל כמו התפוחים הראוים לאכילה כמו שהם וכמ"ש בסמוך עתידה חטה שתתמר כדקל ועולה בראש ההרים וכו' · (וכלי מילת) נראה גם בזה לפרש שתתגדל ותתפשט הפרחים בעלים רחבים מאד כמה וכמה אמות ויהיו מיופים בכל מיני צבעונים יפים וגם יהיו חזקים מאד ועל ידי זה יהיו ראוים לעשות מהם מלבושים ובגדי כבוד כמו בגדי משי היום ואין זה נקרא דבר חדש רק שאותם הפרחים יתגדלו ויתייפו ויתחזקו יותר בכמות ואיכות :

(שייך לסימן נ)
(שם) דאמר רבי יוחנן טוב המלבין שינים לחבירו יותר ממשקהו חלב וכו' · נראה הכוונה שטבע החלב שהוא מקרר הדם והוא רפואה למי שיש לו חולי החום ולזה אמר שיותר מועיל לקרר דם האדם שמתחמם ומתקלקל מרוב צערו ודאגותיו על ידי שחבירו יראה לו פנים מאירות

עיון יעקב

פסיוני ויורש גיהנם ויש מטתינו בריתים ויורש ג"ע ע"ש : זבת חלב ודבש של צפורי והוי שיתסר מילין אשיתסר מילין · וכדאיתא במדרש ילקוט פרשת שלח לך דף רכ"ג ע"ג א"י לפי שגבוה מכל משובחת מכל וה"ה צפורי שיושבת על ראש ההר כציפור וכדאיתא במגילה ולעיל דף ק"ג כיון דמדליא בשים אוירא לכן אית ביה זבת חלב ודבש כל כך : ארץ פרי למלחה מרעת יושבי בה · ונראה שזה היה כוונת המרגלים שאמרו וזה פריה לפי מה דאיתא בילקוט שם דף רכ"ג ע"א ויתורו ארץ כנען מה ראו להזכיר כנען אלא אמר לישראל לא בצדקתך וביושר לבבך וגו' כי ברשעת הגוים האלה והם רצו לומר כי לא תוכל לה לכן אמרו וזה פריה ואם היו רשעים לא היו הפירות מתברכין כל כך אלא ודאי שאין בו רשעת העכו"ם

עץ יוסף

שעל ידי כן היה ההמימות גדולה מאד וחומם האויר למרבה ולעת קץ יתוקן הכל כבראשונה וכן בעת שהיו ישראל בירושלים והיו זכאים היה כמה פעמים מעין דוגמת הטבע הראשונה ואף שכתב הרמב"ם ז"ל בפרק י"ב מהלכות מלכים שהוא מהנמנעות שתוציא גלוסקאות וכלי מילת ולכן מלבים הגדה זו בציור ע"ש כבר כתב היפ"ת בב"ר פ' ט"ו סי' ה' למה יהיה זה נמנע יותר מירידת המן וברכת כד הקמח וצלחת מהנסים ע"ש :

נא אמר היינו זבת חלב ודבש · דכתיב באורייתא ולאורה מה חידש בזה שהכל רואין חלב ודבש מעורבין ונראה לפי שדבש האמור בז' המינים הוי דבש תמרים הדית לן דלעינן זבת חלב ודבש כולל ג"כ דבש תאנים אי נמי השמיענו שדבש וחלב האמור בתורה אינו כל אחד בפ"ע רק שניהם מעורבין יחד · שע"י המעשה שחזא שהוא מעורב יחד חלב ודבש הבין כוונת התורה במ"ש זבת חלב ודבש (שבות יעקב) : והוי שיתסר מילין אשיתסר מילין · הנה לפי חשבון צדק ואמת של זבת חלב ודבש דכולה ארץ ישראל דהוי רק כ"ב פרסאות ציפורי עדיפא טובא ומעולה מכל א"י הטעם בזה לפי דאיתא בזוהר שיש שכר גדול אל המאחרים לצאת מן השבת שיורדי גיהנם מברכין אותם בפסוק ויתן לך האלהים מטל השמים ומשמני הארץ ולכן אומרים ויתן לך בכל מוצאי שבת וזה ידוע שאחז"ל יהא חלקי ממכניסי שבת בטבריא וממוציאי שבת בצפורי לפי שהם יושבים בראש ההר כציפור ומאחרים ביותר לצאת מן השבת לכן מתברכין ביותר משמני הארץ (עיר בנימין) :

נב עושה חמשה ריבוא כורין וכו' · אל תתמה היאך המקום המועט של חמשים אמה שהוא שיעור בית סאה מחזיק מקום התבואה של חמשת ריבוא כורין שהרי לעיל דרשינן שתהא חטה מתמר ועולה בראש ההר (פני יהושע) : חמשה רבוא כורין וכו' · הא דנקיט הכא שיעור ברכת ארץ ישראל באומדין זה אע"ג דאמרינן בעלמא וכי קצרה יש לברכותנו של הקב"ה אפ"ה משמע להו דהאי קרא דויזרע יצחק וימצא מאה שערים לא נכתב אלא לרמז זה דכל מעשה אבות סימן לבנים ועוד שהרי הטעימו הקב"ה ליצחק מעין עוה"ב · אלמא

המתורגמן . א) דיא ברייט . ב) פעלזיג , שטיינעריג . ג) געשטארבענן .

מצרים מביאים תפורה: מבונה · בנויה בכל טוב מבונה לשון פרי כדכתיב (בראשית ל) ואבנה גם אנכי ממנה: לבנו הקטן. לכנען: לבנו הגדול. למצרים: על אחת מז'. הרי ז' פעמים ע' [כורים] הרי ת"ן ובמקום שאינו טרשים כחברון יש להוסיף עד ת"ק ובברכותיה כתיב מאה שערים על אחת פבשאר שנים נתברך למאה מאה פעמים ת"ק הרי ה' רבוא: סאה קמח. הוא אבק דק היוצא מן הנפה והחטים טחונים בריחים של גריסין ואינן טחונים דקים והנפה מוציאה הקמח וקולטת הסולת ומחזיר מה שבנפה לריחים: סובין. שהמכתשת מוציאה כשלותתין חטין לסולת כותשין אותן במכתשת: מורסן. הן סובין היוצאים באחרונה: קיבורית. קמח שאינו יפה שעושים ממנו פת קבור וקורין שהנוריר"א: יאה משבחיתו בה בארעכון. יפה אתם משבחין אותה: בית סאה הניח לי אבא. בא"י: א"ל ההוא בר אמוראה. אחד מבני האמורי אמר ליהודי תחלת ביאתו לארץ: הך תאלתא דקיימא אגודא דירדנא. דקל פלוני העומד על שפת הירדן: כמה גזריתו מינה. כמה תמרים אתם גודרים הימנה לקיטת תמרים קרויה גדירה בלשון משנה וגזרא בל' ארמי: אין עורו מחזיק בשרו. שהעור טון וגומד לאחר הפשטו: אינה מחזקת פירותיה. עושה פירותיה מרובין עד אין מקום להכניסן: כלי פשתן. כלי מפשתן חדש: חשיבותא דא"י. שממהרת לבשל פירותיה בעצרת: פלטי לי מחדא. נצלתי מאחת [מכן] מן הקללות האמורות במקרא: נקט במצרא. יש מקום שאין גשר ומשליכים עץ על רוחב הנהר משפה לשפה ואינו רחב לילך עליו כי אם אוחז בידיו בחבל המתוח למעלה ממנו קשור שני ראשיו בשתי יתידות אחת מכאן ואחת מכאן בשני עברי הנהר: עמא פוזא. עם בהול: דקדמיתו פומייכו לאודנייכו. מתחלתכם הייתם

שמבונה על אחת מז' כו'. ומלת שנים במקום הזה כמו שונים כמ"ש הרא"ם פרשת שלח לך ושאמר אבל שלא בטרשים ת"ק כו' אפשר שכיונו להוסיף מן הסתם אחד מחמשים כי תוספת הקדושה והברכה בכ"מ אחד מחמשים כמו התרומה והיובל וחג השבועות ושאמר אבל בברכותיה כו' מאה שערים הוא מבואר שלפי הטבע לא היה ראוי לגדל רק חלק א' מק' שהוא מעשר מן המעשר והוא חלקו יתברך ב"ה שנתנו לכהן ובברכותיה נתוספו חלקי האדם צ"ט חלקים והוא פי' הכתוב עשר תעשר את כל תבואת זרעך היוצא השדה שנה שנה וגו' ר"ל תן מעשר מן המעשר שהוא דבר הראוי להיות יוצא מן השדה בכל שנה שהוא חלקו יתברך שנתן לכהן והנוסף צ"ט חלקים הם באו בברכה לחלק האדם וק"ל: יאה משבחיתו כו'. סאה אחת ע"פ מ"ש החורי יושבי ארץ שהיו מריחין הארץ מלא קנה זה לזיתים מלא קנה זה לגפנים כו' כפרש"י בחומש אבל במעלות א"י קאמר הצדוקי דבארעא קטינא בית סאה כו' ממנה משח כו': נמשלה לצבי כו'. דלפי פשוטו מלשון חפץ כדאמרינן לעיל ארץ שצביוני בה הוא כפל בהאי קרא דהיינו ארץ חמדה דכתיב ביה וע"כ דרשוהו לצבי שהוא שם חיה בקרא. ושאמר זבת חלב ודבש שמנים מחלב. משום דארץ זבת חלב וגו' בדבר שגדולו מן הארץ מיירי שנשתבח בה א"י וחלב אין גדולו מן הארץ ע"כ דרשוהו דקאי על הפירות של א"י שזכר שהן שמנים מחלב כו' וק"ל: זה סוד העיבור כו'. כדאמרינן לעיל שלא יגלו הסוד כו' ע"כ נקרא סוד עמי ואמר ובכתב ישראל לא יכתבו זו סמיכה ע"פ מ"ש פ' הפועלים לדידי חזי לי ספרא דאדם הראשון וכתיב ביה כו' רבי לא יתקרי דהיינו סמיכה: דוכתא דמשה ואהרן לא זכו כו'. נראה דלהעברה גופה נמי קאמר הכא דמשה ואהרן לא זכו בה דכתיב כי לא תעבור את הירדן וגו' ואנא מי יימר כו' ולכך נבהלתי לעבור

עיני יצחק

ושותקות יותר ממנה שיתן לו הרפואות המקררות בטבע כמו החלב ושאר סמים המועילים לזה:

חברון מבונה על אחת משבעה בצוען [א]דכתיב (במדבר יג) וחברון שבע שנים נבנתה לפני צוען מצרים מאי נבנתה אילימא נבנתה ממש אפשר אדם בונה בית לבנו קטן קודם שיבנה לבנו גדול שנאמר (בראשית י) ובני חם כוש ומצרים ופוט וכנען אלא שמבונה על אחת משבעה בצוען והני מילי בטרשים אבל שלא בטרשים ה' מאה וה"מ שלא בברכותיה אבל בברכותיה כתיב (שם כו) ויזרע יצחק בארץ ההיא וימצא בשנה ההיא מאה שערים:

נג שם תניא אמר רבי יוסי סאה ביהודה היתה עושה ה' סאים סאה קמח סאה סולת סאה סובין סאה מורסן וסאה קיבורית א"ל ההוא מינא לר' חנינא יאי משבחיתו בה בארעכון בית סאה אחת הניח לי אבא ממנה משח ממנה חמר ממנה עיבור ממנה קטניות ממנה רועות מקנתי א"ל ההוא בר אמוראה לבר ארעא דישראל האי (תלתא) [תאלתא] דקיימא אגודא דירדנא כמה (גזריתו) [גדריתו] מינה א"ל שיתין כורי א"ל לאבתילא מעייליתו בה אחריבתוה אנן ק"כ כורי הוה גזרינן מינה א"ל אנא נמי מחד גיסא קאמינא לך יא"ר חסדא מ"ד (ירמיה ג) ואתן לך ארץ חמדה נחלת צבי למה נמשלה א"י לצבי לומר לך מה צבי זה אין עורו מחזיק בשרו אף א"י אינה מחזקת פירותיה. ד"א מה צבי זה קל מכל החיות אף א"י קלה מכל הארצות לבשל את פירותיה אי מה צבי זה קל ואין בשרו שמן אף א"י קלה לבשל ואין פירותיה שמנים ת"ל (שמות ג) ארץ זבת חלב ודבש שמנים מחלב ומתוקים מדבש:

(ובבבא בתרא פרק מי שמת (דף קמו) הביאו מאמר דומה לזה):

נד אמר רב יהודה אמר רב מעשה באדם אחד ששגר לבית חמיו יין חדש ושמן חדש וכלי פשתן חדש בעצרת מאי קמשמע לן חשיבותא דא"י קמ"ל:

נה שם רבי אלעזר כי הוה סליק לא"י אמר פלטי לי מחדא כי סמכוהו אמר פלטי לי מתרתי כי אותבוהו בסוד העיבור אמר פלטי לי מתלתא שנאמר (יחזקאל יג) והיתה ידי אל הנביאים החוזים שוא וגו' בסוד עמי לא יהיו זה סוד העיבור ובכתב בית ישראל לא יכתבו זו סמיכה ואל אדמת (בני) ישראל לא יבואו כמשמעו. רבי זירא כי הוה סליק לא"י לא אשכח מברא למיעבר נקט במצרא וקעבר א"ל ההוא מינא [ב]עמא פזיזא דקדמיתו פומייכו לאודנייכו אכתי בפזיזותייכו קיימיתו א"ל דוכתא דמשה ואהרן לא זכו לה אנא מי יימר דזכינא לה.

עיון יעקב

העובדי כוכבים כלל וזה ג"כ כונתם שלא יאמרו נא ישראל מה שאמרו ארץ אוכלת יושביה שרשעת העובדי כוכבים גורמת להכי היו אומרים וזה פריס וק"ל: שנאמר והיתה ידי על הנביאים החוזים וגו' בסוד עמי לא יהיו זה סוד העיבור ובכתב(בני)[בית]ישראל לא יכתבו זו סמיכה ואל אדמת (בני) ישראל לא יבאו כמשמעו. וע"פ הדרש אמרתי ג"כ שזה היה כוונת מרע"ה כדאיתא במדרש ריש פ' ואתחנן עבירה שעברתי תכתב אחרי שלא יהו הבריות אומרים שזייף משה בתורה או שאמר דבר שלא נצטוה לכך היה מבקש משה שיכנוס לארץ וגם לפי מה דאיתא בילקוט ראובני אעברה נא שהיה רוצה לעבר השנים. ובמגלה עמוקות אופן רל"ב איתא רב לך כמה רב גובריך שעשיתך סמ'כות ע"ש הרי שהיה משה רוצה להגלל משלשה

עץ יוסף

דלשון"ע נמי הכי הוי שיעורא (פני יהושע): מבונה. בנויה בכל טוב. מבונה לשון פרי כדכתיב ואבנה גם אנכי ממנה (רש"י). ומלת שנים לפי דרש זה הוא מלשון שונים כמו ועם שונים אל תתערב. וכאילו אמר וחברון מבונה בפירות ובכל טוב שבע כפלים מצוען מצרים (מזרחי): מה צבי זה קל מכל החיות. פרש"י בר"ה דף יג ע"א מה צבי קל ברגליו מכל החיות אף א"י קלה לבשל פירותיה מכל הארצות. הכי מפרש לה במסכת כתובות דף קיב עכ"ל. ולפ"ז הא דקאמר אי מה צבי זה קל ואין בשרו שמן ר"ל שממהרת שהוא רץ הרבה הוא כחוש אף א"י מחמת שמתבשל

[א] מהרש"א ד"ה עתידין · פרק חלק (סנהדרין צח ע"א) :

ר' אבא מנשק כיפי דעכו ר"ח מתקן מתקליה ר' אמי ורבי אסי [שם ע"ב] קיימי משמשא לטולא ומטולא לשמשא רבי חייא בר גמדא מיגנדר[א] בעפרא שנא' (תהלים קב) כי רצו עבדיך את אבניה ואת עפרה יחוננו א"ר זירא אמר(רבה בר ירמיה) [ר' ירמיה בר אבא] דור שבן דוד בא קטיגוריא בתלמידי חכמים כי אמריתה קמיה דשמואל אמר צירוף אחר צירוף שנא' (ישעיה ו) ועוד בה עשיריה ושבה והיתה לבער · תני רב יוסף בזוזי ובזוזי דבזוזי · אמר רב חייא בר אשי אמר רב עתידין כל אילני סרק[ג] שבא"י שיטענו פירות שנאמר (יואל ב) כי עץ נשא פריו תאנה וגפן נתנו חילם :

הדרן עלך מסכת כתובות

רש"י

בהולים שהקדמתם נעשה לנשמע ועודכם בבהלתכם כבתחלה למהר לעשות דבר בלא עתו : כיפי · אלמוגים · ל"א כיפי דעכו סלעים : מתקן מתקליה · מסוה ומתקן מכשולי העיר מחמת חיבת הארץ שהיתה חביבה עליו מחזר שלא יצא שם רע על הדרכים : קיימי משמשא לטולא · כשהשמש הגיע למקום שהם יושבים וגורסים וחמה מקדרת עליהם עומדים משם ליישב בצל ובימי הצנה עומדים מן הצל ויושבים בחמה כדי שלא יוכלו להתרעם על ישיבת א"י : קטיגוריא · הרבה מסטינים ומלמדים חובה יעמדו עליהם : צירוף אחר צירוף · גזירות על גזירות : ועוד בה עשיריה · כשתשעה החלקים יהיו אבודים ולא נותר כי אם העשירית אף היא תשוב והיתה לבער : בזוזי ובזוזי דבזוזי · שוללים אחר שוללים : כי עץ נשא פריו · מדכתיב תאנה וגפן נתנו חילם הרי עץ פרי אמור מה ת"ל כי עץ נשא פריו אף אילני סרק ישאו פרים:

סליקא לה מסכת כתובות

תוספות

רבי חנינא הוה מתקל מתקליה · פירוש שהיה שוקל אבנים ומוצאן קלות אמר עדיין לא נכנסתי לא"י כיון ששקלן ומצאן כבדות אמר כבר נכנסתי לא"י וכן מפורש בתנחומא בפ' שלח לך כשעלה ר' חנינא הגדול מבבל ביקש לידע אם נכנס לא"י והיה שוקל אבנים כל זמן שהיו קלות אמר עדיין לא נכנסתי לא"י כיון שמצאן כבדות אמר אין אלו אלא אבני א"י והיה מנשקם וקרא עליהם את הפסוק הזה כי רצו עבדיך את אבניה : דור שבן דוד בא · איידי דאיירי בברכת העולם הבא דהיינו לימות המשיח נקט לה נמי הכא :

עתידין כל אילני סרק בא"י שיטענו פירות וכו' · לפי שרוצה לסיים בדבר טוב נקט לה הכא ולא קאמר לעיל דאיירי בהני מילי: סליק מסכת כתובות

מהרש"א

במגרא : ר"א מנשק כיפי דעכו וכו' · עי' פרש"י ולא ידענא מאי רבותייהו שעשו כן בא"י כי ודאי מן הראוי להיות בכל מקום ונראה לפרש דת"ק שכוונו לתקן מתקליה דהיינו מכשולי העיר באותן כיפי וסלעים ורבי אמי ור' אסי קיימי משמשא לטולא ר"ל אותן סלעים העמידו משמשא וכו' למקום שהם פונים ללכת והשתא ניחא קרא דמייתי כי רצו עבדיך את אבניה ואת עפרה וגו' אכולהו אמוראי קאי : [קטיגוריא בת"ח וכו' · כפרש"י והכי אמרינן בפרק חלק ליוצא ולבא אין שלום וגו' אמר רב אף לת"ח שנאמר בהם שלום רב לאוהבי וגו' אין שלום מן הצר וק"ל] : צירוף אחר צירוף · לפי שישראל אם יזכו נמשלו ככסף נקי ואם לאו הרי הם כסיגים כמ"ש ואצרוף כבור סיגיך וגו' וכמפורש באורך במסכת חולין וכמ"ש צרפתנו כצרוף הכסף וצרפתים כצרוף הכסף וז"ש אחר שיהיו ישראל בחטאם נמשלו לסיגים דצריך צירוף ועוד בה עשיריה דהיינו שע"י הצירוף בגלות לא ישאר רק המעשר מהם שהוא קודש בכ"מ וכמ"ש כל הנותר בירושלים קדוש יאמר לו שב לצרפם שנית כמ"ש ושבה והיתה לבער עד שיהיו ככסף נקי שנצרף שנית ורב יוסף בא לפרש דהצירוף ע"י בזוזי ובזוזי דבזוזי דהיינו גלות אחר גלות : עתידין כל אילני סרק שבא"י וכו' · עיין דברי התוס' לפי שרוצה לסיים בדבר טוב נקט לה הכא ולא וכו' עכ"ל עיין שם והוא דחוק ולולא דבריהם נראה דנקט לה הכא שפיר דגם זה סימן לדור שבן דוד בא וכמ"ש פרק חלק [א] אין לך קץ מגולה מזה שנא' ואתם הרי ישראל ענפיכם תתנו ופריכם תשאו לעמי ישראל דהיינו שההרים בכלל גם אלו שאין בהם אילן מאכל רק אילני סרק ישאו פרים לישראל וכדאמר הכא גם מהאי קרא כי עץ נשא פריו וגו' ונראה לפרש עוד דבין הכא ובין התם משמע ליה דבאילן סרק איירי מדכתיב בהו נשיאת פרי דר"ל גם שהוא אילן סרק דלפי טבעו אין ראוי לגדל בו פרי מ"מ ישא פרי שלא בגידול וזה הוא סימן לדור שבן דוד בא ובכן בב"י א"ס : סליק מסכת כתובות

עיון יעקב

משלשה עונשים אלו כדי שירא שלא היה בתוך פוגם של חוזים שוא וניתן לו מן השמים רק אחת מה שנסמך ואמרו לו רב לך וק"ל : דור שבן דוד בא קטיגוריא בת"ח · אפשר לומר הטעם לפי מה דאיתא בילקוט ראובני דף י"ט ע"א וכ' בשם עץ חיים בדף כ' ע"ג שעל ידי חטא אדם הראשון אתחברו הקליפות רע בטוב וסטרא דטומאה שולטת בסטרא דקדושה לכן כל הגדול מחבירו יצרו גדול ממנו ולא יתוקן רוח הטומאה מן הארץ אלא בעקבות משיחא וכדאיתא ברבה פרשת בראשית על פסוק וגלדק קודם לכן דור שבן דוד בא קטיגוריא בת"ח ובזוזי דבזוזי שעל ידי זה יתוקן החטא להעביר רוח הטומאה מעל הארץ ולהכי שייך לזה הא דאמר רב חייא בר אשי אמר רב עתידין כל אילני סרק שבא"י שיטענו פירות לפי שאילני סרק הם ג"כ מכת הקללה -וקוץ ודרדר תצמיח לך ולפי שיתוקן החטא לגמרי יסתלק הקללה ויהיה כל עץ עושה פרי ומה"ט לעתיד ומלאה הארץ דעה כי האדם עץ השדה וכל אילני סרק יטענו פירות לכך ומלאה הארץ דעה :

סליקא לה מסכת כתובות

ענף יוסף

נה עתידין כל אילני סרק שיטענו פירות · הכוונה דהנה כתיב אז ירננו כל עצי היער כלומר כי האדם עץ השדה והצדיק במעשיו הטובים עושה פרי ונקרא עץ השדה שעושה פרי והרשעים המה אילני סרק שאינן עושין פרי דהיינו עצי היער ולעתיד יהיה כל העם שפה אחת ויתגלה מלכותו לעין כל ואז ירננו כל עצי היער היינו גם הרשעים וזה שאמר עתידין אילני סרק שיטענו פירות וראו כל בשר יחדיו כי פי ה' דבר · (שמח דחיי דרוש ו') : סליקא לה מסכת כתובות

עץ יוסף

שמתבשלת פירותיה מהרה אין יונקים כל כך משומן הארץ ולכן הם רזים. אבל עוד נראה לפרש מה לבי זה קל בשרה להתבשל מכל בשר שאר החיות אף א"י וכו' :

נה כיפי דעכו · אלמוגים לישנא אחריני כיפי דעכו סלעים (רש"י) והערוך פי' כיפי תכשיטין יקרה היא מפנינים תרגום יקירא היא מן כיפי פנא אה :

קטיגוריא · בת"ח הרבה מסטינים ומלמדים חובה יעמדו עליהם (רש"י) · עוד יש לומר ביניהם גופה שלא יאהבו איש את אחיו ולא ידונו איש את אחיו לזכות כי אם לחובה ולקטרוג וע"י זה ירבה מחלוקת ביניהם ומזה תפוג תורה וחכמה מהעולם וע"ז יהיה צירוף אחר צירוף למען יזכו מאלו המדות : שיטענו פירות · שכן נתייסד טבע הארץ בתחלת הבריאה על המתכונת שלא יהיה בה פסולת מאומה ורק החטא גרם השתנות הזאת ולעת קץ תשוב הכל כבראשונה :

המתורגמן. א) געקייקעלט, געוועלצט. ג) לעערע, וואלד ביימע.

*)**השומע** הזכרת וכו' · בריש תמורה (דף ג:) מפקינן אזהרה למזכיר שם שמים לבטלה מדכתיב (דברים י) את ה' אלהיך תירא: ואם לא נדהו הוא עצמו יהא בנדוי · לא שיהא בנדוי מאליו אלא ראוי להתנדות קאמר שהרי איני חמור השומע ושותק מהמזכיר עצמו: שבכל מקום · טעמא קא יהיב למאי דקאמר ואם לא נדהו הוא עצמו יהא בנדוי שהרי ענשו חמור דשם עניות מצויה דכתיב (שמות כ) בכל המקום אשר אזכיר את שמי וגו' וברכתיך ומדהזכרת השם למצוה מביאה ברכה ועושר הזכרה לשוא גורמת עניות א"נ מדכתיב גבי שבועת שקר (זכריה ה) וכלתו ואת עציו וגו' ובתמורה (דף ג:) מדמה הזכרת השם לבטלה לשבועת שקר: שנאמר כי מתו כל האנשים וגו' · דלא מתו ממש כדאמרינן לקמן פרק ר' אליעזר (דף סד:) דמיתו הוו דכ"מ שנאמר נצים ונצבים אינם אלא דתן ואבירם ואינהו הוו במחלוקתו של קרח אלא מפני שהענו אמר כי מתו דאע"ג דאמרינן התם ד' חשובים כמת עני וסומא ומצורע ומי שאין לו בנים הכא ודאי מעניות קאמר דאין לומר שנסתמו דהא כתיב במחלוקתו של קרח (במדבר טז) העיני האנשים ההם תנקר וליכא למימר נמי שהיו מצורעים דהא כתיב (דברים יא) בקרב (המחנה) [כל ישראל] וליכא למימר שנתרפאו במ"ת דהא אמרינן (במדרש רבה כשא פרשת ז) שחזרו למומן במעשה העגל וליכא למימר דמשום שלא היה להם בנים [אמר כי מתו] דאם כן היכי א"ל מפני זה שוב מצרימה וכי מפני שלא היה להם בנים לא היו דבריהם נשמעים למלכות להלשינו אל פרעה אלא ודאי מפני שירדו מנכסיהם ולא היו דבריהם נשמעים: או מיתה או עוני · אלמא שוו להדדי והקשו בתוספות אמאי איריא השומע הזכרת השם מפי חברו דצריך לנדותו [הא אמרינן בירושלמי דכל שאין עושה כשורה צריך לנדותו והכי נמי מוכח בדוכתי טובא דאמרינן בפ"ק דקידושין (דף לט.) חזיוהו לההוא גברא דהוה זרע ביני גופני אמרי ניתי מר

השומע הזכרת השם וכו' · [פי' הר"ן] בתמורה [א] מפרש אזהרתיה מאת ה' אלהיך תירא וגו' ויש לפרש דסמיך אסיפא דקרא ובשמו תשבע ר"ל במקום חיוב שבועה אבל בלאו הכי תירא את ה' וגו' מלהזכיר שמו: ושאמר שם עניות מצויה · [עי' בתוס' ובר"ן ועי"ל לפי מה שפירש הרמב"ן דלא תשא את שם ה' אלהיך וגו' מדלא כתיב לא תשבע משמע נמי הזכרת שם שמים לבטלה ומסיים ביה כי לא ינקה ה' את אשר ישא וגו' דהיינו שלא ינקה בלא עונש ומדסתם עונשו יש לנו לומר או עונש ממון דהיינו עוני או עונש מיתה ולהכי נימא דעונש עוני הוא ולכך סתם העונש ביה משום דעוני כמיתה אבל הרמב"ם בסוף הל' שבועות כתב דאפילו להזכיר שם מן השמות לבטלה אסור וכו' שהרי הכתוב מלוה ואומר ליראה את השם הנכבד והנורא וגו' עכ"ל ולפי זה יש לפרש הא דקאמר דעוני מלויה מדכתיב לעיל מיניה בחוסר כל בסתר וגו' אם לא תשמור וגו' ליראה את השם הנכבד וגו' אבל בסוגיא דתמורה לא קאי הכי במסקנא אלא אזהרתיה מאת ה' אלהיך וגו' ודו"ק: [ועניות כמיתה שנאמר כי וגו' · יבואר לקמן פ' ר"א]: והא מושבע ועומד וט' · ואגופה דקרא דכתיב נשבעתי ואקיימה וגו' לא הוה קשיא ליה והא מושבע ועומד וכו' משום דאיכא לפרושי אה"נ אהך שבועה דהר סיני קאמר כבר נשבעתי בהר סיני ועתה אקיימה אלא ארב דמפרש ליה אשבועה דהשתא פריך והא מושבע וכו' ומשני דלא שבועה ממש קאמר אלא דשרי איניש לזרוזי נפשיה ובהכי יתיישב ההיא דפ' המפלת [ג]תשבע כל לשון וגו' זה יום הלידה שמשביעין אותו תהי צדיק ולא תהי רשע וכו' דשבועה זו למה והלא מושבע ועומד וכו' אלא דהך שבועה נמי איננה אלא לזרוזי נפשיה ובמסכת נדה

כל כנויי פרק ראשון נדרים

א דף ז ע"ב **א"ר** חנין אמר (רבי) [רב] **השומע** הזכרת השם מפי חבירו צריך לנדותו ואם לא נדהו הוא עצמו יהא בנדוי שבכל מקום שהזכרת השם מצויה שם עניות מצויה [א]ועניות כמיתה שנאמר (שמות ד) כי מתו כל האנשים וגו' ותניא (רשב"ג אומר) [ב]כל מקום שנתנו חכמים עיניהם (בו) או מיתה או עוני · א"ר אבא הוה קאימנא קמיה דרב הונא שמעה להההיא אתתא דאפקה הזכרת השם (מפומה) לבטלה שמתה ושרא לה לאלתר באנפה[א] · ש"מ תלת ש"מ השומע הזכרת השם מפי חבירו צריך לנדותו · וש"מ נדהו בפניו אין מתיר לו אלא בפניו · וש"מ אין בין נדוי להפרה ולא כלום

*) הרב בעל עין יעקב לא הביא על מס' נדרים כ"א פי' הר"ן ובמקומות שנתוספו דברים מתוך פי' רש"י ופי' הרא"ש הצגנום בתוך ב' חצאי מרובעים כזו [ ]

הרי"ף

הזכרת ה' וכו' · פי' הר"ן דבתמורה מפקינן אזהרה למזכיר שם שמים מדכתיב את ה' אלהיך תירא ולכאורה קשה דלימא מדכתיב לא תשא את שם ה' אלהיך לשוא וי"ל דהתם הוה שבועת שוא שנשבע לשנות הידוע לאדם כגון על עמוד אבן שהוא זהב אבל אזהרה להזכרה בלי שבועה אלא שמזכיר שם שמים לבטלה לא נפקא אלא מאת ה' אלהיך תירא: **שבכל** מקום · פי' הר"ן טעמא קא יהיב למאי דאמרינן ואם לא נידהו הוא עצמו יהא בנדוי שהרי עונשו חמור דשם עניות מצויה · ועדיין אין טעם זה מספיק לשומע שלא נדהו שיהא בנדוי · אמנם לפי שנאמר הוכח תוכיח את עמיתך לפי שמתוך שאתה מוכיתו הוא חוזר בו וכיון שלא הוכחת אותו העונש הראוי לו הוא נושאו על עצמו ולכך זה ששמע שזכרת השם מחבירו ולא נדהו לאיימו בה שלא ישוב עוד להזכירו הרי הוא גרמא כשחוזר ומזכירו וראוי לסבול עונשו כאילו הוא הזכיר השם וראוי לנדותו · ומיהו צריך לדקדק מנין לנו שהזכרת השם הוא בעניות וע"ק דכפי זה כל הדברים שצריך לנדות עליהם לימא נמי אם לא נדהו יהא בנדוי · ואפשר שמצינו בדתן ואבירם הזכרת שם שמים לבטלה כשאמרו למשה שלהרגני אתה אומר כאשר הרגת את המצרי ודרשו חז"ל מכאן שהרגו בשם המפורש וכפי זה הזכירו שם המפורש בפיהם והוה ליה הזכרת ש"ש לבטלה ומתוך זה הענו כמ"ש כי מתו כל האנשים שהוא העניות ואפקיה בל' מיתה הרי שעונש הזכרת שם שמים לבטלה גרם עניות שהוא כמיתה ולהיות עונשו חמור השומע ולא נדהו צריך לנדותו כדאמרן ומיהו בשאר הדברים שצריך לנדות עליהם לא מצינו שם עונש עניות ומיתה ע"כ לא אמר ואם לא נדהו וכו': **שנאמר** כי מתו כל האנשים · פירש הר"ן וליכא למימר שמא לא היה להם בנים וכו' לכאורה היה נראה להביא ראיה שהיה להם בנים מדכתיב ודתן ואבירם יצאו נצבים נשיהם ובניהם וטפם · אבל אינה ראיה דלמא באותה שעה שאמר הקב"ה למשה שוב מצרימה כי מתו כל האנשים לא היה להם בנים והיו חשובים כמתים לכך פי' הר"ן דא"כ היכי א"ל שוב מצרימה כיון שאין הבנים עושים כלום בקבלת דבריהם למלכות אלא ודאי שירדו מנכסיהם: **ותניא** רשב"ג אומר וכו' תימה למה הביאו ברייתא זו · והרא"ש פי' ומייתי עוד ראיה שעוני שקול כמיתה · ורש"י ז"ל פי' כל מקום שנתנו חכמים עיניהם לאדם שנדוהו או מת או נופל בעניות והכי צריך

עיון יעקב

ואם לא נדוהו הוא עצמו יהא בנידוי · עיין בר"ן ופרש"י ולולא פירושם הייתי אומר דכך הוא פי' הש"ס ואם לא נדהו הוא עצמו יהא בנדוי כלומר שהוא עצמו ינהוג בעצמו נדוי לכפרה וכהני קבוראי דפרק זה בורר דף כו ע"ב ופירש ר"י בתוס' בשמעתין דמה"ט צורבא מרבנן משמת נפשו לכפרה ואם כן שפיר קאמר שכל מקום שהזכרת השם מצויה שם עניות מצויה ועניות כמיתה על כן צריך כפרה על כך שוב מצאתי בפירוש להרמב"ם להרב דוד ערמאה פי"ב מהל' שבועות שפירש ג"כ דברי הרמב"ם כן ומתרץ בזה מה שמקשה שם הגהות מיימוני על הרמב"ם והנאני שכוונתי לדעת הגדול ומיושב היטב בזה לשון הש"ס וכל דקדוקיה: **שבכל** מקום שהזכרת השם מצויה · כתב מהרש"א להרמב"ם שכתב בסוף פי"ב מהלכות שבועות הא דאסור להזכיר שם שמים לבטלה נפקא לן מקרא ליראה את השם הנכבד והנורא אבל בסוגיא דתמורה לא קאי הכי במסקנא אלא דאזהרתיה מאת ה' אלהיך תירא עכ"ל ובאמת לק"מ דודאי לתי' ראשון שם בתמורה מבואר דגם מוציא שם שמים לבטלה גם כן יליף מהאי קרא דליראה את השם וגו' אלא שאין לוקין רק במקלל בשם מפסוק דלא תקלל חרש וכמ"ש רש"י בשם ר"י והתי' אבע"א לא קגריס הרמב"ם בש"ס וכן משמעות התוספות וכמ"ש שם בברכת הזבח וכן משמעות דקדוק לשון הרמב"ם שם שכתב וז"ל ובכלל יראתו שלא יזכיר לבטלה כלומר שעיקר אזהרת הפסוק נאמר על המקלל בשם אלא שזה נכלל גם כן בכלל יראתו · ועיין בסמוך דף ח' בחדושינו

עין יוסף

א **שבבל** מקום וכו' · טעמא קא יהיב למאי דאמרינן ואם לא נדהו הוא בעצמו יהא בנדוי שהרי ענשה חמור דשם עניות מצויה דכתיב בכל המקום אשר אזכיר את שמי אבא אליך וברכתיך ומדהזכרת השם למצוה מביאה ברכה ועושר הזכרה לשוא גורמת עניות ועניות כמיתה דכתיב כי מתו כל האנשים וגו' והאי קרא בדתן ואבירם כתב והאי מתו מוכח שירדו מנכסיהן כמו שמכתוב לקמן בסמוך ולפי שהזכרת השם דבר שגורם עניות ומיתה החמירו בה יותר מבשאר עוברי עבירה ואמרו שאם לא נדהו השומע יהא בנדוי (פי' הרא"ש): או מיתה או עוני · אלמא שוו להדדי ועיין בר"ן וזה עוד ראיה שעוני שקול כמיתה: או מיתה · כדאמרינן ברכות כ"ח נתן עיניו בו ונעשה גל של עצמות: או עוני · כדאמרינן בפרק ב"מ דף נ"ג ע"ב ר"ש ורבי אלעזר בנו כשיצאו מן המערה כל מקום שנתנו עיניהם בו היה נשרף: אין בין נדוי להפרה כלום · ואע"ג דאמרו בפרק ואלו מגלחין דף ט"ז ע"א דלאפקרותא עד דחיילא עליה

[א] מהרש"א

ד"ה השומע' בתמורה (ג ע"ב): [ג] שם ד"ה והא' דפרק המפלת (נדה ל ע"ב):

יד יוסף

א לקמן סד ע"ב ע"ז ה ע"א: ב סוטה מו ע"ב ע"ש חגיגה ה ע"ב ע"ש מו"ק יז ע"ב וכן בשאלתות פרשה יתרו סי' נג

חדושי גאונים

שבכל מקום שהזכרת השם מצויה כו' שנא' כי מתו כל האנשים· כתב הר"ן דליכא למימר שנסתמו וכו' וליכא למימר נמי שהיו מצורעים דהא כתיב בקרב המחנה כו' ולשון הר"ן דהא כתיב בקרב כל ישראל ואני לא מצאתי בתורה אלא בלשונות בדתן ואבירם אבל בתוספות ע"ז דף ה כתבו דהא כ עדה בתוך המחנה היו יושבין ע"ש והרא"ש נדרים סד כ' דא"כ היו משולחין מן המחנה ע"ש · אולם עכ"ז יש לתמוה על דברי הקדמונים הללו מהא דקי"ל מסכת נגעים רפ"ז בהרות שהיו בו קודם מתן תורה טהורות ע"ש וא"כ עדיין י"ל שהיו מצורעין בשעה שאמר הפ"י כי מתו כל האנשים · ומה שהיו יושבין אח"כ בעדה בתוך המחנה היינו לפי דבהרות דקודם מתן תורה טהורות ועיין בספר שאילת שלום סימן ל"ב האריך בזה · אמנם בעיקר הקושיא לולא דברי הקדמונים הנז' היה נ"ל דהעיקר מה שהמצורע חשוב כמת היינו דומיא דמרים והוא שמשתלח מחוץ למחנה ושם בדד ישב ודבר אין לו עם אדם אבל במצרים בהיותם שם קודם מתן תורה עדיין גם המצורעים בתוך עמם היו יושבים ולא חשיב אז כמת הנגע עצמך כמ"ש התוספות והייעתם· דא"כ היו משולחין מן המחנה כמ"ש · עדיין יש לומר שהיו

המתורגמן. א) אונד האט גלייך איהר בעפרייעט פאן באנן פאר איהר.

מהרש"א

נדה עיין תירוץ אחר בזה : נדר גדול נדר לאלהי ישראל וכו' · אבל השבועה שהיא בשם ודאי דליכא לספוקי ביה דדעתו לשמים אלא בזה הלשון שאמר אשנה פרק זה וכו' איכא לספוקי ביה כלפי מה שאמרו לקמן פרק קונם יין לאהבה את ה' שלא יאמר אשנה שיקראוני רבי וכו' הגה גם זה לא פירש דבריו ושמא כונתו שלא לש"ש ולא חל הנדר בדבור בעלמא אלא במתפים בדבר הנדור ולהכי קאמר דאפ"ה נדר גדול נדר לאלהי וכו' דמסתמא כונתו לש"ש ולא מחזקינן איניש ברשיעי וחל הנדר בדבורא בעלמא לדבר מצוה כמו בצדקה ואין מתירין נדר כזה כדלקמן פ"ב

רש"י

ונשמתיה וכו'. ובפרק ואלו מגלחין (מו"ק יז.) אמרינן דאמתיה דרבי חזיתיה להההוא גברא דהוה מחי לבנו גדול ואמרה ליה ליהוי ההוא גברא בשמתא] · ותירצו דהה"נ אלא מיהו בהזכרת השם בלחוד הוא דמחמירים הכי שהוא בעצמו יהא בנדוי מפני (שמעשה) [שעשה] חמור וכדכתיבנא : [והלא מושבע ועומד מהר סיני [הוא] · דכתיב (דברים ו) ושננתם דצריך אדם לשנות בתורה ל"א והלא מושבע ועומד מהר סיני [הוא] דכתיב (יהושע א) לא ימוש ספר התורה הזה וגו'] ג עליו להשכים · מסתברא דה"ק כיון שאמר נשכים הרי קבל עליו שיהא הוא מעורר בדבר כשם שהוא מעורר עכשיו ותרתי קמ"ל חדא דקבלה בעלמא לדבר מצוה מהניא דומיא דלדקה וקמ"ל נמי דעליו להשכים כדעבד קוב"ה : [מתנו · משנה: תנו · גמרא: ויהיב שלמא לבי עשרה · וכל מתיבין ליה הוו מתירין

גמרא

כלום · אאמר רב גידל אמר רב [דף ח ע"א] מנין שנשבעין לקיים את המצוה שנאמר (תהלים קיט) נשבעתי ואקימה וגו' והלא מושבע ועומד מהר סיני הוא אלא [הא] קמ"ל דשרי ליה [לאינש] לזרוזיא) נפשיה · ואמר רב גידל אמר רב האומר [אשכים] אשנה פרק זה או מסכתא זו נדר גדול נדר לאלהי ישראל · ואמר רב גידל אמר רב האומר לחבירו נשכים ונשנה פרק זה עליו להשכים שנאמר (יחזקאל ג) ויאמר אלי (בן אדם) קום צא אל הבקעה וגו' ואצא אל הבקעה והנה שם כבוד ה' עומד : אמר רב יוסף נדוהו בחלום צריך י' בני אדם להתיר לו והוא דתנו הלכתא אבל מתנו ולא תנו לא ואי ליכא דתנו הלכתא אפילו מתנו ולא תנו ואי ליכא ליזיל וליתיב אפרשת דרכים ויהיב שלמה לבי עשרה עד דמקלעי ליהג) עשרה דגמרי הלכתא : ב שם ע"ב א"ר חנינא (אמר רבי)[א"ר מיאשא] (ומטו בה) משמיה דר"י בר אלעאי מ"ד (מלאכי ג) וזרחה לכם יראי

עיון יעקב

כחדושינו : נדר גדול נדר לאלהי ישראל והא מושבע ועומד מהר סיני · ואין לתרץ דלמא שנדר הוא על פרק זה ומסכת זו דבלא שבועה ונדר היה יכול ללמוד במקום אחר י"ל דהמקשן דקדק מלשון הש"ס דקאמר נדר גדול נדר לאלהי ישראל משמע דמצוה עביד בנדר זה להכי מקשה מאי מצוה יש בזו דהא מושבע ועומד מהר סיני ללמוד עכ"פ ומה לי אם לומד פרק זה או פרק אחר ולהכי שפיר משני דאי בעי מצי למפטר נפשו רק בק"ש שחרית וערבית להכי קעביד מצוה בנדר זה להתמיד בלימודו וק"ל : האומר לחבירו נשכים ונשנה פרק זה עליו להשכים · דקדק לומר האומר לחבירו משא"כ ברבו שרוצה ללמוד ממנו הדרך ארץ משום כבוד רבו שישכים התלמיד וימתין על הרב אף שגבי הקב"ה מצינו להיפך שאני הקב"ה דכ"ע דיליה ומחיל ליקריה וכן איתא להדיא בתנחומא פר' וירא והובא בילקוט שמואל ב' דף כ"ה ע"ג ברמז קס"א וענותך תרבני כ' שמעון נזירא אומר התלמיד אומר לרב בא שנה לי פרק אחד והרב אומר לו קדמני במקום פלוני אבל הקב"ה אומר ליחזקאל קום צא אל הבקעה יצא יחזקאל ומצא להקב"ה שקדמו הוי וענותך תרבני

הרי"ף

לנדותו כדי שיפול בעניות דהיינו כמיתה ומדברי רש"י ז"ל יש לנו לומר שמקודם אמר שכל מקום שהזכרת השם מצויה שם עניות לתת טעם למ"ש ואם לא נדהו הוא עצמו יהא בנדוי להיות עונשו חמור והשתא יהיב טעמא למה צריך לנדותו ואמר כדי שיפול בעניות דהיינו במיתה והנדוי היא נתינת חכמים עיניהם וכו' ועדיין יש להקשות לרש"י דכיון דילפינן מכל מקום אשר אזכיר את שמי אבא אליך וברכתיך וכו' · וכן לטעם האחר דמדמה הזכרת ה' לבטלה לשבועת שקר דכתיב וכלתו ואת עציו וגו' א"כ לילף מינה דצריך לנדותו לפי שעונשו חמור וגם מי שלא נדהו צריך לנדותו ולמה הביאו הך ברייתא דכל מקום שנתנו חכמים עיניהם וכו' ואפשר דאע"פ שמצינו ששקולה הזכרת השם לבטלה לשבועת שקר שענשה עניות מ"מ מנין לנו שהנדוי הוא עונש עניות לכך הביא הך דתניא כל מקום שנתנו חכמים עיניהם או מיתה או עוני ולכך צריך לנדותו דהיינו ליתן חכמים עיניהם בו : אלא הא קמ"ל שרי לאיניש לזרוזי וכו' · וקשה דמאי אקשי לרב גידל והלא מושבע ליקשי ליה קרא דדוד נשבעתי ואקימה והלא מושבע וכו' ועוד קשה דלא שייך לתרץ כאן אלא שלא עקר שום דבר ממ"ש קודם רק הוא נותן טעם לדבר

וכך היל"ל הא קמ"ל דשרי וע"ק היה לו לתרץ הכא לזרוזי נפשיה קאמר דשרי ולא שייך לומר הא קמ"ל כיון שלא היתה השאלה פשיטא דנשבעין דאדרבה משמע דאסור ליטבע בדבר שהוא כבר מושבע דהוה נשבע לבטלה ואת"ל שהשאלה היתה פשיטא דנשבעין מה תירוץ הוא קמ"ל דשרי לזרוזי דהא אמרינן דפשיטא הוא · ויש ליישב דרב גידל אמר מנין שנשבעין ויש בזה שני הבנות וס"ד דה"ק מנין שצריך אדם לישבע לקיים המצוה כדי להכניע ליצרו כמו שנשבע בועז ליצרו חי ה' שכבי עד הבקר לזה הביא ראיה מדוד שאמר נשבעתי ואקימה לשמור משפטי צדקך דהיינו נשבע לכוף את יצרו וע"ז הקשה והלא מושבע ועומד הוא ובאותה שבועה יכבוש את יצרו ואי לא כבש את יצרו בשבועה הטיא אין יכבשנו בשבועה זאת ואם כועז נשבע ליצרו הוא בדבר שלא היה מושבע עליה שהיתה פנויה וטהורה כמ"ש חז"ל ונשבע ליצרו שהיה מורה לו היתר ובקרא לחודיה לא קשיא מיד שלא אמר דוד שצריך לישבע אלא שמותר לישבע אבל לרב גידל קשיא ומשני אלא הא קמ"ל מושבע ועומד אלא בא רב גידל לומר שהאדם צריך למנוע עצמו מלישבע ומנין שמותר לו לזרז עצמו יותר בקיום המצות והביא ראיה מדוד שאמר נשבעתי ואקימה : האומר אשנה וכו' · הכוונה לומר שאע"פ שלא הזכיר בפיו נדר או שבועה הרי זה נדר גדול לאלהי ישראל כלומר בערך אלהי ישראל אשר פצה שפתיו הוי נדר כדכתיב מוצא שפתיך תשמור ועשית כאשר נדרת לה' אלהיך נדבה אשר דברת בפיך וכתב הר"ן ז"ל דקבלה בלחוד מהניא לצדקה כדכתיב בפיך זו צדקה וה"ה לכל דבר מצוה : וזרחה לכם יראי שמי וכו' ופליגא דר"ל · פי' הרא"ש ופליגא דר"ל הא דאמרן דבחמה דבזמן הזה איירי קרא דאיהו מוקי ליה בחמה דלעתיד · ויש קצת תימה דלמא ר' חנינא נמי אחמה דלעתיד קאמר וי"ל דמדאמר אביי עלה ש"מ חירגא דיומא מסי והא מיירי בעוה"ז א"כ מאי דא"ר חנינא נמי לעוה"ז · ועוד כ"ל דפליגא דר"ל הוא נמי דר' חנינא דריש לקרא דוקא בבנ"א שיראין להוציא ש"ש לבטלה ולא מוקי ליה בכל שאר הצדיקים ור"ל מוקי ליה בכל הצדיקים שמתרפאין בה שכל מי שזכיותיו מרובין נקרא צדיק · עוד הקשה הרא"ש אמאי לא אמר חמה גופא מסי כדאמרינן בב"ב אדלי יומא אדלי קצירא · ולעד"נ לתרץ דהחמה מרפאה לכל חולה כמו שאמרו מרגלית טובה היתה לאברהם כל חולה שרואה אותה

עין יוסף

שמתא תלתין יומין שאני הכא שנדוי זה אינו אלא לאיים עליו שלא יזכיר עוד ש"ש לבטלה ולא דמי לאפקרותא משום הכי אין בין נדוי להפרה ולא כלום ועיין בר"ן : מנין שנשבעין לקיים את המצוה · ולא חיישינן שמא יבא לידי תקלה ויעבור על שבועתו : והלא מושבע ועומד מהר סיני הוא · לקיים המצוה ואין שבועה חלה על שבועה דדרשינן ליה בשבועות מלהרע או להיטיב דהשתא רשות איירי ולא בקיום מצוה (פי' הרא"ש) : דשרי לזרוזי נפשיה · ולא הוי מזכיר שם שמים לבטלה אם נשבע בשם ואם נשבע בלא שם נמי סד"א לאסור כדי שלא יתרגל אדם בשבועות ויבא לישבע גם על דברים אחרים (שם) :

נדר גדול נדר לאלהי ישראל · לאו היינו נדר ממש דלא איקרי נדר א[...] שמתפים בדבר הנדור אלא מחשבינן ליה כאילו נדר לצדקה דאמרינן בפ"ק דר[...] (דף ו) בפיך זו צדקה : נדוהו בחלום · יש לחוש שמא בשליחות המקום נתנ[...] וזהו לאות על שנכרת ההשגחה מעליו ולפיכך צריך עשרה להתירו דשכינה עמ[...] והרי הותר לו באותו ב"ד שנתנדה : והוא דתנו הלכתא · כלומר גמרא · א[...] מתנו כלומר משנה בלחוד ולא תנו הלכתא לא : ואי ליכא · דלא תנו ו[...] מתנו אל יקח הדיוטות וטוב לו שישב בפרשת דרכים ויקבל שלום מבי עש[...] דגמרי הלכתא ומתוך שישיבו לו שלום יגינו עליו מן היסורין :

אמר הבונה אר"י נדוהו בחלום וכו' : החלומות מהם כוזבים ומהם אמתיים · ומן אמתיים מהם בטבע ומהם בהשגחה · ומאשר הם בהשגחה הראוים יותר לשום אליהם הם שמאיימים האדם ויודיעים לו שמדת הדין מתחוה כנגדו על רוע מעשיו כי תן וחסד הוא לו מאת ה' להזהירו לפשפש בם ולתקנם למען ישוב ה' מחרון וז"ש באיוב בחלום חזיון לילה זהו חלום הראוי לקרא חזון וכיאתו כאשר בנפול תרדמה על אנשים יעשה ה' שיהיה בתנומות עלי משכב לא נרדמים לגמרי אלא נים ולא נים · יגלה אזן אנשים ויודיע למי שהוא איש כמה דברים ולבסוף ובמוסרם יחתום תהיה החתימה לגלות להם שהמוסר מוכן לבא עליהם על עונותיהם אם לא ישובו · ולדרך זה ימשכו הכתובים הבאים אחר כן · והנה הרואה בחלום שמנדין אותו אין ספק שהוא חזיון ומראה מגלה לו שהוא נזוף מן השמים ולכן לא יספיק לו בתענית והטבת חלום כשל כל חלומות האחרים אלא צריך לחזר אחר עשרה ויודעי תורה שהשכינה שרויה ביניהם שנאמר אלהים נצב בעדת אל שיתירו לו מנדויו ואומרים לו שהשי יתן אל לבו לעשות תשובה :

המתורגמן. א) זיך בעפלייסיגען, טהעטיג. ג) איהם טרעפפען.

יד יוסף

א תגיגה י ע"א תמורה ג ע"ב :

חדושי גאונים

מגורשים טהורים כמו כולו ספק לבן ודומים ולכך לא כשתלתו אלא ודאי דאילו היה מגורשים בזה האופן מטהרה לא היו חשובים כמתים דהא כתוך עמם היו יושבין א"כ דון מינה ומינה דגם אם היו מגורשים עמאים בדין תורה עכ"ז כהיותם במגורים שעדיין לא נתנה תורה לא כשתלתו ואינם חשובים כמתים · (איי היס) : מנין שנשבעין לקיים את המצוה · שנאמר נשבעתי ואקימה והלא מושבע ועומד מה"ס הוא וכו' עיין מהרש"א ורי"ף למה לא קשיא ליה אגופא דקרא נשבעתי ואקימה כו' ע"ש והנ"ל בזה שדעת המקשה היתה לפרש פשטא דקרא שהוא כפל לשון במלות שונות והיינו כי תיבת ואקימה הוא ג"כ לשון שבועה אשר נשבע בזמן העבר (והוא לשון משנה פ"ד מיתות דף ס') והמקיים כשמו פירש רש"י והמקיים שבועה נשבע מתרגם מקיים ויש סיוע לפי' זה ממה שהוי"ו ואקימה הוא קמוצה (דאילו למ"ש הרד"ק שהוא מלשון קיום המלות ור"ל שנשבע לזרז עצמו לקיים משפטי צדקך והוא דעת ר"ג שבמכלתין היה ראוים ואקימה הוי"ו בפתח שהרי במקום שו"א) כמו (דברים א') ואצוה את שופטיכם וגו' והיה אז רומז על מה שהוא מושבע ועומד מהר סיני · (וכ"כ מהרש"א ז"ל בזה · אבל לא כסיום דבריו שאמר ועתה אקימה וגם אז קיים וטוב לק ול"מ · אמנם ר"ג דדר · כא לשון וע"פ הדרש מפרש לשון ואקימה שהוא מלשון קיום המלות וה"ק נשבעתי כדי לקיים א"כ הא פריך נ"ל לישבע לקיום שהרי מושבע

מתירין לו נדוין] : הדין חירגא דיומא מסי · אבק הנראה בחמה כשהיא נכנסת דרך חלון קרוי חירגא [ויש אומרים זיהרא דשמשא : ופליגא דר"ל · הא דאמרן דבחמה דבזמן הזה איירי קרא דאיהו מוקי לה בחמה דלעתיד] : אין גיהנם לעתיד לבא · לאו לאחר מיתה קאמר דודאי איכא גיהנם לרשעים אלא לעתיד לבא לאחר תחיית המתים קאמר שאותן רשעים שיהיו לחרפות לדראון עולם כדכתיב בדניאל (יב) לא יהיו נדונים בגיהנם אלא בהאי דינא שהקב"ה יוציא חמה מנרתקה כדי שיהיו אלו מצטערין ושיתרפאו בה צדיקים והכי נמי מוכח בהדיא בפ"ק דע"ז דלאחר תחיית המתים קאמר : [מתרפאין בה · באותו שמש דלעתיד לבא : ולהט אותם היום הבא · שמש של אותו יום] : אשם נזיר טמא · שהתחיל למנות ונטמא במת שסותר מניינו ומביא קרבן ומונה כתחילה: [בא לפני אדם אחד · שבא להקריב קרבן נזירתו

שמי וגו' אלו ב"א שהם יראין להזכיר את שמי לבטלה·(מלאכי ג) שמש צדקה ומרפא בכנפיה אמר אביי ש"מ הדין חירגא דיומא מסי[ה] ופליגא דר"ש בן לקיש דאר"ש בן לקיש [א]אין גיהנם לעתיד לבא אלא הקב"ה מוציא חמה מנרתקה[ג] צדיקים מתרפאין בה ורשעים נדונין בה צדיקים מתרפאין בה דכתיב וזרחה לכם יראי שמי שמש צדקה ומרפא בכנפיה ולא עוד אלא שמתעדנין בה שנאמר (שם) ויצאתם ופשתם כעגלי מרבק · רשעים נדונין בה שנאמר (שם) כי הנה היום בא בוער כתנור והיו כל זדים וכל עושי רשעה קש ולהט אותם היום הבא אמר ה' צבאות אשר לא ישאיר להם שורש וענף : ג דף ט ע"ב תניא [ב]אמר שמעון הצדיק מימי לא אכלתי אשם נזיר טמא אלא אחד פעם אחת בא אדם אחד נזיר מן הדרום ראיתיו [שהוא] יפה עינים וטוב רואי וקווצותיו סדורות לו תלתלים[ג] אמרתי לו בני מה ראית להשחית שערך זה נאה אמר לי רועה הייתי לאבא בעירי והלכתי למלאות מים מן

פ"ב : אלו ב"א שיראים להוציא שם שמים לבטלה וכו' · מבואר כי שמו יתעלה הוא קיום ויסוד העולם בה"א העוה"ז וביו"ד העוה"ב והמוציא ש"ש לבטלה הרי זה הורס בניינו של עולם מתים כח בהנהגה של מעלה בעולם הגלגלים אשר ע"ז אמרו בפרק שבועת הדיינין [א] שהעולם נזדעזע בשעה שאמר הקב"ה לא תשא וגו' ועל כן הירא להוציא ש"ש לבטלה הוא מקיים הנהגת העולם בתנועת הגלגלים לפי טבע הבריאה לאדם וז"ש שמש צדקה ומרפא · ומפרש לה חירגא דיומא מסי · מפורש בפ"ק דיומא[ב] דחירגא הוא נסורת שמנסר גלגל חמה והוא כי החמה אין לה טבע החימום מצדה אלא מתנועת גלגל החמה כל כך במרוצה בכ"ד שעות כטבע של כל תנועה שמחמם ולהכי קרי ליה התם לא דכתיב כל דיירי ארעא כלא חשיבין כי אין בחמה דבר ממש המביא חימום רק התנועה שאין בה ממש ולפי שרוב החולים צריכין לטבע החם כמאמרם [ג] אל תאכל צונן ואל תשכב וכו' הנה לפי קירוב וריחוק תנועות גלגל חמה לנו באחד מד' עתי יום ושנה יעלה רפואת האדם וז"ש בפ"ק דב"ב[ד] כשמת אברהם אבינו תלה הקב"ה הרפואה בגלגל חמה ואדלי יומא אדלי קצירא כי בהיות אברהם חי ידע בסוד הרפואות דברים סגוליים והוא אבן טובה שהיה לו ומשנפטר נגנזה אותה החכמה ותלה הקב"ה רפואות אדם בגלגל חמה כפי קירוב וריחוק תנועתה כמ"ש וכמו שיבא מזה עוד במקומו שם ומעתה אין כאן מקום לתמיהת הרא"ש ע"ש ודו"ק : בא נזיר אחד מן הדרום וכו' · יש לעיין מה לו להזכיר שבא מן הדרום גם שהיה רועה לאביו בעירו גם מה שפרש"י שפחז עלי יצרי להביאני לידי הרהור עבירה הוא דחוק מה ענין מתגאה לזה ונראה שרמז שבא מן הדרום שהיה חכם כמ"ש [ה] הרוצה להחכים ידרים ואמר שאעפ"כ היה רועה לאביו במצות כבוד אב ואמר גם בעירו במקום שהיו מכירין בו ובמעלתו ואמר מצורף לזה כשהיה מסתכל עצמו בבבואה שהיה גם יפה עינים פחז עליו היצה"ר להתגאות וכי איש כמוהו במעלת החכמה ויפה עינים יהיה רועה וז"ש שבקש לטרדי מן העולם לעבור על מצות כבוד אב שנאמר בו למען יאריכון ימיך וגו' ואמר מפני מה אתה מתגאה שלא להיות עוד רועה לאביך שסופך למות ע"י שתעבור מצוה זו של כבוד אב והוא ענין מעשה אבשלום בעצמו

[א] מהרש"א ד"ה אלו ב"א . בפ' שבועות הדיינים (שבועות לט ע"א): [ב]שם ד"ה חירגאי בפ"ק דיומא (כ ע"ב) : [ג] שם בא"ד כמאמרם ז"ל (ת"כ ריש פרשה אחרי) : [ד] שם בא"ד בפ"ק דב"ב (טז ע"ב): [ה] שם ד"ה בא נזיר · כמ"ש (ב"ב כה ע"ב) :

יד יוסף

א ע"ז ג ע"ב ב"ר פרשה ו' : ב נזיר ד ע"ב תוספתא שם פ"ד במדבר רבה פ"י ירושלמי נדרים פ"ק ספרי סדר נשא:

חדושי גאונים

ועומד מהר סיני לקיים כו' · והאת מתרך לזרוזים נפשיה (אי הים) :

ארשב"ל אין גיהנם לעתיד לבא אלא הקב"ה מוציא חמה מנרתקה ולאעוד אלא שמתעדנים בה · אשל"ה שפע שבע רצון הש"י יכונה הרבה פעמים בשם שמש לפי שכמו שהשמש הוא מאיר אורו תמיד לכל המוכנים לקבלו ובלתי סוגרים עיניהם לבלתי השקיף בו כן גם הוא ית' . והנה לעתיד לבא הקב"ה יוציא האור והשפע הזה מן הנרתק כי רוע הכנת המקבלים בעוה"ז גורמים שיהיה זה האור בתוך נרתיק עד שאין כל העולם

אהבת איתן

שמש צדקה ומרפא בכנפיה אמר אביי ש"מ הירגא דיומא מסי ופליגא דר"ל . הא דאמרן דבחמה בזה"ז איירי קרא דאיהו מוקי לה בחמה דלעתיד.ולפ"ז ה"נ פליגא דר"ל אדר' יצחק דפ"ק דתענית (דף ח ע"ב) דאמר שמש בשבת צדקה לעניים ואיהו נמי מוקי האי קרא בחמה בזה"ז :

דאמר ר"ל אין גיהנם לעתיד לבוא אלא הקב"ה מוציא

הרי"ף

מתרפא ותלאה בגלגל חמה היינו דאמרי אינשי אדלי יומא אדלי קצירא ולפ"ז אין זכרוני סחמה שהוא חירגא מרפא לכל חולה אבל ליראים להוציא ש"ש לבטלה אע"פ שלא יסתכלו בחמה רק בחירגא שהוא עפרורית הבא אל הבית בזריחת השמש גם הוא מרפא שנאמר וזרחה לכם יראי שמי שמש צדקה מרפא בכנפיה מאי בכנפיה אלא לרבות חירגא שהוא בכנפי השמש ואינו השמש עצמו אפ"ה מסי דוקא ליראי השם והשתא נמי ניחא דאמר ופליגא דר"ל דאמר שגם החירגא מועילה ומרפאה ור"ל שכדי לרפאות בשמש צריך להוציא מנרתיקו דמשמע דכשהוא בנרתיקו אינו מרפא ור' חנינא אמר דגם בעוה"ז שהוא בנרתיקו הוא מרפא ולא מיבעיא השמש אלא גם בכנפי החמה שהוא חירגא דיומא מסי · ובענין צדיקים מתרפאין בה לעוה"ב יש להתבונן מה רפואה היא זו לצדיקים לעולם הבא וכדומה לי שראיתי בספר הזוהר שנשמות הצדיקים שנתלבנו בנהר דינור שנזקקו כזהב בתוך כור יראה ונפלאות מנהר דינור הם מתרפאים באותו שמש צדקה והוא מרפא להם לצדיקים כאמור וכן הן גדולותיו יתברך שמתוך חמה מנרתיקה שהוא אש מרפא מה שנשתלהבו מנהר דינור :

תניא

דרומית מזרחית היא היתה לשכת נזירים ששם הנזירים מבשלין את שלמיהם ומגלחין את שערן ומשלחין תחת הדוד לכך כשבא מן הדרום שאל לו מה ראית להשחית שערך זה נאה · וכא דקאמר יפה עינים וטוב רואי עיין במדרש פ' נשא דגרס ג"כ אדמוני יפה עינים וטוב רואי כמו דכתיב גבי דוד בש"א ט"ז להראות שהיה דומה לדוד בכל מילי דמיטב ולא לעשו כדאיתא במדרש ובדוד מצינו ולבי חלל בקרבי שהיה יכול לכוף ליצרו לכך שאל לו מה ראית להשחית שערך זה נאה וזה שאמר לו רועה הייתי לאבא בעירי גם כן היה דומה לדוד שהיה רועה צאן לאביו :

עיון יעקב

תרכני עכ"ל : אלו בני אדם שהם יראים להזכיר את שמי לבטלה שמש צדקה ומרפא · ואפשר להסמיך ג"כ לזה הפסוק במלאכי א' ממזרח שמש עד מבואו גדול שמי בגוים לכן מי שמזכיר השם לבטלה יראה שהשם אינו גדול בעיניו לכך אינו נהנה מהשמש להיות לו צדקה ורפואה והיפך מי שירא להזכיר את שמו הוא בכלל הזרחת השמש ונהנה ממנו · וזה ג"כ שכתב שם ובכל מקום מוקטר ומוגש לשמי כי הקטורת מעשיר לכן כל מי שמגדיל שמו של הקב"ה ואינו מזכירו לבטלה הוא כאילו מקטיר ומתעשר והיפך מי שמזכיר שמו לבטלה שם עניות מצויה וק"ל : דאר"ש בן לקיש אין גיהנם לעתיד לבא אלא הקב"ה מוציא חמה מנרתקה · נראה דר"ש בן לקיש אזיל לטעמו כדאיתא במדרש בראשית פר' ג' וירא אלהים את האור כי טוב ראה שאין הרשעים כדאי להשתמש בהם עמד גנזו לצדיקים לעתיד לבא וסיים שם וכן דרשו ב' גדולי דור ר"י ורשב"ל וכן הוא שם בפ' י"א ובחגיגה פ' אין עומדין כדכתיב וימנע מרשעים אורם לכן הם נדונים בה לפי שהם גרמו הגניזה שלא ישתמש בה העולם ולה"ק הקב"ה מוציא חמה מנרתקה ממקום שנגנז שם : בא אדם אחד נזיר מן הדרום · עיין במהרש"א ועי"ל ע"ד דאיתא בפ"ב דמדות

עין יוסף

ב אלו בני אדם שיראין להזכיר שמי לבטלה · קשה דאלו מזכיר ש"ש לבטלה רשע מיקרי ועובר על מה שאה"כ את ה' אלהיך תירא א"כ ליראה את השם הנכבד ויחייב נדוי ובמה משבחו ויש לומר ע"פ מ"ש לא נימא לה' עולה שמא ימות בינתיים ונמצא ש"ש לבטלה רק יאמר עולה לה' וזהו שאמר שיראין להזכיר שמי בתחילה לומר לה' עולה רק מקדימין תיבה אחת תחלה ואומר עולה לה' שלא יבא להזכיר ש"ש לבטלה וזהו מפני שמי נחת הוא כלומר קודם שיזכיר שמי מתיירא שמא ימות ואינו מזכיר רק אחר דבור אחד עולה לה' : אין גיהנם לעתיד לבא · ונאות הוא מה שכתב ר"י אברבנאל בפירוש מלאכי שהשמש ישרוף וירפא שמדרכו לעשות פעולות הפכיות כפי המקבלים שיתיך השעוה ויקפיא את המלח ולכן בהיות הרשעים בערכו כקש ילהטם ובהיות הצדיקים בערכו לחים ורטובים יהיה להם מרפא ומה שלא נשרפו הרשעים כשהוציא חמה מנרתיקה לאברהם אפשר שאז התישו השי"ת במים משא"כ לעתיד ירבה השי"ת חום בחמה ממה שהוא עתה בטבעו (יפ"ת בב"ר פ"ו) : אין גיהנם לעתיד לבא · פי' שלא יצטרך לדון הרשעים בגיהנם כי יפליא ה' לעשות שהיום בעצמו המרפא לצדיקים ימית לרשעים (יפ"ת) :

ג אשם נזיר טמא · דאילו נזיר טהור אינו מביא אשם אלא חטאת ור"ל נזיר שהתחיל למנות ונטמא במת שסותר מנינו ומביא קרבן ומונה כתחלה וכיון שנטמא היה דואג שמעון הצדיק פן מתחרט על נדרו שהימים הראשונים נופלין והוה כמביא חולין בעזרה כדמסיק הגמרא ולכן לא אכל וה"ה נמי דלא אכל ג"כ קרבנותיו שהביא אחר שמנה נזירות טהרה דכיון שנתחרט בטומאתו הוי כאילו נעקר נדרו ואף קרבנות סוף נזירות הם כחולין בעזרה אלא נקט אשם דפסיקא ליה לפי שאין נזיר טהור מביא אשם אבל זה הנזיר שבא מן הדרום

[א] מהרש"א באו"ד פ"ק דסוטה (ט ע"ב): [ב] שם בסה"ד בפ"ק דקדושין (ל ע"ב וכן בסוכה נב ע"ב):

שהיה מתגאה בשערו ומרד באביו כדאמרי' פ"ק דסוטה[א] וזה שמסיים בכאן להזיר לה' שהיה זה נזיר להתגלח לש"ש לקיים מצות כבוד אב ואמר נסתכלתי בבבואה שלי ופחז עלי יצרי ובקש לטורדני וכו' הוא היצה"ר הוא מלאך המות ועל זה נאמר צופה רשע לצדיק ומבקש להמיתו הרשע הוא היצה"ר מסתכל וצופה ביופי הצדיק ובמעלותיו ועי"ז מבקש להביאו לידי מעשים רעים כדי להמיתו וקרוב לזה דרשוהו בפ"ק דקידושין [ב] ע"ש: [וכי באיזו נפש חטא וכו' • יבואר פרק קמא דתענית ע"ש]:

שסופו להאכילך תרומה וכו' • כן הוא בכל נוסחות גמרות שלפנינו וביש־אל חבר איירי דלטבלים לא חיישינן כפירוש הרא"ש אבל מדברי הר"ן נראה דגרס להאכילך תרומה טמאה ואיירי אפילו

מן המעין ונסתכלתי בבבואה[א] שלי ופחז יצרי עלי ובקש לטורדני מן העולם אמרתי לו רשע למה אתה מתגאה בעולם שאינו שלך במי שהוא עתיד להיות רמה ותולעה העבודה שאגלחך לשמים מיד עמדתי ונשקתיו על ראשו אמרתי לו בני כמותך ירבו נוזרי נזירות בישראל עליך הכתוב אומר (במדבר ו) איש כי יפליא לנדור נדר נזיר להזיר לה' מתקיף לה ר' מני מאי שנא אשם נזיר טמא דלא אכל משום דאתי על חטא כל אשמות נמי לא ליכול דעל חטא באין א"ל ר' יונה היינו טעמא כשהן תוהין נוזרים וכשהן מטמאין ורבין עליהם ימי נזירות מתחרטין בהם ונמצאו מביאים חולין לעזרה:

דף י ע"א **תניא** [א]רבי יהודה אומר חסידים הראשונים היו מתאווין להביא קרבן חטאת לפי שאין הקב"ה מביא תקלה על ידיהם מה היו עושין עומדין ומתנדבין נזירות למקום כדי שיתחייבו קרבן חטאת למקום ר"ש אומר לא נדרו בנזיר אלא הרוצה להביא עולה מתנדב ומביא שלמים מתנדב ומביא תודה וד' מיני לחמה מתנדב ומביא אבל בנזירות לא התנדבו כדי שלא יקראו חוטאים שנאמר (במדבר ו) וכפר עליו מאשר חטא על הנפש:

שם **תניא** [ב]רבי אלעזר הקפר ברבי אומר וכפר עליו מאשר חטא על הנפש [ג]וכי באיזה נפש חטא זה אלא שציער עצמו מן היין והלא דברים ק"ו ומה זה שלא ציער עצמו אלא מן היין נקרא חוטא המצער עצמו מכל דבר על אחת כמה וכמה מכאן כל היושב בתענית נקרא חוטא והדין קרא בנזיר טמא כתיב משום דשנה בחטא הוא:

ואלו מותרין פרק שני

ד דף כ ע"א **תניא** [ג]לעולם אל תהי רגיל בנדרים שסופך למעול בשבועות ואל תהי רגיל אצל עם הארץ שסופו להאכילך טבלים • ואל תהי רגיל אצל כהן עם הארץ שסופו להאכילך תרומה (טמאה) [ד]אל תרבה שיחה עם האשה שסופך לבא לידי ניאוף ר' אחי בר' יאשיה אומר כל הצופה בנשים סוף בא

נזירתו ולגלח שערו]: ופחז יצרי עלי • מיהר מלשון פחז כמים: ובקש לטורדני מן העולם • לילך אחרי מראה עיני: [אמרתי לו • כך אמר בעצמו]: נזיר להזיר לה' • שנזירתו לשם שמים: [משום דאתי על חטא • שנטמא ותנאי הוא לאדם חשוב לאכול דבר שקרב על חטא: כל אשמות נמי • וכ"ש חטאת אלא משום דאיירי באשם נקט אשמות: תוהין • מהפחדין כמו (דברים כח) ופחדת לילה ויומם ומתרגמינן ותהית]: כשהם תוהין נוזרים • כשהם מתחרטין על מעשיהם הרעים: ורבין עליהם ימי נזירות • שמתחלה לא נתכוונו אלא לשלשים יום: מביאין חולין לעזרה • לאו דוקא שכל זמן שלא התירן חכם נזירותן קיימת וקרבנותיהם חובה עליהם אלא כעין חולין קאמר שמתוך שאין כוונתן רצויה אף קרבנותיהם אינם רצויים אבל בהך גברא שבא מן הדרום ליכא למיחש להכי שכיון שהיתה כונתו כל כך רצויה בתחלה אנן סהדי שלא נתחרט: [לפי שאין הקב"ה מביא תקלה על ידיהן • כלומר שהן מתייראים שלא יעשו שום חטא ורוצין להביא קרבן להתכפר עליהם לפי שאין הקב"ה מביא תקלה על ידיהן: מה היו עושין • כדי שיתחייבו קרבן שאין מביאין קרבן חטאת אלא על חטא ממש • ענין אחר לפי שאין הקב"ה מביא (קרבן) [תקלה] על ידיהן שהן באין לידי שום תקלה ושום חטא שיתחייבו קרבן חטאת: אלא הרוצה להתנדב מתנדב ומביא שלמים וכו' • אבל חטאת לא אתי בנדבה ובנזירות נמי לא היו מתנדבין שלא יקראו חוטאים ומתניתין דקתני נדר בנזיר דמשמע דכשרים נודרים בנזירות לאו ר"ש היא: והדין קרא בנזיר טמא כתיב • על שם שטימא את עצמו במת קאמר קרא אשר חטא על הנפש: משום דשנה בחטא הוא • דעל שם דשנה עצמו בחטא שציער עצמו ועוד שטימא נזירותו להכי כתיב ביה אשר חטא על הנפש וה"ה נמי לשאר נזירים דאיקרו חוטאים וגלי רחמנא בהאי וה"ה לכולהו ולהכי גילה בהאי משום

דזה שנה בחטא ב' פעמים דתולין הקלקלה במקולקל]: אל תהי רגיל בנדרים שסופך למעול בשבועות • דחמירי טפי דכתיב בו (שמות כ) כי לא ינקה: להאכילך

יד יוסף
א תוספתא פ"א: ב נזיר ג ע"א יט ע"א כב ע"א תענית יא ע"א סוטה טו ע"א ב"ק צא ע"ב שבועות ח ע"א כריתות כו ע"א: ג מסכת ד"א פ"א: ד עירובין סג ע"ב אבות פ"א מ"ה:

חדושי גאונים
נכנים ממנו והנכנים יקחו ממנו מעט מזער לא כביר אבל אז יוציאהו מנרתקו והרשעים יהיו נדונים בו כי יביטו יראו בצדיקים ויכלם עינם ונפשם והיו לקש ואין גיהנם גדול מזה והרי זה משל נמרץ כי כמו שחלושי הראות לא יוכלו לסבול ההבטה אל עין השמש ואם יביטו יראו בו יעורם וירע להם וכני רשף יגביהו עוף חזקי הראות כבני הנשר הם מתעדנים עמו כן גם יקרה נאלה כי הנה כמו שהשכר הגדול שאין למעלה ממנו ראות עשות הפעולות כפי המעלה והעיון כן אבל השלמים הנקעים ביותר גדולים אלו היא המנעו משיג השלמות העליון כי הוא איש עובד יראת יותר עונש

אהבת איתן
חמה מנרתקה לדיקים מתרפאין בה ורשעים נדונין בה. וק"ל מדתניא בפ"ד דפסחים (דף נ"ד) ר' יוסי אומר אור שברא הקב"ה בשני בשבת אין לו כבוי' עולמית שנאמר ויצאו וראו בפגרי האנשים הפושעים בי וגו' ואשם לא תכבה ופי' רש"י שהוא אור של גיהנם וא"כ משמע שיש גיהנם לעתיד

עיון יעקב

אל תהי רגיל בנדרים שסופך למעול בשבועות • עיין בתוספות ובר"ן ולפמ"ש הב"י ביו"ד סימן רל"ט דלדעת הרמב"ם שבועות זרוזין אסורות וכן שבועות הבאי ע"ש וכ"כ בכ"מ פ"ג מהלכות שבועות (אכן הל"מ שם בהל' נדרים פ"ד השיג עליו וכן הוא בפירוש המשניות) א"כ איכא למימר דה"ק אל תהי רגיל בנדרים דהיינו אפילו בנדרי זרוזין והבאי שסופך למעול בשבועות לעשות כן והתם איסורא איכא • ומדקאמר אל תהי רגיל בנדרים משמע דאפילו לזרוזי לדבר מצוה ג"כ לא תהי רגיל בדבר כל כך • ועיין בתוספות דלקמן ובב"י ביו"ד סימן ר"ג בשם הסמ"ג: ואל תהי רגיל אצל ע"ה שסופך להאכילך טבלים • כדאיתא במתני' פ"ד דדמאי משנה ב' וברמב"ם פי"ב מהלכות מעשר המדיר את חבירו שיאכל אצלו ואינו מאמינו על המעשרות אוכל עמו שבת ראשונה יעו"ש לכן אם יהא רגיל אצלו לא ימלט שידורו פעם אחת שיאכל אצלו ויצטרך לאכול אצלו שבת ראשונה אף שאינו נאמן על המעשרות: אל תרבה שיחה עם אשה שסופך לבא לידי ניאוף. הא דקאמר כאן לשון ניאוף ור' אחי בר יאשיה דאמר כל הצופה בנשים סוף בא לידי עבירה כ"ל דה"פ ע"ד דאיתא ברבה סוף פ' אחרי פכ"ג נואף בעיניו נקרא נואף שנאמר ועין נואף וכו' ע"ש ודרך המדברים יחד לבא לידי הסתכלות כדכתיב בפ' כי תשא ודבר ה' פנים אל פנים כאשר ידבר איש אל רעהו וא"כ שפיר קאמר אל תרבה שיחה עם האשה שסופך לבא לידי ניאוף דהיינו ניאוף בעיניו ועל זה שפיר קאמר ר' אחי בר יאשיה שכל הצופה בנשים סוף בא לידי עבירה שעבירה גוררת עבירה וזה אפשר הכוונה דאמרינן סייג לחכמה שתיקה כי אין אדם חוטא אא"כ נכנס בו רוח שטות וע"י הדבור סופו לבא לידי עבירה: אמר

עץ יוסף

שהיה צדיק גמור הוה קים ליה ביה שלא נתחרט בהאריך ימי טומאתו לכן אכל: עליך הכתוב אומר איש וכו' להזיר לה' • כלומר שתחלת נדר לגמרי לשם שמים ולא היה דואג שיתחרט אע"פ שנטמא אבל שאר נודרים סתמא נודרים בעת צרה או על עבירה שבידן כדי להצטער ולכפר על עונם וכשמתרבים הימים עליהם ממה שגמרו בדעת קרוב להיות תוהא על הראשונות (תוס' נזיר דף ד ע"ב):

ד שסופו להאכילך תרומה טמאה • הנה תיבת טמאה מוסגר בשני חצאי עיגולים ובאמת בגמרא ליתא תיבת טמאה • אבל מ"מ פירש הר"ן שסופך להאכילך תרומה טמאה ולהזהיר אפילו כהן שלא יהא רגיל אצל כהן עם הארץ עכ"ל אבל הרא"ש פי' שזה הזהרה לישראל שלא יאכל אצל כהן עם הארץ שסופך להאכילך תרומה אבל משום טבל ליכא למיחש דמפרים תרומה ואכיל לה וכן

המתורגמן א) אין שאטען.

בא לידי עבירה כל המסתכל בעקבה של אשה הויין ליה בנים שאינם מהוגנים אמר רב יוסף ובאשתו נדה · אמר רבי שמעון בן לקיש עקבה דקתני מקום התורף שהוא מכוון כנגד העקב ותניא (שמות כ) ובעבור תהיה יראתו על פניכם [זו בושה] (שם) לבלתי תחטאו מלמד שהבושה מביאה לידי יראת חטא מכאן אמרו סימן יפה לאדם שיהא ביישן אחרים אומרים כל המתבייש לא במהרה הוא חוטא וכל שאין לו בשת פנים בידוע שלא עמדו אבותיו על הר סיני : [אמר רבי יוחנן בן דהבאי ד' דברים סחו לי מלאכי השרת חיגרין מפני מה הוויין מפני שהופכים את שולחנם אילמים מפני מה הוויין מפני שמנשקים על אותו מקום חרשים מפני מה הוויין מפני שמספרים בשעת תשמיש סומין מפני מה הוויין מפני שמסתכלים באותו מקום ורמינהו שאלו את [א]אימא שלום מפני מה [דף כ ע"ב] בניך יפיפין ביותר אמרה להן אינו מספר עמי לא בתחילת הלילה ולא בסוף הלילה אלא בחצות הלילה וכשהוא מספר מגלה טפח ומכסה טפח ודומה עליו כמי שכפאו שד ואמרתי לו מה טעם ואמר לי כדי שלא אתן את עיני באשה אחרת ונמצאו בניו באין לידי ממזרות לא קשיא הא במילי דתשמיש הא במילי אחרנייתא א"ר יוחנן זו דברי יוחנן בן דהבאי אבל אמרו חכמים אין הלכה כיוחנן בן דהבאי אלא כל מה שאדם רוצה לעשות באשתו עושה משל לבשר הבא מבית הטבח רצה לאכלו במלח אוכלו צלי אוכלו מבושל אוכלו שלוק אוכלו וכן דג הבא מבית הצייד אמר אמימר מאן מלאכי השרת רבנן דאי תימא מלאכי השרת ממש אמאי אמר ר' יוחנן אין הלכה כיוחנן בן דהבאי הא אינהו בקיאי בצורת הולד טפי ואמאי קרו להו מלאכי השרת דמצייני[א] כמלאכי השרת ההיא דאתאי לקמיה דרבי אמרה ליה רבי ערכתי לו שלחן והפכו אמר לה בתי תורה התירתך ואני מה אעשה ליך ההיא דאתאי לקמיה דרב אמרה לו רבי ערכתי לו שלחן והפכו אמר מאי שנא מן ביניתא. (במדבר טו) ולא תתורו אחרי לבבכם מכאן אמר רבי אל ישתה אדם בכוס זה ויתן עיניו בכוס אחר אמר רבינא לא נצרכא אלא דאפילו ב' נשיו (יחזקאל כ) וברותי מכם המורדים והפושעים בי אמר רבי לוי אלו בני תשע מדות בני

הר"ן

תרומה טמאה · להזהיר אפי' כהן שלא יהא רגיל אצל כהן עם הארץ : ובאשתו נדה . אפילו אשתו נדה שיש לו בה שעת היתר : מלמד שהבושה מביא לידי יראת חטא . דעל פניכם משמע בשת פנים וכתיב בתריה לבלתי תחטאו : לא עמדו אבותיו על הר סיני · שהרי נתן טעם למעמד הר סיני לבעבור תהיה יראתו על פניכם וכתיב את אשר ישנו פה עמנו עומד היום ואת אשר איננו פה עמנו ומי שאין לו בשת פנים אינו מזרעם : [שהופכין את שולחנם · ולפי שהיא בירך לוקה בירך : חרשין · שאין שומעין ואין מדברים : שמספרים בשעת תשמיש . וכמה חוטאין בדיבור ובשמיעה : לא בתחילת הלילה · ולא בסוף הלילה נשים הולכות בשוק ויתן דעתו עליהם : וכשהוא מספר · כשהוא משמש מטתו : מגלה טפח ומכסה טפח · בפרק מי שמתו (דף כג:) אמרינן שהתירו (לה לאשה) לגלות טפחיים לקטנים והוא היה מגלה טפח מאותן טפחיים ומכסה טפח כלומר וטפח שני כשאר מכוסה : כמי שכפאו שד · שהיה ממהר כאדם הנטרד מחמת שד שכופהו אלמא מספר היה בשעת תשמיש : הא במילי דתשמיש . שרי כדי לרצותה : דמצייני כמלאכי השרת . שהן מצויינים ונבדלין משאר בני אדם כמלאכי השרת כדאמרינן בהגדה מלמד שהיו ישראל מצויינין שם כלומר שהיו עם בפני עצמן ולא נתערבו במצרים : התורה התירתך · דכתיב כי יקח איש אשה שהיא לקוחה לו לעשות בה כל חפצו · וכתב הרמב"ם ז"ל בפכ"א מהלכות איסורי ביאה (הלכה ט') ובלבד שלא יוציא ש"ז לבטלה : מ"ש מן ביניתא · דג שצולהו או שולקו כרצונו : אל ישתה אדם בכוס זה · שבשעה שנזקק עם אשתו לא יתן עיניו באשה אחרת אפילו היא אשתו : המורדים והפושעים בי אלו בני תשע מדות · שלפי שיש לך עבירה בילידתן הוו מורדין ופושעין :
בני

מהרש"א

אפילו בכהן חבר וק"ל : היא הבושה וכו'. כמ"ש בשת פנים וכן ההיפך ממנו עז פנים ומדת הבושה היא סימן לישראל כדאיתא בפרק הערל [א] ובדרכי המדות אמרו כן שהוא סימן יפה באדם שהוא ביישן אבל בדרכי הלמוד אמרו ולא הביישן למד והשתא הא דאמרינן פרק ג' דבילה [ב] מפני מה נתנה תורה לישראל מפני שהן עזין יולא לב' טעמים הא' מפני שהן עזין ראוי שילמדו התורה כי לא הביישן למד והב' שתהא התורה מתשת עזותן כי יראת התורה היא על פניהם היא הבושה ודו"ק : באין לידי ממזרות וכו'. לאו ממזרות ממש קאמר אלא שכל מעשה הולך על הרוב אחר המחשבה ויהיו בניו אינן מהוגנין ממדת ממזרים וק"ל : בתי התורה התירתך וכו' · עיין פירוש הר"ן ועי"ל מדאסרה התורה בערוה ב' משכבות דהיינו כדרכה ושלא כדרכה על כרחך דבאשה שאינה ערוה שרי וז"ש התירתך שאינך ערוה לו : ולא תתורו אחרי לבבכם וכו' שלא יתן עיניו וכו'. פתח בלב וסיים בעין שהם ב' סרסורי עבירה ע"י שעינו מסתכל באשה אחרת נותן לבו עליה ובגדר ערוה משתעי קרא כדכתיב אשר אתם זונים וגו' זנות ממש והיינו הוא גדר לערוה כההיא עובדא דפרק (הקומץ) [התכלת מד.] וז"ש לעיל דמצייני כמלאכי השרת בצניעות כפרש"י שהוא גדר לערוה וק"ל : וברותי מכם המורדים והפושעים בי אלו בני ט' מדות וכו' · מדברי הרמב"ם פרק כ"א מהלכות א"ב דהעושה כן הבנים אינן הגונים אלא עזי פנים הן ומהם מורדים ופושעים ויסורי הגלות בוררין אותן עכ"ל

[א] מהרש"א ד"ה היא הבושה · בפרק הערל (יבמות עט ע"א : [ב] שם בא"ד פ"ג דביצה (כ"ה ע"א) :

יד יוסף

א עי' כ"מ נט ע"ב אימא שלום דביתהו דר' אליעזר וכ"ה נוסחת הטור בא"ח סימן ר"מ : ב עיין פרש"י קדושין עב ע"א ד"ה דומים למלאכי השרת :

חדושי גאונים

מזה ולא לתקות יותר שכר מזה ובזה יזכנו דברי הרב בהלכות תשובה אשר נסתרו מעיני המבינים באומרו הנקמה · ובדברי אלה יתברכו ויתלבנו למי שירצה לעיינם והנה עם האור הבא האלהי יתרפאו הצדיקים מכל ספקותיה' וטעיותיה' ולא די שיתרפאו מן הספקות הקודמים אלא גם יתעדנו ויבינו סודות נכבדות לא ישוערו ונפלאות לא ידמו · ועל דרך הפשט אפשר קרוב הוא כי להיות השמש עכשיו בלתי שורף להיותו כפי האמת באמצע כל הגלגלים ר"ל על הג' ותחת הג' והרי הוא כמו בתוך נרתק הנה או ידמה כאילו הקב"ה יוציאהו מנרתקו והרשעים לא יוכלו סובלו והצדיקים יתרפאו ויתעדנו בו בפלא · (לחם שלמה) (שייך לסימן א) ל עוד נוכל לבאר דבריהם ז"ל כי הנה לפי המבואר בדבריהם ז"ל על מאמר רז"ל אבן טובה היתה תלויה בצוארו של אברהם

אהבת איתן

וי"ל דר"ל אזי לטעמי' דבפ"ב דערובין (דף י"ט) מוקי קרא דהרושעים בי דאיירי בפושעי עובדי כוכבים · וא"כ י"ל דהא דקאמר דאין גיהנם לע"ל ברשעי

הרי"ף

ותניא ובעבור תהיה יראתו וכו' מלמד שהבושה וכו' · נראה דדריש ובעבור תהיה יראתו על סיבת בושת פניכם שאתם ביישנים ועל סיבת בושת פניכם תהיה לכם יראה לבלתי תחטאו ותימה כיון שהבושת היא מביאה להם יראת חטא למה בא האלהים לדבר עמם שאומר כי לבעבור נסות אתכם בא האלהים ובעבור תהיה יראתו על פניכם והלא אע"פ שלא בא האלהים לדבר עמם היה יראתו עליהם מתוך הבושה ואפשר לומר שמנין לנו שהיה בהם בישראל בושה אלא מתוך דיבורו של הקב"ה אשר דבר עם ישראל ובושת פניהם כסתה אותם ויאמרו אל משה דבר אתה עמנו ונשמעה ואל ידבר עמנו אלהים כי בושנו ממנו ופן נמות מפני הבושה ולזה אמר להם משה אל תיראו כי לבעבור תהיה יראתו של הקב"ה ע"פ היינו הבושה שנתביישתם בא האלהים לדבר עמכם שאלמלא דיבר עמכם הקב"ה מנין הייתם מתביישין ומנין הייתם משיגים היראה אלא מתוך הבושה : אחרים אומרים וכו'

עיון יעקב

א"ר יוסף ובאשתו נדה · עיין בספרי תורת השלמים להל' נדה בסי' קצ"ה ס"ק ט' דדעת הטור והרשב"א דרב יוסף ור"ש בן לקיש פליגי אהדדי וס"ל כתרווייהו לחומרא דבאשתו נדה אסור להסתכל בכל מקום המכוסה שלה ואם אינה נדה אסור להסתכל במקום התורפה דווקא ע"ש : מלמד שהבושה מביאה לידי יראת חטא · ומדת עזות הוא להיפך כדאיתא בפ"ק דתענית דף ז' אמר רב המגונא כל אדם שיש לו עזות פנים סוף נכשל בעבירה ר"נ בר יצחק אמר בידוע שנכשל בעבירה ע"ש : אחרים אומרים כל המתבייש לא במהרה הוא חוטא · נראה מדקאמר המתבייש ולא קאמר נמי כל מי שיש לו בושת פנים אלא נראה דר"ל המתבייש מאחרים שמביישין אותו ומקבל מהן מאשה וכדאמרינן הנעלבים ואינם עולבין עליו נאמר ואוהביו כצאת השמש נמצא שהוא נדבק במדת האהבה שהוא גדול מיראת חטא והא דקאמר וכל שאין לו בושת פנים בידוע שלא עמדו אבותיו על הר סיני כי התורה נתנה על הר סיני להתיש עזותן וזה שאין לו בושת פנים מסתמא ברא כרעא

דאבוה ואוחז מעשה אבותיו שלא עמדו על הר סיני : חיגרין מפני מה הוויין מפני שהופכין את שלחנם · עיין בהרא"ש והר"ן דמה מדה כנגד מדה היא זו ועוד יש לומר

עין יוסף

מעשר מפריש ממנו תרומת מעשר ומעכב המעשר לעצמו : הויין ליה בנים שאינם מהוגנים · מדה כנגד מדה לפי שמסתכל בעקיבה של אשה שזהו ענין הערוה לכך הויין ליה בנים שאינם מהוגנים (תוס' ישנים) :

המתורגמן. א) געצייכענט , געצירט ,

בני אסנ"ת משגע"ח בני אימה בני אנוסה בני שנואה בני נידוי בני תמורה בני מריבה בני שכרות בני גרושת הלב בני ערבוביא בני חצופה איני [א]והאמר רבי שמואל בר נחמני אמר רבי [ב]יונתן כל אדם שאשתו תובעתו הויין לו בנים שאפילו בדורו של משה רבינו לא היו כמותם שנאמר (דברים א) הבו לכם אנשים חכמים ונבונים וכתיב ואקח את ראשי שבטיכם ולא כתיב נבונים וכתיב (בראשית מט) יששכר חמור גרם וכתיב (דה"א יב) מבני יששכר יודעי בינה לעתים ההיא דמרציא ארצויי] :

ארבעה נדרים פרק שלישי

דף כב ע"א בר ברתיה דר' ינאי סבא אתא לקמיה דר' ינאי סבא א"ל אילו הות ידעת דפתחין פנקסך וממשמשין בעובדך מי נדרת א"ל לא ושרייה א"ר אבא מאי קראה (משלי כ) ואחר נדרים לבקר :

ה יש בוטה כמדקרות חרב ולשון חכמים מרפא (שם יב) · כל הבוטה ראוי לדקרו בחרב אלא שלשון חכמים מרפא · תניא [ג]רבי נתן אומר הנודר כאילו בנה במה והמקיימו כאילו הקריב עליה קרבן :

אמר

הר"ן

בני אימה · לשון יראה שמטיל אימה על אשתו להזקק לה שלא כרצונה ומתוך כך אין בניו הגונים לפי שנוהג שלא כשורה כדדרשינן בפרק המולא תפילין (דף ק:) ואץ ברגלים חוטא : בני אנוסה · גריעי טפי מבני אימה דבני אימה לא הויא אנוסה ממש ואנוסה מיירי בשאנסה לגמרי ומתוך ששני אלו קרובין להיות זה כזה חשיב להו כחד דהא רבי לוי אמר תשע מדות ובפרטן אתה מולא עשר : בני שנואה · ששונאה ומתוך כך נותן דעתו על אשה אחרת : בני נידוי · שבא עליה כשהוא מנודה : בני תמורה · שבא על אחת מנשיו וכסבור שהיא צרתה : בני מריבה · אף על פי שאינה שונאה אלא שהיתה מריבה ביניהם לפי שעה : בני שכרות · שמתוך שכרותו אינו נותן דעתו על אשתו : בני גרושת הלב · שגמר בלבו לגרשה : בני ערבוביא · שבאו עליה כמה בני אדם : בני חצופה · שמעיזה פניה להיות תובעתו בפה : כל אדם שאשתו תובעתו · כלאה שילאה לפני יעקב ואמרה לו אלי תבא ויצא ממנה יששכר דכתיב ומבני יששכר יודעי בינה לעתים : דמרציא ארצויי · שמפתה אותו בדברי רצוי ופיוס כלאה שלא אמרה ליעקב אלא לסור באהלה אבל לא שתהא תובעתו בפה:

[מאי קרא · שמפני נדרים חוקרים במעשיו של אדם : ואחר נדרים לבקר · שאם נודר מבקרין מעשיו : כל הבוטה · כל הנודר כמו מבטא שפתים : ולשון חכמים מרפא שמתירין לו] : הנודר כאילו בנה במה · בשעת איסור הבמות ונראה בעיני דלהכי מדמה ליה לבונה במה משום דסליק אדעתיה דנודר דמלוה קא עביד דרחמנא אסריה במילי דאיסורא ואיהו נמי אסר אנפשיה וקאמר דטעה דאדרבה לבונה במה דמי דנהי דרחמנא אזהריה לאקרובי קרבנות בפנים הא אזהריה דלא נוסיף עלה לבנות במה ולהקריב בחוץ הכא נמי נהי דרחמנא אסר עליה דברים האסורים כי מוסיף איהו במה דאסר רחמנא פשע כענין שאמרו בירושלמי בפרק פותחין לא דייך במה שאסרה תורה אלא שאתה אוסר עליך דברים אחרים ושייך ביה נמי האי לישנא משום דנודר מתפיס בקרבן וכיון שאין קרבנו רלוי נמלא כבונה במה ומקריב בחוץ : והמקיימו · כלומר שאינו נשאל עליו : כאילו הקריב · (בבמה) [על אותה במה קרבן] וחייב משום שחוטי חוץ

מהרש"א

עכ"ל : אסנ"ת משגע"ח בני אימה בני אנוסה וכו' · מפי' הר"ן במי אנוסה גריעי טפי מבני אימה וכו' ומתוך שב' אלו קרובים זה לזה חשיב להו כחד דהא ר"ל אמר ט' מדות ובפרטן אתה מולא עשרה עכ"ל אבל הרא"ש גרס בני אמה פי' שפחה משוחררת וכו' עכ"ל וי"ל לדבריו דלכך נקט ט' בפרטן משום דסימניסון לא הוי רק ט' אסנ"ת משגע"ח דהא סי' א' מורה על אמה ועל אנוסה ובגירסת הילקוט לא הזכיר כלל בני אנוסה ובטור אה"ע סי' כ"ה לא הזכיר בני אמה והוה ספיר ט' גם בפרטן וק"ל : בני שנואה וכו' בני חצופה איני והא"ר שב"נ אר"י כל אדם וכו' · והא [ד]דלא תקשי ליה נמי אבני שנואה דכתיב כי שנואה לאה וגו' הא אוקמוה בפרק י"ב [א] ששנואין מעשי עשו וכו' ולא שהיתה שנואה ליעקב ע"ש : בני נידוי וכו' · בטור י"ג בני נדה ולא משמע כן דלא חשיב הכא אלא הבנים שנולדו מדבר הקרוב לעבירה אבל בני נדה מאיסור כרת כשאר עריות וק"ל : בני מריבה בטור י"ג בני מורדת ולפי גרסתינו יש לומר דס"ל בכלל בני גרושה או בני שנואה דמ"ל שהוא שונאה או היא שונאתו דומיא דבני שכרות ויתר דברי המאמר עיין בשלשה הפירושים ובתוספות ודו"ק : כל שאשתו תובעתו וכו' וכתיב יששכר חמור גרם וכו' יהך סוגיא מייתי לה נמי בפ' בתרא [ג] דעירובין ומייתי התם קרא ותצא לאה וגו' ותאמר אלי תבא וגו' וניחא דהוה ס"ד שתבעתו לביאה ממש ומשני דארלויי ארלייה ואלי תבא כי וגו' לבא לאהלה כפירוש הר"ן אבל הכא דמייתי קרא דחמור גרס ק"ק למאי מייתי לה המקשה דאדרבה מזה משמע שלא היתה תובעתו בפה אלא שהקב"ה סייעה כדאיתא פ' המפלת[ג] והענין מבואר דהוה לה בנים דהיינו זכרים ע"י שתובעתו היא ודאי מזרעת תחלה ויולדת זכר ובשכר התביעה לדבר מלוה הוה לה בנים חכמים ונבונים וכו' ושאמר ולא כתיב נבונים מזה מוכח דב' עניניס הן כפרש"י בחומש וכבר השיג הרא"ס על הרמב"ס דחשיב להו כחדא · ודע דקאמר ולא כתיב נבונים היינו בשביל שאר שבטים אבל שבט יששכר שהיו בדורו של משה היה בהו ודאי נבונים והו"ק : יששכר חמור גרס וכו' · עיין פרש"י אבל בערוך פירש בערך חמרא כשחזר יעקב מן השדה נהק החמור ושמעה לאה ויצאה לקראתו וקראתו עכ"ל וק"ל :

אילו הוה ידעת דפתחין פנקסך וכו' · באבות שנינו הפנקס פתוח והיד וכו' היינו לגבי שכבר חטאו כמש"ל מיניה הכ[ו]הון בערבון וכו' והכא הכי קאמר לגבי מי שכבר היה לדיק ע"י נדר שנדר זה הוא תחלת חטאו לפתוח בעבירה זו את פנקסו וממשמשין וכו' וק"ל : כל הבוטה וכו' · מלת בוטה לא מלינו במקרא אלא לגבי נדר ושבועה כמו לבטא בשפתיו מבטא שפתיה ויבטא בשפתיו גם אלל שפה לפי שדבור החלוני נקרא ע"ש השפתים שנדבר בלא כוונת הלב דהיינו נדר ושבועה שהיום נדר ולמחר מתחרט כמ"ש בשמעתין לב זה עליך וז"ש כל הבוטה בנדר ושבועה ראוי לדוקרו כי הוא בודאי בלא לב וכוונה ולשון חכמים שהוא דבור הפנימי בכוונת הלב נקרא ע"ש הלשון הוא מרפא למלוא לו פתח וחרטה ככל הנך דשמעתין וק"ל :[הנודר כאלו בנה במה

[א] מהרש"א ד"ה בני שנואה · בפרק י"ב (כ"ב קכג ע"א) : [ג] שם ד"ה כל שאשתו · בפרק בתרא דעירובין (ק' ע"ב): [ג] שם בא"ד,פרק המפלת (נדה לא ע"א) :

יד יוסף

א ערובין ק ע"ב : ב ס"י יוחנן : ג יבמות קט ע"ב גיטין מו ע"ב לקמן סג ע"א ס ע"ב :

חדושי גאונים

אבינו ע"ה וכשמת תלאה הקב"ה בגלגל חמה פי' כי האיש אחד היה אברהם אשר פרסם בעולם את אחדותו והנהגתו ית"ש בעולם אשר כל באי עולם היו משתחוים לצבא י השמים וכשמת נטלה הקב"ה ותלאה בגלגל חמה כי ע"י גלגל חמה יוכל האדם להכיר גם הוא כי בסדר גלות ינהיג ע"פ מנהיגו ית' אשר ינהיג אותו למעלה כי גבוה מעל גבוה שומר · עיין ב"ע פ' לך · אכן עתה אנו רואים כי הבל הנעשה תחת השמש כי עבדים לאדמה הם הם רוכבי אתונות צחורות ויבקע כשחר אור השמש עליהם ועל פניהם קרן אור ההללחה · והשרים עבדי המלך הם הולכים כעבדים על הארץ בשפל

אהבת איתן

ישראל קאמר אבל בעובדי כוכבים מודה דיש גיהנם לע"ל ומש"ה לא קשה מההיא דרבי יוסי דאיירי בעובדי כוכבים.וכן מוקי ר"י האי קרא דמסיים בתוכחה בעכו"ם כדאיתא בירושלמי דברכות ומיהו במדרש רבה ברא[ש]ית סימן ו' ובילקוט תהלים כ"א בפסוק תשיתמו כתנור אש רבנן אמרי יש גיהנם לעתיד לבא :

עיון יעקב

כיון שהוא ראוי להיות למעלה והוא מהפך עלמו למטה על כן נעשו בניו חיגרין ונמלא הן למעלה כי מרכיבין את החיגר כדאיתא בפרק חלק מרכיבין חיגר על הסומא ע"ש : כל הבוטה ראוי לדקרו בחרב · אפשר לומר הטעם שהוא מדה כנגד מדה כדאיתא במדרש פ' ויצא על פסוק וידר יעקב נדר לאמר לדורות מכאן שנודרין בעת לרה יעקב פתח בנדר תחלה כל מי שהוא נודר לא יהיה תולה את הנדר אלא בו ע"כ ועת לרה שהיה ליעקב לפי שברח מפני עשו אחיו שהיה מתנחם לו להרגו וכדכתיב בעמוס א' על רדפו בחרב אחיו ושחת רחמיו ע"ש ברד"ק ואם כן זה שנודר ותלה את הנדר ביעקב ובאמת יעקב לא נדר אלא בעת לרה שהיה מתיירא מחרב אחיו לכן ראוי לדקרו בחרב : הנודר כאילו בנה במה · עיין בחדושינו ביבמות דף ק"ט ועיין בהר"ן שכתב הטעם דהוא כמוסיף על דברי תורה כמו בונה במה ע"ש ואפשר דמה"ט מלינו בשאול שנדקר בחרב על שהוסיף על ד"ת כדאיתא ביומא בשאול שלמד ק"ו דעל נפש אחת אמרה תורה הבא עגלה ערופה וכו' ויצא בת קול אל תהי לדיק הרבה וכו' לכן נדקר בחרב כמו

הרי"ף

כו' לריך לדקדק קשר אלו שני הדברים שאמרו אחרים לא במהרה הוא חוטא וכל שאין לו בושת פנים לא עמדו אבותיו על הר סיני דהיל"ל וכל מי שאין לו בושת פנים הוא חוטא ונראה דאחרים חולקין על ת"ק דברייתא שאמר שהביישן הוא ירא חטא ואחרים אומרים שא"כ לא נמלא אדם חוטא לפי שכל ישראל שעמדו על הר סיני הם ביישנים דמי שאין לו בושת פנים בידוע שלא עמדו אבותיו על הר סיני וכיון שכל ישראל שעמדו על הר סיני הם ביישנים א"כ כולם הם יראי חטא ולא נמלא שום חוטא בישראל ומקרא כתוב ונפש כי תחטא וכתיב לעבר אתכם מכל חטאתיכם לכך אמרו אחרים שלעולם הביישן אפשר שיחטא אלא שלא במהרה הוא חוטא :

כל הבוטה ראוי לדקרו בחרב נראה דאמר כל הבוטה לאתויי אפילו שנודר ומקיימו ראוי לדקרו בחרב ואתי כההיא דתניא ר' נתן אומר הנודר כאילו בנה במה בשעת איסור הבמות והמקיימו כאילו הקריב עליו קרבן ולכך אמר כאן אלא שלשון חכמים מרפא כלומר אין לו תקנה אלא בהתרת הנדר שהוא לשון חכמים שהחכם מתיר הנדר וז"ש במסכת יבמות

שם אמר שמואל [א]כל הנודר אע"פ שמקיימו נקרא רשע א"ר (אבא) [אבהו] מאי קרא (דברים כג) וכי תחדל לנדור לא יהיה בך חטא ויליף חדלה חדלה כתיב הכא תחדל וכתיב התם (איוב ג) שם רשעים חדלו רוגז:

ז שם א"ר שמואל בר נחמני א"ר (יוחנן) [יונתן] כל אדם שכועס כל מיני (פורענות של) גיהנם שולטין בו שנאמר (קהלת יא) והסר כעס מלבך והעבר רעה מבשרך (כי הילדות והשחרות הבל) ואין רעה אלא גיהנם שנאמר (משלי טז) כל פעל ה' למענהו וגם רשע ליום רעה · ולא עוד אלא שתחתוניות[א] שולטות בו שנאמר (דברים כח) ונתן ה' לך שם לב רגז וכליון עינים ודאבון נפש איזה דבר שמכלה את העינים ומדאיב את הנפש הוי אומר אלו תחתוניות · עולא במסקיה לארעא דישראל אתלוון בהדיה תרין בני חוזאי קם חד שחטיה לחבריה א"ל לעולא לאו יאי עבדי[ב] א"ל אין ופרע[ג] ליה בית השחיטה כי אתא לקמיה דר' יוחנן א"ל דילמא [ח"ו] חזקית ידי עוברי עבירה א"ל (רבי יוחנן) נפשך הצלת קא תמה ר' יוחנן ונתן ה' לך שם לב רגז בבבל כתיב אמר להו עולא ההיא שעתא [דף כב ע"ב] לא הוה עבר לן ירדנא:

ח שם אמר (רבא) [רבה] בר רב הונא כל אדם הכועס אפילו שכינה אינה חשובה כנגדו שנאמר (תהלים י) רשע בגובה אפו בל ידרוש אין אלהים כל מזמותיו · רב ירמיה מדפתי אמר (אף) משכח תלמודו ומוסיף טפשות שנאמר (קהלת ז) כי כעס בחיק כסילים ינוח וכתיב (משלי יג) וכסיל

הר"ן

חוץ: [יליף חדלה חדלה · דהכא ה"ק וכי תחדל לנדור לא יהיה בך חטא הא אם לא תחדל יהיה בך חטא]: כל אדם שכועס כל מיני גיהנם שולטין בו · לפי שהכעס מביאו לכפור בעיקר כדאמרינן בפרק ר' אליעזר דאורג המשבר כליו בחמתו יהא בעיניך כעובד עבודת כוכבים: [כל מיני גיהנם שולטין בו · קשה לגופו כאילו היה נדון בכל מיני פורעניות בגיהנם א"נ מתוך כעסו בא לידי עבירה ומשליט עליו גיהנם: לב רגז · היינו כעס בשביל לב רגז יהיה כליון עינים: שמכלה העינים · שהוא מאריך בחליו ומצפה תמיד להתרפאות: במסקיה · כשעלה לא"י: אתלוון · עמו לו לויה: בני חוזאי · יהודים היו: א"ל אין · ונתירא לומר לו שלא עשה יפה שמא יהרגנו: ופרע ליה בית השחיטה · שימות מהרה: כי אתא · עולא לקמיה דר' יוחנן: אמר דלמא אחזקית ידי עוברי עבירה · שאמרתי לו זיל ופרע בית השחיטה]: נפשך הצלת · שאלמלא כך היה הורגך: קא תמה ר' יוחנן ונתן לך שם לב רגז בבבל כתיב · והיאך גבר כעסו של אותו בן מחוזא כ"כ להרוג את חבירו הואיל דהוה בא"י: ההיא שעתא לא הוה עבר לן ירדנא · ולא הוינא בתחום א"י ועבר הירדן לא נתקדש להבאת עומר ולמקלת קדושות: בגובה אפו · בתגבורת כעסו: אין אלהים כל מזמותיו · שהשכינה אינה חשובה כנגדו: שנאמר כי כעס בחיק כסילים ינוח · אלמא דכועס הוי כסיל וכתיב וכסיל יפרוש אולת אלמא מוסיף

מהרש"א

וכו'· מבואר בחדושינו ביבמות פ' ב"ש]: וכתיב התם רשעים חדלו רוגז · נראה לפרש דהשתא קרא מהך ג"ש גופיה יתפרש לענין נדרים דרוב נדרים המדיר חבירו שלא יהנה חברו ממנו או גם הוא מחברו בא מתוך רוגז וכעס שיש לו עם חברו כהך דלעיל אילו לא מרגזין לי וכו' והיא ודאי מדת רשעים או מדת סדום היא שנקראו ג"כ רשעים כמאמרם באבות האומר שלי שלי ושלך שלך זו מדת סדום שלך שלי ושלי שלי רשע וז"ש כי שם במיתתם חדלו הרשעים מרוגז וכעס להדיר את חבירו שלא יהנו זה מזה ולזה קאמר כנדרי כשרים לא אמר כלום שאין זה מדתם אלא מדתם שלי שלך ושלך שלך ודו"ק: כל הכועס כל מיני גיהנם שולטין וכו' · [עי' ברא"ש ובר"ן ועוד] נראה לדקדק מלשון כל מיני וכו' דמיני אש של גיהנם מרתחא ביה כי הכעס מתולדות אש ולכך נקראת חימה ובת"ח אמרו[א]אורייתא היא דמרתחא ביה שנאמר הלא כה דברי כאש וגו': וגם רשע ליום רעה וכו' · ע"פ מ"ש בפ"ק דב"ב[ג] שאמר איוב בראת צדיקים בראת ג"ע בראת רשעים בראת גיהנם וכו' שהרהר אחר בריאתו של הקב"ה דלא הו"ל לברוא הרשעים ולעומת זה הגיהנם ולבטל דעתו אמר שלמה כל פעל ה' למענהו להודיע גדולתו וגם הרשע ליום רעה שהוא גיהנם פעל למענהו להודיע גדולת משפטו שכל זה קילוסו כמפורש בהגדת משלי ודו"ק: ונתן ה' לך שם לב רגז וגו' איזהו דבר שמכלה וכו' · משום דלפום ריהטא לב רגז אין זה מן הקללות אבל הרוגז והכעס ממדות הרעות הוא וע"כ אמר דה"ק דמתוך לב רגז שיתן לך יבא לך קללה זו שהיא כליון עינים וגו' ואיזהו דבר וכו' וק"ל: בבבל כתיב וכו' · כי היצה"ר שולט בח"ל יותר מבא"י והכעס הוא ממדת היצה"ר וזו כוונת הכתוב כי ידעתי את יצרו אשר הוא עושה היום בטרם אביאנו אל הארץ וגו' ר"ל אחר שידעתי את יצרו אשר שולט בו והוא עושה היום במדבר בטרם אביאנו וגו' ואין לי לענוש אותם כ"כ אבל בבואו לא"י אם יעשה עוד רעות כזאת ראוי לענוש יותר אחר שאין היצה"ר שולט בו כ"כ בא"י וק"ל: שנאמר רשע בגובה אפו וגו' · כבר אמרו בפ"ק דסוטה כל המתגאה כאילו עובד עכו"ם ואמר כאן המתגאה בגובה אפו דהיינו מתוך כעס בל ידרוש שהוא בלי כוונה ודרישה דמתוך כעס בא לידי טעות ואין אלהים בכל מזמותיו שאין השכינה חשובה שהיא כנגדו כמ"ש שויתי ה' לנגדי וגו' וק"ל: שנאמר כעס בחיק כסילים וגו' · מדת החכמים גם שכועסים על חבריהם או תלמידיהם נוחין לרצות ומעבירים על מדותיהם

אוצר בלום

[א] מהרש"א
ד"ה כל הכועס · ובת"ח אמרו(תענית ד ע"א): [ג] שם ד"ה וגם · בפ"ק דב"ב(טז ע"א ע"ב):

יד יוסף
א לקמן עז ע"ב ע"ש סיעך:

חדושי גאונים
המדרגה שוכנים בתי אופל ולא נגה עליהם האור והשמש תסוב להם אחורנית אכן לעתיד יראו בעיניהם ה מ א מ י נ י ם בה' ובהנהגתו כי על פי ה' תנא ועל פיו תבא ואשר רקהים באמנה א ת ם יראו ע ת ה בפועל ולעיני השמש הזאת כי תשוב תרפא את האנשים ממחלת אמונתם אשר בטחו בה לשקר כאמור · וז"ש מ א י דכתיב וזרחה לכם י ר א י שמי ש מ ש צדקה ומרפא בכנפיה אלו אנשים שהם יראים להזכיר ש"ש לבטלה ר"ל שמגד השמש היו יראים להזכיר שמו ב"ה כי לא נגה עליהם אור החקירה מגד פחדם ומוראם נגד שמו ית' · לכן י ר א י ם להביע השמימה ולעתיד יגלה לעין כל כי השמש מרפא בכנפיה והיא רק לספר כבוד אלהים ב"ה ולהגיד מעשי ידיו כי יש לה מנהיג וזהו מרפא שבכנפיה לעתיד לאנשים הנ"ל כאמור ועז"א ש"מ תירגא דיומא מסי ר"ל לא אשר ידמה האדם כי כנפי השמש שהם גלוים יחליאו את האדם באומן אתו כי אין לשמש רק האור וכנפי השמש אשר עליו תפרום קרני אורה לא לה הוא כי לה' מצוקי תבל ו ה ו א י ט ה תקופתה על קצותם ויסיר מקצותם לכן אמר תירגא דיומא מסי כי קרני אור השמש בעצמם ירפאו ה א י ש ה נ ל ב ב מתחלואי אמונתו · ועל זה אמרו בפ"ק ד י ו מ א דתירגא דיומא לא שמי' שנא' ו כ ל דיירי ארעין כ ל א חשיבין כי אמרו כ ז א ת על האדם אשר ישים בטחונו בזהרי השמש והוא שארז"ל שמנסר ברקיע כחרש המנסר בארזים שהוא הקו

הרי"ף

יבמות הדבק בהפרת נדרים כמו שביארתי שם שכוונה אם נדרת להחזיר הפקדון שבידך אע"פ שמוזהר לברוח מן הפקדונות מ"מ כיון שאתה מקיים הנדר וכל הכועס בנדר אפילו מקיימו ראוי לידקר בחרב לכך הדבק בהפרת נדרים שהוא לשון חכמים מרפא ולא תחזיר הפקדון מחמת נדריך ואע"פ שאיך מתרחק מן הפקדונות לא תחוש בזה בבחינת הדבק בהפרת נדרים: ואין רעה אלא גיהנם וכו' · יש לתמוה א"כ שהבטיח שלמה הסר כעס והעבר רעה שנילול מגיהנם אם כן אין גיהנם לרשעים כיון שלא יהיה בהם כעס והוא תימה · אמנם י"ל שהרשעים שחטאו יש לאל ידם לשוב מחטאם כי יכירו ברבם וישובו אליו מה שאין כן בכועס שאין שכינה חשובה כנגדו וכן מוסיף טפשות וירבע הרבה בודאי שלא ישוב אל ה' וכל פורעניות של גיהנם ישלטו בו מגד חטאתיו אשר יחטא וירבה לפשוע: שנאמר ונתן ה' לך שם לב רגז וכו' · יש קצת תימה דמנא ליה דלב רגז הוא מביא חולי התחתוניות

עין יעקב

הנודר · וכי תחדל לנדור לא יהיה בך חטא ויליף חדלה חדלה · לפי מה שפרש"י וז"ל וכי תחדל לנדור לא יהיה בך חטא מכלל דאי נדר ועביד ליה יהיה בך חטא קשה א"כ גזרה שוה ל"ל ותו קשה דהא וכי תחדל באינו נודר כתיב ואיך יליף הג"ש ועי' בפי' הרא"ש שמרגיש בזה ונראה דאי לאו ג"ש הייתי אומר דקרא לרבותא קאמר דאף כי תחדל לנדור לא יהיה בך חטא מכ"ש כשנודר שאסר עצמו במותר שעביד מצוה לדעתו וכפי פי' הר"ן לככי מייתי ג"ש דהתם כתיב חדלו רוגז ובודאי מונע החטא כשחדל הרוגז וכשמתרגז ודאי חוטא הוא ה"נ חדלה דהכא הוא מניעת החטא וק"ל: כל אדם שכועס כל מיני גיהנם שולטין בו · לפמ"ש הר"ן לפי שהכעס מביא לכפור בעיקר נ"ל דהיינו טעמא דהא איתא בסוף חגיגה פושעי ישראל אין אור של גיהנם שולטת בהן ק"ו ממזבח הזהב וכו' פושעי ישראל שמלאין מצות כרמון על אחת כמה וכמה וככר איתא בש"ס דהוריות דף ח' וברש"י בחומש ריש פ' ראה דהמודה בעבודת כוכבים ככופר בכל המצות לכך כל מיני גיהנם שולטות

בו: קא תמה ר' יוחנן ונתן ה' לך שם לב רגז בבבל כתיב אבל בא"י לא · כי ר' יוחנן היה מבני א"י והיה מחבב תמיד ארץ ישראל לכן ג"כ קתמה בפ"ק דברכות למען ירבו ימיכם על האדמה כתיב אבל בחו"ל לא ואפשר דהיה היה כי הכעס מקצר ימיו ומניעת הכעס והקפדה מאריך ימים כדאיתא בתענית דף כ' שאלו תלמידיו את רב אדא בר אהבה במה הארכת ימים א"ל מימי לא הקפדתי וכו' ואפשר ג"כ דמה"ט אמרינן בפרק שני דייני גזירות דכל הדר בחו"ל דומה כמי שאין לו אלוה כי בחו"ל הרוגז מצוי והכועס כאילו עובד עבודת כוכבים ואין אלהים כל מזימותיו כדבסמוך ומה"ט הוירא דא"י מחכים כי כל אדם שכועס חכמתו מסתלקת ממנו מה"כ בא"י שמסתלק ממנו מדות הכעס ע"כ הוא מחכים: אף משכח תלמודו · זה נלמד בספרי והובא בילקוט פ' מטות סימן תשפ"ו בשלשה מקומות בא משה לכלל כעס בא לכלל טעות ונתעלם ממנו הלכה ע"ש ובפסחים דף ס"ו: כי כעס בחיק כסילים ינוח · מהא"כ ת"ח אף דאורייתא הוא דרתחא מ"מ את והב בסופה ות"ח מרבים שלום

עין יוסף

ז לא הוה עבר לן ירדנא · ועיין מה שכתבתי בתנחומא סדר מטות סימן ז' בעץ יוסף:

המתורגמן. א) איינע קראנקהייט אים אונטערלייבע. ב) (העמאראידען). ג) טהוע איך ניכט גוט. ג) עפפנע אויף.

וכסיל יפרוש אולת · רב נחמן [בר יצחק] אמר בידוע שעונותיו מרובין מזכיותיו שנא' (משלי כט) (איש אף יגרה מדון) ובעל חמה רב פשע:
ט שם א"ר (אחא) [אדא] בר חנינא אלמלא לא חטאו ישראל לא ניתן להם אלא חמשה חומשי תורה וספר יהושע [בלבד] מפני שערכה של א"י הוא שנאמר (קהלת א) כי ברב חכמה רב כעס (ויוסיף דעת יוסיף מכאוב):
שם [א רבי אומר איזו היא דרך ישרה שיבור לו האדם כל שהיא תפארת לעושיה ותפארת לו מן האדם:
שם ר' שמעון ברבי הוה ליה נדרא למישרא[א] אתא לקמייהו דרבנן אמרי ליה נדרת אדעתא דהכי אמר אין אדעתא דהכי אין כמה זימנין [דף כג ע"א] והוו מצטערי רבנן משימשא לטולא[ב] ומטולא לשימשא [ג](ל"א אדעתא דהכי אין כמה זימנין והוו מצטערי רבנן משימשא לטולא ומטולא לשימשא) אמר ליה בטנית בריה דאבא שאול בן בטנית מי נדרת אדעתא דמצערי רבנן מטולא לשימשא ומשימשא לטולא אמר לא ושריוה ר' ישמעאל בר רבי יוסי הוה ליה נדרא למישרא אתא לקמייהו דרבנן אמרו ליה נדרת אדעתא דהכי אמר להו אין כמה זימנין כיון דחזא ההוא קצרא[ג] דמצטערי רבנן מחייה באוכלא דקצרי אמר אדעתא דמחי לי קצרא לא נדרי [ג]ושריא לנפשיה]:

דף כה ע"א **ההוא** גברא דהוה מסיק בחבריה זוזי אתא לקמיה דרבא א"ל ללוה זיל פרע לי א"ל פרעתיך אמר ליה רבא אם כן זיל אישתבע ליה דפרעתיה אזל ואייתי קניא ויהב זוזי בגויה והוה מיסתמיך ואזיל ואתי עליה לבית דין אמר להו למלוה נקוט האי קניא בידך נסב ספר תורה ואישתבע דפרעיה כל מה דהוה ליה בידיה ההוא מלוה רגז ותבריה להההוא קניא ואישתפוך הנהו זוזי בארעא ואישתכח דקושטא אישתבע · (קודם מאמר זה מוכיח הגמ' מכמה ראיות דלא עביד איניש דמשתבע אדעתא דנפשיה דע"ז מקשה) ואכתי לא עביד דמשתבע אדעתא דנפשיה והתניא וכן מצינו במשה רבינו

מהרש"א
מדותיהם אבל זה הכסיל אינו נוח לרצות והכעס מונח זמן רב בחיקו עם חבריו ותלמידיו וע"י זה הוא לומד בד בבד ומטפש כדאמרינן פ"ק דתענית חרב אל הבדים ונואלו וכו' וז"ש וכסיל יפרוש אולת שע"י זה שאין לו חבר ותלמיד יפרוש אולת בתורה שאינו מכוין לפרש האמת כמ"ש שם הרבה למדתי מרבותי ויותר מחבירי ויותר מתלמידי וכו' וק"ל: בידוע שעונותיו מרובים וכו' · דלפי פשוטו דבריו סותרים זה את זה שנאמר כי כעס בחיק כסילים וגו' כמ"ש לעיל ועיין פרש"י: רב כעס · היינו שחטאו וכעסו להקב"ה ועוד י"ל באותן ספרים שהן דברים של חכמה מפורש רוב כעס שכעס הקב"ה עליהן על שחטאו וק"ל: כל שהיא תפארת לעושיה וכו' · ר"ל גם שהיא תפארת לעושיה כמ"ש אין כמה זימנין וכו' בעי נמי תפארת לו מן האדם והרי לא היה לו תפארת מרב נחמן שאמר ליה כמה זימנין אדעתא דהכי נדרת עד דאיקפד וק"ל: משימשא לטולא ומטולא וכו' · שמעתי שיש בארצות בונים להם בתים חציין מקורה וחציין אינן מקורה מלמעלה ובשחרית ובערב כשהשמש אינו חם כ"כ הם יושבים במקום שאינו מקורה ובצהרים שהשמש חם יושבים במקום המקורה וכן היה בנין בהמ"ד שלהן וזהו שאמר שהיו מצטערים כל היום בבית המדרש דהיינו משחרית שהיו בשמש עד שהיו פונים לטולא ומצהרים שהיו פונים שוב לשמשא

הר"ן
טפשות: לא ניתן להם אלא ה' חומשי תורה וספר יהושע · שעקרן של שאר נביאים לא היה אלא להוכיח ישראל על עבירות שבידם ואלמלא לא חטאו לא הוצרכו לתוכחות: מפני שערכה של ארץ ישראל הוא · שבספר יהושע מפורש עיירות שבא"י וערך חלק של כל שבט ושבט והנחלות אשר נחלו ולפיכך אפילו לא חטאו היו צריכין ספר יהושע: שנאמר כי ברוב חכמה רב כעס · ברוב דברי חכמות הנביאים יש סימן לרוב כעס שהכעיסו ישראל להקב"ה: [תפארת לעושיה ותפארת לו מן האדם · שהיא ישרה בעיניו ובעיני רואיו שגם אחרים מפארים ומשבחים אותו אבל אם היא ישרה רק בעיניו גם דרך אויל ישר בעיניו: והוו מצטערי רבנן · והיו נוסעים משמש לצל ומצל לשמש מרוב תוגה שלא היו יודעין לומר דבר פתח לחרטתו: באוכלא דקצרא · כלי שמשימין בו הכובסין בגדיהן]: והתניא וכן מצינו וכו' · שנאמר ולא אתכם לבדכם · הכי פירושא איני משביע אתכם על דעתכם לבדכם

עיון יעקב
שלום: **אלא** חמשה חומשי תורה וספר יהושע בלבד · אפשר דלמד כן מדכתיב בסוף יהושע ויכתוב יהושע את הדברים האלה בספר תורת אלהים משמע שזה הספר לבד היה שייך לספר תורה ותו לא ולא ס"ל כאותן מ"ד דפליגי בהאי קרא בפרק אלו הן הגולין יעו"ש · וק"ק למ"ד בפ"ק דב"ב דמשה כתב ספרו וספר איוב משמע דגם ספר איוב נתנה בימי משה ויש ליישב · ונראה ג"כ דפליג אהא דאיתא במדרש וברש"י על פסוק ויתן אל משה ככלותו

הרי"ף
שהתאוות שהוא מכלה העינים ומדאיב הנפש דילמא לב רגז היא קללה אחת וכליון עינים היא קללה אחרת וכן דאבון נפש דאם הכל הוא קללה אחת הי"ל לב רגז מכלה עינים ומדאיב נפש ומדקאמר וכליון עינים משמע שהיא קללה אחרת · וע"ק דהי"ל כל הכועס הוא בא לכליון עינים שנאמר לב רגז וכליון עינים וצריכין אנו לומר דכיון דכתיב וכליון עינים בוא"ו נראה שלב רגז הוא דבר אחד וכליון עינים הוא דבר אחר וכפי זה הסדרן לקושיין דאין לפרש התאוות שמדאיב הנפש ומכלה העינים לפי שכתוב וכליון עינים בוא"ו

ואפשר לומר דקשה ליה בהאי קרא שאם הם עונשים מתחלפים למה בין חולי הלב שהוא רגז ובין בדאבון נפש שהנפש הוא בלב הפסיק בכליון עינים הי"ל ונתן ה' לך לב רגז ודאבון נפש וכליון עינים אלא לב רגז הוא הכעס שמתוך הכעס יבא לתאוות שמכלים העינים ומדאיבים הנפש ואילו כתיב לב רגז לכליון עינים ודאבון נפש ויש ליישב ג"כ וא"ו של וכליון עינים שרוצה לומר ונתן לך שם לב רגז שהוא הכעס ובסיבתך כועס יש לך כליון עינים ודאבון נפש כי הם תלוים בכעס · ויש לדרוש שאמר כל הכועס לפי שלא נכתב לב רגז וכליון עינים שהם התאוות אלא בבבל ונתן ה' לך שם לב רגז אבל בא"י אינו מתקיים כתוב זה ושמא גם עונש התאוות שמכלות עינים אינם אלא בבבל לזה אמר כל הכועס בכל מקום ואפילו בא"י התאוות שולטות בו: **אלמלא** לא חטאו ישראל וכו' · תמיהא לי טובא שהרי שה"ש הם דברי אהבת הקב"ה לישראל במ"ת ובמשכן ואינו כשאר הספרים של הנביאים שבא על תוכחתן של ישראל וכיון שכן איך הוא אומר לא ניתנו אלא חמשה חומשי תורה וספר יהושע והרי גם ספר שיר השירים היה ניתן לישראל אע"פ שלא חטאו

עין יוסף
ט **אלא** חמשה חומשי תורה · כוונו בה כי אם לא היו ישראל חוטאין בחטא העגל והיו באים למדריגה רמה מאד עד שהיו יודעין התורה באופן נעלה מאד עד שלא היו צריכים לרמיזת הנביאים והתגלותם מה שיהיה בעתיד ועוד מאיזה התגלות מסתרי סודות כי היו יודעים בעצמם מהתורה ועוד יותר נעלה וכמ"ש וכי מנין היה יודע יחזקאל במעשי מרכבה לא מהתורה וכדומה רבות וע"ז התאונן רב אחא להתבונן כמה נפלנו ממדריגה רמה אחר החטא · שאם

אמר הבונה וכן מצינו במשה רבינו ע"ה וכו' · לא יועיל לכותב התורה או גזרת מלך להזהר בדבריו עד שתמשך מהם כוונתו לקיום מצותיו כל עוד שהעם יהיה לבם להרע ולא ירצו לשמוע להם כי כל ליטנא משתמע לכמה אנפי וכל עוד שיתראו חפלים בפתרון המלה בדקדוקה יותר יתרחקו מן הכונה האמתית כאשר קרה לעדת הקראים ולמגלים פנים בתורה שלא כהלכה וזהו שרמזו פה שה"ל משה דילמא עבידתון מילי ואמריתון על דעתינו משום הכי א"ל על דעתי ועל דעת המקום ולא שיפרשו מלות אלוה מצות תורה ודומיהם לרצונם · ואמנם מה היה דעת המקום ודעתו בזה מאתו הקבלה האמתית לנביאים וחכמי דור ודור בתורה שבעל פה:

המתורגמן א) אויפצובינדען, צו ערלויבען. ב) אין שאטטען. ג) וועסער.

יד יוסף
א אבות פ"ב מ"א תמיד כח ע"א ע"ם: ב [כל זה ליתא בהרא"ש בפסקיו פ"ט סימן א] אין כאן מקומו וצ"ל לקמן קודם כיון דחזא ההוא קצרא ל"א והוו מצטערי רבנן וכו': ג עיין תוספות ב"ב עד ע"א ד"ה ועכשיו:

חדושי גאונים
הנשמע מצאתי הסמים אשר יום ליום יביע אומר לספר מעשי יוצרם ב"ה · ואמר שהרגא דיומא לא שמי' ר"ל שמגד עצמותו שלא נחשב שהוא כאין ואפס ובאין אומר ודברים מלמעלה בלי נשמע קולם · לכן אומר כי תרגא דיומא לא שמיה ואל ידמה האדם בנפשו כי יש בו ממשות עצמי ורצון בחירי · אכן אמר ופליגא דר"ל שפירש בכתוב הלז ענין אחר נחמד והוא מענין הבחירה אשר אם אמנם בגלות הגל הזה אין משים על לבו לשוב מעונותיו ולירא מפחד ה' והדרו ולסור מן החטא באשר רואה כי העולם כמנהגו נוהג והשמש יצא על הארץ לזרוח על ראשי הרשעים כעל הצדיקים וכל צבאי השמים יעמדו על משמרותם ולא יקנאו את קנאת ה' לנקום באנשים אשר מרו את כבוד עליון ב"ה וכמ"ש החכם ע"ה בקהלת יען אשר אין נעשה פתגם הרעה מהרה על כן מלא לב בני האדם לעשות רע · אכן מאת ה' היתה זאת לנתק חבלי ההכרח מעל האדם להלוך ישר ע"פ בחירתו · אכן לעתיד כי יסיר ה' את לב האבן מקרבנו וכל הרשעה כולה כעשן תכלה אז המצות הם בטילות כי יעשה האדם כעל דרך ההכרח ולא שהכרת עונשיי כי אם מהכרת דעתו כי כבוד ה' יגלה עליהם כי תמלא הארץ דעה את ה' · והאיש אשר בשאט נפש על כל זה יעבור רצון ה' ב"ה אזי עד מהרה ירוץ דברו כי גם צבאי הטבע יעמדו עליו להטיב לעושי רע כרשעתם ולצדיקים כצדקתם ואז יראו בעיניהם כי הטבע היא רק עבד ה' לנגע על ידה את אשר יום לעשות כי יראו השמים החדשים והארץ החדשה אשר הוא

לבדכם : לאפוקי מאי · קאמר להו הכי : לאו לאפוקי דאי אסיקו לה שמא לעבודת כוכבים אלוה. ופלחי לה ובעו למיפטר נפשייהו דאמרי דפלחין לאלוה : לא.לאו לאפוקי משום האי קאמר הכי דאינהו לא מצו לאסוקי לעבודת כוכבים שמא דאלוה ולמיפטר נפשייהו דהא עבודת כוכבים איקרי אלוה מעלמה: א"כ אמאי משבע יתהון הכי ע"ד המקום ועל דעתי : לשבע יתהון דמקיימיתו תורה : הוה משמע תורה אחת · שבכתב בלבד : משמע מצות מלך · שבפרשת שום תשים עליך מלך וגו' (דברים יז) שיש שם מצות : ולשבע להו הכי דמקיימיתו עבודת כוכבים ותורה כולה א"נ דמקיימיתו תרי"ג מצות · ולא מצו למיטען מידי : אלא משה רבינו ע"ה מלתא דלא טריחא נקט · כשאמר ע"ד המקום ועל דעתי שהם נכלל הכל : אורוותא · אצטבלאות מלאות תבן : ובלע יתהון · אלמא דהוה גדול מקורת בית הבד : הא איכא ישמעאל · דזרע אברהם הוא והוא מן האומות : יקרא לך זרע · ובאותו זרע קא נדר : ולא כל יצחק · ועשו אינו נקרא זרע יצחק להכי מותר בכל האומות : שי"ג בריתות וכו' · י"ג בריתות נכתבו בפרשת המילה : שהיא דוחה את השבת החמורה· דכתיב וביום השמיני ימול ביום ואפילו בשבת : מלא שעה · אלא מיד שנתרשל בקש מלאך להרגו : דוחה את הנגעים · דכתיב ימול בשר ערלתו ואפי' יש שם בהרת לבנה יקוץ : לא נקרא שלם עד שמל· דכשלוהו על המילה א"ל הקדוש

בערב וק"ל : [שלא על דעתינו אנו משביעים וכו' · כל סוגיא זו עד סופה היא בשינוי קצת פ"ג דמס' שבועות ושם יבואר] : כי כל הגוים ערלים וגו' ואומר והיה הפלשתי הערל וגו' · עי' פירוש הר"ן מאי ואומר והוא דחוק ויש לפרש דבקרא קמא יש ללמוד כשנודר לערלים בלשון רבים גם המולים בכלל כדכתיב כל הגוים וגו' אבל בנודר בלשון יחיד מערל זה אימא דאם הוא נימול אינו נקרא ערל ומייתי והיה הפלשתי הערל וגו' ודוד לא ידע אם הוא נימול וכ"ת אולי עכו"ם בכלל דסייך בהו ערלה אבל בנותיהן אינן בכלל וקאמר בנות הערלים דגם הבנות נתכנו הכי ע"ש אביהם ועו"ז אמר רבי אלעזר מאוסה היא הערלה שהרי גם המולים מהם נתגנו בשם זה לגנאי דומיא דכל בני ישראל ערלי לב דהיינו לגנאי כדמפורש בקרא וק"ל : שדוחה הנגעים וכו' · לכאורה מלתא זוטרתי היא שדוחה נגעים לגבי שבת דקאמר לעיל מיניה וי"ל לפי שרבי ישמעאל שאמר גדולה מילה שנכרתו עליה י"ג בריתות עיקרה במילה בזמנה נאמרו

כשהשביע את ישראל בערבות מואב אמר להם הוו יודעים שלא על דעתכם אני משביע אתכם אלא על דעתי ועל דעת המקום שנאמר (דברים כט) ולא אתכם לבדכם וגו' מאי אמר להו משה רבינו לישראל לאו ה"ק להו דלמא עבידתון מילי ואמריתון על דעתנו משום הכי אמר להו על דעתי לאפוקי מאי לאו לאפוקי דאסיקו שמא(א) לעבודת כוכבים אלוה מכלל דעביד איניש דמשתבע אדעתא דנפשיה לא עבודת כוכבים איקרי אלוה דכתיב (שמות יב) ובכל אלהי מצרים אעשה שפטים וגו' ולשבע יתהון דמקיימיתון מצות משמע מצות מלך ולשבע יתהון דמקיימיתון כל מצות משמע מצות ציצית דאמר מר א שקולה מצות ציצית כנגד כל מצות שבתורה ולשבע יתהון דמקיימיתון תורה משמע תורה אחת ולשבע יתהון דמקיימיתון תורות משמע תורת מנחה תורת חטאת תורת אשם ולשבע יתהון דמקיימיתון תורה ומצות תורה משמע תורת המנחה ומצות משמע מצות מלך ולשבע יתהון דמקיימיתון תורה כולה משמע עבודת כוכבים דתניא ב חמורה עבודת כוכבים שכל הכופר בה כאילו מודה בתורה כולה ולשבע יתהון דמקיימיתון עבודת כוכבים ותורה כולה אי נמי תרי"ג מצות אלא משה רבינו מילתא דלא טריחא נקט :

שם ההוא חויא(ב) דהוה בשני שבור מלכא רמו עליה תליסר אורוותא(ג) דתיבנא ובלע יתהון :

דף לא ע"א משנה שאיני נהנה לזרע אברהם אסור בישראל ומותר בעובדי כוכבים : גמ' ג והאיכא ישמעאל (בראשית כא) כי ביצחק יקרא לך זרע כתיב והאיכא עשו ביצחק ולא כל יצחק :

י שם דף לא ע"ב משנה [קונם שאני נהנה לערלים מותר בערלי ישראל ואסור במולי עובדי כוכבים וכו' שאין הערלה קרויה אלא לשמם שנאמר (ירמיה ט) כי כל הגוים ערלים וגו' ואומר (ש"א יז) והיה הפלשתי הערל הזה ואומר (ש"ב א) פן תשמחנה בנות פלשתים פן תעלוזנה בנות הערלים] ר' אלעזר בן עזריה אומר מאוסה היא הערלה שנתגנו בה הרשעים שנאמר כי כל הגוים ערלים וכל בית ישראל ערלי לב רבי ישמעאל אומר גדולה היא מילה שי"ג בריתות נכרתו עליה רבי יוסי (הגלילי) אומר גדולה היא מילה שהיא דוחה את השבת החמורה ר' יהושע בן קרחה אומר גדולה היא מילה שלא נתלה למשה הצדיק עליה אפילו מלא שעה ר' נחמיה אומר גדולה היא מילה שהיא דוחה את הנגעים רבי (מאיר) אומר גדולה היא מילה שכל המצות שעשה אברהם אבינו לא נקרא

הרי"ף

לפי שעיר השעירים הוא קדש קדשים כן אמת שאם לא חטאו כל ישראל בעגל לא היה צריך משכן שהמשכן בא לכפר מעשה העגל אבל מכל מקום שיר השירים יש בה קבלת התורה וגם ספר תהלים יש בו כמה תהלות ותשבחות היה ראוי ליתן לישראל אף על פי שלא חטאו : גדולה מילה שדוחה את השבת וכו' יש לתת טעם לשבת על מה דוחה שבת שקדמה ממעשה בראשית דכתיב וישבות ביום השביעי ונלע"ד שהטעם הוא להיות שהשבת תלוי במילה נמצאת המילה גדולה כיון שהשבת תלוי בה והענין הוא דקי"ל עכו"ם ששבת חייב בנפשו וכדי לבא לקיום שבת צריך שיהיה חתום באות ברית קודש להורות כי מבני ישראל הוא וא"כ אם אין מילה שהוא הוראה על הישראלי אי אפשר לו לשמור שבת כי אדרבה הוא חייב בנפשו אם ישבות וכיון שמתוך המילה הוא בא לכלל שמירת שבת אם כן מהראוי שתדחה המילה את השבת כי כל זמן שאין מילה לא בא לכלל שמירת שבת והכן כי הוא נכון : גדולה מילה שכל מצות שעשה אברהם אבינו וכו' · ויש להבין מנא ליה למילף ילפותא זו דאימא אנא דה"א לסקרא תמים כי אם בקיום כל המצות ואם חסרה מצוה אחת אינו תמים ולזה לא נקרא אברהם תמים שהיה חסר מצוה אחת ולא בשביל שיש יותר מעלה למצות המילה יותר מאשר המצות דאין ה"נ שאם קיים המילה וחסר מצוה אחרת לא נקרא גם כן תמים · ונלע"ד דהכי יליף דבשלמא אם נצטווה אברהם מתחלה על כללות המצות ולא השלימם היה לנו לומר דאפילו בחסרון מצוה אחת היה נמנע

עיון יעקב

ככלותו מה כלה מקושטת בכ"ד מיני קישוטין אף ת"ח צריך להיות בקי בכ"ד ספרים · ועיין בספרי שבות יעקב סוף חלק ב' : רבי אלעזר בן עזריה אומר מאוסה היא הערלה · נראה דר"א בן עזריה אזיל לשיטתו ביבמות פרק הערל עביד הש"ס שם צריכותא דל"ל קרא לר"א דכתיב בו גבי ערל ובו גבי בן נכר כפי מה שפי' התוספות בפרק ערבי פסחים דף ק"כ ע"א ד"ה כל בן נכר יעו"ש דאי אשמעינן ערל משום דמאיס אזיל לשיטתו דהכא דמייתי ראיה דמאוסה היא הערלה ע"ש : רבי ישמעאל אומר גדולה היא מילה שנשלש עשרה בריתות נכרתו עליה · נראה דר"י אזיל לשטתו שס"ל דעיקר המעלה והמדה הוא בי"ג כדאיתא בברייתא דרבי ישמעאל בשלש עשרה מדות התורה נדרשת בהם שהוא כנגד שלש עשרה עקרים כמנין אחד ועיין בפי' הסדור להמקובלים על האי ברייתא דר' ישמעאל : גדולה מילה שדוחה את הנגעים · עיין במהרש"א שמקשה לכאורה מלתא זוטרתי היא כיון שדוחה שבת· ובאמת לק"מ דפליגי בהא אי שבת חמורה או צרעת חמורה כיון שדוחה עבודה וכדאיתא בשבת פר"א דמילה דף קל"ב ע"ש וכ"כ בתי"ט והוא ברור : רמ"א גדולה היא המילה שכל המצות שעשה אברהם אבינו לא נקרא שלם עד שמל שנאמר התהלך לפני

עין יוסף

לא חטאו לא היו צריכין לא לנביאים ולא לתהלים ושה"ש שהמה למטה מן הנבואה רק ברוה"ק לבד : תליסר אורוותא דתיבנא · שיעור תליסר אורוות תבן ובערוך גרס דהוה בשני דשבור מלכא דאחזיק תליסר אודרייתא תבנא וכתב פי' אודרייתא עורות וזה המעשה בילמדנו פרשת ויסע משה מעשה דשבור מלכא

יד יוסף

א מנחות מג ע"ב שבועות כט ע"א : ב קדושין מ ע"א חולין ה ע"א שבועות כט ע"א : ג סנהד' נט ע"ב :

חדושי גאונים

הוא עושה לעיניהם ואין הכוונה בזה שיהיו שמים חדשים וארץ חדשה בעולם כי אם שיחודש לעתיד תכונתם ומצבם תחת אשר עד עתה נהגו כמנהגם ולא ישכו בלכתן בין עובד אלהים לאשר לא עבדו כי לא פוקדו ע"ז ממרום ממנהיג העליון ב"ה אכן יהיו שמים חדשים וארץ חדשה כי מיד בתטוא האדם ישימו אשם בו כאמור · וזש"ה כאשר השמים החדשים והארץ החדשה עומדים לפני כן יעמוד זרעכם ושמכם ר"ל כמו שתראו לעתיד בשמים החדשים אשר אני עושה שהם עומדים לפני ועל פי פקודי הם עושים ובידיעה הזאת יעמוד זרעכם ושמכם כאמור והבנ' (באר רחובות) : (שייך לסימן י) רבי אלעזר בן עזריה אומר מאוסה היא הערלה וכו' ר"מ אומר גדולה מילה שכל המצות שעשה אברהם אבינו ע"ה לא נקרא שלם וכו' · הנה ראוי שנרלה שנשאול גם לחקור בדברי אלו החכמים גדולי חכמי המשנה ראשונה ראוי שנקשה בדברי רבי אליעזר בן עזריה שאומר מאוסה היא הערלה ונטה בדבריו אלה משיטת כל החכמים הבאים אחריו אשר דרכם יראה טוב וישר בדרך צדק אמיתי · וזה כי הנה הם יספרו ויבארו גדול מעלת המילה כאמרם גדולה היא מילה · ואמנם לא יספרו בגנות הערלה כי אמנם בהעדר גדולת המילה ומעלתה די מהגנות הרב בערלה גם כי אין לנו לחקור בגנותה רק אך בגדולתה ומעלת המעשה ולמה נטה כאן רבי אליעזר בן עזריה מן הדרך הנכון אשר דרכוה

המתורגמן. א) זיא בריינגען באיי דען נאמען (ד"ה זיא רופען . ב) שלאנגע . ג) שטאללען .

שלם עד שמל שנאמר (בראשית יז) התהלך לפני והיה תמים דבר אחר גדולה היא מילה שאלמלא היא לא ברא הקב"ה את עולמו שנא' (ירמיה לג) [כה אמר ה'] אם לא בריתי יומם ולילה חקות שמים וארץ לא שמתי: (רבי אומר גדולה היא מילה שהיא שקולה כנגד כל המצות שבתורה שנאמר (שמות כד) הנה דם הברית אשר כרת ה' עמכם על כל הדברים האלה):

יא שם תניא ר' יהושע בן קרחה אומר גדולה מילה שכל זכיות שעשה משה רבינו לא עמדו לו בשעה שנתרשל א) מן המילה שנאמר (שמות ד) ויהי בדרך במלון ויפגשהו ה' ויבקש המיתו אמר רבי (יוסי) ח"ו שמשה נתרשל מן המילה אלא כך אמר משה אמול ואצא סכנה היא דכתיב (בראשית לד) ויהי ביום השלישי בהיותם כואבים · אמול ואשהה ג' ימים הקב"ה אמר לי (שמות ד) לך שוב מצרים אלא מפני מה נענש [דף לב ע"א] מפני שנתעסק במלון תחלה שנאמר ויהי בדרך במלון · ר"ש בן גמליאל אומר לא

הר"ן

ברוך הוא התהלך לפני והיה תמים: שנאמר הנה דם הברית · ואף על גב דהאי דם לאו דם מילה הוא אלא קרבן מכל מקום כיון דבתורה כולה כתיב ברית ובמילה נמי כתיב ברית מצותה שקולה כנגד כל המצות: אמול ואצא סכנה · אם אצא בדרך תוך ג' ימים דכל ג' ימים כאיב ליה: דכתיב ויהי ביום השלישי בהיותם כואבים · ולאו למימרא דביום הג' כאיב ליה טפי מיומא קמא אלא לכך המתינו שמעון ולוי עד יום הג' כדי שיהו חלושים ביותר שנכאבו שלשה ימים והכי מוכח בפרק ר' אליעזר דמילה (שבת קלד.): שנתעסק במלון תחלה שנאמר ויהי בדרך במלון · דמשמע שמיד שבא מן הדרך נתעסק במלון והיה לו למול מתחלה וכ"ת היאך ימול כיון שהיה לו עדיין לצאת בדרך י"ל דאותו מלון סמוך למצרים היה

מהרש"א

נאמרו ומסיים בהו את בריתי אקים את יצחק שנימול לח' וכן שדוחה שבת היינו דוקא מילה בזמנה וקאמר רבי נחמיה דגם מילה שלא בזמנה גדולה מיהת שדוחה נגעים וכן מ"ש גדולה.מילה שאברהם לא נקרא שלם עד וכו' במילה שלא בזמנה הוא וק"ל: כשנתרשל מן המילה וכו' · וא"ת וכי חייב מיתה משום שנתרשל והרי אין בה רק עשה לבד וי"ל דעם סביביו נשערה מאד א"כ דעדיין בני נח ואזהרתן זו היא מיתתן ע"כ מפענח רזי: בהיותם כואבים וכו' · כבר כתבנו בפרק הפועלים לשיטת רש"י דכל ג' ימים הוא סכנה כמפורש בדברי הר"ן בפר"א דמילה וכן מוכיחין דבריו כאן וזה שהוצרכו המפרשים לפרש שנענש לפי שהיה סמוך למצרים ולא היה סכנה כלל באותו מועט הדרך ולדברי הרא"ם שכתב דביום הג' הוא יותר מסוכן ניחא טפי גם אם לא היה סמוך כ"כ למצרים אלא שלא היה עוד ג' ימים למצרים לא היה כאן עוד סכנה בדרך אבל הסוגיא אינה מוכחת כן אלא כמ"ש הר"ן וכתב עוד הרא"ם א"ק איך הותר לעבור על מצות עשה דמילה משום סכנה והלא עדיין לא נתנה התורה דכתיב וחי בהם ולא שימות בהם וכו' עכ"ל והאריך ע"ש ולפי מ"ש התוספות בס"פ בן סורר דאצטריך וחי בהם כי היכי דלא נילף שאר מצות מרוצח ונערה מאורסה ניחא דודאי מן הסברא לא ניתן שום מצוה שימות בהם אלא וחי בהם ובישראל אצטריך קרא וחי

חדושי גאונים

כל חכמי ישראל שבאים אחריו ויותר אף לבדו בשטתו· שניה לה ראוי שנקשה לאיזו כוונה כוון ר"א כשהביא סוף זה הפסוק בדבריו וכל בית ישראל ערלי לב שהנה מלבד מה שאין צורך בו אבל יגיע ממנו לדבריו סתירה מבוארת שהנה הוא ירצה אומר מאוסה היא הערלה שנתגנו בה הרשעים ומה יתרון לנו בני ישראל הגוי כולו על כל העמים בשהיו אנחנו ערלי לב שהביא בזה המקרא הלא אנו בינינו מזה הצד נראה יותר גרועי המעלה גדולי הגנות מהם ודין הוא· אין זה כי אם מקום תימה הפלא ופלא שהוא יביא בדבריו לראיה מה שהוא כפי ההראות וגלוי עינים רחבת הסתירה המבוארת להנחת מאמרו · שלישית ראוי לתת טעם לדק ישר בדברי רבי ישמעאל שאומר שי"ג בריתות נכרתו עליה אם בדבריו מה הגדולה הזאת אם בעיקר הענין ראוי שנשאל מה ראה על ככה ומה הגיע אליו ית' בחכמתו הקדומה לכרות י"ג בריתות בדוקא עליה לא פחות ולא יותר · רביעית ראוי שידוקדקו דברי ר' יוסי שאומר גדולה היא מילה שהיא דוחה את השבת החמורה מה ירצה ומה יענה בדקדוק אמרו החמורה כאלו ירצה שמצולת הגדתו כבר נעלם או שלטה השכחה בנו לשנשכח כי שבת חמורה היא· חמישית יפול ספק גדול בדברי רבי נחמיה כי מה לנו מן הגדולה והגבורה את כל אשר גודל המילה במה שהיא דוחה את הנגעים כי הנה כפי משפט התורה והנחה ההונחה בתלמוד אין זה תוספות גדולה במילה בלבד אבל דין הוא שבכל התורה עשה דוחה לא תעשה והנה נגעים מהשמר בנגע הצרעת הוא דאתא שדרשו שלא יקוץ בהרתו שאינו כי אם לאו כפי שרצו שהשמר פן ואל לאו

עיון יעקב

לפני והיה תמים · והא דכתיב בנח איש צדיק תמים תירץ היפה תואר פ' נח סימן ז' דף קל"א ע"ב לפי שנולד מהול וכן הוא בילקוט דף ה' ומה"ט כתב בלבוש אורה שלמד נח תורה לפי שנולד מהול ע"ש פרשת נח ותליא בפלוגתא בשבת דף קל"ה ע"א אי נולד מהול צריך להטיף ממנו דם ברית משום שערלה כבושה היא או לא ועי"ל דתמים קאי אצדיק או שלא היה טריפה כדאיתא בפרק קמא דע"ז ע"ש · ועי"ל דשאני נח שמצא חן: ד"א שאלמלא היא לא ברא הקב"ה את עולמו · עיין בתוי"ט שמקשה הא אין מלין בלילה ואפשר דס"ל כמ"ד ביבמות פרק הערל דף ע"ב דמילה שלא בזמנה מלין בין ביום ובין בלילה והכא קאי אמילה שלא בזמנה שהרי לשון ראשון מייתי מאברהם שהיתה שלא בזמנה · וכה"ג תי' תוס' הא דאצטריך קרא דנשים פטורות תיפוק ליה דה"ל מצות עשה שהזמן גרמא ע"ש ושוב ראיתי במדרש ילקוט ירמיה ל"ג שם מבואר דמילה עצמה שהיא הברית היא בגופו בין ביום בין בלילה וכן משמע ברבה מגלת אסתר על פסוק בחדש הראשון הוא חדש ניסן ע"ש: אמול ואצא סכנה היא · הרא"ם מקשה היאך הותרה לעבור על מ"ע משום סכנה והלא עדיין לא ניתנה התורה שכתב בה וחי בהם · ועיין במהרש"א מה שמתרץ בזה · ול"נ לתרץ עוד דאע"ג דעדיין לא ניתנה תורה שכתב וחי בהם מ"מ הא גבי אברהם בפרשה מילה נאמר לח' ימים ימול בשר ערלתו היינו מטעם שיהא הולד בריא ולא יבא לידי סכנה בהמולו ומה"ט אם תלנתו חמה צריך ג"כ להמתין שמנה ימים קודם המילה אכן במקנת כסף ויליד בית לא חסה התורה כל כך על העבד ונימול לפעמים לאחד כמבואר

הרי"ף

מלהקרא תמים אבל כשהיה אברהם בן צ"ט שנה וקיים כל המצות שנצטוה ועדיין לא נצטוה על המילה היה ראוי להיות נקרא תמים כיון שלא חסרו לו אפילו מצוה אחת מהמצות שנצטוה ותמים היה במצות ה' אשר נצטוה שקיים אותם לא ימנע טוב להיות נקרא תמים על מה שעתיד להצטוות כיון שלא נצטוה עדיין וכיון שראינו שבכל אותם המצות שקיים מה שנצטוה ולא חסר אפילו אחת מהנה לא נקרא תמים עד שנצטוה במילה משמע שגדולה מילה: גדולה מילה שאלמלא היא לא ברא הקב"ה עולמו וכו' · ויש להבין דבשלמא בתורה ניחא שלא נברא העולם אלא בשביל התורה אבל המילה היא מצוה אחת כשאר המצות ואיך יתכן שלא נברא העולם אלא בשבילה · אמנם ביאור הענין לפי שהתורה מתקיימת כל זמן שבני אדם עוסקים בתורה בין ביום ובין בלילה אבל בזמן שאין עסק תורה כגון בשעה שבני אדם ישנים על מטותיהן מי מקיים העולם לכן אמר שהמילה היא מקיימת גם באותו זמן לפי שהיא מצוה דבקה בעצמו של אדם בשכבו ובקומו וזו היא כוונת חז"ל בגמרא כיון שראה דוד עצמו במרחץ וכו' וכיון שנזכר במילה אמר למנצח על השמינית וכו' וביארתי בספר שמות בכסף מזוקק ע"ש ולזה נרמזה המילה בבריאת העולם שבמלת בראשית יש ברי"ת א"ש ברית שהיא המילה ואש דת שהיא התורה ובזכותם נבראו שמים וארץ וכפי זה יקשה למה לא ניתנה המילה לאדם הראשון כיון שהוא עיקר קיומו של עולם הן אמת שאלה זו שאל טרנוסרופוס הרשע את רבי עקיבא והשיבו שכל מה שנברא צריך תיקון החיטים צריך להטחן וכו' אבל מ"מ אנו צריכין לפרש דתינח שלא נברא האדם מהול כי כל הדברים צריכין תיקון אבל מ"מ קשה שהיה לו לצוות לאדם הראשון על המילה כמו שציוהו על ז' מצות ולמה המתין לצוות עליה עד שהיה אברהם אבינו בן צ"ט שנה · והנה עד"ה פי' כשנולד אדם הראשון לא היה ערלה כי נברא מהול וערלה לא נמשכה אלא בזוהמת הנחש שהטיל בחוה גם באכילת עץ הדעת טוב ורע נמשך הרע ונדבק בערלה ולזה נקרא ערלה ר"ע ל"ה וכפי זה אני מבאר פריעה רע י"פה לומר שאותו רע שנמשך מעץ הדעת טוב ורע ונדבק באותו מקום בפריעה נעשה הרע יפה שנהפך לטוב ואין רע ולכך לא היה מקום למילה עד שבא אברהם כי מקודם נבראת זוהמת נחש וחלק הרע עד אברהם העיר ממזרח ונזדככה אותה זוהמא כי שאריתה נדבקה בישמעאל ואז נצטווה על המילה ולזה נרמזה המילה בפסוק מי יעלה לנו השמימה שר"ת מילה וס"ת הוא שם השם לומר שבאמצעותה נתבטל הרע ונדבק בו שם ה' הגדול והנורא: גדולה מילה ששקולה ככל המצות שנאמר הנה דם הברית אשר כרת ה' עמכם וכו' · ורש"י ז"ל פי' וכתיב במילה ואתנה בריתי וגו' ופי' הר"ן ואע"ג דהאי דם לאו דם מילה היא אלא קרבן מ"מ כיון דבתורה כולה כתיב ברית ובמילה נמי כתיב ברית ששקולה כנגד כל המצות. וכפי הנראה בכוונת הר"ן הוא שדם הברית הוא על הקרבן שנזרק על ברית התורה אלא שלמד גם למילה שנקראת ברית ששקולה ככל המצות ועדיין אינו מתיישב לי · ונלע"ד דהכי דריש לה שבני ישראל קבלו עליהם התורה ואמרו כל אשר דבר ה' נעשה ונשמע ומשמחתו של משה שלח נערי בני ישראל ויזבחו עולות ושלמים ויזרוק חצי הדם על המזבח וחצי הדם זרק על העם לרמוז להם שכבר יש בידם דם המילה ששקולה ככל המצות וכוודאי יקיימו כל אשר דבר ה' כי לאו קדמותהון הוא וזהו ויאמר הנה דם הברית אשר כרת ה' עמכם שדם זה שזרק עליהם הוא לרמוז דם הברית אשר כרת ה' עמם כדכתיב וכרות עמו הברית ודם המילה היא על הדברים האלה שהם מנין המצות היא עולה על כולם לפי שכל אחד מהמצות היא מצוה פרטית והמילה שקולה ככל המצות ועוד ירמוז שהמילה עולה על כל דברי התורה לפי שהתורה היא עולה תרי"א מצות והברית היא תרי"ב היא על כל הדברים למעלה מהם והכונה לומר להם שכבר הם מוחזקים בקבלת התורה והמצות כיון שיש בהם דם הברית אשר כרת ה' על כל הדברים האלה שהיא שקולה ככולם · ועוד ירמוז שלא קבלו ישראל אלהותו של הקב"ה אלא מתוך המילה שכן דרשו רז"ל אם מקבלים הם המילה הם מקבלים אותי לאלוה וכוונתם לדרוש סמיכות הכתובים ונתתי לזרעך אחריך את הארץ והייתי להם לאלהים ואתה את בריתי תשמור והם דרשו על מנת ואתה את בריתי תשמור וא"כ ישראל שבאו לקבל אלהותו ית' בדבור הראשון שאמר אנכי ה' אלהיך אמר להם הנה דם הברית אשר כרת ה' עמכם ר"ל הנה דם הברית הוא עמכם שאתם נמולים והמילה היא על כל הדברים שכיון שקבלתם המילה הקב"ה הוא לכם לאלוה ואתם מקבלים אלהותו · ועוד נרמזה המילה קודם התורה בפסוק ושמרתם את בריתי והייתם לי סגולה וכו' כמו שאבאר · עוד צריך להבין איך הוא מתייחס למ"ש כתוב לך את הדברים האלה שמדבר בתורה · אמנם אפשר לע"ד שא"ל הקב"ה כתוב הדברים האלה למען יעמדו ימים רבים ופן תשכח את הדברים אשר ראו עיניך לפי שע"פ הדברים האלה נתתי ברית המילה לאברהם כדי שיהיה לו הכנה ללמוד תורה ומצות ואם אין מילה א"א ללמוד תורה שנאמר מגיד דבריו ליעקב חקיו ומשפטיו לישראל: גדולה מילה שכל זכיות שעשה משה רבינו וכו' ·

עין יוסף

שהיה עובר במדבר כוב שהוא ת' פרסה על ת' פרסה ועברו קרוכין שלו ראשון ובלעה וכן שניה וכן שלישית אמרו לו חכמיו הבא עורות של בהמות מלאות תבן ויסבור הנחש שהן בהמות ויבלעם ויגפת כריסו ויבקע וכן עשו עכ"ל:

המתורגמן ז. א) נאבלעססיג, פויל ·

בהם וכו' משום דלא נילף ליה מרגלא ונערה מאורסה והו"ק: לא למשה רבינו בקש וכו' · ירצה לפרש לדעתו שלזה נתרשל משה במילת בנו מפני התנאי שהיה בינו ובין יתרו שהראשון מבניו לא ימול כדאמרינן במדרשות דאל"כ כיון שלא בקש להרוג את משה ולא בלעו המלאך אלא התינוק אמאי קאמר ותכרת את ערלת בנה ולמה לא מלו משה גופיה דמלות אב היא אך אחר שראתה לפורה שהיה התינוק ניזוק בשביל המילה ותקח לפורה צור וגו' ודקאמרינן בפ"ב דע"ז [א] דאתיא איהי ואתחלה ואתי משה ואגמרה א"ש נמי לרשב"ג כשראה משה שרצונה לבטל התנאי ואתחלה אתי איהו ואגמרה משום דמילה פסולה באשה ומיהו האי שינויא אחרינא דאיכא התם הא דכתיב ותכרת וגו' דאמרה לאינים אחרינא ועבד המילה כולה ע"כ לאו לרשב"ג קאמר הכי דא"כ להאי שינויא נמי הול"ל דאמרה ליה למשה ועבד אבל למ"ד למשה בלע ניחא שהוא לא יכול להתחיל דבלוע היה והו"ק: מי קרוי חתן וכו' · מפני שדוחק הוא לו שתקרא לפורה למשה חתן שאישה הוא ולא חתנה אבל התינוק נקרא לה חתן שמחתנין אותו במצוה דאשוה שהיא המילה וק"ל: באו אף וחמה וכו' · לפי שהם מלאכי השם ושלוחיו להפרע מחוטאיו נגדו אמר ויבקש ה' המיתו ומלשון וירף ממנו אמרו שהיו מלאכי משחית כדכתיב רב עתה הרף ידך וגו' ובש"ר אמרו מדכתיב

לא למשה רבינו בקש שטן להרוג אלא לאותו תנוק שנא' (שמות ד) **כי חתן דמים אתה לי צא וראה מי קרוי חתן משה או אותו תינוק הוי אומר זה התינוק · דרש ר' יהודה בר (זבינא) [ביזנא] בשעה שנתרשל משה רבינו מן המילה באו אף וחימה ובלעוהו ולא שיירו ממנו אלא רגליו מיד** (שם) **ותקח צפורה צור ותכרת את ערלת בנה ותגע לרגליו וגו' וירף ממנו באותה שעה בקש משה להרגם שנאמר** (תהלים לז) **הרף מאף ועזוב חמה וי"א לחימה הרג שנאמר** (ישעיה כז) **חמה אין לי והכתיב** (דברים ט) **כי יגורתי מפני האף והחמה תרי חימה הוו ואבע"א גונדא דחימה:**

תניא

היה ובאורחא פורתא ליכא סכנתא: הוי אומר זה התינוק · שנעשה חתן ע"י ברית [שמחתנין אותו במצוה דאשונה]: ולא שיירו ממנו אלא רגליו · מקום המילה כדכתיב (שמואל ב יט) ולא עשה רגליו: להרגם · לאותם שני מלאכים: שנאמר הרף מאף ועזוב חמה · כלומר הקב"ה אמר לו שיעזבם אלמא רוצה היה להרגם: שנאמר חמה אין לי · אלמא נהרג: גונדא דחימה · חיל של חימה [אבל איהו גופיה

ויבקש ה' המיתו שהיה מלאך של רחמים ואעפ"כ ויבקש המיתו: אלא רגליו וכו' · למדו לומר כן מדכתיב ותגע לרגליו ופירושו לפי הדרשה ותכרת את ערלת בנה ותגע הורה לא שכרתה ערלת בנה ממש אלא ותגע בצור בערלת בנה וכדאמרי' בפ"ב דע"ז[א] דאתיא איהי ואתחלה וכו' ואמר הכתוב שעשתה כן בשביל רגליו בשביל שראתה שהמלאך בלעו עד רגליו שהוא המילה ולמ"ד לרגליו במקום בשביל וכמוהו הרבה והוא מבואר בש"ר וכי מנין ידעה לפורה שעל עסקי מילה נסתכן אלא בא מלאך ובלע למשה מראשו ועד המילה כיון שראתה לפורה שלא בלע אותו אלא עד המילה הכירה שעל עסקי המילה הוא ניזוק וידעה כמה גדול כח המילה שלא היה יכול לבולעו יותר מכאן מיד ותכרת וכו' ורש"י בחומש שפי' שהיה בולעו מראשו ועד ירכיו וחוזר ובולעו מראשו ועד אותו מקום הבינה לפורה וכו' עכ"ל דבריו מכוונים לדברי ש"ר דודאי בפעם ראשון דבלעו עד ירכיו מזה לא היתה יכולה להבין שעל עסקי מילה בא דאולי במקרה הוא כך אלא אחר שחזר ובלע אותו גם בפעם שנית עד אותו מקום ולא יותר מזה הבינה כמה גדול כח המילה שלא יכול לבולעו יותר מכאן · ועוד פרש"י בחומש וירף המלאך ממנו אז הבינה שעל עסקי המילה בא להרגו עכ"ל וכתב הרא"ם לא הבנתי מאמר הרב ז"ל כ"א כוון בזה לומר שבעת שהיה בולעו וכו' לא הבינה שבא להרגו אלא חשבה שבא להורות לו שימול בנו לבד וכשהרף ממנו אז הבינה שבא להרגו על שלא מל אותו איך הבינה ממה שהרף ממנו שבא להורגו דלמא לא בא אלא להורות לו שימול את בנו וכו' ועוד אחר שלא הבינה וכו' עכ"ל עיין בדבריו באורך ועי' ישוב לזה בביאורי מהר"ן וגם אנן נימא בזה מילתא דרש"י ז"ל דקדק כן מדכתיב וירף ממנו אז אמרה חתן דמים למולות דמשמע מזה שאחר שהרף המלאך ממנו אז הבינה דבר נוסף ואמרה חתן דמים למולות והוא שמתחלה חשבה שעכ"פ אף אם יהיה נימול על ידה יהרג משה בעונש שלא מל את בנו וזהו שהבינה שבלעו המלאך פעם אחר פעם עד המילה להורות לה שהוא נענש על שלא מל אותו שתימול היא אותו אבל אחר שראתה שתכף כהתחילה בכריתת ערלת בנה וירף המלאך ממנו אז אמרה והבינה דבר נוסף כי חתן דמים הוא למולות כי המלאך לא בא שיהרג ויענש משה עכ"פ אלא הצלתו תלוי בעסק מילת בנו שעל עסקי מילת בנו בא להורגו אלא אם יתעסק במילתו ואז ינצל אבל טרם שראתה שהרף המלאך ממנו לא חשבה שהצלתו תלוי במילת בנו אלא שעכ"פ יהרג משה על שלא מל אותו וע"כ לא אמרה אלא חתן דמים אתה לי ולא אמרה למולות ובזה יתיישב נמי מה שהקשה הרא"ם גם לפרש"י שפי' תרוייהו על דמי הריגה תרי זימני חתן דמים ל"ל עכ"ל דלפי דברינו ודאי לריכי תרוייהו דלפי מה שחשבה בתחלה שעכ"פ יהרג משה לא אמרה אלא חתן דמים אתה לי עד אחר שהרף המלאך ממנו הבינה דבר נוסף שהצלתו תלוי במילת בנו ואמרה חתן דמים למולות והו"ק: בקש מרע"ה להורגן וכו' · כי לפי דעתו שאמר אמול ואלא סכנה היא לו וכו' לא היה משה ראוי ליענש בהתרשלות המילה וע"כ חשב כי לא באו בשליחות השם לעונשו ולהרגו ולזה בא להרגן ע"ד בא להורגך השכם להרגו עד שאמר לו הקב"ה הרף מאף ועזוב וגו' שסיים בהאי קרא אל תתחר אך להרע שאמר לו הקב"ה הרף מאף וגו' להרגם כי לא לחנם באו להרגך אלא בליווי שלי באו שאל תתחר להרע לעשות רע בהתרשלות מילת בנך: וי"א לחימה הרגו · מה שיש לדקדק בזה מההיא דפ"ק דב"ב שאמרו שם אף כופה חימה איגו כופה ע"ש בתוס': חמה אין לי וגו' · פ"ה בישעיה חמה אין לי מי יתנני שמיר ושית במלחמה אפשעה בה אליתנה יחד ופי' לפי דרש דהכא חמה אין לי שהרגו משה מי יתנני אם היה לי חמה שלא הרגו משה הייתי פושע פסיעה אחת והייתי שורפם כולם יחד: תרי חימה וכו' · וע"פ זה יתפרשו כל הני חמה

הרי"ף

יש להקשות במ"ש אמר משה אמול ואלא לדרך סכנה היא וכו' ולמה נענש לפי שנתעסק במלון תחלה שהרי גם במלון יש לו התגללות מפני הסכנה והתוספות פירשו שמלון זה היה סמוך למצרים ומצאתי כתוב בתרגום ירושלמי שילד זה היה גרשום שחתנה עם יתרו לתתו לע"ז ולא מל אותו ולכך כשהלך מעם חותנו היה לו למול אותו מיד ועל זה נענש · ובזה יש לבאר מ"ש לפורה כי חתן דמים אתה לי שכל הלער הזה נמשך בשביל שנשא אותי ויתרו אבי התנה עמו שיהיה לעבודת כוכבים שאילו לא נשא אותי היה מל משה לבנו כאשר לוה ה' וכפי הפשוט י"ל ע"ד שהקב"ה א"ל בלכתך לשוב מצרימה מכיון שתלך לדרך הוה לך כאילו שבת למצרים וא"כ במלון הראשון היה לו להתעכב שם עד שימול בנו ויתרפא ג' ימים וז"ש ויהי בדרך נער היה בדרך הוא אע"פ שהיה דרך מצוה לקיים דבר ה' כיון שנתעסק במלון תחלה ואמר ויפגשהו ה' ולא פי' מה זו פגישה · ועוד שאמר ויבקש המיתו ולא גילה מי הוא המבקש וחז"ל דרשו מלאך כמין נחש היה בולע למשה מראשו ועד רגליו והכוונה לע"ד שידוע שם הוי"ה הוא רחמים ולפה הקב"ה שבקש המלאך במדת הדין להמיתו ויפגשהו ה' שם הרחמים להגן עליו שלא ימיתהו קדמו במדת הרחמים כיון שהיה

עין יעקב

כמבואר בש"ס פ' ר"א דמילה וברמב"ם ובטוי"ד ע"ש: דרש ר"י בר זבינא בשעה שנתרשל משה מן המילה · נראה דדרשה זו הוא דורש דוקא עכשיו לפי שקשה לו למה מלה לפורה ולא משה עצמו אלא ודאי שבלעהו כי בל"ז הייתי אומר שלכך מלה לפורה ולא משה לפי שנשבע משה לחמיו שלא ימול בנו וכדאיתא במכילתא הובא בילקוט פ' שמות דף כ"ג ע"ב ויואל משה לשבת את האיש אין ויואל אלא לשון שבועה וכו' לפיכך הקדים המלאך להרוג את משה ע"ש דבריו באריכות · אבל ש"ס דידן דמייתי ראיה שגדולה היא מצות מילה לפי שנענש משה ואם איתא דס"ל כהאי דמכילתא מה ראיה היא זו דלמא מש"ה נענש משה לפי שנשבע על כך כמשמעות לשון המכילתא אלא ודאי דש"ס דידן פליג אההיא דמכילתא לכן הוצרך לתרץ דלכך מלה לפורה ולא משה לפי שנבלע מאף וחימה ועיין בחדושים דמנחות דף מ"א:

שאין

עין יוסף

יא תרי חימה הוו · ועיין ב"ב דף ט' ע"ב תוס' ד"ה חמה שהקשו שם על הא דאיתא שם שהגותן לדקה בסתר אף כופה וחמה אינו כופה וז"ל תימה דפרק ד' נדרים דף ל"ב אמרינן דחמה משה הרגו והניחו בתימה · ולכאורה קשה הא הגמרא קאמר הכא תרי חימה הוו · ונראה שכוונת התוס' להקשות על הא דקאמר אף כופה חמה אינו כופה דמשמע דחמה קשה מאף והא בנדרים שמשה הרג לחמה ולא לאף הרי דאף קשה יותר מחמה ואי אפשר לומר שחמה חד שהרגו

[א] מהרש"א ד"ה לא למשה · וד"ה אלא רגליו · בפ"ב דע"ז (כו ע"א):

חדושי גאונים

הוא דאתא והנה במילה כתוב ונמלתם את ערלת בשרכם המול לכם כל זכר ומה מהגדולה יתוסף בא"ם כן להמילה בעבור זה אשר זה מכריחני לומר שלסלק ולבאר זה דקדק רבי יוסי לומר שבת התמורה להורות גדולת המילה כמה שהיא דותה את השבת התמורה כלו' שיש בה כמה לאוין ועשין ומזה תתגדל ותתאמץ זאת הקושיא בדברי רבי נחמיה כמו שזכרנוה כי רבה היא ואת השם שראוי שנזכיר הדיוק ברבי מאיר שאומר גדולה היא מלה שלא נקרא אברהם אבינו שלם וכו' · כי למה זה שינה מלשון הכתוב שממנו מביא ראיה שנאמר התהלך לפני והיה תמים ואמר לשון שלם כי לא שלם מאמרו זה כפי שהראות אל שינה מלשון הכתוב אשר בעצמו ממנו יביא ראיה כי לא דבר רק הוא · שביעית יש להקשות בזה קושיא תלמודיי מרחפת על פני דבריהם כלם ומקפת כל חלקי דבריהם והוא שנשאול מר מאי טעמא לא אמר כמר כי הנה יראה שעל בלי כי הגיד אחד לחבירו שום ביטול או מניעה מדרשתו יאמר כל אחד דבר מיוחד זה אומר בכה וזה אומר בכה במעלת המילה וגדולתה ואם יש את נפשך לומר יש שאיזו ביטול על דברי חבירו הנה ראוי להזכירו גם לבאר אופן סילוקו · ואמנם בביאור הכנת זה המאמר על שלימותו ראוי שנקדים הקדמה אחת קטנה והיא זאת דבר ידוע וברור שהאדם פרטי אשר יוכן לקבל השלימות האמיתי הכללי באופן שלא יחסר מה ממיני השלימות

[א] מהרש"א סד"ה שנאמר · פר"מ (סנהדרין נט ע"א) : [ג] שם ד"ה הסתכלתי · בס"פ בתרא דשבת (קנו ע"א) :

דכתיבי במקרא בתר מעשה שהרגו משה לחימה למאן דסבירא ליה הכי והכוונה מבואר שבקש שטן להרוג את משה והוא השטן והוא המלאך המות הוא היצה"ר והוא נקרא ערל ואלו אף וחמה הם חייליו וגונדתו והם שני קליפי הערלה וכחם וע"כ באו הם להזיקו על שלא הפריד את קליפות הטומאות החיצונות אלו מבנו ואמר שבקש משה להרגן היינו לבטל כחם ע"י מילת בנו שיפרידם ממנו עד שא"ל הקב"ה כל זה אינו מועיל לבטל כחם אלא בצירוף שאל תתאר אף להרע שישמור האדם את עצמו מלעשות רע וי"א לחימה הרגו שהוא ביטל כחו במילת בנו בהפרידו ממנו ערלתו ואולי לפי שמשה לא מל מתחלה ועד סוף אלא שגמר המילה כדאי' בפ"ב דעבודה זרה ע"כ אמר שהוא הרג וביטל כח קליפה השנית שהוא חימה וכיון שלא התחיל לא כרת קליפה ראשונה שהוא כח האף ופורה דאתחלה וכרתה קליפה ראשונה כיון דהיינו במצות המילה דמילה פסולה באשה גם היא לא בטלה כח האף ודי למבין : לא נקרא תמים וכו' · מבואר במ"ש המורה פ"ט ח"ג כי לא נתנה מצוה זו להשלים חסרון יצירה רק להשלים חסרון המדות עכ"ל ולזה אמר שאין לך מי שהיו בו כל המעלות כאברהם שאין לך וכו' אעפ"כ לא נקרא שלם ותמים במעלת המדות אלא עד שנימול ולזה אמר כשא"ל הקב"ה היה תמים אחזתו רעדה כי חשב אברהם שמא יש בו דבר מגונה ומום ביצירה וכיון שא"ל אח"כ את בריתי וגו' שהוא מום וגנאי הערלה נתקררה דעתו שאין מום זה חסרון ביצירה שכל אדם כן נברא אלא שזה הוא חסרון המדות ובהסתלקו אהיה שלם ותמים במדות וז"ש ג"כ כל המתמם ומשלים עצמו במדות כאברהם יש לו מעלה גדולה על יצירה כי השעה עומדת לו לבטל מזל שעה של היצירה כדלקמן באברהם וק"ל : שנאמר כי על פי הדברים האלה כרתי וגו' · ר"ל שכל התורה תלויה במילה כיון שעדיין לא נימול אינו בכלל מצות התורה ואדרבה אסור ללמוד תורה ולשמור שבת כדאמרינן פרק ד' מיתות [א] ודו"ק : לא נתקיימו שמים וארץ וכו'. ויש לדקדק אם קיום העולם גם בשביל המילה ה"ל למתניה במתני' גבי על ג' דברים העולם קיים על הדין וכו' גם למ"ד שאלמלא תורה לא נתקיימו וכו' הרי תורה נמי בכלל קיום העולם ולא חשיב התורה בכלל מקיימי העולם אלא בכלל מעמידי עולם כמו שמחלק הטור בשם רבינו יונה וי"ל דהתם לא חשיב אלא ג' מקיימי עולם בין אים לחבירו כמ"ש הטור כי אלמלא הדין כל דאלים גבר וכן האמת וכו' וכן השלום וכו' ע"ש אבל הכא קאמר דעולם כולו שהם חקות שמים וארץ נתקיימו אי למר בשביל מילה ולמר בשביל תורה וק"ל : גדולה תורה שאלמלא תורה וכו' שנא' אם לא בריתי יומם ולילה וגו' · משמע ליה דהאי ברית היינו תורה דהיינו ברית של יומם ולילה דכתיב ובתורתו יהגה יומם ולילה וק"ל : הסתכלתי במזל שלי ואין לי אלא בן אחד וכו' · אבל בסוף פ"ב דמס' שבת [ג] איכא בלשון אחר נסתכלתי באצטגנינות שלי ואיני ראוי להוליד בן וכו' ולכאורה שהם סותרין אהדדי והיה נראה ליישב דהתם נמי ה"ק אברם אינו מוליד בן הראוי ליורשו וכה"ג כתב הרמב"ן והרא"ם על דברי הב"ר אבל לא משמע כן מדקאמר התם מאי דעתיך דקאי צדק במערב אוקמינא ליה במזרח וכו' ופרש"י דקאי צדק במערב שהוא מצונן ואין ראוי להוליד ע"כ לשונו משמע בהדיא דאינו ראוי להוליד כלל קאמר דהיינו שהוא מצונן בטבעו ונראה להעמיד המאמרים כפשטן דהתם בנבואת בין הבתרים שהיה אברהם בן שבעים ומזל שלו צדק היה מצונן ולא היה ראוי להוליד כלל כי קאמר התם

יב שם תניא רבי אומר גדולה מילה שאין לך (צדיק גמור בעולם) [מי שנתעסק במצות] כאברהם אבינו ולא נקרא תמים אלא אלא על שם המילה שנאמר (בראשית יז) התהלך לפני והיה תמים [וכתיב] ואתנה בריתי ביני ובינך · ד"א גדולה מילה ששקולה כנגד כל המצות [שבתורה] שנאמר (שמות לד) כי על פי הדברים האלה כרתי אתך ברית ואת ישראל · ד"א גדולה מילה שאלמלא מילה לא [א]נתקיימו שמים וארץ שנאמר (ירמיה לג) אם לא בריתי יומם ולילה חקות שמים וארץ לא שמתי · ופליגא דרבי אלעזר [ב]דא"ר אלעזר גדולה תורה שאלמלא תורה לא נתקיימו שמים וארץ שנא' [ג]אם לא בריתי יומם ולילה וגו' · אמר רב יהודה אמר רב בשעה שאמר הקב"ה לאברהם אבינו (בראשית יז) התהלך לפני והיה תמים אחזה רעדה את עצמותיו אמר שמא דבר מגונה יש בי כיון שאמר ליה (שם) ואתנה בריתי ביני ובינך מיד נתקררה דעתו[א] · (שם) ויוצא אותו החוצה [ד]אמר לפניו רבש"ע הסתכלתי במזל שלי ואין לי בן אחר אלא ישמעאל א"ל הקדוש ברוך הוא אברהם

גופיה נהרג] : כי על פי הדברים האלה כרתי אתך ברית · כלומר ברית מילה ששקולה ככל הדברים דהיינו כל המצות : [ופליגא דרבי אלעזר · דרבי מוקי ליה להאי קרא במילה והוא מוקי האי קרא בתורה : שמא נמצא בי דבר מגונה · עד עכשיו שלא אמר לי והיה תמים עד

יד יוסף

א שבת קלז ע"ב : ב פסחים סח ע"א ועיין נ"ר פ"א : ג ע"ז ג ע"א ע"ש ועיין שבת לג ע"א ואין ברית אלא תורה וכו' : ד שבת קנו ע"א :

חדושי גאונים

יתוייב היותו שלם בארבעה דברים והם אלו שימצא שלם בגוף · ונפש · ושכל · כי הגוף והנפש הם אמנם שני חלקי האדם כמו העצים והאבנים שהם שני חלקי הבנין אות הבית · אולם הצורה המשתפת אותם הוא ענין שלישי שיתוסף בהם צורת הבית כי כבר נקראו אלו עצים ואלו אבנים אבל על ידי השיתוף הזה שהוא ענין שלישי יקרא בית כן הגוף והנפש הם שני חלקי האדם והשכל המשתפם יחד הוא ענין שלישי · ואמנם הדבר הרביעי הוא הסתיחדות רצוני לומר כי כאשר יתיחד איזו בנין עד שזה יקרא בית זה אכסדרה וכיוצא כן אמנם הסתיחדות באדם הוא יותר נפלא כשיתיחד לאיזו אומה מן האומות ולאיזו כלל מן הכללות והוא ענין רביעי יתוסף באדם פרטי באופן אשר יאמר עליו כי הוא זה מאנשי הדת הזה וזה מאנשי הדת הזה וזה ברור · ואחרי שהקדמנו כל זה הנה כאשר רצה הקב"ה לזכות את ישראל לפיכך נתן להם מצות המילה אשר כרת את אברהם ויעמידיה ליעקב לחק לישראל ברית עולם כי באמצעות' יושלמו להם ארבעה שלמות אלו והיא הנותנה להם כל

עיון יעקב

שאין לך צדיק גמור בעולם כאברהם · ואף דאיתא בפרק קמא דבבא בתרא גדול שנאמר באיוב ממה שנאמר באברהם מ"מ הא כתב שם מהרש"א מטעם שמקצת שבחו שלא בפניו ועוד דהרי איוב לבסוף הרהר אחר מדותיו של הקב"ה משא"כ אברהם שלא הרהר ועמד בצדקתו מתחלתו ועד סופו וכטענת השטן באמת · והא דאיתא במדרש על פסוק כי יעקב בחר לו יה שיעקב היה בחיר שבאבות היינו לפי שהיה משולש בשלשלת היוחסין ולא יצא ממנו פסולת וק"ל : ד"א גדולה מילה שאלמלא מילה לא נתקיימו שמים וארץ · ואפשר שלהכי כתיב באברהם קונה שמים וארץ שעל ידי הברית קנה שמים וארץ ואע"ג שהפסוק ברוך אברם לאל עליון קונה שמים וארץ כתיב קודם שנימול אל תתמה על זה הלא כן מצינו במדרש משלי על פסוק טוב רש הולך בתומו אברהם הלך בתומו שנאמר התהלך לפני והיה תמים זכה לקנות שמים וארץ · ועיין במהרש"א שמקשה הא דלא חשיב גם כן מילה בהני ג' דברים שהעולם עומד או קיים עליהם אפשר לומר דהתם דוקא על ישוב העולם ומלואה קאמר משא"כ כאן על שמים וארץ ממש קאמר : בשעה שאמר לו הקב"ה לאברהם אבינו התהלך לפני והיה תמים אחזה רעדה את עצמותיו · אפשר לומר לפי שעיקר טעם המילה לחתוך הטומאה והקליפה לבטל היצר הרע מן האדם וכמ"ש המפרשים ועיין בילקוט ראובני סוף פ' לך לך לכן כשנצטוה אברהם על כך בעת זקנותו כשהיה בן צ"ט שנה אחזו רעדה וזה שמדקדק הש"ס בשעה שא"ל וכו' אחזו רעדה כיון שכל כך זמן רב היה דבר מגונה כזה · אך באמת גבי אברהם לא הוצרך לימול מטעם זה כיון שהיה קדוש ביותר וכמ"ש ג"כ הכלי יקר פ' לך לך על פסוק ואתה את בריתי תשמור ע"ש רק שנצטוה על המילה ליתן הברית בינו ובין הקב"ה להיות לאלהים לזרעו אחריו זה יצחק ובניו כי ביצחק יקרא לך זרע לכן לא נצטוה על המילה רק קודם שנולד יצחק וכדאיתא ברבה שם לכן

הרי"ף

עסוק בדרך מצוה ותקח צור ותכרת את ערלת בנה וכו' : גדולה מילה שאלמלא היא לא נתקיימו שמים וארץ וכו' ופליגא דר' אלעזר דאר"א וכו' · ויש לדקדק למה לא אמרו על דרשת המשנה ופליגא דרבי אלעזר שאמר אלמלא תורה וכו' כמ"ש בברייתא וכפי הנראה דרשת המשנה והברייתא הכל דבר אחד · ונ"ל בדקדוק שינוי לשון שמשנה מלשון הברייתא המשנה אמרה אלמלא מילה לא ברא הקב"ה את עולמו ובברייתא אמר אלמלא מילה לא נתקיימו שמים וארץ · ולכך אני אומר שהמשנה אומרת שאע"פ שבשביל התורה מתקיימים שמים וארץ מ"מ אלמלא מילה לא ברא הקב"ה עולמו זה עולם התחתון לפי שהעולם נוהג במדת יום ובמדת לילה והן אמת שבזמן יום וקצת הלילה שישראל עוסקים בתורה מתקיים העולם אבל בזמן השינה שבני אדם ישנים בלילה ואין תורה איך יתקיים העולם אלא שצפה הקב"ה שעתידים ישראל לקבל המילה שהיא חותם אות ברית קודש בבשרם תמיד ובזמן שהם ישנים הם מוכתרים במילה שהיא שקולה ככל המצות והיא מקיימת העולם שכיון שיש בבשרם ברית קודש המילה הרי יש בידם כל המצות כולם כי שקולה מילה ככל המצות שבתורה וזו ששנו במשנה גדולה מילה שאלמלא מילה לא ברא הקב"ה את עולמו עה"ז לפי שבתורה יתקיים העולם ביום ובשעה שאינם ישנים בלילה אבל בזמן שישנים בני אדם בלילה היאך יתקיים וכיון שא"א להתקיים לא היה בוראו ובמילה ברא הקב"ה עולמו שנאמר אם לא בריתי יומם ולילה שהיא המילה שקבועה תמיד ועומדת ביום ובלילה חקות שמים וארץ לא שמתי דאע"פ שנאמר שחקות שמים יתקיימו בתורה לפי שמלאכי מרום עוסקים ברוחניות התורה בלילה כי אין שם שינה מ"מ הארץ התחתונה שצריכים לישן בלילה אין מקום לבריאת הארץ אלא במילה כמו שכתבנו ולכך לא אמרו כאן ופליגא דרבי אלעזר דאמר אלמלא תורה לפי שגם א"ר אלעזר אלמלא תורה לא נתקיימו שמים וארץ דהיינו השמים העליונים שאין שם מילה אינם מתקיימים אלא בזכות התורה כי גם בשמים ממעל יש תורה בסודותיה ופנימיותיה כי עיקר סודות התורה היא בעליונים והמשנה שאמרה לא ברא הקב"ה עולמו הוא על עולם התחתון שנוהג בתחתונים והם

עין יוסף

שהרגו משה היה אף קשה ממנו אבל חמה השני היה קשה יותר מאף הא איתא במדרש שאמר משה להקב"ה במעשה העגל אתה עמוד לפני אף ואני כנגד חמה שנאמר קומה ה' באפך וכתיב לולי משה בחירו עמד בפרץ לפניו להשיב חמתו מהשחית הרי שגם נגד חמה השני היה אף קשה ממנו :

המתורגמן. א) איזט בערוהיגט געווארדען זיין געדאנקען

צא מאצטגנינות שלך אין מזל לישראל :
יג שם א"ר יצחק כל המתמם[א] את עצמו הקב"ה מתמם עמו שנאמר (ש"ב כב ותהלים יח) עם חסיד תתחסד וגו' ר' אושעיא אומר כל המתמם את עצמו שעה עומדת לו שנאמר (בראשית יז) התהלך לפני והיה תמים וכתיב (שם) והיית לאב המון גוים :
יד שם אמר (ר' לוי) [רבי] כל המנחש לו נחש שנאמר (במדבר כג) כי לא נחש ביעקב והא בלמ"ד אל"ף כתיב אלא משום מדה כנגד מדה · תני אהבה בריה דר' זירא כל אדם שאינו מנחש מכניסין אותו למחיצה שאפילו מלאכי השרת אינם יכולין ליכנס לה שנאמר (שם) [כי לא נחש ביעקב וגו'] כעת יאמר ליעקב ולישראל מה פעל אל :
טו שם א"ר אבהו א"ר אלעזר מפני מה נענש אברהם אבינו ונשתעבדו בניו למצרים

הר"ן

עכשיו]: צא מאצטגנינות שלך • ממשפט חכמת מזלות שלך והיינו דכתיב ויוצא אותו החוצה : כל המנחש לו נחש • שהקסמים והנחשים רודפים אחריו שניזוק בכל דבר וכדאמרינן בפרק ערבי פסחים מאן דקפיד קפדין בהדיה שנאמר כי לא נחש וגו' : [בלמ"ד אל"ף • דמשמע דאין רודפין אחריו : מדה כנגד מדה • דבמדה שאדם מודד בה מודדין לו ולא נפיק מקרא] : בעת יאמר ליעקב ולישראל מה פעל אל • שמלאכי השרת ישאלו לישראל מה פעל אל לפי שמתוך שאינם מנחשים מכניסים אותם למחילה שאין מלאכי השרת יכולים ליכנס לה ונראה בעיני דהיינו נמי מדה כנגד מדה שמתוך שאינו הולך לקראת נחשים לידע העתידות אלא בוטח בהקב"ה משום הכי מגלה לו הקב"ה רזי עולם שאינם גלויים למלאכי השרת : [מפני מה נענש אברהם • אע"פ שעבירת העונש מפורשת על אומרו במה אדע מכל מקום עבירה זו הענישתו להיות נופל

מהרש"א

דהוציא הקב"ה אותו החוצה ממזל צדק שהיה מלונן במערב ואוקמיה במזרח שיהא ראוי להוליד ובלי שינוי נשתנה מזלו דהא לא נשתנה שמו עד אחר לידת ישמעאל אבל סוגיא דהכא דריש ליה מדשינה שמו אברם וקראו אברהם כדאמרינן בבראשית רבה והוא אחר שנולד ישמעאל הוציאו פעם שנית ע"י שינוי שם אברם אינו ראוי להוליד בן אחר ליורשו אבל אברהם ראוי להוליד בן אחר ליורשו א"נ מקרא דהיה תמים וסמיך ליה והיית לאב המון גוים כמפורש בסמוך ולא נקט הכא קרא דויוצא אותו החוצה הנאמר כבר בבין הבתרים אלא לסימנא בעלמא דכמו שהוציאו הקב"ה ממזלו כבר בהיותו בן שבעים שנה שיהא ראוי להוליד כך הוציא אותו ממזלו בהיותו בן צ"ט שנה על ידי שינוי השם שיהא ראוי להוליד בן הראוי ליורשו וניחא דלא מייתי הכא הך דקאי צדק במערב וכו' דכבר קם ליה צדק במזרח מברית בין הבתרים ובפ"ק דר"ה[א] דקאמר שינוי השם של שרה גרם לשנות מזלה להוליד בן ה"ה דשינוי השם דאברהם גרם לו לשנות מזלו להוליד בן הראוי ליורשו כדקאמרינן בב"ר והכא אלא דעדיפא קאמר בר"ה דשינוי השם דשרה גרם לה להוליד גם שאינה ראויה להוליד כלל ואפי' למ"ד פ"ק דר"ה דשינוי מקום של אברהם גרם לו להוליד בן היינו בשינוי מזלו ברתשובה כדמייתי התם מדכתיב לך לך והדר כתיב ואעשך לגוי גדול שבצאתו מחרן היה בן ע"ה שנה ולא היה ראוי להוליד כלל ושינוי המקום גרם לו לשנות מזלו להוליד אבל הך דהכא להוליד בן הראוי ליורשו כשהיה בן צ"ט שנה גרם לו שינוי שמו כדאיתא בב"ר ולא גרם שינוי שמה שתלד כדאמר בר"ה ודו"ק: אין מזל לישראל וכו' • עי' בתום' סוף מס' שבת ובחידושינו סוף מס' קידושין : הקב"ה מתמם וכו' • כענין דלעיל ובסמוך באברהם שהיה תמים עם ה' לבטוח בו ולא שמע להאיצטגנינים ולהוברי השמים והתמים הקב"ה עמו לשנות מזלו והיינו השעה עומדת לו כמ"ש מזל שעה גורם והקב"ה שינה מזל שעה שלו לטובה ומייתי מדכתיב גביה התהלך לפני והיה תמים שלא תשמע למעוננים וקוסמים ואח"כ והיית לאב המון גוים אע"פ שלפי מזלך אינך ראוי אלא לגוי אחד דהיינו ישמעאל וק"ל: כל המנחש לו נחש וכו' אלא משום מדה כנגד מדה וכו' • בכל שאר דברים נמי ודאי דהקב"ה משלם מדה כנגד מדה כדאמרינן בפ"ק דסוטה [ב] גם אינו דומה דחזר בו מקרא דמייתי כי לא נחש וגו' אבל נראה דה"ק דמדה כנגד מדה נשמע מהאי קרא דכי לא נחש ביעקב וגו' מדכתיב בתר הך נבואה ולא הלך כפעם בפעם לקראת נחשים וגו' שמעינן דקודם ששמע בנבואה ששם הש"י בפיו כי לא נחש ביעקב הלך לקללם ולהזיקם בנחשים שהיה סבור שהיה ביעקב מנחשים והיינו כל המנחש לו נחש ודו"ק : מכניסים אותו וכו' • מסיפא דקרא קדרים כפרש"י דכתיב כעת יאמר ליעקב וגו' דבר שמליצו שנאמר לאברהם ע"י מלאך שנאמר כעת חיה וגו' ישאלו את יעקב ולישראל מה פעל אל באותו עת ולא ישאלו עוד את המלאכים כי הם יהיו לפנים ממחילתן ועיין בר"ן שגם זה מדה כנגד מדה עיין שם: מפני מה נענש אברהם וכו' • כתב הרא"ש אע"פ שעבירת העונש מפורשת על אומרו במה אדע וכו' עכ"ל ואין

הרי"ף

צריכים למילה כדי להגין בזמן הסכנה בלילה אבל בלשון סברייתא שאמרה שהמילה מקיימת שמים וארץ הכא ודאי פליגא דרבי אלעזר שאמר שהתורה מקיימת שמים וארץ : מפני מה נענש אברהם וכו' • פירש הרא"ש ז"ל אע"פ שעבירות העונש מפורשת על אומרו במה אדע מ"מ עבירה זו הענישתו להיות נופל בבמה אדע ולע"ד אפשר לפרש בדקדוק דברי רבי אלעזר שאמר מפני מה נענש אברהם ונשתעבדו בניו דהיל"ל מפני מה נשתעבדו בניו של אברהם וכו' • אמנם רבי אלעזר הקשה לשאול היתכן דבך ה' שנענש אברהם על שאמר במה אדע ונשתעבדו בניו של אברהם והלא מן הראוי שאברהם שחטא ונענש יהיה העונש בעצמו ולא בבניו שישתעבדו בעון אביהם וז"ש מפני מה נענש אברהם על חטאו ונשתעבדו בניו שלא חטאו בזה ותירצו מפני שעשה אנגריא בת"ח שהם בניו להקב"ה לכך נשתעבדו גם

תמים היה עם ה' אלהיך : מפני מה נענש אברהם ונשתעבדו בניו רד"ו שנים • נראה לפי דקדוק לשון הש"ס דלא קאמר שנשתעבדו דשני קושיות קמקשה חדא מפני מה נענש אברהם

עיון יעקב

לכן כשאמר ואתנה את בריתי ביני וביניך נתקררה דעתו : אר"י כל המתמם את עצמו הקב"ה מתמם עמו • עיין במהרש"א בח"א ונראה דר"י פליג אדלעיל דאמר אין מזל לישראל אבל ר' יצחק סובר דיש מזל לישראל אבל לכך הוציא את אברהם מן המזל לפי שכל המתמם עצמו הקב"ה מתמם עמו ומוציא אותו מתחת המזלות ושעה עומדת לו עיין בסוף מסכת שבת פלוגתא אי יש מזל לישראל או לא: שנאמר כי לא נחש ביעקב • לפי שהוא אמינא סבר שלכך הזכיר יעקב דוקא שהוא לשון עוקבא ורמאות ולא בתמימות לכך לו נחש לכן קאמר אפילו הכי לא נחש ביעקב : מכניסין אותו למחילה שאפילו מלאכי השרת אינן יכולין ליכנס בה • עיין בר"ן מ"ש דמאי מדה כנגד מדה יש בזה ול"נ דכך הוא המדה לפי שאינו מנחש ושם בטחונו בהקב"ה ולא רצה להתנהג על ידי הכוכבים ומזלות מלאכים ושרים של מעלה לכך נכנס למחילה לפנים ממ"ה להיות עם ה' ממש וז"כ הפסוק

עין יוסף

יב אין מזל לישראל • והא דאמר רבא במ"ק דף כ"ח בני חיי ומזוני לאו בזכותא תליא מילתא אלא במזלא תליא מילתא מ"מ ע"י זכות גדול משתנה אבל פעמים שאין המזל משתנה כדאמר ביבמות דף כ"ו זכה מוסיפין לו לא זכה פוחתין לו (תוס' סוף מסכת שבת דף קנ"ו ע"א ד"ה אין מזל וכו') ור"ל מה שאמרו תוס' כדאמר ביבמות מביא ראיה שפעמים משתנה ע"י זכות שהרי אם זכה מוסיפין לו :

יד כל המנחש לו נחש • שהנחשים והקסמים רודפין אחריו שניזוק בכל דבר וכדאמרינן פרק ע"פ מאן דקפיד קפדין ליה שנאמר כי לא נחש וגו' (ר"ן) כי באמת אין כח ביד הניחוש להזיק לאדם אם האדם לא יאמין בו וא"כ הוא גורם לעצמו זאת : בלמ"ד אל"ף כתיב • משום דקס"ד מדאמר לו נחש שנאמר כי לא נחש מפרש כי לו נחש ומקשה הא כתיב לא בלמ"ד אל"ף ומשני דגם אני מפרש בלמ"ד אלף אלא הכי קאמינא כל המנחש לו נחש משום מדה כנגד מדה מאן דקפיד קפדין בהדיה דבמדה שאדם מודד בה מודדין לו שנאמר כי לא נחש ביעקב ר"ל שבלעם הלך אחר נחשים בכל פעם שהיה סבור שהיה ביעקב מנחשים והיינו כל המנחש לו נחש שיזקם ויקללם וגלה לו הקב"ה באותה נבואה כי לא נחש ביעקב וגו' וא"כ לא תוכל להם בנחשים וזהו דכתיב בתר הך נבואה ולא הלך כפעם בפעם לקראת נחשים : מכניסים אותו למחילה וכו' • מדה כנגד מדה שמתוך שאינו הולך לקראת נחשים לידע העתידות אלא בוטח בהקב"ה משום הכי מגלה לו הקב"ה רזי עולם שאינם גלוים למלאכי השרת : בעת יאמר ליעקב וכו' • שמלאכי השרת ישאלו לישראל מה פעל אל לפי שאינם מנחשים מכניסין אותם למחילה שאין מלאכי השרת יכולים ליכנס שם :

ענף יוסף

טו מפני מה נענש אברהם אבינו וכו' • כתב הרא"ש אע"פ שעבירת העונש מפורשת על אומרו במה אדע מ"מ שואל איזה עבירה גרם לו להיות נופל בעון במה אדע • וקשה לדבריו דהשאלה היתה איזה עון גרם לו להיות נופל בעון במה אדע מה השיב ר'

[א] מהרש"א סד"ה הסתכלתי • פ"ק דר"ה (טז ע"ב) [ב] שם ד"ה כל המנחש • בפ"ק דסוטה (ח ע"ב) :

חדושי גאונים

עיקר שלימות ארבעה אלו וזה רצוהו אלו החכמים לבאר לידע ולהודיע כל זה על איזו מהאופן יהיה זה וכל אחד יוליד ויצמיח ויביא' ויוציא חלק מחלקי אלו הד' וכמו שיבא לא שיהיה דברי האחד היפך הא' חלילה • ולזה פתח ר' אב"ע ואמר מאוסה היא הערלה שנתגנו בה הרשעים שנאמר כי כל הגוים ערלים וכל בית ישראל ערלי לב בא להורות כי אין הדבר כן כמו שיחשבו ההמונים בכל המון ישראל שהמילה ופעולת החתך בלבד היא הכונת האושר האחרון התכלית הנכבד לכל עדת בני ישראל הגוי כלו כמו שיחשוב כפי הגלות הא"ם ההמוני כי אמנם לפי זאת הכוונה הנה אנחנו יותר גרועים מכל העמים הקדמוני' בהיותם הם ערלי בשר ואנחנו ערלי לב ולזה השלים זה המקרא באופן שהובן טוב כוונתו והפלגת דבריו הנאהבים והנעימים מיוסדים על אדני פז ועל אדני האמת והצדק הטבעו ובטוב טעם ודעת נסמכו • אולם הורה שהמילה כי תהיה אמנם על טוב הכוונה ויושר המחשבה בסוד קדושים רבה או עץ חיים היא למחזיקים בה ותומכיה מאושר באושר האחרון הנכבד העצום ורב כמו שנאמר ובאו אלו החכמים לבאר דבריו הנאהבים והנעימים מה הנה כמה מעלות טובות שיושלמו במצות המילה אל כל עדת בני ישראל המכונים במטתה בחדרי קדש יסודתה ואמר רבי ישמעאל גדולה היא המילה שמשלמת לו לאדם החלק הנכבד שבאדם והוא השכל האמיתי כענין שנא' כי אם בזאת יתהלל

המתורגמן . א) ווער עם מאבט זיך גאנץ (ד"ה אונשולדיג) .

[למצרים] מאתים ועשר שנים מפני שעשה אנגריא[א] בת"ח שנא' (בראשית יד) וירק את חניכיו ילידי ביתו שמונה עשר ושלש מאות וירדוף עד דן · (רבי) שמואל (בר נחמני) אמר מפני שהפריז על מדותיו של הקב"ה שנאמר (שם טו) במה אדע כי אירשנה · רבי יוחנן אמר מפני שהפריש את בני אדם מלבא תחת כנפי השכינה שנאמר (שם) תן לי הנפש והרכוש קח לך · (שם) וירק את חניכיו רב ושמואל [א]חד אמר שהריקן[ג] בתורה וחד אמר שהריקן בזהב · שמונה עשר ושלש מאות אמר ר' אמי בר אבא ואליעזר כנגד כולן וא"ד [ב]זה הוא אליעזר אליעזר בחושבנא הכי הוי · ואמר רבי אמי בר אבא [ג]בן ג' שנים הכיר אברהם את בוראו שנאמר (שם כו) עקב אשר שמע אברהם בקולי (שנותיו של אברהם

הר"ן

בבמה אדע] (א): שעשה אנגריא בת"ח · שהוליכם למלחמה כדכתיב וירק את חניכיו ילידי ביתו דהיינו בני אדם שחנכן לתורה: שהפריז על מדותיו · שהרבה והגדיל להרהר על מדותיו של הקב"ה שאמר במה אדע · הפריז ויתר והפקיר: שנאמר תן לי הנפש · ואברהם אבינו נתנן לו ואילו עכבן לעצמו היה מכניסן תחת כנפי השכינה: שהריקן בתורה · זרזן בתורה [ובשבילה נלחו המלחמה] לשון אחר הריקן מן התורה מלשון והבור רק שעשה בהם אנגריא: הריקן בזהב · כדכתיב בירקרק חרוץ דהיינו זהב כלומר שנתן להם זהב הרבה כדי שילכו : שנאמר עקב אשר שמע · כמנין עק"ב שמע ואברהם חיה קע"ה כמלא שבן שלש

(א) אמר המגיה הגאון הגדול מוהרר"ש ז"ל קאיידינובר הקשה דע"פ חשבון המוכח בתוספות פ"ק דברכות דף ז' ע"ב בהכרח במה אדע קודם למלחמת המלכים דוק ותשכח א"כ איך עבירה זו הענישתו להיות נופל בבמה אדע דקדים וצ"ע :

מהרש"א

זה מוכרח דאמרינן במס' מגילה ותענית[א] ובב"ר במה אדע וגו' לא כקורא תגר אלא באיזה זכות וכו' והכי סברי כל הני אמוראי דשמעתין דפליגי אדשמואל וק"ל : מפני שעשה אנגריא בת"ח וכו' · וכה"ג אמרינן פרק המקנא מפני שעשה אנגריא בת"ח וכו' ושם דריש ליה במפורש מדכתיב אין נקי אבל הכא אינו מפורש מהיכא דריש ליה ועיין פי' הר"ן ויותר נראה לפרש דדריש ליה מדכתיב ילידי ביתו כמ"ש [ב] בעירובין כל המלמד בן חבירו תורה כאילו ילדו : שנאמר תן לי הנפש וגו' · מלך סדום אמר כן לאברהם אלא שלא היה לו לקבל דבריו להחזיר נפשות השבי שהרי זכה בהם מן ההפקר והיה לו להכניסם תחת כנפי השכינה אלו כמ"ש פ' חלק [ג] ואת הנפש אשר עשו בחרן אברהם גייר את האנשים ושרה גיירה את הנשים : שהוריקן בזהב וכו' · מפורש בב"ר ר"ל אמר שהוריקן באבנים טובות כד"א ואברותיה בירקרק חרוץ וגו' שלא יהיו להוטין אחר הממון ויתעסקו בהצלת נפשות ר' לוי אמר בפ' שופטים הוריקן כד"א מי האיש הירא וגו' ע"ש : וא"ד אליעזר הוא דחושבניה הכי הוה · והא דכתיב ענר אשכול וממרא הם יקחו חלקם יושבים על הכלים היו וכה"ג איתא בב"ר : בן ג' שנים וכו' שנאמר עקב אשר שמע וגו' חושבניה וכו' · נראה שתחלת ידיעתו להכיר בוראו היה בן ג' שנה מיהו לא נחשבו לו ימי תורה עד נ"ב שנים שאז נשלם ידיעתו לרבים כדאמרינן בפ"ק דע"ז ב' אלפים ימי תורה גמירא דמתחילין מנ"ב שנין שנאמר בו ואת הנפש וגו' והרמב"ם בספר המדע הל' ע"ז פ"א כתב בן מ' שנים הכיר אברהם את בוראו ע"ש וכבר השיג עליו הראב"ד מדהכא

הרי"ף

גם כן בניו של אברהם שהיא מדה כנגד מדה : ושמואל אמר מפני שהפריז שאמר במה אדע וכו' · שאילו לא נסתפק אלא אם יירשנה והיה אומר במה אדע אם אירשנה היה הוא בעצמו נענש אבל הגדיל לישאל על מדותיו ואמר במה אדע כי אירשנה כלומר יודע אני כי אירשנה בודאי אבל במה אדע כלומר באיזה זרע אדע שתקיים ההבטחה שהבטחתני לתת לי את הארץ לרשתה מהו הזרע אשר תתן לי כי אירשנה וכיון שנסתפק והפריז על המדה בענין הזרע נענש גם בזרעו וא"ל כי גר יהיה זרעך ולפירוש רש"י ז"ל שפירש הפריז על מדותיו שהפריש בני אדם מלהכנס תחת כנפי השכינה גם נענש בדורות הבאים שלא נכנסו תחת כנפי השכינה נענש גם בזרעו אשר יבא אחריו :

ומנא

עיון יעקב

אברהם שנתבשר לו הבשורה כי גר יהיה זרעך ומפני מה נשתעבדו בניו באמת רד"ו שנים הא כתיב לא יומתו אבות על בנים ובנים לא יומתו על אבות וגו' איש בחטאו יומתו · להכי מתרץ מפני שעשה אנגריא בת"ח לכך נתבשר לו הבשורה וגם השבטים נענשו לפי שאחזו מעשיו בזה החטא וביטלו את יוסף מת"ת על ידי המכירה שמכרוהו · ומ"ד מפני שהפריז על מדותיו של הקב"ה שאמר במה אדע כמו כן מצינו בשבטים שהפריזו על המדה כשאמרו ונראה מה יהיו חלומותיו ור' יוחנן דאמר מפני שהפרים את בני אדם מלבא תחת כנפי השכינה גם השבטים נכשלו בזה אצל אנשי שכם : מפני שעשה אנגריא בת"ח · פירש הרא"ש אע"פ שעבירת העונש מפורשת בקרא על אומרו במה אדע וכו' מ"מ עבירה זו הענישתו להיות נופל במה אדע · וצריך פי' לפירושו כי ס"ל בודאי אין הקב"ה מביא תקלה על ידי צדיקים לעשות עברה חמורה שעונשה גדול כל כך אם לא שעשה תחלה איזה עברה קטנה שעברה גוררת עברה וזה כוונת המדרש ריש פ' עקב עון עקבי יסובני אין אני מתירא מן עברות חמורות מפני שהן חמורות ואין הקב"ה מביא תקלה גדולה על ידי כל כך אלא מתירא אני מפני הקלות · ומה שהקשה המגיה בשם הגאון מהרש"ק על הרא"ש וז"ל דלפי מ"ש תוספות פ"ק דברכות דף ז' ע"ב בהכרח במה אדע קודם מלחמת המלכים דו"ק ותשכח אם כן היאך הענישתו עבירה זו להיות נופל בבמה אדע דקדים וצ"ע עכ"ל · ובאמת לק"מ דדברי התוספות שם לאו אליבא דכ"ע הוא וישנן דעות הלוקות בזה דהתוספות שם כתבו כן אליבא דסדר עולם דס"ל דברית בין הבתרים היה בשנת ע' להיי אברהם וס"ל אין מוקדם ומאוחר בתורה כמ"ש תוספות שם אכן במדרש רבה פר' מ"ו איתא להדיא דברית בין הבתרים היה כשהיה אברהם בן פ"ה שנים ופליג אסדר עולם וכ"כ שם היפ"ת וכה"ג פליגי אמוראי שם במדרש פ' נ"ט ע"ש ביפ"ת סימן ח' אך כיון דגם לרבי יוחנן דקאמר הכי לפי שהפרים את בני אדם מלבוא תחת כנפי השכינה צ"ל ג"כ כדעת הרא"ש לשטתו ולפי דברי רבי יוחנן שם בברכות מוכרחים אנו לומר כדעת סדר עולם והפרשיות נכתבו שלא כסדר וצ"ע דקשיא דר"י אדר"י אם לא שנאמר דהתם משמיה דר"ש בן יוחאי קאמר וליה לא ס"ל · וצ"ל עוד לומר במה פליגי הני תרי תנאי חד אמר שמונה עשר ושלש מאות אמר רבי אמי בר אבא ואליעזר כנגד כולם איכא דאמרי זהו אליעזר דתושבנא הכי הוי וצ"ל דבהא פליגי דלכאורה יש לדקדק אקרא דנקט מנינא שמונה עשר ושלש מאות מנינא למה לי בשלמא למ"ד שנענש אברהם בשביל שעשה אנגריא בת"ח ניחא דנקט מנינא לחומר עונשו להראות לפי שביטל כ"כ אנשים מת"ת נענש כ"כ אלא למ"ד על אומרו במה אדע מנינא למה לי לכך פליגי בה תרי לישנא חד אמר להראות

ענף יוסף

שמואל ב"נ מפני שהפריז על מדותיו של הקב"ה שאמר במה אדע והלא השאלה היתה איזה עון הביאתו לומר במה אדע וכבר ידע השואל שאמר במה אדע רק שואל איזה עון הביאתו לידי כך · וי"ל משום דאף שנאמר ששאל אברהם באיזה זכות יירשוה · מ"מ לא ה"ל למימר תיבת אדע רק במה אירשנה ותיבת אדע מורה שלא האמין בדבורו שהבטיחו שכדאין בניו לירש הארץ לזה שאל מי הביאו לכך שיאמר במה אדע ותירץ ר' שמואל בר נחמני על ידי שאמר במה אדע באיזה זכות ירשנה הפריז על המידה לומר שפת יתר תיבת אדע שמורה שלא האמין בדבורו עד שידע הוא בודאי שכדאין בניו לירש את הארץ ומדוייק תיבת שהפריז על מדותיו כלומר לומר דבור יתר תיבת אדע ובדבור זה היתר נענשו בניו ת' שנה (שבות יעקב) :

עץ יוסף

מן שעשה אנגריא בת"ח · אנגריא בלשון יוני ורומיי עבודה נעשית באונס (מוסף הערוך) · וקשה הא ממ"ש התוס' פ"ק דברכות דף ז' מוכח דמלחמת המלכים אחר אומר במה אדע ואיך עבירה זו הענישתו להיות נופל במה אדע דקדים (רש"ק) וי"ל שמביא ראיה שדרכו היה לעשות אנגריא בת"ח ממה שראינו מפורש במלחמת המלכים שלא הקפיד לעשות אנגריא בת"ח ילפינן שדרכו לעולם כך ועון זה הענישתו להיות נופל באומר במה אדע (שבות יעקב) : שהוריקן בזהב · כדכתיב בירקרק חרוץ דהיינו זהב כלומר שנתן להם זהב הרבה כדי שילכו ואפשר שמשום זה לא אמר שמואל לעיל מפני שעשה אנגריא בת"ח · משום שהוא מפרש וירק שהוריקן בזהב א"כ עשו ברצון · אבל מ"מ יש לומר שגם רבי אבהו שאמר לעיל מפני שעשה אנגריא יכול לפרש וירק שהוריקן בזהב משום שאע"פ שעשו ברצון י"ל דמ"מ לא היה לו לפתות לבבם בכך ולבטלם מת"ת ובתנחומא גרסינן א"ל הוו יודעים שלמלחמה אנו יוצאים אל תתנו עיניכם בכסף וזהב הרי כל זאת שלכם · והכוונה להזהירם לבל יפנו אחר כסף וזהב בתחילת הנצחון ויניחו השונאים לברוח אלא יניחו השלל בהפקר לפי שעה וירדפו אחר השונאים כדי לנקום נקמת ה' אי נמי כדי להציל עוד מידם כל נפש השבי אשר אתם א"כ יש לומר שלמלחמה הכריחם לילך רק אחר שהלכו כדי שלא יפנו לכסף וזהב מהטעמים הנ"ל פתח להם אוצרותיו ואמר להם הרי לכם כסף וזהב : ואליעזר כנגד כולם · פי' היה שקול כנגד כולם דחושבניה דאליעזר שמונה עשר וג' מאות : איכא דאמרי אליעזר הוא · שלא היה עמו אלא אליעזר לבדו ודייק מדכתיב וירדוף ולא כתיב וירדפו כדאיתא בתנחומא ואף כי גם אברהם רדף מ"מ לא כתיב וירדפו דלא נימא כמשמעו · אבל השתא דכתיב וירדוף לשון יחיד בא ללמדך שרדף רק אחד מן העבדים הוא אחד המיוחד זה אליעזר שמנין שי"ח רמוז בשמו והא דכתיב ויחלק עליהם לילה הוא ועבדיו יתפרש כפשוטו שאע"פ שאליעזר לבדו היה המזויין למלחמה מ"מ

[א] מהרש"א סד"ה מפני מה · במס' מגילה (לא ע"ב) ותענית (כז ע"א) : [ב] שם ד"ה מפני · כמ"ש (בסנהדרין יט ע"ב כצ"ל) : [ג] שם ד"ה שנאמר · פרק חלק (סנהדרין נט ע"ב) :

יד יוסף

א הנוסחא בגמרא רב אמר כו' ושמואל אמר וכו' : ב ויק"ר פ' כח תנחומא סדר לך לך ב"ר פ' מג סימן ב במדבר רבה פ' יח לב מדות מדה כט שוח"ט מזמור קא זהר סדר וירא דף קט : ג בראשית רבה פ' סד סי' ד :

חדושי גאונים

המתהלל השכל וידוע אותי וגו' ביאורו שהשכל האמיתי הוא ידיעת הבורא ודבקותו בו ית' וידיעת שמו הגדול הנרמז בזה המקרא לאשר יתהלל המתהלל השכל וידוע הוא בראשי תיבותן שם בן ד' באמת יושלם על ידי המילה וסודם כמו שזכרו ז"ל מי יעלה לנו השמימה ראשי תיבות מילה וסופי תיבות יהוה מה שיורה כי על ידי המילה אנו דבוקים בשם קדשו ולהוסיף ידיעה בשמו הקדוש ית' וית' לפי שהמילה היא תיקון השכל האמיתי כי באמצעות מילת הבשר החיצונית תשלם מילת הלב הפנימית אשר לזה הטעם בעצמו ולזאת הסיבה בעינה חייב שיכרתו עליה י"ג בריתות בדוקא לא פחות ולא יותר מה שיורה להיות לו מעשה הזה תועלת גדול הערך כי יעלה ויבא ויגיע לזמן היותו בר עונשין י"ג שנה שאז יקרא גדול כי אז יבין יראת ה' לאהבה אותו ולדבקה בו ולהכיר בוראו לידע שהוא אחד תכלית היחוד לא אחד במין ולא אחד במספר ולא אחד גוף שהוא נחלק

המתורגמן. א) געמיינע נידעריגע בעדינונג · ג) אנגעלאדעט, אנגעפילט.

הר"ן

הכיר את בוראו: **השטן** בחושבנא תלת מאה ושתין וארבע הוו · וימות החמה שס"ה אם כן איכא חד יומא דלית ליה רשותא למסטן דהיינו יום הכפורים: **המליכו** · השליטו: **שתי עינים ושתי אזנים** · שבתחילה המליכו הקב"ה על איבריו שהם ברשותו ליזהר מעבירה אבל עיניו ואזניו של אדם אינם ברשותו שהרי על כרחו יראה בעיניו ובאזניו ישמע ולבסוף כשנימול המליכו הקב"ה אפילו על אלו שלא יסתכל ולא ישמע כי אם דבר מצוה: **וראש הגויה** · שנימול: **מעשרה שליטים** · שולטין באדם שרוב מעשי האדם

גמרא

אברהם חוץ משלשה) עק"ב בחושבנא מאה ושבעים ותרתין · וא"ר אמי בר אבא [דף לב ע"ב] השטן בחושבנא תלת מאה ושיתין וארבע הוו · ואמר רבי אמי בר אבא כתיב אברם וכתיב (דה"א א) הוא אברהם בתחלה [א]המליכו הקב"ה לאברהם על מאתים וארבעים ושלשה איברים ולבסוף על מאתים וארבעים ושמונה [איברים] ואלו הן שתי עינים ושתי אזנים וראש הגויה:

טז שם [ב]אמר ר' אמי בר אבא מ"ד (קהלת ט) עיר קטנה ואנשים בה מעט ובא אליה מלך גדול וסבב אותה ובנה עליה מצודים גדולים עיר קטנה זה הגוף ואנשים בה מעט אלו האיברים ובא אליה מלך גדול וסבב אותה זה יצה"ר ובנה עליה מצודים גדולים אלו עונות ומצא בה איש מסכן חכם זה יצר הטוב ומלט הוא את העיר בחכמתו זו תשובה ומעשים טובים ואדם לא זכר את האיש המסכן ההוא דבשעת יצה"ר לית דמדכר ליה ליצ"ט (שם ז) החכמה תעוז לחכם זו תשובה ומעשים טובים · מעשרה שליטים אשר היו בעיר אלו ב' ידים וב' רגלים וב' עינים וב' אזנים וראש הגויה ופה:

מהרש"א

וק"ל: **השטן** חושבניה וכו' · שורשו שטן בלא ה' וכן נמצא בכמה מקראות בלא ה' אבל דרשו ליה השטן בה"א משום דהיכא דמשתעי קרא במלאך המשחית כתיב השטן בה' בכל מקראות באיוב גם בזכריה לרמוז על שטן הידוע וע"כ גם הה' בכלל החשבון לרמוז דכל השנה שס"ד ימים הוא שטן הידוע להשטין נגד בוראו כמ"ש באיוב ובזכריה השטן בה' חוץ מיום אחד בשנה דהיינו יוה"כ אין לו כח להשטין כמ"ש שישראל דומין אז למלאכים ואין להאריך וק"ל: **אלו הן שתי עינים וכו'** · עיין פי' התוס' ופירש הר"ן ועוד י"ל כידוע שב' החושים שהם הראות והשמע משמשות למעלות דברים הרוחניים משא"כ בשאר החושים שאינם משמשין רק לדברים הגופניים וע"פ מ"ש לעיל על פסוק והיה תמים שהמילה משלמת האדם במעלות השכליות והמדות ולזה אמר כי במצות המילה השליטו גם על ב' החושים היותר רוחניים דהיינו הראות והשמע מב' עינים ומב' אזנים להשתמש בהן כראוי למעלות האדם בשכליות ובמדות להיות שלם ותמים על ידיהם ברמ"ח אברים וניחא שהביא רש"י בפי' החומש דרשה זו על פסוק והיה תמים וגו' ע"ש ודו"ק: **עיר קטנה זה הגוף ואנשים וכו'** · דלפי פשוטו ה"ל להזכיר שבא עליה מלך גדול באנשים רבים וחיילותיו דאין מלך בלא עם כמו שהזכיר בעיר דאנשים בה מעט גם וסבב אותה ובנה וגו' משמע שהוא עצמו סבב אותה ובנה עליה וגו' בלי עם ואין זה דרך המלך ולפי הנמשל מלך גדול זה יצה"ר שהוא עצמו סובב העיר שהוא הגוף והוא עצמו בונה עליה וגו' והאנשים פרש"י בס' קהלת לפי הנמשל שהם אבריו של אדם וכ"ה ברבתי אבל התרגום מפרש ליה לפי הנמשל היכמא דקלילן זכותיה בגו לבא דאינשי וכו' ע"ש בתרגום כל הענין מפורש לפי הנמשל גם שם ברבתי קצת בע"א ע"ש: **בחכמתו זו תשובה ומעשים טובים וכו'** · ע"פ מה שאמרו פרק היה קורא תכלית חכמה תשובה ומע"ט וכו' שנאמר ראשית חכמה יראת ה' וגו' ללומדיהם לא נאמר אלא לעושיהם וכו': **מעשרה שליטים ב' ידים וכו'** · עיין פירש"י בספר קהלת נראה

הרי"ף

ומצא בה איש מסכן חכם זה יצר הטוב וכו' · ויש לגמגם כיון שאמר שמצא את המסכן חכם זה יצר טוב ומלט העיר בחכמתו זו תשובה ומעשים טובים איך חזר לומר ואדם לא זכר את האיש המסכן והלא אם לא זכר ליצר הטוב לא היה חוזר למוטב בתשובה ומעשים טובים · אמנם הכוונה שיצר טוב נקרא מסכן וגם נקרא חכם וכל זמן שלא נתחכם היצר טוב לא זכר אדם את האיש המסכן זה יצר טוב כי להיותו מסכן אין דבריו נשמעין אבל מתוך שהמסכן היה גם כן חכם מלט העיר בחכמתו ולזה לא כתב שם ואדם לא זכר את האיש המסכן וחכם אלא ואדם לא זכר את האיש המסכן ההוא כלומר בעודנו מסכן ולא בחכמה אבל ומלט את העיר בחכמתו ולא במסכנותו: **מעשרה שליטים** וכו' שני עינים וכו' · ויש תימה שלא מנה החוטם בכלל האיברים שבולטים באדם והחוטם אינו ברשותו כמו העינים והאזנים דמריח דלא בעי ותמי ושמע מה דלא בעי · ומתוך דברי הרא"ש שפי' והם איברים המסרסים בעבירה ואינם מסורים ביד האדם יש לומר שהחוטם אף על פי שאינו ביד האדם מ"מ אינו מסרסר בעבירה ומיהו יש דוחק שגם ריח בשמים בערוה שהוא בחוטם הוא מסרסר בעבירה · ושמא אפשר שאלו העשרה האיברים החכמה שהיא תשובה ומעשים טובים תעוז לחכם להיותם ברשותו ולא יחטא אבל החוטם שאינו ברשותו

עין יעקב

להראות ששקול אליעזר כנגד כולם וחד אמר דאתי לאשמעינן דסמך אברהם על זכותו והלך עם אליעזר לבדו דהושבנא דאליעזר הכי הוי וק"ל: **השטן** בחושבנא תלתא מאה ושיתין וארבע הוי · רבים נתקשו בזה הלא שנה הוא רק שנ"ד ימים וא"כ כד תשבינן שס"ה הוא ב' פעמים יוה"כ ובאמת הוא כפשוטו למנין שנות החמה כי שנה ראשונה של בריאת עולם היה שנת עיבור כדאיתא במדרש בראשית על פסוק זה ספר תולדות אדם ושנת העיבור ימיו שפ"ה או שפ"ו ובאמת לפי שנות החמה הם רק שס"ה והשאר ימים שייכים לשנת פשוטה שלאחריו לפי מנין ימות החמה נמצא לפ"ז חוזר הלילה בכל שנה ושנה לפי מנין ימות החמה בכל שס"ה ימים יום א' יוה"כ דלית ליה רשותא לאסטוני ודו"ק: **ולבסוף** על רמ"ח ואלו הן שתי עינים ושתי אזנים · עיין פירוש רש"י ותוספות לקמן ועי"ל ע"ד דאיתא בתנחומא סוף פ' לך ובכרש"י שם שעד שלא מל לא היה לו כח לראות בשכינה ולשמוע קול הדבור וכשנגלה עליו הוצרך ליפול על פניו משא"כ כשנימול ע"ש: **ואנשים** בה מעט אלו האברים · אף שהאברים הם רמ"ח מ"מ נגד העבירות שהם שס"ה לאוין כדאיתא סוף מכות קחשיב אלו מועטים וזה ובנה עליה מצודים גדולים אלו עונות: **איש** מסכן וחכם זה יצר טוב · קרי ליה מסכן נגד היצר

ענף יוסף

טז ובא אליה מלך גדול וסבב אותה זה יצה"ר וכו' ומצא בה איש מסכן וחכם זה יצר הטוב וכו' · הנה נראה מזה היות יצר טוב קודם ליצה"ר כיון שבבא היצה"ר הוא נמצא שם כבר היצר טוב · ובמדרש קהלת איתא טוב ילד מסכן וחכם זה יצר טוב ולמה קורין ליה ילד דהוא מזדווג לאינש מתלת עשר שנין ואילך · ממלך זקן וכסיל זה יצה"ר ולמה קורין ליה זקן דהוא מזדווג לבר נש מעולמתא עד סבתא שנאמר כי יצר לב האדם רע מנעוריו משנער ממעי אמו · הרי זה המאמר סותר למאמר הקדוש · אך הכוונה ממאמר שלנו מבוארת באמרו וסבב אותה והוא כי מעת הלידה עד שלש עשרה שנה בהיות הנער קטן היצה"ר הוא מבפנים כמרכז בתוך העגולה ומשם יוצאים קוי הסתתו להדיח בנקל כמעט דרך טבע מבלי יצטרך ללחום בחוזקה · אך בבא שנת שלש עשרה כבר השכל עומד על דעתו וע"כ יוכרח היצה"ר לצאת חוצה להלחם וסופף עליו סוללה ומסבב אותו ואז הוא כעגולה יורה חצים ומות אל האדם אשר הוא בתוכו כנקודה · ובנה עליו מצודים מצד חוץ ובזמן הזה הוא מוצא היצר הטוב שכבר נכנס בתוכו ומכאן ואילך תוקף המלחמה הולך וחזק ומסתייע היצה"ר מהיותו כבר מלומד למלחמה לכן צריך האדם לשמור עצמו ממנו מאד · (בינה לעתים):

עין יוסף

עבדים רבים היה עמו בלי ספק לשמשו ובהדיא כתיב וחלק האנשים אשר הלכו אתי ענר אשכול וממרא · עוד י"ל דודאי בתחלת מערכת המלחמה לא רדף רק אליעזר כי האחרים נתיראו ונסוגו אחור · אבל אחרי ראותם הלוס כי המה נסו ופנו עורף לברוח · מאז כולם רדפו אחריהם כי אליעזר לבדו ודאי לא היה יכול להשיג כולם והמה נחלקו בכל צד ופינה בכמה מקומות להשיג הנרדפים אך איכא למידק איך סכן בעצמו ללכת במתי מעט דאין לסמוך על הנס היכא דקביעה היזקא ובספר הזוהר הקשו זה ותירצו שלא יצא אברהם אלא לפדות את לוט מידם ע"י ממון וכשראה מלאכי ה' באו עמו לעזרתו נתאמץ להלחם · עוד יש לומר שנמלך בשכינה כמ"ש היפ"ת: **השטן** בחושבנא וכו' · עיין ביערות דבש ח"א ריש דרוש י"א המתחלת המלך דוד פתח ואמר ה' אורי וישעי דבר נחמד בזה:

טז מאי דכתיב עיר קטנה וכו' · דלפי המשל יקשה הלא אין שבח למלך גדול שכובש עיר קטנה אשר אנשיה מעט הבלתי יכולים לעמוד נגד מלך כמוהו וע"פ הנמשל מבואר שהוא להיפך שהיתה תחילה עיר קטנה עם אנשים מעטים ובא עליה מלך גדול וסבב אותה בלי מלחמה כי לא קמו מפניו ואח"כ בנה עליה מצודים גדולים ועכ"ז מצא בה איש מסכן ומלטה בחכמתו · והענין ע"פ הנמשל להראות איך כשהאדם הקטון באיכותו ובכמות איבריו יכול להטא מאד עת כי יסובבהו המלך הגדול בהרהוריו הרעים אשר אין קץ ואין מספר לרשעתו ויוכל לרדת מטה מטה עד כי יבנה עליו מצודים גדולים בלתי ישוב עוד מדרכו הרעה כי כל אשר ירגלהו עת אחר עת ישמן ויבעט ועכ"ז אם יתן ה' שימצא בו איזה התעוררת טובה לשוב מחטאו יוכל לכבוש אותו וזה כדברי החו"ס ברשם שער יחוד המעשה שאמר שאם תרגיש לחולשתו (הוא חולשת היצר) אז ינגף לפניך: **ואדם** לא זכר את האיש המסכן ההוא דבשעת וכו' · בא לתרץ למה קרא ליצר טוב מסכן ומאי גריעותיה מיצה"ר וקאמר משום דבשעת יצה"ר לית דמדכר ליה ליצ"ט ר"ל דבעת שבולט יצה"ר אינו זוכר ליצ"ט משו"ה קרוי מסכן: **ב' ידים** וכו' · כי על ידיהם נגמרים כל פעולות האדם אך

יד יוסף

א תנחומא סוף סדר קרח: ב קהלת רבה פ"ט סימן כ"ב וע"ש מ"ש זכר חדש רות דף לח:

חדושי גאונים

למחלקות ולקצות אבל אחד תכלית היחוד שאין יחוד אחר כמותו בכל העולם · ובזה יעבוד בוראו מאהבה נוסף על מה שעבדו מיראה וזה שנאמר בחבלי אדם משכתיך בעבותות אהבה ועל זה נקרא אברהם אחד שנאמר אחד היה אברהם לטעם מצות המילה אשר כרת את אברהם עליה י"ג בריתות לטעם שביארנו כי אחד בגימטריא י"ג גם אהבה ובזה נתבאר טעם י"ג בריתות ודברי רבי ישמעאל שאומר גדולה מילה שי"ג בריתות נכרתו עליה מה שביאר בזה שהמילה משלמת החלק הנכבד שבאדם והוא השכל כמו שביארנו ובא ר' יוסי הגלילי אחריו ובאר החלק הנכבד שאחר זה באדם המשלים לו המילה ואמר גדולה היא מילה שהיא דוחה את השבת החמורה ירצה שהמילה משלמת לו חלק הנפש וזה רמז כי כשם שהשבת יום מנוחה ותענוג ככה תמצא הנפש מנוח לה ותענוג רב לתנות מהתאוה היתירה והתענוג הגשמי הנמשך לאדם במקום המילה וכאילו יאמר שהמילה דוחה את התענוג המפורסם המוכי הגשמי או ירצה בביאור מדויק עוד ביותר וזה כי כשם שהשבת היא מנוחת הנפש בודאי והוא ענין נשמה יתירה בוודאי וכבר ביארנו ענינה בשבת בראשון ושני ופרק כל כתבי וזה ודאי אמרו וביום השביעי תשבות למען ינוח שורך וחמורך וינפש בן אמתך זכר לשון מנוחה בשור וחמור ולשון וינפש אצל בן אמתיך אמור מעתה שהוא לטעם כי השור והחמור אין להם בלתי כי אם מנוחת הגוף הגשמי בלבד

יז שם **א"ר זכריה** משום ר' ישמעאל בקש הקב"ה א להוציא כהונה משם שנאמר (בראשית יד) ומלכי צדק מלך שלם וגו' והוא כהן לאל עליון כיון שהקדים ברכת אברהם לברכת המקום הוציאה מאברהם שנאמר (שם) ויברכהו ויאמר ברוך אברם לאל עליון וגו' וברוך אל עליון וגו' א"ל אברהם וכי מקדימין ברכת עבד לברכת רבו (לפיכך הוציאה מאברהם) [מיד נתנה לאברהם] שנאמר (תהלים קי) לדוד מזמור נאם ה' לאדני וגו' וכתיב בתריה נשבע ה' ולא ינחם אתה כהן לעולם על דברתי מלכי צדק על דבורו של מלכי צדק והיינו דכתיב (בראשית יד) והוא כהן לאל עליון הוא כהן ואין זרעו כהן:

אין בין המודר פרק רביעי

דף לה ע"ב ב **איבעיא** להו הני כהני שלוחי דידן הוו או שלוחי דשמיא למאי נ"מ למודר הנאה אי אמרת שלוחי דידן הוו הא מהנו ליה ואסור ואי אמרת שלוחי דשמיא שרי מאי ת"ש דתנן מקריב עליו קיני זבין וכו':

דף לו ע"ב **פסקא** [המודר הנאה מחברו] מלמדו מדרש הלכות ואגדות ולא ילמדנו מקרא· מקרא מאי טעמא לא ילמדנו משום דקמהני ליה מדרש נמי קא מהני ליה אמר שמואל במקום שנוטלין שכר על המקרא ואין נוטלין שכר על המדרש מאי פסקא [דף לז ע"א] הא קא משמע לן דאפילו במקום שנוטלין שכר על המקרא שרי למשקל. על המדרש לא

להוציא כהונה משם. תימה דאברהם נמי היה מזרעו של שם וי"ל דמכל בניו של שם קאמר ולבסוף ניטל משאר בניו וניתנה לאברהם לבדו א"נ י"ל לפי שלא היה בכור בכל בניו ולא היה לו לירש הכהונה מן הדין אלא דוקא הבכור: **איבעיא** להו הני כהני שלוחי דידן הם. אע"ג דבפ"ק דקידושין (דף כג. ויומא יט.) אסיק רב הונא דשלוחי דרחמנא נינהו דאי ס"ד שלוחי דידן נינהו מי איכא מידי דאנן לא מצינן למעבד ואינהו קא עבדי אפ"ה בעי הכא למפשטא ממתניתין או מברייתא: האדם נעשים על ידיהם: ומלכי צדק· הוא שם בן נח: לפיכך הוציא הכהונה מאברהם· ואע"פ שאברהם מזרעו של שם לא זכה בכהונה מחמת שם אלא מחמת עצמו והיינו דאמרינן והוא כהן ואין זרעו כהן כלומר שלא זכה זרעו בכהונה מחמתו משום הכי נטלה מכל שאר זרעו של שם ונתנה לאברהם: נאם ה' לאדני· דוד הוא דקאמר דנאם ה' היה לאדוני דהיינו אברהם שב לימיני שהבטיחו במלחמת ד' מלכים שישב לימין ה' כלומר שיהיה בעזרו לשית אויביו הדום לרגליו וכתיב בההוא מזמור אתה כהן לעולם· [ואברהם נקרא אדון כדאיתא בברכות (דף ז:) למען אדני למען אברהם שקראך אדון: על דבורו של מלכי צדק· ניטלה ממנו הכהונה]:

[הני כהני· שמקריבין קרבנות: שלוחי דידן· דבעלי קרבנות: הא קמהני ליה· שליח לכפר כפרתו ואיהו הדירו שלא יהנה ממנו: שנוטלין שכר על למוד המקרא· ולהכי לא ילמדנו מקרא בחנם לזה דקמהני ליה השכר שהיה לו ליתן אבל מלמדו הלכות בחנם דלא קמהני ליה כלל: מאי פסקא· דבמנהגא תליא מילתא ולאו איסורא איכא אפילו למשקל שכר על המקרא תריץ לה ודאי לאו שפיר עבד דשקל כלל: והא קמ"ל· מתני': דאפילו במקום שנוטלים שכר וכו'

מהרש"א

נראה לפי שעשרה אברים אלו כוללים הד' חושים ב' עינים חוש הראות וב' אזנים חוש השמע שני ידים וב' רגלים וראש הגויה חוש המישוש הפה חוש הטעם וכל מעשה אדם המורגשים נעשים ונגמרים על ידם כי חוש הה' הריח באף אין בו צורך כ"כ למעשה וצרכי אדם ומצינו כמה בני אדם תותרן וע"כ י' אברים אלו נקראו בגוף שליטים וק"ל: בקש הקב"ה להוציא כהונה משם וכו'· בתוספות תימה דאברהם נמי מזרעו של שם היה וכו' עי' שם ובר"ן תירוצים לזה ועוד כ"ל דה"פ להוציא כהונה משם היינו מבניו שיולדו לו עוד ולא נתכהנו בניו שנולדו מקודם דכה"ג אמרו גבי פנחס דלא נתכהן עד מעשה זמרי לפי שנולד מקודם שנתכהן אלעזר אבל כיון שהקדים וכו' נתנה לאברהם שנולד מקודם: א"ל אברהם וכי מקדימין וכו'· אין זה מפורש שא"ל אברהם כן ושהוכיחו על כך אבל ממה שנטלה ממנו ונתנה לאברהם ולא נתנה לאחר למדו לומר משום דהוכיחו על כך ואפשר דקרא אתה כהן על דברתי מלכי צדק הכי מפורש על שדברת בשבילי למלכי צדק: וכי מקדימין ברכת עבד לברכת קונו· לפי הענין הל"ל לברכת רבו שהוא לשון הנופל גבי עבדו אבל נקט הכי לפי שאברהם קנין אחד נלמד מהאי קרא ברוך אברם לאל עליון קונה וגו' והוא מבואר שברכה לקונה הוא המשפיע לקנייו שהוא מקבל ברכת השפע וראוי ודאי שיהיה ברכת המשפיע קודם לברכת מקבל השפע: **שב לימיני** וכו'· עיין ברא"ש ובר"ן ואולי נעלם מהם אגדה דפרק חלק דאליעזר אמר כן לשם אייתי הקב"ה לאדני אברהם ואותביה לימיניה

חדושי גאונים

האמנם בבן אמתיך הוא מה שיורה תוספות מנוחה והיא מנוחת הנפש שביארנוהו בשבת בפרקים שנזכרים ולזה הטעם בעצמו הנה נאמר כי שבת וינפש ביארו כי שבת האל ברוך הוא לטעם שיהא לשומרי השבת מנוחת הנפש וזהו וינפש ולזה דומה תיקון מנוחת הנפש מרתיחת החימום והפלגת הזימה והפלג ריבוי פעל הזה לשבת ואמר גדולה היא מילה שהיא דוחה את התאוה היתירה ותתקן מנוחת הנפש ותלקו הרמוז בשבת כאמור כי אין ספק כי כשיחלש כח זה האבר בתחלתו שימעט כענין הזה וכמו שיבא· וכזה ביאר ר"י הגלילי החלק הב' שבאדם אשר השלמתו ותיקונו ימשך מגדולת המילה והיא הנפש וכמו שזכרנו· והנה ר"י בן קרחה ירצה מסכים לדבריהם גם יבריח שהדבר כן הוא כדבריהם שהרי לא נתלה למשה הצדיק עליה אפילו מלא שעה וא"כ יתויב שהמילה יהיה תיקון רוחני לא גופני בלבד כי יען היות המילה משלמת שני חלקי הרוחניים הנכבדים באדם בזה לא נתלה אפילו למשה כמלא שעה מה שיורה על זה בעלם ואשונה כמו שזכרנו· ובא רבי נחמיה לבאר שהמילה היא אמנם עם זה גם כן תיקון הגופני וזה רלה באמרו גדולה היא מילה שהיא דוחה את הנגעים רלה מוולת מה שהוא כפי שטיעות הדין שהיא דוחה את הנגעים כמשמעו עוד אמנם דוחה היא כל מחלה וכל נגעי הגוף ממש אשר לסיבת חימום הגוף וקיבון מזרע ומקרים תאוה שיתירם המתקבן שם ביותר מכל חלקי הגוף

א ילקוט סדר לך לך רמז ע"ד: ב יומא יט ע"ב קדושין כג ע"ב:

עיון יעקב

הרע שהוא מלך ועשיר יענה עזות משא"כ סילר טוב שהוא כרש ידבר תחנונים ודברי חכמים בנחת נשמעים לכך קרי ליה מסכן חכם: **בקש** הקב"ה להוציא כהונה משם וכו' כיון שהקדים ברכת אברהם· נ"ל דכך הוא המדה כנגד מדה לפי שהוא הקדים המאוחר קודם לברכת המקום שהוא הראש והראשון לכך נטלה ממנו הכהונה שהוא ראשון לכל דבר שבקדושה וגם הקב"ה כהן הוא כדאיתא בסנהדרין:

הרי"ף

ומריה מאי דלא בעי אין כח בתשובה להמנעו מהריח שבא לו שלא בכוונה: והיינו דכתיב והוא כהן לאל עליון· ביאור המזמור ביארתיו לדעת חכמינו ז"ל בספר כסף מזוקק ע"ש ויש לנו לדקדק מ"ש והיינו דכתיב והוא כהן שהכוונה לפרש מש"ה אתה כהן לעולם מאי לעולם אלא לפי שמלכי צדק היה הוא כהן ואין זרעו כהן ולאברהם ניתנה הכהונה לו ולזרעו לכך אמר לאברהם אתה כהן לעולם כלומר אתה וזרעך עד עולם:

עץ יוסף

הם משתמשים לרע ג"כ ואם לא ימלא בו המעורר הטוב אז לשואיגע בהם להטיב דרכו כי הכל נמשך אחרי המעורר הטוב:

יז **כיון** שהקדים ברכת אברהם וכו'· קשה מה עלה בדעתו של שם להקדים ברכת עבד לרבו· וי"ל שלמד מהקב"ה שהקדים ברכת מגן אברהם לברכתו שמכבד לצדיק יותר מכבודו לדיק מושל יראת אלהים כמ"ש בזוהר הקב"ה גוזר ורשב"י מבטל לדיק גוזר והשי"ת מקיים וכמש"ה ראיתי בבניו לי מלך כלומר עלי מלך וכמ"ש ויקרא לו אל אלהי ישראל כלומר אל של אלהי ישראל לכן חשב להקדים ברכת אברהם ואברהם א"ל וכי מקדימין וכו' כלומר הוא רשאי ולא אתה (שבות יעקב): **הוציאה** מאברהם· עי' (ר"ן) וכתב הגזה"ק בב"ר פ' מ"ג דזה דנתנה לאברהם לא היה אלא אחר המילה שהיה שלם ותמים ממום הזה: **נאם** ה' לאדוני· דוד הוא דקאמר וכו' על דברתי מלכי צדק (ר"ן) תיבת על דברתי קאי לשי"ת שהקדמתי מגן אברהם ועשאו מלכי צדק ג"כ כן ונענש שאתה תהיה כהן שהוכחתו לומר לו וכי מקדימין הוא רשאי ולא אתה וזהו שאמר הגמרא על דבורו של מלכי צדק שלמד לדבר כן מדברתי (שבות יעקב): **והוא** כהן לאל עליון הוא כהן ואין זרעו כהן· קשה הא פסוק זה כתיב קודם שהקדים שם ברכת אברהם לברכת הקב"ה וא"כ איך אומר תחלה הוא כהן ואין זרעו כהן:

מלמדו· המדיר למודר מדרש הלכות וכו' דמצות לאו ליהנות נתנו: **משום** דקא מהני ליה· כשאינו נוטל ממנו שכר מדרש נמי קא מהני ליה מהאי טעמא גופיה: **במקום** שנוטלין שכר על המקרא· ואם היה מלמדו בחנם הרי הוא מוחל לו על השכר ומהנהו: **מאי** פסקא· שלעולם נוטלין על נערים קטנים הלומדים מקרא ולא על המדרש ולא קתני איפכא: **הא** קמ"ל

אמר הבונה הני כהני וכו'· אית לן למילף ממאן דקסבר שלוחי דשמיא נינהו שלא היה למביא הקרבן לסמוך על הכהן כיון שמסר לו קרבנו ולומר כבר הוא שליח שלי והוא יגמור בעדי ולהסיח דעתו ממנו אלא הנה שמוע מזבח טוב הטוב שבזבח היא השמיעה הכוונה וההכנעה בלב המביא עד גמר הקרבתו· וכן עתה בתפלה שהיא לנו במקום הקרבנות אין לסמוך על הש"ץ ולומר שלוחא דידן הוא בלי שלפחות יכוין לבו עמו אך אם יוכל בארשת שפתיו ימלל כי כן נאמר יהיו לרצון אמרי פי והגיון לבי לפניך וגו':

לא שרי למשקל · מ"ש מדרש דלא דכתיב (דברים ד) ואותי צוה ה' בעת ההיא (לאמר לכם) [ללמד אתכם] וכתיב (שם) ראה למדתי אתכם חוקים ומשפטים כאשר צוני ה' מה אני בחנם אף אתם נמי בחנם מקרא נמי בחנם רב אמר שכר שימור ורבי יוחנן אמר שכר פיסוק טעמים :

יח דף לז ע"ב [אמר רב איקא בר אבין א"ר חננאל] אמר רב מאי דכתיב (נחמיה ח) ויקראו בספר בתורת האלהים מפורש ושום שכל ויבינו במקרא · בספר תורת האלהים זה מקרא · מפורש זה תרגום · ושום שכל אלו הפסוקים · ויבינו במקרא אלו פיסוק טעמים ואמרי לה אלו המסורת · אמר ר' יצחק מקרא סופרים ועיטור סופרים וקריין ולא כתיבן וכתיבן ולא קריין הלכה למשה מסיני · מקרא סופרים ארץ ארץ שמים מצרים · עיטור סופרים (בראשית יח) אחר תעבורו (שם כד) אחר (תלכו) [תלך] (במדבר לא) אחר תאסף (תהלים סח) קדמו שרים אחר נוגנים (שם לו) צדקתך כהררי אל משפטיך תהום רבה · קריין ולא כתיבן · (ש"ב ח) פרת דבלכתו · (שם טז) איש דכאשר ישאל · (ירמיה לא) באים דונבנתה (שם נ) לה דפליטה · (רות ב) את דהגד הוגד

הר"ן

וכו' · ולהכי לא ילמדנו מקרא דהואיל ושרי למשקל שכר אם מלמדו בחנם מהני ליה מן השכר שהיה לו ליתן : רב אמר · מאי טעמא התירו למשקל שכר מן המקרא מפני שאין נוטלים שכר אלא על שכר שימור שמשמרין התינוקות שאין מניחין אותן לצאת ולעסוק בדברים בטלים ולא שכר לימוד המקרא וקטנים דצריכין שימור למדין מקרא ולא גדולים ולהכי לא ילמדנו מקרא לקטנים בחנם דהואיל ושרי למישקל עלייהו שכר קמהני הסכר שהיה לו ליתן אבל מלמדו מדרש דקטנים אין לומדים מדרש אלא לגדולים וגדולים לית להו שכר שימור ולא קמהני להו כלל ולהכי שרי : ור' יוחנן אמר שכר פיסוק טעמים · שקיל מינייהו שמלמדו נקודות וטעמים והוא שכר שרי למישקל ופיסוק טעמים אינו אלא במקרא ולהכי לא ילמדנו מקרא משום דקא מהני ליה שמניח לו את הסכר] : מפורש זה תרגום · דמפרש ליה למקרא : ושום שכל אלו הפסוקים · נקודות המפסיקות בין פסוק לפסוק וקרי להו שום שכל שעל ידיהם אדם מבין המקרא כפי תנועת הטעמים כדאמרינן בפ"ק דחגיגה נפקא מינה לפסוקי טעמי : המסורות · מה שנמסר במסורה : א"ר יצחק מקרא סופרים · הקריאה שמסרו לנו הראשונים שנקראו סופרים : ועטור סופרים · תיבות יתירות שנכתבו ליפות הלשון ונקרא עטור לפי שהן מעטרות את הלשון : קריין ולא כתיבן · תיבות הנקראות ואינם נכתבות : כתיבן ולא קריין · שנכתבות ואינם נקראות : הלכה למשה מסיני · כך קבל משה מסיני ומסרן לישראל : מקרא סופרים ארץ ארץ · כשיש בו אתנחתא נקרא ארץ בקמ"ץ : שמים מצרים · אע"פ שאין בהם אל"ף נקראים כאילו היתה בהם : עטור סופרים אחר תעבורו אחר תלך אחר תאסף קדמו שרים אחר נוגנים . כל הכי אחר מיותרין הם ואינם אלא להפארת הלשון דהוה ליה למכתב סעדו לבכם ותעבורו הסגר שבעת ימים ותאסף קדמו שרים ונוגנים אלא שנכתבו להפארת הלשון : צדקתך כהררי אל · הוה ליה למכתב לדקתך הררי אל כדכתיב משפטיך תהום רבה לומר שההרים הרמים כלומר המלאכים צריכין לצדקת ה' אלא שכתב כהררי אל להפארת הלשון · ובדברי מורי ראיתי דעטור סופרים היינו שכותבין טעם מפסיק באחר כי היכי דלישתמע אחר כך (תלכו) [תלך] אחר כך תעבורו אחר כך האסף קדמו שרים ואחר כך נוגנים לדקתך כהררי נפסק בטעם כהררי ממלת אל לומר שמלת אל הפוכה כאילו היתה בתחלת הפסוק ופירושו אל לדקתך נגלית כהרים שהם גלוים ואלמלא ההפסק היה במשמע אחר שתלכו אחר שתעבורו אחר שתאסף קדמו שרים אחר הנוגנים שהנוגנים קדמו להם לדקתך כהרים של אל וקרי להו עיטור סופרים משום דמעטרי ליה למילתא בטעם הקריאה : קריין ולא כתיבן פרת דבלכתו · בשמואל הוא להשיב ידו בנהר פרת פרת קרי ולא כתיב : איש דכאשר ישאל · בשמואל נמי הוא גבי אחיתופל כאשר ישאל איש בדבר האלהים איש קרי ולא כתיב : באים דונבנתה · בירמיהו הוא הנה ימים באים נאם ה' ונבנתה העיר וגו' באים קרי ולא כתיב : לה דפליטה · בסוף ירמיה בנבואת בבל אל יהי לה פליטה לה קרי ולא כתיב : את דהגד הוגד · ברות ויען בועז ויאמר לה הגד הוגד לי (את) [כל] אשר עשית את חמותך האי את קרי ולא כתיב מיהו בספרים שלנו קרי וכתיב ואף

מהרש"א

לימינך וכו' שנאמר נאם ה' לאדני שב וגו' ופרש"י שם אליעזר אמר זה נאם ה' לאדני אברהם שב וגו' [והוא תשובה יפה ונלחת במזמור הזה דאליעזר ספיר קרא לאברהם אדוני ודו"ק] :

דכתיב ואותי צוה וגו' וכתיב ראה למדתי וגו' מה אני בחנם אף אתם בחנם וכו' · אין לפרש מה אני למדתי בחנם מפי הקב"ה אף אתם בחנם דאם כן כאשר למדני ה"ל למכתב ועוד למאי הביא קרא קמא אותי צוה ה' וגו' אבל נראה לפרש דה"ק דכאשר צוני ה' משמע שצוני ללמד אתכם והא פשיטא דאסור ליטול שכר על קיום המצוה ומשום דהיה אפשר לפרש למדתי אתכם מעצמי ככל אשר צוני בענין המצות ולא שצוני ללמד אתכם קמייתי קרא דמפורש ביה בהדיא דהצווי היה על הלימוד אותם דכתיב אותי צוה ה' בעת ההיא ללמד אתכם וגו' ומיהו לפי זה לא אצטריך לאתויי קרא דראה למדתי וגו' דבקרא קמא מפורש טפי וי"ל דבעי לאתויי באידך קרא דהרב והתלמידים בכלל אזהרה זו בחנם ולא בשכר מדנקט בקרא ראה לשון יחיד ולמדתי אתכם לשון רבים דר"ל ראה אמר ליהושע ולמדתי לכלל ישראל דכלם באזהרה זו והר"ן כתב בזה פירוש דחוק בכמה דברים ודו"ק : מפורש זה התרגום וכו' · הוא תרגום אונקלוס שכבר ניתן מסיני ושכחום וחזרו ויסדום כדאמרינן ברפ"ק דמגילה · ואמר ושום שכל אלו הפסוקים · כי ערבוב ענין מביא לטעות אבל ההפסק לפי עינינו מסים שכל וחכמה לכל ענין . ואמר במקרא אלו פיסוק טעמים · נ"ז הוא דבר נוסף להפסיק הענינים להבינו וק"ל :

עיון יעקב

דכתיב ואותי צוה וגו' וכתיב ראה למדתי · מ"ש מהרש"א בזה עיין בבכורות דף כ"ט ע"א נראה קצת דבריו נסתרים ע"ש

עין יוסף

דאפילו במקום שכר על המקרא שרי· הכוונה מדינא מותר ליטול שכר על המקרא ולא על המדרש כדמפרש ואזיל מיהו יש מקומות שמחמירין על עצמם שלא ליטול שכר אפילו על המקרא כדי שלא יבא ליטול מן המדרש ובאותן מקומות אפילו מקרא יכול ללמדו · שהרי מכיון שהחמירו על עצמן למצוה אין רשאין ליטול שכר והוה ליה מקרא כמדרש לכל המקומות אלא דמתניתין מתוקמא במקום שנוטלין שכר על המקרא שלא החמירו על עצמן ואפילו באותו מקום על המקרא דוקא הוא דשרי למשקל ומש"ה לא ילמדנו דכיון שנוטלין עליה שכר אם מלמדו בחנם כמלא מהנהו · אבל על המדרש לא שרי למשקל דמדינא אסור כדמפרש ואזיל הילכך כי מלמדו מדרש בחנם לא מהני ליה ולא מידי דאגרא לא מחייב ביה · ולימוד גופיה נמי לאו הנאה הוא דמצות לאו ליהנות נתנו (ר"ן) ומסיים הר"ן ולענין הלכה קיימא לן הכי דעל המדרש לא שרי למישקל · מיהו ה"מ שכר לימוד · אבל אגר בטלה שרי והכי איתא בירושלמי וכו' ע"ש : דכתיב ואותי צוה ה' בעת ההיא · האי קרא מייתי לאשמעינן דמשה נצטווה ללמוד תורה לישראל : וכתיב ראה למדתי חוקים ומשפטים כאשר צוני ה' · כלומר כאשר צוני ללמוד בחנם דאי לא כאשר צוני אמאי קאי דליכא למימר בשכר דהיכי לימא כאשר צוני וכי צוהו בכך לא סגיא דלא לישקול אגרא וליכא למימר נמי דכאשר צוני הכי קאמר כאשר צוני ולא מעצמי אני אומר דודאי ישראל לא היו מפקפקין בכך דהא כתיב בך יאמינו לעולם אלא ודאי ה"ק כאשר צוני ללמוד בחנם : מקרא נמי בחנם · מהאי קרא גופיה : שכר שימור · דמסתמא לומדי מקרא קטנים וצריכין שימור ומ"ה נהי דאגר לימוד אסור שכר שימור שרי : שכר פיסוק טעמים · שמלמדין להם טעמים לכוון המקראות דלאו מדאורייתא נינהו הילכך לא הוו בכלל חוקים ומשפטים ואיכא בין רב לר"י ללמד מקרא לגדול דלא בעי שימור דלרב אסור דס"ל דפיסוק טעמים דאורייתא ולר"י שרי משום שכר פיסוק טעמים וכן הלכה וכך הם דברי הרמב"ם ז"ל בפ"ו מהלכות נדרים : יח עיטור סופרים · פי' עטור סופרים כמו רק הבמות לא סרו דמתרגמינן לא עטרו שהוסרו מן התיבות אותיות הראויות להנתן בהם ·

חדושי גאונים

יתילדו לזאת הסיבה חלאים רבים ונגעים כמו שנודע שלזה הוכרחו לימול עצמם הגוים ערלים שלא לשמה · ועוד ענין שני מאשר כבר ידענו דברי הרב המורה פ' מ"ט בנתנו טעם למצות אמר כי אין ספק כי כל עוד שיהלם כח זה האבר יתויב אליו מעט זה המעשה וחסרון לא יוכל להתאוות תאוה סיתירה וסיות המילה מחלשת כח הקושי הוא דבר שאין בו ספק כי האבר שישפך דמו ויוסר מכסהו מתחלת ברייתו הוא יחלש בלי ספק · והנה עם זה הטעם בעצמו כשתסתלק התאוה היתירה כבר נשלמה ונתוספה סבריאה באדם וכפי מה שאמרו רז"ל אבר קטן יש באדם משביעו רעב מרעיבו שבע וכמו שכתב הרמב"ם בספר המדע מהל' דעות ובספר המורה והביא טור א"ח סימן רל"א וסימן ר"מ טור א"ה בסימן כ"ד אמרו חכמי הרופאים אחד מאלף מת משאר חולאים והשאר מרוב התשמיש · ובזה ביאר ר' נחמיה תיקון החלק הג' שבאדם והוא תיקון הגופי והוא שזולת מה שהוא דוחה הנגעים כפי פשיטות הדין דוחה אמנם עם זה כל נגעי הגוף וחלאיו ממש וכמו שביארנו · · ואולם ר"מ אומר גדולה היא מילה שלא נקרא אברהם שלם עד שמל מה מאד הפליג בדבריו וברמזי מאמריו אלה באמרם שלם להורות על השלימות הד' התכליתי והוא ההתיחדות אל איזה אומה ודת פרטי מה שבמילה ואמצעיתה ישלם לאומה הישראלית ההתיחדות בא' משני פנים · הפן האחד שמאמיני יחוד השם יש להם אות אחד גשמי שיקבלם באופן שלא יוכל מי שאינו מהם לומר שהוא מהם כי לפעמים יעשה זה האדם להגיע אל תועלת מה או כדי להתנכל על אנשי הדת הזה והאחד מה שהוא

הוגד · (רות ג) אלי דהגורן · (שם) אלי דהשעורים הלין קריין ולא כתיבן · כתיבן ולא קריין (מ"ב ה) נא דיסלחי · [דף לח ע"א] (דברים ו) זאת דהמצוה *)· (ירמיה נא) ידרוך דהדורך · (יחזקאל מח) חמש דפאת נגב · (רות ג) אם דכי גואל הלין כתיבן ולא קריין · [א]אמר רב אחא בר אדא במערבא פסקי ליה להאי קרא לתלת פסוקי (שמות יט) ויאמר ה' אל משה הנה אנכי בא אליך בעב הענן: יט שם [ב]א"ר חמא בר חנינא לא העשיר משה אלא מפסולתן[א] של לוחות שנאמר (שמות לד) פסל לך פסולתן יהא שלך אמר ר' יוסי בר חנינא בתחלה לא נתנה תורה אלא למשה ולזרעו שנאמר (שם) כתב לך פסל לך מה פסולתן שלך יהא אף כתיבתן שלך יהא ומשה נהג בה טובת עין ונתנה לישראל ועליו הכתוב אומר (משלי כב) טוב עין הוא יבורך כי נתן מלחמו לדל מתיב רב חסדא (דברים ד) ואותי צוה ה' בעת ההיא ללמד אתכם חוקים ומשפטים אותי צוה ואני לכם (שם) ראה למדתי אתכם חקים ומשפטים כאשר צוני ה' אלהי · אותי צוה ואני לכם (שם לא) ועתה כתבו לכם את השירה הזאת · השירה לחודה (שם) למען תהיה לי השירה הזאת לעד בבני ישראל · אלא פלפולא בעלמא:

*) א"ה נ"ל ואת דהמצוה כמו שהוכיח הרב בעל מנחת שי על הפסוק את החתום המצוה וגו' בירמיה לב פסוק יא וע"ש היטב:

א"ר

הר"ן במסרה לא נדכר ליה בהנך דקריין ולא כתיבין: אלי דהגורן · ברות נמי הוא ותאמר אליה כל אשר תאמרי אלי אעשה והפסוק שאחריו ותרד הגורן ותעש ככל אשר צותה חמותה וקרי ליה אלי דהגורן אע"ג דבהאי קרא ליכא הגורן כיון דסמיך ליה פסוק דלאחריו: אלי דהשעורים · ברות נמי הוא ותאמר שש השעורים האלה נתן לי כי אמר אלי [אלי] קרי ולא כתיב: כתיבן ולא קריין נא דיסלח · במלכים בהשתחויתי בית רמון יסלח נא ה' לעבדך כתיב נא ולא מיקרי: את דהמצוה · בסדר ואתחנן כך מצאתי כתוב ולא מצאה בספרים שלנו: ידרוך דהדורך · בסוף ירמיה [ידרוך] ידרוך הדורך את קשתו ידרוך שני כתיב ולא קרי: חמש דפאת נגב · בסוף יחזקאל ואלה מדותיה וגו' חמש חמש מאות וארבעת אלפים חמש שני כתיב ולא קרי: אם דכי גואל · ברות ועתה כי אמנם כי אם גואל אנכי האי אם כתיב ולא קרי ובמסרה חשיב כל הני וטפי עלייהו אחריני [במסורת רות] מיהו לא חשיב את דהמצוה אלא את דהנפש דכתיב בירמיה (לח פסוק טז) גבי צדקיהו חי ה' אשר עשה לנו את הנפש הזאת: [פסל לך שלך יהא · ושל סנפירין היו: טוב עין הוא יבורך · זה משה דכתיב ביה כי טוב הוא: כי נתן מלחמו לדל · אין לחם אלא תורה דכתיב לכו לחמו בלחמי ואין דל אלא ישראל שנאמר וידל ישראל עד מאד]: מתיב רב חסדא ואותי צוה ה' בעת ההיא ללמד אתכם · אלמא דהשם צוהו ללמד את ישראל ומפרקינן ואני לכם · וקרא ה"ק ואותי צוה ה' ואני נתתי את לבי ללמד אתכם חקים ומשפטים: למען תהיה לי השירה הזאת לעד · ואי שירה לבדה קאמר מאי סהדותא איכא: פלפולא בעלמא · נתן

מהרש"א [במערבא פסקי להאי וכו' · מפורש פ"ק דקדושין]: לא העשיר משה וכו' · שלא תאמר שהעשיר משה משכר לימוד שנתנו לו שלמד לכל ישראל דהא אמר מה אני בחנם וכו' כדאמרינן לעיל אלא שהעשיר מפסולתן וכו' שנאמר פסל לך וגו' מלת לך לא שייך על הלוחות גופייהו שלא למשה לחוד ניתנו אלא שפסולתן יהיה לך ונראה שמלת פסל אינו נופל מגזרת פסולת בכ"מ דהיינו דבר שפל לגבי עיקר נמי דבר דה"נ הנקלף מבחוץ מן הלוחות שהיו סנפירין היה הפסולת מן עיקר הלוחות שהיה בפנים שניתן לכלל ישראל וק"ל: מה פסולתן וכו' · דכתוב לך מלד עצמו אינו מוכרח להיות כתבן שלך אלא שיהיה הספר שאתה כותב משלך כמו קח לך עגל וגו' וכן עשה לך חצוצרות שדרשו בו שיהיו משלך אבל גבי פסל לך שהיו סנפירין א"א לומר בו משלך אלא שיהיה פסולתן שלך ה"נ כתוב לך שנאמר בפרשה הסמוכה לו נלמד מעניינו דר"ל נמי הכתב יהיה שלך שלא נתנה תורה אלא למשה והוא נהג בה טובת עין וכו' טוב עין הוא וגו' וסיפא דקרא כי נתן מלחמו וגו' היינו לחמה של תורה ופרכינן ואותי צוה ה' וגו' ללמד אתכם וגו' הא ודאי דנתינת מצות התורה היה לכלל ישראל ולא קאמר נמי מעיקרא דלא נתנה אלא למשה וכו' אלא דהיינו לימודה מן הכתב לא יהיה אלא שלך ולכך לא פריך אלא מהני קראי ואותי צוה ה' ללמד וגו' ראה למדתי וגו' כאשר צוני וגו' דמוכח דגם לימודה ניתן לכל ישראל ומשני ואותי צוה ה' וכו' ופריך ועתה כתבו לכם את השירה דמשמע הלימוד מתוך הכתב ניתן ג"כ לכלל ישראל ומשני אלא פלפולא בעלמא שהוא הלמוד מתוך הכתב ע"י הבנת דבר מתוך דבר כפרש"י וכאילו הוא דבר מבחוץ הוא ניתן למשה ולזרעו לחוד דומיא דפסולתן שלך שהוא דבר מבחוץ · ופי' הר"ן למען תהיה לי השירה הזאת לעד וגו' ואי שירה לבדה קאמר מאי סהדותא עכ"ל והוא דחוק דודאי בשירה שמדברת בפורענות אם יעברו על התורה מקרי שפיר עדות להם ונראה דה"ק כיון דגם השירה שאינה רק לעד היא בכלל הכתיבה והלימוד כדכתיב ועתה כתבו לכם וגו' ולמדה את בני ישראל וגו' מכ"ש שמצות התורה שנצטוו הוא בכלל הכתיבה והלימוד לכולם וקרא ה"ק גם השירה שאין בה צורך כ"כ למצות התורה כתבו אותה ולמדו אותה בכללה שגם יש צורך בה שתהיה לעד וכו' ודו"ק:

[א] קדושין ל ע"א: [ב] ב"ר פרשה מ"ו ויק"ר פרשה לב קהלת רבה פ' ט תנחומא סדר כי תשא וסדר עקב פדר"א פרשה מו ירושלמי שקלים פ"ה ספרי ת"א פיסקא קא:

חדושי גאונים מהידוע רוב האהבה והעזר הנמצא בין אנשים שהם כולם בסימן אחד ושהם על צורת ברית ומתכונה אחת וביחוד אות מופלג ורושם קבוע כזה כי אין זה שרט בשוק ולא כויה בזרועו · אבל הוא ענין קשה מאד והוא הברית אשר כרת ה' את אברהם אבינו ע"ל אמונת יחוד השם וכל מי שימול יכנס בבריתו של אברהם אבינו להאמין ביחוד ולהיות מובדל ומיוחד לאל אחד ית' ודת מיוחדת כדבר שנא' בפ' המילה להיות לך לאלהים ולזרעך אחריך וגו' · ובזה ביאר ר"מ הענין הרביעי הזה באר היטיב ונתבארו כל דברי חכמי ישראל הללו שבמשנה באר היטיב וגלוי עינים · (דרש משה):

עיון יעקב

א"ר חמא בר חנינא לא העשיר משה אלא מפסולתן של לוחות · נראה דאתי לאפוקי שלא תאמר שמשה נטל ג"כ חלק מביזת מצרים וכדאיתא במדרש פרשה בהעלותך ע"ז איש משה עניו וכו' מדכתיב גם האיש משה גדול מאד שבחוהו למשה בדבר זה כדאיתא בפ"ק דסוטה חכם לב יקח מצות שכל ישראל היו עוסקין בביזה ומשה עסק בעצמות יוסף להכי קאמר שלא העשיר משה אלא מפסולתן של לוחות ולא מהביזה: **לא** נתנה התורה אלא למשה ולזרעו שנאמר כתב לך פסל לך · וכל זה היינו בלוחות שניות אחר החטא אבל קודם החטא ניתנה התורה לכל ישראל וכדכתיב סוף פרשת משפטים ואתנה לך את לוחות האבן והתורה והמצות אשר כתבתי להורותם ולפי דמסיק הש"ס דפלפולא בעלמא ניתנה למשה נ"ל הטעם כפשוטו דהא קודם שנשתברו הלוחות לא היה שכחה בישראל כדאיתא בעירובין דף נ"ד דאלמלא לא נשתברו לוחות הראשונות לא נשתכחה תורה מישראל ואם כן לא היה צריך לפלפולא משא"כ אחר שבירת הלוחות שהיתה השכחה צריכין אנו לפלפולא וכדאיתא בכתובות פרק הנושא גבי רבי חנינא דאי משתכח תורה מישראל מהדרנא לה מפלפולא וכן מצינו בעתניאל בן קנז שהזכיר ש' הלכות שנשתכח בימי אבלו של משה לזה ניתן מתנה זאת למשה לבדו והוא נהג בה טובת עין ונתנה לישראל וזה אפשר הכוונה תורה צוה

עץ יוסף

אחר תעבורו היה לכתוב בוי"ו דהוה משמע שעדו לבכם ואח"כ תעבורו אבל השתא דכתיב בלא וי"ו משמע שעדו לבכם אחר שתעבורו וכן כולם משפטיך תהום רבה היה ראוי לכתוב ומשפטיך בוי"ו עכ"ל הרא"ש: זאת דהמצוה · עי' ר"ן ורש"י כתב זאת דהמצוה כתיב בירמיה:

יט שנאמר פסל לך · דמלת לך לא שייך על הלוחות גופייהו שלא למשה לחוד נתנו אלא שפסולתן יהיה לך ומלת פסל אינו מגזרת פסולת דבכל מקום דהיינו דבר שפל לגביה עיקר דהכא נמי דבר הנקלף מבחוץ מן הלוחות שהיו סנפירין היה הפסולת מן עיקר הלוחות שהיה בפנים שניתן לכלל ישראל אלא פי' פסל לך תחתוך סביב סביב כדי לעשות מרובע ואותן החתיכות יהיה שלך ומ"ש לא העשיר משה אלא וכו' בא למעט שלא תאמר שנתעשר מביזת מצרים משום שעסק אז בעצמותיו של יוסף ולא עסק לשאול כסף וזהב ושמלות אלא העשיר מפסולתן של לוחות ועיין ש"ר פמ"ו: טוב עין הוא יבורך · זה משה דכתיב ביה כי טוב הוא כי נתן מלחמו לדל אין לחם אלא תורה דכתיב לכו לחמי בלחמי ואין דל אלא ישראל שנאמר וידל ישראל עד מאד (הרא"ש): **אלא** פלפולא בעלמא · הבנת וחריפות נתן לו למשה והיינו דקאמר לעיל אף כתיבתן שלך כי כל החכמה והשכל רמוזים בכתב התורה בצורות האותיות ומשה נהג בה טובת עין לישראל ונתנה להם ג"כ (הרא"ש):

המתורגמן. א) אבשטאנד.

נתן לו למשה והוא נהג בו טובת עין לישראל: [אין הקב"ה משרה שכינתו · בקביעות]: עשר אמות ארך הקרש · אלמא משה גבוה עשר אמות היה וכיון שהיה גדול כל כך מסתמא גבור היה: אריך וקטין · אריך בקומה וקטין בכח: חוץ מאחד · ידיעת השם יתעלה על אמתתו כדכתיב ותחסרהו מעט מאלהים: לאפוקי מאן דשקיל בלא אגרא · וכי משתבח היה שלא נטל בלא שכר [דלא הוה גזלן כולי עלמא נמי לאו גזלנין נינהו]: אלא אפילו באגרא · שלא היה נהנה

ב שם **א"ר יוחנן אין הקב"ה משרה שכינתו אלא על גבור ועשיר וחכם ועניו וכולם ממשה · גבור דכתיב** (שמות מ) **ויפרוש את האהל על המשכן ואמר (רב) [מר] משה רבינו פרשו וכתיב** (שם כו) **עשר אמות ארך הקרש וגו' ואימא דאריך וקטין אלא מן הדין קרא דכתיב** (דברים ט) **ואתפוש בשני הלוחות ואשליכם מעל שתי ידי ואשברם (לעיניכם) ותניא הלוחות ארכן ששה ורחבן ששה ועביין (ששה) [שלשה]. עשיר דכתיב** (שמות לד) **פסל לך פסולתן שלך יהא · חכם רב ושמואל דאמרי תרוייהו חמשים שערי בינה נבראו בעולם וכולם נתנו למשה חוץ מאחד דכתיב** (תהלים ח) **ותחסרהו מעט מאלהים (וכבוד והדר תעטרהו) · עניו דכתיב** (במדבר יב) **והאיש משה ענו מאד (מכל האדם אשר על פני האדמה):**

כא שם **א"ר יוחנן כל הנביאים כולם עשירים היו מנ"ל ממשה ומשמואל ומעמוס ומיונה · ממשה דכתיב** (במדבר טז) **לא חמור אחד מהם נשאתי אי בלא אגרא לאפוקי מאן דשקיל בלא אגרא אלא אפילו באגרא ודלמא משום דעני הוה**

ובולן ממשה וכו' · כיון שהיו במשה אלו מעלות נימא נ"כ בשאר נביאים מדכתיב נביא מקרבך מאחיך כמוני וגו' ולפי שאלו המעלות גבור חכם עשיר הם המעלות הגדולות בעיני הבריות כמו שכתב החכם אבן תבון בהקדמת ח' פרקים ראוי שלא יחסר מהם נביא שליח השם והוסיף לו במדות שלא יתגאה בכל אלו ג' מעלות אבל שיהיה ג"כ עניו אבל אלו המעלות כמשה ושאמרו[א] חכם עדיף מנביא ודאי דכל נביא ג"כ חכם הוא אלא דה"ק דמעלת החכמה עדיפא מנבואה ועוי"ל דחכם עדיף מנביא היינו בחכמת התורה משא"כ חכם דהכא היינו במילי דעלמא דומיא דאידך ועיין מ"ש בזה בפ"ק דב"ב וק"ל: ודלמא דאריך וקטין וכו' · וכתב הרא"ש תימה אמאי לא יליף מקרשים ויקם את המשכן עכ"ל ולאו קושיא היא דע"כ פירושו כראה (במקומו) [כמקימו] אבל הוא קם מאליו כנס מדכתיב לקמיה הוקם הוקם מאליו משמע כדאיתא בתנחומא ועיין פרש"י בחומש וק"ל: ואשברם ותניא וכו' · מההיא דפרשת כי תשא וישלך מידיו את הלוחות וישבר וגו' איכו מוכח שבשעת השלכתו לארץ מידו נשברו אלא שאחר שהשליכן לארץ שברן בכלי ברזל אבל בהאי קרא ששינה לומר שתפשם בב' ידיו אחר שהיה נושאן בידו אחת משמע דלכך תפשם בב' ידיו כדי להשליכן בכח כדי לשברן בהשלכה זאת וזה מורה על גבורתו ששברן בהשלכה בעלמא גם שהיו סנפירין ועוביין שלשה וק"ל: חמשים שערי בינה וכו' נתנו למשה חסר אחד וכו' · בספ"ק דר"ה יליף ליה מדכתיב בעליל לארץ מזוקק שבעתים שבע שבעיות דהיינו מ"ט טעמי התורה ושאר כל החכמים לא הגיעו למעלה זו בחסר אחת כדאמרינן בעירובין במעלת תלמיד ר"מ שלא היה בדורו כמותו והיה יודע על כל דבר טומאה מ"ח טעמים ועל כל דבר טהרה וכו' עיין שם: [ותחסרהו מעט מאלהים וגו' · כל אותו המזמור נדרש בפ' רע"ק על משה בשעה שעלה למרום וכו' ע"ש]: אי בלא אגרא לאפוקי ממאן וכו' · ולא ניחא ליה להלמודא למימר דרבותיה דלא שקיל אפילו כשהלך לנורכם כתרגומו ולא חמרא דחד מנהון שחרית וכפי' המפרשים דא"כ עיקר חסר מן הספר אך קשה דקאמר אלא אפי' באגרא מאי קאמר בהא להקב"ה שהיה לו עושר ולא היה לריך לחמורם כפי' התוס' והר"ן שפירש דאפי' באגרא שלא היה נהנה משל אחרים עכ"ל לא יתכן דא"כ מהיכא מוכח דעשיר היה גם קשה בשכר מאי הנאה איכא ואפשר לומר כפי' התוס' שאמר להקב"ה כן מחמת שע"י שלא נשאתי חמור אחד מהם אפילו בשכר רואים בעשרי שאיני לריך להם ואומרים אלי שאני מתגרר עליהם מחמת זה ופריך דלמא משום דעני הוה וקאמר להקב"ה מחמת שאיני שוכר מהם חמור משום עניות אומרים אלי שאין ראוי לעני כזה להתגרר עלינו ומסיק אלא מן פסל לך וכו' וא"כ ע"כ הא דאמר לא חמור אחד

הרי"ף

אין הקב"ה משרה שכינתו וכו' · וקשה מנ"ל עיכובא דאע"פ שנמצאו במשה רבינו כל אותם התנאים מנין לנו למי שאין בו כל המדות הללו שלא ישרה הקב"ה שכינתו ואפשר לומר מדכתיב במשה נביא מקרבך מאחיך כמוני יקים לך ה' משמע דלריך להיות כמשה ממש: חכם רב ושמואל דאמרי תרוייהו נ' שערי בינה וכו' · תימה דלילף גבור מדכתיב ושני לוחות העדות בידו ותניא הלוחות ארכן וכו' ולמה הוכיח זה מואתפוש בשני הלוחות שהוא בשבירתם ולא הביא מהבאתם וראיתי כתוב בתוספות והולרך לתבטן בקרקע בכח גדול דמשמע דיליף ממה שהשליכן ותבטן שלריך כח גדול וע"ק דמהיכא דיליף עשיר מפסל לך פסולתן שלך לילף נמי חכם מדכתיב כתוב לך כתיבתן שלך יהא ונהג טובת עין ונתנה לישראל וגם לפי המסקנא דפלפולא יהב ליה ונהג בה טובת עין ונתנה לישראל מוכח שהיה חכם משה ולמה אלטריך דרב ושמואל דאמרי נ' שערי בינה וכו' · ונראה לומר דלא יליף מהאי דכתיב ושני לוחות העדות בידו משום דהכתב של הלוחות היה סובלן וכחו הקדושה היו נשואות מאליהן אבל כשפרח הכתב מהן נתייקרו הלוחות בידו דכתיב ואתפוש בשני הלוחות מוכח שפיר שהיה גבור ויכול לסובלן בידו והא דלא יליף חכם מכתוב לך הוא לפי שמשה נהג בטובת עין ונתנה לישראל ונמצא לפי זה שכל ישראל היו ראוים להשראת שכינה לכך פי' חכם הם מ"ט שערי בינה שנמסרו למשה מה שלא נמסרו לשאר ישראל ולכך לא השרה הקב"ה שכינתו אלא על משה בלבד ואע"פ שמלינו ששרתה שכינה על כמה מחכמי ישראל מ"מ אין הקב"ה משרה שכינתו בקביעות אלא על מי שיש בידו ד' תנאים הנזכר במשה וכן פירש הרא"ש ז"ל אין הקב"ה משרה שכינתו בקביעות: ודלמא משום דעני הוה · פירש"י דלמא האי דלא שקיל אפילו באגרא לאו משום עושר וכו' וקשה דא"כ שלא היה לו מעותות ומש"ה לא שקיל אפילו באגרא אם כן במאי משתבח משה ואומר לא חמור אחד מהם נשאתי ויש פתחון פה להשיב לו לפי שלא היה לך מה ליתא ועוד לריך לבאר בפשטא דתלמודא מה שבח היה למשה שלא שכר לעלמו באגרא הנה שכרו אתו והרשות נתונה לו · והר"ן פי' שלא היה נהנה משל אחרים וגם זה דוחק כי מה יש בזה אם שכיר הוא בא בשכרו · ואפשר לומר לפירש"י דיליף שהיה עשיר מדלא שכר בהמות של אחרים אלא קנה בהמות משלו מכאן שהיה עשיר ומ"מ יש לו

עיון יעקב

נוס לנו משה מירשה בירושלמי מורשה אינו אלא פגם דכל מה דאת לעי את משכח לסכי נוס לנו משה פלפולא דידיה וק"ל: אין הקב"ה משרה שכינתו אלא על גבור וחכם ועשיר ועניו וכולם ממשה · פירש הרא"ש בקביעות לכאורה קשה מנלן דאע"ג דמלינו מעלות אלו במשה מכל מקום אפשר דאף אם לא היה בו מעלות אלו היה שורה עליו השכינה כיון שאין זה שבח מעשיו רק שכן הוא בתולדה אכן במדת הענוה מלינו בפ' בהעלותך בתר דכתיב והאיש משה עניו מאד מכל האדם וגו' כתיב ויאמר ה' פתאום פרש"י להודיעם שיפה עשה משה שפירש מן האשה מאחר שנגלה עליו השכינה תדיר וכן כתיב אחריו לא כן עבדי משה וגו' הרי משמעות המקרא דמכח מדת ענוה זכה לנבואה זו בקביעות ועל זה שפיר קאמר הש"ס דאף אם יש לאדם אחר גם כן מדה זו לענין ענוה כמו משה מ"מ אין זו מעלה כל כך כיון דאין לו להתגאות בשאר מעלות משא"כ משה רבינו ע"ה שהיו בו שבח מעלות אלו שהיה גבור וחכם ועשיר והיה לו להתגאות ולהתפאר במעלות אלו ואפ"ה היה עניו לכך זכה שהשכינה שרתה עליו בקביעות ולה"ק שפיר אין השכינה שורה עליו בקביעות אלא על ידי שיהיו בו כל המעלות כמו משה ואפילו הכי הוא עניו וזה וכולם ממשה: אמר ר"י כל הנביאים כולם עשירים היו · משמע דשאר מדות לא היה בהם כמו במשה שהיו גם כן גבור וחכם ועניו כמותו כי לא קם נביא כמשה עוד להיות השכינה שורה עליו בקביעות כדלעיל: אלא אפילו באגרא · עיין במהרש"א שמדחיק בזה דמה התפארות הוא זה למשה על שלא השכיר מהם חמורם כן מחמת עושרו וכן מחמת עוניו ואין לומר שגבי משה מלינו בפ' וארא שהרכיב את אשתו ואת בניו על החמור וקי"ל השוכר את החמור לרכוב עליו איש לא ירכב עליו אשה כדאיתא בח"מ סימן ש"ח לה"ק שלא שכר מהם או לשכור מהם בעל כרחייהו אכן גבי שמואל ליכא למימר הכי ותו גבי שמואל שאמר והשיב לכם והי מיירי באגרא היך שייך השבה ואפשר לומר דכוונתם כפשוטו שלא שכרו מהם שלא יאמרו שוויתרו נגדם בדמי השכירות שלא יכלו להעיז נגדם גם הר"ן כתב הטעם כדי שלא יהנה מהם ומהרש"א תמה בשכר מה הנאה איכא ובאמת לק"מ דהא קי"ל המודר הנאה מחבירו לא יקנה ממנו ולא ימכור לו כמבואר ביו"ד סימן רכ"א וע"ש ובסימן רכ"ג שכירות ליומא ממכר הוא ועיין במדרש ילקוט שם מביא הוכחה אחרת שמואל עשיר

עץ יוסף

ב ואתפוש בשני הלוחות. אחר שהיה נושאן בידו אחת כדי להשליכן בכח כדי

ענף יוסף

ב **אמר** רבי יוחנן אין הקב"ה משרה שכינתו אלא על גבור חכם ועשיר וכו' · כתב בספר הברית בלי ספק לדעתי שאין הכוונה במלת חכם שיודע כל התורה כולה וכל החכמות כי גם זה אינו ביד האדם ובבחירתו כי התורה ארוכה מארץ מדה ורחבה מני ים ולא איתי אנש על יבשתא די מדרסון עם בשרא די מילתא כדנא יוכל להשיג אפילו מי שנאמר בו ויחכם מכל האדם (מלכים א ד) אמר אמרתי אחכמה והיא רחוקה ממני (קהלת ז) ואפילו משה רבינו שער החמשים לו ננעלו ולכן בלי ספק שהכוונה בתנאי חכם הוא שלריך שידע

[א] מהרש"א ד"ה וכולן · ושאמרו חכם עדיף מנביא (ב"ב יב פ"א):

יד יוסף

א שבת לב ע"א ושם חשב ובעל קומה במקום ועניו שחשב כאן וג"ע ועי' בספר שבות יעקב תירון ע"ז ועי' מהר"י מינץ: ב בכורות מד ע"א: ג כ"ב יד ע"א שמ"ר פמ"ז אבל בתנחומא כי תשא סימן לז ובילקוט שם ובירו' פ"ד דתענית איתא ורחבן שלשה ובמ"ר פ"ד איתא ורחבן ששה: ד ר"ה כא פ"ב ע"ש: ה ילקוט ש"א רמז קיג: ו עי' במ"ר פי"ח שמואל רבתי פי"ד ובמ"ר פ"ד סי' יא:

גאון יעקב

אמר ר"י אין הקב"ה משרה שכינתו אלא על חכם ועשיר גבור ובעל קומה וכולם ממשה וכו' · הרב הרי"י אלכו והאלבלידי הרעישו בקול על זה המאמר שלא כבר נמצא זמן נביאים אשר לא היו במדרגות הללו בזמן הבית ולא היה להם מדרגות הללו והגיעו לנבואה והוסיק והיותר שלא כי בצאת ישראל ממצרים אז שם מאות אלף רגלי העם לא די שזכו לנבואה אבל זכו למדרגה היותר גבוה מהנבואה והוא מדרגת פנים בפנים כאשר אמר מרע"ה פנים בפנים דיבר ה' עמכם · והאם כולם היו להם אלה המדרגות חכם ועשיר וכו' · אבל שמע תמצית דבריהם עם תוס' ביאור משלנו כפי שתנו השם והוא כאשר אנחנו רואים שבזריחת השמש נגד חלון הבית יהיה במקום המכוון נגד החלון שם זריחת מאור השמש והינו באספקלרות שזה המאור יזריח תחת המטה או תחת הספסל במקום אשר אינו

מהם היינו אפי' בשכר וכדקאמר לקמן בפשיטות דאילו במשה וכו' לא חמור וגו' דאפילו בשכר וכן יש לפרש גבי שמואל ועוי"ל דה"ק דאפילו בשכר לא לקחתי מהם בע"כ לצורכם כדרך השחור ומ"מ שמעינן מיניה דעשיר היה שהיה לו לשכור חמור וגדול ממנו בשמואל דאפי' ברצון לא שכר מהם משום דשמא אין בלבם רצון גמור ופריך ודלמא משום דעני הוה ולא היה לו חמור משלו וקאמר דאפ"ה חמור לא נשאתי וגו' דרך שחוור לצורכם מיהו לפי זה עיקר חסר גם מן התלמוד לפי' זה ודו"ק: לאפוקי ממאן דשקיל בחנם אלא וכו' יש לדקדק דא"כ תקשי ליה דאמר נמי את מי עשקתי וגו' וכי לאפוקי ממאן דעשק ומאי רבותיה ויש לייסב דעושק היינו שכר פעולת אדם וכמ"ש לא תעשוק שכר שכיר וגו' וקאמר את מי עשקתי מלתת לו שכרו על שעבד אלי אע"פ שהם חייבים לעשות עבודתי בחנם כמ"ש ביומא [א] מכאן לת"ח שבני עירו מצווין לעשות מלאכתו ודו"ק : כל מקום שהלך וכו' · דלפי פשוטו דקאי ביתו אהרמתה לא הוה ליה למכתב אלא ותשובתו לביתו הרמתה כמו ויבאו אל ביתם הרמתה גם לכאורה הפסוקים סותרים זה את זה שאמר והיה מדי שנה בשנה וסבב וגו' ושפט את ישראל וגו' דמשמע בסבובו שפט כל ישראל ובקרא דבתריה אמר ותשובתו הרמתה כי שם ביתו ושם שפט וגו' דמשמע ברמתה בביתו שפטם וע"כ אמרו דכל השנה סבב ובסבובו שפטם ולא היה רק תשובת סבובו בכל שנה הרמתה וקאמר כי שם ביתו בכ"מ שהוא שם בסבובו שם שפטם ועוי"ל דמשמע דשמואל לא היה לו שום בית ברמה דהא אמו חנה נדרתו וישב שם עד עולם דהיינו נ' שנה שהיה חי מיום שנגמלתו ישב בבית ה' וע"כ אמר כי שם ביתו לא קאי רק על כל מקום שהיה סבובו שם ששפט בו ישראל היה ביתו עמו ודו"ק : ולא רצותנו וגו' · דלפי פשוטו מלשון רצץ יהיה חסר צ' שניה וע"כ דרשוהו מלשון רצון ויש לדקדק אמאי לא מייתי קרא דלעיל מיניה דקאמר נמי שמואל את מי עשקתי ואת מי רצותי וגו' וי"ל דהא נמי בכלל גדול שנאמר בשמואל יותר משנאמר במשה דלשמואל הודו כל ישראל על דבריו שא"ל לא עשקתנו ולא רצותנו שלא מצינו כן במשה שהודו על דבריו ודו"ק : ארי מרי גיתי אנא וגו' · כפרש"י שם דאי בוקר רועה בקר ובולס שקמים פועל שמחפש שקמים קאמר קרא מאי לא נביא אנכי וגו' שהרי נביא היה אלא דה"ק לא נביא שקר אנכי שמבקש שכר להנבאה שהרי בוקר אנכי גו' דהיינו שאני עשיר כדמתרגם ואינני צריך לשכר זה וק"ל : שכרה של ספינה כולה וכו' · דהכי משמע לישנא דשכרה ומה שנתן הוא כל שכרה יש לפרש כדרך הבורח שמקדים עצמו בדרכו והספן עדיין לא היה מוכן כ"כ ועדיין לא קיבל שכרו מאנשים שבאו לילך ג"כ תרשישה והוא הקדים לתת שכר כולם ולקבל אח"כ מהם השכר והכי משמע קרא שהקדים ומיהר את הספן דכתיב וימצא אניה באה

הוה אלא מפסל לך פסולתן שלך יהא · משמואל דכתיב (ש"א יב) הנני ענו בי נגד ה' ונגד משיחו את שור מי לקחתי וחמור מי לקחתי וגו' אי בחנם לאפוקי מאן דשקיל בלא אגרא · אלא דאפילו בשכר ודלמא משום דעני הוה אלא מהכא (שם ז) ותשובתו הרמתה כי שם ביתו (ושם שפט את ישראל ויבן שם מזבח לה') [א]ואמר רבא כל מקום שהלך ביתו עמו · אמר רבא גדול האמור בשמואל ממה שנאמר במשה דאילו במשה כתיב לא חמור אחד מהם נשאתי דאפילו בשכר ואילו גבי שמואל אפי' ברצון לא (שכר) [שכרו] דכתיב (שם יב) ויאמרו לא עשקתנו ולא רצותנו ולא לקחת מיד איש מאומה. עמוס דכתיב (עמוס ז) ויען עמוס ויאמר אל אמציה לא נביא אנכי ולא בן נביא אנכי כי בוקר אנכי ובולס שקמים · ומתרגם רב יוסף ארי מרי גיתי אנא ושקמין אית לי בשפילתא · יונה דכתיב (יונה א) ויתן שכרה וירד בה לבא עמהם תרשישה מלפני ה' ואמר רבי יוחנן שנתן שכרה של ספינה כולה · וא"ר רומנוס שכרה של ספינה היה ארבעת אלפים דינרי זהב :

וא"ר

נהנה משל אחרים : [דלמא · האי דלא שקיל אפילו באגרא לאו משום עושר דלמא משום דעני הוה ולא הוה ליה משואות ולהכי לא הוה צריך : אלא מהכא · שמעינן דעשיר הוה מפסל לך : ביתו עמו · כלי תשמישו וזה היה מרוב עושר : לא חמור אחד מהם נשאתי · בעל כרחו אפי' בשכר הא ברצון בעלים היה שוכר ואילו גבי שמואל וכו' לא עשקתנו ולא רצותנו שלא היה שוכר לא באונס ולא ברצון] : אפי' ברצון · דזימנין מתרצו

עיון יעקב

עשיר גדול היה כיון שאמר ואשיב לכם ע"ש : **אלא** מהכא ותשובתו הרמתה כי שם ביתו ושם שפט את ישראל ויבן שם מזבח · הא דמייתי כל המקרא נראה דפשטיה דקרא כי שם ביתו קאי רק ארמתה וכן פרש"י שם בשמואל ז' בלשון ראשון אבל כפי מה שדרש כל מקום שהלך שם ביתו עמו צ"ל דשם קאי אכל המקומות שסבב וכן פרש"י שם להכי מייתי סוף המקרא דכתיב ושם שפט את ישראל דקאי גם כן אכל המקומות ששפט שם וכן ויבן שם מזבח קאי גם כן אשאר מקומות שהרי גם במצפה הקריב העולה כדכתיב שם בפ' הקודם ע"ש

הרי"ף

לו שבח בזה שאם ישכיר היו נושאים לו פנים או בסכום השכירות לאוזולי גביה או להטעין הבהמות יותר מכדי משאן ופריך דלמא לא קנה בהמות כי עני היה ואין לו מעות ולכל אשר אתו יספיק בשכירות ומ"מ היה משבח עצמו שלמעט אשר היה לפניו לא שכר שום חמור להקל מחמורו כדי שלא יתביישו ממנו וישאו לו פנים אלא היה נושא ע"ג חמורו ומצמצם עצמו לטוענו יותר מדאי · וכפי מאי דאמר לקמן דלא נטל בשכר שלא מרצונם וי"ל דכיון שלא היה לו מעות כי היה עני לא הוצרך ליקח בשכר שלא מרצונם כי לחפציו המועטים לא יצטרך למצוא ברצונם ולא ליטא מהם בשכר שלא ברצונם · ומדברי

הרא"ש ז"ל נראה דגרים ודלמא משום דעניו היה שפי' משום דעניו היה ומנהג חסידות היה שלא להטריח עליהם וגם בזה יש להתבונן מאי קאמר ונראה דיליף ממשה שהיה עשיר שקנה בהמות לכל אשר אתו ולא שכר מאחרים והיה משתבח שלא נשא בשכר והטעין בהמות של אחרים יותר מדאי ופריך דלמא משום דעניו היה ולא רצה להטריח על בעלי הבהמות שמא יתביישו ממנו ולא יקחו ממנו שכר הבהמות ולכן הוכרח לקנות בהמות ולא מחמת עושר זה אפשר לומר לגירסת הרא"ש ולגירסת הספרים דלמא עני היה אפשר לומר שחזר לחזק מאי דקאמר אי בלא אגרא שדחה לאפוקי ממאן דשקל בלא אגרא ולזה אמר דלמא בלא אגרא והיה עני והיה משבח עצמו דאע"פ שהיה עני ואין בידו לשכור בהמה לא הטיל עצמו על הצבור לומר להם אני פרנס שלכם שאו את חפצי בחמורכם מעט מעט על כל אחד וכן אחז"ל במקום אחר שהכונה בעול צבור הם חייבים לעשות לו כל צרכיו ומשה היה משתבח שבעניותו לא הטריח לשום אחד לשאת את חפציו חנם על הבהמות שלהם : **ותשובתו** הרמתה כי שם ביתו כל מקום שהלך ביתו עמו וכו' · וקשה מנ"ל האי ואין לומר דדריש כי שם ביתו על הגלגל ובית אל והמצפה דא"כ יקשה איך אמר כי שם ביתו שהוא נתינת טעם אל מ"ש ותשובתו הרמתה ולפי שבכל מקום שהוא הלך שם ביתו ואין בזה טעם ונלע"ד לתרץ שדקדקו חז"ל דהיל"ל ותשובתו לביתו הרמתה אלא להיות שבכ"מ שהולך ביתו עמו לכך לא אמר ותשובתו לביתו הרמתה כי גם במצפה וגלגל ובית אל היה ביתו עמו ולכך אמר ותשובתו הרמתה דכיון שבכל אותם המקומות היה לו בית לא שייך לומר ותשובתו אלא בערך העיר שהיא הרמתה כשהולך הבית שם בכל אותם המקומות היה ביתו ואיך נאמר שבא אל ביתו · עוד יש לבארו כפשוטו כי שם ביתו ברמה ויליף הכי דהיל"ל ותשובתו לביתו הרמתה אלא להיות שבכל מקום שהיה הולך ביתו עמו והוא היה מסבב כל אותם המקומות למה ייחד החזרה הרמה כי גם ילדק לומר שחזר לגלגל או המצפה כיון שהוא היה סובב ממקום למקום וחוזר להם ולמה ייחד תשובתו הרמתה אלא לפי ששם עיקר ביתו אבל בשאר המקומות היה מוליך ביתו מהרמתה ולכך יודק לומר ותשובתו הרמתה : **אמר** רבא גדול הנאמר בשמואל וכו' · דאפילו ברצון לא שכר פירש"י ז"ל אפילו בשכר הא ברצון בעלים היה שוכר ואילו שמואל לא היה שוכר לא באונס ולא ברצון · וקשה דמשמע דמשה שאמר לא חמור אחד מהם נשאתי הוא בשכר באונס שלא ברצונם ומה שבח הוא בזה שלא נטל בהמות של אחרים שלא ברצונם והרי לכ"ע אסור לעסוק בבהמה של אחרים אפילו בשכר כיון שאין רצונם בכך וצריך לומר דכיון שהיה משה פרנסן של ישראל ועליו מוטל כל צרכיהם היה בדין ליטול בהמתם לשאת כל חפציו וכ"ש בנתינת שכר אפילו באונס ולכך שבח שבחים הוא לו שלא נטל באונס בשכר :

רמז

ענף יוסף

שידע תורה וחכמה האפשרי בטבעו להשיג ואשר במזגו לדעתו עד שיקרא חכם וממנה בין חכמי דורו אף אם ימצא בדורו יותר גדולים ממנו בתורה ובחכמה עכ"ל :

עין יוסף

לשברן בהשלכה זאת וזה מורה על גבורתו ששברן בהשלכה בעלמא גם שהיו סנפירין ועובין שהם (רש"י) :

[א] מהרש"א ד"ה לאפוקי · כמ"ש ביומא (עב ע"ב) :

יד יוסף

א ברכות י ע"ב :

גאון יעקב

מכוון נגד החלון · אולם אם חפץ תתפוץ עכ"ז להכנים זה המאור במקום אשר אינו מכוון הלא עשה תעשה תחבולה להעמיד באמצע מראה מלוטשת דבר אשר יתפיס עליו אור זיוו וזהרו ובאמצעות המראה יתהפך זוהר השמש אל מקום החשוך בהתהפכות המראה ויאיר המקום החשוך ההוא בהתהפכות המראה מה שלא היה מאיר קודם לזה כן הוא בענין הנבואה כי להורדת השפע הנבואה על איש מהאנשים אי אפשר ולא יצוייר כלל רק בשתהיינה לו אלה הד' המדרגות הקודמות והוא חכם ועשיר ובזולת אלה המדרגות הוא כמו מקום חשוך אשר אינו מכוון נגד חלון הבית ולא יזהיר עליו זוהר השמש · אמנם כשהושפע כבר על איש אחד שפע רב בנבואה הוא כמו מראה מלוטשת אשר באמצעותו מתהפך על האנשים הבלתי מוכנים לנבואה כי האיש המושפע עליו שפע רב בנבואה הוא כמו מראה מלוטשת ובאמצעותו מתהפך עליהם זיוו אור הנבואה ולזאת במעמד הר סיני היה אדונינו משה רבינו ע"ה עומד בין ה' ובין העם והיה כמו מראה המלוטשת אשר באמצעותו נתהפך עליהם מאור זיוו עליהם· ראה כי הכתוב ביאר זאת פנים בפנים דיבר ה' עמכם בהר וגו' אנכי עומד בין ה' וביניכם (עקב) ר"ל זאת המדרגה הגדולה אשר זכיתם

כב שם ו[א]א"ר יוחנן בתחלה היה משה למד תורה ומשכחה עד שניתנה לו במתנה שנאמר (שמות לא) ויתן אל משה ככלותו לדבר אתו בהר סיני שני לוחות העדות כתובים באצבע אלהים : [דף לט ע"ב] א"ר שמעון בן לקיש רמז לבקור חולים מן התורה מנין דכתיב (במדבר טז) אם כמות כל האדם ימותון אלה ופקודת כל האדם יפקד עליהם לא ה' שלחני מאי משמע אמר רבא אם כמות כל האדם ימותון אלה שהם חולים ומוטלים על מטותם ובני אדם מבקרים אותם מה הבריות אומרים לא ה' (שלחו) [שלחני] לזה . דרש רבא [ב]מ"ד (שם) ואם בריאה יברא ה' אם בריאה גיהנם [מוטב] תהיה אם לאו יברא ה' · איני [ג]והתניא שבעה דברים נבראו קודם שנברא העולם · ואלו הן · תורה · ותשובה

הר"ן

מתרלו משום כסופא ולא ניחא להו : ובני אדם מבקרים אותם · והיינו דכתיב ופקודת כל האדם יפקד עליהם : [לא ה' שלחו לזה · לפי שהיו עדת קרח מלעיגים עליו ואומרים שהיה משה אומר לכם מדעתו בלא צווי של מקום : ואם לאו · שאין גיהנם נברא עדיין : איני · מי מספקא ליה למשה] : שבעה דברים נבראו קודם שנברא העולם · כלומר שעלו במחשבה להבראות קודם שנברא העולם שאי אפשר לעולם בלא הם וכדאמרינן שמחשבתן

מהרש"א

מתרשים ויתן שכרה וילד בה וגו' דמשמע מיד שבאה מתרשים וקודם שילד בה לא נתן להשטותה שם ונתן שכרה והחזירה לילך לתרשיש וק"ל : עד שניתנה וכו' · לפי שא"א לדעת אנושי לקבל כל מצות התורה תוך זמן מועט כזה מ' יום כפרש"י בחומש ולהכי קאמר ר"י שהיה לומד ומשכחה שתקפה עליו משכתו אלא שמתנת אלהים היה לו שתקיים בידו ולא תשתכח וע"ז אמרו בשכר שקראוך אדם לקחת מתנות למדו לומר כן ע"פ מ"ש במדרש ככלותו חסר כתיב שנתן לו הקב"ה התורה כחתן הנותן לכלה הקידושין שנותן בעין יפה ומתנה שלא להחזיר וכן פרש"י בחומש אך מה שפירש הכלה היא התורה והחתן הוא ישראל אינו כן אלא בכ"מ הקב"ה נדמה לחתן וישראל לכלה ודו"ק: ובני אדם מבקרים אותם וכו' · דלפי פשוטו מלשון פקודה וגזירת בני אדם הענין כפול ולכך דרשו הפקודה דנקט הכא מלשון ביקור וקאמר מה הבריות אומרים לא ה' וגו' דהשתא לא ה' שלחני קאי שפיר על המבקרים שיאמרו עלי כן אבל במ"ר אמרו אם הרופאים עולים ומבקרים וכו' אף אני כופר ואומר לא ה' וגו' וק"ל : שבעה דברים נבראו קודם וכו' · מפי' הר"ן כלומר שעלו במחשבה להבראות וכו' עכ"ל ולא משמע כן בסוגיא דפרק מקום שנהגו דמוקי התם חללה קודם שנברא עולם ואור דידיה בשני בשבת ואור דידן במחשבה ואם על המחשבה אמר כמי הכא לא ה"ל לפלוגי התם בין חללה לאור שלה אלא דעלה

רשב"א

שבעה דברים נבראו קודם וכו' · כבר נודע שתחלת המחשבה הוא סוף המעשה וכלנו מאמינים וכן כל בעלי הדתות שהעולם מחודש חדוש רצוני לא מחויב גם מושכל ראשון שהוא יתברך לא ברא דבר לתהו והוא אומרו לא תהו בראה לשבת יצרה · ועיקר הכוונה בבריאת העולם המין האנושי כי הוא באמת החלק (הנבראים) [הנבחר] שבתחתונים כי הוא מושל בכל הנבראים השפלים ברצון בוראו יתברך ונברא בתוך העולם השפל מכיר עובד לפניו יתברך מלאך

הרי"ף

רמז לבקור חולים וכו' מאי משמע אמר רבא וכו' · צריך ליישב מה ששאלו מאי משמע כי כבר מפורש הוא שפקודת כל האדם הוא שמבקרין את החולים ונראה לי לומר דס"ד פקודת כל אדם הוא לאחר מיתה שפוקדים אותם על קבריהם להספידם כל זמן החימום ובהכי ניחא סדר המקרא שאמר קודם ימותון אלה ואחר כך הזכיר פקודת כל האדם שהוא לפקוד על מקום הקבורה אבל אי אמרן דפקודת כל האדם הוא ביקור חולים הוא מסורס להזכיר המיתה בתחלה ואח"כ מזכיר הביקור שהוא בעודם חיים והו"ל קודם אם פקודת כל האדם יפקד עליהם ואח"כ כמות כל האדם ימותון וכו' ולזה שאל ואמר מאי משמע שמדבר בביקור חולים כיון שהוזכר אחר המיתה ולזה אמר אם כמות כל האדם שהם חולים וכו' · והכוונה לומר שפקודת כל האדם שהוא ביקור חולים אינו על עדת קרח כיון שהזכיר כבר מיתתם ימותון אלה אבל מדבר על כל בני עולם שמוטלין חולים על מטתם ומבקרין אותם וה"ק אם כמות כל האדם ימותון אלה ומהו מות כל האדם הוא שפקודת כל האדם שהוא ביקור חולים יפקד עליהם על בני אדם הנזכר שהם חולים ומבקרים אותם עד שהם מתים ואלה עדת קרח לא ימותון כמות כל האדם וכפי זה לא אמר כמות כל האדם על אופן המיתה בלבד שלא תהיה כדרך כל הארץ אלא בבליעה שהרי הוזכר זה אחר כך בפסוק ואם בריאה וכו' וכאן כלל כמות כל האדם על כל הדברים שהם סמוכים למיתה דהיינו שלבני אדם פקודת כל האדם יפקד עליהם בביקור החולים על מטתם זהו כמות כל האדם ולזה כוון רש"י ז"ל שאמר ופקודת כל האדם שבני אדם מבקרין אותם והכוון בדבריו שפקודת כל האדם לא איירי בעדת קרח אלא בבני אדם שמבקרין אותם וכן בפירוש הרא"ש ז"ל אמר ובני אדם מבקרין אותם והיינו דכתיב ופקודת כל האדם יפקד עליהם וצריך להבין מה חידש הרא"ש לומר והיינו דכתיב ופקודת כל האדם כי בהאי קרא סלקינן אמנם בא לומר שפקודת כל האדם יפקד עליהם לא קאי אעדת קרח אלא על החולים שבני אדם מבקרין ובהכי ניחא שלא הזכיר ביקור עדת קרח אחר שהזכיר מיתתם אלא הזכיר כמות כל האדם ימותון אלה עדת קרח וחזר ופירש מהו מות כל האדם שהם חולים ועל מטתם פקודת כל האדם יפקד עליהם שמבקרין אותם בני אדם : שבעה דברים נבראו וכו' · פי' רש"י ז"ל כי

ערוך

עיון יעקב

ע"ש ודו"ק: ואמר רבי יוחנן בתחלה היה משה למד תורה ומשכחה עד שניתנה לו במתנה · עיין בהר"מ אלשיך פ' כי תשא שמקשה דלמה לא נתן לו מיד במתנה ולמה המתין כל מ' יום ולמד עמו הרבה פעמים ושכח ע"ש ואפשר לומר ללמוד ממנו דורות הבאים שלא יגעתי ומצאתי אל תאמין אלא יגעתי ומצאתי שהרי משה אדון הנביאים לא זכה למתנת התורה עד שיגע עצמו כל מ' יום בלי אכילה ושתיה ואז מצא טוב זו תורה וניתנה לו במתנה ואפשר דמה"ט אמרינן פ"ק דע"ז דף י"ט ע"א בתחלה נקרא התורה על שמו של הקב"ה ולבסוף פרש"י אחר שטרח בו נקרא על שם שלו שנאמר ובתורתו יהגה ע"ש דהוא ממש כמו מרע"ה שלא ניתן לו התורה במתנה ונקרא על שמו תורת משה עד שיגע בה כל ארבעים יום ועיין בפירש"י בחומש בפ' כי תשא ככלתו כתיב חסר שנמסרה לו התורה במתנה ככלה לחתן וכן הוא שם במדרש פרשה מ"א שבשעה שנתן הקב"ה תורה לישראל היתה חביבה עליהם ככלה שהיא חביבה על בן זוגה וכן איתא בפרק הבא על יבמתו שהתורה נמשלה לאשה טובה וכתב בספר בן סירא אשה טובה מתנה טובה וזה ויתן אל משה ככלתו ובחנם השיג מהרש"א על פירש"י בזה · ועיין בבחיי פ' כי תשא דלכך נקרא שבת כלה לפי שהשבת סוף ששת ימי בראשית ותכלית שמים וארץ וכן מנהגו של עולם לבנות בית ואח"כ ליטע כרם ואח"כ לישא אשה באחרונה עכ"ל וכן משה לאחר כל היגיעות שיגע זכה למתנת התורה באחרונה ככלה ועיין בחדושינו לעיל פרק הבע"י דלמה נקראת האשה מתנה טובה וכן השבת ועיין עוד שם בבחיי על המדרש מה כלה זו מקושטת בכ"ד מיני קישוטין כך ת"ח צריך שיהיה בקי בכ"ד ספרים וכן השבת שהיא נקראת כלה מצינו שסדר רב אשי במסכת שבת כ"ד פרקים עכ"ל : עד שניתן לו במתנה · ואפשר דמאן דקאמר בעירובין דף כ"ד אלמלי לא נשתברו הלוחות לא נשתכחה התורה היינו אחר שניתנה במתנה : מאי משמע · אע"ג דלשון פקידה שייך גבי ביקור חולים כדאיתא בפ"ק דשבת דף י"ב ע"ב כדאזיל ר' אלעזר למשאל בתפיחה זימנין אמר המקום יפקדך לשלום ע"ש מ"מ קאמר מאי משמע כיון דכתיב בתחלה אם כמות כל האדם ימותון ואח"כ פקודת כל האדם יפקד להכי מתרץ אם כמות כל אדם שהם חולים וכו' · ובשם מוה"ז הגאון מהר"ש ז"ל שפירא שמעתי שיש לפרש ע"ד דאיתא ריש פ"ח דשמחות פוקדין על המתים לראות אם הם חיים עודנו ע"ש וזה דוקא במיתת כל אדם משא"כ הם שלא ימותון כמיתת כל אדם רק לירד חיים שאולה לא שייך כל זה וק"ל : ובני אדם מבקרים אותם מה הבריות אומרים לא ה' שלחני · נראה לפרש ע"ד הדרש דאיתא בכלי יקר פ' קרח דעיקר מחלוקת של קרח היה דכל מקום שאתה מוצא גדולתו שם אתה מוצא ענותנותו וזה כי כל העדה כולם קדושים ובתוכם ה' שהולך באמצע כרע וכאח ואינו נוהג נשיאות ומדוע תתנשאו לנשוא נשיאות ע"ש אכן באמת מצינו שהחמיר הקב"ה בכבודו של צדיק יותר מכבודו כדאיתא במדרש וכה"ג כתבו התוספות בקדושין דף ל"ב ע"א בשם הירושלמי ע"ש וכה"ג מצינו במדרש ריש פרשת וירא וענותך תרבני מה ענוה הרבה לו שהקב"ה עמד והוא ישב ע"ש ואם כן יפה עשה משה שנהג נשיאתו ברמה שלא לזלזל בכבודו כולי האי ושאני הקב"ה דכ"ע דילג ויכול למחול על כבודו אכן לפי מה דאיתא במדרש הדבק בדרכיו מה הקב"ה מבקר חולים שנאמר וירא ה' אל אברהם לבקר החולה וכן פרש"י ריש פרשה וירא א"כ אין ראיה שענוה הרבה לו לפי שהיה חולה לכך הולך ליישב ובזה מתורץ ובני אדם מבקרין אותם וקשה מנ"ל שמבקרין החולה אלא צ"ל דנלמוד מהקב"ה שבקר את החולה גבי אברהם דכתיב וירא ה' אל אברהם וקשה דהא התם היה משום שהרבה ענוה נגד אברהם שאברהם ישב והוא עומד אלא צ"ל דאין זה ענוה שהרבה לו שהולך ליישב לו כיון שהיה חולה והלך רק אזיל לבקרו ואין הקב"ה מחמיר בכבוד צדיק יותר מכבודו א"כ לא ה' שלחני יאמרו הבריות וכטענת קרח אבל אם לא יבקרו אותם אז יאמרו ודאי משה אמת ותורתו אמת וק"ל : שבעה דברים נבראו קודם שנברא עולם · המפרשים האריכו בזה הדרש ועיין ביפה תואר בראשית פרשה א' סי' ה ואני מבכתי ידי מסולקת ממנו כי תמכתי יתדות,

עין יוסף

כב היה משה לומד תורה ומשכחה וכו' · כבר ביארתי זה די צורך בתנחומא סדר כי תשא סימן ט"ז בענף ע"ש : שנאמר ויתן אל משה · שניתנה לו במתנה ואיתא שם בתנחומא וכי כל התורה למד משה והלא כתיב (איוב יא) ארוכה מארץ מדה אלא כללים כללים למדה הקב"ה למשה שנאמר ככלותו ע"כ מפרש ככלותו לשון כללים ופירשו גדולי הקדמונים ז"ל שנתן לו כח ובינה בזכרונו כל התורה שבע"פ הארוכה מארץ מדה ע"פ התורה שבכתב לבקיצור נפלא מפני שהתורה שבכתב דרכה לכלול ענינים הרבה מחכמת התורה שבע"פ בקיצור נפלא באופן שיקמוץ הלומד ממנה במלא קומצו ממנה הזכרה רבה בתורה שבע"פ : רמז לביקור חולים מן התורה · פירוש רמז מפורש · דהא דדרשינן ליה (ב"ק דף ק וב"מ דף ל) מוילכו בה אינו מפורש (הרא"ם) : ושמו של

גאון יעקב

להיות פנים בפנים ידבר ה' עמכם · הסיבה היה לזה כי אנכי עומד בין ה' וביניכם והייתי כמראה המלוטשת וכמדובר וזו הסיבה אשר הנבואה היתה בזמן שבהמ"ק קיים ורב העם הקדושים זכו בה כי הארון והלוחות והבית הקדוש בעצמו היו כמו מראה המלוטשת וכדמות גילון שמש שמתהפך על הבלתי מוכן בהמצעות המוכן · עתה ראה כי זה הדרוש בעצמו הסביר זאת בעל המאמר ר"י אומר אין הקב"ה משרה שכינתו אלא על חכם ועשיר וכו' וכולם ממשה ר"ל הגם כי הגדתי לך היום תנאי ברוה"ק שצריך דוקא אלה הארבעה מדרגות ובלעדיהם לא ירים איש את ידו להשיג רוה"ק ויקשה עליך הלא כבר מצאנו ראינו כי האנשים אשר לא היו אלה המדרגות והשיגו רוה"ק ע"ז אני אומר לך וכולם ר"ל אף אם אין להם אותם המדרגות גם כן יכולים להשיג ממשה ר"ל בהמצעות משה וזהו וכולם ממשה כי כל העם השיגו ממתת משה ודו"ק :

א תנחומא סדר תשא סימן טז אותיות דר"ע דף יב: ב סנהדרין קי ע"א: ג פסחים נד ע"א ב"ר פ"א סי' ה שוח"ט מזמור עד וע' תנחומא סדר נשא ילקוט רמז תתקמב במשלי תד"א ח"א פל"א מדרש משלי סימן ח' מדרש הנעלם זהר סדר וירא דף קיג זהר חדש דף ז פדר"א פ"ג ועי' זהר סדר ט דף לד ילקוט ירמיה רמז רלח ועיין ספרי ת"ב פסקא לז :

[א] מהרש"א ד"ה גיהנם · וכ"ה במדרשות (וכן פסחים נד ע"א). [ב] שם ד"ה כסא׳ כמ"ש (יומא נד ע"ב): [ג] שם בא"ד ואמרו בחגיגה (נ"ל ביומא שם): [ד] שם ד"ה שמו · ע"פ מ"ש (פסחים נ ע"א):

במחשבה להבראות ולא נברא עד יום ב׳ כדמפליג גבי אור דידן אלא שהדברים כפשטן ואין בהן סתירה וק"ל: תורה מנין וכו׳ · ר"ל גם לגבי אלו דחשיב הכא שהיו גם כן קודם בריאת עולם התורה קדמה להם אלפים שנה והיתה לפניו כתובה אז באש שחורה ע"ג אש לבנה שהוא נסתר של התורה כולה שמותיו של הקב"ה והיינו שאז היתה ראשית דרכו שהוא דרך הנסתר: תשובה דכתיב וכו׳ · ר"ל בטרם הרים וגו׳ דהיינו קודם שנברא העולם תשב אנוש עד וגו׳ היינו אותן תתקע"ד דורות שהיו ראוים להבראות וראה הקב"ה שרשעים הם ולא תועיל להם התשובה וקמטו בלא עת כדאמרינן בחגיגה והיינו תשב אנוש עד שנדכאו מן הבריאה ומבריאת אדם ואילך ותאמר שובו בני אדם וגו׳: ג"ע דכתיב ויטע ה׳ אלהים גן בעדן מקדם·וכתרגומו מלקדמין דהיינו קודם בריאת עולם ולא ניחא להו לפרש בעדן מקדם במזרחו של עדן נטע את הגן כפירש"י בחומש דא"כ ה"ל למכתב בקדם בבי"ת ולא במ"ם: גיהנם כי ערוך מאתמול וגו׳ · פרש"י זה יום שני שיש לו אתמול ולא שלשום וכ"ה במדרשות [א] דביום ב׳ נברא גיהנם ולכך לא נאמר בו כי טוב וא"כ נ"ל קודם שנברא עולם דנקט גיהנם היינו קודם שנגמרה בריאת שמים וארץ דביום ג׳ נגמר בריאת שמים וארץ שבו נאמר יקוו המים מתחת השמים וגו׳ ותראה היבשה ולכך נאמר בו ב׳ פעמים כי טוב: כסא כבוד דכתיב וכו׳ · בפרק מקום שנהגו מייתי ליה כסא כבוד נמי מהאי קרא דמייתי גבי בהמ"ק כסא כבוד מרום מראשון מקום מקדשנו ופרש"י בספר ירמיה כסא כבוד שבמרום מראשית בריאת עולם הוא מכוון כנגד מקדשנו ונראה דר"ל מראשית בריאת עולם היינו שמקום מקדש היה תחלת בריאת הארץ כמ"ש [ב] אבן שתיה שממנו משתיתו של עולם ואמרו בחגיגה [ג] שהעולם מאמצעיתו נברא דהיינו ממקום מקדש שהוא אמצעיתו של עולם: שמו של משיח דכתיב וכו׳ · לפי פשוטו המזמור נאמר על שלמה המלך אבל קרא דלעיל מיניה נדרש בסוף כתובות לימות המשיח יהי פסת בר בארץ וגו׳ ויליצו מעיר וגו׳ ואמר בהאי קרא ע"פ מ"ש [ד] לא כעוה"ז עוה"ב עוה"ז נקרא בא"ד ועוה"ב נקרא בי"ה וז"ש דאז בימות המשיח יהיה שם הוי"ה שמו של הקב"ה רגיל לעולם שגם משיח יהיה נקרא בשם זה כמ"ש פרק הספינה משיח יהיה נקרא בשם הקב"ה שנאמר וזה שמו אשר יקראו לו ה׳ צדקנו אבל לפני שמש דהיינו קודם שנברא עולם לא היה נקרא שם משיח כולו בשם הוי"ה אלא ינון שמו ברמז ע"ש הוי"ה שיש בו י"ו וגם ב׳ נוני"ן תחת ב׳ הסי"ן שבשם הוי"ה ודו"ק: והכתיב אין כל חדש וגו׳ · וה"ה מעיקרא דקאמר אם בריאה גיהנם וכו׳ ה"מ לאקשויי והכתיב אין

ותשובה · גן עדן · וגיהנם · וכסא הכבוד · ובית המקדש · ושמו של משיח · תורה דכתיב (משלי ח) ה׳ קנני ראשית דרכו קדם מפעליו מאז · תשובה דכתיב (תהלים צ) בטרם הרים יולדו וגו׳ תשב אנוש עד דכא ותאמר שובו בני אדם · גן עדן דכתיב (בראשית ב) ויטע ה׳ אלהים גן בעדן מקדם · גיהנם דכתיב (ישעיה ל) כי ערוך מאתמול תפתה · כסא הכבוד דכתיב (תהלים צג) נכון כסאך מאז · בית המקדש דכתיב (ירמיה יז) כסא כבוד מרום מראשון מקום מקדשנו · שמו של משיח דכתיב (תהלים עב) יהי שמו לעולם לפני שמש ינון שמו · אלא ה"ק אי איברי לה פומא (הבא) מוטב ואי לא יברא ה׳ והא כתיב (קהלת א) אין כל חדש תחת השמש ה"ק אי [הבא] לא מקרב פומא להכא ליקרב :

דרש

שמחשבתן של ישראל קדמה לכל ועל כרחין לא נברא העולם בלא גיהנם לצורך הרשעים : אי לא מקרב פומא להכא ליקרב · וקריבה בעלמא ליתא בכלל אין כל

רשב"א

גופני כמלאכי עליון מלאכים נבדלים ועל כן נברא בתחתונים משכיל הוא לבדו והוא אומרו נעשה אדם בצלמנו ואומר כל שתה תחת רגליו ואחר שנברא על הכוונה הזאת אי אפשר לו בלתי למוד מן העבודה ובמה יתרצה עבד אל אדוניו ועל כן צריך לתורה על כל פנים לנהוג עליה בעשה ולא תעשה ואם כן לא נברא העולם שקדמה לה מחשבה בזמן הזה ושתקרא ג"כ התורה שנצטווה עליה ומפני שהאדם אינו מוכרח על מעשיו שכך חייבה חכמתו יתברך והוא נדון על מעשיו

עיון יעקב

על הא דאמרינן ריש פרק אין דורשין אין לשאול מה לפנים ומה לאחור ופירשו התוס׳ מה לפנים מה שהוא קודם שנברא העולם ע"ש: והא כתיב אין כל חדש תחת השמש · אבל בעולם העליון והגלגלים ודאי איכא דברים חדשים כדכתיב חדשים לבקרים וכדאיתא בחגיגה דף י"ד דבכל יום ויום נבראו מלאכי השרת אבל תחת השמש ליכא דבר חדש ואף למ"ד בפ"ב דתמיד דגיהנם הוא למעלה מכיפת הרקיע מ"מ באותה השעה מתקרי תחת השמש דהא

הרי"ף

ערוך מאתמול איזהו יום שיש לו אתמול ולא שלשום כלומר שהיה לו לפניו ולא לפני פניו הוי אומר יום ב׳ שבו נברא גיהנם וקשה היאך הוא אומר הכא קודם שנברא העולם והרא"ש פירש ערוך מאתמול היינו קודם שנברא העולם · ואפשר לומר לפירש"י שהעולם נקרא גמר הבריאה ביום שנברא אדם כי הוא העולם וקודם שנברא אדם שהוא גמר בריאת העולם כבר נבראו כל הז׳ דברים שגיהנם נברא בשני ואדם שהוא גמר של עולם נברא בששי · ובפירוש הר"ן ז"ל כתב נבראו עלו במחשבה להבראות קודם שנברא העולם שאי אפשר לעולם בלא הם ועל כרחך לא נברא עולם בלא גיהנם לצורך הרשעים · וקשיא לי בדברי הר"ן ז"ל שאם עלו במחשבה להבראות ולא נבראו אם כן מאי פריך איני מי מספקא ליה למשה והכי אף על פי שעלה גיהנם במחשבה להבראות מ"מ מספקא ליה אם נברא גיהנם בפועל ואם נאמר שנבראו בפועל למה הוצרך הר"ן ז"ל לומר עלו במחשבה שא"א לעולם בלא הם ועוד כיון שיש ראיה מהכתובים לכל הז׳ דברים וגם לגיהנם למה הוצרך להר"ן לומר ועל כרחין לא נברא העולם בלא גיהנם לצורך הרשעים דמשמע דמסברא קאמר והלא מקרא הוא אומר כי ערוך מאתמול וכו׳ · ונראה דהר"ן ז"ל הוקשה לו שבתורה לא שייך לומר שנבראת קודם העולם וכן בית המקדש וכן שמו של משיח שאם נברא איך לא בא לעולם עד זמן של כל דבר בעתו לכך פירש עלו במחשבה וזהו שכתוב כי ערוך מאתמול כלומר קודם שנברא היה ערוך לפניו ית׳ להבראות גיהנם וכ"ת כיון שלא נברא ממש מה הוקשה לומר איני שהיה מסופק משה אם נברא שהרי כיון שעדיין לא נברא יפה אמר משה אם בריאה לזה פירש הר"ן וע"כ לא נברא העולם בלא גיהנם כלומר אע"פ שמן המקרא דערוך מאתמול אין אנו דורשין בריאה ממש אלא שעלה במחשבה מ"מ מסברא על כרחין אנו אומרים בגיהנם שהמחשבה יצאה לפועל ולא נברא העולם בלא גיהנם שהוא צורך הרשעים שנבראו בעולם: איני והתניא וכו׳ · הוה מצי לאקשויי הכי איני שהיה מסופק משה אם נברא גיהנם והלא אין כל חדש תחת השמש ופשיטא ליה שנברא גיהנם ואיך נסתפק

עץ יוסף

משיח · אין להקשות איך כלל זה בלשון בריאה דבשם לא שייך בריאה אלא קריאה כיון דברובא שייך בריאה לא חש להוציא זה מן הכלל (יפ"ת) ויש מתרצים דלשון בריאה שייך על הפעולה שיעשה על ינון שינון ויקוץ ישיני עפר והמעריך מתרץ כי שמו של משיח זהו נשמתו כמו שם עולם אתן לו: כי ערוך מאתמול תפתה · פי׳ מאתמול מלפנים לבריאת עולם ודייק דהאי קרא מיירי בגיהנם דמדכתיב מדורתה אש ועצים הרבה ירצה שבגיהנם מדבר וטעם קריאתו תפתה לפי שכל המתפתה ביצרו נופל שם כדאיתא בפ"ב דעירובין וכדאיתא בתנחומא סדר חיי שרה סי׳ ג׳ וברא אש של גיהנם ביום השני שאין כתיב בו כי טוב · אבל חללו של גיהנם שני אלפים שנה קודם שכך כתיב כי ערוך מאתמול תפתה ע"ש: נכון כסאך מאז · ועל כרחך בפועל משמע דמכון הוא לשון תיקון ושכלול תרגומו ולא שייך תיקון ושכלול אלא בהיותו כבר נגמר בפועל (נזה"ק): כסא כבוד וכו׳ · פי׳ כסא כבוד · מרום מראשון ומקדם לעולם והיינו מקום מקדשנו דבית המקדש נמי כסא כבוד איקרי כדכתיב יקראו לירושלים כסא ה׳ (יפ"ת): לפני שמש ינון שמו · והאי מזמור במשיח מדבר שעליו יצדק יפה וירד מים עד ים וגו׳ לפניו יכרעו וכו׳ מלכי תרשיש וגו׳ ושמש שם מושאל על כל סדרי בראשית וקאמר קרא מלפני היות שמש היינו כל סדרי בראשית ינון שמו ר"ל נקרא שמו ינון ונקרא כן ע"ש שעתיד ליונין פירוש להקיץ ישני עפר כדאי׳ בשוח"ט ובפדר"א פ׳ ל"ב · וזכר שם זה בכאן לומר שטעם קדימתו לעולם מפני חשיבותו שיקיץ ישני עפר (יפ"ת): אלא ה"ק אי אברי לה וכו׳ · ר"ל דהכי קאמר בבריאה שלעבר יעשה בריאה ב׳ שיקרב פומא הכא ובקריבה לחודא לית ביה משום אין חדש · אבל קשה למה הוצרך לשנות הטבע מאחר שאפילו מחש בסוף העולם מתגלגל ויורד ע"פ הארץ · ויש לומר ע"פ מ"ש פרק הספינה שמעינהו רבב"ח לבלועי דקרח דאמרי משה אמת והן בדאין לכן כדי שלא יאמרו דשאר עונות גרמו התפלל דלקרב פומא וישמעו שאומרים משה אמת שעון זה גרם וידויק אומר וידעתם כי נאצו האנשים האלה את ה׳ יתר דכבר התחיל בזאת תדעון כי ה׳ שלחני וב׳ ידיעות מה הם רק ידיעה אחת שהשי"ת שלחו לעשות כל המעשים ידיעה שניה שעון זה גרם להם ע"י שנאצו האנשים לחלוק עם משה ולא ע"י שיקרב הצטרפות עונות אחרים ע"י שיקרב פומא וישמעו קולם אומר משה אמת והם בדאים (שבות יעקב): והא כתיב אין כל חדש תחת השמש · עיין במהרש"א קושייתו זו אינה אלא לפי

כל חדש וגו׳ וכ״ה בפ׳ חלק ולמאי דס״ד כמי הסתא אי אברי ליה פומא ה״מ כמי לאקשויי דהא בפרקי אבות חשיב פי הארץ בי׳ דברים שנבראו בע״ש בין השמשות : מרקיע לזבול וכו׳ · והיינו דבעו בזבול ששם עבודת הקרבנות מכוון כנגד העבודה שלמטה אשר קרח וסייעתו חלקו על אמתתה כדאיתא בפרק אין דורשין בזבול מזבח בנוי ומיכאל וכו׳ ע״ש : ובבל יום ויום יורה בהם חצים וכו׳ · בפרק חלק לא מייתי האי קרא אלא אמעיקרא שלא היו מאירים עד שיעשה הקב״ה דין לבן עמרם דבהכי כתיב האי קרא ואכל יום ויום לא מייתי ליה אלא דמסברא קאמר והאידנא לא נפקי עד דמחו להו וע״פ הדברים האלה יש לפרש שאמר משה בקר ויודע ה׳ וגו׳ ר״ל בקר שלא יהיה השמש יוצא להאיר ויודע ה׳ וגו׳ שהיה סבור שהקב״ה יסכים על ידם שלא להאיר בשביל כבודו אך אחר שראה משה שלא הסכים הקב״ה על ידם מטעם דקאמר בכבודי לא מחיתם וכו׳ א״ל משה בזאת תדעון כי ה׳ וגו׳ גם שלא יוודע לכם ע״י המאורות ונקט בקר ע״ש עיקר המאורות דכה״ג נ״ל לפי הדרש שהביא

רש״י

כל חדש : והא ברקיע קביעי · כדכתיב ויתן אותם אלהים ברקיע השמים וזבול למעלה מן הרקיע הוא כדאיתא בפ׳ אין דורשין : אם אתה עושה דין לבן עמרם · ממחלוקתו של קרח ומשמע להו דהאי קרא במחלוקתו של קרח מדריש משום דבילאת מגרים ובקריעת ים סוף משתעי בספר חבקוק וכתיב ביה מחלת ראש מבית רשע ומשמע להו דהיינו קרח וכתיב בתריה

כג שם [א]דרש רבא ואמרי לה אמר ר׳ יצחק מ״ד (חבקוק ג) שמש ירח עמד זבולה · שמש ירח בזבול מאי בעו והא ברקיע קביעי מלמד שעלו שמש וירח מרקיע לזבול ואמרו לפניו רבש״ע אם אתה עושה דין לבן עמרם אנו מאירין ואם לאו אין אנו מאירין באותה שעה זרק בהן חצים וחניתות אמר להם בכל יום ויום משתחוים לכם ואתם מאירים בכבודי לא מחיתם[א] בכבוד בשר ודם מחיתם ובכל יום ויום יורה בהם חצים וחניתות ומאירים שנאמר (שם) לאור חציך יהלכו לנגה ברק חניתך :

שמש

הרשב״א

א״כ שקדמה מחשבת בריאתו ומחשבת התורה על כל פנים הוצרך שתקדים מחשבת התשובה שאם יחטא שינתן לו זמן לשוב שאם לא כן לא היה העולם קיים דור אחד שאין אדם צדיק בארץ אשר יעשה טוב ולא יחטא ואחר מעשיו צריך לו ענינים שישולם בהם לפי מעשיו והם ג״ע וגיהנם · וכסא הכבוד הוא השמים שהעולם התחתון נתגלה בהם ונאמר ברצון הבורא יתברך בסבת סבובו כדעת מקצת החכמים אם כן הוצרכה קדמות המחשבה כן מלבד שהוא קדום לבריאת העולם השפל לפי ב״ה ו הוא דעת אנשי המחקר והשמים נקראו כסא כבודו באומרו השמים כסאי ותכלית זה לזמן שהוא הנבחר מכל הזמנים ותכליתם הוא זמן ימות המשיח כי אמר שתמלא הארץ דעה את ה׳ כמים לים מכסים ולא אמר שהמשיח עצמו קדם אלא שמו של משיח כלומר מחשבת כונתו וזהו כונת כל המאמר · עכ״ל : מ״ד שמש ירח וגו׳ · דבר מפורסם שהנכבד בבעלי חיים השפלים המין האנושי מפני שהוא בעל שכל ואין יתכוין השכל להבדיל בו בין מתוק והמר כי גם זה מפעולת הטבע שכל שאר בעלי חיים משתתפין עמו בזה רק יתכוין להבדיל בין האמת והשקר ולהכיר בוראו יתברך לעבוד לפניו ולא תתכן העבודה הנבחרה בלתי אם ינבא אחד מבני אדם יצוה על ידו מה שרצהו ומה שלא רצהו ולולי זה לא נברא העולם השפל כאשר גלו לנו חז״ל תמיד כמאמרם תנאי עשה הקב״ה עם מעשה בראשית אם ישראל מקבלים את התורה מוטב ואם לאו אני אהפוך אתכם לתוהו ובוהו · ואמר שהתורה נבראת קודם שנברא העולם בכונה זו כמו שפירשתי במאמר שלמעלה ולזה אמר שמחשבתו של ישראל קדמה לכל וכבר ברור בתחלת התורה שהמאורות ברקיע לקיום השפלים להאיר על הארץ כמאמרו ויתן אותם אלהים ברקיע השמים להאיר על הארץ ולמשול ביום ובלילה נמצא שתכלית כוונת העולם השפל בתורה וקיום העולם במאורות ברצון בוראם יתברך וכל מי שגורם סבת סתירת התורה כמסבב סתירת העולם בכללו ואם כן כל מי שמטיל שיבוש בדברי הנביא המשתלח בדברי התורה סותר את התורה ואם אין תורה אי אפשר לקיום העולם ועם זה תסתלק כוונת המאורות וכאילו אינם צריכים להיותם ברקיע להאיר על הארץ רק ראוים להסתלק ולעלות משם כדי שלא תגיע מעלתם לעולם השפל כלל וזהו כוונת המאמר שאמר שעלו השמש והירח לזבול עד שינתן הדין למשה השליח הנאמן בכל בית הש״י שהיה קרח מטיל שיבוש בשליחותו . גם יש לך לדעת כי בהרבה מקומות באגדות מספרים ענינים קבועים בלבבות כי השגחתו יתעלה על פרטי מעשה בני אדם כדי לשרש דעת המתפלספים שמסלקים השגחתו מן הפרטים גם רומזים לנו רז״ל במשלים תמימים שכל פעולותיו יתברך ברצון מכוון היושר והאמת וכאילו שאלוהו והשיב וזהו אמרם כל מעשה בראשית לדעתם נבראו ואמרינן אמרה לבנה לפני הקב״ה וכו׳ אמר לה ועל הכוונה הזו בעצמה אמר כאן שעלו לזבול קדשו ואמרו אם אתה עושה דין מוטב כי יש תורה ויש עולם ואם לאו אין תורה ואין עולם וא״ל הקב״ה מפני שוטים אלו שקלקלו אי אפשר לבטל העולם שגם לשמש ולירח עובדים ואין העולם מתבטל אלא עולם כמנהגו נוהג כי כן יסד המלך יתברך ואלו הם חצים וחניתות שזורקים בהם בכל יום ושוטים שקלקלו עתידין ליתן הדין וכענין שאמרו בפרק רבי ישמעאל שאל הגמון את רבי ישמעאל אם אין צורך בעבודה זרה מפני מה אינו מבטלה א״ל אם לדבר אחר היו עובדים הייתי אומר כן אלא הם עובדים לחמה ולבנה א״כ יאבד עולמו מפני השוטים אלא עולם כמנהגו נוהג ושוטים שקלקלו עתידים ליתן את הדין עכ״ל :

הרי״ף

נסתפק לומר אם בריאה גיהנם י״ל דעדיפא מינה פריך מהבריייתא דודאי נברא ואח״כ פריך ואי לא יברא והא אין כל חדש ומשני לה : מ״ד שמש ירח עמד זבולה וכו׳ · נראה דהוקשה לו תחלה מ״ד שמש ירח עמד דכיון שמדבר בשניהם שמש וירח הל״ל עמדו זבולה ומהו שאמר עמד זבולה בלשון יחיד ולתרץ זה הוקשה עוד שמש וירח בזבול מאי בעיין שהרי הם קבועים ברקיע שהוא למטה מזבול ותירץ מלמד שעלו שמש וירח מרקיע לזבול ובהכי ניחא נמי שאמר עמד בלשון יחיד כי הירח הוא ברקיע למטה מהשמש בגלגל והירח עמד במקום שהשמש קבוע וז״ש שמש וירח במקום הגלגל שקבוע השמש עמד וכיון שהיו שם שניהם עלו זבולה ותבעו דין לבן עמרם ממחלוקתו של קרח · ואפשר שנרמז מחלוקתו של קרח שם דכתיב לעיל נתן תהום קולו דהיינו בלועי קרח שצועקים ונותנים קול משה אמת וזהו תהום נתן קולו כי מתהום הם נותנים קולם ואומרים רום ידהו נשא שהרים משה ידו בשבועה ואמר אם כמות כל האדם וכו׳ ובאותו פרק שמש ירח עמד זבולה לעשות דין לבן עמרם · והר״ן כתב דכתיב התם מחצת ראש מבית רשע ומשמע להו דהיינו קרח וכתיב התם שמש ירח עמד זבולה · ונראה שהשמש וירח עמדו מלהאיר כי היו סמוכים על נבואת משה שאמר ופן תשא עיניך השמימה וראית השמש והירח וכו׳ ובזה ימנעו מלעבדם ועכשיו שכופרים בתורת משה ונבואתו יבואו להשתחות לשמש וירח ויהיו מכעיסים להקב״ה בהם אז אמר הקב״ה לכבודי לא מחיתם שהרי שאר האומות שלא קבלו תורת משה והם משתחוים לכם ומכעיסים אותי ולא מחיתם ועכשיו מחיתם וזרק בהם חצים כלומר שהחמה ולבנה לוקים ונפגעים ובזה יבושו המה עובדי פסל החמה והלבנה ובכל יום ויום שמשתחוים להם

עיון יעקב

דהא השמש עמד זבולה באותו פעם כדדרש רבא בסמוך שהוא למעלה מכיפת הרקיע ועוד דפתחה ודאי הוא למטה על הארץ ומשתלשל למעלה שהרי כך שהתפלל משה רבנו ע״ה וכן נעשה שתפתח הארץ את פיה : שמש וירח עמד זבולה אמרו אם אתה עושה דין לבן עמרם נצא ואם לאו לא נצא · נלע״ד דאיתא לעיל בגמרא אין השכינה שורה אלא על חכם גבור עשיר ועניו וכולן ממשה ועדת קרח שקנאו וחלקו על משה שאמרו מה גבר בגוברין מדוע תתנשאו כי כל העדה כולם קדושים ובתוכם ה׳ מכלל שלהם ג״כ יש מעלות אכן לפי מה דאיתא בש״ס דסוטה דף ט׳ יוסף זכה לקבור את אביו ואין באחיו גדול ממנו שנאמר ויעל יוסף לקבור מי לנו גדול מיוסף שלא נתעסק בו אלא משה משה זכה לקבור עצמות יוסף ואין בישראל גדול ממנו שנאמר ויקח משה את עצמות יוסף עמו מי לנו גדול ממשה שלא נתעסק בו אלא הקב״ה ע״כ הרי מוכח שמשה היה הגדול שבכל ישראל כיון שזכה לעסוק בעצמות יוסף מדה כנגד מדה אכן מעיקרא דדינא פירכא מאן יימר שיוסף היה גדול שבאחיו אלא צריך לומר כדמצינו שחלם לו השמש והירח משתחוים לו אף שמעלתם גדולה ומגדולת עבד נודע גדולת רבו כי זכינא עבדי דיוסף הן אכן קרח שחלק על משה ואמר שמעלתו אינו יותר מכל ישראל א״כ נ״ל שגם ליוסף לא היה מעלה יתירה ואי משום שהשמש וירח השתחוו לו גם מעלתם לא היה גדולה כל כך בעיני קרח לכך שמש וירח עמד זבולה ומיחו בכבודו של משה לפי שהוא כבודם נמי וע״ז השיב הקב״ה בכבודי לא מחיתם כלומר שעי״כ שאתם אומרים מגדולת עבד נודע גדולת רבו עי״כ בכבודי לא מחיתם מה שמשתחוים לחמה וכו׳ וק״ל · ועוד אפשר לומר ע״ד דאיתא פרק ורבי ישמעאל

עין יוסף

גירסת הגמרא שאין שם תיבת הכא · אבל לפי גירסת העין יעקב פומא הכא לא קשה קושייתו וק״ל :

כג מאי דכתיב שמש ירח עמד זבולה · דה״ל לכתוב עמדו זבולה כמשה״כ ויתן אותם אלהים ברקיע השמים לשון רבים ולתרץ זה הקשה עוד שמש ירח בזבול מאי בעו וכו׳ שהרי הם קבועים ברקיע שהוא למטה מזבול ומתרץ מלמד שעלו השמש וכו׳ אנו מאירין ר״ל העיקר היה השמש ומפני שהירח מקבלת אורה מהשמש הוצרכה לעלות עם השמש שאם השמש לא יאיר הירח מאליה אינה מאירה ולכן כתיב לשון יחיד עמד ובשביל שלקתה הירח בשביל השמש שזורקין גם בה חצים לכן סיים הכתוב בלשון רבים לאור חציך יהלכו (שבות יעקב) : מלמד שעלו שמש וירח וכו׳ · לעיל מיניה כתיב ותבקע הארץ

יד יוסף

א סנהדרין קי ע״א רבה ותנחומא סדר קרח :

חדושי גאונים

מלמד שעלו שמש וירח מרקיע לזבול וכו׳ אמר להם בכבודי לא מחיתם בכבוד בו״ד מחיתם וכו׳ · והנה המאמר סתום ותמוה . כאין מבין ואני פרש אבוא אל ביאור דברי המאמר הלז אבוא ראשונה לבאר ענין מחלוקת קרח ועדתו ולגלות לנו טמוני דעתם של כת המחלוקת אשר המה נושאי מאמר הלז ואח״כ נבוא על העיון במאמר הלזה ונביא מאמר אחר לחז״ל ע״ז הענין ממש וזה תוארו · מה ראה קרח לחלוק עם משה לקח מאתים והמישים ראשי סנהדראות והלבישן טליתות שכולן תכלת והביאן לפני משה וא״ל משה זו חייבת בציצית או פטורה א״ל חייבת א״ל ומה טלית שכולה לבן חוט אחד של תכלת פוטרתה טלית שכולה תכלת על אחת כמה וכמה · מיד א״ל לא הקב״ה צוה הותך אלא מלבך אתה בודאם · ע״כ במ״ר פ׳ קרח · וכל הרואה ישתומם על ככה מה ראה קרח על ככה ברצותו לחלוק עם משה לבור לו ענין הציצית להצות נשם את המדון · ומה ענין שאלתם בזה · והנ״ל בזה הוא מה שביארתי בענין ציצית אשר היא מצוה השקולה ככל התורה כולה ועל מה אדניה הטבעו והוא כי מצות ציצית היא דבר אשר עליו תשען כל עבודת האדם את ה׳ אלהיו להיות בדרך הישר לו שיבור לו האדם כי הנה כבר הבאתי למעלה משתי עניני העבודה הם דרך החקירה ודרך הקבלה אשר שתיהם בהיותם נפרדים לא ימצא האדם את שלימותו בהמה כי אם יעסוק על דרך הקבלה לבדם ולא יעור את רוחו להביט בעצמ

א אבות פ"ב מ"א ב בוח"ט מזמור מא ב"מ לע"בויק"ר פל"ד סי' א וסוף הקדמת הזהר וזהר סדר פקודי דף רב ועיין זהר סוף האזינו דף רלט : ג כתובות סח ע"א :

רש"י בחומש יכולים אתם להפוך בקר לערב כך וכו' [ויש לכוון זה המדרש בקלת ע"פ אגדה דהכא וק"ל] : ביקור חולים אין לו שיעור וכו' · ובפי' הר"ש בריש מס' פאה אמתניתין דאלו דברים שאין להם שיעור וכו' וא"ת וליתני ביקור חולים דאין לו שיעור כדאמרינן פרק גערה וכו' ע"ש ודבריו אינן מובנים דהא ר"ל דלענין ממון יש לו שיעור מ"מ הא לענין כמה פעמים ביום קאמר הכא דאין לו שיעור וליתני ליה דומיא דתניא ת"ת אין לו שיעור מדכתיב והגית בו יומם ולילה ויש ליישב דביקור חולים הוא בכלל ג"ח דתניא התם וכה"ג מיישב שם הר"ש הא דלא תני נמי כבוד אב ואם ע"ש וק"ל: א"ל אביי לרבא א"כ ליעיילו וכו' · פרש"י יכנסו ס' כאחד לבקרו וכו' לאו דווקא כאחד דה"ה לאמלם שיבואו כאחד וכן מוכח למאי דמשני כעישורייתא דע"כ קאמר הראשון נוטל אחד מס' והשני ממה ששייר וכן כולם כפרש"י והר"ן ויש לשאול למאי דמשני נמי כעישורייתא מ"מ ליעיילו ליה כ"כ הרבה בני אדם עד שלא ישאר מחליו כ"א דבר מועט וי"ל דלהכי קאמר בבן גילו דלא ימצאו לו כ"כ בני אדם שהם בני גילו וע"ל דלא מעלין מחליו רק עד ס' אנשים כ"א חלק ס' ממה ששייר אותו שלפניו וענין שנוטל חלק אחד מס' שהוא נקרא דבר מועט כדאמרינן

שמש ירח עמד זבולה : [ואפילו גדול אצל קטן · שלא יאמר לא אבקר אלא גדול כמוני : אין לו שיעור · דמצוה בקטן כמו בגדול : ליעיילו שיתין ולוקמוהו · יכנסו ששים בני אדם כאחד לבקרו ויטול כל אחד ואחד מששים מצערו ומיד יתרפא] : כעישורייתא דרבי · שכל אחת נוטלת עשור מנכסים שנותרו אחר שנטלה אותה שלפניה עשור שלה וכן נמי כל אחד מן המבקרים נוטל אחד מס' מן החולי שנשאר לחולה אחר שבקרו אותו שלפניו : ובבן גילו · שנולד המבקר במזלו של חולה : וחוזרות כולן וחולקות בשוה · שכיון שבבת אחת באו ליטול אינו בדין שיהיה חלקן של ראשונות יותר מן האחרונות : באיש · חולה : [כאילו שופך דמים · מפני שבני אדם שנכנסין לבקרו עושין לו לחולה

כד שם **תניא** בקור חולים אין לו שיעור מאי אין לו שיעור סבר רב יוסף למימר אין שיעור למתן שכרו אמרו · א"ל אביי וכל המצות מי יש שיעור למתן שכרן והא תנן [א]הוי זהיר במצוה קלה כבמצוה חמורה שאין אתה יודע מתן שכרן של מצות אלא אמר אביי אפילו גדול אצל קטן · רבא אמר אפי' מאה פעמים ביום (תניא נמי הכי בקור חולים אין לו שיעור אפילו גדול אצל קטן ואפילו מאה פעמים ביום) · א"ר אחא בר חנינא [ב]כל המבקר את החולה נוטל אחד מששים מצערו א"ל אביי לרבא א"כ ליעיילו שיתין גברי ולוקמוהו א"ל כעישורייתא דרבי ובבני גילו דתניא [ג]רבי אומר בת הנזונת מנכסי אחים נוטלת עשור נכסים אמרו לרבי לדבריך מי שיש לו עשר בנות ובן אחד אין לו לבן במקום בנות כלום אמר להם כך אני אומר ראשונה נוטלת עשור נכסים שניה במה ששיירה שלישית במה ששיירה וחוזרות כולן וחולקות בשוה · ר' חלבו חליש נפק אכריז רב כהנא [דף מ ע"א] רב חלבו באיש (רב חלבו באיש) לא איכא דקא אתי אמר להו לא כך היה מעשה בתלמיד אחד מתלמידי ר"ע שחלה ולא נכנסו חכמים לבקרו ונכנס רבי עקיבא לבקרו ובשביל שכבד ורבץ לפניו (חיה) [היה] א"ל רבי החייתני יצא רבי עקיבא ודרש כל שאינו מבקר את החולה כאילו שופך דמים · כי אתא רב דימי אמר כל המבקר את החולה גורם לו שיחיה וכל שאינו מבקר את החולה גורם לו שימות מאי גרמא (אלא אימא) [אילימא] כל המבקר את החולה מבקש עליו רחמים שיחיה ושאינו

עיון יעקב

ישמעאל דף כ"ד הרי הן עובדין לחמה וללבנה לכוכבים ומזלות יאבד עולמו מפני השוטים אלא עולם כמנהגו נוהג ושוטים שקלקלו עתידין ליתן את הדין ש"מ דאי לאו שהקב"ה עושה דין באותם שקלקלו ראוי שלא יזרח השמש ואיתא שני פשטים על ותפרח הלבנה ובושה החמה פי' אחד כפשוטו על חמה ולבנה עצמה ולכך כתבו המפרשים שלכך חלק קרח על משה שהיה כפני חמה ופי' אחר איתא במדרש שיבושו עובדי חמה ולבנה ובזה מתורץ אם אתה עושה דין לבן עמרם אם כן מוכח דתפרח הלבנה הפי' שיבושו עובדי חמה ולבנה וכיון שעתידין ליתן את הדין נצא ולא יאבד את העולם ואם אין אתה עושה דין לבן עמרם אם כן צריכין לומר ותפרח הלבנה ובושה חמה כפשוטו וקאי על משה ולא על עובדיה אם כן לא נצא והא דבאמת השמש וירח לא היו מוחים בכבוד הקב"ה י"ל ג"כ כדי לסתור טענת קרח וכמ"ש לעיל להראות שהקב"ה מחמיר בכבודו של צדיק מכבודו גם הקב"ה מאריך רוחו וגבה דיליה וכבוד הצדיק ות"ת מיד תובע ביקריה : **רבא** אמר אפילו מאה פעמים ביום · ומה שמקשה הר"ש בריש מס' פיאה אמתניתין דאלו דברים שאין להם שיעור דליתני נמי ביקור חולים עיין במהרש"א שתירץ דביקור חולים הוא בכלל גמילות חסדים וכה"ג מתרץ הש"ס להדיא בשבת פרק מפנין דף קכ"ז ע"ב ועיין ברמב"ם פי"ד מהלכות אבל ובי"ד סימן של"ו שכתב לענין בקור חולים כל המוסיף הרי זה משובח ובלבד שלא יטריח ע"ש דאפשר דמש"ה לא קחשיב וק"ל : **א"ל** כעישורייתא דבי רבי ובבן גילו · הא דאיצטריך שני תירוצים ולא בתירוץ אחד סגי נראה

הרי"ף

להם האומות אינם יוצאים עד שמורים בהם חצים והכוונה בחצים הללו לומר שאף על פי שעכשיו הם רוצים למחות בכבוד הקב"ה אין להחזיק להם טובה כיון שלא נתנו לב למחות לכבוד הקב"ה אלא מתוך מה שירה בהם חצים כשמיחו לכבוד משה וא"ל הקב"ה בכבודי לא מחיתם אם כן אין להם החזקת טובה בזה כי החצים שירה בהם גרמו שמיחו עכשיו כי לא מלבם לכך בכל יום יורים בהם חצים ומאירים שאילו מיחו הם מדעתם בלי יריית החצים בימי משה אפשר שלא היו מאירים אבל עכשיו שלא היה מעצמם כי אם בכח יריית החצים לכך יורה בהם חצים ומאירים · ועדיין יש להבין דקאמר לאור חציך יהלכו דמשמע שמאור השמש והירח הוא מאור החצים ואיך אפשר לומר שאין השמש והירח שנקראו מאורות אינם מאירים אלא מאורות החצים · ועוד היכן מצינו שהחצים יש בהם אור להאיר ועוד דאין כל חדש תחת השמש כי החצים יהיו למאורות ולא השמש והירח לכך אני אומר שמ"ש ויורה בהם חצים ומאירים לא קאי אחצים אלא אשמש וירח שאין מחיתם מפני כבוד הקב"ה עושה כלום אלא יורה בהם חצים להזכירם עון ראשון שלא מיחו בכבוד הקב"ה עד שירה בהם חצים ועכשיו אין במחיתם כלום ומאירים לעולם שנאמר לאור חציך יהלכו ואין הכונה לומר לאור של החצים כי החצים אין בהם אור אלא ה"ק לאור בשביל אור שלא יתבטל חציך יהלכו ולסיבת נוגה הירח שלא יתבטל שולח הקב"ה ברק חניתך דהיינו לזרוק בהם חצים וחניתות והם השמש והירח מאירים ובזה דייק קרא דלא קאמר לאור חציך יאירו אלא לאור חציך יהלכו כלומר בשביל שיהיה אור לזה חציך יהלכו : **סבר** רב יוסף למימר אין שיעור למתן שכרו א"ל אביי וכל המצות יש שיעור וכו' ·

ותימה הא דאין אתה יודע מתן שכרן של מצות הוא לדעת כמה הוא שיעור השכר של כל מצוה ומצוה אבל לעולם לכל המצות יש שיעור לשכר ואי אתה יודע שיעור של כל מצוה ומצוה שיש מצוה שמרובה שיעור שכרה מחבירתה אבל ביקור חולים אין שיעור וקץ למתן שכרו כי גדול הוא לאין חקר ושמא סבר רב יוסף מדקאמר אין שיעור ולא אמר אין סוף למתן שכרו משמע דאע"פ שיש לה סוף למתן שכרו מ"מ אין לו שיעור ידוע כמה הוא השכר ולזה הקשה שכל המצות נמי אין ידוע כמה הוא השכר ומשני אין שיעור לבקר אדם גדול ולא קטן כי כולם שוים בו : **א"ל** כעישורייתא דרבי ובבני גילו וכו' · פי' הר"ן בבן גילו שנולד המבקר במזלו של חולה ויש להקשות דבחדא מינייהו סגי דכיון שצריך לבני גילו אין תקנה ליכנס ששים אנשים לבקרו כי אולי לא יהיו מבני מזלו לסלק חוליו וכן בעישורייתא דרבי סגי שכל א' מהמבקרים נוטל א' מס' שנשאר לחולה אחר ביקורו של ראשון · ולפירש"י ז"ל שפי' בני גילו בחור לבחור כמותו או זקן לזקן ניחא הגד האחד דלא סגי בבני גילו דאם כן יבקרו לבחור ס' בחורים ולזקן ס' זקנים ולכך איצטריך כעישורייתא דרבי אבל מ"מ לימא כעשורייתא דרבי וסגי · ושמא קושטא דמילתא קאמר דצריך שיהיו בני גילו ואינו מסתלק כל החולי אלא כעשורייתא דרבי : **מאי** גורם וכו' · תימה כיון דרבי

עץ יוסף

בשעת בקיעת הארץ שנבלעו בקרקע שמש ירח עלו לאותו רקיע ששמו זבול ואמרו להקב"ה אם אי אתה עושה דין לבן עמרם מקרח ועדתו לא נצא ונאיר לעולם · ועמ"ש בסנהדרין דף ק"י ע"א בענף : **כד** שאין אתה יודע מתן שכרן של מצות · ואחר שנעלם ממנו מתן שכרן של מצות א"כ מהיכן ידענו שהבקור חולים הוא מכלל הדברים שאין להם שיעור ומהיכן ידענו שאר מצות יש להם שיעור דהא הענין הוא מן הנעלמות : **אפילו** גדול אצל קטן · שלא יאמר לא אבקר אלא גדול כמוני והוא אחר שאין אנו יודעים פעולתו ומתן שכרו א"כ אין להתחכם בזה לומר שלא כוונה התורה להשפיל כבוד הגדול לפני קטן כי אם הכל שוים בזה וזה שאמרו בקור חולים אין לו שיעור דמצוה בקטן כמו בגדול : **אחד** מששים מצערו · שהוא דבר מועט ככל נתינת טעם שאמרינן שבטל בששים : **נוטלת** עישור נכסים · לפרנסת נשואיה : **באיש** · פי' הלה כדאמרינן בשבת דף ל' מן קדם באישא בשבת : **שכבדו** ורבצו לפניו · לפני החולה בצווי רבי עקיבא כי הנכנס לבקר את החולה מפקח כל צרכיו ומחיהו : **כאילו** שופך דמים · מפני שבני אדם שנכנסין לבקרו עושין לו כל צרכיו וכשאינו נכנס גרם לו שימות : **מאי** גרמא · דליכא למימר דכל המבקר החולה גורם לו שיחיה שנוטל אחד

חדושי גאונים

אזי יעשה המצות דרך אנשים מלומדה מבלי רעיון ומחשב ומבלי אשר ידע את קונהו רק כאשר חכמים יגידו נמסך במתג ורסן הקבלה ואם יעמדו זרים ורעו את צאנו על שדה הטעות ימשך אחריהם כי עוד לא בערה בקרבו שלהבת דת ואם לא ידע רבונו איך יתחוקק אליו בנפש חפיצה לכן מהר יפרוק עולו מעליו עול המצות אשר גם בלעדי זה יסתרגו עליו כי לא הכו שורש בלבבו אכן דרך החקירה הוא טוב מאד זה כי בראותו מעשי ידי יוצר ב"ה יתלהב לבבו בקרבו ויתכבד להיות עבד למלך הכבוד גדול ונורא מאין כמוהו ויעשה מצותו בשמחה וטוב לב ואין להאריך בזה כי הוא מבואר במפורשים · אכן גם הדרך הזה לא טוב היותו כאדם לבדו כי שכל האנושי קצר מהשיג רעיון מפלאות תמים דעים ב"ה ואם יגביל עבודתו על חקירתו והשגתו הסתכלות אזי עד מהרה ימוטו פעמיו כי אין לו עמוד נכון להשען עליו · אכן פורש ללכת בשתיקות והוא דרך הקבלה ליסוד מוסד שיקבע אמונת התורה בלבבו ועל יסוד כאמן תורה יבנה לו מגדל ולאחר בשמים לחקור מחקרי עליון ב"ה וקרעו לו חלונות אשר לא יראה רק כמלות עיני הסכתו האמוני ואחר יסוד לאיתן אמונתו מעתה י"ל כי ענין הציצית מורה על ב' הדרכים האמורים כי ציצית בעצמם רומזים על התורה כמ"ש ציצית בגי' תרי"ג עם הקשרים · ועוד שנית כי ה'בן הוא

מבקר את החולה מבקש עליו רחמים שימות סלקא דעתך אלא כל שאינו מבקר את החולה אין מבקש עליו [רחמים] לא שיחיה ולא שימות · [א]רבא יומא קדמאה דחליש אמר להו לא תגלו לאיניש דלא ליתרע מזלי[א] מכאן ואילך אמר להו פוקו אכריזו בשוקא רבא חליש דסני לי ליחדי וכתיב (משלי כד) בנפול אויבך אל תשמח ובכשלו אל יגל לבך פן יראה ה' ורע בעיניו והשיב מעליו אפו ודרחים לי ליבעי עלי רחמים : כה שם (אמר רב יהודה אמר שמואל) [אמר רב] [ב]כל המבקר את החולה נצול מדינה של גיהנם שנאמר (תהלים מא) אשרי משכיל אל דל ביום רעה ימלטהו ה' ואין דל אלא חולה שנאמר (ישעיה לח) מדלה יבצעני אי נמי מהדין קרא (ש"ב יג) מדוע אתה ככה דל בן המלך ואין רעה אלא גיהנם שנא' (משלי טז) כל פעל ה' למענהו וגם רשע ליום רעה · ואם בקרו מה שכרו כדאמרינן נצול

הר"ן

לחולה כל צרכיו] : אין מבקש עליו רחמים לא שיחיה ולא שימות · נראה בעיני דה"ק פעמים שצריך לבקש רחמים על החולה שימות כגון שמצטער החולה על חוליו הרבה ואי אפשר לו שיחיה כדאמרינן בפרק הנושא דכיון דחזאי אמתיה דרבי דעאל כמה זימנין לבית הכסא ואנח תפילין וקא מצטער אמרה יהא רצון שיכופו עליונים את התחתונים כלומר דלימות רבי ומשום הכי קאמר דהמבקר חולה מועילו בתפלתו אפי' [למות ונקט] לחיות מפני שהיא תפלה יותר מעולה ומי שאינו מבקרו א"נ לומר שאינו מועילו לחיות אלא אפילו היכא דאיכא ליה הנאה במיתה אפילו אותה

מהרש"א

כדאמרינן בכל נתינת טעם אחד בס' בטל דילפינן ליה מזרוע בשלה ודו"ק : שימות ס"ד וכו' · ק"ק מי יימר לן דלענין בקשת רחמים קאמר הכי ואימא דלענין כיבוד וריבוץ לפניו קאמר כל המבקר בכיבוד וריבוץ גורם לו שיחיה כדקאמר התלמיד לרע"ק רבי החייתני וכל שאינו מבקר ולא כיבד וריבץ לפניו גורם לו שימות כדקאמר רע"ק כאילו שופך דמים ויש ליישב בדוחק דה"ל לרב דימי לפרש הכי דלענין כיבוד וריבוץ קא"ל : לא שיחיה ולא שימות וכו' · עיין פי' הר"ן ולפירושו חזר מהא דקאמר גורם לו שימות ואין נראה כן אלא דקאי כמ"ש גם הרא"ש בפירושו ונראה מעיקרא כל המבקר החולה הוא ודאי אוהבו של חולה ומבקש עליו רחמים שיחיה וגורם בתפלתו שיחיה וכל שאינו מבקרו ה"ז ודאי שונאו ומבקש עליו רחמים שימות שימות ס"ד דודאי מאן דסני ליה חדי בליביה קאמרינן בסמוך אבל שיבקש רחמים שימות הא פשיטא דגם השונא אינו עושה כן ומשני אלא כל שאין מבקרו ה"ז ודאי שונאו ואינו מבקש רחמים לא שיחיה ולא שימות וה"ז גורם שימות שאילו לא היה שונאו היה מבקש עליו רחמים ואפשר שתפלתו היתה נשמעת בעת רצון כמ"ש הרא"ש ולפי דברינו ניחא דמייתי עלה מלתא דרבא מכאן ואילך וכו' דמאן דסני וכו' ומאן דרחים לי ליבעי רחמי וכו' דמיירי בענין זה : דלא ליתרע מזלי וכו' · כענין שאמרו במ"ק ברית כרותה לשפתים ואל יפתח אדם פיו לשטן לומר שהוא חולה וק"ל : ואין דל אלא חולה וכו' · רוב מלת דל שבמקרא נאמר על עניות ממון אבל דל דהכא אינו אלא חולה וכו' ומשמע לו כן מדכתיב משכיל אל דל דליתן ממון לעני ודל אין צריך כ"כ השכל אלא לגבי חולה אמור דודאי צריך ביקור ולהשכיל יפה מה רפואה שהוא צריך שזהו עיקר הביקור חולים ומייתי שנאמר מדלה יבצעני בחולי חזקיהו כתיב שהיה מתפלל שיבלע אותו הקדוש ברוך הוא מן החולי אבל ת"י מדלה מלבון רוש עיין שם בפירוש רש"י בספר ישעיה : [ואין רעה אלא גיהנם שנאמר כל פעל וגו' · מבואר לעיל פרק ארבעה נדרים עיין שם] :

הרי"ף

דרבי עקיבא אמר כל שאינו מבקר החולה כאילו שופך דמים ופירש"י מפני שבני אדם שנכנסים לבקרו עושין לו כל צרכיו א"כ היינו דרב דימי דאמר נמי כל שאינו מבקרו גורם לו שימות שמתוך שאין נכנסין לו בני אדם לבקרו אין עושין לו כל צרכיו והוא מת והרי זה גרמא כאילו שופך דמים ואי קשיא ליה שאע"פ שהיה כשופך דמים מ"מ אינו שופך דמים ממש ואינו הוא הגורם מיתתו הא נמי קשיא לתירוצא דתירץ במבקש רחמים ומתרצינן לה אינו מבקש רחמים לא שיחיה ולא שימות והכי נמי איכא לאוקמיה בעושה לו כל צרכיו ואם אינו מבקרו אינו גורם לו שיחיה ולא שימות ואמאי אצטריך לאוקמי במבקש רחמים : רבא יומא קדמאה וכו' ודרחים לי ליבעי רחמי וכו' · יש קצת תימה דלא אמר ודרחים לי ליבקר יתי כההוא דלעיל דאכריז רב כהנא רבי חלבו באיש והיינו כי היכי דליבקרו יתיה ובצלה דלא איכא דאתי אמר להו לא כך היה מעשה ברבי עקיבא וכו' ושמא לכי היכי דליבקרו יתיה לא צריך לאכרוזי בשוקא דהא לעיל לא אמר אלא נפיק אכריז ולא אמר בשוקא והכא אמר אכריזו בשוקא כדי שישמחו אויביו ויבקשו עליו רחמים אוהביו : כל המבקר את החולה ניצול מדינה של גיהנם וכו' · נ"ל שעיקר בקור החולה הוא לזרזו ולהזהירו לשוב מחטאיו כי הרי הוא תפוס בקולר וצריך פרקליטין גדולים ויתודה וישוב אל ה' וימלטהו ויצילהו מדינה של גיהנם וכיון שביקור זה הציל אותו חולה מדינה של גיהנם ימלטהו ה' כלדקו באותה מדה עצמה והוא ניצול מדינה של גיהנם והביא ראיה מדכתיב אשרי משכיל אל דל שאם הוא מדבר בנתינת הצדקה אל דל ואביון הי"ל אשרי נותן אל דל מאי משכיל אל דל דנקט והז"ל דרשו במקום אחר שאם ראה עני חשוב בן טובים שירד מנכסיו שלא יתן לו הצדקה באופן שיתבייש בה אלא משכיל בהשכלה ליתן לו ולא יתבייש כגון שאמר לו שמעתי שנפלה לך ירושה וכיוצא בזה ולזה אמר משכיל ולא אמר נותן ולכן דרשוהו על המבקר את החולה שישכילנו דעה והשכל לשוב בתשובה מחטאיו ולהנצל מגיהנם ולכך גם הוא ימלטהו ה' ביום רעה שהוא גיהנם : ואם ביקר מה שכרו

עיון יעקב

נראה לי דתרווייהו חדא נינהו דאי היה מתרץ כעשורייתא דבי רבי לבד אכתי תקשי לעיילו ששים גברייהו יחד בפעם אחת ויעמוד מחליו לכך הוצרך לתרץ ג"כ כבן גילו וזה דבר שאינו מצוי להיות הרבה בני גילו כמותו ואי תקשה מ"מ לעייל אלנו הבן גילו ס' פעמים זה אחר זה על זה מתרץ כעשורייתא דבי רבי נמצא שאם הולך זה אחר זה עדיין נשאר אצלו החולי כמו בעשורייתא דבי רבי וק"ל : לא איכא דקאתי · א"ל משום דלא היה שם בני גילו ליטול א' מששים בחליו להכי דרש להם דאפ"ה מצוה לבקר את החולה כדי לכבד ולרבץ לפניו : יומא קדמאה דחליש · עיין ברמב"ם פי"ד מהלכות אבל ובי"ד סימן של"ו שפסק אין מבקרין את החולה אלא מיום השלישי והלאה ואם קפץ עליו החולי והכביד מבקרין אותו מיד עכ"ל והוא מירושלמי ע"ש בכ"מ וזה כוונת רש"י ריש פ' וירא לבקר את החולה א"ר חמא בר חנינא יום שלישי למילתו היה כי אין מבקרין קודם לכן וליכא למימר שהכביד עליו החולי שהרי וירץ לקראתם וזה כוונת הפסוק במלכים סימן כ' ובישעיה סי' ל"ח בימים ההם חלה חזקיהו למות ויבא אליו ישעיה בן אמוץ ותיבת למות הוא מיותר אלא הכוונה לפי שהקב"ה רצה שילך ישעיה אצל חזקיה וכדאיתא בברכות פ"א ולפי שאין מבקרין מיד אלא אם כן הכביד עליו החולי לכך קאמר שחלה למות ויבא אליו ישעיה תיכף תוך שלשה ימים וכפירש"י שם בפסוק : ניצול מדינה של גיהנם · אפשר לומר הטעם דהא המבקר נוטל א' מששים בחליו או על ידי שכבד ורבץ לפניו או שמתפלל עליו וגורם שעומד מחוליו ובסמוך קאמר אין החולה עומד מחוליו עד שמוחלין לו על כל עונותיו לפי

עין יוסף

מחליו וכל שאינו מבקר גורם לו שימות על שלא הקיל לו מחליו דא"כ לא ה"ל למימר כל המבקר וכו' וכל שאינו מבקר וכו' שלא כל המבקר נוטל אחד מששים מחליו אלא רק בן גילו ולא כל שאינו מבקרו גורם לו שימות שמי שאינו בן גילו אינו גורם שימות שאפילו היה מבקרו לא היה נוטל כלום מחליו · אבל קשה לימא דכוונתו כל המבקר את החולה גורם לו שיחיה משום שמכבד וריבץ לפניו וכמו שדרש ר"ע לעיל דגם בזה לא שייך לומר כל וכו' דלא כל אדם יכול לעשות זה בעצמו ולא כל אדם דבריו נשמעין שילייתו לו לעשות כן לחולה : אין מבקש עליו רחמים לא שיחיה ולא שימות · כתב הר"ן נראה דה"ק פעמים שצריך לבקש רחמים על החולה וכו' אלא אפילו היכי דאיכא ליה הנאה במיתה אפילו אותה הנאה זוטרתי אינו מהנהו עכ"ל · וקשה לדבריו דא"כ ליתא לדרב דימי שאומר בתחלה וכל שאינו מבקר גורם לו שימות איך יבא לפי"ז מאמר שאינו מבקש רחמים לא שיחיה ולא שימות לא שייך לומר גורם לו שימות · ואפשר דה"ק גורם לו שימות ביסורין שאילו היה מבקרו ומתפלל עליו היה מת כמשחל בינתא מחלבא ומאחר שלא ירגיש במיתה כאילו לא מת ועתה גורם לו שימות שיקרא מיתתו מיתה קשה ע"י יסורין וצער (שבות יעקב) : דלא ליתרע מזלי · דנפל תורא חדוד סכיני (שבת לב ע"א) ואולי בבקשה מועטת שיבקש שונאו רעתו יתוסף עליו וכענין שאמרו במו"ק ברית כרותה לשפתים · גם אל יפתח אדם פיו לשטן לומר שהוא חולה : כה כל המבקר את החולה ניצול מדינה של גיהנם · יש לומר כל המבקר את החולה יתעורר מזה לרחם על הבריות וגם נפשו תתעורר לשוב בתשובה כי רואה קץ כל בשר וצערו ויסוריו · ועי"ז יטיב מעשיו · ועי"ז ינצל מכמה יסורים הבאים ממכאוב היצר בבקשו המותרות וגם ה' יעזרהו ויצילהו מיסורים בזכות שהוא מרחם על הבריות והכל מכבדין אותו כי הכל אוהבי איש טוב : שנאמר מדלה יבצעני · בחולי חזקיהו כתיב שהיה מתפלל שיבלע אותו הקב"ה מן החולי : ואין רעה אלא גיהנם · ולכאורה קשה אומר ביום רעה ימלטהו ה' ה"ל למימר מיום רעה דהיינו הגיהנם ימלטהו ה' ובאומרו ביום

המתורגמן. א) איך זאלל מיין מוטה ניבט פערלירען .

יד יוסף

א ברכות נה ע"ב : ב ויקרא רבה פל"ד סימן א שוח"ט מזמור מא :

חדושי גאונים

מורה על התורה וסודותיה המקובלים לנו כמבז"ל במ"א התורה היתה כתובה אש שחורה ע"ג אש לבנה ואש שחורה היא פשטות התורה הנגלות לנו ולבנינו ואש הלבנה היא אשר צפון תחתיו שהם סודות התורה המקובלים לנו איש מפי איש עד מרע"ה וא"כ הלבן הוא הרומז על התורה ועל סודותיה המקובלות שהיא הקבלה הנאמנה היוצאת ממקור נאמן לא אכזב והיא ממשון קדוש אש דת למו · והוא הדרך הראשון בעניני העבודה

גאון יעקב

אר"י אמר שמואל כל המבקר את החולה ניצול מדינה של גיהנם שנאמר אשרי וכו' ואם ביקרו מה שכרו בעולם הזה וכו' · להתבונן בזה המאמר מה ענין יחס שכר ביקור חולים להצלת עונש גיהנם ויותר קשה אשר שאל אחר כך ואם ביקרו מה שכרו בעוה"ז · מה לנו עוד שכר אחר כי יש רב שכר הצלת נפשו מני שחת · אולם כי בענין ביקור חולים יש ב' בחינות · א' תועלת המבקר · ב' תועלת המבוקר והוא כי תועלת המבקר כי בלכתו אצל החולה יתן אל לבו הסבות העצמיות הגורמות החולי והוא מרי ופשע במצות השם כי אין יסורים בלי עון ולא עביד קב"ה דינא בלא דינא אז המבקר בעצמו יפשפש במעשיו וכן בראות הרפואות הנעשים להחולי כמו הסרקות והסקזות ושאר מיני הנהגות אשר יצו הרופא אל החולי המשכיל המבקר העומד שם ישכיל ויבין כי כן צריך לחולי הנפש להוריק

נצול מדינה של גיהנם אלא מה שכרו בעוה"ז (תהלים מא) ה' ישמרהו ויחייהו יאושר בארץ ואל תתנהו בנפש אויביו · ה' ישמרהו מיצר הרע ויחייהו מן היסורים ויאושר בארץ שיהו הכל מכבדים אותו ואל תתנהו בנפש אויביו שיזדמנו לו ריעים כנעמן שרפאוהו מצרעתו ואל יזדמנו לו ריעים כרחבעם שחלקו מלכותו · [א]תניא ר"ש בן אלעזר אומר אם יאמרו לך זקנים סתור וילדים בנה סתור ואל תבנה מפני שסתירת זקנים בנין ובנין ילדים סתירה וראיה לדבר (מ"א יב) רחבעם בן שלמה · אמר רב ששת בריה דרב אידי לא ליסעור איניש קצירא לא בתלת שעי קמייתא דיומא ולא בתלת שעי בתרייתא דיומא כי היכי דלא ליסח דעתיה מן רחמי בתלת שעי קמייתא רויחא דעתיה בתרייתא תקיף חולשיה · אמר ר' אבין אמר רב [ב]מנין שהקב"ה זן את החולה שנא' (תהלים מא) ה' יסעדנו על ערש דוי כל משכבו הפכת בחליו · וא"ר אבין אמר רב מנין שהשכינה שרויה למעלה ממטתו של חולה שנאמר ה' יסעדנו על ערש דוי · תנ"ה הנכנס לבקר את החולה לא ישב על גבי מטה ולא על גבי כסא ולא על גבי ספסל אלא מתעטף ויושב על גבי קרקע מפני שהשכינה שרויה למעלה ממטתו של חולה שנאמר ה' יסעדנו על ערש דוי :

אמר

מהרש"א

מה שכרו בעוה"ז וכו' · כיון שזה שבקרו החייהו בעוה"ז כדאמרינן אינו דומה שלא יהיה לו שכר למבקר גם בעוה"ז ואמר ה' ישמרהו מילה"ר שהוא אויב הפנימי שזהו מדה כנגד מדה שע"י שהחייהו ועמד מחליו נמחלו עונותיו כדלקמן גם המבקר זה לא יבא לידי עון ואמר החייהו מן היסורין דהיינו שלא ימות מתוך יסורין כמו שהחיהו לחולה זה מתוך היסורין ואמר יאושר בארץ שהכל מתכבדין בו כמו שהוא כיבד וריבץ לפני החולה ואמר ואל תתנהו בנפש אויביו דלפי פשוטו ה"ל למכתב ביד אויביו אבל בנפש הוא לשון רצון ודעת אויביו שהם משיאים עצה לאדם לפי דעתם הם ודאי אויביו של אדם כריעים של רחבעם שהיו משיאים לו עצה לפי דעתם לסתור עצת הזקנים אבל לזה המבקר גם שהיה גדול אצל קטן כדלעיל נעשה לו ריע טוב לבקרו ולרפאו במדה זו יזדמנו לו ריעים כמו של נעמן שאמרו לו דבר גדול דבר אליך הנביא וגו' רחץ וטהר ורש"י פי' ריעים כנעמן על אלישע והוא דחוק : זקנים סתור וכו' · הענין קשה לפום ריהטא בדבר שיאמרו הילדים בנה והזקנים היפך זה סתור ויש לפרש המשל במי שיש לו בית חומה בנוי ורוצה לבנותה עוד בגובה עלייה עליה והילדים א"ל בנה שחומת הבית יכולה לסבול בנין העלייה וזקנים א"ל סתור חומת הבית כדי לבנותה יותר בעובי שתהיה לה חוזק לסבול חומת העלייה שעליה ואמר שמע לזקנים וכו' שהזקנים ודאי יותר בקיאים בדבר זה ולזה אמר כי בנין שאומרים הילדים היא סתירה גם לחומת הבית ושאומרים הזקנים סתירת חומת הבית ע"מ לבנותה יותר בעובי היא בנין גם לחומה שעליה העלייה וסימן לדבר רחבעם וכו' שהזקנים יעצו לו סתירה להקל המשא מעל העם והילדים יעצו לו בנין שא"ל אבי העמים עליכם עול כבד ואני אוסיף על עולכם וגו' והיה עצתם סתירה שמרדו בו ישראל עי"ז ואילו שמע לזקנים היה לו בנין עולם כמ"ש והיו לך לעבדים כל הימים וק"ל : לא ליסעור איניש וכו' · כמ"ש ופקודת כל האדם יפקד וגו' ות"א וסיערא דכל אנשא יסתער וגו' ונראה שהוא לשון ראיה ופקוח בצרכי חולי כמ"ש לראות את הערים תרגום למסערי קרויא ועיין בערוך בערך סער וכן פי' רש"י בפ"ק דשבת אהא דמנין שהשכינה סועד וכו' דגרסינן סוער ברי"ש כלומר מבקר דפוקד תרגומו סוער עיין שם : מנין שהקב"ה זן את החולה וכו' · ודאמרינן בעלמא אשתיה זכתיה היינו נמי שהקב"ה זן אותו דאש החולה של שמים הוא כדלקמן בשמעתין : [מנין שהשכינה שרויה וכו' · בפ"ק דשבת גרסי ליה

הר"ן

הנאה זוטרתי אינו מהנהו : [ריעים כנעמן · שריפאוהו מצרעתו כגון אלישע דהוה נביא וזקן והשיאו עצה לנעמן : אם יאמרו לך נערים בנה · בית המקדש וכו' : וסימן לדבר מרחבעם · דכתיב ויעזוב את עצת הזקנים וגו' ונחרב בית המקדש על אותה עצה והמורה לא פירש בבהמ"ק ואיכא ברייתא דקתני בהדיא בבהמ"ק] : לא ליסעור איניש · לא יבקר ופקודת כל האדם מתרגמינן וסיערא : קצירא · חולה : בתלת שעי קמייתא רויחא דעתיה · וכסבור המבקר שנתרפא ואין צריך לבקש רחמים עליו : בתרייתא תקיף חולשיה · וכסבור שהוא באפס תקוה ומתיאש מן הרחמים : [יסעדנו · כמו ולחם לבב אנוש יסעד : מנין שהשכינה וכו' · שנאמר ה' יסעדנו קרי ביה יסערנו א"נ יסעדנו ממש שמסעד שכינה על ראשו כדאמרן בהדיא ששכינה שרויה למעלה ממטתו] : לא ישב על גבי מטה ולא ע"ג ספסל · איכא מ"ד דדוקא כשהחולה שוכב ע"ג קרקע שנמצא מבקר גבוה

גבוה

יד יוסף

א מגילה לא ע"ב תוספתא ע"ז פ"א : ב שבת יב ע"ב :

חדושי גאונים

והעיקר. שנית נביא מאמר לרז"ל במ"א והוא · מה נשתנה תכלת מכל הצבעים לציצית אלא מפני שתכלת דומה לים וים דומה לרקיע ורקיע דומה הוא לכסא הכבוד ע"כ · ואין אתנו יודע מה ראו רז"ל להביא המדרגות בזה שתכלת דומה לים וים לרקיע ורקיע לכס"כ היה להם להביא רק לכך נשתנה תכלת מפני שדומה לכס"כ ומה היה לנו אם דומה לים · אכן לפ"ד

גאון יעקב

המדות המגונות כאשר ככר המבילו כל חכמי לב חולי ורפואי סגוף לחולי ורפואות הנפש ואהו התועלת המגיע להמבקר בעצמו אבל תועלת המבוקר הוא כי בלכתו אל החולי רואה להפיס דעת החולי ולהיות לו לעזר ולהועיל בכל הצטרכות הצריך לחולי · זהו כוונת המאמר ר"י כל המבקר את החולה כי מבקר הוא לשון חקירה לשון יבקר הכהן ואו אחר נדרים לבקר ר"ל כי בעת הולך ועומד אצל החולה הוא מבקר וחוקר את כל עניני החולה וישכיל בדעתו לפשפש במעשיו אז הוא ניצול מדינה של גיהנם כי הוא בודאי יעשה תשובה ומביא ראיה מפסוק אשרי משכיל אל דל ר"ל שהוא משכיל ומתבונן במה שהוא רואה מה שיגיע אל הדל והוא החולה ממנו ישכיל ויבין תועלת עצמו אז ירוית שביום רעה ימלטהו ה' כי הוא בודאי יפשפש במעשיו ויעשה תשובה וינצל מדינה של גיהנם וא"מ עוד בעל המאמר ואם בקרו מה שכרו ר"ל ואם המבקר לא כוון אל התועלת

עיון יעקב

לפי שאש החולה הוא במקום אש של גיהנם לכך גם הוא ניצול מאש של גיהנם : מה שכרו בעוה"ז · פי' דהא ביקור חולים הוא אחד מהדברים שאוכלין פירותיהן בעולם הזה והקרן קיימת לעולם הבא ועיין במהרש"א ואע"ג דקחשיב תו שכר הרבה שנוטל בעולם הזה מ"מ מקרי רק פירות נגד קרן קיימת של עולם הבא כי יפה שעה אחת קורת רוח בעולם הבא מכל חיי עולם הזה : אם יאמרו לך זקנים סתור וילדים בנה · עיין במהרש"א ועי"ל ע"ד דאיתא לעיל ביבמות דף ס"ב שפין ולא תבנה ע"ש בפרש"י : מנין שהקב"ה זן את החולה · הוצרך ראיה לזה אע"ג דהקב"ה זן כל בריה מביצי כינים עד קרני ראמים כדאי' בפ"ק

הרי"ף

בעוה"ז · מלבד המובן שיש לו שכר למבקר בעוה"כ ובעוה"ז עוד נ"ל שבא לרמוז על שמבקר לחולה שאין בידו עון ולא הוצרך להשכלתו של זה המבקר שישכילנו כי איש צדיק הוא וס"ד דאינו ניצול מגיהנם אלא כשיבקר לאדם חוטא והשכילו ותהודה על חטאתיו והצילו מגיהנם גם הוא ינצל מגיהנם אבל המבקר לאדם שלא הוצרך להצילו מגיהנם מה שכרו בעוה"ז ה' ישמרהו מילה"ר שמתוך שהמבקר הזה רואה לאדם צדיק שוכב על ערש דוי החי יתן אל לבו אם בארזים נפלה שלהבת וכו' ומהרהר תשובה בלבו והקב"ה מסייעו להכניע יצה"ר שבקרבו ויחייהו מהיסורין והחולאים בשכר ביקורו לחולה ויאושר בארץ שיהיו הכל מתכבדין בו לפי שהצדיק שהוא מדוכא ביסורין אין הכל מתכבדין בצדקו כי אומרים ה"ו שוא עבוד אלהים כיון שבצדיק הזה פגעה בו מד"ה אבל כשהצדיק בשלוה והשקט כל העולם מתכבדין בו ובו יצדקו ויתהללו לומר צאו וראו מעלות הצדיק שיש לו השקט ושלוה ובשמו יתייקרו ואל תתנהו מד"ה להיות נספה בסיבת נפש אויביו אלא צדיק באמונתו יחיה · ומ"ש בגמ' יזדמנו לו ריעים כנעמן הכוונה שיתגלגל על ידו זכות להחזיר למוטב לרעיו כמו הריעים שאמרו לנעמן אבי דבר גדול דבר אליך הנביא הלא תעשה אף כי אמר אליך רחץ וטהר וכשנתגייר נעמן ואמר הנה נא ידעתי כי אין אלהים בכל הארץ כי אם בישראל שכפר בעבודה זרה ושם היה אתו כל מחנהו הרי שנתגלגל גם לרעיו לכפור בעבודה זרה ולא כרעיו של רחבעם שיצאו מהכלל והוציאו גם כן לרחבעם בעצתם ונחרב המקדש והמבקר החולה הזה שהוא צדיק אל תתנהו להיות בעדת אויביו שהם כרעיו של רחבעם אלא יהיו כחבורות אנשים ישרים כרעיו של נעמן · וכן פי' הרא"ש ז"ל רעיו של נעמן שהשיאוהו עצה לטבול בירדן : מנין שהקב"ה זן את החולה וכו' · בגמרא פירש"י ז"ל יסעדנו כמו ולחם לבב אנוש יסעד ומנין שהשכינה שרויה שנאמר ה' יסעדנו קרי ביה יסערנו אי נמי יסעדהו ממש

ממש

עץ יוסף

רעה מורה שכשהוא יהיה ביום רעה ימלטהו ה' ואפשר שכוונת הכתוב לומר שאף שנגזר עליו שיהיה בגיהנם מחמת איזה עון שעשה דהרי הוא ביום רעה שכיון שעומד לגיהנם הרי הוא כאילו הוא עכשיו בגיהנם בזכות ביקור חולים ימלטהו ה' : ישמרהו מילה"ר · וכמו שדרשו בבמדבר רבה פ' י"א יברכך ה' וישמרך · וישמרך מילה"ר שלא יוציאך מן העולם ע"כ : ויחייהו מן היסורין · דהיינו שלא ימות מתוך יסורים : שיהו הכל מתכבדין בו · שאע"פ שבזיה א"ע שכיבד וריבץ לפני החולה הכל יכבדו אותו בזה : ואל תתנהו בנפש אויביו שיזדמנו וכו' · הכוונה שיש אוהבים לאדם · אבל באהבתם המה מריעים לו כי יועצים אותו לרעה וא"כ אינם אוהבים אלא אויבים וקאמר שיזדמנו לו ריעים כנעמן שריפו את צרעתו שהשיאו לו עצה לטבול בירדן כמו שצוה עליו אלישע ונתרפא · ואל יזדמנו לו ריעים כרחבעם בן שלמה שהשיאוהו עצה לומר אבי יסר אתכם בשוטים ואני בעקרבים שע"י זה נחלק מלכותו: שהקב"ה זן את החולה · כי הלא ראינו כמה חולאים שלא אכלו כמה ימים עד שלא היה ביכולתם לחיות מהעדר המאכל ועכ"ז יחיו כי ה' ב"ה שם כח הזנה בהחולי עצמה שחמימות החולי מזינו ומרוהו עד שאינו צריך למאכל ודאמרינן בעלמא אשתיה זכתיה היינו נמי שהקב"ה זן אותו דאש החולה של שמים הוא והחמימות מזינו כמו שכתבתי לעיל : שהשכינה שרויה · כי הנפש שהיא עליונה היא מדובקת בשורשה למעלה וכשהיא בנער ובלוי בעוד שהיא כלואה במאסר הגוף ומורגשת כאבה אז מלמעלה נותנין לה כח ושפע כי כל אשר יתעטף הנפש למטה נמשכת יותר לשורשה לקבל השפע : שנאמר ה' יסעדנו · ממש שמסעד שכינה על ראשו ·

כו דף מ ע"ב (אמר רבין) [א"ר אמי אמר רב] מ"ד (יחזקאל יב) ואתה בן אדם עשה לך כלי גולה [א]זה נר וקערה [דף מא ע"א] ושטיח · (דברים כח) ובחסר כל (אמר רבין בר אבא) [א"ר אמי אמר רב] בלא נר ובלא שלחן · רב חסדא אמר בלא אשה · רב ששת אמר בלא שמש · רב נחמן אמר בלא דעה · תנא בלא מלח ובלא רבב · אמר אביי [ב]נקיטינן אין עני אלא בדעה במערבא אמרי דדא ביה כולא ביה דלא דא ביה מה ביה [ג]דדא קני מה חסר דדא (חסר) [לא קני] מה קני:

כז שם א"ר אלכסנדרי א"ר חייא בר אבא אין החולה עומד מחליו עד שמוחלין לו כל עונותיו שנאמר (תהלים קג) הסולח לכל עונכי הרופא לכל תחלואיכי · רב המנונא אומר חוזר לימי עלומיו שנאמר (איוב לג) רוטפש בשרו מנוער ישוב לימי עלומיו · (תהלים מא) כל משכבו הפכת בחליו אמר רב יוסף לומר שמשכח תלמודו:

הר"ן

גבוה ממקום שכינה : ושטיח · עור לאכול עליו : בלא רבב · שמן : [דדא ביה כולא ביה מי שיש בו דעת כמי שיש בו הכל שאינו נחסר כלום : דדא קני מה חסר · מי שקנה דעת אינו חסר כלום] : דלא קני · דעה מה קני מה יועיל לו כל מה שיקנה : חוזר לימי עלומיו · אחר שחלה ונתרפא מתחזק טבעו להיות יותר בריא ממה שהיה קודם חליו שנאמר רוטפש נוטריקון רטוב ופש [וי"א חוזר לימי עלומיו דנעשה כתינוק שלא טעם טעם חטא] : לומר שמשכח תלמודו · ימי עלומיו קדרים מענין העלמה

מהרש"א

בלשון אחר עיין שם]: זו נר וכו' · דמשמע דכלים ידועים ומיוחדים הם הנעשים לגולה כמ"ש עשה לך כלי גולה לעיניהם אולי יראו וגו' דהיינו שיבינו מזה הגלות וק"ל: בלא אשה וכו' · כצ"ל ובחסר כל קמייתא והיינו קרא קמא דכתיב ברעב ובצמא ובעירום ובחסר כל וגו' אבל קרא דבתריה כי תאכלם בחסר כל וגו' לא שייך למימר ביה בלא אשה דהא באשה קמשתעי ההוא קרא ולפי פשוטו בחוסר כל היינו כל דבר אבל א"כ לא הוה אילטריך למכתב ברעב ובצמא ובעירום דהוה בכלל חוסר כל דבר וע"כ אמרו דחוסר כל הוא דבר פרטי אלא דבר שהכל צריכין לו למר כדאית ליה ולמר כדאית ליה דבר הקרוי חסרון לכ"ע : אלא בדעה וכו' · מלת עני ודאי ברוב נאמר על עני בממון אלא דר"ל אין עני דהכא דכתיב ובחסר כל אלא בדעה ועוי"ל דה"ק אין מלת עני הונח באמיתות אלא על עני בדעה וכדמסיק אבל לגבי ממון אינו אלא בלשון מושאל וכדמסיק במערבא אמרי על עני בדעה דדא ביה וכו' דדא קני מה חסר וכו' והענין כפול לרמוז בין בדברים הגופניים ובין הרוחניים כולן תלוין בדעה וק"ל: עד שמוחלין וכו' · וכענין שאמרו רב שהיסורין ממרקין עונות של אדם ומייתי מקרא הסולח לכל עונכי הרופא וגו' כי התלאים באים ע"י חטא ואמר שע"י יסורי החולה סולח לו הקב"ה עונו ומרפא תחלואיו ומה"ט ראוי שיסמכו ב' ברכות אלו להדדי בי"ח ברכות אלא דגאולה מפסיק ביניהם מטעם שאמרו פ"ב דמגילה משום דעתידין ליגאל בשביעית וק"ל : כל משכבו הפכת בחליו אמר רב יוסף לומר שמשכח וכו' · כפרש"י וכ"ה הגירסא בכל הספרים ומלתא באנפי נפשיה הוא דדריש מקרא דתהלים

הרי"ף

ממש שמסעד שכינה על ראשו כדאמרן בהדיא שהשכינה שרויה למעלה ממטתו · וצריך להבין דברי רש"י מהו זה שאמר קרי ביה יסעדנו כי מה הכתיב ומהו הקרי · ועוד מ"ש א"כ יסעדנו ממש מה ענינו · וכן מ"ש כדאמרן להדיא הלא על האי מלתא קאתי לפרושי · ואפשר לפרש דהוקשה לרש"י ז"ל איך רב דריש תרתי מהאי קרא דיסעדנו דקודם אמר רב הקב"ה זן החולה שנאמר יסעדנו ואח"כ אמר השכינה שרויה שנאמר יסעדנו ולכן אמר רש"י ומנין שהשכינה שרויה שנאמר ה' יסעדנו וקרי ביה יסעדנו וכמו לבב אנוש יסעד שהקב"ה זן אותו וכפי דרשה זו אינו מדויק המקרא דקרי יסעדנו דהיל"ל ה' יסעדינו ויתזקנו לחולה להיות ניזון כאילו אוכל פת לחם ולדרשא האחרת דרש"י הקרי דקרי ביה יסעדנו ולא יסעדינו לומר שהקב"ה הוא בעזרו כי תרגום אלהי אבי בעזרי הוא אלהא דאבא בסעדי וא"כ יסעדנו הוא כמו יעזרהו לחולה כיון שהשכינה היא על ראש המטה וזהו על ערש דוי א"כ יסעדנו ממש שמסעד שכינה על ראשו כלומר שאין אנו צריכין לדרוש יסעדינו מלשון עזרה כתרגומו אלא הוא מסעד ממש שתומכו הקב"ה והוא לו למסעד ומשענה בהיותו שרוי על מטתו ויש ראיה לפירוש זה כדאמרן בהדיא שכינה שרויה על מטתו ואם יסעדנו הוא מלשון עזרה אינו מוכרח להיות למעלה ממטתו כי בכל המקום אשר יבא שם הוא לו לעזרה וסעד אבל כשאנו דורשים יסעדנו ממש מלשון תמיכה ומסעד צריך להיות גם על ראשו לתמכו · ועוד י"ל כפי' רש"י שנתן טעם אל שתי דרשות דמאי דקאמר קרי ביה יסעדנו לחולה כדכתיב ולחם לבב אנוש יסעד ומ"ש א"כ כלומר ויש לדרשו ג"כ מלשון סמיכה ומסעד ממש כדאמרן שרוי על מטתו וכפי זה לא קאי יסעדנו לחולה דא"כ היל"ל ה' יסעדהו כדכתיב ה' ישמרהו ויחייהו גם היל"ל יסעדהו אלא בא לומר שה' שהוא יסעדנו לכל בני אדם יהיה המסעד הזה על ערש דוי על ראש מטתו של זה החולה ועוד יש להרחיב ענין זה באופן אחר שלדרשה שהקב"ה זן אותו דרשינן הקרי שהוא יסעדנו בנו"ן דגושה כלומר יסעדנו לחולה כאילו אכל פת לחם ומ"ש על ערש דוי חוזר אל החולה שהוא על ערש דוי ולדרשא האחרת של שכינה שרויה למעלה אין אנו דורשין הקרי של יסעדנו שהוא נו"ן דגושה אלא יסעדנו חוזר על הקב"ה שהוא מסעדנו ה' שהוא יסעדנו לכל חי תמיד הוא יושב על ערש דוי חוזר אל ה' הנז"ל שהוא על ערש דוי שהשכינה שרויה למעלה ממטתו : חוזר לימי עלומיו שנאמר רוטפש וכו' · פירוש לעיל כתיב והוכח במכאוב על משכבו וזיהמתו חייתו לחם שהחולה כל אוכל תתעב נפשו ותקרב לשחת נפשו אם יש עליו מלאך מליץ אחד מני אלף ויחננו וכו' וסמיך ליה רוטפש בשרו דהיינו כשנתרפא וכ"ל דגם בקראי דתהלים יש לדרוש כן הרופא לכל תחלואיכי וכתיב בתרים המשביע בטוב עדיך תתחדש כנשר נעוריכי דהיינו ישוב לימי עלומיו ותמיהא לי למה לא למדו רב המנונא מהאי קרא והביא קרא דאיוב ושמא דריש ליה לעוה"ב כגואל משחת חייכי ובעוה"ז יחדש כנשר נעוריכי : אמר רב יוסף לומר שמשכח תלמודו וכו' · פירש"י ז"ל בגמרא כל משכבו הפכת בחליו כל סדר הלעת תלמודו המסודר לו נספך לו

עין יעקב

כפ"ק דע"ז מ"מ כחולה שאיתרע מזליה צריך ראיה ומזונות דידיה הוה אש ותמימות חליו כדאיתא בפרק חלק דף ק"ח ע"ב :

עשה לך כלי גולה זה נר וקערה ושטיח · עיין במדרש רבה איכה רבתי דף ס"ב ע"ג בפסוק בכה תבכה דגרים שם בשם רבי חייא בר אבא חמת וקערה ושטיח וכל אחד ואחד יש לו לשמש בו שני דברים ע"ש לכך מקרי כלי גולה ועיין בשבת דף מ"ד ע"ב בתוספות ד"ה ומה נר וכו' דגם נר של מתכת ראויה כל שעה לתשמיש אחר : רב חסדא אמר בלא אשה · וכדאמר רב חסדא בפ"ק דקדושין האי דעדיפנא מחברי דנסיבנא בשיתסר וכו' : רב נחמן אמר בלא דעה · וזה מדוקדק ובחוסר כל כי כל בגימטריא נו"ן שנו"ן שערי בינה נבראו בעולם כדלעיל וזה חוסר מכל והא דקאמר תנא בלא רבב ובלא מלח כוונתו כמו שאין לתבשיל טעם לשבח אם אין בו מלח ורבב כן האדם שאין בו דעה : תני במערבא אמרו דדא ביה כולא ביה · לפי שבמערבא הם הכמים כי אוירא דארץ ישראל מחכים · והא דכופל דבריו ר"ל ע"ד דאמריץ עשה לך רב וקנה לך חבר להכי נגד הרב קאמר דדא ביה כולא ביה דלא דא ביה מה ביה להיות רבך ונגד קניות החבר קאמר דדא קני מה חסר וכו' וק"ל ועיין במהרש"א · ועי"ל דדא חסר היינו דעה שהוא מדת ענוה כדאמרינן פ"ק דסוטה דף ה' לעולם ילמד אדם מדעת קונו וכו' וכל המתגאה חכמתו מסתלקת ממנו מה קנה : אין החולה עומד מחליו עד שמוחלין לו כל עונותיו · כי אם החולה הוא במקום אש של גיהנם וכמו שמשם אינו יוצא עד שנידון על מעשיו שעשה כן הוא באש של חולה ונראה דרבי אלכסנדרי קאמר מוחלין מכל מקום ס"ל דעון עצמו אינו נמחק ומקרא מסייע ליה הסולח לכל עוניכי הרופא לכל תחלואיכי וכמו שמצינו ברפואות הגוף שעל ידי האכילה שלא כהוגן מהזיר את החולה לחליו ותליו קשה אף גם לענין הסליחה אם חוזר על הראשונות גם הראשונות נחשבים לו על זה פליג רב המנונא ואומר שחוזר לימי עלומיו כאילו נולד מחדש ויצא מבטן אמו שלא טעם טעם חטא כלל ולהכי גם כן משכח תלמודו כמו ולד הנולד שסוטרין אותו על פיו שמשכח תורתו כדאיתא בנדה והטעם כתבנו בפרק חלק כי היצר הרע ניתן לאדם בשעת יצירה וכדי שלא יהא בועט במעי אמו ויוצא כקושיות אנטונינוס לרבי לכן הוא לומד תורה שהוא תבלין גמור לבטל ממנו כח היצר הרע בפרט בבטן אמו שאין לו פניה אחרת וכשבא זמנו לצאת אז משכח תלמודו על כן הוא בועט ויוצא וזהו לפתח חטאת רובץ היצר הרע וק"ל: אמר רב יוסף לומר שמשכח תלמודו · אף דרב יוסף היה סיני בעל זכרון גדול ואפילו הכי על ידי חליו שכח

עין יוסף

ר"ל שתומכו הקב"ה והוא לו למסעד ומשענת בהיותו שרוי על מטתו וזהו שאמר שכינה שרויה למעלה ממטתו להיות גם על ראשו לתמכו :

כו עשה לך כלי גולה · משמע כלים ידועים ומיוחדים הם הנעשים לגולה כמ"ש עשה לך וגו' לעיניהם אולי יראו וגו' דהיינו שיבינו מזה הגלות ויכינו להם כלים אלו : זה נר וכו' · שהן המה מוכרחים אשר אי אפשר בלתם אף לאנשים הגולים : וקערה ושטיח · זה עור ואיתא במדרש איכה וכל אחת מהן יש לו לשמש שני דברים קערה אוכל בה ושותה בה שטיח לישיבה וישן עליה : ובחסר כל · משמע אפילו דברים שהמה הכרחיים לחיי נפש דהיינו נר ושולחן דרעב וצמא ועירום חשב תחלה : בלא אשה · שבניהם ביחד יכולים לסבול הצרה יותר כי ינחמו איש אחיו : בלא שמש · שעכ"פ יוכל להשיג למענו : בלא דעה · זהו היותר קשה מכולם שהמטורף לא ידע מה לעשות וזהו ובחוסר כל שעיקרו ותכליתו שהוא כל האדם הוא הדעה : אין עני · האמור כאן אלא בדעה דכתיב ובחוסר כל כמו שכתבתי לעיל : דדא ביה · מי שיש בו דעת כמי שיש לו הכל שאינו נחסר כלום · ולפי שיש אדם שהוא בעל דעה בטבעו ויש שהוא חסר דעה בטבעו ויש אדם שקונה ע"י יגיעה ומי שאינו בעל דעה בטבעו ואינו מתייגע לקנותם ולהשיג בעמלו מה ביה : דדא קני וכו' · וכדאיתא בויק"ר פ"א דעה קנית מה חסרת דעה חסרת מה קנית :

כז עד שמוחלין · כמ"ש בשבת עלה למטה דומה כמו שנמסר לסרדיוס

יד יוסף

א עי' איכה פ"א סימן כב פסוק בכה תבכה ילקוט יחזקאל רמז שנא : ב פי' מסורת מאבותינו מנהג מאבותינו (רש"י עירובין ס ע"א): ג ויק"ר פ"א סי' ו תנחומא סדר ויקרא קס"ר פ"ז ירושלמי ברכות ילקוט משלי כ ועיין תד"א פ"ו :

חדושי גאונים

כוונתם בזה כי התכלת שהיא על הציצית מורה על התקירה שהיא ההסתכלות בכבוד עליון ב"ה על ידי נביאיו שומרי פקודיו והוא מלמטה למעלה להורות כי אין בלעדו ב"ה בעולם ומתחתית חיק הארץ עד העליונים כולם נושאים חותם תכנית כבוד יוצרם ב"ה כי הוא הנותן בהם כח לעשות חיל והחוקר בהם בהמת יפתחו לו אוצרות החכמה לידע מפלאות תמים דעים ב"ה ואיך יצור ביצור קשור והכל בחפצו קשורה וברצונו הפשוט נוטה הכל וכאמרם ז"ל אין לך עשב מלמטה שאין לו מזל מלמעלה שאומר לו גדל פי' שיש בו כח רוחני מלמעלה שהיא לו כמו הנפש אשר מכריחו על הצמיחה ובאשר התכלת היא הצבע הסולכת בהדרגת מלמטה למעלה הוא נאות מאד אשר עליה תשען חקירת האדם

גאון יעקב

הזה אבל בא לתועלת המבוקר לבד למלאות מחסורו ולהפיס דעתו במה שיועילהו האם לא יהיה לו שכר כלל שזה הוא רק פעל גופני א"כ הלא ראוי שיהיה לו עכ"פ שכר בעוה"ז ע"ז השיב שגם ע"ז אם לא יהיה רק תועלת המבוקר הגם כי לא יועילהו להצילו להמבקר מני גיהנם אחר כי חדל להשכיל עכ"פ בעוה"ז יגיע שכרו והוא ה' ישמרהו ויחייהו.
(רע"פ) :

כח שם רב יוסף חלש אייקר ליה תלמודיה אהדריה אביי קמיה היינו דבכל דוכתא אמרינן [a]אמר רב יוסף לא שמיע לי הא מלתא וא"ל אביי את אמרת לן ומהא מתניתא אמרת לן · רבי הוה גמיר תלת עשרה אפי הלכה אגמריה לרבי חייא ז' מנהון לסוף חלש רבי אהדריה רבי חייא קמיה הנהו ז' אפי דאגמריה ושיתא אזדא להו הוה ההוא קצרא דהוה שמיע ליה לרבי כד הוה גריס להון אזל ר' חייא גמר יתהון קמי קצרא ואתא אהדרינהו קמי רבי כד הוה חזי ליה רבי לההוא קצרא א"ל רבי אתה עשית אותי ואת חייא איכא דאמרי הכי א"ל אתה עשית את חייא וחייא עשה אותי:

כט שם ואמר רבי אלכסנדרי א"ר חייא בר אבא גדול נס שנעשה לחולה יותר מנס שנעשה לחנניה מישאל ועזריה דאילו חנניה מישאל ועזריה אש של הדיוט והכל יכולין לכבותה אבל [זו] של חולה אש של שמים הוא מי יוכל לכבותה · ואמר רבי אלכסנדרי אמר ר' חייא בר אבא ואמרי לה אמר ר' יהושע בן לוי כיון שהגיע קצו של אדם [b]הכל מושלין בו שנאמר (בראשית ד) והיה כל מוצאי יהרגני (רבא) [רב] אמר מהכא (תהלים קיט) למשפטיך עמדו היום כי הכל עבדיך · אמרו ליה לרבה בר שילא שכיב ההוא גברא גובהא רכיב גידרונא זוטרא מטא תיתורא איסתטט שדייה (במיא) וקא שכיב קרא אנפשיה למשפטיך עמדו היום וגו' · שמואל חזייה [c]לההוא עקרבא דיתיב על אקרוקתא ועברא נהרא טרקא[א] גברא ומית קרי עליה למשפטיך עמדו היום וגו':

ל שם אמר שמואל אין מבקרין אלא למי שחלצתו חמה לאפוקי מאי לאפוקי הא דתניא ר' יוסי בן פרטא אומר [משום רבי אליעזר] אין מבקרין לא חולי מעים ולא חולי העין ולא מחושי הראש · בשלמא חולי מעים

אבל מפי' הרא"ש והר"ן נראה דל"ג האי קרא כלל ורב יוסף אקרא דלעיל דמייתי מספר איוב קאי דכתיב ישוב לימי עלומיו ומלשון העלמה ושכחת תלמודו כפי' הרא"ש והר"ן ולולי פירושם,גם לפי גירסתם יש לקיים ישוב לימי עלומיו כפשטיה ישוב ע"י שכחת תלמודו לימי עלומיו ונערות שהיה אז בלי תלמוד: אגמריה לרבי חייא ז' מנהון וכו' · בכמה דברים קדושים מלינו מספר הזה י"ג כגון י"ג מדותיו של הקב"ה וי"ג מדות שהתורה נדרשת בהם גם הרמב"ם הניח עקרים כמנין זה ונאמר כן גם באותן מ"ט פנים שיש לתורה כדלעיל יש מהם י"ג פנים היותר עקרים לקדושה בהם וכן מספר הז' הוא יותר מסוגל לקדושה בכל דבר כגון השבת והשביעית והיובל וספירת ז' שבועות ועוד הרבה במדרשות נאמר שכן גם באלו י"ג פנים יש ז' פנים היותר מסוגלים לקדושה וע"כ אגמריה אותן ז' מתחלה לר' חייא וק"ל: שמע ליה לרבי כד הוה גריס וכו' · אולי דהוה ההוא קצרא דאמרינן בפרק הנושא גבי אשכבתיה דרבי כל יומא הוי אתי קמיה ההוא כובס ההוא יומא לא אתי וכו' וק"ל: מי יוכל לכבותה וכו' · דגם המים אין מכבין אותה כמו שכתוב באליהו ותפול אש ה' וגו' ואת המים לחכה וכ"ש דבעי אפושי רחמים לעשות לו נס כזה אי נמי לענין דמכבין לו מזכיותיו וק"ל: והיה כל מוצאי וגו' · דכל מוצאי משמע דהרבה שלוחים למקום לקיים שליחותו וכך עלתה לו שנהרג ע"י סומא למך ככדו ומייתי ליה נמי מן הדין קרא

העלמה: אייקר ליה תלמודיה · הכביד עליו תלמודו ששכחו: תלת עשרה אפי · בי"ג פנים: קצרא · כובס: [אתה עשית אותי ואת חייא · דגמרת להו דכל המלמד את בן חברו תורה מעלה עליו הכתוב כאילו עשאו שנאמר ואת הנפש אשר עשו בחרן: הכל מושלין בו · להמיתו אפילו זבוב אפילו יתוש]: למשפטיך עמדו היום כי הכל עבדיך · כיון שלמשפטיך עמדו [בישיבה של מעלה] שהגיע קלם למות הכל עבדיך לקיים את דבר המשפט: שכיב ההוא גברא גובהא · אדם שהיה גבוה כלומר ארוך: רכיב גידרונא זוטרא · רוכב פרדה קטנה: תיתורא · גשר: איסתטט · מלשון שטיא רוח של שגעון וכדאמרינן בעלמא סטטא הוא דנקטיה אחזתה רוח שטות לאותה פרדה והשליכתו בנהר: אקרוקתא · לפרדע [ועקרב אינו יכול לשוט בנהר ונשאו הצפרדע עליו להעבירו בנהר ולנשוך את האיש]: שחלצתו · שלבשתו חמה כאדם המזדיין שעל [ידי] כלי זיין שעליו נקרא חלוץ: לאפוקי הא דתניא · דס"ל לשמואל כי הך ברייתא דאין מבקרין להנך

עיון יעקב

שכח למודו: רבי הוה גמיר תלת עשרה אפי הלכה · עיין במהרש"א למה מספר הזה מכוין ואפשר דהטעם משום דמ"ט פנים לתורה ותורתנו נחלק לד' חלקים שסימנם פרד"ס דהיינו פשט רמז דרוש סוד נמצא מגיע לכל חלק י"ב פנים וטעם המ"ט כלול מכולם יחד נמצא מגיע לכל אחד י"ג פנים לה"ק דגמיר תלת עשרה אפי הלכה דהיינו פשט וסימן לדבר רביעית של תורה: אמר רבי אלכסנדרי אר"ח בר אבא גדול נס שנעשה לחולה יותר מנס שנעשה לחנניה מישאל ועזריה · נראה דרבי אלכסנדרי אזל לשיטתו דלעיל דקאמר אין החולה עומד מחליו עד שמוחלין לו כל עונותיו דאם לא כן אינו ראוי להעשות נס כתמ"ו שהיו לדיקים גמורים: כיון שהגיע קצו של אדם הכל מושלין בו · הטעם כדאיתא ברבה בראשית פ' ח' על פסוק ורדו בדגת הים א"ר יעקב את שהוא בצלמינו ובדמותינו ירדו באת שאינו בצלמינו כדמותינו ע"ש וכיון שהגיע קצו של אדם כבר סר צלם והדמות ממנו לכך הכל ימשלו בו ועי"ל כיון שהגיע קיצו מס"ד מתות עליו וזה אמרתי כוונת הפסוק בן מאה ועשרים אנכי היום היום מלאו ימי ושנותי לכך וה' אמר וגו' כי כל מקום שנאמר וה' הוא ובית דינו ולא רחמים עיין בשבת דף קנ"א בחדושינו: לאפוקי מאי · דליכא למימר דאתי לאפוקי כל שאר חלאים שאין מבקרין רק למי שחלצתו חמה דהא עיקר ביקור חולים אנו למדין מהקב"ה שביקר לאברהם ושם היה חולה מהמילה אלא

הרי"ף

בחליו ומשכחו ע"כ · ולא אבין היכן התלמוד נרמז במשכבו ונראה דדרים שלעת התלמוד כמו שלעת המטה דהיינו הלעת משנתו ועדיין אינו מתיישב לי · ורא"ש ור"ן פי' דיליף מימי עלומיו מענין העלמה אבל קשה דהביא פסוק כל משכבו ופסוק ישוב לימי עלומיו דמשמע דמתרווייהו קא יליף ושמא רמז על התורה שלמד שכבר כדאמרו חז"ל כך היא דרכה של תורה ועל הארץ תשכב כל אותו תלמוד הפכת בחליו שמשכחו ועדיין צ"ע: לאפוקי הא דתניא. כ' הר"ן בפי' דסבירא ליה לשמואל כי האי ברייתא וכו' וכוונתו מבוארת דאמר לאפוקי הא דתניא וכד תזינא שניהם אמרו דבר אחד הברייתא אמרה אין מבקרין לא חולי מעיים וכן אמר שמואל שאין מבקרין אלא למי שחלצתו חמה דמשמע ולא חולי מעים וכו' וא"כ היל"ל היינו דתניא וכו' ולכך פי' שהכוונה שמואל שאמר שאין מבקרין אלא למי שחלצתו חמה בא למעט אלא אלו השנויים בברייתא אבל קשה לי לפירושו מנ"ל דשמואל לא מיעט אלא אלו השנוים בברייתא דלמא שמואל כל מיני חלאים מיעט מהביקור ואין מבקרין אלא למי שחלצתו חמה בלבד והברייתא לא מיעטה אלא חולי מעים . משום כיסופא ולחולי העין ומיחוש הראש משום דדבורא קשה להו ולעולם שמבקרין לשאר מיני חולאים ומיחושים אף על פי שלא חלצתו לכך נראה לפרש לאפוקי מהא דתניא דשמואל דאמר אין מבקרין אלא למי שחלצתו חמה בלבד הוא היפך מהברייתא שלא מיעטה מהביקור אלא הני דמני דווקא אבל שארא

עץ יוסף

לידון כי החולי בא בפקודת העונש מלמעלה אם כן כשיתרפא אות הוא כי נמחל עונו:

כט נס שנעשה לחולה · כלומר אם יתבוננו בני אדם על נסים התדירים הנגלים בטבע המציאות שנראה בו היפך הטבע שהאש הטבעי הוא ממש אש שמיימי גדול מאד שהכח האישי שבאדם גדול מכח האש הפשוטי ומטבע הדבר היה שאין המים יוכל לכבותו ועכ"ז יתגברו עליו הכחות ההפכיות להתקומם כנגדו: הכל מושלים בו · האדם הוא המושגח מלמעלה וכל חייתי שדה נכנעים בטבע לנפש האדם וכשיגיע קצו אז מתעורר איזה טבע רעה למשול בו הן מחיות הטורפות והן מבני אדם רעים והטאים כי הוסר אז השגחת החיים וריב"ל בא להורות שהאדם חי היפך הטבע ובעת קצו נמסר בידם: אסתטט · מלשון שטיא רוח של שגעון פי' אחזתה רוח שטות לאותה פרדה והשליכתו בנהר כי בעת הפקודה ניתן בלב בעלי חיים איזה רוח שגעון נגד טבעו לעשות מעשהו לפקוד עלי אדם · וכן המעשה משמואל הוא נגד טבע הנהוג רק ע"י ההשגחה למען יפקד האדם על ידיהם ·

המתורגמן [א] געביססען, געשטאכען ·

[a] ערובין י ע"א מה ע"א סו ע"ב עג ע"א פט ע"ב מכות ד ע"א נדה לט ע"א סג ע"ב: [b] עי' ב"ר פ"י וש"ר פ"י ויק"ר פכ"ב במ"ר פי"ח קה"ר פסוק ויתרון ארץ תנחומא סדר חקת פדר"א פמ"ט זהר סדר שמיני ותוספות זהר סימן י סוף ח"ג דף סד ע"ב: [c] ב"ר פרשה י סימן ח':

חדושי גאונים

באשר מצוה היא שהיא בתחתונים ורקיע שהיא בעליונים עד כסא כבודו ב"ה והיא כסולם מוצב ארצה וראשו מגיע השמימה ורעיוני האדם עולים ויורדים בו כאמור וא"כ דבריהם ז"ל מבוארים מאד שאמרו מה נשתנה תכלת מכל הצבעים מפני שתכלת דומה לים וים דומה לרקיע ורקיע דומה לכסא הכבוד להורות כי מלמעלה למטה הכל חותם אחד ואין בהם הפרש רק לטוהר נשתנה עלם השמים וכס"כ ב"ה ומשם ממקום קדוש יהלכו ויוצר אחד עשאם וכולם הם מעידים ומגידים פלאי יוצריו והדר חכמתו ועי"ז יבואו להתלהב בעבודתו לכן התכלת הזה הוא מעותד להיותו מוזהם אל הלבן לזכור את יוצרו ב"ה בעת עשותו את מצותיו כאמור בא וראה איך יפתחו לנו הדברים האלה שערי בינה בפרשת ציצית באר היטב שאמר דבר אל בני ישראל ואמרת אליהם ועשו להם ציצית על כנפי בגדיהם לדורותם ונתנו על ציצית הכנף פתיל תכלת והיה לכם לציצית וראיתם אותו וזכרתם את כל מצות ה' ועשיתם אותם ולא תתורו אחרי לבבכם ואחרי עיניכם אשר אתם זונים אחריהם למען תזכרו ועשיתם את כל מצותי והייתם קדושים לאלהיכם אני ה' אלהיכם אשר הוצאתי

משום כסופא אלא חולי העין ומחושי הראש מ"ט משום דרב יהודה דאמר רב יהודה דבורא קשי לעינא ומעלי לאישתא[א]' אמר רבא האי אישתא אי לאו דפרונקא דמלאכא דמיתותא היא מעלי [דף מא ע"ב] כחזרא לדקלא חד לתלתין יומין כי תרייקא לגופא רב נחמן בר יצחק אמר לא היא ולא תרייקא אמר (רבא) [רבה] בר יונתן [אמר רב יחיאל][א]ערסן יפה לחולה לרפואתו מאי ערסן א"ר (יוחנן) [יונתן] חושלא דשערי עתיקתא [דריש נפיא אמר אביי ובעין בשולא כבשרא דתורא] רב יוסף אמר סמידי[ב] דשערי עתיקתא דריש נפיא אמר אביי ובעין בשולא כבשרא דתורא · א"ר יוחנן בורדם אין מבקרין אותו ואין מזכירין שמו מ"ט א"ר אלעזר מפני שהוא כמעין הנובע וא"ר אלעזר למה נקרא שמו בורדם שהוא כמעין הנובע :

הנודר מן המבושל פרק ששי

לא דף מט ע"א פיסקא [קונם תבשיל שאיני טועם אסור במעשה קדרה רך ומותר בעבה וכו' והא מתבשיל נדר אמר אביי האי תנא כל מידי דמתאכל ביה ריפתא תבשיל קרו ליה והתניא [ג]הנודר מן התבשיל אסור בכל מיני תבשיל ואסור בצלי ובשלוק ובמבושל ואסור בהיטריות[ג] רכות שהחולין אוכלין בהן פיתן איני והא ר' ירמיה חלש על לגביה ההוא אסיא לאסויה[ד] חזא קרא דמחת בביתיה שבקיה ונפק אמר מלאך מותא אית ליה לדין בביתיה ואנא איעול לאסאה יתיה לא קשיא הא ברכיכי הא באשוני[ה]רבא בר עולא אמר הא בקרא גופיה והא בגוויה דקרא דאמר רב יהודה לוליבא דקרא בסילקא לוליבא דכיתנא בכותחא [ד]ודבר זה אסור לאומרו בפני ע"ה רבא אמר מאן חולין רבנן רבא לטעמיה [ה]דאמר רבא[דף מט ע"ב]כמאן מצלינן על קצירי ועל מריעי[כמאן כר' יוסי]מדאמר קצירי ומריעי ש"מ קצירי קצירי ממש מריעי רבנן: ומותר בעבה: מתני' דלא כבבלאי [ו]דא"ר זירא בבלאי טפשאי דאכלי להמא בלחמא אמר רב חסדא דמשאיל להון להלין נקדני דהוצל הדין דייסא היכן מעלי למיכלה דחיטי בלחמא דחיטי ודשערי בלחמא דשערי או דלמא דחיטי בדשערי

לוהכך דקא מני ודשמואל נמי לאפוקי הני : משום כסופא · דזמנין שלריך לנקביו ומכסיף : [דבורא קשה לעינא · וכן נמי למיחוש הראש שטבע אחד להם] : דפרונקא · שליח שעל ידיה מתים : כחזרא לדקלא · הולין שסביב הדקל ששומרין אותו מבהמות וחיות : תרייקא · מרקחת מועיל וקורין לו תרייקא: חושלא דשערי · שעורים קלופים : דריש נפיא · בתחלת הרקדת הנפה : בורדם · תיבה אחת כשתי תיבות בור דם והוא חולי שמקלח דם מלמטה : אין מבקרין אותו · משום דזמנין לריך לנקביו ומלערי ליה : ואין מזכירין שמו · לומר פלוני חולה חולי בורדם דלאו לשון נקיה הוא א"נ שלא יתבייש החולה : [מפני שהוא כמעין הנובע · שקופץ מזה לזה ויש בו סכנה להזכירו] :

[קונם תבשיל שאיני טועם· כל תבשיל במשמע : מעשה קדרה רך · שיש בה רוטב : והא מתבשיל נדר · דמשמע בין רך בין עבה : האי תנא · דמתני' דלא קרי לעבה תבשיל : בכל מידי דמתאכלא ביה ריפתא · דמלפתין בו את הפת קרי תבשיל : והא תניא · בניחותא : בהיטריות רכות · בדלועין רכות שהחולין אוכלין בהן פיתן : איני · מי אוכלין החולין מהן : חזא קרא דמחיתא · דלעת מונחת שם שהיה אוכל ממנה : לוליבא דקרא בסלקא · תוכו של דלעת יפה לאכול עם התרדין : לוליבא דכיתנא · תוכן של זרעוני פשתן יפים לאכלן בכותח : ודבר זה אסור לאומרו בפני עם הארץ · דלא ניכלו טובא וליפסדו כיתנא: חולין רבנן · שעוסקין בתורה ואינם נהנים מן העולם ובאים לידי חולי : מצלינן אקצירי · רופא חולי עמו ישראל : מריעי · על פליטת סופריהן : מתניתין · דקתני דעבה לא מיתאכל בריפתא : דלא כבבלאי · דמלפתי פיתן בדייסא דהויא עבה : נקדני · דייקים במאכל : [היכן מעלי] · באיזה דבר מעולה אכילת הדייסא : דחיטי · יכול לאוכלה בלחם של חטים ודייסא דשערי יכול לאוכלה בלחם של שעורים : או דלמא · דייסא של חטים יפה לאכול בשל שעורים ושל שעורים בשל חטים ואית דגרסי נקרמי מלשון כי קרן עור פניו (שמות לד) מלאים

קרא דהכל עבדיך לעשות שליחות לקיים בו משפטים שבכל יום ויום לרבי יוסי דאמר פ"ק דר"ה אדם נידון בכל יום ניחא כפשטיה למשפטיך עמדו היום שבכל יום ויום הוא נזר דין וקלו של אדם ולמ"ד התם דאינו נידון אלא בר"ה הכי קאמר למשפטיך שבר"ה עמדו בכל יום שלוחיך לעשות בו דין שמים שנגזר עליו מר"ה ועמדו היום קאי גם על השלוחים לפעמים שהם רבים כההיא דעקרבא דיתיבא על אקרוקתא וכן כי הכל עבדיך כמאמרם רבים שלוחים למקום וק"ל :

כמאן מצלינן וכו' ש"מ קצירי ממש מריעי רבנן וכו' · מפרש"י נראה לכאורה דבב' ברכות מצלינן עלייהו קצירי ברכת רופא חולי עמו ישראל ומריעי רבנן ברכת על הצדיקים וכו' על פליטת עמך ישראל אבל לא משמע כן דבהך דפליטת עמך ישראל לא הוזכר להתפלל על החולה כלל ועיקר החולים קאמר רבנן שנקראו מריעי והוא תרגומו של חולה אלא ודאי דברכת רופא חולי עמו ישראל כולל להתפלל על שניהם אלא דקאמר שהם צריכים לבקשת רחמים טפי שהם צריכים חיזוק לפי שהם פליטת סופריהם ומתישין כחם בזה וק"ל : בבלאי טפשאי דאכלי לחמא בלחמא וכו' · כיון דדייסא עבה ופת טעם אחד להם למה להם לאוכלן ביחד דכל אחד נמי זה הטעם יש לו ולהכי מסתפק רב חסדא בבבלאי אי אפי' דייסא דחיטי ופת דחיטי שהן מין א' מחזיק להו בב' טעמים כיון דזה מבושל וזה אפוי או דוקא דייסא דחיטי ופת דשערי שהן ב' מינים או בהיפך יש לו ב' טעמים לה"ק רב אכלה בחסיסי דודאי

יד יוסף

א יומא מז ע"א :
ב תוספתא פ"ג :
ג מנחות לט ע"א :
ד ר"ה טז ע"א :
ה כלה טז ע"א :

חדושי גאונים

אתכם מארץ מצרים אני ה' אלהיכם ע"כ · והסרגש מבואר בכפילות הלשון זכירה ועשיה בכתובים כי בתחילה אמר וזכרתם את כל מצות ה' ועשיתם אותם וחזר ואמר למען תזכרו ועשיתם את כל מצותי אכן ביאורה בזה תוס"ק ענין הציצית וכוונתה שאמר ועשו להם ציצית על כנפי בגדיהם לדורותם שהוא הרומז על הדביקות וקישור ישראל בתוס"ק והאמונה השלימה שהיא לדורותם כי הקבלה לא תשתנה בשום פעם והיא לדורותם קיים לדור דורים (כאשר באמת אף בזה"ז שבעו"ה אין לנו התכלת עכ"ז אנו עושים הלבן) והוא הלבן המורה על הקבלה כמ"ש ואמר ונתנו על ציצית הכנף פתיל תכלת ר"ל שהחקירה אשר היא מרומזת בלבע התכלת תהיה על ציצית הכנף ר"ל אשר יהיה הלבן כי הוא רומז על הקבלה יסוד להחקירה ועליה תעשו גם פתיל תכלת אשר גם החקירה תוכל להשען עליה · ומזה יצא לכם שיהיו לכם שתים אלה לציצית והוא מלשון ראיה והכלל שתסתכלו בשתי אלה ויהיו תמיד נגד עיניכם אזי וזכרתם את כל מצות ה' ועשיתם אותם ר"ל אז לא תהיה עשותכם המצוה כמצות אנשים מלומדה כי אם בעת העשיה תהיה זכירה והתעוררות הלב ונפש תפילה שהוא ל' זכירה כי העושה דבר בלתי הכרה אינו שייך בו ל' זכירה וזהו וזכרתם את כל מצות ה' ועשיתם אותם אשר יהיה על ידי החקירה

אכן עתה באתם תוס"ק להזכיר את האדם לבל תספיק לו החקירה לבדה כי אז בנקל יפול ברשת הטעות כי כאשר יהיה העיון אצלו לעיקר אזי יכפור בחלק מעשה המצות מכל וכל כמו שהיו כמה וכמה שיצאו מן הכלל לטעות בזה ויאמרו שוא עבוד אלהים כי מחשבותיהם אתם ויאמרו העבודה הזאת מה לנו סוף גם בחקירתם יטעו ע"י השגתם הקלרה וגם במה יזכה עבד שהוא הגוף לפני אדוניו

עיון יעקב

אלא דאתי לאפוקי רק הני דתניא וכו': לא קשיא הא ברכיכי הא באשוני · ובפ"ק דע"ז מחלק גבי קישואין הא ברברבי הא בזוטרא ע"ש

עין יוסף

ל כחזרא לדקלא · סיב הגדל סביב הדקל שמגין על הדקל כי ע"י החמימות והאש הגדולה נתכת הליחות הרעות אשר ישתרשו בקרב האדם ומוסיף מרולת הדמים למרבה · ואח"כ כשיבריא יוסיף ע"י זה אומץ כי הדם העכור נשרף ע"י החמימות הגדולה ורק החסרון הגדול הוא בעת האשתא שאז ח"ו הוא מסוכן אם יתגבר בו החמימות למרבה : כתרייקי לגופא · טרייקי הוא סם עשוי מתרעובות המינין : דריש נפיא · שמדובקין בנפה ובכברה כשמרקדין בהן : בורדם · הוא שם החולי והוא שלשול גדול שיולא כל שעה כמעיין הנובע שאיי לו שולייס ויולאו ממנו כל המים ואית דאמרי בורדם במ"ס כמו

המתורגמן א) היטצקראנקהייט . ב) פיינעם מעהל . ג) גורקען . ד) צוקורירען . ה) געטראַקנעטע .

בדשערי ודשערי בדחיטי רבא אכליה בחסיסי רבה בר רב הונא אשכחיה לרב הונא דקאכיל דייסא באצבעתיה אמר ליה אמאי קאכיל מר בידיה אמר ליה הכי אמר רב דייסא באצבעתא בסים[א] וכל דכן בתרתין וכל דכן בתלת אמר ליה רב לחייא בריה וכן אמר ליה רב הונא לרבה בריה מזמנים לך למיכל דייסא עד פרסה למיכל בישרא דתורא עד תלתא פרסין] א"ל רב לחייא בריה וכן א"ל רב הונא לרבה בריה [א]כל מידעם לא תפלוט קמיה רבך לבר מן קרא ודייסא שהן דומין לפתילה של אבר ואפילו קמי שבור מלכא פלוט · רבי יהודה ורבי יוסי חד אכיל דייסא באצבעתיה וחד אכיל בהוצא א"ל דאכיל באצבעתיה לדאכיל בהוצא עד מתי אתה מאכילני רוקך א"ל דאכיל בהוצא לדאכיל באצבעתיה עד מתי אתה מאכילני צאתך:

לא שם רבי יהודה ור"ש אייתו לקמייהו בלוספיין ר"י אכל ור"ש לא אכל א"ל ר"י מ"ט לא אכיל מר א"ל ר"ש אלו אין יוצאין מבני מעים כל עיקר א"ל ר"י כ"ש שנסמוך עליהן למחר:

לב שם רבי יהודה הוה יתיב קמיה דר' טרפון א"ל רבי טרפון היום פניך צהובין א"ל אמש יצאו עבדיך לשדה והביאו לנו תרדין ואכלנום בלא מלח ואם אכלנום במלח כל שכן שהיו פנינו צהובים · אמרה ליה ההיא מטרוניתא לרבי יהודה מורה ורוי אמר לה הימנותא בידה דההיא אתתא אי טעימנא אלא קידושא ואבדלתא וארבעה כסי דפסחא וחוגרני צדעאי מןהפסח ועד עצרת אלא (קהלת ח) חכמת אדם תאיר פניו·[ב] א"ל ההוא מינא לרבי יהודה פניך דומין

הר"ן

מלאים חכמה ומאירה פניהם שנאמר חכמת אדם תאיר פניו: אכלה בחסיסי · היה מלפת פתו בחסיסי · ומפרש לה במסכת פסחים (דף לט:) קימחא דאבישונא קמח של קליות שעורים שלא הביאו שליש ומייבשין אותן בתנור וקלופין הן: מזמני לך לאכול דייסא עד פרסה · דע שאותו מאכל אינו סועד לבך אלא עד שילוך פרסה ובשר השור עד שלש פרסאות [ע"א אי מזמני לך לאכול דייסא עד פרסה לך אחר דייסא לאכול וטפי לא ולאכול בשר שור לך עד שלש פרסאות]: כל מידעם לא תפלוט · כל מאכל שאכלת אם אתה יושב לפני רבך ויש לך רוק בתוך פיך תבלענו ולא תפלוט אותו לפני רבך: לבר מקרא ודייסא שדומה וכו' · הבולע רוקו אחר שאכלם: לפתילה של אבר · שאינו מתעכל [א"נ שהם קשים לגופו של אדם כפתילה של אבר: ואפילו לפני שבור מלכא פלוט · ואל תתבייש]: בהוצא · בקליפת עץ: מאכילני רוקך · שאין דרך לקנח הכולא לאחר שנתנה לתוך פיו כשמחזירה בקערה: מאכילני צאתך · צואה שתחת הצפרנים: בלוספיין · תאנים שנתבשלו יותר מדאי: כיון שאין יוצאים מבני מעים כ"ש · דמעלו שנסמוך עליהן שאין אנו צריכין לאכול מאכל אחר למחר: מורה ורוי · בעל הוראה ומשתכר שמתוך שראתה פניו צהובים היתה סבורה שנשתכר: [הימנותא בידה דההיא אתתא · אמונתי בידך שאיני שותה כל השנה יין אלא קדושא ואבדלתא: וחוגר אני צדעאי · וקושר אני צדעי פדחתי משום מיחוש ראש מפני ד' כוסות ששתיתי שאני חושש מהן מפסח עד עצרת]:

כמגדלי

מהרש"א

דודאי יש לו טעם אחר: אמאי קאכיל מר בידיה א"ל וכו' · נראה דיש להסתפק בשאלתו אם ר"ל אמאי בידיה ולא בכף או אמאי בכולי ידיה ולא תסגי ליה באצבע אחד או בב' וע"ז השיב לו דלכך לא אכלתי בכף משום דבסים באצבע ולהכי אכלתי בכל היד דבאצבע בסים וכ"ש בתרתין וכ"ש בג' ולא אתיא מלתיה כתנאי דאיכא למ"ד לקמן דאין לאכול באצבע משום דלמה אתה מאכילני לאתך דלא שייך אלא בשנים אוכלים מקערה אחת משא"כ הכא שהוא לבד אכל: למיכל דייסא עד פרסה למיכל בישרא דתורא עד וכו' · לפי פי' הראשון בר"ן בישרא דתורא הוא מחזיק הלב יותר וכדאמרינן בפ' מרובה [א] דלא אכלתי בישרא דתורא כפי' התוס' שם ומיהו הא דאמר מזמנין לך וכו' לא משמע כפי' זה אלא כפי' שני בר"ן וק"ל: שהם דומין לפתילה של אבר וכו' · הדמיון דאמרינן פרק ד' מיתות [ב] במצות הנשרפין שזורק פתילה של אבר לתוך פיו ויורד לתוך מעיו וחומרת מעיו וק"ל: עד מתי אתה מאכילני רוקך וכו' · מפי' הרא"ש אבל אצבעו היה מקנח מן הרוק עכ"ל ואשכחן רוב מאכלים מבושלים שאוכלים בכפות ונראה נמי דהני תנאי אילו היה להם כפות לא היו מדקדקין ומקפידין זה על זה ואפשר דכף נוח לקנחו מן הרוק וק"ל: א"ל ר"ש אלו אין יוצאין מבני מעים וכו' א"ל ר"י כ"ש שנסמוך וכו' ודאמרינן בכמה דוכתין בל תשחית דגופא עדיף י"ל היינו למאן דאית ליה אבל ר"י לא הוה ליה כדלקמן: ר"י הוה יתיב וכו' א"ל מ"ט היום פניך צהובין א"ל וכו' ואם אכלנום במלח כ"ש וכו' · לכאורה יש לדקדק דר"ט רק עם ר"י היה מדבר למה פניך צהובין ור"י בתשובתו כלל אחרים עמו וי"ל דר"י מתוך חסידותו כידוע כל היכא דאמרינן מעשה בחסיד הוא ר"י בר אלעאי לא רצה לתלות הדבר בחכמתו כדמסיק חכמת אדם וגו' ולכך כלל עמו כולם שהיו אוכלין אמש עמו בהני תרדין נעשו פניהם צהובין וק"ל: חכמת אדם וגו' · ירא"ה דר"י לא השיב לה אלא דלאו שיכור הוא ותלמודא הוא דמסיק להו וטעמא מאי אלא חכמת וגו' אבל בהך עובדא דמינא וכו' ר"י בעצמו השיב לו טעמא מאי דכ"ד בית הכסא אית לי וכו' ואפשר דבמלתא דעלמא אוקמיה למינא על שהיה חושבו למגדל חזירים הרגילים בבתי כסאות ונראה מליסנא דמורה ורוי שהוא קרוב למה שקראו אותו כל עולם מורי ורבי לשבח קראתו היא לגנאי מורה כבן סורר ומורה שהוא זולל וסובא דהיינו רוי וק"ל: וד' כוסות וכו' · משום שאלו הן כוסות של ברכת המצוה ואף על גב דברכת המזון נמי בעי כוס מ"מ לאו ברכת המצוה הוא כהני דלא לסעוד ולא לברך בה"מ משא"כ הני דחשיב חיובא הם ולא סגי ליה בלאו הכי והא דא"ר יהודה גופיה בפ' ע"פ [ג] ושמחת בחגך

[א] מהרש"א ד"ה למיכל · בפ' מרובה (ב"ק עב ע"א) : [ב] שם ד"ה שהם · פרק ארבע מיתות (סנהדרין נב ע"א) : [ג] שם ד"ה וד' כוסות · בפ' ע"פ (פסחים קט ע"א) :

יד יוסף

א תמיד כז ע"ב :
ב ברכות נה ע"א :

חדושי גאונים

אדוניו אם יעסוק רק בעיון מה יעשה הגוף הזה ואיך יזככנו אם לא יקחנו אתו בעבודתו אכן כהשען האדם על מחשבתו לא יעלה על לבו כאלה ויפול ברשת הטעות כאמור לכן אמר הכתוב ולא תתורו אחרי לבבכם ואחרי עיניכם ר"ל שתשימו העיון לעיקר ואמר הטעם אשר אתם זונים אחריהם ר"ל כי ע"י העיון בלבדו מהר תסורו מאחרי ה' ולמען תזכרו ועשיתם את כל מצותי ר"ל ואם תשמרו שתים אלה אזי תזכרו את כל מצות ה' שהוא העיון ועשיתם אותם שהיא המעשה וגם שניהם גם בידכם יכונו כי אז תחזיקו גם בחלק המעשה והייתם קדושים לאלהיכם כי הגוף גם הוא ישא חלקו בעמלו וגם עבדך נזהר בהם שגם הגוף יזהיר מזוהר הנפש בשבת אחים גם יחד ואמר כי אתם צריכים להחזיק בחלק המעשה לעיקר כי אני ה' אלהיכם אשר הוצאתי אתכם מארץ מצרים להיות לכם לאלהים ואתם עבדי שומרי משמרתי והבאתי אתכם תחת עול מצותי ואז אני ה' אלהיכם בשמרכם הדרך הזה כאמור ואם כן בכתובים האלו מבוארים דברינו היטב והבן מעתה נחזור אל ביאור ענין קרח ועדתו כי הנה בעינינו ראינו מנז"ל שקרח חכם

עיון יעקב

כל מילי לא תפלוט קמיה רבך · כי מורא רבך כמורא שמים וכבר אמרינן בברכות פרק הרואה וכרים יבמות דאין לעשות רקיקה מק"ו ע"ש בפירש"י :

מן

הרי"ף

שארא מבקרין אע"פ שלא אלאתו תמה: רבי יהודה הוה יתיב וכו' · יש לדקדק לרבי טרפון השיב שהביאו לו תרדין ואכלם וכו' ולהמטרונא השיב לה חכמת אדם תאיר פניו ולההוא מינא השיב כ"ד בית הכסא יש לו מביתו וכו' הרי ג' תשובות למה לא השיב טעם אחד לשלשתן · ונראה דלרבי טרפון שראהו לרבי יהודה שהיה אותו היום פניו צהובין יותר מימים אחרים אי אפשר להשיב לו חכמת אדם תאיר פניו ולא כ"ד בית הכסא לפי שא"כ מה היום להיות פניו צהובין יותר משאר ימים כי בכל הימים חכמת אלהים בקרבו וגם היה בודק עצמו בכ"ד בתי כסאות וכו' · ולכך השיבו שאותו היום אכל תרדין ולהכי פניו כי היה עני כדאמרינן לקמן שלא היה לו ולאשתו זולת כסות אחד וכו' · ועוד אפשר לומר שהתרדין היו משלשלין אותו ביותר וכשבדק עצמו בבתי כסאות הורק ממנו כל הולאים שבגופו ולז"א וכ"ש אם אכלנום במלח כי המלח מועיל להרקה · ולההיא מטרוניתא לא אמר טעם התרדין כי לא אכל היום ההוא תרדין ומה גם כי לא תאמין כי דבר נקל כתרדין מאיר הפנים וגם לא ידעה המטרונא מעניותו של רבי יהודה רק רבי טרפון כי היא חשבה ששתה יין ונשתכר וקראתו מורה ורוי כאדם בעל ממון וגם לא אמר טעם

עין יוסף

בור שנובע דם ואית דאמרי מכה שקורין בון מלנ"ש שיוצא נמי הימנו דם :

לא לבר מקרא ודייסא · שדומין לפתילה של אבר הבולע רוקו אחר שאכלם ויש בו סכנה לכן תפלוט אותם אפילו לפני רבך שאע"פ שאמרו (עירובין דף נ"ט) הרק לפני רבו חייב מיתה מ"מ היכי דאיכא סכנת נפשות אם יבלע הרוק מותר לרוק לפני רבו ואפילו לפני שבור מלכא פלוט ואל תתבייש : עד מתי אתה מאכילני רוקך · שהיה נותן הכולא בפיו ומדביק בו הרוק שבפיו ומחזירו בקערה ומיירי שלא היה להם כפות דכף נוח לקנח · אבל כולא קשה לקנח ונשאר רוק עליו וזה אכל באצבעו והיה מקנח מן הרוק בקל : בלוספיין · מין תאנים והגאון רבי ישעיה ברלין כתב שצ"ל כלופסין כדאיתא לקמן דף נ' ע"ב ופי' שם הר"ן כלופסין תאנים :

לב אלא חכמת אדם תאיר פניו · כי מאירת הפנים באה מלב שמח בחכמה אמיתית שמתענג בו עד שמאיר גם פני הגוף כי עיקרו הוא התענוג

המתורגמן. א) מאכט זים.

כמגדלי חזירין · שמתוך שמרויחים הרבה פניהם להובים : גולפא · קנקן והיה מביאו לבית המדרש כדי לישב עליו : [שמכבדת את בעליה · שלא היה יושב על גבי קרקע] : דהוטבי · גלימא חשובה : שעטני מעיל · שהיה חשוב בעיניו כמעיל : דלי ליפתא · הגביה מחללה : חזי מאי איכא · ראה כמה עושר יש בו ומעשה נסים היה [שנתמלא כל אותו מקום זהובים] : הוה מנקיט תבנא מן מזייה · היה מלקט התבן משערו : רמינא לך ירושלים דדהבא · תכשיט של זהב שירושלים מצוייר בה והכי עביד לה לדאיתא במס' שבת פרק במה אשה (נט.) : אתא אליהו אדמי לון כאנשא · כדי לנחם אותם ולהראות להם שיש עניים יותר מהם : דלא דמי לך · שאינו דומה לך ממשפחה חשובה כמותך : ואת להיכן · שלא היו לה בגדים ראוין : יודע צדיק (דין דלים) [נפש בהמתו] יודע הוא זה דמה שנצטערתי בשבילו [אית דאמרי דאיהי הוה ידעה דר"ע הוא ואמרה ליה דלא מתגנית בעיניו ואית דאמרי דלא הוה ידעה אלא הכי קא אמרה דלדיק לא מבזי לאינשי] : שלי ושלכם שלה הוא · תורתי ותורתכם

דומין או כמלוי רבית או כמגדלי חזירים א"ל ביהודאי תרוייהו אסירין (לי) אלא כ"ד בית הכסא אית לי מביתי ועד בי מדרשא וכל שעה ושעה לכל אחד ואחד אני נכנס · ר' יהודה כד אזיל לבי מדרשא שקיל גולפא על כתפיה אמר גדולה מלאכה שמכבדת את בעליה · ר' שמעון שקיל צנא על כתפיה אמר גדולה מלאכה שמכבדת את בעליה · דביתהו דר' יהודה נפקת נקיטת עמרא עבדת גלימא דהוטבי כד נפקא לשוקא מכסיא (ליה) [ביה] וכד נפיק ר' יהודה לצלויי הוה מכסי ומצלי וכד מכסי (ליה) [ביה] הוה מברך ברוך שעטני מעיל זימנא חדא גזר רשב"ג תעניתא רבי יהודה לא אתא לבי תעניתא אמרו ליה לא אית ליה כסויא שדר ליה גלימא ולא קביל [דף נ ע"א] דלי ציפתא א"ל לשליחא חזי מאי איכא מיהו לא ניחא לי דאיתהני בהאי עלמא :

לג שם רבי עקיבא איקדשת ליה ברתיה דבר כלבא שבוע שמע בר כלבא שבוע אדרה הנאה מכל נכסיה אזלא ואיתנסיבת ליה בסיתוא הוו גנו בי תבנא הוה קא מנקיט ליה תבנא מן מזייה אמר לה אי הואי לי רמינא ליך ירושלים דדהבא אתא אליהו אידמי להון כאינשא וקא קרי אבבא אמר להו הבו לי פורתא דתבנא דאולידת אתתאי ולית לי מידעם לאגנוייה אמר לה ר"ע לאינתתיה חזאי האי גברא דאפי' תבנא לא אית ליה אמרה ליה זיל הוי בבי רב אזל הוה תרתי סרי שנין קמי ר' אליעזר ור' יהושע למישלם תרתי סרי שנין קם ואתא לביתיה שמע מאחורי ביתיה דקא אמר לה חד רשע לדביתהו שפיר עביד לך אבוך חדא דלא דמי ליך ועוד שבקך ארמלות חיות כולהון שנין אמרה ליה אי מינאי דילי ציית ליהוי תרתי סרי שנין אחרינא אמר הואיל ויהבת לי רשותא אהדר לאחורי הדר אזל הוה תרתי סרי שנין אחרנייתא אתא בעשרין וארבעה אלפין זוגין תלמידין נפק כולי עלמא לאפיה ואף היא קדמת למיפק לאפיה אמר לה האי רשיעא ואת להיכן אזלת אמרה ליה (משלי כט) (יודע צדיק דין דלים) (שם יב) [יודע צדיק נפש בהמתו] אתת לאיתחזא ליה קא מדחו לה רבנן אמר להם הניחו לה שלי ושלכם שלה הוא שמע אבוה אתא ואיתשיל על נדריה ואישתרי מן נכסיה :

מן

אנשים כראוי להם ביין י"ל דלסתם אנשים קאמר דראוי להם יין ואין שמחה להם אלא ביין אבל ר"י יצא מסתם אנשים שהרי לא היה ראוי לו כדקאמר חוגרני לדעאי מן הפסח וכו' וק"ל : גדולה מלאכה שמכבדת וכו' · ר"ל אע"פ שאסור לת"ח לעשות מלאכה בפני ג' כדאמרינן פ' עשרה יוחסין [א] זו המלאכה של משא הכלים הותרה להם לפי שמכבדת וכו' וק"ל : ברוך שעטני מעיל וכו' · עיין בג' הפירושים וק"ק כיון דלאו מעיל היה מחזי כשיקרא גם אם היה חשוב לו כמעיל וכ"ל דהוי האי גלימא עשוי כעין מעיל והשמועין אע"ג דאתתיה נפקא ביה לשוקא לית ביה משום לא ילבש גבר שמלת אשה דהיינו דווקא בגד העשוי מיוחד לאשה אבל בגד מעיל הוא מיוחד לשניהם בנקבות נאמר כי כן תלבשנה בנות המלך הבתולות מעילים ולגבי זכר תמלא הרבה במקרא ולית ביה משום לא ילבש גבר וגו' ודו"ק : גזר רשב"ג תעניתא ר"י לא אתא וכו' · רשב"ג נשיא היה אז וגזר תעניתא ודרכם היה להתאסף בכל תענית למקום הנשיא ואמר דר"י לא אתא משום דלא הי"ל כסויא ואפשר דהוא מעיל לא היה בידו דאתתיה הות צריכה ליה לצאת בו לשוק או שהיה מתביים לכסות שם בכסות מיוחד נמי לאשתו כמו שכתבנו לעיל ולזה אמר דשדר לו גלימא וכו' דהוא כסות מיוחד לאיש וק"ל : ר' עקיבא איקדשת וכו' · הך עובדא איתא נמי בפרק אע"פ בקלת בפנים שונים ע"ש ומייתי לה הכא בדמיון זה דמייתי לעיל שהיה רבי יהודה ואשתו עניים ולא רצו להנות משל אחרים כך היו רע"ק ואתתיה בת כלבא שבוע דבסתוא הוו גנו בי תבנא וכו' וז"ש אי הוה סיפק לי וכו' דהיינו משלי אעשה לך ירושלים ולפי שהיא בעניה ראתה ליפותו בראשו ללקט התבן מתוך השער א"ל ליתן שכרה בעושרו לעשות על ראשה עיר ירושלים של זהב מצוייר כמפורש בסוף סוטה עיר של זהב היא עטרות כלות וחתנים ע"ש ועל שם הכתוב אם לא אעלה את ירושלים על ראש שמחתי ואע"ג דנזרו על עטרות כלות בפולמוס של טיטוס כמפורש סוף מסכת סוטה ור"ע אחר החורבן היה מתלמידי ר"א ורבי יהושע כבר כתבו התוס' בפ' במה אשה [ג] דלא גזרו אלא דוקא לחתנים ולכלות ולא לשאר כל אדם ע"ש ודו"ק : דלא דמי לך וכו' · ר"ל דלא דמי לך בעשירות שהיא בת כלבא שבוע מעשירי ירושלים אי נמי לא דמי לך ביחוס שר' עקיבא היה מבני גרים ובפרק אע"פ ליתא הא אלא הך בתרייתא קא"ל שהוא סבא עד כמה וכו' וכן הא דקא"ל חד רשע ואת להיכא וכו' איתא בפרק אע"פ בלשון אחר דלטובתה א"ל שבבתא שאילי מאני וכו' וק"ל : יודע צדיק נפש בהמתו · יש לפרש דה"ק יודע צדיק שאין לי בגדים חשובים ושהבטיחני כשיהיה סיפק לו אף על בת נפש דהיינו ירושלים דדהבא כפי'

הרי"ף

הבית הכסא כי דעתן של נשים קלה שלא להאמין כי בדיקת עצמו בבית הכסא מועיל להאיר פניו כי אדרבה מתים כחו לכך השיב לה חכמת אדם תאיר פניו · ולההוא מינא שאינו מאמין בדברי חכמים ובנביאים ובכתובים וטעם התרדין לא אמר לו כי אותו היום לא אכל תרדין וגם לא יאמינו בו כי מאכל קל כזה מאיר הפנים ועוד כי לא היה ר' יהודה מראה עניותו לפני אדם שהיה עני ולא היה לו יכולת לאכול אלא תרדין כי רבי טרפון היה מכיר בו ולכן אמר לכל אחד טעם המספיק לו :

עין יוסף

וכל אדם במה שמתענג ואף שאין מדרך החכם להתפאר בעצמו מ"מ כדי להוציא עצמו מן החשד הוכרח לומר לה · והא דלא השיב לה שאכל תרדין משום שבאמת לא אכל ביום זה תרדין ולא רצה להוציא שקר מפיו · והא דלא אמר לה כ"ד בתי כסאות וכו' כי דעתן של נשים קלה שלא להאמין כי בדיקת עצמו בבית הכסא מועיל להאיר פניו כי אדרבה מתים כחו כמו שכתב הרי"ף : או כמלוי ברבית · שהוא ישן ומעותיו מתרבה ואינו עוסק במלאכה : גולפא · חבית (הרא"ש) : גדולה מלאכה · אמר זאת להלהיב את הת"ח שלא ימאסו במלאכה לומר כי אין כבודו להתעסק במלאכה ואמר אדרבה גדולה מלאכה שמכבדת את בעליו כי טוב תורה עם דרך ארץ : צנא · הוא כלי שדרך לשום שם פירות והיה מוליכה לבית המדרש ויושב עליה ומתכבד ממנה שאינו יושב על גבי קרקע (ערוך) :

ולא

[א] מהרש"א ד"ה גדולה · פרק עשרה יוחסין (קדושין ע ע"א) : [ג] שם סד"ה ר"ע · בפרק במה אשה (שבת נט ע"א) :

יד יוסף

א כתובות סב ע"א :

חדושי גאונים

גדול היה ועתה הנה יצא מגדרו לחלוק על נבואת מרע"ה כי ענה מלבו ולא ה' צוהו על ככה וכיון שלא האמין לדברי מרע"ה א"כ כפר בכל התורה ובכל הקבלה אשר לנו והיא היתה כפירה עצומה בכל דבריו כי מי שלא יאמין אפילו אות א' מד"ת הוא כופר בעיקר וכ"ש מי שכופר בדברי הנביא מרע"ה בעצמו כפר בכל אמיתות התורה כמ"ש בזה בספרי במ"א על הכתוב שאמר שם אם כמות כל האדם ימותון אלה ופקודת כל האדם יפקד עליהם לא ה' שלחני · ואם בריאה יברא ה' ופצתה האדמה את פיה ובלעה אותם וכל אשר להם וירדו חיים שאולה אז תדעון כי נאצו האנשים האלה את ה' · ויש להתבונן כי מ"ש וידעתם כי נאצו האנשים האלה את ה' אינו הסיפור ממ"ש בתחלה לא ה' שלחני והי"ל ואם בריאה יברא וכו' ה' שלחני · אכן האמת כי מרע"ה רצה לסורות לעם ה' למען לא יתעוש קרח ועדתו אשר בלתי ספק העלימו כוונתם הנפסדת מן עם ה' ואמרו כי חלקו רק ע"ז באשר משה לוקח גדולה לעצמו ואהיו ויוכל להיות שהיא טעות מצד קנאת איש מרעהו שהיא מדרך הטבע · אכן מרע"ה אמר להם כי מן העונש יראו את כוונתם וגודל הטאתם כי אם חטאתם הוא בדרך הטבע אזי די להם בעונש כי יסופו בחטאתם בדרך טבעי וזה להם הלאות אכן אם היה להם כפירה ופירוק עול אזי צריך הש"י

א תענית ז ע"א :

חדושי גאונים

לגרוה הדשות המעידים על יכלתו ועל אמיתת דבריו כאמור אשר כפרו קרח ועדתו וז"ש אם כמות כל האדם ימותון אלה אזי שהעונש יהיה ע"פ הטבע ופקודת כל האדם יפקד עליהם לא ה' שלחני ר"ל אזי מה שהם אומרים כי לא ה' שלחני אינו מצד תכונת אפקורסית רק פקודת האדם והתעוררת תכונה גופנית כאשר הם אדם אשר עיני בשר להם ויקנאו על כבודי · אכן אם בריאה יברא ה' ופצתה האדמה את פיה שהיא שלא כדרך הטבע זה מורה כי נאצו האנשים האלה את ה' ורוצים לפרוק עולו מעליהם · ועתה אחרי אשר קרח ועדתו החולקים על מרע"ה חלקו גם על תורתו ולא סמכו על קבלתו על מה שענו להיות נקראים עובדי ה' ובשם ישראל יכונו אם לא שסמך על החקירה כמ"ש המפרשים בזה שאמר רב לכם כי כל העדה כולם קדושים ובתוכם ה' ולשון ובתוכם מורה על העיון שעליו שענו ובזה יעבדו ה' מאין צורך להם אל הקבלה מפי מרע"ה ולא למצותיו לכן אמרו ומדוע תתנשאו על קהל ה' כאמור וע"ז ארז"ל במתק לשונם מה ראה קרח לחלוק עם משה ר"ל על מה נשען מלמד שלקח קרח ר"ל ראשי הסנהדראות והלבישן טליתות שכולן תכלת א"ל למשה משה זו חייבת בציצית או פטורה אמר לו חייבת ר"ל מי שרוצה להשען כולו ע"ד החקירה צריך עוד חוט אחר · א"ל צריך וחייבת בציצית כי לא די לנו בחקירה ובעיון לבדו רק בהצטרפו אל הלבן שהיא הקבלה הנאמנה ואז אמר לו ומה טלית שכולה לבן חוט אחד של תכלת פוטרתה ר"ל כי מעט מן החקירה יעזור את האדם לשלמותו

מהרש"א

רש"י כאן ובפרק במה אשה ועי' בחי' אגדות פ' אע"פ : מן שית מילי איעתר רע"ק מן כלבא וכו' · ר"ל דלא תימא מריבוי תלמידיו שזכר ונתעשר שלמדם תורה בשכר דודאי לא היה נהנה מתורתו אלא מן שית מילי וכו' דהוו קצת בנס איעתר כדמפרש וקרוב לזה אמרו בפ"ד דנדרים ממה נתעשר משה וכו' כמפורש שם וק"ל: דמן דסרוקיתא וכו' · בכל הפירושים לא כתבו כלום בזה ונראה דלא הוי גרסי ליה וכן מוכח דהא קאמר מן שית מילי וכו' ואי הוה גרסי ליה הרי מן ז' מילי הוא דחשיב ויש לקיימו דמן דסרוקתא קאי אדלעיל דההוא גוזא דאשתכח בההוא זימנא דמן דסרוקתא הוה דהיינו משל ישמעאלים היה כמו אורחת ישמעאלים ת"י שיירן דסרקאי וק"ל : א"ל יעביד מרנא עליה וכו' · פרש"י ימתין אדוננו עליו וכו' עכ"ל והלשון דחוק ונראה לפרש לפי פי' הרא"ש דגוזא הוא חתיכת עץ גדול דא"ל שיעשה על חתיכת עץ זה את מלאכתו למה שהוא ראוי ועי"ז נבקע העץ אחר כך ואשתכח דהוי מלי דינרי וק"ל : אייתינון ליה כולהון וכו' · פירשו בו ממדת חסידות הוא ולא ממדת הדין וכלפי מ"ש בסוף קידושין הספנים רובן חסידים והיינו דהקוף עדיין לא בא לידו כדמשמע אייתינון ליה כולהון ודקאמר אייתוה ליה וכו' לאו בידו ורשותו ממש קאמר וק"ל : תורה מפוארה בכלי וכו' · עיקר הך מלתא מפורש פ"ק דתענית דאף ד"ת אין מתקיימין אלא במי שדעתו שפלה ואיש הנאה ויפה דרכו להגים דעתו כההוא עובדא דנזיר בפ"ק ועיין פרש"י פ"ק דתענית והתוס' כתבו שם הא דקאמר אילו הוו סנו הוו גמירי טפי פי' אם היו שונאים היופי היו חכמים ביותר עכ"ל כוונו ג"כ לזה דר"ל דודאי אין זה תלוי בטבע הבריאה שיהיה המכוער גמיר וסביר טפי מן הנאה ויפה אלא דה"ק אי הוו שונאים היופי ולא מגיסים דעתם מחמת יופיין הוו גמירי טפי מדהשתא וכן משמע הלשון אילו הוו סנו וכו' מלשון שנאה ולא קאמר אילו הוו מכוערין הוו וכו' ודו"ק : א"ל שמואל רבך הכי דנן וכו' · פירש"י בתמיה ולולי פירושו נראה דבניחותא קאמרה דשמואל רבך נמי הכי דנן לי והשתא ניחא דקא"ל דא"כ ידעת את שמואל רבי דהכי דנן אותך למה באת לפני תלמידו וקא"ל אין גולא וכו' וא"ל א"כ לבזוייה קאתית לפני לפי דעתך דלא יפה דנך תהוי וכו' וק"ל :

אבותינו

לד שם מן שית מילי איעתר ר' עקיבא מן בר כלבא שבוע ומן אילא דספינתא דכל ספינתא עבדין לה (חד מן ענא) [מין עינא] זמנא חדא אנשיוה על כיף ימא אתא הוא אשכחיה · ומן גוזא דזמנא חדא יהיב ד' זוזי לספונאי אמר להון אייתו לי מידעם ולא אשכחו אלא גוזא על כיף ימא אייתוהי ליה אמרו ליה יעביד מרנא עליה אשתכח דהוה מלי דינרי דזמנא חדא טבעה ספינתא וכולי עסקא הוה מחית בההוא גוזא ואשתכח ההוא זמנא [דמן דסרוקיתא] ומן מטרוניתא [דף נ ע"ב] ומן אשתו של טורנוסרופוס ומן קטיעא בר שלום :

לה שם רב גמדא יהב ד' זוזא לספונאי לאתויי בהון מידעם לא אשכחו אייתו ליה בהון קופא אישתמיט עייל לחורתא חפרו בתריה אשכחוה דרביע[א] על מרגלייתא איתיאו ליה כולהון :

לו שם [א]אמרה ליה בת קיסר לר' יהושע בן חנניה (חכמה) [תורה] מפוארה בכלי מכוער · א"ל לא למדת מבית אביך במה מחתין יין אמרה ליה במאני דפחרא[ג] · אמר לה כ"ע במאני דפחרא ואתון במאני דפחרא · אתון אחיתו במאני דכספא ודהבא אזלת ורמת חמרא במאני דכספא ודהבא וסרי · אמר לה אף אורייתא כן אמרה ליה והאיכא שפירי וגמירי אמר לה אי הוו סנין הוו גמירי טפי :

לז שם ההיא דאתת לקמיה דרב יהודה [מנהרדעא] לדינא ואתחייבת [מן] דינא אמרה ליה שמואל רבך הכי דנן אמר לה ידעת ליה אמרה ליה אין גוצא ורבה כריסיה[ג] אוכם[ד] ורבה שיניה אמר לה לבזוייה קא אתית תהוי ההיא אנתתא בשמתא פקעת[ה] ומיתא: ההוא

הר"ן

והורתכם בשבילה הוא שנתנה לי עלה למיזל לבי רב : [איעתר ר"ע מן בר כלבא שבועי דפליג ליה בנכסיה]: אילא דספינתא · בכל ספינה היו עושין דמות איל מעץ לנחש ולסימן שתהא הספינה קלה בהליכתה כאיל והיו ממלאים אותו דינרי זהב · [א"נ חד מן ענא עושין איל של זהב או עז אחד ממין הצאן : אנשיוה על כיף ימא · ששכחו לאותו איל על שפת הים ומצאו רע"ק]: ומן גוזא · תיבה עשויה להצניע בתוכה ממון הספינה כדאמרינן (ר"ה.) בי גוזי דרחמנא לשון אוצר : [ד' זוזי לספונאי · ליורדי הים לריוח : אייתו לי מידעם · הביאו לי שום דבר : יעביד מרנא עליה · ימתין אדוננו עליו עד שנביא לך יותר] : ומן מטרוניתא · פעם אחת הוצרכו ר"ע ותלמידיו מעות והלכו אצל מטרוניתא אמרה לו לר"ע הריני מלוה אותך ותהיה אתה לוה והקב"ה והים ערבים בדבר קבע לה זמן לפרעון כשהגיע הזמן חלה ר"ע הלכה אותה מטרוניתא על שפת הים אמרה רבש"ע גלוי וידוע לפניך שר"ע חולה ולא היה בידו לפרוע חובו ראה שאתה ערב בדבר מיד נשתטית בתו של קיסר ונטלה ארגז מלא אבנים טובות ודינרי זהב וזרקה לתוך הים והים הביאתו במקום שהיתה אותה מטרוניתא יושבת על שפת הים מיד נטלה אותו ארגז והלכה לה · לימים נתרפא ר"ע ובא לו אצל ההיא מטרוניתא ומעותיו בידו לפרעון חובו אמרה לו חזרתי אצל הערב והוא פרע כל החוב והא לך מה שנתן לי יותר ומאותו ממון שהחזירה לו נתעשר ר"ע : ומן אשתו של טורנוסרופוס · שהיה ר"ט מקפחו בקראי בפני קיסר ומקנתרו בדברים פעם אחת בא לביתו סר וזעף אמרה ליה אשתו מפני מה פניך זועפים אמר לה מפני ר"ע שמקנתר אותי בכל יום בדברים אמרה לו אלהיהם של אלו שונא זמה הוא תן לי רשות ואכשיל אותו בדבר עבירה לפי שהיתה יפת תואר נתן לה רשות ונתקשטה והלכה לה אצל ר"ע וגלתה שוקה כשראה ר"ע אותה רק ושחק ובכה אמרה לו מה אינון הנך תלת מילין אמר לה שתים אפרש שלישית לא אפרש רקקתי על שבאת מטפה סרוחה · בכיתי על האי שופרא דבלי בארעא והוא שחק שצפה ברוה"ק עתידה להתגייר ולהנשא לו ולא רצה להודיעם · אמרה לו כלום יש תשובה אמר לה אין הלכה ונתגיירה ונשאת לו לר"ע והכניסה לו ממון הרבה : ומן קטיעא בר שלום · בפ"ק דע"ז שנתן כל ממונו לר' עקיבא ותלמידיו : קופא · קוף : אישתמיט · ברח ונכנס תוך חור אחד : אייתיאו ליה כולהון · ממדת חסידות ולא מה"ד : מבוער · שהיה שחור : וסרי · נתקלקל היין : אי הוו סנין · שלא היו נאים :

עיון יעקב

מן שית מילי איעתר ר"ע וכו' · דקדק הש"ס לומר דנעשה עשיר משית מילי אתי לאשמועינן מילתא לפי שר"ע יגע מאד בתורה שבע"פ ונקראת על שמו וכדאיתא בס' יוחסין דף לו ע"א ע"ש לה"ק לפי שיגע בלמוד שתא סדרי לכך נתעשר מן שית מילי ונתקיים ביה ארך ימים בימינה וכ"ש עושר וכבוד : רב גמדא יהיב זוזי לספונאי · נראה דמייתי האי מעשה כי היכי דלא תתרעם על רבי עקיבא לומר שלקח קצת ממון שאינו של יושר כהאי גוזא דאייתו ליה ספנאי שהרי הם הביאו לו אדעתי' דגוזא ולא שיהא מלא דינרין וכבר זכו בהו ספנאי בהגיע לידם לכן מייתי האי מעשה דרב גמדא שכן דרך הספנים שהם רובן חסידים לעשות לפנים משורת הדין וק"ל : תורה מפוארה בכלי מכוער · אפשר לומר דקושיא שלה הוי כיון שמצינו שתורת ה' משמחי לב ראוי להיות בכלי נאה ומשובח שהוא הרחבת הלב ושמחת הלב כמו שמצינו שהיין משמח לבב אנוש לכן שותין אותו בכוסות משובחין וכדאיתא בסוטה דף ט' היא השקתו יין משובח בכוסות משובחים וכדאיתא לקדיא במגילת אסתר והשקות בכלי זהב והשיב לה ר"י גם כן דווקא מהיין (אף שג' משקין אינן משתמרין אלא בכלים פחותים כדאיתא פ"ק דתענית) דאף דשתיה לפי שעה הוא טוב לשתות בכלים משובחים מ"מ להניח בו בקביעות לקיום צריך דווקא להיות בכלים פחותים כן התורה אינה מתקיימת אלא במי שדעתו שפלה מש"כ הנאה שדרך להתגאות ודוד הוא הקטן שהשפיל עצמו אף שהיה טוב רואי ויפה עינים וזה כוונת רש"י במגילת אסתר והשקות בכלי זהב כמו ולהשקות בו רק לפי שעה · ויש לרמוז גם כן בקרא שקר החן והבל היופי אשה יראת ה' היא תתהלל כי התורה נמשלה לאשה טובה גם בענין זה ועיין ביבמות פרק הבא על יבמתו עיין שם : אמר לה ידעת ליה · אפשר שהידיעה גורם שתל השמחה עלי' שלו ביותר וכן הוא בפרק אין מעמידין דף כ"ו א"ל

שם[א] ההוא גברא דיהב עבדא לחבריה לאגמוריה אלפא מיני לפדי אגמריה תמני מאה אזמניה לדינא לקמיה דרבי אמר רבי אבותינו אמרו נשינו טובה אנו אפילו בעינינו לא ראינו :

לח שם [ב] רבי עבד ליה הלולא[א] לר"ש בריה (ולא אזמניה לבר קפרא) כתב על בית גננא כ"ד אלפין רבואין דינרין נפקי על בית גננא דין ולא אזמניה לבר קפרא אמר (להון) [ליה] אם לעוברי רצונו כך לעושי רצונו עאכ"ו אזמניה אמר לעושי רצונו בעולם הזה כך לעולם הבא על אחת כמה וכמה · יומא דמחיך[ב] ביה רבי אתיא פורענותא בעלמא א"ל לבר קפרא לא תבדחן[ג] ויהיבנא לך ארבעין גריוי חיטי א"ל ליחזי מר [דף נא ע"א] דבכל גריוא דבעינא שקילנא שקל דיקולא רבה טחייה בכופרא וסחפיה על רישיה ואזל וא"ל ליכול לי מר ארבעין גריוי חיטי דרשינן בך אחיך רבי א"ל לאו אזהרתך דלא תבדחן א"ל חיטי דרשינן קא נסיבנא · אמר לה בר קפרא לברתיה דרבי למחר שתינא חמרא בריקודא דאבוך ובקורקני דאמך :

לט שם בן אלעשה חתניה דרבי הוה ועשיר גדול היה (וממא) [אזמניה] לבי הלולא דר"ש בר רבי א"ל בר קפרא לרבי מאי (ויקרא כ) תועבה כל דא"ל רבי דהכי הוא תועבה אקשיה בר קפרא · א"ל (רבי) פריש את א"ל תיתי דביתהו תרמי לי נטלא אתיא רמיא ליה א"ל לרבי קוסרקוד לי ואומר לך הכי אמר רחמנא תועבה תועה אתה בה · לכסא אחרינא א"ל מאי (שם יח) תבל א"ל כעניגא קדמאה א"ל עביד לי דאימר לך עביד א"ל תבל הוא תבלין יש בה מי שניא הדא ביאה מכלהון ביאות · ומאי (שם יט) זמה א"ל עביד וכו' א"ל [ג] זו מה היא לא יכיל בן אלעשה למסבל[ד] [קם] ונפק הוא ואנתתיה מתמן :

מאי

לפדי · מיני מאכל : [לאגמוריה אלפא מיני לפדי · שילמדנו לעשות אלף מיני מאכל : אזמניה לדינא · על ר' מינים שלא לימדו : אבותינו אמרו נשינו טובה · דכתיב (איכה ג) נשיתי טובה שראוה כבר אלא שעכשיו שכחוה אבל אנו לא ראינו טובה מעולם שאין אנו יודעים כמה מיני טעם יש בפירות כלומר דבר מופלא הוא שכל כך לימדו] : נפקי על בית גננא דין · להוצאת הנשואין : ולא אזמניה לבר קפרא · לפי שהיה איש בדחן ומתיירא שמא יעשה שום דבר שישחוק : [אמר · בר קפרא לרבי אם לעוברי רצונו משפיע לו טובה כל כך לעושי רצונו וכו' שהיה מגנהו על שלא זימנו : לעושי רצונו · משפיע לו בעוה"ז טובה כל כך וכו' שהתחיל לספר בשבחו בשביל שזימנו : דכל גריוא דבעינא · באיזה מדה שארצה אקח] : דיקולא רבה · סל גדול : טחייה בכופרא · טח אותו בזפת כדי שלא יצאו החטין מתוך נקבי הסל : וסחפיה על רישיה · הפכו על ראשו : ליכול לי מר · ימדוד : חיטי דרשינא · שהלויתיך כלומר שאתה חייב לי ובדיחותא קאמר : בריקודא דאבוך · שירקד אביך לפני כשאשתה : ובקורקני דאמך · שתהא אמך מקרקרת ומזמרת : מאי תועבה · דכתיב גבי משכב זכור : [תרמי לי נטלא · תמזוג לי הכוס] : נטלא · כלי קטן : תועה אתה בה · שמניח משכבי אשה והולך אצל זכר : מאי תבל · דכתיב גבי אשה הנרבעת לבהמה : תבלין יש בה · בתמיה : מי שניא הדא ביאה מכלהו ביאות · כלומר שילך מנחת בן מינה לילך אצל הבהמה : זו מה היא · לשון ספק שאין יודע ממי מתעברת : [לא יכיל בן אלעשה למסבל · כל אותן זילותא של רבי לפי שהיה עשיר גדול ולא היה יכול לראות

אבותינו אמרו נשינו טובה וכו' · בפ' ב"מ מפרש ליה נשיתי טובה זו בית המרחץ וכו' ועוד כמה דברים אבל לרבי לא משמע ליה לפרש כן דלא שייך בהו שכחה כי הך דהכא הרבה מיני לפדי דשייך בהו שפיר שכחה וק"ל : עביד ליה הלולא לר"ש בריה כתב על בית גננא וכו' · לא הזכיר מי הוא הכותב ובנוסחת ע"י ולא אזמניה לבר קפרא כתב על בית גננא וכו' וקאי על בר קפרא שהוא היה כותב על עצמו כן שבהוצאה גדולה כזאת שהוציא רבי לא אזמניה לבר קפרא לבית גננא פירש הר"ן לסעודת נשואין ויותר נראה לפרשו כמשמעו שהוציא כן על בית חתנות דבנו וק"ל : אם לעוברי רצונו כך וכו' · אינו דומה כפרש"י שהיה מגנהו כך על שלא זימנו אלא שהנראה דמעיקרא נמי כוונתו לשבח וע"פ מ"ש שיש אדם שזוכה לב' שולחנות לעוה"ז ולעוה"ב כמו רבי וחביריו ויש לדיקים שאין זוכין רק לעוה"ב אבל הרשעים אינן זוכין רק לשלחן אחד שבעוה"ז ולזה אמר ברמז מעיקרא אם לעוברי רצונו בעוה"ז כך כמו לעושי רצונו שהם רבי וחביריו כ"ש שיהיה לעושי רצונו כך בעוה"ב שבזה יזכו עושי רצונו טפי מעוברי רצונו ולפי שהם לא הבינו כוונתו פירש דבריו אחר כך אם לעושי רצונו בעוה"ז וכו' ודו"ק : אתיא פורענותא וכו' · דרבי בעל יסורין הוה וכל שני יסורי דרבי לא אצטריך עלמא למטרא כדאמר פרק הפועלים ובר קפרא ודאי דהוה ידע זה אלא דהוה סבר שע"י שישמחו יזכה לעוה"ב כדאמרינן בתענית פ"ג הנך בני עלמא דאתי ניכהו דאינשי בדיחי הוו : שקל דקולא רבה וכו' · דרך בדיחותא וסחפיה על רישיה וכו' שלא יכירו רבי כמו שעושין בפורים כדאמר פרק חלק גבי אחז אוכלא דקלרי סחף ארישיה שלא יכירו ישעיה ורבי ודאי הכירו בקולו ואמר ליה דרך בדיחותא לאו אזהרתיך דלא תבדחן וכו' ואין לך עלי אלו מ' גריוי חיטי שאמרת שהבטחתי לך בשכר שלא תבדחן כי אתה הבדיחני והשיב לו בר קפרא ג"כ דרך בדיחותא שאין אני מבקש ממך שכר זה כלל אלא חיטין שהלוית ממני : מאי תועבה וכו' · בכמה עבירות כתיב בתורה לשון תועבה אלא דה"ק דבכל עריות שנאמרו בתורה לא כתיב תועבה אלא במשכב זכור בין באזהרתה בפרשת אחרי ובין במיתתה בפרשת קדושים לומר לך במשכב זכור תועה אתה בה אבל בתבל ליכא לפרושי הכי דהא בכלתו נמי כתיב בפרשת קדושים תבל עשו וגו' וי"ל דגבי ערות כלתו איכא לפרושי מלשון בלבול זרע האב וזרע הבן כפרש"י בחומש משא"כ גבי אשה הנרבעת מהבהמה דליכא לפרושי הכי קאמר תבלין יש בה וכו' וכן בזמה בערוה ממש נמי מלינו האי לישנא גבי ערות אשה ובתה בין באזהרתה בפרשת אחרי בין במיתה בפרשת קדושים אלא דאיכא לפרושי התם כפשוטו כתרגומו עצת חטאין אבל האי קרא דומלאה הארץ זמה דלא איירי בנתכוין לאיסור אלא בנשאה בהיתר כדמפרש ביבמות באיש הבא על נשים הרבה וכו' כפירוש רש"י וקרא מפורש הכי ולא תזנה הארץ שהזהיר גם בנושא בהיתר נשים בהרבה מקומות שלא תזנה ע"י נשואין הללו הארץ שתהיה הארץ מלאה זמה דהכא ליכא לפרושי עצת חטאין דהא בהיתרא איירי ומשו"ה קאמר מאי זמה דכתיב הכא וקאמר דזו מה היא דיבא לידי ספק ממזרות הכי מפרש ליה רבא בפרק החולץ

עיון יעקב

ידעינהו ליה ליהוי הכך גברא בשמתא עיין שם : א"ל אם לעוברי רצונו כך לעושי רצונו על אחת כמה וכמה וכו' · לפי פירש"י המאמר תמוה מאד שהקשה לדבר נגד רבי וכבר הארכתי בזה ליישב מאמר זה בטוב בספרי שבות יעקב שאלה קפ"ב ע"ש וכאן אכתוב אפס קצהו בקיצור נמרץ כי רבי לא אזמניה לבר קפרא כדי שלא ישחק בזמן הגלות ובר קפרא ס"ל דמותר לשחק אף בזמן הזה כי אם לעוברי רצונו כך לעושי רצונו עאכ"ו וכדאיתא בסוף מכות עיין שם בספרי והמלא נחת : יומא דמחיך רבי אתיא פורענות בעלמא · הא דלא מצינו בשאר תנאים והאמוראים לפי שרבי היה מקודש ביותר שהרי נקרא רבינו הקדוש וכל מקום שאתה מוצא קדושה גדר ערוה והיפך השחוק וקלות ראש מרגילין לערוה ורבי הגין מאד על בני דורו לכך הרחיק השחוק עד קלה האחרון ומטעם זה נדר ליתן לו ארבעים גריוי דחיטי נגד מ' יום של נתינת התורה דכתיב ביה בעבור תהיה יראתו על פניכם לבלתי תחטאו ע"ל ריש פ' ואלו מותרין והא דנתן לו חיטין לפי שהיו מצוין בבית רבי כדאיתא בפ"ק דע"ז דבכל יום שלא ליה אנטונינוס חיטין עיין שם : בן אלעשה תתנא דרבי הוה ועשיר גדול היה · נראה דאתי למימר לפי שהיה מוכתר בשלש כתרים שהיה בן אלעשה דהיינו ממשפחת רבי ישמעאל בן אלישע כהן גדול והיה חתנא דבי נשיאה שהוא רבי ועשיר גדול היה לכן לא היה יכול למסבל זילותא דרבי והשתא שפיר מייתי מאי בן אלעשה כלומר מי יאמר שהיה ממשפחת כהן גדול לככי מייתי הא דתנא לא לחנם

המתורגמן . א) האבצייט . ב) געלאבט . ג) זאללסט ניכט שפאססען . ד) צו ערטראגען .

יד יוסף

א עי' איכ"ר פסוק ותזנח משלום נפשי : ב עי' קה"ר פ"א : ג יבמות לז ע"ב :

חדושי גאונים

טלית שכולה תכלת ר"ל איש אשר בידו לעלות מעלה בעיון מאד כענין שהיו הם חכמים מחוכמים על אחת כמה וכמה שהוא נשגב מאד ומה שאתה אומר אין אנו מאמינים ומלבך אתה בודאם · אכן ידענו ע"פ האמור כי שקר נחלו ימינם כי אם גם החקירה טובה היא וגם הכרחי לא כ"כ אותה לבדנה רק צריכם שתהיה תוע א' ועל הלבן כאמור כי המעשה עיקר מעתה נכוא לבאר המאמר שהתחלנו בו והוא כי רלו חז"ל להלבים בזה רעיון יקר כי עתה אשר בקשו קרח וסייעתו לכפור בנבואת משה רבינו ע"ה ולעקור אשיות קבלתינו ולרוץ גולגלתם על סלע המחלוקת להשען על החקירה לפי מראות עיניהם בכוכבי השמים ודרך כסיליהם היה ראוי כי השמש לא תאיר והירח לא תוסף יהל עוד למען לא ישענו ב"א עליהם ורצו בזה כאילו קנאו לכאי השמים קנאת ה' לבאות ועמדו למעלה וז"ש ז"ל שמש וירח בזבול מאי בעי למה שינו את תפקידם ואמר מלמד שעלו שמש וירח לזבול ואמרו רבש"ע אם אתה עושה דין לבן עמרם נצא ר"ל אז ראוי שנצא כמקדם ברקיע הראשון כי לא יטעו ישראל אחרינו ואם אין אתה עושה דין לבן עמרם אזי לא נצא ר"ל צריך אתה לתת לנו מקום בין דרי מעלה למען יראו כי אתה מנהיגנו וזה להם האמת ז"ש לא נצא אכן הש"י השיב להם בכבודי לא מחיתם בכבוד בו"ד מחיתם ר"ל אתם סבורים כי בזה תמחו בכבודי כי כבודי במקומו מונח ולא תבוא מזה רק הרמת קרן בו"ד

שם מאי בן אלעשה דתניא [א]לא לחנם פיזר בן אלעשה את מעותיו אלא להראות בהן תספורת של כ"ג דכתיב (יחזקאל מד) כסום יכסמו את ראשיהם תנא בעין לולינית מאי לולינית א"ר יהודה תספרתא יחידתא ה"ד אמר רבא ראשו של זה בצד עיקרו של זה והיינו תספורת של כהן גדול: [דף נא ע"ב] [כתיב (יונה ב) וימן ה' דג גדול לבלוע את יונה והכתיב (שם) ויתפלל יונה וגו' ממעי הדגה הא לא קשיא דלמא פלטיה דג גדול ובלעיה דג קטן וכו']:

הנודר מן הירק פרק שביעי

מ דף נה ע"א מאי דכתיב (במדבר כא) וממדבר מתנה וממתנה נחליאל ומנחליאל במות כיון שעושה אדם את עצמו כמדבר שהוא מופקר לכל תורה נתנה לו במתנה שנאמר וממדבר מתנה וכיון שנתנה לו במתנה נחלו אל שנאמר וממתנה נחליאל וכיון שנחלו אל עולה לגדולה שנאמר ומנחליאל במות ואם הגביה את עצמו הקב"ה משפילו שנאמר (שם) ומבמות הגיא ולא עוד אלא (ששוקפין) [ששוקעין] אותו בקרקע שנאמר (שם) ונשקפה על פני הישימון ואם חוזר בו הקדוש ברוך הוא מגביהו [דף נה ע"ב] שנאמר (ישעיה מ) כל גיא ינשא:

דף נו ע"ב מנ"ל דעיבורא דמתא כמתא דמי א"ר יוחנן דאמר קרא (יהושע ה) ויהי בהיות יהושע ביריחו וגו' מאי ביריחו אילימא ביריחו ממש והא כתיב (שם) ויריחו סוגרת ומסוגרת אלא ש"מ בעיבורה אימא אפילו

ודו"ק: מאי בן אלעשה דתניא לא לחנם פיזר וכו'· לפרש"י דחוק דמאי אולמא ליה הך ברייתא מהך עובדא דלעיל דקאמר ביה בהדיא בן אלעשה חתניה דר' הוה ועשיר גדול היה ונראה לפרש דה"ק מאי בן אלעשה אם עשיר גדול היה למה נקרא ע"ש אביו בן אלעשה ולא על שם עצמו וקאמר דתניא לא לחנם פיזר בן אלעשה וכו' דדרך היורשים עושר מאביהם לוותר ולפזר מעותיהם כדאמרינן בפ"ק דפסחים שלישית מאכל יורשים ופירש רש"י בדבר שלא עמלו בו ואמרינן פרק כיסוי הדם מי שהניח לו אביו מעות ורוצה לאבדם ישתמש בכלי זכוכית וישכור פועלים וכו' ולכך נקרא בן אלעשה ע"ש אביו שעושרו היה בירושה מאביו וקאמר עליו גם שהיה בן עושר ויורש מאביו לא היה מפזר מעותיו בחנם כשאר יורשים אלא דבן אלעשה גם שהיה גם כן יורש לא פיזר בחנם אלא כדי להראות וכו' ודו"ק: דלמא פלטיה דג גדול ובלעיה דג קטן וכו'· והוא מבואר במדרש דדג גדול זכר היה והיה עומד יונה שם בריוח ולא נתן לב להתפלל רמז הקב"ה לדג והקיאו לתוך פיה של נקבה שהיתה מלאה עוברים והיה שם בדוחק שנאמר ויתפלל וגו' ממעי הדגה עכ"ל רש"י שם ומה"ט נמי היה בתחלה בגדול ואח"כ בקטן כדאמר הכא וק"ק לפי המדרש וטעמו אמאי קאמר בתר הכי ויאמר ה' לדג ויקא את יונה אל היבשה הל"ל ויאמר ה' לדגה וגו' שהרי בדגה היה לבסוף ואם נאמר דשוב אחר כך כשהתפלל פלטו הדגה לתוך פיו של הדג לא ידענא טעמו למה לא פלטו הדגה עצמו ליבשה ויש ליישב ודו"ק: (בגמ' דף כד ע"ב) אמר שמואל כו"ן סמ"ך עי"ן נוכא סמא לעיניס וכו'· ועד"ז יש לפרש מ"ש זכרנו את הדגה וגו' ועתה נפשנו יבשה אין כל בלתי אל המן עינינו ר"ל דאין לנו דבר המועיל לנו המן לגבי דגים רק לענין תועלת העינים שהדגים מסמין את העינים ולא כן המן: מאי דכתיב וממדבר מתנה וגו'· דלפי פשוטו כמו שפירש התרגוס ומדאתיהיבת להו נחתא עמהון לנחליא וכו' לא ה"ל למכתב נחליאל אלא ממתנה לנחל ומנחל לבמות וכו' גם למה קרא הבאר מתנה טפי מן המן והענן דאמרינן ג' מתנות טובות נתנו וכו' לכך דרשוהו על התורה כיון שעושה אדם עצמו כמדבר וכו' דהיינו שתלמודו מתקיים בידו והכי מפורש בפרק כילד מעברין כמ"ש לעיל פרק אין בין המודר גבי משה שבתחלה היה למד תורה ומשכחה עד שנתנה לו במתנה ואמר ומשנתנה לו בענין זה שמתקיימת בידו נחלו אל שהאדם שיזכה לכך נקרא נחלת ה' כמ"ש יעקב חבל נחלתו ימצאהו בארץ מדבר וגו' ומשנחלו אל ונקרא נחלת ה' עולה לגדולה שנאמר ומנחליאל במות כמ"ש גם בענין ישאהו על אברתו וגו' ירכיבהו על במתי וגו' ואמר ואם הגביה עצמו וכו' במות קמא דקרא פירש שהקב"ה מגביהו אבל ומבמות בתרא ע"כ קרא מוקים אנפשיה דבהכי איירי אם הגביה עצמו יותר מדאי הרי הגיא שהקב"ה משפילו ואמר ולא עוד אלא ששוקעין וכו' הוא רמז על כפול הענין שאמרו בו מאד מאד הוי שפל רוח ובפרק כילד מעברין הך מלתא ליתא: כל גיא ינשא· האי קרא לאו בעניינא דהכא כתיב אלא קרא הוא בישעיה אלא דה"ק גם שכבר כתיב ממדבר וגו' ומנחליאל במות דמשמע שהקב"ה מזכהו ע"י התורה משפלות לגבוה היינו מעיקרא אבל מי שכבר הגביהו הקב"ה וע"י שהוא גבה עצמו ביותר הקב"ה משפילו הימא דלא יועיל לו חזרה שיגביהו שוב הקב"ה ולזה מייתי מקרא דישעיה דכתיב כל גיא ינשא מריבויא דכל דריש ליה דגם מי שהקב"ה השפילו על ידי שהיה מתגאה עצמו ביותר כשיחזור בו שוב ינשא לעתיד דבהכי איירי קרא וק"ל:

זילותא דחמיו: מאי בן אלעשה· כלומר מנין דהוה עשיר: פיזר מעותיו· שהיה נותן ממון גדול לספר שהיה מספר לו כתגלחת של כהן גדול: תספורת יחידתא· שאין כמותה]: שהוא מופקר לכל· ללמד תורתו לכל: [נחליאל· נעשית לו התורה כמו נחלה: ששוקפין אותו· בארץ כמו המשקוף]: כל גיא ינשא· אע"ג דלא כתיב גבי האי קרא דמנחליאל במות דהא איהו כתיב בתורה והאי בנביאים אפילו הכי כיון דכתיב דהקב"ה משפילו כגיא מייתי ראיה שהמשפיל עצמו סופו לעלות מדכתיב כל גיא ינשא: [אלא ש"מ בעיבורה הוה קאי· וקרי ליה ביריחו: אימא אפילו בתחומה· הוי בתוך העיר

עיון יעקב

פיזר וכו' אלא כדי להראות תספורת של כהן גדול שבן קיבל מאבותיו וק"ל: כיון שעושה אדם את עצמו כמדבר שהוא מופקר לכל· פרש"י ללמד תורתו לכל וכדאיתא במדרש ריש פ' במדבר דלכך נמשלה התורה למדבר מה מדבר הנם לעולם אף דברי התורה חנם לעולם ואינו מונע בר ולפי שיש לו מדה זו כמשה שנהג בו טובת עין ונתן אותה לישראל בחנם כדכתיב כאשר צוני ה' אלהי מה אני בחנם אף אתם בחנם שהתורה ניתן לו במתנה כדי שלא ישכח אותה כמשה כדאיתא לעיל פרק אין בין המודר וכה"ג איתא בתמורה פרק יש בקרבנות דף ט"ו בשעה שהתלמיד הולך אצל הרב ואומר לו למדני תורה אם מלמדו תורה מאיר עיני שניהם ה' ומה שאמר וכיון שניתנה לו במתנה נחלו אל הייינו שנמחלו עוונותיו כדכתיב בפ' כי תשא וסלחת לעונינו ולחטאתינו ונחלתנו (ופרש"י בחומש ותתננו לך לנחלה מיוחדת שתשרה שכינתך על ישראל) ש"מ דלא נקרא נחלת ה' עד שנמחלו עוונותיו וא"כ שפיר קאמר וכיון שנחלו עולה לגדולה כי אין אדם עולה לגדולה אא"כ מוחלין לו על כל עוונותיו וק"ל: ואם חוזר בו הקב"ה מגביהו· ולא חיישינן שיחזור

הרי"ף

מ"ד וממדבר מתנה וכו'· הוקשה לו שאם הם מסעות סיל"ל וממדבר למתנה וממתנה לנחליאל לזה דרש הכתובים האלה שמדברים בת"ח שנקרא מחוקק שצריך להפקיר תורתו ללמד תורה לכל בחנם ואז נותנים לו מן השמים שמגלים לו רזי תורה ואינו רוצה הקב"ה שיחזיק לו טובה על זה כי הרי היא בתחלה נחלה הבאה לו במשפט מאת אבותיו ומתוך כל אותה החכמה הוא מתעלה בפני הבריות ועולה במות ואם מגיס דעתו הקב"ה משפילו הגיא ואם חזר בו הקב"ה מגביהו שנאמר כל גיא ינשא· ופי' הרא"ש קרא אחרינא הוא ודריש ליה אהסוא קרא זה שהושפל בגיא ינשא וקרובים דבריו לפי' הר"ן ז"ל

עין יוסף

מ ולא עוד אלא ששוקעין וכו'· ובערוך ערך שקף גרס אלא ששוקפין אותו בקרקע וכן איתא בשאלתות פרשת נשא סימן קכ"א כורס קיר תרגוס כזרמית דשקפא בכותלא (מוסיף הערוך):

אמר הבונה תספורת של כ"ג וכו'· אמר הכתוב בכ"ג כי נזר אלהיו על ראשו שתמיד שכינה למעלה מראשותיו היתה וע"כ תספורת שערו היה מדוקדק לסראות שכל מחשבותיו היו מכוונות לאלהיות וראשו של זה בצד עקרו של זה מתוקנית אחת לאחת לעקרי הדת הראשיים:

א סנהדרין כב ע"ב:

חדושי גאונים

כי הלא בכל יום ויום משתחוים לכם על זאת לא מחיתם ואין אני מקלקל עולמי מפני הפושעים כי ורצו לבאר בזה למה נענשו בפתיחת פי הארץ למה לא נענשו אותות בשמים להורות על רעתם להוריד עליהם אבני אלגבים ורוח זלעפות אשר תבוא להם השמש בחצי היום לכן אמרו שהיו ראויים גם לזה אלא שלא היה צריך לזה ואמר ולא נפקו עד שזרק בהם חילים ותניתות והחילים והתניתות שבכאן הם לפד"מ הפגימות של החמה והלבנה בעצמם שהם נלקו גם הם לפעמים וזה מורה כי המה לא אלהים כמ"ש בגמ' מעולם לא ראתה חמה פגימתה של קשת דלא למרו עובדי חמה גירי קא מדייא ובזה די לו לאדם הנלבב שלא לטעות אחריהם להשתחוות להם באשר גם הם אינם שלימים וכל הרוצה לטעות יבא ויטעה ואמר ואף האידנא לא נפקי עד דזרק בהו חיצים שהם פגמים האמורים· והצור תמים פעלו ועשה בכל בריותיו דבר בלתי שלם למען ידעו כל באי עולם כי אין שלום בלעדו· וזהו שמביא הכתוב לאור חציך יהלכון לנגה ברק חניתך שהמה יפיעו רק בקרני אור עליון ב"ה וזה ידוע לנו ע"י החצים והחניתות אשר נזרקו בהם ומביאים רק הכתוב לראיה על כוונת דבריהם ז"ל ולא שיהיה פי' הכתוב כך כמבואר בכמה מקומות· ומבוארים דברי המאמר· [כ א ר רחובות):

והאי דכתיב ויהי בהיות יהושע ביריחו בתחומה הוי קאי : דכתיב ומדותם מחוץ לעיר · אלמא תחום העיר חוץ לעיר מקרי ואינו מן העיר] : המקצועות · הסכינים שהם מיוחדים לחתוך התאנים כשעושין מהם עגולים נקראים מקצועות והכי אשכחן דקרי קרא לסכינים מקצועות דכתיב (ישעיה מד) יעשהו במקצועות ואפי' העגולים עצמם נקראים כן על שמם : [תנא הוקפלו רוב המקצועות · אותן תאנים שנשתיירו בשדות ובאילנות : מותרות משום גזל · שנתייאשו מהן הבעלים : ופטורות מן המעשר · משום דהפקירא נינהו : מרייהו · בעלים של תאנים : והוכפלו וכו' · דשרו למיכל כל אדם : משום סניות מילתא · כלומר מרוע לב היה אומר כן ולא משום עין יפה דעדיין לא הפקירן]: אשכחיה · לרבי טרפון גופיה דקאכיל מן התאנים דקסבר דהפקירא נינהו : [שהוקפלו· משהלכיעו הסכינים כלומר שכבר כלה קיץ התאנים : אחתיה · לר' טרפון בשקא ההוא גברא שהיה משמרן] : שמע ההוא גברא· הכיר שר' טרפון היה : שנשתמשתי בכתרה של תורה · שהניחו כשהודיעו שהוא ר' טרפון ולא הניחו אלא לכבוד תורתו : [פריצים · שהוציאו מבית המקדש ונעשו חול ואעפ"כ נהרג עליהם בלשאצר] : אי הכי ר' טרפון אמאי ליער נפשיה · אי אמרת בשלמא דלא הוה קפיד ההוא גברא אלא אההיא שעתא משום הכי הוה מצטער היאך לא הודיעו דבזמן שהוקפלו רוב המקצועות הפקרא נינהו וא"כ לא ליית ליה לשלם ליה ההוא פורתא אלא אי אמרת דכולה שתא הוו גנבין ליה ענבי מאי הוה ליה למעבד לר' טרפון וכי הוה ליה לשלומי דמי טובא דלא מיחייב בהו · ומשקינן דאפ"ה כיון דעשיר גדול הוה מיהו דוקא כי האי גוונא הוא דאסור משום דההוא גברא עדיין היה חושדו ולכבוד תורתו הוא שהניחו אבל ודאי לפטור עצמו בכבוד תורה במה שאינו חייב בו שרי כדאמרינן לקמן שרי ליה

אפילו בתחומה הא כתיב בתחומה (במדבר לה) ומדותם מחוץ לעיר :

קונם יין פרק שמיני

מא דף סא ע"ב [פיסקא עד שיעבור הקיץ עד שיכפלו המקצועות . תנא עד שיכפילו רוב המקצועות[דף סב ע"א]תנא הוקפלו(א) רוב המקצועות מותרות משום גזל ופטורות מן המעשרות רבי ור' יוסי בר ר' יהודה איקלעו להה֗וא אתרא בזמן שהוקפלו רוב המקצועות רבי הוה קא אכיל רבי יוסי בר רבי יהודה לא אכיל אתא מרהון אמר להו אמאי לא אכלי רבנן הוקפלו רוב המקצועות הוא ואף על פי כן לא אכיל ר' יוסי בר ר' יהודה קסבר משום סניות מילתא הוא דקאמר הדין גברא ר' חמא בר רבי חנינא איקלע להה֗וא אתרא בזמן שהוקפלו רוב המקצועות הוה קאכיל יהיב לשמעיה לא אכיל אמר ליה אכול כך אמר לי ר' ישמעאל בר רבי יוסי משום אביו הוקפלו רוב המקצועות מותרות משום גזל ופטורות מן המעשר] רבי טרפון אשכחיה ההוא גברא בזמן שהוקפלו (רוב) המקצועות דקא אכיל אחתיה בשקא ושקליה ואמטייה למשדייה בנהרא אמר אוי לו לטרפון שזה הרגו שמע ההוא גברא שבקיה וערק · א"ר אבהו משום ר' חנניה בן גמליאל כל ימיו של אותו צדיק היה מצטער על דבר זה אמר אוי לי שנשתמשתי בכתרה של תורה דאמר רבה בר בר חנה אמר ר' יוחנן כל המשתמש בכתרה של תורה נעקר מן העולם ק"ו ומה בלשאצר שנשתמש בכלי קדש שנעשו [כלי] חול שנאמר (יחזקאל ז) ובאו בה פריצים וחללוה כיון שפרצום נעשו חול נעקר מן העולם דכתיב (דניאל ה) ביה בליליא קטיל בלשאצר המשתמש בכתרה של תורה שהוא קיים לעולם ועד עאכ"ו · ורבי טרפון כיון דכי אכיל הוקפלו רוב המקצועות הוה אמאי צעריה ההוא גברא [משום דההוא] הוו גנבי ליה ענבי כולה שתא וכיון דאשכחיה לר' טרפון סבר היינו דגנבן אי הכי אמאי ציער נפשיה · משום דר"ט עשיר גדול הוה והוה ליה לפויסיה בדמים :

קסבר משום סניות מלתא הוא דקאמר וכו' · עיין בפירושים ועוי"ל דהכי קאמר קסבר דשמרו משום סניות ורוע מלתא עליו אילו הוה קאמר דעדיין לא הפקירן היה צריך לעשרן דגם אם היה אומר שעשרן לא היה נאמן והיה צריך לעשרן דמאי וק"ל : אוי לו לטרפון שזה וכו' · יש לעיין קצת בזה דלא הי"ל אלא טרפון אני לא תהרגני ויש לפרש דקאמר האי לישנא שהיה מצטער עצמו גם לאחר מיתתו ועפ"מ מ"ש כל שחברו נענש ע"י אין מכניסין אותו במחיצתו של הקב"ה ואם זה יהרגהו ודאי שיהיה נענש גברא ההוא ע"י וא"ל כן שיזהר ביותר מלהורגו וק"ל : אמאי צעריה ההוא גברא וכו' · משמע דלאו נכרי הוה מדשבקיה וערק כשמשמע דר' טרפון הוא וכמ"ש הרא"ש דמסתמא היה בקי בדין זה וא"ת א"כ מאי תירץ דהיה סבור דגנב לו ענבי דכולי שתא דמ"מ למה בא להורגו וכי לא ידע גם דין זה דאין לגנב דין מיתה מן התורה אלא דין כפל ואין זה נקרא בא במחתרת דאין לו דמים דהיינו בשעת גניבה אבל הכא השתא בהוקפלו רוב מקצועות היה מותר בהן וי"ל דלא היה דעתו להורגו אלא שגזם לו למשדייה בנהר כדי שיודה וישלם לו ענבים דכולי שתא וכן משמע לישנא דאמאי צעריה מיהו ר' טרפון ודאי שהיה סבור שבא להורגו כמ"ש אוי לו לטרפון שהורגו זה וניחא דפריך אי הכי אמאי ציער נפשיה דבשלמא אי לא היה חושדו בגנב לו ענבי דכולי שתא אלא אההוא שעתא דהוקפלו רוב המקצועות גם אם היה נדמה לו לנכרי לא היה לו דין גנב עליו כיון דרובא היו מפקירין אז הענבים גם אם הוא לא הפקיר ולהכי היה מצטער עצמו שלא היה לו לירא שיהרגנו אלא שגיזם לו כך כדי שישלם לו מאי דקאכיל השתא אבל השתא דקאמרת דשמע מיניה שבא להורגו על שגנב ענבים דכולי שתא ודין מיתה יש לגנב בדיני עובדי כוכבים ושפיר היה לו לירא שיהרגו בדיניהם ואמאי

מצטער

הרי"ף

ז"ל ול"נ לרמוז בהאי קרא נמי מה שחוזר לגדלו דכתיב בתר הגיא אשר בשדה מואב ראש הפסגה ונשקפה על פני הישימון כלומר חוזר הקב"ה ועושה אותו ראש כשרואה אותו הקב"ה ונשקפה שעשה עצמו כאסקופה הנדרסת על פני הישימון כלומר על פני העם הנשממין מהתורה גם הוא נשקף כמשקוף הנדרס אז הקב"ה עושהו ראש הפסגה והיינו דכתיב סתם כל גיא ינשא : ורבי טרפון וכו' אי הכי אמאי ליער נפשיה וכו' · עיין בתוספות דפירשו בשלמא אי הוה שביק ליה וכו' ומה שפירש הר"נ וא"כ לא ליית ליה דלישלם ליה ההוא פורתא וכו' ויש דוחק בדברי הר"ן ז"ל היכי ס"ד לחלק בין דמים מועטים לדמים מרובים דאי ס"ד שליער עצמו על שלא שילם לו גם בדמים מרובים של ענבי כולא שתא היה לו לשלם אלא ודאי משמע דלא ס"ד דלשלם מה שאינו חייב לו אלא במסקנא דר'

תניא

עיון יעקב

להתגאות כיון שיודע שגאות אדם השפילנו מאד ועיין במהרש"א : ואמטיה למשדיה בנהרא · נראה משום דהוה כנמצא במחתרת דחייב מיתה דלאו דוקא מחתרת אלא ה"ה גגו וחצירו וקרפיפו כדאיתא בסנהדרין וברמב"ם הלכות גניבה וא"כ שפיר מקשה ורבי טרפון כיון דכי אכיל הוכפלו רוב המקצועות הוי אמאי צעריה .האי גברא דלא הוי כלל דרך גניבה כמחתרת ומתרץ דהוי ליה גנבי שגנבו ענבי כולה שתא סבר היינו האי דגנב וגם עכשיו עשה כן דרך גניבה ולא משום דהוכפלו רוב המקצועות לכן דן ביה דין מחתרת וכא דקאמר רבי טרפון אוי לטרפון כלומר אף שלא עשה מעשה רע בההיא אכילה מ"מ מדאלהים אנה לידו שנהרג בודאי חייב מיתה מכח חטא אחר ועיין במהרש"א : כל ימיו של אותו צדיק היה מצטער על דבר זה · אף שאין המשל דומה לנמשל דהתם נשתמש בכלי קודש

עין יוסף

מא נעקר מן העולם · פי' שמת במיתה חטופה או משונה (תוס' סוטה דף ד' ע"ב ד"ה נעקר וע"ש) :

המתורגמן. א) אבגעשעלט , אבגעשניטען ·

חדושי גאונים

(שייך לסימן כז)

אין החולה עומד מחליו עד שמוחלין לו עונותיו· ר"ה אמר חוזר לימי עלומיו שנאמר רטפש בשרו וגו' ז"ל הרי"ף תמוה לי למה לא למדו רב המנונא מהאי קרא· הרופא לכל תחלואיכי וכתיב בתריה תתחדש כנשר נעוריכי דהיינו ישוב לימי עלומיו ע"ש · והנ"ל דס"ל לרב המנונא דמאמר תתחדש כנשר וגו' יאמר על שיאריך ימים אבל שיתחזק טבעו להיותו יותר בריא ממה שהיה קודם וכו' לא משמע מש"ס רק ממאמר ישוב לימי עלומיו וזהו לפי' הר"ן אבל לפירש"א משמע ליה לרה"מ דנעשה כתינוק שלא טעם טעם חטא בפשיטות א"ש דלא משמע זה ממאמר תתחדש כנשר וגו' · רצוני לומר דהא יש לחקור מה הוסיף רה"מ על רבי אלכסנדרי (לפירש"י) דהא כבר נאמר הסולח לכל עוניכי (והנהו לדברי הרא"ש שאמר בפסוק סלחתי כדברך שהסליחה אין כ משמע רק אריכות אף לא מחילה) טובא הוסיף רה"מ אבל ממ"ש ר"א אין החולה עומד עד שמוחלין לו וכו' שנאמר הסולח וגו' משמע דלא כהרא"ש והנ"ל דס"ל לרה"מ דממאמר הסולח וגו' אין ראיה לשיש בזה מחילה ושוב לא יענש אבל עכ"ז יש בהם רושם עונות (עי' תש"י יומא פ"ו מלויין ע"ד) קמ"ל מאמר לימי עלומיו כתינוק שלא טעם טעם חטא ודו"ק . (אי' הים) :

(שייך לסימן כט)

וא"ר אלכסנדרי כיון שהגיע קצו של אדם הכל מושלין בו וכו' למשפטיך עמדו היום וגו' אמרו לרב"ש שכיב ההוא גברא גובהא (כלו' ארוך) שדיא במיא וקא שכיב וכו' · כלומר ספרו זה בלשון תימה כי במה שהיתה פרדס קטנה עוברת באותן הימים נראה שאותן המים לא היו עמוקים כ"כ עד שימות בהם איש ארוך ועכ"ז ממה שהשליכתו הפרדס

מב שם **תניא** (דברים ל) לאהבה את ה' אלהיך לשמוע בקולו ולדבקה בו שלא יאמר אדם אקרא שיקראוני חכם אשנה שיקראוני רבי אשנה שאהיה זקן ואשב בישיבה אלא למוד מאהבה וסוף הכבוד לבוא שנאמר (משלי ז) קשרם על אצבעותיך כתבם על לוח לבך (ואומר (שם ו) קשרם על לבך תמיד ענדם על גרגרותיך) ואומר (שם ג) דרכיה דרכי נועם וגו' ואומר (שם) עץ חיים היא למחזיקים בה ותומכיה מאושר · רבי אלעזר בן צדוק אומר [א]עשה דברים (לפועלם) [לשם פעלם] ודבר בהם לשמם [ב]אל תעשם עטרה להתגדל בהם ואל תעשם קרדום להיות עודר בו וק"ו ומה בלשאצר שלא נשתמש אלא בכלי קדש שנעשו [כלי] חול נעקר מן העולם המשתמש בכתרה של תורה עאכ"ו · אמר רבא שרי ליה לאינש לאודועי נפשיה באתרא דלא ידעין ליה דכתיב ועבדך

מלטער היה על שניצל מן המיתה על ידי דיבורו שהודיע נפשיה ומשני דאפ"ה היה מלטער כיון דעשיר גדול היה יכול היה להציל עצמו בריבוי ממון גם שדין מיתה היה לו בדיניהם ויש לעיין ברא"ש ובר"ן בזה דרכים אחרים ודו"ק: **אלא** למוד מאהבה וכו' · כמה קראי מקמי דהאי קרא דכתיב בהו לאהבה את ה' וגו' אלא דלא משמע בהו דאיירי בלימוד אלא בקיום המצות אבל בהאי קרא כתיב כי הוא חייך ואורך ימיך וגו' דמשמע לימודה וק"ל: שנאמר קשרם על אצבעותיך וכו' · פי' הר"ן דחוק ונראה דה"פ שלא יאמר אשנה שיקראוני רבי דהיינו שלא לשמה אלא למוד מאהבה דהיינו ללמוד ולקיים מצות בוראו שנאמר קשרם על אצבעותיך דהיינו שילרף מעשה אצבעותיו אל הלימוד ואומר עץ חיים היא למחזיקים ולא ללומדיה לבד אלא שגם מחזיקים בהם לעשותם וסיים ותומכיה מאושר היינו סוף הכבוד שהוא אושר אמיתי וע"ז סמך מאמר עשה דברים לשם פעלם דהיינו כמי לשם זה שתהיה פעלם דהיינו ללמוד ולעשות: עשה הדברים לשם פעלם ודבר בהם לשמם וכו' ואל תעשם עטרה וכו' ואל תעשם קרדום וכו' · זכר כאן ארבעה דברים בדרכי הלימוד השנים מהם בעשה והשנים בל"ת כי הלימוד נחלק לד' חלקים והסימן בהם אגד"ל אלו אותיות שיש למ"ד בכל אחת מהם · האל"ף הוא הלמד כדי שיקראוני רבי ואלוף · הגימ"ל לשם גמול האהבת שכר בעוה"ב · הדלי"ת כדי לפרנס עצמו .

לגורבא מרבנן למימר לא יהיבנא כרגא ושרי ליה נמי למימר שרו לי תיגראי ברישא שכיולא בדברים הללו זכתה תורה לתלמידי חכמים כשם שזכתה לכהנים וללוים תרומות ומעשרות: קשרם על אצבעותיך · כלומר לא תכוין להנאתך אלא כדי שיהו שגורין בפיך והוסיף על זה ואמר ענדם על גרגרותיך ואחר כך הביא ראיה שסוף הכבוד לבא שנאמר דרכיה דרכי נועם ואומר ותומכיה מאושר: לפועלם · לשם הקב"ה שפעלם וצוה עליהם: [ודבר בהן לשם שמים · שתהא כל כונתך לשם שמים: להיות עודר בו · להשתכר ממנו כדי לאכול: ולא תעשם עטרה להתגדל בהם · שתלמוד כדי להתעטר ולהתגדל] :

עיון יעקב

בתנם משא"כ כאן שעשה כן רק משום הצלת גופו וממונו מ"מ היה אותו לדיק מלטער כי הקב"ה מדקדק עם הצדיקים כחוט השערה וזה שמדייק אותו לדיק והא דקאמר בכתרה של תורה שהיא קיים לעולם היינו משום דר' טרפון היה לו ג"כ כתר כהונה אך שהיא אינו קיימת לעולם כי כהן שנשא חללה בניו חלולין מן הכהונה משא"כ כתר תורה קיימת לעולם אפילו ממזר ת"ח קודם לכ"ג עם הארץ: **אלא** למוד מאהבה · פירש"י לשמה וסוף הכבוד לבא נ"ל ע"ד דאמרינן בשבת דף ס"ג אורך ימים בימינה למיימינים בה אורך ימים וכ"ש עושר וכבוד ומשמאילים בה עושר וכבוד איכא אורך ימים ליכא א"כ שפיר קאמר למוד מאהבה דהיינו לשמה דאיכא אורך ימים וא"כ וסוף הכבוד לבא משא"כ בלומד שלא לשמה דליכא אורך ימי א"כ צריך לבוא העושר וכבוד מיד ולא לבסוף: **אלא** בכלי קודש שנעשו כלי חול · ובילקוט דף קנ"ו ע"ב הגרסא כל המשתמש בכתרה של תורה נעקר מן העולם ק"ו מבלשאצר שנשתמש בכלי קדש שהיה כלי חול ע"ש: **אמר** רבא שרי ליה לאינש לאודועי נפשיה באתרא דלא ידעי ליה דכתיב ועבדך ירא את ה' מנעורי · ק"ק מהא דמלינו בשמואל

הרי"ף

טרפון היה עשיר גדול והוה ליה לפיוסיה בדמים · ואפשר למו לומר על דרך הר"ן באופ' אחר דאי לא הוו ענבי דכולה שתא דגנבי ליה יש לר' טרפון להצטער על שלא שילם לו המעות של התאנים ולומר לו ככר הוקפלו רוב המקצועות ואין בהם גזל ואפ"ה הילך דמיהם כי בזה היה ניצול ולא היו מחזיקין אותו לגזלן אבל כיון דגנבי לו ענבי כולי שתא לא היה יכול ר' טרפון להפטר ממנו בתשלומין שעדיין היה אומר לו גזלן אתה וחושש אני לך גם להבא באופן שלא היה ניצול בתשלומין ואמאי ליער נפשיה כיון שלא היה ניצול בזולת כך ומשני דכיון דעשיר גדול היה ניצול בתשלומין כל הענבים וגם בפיוס דמים על חשש שלהבא · ועוד ק"ל בדברי הר"ן שאמר ומיהו כה"ג דווקא אסור וכו' שכיון שלפטור עצמו במה שאינו חייב מדינא שרי כההיא דלא יהיבנא כרגא ה"ה נמי היה לו לר' טרפון לפטור עצמו בענבים ותאנים שלא היה חייב בהן כלום ושרי ליה למימר גורבא מרבנן אנא ולמה ליער עצמו אלא ודאי דאע"פ דשרי מ"מ אינה משנת חסידים לפטור עצמו מי שיש בידו עושר וממון וא"כ איך אומר הר"ן ז"ל ומיהו כה"ג אסור דמשמע דמדינא היה אסור לפטור עצמו בכה"ג · ומה שפירש הר"ן ז"ל הטעם משום דההוא גברא עדיין היה חושדו וכו' צריך טעם לשבח לביאורו · ונ"ל דהר"ן סבר דאם לא נצטער ר"ט אלא ממדת חסידות דמדינא שרי לא היה בזה כדאי להיות מלטער כל ימיו של אותו לדיק וכו' ואומר אוי לי וכו' כי די לו לער לפי שעה גם לא היה אומר אוי לי אלא מחמת איסורא דעבד היה מלטער כל ימיו ואומר אוי לי ואע"פ שלפטור עצמו במה שאינו חייב שרי מ"מ שאני הכא דגם השתא שאמר ר"ט אוי לטרפון שהרגו זה לא נסתלק שהוא גברא מהחשד לומר כיון שזהו ר"ט בודאי שאין זה גנב אלא עדיין היה חושדו שהוא היה הגנב ומ"מ עושה כבוד לתורתו שלא להמיתו וכיון שלאחר אשר הודיע אותו שהוא ת"ח עדיין היה חושדו שהוא היה הגנב ומ"מ עושה כבוד לתורתו א"כ הוא גורם זלזול בתורה לפי שזה חושד ללומד התורה שאינו מקיימה ועובר עליה לגזול ועושה ח"ו תורתו פלסתר ועוד שנשתמש בכתר תורה והמשתמש בכתר תורה והוא מזלזל בתורה טעם היותו ת"ח גנב וגזלן הרי זו רעה כפולה ולפיכך אסור להשתמש בה ויפלט כיון שיש בידו מעות אע"פ שאינו חייב בו בטענת התורה ומקבלין ממנו ואין בדבריו גרמת זלזול התורה שרי · ועדיין ק"ל לדברי הר"ן ז"ל דמחמת איסורא היה מלטער ר"ט איך קאמר משום דעשיר גדול היה והיה לו לפייסו בדמים והלא דבר האסור אין חילוק בו אם דל ואם עשיר וכיון שהוא דבר שאסור משום דההוא גברא עדיין היה חושדו אע"פ שלא יהיה עשיר ר"ט היה ראוי לו להצטער על שעשה איסור להשתמש בכתר תורה ושמא סבר הר"ן דאין איסור להשתמש בכתר תורה כשעדיין חושדין אותו אלא ביכול להנצל מצד הממון אבל כשאינו יכול לפטור עצמו בממון כגון שהוא עני ואין ידו משגת לפטור עצמו אלא בכ"ת שרי לפטור עצמו בכבוד התורה: **תניא** לאהבה את ה' וכו' שנאמר קשרם וכו' · פי' הר"ן כלומר לא תכוין להנאתך אלא כדי שיהיו שגורים בפיך וכו' וצריך להבין היכן הוזכר כאן לא תכוין להנאתך דקשרם על אצבעותיך הוא שיהיו שגורים בפיך · ונראה שזהו שסמך ואמר והוסיף על זה ואמר ענדם על גרגרותיך שיהיו ד"ת שלומד על הגרגרת דהיינו שלא להתייהר בה אלא לשמה על גרגרותיך בלבד ויש להתבונן למה הוצרכו שני כתובים דמלאהבה את ה' מבמע מאהבת הבורא ולא לכבוד עצמך ולמה הביא עוד שנאמר קשרם על אצבעותיך דמשמע לא תכוין להנאתך אלא כדי שיהיו שגורים בפיך · ונראה דלאהבה את ה' מדבר בקיום המצות שלא יעשה אותם לשם פניה ולכבוד עצמו אלא מאהבת הבורא והא דלא יאמר אקרא בשביל שיקראוני חכם הוא מדבר בעסק התורה דס"ד דילמוד שלא לשמה כדי שמתוך שלא לשמה יבוא לשמה לזה הביא מקרא דקשרם על אצבעותיך כדי שיהיו שגורים בפיך ולא תכוין להנאתך · והא דאמרינן פרק מקום שנהגו לעולם יעסוק אדם בתורה ובמצות אפילו שלא לשמה שמתוך שלא לשמה בא לשמה הוא בתחלת למודו של אדם אבל ללמוד לעולם שלא לשמה לא:

עץ יוסף

מב **אלא** למוד מאהבה וסוף הכבוד לבא · הכוונה כי יש שני מיני כבוד א' הוא כבוד המדומה שיחפוץ האדם שיכובד מאחיו וידמו כי הוא איש ראוי לכבוד ועל זה אמר שלא יאמר אקרא שיקראוני חכם וכו' · ב' הוא אמיתת הכבוד הוא כשימלא האדם בנפשו להדרה ולהכנים חכמה בלבו ולפארה בכל מיני מעלות ולא למען יתכבד בה לעיני הרואים כי אם לכבד נפשו לבלתי תעמוד במדריגתה כי אם לעלות תמיד מעלה מעלה בהשגתה זהו אמיתת הכבוד אשר הוסד בטבע הנפש לעצמי לה וכמה יכבד על האדם לבוא לידי מעלה רמה כזו אם לא ע"י עסק התורה מאהבה והוא הלימוד לשמה שאוהב התורה באמת עד שכל מאויי העולם ותענוגה וכבודה כאין בעיניו ולא יתכבד מאומה ביקר עוה"ז כי אם באהבת התורה ישגה כי זה כל מאויו וז"ש אלא למוד מאהבה אמיתית וסוף הכבוד האמיתי לבא · אבל הכבוד המדומה הוא הבל: קשרם על אצבעותיך וכו' · כי דרך המתירא שלא ישכח הדבר הצריך אם הדבר במעשה הוא עושה קשירה במקום מגולה בכדי שיזכור ואם הוא בתורה הוא כותב הראשי פרקים שאם יראה יזכור וזהו קשרם על אצבעותיך במעשה שהם המצות כתבם על לוח לבך הוא התורה והוא רמז שהקושר או הכותב שלא לשכוח הוא ברמז (הגר"א): קשרם על לבך תמיד · הוא במחשבה ענדם על גרגרותיך הוא בדבור (הגר"א): דרכיה דרכי נועם · כלומר שדרכי התורה הם דרכים לבוא להנועם כמ"ש לחזות בנועם ה' ואמר דרכיה כלומר הדרכים רחבים שאי אפשר לטעות בהם כלל דהיינו לאותן הלומדים לשמה הם דרכי הנועם העליון וכל נתיבותיה ההולכים בהנתיבות הקטנים שאפשר לטעות ולסור מהם דהיינו הלומדים שלא לשמה מ"מ אם יהיו לומדין והולכין פן יהיו בשלום כמשחז"ל לעולם יעסוק וכו' (הגר"א): עץ חיים היא למחזיקים בה · כי דרך המחזיק בב' ידים הוא מחזיק וכלומר למקיימין אותה והיינו במ"ע ול"ת: ותומכיה מאושר · בב' רגלים תמכין לאורייתא והן ב' · אחד התומך בממון והשני התומך בגוף והן משמשי ת"ח ולכך אמר ותומכיה ב' תמכין מאושר (הגר"א): עשה דברים לפועלם · כי המצוה בשלימות לקיימה ברצון טוב כרצון המצווה יתברך רצון פשוט: ודבר בהם לשמם · שלא על מנת לקבל

יד יוסף

א מסכת ד"א זוטא פ"ב : ב אבות פ"ד מ"ה :

חדושי גאונים

באותן המים מת על זה השיב למשפטיך עמדו היום וגו' כלומר ככר הגיע קלו הכל מושלין בו להמיתו אפילו זבוב וכו' אפילו פרדס קטנה · (איי הים):

לאהבה וכו' למוד מאהבה וכו' · ז"ל מהרש"א כמה מקראות וכו' כתיב בהו לאהבה וגו' · אלא דלא משמע בהו דמיירי בלמוד אלא בקיום המצות אבל בהאי קרא כתיב כי הוא חייך וגו' · דמשמע לימודה וק"ל ואני לא ידעתי מהיכן משמע ליה דקרא דהוא חייך וגו' מיירי מלימוד יותר מקיום המצות והרי בביאור אמר התוספות קודם לזה ראה נתתי וגו' את החיים אשר אנכי מצוך וגו' ללכת בכל דרכיו ולשמור מצותיו וגו' · ועוד דאטו בקיום המצות לא קפידה התורה שיהיה מאהבה (ולא להתיהר עי' מ"ש מ"ג וסוף עירובין) לא לשם דבר אחר וכמדומה לי שנוסחת הרב ז"ל היתה בתורה כי היא חייך וגו' בחירק מורה לשון נקבה לכך משמע ליה שרומז על התורה והיינו הלמוד דאילו הקיום במצות ראוי שידובר בלשון זכר אולם גם זה רחוק דקושטא דיכול להיות שלשון נקבה מוסב על כלל המצות אשר נאמר שם בראש הענין כי המצוה הזאת וגו' לא נפלאת הוא וגו' ולא רחוקה וגו' ועוד דכמו שנאמר שבקיום המצות הוא לשון זכר כן ראוי שנאמר שלמוד התורה הוא לשון זכר בשגם כי התורה כתיב כי הוא חייך בלשון זכר קרי וכתיב במלאפו"ם עכ"כ הא דמייתי זה הכתוב לאהבה וגו' להורות משמעות למוד מאהבה הוא מסוף הענין שנאמר שם ולדבקה בו מזה לא נאמר באינך קראי דמקמי והיינו כי הלמוד ועושה מצות להקרות רבי וגו' וכיוצא בו איננו דבוק בו ית' אלא באותו

ועבדך ירא את ה' מנעורי (מ"א יח) אלא קשיא דרבי טרפון משום דעשיר גדול הוה והוה ליה לפיוסיה בדמים · רבא רמי כתיב ועבדך ירא את ה' מנעורי וכתיב (משלי כז) יהללך זר ולא פיך · הא באתרא דידעין ליה הא באתרא דלא ידעין ליה · ואמר רבא שרי ליה לצורבא מרבנן למימר צורבא מרבנן אנא שרו לי תגראי ברישא דכתיב (ש"ב ח) ובני דוד כהנים היו וכי כהנים היו אלא מה כהן נוטל חלק בראש אף ת"ח נוטל חלק בראש · וכהן מנא לן דכתיב (ויקרא כא) וקדשתו כי את לחם אלהיך הוא מקריב וגו' · [א]ותנא דבי רבי ישמעאל וקדשתו לכל דבר שבקדושה [דף סב ע"ב] לפתוח ראשון ולברך ראשון וליטול מנה יפה ראשון · ואמר רבא שרי ליה לצורבא מרבנן למימר לא יהיבנא אברגא[א] דכתיב (עזרא ד) מנדה בלו והלך וגו' · [ב]ואמר רב יהודה מנדה זו מנת המלך בלו זה כסף גולגלתא והלך זה ארנונא · ואמר רבא שרי ליה לצורבא מרבנן למימר עבדא דנורא אנא לא יהיבנא אברגא מ"ט לברוחי אריא מיניה קאמר · רב אשי הו"ל ההוא אבא זבניה לבי נורא א"ל רבינא לרב אשי הא איכא (ויקרא יט) ולפני עור לא תתן מכשול אמר ליה רוב עצים להסקה ניתנו :

אמר

הר"ן

שנאמר ועבדך ירא את ה' · דאפשר דאליהו לא הוה ידע ליה : [אלא קשיא דר' טרפון · דהם שרי ליה לאיגם לאודועי נפשיה שהוא חכם במקום שאין מכירין אותו אמאי ציער נפשיה בשביל שהודיע לזה שהוא חכם]: שרו לי תגראי ברישא · התירו תגר שלי כלומר פסקו לי דיני תחלה : ובני דוד כהנים היו · שהיו חכמים והיה דינם ככהנים : לפתוח ראשון · בקריאת התורה שקורא ראשון : ולברך ראשון · ברכת המזון שהוא קודם לכל אדם : וליטול מנה יפה ראשון · אם בא לחלוק דבר עם ישראל עושה ישראל ממנו שני חלקים שוים וכהן בורר אי זו מהן שירצה : והלך זה ארנונא · סעודת המלך כשהולך ממקום למקום · ארנונא בלשון יון סעודה · ל"א שותפות שיש לו למלך בבהמות דארנונא לשון שותפות מדכתיב כי ארנון גבול מואב בין מואב ובין האמורי : עבדא דנורא אנא · עבד לאיש שהוא כומר לעובדי האש שעבדיו פטורים מכרגא ולא הוי כמודה בעבודה זרה דמוכחא מלתא דלא אמר הכי אלא לאפטורי מכרגא וכי קאמר צורבא מרבנן רבותא קאמר דאפי' צורבא מרבנן שרי ליה למימר הכי דהן סבורין לעבודה זרה והוא לבו לשמים כדכתיב כי ה' אלהיך אש אוכלה הוא : אבא · יער : זבניה לבי נורא · מכרו לעובדי האש שמליקין האור בבית עבודה זרה שלהן : רוב עצים להסקה ניתנו · ואינו כמוכרו לעבוד עבודה זרה דהא איכא למתלי בהתירא

מהרש"א

הלמ"ד לומד לשמה לשם מלות הלימוד מאהבת ה' שלוהו על כך והנה השנים בעשה לשם גמול ולשם לימוד ומתוך שלא לשמה דהיינו לקבל פרס בא לשמה דהיינו השוא דרב יהודה לעולם יעסוק אדם בתורה אפי' שלא לשמה שמתוך וכו' כמ"ש התוס' בפרק היה נוטל וע"כ התחיל הכא עשה הדברים לשם פעלם שתקבל שכר פעולה שלהם ומתוך זה תבא לדבר בהן לשמה שהיא מעלה העליונה ואח"כ זכר בל"ת השני שלא לשמה הגמורים אל תעשם עטרה וכו' ואל תעשם קורדום וכו' אשר עליהם נאמר בשמעתין המשתמש בכתרה של תורה נעקר מן העולם ובעלמא אמרינן בהו טוב לו שלא נברא כמ"ש התוס' שם : דכתיב ועבדך ירא וגו'· פי' הר"ן דאפשר דאליהו לא הוה ידע ליה עכ"ל אבל מדקאמר ליה עובדיה לאליהו הלא הוגד לאדוני את אשר עשיתי וגו' משמע דהוה ידע ליה ואפשר מן השמועה שהוגד לו זה ודאי הוה ידע ליה אלא שלא הכיר בו שזהו וק"ל : הא באתרא דידעי ליה הא וכו' · ושלמה לא סתם דבריו דכולה מלתא מפורש בהאי קרא וה"ק יהללך זר דהיינו ודאי בידעוך ולא דהיינו שלא ידעוך שלא יוכלו להללך אזי שרי לפיך להודיעך וק"ל : שרו לי תגראי ברישא וכו' · פירש"י משום כבוד תורה והרא"ש פי' כדי שלא אבטל מלימודי ומהשיא דכתובות פ"ב דהקדים רב נחמן דיניה דקריביה דרב ענן לדינא דיתמא משמע כפרש"י משום כבוד תורה דמשום ביטול תורה כפירוש הרא"ש לא שייך בקריביה דרב ענן ויש לייסב דודאי היכא דידעינן ליה יש לו להקדים דין ת"ח ואפילו דין קרובו משום כבוד תורה כההיא דהתם אבל היכא דלא ידעינן ליה ואיהו בעי לאודועי נפשיה לית ליה למימר משום כבוד תורתו אלא משום ביטול תורתו וק"ל : [דכתיב מנדה בלו והלך וכו'· וכתבו התוס' בפ"ק דב"ב לפי שהיו עסוקים במלאכת שמים בבנין בהמ"ק ה"כ אין להטיל מס על לומדי תורה עכ"ל וסמך נמי אקרא דמייתי התם גם כי יתנו וגו' ואם מעט מהם יחילו ממשא וכו' ע"ש]: ליטול מנה וכו' · פירש"י כשחולק עם אחיו הכהנים בלחם הפנים עכ"ל פי' הת"ח שבכהנים וכהן דקרא דוקדשתו מיירי נמי בת"ח הנקרא כהן כמו ובני דוד כהנים אבל הרא"ש והר"ן פירשו כפשטיה דנוטל מנה יפה בחולק עם ישראל ובכהן דעלמא איירי ואפשר שרש"י דקדק לפרש כן מלישנא דקאמר לכל דבר שבקדושה ובחולק עם ישראל ליכא בדבר ההוא שחולק דבר קדושה וק"ל : עבדא דנורא אנא וכו' · וכוונתו

יד יוסף

א גיטין נט ע"ב מו"ק כח ע"ב הוריות יב ע"ב : ב ב"ב ח ע"א :

חדושי גאונים

דבר ומתוארת אז אהבה התלויה בדבר לא בו וק"ל ועי' באות שאחר זה . (אי' סים): (שם) וסוף הכבוד לבא שנא' קשרם על לוח לבך כתבם וגו' ענדם וגו' עי' פי' הר"ן והוא דחוק כמ"ש מהרש"א ז"ל ומ"ש מהרש"א ז"ל דס"פ כו' אלא למוד מאהבה דהיינו ללמוד ולקיים מלות תורתו בנאמר קשרם על אלבעותיך דהיינו שיצרף מעשה אלבעותיו אל הלמוד כו' ע"ש זה סותר קלת אל מ"ש מהרש"א ז"ל עלמו לעיל מיניה דהאי קרא דדרוש ביה למוד מאהבה לא מיירי בקיום מלות ע"ש אמנם לי נראה כוונת הדרש בפשיטות כי לשון קשירה וכתיבה וענידה מורה שבשום אופן לא יזוז הלמוד ממקומו וכמ"ש באידך קרא קשרם על לבך תמיד וגו' · ואילו יהיה הלמוד להקרא רבי וכיולא אז יתואר הלמוד בתלוי הדבר ובעת שיבטל הדבר יבוטל הלמוד וק"ל · (אי' סים) :

עיון יעקב.

בשמואל שנענש על שאמר לשאול אנכי הרואה ודוחק לומר דהל"ל בקיצור אנכי א"כ גם עובדיה הל"ל ועבדך ירא את ה' מנעורי למה לי לכן נ"ל עיקר דהא דקאמר שרי איניש להודיע נפשו היינו דווקא משום הגלה כמו בעובדיה שאמר והרגני אבל בלי שום הצלה אין להודיע ותדע דהא אמרינן דאפי' בלי שום הצלה מותר לאודועי נפשיה א"כ איך מתרץ הש"ס שאני ר' טרפון דעשיר גדול הוי וה"ל לפייסו בדמים הלא אפילו בחנם מותר לאודועי נפשיה אלא ודאי דאסור רק משום הצלה הוא דמותר כמו בעובדיה וק"ל ועיין בתשובת הרשב"א סימן פ"ד : שרו לי תגראי ברישא מה כהן נוטל בראש אף ת"ח נוטל בראש · מזה יש ללמוד דיש להקדים ג"כ דין כהן לדין לוי וישראל שהוא בכלל וקדשתו ולא ראיתי לאחד מהאשונים והאחרונים בח"מ סי' ט"ו שהכהנים בדבר זה ואפשר מרוב פשיטות הדבר ומ"מ ודאי דין ת"ח קודם לכהן עם הארץ אף על גב דת"ח גלמוד מדין הכהן מ"מ הא מלינו ממזר ת"ח קודם לכ"ג עם הארץ : ואמר רבא שרי ליה לצורבא מרבנן · נראה דרבא אזיל לשיטתו דאמר בשבת דף קי"ט אמר רבא תיתי לי דכי אתי צורבא מרבנן לדינא לקמאי לא מזגינא רישא אבי סדיא עד דמספכינא בזכותיה לכן ג"כ מהפך בזכות ת"ח בהאי שמעתין : א"ל רוב עצים להסקה ניתנו · עיין בש"ס פ"ק דע"ז דמסיק הכי רב אשי גבי למכור להם

עץ יוסף

לקבל פרס : יהללך זר וגו' · הזהיר שלא יהלל אדם את עצמו אלא ישפיל א"ע אלא זרים יהללוהו : באתריה דלא ידעין · אם אין לו להחיות נפשו ח"ו אם אי אפשר להנצל כי אם על ידי זה : שרו לי תגראי ברישא · התירו תגר שלי כלומר פסקו לי דינא תחלה דזה כיון שהוא מדין תורה שרי ליה להודיע למען יזהירו בכבוד התורה : ברישא · פרש"י משום כבוד תורה · והרא"ש פי' כדי שלא אבטל מלימודי ועיין ברש"א : ובני דוד כהנים היו · שהיו חכמים והיה דינם ככהנים : לכל דבר שבקדושה · בכל דבר שיראה גדול ומקודם : לפתוח ראשון · בקריאת התורה הוא קורא ראשון (רש"י ור"ן) או פי' להיות ראש המדברים בכל קבוץ עם לדבר ולדרוש תחלה (הרא"ש) : ולברך ראשון · ברכת המזון (ר"ן) וברכת המוציא (רש"י) : וליטול מנה יפה ראשון · כשחולק עם אחיו הכהנים בלחם הפנים (רש"י) וכשיושב בסעודה יביאו לו מנה יפה תחלה (הרא"ש) ואם בא לחלוק דבר עם ישראל עושה ישראל ממנו שני חלקים שוים וכהן בורר אי זו מהן שירצה (ר"ן) : לא יהיבנא אכרגא · איני רוצה ליתן מס : דכתיב מנדה וכו' · כורש מלך פרס צוה שלא ישאלו מס מאנשי כנסת הגדולה וכיון שמן הדין פטור שרי ליה למימר כדי שלא יגזלו ממנו : מנת המלך · הקצוב על הקרקעות : זו כסף גולגלת · שמוטל על כל האדם ליתן מגופו : זו ארנונא · סעודת המלך כשהולך ממקום למקום ארנונא בלשון יון סעודה (ר"ן) או פי' עישור בהמות (הרא"ש) : לפני עור לא תתן מכשול · דהם מצווים על עבודת כוכבים ושמא יעשו ממנה נויי עבודתם : רוב עצים להסקה ניתנו · וכיון דאיכא למתלי שקנו לדבר היתר תלינן :

המתורגמן. א) קאפף געלד.

רבי אליעזר פרק תשיעי

מג דף סד ע"ב **אאמר** ר' יוחנן משום רבי שמעון בן יוחאי כל מקום (שאתה מוצא) [שנאמר] נצים נצבים אינם אלא דתן ואבירם אלא מאי (שמות ד) כי מתו כל האנשים וגו' אמר ריש לקיש שירדו מנכסיהם · בתניא ד' חשובים כמתים עני ומצורע וסומא ומי שאין לו בנים עני דכתיב כי מתו כל האנשים · מצורע דכתיב (במדבר יב) אל נא תהי כמת · סומא דכתיב (איכה ג) במחשבים הושיבני כמתי עולם· מי שאין לו בנים דכתיב (בראשית ל) הבה לי בנים ואם אין מתה אנכי :

מד דף סה ע"א **גתניא** המודר הנאה מחבירו אין מתירין לו אלא בפניו מנה"מ א"ר נחמן (ואי תימא רבי יוחנן) דכתיב (שמות ד) ויאמר ה' אל משה במדין וגו' דאמר לו במדין נדרת לך והתר נדרך במדין דכתיב (שם ב) ויואל משה לשבת את האיש האין אלה אלא שבועה דכתיב (יחזקאל יז) ויבא אתו באלה

מהרש"א

לשמים שהוא עבד ה' הנקרא אש אוכלה וגו' ות"ח נקרא עבד ה' ולא עם הארץ והר"ן פי' לרבותא נקט תלמיד חכם ואין לורך וק"ל :

אינן אלא דתן ואבירם וכו' · שכן מלינו בדתן ואבירם בעדת קרח אשר הלו וגו' וכתי' שם ילאו נלבים וגו' כימא כמי הא דכתי' בפ'שמות שני עברים נלים וגו' ויפגעו את משה ואהרן נלבים וגו' כימא כמי דתן ואבירם היו והם אשר נאמר עליהם כי מתו כל האנשים וגו' שהם היו מבקשים נפשו של משה שהלשינו עליו ואמרו אליו מי שמך לאיש וגו' וכתיב וישמע פרעה וגו' : [שירדו מנכסיהם וכו' · ואע"ג דעוד ג' חשובים כמת כדלקמן משמע להו דנעשו עניים כמפורש בג' המפרשים ובתוס' ע"ש] : ואם אין מתה אנכי וגו' · דליכא לפרושי שאמרה ואם אין אמות אנכי מתוך לער על שאין לי בנים דא"כ לכתוב ואם אין אמות וגו' אבל מתה הוא שם התואר ואם אין אני נקראת מתה על שאין לי בנים וק"ל : אל נא תהי כמת · פירש"י בחומש מה מת מטמא בביאה אף מלורע כן והוא ע"פ הספרי אבל ממה שאמרו פ"ק דחולין ופ' כ"ה פי שנים ברוחך דגבי אלישע היינו שריפא לרעת נעמן שהיא שקולה כמת נראה דלענין שאין חייו חיים חשוב כמת וכן כל הנך דחשיב הכא לענין דאין חייו חיים קאמר וק"ל :

וכל היכא דאיכא למתלי תלינן : כל מקום שנא' נלים נלבים אינם אלא דתן ואבירם· שכן מלינו בהם אשר הלו וכתיב ילאו נלבים הלכך שני אנשים עברים נלים היו דתן ואבירם וכן ויפגעו את משה ואת אהרן נלבים כלומר הנלבים פגעו במשה ואהרן והם היו דתן ואבירם אלמא לא מתו : [במחשכים הושיבני כמתי עולם · כשאדם נתון במחשך ואינו רואה חשוב כמת] : ארבעה חשובים כמתים · כבר פירשתי בפ"ק (דף ז:) מנא לן דירדו מנכסיהם טפי מחד מהנך ארבעה : [אין מתירין לו · לנודר אלא בפניו של מדיר : במדין וגו' · מאי במדין לך אלא הכי קאמר ליה במדין נדרת לפני יתרו לך והתר בפני יתרו שאין מתירין לו לאדם אלא בפניו ויתרו הדירו למשה שלא לשוב מלרים מפני אותן אנשים המבקשים להרגו ואמר רבי ת"ח מיפר לעצמו :

במחשבים הושיבני כמתי עולם · לכאורה בלא נר הו"ל דהיינו במחשכים הושיבני אבל מדמדמה ליה כמתי עולם משמע ליה דהיינו סומא דהוה כמי לעולם בחשך וק"ל : ואין אלה אלא לשון שבועה וכו' · מה שהוליא מלת ויואל ממשמעו לשון רלון ללשון שבועה עיין בדברי הרא"ם ול"נ דאין לורך אלא במדין לך וגו' דמלת לך הוא יתור לשון לדרשא במדין נדרת לך שם והתר בפניו ושבועה זו לא הוזכרה מפורש

א במ"ר פ"ס תנחומא סדר וארא תד"א ח"א פי"ח : ב ע"ז ה ע"א ב"ר פע"א שמ"ר פ"ה איכ"ר פ"ג סי"ו ילקוט תורה רמז קכז ורמז תשמ"ב תנחומא סדר לו : ג תוספתא ספ"ב: ד עי' שמ"ר פ"ד סי' א' : ה עי' שמ"ר פ"א סי' ע' תנחומא ס' שמות ספרי ח"ב פיסקא כו :

חדושי גאונים

ארבעה חשובים כמתים סומא וכו' · אפשר תחלת תכלית ההשכלה והעיון היא בעינים כי המוחשים תחלה יגיעהם העין ומשם ילכו אל המשותף ומשם אל הדמיון ואח"כ יעלו אל השכל וא"כ מי שהוא סומא הרי הוא כמו מת כי חסר ממנו המדרגה הראשונה לעלות אל האחרת וגם סומא ירמוז אל עורון עיני העיון והרי הוא חשוב כמת ר"ל המיתה הנפשית וכנגד המדות הרעות שהוא חלק סור מרע הוא הלרעת שהוא מורה על טומאת ופחיתות . המדות המגונות ומזוהמות כלרעת ממארת ועל חלק העשה טוב אמר היורד מנכסיו כי נכסים אינם

אהבת איתן

ארבעה חשובים כמת עני וכו' וכתבו התוס' דנ"מ למבעי עלייהו רחמי וק"ל מהא דרפ"ד דערכין דקתני ג' מעבירים את האדם על דעתו ועל דעת קונו וקחשיב דקדוקי עניות ומפרש דנ"מ למבעי עליה רחמים ומשמע דדוקא דקדוקי עניות קאמר ולא עניות סתם ולפ"ד התוס' כאן מאי אריא דנקט דקדוקי עניות אלא י"ל דנ"מ בהך דעני דחשוב כמת לענין הא דאמרינן שאין הקב"ה מייחד שמו על לדיקים בחייהם א"נ לענין כפרה על עברות כדאיתא ביומא וכ"מ בריש ברכות אך מ"ש בחדושי אגדות מהרש"א דנ"מ דד' דהייהם אינן חיים ק"ל דהל"ל גבי ג' בבילס :

הכותב

אין מתירין לו אלא בפניו · הפוסקים האריכו בזה לענין דינא אי פירוש בפניו רוצה לומר מדעתו של מדיר אפילו שלא בפניו ממש או דוקא בפניו ואפילו בעל כרחו והעולה לדעת רוב הפוסקים הוא שכשהנדר היה להנאתו של חבירו צריך שיהיה בפניו ואפילו בע"כ :

עיון יעקב

בהמש כל היכא דאפשר למתלי תלינן ואימר לבתיטה זכין ומ"מ הלריך הכא רוב דוקא משום דמתמיר היה לעלמו ומיקל לאחריני ועיין בי"ד סי' קנ"א :

שירדו מנכסיהן · וכתב הר"ן בפ"ק דליכא למימר שהיו סומין דכתיב העיני האנשים ההם תנקר ואע"ג שהר"ן עלמו כתב בפירושו להרי"ף בפ' אלו מגלחין דהא דאמרו העיני האנשים ההם תנקר אמרו על משה אלא שהכתוב כינה עליהם כאדם שתולה קללתו בחבירו נ"ל דה"פ דודאי הם אמרו על עלמם אם תנקר עיניהם לא יעלה שכן הוא לשון בני אדם אלא שתלו קללתם במשה והכתוב חוזר ותולה ומכנה הדבר עליהם משום כבוד משה נמלא דהכל אתי שפיר בחדא שיטה וק"ל : **סומא** דכתיב במחשכים הושיבני כמתי עולם · ואפשר דכ"ש חרש דחשיב כמת דהא איתא בב"ק דף פ"ה ע"ב סימא את עינו נותן לו דמי עינו חירשו נותן לו דמי כולו ואולי יש לחלק ולומר דלער דידיה של סומא הוא יותר ול"ע : **אין** מתירין אלא בפניו · עיין בר"ן דיש שני טעמים בירושלמי מפני הבושה ומפני החשד וע"ש הנ"מ בין הטעמים ועיין בב"י בי"ד סימן רכ"ח ונ"ל דמ"ד מפני הבושה על כרחיך ס"ל ג"כ הטעם דמפני החשד דהא במשה ודאי לא שייך הטעם

הרי"ף

אמר לו במדין נדרת לך והתר נדרך במדין · ונ"ל מנ"ל לדרוש הא כי אין לומר דלמא כפשטיה דקרא דהלא כבר נאמר וילך וישב אל יתר חותנו שהיה במדין מה לורך לומר עוד ויאמר ה' אל משה במדין ואם בא ללמדנו שיתרו היה במדין ושם בא אליו משה למעלה בפסוק וישב משה אל יתר חותנו הי"ל וישב למדין אל יתר חותנו וע"ק מאי לך שוב דמספיק לומר ויאמר ה' אל משה שוב מלרימה או לך למלרים לזה דרשו כשהלך משה וישב אל יתר חותנו וא"ל אלכה ואשובה ויאמר יתרו למשה לך לשלום והלך ובהיותו הולך אמר לו הקב"ה למשה קודם שתשוב למלרים במדין לך תחילה להתיר הנדר בפניו ואחר שתתיר הנדר שוב למלרים וכן משמע מלשון רש"י דגרים מהו במדין לך אלא ה"ק ליה במדין נדרת לך והתר בפני יתרו וכו' · אבל קשה לי כיון דכבר הלך משה אל יתרו ונטל ממנו רשות אלכה נא ואשובה אל אחי וא"ל לך לשלום הרי התיר לו השבועה שנשבע שלא ילך אלא ברשותו ולמה הולרך לומר לך למדין והתר נדרך בפניו · והראב"ע ז"ל פי' שמקרא זה מסורס שקודם א"ל הקב"ה למשה לך שוב מלרים ואח"כ כתיב וילך משה וישב אל יתר חותנו · ובכסף מזוקק סדר שמות תרלתי אני שנתן לו יתרו רשות תחילה לילך הוא לבדו

ענף יוסף

מד המודר הנאה מחבירו · פירש ה"ר אליעזר ממין שנדר לדעת חבירו אין מתירין לו אלא בפניו פי' מדעתו דכיון דלדעתו נדר אין להתיר אלא מדעתו מיהו אם התירו שלא בפניו הויא התרה כדחזינן בלדקיהו שהיה לדיק גמור והתיר נדרו שלא בפני נבוכדנלר ואסור להכם להתירו והם הולרכו לעשות מפני אימת המלך ע"כ · ונראה דזהו דאמרו באיכה רבתי פסוק ישבו לארץ ידמו זקני בת ליון א"ר אלעזר אל תהי פרשת נדרים קלה בעיניך שעל ידי פרשת נדרים נהרגו סנהדרי גדולה של לדקיהו · והקשו המפרשים מהיכי תיתי שיהיה קלה טפי מכל פרשיות שבתורה והיכי ילפינן מהריגת הסנהדרין לבל תהי קלה ע"כ ולפי' הכל ניחא שהרי בכל התורה כולה דומיא דהכא דזה שהתירו לו שלא בפניו הוה היתר אך לפי שהם היו אסורים להתיר אף שלא התירו אלא מפני אימת מלכות נהרגו ולא מלינו כן בכל התורה שיהיה שוגג מיתה על דומיא כזה · וזהו שאמר אל תהי פרשת נדרים ר"ל היתר נדרים קלה בעיניך שלא תאמר הואיל ומן הדין אם מתירין לו שלא בפניו הוה היתר אם כן אם יש איזה סכנה להתיר שלא בפניו כגון אימת מלכות רשאים להתיר שהרי ע"י זה נהרגו סנהדרי גדולה לכך אל תהיה מיקל בהיתר נדרים שעונשו גדול יותר מכל איסורי התורה :

עץ יוסף

מג נצים נצבים · נלים שני אנשים עברים נלים · נלבים כדכתיב ויפגעו את משה ואת אהרן נלבים לקראתם ולא ידעינן מאי ניהו אלמא אותן אנשים שהיו נלים שהלשינו למשה דתן ואבירם היו והם עלמם היו בעדת קרח וה"ק קרא ויפגעו את משה ואת אהרן וג"כ הנלבים וחסר ו' כשמש ירח ומ"מ הא דקאמרו ירא ה' עליכם וישפוט לריך לומר שדתן ואבירם לבדם אמרו להם כי השוטרים הכשרים לא יעיזו במשה (יפ"ת) : שירדו מנכסיהם · וכיון דעניים הם לא היו יכולים להזיקו שאין דבריהם נשמעים : **ארבעה** חשובים כמתים · ונפקא מינה למיבעי עלייהו רחמים (תוס') : עני דכתיב כי מתו כל האנשים · באיכה רבתי איתא ומי שירד מנכסיו שנאמר כי מתו וגו' וכתב היפ"ת דוקא מי שהיה עשיר מתחילה שמרגיש יותר בלער העניות · אבל בגמרא דנדרים וע"ז דמייתי לה להך תוספתא ובמ"ר פ"ה משמע כל מין עני עכ"ל : **אל** נא תהי כמת · אע"פ שרש"י בחומש פי' על פי ספרי מה מת מטמא בביאה אף מלורע כן מ"מ ממילא ילפינן נמי שחשוב כמת לענין לער כיון דמטמא כמת · ועוד דאין היקש למחצה (יפ"ע) :

מד ויאמר ה' אל משה במדין לך שוב מלרימה ותיבת לך מיותר לשון אע"כ דאתא לדרשא במדין נדרת לך שם והתר בפניו של יתרו שאין מתירין לו לאדם אלא בפניו ויתרו הדירו למשה והשביעו כדאיתא בש"ר פ"א סי' מ' וז"ל ולמה השביעו אמר לו יודע אני שיעקב אביכם כשנתן לו לבן בנותיו נטלן והלך לו חוץ מדעתו שמא אם אתן לך את בתי אתה עושה לי כך מיד נשבע לו ונתן לו את לפורה ע"כ ובזה מתורץ שלכאורה קשה כיון דכבר הלך משה אל יתרו ונט!

באלה וכתיב (דה"ב לו) וגם במלך נבוכדנאצר מרד אשר השביעו באלהים מאי מרידותיה [א]אשכחיה צדקיהו לנבוכדנאצר דקא אכיל ארנבתא חיה א"ל נבוכדנאצר לצדקיהו אשתבע לי דלא מגלית עלי דלא תתזיל לי מילתא[א] · אישתבע ליה לסוף הוה קא מצטער צדקיהו בגופיה איתשיל אשבועתיה וגלי ליה שמע נבוכדנאצר דקא מבזין ליה רברבנוהי שלח ואייתי סנהדרין וצדקיהו אמר להו חזיתון מאי עביד צדקיהו לאו הכי הוה דאשתבעת בשמא דשמיא דלא מגלית · א"ל איתשילית אשבועתאי אמר להון מתשלין על שבועתא אמרו ליה אין · אמר להו בפניו או אפילו שלא בפניו אמרו ליה בפניו · אמר להון [ואתון מאי עבדיתון] מאי טעמא לא אמריתון לצדקיהו מיד (איכה ב) ישבו לארץ ידמו זקני בת ציון א"ר יצחק מלמד ששמטו כרים מתחתיהם :

שם דף סה ע"ב מתני' ועוד א"ר [מאיר] פותחין לו מן הכתוב שבתורה וא"ל אילו היית יודע שאתה עובר על (ויקרא יט) לא תקום ועל לא תטור ועל (שם) לא תשנא את אחיך בלבבך (שם) ואהבת לרעך כמוך (שם כה) וחי אחיך עמך שהוא עני ואין אתה יכול לפרנסו אמר אילו הייתי יודע שהוא כן לא הייתי נודר הרי זה מותר :

דף סו ע"א [מתני' קונם שאני נושא את פלונית כעורה והרי היא נאה שחורה והרי היא לבנה קצרה והרי היא ארוכה מותר בה לא מפני שהיא כעורה ונעשת נאה שחורה ונעשת לבנה קצרה ונעשת ארוכה אלא שהנדר טעות ומעשה באחד שנדר מבת אחותו הנייה והכניסוה לבית רבי ישמעאל וייפוה א"ל ר"י בני מזו נדרת א"ל לאו והתירה ר"י באותה שעה בכה ר"י ואמר בנות ישראל נאות הן אלא שהעניות מנוולתן וכשמת רבי ישמעאל היו בנות ישראל נושאות קינה ואומרות בנות ישראל על ר' ישמעאל בבינה וכן הוא אומר בשאול (ש"ב א) בנות ישראל אל שאול בבינה :

מעשה

ארנבתא חיה · שאינה מבושלת א"נ חיה ממש שאכל אותה כשהיא חיה: הוה קא מצטער צדקיהו בגופיה · שהיה רוצה לגלות הדבר שהיו מבזין אותו בני העולם : איתשיל אשבועתיה · נשאל על שבועתו : מאי עבדיתון · דשריתון ליה מאי טעמא לא אמריתון ליה לצדקיהו דלא מליתו למשריה אלא בפניו : על לא תקום ולא תטור · שאם בקשת ממנו כלי ולא השאילך והדרתו הנאתך או שעשה לך דבר שלא כהוגן ומתוך שנאה הדרתו והתורה אמרה לא תשנא את אחיך בלבבך התורה הזקיקתך לפרנסו ולאהבו ולהחיותו : שמא יעני ואי אתה יכול לפרנסו · מחמת נדרך : ואם אמר אילו הייתי יודע · בשעת הנדר בכל אזהרות הללו לא הייתי נודר הרי זה מותר : [לא מפני שהיא כעורה ונעשית נאה · דבכי האי גוונא לא הרי לפי שאינו כתולה נדרו בדבר כדפרישית לעיל ואפי' בפתחא כמי לא הרי דנולד הוא אלא שהנדר טעות

בקרא וע"כ אמרו דודאי הוזכרה מדכתיב ויואל משה וגו' שהוא לשון שבועה שאמר שנדר ליתרו לשבת עמו ולא ישוב למצרים נתן לו בתו לצפורה ומייתי דהוה לשון שבועה מצדקיהו דכתיב ויבא אתו באלה וגו' וכמה קראי דכתיבי בתורה דכתיב בהו לשון אלה שהיא שבועה ולא מייתי אלא הך קרא דצדקיהו משום דבעי לאתויי דצדקיהו לא עשה יפה שהתירו לו שלא בפניו שלא עשה כמשה שדקדק להתיר לו בפני יתרו : מאי מרידותיה אשכחיה וכו' · דאי כפשטיה שהשביעו שלא ימרוד מלהשתעבד לו כרוב מרד דקרא הא ודאי לדיק כלדקיהו כמפורש בפ' חלק[א] ובהוריות[ג] שהיה לדיק גמור לא היה עובר על שבועה זו אבל שבועה זו דלא מגלית עלי שהיה מצטער לדקיהו בגופיה מתוך לערו דגופיה הוה סבר דשרי לו לגלות ע"י התרה אפילו שלא בפניו ועוי"ל כדאמרינן פ' אין מעמידין[ג] ההיא מטרוניתא א"ל לר"י אשתבע לי דלא מגלית אשתבע לאלהא ישראל לא מגלינא למחר דרשה בבי מדרשא והכי אשתבע לאלהא ישראל לא מגלינא לעמיה ישראל מגלינא והכי נמי הכא אשתבע ליה הכי לאלהא ישראל לא מגלינא מיהו משום חילול השם כיון דלא גלי ליה הכי מעיקרא כי התם דקאמר דגלי לה מעיקרא משום חילול השם הוצרך להתיר נדרו ואפילו שלא בפניו כיון דשרי בדיעבד וק"ל : דהוה קא אכיל ארנבתא וכו' · דרך בעלי מלחמות שהם אכזריים ובעלי נפש היפה לאכול אינו מבושל ונא אבל הוסיף במזגו וטבעו הרע : הארנבתא מיד שלד אותו בעודו בידו אכלו חי וזה ודאי מדת אכזר הוא ביותר ולא רלה לגלותו וק"ל : מיד ישבו לארץ ידמו וגו' · לפי פשוטו ה"ל למכתב ישבו בקמ"ץ תחת היו"ד וכן דמו בלא יו"ד כמו בסיפא דהאי קרא העלו עפר וגו' חגרו שקים וגו' אבל ישבו בציר"י תחת יו"ד הוא לשון לווי וכן ידמו שנ"כ א"ל שישבו לארץ וידמו תחת שאמרו להתיר נדרו בישיבה על כסאות ומפורש במדרש כשמרד לדקיהו וכו' ושלח בשביל סנהדרין ורואה אותם אנשים של תורה והושיב אותם בקתדראות של זהב וכו' כיון שהגיעו לפרשת נדרים וכו' א"כ התרתם לצדקיהו שבועתו ושמטום לארץ וכו' עיין ברש"י שם : [אלא שהעניות מנוולתן וכו' · דהש"ג אמרינן פרק קמא דכתובות בשני בצורת שהיו פניהם שחורים לוה

[א] מהרש"א ד"המאי מרידותיה בפ' חלק (סנהדרין קג ע"א : [ב] שם בא"ד ובהוריות (דף יא ע"ב) : [ג] שם בא"ד בפרק אין מעמידין (ע"ז כח ע"א וכן ביומא פד ע"א) :

יד יוסף
א איכה רבתי פסוק ישבו לארץ ידמו תנחומא סדר ואתחנן :

חדושי גאונים
נקראים אלא הקניינים אשר יוציא' האדם וישתמש מהם כפי המעלה והאוצר ונרדת האדם מזאת המדם נקרא יורד מנכסיו כי מי שיש לו נכסים הרבה בנבלות גדול ואינו מוציא' כפי המעלה אינם נקראים נכסים וקניינים חלילה כי הממון אינו נדרש בעבור עצמו אלא הוא כלי להוציאו כפי המעלה והאוצר והרי אלו השלשה נקראים מתים לפי שאינם קיימים באיש כפי הנכון ומי שאין לו בנים ואינו קייש במין גם הוא נקרא מת ואולי בנים לא אמר אלא על בני העיון והתולדות וההקשים וההשכלות נקראים גם כן בנים כנודע למי שעיין בשתוף שם בן ואם רמז על התלמידים היה זה על חלק שלמות המדיניות אחר שנזכרו הב' קודמים לו ואל תשיבני מראית פסוק הבה לי בנים כי אין זה אלא דרך רמז על הפשט · (לחם שלמה) :

הרי"ף
שכך דרשו לך לשלום ותבא לשלום כלומר שאם תוליך אשתך לא תבא הנה אז א"ל הקב"ה למשה במדין נדרת לך והתר נדרך בפניו להוליך גם את אשתך וכמ"ד בפניו אפי' בעל כרחו ולזה כתיב בתריה ויקח משה את אשתו ואת בניו וגו' ושם הרחבתי בזה ע"ש :

עיון יעקב
דמפני הבושה כיון שהקב"ה צוה לו שילך ויתיר נדרו וק"ל : מלמד ששמטו כרים מתחתיהם · אפשר לומר ע"פ מה שכתבתי בשבת פרק כל כתבי דף קי"ט בשם הכלי יקר הטעם דיוכל החכם להתיר משום דעל דעת הגדול והחשוב זה החכם הוא נודר כמו דאמרינן באשה על דעת בעלה היא נודרת וא"כ לפי זה אפשר החכם להתיר אפילו שלא בפניו כיון שעל דעתו הוא נודר מתחלה לכך שמטו הכרים מתחתיהם להראות שהם אינם חשובים וספונים כל כך ועוי"ל על דרך הדרש דאיתא במדרש פ' שמות פ"ה סי' ע"ו בכמה מקומות

עץ יוסף
ממנו רשות אלכה נא ואשובה אל אחי וא"ל לך לשלום הרי התיר לו השבועה שנשבע שלא ילך אלא ברשותו ולמה הוצרך לומר לך למדין והתר את שבועתך בפניו · אבל לפי המדרש הנ"ל ניחא שלא השביעו אלא שלא יטול אשתו עמו שלא מדעתו אבל שילך הוא לבדו רשאי אפילו שלא מדעתו ולכן אמר לו הקב"ה למשה לך למדין והתר שבועתך בפניו להוליך גם את אשתך ואין להקשות כיון שבעצמו היה רשאי לילך אף בלא רשות יתרו א"כ למה נטל ממנו רשות דיש לומר שזהו מלד דרך ארץ על שקבלו יתרו ונתן לו בתו ופרנסו ועיין בש"ר פ"ד סי' ב' : ארנבתא חיה · שתלש בשר מארנבת בעודו חי שזה נאסר גם לב"נ אך עשה זה כדי לקנות בנפשו מדת אכזריות יותר ויותר לכן לא רצה שיתגלה הדבר : הוה קא מצטער לדקיהו בגופיה · שהיה רוצה לגלות ולא היה יכול ללמוד מכח זה הצער : מיד ישבו לארץ וכו' וכדאיתא באיכה רבתי כיון שראה הסנהדרין שהם כולם בני אדם של צורה גזר והוציאו להם קתדראות והושיבן וכו' כיון שהשיבו לו כן מיד גזר והורידן לארץ הה"ד ישבו לארץ ידמו זקני בת ציון: על לא תקום ולא תטור · כגון שנדר שלא להשאיל כליו לשכניו על שלא השאילו לו והני קראי דרשינן להו ביומא על שאלת כלים : ועל לא תשנא וכו' . שנדר שלא לשאל בשלומו : וחי אחיך עמך · שהתורה הזקיקתך לפרנסו ולהחיותו

אמר הבונה בנות ישראל נאות הן אלא שהעניות מנוולתן · וכן עם ישראל כמו כן נאים הם במדותיהם נוטים ליופי המעשים אלא בהעניות ודלות הגלות המר והנמהר מנוולתן ולא הניח להם מדה טובה :

המתורגמן . א) דיא זאגע זאלל מיר ניכט שאנדע מאכען .

גמ' מעשה לסתור חסורי מחסרא והכי קתני רבי ישמעאל אומר אפילו כעורה ונעשת נאה שחורה ונעשת לבנה קצרה ונעשת ארוכה מעשה באחד שנדר מבת אחותו והכניסוה לבית רבי ישמעאל וייפוה וכו' [דף סו ע"ב] תנא שן תותבת היתה לה ועשה לה ר' ישמעאל שן של זהב משלו כי שכיב ר' ישמעאל פתח עליה ההוא ספדנא הכי בנות ישראל על רבי ישמעאל בכינה המלבישכן וכו'] :

שם ההוא דאמר לה לדביתהו קונם שאי את נהנית לי עד שתטעימי תבשילך לרבי יהודה ולרבי שמעון ר"י טעים אמר ק"ו *ומה לעשות שלום בין איש לאשתו אמרה תורה שמי שנכתב בקדושה ימחה על המים המאררים בספק ואני על אחת כמה וכמה ר"ש לא טעים אמר ימותו כל בני אלמנה ואל יזוז שמעון ממקומו ועוד כי היכי דלא לתרגלי למנדר :

שם ההוא דאמר לה לדביתהו קונם שאי את נהנית לי עד שתראי מום יפה שביך לרבי ישמעאל בר' יוסי אמר להם שמא ראשה נאה אמרו לו סגלגל שמא שערה נאה דומה לאניצי[א] פשתן שמא עיניה נאות טרוטות הן שמא אזניה נאות כפולות הן שמא חוטמה נאה בלום הוא שמא שפתותיה נאות עבות שמא צוארה נאה (שקוע) [שקוט] הוא שמא כריסה נאה צבה הוא שמא רגליה נאות רחבות כשל אווז שמא שמה נאה לכלוכית [שמה] אמר להן יפה קורין אותה לכלוכית שהיא מלוכלכת במומין ושריה :

מה שם ההוא בר בבל דסליק לארעא דישראל נסיב אתתא אמר לה בשילי לי תרין (טלופחין) [ב][טלפי] בשילת ליה תרין [טלפי] רתח עלה למחר אמר לה בשילי לי גריוא בשילת גריוא · אמר לה אייתי לי תרין בוצינין אייתיאת ליה תרין שרגין · אמר לה תבר יתהון על בבא · הוה יתיב בבא בן בוטא על בבא

מהרש"א

עליהן האכילוס והסקוס וכו' ע"ש] : פתח עליה ההוא ספדנא בנות ישראל על ר"י בכינה המלבישכן שני וגו' · דריש שני מלשון שן והמעלה עדי זהב וגו' היינו השן זהב שעשה לה לעדי ולכך בעובדא דלעיל דלא איירי בעשה לה שן לא מייתי אר"י האי קרא דכתיב גבי שאול ומכאן יש קצת ראיה לפרש"י גבי שן תותבת שן זהב דפרק במה אשה דפליגי ר"י ורבנן אם שרי להוציא בשבת דקאמר ל"ש אלא של זהב אבל של כסף ד"ה מותר משום דשל זהב חשיבא ואתי לאתויי אבל לפי' רבותינו דשל זהב משוכה במראה משאר שינים ודלמא מבזו לה וכו' אבל של כסף דדומה וכו' דא"כ ר"י הכא דעבד לה של זהב ליפותה טפי ה"ל למעבד של כסף דאדרבה ע"י של זהב מבזו לה ודו"ק : אמר ימותו כל בני אלמנה ואל יזוז וכו' · ע"פ מ"ש פרק ב"מ [א] בעון נדרים אשתו של אדם מתה שנאמר למה יקח משכבך מתחתיך ובעון נדרים בניו מתים שנאמר וחבל את מעשה ידיך וגו' וזה שנדר הנאה מאשתו בזילותא דרבנן ראוי ודאי שימותו בניו כשאר נודרים וגם ימות הוא גופיה תחתיה על שנדר הנאה ממנה בזילותא דרבנן והשאר היא אלמנה ודו"ק : עד שתראי מום יפה שבך וכו' · מכל הפירושים נראה שפירוש מום מל' מאומה ונראה לקיים כמשמעו מל' מום ממש כלומר עד שתראי לו מום היותר יפה שבך שיש בו קצת יפוי וכל הני מומין דחשיב ודאי דאית בהו מומין באדם שהם מומין לכהונה כגון עינים טרוטות חוטמה בלום צוארה שקוט אבל כל איך דחשיב הכא גם דלענין מומי כהונה לא מקרו מומין במס' בכורות בעיני בני אדם מקרו מומין כדקאמר הכא והשתא ניחא דשם מכוער נמי מקרי מום בעיני הבריות כדקאמר גבי ר"מ דדייק בשמיה דכידור וקאמר הכא דבאותו מום שהוא שמה לכלוכית מלא דבר יפה דשמה נאה לה וזה המום שהוא שמה הוא יפה ונאה לה יותר מכל מומין שבה וק"ל: נסיב איתתא וכו' · נראה מדהזכיר שהיו האיש והאשה מב' מדינות שכל מה שעשתה מכוונתו לא היה אלא מתוך שינוי לשונות של ב' המדינות שאמר לה הרי טלופחין שכן בבבל היה לשונם לומר על המועט תרי ולא בא"י ולכך הבינה תרי ממש וכן גריוא ודאי משמע מדה גדולה ומדה קטנה כדמוכח לעיל בפ' הנודר מן המבושל[ג] דא"ל רבי לבר קפרא יהבינא לך ד' גריוי וקא"ל גריוא דבעינא ביה שקל דיקולא

הר"ן

ואינו צריך היתר חכם : גמ' מעשה לסתור · היאך מביא מעשה לסתור דבריו דמעיקרא קתני דכעורה ונעשית נאה אסור ובתר הכי קתני מעשה שהתירו ר' ישמעאל : חסורי מיחסרא והכי קתני אפילו כעורה ונעשית נאה · דס"ל דפותחין בנולד ועבד נמי עובדא ואפ"ה לא קי"ל כוותיה אלא כרבנן דלא שרו אלא בנמצאת נאה : שן תותבת · שנפלה שינה והושיבה שן אחרת במקומה]: ימותו כל בני אלמנה · כלומר ימות הבעל והיא תהא אלמנה ואח"כ ימותו בניה : ואל יזוז שמעון ממקומו · שיטעום תבשילה ולהכי לא רצה לטעום: כי היכי דלא לתרגלי למנדר · שלא יהו קלים בנדרים : מום יפה שביך · משום שהיו בה כ"כ מומין קאמר לה אם יש בה שום דבר יפה : שמא ראשה נאה · ולכך הדירה שתראהו לו : סגלגל · דומה לאניצי פשתן שראשיהן סגלגלים עגולים : טרוטות · רכות : בלום · סתום : צוארה שקוע · שראשה מונח בין כתיפותיה : א"ל יפה אתם קורין אותה לכלוכית שהיא מלוכלכת במומין · זה השם יפה לה והיינו ודאי מום יפה שבה ועל דעת כן הדירה שתודיענו אותו דבר יפה דשמה יפה לה ששמה לכלוכית ואיהי נמי מלוכלכת : תרין טלופחין · כלומר דבר מועט שכן דרך לשון בני אדם לומר על דבר מועט אחד או שנים והיא היתה שוטה והבינה הדבר כפשוטו : גריוא · כלומר הרבה : בוצינין · תרגום של אבטיחים : שרגי · נרות דמתרגמינן בוציניא : תברינהו

עיון יעקב

מלינו שחלק הקב"ה כבוד לזקנים בסנה דכתיב לך ואספת את זקני ישראל וגו' אכן היפה תואר כתב שם שאסף את הזקנים מפני כבוד המלך כי אין לבא אל שער המלך אלא בזקנים ממש שפניהם נהדרים לעין כל עכ"ל ונ"ל דדבר זה תלוי בפלוגתא דזבחים דקכ"ב על פסוק ונלבת לקראתו על שפת היאור אמר ר"ל מלך הוא והסבר לו פנים ורבי יוחנן אמר רשע הוא והעז לו פנים ע"ש וא"כ לדעת רבי יוחנן אמרי' שמשום כבוד זקנים צוה לאסוף אותם ולא משום כבוד פרעה ועי' בהרא"ש והר"ן וכן הוא ג"כ בתוס' בגיטין פ' השולח דהא דהתירו לצדקיהו שלא בפניו עשו כן משום מלות כבוד המלך ובאמת לדעת נבוכדנצר עשה שלא כדין וכ"כ הרא"ב"ד וכאשר מעיד עליו המקרא ויעש הרע בעיני ה' גם בנבוכדנצר מרד ובזה מתורץ מ"ע לא אמריתו לצדקיהו אלא ודאי משום כבוד מלכות קשה מי יימר שמחויב לכבדו אם עושה שלא כדין אלא ע"כ צ"ל מפרעה שחלק לו כבוד הקב"ה וצוה לאסוף זקני ישראל וא"כ י"ל שלא צוה הקב"ה לחלוק כבוד לזקנים לכך מיד שמטו הכרים מתחתיהם וק"ל: ימותו כל בני אלמנה · עיין בפרש"י והר"ן ועיין בהרא"ש ומהרש"א ועוד אפשר לומר דלכלל ישראל נגלות קרי ליה אלמנה וכדאמרינן בברכות דף כ"ח ע"ב הרואה בתי ישראל בישובן אומר ברוך מציב גבול אלמנה ע"ש ובעת"ח סימן רכ"ד ואמר ההיפוך מרבי יהודה דרבי יהודה למד ק"ו כיון שפשם של הקב"ה נמחה על המים כדי לעשות שלום בין איש לאשתו וכו' ועיין בסוכה פ' החליל דף כ"ג ובפרק אלו הן הגולין בהא דבעי תהומא למשטפיה לעלמא ולמד ק"ו דשם נמחק על המים כדי לעשות שלום בין איש לאשתו בשביל כולי עלמא על אחת כמה וכמה ור"ש שעמד על מדותיו ולא רצה לזוז ממקומו אף לעשות שלום בין איש לאשתו וקאמר לרבותא יותר אף אם ימותו ח"ו כל בני אלמנה כוונתו על כלל ישראל אלא שלא רצה להוציא דבר מגונה מפיו לפתוח פיו לשטן וכינה בלשון כל בני אלמנה שמעון לא יזוז ממקומו כנ"ל כי דברי ראשונים דחוקים מאד בזה : האי בר בבל דסליק לארץ ישראל · נראה דהביא מעשה ללמוד מוסר שלא לעלות במעלה יתירה לנסוב אלא כדאיתא בפ' הבע"י נחות דרגא נסוב איתתא לכך מביא

עץ יוסף

ושמא יעני ולא אתה יכול לפרנסו מחמת נדרך: סגלגל · עגול סביב תרגום סגלגל סחור : דומה לאניצי פשתן · כפולות וכרוכות זו בזו : טרוטות · רכות ועיין מ"ש שבת דף נ"א : כפולות · גדולות ונראות כאילו הן כפולות : בלום · סתום כמו (ב"ב דף כ"ח ע"א) אצר בלום ור"ל כווץ ונראה סתום : שקוע · שראשה מונח בין כתיפותיה · ופי' שקוע קצר כדתנן בבכורות (דף מ"ג) צוארו שקוע : צבה · נפוח : תבר יתהון על בבא · מתוך שהיה כעוס

[א] מהרש"א ד"ה אמר · בפרק ב"מ (שבת לב ע"ב): [ג] שם ד"ה נסיב בפרק הנודר מן המבושל (נ ע"ב) :

יד יוסף

א שבת קטז ע"א סוכה נג ע"ב מכות יא ע"א חולין קמא ע"א במדבר רבה פי"א דברים רבה פ"ה ירושלמי סוטה פ"ק :

המתורגמן. א) בינדלעך. ב) לינזען.

אבבא · מתוך שהיה כעוס על מעשיה אמר לה דלתבריניהו אדשא על ראש הפתח והיא חשבה שתשבר בראש בבא בן בוטא שהיה גדול הדור : שני בנים כבבא · כנגד תרין שרגי ואייתי [הכא] האי עובדא לאשמועינן הם דותיה דבבא בן בוטא :

[זיל בעי רחמי על נפשך · כך פתחו לו בחרטה: הא לא חדלת · אלא נדרת הית בך חטא] : ערבוביתא דרישא · כשאינו מסרק ראשו תמיד ומתוך כך היא ערבוביתא ברישיה : מתיא לידי עוירא · מביאו לידי סמוי עינים שזוהמת הראש מכהה מאור עיניו : דמאני מתיא לידי שעמימותא · כשיש בבגדיו ערבוביתא של זוהמא שאינו מכבסן תמיד ולובשן כשהם מזוהמים מביאו לידי שעמום ותמהון לב : ערבוביתא דגופא · כשגופו מזוהם שאינו רוחץ תמיד מביאו לידי שיחנא וכיבי אבעבועות המכאיבות (ואלו יש רפואה אבל שעמום קשה מהם אלמא כיסה אלימא מרחילה) : הזהרו בערבוביתא · כלומר הזהרו בתכבוסת וברחילה : הזהרו בחבורה · ללמוד תורה בחבורה שהתלמידים מחדדים זה את זה ואת הרב : הזהרו בבני עניים · להשתדל ללמדם תורה שמהם תצא תורה שאין להם עסק אחר ועוד שדעתם שפלה עליהם : לצאת מבניהם ת"ח · שעל הרוב אינם בני תורה : ירושה היא להם · ולא ילמדו תורה מאחר שהן סומכין שירושה היא להם : כדי שלא יתגדרו על הצבור · שאם לא היתה תורה פוסקת מהם יגיסו דעתם : [דקרו לאינשי חמרי · שאין נוהגים בהם כבוד ומבזים אותן מפני תורה שבהם] : שאין מברכין בתורה

וכו' ה"נ איהו לפי לשון מדינתו היה מתכוין אמדה קטנה ואיהי הבינה מדה גדולה וכן בלשון בולינא היו משנים בלשון לפי לשון מדינתם וכן בבבא אפשר דבא"י לא היו קורין אלא דלת או דשא ומיהו יש לדקדק שאמר דיתיב בבא בן בוטא אבבא וכו' מה לו להזכיר שישב אבבא וי"ל משום דיתיב בבא בן בוטא בקרוב בפני הפתח חשבה דכוונתו עליו אבל אילו לא הוה יתיב שם ודאי דלא היתה טועה לומר כן דכוונתו על בבא בן בוטא וק"ל: יזל מים מדליו וגו' · בפרק חלק דרשוהו לענין מלוכה וכת"א אבל הכא דרשוהו לענין תורה שנקראת מים כמו שכתוב הוי כל צמא לכו למים ופי' יזל מים שהיא התורה מן הדלים שיהיה זרעו של הדלים במים רבים דהיינו ת"ח וק"ל : שהן מתגברין על הצבור וכו' · בערוך גרס כמי הכא מתגדרין ויש לפרש דהכא פליגי דמ"ד כדי שלא וכו' לאו משום עונש אלא להצילן מעבירה הוא שלא יבואו לידי גידור ומ"ד משום וכו' עונש עבירה הוא על שהיו מתגדרין על וכו' וק"ל : משום דקרו לאינשי חמרי · ממה דקרי להו חמרי כאילו הם בטבע הבריאה אינם ראוים לחכמה כבריאת החמור הזה וע"כ אין בניהם תלמידי חכמים דאפילו לפי דעתם ולפי טבע הבריאה המוליד מוליד בדומה וכיון שהם ת"ח אמאי אין בניהם ת"ח וק"ל: שאין מברכין בתורה

בבא וקא דאין דינא תברת יתהון על רישיה · אמר לה מה הדין דעבדית אמרה ליה כך צוני בעלי אמר לה את עשית רצון בעליך המקום יוציא ממך שני בנים כבבא בן בוטא :

נערה המאורסה פרק עשירי

דף עז ע"ב אמר ליה רבא לרב נחמן חזי מר האי מרבנן דאתא ממערבא ואמר אודקיקו ליה רבנן לבריה דרב הונא בר אבין ושרו ליה נדריה וא"ל זיל ובעי רחמי על נפשך דחטאת דתני רב דימי אחוה דרב ספרא כל הנודר אע"פ שמקיימו נקרא חוטא אמר רב זביד מאי קרא (דברים כג) וכי תחדל לנדור לא יהיה בך חטא הא לא חדלת איכא חטא :

ואלו נדרים פרק אחד עשר

מו דף פא ע"א אמר שמואל ערבוביתא דרישא מתיא לידי עוירא ערבוביתא דמאני מתיא לידי שעמימותא ערבוביתא דגופא מתיא לידי שיחני וכיבי שלחו מתם הזהרו בערבוביתא הזהרו בחבורה הזהרו בבני עניים שמהם תצא תורה שנאמר (במדבר כד) יזל מים מדליו (מדלים) שמהם תצא תורה ומפני מה אין [מצויין] תלמידי חכמים (יוצאין) [לצאת] מבני תלמידי חכמים אמר רב יוסף שלא יאמרו תורה ירושה היא להם רב שישא בריה דרב אידי אמר כדי שלא יתגדרו על הצבור מר זוטרא אמר מפני שהן (מתגדרין) [מתגברין] על הצבור · רב אשי אמר משום דקרו לאינשי חמרי · רבינא אמר שאין מברכין בתורה תחלה [א]דאמר רב יהודה אמר רב מ"ד (ירמיה ט) מי האיש

עיון יעקב

מביא האי עובדא דסליק לארץ ישראל שעלה לנסוב אשה חשובה מארץ ישראל דוקא ועי"כ אחזה במדות הגאוה ולא היתה רוצה לשמשו כשפחה כראוי ושינתה מדעתו כל מה שצוה לה כדי שלא יתפוס עוד בשימושה אך שהבעל לא נכוה בפושרין אפילו בחמי חמין ולא הרגיש בדבר אך בבא בן בוטא שהבין הדבר בחכמתו לכן עשה עצמו כלא ידע ואמר לה את עשית רצון בעלך כדי שמכאן ואילך תקח מוסר לעשות רצון בעלה לשמשו כראוי ואיתא בתנא דבי אליהו אין לך כשירה בנשים אלא אשה שעושה רצון בעלה והובא בא"ה סוף סי' ס"ט בשם הגהות מיימוני ע"ש :

אמר שמואל ערבוביתא דרישא וכו' · כבר בארנו כמה פעמים ששמואל היה רופא מומחה והסיא דרכי על ידו כדאיתא בב"ק לכן היה בקי בדרכים אלו : הזהרו בבני עניים שמהם תצא תורה · אפשר לומר ע"ד דאיתא בבכורות דף כ"ט שלא יאמר אדם כשם שלמדתי בשכר כך אלמד בשכר וכו' וא"כ שפיר קאמר הזהרו בבני עניים שמהם תצא תורה כיון שהם בנים שלא היה אפשר לאביהם לשלם שכר עבורם א"כ שלמדו בחנם גם המה ילמדו בחנם עם אחרים לכן מהם תצא תורה וק"ל: ומפני מה ת"ח אין מצוין לצאת מבניהם ת"ח · כי בל"ז הייתי אומר דהכי פי' הפסוק יזל מים מדליו כלומר מת"ח יצאו ת"ח וברכות בלעם נהפך לקללה מאח"כ עכשיו פרשתי הקרא בענין אחר וק"ל : דקרו לאינשי חמרי · וזה מדה שלו שבניו עם הארץ שרוצין לנשוך הת"ח כחמור כדאיתא בפסחים דף מ"ט ע"ש : מי האיש החכם ויבן את זאת על מה אבדה הארץ דבר זה נשאל לחכמים ולנביאים ולמלאכי השרת ולא פירשו עד שפירשו הקב"ה בעצמו וכו' שלא ברכו בתורה תחלה

עין יוסף

על מעשיה אמר לה דלתבריניהו אדשא על ראש הפתח והיא חשבה משום דיתיב בבא בן בוטא בקרוב בפני הפתח דכוונתו עליו דלתבריניהו על ראשו : שני בנים כבבא בן בוטא · כנגד תרין שרגין ואייתי הכא האי עובדא לאשמועינן חסידותיה דבבא בן בוטא שלא חשש על כבודו בידעו כי היא עשתה זאת בתמימות מאימת כבוד בעלה כי היכי דאיתי הכא עובדא דרשב"ל ורבי ישמעאל : חזי מר האי · צורבא מרבנן דקאמר דבמערבא אמרי שהנודר חוטא הוא: דמאני כשיש בבגדיו ערבוביא של זוהמא שאינו מכבסן תמיד ולובשן כשהן מזוהמין מביא לידי שעמום ותמהון לב כי הזוהמא יכנס לפעמים במוחו או בלבו ויבוא לידי תמהון לב או בלבול מוח כי הזוהמא היא הרס גדול הבוקע בכח רב בעומק הגוף : יזל מים · שהיא התורה (שנקראת מים כמ"ש הוי כל צמא לכו למים) מן הדלים : לצאת מבניהם ת"ח · שעל הרוב אינם בני תורה אם לא כשנושא בת ת"ח והמשיא בתו לת"ח כדאיתא בפסחים דף מ"ט ע"א : תורה ירושה היא להם · ר"ל אותן הת"ח שמדמין כי התורה ירושה היא להם שאחר שהוא ת"ח ממילא יהיו בניו ממזגיהם וע"כ אינם מתחכמים במחשבתם הטהורה העוזר לזה · וע"כ אינו יוצא מהם בנים ת"ח · כי העיקר היא המחשבה בזה לא המזג לבד · ופירושו שלא יאמרו עוד אחר שרואים שמי שמדמה זאת אינו יוצא ממנו ת"ח : שלא יתגדרו על הצבור · שמטבע בני ת"ח שהם מתגאים וע"כ יפלו ממעלתם ולא יתגאו על הצבור : מפני שהן מתגברין · דודאי כל מי שהוא ת"ח ובנו ת"ח ודאי מתגבר : דקרו לאינשי חמרי · שאין נוהגין להן כבוד ומבזין אותן מפני תורה שבהם ור"ל דקרן לאינשי חמרי כאילו הם בטבע הבריאה אינם ראוים לחכמה משמע גם בניהם יהיו כחמורים דהמוליד מוליד בדומה לכך בניהם אינם תלמידי חכמים : שאין מברכין בתורה תחילה ·

אמר הבונה א"ל רבא לר"נ וכו' · כמה הפליגו במסכתא זו בפרט לעיל ר"פ ד"נ ובמאמרם זה בגנות הנודר ועד שאמרו הנודר כאילו בנה במה והמקיימו כאילו הקריב עליו קרבן ומ"מ אחר מצינו אומר' נדרים סייג לפרישות וביעקב וידר יעקב נדר לאמר לאמר לדורות וכו' · והדרוש ארוך מאד ויהיה די לנו פה להעיר הנודר בעת צרה או לעשות סייג ליצרו נכון וטוב · אמנם לידור נדר על דבר שאפשר לעשותו בלי נדר קודש זהו שבא בכתובים שיש להמנע ממנו מכמה טעמים · א' שעד שלא ידור הוא נדיבות לב כל מה שיעשה ואחר שנדר כל מה שיקיים אינו אלא פרעון חוב · הב' שאם הוא מאחר לקיימו בכל שעה ובכל רגע עובר משום בל תאחר · הג' שאולי לא יקיימנו

יד יוסף

א ב"מ פה ע"א :

אהבת איתן

מפני מה אין מצויין ת"ח לצאת מבניהן ת"ח כדי שלא יאמרו תורה ירושה היא · וראיתי לבנו של בעל נודע ביהודה במהדורא תניינא בהקדמה שנתקשה במאמר זה שהוא מתנגד למ"ש במתניתין דעדיות דאב זוכה לבן בחכמה ונעלם ממנו הא דאיתא בירושלמי פ"א דקדושין ובילקוט תהלים ל"ז דמפרש דזוכה לבן בחכמה דהיינו מ"ש ולמדתם אותם את בניכם משמע שהוא מה שמחוייב האב ללמד את בנו תורה וא"כ אינו ענין להא דכאן כלל :

גאון יעקב

דאמר ר"י א"ר מאי דכתיב מי האיש החכם ויבן את זאת דבר זה נשאל לחכמים ולנביאים ולא פרשוהו וכו' עד שפירש הקב"ה בעצמו וכו' ויאמר ה' על עזבם את תורתי כו' המאמר מוקשה מאד איך סכלו כולם ולא מצאו מענה וכי לדיקים היו כולם באותו הדור ואכשור דרי והלא נודע בפרסום כמה גדלה רעתם וחטאתם לה' בעבירות חמורות שהיו בבית ראשון ע"ז וג"ע וכו' · כדאיתא ביומא ולא יספיק מה שאמר רבינו יונה כי עוסקים בתורה היו תמיד אלא שהיו עוסקים שלא לשמה וזה לא נודע אלא לסיודע תעלומות לב דהתינח מעסק התורה אבל הלא רבו עונותיהם לבד זה אשר היו ראוים לכמה וכמה עונשים. והגאון רי"פ הבין בכוונת זה המאמר והוא כי אמרו חז"ל על פסוק וישקוד ה' על הרעה כי לדיק ה' שהקדים לגלות קודם זמנו ושנתם כי עדיין יכניה קיים והיו יכולים ללמוד תורה אבל חרש ומסגר אלף אבל אילו גלו בזמן שנתם לא היו להם אלא מי

החכם ויבן את זאת דבר זה נשאל לחכמים ולנביאים ולמלאכי השרת ולא פירשוהו עד שפירשו הקב"ה בעצמו שנאמר (שם) ויאמר ה' על עוזבם את תורתי וגו' היינו לא שמעו בקולי והיינו לא הלכו בה אמר רב יהודה אמר רב שלא ברכו בתורה תחלה: שם איסי בר יהודה לא אתא למתיבתא דר' יוסי ג' יומי אשכחיה ורדימוס בר' יוסי א"ל מ"ט לא אתי מר לבי מדרשא דאבא הא תלתא יומין א"ל כי טעמיה דאבוך לא ידענא היכא איתאי א"ל לימא מר מאי קאמר לך דלמא ידענא טעמיה א"ל הא דתניא רבי יוסי אומר כביסתן קודם לחיי אחרים קרא מנ"ל א"ל דכתיב (במדבר לה) ומגרשיהם יהיו לבהמתם וגו' מאי חייתם אילימא חיה והלא חיה בכלל בהמה היא אלא מאי חייתם חיותם ממש פשיטא אלא לאו כביסה (והאיכא) [דהא איכא] צערא דערבוביתא: דף פט ע"ב ההוא גברא דאיתסר הנייה דעלמא עליה אי נסיב איתתא כי לא תנינא הלכתא רהיט בגפא ותובליא ולא מצי למיתנא אתא רב

תחלה · עיין בפירושים ועי"ל כלפי מה שאמרו בפ' בני העיר [א] כל ת"ח שמברך לפניו כהן עם הארץ אותו ת"ח חייב מיתה שנאמר ולמשנאי וגו' והיינו שאין הת"ח מברכין בתורה תחלה ומניחין לברך לפניהם כהן עם הארץ והיינו דדרים ליה הכא מולא הלכו בה שהרואה ת"ח שפל לפני עם הארץ אומר אין נחת רוח בתורה כפרש"י שם והשתא הוה שפיר מדה כנגד מדה שאין מצוין בני ת"ח להיות ת"ח ובפרק הפועלים דרים ליה מאשר נתתי לפניהם כנוי דלפניהם יתפרש כפשוטו לפי

תחלה · תחלת עסקם בכל יום דהיינו לעסוק בדברי תורה והערב נא ואשר בחר: דבר זה נשאל לחכמים וכו' ולא פירשוהו · מדכתיב ויאמר ה' על עוזבם את תורתי מכלל דליכא דידע לאהדורי טעמא אלא קב"ה בלחוד · ומצאתי במגלת סתרים של הרב רבי יונה ז"ל דקרא הכי דייק דעל שלא ברכו בתורה תחלה אבדה ארץ דאם איתא דעל עוזבם את תורתי כפשטיה משמע שעזבו את התורה ולא היו עוסקין בה כשנשאל לחכמים ולנביאים למה לא פירשוהו והלא דבר גלוי היה וקל לפרש אלא ודאי עוסקין היו בתורה תמיד ולפיכך היו חכמים ונביאים תמהים על מה אבדה הארץ עד שפירשו הקב"ה בעצמו שהוא יודע מעמקי הלב שלא היו מברכין בתורה תחלה כלומר שלא היתה התורה חשובה בעיניהם כל כך שיהא ראוי לברך עליה שלא היו עוסקין בה לשמה ומתוך כך היו מזלזלים בברכתה והיינו לא הלכו בה כלומר בכוונתה ולשמה · אלו דברי הרב החסיד ז"ל לו הם נאים וראוין למי שאמרם: [ורדימוס בר' יוסי · היינו ר' מנחם בר' יוסי דמתקרי בנן של קדושים: טעמא לא ידענא · דאמר למילתיה שאיני יכול לעמוד על סוף דעתו: א"ל דכתיב · גבי לוים ולכל חייתם: אילימא חיה · ממש שמתפרנסת משם: והלא חיה בכלל בהמה · כדכתיב זאת החיה אשר תאכלו מכל הבהמה והואיל דכתיב לבהמתם למה לי חייתם: [אלא לאו כביסה · הוי] חיותם ממש דכביסת בגדיהם היינו חיותם דאי לא מכבסי בגדיהן איכא צערא דחיותם היינו כמי ערבוביתא דאמר לעיל]: ההוא גברא דאמר איתסר הנייתא דעלמא עליה אי נסיב אתתא כי לא תניגא הלכתא · כלומר תאסר הנאת עולם עלי אם אקח אשה עד שאשנה הלכות: רהיט בגפא ותובליא · גפא קרי סולם שעולין בו באילן תובלי' חבל שתולין בדקל ומושכין להם למטה הענפים שבהם התמרים ומשל של בני אדם הוא רץ למעלה ולמטה לעסוק ולשנות הלכות ולא אסתייעא מלתא ואית דמפרש דהיינו (בגפא) [בכפא]

[א] מהרש"א ד"ה שאין בפרק בני העיר (מגילה כח ע"א):

יד יוסף

א נזיר לה ע"ב חולין נט ע"א עא ע"א פד ע"א זבחים קטו ע"ב:

גאון יעקב

ללמוד תורה וא"כ באמת נתמלא סאתם להיות כראש גולים לא היה רק בזמן וגושנתם וקודם זה לא נתמלא סאתם להיות גולים רק ה' חפן חסד שיהיו להם אצל מי ללמוד תורה הקדים ב' שנים לגושנתם ע"כ הטיבו אשר דברו כי דבר זה נשאל לחכמים ולנביאים על מה אבדה הארץ ר"ל האמת כי יש להם רב מהעונות אבל אחר שהקב"ה אין פורע מהאומה עד שיתמלא סאתו וכאן הקדים להיות גולים קודם שנתמלא סאתם הן גוי האמורי נאמר כי לא נשלם עון האמורי וכו' ואף כי לבני בחוניו יפרע להם טרם זמנו ולזאת כולם לא מצאו מענה רק הקב"ה השיבו כי הוא עשה זאת למען חסדו כי הוא על אשר עזבם את תורתי כי אילו היו כולם יודעים את התורה והיו לומדים מפי החכמים ונביאי' שבא"י ולא היו צריכים ללמוד תורה אצל החרש והמסגר אז היו יכולים להתמהמה בא"י עד שיתמלא סאתם · אבל אחר שעזבו את התורה והיו צריכים ללמוד תורה אצל החרש והמסגר לכך הקדים קודם שנתמלא סאתם · אולם הגאון רע"פ הבין בכוונת המאמר באופן נאות והוא כי בזה הכתוב נאמר מי האיש החכם כו' על מה אבדה הארץ נצתה כמדבר מבלי עובר ויאמר ה' וכו' והנה יש בכאן כפול הענין במלות שונות אחר כי אמר נצתה כמדבר ממילא משמע שאין שם עובר ע"כ הבין בעל המאמר כי הלשון מבלי עובר לא נאמר על העדר

עיון יעקב

תחלה · הנה יש לדקדק מה הוא השאלה דעל מה אבדה הארץ וגם למה לא היה יוכל לפרשו דוקא קב"ה בעצמו ונלע"ד דאיתא ברבה פ' מצורע פי"ז כי תבואו אל ארץ כנען ז' עממין הן ואת אומר ארץ כנען רבנן אמרו סרסו חם וכנען לקה אף כאן ישראל חוטאין והארץ מתקללת ע"כ רבי חייא אמר בשורה טובה נתבשרו דהרשב"י כיון ששמעו הכנענים שישראל באים עליהם עמדו והטמינו ממונם מה עשה הקב"ה מגרה נגעים בבית והוא סותרו ומוצא סימא וע"ש ביפה תואר דכשיצאו ממצרים ידעו שיכנסו לארץ וכדכתיב נמוגו כל יושבי כנען וכ"ת כיון שנתעכבו ארבעים שנה במדבר חשבו שיתעכבו שם לעולם דהא רש"י כתב בחומש כל ארבעים שנה שישבו ישראל במדבר הטמינו הכנענים נכסיהם עכ"ל וזה הוא להדיא נגד פרש"י עצמו בתהלים סימן מ' כל נפלאותיך ומחשבותיך אלינו וז"ל אחרתנו במדבר ארבעים שנה מפני האמורים שקצצו האילנות והחריבו ארצם כששמעו שישראל יוצאין ממצרים ללכת לרשת את ארצם עכ"ל הרי להדיא מפירש"י דכששהינן במדבר מ' שנה שוב סברו שלא ירשו את ארץ כנען ולא החריבו את ארצם ולא הטמינו כלום אלא צ"ל כרבנן שהארץ נלקת בנגעים ע"י שישראל חוטאין אכן במדרש ילקוט שם איתא כל נפלאותיך ומחשבותיך אלינו רבי סימון אומר כל נפלאות ומחשבות שחשבת כדי שלא יקבלו אומה אחרת את התורה ולזה נראה כמחזיר אחריהן כדי לכפול שכרינו עכ"ל ובזה מתורץ מה שמקשה על מה אבדה הארץ דייקא אף שאדם חטא למה נלקה הארץ היה לו לענוש זה שחוטא וכי תימא שכך הוא המדה וראיה מנגעי בתים י"ל דנגעי בתים היה לטובת ישראל למצוא מטמוניות ואי תימא שזה אינו דכיון ששהה ישראל במדבר כל כך גילו מטמוניותיהם וכדכתיב כל נפלאותיך ומחשבותיך אלינו י"ל דלמא הפשט השני הוא אמת נפלאותיך מחשבותיך קאי על התורה וכדברי סימון שלא יקבלו אומה אחרת את התורה ולכן דבר זה שאלו לחכמים ולנביאים ולמלאכי השרת ולא פירשו כי מי יוכל לפרוש מה היה מחשבות

הרי"ף

על עוזבם את תורתי וכו' שלא ברכו בתורה תחלה · וקשה להלום שלא מצינו שענש על ביטול ברכות עונש גלות ואבדן א"י ועוד מה הפרש יש בין ברכת התורה בתחלה לברכת התורה בסוף ועוד נבאר מנין דקדקו שלא ברכו בתורה תחלה · ובזה יש לנו לבאר שדקדקו בכתוב מ"ש על עוזבם את תורתי אשר נתתי לפניהם כי מאי לפניהם דקאמר הל"ל אשר נתתי להם ועוד מהו כפל ולא הלכו בה לכך דרשו שרמז כאן על עוזבם ברכת תורתי אשר נתתי שיאמרו לפני התורה וזהו לפניהם לפני הקורים בתורה שיברכו בתחלה ולא הלכו בתורה לקיימה ולבאר שאר הספקות נלע"ד שברכת התורה בתחלה היא אשר בחר בנו ונתן לנו את תורתו וזה שלא ברך ברכה זו נראה שאינו מודה בבחירה שבחר בנו השי"ת ומקרא מלא הוא כפ' ואתחנן ותחת כי אהב את אבותיך ויבחר בזרעו אחריו וגו' להוריש גוים גדולים ועצומים ממך לתת לך את ארצם וגו' ובך בחר ה' להיות לו לעם סגלה וגו' וכיון שאינו מודה בבחירה שבחר בנו ה' א"כ ג"כ אין לו חלק בארץ כי לא נתנם ה' אלא לעם זו בחר ולכך לא הלכו בה בארץ ויגלם ה' אל ארץ אחרת · וכפי זה יהיה לא הלכו בה כלומר לא הלכו בארץ ולא קאי התורה ורבינא סובר שאין לומר שאבדה הארץ על עזיבת התורה שהרי כתיב בימי יהויקים והיה כי יאמרו אליך על מה דבר ה' אלינו את כל הרעה הגדולה הזאת ומה עונינו ומה חטאתינו ואמרת אליהם על אשר עזבו אבותיכם אותי נאום ה' וילכו אחרי אלהים אחרים ויעבדום וישתחוו להם ואותי עזבו ואת תורתי לא שמרו ואתם הרעותם לעשות מאבותיכם וגו' הרי שבימי אבותם עבדו עבודה זרה ולא שמרו התורה ולא גלו באותו זמן ואיך נאמר שגלו א"כ על עזיבת התורה וכ"ת דבימי אבותם היו עוסקים בתורה ומ"ד ואת תורתי לא שמרו הוא שלא קיימו התורה ודבריה ומ"מ כיון שהיו לומדים בתורה הגין ת"ת עליהם אבל עכשיו אפי' למוד התורה לא למדו לז"א כתיב ואותי עזבו ואת תורתי לא שמרו שמכח קושיא אחרת שבכתוב דכתיב ואותי עזבו שהוא מיותר שכבר נאמר על אשר עזבו אבותיכם אותי נאום ה' ומה חזר לומר ואותי עזבו וכו' אלא ודאי ה"ק הלואי אותי עזבו והייתי מתרצה בזה אם את תורתי שמרו ועיין בכסף מזוקק בס' דברים דף ק"ס באורך ויש עוד לומר עם מה שפירשו כאן שלא ברכו בתורה והערב שהיא בתחלת

ע'ן יוסף

תחילת עסקם בכל יום דהיינו לעסוק בדברי תורה והערב נא ואשר בחר בנו וא"כ זהו אות שאין אהבת התורה שקוע בלבם כי אם לומדים כדרך שלומדים שארי חכמות שאם היה אהבת התורה שקוע בלבם היו משבחים ומודים לה' בברכת התורה על שזיכם לכך: דאיתסר הנייה דעלמא עליה אי נסיב איתתא כי לא תנינא הילכתא · פי' שאסר על עצמו הנאת הבריות אי נסיבנא איתתא כי לא תנינא שהיה רוצה ללמוד תורה קודם שישא אשה כדי שלא יתבטל מחמתה כדאמרינן בפ"ק דקידושין דף כ"ט רחים בצוארו ועוסק בתורה: רהיט בגפא ותובליא · כליהם הם שמכניסין בהם פירות והיה עסוק במלאכתו ולא עלה בידו ללמוד (הרא"ש) והר"ן פי' במקלו ותרמילו שהשתדל בכל כחו ללמוד ולא עלה בידו ורש"י פי' גפא קרי סולם שעולין בו באילן תובליא חבל שתולין בדקל ומושכין להם למטה הענפים שבהן התמרים ומשל של בני אדם הוא רץ למעלה ולמטה לעסוק ולשנות הלכות ולא איסתייעא מילתא והערוך ערך גפא פי' רהיט בגרזנו וחבלו לעלות בראש דקל ללקט תמרים לעשות עבודות לשום חכם שילמדהו ולא עלתה בידו

הבונה יקיימנו כלל · הד' שיכנים עצמו בדוחק לשאול עליו התרה ויתר נדרים פורחים באויר ואין להם על מה שיסמוכו · הה' שתכף בודקין אחריו כלוקח בהקפה שחוקרים אם הוא בטוח כמ"ש לעיל ואחר נדרים לבקר ולפעמים יחקרו על חטא זה וימצאו בו גדול ממנו כמי שיש בכיסו מטבעות פסולין שדפס ועובר מכס ובודקין על מה שעבר המכס ומוצאין אצלו המטבעות ותולין אותו וזה"ש כי דרוש ידרשנו ה' אלהיך מעמך והיה בך חטא · ועוד טעמים אחרים ע"כ צריך להבדיל מאד מאד באיכות הנדרים · וזהו ג"כ יישוב המחלוקת בנזיר דחד אמר נקרא קדוש וחד אמר נקרא חוטא הכל כפי האדם והזמן והסבה והכוונה ודו"ק:

רב אחא בר הונא ושבשיה ואינסיב איתתא [דף צ ע"א] ושרקיה טינא ואתיי' לקמיה דרב חסדא אמר רבא מאן חכים למעבד כי הא מלתא אי לאו דרב אחא בר רב הונא דגברא רבה הוא :

דף צא ע"ב ההוא נואף דעל לגבי דהאי אינתתא אתא גברא סליק נואף איתיב בבלאי בבא הוה מחתן תחלי תמן [א]וטעמינון חויא[ג] בעי מריה דביתא למיכל מן ההוא תחלי בלא דעתא דאינתתא א"ל ההוא נואף לא תיכול מנהון דטעמינון חויא אמר רבא אינתתיה שריא אם איתא דעבד איסורא ניחא ליה דליכול ולימות דכתיב (יחזקאל כג) (אנשי דמים) [כי] נאפו ודם בידיהן פשיטא מהו דתימא איסורא עביד והאי דא"ל דניחא ליה דלא לימות בעל דתהוי אינתתא עילויה (משלי ט) מים גנובים ימתקו ולחם סתרים ינעם קמ"ל :

הדרן עלך ואלו נדרים וסליקא לה מסכת נדרים

ר"ן

סרך יחידי למעלה ולמטה כאדם שעולה בחבל באילן · תובליא חבל כדאמרינן בב"ב מאן דנקיט מגליא ותובליא ואמר איזיל ואגזור דיקלא דפלניא : ושבשיה ואנסביה איתתא · [הטעהו לומר שלא יהא נאסר לאחר מכן ואנסביה אתתא כדי שיחול הנדר] : ושרקיה טינא · טח פניו בטיט כדי שלא יכירהו רב חסדא כאילו היה אדם אחר (מהם) שנדר שלא ישא אשה כדי שיתיר לו דאפשר אילו היה מכירו לא היה מתיר לו : מאן חכים למעבד כי האי מילתא · שדקדק בכך שהשיאו אשה קודם שישאל על נדרו כדי שיחול הנדר עליו קודם שאלה דקסבר כר' נתן דאמר לא יפר הואיל ולא חל הנדר דר' נתן דיינא הוא ונחית לעומקא דדינא : בבלאי · במסך שלפני הדלת : בלא דעתא דאיתתא· שאילו היתה יודעת לא היתה מניחתו לאכול : [ניחא ליה דליכול ולימות · כדי שתהא מצויה לו בכל עת] : כי נאפו ודם בידיהן · דנואפין הורגין הבעלים : מהו דתימא איסורא עביד · האי בהדה : והאי דא"ל · הכי משום דלא לימות דתיהוי איתתא עילויה מים גנובים ימתקו : קמ"ל · דלא אמרינן הכי ושריא :

הדרן עלך מסכת נדרים

מהרש"א

לפי דרכינו : דכתיב כי נאפו ודם בידיהם פשיטא וכו' · כנ"ל : מ"ד וכו' מים גנובים ימתקו וכו' · כתבו התוספות כדקאמר בסנהדרין ניטל טעם ביאה וניתן לעוברי עבירה עכ"ל אבל הכא אי אפשר לפרש כן דודאי שלמה לא אמרו האי קרא אלא בלאחר החורבן ובחידושינו ס"פ בן סורר יפורש ע"ש : קמ"ל·כתבו התוס' קמ"ל דנואף אינו יודע זה וניחא ליה דלימות בעל כדי שישאנה וכו' עכ"ל ולישנא דתלמודא בפרק זה בורר לא משמע כן דקאמר קמ"ל דכמה דקיימא הכי שכיחא טפי וא"כ יודע זה דמים גנובים וגו' ניחא ליה דלימות בעל ותהיה שכיחא ליה ודו"ק :

סליקא לה מסכת נדרים

גאון יעקב

עוברים ושבים בארץ מפני השממון אבל הרצון בו על עובר עבירה ובכשל בחטאים ועונות והוא כי בחינת עובר עבירה או חוטא בנפשו אינו שייך אלא במי שיודע האיסור וגודל העון והוא עובר ביד רמה אבל מי שאינו יודע כלל החומר העון ומשפט התורה והמצוה אין שייך בו עובר עבירה קלה או המורה כי הוא כאנוס בו וכאילו לא היה בבחירתו כשעשאה אולם אם באמת בבחינת העבירה הפרטיות אין עליו עונש אבל ראוי לענוש אותו על הכללית מדוע לא למדת משפטי התורה באופן שתודע לך כל עבירה ועבירה למינה והוא דומה כגבר אשר הוא שתה הרבה יין ומרוב שכרותו השליך האבן והזיק לחברו כי אם על השלכת האבן אין ראוי להענישו לפי שהיה פועל בלי בחירה אבל יענישהו על הסיבה העיקרית אשר נשתכר הרבה ואבד את דעתו וזה ראשית פעל המגונה כלא עשה בבחירתו הוא הדבר בהפלגת שאלתו ית' חכמים ונביאים ומה"ש מי הוא אשר ישיג וידע סיבת אבידת הארץ אשר נצתה כמדבר והיתה לשממה וחרבה והאבוד הזה הוא יהיה מבלי עובר כלומר מבלי בחינת היות שם עובר עבירה קלה או חמורה והיה באמת לא נמצא שום נברא ידע להשיב על דבר כזה

הרי"ף

בתהלת הלמוד וזהו לפניהם שהוא קודם שילמוד אדם תורה בכל יום וכשם שאינם מברכים בה ונהיה אנחנו וצאצאינו וכו' כך אין בניהם ת"ח וכן פי' רש"י ז"ל :

עיון יעקב

הקב"ה עד שבא הקב"ה בעצמו ופירשו על שלא ברכו בתורה תחלה דייקא דהיינו ברכה ראשונה אשר בחר בנו מכל העמים וכיון שלא ברכו כן משום שס"ל שהרי הקב"ה חזר על כל אומה ולשון וא"כ צ"ל דנפלאותיך ומחשבותיך אלינו קאי על שהיהן במדבר ארבעים שנה כדי שיבואו ישראל אל ארץ מלא כל טוב קשה אם כן למה בא נגעי בתים אלא צריך לומר שכך הוא המדה שישראל חטאו והארץ נתקללה אם כן שפיר אבדה הארץ ולעולם לכך שיהן במדבר ארבעים שנה לבוא אל ארץ טובה : סליק מסכת נדרים

עין יוסף

שילמוד כלום : ושבשיה ואינסיב איתתא · פי' פיתה אותו עד שנשא אשה פתיתני ה' ואפת תרגום שבישתני ה' ואשתבשי (ערוך ערך שבש) · פי' הטעהו בדברים שישא אשה ואמר שלא יאסר בהנאת עולם דסבר רב אחא שאין חכם מתיר עד שיחול הנדר ולכן הוצרך להטעותו שישא אשה ואז יתירו לו : ושרקיה טינא · כדי שלא יכירהו רב חסדא שהיה מתביים על מה שלא היה מקיים נדרו · ושרקיה פי' וטחו בטיט (תוס') : מאן חכים וכו' · שלא היה רוצה להתיר עד שהשיאו וחל הנדר : מתן בבלאי בבא · במסך שלפני הדלת (ר"ן) והערוך גרס בבלאי בבא ופי' על גבי כיפת השער במחבא : בלא דעתיה דאיתתא· שאילו היתה יודעת לא היתה מניחתו לאכול : כי נאפו ודם בידיהם · דנואפים הורגים הבעלים : מ"ד איסורא עביד · האי בהדה והאי דא"ל הכי משום דלא לימות דתהוי איתתא עילויה מים גנובים ימתקו · קמ"ל דלא אמרינן הכי ושריא :

אמר הבונה ההוא נואף דעל וכו' · ממעשים אלו יוצא לנו שיש לדון לכף זכות כל המאורעות אע"פ שלעין משפט לא נמצא להם דבר טוב עכ"ז חייבים אנו לטרוח ולמצוא להם אות לטובה הגם שיהיה באפשרות רחוק · כי כן אז"ל הוי דן את כל האדם לכף זכות ובאמרם את כל רצו אפילו שלא ימצא להם כי אם בקושי · וכבר יפה הליצו הקדמונים על פסוק הלא יתעו חורשי רע וחסד ואמת חורשי טוב · שהדן הדבר לרעה ממה נפשך הוא תועה שאם באמת אין בו חטא הוא חושד בכשרים ומתחייב ללקות בגופו ואם נעשתה התועבה עובר על מצותם הוי דן וכו' תמיד ואם כן לעולם הלא יתעו חורשי רע · ובהפך אם ידינהו לזכות הוא איש חסד ואמת ממה נפשך שאם אין רע ניצול מהיות הושד בכשרים ואם אמתן של דברים רעה מקיים הוי דן וכו' ואם כן וחסד ואמת חורשי טוב עכ"פ ומה גם שהפרידו בני אדם איש ואשתו כדינו זה שנכון לחזור על כל הצדדים הטובים להעמידם בחזקת כשרות ויהדיו יהיו תמים :

המתורגמן. א) איזט געלעגען דאטטעלען דארט · ג) איינע שלאנגע.

כי איך יצייר עונש כבד כאבידת הארץ ולא יתייחס לשום עבירה מן העבירות כאמרו מבלי עובר והיתה התשובה ממנו ית' על אשר עזבם את תורתי וא"כ כל העבירות שעשו אין ראוי להם לחשוב בכתי' העבירות כי הרי הם כמו האנוסי' אבל העיקר העונש הוא על הסיבה הכללית מדוע עזבתן תורתי :

(סימן ב) א"ר שמעון ב"ל אין גיהנם לע"ל אלא הקב"ה מוציא חמה מנרתקה צדיקים מתרפאין בה
ורשעים נידונים בה. נראה לפרש ע"ד הרמז (שהחמה) הוא כינוי לנפש השכלי שבאדם
המאיר בו וכמ"ש (קהלת ח') חכמת אדם תאיר פניו ובהעדר החכמה כתיב וכסיל בחושך הולך. ור"ל
שלעתיד יהיה השכל זך מאד מבלי שום מניעה ועיכוב בין בצדיקים ובין ברשעים וזה מ"ש (מוציא
חמה מנרתקה). ואז הצדיק יתבונן בשכלו הלא מה טוב חלקו במה שבחר לעבוד את ה' בחייו וישמח
בחלקו מאד והרשע גם הוא יבין בשכלו הלא כמה נגרע ערכו וכמה טובה אבד בחטאיו וזה
מ"ש (צדיקים מתרפאין בה) ר"ל שיקבלו שמחה ונחת ממה שיהיו משכילים את טובם (והרשעים
נדונין בה) ר"ל שיצטערו ממה שיהיו מבינים את שפלותם. וכן הוא מבואר בזוהר רות שגם הרשעים
כשהם בגיהנם המה שם פקחים גדולים ומצטערים הרבה על שאיבדו עולמם בידיהם והוא ע"ד ברוב
חכמה רוב כעס (עיני יצחק):

(סימן ט) אלמלי לא חטאו ישראל לא ניתנו להם רק ה' חומשי תורה וספר יהושע לבד. כ"ב
לכאורה קשה הרי כמה הלכתא גברוותא למדו חז"ל מדברי נביאים. דיני אבלות למדו
חז"ל (מועד קטן ט"ז ודף כ"ז) מקרא דיחזקאל. הרבה דיני תפלה למדו חז"ל מדברי עלי ותשובת
חנה (ברכות ל"א ע"ב). ודיני קריעה וניחום אבלים למדו מן איוב. וכבר אמרו בירושלמי פ"ה
דסוטה ר' יוחנן אמר איוב ישראל היה ומעולי גולה. לפום כן ילפינן מיניה הלכות אבל ע"ש. וא"כ
אפילו אם לא חטאו ישראל ולא הוצרכו תוכחת מוסר. עכ"פ דינים חדשים הנלמדים מן הנביאים
היה נחוץ להודיעם. אולם האמת כדברי הרמב"ן בס' המצות סוף שורש שני. דכל הנהו הלכות
הנלמדות מדברי נביאים כולם הלכות מסיני הם. כמ"ש (סנהדרין כ"ב ע"ב. תענית י"ז ע"ב) דמקשה
הגמרא על דינים שלמדו מיחזקאל. ועד דאתי יחזקאל מאן אגמרינהו. היינו בע"כ לא היה יחזקאל
המחדש בדבר. דהרי אין נביא רשאי לחדש. ומשני הש"ס הלכתא נינהו ואתי יחזקאל ואסמכינהו אקרא.
דבהש"ג לא חידש הנביא מאומה. דהרי מקודם לכן היו נהוגים מתורת תורה שבע"פ עכ"ל הרמב"ן.
וא"כ כל אלו הדינים והלכות שלמדים מדברי נביאים. בע"כ כבר היו מקובלים באומה בהלכה
מסיני וא"ש דברי הש"ס כאן דאלמלי לא חטאו ולא הוצרכו לדברי נביאים משום תוכחת מוסר. לא
היה ניתן להם רק ה' חומשי תורה וספר יהושע. ואי משום הלכות הנלמדים מדברי נביאים. בע"כ
לאו חדשות המה. דהרי בלא"ה אין נביא רשאי לחדש. ואם שכתבו הלכות בספר חוקה. הנה
בהעדר ספרי הנביאים היו נהוגות עכ"פ מתורת תורה שבע"פ. וכמו שהיו נהוגים קודם שנכתבו דברי
הנביאים (מהר"ץ חיות): (שם) והאיכא ישמעאל כי ביצחק יקרא לך זרע. והאיכא עשו ביצחק
ולא כל יצחק. כ"ב עי' משנה למלך פ"י מהל' מלכים ושו"ת שאגת אריה סי' מ"ט לשיטת הרמב"ם
פ"י מהל' מלכים דבני קטורה חייבים במילה. וע"כ דנקראו בני אברהם. א"כ הנודר לזרע אברהם
דאמרה המשנה דמותר בכל אומות. הרי אסור בבני קטורה. ותירצו דבנדרים כיון דקי"ל לא נחתי
אינשי לספיקא. וכיון שכתב הרמב"ם שם דהיום נתערבו ב"ק בישמעאל. ומפ"ז אינו אסור בהם
דאין דעתו על הספק ע"ש. ומפ"ז נ"ל לתרץ הגי' שהביא הריב"ש סי' ל"א. דאומרים במוסף של
ר"ה. ועקדת יצחק לזרעו של יעקב ברחמים תזכור. והריב"ש דחה מטעם זו מכח משנתנו. דבני
עשו אינם בכלל זרע של יצחק. ועי' בו"ע או"ח הל' ר"ה סי' תקצ"א. אבל לפי הנ"ל ניחא מטעם
ברכה זו. דהרי ב"ק באמת בכלל זרע אברהם רק דגבי נדרים כיון דנתערבו לא נחית לספיקא.
אבל בנוסח התפלה כיון דישנם עכ"פ בעולם וליכא ספיקא אלא הסי"ת. ומפ"ז צריך להוציאם מכלל
הברכה וז"ב מאד. וא"ל דבני קטורה המה רק בני אברהם. ואיך שייך שזכות עקדת יצחק יגן
עליהם. והם אינם בני יצחק. וי"ל דה"פ מצינו בתפלה וזכור לנו עקדה שעקד אברהם וכבש
רחמיו. הרי דעקדת יצחק הוא ג"כ מצד מעשיו של אברהם. וגם ב"ק בכלל זה שאברהם זוכה להם
ועי' מג"א שם סי' תקצ"א דהקשה להריב"ש דמכאן ליכא הוכחה רק דבני עשו אינם בכלל זרע
אברהם. אבל עדיין לא נשמע דאינם בכלל זרע של יצחק. אבל לפי הנ"ל ניחא דעיקר זכות העקדה
שמזכירין הוא מפני מעשיו של אברהם. ועי' מג"א שם שהתעורר מדברי הירושלמי. ובאמת י"ל
דהרמב"ם בהל' נדרים כ' טעם חדש. דמפ"ז אין עשו בכלל זרע אברהם. דכ' בברכת יצחק ומברכת
אברהם אביך. ועיין לח"מ בהל' נדרים שהתעורר על הרמב"ם בזה. אבל לפי הנ"ל ניחא דמן קרא
כי ביצחק יקרא לך זרע. לא משמע רק דאין בני עשו בכלל זרע אברהם. אבל עדיין הוא בכלל
זרע יצחק כקושית המג"א. אבל מקרא דברכה שלא ברכה אלא בברכת אביו. ומי שאין בכלל ברכת
אביו אינו בכלל בנו. כמ"ש המג"א מפני דכ' ליצחק לזרעך אתן את הארץ. ולעשו לא נתן כלום וזה
נכון (שם):

(שם) גדולה מילה שדוחה שבת החמורה. לכאורה תיבת החמורה יתר ושמעתי שרמז באמרו שבת
החמורה לומר דאפי' חל יוה"כ בשבת דחמיר משבת דעלמא והנה צורי"ף יום הכפורים אפ"ה
מילה דוחה שבת החמורה דאיכא יוה"כ בהדה. ואחר זה ראיתי שכ"כ הרב יעבץ יעקב (פתח
עינים): (שם) גדולה מילה שהיא דוחה את הנגעים. פי' אף אם חלה בשבת ויש בו נגע וז"ש
שדוחה את הנגעים סתם באיזה יום שיהיה אפי' בשבת כמ"ש הרב כנסת הגדולה בתשובה אורח
חיים ח"ב וזה בא להוסיף חידוש שדוחה תרתי ורמז זה במאי דקפסיק ותני שדוחה את הנגעים
אחר שאמר שדוחה שבת (שם):

(שם) גדולה מילה שדוחה את הנגעים. אחרי שהקדימה המשנה דברי ר"י גדולה מילה שדוחה את
השבת דהוא בסקילה. איך אמר אח"כ שדוחה את הנגעים דאינו רק ל"ת גרידא השמר
בנגע הצרעת ועי' מהרש"א ח"א שהתעורר בזה. ונ"ל דהנה במילה שדוחה שבת. ע"כ אינו מטעם
עשה דוחה ל"ת דהרי אין עשה דוחה ל"ת שבכרת. כדאמרינן ביבמות בסוגיא דעליה. וע"כ הא
דכתבה בתורה ביום אפי' בשבת. בא להראות דלענין מילה לא נאמר דין השבת. כמו בקרבנות
בשבת דאינו בכלל דחייה רק דלענין קרבנות לא נאמר שירת שבת. משא"כ בדחיית מילה לנגע
צרעת דאינו רק ל"ת גרידא ועדיין קשה מה אמר גדולה מילה שדוחה הנגעים. ומאי עדיפא למילה
דהרי בכ"מ קי"ל עשה דוחה ל"ת. ועי' (כתובות מ' ע"א ביצה ח' ע"ב) אימתי אמרינן עשה דוחה
ל"ת כגון מילה בצרעת והדין בציצית הרי דסדין בציצית נשנה גבי מילה בצרעת ונ"ל דמילה בצרעת
יש בה עדיפא קצת דאמרינן (שבת קל"ג ע"א) ואי איכא אחר לעביד אחר ומשני דליכא אחר. והנה
שם אפשרות עכ"פ ע"י אחר דיהיה דבר שאינו מתכוין ולא יעבור הלאו. ומ"מ נדחה הל"ת היכא
דליכא אחר. וזה לא מצינו בכ"מ. והרי דעת ב"י סי' א' דכל שאין העיכוב מצד האיסור רק
מצד חסרון כיס או מצד העדר האיש אין זה בכלל עשה דוחה ל"ת. ועי' שאגת אריה סי' נ"ו
דהתעורר ע"ז מש"ס דשבת דאמרינן דאי איכא אחר לעביד אחר ומשני דליכא אחר. ועי' תשובת
בית אפרים חלק או"ח סי' ד'. אבל לפי הנ"ל ניחא דודאי בשאר דוכתי ל"א עשה דוחה ל"ת רק
במעוכב מצד האיסור. אבל היכא שאינו מעוכב רק מצד חסרון כיס כגון שאין לו טלית של פשתן
בכה"ג לא ניתנה כלאים לדחות דהרי אפשר במינו. ורק מפני דגדולה מילה ואי אפשר להתבטל
בשום צד בכה"ג אמרינן עשה דוחה ל"ת. אף דאם היה אחר לא היה בזה צד איסור. ונכון
(מהר"ץ חיות):

(שם) ר"מ אומר גדולה מילה שכל המצות שעשה אברהם אבינו ע"ה לא נקרא שלם עד שמל וכו'.
בברייתא אמרו רבי אומר גדולה מילה שאין לך צדיק גמור כאברהם אבינו ולא נקרא תמים
וכו' ולפי גירסא זו צריכים אנו למודעי במאי פליגי ר"מ ורבי דכל אחד נקט סגנון אחר. והרב
מהרש"א בעץ החיים פ' שמות פירש דר"מ הכי קאמר שכל המצות שעשה לא נקרא שלם להיות לו
שכר כמצווה ועושה עד שמל דהמצווה יצרו תקפו. ורבי ס"ל דמאחר שלא שלט יצה"ר מה לי מצווה
מ"ל אינו מצווה וז"ש שאין לך צדיק גמור וכו' עכ"ד. ולפי דרך הרב ז"ל אפשר לומר דפליגי ר"מ
ורבי בטעם גדול המצווה מאינו מצווה כי הנה התוס' כתבו דהטעם משום יצה"ר דיצרו תקפו אך
הריטב"א פ"ק דקדושין דף ל"א פירש דטעם גדול המצווה הוא שיש לו יתרון שמקיים גזרת מלך
ע"ש. ואפשר דר"מ ס"ל דטעם גדול המצווה היינו כמ"ש הריטב"א דמקיים גזרת מלך
ומשו"ה קאמר שכל המצוה שעשה לא נקרא שלם להיות מקיים גזרת מלך ומצווה ועושה עד שמל.
ורבי ס"ל דטעם גדול המצווה הוא בשביל יצה"ר שיצרו תוקפו ולגבי אברהם אבינו ע"ה דלא שלט
בו יצה"ר מצווה ואינו מצווה כהדדי נינהו ויש מקום לומר דאילו מצווה עדיף וז"ש אין לך צדיק גמור
כאברהם אבינו ע"ה כי אף אמנם צדיק דעלמא יש לו יתרון דגדול המצווה והא לא משכחת כאברהם
אבינו ע"ה הא מיהא יש לו יתרון דגם בו נמצאת מעלת גדול שאינו מצווה ושפיר אמרינן אין לך
צדיק גמור כאברהם אבינו ע"ה ועכ"ז לא נקרא שלם עד שמל ועוד כתבתי בעניותי בהך פלוגתא
בספרי הקטן ראש דוד פרשת לך לך בס"ד ע"ש (פתח עינים):

(סימן יא) מיד ותקח צפורה צור ותכרות את ערלת בנה. כ"ב בע"ז כ"ז ע"א איכא פלוגתא אם
אשה תוכל למול את התינוק ולכאורה איך יפרנס האוסר את אשה למול עובדא דצפורה.
ובגמרא שם הקשו באמת מצפורה. ותירצו שם דעשתה שליח לאחר שימול. ובכ"ז קשה מדוע נזכרה
צפורה בפרשה. ועוד דהרי האשה אינה מצווה למול בנה רק החוב מוטל על האב. ונ"ל דמכאן
ראיה לשיטת הרמב"ם פ"י מהל' מלכים דבני קטורה חייבים במילה ומדין הוא מבני קטורה (בראשית
כה) וצפורה שהיתה מדינית היתה חייבת במילה. דבבני נח לא מצינו החילוק בין איש לאשה. עי'
יפה תואר פרשת לך לך ומפני זה גם עליה חל החיוב כמו למשה. וראתה שמשה נתרשל ועמדה ומלה
את בנה. מפני שגם עליה מוטל החיוב. וגם היא בכלל העונש. ונכון (מהר"ץ חיות):

(סימן יד) והא בלמ"ד אל"ף כתיב. אלא מדה כנגד מדה. כ"ב כבר התעורר הרב מהר"י ברלין
דהרי (סוטה לא ע"א) אמרינן דלא משמע הן. ומשמע לאו. וביותר מבואר שם בפי'
המשניות להרמב"ם וז"ל בפ"ה דסוטה. לו אפילו כתוב באל"ף מורה לפעמים על הן. ואפילו כתיב
בוא"ו מורה על לאו לפעמים ע"ש. ואיך מקשה הש"ס והא לא כתיב. ונ"ל שלא נאמר זאת רק היכא
דהוא קרי וכתיב שדורשין שניהם המקרא והמסורה. כמו הן יקטלני לא איחל. במשנה דסוטה שם
או בכל צרתם לא צר בגמרא דסוטה. דבשניהם נקרא בלמ"ד אל"ף. ונקרא בלמ"ד וא"ו. וע"ז אמרו
דדרשינן הכי והכי. אבל במקרא שלפנינו כי לא נחש ביעקב. המקרא והמסורה שניהם שוים בלמ"ד
אל"ף. מקשה הש"ס שפיר מנ"ל למדרש בלמ"ד וא"ו. ועי' תוס' (חולין ס"ה ע"א) בהך דאין לא
כרעים. והתוס' התעוררו שם מהך אשר לא יעדה. ואשר לא חומה. וכלם קרי וכתיב הם. ועיין
תוספות (סנהדרין ד' ע"א) בהך דיש אם למקרא. ומה שהתעורר מהרי"ב דהגירסא בע"י ר' לוי.
עיין ירושלמי פ"ו דשבת גם שם הגירסא. וז"ל אמר לוי כל המנחש סופו לבוא עליו שנאמר כי
לא נחש ע"ש. ודע כי ר' לוי הנזכר במדרשות וירושלמי. הוא מאוחר ללוי בר סימי חברו של רב
ותלמידו של רבי הנזכר באגדה כתובות בפ' הנושא במיתתו של רבי ע"ש (מהר"ץ חיות):

(סימן טו) ואנשים בה מעט אלו האברים ובא אליה מלך גדול וכו'. פירוש דנצחתו לאויר העולם
דהאברים הם אבי"ם ורבי"ם מיעוטים וז"ש מעט כי מעטו בכמות ואיכות או ובא
אליה בהיות העיר בגביונה שכבר יצא לאור ונגד וכמ"ש פ' חלק דיצה"ר שולט מעת יצירה כדכתיב
לפתח חטאת רובץ: ומצא בה איש מסכן חכם וה יצה"ט. כתוב בפסקי תוס' דמכילתין סוף פרקין
דיצה"ט נתון באדם במעי אמו ובצאתו מגרשו היצה"ר וחוזר בהיותו בן י"ג שנה. ויש מי שכתב
דדייקי מדכתיב ומצא בה עכ"ד. ודבר זה נעלם מכמה גדולים כמו שכתבנו בעניותנו בשאר דוכתי
בס"ד: והאדם לא זכר את האיש המסכן ההוא דבשעת היצה"ר לית דמדכר יצה"ט וכו'. יש להעיר דהא
הו"ל קודם ומלט העיר בחכמתו שהוא בתשובה ומעשים טובים. ותו מה בא ללמדנו דעובר עבירה
אינו מעלה בזכורנו יצה"ט הא פשיטא. ואפשר במה שנחלקו האחרונים אי שכחה הוי פשיעה או אונס.
ואני השפל זכרתי מחלוקת זה בספרי הקטן ראש דוד פרשת האזינו והגיעני כפו"ל בדברים אחדים
דרוש א' ומשם באר"ה והנה המצות אצלנו כמו פקדון כמ"ש רבני אשכנז והבאתיו שם. והשתא היצה"ר
סבר דשכחה הוי פשיעה ואף שהחוטא שוכח בשעת עבירה מהמצות ומיראתו יתברך הו"ל פושע
כדעת הפוסקים דסברי דשכחה הוי פשיעה וכמ"ש כל לא ידענא פשיעותא ומטעם זה עלה בקבון
עונות גדולות לרוב. אך לפי מ"ד דשכחה הוי אונס כיון דשב החוטא וידע שחטא ויתר"ט הרע"ס
גדולה ומקבל לעשות מע"ט מתכפר לו כיון דשכח אנוס הוא ורחמנא פטריה. וז"ש ומלט הוא את
העיר בחכמתו בתשובה ומעשים טובים וכ"ת הך תשובה בחרטה היכי סגיא למזידים גדולים אשר
בנה היצה"ר שהם עבירות גדולות אשר העבירו לז"א והאדם לא זכר דבשעת יצה"ר לית דמדכר יצה"ט
כלומר דמלט העיר בחכמתו וזו היא החכמה בטענת דהאדם לא זכר היצה"ט בשעת עבירה והו"ל שוכח
ודינו כאנוס והחכמה רבה היא להוכיח ולהכריע דהדין כך הפך היצה"ר דסובר דשכחה הוי פשיעה
והחכמה תעוז לחכם בתשובה ומעשים טובים והנהו עונות חלפו הלכו דשכחה אונס (פתח עינים):

(סימן יט) אלא פלפולא בעלמא. יש להעיר דמאחר דהפלפול ניתן למשה רבינו ע"ה והוא נהג
טובת עין לתתו לישראל א"כ נראה שאין חיוב לישראל לפלפל בתורה דזהו מתנת משה
רבינו ע"ה ומי שאינו מפלפל אין בו חטא. והרי אמרי' בשבת דף ל' כי בעוה"ב שאול ישאלו פלפלת
בחכמה נראה שהפלפול חיוב הוא. ואפשר היה לומר דמשה רבינו ע"ה אדון הנביאים ורבן של ישראל
איש האלהים ומלך נתנו לישראל הפלפול וצוה את בני ישראל שיפלפלו בתורה. איכו השתא מי שאינו
מפלפל עובר על צווי רבו ונביא הגדול ומלך ועמוס יענש ומשו"ה שואלים הלכו לו פלפלת בחכמה
להורות דהגם כי לא צוה הקב"ה לפלפל אם לא פלפל הנה האשם והעונש כי ביזה ועבר על צווי משה
רבינו ע"ה. אמנם יותר נראה לומר דאיכא תרי גווני פלפול. האחד הוא לאחר שידענו שהדין כך
הוא מהקבלה או מדקדוק הכתוב ואין ספק בדין כלל ועם כל זה שקיל וטרי משום יגדיל תורה דדלמא
כוונת הפירוש כך או דמ"ש נדון זה מאחר ומותיב ומפרק ומעין דוגמא פרי עץ הדר דידעינן וודאי
מהקבלה דהוא אתרוג וכך הוחזקו שנות דור ודור ליקח אתרוג ועכ"ז שקיל וטרי הש"ס מנ"ל דהוא
אתרוג ואימא פלפלין וכיוצא והוא להכרית הקבלה ולדיוקי מקרא וכמ"ש הרמב"ם בהקדמתו לפירוש
המשנה. ועל חלק פלפול זה וכיוצא בו הוא דאמרינן שניתן למשה רבינו ע"ה והוא נתנו לישראל
דפלפול זה וכיוצא בו לא נצרך למעשה כי ידענו הדין בודאי. אמנם כי יקרא ספיקא דדינא וכן לדבר
דלא ידענו הדין ואז שקלו וטרו במדות שהתורה נדרשת ומביאין ראיות מדינים אחרים עד יצא כנגה
צדקת הדין ההוא וזה הפלפול מעיקר התורה שנתנה לנו ויחיובא רמיא על כל ישראל בפלפול זה ועל
זה שואלים ליום הדין פלפלת בחכמה להוציא לאור העלם דבר (שם):

(סימן כ) אר"י אין הקב"ה משרה שכינתו אלא על חכם גבור ועשיר ועניו וכולם ממשה וכו'.
יש לדקדק דמה דמות לשאר נביאים עם משה ומאי תלמודא שאני משה דכתיב ולא
קם נביא עוד בישראל כמשה ואמטו להכי במעלו"ת את"ז ואימא דשאר נביאי לאו הכי. ותו יש להעיר
אמימרא ר"י בסמוך דכל הנביאים עשירים היו ויליף ממשה שמואל עמוס ויונה ואמאי אצטריך להכי
והרי בהך מימרא קמא כללא כייל דאין הקב"ה משרה שכינתו בקביעות אלא על חכם גבור ועשיר.
ונראה דהדא מתרצא בירך חברתה דסבר ר' יוחנן דכי היכי דמעלת העושר אשכחן ללקחת נביאים
ילמוד סתום מן המפורש דגם שאר מעלות דאשכחן במשה מסתמא הכי הוו בשאר נביאי אלא דלענין
החכמה והענוה מדרגות מדרגות יש ודרך כלל שהם נבי"א לבב חכמה ועקב ענוה ואולם יש חכם ועניו
יותר מחבירו כי כמה מדריגות יש וכל חד לפי שיעורו השג ישיג לערכו מדרגת הנבואה וגדול
אדונינו משה רבינו ע"ה עולה על כולן במעלותיו וגם השגת נבואתו היא נפלאת לעילא מכל ועמ"ש
במאמר זה בשבת על דף ל"ב בס"ד (שם):

(ויתר ההשמטות יבואו בסוף מסכת נזיר)

כל כנויי נזירות פרק ראשון

דף ב ע"ב תניא (שמות טו) זה אלי ואנוהו [א]אנאה לפניו במצות אעשה לפניו סוכה נאה לולב נאה ציצית נאה אכתוב לפניו ס"ת נאה ואכרכנו בשיראין[א] נאים:

דף ג ע"א פיסקא הרי עלי לשלח פרע ה"ז נזיר. ממאי דהדין שילוח רבויא הוא[ב] דכתיב (שה"ש ד) שלחיך פרדס רמונים אימא מידי דעבורי כדכתיב (איוב ה) ושולח מים על פני חוצות. תנא פרע פרע יליף כתיב הכא (במדבר ו) קדוש יהיה גדל פרע שער ראשו וכתיב התם גבי כהן הדיוט (יחזקאל מד) ופרע לא ישלחו. ואבע"א האי שולח מים נמי ריבוי הוא (כדמתרגם רב יוסף) דכד משקין ליה מיא לפירא ורבי:

שם ע"ב תניא [ב]האומר ימין ה"ז שבועה מ"ט לאו משום דכתיב (דניאל יב) וירם ימינו ושמאלו אל השמים וישבע בחי העולם. אמרי לא משום דימין גופה איקרי שבועה דתניא מנין לאומר ימין שהוא שבועה שנאמר (ישעיה סב) נשבע ה' בימינו ומנין לאומר שמאל שהוא שבועה שנאמר (שם) ובזרוע עזו:

דף ד ע"ב [תניא רבי יהודה אומר נזיר שמשון מותר ליטמא למתים שכן מצינו בשמשון שנטמא ר"ש אומר האומר נזיר שמשון לא אמר כלום שלא מצינו בשמשון שיצאת נזירות מפיו וכו' תניא [ג]אמר רבי שמעון הצדיק מימי לא אכלתי אשם נזיר טמא חוץ מאדם אחד שבא אלי מן הדרום יפה עינים וטוב רואי וקווצותיו סדורות לו תלתלים[ג] אמרתי לו בני מה ראית לשחת שער נאה זה אמר לי רועה הייתי לאבי בעירי והלכתי לשאוב מים מן המעיין ונסתכלתי בבבואה שלי[ד] ופחז יצרי עלי וביקש לטורדני מן העולם אמרתי לו ריקה מפני מה אתה מתגאה בעולם שאינו שלך שסופך להיות רימה ותולעה העבודה שאגלחך לשמים עמדתי ונשקתיו על ראשו אמרתי לו כמותך ירבו נזירים בישראל עליך הכתוב אומר (במדבר ו) איש כי יפליא לנדור נדר נזיר להזיר לה'] ושמשון לאו נזיר הוה והכתיב (שופטים יג) כי נזיר אלהים יהיה הנער התם מלאך הוא דקאמר ומנ"ל דאיטמי למתים אילימא מדכתיב (שם טו) בלחי החמור הכתי אלף איש דילמא[ד] (גרדויי גרדי)[גרויי גרי] בהו ולא נגע בהו אלא מהכא (שם יד) ויך מהם שלשים איש ויקח את חליצותם דילמא אשלחינן[ה] ברישא והדר קטלינהו ויך ויקח כתיב ודילמא גוססין שוינון אלא גמרא גמירי לה:

רש"י *)

[ממאי דהדין שילוח רבויא הוא. כדקאמרת דלגדל פרע משמע: דכתיב שלחיך פרדס רמונים. גדוליך שגדילין יהיו כפרדס רמונים שצומח ומתגדל]: אימא דשילוח מידי דעבורי. הוא דמשמע שיגוז שערו כמפנה מים ומעבירם ממקום למקום כדכתיב ושולח מים וגו' [והאי נמי דאמר הרי עלי לשלח פרע משמע דאמר הרי עלי להעביר פרע]: תנא פרע פרע יליף כתיב הכא. בנזיר גדל פרע: וכתיב גבי כהן הדיוט ופרע לא ישלחו. מה פרע דכתיב גבי כהן הדיוט לישנא דריבוי הוא כדאמרינן בפרק כ"ג (דף כב:) אף פרע האמור גבי נזיר גידול שער הוו והכי משמע שיניחנו לגדל עד שיבא לכלל פרע שהן שלשים יום: האומר ימין שלא אוכל ככר זה. הרי זו שבועה: מ"ט לאו משום דכתיב וירם ימינו ושמאלו אל השמים וישבע בחיי העולם. דקא מתפים ימינו לוישבע דסמיך ליה: [לא ימין שאוכל ככר זה כאומר שבועה שאוכל ככר זו דמי: שנאמר נשבע ה' בימינו. בימינו אמר ונחשב כשבועה]: שנאמר ובזרוע עזו. מדכתיב ימינו וכתיב ובזרוע עזו אלמא דזרוע היינו שמאלו [והכי נמי אמרינן בפ"ק דברכות (דף ו.) מנין שהקב"ה מניח תפילין דכתיב ובזרוע עוזו ואין עוזו אלא תפילין וכו' ותפילין בשמאל קיימא]: [לא אכלתי [אשם] נזירות מעולם. משום ההוא טעמא דאמרינן לעיל דכשהן מטמאין ורבין עליהן ימי טומאה הן מתחרטין ומביאין חולין לעזרה: ופחז. ומהר עלי יצרי והביאני לידי הרהור: לשאוב מים מן (הגיע) [העין]. גרסינן שכן הוא לשון המשנה ופי' מן המעיין: עליך אמר הכתוב. איש כי יפליא לנדור נדר נזיר להזיר לה'. דמשמע שנדר לשם שמים]: ושמשון לאו נזיר הוה והכתיב כי נזיר אלהים יהיה הנער. וקס"ד דמנוח קאמר להא מילתא דהו"ל דבר הנדור שאדם מדיר את בנו בנזיר: מלאך הוא דקאמר. כי נזיר אלהים יהיה הנער [אבל מפי מנוח לא יצא]: דילמא גרדויי גרדי בהו. מחתך חתך בהן אבל הוא גופיה לא נגע בהו: ויך ויקח. דמשמע ויך והדר ויקח: [גוססין שוינן. ובהדי דהוו גוססין אשלחינהו ולא איטמי

*) רש"י שבגמרא הוא להריב"ן ולא לרש"י והמפרש שבע"י משונה הוא מכפי שהוא בגמרא:

תוספות

משקין ליה מיא לפירא ורבי. פי' גדל הפרי וקשה דאשכחן הרבה שילוח שאינו לשון גידול אלא לשון העברה כמו שלח תשלח (דברים כב) וישלח יעקב (בראשית לב) וי"ל דאי תותבת מהנך קראי הוה משני ליה כדלעיל תנא פרע פרע יליף ולא בא לפרש אלא מקרא דאיתיבנא מיניה ושולח מים ודוחק דמשמע דהגיה הג"ש וכו': האומר ימין ה"ז שבועה. ימין שלא אוכל ככר זה וה"ה שמאל כדלקמן [ה]ופירוש התפילין מדהזכיר ימין תחלה: לא אכלתי אשם נזירות. אבל שאר אשמות היה אוכל אבל אשם נזיר היה קשה בעיניו לאוכלו לפי שאינו בא אלא בנזיר שנטמא וכיון שנטמא היה דואג פן מתחרט על נדרו שהימים הראשונים נופלין ומביא חולין בעזרה: ועליך הכתוב אומר להזיר לה'. כלומר שתחילת נדר לגמרי לשם שמים ולא היה דואג שיתחרט אע"פ שנטמא אבל שאר נודרים סתמא נודרים בעת צרה או על עבירה שבידן כדי להצטער ולכפר על עונם וכשמתרבים הימים עליהם ממה שגמרו בדעתן קרוב להיות תוהא על הראשונות: ושמשון לאו נזיר הוה. וקס"ד שהמלאך היה אומר לאביו שיזירנו כשיולד כדאמרינן לקמן (דף כח:) האיש מדיר בנו בנזיר: התם מלאך הוא דא"ל. בנבואה ולא יצא נזירות לא מפי אביו ולא מפי שמשון: [גרויי גרי. לשון חיצים כלומר מרחוק זרק בהן והרגם]:

מהרש"א

[תניא אמר שמעון הצדיק מימי לא אכלתי אשם נזירות וכו'. מפורש פרק קמא דנדרים ע"ש]: התם מלאך הוא דקאמר כו'. ולא תקשי למה לא קיים אביו מנוח דברי המלאך די"ל שהמלאך לא הזכיר בנזירתו אלא מורה לא יעלה על ראשו וזה קיים כדלעיל נזיר שמשון איהו מיקל בתער ולא הזכיר שלא יטמא ודפריך מנלן דאטמי כו' הכי פריך ואימא דאביו קיים דברי המלאך לעשותו נזיר גמור שלא יטמא כשאר נזירים והא דלא הזכיר רק איסור גילוח היינו שיוסיף על שאר נזירות שלא יהא מיקל בתער לעולם ויש לכוון בזה שאמר המלאך נזיר אלהים יהיה גומר ולא אמר נזיר לה':

א שבת קלג פ"ב סוכה יא ע"ב מכילתא פ' בשלח מסכת סופרים פ"ג: ב תוספ' נדרים פ"א: ג תוספתא פ"ד נדרים ט ע"ב: ד גירסת הערוך ערך גרד א' גרדויי גרדי בהון והוא לא נגע בהון. פירוש הוא שהקיע ראשם בראש הלחי ומושך ידיו ואינו נוגע בהן ועי' פרש"י: ה הס"ד ומ"ה ובזרוע היינו שמאל ועוזו פירוש התפלין א"כ מדהזכיר כו' כצ"ל. (אורח מישור):

חדושי גאונים

כדמתרגם רב יוסף בשני נוסחאות מכ"י לא נמצא זה ותו בתרגום שלנו איתא כ מ ג ה ובמקומות אחרי' שאומ' התרגום כדמתרגם רב יוסף נמצא כהסיה דבפ"ק דמגילה ביום ההוא יגדל המספד וכו' וכהסיה דתחלת ב"ק עכ"ל מ"כ בגליון גמ' של חכם אחד החסיד מהר"ר יהודה גדליה ז"ל. וכן נ"ל למחוק תיבות אלו דמה למתרגם להרגם על פסוק זה דברים הללו וה"ס לא אמר אלא דשולח נמי לשון ריבוי הוא הואיל דכד משקין מיא לפרי רבי אבל לא דפירושא כן בפסוק דמה ענין זה לפירוש הפסוק. לפרש כך היפך הפשוטו. (אורך מישור): ומהר"ץ חיות כתב עי' תוס' (שבת קטו ע"א) ד"ה וכידו. שכתבו דתרגום איוב עדיין בימי התנאים נעשה. ודלא כאלו האומרים דתרגום כתובים רב יוסף עשאו ע"ש ואפשר דמפני זה נמחק הגירסא כאן כדמתרג' רב יוסף. דהרי אינו מיוחס לרב יוסף לבד דהרי בימי ר"ג דיבנה שקדם לרב יוסף זמן רב. היה כבר תרגום על איוב. ובכל זאת מאן דגרים כאן כדמתרגם רב יוסף לא משתבש ואף ע"פ שרב יוסף לא עשאו מ"מ היה רגיל בתרגום. מפני שהיה מאור עינים ודברים שבכתב אסור לאומרם בע"פ עי' תוס' (ב"ק ג' ע"א) ד"ה כדמתרגם. ואולם יש להתעורר כאן

עיון יעקב

ו שמשון לאו נזיר הוה והכתיב נזיר אלהים יהיה הנער מן הבטן. ופרש"י וקס"ד דמנוח קאמר להא מילתא דהו"ל דבר הנדור דאדם מדיר את בנו בנזיר וק"ק דהא האי פסוק לא

אמר הבונה כדכתיב ושולח מים וגו'. הרבה יגיעות יגע הרבנן לייבב פסוק ושולח מים על פני חוצות שיהיה לשון רבוי גם אחר הג"ש וכמו שבא בדברי התוס' לעיל. כי שם בגבורות גשמים מה' יתברך מדבר וכבר אמרנו במס' תענית על סי' א' ששם רמז לשפע האלקי ממים העליונים היורד כמטר על גז ומשקה ומצמיח כדמתרגם רב יוסף כדמשקין ליה מיא לפירא וכבי וכמ"ש הנביא כי כאשר ירד הגשם וגו' כן יהיה דברי וגו' והצליח אשר שלחתיו מגדלו ומרבהו: ודילמא גוססין כו'. אין לתמוה אם עלה על דעת האומר שיוכל אדם

המתורגמן. א) אונד איינוויקעלן אין זיידענס. ב) לאססען גראס וואכסען. ג) זיינע האארלאָקקען זינד איהם געארדנעט אונד העראבהענגענד. ד) אין מיין שאטטען. ה) אבגעצאגען.

א שם [נזיר עולם היכא כתיב דתניא] ארבי אומר אבשלום נזיר עולם היה שנאמר (ש"ב טו) ויהי מקץ ארבעים שנה ויאמר אבשלום אל (אביו כי נדר נדר עבדך בשבתי בגשור בארם) וגו' ואשלם את נדרי ומגלח אחד לי"ב חדש שנאמר (שם יד) ויהי מקץ ימים לימים אשר יגלח וגו' [דף ה ע"א] ויליף ימים ימים מבתי ערי חומה מה התם י"ב חדש אף כאן י"ב חדש [בהני ארבעים שנה מאי עבידתייהו רבי נהוראי אומר משום ר' יהושע לקץ מ' שנה ששאלו להן מלך תנא גאותו שנה ששאלו להן מלך היא שנת עשר לשמואל הרמתי]:

מי שאמר פרק שלישי

ב דף יט ע"א תניא דר' אלעזר הקפר ברבי אומר מה ת"ל (במדבר ו) וכפר עליו מאשר חטא על הנפש וכי באיזו נפש חטא זה אלא (מפני) שציער נפשו מן היין (נקרא חוטא) וק"ו ומה זה שלא ציער עצמו אלא מן היין נקרא חוטא המצער עצמו מכל דבר עאכ"ו והא (האי קרא) בנזיר טמא כתיב ואנן אפילו נזיר טהור קא אמרינן קא סבר ר' אלעזר הקפר נזיר טהור נמי חוטא הוא והיינו טעמא דכתיב (קרא) בנזיר טמא הואיל ושנה בחטא:

הריני נזיר ושמע פרק רביעי

דף כג ע"א תנו רבנן האישה הפרם וה' יסלח לה (במדבר ל) באשה שהפר לה בעלה והיא לא ידעה הכתוב מדבר שהיא צריכה כפרה וסליחה וכשהיה מגיע ר"ע אצל פסוק זה היה בוכה זומה מי שנתכוון לעלות בידו בשר חזיר ועלה בידו בשר טלה טעון כפרה וסליחה המתכוון לעלות בידו בשר חזיר ועלה בידו בשר חזיר על אחת כמה וכמה כיוצא בדבר אתה אומר (ויקרא ה) ולא ידע ואשם ונשא עונו ומה מי שנתכוון לעלות בידו בשר טלה ועלה בידו בשר חזיר [כגון חתיכה ספק של שומן ספק של חלב] אמר קרא ונשא עונו מי שנתכוון לעלות בידו בשר חזיר

תוספות

הני (מקץ) מ' שנה למאי. פי' דליכא למימר למ' שנה (למאי) למלכות בית דוד דאז מרד אבשלום דהא משמע קראי דהיה מלך ה' שנים אחר מעשה זה שלשה של רעב ואחד שמנה ישראל ואחד שהעמיד משמרות ומשני מקץ מ' שנה ששאלו להם מלך (אלו) שמרדו במלכו של עולם תלה מרידת [אבשלום בשאלת להם מלך שהיה שנת עשר] לשמואל ובחצי י"א העמיד מלך ומלך חצי י"א וב' שנים הרי ד' שנים לשאלה ובתחלת ל"ז למלכות בית דוד היא שנת מ' לשאלה ואח"כ מרד אבשלום והשנה ההיא היא שנת רעב וגם אותה שנת מ' לשאלה ואפילו מרד בתחילת שנת מ' לשאלה ולאו דוקא מקץ מ' שנה: איסי בן יהודה אומר ולא ידע ואשם ונשא עונו. ולא פי' קרא כדלעיל אלא כגון ב' חתיכות אחת של חלב ואחת של שומן דס"ל לאיסי בן יהודה דלא מיחייב אשם תלוי אלא אחתיכה אחת מב' חתיכות: על דבר זה ידו"ו. ראשי התיבות "ידע "ואשם "ונשא הכתוב מדבר באשם תלוי:

רש"י

בהו]: [נזיר עולם היכא כתיב. שמיקל בתער וכו']: ואשלם את נדרי. היינו קרבנות נזירות: [ויליף מבתי ערי חומה. דכתיב בהו ימים תהיה גאולתו]: מה להלן י"ב חדש. דכתיב עד מלאת לו שנה תמימה: [הני מ' שנה. דכתיב ויהי מקץ מ' שנה: מאי עבידתייהו. והלא לא היו למלכות בית דוד אלא ל"ז: לקץ מ' שנה ששאלו להם מלך. היא שנת עשר לשמואל הרמתי שאבשלום היה יודע שעתיד דוד למלאות מ' שנה וכשנתמלאו מ' שנה ששאלו ישראל מלך מיום ליום אחר שמלכו שמואל ושאול דהיינו בתחלת המלכות ועלתה לשניהן לפי שעדיין לא יצא טיבעו של שאול בעולם ואף טיבעו של שמואל בעולם שהיה נקרא מלך לא פסק ושתים שמלך שאול בעצמו בחיי שמואל כמו שלמדנו [בסדר עולם] שלא מת שמואל לפני שאול אלא ד' חדשים ול"ז שמלך דוד וטעה אבשלום ואמר עכשיו הגיע הקץ של אבא ואלכה לחברון להסב לי שם המלוכה ואם נפש אדם לומר מנין אתה אומר שאותה שנה שמלכו שמואל ושאול שהיתה בתחלת מלכות של שאול ושמואל לא מת לפני שאול אלא ד' חדשים מכאן אתה למד שבאותו יום שעלתה חנה לשילה דכתיב ועלי הכהן יושב על הכסא (שמואל א א) באותו יום נתמנה לשופט והיינו דכתיב ישב על הכסא ולמדנו שבאותה שנה נתעברה חנה וילדה שמואל ונאמר בו בשמואל (שם) וישב שם עד עולם עד עולמו של יובל חמשים שנה ושתי שנים שנגמלתו אמו הרי לך שנים של שמואל נ"ב שנה ועלי כמה שנים נתמנה על ישראל מ' שנה וכשהיה לו לעלי מ' שנה בן כמה שנים היה שמואל הוי אומר בן ל"ט שנה שצריך אתה להוציא שנה אחת לעיבורו כמה נשתיירו לו משנותיו של שמואל י"ג לא מהן עשר שמלך שמואל אחר מיתתו של עלי ונשתיירו להן ג' שנים זו היא שאמרו אחת שמלך שאול ושמואל ושתים שמלך שאול בעצמו]: ואנן אפילו בנזיר טהור קאמרינן. מדמפרש רבי אלעזר הקפר טעמא דחטא בשביל שליער עצמו מן היין והיינו נזיר טהור: הואיל ושנה בחטא. שכבר הזיר עצמו מן היין ועכשיו שונה בחטא שהיה לו להזהר מן הטומאה ונטמא: אישה הפרם וה' יסלח לה. במה הכתוב מדבר אם באשה שנדרה והפר לה בעלה סליחה זו למה אלא וכו': מי שנתכוון לאכול בשר חזיר ואכל בשר טלה גרסי': המתכוון לאכול בשר חזיר גרסינן. דמעיקרא לאיסורא איכוון. דהא לא ידעה דהפר לה בעל ומשום הכי צריכה כפרה

מהרש"א

כדכתיב בתורה גבי נזיר להזיר לה' הורה בזה כי לא היה נזיר במדת הרחמים כשאר נזירים רק במדת הדין והגבורה שע"כ קראוהו שמשון הגבור ועליו נאמר דן ידין עמו וגו' וק"ל: ואשלם את נדרי אשר וגו'. בפ"ב דתמורה פי' רש"י כלומר אשלמה את נזירותי ואגלח עכ"ל והיינו שמביא ג' בהמות לגלוח ובגמרא קאמר התם אשר נדרתי בחברון והלא עיקר נדרו בגשור היה כדכתיב כי נדר נדר עבדך בשבתי בגשור וגו' ובעי למימר אלא להביא כבשים מחברון ופריך בחברון מחברון מיבעי ליה ומסיק אלא כיון דהותרו הבמות כל היכא דבעי מקריב ע"ש: הני מ' שנים כו'. היא שנת עשר לשמואל הרמתי ובתמורה פ"ב מסיים בה י' שנה שמלך שמואל שנה אחת שמלך שמואל ושאול וב' שמלך שאול בעצמו ול"ז שמלך דוד ועיין פרש"י שאבשלום היה יודע שעתיד דוד למלאות ארבעים שנה כו' עיין שם ודברי נבואות הן ויש לפרש שתלה מרד אבשלום בשאלו להם מלך בימי שמואל שמזה נטל אבשלום עלה למרוד במלכות אביו כמו שמרדו ישראל לשאול להם מלך אחר שמלך שמואל עליהם כמפורש בקרא דחשיב ליה מרידה וק"ל: [וכי באיזו נפש חטא כו'. מבואר במס' תענית

יד יוסף

א תוספ' סוטה פ"ג: ב תמורה יד ע"ב: ג שם סדע"ר פי"ד: ד לעיל ג ע"א לקמן כב ע"א תענית יא ע"א נדרים י ע"א סוטה טו ע"א ב"ק צא ע"ב שבועות ח ע"א כריתות כו ע"א במד"ר פ"י סי' לג: ה קדושין פא ע"א: ו תוספתא פ"ג: ז ספרי מ"א פסקא קנג:

חדושי גאונים

דכתרגום אשר לפנינו לא נמצא העתקה זו אשר מביא הש"ס כאן רק תרגום על קרא דשולת מים על פני חוצות ומשדר מיא על אפי מחוזי עממיא. ובחיבורי על התרגום יתבאר:

תניא ר' אלעזר הקפר ברבי אומר מה ת"ל כו' וק"ו ומה זה שלא ליער עצמו אלא מן היין נקרא חוטא המצער עצמו מכל דבר על אחת כמה וכמה. ברייתא זו תסכים עם מה שאמרו בירושלמי דקדושין פרק ד' שעתיד אדם ליתן את הדין על מה שראו עיניו ולא אכל. כי לא לתוהו בראם. רק ליהנות בו בני אדם עכ"ל יע"ש. ועי' מ"ש הרמב"ם בפ"ד משמנה פרקים שהקדים למסכת אבות שם האריך קצת בענין זה. בדברי חן ושכל טוב כמנהגו וכן העלה להלכה בחבורו הלכות דעות פ"ג. ועי' בטו"ת הרשב"א סי' תל"א שנתן טעם לפסק הרמב"ם ומסכים עמו בתנאי שיהיה תמיד נגד עיניו מאמר התנא וכל מעשיך יהיה לש"ש. והוא מאמר כולל לא ישקל כסף מחירו. וכבר האריכו בענין זה חכמי מוסר במה שיש בו די. (דברי חכמים וחדותם):

אישה הפרם וד' יסלח לה באשה שהפר לה בעל והיא לא ידעה הכתוב מדבר כו' וכהגיע ר"ע אצל פסוק זה היה בוכה כו' ע"ש. הדבר תמוה (מה נתחדש לו בפסוק זה. אל מה שסיים המתכוון לעלות בידו בשר חזיר ועלה בידו בשר חזיר שהוא טעון הבינה אדם להפשיט תתלה אלף אנשים מבגדיהם ואח"כ להרגם או להשים כלם גוססין עד שיוכל לקחת חליצותם כאשר נבין שחשב כך על שמשון שלא היה כחו גבורת אנשים כ"א מתנת יד ה"ית:

עיון יעקב

כתיב כלל אלא מנות רק אלא אשתו וקי"ל האיש מדיר את בנו בנזיר ואין האשה מדירה בנה בנזיר וי"ל ועי' בתוספות: ואשלם את נדרי. פירש רש"י היינו קרבנות נזירות אף דהמקרא מפורש שם וז"ל כי נדר נדר עבדך בשבתי בגשור בארם לאמר אם ישוב ישיבני ה' ירושלים ועבדתי את ה' נ"ל דנדר בעת צרה לקיים קרבנות נזירותיו וק"ל:

הואיל ושנה בחטא. עי' בהרא"ש והר"ן והתוספות פ"ק דנדרים דף י ע"א ומקרי שנה בחטא אע"ג דכתיב כי ימות עליו מת בפתע פתאום דודאי למ"ד בכריתות דף ח פתאום זו שוגג ניחא אלא למ"ד כפי פשטא דקרא וכן פרש"י בחומש בפתע פתאום זה אונס וא"כ מה שנה בחטא כיון שמת עליו בפתאום ועיין בלידה לדרך בפ' נשא מ"ש בשם המפרשים וסיים וז"ל וכיון דכתיב רגלי חסידיו ישמור ואחז"ל השתא בהמתן של צדיקים אין הקב"ה מביא תקלה על ידם לדיקים עצמן לא כל שכן ולכך כיון שמת עליו מת פתאום נראה כאילו מן השמים טמאוהו והראוהו שלא קבלו נזירתו עכ"ל אכן לפי מ"ש תוספות פ"ק דחולין דף ה' ע"ב דדוקא במידי דאכילה אין הקב"ה מביא תקלה ע"ש נסתר כל זה ול"נ כפשוטו דאע"ג דטומאה באה עליו באונס מ"מ הוי מידי דאיהו גרם לעצמו בחטא ראשון שקיבל על עצמו נזירות וליער עצמו ועבירה גוררת עבירה שנטמא בנזירותיו שאלמלא לא

נהי דלא עביד מצוה מן המובחר פסח מיהא קא עביד. *) ותימה והא משמע בפ' (הגוזל קמא) [בתרא דיומא] דאכילה גסה לא שמה אכילה והם כן איסורא עבד שלא יצא ידי חובתו (וי"ל דה"ק נהי דלא יצא ידי חובת אכילת פסח רשע קרית ליה מה היה יכול לעשות אם הוא כבר שבע אין לו לימנע מלאכול ואין ראוי לקרותו רשע אם אכלו). ור"ת תירץ דתרי גווני אכילה גסה הוו התם מיירי שהוא כל כך שבע שהוא קץ באוכל ומה שהוא אוכל אינו נהנה ממנו כלל ובההוא אמרינן האוכל אכילה גסה ביוה"כ פטור והכא מיירי שהוא שבע הרבה אבל אינו קץ במאכל: חדא דרך קאמרינן. שהצדיק הולך ואינו נכשל והרשע נכשל [באותו דרך עצמו]. והכא שני דרכים הם זה בא על אשתו וזה בא על אחותו: הוא שנתכוין לשם עבירה. כדאמרינן ביבמות בן נח אסור בבתו אפילו למאן דאמר מותר מדור המבול ואילך גזרו עליהם בגדר ערוה ופירשו מרוב עריות שהרי אם לא פירשו לא הוו צריכי להשקותו יין ללוט: ודילמא איהו נמי לשם שמים מכוון. שלא מצינו בו שהיה שטוף בזימה ומשני אדרבה שטוף היה שנאמר וישא לוט וכל הפסוק דרשינן לעבירה: והא מינס קאניס. שהרי השקוהו יין ובהאי עובדא לא היה כוונתו לעבירה כלל ואמאי קרית ליה פושע: למה נקוד על וי"ו דובקומה לומר לך דהרי הוא כמאן דליתיה דבקומה

*) עי' בתוס' בגמרא

כפרה וסליחה: [כל הפסוק הזה לשם עבירה נאמר. ולכך אי אתה יכול לדונו לכף

ועלה בידו בשר חזיר עאכ"ו איסי בן יהודה אומר ולא ידע ואשם ונשא עונו ומה מי שנתכוון לעלות בידו בשר טלה ועלה בידו בשר חזיר כגון ב' חתיכות אחת של חלב ואחת של שומן ונשא עונו המתכוון לעלות בידו בשר חזיר ועלה בידו בשר חזיר עאכ"ו על דבר זה ידוו הדווים[א]:

ג שם אמר רבה בר בר חנה אמר רבי יוחנן מ"ד (הושע יד) כי ישרים דרכי ה' וצדיקים ילכו בם ופושעים יכשלו בם משל לשני בני אדם שצלו את פסחיהם אחד אכלו לשם מצוה ואחד אכלו לשם אכילה גסה זה שאכלו לשם מצוה צדיקים ילכו בם וזה שאכלו לשם אכילה גסה ופושעים יכשלו בם א"ל ר"ל האי רשע קרית ליה נהי דלא קא עביד מצוה מן המובחר פסח מיהת הוא דקא עביד אלא משל לשני בני אדם זה אשתו ואחותו עמה בבית וזה אשתו ואחותו עמה בבית לאחד נזדמנה לו אשתו ולאחד נזדמנה לו אחותו זה שנזדמנה לו אשתו צדיקים ילכו בם וזה שנזדמנה לו אחותו ופושעים יכשלו בם. מי דמי אנן חדא דרך קאמרינן הכא שתי דרכים אלא משל ללוט ושתי בנותיו הן שנתכוונו לשם מצוה (ישרים דרכי ה') וצדיקים ילכו בם. הוא שנתכוון לשם עבירה ופושעים יכשלו בם ודלמא הוא נמי לשם מצוה איכוון (לא ס"ד ד) א"ר יוחנן כל הפסוק כולו על שם עבירה נאמר (בראשית יג) וישא לוט (שם לט) ותשא אשת אדוניו את עיניה. (שם יג) את עיניו (שופטים יד) ויאמר שמשון אל אביו אותה קח לי כי היא ישרה בעיני. וירא (בראשית לד) וירא אותה שכם בן חמור. את כל ככר הירדן (משלי ו) כי בעד אשה זונה עד ככר לחם. כי כלה משקה (הושע ב) אלכה אחרי מאהבי נותני לחמי ומימי צמרי ופשתי שמני ושקויי והא מינס אניס תנא משום רבי יוסי בן [רב] חוני למה [ב]נקוד על וא"ו שובקומה של בכירה לומר שבשכבה לא ידע הא בקומה ידע. ומאי הוה ליה למעבד מאי דהוה הוה. נפקא מינה דלפניא[ג] אחרינא לא איבעי ליה למשתי חמרא:

מהרש"א

תענית פ"ג ע"ש: מ"ד כי ישרים דרכי ה' וגו'. כל הסוגיא מפורש במס' הוריות]:

עיון יעקב

היה נזיר לא חטא בטומאה ונזירות שניה לכך נקרא שנה בחטא ובעי כפרה וק"ל: מאי דכתיב כי ישרים דרכי ה'. עיין בתאוה לעינים מה שמדקדק בשמעתא זו ואפשר לומר דעיקר דקדוקו של הש"ס מדכתיב כי ישרים דרכי ה' ולא כתיב כי ישרים דברי ה' או מצות ה' מה דרכי ה' להכי מוקי אקרבן פסח דכתיב גביה דרך כדאי' בפ' בהעלותך או בדרך לא היה או דקאי אבעילת אשה דאיקרי דרך כדכתיב דרך גבר בעלמה ודרך אשה מנאפת וכדאיתא ריש פ"ק דקדושין ועפ"ז מיושבים איזה דקדוקים שם ע"ש: והא מינס אנים. ואף לפי מה דאיתא במדרש פ' וירא פ' נ"א כל מי שלהוט אחר בולמוס של עריות סוף מאכילין אותו מבשרו וא"כ עכ"פ ע"י פשיעתו בא לידי חטא זה ע"מ מקשה שפיר דזה היה שגורם אלא הבכירה משא"כ בצעירה שנכשל בה זה היה ע"י אונס כיון שכבר נענש על להיטתו בבכירתו ועל זה שפיר מתרץ דגם הצעירה היה בפשיעתו על ששתה יין בפניא אחריני נמצא דשפיר קאמר יכשלו בם אתרווייהו ומיושב מה שמקשה בזה בתאוה לעינים ע"ש: בתוס' ד"ה נהי דלא עביד וכו'. ור"ת תירץ דתרי גווני אכילה גסה. ואי קשיא דאמאי לא מוקי בש"ס הכי ופושעים יכשלו בם שהוא שבע כל כך עד שקץ במזונו ולא איצטריך לאוקמי באוקימתא אחריני י"ל דלא נקרא פושע אלא במתאוה לדבר עבירה ע"י יצר הרע שמפיתו על

עין יוסף

ב איסי ב"י אומר כו'. הוא ס"ל דלא מחייב אשם תלוי אלא אחתיכה אחת משתי חתיכות (תוס'). להכי מוקי לה שהיו לפניו ב' חתיכות אחת של שומן ואחת של חלב ואכל אחת מהן ואינו יודע איזה מהם אכל ויתכן דשל שומן אכל ועכ"ז אמרה תורה ולא ידע ואשם מאחר שאכלו בספק חלב. ונשא עונו אם אכל חלב. ועי"ז בכה איסי ואמר ומה מי כו': על דבר זה ידוו. ראשי התיבות ידוו ידע ואשם ונשא הכתוב מדבר באשם תלוי (תוס'). נראה דקשה לתוס' לאמי מסיים ר' יוסי על דבר זה ידוו כו' ולמה לא סיים כן ר"ע. לכן אמרו שרמז בדבריו לומר שעל דבר זה בחתיכה אחת משתי חתיכות אמר קרא ולא ידע ואשם ונשא עונו שמביא אשם תלוי ולא בחתיכה אחת כר"ע: ג מאי דכתיב כי ישרים כו'. הוקשה לו מ"ש ופושעים יכשלו בם דכיון שהם ישרים היאך יכשלו בם. לזה דרשו משל כו': פסח מיהא קעביד. משמע דאכילה גסה שמה אכילה וקשה בפרק בתרא דיומא קאמרינן האוכל אכילה גסה ביוה"כ פטור דלא שמה אכילה. ואומר ר"ת דתרי ענייני אכילות גסות יש. והוא דיומא כגון שנפשו קצה באכילה מרוב שובעו והכא שאין נפשו קצה אלא שאינו רעב לאכול לתיאבון (תוס') ועיין תוס' יבמות ח'. ותוספת ב"ק ק"י ד"ה אכילה. ותוס' פסחים ק"י ד"ה דילמא: לאחד נזדמנה לו אשתו כו'. לכאורה מה שייך לדיק ופושע בדבר שנזדמנה לו. ויש לפרש לאמי דס"ד השתא ע"ד לא יאונה לצדיק כל און. ואיירי דזה היה מתכוון לאשתו והשי"ת הזמין לו אשתו. כי צדיקים ילכו בם. וזה נתכוון לאחותו ונזדמנה לו. (רש"א הוריות י): הן שנתכוונו לשם מצוה. שהיו סבורות שנתכלה העולם כדור המבול כדאיתא בב"ר פ' נ"א. ואע"פ שראו שנמלטה צוער בעוד שחברותיה נהפכות חשבו כי בגלל אביהן משם נשתנה ולא נשארה אלא להם לבדם לחיות זרע. ואעפ"כ הוצרכו להשקותו למהר קיום הזרע פן ימות טרם יקיים זה כמה שאמרו אבינו זקן. ולא תבעו בפיהם מפני צניעותן (יפ"ת): כל הפסוק כולו על שם עבירה נאמר. עם היות המקרא כפשוטו בלי ספק. אמר שרמז לזה ג"כ דאל"כ למה ליה להאריך בשבח ככר הירדן. כי במה שאמר שהיה כגן ה' וגו' הוי סגי (יפ"ת): הא בקומה ידע. שהנקוד עוקר המלה כמאן דליכא. ולכאורה קשה א"כ לא נכתב כלל כיון דבקומה ידע. וי"ל שלפי האמת גם בקומה לא ידע ידיעה גמורה. אלא שכאשר הפיג יינו הרגיש קצת במעשה שעשה בשכרותו ולא חקר בדבר. ובגנותו דבר הכתוב שעם שהרגיש בדבר לא נזהר שלא לשתות בלילה השני. ולכן לא נקד בקומה ב' דאין נפקותא בידיעתו בלילה הב' דמאי דהוה הוה (יפ"ת):

אא

א הוריות י ע"ב: ב בראשית רבה פנ"א במ"ר פ"ג ספרי ח"א פסקא סט אדר"נ פל"ד וילמדנו:

חדושי גאונים

כפרה וסליחה) והכי ז"ל קרי בי רב הוא. שהחוטא צריך כפרה. וראיתי להמה"ק (דף תיט ע"ב) כ' וז"ל ויש לדקדק אמאי דווקא ר"ע כי מטי להאי בכי. וכ"ל עפמ"ש (בזוהר הדש) דעשרה הרוגי מלכות היה גלגול עשרת השבטי' ונתפסו בעונש עון מכירת יוסף. ופי' המפרשים דמה"ט נענש ר"ע בעונש קשה יותר מכולם. לפי שהיה גלגול שמעון אשר היה ראש המדברים בענין הזה כו'. ואמנם מצינו ליוסף שאמר לאחיו אל תעצבו ואל יחר בעיניכם גו'. כי למחיה שלחני אלהים לפניכם גו'. ועתה לא אתם שלחתם אותי הנה. כי אלהים גו'. כו'. כלומר שהיה זה סבה מן השמים כדי לכלכל כל העולם. ואם כן למה נתפסו השבטים בעון זה. אחר שכן היה רצון שמים. וצ"ל מפני שהם לא ידעו שכך הוא רצון שמים והיה מחשבתם לרעה כו' דומה למתכוין לאכול בשר חזיר ועלה בידו בשר טלה דצריך כפרה. דהוי מחשבה שיש בה מעשה ראוי לעונש (אע"ג דעל מחשבה לבד בלא מעשה אין הקב"ה מצרפה למעשה) ולזה ר"ע אע"ג דאיהו לא חזי מזלא חזי שיהא הוא נתפס במכירת יוסף בעונש קשה. כשהגיע אל פסוק זה כו' דאילו היה הדין דהמתכוין לאכול בידו בשר חזיר ועלה בידו בשר טלה פטור גם הוא היה נפטר מן הדין כי אע"פ שהם חשבוהו לרעה האלהים חשבה לטובה כו' ע"ש. והנה אף כי נראה דבריו מתוקים אינם צדיקים כי גם אם נאמר דדין דבשר טלה פטור. היינו מפני שאין במעשה שום נדנוד איסור. דהא בשר טלה כשר אכל ולמה יומת מה עשה. ועל המחשבה אשר היה חושב כי בשר חזיר אוכל לא דיינינן כעושה. מעשה אמנם בדין המכירת יוסף נכי דהאלהים חשבה לטובה למען החיות כו' עכ"ז עכ"ם ענשו על מאמר וגונב איש ומכרו גו' מות

המתורגמן. א) זייפצען דיא זייפצענדע. ג) צום אבענד.

לכף זכות]: את נפשע וגו' זה לוט שפירש מאברהם. שנאמר (בראשית יג) כי אנשים אחים אנחנו: מקרית עוז. זה אברהם דכתיב ביה (ישעיה נא) הביטו אל צור חצבתם שע"י המריבה שפירש מאברהם גרם לו להיות שכן לאנשי סדום וע"י כך בא לידו מעשה בנותיו וטלדו עמון ומואב האסורין לבא בקהל: כבריח. שנועלין בו הארמון שלא יכנס בו אדם: לתאוה יבקש נפרד. הלך אחר תאות לבו כדאמרינן לעיל כל הפסוק כולו לשם עבירה נאמר: בכל תושיה יתגלע. בתורה שבכתב ובתורה שבעל פה דתנן עמוני ומואבי אסורין ואיסורן איסור עולם: תמר זנתה ויצאו ממנה מלכים ונביאים. מלכים דוד כדכתיב (רות ד) ואלה תולדות פרץ וגו' ונביאים דאמרינן (סוטה י:) אמוץ ואמציה אחי הוו ולשם שמים כוונה להבנות מזרעו של יעקב כדכתיב כי ראתה כי גדל שלה: [גדולה עברה לשמה. כלומר לשם מצוה]: איני. מדקאמרת גדולה עבירה לשמה ממצוה שלא לשמה מכלל דמצוה שלא לשמה גריעא ומדקאמר שמתוך שלא לשמה בא לשמה אלמא דמעליא שמתוך כך בא לעשות מצוה לשמה ומשני אימא עבירה לשמה כמצוה שלא לשמה דתרווייהו מעלו: מנשים באהל. מברכת נשים שבאהל תבורך גם היא ומאן נינהו נשים באהל שרה רבקה רחל ולאה. שרה דכתיב איה שרה אשתך הנה באהל. רבקה ויביאה יצחק האהלה. רחל ולאה דכתיב ויצא מאהל לאה ויבא באהל רחל: [תבורך. על שעשתה עבירה לשמה כדי להתיש כוחו של אותו רשע כדי שתהא יכולה להורגו: שרה רחל ולאה. שאמרו לבעליהן לבא אל שפחתן ולא לשם מצוה נתכוונו אלא כדי שמתקנאות זו בזו רחל באחותה ושרה ולאה באמהות וכולן נאמר בהן אהל כדכתיבי קראי: שבע בעילות. בין כריעה ונפילה ושכיבה אית בהו שבע בהאי קרא: ואלא טוב אמאי. מזהר ליה שלא לדבר עמו: אלא לאו שמע מינה טובתו רעה היא. ומאי רעה איכא דאי מפיס במילי בהדיה אתי לאישתבועי ליה בשם ע"ז שלו והתורה אמרה לא ישמע על פיך (שמות כג) וגבי יעל אשת חבר מאי רעה איכא גבה דהטיל בה אותו רשע זוהמא דאמר מר בשעה שבא נחש וכו' ישראל וכו' (יבמות קג):

ידע: את נפשע מקרית עוז זה לוט. שנקרא אח לאברהם כדכתיב כי אנשים אחים אנחנו מקרית עוז זה אברהם כדכתיב הביטו אל צור חוצבתם:

ד שם דרש [א]רבא מ"ד (משלי יח) אח נפשע מקרית עוז [שם ע"ב] ומדינים כבריח ארמון אח נפשע מקרית עוז זה לוט שפירש מאברהם ומדינים כבריח ארמון שהטיל מדינים[א] [ב]בינו ובין ישראל כבריח ארמון שנאמר (דברים כג) לא יבא עמוני ומואבי בקהל ה'. דרש רבא ואיתימא ר' יצחק מ"ד (משלי יח) לתאוה יבקש נפרד בכל תושיה יתגלע לתאוה יבקש נפרד זה לוט בכל תושיה יתגלע [ג]שנתגלה קלונו בבתי כנסיות ובבתי מדרשות דתנן [ד]עמוני ומואבי אסורין ואיסורן איסור עולם. אמר עולא תמר זנתה זמרי זנה תמר זנתה [ה]יצאו ממנה מלכים ונביאים זמרי זנה נפלו [עליו] כמה רבבות מישראל:

ה שם אמר רב נחמן בר יצחק גדולה עבירה לשמה ממצוה שלא לשמה איני והא אמר רב יהודה [אמר רב] לעולם יעסוק אדם בתורה ובמצות אפילו שלא לשמן שמתוך שלא לשמה בא לשמה אלא אימא כמצוה שלא לשמה [ו]דכתיב (שופטים ה) תבורך מנשים יעל אשת חבר הקיני מנשים באהל תבורך מאן אינון נשים באהל שרה רבקה רחל ולאה. א"ר יוחנן [ז]שבע בעילות בעל אותו רשע באותה שעה שנאמר [(שם) בין רגליה כרע נפל שכב וגו' והא קא מתהניא מבעילה דיליה אמר ר' יוחנן כל טובתן של רשעים אינה אלא רעה אצל צדיקים שנאמר (בראשית לא) השמר לך [ח]מדבר עם יעקב מטוב ועד רע בשלמא רע שפיר אלא טוב אמאי לא אלא לאו שמע מינה טובתו רעה היא שמע מינה]: גופא אמר רב יהודה אמר רב [ט]לעולם יעסוק אדם בתורה ובמצות אפילו שלא לשמה שמתוך שלא לשמה בא לשמה שבשכר

יד יוסף

א הוריות י ע"ב ושם איתא רבה וב"ר פנ"ב ילקוט סדר וירא וילקוט משלי: ב צ"ל בין ישראל לעמון כך איתא בהוריות: ג ב"ר פנ"א אג"ב פרכ"ה: ד יבמות עו ע"ב: ה מגילה י ע"ב סוטה י ע"ב: ו מביא ראיה שגדולה עביר' לשמה מדאמרה דבורה שיעל תבורך מעין ברכות האמהות שהיה בהם מצוה לשמה. אבל איני מביא זה לראיה שגדולה עבירה לשמה כמצוה שלא לשמה. אבל רש"י בנזיר פי' שמביא זה לראי' שדומה וכו' שבאמהות היתה מצוה שלא לשמה ע"ש. ועי' בילקוט שופטים ה: ז יבמות קג ע"א הוריות י ע"ב: ח צ"ל פן תדבר: ט פסחים נ ע"ב סוטה כב ע"ב מז ע"א סנהדרין קה ע"ב הורי' י ע"ב ערכין טז ע"ב ע"ש:

חדושי גאונים

יומת. הנע עצמך הגונב דבר להחיות א"ע. אטו אינו חייב לפי שכוונתו להחיות א"ע אנו אין לנו רק חיוב המעשה ועוד כי מלשון הש"ס נראה

אהבת איתן

מנשים באוהל תבורך מאן נשים באוהל כו' יתבאר ע"פ המדרש רבה ר"פ לך לך ג' גדולות וד' ברכות כתיב כאן שהן ג' אבות וד' אמהות ע"כ. הרי דהברכות קאי על האמהות וז"ש מנשים תבורך היינו שתבורך מהנשים דמצינו בהם ברכה אלו האמהות. וזהו טעם לשבח לזה דאיתא בברכות (דף טז ע"ב) אין קורין אבות אלא לג' וא"ק אמהות אלא לד' כו' עד הכא חשיבי טפי לא חשיבי. ואין זה מספרא רק לפי המדרש הנ"ל הוא מרומז במאי דכתיב ג' גדולות וד' ברכות שהן ג' אבות וד' אמהות. וטעם הברכה ליעל טפי מאמהו' מבואר במ"ר ר"פ וירא וז"ל ולמה תבורך מהם הן ילדו וקיימו את העולם ומה היה מועיל להם שאלמלא היא כבר היו אבודין ע"כ:

עיון יעקב

כך וזהו צדיק אוכל לשובע נפשו ובטן רשעים תחסר משא"כ בזה שקץ במזונו ואוכל אין זה פושע אלא מעשה שגעון בעלמא וק"ל: דרש רבא מ"ד את נפשע מקרית עוז וכו' זה לוט שפירש מאברהם. ולפי שפירש והתקרב אצל סדום ואח"כ כשנתהפכו הערים האל סברו היו בנותיו שנחרב כל הארץ כמו בדור המבול לכן אמרו ואיש אין בארץ לבוא עלינו כדרך כל הארץ וגו' זה גרם שנולדו אלו שני אומות עמוני ומואבי שנתרחקו: לתאוה יבקש נפרד בכל תושיה יתגלע שנתגלה קלונו בבתי כנסיות ובתי מדרשות. ע"ד דאמרינן עובר עבירה בסתר נפרעין ממנו בגלוי וכן לוט שמחשבתו והרהורו היה על זנות כדלעיל נפרע ממנו בגלוי: תמר זנתה. הא דלא קאמר יהודה זינה כי תולין הדבר בה ולא בו שהיא כיוונה לש"ש להעמיד תולדות מזרע אברהם אבל יהודה חשבה לקדשה וזינה וזה כוונת רש"י ולש"ש כיוונה וכו': גדולה עבירה לשמה ממצוה שלא לשמה. הטעם לכאורה כי אף שתחלת מעשה בבתי כנסיות ובין בבתי מדרשות נתגלה קלונו שקורין פרשת של לוט לא יבא עמוני ומואבי בקהל ה'. ורש"י ז"ל פירש בתורה שבכתב ובתורה שבעל פה והכונה כלומר שבכל תושיה כי בתורה שבכתב נכתב ענשו לא יבא עמוני וכו' ובתורה שבעל פה תנן עמוני ומואבי אסורין ואיסורן איסור עולם:

הרי"ף

דרש רבא מ"ד את נפשע מקרית עוז וכו'. עי' פי' רש"י ולעד"נ שהוא על שמסדום לא רצה לילך אצל אברהם ואמר לא אוכל להמלט ההרה זה אברהם כי רואה מעשיו כנגד מעשה אברהם ואני דומה רשע בערכו ולכך אף שהוא לוט כי אנשים אחים אנחנו שלא הלך למקומו של אברהם מטעם שאברהם הוא מקרית עוז ואין הוא חשוב לישב אצלו כי הוא רשע בעיניו ומתוך שפירש ממנו בא על שתי בנותיו והיה בינו ובין זרע אברהם מדנים שאינם נדבקים יחד כדכתיב לא יבא עמוני ומואבי בקהל ה' ואין להם תקנה עד עולם כמו ארמון סגור בריח ודלתים: מ"ד לתאוה יבקש נפרד זה לוט. כלומר שמשעה שנפרד לוט מן אברהם כתיב וישא עיניו וירא את כל ככר וגו' וכל הפסוק על שם עבירה נאמר כמ"ש למעלה וכן כשנפרד בהפיכת סדום ולא רצה להמלט ההרה אצל אברהם כל כוונתו היתה רעה לתאוות יצרו בעבירה יבקש לוט ולכך נפרד מאצל אברהם כי בהיותו אצלו לא ימלא תאותו בעבירה ולכך בכל תושיה בכל מקום שקורים בתורה שהיא תושיה בין

גדולה עבירה לשמה וכו' איני והא כו'. פירש"י ז"ל מדקאמרת גדולה עבירה וכו'. מה שהאריך רש"י ז"ל בלשונו הוא מבואר מה שהוקשה מאי קאמר איני והאמר רב יהודה לעולם יעסוק אדם במצוה אפילו שלא לשמה דהא לא סתרה היא דגדולה עבירה לשמה שאע"פ שמצוה שלא לשמה היא גדולה מ"מ עבירה לשמה היא גדולה ממנה לזה

ענף יוסף

ה לעולם יעסוק אדם בתורה ובמצות אפילו שלא לשמה כו'. הנה חז"ל אמרו מאי דכתיב ותעשה אדם כדגי הים. מה דגים שבים כיון שפורשים מן המים מיד מתים אף בני אדם כיון שפורשים מן התורה מיד מתים. כי התורה נקרא חיי העולם וחיי האדם כמה שנאמר כי היא חייך ואורך ימיך. לכן צריך האדם לעסוק בתורה תמיד לבל יפרוש ממנה אפילו

עץ יוסף

ד את נפשע מקרית עוז זה לוט. שנאמר כי אנשים אחים אנחנו שפירש מאברהם כשאמר לו אברהם הפרד נא מעלי. שהטיל מדינים בינו ובין ישראל שאינם נדבקים יחד כדכתיב לא יבא עמוני ומואבי בקהל ה'. וכדאי' בב"ר פ' מ"א הבדל נא אין כתיב כאן אלא הפרד נא מה הפרדה זו אינו קולטות זרע כך אי אפשר לאותו האיש להתערב בזרעו של אברהם ע"כ. ואע"פ שהנקבות מותרות לבא בקהל. מ"מ הכל הולך אחר משפחת האב כדכתיב למשפחותם לבית אבותם (יפ"ת): לתאוה יבקש נפרד זה לוט. שראשי תיבות של לתאוה יבקש נפרד עולין תשעים ושני פעמים לוט עולה כמו כן תשעים. לומר ששתי ביאות משתי בנותיו לתאות עבירה כדדרשינן בב"ר פרשה נ"א ואין אנו יודעים אם לוט נתאוה לבנותיו או בנותיו נתאו לו כשהוא אומר לתאוה יבקש נפרד הרי לוט נתאוה לבנותיו: שנתגלה קלונו בב"כ ובב"מ. וכדאי' בב"ר פרשה הנ"ל ובכל תושיה יתגלע שאין לך כל שבת ושבת שאין קורין בה פרשתו של לוט. וכתב היפ"ת כי אז היו נוהגין לקרות בכל שבת ושבת ג"כ פרשתו של לוט. וכתב הנזה"ק לפי שהשבת הוא יום עונג של שמחה ומשתה ויש לחוש פן יבואו לידי שכרות יותר מדאי כשכרותו של לוט עד כי יבואו לידי מכשול לעבירה. לפיכך תיקנו אז לקרות בכל שבת פרשתו של לוט להורות לעם איך השכרות מביא לידי מכשול עון ומתוך כך שומר נפשו ירחק מזה כדי להתרחק מן העבירה. ועכשיו בזמנינו שערבה כל שמחה לא הוצרכו לזה. ומיהו איכא ספרים דגרסי אין לך כל שנה ושנה שאין קורין בו פרשתו של לוט עד כאן לשונו. וכן אי' במדרש אגדת בראשית אין לך כל שנה כו':

המתורגמן: א) ער האט קריג געווארפען.

מ"ב קרבנות. משבעה מזבחות שערך בג' מקומות ועל כל אחד ואחד העלה פר ואיל שהם י"ד לכל מעמד ומעמד ושלש פעמים י"ד עולין מ"ב וקרבנותיו של בלק הוו שלא לשם מצוה]: ויצאה ממנו רות. שילא ממנה דוד שריוה להקדוש ברוך הוא בשירות ותושבחות: דקרייה מואב. משמע מאבי: בן עמי. בלשון נקיה הוא דלא רצתה להודיע דמאביה נתעברה: אמר אל תצורם ואל תתגר בם. ומדלא כתיב בהו מלחמה שמע מינה דאפילו צערא לא ליעבד להו ולא עוד דאפילו בכירה דקרייתיה אב הכתוב פרסמה דכתיב ותשכב את אביה ובצעירה כתיב ותשכב עמו: ארבעה דורות בישראל. עובד ישי דוד ושלמה ואילו לצעירה [לא אתת בישראל] עד רחבעם בן שלמה שבא מנעמה העמונית:

מ"ב קרבנות שהקריב בלק (הרשע) זכה ויצתה ממנו רות דא"ר יוסי בר חנינא רות בת בנו של עגלון (בן בנו של בלק) מלך מואב [היתה]. א"ר חייא בר אבא א"ר יוחנן [א]מנין שאין הקב"ה מקפח אפילו שכר שיחה נאה (מהכא) דאילו בכירה דקרייה מואב א"ל רחמנא למשה (דברים ב) אל תצר את מואב ואל תתגר בם מלחמה מלחמה הוא דלא הא צעורי צערינהו ואילו צעירה דקרייה בן עמי א"ל (שם) אל תצורם ואל תתגר בם כלל אפילו צעורי לא. אמר ר' חייא בר אבין אמר רבי יהושע בן קרחה לעולם יקדים אדם לדבר מצוה שבשכר לילה אחת שקדמה בכירה לצעירה [דף כד ע"א] זכתה וקדמתה ארבעה דורות [בישראל] למלכות:

בית שמאי פרק חמישי

ודף לב ע"ב פותחין בתנאי נולד ה"ד אמרי להון אילו אתא אינש ואמר לכון דיחרוב בית המקדש מי הוה נדרתון אמר רב יוסף אי הואי התם הוה אמינא להו הא כתיב (ירמיה ז) היכל ה' היכל ה' היכל ה' המה זה מקדש ראשון ומקדש שני. נהי דידעי (דליחרובה) [דיחרב] מי ידעי לאימת אמר אביי ולא ידעי לאימת והכתיב (דניאל ט) שבועים שבעים נחתך על עמך ועל עיר קדשך ואכתי מי ידעי בהי יומא:

שלשה מינין פרק ששי

דף לט ע"א איבעיא להו האי מזיא מלתחת רבי או מלעיל למאי נ"מ לנזיר שגילחוהו לסטים ושיירו בו כדי לכוף ראשו לעיקרו [א] [אי אמרת מלתחת רבי נזירות הא שקליה אלא אי אמרת מלעיל רבי מאי דאקדיש הא

זה מקדש ראשון ומקדש שני כו'. מפרש"י [בגמרא] נראה לפי הדרש יהיה היכל ה' הראשון לשון שבועה וכמ"ש פרק י' יוחסין היכלא בידיעו והשני זה מקדש ראשון ומקדש שני אבל א"כ חורבן מקדש שני לא משתמעי מיניה אבל בערוך פירש וז"ל היכל וגו' זה מקדש ראשון ומקדש שני ומקדש שלישי ש"מ תרי חרוב והשלישי יעמוד עד עולם עכ"ל ותלמודא דלא נקט אלא מקדש ראשון ומקדש שני היינו שיחרבו

פותחין בתנאי נולד. ואפילו להנהו דנדרו עד שלא חרב בהמ"ק: ה"ד כגון דאמרי להו דאילו אתי אינש. בההיא שעתא דנדריתון ואמר לכון דחרב וכו': אי הואי התם. כשאמרו חכמים לנחום המדי דחורבן בית המקדש הוי טולד הוה אמינא דלאו נולד הוא לפי שיודעין הוא שעתיד ליחרב דכתיב היכל ה' היכל ה' היכל ה' המה. מקרא הוא בירמיה (ז) אל תבטחו אל דברי השקר לאמר היכל ה' וגו' ולא תבא עלינו רעה ומפרש לה רב יוסף הכי שהיה ירמיה מוכיח את הרשעים שהיו מתיאשים מן הפורענות ואומרים אם יחרב היכל זה עוד יבנה לנו היכל בית שני ואם יחרב בית שני עוד יבנה שלישי לימות המשיח אלמא יודעים היו שיחרב: ומשני נהי דידעי שיחרב לא ידעי אימת. הלכך הוי טולד שלא היו נמנעים בשביל זה מלידור כיון דלא ידעי אימתי יחרב ופריך אביי וכי לא ידעו אימת יחרב והכתיב בספר דניאל: שבועים שבעים נחתך על עמך ועל עיר קדשך. פי' שמיטות שבעים דהיינו ת"ל שנה נגזר שיהא בין חרבן בית ראשון לחרבן בית שני דהיינו שבעים של גלות בבל ות"כ שעמד בית שני: ומשני דאכתי לא ידעי באיזה יום. בתחלת שנה או בסיפה: איבעיא להו האי מזיא מלתחת רבי. האי שיער מלתחת רבי בסמוך לבשר יוצא מן הראש וגדל וראשו כדקאי קאי: [או מלעיל רבי. שראש השער מתגדל ויוצא מאליו ומתגדל ועיקרו כדקאי קאי: למנ"מ לנזיר שגילחוהו לסטים כו' א"א מלתחת רבי. הלכך למאי דאקדיש שקליה וסותר נזירותו: ואי אמרת מלעיל רבי. הואיל ושיירו

הרי"ף

פירש דמדקאמרת ממצוה שלא לשמה ולא אמר גדולה עבירה ממצוה משמע דמצוה שלא לשמה גריעא ומדקאמר שמתוך שלא לשמה בא לשמה אלמא דמעליא ומיהו קשה לפירושו דאמאי מסני כמצוה שלא לשמה דעדיין יקשה מדקאמר כמצוה שלא לשמה ולא אמר כמצוה הרי משמע דמצוה שלא לשמה גריעא ומדקאמר שמתוך שלא לשמה בא לשמה אלמא דמעליא וגם לזה פירש"י ז"ל בתירוץ כמצוה שלא לשמה דתרווייהו מעלו כלומר העבירה לשמה והמצוה שלא לשמה תרווייהו מעלו בגדר שוה אבל מ"מ לא המצוה שלא לשמה ולא העבירה שוות למצוה לשמה שאע"פ שמתוכם יבא למצוה לשמה מ"מ כל זמן שלא עשה המצוה לשמה אינה מצוה לשמה וא"כ עדיין יש להקשות דאע"פ דנימא גדולה עבירה לשמה ממצוה שלא לשמה יש לייסב כן דהם ג' מדרגות וכולם מעולות אבל כל אחד מעולה מחבירתה מצוה לשמה היא מעולה ועבירה לשמה מעולה הימנה ומצוה לשמה היא גדולה מכולם. אמנם ביאור הענין הוא דאם יש הדרגה בין מצוה שלא לשמה למצוה לשמה והיא עבירה לשמה שהיא בינונית איך אמר שמתוך שלא לשמה בא לשמה שעולה שתי הדרגות היל"ל שמתוך מצוה שלא לשמה עולה לעבירה לשמה ומעבירה לשמה יעלה למצוה לשמה והשתא דמשני לה גדולה עבירה לשמה כמצוה שלא לשמה דתרווייהו מעלו א"כ מהאחד יעלה לגדולה הימנה:

עיון יעקב

המעשה עושה עבירה מ"מ לבסוף המעשה נולד ממנו מצוה גמורה כמו ביעל שניצלו ישראל על ידה משא"כ במצוה שלא לשמה דלא בא לידי מצוה גמורה להכי קמקשי שפיר מהא דרב יהודה דאמר מתוך שלא לשמה בא לשמה ש"מ מתוך שלא לשמה בא לידי מצוה גמורה אלא אימא כמצוה שלא לשמה שג"כ לבסוף בא לידי מצוה גמורה וק"ל ואין אנו צריכין לדחוקי של המפרש בזה: זכה ויצאה ממנו רות. פרש"י שילא ממנו דוד שריוה להקב"ה בשירות ותושבחות נראה דרש"י הרגיש בזה דהלא מצינו הרבה גרים שנתגיירו אף שזכות אבותם אינם מסייעתם וגם מה זכות יש בזה למ"ד קשים גרים לכך מתרץ רש"י דהעיקר זכות שילא ממנו דוד שריווה להקב"ה בשירות ותושבחות וע"ש זה נקראת רות כדאיתא בפ"ק דב"ב וצ"ע דבש"ס דסוטה דף מ"ז קאמר שינא ממנו שלמה שכתב ביה אלף עולות וכו' וזה פירוש בא לשמה וק"ל: מלחמה הוא דלא הא צעורי צערינהו. ובבבא קמא אמרינן הא אנגריא עביד בהו והוא מדה כנגד מדה ע"ש כל הפורק ממנו עול יראת שמים נותנין עליו עול מלכות ועול דרך ארץ ולפי שהבכירה לא היתה לנועה ופרקה ממנה יראת שמים נתן על בניה עול מלכות ועיין בחידושינו בב"ק דף לח: לעולם יקדים אדם לדבר מצוה. בפ"ק דפסחים אמרינן זריזין מקדימין למצות ואין מקדימין טפי מצפרא מ"מ לענין דבר זה דאסור לשמש מטתו ביום מקדימין בלילה:

ענף יוסף

רגע אחת. ואם הוא פורש מקביעות התורה מיד חשוב כמת ח"ו אפילו בחייו. כיון שמרשו הנאחז בתורה. כמו הדגים שבים. ואפילו אם לפעמים עולה על לבו ועל דעתו איזה פניה לשם גיאות ושארי פניות. אל ישגיח בזה כלל שבעבור זה יפרוש ממנה כי אי אפשר בשום אופן לבוא למדרגת לשמה אם לא שיהיה מתחלה שלא לשמה. ועל משל למלך שאמר לעבדו שיעלה לעליה. אין סברא מעולם שיכעוס עליו המלך על שעולה על דרך מדריגת הסולם. והנמשל מובן שהוא מה שאחז"ל לעולם יעסוק אדם בתורה ובמצות שלא לשמה שמתוך שלא לשמה בא לשמה. ורמז בתיבת לעולם שר"ל בקביעות תמיד שלא להפסיק פומי' מגירסא כמ"ש לעיל. ואז בודאי יבוא לשמה. עוד יש לומר דרך אחר שבשעת לימודו שלא לשמה יחשוב שמתוך כך יבוא לשמה. ולא שילמוד ח"ו כל ימיו שלא לשמה. כמו בענין המשל שכתבנו אם יראה המלך שהעבד הלך על הסולם אנא ואנא ואינו הולך כלל בעליה בוודאי יכעוס עליו ויתחייב ענש. (מהגאון מוואלזין):

חדושי גאונים

כי עקר כיונתו וצערו היה על סוף מאמרו והוא שנתכוין לבשר חזיר ועלה בידו בשר חזיר ע"ש. והנ"ל דעיקר למודו בזה היה למי שנתכוין לאכול בשר חזיר. כלומר לא שלקח בשר חזיר בידו ואכלו מיד (דזהו לא צריך לימוד וכמ"ש) רק שנתכוין לאכול באיזה פעם בשר חזיר. כלומר בעת שיזדמן לידו. ואח"כ קרה מקרה שלקח איזה בשר. והיה סבור שהוא בשר טלה ולא נתכוין אז לאכול בשר חזיר רקשבאמתת הענין היה זה הבשר חזיר. וא"כ היה אז באותו מעשה שוגג גמור. בזה למד ר"ע ק"ו שצריך כפרה. דמצרפינן מעשה האכילה בפועל אל כוונתו אשר היתה לו מאז מכ"ש ממי שלא עשה מעשה האיסור בפועל. רק מחשבת איסור ומעשה היתר ודו"ק. (אִיי הים): (שייך לסי' ג) מ"ד כי ישרים דרכי ה' צדיקים ילכו בם ופושעים יכשלו כו' משל לשני בני אדם שצלו פסחיהן אחד אכלו לשם מצוה. ואחד אכלו לשם אכילה גסה. עי' תוס' הקשו דאכילה גסה לא שמיה אכילה ע"ש נדחקו לתרץ. ולולי דבריהם היה נ"ל דקושטא דלא אכיל אכילה גסה אשר לא שמה אכילה דאילו כן לא הוויין שניהם דרך אחד. דהא זה שאכל לשם מצוה. וודאי דלא אכיל אכילה גסה. ואכן הדא דרך קאמרינן כמ"ש לקמן אבל ר"י פ"ק שניהם אכלו אכילה ראויה אלא שזה אוכל אותה אכילה לשם מצוה. וזה אוכל אותה אכילה שלא לשם מצוה רק לשם אכילה גסה. כלומר למלאות בטן. ותנא קרי ליה אכילה גסה לפי שאינה לשם מצוה אבל לדידיה לאו גסה הוא. הנע

א ב"ק לח ע"ב הוריות י ב"ר פנ"א זוהר וירא דף קי וסדר בלק דף קפח ילקוט סדר וירא וילקוט ספר דברים רמז תת"ח:

אמר הבונה האי מזיא כו'. כבר קיימו דורשי רשומות שהשער רמז למותרות ובקשת התאוות ובנזיר עצמו אמרו שהיה מניח שער ראשו כמות שהוא בלי גלות ותקון להראות שלא היה מחשיב הבלי עולם וחמודותיו. ועם כל זה נוכל להבין שחקרו פה אם השער גדול מתחתיו ומעקרו לומר שהפחיתיות נולדים ומתגדלים ושרשם מתחת בחומר העכור.

המתורגמן. א) צו בייגען דען שפיטץ פאן דיא האארע צום ווארצעל.

ושיירו בו כדי לכוף בו ראשו לעיקרו דאיכא למימר דמאי דאקדים קאי אכתי אית ליה למעבד תגלחת מלוה ואינו סותר]: **ת"ש** מהא אינבא חיה. לינטרי"ס בלע"ז דהוא מבילי כנים: דקיימא בעקבא דבינתא. בעיקר השיער הסמוך לבשר: [ואי ס"ד דהאי בינתא מלתחת רבי. אשתכח דכי נפיק שערא נפיק אינבא לבר: ברישא דבינתא בעי למיקם. אינבא אלא לאו ש"מ מדקיימא אינבא בהדי בישרא דמלעיל רבי ואינבא בבינתא כדקאי קאי]:[לעולם מלתחת רבי. והא דלא קיימא ברישא דבינתא: ואגב חיותא. דאית בה נחתא ואזלה לתחת לבהדי בישרא: ת"ש מדהאי אינבא מתה קיימא ברישא דבינתא. ואי ס"ד דהאי בינתא מלעיל רבי אישתכח דכי היכי דמעיקרא קיימא בעיקרא דבינתא הכי נמי איבעי לה למיקם השתא בעיקרא דבינתא: התם נמי משום דלית בה חילא. שאין בה כח דהא הוי מתה: שרוגי קא משתרגא. משתמטא ואזלה כלפי רישא דבינתא מש"ה קיימא לה התם ולעולם מלעיל רבי: ת"ש מבלורית של כושים דבתר דגדלין לה. שמקלעין את השיער זה בזה: רפיא מלתחת. סמוך לבשר ומדרפיא לתחת לבהדי בישרא ול"ף מלעיל ש"מ דמלתחת הגן השיער וילא מש"ה מרפו להכי שערו מלתחת ולא מקלעי באידך ביניתא: לעולם מלעיל רבי והתם נמי איידי דקמטא שמהדק בלורית ודוחק מעלמו למטה מחמת הגדל כששוכב עליה: ומשיכבא הוא דרפיא. מחמת שכיבה הוא ששוכב על הבלורית רפיא לה מלתחת: מסקרתא דרפי עמרא מלתחת ותניא. כלומר עד השתא בעינן לפרושי לך ממידי דסברא דלא תליא במידי דתניא אלא השתא איכא למישמע מהא (בכורות דף נח:) דסוקרין על העשירי לשום מעשר דמתקשר כל השיער ביחד מחמת הלבע של סיקרא ולבתר הכי רפיא עמרא מלתחת ומאי טעמא לאו משום דההוא דרפי רבי ליה לבתר הכי וש"מ מלתחת רבי והא סברא הויא במידי דתניא]: ותו מדלבעין סביא דיקנהון. כי היכי דליתחזי דרדקיא ובתר הכי חוורי דיקניהון מתלבנין עקרי שערי זקנם ש"מ דמלתחת רבי: ש"מ כל שמעתתא וכו'. דשלישי שמע משני ושני שמע מראשון דהאי מאן דבעי למימר להאי מילתא לא מצטרכא למימר אלא קמאי ובתראי ומיצעאי לא כדתנן במתני' ר"א ור"י ולא קחשיב רבי יהושע בן ממל בהדייהו: שקבל מן הזוגות. יוסי בן יועזר ויוסי בן יוחנן יהושע בן פרחיה ונתאי הארבלי יהודה בן טבאי ושמעון בן שטח שמעיה ואבטליון הלל ושמאי וזוגות שקבלו מן [הנביאים] חגי זכריה ומלאכי ונביאים קבלו הלכה למשה מסיני: ה"ג הזורע את שדהו שני מיני חטין אם עשאן גורן אחת נותן פאה אחת דהואיל ובשדה אחת זרען אע"פ שהן שני מינין הואיל ושניהן מין חיטים אינו חייב אלא פאה אחת אא"כ שם דעתו לחלקו ולעשות מהן שתי גרנות ואית ספרים (דאית) [דכתיב] בהו הזורע שבת וחרדל אני"ם בלע"ז ותו לא ולא גרסינן ול"ג לה: ואילו יהושע וכלב. דהוו מיצעאי לא [קא] חשיב אלמא דקמאי ובתראי אמרינן ומיצעאי לא אמרינן ומן הנביאים ואילך חשיב כולהו כחדא מפני שהיו מבית שני ואילך: א"ל רב אדא בר אהבה לרב הונא לדידך. דאמרת דהמקיף את הקטן חייב קטנים דאיתנהו מגולחין כל הראש כדאורחייהו דאינשי דקא מגלחי להו כדי להברותן אחר החולי מאן קמגלח להו: א"ל חובה. כך שמה דאשתו דרב הונא דקסבר רב הונא דאשה לא מיפקדא אלאו דהקפת הראש הראש דאחרים כלל: א"ל רב אדא תקברינהו לבניה. דלדידך דאמרת המקיף את הקטן חייב כי מקפת ליה אשה נמי חייבת אבל לדידי אפילו גדול המקיף את הקטן פטור וה"ה נמי לאשה וכן בגדול המקיף את הגדול חייב וה"ה לאשה: בבלי זיין למלחמה. כדמתרגמינן לא יהא תיקון זיין דגבר: [תלמוד לומר לא יהיה כלי גבר על אשה. וזה שמצינו ביעל אשת חבר הקיני שלא הרגתו לסיסרא בכלי זיין אלא כמו שנאמר ידה ליתד תשלחנה (שופטים ה)]: שלא יתקן איש בתקוני אשה. דהכי מתרגמינן ליה שלא יכחול ושלא יפרכס בבגדי לבעונין של אשה:

שיחרשו ולא נקט מקדש השלישי שיעמוד לעולם וק"ל: [אל יכנסו תלמידי ר"מ

קאים. ת"ש מהא אינבא[א] חיה דקאים בעוקבא דבינתא ואי ס"ד מלתחת רבי ברישא דבינתא בעי למיקם [לעולם מלתחת רבי ואגב היותא נחית ואזיל אינבא ר"ש אינבא מתה ברישא דבינתא ואי סלקא דעתך מלעיל רבי בעיקבא דבינתא בעי למיקם התם נמי משום דלית בה חילא שרוגי שריגא ואזיל תא שמע מבלורית[ב] דכושיים דבתר דמגדלין לה רפיא מלתחת התם נמי איידי דקמטא היא משיכבא דרפיא ת"ש מסקרתא דרפי עמרא מלתחת [ד]ותניא] ותו כד צבעין סביא דיקנהון חוורין [שם ע"ב] עקבי נימהון ש"מ מלתחת רבי שמע מינה:

כהן גדול פרק שביעי

ז דף מט ע"ב **ת"ר** [ב]לאחר פטירתו של רבי מאיר אמר להם רבי יהודה לתלמידיו אל יכנסו תלמידי ר' מאיר לכאן מפני שקנתרנין[ג] הם ולא ללמוד תורה באים אלא לקפחני בהלכות הן באים דחק סומכוס ונכנס וכו' כעס ר' יהודה אמר להו לא כך אמרתי לכם אל יכנסו וכו' [דף נ ע"א] א"ר יוסי יאמרו מאיר שכב יהודה כעס יוסי שתק תורה מה תהא עליה:

דף נו ע"ב **אמרו** ש"מ כל שמעתתא דמתאמרה בבי תלתא קדמאי ובתראי אמרינן מיצעאי לא אמרינן אמר רב נחמן בר יצחק אף אנן נמי תנינא [ג]אמר נחום הלבלר כך מקובלני מר' מיאשה שקבל מאבא שקבל מן הזוגות שקבלו מן הנביאים הלכה למשה מסיני [ד]בזורע שבת וחרדל בב' ושלשה מקומות שנותן פאה מכל אחד ואחד ואילו יהושע וכלב לא קחשיב ש"מ:

שני נזירים פרק שמיני

דף נז ע"ב **אמר** רב הונא המקיף את הקטן הרי הוא חייב א"ל רב אדא בר אהבה לרב הונא [ה]ודידך מאן מגלח להון א"ל [ו]חובה תקברינון חובה לבניה כולהו שני דרב אדא בר אהבה לא אתקיים ליה זרעא לרב הונא:

דף נט ע"א **רבי** אליעזר בן יעקב אומר מנין שלא תצא אשה בכלי זיין למלחמה ת"ל (דברים כד) לא יהיה כלי גבר על אשה ולא ילבש גבר שמלת אשה שלא יתקן איש בתקוני אשה אמרו ליה רבנן לרבי שמעון בר אבא

יד יוסף

א נ"ל ותנן: ב קדושין נב ע"ב: ג פאה פ"ב מ"ו: ד שם פ"ג מ"ב נדה נא ע"א: ה נ"ל לדידך: ו כ"ק פ ע"א:

חדושי גאונים

עלמך דהא גם לפי' ר"ת דתרי גווני אכילה גסה יש. והכא מיירי כו' שאינו קן במאכל כו'. ע"ש. עדיין יקשה למה נאד התרלן לאוקמיה בגוונא אחרינא. ולא ניחא ליה לאוקמא במלות פסח גופא. רק שזה אכל אכילה גסה. שהוא קן במאכל. וא"כ איסורא עביד. והוי רשע אלא וודאי דלא ניחא ליה לאוקמיה בתרי עניני שזה אוכל וזה מזיק (ועי' מ"ש מהרש"א במס' הוריו') ס"נכימא דלא ניחא ליה לאוקמא בתרי עניינא שזה אוכל אכילה ראויה וזה אוכל אכילה גסה. (איי היס):

אהבת איתן

(שייך לעמוד שלאחר זה)

א"ר אלעזר ת"ח מרבים שלום בעולם כו'. ולריך ביאור דמאי ענין דקרי כאן לת"ח בוניך להא דמרבים שלום בעולם כדאמר שלהי ברכות אל תקרי בניך אלא בוניך. ונראה ע"פ דאיתא סוף פ"א דחגיגה (דף י) אהא דכתיב בזכריה ליוצא ולבא אין שלום אמר רב כיון שיוצא אדם מדבר הלכה לדבר מקרא שוב אין לו שלום. ושמואל אמר זה הפורש מתלמוד למשנה. ומבואר מפרש"י שאין לו שלום לדבר הוראה מפני שאין הוראה מדבר מקרא שהמשנה מפרשת סתימת התורה וגם מדבר משנה אין הוראה נכונה דכמה משניות יש שאין דבריהם מכוונין ותירוצם בש"ס הכא במאי עסקינן כו' וכפירושו מוכח בפ"ג דסוטה (דף כב) דאיתא שם דהתנאים הן מבלי עולם משום שמורין הלכה מתוך משנתן ופרש"י שמבלין עולם בהוראת טעות כיון שאין יודעין טעמי

עין יעקב

מפני שקנתרנין הם. והלומד לקינתר נוח לו שלא נברא וכדאי' בפ"ב דברכות דף י"ד וכמ"ש תוספות לעיל דף כ"ג ע"ב ובפסחים דף נ' ע"ש לכן מנע ללמוד עמהם: **דחק** סומכוס ונכנס. לפי שהוא ראש וראשון תלמיד מובהק שבתלמידיו וכדאי' בפ"ק דעירובין דף י"ג ועל כן אר"י יאמרו מאיר שכב כי כל המניח בן או תלמיד כמותו נאמר בו שכיבה ועיין

אמר הבונה שע"כ אמרו שחיותה מבילי כנים שקן ותועבת הבשר. והחפץ למלא ידו בתקונם לריך לתקן יסודם ומולדתם והביא ראיה מהזקנים שלובעין זקנים להתראות בחורים שמתלבנים עיקר שערותיהם הן הם החנפים שמכסים מדותיהם הרעות ורשעתם שע"כ נקראו לבועים כדי שיהיו נראים לדיקים וטובים שלא שוה להם כי סוף סוף נתגלה עיקר זדונם ומתלבן מיסודן ושרשם הרע ונראה ברור: כולהו שני דרב אדא כו'. בא ורא' כמה גדולים דברי חכמים כגחלי אש בוער אף מחכם לרעהו ולפי סברתו. ואיך שמא גרים חובה שהאמת היה שהאשה נמי היתה חייבת ושמגלגלים חובה ע"י חייב. ובמסכת בבא קמא מאמר כיוצא בזה שקלל אותה על שהיתה רועה בהמה דקה ושם פי' ר"ת בתוספת בתמיה:

המתורגמן. א) דיא ניססע אין האארע. ב) האאר לאקען. ג) קריגער.

חזינא ליה לר' יוחנן דלית ליה אמר להון מחמת זקנה נשרו ההוא דאיתחייב נגידא קמיה דרב אמי איגלאי בית השחי חזייה דלא מגלח א"ל רב אמי שבקוה דין מן חבריא הוא :

הכותים אין להם נזירות פרק תשיעי

ח דף סו ע"א **משנה** נזיר היה שמואל כדברי רבי נהוראי שנאמר (ש"א א) ומורה לא יעלה על ראשו נאמר בשמואל ומורה ונאמר בשמשון (שופטים יג) ומורה מה מורה האמורה בשמשון נזיר אף מורה האמורה בשמואל נזיר א"ל רבי יוסי והלא אין מורה אלא של בשר ודם (דמתרגמינן ומרוות אינש לא תהי עלוהי) א"ל רבי נהוראי והלא כבר נאמר (שמואל א טז) ויאמר שמואל איך אלך ושמע שאול והרגני שכבר היתה עליו מורת [של] בשר ודם :

ט שם א"ל רב לחייא בריה [שם ע"ב] חטוף ובריך וכן א"ל רב הונא לרבה בריה חטוף ובריך. למימרא דמברך עדיף והתניא ר' יוסי אומר גדול העונה אמן יותר מן המברך א"ל רבי נהוראי השמים כך הוא [תדע] שהרי גוליירין מתגרים במלחמה וגבורים נוצחים (אלא) תנאי היא דתניא אחד המברך ואחד העונה אמן במשמע אלא שממהרין למברך תחלה. [א]א"ר (אלעא) [אלעזר] א"ר חנינא תלמידי חכמים מרבים שלום בעולם שנאמר (ישעיה נד) וכל בניך למודי ה' ורב שלום בניך[ג] :

הדרן עלך מסכת נזיר

רש"י

חזינא ליה ר' יוחנן דלית ליה. שיער בבית השחי : איגלאי בית השחי. כי הוו משלחי בהפשט מאניה לנגדיה : [דין מן חבריא הוא. דידע דאסור להעביר שער בית השחי] : מה מורה האמורה בשמשון נזיר. דכתיב (שופטים יג) כי נזיר אלהים יהיה הנער מן הבטן : (אין מורה אלא של בשר ודם. שלא תהא מרוות ואימת בשר ודם עליו) : חטוף. כוס של ברכה (וכן כל הברכות אל יקדמך אחר) [ובריך ברכת זימון שתהא מקיים לברך על הכוס ברכת זימון]: [השמים כך הוא. בשבועה על שם [דניאל יב] וירם ימינו אל השמים וישבע בחי העולם כך הוא שהעונה אמן גדול מן המברך : ותדע. שהוא כך : שהרי גוליירין. אלשין מתגרין במלחמה תחלה ואח"כ גבורים באין ונוצחין אף כאן העונה אמן בא לאחר המברך ומגלה לומר שהעונה אמן משובח מן המברך : תנאי היא. דאיכא למ"ד דעונה אמן משובח מן המברך ואית דאמר שהמברך משובח : אחד העונה ואחד המברך במשמע. דקרא שנאמר (תהלים לד) גדלו לה' אתי ברכה ונרוממה שמו יחדיו אמן : אלא שממהרין למברך תחלה. ליתן שכר]:

סליקא לה מסכת נזיר

תוספות

חזינא לרבי יוחנן דלית ליה. פי' שער בית השחי והוא גופיה מחייב בהעברתו ומדלא משני במספרים שקליה דכל הפחות מדברי סופרים אסור לרבי יוחנן אף במספרים : חטוף. מהר לברך שתהא זריז ונשכר : גוליירין מתגרין וגבורים מנצחין. הפרשים הבאים אחרי כן והם נצחון המלחמה על הפרשים הגומרין : אחד המברך ואחד העונה אמן. נוטל שכר אלא שממהרין למברך תחלה ליתן שכר ולהכי אמרינן ליה חטוף ובריך ;

מהרש"א

כו'. יבואר בקידושין פ' שני] : והלא אין מורה אלא של ב"ו כו'. אין ר"ל מלשון יראה דלא מצינו לו ה' בסופה אלא בא' בסופה אלא מלשון מרוות ושררה כדמתרגם ומרוות אינש לא תהא עלוהי ובנוסחת ע"י הוא כן בלשון המשנה ובכל נוסחות גמרות ישנות אינו ומליסנא דקאמר אין מורה אלא של ב"ו כו' משמע דההוא דכתיב גבי שמשון נמי הכי מפורש והא דכתיב ביה נתינת טעם כי נזיר אלהים יהיה וגו' ה"ק כל זמן שנזיר אלהים יהיה לא יעלה עליו מרוות של ב"ו אבל כשתבטל נזירות יעלה עליו מרוות ב"ו כמפורש בקרא אם גלחתי וסר כחי מה שאין כן בשמואל שלא תלה מרוות שלו בנזירות כלל ודו"ק : גדול העונה אמן כו'. זה המאמר עיקרו פ' אלו דברים כי שם ודאי מקומו אמתניתין דעונין אמן אחר ישראל כו' אבל הכא לא שייך כלל ויש לכוון בזה לפי שמזומתיו של אדם קשים כקריעת ים סוף וע"כ לוה הקב"ה להאוכל ושבע לברך עליו כמ"ש ואכלת ושבעת וברכת וגו' שע"י זה הקב"ה משפיע ברכותיו להיות לו בריות מזונות כי יש לאדם מקטרגים בדבר מלתת לו מזונותיו הקשים בריות ואלו הברכות הם המליצים יושר וסנגורים טובים לנגד המקטרגים ולזה דימה הברכות והעניית אמן לגוליירין המתגרים ולגבורים המנצחים במלחמה כי הוא ממש כמ"ש שהברכות הם הגוליירין והעניית אמן הם הגבורים לנצח המלחמה כנגד המקטרגים שהם מלאכי משחית כמ"ש משני גוליירין אף וחימה והשתא נסמך זה המאמר לכאן מתני' של סיומא דמס' נזיר כדמיון זה בעצמו בענין נזירות שמואל ושמשון כי הנזירות ופרישות הוא דיבוק אלוה כמ"ש להזיר לה' והוא נותן כח וגבורה בפמליא של מעלה להשפיע על אותו אדם כח וגבורה נגד המקטרגים כמ"ש במפורש בשמשון ומורה לא יעלה וגו' כי נזיר אלהים וגו' והוא יחל להושיע את ישראל וגו' ור' נהוראי יליף בג"ש לשמואל כן כדמשמע נמי בקראי שהצליחו ישראל במלחמה על ידו ור"י דפליג עליה ודאי אין מקרא יוצא מידי פשוטו דמורה לא יעלה על ראשו משמע גילוח שער אלא דקאמר דלא איצטריך ג"ש לענין כח וגבורה שניתן לו דהכי נמי משמע ומורה היינו מרוות ושררה ודו"ק : אר"א אר"ח תלמידי חכמים מרבים שלום כו'. זה המאמר איתא בסוף מסכת יבמות גם בסוף מס' ברכות וכבר כתבנו שם טעמו והכא לכאורה אין לו מקום ואם לסיים המסכתא בדברי אגדה הא כבר סיים בדבר אגדה בברכה אלא שממהרין למברך תחלה כדרך שסיימו המביאים בדבר טוב ויש לפרש בזה דקאי נמי אמתני' דמסיים בה מס' זו בענין נזירות שמואל ושמשון שמבטן אמם הוזמנו לעבודת ה' כמ"ש בשמואל ונתתיו לה' כל ימי חייו ובשמשון כתיב נזיר אלהים יהיה מבטן ולזה בא זה המאמר לכאן ת"ח מרבים שלום כאלו שזכר במתניתין שהיו שופטי ישראל לעשות שלום ביניהם כמ"ש בשמואל ושם שפט את ישראל ובשמשון כתיב וישפוט את ישראל גו' ומייתי קרא דכתיב וכל בניך בעוד שהיו בנים קטנים היו למודי ה' כי לכך הוכנו ממעי אמם ועי"ז ורב שלום וגו' במשפט לדק שעשו בישראל וכן שלום על ישראל : סליקא לה מסכת נזיר

מסורת הש"ס

א ברכות נג ע"ב : ב שם סד ע"א יבמות קכב ע"ב כריתות כח ע"ב תמיד לב ע"ב : ג בברכות שם איתא אל תקרי בניך אלא בוניך וכ"ה סב"ם :

אהבת איתן

המשנה וכו'. הילא מזה דבלא למוד הגמרא שהוא ידיעת טעמי המשנה אין שלום והוא מבלי העולם וע"י למוד הגמרא הוא הוראה נכונה ועי"ז יש שלום וקיום בעולם שלא לבלותה ועוד איתא שם בסוטה קרא ושנה ולא שמש ת"ח ר' אלעזר אומר ה"ז עם הארץ ופרש"י דשימוש ת"ח הוא ללמוד סברת הגמ' בטעמי המשנה ועפ"ז מבואר כונת ר"א כאן דאמר ת"ח מרבים שלום בעולם כו' דאזיל לשיטתו בסוטה דכל שלא שמש ת"ח הוי עם הארץ וא"כ לא הוי ת"ח אלא א"כ שמש ת"ח והוא למוד הגמ' וע"י למוד זה יש שלום וקיום בעולם בהוראה נכונה כנ"ל. וז"שדת"חשהםהלומדי' הגמ' מרבים שלום בעולם כו'. והיינו דקרי להו בוניך שהוא הפך ההנאים המורין מתוך משנתן שהן נקראין מבלי עולם אבל הת"ח שהן בעלי הגמ' הן בוני העולם. וכן י"ל כונת ר' יוחנן בשבת (דף קיד) דאמר מאי בנאין אלו ת"ח שעוסקין בבנינו של עולם כל ימיהם והיינו בעלי הגמ' שמורין מתוך לימודם ובזה יבנה העולם :

עיון יעקב

ועיין בחדושינו בקדושין דף כ"ב מ"ש שם : **והלא** כבר נאמר ויאמר שמואל איך אלך ושמע שאול והרגני שכבר היה עליו מורא בשר ודם. ור' יוסי סבר דזה הבטחון לא היה מאת ה' רק נדר ותפלת חנה היה אף שעלי בשרה ע"י נבואה ה' ימלא שאלתה וכפרש"י שם בשמואל היינו על גוף תפלתה שיהיה לה בן אבל לא הבטיחה על כל דבריה ועי"ל דאע"ג שהבטיחה גם על זה מ"מ היכא דשכיח היזקא שאני וכדמתרץ הש"ס בפ"ק דפסחים גבי שלוחי מצוה אינם ניזוקין : **אמר** ר"א אר"ח ת"ח מרבים שלום בעולם. עיין במהרש"א שהאריך מה ענין סיום זה כאן ואי משום לסיים בדבר טוב הלא סיים כבר מענין הברכה וע"ד הדרש נ"ל לתרץ ע"ד דאיתא בש"ס דבילה דף כ"ה ע"ב מפני מה ניתנה תורה לישראל מימינו אש דת למו דתיקן של אלו הן אש שאלמלא לא נתנה תורה לישראל אין כל אומה ולשון יכולה לעמוד מפניהם והיינו דאמר ריש לקיש שלש עזין הן ישראל באומות וכו' ופירש"י לכך ניתן להם התורה להתיש עזותן ולהכניע לבם ע"ש ובחדושי אגדות כתב לפ"ז לא נתנה התורה לטובת ישראל דהא אילו לא נתנה התורה לישראל לא היה אומה ולשון שולטת בהם ע"ש ואפשר לומר שהפסוק עצמו מתרץ קושיא זו ה' עוז לעמו יתן ה' יברך את עמו בשלום והרבה מן המפרשים מדקדקים למה נקרא התורה עוז ולע"ד הוא כפשוטו ע"ד דאיתא בגמרא דב"ב דף י ע"א עשרה דברים קשים נבראו בעולם הר קשה ברזל מחתכו ברזל קשה אש מפעפעו אש קשה מים מכבים אותו מים קשים וכו' ש"מ כל שמחלישו את חבירו מקרי קשה ולהכי מקרי מים קשים לפי שמכבה אש וא"כ ישראל שהיו עזים וקשים שהיה דתיקן אש ותורה מתיש עזותן ולהכי אפשר נמשלה התורה למים שהיא מכבה אש ולהכי נקרא התורה עוז לפי שמתיש ומחליש עזותן של ישראל וא"כ זה כוונת הפסוק ה' עוז לעמו יתן וקשה קושית מהרש"א דהוי רעה כיון שהיא עוז שמתיש עזותן ע"ז קאמר ה' יברך את עמו בשלום וק"ל וזה אפשר הכונה תלמידי חכמים מרבים שלום כלומר כיון שהם ת"ח ושלא יהיה התורה אצלם נרעה לכן מרבים שלום וזהו כל בניך למודי ה' ורב שלום ואיתא בגמרא כאן גדול העונה אמן יותר מן המברך א"ל ר' נהוראי השמים כך הוא תדע שהרי גוליירין מתגרין במלחמה וגבורין נוצחין ופרש"י שהאלשין מתגרין במלחמה תחלה ואח"כ גבורין נוצחין אף כאן העונה אמן בא לאחר המברך משובח ממנו ואם כן צ"ל מאן דחולק סובר הסברא להיפך דמתחלה ועד סוף צריך להיות גבורין במלחמה לכך אמר אחד המברך ואחד העונה אמן במשמע ולמאן דסובר דמתחלה באין החלשין א"כ לפ"ז אינו מוכרח שת"ח מרבים שלום כי י"ל שהלומדי' ילכו תחלה ואח"כ עמי הארצים וא"כ בזה מתורץ קאמר תנאי היא דתניא א' המברך וא' העונה אמן במשמע וקשה א"כ צריך להיות הכל גבורין במלחמה ותורה היא רעה להם על זה אמר ר"א אמר ר"ח ת"ח מרבים שלום בעולם שנאמר וכל בניך למודי ה' ורב שלום בניך. וק"ל ;

(סימן כד) יומא קמא וכו' דלא ליתרע מזלי. שמעתי שפירשו בזה פ' יקדמוני ביום אידי ויהי ה' למשען לי. כי שונאי דוד המלך ע"ה תיכף כשהיה חולה היו מבקרין אותו כי היכי דליתרע מזליה וז"ש יקדמוני ביום אידי ביום ראשון לאידי והיינו ביום שבא לו איד. ויהי ה' למשען לי וירם קרן משיחו (פתח עינים):

(סימן לג) אי הואי לי רמינא לך ירושלים דדהבא וכו'. ראיתי בספר נדפס מחדש פירוש אבות דרבי נתן. ושם בתוספותיו מחזה אברהם סוף פ"ו דף י"ב ע"ב הקשה על רש"י בשבת דף נ"ט שכתב כדעביד ר' עקיבא לדביתהו במס' נדרים דהרי הכא לא מצינו שעשה לה הגם שהרא"ש פירש וכן עשה אין אלו אלא דברי נביאות. והר"ן פירש דבנדרים על שבת סמיך דפירש שם וכן עשה. אבל נ"ל דכוונת הגמרא לסוגיא דכאן עכ"ל. ומה שהקשה על רש"י דשבת לק"מ שרמזו כאן כלומר דהכא מבואר שהבטיחה על זה ומ"ש על הרא"ש דהם דברי נביאות הלא גם הרא"ש סיים כדאיתא בשבת כמ"ש הר"ן ותו נ"ש דהכא בנדרים סמיך על שבת מה זו סמיכה דהכא לא אמר הלא שהבטיחה אלא דהרא"ש והר"ן רמזו דכן עשה כמ"ש בשבת. וכן פירש"י הכא ואיני יודע למה לא הזכיר רש"י ואפי' דסבר דאינו רש"י כדמוכח מקצת גדולים. ומ"ש כוונת גמ' לסוגיא דכאן אם כוונתו על הגמרא הכא בנדרים אין צורך לזה כאמור ואי קאי על גמרא דשבת מה צורך לכוין באבות דר"נ דכך היה ידוע להם וגם בירושלמי בשבת מייתי דרבי עקיבא עביד לדביתהו וכו' ע"ש (שם):

(סימן לח) אם לעוברי רצונו כך וכו'. ראיתי להרב שבות יעקב ח"א סי' קפ"ב שהקשה דבשביל דלא אזמניה איך קרא לרבי עוברי רצונו. ותו בתר הכי אמאי אזמניה והא רבי אמאי לא הקפיד על כבוד תורה. ויישב על הבאה"ט במ"ש בא"ח סוף סי' תק"ס אסור לאדם שימלא פיו שחוק בעוה"ז וכתב הרב ע"ז דהטור כתב בגלות ושמחה שאינה של מצוה אסור אפילו שלא בזמן הגלות למלא פיו שחוק אבל בשמחה של מצוה היה היתר בזמן שבהמ"ק קיים ובגלות אפילו שמחה של מצוה לא ימלא שחוק פיו וה"ט דר' שהיה מתיירא שישחוק שהיה אחר החורבן ואמרו סוף מכות ר' עקיבא משחק אם לעוברי רצונו כך וכו' ור' לא אזמניה לבר קפרא כדי שלא ישחוק בזמן הגלות א"ל בר קפרא אם לעוברי רצונו כך וכו' קסבר ר"ע א"כ מותר לשחוק בשמחה של מצוה ע"כ אזמניה עכ"ל בקיצור. ועם האדון הסליחה חדא שכל מה שהביא מהט"ז הוא על מלוי פיו שחוק אבל שחוק בעלמא מותר כיון שאינו ממלא פיו שחוק ורבי עקיבא בסוף מכות היה שוחק לא שמילא פיו שחוק ת"ו ומה יוכיח הוכחת מר' עקיבא. ותו דמסיים על כן אזמניה משמע שהודה רבי שבשמחת מצוה מותר למלאות פיו שחוק. והרי מסוגיין משמע דרבי לא קבל דבריו של בר קפרא והזהירו שלא יביאנו לידי שחוק. ותו דרבי לא הוה מחייך וא"ל לבר קפרא לא תבדחן דלשון חייך אינו שחוק כמ"ש התוס' בע"ז דף ג' ובמציעא דף כ"ט ולא מיבעיא זה אלא אף בדיותא לא היה רוצה רבי וזה אינו ענין לשחוק ור' היה מקדש עצמו בקדושה יתירה. והעיקרא מ"ש בר קפרא אם לעוברי רצונו וכו' הדבר קשה לפרש שרמז דברי ר' עקיבא ולא דבר עליהם רק כוונתו לומר במ"ש ר"ע ורמז דר' עקיבא היה שוחק ותורה מבחוץ ובעיני הוא דוחק גדול. אמנם הפשוט הוא דאמרינן פ"ק דברכות כל הנהנה מסעודת חתן ואינו משמחו עובר בה' קולות ובוודאי דכל אשר היו בסעודת החתן ר"ש ברבי לא שמחו הם ולא את החתן וכלה · בעבור רבי שלא היה רוצה אפי' בדיותא וא"כ עברו בה' קולות ומשו"ה אמר בר קפרא לעוברי רצונו דעברו בה' קולות ויהיו דבריו כלפי האנשים שזימן רבי והיו נהנים מסעודה ואינם משמחים החתן והכלה ואליהם קרא עוברי רצונו מטעם הנזכר (שם):

(סימן מב) אמר רבא שרי ליה לאינש לאודועי נפשיה באתרא דלא ידעין ליה וכו'. הקשה הרב עיון יעקב דהא מצינו שנענש שמואל שאמר אנכי הרואה וכתב וז"ל לכן נ"ל עיקר דהא דקאמר שרי ליה לאינש לאודועי נפשיה היינו דווקא משום הגלה כמו בעובדיה שאמר והרגני אבל בלי שום הגלה אין להודיע ותדע דאי אמרינן אפילו בלי שום הגלה מותר לאודועי נפשיה א"כ איך מתרץ הש"ס שאני ר"ט דעשיר גדול הוה והו"ל לפייסו הלא אפי' בחנם שרי לאודועי נפשיה אלא ודאי דאסור רק משום הגלה הוא דמותר כמו בעובדיה עכ"ל. ולי ההדיוט קושייתו לק"מ דיש חילוק בין היכא שהת"ח הולך למקום שאין מכירין להיכא שהת"ח בעירו ובא אורח מעיר אחרת שאינו מכירו דאז לא התירו לאודועי נפשיה כיון שהת"ח מפורסם בעירו ולכן שמואל הנביא שהוא במקומו מפורסם ושאול אורח אינו מכירו לא הי"ל לומר אנכי הרואה. ומה שהכריח ממאי דמשני דר"ט הו"ל לפייסו אינו מוכרח כמבואר ועוד דאמאי העלים עין מדברי הרא"ש בפירושו שכתב וז"ל באתרא דלא ידעי ליה כדי שלא יזלזלו בכבוד תורתו ויענשו עכ"ל ומדבריו נראה שאפי' אינו צריך להגלה רק שלא יכבדוהו והוא זלזול בכבוד התורה שרי כדי שלא יענשו ודוק היטב:

(סימן מו) הזהרו בבני עניים שמהם תצא תורה וכו' ומפני מה אין מצויין ת"ח לצאת ת"ח מבניהם וכו' אפשר לומר במ"ש בתדב"א נגזר על ת"ח שילמדו תורה מתוך צער מתוך דוחק וכו' ובהקדמת שו"ת יד אליהו האריך בזה ע"ש. א"כ לזה דוקא מבני עניים הגדלים בצער ודוחק יש תקוה לצאת בניהם ת"ח כי כך היא דרכה של תורה אבל מבני עשירים רחוק שהם גדלים על מי מנוחות ובתענוגים והתורה לא אתדר בהו. והשתא ניחא דשואל מ"ט שאין בני ת"ח ת"ח כי החכמים אפי' הם עשירים הם עושים סיגופים וחיים חיי צער ומסתמא ירגילו בניהם בזה ומשני אמר רב יוסף שלא יאמרו תורה ירושה היא. והרב עיון יעקב פירש דבלא זה הו"א פי' יזל מים מדליו מת"ח יצאו ת"ח וברכות בלעם נהפכו לקללה משא"כ השתא דפירשת בענין אחר עכ"ל. ולא נהירא דמפשט הש"ס ומדברי רש"י מוכח דהכונה לא יהיה קל בעינינו דמהיכא תיתי לצאת ת"ח מעניים לז"א תדעו שיכולין לצאת משום יזל מים וקשה דהרי נהפכה לקללה. לכן נראה דהברכות הללו נאמרו מפי השכינה כביכול על דרך שאמרו באשר הקדוש וכ"ה תדבר. והוא כיון שלא יהיה מלך בן מלך כמ"ש בסנהדרין דף ק"ה ולז"א הפך מחשבתו יזל מים מדליו שיהיה מלך בן מלך ובעונות נהפכה בסוף לקללה כמחשבתו. אבל השכינה כיונה לברכה אחרת שלא חשב בלעם בפרט זה לקללה כגון הכא שהוא הבין יזל מים מדליו שיהיה מלך בן מלך ויש פירוש אחר שלא ידעו שיהיו בני עניים ת"ח וכיוצא בשאר ברכות היו פירושים אחרים שכוון כ"י לברך והוא לא ידע והנהו ברכי שלא ידע נתקיימו. ובזה ניחא מאמר רז"ל כל מה שישראל אוכלים מברכות בלעם והוו בה קמאי שהרי נהפכו לקללה ולפום מאי דאמרן ניחא דיש ויש כמה ברכות שכ"י כוון לברך והוא לא הרגיש ואלו נתקיימו ודו"ק. ואחר זמן ראיתי דברי הזוהר ע"פ וירא בלעם כי טוב בעיני ה' לברך את ישראל וגו' דמשמע דהברכות הללו מה טובו אהליך מפי עצמו אמרן. ויש לדחות. ובילקוט מפורש שהוא אמר כנחלים והקב"ה נטיו וכן ע"ד זה בכולם וא"כ מוכח שפיר דמאת ה' היו גם הברכות הללו ואפשר לומר כדאמרן ואח"ז ראיתי בהעברה בס' דברי שלמה למהר"ש שלם זללה"ה ושם כתב דהברכות הראשונות היו מפי הקב"ה ונתקיימו אך אלו היו ממנו ונהפכו לקללות ע"ש. ולא נהירא לי. הדא מכח מאמר רז"ל בילקוט שכתוב בפירוש דגם הברכות הללו הקב"ה היה הותם בכל אחת בכי טוב. ותו דאמרן כולו נהפכו לקללות חוץ וכו' ואמרינן הזהרו בבני ע"ה וכו' כמש"ל ודו"ק היטב:

מסכת נזיר

(סימן ב) אשה הפרס באשה שהפר לה בעלה וכו'. בספרי פרשת מטות שנינו וה' יסלח לה הרי שנדרה ובטל לה בעלה (ה"ג הראב"ד בפי' כ"י) והלכה ועשתה מזידה מנין שצריכה סליחה ת"ל וה' יסלח לה והרי דברים ק"ו ומה אם נדרים שמופרים צריכים סליחה ק"ו לנדרים שאינם מופרים למה"ד למתכוין לאכול בשר חזיר ואכל בשר טלה ומה אם מתכוין לאכול בשר חזיר ואכל בשר טלה צריך סליחה ק"ו למתכוין לאכול ואכל עכ"ל. ופירשו הראב"ד ורבינו הלל בפירושיהם כ"י דהלכה ועשתה מזידה שלא ידעה שהפר לה בעלה ונתכוונה לאיסור. וכדאמרינן בשמעתין וראיתי להרב צדה לדרך פרשת מטות שכתב ע"ד רש"י שהביא הא דספרי ק"ו לאינם מופרים וז"ל י"מ שכתב וא"ת זיל קרי בי רב הוא י"ל דק"ו כן הוא שבעלה הפר והיא לא ידעה ועברה שצריכה כפרה ק"ו לאינן מופרין ר"ל שבעלה אינו מפר והיא סבורה שבעלה הפר ואין זה אמת כי תלמוד ערוך ברור מללו מכתישו פ"ד דנזיר ופ' בתרא דקדושין דקאמר על הך דרשא דקאמר רש"י כאן וכשהיה ר"ע וכו' ועלה בידו בשר חזיר עאכ"ו הרי אתה רואה מפורש וכו' והא ודאי דכוותה איירי רש"י באומרו ק"ו לשאינן מופרין וכו'. וכן הקשה לשלשה דרכים שכתב הרב מהר"ש יפה בלבוש האורה שבגנה האשה מהש"ס ומסיק דלק"מ דכונתה בהאי ק"ו ע"ד שאמרו בש"ס ע"ז ידוו כל הדווים כלומר אתי יתן אל לבו ע"ש באורך. וכנראה דלא שלטו מאורי אור עיניו בברייתא דספרי דאלו זכר שר מהספרי לא היה צורך להשיג על המפרשים הנז' מהש"ס דכי היכי דאמרו בש"ס במתכוין לאכול חזיר ואכל דכוותה נמי איירי רש"י וכו'. והו"ל לאפוקי רתחא שהרי דברי רש"י הם מהברייתא דספרי ולשונו שכתב ק"ו לשאינם מופרים הוא לשון ספרי ובדרשא זו עצמה אמרו מלה"ד וכו' ק"ו למתכוין לאכול ואכל אלמא השני חלוקות במתכוין לאכול בשר חזיר במזיד אלא דבחלוקה הראשונה עליה תניא וזאת שנית מחשבתו ומעשיו שדי אחזר"י. ומאי דאסיק דכוונת הספרי לקחת מוסר השכל עד"ש ע"ז ידוו. איברא דאפשר לפרש הכי וכן משמע קצת מפירושי הראב"ד ורבינו הלל. אמנם נראה דאפשר לפרש דברי הספרי ורש"י דהאי ק"ו לשאינם מופרים רבותא קמ"ל דאם עברה על נדרה וא"כ הפר לה בעלה חייבת וכמ"ש הרמב"ם פי"ב דנדרים וכתב הרדב"ז בביאורו דנפקא ליה ממאי דשנינו במשנתנו האשה שנדרה בנזיר והיתה שותה יין וכו' סופגת מ' דמאי למימרא אלא דאשמועינן אף דהפר א"כ ע"ש והכי מוקי לה הש"ס לעיל דף כ"א ע"ב. ועי' בתוס' לעיל דף כ' ע"ב. והשתא אפשר דהאי דקאמר בספרי ק"ו לכשאינם מופרים כי הפר לה את"כ איירי והיינו רבותא כדתנן במתני' וא"ש דהיא מזידה ובאותה שעה שעברה אכתי לא הפר ולהכי מדמי לה למתכוין לאכול ואכל. ומ"ש הרא"ש בזה דבריו סתומים ע"ש (פתח עינים):

שם וכשהיה ר"ע מגיע אצל פסוק זה ומי'. יש להבין מאי קמ"ל ר"ע ואיסי בן יהודה ותו למה לי כל הני ובמאי פליגי ר"ע ואיסי וכבר הש"ס יהיב צריכותא. אמנם דרך דרש אפשר לומר דר"ע חידושא קמ"ל משום דאמרינן סוף פ"ק דקדושין מחשבה רעה אין הקב"ה מצרפה למעשה והיינו דאמר ר"ע מי שנתכוין לעלות בידו בשר חזיר ועלה בידו בשר טלה טעון כפרה כלומר דזה לא יש בו אלא מחשבה רעה ואפ"ה טעון כפרה משום דחשב ועשה מעשה בכוונה רעה אף דלפי האמת לא עשה מעשה רע אפ"ה נדון כיון שעשה מעשה בכוונת איסור מחשבה רעה זו שיש עמה מעשה בכוונה רעה צריך כפרה מי שנתכוין להעלות בשר חזיר עאכ"ו שנדון על המחשבה והמעשה והיינו כדאמרינן התם מחשבה שעושה פרי מצרפה למעשה. כיוצא וכו' כגון חתיכה ופו' והוא דומה לזה דהתם איכא ספק חטא במעשה והמחשבה טובה לגמרי אפ"ה ונשא עונו המתכוין לחזור וכו' דמחשבתו ומעשיו שוים לרעה עאכ"ו ור' עקיבא ס"ל כסברת ר' אליעזר בכריתות דף י"ז דאמרינן דסבר דחייב בחתיכה א' ס' חלב ס' שומן. ואיסי בן יהודה סבר כסברת רב ואמוראי דבעינן ב' חתיכות ע"ש. ורבותא דאשמועינן איסי בן יהודה הוא ענין אחר דהיכא דאיכא דהיתרא ולא נתכוין אלא להיתר ונשא עונו כיון דאיכא ספיקא דאכל איסורא והיינו דהיכא דאיכא טלה וחזיר לפניו אף הוא היה מתכוין ונשא שם מאשר לפניו וכו' כ"ש במציאות דיש טלה וחזיר לפניו ושביק היתרא ש"ס תאמר לו ואכיל איסורא עאכ"ו והיינו רבותא דמלבד אשר חטא דאכל איסורא עוד איסור מוסיף על חטאתו דשביק היתרא ואכיל איסורא וענוש יענש גם על זה. וקאמר על זה ידוו כל הדווים דבכל חטאות אדם על הרוב יש היתר לפניו מאכלות וביאות דהיתרא ונפשו אותה שביק היתרא ואכיל איסורא ומוסיף על חטאתו במקום שמר"ה כי לא חפץ התרה וק"ל (שם):

(סימן ג) אמר ליה ר"ל נהי דלא קעביד מצוה מן המובחר פסח מי לא קעביד. כ"כ עי' בס' טורי אבן להגאון בעל שאגת אריה בחי' לר"ה כ"ח ע"ב. דהרי ר"ל סבירא ליה בעלמא (פסחים קי"ד ע"א) דמצות צריכות כונה. וכאן כיון דלא אכלה לשם מצוה א"כ לא קיים מצות אכילת פסח. ומה העובר על דרבנן שריא למקרייה עבריין כ"ש היאך דלא קיים מצוה דאורייתא. וכ"ל דהנה קי"ל פסח נאכל על השובע ומפ"ז באה חגיגה עמו (פסחים ע' ע"א) א"כ יש לומר זה שאכלו לשם מצוה היינו לשם מצוה לבד כיון שהיה כבר שבע וזה שאכלו לשם אכילה גסה לשבור רעבונו ובכל זאת כוון לשם מצוה ג"כ. רק שלא אכלו על השובע. ומפ"ז מתמה ר"ל שפיר נהי דלא עביד מצוה מן המובחר רשע קרית ליה כיון דהיה כאן כוונה רק שלא אכלו על השובע מ"מ ידי מצוה יצא. דהרי אכילה על השובע אינה רק מצוה מן המובחר דפסח הבא בשבת ובטומאה אינו מביא חגיגה עמו (פסחים ע' ע"ב) ובלא"ה נעלם מעיני הגאון בעל שאגת אריה דברי התוס' (פסחים כ"ז ע"ב) ד"ה דילמא דמפ"ז יצא כאן ידי מצוה אע"ג דאכלו בלא כוונה משום דקי"ל אכילת פסחים לא מעכב. ודוקא בפסח נאמר דין זה ע"ש מהר"ץ חיות:

(סימן ה) גדולה עבירה לשמה ממצוה שלא לשמה וכו'. יש להבין דמסיק כמצוה שלא לשמה ור"נ אמר ממצוה שלא לשמה וכבר נודע מ"ש הרמ"ע בהסיא דאמרו האותו ס"ת ערום נקבר ערום וכו' ותו יש להבין מאי דכתיב מנשים באהל דמשמע יותר מנשים באהל והא אמרת כמצוה שלא לשמה. וכבר כתבו רז"ל דהא דכתיב מנשים היינו מעין נשים אבל יתבאר ע"פ דרכנו והוא דנראה דהא והא איתא. הן אמת דאי לא אצטריכא ליה שעתא למעבד עבירה לשמה או אם עשה עבירה לשמה שקולה היא כמצוה שלא לשמה לדעת תלמודין ואיכא מ"ד דמצוה שלא לשמה עדיפא כמ"ש המפרשים והסמכוה אמאמרי רז"ל. אבל בקושטא כאשר יהיה האופן כנדון יעל דלא לסגיא ליה בלא"ה להסיר כחו ולהרגו אלא בעבירה לשמה או כעין אהרן קדוש ה' שהוכרח לעשות העגל דאי לא"ה ודאי יהרגוהו ולא היה להם תקומה כנודע מרז"ל והמפרשים אז אותה עבירה לשמה היא יותר ממצוה שלא לשמה ובהא הוא דאמר ר"נ גדולה עבירה לשמה ממצוה שלא לשמה דודאי כדון אהרן הכהן ויעל בזה גדלו מאד העבירה לשמה. אלא דתלמודא משני כמצוה שלא לשמה כלומר בעלמא שאינו מוכרח מאד כנדון יעל ועשה עבירה שלא לשמה הוה כמצוה שלא לשמה ונמצא שתיהן מתקיימות דבמציאות יעל ודכוותיה עדיף עבירה שלא לשמה ממצוה שלא לשמה ובעלמא הוה כמצוה שלא לשמה והשתא א"ש קרא דיעל דכתיב תבורך מנשים דהיינו יותר מנשים שעשו מצוה שלא לשמה דבמציאות זה דיעל הוא העולה יותר ממצוה שלא לשמה וק"ל. וראיתי להגאון השלם הרמ"ע במאמר אם כל חי ח"ב בסימן טו"ב שכתב דעבירה לשמה יש בה סוג כביכול מדרכי ה' שברא המזיקין אבל מצוה שלא לשמה אין לה סוג ודוגמא בדרכיו כלל עכ"ד ואפשר שזהו שאמר רב נחמן גדולה עבירה לשמה כי כביכול היא מסוג דרכיו יתברך ופריך מדאמר רב לעולם יעסוק אדם וכו' אדם דייקא דלאדם יותר היא מצוה שלא לשמה ואיך קאמר רב נחמן דמיירי לדידן גדולה עבירה לשמה ומשני אימא כמצוה שלא לשמה דבערך אדם היא כמצוה שלא לשמה ותכלית המבוקש הוי להגיד לאדם. ומ"מ מאי דנקט רב נחמן גדולה עבירה לשמה הוא מטעם האמור ודו"ק ועמ"ש בס' הקטן דברים אחדים דף כא ע"ב ע"ש (פתח עינים):

המביא גט פרק ראשון

א דף ו ע"ב [שלח ליה רבי אביתר לרב חסדא גיטין הבאין משם לכאן אין צריך לומר בפני נכתב ובפני נחתם וכו'] אמר רב יוסף מאן לימא לן דר' אביתר בר סמכא הוא (דהא שלח) [ועוד הא איהו דשלח] ליה לרב יהודה בני אדם העולים משם לכאן הם קיימו בעצמן (יואל ד) ויתנו הילד בזונה והילדה מכרו ביין וישתו וכתב ליה בלא שרטוט[א] וא"ר יצחק שתים כותבין שלש אין כותבין במתניתא תנא שלש כותבין ארבע אין כותבין א"ל אביי אטו כל דלא ידע הא דרבי יצחק לאו גברא רבה הוא בשלמא מילתא דתליא בסברא לחיי הא גמרא היא וגמרא לא שמיע ליה ועוד הא רבי אביתר הוא דאסכים מריה על ידיה דכתיב (שופטים יט) ותזנה עליו פלגשו *רבי אביתר אמר זבוב מצא לה רבי יונתן אמר נימא[ג] מצא לה ואשכחיה רבי אביתר לאליהו א"ל מאי קעביד קב"ה א"ל עסיק בפלגש בגבעה ומאי קאמר [א"ל] אביתר בני כך הוא אומר יונתן בני כך הוא אומר א"ל ח"ו [ב]ומי איכא ספיקא קמי שמיא א"ל [ג]אלו ואלו דברי אלהים חיים הן זבוב מצא ולא הקפיד נימא מצא והקפיד אמר רב יהודה זבוב בקערה ונימא באותו מקום זבוב מאיסותא ונימא סכנתא איכא דאמרי אידי ואידי בקערה זבוב אונסא ונימא פשיעותא:

רש"י

משם לכאן. מבבל לארץ ישראל: בר סמכא הוא. ראוי לסמוך עליו: ויתנו הילד וגו'. שהיו משתהים בארץ ישראל ומניחין נשותיהן עגונות ומבטלים מפריה ורביה שנקל בעיניהם ילדים וילדות: שתים. שתי תיבות כותבים מן המקרא בלא סרטוט (וא"כ ר' אביתר לאו בר סמכא הוא כיון דעבד שלא כדברי ר' יצחק דהא מייתי ליה בגמ'): בשלמא מלתא דתליא בסברא. אי לא הוה סבר לה מדעתיה: לחיי. כלומר שפיר אלי למימר דלאו גברא רבה הוא: וגמרא לא שמיע ליה. הא גמרא דר' יצחק: דאסכים מריה על ידיה. לגלות לו סוד לכוון דברים הסתומים על אמיתתם: ותזנה עליו פלגשו. בפלגש בגבעה כתיב ותזנה סרחה עליו: זבוב מצא לה. בקערה: נימא מצא לה. לקמיה מפרש. ולהכתיה גרסינן: נימא מצא לה והקפיד. כדמפרש טעמא ואזיל: נימא באותו מקום. ודרכן היה להסיר את השער ולא ליסכן בועלה ליעשות כרות שפכה ומשום דסכנתא הוא הקפיד עליה וברחה מפני

תוספות

ויתנו את הילד בזונה. לפי שהם משתהים בא"י היו בניהם ובנותיהם משתעבדים בשביל מזונות והיינו בזונה בשביל מזונות ועוד מפרשים כדאמרינן בירושלמי עובדא הוה בחד שמכר בתו ללמוד תורה והלך ולמד: זבוב מצא נימא מצא. מותזנה עליו דרים לשון זנות ולשון מזון (וי"מ ותזנה עליו פלגשו לשון מזון) וא"ת ומנ"ל דלא הוה זנות ממש ותירץ ר"ת ז"ל מדרלא להחזירה כדמוכחי קראי שאפילו פלגשים לא היה דרכם להחזירם לאחר זנותם כדכתיב (ש"ב טז) בא אל פלגשי אביך וכתיב (שם כ) ותהיינה צרורות עד יום מותן אלמנות חיות: נימא מצא לה. וא"ת והא אמרינן בסנהדרין בפ' כ"ג (דף כא.) שאין להם לבנות ישראל שיער לא בבית השחי ולא בבית הערוה וי"ל

מהרש"א

זבוב מצא לה כו'. עי' בתוס' ועוד נראה דאי זנות ממש קאמר לא ה"ל למכתב עליו דלא משמע על בעלה אלא על בועלה כמו ותתן תזנותיה עליהם וגו' דיחזקאל והכא ליכא לפרש על בועלה שהרי לא הוזכר בועלה וע"כ דרשו שלא זינתה עם אחרים אלא על בעלה סרחה אי זבוב כו' ואי נימא כו': ונימא סכנתא כו'. אבל ליכא למימר דבפעם ראשונה לא הקפיד וכשמינתה באולתה הקפיד דא"כ לא הל"ל אלא אלו ואלו דברי אלהים

הרי"ף

שלח ר' אביתר וכו'. מה שפירש רש"י הוא תימה שע"י שמשתהין בא"י קיימו בעצמו ויתנו הילד בזונה וכו' ועל פי דרך התוס' יש לפרש ויתנו הילד בזונה כפשוטן שמדבר בכותים שלוקחים בני ישראל ונותנים אותם בזונה וכן משמע מלשון המקרא והשתא קאמר כי כל עוד שהיו יושבים האבות אצל בניהם לא היתה מתקיימת קללת ויתנו הילד בזונה לפי שהאבות של הילדים ממשכנים כדי שלא להניח את בניהם נתונים ביד הזונה וביד מוכרי היין אבל מתוך שהאבות עולים משם לא"י ומניחים את בניהם האויבים לוקחים אותם ואין מעכב בידם ולכך שלח ר' אביתר לומר להם שע"י שעולים משם לא"י נשארים הילדים בלתי אבותם והכותים משתעבדין בהם ונותנים הילד בזונה ונמצאו כי בעלייתם מקיימים בעצמם קללה זו של ויתנו הילד בזונה וכו': **ותזנה** עליו פלגשו וכו'. בתוספות מותזנה דרים לשון זנות ולשון מזון ע"כ ונ"ל דלרב יהודה דאמר נימא באותו מקום צריך לדרוש ותזנה מלשון זנות אבל למ"ד דנימא בקערה לא דרשו כולהו ותזנה אלא לשון מזון ומ"מ אנו צריכין לפרש לר' יהודה דאמר נימא באותו מקום מה זנות יש בזה דהא סכנתא איכא זנות ליכא ושמא דרכן של זונות להניח להן שער באותו מקום כדי לעשות לבועלן כרות שפכה ומתוך כך לא יתעברו ולא יודע זנותן וגם פילגשו עשתה מעשה הזונות להניח שם השער והקפיד עליה. עוד בתוספות וא"ת ומנ"ל דלא הוי זנות ממש ואומר ר"ת מדרלה להחזירה וכו' ע"ש בתוספות ועל האמת יש לדחות הראיה שהביא דדילמא מלך שאני וראיה לדבר שהרי בא עליהם באונס ומ"מ היו צרורות וכו'. והטעם לפי שאין רוכבים על סוסו וכו' ואין נושאין אלמנתו ואפשר לי לומר דאי אפשר לומר ותזנה מלשון זנות ממש דא"כ לא היה לו לילך אחריה דכתיב ויקם אישה וילך אחריה לדבר על לבה כי היא צריכה לדבר על לבו ולפייסו אלא להיות דבר קל כגון נימא או זבוב קל צריך הוא לדבר על לבה ולכך קראו אישה שהוא אישה וראוי לו לאשה. ועוד יש לדקדק מהיכא יליף דאסכים מריה על ידיה דר' אביתר כיון שלא הקפיד על הזבוב ואדרבה יותר הסכים על דברי רבי יונתן שאמר נימא מצא כיון שהקפיד עליו ותלך מאתו וי"ל דר' אביתר הוציא מקרא מדי פשוטו לומר ותזנה עליו פלגשו שאינו לשון זנות ממש אלא לשון מזון והסכים הקב"ה על ידו וגם רבי יונתן סבר כרבי אביתר לאיכא דאמרי ולא חידש זה אלא רבי אביתר ולדברי רב יהודה שאמר ר' יונתן נימא מצא באותו מקום מ"מ עיקר החידוש הוא לדרוש ותזנה מלשון מזון ולא כפשוטו מלשון זנות ודייק לר' אביתר מ"ש ותזנה עליו פלגשו מאי עליו ולר' אביתר שאמר זבוב מצא הוא בתבשיל שהוא עליו לפניו ותזנה עליו פלגשו:

שלם

עיון יעקב

הא איהו דשלח ליה לרב יהודה. דבלא"ה רב יהודה לשטתו אזיל דאמר בפ' שני דייני גזירות כל השולה מבבל לא"י עובר בעשה: **וכתב** ליה בלא סרטוט וא"ר יצחק ב' כותבין ג' אין כותבין וכו'. לכאורה יש לדקדק בסוגיא זו טובא חדא דלמה מייתי הא דר' יצחק כלל הל"ל שעשה נגד ברייתא ערוכה ותו קשה דאיך עלה על דעת אמורא להיות חולק אסתמא דברייתא ובפרטות תימה על גדולי פוסקים שפסקו כר' יצחק נגד ברייתא ערוכה אף שכתבו תוספות שאינו עיקר קשה באמת למה ותו קשה דאיך אמר אביי אטו כל דלא ידע הא דר"י הא גם האי ברייתא לא ידע. גם בדברי הרמב"ם ראיתי תמיהא גדולה שתמהו עליו כל נושאי כליו ולא מצאו ישוב לדבריו בפ"ג מהס"ת כתב בדין י"ז וז"ל כל כתבי הקודש אין כותבין אותו אלא בשרטוט וכו' ומותר לכתוב ג' תיבות בלא שרטוט יותר על זה אסור עכ"ל הרי דפסק כברייתא ודלא כר' יצחק ובסוף פ"ד מהלכות יבום וחליצה כתב וז"ל כשכותבין גט יבמין או כתובת יבמין מסרטט מקום הפסוקים שאסור לכתוב ג' תיבות בלא שרטוט עכ"ל הרי דפסק כר' יצחק. לכן נלע"ד לתרץ הכל בחדא מחתא והוא ישוב נכון דר' יצחק ודאי לא פליג אברייתא רק דר' יצחק איירי בפסוקי תורה דחמור קדושתא להכי שתים כותבין שלש אין כותבין וברייתא קמ"ל דאף פסוקי נביאים וכתובים אין לכתוב ארבע תיבות ואם כן הוצרך להביא הא דר' יצחק והאי ברייתא דאי מברייתא או מדר' יצחק לבד הייתי אומר רק פסוקי תורה אסור בלא שרטוט משא"כ ר' אביתר כתב רק פסוק מנביאים לכך מייתי תרוייהו דמוכח דאף פסוקא מנביאים אין לכתוב ד' תיבות וא"כ שפיר קאמר אביי אטו כל דלא ידע הא דרב יצחק וכו' כי אע"פ שידע הברייתא כיון דלא ידע הא דרב יצחק היה ס"ל דפסוקי נביאים מותר לכתוב בלא שרטוט ולפ"ז גם דברי הרמב"ם מיושבים כהוגן דבהלכות יבום דמיירי רק מפסוקי תורה כגון בגט יבמין לא אבה יבמי וכתובת יבמין יבמה יבא עליה ע"כ פסק דאפילו ג' תיבות אין לכתוב משא"כ בהל' מזוזה וס"ת כתב סתם כתבי קודש דדעתו דמותר לכתוב מנביאים וכתובים ג' תיבות ולא יותר כנ"ל ברור ודו"ק: **ותזנה** עליו פלגשו ר' אביתר אומר זבוב מצא. הא דמוציא המקרא מדי פשוטו לגמרי ומה דברים סתומים יש כאן עד שהוצרך רש"י לפרש בד"ה דאסכים וכו' לכוין דברים סתומים עי' בתוספות ועוד י"ל מדהלכו ישראל למלחמה גדולה ומסרו נפשם עבור מיתתה מכלל שלא היתה זונה ממש ועוד דהוכיח סופה על תחלתה שלא זינתה שהרי כתיב ויחזק האיש בפלגשו ויוצא אליהם החוצה ש"מ שלא רצתה להפקיר עצמה לזנות אלא הוציא אותה בעל כרחה מכלל דלנועה היתה רק שחטאה כנגדו בדבר אחר: **בתוס'** ד"ה זבוב מצא וכו'. דאפילו פלגש לא היה דרכם להחזיר כדכתיב בא אל פלגשי אביך וכתיב ותהיינה צרורות עד יום מותן עי' בע"ב שכתב דאין ראיה מפלגשי דוד לא יצא אלא כאנוסת או מפותת אביו דאסור לאבשלום כמו חייבי לאוין שפסלה לכהונה דס"ל כזונה ואיתא

עין יוסף

א **אלו** ואלו דברי אלהים חיים הן. קשה הא יותר הסכים הקב"ה לרבי יונתן שאמר נימא מצא כיון שהקפיד. ויש לומר דלאיכא דאמרי נימא בקערה א"כ מפרש ותזנה לשון מזון וזה המציא רבי אביתר. ואף לרב יהודה שמפרש נימא באותו מקום. מ"מ אלו היה מקפיד תחלה על הזבוב היתה נשמרת בנימא.

ענף יוסף

א **אטו** כל דלא ידע הא דרבי יצחק לאו גברא רבה היה. ולכאורה הא לא ידע גם המתניתא. אך י"ל דלמתניתא דס"ל שלשה כותבין. באמת גם כאן לא הוה רק שלש תיבות של ויתנו הילד בזונה לדינא ויתר הפסוק לנאות הלשון נכתב ואין צריך סרטוט. אך לרבי יצחק דס"ל כי רק שתים כותבים וכאן מבי' תיבות של ויתנו הילד לא שמעינן כלל לדינא. ועכ"ל היה צריך לכתוב שלש תיבות ויתנו הילד בזונה ולרבי יצחק שלש אין כותבין.

לכן

יד יוסף

א ילקוט שופטים רמז ע"ד:ב ברכות ג ע"ב:בעירובין יג ע"ב:

חדושי גאונים

אביתר בני. וכו' יונתן בני כך הוא אומר וכו' אלו ואלו דברי אלהים חיים וכו'. **אם** תראה ותעיין במלכים א א' תמצא כי אביתר הכהן היה אוהב את אדוניהו בן חגית ורצה שימלוך אדוניהו כ"א ולא שלמה בן בת שבע ואחר שכבר שמח אביתר עם סיעתו לקרוא יחי המלך אדוניהו. בא המבשר יונתן ואמר לכל הקרואים הפך ממה שרצה אביתר הכהן. והוא כי דוד המליך את שלמה. והנה טעם אביתר הכהן שמאס בשלמה הוא פשוט מפני שלא רצה שימלוך בן אשת המלך אשר לקח המלך באי סור. אבל בכל זה מאת ה' היתה נסבה וכבר בחר ה' בשלמה כשיטת יונתן וטעם הדבר כי ענין האיסור שעשה דוד הוא מלך היצר והתשוקה אשר כבר נענש עליה. וענין המלכות הוא דבר כללי נתון לסדר הכלל. ונודע מן הש"ס ברכות ס"א שיצר הרע נקרא זבוב ולהפך נגיעת מלך במלכות חברו נקראת נימא (יומא לח ע"ב) אין אדם נוגע במה שמוכן לחברו אפילו כמלא נימא ועי' ברכות מח ע"ב. פילגש בגבעה הוא משל להתנועה בקירוב ובריחוק פעם מוסך ופעם פורח מן המקום הממולע כמו שהפלגש נתרחקה מבעלה הקרוב לה. לפיכך אמר אליהו שהקב"ה עוסק בפלגש בגבעה כלומר בענין סדרי התנועות וכוחות מתנגדות. ואמר אביתר בני כך אומר אדוניהו ימלוך ולא שלמה כדי

גאון יעקב

ותזנה עליו פלגשו. כו' זבוב מצא כו'. המאמר מוקשה מאי ענין הך מעשה. ללשון ותזנה. אם מצא זבוב. וביותר קשה. דאסיקנא דקב"ה אמר כתרויהו

הסתורגמן. א) ניבט לינירט. ג) איין האאר.

ב שם אמר רב חסדא לעולם אל יטיל אדם אימה יתירה בתוך ביתו שהרי פלגש בגבעה הטיל עליה בעלה אימה יתירה והפילה כמה רבבות מישראל . אמר רב יהודה אמר רב כל המטיל אימה יתירה בתוך ביתו סוף הוא בא לידי שלש עבירות . גלוי עריות . ושפיכות דמים. וחילול שבת . אאמר רבה בר בר חנה הא דאמרי רבנן שלשה דברים צריך אדם לומר בתוך ביתו ערב שבת עם חשיכה עשרתן ערבתן הדליקו את הנר צריך[דף ז ע"א] למימרינהו בניחותא[א] כי היכי דליקבלו מיניה אמר רב אשי אנא לא שמיעא לי הא דרבה בר בר חנה וקיימתיה מסברא . א"ר אבהו לעולם אל יטיל אדם אימה יתירה בתוך ביתו שהרי אדם גדול הטיל אימה יתירה בתוך ביתו והאכילוהו דבר גדול ומנו רבי (חנניה) [חנינא] בן גמליאל . האכילוהו ס"ד בהשתא בהמתן של צדיקים אין הקב"ה מביא תקלה על ידם צדיקים עצמם לא כ"ש אלא בקשו להאכילו דבר גדול ומאי ניהו אבר מן החי :

ג שם שלח ליה מר עוקבא לרבי אלעזר בני אדם העומדים עלי ובידי למוסרם למלכות מהו . שרטט וכתב ליה (תהלים לט) אמרתי אשמרה דרכי מחטוא בלשוני אשמרה לפי מחסום בעוד רשע לנגדי אף על פי שהרשע לנגדי אשמרה לפי מחסום שלח ליה קא מצערי לי טובא ולא מצינא

רש"י

אימתו : גלוי עריות . כשמגיע זמן טבילתה בעת לינה והיא יראה לומר לא טבלתי ומשמשתו נדה : שפיכות דמים . כי הכא או פעמים שבורחת מפניו ונופלת באחת הפחתים או מגשר : וחילול שבתות . פעמים שמדלקת נר או מבשלת משחשיכה מפני אימתו והוא אינו יודע : עשרתם . פירות שנאכל למחר:ערבתם. עירובי חצירות : בהמתן של צדיקים . בהכל שוחטין (דף ה:) : אבר מן החי . שאבד מהן אבר מן השחוטה ומפני אימתו חתכו עבדיו אמה"ח והביאו תחתיו שלא יבין: העומדים עלי. לחרף ולגדף: ובידי למוסרם. כח בידי להלשין עליהם: לנגדי .

תוספות

דבת יפת תואר היתה כדמשני התם גבי תמר : שלש עבירות . בסדר עולם אמרינן דאותו יום דפלגש בגבעה שבת היה . ור"ת כתב שלש עבירות גילוי עריות ושפיכות דמים וחילול השם וג' היו בפלגש בגבעה ולהכי לא חשיב אבר מן החי : השתא בהמתם של צדיקים וכו'. אור"ת דלא פריך אלא גבי מידי דאכילה דגנאי הוא לצדיק שאוכל דבר איסור ולהכי לא פריך גבי רבי ישמעאל שקרא והטה בפ"ק דשבת(דף יב:) וגבי יהודה בן טבאי שהרג עד זומם (חגיגה דף טז.) ובההוא דפ"ב דכתובות (דף כח.) דהעלו עבד לכהונה על פיו ל"ג ליה ר"ת אע"פ שיש שם אכילת איסור תרומה לאשתו ולבניו שהן אסורים בתרומה מ"מ כיון שהחכם עצמו אין נכשל באכילת איסור אין סברא להקשות ורב ירמיה בר אבא דאישתלי וטעים קודם הבדלה (פסחים דף קו:) אע"ג דאמרי' התם (דף קה.) דמיתתו באסכרה

מהרש"א

חיים הן נימא וזבוב מצא והקפיד וק"ל : וחילול שבת כו'. בס"ע דאותו יום דפלגש בגבעה שבת היה כמ"ש התוספות ויש לדקדק גם אם שבת היה מאי חילול שבת איכא ויש לפרש דלאו על יום זנות דפלגש בגבעה קאמר אלא על יום המלחמה דפלגש בגבעה היה בשבת דה"ל מלחמה של מצוה דמותר בשבת וק"ל : וקיימתיה מסברא כו'. ק"ק דודאי רבב"ח נמי מסברא קאמר ליה ויש לייסב דרבב"ח קאמר כי היכי דליקבלו מיניה ולא יבא לידי קלקול בשבת לפי שאלו דברים צריך הבעל הבית לעשות שליח תחתיו כמ"ש לענין מעשר גם אתם לרבות שלוחכם וכן עירוב צריך ליטול רשות מבעה"ב וכן הדלקת הנר שהיא קבלת שבת ופן מתוך אימתו לא רצו להיות שלוחו ויבא לידי קלקול אבל רב אשי קאמר דגם שודאי יקבלו ממנו מתוך חשיבותו ולא יסרבו נגדו מ"מ מסברא שיהא דבורו של אדם בנחת עם הבריות קיימתיה וק"ל : אבר מן החי כו'. נראה דקרי ליה דבר גדול דאין בן נח נצטווה על שום איסור אכילה רק על אבר מן החי וק"ל : אשמרה לפי מחסום וגו'. כפל בזה השמירה שאמר השמירה בעלמא מהגיא לפי דרכי מחטוא בלשוני אבל אוסיף שמירה לתת מחסום לפי בעוד רשע לנגדי לחרפני בפני כי אז קשה לי להתאפק מלהשיבו כאילו צריך מחסום לפי וז"ש אע"פ כו' דקא מצערי לי

א שבת לד ע"א : ב יבמות לט ע"ב כתובות כח ע"ב חולין ה ע"ב ו ע"א ז ע"א :

חדושי גאונים

לרחק את המקורבים בזרוע רשע אבל יונתן בני כך אומר להמליך את שלמה מפני שהגיעה העת ואין מלכות נוגעת בחברתה אפילו כמלא נימא . לפיכך אחר שמאלו מי איכא ספיקא בשמים השיב אליהו אלו ואלו דברי א"ח זבוב מצא ולא הקפיד כלומר על דבר מה שחטא דוד לא הקפיד השם . הגם כי אביתר בצדק אמר דבריו שחטא אבל יצרו גבר אולם נימא מצא שנוגע אחד בהנהגת הכלל אשר לא לו המלוכה על זה הקפיד השם . ובאמרו זאת יותר . אמר ר' יהודה זבוב באותו מקום נימא בקערה כלומר ענין זבוב בדוד הכוונת זנות . וענין נימא הכונה קערה פרנסה ואמרו עוד זבוב מאיסותא נימא סכנתא . כלומר החטא בזנות הוא מאוס . אבל החטא בסדרי פרנס על הציבור . יש סכנה אם נבחר אחר שאינו הגון למלכות . (ב"ה) : שלח ליה מר עוקבא לר"א בני אדם העומדים עלי ובידי למסרם למלכות מהו שרטט וכתב ליה אמרתי אשמרה לפי מחסום אע"פ שרשע לנגדי כו'. שלח ליה דום לד' גו' .ע"כ .

גאון יעקב

זבוב ולא הקפיד . ונימא מצא והקפיד . כי מה שלא הקפיד אינו בכלל . שהיה ראוי לומר דהקב"ה אמר ואם נחשב דברי' שלא הקפיד יהיה כהנה וכהנה . אולם במס' גיטין אמרו כשם שיש דעות במאכל . כך דעות בנשים יש אדם שזבוב נופל לתוך כוסו וזורקו ושותה כך מדת כל אדם שאשתו מדברת עם כל אדם בשוק ואינו מקפיד כו' ויש אדם שזבוב נופל והוא מוצץ כו' הרי הענין לניעות ופריצות נשים דומה

עיון יעקב

בתוספתא שאין משיאין למלך אלא מן המשיאין לכהונה עכ"ל ובאמת לק"מ דאף לדעת התוספתא שאין משיאין למלך אלא מן המשיאין לכהונה היינו לאשה משא"כ לפלגש תדע שהרי דוד ושלמה נשאו גיורת לפלגשים וכן שאר מלכי ישראל וק"ל ועי' ברד"ק שם בשמואל ב' סי' כ': לעולם אל יטיל אדם אימה יתירה בתוך ביתו . האי לשון לעולם דקאמר להראות אפילו רואה בהם דבר שאינו הגון אפ"ה אל יטיל אדם אימה יתירה עליהם כמו פלגש בגבעה שעשתה שלא כהוגן אפ"ה לא היה לו להטיל עליה אימה יתירה שעי"כ נפלו כמה רבבות מישראל . והא דקאמר אימה יתירה היינו לומר דאימה שאינה יתירה כל כך שרי להטיל אאינשי ביתו וכדאיתא בשבת דף קה ע"ב כי הא דרב יהודה שליף מגזייתא רבי אחא בר יעקב תבר מני תבירי כדי למירמי אימתא והא דקאמר בסמוך צריך למימרינהו בניחותא משמע בלי שום אימה כלל דהיינו כששואל אותם או מצוה להם דבר יאמר בניחותא ויקבלו לעשות כדבריו כיון שכבר הטיל עליהם אימתו קודם הציווי : שלש עבירות וכו' וחלול שבת . וכתבו התוספות בסדר עולם אומר דאותו יום דפלגש בגבעה שבת היה וכ' מהרש"א וז"ל גם אם שבת היה מאי חילול שבת איכא עיין בו שמדחיק לפרש בענין אחר ולא ידעתי מה דוחקא כיון שהיה גרם שפיכת דמים אצל הפילגש ואם נעשה הדבר בשבת ודאי איכא חילול שבת דהלא אפילו מיתת ב"ד אינו דוחה שבת וכ"ש רציחה כזה : דבר גדול . עי' במהרש"א דלכך נקרא דבר גדול לפי שנאסר לבני נח וכן הוא בחולין פ' ג"ה דף ל ודף ק שאיסור גיד תמור לפי שאיסורו נוהג בבני נח ע"ש : שלח ליה מר עוקבא לר' אלעזר. אף שמר עוקבא עצמו היה אב"ד מ"מ לא רצה למיעבד דינא לנפשיה ואולי מחמת נערה יעביר

הרי"ף

שלש: עבירות כתוס' בסדר עולם וכו' ור"ת כתב וכו'. ולהכי לא חשיב אבר מן החי והכוונה דלפירוש רש"י דפי' חילול שבת פעמים שמדלקת נר או מבשלת משחשיכה והוא אינו יודע צריך לומר דאין שלשה דברים אלו באים בבת אחת אלא פעמים בא לידי שפיכת דמים כפלגש בגבעה ופעמים מביא לחילול שבת כגון שמבשלת משחשיכה מפני אימת בעלה ולפי זה קשה דהיל"ל לפעמים הוא בא לידי אבר מן החי כהסיא דחנניא בן גמליאל ולשני הפירושים של בעלי התוספות לא קא חשיב ר"י אלא ג' דברים שנמצאו בבת אחת בפלגש בגבעה שהיה בו ג"ע וש"ד וחילול שבת שביום שבת היה וכן לפי' רבינו תננאל ג"ע וש"ד וחילול השם כולם היו בבת אחת בפלגש בגבעה ולא חשיב אבר מן החי שלא היה באותה שעה . ומיהו קשה לי דגם לפירוש רש"י דילמא לא חשיב אלא החטאות שאירעו מתוך האימה אבל אבר מן החי לא אירע בו תקלה מתוך האימה אלא שבקשו להאכילו ולא יצא לפועל כמו שיצאו הג' דברים ג"ע וש"ד וח"ש וצמא גם ח"ש להדליק או לבשל משחשיכה לא מצינו אלא שפעמים יבואו לידי כך ואם כן גם אבר מן החי אפשר לבא לידי כך ועדיין יש להקשות שאם כל הדברים שאפשר לבא לידיהן קחשיב א"כ גם חלב ודם וכמה איסורי מאכלות יש להוש לכן מפני האימה ואי לא חשיב אלא מה שבא לידי פועל א"כ גם אבר מן החי לא בא לידי פועל כי בקשו להאכילו ולא האכילוהו . וצ"ל כיון שבקשו ה"ז כאילו בא לידי כך והאכילוהו :

אמרתי אשמרה דרכי וכו' אע"פ שיש רשע לנגדי אשמרה לפי מחסום וכו'. וצריך להבין דילמא לא קאמר על הרשעים שבידו למוסרן למלכות אלא ינל רשע שהשעה משחקת לו שאני אומר אע"פ שהרשע לנגדי אשמרה לפי מחסום ואל אתחר במצליח דרכו . ואפשר דדייק קרא שאמר אשמרה לפי מחסום דהל"ל אשימה לפי מחסום ועוד דהיל"ל אשמרה מחסום לפי מאי האי דאמר אשמרה לפי ואח"כ אומר מחסום לזה דרש אשמרה לפי שלא לדבר כמו כי בידי למוסרן למלכות וכיצד אשמרה לפי בהיותי חוסם פי' שלא לומר למלכות בעוד רשע לנגדי כשמנגד אותי ואם אומר למלכות יענישנו אבל אני חוסם דברי שלא להגיד למלכות שיש רשע מרשיע לנגדי : שלח ליה קא מצערו לי טובא וכו'. ואע"פ שכתוב בעוד רשע לנגדי אע"פ שהרשע מנגד אותי אשמרה לפי מחסום כוונתו של מר עוקבא היתה להרחיק הנזק מעליו שלא יחטיאוהו לשפוך דם או להרע לו ע"י עצמו ולכך אמר לא מצינא דאיקום בהו והושבני לבא לידי חטא יותר חמור ממסירתם למלכות לזה א"ל דום לה'

ענף יוסף

לכך אמר אטו כל דלא ידע הא דרבי יצחק לאו גברא רבה הוא . כי אמתניתא לא עבר מידי (עיר בנימין) ועוד י"ל דרבי אביתר ידע המתניתא רק דסבר דמתני' איירי בדברי תורה והוא כותב בדברי קבלה . אבל רבי יצחק דקאמר דרק שתים כותבין קשה איך פליג אמתניתא דאמר שלש כותבין . ע"כ צריך לומר שהוא מפרש מתניתא בדברי קבלה אבל בד"ת שהיא כולה שמותיו של הקב"ה רק שתים כותבין . וא"כ לרבי יצחק עבר רבי אביתר אמתניתא ורבי אביתר לא ידע מדברי רבי יצחק שס"ל דמתניתא איירי מדברי קבלה אפ"ה יותר משלש אין כותבין . וזהו שקאמר אטו כל דלא ידע הא דר' יצחק כו':

עץ יוסף

והזבוב שלא הקפיד גרם שלא שמרה עצמה מהנימא . ובאו לידי ג' עבירות כדלקמן . והרי הוא סוד כמוס זה נתגלה לרבי אביתר שע"י שלא הקפיד על הזבוב באה לנימא . והוא הסיבה שבאתה לידי עון הנימא . משא"כ רבי יונתן לא ידע רק העון עצמו ולא הסיבה שהביאתה לכך . לכן שבחו לרבי אביתר דסוד ה' ליראיו אף שאלו ואלו דברי אלהים חיים :

המתורגמן . א) מיט רוהע . געלאססען ;

רש"י

מריבני ומקניטני: **גניבא**. היה חולק עליו: **קולר**. שלשלת של ברזל שנותנין שם המוכתבין למלכות להריגה: **זמרא**. לשורר בבית המשתאות: **ימר שכר**. יהא מר: **דמנא**. כנור: **מארגיזא**. שם מקום: **קנאה**. כעס מחמת צער שצערו קנאה הוא לשון שאדם מתעבר על ריבו או על ריב אחרים כמו (מ"א יט) קנא קנאתי וכמו (במדבר ה) בקנאו את קנאתי: **צעקת לגימה**. שגוזל ממנו ויורד לחייו לשערי מזונותיו: **כלילא**. היו עושין עטרות לחתנים של זהב וכסף לבועות ומצויירות בגפרית ומלח שקורין ניי"ל ויש של וורד ושל הדס: **בפולמוס**. חיל שהעלה אספסיינוס קיסר שבא טיטוס עליהם: **ועל האירוס**. מפרש בפרק בתרא דסוטה (דף מט:) טבלא דחד פומא

גמרא

דאיקום בהו[א] אשלח ליה (תהלים לז) דום לה' והתחולל לו דום (לו) לה' והוא יפילם (לפניך) [לך] חללים חללים השכם והערב עליהם לבית המדרש והם כלים מאליהן הדבר יצא מפי רבי אלעזר ונתנוהו לגניבא בקולר:

ד שם ב שלחו ליה למר עוקבא זמרא מנא לן דאסיר שרטט וכתב להו (הושע ט) אל תשמח ישראל אל גיל כעמים ולישלח להו מהכא (ישעיה כד) בשיר לא ישתו יין ימר שכר לשותיו אי מההוא הוה אמינא הני מילי זמרא דמנא[ב] אבל דפומא שרי קמ"ל. א"ל רב הונא ג בר נתן לרב אשי מ"ד (יהושע טו) וקינה ודימונה ועדעדה א"ל מתוותא[ג] דא"י קחשיב א"ל אטו אנא לא ידענא דמתוותא דארץ ישראל קחשיב אלא רב גביהה מארגיזא אמר בה טעמא כל שיש לו קנאה על חבירו ודומם שוכן עדי עד עושה לו דין א"ל אלא מעתה (שם) וצקלג ומדמנה וסנסנה הכי נמי א"ל אי הוה רב גביהה מבי ארגיזא הכא הוה אמר בה טעמא רב אחא מבי חוזאה אמר בה הכי כל מי שיש לו צעקת לגימה על חבירו ודומם שוכן בסנה עושה לו דין. א"ל ריש גלותא לרב הונא כלילא מנ"ל דאסיר. אמר ליה מדרבנן דתנן ד בפולמוס של אספסיינוס גזרו על עטרות חתנים ועל האירוס אדהבי קם רב

תוספות

ובר"ה (דף כח.) בשים תבשילא דבבלאי בטומא רבא דמערבא אין דבר מגונה כ"כ אכילה של היתר בשעת איסור: **והוא יפילם חללים חללים**. בפרק בתרא דזבחים (דף קטו:) דרשינן דום בע"א גבי וידום אהרן (ויקרא י) אף על פי שהפיל לך חללים אתה דום: **השכם והערב עליהם**. דריש דום כמו דמדומי חמה (שבת דף קיח:) אע"ג דאמרינן בבבא קמא (דף נג.) המוסר דינו לשמים הוא נענש תחלה הא אמרינן (והוא) [ה"מ] דאית ליה דינא בארעא א"נ השכם עליהם לבית המדרש קאמר לעסוק בתורה:

מהרש"א

לי טובא ולא מלינא כו': **שלח ליה דום לה' וגו' והוא יפילם חללים השכם וגו'**. פירשו התוס' דום מלשון דמדומי חמה אבל א"כ הקדימו המאוחר שדרשו והתחולל שהוא מאוחר בקרא מקודם ואח"כ דרשו דום שהוא מוקדם בקרא וע"כ נראה שמלשון והתחולל דרשו מעיקרא חללים כו' ועוד דרשה אחרת מלשון תפלה כמו ויחל וע"פ מ"ש פרק תפלת השחר [א] כדי שתתחולל דעתו עליו והיינו השכם והערב עליהם לבית הכנסת להתפלל והם כלים מאליהן כמו שסיים בענין כי מרעים יכרתון מאליהן והשתא ניחא שיהיה דום כמשמעו כמו וידום אהרן כדדרשו בזבחים: **זמרא מגלן דאסור כו'**. בבית המשתאות כפירוש רש"י ובתוספות והיינו אל תשמח ישראל באותו גיל שרואה בעמים כמ"ש ישיחו בי יושבי שער ונגינות שותי שכר ואני תפלתי וגו' ובו רמז קצת שמותר לנגן קצת בתפלה שאמר שהם נגונים שותי שכר אבל אני מנגן בתפלתי גם בגלותי כמ"ש לעיל מיניה קנאת ביתך אכלתני וגו' גם האי קרא אל תשמח וגו' בגלות איירי דכתיב לעיל מיניה ויהודה הרבה וגו' ושלחתי אש בעריו וגו' ודקאמר ולשלח להו מהכא בשיר לא ישתו וגו' דבהאי קרא מפורש טפי דמשמע שיר שהוא בבית המשתאות וכל הענין בגלות איירי וקאמר ה"מ דמנא אבל דפומא כו' אפילו למ"ד עיקר שיר בפה הוה מפרשינן האי קרא בכלי דכתיב לעיל מיניה שבת משוש תופים וגו' ומשוש כנור: **אלא רב גביהה אמר בה טעמא כו'**. ר"ל דטפי יש לדרוש באלו שלשה שנשתנו מכל שמות שאר ערים שבאלו כתיב בהו ה' בסופן ואולי אמר בה טעמא ר"ל בה' טעמא שנכתבו בסופן בה' יותר מכל שאר הערים גם אם הזכיר עריהם לא ה"ל לכותבן בה' שהיא נחה ומיותרת בלשון ואמר למדרש בהו קינה מלשון קנאה בה' ודימונה מלשון דומם והה' בסופה רמז לשמים שהה' שמו של הקב"ה שבשם המיוחד שהוא שוכן עדי עד יעשה לו

הרי"ף

בתפלה ויהיה דום מלשון תוחלת כמו שמש בגבעון דום ויחל ישראל אל ה' בכח התפלה והוא יפילם חללים: ואמר **השכם** והערב עליהם והם כלים מאליהם. מה שלא אמר כאן והוא יפילם לפניך חללים חללים נראה לי שהם ב' דרשות הא' דום לה' והתחולל מלשון יפילם חללים והאחרת השכם והערב מלשון דמדומי חמה והתחולל מלשון תפלה כמו ועתה חלו נא פני אל שהוא לשון חילוי ונרמזה התפלה במלת והתחולל לו והשכם והערב בתפלה במלת דום ולכך אמר כאן והם כלים מאליהם:

הני מילי זמרא דמנא וכו'. נראה דדרים סמוכים שבת משוש תופים וכו' שבת משוש כנור בשיר לא ישתו יין ובהאי קרא כתיב אל תשמח ישראל אל גיל כעמים משמע דכל מיני שמחה אסור אך קשה דבהאי קרא לא הוזכר שיר ולא שמחה של שיר אלא כל אופן שמחה אע"פ שאינה מתוך שיר אסור ואפשר דלא אמר אל תשמח ישראל כעמים ואמר אל גיל כלומר במקום גילה אל תשמח ואם יש גילה בודאי יש שמחה ומה היא השמחה שיש למנוע במקום שיש גילה אלא זמרא דפומא: **מ"ד** קינה ודימונה וכו'. נ"ל דהא דדרים אלו הששה עיירות קינה ודימונה ועדעדה צקלג ומדמנה וסנסנה יותר משאר העיירות משום דצקלג הוא בגורל שמעון צקלק ובית לבאות וכו' וכאן הזכירם בנחלת בני יהודה לכך דרשו צקלג זה לדרשת כל שיש לו צעקת לגימה וכו' וכן קינה אינו שם עיר לכך נדרש כל מי שיש לו קנאה על חבירו וכו' ועי"ל עם מה שכתב רש"י שבנחלת יהודה כתוב כל ערים כ"ט וחצריהן ובפרטן כתב ל"ח עיירות אלא הט' עיירות היתרות נטלו בני שמעון מחבל בני יהודה כנזכר ועם זה דקדק הרב מהר"ש לונידו בס' כלי יקר מ"ש שם ויהיו הערים מקצת למטה בני יהודה שהכוונה מקצתם של אלו הל"ח ערים היו לבני יהודה עשרים ותשעה והתשעה לשמעון וכתב עוד שמשמע כי מה שדרשו כאן בגמרא צקלג ומדמנה וכו' לדרשת כל מי שיש לו צעקת לגימה וכו' וכן קינה ודימונה וכו' אינם אלו הערים בפועל אלא ע' מהם לדרשה קאתו וכו' עכ"ל וכפי זה היינו צריכין לדרוש עוד ג' ערים מהם לדרשה כדי שיהיו הנותרות כ"ט ערים הכתובים בכלל ועוד לא מצאתי בפרטן ל"ח ערים אלא ל"ז והם י"א כתובים בכל אחד מהם ג' ערים ובכתוב האחרון יש ד' ערים והם ל"ז ערים. ונלע"ד כפי שיטה זו שיש ג' ערים בפסוק שבלשתן נקראו תגור דכתיב וקדש ותגור וכתיב ותגור חדתה תגרון היא תגור וכולם בשם תגור נקרא שהיא עיר אחת וכפי זה בפרטן אתה מוצא ל"ח ובכללן כ"ט לכך דרשו שמה משמותם קינה ודימונה ועדעדה וצקלג ומדמנה וסנסנה ונשארו ערים כ"ט: **כל** מי שיש לו קנאה וכו'. הא דבקנאה אמר שוכן עדי עד ובצעקת

עין יעקב

יעביר עליו שורת הדין להכי שאל מר"א מה דינו: **השכם** והערב עליהם לבה"מ. כיון שמשכים ומעריב כעבד לעבודת רבו וזה שכתוב בתהלים סי' קמג והאבדת כל צוררי נפשי כי אני עבדך ועי' בתוספות שכתבו השכם עליהם בבית המדרש קאמר לעסוק בתורה ר"ל הטעם לפי שלא ליה לא מצינא דאיקום בהו ואיתא בברכות דף סג א"ר יאשיהו כל המרפה עצמו מד"ת אין בו כח לעמוד ביום צרה שנאמר התרפית ביום צרה צר כחכה על כן הבין רבי אליעזר שמר עוקבא מרפא עצמו מדברי תורה לכן כתב שלא מצי למיקם בהו כיון שאין לו כח לעמוד ביום צרה על כן נתן לו עצה שישכים ויעריב בשבילם לבה"מ לעסוק בתורה ויוכל למיקם בצער שמצירים לו והם כלים מעצמן ולהכי לא שלח לי' פסוק זה בראשונה: **הדבר** יצא מפי ר' אלעזר. דקדק לומר יצא מפי ר' אלעזר כי קללתו ודבור של ת"ח עושה רושם ולכן בפעם שנית לא קתני שרטט וכתב ליה אלא שרצה לומר כן בפיו ע"י שלוחו כדי שיחול עליו קללתו וק"ל ובע"כ מאריך בו שלא לצורך: **בתוס'** ד"ה זמרא מנ"ל דאסור וכו' וראוי להתמיר כביוצא דהא בירושלמי. לא ידעתי למה צריך ראיה מירושלמי הלא שם גם בסוטה דף מט משמע דכל זמרא אסור וכדאמר זמרא בביתא חורבא בסיפא ואמר רב הונא זמרי דנגרי ודבקרי שרי דגרדאי אסור והא דקאמר מבית משתאות לאו דוקא אלא לפי שרגילין היו קודם החורבן לומר שירה על היין וכדאיתא בברכות דף לה ע"א ובערכין דף יא ע"א ר' שמואל בר נחמני א"ר יונתן מנין שאין אומרין שירה אלא על היין שנאמר ותאמר להם הגפן החדלתי את תירושי המשמח אלהים ואנשים אם אלהים וכו' ע"ש להכי קאמר בעל השיר בבית משתאות אבל באמת כל השיר אסור וזה נ"ל פשוט כוונת הרמב"ם פ"ה מהלכות תענית וכן גזרו שלא לנגן בכלי שיר וכו' ואפי' שירה בפה על היין אסורה שנאמר בשיר לא ישתו יין כוונתו ג"כ דאפילו שירה בפה על היין אסורה וה"ה שלא על היין וכמ"ש ודלא כמו שראיתי בספר רצוף אהבה בשם מהרא"ן בן חיים שתמיהין בדברי הרמב"ם אלו ומדחיקים בדבריו ולע"ד הדבר פשוט כמ"ש: **שוכן** עדי עד עושה לו דין. נראה משום דהוי מדה כנגד מדה לפי שתופס אומנתו של הקב"ה שמאריך אפו לפי שקיים לעד שיוכל להפרע ממנו מתי שירצה כמ"ש המפרשים והוא ג"כ מאריך אפו ודומם ואינו רוצה להנקם ממנו ע"כ הקב"ה שהוא שוכן עדי עד שקיים לעד עושה לו דין כאילו הוא קיים ועוד יש לומר ע"ד דאמרינן אם אין דין למטה יש דין למעלה וכיון שזה לא תפן בדין של מטה ואינו צועק עליו לדין הקדוש ברוך הוא עושה לו דין ועוד יש לומר ע"ד דאיתא בפרק ב' דברכות דבעוה"ב אין בו לא קנאה ולא תחרות ועיין ברד"ק בישעיה סימן כ"ו פסוק בטחו בה' עדי עד שהקדוש ברוך הוא שוכן בשני עולמות וכיון שזה שהוא בעוה"ז. ומשום עצמו כאילו הוא בעוה"כ ואין בו קנאה לקנא בשביל עצמו לכן הקב"ה שהוא שוכן עדי עד בשני עולמות כפי' הרד"ק עושה לו דין: **מי** שיש לו צעקת לגימה על חבירו

מהרש"א

[א] ד"ה שלח ליה. פרק תפלת השחר (ברכות ל' ע"ב):

יד יוסף

א וסא דלא אמר שרטט ושלח ליה. י"ל שסמך אדלעיל. עוד י"ל שלא כתב לו בכתב אלא בע"פ ע"י שליח. ולכן לא קאמר כאן כתב ליה דום כו' כדלעיל:
ב ילקוט הושע יז:
ג ילקוט יהושע רמז כז:
ד סוטה מט ע"א:

חדושי גאונים

הא דשלח ליה הפסוק המאוחר בתילים בתחלה היינו כי השיב לו על ראשון ראשון. כי בתחלה שאל מר עוקבא. מהו למסרו למלכות ע"ז השיב לו שאסור למסרו וכדאיתא אמרה לפני מחסום גו' סדר שלח ליה קא מצערי לי טובא כלומר וא"כ מה אעשה הב לי עצה. וע"ז השיב לו. דום לה' והוא יפילם כו'. והם כלים מאליהם (ועי' פיס"ו) והוא ע"ד שהשיב דוד המלך ע"ה (ש"א כו) כי מי שלח ידו גו' כי אם ה' יגפנו גו' או במלחמה ירד ונספה. וכ' הרד"ק שם כלומר ע"י השם יומת ולא על ידיו והיינו כי אף שהחזיק לשאול שהוא רודף והבא להרוג השכם

אהבת איתן

השכם והערב עליהם בביהמ"ד והן כלין כו'. והוא משום דאיתא בפ"ק דברכות דבשכר זה מאריך ימים. וכן הקובע מקום לתפלתו אויביו נופלים תחתיו והתוס' כתבו דהשכם והערב לעסוק בד"ת קאמר. והוא ע"ד דאיתא בספ"ק דב"ק דהעוסק בתורה וגמילו' חסדי' אויביו נופלים. ומר עוקבא עסק ג"כ בצדקה כדאיתא בכתובות:

גאון יעקב

לזכות. והנה התוס' הקשו. איך מצא כימא באותו מקום. הלא דרך בנות ישראל שאין להם שער בבית

א עי' מדרש רות ריש פ"ג וירושלמי סוף סוטה ילקוט יחזקאל רמז שסא :

דין ולכאורה מעד שני דעדעדה דריש נוטריקון עושה לו דין אבל א"כ גבי סנסנה מהיכן דריש עושה לו דין וע"כ נראה דכבר דריש עדעדה מלשון עדי עד ועושה לו דין דרש מה' דעדעדה וכן מה' דסנסנה רמז לה' אחרונה שבשמו של הקב"ה רמז למדת הדין ודו"ק : וכי מה ענין מצנפת אצל עטרה כו'. לכאורה מצנפת כתיב בקרא קודם עטרה וא"כ בהיפך הל"ל מה ענין עטרה אצל מצנפת וכמו שסיים בזמן שמצנפת בראש כה"ג כו' שתולה העטרה במצנפת ונראה כי לפום פשטיה דקרא שניבא על ביטול כהונה ומלכות וכתרגום יונתן אעדי מצנפתא מסריה כהנא רבא ואנטל כתרא מצדקיהו מלכא ולפי שהמלכות נתבטל לגמרי בבית ראשון ובית חשמונאי והורדוס בזרוע מלכו אח"כ גם לא מלכו מלכות שלימה כי אם ברשות הרומיים אבל הכהונה בבית שני היה מפי השם ולא נתבטלה כלל כמ"ש מפי זכריה הנביא ליהושע בן יהוצדק כ"ג ולזה אמר מה ענין מצנפת שהוסר בבית שני אצל הרים העטרה שהוסר כבר בבית ראשון וה"ל להקדים הרים העטרה שנעשה בבית ראשון קודם הסיר המצנפת שנעשה בבית שני וע"כ אמרו שהרים העטרה היינו עטרת ראש כל אדם שבחורבן בית שני שהוסר המצנפת מכ"ג אז הורם העטרה מראש כל אדם כדמייתי בפולמוס של אספסיינוס גזרו על עטרות חתנים דהיינו בבית שני ודו"ק: האלהים מדרבנן. כמ"ש דפשטיה דקרא בעטרת מלכא הוא דכתיב כת"י אלא דחסדאין מילך בענין דקדוק שלך מה ענין מצנפת כו' וכמ"ש ודו"ק : בשעה שאמר הקב"ה לישראל הסיר כו'. ע"פ מ"ש ג' כתרים הן כו' והן שניתנו לישראל במתן תורה כמ"ש במתן תורה ואתם תהיו לי ממלכת כהנים וגוי וגו' . כמ"ש פ' ר"ע בשעה שהקדימו ישראל נעשה לנשמע באו מלאכי השרת וקשרו לכל אחד מישראל ב' כתרים והן כתר מלכות וכתר כהונה וכשחטאו ירדו ק"ך רבוא מלאכי חבלה ופרקום כו' כך כשחטאו בשעת החורבן אמר הקב"ה הסיר המצנפת כו' שהן ב' הכתרים כהונה ומלכות ולזה אמרו מה"ש זאת להן לישראל שהיא קבלת התורה שנקראת זאת והקדימו בה נעשה לנשמע שעי"ז ניתן להם הב' כתרים והשיב הקב"ה לא זאת על ידי שעברו על התורה ולא קיימוה שנקראת זאת יש להם להסיר הב' כתרים השייכים לכתר הג' שהוא כתר תורה והיינו שהשפילו את הגבוה שהוא כתר תורה שהוא גבוה מב' כתרים האחרים והגביהו כו' שהעמידו צלם וכו' וק"ל :

הונא לאפנויי אמר ליה רב חסדא קרא כתיב (יחזקאל כא) כה אמר ה' אלהים [א]הסיר המצנפת והרים העטרה זאת לא זאת השפלה הגבה והגבוה השפיל וכי מה ענין מצנפת אצל עטרה אלא לומר לך בזמן שהמצנפת בראש כה"ג עטרה בראש כל אדם נסתלקה מצנפת מראש כה"ג נסתלקה עטרה מראש כל אדם אדהכי אתא רב הונא אשכחינהו דהוו יתבי א"ל האלהים מדרבנן אלא חיסדא שמך וחיסדאין מילך. רבינא אשכחיה למר בר רב אשי דהוה גדיל כלילא[א] לברתיה א"ל לא סבר לה מר הסיר המצנפת והרים העטרה א"ל דומיא דכה"ג בגברי [אבל בנשי לא]. מאי זאת לא זאת דרש רב עוירא זימנין א"ל משמיה דרב אמי וזימנין א"ל משמיה דרב אסי בשעה שאמר הקב"ה לישראל הסיר המצנפת והרים העטרה אמרו מלאכי השרת לפני הקב"ה רבונו של עולם זאת להם לישראל שהקדימו לפניך בסיני נעשה לנשמע אמר להן לא זאת להם לישראל שהשפילו את הגבוה והגביהו את השפל והעמידו צלם בהיכל :

ה שם דרש רב עוירא זימנין אמר לה משמיה דרב אמי וזימנין אמר לה משמיה דרב אסי מאי דכתיב (נחום א) כה אמר ה' אם שלמים וכן

והוא זוג המקשקשת : רב חסדא. תלמידו של רב הונא היה ולא היה משיב בפניו וכי קם רב הונא א"ל רב חסדא לריש גלותא קרא כתיב : מה ענין כו'. והלא מצנפת מבגדי כהונה הוא : האלהים מדרבנן. איסו אסור אלא מדרבנן וקרא בעטרה של מלך איירי שהיה מתנבא שתתבטל הכהונה ויגלה צדקיהו בגולה : וחסדאין מילך. חסודין ונאים דבריך : שלמים. מלומלמים וה"ק קרא אם שלמים

חדושי גאונים

והרגו. אולם חשש דוד מאוד למה שהיה שאול משיח ה' וכאמרו מי שלח ידו במשיח ה' ונקה. אמנם כאן. בהני בריוני אף כי היו בני בליעל לא משיח ה' עכ"ז לא הסכים ר' אלעזר שימסרם למלכות ולהרגם בידים. לפי שלא באו להרגו רק היו מריבים אתו עמו ומקניטים אותו כפירש"י וזהו שנתן לו ר"א עצה שידום לה' ושיתחולל לו ית'. כלומר ממה שמר עוקבא רוצה להתפעל ממעשה חללים חללים ע"י עצמו במה שימסרם למלכות לא יעשה כן בידיסופה מלא אבל ידום לה' והוא ית' יפילם לפניו חללים חללים על לערם אותו והיינו אם ה' יגפם (וזהו שאמר והתחולל לו כלומר בהתחללות אשר אתה רוצה שתתפעל ממנו תתייחס לו ית' ולא

גאון יעקב

ערום. אבל ידועה שעבור חטא בנות ציון שזנו גרם להם שיהיה להן שער כדרשו חז"ל במס' יומא על פסוק ופתחן יערה. שרב שערות היה להם כיער. והכל משום חטא זנות. הוא הדבר אשר דרשו בכאן על לשון ותזנה הוא לשון זנות. וע"ז אמרו זבוב מגא פי' ראה בה פריצות כזבוב. שמספרת עם כל אדם אבל לא הקפיד דלמא מ"מ אפשר לא זינתה. אבל אח"כ נימא מגא באותו מקום ודרך בנות ישראל שאין להם שער. ומזה שפט לאות להקפיד על פריצות הראשון שראתה מספרת עם כל אדם והוא דומה לזבוב הנופל בתוך הכוס. כי היא ודאי זינתה כי ע"י חטא ערוה יש להם שער ואחר שנימא מגא הקפיד על הזבוב דו"ק.(הגאון רי"פ):

עיון יעקב

ודומם שוכן בסנה עושה לו דין. עי' בפירש"י שקאי על מי שגוזל או ויורד לחייו שערי מזונותיו ואם כן שפיר הוא מדה כנגד מדה כיון שהוא שותק לפי שיש לו בטחונו בהקב"ה שקולב ונותן מזונות לכל חי וכדאיתא בפסחים דף קיח למה נקרא שמו הלל הגדול מפני שהקב"ה יושב ברומו של עולם ומשגיח למטה בשפלים ליתן לכל בריה מזונותיו ואיתא בפ"ק דסוטה דף ה' ע"א אמר רב יוסף לעולם ילמוד אדם מדעת קונו שהרי הקב"ה הניח כל אילנות טובות והשרה שכינתו בסנה להכי קאמר זה ג"כ שדומם לפי שסובר שהקב"ה משגיח בשפלים ויקלוב לו מזונו ממקום אחר לכן שוכן בסנה שהוא מדת ענוה עושה לו דין ומשגיח גם על הדבר הזה : וכי מה ענין מצנפת אצל עטרה כי בודאי אין זו קושיא למה הקדים המצנפת קודם שהיא חשוב וראוי להקדים כי בקללה מתחילין מן הקטן וכדאיתא בברכות פרק הרואה דף ס"א דמס"ע מתחלה נתקלל נחש ואח"כ חוה ע"ש אך דעיקר הקושיא הוא על הקרא דמדבר שם שהנביא הוכיח לישראל על דבר המלך צדקיהו כדתיב שם ואתה חלל רשע נשיא ישראל וא"כ מה ענין המצנפת אצל העטרה של צדקיהו ועי' במהרש"א ושאר מפרשים מה שכתבו בזה : זאת לישראל שהקדימו כו' נעשה לנשמע. לפי פשוטו י"ל דהקושיא היה משום הבטחה שהבטיח הקב"ה לישראל בפ' יתרו בתחלת שליחותו לישראל בשעת קבלת התורה ועתה אם שמוע תשמעו בקולי ושמרתם את בריתי וגו' ואתם תהיו לי ממלכת כהנים ועתה תסור הממלכה וכהונה והשיב להם לפי שהפרו הברית והעמידו צלם בהיכל וע"ד הדרש י"ל ע"ד דמבואר שם בקרא דלכך אמר הקב"ה הסיר המצנפת והרים עטרה בשביל צדקיהו שהתירו לו שבועתו דכ"כ כדכתיב שם ואתה חלל רשע נשיא ישראל וכפרש"י שם והרד"ק שהתירו לו את הנדר אף שלא בפניו וכדאיתא בנדרים דף ס"ה מיד ישבו לארץ ידמו זקני בת ציון מכל מקום יש לומר שהתירו לו החכמים בעל כרחיך מפני אימת המלך וכפי' הרא"ש בנדרים דף סה ע"א ע"ש ונ"ל הטעם דהקדימו ישראל נעשה לנשמע אף שהקב"ה לא היה חפץ מהם רק אם שמוע תשמעו וגו' ואח"כ כתיב ושמרתם את בריתי מ"מ י"ל שישראל עשו כן שלא יאמרו שישראל היו אנוסים בקבלת התורה שלולי כן היה העולם חוזר לתוהו ובוהו לכך הוסיפו על בקשת הקב"ה והקדימו נעשה לנשמע להראות שמאהבה קיבלו עליהם את התורה וזה מדוקדק בלשון תוספות בשבת דף פח ע"א ד"ה כפה עליהם וכו' מכאן מודעא רבה לאורייתא ואע"פ שכבר הקדימו נעשה לנשמע האי הקדימו הוא מיותר לכאורה ה"ל לתוספות להקשות כפשוטו אע"פ שכבר אמרו נעשה ונשמע אלא ודאי דעיקר קושית התוספות מכח שהקדימו נעשה לנשמע כדי לבטל טענת מודעא ואונס ובזה מתורץ שאמרו מה זאת לישראל אי משום שהתירו השבועה לצדקיהו שלא כדין הא אנוסים היו מפני אימת מלכות ואונס פטור ורא' שהקדימו נעשה לנשמע כדי לבטל טענת אונס ולזה השיב להם לא זאת להם לישראל שהרי מנשה העמיד צלם בהיכל ולבסוף נתקבל תשובתו אלא נ"ל מטעם מודעא רבה לאורייתא א"כ מוכח דגם במקום אונס מעניין אלא שתשובתו

הרי"ף

ובלעקת לגימה אמר שוכן בסנה י"ל דרך דרש דמי שיש לו קנאה על חבירו שליערו ולא יכול לו שוכן עדי עד שהוא חי וקים עושה לו דין כי לא לעולם חוסן להתגבר על חביריו ומי שיש לו לעקת לגימה על חבירו שקיפח מזונותיו ויורד לחייו שוכן בסנה שהוא מקום קוצים על דרך עמו אנכי בצרה כמו שדרשו חז"ל כן כשנגלה הקב"ה למשה מתוך הסנה גם עתה יעשה דין לו מתוך הסנה שמרגיש כביכול בצרתו : רבינא אשכחיה למר בר רב אשי וכו'. וקשה כיון דעיקר הגזרה היא מדרבנן דתנן בפולמוס של אספסינוס גזרו וכו' כדאמר לעיל רב הונא לרב חסדא האלהים מדרבנן אלא חסדא שמך וחסדאין מילך א"כ למה השיבו רבינא למר בר רב אשי מקרא דכתיב הסיר המצנפת והרים העטרה שיש לו תשובה דומיא דכ"ג בגברי הי"ל להקשות מדתנן גזרו על עטרות חתנים וכן בפולמוס של טיטוס גזרו על עטרות של כלות הרי אנשים ונשים שוו בגזירה זו וי"ל דאמרינן בפ' עגלה ערופה על האי מתניתין דגזרו על עטרות כלות מאי עטרות של כלות א"ר יוחנן עיר של זהב תניא נמי הכי איזהו עטרות כלות עיר של זהב אבל עושה אותן כיפה של מילת ופירש רש"י ז"ל עיר של זהב עטרה של זהב ועיר של זהב מצויירת עליה הרי שלא גזרו אלא על עטרת של זהב שמצוייר עליה עיר של זהב אבל עטרה של משי ומילת מותר וזה היה עושה מר בר רב אשי לברתיה ולכך אין להקשות לו אלא מדכתיב סתם והרים העטרה דמשמע דיש למנוע כל מין עטרה ותירץ לו דומיא דכ"ג בגברי יש למנוע כל מין עטרה אבל לכלות אין למנוע עטרה שהיא במשי ואין עטרת זהב ולא עיר של זהב :

אם

עץ יוסף

ד וכי מה ענין מצנפת אצל עטרה. לפי שיש לפרש נבואה זו שנתנבא הנביא על מלכות בית חשמונאי שהיו המלכים כהנים ולכן נענשו כדאי' בירושלמי שלכך נסמכה פרשת לא יהיה לכהנים הלוים כל שבט לוי חלק ונחלה וגו' סמוך לפרשת המלך לומר שמלך לא יהיה כהן ע"ש באריכות ולכן אמר הנביא הסיר המצנפת והרים העטרה כי תרוייהו בהדדי הוה בזמן בית שני אך זאת יפלא כי מן הדין ראוי ליטול תחלה מה שבחרו ונטלו לעצמם שלא כדין שהיא המלוכה שבתחלה היו כהנים גדולים ולבסוף נטלו עטרה לעצמם גם המלוכה. והיה להקדים ולומר הסיר העטרה מה שנטלו שלא כדין. ואף גם מה שהיה בידם כבר שהיא הכהונה שקדמה למלוכה אף גם זאת הסיר. אבל עתה אמר הסיר המצנפת והרים העטרה דמשמע שהמצנפת הוא שלא כדין אלא העטרה הקודמת למצנפת. וזה אינו כי

מה

המתורגמן. א) געפלאָכטען איינע קראָנע.

רבים וכן נגוזו ועבר וגו' אם רואה אדם שמזונותיו מצומצמין יעשה מהם צדקה וכל שכן כשהם מרובים מאי וכן נגוזו ועבר תנא דבי ר' ישמעאל כל הגוזז מנכסיו ועושה מהם צדקה ניצול מדינה של גיהנם משל לשתי רחלות שהיו עוברות במים אחת גזוזה ואחת שאינה גזוזה. גזוזה עברה שאינה גזוזה לא עברה. [שם ע"ב] (נחום א) ועניתיך אמר מר זוטרא אפילו עני המתפרנס מן הצדקה יעשה צדקה. (שם) לא אענך עוד תני רב יוסף שוב אין מראין לו סימני עניות:

דף ח ע"א [רב נחמן בר יצחק אמר בנהרות דארץ ישראל דכולי עלמא לא פליגי אלא] כי פליגי בים הגדול דתניא [א] איזהו ארץ ואיזהו ח"ל כל ששופע[א] ויורד מטורי אמנון ולפנים א"י מטורי אמנון ולחוץ ח"ל והנסין שבים רואין אותן כאילו חוט מתוח[ג] עליהם מטורי אמנון עד נחל מצרים מן החוט ולפנים א"י מן החוט ולחוץ ח"ל רבי יהודה אומר כל שכנגד א"י הרי הוא כא"י שנאמר (במדבר לד) וגבול ים והיה לכם הים הגדול וגבול זה יהיה לכם גבול ים [והנסין שבצדדין רואין אותן כאילו חוט מתוח עליהן מקפלוריא ועד ים אוקיינוס ומנחל מצרים ועד ים אוקיינוס מן החוט ולפנים ארץ ישראל מן החוט ולחוץ חוץ לארץ]:

דף ט ע"א [ב] תניא כשנאמרו דברים לפני רבי יוסי קרא עליו המקרא הזה (משלי כד) שפתים ישק משיב דברים נכוחים:

דף יד ע"א רבי אחאי בר' יאשיה הוה ליה איספקא דכספא בנהרדעא [שם ע"ב] א"ל לרבי דוסתאי ברבי ינאי ולר' יוסי בר כיפר בהדי דאתיתו אתיוה ניהלי אזול יהבי ניהלייהו אמרי להו נקני מינייכו אמרי להו לא אהדרי

רש"י

שלמים מזונותיך וכל שכן אם רבים: וכן נגוזו ועבר. הרי הם משולים לעוברים בנהר על ידי גזיזה שהגזוזה עוברת כך גזוז מהם לצדקה וירבו: ועניתיך לא אענך עוד. סיפיה דהאי קרא הוא: [רב נחמן בר יצחק אמר. הך מתנייתא דהמביא גט אי בנהרות דארץ ישראל: כולי עלמא לא פליגי. דכארץ ישראל ניינהו כו']: כי פליגי בים הגדול. שהוא תחום מערבי של א"י ופליגי תנאי איכא למ"ד ספת הים הוא גבול וים גופיה לאו א"י הוא ואיכא למ"ד ים גופיה מא"י: איזהו ארץ. מקצוע צפונית מערבית של א"י הר ההר ובתרגום ירושלמי מתרגם הר ההר טורי אמנון וכתיב (במדבר לד) זה יהיה לכם גבול צפון וגו': ששופע ויורד מטורי אמנון ולפנים. לצד א"י דהיינו לצד דרום הוא א"י וכו': והנסין שבים. איי הים שבמערב: נחל מצרים. הוא תחום א"י במקצוע מערבית דרומית ומחובר לים הגדול [דכתיב בגבול נגב (שם) ונסב הגבול מעצמון נחלה מצרים והיו תוצאותיו הימה נמצאת ארץ ישראל בין הר ההר לנחל מצרים זה ממערבית צפונית וזה מדרומית מערבית והים במערב ויש מקום שהים נכנס לתוך ארץ ישראל מהלך ימים רבים בין הר ההר לנחל מצרים ובאותה כניסה יש נסין וכן מתפשטין למערב לתוך הים חוץ מבין מקצועות תחומי ארץ ישראל שבין הר ההר ונחל מצרים הלכך רואין כאילו חוט מתוח מסוף הר ההר במערבו עד נחל מצרים שהרי כל מה שבתוך מקצועות הללו ארץ ישראל היא ומן החוט ולפנים כו']: שפתים ישק. ראוי הוא לנשק: איספקא. כלי: [נקני מינייכו. אוכסא דאורחא דאי

תוספות

שפתים ישק משיב דברים נכוחים. כשאדם אומר דברים נכוחים

מהרש"א

וכ"ש כשהם מרובים כו'. בקרא וכן רבים כתיב אבל לפי המשל שאמר וכן נגוזו ועבר כ"ש הוא דיותר שהיא טעונה א"א לה לעבור. ואמר כל הגוזז כו' כמ"ש פ"ק דב"ב כתיב לא יועיל הון וגו' וצדקה תציל ממות וכתיב לא יועילו אוצרות וגו' וצדקה תציל ממות ב' צדקות הללו למה אחת שמצילתו ממיתה משונה ואחת מדינה של גיהנם ואיזו מצילתו מדינה של גיהנם ההיא דכתיב ביה יום עברה וה"נ קאמר הכא מלשון ועבר דאדינה של גיהנם קאמר ודקאמר ועניתיך וגו' דאפילו עני המתפרנס כו' משום דלכאורה אין זה בכלל המשל כיון דעני הוא אין לו טעונה וקאמר דאעפ"כ יש לו טעונה מאחרים מן הצדקה וצריך לגזוז גם ממנו: שוב אין מראין כו'. כיון דבעני משתעי ועניתיך לא שייך למימר לא אענך עניות ממש אלא אין מראין לו עוד מכאן ולהבא סימני עניות דמתוך מצות הצדקה יזכה לעשירות:

הן

א תוספתא דתרומות פ"ב ותוספתא דחלה פ"ב: ב תוספתא פ"א דפיאה:

חדושי גאונים

לעצמך) וחזר וביאר כיצד ידום לה' גם עדיין לא ביאר במושלם אחר שאמר והוא ית' יפילם חללים אפשר שגם זה יחשב כממית בידים לזה ביאר ואמר כי במה שיכהם ויעריב לבסמ"ד יוחשב שהם כלים מאליהם ולא אתה הממית. ואע"פ שהש"י יגפם בעונם אתה לא תתחשב לממית בידים (וכזה יתיישבו כל ההרגשות אשר יכנס במאמר הזה ודו"ק). (איי הים):

(שייך לסי' ג)

שלח לו דום לה' והתחולל לו כו'. ויש לדקדק מעיקרא אמאי לא שלח ליה בתהלים ועוד מהאי קרא שהוא מוקדם בפסוק דמהאי קרא שמעינן נמי דרש ועלה טובה דהשכם והערב לב"ה מהא"כ מקרא קמא ול"ל דקרא דדום לה' דהיכא למידתי כמ"ש התוס' דא"כ אמאי שלח ליה עכשיו מהאי קרא אע"כ דפשטא דקרא היינו כדדרשינן הכא דכתיב סיפא דקרא אל תתחר במצליח דרכו ועוד יש לדקדק דקרא קמא אמרה לפי מחסום דוד על עצמו אמר ומאי שייך לגביה האי ענינא למסור אויביו למלכות שהוא בעצמו מלך הוא ואם התפאר שלא היה מתנקם עצמו מאויביו מאי אמרה לפי מחסום דקאמר והנלע"ד בזה דודאי עיקר מלתא דדוד שאמר אמרה לפי מחסום היינו שלא היה מוסר דינו לשמים דאסור כמ"ש בתוס' ואע"ג דהיכא דליכא דינא בארעא שרי אפ"ה אין זה מדת חסידות דכל שחבירו נענש על ידו

הרי"ף

אם רואה אדם שמזונותיו מצומצמין וכו'. יש לדקדק שרב עוירא אמר וכ"ש אם הם מרובים והכתוב אומר וכן רבים ועוד דמדתנא דבי רבי ישמעאל שאמר ששכרו הוא להנצל מדינה של גיהנם ורש"י פירש כך ע"י גזיזה שנגוזו מהם לצדקה ירבו ועוד נבאר היכא רמיזא דירבו נכסיו. ועוד צריך לבאר מה שחזר ושאל מאי וכן נגוזו ועבר וכן פירש"י ז"ל ועניתיך סיפיה דקרא הוא וקשה כי מה בא ללמדנו. ויש לפרש דדריש וכן רבים לענין השכר על מי שמזונותיו שלמים בצמצום ואם יוציא מהם חושבני שיחסרו מזונותיו אמר הכתוב וכן רבים שירבו ומ"ש וכ"ש אם הם מרובים הוא לענין חיוב הנתינה שאם מי שנכסיו מועטין ומזונותיו מצומצמים צריך ליתן וכו' וכ"ש אם מזונותיו מרובים והוא בריות שצריך ליתן ועוד אפשר דדרים שירשו נכסיו מדכתיב וכן נגוזו שנתינת הצדקה דומה לגזיזת הצמר מהצאן שחוזר וצומח ועולה צמר תחת הצמר הנגזז ויותר הימנו ומ"ש הכתוב וכן רבים הוא לומר שתהיה הנתינה כל אחד כפי ערכו מי שמזונותיו מצומצמים נותן כפי אשר תמצא ידו וכן רבים אותם שמזונותם מרובים יתנו לפי הערך וכן נגוזו שהצאן שיש לו צמר מרובה נגזז הרבה ומי שיש לו צמר מועט כך נתינת הצדקה יגוזו מן ממונם כפי ערכם ועתה חזר ושאל מאי וכן נגוזו ועבר דכיון שנגוזו הוא לימוד לנתינת הצדקה כפי ממונם וגם לרמוז שיחזור לצמוח הממון שנתנו כמו שחוזר לעלות צמר אחר בתוספת במקום הגזיזה א"כ היל"ל וכן נגוזו מאי ועבר דכתיב נגוזו ועבר ועוד כיון דכתיב נגוזו לשון רבים היל"ל ועברו לשון רבים מאי נגוזו ועבר דנכנס בלשון רבים ויצא בלשון יחיד לומר ועבר לזה הביא תנא דבי ר' ישמעאל כל הגוזז מנכסיו משל לשתי רחילות שהצמר מכביד על הצאן והוי גרמה להיותה נטבעת בנהר ואין לה תקנה אלא בגזיזתה כך העשיר עשרו שמור לו לרעתו להיות נכשל ונופל בגיהנם והוא נרמז במלת ועבר דכתיב יום עברה היום ההוא ומשום שהצאן שאין לה צמר עוברת בנהר בלי פחד כך מי שמזונותיו מצומצמים אין לו פחד גיהנם אבל מי שצמרו מרובה צריך לגזוז ממונו כדי שלא יפול בגיהנם וגם זה רמז הכתוב שאמר נגוזו לשון רבים שאע"פ שגם מי שמזונותיו מצומצמין אמרנו לו שיתן צדקה אע"פ שאין לו חשש שיטבע בנהר כיון שצמרו מועט מ"מ הכת אחר שהוא העשיר שצמרו מרובה כי גזה ועבר מנהר דינור שהוא גיהנם. ועי"ל דכיון שאמרנו שבכר נתינת הצדקה הוא שירבו נכסיו כמו הגוזז הצמר שהוא לתוספת שבח א"כ אמור יאמר העשיר אין אני רוצה בתוספת ממון ודי לי את אשר לי לזה אמר ועבר אע"פ שאינו חושש לתוספת ממון מ"מ אם יגוזז ממונו ועבר מגיהנם ואם לאו לא. וכי תימא דתינח לעשירים שיש להן צמר שיהיה צריך לגזוז כדי לעבור בנהר דינור שהוא גיהנם אבל העני שאין לו ממון שהוא דמיון הצמר ואין לו מה שיכביד עליו למנעו מעבור בנהר שהרי להנצל מגיהנם הוא ניצול מחמת עניותו כדכתיב יחלץ עני בעניו וא"כ מה הועילה לו הצדקה לזה אמר אפי' עני המתפרנס מן הצדקה שעניותו מצילתו מגיהנם מ"מ יעשה ממה שבידו צדקה ומה שכרו שאין מראין לו עוד סימני עניות שאע"פ שנגזר עליו שיהיה עני מתהפכת עליו הגזרה ואין מראין לו עוד סימני עניות ולפי שיש

עיון יעקב

נתקבל יותר כשעשה הדבר באונס וק"ל: אם רואה אדם שמזונותיו מצומצמים יעשה מהם צדקה. וע"ד דאמרינן בשבת פ' כג דף קנא כל המרחם על הבריות מרחמין עליו מן השמים ואע"ג שהוא עצמו קודם לפרנסתו וכדכתיב אפס כי לא יהיה בך אביון מכל מקום כיון שאינו מקיים בעצמו כך אינו בא לידי כך וכדאיתא בב"מ פרק אלו מציאות דף לג אמר רב כל המקיים בעצמו כך סוף בא לידי כך ע"ש: כל הגוזז נכסיו ועושה מהם צדקה. כלומר שגוזז מנכסיו עצמן לא דוקא ממעות ריוח רק מחסר עצמו להכי ניצול מדינה של גיהנם:

הא

עץ יוסף

מה ענין מגלפת אצל עטרה להיות מגלפת מאוחרת וסניף לעטרה. אלא לומר לך בזמן שמגלפת בראש כ"ג עטרה בראש כל אדם כו' (עיר בנימין) ור"ל שהרס העטרה

אמר הבונה מטורי אמנון ולפנים כו'. הוסס גבול לא"י הר ההר כי שם מת אהרן הכהן חומה בזכותו לישראל כדכתיב ויסעו מהר ההר ותקצר נפש העם בדרך כי נאסף מהם עוזרם ומגינם. ונקרא הר ההר מקום מיתתו מהמתרגם טורי אמנון אולי לאפוקי ממה שנאמר לו יען לא האמנתם בי שחלילה לומר שמרע"ה ואהרן לא האמינו בה' אלא כמו שפירשו המפרשים והדרבה לומר שהיה אהרן ראש אמנה והמאמינים. ומי יודע אם על שמו קרא דוד שם בנו בכורו אמנון לשיהיו בניו שלמים באמונה כאהרן כד"א ובני דוד כהנים היו וכאשר היה דברו לשלמה בנו כמוזכר בד"ה כי כל לבבות דורש ה' וגו' והתפלל עליו לשלמה בני תן לבב שלם וגו':

אהבת איתן

תנא דבי ר"י כל הגוזז מנכסיו ועושה מהן צדקה ניצל מדינה של גיהנם משל לשתי רחילות שעוברות בנהר גזוזה עוברת כו'. י"ל ע"פ מ"ש

המתורגמן. א) הערונטער זינקען . ג) געצאגען .

ניהלן רבי דוסתאי ברבי ינאי אמר להו אין רבי יוסי בר כיפר אמר להו לא הוו קא מצערו ליה אמרו ליה חזי מר היכי קא עביד אמר להו טב רמו ליה כי אתו לגביה אמר ליה חזי מר לא מסתייה[א] דלא סייען אלא אמר להו נמי טב רמו ליה אמר ליה אמאי תעביד הכי אמר ליה אותם בני אדם [א]הם אמה וכובען אמה ומדברים מחציהן ושמותיהם מבוהלים ארדא וארטא ופילי בריש אומרים כפותו[ב] כופתין אומרים הרוגו הורגין אילו הרגו לדוסתאי מי נתן לינאי אבא בר כמותי אמר ליה בני אדם הללו קרובים למלכות הן אמר ליה הן יש להם סוסים ופרדים שרצים אחריהם אמר ליה הן א"ל אי הכי שפיר עבדת:

המביא פרק שני

ו דף טז ע"ב רבה בר בר חנה חלש עול לגביה רב יהודה [ב]ורבה לשולי ביה בעו מיניה שנים שהביאו גט ממדינת הים וכו'. אדהכי אתא ההוא [דף יז ע"א] חברא שקלה לשרגא מקמידהו אמר רחמנא או בטולך או בטולא דבר עשו למימרא דרומאי מעלו מפרסאי והתני ר' חייא [ג]מ"ד (איוב כח) אלהים הבין דרכה והוא ידע את מקומה יודע הקב"ה בישראל שאין יכולין לקבל גזירת רומיים עמד והגלה אותם לבבל לא קשיא הא מקמי דנייתו חברי לבבל הא לבתר דאתו חברי לבבל:

דף כ ע"א תניא [ד]הרי שהיה צריך לכתוב את השם ונתכוין לכתוב יהודה וטעה ולא הטיל בו דל"ת מעביר עליו קולמוס ומקדשו דברי ר' יהודה וחכמים אומרים אין השם מן המובחר:

רש"י

מיתנסי מינייהו לא ליהדר לתובען]: א"ל אין. מהדרנא: אמר להו לא. כדאמרינן לעיל אם בא לחזור אינו חוזר: אמרו ליה. לרבי דוסתאי: חזי מר מאי קעביד. דלא קמהדר לן: טב רמו ליה. הרבה הכוהו לשון מורי ל"א טב רמו ליה יפה ראויות המכות הללו: אמאי תעביד הכי. שנתרצית להחזיר מיד: הן אמה. אנשי מדות גבוהים בקומה: וכובען אמה. אף מלבושיהן מאויימת משאר בני אדם: ומדברין מחציהן. כלומר קולן עבה ונראה הדיבור יוצא מטבורן:

חברי. פרסאי: שקלה לשרגא. שיש לפרסיים יום איד שאין מדליקין אור באותו יום אלא בבית ע"ז שלהם: אמר. רבה בר בר חנה: רחמנא או בטולך. או החביאנו בצלך או הגליתו בצל בני עשו שהם מכבדים אותנו: הבין דרכה. של תורה ולומדיה היכן היא ראויה להתיישב: גזירות. שגוזרים גזירה שלא יעסקו בתורה ולא יקיימו מצות: והגלה אותם לבבל. בחורבן הבית: הא מקמי דנייתו חברי לבבל. בימי כשדים נבוכדנאצר ואויל מרודך ובלשאצר: לבתר דאתו חברי. משכבש כורש את המלכות ומלך בבבל: ונתכוין לכתוב יהודה. שהיה טועה וכסבור שהוא צריך לכתוב יהודה: וטעה ולא הטיל בו דל"ת. והרי השם כתוב אלא שהוא שלא לשמו: עליו קולמוס. על כל אות ואות:

תוספות

אותם שבסביבותיו משיקים שפתותיהם זו לזו ששותקין ואין יודעין מה להשיב: דאתו חברי לבבל. פי' בקונטרס חברי הייתו פרסיים ומקמי דאתו חברי לבבל הייתו בימי כשדים נבוכדנאצר ואויל מרודך ובלשאצר ובתר דאתו הייתו כשכבש כורש את המלכות ומלך בבבל וקשה לר"ת דע"כ חברים לאו הייתו פרסיים דאמרינן בריש עשרה יוחסין (קדושין דף עב.) הראוי פרסיים דומים לחיילות של בית דוד הראוי חברים דומין למלאכי חבלה ועוד דבפרק הבא על יבמתו (יבמות סג:) משמע דבימי ר"י אתו חברי לבבל דאמר ליה לר' יוחנן אתו חברי לבבל שגא נפל ואומר ר"י דחברי הם אומה רשעה שבאה בימי ר"י וכשבאו לבבל הרשיעו את הפרסיים שהיו בבבל ואתקלקלו טפי מרומאי וא"ת למאי דפי' בקונטרס דמימי כורש באו פרסיים לבבל ובהגוזל בתרא (ב"ק קיז.) אמרינן דא"ל רב לרב כהנא עד האידנא הוה מלכותא דיוונאי דלא קפדי אשפיכות דמים השתא פרסיים ניניהו וקפדי אשפיכות דמים משמע דבימי רב אתו (חברי) [פרסיים] לבבל ואומר ר"י דהתם ה"פ עד האידנא הוה מלכותא דיוונאי שמושלים של בבל היו יוונים ועכשיו המושלים הם פרסיים

מהרש"א

הן אמה כו' ומדברין מחציהן כו'. עיין פרש"י והוא דחוק ולולי פירושו נראה דהן אמה כו' ממש קאמר כההיא דאמרינן במ"ק[א] פרעה דבימי משה הוה אמה וזקנו אמה כו' דהיינו אמה ממש כדמייתי קרא שפל אנשים והשתא ניחא שנראה מדברים מחציים ממש קאמר דהכובע אמה נראה כאילו הוא מגופם ובזה מאויימים וק"ל: [מ"ד אלהים הבין דרכה כו'. מבואר בפסחים פרק האשה]:

מהרש"א

[א] ד"ה הן אמה. במ"ק (יח ע"א):

יד יוסף

א עי' בערוך ערך דבר ב': ב ס"א ורבנן וכ"ה גי' הערוך ג פסחים פז ע"א: ד שבת קד ע"ב מסכת סופרים פ"ה הלכה ג לקמן כד ע"ב:

חדושי גאונים

אין מכניסין אותו למחיצתו של הקב"ה וכדאמרינן נמי בחסידים הראשונים שלא עלתה על מיטתן קללות חביריהן המצירין להם והיינו דשאר ר"א למר עוקבא חדא ד א ש מ ע י נ ן תרתי דאף למסור דין לשמים אסור וממילא דכ"ש למסור למלכות והיינו דלא שלח ליה מקרא דום לה' והתחולל דמשם משמע לכאורה איפכא דשרי מיהא למסור דינו לשמים כמ"ש התוס' לחד פירושא ועוד דקרא דדום והתחולל איכא למדחי דאיירי דוקא במי ששעה משחקת לו כדכתיב להדיא סיפא דקרא אל תתחר במצליח דרכו וכה"ג ודאי אסור להתגרות בו ואפשר דאף למסור דין לשמים לא יתכן כדדרשינן ולא עוד אלא שזוכין בדין כדכתיב מרום משפטיך מנגדו מה שא"כ בגניבא דוודאי לא קיימא ליה שעתא דהא בהדיא קאמר מר עוקבא שבידו למוסרם למלכות ודאי דשרי מש"ה לא שלח ליה מהאי קרא אלא

אהבת איתן

בזוהר מקץ (דף רא) דע"י צדקה הוא עובר בנהר דינור ולא דחיל. ונראה שהוא מדה במדה דאיתא בתקוני זוהר תי' כ"א דמאן דעביד צדקה במסכנא גרים ההוא נהר דיתמשך מעדן דאיהו אימא עילאה להשקות את הגן דאיהי דלת דלה ומסכנא ע"כ. ומדה במדה דגרם לההוא נהר דיתמשך מעדן לכך לא דחיל כשעובר בנהר דינור דנגיד ונפיק:

עיון יעקב

הא לבתר דאתי חברי לבבל. ואין להקשות לפי זה דחברי הם ג"כ אומה רשעה אמאי לא תני ג"כ ר' חייא שידע הקב"ה שאינם יכולין לקבל גזירת חברי לכך הגלה אותם לבבל י"ל דלכך נקט רומיים לפי שהם אומה חשובה בין כל האומות כדאיתא ריש פ"ק דע"ז שהיה מן הראוי לגלות בידם ולא ביד אומה שפלה והיה מקוים היו צריה לראש ע"ז קאמר לפי שידע שאין יכולים לקבל גזירות רומיים לכך לא הגלה אותם בידם וק"ל: א"ל

הרי"ף

לדקדק מנ"ל לדרוש האי ועניתיך בעני העושה צדקה דילמא הוא שכר לעושי צדקה שהבטיחו הקב"ה שלא יענהו עוד ביסורין בעוה"ז לזה אמר רש"י ועניתיך סיפיה דקרא הוא דכתיב לעיל מיניה וכן נגוזו ועבר שניצול מגיהנם דאי איתא שהוא שכר למי שמזונותיו מצומצמים וכל שכן מרובים שלא יענהו הקב"ה ביסורין בעוה"ז א"כ לא היה ראוי לכתוב שכר זה בסוף הפסוק לאחר שהודיעו שכרו בעוה"ב שהוא עובר בנהר דינור ולא יכנס לגיהנם והיה ראוי לכתוב קודם שכר הצלת היסורין בעוה"ז דהיינו אם שלמים וכן רבים ולא אענך עוד בעוה"ז ביסורין ואח"כ יאמר נגוזו ועבר בעוה"ב בגיהנם ומדכתיב ועניתיך בסיפיה דהסוא קרא משמע שהיא חלוקה אחרת שמדבר בעני הנותן צדקה שאף על פי שנגזר עליו שיהיה עני מתהפכת עליו הגזירה ואין מראין לו עוד עניות:

עץ יוסף

העטרה היינו עטרת ראש כל אדם שבחורבן בית שני שהוסר המצנפת מכ"ג. אז הורם העטרה מראש כל אדם כדמייתי בפולמוס של אספסיינוס גזרו על עטרות חתנים דהיינו בבית שני:

ו חברא. פרסאי (רש"י) ובמס' ביצה פ"ג דאמרו שם והאידנא דאיכא חברי בבבל פרש"י אומה רשעה שהיה בימי פרסיים. ובשבת דף י"א פרש"י אומה מבני פרסיים ולא פרסיים עצמם ע"כ. וא"כ נראה שחזר שם רש"י ממה שפירש הכא ואולי טעות ספר הוא ברש"י ביצה וצריך להיות שהיו מבני פרסיים דהא קשה למה תלה אותם שהיו בימי פרסיים וכי שלטו פרסיים בכל העולם שלא היה לתלות אותם אלא בפרסיים. ועוד וכי אז נולדו ומקודם לא היו לעם וגם עכשיו נאבד זכרם. אלא ודאי שהיו וגם עתה הם. והם

אמר הבונה

אמר הבונה בנ"א הללו הם אמה וכובען אמה כו'. נראה מהמעשה הזה שהמקשה בדעתו נגד עריצים ואלמים אף אם יכופו אותו לדבר בלתי הגון קנא מתחייב בעצמו אם יקבל נזק מהם. כי אין לדון עם שתקיף ממנו. ולכן רבי דוסתאי לא לבד שהחזיר הכלי לנהרדעי עם היות הדין שאומר הולך מנה לפלוני פקדון שיש לו בידי חייב באחריותו אם יאנסו מיד שליח זה ואם בא לחזור ולומר החזירהו לי שמא יאנסו ממך בדרך אינו חוזר כדלעיל מזה בגמרא אלא שבשראה בצער רבי יוסי בר כיפר אמר למכים יפה אתם עושים דסבר דאיסו דלהפסיד אנפשיה וכשהוכיחו רבי אתאי על ככה אמר שבראה ורעד תבא באדם מהראיה ומהשמיעה ומהסכנה בדבר ואותם בני אדם יבהל כל עין לראות קומתם ומלבושיהם ותחרד כל אוזן לשמוע קולן ושמותיהן ולבב כל אדם ימס להבין שבפועל ידם חזקה לאמר ולעשות לאסור ולהרוג ואם היה נהרג לשביה הכלי שרת לרבי אתאי לא היה יכול לצלמו ולתת אחר תחתיו ועכ"ז שאל רבי אתאי אם היו אלו קרובים למלכות כלומר שאם אין זאת יש לנו מורהא של מלכות ליסר הפריצים וכשהשיב הן עדיין א"ל כיון שהוא היה כבר לדרך פעמיו יכול היה לצאת לדרכו שלא ירדפו וישיגו אותו אם לא היה להם סוסים ופרדים לרוץ אף לבסוף כשא"ל גם על זה הן אמר ליה אי הכי שפיר עבדת ושבחו: נתכוין לכתוב יהודה וטעה וכו'. הכוונה צריכה בכתיבת השם במאד בקדושה וטהרה כי אין לנו דבר נראה לעינים מצוייר לנו מהבורא יתברך כי אם ציור שמו הגדול ברוך הוא. וסבר ר"י שאע"פ שלא כיון בו מתחלה כשיעביר עליו הקולמוס לשמו מקדשו. אכן חכמים אומרים שא"א לעשות מדבר חול נמצא כבר קדושת השם והלואי ונהיה כדאים לצייר שם גדול וקדוש כזה בבחור בטוב האפשר בראשון ות"ש אין השם מן המובחר היינו אינו נאות לכתוב השם הקדוש ממה שהוא מובחר כבר לשם דבר אחר אלא לבחור בו לשם כך מראשיתו:

המתורגמן. א) ניכט געגוג . ב) בינדעט

כל הגט פרק שלישי

דף כח ע"ב **מתני'** שלשה דברים אמר ר' אלעזר בן פרטא לפני חכמים וקיימו את דבריו על עיר שהקיפוה כרקום ועל הספינה המטרפת בים ועל היוצא לידון שהן בחזקת קיימין אבל עיר שכבשוה [כרקום וספינה שאבדה בים והיוצא ליהרג נותנין עליהן חומרי חיים וחומרי מתים בת ישראל לכהן ובת כהן לישראל לא תאכל בתרומה] :

ז דף לא ע"ב **ויהי** כזרוח השמש וימן אלהים רוח קדים חרישית (יונה ד) מאי חרישית אמר רב יהודה בשעה שמנשבת עושה תלמים תלמים בים א"ל (רבא) [רבה] אי הכי היינו דכתיב (שם) ותך השמש על ראש יונה ויתעלף אלא אמר (רבא) [רבה] בשעה שמנשבת משתקת כל הרוחות מפניה [והיינו דכתיב] (איוב לז) אשר בגדיך חמים בהשקט ארץ מדרום אמר רב תחליפא בר רב חסדא אמר רב חסדא אימתי בגדיך חמים בשעה שהשקיט ארץ מדרום שבשעה שמנשבת משתקת כל הרוחות מפניה. רב הונא ורב חסדא הוו יתבי חליף ואזיל גניבא עלייהו אמר חד לחבריה ניקום מקמיה א[דבר אוריין הוא] א"ל אידך מקמי פלגאה ניקום. אדהכי אתא איהו לגבייהו אמר להו במאי עסקיתו אמרו ליה ברוחות אמר להו הכי אמר רב חנן בר רבא אמר רב ב ארבע רוחות מנשבות בכל יום ורוח צפונית מנשבת עם כולן שאלמלא כן אין העולם מתקיים אפילו שעה אחת ורוח דרומית קשה מכולן ואלמלא בן נץ מעמידה נחרב כל העולם כולו מפניה שנאמר (שם לט) המבינתך יאבר נץ יפרוש כנפיו לתימן. רבא ורב נחמן [בר יצחק] הוו יתבי הוה חליף ואזיל רב ג נחמן בר יעקב דיתיב בגורהקא דדהבא ופריס עליה סרבלא א) דכרתי רבא אזל לגביה רב נחמן בר יצחק לא אזל לגביה אמר דילמא מאינשי דבי ריש גלותא נינהו רבא צריך להו אנא לא צריכנא להו כדחזא דרב נחמן בר יעקב הוה אזיל לגביה גלי לדרעיה אמר שדיא נשיב אמר (רבא) [רבה] הכי אמר רב אשה מפלת בו

רש"י

כרקום. מצור (דברים כ) מתרגמינן כרקומין : המטרפת. ועדיין לא טבעה : לידון. בדיני נפשות : [חומרי חיים כו'. כדמפרש ואזיל: בת ישראל לכהן. חומרי מתים : בת כהן לישראל. חומרי חיים ולא תאכל בתרומת אביה] : בשעה שמנשבת עושה תלמים בים. כתלם של מענית המחרישה דהיינו חרישית לשון חרישה לפי שחזקה היא : היינו דכתיב. בתמיה : ותך השמש. הכתוב בא להעיד שנתחמם העולם ואתה אומר שסיפר הכתוב בכח גבורת סערותיה ולכך שינה בלשונו : משתקת כל הרוחות מפניה. כשהיא מנשבת בשעת החום היא חמה מאד ומבטלת לינת כל הרוחות ולכך שינה הכתוב לקרותה חרישית: בשמשקיט ארץ. כשלינת רוח דרומית שוקטת ומי הוא המשקיטה רוח מזרחית משתקתה שבשעה שמנשבת רוח מזרחית משתקת כל הרוחות : פלגאה. בעל מריבה שהיתה לו מריבה עם מר עוקבא שהיה אב ב"ד כדאמרינן בפ"ק (דף ז.) בני אדם העומדין עלי ובידי למוסרן למלכות והוא היה גניבא כדמפרש התם : רוח צפונית. נוחה היא לא חמה ולא צוננת וממתקת את שאר הרוחות: בן נץ. מלאך העשוי כנץ : מעמידה. בכנפיו : יאבר. לשון אברתו יגדיל כנף : גוהרקא. עגלה העשויה כשידה ומנהיגים בה סוסים : סרבלא דכרתי. לבוש תכלת דומה לכרתי: אנא לא צריכנא להו. דרב נחמן [בר יצחק] מתניה דנשיאה הוה בהעור והרוטב (חולין דף קכד.) : גלייה. רב נחמן בר יעקב לדרעיה שהיתה רוח מזרחית מנשבת והוחם לו : שדיא נשיב. השידה מנשבת :

תוספות

אבל לעולם פרסיים היו שם מימות כורש : **אי הכי היינו** דכתיב ותך השמש אהאי קרא קאמר שלא בא לספר בכח גבורת סערתה שהיה עושה תלמים בים אלא להעיד שהשתיקה שאר כל הרוחות ונתחמם העולם ומכל מקום אמת הוא שהוא רוח חזק מאוד כדכתיב (שמות יד) ברוח קדים עזה כל הלילה ברוח קדים תשבר אניות תרשיש (תהלים מח) דלפעמים שולחה הקב"ה לעולם עזה וקשה : **שדיא** נשיב. ארוח מזרחית קאמר כדמוכח סוגיא. ולא שמה שדיא אלא לפי שהיתה קשה קראה כך ורוח דרומית שמה שדיא כדאמרינן בערוך בערך אסתנא וז"ל לד' רוחות יש להם שמות רוח מזרחית שותא. רוח מערבית אוריא. רוח לפונית אסתנא. רוח דרומית

מהרש"א

מאי חרישית כו'. דרך רוח מזרחית לנשב בזרוח השמש עד שש שעות כפירוש רש"י בפ"ק דברכות אבל אמר שזימן הקב"ה אז שיהיה חרישית כדמסיק שמשתקת שיהא חם ליונה : [א"ל במאי עסקיתו. חשב דלא קמו מקמיה משום דלאו אדעתייהו שעוסקין בשום דבר עיון וא"ע

א פי' בן תורה כ"כ רש"י לקמן סב ע"א :
ב ב"ב כה ע"א :
ג נ"ל אחא :

חדושי גאונים

מקרא דאמרה לפי מחסום. וכדכתיבנא והיינו דהדר שלא ליה לא מלינו דאיקום בהו דמהאי קרא גופא משמע דהכ"ג שרי דהא כתיב בסיפא דקרא דאמר' לפי מחסום נאלמתי דומיה החשיתי מטוב וכאבי נעכר חם לבי בקרבי בהגיגי אש דברתי בלשוני ואם כן משמע להדיא דכיון שלא יוכל לעמוד בהם חם לבו ודבר דבר בלשונו והיינו היפך מהא דקאמר מעיקרא שמם מחסום לפיו לכך שלא עכשיו שפיר מקרא דום לה' אי לה' להתירא להתיר לו באמת מיהא למסור דין לשמים כיון דלא מלי למיקם בהו וכדעבד דוד המלך ע"ה וכפרושא קמא של תוס' בד"ה השכם או נימא דשלא ליה לאיסורא כפי' בתרא של תוס' והיינו משום דאיכא תקנתא דהשכם והערב לבה"כ מש"כ בדוד המלך בקרא קמא נראה שהאויבים מנעוהו להשכים ולהעריב לבה"כ כדמלינו שאמר כי גרשוני מהסתפח בנחלת ה' והיינו דקאמר בהאי קרא גופא נאלמתי דומיה החשיתי מטוב ודרשי' בברכות על ביטול תורה והיינו דמסיק בהאי קרא חם לבי כו' דברתי בלשוני שהיה מוסר דין לשמים משא"כ היכא דאיכא תקנתא להשכים ולהעריב אסור אף למסור לשמים כדמוכח מקרא דדום לה' להאי פירושא ומכל שכן למסור למלכות ודו"ק : (פני יהושע) :

עיון יעקב

א"ל אידך מקמי פלגאה ניקום. נראה דאפילו איסורא איכא לעמוד מפניו כיון שהוא בעל מחלוקת ואם יעשה לו כבוד כך יחזיק יותר במחלוקת ע"י שיתגאה שהוא עיקר גרם למחלוקת : **ורוח** דרומית קשה מכולן ואלמלא בן נץ מעמידה נחרב כל העולם כלו. נראה משום דשארי רוחות יש בהם דבר המעמיד כנגדם וכדתניא בפ' לא יחפור דף כה

עין יוסף

והם מבני פרסיים ועודנו שלטו בבבל (ערכי הכנוים אות חי"ת) :

ז **אלא** אמר רבא בשעה כו'. ר"ל חרישית פירושו שמשקיט ארץ. שכשהיא מנשבת בשעת החום היא חמה מאד ומבטלת לנת כל הרוחות. ולפי פי' זה שייך להתכת השמש. שמאחר שתקו הרוחות מקרירותם נתחמם השמש. ומ"מ מודה רבא לרב יהודה שהיה ביום זה הרוח חזק מאד יותר משאר ימים וע"י שהיה חזק יותר משאר הימים שתקו הרוחות ולפי שהיה דבר חדש ביום זה שנתחזק ביותר ועשה תלמים בים לפיכך כתיב וימן שהוא מורה על דבר חדש. אלא רבא מחדש שאין הכתוב בא לספר רק שהשתיקה הרוחות ונתחמם השמש והוי דומיה דותך השמש. משא"כ לרב יהודה אין לה שייכות לותך השמש. וקאמר והיינו דכתיב אשר בגדיך חמים בהשקט ארץ מדרום. שאף שרוח מזרחי משקיטו לא הזכירו רק הפעולה שנשקט רוח דרום. הכי נמי תיבת חרישית הורה הפעולה שנשקטו שאר הרוחות מפני רוח קדים. ע"ש מ"ש אולם ראיתי בב"ב דף כה ע"א ברש"י ד"ה אלא למזרח העיר. שכתב שאין הרוח מזרחית קשה תדיר אלא אם כן באה לפורענות אבל כדרכה היא חמה ומנשבת בנחת דכתיב רוח קדים חרישית ותך השמש וגו'. וכן כתבו תוס' שם ד"ה רוח מזרחית שמסערת כל העולם כולו. וז"ל והא דמשמע במתניתין שהיא נוחה מכל הרוחות היינו כשהיא באה כדרכה אבל כשבאה לפורענות היא מסערת כדפרש"י במתני' עכ"ל. א"כ לפי דבריהם מיירי קרא דכתיב רוח קדים חרישית ותך השמש וגו' כשהיא באה כדרכה. ולפ"ז הא דמקשה רבא כאן אי הכי היינו דכתיב ותך השמש על ראש יונה ויתעלף הכי פריך איך תאמר חרישית פירושו רוח חזק לשון חרישה שמחמת חזקה עושה תלמים בים הא הכתוב העיד שנתחמם העולם וזה אינו אלא ברוח כשבאה כדרכה אע"כ חרישית פי' שמשקיט ארץ והיינו כשהיא באה כדרכה משתקת כל הרוחות ונעשה העולם חם ולכן ותך השמש על ראש יונה ויתעלף. ומ"מ אמת הוא שהוא רוח חזק מאד כדכתיב ברוח קדים עזה כל הלילה. רוח קדים תשבר אניות תרשיש. דלפעמים שילחה הקב"ה לעולם עזה וקשה כמו שכתבו תוס' כאן. אך רוח זה דיונה מיירי ברוח כדרכה. וא"כ קשה מאי דכתיב וימן אלהים רוח קדים הא לא שייך הזמנה רק בדבר חדש. או לטובה או לרעה : משתקת כל הרוחות כאלו נעשו חרשים מבלי יוכלו לשמוע כלומר לא יוכלו לעשות פעולתם המגוה לגנן התבל :

אמר הבונה שלשה דברים אר"א כו'. חסדי ה' ורחמיו לא יכלו ועל כן יש לדון שיעזור ויושיע עד רגע האחרון :

המתורגמן. א) נאמען פאן איין קלייד.

ושמואל אמר אפילו מרגלית שבים מרקבת בו רבי יוחנן אמר אפילו שכבת זרע שבמעי אשה מסרחת בו אמר רב נחמן [בר יצחק] וישלשתן מקרא אחד דרשו (הושע יג) כי הוא בין אחים יפריא יבא קדים רוח ה' ממדבר עולה ויבוש מקורו וגו' יבוש מקורו זה מקורה של אשה ויחרב מעיינו זה ש"ז שבמעי אשה (שם) הוא ישסה אוצר כל כלי המדה זו מרגלית שבים. [א]אמר [רבא] עדי סוראה הוא דדייקי קראי מאי כי הוא בין אחים יפריא אמר רבא אפילו [דף לב ע"א] שופתא בקופינא דמרא רפיא רב יוסף אמר אפילו סיכתא בדפנא רפיא רב אחא בר יעקב אמר אפילו קניא בכופתא רפיא:

השולח פרק רביעי

ח דף לה ע"א אמר רב יהודה אמר רב מעשה באדם אחד בשני בצורת שהפקיד דינר זהב אצל אלמנה והניחתו בכד של קמח ואפאתו בפת ונתנתו לעני לימים בא בעל הדינר ואמר לה הבי לי דינרי אמרה ליה יהנה סם המות באחד מבניה של אותה אשה אם נהנית מדינרך כלום אמרו לא היו ימים מועטים עד שמת אחד מבניה וכששמעו חכמים בדבר אמרו מה מי שנשבע באמת כך. הנשבע על שקר על אחת כמה וכמה. ומ"ט איענשה דאישתרשי לה מקום דינר ומאי מי שנשבע באמת כמי שנשבע באמת: שם ההיא דאתאי לקמיה דרבה בר רב הונא א"ל מאי אעביד ליך דרב לא מגבי כתובה לארמלתא ואבא מרי לא מגבי כתובה לארמלתא אמרה ליה הב לי מזוני אמר לה מזונות נמי לית ליך דא"ר יהודה אמר שמואל [ב]התובעת כתובתה בב"ד אין לה מזונות אמרה ליה הפכוה לכורסיה כבי תרי עבדא לי הפכוה לכורסיה ותרצוה[א]) ואפ"ה לא איפרק מחולשא:

ט דף לו ע"ב אמר (שמואל) [עולא] [ג]עלובה כלה שזנתה בתוך חופתה [אמר רב מרי ברה דבת שמואל מאי קרא (שה"ש א) עד שהמלך במסבו נרדי נתן ריחו אמר [ד]רבא עדיין חביבותא הוא גבן דכתיב נתן ולא

רש"י

שכבת זרע. תוך ג' ימים: מקורה של אשה. עובר שבמעיה: עדי סוראה הוא. [הדבר] הזה מבני סורא הוא דדייקי קראי: שופתא. בית יד: קופינא. חור שבראש המרה שהוא פויש"ר ועל שם שדחוק בין ב' צדי החור קרי ליה בין אחים שמדובקין: סיכתא בדפנא. יתד שבדופן: רפיא. שמתייבש מחמת החום ורפה: קניא בכופתא. קנה הארוג בכפיפה: רפיא. כמו יפריא: יהנה. יועיל להמיתו: דאישתרש לה מקום דינר. נשתכרה בו עיסה כעובי הדינר שאם לא היה הדינר היתה נותנת עוד עיסה בככר: ומאי מי שנשבע באמת. האי לאו אמת הוא: כמי שנשבע באמת. דהא שוגגת היא: אין לה מזונות. מעתה דגליא דעתה דבעיא לאינסובי ואיהו לא אתני בהדה אלא כל ימי מיגר ארמלותיך בביתי שהיא אלמנה בשביל כבודו: הפכוה לכורסיה ותרצוה. הפכו כסאו וזקפוה כדי שתתקיים הקללה בכך [ס"א הפכוה לכורסיה תשפל גדולתו]: לא איפרוק מחולשא. לא ניצול מלבא לידי חולי: [עלובה. חצופה: בקרב חופתו. בעוד שכינה וישראל בסיני עשו את העגל [שהרי לא נסעו מסיני עד לאחר הקמת המשכן בשנה שניה כדכתיב ויהי בשנה השנית בחדש השני וגו' ויסעו בני ישראל למסעיהם ממדבר סיני(במדבר י)]: נרדי נתן ריחו. בושמי עזב את ריחו הטוב כמו ולא נתן סיחון וגו' (שם כא): עדיין חביבותא. אע"פ שהזכיר קלקוליהן לא הזכיר אלא במראית חבה דלא כתיב הסריח

תוספות

שדיא: לא היו ימים מועטים וכו'. ואם תאמר מאי טעמא איענשה הא אמרינן בפ' ג' דשבועות (דף כו.) האדם בשבועה פרט לאנוס וכו' ועוד דבפרק ארבעה נדרים (דף יח.) שבועות שגגות מותרות ואפילו עונש ליכא דלא תימא דדוקא למפטר מקרבן אלא פטור לגמרי ויש לומר דהכא גבי פקדון היה לה להזהר יותר לשמרו היטב והיה לה לאסוקי אדעתה שתבא לידי שבועה: [עי' בתוס' בגמ'].

מהרש"א

וא"ל ברוחות איזו מהן קשה וא"ל הכי כו' ארבע רוחות מנשבות כו' מפורש פרק לא יחפור ע"ש: אפילו מרגלית שבים. שיש לו כח גם בים כדאמר לעיל שעושה תלמים בים: עדי סוראה דדייקי כו'. ר"ל דדייקי קראי לדרוש לפי ענינו מאי קאמר רישא דמקרא א' דקאמר וק"ל]: [אמרו מה מי שנשבע כו'. תלו הדברים בשבועת שקר כמ"ש בעון נדרים ושבועה בנים מתים שנאמר אל תתן את פיך לחטוא את בשרך וגו' ודו"ק]: עלובה כלה כו'. לענין דינא לא הוי קשה החטא כבעולה דבני נח אין נענשים עליה כדאמרינן [א] בעולה יש להם כלה שנכנסה לחופה ולא נבעלה אין להם ולגבי ישראל נמי לא הוי כארוסה דמיתתה בסקילה אבל אמר דחולפא הוי ביותר בתוך חופתה שהיו ישראל אז ככלה שנכנסה כו' דבאותן מ' יום שהיה משה בהר היה קבלת התורה שהן דמיון הקידושין כמ"ש [ב] מורשה מאורסה ולא נבעלה שעדיין לא קיימוה ואמר נרדי נתן ריחו כמו ולא נתן סיחון כפרש"י גם שמלינו לשון נתינה בדבר שאין בו ממש כמו וה' נתן את חן העם וגו' הכא משמע להו למדרש נתן כמו עזב מדלא כתיב

[א] מהרש"א

ד"ה עלובה כדאמרי' (סנהדרין נז ע"ב): [ב] שם בא"ד כמ"ש (פסחים מט ע"ב וסנהדרין נט ע"א):

יד יוסף

א נ"א רב אחא בר יעקב אמר: ב כתובות קד ע"א ערכין כב ע"א: ג שבת פח ע"ב: ד שם איתא רב:

חדושי גאונים

מעשה באדם אחד שהפקיד דינר אצל אלמנה והניחתו בכד של קמח ואפאתו בפת ונתנה לעני. לימים בא בעל הדינר וא"ל הבי לי דינרי א"ל יהנה סם המות באחד מבניה. כו'. אם נהנית מדינרך. אמרו לא היו ימים מועטים עד שמת אחד מבניה כו'. והקשו התוס' מ"ט איענשה. הא אמרינן האדם בשבועה פרט לאנוס כו'. ע"ש שנדחקו בתירוצם. ולולי דבריהם נראה כי לא מצד עונש שבועה איענשה רק מצד לשון הקללה שקללה את עצמה. (והוא המתואר בתורה שבועת האלה). שאם נהנית מדינר זה יהנה אחד מבניה סהמ"ו והנה ככל היוצא מפיה כן נעשה לה דיקא נמי דנקט כוותיה לקמן במאמר האשה שהפכוה לכורסיה ותרצוה. ופרש"י כדי שתתקיים הקללה בכך. ואפ"ה לא איפרק מחולשה. והיינו כי ברית כרותה לשפתים לקיים דבריהם ח"ו באיזה קללה אף בלא שבועה. (אי' היה):

עין יעקב

ר' אליעזר אומר עולם לאכסדרה הוא דומה ורוח צפונית אינה מסובבת הרי שבכל האלדים סדופן שכנגדה מעמיד הרוח מאח"כ רוח דרומית שכנגדה אין לה דופן כיון שרוח צפונית אינה מסובבת לכן קשה הרוח עד שצריך בן נץ להעמידה ואתיא האי סוגיא דלא כר"י דאמר עולם לקובה הוא דומה ע"ש:

בשני בצורת שהפקיד דינר זהב אצל אלמנה. נראה דלכך נקט שני בצורת דבשאר השנים היתה האשה מוכרחת לפרוע הדינר זהב מחמת פשיעתה שלא שמרה כדרך השומרים כי כספים אין להם שמירה אלא בקרקע וכיוצא בו שהוא מקום המשתמר מה שאין כן בשני בצורת שגם הקמח מניחין במקום המשתמר א"כ ה"ל כמניח במקום שמניח מעותיו ועי'

הרי"ף

מעשה באדם אחד שהפקיד וכו'. כתבו התוס' וא"ת מ"ט איענשה הא אמרן האדם בשבועה פרט לאנוס וכו' ויש לומר וכו'. וצריך לבאר דברי התוספות דכיון דכמי שנשבעה באמת היתה מה פשעה ליענש משום דהוה לה לאסוקי אדעתה שתשבע והלא אסקה אדעתה לישבע באמת שלא נהנית ממנו וצ"ל לייסב כונת התוספות דקי"ל שהמפקיד אצל חבירו מעות אין להם שמירה אלא בקרקע או בכותל בטפח הסמוך לקורה והאשה הזאת חייבת לשלמו לפי שהניחה הדינר בכד הקמח והוא פשיעה שאף ע"פ שנאנס אח"כ תחלתו בפשיעה וסופו באונס חייב והוה לה לאסוקי אדעתה שעתידה לישבע שלא פשעה והיא פשעה ולא נתנה לב לכך כשנשבעה שלא נהנית ממנו אע"פ שהיה באונס ובשגגה בלא הודע מ"מ היא קרובה למזיד כיון שלא נתנה לבה על שבועת השמירה ששמרה בלי פשיעה ולזה כונת התוס' שאמרו גבי פקדון היה לה להזהר לשמרו היטב כי מה ענין זה אל מה שאמר אחר כך הוה לה לאסוקי אדעתה שתשבע אלא עם מה שבארנו הוא מתיישב. ואם באולי לא כוונו לזה התוס' נימריה אנן לתירוצא דמילתא דלמה נענשה כי הוא טעם מספיק לפי שלא היתה מחשבת חומר השבועה בעיניה כיון שפשעה בשמירת הדינר כדכתיבנא:

ע"ן יוסף

מאי קרא. דיש לדרוש עליהם כלה מזנה בחופתה: במסבו. בחופתו. (רש"י):

אמר הבונה ההיא דאתאי כו'. אמר שלמה חסד ואמת יצרו מלך וסעד בחסד כסאו רצה שהגם שצריך למלך ושופט לדון בחסד ואמת עם כל זה מה שיקיים ויכין כסאו הוא החסד ולא קו הדין מתוח לארכו ומה גם אלמנה שאמר הנביא שפטו יתום ריבו אלמנה שיש להספק בזכותם טעינן ליתמי ולריב אלמנה. על כן לזאת שרבה בר רב הונא דן אותה כבי תרי לחומרא ותפס נגדה השכל בשני ראשים קללה את כסאו אחר שלא סעד אותו בחסד שיהפכוהו כלומר שימות ואף שבקשו לתת מקום לקללתה וחשו לה והפכוהו וזקפוהו עם כל זה בא עליו חולי ונענש קצת כי לא היתה קללת חנם:

המתורגמן. א) מאן האט איהר בערוהיגט.

הסריח]: הנעלבים. גרסינן אותם שנעלבים מיד אחרים: ואינן עולבים. את אחרים: עושין. מצות מאהבת המקום ולא ליטול שכר ולא מיראת פורענות: [פרוז. תקנה: בולי ובוטי. עשירים ועניים עשירים שלא יפסידו ועניים שלא ינעלו דלת בפניהן: בולאות. עשירים: העבט. ומי הן הלווים עניים]: דמפקי עבדייהו לחירות. ועברי בעשה שנאמר לעולם בהם תעבודו: ודסיירו נכסייהו. שדותיהם מסתכלים בשבת לידע מה הם צריכים: בעידן בי מדרשא. שהחכם דורש דרשא לרבים בשבת והם יושבים בסעודה והיה להם להקדים או לאחר: בערב שבת. בלילי שבת ואין כאן כבוד שבת דקיימא לן (פסחים קה.) כבוד יום קודם לכבוד לילה והם היו מתכוונין בשביל ביטול בית המדרש ואית דמפרשים בערב שבת ממש וכן בכל יום מרוב עושר אבל בהא מילתא איכא איסורא שיכנס לשבת כשהוא שבע בלא תאוה: אוקי אמורא עליה. העמיד מתורגמן לפניו לחזור ולדרוש: והמכשלה הזאת. כלומר כך התחיל בדרשא מקרא כתוב והמכשלה הזאת תחת ידיך באנשי ירושלים שפסקה תורה מהם והיו שואלין לחבריהם שמלה לכה קצין תהיה לנו והמכשלה הזאת תחת ידיך כלומר דברים שמכוסין כשמלה שלך הן שאתה בקי בהם אמור לנו ותהיה קצין והמכשלה הזאת דברי תורה שאין אדם עומד על אמיתתן עד שיכשל בהם להורות טעות ויכלימוהו והוא נותן לב ומבין תחת ידיך הם אף אני נכשלתי

כתיב הסריח]. ת"ר *הנעלבים[א] ואינן עולבים שומעים חרפתם ואין משיבים עושים מאהבה ושמחים ביסורים עליהם הכתוב אומר (שופטים ה) ואוהביו כצאת השמש בגבורתו [מאי פרוסבול אמר רב חסדא פרוס בולי ובוטי [דף לז ע"א] בולי אלו עשירים דכתיב (ויקרא כו) ושברתי את גאון עוזכם ותני רב יוסף אלו בולאות שביהודה בוטי אלו העניים דכתיב (דברים טו) העבט תעביטנו]:

י דף לח ע"ב אמר (רבא) [רבה] בהני תלת מילי [ב]נחתי בעלי בתים מנכסיהם דמפקי עבדייהו לחירותא ודסיירי נכסייהו בשבתא ודקבעי סעודתייהו בשבתא בעידן בי מדרשא דא"ר חייא בר אבא א"ר יוחנן שתי משפחות היו בירושלים אחת קבעה סעודתה בשבת ואחת קבעה סעודתה בערב שבת ושתיהן נעקרו:

יא דף מג ע"א דרש רבה בר רב הונא כשם שהמקדש חצי אשה אינה מקודשת כך חציה שפחה וחציה בת חורין שנתקדשה אינה מקודשת א"ל רב חסדא מי דמי התם שייר בקניינו הכא לא שייר בקניינו הדר אוקי רבה בר ר"ה אמורא עילויא ודרש (ישעיה ג) [ג]והמכשלה הזאת תחת ידיך אין אדם עומד על דברי תורה אלא אם כן נכשל בהן אע"פ שאמרו המקדש חצי אשה וכו' (והורה כדברי רב חסדא):

נרדי הריח: הנעלבים כו'. דכל שיש בו אלו המדות כולם הוא בכלל אוהביו דהנעלבים כו' ושומעים כו' הוא בודאי אהוב לבריות וכל שאהוב לבריות הוא אהוב לשמים עושין מאהבה כמשמעו ושמחים ביסורין הם המקבלים היסורין מאהבה כדאמר פ"ק דברכות [א] ואמר ואוהביו כצאת השמש וגו' שנאמר בו והוא כחתן יוצא וגו' ישיש כגבור וגו' דהיינו שעושה רצון המקום בשמחה ומאהבה ומה כתיב בו ואין נסתר מחמתו שממשלתו בכל העולם כן מי שיש בו כל מדות הללו ואמרו בכה"ג בו שנותנת לו התורה מלכות וממשלה כו': מאי פרוזבול כו' פרוס בולי ובוטי כו'. לכך נקרא בזה הלשון שהוא לשון קרוב שוה לעושר ולעני שהט' מתחלפת בל' בדטלנ"ת ולפי שעיקר תקנה לעשיר שלא יפסיד נקרא בול כמפורש טפי ומייתי ושברתי את גאון עוזכם אלו בולאות שהיו כנושים ולא רצו להשמט בלאו תקנת פרוזבול ובוטים אלו העניים שנאמר העבט וגו' דהיינו שצריכים לעבוט ולהלוות להם וזו תקנתם שלא ינעלו להם דלת בפני לווין: בהני תלת מילי כו'. יש לתת טעם בזה דמאן דמפיק עבדו לחירות הרי הוא עצמו פוחת ומוריד עצמו מנכסיו באיסור עשה ודסייר נכסיה בשבת הרי זה מחשב בצורך מלאכה ביום השבת מלאכתו זו גם בחול אח"כ אינה מתברכת כיון דחישב בה ביום השבת היפך החסיד שאמרו בו [ב] שלא רצה לתקן מה שהיה מחשב בשבת ונעשה לו נס ונעשה מלאכתו מאליו ודקבע סעודה בשבת כו' ע"פ מ"ש בברכות [ג] חסידים הראשונים עשו תורתם קבע ומלאכתם מתברכת וזה שעשה סעודתו קבע בעידן בי מדרשא אין מלאכתו מתברכת וק"ל: הדר אוקי אמורא כו'. מעיקרא דדרש כשם שהמקדש כו' לא קאמר דאוקי אמורא עליה כו' ואפשר דלא היה קא מוקמי אמורא אלא בדרש מקרא שהשמיע לרבים כי הכא והמכשלה הזאת וגו' משא"כ לעיל דלא השמיע לרבים רק האי דינא וק"ל: [והמכשלה הזאת כו'. עי' פירש"י כפירושו מפורש בפ' כל כתבי ע"ש

[א] מהרש"א ד"ה הנעלבים פ"ק דברכות (ס ע"א): [ב] שם ד"ה בהני תלת. שאמרו בו. (שבת קנ ע"ב): [ג] שם בא"ד ע"פ מ"ש בברכות (לה ע"ב):

יד יוסף

א שבת פ"ח ע"ב יומא כג ע"א: ב סוכה כט ע"ב: ג שבת קיט ע"א חגיגה יד ע"א:

חדושי גאונים

ת"ר הנעלבים ואינם עולבים שומעים חרפתם. עה"א ואוהביו כצאת השמש בגבורתו. בכאן באו חז"ל לתאר הנעלב במעלת גודל הלבב ורוחב הנפש כי אלה לא די שאינם עולבים לאחרים אלא שאפילו להשיב על חרפתם להסיר אותם מעליהם אינם משיבים והתבונן כמה מהסגולות והיתרונות אשר דקדקו הם בוכי אלה הם נעלבים ר"ל אינם מכת אותם הפחותים שאינם נעלבים משום דבר לרוב פחיתותם כמ"שהכל לפי המבייש והמתבייש אבל אלה הם נעלבים ומקבלים עלבון ולכן כתב רש"י הנעלבים גרסינן ולא גרסינן עלובים אלא נעלבים ר"ל מקבלים עלבון מיד אחרים ומ"ש ואינם עולבים ר"ל הם כל כך גדולי' שכשעולבי' לאחרים ואין אותם כאחרים נשארים עלובים לרוחק היחס אשר ביניהם כי הכל לפי המבייש. כי אם מלך אחד עולב לאיש פחות לא נשאר עלוב ואפשר שזה דקדק רש"י שכתב ואין עולבים את אחרים ואפ"ה כששומעים חרפתם אינם משיבים כלל אם כששומעים חרפתם בפניהם או כשהם שומעים לאחריהם חרפתם אינם משיבים כלל וזה אינם עושים אותו במקרה אלא בקנין נבחר כפי מעל' אלקית והיא מאהבת האל ית' כי באומרו עושים הורה על תנאי הבחירה וגם באומרו עושי' הורה על היות המעשה

הרי"ף

הנעלבים וכו'. כבר נתבאר זה במס' שבת פרק רבי עקיבא[ג] ועוד יש לומר ולתת טעם למה שאמר עליהם הוא אומר כצאת השמש בגבורתו איך שייכי ענייניס אלו בשירת מפלת סיסרא ועוד היכן נרמז כאן הנעלבים ואינם עולבים ואגב אורחן נבאר קשר אלו דברים שנכתבו כאן נעלבים שומעין חרפתם עושים מאהבה ושמחים ביסורין. ונלע"ד שכולם הם מדות הצריכות להיות בנעלבים שאינם עולבים שיודעים דבר מגונה באותם שעולבים אותם ועכ"ז הם נעלבים מחביריהם ואינם עולבים לעולביהם במה שיש בהם ולזה צריך להיות בהם מדה אחרת ששומעים חרפתם ואינם משיבים אפילו דברים טובים בתחנונים להשיב להם רכות למה תרדפוני ותדכאוני במלים לפי שאע"פ שאין בתשובתם זאת דברי עלבון מ"מ צריך להמנע לגמרי מלהשיב אפילו דברים טובים שמא מדבר אל דבר לא יוכל להתאפק ויהיה עולב אותם בדברי בזיון ולהשיג מעלה זו אתה צריך לקנות שני דברים הא' שמעשיך יהיו לש"ש ועובד אלהים מאהבת המקום כי בזה תתנחם מעלבון תבירך כי תאמר בלבבך מה יתן ומה יוסיף לשון רמיה של העולב המבזה לחבירו בהיותו תמים עם ה' ועושה מאהבה ועוד שנית התי יתן אל לבו שאותו העלבון שבזהו חבירו הרי הוא לו יסורין למרק העאיו וכיון שהם יסורין של כפרה יהיה שמח ביסורין ועל בני האדם האלו הנעלבים הכתוב אומר ואוהביו כצאת השמש בגבורתו לפי שיקשה בכתוב הזה שקילל לכל אויבי ה' שיאבדו כמו שנאבד סיסרא מה שייך לומר שם ואוהביו כצאת השמש אמנם להיות שהיה ברק נעלב בשירה זו שהיתה דבורה עיקר וברק טפל לה דכתיב ותשר דבורה וברק וכן אמרה דבורה חדלו פרזון בישראל גו' הרי שתלתה הגדולה בעצמה ולא החשיבו לברק להזכירו ונמצא ברק שהיה נעלב מדבורה לכך בחיתום השירה אמרה ואוהביו על ברק העלוב שהיה אוהב את ה' ועושה מאהבה שהנה שכרו אתו להיות מאיר כשמש שהוא עליו בכל יום ביורים בו תאים בשעת יציאתו ואח"כ מאיר לעולם בגבורתו כן אוהבי ה' הנעלבים ומדוכאים יאירו כשמש בגבורתו:

והמכשלה הזאת תחת ידיך פרש"י ז"ל דברי תורה וכו'. ונראה לי לדקדק למה הזכירו זה בפתויים לקצין שיהיה עליהם וכי לא היה לתורה שם טוב שיכנו אותם בו אלא בשם מכשלה שעתיד ליכשל בה. אמנם חששו שמא לא ירצה להיות קצין עליהם כיון שאין אדם עומד על אמיתתן אלא א"כ נכשל להורות בטעות א"כ מי יערב אל לבו

עיון יעקב

ועי' בח"מ סי' רצא סעיף כח וק"ל: עושים מאהבה ושמחים ביסורין. משא"כ אילו היו עושין מיראה היה מן הראוי לבא עליו יסורין כדאיתא ביבמות דף מח מפני מה גרים מעונין מפני שעושין מיראה אבל זה שעושה מאהבה ואפ"ה שמחים ביסורין עליהם הכתוב אומר ואוהביו כצאת השמש בגבורתו היינו ע"ד דאמרינן בפ"ק דע"ז לעתיד הקב"ה מוציא חמה מנרתיקה רשעים נידונין בה וצדיקים מתעדנין בה א"כ אבל רשעים הוא עונש גדול כשנעלבים ואינן משיבין על חרפתן ובאין עליהם יסורים אבל צדיקים אלו ששמחין ביסורין דומה כצאת השמש בגבורתו שמתעדנין בה עי' בשבת דף פו: בהני תלת מילי נחתין בעלי בתים מנכסיהן. נ"ל הטעם באלו שלשה כי הוא אך להעשיר ועושה עבירות אלו על צד הקימין לכך נענש ויורד מנכסיו כי מה שמפקי עבד לחירות לפי שאינו רוצה ליתן לו מזונות כדאמרינן בבבא מציעא עבדא דנהים כריסיה לא שויא גם מה שסייר נכסי בשבת לפי שהוא יום ביטול מלאכה על כן הוא מסייר נכסי בשבת כדי שלא יצטרך לבטל המלאכה בחול ודקבעי סעודתא בשבתא בעידן בי מדרשא ג"כ טעמו לפי שהכל הם באותו זמן אצל הדרשא ואין העניים באים לפתח ביתו בשעת אכילה ליתן להם לכך יורד מנכסיו: הדר אוקי רבה

עין יוסף

י דמפקי עבדייהו לחירות. ועברי בעשה שנאמר לעולם בהם תעבודו ולכן כמו שהוא לא חס על נכסיו להוציאו לחירות ולעבור על מה שכתוב בתורה לעולם בהם תעבודו כן מן השמים אין חסין על נכסיו ויעני. ועי' בח"א מהרש"א: ודסיירי נכסייהו. מסתכלין בשדותיהם בשבת לידע מה הם צריכין וחושבין להרויח בשבת שלא כאותו חסיד שחשב לגדור בשבת ונמלך ולא גדרה ונעשה לו נס ועלה צלף. משום הכי דנוהו מהשמים כמדתו והעני. עוד יש לומר ע"פ מה שאמרו בפרק כל כתבי עשירים שבבבל מפני מה הם זוכים בשביל שמכבדים את התורה ובשאר ארצות מפני מה הם זוכים בשביל שמכבדים את השבת. לכך הני דסיירי נכסייהו בשבתא אין מכבדין את השבת. וכן אותם דקבעי סעודתייהו בעידן בי מדרשא כשהחכם דורש דרשא לרבים בשבת ולא נתנו כבוד לתורה. שהיה להם להקדים סעודתם או לאחר. בדין הוא שיטלו את שלהם להיות זה חטאתם וזה פריס להיות נחתי מנכסייהו: אוקי אמורא עליה.

המתורגמן. א) וועלכע ווערדען געדריקט פאן אנדערן.

יב דף מה ע"א **בנתיה** דרב נחמן בחשן[א] קידרא בידייהו קשיא ליה לרב עיליש כתיב (קהלת ז) אדם אחד מאלף מצאתי ואשה בכל אלה לא מצאתי הא איכא בנתיה דרב נחמן גרמא (ליה) [להו] מלתא ואישתביין ואישתבאי איהו נמי בהדייהו יומא חד הוה יתיב גביה ההוא גברא דהוה ידע בלישנא דציפורי אתא עורבא וקא קרי ליה א"ל מאי קאמר אמר ליה עיליש ברח עיליש ברח אמר עורבא שקרא הוא ולא סמיכנא עליה אדהכי אתא יונה וקא קריא א"ל מאי קאמרה א"ל עיליש ברח עיליש ברח אמר [א]כנסת ישראל כיונה מתילא ש"מ מיתרחיש לי ניסא אמר איזיל אחזי בנתיה דר"נ אי קיימן בהימנותייהו אהדרינהו אמר נשי כל מילי דאית להו סדרן להדדי בבית הכסא שמעינהו דקאמרין עדי גוברין ונהרדעי גוברין נימא להו לשבוייהו דלרחקינהי מהכא דלא ליתי אינשין ולישמעי וליפרקינן קם ערק אתא איהו וההוא גברא לדידיה איתרחיש[ב] ליה ניסא עבר במברא וההוא גברא אשכחוה וקטלוה כי הדרן ואתאין [אמר] הוו קא בחשן קידרא בכשפים:

דף מו ע"א **אמר** [ב]רבי אלעזר ברבי יוסי מפני מה אמרו המוציא את אשתו משום שם רע לא יחזיר ומשום נדר לא יחזיר שלא יהו בנות ישראל פרוצות בעריות ובנדרים לפיכך אומרים לו אמור לה הוי יודעת שמשום שם רע אני מוציאך ומשום נדר אני מוציאך:

שם **פיסקא** ר' יהודה אומר כל נדר שידעו בו רבים לא יחזיר ושלא ידעו בו רבים יחזיר. [ג]אמר ריב"ל מ"ט דרבי יהודה דכתיב (יהושע ט) ולא הכום בני ישראל כי נשבעו להם נשיאי העדה ורבנן התם מי חלה עלוייהו שבועה כלל כיון דאמרו להו מארץ רחוקה באנו ולא באו לא חיילה עלוייהו שבועה כלל והאי דלא קטלינהו משום קדושת השם:

יג דף מז ע"א **ריש** לקיש זבין נפשיה ללודאי שקל בהדיה חייתא [ד](וגללתא) [וגלגלתא] אמר גמירי דיומא בתרא כל דבעי מינייהו עבדי

רש"י

בסורלאי ומזרני בי: בחשן קידרא בידייהו. מגיסות הקדירה בידיהן כשהיא רותחת והרואה סבור שאין האור שולטת בהן שלדקניות הן: אחד מאלף מלאתי. שהוא לדיק: א"ל. רב עיליש להוא גברא: מאי קאמר. האי עורבא: כיונה מתילא. כיונה נמשלת דכתיב יונתי תמתי (שה"ש ה): סדרן להדדי. נועלות יחד בבית הכסא: עדי גוברין. אלו השבאים בעלינו הם: ונהרדעי גוברין. ישראלים אנשינו שבנהרדעי בעלינו היו כלומר כשם שהם היו בעלינו כך אלו בעלינו אין אנו לריכות עוד להם. עדי אלו כמו עדא אמרת זאת אומרת (פסחים נג.): לירחקינהי מהכא. שירחיקנו מכאן: איהו וההוא גברא. רב עיליש ואותו האיש המבין בלשון העופות: עבר מברא. מעבר המים ולא יכלו להשיגו עוד: מ"ט דר' יהודה. דאמר נדר שהודר ברבים אין לו הפרה: ולא הכום. בגבעונים כתיב: נשבעו להם. והוא להו לאתשולי אשבועתייהו אי לאו משום שהודר ברבים: ורבנן. דאמרי יש לו הפרה: התם. לאו משום שאין לו הפרה הוא דאפילו הפרה לא לריך דמי חיילה שבועה עלייהו כלל הלא בטעות היתה: משום קדושת השם. שלא יאמרו הגוים עברו על שבועתן: ללודאי. אומה שאוכלים בני אדם: חייתא וגללתא. שק קשור ופקיע עגול של אבן או של עופרת בתוכו: דיומא בתרא

תוספות

כיון דאמרו מארץ רחוקה וכו'. וא"ת בלאו הכי מי חיילה שבועה והא הוי נשבע לבטל את המלוה דכתיב (דברים כ) לא תחיה כל נשמה [ואף על גב דאמרינן בירושלמי דשביעית פ' ששי אמר רבי שמואל בר נחמני שלש פרוזדוגמאות שלח יהושע לארץ ישראל עד שלא יכנסו לארץ מי שהוא רוצה לפנות יפנה להשלים ישלים לעשות מלחמה יעשה מלחמה גרגשי פינה והלך לאפריקא גבעונים השלימו שנאמר (יהושע י) וכי השלימו יושבי גבעון את ישראל שלשים ואחד מלכים עשו מלחמה ונפלו הייתו קודם שעברו את הירדן כדקאמר עד שלא יכנסו לארץ אבל משנכנסו משמע שלא היו יכולין להשלים ולכך הוצרכו להערים ולומר מארץ רחוקה באנו] וי"ל דע"כ באין רולין להשלים כתיב לא תחיה כל נשמה כדמוכחי קראי (דברים כ) וקראת אליה לשלום וגו' רק מערי העמים וגו' לא תחיה כל נשמה וא"ת מ"ט דרבי יהודה הא ודאי שבועה בטעות הואי ועוד לר' יהודה איך הניחום בארץ הא כתיב (שמות כג) לא ישבו בארצך וגו' וה"ל נשבע לבטל את המלוה וע"כ משום חילול ה' הוא כדקאמרי רבנן וי"ל דקסבר ר"י דאי איתא דיש לו הפרה לא היה בדבר חילול ה'. וא"ת בלא חילול השם נמי אין יכולין להורגן כיון דבאין להתגייר כדאמר לעיל (דף מה.) לא ישבו בארצך פן יחטיאו אותך לי יכול בעובד כוכבי' שקיבל עליו שלא לעבוד ע"ז וכו' ואמרינן נמי בפרק אלו נאמרין (סוטה לה.) וכתבו להן מלמטה למען אשר לא ילמדו אתכם לעשות וגו' הא למדת שאם חוזרים בתשובה מקבלין אותן והוא קרא בז' אומות כתיב וי"ל דאי לאו חילול השם נהי שלא היו יכולים להרגם היו יכולים לגרשם מעריהם. ועוד דאותה שעה לא באו להתגייר כי אם אחרי כן: ריש לקיש זבין נפשיה ללודאי. קודם שחזר למוטב דמסתמא לא היה מזלזל בעצמו כל כך:

מהרש"א

וכו' ע"ש [והיה מבואר וק"ל]: גרמא להו מלתא כו'. ר"ל דהך מלתא גופיה דבחשן קידרא ומראין עצמן לדקניות הא גרמא להו דאשתביין ואשתבאי איהו בהדייהו כדי שיתברר לו שלא עשו כן רק ע"י כשפים כדמסיק: א"ל עיליש ברח כו'. כפל הדבור לקיים הדבר והוא לא האמינו כי כן דרכו של עורב לשקר בשליחותיה כענין נח [א] ואמר אדהכי אתא יונה כו' וזה היונה ודאי אינו משקר בשליחותיה כמפורש גבי נח אבל אמר דשמא ההוא גברא משקר אלא שאמר שהאמין בדבר כיון דכנ"י מתילא ליונה ש"מ דקושטא הוא ומתרחיש לי ניסא: אי קיימן בהימנותייהו כו'. ר"ל דודאי ידע שהן נבעלות לשבאין אלא דלחזי אי קמו בהימנותייהו עם גברייהו הישראלים ואין נבעלות אלא באונס אהדרינהו עמי לברוח עמי כי קחזי דנבעלות ברצון כמ"ש דלרחקינהו מהכא כו' ערק הוא לבדו וההוא גברא כו' ואמר כי הדרן דהיינו בעל כרחן ע"י פירוקא

[א] מהרש"א ד"ה א"ל עיליש ברח. כי כן דרכו של עורב לשקר בשליחותי' כענין נח. (ולא ידעתי מאין תמלא בענין נח שהעורב היה משקר. והלא אף מה שסירב העורב לילך על פיו של נח. לא היה אלא מכח טענה שהשיבו כמבואר בסנהדרין (קח ע"ב) תשובה נלחת השיבו עורב לנח א"ל רבך שנאני וכו' שאתה מנית ממין שבעה ושולח ממין שנים וכו' ועי' גם רש"י בפי' החומש שלא הלך בשליחותו שהיה חושדו וכו' ומלוה ליתן מובן לדבריו של גאון ז"ל):

יד יוסף

א ברכות נג ע"ב שבת מט ע"א קל ע"א סנהדרין לה ע"א:
ב תוספ' גיטין פ"ג:
ג כתובות עה ע"א:
ד ג"' הערוך ערך גלל ב' חייתא וגללא פירוש נוד ובתוכו אבן גלל:

חדושי גאונים

קניני פנימי וגם באומרו עושים הורה על היותם עושין כן פעמים רבות ובאומרו מאהבה הורה על התכלית הישר והשלם ועל תנאי השמחה אשר יקבל הפועל המעלה בפעולתו אמר ושמחים ביסורי' כי זה יורה על הקנין השלם ובאומר ואוהביו כצאת השמש ירצה בזה ב' ענינים האחד הוא כי השמש בצאתו מן נרתקו הוא יוצא בגבורתו כי הוא לא לקה כלל אלא הירח מנע ממנו אורו. כן הנעלב השלם בהיותו נעלב אין לו בזה עלבון כלל חלילה. הב' כי כמו שהשמש בהאירו וזרחו על המקומות המטונפים איננו מתטנף ונכאם כלל כן גם השלם באלה העלבונות ואפשר שירצו שעל אלה נאמר כי אותם שהם עולבים אותם הם אויבי ה' הואיל והנעלבים הם אוהביו ואויבי ה' יאבדו מעולמם מבלי שיצטרכו אוהבי ה' להעליבם ואוהבי ה' יהיו כמו השמש בצאתו בגבורתו

עיון יעקב

רבה אמורא עליו ודרש. הא דמדקדק הש"ס לומר אוקי רבה אמורא וגם למה לא אמר אוקי אמורא מתחלה עי' במהרש"א ול"נ הטעם להראות שאינו מקפיד על עצמו ולהתבייש מפני אחרים כי אינו דומה מתבייש מעצמו למתבייש מאחרים כדאיתא בתענית ו ע"א ע"ש: **עורבא** שיקרא הוא. והא דשאל מתחלה מאי קאמר היינו אולי יאמר שלא יברח אזי ידע שיעשה להיפך ויברח: **ש"מ** לדידי מתרחיש לי ניסא. ואע"ג דאסור להבריח את השבויין מ"מ כאן כיון שנתגלה לו מן השמים ע"י היונה שיברח ברח להציל נפשו ועי"ל דאין

הרי"ף

להכנס בדבר שיהיה בו הוראה בטעות לזה יפתוהו בפיהם ואמרו לו אם אתה חושש מהמכשלה כבר היתה תחת ידיך שנכשלת פעם אחת ושוב איך נכשל כי מתוך אותה מכשלה שנכשלת לשעבר אתה נותן לב ומבין להבא על אמיתתה. ועוד יש לומר שאמרו לו שכל תלמיד חכם לריך ליכשל תחלה כדי שמתוך אותה מכשלה יתן לב ויבין ד"ת על אמיתתה והלא יש בידיך המכשלה הזאת שטעית להסתלק מהוראה כי עלומים כל הרוגים זה שהגיע להוראה ואינו מורה וכיון שהמכשלה הזאת היא תחת ידיך גם אם תבא להיות קצין לדון ולהורות

עין יוסף

הטמיד מתורגמן לחזור ולדרוש והמכשלה הזאת. כלומר כך התחיל בדרשה מקרא כתוב והמכשלה הזאת תחת ידך. באנשי ירושלים שפסקה תורה מהם

והיו שואלין לחבריהם שמלה לך קצין תהיה לנו והמכשלה הזאת תחת ידיך. כלומר דברים שמכוסים כשמלה שלך הם שאתה בקי בהם אמור לנו ותהיה

ליה כי היכי דליחול אדמיה יומא בתרא אמרו ליה מאי ניחא לך אמר להו בעינא מקמטינכו ואותבינכו וכל חד מינייכו אמחיה [א]חייתא ופלגא קמטינהו ואותבינהו וכל חד מינייהו כד מחייה חדא חייתא נפק נשמתיה חרקינהו לשיניה[ב] א"ל אחוכי קא מחייכת בי אכתי פש לך גבי פלגא דחייתא קטלינהו כולהו נפק ואתא [יתיב] קאכיל ושתי אמרה ליה ברתיה לא בעית מידי למזגא עליה א"ל בתי כריסי כרי כי נח נפשיה שבק קבא דמוריקא קרא אנפשיה (תהלים מט) ועזבו לאחרים חילם:

הניזקין פרק חמישי

דף מט ע"ב תניא א"ר שמעון מפני מה אמרו הניזקין שמין להם בעידית מפני הגזלנים ומפני החמסנים כדי שיאמר אדם למה אני גוזל ולמה אני חומס למחר ב"ד יורדין לנכסי ונוטלין שדי נאה שלי וסומכין על מה שכתוב בתורה (שמות כב) מיטב שדהו ומיטב כרמו ישלם:

יד דף נב ע"א ההוא אפוטרופוס דהוה בשבבותיה דר"מ דהוה קא מזבן ארעתא וזבין עבדי ולא שבקיה רבי מאיר אחזו ליה בחלמא (אנו) [אני] להרוס ואתה לבנות ואפילו הכי לא אשגח אמר [ג]דברי חלומות לא מעלין ולא מורידין הנהו בי תרי דאיגרי בהו שטן כל בי שמשי הוו קא מנצו בהדי הדדי איקלע ר"מ להתם עכבינהו תלתא בי שמשי עד דעבד להו שלמא שמעיה דקאמר ווי אפקיה ר"מ להההוא גברא מביתיה:

דף נה ע"א ת"ר גזל מריש[ג] ובנאו בבירה ב"ש אומרים מקעקע כל הבירה כולה ומחזיר מריש לבעליו וב"ה אומרים אין לו אלא דמי מריש בלבד משום תקנת השבין:

טו שם ע"ב משנה לא היה סקריקון ביהודה בהרוגי המלחמה:

טז שם אמר ר' יוחנן מאי דכתיב (משלי כח) אשרי אדם מפחד תמיד ומקשה לבו וגו' אקמצא ובר קמצא חרוב ירושלים אתרנגולא

רש"י בתרא. כשהורגים אותו: דליחול אדמיה. שימחול על דמו: מקמטינכו ואותבינכו. לקשור אתכם ולהושיבכם: חייתא ופלגא. כלומר מכה וחצי מכה: יתיב קאכיל ושתי. כל ימיו כל מה שהיה משתכר לא היה מגמגם להגיע ליום מחר: למזגא עליה. כר או כסת לישב (נ"א ליסן) עליו: כריסי כרי. בטני ושומן שבמעי הוא לי כר וכסת: מוריקא. כרכום: גזלן. לא יהיב דמי חמסן יהיב דמי: דכל בי שמשי. של ערב שבת: שמעיה. לשטן דקאמר ווי דאפקיה מביתיה: סקריקון. עובדי כוכבים רוצח שנתן לו ישראל קרקע בפדיון נפשו ואומר לו שא קרקע זו ואל תמיתני: מפחד. דואג לראות הנולד שלא תארע

תוספות כריסי כרי. דרכם היה לשכב על בטנם כדאמרינן בזבחים (דף ה.) ריש לקיש רמי אמעוהי ומקשי: ביהודה בהרוגי המלחמה בירושלמי בראשונה גזרו גזירה על יהודה לפי שמסורת בידם מאבותם שיהודה הרג את עשו דכתיב (בראשית מט) ידך בעורף אויביך ותניא נמי בספרי ידיו רב לו בשעה שהרג את עשו ובסוף פ"ק דסוטה (דף יג.) דאמרינן חושים בן דן שקל קולפא ומחייה ארישיה דעשו ונתרן עיניה ונפלו אכרעיה דיעקב שמא לא מת באותה הכאה עד שעמד עליו יהודה והרגו: אשרי אדם מפחד תמיד. בפרק הרואה (ברכות ד' ס.) אמרינן חזייה לההוא גברא דהוה מפחד אמר ליה חטאה את דכתיב פחדו בציון חטאים ופריך מקרא דהכא ומוקי לה בדברי תורה שדואג שלא ישכח תלמודו וחוזר על משנתו תמיד והכא נמי מייתי ליה אהני עובדא שבטחו על רוב טובתם ושלוותם לבייש את בר קמצא ולעמוד על בת קיסר והיה להם לפחד

מהרש"א

הוה חזי בהו דלא הוה בהשן קדרא מעיקרא אלא בכשפים וק"ל: [חייתא ופלגא כו'. עי' פרש"י מלת חייתא בכ"מ הוא שק לפי התרגום ור"ל מכת שק בעלמא מכה קלה]: ועזבו לאחרים חילם. דכתיב לעיל מיניה בהאי קרא יחד כסיל ובער יאבדו שזה מדת כסילים היא וכמו שאמרו במסכת ערובין [א] אם יש לך היטיב לך כו' וא"ת אניח לבני חוק בשאול מי יגיד לך וכו' ודו"ק: אשרי אדם מפחד תמיד וכו'. פירש"י דואג לראות הנולד כו' ר"ל ממה שאירע תקלה בראשונים דהיינו בירושלים היה להם לדאוג על הנולד להם כדאמר לקמן ומאחר דהוו לדיקי כולי האי למה נענשו משום דלא אאיבול על ירושלים כו' ונראה שסמך אסיפא דהאי קרא דכתיב ומקשה לבו יפול ברעה כמ"ש בפרעה אחר שראה בו כמה מכות הקשה לבו כך אלו שבטור מלכא הקשו לבם ולא דאגו

הכותב

לא היה סקריקון ביהודה כו', כונת המשנה בכלל כי טיטוס המיצר לישראל גזר בפולמוס שלו שלשה גזירות כנגד ישראל היושבים בארץ יהודה. גזירתא קמייתא כל דלא קטיל ליקטלוה מציעתא כל דקטיל לייתי ארבע זוזי. בתרייתא כל דקטיל ליקטלוה הלכך קמייתא ומציעתא כיון דקטליה אגב אונסיה גמר ומקני. ופירוש לא היה סקריקון לא היה טענת סקריקון שאם בא איש יהודי ולקח מן הרוצח שדה שנתן לו יהודי אחד בשביל שלא יהרגנו מקחו קיים ואין בעל השדה יכול להוציאו מידו בטענת אונס ולומר שגזולה היתה ביד הרוצח דאגב אונסיה גמר ומקני דכיון שאמר ליה שא קרקע זו והניחני אקנייה נהליה בלב שלם: ובתוספות פירשו מה טעמא שנינו ביהודה שבא למעט ארץ הגליל שלא היתה לשבט יהודה וז"ל בראשונה גזרו גזירה על יהודה לפי שמסורת בידם וכו':

הרי"ף

טוב לא תכשל כי תהיה מבין מעתה ד"ת לאמיתתן בשככר נכשלת בטעות פעם אחת והמכשלה הזאת היא תחת ידיך שהגעת להוראה ואינך מורה שוב לא תכשל ותעמוד על אמיתתה של תורה והוא מ[ש]יבם אתם השבתם אותי שהגעתי להוראה ואיני מורה וזו היא המכשלה שיש תחת ידי ואדרבה אין בידי לחם ושמלה כי רבים חללים הפילה זה שלא הגיע להוראה ומורה ואני לא הגעתי להוראה כי אין בידי לחם ושמלה של תורה לכך לא אהיה חובש:

עין יעקב

כאן כלל תקנת השבוים ליתנם בשלשלאות כי בלא"ה היו אסורים שם בענין שלא היו יכולין לברוח אם לא ע"י ניסא דלא שכיח שנעשה לרב עילים וק"ל:

אפ"ה לא אשגח אמר דברי חלומות לא מעלין ולא מורידין. ואזיל ר"מ ג"כ לשיטתו בסוף הוריות אמר הכי והביא האי מעשה להראות שר"מ התגרה את עצמו עם בעל החלום לעשות הכל ע"פ שורת הדין ולהכי הביא ג"כ האי מעשה שנית שהתגרה עם השטן ג"כ כדי לעשות שלום בין איש לאשתו: אקמצא ובר קמצא חריב ירושלים. לכאורה קשה דלמה קאמר אקמצא חריב ירושלים דהלא הוא לא קעביד מידי רק הל"ל אבר קמצא חריב ירושלים ואפשר לומר דאתי לאשמועינן שעבירה גוררת עבירה לפי שהיו אוהבים

עין יוסף

קאין. ואל תפחד פן תכשל בהם. כי אי אפשר מבלעדי זה. והיא תחת ידיך לתקנם אח"כ. וזהו שאמר והמכשלה הזאת דברי תורה שאין אדם עומד על אמתתם עד שיכשל בהם להורות טעות ויכלימוהו. תחת ידיך הם ליתן לב לתקנם: כריסי כרי. עי' בתו' שכתבו דרכם היה לשכב על בטנם כו' ונראה כי נ"ל דרכו כו' על בטנו. כי מביא גם הראיה מר"ל. אבל בחדושין איתא שעשו כך משום שהוא טוב לעיכול כדאיתא בגדה לדרך מאמר ראשון כלל ג' פרק ס':

טז מאי דכתיב אשרי אדם מפחד תמיד. והרי יש קרא בהסף פחדו בציון חטאים דמאן דמפחד חוטא הוא. ומתרץ דעל הנס אין לפחד. ובשמפחד בחנם

אמר הבונה למחר ב"ד יורדין לנכסי כו'. זהו מ"ש הוי מחשב שכר עבירה כנגד הפסדה וזו דוגמא למה שיש להסתכל בדין שאחר המות ולומר למה לי לגזול ולחמוס למחר אני מת וב"ד של מעלה נפרעין מן החלק הנאה שבי שהיא הנשמה וסומכין שכבר נכתב בתורה רמז לזה מיטב שדהו ומיטב כרמו ישלם שאם כך הוא הדין למטה כל שכן למעלה: משום תקנת השבין. יש להקל ולא להחמיר אופן התשובה לחוטא לכל מין חטא ועון כי עיקרה בלב כמ"ש וקרעו לבבכם וגו':

המתורגמן. א) ווערדע איך איהן שלאגען. ב) האט געקנירשט מיט זיינע צאעהנען. ג) איין באלקען.

[א] מהרש"א ד"ה ועזבו. במס' עירובין (נד ע"א):

יד יוסף

א פירוש כיון שעושין לו רצונו מהמתק דמו ויש להם בו טעם ערוך ערך חל: ב סנהדרין ל ע"ב הוריות יג ע"ב:

חרושי גאונים

אחר הסתרו תחת הארן כי הארן עמדה בחשך והוא היה מאיר תמיד על דרך אחד. (לחם שלמה):

(שייך לסי' י) שתי משפחות וכו'. החוקרים לא יסברו שיוכל האדם למצוא שלמות בשב ואל תעשה אלא בקום עשה ואמנו אשר תכלית המבוקש מאתנו לעבוד את הש"י ולקיים מצותיו אפי' בשב ואל תעשה אנו קונים ומשיגים המבוקש ולכן אמר המשורר אשרי נוצרי עדותיו ירצה מקיימים תורתו ויהיה זה לתכלית דרישת בקשת הש"י כי ירויחו בזה שאף לא פעלו עולה בדרכיו הלכו כמו שכתבו המפרשים ויר צה שהמניעה מהעולה תהיה בעבור שומעו מצותו ית' והולכי בדרכיו ומלת אשרי פשמש לשניהם ועל כן הבלתי אוכל בע"ש כדי לאכול בשבת בתאוה הרי זה משלים עצמו כמו בעת ענגו את השבת ויורה בזה על זהירותו במצוה שהוא המבוקש בה. ולפי שבענין השבת יש שני מזונות מזון הגוף ומזון הנפש הנה אותה המשפחה שהיתה קובעת סעודתה בשבת היתה מזלזלת בענין הראשון לפי שבבא יום השבת לא היתה יכולה לענג השבת כהוגן וכהלכה והמשפחה השני' היתה מזלזלת בענין השני כי בעת בא המדרש שהוא המבוקש ביום השבת לשמוע את דברי התורה והעיון היתה קופצת סעודתה ולכן נחרבו שתיהן. (לחם שלמה):

ואתרנגולתא חרוב טור מלכא. אשקא דריספק חרוב ביתר. אקמצא ובר קמצא חרוב ירושלים ההוא גברא דרחמיה קמצא ובעל דבביה[א] בר קמצא עבד סעודתא א"ל לשמעיה זיל אייתי לי קמצא אזל אייתי ליה בר קמצא אתא אשכחיה דהוה יתיב א"ל מכדי ההוא גברא בעל דבבא דההוא גברא הוא מאי בעית הכא קום פוק א"ל הואיל ואתאי שבקן ויהיבנא לך דמי מה דאכילנא ושתינא [דף נו ע"א] א"ל לא [א"ל] יהיבנא לך דמי פלגא דסעודתיך א"ל לא[א"ל]יהיבנא לך דמי כולה סעודתיך א"ל לא נקטיה בידיה ואוקמיה ואפקיה אמר הואיל והוו יתבי רבנן ולא מיחו ביה ש"מ קא ניחא להו איזיל איכול [בהו] קורצא בי מלכא :

יז שם אזל א"ל לקיסר מרדו בך יהודאי א"ל מי יימר א"ל שדר להו קורבנא חזית אי מקרבין ליה. אזל שדר בידיה עגלא תלתא בהדי דקאתי שדי ביה מומא בניב שפתים ואמרי לה בדוקין[ב] שבעין דוכתא דלדידן הוה מומא ולדידהו לאו מומא הוא סבור רבנן לקרוביה משום שלום מלכות אמר להו רבי זכריה בן אבקילס יאמרו בעלי מומין קריבין לגבי מזבח סבור למיקטליה דלא ליזיל ולימא אמר להו ר' זכריה יאמרו מטיל מום בקדשים יהרג אמר ר' יוחנן ענותנותו של רבי זכריה בן אבקילס החריבה את ביתנו ושרפה את היכלנו והגליתנו מארצנו שדר עלוייהו נירון קיסר כי קאתי שדא גירא[ג] למזרח אתא נפל בירושלים למערב אתא נפל בירושלים לארבע רוחות העולם אתא נפל בירושלי' א"ל

רש"י

תקלה בכך אם מעשה זאת : שקא דריספק. דופן של מרכבת נשים שקורין ריי"ט ווג"א בלשון אשכנז והיא כעין עגלה כדאמרינן באותו ואת במ (חולין דף עט.) כי מעיילת לי כודנייתא בריספק : קמצא ובר קמצא. כך שם שני יהודים : דרחמיה קמצא. אוהבו היה שמו קמצא : א"ל לא. שבקינא לך : א"ל. איהו יהבינא לך דמי פלגא סעודתך : איכול קורצא. מלשינות: קורבנא. קרבן להקריב על גבי המזבח דקיימא לן איש איש לרבות את הנכרים שנודרים נדרים ונדבות כישראל (חולין דף יג:) : בניב שפתים. שפה העליונה : לדידהו לא הוי מומא. להקריב לגבוה בבמה דידהו אלא מחוסר אבר : בדוקין. טיל"א כמו הנוטה כדוק : יאמרו המטיל מום בקדשים יהרג. שיהיו סבורים שבשביל שהטיל מום בקדשים ועבר על מום לא יהיה בו נהרג : ענותנותו. סבלנותו שסבל את זה ולא הרגו : שדא גירא למזרח. לקסום קסם כשהיה סמוך

תוספות

ולדאג מן הפורענות ולא דמי לאדם המתפחד בחנם : עגלא תלתא. כמו (שמות יד) ושלישים על כולו וכמו (בראשית טו) עגלה משולשת ואיל משולש פירוש בריא וטוב. וי"מ שלישי לבטן ולא יתכן דהא אמרינן בפ' ד' מיתות (סנהדרין דף סה:) דהוו מברו להו עגלא תלתא ולא כמו שמפרש שגדל שליש דהא בסוף פרק רבי אליעזר דמילה (שבת דף קלו.) אמר עבד להו עגלא תלתא ביומא דשבעה פירוש יום שביעי ללידתו :

מהרש"א

על תקלה אחר שראו תקלת ירושלים וכן חורבן ביתר שהיה כמה שנים אחר החורבן ולא דאגו על תקלת שלפניהם : [ובעל דבביה בר קמצא כו'. סיפר בזה שתחלת חורבן היה ע"ד שנאת חנם כמ"ש בפ"ק דיומא במקדש שני שהיו עוסקין בתורה ובמצות מפני מה חרב מפני שהיה בהם שנאת חנם כו'] : אייתי ליה בר קמצא כו'. אפשר שהיה זה אב ובנו וטעה השליח ביניהם וגם בר קמצא דאתא גם אחר שידע שהוא שונאו שהיה סבור אחרי שאביו אוהבו ודאי מבקש גם אהבתו ולעשות שלום עמו בזה שהוא הזמינו וכמ"ש בערובין[א] כל המתפתה ביינו יש בו מדעת קונו שנא' וירח ה' את ריח הניחוח והוא מבואר מי שיש לו שנאה על חבירו שעשה לו דבר שאינו כהוגן והוא מתפתה ביינו של עצמו דהיינו שזימן אותו למשתה יין שעשה יש בו מדעת קונו שגם הקב"ה מתפתה לאדם שחטא לו בדבר שהוא שלו שכל העולם הוא שלו כמ"ש וירח ה' את ריח וגו' נחת רוח שעשה רצוני כמ"ש הרא"ם אבל זה בעל הסעודה לא היה בו מדעת קונו וגם אחר שבא בטעות לסעודתו : א"ל מכדי ההוא גברא בעל דבבא כו'. ואיך טעית לומר שאני הזמנתי אותך כיון שאתה שונאי ובכל בקשות כדמסיק לא השגיח בו עד שבחזקה נקטיה בידיה ואפקיה. ואמר הואיל והוו יתבי רבנן ולא מיחו בו כו'. איכא למימר מה שלא מיחו מפני שלא היה בידם למחות ואפשר שעשו כן כי החנופה הוא שגברה באותו הדור כמ"ש בסוטה [ב] גבי אגריפס המלך : שדר להו עגלא תלתא כו'. רמז להם שפקודת העגל וביום פקדי ופקדתי וגו' עדיין בידם כמו שהיה בחורבן בית ראשון כמ"ש בחלק [ג] קרבו פקודת העיר ואיש כלי משחיתו וגו' היינו העגל שנאמר וביום פקדי ופקדתי וגו' ואולי שאמר עגלא תלתא ע"ש ג' עגלים כמ"ש ג"כ שם עד ירבעם היו ישראל יונקים מעגל אחד מכאן ואילך מג' עגלים : דלדידן הוי מומא כו'. רמז להם לאותו דור שהיה בהן בעלי לשון הרע שהוא מום ניב שפתים באדם : וא"ל בדוקין שבעין. שהיו בהם בעלי צרי עין שהוא מום דוק שבעין באדם כמו שנראה ממעשה הזה שלא רצה שיהנה חבירו מסעודתו וגם ביישו בדברים : יאמרו בעלי מומין קריבין כו'. דודאי הכא בעלי מומים קריבים בכה"ג משום שלום מלכות אבל ילמדו לומר דבעלי מומין כאלו קריבין גם במקום אחר שלא משום שלום מלכות וקאמר רבי יוחנן שזה שלא נקרב קרבנו של מלכות ע"י רבי זכריה החריבה ביתנו ושרפה היכלנו כו' גם כי נגזר אז גלות עליהם בעבור שנאת חנם אפשר שהבית לא היה נחרב שהיה המלכות חס עליו אילו היה קרבנו קרב אבל עתה שלא נקרב קרבנו היה חמתו על הבית שאמר אין לו צורך בו : שדא גירא למזרח כו'. עשה כן דרך קסם כשהיה סמוך לעיר כפרש"י ונראה לפי ענינו דבמקום אחד מד' רוחות העיר עמד לירות חציו לארבע רוחות וא"כ חדא מארבע

[א] מהרש"א ד"ה אייתי ליה כו' כמ"ש בעירובין (סה ע"א): [ב] כמ"ש בסוטה (מא ע"ב): [ג] שם ד"ה שדר. בחלק (סנהדרין קב ע"א):

חדושי גאונים

(שייך לסימן יד) הנהו בי תרי דאיגרו בהו שטן כל בי שמשא כו' שמעיה דקאמר וי אפקיה ר"מ כו'. הביאור הפשוט של זה המאמר הברור האמיתי הוא כפי מה שנתפרסם היות האדם מהעליונים והתחתונים וזה מפורש בראש בראשית רבה. וזה ודאי אמרו בי תרי דאיגרי בהו שטן שהיו אלו החלקים מריבין במלחמתם זה בזה באדם אחד בימי ר"מ איש ממלאכתו אשר המה עושים כפי מ ח ש ב תולדותם ועיקרם וזה נשלם לו מפעולת השטן הוא היצה"ר כמו שנודע. שכן יעשה וכה משפטו באדם כל ימי חיי תבלו על האדמה וזה ודאי אמר כל בי שמשי שהעוה"ז נמשל בשם ע"ש כאמרם מי שטרח בע"ש יאכל בשבת. ויראה לי לומר עוד כי ידוע שפירש"י בשבת כל בי שמשי האמור בתלמוד הוא ע"ש עם חשכה ורמז בזה שחילוקי האדם הזה המצה והמריבה היה לו בין הדבקים רצונו לומר בין שדרך הטוב והיצר הנמשל בשבת לקדושתו ובין הופכו הנמשל לימי השבוע והוא ע"ש שהם מעשה העוה"ז הנקרא ע"ש ותענוגיו והבליו ולזה דימה אלו החלוקים שבאו בזמן ועת מוגבל בין ערב שבת לשבת בין ה מ ש פ ת י ם בין הדבקים שביארנו וזה ביאור יפה עמוק אמיתי למי שיש לו חיך לטעום ופה לאכול וזכר שזה הריב היה בזה האדם הנזכר עד שבא ר"מ הרופא המובהק ועשה שלום ביניהם בחכמתו כי רבה היא כהחכם יודע פשר דבר לתת חלק לגוף גם לנפש עד שהרגיל אותו האדם בדרך התיכון והאמצעי בשיווי וכפי סידור

עין יעקב

ענף יוסף

ורעים זה לזה והיו רגילים לעשות זה עם זה סעודת מרעים על כן אירע תקלה זו על ידיהם וכן יש ללמוד מוסר שלא ישלח דברו ביד הכסיל כי אלמלא היה עושה שליח שליחותו על נכון לא יצאה המכשלה הזאת. ובני הרב המופלא מהר"ש נר"ו כ' וז"ל נ"ל דרש"י נשמר מזה וכתב כך שמו ואי הוי תנא אבר קמצא לבד הוי אמינא בר קמצא היינו בריה דקמצא לכן קאמר ששם אקמצא ובר קמצא ואי ס"ד שהוא בריה ה"ל למימר אקמצא ובריה אלא ש"מ דכך שמו : איזול איכול קורצא בי מלכא. כלומר כיון שדחה אותו שלא לאכול

יז שדר עלוייהו נירון קיסר. כי קאתי שדא גירא למזרח אתא נפל בירושלים. למערב כו' לארבע רוחות העולם כו' א"ל ליינוקא פסוק כו' א"ל ונתתי את נקמתי כו'. ויש להבין חדא מאי היה לו לאות במה ששדי גירא לרוח שכנגד ירושלים. כי זהו בטבע עוד קשה למה לא שאל לתינוק טרם החל לקלע בחצים. ונראה שאף שידע נירון שישראל חוטאים הם מ"מ ירא על כי לא נעלם ממנו כי הוא יתברך עושה נסים לישראל נגד הטבע להראות חביבות עמו. לזה ביחן ושדי למזרח כפי הטבע שיפול לירושלים ואם רצונו יתברך שלא יוחרב אף כי שדי גירא נגד ירושלים יפול למקום אחר. למען יהיה לאות כי אין רצונו בחורבן ביתו. וכאשר ראה שנפל כפי הטבע. התבאר לו שאין ישראל ראוים לנס לטובה לשנות הטבע לטובתם. וביחן עוד שמא אדרבה רצונו ית' להחריב הבית. ויבא האות במה שהנס יבא מ"מ בשנוי הטבע להראות לו כי כבר הגיע זמן הבית ליחרב. וכן רצונו יתברך שיחרב. וכן היה שהיה הנס להראות שהגיע זמנו ליחרב. דמה דשדי לכל

עץ יוסף

בסעודה זו יצא לתרבות רעה לאכול פת בגם עם סעודת מלכים : יאמרו בעלי מומין קריבין לגבי מזבח. והוא דמשום לעז זה דחה שלום מלכות יש לומר דרבי זכריה היה חושש לפי שהיה באותו דור בריוני ואולי הם ימסרו ויאמרו למלכות שעושין שלא כדין בענין הקרבה שמקריבין בעלי מומין או שמטיל מום בקדשים יהרג ועל ידי כן יחריב מלך רומי הבית המקדש על כן היה סובר שב ואל תעשה עדיף ומש"ה קאמר ענותנותו של רבי זכריה וכו' והגליתנו מארצנו כלומר דאילו היה אומרה בענין שעשו שלא כדין בענין הקרבה מ"מ לא

בחנם מסתמא חטאה הוא. וקרא זה דאשרי אדם מפחד תמיד מיירי אם יש סבה לפחד דהיינו הכא שהיו תחת ממשלת הרומיים. וגם היתה הרעה מזומנת ע"י הנביאים והיה להם ליפחד ולא להתקוטט עם בר קמצא ועם בת קיסר. אבל הם לא פחדו והקשו לבם ובטחו על רוב טובתם ושלותם לביים את בר קמצא שהיה מוסר. ולעמוד על בת קיסר לכן נפלו ברעה :

המתורגמן ; א) זיין פיינד. ב) אין דינע הויט. ג) איין פפייל.

לינוקא פסוק לי פסוקיך א"ל (יחזקאל כה) ונתתי את נקמתי באדום ביד עמי ישראל וגו' אמר קודשא בריך הוא בעי לחרובי ביתיה ובעי לכפורי ידיה בההוא גברא ערק ואזיל ואיגייר ונפק מיניה ר"מ :
יח שם שדריה עילוייהו לאספסיינוס קיסר אתא צר עלה תלת שני הוו בה הנהו
תלתא עתירי נקדימון בן גוריון. ובן כלבא שבוע. ובן ציצית הכסת. נקדימון בן גוריון שנקדה לו חמה [בעבורו] בן כלבא שבוע שכל הנכנס לביתו כשהוא רעב ככלב יוצא כשהוא שבע. בן ציצית הכסת שהיתה ציצתו נגררת על גבי כסתות א"ד שהיתה כסתו מוטלת בין גדולי רומי חד אמר להו אנא זיינא להו בחטי ושערי. וחד אמר להו בדחמרא [ומלחא] ומשחא. וחד אמר להו בדציבי[א] ושבחו רבנן לדציבי. דרב חסדא כל אקלידי הוה מסר לשמעיה בר מדציבי דאמר רב חסדא אכלבא דחיטי בעי שתין אכלבי דציבי. הוה להו למיזן עשרים וחד שתא הוו בהו הנהו בריוני אמרו להו רבנן ניפוק ונעביד שלמא בהדייהו לא שבקינהו אמרי להו ניפוק ונעביד קרבא בהדייהו אמרי להו רבנן לא מסתייעא מלתא קמו קלנהו[ב] להנהו אמברי דחטי ושערי והוה כפנא :
יט שם מרתא בת בייתוס עתירתא דירושלם הויא שדרתיה לשלוחה אמרה ליה זיל אייתי לי סמידא אדאזל איזדבן אתא אמר לה סמידא ליכא חיורתא איכא אמרה ליה זיל אייתי לי אדאזל איזדבן אתא ואמר לה חיורתא ליכא גושקרא[ג] איכא אמרה ליה זיל אייתי לי אדאזל איזדבן אתא ואמר לה גושקרא ליכא קמחא דשערי איכא אמרה ליה זיל אייתי לי אדאזל איזדבן הות שליפא מסאנא[ד] אמרה אפוק ואחזי אי משכחנא מידי למיכל איתיב לה פרתא בכרעא ומתה קרי עלה רבי יוחנן בן זכאי (דברים כח) הרכה בך והענוגה וגו' איכא דאמרי גרוגרת דרבי צדוק אכלה ואיתניסא ומתה דרבי צדוק יתיב ארבעין שנין בתעניתא דלא לידרוב ירושלם כי הוה אכיל מידי הוה מתחזי מאבראי[ה] וכי הוה בארי מייתי ליה גרוגרות מייץ מייהי ושדי להו כי הוה קא ניחא נפשה אפיקתה
לכל

רש"י

לירושלים : ההוא ינוקא הוה מגמגם בלישניה ל"נ : ביד עמי ישראל. ע"י עמי ישראל : לכפורי ידיה. לקנח ידיו : נקדה. נקבה לשון מקדרים בהרים (ערובין כח') : נקדה לו חמה. זרחה בשבילו במסכת תענית (כ.): ציצתו. ציצית של טליתו : נגררת על גבי כרים וכסתות. שלא היה מהלך אלא על גבי מילת : וא"ד. בן ציצית שמו ולמה נקרא שמו הכסת שהיה כסתו כסא שלו מוטלת בין גדולי רומי כשהיה הולך ברומי להקביל פני קיסר : הוו להו. להנך תלתא עתירי חטי ושערי וחמרא ומלחא וציבי למיזן כל בני העיר עשרים וחד שתא: [אקלידי. מפתחות : אכלבא. אוצר] : בריוני. אנשים רקים ופוחזים למלחמה : אמרי להו. רבנן להנך בריוני : לא מסייעא מלתא. לנצח : קמו. בריוני : קלנהו להנך אמברי. לאוצרות התבואה והעצים כדי שילחמו : סמידא. סלת : חיורתא. פת נקיה : גושקרא. פת קיבר שאונדיי"ר : פרתא. פרש של גללי בהמה : ומתה. מחמת איסטניסותה : גרוגרת. מאותם שנשארו לרבי צדוק שמוצץ את מימיה ומצאתה היא ואכלתה לרעבונה ומריח החולי של ר' צדוק שנכנס בגרוגרת טעמה ומתה באסטניסות: הוה מתחזי. בגרונו : מאבראי. מחמת שהיה כחוש : כי הוה בארי. כשגמר תעניותיו ורצה להברות עצמו : הוו מייתי ליה גרוגרות. תאנים יבשים מפני שלא היה יכול לבלוע דבר עבה והיה מוצץ את

מהרש"א

רוחות היה נגד ירושלים ואין בו חידוש שנפל בירושלים אם היה סמוך לירושלים ואפשר שלא היה סמוך כ"כ כדי שיוכל לירות לעיר אבל הרוח נשאו דרך הפלא עד לעיר : ונתתי נקמתי באדום וגו'. נקמתי שהם החריבו ביתו של הקב"ה בבית שני והנקמה תהיה ע"י עמו ישראל לא כמו בבית ראשון שלא היתה הנקמה ע"י ישראל כ"א ע"י מלכות פרס אבל לעתיד נאמר ועלו מושיעים בהר ציון וגו' וז"ש הקב"ה בעי לחרובי ביתיה דאי לא היה רצונו בכך א"א בידינו להחריבו ובעי לכפורי ידיה כו'. ואמר ערק ואזיל ואיגייר כו' [עי' בספר יוחסין שכן נמצא בספר חיי מלכים דנירון קיסר ברח כו' עכ"ל ע"ש]: תלתא עתירי כו'. באיכה רבתי איתא כל הך עובדי בפנים שונים וחשיב שם נקדימון בן גוריון בתרתי והוו ארבע עתירי ואמר נקדימון שנקדה לו חמה כו' פירש שמותן ע"פ מ"ש בפ"ק דיומא [א] במקדש שני היו עוסקים בתורה ובמצות כו' ולזה אמר כאן שגם עשיריהם היו בעלי מעשים נקדימון שנקדה לו כו' ע"י תפלתו כמפורש בתענית [ב] בן כלבא שבוע שכל הנכנס כו' שהיה פתו מצויה לכל. בן ציצית כו' שהיה זהיר במצות ציצית כמ"ש בהם למען תזכרו את כל מצותי גו' וא"ד שהיה כסתו מוטלת כו' והיה בידו להתגלל עליהם בפני המלכות אי לאו כדמסיק משום דהוו בהו בריוני כו' והם פריצי ישראל שהיו בהם כמפורש ביוסיפון והם מתוך שנאתם זה את זה גרמו להם החורבן והגלות שלא היו רוצים להכנע לרומיים כדקאמר דא"ל רבנן ניעביד שלמא כו' שכבר ידעו זה כי סימן אבות לבנים שאמר יעקב יעבר נא אדוני לפני עבדו וגו' כמפורש בחידושינו באגדות דפ"ק דע"ז ולכך אמרו רבנן לא מסתייעא מלתא ליעבוד בהדייהו קרבא : מרתא בת בייתוס כו'. כ"ל דאין זו מרתא בת בייתוס דקדשה יהושע בן גמלא כדתנן פרק הבא על יבמתו [ג] דההיא בזמן ינאי המלך הוית כדאמרינן שם וינאי מקמיה דחורבן טובא הוה שהיה מבני חשמונאי כדמוכח בכמה דוכתין ומיהו ביומא [ד] פירשו התוס' דזה ינאי לאו ההוא ינאי דהוה מבני חשמונאי דא"כ לא הוה מוקים ליהושע לכ"ג דאיהו גופיה כ"ג הוה [כדאמרינן פרק האומר] : חיורתא איכא כו'. חשיב הכא ד' מיני לחם לפי שבקיום המקדש שהיו מקריבין לחמי תודה שהן ארבעה מינים וע"ד וכי לחמינו הוא צריך אבל הוא מזונינו משלחן גבוה להתברך פרנסתינו בד' מיני לחמין שזכר כאן ובהבטל הקרבה זו בבהמ"ק גם שהיו כפויי טובה שטרפו כל מזונותיהם ניטל מהם ארבע מיני לחם שזכר לעיל : קרי עלה ריב"ז הרכה וגו'. לפי שכבר כתיב באים כל הענין האיש הרך בך והענוג מאד תרע עינו וגו' לבד מזה שלא נכתב באים רק הוסיף דבר זה באשה שהיא בטבע רכה וענוגה ביותר לרמוז על אשה זו : דרבי צדוק יתיב בתעניתא מ' שנין דלא

עיון יעקב

לא הגלה אותם מארצם מפני שמסירתו היתה שמרדו במלכות ע"כ הגלה אותם מארצם: צר עלה תלת שנין. נראה דאתי לאשמועינן דיש זכות תולה שתים ושלש שנים כדאי' בפ"ק דסוטה ונגד הני תלתא עתירי שהיו בעלי מצות ומ"ע וכמ"ש מהרש"א לכן תלה להם הזכות שלש שנים שלא היה יכול למיכבש יתהון : קם קלנהו. פרש"י לאוצרות התבואה ועצים פשטא דלישנא משמע הכי דקלנהו לכל האוצרות אלא הא דקתני בש"ס שלפנינו דחטי ושערי היינו משום דבעי למיתני אח"כ הא עובדא דמרתא בת בייתוס שלחה אחר חיטי שערי ולא אשכח כיון דקלנהו כולהו וק"ל : מרתא בת בייתוס עתירתא דירושלים הויא. נראה דנקט הא מעשה הכא וקאמר עתירתא דירושלים להראות שהיא היתה גדולה בעשירות יותר מכל אנשי ירושלים ואפ"ה לא היתה בעלת צדקה כדבעי למיעבד שהרי הני תלתא עתירי היו רוצים לזון לענייי ואביוני עירם זמן רב והיא לא נשאה נדבת לבה לכך נענשה וחזי

ענף יוסף

רוחות ונפל בירושלים. שהוא גם עלום להראות כי חפצו יתברך בחורבנו. וכאשר ראה כזאת פג לבו. אם ינות מלהחריבו. כי לפי הנראה רצונו יתברך דוקא שיחרב. וא"כ חשוב כי יקבל שכר על זה שיחריבנו אחר כי הוא יתברך אמר ויהי ונעשה רצונו על ידם. לזאת ביקש בינוקא. וכשאמר לו הפסוק ונתתי נקמתי באדום ביד עמי ישראל. והוא מבואר ע"פ קושית הרמב"ם למה נענש פרעה. אחר שהוא יתברך גזר ועבדם וענו אותם. ותירץ הרא"ב"ד כי אין הקב"ה נפרע מן הרע כי אם ברע ממנו. ופרעה כבר נתחייב במכות אלו. ונפרע יתברך ממנו ע"י ישראל. כדי להפרע ממנו על שנתחייב מעיקרא. וזהו הכוונה ונתתי נקמתי באדום ביד עמי ישראל. לזה אמר מכדי קוב"ה בעי לחרובי ביתיה שבא במופת ובאות וגם שנעשה לרעת ישראל. כדי שיחרב הבית. ואעפ"כ בעי לכפורי' ידיה בהאי גברא (מלא העומר על איכה):

[א] מהרש"א ד"ה תלתא. בפ"ק דיומא (ט ע"ב) : [ב] שם בא"ד בתענית (כ ע"א) : [ג] שם ד"ה מרתא. בפ' הבע"י (ס"א ע"א) : [ד] שם בא"ד ביומא (י"ח ע"א) [וכן בפ' הבע"י סא ע"א פי' התוס' הכי] :

יד יוסף

א קשה למה צריך להביא להא דאר"ח דהרי מוכח מדלא מסר כל אקלידי לשמעיה וי"ל דאיתא ביומא דף עה שהיו ממציאין ליה לר"ח מן השמים מין שליו בין העצים. א"כ ה"א מה"ט לא מסר לשמעי' אקלידי דציבי לא משום יוקר העצים אלא שלא יקח שמעיה מן השליו הנמצא בין העצים לכן הביא הא דאר"ח דבשביל חשיבות העצים עשה זה. (סדר הדורות)

הדושי גאונים

השכל כנמשל אמר עכבינהו תלתא כי שמשי כלומר כמשך הימים וכיפול הרגלו פעם שתים ושלשה פעם שלום בין שני אלו החלקים שביארנו אבר ע"כ נעק השטן מרה באחרונה כי הוציאו רבי מאיר מביתו וזה מבואר. (דרש משה) :
שדרי עלוייהו לאספסיאנוס קיסר אתא צר עלה תלת שני הוו בה הנהו תלתא עתירי כו'. יש לדקדק על מספר זה שאמר דהוה בהו למיזן עשרים וחד שנין. שכבר אמרנו שאין דבר מן הדברים הגדולים כמו זה במקרה. וכן מה שאמר צר עלה תלת שנין למה תלת שנין דוקא. ועוד יש לדקדק על שלשה עשירים אלו למה לא היה אחד שמתפרנס אותם בבשר כמו בחמרא ואין ספק שיותר צריך בשר מן חמרא דע כי ירושלים מקום הקדושה לא היה ראוי להיות כבוש תחת העכומ"ז רק בג' שנים כי כל ישראל עניגם משולש משולשים באבות משולשים בכהנים

המתורגמן. א) מיט האלץ. ב) פערברעננט. ג) גראבע בראדט; ד) דיא שיך אבגענאממען. ה) דיא אייסערע זייטע.

לכל דהבא וכספא שדיתיה[א] בשוקא אמרה האי למאי מיבעי לי היינו דכתיב (יחזקאל ז) כספם בחוצות ישליכו :

כ שם [א]אבא סיקרא ריש בריוני דירושלם בר אחתיה דרבן יוחנן בן זכאי הוה שלח ליה תא בצינעא לגבאי אתא א"ל עד אימת עבדיתו הכי וקטליתו ליה לעלמא בכפנא א"ל מאי איעביד דאי אמינא להו מידי קטלו לי א"ל חזי לי תקנתא לדידי דאיפוק אפשר דהוי הצלה פורתא א"ל נקיט נפשך בקצירי וליתו כ"ע ולישיילו בך ואייתי מידי סריא ואגני גבך ולימרו דנח נפשיה וליעיילו בך תלמידך ולא ליעול בך איניש אחרינא דלא לרגשון בך דקליל את דאינהו ידעי דחייא קליל ממיתא עביד הכי [ב]נכנס בו ר' אליעזר מצד אחד ור' יהושע מצד אחד כי מטו לפיתחא בעו למדקריה אמר להו יאמרו רבן דקרו בעו למידחפיה אמר להו יאמרו רבן דחפו פתחו ליה בבא נפק כי מטא להתם אמר [ג]שלמא עלך מלכא שלמא עלך מלכא אמר ליה מיחייבת תרי קטלא חדא דלאו מלכא אנא וקא קרית לי מלכא ותו אי מלכא אנא עד האידנא אמאי לא אתית לגבאי א"ל דקאמרת לאו מלכא אנא[דף נו ע"ב]איבראי[ג] מלכא את [ד]דאי לאו מלכא את לא מימסרא ירושלם בידך דכתיב (ישעיה י) והלבנון באדיר יפול ואין אדיר אלא מלך דכתיב (ירמיה ל) והיה אדירו ממנו וגו' [ה]ואין לבנון אלא בית המקדש שנאמר (דברים ג) ההר הטוב הזה והלבנון ודקאמרת אי מלכא אנא אמאי לא קא אתית לגבאי עד האידנא בריוני דאית בן לא שבקינן א"ל אילו חבית של דבש ודרקון[ג] כרוך עליה לא היו שוברין את החבית בשביל דרקון אישתיק קרי עליה רב יוסף ואיתימא רבי עקיבא (ישעיה מד) משיב חכמים אחור ודעתם יסכל איבעי ליה למימר ליה שקלינן צבתא[ד] ושקלינן ליה לדרקון וקטלינן ליה וחביתא שבקינן לה אדהכי אתא פריסתקא עליה מרומי א"ל קום דמית ליה קיסר ואמרי הנהו חשיבי דרומי לאותיבך ברישא הוה סיים חד מסאנא בעי למסיימה לאחרינא לא עייל בעא למשלפיה לאידך לא נפק אמר מאי האי א"ל לא תצטער שמועה טובה אתיא לך דכתיב (משלי טו) שמועה טובה תדשן עצם אלא מאי תקנתיה ליתי איניש דלא מיתבא דעתך מיניה ולחליף קמך

רש"י

מימיהם ומשליך הגרוגרות : אבא סיקרא . כך שמו : שלח ליה . ריב"ז תא לגבאי בלנעא : א"ל . רבן יוחנן בן זכאי : עד אימת עבדיתו הכי . דלא שבקתון לאשלומי : חזי לי תקנתא לדידי . שיניחוני לצאת מן העיר : נקיט נפשך בקצירי . החזק עצמך כחולה הולא קול שאתה חולה : לישיילו בך . כמו שאתה גוסס : ואייתי מידי סריא . דבר מסריח כגון נבלה : ואגני גבך . והשכב במטתך עמך שיאמרו מת הוא ומסריח כבר : וליעיילו בך תלמידך . יכנסו תחת רגלי מטתך לשאת ולא יניחו אחרים לשאת דאינון ידעין דחייא קליל ממיתא : בעו . הנך בריוני : למדקריה . ברמחים שמא מערים הוא : אמר להו . אבא סיקרא : יאמרו . הרומיים עליכם שאפילו רבן דקרו : למדחפיה . אולי יצעק : דלאו מלכא אנא . והתעללת בי : איברא מלכא את . מלך אתה עתיד להיות : והיה אדירו ממנו ומושלו מקרבו יצא . אלמא אדיר הוא מושל : לבנון זה בית המקדש . שמלבין עונותיהם של ישראל : כרוך עליה . דבוק ולהוט אחריה : אין שוברין את החבית . כדי שילך לו הדרקון כך היה לכם להשחית העיר ולשרפה באש כדי להשליך אותן בריוני מתוכה : וחביתא שבקינן לה . כך הייתו מלפים אולי נוכל להם להוציאם ממנה ותהיה העיר קיימת ונשלים עמך : פריסתקא . שליח : לא נפיק . שנתדשנו

תוספות

אי לאו דמלכא את לא מימסרא ירושלים בידך . אע"ג דאכתי לא מימסרא בידו עד שבא טיטוס מכל מקום כיון דכבר לר עליה שלש שנים והוה כפנא הוה כאילו כבר נמסרה :

מהרש"א

ליחרב כו'. דארבעים שנין קודם שנחרב הבית [כדאמרין פ' היו בודקין דמ' שנה קודם שנחרב הבית בטלו סנהדרין ודו"ק]: כספם בחוצות ישליכו . אסיפא דקרא קסמיך דכתיב כספם וזהבם לא יוכל להצילם ביום עברת ה' נפשם לא ישבעו וגו' ובריפא דקרא לא כתיב זהבם גבי השלכה אלא דהכא כתיב וזהבם לנידה תהיה וגו' אולי שהוא על גודל חטאם בזהבם כדקאמר ביומא [ג] דתרקבא דדינרי עיילה ליה מרתא בת בייתוס לינאי מלכא לאוקמא ליהושע בן גמלא בכה"ג: וקטליתו לעלמא בכפנא כו'. גם שהם אמרו ניפוק ניעביד קרבא בהדייהו מ"מ לדעת רבנן לא הוה מסתייעא מלתא והם שרפו אוצר החטים תלה הכפנא בהם וק"ל : [ולא ליעול בך איניש אחרינא כו'. ובהא דלא ליפבק ליעול ביה אינש אחרינא לא ירגישו דדרך הלדיקים לצות על כך כמו שמלינו ביעקב וק"ל : שלמא עלך מלכא שלמא כו'. דכפלינן שלום למלך כדאמרי' לקמן בסוף פרקין : דלאו מלכא אנא כו'. פירש"י והתעללת בי עכ"ל ולולי פירושו נראה משום שזלזל בכבוד המלך והקיסר שהיה באותו שעה]: ואין אדיר כו'. לפי ענין שלמעלה עוד היום בנוב וגו' על מפלת סנחריב וחיילותיו נאמר כל הענין אך הדרש דהכא משמע ליה למדרש על חורבן המקדש דאין לבנון אלא מקדש ומייתי מדכתיב ההר הטוב הזה והלבנון דלא נאמר ההר הטוב בה' הידיעה רק על הר המוריה שכבר נבחר לטוב מאבותינו אברהם יצחק ויעקב והלבנון קאי על בנייתו של מקדש בהר הטוב הזה מעלי לבנון גם כי הוא מלשון בנין או מלבין כפרש"י [ג]ודו"ק: אילו חבית דבש ודרקון כו'. דבש הוא אחד מהמשקים שיש בו משום גילוי ודרקון שהוא הנחש הוא כרוך עליה עד פתיחתה שיוכל להטיל בו ארס ולהזיק את האדם ואמר דבודאי שוברין החבית ולהפסידה עם קצת דבש בשביל הדרקון להורגה עם שבירת החבית ורש"י פירש כדי שילך הדרקון כו' עכ"ל ואין זה במשמע דאם כן מה ירויח בשבירת החבית וה"נ קאמר למאי דאיבעי ליה למימר כו' דשקלינן לדרקון וקטלינן ליה כו' והדמיון הבריוני הם הנחשים וחומת העיר הוא החבית וכל אשר בה הוא דבש שבתוכה גם אם יהיה חומות העיר לשריפה ויהיה הפסד קצת גם במה שבתוכה תרויח בהריגתם דבריוני :

משיב חכמים כו'. ר"ל דעון אנשי העיר הוא הגורם שהקב"ה משיב חכמים וגו' שלא יהיה להם דעת להשיב : לא תצטער כו'. אפשר שליער עלמו שהיה חושב כי מחמת חולי נפוח רגלו וע"כ כשא"ל שמועה טובה כו' א"ל מאי תקנתיה כו' דודאי היה בידו לעשות לו מנעלים אחרים אלא שאמר דמ"מ נפוח הוא

[א] מהרש"א

ד"ה דרבי צדוק . סימני חורבן [כדאיתא ביומא לט ע"ב לסדיא] : [ב] שם ד"ה כספם . ביומא (יח ע"א): [ג] שם ד"ה ואין . כפרש"י (הפי' שכתב [בשם] רש"י מפי גמרא דיומא לט ע"ב אמרם) :

יד יוסף

א איכה רבתי פ"א סי' ל"ב קה"ר פ"ז ילקוט שם רמז תתקע"ה : ב אדר"נ פ"ד : ג עי' ילקוט ישעי' רמז רפ"ד : ד אדר"נ פ"ד : ה בספר נצח ישראל כתב בשביל שבית המקדש נבדל במעלות מכל שאר חלקי האדמה הוא מלבין חטא ישראל שנקרא לבנון ע"ש שמלבין עונותיהם של ישראל לכך אין ראוי שיפול אלא ביד מלך מפני שגם המלך נבדל משאר העם במעלה :

חדושי גאונים

לוים וישראלי' ולפיכך נקראים עם תלתאי ומפני שהם תלתאי לא היו יכולים העכומ"ז למשול עליהם . כי אם כבר לרו עליהם שלש שנים . ואז היו גוברים עליהם כי משולשים הם ישראל וזהו חזקם ותוקפם של ישראל כדכתיב יעקב חבל נחלתו . ר"ל כי ישראל יש להם חוזק כמו חבל שחזקו בג' חוטין כדכתי' והחוט המשולש לא במהרה ינתק ונגד זה היו לריכים ללור ג' שנים . כדי להתגבר על חוזק תוקפם שהוא שלש והבן זה שיטב כי זה הוא ג"כ מה שהיה מן הבקעת העיר דהיינו מן יז בתמוז עד ט' באב ג' שבועות דלא היה לריך ג' שנים כי כבר כבשו את העיר והיה זה התחלה לכבישה . ולכך לא היו לריכין רק ג' שבועות . אבל לתחלת כבישה היו לריכין ג' שנים . וקאמר דהוה בהו למיזן עשרים וחד שנין. ענין זה כי באותו זמן היו ישראל

עין יעקב

מה עלתה לה שכספה וזהבה שדיתא בשוקא ומתה במיתה של לער : **היינו** דכתיב כספם בחוצות ישליכו . אף דבריפא דקרא לא כתיב זהבם מ"מ מקרא נדרש לפניו וה"ק כספם בחוצות ישליכו וזהבם ג"כ אישליכו קאי ועי"ל לכך נקט המקרא כספם לרבותא אף שהוא חשוב יותר לענין מטבע היוצא כדאיתא ריש פ' הזהב אפילו הכי בחוצות ישליכו וכל שכן זהבם ועי' במהרש"א : **בר** אחתיה דרבי יוחנן בן זכאי . אתי לאשמועינן כיון דרוב בנים הולכין אחר אחי האם לכן היה אבא סיקרא רוצה לחזור למוטב רק מחמת יראה כדאמר אי אמינא להו מידי קטלי לי : **רש"י** ד"ה עד אימת וכו' דלא שבקתן לאשלומי . פשוט הוא ומ"ש מהרש"א בזה הוא שלא לצורך : **רש"י** ד"ה חזי לי תקנתא לדידי שיניחוני לצאת מן העיר

הרי"ף

אין אדיר אלא מלך וכו'. פרש"י ז"ל והיה אדירו ממנו כו' הכוונה לרש"י שהכתוב אומר והיה אדירו ממנו כלומר מישראל יהיה האדיר והמושל מקרבו יצא ואיך בא ללמוד מזה והלא אספסיאנוס היה מזרעו של אדום לזה אמר רש"י ז"ל אלמא אדיר הוא מושל כלומר שלא הביא פסוק זה אלא ללמוד ממנו שאדיר הוא מושל וא"כ הא דכתיב והלבנון באדיר יפול הוא לומר והלבנון במושל יפול אבל לא יליף ממנו שאדירו יהיה ממנו :

מי

המתורגמן. א) הערוים געווארפען . ב) ווירקליך . וואהר . ג) איינע גיפטיגע שלאנגע . דראקאן . ד) שפאן.

רש"י

אבריו משמחת השמועה: ורוח נכאה תיבש גרם. וכאשר תכאה רוחך מחמת השונא תיבש העלם שלך: תן לי יבנה. שלא תחריבנה ולא תהרוג חכמיה: ושושילתא דר"ג. משפחת הנשיא שלא תהרגם שלא תכלה שולטנות בית דוד: ואסוותא. רופאים תן לי מאגסיך שירפאו את רבי צדוק שלא היה יכול לבלוע אוכל לפי שנתקלקלו מעיו בתעניותיו: והוא סבר. רבי יוחנן: כולי האי. דלישבק לירושלים לא עביד לי ואשתכח דאפילו הצלה פורתא לא עבד הלכך בעינא מיניה האי דתיהוי הצלה פורתא: מיא דפארי. מים שנישורו בהם סובין: מיא דסיפוקא. סובין נסין וקמח מעורב בהן: שאגו צורריך בקרב מועדיך. בבית שאתה מתוועד בו: שמו אותותם אותות. אמרו שסימניהון סימן דם זה של מי הוא אם לא שהרגנו את עצמו: [עצמו] כינוי כלפי מעלה: חסין. מתאפק: כמין גרגותני. של גדול שספין בו יין מגת לבור וקורין קולדוי"ר: וישתבחו בעיר אשר כן עשו. הגבורה הזאת שאתם רואים: מילי דמיטמרן. מטמון ממונם של ישראל: נחשול. רוח סערה: סיסרא. נהל

תוספות

ונעשה נס והיה דם וכו'. להודיע דקשה לפני המקום חורבן בהמ"ק:

גמרא

דכתיב (משלי יז) ורוח נכאה תיבש גרם עבד הכי עייל אמר ליה ומאחר דחכמיתו כולי האי עד האידנא אמאי לא אתיתו לגבאי א"ל ולא אמרי לך א"ל אנא נמי אמרי לך א"ל מיזל אזילנא ואיניש אחרינא משדרנא אלא בעי מינאי מידי דאתן לך א"ל תן לי יבנה וחכמיה ושושילתא דרבן גמליאל ואסוותא דמסיין ליה לר' צדוק קרי עליה רב יוסף ואיתימא ר' עקיבא (ישעיה מד) משיב חכמים אחור ודעתם יסכל איבעי ליה למימר ליה לשבקינהו הדא זימנא והוא סבר דלמא כולי האי לא עביד והצלה פורתא נמי לא הוי:

כא שם אסוותא דמסיין ליה לר' צדוק מאי היא יומא קמא אשקיוה מיא דפארי למחר מיא דסיפוקא למחר מיא דקימחא עד דרווח מיעיה פורתא פורתא:

כב שם אאזל שדריה לטיטוס הרשע. ואמר (דברים לב) אי אלהימו צור חסיו בו זה טיטוס הרשע שחירף וגידף כלפי מעלה מה עשה תפש זונה בידו ונכנס לבית קדשי הקדשים והציע ספר תורה ועבר עליה עבירה ונטל סייף וגידר[א] את הפרוכת ונעשה נס והיה דם מבצבץ ויוצא וקסבר הרג את עצמו שנאמר (תהלים עד) שאגו צורריך בקרב מועדיך שמו אותותם אותות. אבא חנן אומר (שם פט) מי כמוך חסין יה מי כמוך חסין וקשה שאתה שומע ניאוצו וגידופו של אותו רשע ושותק דבי ר' ישמעאל תנא (שמות טו) מי כמוכה באלים ה' מי כמוך באלמים מה עשה נטל את הפרוכת ועשאו כמין גרגותני והביא כל הכלים שבמקדש והניחן בהן והושיבן בספינה לילך ולהשתבח בעירו שנאמר (קהלת ח) ובכן ראיתי רשעים קבורים ובאו וממקום קדוש יהלכו וישתכחו בעיר אשר כן עשו אל תקרי קבורים אלא קבוצים אל תקרי וישתכחו אלא וישתבחו א"ד קבורים ממש דאפילו מילי דמיטמרן איגליין ליה. עמד עליו נחשול שבים לטובעו אמר כמדומה אני שאלהיהם של אלו אין גבורתו אלא במים בא פרעה טבעו במים בא סיסרא טבעו במים אף הוא עומד עלי לטובעני במים אם גבור הוא

מהרש"א

זה ומאי תקנתיה וא"ל ליתי אינש כו' בזה נראה דלאו חולי נפוח הוא דלא בעי רפואה כחולי אחר: א"ל ומאחר דחכמיתו כולי האי אמאי לא אתית כו'. הוסיף בקושייתו דלעיל דמתוך חכמתכם היה לך לבא אלי ולהנצל מבריוני דלא שבקוך דקאמרת והשיב אעפ"כ הא אמרי לך דגם הם חכמים ולא טכל להנצל מהם וא"ל הא נמי אמרי לך במשל דלעיל: אי אלהימו צור וגו' זה טיטוס כו'. כדברי רבי נחמיה בספרי שדבר הכתוב כלפי האויבים ואמר האויב זה טיטוס אי אלהימו וגו' דהיינו כדמסיים דכסבור שהרג את עצמו ומייתי נמי מהאי קרא שמו אותותם אותות שהיה סבור דאותות וסימנים של הריגת אדם שהיא יציאת הדם הוא גם כן אות והריגה של עצמו: מי כמוך חסין יה וגו'. בקרא דלעיל מיניה כתיב ונורא על כל סביביו שאמר כי מדתו אינו כמדת ב"ו שהוא מוותר לנגד אוהביו ומדקדק עם אויביו ומדתו יתברך היא היפך בעוה"ז כי הוא נורא על כל סביביו לדקדק עמהם כחוט השערה כדאמרי' סוף יבמות[א] ובפ' הפרה ולגבי רשעים אמר שה' אלהי צבאות אתה לנקום בהם מיד ומי כמוך במדה זו שאתה חסין וקשה יה שהוא שם הגלות להיות שותק ולהאריך להם עד בא קיצם כדמסיק שבא יתום כו' כדי לטורדם בעוה"ב והיפך זה בצדיקים וכהאי גוונא דריש מי כמוך באלים ה' וגו' מי כמוך במדה זו לעשות עצמו אלם נגד רשעים ויאלא להם זה הדרש דלא מצינו כמוהו אלם חסר יו"ד מלשון אלם: ואמר מה עשה נטל את הפרוכת כו'. שבודאי לא היה חס ליטול עמו רק כלי זהב וכסף שבבהמ"ק אבל נטל גם הפרוכת כדי להשתבח בטפת דם שהרג את עצמו דהיינו אשר כן עשו וכל הדרש הזה הוא בפרש"י בקהלת אך מה שדרשו הכא קבוצים במקום קבורים לא הביא בפירושו והניח קבורים כמשמען ע"ש ואפשר משום דלא משמע ליה למדרש אל תקרי קבורים אלא קבוצים דלא מצינו בשום מקום ל' דמתחלף בריש אבל אל תקרי וישתכחו אלא וישתבחו ניחא ליה דב' מתחלף בכ' בשורש הכתיבה ונראה לפרש לפי הדרש דלאו דוקא אל תקרי קבורים אלא קבוצים אלא דמשמעות קבורים הוא קבוצים כמו [ג] קיבורא דאהיני שפירשו בו מלשון קבוץ של תמרים: אין גבורתו אלא במים כו'. ר"ל גם כי נשבע שלא יביא מבול

הרי"ף

מי כמוך חסין יה שאתה שומע ניאוצו וגידופו של אותו רשע ושותק. וכפי דרשא זו יבואו שני הכתובים אחריו מי כמוך ומתאפק לרשעים ואמונתך ליפרע מסביבותיך הם הצדיקים כדכתיב וסביביו נשערה מאד לדקדק עם הצדיקים כחוט השערה ואינו מוותר להם כלום מיד עמד נחשול שבים לטובעו. וז"ש אתה מושל בגאות הים לעלות ולטבוע לטיטוס ואח"כ כשאמר אין גבורתו אלא במים מיד בשוא גליו אתה תשבחם כשנשאו הגלים חזר הקב"ה והשקיטם אתה תשבחם מלשון משבית שאון ימים שהוא לשון השקיט ובצאתו מן הים ליבשה אתה דכית לטיטוס ביתוש בריה קלה שהיה מנקר מוחו כחלל רהב למי שנתגאה ונתרברב דכית כחלל באדמה עד שמת מה עשו אחר מיתתו כמאי דפסיק אנפשיה לקנויי יתיה ומבדרו קטמיה אשב ימי ואז בזרוע עוזך פזרת אויביך לפזר אפרו אשב ימי אז הכירו וידעו כל העמים כי לך שמים אף לך ארץ לך זרוע עם גבורה:

עיון יעקב

העיר. נראה דרש"י הרגיש בזה שלא תאמר חזי לי תקנתא דעיקר כוונתו היתה על תקנת עצמו שיציל אותו שלא ימות בסכנה וא"כ קשה איך קאמר אפשר דהוי הצלה פורתא הצלה גמורה היא לגבי דידיה לכן פרש"י דמה דקאמר תקנתא לדידי היינו לומר שיניחנו לצאת מן העיר ועי"ז כן ירצה בחכמתו לדבר עם אספסיינוס על הצלה פורתא כאשר עשה בצאתו שאמר תן לי יבנה וחכמיה וכו' עד והצלה פורתא וק"ל: בא פרעה וטבעו במים. הא דלא אמר בא דור המבול ושטפן במים י"ל לפי שהיה רוצה לומר עלה עמי ליבשה ויעשה מלחמה ובאמת המבול בא על היבשה אלא שידע שכבר נשבע אל זה ועוד שאמר אלהיהם של אלו לפי

עין יוסף

כב שדריה לטיטוס. טיטוס בן אחתו של אספייינוס היה (ספרי ח"ב פיסקא שכ"ח): כמדומה אני וכו'. ואם תאמר מנליה שלא היה הרוח מקרה מהים. וי"ל שהיו כל האניות עוברים בשלום ואנייתו לבדה בסערה ע"ד שאמרו בתנחומא פרשה ויקרא ביונה (יפ"ת): אם גבור הוא יעלה ליבשה ויעשה כו'. והא דבאמת מדוע לא פגע בו בהיותו בביתו והמתין בדינו עד בואו בים. הוא משום דהקדוש ברוך הוא מאריך אף לרשעים. וגם

ענף יוסף

כב אמר כמדומה אני שאלהיהם של אלו אין כחו אלא במים. טעה הרשע הזה בזה שלא ידע כי טבע המים ימהר יחיש מעשהו לעשות רצון בוראם כאומרו יעלו הרים ירדו בקעות אל מקום זה יסדת להם. והיו נחפזים ונמהרים בשליחותם בשביל להרבות כבוד בוראך ב"ה באהבה ובשמחה שהיו אומרים אלו לאלו נעשה קלוסין להקב"ה. ועל כן כשראו רשע הזה עובר בים עמד נחשל לטובעו כלומר עמד מעצמו בלי שום צווי. כי כן דרך קנאי לקנאות להקב"ה בלתי הצטוותם ולעשות נקמה בעוברי דת. כאשר מינו בפנחס בן אלעזר. וכאשר התחיל זה לחרף. נח מזעפו ברצון הקב"ה. (במ"ח):

המתורגמן. א) געשטאבען.

[א] מהרש"א

ד"ה מי כמוך. סוף יבמות (קכא ע"ב) ובפ' הפרה (נ ע"א): [ג] שם סד"ה מה. כמו (סנהדרין כו ע"ב):

יד יוסף

א ספרי ח"ב פיסקא שכ"ח ב"ר פ"י ויק"ר פכ"ב במ"ר פי"ח קה"ר פסוק ויתרון ארץ תנחומא סדר חקת ועי' מדרש תהלים מזמור קכא:

חדושי גאונים

מוכנין למשול עליהם העכומ"ז. והכונה זאת היתה עד כ"א שנים ולא יותר כנגד כ"א ימים שיש מן יז בתמוז עד ט' באב יום לשנה. וכאשר עברו אלו כ"א שנים שוב עברה הכונה זאת ולא היו יראים עוד. ולכן אלו העשירים בכך אותם הש"י עד שיוכלו לעמוד נגד כח העכומ"ז. ולזון ישראל כ"א שנים ושוב לא היה הזמן מצליח לעכומ"ז לשלוט על ישראל רק כ"א שנה כי אלו כ"א שנים הוא זמן שמצליח כח העכומ"ז כי הם נגד כ"א ימים שבין י"ז בתמוז וט' באב יום לשנה. וכאשר עברו אלו כ"א שנה אין השעה עומדת להם ולכן אלו העשירים היה להם למיזן כ"א שנה. אבל לפירוש שלפני זה כי אותם ג' שבועות היו נגד כח ישראל שהוא משולש ולאחר כח יכולין לכבוש אותם כמו שאמרנו. היו אלו כ"א שנים שהיה מגיע לכל אחד מן העשירים רק שבע שנים כי ז' שנים הוא רעבון גמור. כמו שמצינו אצל יוסף שבע שנים רעב. וכן בכל מקום אמרו שבע שני הוי כפנא ועל פתחא דאומנא לא חליף. והוה בכל אחד מן העשירים לפרנסם ז' שנים שלימות דהיינו כי השלשה העשירים ביחד היו מפרנסים אותם כ"א שנים האחד בחיטי ושערי והשני בחמרא ובמשחא השלישי בדליבי. הרי כל אחד מפרנס שליש הפרנסה

מהרש"א

לעולם אין זה אלהיהם של אלו אבל אלהיהם אין גבורתו אלא במים בא פרעה וכו': וא"ל רשע כו' בן בנו של עשו הרשע. גם כי מלכות רומי שלמוא קבלה היה בידם שחורבן בית שני היה ע"י זרעו של עשו כמפורש בכמה מדרשות וכבר כתבנו בזה שהמלך הראשון היה צפו בן אליפז כמפורש בבן גוריון כו': ונכנס בחוטמו ונקר במוחו כו'. בא לו העונש הזה לפי שחטא שחירף וגידף בדיבורו שבא מכח הנשמה שבא דרך החוטם למוח כמו שכתוב ויפח באפיו נשמת חיים ויהי האדם לנפש חיה ות"א לרוח ממללאועגין שנקר במוחו כו' ושמע קול ארזפתא אשתיק יש לפרש רמז מקרא דמייתי לעיל שאמר שאנו צורריך וגו' יודע כמביא למעלה ר"ל יודע באותו פרוכת שהביא לעירו שיהיה לו למעלתו להשתבח בו בעירו או ר"ל כמביא למעלה כמ"ש כסבור שהרג את עצמו ואמר שהיה עוכשו בסבך עץ קרדומות כמו שנקר קורדוס את העץ כן נקר היתוש במוחו ולאביי נמי קאמר דפיו נחושת ולפרניו ברזל כקורדוס הזה ואמר פתוחיה שהיה לו קלא נחמה ופתח כי יחד עכו"ם וישראל בכסיל וכלפות יהלומון להשתיקו בקול ארזפתא ואמר שפלעו מוחו למר כגוזל הוא רמז לכ"י כמ"ש במראית בין הבתרים קחה לי עגלה וגו' תור וגוזל וגו' ויבתר אותם בתוך ואת הצפור לא בתר רמז שעובדי כוכבים יכלו וישראל יהיו קיימין וז"ש במזמור הזה אל תתן לחית נפש תורך וגו' דהיינו תור וגוזל: ואמר ליבדרו קיטמיה אשב ימי כו'. שבע ימים הם לפי ז' האקלמים ע"ש ז' כוכבי לכת והרשע הזה חירף כלפי מעלה שאין לו כח בז' הימים אבל נתן הממשלה לז' כוכבי לכת שלמעלה ולא לשכחיה אלהא כו' שאין לו ממשלה עליהם ויש לזה ג"כ רמז בקרא דמייתי שאמר עד מתי אלהים יחרף צר וגו' גם אחרי מותו הוא מחרף שאין ממשלתך בז' ימים ואתה אלהים מלכי מקדם וגו' שכבר מקדם הראית כחך וישועתך בכל הימים כי אתה פוררת בעזך ים וגו' ההוא רמז על המלאך של ים שנקרא עוזא שפוררת אותו בממשלתו ואתה בקעת מעין ונחל וגו' אתה הובשת נהרות וגו' כי כחך בכל ימים ונהרות ואמר לך יום אף לך לילה וגו' דהיינו למצוא בחשיכה כאורה ואין נסתר מנגד עיניך היפך שאמר דלא לשכחיה אלהא דיהודאי: א"ל מילייהו נפישין ולא מצית כו'.כפר בתורה מן השמים דא"א שנתנה מן השמים כיון דא"א לקיימה כולה ומילייהו הם כדברים בעלמא גם לזה יש רמז בהאי קרא שאמר עוד זכר זאת אויב חרף ה' וגו' שאומר אל תתן לחית נפש שהם ישראל תורך כמ"ש דא"א לקיימה כולה כי השכחה מצויה באדם והיתה התשובה שהבטחתנו עניך שהם ישראל אל תשכח לנצח כמ"ש כי לא תשכח מפי זרעו וגו': ואמר כל המיצר לישראל כו'. מפורש באגדת חלק: לא תדרוש שלומם וטובתם וגו'. לא הרשיע כ"כ לומר זיל אגרי בהו להיצר להם אבל לא תדרוש שלומם וגו'. וכמ"ש בהאומות שהרחיקם הקב"ה לדבק בהם דהיינו עמון ומואב שנאמר בהם אל תתגר בם וגו' להרע להם ושוב נאמר לא תדרוש שלומם וגו' וע"פ מ"ש במדרשות [א] הוא בלעם הוא לבן וכבר נאמר לו אל תדבר עם יעקב מטוב ועד רע כי טובתן של רשעים

גמרא

הוא יעלה ליבשה ויעשה עמי מלחמה יצתה בת קול ואמרה: [לו] רשע בן רשע בן בנו של עשו הרשע בריה קלה יש לי בעולמי ויתוש שמה אמאי קרי לה בריה קלה דמעלנא אית לה ומפקנא לית לה עלה ליבשה ותעשה עמה מלחמה עלה ליבשה בא יתוש ונכנס בחוטמו ונקר במוחו ז' שנים. יומא חד הוה קא חליף אבבא דבי נפחא[א] שמע קול ארזפתא[ב] אישתיק אמר איכא תקנתא בכל יומא מייתו נפחא ומחוי[ג] קמיה לעובד כוכבים יהיב ליה ד' זוזי לישראל א"ל מסתייך[ד] דקא חזית בסנאך עד תלתין יומין עביד הכי מכאן ואילך כיון דדש דש. תניא א"ר פנחס בן ערובא אני הייתי בין גדולי רומי וכשמת פצעו את מוחו ומצאו בו כצפור דרור משקל ב' סלעים. במתניתא תנא *כגוזל בן שנה משקל ב' ליטרין אמר אביי נקטינן פיו של נחשת וצפרניו של ברזל כי הוה קא מיית אמר להו לקלויה[ה] לההוא גברא ולבדרו לקיטמיה[ו] אשב ימי דלא לשכחיה אלהא דיהודאי ולוקמיה בדינא:

כג שם אונקלוס [ב]בר קלוניקוס בר אחתיה דטיטוס הוה בעי לאיגיורי [אזל] אסקיה לטיטוס [ג]בנגידא אמר ליה מאן חשיב בההוא עלמא א"ל ישראל מהו לאידבוקי בהו א"ל מילייהו נפישין ולא מצית לקיומינהו זיל אגרי[ז] בהו בהאי עלמא והוית רישא דכתיב (איכה א) היו צריה לראש אויביה שלו וגו' [ד]כל המיצר לישראל [ה]נעשה ראש א"ל דיניה דההוא גברא במאי א"ל [דף נז ע"א] במאי דפסיק אנפשיה כל יומא מכנשי ליה לקיטמיה ודייני ליה וקלו ליה ומבדרו אשב ימי אזל אסקיה לבלעם בנגידא א"ל מאן חשיב בההוא עלמא א"ל ישראל מהו לאידבוקי בהו א"ל (דברים כג) לא תדרוש שלומם וטובתם כל ימיך

רש"י

קישון גרפס: מעלנא. פה להכניס מאכל: מפקנא. מוצא דרך בית הרעי: ארזפתא. קורנס: אישתיק. אותו יתוש מלנקר מפני קול הקורנס: כיון דדש דש. משהרגיל היתוש ולמד בקול הקורנס הכיר בה ולא הניח ניקורו: צפור דרור. ארונדיל"א [שוואלבע]: בנגידא. אוב: במאי דפסיק אנפשיה. מיקלי ובדורי קיטמא:

תוספות

ונקר במוחו ז' שנים. לא נעשה טרפה בכך דדרך חוטמו נכנס ולא ניקב הקרום ועוד דיש חילוק בין טרפות דאדם לבהמה כדפי' בפ"ק דעירובין (דף ז.)':

עין יעקב

עיון יעקב

לפי דעתו הגרוע אין כחו אלא במים משא"כ מבול שבא על כל עולם מאלהי כל הארץ וק"ל: ונקר במוחו ז' שנים. נגד שבעה כוחות הטומאה שהיה בו ועמ"ש לעיל ביבמות (דף קג ע"ש): משקל ב' סלעים. כלומר לא שהיה גדול כך כצפור דרור או כגוזל בן שנה דא"כ איך היה מספיק להיות שם אלא משקלה היה"כך כיון שפיו היה נחושת וצפרניו של ברזל: כל המיצר לישראל נעשה ראש. אפשר לומר הטעם לפי שע"י שמיצר לישראל הם חוזרים למוטב וכדאיתא בפ' חלק הקב"ה מעמיד להם מלך שגזירותיו קשים כהמן כדי להחזירם למוטב ולפי שהוא הגורם לטובת ישראל ואין הקב"ה מקפח שכר כל בריה לפיכך נותן לו שכרו בעוה"ז שנעשה ראש וזה אפשר כוונת הפסוק היו צריה לראש וגו' כי ה' הוגה על רוב פשעיה: אסקיה לבלעם בנגידא. אסיק דוקא לשלשה כי אין עלה פחות משלשה וכדאמריש בעלמא שלשה היו באותו עצה ואין ב"ד פחות משלשה כי ע"פ שלשה

עץ יוסף

ביה לא רצה להטביעו אלא דהיה מעצמו בא לתבוע עלבון יתברך בחרופיו להטביעו ביה בהיותו במקום סכנה אבל אותו רשע חשב שזה נעשה בכוונה בשליחת הקב"ה ומתוך כך מצא פ"פ לומר שח"ו אין כחו אלא במים שזה כל האומו' מודים שהקדוש ב"ה מושל במים כדאיתא בירושלמי פ"ג דע"ז (נזה"ק): אמאי קרי לה בריה קלה. שאף שהיתוש היה היותר קטן. מ"מ אין ראוי לקרותה בריה קלה משום זה משום שכמו שכחו יתברך נודע מהבריות הגדולות. ג"כ נודע מהקטנים שעם היותם פחותים יתן בהם ה' גורה וחיות. ועוד דאי משום קטנותה קרי לה בריה קלה הא איכא קטן ממנה דהיינו בילי כנים. כדאמרינן בשבת פ' שמנה שרצים הקב"ה זן מקרני ראמים עד בילי כנים משמע שהם קטנים מהכל ומינה הוא דאיקרי בילי כנים כדאי' התם לכן אמר שטעם קריאתו בריה קלה לפי שהוא חסר היצירה לפי דמעלנא אית לה ומפקנא לית לה נמצא היא חסרה ביצירתה שלא נמצא בה סדר תקון דחיית המותר באופן נאות לה כמו שנמצא בשאר הנבראים לכן נקראת בריה קלה פחותה מכל הברואים (יפ"ת) ונפרע ממנו בבריה זו לרמז לו שמעלנא אית ליה שיכנוס לעירו בכבוד. ומפקנא לית לה שלא יצא עד שנפגר. ועוד מעלנא אית לה ליכנס בחוטמו ומפקנא לית לה לצאת ממנו (גבול בנימין): ונקר במוחו ז' שנים. לא נעשה טרפה בכך דדרך חוטמו נכנס ולא ניקב הקרום ועוד דיש חילוק בין טרפות דאדם לבהמה כדפי' פ"ק דעירובין (תוס') וקשה דבפרק אלו טרפות אמרינן דגם אדם טריפה אינו חי יב"ח והביאו ראיה מאיוב ישפוך לארץ מררתי יפלח כליותי וי"ל שכוונת התוס' לומר שדבר המטריף בבהמה אינו מטריף באדם ולעולם דבר המטריף באדם אינו חי יב"ח. ודלא כמ"ש מרן בכ"מ פי"ג דגירושין (שבות יעקב) והיפ"ר כתב דבלאו הכי לא קשיא קושית התוס' שהרי כניסתו בחוטמו וחיותו שם וגדולתו הכל היה דרך נס. ויהיה חיותו של טיטוס ג"כ עם היותו טרפה דרך נס:

מהרש"א

[א] מהרש"א ד"ה לא תדרוש. ועפמ"ש במדרשות (עי' היטב בסנהדרין קה ע"א):

יד יוסף

א לפי שהגלה את ישראל שנמשלו ליונה טעם זה כתב בספר חסידי' סי' תתכ"א: ב אונקלוס בר אינקלוס בר אחתיה דאנדריינוס כו' כצ"ל הגר"א: ג בערוך ערך נגר ד' איתא בנגירא פי' בכישוף: ד סנהדרין קד ע"ב אכ"ר פסוק היו צריה וכו': ה כלומר קודם שמיצר להם נעשה ראש שלא יאמרו ביד אומה שפילה מסר את בניו כ"כ תוס' חגיגה יג ע"ב ד"ה שלא]: ובפע"ז מ"ד דיבמות כתב התוי"ט על מ"ש תוס' דהכא כדפרישית בפ"ק דעירובין אבל לא מצאתי שם כלום עכ"ל אראה שלא היה לפניו מה שנדפס שם בתוס' דעירובין ז ע"א ד"ה כגון שדרה וכו' בשם תוס' כ"י ומיהו כמה בני אדם וכו' ע"ש ועי' תוס' ב"ק נא ע"א ד"ה נעביד ותוס' זבחים קטז ד"ה ודילמא ותוס' חולין מב ע"ב ד"ה וא"ר יהודה ותוס' בכורות לז ע"א ד"ה כדי:

חדושי גאונים

וכזה עולה לאחד ז' שנים כאילו היה כל אחד מפרנס אותם לגמרי ז' שנים. דהיינו שהיה מפרנס אותו העשיר האחד בחיטי ושערי ושנים העשירים האחרים נתנו לו משחא וחמרא וציבי מה שצריך לז' שנים. ובעל חיטי יחזור ויתן במקומו בשבע שנים השניים. ובשבע שנים השלישים חיטים ושערה עד שיגיע לכל אחד מן העשירים שיהיה מפרנס אותם ז' שנים שלימות בכל בחיטים ובשעורים ובחמרא ובדליבי [היה מפרנס אותם ז' שנים שלימות] וזהו עשיר גמור. ודע כי שבע שהוא לשון שביעה והוא שייך לעשיר כי העשיר הוא שבע בכל וכאשר פרנס אותם שבע שניםהוא עשיר גמור שהוא שבע בעושר

בשכבת זרע רותחת. מדה כנגד מדה שבעלתו התחילו העם לזנות אל בנות מואב: דאמר מר. בעירובין (דף כא:) ויליף לה מולהג הרבה יגיעת בשר (המלהיג) [המלעיג] הרבה נידון ביגיעת בשר וקרא בדברי סופרים כתיב ויותר מהמה בני הזהר בד"ס יותר מדברי תורה: נביאי אוה"ע. בלעם שהשכינה נגלית עליו והרשיע לדבר: טור מלכא. מדינה ששמה הר המלך: נפלו. בני המדינה היהודים עלייהו דרומאי: מחונהו. הכוס: גונדא. גדוד: הוה בהו. ביהודים: איזדקור. לשמוח: עד דאתחזי. לבני התיל: בליונא דגושפנקא. מי שהיתה לו נורה בטבעתו היה מכירה רחוק מיל מן העיר למראה הנרות: שחליים. מין

א"ל דיניה דההוא גברא במאי א"ל בשכבת זרע רותחת אזל אסיק לפושע ישראל בנגידא א"ל מאן חשיב בההוא עלמא א"ל ישראל מהו לאדבוקי בהו א"ל טובתם דרוש' רעתם אל תדרוש כל הנוגע בהן כאילו נוגע בבבת עינו א"ל דיניה דהני גברי במאי א"ל בצואה רותחת דאמר מר "כל המלעיג על דברי חכמים נידון בצואה רותחת תא חזי מה בין פושעי ישראל לנביאי עובדי כוכבים תניא אמר רבי אלעזר בוא וראה כמה גדולה כחה של בושה שהרי סייע הקב"ה את בר קמצא והחריב את ביתו ושרף את היכלו:

כד' שם אתרנגולא ותרנגולתא חרוב טור מלכא דהוו נהיגי כי הוו מפקי חתנא וכלתא מפקי קמייהו תרנגולא ותרנגולתא כלומר פרו ורבו כתרנגולין יומא חד הוה קא חליף גונדא דרומאי שקלינהו מינייהו נפלו עלייהו מחונהו אתו אמרו ליה לקיסר מרדו בך יהודאי אתא עלייהו הוה בהו ההוא בר דרומא דהוה קפיץ מילא וקטיל בהו שקליה קיסר לתאגיה[א] ואותביה ארעא אמר רבוניה דעלמא כוליה אי ניחא לך לא תמסריה לההוא גברא לדידיה ולמלכותיה בידיה דחד גברא. אכשליה פומא לבר דרומא ואמר (תהלים ס) הלא אתה אלהים זנחתנו ולא תצא אלהים בצבאותינו. דוד נמי אמר הכי דוד אתמוהי קא מתמה. על לבית הכסא אתא דרקונא[ב] שמטיה לכרכשיה[ג] ונח נפשיה אמר הואיל ואתרחיש לי ניסא הא זמנא אשבקינהו שבקינהו ואזל איזדקור[ד] ואכלו ושתו ואדליקו שרגי עד דאתחזי בליוני דגושפנקא ברחוק מילא אמר מיחדא קא חדו בי יהודאי הדר אתא עלייהו א"ר אסי תלת מאה אלפי שליפי סייפא עיילו לטור מלכא וקטלו בה תלתא יומין ותלתא לילותא ובהך גיסא הלולי וחנגי[ה] ולא הוי ידעי הני בהני:

כה שם בלע ה' ולא חמל את כל נאות יעקב (איכה ב) כי אתא רבין א"ר יוחנן אלו ששים רבוא עיירות שהיו לו לינאי המלך בהר המלך דאמר רב יהודה אמר רב אסי ס' רבוא עיירות היו לו לינאי המלך בהר המלך וכל אחת ואחת היו בה כיוצאי מצרים ב'חוץ משלש שהיו בהן כפלים כיוצאי מצרים אלו הן כפר ביש כפר שחליים כפר דכריא. כפר ביש דלא יהבי ביתא לאושפיזא. כפר שחליים שהיתה פרנסתן מן שחליים. כפר דכריא א"ר יוחנן שהיו

רשעים רעה היא אלא לדיקים ואולי שגם זה נרמז בהני קראי זכור חרפתך מני נבל כל היום נבל הוא אותיות לבן שהוא בלעם ואמר זכור חרפתך ממנו כל הימים שאמר לא תדרוש וגו' כמ"ש במואב ומסיים בתרתי אל תשכח קול צורריך וגו' וגם אל תשכח שאון קמיך עולה תמיד שהוא בלעם שהביא כמה עולות כדי לקלל ישראל וק"ל: [נידון בש"ז רותחת כו'. עיין פירש"י ועי"ל ע"ש ששכב את אתונו כדאמרי' בע"ז: כל הנוגע בהם כאילו נוגע בבבת עינו. מבואר כל הנוגע בבבת עינו הוא מפחית אורו כן הנוגע בהן לרעה משחית ומכבה אורו של עולם כמ"ש כה"ג בהורדוס פ"ק דב"ב [א]: ושאמר כל המלעיג על דברי חכמים נידון בצואה כו'. כפרש"י דדריש ליה הכי מלהג הרבה יגיעת כו' והתם דחי הך דרשא מדלא כתיב לעג ונראה מאן דדריש לה משום דאות ע' מתחלף בה' באחה"ע ולפי שמבזה ד"ת נידון בביזוי בצואה ונראה מ"ש להג הרבה ה"פ לפי שכבר אמר בד"ת הזהר עשות ספרים הרבה וגו' דהיינו שעשו בספריהם סייג לתורה מי שלועג על שהרבו בזה לגדור גדרים נידון ביגיעת בשר וק"ל]: כי הוו מפקי חתנא כו' כלומר פרו ורבו כתרנגולים כו'. ע"ש ברכת פ"ו דלא נאמר בתורה בבהמה וחיה רק בעופות ודגים ביום ה' וכן גבי אדם ביום ו' ולקחו תרנגולים ע"ש שנקרא גבר כטעם שכתבו בכפרות ביוה"כ וק"ל: דוד אתמוהי כו'. ואיכא למידק דהא לשון חדא אמרו ומהיכא משתמע טפי בדוד דאתמוהי הוה ודוחק לומר לפי כוונת הלב דוד הוה מתמה טפי מההוא גברא ויש ליישב דדוד לא קאמר האי קרא בלחודיה אלא בתוך כוליה מזמורא דמספר בו ישועת אלהינו ויך יואב את אדום וגו' וסיים בו מי יובילני עיר מצור מי נחני עד אדום והא ודאי קאמר הלא אתה אלהים זנחתנו וגו' דרך תמיהא משא"כ האי גברא קאמר האי קרא בלחודיה לא משמע דרך תמיהא ודקאמר בתחלת המזמור אלהים זנחתנו פרצתנו אנפת וגו' לא משמע בלשון תמיהא ואמר במדרשות דוד ראה ברוח הקודש שיגלו ישראל ע"י אדום וע"ש בפרש"י ויש לפרש גם האי קרא בכה"ג שאמר מי נחני עד אדום בגלות לטובתנו הוא כדאמרינן פ"ב [ב] בטולא דבר עמו ולא בטולא דפרסאי ושפיר קאמר עלה לשון תמיה הלא אתה אלהים זנחתנו וגו' ודו"ק: [אזדקור ואכלו ושתו כו'. דהוה להו להודות ולהלל על הנס שהלך מאתם המלך אבל אכלו ושתו ולא בטחו בישועת ה' אלא אמרו שהמלך לא יכול להם מפני גבורתם וז"ש מיחדי קא חדו בי כו' שלא יכולתי להם וק"ל: אלו ס' רבוא עיירות כו'. והיינו שבלע ה' כל אותן מקומות כדמסיק דאפילו ס' רבוא קני לא מחזיק וק"ל]: כפר ביש כו'. דהיינו שהיו רעים בממונם כדאמרינן בפרק חלק באנשי סדום שאמרו נשכח רגל מארצנו ע"ש ולהפליג הענין קאמר דאע"ג שהיו כפלים כיוצאי מצרים אין טוב בהם אין גם אחד וכן כפר שחלים שרבים כאלו היו מתפרנסים בשחלים וכן כפר דכריא שהיו יולדות זכרים כו' ואין זה סימן ברכה כדאמרינן פ"ק דב"ב [ג]

[א] מהרש"א ד"ה כל. פ"ק דב"ב (ד ע"א): [ב] שם סד"ה דוד. פ"ב (לעיל יז ע"א): [ג] שם ד"ה כפר. פ"ק דב"ב (קמ ע"ב):

יד יוסף

א ערכין כח ע"ב: ב איכ"ר פסוק בלע ה' ולא חמל:

חדושי גאונים

כלל הדבר כל אחד מן אלו ג' עשירים היה מפרנס אותם ז' שנים שלימות כאשר כל אחד היה מחליף את שלו באחד עד שהגיעו לכל אחד ז' שנים. וגתן מן הש"י ברכת השובע שהוא שבע שנים לכל אחד ואחד והיו יכולים להציל את ישראל אם לא היו הרשעים שמחריבים את הכל וזה הפירוש הוא ברור וקאמר שהיה בהם ג' עשירים דוקא: ודע כי העשירות הוא מצד ג' דברים האחד הוא מצד ברכת ה' היא העשיר והוא מבורך. ומפני שזוכה לברכה מאת ה' זוכה לעושר מצד הברכה בלבד שהוא מבורך מן הש"י. השני שזוכה לעושר כדי שיתפרנס ומפני הפרנסה זוכה לעושר והעושר השלישי מפני כי הוא זוכה לעושר שיהיה חשוב בשביל העושר כי החשיבות הוא גרבוי עושר ולפיכך העושר בא לו לאדם בשביל החשיבות. ואלו העשירים הם ג' דברים מחולקים ואין ענין רביעי שיזכה לעושר רק ע"י ג' דברים כי יש זוכה לעושר מצד שהוא ראוי לברכה כמו שהיו האבות מבורכים. ובשביל זה זכו לעושר השני שזוכה לעושר בשביל שיהיה לו פרנסה ומזוני. וזהו שאמרו חז"ל חיי בני ומזוני לאו בזכותא תליא מלתא אלא במזלא תליא. ויש שזוכה לעושר מצד שהוא זוכה לחשיבות ולפיכך נותן לו עושר כי אין כבוד וגדולה בלא עושר. ולפיכך אמר כי כנגד אלו היו ג' עשירים מחולקים. והיו שלשה עשירים אלו נקדימון בן גוריון

עיון יעקב

יקום דבר. כי בכל דבר יש קלה לקלה ומדות בינוני כגון חכם. שוטה. רשע. לדיק גבור. חלש מדת בינוני בכולם: כל הנוגע בהם כאילו נוגע בבבת עינו. אמר כן כדי להציל דברי טיטוס שאמר להילר לישראל גם דברי בלעם שאמר לא תדרוש שלומם וטובתם ובלעם לשנתו הזל כדאיתא במדרש על דבר זה נענש בלעם שנסתם עינו כדאיתא ברבה ריש פ' חלק אמר הקב"ה רשע שבעולם כתיב על ישראל כי הנוגע בכם כנוגע בבבת עינו ואתה הולך ליגע בהם ולקללם תלא עינו עכ"ל: שהרי סייעו הקב"ה את בר קמצא. משום דאי לא נעשה הדבר בסיועת הקב"ה מסתמא היו רבנן עמדו על דעתם לאקרובי משום שלום מלכות או למקטליה דלא ליזל ולימא אך הקב"ה גרם שהשיב חכמים אחור שלייתו לרבי זכריה כדלעיל: פרו ורבו כתרנגולים. עי' במהרש"א ול"נ הטעם שבקשו שברכה דלעתיד שעתידה אשה לילד בקלות בכל יום כתרנגולים כדאיתא בפ"ב דשבת דף ל' כי הא דיתיב רבן גמליאל ודרש עתידה אשה שתלד בכל יום וכו' ואראך דוגמתו בעוה"ז ע"ש ולהכי קאמר יומא חד חליף גונדא דרומאי שקלינהו מינייהו כי היכי דלא ליחול עלייהו ברכה כזו כי היו מתיראין פן ירבה והיה כי תקראנה מלחמה ונוסף גם הוא על שונאינו כמו שאמר פרעה לכך כאשר נפל עלייהו מחונהו אתו אמרי לקיסר מרדו בך יהודאי לפי שהכניסו עצמם כל כך שיהיו פרים ורבים כ"כ ש"מ דכוונתייהו להיות מרובים כל כך דאם יקראנה מלחמה שיוסיפו על שונאינו וק"ל וכיון שבשביל זה באו למלחמה עליהם שהיו יראים שיהיו מרובים לפיכך

עין יוסף

כד איזדקור. ענין רקוד וקפוץ היא כמו כדי שיזדקר הגדי בנת ראש (ערוך): בליונא דגושפנקא. פי' חותם של טבעת (ערוך): על

המתורגמן. א) זיינע קראָנע, ב) איינע שלאנגע, ג) אונטערלייב. ד) געטאנצט. ה) פֿריידען אונד טאנצען.

נשותיהם יולדות זכרים תחלה ויולדות נקבות באחרונה ופוסקות. אמר עולא לדידי חזי לי ההוא אתרא ואפילו שתין רבוותא קני לא מחזיק א"ל ההוא מינא לר' חנינא שקורי משקריתו א"ל (ירמיה ג ודניאל יא) [א]ארץ צבי כתיב בה מה צבי זה אין עורו מחזיק את בשרו אף ארץ ישראל בזמן שיושבין עליה רווחא ובזמן שאין יושבין עליה גמדא[א]:

כן שם רב מניומי בר חלקיה ורב חלקיה בר טוביה ורב הונא בר חייא הוו יתבי גבי הדדי אמרי אי איכא דשמיע ליה מילתא מכפר סכניא של מצרים לימא פתח חד מינייהו ואמר מעשה בארוס וארוסתו שנשבו לבין הגוים והשיאום זה לזה אמרה לו בבקשה ממך אל תגע בי שאין לי כתובה ממך ולא נגע בה עד יום מותו וכשמת אמרה להן ספדו לזה שפיטפט ביצרו יותר מיוסף דאילו ביוסף לא הוה אלא חדא שעתא והאי כל יומא ויומא ואילו יוסף לאו בחדא מטה והאי בחדא מטה ואילו יוסף לאו אשתו והאי אשתו. פתח אידך ואמר מעשה ועמדו ארבעים מודיות בדינר נחסר השער מודיא אחת ובדקו ומצאו אב ובנו שבאו על נערה מאורסה ביום הכפורים והביאום לב"ד וסקלום וחזר השער למקומו. פתח אידך ואמר מעשה באדם אחד שנתן עיניו באשתו לגרשה והיתה כתובתה מרובה מה עשה הלך וזימן את שושביניו והאכילן והשקן שיכרן והשכיבן על מטה אחת והביא לובן ביצה והטיל ביניהן והעמיד להן עדים ובא לב"ד היה שם זקן אחד מתלמידי שמאי הזקן ובבא בן בוטא שמו אמר להם כך מקובלני משמאי הזקן לובן ביצה סולד מן האור ושכבת זרע דוהה מן האור בדקו ומצאו כדבריו והביאוהו לב"ד והלקוהו והגבוהו כתובתה ממנו. א"ל [אביי] לרב יוסף ומאחר דהוו צדיקים כולי האי מ"ט איענוש א"ל [ב]משום דלא איאבול על ירושלים דכתיב (ישעיה ס) שמחו את ירושלם וגילו בה כל אוהביה שישו אתה משוש כל המתאבלים עליה:

כז שם אשקא דריספק[ג] חרוב ביתר דהוו נהיגי כי הוה מתיליד ינוקא שתלי ארזא ינוקתא שתלי תורניתא וכי הוו מינסבי קייצי להו ועבדי (להו) גננא יומא חדא הוה קא חלפא ברתיה דקיסר איתבר שקא דריספק קצו ארזא ועיילו לה אתו נפול עלייהו מחונהו אתו אמרו ליה לקיסר מרדו בך יהודאי אתא עלייהו: גדע בחרי אף כל קרן ישראל (איכה ב) א"ר זירא א"ר אבא א"ר יוחנן אלו שמונים [אלף] קרני מלחמה שנכנסו לכרך ביתר בשעה שלכדוה והרגו בה אנשים

רש"י

מאכל הוא במס' ע"ז: ההוא אתרא. הר המלך: משקריתו. דאמריתו ס' רבוא עיירות היו בהר המלך והוא אינו מחזיק אפילו ס' רבוא קנים: גמדא. דלוריי"ת בלע"ז כמו גמוד מסאני: אין עורו מחזיק את בשרו. משהופשט הוא כווץ ואין יכול לחזור ולכסותו בו: דשמיע ליה. מה מעשיהם אם צדיקים אם רשעים: בארוס וארוסתו. מאותה העיר: שפיטפט. זלזל יצרו ולא חשבו אלא נתגבר עליו: נחסר השער. נתיקרה התבואה: לובן ביצה. שהוא דומה לשכבת זרע להוציא קול שבא על אשתו: סולד. דטריי"ש מתייבש ומגליד: שכבת זרע דוהה מן האור. נכנס ונבלע בבגד ואינו מגליד: תורניתא. פי"ן: גננא. חופה: קרני מלחמה. ראשי גייסות תוקעי קרן ומתאספים אליהם בני

מהרש"א

ביולדת נקבה רבייה באה לעולם גם אמרו [א] בת תחלה סימן יפה לבנים: [מה צבי אין עורו מחזיק כו'. וכה"ג דרשוהו בסוף כתובות לענין פירות דאין מחזיק פירותיהן וק"ל]: אל תגע בי כו'. מהכא משמע קצת דארוסה אין לה כתובה ואפשר לומר דה"ק כיון דשבויה הוה והנכרי קונה את ישראל וכל מה שקנה עבד קנה רבו ואין לו כלום להשתעבד בו כתובתה והא דלא חשה אהא דכלה בלא ברכה אסורה לבעלה כנדה דמה"ט תקנו חז"ל ואסר לנו האורסות כו' כפרש"י בפ"ק דכתובות וי"ל דהיו שם עשרה מישראל שהיה יכול לעשות בפניהם ברכת נשואין וכן משמע שהיו שם ישראל אחרים כדקאמרה כשמת ספדו לזה כו' דודאי לישראל אמרה כן ודו"ק: יותר מיוסף כו'. למאי דקאמר בפ' כ"ג[ג] דתוקפו של יוסף הוא ענותנותו של בועז ותוקפו של בועז הוא ענותנותו של פלטי המ"ל הכא דפטפט יותר אפילו מבועז בתרתי דהתם לאו כל יומא ולאו אשתו ויותר מפלטי מיהת בחדא דלאו אשתו דמקודשת היתה לדוד אלא דנקט הכא דהוה יותר מיוסף בתלתא וק"ל: ומצאו אב ובנו כו'. הא ודאי זה מעבירות הגדולות ואפ"ה קאמר ומאחר דצדיקי הוו כולי האי כו' היינו ממה שלא היה ביניהם רק זו העבירה שהרי כשסקלום חזר השער למקומו ובהך עובדא דהטיל ביניהם לובן ביצה כו' צ"ל דע"כ מה שהעמיד להם עדים לא עדי טומאה הוו או עדי סתירה וקינא לה כבר דא"כ לא הוה צריך ללובן ביצה להטיל ביניהם אלא שהעמיד להם עדים ממה שמלא ביניהם על מטה אחת לובן כעין ש"ז דה"ל עדי כיעור והא קאמר דהוו צדיקי לאוסרה בעדי כיעור כזה ולא תלינן ליה ברואה קרי ויש לדקדק דמשמע דכל הני עובדי אחר החורבן הוה כדמסיק משום דלא איאביל על ירושלים ובבא בן בוטי הנזכר בהאי עובדא היה בזמן הורדוס כדאמרינן פ"ק דבבא בתרא [ג] והיה הרבה קודם החורבן וי"ל שהזכיר הך עובדא שהיה קודם החורבן ומסתמא בשעת החורבן הוו ג"כ צדיקים: משום דלא איאבול על ירושלים. לפי שהיו אנשי ירושלים ידם על שאר עיירות בכמה דברים בחכמה ובעלייתם לרגל כדאיתא באיכה רבתי על כן היו שונאים אותם ולא נצטערו על מפלת ירושלים וז"ש שמחו את ירושלים כשהיא בקיומה וגילו בה כל אוהביה כו' לא כאותן ששונאים אותם וק"ל: ינוקתא שתלי תורניתא כו'. הוא ג"כ מין ארז כדאמרינן בפ' אין מכירין [ד] י' מיני ארזים הן שנא' אתן במדבר ארז שטה וגו' ארז ארזא שטה תורניתא ואפשר שהוא מין ארז נקבה לפי הלשון שטה ותורניתא שיש באילנות ג"כ מין זכר ונקבה ולהכי קאמר כי קצו ארזא כו' נפול עלייהו ומחונהו דהוו סברי שרמזו למעט הזכרים דהוי שתלי ארזא לגבי סימן ברכת הינוקא וכמ"ש בפרעה כל הבן הילוד וגו' וק"ל: [גדע בחרי אף כל קרן וגו'. דרשו האי קרא אחורבן ביתר שהמלכות נקרא ע"ש

עין יעקב

נענשו דהאי בר דרומא שהיה רק גברא אחד קטל הרבה מנהון להראות שאין מעצור לה' להושיע ברב או מעט ואלולי שנכשל פיו האי בר דרומא הוה קטיל לכולהון: אף א"י בזמן שיושבין עליה רווחא. ואפשר שזה כוונת הקרא כי ירחיב ה' את גבולך וגו' ונראה שזה כוונת הפסוק ג"כ בשופטים סי' י"ח והארץ רחבת ידים כי נתנה אלהים בידכם כלומר אימתי היא רחבת ידים כי נתנה אלהים בידכם והטעם שע"י קדושת השכינה שהיה שם נתרחב הארץ משא"כ לאחר החרבן ובזה אמרתי כוונת הפסוק ברוך מרחיב גד כי שם חלקת מחוקק ספון הטעם שע"י קבורת משה שמה וגדולים צדיקים במיתתן יותר מבחייהן תמיד הקדושה ומס"ט כתבו שאלמלא בא משה לא"י ונקבר שם לא היה הבה"מ נחרב

הרי"ף

מעשה בארוס אחד כו' אל תגע בי שאין לי כתובה ממך. ותימה דהא אי אתפסה מטלטלין כנגד כתובתה מותר לשהות עמה בלא כתובה וכ"ת כיון שהיו בשביה לא היה לו מה להתפיס מ"מ היה לה לקנות ממנו בקנין סודר ומותרת בלא כתובה ואע"פ שלא יהיו שם עדים דלא איברו סהדי אלא לשקרי: והביא לובן ביצה וכו'. פרש"י ז"ל שהוא דומה לשכבת זרע להוציא קול שבא על אשתו ול"ע דאע"פ שהיה שכבת זרע לא היה בזה סימן שבא על אשתו דשמא חזו קרי לאונסייהו ומה גם מתוך מאכל ומשתה שנשתכרו ושמא לא נתכוון אלא להוציא קול עליה ויש מי שאמינו: מ"ט איענוש משום דלא איאבול על ירושלים

וק"ל: **שפטפט** ביצרו יותר מיוסף. דאע"ג במעלה אחת היה יותר ביוסף שהתם היא היתה מרוצה לכך והדרבה היתה משתדלת בדברים וכפאתו על זה משא"כ כאן שהיא היתה אומרת בבקשה ממך אל תגע בי מ"מ יש כאן שלש מעלות אחרות יותר מיוסף ועי' בחדושינו בסנהדרין דף יט ע"ש: **בדקו** ומצאו כדבריו. והא דקאמר על מעשה זה דהוו צדיקי עי' במהרש"א ול"נ דמש"ה חשיבי לצדיקי שהיו שכורים ושכבו אצל אשתו אפ"ה לא היתה מחשבתם לעבירה ולא ראו ש"ז וק"ל: **שתלי** ארזא. ע"ש הפסוק כארז בלבנון

[א] מהרש"א סד"ה כפר. גם אמרו. (בב"ב קמא ע"א): [ב] שם ד"ה יותר. בפ' כ"ג (סנהדרין ע"ב): [ג] שם ד"ה ומצאו פ"ק דב"ב (ד ע"א): [ד] שם ד"ה ינוקתא בפ' אין מכירין (כג ע"א):

יד יוסף

א עי' כתובות קיא ע"א ולע"ק וע"ע ר"ה יג ע"א: ב תענית ל ע"ב:

חדושי גאונים

שנקדה לו חמה בעבורו. וזה ראיה שהש"י נותן לו עושר של ברכה שבשבילו עשה הקב"ה ונקדה לו החמה בעבורו. ודבר זה בפרט ע"י שהוא מבורך מן הש"י והב' כלבא שבוע נגד העושר הב' שהוא זוכה למזונות ולפיכך נקרא כלבא שבוע שזכה לעושר מפני שזכה אל הפרנסה שיהיה שבע והעשיר הג' הוא שזכה מפני התשובות ולפיכך נקרא ציצית הכסת כמו שמפרש שהיה כסאו מוטל בין גדולי רומי ובשביל כך היה זוכה לעושר. ואלו הם ג' עשירים כל אחד ואחד שמו מורה על עשרו. ואמר כי רצה אחד לפרנס אותם בעצים. כבר אמרנו לך כי הראשון ברכת ה' העשיר ולפיכך אמר שיפרנס אותם ברבוי עושר הם העצים כמו שמפרש שצריך לזה רבוי גדול. וזה יורה סימן ברכה יותר אע"ג שיותר חשובים החיטים והשעורים מ"מ מפני שבאלו הם רבוי לכך הם יותר מתייחסים לברכה מהכל. ולפיכך שבהוהו רבנן לדגיבי שזה מפרנס ברבוי והחסד והטוב נחשב לפי הרבוי שהוא ית' נותן לו. אבל מי שיש לו חטים ושעורים ועם שהם חשובים אין בהם רבוי נתינה. ואצל הש"י שנותן לאחד ברכה אין חילוק בין שמברך אותו ברבוי עצים או שמברך אותו בשאר דבר הכל אחד זה

לבאס: ושמא תאמר קרובה היתה. ליס: בבקעת ידים. שם מקום: ואחד דם. מהרוגי ביתר: של זכריה. בן יהוידע הכהן שהרגוהו שרי יהודה במצות יואש כשהשתחוו לו ליואש ועשאוהו אלוה והרגוהו בעזרה [דה"ב כד]: שדר [שטר] פירטתא. שטר צואה שפירש מה תהא על נכסיו: גר תושב היה. שלא קבל עליו שאר מצות אלא ע"ז שנאמר כי לא יעשה עוד עבדך וגו': היינו דכתיב. אדמיה דזכריה: על צחיח סלע. על חלקת אבן חלקה שלא יבלע בארץ כך היה דמו של זכריה על הרצפה ולא נבלע. צחיח שעיעות כתרגומו: הקול. קול צוחה ובכי עולה מיעקב ראה יצחק בנבואה מפלה זו של

תוספות

זה אדרייטוס קיסר שהרג באלכסנדריא. והא דאמרינן בהחליל דאלכסנדרוס מוקדון הרגם והחריבה שמא פעמים

אנשים ונשים וטף עד שהלך דמן ונפל לים הגדול שמא תאמר קרובה היתה רחוקה היתה מיל תניא רבי אליעזר הגדול אומר שני נחלים יש בבקעת ידים אחד מושך אילך ואחד מושך אילך ושיערו חכמים שני חלקים מים ואחד דם במתניתא תנא שבע שנים בצרו[א] אומות העולם את כרמיהם מדמם של ישראל בלא זבל: **כח** דף נז ע"ב א"ר חייא בר אבין א"ר יהושע בן קרחה סח לי זקן אחד מאנשי ירושלים בבקעה זו הרג נבוזראדן רב טבחים מאתים ואחת עשרה רבוא ובירושלים הרג תשעים וארבע רבוא על אבן אחת עד שהלך דמן ונגע בדמו של זכריה לקיים מה שנאמר (הושע ד) ודמים בדמים נגעו. אשכחיה לדמיה דזכריה דהוה קא מרתח וסליק אמר להו מאי האי אמרו ליה דם זבחים דאישתפוך איתי דמי ולא אידמי אמר להו אי אמריתו לי מוטב ואי לאו מסריקנא[ג] לבשרייכו במסרקי דפרזלא אמרי ליה מאי נימא לך נביא הוה בן דהוה קא מוכח לן במילי דשמיא קמינן עלויה וקטלינן ליה והא כמה שנין דלא קא נייח דמיה אמר להו אנא מפייסנא ליה אייתי סנהדרי גדולה וסנהדרי קטנה קטל עילויה ולא נח בחורים ובתולות קטל עילויה ולא נח איתי תינוקות של בית רבן קטל עילויה ולא נח. א"ל זכריה זכריה טובים שבהם אבדתי ניחא לך דאבדינהו לכולהו כד אמר ליה הכי נח. בההיא שעתא הרהר תשובה בדעתיה אמר ומה אם על נפש אחת כך ההוא גברא דקטל כל הני נשמתא על אחת כמה וכמה ערק אזל שדר [שטר] פירטתא בביתיה ואגייר. תנא נעמן גר תושב היה נבוזראדן גר צדק היה מבני בניו של המן למדו תורה בבני ברק מבני בניו של סיסרא למדו תינוקות בירושלים מבני בניו של סנחריב למדו תורה ברבים מאן אינון שמעיה ואבטליון היינו דכתיב (יחזקאל כד) נתתי את דמה על צחיח סלע לבלתי הכסות:

כט שם הקול קול יעקב והידים ידי עשו (בראשית כז) הקול זה אדריינוס קיסר שהרג באלכסנדריא של מצרים ששים רבוא על ששים רבוא כפלים כיוצאי מצרים קול יעקב זה אספסינוס קיסר שהרג בכרך ביתר ארבע מאות רבוא ואמרי לה ארבעת אלפים רבוא והידים ידי עשו זו מלכות אדום שהחריבה את ביתנו ושרפה את היכלנו והגליתנו מארצנו. ד"א הקול קול יעקב אין לך תפלה שמועלת שאין בה מזרעו של יעקב והידים ידי עשו אין לך מלחמה

מהרש"א

קרן בכ"מ ובן כוזיבא מלך בביתר עד שטעה בו ר' עקיבא שהיה מלך משיח כדאיתא במדרשות וק"ל]: ז' שנים בצרו כו'. כל זה נרמז בכתוב שאמר שפכו דמם כמים שהיו נוזלים כמים סביבות ירושלים דהיינו בימים ואין קובר לדמן כי בקושי גופן נקברו כמ"ש [א]שניתקן הטוב והמטיב על שניתנו הרוגי ביתר לקבורה ועי"ז הייתו חרפה לשכנינו וגו' שבצרו כרמיהם מדמם תחת זבל ודו"ק: ונגע בדמו של זכריה כו'. כפרש"י שהרגוהו בעזרה דכתיב בד"ה וירגמוהו אבן במצות המלך בחצר בית ה' והפליג הענין שכ"כ הרבה הרג בבקעה עד שעלה דמן מבקעה לחצר העזרה ואמר לקיים דמים בדמים נגעו דהיינו שנגעו דמים הרבים אלו בדמו של זכריה ונקט בדמי' לשון רבים כמ"ש דמי אחיך צועקים דמו ודם זרעיותיו [ב] וענין דהוה דמו מרתח וסליק כו' שכל מה שכסו עליו היה מדחה מתוך רתיחה וכדמשיים לבלתי הכסית וכמ"ש ארץ אל תכסי דמם וא"ל דם זבחים דאשתפוך כו' יש לפרש דה"ק דאשתפוך ולא נעשה מצותו ולכך הוא מירתח: ואמר איתי סנהדרי כו' בחורים ובתולות קטל כו'. דכתיב אם יהרג במקדש ה' כהן ונביא דהיינו זכריה וכתיב בתריה שכבו לארץ כו' בתולותי ובחורי נפלו בחרב וגו' הרגת וגו' טבחת וגו' אשר טפחתי ורביתי וגו' כפל הריגה בזה על אלו הכתות שזכר שהרגן נבוזראדן ע"י זה: [והיינו דכתיב ונתתי את דמה על וגו'. ורישא דקרא להעלות חמה לנקום נקם וגו' כדי שיהיה נקם לדם זכריה נתתי את דמה וגו' וק"ל]: הקול זה אדרייטוס כו'. כלפי מה שאמרו כי מעשה אבות סימן לבנים וכמו שהיה יעקב אז בדאגה ובצרה שלא יכירהו אביו ע"י הקול כמ"ש אולי ימושני וגו' דהיינו שלא יאמין שאני עשו מפני קולי כך נתאמת להם אותו קול בצרה באלכסנדריא ובביתר וכן והידים ידי עשו כמו שהיה ירא יעקב שיכירהו בידיו שאינן ידי עשו שהם שעירות כן עלה מוראן של ישראל מידי מלכות הרשעה וכו': אין לך תפלה שמועלת כו'. כפל הקול דהיינו נמי קולו סימן לבניו כמו שאחז"ל שהיה קולו בלשון תחנונים קום נא אבי וגו' כן יהיה קול בניו בצרה וכפל היד והידים ידי עשו ע"ש מלחמה שעיקרה ביד כמ"ש את היד הגדולה וגו' והיא סימן לבניו שיהיו נוצחין ביד המלחמה וכן בהיפך לחוביה דקאמר במדרש בבני יעקב תלה בקולו כמ"ש בב"ר

[א] מהרש"א ד"ה שבע. כמ"ש (ברכות מח ע"ב): [ב] שם ד"ה ונגע כמ"ש (סנהדרין לז ע"א):

יד יוסף

א סנהדרין לו ע"ב קה"ר פ"י פתיחתא איכה רבתי סי' כג ואיכה רבתי פסוק בלע ה' ולא חמל וילקוט איכה:

חדושי גאונים

כמו זה. ולכך הי' ברכה יותר בדבר שיש בו רבוי והבן דבר זה: והעשיר השני והוא גילית הכסת רצה לפרנס אותם בדמשחא וחמרא אשר הוא דבר חשוב כי השמן והיין הוא בא על שלחן מלכים להשיבות של יין ושמן ולפיכך ראוי היה לגילית הכסת לפרנס אותם בדבר זה. הג' כלבא שבוע שישבע בטוב: ועוד דע כי הש"י נתן לבני אדם ג' מיני פרנסה האחת כדי לפרנס ולהחיות נפשו כמו שנתן לאדם הלחם כי הלחם הוא חיי האדם בודאי וכדכתי' כי לא על הלחם לבדו יחיה האדם. השני הוא הפרנסה שנתן לו אף כי אין זה צריך לו רק להנאתו ולטובתו ואין חיות האדם תלוי בו כמו השמן והיין. ואין צריך אלו דברים רק לתוספת הנאה ולא לצורך חיותו. והשלישי הוא שנותן לו הש"י אף שאינו נהנה ממנו רק שעל ידו יתוקן הדבר כי כל דבר שברא הש"י צריך תיקון כמו החטים לבשל. וכן הבשר צריך עצים לתיקון הבשר מה שחסר לו הבישול. ולכך אמר אחד שירצה לפרנס במידי שהוא צריך לחיות האדם. והם חטים ושעורים שבהם תלוי חיות האדם. והאחד אמר שירצה לפרנס בדבר שהוא רק להנאת האדם והוא חמרא ומשחא. והאחד אמר אני אפרנס בדבר שצריך לאדם לתיקון הפרנסה שלו בלבד והוא ציבי

הרי"ף

ירושלים שנאמר שישו אתה משוש כל המתאבלים עליה. ותימה דלא אמרו כאן אלא שהמתאבלים עליה ישישו אתה משוש מכלל דשאינם מתאבלים עליה לא ישישו אתה משוש אבל מנ"ל דשאינם מתאבלים עמה שיהיו נענשים לחרבה ולשממה ושמא הכי דריש דלא קאמר שישו משוש אלא שישו אתה משוש כל המתאבלים עליה מכלל דשאינם מתאבלים עליה יתאבלו אתה שהרי צריכין דומין להיות לה כשהיא באבילות גם הם יתאבלו אתה וכשהיא במשוש ישישו אתה והכי דכפר סכניא שלא נתאבלו עליה נחרב ארצם להיות מתאבלים אתה:

הקול קול יעקב זה אדריאנוס קיסר. נראה דדריש כפל הקול קול יעקב ודריש הקול כנגד פה ולעקה מיעקב על חורבן אלכסנדריא שהרגו שם ששים רבוא והזר

עיון יעקב

ישנה וזה שאמר קנו ארזא אפשר דדוקא ארזא קנו משום דגזעו מחליף ואפ"ה נפול עלייהו מחונהו לכן הרה אפס על זה:

בהאי שעתא הרהר תשובה בדעתיה. דוקא בהאי שעתא כשאמר לו טובים שבהם איבדתי וכו' וגם ראה דהא דדמו של זכריה היה מרתח בשביל לעשות נקמה בהריגתו לכך הרהר תשובה בלבו אבל תחלת הריגתו לא היה יודע בבירור שרתח הדם בשביל זה ובזה מיושב דלכאורה קשה מה ק"ו הוא זה דלמא דוקא דמו דזכריה רתח בשביל שהרגו אותו בלי פשע ועון כלל רק בשביל שהוכיח אותם משא"כ אלו נהרגו בשביל נקמה של זכריה שישקוט הדם אלא נ"ל דהוא נ"כ הרג אותם תחלה על צד הספק כמ"ש ועי"ל

עין יוסף

כח על נפש אחת כך. דאע"ג דאותו נפש אחת היה נפש צדיק ונביא. ואלו מתו בעונם. מ"מ כמה צדיקין היו בימיהם וכ"ש שלא היה הדור הזה בהורגי זכריה (כדאי' בקהלת רבה פסוק ועוד ראיתי תחת השמש מקום המשפט וגו' שהיה הדם תוסס ועולה רנ"ב שנה מן: צאת ועד צדקיהו וע"ש) ואין ראוי שבנים יומתו על אבות (יפ"ת):

כט הקול זה אדרייטוס כו'. קול צוחה ובכי עולה מיעקב ראה יצחק בנבואה מפלה

המתורגמן. א) אנגעפיללט. געמיסטיגט ג) קראטצען. רייסען

שנוצחת שאין בה מזרעו של עשו והיינו דא"ר אלעזר (איוב ה) בשוט לשון תחבא בחרחורי לשון תחבא:

ל שם אמר רב יהודה אמר רב מ"ד (תהלים קלז) על נהרות בבל שם ישבנו גם בכינו בזכרנו את ציון מלמד שהראהו הקב"ה לדוד חורבן בית ראשון וחורבן בית שני חורבן בית ראשון שנא' על נהרות בבל שם ישבנו גם בכינו חורבן בית שני דכתיב (שם) זכור ה' לבני אדום את יום ירושלם האומרים ערו ערו עד היסוד בה. אמר רב יהודה אמר שמואל ואי תימא רבי אמי ואמרי לה במתניתא תנא מעשה בד' מאות ילדים וילדות שנשבו לקלון הרגישו בעצמן למה הם מתבקשים אמרו אם אנו טובעים בים אנו באים לחיי העוה"ב דרש להם הגדול שבהם (שם סח) אמר ה' מבשן אשיב אשיב ממצולות ים מבשן אשיב מבין שיני אריות אשיב ממצולות ים אלו שטובעין בים כיון ששמעו ילדות כך קפצו כולם ונפלו לתוך הים נשאו ילדים ק"ו בעצמם ואמרו מה הללו שדרכן לכך כך אנו שאין דרכינו לכך עאכ"ו אף הם קפצו לתוך הים ועליהם הכתוב אומר (שם מד) כי עליך הורגנו כל היום נחשבנו כצאן טבחה. ורב יהודה אמר זו אשה ושבעה בניה אתיוה לקמיה דקיסר אמרו ליה פלח לעבודה זרה אמר להו כתוב בתורה (שמות כ) אנכי ה' אלהיך אפקוה וקטלוה

רש"י

ביתר: והיינו דא"ר אלעזר. הא דאמרינן לעיל שע"י לשה"ר חרב הבית ונהרגו כמה רבבות: בחרחורי לשון. במריבת לשון כמו אל תתחר: שוט לשון. שבט מכה: לקלון. ילדים למשכב זכור וילדות לפלגשים: בשן. בין שן נוטריקון: שדרכן לכך. לתשמיש ואין קלונן מרובה כקלון שלנו: זו אשה. הורגנו כל היום:

תוספות

נתיישבה: קפצו כולן ונפלו לתוך הים. והא דאמרינן מוטב שיטלנה מי שנתנה ואל יחבול בעצמו הכא יראים היו מיסורין כדאמרינן אלמלא נגדוהו לחנניה מישאל ועזריה היו פלחו לצלמא ועוד דע"כ היו מענין אותם ולא היו הורגים אותם: אתיוה לקמיה. *) שיתא קראי מייתי ובשביעי לא מייתי ובמדרש אמר דקמא אמר אנכי ה' אלהיך והשני לא יהיה לך:

מהרש"א

כשיעקב מרכין בקול ידי עשו שולטות בו שנאמר וילטו כל העדה וגו' ויבא עמלק וז"ש כאן והיינו דאר"א כו' בחרחורו לשון תחבא דהיינו אם יש חרחורי לשון בבני יעקב תחבא מידו של עשו ורש"י פירש דהיינו דאר"א כו' קאי אדלעיל והוא דחוק ודו"ק: מ"ד על נהרות בבל וגו'. דכל מזמור שלא נזכר שם אומרו ומחברו מסתמא דוד אמרו ומלינו כמה מזמורים שאמרו המשוררים על שם העתיד על הגלות והחורבן כמו מזמור לאסף אלהים באו גוים בנחלתך וגו' אבל בדוד לא מלינו בו אלא זה שאמרו ברוח הקודש בלשון בני הגלות על נהרות בבל שם ישבנו וגו' דהיינו חורבן בית ראשון וזכור ה' לבני אדום וגו' על חורבן בית שני וכבר כתבנו דעלייתם בבית שני לא היה גאולה שלימה שעדיין היו משועבדים בו לפרס וליון ולרומיים אבל חורבן בית ראשון ושני חורבן אחד היה ובבל היה המתחיל ואדום הוא הגומר וז"ש באדום ערו ערו עד היסוד וגו' דהיינו שלא נגמר חורבן הראשון עד בוא חורבן שני: שנשבו לקלון כו'. קלון נאמר בדבר שאין דרכו בכך כדאמרי' פ"ד מיתות גבי כותי הבא על הבהמה כו' והיינו שנשבו לקלון ילדים למשכב זכור וילדות לפלגשים כפרש"י והיינו שהרגישו שלא השאירו הנכרים רק קלון ילדים וילדות דלכך מתבקשים ואמרו אם אנו טובעים בים אנו באים כו' ר"ל אי אית בים גלגול מחילות לבא לחיי עוה"ב לעתיד ודרש להם כו' מבשן מבין שיני אריות כו' כמ"ש בשר חסידיך לחיתו ארץ ואמר ועליהם הכתוב אומר כי עליך הורגנו וגו' דהיינו שנהרגו על קידוש שמו שלא יבואו לידי עבירה ונחשבנו בעינינו כצאן טבחה שלא חסו על מיתתם בעצמם כדי שלא יבואו לידי עבירה וכן יתפרש בעובדא דאתתא וז' בניה כי לולי קידוש שמו לא נהרגו ויש לפרש כי עליך הורגנו אז' בנים ונחשבנו כצאן טבחה אאמם כדלקמן: אשה וז' בניה כו'. יש לדקדק למה אמר כל אחד פסוק אחר ולא אמרו כולם פסוק אחד ועוד קשה בשני שאמר פסוק לא יהיה לך וגו' למה דילג פסוק שקודם לו אנכי וגו' גם הפסוקים לא הביאו כסדר שהם כתובים בתורה והמקרא שהביא עליהם כי עליך הורגנו וגו' מאי משמע ליה טפי עליהם מעל כל שאר קדושים שנהרגו בקידוש השם: והנראה שז' בנים אלו נהרגו בקידוש השם בז' ימי השבוע וכ"א הביא קרא מענייני של אותו יום שנהרג בו וז"ש דאתיוהו לקמא דהיינו ביום א' מימי השבוע ואמר אנכי ה' אלהיך וגו'. רמז כי ביום הא' עדיין לא נבראו המלאכים ולבא השמים לטעות למינים להאמין בהם גבורות אלוהות. וביום שני נהרג השני והשיב לא יהיה לך וגו' כי ביום ב' נבראו המלאכים ומקום לטעות להאמין בשניות.

עין יעקב

דהק"ו קאי באמת על שאר נפשות שהרג מקודם: והיינו דאר"א בשוט לשון תחבא בחרחורי לשון תחבא. רש"י מדחיק בפירושו ועי' במהרש"א ואפשר לומר דחרחורי הוא מלשון נחר גרוני מיחל לאלהי וסמיך ארישא דקרא בשש צרות יצילך ובשבע לא יגע בך רע ברעב פדך ממות ובמלחמה מידי חרב ועל ידי מה ניצול מכל אלה ע"י שוט לשון דהיינו חרחור לשון זו תפלה תחבא מכל אלה וכדאמרינן בעלמא כל זמן שקול יעקב נשמעים בבתי כנסיות ובתי מדרשות אין ידים ידי עשו שולטות: תוס' ד"ה קפצו כולן ונפלו וכו'. והא דאמרינן מוטב שיטלנה מי שנתנה ואל יחבול בעצמו הכא יראים היו מיסורין כדאמרינן אלמלא נגדוהו וכו' בתאוה לעינים מקשה מאי ראיה מייתי מהתם דהא התם לאו ע"ז ממש היה רק אנדרטא כמ"ש התוספ' פ"ק דע"ז וא"כ הכא דהוי גילוי עריות ממש דהמיר אין לחוש דהיו עוברין בשביל זה ע"ש שהאריך ובאמת לק"מ דהתוס' לא קאמרי רק בשביל שהיו יראים מיסורין לכך היו עוברין על מה דאמרינן מוטב שיטלנה מי שנותנה ואל יחבול וכו' אבל על גילוי עריות ודאי לא היו עוברין וק"ל אכן זה סותר קצת למה דאיתא שם בע"ז דף יח בתוספות דלא משמע כן: תוס' ד"ה אתהו לקמיה וכו'. רבים משתבשין בדברי תוס' אלו לפי שנוסחא שלפנינו שבש"ס אטעי' והאמת אינו כן כי בגירסת הישנים היה כתוב דקמא אמר

הרי"ף

ואמר קול יעקב כנגד קול בכי ואנקה מיעקב במפלת ביתר שכפי זה יתבאר שכפי זה צריך לומר שקול הבכי והצוחה ליעקב היה מהידים של עשו שהרגו בביתר ובאלכסנדריא ומהו זה שחזרו לומר והידים ידי עשו זו ע"ז שהחריבה בתינו וכו' דהל"ל והידים שהרגו כו' אמנם דרשו כפל והידים ידי עשו שהידים הוא כנגד הידים שהרגו בביתר וידי עשו הוא כנגד מה שהחריבו בהמ"ק:

עליהם הכתוב אומר כי עליך הורגנו כל היום וכו' ורב יהודה אמר זו אשה ושבעה בניה פירש רש"י זו אשה הורגנו כל היום וצריך לפרש מה רצה רש"י ז"ל לומר בלשונו כי דבר פשוט הוא שעל פסוק זה הוא אומר ועוד יש לדקדק שלא הביא כל הכתוב אלא זו אשה הורגנו כל היום. והיה אפשר לומר דלדרשה של ת' ילדים וילדות אינו נדרש יפה עליך הורגנו כו' כי לא מקרו עליך אלא בדבר של ע"ז אבל דבר של קלון לא מקרי עליך הורגנו אבל לדרשת אשה ושבעה בניה שנהרגו על ע"ז איקרי כאן עליך. אמנם נ"ל שלדרשת *ארבע מאות ילדים הוא נדרש יפה הורגנו כל היום שכך אמרו הילדים הכתובים הללו שכתוב בהם האחד אמר וידעת היום והשבות אל לבבך והא' אמר את ה' האמרת היום וה' האמירך היום וה"ק כי עליך הורגנו בטענת כל היום את ה' האמרת היום וה' האמירך היום

עין יוסף

מפלה זו של ביתר (רש"י) וכתב היפ"ת ולא הונח לי מ"ע בשורה זו ליאחק לעת הזאת עכ"ל. והנזר הקודש כתב וז"ל ולי נראה שנרמז פה מ"ש לעשו לבסוף והיה כאשר תריד ופרקת עולו מעל צוארך וזה נתקיים בחורבן בית המקדש וביתר ומ"מ ודאי יצחק ניבא ולא ידע מאי ניבא באותו הפרק עכ"ל:

ל זו אשה ושבעה בניה. קשה למה הביא כל אחד פסוק אחר ולא הביאו כולן פסוק אחד גם מה היתה דעת הקיסר דאחר ראותו שהראשון לא רצה לעבוד ע"ז ונהרג לשאול גם את השני גם את השלישי כו'. וי"ל דלראשון שאלו שיכפור מציאותו יתברך. מש"ה הביא קרא דאנכי ה' כמ"ש הרמב"ם פ"א דיסוד התורה מ"ע לידע שיש אלוה שנאמר אנכי ה' אלהיך ואחרי ראות שלא הועיל בזאת השאלה שאל שאלה אחרת למסה הימנה להשני אולי יפותה ויוכל לו והיינו שיודה מציאותו יתברך ויכפור אחדותו ית' לזה הוכרח להביא קרא תניינא שמורה אחדותו יתברך לא יהיה לך אלהים אחרים ע"כ בראותו שגם בזה לא הצליח שאל לשלישי שיעבדוהו בשיתוף וכדאמרו בסנהדרין דף ס"ג ע"א אלמלא וי"ו שבהעלוך דהא נתחייבו שונאיהם של ישראל כלייה ופרש"י אלמלא וי"ו שבהעלוך דהא לא כפרו בהקב"ה לגמרי שהרי שתפוהו בדבר אחר. וע"ז השיב לו התינוק כתוב בתורה זובח לאלהים יחרם וגו' בלתי לה' לבדו וכדאמר רבי שמעון בן יוחאי שם

*) בספרים שלהם חשב אנכי ולא יהיה לך בחדא ובבתרא לא היה מביא קרא אלא א"ל אשדי לך גושפנקא. מהרש"ל:

חדושי גאונים

והוא פי' נכון רק שלא יתורץ למה לא נקט בשר שהוא ג"כ לתוספת טובה והנאה בלבד. אמנם אין זה קושיא כ"כ כי אין בשר בכלל ברכה. ואין שייך זה לעשירות רק דבר שגדל מן הקרקע. ושייך בו ברכה וכדכתיב ויזרע יצחק וגו'. אמנם אם אתה רוצה לעמוד על סוד דברי חכמים תדע כי באלו ג' עשירים דבר מופלג מאוד בחכמה. וזה כי אלו ג' עשירים כל אחד נתברך בברכה מיוחדת עד שנתברכו בכל הברכות הברכה האחת הוא מצד מדת החסד שהקב"ה עושה חסד עמו. ודבר זה ידוע למביני מדע. והשני הוא העושר שהוא מצד הדין. והעושר השלישי הוא מצד הרחמי' שהקב"ה מפרנס את העולם ברחמים. והעשיר שאמר שהוא יפרנס בציבי דבר זה מצד החסד כיון שאין הציבי רק לתקן האוכל ואין זה רק מצד החסד שהש"י עושה וזה שאמר שיפרנסם בחטי ושערי ברכה זאת מצד הדין שאי אפשר זולת זה ואותו עשיר שאמר שיפרנסם במשחא וחמרא עושר זה מצד הרחמי' כי משחא וחמרא אינם מוכרחים שיהיו לאדם ומ"מ הם משלימים את האדם והם מצד הרחמים. וכל אלו דברים ברורים אין ספק למי שעמד בסוד קדושים. והנה מה שאמר שהיה ציצתו מוטלת על כרים וכסתות. ודבר זה ידוע כי מצות ציצית שבה תכלת היא חשיבות ישראל בפרט ודבר זה בארנו אצל קרטליתא דביתהו דרבי חנינא בן דוסא במסכת בבא בתרא וכדכתיב קרא ומרדכי יצא מלפני המלך בלבוש מלכות תכלת וגו': ועוד יש לך לדעת מה שהיו ציצית שלו מוטלת על גבי כרים וכסתות. וזה בשביל שהציצית עצמם מורים על החשיבות כמו שאמרו בפרק במה מדליקין הזהיר במצות ציצית זוכה ומשמשים לו אלפים ושמונה מאות עבדים שנאמר אז יחזיק וגו' ולכך כיון

וביום ג' שבו נבראו כוחות פועלים בארץ יקוו המים וגו' תדשא הארץ וגו' שאין להאמין שיש שם כח אלהות בארץ בלתי לה' לבדו וז"ש זובח לאלהים יחרם וגו'. וביום ד' בו נקבעו המאורות והמזלות שאין להאמין בהם גבורות אלהות וז"ש לא השתחוה לאל אחר וגו' וכן עבודת כו"ם כמ"ש ופן תשא עיניך השמימה וגו' אשר חלק ה' [אלהיך] אותם לכל העמים ביום ה' נבראו ביסוד ממוצע בין שניהם ישרצו המים וגו' ועוף יעופף וגו' שאין להאמין שום כח אלהות ממוצע ביניהם המקיימם וז"ש ה' אלהים בשמים ממעל ועל הארץ מתחת וגו' שדרשו לרבות [א] שלשול קטן שבים. ביום הששי נבראו נפש חיה והאדם שאין לשתף ש"ש וד"א וז"ש שמע ישראל ה' וגו'. וביום ז' שאין להאמין אחר שברא הכל בו' ימים שוב עזב ה' את הארץ ואינו משגיח במעשיהם עוד וז"ש את ה' האמרת וגו' כבר נשבענו כו' שזה הוראה שהוא משגיח עלינו ומצות שבת מורה עד"ז מדכתיב אות היא ביני וביניכם שאנו שובתים בו שהוא ית' ב"ה שבת במעשה בראשית ומייתי עליה קרא דעליך הורגנו וגו' דלעיל מהאי קרא במזמור זה נזכר כל זה שאמר מקול מחרף ומגדף וגו' הם דברי הקיסר הזה ואמר כל זאת באתנו ולא שכחנוך היינו נגד שאמר אנכי וגו' ואמר ולא שקרנו בבריתך וגו' נגד שאמר לא יהיה לך וגו' ואמר ולא נסוג אחור לבנו וגו' נגד זובח לאלהים וגו' ואמר ותט אשורנו מני ארחיך וגו' נגד לא השתחוה וגו' ואמר אם שכחנו שם אלהינו וגו' נגד שמע ישראל וגו' ואמר ונפרוש כפינו לאל זר וגו' נגד וידעת היום וגו' ואמר הלא אלהים יחקר זאת כי הוא יודע תעלומות לב וגו' הוא ענין בעצמו שאמרו בבן הז' שא"ל הקיסר אישדי לך גושפנקא וגחין כו' כי היכי דלימרו קביל עליה הורמנא דמלכא והשיב לו הקטן חבל עליך מלכא כו' דהיינו לא בקש ממנו המלך שיעבוד עבודה זרה אלא לפנים שיאמרו העולם שעשה רצון המלך לעבוד עבודה זרה גם שבלבו לא יעבוד וכמ"ש פ"ק דמגילה [ב] למה נתחייבו כליה כו'

האמרת . ייחדת : גושפנקא . חותמי שצורתי טבוע בו כדי שתהא צלם משתחוה לה : הורמנא דמלכא . שולטנות המלך קבל עליו לעשות מצותו : זו מילה . הורגנו כל היום דזמנין דמיית : בר משחיטה . שמא יתחבנו בגרונו : ודבר אחר. לרעת מראות נגעים מפני

אתיוה לאידך לקמיה דקיסר אמרו ליה פלח לעבודה זרה אמר להו כתוב בתורה (שמות כ) לא יהיה לך אלהים אחרים על פני אפקוה וקטלוה אתיוה לאידך ואמרו ליה פלח לעבודה זרה אמר להו כתוב בתורה (שם לד) (לא תשתחוה לאל אחר אפקוה וקטלוה אתיוה לאידך אמרו ליה פלח לעבודה זרה א"ל כתוב בתורה)(שם כב) זובח לאלהים יחרם אפקוה וקטלוה אתיוה לאידך אמרו ליה פלח לעבודה זרה א"ל כתוב בתורה (דברים ו) שמע ישראל ה' אלהינו ה' אחד אפקוה וקטלוה אתיוה לאידך אמרו ליה פלח לעבודה זרה א"ל כתוב בתורה (שם ד) וידעת היום והשבות אל לבבך כי ה' הוא האלהים בשמים ממעל ועל הארץ מתחת אין עוד אפקוה וקטלוה אתיוה לאידך אמרו ליה פלח לעבודה זרה אמר להו כתוב בתורה (שם כו) את ה' האמרת היום וגו' וה' האמירך היום כבר נשבענו להקב"ה שאין אנו מעבירין אותו באל אחר ואף הוא נשבע לנו שאין מעביר אותנו באומה אחרת אמר ליה קיסר אישדי לך גושפנקא וגחין ושקליה[א] כי היכי דלימרו קביל עליה הורמנא דמלכא אמר ליה חבל עלך קיסר חבל עלך קיסר על כבוד עצמך כך על כבוד הקב"ה על אחת כמה וכמה אפקוה למקטליה אמרה להו אימיה יהבוה ניהלי ואנשקיה פורתא אמרה לו בניי לכו ואמרו לאברהם אביכם אתה עקדת מזבח אחד ואני עקדתי שבעה מזבחות אף היא עלתה לגג ונפלה ומתה יצאתה בת קול ואמרה (תהלים קיג) אם הבנים שמחה. רבי יהושע בן לוי אמר זו מילה שניתנה בשמיני רבי שמעון בן לקיש אמר אלו ת"ח שמראין הלכות שחיטה בעצמם דאמר רבא כל מילי ליהוי איניש בנפשיה בר משחיטה ודבר אחר. רב נחמן בר יצחק אמר אלו ת"ח שממיתין עצמן על ד"ת כדר' שמעון בן לקיש

מפני שהשתחוו לצלם א"ל וכי משוא פנים יש בדבר א"ל הם לא עשו אלא לפנים כו' והיינו דכתיב כי לא ענה מלבו היינו שלא השתחוו לעבודה זרה אלא לפנים בפני העולם ולא היה בלבם כן וז"ש גם כאן בזה הקטן הלא אלהים יחקר זאת לענוש על עובדי עבודה זרה גם לפנים כי הוא יודע תעלומות לב שאין בלב לעבוד עבודה זרה אבל אין לעשות כן מפני הרואה שאינו יודע תעלומות לב של אדם אחר וסבור שאף בלבו כך הוא וסיים בזה כי עליך הורגנו כל היום היינו בכל יום מז' ימי השבוע וכל המזלות דיממא מכל ימי השבוע רעים עלינו ועליך הורגנו כל היום בלשון רבים על הז' הבנים ונחשבנו כלאן טבחה בלשון יחיד נקבה אאמם : וריב"ל אמר זו מילה שנתנה בח' כו'. ר"ל דהיינו מילה בזמנה שהקטן רך ומסוכן למיתה כההוא דרבי נתן [ג] שעדיין לא נבלע בו דמו : ודאמר אלו ת"ח שמראין הלכות שחיטה כו'. כפרש"י שמא יתחבנו בגרונו עכ"ל ויותר נראה לפרש דמרע מזליה כענין [ד] אל יפתח אדם פיו לשטן

הרי"ף

היום ואם נתקיים את ה' האמרת היום יתקיים ג"כ וה' האמירך היום. והיותר נכון הוא שכיון לומר זו אשה הורגנו כל היום כלומר שאף היא נפלה ומתה אע"פ שלא הרגוה : העבודה

עיון יעקב

אנכי ולא יהיה לך כדבור אחד וא"כ הם רק ששה פסוקים ובשביעי לא מייתי קרא וספיר מתיישבים דברי התוספות כפשוטו וכן מצאתי וראיתי שכתב הגאון מהר"ל מפראג בס' גלה ישראל דף יג ע"ב עי' שם והוא נכון ותו לא מידי : ארבעים סאה קלופי תפילין נמצא בראשי הרוגי ביתר . נראה דאתי רבי יוחנן לאשמועינן לשטתו דאמר לעיל אשרי אדם מפחד תמיד ומקשה לבו וכו' אשקא דריספקא וכו' עי' שם דגם ביתר נענש על דלא איאבול ירושלים ע"ש ובאבל צריך להיות מעולל בעפר קרנו שאינו מניח תפילין כדאיתא בפ"ק דכתובות ובמ"ק ומה"ט אין מניחין תפילין בט"ב והם נתנו פאר תחת אפר ולא השגיחו באבילות

עין יוסף

שם והלא כל אחד מישראל המשתתף שם שמים ודבר אחר נעקר מן העולם שנאמר בלתי לה' לבדו . ובראותו שגם בזה לא הצליח שאל לרביעי שישתחוה לאותו צלם שאין עבודתה בכך ר"ל בהשתחואה השיבו כתיב בתורה לא תשתחוה לאל אחר ואמרינן בסנהדרין דף ס' ע"ב מנין לרבות השתחואה שלא כדרכה ת"ל לא תשתחוה לאל אחר ועיין בפרש"י שם וכיון שלא הועיל בזה שאל להחמישי שיקבלם לפחות למנהיג כמ"ש יש שברכו לדוכס ויש שברכו אפרכוס השיבו כתוב בתורה שמע ישראל וגו' ה' אחד ואין הנהגתו ע"י שליח כי ע"י עצמו ולא ע"י זולתו . כיון שלא הועיל בשאלה זו שאל לששי שיקבלו לפחות לאמצעי . השיבו וידעת היום וגו' כי ה' הוא האלהים בשמים ממעל ועל הארץ מתחת אין עוד . שהש"י בעצמו משגיח בשפלים וא"צ לאמצעי בינו לביניו . ואחר שלא הודו לו בשום דבר שאל לשביעי עבד שמכרו רבו ואשה שגרשה בעלה כלום יש לזה על זה כלום . וכדאי' בסנהדרין דף קה ע"א שאמרו ישראל כן ליחזקאל מאחר שמכרנו הקב"ה לנבוכדנצר וגרסנו מעליו יש לו עלינו כלום . והשיב לו התינוק כבר נשבענו כו' והוא נשבע לנו כו' וא"כ לא מכרנו וכדהשיב הנביא להם והעולה על רוחכם היה לא תהיה אשר אתם אומרים נהיה כגוים כמשפחות הארצות לשרת עץ ואבן חי אני נאם ה' אלהים אם לא ביד חזקה ובזרוע נטויה ובחמה שפוכה אמלוך עליכם : את ה' האמרת היום . לשון הבדלה והפרשה שהבדילוהו מבין אלהים אחרים ומעתה אי אפשר להמירו באחר שקבלה זו בשבועה היתה . דבתר הכי כתיב לעברך בברית ה' אלקיך ובאלתו וגו' ודרך כורתי ברית שנשבעים זה לזה (יפ"ע): חבל לשון קללה תחשב : ואני עקדתי שבעה מזבחות. קשה דלא דמי לאברהם שברצונו עקד את יצחק וי"ל שגם יועצת אותם למסור נפשם . עוד י"ל היא ג"כ היתה נוהה בדבר ואפילו היה הדבר תלוי בידה היתה מוסרתם למיתה (יפ"ע): ונפלה ומתה . קשה איך הותר לה למסור את עצמה מרצונה ושמא מפני שחיים מר לה ממות הותר לה להמית א"ע (יפ"ע ועיין מ"ש לעיל) :

[א] מהרש"א ד"ה האשה וז' בניה. שדרשו לרבות (ר"ה כד ע"ב) : [ב] שם בא"ד פ"ק דמגילה (יב ע"א) : [ד] שם ד"ה וריב"ל. כההוא דר"נ (שבת קלד ע"א): [ג] שם ד"ה אלו ת"ח שמראים. כענין (ברכות יט ע"א) :

חדושי גאונים

ציצית שלו שהם מורים על החשיבות מוטלת על גבי כרים וכסתות והחשיבות הזה שהוא ציצית הוא חשיבות אלהי . ולכן ציצתא שהיה כסאו מוטל בין גדולי רומי היה לו מן חשיבות רומי אשר יש להם חשיבות גדול ואין ספק כי יש חילוק בין חשיבות ישראל שהוא מצד הקדושה . ולכן תולה במצות ציצית שהיא מצוה אלהות . אבל יקרא וחשיבות רומי אינו אלהית אבל יש להם חשיבות גדול כמו שיתבאר לקמן : מרתא בת בייתוס עתירתא דירושלים הואי כו'. המאמר הזה מאריך הספור שאמרה זיל אייתי לי סמידא ולא היו הדברים במקרה שאם היה במקרה מה חדוש היה אלא הכל בגזירת ה' ולפיכך בתחלה שרצה השליח סמידא ולא מצא היה עדיין נמצא חיורתא עד שרצה אח"כ ליקח חיורתא וגרס הש"י שיהיה נמכר כדי שלא ימצא . וכן אגל גושקרא וקמחא דשערי שכל זה גזירת עליון שכל אשר רצה השליח ליקח היה נמכר לפני זה ודבר זה ניכר כי הדברים אלו הם גזרה מן הש"י וכדי שידעו הכל כי מן הש"י דברים אלו וכו' דלכך היה כך : ומה שאמר אותיב לה פרתא בכרעה . דע כי אלו שני לשונות מחלוקתם הם דברים נפלאים . כי מי שסובר דאותיב לה פרתא בכרעה היתה מיתתה ע"י דבר שיש בו פתיתות תמרי וזהו פרתא וקאמר ואותיב בכרעה הוא מקום שפלת הגוף שם פתיתית תמרי ומ"ד דמצאה גרוגרת דר' צדוק . כי גרוגרת דרבי צדוק יש בו

דארשב"ל [א]אין ד"ת מתקיימין אלא במי שממית עצמו עליה שנאמר (במדבר יט) זאת התורה אדם כי ימות באהל :

לא שם אמר רבה בר בר חנה אמר רבי יוחנן ארבעים סאה [דף נח ע"א] קצוצי תפילין נמצאו בראשי הרוגי ביתר ר' ינאי ברבי ישמעאל אומר [ב]שלש קופות של ארבעים ארבעים סאה במתניתא תנא ארבעים קופות של שלש שלש סאין ולא פליגי הא דרישא הא דדרעא[א]. אמר רבי אסי ארבעה קבין מוח נמצאו על אבן אחת עולא אמר ט' קבין אמר רב כהנא ואי תימא שילא בר מרי מאי קראה (תהלים קלז) בת בבל השדודה אשרי שישלם לך וגו' אשרי שיאחז ונפץ את עולליך אל הסלע. (איכה ד) בני ציון היקרים המסולאים בפז מאי מסולאים בפז אילימא דהוו מחפי[ב] בפיזא והאמרי דבי רבי שילא [ג]תרתי מתקלי איסתירי פיזי נחות בעלמא חדא ברומי וחדא בכולי עלמא אלא שהיו מגנין את הפז ביופיין מעיקרא הוו חשיבי דרומאי נקטי בליוני דגושפנקא [ד]ומשמשי ערסייהו מכאן ואילך מייתו בני ישראל ואסרי בברעי דפורייהו ומשמשי אמר ליה חד לחבריה הא היכא כתיבא א"ל (דברים כח) גם כל חלי וכל מכה אשר לא כתוב בספר התורה הזאת אמר כמה מרחיקנא מדוכתא פלן אמר ליה אינגד פוסתא ופלגא א"ל אי מטאי לגביה לא איצטריכי לך. אמר רב יהודה אמר שמואל משום [ה]רבן שמעון בן גמליאל מאי דכתיב (איכה ג) [ו]עיני עוללה לנפשי מכל בנות עירי ארבע מאות בתי כנסיות היו בכרך ביתר ובכל אחת ואחת היו בה ת' מלמדי תינוקות וכל אחד ואחד היו לפניו ת' תינוקות של בית רבן וכשהיה אויב נכנס לשם היו דוקרין אותו בחוטריהן[ג] וכשגבר אויב ולכדום כרכום בספריהם והציתום באש :

לב שם ת"ר [ז]מעשה ברבי יהושע בן חנניה שהלך לכרך גדול שברומי אמרו לו תינוק אחד יש בבית האסורים יפה עינים וטוב רואי וקווצותיו סדורות לו תלתלים הלך ועמד על פתח בית האסורים אמר (ישעיה מב) מי נתן למשיסה יעקב וישראל לבוזזים ענה אותו תינוק ואמר (שם) הלא ה' זו חטאנו לו ולא אבו

רש"י

מפני שמסוכן לקפוץ עליו : קצוצי תפילין . דפוסי תפילין חוץ מן הרלועה קרויה קלילה כדאמרינן במס' סוכה אוחז ברלועה ואינו אוחז בקלילה : [לא פליגי . רבה בר בר חנה ורבי ינאי ומתניתא] : דדרעא . מ' סאה ודרישא שהם גדולים ד' בתים בכל קלילה הוו ג' זימני מ' סאה ואם תאמר ד' לא היא שבית אחד של זרוע גדול מאחד מבתי הראש לפי שכאן כל ארבע פרשיות בבית אחד ובשל ראש פרשה אחת בבית אחד ומ"מ דפוס של ראש מתוך שלריך לחלק הבתים ולהיות ריוח ביניהם וקבועים על מושב אחד הולרך המושב להיות רחב והוי על אחד ג' שבזרוע : ד' קבין. בחורבן בית ראשון: איסתירי . סלעים : שהיו מגנין את הפז ביופיין . והיינו המסולאים לשון סולו נרוכב לא תסולה בכתם אופיר משובחים היו ביופי מן הפז : בליוני דגושפנקי . לורות נאות שבחותמיהם כדי שתתעברנה כנגדן: כמה מרחיקנא מהאי דוכתא . שלא הגעתי ללמוד אותו פסוק: אינגד. מעט: פוסתא

מהרש"א

ואם הדבור מביאו לידי כך מכ"ש המעשה ודוגמא דהכי לגבי לרעת כנראה מפרש"י גופיה : ודאמר אין דברי תורה מתקיימין כו' שנאמר זאת התורה אדם וגו'. דלפי פשוטו ה"ל למכתב זאת תורת האדם כי וגו' כמו וזאת תורת העולה וגו' וזאת תורת החטאת וגו' וע"כ כתב וזאת התורה דהיינו שהתורה מתקיימת באדם הממית עלמו באהל של תורה וענין המיתה שממית גופו ומסתלק ממנו מותר התאוה : [קצוצי תפילין כו' עיין פרש"י ובערוך בערך קץ וז"ל וכל בית שמו קלילה לפי שהיא קלולה מחברתה כו' עכ"ל ע"ש] : אשרי שיאחז ונפץ את עולליך וגו'. ודאי האי קרא לא מהפרש אלא בנפוץ עוללים דבני בבל על הסלע אבל מרישא דקרא מפורש שגם הם עשו כן בבני ישראל כמ"ש אשרי שישלם לך את גמולך שגמלת לנו דהיינו שישולם לך מדה כנגד מדה ומפרש לה דהיינו בניפוץ עוללים וגו' וק"ל: מאי מסולאים בפז כו'. דלפי פשוטו ה"ל למכתב המסולאים מפז במ"ש כמו הנחמדים מפז או כפז בכ' אבל בפז משמע שמסולאים ע"י הפז דהיינו ע"י תכשיטי פז שהיה עליהם ולכן מקשה הלא תרתי מתקלי אסתירי פיזא כו' וקאמר אלא שהיו מגנין את הפז ביופיין מעיקרא כו'. ויהיה ב' בפז כמו תחת הפז שהיו משמשים ערסותיהם מעיקרא כנגדן ומייתי בני ישראל : והאמר דא"ל חד לחבריה הא היכא כתיבא כו'. מדבריו מוכח דקרא כבר בקללות ואם התחיל גם בהנך דבמשנה תורה והפסיק בהן דף ופלגא מהאי קרא לא הול"ל היכא כתיבא דאימא במה שלפניו שלא קרא עדיין כתיבא אלא נראה דלא התחיל כלל בהנך דמשנה תורה ולא קרא אלא הנך קללות דת"כ ולא ידע כלל אי כתיבא גם במשנה תורה ולכך קאמר והיכא כתיבא בת"כ וא"ל גם כל חלי וכל וגו' דלזה רמזה התורה ולפי שהוא דבר מגונה לא נכתב במפורש וסא"ל אי מטאי לגביה לא אצטריכי לך דהיינו שגם אני הייתי מבין שעד"ז רמז הכתוב וק"ל: עיני עוללה לנפשי כו'. ופי' שהוא נשתייר לבד מכל הני תינוקות ובנות עירי כי ביתר ושאר עיירות נקראו בנות לגבי ירושלים וכה"נ מייתי רשב"ג להאי קרא בפ' מרובה[א] ובסוף מסכת סוטה גבי ת"ק ילדים כו' ע"ש : מי נתן למשיסה יעקב כו'. אמר האי קרא לידע בו אם בן חכים הוא להשיב לו סיפא דקרא הלא ה' זו חטאנו כו' כדמסיק מובטחני בו

אוצר בלום

[א] מהרש"א סד"ה עיני. בפ' מרובה (פג ע"א) :

יד יוסף

א ברכות סג ע"ב שבת פג ע"ב : ב עי' אכ"ר פסוק בלע ה' ולא חמל תד"א ח"א פ"א: ג עי' תוס' ע"ז יא ע"ב ד"ה מתקל : ד כענין המקלות אשר פצל יעקב ע"י שהטבע מוליד בהזדקקם לפי הליור בדמיונם : ה איכ"ר פ"ב סי' ה ופ"ג לח וע"ש: ו ב"ק פ"ג ע"א סוטה מט ע"ב: ז תוספת' הוריות פ"ג וירושלמי שם איכ"ר פ"ד סי"ד ילקוט ישעיה רמז שע"ו :

חדושי גאונים

ריח ומזיק הנפש והנשמה שידוע שכל ריח הוא לנשמה כאשר דרשו חכמים ז"ל כל הנשמה תהלל יה זו הריח שהנשמה נהנת ממנו ולא הגוף ומחלוקתם איזה הוא מוכן יותר לקבל

גאון יעקב

ת"ר מעשה בר' יהושע ב"ח כו' ענה אותו תינוק ואמר הלא ה' זו חטאנו לו ולא אבו כו'. כבר תמהו בזה הכל מה הכיר בזה התינוק שהוא חכם עד שאמר מובטחני בו שמורה הוראה בישראל. הלא לא השיב לו רק קרא כדכתיב ואפי' אם נאמר שהילד כיון לאיזה כוונה. מנין היה יודע ר' יהושע כוונתו. עוד יש לומר דהנה שעונש הבא בהשגחה הוא מדת הרחמים כענין שנאמר תשב אנוש עד דכא ותאמר שובו בני אדם וכדרך רופא המחתך בחיתוך בשר. וזהו כוונת הכתוב מי נתן למשיסה יעקב פי' באיזה עונש בא אם ע"י השגחה או ע"י הסתרת פנים. (וזה שנאמר הושע ט' יב כי גם אוי להם בשורי מהם. ר"ל שלא זה שאשלח עליהם יסורים אלא אף זו שלא יהיה להם לכפרת עון שהגלות

עיון יעקב

באבילות ירושלים לפיכך נענשו שנהרגו עם התפילין שבראשיהן שנתעוללו בעפר ארץ וק"ל : היו לפניו ת' תינוקות של בית רבן. תמיהא גדולה איך מלמד אחד למד עם ת' תינוקות וכפ' לא יהפור אמרי' סך מקרי דרדקי כ"ה ודוחק לומר שבדורות הללו שאני או שבאמת נענשו בשביל זה ול"ע. ועי' ברבה ריש איכה תני רשב"י אם ראית עיירות נתלשות ממקומן שלא החזיקו בשכר סופרים ומשנים שנאמר על מה אבדה הארץ וכו' : אמר מי נתן למשיסה יעקב וישראל לבוזזים ענה אותו תינוק וכו'. ע"ד הפשט אפשר לומר דאף שר'

ע"ן יוסף

לא דדרעא. (עי' רש"י) וקשה לפירושו הא אמר מ' סאה קוצי תפילין נמצאו בראשי הרוגי בתר א"כ משמע דשל ראש ארבעים סאה. ושמעתי בשם הגאון מו"ה עקיבא אייגר ז"ל דהאמת כך הוא דכוונת הגמרא דשל ראש היו מ' סאה ושל יד היו ג"פ מ' סאה. משום דשל יד מונח על היד בשלשה זמנים. היינו פ"א קודם שמניחין של ראש. ופ"א בזמן שמונח עליו של ראש ופ"א בזמן שמסיר מעליו של ראש ועדיין של יד נשאר מונח על היד. וכמלאו כשבאו השונאים עליהם מצאום או שהרבה מהם הניחו תפילין של יד ולא הניחו עדיין של ראש. והרבה שסלקו מהם של ראש ולא נשאר עליהם רק של יד. וחלק אנשים שהיה עליהם של ראש ושל יד וכולם נהרגו : היו דוקרין אותו בחוטריהן. פי' במכתבים שלהם שבזכות ניקוד הכתובים היו מנלחים כל אויב ושונא. וכשנגבר האויב בעונם ולכדום לא עמדה זכותן שאפילו ספרי הקודש היו נשרפים בעונם שכרכו כל אחד בספרו שכל ספריהם היו עושים בגלילה כעין ספר תורה שלנו ושרפו אותם (י"מ) ורבי שמעון ב"ג (באיכה רבתי איתא רבן גמליאל) קרא על עלמו עיני עוללה לנפשי מכל בנות עירי פי' עיני עלה ועוללה בדמעה מפני שנפשי לבדה נשארה מכל בנות עירי ועוללה מלשון ועוללתי בעפר קרני. ור"ל שהוא לבדו נשתייר לבד מכל הני תינוקות כי ביתר ושאר עיירות נקראו בנות לגבי ירושלים :

לב יש בבית האסורים. בקלון כן הוא באיכה רבתי ופי' לקמן לדבר ערוה ובזה ניחא מה שאמרו לו יפה עינים כו' משום שע"י זה הושיבוהו בקלון והוזקק רבי יהושע לפדותו (י"מ) : וקווצותיו. פי' ושערות ראשו היו מסודרות ומתולתלות : הלך ועמד על פתח בית האסורים. לבדקו כן הוא באיכה רבתי ור"ל לבודקו אם רוצה לצאת משם שמא נטמע בין השבוים ולא יאבה להפרד משם

המתורגמן. [א] פאן ארעם. [ב] בעדעקט. [ג] שטעקבען.

רש"י

ופלגא. דף וחלי: על כבוד שמך הגבור. והיכן גבורותיך: עלי ועליך. ששמי נתחלל בכך: שוליא דנגרי הוה. לא היה רבו להורה אלא רבו לאומנות של נגרין:

תוספות

כל ממון שפוסקין עליו. כי איכא סכנת נפשות פודין שבויין יותר על כדי דמיהן כדאיתא בפ' השולח (דף מד.) גבי המוכר עצמו ואת בניו לנכרים כל שכן הכא דאיכא קטלא אי נמי משום דמופלג בחכמה היה:

בדרכיו הלוך ולא שמעו בתורתו אמר מובטחני בו שמורה הוראה בישראל העבודה שאיני זז מכאן עד שאפדנו בכל ממון שפוסקין עליו אמרו לא זז משם עד שפדאו בממון הרבה ולא היו ימים מועטים עד שהורה הוראה בישראל ומנו רבי ישמעאל בן אלישע. אמר רב יהודה אמר רב [א]מעשה בבנו ובבתו של רבי ישמעאל בן אלישע שנשבו לשני אדונים לימים נזדווגו[א] שניהם במקום אחד זה אומר יש לי עבד שאין כיופיו בכל העולם וזה אומר יש לי שפחה שאין בכל העולם כולו כיופיה אמרו בא ונשיאם זה לזה ונחלק בוולדות הכניסום לחדר. זה ישב בקרן זוית זה וזו ישבה בקרן זוית זה. זה אומר אני כהן בן כהנים גדולים אשא שפחה וזאת אומרת אני כהנת בת כהנים גדולים אנשא לעבד. ובכו כל הלילה כיון שעלה עמוד השחר הכירו זה את זה ונפלו זה על זה וגעו[ב] בבכיה עד שיצאה נשמתן ועליהן קונן ירמיה (איכה א) על אלה אני בוכיה עיני עיני יורדה מים:

לג שם א"ר שמעון בן לקיש מעשה באשה אחת וצפנת בת פניאל שמה צפנת שהכל צופים ביופיה בת פניאל בתו של כהן גדול ששימש לפני ולפנים שנתעלל בה שבאי כל הלילה למחר הלבישה ז' חלוקים והוציאה למכרה בא אדם אחד שהיה מכוער ביותר א"ל הראני את יופיה א"ל ריקה אם אתה רוצה ליקח קח שאין כיופיה בכל העולם כולו א"ל אעפ"כ הפשיטה ו' חלוקין וז' קרעתו ונתפלשה באפר אמרה לפניו רבש"ע אם עלינו לא חסת על קדושת שמך הגבור למה לא תחוס ועליה קונן ירמיה (ירמיה ו) בת עמי חגרי שק והתפלשי באפר אבל יחיד עשי לך מספד תמרורים כי פתאום יבא השודד עלינו עליך לא נאמר אלא עלינו כביכול עלי ועליך בא שודד:

לד שם אמר רב יהודה אמר רב מ"ד (מיכה ב) ועשקו גבר וביתו איש ונחלתו מעשה באדם אחד שנתן עיניו באשת רבו ושוליא דנגרי[ג] הוה פעם אחת הוצרך רבו ללוות א"ל שגר אשתך אצלי ואלונה (לך) שיגר אשתו

מהרש"א

כו' שאיני זז מכאן עד שאפדנו כו' דמופלג בחכמה היה כמו שכתבו התוס' ויש לדקדק בקרא ענין הכפל ושינוי שאמר לבוזזים ולא לביזה כמו למשסה ע"ד שאמרו בסוף כתובות בזוזי ובזוזי דבזוזי ואמר שע"כ בהא להם כפולה הצרה על חטא הכפול דלא אבו בדרכיו הלוך הם מצות השכליות שהם מדותיו יתברך ב"ה שגם שכל האנושי ודת הנימוסית מודה בהן ולא שמעו בתורתו הם מצות השמעיות שאילו לא נכתבו לא היה שכל האנושי עומד עליהם: על אלה אני בוכיה וגו'. דלעיל מיניה כתיב קרא עלי מועד דהיינו שנתוועדו ונזדווגו שני אדונים מב' השבויים אח ואחות למקום אחד והיינו לשבור בחורי גת דרך ה' לבתולת בת יהודה וע"ז אמר על אלה שהם הבן והבתולה אני בוכיה והוה ליה למכתב אני בוכה אבל הרמז הוא מאמר הבן אני בוכה עליה על הבת אחותי ועיני עיני יורדה מים הוא מאמר ירמיה שב' עיני יורדים מים על הזוג הכשר הזה: אבל יחיד וגו' מספד תמרורים כו'. כי האי קרא כתיב גבי מפלת צור ביחזקאל בשינוי קצת מהכא דכתיב אבל יחיד והמרורים במקום מר שאמר כי הצרה שנתהוה בבת עמי היא אבל יחיד שלא נעשה כן בשאר אומות וע"ד צרת רבים חצי נחמה ומספד תמרורים כי כפל בבת עמי המרה והצרה כי יבא השודד עלינו דכיון דאבל יחיד קרא לה לא הל"ל עלינו אלא עליך אבל אמר עלינו שבזה יתגדל צרתי שיבאו גם עליך: ושוליא דנגרי הוה כו'. כל ענין זה מפורש בהאי

יד יוסף

א איכ"ר פ"א סי' סט וילקוט איכה באיכ"ר שם הנוסחא מעשה בשני בני צדוק הכהן כו':

חדושי גאונים

המיתה ללשון שאמר דאותיב לה פרתא שבר כי הגוף סיבה אל המיתה לפי שעל ידי הגוף הוא בא החטא שאם אין הגוף היה האדם כמו מלאך לכך הגוף ראוי לקבל קודם דבר הגורם המיתה וללשון השני הנפש ראוי שתקבל המיתה תחלה. שאם אין הנפש הגוף הוא

גאון יעקב

שיבואו עליהם תהיינה ע"י הסתרת פנים שאסיר פני השגחתי מהם. ויהיו מעותדים לכל צרות וגם לא יהיו לכפרת עון) ומשיב הנביא הלא ה' זו חטאנו לו. פי' שע"י מדת הרחמים בא. והא ראי' כי זו שבא עלינו חטאנו לו. הוא במדה שחטאנו לו וכיון במדה כנגד מדה היא ע"כ מאת ה' בעל הרחמים היתה זאת ופירש זה ניכר מתוך הנגינה. כי לפי פירש זה תיבת הלא צריך להיות באתנחתא שהוא הפסק מאמר. אבל לפי פרש"י שזו חטאנו הוא במקום אשר חטאנו צריך להיות תיבת ה' בטעם משרת. ולכן כששמע ענין הנגינה מהתינוק שקרא באתנחתא תיבת ה' אמר מובטחני בזה שיהיה מורה הוראה בישראל. (נחלת יעקב): עוד נוכל לתרץ הקושיא מה חכמה ראה ריב"ל בתינוק בסיומו הפסוק לומר שהוא מופלג בחכמה ויכול לפדותו בכל ממון שבעולם. וי"ל דודאי דאין שאלת מי נתן כאלו יש אחר מבלעדי השי"ת דאי הכי ה"ל לסיומי הלא ה' לחוד ומדקאמר ולא אבו בדרכיו הלוך מורה שואל איזה חטא גרם. וזה ידוע דע"ה נקראים יעקב. ות"ח ישראל. וזהו ששאל מי נתן ר"ל איזה חטא נתן למשסה יעקב ר"ל הע"ה למשסה לחוד וישראל שהם הת"ח לבוזזים ר"ל עד שאמר

הרי"ף

העבודה שאפדנו בכל ממון שפוסקין עלי. כתבו התוס' אי נמי משום דמופלג בחכמה היה וצריך לדעת מה חכמתו של אותו תינוק שבשביל שידע להשיב סופו של פסוק אין כאן חכמה נשגבה. ואפשר לומר שהיה נראה שרבי יהושע כשאמר מי נתן למשסה יעקב היה בדעתו לגמור כל הכתוב כולו בלשון שאלה והרעומות לומר כי מי נתן למשסה יעקב בודאי כי הלא ה' נתננו בידם לפי שחטאנו לו וכיון שכן למה נעשנו ה' ביד אנשי דמים שלא אבו הבוזזים האלה לילך בדרכי ה' ולא שמעו בתורתו והרי אע"פ שחטאנו אנחנו מ"מ אנו הולכים בדרכי ה' ושומעים בתורתו אלא שגבר יצרנו וחטאנו לו ולא נכון שנהיה ביד בוזזים שלא אבו בדרכי ה' הלוך. ובזה הוה אתי שפיר שאמר הלא ה' זו חטאנו ואח"כ דיבר שלא לנוכח ולא אבו ולא אמר ולא אבינו בדרכיו הלוך זה היה במשמע מדברי ר' יהושע והתינוק הזה קפץ להשיב קודם שיגמור ר' יהושע כל הכתוב ומיד כשאמר מי נתן למשסה יעקב וישראל לבוזזים השיב לו הלא ה' זו חטאנו לו שכפי זה הכתוב הזה הוא שאלה ותשובה ששאל מי נתן למשסה יעקב כי אין רע ירד מלמעלה והשיב לזה הלא ה' זו חטאנו לו שכולנו כצאן תעינו לחטוא ואע"פ שאין חטאינו ראוים לעונש גדול כזה של שביה שהוא קשה ממות לפי דכולהו איתנהו ביה מ"מ רואה הקב"ה לבני הדור שלא אבו בדרכיו הלוך דהיינו לחזור בדרכי תשובה ולא שמעו בתורתו אשר צוה ה' ושבת עד ה' אלהיך לכך אנחנו עונותיהם סבלנו אע"פ שאין בידינו עונות כי אם חטאות אשר חטאנו לה'. וכפי הדרך הזה מתבאר הכתוב כולו בישראל ויתיישב ג"כ שדבר חציו לנוכח וחציו שלא לנוכח לפי שאינם כולם דברי השואל אלא הלא ה' הם דברי המשיב שהוא בתוך הצרה שהוא אומר כי אע"פ שאין בידינו עונות מ"מ הוא משיב שכיון שחטאנו אנחנו לה' פקד ה' על עונות הדור שלא אבו הלוך בדרכיו ואנחנו עונותיהם סבלנו ובודאי שזו חכמה נפלאה ליישב הכתוב על מכונו ולכך אמר אפדנו בכל ממון אפילו יותר משויו. ועוד חדשתי שיש דקדוק ששאל מי נתן למשסה יעקב והצודק לתשובת שאלה זאת הלא ה' שהוא נתננו למשסה אבל לא יצדק כאן לומר הלא ה' זו חטאנו לו שאילו היתה השאלה על מה עשה ה' ככה ליעקב לתתו למשסה ולבוזזים היתה צודקת התשובה לפי שחטאנו לה' ורבי יהושע היה לו הכתוב בזה למקשה עד שבא אותו תינוק והשיב הלא ה' זו חטאנו לו אז הבין כוונת הכתוב שהוא מתמיה ואומר הן ידענו שהלא ה' נתן יעקב למשסה אבל יש לתמוה שיעניש הקב"ה עונש לאדם שיוצא ממנו תקלת חטא ועון לה' כגון אני שנשביתי ואני עומד לקלון שהוא תועבת ה' ואיך יעניש הקב"ה ליעקב עונש שיש בו חטא ועון. ובזה מדוקדק שאמר זו חטאנו לו דה"ל למימר

עיון יעקב

יהושע אמר לשון הפסוק בישעיה מ"מ שאלתו היה על אותו דור וחורבן ושאל תרתי וע"ד דאיתא במפרשים כי כשישראל עושין רצונו של מקום נקראים בשם ישראל וכשאין עושין רצונו של מקום נקראים בשם יעקב לשון עוקבא ורמאות לכן שאל תרתי מי נתן למשסה יעקב שהם אנשי ירושלים שחטאו שהיה בהם שנאת חנם ועל טור מלכא שהיו צדיקים כדאיתא לעיל שאל וישראל לבוזזים ותירץ לו התינוק על ירושלים הלא ה' זו חטאנו לו ועל אנשי טור מלכא השיב לו ולא אבו בדרכיו הלוך ולא שמעו בתורתו ע"ד דאיתא במדרש דראוי לצער בצרת חבירו כדכתיב עמו אנכי בצרה וכן כל בית ישראל יבכו את השריפה אשר שרף ה' הרי שכולם ראוין לצער בצרת אהרן וא"כ הנך דלא איאבול על ירושלים לא אבו ללכת בדרכי ה' שמצער בצרת ישראל שהרי לכך נגלה בסנה ולא שמעו בתורתו דכתיב וכל בית ישראל יבכו את השריפה: זה אומר אני כהן בן כהנים גדולים איך אשא שפחה. יראה לפי שהאדונים שלהם אמרו עליהם שהם שפחה ועבד ולא שהם שבוים מישראל לכך כל אחד סבר בדעתו שהאמת כן הוא ואפשר שהם עצמם אמרו לאדונים שהם אינם מבני ישראל (כי הגיבה עליהם בהמתן של ישראל) רק שהם עבדים ושפחות הבזוים שלא יטמאו בהם וק"ל: צפנת שהכל צפין ביופיה. א"ל דאתי לאשמעינן שזה היה הטעם לפי שמן הראוי להיות כל כבודה בת מלך פנימה ובפרעות זו היתה יפה ביותר להצניע את עצמה שלא להסתכל ביפיה

עין יוסף

מהם. וכשהשיב הלא ה' זו חטאנו לו ידע שמלטער משביו (יפ"ע): ומנו ר' ישמעאל בן אלישע כו' מעשה בבנו ובתו של רבי ישמעאל בן אלישע כו'. הנה מעשה דרבי ישמעאל בן אלישע היה זמן רב קודם החורבן שהרי היה כהן גדול קודם החורבן כדאי' בברכות דף ז' ע"א ומעשה דבנו ובתו היה בעת חורבן וא"כ קשה על מה שכתבו תוס' גיטין דף מה ע"א ד"ה דלא ליגנבו כו' דמעשה דרבי יהושע בן חנניא עם התינוק היה בשעת חורבן הבית ומצאתי קושית זו במהר"ש סי"ף. וכתב וז"ל ומצאתי בתוספת פרק מצות חליצה (דף ק"ד ע"א ד"ה אמר רבי ישמעאל) שכתבו על ענין אחר דתרי רבי ישמעאל בן אלישע הוי ע"ש עכ"ל. ולפ"ז צריך לומר דמעשה דרבי יהושע בן חנניא דהיה לפי דברי התוס' בשעת חורבן אינו הוא שהיה כ"ג והמעשה דבן ובתו של רבי ישמעאל

המתורגמן, א) צוזאממען געפאַרט. ב) געשריען. ג) איין לעהרלינג באיי איינעם טישלער. צימערמאַנן.

אצלו שהה עמה ג' ימים קידסו בא אצלו א"ל אשתי ששגרתי לך היכן היא א"ל אני פטרתיה לאלתר ושמעתי שהתינוקות נתעללו בה בדרך א"ל מה אעשה א"ל אם אתה שומע לעצתי גרשה א"ל כתובתה מרובה א"ל אני אלווך ותן לה כתובתה עמד זה וגרשה הלך הוא ונשאה כיון שהגיע זמנו ולא היה לו לפרעו א"ל בא ועשה עמי בחובך והיו הם יושבין ואוכלין ושותין והוא היה עומד ומשקה עליהם והיו דמעות נושרות מעיניו ונופלות בכוסיהן ועל אותה שעה נתחתם גזר דין ואמרי לה על שתי פתילות בנר אחד:

לה דף נט ע"א אמר רבה בריה דרבא ואיתימא רבי הילל בריה דרבי וולס מימות משה ועד רבי לא [ב]מצינו תורה וגדולה במקום אחד. ולא והא הוה יהושע הוה אלעזר. והא הוה אלעזר הוה פנחס. והא הוה פנחס הוו זקנים. והא הוה שאול הוה שמואל. והא נח נפשיה כולהו שני קאמרינן. והא הוה דוד הוה עירא היאירי והא נח נפשיה כולהו שני בעינן. הא הוה שלמה הוה שמעי בן גרא. והא קטליה כולהו שני קאמרינן. הא הוה חזקיה הוה שבנא. הא איקטיל כולהו שני קאמרינן. והא הוה עזרא הוה נחמיה בן חכליה. א"ר אחא בריה דרבא אף אני אומר מימות רבי ועד רב אשי לא מצינו תורה וגדולה במקום אחד. ולא והא הוה הונא בר נתן שאני הונא בר נתן דמיכף(א) הוה כייף ליה לרב אשי:

רש"י

שוליא. הגדרי"ן: הוצרך ללוות. הרב: קידם. השכים: ב' פתילות בנר אחד. אשת איש: במקום אחד. שתהא תורתן וגדולתן של ישראל במקום אחד שאין בישראל גדול בתורה ובעושר כמותו: והא הוה אלעזר. יחיד לאחר שנפטר יהושע: והא הוה פנחס. לאחר אלעזר תורה וגדולה שהיה כה"ג אחר אביו: הוו זקנים. שקבלו מיהושע והאריכו ימים אחריו כדכתיב (יהושע כד) אשר האריכו ימים אחרי יהושע: שאול. גדול בתורה היה אלא שלא למד לאחרים כדאמרינן בעירובין (דף נג.) שאול לא גלי מסכתא להכי כתיב ביה בכל אשר יפנה ירשיע: והא נח נפשיה. דשמואל קודם שאול: כולהו שני. משעמד בגדולה תהא תורה וגדולה במקום אחד וזה בתחלת גדולתו לא יחיד היה בתורה: עירא היאירי. גדול בתורה היה כדאמרינן במ"ק (דף טז.) דהוה מתני להו לרבנן על גבי כרים וכסתות: חזקיה. מלך יהודה גדול בתורה היה כדאמרינן בחלק (דף לד:): שבנא. גדול בתורה היה כדאמרינן בסנהדרין (דף כו.) שבנא הוה דריש בתליסר רבוותא חזקיה בחד סרי רבוותא: והא איקטיל. סנחריב הרגו כדאמרינן בזה בורר (שם):

מהרש"א

קרא ודלעיל מיניה שאמר הוי חושבי און ופועלי רע דהיינו זה שהיה פועל אצל רבו ואמר כי יש לאל ידם שע"ז בא שהלוה לרבו ואמר וחמדו שדות וגו' שע"י זה שחמד ונתן עיניו באשת רבו עשק הגבר שהוא רבו דמלת גבר נופל בו כמו בן הגבירה וביתו שהיא אשתו בכ"מ דביתו ממש כבר כתיב (וכתיב) [ובתים] ונשאו ואולי שהיה לפי פשוטו לכתוב ונשאו במקום ולקחו (דכתיב) [דבתים] במקום הזה הוא אשת רבו שנשאה ע"י שהלוה לו ולא הי' לאל ידו לשלם לו: ואמר ושמעתי שהתינוקות נתעללו כו'. אמר כן שודאי לא היתה אנוסה מהתינוקות אלו אלא שהיא הרגילה אותם עמה לדבר עבירה ורצון היה ואסורה לך: על ב' פתילות כו'. ונראה לפרש דללישנא דעל אותה שעה נתחתם כו' אפשר הא דשהה שלשה ימים מעיקרא לא עבר עמה עבירה והיתה מותרת לו לאחר שנתגרשה אלא שעל אותה שעה שעשקו להסיתו לגרשה ולשעבד בו ע"י כתובתה נתחתם גזר דין וללישנא דאמרי לה אותה שעה אין זה עיקר עבירה אבל בששהתה אצלו מעיקרא ג' ימים עבר בה עבירה ונעשית א"א דהיינו ב' פתילות בנר א' שעי"ז אסורה לו גם אחר שנתגרשה נתחתם גזר דין ונראה גם שעבירת יחיד היתה כיון שהיה בידם למחות ולא מיחו נתחתם גזר דין לכולם: הוה שמואל כו'. לכאורה כיון דשמואל היה נביא כמה שנים קודם שנמשח שאול הוה ליה למיפרך בהיפך הא הוה שמואל ולשנויי הוה שאול ויש ליישב דכל גדולה דקאמר הכא שהיה נשיא כמו רבי או מלך כמו שאול או כה"ג כמו אלעזר אבל

תוספות

והא הוה הונא בר נתן. תורה וגדולה היתה לו כדאמרינן במועד קטן (דף כח.) דקא דחקו רגליה דהונא בר נתן ואמרינן בפרק ב' דזבחים (יט.) דאקיים ביה והיו מלכים אומניך (ישעיה סא):

יד יוסף

א סנהדרין לו ע"א: ב מימות משה ועד רבי לא מצינו תורה וגדולה במ"א. לפי שהתורה יש בה ג' חלקים מקרא משנה ש"ס. ולכך כשם שהמקרא נכתב ע"י משה שלא היה כמותו בכל ישראל בתורה וגדולה כך המשנה נכתבה ע"י רבי שלא היה ג"כ כמותו בתורה וגדולה בכל ישראל שעל ידי שהיה הגדול בתורה וגם בגדולה לכך היה כח בידו לאסוף את כל החכמים וקיבץ כל הדינים ופירושים שנתחדשו מימות משה עד זמנו וכתבם על המשנה. וכן רב אשי לפי שהיה הגדול בתורה וגם בגדולה לכך היה כח בידו לאסוף את כל חכמי דורו וקיבץ כל הדינים ומימרות שנתחדשו מימות רבי ואילך וכתבו על הש"ס. (תורת חיים בסנהדרין דף לו):

חדושי גאונים

אבן דומם ואינו בעל מעשה. לכך הנפש עושה החטא ולפיכך אמר ללשון ראשון כי שעבירה הזאת נדבק בגופה דבר מיאוס ומזה קבלה המיתה. וללשון השני קבל נפשה ריח המזיק הנפש והוא מקבל קודם המיתה וכן

גאון יעקב

בסוף כתובות בזוזי ובזוזי דבזוזי (וזהו שאמר לבוזים ולא אמר לביזה כמו שאמר למשיסה. דאיפכא ה"ל להיות יעקב לבוזזים וישראל למשיסה. והתינוק הבין כוונתו בשאלתו והשיב לו הלא ה' זו חטאנו לו ר"ל שע"י שאנחנו בת"ח חטאנו בשגגות. למדו העו"ס ממנו ולא אבו בדרכיו הלוך הם מצות השכליות שהם מדותיו יתברך ב"ס שגם שכל האנושי ודת הנימוסית מודה בהן ואין צריך לומר ולא שמעו בתורתו הם המצות השמעיות שאלו לא נכתבו לא היה שכל האנושי עומד עליהם ולפי שאנחנו בת"ח היינו גרמא בחטא העו"ס

הכותב

מימות משה ועד רבי כו' ובמסכת סנהדרין פרק אחד דיני ממונות שהוא פרק ד' כתוב מאמר זה פעם אחרת ושם הוסיפו בתוספות ב' דיבורים ואלו הם והא הוה חזקיה אית ספרים דלא גרסי ליה דחזקיה לא הוה מושל על כל ישראל שכבר גלו עשרת השבטים ועוד דשבנא רשע היה ולא ממניינא הוא ותדע דכי פריך הוה דוד לא משני הוה אחיתופל שקראו דוד אלופי ומיודעי כיון דרשע הוא אינו מן המנין וקצת קשה דלא משני הוה מפיבושת שהיה מבייש פני דוד בהלכה: **כולהו** שני קאמרינן. דמשה מתחלת גדולתו לא פסקו כולהו שני והשתא לא קשה לספרים דגרסי והא הוה אלעזר הוה פנחס דהכי פריך והא הוה אלעזר שהותחלה גדולתו אחר של יהושע ותימה דלא משני מיהושע הוה עתניאל בן קנז שהחזיר הלכות שנשתכחו מישראל ע"כ:

עיון יעקב

ביפיה על כן נענשה ככה כי הקב"ה לא עביד דינא בלא דינא: **והיו** דמעות נושרות מעיניו ונופלות בכוסיהם ועל אותה שעה נתחתם גזר דין. כי שערי דמעות לא ננעלו ואמרי לה על שתי פתילות בנר אחד כלומר מכח דמעות אלו מוכח שנתחרט על עיקר הגירושין שהם בטעות לפי שזה שיקר לו לומר שנתעללו בה התינוקות נמצא שהיא עדיין אשת איש ואע"ג דמבואר לעיל בש"ס דף מ"ו שהמוציא את אשתו משום שם רע לא חיישינן לעז מ"מ שאני הכא דאיכא אומדנא דמוכח טובא שאילו ידע שלא זינתה אשתו ושיהא הוא מוכרח להיות עבד לעבדים בשביל כתובתה לא היה מגרשה וזה שתי פתילות בנר אחד ועי' במהרש"א: **מימות** משה ועד רבי לא מצינו תורה וגדולה במקום אחד. לכן ע"י משה נמסר לנו התורה ורבי סידר לנו המשניות הוא תורה שבעל פה וכן מימות רבי ועד רב אשי לא מצינו תורה וגדולה במקום אחד לכן היבר רב אשי תלמוד בבלי לדעת ספר המצות כי היכי שיהא דבריהם נשמעין ביותר: **הוה** שמואל. מהרש"א מקשה לכאורה כיון דשמואל היה נביא כמה מקום מה דלא הוה ביה בשאול: **והא** איקטל. פי' רש"י ז"ל סנחריב הרגו כוון רש"י לדקדק הא דלא קאמר הכא והא נח נפשיה כדקאמר באחריני וקאמר אקטיל לפי ששבנא הרגו סנחריב: **והא** הוה עזרא וכו'. ותימה למאי דאמרו התוספות דל"ג והא הוה חזקיהו מפני שלא היה מושל חזקיה על כל ישראל שכבר גלו עשרת השבטים וא"כ מאי פריך והא הוה עזרא דילמא לא איקרי מושל יחידי בישראל כיון דגלו עשרת השבטים מישראל וי"ל דלא חיישינן אי הוה מושל אחר בעשרת השבטים דא"כ גם ברבי דחשבינן ליה תורה

הרי"ף

הלא ה' אשר חטאנו לו או אשר חטאו כמ"ש ולא אבו בדרכיו ולא אמר ולא אבינו בדרכיו הלוך למה אמר אבו בדרכיו הלוך ולא אמר חטאו לו אלא כאן רמז תשובת התינוק שעתידין ישראל לומר מי נתן למשיסה יעקב והשיב התינוק הלא ה' הגוזר אבל תמיה אני שהעונש הוא שהגלני לקלון יש בו חטא אשר חטאנו לה' בעונש זה של קלון כי הוא תועבת ה' וזהו עונש כי חטאנו לה' והמה לא אבו בדרכיו הלוך וישמע תכם כן נ"ל נכון:

והא הוה פינחס הוו זקנים. והא דלא משני הכי גבי והא הוה אלעזר לימא הוו זקנים משום דמשני שפיר הוה פינחס ועוד שמא הזקנים לא היה להם גדולה בפני אלעזר אבל בפני פינחס היה להם גדולה כדכתיב וישמע פינחס ונשיאי העדה וישב פינחס והנשיאים משמע שהיתה גדולתן שוה: **הא** הוה שאול הוה שמואל והא נח נפשיה כולהו שני קאמרי'. ותימה דלא אמר לבתר דנח נפשיה דשמואל הוה דוד וא"ת"ל שאין גדולתו של דוד כלום בחיי שאול מ"מ תורתו של דוד היתה שקולה לשאול כדכתיב יודע נגן ואיש תואר וכו' ודרשו חז"ל כל הכתוב בדברי תורה יודע לשאול ולהשיב ומאיר פנים בהלכה וה' עמו שהלכה כמותו בכל

עין יוסף

ישמעאל בן אלישע הוא ר' ישמעאל ב"א הראשון שהיה כ"ג דהא רבי ישמעאל ב"א שנזכר במעשה דרבי יהושע בן חנניא היה תינוק בשעת החורבן ולא היה לו אשה ומכ"ש בן ובת:

לה ולא והא הוה הונא בר נתן. עי' תוס' ותימה דלאמי קא ס"ד דהונא בר נתן קדים ליה לרב אשי כיון שאין האמת כן כדאי' בפ"ג דמועד קטן דף כח ע"א ע"ש. וכן משמע ממאי דמשני הונא בר נתן מיכף הוה כייף ליה

המתורגמן. א) אונטערטהעניג. געבייגט.

לו שם **ויאמר לאשר על המלתחה וגו'** (מ"ב י) מאי מלתחה א"ר אבא בר יעקב [אמר רבי יוחנן] דבר הנמלל ונמתח[א] :

לז שם **משנה** אלו דברים אמרו מפני דרכי שלום כהן קורא ראשון ואחריו לוי ואחריו ישראל מפני דרכי שלום : **גמ'** [דף נט ע"ב] מה"מ אמר רב מתנה דאמר קרא (דברים לא) ויכתוב משה את התורה הזאת ויתנה אל הכהנים בני לוי אטו אנן לא ידעינן דכהנים בני לוי נינהו אלא [א]כהן ברישא והדר לוי . [רבי יצחק נפחא אמר מהכא (שם כא) ונגשו הכהנים בני לוי אטו אנן לא ידעינן דכהנים בני לוי נינהו אלא כהן ברישא והדר לוי רב אשי אמר מהכא (ד"ה א כג) בני עמרם אהרן ומשה ויבדל אהרן להקדישו קדש קדשים רבי חייא בר אבא אמר מהכא (ויקרא כא) וקדשתו לכל דבר שבקדושה] :

שם **תנא** דבי רבי ישמעאל (שם) וקדשתו [ב]לכל דבר שבקדושה לפתוח ראשון ולברך ראשון וליטול מנה יפה ראשון א"ל אביי לרב יוסף מפני דרכי שלום דאורייתא היא א"ל דאורייתא ומפני דרכי שלום. כל התורה כולה נמי מפני דרכי שלום היא דכתיב (משלי ג) דרכיה דרכי נועם וכל נתיבותיה שלום אלא אמר אביי לבדמר דתניא [ג]שנים ממתינין זה לזה בקערה שלשה אין ממתינין הבוצע הוא פושט ידו תחלה [ואם בא לחלוק כבוד לרבו או למי שגדול ממנו הרשות בידו] :

לח דף ס ע"א [ד][רבי יוחנן ור"ל מעייני בספרא דאגדתא בשבתא והא לא ניתן ליכתב אלא [ה]כיון דלא אפשר (תהלים קיט) עת לעשות לה' הפרו תורתך וכו' . אין כותבין כו' איתיביה [ו]אף היא עשתה טבלא של זהב שפרשת סוטה כתובה עליה אמר ר"ל משום רבי ינאי באל"ף בי"ת] . אמר רבי יוחנן משום רבי בנאה התורה מגילה מגילה ניתנה שנאמר (שם מ) אז אמרתי הנה באתי במגלת ספר כתוב עלי ר"ש בן לקיש אומר

רש"י

ויאמר לאשר על המלתחה . ביהוא כתיב : דבר הנמלל ונמתח . בגדי פשתן הן שחוטן נמתח ע"י מלילה שמולל באצבעותיו כשהוא טווה : כהן קורא ראשון כו' . כי היכי דלא ליתו לאינצויי תקינו להו רבנן האי סידרא דכיון דתקנתא דרבנן היא תו לא מצינן לשנוייה ולמימר אנא קרינא ברישא: ויתנה . שיקראו בה כהנים והדר בני לוי : וקדשתו . כי את לחם וגו' : לפתוח ראשון . בכל דבר כבוד בין בתורה בין בישיבה הוא ידבר בראש : ולברך ראשון . בסעודה : וליטול מנה יפה ראשון . אם בא לחלוק עם ישראל בכל דבר לאחר שיחלקו בשוה אומר לו ברור וטול אתה מה שתרצה : א"ל דאורייתא היא . ותורה אמרה כן משום דרכי שלום : אלא אמר אביי . דרכי שלום דקתני מתני' : לבדמר אתא . רבה בר נחמני שהיה רבו: אין ממתינין . אין צריכין להמתין: הבוצע . כגון בעל הבית שהוא מברך המוציא ואפי' הוא קטן : הוא פושט ידו . בקערה תחלה ללפת בו את פרוסת המוציא : [והא לא ניתן ליכתב . שום דבר גמרא והלכה ואגדה כדאמרינן לקמן אלה אתה כותב וכו' : כיון דלא אפשר . מלכתוב שנתמעט הלב והתורה משתכחת : עת לעשות לה' . אם בא עת לעשות תקנה לשם שמים הפרו דברי תורה לשעה הצריכה : אף היא . הילני המלכה במסכת יומא: פרשת סוטה . לכתוב משם פרשיות לסוטות הבאות : באלף בית . כלומר ראשי התיבות] : אז אמרתי . כך אמר דוד אז אמרתי כשערער עלי שאול ודואג לפוסלני מלבא בקהל והועד בבהמ"ד עמוני ולא עמונית כדאמרינן ביבמות : הנה באתי . עכשיו באתי לכלל : כתוב עלי . מאז ניתנה התורה הוזכרתי בה ואת שתי בנותיך הנמצאות בזכות דוד שעתיד לצאת מרות המואביה ונעמה העמונית אמו של

תוספות

וליטול מנה יפה ראשון . כגון במעשר עני או בצדקה אם הוא עני או בחברים המסובין בסעודה אבל במידי דשותפות לא דאמרינן בפרק מקום שנהגו (פסחים נ:) דהנותן עינו בחלק יפה אינו רואה סימן ברכה לעולם :

מהרש"א

אבל שמואל לא היתה גדולתו יותר מאחד מכל הגי ודקאמר דהוה שמואל היינו שהיה גדול בתורה ולא הוה בשאול תורה וגדולה במקום אחד וכל"ל דהוו זקנים והוה עירא ושמעי דהיינו שהיו ג"כ בעלי תורה וגבי דוד נמי המ"ל דהוה שמעי אלא דניחא ליה למנקט עירא דהוה רבו כדאמרינן בעלמא ועיין עוד בסוגיא זו פ' אחד דיני ממונות בתוס' ובחידושי הלכות שם : [דבר הנמלל ונמתח כו' עי' פרש"י ובערוך בערך שבן פי' שאם נמלל הוא קטן ואם נמתח הוא גדול וע"ש] : והא לא ניתן ליכתב אלא כיון דלא אפשר עת לעשות וכו' . נראה בזה דלא ניתן ליכתב משום דלא יסמוך האדם על הכתיבה ולא ילמוד יותר ובודאי דא"א לכתוב כל הדברים שהפה יוכל לדבר בד"ת ולכך בדורות הראשונים שהיה לבבם רחבה מני ים אמר לא ניתן ליכתב כדי שיחזור על תלמודו ומשנתו תמיד ויהיו סדורים לו תמיד ללמוד ולהביאו לידי עשייה אבל עתה עת שנתמעטו הלבבות וא"א לזכרם ע"י הלימוד בע"פ מרבו ומשתכחת ממנו בע"פ

א הוריות יג ע"א :
ב מו"ק כח ע"ב נדרים סב ע"א הוריות יב ע"ב :
ג ברכות מז ע"ב תוספתא שם פ"ה :
ד תמורה יד ע"ב :
ה שם יומא סט ע"א :
ו יומא לז ע"א :

חדושי גאונים

אמרי בפרק חלק שאל אנטנינוס את רבי גוף ונשמה יכולים לפטור את עצמם מן הדין הגוף אומר אני לא חטאתי כי משעה שהנשמה נפרדת ממני אני מונח כאבן דומם והנשמה אומרת אני לא חטאתי כי משעה שנפרדתי מן הגוף אני פורח באויר כמו מלאך כנגד אלו אמר בכאן ללשון ראשון דקאמר אותיב לה פרתא בכרעה ר"ל כי יותר קודם הגוף לקבל הפסד שעל ידו החטא ולכן ליטא דאמר גרוגרת דרכי לדוק אכלה סבר שהנפש יותר ראוי להפסד מפני שהגוף אבן דומם אם לא היה הנפש : ועוד יש לפרש כי לכן ליטא שאמר דאותיב לה פרתא בכרעה .

גאון יעקב

לכן לקינו בכפליים . וכיון שראה ריב"ל חכמתו אמר מובטחני בו כו' עד שאפדנו כו' ועי' מ"ש על זה באיכה רבתי פ"ד סי' ד : ומ"ש מובטח אני בו שיהיה מורה הוראות כו' כבר עמדו ע"ז המאמר כל הראשונים . איזה חכמה יתירה ראה ריב"ת בהתינוק הזה אשר לא חידש כלל בפסוק . רק ריב"ת תפס תחילת הפסוק והתינוק סיים סוף פסוק . וגזר עליו שהוא מורה הוראות בישראל . אבל הגאון רי"פ אמר בדרך פשוט . כי קי"ל אין פודין את השבוים יותר על כדי דמיהם מפני תיקון העולם . והוא שלא ירגילו השובים להרבות שבוים בישראל . ופסקו הפוסקים . שזאת הוא רק מעיקר הדין . אבל אם אי רוצה ליכנס לפנים משורת הדין . ולפדות יותר מכדי שוויים . הרשות בידו . וידוע כי לא חרבה ירושלים רק על שהעמידו רק

הרי"ף

וגדולה במקום אחד דילמא בעשרת השבטים היה גדול ממנו אלא לא חשבינן אלא בישראל שנשארו כאן וכן בעזרא היה גדול בישראל ואין למעלה הימנו וכ"ת גם בחזקיהו לא היה גדול ממנו בכל ישראל הנשארים כאן מ"מ כיון שבימיו גלו עשרת השבטים כדכתיב ויהי בשנה הרביעית למלך חזקיהו וגו' ויגל מלך אשור את ישראל אשורה אם כן לא חשיב ליה מושל על כל ישראל ומיהו קשה דלמא דל"ג חזקיהו לפי שמלך הושע בן אלה על ישראל ד' שנים בימי מלכות חזקיהו וכלהו שני בעינן :

עיון יעקב

כמה שנים קודם שנמשח שאול ה"ל למיפרך בהיפוך הא הוה שמואל ולשנויי הוה שאול ולק"מ דעל זה הוה משני בפשיטות הוי שאול משא"כ עכשיו מקשה ביותר והא נח נפשיה וק"ל : התורה מגילה מגילה ניתנה . ואפשר לומר דפליגי בפלוגתא דהני תנאי דפליגי בפי' הפסוק תורה צוה לנו משה מורשה בפרק ד' מיתות אי מורשה הפי' ירושה היא להם או מאורסה שדינה כנערה מאורסה וע"ש וא"כ אי אמרינן דינה כנערה מאורסה וקי"ל בפ"ק דקידושין דף ז ע"א המקדש חצי אשה אינה מקודשת אפי' אמר חצייך בפרוטה היום וחצייך

עין יוסף

ליה לרב אשי משמע דלמאי דס"ד הוה סבר דלא הוה כייף ליה מיהו בזמנו הוה ולא הוה קדים ליה ואי לא גרסינן ולא אלא גרסינן והא הוה הונא בר נתן הוה אתי שפיר דפריך והא הוה הונא בר נתן דאיהו נמי גדול בתורה וגדולה הוה כמו רב אשי ולא הוה תורה וגדולה במקום אחד באדם אחד מיהו בכל הספרים גרסינן ולא הכא ובסנהדרין (תורת חיים) :

לז כהן קורא ראשון כו' . כשהן שוין בחכמה אבל אם הישראל גדול בחכמה קודם לכהן וללוי דממזר ת"ח קודם לכהן גדול עם הארץ הדין הוא דיכא בגמרא והאידנא נהוג שכהן אפילו עם הארץ קודם לחכם גדול שבישראל (ברטנורא) : מפני דרכי שלום . דמדאורייתא יכול הכהן לתת רשות למי שירצה שיקרא בתורה לפניו . ומפני דרכי שלום אמרו שיקרא הוא ראשון ולא יתן רשות לאחר שיקרא דלא ליתו לאנצויי ולומר מפני מה הרשה לזה ולא לאחר .

ולא שנא בשבתות וימים טובים דשכיחו רבים ולא שנא בשני ובחמישי . בזמן הזה לעולם כהן קורא ראשון ואינו יכול לתת רשות לישראל שיקרא לפניו כי היכי דלא ליתו לאנצויי ואם אין שם כהן נתפרדה החבילה ולא יקרא לוי שני אלא כפי חשיבותו ואית דאמרי לא יקרא לוי בתורה כלל וכן המנהג (מברטנורא) : לבל דבר שבקדושה . בכל דבר שיראה גדול ומקודש (הרא"ש במס' נדרים) : לפתוח ראשון . לכל דבר כבוד בין בתורה בין בישיבה הוא ידבר בראש (רש"י) וכן פי' הרא"ש להיות ראש המדברים בכל קבוץ עם לדבר ולדרוש תחלה . ורש"י והר"ן בנדרים פירשו לפתוח ראשון בקריאת התורה שקורא ראשון . ולברך ראשון בברכת המוציא ובברכת המזון שהוא קודם לכל אדם . והרא"ש פי' ולברך ראשון בתורה ובברכת המזון : וליטול מנה יפה . כשיושב בסעודה יביאו לו מנה יפה תחלה (הרא"ש) ורש"י כאן והר"ן שם פי' אם בא לחלוק

דבר

המתורגמן . א) נעדרעהט אונד געצאגען ,

גמרא

תורה חתומה ניתנה שנאמר (דברים לא) לקוח את ספר התורה הזה ואידך נמי הכתיב לקוח ההוא לבתר דאדבק ואידך נמי הכתיב במגלת ספר כתוב עלי ההוא דכל התורה כולה אקרי מגילה דכתיב (זכריה ה) ויאמר אלי מה אתה רואה ואומר אני רואה מגלה עפה אי נמי לכדרבי לוי דא"ר לוי שמונה פרשיות נאמרו ביום שהוקם בו המשכן אלו הן. פרשת כהנים. ופרשת לוים. ופרשת טמאים. ופרשת שלוח טמאים. ופרשת אחרי מות. [דף ס ע"ב] ופרשת שתויי יין. ופרשת נרות. ופרשת פרה אדומה. א"ר אלעזר תורה רובה בכתב ומיעוטה על פה שנאמר (הושע ח) אכתוב לו רובי תורתי כמו זר נחשבו [א]ור' יוחנן אמר רוב על פה ומיעוט בכתב שנא' (שמות לד) כי על פי הדברים האלה ואידך נמי הכתיב אכתוב לו רובי תורתי ההוא אתמוהי קא מתמה אכתוב לו רובי תורתי והלא כמו זר נחשבו ואידך נמי הכתיב כי על פי הדברים האלה ההוא משום דתקיפי למיגמרינהו. [ב]דריש רבי יהודה בר נחמני מתורגמניה דר"ש בן לקיש כתיב (שם) כתב לך את הדברים האלה וכתיב כי על פי הדברים האלה הא כיצד דברים שבכתב אי אתה רשאי לאומרם

רש"י

רחבעם כתיב הכא הנמצאות וכתיב התם מלאתי דוד עבדי אלמא מגילה איקראי משום דמתחלה נכתבה מגלת בראשית והדר מגלת נח והדר מגילת אברהם והיינו דקאמר במגילת אברהם כתוב עלי: חתומה. גמורה מסויימת ושלימה: א"נ לכדר' לוי. איקראי מגילה אותן ח' פרשיות שהוצרכו ליום נאמרו ונכתבו ונמסרו בו ביום ונכתבה כל אחת במגילה לבדה לפי שמובדלת ורחוקות זו מזו הלכך קרי לשארא נמי מגילה משום דכשחזר והשלימה הוצרך לכתוב מבראשית עד פרשת כהנים לבד ודילג פרשת כהנים הכתובה כבר וכתב מפרשת כהנים עד פרשת שילוח טמאים וכן כולם: פרשת כהנים. אמור אל הכהנים שהלכות כהנים כתובות בה לא יטמא לא יקח מום בו לא יגש ומפני שבו ביום הוזקקו לעבודה הוצרכה קדושתן להודיעם: פרשת לוים. קח את הלוים דבהעלותך שבה הלכות לוים וי"א ואל הלוים תדבר ואינו כן כי מה עניינה אצל הקמת המשכן מעשר ראשון לא נהג עד סוף כ"ד שנה ועוד פרשת מעשר מיקריא: פרשת לוים. הוצרכה לבו ביום שנזקקו לשיר: פרשת טמאים. ויהי אנשים אשר היו טמאים לנפש אדם משום הלכות הפסח והמשכן הוקם באחד בניסן והוזהרה להם פרשת שלוח טמאים וישלחו מן המחנה שבו ביום הוקבעו ג' מחנות מחנה שכינה מחנה לויה ומחנה ישראל והוזקקו להשתלח ומתוך כך הוזקקו טמאים לישאל הואיל וצריכין שלוח ולא יוכלו ליכנס למשכן היאך יעשו פסחיהם ולר' לוי יכולים היו ליטהר עד ט"ו ולא נזקקו לפסח שני אלא אם כן לא יטהרו: ופרשת שלוח טמאים. וישלחו מן המחנה שבאותו היום הוקבעו המחנות וכשנגללין הפרוכות בכל סילוק מסעות הותרו זבין ומצורעים ליכנס לשם (ובתוס' פירשו דהיינו ויגזרו דכתיב ביה טומאת שרץ ונבלה): ופרשת אחרי מות. אע"פ שהיא של יוה"כ בו ביום נאמרה כדכתיב אחרי מות ומפני שמתו בני אהרן בשביל ביאה שלא לצורך נאמרה אותה אזהרה לאהרן ואל יבא בכל עת אל הקודש: ופרשת שתויי יין. לפי שמאותו היום ואילך נאסרו דהא בביאת אהל מועד תלה רחמנא: ופרשת נרות. בהעלותך לפי שבו ביום התחילו להדליק: ופרשת פרה אדומה. לפי שביום המחרת נשרפה הפרה להיות נטהרין לפסחיהן וקודם לכן לא יכלו לעשותה דבעינן והזה אל נכח פני אהל מועד דהכי אמרינן במסכת מגילה ירושלמית באחד בניסן הוקם המשכן ושני לו נשרפה הפרה: רובה בכתב. רוב התורה תלויה במדרש הכתוב ללמדה בכלל ופרט וגזרה שוה ושאר מדות שהתורה נדרשת בהם: ומיעוטה על פה. שאין רמז ללמוד לה בתורה אלא למשה נאמרה על פה: כי על פי וגו'. על שבעל פה נכרת ברית אלמא היכי הואי רובא: אתמוהי קמתמה. וכי רובי תורתי היה לי לכתוב להם והלא באותה שכתבתי להם כמו זר נחשבו: כתיב כתב לך את הדברים האלה. אלמא נכתבה: וכתיב על פי הדברים האלה. אלמא לא נכתבה: דברים. שאמרתי לך בכתב אי אתה רשאי למוסרם

מהרש"א

בע"פ אדרבה עת הוא להביאו לידי עשייה ע"י שיהיו המצות סדורות לו בכתיבה אע"פ שע"י זה הספרו תורתך שלא יחזור על משנתו ותלמודו תמיד כי יסמוך על הכתיבה ודו"ק: תורה חתומה ניתנה כו'. מהידוע כי התורה אחת גמורה היא לפי הנותן יתברך ברוך הוא אמנם לפי המקבלים יש בה שנוים מחולקים והוא כי סוד ונסתר של תורה מורה על שמו המיוחד כמ"ש מי שיודע לצרף אותיות שבתורה כו' והנגלה של התורה הוא מבואר שהן מצות האדם וז"ש מגילה מגילה נתנה מחולקים בשינוי ענינים לפי המקבל ושאמר חתומה היינו חתומה וסתומה בחיבור אחד לפי הנותן יתברך ב"ה וק"ל: א"ר ינאי באל"ף בי"ת כו'. פרש"י כלומר ר"ת עכ"ל ולשון באל"ף בי"ת לא משמע כן ויותר יש לפרש דר"ל שלא היו האותיות מחוברין בתיבות אלא כמו אל"ף בי"ת שאינן רק אותיות בעלמא וכמה שכתוב בטבלא לפי האותיות היה מבין לכתוב התיבות וכן בסירוגין תחלת המקרא היה כותב תיבה שלימה ואח"כ אותיות שאינן מחוברין ודו"ק: [אז אמרתי הנה באתי כו'. עי' פרש"י ומפורש בחידושינו ביבמות]: פרשת טמאים כו'. כתבו התוס' פי' בקונטרס ויהי אנשים וקשה לפי' דאמר בפ"ק דפסחים שואלין ודורשין בהלכות פסח ל' יום כו' שהרי נביא עומד בפסח ראשון ומזהיר על פסח שני ולפי זה איכא חודש ואלי כיון שבר"ח ניסן היה כו' וכן הקשו התוספות בפ"ק דפסחים ופירשו הם פרשת טמאים טומאת שרץ ונבילה כו' עכ"ל ע"ש והוא דחוק דכיון דטומאת מת היה בכלל פרשת כהנים שהזכיר למה לא נאמר דטומאת שרץ ונבילה נמי הוה בכלל פרשת כהנים דהא בסדר אחד נאמרו כל פ' כהנים זה אחר זה בפ' אמור אבל הנראה לקיים פרש"י ולפי מה שהוזכרנו כבר לפי דעת רשב"ג דס"ל פ"ק דפסחים דשואלין בהלכות פסח קודם פסח ב' שבתות ויליף לה מפרשת החודש והשתא ר"ל דהכא אזיל בשיטתיה דרשב"ג ולכך ביום שהוקם המשכן בר"ח שהיו ב' שבתות קודם פסח נאמרה ויהי אנשים משום הלכות פסח ראשון מסיק לכולה מלתא דפסחא דהיינו גם דפסח ב' כדמסני התם ורשב"ג איידי דאיירי במילי דפסחא מסיק לה לכולה מלתא דפסחא ובזה ראיה שגם לפסח דורות יש לשאול בהלכות פסח ב' שבתות כדיליף רשב"ג מהחודש הזה גו' שהיה בפסח מצרים ודו"ק: [ופ' נרות כו' פרש"י בהעלותך שבו ביום התחילו להדליק עכ"ל ק"ק אמאי לא נקט נמי שאר עבודות תמידיות כגון פרשת תמיד שבודאי בו ביום ג"כ התחילו וק"ל]: רוב בכתב ומיעוטה כו'. פרש"י רוב בכתב רוב התורה כו' ולא ידענא לפי זה מאי פליג ר' יוחנן וקאמר רובה ע"פ כו' דהא ודאי מיעוטי' הן (הלא) לגבי כלל התורה מה שנדרש במדות ואפשר דע"פ מקרי גם מה שחידש כל חכם שבדורו כמ"ש במדרשות ולולי פירושו נראה דכל מה שיולא במדרש המדות מקרי בע"פ כמו שאמרו בג"ש דאין אדם דן ג"ש מעצמו אא"כ קבלה מרבו עד משה ותו לא מידי ודו"ק: דברים שבכתב אי אתה

הרי"ף

כתיב כתב לך וכתיב ע"פ הדברים וכו'. פי' רש"י ז"ל אלמא לא נכתבה ויש תימה דהא והא איתנהו דברים שבכתב ועליהם אמר הכתוב כתב לך ודברים שבעל פה עליהם הוא אומר כי ע"פ הדברים ומנ"ל לדרוש דברים שבכתב אי אתה רשאי וכו'. וע"ק מה חידש תנא דבי ר"י שאמר אלה אתה כותב ואי אתה כותב הלכות דהיינו דברים שבע"פ

עיון יעקב

בפרושה למחר קמבעי' אי פסקה ואינה מקודשת לכן ס"ל לר' תורה חתומה ניתנה דכיון שהתורה דמיא לנערה מאורסה שנתקדשה לישראל לכן צריך להיות תמימה בלי הפסק מה שא"כ ר' יוחנן סבר מגילה מגילה ניתנה סבר ירושה היא דיש לה הפסק וירשו זה אחר זה וק"ל. וצ"ל דזה כוונת הש"ס ריש פ"ק דקדושין דתורה נקרא בלשון נקבה דכתיב תורת ה' תמימה משיבת נפש וקשה למה לא מצינו דתורה נקראת בלשון נקבה אלא בפסוק זה ולדרכנו יובן כיון דתורת ה' תמימה דוקא מוכח שהיא כארוסה לישראל לכן נקראת בלשון נקבה וק"ל ונראה שזה כוונת הפסוק תורת ה' תמימה משיבת נפש ע"ד דאיתא במדרש רבה פרשת יתרו פ' כט כיון שבאו לסיני ונגלה עליהם פרחה נשמתם שנאמר נפשי יצאה בדברו אבל התורה בקשה עליהם רחמים מלפני הקב"ה יש מלך משיא בתו והורג אנשי ביתו מיד חזרה נשמתן שנאמר משיבת נפש וכתב שם היפה תואר יש מלך משיא בתו דהתורה כשניתנה לישראל כבת מלך שנשאת לבעל כדאיתא לקמן פ' ל"ב וא"כ בזה מתורץ תורת ה' תמימה ולא ניתנה מגילה וראיה לזה משיבת נפש מוכח דהיא כארוסה והמקדש חצי אשה אינה מקודשת: ור' יוחנן אמר רובה בעל פה ומיעוטה בכתב. ונראה דפליגי בפלוגתא דהני תנאי

עין יוסף

דבר עם ישראל עושה ישראל ממנו שני חלקים שוים ויאמר לו ברור וטול אתה מה שתרצה ועיין בתוס' כאן ורש"י בנדרים ל"ע ע"ש ברש"י ד"ה וליטול מנה יפה:

יד יוסף

א תנחומא סדר נח סי' ג: ב תמורה יד ע"ב:

חדושי גאונים

מפני שהדבר שהוא פחות מוכן לקבל קלקול קודם לכך הגוף שהוא פחות ושפל דהיינו הרגל הוא מוכן לקבל קלקול יותר מן הנפש ולכך אותב לה פרתא דוקא בכרעה שאין דבר פחות מכרעה ולהך לישנא דהלכה גרוגרת דרבי צדוק ומתה סבר הנפש בקלות מקבל קלקול כי החשוב אינו יכול לסבול דבר מעט מפסידו ודבר זה רמזו חכמים במקום אחר כי החשוב הוא קודם לקבל הפסד: אזל שדריס לטיטוס הרשע ואמר אי אלהימו צור חסיו בו כו'. זה המאמר יש לדקדק בו הרבה מאוד וזה כי אף על גב שהיה טיטוס רשע גמור אין דרך מי שהוא מלך כמו שאמר והלבנון באדיר יפול שינהג בדבר פחיתות כמו זה שיליע ס"ת ויהיה נוהג זנות שהוא גנאי ומאוס ועוד ענין הנס שנעשה שהיה הדם מבצבץ למה יצא דם וגם הדם שלא לצורך היה לגמרי כי למה הוא זה. ועוד קשה אמר מי כמוך חסין יה שאתה שומע ושותק. כל זה קשה כי למה ישתוק לרשע כמו זה. ולבני אהרן

גאון יעקב

על הדין ולא נכנס' לפנים משורת הדין. וזה נלמד שצריך נכנס לפנים משורת הדין. מפסוק והלכת בדרכיו מה הוא עושה לפנים משורת הדין. והוא רחום. כי חלילה אם יצא הקב"ה רק במשפט עם עמו. מי יזכה לפניו. אבל הוא ית' נכנס עם ברואיו לפנים משורת הדין. הוא הויכוח אשר הי' בין ריב"ת לאותו התינוק שנשבה כי ביקשו עבור הפדיון ממון הרבה. ועמד ריב"ת על פתח בית האסורים. כמתגלגל שמעיקר הדין אין פודין אותו והוא טענת ריב"ת. איך

רש"י

ליסראל ע"פ : ודברים שבע"פ אי אתה רשאי לכותבן . מכאן אתה למד שהתלמוד לא ניתן ליכתב אלא מפני שהתורה משתכחת : מערבין בבית ישן . בני חצר שרגילין ליתן עירוב החצר בבית אחד אין משנין את מקומס ליתנו בבית אחר מפני דרכי שלום : אילימא משום כבוד . של בעל הבית : והא ההוא שיפורא . של תקיעת ע"ש דמעיקרא הוי בי רב יהודה שהיה ראש ישיבה (טפי) בפומבדיתא : ולבסוף . כשנפטר ומלך רבה נתנוהו בביתו ובתר רבה מלך רב יוסף והדר מלך אביי והדר מלך רבא ורב שרירא גאון פי' בכתב תשובתו שיפורא שופר של נדבה שהיו נותנין לתוכו נדבה השלוחה לבני הישיבה כמו [במס' שקלים] י"ג שופרות היו במקדש: משום חשדא . הואיל והורגל העירוב בתוך אותו הבית אם באת לשנות את מקומו הנכנסין לאותו הבית ולא יראו שם את העירוב יחשדו את בני החצר שמטלטלין בלא עירוב : [מנקף . חותך]: אם ליקט ונתן . ע"ג קרקע ביד הואיל ומטי לידיה גזל גמור הוא: אופיי.מקלות: רבי יאשיה מהולל הוה : מאתריה דרבי יאשיה אתה . לפיכך אתה בקי בדינין לפי שהוא דורש ברבים ומודיען : עם מתי ישראל . לא בקברי ישראל אלא מתעסקין בהם אם מצאום הרוגים עם ישראל : [ומחזיקים ידי עכו"ם.(הפתא משמע)הכא משמע מסייעין ממש: ושואלין בשלומם . כל הימים ואע"פ שמטיל על העכו"ם שם שמים שהשלום שמו של הקב"ה : שלמא למר . ולא היה מתכוין לברכו אלא לבו היה לרבו] : בר אוריין . בן תורה : פלגאה .

גמרא

לאומרם על פה ודברים שבע"פ אי אתה רשאי לאומרם בכתב [דבי] רבי ישמעאל תנא אלה אלה אתה כותב ואי אתה כותב הלכות . אמר רבי יוחנן לא כרת הקב"ה ברית עם ישראל אלא בשביל דברים שבע"פ שנאמר (שמות לד) כי על פי הדברים האלה כרתי אתך ברית ואת ישראל :

לט שם [פיסקא] מערבין בבית ישן מפני דרכי שלום . מ"ט אילימא משום כבוד והא ההוא שיפורא דהוה מעיקרא בי רב יהודה ולבסוף בי רבה *) ולבסוף בי רב יוסף ולבסוף בי אביי ולבסוף בי רבא אלא משום חשדא :

דף סא ע"א [פיסקא עני המנקף בראש הזית מה שתחתיו גזל מפני דרכי שלום]. תנא אם ליקט ונתן ביד ה"ז גזל גמור . רב כהנא הוה קאזיל להוצל חזייה לההוא גברא דהוה שדי אופיי וקא נתרן[א] תמרי אזל קא מנקיט ואכיל א"ל חזי מר דבידאי שדיתינהו א"ל מאתריה דר' יאשיה אתה קרי עליה (משלי י) וצדיק יסוד עולם :

מ שם ת"ר מפרנסים עניי עכו"ם עם עניי ישראל ומבקרים חולי עכו"ם עם חולי ישראל וקוברים מתי עכו"ם עם מתי ישראל מפני דרכי שלום :

[משנה מחזיקין ידי עכו"ם בשביעית אבל לא על ידי ישראל ושואלין בשלומן מפני דרכי שלום : גמ' [דף סב ע"א] רב חסדא מקדים ויהיב להו שלמא . רב כהנא א"ל שלמא למר] :

מא שם רב הונא ורב חסדא הוו יתבי חליף ואזיל גניבא א"ל חד לחבריה ניקום מקמיה דבר אוריין הוא א"ל ומקמי פלגאה ניקום אדהכי אתא איהו לגבייהו אמר להו שלמא עלייכו מלכי שלמא עלייכו מלכי אמרו ליה מנא לך

*) באיגרת רב שרירא גאון הנוסחא מעיקרא בי רב יהודה ולבסוף בי רב יוסף ולבסוף בי רבה

תוספות

שיפורא . לפי מאי שפי' בקונטרס שתוקעין בע"ש קשה דבסוף פרק במה מדליקין (דף לה:) משמע דחזן הכנסת היה מניחו בראש הגג ועוד דרב יהודה היה בפומבדיתא ורבא במחוזא אלא נראה כלשון אחר שפירש שיפורא שבו נותנין נדבה לתלמידים : משום חשדא . פירש ר"ת שלא יאמרו מפני החסד שחושדים אותם לגנוב פת של עירוב אין מניחים אותו שם אבל בשיפורא ליכא חשדא שיודעים שמניחים אצל ריש מתיבתא לחלק לתלמידים : שדי אופיי מדקלא . פירש בקונטרס אופיי מקלות וקשה דרב כהנא היכי הוה מנקיט ואכיל ומי לא הוה חייש לדרכי שלום ונראה כר"ח שפי' אופיי חריות של דקל הוה שדי מן הדקל ונתרי תמרי ורב כהנא היה סבור שלא היה חושש מן הפירות אלא מן החריות וא"ל אגא בידאי שדיתינהו וגזל נמי איכא :

מהרש"א

רשאי כו' . לכאורה מהני קראי אינו מוכח אלא שיש דברים בכתב ויש דברים בע"פ אבל מה שאי אתה רשאי כו' אינו מוכח מינייהו וי"ל דמהאלה דכתיב בכל חדא דייק ליה וכדמייתו מתנא דבי ר"י וחדא מינייהו נקט תנא דבי ר"י : שנאמר כי ע"פ הדברים וגו'. יש לדקדק מלשון כי דמשמע נתינת טעם הוא כתב לך את הדברים וגו' וי"ל לפי שהשכחה מלויה בדבר שבע"פ אם לא בזכרון דברים שבכתב וכמה דברים שיולאים מרמז שבכתב ולהכי קאמר לכך כתוב לך את הדברים משום שעל דברים שבע"פ כרתי אתך ברית וא"א שיעלה זכרונם על לבך כ"א בתורה שבכתב וק"ל : ושואלין בשלומם מפני דרכי שלום . פרש"י כל הימים ואע"פ שמטיל על העכו"ם שם שמים כו' עכ"ל לכאורה ה"מ לפרושי כהני דרכי שלום דלעיל כמשמעו שלא ינטור עליו שנאה אלא דמשמע ליה דכל הני דנקט בהך מתניתין דאי לאו מפני דרכי שלום איסור נמי איכא ולכך פי' משום דמטיל על העכו"ם ש"ש כו' ומיהו למאי דמוקי מתני' ביום אידם ה"ל איסורא אחרינא משום דהוה אזיל ומודה לע"ז ודו"ק : [ר"ח מקדים ויהב להו שלמא כו'. מה שיש לדקדק בזה עי' בחי' אגדות פ"ק דברכות] : א"ל שלמא עלייכו מלכי כו'. בס"פ כל הגט [א] איכא כי האי עובדא ממש ולא הזכיר דיהיב להו שלמא דהתם לא בעי לאתויי אלא הך מלתא דעסקיתו ברוחות מש"כ הכא עיקר מלתא דמייתי לה הכא אהא דכפלינן שלמא לת"ח דאקרי מלכא והענין מבואר שמלך ישראל ובדוגמתו הת"ח עושין שלום למעלה ולמטה כדאמרינן בפ' חלק [ג] כל העוסק בתורה לשמה משים שלום בפמליא של מעלה ובפמליא של מטה שנאמר או יחזק

[א] מהרש"א

ד"ה א"ל שלמא . בס"פ כל הגט (נא ע"ב): (ג)שם בא"ד בפ' חלק (צט ע"א):

יד יוסף

א תוספתא פ"ג ע"ש: ב שביעית פ"ד מ"ג ופ"ה מ"ט :

חדושי גאונים

נדב ואביהוא שנכנסו להקטיר קטורת לא שתק ולזה שתק . דע כי טיטוס הרשע אי אפשר שלא היה רשע והרי על ידו חרב הבית הקדוש הוא בית אלהינו ולפיכך רשע גמור היה ומה שמספר עליו ביוסיפון שלא היה רשע אבל היה מרחם על הבריות כל זה אינו כי דבר שאי אפשר הוא כי מי שהוא טוב לא יבא ממנו רע כלל . ואיך יבא רע כמו זה ממי שיש בו דבר טוב מה . וא"ת למה לא אירעו דברים אלו לנבוכדנצר שגם הוא הרשיע ושרף בית אלהינו . ולמה לא אירע לו כל אשר אירע לטיטוס . והלא ב"ה ראשון יותר בקדושה עוד מן בית שני . ויש לך לדעת כי נבוכדנצר שהחריב את הבית לא עשה זה רק בשביל שלא היו רוצים להיות כפופים תחתיו שהרי מרדו בו כדכתיב בקרא ולפיכך לא היה נבוכדנצר מתנגד אל קדושת בית אלהינו כמו זה . שהרי בבית

גאון יעקב

נוכל לפדות אותך . הלא מי נתן למשיסה יעקב וישראל לבוזזי' ר"ל הלא אם ירבו ממון בפדיונך . הלא יבוזו רבים מישראל . ויש כאן תיקון העולם שלא יפדוך . כי מי הוא . אשר יתן למשיסה כו' וישראל לבוזזים . וזה יהיה הגרם אשר יפרזו ממון רבים בפדיונך השיב התימוך האמת מעיקר הדין הוא כך אבל ראה כי הלא ה' זו חטאנו לו ר"ל הלא זה עיקר החטא אשר נחרב ירושלים . על כי עמדו רק על עיקר הדין . ולא אבו בדרכיו הלכו . ר"ל אשר לא נלך בדרכיו מה הוא עושה לפנים

הרי"ף

שבע"פ אי אתה רשאי לומר בכתב ונראה דהוקשה לו מדכתיב כתב לך את הדברים האלה שהם הדברים שבכתב איך חזר לומר כי ע"פ הדברים האלה דמשמע האלה הנזכר להם בע"פ ואילו כתיב כי ע"פ הדברים כרתי אתך ברית ניחא דהא בכתב והא בע"פ ומשני דברים שבכתב אי אתה רשאי לומר על פה ולהכי כתב אלה אלה ב' פעמים לומר כתוב לך הדברים האלה כלומר האלה יהיו נקראים ולא באופן אחר וע"פ הדברים שהיא התורה שבעל פה כתב נמי האלה לומר האלה יהיו נקראים ע"פ ולא בכתב ורבי ישמעאל דרש כתב לך הדברים האלה לומר שאי אתה כותב הלכות והוה האלה מיעוטא דוקא אלה אתה כותב אבל דברים שבע"פ שהם הלכות אי אתה כותב ולעולם שאם בא לקרות דברים שבכתב ע"פ הוא רשאי וכן דברים שבע"פ אע"פ שאינו רשאי לכותבם אם בא לקוראם מתוך הכתב רשאי וכפי זה כשאמר כי ע"פ הדברים האלה חוזר ג"כ לדברים שבכתב שאם אמר על פה רשאי וזהו על פי הדברים האלה שהיו בכתב ורשאי לאומרם ע"פ עליהם כרתי אתך ברית ועם ישראל :

עין יעקב

דפליגי ביבמות פ"ק דף י"ד ע"א אי רובא עדיף או מחדדי טפי עדיף מרובא ע"ש בתידושינו מ"ש שם וא"כ בהא פליגי הכא ג"כ דר' יוחנן דאמר רובא בעל פה אזיל לטעמו דאמר לקמן לא כרת הקב"ה ברית אלא בשביל תורה שבעל פה שנאמר כי על פי הדברים האלה כרתי אתך ברית וקשה למה בשביל תורה שבעל פה אלא בודאי כיון דהוה רובא ורובא עדיף ור"א סובר דלעולם בכתב הוה רובא ואפ"ה בעל פה עדיף דתקיפי למגמרינהו ומחדדי עדיף וק"ל : והא האי שיפורא . מה שמקשים תוספות על פרש"י וז"ל וקשה דבסוף פרק ב"מ משמע דחזן הכנסת היה מניח בראש הגג וכו' ואי משום הא לא אריא די"ל רק בע"ש סמוך לתפיכה הוצרך להניח שם אבל מוצאי שבת היה מניח בבית ריש מתיבתא או דהאי בראש הגג ג"כ אצל ריש מתיבתא קאי וע"ש בפירש"י: מפרנסים עניי עכו"ם עם עניי ישראל . כלומר בשוה להם ואין צריכין לאקדומי זה בפני זה משום דרכי שלום אבל באמת אפי' עניי עכו"ם לבד מפרנסים ועי' בי"ד סי' קנא שם ס"ק ע' : אדהכי אתא איהו לגבייהו. אפשר שהרגיש

עין יוסף

לט אלא משום חשדא עי' רש"י ותוס' עוד יש לפרש משום חשדא שיחשוב בעל הבית לבני החצר שהסירו העירוב כדי שלא יהנה ממה שהוא נהנה שלא לתת פת שהיה מחויב לתת ואתו לאינצויי נמצא דהיכא דיש הנאה יש חשדא משא"כ בשפורא דלא יש רק כבוד ליכא חשדא. ובזה תבין דברי הרמב"ם בפירוש המשנה:

המתורגמן : א) הערדבנעפאללען .

לך דרבנן איקרי מלכי אמר להו דכתיב (משלי ח) בי מלכים ימלוכו וגו' אמרו ליה ומנא לך דכפלינן שלמא למלכי אמר להו דאמר רב יהודה אמר רב מנין שכופלין שלום למלך שנאמר (ד"ה א יב) ורוח לבשה את עמשי ראש השלישים לך דויד ועמך בן ישי שלום שלום לך וגו' אמרי ליה ליטעום מר מידי אמר להו הכי אמר רב יהודה אמר רב אסור לו לאדם שיטעום כלום עד שיתן מאכל לבהמתו שנאמר (דברים יא) ונתתי עשב בשדך לבהמתך והדר ואכלת ושבעת:

האומר פרק ששי

מב דף סז ע"א תניא ^א^ איסי בן יהודה היה מונה שבחן של חכמים. ר' מאיר חכם וסופר. רבי יהודה חכם לכשירצה. רבי טרפון גל של אגוזים. ר' ישמעאל חנות מיוזנת. ר"ע אוצר בלום. רבי יוחנן בן נורי קופת הרוכלים. רבי אלעזר בן עזריה קופה של בשמים. [ב]משנת רבי אליעזר בן יעקב קב ונקי. רבי יוסי נמוקו עמו. רבי שמעון טוחן הרבה ומוציא קימעא. תנא משכח קמעא ומה שמוציא אינו מוציא אלא סובין. וכן אמר ר' שמעון לתלמידיו בניי שנו מדותי שמדותי תרומות מתרומות מדותיו של רבי עקיבא:

מי שאחזו פרק שביעי

מג דף סז ע"ב רב עמרם חסידא כי הוה מצערין ליה בי ריש גלותא הוו מגנו ליה אתלגא[א] למחר אמרו ליה מאי ניחא ליה למר דלייתו ליה אמר הני כל דאמינא להו מיפך הפכו אמר להו בישרא סומקא אגומרי[ב] וחמרא מרקא אייתי ליה אינהו בישרא שמינא אגומרי וחמרא חייא שמעא ילתא ומעיילא ליה לבי מסותאו מוקמא ליה במיא דבי מסותא עד דמתהפכי

תוספות

חכם לכשירלה. יותר מרבי מאיר ודלמא ר"מ חריף ומקשה ור' יהודה מתון ומסיק וכה"ג אמרינן בסוף הוריות (דף יד.): חנות מיוזנת. לשון מזון ואית דגרסי מזוינת לשון זיון: בלום בקונטרס גרס בלוס במ"ס כמו פיו בלוס ורגליו מבולמות בבכורות (דף מ:). ואית דגרסי בסמ"ך כמו בבראשית רבה [פ' כח] משל למלך שהיו אולרותיו בלוסים ותתומים ומעורבים:

מהרש"א

במעוזי יעשה שלום לי וגו' וע"ז מייתי מקרא לך דוד ועמך בן ישי שלום שלום דהיינו כפל מלמעלה ולמטה ושלום חד לעוזרך שנתן בראשי הגדוד שהן אינם מלכים כמותך והיים כי עזרך ה' אלהיך הגם שאמרת להם באתם אלי לעזרני בודאי אין אתה בוטח בעזרת האדם אבל עזרך אלהיך: רבי יהודה חכם לכשירלה כו'. עיין פרש"י והוא דחוק דאין זה בכלל מונה שבחן ובערוך פי' לכשיפתח שפתיו הוא ראש המדברים עכ"ל והיינו שבח ובאבות דר"נ ל"ג אלא ר' יהודה חכם ול"ג לכשירלה: [רבי ישמעאל חנות מיוזנת. עיין פרש"י ובערוך כתב ס"א מזיונת ופי' נאה עכ"ל: ראב"י קב ונקי. עיין פרש"י וי"מ ק"ב הלכות יש במשנה ובברייתא משמיה דראב"י: רבי יוסי נמוקו עמו. פי' בערוך בערך נמק והלכה כמותו מטעם זה כדאמר פרק קמא דעירובין]: שמדותי תרומות מתרומות כו'. ע"ש תרומת מעשר שניתן לכהן שהיא קודש קדשים ברירה אחר ברירה אחר שנברר ונתרם המעשר ללוי נתרם ממנו תרומת

רש"י

חולק על החכמים שהיה מלערו למר עוקבא שהיה אב בית דין כדאמרינן בפ"ק (דף ז.): חכם וסופר. כדאמרינן בסוטה (דף כ.) אמרתי לו לבלר אני: חכם לכשירלה. כשהיה רולה להיות מתון ומתישב בדבריו היה חכם: גל של אגוזים. מפרש באבות דרבי נתן [פי"ח] מה גל של אגוזים אדם נוטל אחת מהן והן נתקבלות ונופלות זו על זו כולן כך רבי טרפון בא תלמיד ושואלו דבר היה מביא לו ראיה מקרא מדרש משנה הלכה ואגדה הכל ביחד: חנות מיוזנת. יינה מוכן בה תמיד שאין החנוני לריך לומר ללוקחין המתינו ואביא לכם כן נלרך אדם ללמוד מפיו מזומן לו ותלמודו ערוך בפיו: אוצר בלוס. כך מפורש באבות דרבי נתן (שם) למה היה רבי עקיבא דומה לעני שנטל קופתו וילא לשדה מלא שעורים קלר ונתן בה מלא חטין נתן בה וכן פולין וכן עדשים וכשבא לביתו בורר כל מין ומין לעלמו כך ר"ע כשלמד מרבותיו שמע דבר מקרא מרבותיו ואחריו הלכה ואחריו מדרש [ואחריו] אגדה נתן לבו לחזר עליהן ולגורסן עד שהיו סדורים בפיו ולא אמר אלמוד מקרא לעלמה מדרש לעלמו אבל כשנעשה חכם גדול עשה כל התורה מטבעות מטבעות סדר מדרש ספרא וספרי לבדן ושנאן לעלמן לתלמידיו והלכות לעלמן ואגדות לעלמן. ונראה בעיני אולר בלוס סגור מסגירות לבדן מחילות (מפסיקות) [מחילות] כמו שעושין בתיבות גדולות ליתן חטים מכאן שעורים מכאן עדשים מכאן כמו פיו בלוס ורגליו מבולמות בבכורות קלוסי"א בלע"ז: קופת הרוכלים. מפרש התם מה רוכל זה שבא לעיר שואלים ממנו אפרסמון עמך אומר הן פלייטון עמך אומר הן קנמון עמך אומר הן כך נלרך אדם לשאול דבר במקרא משיבו וכן בתלמוד וכן במדרש וכן באגדה ואין שבח זה דומה לשל ר"ע שנתן לבו תחלה ולמד הכל מבולבל ואח"כ סדרן: קופה של בשמים. דומה לקופת הרוכלים אלא שהרוכל מתוך שאומנותו לכך מרבה מינים יותר וקושר כל אחד בלרור לבדו להיות מזומן לשואלו: קב ונקי. לא הרבה תלמוד כשאר חבריו אלא מה שאומר בבית המדרש נקי הוא שהלכה כמותו לעולם: טוחן הרבה. שונה הרבה: ומוציא קמעא. מפרש ליה: תנא משכח קמעא. מתלמודו: ומה שמוליא אינו מוליא אלא סובין. ומה ששכח מתלמודו לא שכח אלא דברים שלא נראו שהלכה כמותן: שנו מדותי. למדו תורתי: שמדותי תרומות מתרומות מדותיו של ר"ע. בחרתים ותרמתים מתוך עקרי משניותיו של רבי עקיבא והיינו ברירה אחר ברירה: הוו מלערי ליה. העבדים מפני שהיה חסיד ופרוש ומחמיר עליהם באיסורים: [אתלגא. ודרך לאחוז לו חולה מחמת לנה ורפואתו בשרא שמינא אגומרא וחמרא חייא פי' יין בלא מזיגת מים]: סומקא. כחוש: מרקא. מזוג במים הרבה: ילתא. אשת רב נחמן והיתה בת הנשיא ואשת אב ב"ד וחשובה כדאמרינן בהעור והרוטב (חולין קכד) דרב נחמן חתניה דבי נשיאה הוה: מסותא. מרחץ: מתהפכין. מחמת זיעה אדומה היולא ממנו ע"י

עיון יעקב

כשו שלא רלו לעמוד לפניו לכן אזל איהו לגבייהו והקדים להם שלום להראות ענותנותו שאינו מחזיק במחלוקת: א"ל הכי אמר ר"י אמר רב אסור לאדם שיטעום כלום עד שיתן מאכל לבהמתו. נראה דנגינה היה רכוב אבהמתו להכי קאמר הכי וכבר מבואר פ"ק דקדושין דף לג ע"ב דרכוב כמהלך דמי ולריכין לעמוד לפניו להכי אמר חד לחבריה ניקום מקמיה והא דמשמע כאן דאסור אפילו טעימה בעלמא הארכתי בתשובתי חלק שלישי חלק א"ח ע"ש:

ר"מ חכם. כדאיתא בסוף הוריות שהיה ר"מ חכם וכדאיתא במתניתין דסוף סוטה משמת ר"מ בטלו מושלי משלים פרש"י לתת אמתלא טעם וחכמה ליכנס בה בשערי בינה וסופר[?]דסייעו שהיו דברי תורה מיושרין אצלו וכתב שלא מן הכתב כדאיתא במגילה בפ"ב דף יח ע"ב. ור' יהודה חכם לכשירלה עי' פרש"י ותוספות ועי"ל דחכם הוא שם התמנותו וגדולה כדאיתא בסוף הוריות ור' יהודה היה חכם לכשירלה כלומר כשהיה רולה היה נוהג בהתמנות החכם שהרי נתן לו רשות מן המלך להיות ראש מדברים בכל מקום אך שלא היה חפץ בהתמניות וגדולה וזה שבח בלו ואפשר שזה כוונת הערוך הובא במהרש"א ועי' בחידושינו בערכין דף טז ובמגילה דף כה ע"ב: **משנת** ר' אליעזר קב ונקי. שמעתי לפרש דמלינו שעיקר הכתוב לדבר באורך כדי שלא להוליא דבר מגונה אבל משנת ר' אליעזר אע"פ שהיה קב אפ"ה דבר לשון נקי:

יד יוסף

א אדר"נ פי"ח ע"ש כמה שנוים: ב עירובין סב ע"ב יבמות מט ע"א ס ע"ב: ג ס"א שנא נילא:

חדושי גאונים

שני היו רולים להיות כפופים תחתיו וכו לא מרדו מעולם. כי הקיסר שמרדו בו בדבר הקרבן אף שאינו כ"כ מרידה ככר מת רק כי כל כונתו היתה רק להשחית ולקלקל בלא טעם כלל. ולפיכך עשה לו הקב"ה כדינו וכמו שיתבאר בסמוך. ואפי' אם נודע לנבל יוסיפון שדיבר טוב שלא לגרוף ב"ה זה מדרך הרשעים לדבר בפיהם ולבם אין אתם או שעשה כל זה כדי לעשות בב"ה כרלונו להשתכח ולהתפאר בו שיהיה הבית הגדול והקדוש תחת ידו. והוא ית' גרם שלא יהיה בית קדשנו ותפארתנו ביד הרשע והטמא הזה. ולכך נשרף כי אין ראוי למעלת קדושתו של ב"ה אשר שמו ית' נקרא על הבית שיהיה תחת יד זרים ורשעים כמו אלו אף זמן מה שהרי בסוף בודאי יהיה שורפו. ולכך נשרף מיד אבל בודאי הוא היה ראש המשחיתים בהשחית בית אלהינו ואיך יבא דבר כזה אם לא ע"י ראש המשחיתים שהיה מוכן להשחתה ולפיכך מתחלה כי שדר עלייהו לנירון קיסר שהוא לא היה בתכלית הרשעה והיה מלות הקיסר

גאון יעקב

מסורת הדין כו' א"כ אם מעיקר הדין יפה דברת. אבל הלא לריך לילך לפנים משורת הדין. ולפדות אותי יותר מכדי שוויי ע"כ אמר מובטחני שמורה הוראה. לא אמר שיהיה מורה הוראות אלהבא אבל הוא כעת מורה הוראה. כי יפה הורה שלריך לילך לפנים משורת הדין. כדי שגם הוא ית' יתנהג עמנו בלפנים משורת הדין. ותיכף אמר העבודה שאיני זז מכאן. עד שאפדנו בכל ממון שבעולם. כפי הוראת התינוק:

המתורגמן. א) שלאפען אויף שנעע. ב) קאהלען.

מיא דבי מסותא והוו דמא וקאי בישריה פשיטי [פשיטי]. רב יוסף איעסק בריחים רב ששת מיתעסק בכשורי אמר גדולה מלאכה שמחממת את בעליה. א"ל ריש גלותא לרב ששת מ"ט לא סעיד מר גבן א"ל דלא מעלו עבדי[א] דחשידי אאבר מן החי אמר ליה מי יימר א"ל השתא מחוינא[ב] לך א"ל לשמעיה זיל גנוב אייתי לי חדא כרעא מחיותא[ג] אייתי ליה אמר להו אהדמו לי הדמי דחיותא אייתו תלת כרעי אותיבו קמיה א"ל הא בעלת ג' רגלים הואי פסוק אייתו חדא מעלמא אותיבו קמיה א"ל לשמעיה אותיבי נמי להך דידך אותבה אמר להו האי בת חמש רגלים הואי א"ל אי הכי ליעבדו קמיה דמר וליכול א"ל לחיי[ד] קריבו תכא[ה] קמייהו אייתו קמיה בישרא אותיבו קמי' (דיסתנא) [ריסתנא] דחנקא חמתא גששיה ושקלה כרכה בסודריה לבתר דאכיל אמרי ליה [דף סח ע"א] איגניב לן כסא דכספא בהדי דקא מעיינו ואתו אשכחוה דכרוכה בסודריה (אמר) [אמרי] ליה חזי מר דלא מיכל קא בעי אלא לצעורן אמר להו אנא מיכל אכלי וטעמי ביה טעמא דחיורא אמרי ליה חיורא לא עביד לן האידנא אמר להו בדקו בדוכתיה [א]דאמר רב חסדא אוכמא בחיורא וחיורא באוכמתא לקותא היא בדוק אשכחוהו כי קא נפיק כרו ליה בירא ושדו ליה ציפיתא עילויה ואמרי ליה ליתי מר לינח נחר ליה רב חסדא מאחוריה אמר ליה לינוקא פסוק ליה פסוקיך א"ל (ש"ב ב) נטה לך על ימינך או על שמאלך א"ל לשמעיה מאי קא חזית א"ל ציפיתא דשדיא א"ל הדר מינה לבתר דנפק א"ל רב חסדא מנא הוה ידע מר א"ל חדא דנחר לי מר ועוד דפסיק לי ינוקא פסוקא ועוד דחשידי עבדי דלא מעלו :

מד שם [ב] עשיתי לי שרים ושרות ותענוגות בני האדם שדה ושדות (קהלת ב) ישרים ושרות אלו מיני זמר ותענוגות בני אדם אלו בריכות

רש"י

בשרא שמינא וחמרא חייא : פשיטי . בהרות עגולות : רב יוסף איעסק . לתלגא : ברחיא . כדי שיתחמם ויזיע : בכשורי . לשאת קורות ומשאות : אהדמו לי הדמי דחיותא . סדרו לפני נתחי הבהמה לנתחים : אהדמו הנתיחו כלומר ערכו הנתחים : א"ל . ריש גלותא : אי הכי . דמשום דחשידי הוא : ליעבדו קמיה דמר . כלומר קמיה שמעיה דמר יסדרו המאכל בהיתר : תכא . שלחן : ריסתנא דחנקא חמתא . אמנשטרייש"ן עלה קטן שעל כף הירך שאדם בולעו ונחנק משום דרב ששת סגי נהור היה ולא ירגיש ויאכל ויחנק: גששה. משמשה והרגיש באותו עלה שקל כל התתיכה וכרכה בסודריה : (ובתוס' פירשו משום דהלכה ביה טעמא דחיורא הוא דעבד הכי והתלמוד לא פירשו עד לבסוף ע"כ) : איגניב לן כסא דכספא . שהיו רואים אותו כורך בסודריה ורוצים לבדוק מהו : אמרו ליה. לריש גלותא : דחיורא. בשר בעלת שחין : מיכל אכלי . וטעמו טעמתי : חיורא לא עביד לן האידנא . לא שחטנו היום בהמה בעלת שחין : בדוכתא . בעור היו בודקין במקום ריסתנא זו בכף הירך ותמצאנו בעור שהוא לבן : דאמר רב חסדא חיורא באוכמתא לקותא . עלאי לבן בעור שחור לקותא היא הם בבשר ונהפך העור ללבן : כרו ליה בירא . חפרו גומץ שיפול בו : ושדו ציפיתא . הציעו מחצלת ע"פ הבור כדי שלא יבין מושבו : ליתי מר לינח . לשכב במשכבו : נחר ליה רב חסדא . עשה לו סימן כמו נחרת סוסיו (ירמיה ח) : א"ל . רב ששת לינוקא פסוק לי פסוקיך : נטה לך . פסוק הוא בעשהאל : הדר מינה . חזור מעליה לימין או לשמאל : בריכות.

מהרש"א

מעשר לכהן וק"ל : רב ששת איעסק כו'. נקטינהו לפי שאמר כל אדם יוכלו לעשות שאר מלאכות כבדות כגון לחטוב עצים כמ"ש ובוקע עצים יסכן בהם שלא היו יכולין לעשות רב יוסף ורב ששת דהוו סגי נהורי ואמר דמ"מ היו עושין מלאכות כבדות כגון בריחיא ובכשורי וק"ל : דחשידי אאבר כו'. כדאמרינן מרבה עבדים מרבה גזל ומתוך כך גוזלים חתיכה בשר והם יראים מר"ג הוצרכו לגזול ממקום אחר מאבר מן החי כדי להשלים : א"ל האי בת ג' הוה כו'. ויש לדקדק ומאי קושיא הא בעלת בת ג' וכן בעלת ה' רגלים מותרים להדיוט כדאמרינן פרק א"ט [א] דבעלת ה' וכן בעלת ג' ה"ז בעלת מום אבל טרפה לא הויא ודוחק לומר דמ"מ קאמר להו דלא ה"ל להקריבו לשלחן ר"ג כמ"ש הקריבהו נא לפחתך וצ"ל דהיה ניכר חסר רגל ולא יד דהוה טרפה כדאמר התם רב הונא לא שנו אלא חסר יד אבל חסר רגל טריפה נמי הוה וק"ל : וכרכה בסודריה כו'. פירש"י כל החתיכה וכדמוכח לקמן דקאמרי חזי מר דלא מיכל קא בעי כו' ומזה מוכח דמעיקרא נמי משום טעמא דחיורא לא אכל כמ"ש התוס' ויש לדקדק דא"כ אמאי קאמר דגששה דהרגיש באותו עלה כפרש"י הא בלאו הכי לא היה אוכל מינה משום חיורא וי"ל דאי לאו משום הרגיש אותו עלה לא היה כורכה בסודר אלא היה משליך הבשר תחת השלחן אבל כורכה בסודר להוכיח בעלם הזה על פניהם שמבקשים רעתו שיחנק בו : מנא הוה ידע מר כו'. לכאורה קשה מה שאל לו דהא איהו דנחר ליה ודאי משום הכי הוה ידע וי"ל דודאי דמשום דנחר ליה לא ירגיש בכך אבל נחר ליה שלא ישכב עד שישאלהו למה נחר לו וכשלא שאל לו ואעפ"כ הרגיש בדבר היה תמיה לרב חסדא מנא הוה ידע לה מר וא"ל ע"י שאתה נחר לי הייתי מרגיש דצריך שאלה ולכך שאלתי לינוקא פסוק לי פסוקיך וכו הרגשתי ועוד דחשודי עבדי כו' ובודאי לא לכבודי א"ל לינח מר אלא שאפול בו וק"ל : מיני זמר כו'. שניהם מלשון שיר אלא ששרים לשון זכר ושרות לשון נקבה ואולי ע"ש שיש מיני כלי זמר שמיוחדים לזכרים ויש מיוחדים לנקבות וקרוב לזה ת"י זייני זמרא לזמרא בהון ליואי כו' וזמרייתא בבית משתייא חמרא והייטו דשרים, הם כלי זמר לזכרים לויס בבהמ"ק ושרות הם כלי זמרות לנקבות בבית

הרי"ף

ברכה בסודריה . פי' התוספות משום דהלכה ביה טעמא דחיורא הוא דעביד הכי ותלמוד לא פירשו עד לבסוף . וג"ל שהתוספות לא ניחא להו מה שנראה מפשטא דמלתא דהוה עלה קטן שעל כף הירך שאדם בולעו ונחנק בו וכרך התתיכה בסודריה להראותה דא"כ למה הוצרך לומר לריש גלותא הנא מיכל אכלי וטעמי בה טעמא דחיורא דהל"ל נתנו לפני זו התתיכה עם העלה שבה ליחנק בו אלא ודאי דלהכי כרכה בסודריה משום דהלכה ביה טעמא חיורא ומיהו להאי פירושא אינו מתיישב מ"ש גששה ושקלה דבשלמא מפני העלה שייך גששה אבל מפני הטעם מאי גששה דנקט טעמא מיבעי ליה ושמא הא והא הוו גששה מפני העלה וכיון דהלכה בה ריעותא נתכוין בטעמא והוה טעמא דחיורא ומשום הכי כרכה להתתיכה כולה בסודריה דאי משום העלה לא היה נוטל כל התתיכה רק העלה בלבד : א"ל נטה על ימינך או על שמאלך . פירש רש"י ז"ל פסוק הוא בעשהאל וג"ל דרש"י ז"ל לא בא ללמדנו מקומו של פסוק זה אלא שרב ששת אמר לשמעיה הדר מינה דמשמע חזור

עיון יעקב

רב יוסף איעסק ברחיא רב ששת מיעסק בכשורי . הא דלא עבדי ג"כ רפואה זו דבשר שמן אגומרי וחמרא חייא אפשר לומר דעיקר רפואה הוא ע"י כי הוא נחמד למאכל ותאוה לעינים וכן היין כי יתן בכוס עינו וכה"ג אמרינן בפסחים דף מב דבשר שמן ויין ישן מאירין את העינים וע"י כן הוא מתחמם גופו משא"כ רב יוסף ורב ששת היו סגי נהורי לכן התחממו ע"י מלאכה ועי"ל שעשה רפואה זו במקום מסותא דעבדה ילתא: **דחשידי** אאבר מן החי. הזכיר איסור זה שהוא חמור כדאיתא לעיל דף ז' ע"ש א"ל מי יימר אע"ג דגברא רבא כר"ם מעיד עליהם אפ"ה א"ל מי יימר כיון שהיה סגי נהור ומעיד מפי אחרים להכי שאל לו מי יימר : **ואמרי** ליה ליתי מר לינח . והא דאמרי לו כן שלא אם ילך לדרכו גם כן יפול לתוכו י"ל דהיו חוששין שירגיש השמש דלמה מונח כאן צפיתא לכן אמרי ליה ליתי מר לינח שיסבור דלכן הניחו הצפיתא כדי שישכוב עליו : **נחר** ליה רב חסדא מאחוריו . אפשר דלאו בכוונה נחר ליה רב חסדא כן משום דלא ידע רב חסדא מזה דאילו ידע היה אומר לו בפירוש להצילו אלא שמן השמים בא לו נחירה שיסבור רב ששת שנחר לו כן בכונה להציל אותו והשתא אתי שפיר ששאל לו רב חסדא מנא ידע מר וק"ל ועי' במהרש"א: **ועוד** דחשידי עבדי דלא מעלי. דכמו שהיו רוצים להכשיל אותנו לאכול

עין יוסף

מד אלו מיני זמר. הכוונה כדאי' בקהלת רבה שרים ושרות זמרין וזמרתאן ולכאורה קשה הא קול באשה ערוה. ואפשר שפי' שרים היינו זמרין לו ושרות היינו

[א] מהרש"א

ד"ה א"ל האי. פרק אלו טרפות (חולין נח ע"א) :

יד יוסף

א נזיר לא ע"ב : ב קה"ר פ"ב בוה"ע מזמור ע"ח :

חדושי גאונים

עליו שהיה מחריב ירושלים . אי אפשר רק שיתגייר מאחר שהקיסר רצה להכריתו לדבר רע שאינו מוכן לו . וכל מי שרוצה להכריח אחד לדבר שאינו מוכן ומסוגל אליו . כמו הקיסר שהיה רוצה להכריח את נירון הקיסר שילחם עם ישראל וישרוף הבית ולפיכך היה מתחזק נירון קיסר כנגד זה והיה מתגייר לגמרי אבל טיטוס הרשע מוכן היה אל הרשעות . ומ"ש שתפס זונה בידו ונכנס לבה"מ פירוש שהרשע הזה כאשר נכנס למקום הקודש לחבל אותו אין ספק שהיה יוצא מרשות הקב"ה ודבק באלהי נכר . וזה נקרא שתפס זונה כי עכום"ז נמשל לזונה. כי בכל מקום גבי עכום"ז כתיב זונה. ולא יזבחו עוד זבחיהם לשעירים אשר הם זונים אחריהם . וגבי מולך כתיב והכרתי אותו ואת כל הזונים אחריו . וכן לא תתורו אחרי לבבכם ואחרי עיניכם אשר אתם זונים אחריהם . ולא לומר כן עכשיו שבא להשחית את בית המקדש נתחבר לזונה לגמרי הוא העכום"ז . ועוד בא לומר כאשר בא למקום קדשי הקדשים ששם ויעוד שכינה והחבור עם ישראל . כי מקום ויעוד שכינה היה ע"י הארון . ששם לוחות הברית שכרת עם ישראל . ולכן שם ס"ת שנקרא ספר הברית שהקדוש ב"ה יש לו חבור עם ישראל שהם התורה והלוחות ששם בארון הם עלם החסד שיש להקב"ה עם ישראל ולפיכך על הארון היו הכרובים ופניהם

ומרחצאות שדה ושדות הכא תרגימו שידה ושידתין במערבא אמרי שידתא אמר רבי יוחנן שלש מאות מיני שדים היו בשיחין ושידה עצמה איני יודע מה היא. אמר מר הכא תרגימו שידה ושידתין שידה ושידתין למאי איבעי ליה דכתיב (מ"א ו) והבית בהבנותו אבן שלמה מסע נבנה וגו' אמר להו לרבנן היכי איעביד (אמר) [אמרי] ליה איכא שמירא דאייתי משה לאבני אפוד אמר להו היכי אשתכח אמרי ליה אייתי שידה ושידתין כבשינהו אהדדי אפשר דידעי ומגלו לך אייתי שידה ושידתין כבשינהו אהדדי אמרי אנן לא ידעינן דילמא אשמדאי מלכא דשידי ידע אמר להו היכא איתיה אמרי ליה איתיה בטורא פלן כריא ליה בירא ומליא ליה מיא ומיכסיא בטינרא וחתימא בגושפנקיה וכל יומא סליק לרקיעא וגמר מתיבתא דרקיעא ונחית לארעא וגמר מתיבתא דארעא ואתי סייר ליה לגושפנקיה ומגלי ליה ושתי ומכסי ליה וחתים ליה ואזיל :

מה שם [א]שדריה (ליה) לבניהו בן יהוידע יהיב ליה שושילתא[א] דחקיק עלה שם ועיזקתא[ב] דחקיק עלה שם וגבבי דעמרא וזיקי דחמרא אזל כרא בירא מתתאי ושפינהו למיא וסתמינהו בגבבי דעמרא וכרא בירא מעילאי ושפכינהו לחמרא וטמינהו סליק יתיב באילנא כי אתא סייריה לגושפנקא גלייה אשכחיה חמרא

תוספות

איכא שמיר דאייתי משה לאבני אפוד. הכא משמע דלאבני אפוד בעי שמיר ובפ"ק דקדושין (דף לא.) גבי עובדא דדמא בן נתינא בקשו ממנו אבנים לאפוד וזה היה בבית שני מדקאמרינן לשנה נולדה לו פרה אדומה כו' ובבית ראשון לא עשו פרה כדאמרינן (פרה פ"ג מ"ה) שניה עשה עזרא וא"כ היה שמיר בבית שני ואין להקשות דבפ' בתרא דסוטה (דף מח.) תנן משמתו נביאים הראשונים בטלו אורים ותומים ומשחרב בהמ"ק בטל שמיר. דהיינו בהמ"ק שני מדנקט בהמ"ק סתם והתם בגמרא נקט בהמ"ק ראשון על מילי אחריני ועוד מדלא ערבינהו בהדי אורים ותומים וה"ל למתני משמתו נביאים הראשונים בטלו אורים ותומים והשמיר דמשמתו נביאים הראשונים היינו משחרב בהמ"ק ראשון (דהתם תניא משחרב בהמ"ק ראשון) בטלו אורים ותומים ונ"ל ששמרוהו מימי שלמה עד חורבן בית שני *) : זיל אייתי שידא כו'. כי לא רצו לשאול באורים ותומים כשיכולים לשאול ע"י דבר אחר :

*) תפלוס התוס' פי' בגמרא

רש"י

לרחוץ בהן בלוק : הכא תרגימו. בבבל : שידה ושידתין. שד זכר ושדה נקבה : שידתא. שידה עגלה למרכב נשים ושרים : בשיחין. באותו מקום : מה היא. מה דמותה ומה טיבה וי"א שידה עצמה ראש כולן ואמן איני יודע מה היא : היכי אעביד. בלי כלי ברזל: שמירא. בריה מששת ימי בראשית ואין כל דבר קשה יכול לעמוד מפניו : לאבני אפוד. דאמרינן במסכת סוטה (דף מח:) אבנים הללו אין כותבין עליהם בדיו שנאמר פתוחי חותם ואין משרטין עליהם באיזמל שנאמר במלואותם שלא יהיו חסרות כלום אלא כותב עליהן בדיו ומראה להן שמיר מבחוץ והם נבקעות מאליהן : כבשינהו. כפאם ביסורין לומר לו היכן הוא : כבשינהו. לחצן לשון מכבש של בגדים : היכא איתיה. אשמדאי שאוכל לכבשו : בטורא פלן. בהר פלוני : כריא ליה בירא. כרה לו שם בור : טינרא. אבן : וחתמיה בגושפנקא. בחותמו : סייר לגושפנקיה. בודקו שלא נגע אדם בו לגלות בורו : וגבבי דעמרא. גיזות למר: וזיקי דחמרא. נודות יין: בירא מתתאי. במורד ההר למטה מבורו של אשמדאי : ושפינהו למיא. כגון השופה יין *)לחמרי' (ב"מ ס:) הריק מי בור העליון לתוך התחתון דרך נקב שנקב בשפה שבין שתי הבורות ומתוך שהראשון קרקעיתו גבוה מקרקעית התחתון נרוקו המים לתוכו מאליהן : וסתמינהו. לנקבים שבין זה לזה כדי שכשישים יין בעליון לא יזוב ממנו לתחתון : וכרא בירא אחרינא מעילאי. לבורו של אשמדאי : וטמינהו. מילא אותן שתי בורות עפר כדי שלא יבין אשמדאי : טמינהו. סתמם כדמתרגמינן סתמום פלשתים (בראשית כ) טמונין פלשתאי : כי אתא. אשמדאי : סייריה לגושפנקיה. ומלאו שלם :

*) נ"א לחבריה

מהרש"א

המשתה וק"ל : [שידה ושידתין למאי איבעי ליה כו'. דאמרינן בפרק חלק דאסור להשתמש בשדים ומשני משום בנין בהמ"ק התירו לשלמה] : ואחתימא כו'. כדאמרינן [א] גבי שדים שאוכלים ושותים ומתים כבני אדם והיה ירא מנגיעת אדם בשתייתו שלא יזיקו להשליך בו סם המות ובודאי מאכלו נמי מכסי כך בגושפנקא מה"ט ולא הזכיר הכא אלא מימיו משום הך מעשה שהתחכם בניהו להחליף מימיו ביין : שדריה לבניהו בן יהוידע כו'.

עיון יעקב

אבל מן השתי כן היו רוצים להכשיל אותי בבור כי עברו על לאו דלפני עור לא תתן מכשול כמשמעו ומדרשו וק"ל : א"ל אייתי שידה. עי' בתוס' מ"ש דלמה לא שאל באורים ותומים וכ"ל דאין זה מענין שאלת אורים ותומים רק לידע מה שעתיד להיות הצלחה במלחמה וכה"ג אבל לא דברים הטמונים היכן הם וכה"ג אין שואלין על איסור והיתר כדאיתא ספ"ז דיומא בהכותב רק השדים אלו ידעו שהם נבראו עם השמיר בשעה אחת כדאיתא בפ"ד דפסחים ופ"ה דאבות עשרה דברים נבראו בין השמשות וא' מהן שמיר וי"א המזיקים שהם השדים ועוד לפי שהשמיר היה למרע"ה במדבר וגם השדים והמזיקין עיקר דירתם במדבר במקום שאין ישוב בני אדם להכי שאל להם דוקא : ואחתמיה בגושפנקא. מה שפי' מהרש"א הוא שלא לצורך דאע"ג דאינם מתייראין מסם המות שממית אדם גופני מ"מ הוא מתיירא שלא ישימו תוך הבור יין אם ישתה ממנו ירדם בשינה כאשר קרה לו באמת ע"י בניהו ועפ"ז יש לתרץ מה שמקשים תוספות פ"ב דחגיגה דף יג בהא דחשיב שם שלשה כבני אדם הא דלא קאמר נמי ישנים כבני אדם ע"ש ולק"מ דבאמת אינם ישנים בקביעות כבני אדם אלא א"כ נשתכר על ידי יין כמו הכא וק"ל : בתוס' ד"ה איכא שמיר. ואין להקשות דבפ' בתרא דסוטה וכו' משחרב בה"מ בטל השמיר וכו'. ובאמת יותר היה נ"ל לומר דאע"ג דבבית שני היה אבני אפוד מ"מ לא היה נכתב עליו כלום כיון שבטל השמיר ואע"ג דבקרא כתיב ופתחת עליו וגו' למצוה ולא לעכב כיון דאין כאן חסרון בבגדים עצמו תדע דהא כתיב ונתת את האורים ואת התומים וזה לא היה בבית שני כדאיתא בפ"ט דסוטה אלא ודאי דכל אלו לא לעכובא נאמר אם שמונה בגדים הם בשלימות וזה נראה כוונת הרמב"ם בפי' המשניות פ"ט דסוטה על מתני' משמתו נביאים ראשונים שכתב וז"ל ושמיר נחש חופר אבנים וכו פתחו אורים ותומים הרי שס"ל שבזמן בית שני שלא היו אורים ותומים לא היו צריכין לשמיר כלל : וברמב"ם פ"ו מהלכות כלי המקדש מבואר דס"ל שגם במקדש שני היה אורים ותומים אלא שלא היו נשאלים בו. ונראה מדבריו שהאורים ותומים היה רק שמות השבטים והאבות ושבטי יה וכ"כ בפ"ט מהלכות כלי המקדש ודלא כדעת רש"י והרמב"ן פי' תמוה דהאורים ותומים הוא שם המפורש ועי' בע"ב מ"ש כאן ונתעלם ממנו לשון התוספות פ' אין מעמידין דף כג ע"ב ע"ש: ועזקתא דחקיק

הרי"ף

לאחוריך וכפי זה מה שאמר לו תינוקא נטה לך על ימינך או על שמאלך נ"ל נטה מהימין ומהשמאל וחזור לאחריך ועשה כדבריו לפי שהם אמר לו שילך או לצד ימין או לצד שמאל איך לא עשה ר"ש כדבריו כיון שדברי התינוק הם כנבואה קטנה לכך פירש רש"י ז"ל פסוק הוא בעשהאל כלומר כי שם מבואר שלא א"ל אבנר לעשהאל שיחזור לאחוריו דהא כתיב לעיל מיניה וירדוף עשהאל אחרי אבנר ולא נטה ללכת על הימין ועל השמאל מאחרי אבנר וסמיך ליה ויאמר לו אבנר נטה לך על ימינך או על שמאלך כלומר נטה לך אל צד ימין או אל צד שמאל וכן א"ל כאן תינוקא לרב ששת שיטה עצמו ללכת לצד הימין או לצד השמאל ומאי דאמר רב ששת לשמעיה הדר מינה צריך לדחוק שלא אמר ליה לחזור לאחוריו אלא יחזור מעליה אל אחד מהצדדין וזהו שפירש"י ז"ל הדר מינה חזור מעליה לימין או לשמאל למעט פי' הדר מינה שאינו חזור לאחריך :

שדריה לבניהו יהיב ליה שושילתא דחקיק עלה שם ועיזקתא דחקיק עלה שם. יש לתת טעם למה הוצרך בניהו לעזקתא דחקיק עלה שם דהא שושילתא דחקיק עלה שם איצטריכא

עין יוסף

היינו זמרתא לנשיו עוד י"ל כמ"ש בהגה מיימונית שבקול שרגיל בו אין בו משום ערוה עוד י"ל כי ידוע כי שלמה ע"ה הוא היה המפליא לחכמת המוזיקה כידוע ומפורסם. והנה צריכין למשוררים שקולן עב ולמשוררים שקולן דק. וקולות ממוצעים לא עב ולא דק. ולקח נער קטן שקולו דק כאילו היה אחת הנקבות ואיש בא בשנים שקולו עב. ולכן אמר שרות לפי שקולן נשמע כאלו היו נקבות (מכלל יופי) או פירושו זמרין היינו כלי זמר המיוחדין לזכרים וזמרתא הוא כלי זמר המיוחדים לנקבות : לאבני אפוד. דאמרינן במס' סוטה אבנים הללו אין כותבין עליהם בדיו שנאמר פתוחי חותם. ואין

ענף יוסף

מה כי אתי סייריה לגושפנקיה אשכחיה דהוה חמרא אמר כתיב לץ היין וגו' וכתיב זנות ויין כו'. כתבו תוס' וז"ל אע"פ שזה הפסוק עדיין לא נכתב מ"מ היו יודעים בו כמו ארור עושה מלאכת ה' ברמיה גבי יואב בפרק לא יהפור ע"כ. מכאן יבטחו כל יודעי לדרוש התורה שלפעמים דורשים במעשה אבות הראשונים שהיו מחולקים באיזה מקרא בנביאים או בכתובים מה שעדיין לא היו בימיהם לפי שכל מקרא היו יודעים בו. וכמה פעמים הובא ג"כ זו הראיה בספר יפה מראה על הירושלמי (עיר בנימין):

כתועפות

[א] מהרש"א

ד"ה ואחתימא כו' כדאמרינן (חגיגה טז ע"א) :

יד יוסף

א שוח"ט מזמור ע"ח:

חדושי גאונים

איש אל אחיו. כמער איש ולויות כשעלו לרגל היו מגביהים להם הפרוכת והיו מראים להם הכרובים כלומר שחבת הקב"ה אל ישראל כמו זכר אל הנקבה דרך משל ותוך הארון הוא החבור והדיבוק זה ע"י התורה והלוחות וזה שאמר שלמה רפידתו זהב מרכבו ארגמן תוכו רצוף אהבה. שכל המקרא נאמר על המשכן. תוכו רצוף אהבה כרובים ולוית כך פירשו ז"ל : נמצא כאשר תבין כי החסד עצמו היה הארון וכאשר בא הרשע לבית קדשי הקדשים למקום הארון אשר שם התורה והלוחות והמקום שהוא מסוגל אל חבור האלהים. כאשר נכנס הרשע הזה שהוא בעלעכומ"ז למקום שיש שם חבור ודבוק אלהות נחשב דבר זה שנכנס עם הזונה הוא כח עכומ"ז שלו. וזה שאמרו רז"ל שהציע ס"ת ועבר עליה עבירה. פי' הוא החבור לגמרי עם הזונה שיש לטיטוס שם. לכך נחשב לו שהציע ס"ת ועבר עליה עבירה. כי הס"ת הוא עלם החסד להקב"ה עם ישראל לכך נחשב לטיטוס כאשר נכנס לשם שהציע ס"ת ועבר עליה עבירה והבן הדברים האלו. ומ"מ לפי גודל הרשעות של הרשע הזה הוא טיטוס. נוכל לפרש כי הכל כמשמעו ואף שדבר זה דבר מגונה שלא רשעתו מוכן לכל זה. רק מפני שבעל יוסיפון כתב איזה דברים טובים על טיטוס כי לא הראה עצמו רק שהוא איש טוב. יש לפרש המאמר הזה כמו שאמרנו והוא נכון : ונטל סייף וכו' דע כי הדם שיצא הוא ענין נפלא. כי יעול הקדושה שהיה

אמר כתיב (משלי כ) לץ היין הומה שכר וכל שוגה בו לא יחכם וכתיב (הושע ד) זנות ויין ותירוש יקח לב לא אשתי כי צחי[א] לא סגיא ליה אאישתי רוא וגנא נחית אתא שרא ביה שושילתא סתמיה כי איתער[ב] הוה קא מיפרזל א"ל שמא דמרך עלך כי נקיט ליה ואתא מטא דיקלא חף ביה שדייה מטא לביתא שדייה מטא גבי כובא דההיא ארמלתא נפקא (איהי) [דף סח ע"ב] חננא ליה כפא לקומתיה מיניה איתבר ביה גרמא אמר היינו דכתיב (משלי כה) ולשון רכה תשבר גרם חזא סמיא דהוה קא טעי באורחא אסקיה לאורחיה חזא רויא דהוה קא טעי באורחא אסקיה לאורחיה חזא חדוותא דהוו קא מחדדי לה בכה שמעיה להההוא גברא דהוה קאמר ליה לאושכפא[ג] עביד לי מסאני לשב שני אחיך חזא ההוא קסמא דהוה קסים אחיך כי מטא להתם לא עיילוה לגביה דשלמה עד תלתא יומי. יומא קמא א"ל אמאי לא קא בעי לי מלכא לגביה אמרו ליה אנסיה משתיה שקל לבינתא אותיב אחברתה אתו אמרו ליה לשלמה א"ל הכי אמר לכו הדר אשקיוה. למחר אמר להו ואמאי לא קא בעי לי מלכא לגביה אמרו ליה אנסיה מיכלא שקל לבינתא מחברתה אותבה ארעא אתו אמרו ליה לשלמה אמר להו הכי אמר לכו נגודו מיניה מיכליה לסוף תלתא יומי עייל לקמיה שקל קניא ומשח ארבעה גרמידי ושדא קמיה א"ל מכדי כי מיית ההוא גברא לית ליה בהדין עלמא אלא ארבעה גרמידי השתא כבשתיה לכולי עלמא ולא שבעת עד דכבשתן נמי לדידי א"ל לא קא בעינא מינך מידי בעינא דאיבנייה לבית המקדש וקא מיבעי לי שמירא א"ל לדידי לא מסר לי לשרא דימא מסירא ליה ולא יהיב ליה אלא לתרנגולא ברא דמהימן ליה אשבועתיה ומאי עביד ביה ממטי ליה לטורי דלית בהו ישוב ומנח להו אשינא דטורא ופקע טורא ומנקיט מייתי ביזרני[ד] דאילנא ושדי התם והוי ישוב והיינו דמתרגמינן נגר טורא בדקו קינא דתרנגולא ברא דאית ליה בני וחפיוה לקיניה זוגיתא חיורתי כי אתא בעי למיעל ולא מצי אזל אייתי שמירא ואותביה עילויה רמא ביה קלא שדייה שקליה אזל חנק נפשיה אשבועתיה:

רש"י

לא סגי ליה. לא יכול להתאפק: רוא וגנא. נשתכר ונרדם: נחית אתא. בניהו מן האילן: סתמיה. סגר השלשלת סביב צוארו שלא יוכל ראשו לצאת: הוה קא מפרזל. משתגע ומתעסק לנתקה הימנו: דמרך. הקב"ה: חף ביה. נתחכך בו: כובא. צריף קטן ב כמו כובא דליידי (תענית כג.): דארמלתא. אלמנה היתה דרה בו: חננא ליה. למשוך מעליו שלא יחוף בו: כפה לקומתיה. לצד אחד ואיסתליק עובי כתיפיו מן הבית: ולשון רכה תשבר גרם. ע"י לשון רכה שתחננה מענה רך נשברה עצמי: אסקיה. העלהו להטותו אל הדרך: רויא. שכור: אסקיה. אל הדרך: חזא חדוותא דהוו מחדדן לה. ראה הכנסת כלה שהיו מרבים בשמחה מאד: אנסיה משתיה. שתה הרבה: נגידו מיכלא מיניה. משכו ידיכם מלהאכילו כי אם מעט: קניא. קנה: דמהימן ליה אשבועתיה. מאמינו בשבועתו כשנשבע לו להחזירו לו: דלית בהו ישוב. של זרעים ואילנות להתפרנס שם: ופקע טורא. מתבקע מעט כמין חריץ עד שמשליך שם זרע האילנות וגדלים אילנות שם ומתפרנס מהם: בדקו קינא. בדקו עד שהיו בקיאין היכן יש קן של דוכיפת דהיא תרנגולא ברא: זוגיתא. זכוכית כדי שיראה את בניו ולא יוכל להכנס אצלם ויבא צריך לשמיר לבקע הזכוכית: רמא ביה. שלוחו של שלמה קלא: חנק אדם לשמש בו חנק נפשיה אשבועתיה וקאמר דהיינו דמתרגמינן כנגר טורא כו' תרגומו של דוכיפת ומפרש פרק א"ע שהודו כפות עיין שם:

תוספות

וכתיב זנות ויין ותירוש. אע"פ שזה הפסוק לא נכתב עדיין היו יודעין כמו ארור עושה מלאכת ה' רמיה בפרק לא יחפור (ב"ב כא:) גבי יואב:

מהרש"א

אולי שע"כ נאמר ובניהו בן יהוידע בן איש חי רב פעלים וגו' כי ברב פעולותיו שזכר כאן נכבש בידו אשמדאי אשר ע"י זה נבנה בית המקדש שעל כן נקרא בניהו שעל ידו נבנה בית המקדש וסוף שמו וכן תחלת שם אביו הם שלש אותיות מהשם רומזים על שני השמות שעל השושילתא ושעל העזקתא שנתנו בידו: זנות ויין ותירוש וגו'. לא מצינו בשום דוכתא שהשדים נזהרים מלשתות יין אבל אשמדאי מלכם חכם היה כדאמר לעיל דבכל יום סליק לרקיעא וגמר מתיבתא כו' והיה נזהר מלשתות יין מטעם שאמר דהיין משבש ויקח לב אבל מטעם שנגע בו אדם לא היה נזהר כיון דחזא שלא נפתח חותמו תלה הדבר שבא היין לשם בגם: שדא ביה שושילתא כו'. ולא הזכיר מה שעשה בעזקתא דחקיק עלה ג"כ שם דיהב שלמה ונראה דגם שנכבש אשמדאי בתפיסה ע"י השלשלת דחקיק עלה השם מ"מ היה יכול להזיק את בניהו כדאמר מטא דיקלא חף ביה שדייה כו' אבל ע"י עזקתא שהיה ביד בניהו לא היה יכול להזיקו וכן מוכח בסמוך כשנתן שלמה העזקתא מידו לו אזקיה ופתקיה כו': הדר אשקיוה למחר כו'. ועל כוונה זו אמר הכתוב אתיו ואקחה יין ונסבאה שכר והיה כזה יום מחר גדול יתר מאד וגו' אמר שיצר המתאוה הוא מתאוה לשתות בצוותא ואם אין לחבירו לשלם אמר אתיו פי' בואו ואני אקח לכם יין משלי ונסבאה יחד דרך שכרות כמו זולל וסובא ואמר שמתאוה כך לשתיה ולא לאכילה כי המתאוה אומר שיהיה כזה יום מחר כדקאמר הכא שקל לבינתא כו' הדר אשקיוה למחר משא"כ באכילה שאצטרך לפחות מתאוותי כדקאמר נגידו מיניה מיכליה ואמר הכתוב כי בגדול ר"ל בגדולי אנשים דבר זה יותר מצוי כמ"ש כל הגדול מחבירו יצרו גדול וכעובדא דשלמה הכא וק"ל: [אלא ד' גרמידי כו'. שהם קברו של אדם דבעי ד' אמות כדאמרינן בב"ב גבי כוכין וע"ש בתוספות]: שרא דימא מסיר ליה כו'. אולי שהשמיר ניתן ביד שר של ים שגידולו במים ולא יהיב ליה להשתמש בו אלא לתרנגול הבר לצורך פרנסתו כדמסיק ומהימן ליה אשבועתיה שאינו נותן אותו לשימוש אחר דאילו ניתן לבני אדם להשתמש בו היו עוקרין בו הרים ושאר דבר להזיק וכדחזא התרנגול ברא שעל ידו בא לידי

יד יוסף

א לא סגי לי' דלא אשתא אמר כתיב ויין ישמח לבב אנוש (כ"ה בס"א): ב ג"' הערוך ערך ככא ג' כוכא וכזה עולה יפה פרש"י כוכא צריף קטן כמו כוכא דליידי:

חדושי גאונים

לפרוכת נחשב שפיכת דם. כדאיתא במס' יומא גבי שני כהני' שהיו רצים בכבש המזבח והרג האחד את השני בסכין של קדשים ובא אביו ומצאו מפרפר ואמר הרי בני כפרתכם הרי עדיין בני מפרפר ועדיין לא נטמא הסכין ומסיק ללמדך שחמור עליהם טהרת כלים משפיכו' דמים וכו'. פי' כי סילוק קדושה ע"י טומאה יותר נחשב ביטול לקדושה ממה שנחשב שפיכות דמים. כי דבר הקדוש כמו הפרוכת מפני קדושתו הוא נחשב אלקי יותר מן הנשמה ואם הנשמה בשביל שהיא אלקית נבדלת אין ראוי לה בטול כ"ש הכלי שהוא קדוש אלקי לגמרי אין ראוי לו בטול הקדושה שזה היא כמו שפיכות דם. שהוא ביטול הנשמה הקדושה ולגודל מעלת קדושת הפרוכת נחשב ביטול הקדושה שלו ע"י טומאה כמו שפיכת דם שהוא ביטול הנשמה שהיא קדושה לכך היה הדם מבצבץ: ויש כאן דבר עמוק עוד למה נעשה נס זה להיות דם מבצבץ דוקא בפרוכת עד שהיה כאן שפיכות דמים בפרוכת בפרט וזה מפני שהפרוכת מבדיל בין קדש ובין קדשי הקדשים והוא גדר והבדל. ובבטול הגדר נחשב זה ביטול לגמרי. ולכך נעשה הדבר הזה בפרוכת. והיה יוצא דם להראות קדושת המקדש שנחשב ביטול קדושת הפרוכת שהוא הבדל וגדר של קדש הקדשים שפיכות דם והיה סבור שהרג את עצמו כי הרשע היה סבור שהוא ית' כח בגשם. ובזה הרג את עצמו ואין להאריך יותר בזה. ואם שהיה מגדף היה הקב"ה שותק כי ההתפעלו' הוא לאשר הוא כח הנפש לכך הוא מתפעל. והוא ית' קדוש ונבדל מכל ענייני הנפש. לכך אין לו התפעלות הנפש לכך נקרא חסין יה. כלומר שהוא אינו מתפעל למכעיסים לפניו כי מדת האדם שהוא מתפעל ומתחרה לנקום אבל הש"י אינו כך. שאינו כח בנפש והוא נבדל לגמרי מזה לכך אינו מתפעל. ומה שתמצא אצל בני אהרן שמתו מיד. זה מפני שהקב"ה מדקדק עם הצדיקים כחוט השערה. ואותם שהם

הרי"ף

איצטריכא לתתה על אשמדאי כי בכח השם החקוק בה אמר לאשמדאי שמא דמרך עלך ונקיט ליה והא אבל עזקתא למאי איצטריך ונראה שחשש שלמה פן יפגענו אשמדאי לבניהו ויזיקנו לכך נתן לבניהו טבעת שחקוק עליה השם כי בזה לא יירא מפחד אשמדאי וכן מצינו בשלמה כד שקיל מיניה שושילתא שכל זמן שהיה עזקתא ביד שלמה לא הראה לו גבורתו ולא יכול לו וכד יהיב ליה עזקתיה אז פתקיה לשלמה ארבע מאה פרסי:

עין יעקב

עלה שם. וכתב מהרש"א ולא הזכיר מה שעשה בעזקתא ונראה דאף שהיה עליו השלשלת מ"מ היה יכול להזיק את בניהו כדאמר מטא דיקלא חף ביה וכו' וכן מוכח בסמוך כשנתן לו עזקתא אזקיה ופתקיה עכ"ל ואכתי לא יצא ידי חובת ביאור דהא לקמן משמע ג"כ שלא היה יכול להזיקו עד שנתן לו ג"כ השושילתא והא דמייתי ראיה מהאי דיקלא חף ביה מ"מ לא מצינו שהיה יכול להזיק אדם כיון שהיה עליו השושילתא דחקוק עליו השם אלא נראה דלכך נתן לו עזקתא שחקק עליו שם כדי שיהא כפוף תחת ידו ורשותו להוליכו לכל מקום שירצה כי אף שהיה עליו השושילתא שלא היה יכול להזיק בני אדם והיה כתוב מ"מ לא היה מוכנע תחת ידו להוליכו למקום שהיה רוצה כי אם שהיה אלו שמא דמרא: **למחר** אמר אנסיה מיכלא. אפשר לפי שהוצרך לשתות הרבה כאשר א"ל הדר אשקיה ודת של תורה להיות אכילה מרובה משתיה על כן אנסיה מיכלא ואפשר דזה כוונת הקרא צדיק אוכל לשובע

עין יוסף

מסרטין עליהם באיזמל שנאמר במלואותם שלא יהיו חסרים כלום. אלא כותב עליהם בדיו ומראה להם שמיר מבחוץ והם נבקעות מאליהן והשמיר הוא כמין תולעת ברייתו כשעורה (ברטנורה) והרמב"ם כתב השמיר הוא שרץ קטן חוצב האבנים הגדולות בעברו עליהם ובו בנה שלמה את המקדש:

המתורגמן. א) דורשטיג געווארדען. ב) אויפגעוואכט. ג) שוסטער. ד) דיא זאאט.

מו שם א א"ל בניהו מ"ט כי חזיתיה להההוא סמיא דהוה קא טעי באורחא אסיקתיה לאורחיה א"ל מכרזי עליה ברקיעא דצדיק גמור הוא ומאן דעביד ליה ניח נפשיה זכי לעלמא דאתי. ומ"ט כי חזיתיה לההוא רויא דקא טעי באורחא אסיקתיה לאורחיה א"ל מכרזי עליה ברקיעא דרשע גמור הוא ועבדי ליה ניח נפשיה כי היכי דליכליה לעלמא. מ"ט כי חזיתיה לההוא חדוותא בכית א"ל בעי מימת גברא בגו תלתין יומין ובעיא מינטר ליבם קטן תליסר שנין. מ"ט כי שמעתיה לההוא גברא דא"ל לאושכפא עביד לי מסאני לשב שנין אחיכת א"ל ההוא ז' יומא לית ליה מסאני לשבע שנין בעי. מ"ט כי חזיתיה לההוא קסמא דהוה קסים אחיכת א"ל דהוה יתיב אבי גזא דמלכא ליקסום מאי דאיכא תותיה. תרחיה גביה עד דבנייה לבית המקדש יומא חד הוה קאי להודיה א"ל כתיב (במדבר כד) כתועפות ראם לו ואמרינן כתועפות אלו מלאכי השרת ראם אלו השדים מאי רבותייכו מינן א"ל שקול שושילתא מינאי והב לי עיזקתך ואחוי לך רבותאי שקליה לשושילתא מיניה ויהב ליה עיזקתא בלעיה אותביה לחד גפיה ברקיעא ולחד גפיה בארעא פתקיה ארבע מאה פרסי על ההיא שעתא אמר שלמה (קהלת א) מה יתרון לאדם בכל עמלו שיעמול תחת השמש (שם ב) וכתיב (כי זה) [וזה היה] חלקי מכל עמלי מאי (כי זה) [וזה] רב ושמואל חד אמר מקלו וחד אמר גונדו היה מחזר על הפתחים כל היכא דמטי אמר (שם א) אני קהלת הייתי מלך על ישראל בירושלם כי מטא גבי סנהדרין אמרו רבנן מכדי שוטה בחדא מלתא לא סריך מאי האי אמרו ליה לבניהו קא בעי לך מלכא לגביה אמר להו לא שלחו להו למלכוותא קאתי מלכא לגבייכו שלחו להו אין קאתי שלחו להו בידקן בכרעיה שלחו להו במוקיה קאתי וקא תבע להו בנדותייהו וקא תבע לה נמי לבת שבע אימיה אתיוה לשלמה והבו ליה עיזקתא דחקיק עליה שם ושושילתא דחקיק עליה שם כי עייל חזייה פרח ואפ"ה הוה ליה ביעתותא מיניה והיינו דכתיב (שה"ש ג) הנה מטתו שלשלמה ששים גבורים סביב לה מגבורי

רש"י

נפשיה. התרנגול: אסיקתיה. מה חששת לו: ובעיא מינטר ליבם קטן. עד שיביא שתי שערות ויצא ראוי לחליצה ויודע היה זה שעתידה להמתין י"ג שנה: ז' יומי לית ליה. אינו בטוח לחיות ז' ימים שמא למחר ימות: אבי גזא. תחתיו היה אוצר גדול זהב וכסף טמון: תרחיה גביה. איחרו אצלו שלמה לאשמדאי. תרח בלשון ארמי איחור כדאמרינן בב"ק מאן לטרח ניטרח שמואל: הוה קאי לחודיה. שלמה אצל אשמדאי: כתועפות ראם לו. להקב"ה יש לו תועפות ראמים לשלוחו וליפרע פורענות בשליחותו: מאי רבותייכו. שנשתבח הקב"ה בהם: עיזקתך. טבעתו היה שם חקוק עליה: פתקיה. דחהו: גונדו. לבושו. ובביאורי טהרות דרב האי ראיתי קודו מקידה של חרס לשתות מים: לא סריך. אינו נדבק לומר דבר אחד של שטות כל הימים שזה אומר הייתי מלך ואינו אומר דבר שטות אחרת: בדקו בכרעיה. שרגליו של שד דומות לשל תרנגולים: במוקיה קאתי. אינו בא לשכב יחף אלא באנפליאות קלוני"ש בלע"ז:

מלך

מהרש"א

אסיקתיה לאורחא כו'. לפי שדרך השדים להזיק וכמו שראו גם בו חף ביה שדיא מעא לביתא שדיא ולזה א"ל מ"ט אסקתיה לזה לאורחא שלא יהא ניזוק וא"ל שאין דרכו להזיק לצדיקים כזה שהוא בן עוה"ב ולזה א"ל דא"כ כי חזיתיה להאי רויא אמאי אסקתיה דאנן ידעינן ביה שהוא רשע ואמרגס זה מה"ט כי היכי דליכליה לעלמא דאתי ומ"ט כי חזיתיה לההוא חדוותא כו' ובודאי אתה מלעג בחדוותן של בני אדם ואמר שאינו כן אלא שיודע בעתידות דמימת האי גברא בגו תלתין כו' וכן שאלו בענין דא"ל לאושכפא כו' דאחיכת שאתה מלגלג על מחשבה טובה לבני אדם ואמר שאינו כן אלא שמלגלג אני על שטותן וטעותן דלשבעה יומי כמי לית ליה מסאני וכן אני חוכא על הקוסם: אלו מלאכי השרת כו'. לפי פשוטו דקאי כתועפות על הראם לא יתכן לשון כתועפות שהוא לשון מעופפים וע"כ דרשו כי כתועפות הוא מלתא באנפי נפשיה קאי על מה"ש שנקראו מעופפים כמ"ש שרפים וגו' ובשתים יעופף וביעף מועף וראם אלו השדים והוא מבואר שזכר הכתוב שאלו ב' כתות דהיינו הא' מה"ש והב' השדים כשאל הוציא ישראל ממצרים היו הם משתלחים שם המלאכים להציל את ישראל כמ"ש ויסע מלאך אלהים וגו' והשדים להזיק את המצריים כמ"ש ישלח בם וגו' משלחת מלאכי רעים ולפי שהשדים דרים בארץ ועולים עד לשמים כמ"ש לעיל דסליק לרקיע דימה אותם לראם דעומד בארץ וגבהו עד לשמים ואמר לו שלמה מאי רבותייכו מינן כו' דודאי המלאכים יש להם מעלות רבות מינן אבל אתם כיון דאוכלים ושותים ומתים ופרים ורבים כבני אדם מאי רבותייכו מינן כו': פתקיה ד' מאות פרסי כו'. ובת"י מפורש בד"א על שעבר מימרא דה' וכנש סוסין כו' שדר לוותיה אשמדאי מלכא דשידי וטרד יתיה מן כורסיה כו' ע"ש ואמר שלמה מה יתרון לאדם וגו' הם תחלת דברי קהלת וסיים על עצמו וזה היה חלקי מכל עמלי ר"ל שהיה מתאונן שמכל עמלי שעמלתי בבנין בהמ"ק ע"י פעולת אשמדאי זה היה חלקי ממנו שנטרד אני ממלכותי ולא נשאר לי רק מקלי שבידי: [בל היכא דמטי אמר אני קהלת כו'. דמשמע אבל עכשיו איני מלך כפרש"י בס' קהלת]: א"ל לבניהו קא בעי לך כו'. נראה דודאי כל אותם השנים שחזר שלמה על הפתחים ד' מאות פרסה היה האשמדאי משתמש בעבדי שלמה ולא היו מרגישין בו אבל שאלו לבניהו כיון דעזקתא דחקיק עליו השם היה בידו אם אשמדאי הוא ודאי דלא בעי ליה משום

יד יוסף

א שוה"ע מזמור ע"ת:

חדושי גאונים

סביביו לא יסבול הקב"ה שיהא בהם חטא כי לא יגור אצלו דבר חטא לכך נענשו מיד. אבל אצל הרשע כיון שאין הקב"ה מתפעל מדברי רשע שהוא ית' נבדל מן הגשם לגמרי שכל אשר יש בו גשמית מה יש בו התפעלות. וזה גבורתו לכך אינמשלם לו מיד שאז לא היה מאבד הרשע רק שהיה נוטל נפשו מן הגוף. כי לגודל כח הדין שבא על הרשע אין נחלק הדין לבא על הרשע מקצת בעולם הזה ומקצת בעולם הבא. כי דבר שהוא נחלק אין לו כח גדול. לפיכך הש"י לא בא עליו בדין בעוה"ז ומשלם לו דינו בגיהנם אחר מותו להאביד את נפשו. ומי שלמד מן מי כמוך באלים באלמים זה ענין נפלא מאוד שלא תאמר כי הש"י צריך גבורה לכבוש את כעסו. לכך אמר מי כמוך באלים מי כמוך באלמים כמו האלם אין צריך לכבוש את הדבור שלא יצא רק מעצמו הוא כך. וכן הש"י מה שהוא אינו משיב למכעיסיו מפני שהוא אינו מתפעל. ולא כמו האדם שהוא מתפעל אם שומע חרופים. ואם ירצה לשתוק צריך לכבוש כעסו בחזקה. אבל הקב"ה אינו צריך לכבוש כעסו ויש לך לדעת כי נקרא אלם מלשון אלמות. והוא לשון חוזק ותוקף וכא הלשון על מי שהוא קשה כמו אבן להוציא ממנו הדבור. לכך נקרא אלם והש"י נקרא אל מלשון חוזק ותוקף. כמו ואת אילי הארץ לקח לשון אל ולשון אלם ענין אחד. ששניהם מלשון תוקף ולכך אמר אל תקרי וכו' ודרש מי כמוך באלים מלשון באלמים כי אלם ואל הכל לשון אחד. והאלמות אצל הקב"ה אינו כמו האלם שהוא בבן אדם. כי באדם אינו יכול להוציא ממנו הדבור. ואבל הש"י מפני שהוא נבדל מן הגשם וכל נבדל הוא תקיף וקשה. ומפני שהש"י תקיף ואינו מתפעל. מתיחס תוקף שלו לאלם שאינו מדבר מפני קושי שלו להוציא הדבור. שהוא כמו אבן דומם והבן זה היטב (גלה ישראל):

עיון יעקב

נפשו ובטן רשעים תחסר כלומר רשע שאוכל יותר מכדי שבע שאנסיה מיכלא על כן צריך למשוך ממנו המאכל כאשר אמר אשמדי וזה בטן רשעים תחסר: מ"ט כי חזית להאי סמיא. הא דלא שאל על דחף באילן וביתא ושדיה עי' במהרש"א ועי"ל דלא שאל ליה רק על מה שיש פועל יוצא כגון האי סמיא יתיך לידע אם הוא צדיק או רשע או אם ימות או יחיה משא"כ באילן ובית שכבר נפלו מה דהוה הוה כמי שאוות על ביתו שנפל: יומא חד. עי' בילקוט מלכים א סי' ו' לסוף מלכותא דשלמה וכו' ע"ש לפי גירסא זו מיושב מה שמקשה מהרש"א: ואמרינן כתועפות אלו מלאכי השרת ראם אלו השדים מאי רבותייכו מינן. נראה דודאי יש להם מעלה מינן בג' דברים שהם כמלאכי השרת כדאיתא בחגיגה פ"ב דף יג שיש להם כנפים כמותן וטסין מסוף העולם ועד סופו וכו' להכי שאל לו כיון דכתיב כתועפות אלו מלאכי השרת מה איצטריך תו למימר ראם אלו השדים משמע שיש להם מעלה אחת יותר מה שאין במלאכי השרת וע"ז שאל מה רבותייכו מינן במה שאין במלאכי השרת לכן הראה לו שיש בידו להזיקו ולהשליכו מסוף העולם עד סופו מה שאין

ענף יוסף

מן כתועפות ראם לו. תועפות אלו המלאכים. ראם אלו השדים. לכאורה כ"ף דכתועפות הוא מיותר. והיה לו לומר תועפות וראם לו. ונ"תרץ זה נקדים מה שאחז"ל ולא קם נביא בישראל כמשה. בישראל לא קם אבל באומות קם ומנו בלעם. ואמרו שכל הנביאים ראו באספקלריא שאינה מאירה אבל משה ראה באספקלריא המאירה. ואת זה לעומת זה עשה אלהים זה בקדושה וזה בטומאה ודרמצ"ה. וידוע שיש מ"ט פנים שערי קדושה וטהרה. ויש מ"ט פנים לטומאה ומסתבה ומשה רבינו ע"ה נכנס עד מ"ט פנים ותחסרהו מעט רק פנים אחד מחמשים שערי קדושה. כמו כן בערך זה נתחזק כחו של בלעם שנכנס למ"ט שערי טומאה ולא נחסר לפניו רק שער אחד. מה שלא נמצא שום נביא לא בישראל ולא באומות שיגיע כחו עד שער זה. ולכן אמר על עצמו כתועפות אלו המלאכים הוא משה רבינו שנתחזק ונתעלם עד מ"ט שערי קדושה וטהרה. כמו כן הראם אלו השדים כיוון על עצמו שמעשהו היה מעשה שדים בשערי טומאה אבל נתגדל ונתעלם כחו עד לאחת שבא עד מ"ט שערי טומאה. וא"כ היה רואה בלעם גם כן את כל עניני מעשה שדים משערי טומאה באספקלריא המאירה (גליא מסכת):

ישראל כלם אחוזי חרב מלומדי מלחמה איש חרבו על ירכו מפחד בלילות. [א]רב ושמואל חד אמר מלך והדיוט וחד אמר מלך והדיוט ומלך. [לדמא דרישא ליתיה שורבינא ובינא ואסא דרא וזיתא וחילפא[א]) וחילפי דימא ויבלא ולישלוקינהו בהדי הדדי ולינטול תלת מאה כסי אהאי גיסא דרישא ותלת מאה כסי אהאי גיסא דרישא ואי לא ליתי ורדא[ב]) חיורא דקאי בחד דרא ולישלקיה ולינטול שיתין כסי אהאי גיסא דרישא ושיתין כסי אהאי גיסא דרישא. לצליחתא ליתי תרנגולא ברא[ג]) ולישחטיה בזוזא חיורא אהזוא גיסא דכייב ליה ונזדהר מדמיה דלא לסמינהו לעיניה וליתלייה בסיפא דבבא דכי עייל חייף ביה וכי נפיק חייף ביה. [דף סט ע"א] לברוקתי ליתי עקרבא דשב חומרי ונייבשיה בטולא ונישחוק תרתי מנתא כוחלא וחדא מנתא מיניה ולימלי תלתא מכחלי בהאי עינא ותלתא מכחלי בהאי עינא טפי לא לימלי דאי לא פקע עיניה. לשברירי דליליא ניתי שודרא ברקא וניסר חדא כרעא מיניה וחדא כרעא מכלבא ונטרפו ינוקי חספא אבתריה ולימרו ליה אסא כלבא אכסא תרנגולא וליגבי שב אומצי משבעה בתי וליתבינהו ניהליה בצינורא דדשא וניכלינהו [ב]בקלקולי דמתא בתר הכי לפשוט שודרא ברקא ונימרו הכי שברירי דפלוני בר פלוניתא שבקינוה לפלוני בר פלוניתא וליהרו לכלבא בבביתא דעיניה. לשברירי דיממא ליתי שבעא סומקי מגוא דחיותא ונטוינהו אחספא דאומנא וליתיב איהו מגואי ואיניש אחרינא מאבראי ונימא ליה עוירא הב לי דאיכול ונימא ליה האיך פתיחא סב איכול ובתר דאכיל ליתבריה לחספא דאי לא הדרי עילויה. לדמא דאתי מנחירא ליתי גברא כהן דשמיה לוי וליכתוב ליה לוי למפרע ואי לא ליתי איניש מעלמא וניכתוב ליה אנא פפי שילא בר סומקי למפרע ואי לא ניכתוב ליה הכי טעם דלי במי כסף טעם דלי במי פגם ואי לא ליתי עיקרא דאספסתא ואשלא דפורייא עתיקא וקורטסא ומוריקי[ד]) וסומקא דלוליבא ונקלינהו בהדי הדדי וליתי גבבא דעמרא וניגדול תרתי פתילתא ולטמיש בחלא וניגדבל בקיטמא הדין וניתיב בנחיריה ואי לא ליחזי אמת המים דאזלת ממזרח כלפי מערב ונפסע וניקום חד כרעא להאי גיסא וחד כרעא להאי גיסא ונישקול טינא[ה]) בידיה דימינא מתותי כרעא דשמאליה ובידיה דשמאלא מתותי כרעא דימיניה וניגדול תרתי פתילתא דעמרא וניטמיש בטינא וניתיב בנחיריה ואי לא ליתיב תותי מרזבא[ו]) ונייתו מיא ולישדי עליה ולימרו כי היכי דפסקי הני מיא ליפסוק דמיה דפלניא בר פלניתא לדמא דאתי מפומא בדקינן ליה בגילא דחיטתא[ז]) אי סריך מריאה קאתי ואית לה תקנתא ואי לא מכבדא קאתי ולית ליה תקנתא אמר ליה רב אמי לרב אשי והאנן איפכא תנן [ג]ניטל הכבד

רש"י

מלך והדיוט. היה שלמה לא חזר שוב למלכותו: [לדמא דרישא. חולי כאב הראש הבא מחמת דם: שורבינא. מין ארז כדאמרינן בראש השנה (דף כג.) תאשור שורבינא: ובינא. ערבה: ואסא דרא. הדס לח: חילפא. לפלפה עץ ששמו פופליי"ר: וחילפי ימא. גירופל"א: יבלא. מין עשב: וורדא. רוס"א: דקאי בחד דרא. כל עלין שלו מלד אחד זה למעלה מזה: לצליחתא. כאב חצי הראש: בזוזא חיורא. בדינר של כסף לצרוף ישחטנו: להאי גיסא דכאיב ליה. שיזוב הדם על חצי הראש ששם הכאב: וליתלייה. לתרנגולת שחוט: בסיפי דבבא. במזוזת הפתח: לברוקתי. חולי שבעין שקורין טייל"א: דשב חומרי. מטמר בשבע גוונין מחמת זקנה: ונייבשיה בטולא. כלומר שלא מחמת שמש: תרתיה מנתא כוחלא וחדא מנתא מיניה. שני חלקים כחול וחלק אחד ממנו: תלתא מכחלי. מכחול הוא כנף עוף או כף רחב דק של עץ שטטל בו הכחול ונותן בעין: תלתא מכחלי. ג' פעמים: לימלי. ישום בעינו: דאי לא. מזהר דלא לימלי טפי פקע עיניה: לשברירי דליליא. שנורים הבאות על האדם בלילא: שודרא ברקא. חבל של שיער בהמה ושל זנב סוס ופרה: וניסר חדא כרעא מיניה וחדא כרעא מכלבא. יקשור אחד מרגליו ורגל הכלב בשני ראשי החבל: ונטרפו ינוקא חספא אבתריה. יקשקשו תינוקות שברי חרסים אחריו: ויאמרו. להם זה: אסא כלבא אכסא תרנגול. זקן כלב שוטה תרנגול: אומצי. חתיכות בשר: ונתבינהו ניהליה. בני הבתים להנך אומצי בצינורא דדשא: קלקלי. אשפות: ליפשוט. יתיר הקשר מרגלו: בבביתא דעיניה. בבבת עינו: סומקי. טחולים: אחספא דאומנא. כלי חרס מטול שמקיזין לתוכו דם: ונימא ליה עוירא. לפתיחא הב לי ואיכול: פפי שילא כו'. לחש הוא: וטעם דלי במי כסף. לחש הוא: אשלא דפוריא. חבל של מיטה: וקורטסא. נייר של מוכין: ומוריגא. קרו"ג: וסומקא דלולבא. דבר אדום הגדל בלולב: ונגדיל פתילתא. לשון גדילים יעשה פתילה מן הצמר: ולטמיש בחלא. ישרה בחומץ: וניגדביל. יגלגלנו באפר וידבק האפר בו: ונשדו עליה. דרך מרזב: סריך. נדבק הקש בדם: גילא.

מהרש"א

אימת השם כדקאמר וכי עייל חזייה ופרח: [רב ושמואל ח"א מלך והדיוט כו'. כל זה מפורש פ' כ"ג קלא בע"א וע"ש בחידושינו] ויש לדקדק למ"ד מלך והדיוט הא כתיב מלך שלמה בירושלים ארבעים שנה וישכב עם אבותיו ויקבר בעיר דוד ודוחק לומר דגם השנים שנטרד ומלך אשמדאי נחשבו למלכותו שנראה מזה שנטרד בתחלת מלכותו ולפי התרגום שנטרד מפני שעבר על מצות ה' כיחא קצת דאיכא למימר דבסוף שנות הארבעים נטרד וק"ל: לדמא דרישא כו'. יש לשאול בכל הני רפואות הנזכרים בהאי פרקא גם בפ' אין מעמידין אמאי כתבוהו רבינא ורב אשי בתלמוד הא אמרי' בפ"ק דברכות [א] והטוב בעיניך עשיתי שגנז חזקיהו ספר הרפואות כדי שיבקשו רחמים ושבחוהו חכמים על זאת ויש לייסב דודאי ניתן רשות לרפאות ולידע רפואות כל חלאים אלא שאין ראוי לגלות כלם לכל אדם משום אינשי דלא מעלי שלא יבטחו בהשם אלא ברפואתם והשתא מהאי טעמא שהותר להם לכתוב התלמוד גופיה דהא דברים שבע"פ אסור לכותבן אבל משום שנתרבה השכחה בדורות אחרונים הותר להם לכתוב משום עת לעשות לה' הפרו וגו' כדאמרי' בגיטין[ג]מה"ט הותרו להם לכתוב הרפואות ולגלותן לרבים כיון שא"א לזוכרם בע"פ ופן ישתכחו מכל אדם ומתוך זה תראה שאין התלמוד חסר מכל החכמות כי לכל חולי תמצא בו רפואה שלימה ואמתית למבינים לשונם ואל יאמר המלעיג על חכמי התלמוד שהיו חסרים מחכמת הרפואה :

[א] מהרש"א ד"ה לדמא. בפ"ק דברכות (י' ע"ב): [ג] שם בא"ד בגיטין (ס ע"א):

יד יוסף

א מגילה יא ע"ב קה"ר פ"א סי' לב. ב ב"ק כא ע"א ובע"ז כח ע"א כתב תרגום מאשפות ירים אביון מקלקלתא מרים תבוכא: ג חולין מב ע"א:

חדושי גאונים

(שייך לסימן כב) ובבן ראיתי רשעים וגו'. וקשה מה שאמר אל תקרי ומנ"ל למדרש כן. ועוד דמה ענין קבורים אל קבוצים. ויראה מפני שכתוב וממקום קדוש יהלכו. והוי ליה לכתוב לשון עבר רק לשון הוה כתיב. דמשמע עתה. ואיך יתכן לומר וממקום קדוש יהלכו. והרי כבר נקברים ולפיכך דרש כי הכתוב ר"ל קבוצים לפי שהיו נקבצים לקטת לנסם שם בשביל זה. ואמר הכתוב כי הם נקברים ואין לנסם שם כלל. לכן כתב ג"כ וישתכחו בעיר בשביל זה שהם עשו הכל כדי להשתבח והם נשכחו לגמרי מן העולם: אין גבורתו אלא במים. יש לדקדק ולמה מדתו של הקב"ה לאבד הרשעים במים שכן הוא האמת שדרך של רשעים להיות נאבדי' במים. דע כי אין דבר ראוי אל רשעים כי אם המים לפי שהמים מוחים הדבר כמו שתמצא אצל דור המבול וימח כל היקום. כי האדם יש לו צלם ודמות ומפני כי הרשע נמחה לגמרי שלא יהיה לו זכר כלל בעולם לכך הש"י מביא המים על הרשעים למחות את שמם וזכרם מן העולם. ומפני כי המים הם מוחים הצורה לכך ראוים הם ביותר למחות הרשעי' מן העולם: שבע שנים כי מספר ז' הוא רבוי שנים כדלקמן שאמר ג"כ ז' שנים בצרו עכומ"ז כרמיהן בדם. וכמו בדרך אחד יצאו ובשבעה דרכים ינוסו

עין יעקב

הרכס של מלאכים וק"ל : חד אמר מלך והדיוט. אפשר דפליגי בהא דפליגי ברבה שיר ה ריש דף ד' ע"ב אי שיר השירים אמר לבסוף ימיו כדאיתא שם בברייתא דר' חייא רבה ובשיר השירים כתוב אשר לשלמה מלך על ישראל ש"מ שהיה מלך והדיוט ומלך ומ"ד מלך והדיוט ס"ד דקלא אמר לבסוף ואפשר נמי דפליגי הי אמרינן כל האומר שלמה חטא אינו אלא טועה ולמ"ד מלך והדיוט צ"ל דאין זה נגד שטעות הנביא במלאכים א יי"א אך בימין לא אעשנו וגו' כי נביא אשיאנו כל ימי חייו כיון שמ"מ לא ניתן המלוכה לאחר והיתה נקראת

עין יוסף

מן מלך והדיוט. עי' מהרש"א ולי נראה שאין הכוונה שהיה הדיוט ממש. אלא רצונו נגד המורא והמלוכה שהיה לו בעת שלותו נחשב סופו להדיוט כי

המתורגמן. א) נעגעלעך אדער ראזמארין (מין צמח). ב) ראזע. ג) װאלד האהן. ד) זאפֿראן. ה) לעהם. ו) רינגע. ז) שטראה.

ולא נשתייר הימנה כלום הריאה שניקבה או שחסרה אמר ליה כיון דמפומיה קאתי אימר איתמוחי איתמח[א] אמר מר אי מריאה קאתי אית ליה תקנתא מאי תקנתיה ליתי שבעה [א]כוני מפירמא דסילקא[ב] ושבעה כוני פירמא דכרתי[ג] וחמשה כוני פרידא ותלתא כוני דטלפחי[ד] וכונא דכמונא[ה] וכונא דחבלי וכנגדן כנתא פטירתא וליבשיל וליכול ולשתי אבתריה שיכרא חריפא דטבת. לככא אמר רבה בר רב הונא ליתי תומא יחידאה ונימרסיה במישחא ומילחא ונתביה אטופראי דאליונא דההוא גיסא דכייב ליה ונהדר ליה גדנפא דלישא וניזדהר לבישריה דקשי לחורא. לחינכי אמר רבי יוחנן [ב]חומתי כי ממרו ועיקרא דחומתי עדיף ממַמרו ונינקוט בפומיה הני לאוקומי לבשולי לייתי פארי דריש נפייא וטלפחי בעפרייהו ושובלילתא וחומרתא דכשותא ונינקוט כאמגוזא בפומיה לאיפתוחי לינפח ליה חבריה תחלי חורתא בגילא דחיטתא לאסוקי ליתי עפרא מטולא דבית הכסא וניגבול בדובשא וניכול דמעלי ליה. לברסם ליתי כי פיסתקא דנישדור וכי אמגוזא דחלבניתא דובשניתא ומלי תרוודא דובשא חיורא ומלי נטלא בת מחוזא חמרא נקידא ונישלוקינהו בהדי הדדי וכי בשול נשדור בשיל ליה כוליה ואי לא ליתי רביעתא דחלבא דעיזא חיוורתי[דף סט ע"ב]וניטייפיה אתלת קלחי כרבא וניבחשיה בגוזא דמרמהין וכי בשול גוזא במרמהין בשיל ליה כוליה ואי לא ליתי נפקי דכלבא חיורא וניגבול בנטפא וכמה דאפשר נפקא לא ניכול דמפריק לגירא ליתי גירא דלילתא וניפכיה ונשדי מיא עלויה ונשתי ואי לא ליתי ממיא דאישתי מינייהו כלבא בליליא וניזדהר מגילויא לגילויי [ג]אנפקא דחמרא חיי למורסא אנפקא דחמרא באהלא תולאנא. לפירחא דליבא ליתי תלת ברושייאתא דשערי ונשטרינהו בכמבא דלא עבר עילויה ארבעין יומין וניכול ונשתי אבתרייהו חמרא מרקא אמר ליה רב אחא מדיפתי לרבינא וכל שכן דפרח ליביה אמר ליה אנא ליוקרא דליבא אמרי. לפירחא דליבא ליתי תלת ברושייאתא דחיטי ונישטרינהו בדובשא וניכול ונישתי אבתרייהו חמרא חייא. לצרחא דליבא ליתי תלת ביעי נינייא וביעתא דכמונא וביעתא דשומשימי וליכול. לכאב מעי ליתי תלת מאה פלפלי אריכתא וכל יומא נשתי מאה מינייהו בחמרא רבין דמן נרש עבד לה לברתיה דרב אשי מאה וחמשין מהני דידן ואתסיא. לכירצא אנפקא דחמרא באטרפא דערא‍ה. לכירצא חיורא ליתי ביזרא גלגילא וניצייריה בשיסתג וניתיירה במיא ונשתיה ונזדהר מבינתא דאי לא מנקבא לה למעייניה. למיסר סיסין רטיבא במיא למישרא יבישתא במיא וסימנך איצא רטיבא דסכר נהרא. לטחלא ליתי שב ביני דמיא ונייבשינהו בטולא וכל יומא נישתי תרתי ותלתא בחמרא ואי לא ליתי טחלא דציפרתא דלא איפתח ונטחיא בתנורא ונוקי להדיהו ונימא כי היכי דיביש האי טחלא נייבש טחליא דפלוני

רש"י

איסטריי"ס: כיון. דדמין דכבדא שהיא תלויה למטה מן הריאה עולה למעלה ונפיק דרך הפה: אימר אתמוחי אתמח. כולה כבדא ולא נשתייר הימנה כלום ונפל לריאה דרך קנה הכבד שמחובר לקנה של ריאה: כוני. מלא אגרוף: פירמא דסילקא. קניבת תרדים מליגדור"א: פרידא. מין עשב וי"א מדיירישר"ש: וכנגדן. כשיעור כל אלו: כנתא פטירתא. אנטריי"ל של בהמה שהיתה פטר רחם לאמה: לככא. חולי השינים הפנימים: תומא יחידא. ראש שום שלא היה בו אלא גלע א': ונמרסיה. ישחקנו: אטופרא דאליונא. על ליפורן של בוהן יד: ונזדהר לבשריה. שלא יגע אותו שום בבשרו: דקשי לחיורא. לרעת: לחינכי. אבעבועות הגדילים בגרון כמין גלגע ובלשון רומי אשטרנגיילו"ן: חומתי כי ממרו. עלי של חומס פילטרו טובל רפואה זו כמין עשב שקורין ממרי בלשון ארמי: ועיקרא דחומתי. שורש החימוס פילטרו: עדיף. לרפואה ממַמרו ממרו שבדמוכ"י לשון מורי:הני. חומתי וממרו: לאוקומי. החולי שלא יגפח יותר מדאי: לבשולי. האבעבועות שתקבץ לחה שלהן לתוכן שתהא יוצאת כשיבקעו אותו: פארי דריש נפיא. סובים גדולים שלפה למעלה בנפה כשמרקדין: וטלפחי בעפרייהו. עדשים עם עפר שנתלשו בהן: ושבלוליתא. תלתן פינוגר"י: וחומרתא דכשותא. פרח שבכשות הומלו"ן: כאמגוזא. כשיעור אגוז: לפתוחי. האבעבועות של אשטרנגיילו"ן שיבקעו ותצא הליחה: לינפח ליה. בגרונו: בגילא דחיטתא. שהוא חלול ויכניס זרע השחלים לתוכו בראשו אחד ויכניסנו בתוך פיו של חולה עד הבליעה ויגפח חבירו בראש האחר ויצא השחלים ויפלו ויחנו על החולין: לאסוקי. להעלות בשר לרפאות הביקוע: מטולא דבית הכסא. מתחת לצל אבנים המסודרות לבית הכסא בשדות ומתוקנות כעין מושב: לברסם. חולי שקורין לוריי"ר והוא בא מן הראש דרך החוטם: כי פיסתקא דנשדור. כשיעור גלגט של ארז מסס נשדור שקורין אמוניקא: חלבניתא דובשניתא. חלבנה מתוקה שקורין גלמא

גלמא: תרוודא. כף: נטלא. כלי מחזיק רביעית: חמרא נקידא. יין לגול יפה שאינו אדום: וכי בשיל נשדור בשול כוליה. זה סימן יהיה לך לכשיבשל הנשדור בידוע שאר סמנין מבושלין לפי שהוא קשה: ונטייפיה אתלת קלחי דכרבא. יטיפנו על שלשה קלחי כרוב בכלי: ונבחשיה בגוזא דמרמהין. יגיס את הקדירה בקיסם של עץ ששמו מרמהין: נפקא דכלבא חיורא. צואה של כלב לבן: ונגבול בנטפא. לרי: וכמה דאפשר. לו ברפואה אחרת או להתאפק בחוליו: ניפקא לא ניכול. לא יאכל צואת הכלבים: דמפרק. מנתק אבריו: לגירא. חולי שקורין אספוכטא: גירא דלילתא. חץ של לילית אבן שעשויה כחץ ונופלת עם הברד: ונפכיה. הפוקך למטה ובית יד למעלה: ונזדהר מגילויא. שיהו במקום שאין נחש מצוי: אנפקא. זהו רביעית וכן שם הכלי: למורסא. קלוג: אהלא תולאנא. אהלא אדום כמין תולעת שני: לפירחא דליבא. שלבו פורח פשמיי"ר בלעז: ברושייתא. חלות: ונשטרינהו בכמכא. ישרה אותם בכותח טרכנריי"ד בלע"ז: דלא עבר עליה ארבעין יומין. שנעשה הכותח: מרקא. מזוג במים הרבה: דפרח ליביה. שדברים חלשים הן כל אלו ומתישין כחו של אדם: ליוקרא דליבא. שלבו כבד עליו: לצרחא דליבא. כאב הלב: ניניא. מינתה: מהני דידן. פלפלין שלנו: לכוריצא. תולעים שבמעים: אטרפא דערא‍ה. עלה של עץ ארע שקורין לוריי"ר ופריו קורין בייס: ביזרא דגלגילא. זרע אורוגא: ונציירה בשיסתג. יקשרנו בחתיכת בגד של צמר גפן: וניזדהר מבינתא. יזהר שלא יבלע את גרגיר הזרע: למעייניה. למיעיו: למיסר. לעצור את השלשול: קיסין. פוליאו"ל: למשרי. לשלשל אדם עצור. וסימניך שלא תחליף לשתות לח לשלשל ויבש לעצור: איצא. שם עשב וכשהוא לח סוכרין בו נהרות כך הלח סותם: לטחלא. שטחול שלו נפוח וגדול מחמת חולי: שב ביני דמיא. שבע עלוקות של מים בלעז סנסוא"ש: ציפרתא דלא איפתח. עז שלא ילדה: ונוקי להדיה. יעמוד כנגדו: ואי לא. אי ליכא תנורא: ניטחייה. להסוא

יד יוסף

א ל"א בוני אבל בגי' הערוך ערך כן ג' איתא כוני ופירושו חופן ועיי' בשבת קי ע"ב הגי' שלפנינו בוני מלא אגרוף ובעירובין כט ע"ב פרש"י בוני מדות ולקמן ע"ב ודף ע ע"א בוני פרש"י מלא אגרוף ועי' עוד שבת סב ע"א ד"ה ושבעה: ב בערוך ערך חמת איתא חומתי וממרי פי' בלע"ז פילטרון: ג ב"מ פו ע"א ב"ב נח ע"ב:

חדושי גאונים

וכן כי שבע יפול צדיק וקם. וכן הרבה. הרי כי מספר הרבוי הוא שבע. וטעם דבר זה אין כאן מקומו ולכך היה מנקר במוחו ז' שנים: וניקר במוחו כו'. כבר אמרנו לך כי הרשע הזה היה מחבל ומשחית יותר מכל הרשעים וכמו שגדר הפרוכת. ולפיכך הקב"ה נפרע ממנו במדתו. שהיתוש היה מנקר במוחו ור"ל שהיה פועל בו ומחבל בו וזהו כח היתוש שהיה פועל בו קלילה והשחת' במדתו שהיה משחית ומחבל ולפיכך אמר בסמוך שמצאו במוחו כצפור דרור משקל שני סלעים או כגוזל בן שנה משקל שני לטרא הבן מאוד ענין נפלא כי לעולם היתוש או שהיתה כצפור דרור משקל שני סלעים או שהיתה כגוזל בן שנה ומשקלה שני לטרין. וזה הכל מפני שהיה הוא מקצץ ומשחית ומפריד. וכל מקצץ משחית ומפריד הדבר השלם לשנים. לכך היתה היתוש כפי מה שראוי או שהיתה כצפור דרור משקל ב' סלעים או כגוזל בן שנה משקל שתי ליטרין והבן זה מאוד ולפיכך לא נאמר ביום שני כי טוב ולמה זה רק כי היה ההבדלה והפירוד ביום השני שביום הראשון לא היה הבדלה וחילוק ופירוד רק ההבדלה היה ביום השני. כי השני ראוי בפרט להבדלה שיש בו שנים. ומה שאמר כצפור דרור שהיא בריה שלימה ור"ל כח

עין יוסף

כי מקודם היה מלך על כל העולם עליונים אבל אח"כ לא היה מלכותו רק על ישראל בירושלים. ועי' בשהש"ר פ"א סימן ל"ב מ"ש שם אחר כך מצאתי כן בשם רש"ל.

המתורגמן. א) צוגאנגען. ב) ברעקלעך. זענף. ג) קנאבעל. ד) לינזען. ה) קיממעל.

להסות טחלא : ביני אורבי . יעיח אותו בכותל וידבק בין שורות הכותל ווייבש שם ואימא הכי כי היכי דיביש האי טחלא כו' : ליבקי . שכבא . יטרח עד שידע היכן יש מת שמת בשבת : ליבקי . לשון בקיאות : ונשקליה לידיה . דשכבא : וניתיב להדיה טחלא . דחולה : ביניתא . דג : ונטווייה בנורא דבי נפחא . יצלנו בגחלים שלפני הנפח : מיא דבי נפחא . אותם שמכבה בהן את הברזל : ליפתח חביתא דחמרא לשמיה. יקנה חבית של יין לשתייתו. כלומר ישתה יין טוב תמיד הרבה : לא אתי קמי דמר. לשאל רפואה שהיין רפואה לו : לרושתתא . תחתוניות : אקוקיא . עשב ששמו קקול"י : אילוא . אלואיי"ן : אספרכא. כסף חי: מרתכא . קוניל"ן והוא מפסולת הכסף מקום שחופרין כסף מן הקרקע וזוקקים אותו ומעלה ריתחא והוא מרתכא: חומרתא דפילון . בוטון שהנשים תולות בצואריהן של זהב או של כסף ונותן בו שמן שמעורב בו מין בושם ששמו פילון ודומה לעלי גפנים כדתניא בת"כ שלא יערב קיטום במר מי גלובקיא בשמן עלי גפנים בפילון : ושייפא דחמימתא. צואת יונים ולשון מורי צואת תרנגולין : ונינקט . כל אלו : בשחקי דכיתנא. שהם קרים בקייטא : ובדעמר גופנא . שהן חמין בסתוא ויהיה באותו מקום:לשיגרונא. חולי הירכים והקלבוסת שקורין הנק"א : פתיא דמוניני . כלי מלא ניר דגים קטנים : ולגנדריה שתין זמני אהא מטתתא . יגלגלו ששים פעמים על ירך זה למעלה בקילבוס' שקורין הנק"א : לצמרתא . אבן הגדילה בגיד ועוכרת השתן : ניטופייתא . טיפות : משחא דכופרא. פסולת של זפת והוא עיטרן : איצרא דכרתי. סחיטת כרישין : חמרא נקידא . יין נקי : אונא דזיקא. אוזן של נוד

בר פלוניתא ואי לא ניטחייה ביני אורבי דביתא חדתא ונימא הכי ואי לא ליבקי [א]שכבא דשכיב בשבתא ונישקליה לידיה ונותבה אטחליה ונימא כי היכי דיביש הא ידא נייבש טחליא דפלוני בר פלוניתא ואי לא ניתי ביניתה וניטוויה בי נפחא וניכליה במיא דבי נפחא ונישתי ממיא דבי נפחא ההיא עיזא דהות שתיא מיא דבי נפחא אישתהיט ולא אישתכך לה טחלא ואי לא ליפתח חביתא דחמרא לשמיה א"ל רב אחא בריה דרבא לרב אשי אי אית ליה חביתא דחמרא לא אתי לקמיה דמר אלא מרגל[א] בפת שחרית דמעליא[ב] לכולי גופיה. לרושתתא ליתי אקיקא ואילווא ואספירכא ומרתכא וחומרתא[ג] דפילון ושיאפא דחמימתא ונינקט בשחקי[ד] דכיתנא בקייטא ודעמר גופנא בסיתוא ואי לא לישתי שיכרא מרקא. לשיגרונא ליתי פתיא דמוניני וניגנדריה שיתין זימני אהא מטתתיה ושיתין זימני אהא מטתתיה. לצמירתא ניתי תלת ניטופייתא מישחא דכופרא ותלת ניטופייתא איצרא דכרתי ותלת ניטופייתא דחמרא נקידא ולישדי ליה לאיש באמה ולאשה באותו מקום ואי לא ליתי אונא דזיקא ולתלי ליה לאיש באמה ולאשה בדדין ואי לא ליתי חוטא דזהוריתא דשדתיה דומה בת דומה וליתלי ליה לאיש באמה ולאשה בדדין ואי לא ליתי כינה דזכר ונקבה וליתלי ליה לאיש באמה ולאשה באותו מקום וכי משתין נשתין אסיסנא

נוד : חוטא דזהוריתא דשדתיה דומה בת דומה. חוט של זהורית שטוואתו אשה חסודה בת חסודה : אסיסנא יבישתא. על סנה יבש : ונעיין בחומרתא דנפקא מיניה . יהא זהיר באבן היוצאת ממנו לשומרה : דמעלי לכולה למרי. חולי שקורין פיוור"י [קדחת] : גריבי. סאין : סופלי . גרעיני תמרים : אטרף אדרא . עלין של עץ ששמו אדר : משיכלי . עריבות : וכי שתי . דקיימא לן הרוחץ בחמין שותה מהם והם רפואה לו במסכת שבת (דף מא.) : ממיא דאדרא . לישתי אבל ממיא דסופלי לא לשתי: דמיעקרי . עושין אותו עקר מלהוליד : בוני . מלא יד : משב משארי. משבעה ערוגות : בעפרייהו . עפר הטולה בשרשיהם : ענבי תאלא . ענבי גפן המודלת בדקל : לחזזיתא . ילפת : חיטי ארזנייתא . חטין גסים : אמרא חדתא . על ברזל של פוסוו"ר חדש : ונישוף . ימשח : לדבר אחר . לרעת : באלונבי פרסאי . בטכליות . של פרסיים שמצרפין אותן במי סם המות : דמפקיד אביתיה . טוהה על נכסיו : חלא שמזג . חומץ חזק : מכל דבר . שהוא טוב לו ומתוק לחיכו ואוכל ממנו כל תאוותו מביאו לידי חולי ששמו אחילו : הואיל ואמר מר . שהתמרים יפין לגוף כל כך : משחנן. מחממות: משלשלן. משלשלות: מאשרן . נותנות כח : ולא מפנקן . אינן מתענגות את הלב להיות איסטנים ואע"פ שהן מתוקות: כל שקייני. כל משקין שאדם שותה לרפואה יש להן מנין ימים לשתותם יש מהן ג' יש מהן ז' יש מהן י"ב : בונא דשיתא דטלפחי . מלא אגרוף מן שתיתא שם מאכל העשוי מקמח עדשים ומלח : ונכרוך גופיה בסדיניה · כדי שיתחמם גופו ויזיע : וליכא דנוקמיה . ולא יהיה אדם שיקימנו לפי שהזיעה יפה לו : אבול שליש

יבישתא בצינורא דדשא ונעיין בחומרתא דנפקא מיניה דמעליא לכולהו צימרא . לצימרא ברא ליתי תלתא גריבי סופלי ותלתא גריבי אטרף אדרא ונישלוקינהו כל חד לחודיה וליתיב בינייהו ולתבינהו בתרתי משיכלי וניתי פתורא וננח עילויה וניקום מעילוי האי ולותיב עילוי האי ומעילוי האי ולותיב עילויה האי עד דניסק ביה הבלא ולסחי מנייהו וכי שתי ממיא דאדרא לישתי ממיא דסופלי לא לישתי משום דמיעקרי לצימרא גוונא ליתי שבעה בוני דסילקא משבע משארי ונישלוקינהו בעפרייהו וניכול ונישתי אטרף אדרא בשיכרא או ענבי [דף ע ע"א] תאלא במים . לחזזיתא ליתי שב חיטי ארזנייתא וניקלינהו אמרא חדתא ונפיק משחי מינייהו ונישוף רב שימי בר אשי עביד ליה להרוא עובד כוכבים לדבר אחר ואיתסי אמר שמואל האי מאן דמחו ליה [ב]באלונכי דפרסאי מיחייא לא חייא דהכי והכי ניספו ליה בשרא שמינא אגומרי וחמרא חייא אפשר דחיי פורתא ומפקיד אביתיה [ג]אמר רב אידי בר אבין האי מאן דבלע זיבורא מחייא לא חיי אדהכי והכי נשקיה רבעיתא דחלא שמזג אפשר דחיי פורתא ומפקיד לביתיה] א"ר יהושע בן לוי אכל בשר שור בלפת ולן בלבנה בלילי י"ד או ט"ו בתקופת תמוז אחזתו אחילו תנא והממלא כריסו מכל דבר אחזתו אחילו אמר רב פפא אפילו מתמרי פשיטא סד"א הואיל [ד]ואמר מר תמרי משבען ומשחנן ומשלשלן ומאשרן ולא מפנקן אימא לא קמ"ל [ד]מאי אחילו א"ר אלעזר אש של עצמות מאי אש של עצמות [אמר אביי] אש גרמי [מאי אסותיה אמר אביי [ה]אמרה לי אם כולהו שקייני תלתא ושבעא ותריסר והאי עד דמתסי כולהו שקייני אליבא ריקנא והאי בתר דאכל ושתי ועייל לבית הכסא ונפיק ומשי ידיה ומייתו ליה בונא דשתיתא דטלפחי ובונא דחמרא עתיקא וניגבלינהו בהדי הדדי וניכול וניכרוך בסדיניה וניגניה וליכא דנוקמיה עד דקאי מנפשיה וכי קאי לישקליה לסדיניה מיניה ואי לא הדר עילויה] אמר ליה אליהו לרבי נתן אבול שליש ושתה שליש והנח שליש

אמר הבונה א"ל אליהו לר"נ כו' . הלשונים אחר הגאות המאכל והעדונים שמו למשל מוסכם ביניהם הערב לא יזיק . וממאמר זה ודלעיל מיניה נשמע כמה דברו בזה כזבים אחרי כי שני בני אדם שלא טעמו טעם מיתה והנה כמלאכי שמים מלמדים בהפך ריב"ל באומרו הממלא כריסו מכל דבר שיהיה אחזתו אחילו . ואליהו לרב נתן הנח שליש וסעודתך שהנאתך סימנה משוך ידך סימנה כי צדיק אוכל לשובע נפשו ונמלא גופו בריא ובטן רשעים תחסר ונפשו עליו תאבל :

המתורגמן . א) ויך געוואהנען . ב) עס ווירקט גוט . ג) בינדעל . ד) לומפען.

א פי' ענין חפיפה ערוך ערך נק ג :
ב ג"' הערוך ערך לוך בלונכי פי' המוסף שכן בל"י קורין לרומח לונכי :
ג ע"ז יב ע"ב :
ד כתובות י ע"ב :
ה ברכות לב ע"א :
ו קדושין לא ע"ב וש"נ :

חדושי גאונים

שלם . והיה בו חלוק משקל כ' לטרין וזה מורה על קלילה גמורה של כח שלם שהיה פועל בו . ולמ"ד כגוזל בן שנה דבר זה שלם יותר כי הוא שלם אף בזמן שהיה בן שנה . ולפי דעת הכל מפני שהיה בטיטוס כח השחתה לכן היה פועל בו גם כן כח שהיה משחית בו ומחבל בו והכח הזה הוא היתוש שנזכר כאן . ואם לא היה זה יתוש גשמית . אין זה קשיא כי היה זה כח יתוש מופשט מן הגשמית . והיה כח הזה פועל בו כאלו היה יתוש ממש והיה הכח הזה כח שלם משחית ומחבל ואל תשגיח בדברי המשכיל עזריה מהאדומי אשר הגדיל לשונו נגד דברי חכמים בספרו אשר הוא מלא נאצות כי כבר השבנו על דבריו בחבור באר הגולה . וז"ל והקשה ע"ז כי איך ידומה כ"כ ריקות בין המוח והגלגולת להכיר גוזל בן שתי שנים ושלא יכבד על המוח ויפתחהו . וכחולין פרק ג' כל בריה שאין לו עצם אינו מתקיים י"ב חודש . ומאי פיו של נחושת וצפרניו של ברזל כי איך יתילד במקום ההוא נחושת וברזל ע"כ . ובסוף דבריו וז"ל וכן מעשה טיטוס אני יכול לומר ורשאי לומר כי ספורו אינו רק המצאה ואופן למוד הוה נוהג אצל תמימי דעת למסור בלב ההמון וכו' עד ובחכמה רבה יתקן ההמצאה שדמי לרשע נכון לו הוא טיטוס אשר דמה לנו הלא על כיוצא בזה בירצה דמותר לבנות מפני השלום שיוטל בינינו לאבינו שבשמים ע"כ תורף דברי האיש אשר נתן פיו ולשונו

לכשתכעוס תעמוד על מילואך תני רבי חייא הרוצה שלא יבא לידי חולי מעיים יהא רגיל בטיבול קיץ וחורף סעודתך שהנאתך ממנה משוך ידך הימנה ואל תשהה עצמך בשעה שאתה צריך לנקביך [אמר מר עוקבא האי מאן דשתי טיליא חוורא אהוזתו ויתק אמר רב חסדא שיתין מיני חמרא הוו מעליא דכולהו סומקא[א] ריחתנא גריעא דכולהו טיליא חוורא אמר רב יהודה האי מאן דיתיב בצפרני ניסן גבי נורא ושייף משחא ונפיק ויתיב בשמשא אהוזתו ויתק תנו רבנן הקיז דם ושימש מטתו הויין לו בנים ויתקין הקיזו שניהם ושימשו הויין להן בנים בעלי ראתן אמר רב פפא לא אמרן אלא דלא טעים מידי אבל טעים מידי לית לן בה אמר רבה בר רב הונא בא מן הדרך ושימש מטתו *) הוייןלו בנים ויתקין תנו רבנן הבא מבית הכסא אל ישמש מטתו עד שישהה שיעור חצי מיל מפני ששד בית הכסא מלוה עמו ואם שימש הויין לו בנים נכפים תנו רבנן המשמש מטתו מעומד אוחזתו עוית מיושב אוחזתו דלריא היא מלמעלה והוא מלמטה אוחזתו דלריא מאי דלריא אמר רבי יהושע בן לוי סם דלריא דרדרא מאי דרדרא אמר אביי מוריקא דחוחי רב פפא אליס ובלע ליה רב פפי אליס ושדי ליה אמר אביי מי שאינו בקי בדרך ארץ ליתי ג' קפיזי קורטמי דחוחי ונידוקינהו ונישליקינהו בחמרא ונישתי אמר רבי יוחנן הן הן החזירוני לנערותי] :

מז שם **שלשה** דברים מכחישין כחו של אדם ואלו הן פחד. דרך. ועון. פחד דכתיב (תהלים לח) לבי סחרחר עזבני כחי. דרך דכתיב (שם קב) ענה בדרך כחי קצר ימי. עון דכתיב (שם לא) כשל בעוני כחי. שלשה דברים (מתישין) [מתיזין] גופו של אדם ואלו הן אכל מעומד ושתה מעומד ושימש מטתו מעומד. חמשה קרובים למיתה יותר מן החיים ואלו הן אכל ועמד. שתה ועמד. הקיז דם ועמד. ישן ועמד. שימש מטתו ועמד. ששה העושה אותן מיד מת ואלו הן הבא בדרך ונתייגע הקיז דם ונכנס לבית המרחץ ושתה ונשתכר ויישן על גבי קרקע ושימש מטתו אמר ר' יוחנן והוא שעשאן כסדרן. אמר אביי כסדרן מת שלא כסדרן חליש. איני והא מעורת עבדה ליה לעבדה תלת מינייהו ומית ההוא כחוש הוה. שמונה רובן קשה ומיעוטן יפה ואלו הן דרך. ודרך ארץ. עושר. ומלאכה. יין. ושינה.

רש"י

שלים. מלא מעיך שלים ושתה שלים והנח שלים בטנך ריקם: ולכשתכעוס. וימלא בטנך כעס תעמוד על מילואך אבל אם תמלא מעיך אכילה ושתיה לכשתכעוס תבקע: בטיבול. לטבול בחומץ או פת ביין: שהנאתך. שערבה לך: משוך ידך הימנה. שלא תמלא את כריסך: טיליא. יין רע: ויתק. חלשות: ריחתנא. שיש לו ריח טוב מאד: בצפרני. לבקרים: הויין לו. אם נתעברה באותו השמיש: בעלי ראתן. חלשים הרבה מחמת שיש להן שרץ במוח כדאמרינן בכתובות (דף עז:): דלא טעים מידי. בין הקזה להשמיש: נכפים. נופלין מאותו חולי: עוית. קרנפ"א: סם דלריא. סם רפואה של דלריא דרדרא שמה: קורטמי דחוחי. קרו"ג הגדל בקרקע מזובל בזבל הצאן: מוריקא דחוחי. קרו"ג הגדל בגדר של היזמי שקורין שבי"נ: אליס. לועס בשיניו: בדרך ארץ. שאין לו כח לשמש: קפיזא. כלי מחזיק ג' רביעיות: ונדוקינהו. יכתשם הדק: לנערותי. בתשמיש]: פחד. דאגה שדואג על דבר העתיד כגון טירוד מזונות או פחד אויב וקורין איילם"א: סחרחר. מוקף דאגה: אכל ועמד. מיד קודם ששהה מעט: העושה אותן. כולן כאחת: מעורת. שם אשה: ומיעוטן יפה. כשיש לאדם מעט מהם יפה לגופו לרפואה וטוב שיהא לו קצת מצלא יהא לו כלום אבל רובן קשה כשיש לו הרבה: דרך. להלך בדרכים: ודרך ארץ. תשמיש: עושר. מיעוטו יפה ורובו קשה שמבטלו

תוספות

דרך ועון. דאגת העון א"נ עונש העון: ה' קרובים למיתה אכל ועמד וכו'. משמע אפילו עושה אחד מהן בלבד מדלא קאמר עלה דבעינן כסדרן :

מהרש"א

פחד דכתיב לבי סחרחר וגו'. דרך המפחד שילא לבו ולזה אמר לבי סחרחר ע"ד [א] לך לך אמרין נזירא סחור סחור לכרמא לא תקרב דהיינו שהכפל מורה תרחיק עצמך מכרמא כך תפרש כך סחרחר שהלב מתרחק ממני מפחד ועי"ז עזבני כח: ואמר דרך דכתיב ענה בדרך כחי. שגם החוזר לגאולה לירושלים כמפורש לעיל מיניה מ"מ הוא מתאונן על טורח הדרך עליו שממעט כחו של אדם והתפלל על זאת אומר אלי אל תעלני בחצי ימי וגו': ואמר עון דכתיב כשל בעוני כחי. פירשו התוספות דאגת עון וכמפורש בהאי קרא כי כלו ביגון חיי וגו' ועוד כתבו התוספות א"נ עונש העון כדאמרינן פרק ב"מ [ב] סימן לעבירה

[א] מהרש"א ד"ה פחד. ע"ד (שבת יג ע"א).
[ב] שם ד"ה עון. כדאמרינן פרק ב"מ (שבת לב ע"א):

יד יוסף

א כתובות עז ע"ב נדה יז ע"א: ב מס' כלה: ג נ"ל אלריא פי' מספק ערוך ערך פהק: ד שבת קיא ע"א: ה שבת קכט ע"ב: ו ברכות לד ע"א מס' ד"א רבה פ"ו:

חדושי גאונים

לחטא כי יהיו דברי חכמים בשקר ואלו היו דברים אלו יוצאים מאדם שאין נכנס עמנו בדת ראוי להחריש כי חילוף הדתות גרם הסתר האמת ולראות היושר מעוות אבל אשר נכנס עמנו בדת תורת משה דבר זה ראוי להפליא ופלא להוציא מילין כאלו לגד קדישין עילאין וכבר אמרנו לך פעמים הרבה מאוד כי דברי חכמתם היו בחכמה והשכל ואינם דברים גשמיים ולכך נקראו דברי חכמים שהם דברים שכלים בלבד ולא היו דברי חכמים רק מן מהות הענין ואין להם עסק בדברים החמרים הנגלים אמנם מה שהקשה האיש מן הטבע דבריו אין מכריעין כלל כי אין מביאין ראיה מן הטבע למעשה נסים כי מעשה נס היה זה אבל האמת הוא כך כי מה שאמר כאן שנכנס היתוש בחוטמו הענין הזה כי לכל ב"ח יש מהות מיוחד בפני עצמו שבו הוא מה שהוא ודבר זה נכנס בחוטמו מהות היתוש והיה פועל בו כי היתוש הוא כח פועל ודבר זה נכנס בחוטמו כח פועל וזהו מהות היתוש ומה שאמר כאשר שמע קול הפטיש מן הנפח אשתקיד דבר זה ידוע כי שנוי כמו זה שהיה במוחו היה פועל עד שאיש שנוי עוד וכאשר הוא מורגל ושוב לא יפעל עוד וז"ש כיון דדש דש ואמר כיון שמת פלעו מוחו להכיר

הרי"ף

שלשה דברים מכחישים וכו'. פחד דרך עון כתבו התוס' דרך ועון דאגת העון אי נמי עונש העון וקשה לפירושא קמא שהוא דאגת העון דא"כ היינו פחד שהיא דאגה של כל דבר והיכי השיב להו תלתא מילי ואינם אלא שנים פחד שיש בכללו פחד מהעון והשני הוא דרך ואפשר לומר דפחד הוא דואג על דבר העתיד כמו שפירש"י כגון טירוד מזונות או פחד אויב ודאגה של עון הוא דאגה על העון שעשה לשעבר ושפיר השיב ג' דברים: **חמשה** קרובים למיתה וכו'. כתבו התוס' משמע אפילו עשה אחד מהן בלבד מדלא קאמרינן עלה דבעינן כסדרן וצריך לבאר היכי משמע מדלא אמר דבעי כסדרן דאפילו עשה אחד מהן ודילמא אע"פ שעשאן שלא כסדרן הם קרובים למיתה והכי לא בעי כסדרן אבל לעולם שצריך שיעשה את כולם ואי הוו אמרי התוס' משמע דלא בעינן כסדרן מדלא קאמרינן עלה דבעינן כסדרן הוה אתי שפיר אבל הא דאפי' עשה אחת מהן בלבד לא משמע ויש לפרש בדוחק שאם עשה א' מהן היום ואחד למחר אינם מצטרפות דכיון שבדברים שהעושה אותם מיד מת לא נחית לפרושי התם אם הם בעשה כולם או עושה א' מהם אבל קאמר עלה כסדרן מת שלא כסדרן חליש ומתוך זה נתבאר לך דבעושה כולם קאמר והכא לא קאמר אי בעי כסדרן או שלא כסדרן משמע דבעושה א' קאמר ולהכי לא איצטריך לן לידע אי בעי כסדרן או לאו וא"כ מאי דאמרי התוספות מדלא קאמרינן עלה דבעינן כסדרן הוא כלומר דלא קאמרינן עלה דבעינן או דלא בעינן: **שמונה** רובן קשה וכו'. תימה דלא חשיב נמי מלח ושאור וסרבנות דהכי קתני במסכת דרך ארץ ושמא האי הוה מיעוט דמיעוטא כלומר דבר מועט כל שהוא ויותר ממנו הוא קשה והכי מיעוטן דהיינו פחות מחצי' הוי יפה :

עיון יעקב

*) ס"א בצהרים

על שמו וצ"ע: **שלשה** דברים מכחישין כח. עי' במהרש"א מה שמקשה דלמה לכתוב לבעל התלמוד מיני הרפואות הלא חזקיה גנז ספר רפואות ובאמת לפי שיטת הרמב"ם בפי' המשניות בפסחים פרק מקום שנהגו לא קשה מידי ע"ש אך נ"ל לפי שיטת הרמב"ם לשם יותר נ"ל לפרש דספר רפואות שהיה כתוב כל רפואות להתרפאות בדברי תורה כמו מיני לחשים וזה אסור כדאיתא בשבועות דף טו ע"ב לפיכך קאמר והטוב בעיניך שגנז ספר רפואות ולהכי בעי דוקא גניזה כדין כתבי קודש משא"כ לדעת הרמב"ם היו ראוין לשרוף כספרי

עץ יוסף

מז שלשה דברים מכחישים כחו כו' ג' דברים מתישין גופו ש"א. הכחישה היא שיסוד הכח הפנימי והיא הכח החיוני הוא בחזקה רק שאיננו מתפשט באבריו על כן בשרו כחש משמן. והתשישות היא רפיון הכח הפנימי אף שאברי גופו שמנים ודשנים שעי"ז בא שגופו חלש באין כח. והנה הפחד פי' דאגה שדואג על דבר העתיד כגון טירוד מזונות או פחד אויב מבלבל מרוצת הדם באברים וכן הדרך הרב מעכל את הדם מחמת תמימות. וכן העון כפי' התוס' עונש העון וכמ"ש המהרש"א שסימן לעבירה הדרוקן. אבל האכילה מעומד וכן הדברים האחרים הם נוגעים בכח הפנימי ממש. והנה המתבונן על אלו הדברים המעטים יבין בזה כמה העמיקו חכמינו ז"ל לדעת טבעי רפואות הגוף וחלייו ושרשם וכמו שמסיים הרש"א שמתוך זה מראה שאין התלמוד חסר מכל החכמות. כי לכל חולי תמצא בו רפואה שלימה ואמיתית למבינים לשונם כו': ושמש מטתו. הנה בא"ח סי' ר"מ שלא ישמש ביום שנכנס למרחץ וכתב הט"ז דווקא ביום אבל לא בלילה דהא מצוה לחוף בע"ש ע"ש וכ"כ הב"ח ופרישה באה"ע סימן כ"ה :

המתורגמן. א) ראהטע .

חמין . והקזת דם . שמונה ממעטין את הזרע ואלו הן המלח. והרעב . והנתק . בכייה . ושינה ע"ג קרקע . וגדגדניות[א] . וכשות[ב] שלא בזמנה . והקזת דם למטה כפלים . תנא כשם שקשה למטה כפלים כך יפה למעלה כפלים א"ר פפא [דף ע ע"ב] למטה למטה מן הביצים למעלה למעלה מן הביצים . וכשות שלא בזמנה תנא כשם שקשה שלא בזמנה כך יפה בזמנה א"ר פפא זמנה תמוז שלא בזמנה טבת יומי ניסן ויומי תשרי לא מעליא ולא קשיא :

הזורק פרק שמיני

דף פא ע"א אמר רבה בר בר חנה *א"ר יוחנן משום רבי יהודה ברבי אלעאי בא וראה שלא כדורות הראשונים דורות האחרונים דורות הראשונים מכניסין פירותיהן דרך טרקסמון כדי לחייבן במעשר דורות האחרונים מכניסין פירותיהן דרך גגות ודרך קרפיפות[ג] כדי לפוטרן מן המעשר :

המגרש פרק תשיעי

דף פו ע"א אתקין רב יהודה בשטר זביני דעבדי עבדא דנן מוצדק לעבדו ופטיר ועטיר מן חרורי ומן עלולי ומן ערורי מלכא ומלכתא ורשום דאיניש לא אית עלוהי ומנוקה מכל מום ומן שחין דנפיק עד טצהר חדת ועתיק מאי אסותיה אמר אביי גינברא ומרתכא וכבריתא וחלא דחמרא ומשחא דזיתא (ונפטא) [ונטפיק] חוורא ושייפי ליה בגדפא דאווזא :

מח דף פח ע"א באמר רבי יהושע בן לוי לא חרבה ארץ ישראל עד שעבדו בה שבעה בתי דינין ע"ז ואלו הן ירבעם בן נבט . ובעשא בן אחיה . ואחאב בן עמרי . ויהוא בן נמשי . ופקח בן רמליהו . ומנחם בן גדי . והושע בן אלה. שנא' (ירמיה טו) אומללה יולדת השבעה נפחה נפשה באה שמשה בעוד יומם בושה וחפרה. אמר רב אמי מאי קראה (דברים ד) כי תוליד בנים ובני בנים א"ל רב כהנא ורב אסי לרב כתיב ביה בהושע בן אלה (מ"ב יז) ויעש הרע בעיני ה' רק לא כמלכי ישראל וכתיב (שם) עליו עלה שלמנאסר וגו' אמר להו גאותן פרדסיאות שהושיב ירבעם על הדרכים כדי שלא יעלו ישראל לרגל בא

רש"י

מת"ח ומגביה לבבו : חמין . לרחוץ ולשתות: ונתק. לרעת : וגדגדניות. קוילנדר"א כמו זרע גד : שלא בזמנה . לקמיה מפרש : והקזת דם למטה. היא ממעטת כפלים בכולן : למטה מן הבילים . כמו ברגליו ובשוקיו : למעלה. בכתפים ובצואר ובקליבוסת : דרך טרקסמון . דרך הכבושה מחוץ ליכנס לפנים ודומה לי שהוא לשון יוני כמו טרקסין (יומא נא:): כדי לחייבו במעשר. דקי"ל אין הטבל מתחייב במעשר עד שיראה פני הבית שנאמר בערתי הקדש מן הבית ודעייל לה דרך שער לאפוקי דרך חצירות ודרך גגות דלא ויליף מואכלו בשעריך בב"מ בהשוכר(דף פח.) :

מוצדק לעבדו . דינו פסוק לעבדות שאין שום ערעור במכירה : ופטיר ועטיר מן חרורי . ופרוש ומופלג מכל חירות כמו הנפטר מרבו (יומא ע.). ועטיר כמו עיטרא. שטר חלוקה . רק הבמות לא סרו (מ"ב יב) מתרגמינן לא עיטרא : ומן ערורי מלכא ומלכתא . ומערעור המלך והמלכה שלא חטא להיות מוכתב למלכות ליהרג שאם היה מוכתב למלכות מקחו בטל כדאמרינן בב"מ בהשוכר (פ.): ורשום דאינש. רושם סימן שעושים על העבדים כדאמרינן במסכת שבת (דף נח.) : לא אית עלויה . מאדם אחר חוץ מן המוכר הזה : ומנוקה מכל מום . כמו לסטים מזוין דמקחו בטל : ומן שחין דנפיק עד טאהר . ומכל שחין שיצא בפניו עד שתי שנים דמאים למיקם קמיה : עד טאהר בל' פרסי שתי שנים והאי דקאמרינן (כתובות נז:) שמפון בעבדים ליכא היינו [היכא דזבין סתמא אבל הכא כיון דאתני מקחו בטל וזה עכשיו אין לו שחין ודרך שחין ישן שהולך לו חוזר עד שתי שנים לפיכך עד ב' שנים מתנה עמו שאם יצא בו אותו שחין עד ב' שנים שיהא מקחו בטל לפי שכבר היה בו המום הזה ולא ראהו] : גינברא . כמשמעו זנבגיל : מרתכא.פסולת סיגי כסף שיוצא ממנו במקום שמתיכין אותו בשעת הפירתו מן ההרים וקורין לו קוגיילו"ן : וכבריתא . גפרית : ושייף ליה בגדפא דאווזא . וסך אותו בנוצה של אווז : שבעה בתי דינין . שבעה משפחות של מלכים ממלכי ישראל והכך דמלכי יהודה לא קא חשיב שהיו בימיהם של אלו והוי כב"ד אחד המלך ובנו ובן בנו וכל מלכים שקמו מזרעו אחריו קרי חד ב"ד שלום בן יבש וזכריה לא קא חשיב לפי שלא מלכו שנה שלמה וכן זמרי אבל עמרי אביו של אחאב על שם בית דינו של אחאב נקרא ומפני שאחאב הרשיע לעשות יותר נקרא הקלקול על שמו בימי הושע בן אלה גלו עשרת השבטים ומההיא שעתא קרי ליה (חרבה) [חורבן] [דהיינו אומללה] ויולדת השבעה שילדה שבעה משפחות לעבודה זרה : עליו עלה . מפני שלא הרשיע כשאר המלכים בא הפורענות בימיו בתמיה : פרדסיאות .

תוספות

טרקסמון . לשון שער כמו טרוקו גלי (ברכות כח.) ובערוך פירש טרקסמון מין ירק דבמשניות חשיב ירק ששמו טרקסמא ר"ל דרך שמכניסין ירק שפטור ממעשר ואין נראה דא"כ הל"ל ירק סתם ועוד צ"ע במשניות אם דרך טרקסמון פטור אפילו מדרבנן :

ומן עלולי ומן ערורי מלכא ומלכתא . נראה לר"י דגרסינן איפכא מן ערורי ומן עלולי מלכא ומלכתא דלשון עלילה שייך במלך וערעורי גבי שאר כל אדם : ורשום . פירש בקונטרס רושם וסימן שעושין לעבדים ואית ספרים דגרסי ורשו דאינשי פי' שאין עליו מלוה :

מאי קרא כי תוליד חד דור . בנים תרי דור . ובני תרי דור . בנים תרי דור הרי שבעה : [ובילקוט איתא בנים תרין ובני בנים תרין ונושנתם והשחתם ועשיתם הרי כאן שבעה] :

מהרש"א

הדרוקן וק"ל : שנאמר אומללה יולדת השבעה נפחה נפשה באה שמשה בעוד יומם וגו' . מפרש"י בספר ירמיה בעוד יומם בלא זמנם מהרו ליפול כך נדרש במסכת גיטין עכ"ל ונראה דמשמע ליה דדריש הכא בעוד יומם דהיינו קודם זמנם כדיתסיק שהקדים שתי נשים קודם זמנו גם כי רישא דהאי קרא יולדת שבעה וגו' אגלות שומרון קאי סיפא דקרא באה שמשה בעוד יומם משמע ליה דאגלות ירושלים נמי קאי והשתא ניחא דקאמר רב אמי מאי קרא דהקדים הקב"ה וקאמר דכתיב כי תוליד בנים ובני בנים ונושנתם וגו' והקב"ה הקדים ב' שנים לונושנתם כדלקמן ומהרש"ל פירש בשם גליון תוספת בע"א דמייתי אז' בתי דינין של עבודה זרה תוליד חד בנים תרי ובני תרי בנים תרי הרי ז' עכ"ל אבל לפי פרש"י בספר ירמיה נראה פשוט כמו שפירשתי : וכתיב עליו עלה שלמנאסר וגו'. ר"ל

יד יוסף

א ברכות לה ע"ב : ב דב"ר פ"ב ס' יג: ג) תענית ל ע"ב ב"ב קכא ע"ב פתיחתא דאיכ"ר סי' לג תד"א ח"ב פ"ט סדר עולם רבה פ' כב ילקוט מלכים רמז רל"ד :

חדושי גאונים

השנוי הנעשה במותו ואז עמדו כי הכח אשר היה פועל הוא כח פועל כאשור דרור משקל ב' סלעים או כגוזל בן שנה משקל ב' ליטרא אף כי מתחלה היה כח קטון כאשר התחיל לפעול מ"מ אח"כ נעשה כח גדול ומה שאמר שהיה משקל ב' סלעים או משקל ב' ליטרא דבר זה יתבאר בסמוך ואביי אמר כי פיו היה נחושת וצפרניו ברזל הכל הוא על מהות המיוחד שהיה לו וביאור זה כי היתוש מצד שני דברים הוא פועל באדם האחד מצד שהוא מכה ומנקר והפעל הזה על ידי הכאה שהוא מנקר בו וכל שהוא יותר קשה ויותר חזק הוא פועל יותר ופעל שני מצד החדות הוא מחתך ופועל באחר ופעל זה על ידי הצפרנים שהם חדים ובהם מחתך ומסרט וכל שהוא יותר חד יותר פועל ואגל טיטוס נכנס כח פועל הן מצד הקושי הן מצד החדות לכך אמר כי נכנס בו כח חזק לפעול בתכלית עד שמהות הכח הקשה הזה מהות קושי של נחושת שאין לך דבר יותר קשה כמו נחושת וז"ש פיו היה נחושת כי פעולת הקושי מתיחס לפה של עוף שהוא קשה ועוד היה לה החדות בתכלית עד שהוא מהות החדות שלו מהות חדות הברזל וזהו וצפרניו היה של ברזל ר"ל מהות החדות שלו היה מהות חדות הברזל ודבר זה היה פועל בו בתכלית . ואל תאמר כי פי' זה יוצא מן פשט דברי חכמים שהפשט הוא על יתוש גמור המרית וכל הדברים כמשמעו כי דבר זה הוא מפעל הדמיון אבל למי שיש בו דעת וחכמה שיודע כי כל הדברים הם בענין המהות כי שהומר

עיון יעקב

כספרי מינן- וק"ל : אמר רב אמי מאי קראה כי תוליד בנים ובני בנים . דבר זה מפורש ברבה פ' ואתחנן וז"ל אמר ר' לוי לא גלו ישראל עד שנעשו שבעה בתי אבות רשעים בנים הרי בני בנים תרי ונושנתם והשחתם ועשיתם הרי ז' וזה ג"כ כוונת ש"ס כאן ועי' במהרש"א ושאר מפרשים נראה שהיה מהם נעלם דבר מדרש זו : ברש"י ד"ה ז' ב"ד. הא דלא חשיב זכריה עיין במלכים ב' דזכריה היה דור ד' מיהוא והא קחשיב ליהוא ותירצתי שהוא היה הגרוע שבכולם שהרי כתיב ויעש הרע כאבותיו דמשמע שעשה הרע כנגד כולם :
בא

אמר הבונה אתקין ר"י בשטר כו'. נוסח בשטר מכירת עבד הלזה נוסף על היותו דבר חדש נלבב לדעת מכמה פנים ועל ידיעת רפואת השחין קלה לעשות מנוסה בימינו עוד לב חכם דרוש ידרשנו דרך רמז על התנאים הצריכים לעבד ה' הנמכר לו יתברך :

המתורגמן . א) ביבערקלעע (מין צמח) . ב) האפפען . ג) פלעטצער צו טראקנען האלץ .

בא הושע ובטלן ואעפ"כ לא עלו ישראל לרגל אמר הקדוש ברוך הוא אותן שנים שלא עלו ישראל לרגל ילכו בשביה. אמר רב חסדא אמר מר עוקבא ואמרי לה אמר רב חסדא [א"ר ירמיה] אדריש מרימר מ"ד (דניאל ב) וישקוד ה' על הרעה ויביאה עלינו כי צדיק ה' אלהינו במשום דצדיק ה' אלהינו וישקוד ה' על הרעה ויביאה עלינו אלא צדקה עשה הקב"ה עם ישראל שהגלה גלות צדקיהו ועדיין גלות יכניה קיימת דכתיב ביה בגלות יכניה (מ"ב כד) החרש והמסגר אלף גחרש שבשעה שפותחין נעשו הכל כחרשין מסגר כיון שסוגרין שוב אינן פותחין וכמה אלף עולא אמר שהקדים שתי שנים (דברים ד) לונושנתם [דף פח ע"ב] אמר רב אחא בר יעקב ש"מ מהרה דמרי עלמא תמניא מאה וחמשין ותרתי הוא:

מט שם תניא היה דרבי טרפון אומר כל מקום שאתה מוצא אגוריאות של עובדי כוכבי' אע"פ שדיניהם כדיני ישראל אי אתה רשאי להזקק להם שנא' (שמות כא) ואלה המשפטים אשר תשים לפניהם לפניהם ולא לפני עובדי כוכבים ד"א לפניהם ולא לפני הדיוטות:

דף פט ע"א אכלה בשוק גירגרה בשוק הניקה בשוק בבולן רבי מאיר אומר תצא ר"ע אומר עד שישאו ויתנו בה המוזרות בלבנה א"ל

רש"י

שומרים: אותן שנים שלא עלו. הואיל ואין מוחה בידם והם לא עלו יגלו וילכו בשבי: וישקוד. וימהר כמו כי שוקד אני על דברי (ירמיה א) ומתרגמינן אוחי אנא: גלות צדקיהו. חרבות ירושלים שגלו כולם: גלות יכניה. הוא יהויכין קדמה לגלות צדקיהו י"א שנה וזו היא צדקה שמיהר והחריב ביהו [כדי] להגלות דורו של צדקיהו לבבל בעוד שחכמי גלות יכניה קיימים שילמדו תורה לאלו הגולים אחריהם לפי שרוב חכמי התורה גלו עם יכניה דכתיב בהו החרש והמסגר אלף: כיון שסוגרין. הלכה שהם סגורין בה שאין יודעים להשיב לשאליהם שוב אין לה פיתחים אחרים: עולא אמר. היינו צדקה שמיהר להביא הרעה לסוף ח' מאות וחמשים דהיינו ב' שנים קודם ונושנתם דהוא בגימטריא תתנ"ב ואם שהו עד ונושנתם היה מתקיים בהם כי אבד תאבדון: ש"מ מהרה דמרי עלמא. כמנין ונושנתם דהא כתיב כי אבד תאבדון מהר: אגוריאות. אסיפות כמו אוגר בקיץ (משלי י): לפניהם. קאי אשבעים זקנים שעלו עמו להר קודם מתן תורה כדכתיב (שמות כד) ואל משה אמר עלה וגו' ואע"פ שנכתבה פרשה זו לאחר מתן תורה קודם מ"ת נאמרה ונבנה המזבח והעלו העולה והשלמים ובאותו דם נכנסו לברית: (ובתוספות כתוב בשם ר"י דהאלהים טובא דכתיב בפרשה קאי): גירגרה בשוק. הלכה נטויית גרון: מוזרות בלבנה. נשים הטוות בשוק לאור הלבנה ודרכן לשיח שיחות בטלות ולדבר

תוספות

ש"מ מהרה דמרי עלמא וכו'. וא"ת כהי דמשנכנסו לארץ עד שגלו יש כ"כ מ"מ מאז לא עבדו ע"ז ועוד הקשה הר' אלחנן דלמא תאבדון מהר אחר ונושנתם קאמר ואומר ר"י דמתחלה מיד היו עובדי ע"ז שפסלו של מיכה היה עמהם: אבלה בשוק גירגרה. אומר ר"י דאיירי שפיר בקלא דקודם נישואין שילא עליה קול זה ומדברות עליה לעז קודם שניסת לכהן א"ל רבי יוחנן בן נורי א"כ לא הנחת בת לאברהם אבינו יושבת תחת בעלה כהן שהרי הוא אינו יודע במה שדברו עליה קודם ומה יש לו לעשות:

מהרש"א

דבתריה דהאי קרא רק לא כמלכי ישראל כתיב עליו עלה וגו' דמשמע דמשום דלא עשה רע כמלכי ישראל נענש דעלה עליו כו' בתמיה וקא"ל אותן פרדסיאות שהושיב וכו' דודאי עובד ע"ז היה הושע בן אלה כדכתיב ברישא דהאי קרא ויעש הרע בעיני ה' וגו' לכך חשיב ליה בהדי ז' בתי דינין שעבדו ע"ז אבל במה שאמר רק לא כמלכי ישראל היינו שלא הושיב פרדסיאות דכתיב בירבעם ויאמר בלבו וגו' אם יעלה העם הזה לעשות זבחים בבית ה' בירושלים ושב לב העם וגו' ויועץ המלך וגו' ומסתמא שהושיב פרדסיאות על כך ואח"כ כתיב בכל מלכי ישראל שהלכו בזה בדרך ירבעם גם כן לבטל עולי רגלים וע"כ דקדק הקרא לומר בהושע שלא עשה כמלכי ישראל דהיינו לבטל עולי רגלים אבל כמלכי יהודה הרשעים שעבדו ע"ז עשה הושע: שהגלה גלות צדקיהו כו'. ע"פ מ"ש בפרק חלק בקש הקב"ה להחזיר העולם לתוהו ובוהו ברשעו של יהויקים ונתקררה דעתו בדורו ובקש הקב"ה להחזיר העולם לתוהו ובוהו בשביל דורו של צדקיהו שהיו רשעים ונתקררה דעתו בשביל צדקיהו שהיה צדיק והיינו משום דדורו של יהויקים עדיין היו החכמים החרש והמסגר בירושלים משא"כ בדורו של צדקיהו שכבר גלו כפרש"י שם ולזה אמר דניאל בתפלתו כי מלד המלך צדקיהו שהיה צדיק לא היו ראוים עדיין לגלות אלא ע"י דורו הרשעים ראויים לגלות ואמר גם שהשקיד הקב"ה עלינו הגלות בשביל רשעינו מ"מ צדקה עשה לנו כדי שנמצא גלות יכניהו קיימת שיחזירו אותנו בתשובה ועיין בחידושינו פ' אד"מ: חרש שבשעה כו'. לעיל מייתי מהאי קרא כתיב נמי והגלה וגו' וכל החרש והמסגר לא נשאר וגו' אלא דאיכא לפרש ביה כפשטיה וכת"י אומניא ותרעיא אבל בהאי קרא דמפרש בהו החרש והמסגר אלף הכל גבורים עושים מלחמה וגו' דלא שייך בבעלי אומניות אלא בת"ח שהם גבורים ועושים מלחמתה של תורה ועיין בחידושינו פרק אד"מ וק"ל: שתי שנים לונושנתם. לא וחשוב דכתיב במלכים גבי בנין בהמ"ק ויהי בשמונים שנה וארבע מאות שנה לצאת בני ישראל מארץ מצרים וגו' ויבן הבית לה' והבית ראשון עמד ת"י שנה הרי בין הכל תת"ל שנה תנכה מהם ארבעים שנה שהיו ישראל במדבר הרי נשאר בידם תת"ג שנה משנכנסו לארץ עד חורבן הבית ואמר אילו שהו תתנ"ב

מסורת הש"ס

א סנהדרין לח ע"א: ב תנחומא סדר נח סי' ג: ג סדר עולם פכ"ח ספרי ח"ב פסקא שכא ילקוט סוף מלכים ב': ד שאלתות פרשה בראשית איתא ר"מ תנחומא משפטים סי' ד: ה בתוס' סוטה כו ע"א ד"ה דומה תמצא פירוש על מלה זו:

חדושי גאונים

מצותפים בו כל הנמצאים רק המהות. דע כי טיטוס הוא אשר החריב ושרף והשחית את בית אלהינו ואין אדם כמוהו בעולם שהיה מתנגד אל הש"י כמו זה הרשע וזהו אף כי נ"כ הרשע החריב את בית אלהינו אינו דומה לזה כי מפני שהיו מורדים בו היה מחריב ולא היה עיקר דעתו להחריב את בית אלהינו ולא היה אדם כמו טיטוס שלא היה דעתו כי אם לשם ית' ודבר זה העידו עליו חכמים באמרם שאמר אי אלהימו צור חסיו בו זה טיטוס הרשע שחירף וגידף כלפי מעלה כמו שמספר עליו והנה בדבר זה היה יוצא מכלל כל המלכים אשר היו מורדים בו ית' היה מיוחד זה הרשע להתנגד אל הש"י בעצמו ואולי ישיב אדם שהרי נמצא בספר יוסיפון כי אדרבה טיטוס היה מוחה בהם שלא לשרוף אף כי נודה לדברי יוסיפון הן חכמי אמת יודעי באמתת התורה והם היו יודעים שלא היו דברים אלו רק

עיון יעקב

בא הושע וביטלן. עי' בש"ס סוף תענית דחד אמר דמט"ו קבעו י"ט לט"ו באב לפי שבו ביום ביטל הושע אותן פרדסאות שהושיב ירבעם ואע"ג דלפי סוגיא זו היה זו רעה לישראל מ"מ הצדיקים וחכמי הדור שלא נתעכבו לעלות לרגל קבעו לי"ט אף שרשעי בני עמינו לא עלו ונחשב להם לרעה מ"מ נקבע לי"ט וכן משמע במדרש פתיחתא לאיכה דף נז ע"ב דאף למ"ד שמשום הכי עשהו י"ט אפ"ה נענשו בני דורו שגלו ע"ש והא דאיתא בסוף מ"ק דאביה בן ירבעם ביטל הפרדסאות שהושיב ירבעם צ"ל דמ"מ לא היה בידו לבטל בביטול גמור אם לא ע"י המלך הושע בן אלה וכן משמע שם בפירוש העין יעקב ועי' בישה נוף בפתיחתא דאיכה שם: בתוס' ד"ה ש"מ מהרה דמארי עלמא וכו' מ"מ מאז לא עבדו. הא דפשיטא לתוספות שלא עבדו מאז היינו משום דאילו עבדו מאז היה לנו לכתוב בתורה להיפך מעיקרא והשחתם ועשיתם ואח"כ ונושנתם אלא ודאי שלא עבדו מאז וכן קושיא השניה שהקשה הר"ר אלחנן ודלמא תאבדון מהר אחר ונושנתם הוא ג"כ על דרך זה כיון דכתיב אחר ונושנתם להכי כשמתרצים תוספות דמתחלה מיד היו עובדין א"כ מוכח דאין מוקדם ומאוחר במקראות אלו כאילו נכתב בתחלה והשחתם ועשיתם קודם ונושנתם אם כן גם הקושי' שניה מתורץ דהוי כאילו נכתב מהרה ג"כ קודם ונושנתם כמסרס המקרא

הרי"ף

ש"מ מהרה דמארי עלמא וכו'. בתוספות הקשו שתי קושיות ולכאורה כשתירצו דמיד היו עובדי עבודה זרה שפסלו של מיכה וכו' תירצו קושיא הא' ועדיין לא תירצו מה שהקשה הר"ר אלחנן דלמא דתאבדון מהר אחר ונושנתם קאמר והדבר ברור דהא בהא תליא דכיון שמ"ש ועשיתם פסל הוא על פסלו של מיכה שעבר הים וזה לא היה אחר ונושנתם א"כ מ"ש העידותי בכם כי אבד תאבדון מהר הוא אחר הפסל שעבדוהו והינו לאחר ונושנתם אלא מהר אחר שעבדו לפסל ומיגיו שעברו ביניהם מנין ונושנתם ש"מ מהרה דמרי עלמא תמני מאה וחמשין ותרתין הוא. ואפשר לומר עוד דכיון דכתיב אבד תאבדון מהר מעל הארץ אשר אתם עוברים את הירדן הרי שמהר הוא מיום שעברו את הירדן:

ענף יוסף

מה אותו פרדסיאות שהושיב ירבעם כו'. קשה דהא בפ"ד דתענית אמרו לא היו י"ט לישראל כט"ו באב ויוה"כ. ט"ו באב מאי היא יום שבטל הושע ב"א פרדסיאות שהושיב ירבעם שלא יעלו לרגל. והכא אמרינן שנגזר גלות לישראל בסבת זה שיכולין לעלות ולא רצו לעלות ויש לומר די"ט עשו בשביל מי שירצה לעלות לירושלים הרשות בידו ועכ"ז נגזר גלות בשביל אותם שלא רצו לעלות (שבות יעקב): ש"מ מהרה דמרי עלמא כו'. ואם תאמר נהי דמשנכנסו לארץ עד שגלו יש כל כך מ"מ מאז לא עבדו ע"ז. ועוד הקשה רבי אלחנן דלמא תאבדון מהר אחר ונושנתם קאמר. ואומר ר"י דמתחלה היו עובדי עכו"ם שפסלו של מיכה היה עמהם (תוס') וקשה דקושי' רבי אלחנן במקומה עומדת ומהרי"ל

אהבת איתן

אמר הקב"ה אותן שנים שלא עלו ישראל לרגל ילכו בשבי. וצריך באור דהיכן מצינו עונש גדול כזה בשביל בטול מצות עשה. וי"ל דזה מרומז בתורה דגבי מצות ראי' כתיב ולא יחמוד איש את ארצך בעלותך לראות מכלל דאי לא יעלה יחמוד. ולכך נענש נבות וכ"ה בילקוט משלי ג' ולכך נאמר שם אדון שהוא עוקר דיורין כדאי' בילקוט יהושע:

בתשובות שבעיר: לא הנחת וכו'. שיש אויבים מוציאים קול בחנם ברמז מועט: [הקדיחה. שרפה או ע"י אור או במלח כמו כי אש קדחה באפי (דברים לב): ערות דבר. לב"ה משמע להו או ערוה או שאר דבר סרחון: ר"ע אומר. אפילו לא מצא בה לא ערוה ולא דבר: כי משמש בארבע לשונות. במקום ארבעה לשונות הללו נכתב כי בתורה במקום אם במקום פן במקום אלא במקום אשר במקום אם כמו כי ימלא בקרבך כי יקרא כי תראה חמור כי תפגע כולהו משמע לשיארע כלומר אם יהיה כך וכן רובן במקום אלא לסתור דבר האמור למעלה לומר אינו כן אלא כן כמו ויאמר לא כי לאחות אינו כן כדבריך אלא לחקת וכן ולא תקפוץ את ידך כי פתוח תפתח לו אלא פתוח תפתח לו וכמו לא כי ברחוב נלין לא נסור אל ביתך אלא ברחוב נלין וכן הרבה במקום פן כי תאמר בלבבך רבים וגו' לא תירא מהם וגו' אין אתה יכול לפרש בלשון אם לומר אם תאמר בלבבך וגו' לא תירא מהם הא אם לא תאמר תירא מהם אין זה נכון ולא בלשון אלא אבל נדרש הוא בלשון פן לומר שלא תאמר כן ובתמי' נדרש כלומר וכי תאמר בלבבך רבים הגוים האלה ותירא מהם וכן כי תאמרו מה נרדף לו לעולם לא השיבו אל לבבכם לומר מה נרדף לו וכל כי הסמוכין לאף אף כי תאמר לא תשורנו אף כי אנכי אעננו כולן נדרשין בלשון ותימה הלכדם *פירו' מלמדך ג"ל פן תאמר [illegible] משמש בלשון דהא דהיינו פסוק אשר או מפני כלומר ליתן טעם לייסב דבר טימנו כמו לא צחקתי כי יראה כמו אשר שלמעלה יראה כלומ' מפני שיראה וכןמדוע אתה יושב לבדך כי יבא אלי העם מפני שבא אלי העם שהעם בא אלי וכן כי זה משה האיש כי אמרתי פן תגזול את בנותיך כי אמרתי רק אין יראת אלהים כולן נדרשין כמו אשר כלומר מפני וכן כי נוגע אהרן לפי ההדשה שדרשוהו חכמים שמפני נגיעתו נסתלק הענן וכולהו מתרגמינן להו ארי בלשון ארי בארמי משתמש כל לשונות כי בעברי ואם באת לשנותו צריך אתה לשנות כולן לפי ענינו וכל כי הנפתרים בלשון כאשר כמו והיה כי יביאך וכל אלו שאין אתה יכול לפותרו בלשון אם דהא ודאי יביאך וכן כי תבואו אל הארץ כי בא סוס פרעה כי תרבו ופריתם בארץ כולן לשון דהא הן נפתרים במדרש סיפרא וספרי עשה מצוה זו שבשבילה תכנס לארץ בשכר שתירש תכבש כלומר מפני שיביאך וכשתבואו אל הארץ אתם זקוקים למצות הללו וכי בא סוס פרעה וגו' מפני שבא סוס פרעה וגו' לפיכך ותקח מרים וגו' וכל כגון אלו שאין אתה יכול לפותרן בלשון מפני ונפתרין בלשון כאשר כמו כי יאמרו אליכם בניכם כי יהיה להם דבר כולן לשון אם הם: דהא מצא בה. מפני שמצא בה [הא לאו הכי לא יגרשנה וב"ה נמי הכי משמע להו לשון מפני מפני שמצא בה] או ערוה או דבר ואם לאו לא יגרשנה הלכך לא תמצא חן דקאמר קרא היינו מפני שמצא בה כדמפרש ביה ולא משום חן של נוי: ור"ע. מפרש ליה להאי כי בלשון אם הלכך תרי מילי נינהו אם לא תמצא חן של נוי בעיניו ואם מצא בה ערות דבר:[מהו. יש עונש בדבר או לא]: שהדעות במאכל. דעות בני אדם חלוקות באסטניסות של מאכל ומשתה יש שהוא אסטנים וקץ במאכל מחמת מיאוס מועט ויש שאינו אסטנים כל כך ויש שאינו אסטנים כלל כך דעות בני אדם חלוקות בפריצות יש מקפיד על פריצות מועט ויש שאינו מקפיד כל כך ויש שאינו מקפיד כלל: פפוס בן יהודה. בעלה של מרים מגדלא נשיא היה וכשיוצא מביתו לשוק נועל דלת בפניה שלא תדבר עם כל אדם ומדה שאינה הוגנת היא זו שמתוך כך איבה נכנסת ביניהם ומזנה תחתיו: ופרומה

רבי יוחנן בן נורי אם כן לא הנחת בת לאברהם אבינו שיושבת תחת בעלה והתורה אמרה (דברים כד) כי מצא בה ערות דבר ולהלן הוא אומר (שם יט) על פי שני עדים או על פי שלשה עדים יקום דבר מה להלן דבר ברור אף כאן דבר ברור:

דף צ ע"א [משנה ב"ש אומר לא יגרש אדם את אשתו אלא א"כ מצא בה דבר ערוה שנאמר (דברים כד) כי מצא בה ערות דבר וב"ה אומר אפילו הקדיחה תבשילו שנאמר כי מצא בה ערות דבר] ר"ע אומר אפילו מצא אחרת נאה הימנה שנאמר (שם) והיה אם לא תמצא חן בעיניו: [גמ'] במאי קמיפלגי בדר"ל. דאמר ר"ל כי משמש בד' לשונות אי דילמא אלא דהא ב"ש סברי [והיה אם לא תמצא חן בעיניו] כי מצא בה ערות דבר דהא מצא בה ערות דבר ור"ע סבר כי מצא בה ערות דבר א"נ מצא בה ערות דבר [א"ל רב משרשיא לרבא אם לבו לגרשה והיא יושבת תחתיו ומשמשתו מהו קרי עליה (משלי ג) אל תחרש על רעך רעה והוא יושב לבטח אתך]:

נ שם תניא היה רבי מאיר אומר כשם שהדעות במאכל כך דעות בנשים יש לך אדם שזבוב נופל לתוך כוסו וזורקו ואינו שותהו וזו היא מדת פפוס בן יהודה שהיה נועל בפני אשתו ויוצא ויש לך אדם שזבוב נופל לתוך כוסו וזורקו ושותהו וזו היא מדת כל אדם שמדברת עם אחיה וקרוביה ומניחה ויש לך אדם שזבוב נופל לתוך תמחוי מוצצו ואוכלו וזו היא מדת אדם רע שרואה את אשתו יוצאת וראשה פרוע וטווה בשוק [דף צ ע"ב] ופרומה משני

תוספות

כי משמש בד' לשונות. מה שפירש בקונטרס דכי תבא וכי יביאך וכי בא סוס כולן משמשין בלשון דהא דא"א שישמשו במקום אם דהא ודאי הביאם הקב"ה לארץ וכן ודאי בא סוס פרעה ונראה לר"ת דבחנם דחק דהרבה אם משמשין בלשון זה כמו אם תקריב מנחת בכורים אם כסף תלוה עד אם כלו לשתות אם יהיה היובל לבני ישראל כולן הם לשון ודאי:

מהרש"א

שנה בארץ היה מתקיים בהו כי אבד תאבדון וגו' כפרש"י ובסוף מכות אמרינן ואבדתם בגוים כאבדה המתבקשת היינו למאי דהקדים ב' שנים אבל אילו שהו עד זמנם תתנ"ב שנה היה נתמלא סאתם והיו נתחייבו כליה ואבידה גמורה ח"ו והיינו לדקה עשה לנו דהיינו אבדה המתבקשת ועיין עוד בזה בחידושינו פ' אד"מ: אם לבו לגרשה כו' קרי עליה אל תחרוש וגו'. נראה לי שדרשו אל תחרוש מלשון שתיקה דהיינו שבלבו לגרש והוא דר עמה בחיבה שפיו אינו מגלה לבו והוא שקראו חז"ל בנדרים (דף כ:) גרושת הלב שאינו מדבר לה בפיו מה שבלבו לגרשה וק"ל: וזורקו ואינו שותהו כו'. יש לעיין בזה דודאי במשל שזורקו ושותהו ניחא לפרש בנמשל שהזבוב הוא העסק והדבור עם קרוביה והוא זורק הזבוב מן הכוס ולא חש לה ושותה כוסו אבל במשל זה מה היא זריקת הזבוב בנמשל שהרי חש לה ואינו שותהו ונ"ל במשל זה דמלתא חדא היא שזורק היינו הכוס כולו ואינו שותהו כלל ובמשל ג' ששינה מכוס השתיה למאכל שבתמחוי משום דודאי אין לך אדם שאוכל זבוב שהוא בעין בכוס והוא כרואה הזנות

עין יעקב

והדרשו ועי' ברלב"ג אהבה מ"ש בזה: א"ל רב משרשיא לרבא וכו'. קרי עליה אל תחרוש על רעך רעה והוא יושב לבטח אתך. כי האשה נקראת רע וחבר לבעלה כדכתיב במלאכי ב' כי היא חברתך וכה"ג דרשינן ואהבת לרעך כמוך על האשה ועי' בחדושינו על יבמות דף סב ואף דביבמות דף לז דרש רבי אליעזר בן יעקב הא י' קרא דאל תחרוש על רעך רעה על המשרה מתחלה אשה ודעתו לגרשה מ"מ רבא לשטתו אזיל דבכתובות דף י' ע"א אמר רבא חזקה אין אדם טורח בסעודה ומפסידה ופי' רש"י שם שאם היה שונא אותה לא היה טורח בסעודה וכונסה ומפסיד סעודתו בחנם להכי מוקי כפשוטו על זו שכבר נשא זמן רב וק"ל: תניא היה ר"מ אומר כשם שהדעות במאכל. הנה ודאי דרכו של ר' מאיר להיות ממושלי משלים וכדאמרינן בסוף סוטה משמת ר' מאיר בטלו מושלי משלים ומדמה הניאוף למאכל שכן דימה ראש הממשילים במשלי למ"ד כי כן דרך אשה מנאפת אכלה ומחתה את

ענף יוסף

ומהרי"ל כתב דלא תירצו רק קושיא א'. אבל קושי' שניה מנלן דמהרה פירושו תתנ"ב שנה דלמא תאבדון מהר אחר תתנ"ב שנה שהוא ונושנתם קאמר קרא. ובאמת מהרה אין יוצא מידי פשוטו. במקומה עומדת. ובספר עיר בנימין תירץ דבאמת רב אחא בר יעקב לא קאי אפסוקא כלל רק על פסוק ואבדתם מהרה הנאמר בק"ש ששם נאמר סתם ואבדתם מהרה ולא נתן ארכא כלל שיהיו תתנ"ב שנה בא"י מנין ונושנתם כמאמר הכתוב כאן. אלא ש"מ מהרה דמרי עלמא לא יתפרש רק בתתנ"ב ואף שלא נכתב בק"ש כמה שנים יהיו בארץ. סתמו כפירושו. אחרי שנכתב ואבדתם מהרה. ולכך שנה מלשון המקרא האמור כאן לומר מהרה דמרי עלמא ולא קאמר מהר דמרי עלמא כלשון המקרא כאן אבד תאבדון מהר. כי לא קאי אהאי קרא וכנ"ל:

סליק מסכת גיטין

יד יוסף

א כתובות עב ע"ב: ב ר"ה ג ע"א תענית ט ע"א שבועות מט ע"ב: ג יבמות לז ע"ב: דירושלמי סוטה פ"ק תוספתא סוטה פ"ה במד"ר פ"ט:

חדושי גאונים

להעמיד ב"ה להיות בידו למלאות רצונו ותירופו וגידופו בו והוא ית' אשר ידע לבו נתן ב"ה לשריפת אש למען לא יתעלל בו הרשע בתרופו וגידופו כאשר עשה כי לא היה כונתו רק להתנגד אל הש"י ואל"כ לא היה נעשה על ידו מעשה זה שנשרף בית אלהינו ודבר זה אין נעשה רק על מי שמוכן לו ולפיכך כל דבריו אשר נוטים שהיה רוצה שלא יהיה בית אלהינו נשרף שכל עשה לחלל כבוד המקדש בתועבותיו ולפיכך ראוי שיבא עליו כפי מה שהוא מתנגד אל הש"י בפרט ולא היה ראוי לו טביעת המים כמו שאמר שם רק כי זה הרשע אמר כי מפני שאין כח ממשלת האדם במים כי האדם נברא שיהיה בישוב ושם כח האדם ולפיכך אין כחו ית' על האדם רק במים וזה שהיה אומר שיצלה ביבשה כי כח האדם הוא בישוב והיה סובר כי בישוב שם כח האדם לא יוכל לו הש"י וכאשר אחד רוצה להתגבר על מי שהוא מתנגד לו לו כמו שהיה טיטוס הרשע מתנגד אל הש"י אשר לו הגבורה אז מתגבר עליו אשר לו הכח לגמרי כי אם אדם שפל מרד במלך אינו בא עליו בכל חילו שא"כ אף אם היה מתגבר על מתנגדו היה אומר כי המורד היה עצום ג"כ רק שהמלך מפני שהוא יותר עצום בחיל בלו נלחו ולפיכך שולח עליו אחד מעבדיו וגובר עליו וגבורה זאת שמתגבר עליו הוא בתכלית הגבור' שהרי אחד מעבדיו הקטנים גבר עליו ומפני כך אחר שהיה טיטוס הרשע מחרף ומגדף לא היה ראוי שיתגבר עליו רק דבר קטן

עם בני אדם ס"ד. פי' בקונטרס א"כ רגלים לדבר שזונה היא ואסורה לו ותאבה לגרשה ולא מצוה וקשה דהא טווה בשוק ויוצאה וראשה פרועה נמי חובה לגרשה ולא מצוה דבעיא היא בסוטה אי עוברת על דת יהודית מותר לקיימה או לא ולא אפשיטא ואמאי לא פריך נמי עליה וי"ל דכיון דבעיא בסוטה לא הוי אלא מדרבנן קאמר שפיר דמצוה לגרשה אבל זו חובה לגרשה מן התורה ועוד יש לפרש רוחצת עם בני אדם ס"ד אפילו אדם רע אינו סובל זה מאשתו או אפילו קלה שבקלות אינה עושה כן :

צדדיה ורוחצת עם בני אדם עם בני אדם ס"ד אלא במקום שבני אדם רוחצין זו מצוה מן התורה לגרשה שנאמר (דברים כד) כי מצא בה ערות דבר וגו' ושלחה מביתו והלכה והיתה לאיש אחר א הכתוב קראו אחר לומר שאין זה בן זוגו של ראשון זה הוציא רשעה מביתו וזה הכניס רשעה לתוך ביתו זכה שני שלחה שנאמר (שם) ושנאה האיש האחרון וגו' ואם לאו קוברתו שנאמר (שם) או כי ימות האיש האחרון כדאי הוא במיתה שזה הוציא רשעה מביתו וזה הכניס רשעה לתוך ביתו (מלאכי ב) כי שנא שלח רבי יהודה אומר אם שנאתה שלח רבי יוחנן אומר שנאוי המשלח ולא פליגי הא בזווג ראשון הא בזווג שני דא"ר אלעזר ב כל המגרש אשתו ראשונה אפילו מזבח מוריד עליו דמעות שנאמר (שם) וזאת שנית תעשו כסות דמעה את מזבח ה' בכי ואנקה מאין עוד פנות אל המנחה ולקחת רצון מידכם ואמרתם על מה על כי ה' העיד בינך ובין אשת נעוריך אשר אתה בגדתה בה והיא חברתך ואשת בריתך :

סליקא לה מסכת גיטין

משני לדדיה. אלא אילי ידיה כדרך אדומיות שבארפת שבשרן נראה מלדיהן : עם בני אדם ס"ד. א"כ רגלים לדבר שזונה היא ואסורה לו : במקום שבני אדם רוחצים. והיא נכנסת לעיניהם אחר יציאתם כשהם לובשים בגדיהם : כי שנא שלח. פסוק הוא בנבואת מלאכי : אם שנאת שלח. כר"ע : אם שנואה. היא לפני המקום שלח כב"ש ואית דגרסי שנוי המשלח וזו שמעתי שנוי המשלח לפני המקום ואפילו לב"ה נהי דלא כייפינן שלא להוציא מיהו שנוי הוא : זווג ראשון. אשת נעורים ובה משתעי קרא כדכתיב בתריה אשת נעוריך כתיב ונשמרתם ברוחכם ובאשת נעוריך אל יבגוד : סליקא לה מסכת גיטין

א סוטה ו ע"א :
ב סנהדרין כב ע"א :

חדושי גאונים

ולפיכך היתוש הוא דבר שראוי שיתגבר על המתנגד הזה וקאמר שהוא כצפור דרור משקל ב' סלעים ולבריית משקל ב' ליטרא לא היה זה כחנם שלפי דברי שכל היה בו שנים או משקל ב' סלעים או משקל ב' לטרות ולפי שניהם היה בו ג"כ שלימות או כמו צפור דרור שלימה או כגוזל בן יונה שהיא שלימה בשנתה כי ר"ל שהיה מן הש"י המלחמה הזאת ומפני זה היתה היתוש הזאת מוכנת למלחמה שהיה לה כח שלם כי מה שהוא כצפור דרור או כגוזל בן שנה וזהו כח שלם כי צפור דרור הוא דבר שלם וכן גוזל בן שנה שלם בשנתו. ומה שאמר משקל ב' סלעים או משקל ב' ליטרות ר"ל שבכתה הדריגה שכל דריגה הוא חלוק ולפיכך אמר משקל ב' סלעים או משקל ב' ליטרא שכל שניות הוא חלוק ופירוד והנכנסים בפנימית החכמה יודעינען זה ומאיזה מדריגה נמצא בריה זאת שיש לה כח חלוקוהפרדה כי היתוש הוא דבר קטן וכל דבר קטן מחלק ומפריד ביותר ולפיכך אמר שהיה דוקא יתוש והיה בה משקל ב' סלעים או ב' ליטרא ור"ל שהיה בה כח חלוק והפרדה וכ"ז מפני שהשחית טיטוס בית אלהינו והוא היה [illegible] כארנו בחבור הגלה ע"ם והכל נאמר על המהות כמו שהתבאר למעלה כי כן ראוי לחכמי' לדבר מן איכות ומהות הדבר ואין מדבר מן הגשמי רק המהות המופשט מן הגשמי והדברים האלו מוכני' ליודעי חכמה.

מהרש"א

הזונות ממש באשתו שכל אדם מקפיד ע"ז אבל בנופל לתמחוי הזבוב נתמחה בו והוא מוצצו ואוכלו עם המאכל ואינו מקפיד על הזבוב שבו ואשמעינן במשלים אלו כמו בדעות המאכל שהמלוע ודאי טוב שזורקו ושותהו אבל אינו אוכלו כן ראוי להיות בנשים שהמלוע שיקפיד מלדבר היא עם כל אדם ולא יקפיד כ"כ מלדבר עם קרוביה כמו שהקפיד פפוס בן יהודה באשתו מרים כו' כפרש"י הכי מפורש במס' שבת פ' הבונה [דף קד:] בועל וכו' בעלה פפים כו' עיין שם : הכתוב קראו אחר כו'. דהוה ליה למכתב שני לגבי ראשון דכתיב בתריה בעלה הראשון אבל קראו אחר שאינו בן זוגו של ראשון ואינו דומה לראשון כמו אל אחר : שזה הוציא כו' וזה הכניס רשעה כו'. דמסתמא ידע השני בדבר ערוה שזכר שיוצאה וראשה פרוע וטוה בשוק כו' ואמר זכה שני שלחה שנאמר ושנאה וגו' ר"ל גם בשלא ימצא הוא דבר ערוה בה עכשיו שונאה ותביא לו שישלחה מביתו ודבר זה שלא ימות תגרום לו זכותו וק"ל : [כל המגרש אשתו ראשונה כו'. מבואר בפרק כ"ג ועיין כאן בכל זה באורך בחידושי הלכות ע"ש] : סליקא לה מסכת גיטין

הכותב

כתבו בתוס' הכתוב קראו אחר מתוקמא אפילו כב"ה ואערות קאי ע"כ. הכונה בזה שב"ה וב"ש חולקים בפי' הפסוק כי מצא בה ערות דבר ב"ש אומרים לא יגרשנה אלא אם כן מצא בה ערוה וב"ה אומרים אפילו הקדיחה תבשילו. וקרא משמע להו לב"ה הכי כי מצא בה או ערוה או שאר דבר סרחון. וכוונת התוספות ליישב מאמר זה הוציא רשעה מביתו אפילו לב"ה ולתקן זה המאמר דקאי על ערוה ולא על דבר ר"ל אם גרשה בשביל ערוה :

עיון יעקב

פיה ואפשר דהסדיר התניא הכא לומר דהמדה ראשונה שהוא נועל דלת בפני אשתו הוא ג"כ בכלל אל תחרוש על רעך רעה והוא יושב לבטח אתך : **הכתוב** קראו אחר לומר שאינו בן זוגו של ראשון. ואפשר עוד לומר דלהכי קראו אחר ע"ש דאיתא בישעיה סי' נז פסוק ה' ואחר הדלת והמזוזה שמת זכרונך ופרש"י שם וז"ל ולפי שהוא מדמה אותה לאשה מנאפת אשר נואפיה צופים וממתינים לפני פתח ביתה והיא בשכבה אצל בעלה לבה וזכרונה אל הדלת והמזוזה איך תפתח ותצא אליהם עכ"ל א"כ זה שמכניס הזונה לתוך ביתו ואיתא בקרא ואתתים בבולינא לכך קראו אחר ומה"ט נראה שקראו בחגיגה לאלישע בן אבויה אחר שהרי יצא בת קול שובו בנים שובבים חוץ מאחר שידע רבונו ומכוין למרוד ואיתא בפי' כל כתבי דף קטז הללו מכירין וכופרין ועליהם הכתוב אומר ואחר הדלת והמזוזה שמת זכרונך ע"ש וק"ל : **שזה** הוציא רשעה מתוך ביתו. כי זונתא בביתא כי קריא לשומשמי כי מונעת הברכה והשכינה מתוך ביתו כדאיתא בסוטה דף ג' וע"ש במהרש"א : **כל** המגרש אשתו ראשונה מזבח מוריד עליו דמעות. עי' בחדושינו בפסחים דף פז הואיל שממאס בביאת אשתו הכשרה כאילו נחרב המקדש וניטלה טעם ביאת ההיתר דאשתו ועוד אפשר לומר הטעם דודאי על זה ידוו כל הדוויים להוריד כנחל דמעה כי הקב"ה חבב ודמה אותנו לאשת נעורים כדכתיב בישעיה סימן נ"ד אשת נעורים כי תמאס אמר אלהיך ע"ש ברד"ק וז"ל וא"ת שיעזבך לעולם כי מאס בך והלא אשת נעורים את ולא ימאס אותה בעלה לעולם עכ"ל וא"כ זה שממאס באשת נעורים ומגרשה יש לחוש ג"כ אולי יגרש ה' ג"כ את בני ישראל אף שהם כאשת נעורים ועל דא ודאי ראוי לבכות ומשום הכי קאמר שאפילו מזבח מוריד עליו דמעות אף שהמזבח מחבב את ישראל לאביהם שבשמים וכדאיתא בכתובות דף י ע"ב אפ"ה דואג ומפחד בשביל זה ששכח אהבת אשת נעורים אך באמת כבר הבטיח הקדוש ברוך הוא אותנו ע"י ישעיה בסי' מ"ע גם אלה תשכחנה ואנכי לא אשכחך וגו' וישם מדברה כעדן וערבתה כגן ה' ששון ושמחה ימצא בה תודה וקול זמרה : **סליק**

הרי"ף

ושלחה מביתו ויצאה והיתה לאיש אחר הכתוב קראו אחר. וכ"ת תינח כשגירשה מחמת ערוה שהכתוב קראו אחר למי שנשאה אבל אם גירשה מחמת שהקדיחה תבשילו לב"ה או שמצא אחרת נאה הימנה לר"ע היכי קראו הכתוב אחר ומה שכתבו התוספות הכתוב קראו אחר מתוקמא אפילו כב"ה ואערוה קאי כלומר דאפילו לב"ה דמגרש את אשתו על שהקדיחה תבשילו מ"מ יש פעמים דמגרש את אשתו משום ערוה ובההוא דמגרש משום ערוה כתיב שפיר והיתה לאיש אחר שהכתוב קראו אחר זהו פירושם אבל מכל מקום אינו מתיישב כיון שהכתוב מדבר לב"ה ולר"ע במגרש או משום נוי או משום דבר שהקדיחה תבשילו איך יתקיים בהם והלכה והיתה לאיש אחר שקראו הכתוב אחר. ונראה ליישב דכל הנושא אשה שנתגרשה קראו הכתוב אחר משום דלא חקר ודרש על איזה דבר נתגרשה שהיה לו לחוש שמא נתגרשה מחמת ערוה וכיון שלא חקר ולא חשש ונשאה בודאי שהוא אחר כיון שהוא רוצה להביאה אף ע"פ שאפשר שנתגרשה מחמת ערוה ואינו נותן לב לכלום : **כי** שנא שלח רבי יהודה אומר שנאתה שלח ור"י אמר אם שנואה שלח. ופרש"י ז"ל אם שנאתה שלח כר"ע ואם שנואה היא לפני המקום שלח כב"ש ואית דגרסי שנוי המשלח וזו שמעתי שנוי המשלח לפני המקום ואפילו לב"ה. ויש לדקדק מה שפי' רש"י ז"ל ואם שנואה שלח כב"ש דהא לכ"ע היא דדוקא באם שנאתה שלח פליגי ב"ש וב"ה ור"ע אבל בשנואה שלח הוי לכ"ע ולב"ש בשנואה במעשיה (ישלח לא של בין השינוי) לא שאני לך בהא בין בזווג ראשון לשני (ופריצה שנואה לא ישלח בין בראשון בין בשני) ולר"ע ישלח בין בזווג ראשון בין בשני אע"פ שאינה שנואה במעשיה ועוד נבאר במאי מיירי מתני' אי איירי בזווג ראשון א"כ רבי יהודה ור' יוחנן דאמרי אם שנאתה שלח בזווג שני דוקא אתו דלא כב"ה ורע"ק וכב"ש נמי לא אתי דהכי אמר דוקא שנואה למקום אבל במילי אחריגא אם שנאתה לא תשלח ולא שאני להו בין בזווג ראשון לשני ואי איירי מתני' בזווג שני דוקא א"כ אתו כב"ה ור"ע ואפשר דרש"י קאמר לס"ד דלא שאני לן בין בזווג ראשון לשני ור' יהודה דאמר אם שנאתה שלח בכל הזווגים הוי כר"ע ור' יוחנן דאמר שנואה שלח דוקא אבל אם שנאתה לא תשלח הוי כב"ש דוקא ולמאי דמסיק דלא פליגי דכולהו סברי דאם שנאתה שלח בזווג שני ושנואה שלח בזווג ראשון דוקא הוו תרווייהו כב"ה ור"ע ומשמעות דורשין איכא בינייהו דר' יהודה דריש קרא אם שנאתה שלח ור' יוחנן דרש שנואה שלח או שנוי המשלח ולזה כיון רש"י בלשונו לומר פסוק הוא בנבואת מלאכי לומר דלא פליגי אלא בדרשת הכתוב דמלאכי : **סליק**

כלל הדבר זה שר"ל כי מפני שטיטוס השחית את בית אלהינו שע"י הבית הזה היה חבור ישראל לאביהם שבשמים ועל ידו היה חבור כל העולם אל הש"י והיה עולם אחד והיה הוא משחית ומקצץ הבור זה עד שהיה כאן פירוד וקיצוץ לכך המכה שבאה עליו היה כח מקצץ ומפריד כי בודאי פועל כזה הוא מקצץ לכך אמר שהיה כח זה ביותר כמו שאמר שהיה לפורניו של ברזל ופיו של נחושת כמו שמבואר למעלה ואמר כגוזל בן שנה משקל שני ליטראות כלומר כח שלם מיוחד לקצץ ומפני שהיה הרשע הזה מוכן אל הקיצוץ ולכן כאשר מת צוה לקבץ את קטמו ולפזר אותו על שבע ימים כמו שבארנו במקומו ור"ל כי כפי מעשי הרשע בחייו כך גזר על עצמו שיהיה נעשה בו אחר מותו וזה נקרא שצוה לעשות לו כך אחר מותו אף כי לא צוה זה כפי' לכך כך הסקוהו כנגידה אמר כי דינו ומשפטו כמו שפסק הוא על נפשו כמו שבארנו במקומו ע"ש ואין להאריך כאן. (באר הגולה) :

מסכת סוטה

דף ב ע"א [א]תניא רבי אומר למה נסמכה פרשת נזיר לפרשת סוטה לומר לך [ב]שכל הרואה סוטה בקלקולה יזיר עצמו מן היין :

א שם אמר רב שמואל בר רב יצחק כי [הוה] פתח ריש לקיש בסוטה אמר הכי אין מזווגין לו לאדם אשה אלא לפי מעשיו שנאמר (תהלים קכה) כי לא ינוח שבט הרשע על גורל הצדיקים · [ג]אמר רבה בב"ח א"ר יוחנן וקשה לזווגן כקריעת ים סוף שנא' (שם סח) אלהים מושיב יחידים ביתה מוציא אסירים בכושרות

רש"י

בקלקולה: בניוולה ובבושתה שמנוולין אותה כדקתני מתניתין קושר חבל למעלה מדדיה: יזיר עצמו מן היין· שהיין מביא לידי קלות ראש והוא גרס לה: כי פתח· כשהיה בא לדרוש בפרשת סוטה: אין מזווגין אשה אלא לפי מעשיו · למוטב לצדיק ופרוצה (לפרוץ) [לרשע] : כי לא ינוח שבט וגו' · לא יזדווג ממשלת הרשע בגורל צדיק : וקשה · לפני הקב"ה : לזווגם · הנך דלפי מעשיו : כקריעת ים סוף · שנשתנו (בה מעשה) [סדרי] בראשית : מושיב יחידים ביתה · אדם יחיד ואשה יחידה והוא מזווגם יחד ומושיב מהם בית (אחד) : מוציא אסירים בכושרות·

מהרש"א

שנאמר כי לא ינוח גו' · נראה דדריש לה מסיפא דקרא דאיירי בזווג דכתיב למען לא ישלחו הצדיקים בעולתה גו' לפי פשוטו ה"ל למכתב בעולה כפרש"י שם אבל התי"ו מורה על הנקבה גם מלת הטיבה בה' הוא מורה כן לומר דהפסוקים איירי בזווג איש שיש נושא אשה שאינה הגונה לו בשביל ממון ואמר כי בודאי הקב"ה הזדווג לו אותה לפי מעשיו כי לא ינוח שבט הרשע גו' דהיינו אשה שהיא משבט ומשפחה שאינה הגונה על גורל הצדיקים ההגונים בזווג למען לא ישלחו הצדיקים ידיהם בעולתה דהיינו בעולה שלה מצד משפחתה שאינה הגונה ואמר אבל הקב"ה מזווג הטיבה ה' לטובים דהיינו אשה טובה לטובים ולישרים דהיינו הגונה להגון ואמר שאל תתמה באם תראה לפי דעתך שאיש טוב וישר נושא אשה שאינה הגונה וע"כ אמר לטובים ולישרים בלבותם כי האדם רואה לעינים וה' יראה ללבב ובודאי זה הנושא שאינה הגונה לו גם אם הוא טוב לפנים בלבו ודאי אינו טוב וישר וז"ש כי המטים עקלקלותם גם בלב יוליכם ה' את פועלי און לישא אשה שאינה הגונה מהם ע"ד שאמרו [א] וילך עשו אל ישמעאל לא לכנס הלך זרזיר אזל עורב אלא מפני שהוא מינו ומסיים שלום על ישראל שיהיו כולם הגונים וטובים ואז יהיה להם שלום כמ"ש פרק י' יוחסין [ב] אם ראית ב' משפחות המתגרות זו בזו פסול יש באחד מהן ואין מניחין אותן לידבק זו בזו וזו"ק :

[א] מהרש"א ד"ה שנאמר. ע"ד אמרו (ב"ק לב ע"ב) : [ב] שם בא"ד כמ"ש פרק עשרה יוחסין (קדושין עא ע"ב) :

יד יוסף

א ברכות סג ע"א במ"ר פ"י סי' ד : ב נזיר ב ע"א : ג סנהדרין כב ע"א מו"ק י"ח ע"ב ב"ר פס"ח :

הרי"ף

כי הוה פתח ר"ל בסוטה . אפשר דקאי אהא דאמרי' בגמ' לעיל וליתני סוטה והדר ליתני נזיר ופרש"י שכך היא סמיכת פרשתייהו ומשני בגמרא איידי דתנא כתובות ותנא סמדיר תנא נדרים ואיידי דתנא נדרים תנא נזיר דדמי לנדרים וקתני סוטה בתריה וכדרבי דתניא למה נסמכה פרשת סוטה לפרשת נזיר כל הרואה סוטה בקלקולה יזיר עצמו מן היין וכו' וכפי זה נראה לי דהוקשה לרשב"ל כד הוה פתח סוטה שבתורה כתובה פרשת סוטה קודם פרשת נזיר וקשיא ליה כיון שאין הנזיר נודר בנזיר אלא מתוך שרואה סוטה בקלקולה א"כ יקשה בסדר המשנה שסביא קודם מסכת נזיר ואחר כך מסכת סוטה ותהי לספך סדר התורה לז"א אין מזווגין לאדם אשה אלא לפי מעשיו ואילו היה אדם כשר והגון ונזיר מהיין לא היה מזדווג לפניו אשה פרוצה שיהא צריך לקנאות לה ולהשקותה כי האיש הקדוש לא יבא לידי השקאת אשתו סוטה ולפיכך תנא בתורה פרשת סוטה קודם פרשת נזיר שאילו היה זה קדוש ונזיר לא מזדמנה לפניו אשה אז שתשטה תחתיו ואח"כ הביא פרשת נזיר לפי שבראותם כמה יין עושה יזירו עצמן מן היין אבל בסדר המשנה דאיירי בנדרים תנא נזיר בתריה . ועוד אפשר שדקדק בפסוק דכתיב איש איש כי תשטה אשתו כיון שהאשה שוטה מבעלה למה פתח באיש דהי"ל אשה כי תשטה תחת אישה שכן כתיב בלשון האלה ואת כי שטית טומאה תחת אישך ולזה דרש אין מזווגין לאדם אשה אלא לפי מעשיו ואם ראית אשה סוטה דע שבעלה היה פרוץ והאיש איש גורם שתשטה אשתו כי לפי מעשיו של איש הם מעשה האשה . עוד אפשר שדקדק לדרשת כל הרואה סוטה בקלקולה למה למדו מהאשה ולא אמרו כל הרואה נואף בקלקולו דכתיב מות יומת הנואף יזיר עצמו מהיין לז"א כד פתח בסוטה שהוא ענין קלקולה הנה אמר אין מזווגין לאדם אשה אלא לפי מעשיו שאם ראית אשה שהיא פרוצה ובא בעלה לקנאותה בידוע שגם בעלה הוא פרוץ כמותה וכיון שהוא פרוץ יזיר עצמו מהיין ונמצא שאינו מזיר עצמו מהיין מחמת האשה אלא מחמת שניהם איש ואשתו באו לעורר לבני אדם שיזירו עצמן מן היין . עוד שמעתי שסמוכה פרשת סוטה אל פסוק ואיש את קדשיו לו יהיו כמו שדרשו חז"ל שאשר עין שאינו נותן מתנותיו לכהן וקדשיו לו יהיו לעצמו סופו שתשטה אשתו והביאה אל הכהן ועל הדבר הזה קשיא ליה לר"ל כי אם הוא חטא שלא נתן מעשרותיו לכהן אשתו מה חטאה לז"א כד פתח בסוטה אין מזווגין לו אשה אלא לפי מעשיו וכיון שהוא היה משהה מעשרותיו בידוע שאשתו פרוצה ממנו ולכך בא העונש בכוון אל האשה : אין מזווגין לאדם אשה וכו' . וקשה דנקט בלשון שלילה אין מזווגין וכו' ועוד קשה שהפסיק בין מימרא זו לקושיית איני והאמר שמואל מ' יום וכו' במימרת רבי יוחנן שאמר וקשה לזווגם וכו' ותיכף למימרת רשב"ל היה לו להקשות איני והאמר שמואל וכו' ועוד צריך לבאר כיון שלאחר ששת ימי בראשית מה עושה הקב"ה מזווג זווגים וכו' למה אמר כאן שקשה לפני הקב"ה לזווגם כי הן הן מעשי ה' ועוד נבאר מ"ש רש"י ז"ל וקשה לזווגם הנך דלפי מעשיו דמשמע מדבריו שיש זווגים אחרים שאינם לפי המעשים וא"כ תו ליכא לאקשויי והאמר שמואל ב"ק יוצאת וכו' כיון דאיכא תרי גווני זווגים הוו הנך דלפי מעשיו לחוד והנהו דבת קול לחוד · ועוד נדקדק מה שפירש"י בקריעת ים סוף שנשתנו מעשה בראשית מה עניינו בזווגים וכן מה שפי' רש"י בכושרות בחדש כשר לא חמה ולא צנה אינו מתייחס לענין הזווג ובמב"ר פי' בכושרות בכי ושירות והוא מתייחס יותר לענין הזוגים יש בוכים ויש משוררים וע"ק למה לא תרצו דהא והא בזווג ראשון והא דאין מזווגין אלא כפי מעשיו הוא כשהקדימוהו ברחמים ונטלו ממנו בת זוגו וכיוצא בזה משני במס' מ"ק גבי מותר לארס אשה בחש"מ שמא יקדמנו אחר ברחמים . ונלע"ד דמעיקרא לא אקשי להא דשמואל

עיון יעקב

כי הוה פתח ריש לקיש בסוטה . אפשר לומר משום דקשיא ליה בתחלת הפ' של סוטה דכתיב איש איש כי תשטה אשתו ל"ל דכתיב כפל איש איש ותו קשיא דה"ל למכתב אשה כי תשטה תחת בעלה איש איש ל"ל לשכי דרש אין מזווגין לאדם אשה אלא לפי מעשיו כי הוא גרם לה כי איהו בי קרא ואתתא בי בוזינא ולכן כתיב כפל איש איש לפי שזה דוקא בזיווג שני שהוא אישות שניה לו וזה שפירשו המפרשים ומעלה בו מעל שע"י זה ניכר שהבעל הוא ג"כ רשע כיון שמזווגין לפי מעשיו ודוקא ריש לקיש אמר כן כי לכאורה קשה דלמא להיפך אין מזווגין לאשה איש אלא לפי מעשיה אבל ריש לקיש אמר בש"ס ריש פרק האיש מקדש טב למיתב טן דו מלמיתב ארמלא א"כ היא אינה מקפדת מש"כ הבעל מקפיד על זה . ובזוהר פירש זיווג ראשון וזיווג שני זיווג ראשון הייתה קודם בואם בעולם ואח"כ יפרדו אם אינה לפי מעשיו וזה זיווג שני עיין ברוממות אל סימן מ"ה ובאלשיך פ' חיי שרה וכן הוא בבאר שבע ואפשר לומר ע"ד שדרש דריש לקיש אזיל לטעמיה משום דבש"ס סי' תש"ו איתא וז"ל אסור לקבור רשע אצל צדיק שהתיר אלישע את הרשע שלא יהא קבור אצלו שנאמר כי לא ינוח שבט הרשע אצל גורל הצדיקים ולפ"ז אינו מוכח דמזווגין אדם אשה אלא לפי מעשיו דהפסוק לא ינוח קאי אקבורה שהרי לכך החיה אלישע את הרשע וצ"ל דריש לקיש סובר דהא דהחיה אלישע את הרשע היינו כדי לקיים ויהי נא פי שנים ברוחך אלי וכדמקשה הש"ס פ"ק דחולין דף ז' ע"ב ובסנהדרין דף מ"ז ולא ס"ל כר' יוחנן דאמר שקיים פי שנים בהא דריפא צרעת נעמן דהשוב כמת דהא אליהו העשיר עניה אחת אשה צרפתה כדאיתא במלכים א' סימן י"ז ועני ג"כ הוא חשוב כמת ובאלישע מצינו ג"כ שהעשיר אשה אחת מנשי בני הנביאים וא"כ צרעת נעמן הוא פי שנים על אותן החשובים כמתים וא"כ הא דהחיה אלישע הקבור אצלו היה משום לקיומי פי שנים ברוחך ואיתא בנדרים פ' ר' אליעזר דף ס"ד ע"ב כי מתו כל האנשים מי מתו מהוי הוי אלא אמר ריש לקיש שירדו מנכסיהם נמצא דריש לקיש לטעמיה אזיל דס"ל דעני חשוב כמת וא"כ קיים אלישע פי שנים ברוחך בהא דחשוב כמת שהעשיר אשה אחת מנשי הנביאים וריפא צרעת נעמן הוא השני והחיה מתים ממש הקבור אצלו ולעולם קוברין רשע אצל צדיק וא"כ לא ינוח שבט הרשע קאי שאין מזווגין אשה אלא לפי מעשיו וק"ל : וקשה לזווגם כקריעת ים סוף . לא שיש שום קישוי לפניו ח"ו אלא לומר שאין שום בריה יכול לזווגם יחד להושיבם אלא הקב"ה בכבודו ובעצמו כי מה' אשה לאיש כדאיתא במ"ק דף י"ח וברבה ריש פרשת ויצא וזה שאמר כקריעת ים סוף כי גם בקריעת ים סוף מצינו במכילתא הובא בילקוט פרשת בשלח דף ס"ח ע"ג ויט משה את ידו ולא רצה הים לקרוע עד שהקב"ה נגלה בכבודו ובעצמו שנאמר הים ראה וינוס והשתא מקשה שפיר מדקאמר וקשה לזווגם וכו' שנאמר מושיב יחידים ביתה משמע דבשעת נשואין הוא קשה לזווג הא אמרינן דארבעים יום קודם

חדושי גאונים

אמר רב שמואל בר רב יצחק כי הוה פתח ריש לקיש בסוטה אמר הכי אין מזווגים לו לאדם אשה אלא לפי מעשיו כו' צ"ק הא בזיווג ראשון הא בזיווג שני· מי הכס ויבין אלה אם בת קול יוצא על כל הבאות הנולדות לאמר בת פלוני לפלוני א"כ הנושא בתולה בזיווג שני תלוי בהכרזה ואיך יאמר שהמעשים גורמים אם לא שנא' שסך מהבתולות לא עליהם יצא הכרוז . וזה דבר שאין הדעת סובלתו . או נאמר שהכרוז יוצא דוקא על הזכרים וגם את אלה יצא רוח ועוד שהיה לו לומר פלוני יצא פלונית כו' · התרת ספק זה יגעתי ומצאתי בעקידה שער ט' שראה להגדיל הספק במה שמצינו שהאבות הקדושים התפללו על הזיווג שיהיה טוב ונאות ואם הגזרה אמת א"כ תרימות התפלה שוא ותפל ומהו זה שנאמר היא האשה אשר הוכיח ה' וגו' וזה היה בזיווג ראשון וכתיב על זאת יתפלל כל חסיד אליך לעת מצוא ואחז"ל זו אשה כו' ע"כ ראה הרב לומר הא בזיווג ראשון היינו זיווג חומר וצורה והוא תלוי בהכרזה זו הא בזווג שני היינו סתם אשה תלוי במע"ט והאריך שם הרב בדבריו בפרשה בראשית ובפרשת חיי שרה . ולדעתו אין שום מבוא להתיר הספק

עין יוסף

א שבל הרואה כו' . וז"ל המדרש אלא כשהיו משקים את הסוטה היו אומרים לה הרבה יין עושה (כלומר שמא מתוך יין באת לידי קלקול ולכן אין הנגאי כל כך ותן תודה כדי שלא ימחה השם בחנם) וכל ישראל עומדים שם אנשים ונשים · ואם היתה טמאה וצבתה בטנה וגו' . וכשם שבודקים אותה כך בודקין אותו (ר"ל להנואף) והיו ישראל האנשים ונשים שהיו רואין באין לתוך בתיהם ואומרים אוי לו לפלוני ולפלונית ששתו יין ונשתכרו ועברו עבירות ומתו. נשבע אני שאיני שותה יין לעולם שלא יהא לי כמותו . וכן הנשים אומרות . לכך נסמכו זו לזו ע"כ: מוציא אסירים בכושרות . הוציא ישראל ממצרים בחדש כשר לא חמה ולא צנה . ואל תקרי מוציא אלא כמוציא . משום דקשה דס"ל

ענף יוסף

א כי הוה פתח ריש לקיש בסוטה אמר הכי אין מזווגין לו לאדם אשה אלא לפי מעשיו כו' . ויש לדייק למה תליא בפתח . ויראה שהוקשה לו אם הוא חטא מה שלא נתן מתנות כהונה (וכדאי' במדרש הובא ברש"י פסוק ואיש את קדשיו לו יהיו . אם אתה מעכב מתנות הכהן . חייך שתצטרך לבא אצלו להביא לו את הסוטה) אשתו מה חטאה . ולזה בא ריש לקיש לתרץ כד פתח והוקשה לו הסמיכות ואיש את קדשיו לו יהיו . לואיש איש כי תשטה אשתו . וע"כ שיצטרך לכהן ע"י שמקנא את אשתו כמו שפרש"י וקשה היא מה חטאה לזה מתרץ אין מזווגים לו לאדם אשה אלא לפי מעשיו א"כ אחר שגלוי לפניו יתברך שלא יתן מתנותיו לכהן הוא יתברך צופה מראשית אחרית ונותן לו אשה שתהיה סוטה ר"ל

[א] מהרש"אד"ה קודם' בפ' המפלת (נדה ל"א ע"ב):

יד יוסף
א מו"ק י"ח ע"ב: סנהדרין כב ע"א:
ב במ"ר פ"ט:

חדושי גאונים
ההוא כי אם בדרך שנחתו עם היותשלבי אומר וגומר שספק זה בטל מעיקרו וזה כי מהידוע שאף אם כבר יצא קול הכרוז לאמר בת פלוני לפלוני אין הכרוז ההוא מכריח שיזדווגו עכ"פ כי יש מקום לבטולו כמו אם האיש ההוא יבוא ויגזול רבים וירצח ברשע כל חוצות עד אשר יתחייב מיתה בידי אדם הכלל תצילהו הגזירה הסיא שלא יומת כדי שתתקיים הגזירה וישא בת פלוני וכן אם יחלל השם בפרהסיא או יעבור על כל מצות ה' אשר הדין נותן להיות נכרת מן העולם קודם שישא אשה או שימות בקטנותו בחטא אבותיו כל הגזירות האלו בלי ספק דוחים את הגזירה והכרזה הראשונה שהוא רשע בעונו ימות ובת זוגו תנשא לאחר לטוב לפני האלהים וא"כ הרבה בתולות כאלו נמצאו בעולם שהיו בכלל הכרוז ואעפ"כ הם מונחים הפקר לכל מי שיזכה להם מצד מעשיו וכן בהיפך זה שגם כל הבתולות הנולדות אע"פ שיצא עליהם הכרוז מ"מ אין כולם

אהבת איתן
אדם עובר עבירה בסתר והקב"ה מכריז עליו בגלוי כו' · וכן אי' לקמן (דף ט) ועי' בספרי שזה נרמז בציצית.שהקב"ה מפרסם העובר בסתר כמו במצרים ואפשר דלכך הוא מגין על זנות כדאי' במנחות:

בתוספות ד"ה קודם יצירת הילד · נראה לר"י קודם יצירת הזכר בין אם לא נולדה הנקבה בין אם לא נולדה עדיין עכ"ל יראה דמשמע להו הכי דבת פלוני לפלוני דומיא דבית ושדה פלוני לפלוני דבילירתו תליא מילתא ומדקאמר כמי בת פלוני לפלוני משמע דבהריון הזכר שהוא בעולם (ושייך לומר עליו פלוני תליא מילתא אף שהנקבה אינה בעולם) דלא שייך למימר עליה פלונית אלא בת שתהיה לפלוני דאביה הוא בעולם ואפשר שלזה כוונו בפ' המפלת [א] זכר זה כר נקבה נקיה באה ר"ל שהזכר נולד במזלו אבל הנקבה נקיה באה בלי מזל כי כבר נתלה מזלה בילירת הזכר זוג שלה ועוד כתבנו שם פירוש אחר ע"ש: והקב"ה מכריז בגלוי · פירש"י שהקב"ה מכריז כו' ולכאורה משמע שיהיה רוח טהרה משמים כמ"ד לקמן הכי וק"ק דא"כ אמאי לא מייתי סייעתא מהך ברייתא כמ"ד רוח טהרה ויש ליישב דה"ק הקב"ה מכריז בגלוי כו' ע"י השטן ורוח הטומאה וק"ל: אא"כ נכנסה בו רוח שטות כו' תשטה כתיב כו' · דאי מלשון נטייה הו"ל למכתב כי תטה ואי מלשון סוטה כמו עשה סטים שנאתי ה"ל למכתב בס' כי תסטה וע"כ דרשוהו מלשון שטות ובמ"ר מייתי לה דכתיב נואף אשה חסר לבו גו' והיינו כי המנאפת מפתה אותו גם בדברי שטות והוא עושה רצונה אבל מלישנא דתלמודא אין אדם עובר עבירה כו' משמע דבכל עבירה יש ללמוד כן והיינו שהרוח מטעה ומשטה אותו מדרך טובה לדרך רעה וק"ל:

בבושרות (אל תקרי מוציא אלא כמוציא) · איני והא [א] אמר רב יהודה אמר רב ארבעים יום קודם יצירת הולד בת קול יוצאת ואומרת בת פלוני לפלוני בית פלוני לפלוני שדה פלוני לפלוני לא קשיא הא בזיווג ראשון הא בזיווג שני:

דף ג ע"א מהו לשון קינוי אמר רב נחמן בר יצחק אין קינוי אלא לשון התראה וכה"א (יואל ב) ויקנא ה' לארצו: ב שם תניא היה רבי מאיר אומר אדם עובר עבירה בסתר הקב"ה מכריז עליו בגלוי שנאמר (במדבר ה) ועבר עליו רוח קנאה וקנא את אשתו ואין עברה אלא לשון הכרזה שנאמר (שמות לו) ויצו משה ויעבירו קול במחנה· אמר ריש לקיש אין אדם [ג]עובר עבירה אלא אם כן נכנס בו רוח שטות שנאמר (במדבר ה) איש איש כי תשטה אשתו תשטה כתיב: שם תנא דבי ר' ישמעאל אין אדם מקנא לאשתו אא"כ נכנס בו רוח שנאמר (במדבר ה) ועבר עליו רוח קנאה וקנא את אשתו מאי רוח רבנן אמרי רוח טומאה רב אשי אמר רוח

הוציא ישראל ממצרים בחדש כשר לא חמה ולא צינה מקים זיווג יחידים למוציא אסירים: איני · מי הוי זיווג לפי רשע וזכות והא מקודם יצירתו שאין נודע רשעו וזכותו מכריזין בת זוגו וא"ת הכל גלוי לפניו והא הכל בידי שמים חוץ מיראת שמים כדאמרינן במסכת נדה (טז:) מלאך הממונה על ההריון נוטל טפה ומביאה לפני הקב"ה ואומר לפניו טפה זו מה תהא עליה גבור או חלש חכם או טפש עני או עשיר אבל צדיק ורשע לא קאמר דאין זה בידי שמים: זיווג ראשון · לפי המזל: זיווג שני · לפי מעשיו וקשה לזווגן לפי שאינה בת זוגו: ויקנא ה' לארצו · התרה בילק וחסיל וגזם שלא ישחיתו עוד את ארצו דבשילוח גובאי משתעי פרשתא לעיל: לארצו · על ארצו כמו וישאלו אנשי המקום לאשתו (בראשית כו) על אשתו האתם תריבון לבעל (שופטים ו): אדם עובר עבירה בסתר · כגון אשה פרוצה עוברת בסתר: והקב"ה מכריז בגלוי · שנותן בלב בעלה לקנאות לה והדבר מתפרסם בגלוי: ואין עברה. גרסינן: אלא לשון הכרזה · הקב"ה מתכוין להעביר קול: [רוח ממרום ולקמן מפרש רוח טהרה או רוח טומאה ע"י שטן הבא להחטיאו להקניט את אשתו]: רבנן · דבי רב אשי אמרי רוח

תוספות
קודם יצירת הולד · נראה לרבי קודם יצירת הזכר בין אם לא נולדה הנקבה עדיין בין אם נולדה:

ועבר עליו רוח גו' רבנן אמרי רוח טהרה כו' · כמו רוח ה' גו' והם מלאכיו שנקראו רוחות כמ"ש עושה מלאכיו רוחות גו' שהם המתעוררים את המקנא לידי טהרה זו שלא תבא אשתו לידי פריצות ומ"ד רוח טומאה כמו והייתי רוח שקר בפי גו' והם המעוררים את המקנא לידי טומאה שקינא

עיון יעקב
קודם יצירת הולד בת קול יוצא וכו' ואין אנו צריכין לפרש"י בזה ועיין בע"ב: **בת** פלוני לפלוני. עיין בחדושינו במ"ק דף י"ח: **בית** פלוני לפלוני שדה פלוני לפלוני. ואע"ג דאמרינן בעלמא שהדרך ארץ הוא בהיפך מתחלה יטע אדם כרם ואח"כ יבנה בית ואח"כ ישא אשה מ"מ כיון שכל התכלית הוא לישא אשה אמר התשוב תשוב קודם כי אצל הקב"ה תחלת המחשבה סוף המעשה ולא מחשבותי מחשבותיכם וכה"ג מצינו בפרק הרואה בברכות דף נ"ה אמר הקב"ה עשה משכן ארון וכלים והלך משה ואמר להיפך ע"ש:

הקב"ה מכריז עליו בגלוי. וכפ"ד דאבות שנינו העובר עבירה בסתר נפרעין ממנו בגלוי וכה"ג איתא לקמן דף ט' היא עשתה בסתר המקום פרסמה בגלוי וכן מצינו להדיא בקרא שמואל ב' סימן י"ב שאמר נתן הנביא אל דוד אתה עשית בסתר ואני אעשה נגד כל ישראל ונגד השמש ע"ש: **שנאמר** ועבר עליו רוח קנאה וקנא את אשתו ואין עברה אלא לשון הכרזה. ואע"ג דפשטא דלישנא דועבר הוא כפשוטו כאשר מצינו לשון זה במקרא כמה פעמים וכן במקרא זה עצמו דכתיב בסיפא או עבר עליו רוח קנאה וקנא וגו' והיא לא נטמאה דהתם לא שייך לשון הכרזה דבאמת לא נטמאה אך י"ל דמיתורא דלישנא דקרא יליף דהוה מצי למיכתב ועבר עליו רוח קנאה וקנא את אשתו והיא נטמאה או לא נטמאה ול"ל למכתב כפל או עבר עליו אלא דועבר ראשון הוא לשון הכרזה ולא שייך רק אי נטמאה לכן כתיב גבי לא נטמאה בפני עצמו או עבר וגו': **אמר** ריש לקיש אין אדם עובר עבירה אא"כ נכנס בו רוח שטות. אפשר דקאי ג"כ אדברי ר"מ דלעיל כיון שעושה עין של מעלה כאילו אינו רואה הלא אם יסתר איש במסתרים ואני לא אראנו וכאשר האריך במדרש על זה ואין לך שטות גדול מזה וגם נתפתה מיצר הרע שנקרא מלך זקן וכסיל:

רבנן אמרי. לפום ריהטא היה נראה דאלו ואלו דברי אלהים חיים דמר אמר חדא ומר אמר חדא ולא פליגי דהא שתי פעמים כתיב ועבר עליו רוח קנאה הראשון

הרי"ף
מהא דרב יהודה משום דיש לתרץ הא והא בזווג ראשון והא דאין מזווגין אלא כפי מעשיו הוא באותן שקדמוהו ברחמים ולקחו ממנו בת זוגו דס"ד שיתנו לו תמורת בת זוגו לאותה שהיתה ראויה לאותו המקדים בתפלה ורחמים וכיון שהוא לקח בת זוגו של זה והיה תמורתו בת זוגו שנגזרה לו בעת היצירה יתנו לזה שניטלה ממנו בת זוגו ולכך אמר אין מזווגין בלשון שלילה כלומר אפילו לאדם הזה אין מזוגין לו אשה חדשה אלא כפי מעשיו לפי שכיון שהזווגים שקודם היצירה שהם ע"פ בת קול אינם על פי המעשים שקודם היצירה צדיק ורשע לא קאמר ואפשר לצדיק לפגוע עם רשעה ושמא זה שלקחו ממנו בת זוגו ברחמים היה צדיק ואותה שהיתה בת זוגו של אותו שקדם והתפלל היתה רשעה או שמא זה איש רשע ונגזר עליו על פי הב"ק לישא צדקת ובא אדם אחר צדיק וקדם ברחמים ולקח אשת הרשע הצדקת ס"ד שזה הרשע שלקחו ממנו זוגו יזדמן לו עכשיו אשת אותו צדיק שהיתה ג"כ זוגו אע"פ שהוא איש רשע שלקח הצדקת הזאת ברחמים כיון שהיתה הראשונה צדקת וגם זו צדקת הרי זו נכנסה תחת זו לזה אם בתחלה על פי הב"ק היה לרשע בת זוגו צדקת אין לזווגו עכשיו אלא לפי מעשיו צדקת לצדיק פרוצה לפרוץ והשתא ליכא לאקשויי מבת קול לפי דמיירי הכא כמי שקדמוהו ברחמים ולכך הכא קודם מ"ש ר' יוחנן קשה לזווגם כקריעת ים סוף דאי מיירי בצדיק עם צדקת דהיינו כפי מעשיו אי אפשר לומר קשה לזווגם וכן רשע עם רשעה למה יקשה לזווגם דבשלמא בב"ק איכא למימר קשה לזווגם כיון שהוא ע"פ ב"ק אפשר שפוגע צדיק עם רשעה ולכך קשה לזווגם כקריעת ים סוף שהיה קשה לפני הקב"ה לקרוע הים לעבור בו רשעים ואי מיירי קשה לזווגם גם בזיוגים שנגזרו על פי ב"ק איכא למדרש בכשרות בכי ושירות דהיינו בכי לפגוע עם רשעה ושירות לצדיק עם צדקת וזהו דרשת המדרש שדרשו קשה לזווגם בזווגים שנעשו ע"פ ב"ק וליכא לאקשויי למה קשה לפניו יתברך כיון שהוא גזר בב"ק לפי דבשעת הב"ק צדיק ורשע לא קאמר וכשיצאו לעולם והוכר רשעם קשה לזווגם אבל השתא דדרשינן וקשה לזווגם אהנך לפי מעשיו

ענף יוסף
שהיא בלא הטא הבעל ראויה לזה כדי שיצטרך לכהן (מלא העומר): **איני** והאמר רב יהודה כו'. עי' רש"י ורבים מתמיהים עצמם על פרש"י ז"ל דכיון דבאמת הכל צפוי לפניו מעשה איש ותחבולותיו אף מה שיהיה אחר כמה דורות. וא"כ אפשר גם כאן להכריז בת פלוני לפלוני שהקב"ה יודע כי מעשה שניהם יהיו שוים. ובזה אינו מבטל הבחירה שאפשר שיבחרו לעצמם דרך הטוב או הרע. ויש לתרץ דברי רש"י דאף גם זה לא יתכן להיות גזירתו מכרחת על שני בני אדם להיות מעשיהם שוים. ואם יהיה אחד מהם צדיק או רשע מוכרח גם השני להיות כמוהו. זה מן הנמנע בדרכי ה' הישרים. כן צריך לפרש לפרש"י ז"ל · (עיר בנימין):

עץ יוסף
דה"ל למימר ומוציא אסירים בוי"ו דתרי מילי הוו. אע"כ שהכתוב הקישן וה"ל כאילו כתיב כמוציא. ור"ל מושיב יחידים שוה למוציא אסירים בכושרות. ותיבת בכושרות תרי משמע · וחז"ל אמרו בכושרות בכי ושירות. בכי למצרים ושירות לישראל. והיינו אחד כשיצאו ישראל למצרים היה בכי למצריים על מיתת בכורים ושירה לישראל ליל פסח. ופעם שני בים סוף שהיו המצריים בוכים וישראל אמרו שירה: איני והא כו' הנה נכנס רש"י בחקירת הרמב"ם פ"ה מהלכות

רוח טהרה ומסתברא כמ"ד רוח טהרה דתניא וקנא את אשתו רשות דברי רבי ישמעאל ר"ע אומר חובה אי אמרת בשלמא רוח טהרה שפיר אלא אי אמרת רוח טומאה רשות וחובה לעיילי לאיניש רוח טומאה בנפשיה:

ג דף ג ע"ב אמר רב חסדא זנותא בביתא כקריא לשומשמי וא"ר (פפא) [חסדא] תוקפא בביתא כקריא לשומשמי אידי ואידי באתתא אבל בגברא לית לן בה:

ד שם ואמר רב חסדא בתחלה קודם שחטאו ישראל היתה שכינה שרויה עם כל אחד ואחד שנאמר (דברים כג) כי ה' אלהיך מתהלך בקרב מחניך וכיון שחטאו (היתה שכינה מסתלקת) [נסתלקה שכינה] מהם שנאמר (שם) ולא יראה בך ערות דבר ושב מאחריך:

ה שם א"ר שמואל בר נחמני א"ר יונתן כל העושה מצוה אחת בעה"ז מקדמתו (ומוליכתו) [והולכת לפניו] לעולם הבא שנאמר (ישעיה נח) והלך לפניך צדקך כבוד ה' יאספך וכל העובר עבירה אחת בעולם הזה מלפפתו (ומוליכתו) [והולכת לפניו] ליום הדין שנאמר (איוב ו) ילפתו ארחות דרכם יעלו בתהו ויאבדו רבי אלעזר אומר קשורה בו ככלב שנאמר (בראשית לט) ולא שמע אליה לשכב אצלה להיות עמה לשכב אצלה בעה"ז להיות עמה (ליום הדין) בעוה"ב:

ו דף ד ע"ב דרש רב עוירא זמנין אמר לה משמיה דר' אמי וזמנין אמר לה משמיה דר' אסי כל האוכל לחם בלא נטילת ידים כאילו בא על אשה זונה שנא' (משלי ו) כי בעד אשה זונה עד ככר לחם (ואשת איש נפש יקרה תצוד) אמר רבא האי בעד אשה זונה עד ככר לחם בעד ככר לחם עד אשה זונה מיבעי ליה:

רש"י

טומאה: רוח טהרה · שסונא את הפריצות: ומסתברא כמ"ד · דרוח דקאמר ר' ישמעאל טהרה היא: דתניא · דקאמר ר' ישמעאל רשות · פלוגתא דר' ישמעאל ור"ע לקמן מפרש טעמייהו: שפיר · אי רשות אי חובה: קריא · תולעת של שומשמין האוכלתן כך הזנות מחריב הבית: תוקפא · כעס: אידי ואידי · תוקפא וזנותא דאמרי' דמחרבי ביתא: באתתא · כשהאשה מזנה או כעסנית לפי שהיא מתעסקת בזנוניה ואינה עושה מלאכה ולא משמרת ביתה ומפקרת את של בעלה למנאפים: קודם שחטאו ישראל · בעריות: עם כל אחד ואחד · בביתו: נסתלקה שכינה מהם · מלבא לביתם דאינה יכולה לראות בעבירות שבביתם: מקדמתו · לפני מיתתו מכרזת לפניו: מלפפתו · כורכתו: כי בעד אשה זונה וגו' · השתא דרים לה מסופיה לרישיה בשביל ככר לחם בא אדם לעונש של זונה במילתיה דרבא גרסינן: עד ככר לחם בעד ככר לחם עד אשה זונה מיבעי ליה · דמשמע בשביל ככר לחם רוב העונש עד כדי עונש אשה זונה וה"ה נמי אי הוה כתיב עד אשה זונה בעד ככר לחם ל"ק לי' לרבא מידי דודאי מסיפיה לרישא נמי מדרים קרא אלא עד ובעד קא קשיא ליה דגבי ככר לחם הוה ליה למכתב בעד וגבי אשה זונה הוה ליה למכתב עד:

המזלזל

מהרש"א

לה בעוד שלא נסתרה עדיין כדמסיק לעיל ודו"ק: בתחלה כו' שכינה שורה עם כל אחד · רש"י דקדק לפרש עם כ"א ואחד בביתו נסתלקה מהם מלבא לביתם כו' דמשמע ליה דקאי אדלעיל דהוא מרא דשמעתין דזנותא בביתא כקריא כו' דקודם חטא הזנות השכינה שורה בבית כל יחיד ויחיד והיא ברכת הבית כמ"ש בכל המקום אשר אזכיר את שמי אבא אליך וגו' וההיפך בחטא הזנות בבית הוא סילוק שכינה מהם והוא שם י"ה המחבר איש ואשה כדלקמן ומייתי לה מקרא כי ה' מתהלך בקרב גו' ר"ל שדרך סילוק השכינה לבית כל אחד ואחד מתברך בביתו וההיפך בסילוק שכינה כתיב ושב מאחריך ורש"י שפירש לעיל גבי זנותא בביתא לפי שהיא מתעסקת בזנוניה כו' ולא משמרת ביתה ומפקרת את של כו' עכ"ל לא הוה איצטריך ליה לפרושי הכי אלא דסילוק השכינה היא סילוק ברכת הבית ומחריבו כו' כדקאמרינן הכא ודו"ק: כל העושה מצוה אחת בעה"ז מקדימתו והולכת לפניו לעה"ב כו' · מהידוע כי מעשה אדם מוליד מלאכים כפי מעשיו הן לטובה הן לרעה ושינה לשונו לפי לשון הכתובים ולפי הענין עד"מ כי העושה מצוה יהיה הולך בשמחה ואין צריכה המצוה אלא להקדים לפניו להראות לו הדרך לשם אבל בעושה עבירה צריך המוליכו לכרחו וללפפו כי אינו הולך לשם מרצונו כדרך המוליכין לגרדום שמוליכים אותו שלא לרצונו בע"כ וק"ל: קשורה בו ככלב כו' · ר"ל שהעבירה דבוקה בו לעולם לפרסם חטאו בעה"ז ויליף ליה מדכתיב לשכב אצלה ולא כתיב לשכב עמה כמו שכבה עמי גו' ואמר עוד מיתורא דלהיות עמה שהיא קשורה בו עוד להיות עמה גם בגיהנם לעה"ב וק"ל: כל האוכל בלא נ"י כאילו בא

הרי"ף

וס"ד שהוא כשקדמוהו ברחמים ולקחו ממנו בת זוגו ומזווגים לו עכשיו כפי מעשיו וכפי זה הוצרך רש"י לפרש כקריעת ים סוף שנשתנו בו מעשה בראשית כדי לתת טעם למה קשה לפניו כיון שכל אחד פוגע כפי מעשיו לכך אמר כקריעת ים סוף שנשתנו בו מעשה בראשית

עיון יעקב

באם נטמאה דאז עבר עליו רוח טהרה שקינא את הרשעה הזאת להוציאה מביתו כיון שנטמאה ואסורה לו והא דכתיב או עבר עליו רוח קנאה והיא לא נטמאה זה רוח הטומאה שעורר אותו כחושד בכשרים ובזה מיושב ג"כ שאינו מתחיל תחלה בזכות דלא נטמאה משום דרוצה להתחיל ברוח טהרה וק"ל אך סוגיא דש"ס לא משמע הכי וצ"ל דקרא איצטריך

למיכתב כפל ועבר עליו רוח כמ"ש לעיל להראות שהוא לשון הכרזה: זנותא בביתא כי קריא לשומשמי אמר רב פפא תוקפא בביתא כי קריא לשומשמי. הטעם של שני דברים אלו לפי שמביאין לידי שבועת שוא בזנות כתיב והשביע הכהן את האשה בשבועת האלה וכן הכעס מביא לידי שבועה כדכתיב נשבעתי באפי ודברים שאין אש ומים מכלין אותן שבועת שוא מכלה אותו כדכתיב וכלתו את עציו ואבניו וכדאיתא ר"פ שבועת הדיינים לכן קשיא לביתו כי קריא לשומשמי והא דקאמר אידי ואידי באיתתא לפי שהיא עקרת הבית אשר הבית נשען עליה וכדאמרינן בשבת פרק כל כתבי דף קי"ח שר' יוסי קרא לאשתו ביתו ע"ש במהרש"א: וכיון שחטאו השכינה מסתלקת מהם. כי כמו שהעוסק במצות פ"ו בהיתר עם אשתו גורם לשכינה שתשרה בישראל כדאיתא ביבמות כן ההיפוך בזנות גורם הסתלקות השכינה וכל מקום שאתה מוצא קדושה גדר מן הערוה כי הקב"ה שונא זימה ואפשר לומר עוד ע"ד דאיתא בנדרים אין השכינה שורה אלא על חכם גבור עניו ועשיר וזה שהוא ועובר עבירה נכנס בו רוח שטות נמצא אין בו מעלה ראשונה גם גבור זה שכובש את יצרו וזה שלא כבש יצרו גם מעלה שניה אין בו גם מדת הענוה אין בו שהרי גסות גרמה לו כדלקמן כל המתגאה לבסוף נכשל בא"א וכן איתא במדרש רבה פ' נשא פ"ט דף רכ"ז ע"ד וז"ל אלא מי גרם שאת גם רוח הוי שוה לבני אדם וזה איש איש ע"ש נמצא שאין לו ג"כ מעלה שלישית גם העשירות ודאי אין לו כי בעד אשה זונה עד ככר לחם נמצא שבטלו ממנו כל המעלות: כל העושה מצוה אחת בעולם הזה מקדמתו ומוליכו לפניו לעוה"ב. אפשר הטעם דהמצוה היא כמו נר כדכתיב כי נר מצוה לכך הולכת לפניו להאיר לו כדרך המאיר לחבירו עבירה גורם שהולך בחושך ככסיל לכן מלפפתו ומוליכתו: קשורה בו ככלב. לכך מדמה לכלב שנענש בתחלה בימי נח ששימש באיסור בתיבה שיהא נקשר כדאיתא בחלק דף ק"ח ע"ב אף זה ששימש באיסור קשורה בו ככלב ועי"ל דלכך נדמה לכלב דכתיב ביה לא ידעו שבעה אף גם זה לא ידע שאבר קטן יש באדם משביעו רעב מרעיבו שבע כדאיתא בסנהדרין דף ק"ז וק"ל: כל האוכל בלא נטילת ידים כאילו בא על אשה זונה. ע"ד דאיתא בברכות פרק אלו דברים דף נ"ג ע"ב והתקדשתם

עין יוסף

מהלכות תשובה. דאם יודע הסי"ת אם יהיה צדיק או רשע הוא מוכרח ולא יש שכר ועונש. ואם לא ידע קשה איך לא ידע. והשיב אין ידיעתו כידיעתנו והראב"ד השיג שיתכן שיודע כמו שיודעין האצטגנינים ואינו גזירה · וסיים וכל זה אינו שוה ע"כ. ורש"י פה תפס כהראב"ד שיודע אלא שאינו מכריז צדיק ורשע ומאחר שאינו מכריז אינו גזירה והאדם נשאר בחירי ולא מוכרח במעשיו: (ועיין מ"ש בענף)

ה מקדמתו ומוליכתו. עי' מ"ש במהרש"א וע"פ דברי הרש"א ניחא שבפרשת כי תבא גבי ברכות כתיב ובאו עליך כל הברכות האלה והשיגוך. ולא אמר ורדפוך · אבל בקללות אמרו באו עליך כל הקללות האלה ורדפוך והשיגוך (ספר גליא מסכת): לשכב אצלה בעוה"ז. שלא יהיה עמה בגיהנם לעתיד לבא. כן הוא בבראשית רבה פ' פ"ז. וכתב היפ"ת דמיתורא דלשכב אצלה להיות עמה קא דריש דבחד מינייהו סגי. אע"כ דאתא לומר שלא רצה לשכב אצלה בעוה"ז כדי שלא יהיה עמה בגיהנם לפי שנתקשרה עמו ככלב. שהעונש הנפש. הקדושה שנטמאת בטומאה להיותה מוקקת ונעה ונדה עמה בעולם הבא: להיות עמה ליום הדין · ואע"פ שעיקר טענתו שלא יבגוד באדונו · היינו לדחות את האשה · אבל לדידיה לא נמנע מעבירה אלא מיראת שמים (יפ"ת):

ו דרש רב עוירא כו' כאלו בא על אשה זונה אמר רבא כו' אלא אמר רבא כו' קשה איך מתרץ רבי עוירא קושית רבא. וי"ל דרבי' עוירא כרבא קאמר:

יד יוסף

א ע"ז ה ע"א:
ב שם יומא לט ע"ב
ב"ר פ' פ"ז סי' ח
במ"ר פי"ד תנחומא
וילקוט סדר וישב:

חדושי גאונים

באים לידי זיווג כגון הבתולות הנגועות ונאספות מן העולם או בעון עצמן או בעון אבותם וא"כ כל הזכרים בני זוגם ג"כ פנוים ואין להם בת זוג וא"כ נמצאו כמה זכרים וכמה נקיבות בעולם שאין להם זיווג והם בעלם הזיווג השני כי כבר נבטל זיווג ראשון על פי המעשים המקולקלים והקב"ה מזווגם אך על פי המעשים וא"כ בטל כל הספק מעיקרו כי באמת זיווג הראשון אם יזכו לסיות בחיים גם הוא גם היא או אינו תלוי בשום מעשה אף אם לא יהיו מעשיו נרצים כ"כ אל השי"ת שיהיה ראוי לזיווג הגון כזה מ"מ אחרי שכבר יצא עליו קול הכרוז לא ישתנה וכן בספק זה אף אם יהיה ראוי לזיווג יותר הגון מ"מ היא האשה אשר הוכיח ה' לו קודם יצירתו ובה ידבק. אך אם יקרה מקרה שיתבטל הזיווג הראשון כדרך שנתבאר או הדבר תלוי בתפלה ומע"ט ובדרך זה התפללו האבות ועל זאת יתפלל כל חסיד לעת מצוא זו אשה טובה כי יש לחוש פן ואולי נתבטל זיווגו הראשון והרי בלי ספק הקב"ה יזדווג לו מן הבתולות שבן זוגם נאסף מן העולם ואם כן אין שם שום גזירה מוכרחת ואין הדבר תלוי כ"א בתפלה ומע"ט וזה"ש אין מזווגין לו לאדם אשה אלא לפי מעשיו כו' וא"כ הוא גם בזיווג ראשון כי יבעל בחור בתולה הדבר בספק שמא הוא זיווג שני וזיווג הראשון כבר חלף הלך לו וא"כ הוא צריך תפלה ותחנונים שהקב"ה יזמין לו מן הנשים הכשרות והצנועות וזה"ש הא בזיווג ראשון והא

א הוריות יג ע"א : במד"ר ריש סדר נשא:

אלא אמר רבא כל הבא על אשה זונה לסוף מבקש ככר לחם (ואינו מוצא) · אמר רבי זריקא א"ר אלעזר כל המזלזל בנטילת ידים נעקר מן העולם · אמר רב חייא בר אשי אמר רב מים ראשונים צריך שיגביה ידיו למעלה מים אחרונים צריך שישפיל ידיו למטה · תנ"ה הנוטל ידיו צריך שיגביה ידיו למעלה שמא יצאו מים חוץ לפרק ויחזרו ויטמאו את הידים · א"ר אבהו כל האוכל פת בלא ניגוב[א] ידים כאילו אוכל לחם טמא שנאמר (יחזקאל ד) ככה יאכלו בני ישראל את לחמם טמא בגוים אשר אדיחם שם · מאי (משלי ו) ואשת איש נפש יקרה תצוד א"ר חייא בר אבא אמר רבי יוחנן כל אדם שיש בו גסות הרוח לסוף נכשל באשת איש שנא' ואשת איש נפש יקרה תצוד · אמר רבא האי נפש יקרה נפש גבוהה מיבעי ליה · ועוד היא תצוד מיבעי ליה אלא אמר רבא כל הבא על אשת איש אפילו למד תורה דכתיב בה (שם ג) [א]יקרה היא מפנינים יקרה היא מכה"ג שנכנס לפני לפנים (אפילו הכי) היא צדתו לדינה של גיהנם :

א"ר

רש"י

המזלזל · שאוכל תמיד בלא נטילת ידים: נעקר· העובר על דברי חכמים חייב מיתה דכתיב ופורץ גדר ישכנו נחש (קהלת י) : [מים ראשונים. שלפני המזון : שיגביה ידיו · ראשי אצבעותיו שיהו המים משפעין לצד זרועותיו וכו' : שמא יצאו מים וכו' · כדתנן במסכת ידים (פ"ב מ"ג) שצריך ליתן המים על ידיו שתי פעמים הראשונים מטהרין את הידים והשניים מטהרין את המים הטופחים על ידיו שנטמאו בתחלה מחמת ידים ותנן התם הידים מטמאות ומטהרות עד הפרק כלומר מן הפרק ולמטה גזרו עליהן להיות שניות ופוסלות את התרומה ומטהרות בנטילה עד הפרק שעד הפרק צריך נטילה נטל את הראשונים ואת השניים עד הפרק וחזרו ליד טהורים שהרי טיהרו השניים את הראשונים נטל את הראשונים חוץ לפרק ואת השניים עד הפרק וחזרו ליד טמאה כלומר יצאו הראשונים חוץ לפרק ועל השניים לא הקפיד ליטול עד מקום שיצאו הראשונים אלא עד הפרק כמשפטם וחזרו הראשונים ליד טמאה שהרי נטמאו תחילה מחמת הידים והשנים לא טיהרו את היוצאים הלכך צריך שיגביה ראשי אצבעותיו למעלה שמא יצאו מים הראשונים ויחזרו ויטמאו את הידים : אחרונים · שלאחר הסעודה שחייבו חכמים מפני שמלח סדומית יש שמסמא את העינים : צריך להשפיל ידיו למטה · כדי שתרד הזוהמא של תבשיל שבידיו שהרי להעביר הזוהמא הן] : כל האוכל בלא ניגוב ידים · דבר מאוס הוא ונחשב כטומאה : שנאמר ככה יאכלו בני ישראל את לחמם טמא בגוים · (מפני שלוה ליחזקאל לעשותו במיאוס ולאפותו בגלעי הבקר ובגללי האדם כדכתיב בגללי צאת האדם תעוגנה לעיניהם וכתיב בתריה ככה יאכלו בני ישראל את לחמם טמא בגוים) אלמא דבר מאוס קרי טומאה : מאי ואשת איש וגו' · סיפיה דקרא דלעיל כי בעד אשה זונה עד ככר לחם הוא: לסוף נכשל בא"א · וה"ק בעד אשה זונה עד ככר לחם ואשת איש זונה נפש יקרה הגבהה היא תצודנה רודף אחריה וצד אותה ומגיעה: היא תצוד מיבעי ליה · כיון דמסופיה לרישיה קא דרשת ליה הכי איבעי ליה למכתב ואשת איש נפש יקרה היא תצוד אותה אבל השתא משמע דאשת איש צדה את הנפש יקרה : מכהן גדול · דאפילו ממזר תלמיד חכם .קודם לכהן גדול ע"ה לפתוח ראשון ולברך ראשון ומהאי קרא דרשינן ליה בהוריות :

מהרש"א

בא על אשה זונה כו' · ירצה הדמיון דלרבי אסי נמי אין מקרא יוצא מדי פשוטו והזנות מביא לידי עניות כדכתיב רועה זונות יאבד הון ומדמה ליה האוכל בלא נטילת ידים דעונשו נמי עניות וכדאיתא פרק במה אשה והסימן עכ"י וק"ל: האוכל בלא ניגוב ידים כו' · עיין פרש"י שהוא דחוק וכ"ל דמסיפיה דהאי קרא קדריש ליה ככה יאכלו בני ישראל את לחמם טמא בגוים אשר אדיחם שם דריש אדיחם מלשון הדחת מים שלחמם טמא הוא על אשר הדחת מי ידיהם שם הוא שעדיין לא נגבו מימיהן : ומאי ואשת איש נפש וגו' · ופרש"י נפש היקרה הגבוהה היא תצודנה רודף אחריה כו' אבל השתא משמע כו' ע"ש ופירושו אין מובן לי דהוה ליה למימר הוא יצוד אותה מיבעי ליה גם קשה דמה טעם מי שהוא נפש גבוהה הוא יצוד א"א ולולי פירושו נראה לפרש דנפש גבוהה היינו מי שמסלסל בשערו ומנהג עצמו בגבוה להיות איש יפה תואר ומראה הרי היא הזונה תצודנו כענין יוסף לגבי אשת פוטיפר וכענין שאמרו בבן ר"א כל זונה שוכרתו בארבע כו' והשתא שפיר קאמר דה"ל למכתב היא תצוד דהיינו שהיא תצוד אותו ולהכי קאמר רבא דמיירי אפילו למד תורה כו' ולא שהיא תצוד אותו אלא שאם נכשל בה היא תצודנו לגיהנם ר"ל דאותה עבירה תצודנו

ולא

חדושי גאונים

בזיווג שני כי סבת קול יוצאת על כל הבתולות כאמור והמזדווגים ע"י הגזירה ההיא בודאי אין זה תלוי במ"ט אך הזיווג השני שהוא בנמצא בשני פנים או בשתם זיווג שני כי יקח איש אשה ובלאת נפשה כי מתה ישא אחרת שעינינו הרואות שזה זיווג שני. או בזיווג שני הנסתר ממנו דהיינו כי יקח בחור בתולה ויכול להיות שהיה מן הזיווג השני שני מיני זיווגים אלו תלוים במעשיו וע"כ מספק יתפלל כל חסיד כאמור . ודבר זה אנו למדין מפרשת סוטה על כן אמר רב שמואל כי פתח ריש לקיש בסוטה אמר הכי אין מזווגין לו לאדם אשה אלא לפי מעשיו לפי שבפרשת סוטה כתיב ונקה האיש מעון והאשה ההיא תשא עונה ואחז"ל בזמן שהאיש מנוקה מעון אז האשה תשא עונה ר"ל המים בודקין אותה אבל בזמן שאין האיש מנוקה מעון אין המים בודקין אותה שנאמר לא אפקוד על בנותיכם כי תזננה וגו' עיין בילקוט פרשת נשא. וטעמו של דבר לפי שבזמן שהאיש מנוקה מעון והקב"ה מזווג לו אשה לפי מעשיו א"כ בודאי לא בעונו נתקלקל זיווג זה כ"א מעשיה גרמו קלקול זה וראוי שהאשה תשא עונה כי על פיה היה כל חטאת וכל עון . אמנם בזמן שאין האיש מנוקה מעון אם כן גם הקב"ה הקרה לידו זיווג בלתי נאות ויכול להיות שהוא סיבת הקלקול והחטא תלוי בו ולא אינהמים בודקין אותה כי בו תלוי החטא ושא היה סיבת הקלקול לפי שמעשיו גרמו לו שהקרה ה' לידו זיווג בלתי נאות זה וקלקלו וק"ל . וזה"ש כי פתח בסוטה אמר הכי כו' שנאמר כי לא ינוח שבט הרשע על גורל הצדיקים כי אשה

עיון יעקב

אלו מים ראשונים כי זה השלחן אשר לפני ה' וכל מקום שאתה מוצא קדושה גדר מן הערוה וכן להיפך וזה שאינו נוהג עצמו בקדושה ואוכל בלא נטילה הוי כאילו בא על הזונה שהטומאה גוברת עליו ואין כאן קדושה וגדר מערוה :

הרי"ף

כך היה לזה אשה גזורה בב"ק ונשתנו עליו מעשה בראשית ובכושרות ליכא למידרש בכי ושירות כיון שכפי מעשיו היה הזווג אלא דדרשינן בכושרות בחדש כשר כך הזווג הזה הוא נאה

עיון יעקב

לבסוף מבקש ככר לחם. מדקאמר לבסוף כי עניות קשה מכל היסורין כדכתיב באיוב על זה בחרת מעוני וכדאיתא בבבא בתרא והיינו דכתיב כי בעד אשה זונה עד ככר לחם כלומר שבא עליו שאר יסורין עד יסורים גדולים ששואל ככר לחם שהוא קשה מכולן וזה שמדקדק הש"ס לבסוף מבקש ככר לחם כיון שלא חזר בתשובה והיינו דכתיב לא תחמוד אשת רעך ושורו וחמורו וכל אשר לרעך כיון שהוא חומד את אשת רעהו ונעשה עני ועבירה גוררת עבירה שחומד כל אשר לרעהו ומה"ט היה יוסף משביר בר לכל עם הארץ כיון שחשדו בפוטיפרע ולהראות שבשקר חשדו אותו כיון שהוא זן ומפרנס לאחרים ואפשר דמה"ט סימן לגסות רוח עניות כי כל המתגאה נכשל באשת איש כדאמר בסמוך ונעשה עני שמבקש ככר לחם וק"ל : כל המזלזל בנטילת ידים נעקר מן העולם. כי הוא מתקנת חכמים והעובר עליהם חייב מיתה כדאיתא בעירובין דף כ"א ע"ש : מים ראשונים צריך שיגביה ידיו למעלה. יש טעמים בזה ע"פ הסוד וכפי פשוטו הוא מטעם דכתיב שאו ידיכם קודש וברכו את ה' על דרך דאמרינן ביומא דף ל"ט אדם מקדש מעט מלמטה מקדשין אותו הרבה מלמעלה ובמים אחרונים צריך שישפיל ידיו למטה כי פן תאכל ושבעת ורם לבבך ושכחת את ה' אלהיך לכך צריך שישפיל ידיו למטה רמז שלא ירום לבבו מכח שבעו : האוכל בלא ניגוב ידים. עיין במהרש"א ועי"ל דעיקר דקדוקו מדכתיב התם ג"כ ומים במשורה תשתה גומר וקאמר ככה יאכלו בני ישראל את לחמם טמא וקשה מה סימן הוא זה למים במשורה שיהיה להם דוחק במים אלא ודאי שזה הוא ג"כ סימן לדוחק המים דלכך יאכלו בלי ניגוב ידים לפי שיהיה להם דוחק במים וידקדקו לאכול כך בלא ניגוב כדי שלא יבואו המים לאבוד ומקרי לחם טמא : כל אדם שיש בו גסות הרוח לסוף נכשל באשת איש. ומה"ט מצינו גבי דוד שהתגאה את עצמו פעם א' כדאיתא בפ' חלק וביקש שיאמרו ג"כ אלהי דוד ונכשל באשת איש יעו"ש ואפשר ע"ד דאיתא בפסחים דף ס"ו כל המתיהר חכמתו מסתלקת ממנו ואין אדם עובר עבירה אלא א"כ נכנס בו רוח שטות וכדאיתא במ"י משלי ו' נואף אשה חסר לב הקב"ה מסיר חכמה מלבו ואין חכמה אלא תורה ע"ש ועי"ל ע"ד דאיתא לקמן בפ"ט ובב"ב פ' המוכר פירות האי מאן דיהיר אאינשי ביתו לא מתקבל ופירש"י אאשתו לא מתקבל ואשתו זו מגלתו מן התאוה כדאיתא בפרק הבע"י לכן זה באינו מתקבל על אשתו נכשל באשת איש וק"ל: אפילו למד תורה דכתיב יקרה היא מפנינים. כלומר אע"ג דאיתא במדרש פרשת לך לך שהקב"ה הראה לאברהם תורה וקרבנות וגיהנם ומלכיות כל זמן שעוסקים בשתים ניצולין משתים וכיון שהתורה היא יקרה מפנינים ש"מ שתורה גדולה מעבודה ואפילו הכי אם עבר עבירה חמורה כזו אינה מגלה מדינה של גיהנם : אפ"ה היא צדתו לדינה של גיהנם. אע"ג דלקמן בפ' ג' אמר רבא גופה דתורה אפילו

ענף יוסף

ו נעקר מן העולם. עיין מ"ש התוס' והא"ר כתב וז"ל וכ"ל לתרץ כל תמיהת תוס' דמאי שתמה ר"י מאי אריא נט"י אפילו כל דברים נמי. כל דברי חכמים תקנה תקנה רבנן בשביל דהמצוה בעצמה יש בה טעם. אבל מצות נ"י לחולין דאין בה טעם בעצמה · אלא תקנו שיהא רגיל בנטילה זו אף בחולין כדי שלא יבא ליגע בתרומה בלי נטילה. קמ"ל דאפ"ה חייב מיתה. ועל קושית שניה דהתוס' נ"ל דהא דחייב מיתה מיירי כשלא משה כלל והא דעניות מיירי במשה ולא משה כמסקנא דש"ס פ' במה אשה ע"ש. עוד י"ל דבתחלה בא לידי עניות על דרך אין בעל הרחמים פוגע בנפשות תחלה עכ"ל :

עין יוסף

ולא הבינו רבא. שכוונת רבי עוירא הכי הוא · ומשום שהאוכל בלא נ"י עונשו עניות כדאי' פ' במה אשה · והסימן עכ"י · וזונה מביאה ג"כ לידי עניות כדכתיב ורועה זונות יאבד הון · וקאמר רבי עוירא כל האוכל בלי נטילת ידים עונשו עניות כאלו בא על אשה זונה שעונשו עניות שנאמר כי בעד אשה זונה עד ככר לחם · וכדמפרש ליה רבא הרי שהבא על אשה זונה שעונשו עניות . כן המזלזל בנ"י עונשו עניות . ולכן צריך ליזהר בנ"י כמו שצריך ליזהר באשה זונה . שאם יזלזל בנ"י ויבא לידי עוני יאמרו הבריות שבא לידי עוני על שבא על אשה זונה ורבא לא הבין כוונתו וסבר דברים כפשוטן שכל האוכל לחם בלי

המתורגמן א) אבטראקנען . אבווישען .

ורם לבבך ושכחת · מעלה אני עליך כאילו שכחת : את כל התועבות האל · גבי עריות כתיב : במה · עכומ"ז : אשר נשמה באפו · שמחזיק את עצמו כבעל נפש והיינו גאוה שחשובה נפשו בעיניו : מאי יד ליד לא ינקה · סיפיה דקרא דאייתי לעיל הוא תועבת ה' כל גבה לב יד ליד לא ינקה : ה"ג כל שיש בו גסות הרוח אפילו הקנהו וכו' ול"ג כל הבא על אשת איש דלא משתעי קרא אלא בגסות הרוח : הקנהו להקב"ה וכו' · השליטו בשבחו על הכל כאברהם שקראו קונה שמים וארץ והיינו יד ליד אפי' דומה לאברהם שאמר הרימותי ידי וגו' : קשיא להו לדבי ר' שילא · אהך דרשה דרב : ה"ג האי יד ליד לא ינקה ידי מיבעי ליה : אפילו הוא כמשה רבינו · שקבל תורה מיד הקב"ה לידו : יד מיד מיבעי ליה · דהא קרא במקבל (תורה) מוקמת ליה ולא בנותן והוה ליה למיכתב יד מיד לא ינקה יד שקבלה מיד אף הוא לא ינקה : אפילו עושה לדקה בסתר · שנותן מידו ליד העני והכי משמע יד הנותנת ליד אף הוא לא ינקה : דכתיב ביה מתן בסתר יכפה אף · לאו דסייך האי קרא בקרא דלעיל אלא רבותא הוא שאף ע"פ שכופה אף וחימה אינו מכפר על גסות הרוח :

ולא אצטריך למכתב היא דמשמע ממש היא וק"ל : כל אדם שיש בו גסות הרוח כאילו עובד עכומ"ז כו' · הוא מבואר שיש לאדם ב' רוחות רוח טהרה ורוח טומאה כדאמר לעיל ונאמר ברוח טהרה כי אני ה' את דכא ושפל רוח וגו' ובהיפך רוח הטומאה שהוא כח של עכומ"ז כמ"ש והייתי רוח שקר גו' והוא הגס הרוח ור"י אמר כאילו כופר כו' גם הוא עד"ז כי רוח הגסה שהוא טמא מביאו לידי שכחת ה' שהוא מקור הטהרה ועד"ז אמר ג"כ כאילו בא על עריות כי רוחו הגסה שהוא רוח הטומאה מביאו לידי רוח טומאה של עריות כדאמר לעיל : כאילו בנה במה כו' · מלת במה הוא מורה במקרא על מקום גבוה ולענין גאוה ורוח גבוה חשבוהו ודמוהו לבמה כמ"ש בנדרים [א] ומנחליאל במות גו' ואם הגביה עצמו הקב"ה משפילו שנא' ומבמות הגיא וז"ש הכא כי במה נחשב הוא שהרוח הגאוה נחשב ונדמה לבמה בגובהו והיינו לבמה של עכומ"ז שהוא רוח הטומאה הגסה ופירוש הכתוב חדלו לכם מן האדם אשר נשמה באפו לפי יצירתו שהוא רוח טהרה כמ"ש וייצר ה' אלהים גו' ויפח באפיו נשמת גו' ות"א לרוח ממללא והוא לא הלך אחרי רוח זה כי במה דעכומ"ז נחשב הוא ברוחו הגבוה והגסה ופירש"י דחוק בזה ודו"ק : כל שיש בו גסות הרוח אפילו הקנהו הקב"ה כו' · כל"ל דגבי גסות הרוח כתיב תועבת ה' כל גבה לב יד ליד לא ינקה ונוסחת ע"י ספרים חדשים כל הבא על א"א כו' וטעות הוא דלא כתיב האי קרא דהכא לגבי הבא על א"א כלל ובעירובין פ"ב[ג] שדרשו המרלה מעות מידו לידי אשה לא ינקה גו' שנאמר יד ליד לא ינקה לאו

ז שם א"ר יוחנן משום רבי שמעון בן יוחאי כל אדם שיש בו גסות הרוח [א]כעובד עבודת כוכבים כתיב הכא (משלי טז) תועבת ה' כל גבה לב וכתיב התם (דברים ז) ולא תביא תועבה אל ביתך ור' יוחנן דידיה אמר כאילו כופר בעיקר שנא' (שם ח) ורם לבבך ושכחת את ה' אלהיך ר' חמא בר חנינא אמר כאילו בא על [כל] העריות (כולם) כתיב הכא תועבת ה' כל גבה לב וכתיב התם (ויקרא יח) כי את כל התועבות האל עשו אנשי הארץ · עולא אמר כאילו בנה במה שנאמר (ישעיה ב) [ב]חדלו לכם מן האדם אשר נשמה באפו כי במה נחשב הוא אל תקרי במה אלא במה · [ג]מאי (משלי טז) יד ליד לא ינקה אמר רב כל הבא על אשת איש אפילו הקנהו להקב"ה שמים וארץ כאברהם אבינו דכתיב ביה (בראשית יד) הרמותי ידי אל ה' אל עליון קונה שמים וארץ לא ינקה מדינה של גיהנם · קשיא להו לדבי ר' שילא האי יד ליד (יד ביד) [ידי] מיבעי ליה אלא אמרי דבי ר' שילא אפילו קבל תורה כמשה [רבינו] דכתיב ביה (דברים לג) מימינו אש דת למו לא ינקה מדינה של גיהנם · קשיא ליה לרבי יוחנן האי יד ליד יד מיד מיבעי ליה אלא א"ר יוחנן [דף ה ע"א] אפילו עושה צדקה בסתר דכתיב ביה (משלי כא) מתן בסתר יכפה אף ושחד בחיק חמה עזה לא ינקה מדינה של גיהנם :

היינו קרא דמייתי הכא אלא קרא אחרינא הוא בספר משלי (יא) יד ליד לא ינקה רע וזרע צדיקים נמלט וכמ"ש התוס' שם ושם יפורש · ודברי

הרי"ף

נאה ומתקבל לפי מעשיו ואין כאן קושי אלא שנשתנו מעשה בראשית ועכשיו הקשה איני כלומר מי הוי זווג כפי רשע וזכות דאמרת במי שקדמוהו ליקח ב"ז ממנו ברחמים שאין נותנים לזה אשתו שהיתה גזורה לזה המקדים אלא כפי מעשיו נותנים לו אשה אחרת הרי אם ברחמים קדם זה ליקח בת זוגו מה פשעה של אותה אשה שבאים לזווג לו עכשיו שהיתה ראויה לאיש אחר ואיך תזדמן לזה שהרי היא לא התפללה ואיך יתבטל בן זוגה לזה דרשו הא בזווג שני כי לאחר נישואין ראשונים יהיה כפי המעשים . עוד אפשר דהוי ס"ד שמי שקדמוהו סוף דבר הוא עתיד לפגוע בה אלא שזה קדמו לפי שעה וכיון שכן אין כאן שינוי מעשה בראשית אבל קשה דאמרת קשה לזווגם שאם הוא על שאינם שוין במעשים הא אמרת דלפי מעשיו הם מזווגים לו ואם הוא על שינוי מעשה בראשית הא עתיד לבסוף לפגוע בה לקיים הב"ק ואיך הוא קשה לנ"א הא באוג שני דהזווג הוא לעולם ולכך קשה לזווגם ופרש"י לפי שאינה בת זוגו :

עיון יעקב

בעידנא דלא עסיק בה אגוני מגנא צריך לומר היינו מיסורין בעולם הזה ולא מדינה של גיהנם לעתיד ועוד דנואף באשת איש חכמתו מסתלקת מלבו כדאיתא במדרש שהבאתי בסמוך אך לקמן אמרינן אין עבירה אפילו דאשת איש מכבה תורה וצ"ל דמכל מקום נידון בגיהנם : כל המתגאה כאילו עובד כו' . וכדאיתא במדרש פ' מצורע פי"ז על עשרה דברים נגעים באים ותשיב בהם עכומ"ז וג"ע ולה"ר ועיין מ"ש בסמוך לקמן גבי ראוי לגדע כאשירה : כאילו בא על כל העריות כולם . וקיימא לן מי שנתחייב שתי מיתות נידון בחמורה לכן אפשר דה"ע דמ"ד כרים מצורע במדרש דכל המתגאה נידון באש דס"ל כר"ש דשריפה חמורה ובא על חמותו וכה"ג בשריפה : אפילו הקנהו להקב"ה . עיין במהרש"א מה שפירש בזה גם בהא דקבל תורה כמשה גם כן יש לפרש שיש לו טובת עין כמשה שנהג טובת עין ונתנה לישראל כדאיתא בנדרים וכן כל השלשה מדות דקאמר לומר לך אע"פ שהוא ותרן וטובת עין בכל הדברים מכל מקום כיון שאינו ותרן ועניו בדעתו שהוא

עץ יוסף

נס"י כאילו בא על אשה זונה ודריש ליה לקרא מסיפא לרישא בשביל ככר לחם בא אדם לעונש של זונה להכי מקשה ליה דהכי ה"ל לכתוב בעד ככר לחם עד אשה זונה :

ז כאילו בא על העריות כולם . כי נודע טעם העריות הוא ג"כ מזה הטעם שאסורין להשתמש בשרביטו של מלך אשר כל היחודים למעלה במדות הקדושות המה בקרובים כידוע ליודעי חן לכך יפה הקישם האי תנא להיות עון המתגאה כבא על העריות כי המה קרובים בענין אחד (עיר בנימין) : אפילו הקנהו להקב"ה שו"א כא"א כו' קונה שמים וארץ . כדאי' בתנחומא סדר בהר סימן א' אמר הקב"ה שאף אני מכרתי העולם כולו לאברהם ולא הוניתי אותו . חזר והקנה אותו לי שנאמר קונה שמים וארץ . ועיין מ"ש שם בענף . ור"ל אפילו השליטו בשבחו על הכל כאברהם שקראו קונה שמים וארץ והיינו יד ליד אפילו דומה לאברהם שאמר הרימות ידי וגו' :

אין

משל היין המשובח שהוא בקנקן . ולכן אם מתגאה על חבירו נוגע עד מעלת האל ·

ענף יוסף

ז אמר רבי יוחנן בשם ר"ש ב"י כל אדם שיש בו גסות הרוח כו'. הנה בהכרח שכוונו גם על גבהות שלב בלבד שהרי הוכיחו זה ממ"ש תועבת ה' כל גבה לב כו' . ולכאורה קשה איך אפשר להחזיק דבר זה בגאוה מה שאדם זה מרגיש בנפשו שהוא גדול מחברו . אם באמת כן הוא שהוא גדול ממנו כגבוה שמים מעל הארץ איך יעשו בנפשו שקר לאמת בלבבו באמיתות מוחלט שאיננו גדול ממנו במאומה . ואף שבאמת האל הוא אשר נתן לו המעלה הזאת . החכמה . הגבורה . או העושר וכדומה סוף סוף הרי הגדילו האל בזה בכמה מעלות על חברו זה אקרב לך במשל אם יהיו לפנינו שתי חביות או קנקנים שעשאם מעשה ידי חרש וממין אחד של עץ או של חרס . וגם מלאכת בנייהם ותכונתם ומדתם שוה ואין הפרש בין זה לזה כלל . ונמלא את האחד יין משובח מאד ואת השני חומץ . המוכל איפוא לומר מפני זה כי זאת החבית גדולה מעלתה ממעלת החבית השנית . מה שייכות להחבית עם מה שבתוכה היא חומר אחר ומה שבתוכה חומר אחר . וחומר החבית עצמה אין לו שום מעלה ויתרון על חומר החבית השניה . וכן הוא ממש שייכות המעלות הנמצאות בהאדם עם חומר גוף האדם עצמו כי באמת כל מעלות האדם לאלהים לבדו המה הוא מקור החכמה וכן בענין הגבורה או העושר והגדולה . לך ה' הגדולה והגבורה וגו' . ובמה שהאציל מחכמתו או מגדולתו על האדם הזה . לא נתעלה בזה חומר גוף האדם בזה מאומה על חומר גוף אדם אחר שאין בו המעלות האלה . אבל הוא רק כענין כי כיון שמחזיק את עצמו כגדול מחברו כך וכך מדרגות יתחייב א"כ מזה כי לא על אופן שוה

[א]מהרש"א ד"ה כאלו בנה במה . כמ"ש בנדרים (נה ע"א . גם בעירובין נד ע"א) : [ג]שם ד"ה כל שיש בו ובעירובין פ"ב (יח ע"ב) .

יד יוסף

א כתב הנמ"ק דאחר שדימוהו רז"ל לעובד אמנין עמם יענש גם על המחשבה כעובד אמנין כדכתיב למען תפוש את ישראל בלבם ע"ש : ב ברכות יד ע"א : ג שם סא ע"א עירובין יח ע"ב :

חדושי גאונים

רעה נמשלה לשבט הנוגש בו כמ"ש בספר בן סירא אשה רעה צרעת לגוף וזה לא יניח הקב"ה על גורל הצדיקים ונתן טעם לדבר למען לא ישלחו הצדיקים בעולתה ידיהם ר"ל שלא ילמדו ממעשיהם הרעים לכך אמר הטיבה ה' לטובים כמ"ש מצא אשה מצא טוב ואשה טובה תנתן לטובה ולישרים בלבותם כי היא האשה אשר הוכיח ה' להולכים בתמים כי כפי מעשיו מזווגין לו כאמור והמטים עקלקלותם יוליכם ה' את פועלי האון שתנתן אשה רעה פועלת עמל ואון להולכים אורחות עקלקלות. וא"כ יהיה הזיווג הדומה בדומה לו טובה לטובים ורעה לרעים וזהו שמסיים ואומר שלום על ישראל כי בזמן שתהיה האשה דומה

אהבת איתן

א"ר יוחנן משום רשב"י כל אדם שיש בו גסות הרוח כאלו עובד כו' ר"י דידיה אמר כאלו כפר בעיקר . יש להבין הא חדא מלתא היא . וי"ל עפ"י מ"ש מהרש"א ברכות (דף יב ע"ב)

ח שם **אזהרה** לגסי הרוח מנין אמר (רבה) [רבא] אמר זעירי מהכא (ירמיה יג) שמעו והאזינו אל תגבהו רב נחמן בר יצחק אמר מהכא (דברים ח) ורם לבבך ושכחת וכתיב (שם) השמר לך פן תשכח גו' וכדרבי אבין א"ר אלעאי [א]דא"ר אבין א"ר אלעאי כל מקום שנאמר השמר פן ואל אינו אלא לא תעשה · דרש רב עוירא זמנין אמר לה משמיה דר' אמי וזמנין אמר לה משמיה דר' אסי כל אדם שיש בו גסות הרוח לסוף מתמעט שנאמר (איוב כד) רומו מעט (יכול) [ושמא תאמר] ישנו בעולם ת"ל (שם) ואיננו ואם חוזר בו נאסף (מן העולם) בזמנו שנאמר (שם) והומכו ככל יקפצון כאברהם יצחק ויעקב דכתיב בהו (בראשית כד) בכל (שם כז) מכל (שם לג) כל ואם לאו (איוב כד) וכראש שבלת ימלו· מאי וכראש שבלת ימלו רב הונא ורב חסדא חד אמר כסאסא דשבלתא וחד אמר כשבלתא עצמה · בשלמא למ"ד כסאסא דשבלתא היינו דכתיב וכראש שבלת ימלו אלא למ"ד כשבלתא עצמה מאי וכראש שבלת ימלו אמר רב (אשי) [אסי] וכן תנא דבי רבי ישמעאל משל לאדם שנכנס לתוך שדהו גבוהה גבוהה הוא מלקט · (ישעיה נז) ואת דכא ושפל רוח רב הונא ורב חסדא חד אמר [ב]אתי דכא וח"א אני את דכא ומסתברא כמ"ד אני את דכא שהרי הקב"ה [הניח כל הרים וגבעות ו] השרה שכינתו על הר סיני ולא גבה הר סיני למעלה · אמר רב יוסף לעולם ילמד אדם מדעת קונו שהרי הקב"ה הניח כל הרים וגבעות והשרה שכינתו על הר סיני [והניח כל אילנות טובות והשרה שכינתו בסנה] :

רש"י

אזהרה · שלא יהא גס רוח : ורם לבבך ושכחת · אלמא מגובה הלב בא לידי שכחה ששוכח את בוראו ובשכחה הוא מוזהר השמר לך פן תשכח : מתמעט · מחשיבותו : רומו מעט · כיון שרומו מתמעטין : וישנו בעולם מתקיים : והומכו · ואם חזר ונעשה מך עניו שממיך את עצמו : ככל · כאלו שנאמר בהם כל : יקפצון · מן העולם ימותו מות ישרים אברהם כתיב ביה וה' ברך את אברהם בכל יצחק כתיב ביה ואוכל מכל יעקב כתיב ביה כי חנני אלהים וכי יש לי כל : כסאסא דשבלתא · גבהו של שבולת שקורין זקן השבולת והוא נשבר ונופל מאליו : גבוהה גבוהה הוא מלקט · והיינו כראש שבולת ימלו כשבולת שנראה ראשה למעלה מחברותיה: אתי דכא · אני מגביה את הדכא עד ששוכן אצלי והיינו אשכון את דכא : אני את דכא· אני מרכין את שכינתי [אצלו] : ילמד אדם מדעת קונו · לאהוב את הנמוכות : כל הרים וגבעות · כגון תבור וכרמל *) שבאו שם כדכתיב (תהלים סח) למה תרצדון הרים גבנונים:

*) כדאיתא מגילה כט א' :

מהרש"א

המאמר דהכא מבואר ע"פ מ"ש בפ"ה דאבות ג' מדות טובות באברהם עין טובה ורוח נמוכה ונפש שפלה והיפך בבלעם וז"ש כל שיש בו גסות הרוח שהוא מדת בלעם הרעה שניה שבמדות גם שיש בו מדה הראשונה שבמדות טובות של אברהם דהיינו עין טובה שהקנהו הקב"ה כו' כי לא רצה ליהנות רק מה שהקנהו הקב"ה כו' שאמר הרימותי ידי לקבל מאל עליון קונה גו' ולא אקח משלך אפי' מחוט ועד שרוך גו' מ"מ כיון שיש בו מדה השניה הרעה שהיא גסות הרוח לא ינקה מדינה של גיהנם כמ"ש בבלעם ודבי ר' שילא שאמרו אפילו קיבל תורה כמשה כו' נתכוון גם לזה אע"פ שיש בו מדה זו הראשונה שלא ליהנות מאחרים כמשה שלא היה נהנה מביזת הים רק ממה שהקנהו הקב"ה מקבלת תורה ע"י הלוחות כמ"ש פסל לך הפסולת שלך [א] אעפ"כ כיון שיש בו מדה הרעה גסות הרוח כבלעם לא כו' ור"י הוסיף דאע"ג שיש בו מדה העליונה על כל השלימות ביותר לא די שאינו נהנה מהם אלא שהוא מהנה אותן במתן סתר אעפ"כ כיון שיש בו מדה הרעה זו של גסות הרוח כבלעם לא כו' וק"ל: **אזהרה** לגסי הרוח כו' שנא' שמעו והאזינו אל תגבהו כו' · אם לענין איסורא קאמר מפורש בכמה מקראות ואם לענין מלקות קאמר הא אמרינן דאין למדין מדברי קבלה ואפשר דקאי אדלעיל דעונשין אותו בדין גיהנם ואין עונשין נמי משמיא אא"כ מזהירין וק"ל: **כל** אדם שיש בו גסות הרוח לסוף מתמעט כו' · יראה דהאי קרא בענין דור המבול הוא דכתיב שנתגאו בשביל רוב הטובה כדאיתא פרק חלק וע"כ נאספו בלא זמנם וע"כ אמר במי שחוזר בו ואינו מתגאה עוד נאסף בזמנו כאברהם כו' אף שנתברכו בכל הטובות כדכתיב בהו בכל מכל כל לא היו מתגאים כדאמרינן בחולין [ב] כי אתם המעט אתם הממעטין עצמכם אברהם אמר ואנכי עפר כו' ע"ש : **וחד** אמר אני את דכא ומסתברא כו' · וכ"מ שגם החשוב ישפיל עצמו לגבי השפל ממנו ולא יאמר

עיון יעקב

גס רוח לא ינקה מדינה של גיהנם : **אזהרה** לגסי רוח מנין. אע"ג דאיסורא ידעינן מכמה מקראות היינו דוקא ביחיד שמענו אבל לצבור ה"א דמותר להתגאות עצמן משום כבוד לצבור· לה"ק בלשון רבים אזהרה לגסי רוח מנין ומביא ראיה מהא דכתיב שמעו והאזינו דקאי על כלל ישראל וכן הא דרש לבבך ושכחת קאי על כלל ישראל וקרי ליה בלשון יחיד כמו כל התורה : **כל** אדם שיש בו גסות הרוח לבסוף מתמעט. פרש"י מחשיבותו אך קשה הלא בפירוש דבר הכתוב במשלי כ"ט גאות אדם תשפילנו ושפל רוח יתמוך כבוד ולולי פירש"י הייתי אומר מתמעט מתורתו וממונו כדאמרינן סימן לגסות רוח עניות ויותר יש לפרש שהפי' מתמעט מבריאות גופו והשתא אתי שפיר יכול ישנו בעולם ת"ל ואיננו כלומר שמתגוונה והולך ואם חוזר בו נאסף בזמנו והיינו דאמרינן הוי קבל וקיים : **חד** אמר אתי את דכא וח"א אני את דכא. ונפקא מיניה דלמ"ד אני את דכא ה' נגב עליו לשמרו וכדאמרינן בשבת פ"ה דף נ"ו כל האומר דוד חטא אינו אלא טועה שנאמר וה' עמו אפשר חטא בא על ידו וה' עמו וכה"ג אמרינן בפ' חלק דף נ"ג וה' עמו שהלכה כמותו בכל מקום והיא היא כיון שה' נגב עליו משמרו מן החטא ושלא יכשל בהוראה ודוד הוא קטן שהקטין עצמו וכדאמרינן לקמן פ"ג דף כ"א ע"א מאי פרשת דרכים מר זוטרא אמר זה ת"ח דסלקא ליה שמעתתא אליבא דהלכתא ופרש"י זכה לתורה ניצול מיצר הרע ומן החטא וכיון שה' עמו והלכה כמותו כדכתיב והיה ה' עם השופט לשפוט להורות כהלכה ומה"ט אמרינן פ"ק דעירובין דף י"ג מפני מה קבעו הלכה כבית הלל מפני שנוחין ועלובין וכו' ולא עוד אלא שמקדימין דברי ב"ש הטעם כיון שהיו ענוים ממילא אני את דכא וכיון שה' עמהם הלכה כמותן והכל עולה בסגנון אחד ובזה מתורץ מה שמקשה מהרש"א ספ"ק דיומא לית מאן דמורה וכו' יש לומר דוד שאני שהקטין עצמו והיינו טעמא דהלכה כבית הלל כדאיתא בפ"ק דעירובין אף שהיו מיהודה ומבנימין ודו"ק: **אמר** רב יוסף לעולם ילמוד אדם מדעת קונו שהרי הקב"ה הניח כל הרים וגבעות והשרה שכינתו על הר סיני

ענף יוסף

שזה תגדל מעלת האל ממנו ומחברו זה . אבל בסברת תגדל על חברו זה יותר בכך וכן מדרגות. ותגדל ממנו בכך וכן מדרגות פחות ממה שתגדל מחברו . ועל הדרך הזה נעשה בשיעור גדולת האל בערך-נבראיו מדרגות עצמו מספר כי בכל אשר תגדל מעלת הנברא הזה על הפחות ממנו . כן תקטן גדולות האל עליו. ותגדל בשיעור הזה על הפחות ממנו . ואין לך מחשבת כפירות יותר מזו לעשות מדרגות מדרגות בענין גדולתו . והוא נעלה ונשגב מכל ענין גבול ושיעור וקצב : עוד נוכל לבאר ע"פ מה דאי' בב"ר פ"ח בשעה שהיה משה כותב את התורה כו' כיון שהגיע לפסוק הזה שנאמר ויאמר אלהים נעשה אדם בצלמנו אמר לפניו רבש"ע מה אתה נותן פ"פ למינים אתמהא. א"ל כתוב והרוצה לטעות יטעה . א"ל הקב"ה משה האדם הזה שבראתי לא גדולים וקטנים אני מעמיד ממנו שאם יבא הגדול ליטול רשות מן הקטן ממנו הוא אומר מה אני צריך ליטול רשות מן הקטן ממני והן אומרים לו למוד מבוראך שהוא ברא את העליונים ואת התחתונים וכיון שבא לבראות את האדם ארז"ל נמלך במלאכי השרת עכ"ל. וכיון שזה מתגאה מסתמא ס"ל נעשה אדם שתי רשויות יש הרי הוא כעובד ע"ז ור"מ אמר כל שיש בו גסות הרוח אפילו עשה צדקה בסתר כו' לא ינקה מדינה של גיהנם. יבואר ע"פ המדרש הובא בספר אורי וישעי דלשון נעשה אדם בצלמנו וגו' קאי על העשיר שאמר הקב"ה לעשיר נעשה אדם בהברותה אני אברא אותו ואתה פרנסנו . נמצא לפי דרש זה לא מוכח שמי שיש לו גסות הרוח יפרש נעשה אדם שתי רשויות יש אלא מפרש כמדרש הנ"ל לפרנס את העניים והוא באמת מפרנס עניים ומדקדק ליתן הצדקה בסתר . וא"כ אפשר לומר שלא יענש על גסות שיש בו . לכן קאמר רבי יוחנן כל אדם שיש בו גסות הרוח אפילו עשה צדקה בסתר מ"מ לא ינקה מדינה של גיהנם · משום שמשתמש בשרביטו של מלך :

ח **חד** אמר אתי דכא וה"א אני את דכא . עי' פרש"י והנה מר אמר חדא ומר אמר חדא ולא פליגי . כי שניהם כוונו לפרש מעלת הדכא ואמנם יש בזה מה שאין בזה . ולכל אחד יש מעלה וחסרון · כי הנה דרך המלך שיושב בהיכלו ויש לו חדרים פנימים וחיצונים חדר לפנים מחדר . ובכל חדר וחדר ודאי נראה גדולת המלך וגנזי אוצרותיו שאין שיעור לנוגה זיו הדרם ויפים . ומלאים זיו ומפיקים נוגה עד אין שיעור וערך. והנה בבוא עבדו החביב אליו ועומד בשער המלך כי אין לבא אל המלך אשר לא יקרא הנה המלך ברוב טובו וחסדו לגודל האהבה אשר אהבו יוצא לקראתו עד שער המלך ושם יראה אליו פנים יפות ומדבר עמו והוא שואל שאלתו הצריך לו מהמלך . ובזה ניכר לכל יוצאי שער המלך אשר זה הוא האהוב והחביב למאד בעיני המלך . וממילא כל השרים וכל עבדי המלך אשר בשער המלך מגביהים ומנשאים אותו וכורעים ומשתחוים לו כי יודעים כי הוא גדול

[א] מהרש"א שם בא"ד כמ"ש פסל לך הפסולת שלך (נדרים לח ע"א) : [ב] שם בד"ה כל אדם . כדאמרינן בחולין (פט ע"א):

יד יוסף

א מכות יג ע"ב שבועות ד ע"א ערובין צו ע"א זבחים קו ע"א מנחות לט ע"ב עבודת חמנין נא ע"ב : ב אתי דכא פי' היינו לאחר מותו יהיה במחיצתו של הקב"ה . וא"א אני את דכא גם בחייו של הדכא הקב"ה משרה שכינתו עליו ומסתברא כי לא גבה הר סיני למעלה כמו כן ישרה הקב"ה שכינתו על הדכא · (מהגאון דוואלזין) :

חדושי גאונים

לו בכל זה אז יהיה שלום ביניהם כי תמיד יסכימו על ענין א' כי בזמן שהזיווג אשה טובה לטובים אז שניהם יסכימו שלא לעשות כי אם טוב ואז שלום ביניהם וכן בזמן שהזיווג אשה רעה לרעים חלילה מאא"כ בזמן שאין הזיווג שוה הוא יתאוה לעשות טוב והיא כנגדו בהפך זה או להפך בין כך ובין כך אין שלום במעגלותם לכך נאמר שלום על

אהבת איתן

דקאשו שם מינות והרהור עכומ"ז דתרי מילי נינהו מינות היינו כופר במציאות ה' והרהור עכומ"ז היינו עובד בשיתוף. ומ"ש שם מהרש"א דהרהור עבירה ועכומ"ז חשיב בהדא י"ל הטעם ע"פ מ"ש בסנהדרין (דף סג) דלא עבדו ישראל עכומ"ז אלא כדי להתיר להן עריות הרי דעריות מביא לידי עכומ"ז ולכך חשבינהו

רש"י

כאשרה · יגדע ויפרש אחריו כאשרה שצריך לפרש אחריה כדכתיב (דברים יב) ואבדתם את שמם: ננער · מקיץ בתחיית המתים: שוכבי עפר לא נאמר · דליטתמע על כל המתים: שכן לעפר · משפיל עצמו עד לעפר: מיללת · מקוננת: וגבוה ממרחק יידע · רישיה דקרא כי רם ה' ושפל יראה וגבוה ממרחק יידע והגבוה ממרחק מקודם שתבא עליו הפורענות ימים רבים יידע שכינה מתאוננת ומשתברת עליו כמו וידע אלמנותיו (יחזקאל יט) וכמו ויודע בהם אנשי סוכות (שופטים ח) יודע כמביא למעלה (תהלים עד) לשון שבר: רואה את ב הגבוה לקרבו ולהסתדל עמו וחשוב בעיניו כמו (הושע ט) כבכורה בתאנה בראשיתה ראיתי את אבותיכם נתתי עיני לקרבם ולחבבם: ואיכא דמתני לה אמספרי לשון הרע · משום דרישיה דקרא מלשני בסתר וגו': רוח קמעא עוכרתו · פורענות קלה טורפתו

גמרא

ט שם וא"ר אלעזר כל אדם שיש בו גסות הרוח ראוי לגדעו כאשרה כתיב הכא (ישעיה י) ורמי הקומה גדועים וכתיב התם (דברים ז) ואשיריהם תגדעון · וא"ר אלעזר כל אדם שיש בו גסות הרוח אין עפרו ננער שנאמר (ישעיה כו) הקיצו ורננו שוכני עפר שוכבי (עפר) [בעפר] לא נאמר אלא שוכני עפר מי שנעשה שכן לעפר בחייו וא"ר אלעזר כל אדם שיש בו גסות הרוח שכינה מיללת עליו שנאמר (תהלים קלח) (כי רם ה' ושפל יראה) וגבוה ממרחק יידע · דרש רב עוירא ואי תימא רבי אלעזר בא וראה שלא כמדת הקב"ה מדת בשר ודם מדת ב"ו [א]גבוה רואה את הגבוה ואין גבוה רואה את השפל אבל [מדת] הקב"ה אינו כן הוא גבוה ורואה את השפל שנאמר כי רם ה' ושפל יראה:

י שם אמר רב חסדא (אמר) [ואיתימא] מר עוקבא כל אדם שיש בו גסות הרוח אמר הקב"ה אין אני והוא יכולין לדור בעולם שנאמר (תהלים קא) מלשני בסתר רעהו אותו אצמית גבה עינים ורחב לבב אותו לא אוכל אל תקרי אותו אלא אתו · ואיכא דמתני לה אמספרי לשה"ר שנא' מלשני בסתר רעהו · א"ר אלכסנדרי כל מי שיש בו גסות הרוח אפילו רוח קימעא עוכרתו[א]

מהרש"א

שאין זה כבודו דאין לך גדול מכבוד שמים וק"ל: ראוי לגדעו כו' · בגסי הרוח של סנחריב וסייעתו איירי קרא ומפורש ביה גדועים אבל מדמה ליה בג"ש לגידוע של אשירה כמו שצריך לגדעה ולשרש אחריה כמ"ש אבד תאבדון כו' כן בגסי הרוח צריך לגדעו ולשרש אחריו כמ"ש מאד מאד הוי שפל רוח כי הגס הרוח הוא כחו של עכומ"ז כמ"ש לעיל ודו"ק: שוכבי בעפר לא נאמר אלא שוכני כו' · נראה לי לגירסא זו דמדקדק ליה מדלא נאמר שוכבי במקום שוכני ל"ג בעפר בב' אלא שוכבי עפר כו' וכ"ה בגירסת ע"י אבל אי גרסינן בעפר בב' כמו שהוא בגמרות שלנו לא גרסינן כלל שוכבי אלא שוכני בעפר לא נאמר דמשמע עפר מלמעלה ולמטה דהיינו לאחר מיתה כדאמרינן בר"פ כיסוי הדם [א] עפר לא נאמר אלא וכסהו בעפר שיהיה עפר מלמעלה ומלמטה וה"נ עפר נאמר דמשמע לאו מלמעלה ומלמטה והיינו ע"כ מי שנעשה שכן לעפר בחייו דליכא עפר אלא מלמטה והענין מבואר שנעשה שכן לעפר בחייו שיודע שפלות יצירתו מעפר כמ"ש אברהם ואנכי עפר גו' וק"ל: שכינה מיללת עליו כו' · עיין פרש"י והוא דחוק ונראה לפרש דה"ק קרא כי רם ה' ושפל יראה רואה הקב"ה להגביה ולקרב אליו את השפל כדאמרינן בסמוך אבל המגביה עצמו אין הקב"ה מקרבו אלא ממרחק יידע לקונן עליו היפך מדת ב"ו שהגבוה מקרב את הגבוה כדאמרי' בסמוך ולזה נסמך דרש רב עוירא כו' לכאן בענין זה בעצמו ונסמך נמי לכאן הך דרשה אין אני והוא יכולין לדור בעולם אחד כו' אי למ"ד אתי דכא הרי הקב"ה מקרבו השפל אליו להיות בעולם אחד למעלה ואי למ"ד אני את דכא הקב"ה מקרב עצמו בעולם אחד למטה אל השפל אבל בגסי הרוח הקב"ה מרחיקו להיות למטה והקב"ה למעלה בעולם העליון והיינו גבוה ממרחק גו': איכא דמתני אמספרי לה"ר שנאמר מלשני בסתר גו' · ודריש ליה נמי מסיפא דקרא אל תקרי אותו אלא אתו לא אוכל ולא מרישא דקרא אותו אצמית וכ"ה בהדיא בפרק יש בערכין והוא דחוק לומר דאותו דסיפא דקרא יהיה קאי אלפני פניו בקרא אלה"ר ולא אלפניו גבה עינים גו' גם אין לו משמעות כלל לגבה עינים גו' במקום הזה וי"ל דלפום הך דרשה דקאי אלה"ר ודאי דקאי נמי אגבה עינים גו' וה"ק מלשני בסתר גו' גם גבה עינים אתו כלומר עמו לא אוכל לדור עמהם ודו"ק: אפי' רוח קימעא עוברתו שנאמר והרשעים כים נגרש · לפרש"י אסיפא דקרא סמיך ויגרשו מימיו רפש וטיט גם נדחק לפרש בכאן גסות הרוח של הרשעים

עיון יעקב

והניח כל אילנות טובות והשרה שכינתו בסנה. הנה לכאורה יש לדקדק תרתי ל"ל ותו דהא מעשה דסנה היה ברישא אמאי לא תנא תחלה וע"ד הדרש י"ל ע"ד דאיתא במדרש פ' ויחי למה תרלדון הרים גבנונים כולכם בעלי מומין הם אצל סיני לפי שנעשה עליהם עבודה אך אכתי קשה ע"ז לכאורה מ"מ ה"ל ליתן התורה על אחד מהרי ארץ ישראל דלא נאסר משום נעבד כדאיתא בש"ס דע"ז מכדי ירושה היא להם מאבותיהם ואין אדם אוסר דבר שאינו שלו והתם לא צייך לתרץ כדמתרץ התם ישראל דפלחו לעגל גלי דעתייהו דניחא להו דהרי עדיין אז לא פלחו לעגל אכן אי אמרינן שישראל ג"כ עבדו במצרים עכומ"ז גלי דעתייהו דניחא להו ואיתא במדרש פ' בא פי"ד הקב"ה היה עם ישראל בצרה וגלות מצרים וכל כך למה אמר להם כל הימים שאני עמכם אינן נוטלין שם רע במצרים הייתי עמהם ונמצאה שלימה וכתב היפה תואר לומר שהשכינה שומרם מהחטא ואיתא במדרש למה מתוך הסנה להראות שעמו אנכי בצרה ובזה מתורץ שהרי הקב"ה הניח כל הרים וכו' אך קשה דלמא התם מטעם שנאסרו מכח נעבד ואי משום שאין אדם אוסר דבר שאינו שלו י"ל דישראל עבדו עכומ"ז במצרים וגלי דעתייהו דניחא להו ע"ז קאמר והניח כל אילנות טובות והשרה שכינתו על הסנה משום עמו אנכי בצרה וקשה למה אלא כדי לשומרם מן החטא א"כ מוכח דמשום ענוה השרה שכינתו על הר סיני וק"ל. והנה רב יוסף נאה דורש ונאה מקיים כדאיתא לקמן בסוף פ' עגלה ערופה משמת רבי בטלה ענוה אמר רב יוסף לא תתני ענוה דאיכא אנא ומה"ט היה רב יוסף סיני כי אין התורה מתקיימת אלא במי שדעתו שפלה כדאיתא בתענית פ"ק דף ז' ומה"ט ייתי ואתמיניה ואיתב בטולא כי ענוים אינן רואים חבלו של משיח כדאיתא בסוף ספר מנורת המאור בשם המדרש דכתיב וענוים ירשו ארץ וק"ל ועיין בנדרים דף מ"א בחידושינו ובכתובות דף ק"א ע"ש: ראוי לגדעו כאשרה. אפשר לומר הטעם כמו שגידוע אשירה קודם לכיבוש ארץ ישראל וכדאיתא פ"ג דע"ז דף מ"ה מטעם שהוא גורם טומאה והסתלקות השכינה כן הגס רוח גורם סילוק השכינה וכדאיתא בסמוך שאמר הקב"ה אין אני והוא יכולין לדור בעולם לכן ראוי לגדעו כאשרה ועוד שהקב"ה בוחר בשפלים כדאמרינן אני את דכא והסיפור דאשרה כדאיתא בש"ס כל מקום שאתה מוצא הר גבוה ועץ רענן בידוע שיש שם נעבד לכן ראוי לגדעו כאשרה

שמסתמא יש בו הרהור עכומ"ז ועיין במהרש"א: אין עפרו ננער. אפשר לומר ע"ד דאיתא בשלהי מסכתא ענוה מביאה לידי יראה וכו' רוח הקודש מביאה לידי תחיית המתים ובגאוה הוא להיפוך שגורם סילוק השכינה ורוח הקודש לכך לא יעמיד לתח"ס (ומס"ע נ"ל טעם נכון הא דמצינו במדרש דלכך מת משה במדבר להראות כשם שעתיד להחיות את משה כך עתיד להחיות את דור המדבר וקשה לכאורה הלא היה אפשר להתקיים ע"י צדיקים אחרים כגון אהרן ומרים וכה"ג אלא ודאי דלכך נתוודע דוקא ע"י משה לפי שהיה עניו מאוד מכל האדם על פני האדמה ומפורסם לכל שיעמוד בתחה"מ משא"כ שאר צדיקים) ועי"ל דהוא מדה כנגד מדה דמה יתגאה האדם אם ידע מאין בא מטפה סרוחה ואיתא בפ' חלק דף צ"א אמר קיסר לר"ג אמריתו דשכבי חיי הא הוי עפרא ועפרא מי קא חיי א"ל ברתיה שבקיה ואנא מהדרינא ליה שני יוצרים יש בעירנו וכו' א"ל מן המים צר מן הטיט לא כ"ש ופרש"י מן המים צר דמטפה סרוחה שהיא כמים הוא מוליד וא"כ זה שמתגאה עלה על דעתו שלא נוצר מטפה סרוחה אלא מבשר ממש וא"כ לפי דעתו ליכא ק"ו לכן אין עפרו ננער וק"ל וזה אפשר כוונת הפסוק בתהלים ע"ח ויזכור כי בשר המה רוח הולך ולא ישוב וזה הכוונה בתמני אפי דבקה לעפר נפשי חייני כדברך וק"ל:

וגבוה ממרחק יידע. עיין פרש"י דדריש ידע מלשון יללה עפ"ז אפשר לומר ג"כ בהא דאשרי העם יודעי תרועה כלומר אשרי העם שמיללין בתרועה וכדאיתא בר"ה וכמאן דאמר ילולי יליל ע"ש: כל אדם שיש בו גסות הרוח אמר הקב"ה אין אני והוא יכולין לדור בעולם וכו' איכא דמתני לה אמספרי לשון הרע. אפשר לומר דהטעם העונש בשני העבירות אלו שאין יכול לדור עמהם משום דשני עבירות אלו הם מסטרא דנחש קדמאי וכדאיתא בפרקי דרבי אליעזר והובא בילקוט פ' בראשית על פסוק והנחש היה ערום בשעה שהלך הנחש ונגע באילן התחיל צווח אל תבואני רגל גאוה ע"ש וכרבה שם איתא כי יודע אלהים התחיל אומר דלטוריא על בוראו אמר מאילן זה אכל וברא את העולם וכו' ואפשר דמש"ע נתגרש אדם הראשון מגן עדן לפי שנכנס בו סטרא דנחש קדמאי וכדאמרו חז"ל אין אדם דר עם נחש בכפיפה אחת לכן אין אני והוא יכולין לדור בעולם: אפי' רוח קמעא עוכרתו · מטעם דאיתא בפ"ק דב"ב דף י' עשרה דברים קשים רוח קשה

ענף יוסף

גדול בבית המלך. ואמנם חסרון יש בזה כי לא ראה כלל גדולת מלכו ולא שבעה נפשו מזיו הדרת היכלי המלך. אשר עין לא ראתם ואכן לפעמים אשר המלך לרוב האהבה אל עבדו בכות

עץ יוסף

ט אין עפרו ננער · אין מקיץ בתחיית המתים. שאחר מי שיש בו גסות הרוח ראוי לגדעו כאשרה ונידון כאשרה · מהראוי שלא יהיה עפרו ננער

המתורגמן א) איין קליינער ווינד מאכט איהן טריב.

[א] מהרש"א ד"ה שכבי. בר"פ כיסוי הדם (פג ע"ב. וכן בבילה ז' ע"ב):

יד יוסף

א פי' אדם גדול חולק כבוד למי שהוא גדול כמותו (ערוך ע' גב ז'): ב ל"ל השפל רש"ל:

חדושי גאונים

ישראל. אמר רבה בר בר חנה קשה לזווגם כקריעת י"ס כו' כפי הנראה יש דמיון ויחס ביניהם כי כמו שהים היה מחובר בתחלה חיבור טבעי ואח"כ נפרד אותו חבור וא"כ נתבטל החבור הטבעי וכאשר שבו המים לאיתנם הרי נתחברו חיבור ב' והוא כאילו היה בלתי טבעי כי כבר נקרע ונתבטל החיבור הטבעי ונעשה חלק שהוא לחרבה כמ"ש וישם את הים לחרבה ואח"כ כאשר הוציא אסורים בכושרות מתוך הים נאמר וישב הים לפנות בוקר לאיתנו והוא חיבור בלתי טבעי כי כבר נחסר מן המים הראשונים ובאו פנים חדשות לכאן ככה היבור איש ואשה שהטבעי נתפרד ובא במקומו חיבור וזיווג שני בלתי טבעי לפיכך הוא קשה לזווגם או יאמר שזיווג זה התלוי במעשים הוא קשה בעיניו יתברך בהיות שהמעשים מתהפכים ויכול להיות שישתנו מעשיו

אהבת איתן

שם בתדא · ולכן הקדים קרא להרהור דעבירה קודם להרהור דע"ז. ועוד י"ל ע"פ המדרש חזית דיצה"ר דע"ז כבר נעקר ושל זנות נשאר וכל המקיימו כאילו קיים שתיהן ולכדלא מנה עכומ"ז בתשבון:

שנא' (ישעיה נז) והרשעים כים נגרש (כי השקט לא יוכל) ומה ים שיש בו כמה רביעיות רוח קימעא עוכרתו אדם שאין בו אלא *רביעית (דם) [אחת] עאכ"ו · א"ר חייא בר אשי אמר רב ת"ח צריך שיהא בו אחד משמונה בשמינית אמר הונא בריה דרב יהושע ומעטרא לי' כסאסא לשבלתא · אמר רבא בשמתא (מאן) דאית ביה ובשמתא (מאן) דלית ביה · אמר ר"נ בר יצחק לא מינה ולא מקצתה מי זוטרא מ"ד ביה (משלי טז) תועבת ה' כל גבה לב :

יא שם אמר חזקיה אין תפלתו של אדם נשמעת אא"כ משים (עצמו) [לבו] כבשר שנא' (ישעיה סו) והיה מדי חדש בחדשו ומדי שבת בשבתו יבא כל בשר להשתחוות לפני אמר ה' יא"ר זירא בשר כתיב ביה (ויקרא יג) ונרפא אדם לא כתיב ביה ונרפא א"ר יוחנן אדם אפר

רש"י

ומאבדתו : והרשעים · גסי הרוח דקרא דלעיל משתעי בשפלים ונדכאים להחיות רוח שפלים וגו' כי לא לעולם אריב וגו' עם אותם השפלים בעון בלעי קצפתי ואכהו וגו' דרכיו ראיתי וארפאהו וגו' בורא ניב שפתים וגו' אבל הרשעים שאינם שפלים ונדכאים כים נגרש כים המשליך וגורש רפש וטיט לשפתיו סביב : כמה רביעיות · לוגי מים אנו רואין בו : שרוח קמעא עוכרתו · עוכרת את מימיו : אדם שאין בו אלא רביעית אחת · שברביעית דם הוא מתקיים שיעור זה (שיערו חכמים) הלכה למשה מסיני שברביעית דם מטמא באהל מפני שהוא נפש וקרינא ביה על נפש מת לא יבוא *) : אחד משמונה בשמינית · משקל קטן הוא והיינו עוכלא כלומר צריך שיהא בו מעט גאוה שלא יהיו קלי ראש מסתוללין בו ויהיו דבריו מתקבלים עליהם על כרחם : ומעטרא ליה כסאסא לשבלתא · גסות מעט נאה והוגנת לו לת"ח ומעטרתו כסאסא המעטרת לשבולת : בשמתא מאן דאית ביה · גסות הרוח: ובשמתא מאן דלית ביה · גסות פורתא לפי שאין בני עירו יראים ממנו ואין בו כח להוכיחם : לא מינה ולא מקצתה · לא יחפוץ אדם לא בכולה ולא במקצתה דמי זוטרא מ"ד ביה קרא תועבת ה' כל גבה לב : כבשר · שהוא רך ולא כאבן שהוא קשה : להשתחוות · להתפלל אותם שהם כבשר יבואו ויתפללו כי הם נשמעים לפני אבל גסי הרוח לא יבואו : בשר כתיב ביה ונרפא · ובשר כי יהיה בו בעורו שחין ונרפא אדם כי יהיה בעור בשרו נגע צרעת כי תהיה באדם לא כתיב ונרפא בחד מינייהו לפי דרכך אתה למד שמי שהוא רך ועניו כבשר קרוב להתרפאות מיסורין הבאים עליו אבל מי שהוא קשה כאדמה אין רפואה למכותיו (דרוח קימעא עוכרתו) : אדם · למה נקרא שמו אדם שהוא אפר דם מרה

כלומר כולו הבל לכך לא יתגאה מרה הוא לחלוחית מרה היוצאת מן המרירה שבכבד ומתגברת באדם הכל לפי החדשים ושינוי העתים ולפי המאכל שאוכל ועל ידיה באים חלאים ונגעים ומכאובות יש שקרויה בדברי הרופאים מרה שחורה ויש שקרויה מרה אדומה :

*) עי' ברש"י בגמ' נו"א.

מהרש"א

א שבת לא ע"ב :

אבל לפי המדרשות בכמה מקומות בהאי קרא הוא מדמה הרשעים לגלי הים שמתגאים ועולים למעלה ולמטה חוץ לגבול חול הים לסטוף העולם וכשמגיעים שם הם נשברים ברוח פיו של הקדוש ב"ה וכן פירש רש"י בספר ישעיה ע"ש ולפי זה נראה דגרסינן עוברתו בב' ועש"ה כי רוח עברה בו ואיננו גו' שדימה הרשעים המתגאים כגון פרעה וסנחריב וכ"כ לגלי הים העולים לרום לסטוף עולם ורוח קימעא של גבול חול הים שהוא רוח פיו של הקב"ה עוברתו מלסטוף כן ברוח פיו של הקב"ה עוברת מן הרשעים גאותם כמו שעשה לפרעה ולסנחריב ולכ"כ ולכל רשעי דור ודור המתגאים בעולם · ומה ים שיש בו כמה רביעיות כו' דקאמר היינו כל גל וגל מהים שיש בו כמה רביעיות כו' וק"ל : ת"ח צריך שיהא בו אחד משמנה בשמינית· ירצה לפרש שלא ישפיל הת"ח עצמו יותר מדאי משום כבוד התורה בא' ממעלותיה שהם שמונה שנאמרו בשמינית שהוא תמניא אפי כמ"ש המפרשים שע"ש מעלות התורה שהם שמונה נאמר זה המזמור כן בתמניא אפי והאי קאמר : ומעטרא ליה כסאסא לשבלתא· לפי שהמתגאה שלא לש"ש אמרו שם דכראש שבלת ימלו דהיינו כסאסא דשבלתא אבל המתגאה בקלת לש"ש בכבוד התורה אדרבה מעטרא ליה כבוד התורה תהיה לו' לעטרה בראשו כסאסא לשבלתא · ובדרך לחות שמעתי שמונה בשמינית שהוא חלק ס"ד שאז לא יגיע לו חלק אחד מס"ג שהוא גם הרוח וק"ל : אא"כ משים עצמו כבשר שנא' יבא כל בשר להשתחוות גו' · מדלא כתיב יבא כל אדם גו' והא דכתיב בדור המבול כי השחית כל בשר גו' ולא כתיב כל אדם הא דרשינן מיניה דאף כל בהמה וחיה נזקקו לשאינן מינן והכא לענין השתחואה שייך

תוספות

אדם שאין בו אלא רביעית דם · פר"ח והוא דם הגלול שממנו מפתית הלב אין בו אלא משקל כ"ה סלעים שהוא רביעית הלוג :

עיון יעקב

גוף סובלתו גוף קשה וכו' ומיתה קשה מכולם ולדקה תציל ממות ובגם רוח אינו מועיל לדקה כדאמרינן אפילו עשה לדקה בסתר לא ינצל לכן רוח קמעא עוכרתו ואין הגוף סובלו כיון שיש דברים אחרים קשים ממנו זו מיתה : אמר רב תלמיד חכם צריך שיהא בו אחד משמנה בשמינית · עיין במהרש"א שכתב דהיינו חלק ס"ד שלא יהא בכלל גם רוח ועי"ל עיין בר"ה דף י"ג בתוספות שמדה הקטנה שבמדות הוא קורטוב שהוא שמינית שבשמינית עיין שם בתוספות אבל אכתי אינו מפורש היאך יהיה מדת גאוה זו שלא יהא נכשל בעבירה גדולה ומי מפיס לשקול הדבר בפלס ומאזנים · ואפשר דהכוונה דנגד רשעים ועם הארץ ינהג במדת גאוה זו שלא יתחבר עמהם בעניני סיפור ואכילה ושתיה וכדאיתא פרק ד' מיתות דף נ"ב למה ת"ח דומה לפני ע"ה בתחלה דומה לקיתון של זהב סיפר עימנו דומה לקיתון של כסף נהנה דומה לקיתון של חרס וזה ומעטרא ליה כסאסא לשבלתא וכה"ג מבואר שם בסנהדרין דף ל"ז בהני בריוני דהוו בשבבותיה דרבי זירא דהוי מקרב להו וקפדי רבנן ואפשר דהיינו דקאמר אחד משמנה שבשמינית הכוונה על פסוק השמיני שבמזמור למנצח על השמינית תהלים י"ב שהוא אתה ה' תשמרם ותגלגם מן הדור הרע הזו להתרחק מהם בכל האפשר : ומעטרא ליה כסאסא לשבולתא · מדמה לסאסאה דשבולת כדי להזהיר אותו שלא יתגאה עוד יותר מדאי וכדאמרינן לעיל על פסוק וכראש שבולת ימלו כשבולת הנופל מאליו ע"ש ועיין בחידושינו פ"ק דסנהדרין דף י"ד : מי זוטר מה דכתיב תועבת ה' כל גבה לב · נראה דרב נחמן ס"ל כרבי שמעון ב"י דלעיל דקאמר כל אדם שיש בו גסות רוח כעובד עכו"ם דיליף בג"ש דכתיב ולא תביא תועבה אל ביתך והכא כתיב תועבת ה' כל גבה לב ובעכו"ם מצינו ולא ידבק בידך מאומה מן החרם וזה שאמר ומי זוטר וכו' לכן לא מינה ולא מקצתה כמו בעבודת כוכבים דכתיב ולא ידבק בידך מאומה וק"ל :

אין תפלתו של אדם נשמעת אלא א"כ משים עצמו כבשר · הטעם י"ל דהא המתפלל צריך שיראה שהשכינה כנגדו כדכתיב שויתי ה' לנגדי תמיד וגסי הרוח אמר הקב"ה אין אני והוא יכולין לדור בעולם וגם הוא מדה כנגד מדה לפי שהוא גס רוח ואינו משגיח בשפל אנשים גם הקב"ה אינו משגיח בתפלתו ובסמוך גבי דכא רוח קאמר מכ"ע שאין תפלתו נמאסת : משים עצמו כבשר · ואפשר דמשום זה דרשינן בחולין דף קל"ט ע"ב

ענף יוסף

בבוא אליו אל המלך התילונה לשאול מאתו איזה דבר אז הוא קורא לו לבוא אליו פנימה . וכשזה הולך שמה כמה וכמה ישבע נפשו ויתענג בתענוגים מראותו בתפנוקי המלך וגנזיו ואוצרותיו והדריו קודם בואו אל המלך בעצמו ובואו אל המלך בעצמו הנה ודאי נופל על פניו מרוב המורא והפחד מזיו ונוגה היכל הלז ובפרט ראות כסא המלך שאין לה שיעור והמלך בעצמו הנה ודאי אי אפשר להביט בפניו מרוב המורא והאימה ואך די לו במה שראה עד עתה וזה הוא מעלה גדולה שראה בהיכלי המלך וחסרון יש שאינו ניכר לכל רוב האהבה אליו כמו זה שיואל המלך לקראתו וזה הוא בחינת אתי דכא או אני את דכא . והוא מובן (כמ"ח):

י תלמיד חכם צריך שיהא בו אחד משמונה בשמינית. כתב היערת הדבש וז"ל הפירוש אמיתי כך במזמור אשרי תמימי דרך אמר תמניא אפי ואות הח"ת הוא השמיני בי' ובחי"ת יש ג"כ שמונה חית"ן ואחד מהן הוא חבר אני לכל אשר יראוך וזהו המדה שצריך להיות בת"ח שיהיה חבר לכל יראי ה' ותושבי שמו ולא יתשוב מה לי ולו אני גדול הדור ומנהיג אין כבודי להשתתף עם שפל אנשים . כי אין גאוה לפני המקום והוא אוהב נדכאים עכ"ל . ובספר עיר בנימין הביא בשם הרב מו"ה שמואל דרשן ז"ל . אחרי שנלטיירו בספר הקדוש

עץ יוסף

כי הא דתנינן בעכומ"ז שוחק וזורה לרוח כדכתיב ואת חטאתכם אשר עשיתם את העגל לקחתי ואשרוף אותו באש ואכות אותו טחון היטב וגו' ואשליך את עפרו (עיר בנימין) :

יא בשר כתיב בו ונרפא · עי' רש"י וזה מסכים למה שאז"ל כי נגעים באים על לה"ר · ואמרינן מאי תקנתיה של מספרי לשון הרע אם עם הארץ הוא ישפיל דעתו לכך יפה אמרו כאן בשר כתיב ביה ונרפא לפי שרפואתו להשפיל עצמו · אבל אדם לא כתיב ביה ונרפא לפי שאין לו תקנה אם לא ישפיל עצמו · ואתיא כמ"ד שאף אם סיפר כבר יש לו תקנה ע"י שישפיל עצמו

חדושי גאונים

מטובה לרעה או בהפך אך לפי שאין הקב"ה דן את האדם כי אם לפי המעשים של עכשיו כמ"ש באשר הוא שם וכמו שפי' רש"י במקומו ומ"מ הדבר קשה בעיניו יתב' כאמור דומה לקריעת י"ס שנאמר מוציא אסירים בכושרות היינו בזכות כשרון מעשיהם אע"פ שהיה גלוי לפניו יתברך שלסוף ישובו מאחריו ית' כי מטעם זה אחז"ל שהיו ישראל נתונים בדין אם להטבע עם המצריים או לא כו' והוא ממש דוגמת אחז"ל שאמרו המלאכים לפני הקב"ה מי שעתיד להמית בנין בצמא כו' והשיב להם באשר הוא שם כך זיווג זה לפעמים הוא זוכה באשר הוא שם לזיווג טוב אע"פ שלסוף שיתקלקלו מעשיהם וכן להיפך לפיכך קשה הדבר בעיני הקב"ה כאמור . ומקשה איני והאמר רב יהודה מ' יום קודם יצירת הולד כו' הא בזיווג ראשון כו' והיינו ראשון בהחלט כאמור אמנם השני ודאי או ספק הכל תלוי במעשה · (עוללות אפרים) :

אמר חזקיה אין תפלתו של אדם נשמעת אלא א"כ משים את עצמו כבשר כו'. והנה פירש"י ז"ל על מה שאמר משים עצמו כבשר פי' שהוא משים עצמו כבשר שהוא רך ולא כאבן שהוא קשה . והנ"ל בזה כי הוא פשוט כי האדם בהתפללו לפני אלהים לא ידמה בנפשו בהשתפך לבו כי ראוי הוא לזה להשמיע במרום קולו ושימלאו משאלותיו והוא ענין עיון תפלה האמור למעלה והנה האדם המורכב משני חלקים גוף ונפש. ונקרא אדם מלשון אדמה לעליון מפני חלקו הנעלה בשלימות כאחד מצבא מרום במרום . ולאו

שאול · מקום שאול ביתו : נפחת · מתמעט מחשיבותו ונעשה פחות באנשים : ולשאת ולספחת · ע"י שמגסא את עלמו בא לידי ספחת שאינו עיקר באנשים אלא נספח וטפל : אלא טפלה · דבר שאינו חשוב בעלמו ונטפל לאחרים : ספחני נא · אספני נא בגזירת בית עלי משתעי קרא אעמיד כהנים גדולים אחרים שיוליאו את כהני זרעך מגדולתם וילטרכו לבקש מהם לאוספם ולקולטם אללם : אל אחת הכהונות · באחת מן המשמרות: שכר עולה בידו · ולא שכר קרבן אחר : זבחי · כל הזבחים במשמע : השם אורחותיו · מחשב הפסד מלוה כנגד שכרה של מלוה : [אל תקרי ושם · בשמאל אלא ושם בימין]: הכתוב קראו אחר · למי שנושאה כו': שאין זה בן זוגו של ראשון · אם ישאנה כו' : ומאיימין עליה · שתאא מודה : על עדי נפשות · כדאמרינן בסנהדרין הוו יודעין שלא כדיני ממונות דיני נפשות וכו' בפרק אחד דיני ממונות (לז·) :

לא שייך לרבות בהמה וחיה וק"ל : אדם אפר דם מרה בשר בושה סרוחה רמה כו' · הכוונה שיזכור אדם שפלותו שבחייו כי יסודו מעפר כמ"ש וייצר ה' אלהים את האדם עפר גו' שהוא החומר הפשוט השפל שבכל ד' יסודות ושהוא דם שהוא מסוגל לחלאים כדאמרינן פרק ח"ה[א]בריש כל מרעין אנא דם כו' ושהוא בעל מרה מד' מרות שעל ידיהם אם יתגבר אחד מהם יבא לחולי ולמיתה כפי ד' עתות השנה ועוד יזכור שהוא בשר ע"ש שפלותו במותו כי אם יהיה רע לשמים יהיה לו בושה ליום הדין במותו כמ"ש אוי לאותה בושה כו' ולא יהיה רע לבריות כי במותו יהיה סרוח לפניהם ולא רע לעצמי כי עצמותיו לרמה יהיו ועי"ז שיזכור כי אדם ובשר שמו לא יתגאה ויהיה טוב לשמים ולבריות ולעצמו ועי"ז יש לכוין בקרא בדור המבול שנתגאו ביותר כמפורש פרק חלק אמר לא ידון רוחי באדם לעולם וגו' ר"ל כל זמן שעוד רוחי בו דהיינו שהוא חי לא ידון בדעתו שפלותו באשר הוא נקרא אדם אלא בשגם שהוא נקרא בשר ע"ש שפלותו במותו לא יזכור ודו"ק : שנא' ולשאת ולספחת ואין שאת אלא לשון גבוה כו' · נקט האי קרא דסוף פרשת נגעים ולא נקט תחלתו דכתיב כי יהיה בעור בשרו שאת או ספחת גו' משום דמיתורא דריש הכא דכבר כתיב זאת התורה לכל נגע לצרעת ולנתק גו' דהיינו בכלל נגעי אדם שהם השאת והספחת ועוד שהינה לכתוב הכא שאת וספחת גו' אחר כל מיני נגעים דאדם ודבגדים ודבתים ובתחלת פרשת נגעים הקדים שאת וספחת גו' לכל מיני נגעים שאמרנו וע"כ אמרו דהאי קרא יתירא הוא דכבר כלל הכא שאת וספחת בזאת התורה לכל נגע לצרעת גו' ולדרשה אתי דאין שאת אלא לשון גבוה כי התרגום של שאת הוא עמקא ע"ש שהמראה שלה עמוקה מן עור הבשר כמפורש אבל ע"ש שהצרעת באה על מי שמתגאה עלמו כדאמר בפרק יש בערכין דכתיב בעוזיהו ובחזקתו גבה לבו גו' והצרעת זרחה במצחו קרא לצרעת זה לשון גבוה והשניה שאחריה לשון ספחת על שם שנפחת מגדולתו כמ"ש גם בעוזיהו שיותם בנו מלך תחתיו : [כמה גדולים נמוכי הרוח כו' · מפורש בר"פ נגמר הדין ע"ש : כל השם אורחותיו כו' · מפורש פ"ק דמ"ק ע"ש : [וא"ל בתי הרבה יין עושה כו' · כל אלו דברים מביאין לידי חטא

"אפר "דם "מרה בשר "בושה "סרוחה "רמה ואיכא דאמרי "בושה "שאול "רמה דכתיב בשי"ן אמר רב אשי כל אדם שיש בו גסות הרוח לסוף נפחת שנא' [דף ה ע"ב] (ויקרא יד) ולשאת ולספחת "ואין שאת אלא לשון גבהות שנאמר (ישעיה ב) ועל כל ההרים הרמים ועל כל הגבעות הנשאות ואין ספחת אלא טפילה שנא' (ש"א ב) ואמר ספחני נא אל אחת הכהונות לאכול פת לחם · ג[א]"ר יהושע בן לוי בא וראה ד[כמה] גדולים נמוכי הרוח[א] לפני הקב"ה שבזמן שבהמ"ק קיים אדם מקריב עולה שכר עולה בידו מקריב מנחה שכר מנחה בידו אבל מי שדעתו שפלה מעלה עליו הכתוב כאילו הקריב כל הקרבנות כולן שנא' (תהלים נא) זבחי אלהים רוח נשברה ולא עוד אלא שאין תפלתו נמאסת שנאמר (שם) לב נשבר ונדכה אלהים לא תבזה :

יב שם ה[וא]"ר יהושע בן לוי כל השם אורחותיו בעולם הזה זוכה ורואה בישועתו של הקב"ה שנא' (תהלים נ) ושם דרך אראנו בישע אלהים אל תקרי ושם אלא ושם דרך :

שם (דברים כד) והלכה והיתה לאיש אחר [דף ו ע"א] ו[א]מר רב יוסף הכתוב קראו אחר שאין זה בן זוגו של ראשון שזה הוציא רשעה מביתו וזה הכניס רשעה לתוך ביתו :

דף ז ע"א [משנה] היו מעלין אותה לבית דין הגדול שבירושלים ומאיימין עליה כדרך שמאיימין על עדי נפשות ואומרים לה

עיון יעקב

מסה מן התורה מנין שנאמר בשגם הוא בשר לפי ששיה עניו מאד מכל האדם שעל פני האדמה לסכי קאמר הוא בשר ולהכי נענה בתפלתו שאינה חוזרת ריקם : לבסוף נפחת · פרש"י מתמעט מחשיבותו וכן פרש"י לעיל על לבסוף מתמעט ועי"ש מ"ש לעיל וכאן יותר יש לומר דקאמר נפחת מעשרו וכדמייתי הקרא ספחני נא אל אחת הכהונות לאכול פת לחם : באילו הקריב כל הקרבנות כולם · שהרי לכך קרוין קרבן שמקרבין ישראל לאביהם שבשמים שתשרה שכינתו עליהם וכבר נתבאר לעיל אני את דכא לכן הוי כאילו הקריב כל הקרבנות כולם : אין תפלתו נמאסת · עיין לעיל בסמוך הטעם ונראה דסיה סיה דאיתא בברכות דף ל"ב מאחרב בהמ"ק ננעלו שערי תפלה והטעם דתפלה היא עבודה שבלב וכיון שנתבטל עבודת הקרבנות גם שערי תפלה ננעלו משא"כ זה שפל רוח וה"ל כאילו הקריב כל הקרבנות כולן לכן אין תפלתו נמאסת :

כל השם אורחותיו · עיין פרש"י ועוד אפשר לומר השם אורחותיו כוונתו שהוא לנוע באורחותיו כמו דאמר האי ספדנא בברכות דף ס"ב האי לנוע באורחותיו ולשון ושם

עץ יוסף

עלמו (עיר בנימן) : ולא עוד אלא שאין תפלתו נמאסת · קשה דמהיכן ס"ד שתפלתו נמאסת דהוצרך לומר ולא עוד אלא שאין תפלתו נמאסת · וי"ל דמאחר דתפלות כנגד תמידים תקנום ומי שדעתו שפלה עליו כבר הקריב כל הקרבנות א"כ הויא תפלתו לבטלה קמ"ל דעל כל זה אין תפלתו נמאסת · עוד י"ל דסתם מי שדעתו שפלה לובש בגדים בזוין כמ"ש חז"ל ילך למקום שאין מכירין אותו וילבש בגדים שחורים · ובעידן צלותא אמרינן פ"ק דשבת רמי פוזמקי ומצלי דהיינו בגדים חשובים · סד"א דהפלתו נמאסת קמ"ל דעכ"ז אין תפלתו נמאסת (שבות יעקב בשם מפרשים) :

יב הכתוב קראו אחר · למי שנושאה כו' · ודייק כן דה"ל למכתב שני לגבי ראשון דכתיב בתריה בעלה הראשון · אבל קראו אחר שאינו בן זוגו של ראשון ואינו דומה לראשון · כמו אל אחר (רש"א במסכת גיטין) : כדרך שמאיימין על עדי נפשות · כלומר שכמו שמאיימין יותר על עדי נפשות מעל

ענף יוסף

הקדוש הזוהר פ' בשלח השמות של ע"ב היוצאים מפסוקי ויסע ויבא ויט שנצטיירו בתשע שורות ובכל שורה שמונה חדרים שבהם שמונה שמות לכל חדר שם אחד מאותן שמות קדושים · ובשורה שמינית יש שם אחד מאותן שמנה תיבות שבשורה שמינית הוא שם ענוו · ולזה רמזו ת"ח צריך שיהא בו אחד משמנה שהוא אחד משמנה שמות שבשורה שמינית · והוא אחד ממ"ח דברים שהתורה נקנית בהם ענוה עכ"ל · ועי"ז אמר רב הונא ומעטרא ליה כו' שהענווה מעטרה ליה · והא דאמר רבא בשמתא כו' לא קאי אדלעיל אלא הוא מילתא באנפי נפשיה ומיירי בענין הגאוה · עוד יש לומר שכוונו בזה לומר שגם הת"ח אינו רשאי להתגאות כי אם כמו חלק אחד מששים שמתבטל במה שיפול אל תוכו · כן תתבטל גאוותו ברוב ענותנותו · ולפי שא' פעמים ח' עולה ס"ד נמצא שחלק שמיני שבשמינית שיעורו קרוב לחלק אחד בששים לא דק · יש שפירשו שמיני שבשמינית בזה הדרך שר"ל חלק אחד מששים והשב הענין לששים המה מלכות ששים מסכתא הנמצאים בש"ס · שראוי לת"ח שלא יחזיק עלמו כבקי · בכל הש"ס אלא כבקי בהאי מסכתא דעסיק ביה האידנא שהוא אחד מששים (טל אורות)· ורבינו האר"י ז"ל פי' כי שמיני שבשמינית הוא חלק ס"ד שבגאוה שאז לא יגיע לו עדיין חלק א' מס"ג חלקים שבגאוה שעל שם זה גם רוח לרמוז שעד חלק אחד מס"ג אין בו משום יהורא · ומשבא לכלל גם הוא אסור · (וזהו ג"כ דברי המהרש"א)

ועי"ז רמז הכתוב ג"כ הכל סג וגו' כלומר שכולם בני גיאות המה שבאו לכלל סג · לכן משמים השקיף · משא"כ בשאר עבירות יכול הקב"ה להתאמם עמהם בעולם :

יא ארב"ל כמה גדולים נמוכי הרוח אדם מקריב כו' · יבואר ע"פ מ"ש רש"י הגלילי מדמים שלא יהרג בשביל שהרג לאוריה · וסיים כי לא תחפוץ זבח ואתנה שאין קרבן

אמר הבונה היו מעלין אותה כו'.כמה חביב לפני הקב"ה הודאת החייב על החטאת בלב נכון ביארו דוד המלך ע"ה באמרו חטאתי אודיעך ועוני לא כסיתי אמרתי אודה עלי פשעי

המתורגמן א) דיא נידעריגע געמיטהער. געבייגטע גייסטער.

[א]מהרש"א ד"ה אדם. פרק ח"ה (נ"ג נח ע"ב) :

יד יוסף

א שבועות ו ע"ב : ב סנהדרין מג ע"ב ע"ש: ג יבואר ע"פ מ"ש הרמב"ן ז"ל טעם הקרבנות כדי שיבוא מזה לידי הכנעה כי האדם יראה את הצאן ואת הבקר שהוא נשפך דמו ונעשה אברים אברים ונשרף על המזבח ויחשוב בלבו כי מן הראוי היה שככה יעשה אליו אלא שבחסד אל נלקח תמורתו ונכנע בזה לבבו . ולכן מי שדעתו שפלה עליו ויש בו התכלית ההוא הוי כאילו הקריב כל הקרבנות גם יחד . (ערכי נחל): ד מו"ק ה ע"א · ילקוט תהלים רמז תשס"ג : ה גיטין ל ע"ב ·

חדושי גאונים

לו לאדם שיזכור תמיד שתי אלה וישימם נגד עיניו והוא ענין שהומרי אבר הוא בא מטיפה סרוחה למען הכנע מפני ה' ופחד מוראו וחלק השכל להתגאות ולהתנשא מעל הארץ הזאת · וזה שאמר כי אין תפלתו של אדם נשמעת עד שמשים עצמו כבשר ר"ל כעמדו לפני ה' אז ישים עצמו כבשר לפניו כי בושה סרוחה רימה הוא ולא ישים מעלתו לפניו כי כאין וכאפס נחשב לפניו . ואז יהיה ראוי לו שתשמע תפלתו . כי לב נשבר ונדכה אלהים לא יבזה . והוא כאשר יקרב האדם אל האש הגדולה והיה בידו נר קטן . והיה כל עוד יקרב אל הנר הגדול יבוש מנרו ואורו ידמה לו לחושך כן לעתיד כאשר יהיה השם לאור עולם יראו כל השמים את כבודו כי יגל מאוד אזי יבושו ויקרבו בהכנעה גדולה . וזהו יבוא כל בשר מידי חודש בחדשו ומידי שבת

א סנהדרין מה ע"א: ב עירובין כח ע"א: ג ירושלמי פ"ק דסוטה: ד עי' ש"ל פ"ל במ"ר פי"ג: ה ירושלמי פרק ד דמגילה:

[בתי] הרבה יין עושה הרבה שחוק עושה הרבה ילדות עושה הרבה שכנים הרעים עושים עשי לשמו הגדול שנכתב בקדושה שלא ימחה על המים ואומרים לפניה דברים שאינה כדאי לשומען היא וכל משפחת בית אביה [אם אמרה טמאה אני שוברת כתובתה ויוצאת ואם אמרה טהורה אני מעלין אותה לשער המזרח שעל פתח שער נקנור ששם משקין את הסוטות ומטהרין את היולדות ומטהרין את המצורעין] [א]וכהן אוחז בבגדיה אם נקרעו נקרעו אם נפרמו נפרמו עד שהוא מגלה את לבה וסותר את שערה רבי יהודה אומר אם היה לבה נאה לא היה מגלהו ואם היה שערה נאה לא היה סותרו היתה מתכסה בלבנים מכסה בשחורים היו עליה כלי זהב [דף ז ע"ב] וקטליאות נזמים וטבעות מעבירים ממנה כדי לנוולה [ב]ואח"כ מביא חבל מצרי וקושרו למעלה מדדיה וכל הרוצה לראות בא לראות חוץ מעבדיה ושפחותיה מפני שלבה גס בהן וכל הנשים מותרות לראותה שנאמר (יחזקאל כג) ונוסרו כל הנשים ולא תעשינה כזמתכנה: יג שם גמ' [ג]ת"ר אומרים לפניה דברי הגדה ומעשים שאירעו בכתובים הראשונים כגון (איוב טו) אשר חכמים יגידו ולא כחדו מאבותם [ד]יהודה הודה ולא בוש מה היה בסופו זכה וירש חיי העוה"ב · ראובן הודה ולא בוש מה היה בסופו זכה וירש חיי העולם הבא ומה שכרן מה שכרן כדקאמרינן אלא מה שכרן בעוה"ז (שם) [ה]להם לבדם נתנה הארץ ולא עבר זר בתוכם

רש"י הרבה ילדות עושה · וגורם לנערה ילדה שתבוא לידי קלקול ושמא אמת הדבר אל תביאי עצמך לידי מיתה מנוולת זו: שכנים רעים · יודעין לפתות ומלוין לה תמיד: שאינה כדאי לשומען · אינה ראויה לשומען שאומרים לפניה דברי הודאות לדיקים הראשונים אלא כדי שתודה על קלקולה כדאמרינן לקמן יהודה הודה ולא בוש: [שוברת כתובתה · כותבת שובר על כתובתה זניתי והפסדתי כתובתי ונותנת ביד בעלה שלא תתבענו אחר זמן ואינה נהרגת שלא התרו בה עדים בשעת מעשה: לשער המזרח · שער החיצון שבו נכנסין להר הבית ומשם לשער ניקנור הוא שער העליון שבחומה שבין עזרת ישראל לעזרת נשים: ששם משקין את הסוטות · מפני שלא נתקדש בקדושת עזרה עובי חלל אותו השער מפני המצורעין שמכניסין ידיהן לבהונות ליתן מדם האשם על בהן ידו ומחוסר כיפורים שנכנס לעזרה בכרת לפיכך לא קדשוה שיוכל לעמוד בחלל השער שאם היה כהן מוליא את דם האשם חוץ לעזרה הרי הוא נפסל ביוצא לפיכך צריך להכניס ידו לתוך חלל העזרה וביאת מקצת שרי רחמנא: ניקנור · אדם גדול היה והביא דלתות נחושת מאלכסנדריא של מצרים לאותו שער ונעשו בו נסים כדתנן בסדר יומא (דף לז:) ונקראו על שמו: ששם משקין סוטות · דבעינן לפני ה'): אוחז בבגדיה · בבית הצואר שלה: אם נקרעו · אינו חושש: ואם נפרמו · אינו חושש · פרימה גדולה מקריעה שנקרע לקרעים הרבה דימינלי"ר בלע"ז כמו האי דפריס סילקא (שבת עד:): עד שמגלה את לבה · ולקמן יליף לה מקרא: וסותר את שערה · מקליעתו · ולקמן יליף לה מקרא: קטליאות · תכשיט הוא כמין חצי עגול פתוח וסוגרת בו את חלוקה ומקיף גרונה מן הלדדין: חבל המצרי. עשוי מצורי דקל משיב הגדל סביב הדקל וכרוך עליו: וקושרו למעלה מדדיה · כדי שלא ישמטו בגדיה לארץ: שלבה גס בהן · כשאדם רואה בני ביתו דעתו מתגברת עליו ולא תירא ולא תודה ואנו מבקשים שתודה ולא ימחה שם הקדש על המים: וכל הנשים מותרות לראותה · לקמן פריך והא תנא רישא כל הרוצה לראות בא רואה ואפי' אנשים כו' ומתרץ לה ונשים חייבות לראותה: ונוסרו כל הנשים · מקרא הוא ביחזקאל: בכתובים הראשונים · בדברים הכתובים בתורה שנעשו בימים הראשונים: כגון · הגדה זו אשר חכמים יגידו ויודו על חטאתם ולא כחדו עונם מאבותם ומי הם ראובן במעשה בלהה כדלקמן ויהודה במעשה תמר צדקה ממני: להם לבדם נתנה הארץ · יהודה זכה למלכות בתוספתא דברכות (פ"ד) ראובן נטל חלק תחלה בעבר הירדן: ולא עבר זר בתוכם · דרש רבי תנחומא אימתי לא עבר זר בתוכם כשבא משה לברכם:

מהרש"א והתחיל ביין ע"פ מ"ש למה נסמכה פ' נזיר לפרשה סוטה שהרואה סוטה בקלקולה יזיר עצמו מן היין וכמ"ש זנות יין ותירוש גו' וק"ל:

עיון יעקב

מלשון ושם בסתר ולכן שכרו כיון שהוא הלנע לכת שזוכה ורואה בישועתו של הקב"ה שנתגלה לו דברים הלנועין והטמונים ולפי זה נ"ל דמאי דקאמר אל תקרי ושם היסך מפרש"י דאל תקרי בימין אלא בשמאל ועיין בויקרא רבה פ"ט וביפה תואר שם: יהודה הודה ולא בוש · אע"ג דראובן קדים מ"מ מעשה דיהודא שהודה קדים והא דלא אמרו לה מעשה עכן שהודה וכדאיתא בפרק נגמר הדין שאומרין כן לפני המומתין שכל המתודה יש לו חלק לעוה"ב משום שאילו יזכירו לה מעשה עכן תתירא אולי אם תודה ימיתו אותה במיתת ב"ד כמו עכן ועוד שמזכירין אלו שהיה מעשה זנות ולא בושו להודות וכן משמעות הרמב"ם פ"ג מהלכות סוטה שמה"ט מזכירין לה ג"כ מעשה אמנון ותמר ע"ש: אלא מה שכרן בעוה"ז · כיון שעשו דבר שהוא טוב לשמים וגם לבריות כדמסיק ביהודה דלא תשרף תמר ובראובן דלא ליחשדי אחוהי ומצוה שהוא טוב לשמים ולבריות אוכל פירותיהן בעה"ז והקרן קיימת לעולם הבא כדמסיק בפ"ק דקדושין להכי מקשה מה שכרן בעוה"ז: להם לבדם נתנה הארץ · אפשר לומר ע"ד דאמרינן לא נתנה קרקע אלא לבעלי זרוע

ענף יוסף

בא על המזיד · עולה לא תרלה שאם מחויב חטאת ועולה יחד והחטאת לכפר והעולה לרצות והקריב את אשר לחטאת ראשונה ואם הביא העולה לחוד אין לו שכר גם על העולה ומש"ה אמר ריב"ל אדם מקריב עולה שכר עולה בידו. מנחה שכר מנחה בידו. ומסיכא

עץ יוסף

עדי ממונות וכדתנן במשנה ה' פ"ד דסנהדרין · כמו כן מאיימין יותר על האשה · אבל לא שאותו איום עצמו אומרים באשה שאין ענינו לענינה כלל (תוספות י"ט): וכל משפחת בית אביה · שאי אפשר שלא יהו נמלאין אנשי משפחתה בזכרון אלו הדברים (הרמב"ם): אוחז בבגדיה · בבית הצואר שלהן: אם נקרעו · אינו חושש ואם נפרמו אינו חושש · פרימה גדולה מקריעה שנקרעת לקרעים הרבה · לשון אחר פרימה מן הלדדין קריעה באורך (ברטנורה) עוד פירוש שלישי תמצא במסכת מכות פ"ג מי"ב (תוס' י"ט): ר"י אומר אם היה כו' אע"ג דגזירת הכתוב הוא · ושב ואל תעשה לאו מיעקר הוא כדאי' בפרק האשה רבה דף נ' ע"ב (תוס' דף ח' ע"א ד"ה אם היה לבה נאה): לא היה מגלהו · שמא תצא זכאה ויתגרו בה פרחי כהונה שהיו מלוין בעזרה שראו את לבה נאה ושערה נאה · וא"ת כיון דלאו חובה לאנשים לראותה יתלו סדין של בוץ בינה ובין האנשים ויתור שערה כדאמר קרא · ואי משום כהן המשקה אותה יהפוך פניו לצד אחר · וי"ל לרבי יהודה אם היו פורסין סדין בינה לבין האנשים לא היה ניוול כל כך בפני הנשים שאין אשה בושה מפני חברותיה ולא יוסרו (תוס' י"ט): וקטליות עוקים שמשימין סביב הצואר · ומפני שהאשה חונקת עצמה בהם כדי שתראה בעלת בשר נקראו קטליות: נזמים · הם תכשיטי האף · (הרמב"ם) ומלשון הרב דפ"ו דשבת גם תכשיטי אוזן בכלל (תוס' י"ט): מעבירים ממנה · מפרש בגמרא דלא תימא שיניחו לה הנזמים והטבעות אחר שקרעו בגדיה וגלו את לבה שזה יותר גנאי לה · כמו שגנאי יותר לאדם ערום שילך במנעלים ברגליו מלילך יחף: חבל מצרי · מפרש בירושלמי לפי שעשתה מעשה מצרים · ואם אין חבל מצרי מביא שאר חבלים וקושר למעלה מדדיה שלא יפלו בגדיה ותשאר ערומה: וכל הרוצה לראות בא לראות · ודוקא באנשים רשות ואינו חובה · אבל בנשים חובה על כל הנשים המצויות שם לבא ולראות כדכתיב ונוסרו כל הנשים:

הבונה לה' ואתה נשאת עון חטאתי סלה בין שיהיה חטאת או עון או פשע ג' מדרגות החטא כולם ניתנו להמחל לי בהתודותי עליהם אף כי כיון שגמרתי בלבי להודות על הפשע אע"פ שלא הודיתי עדיין באמת כבר בזכות זה נשאת לי העון והחטא ובוידוי בפועל אח"כ נמחל לי גם הפשע עצמו ובסוף כולם הוסיף מלת סלה כלומר אף שהיו עונות כבדים ונוגעים בנפשות אין לך דבר שעומד לפני הוידוי ואומרו בלשון עבר ואתה נשאת דבדידיה הוה עובדא היכך שאול שהתגלגל ולא הודה בראשונה ולא נתכפר לו עונו והוא תיכף שאמר חטאתי לה' א"ל נתן גם ה' העביר חטאתך לא תמות. כל כיוצא בזה היו אומרים לסוטה ופותחין לה פתח מכמה סבות מביאות האדם לידי הטאת כדי שאם חטאה תודה ותתכפר: וכהן אוחז בבגדיה כו'. כאלה וכאלה ב"ד של מעלה עושים להוטא ליסרו ולנוולו עד שישוב ולמען יהיה מופת לרבים וילמדו ממנו:

חדושי גאונים

בשבתו שאז הוא תוספת האור והקדושה ויבוא כל בשר להשתחוות לפני שיהיו הכל בעיניהם מלא בושה לפני האדון ה' צבאות כאמור · וע"ז בא ר' זירא ואמר בשר כתיב בי' ונרפא אדם לא כתיב בי' ונרפא והוא בצרעת שנאמר ובשר כי יהיה בו בעורו שחין ונרפא. והוא כמביא למעלה כי חלק אלוה ממעל כי יחטא בו האדם קשה הוא לו לפרוש הימנו להיות שב ורפא לו. כי כאשר עונותיו יעברו ראשו אזי כמשא כבד יכבדו להשליכהו הרלה ולא ירף ממנו עדי השחיתהו ועליו הכתוב אומר כל באיה לא ישובון. אכן החוטא מחמת שרירות לבבו הזונה אזי אחרי אשר יבלע הרע יך לבבו אותו על הרעה אשר עשה ושב ורפא לו. אשר לא כן אשר נשיא יחטא שהוא השכל שאז אין תרופה למחלתו כאמור · וזה שאמר בשר כתיב בי' ונרפא באשר ידוע כי הצרעת בא על החטא וכאמרם ז"ל על שלשה דברים הנגעים באים על לשון הרע ועל גסות הרוח ועל שקר. ועוד בה הרביעי כי האיש אשר הוא חנף ומרע ונגד בני אדם יעשה הטוב ובקרבו ישים ארבו אזי יצטרע וישתלח חוץ לשלש מחנות ואמרתי בזה בפירוש הכתוב. והצרוע כל ימי אשר הנגע בו יטמא ראשו יהיה פרוע ובגדיו יהיו פרומים ועל שפם יעטה וטמא טמא יקרא · והיא נגד העבירות הללו נגד גסות הרוח שהוא נדמה לראש. ע"ז ראשו יהיה פרוע. ועל קלקול מדותיו פרומים יהיו

בשלמא יהודה אשכחן דאודי דכתיב (בראשית לח) ויכר יהודה ויאמר צדקה ממני אלא ראובן מנא לן דהודה [א]דאמר ר' שמואל בר נחמני אמר ר' יונתן מאי דכתיב (דברים לג) יחי ראובן ואל ימות (שם) וזאת ליהודה כל אותן שנים שהיו ישראל במדבר היו עצמותיו של יהודה מגולגלין בארון עד שעמד משה בקש עליו רחמים אמר לפניו רבש"ע [ב]מי גרם לראובן שיודה יהודה וזאת ליהודה מיד (שם) שמע ה' קול יהודה על איבריה לשפא ולא הוו קא מעיילין ליה למתיבתא דרקיעא (שם) ואל עמו תביאנו לא הוה קא ידע למשקל [ג]ולמיטרח בשמעתא [בהדי רבנן] (שם) ידיו רב לו לא הוה קא סלקא ליה שמעתא אליבא דהלכתא (שם) ועזר מצריו תהיה · בשלמא יהודה דאודי כי היכי דלא תשרף תמר אלא ראובן למה ליה דאודי [ד]והאמר רב ששת חציף עלי מאן (דפריש) [דמפריט] חטאיה · כי היכי דלא לחשדי אחוהי בהדיה :

דף ח ע"א (תנן) [תניא] האיש מכסין אותו פרק אחד מלפניו והאשה שני פרקים אחד מלפניה ואחד מלאחריה וכו' · אמר רבא גמירי דאין יצר הרע שולט אלא במה שעיניו רואות :

יד דף ח ע"ב **משנה** [ה]במדה שאדם מודד מודדין לו היא קשטה את עצמה לעבירה המקום מנוולה·היא גלתה את עצמה לעבירה המקום גילה עליה · ([ו]הירך) [בירך] התחילה עבירה תחלה ואח"כ הבטן לפיכך תלקה הירך תחלה אח"כ הבטן ושאר הגוף לא פלט : **גמ'** אמר רב יוסף אע"ג דמדה בטיל במדה לא בטיל [ז]דאמר רב יוסף וכן תני ר' חייא מיום שחרב בהמ"ק אע"ג שבטלה סנהדרי (גדולה) ד' מיתות לא בטלו·והא בטלו אלא דין ד' מיתות לא בטלו· מי שנתחייב סקילה או נופל מן הגג או חיה דורסתו·מי שנתחייב שריפה או נופל בדליקה או נחש מכישו[א] · מי שנתחייב הריגה או נמסר למלכות או ליסטין באין עליו מי שנתחייב חנק או טובע בנהר או מת בסרונכי[ב] :

טו שם **תניא** [ח]היה רבי [מאיר] אומר מנין שבמדה שאדם מודד בה מודדין לו שנאמר (ישעיה כז) בסאסאה בשלחה תריבנה אין לי אלא סאה מנין לרבות (אפילו) תרקב וחצי תרקב קב וחצי קב רובע וחצי רובע

רש"י

יחי ראובן ואל ימות וזאת ליהודה · אין לך בברכת כל השבטים מתחלת וזאת חוץ מזו : עצמותיו של יהודה מגולגלין בארון· עצמות כל השבטים העלו ממצרים והוא שיוסף אמר להם והעליתם את עצמותי מזה אתכם (שמות יג) עם עצמותיכם והיו עצמות כל השבטים שלהן קיימת ויהודה אבריו מפורקין ומתגלגלין בארונו מפני שנידה את עצמו בערבונו של בנימין שאמר וחטאתי לך כל הימים (בראשית מג) אפילו לעוה"ב ומהכא נפקא לן במכות (יד:) נדוי של חכם אפי' על תנאי הוא בא: מי גרם לראובן שיודה· במעשה יצועי אביו : יהודה · שהודה במעשה תמר כך היה מסורת בידם · ומדרש אגדה דר' תנחומא כשאמר יהודה צדקה ממני עמד ראובן ואמר אני בלבלתי יצועי אבי ועכשיו יחי ראובן שלדו קיימת כאילו חי וזאת ליהודה שהוא מתגלגל : לשפא · למקום שנתקו משם כמו דשף מדוכתיה (חולין מב:) : למתיבתא · לישיבה של מעלה : למשקל ולמיטרח · לישא וליתן עם שאר חכמים : ידיו רב לו · יהא ◆ נלחם לריב ריבו והאי דכתיב ידיו לשון מלחמה הוא מלחמתה של תורה : אליבא דהלכתא · לא היה זוכה לומר דבר המתקבל : מאן דמפריט חטאיה: לרבים נראה שאינו בוש וכלם בדבר : דלא ליחשדו אחוהי · שלא יהיו שאר אחיו נחשדין מאביהם : האיש מכסין אותו · כשנסקל : פרק אחד · חתיכת בגד מלפניו ושאר כל גופו ערום : גמירי · מסורת בידי מרבותי : ירך התחילה בעבירה · בדרך תשמיש הירך נהנה תחלה בקירוב בשר : לפיכך תלקה הירך תחלה · לקלל אותה דכתיב בתת ה' את ירכך נופלת (במדבר ה) : אע"ג דמדה עצמה בטיל · שפסקו ד' מיתות ב"ד : במדה לא בטיל · שמודדין להם לעוברי עבירה במדה שמתחייבין בה ומתים בדוגמת אותה מיתה : דאמר רב יוסף · תלמודא קאמר ודאמר רב יוסף נמי בעלמא וכן תני כו' : דין ד' מיתות · דין שמים שהוא דוגמתן : נופל מן הגג · דומיא דסקילה דתנן (סנהדרין מה·) בית הסקילה היה גבוה שתי קומות אחד מן העדים בא ודוחפו וכו' : חיה דורסתו · אחרי דורסו בצפרניו ומפילו לארץ וגם זה דומה לנסקל : נחש מכישו · והארס שורפו : נמסר למלכות · ומיתת המלכות מתיזין את ראשו בסייף והרג נמי סייף הוא כדאמרינן בסנהדרין (נב:) : סרונכי · בוגמל"ע והוא חולי בגרונו : בסאסאה · בתוך אותה סאה עצמה כשאתה משלחה לאבדון תריבנה : ואין לי אלא סאה · כלומר עבירה גדולה : תרקב חצי סאה תרי וקב דהיינו ג' קבין :

תוספות

גמירי דאין יצה"ר וכו' · מקשינן מפ' אין דורשין דאמר עריות בין בפניו בין שלא בפניו נפים ילרייהו ולק"מ התם ה"פ מאחר שראה הערוה פעם אחת שוב מהרהר אחריה לעולם אפי' שלא בפניה אבל מחמת שראה הנסקלת ערומה אינו מהרהר אחר אחרת :

מהרש"א

[בשלמא יהודה אשכחן דאודי כו' · כל הסוגיא מפורש פ"ק דמכות וע"ש]: הירך שהתחיל בעבירה כו' ואח"כ הבטן כו'· מה"ט נמי ואח"כ שאר הגוף כפרש"י בחומש מנין לשאר כל הגוף ת"ל ובאו בה בכולה א"כ מה ת"ל בטן וירך לפי שהם התחילו כו' ע"ש : במדה לא בטיל כו' · אמתניתין קאי דתני במדה ולא קתני מדה שאדם מודד דהא ודאי לאו מדה עצמה היא קשטה והמקום מנוולה אבל במדה הוא מקרי בדבר שקשטה בו מעבירין ממנה לנוולה וק"ל : [שנאמר בסאסאה גו' · פרש"י בתוך אותה סאה כו' והכי מפרש לה לקמן ובס' ישעיה פירשו לענין פרעה כששילח את ישראל תריבנה כו' ע"ש] . מנין לרבות תרקב כו' ת"ל כי כל סאון סואן גו'· לפי הדרש סאון סואן מלשון סאה ומריבויא דכי כל דריש אפי' תרקב כו'

א ב"ק לב ע"א מכות יא ע"ב:ב ספרי ח"ב פסקא שמח : ג נ"ל ולמטרא כך איתא בשאלתות פ' מקץ סי' למ"ד ופי' כמו שקלא וטריא : ד ברכות לד ע"ב : ה מגילה יב ע"ב : ו ירושלמי סוטה פ"ק : ז סנהדרין לז ע"ב כתובות ל ע"א : ח תוספתא סוטה פ"ג ירושלמי פ"ק דסוטה שוח"ט מזמור פ"א סנהדרין ק ע"א במדבר רבה פ"ט זוהר סדר פנחס :

חדושי גאונים

בגדיו שהם המשלים למדות הבגדים. ומה שדיבר לשון הרע ורכילות על שפם יעטה שיהיה עוטה על שפה למען לא יצא מפיו כל דבר רע להורות כי הוא המקום אשר יצא שורש הרע לסבתו במהלתו . ונגד זה שאמר לפרסם צדקתו ברבים ותוכו מלא מרמה · אמר הכתוב טמא טמא יקרא וכי ע"י צרעתו יקרא טמא טמא מראשיתו כי עוד תלאתו בו . וטומאתו לא תצא ממנו כאמור · לכן אמר כי בשר כתיב בי' ונרפא ר"ל שהחטא שהוא מצד החומר . אכן שאדם אם בראשו נגעו שהם דיעות שנפסדות לא כתיב בי' ונרפא כי רפואתו רחוקה לבוא כמ"ש הכתוב כי רחוק מרשעים ישועה כי חוקיך לא דרשו . לכן לא כתיב בי' ונרפא כאמור במ"ש למעלה כי מלת אדם יורה לשלימות האדם. וע"ז אמר ר' יוחנן כי יש עוד חילוק והפרש בין הנושאים בין אדם לבשר כי אם אמנם מצד אחד שם אדם למעלתו עוד היא לגריעותו שהיא אפ"ר ד"ס מר"ה ויש חילוק אחר בין אם החטא הוא מצד שהוא אדם והיא הרכבת האדם מאפר דם ומרה. ואם החסרון הוא בחוק הרכבת בריאותו שהיא מקום חיותו כי אז שרשו מעוקל אזי אין לו תקוה כי כן מצינו בעשו שהיה שרשי מעוקל ומקורו משחת מאוד אזי באדם לא כתיב בי'

הכותב

כתבו התוספות בפרק החובל מי גרם לראובן שיודה. אע"ג דאמרינן במדרש וישב ראובן אל הבור מלמד ששב משקו ומתעניתו על שבלבל יצועי אביו וזה היה קודם מעשה דתמר מ"מ לא הודה ברב ים עד אחר שהודה יהודה עכ"ל :

עין יעקב

ויהודה היה גבור באחיו גם ראובן כדאיתא במדרש על פסוק ויהי מתיו מספר ע"ש : **חציף** עלי מאן דמפרש חטאיה . ובעכן ושאר כל המומתין דאמרי' ליה התודה שאני התם דככר נתפרסם חטאם ע"י עדים ובעכן ע"י הגורל ועיין בש"ס דיומא דף פ"ו : **אמר** רב יוסף אע"ג דמדה בטיל. נראה דרב יוסף קאי אמתניתין ואתי לאשמועינן

ענף יוסף

תיתי שלא יהא שכר מה שהביא · רק השמיענו דדוקא בעולה ומנחה שאין תלוים זה בזה יש לו שכר עולה ומנחה . לא בחטאת ועולה שצריכין זה לזה והביא עולה לחודא אין לו שכר אפילו על העולה . ושמא תאמר גם התפלה שמתפלל הצילני מדמים לא יועיל . ת"ל זבחי אלהים רוח נשברה כאילו הקריב כל הקרבנות ואינו חסר כלום לא כמי שהקריב העולה בלי החטאת שלא הועילה לו ולא עוד אלא שאין תפלתו נמאסת גם על המזיד ואינה כקרבנות שמכוונין אם הביאן על המזיד לב נשבר ונדכה אלהים לא תבזה מש"ה התפללתי הצילני מדמים שהתפלה מכפרת גם על המזיד :

המתורגמן א) בייסט איין . ב) פערשטיקקונג, האלז פערשליססונג .

תומן ועוכלא ת"ל (ישעיה ט) כי כל סאון סואן ברעש*) ומנין שכל פרוטה ופרוטה מצטרפין לחשבון גדול ת"ל (קהלת ז) אחת לאחת למצוא חשבון וכן מצינו בסוטה שבמדה שמדדה בה מדדו לה היא עמדה על פתח ביתה ליראות לו לפיכך כהן מעמידה בשער ניקנור ומראה קלונה לכל היא פרסה לו סודרין נאים על ראשה לפיכך כהן נוטל כיפה שעל ראשה ומניחו תחת רגליה היא קשטה לו פניה לפיכך [דף ט ע"א] פניה מוריקות[א] היא כחלה לו עיניה לפיכך עיניה בולטות היא קלעה לו את שערה לפיכך כהן סותר את שערה היא הראתה לו באצבעותיה לפיכך צפרניה נושרות היא חגרה לו בצלצול[ב] לפיכך כהן מביא חבל מצרי וקושר למעלה מדדיה היא פשטה לו יריכה לפיכך יריכה נופלת היא קבלתו על כריסה לפיכך בטנה צבה היא האכילתו מעדני עולם לפיכך קרבנה מאכל בהמה היא השקתו יין משובח בכוסות משובחים לפיכך כהן משקה אותה מים המרים במקדה של חרס היא עשתה בסתר יושב (מרום) [בסתר עליון] משים בה פנים שנאמר (איוב כד) ועין נואף שמרה נשף לאמר לא תשורני עין וסתר פנים ישים · דבר אחר היא עשתה בסתר המקום פירסמה בגלוי שנאמר (משלי כו) תכסה שנאה במשאון תגלה רעתו בקהל :

טז שם וכי מאחר דנפקא ליה מאחת לאחת למצוא חשבון (ישעיה ט) כי כל סאון סואן ברעש למה לי לכמדה ומאחר דנפקא ליה מכי כל סאון סואן ברעש (שם כז) בסאסאה בשלחה תריבנה למה לי לכדרבי חנינא בר פפא דא"ר חנינא בר פפא [א]אין הקב"ה נפרע מן האומה עד שעת שילוחה שנאמר בסאסאה בשלחה תריבנה [ב]איני והאמר (רבה) [רבא] ג' כוסות האמורות במצרים למה אחת ששתתה בימי משה ואחת ששתתה בימי פרעה נכה ואחת שעתידה לשתות עם חברותיה וכי תימא הנך אזדו והני אחריני נינהו והתניא [ג]א"ר יהודה מנימין גר המצרי היה לי חבר מתלמידי ר"ע אמר מנימין גר המצרי אני

רש"י

תומן ועוכלא · משקלות קטנות הן ושיעורן מפרש בגמרא בב"ב בהמוכר את הספינה (צ:) : ומנין שכל פרוטה וכו' · אע"פ שלא נפרע ממנו פעם ראשונה ושניה לא ויתרו לו עליהם אלא מצטרפין אותם לחשבון : ליראות לו · (פרכסה לנגדו) : [פרסה לו · כנגדו] : כיפה · לעיף : פניה מוריקות · הכי תנן לקמן (כ:) אינה מספקת לשתות עד שפניה מוריקות ועיניה בולטות:הראתה לו באצבעותיה · רמזה לו לבא אצלה : מאכל בהמה · שעורים : במקדה של חרס · פחותה ומגונה שבכוסות : משים בה פנים · פנאי להפרע ממנה ושמתי אני את פני (ויקרא כ) ונתתי (את) פני (שם יז) כולן לשון פונה אני מכל עסקי ועוסקני בהם : תכסה שנאה במשאון · המכסה דבר השנאוי למקום : במשאון · בחושך [כמו שואה (איוב לח) שעושה מעשיו בחושך] : כי כל סאון · שבא ללמדנו שאף עבירות קטנות נפרעין ממנו : למה לי · מאחת לאחת נפקא : לכמדה · ללמדנו שבמדה שמודד מודדין לו הפרעון מעין החטא : שילוחה · אבודה מן העולם : ג' כוסות · בחלומו של שר המשקים : בימי פרעה נכה · לבא נבוכדנאצר מלך בבל להכות את ארץ מצרים : עם חברותיה · לימות המשיח אלמא לא נטרדה במכה ראשונה : וכי תימא הנך אזדו · הראשונים כלו כולם ואלו מאומות אחרות היו שנתיישבו בארץ

תוספות

[מנימין גר המצרי וכו' · מקשים מפרק תפלת השחר (דף כח·) דאמר בו ביום עמד יהודה גר עמוני לפניהם בבית המדרש ואמר להם מה אני לבא בקהל אמר לו ר"ג אסור אתה א"ל ר' יהושע מותר אתה א"ל ר"ג והלא כתיב לא יבא עמוני ומואבי אמר לו רבי יהושע וכי עמון ומואב במקומם הן יושבין והלא כבר עלה סנחריב מלך אשור ובלבל את כל העולם כולו א"כ אפילו מנימין היה מותר לבא בקהל ועוד מקשינן אההיא דתפלת השחר דאמר פ"ק דמגילה (דף יב:) זיל לגבי עמון ומואב דיתבי אדוכתייהו כחמרא אדורדיא (פי' · שמרים) שנא' שאנן מואב מנעוריו וגו' מיהו הכא בשמעתין לא קשיא מידי כמו שפירש"י דמנימין היה טועה וסבור שלא נתבלבלו כדקתני סיפא בתוספתא דפרק בתרא דקידושין אמר לו ר"ע מנימין טעיתה הלכה כבר עלה סנחריב ובלבל את האומות לא מצרים במקומם ולא עמונים ומואבים במקומם אלא עמון נושא מצרית ומצרי נושא עמונית

מהרש"א

כו'ואולי שבאה הטו"ן במלת סאון סואן להורות על הקטנות כנו"ן והבאה במלת אישון כמ"ש המפרשים : מנין שכל פרוטה ופרוטה מצטרפת כו' · לכאורה אין זה ענין לגבי במדה דקאמר הכא ויש ליישב משום דעל חטא מועט כ"כ דנקט כתומן ועוכלא אין אדם נענש ומאי במדה שייך ביה וקאמר דלענין צירוף נקט להו דמצטרפין אחד לאחד להשתלם במדה ודו"ק : משים בה פנים כו' · עי' פרש"י וממדרש ילקוט מפורש בע"א יושב בסתר שם פנים של צורת עובר בדמות הנואף לפרסם בעולם זנותה ע"ש : ג' כוסות כו' · בפרק גיד הנשה פי' רש"י ג' כוסות בסיפור החלום וכוס פרעה גו' דקדק לפרש בסיפור החלום לפי שיש עוד כתוב טוס אחד ונתת כוס פרעה גו' ובב"ר חשיב ליה נמי וקאמר ארבע כוסות נגד ד' כוסות של פסח אבל תלמודנו ודאי לא חשיב אלא ג' הנאמרים בסיפור החלום וכוס פרעה גו' ואשחט אותם אל כוס גו' ואתן את הכוס גו' והיינו שחלום שר המשקים היה פתרונו האמיתי כן לבשר טוב על ישראל כמפורש בחידושינו פרק ג"ה עיין שם : וכ"ת הנך אזדו כו' · פי' והנך נמי דבימי משה מתו ונטבעו בימי פרעה וכי אזכר רחמנא מערב רב כו' עכ"ל רש"י בפרק הערל ע"ש : מנימין גר המצרי כו' · אבל עמון בלבל דכל הגהו כו' ול"ג עמון דעמון לא יתבי אדוכתייהו ובברכות וכי כו' סנחריב ולא החריבה נבוכדנאצר

יד יוסף

א קשה אמאי לא יליף לה מקרא דאורייתא דכתיב ודור רביעי ישובו הנה כי לא שלם עון האמורי עד הנה וי"ל דשאני התם שגם ישראל לא היו ראוים לירש הארץ בצדקתם אלא ברשעת הגוים כמפורש ר"פ עקב לכן הוכרח להמתין בכנענים עד שנתמלא סאתם שאז בדין נדחו מפני ישראל שהיה להם יתר שאת עליהם. אבל בעלמא אפשר דנפרע מן האומה אף קודם שנתמלא סאתם לכך יליף לה מקרא בסאסאה בשלחה תריבנה : ב חולין צב ע"א : ג יבמות עח ע"א תוספתא קדושין פ"ה:

חדושי גאונים

ונרפא כי לא יצמח מעפרו טוב . אם עמל יזרע ואון יקצור לכן אמר שאצל אדם לא כתיב ונרפא ולרעתו מדמו המשחת לא יתוקן עדי יסיר חלאתו מכל וכל . וזה קשה מאוד כי הנגעבקירות ביתו הם שקערורות. ורק כי חלץ את אבניו ועפריו ויקציע מבית סביב ועפר אחר יקח כי עד עתה טח לבו מהשכיל ואז ירפא . אכן ובשר כתיב בי' ונרפא אם החטא הוא רק מצד התאוות אזי יבוש ויסלח לו כי כל העובר עבירה ומתבייש בה מוחלין לו על כל עונותיו · כי יזכור אחריתו אשר תקותו רמה · לכן אמר גבשר כתיב בי' ונרפא. והדברים מבוארים על פי האמור והענין אחד והבן·(באר רחובות):

*)סואןברעש.ע' מהרש"א ויותר קרוב דדרים ברעש משרשי' שמתהפכים כמו כשב כבש.וכן דורש ברעש כמו בשער ופי' כי דייק במדתו גם בשער כחוט השערה. וכן פי' באבות פ"א מט"ז ואל תרבה לעשר אומדות כמו לשער אומדות כי אם תעשה לך רב תסתלק מן הספק ולא תצטרך לבוא בהשערות יאומדנות. (המגיה):

עיון יעקב

דלא יאמרו הכשים זונות דבזמן הזה שאין משקין את הסוטות תו לא תקראנה אשון לס"ק דאע"ג דמדה בטיל במדה לא בטיל והשתא שפיר מייתי הא דר"י וכן תני ר' חייא כאן וק"ל ועיין במהרש"א:

ומנין שכל פרוטה ופרוטה מצטרפין לחשבון גדול. כה"ג אמרינן לענין צדקה בפ"ק דב"ב דף ח' בלשון זה ממש מ"מ מדה טובה מרובה וחשבונו יותר גדול ואע"ג דכבר קאמר דנשתלם במדה אפילו על עבירה קטנה מ"מ היינו דוקא לומר שעבירה קטנה מצטרפת לחשבון גדול כי עבירה גוררת עבירה מש"כ עבירה קטנה לבד אפשר שנמחל לו ורלוי מסוטה עצמה אלמלא לא נכנסה עמו לבית הסתר אף שהיתה עומדת על פתח ביתה להיראות לו וכה"ג לא היתה נענשה אך אחר כך מגלגלין עליה את הכל וע"ז אמרו כל האומר הקב"ה ותרן יוותרו חייו :

איני והאמר רבא שלשה כוסות האמורים במצרים . לכאורה תימה למה איצטריך להקשות מהא דרבא ולא מקשה ממה דמצינו בקרא להדיא שלקו המצרים במצרים עשר מכות

ענף יוסף

טז והתניא א"ר יהודה מנימין גר המצרי כו' . קשה הנה בתחלה מקשה מדרבא דאמר שלשה כוסות כו' וכי מתרץ לנפשיה לומר וכ"ת הנך אזדי והני אחריני נינהו . הדר פריך ממנימין גר המצרי וא"כ ה"ל לאקשויי בקיצור מהא דמנימין דהא ממנימין ליכא שום סייעתא דתקשה מהא דרבא שנאמר דמייתי ממנימין לאהזוקי קושיא קמייתא : **אמר** מנימין גר המצרי אני מצרי ראשון כו' . כתב רש"י ז"ל ומנימין לית ליה הא דאמרינן בברכות שהעמונים והמואבים והמצרים מותרים לבא בקהל שכבר עלה סנחריב ובלבל את כל האומות . והכי נמי קתני בתריה דהך מלתא בתוספתא דקדושין א"ל רבי עקיבא מנימין טעיתה שכבר עלה סנחריב כו' עכ"ל . וכן פסק הרמב"ם פי"ב מהא"ב שגר מצרי ועמוני ומואבי מותר לבא בקהל מיד . שסנחריב בלבל כל האומות והיינו כר"ע דתוספתא . וא"ת א"ס

עץ יוסף

טז תומן פי' קב שהוא חצי רובע שמנה תרגם תמני : **ועוכלא** הוא א' מחמשה ברובע הקב. והקב שש ביצים והוא ביצה וחומשא דביצה (ערוך) ועיין ב"ב ד' צ. וכלומר שהאדם נשפט על כל פרטי מעשיו בין גדולים בין קטנים.כי על האדם שולט ההשגחה האישית לא מינית : **תכסה** שנאה במשאון . כלומר שמראה עצמו

המסורת: א) ווירד גרין · ב) אייי ארט גירטעל ·

אני מצרי ראשון ונשאתי מצרית ראשונה אשיא לבני מצרית שניה כדי שיהא בן בני (ראוי) [מותר] לבא בקהל אלא אי אתמר הכי אתמר אמר רבי חנינא בר פפא אין הקב"ה נפרע מן המלך עד שעת שילוחו שנא' בסאסאה בשלחה תריבנה · אמימר מתני לה להא דר' חנינא בר פפא אהא (דא"ר חנינא בר פפא) מאי דכתיב (מלאכי ג) כי אני ה' לא שניתי ואתם בני יעקב לא כליתם אני ה' לא שניתי לא הכיתי אומה ושניתי בה ואתם בני יעקב לא כליתם [היינו] דכתיב (דברים לב) חצי אכלה בם חצי כלים והם אינן כלין · א"ר המנונא אין הקב"ה נפרע מן האדם עד שתתמלא סאתו שנאמר (איוב כ) במלאת ספקו יצר לו : יז שם דרש (רבי חיננא) [רב חנניא] בר פפא מ"ד (תהלים לג) רננו צדיקים בה' לישרים נאוה תהלה אל תקרי נאוה תהלה אלא נוה[א] תהלה זה דוד

רש"י

מלרים : מצרי ראשון · הוא עלמו נתגייר : אשיא לבני מלרית שניה · בת מלרית גיורת וגר מלרי שתהא היא שניה לגירות כדי שיהא בן בני שלישי וראוי לישא בת ישראל דכתיב (דברים כג) בנים אשר יולדו להם דור שלישי יבא להם בקהל ה' שאם הייתי משיא לבני מלרית ראשונה היה בנו שני מלד האם ואמרינן ביבמות (עח:) ובקדושין (סז:) [בנים אשר יולדו] להם הלך אחר פסולן אלמא עדיין מלריים הם דאילו שאר אומות מותרין לבא בקהל מיד ומנימין לית ליה הא דאמרינן בברכות (כח:) שהעמונים (והמואבים) והמלריים מותרין לבא בקהל שכבר עלה סנחריב ובלבל את כל האומות וה"נ קתני בתריה דהך מילתא בתוספתא דקדושין א"ל ר"ע מנימין טעית שכבר עלה סנחריב ובלבל וכו' : אהא · מן המקרא הזה : חצי כלים · מכותי כלות : במלאת ספקו · כל רלונו : יצר לו · תבואהו לרה : אלא נוה תהלה · על עסקי נוה בתים שבנו יהללוהו שלא שלטו שונאיהן[במעשה ידיהן]

תוספות

וא' מן האלו מותר בכל משפחות האדמה ואחד מכל משפחות האדמה נושא את אלו והכא הכי פירושא עד כאן לא פליגי אלא אם נתבלבלו אי לאו אבל כולי עלמא מודו דישנן בעולם אבל ההיא דמגילה תקשה ופר"ת דסנחריב אע"פ שבלבל את כל העולם כולו ארץ מלרים לא בלבל כדכתיב (מלכים ב כד) בפרעה נכה ולא הוסיף עוד מלך מלרים ללאת מארלו כי לקח מלך בבל מנחל מלרים עד נהר פרת אלמא סנחריב לא בלבל והכי תנא בסדר עולם מיום שעלה מלך בבל על ארץ מלרים עוד לא זקפה ראש אבל עמון (ומואב) בלבל דכל הגוים לא אשכחן בהדיא שלא בלבלן כדכתיב (ישעיה לו) מי בכל אלהי הארלות וגו' ובמלרים אשכחן בהדיא שלא בלבלן אלא שטפן כדאמרינן בסדר עולם כשהלך לתרהקה מלך כוש ועל אותה שעה אמר בתוספתא אמר לו רבי עקיבא מנימין טעיתה וכו' וגמרא שלנו לא חש להזכיר לפי שלא היה כיבוש גמור אלא כשטיפת שבנא וסיעתו וגם מואב שטף כדאמרינן בסדר עולם שלש שנים ונקלה כבוד מואב (ישעיה טז) שסנחריב שטפן אבל כיבוש ובלבול לא הוה ובמואב אשכחן בהדיא דלא בלבל כדכתיב שאנן מואב מנעוריו וכי אמר ירמיה להאי קרא הוה שאנן מכלל דלא בלבל ובמגילה גרסינן זיל גבי מואב דיתיב אדוכתייהו ול"ג עמון דעמון לא יתבי אדוכתייהו [ובברכות(ד' כח:) אמרינן] וכי עמון ומואב במקומן הן יושבין ל"ג ומואב וחורבן נבוכדנלר לא חשיב בלבול דכי היה מחריב נבוכדנלר היה מניח דלת הארץ במקומם אבל סנחריב היה מעביר לארץ ומבלבל והכי אמרינן בפרק בתרא (דף מו:) גבי לוז היא לוז שלא בלבלה סנחריב ולא החריבה נבוכדנלר ואף מלאך המות אין לו רשות לעבור שם ובכ"מ תולה בלבול בסנחריב וחורבן בנבוכדנלר ולפום רהיטא גרס עמון בהדי מואב וליתא כדפרישית ותו לא מידי

מהרש"א

כו' עכ"ל כל"ל·בא"ד וקשה לפירושו מן התוספתא דקתני לא מלרים במקומה כו' עכ"ל כבר תיקן ר"ת בפירושו הא דקתני לא מלרים במקומה כו' דר"ע אית ליה הכי על אותה שעה שהלך לתרהקה מלך כוש בלבל את מלרים אלא תלמוד שלנו אינו סובר כן שלא היה זה בלבול אלא שטיפה בעלמא אלא דעיקר קושיתם אהא דקתני נמי שם לא מואבים במקומם ושיעור דבריהם דקשה לפירושו במה שתיקן הא דקתני לא מלרים במקומה שנאמר דתלמודינו אינו סובר כן דבכל זה לא תיקן כלל דיש לנו לשבש כמו כן לפירושו הא דקתני לא מואבים במקומם דהסיא לכ"ע ודאי אינו אלא שטיפה בעלמא ולא בלבול כדכתיב שאנן מואב ואי ל"ג מואבים התם ל"ק מידי דההוא דלא מלרים במקומה כו' כבר תיקן ר"ת בפירושו ודו"ק : אני ה' לא שניתי לא הכיתי לאומה ושניתי לה כו' · הקשו בתוס' דתקשי ליה הא דרבא והא דמנימין דלא ה"מ לתרולי למלך כו' ע"ש וכ"ל דלק"מ דלאו לענין כליון אומה שלמה קאמר אני ה' לא הכיתי לאומה ושניתי אלא דה"ק אני ה' לא שניתי להכותה באותה מכה שהכיתי אותה כבר שלא יאמרו האומות אין כחו אלא בזו המכה כמ"ש המלריים אין כחו אלא במים אלא מכה אותם במכה אחרת משא"כ בישראל חצי כלים כו' גם במכה אחת לייסרם כמה פעמים · והענין כמ"ש במלרים שהכה אותה בי' מכות משונות זו מזו בימי משה ואח"כ בימי פרעה נכה הכה אותה במכת חרב של נ"נ שלא הכה אותה כבר להראות לאומות שיש כחו בכלם והוא כוונת הכתוב בתחלת עשר מכות אמר הכתוב ואני אקשה את לב פרעה והרביתי את אותותי גו' ובמכת בכורות גם כן נאמר לא ישמע אליכם פרעה למען רבות מופתי גו' לפי שפרעה האמין בשניות שיש אלוהות הרבה וכח לכאו"א כמ"ש אין כחו אלא במים ולזה גם כשהכה אותו באחד והתרה בו באחרת לא האמין שיהיה גם כחו באחרת וזה הביאו לקושי לב שהיה סומך שלא ישנה הקב"ה לו להכותו אותה מכה שלקה כבר ובאחרת שהתרה בו אמר שלא יהיה כחו בו וזה הביאו שהרביתי אותותי ואת מופתי בו להראות לו כחי בכולם כמ"ש למען הראותך כחי ובעבור תדע כי אין כמוני וגו' וק"ל : עד שתמלא סאתו כו' · נראה דכך היא המדה ברשעים דבמלאות ספקו מיירי בהו כל הענין שם וכפרש"י כל רלונו דהיינו שעושים ברלון ובמזיד אבל במדת לדיקים אמרינן פ"ק דע"ז [א] דנפרע מהם מעט מעט לטובתם ע"ש: אל תקרי נאוה כו' · נראה משום דה"ל למכתב רננו לדיקים לה' בל' כמו את השירה הזאת

ע"כ פירושו וקשה לפירושו מן התוספתא דקתני לא מלרים במקומם הם יושבין ויש לנו לשבש כמו כן לפירושו הא דקתני לא מואבים במקומם ואי ל"ג מואבים בתוספתא ועמון במגילה לא קשיא מידי : לא הכיתי לאומה ושניתי . ה"ה דהאה הוה מלי למיפרך הא דרבא והא דמנימין ותימה מה הוה מלי לתרץ דלא הוה מלי לתרץ למלך של אומה מדקאמר ואתם בני יעקב דמשמע אכל בני יעקב קאמר ובאומה שלימה מיירי :

[א] מהרש"א ד"ה עד שתמלא . פ"ק דע"ז (ד ע"א) :

יד יוסף

א ערכין טו ע"א:

חדושי גאונים

מ"ד אני ה' לא שניתי לא הכיתי לאומה ושניתי לה · הקשו התוס' מהא דרבא ומנימין . ומ"ש מוהרש"א ז"ל דלאו לענין כלוי אומה שלמה קאמר כו' אלא ה"ק , לא שניתי להכותה באותה מכה שהכיתי אותם כבר שלא יאמרו אין כחו אלא בזו . אלא מכה אותה במכה אחרת . שא"כ בישראל · חצי כלים גם במכה אחת ליסרם כמה פעמים כו' ע"ש . הדברים רחוקים במשמעות לשון הש"ס . דהא מסיים ואתם לא כליתם . והם אינם כלים. משמע הדיוק בזה הוא. דאומה אחרת כליון שלה . באותה מכה הראשונה גם מ"ש בפי' לא שניתי להכותה באותה מכה . שעיקר חסר מן הש"ס. ולולי דבריהם

אהבת איתן

מאי דכתיב כי אני ה' לא שניתי לא הכיתי לאומה ושניתי לה ואתם בני יעקב לא כליתם . ועי' בתוס' שתמהו דעל זה ג"כ קשה מדרבא כו' פי' דאמר רבא שמלרים נלקו ג' פעמים אחת בימי

גאון יעקב

(שייך לסי' טו) תניא היה ר"מ אומר מניין שבמדה שאדם מודד מודדין לו כו' · הר"י אלבו יחקר בזה . כי הוא מחסד הא-ל. כי אם בא הענש על האדם באותו מדה עלמה שעבר עבירה . נפשו מרגיש ולבו יבין . כי הוא משפט הא-ל עליו ואז יפקח עיניו לשוב בתשובה . ולא

עיון יעקב

ולקו על הים ותזרו ונלקו בימי נבוכדנלר בימי פרעה נכה כאשר העידו המקראות בנביאים על זה ואפשר לומר דבאמת מכוס ראשון ושני לא מקשה מידי די"ל דכל זה לא נאמר אלא אחר שקבלו ישראל את התורה ובחר הקב"ה בנו לעמו ואז ילב גבולות עמים ליתן אותם תחת יד השרים כיון שלא רלו לקבל את התורה משא"כ קודם מ"ת היה הקב"ה נפרע מן האומה אף שלא בשעת שילוחיה אך עיקר הקושיא מהא דאמר רבא אחת שעתידה לשתות כו' כיון שכבר היה שעת שלוחים בימי פרעה נכה ועפ"ז אפשר לתרץ ג"כ מה שהניחו תוספות בתימה בד"ה לא הכיתי לאומה ושניתי בה ה"ה דהוי מלי למיפרך הא דרבא והא דמנימין ותימה מה הוה מלי לתרץ ע"ש ולפמ"ש לא קשה מידי דמפורענות ראשון שהכו במלרים על ידי הקב"ה בעלמו לא קשה מידי דהוי קודם מ"ת ומה שלקו שנית בימי פרעה נכה ע"י נבוכדנלר ג"כ לא קשה מידי דדוקא קאמר אני ה' לא שניתי מה שהקב"ה מכה בעלמו כמו בימי פרעה הראשון אז לא שניתי משא"כ מה שנעשה ע"י שליח כ"ו במלחמה וכן מעשה בכל יום שמלכים מנלחין זה את זה ואינם עושים כלה באומה שלימה וק"ל ומ"ש מהרש"א לפרש בזה מוליא הפשט מפשוטו ולפי דבריו לא שייך לומר אמימר מתני להא דרבי חנינא בר פפא אהא דהלא הוא ענין אחר וגם אין זה דבר והפוכו שאמר גבי ישראל והם אינם כלים וק"ל ועי' במדרש תנחומא ריש פ' נלבים: חצי כלים והם אינם כלים . וכדכתיב בישראל אף בהיותם בארץ אויביהם לא מאסתים וגו' לכלותם להפר

עץ יוסף

לאוהב ומכסה השנאה בחושך . תגלה רעתו בקהל רב . וכן המראה את עלמו לדיק בעיני העם ובמחשך מעשיו הרעים . וראוי שישנאוהו העם לפי מעשיו הרעים שבחשך אך שהוא מכסה השנאה במשאון תגלה רעתו ברבים ומדקאמר דבר אחר היא עשתה בסתר כו' משמע שהוא פי' אחר על פסוק ועין נואף וגו' וסתר פנים ישים . ע"כ שהכוונה להא דאי' בבמדבר רבה פ"ט וסתר פנים ישים הקב"ה שהוא יושב סתר ישים פנים של נואף באותו העובר שהקב"ה מפרסמן בעולם כדי שידעו הבריות ויאמרו פנים של זה הם פני הנואף ע"כ :

ענף יוסף

אי הכי למה פסק בפ"ד דמלכים דאסור לדור במלרים ת' פרסה ואלכסנדריא בכלל האיסור

המתורגמן א) איינע וואהנונג .

דוד ומשה שלא שלטו שונאיהם במעשה ידיהם דוד דכתיב (איכה ב) טבעו בארץ שעריה משה דאמר מר משנבנה מקדש ראשון נגנז אוהל מועד קרסיו קרשיו בריחיו ועמודיו ואדניו · היכא אמר רב חסדא אמר אבימי תחת מחילות של היכל :

יח שם ת"ר [א]סוטה נתנה עיניה במי שאינו (שלה) [ראוי לה] מה שבקשה לא ניתן לה ומה שבידה נטלו ממנה [שכל הנותן עיניו במה שאינו שלו מה שמבקש אין נותנין לו ומה שבידו נוטלין הימנו] [דף ט ע"ב] וכן מצינו [ב]בנחש הקדמוני שנתן עיניו במי שאינו (שלו) [ראוי לו] מה שבקש לא ניתן לו ומה שבידו נטלו ממנו אמר הקב"ה אני אמרתי יהא מלך על כל בהמה וחיה עכשיו (בראשית ג) ארור (יהיה) [אתה] מכל הבהמה ומכל חית השדה אני אמרתי ילך בקומה זקופה עכשיו על גחונו ילך אני אמרתי יהא מאכלו מאכל אדם עכשיו ועפר יאכל הוא אמר אהרוג אדם ואשא את חוה (לפיכך) [עכשיו] (שם) ואיבה אשית בינך ובין האשה ובין זרעך ובין זרעה · וכן מצינו בקין וקרח [ובלעם] ודואג ואחיתופל וגיחזי ואבשלום ואדוניה ועוזיהו והמן

רש"י

להיות נהגין מהם : דוד דכתיב טבעו בארץ שעריה · לעיל מיניה כתיב חשב ה' להשחית חומת בת ציון ועלה כתיב טבעו בארץ שעריה ומצודת ציון היא עיר דוד וביתו כדכתיב בספר שמואל (ב ה) וכשבאו גוים בימי צדקיהו טבעו דלתות השערים שהיו של נחשת או של כסף וזהב כדי שלא ישאום אויבים ועצים ואבנים לא נשאו אותם : מה שבקשה לא ניתן לה · שאסורה לבועל : ומה שבידה נטלו הימנה · אם שותה מתה ואם הודיתה אסורה לבעלה והפסידה כתובתה : נחש הקדמוני · נתן עיניו בחוה ובא עליה והיינו דכתיב (בראשית ג) הנחש השיאני לשון תשמיש ונישואין הוא : נטלו הימנו · קומה זקופה : יהא מלך · שלכך עשאו ערום מכל : אני אמרתי ילך בקומה זקופה · מקללתו אתה למד וכן כל אלה אתה למד מקללתו : קין · נתן עיניו בתאומה יתירה שנולדה עם הבל שתי תאומות נולדו עמו והיינו דכתיב (שם ד) את אחיו את הבל שני אתים שני רבויים : קרח · על הכהונה ונבלע : בלעם · בממונו של בלק כדי לקלל את ישראל ונהרג במדין שהלך ליטול שכר כ"ד אלף שנפלו מישראל על ידו (סנהדרין קו·): דואג · אביר הרועים וגדול שבתלמידים הוה ונתקנא בדוד שראהו נבון (לחם) [דבר] ואיש תואר ומראה פנים בהלכה כדכתיב (ש"א טז) הנה ראיתי בן לישי בית הלחמי וגו' ואמרי' באגדה בפרק חלק (צג:) כל הפסוק הזה אמרו דואג בלשון הרע : ואחיתופל · נתן עיניו במלוכה כדאמרי' בחלק (קא:) ראה את שיוצאה מאמתו וכסבור שעתיד למלוך ומה שבידם נטלו מהם לא יחצו ימיהם : גיחזי · בממונו של נעמן ונצטרע : אבשלום · במלכות ונהרג : ואדוניהו · באבישג ונהרג : ועוזיהו · בכהונה והצרעת זרחה

מהרש"א

הזאת לה' והרבה כמותו אבל אמר רבנו לצדיקים במה שעשה להם ה' שנגנז אהל מועד כו' שטבעו בארץ שעריה כי לטובתם היה ולהיות הגוה תהלה לישרים ולא שיתהללו בו שונאיהם כמו בשאר כלי בהמ"ק שנטל טיטוס והוליכן עמו להשתבח ולהתהלל בעירו כמה שכתוב בפרק הנזקין ובמדרש אגדה דלכך נעשה זה הנס בשערי מקדש יותר מבשאר כלי מקדש לפי שחלקו כבוד לארון שנאמר שאו שערים ראשיכם לפיכך לא שלטה בהן בריה וטבעו בארץ כו' עיין פרש"י באיכה אבל רש"י הכא נדחק לפרש דקאי אשערים של בת ציון ולא אשערי בהמ"ק והיינו משום דנקט הכא דוד והוא לא בנה בהמ"ק אלא שלמה בנאו והוא סותר המד"א שכתבנו דודאי בשערי מקדש איירי ואע"ג דשלמה בנאו עיקר הכבוד היה לדוד שהוא הכין כסף וזהב לבנינו גם קנה מקום מקדש ולגבי שערים אמרו פרק ב"מ [א] ובפ' חלק [ב] כשבא שלמה להכנים ארון לבהמ"ק דבקו שערים זה בזה כו' ולא נענה עד שאמר אל תשב פני משיחך זכרה לחסדי דוד עבדך כו' ע"ש ולהכי נקט הכא שפיר אשערי בהמ"ק שטבעו שהוא תהלה לדוד ודו"ק : אני אמרתי יהא מלך כו' · כל הני אני אמרתי כו' אינו מפורש בקרא אלא מתוך קללותיו שמעינן ליה וכה"ג אמרינן בפרק חלק[ג] גבי בלעם מתוך ברכותיו כו' ע"ש : אהרוג אדם ואשא כו' · שהוא נתכוון שימות אדם שיאכל הוא תחלה וישא את חוה כו' עכ"ל פרש"י בחומש והוא דחוק דמשמע מן הכתוב שהשית חוה לאכול ממנו וא"כ גם היא תמות והנראה בזה כי צווי הש"י לאדם שלא יאכל מעץ הדעת היה קודם שנבראת חוה ממנו ומיהו גם חוה נצטוית באכילתה שהרי נענשה באכילתה דבין למ"ד פרצוף היה בין למ"ד זנב היתה היא חלק ממנו והחלק בכלל הכל וכ"ה בילמדנו פ"א היה ר' אבא מהלך בדרך ונתלוו לו נכרים כו' ע"ש ואדם הראשון עשה סייג לדבריו יותר ממה שא"ל הקב"ה ואמר לה אלהים אמר לא תאכלו ממנו ולא תגעו בו גו' והנחש נטל עלה בלבו כיון שאת אדם לא אוכל להכשיל שהוא יודע האמת שלא נצטווה על הנגיעה אכשיל את חוה כו' כדאיתא באבות דרבי נתן והשתא הנחש היה סבור כיון דלא נבראת עדיין חוה בשעת הצווי לא נצטוותה כלל כדעת הנכרי ההוא שהיה מתלוה עם רבי אבא וא"כ אף אם תאכל ממנו לא תמות אלא דלפי סברת אדם וחוה שהיו סבורים שגם חוה בכלל הצווי אמר הנחש להטעות את האדם שע"י שדחפה את חוה ולא תמות בנגיעה תטעה חוה ותאכל ג"כ ממנו לפי סברתה שגם הנגיעה בכלל הצווי ואחר שתאכל האשה ולא תמות הנה גם אדם יטעה לומר שאין ממש בצווי הקב"ה דלפי סברתו גם האשה בכלל הצווי והרי לא מתה ויאכל גם הוא ממנו וימות ואז אח"כ אשא את חוה שלא היתה בכלל הצווי ודברים אלו ברורים הם : קין · פרש"י נתן עיניו בתאומה יתירה כו' עכ"ל הכי איתא בפרקי דר"א מיהו מההוא סוגיא דפ' הבע"י[ד] בש"א ב' זכרים וב' נקבות שנאמר ותוסף ללדת את אחיו את הבל הבל ואחותו קין ואחותו נראה דגם עם הבל לא נולדה אלא תאומה אחת ולולי פירושו נראה לפרשו גם כן לענין ממון ע"פ מ"ש בב"ר דקאמרי בואו ונחלק את העולם אחד נטל קרקעות וא' נטל מטלטלים דין אמר ארעא דאת קאים עלה דידי הוא ודין אמר מה דאת לבים דידי הוא כו' ע"ש והשתא קאמר היה עובד אדמה וביקש מה שאין ראוי לו דהיינו מטלטלין שהיה של הבל אחיו רועה צאן גם מה שבידו נטלו

עיון יעקב

בריתי אתם כי ברית אבות לא תמה וגם זכות תורה אגוני מגנא כי אין עבירה מכבה תורה מה שאין כן הם שאין להם זכות תורה : זה דוד ומשה שלא שלטו שונאים במעשה ידיהם . אע"ג דמשה קדים מ"מ קחשיב דוד תחלה משום דדוד מצינו להדיא בקרא דכתיב טבעו בארץ שעריה משא"כ משה הוא רק גמרא כדאמר דאמר מר וכו' ואפשר דנלמד מדוד כמו דוד שהיה צדיק לא שלטו שונאיו במעשה ידיו ה"ה למשה לכך נקט דוד תחלה אבל המקדש נבנה ע"י שלמה שלטו שונאיו במעשה ידיו כדכתיב בירמיה ל"ב כי על אפי ועל חמתי היתה לי העיר הזאת לפי שבו בלילה עשה שמחה ג"כ לבת פרעה כדאיתא שם בילקוט ע"ש : טבעו בארץ שעריה . עיין במהרש"א ועי"ל דדוד עשהו כדאיתא בד"ה א' סימן כ"ב וברזל לרוב למסמרים לדלתות השערים ולמחברת הכין דוד ע"ש : ת"ר סוטה נתנה עיניה במי שאינו שלה . הא דלא ניתן עונש גם על האיש שנתן עיניו במה שאינו שלו באשת רעהו דאסור עליו גם אשתו י"ל דא"כ אם הבועל הוא רווק מאי איכא למימר וגם אין קנס גדול כל כך כי יותר משהאיש רוצה לישא אשה רוצה להנשא ואפשר דגם הבועל אינו ניזול מעונש זה כדאיתא לקמן כל המזנה אשתו מזנת עליו ונאסרת עליו וק"ל אלא שהמים אין בודקין אותה כיון שהוא אינו מנוקה מעון ועי"ל דגם ברווק ניטל ממנו מה שהיה בידו לישא בתה כי הנטען מן האשה אסור לישא בתה : אמר הקב"ה אני אמרתי יהא מלך על כל בהמה וחיה . נראה דכל זה לפי מה דאיתא בפרק ד' מיתות דף כ"ט ע"ב ר' יהודה בן תימא אומר אדם הראשון מיסב בגן עדן היה והיו מלאכי השרת צולין לו בשר ומצננין לו יין והציץ בו הנחש וראה כבודו ונתקנא בו לכן כיון שנתקנא באדם שהיו מלאכי שרת משרתים לו לכן ניטלה ממנו המלוכה ושליטה שעל הבהמות וחיות ומה שנתקנא על שהיה מיסב בגן עדן נענש שעל גחונו ילך ומה שהיה מקנא באכילתו שהיה אוכל בשר עכשיו עפר יאכל : הוא אמר אהרוג אדם ואשא חוה · עיין בח"א ועי"ל דהנחש היה סבר שאדם ראוי לענוש בעונש מיתה לפי שעבר על הציווי ששמע מפי הקב"ה בעצמו ודברי הרב ראוי לשמוע ולא התלמיד וז הנחש משא"כ חוה שלא שמעה הציווי מפי הקב"ה רק מאדם לכן שמעה להנחש ואין לקנסה כ"כ בעונש מיתה וק"ל : וכן מצינו בקין . עי' ברש"י ומהרש"א

ענף יוסף

וכתב מרן דהוציאו ממ"ש פרק החליל וכולהו קטלינהו אלכסנדרוס דעברו על מה שכתב לא תשובו לשוב בדרך הזה עוד ע"כ . והלא אלכסנדרוס בתר סנחריב הוה ומאחר שנתבלבלו כל האומות הותרו לדור במצרים . וי"ל שטעם דירת מצרים אינו מפני יושבי הארץ רק שהארץ עצמה ערות הארץ וגורמת זנות ולעולם אסור לשוב מצריימה . ומכאן סתירה שמה שנתן טעם הסמ"ג דהרמב"ם דר במצרים מטעמא דסנחריב בלבל כל האומות ע"כ ונעלם ממנו דברי הרמב"ם עצמו פ"ד דמלכים דכתיבנא לעיל . ויש מתרצין דלא אסרה תורה רק שלא לשוב בדרך הזה שבאו ממצרים דרך המדבר ובדרך אחר מותר . והרמב"ם לא בא למצרים דרך זה כי מן המערב הלך למצרים · ועיין בספר שבות יעקב מה שהקשה על זה . וכתב

הגהות מהרש"א

[א] מהרש"א ד"ה אל תקרי. בפ' ב"מ (שבת ל' ע"א) : [ב] שם ובפ' חלק (קז ע"א) : [ג] שם ד"ה אני . בפ' חלק (קה ע"ב) : [ד] שם ד"ה קין. דפ' הבע"י (סב ע"א) :

יד יוסף

א תוספתא ספ"ד :
ב אדר"נ פ"א :

חדושי גאונים

בזה היה נראה . דוודאי הא דפריך ממנימין גר מצרי . אין רצונו לברר מזה. כי ישנו למצרים בעולם . גם אחר שילוחם. (עד שיקשה מזה קושית התוס' על ר"ת בפרק בתרייתא) דהו"ל לברר זה . ממה שאמרה התורה (דברים כ"ג) אזהרה. לא תתעב מצרי גו' בנים אשר יולדו להם דור שלישי יבא להם בקהל ה' . הרי שישנם למצרים בעולם גם אחר שילוחם . והיינו דמ"ש ר"ה בפ' קמייתא. אין הקב"ה נפרע מן האומה עד שעת שלוחה ואבודה מן העולם . היינו

אהבת איתן

משה ובימי פרעה נכה ולעתיד ומאי הוי מצי לתרץ . ול"נ דלא קשה כלל מדרגא אהא דאמר לא הכיתי לאומה ושניתי לה דאין הכוונה כפשוטו שלא הכיתי לאומה שני פעמים אלא הכוונה הוא ע"פ הא דאיתא בתנחומא פ' מצורע א"ל הקב"ה לישראל ראו מה

גאון יעקב

יד המקרה פעל כל זאת · הוא אשר ביאר דוד . נודע ה' משפט עשה . ר"ל כי הכל יודעים שה' הוא העושה משפט ולא

זרחה במצחו (דה"ב כו): [כי לייט כו' · וקללה היא תחלת הפירענות: מיהו כי בדקי מיא כי אורחייהו בדקי · שבמעיים נכנסו תחלה ומקלקלות אותן ואח"כ נופלות לירך: שלא להוציא לעז · שיאמרו לא עשו כסדר האלה ואין פורענות זו על ידן]: שמשון הלך אחר עיניו · כדיליף לקמן: על עשר פלגשי אביו · כדכתיב בספר שמואל (ב טו) ויעזוב [המלך את] עשר נשים פלגשים לשמור הבית: לונביות · חניתות: לב אביו ולב ב"ד · דכתיב (שם) אלכה נא ואשלמה את נדרי וכתיב ואת אבשלום הלכו מאתים איש קרואים והולכים לתומם ואמרינן בסוטה ירושלמית קרואים מדוד שעל ידי מצות דוד הלכו עמו אמר לו כתוב לי שילכו עמי שנים אנשים אותם שאבחר וכתב לו והיה מראה חותמו של דוד לשנים והולכים אחריו וכן לשנים אחרים עד שכינס מאתים איש וכולם ראשי סנהדראות הרי לב אביו ולב ב"ד ולב אנשי ישראל כדכתיב והיה בקרב איש להשתחוות לו וגו' וכתיב מי ישימני שופט בארץ וכתיב ויגנוב אבשלום את לב אנשי ישראל: בעיניו מרד · על ידי עיניו מרד בבוראו: כי מה' הוא · שתפסק באותה אשה כדי להתגרות בפלשתים: והכתיב וירד שמשון תמנתה · וירא שם אשה מבנות פלשתים ותיטב בעיני שמשון ומעשה של זו בתמנת קודם לזו שבעזה: תחלת קלקולו מיהא בעזה

והמן שנתנו עיניהם במה שאינו (שלהם) [ראו להם] מה שבקשו לא ניתן להם ומה שהיה בידם נטלו מהם · [פיסקא הירך התחילה וכו' · מה"מ אילימא משום דכתיב (במדבר ה) בתת ה' את ירכך וגו' והכתיב וצבתה בטנה ונפלה ירכה אמר אביי כי לייט לייט תחלה ירך והדר בטן לייט ומיא כי בדקי כי אורחיידהו בדקי בטן ברישא והדר ירך בקללה נמי כתיב לצבות בטן ולנפיל ירך ההוא דמודע לה כהן דבטן ברישא והדר ירך שלא להוציא לעז על מים המרים]:

יט שם **משנה** שמשון הלך אחר עיניו לפיכך נקרו פלשתים את עיניו שנא' (שופטים טז) ויאחזוהו פלשתים וינקרו את עיניו · אבשלום נתגאה בשערו לפיכך נתלה בשערו ולפי שבא על עשר פלגשי אביו לפיכך נתנו בו עשר לונביות שנאמר (ש"ב יח) ויסבו עשרה נערים נושאי כלי יואב ויכו את אבשלום · ולפי שגנב שלש (לבבות) [גנבות] לב אביו ולב ב"ד ולב כל ישראל לפיכך נתקעו בו שלשה שבטים שנאמר (שם) ויקח שלשה שבטים בכפו ויתקעם בלב אבשלום עודנו חי בלב האלה:

כ שם ת"ר שמשון בעיניו מרד שנא' (שופטים יד) ויאמר שמשון אל אביו אותה קח לי כי היא ישרה בעיני לפיכך נקרו פלשתים את עיניו שנאמר (שם טז) ויאחזוהו פלשתים וינקרו את עיניו · איני והא כתיב (שם יד) ואביו ואמו לא ידעו כי מה' הוא כי תואנה הוא מבקש מפלשתים כי אזל מיהא בתר ישרות עיניו אזל · תניא [ב]רבי אומר שמשון תחלת קלקולו[א] בעזה לפיכך לקה בעזה (תחלה) · תחלת קלקולו בעזה דכתיב (שם טז) וילך שמשון עזתה וירא שם אשה זונה [וגו'] לפיכך לקה בעזה דכתיב (שם) (ויאחזוהו פלשתים וינקרו את עיניו) ויורידו אותו עזתה והכתיב (שם יד) וירד שמשון תמנתה וירא אשה בתמנתה תחלת קלקולו מיהא בעזה הוה:

ממנו כדכתיב ארור אתה מן האדמה גו' וק"ל: בקללה נמי הא כתיב לצבות בטן גו' ההוא כו' · ולהרא"ם נעלם קושיא זו ותירוצא דהכא שהוא הקשה קושיא זו ותירצה דלאו בבטן וירכה של סוטה קמיירי אלא בבטן וירך של בועל כו' ע"ש דבהא איכא פלוגתא בפרק כשם והכא לכ"ע קאמר וק"ל: לפיכך נתלה בשערו כו' · אינו מפורש בקרא שנתלה בשערו אלא כתיב ראיתי אבשלום תלוי באלה אבל הכי משמע ליה מדכתיב לעיל מיניה ויחזק ראשו באלה דמשמע בשער ראשו כדכתיב ובגלחו את ראשו גו' ושקל שער גו' ולקמן בגמרא מייתי ליה מהני קראי ע"ש: איני והכתיב ואביו ואמו לא ידעו כי מה' וגו' · אמתני' לא קשיא להו דמה שהלך אחר עיניו גם זה היה מה' כדי להתנקם בפלשתים ולא בא לידי עבירה שלא נשאה כלל אבל מה שאמר הכא שבעיניו מרד בהקב"ה פריך שפיר הא כתיב מה' הוא ומשני כי אזיל מיהא בתר ישרותי' כו' ע"ד שאמרו[א] בדרך שאדם רוצה לילך מוליכין אותו וק"ל: תחלת קלקולו מיהו בעזה וכו' · פרש"י דההיא דתמנת כו' וכ"ה לשון הירושלמי בנשואין היה ויש לדקדק לר"ש דאמרינן בפ' אין מעמידין[ב] לרבות כל המסירין דאף בשאר האומות דרך חתנות ואישות אסרה תורה ובזנות גזרו וכן פסק הרמב"ם א"כ הוה קלקול טפי בלקחה לאישות מבזנות ויש ליישב דההוא דתמנת דהכא שלקחה לאישות היינו אחר שנגיירה דשרי בשאר אומות אפילו לר"ש

[א] מהרש"א סד"ה איני . ע"ד שאמרו (מכות יוד ע"ב): [ב] שם ד"ה תחלת . בפ' אין מעמידין (לו ע"ב):

יד יוסף
א ילקוט שופטים יד:
ב תוספתא פ"ג:

חדושי גאונים
האומה בכללה . שוב אין שמה עליו. אבל אס"כ שנשארים איזה יחידים מאותה האומה. אשר עליהם נאמר . לא תתעב מצרי גו' דור שלישי יבא להם גו'. ומצד זה לא פריך . מהא דמנימין גר מצרי על הא דרתב"פ .בלא זה דרכה ג' כוסות כו'. כי וודאי יש ויש עדיין בעולם. מצריים יחידים בעולם. אשר מנימין הוא מכניסם. אמנם פריך מהא דג' כוסות. אחת ששתה כו' ואחת ששתה בימי פרעה נכה כו'. כלומר ומזה מבואר . כי לא לבד יחידים נשארו. כי על יחידים לא היו החלום של שר המשקים רומז עליהם רק על כלל גדול

הרי"ף
שמשון בעיניו מרד כו'. וקשה למה לא הזכיר בחטאו אלא מ"ש כי היא ישרה בעיני ולא יש בידו מעשה רע שעשה ובעל בת אל נכר ועוד כי זה דרך כל העושים עבירה

[illegible] שורק כי פעמים שלש עם גבר: ולפי שבא על עשר פלגשי אביו. תמיה כסדר שחטא אבל באמת עונש דויקח שלשה שבטים בכפו ויתקע בלב אבשלום הוי ברישא קודם ויסבו עשרה נערים לפי סדר המקרא: איני והא כתיב ואביו ואמו לא ידעו כי מה'. הא דלא מקשה כן מיד אמתני' עיין במהרש"א שדבריו אין לו שחר דהא במתניתין נמי קאמר שנענש

עיון יעקב
ועי"ל שקין הרג את הבל כדי שירש הוא ובניו את העולם לבדו ומה שבידו ניטל ממנו שהוא וזרעו כלו בדור המבול ונולד לאדם שת שממנו הושתת העולם כדאיתא במדרש:
שמשון הלך אחר עיניו לפיכך נקרו פלשתים את עיניו. ומ"מ לא נענש עד פעם שלישי

עץ יוסף
כ שמשון בעיניו מרד · וקשה מאחר שגזירת השי"ת היתה שינקם מהפלשתים ואם לא היה הולך אחר עיניו לא היה יוצא לפועל נקמת פלשתים · וא"כ למה נענש שהלך אחר עיניו · וי"ל כי כיון שכל כוונת שמשון היתה לבקש עלילה על הפלשתים ללחום בם · ומה שאמר הכתוב כי מה' היא היינו שבדרך שאדם רוצה לילך בה מוליכין אותו · לא היה לו לומר כי היא ישרה בעיני · כי זה יורה שאינו עושה לשם שמים לנקום מסונאי השם· אלא אחר עיניו הלך לו · שהעין הוא ברשותו של אדם · ולכן על המעשה גופה לא נענש · שהמעשה גופה היתה מסוג גדולה עבירה לשמה כי תואנה היה מבקש · רק נענש על שהיא ישרה בעיניו · ונקרוש · וזהו מסקנת הגמרא כי אזיל מיהא בתר ישרות עיניו אזל:

ענף יוסף
והנכון שהרמב"ם לא ירד להשתקע וכמ"ש ז"ל לדירה אי אתה הולך ולסחורה שרי וכמ"ש שם הרמב"ם שאין לוקין על ל"ת זה שבשעת ירידתו דעתו לחזור. ואם נשתקע אח"ז הוי לאו שאין בו מעשה דאין לוקין עליו. וע"ש עוד:

יט ולפי שבא על עשר פלגשי אביו לפיכך נתנו בו עשר לונביאות כו' ולפי שגנב שלש לבבות כו'. קשה הא המעשה היה בהיפך שבתחלה גנב ג' לבבות ואח"כ בא על עשר פלגשי אביו . וגם העונש כך היה שבתחלה ויקח יואב ג' שבטים בכפו ויתקעם בלב אבשלום . ואח"ז ויסובו עשרה נערים נשאי כלי יואב ויכו את אבשלום וימתהו . וא"כ למה שינה המשנה הסדר לומר תחלה עון הפלגשים ועונשו ואח"ז עון גניבת ג' לבבות ועונשה. וי"ל משום דהא דנתנו בו עשר לונביות אינו הוכחה דמשום שבא על עשר פלגשי אביו היה דהא יכלינן למימר דהמעשה כך היה שהיו ליואב עשרה נערים והכוהו כולם (וכן מדויק הכתוב שאמר ויסובו עשרה נערים נשאי כלי יואב . ולא אמר מנושאי כלי יואב דהוה משמע שהיה לו יותר נשאי כליו אלא שהכהו רק עשרה . והיינו מוכרחים לומר שזה היה העונש שבא על עשר פלגשי אביו אבל השתא דכתיב נשאי כלי יואב משמע שלא היה לו יותר מעשר והם כולם הכהו . ואין לומר דלהמיתו היה די בפחות ומדנתן הקב"ה בלבם שכלם יכהו ע"כ על דבא על עשר הפלגשים. די"ל דעשו כן שימות מהרה כי בן מלך הוא ואמרינן ברור לו מיתה יפה) מש"ה הקדים ולפי שבא על עשר פלגשי כו' ואח"ז ולפי שגנב ג' לבבות והכוונה שמאחר שכבר תקע יואב ג' שבטים בלבו דהיינו ג' רומחין . תמיהא הוי איך לא מת בזה ועודנו חי בלב האלה שיצרכו אח"ז עשרה נערי יואב ללכת אחריו להמיתו. מוכח דהיינו טעמא משום שיש בידו עון ב' שבא על עשר פלגשי אביו . לכן נתן הקב"ה בו חיות אחר הכאת יואב כדי לקבל עוד צער מהכאת העשרה הנערים כדי לכפר עליו עון מה שבא על עשר פלגשי אביו . נמצא שעונש ביאתו על עשרה פלגשי אביו אינו ידוע רק מהג' שבטים שתקע יואב בלבו ולא מת . לזה הקדים ולפי שבא על עשר פלגשי אביו כו' ותדע שבשביל זה נענש בזה נותן טעם ולפי שגנב ג' לבבות נתקעו בו ג' שבטים ולא מת כדי שיצטער ג"כ על עון הפלגשים (שבות יעקב):

אהבת איתן
בניכם לבין העובדי כוכבים כשהן חוטאין בגופן אני נוגע תחילה ואחר כך בבתיהם שנאמר וינגע ה' את פרעה ואת ביתו אבל אתם אם חטאתם בבתיכם אני מלקה תחילה דאין בעל הרחמים פוגע בנפשות תחילה.

גאון יעקב
פעל המקרה . מחמת כי רואים . בפועל כפיו נוקש רשע ר"ל באותו מדה עצמה שמדד מודדין לו . ונוקש בו:

המתורגמן א) פערדארבענהייט . פעלער .

כא שם [א]ויהי אחרי כן ויאהב אשה בנחל שורק ושמה דלילה (שופטים טז) תנא (רב) [רבי] אומר אלמלא (לא) נקרא שמה דלילה ראויה היתה שתקרא דלילה דלדלה[א] כחו דלדלה לבו דלדלה מעשיו · דלדלה כחו דכתיב (שם) ויסר כחו מעליו · דלדלה לבו דכתיב (שם) ותרא דלילה כי הגיד לה את כל לבו · דלדלה מעשיו דאיסתלקה שכינה הימנו דכתיב (שם) והוא לא ידע כי ה' סר מעליו · (שם) ותרא דלילה כי הגיד לה את כל לבו מנא ידעה א"ר (יוחנן) [חנן] א"ר ניכרין דברי אמת אביי אמר ידעה באותו צדיק דלא מפיק שם שמים לבטלה כיון דאמר לה (שם) כי נזיר אלהים אני אמרה השתא ודאי קושטא קאמר · (שם) ויהי כי הציקה לו בדבריה כל הימים ותאלצהו ותקצר נפשו למות מאי ותאלצהו א"ר יצחק דבי רבי אמי בשעת גמר ביאה נשמטה מתחתיו · (שם יג) ועתה השמרי נא ואל תשתי יין ושכר ואל תאכלי כל טמא מאי כל טמא [ותו עד השתא דברים טמאים קאכלה] א"ר יצחק דבי ר' אמי דברים האסורים לנזיר · (שם טו) ויבקע אלהים את המכתש אשר בלחי ויצאו ממנו מים וישת א"ר יצחק דבי רבי אמי הוא נתאוה לדבר טמא לפיכך נתלו חייו בדבר טמא :

כב שם [ב]ותחל רוח ה' לפעמו במחנה דן (שופטים יג) א"ר (אחא) [חמא] בר' חנינא (אותו היום) חלה נבואתו של יעקב אבינו דכתיב (בראשית מט) יהי דן נחש עלי דרך לפעמו א"ר יצחק דבי רבי אמי [ג]מלמד שהיתה רוח הקדש מקשקשת לפניו כזוג כתיב הכא לפעמו וכתיב התם (שמות כח) פעמון זהב ורמון · בין צרעה ובין אשתאול א"ר אסי צרעה ואשתאול שני הרים

רש"י

הוה · דהשתא דתמנת לאו קלקול הוא כולי האי שלקחה לו לאשה ולא בא עליה בזנות : שדלדלה · עקרה כמו [ע"ז מו:] אבני הר שנדלדלו : מנא ידעה · והלא כמה כזבים אמר לה קודם לכן ומצאתו שקרן : ניכרים דברי אמת · מתקבלים ומיושבים דברי אמת ודבורים אל אופניהם ראתה שערו גדול ולא היה שותה יין והבינה שהדברים האחרונים שאמר לה שבדבר זה היה כחו גדול אמת הן : ותאלצהו · לשון דוחק ומצוקה : בשעת גמר ביאה · תאות אדם מרובה : דברים האסורין לנזיר · משרת ענבים כגון נזיר ששרה ענבים במים ויש בהם טעם יין דלא נפקא מכל אשר יעשה מגפן היין (במדבר ו) : מכתש · מקום קביעות השן : נתאוה לדבר טמא · לישא בת אל נכר : בדבר טמא · לחי החמור שאלמלא הוא היה מת בצמא : רוח ה' · רוח נבואה ששרתה על יעקב : מקשקשת לפניו · ללוותו

מהרש"א

ואביו ואמו שא"ל כי אתה הולך לקחת אשה מערלים גו' הייט גם אחר שנתגיירה כיון שבאה מזרע פסול וק"ל : אלמלא לא נקרא שמה דלילה כו' · דגבי אשה שבתמנת וגבי אשה זונה לא הוזכר שמם ובאשה זו הוזכר שמה דלילה ראויה היתה כו' ע"ד שאמרו [א] ר"מ דייק בשמיה כידוע וה"נ היה לו לשמשון לדייק בשמה ולפי שמליצו ג"פ ותאמר דלילה גו' בהאי ענינא דרשו ביה שדלדלה אותו בג' דברים שזכר בכחו בלבו במעשיו וק"ל : ניכרים דברי אמת · עיין פירש"י בקרא לא הוזכר מפורש דהיה אסור בשתיית יין ואי משום דכתיב כי נזיר אלהים יהיה גו' הא ע"כ לאו לכל מילי קאמר דיהיה נזיר דהא היה מותר לטמא למתים כדתנן פ"ק דנזיר ולא תנן התם בנזיר שמשון אלא דאסור בגילוח שער וי"ל דלמדו לומר שהיה שמשון ג"כ נזיר מיין מדהוזהרה אמו על כך כדכתיב אל תשתי יין ובזה יתיישב דקאמר לקמן מאי כל טמא כו' דאיכא לאקשויי ואימא דעד השתא דברים טמאים במת קאכלה דשרי לכל שאר ישראל והיום לא תאכל כמו שאסר לה היין מהיום כשאר נזיר די"ל דודאי לא אסר לה יותר ממה שבנה נאסר והרי הוא מותר בטומאת מת ולהכי איצטריך לאוקמה דלא טמא ממש קאמר אלא דברים האסורים קאמר וכפי' רש"י וק"ל : הוא איוה לדבר טמא לפיכך כו' · עיין פירוש רש"י ויותר נראה לפרש בענין זה בעצמו שהוא איוה לדבר טמא דהיינו להכותם בלחי החמור ולא בידו כדכתיב וימצא לחי חמור טריה גו' וע"כ לא נעשה לו נס אלא בלחי החמור זה שבו נתלו חייו ועי"ל שלשון תאוה נמצא על הרוב במקרא בדבר אכילה וז"ש שאיוה לדבר טמא דהיינו לאכילת דבש מתוך גויית נבלת האריה שהוא דבר טמא ודו"ק : ותחל רוח ה' גו' חלה נבואתו של יעקב כו' · משמע רוח ה' רוח נבואה כמשמעו במקום אחר ולא רוח גבורה כתרגומו ולפי שלא נמצא בשמשון שהיה נביא ע"כ אמרו שחלה נבואתו של יעקב יהי דן נחש גו' ובב"ר מפורש דמיון שמשון לנחש בכמה דברים וק"ל : שהיתה שכינה מקשקשת לפניו כו' · בירושלמי מפרש שהיו שערותיו מקשקשות כזוג כו' ע"ש : בין צרעה גו' צרעה ואשתאול ב' הרים גדולים כו' · דמשמע ליה קרא דבמקום שהיה בין ב' מקומות הללו החל רוח ה' גו' ולא פירש במה וע"כ אמרו בו שבין אותם

עיון יעקב

שמשון מדה כנגד מדה הרי מבואר שעשה עבירה בעיניו אך דבמתניתין מעיקרא לק"מ דבמתניתין לא מייתי קרא זה דויאמר שמשון י"ל דחטא בעיניו בזה בהא דכתיב בעזה וירא שם אשה זונה וכן בנחל שורק וע"ז לא כתיב כי מה' הוא כי תואנה הוא מבקש אך בברייתא מייתי האי קרא דתמנת מקשי שפיר וק"ל :

ראויה היתה שתקרא דלילה דלדלה את כחו · אע"ג דלפי סדר המקרא כתיב כי הגיד לה את כל לבו קודם ויסר את כחו מ"מ קחשיב תחלה הא דדלדלה את כחו כי מסוף הדבר ניכר שראש דברו אמת שהגיד לה את כל לבו כי אילו לא סר כחו מעליו מנ"ל באמת שדלדלה את לבו דלמא לא גלה לבו שהרי לא סר כחו מאתו ונראה דלכך נענש שדלדלה בג' דברים בכחו ולבו ומעשיו נגד ג' פעמים שדבק בבנותיהם וק"ל : שדלדלה · פרש"י מלשון אבני הר שנדלדלו ועי"ל שהוא מלשון דל ואביון שדלה מכחו ומלבו ומעשיו :

אמר רב אחא בר' חנינא אותו היום חלה נבואתו של יעקב · אפשר דדריש מלשון לפעמו שבאותו פעם חלה נבואתו של יעקב ולא רצה לפרש כר' יצחק שהיתה רוח הקודש מקשקש לפניו דא"כ מנ"ל דקאי איעקב כלל כפי מה שפי' מהרש"א אלא ודאי דחולק וקל להבין : רוח הקודש מקשקש לפניו כזוג · כלומר שעשה גבורה גדולה שנתפרסם ונשמע בכל עולם כזוג שנשמע למרחוק כן נשמע בכל העולם מגבורתו שרות הקודש שורה עליו

הרי"ף

עבירה של זנות דעינא וליבא תרי סרסורי דעבירה נינהו ואעפ"כ אינם לוקים על מראית העין לבד אלא על גופה של עבירה . ונראה דכיון שמה' היתה לו להנקם מפלשתים לא לקח בעון בת אל נכר אבל לקה על מה שמרד לומר אותה קח לי כי היא ישרה בעיני כי הנה זה יורה שאינו חס על כבוד קונו אלא אחר עיניו הלך לבו שהעין הוא ברשותו של אדם והיה ראוי לומר אותה קח לי כי אהבתיה שאהבה אינה בידו של אדם והאהבה הוציאה אותו ממחיצתו אבל ממה שהזכיר כי היא ישרה בעיני מרד באלהיו לפיכך לקה בעיניו ונקרום פלשתים וזהו מסקנת הגמ' כי אזל מיהא בתר ישרות עיניו אזל אבל בגופו של מעשה מה' היה הדבר כי תואנה מבקש מפלשתים אבל שאר בני אדם שאע"פ שחוטאים במראית עיניהם מ"מ אינם מורדים כשמשון לומר ישר הדבר בעיניהם לכך הם לוקים על גופה של עבירה ולא על מראית העין וקים להו בדרבה מינה :

ויבקע אלהים את המכתש א"ר יצחק הוא נתאוה לדבר טמא וכו'. צריך להבין אמאי נייד ר' יצחק משלשה סברות שנחלקו בב"ר ר' לוי ורבנן ר' לוי אמר המקום ההוא שמו לחי ורבנן אמרי המקום ההוא שמו מכתש ר' אבא ור' ברכיה בשם ר' אליעזר מלמד שברא לו הקב"ה מעיין מבין שיניו באיזו זכות מברכתו של משה שנא' יזנק מן הבשן מבין שיניו וכאן הביא סברא רביעית ואפשר שהוקשה לר' יצחק לסברת ר"ל מה שאמר מקום ההוא שמו לחי א"כ יקשה למה אמר המכתש בלחי בנקודת פת"ח שהוא הידוע ולא נודע מקומו איו וגם לרבנן יקשה שאם מכתש הוא שם המקום מה זה שאמר אשר בלחי שאין המקום עומד בלחי וגם לסברת ר' ברכיה שברא לו הקב"ה מעיין מבין שיניו והמכתש הוא מקום סגומא אשר בלחי שהוא מקום השן יקשה שא"כ נ"ל שנפל לשמשון השן ונשאר המכתש וממנו יצא מים ואיך אמר כאן המכתש בפת"ח שהוא המכתש הידוע ואנחנו לא ידענו מה היה לו לשמשון לזה א"ר יצחק הוא נתאוה לדבר טמא וכו' ודריש ויבקע אלהים את המכתש אשר בלחי שהזכיר למעלה שמצא לחי חמור טריה כי בהיותה מושלכת לכלבים לא נשאר בה כי אם גומות השינים ויצאו ממנו מים וכיון ר' ברכיה לומר הוא נתאוה לדבר טמא לדקדק שני דקדוקים כפי דרכו האחד שכתוב קודם ויצמא מאד ויקרא אל ה' וסמיך ליה ויבקע אלהים ולא כתיב ויבקע ה' ועוד דכתיב ויצא ממנו שמלת ממנו מיותרת ומספיק לומר ויבקע אלהים המכתש ויצא מים וישת אלא לרמוז שבמדת הדין ומשפט ישר נתלו חייו בדבר טמא וז"ש ויבקע אלהים בדין ישר לפי שממנו היה שהוא נתאוה לדבר טמא כך נתלו חייו בדבר טמא וז"ש יצאו ממנו מים כלומר ממנו משמשון שנתאוה לדבר יצא הדבר שיצא מים מלחי החמור ונתלו חייו בדבר טמא :

ותחל רוח ה' לפעמו וכו' אותו היום חלה נבואתו של יעקב אבינו וכו'. נראה שהוקשה לו דהל"ל ויהי רוח ה' עליו או יאמר ותצלח רוח ה' על שמשון כדכתיב גבי דוד כשמשחו

[א] מהרש"א ד"ה אלמלא. ע"ד שאמרו (יומא פג ע"ב) :

יד יוסף

א ילקוט שופטים טז : ב שם י"ג : ג ר"ל שרוח ה' הוא רוח נבואה ששרתה על יעקב באומרו יהי דן נחש עלי דרך שהיה רמז לשמשון . ואותו היום חלה נבואתו והיתה מקשקשת לפניו ללוותו בכל אשר ילך . (ספר גפולות יהודה) :

חדושי גאונים

מאותה האומה . הרי שלא היתה האומה אבודה בכללה. במכה ראשונה ובפרעון ראשון . ועל זה רצה לתרץ . הנך אזדי והני אחריניה נינהו. כלומר הכום השניה רומז על אומה מצריית של אותו הדור הדרים אז במצרים. והוא אומה חדשה כללית. ובאמת האומה הישנה של מצריים אזדי לה ונדו ממקומם . ע"ז פריך ממנימין גר מצרי. ופירש"י אלמא עדיין מצריים הם (לא שמביא ראיה שיש מצרי בעולם . גם אחר שילוחו דזה ים לטוללמוד.ממאמר

אהבת איתן

ועיי' בס"ס כ"ת דהוא מאמת מדת הרחמים ולא מדין וז"א רק במי שמרחם על הבריות אבל במי שאין עוסק בג"ח וכן בתורה על בטולה נלקה בגופי' תחלה וכן החושד בכשרים כו' . ובזה יתכן לפרש הא דאמר הכא לא הכיתי לאומה ושניתי לה כלומר שלא הכיתי לאומה תחלה בבתיהם ושניתי לה להכותה בגופה בפעם שניי' אלא התחלתי להכותה בגופה גם בפעם ראשון וז"ש ואתם בני יעקב לא כליתם ע"ד שאמרנו שמכלה אפו בתחלה

המתורגמן א) ערשאפפט . שוואך געמאכט ,

גדולים היו ועקרן שמשון וטחנן זה בזה · (שופטים יג) והוא יחל להושיע את ישראל מיד פלשתים אמר רבי (אחא) [חמא] ברבי חנינא [דף י ע"א] הוחלה שבועתו של אבימלך שנאמר (בראשית כא) אם תשקר לי ולניני ולנכדי. (שופטים יג) ויגדל הנער ויברכהו ה' במה ברכו אמר רב יהודה אמר רב שברכו באמתו כבני אדם וזרעו כנחל שוטף:

כג שם [א]ויקרא שמשון אל ה' ויאמר ה' אלהים זכרני נא וחזקני נא אך הפעם הזה ואנקמה נקם אחת משתי עיני מפלשתים (שם טז) (אמר רב יהודה) אמר רב אמר שמשון לפני הקב"ה רבש"ע זכור לי עשרים [ב](ושתים) שנה ששפטתי את ישראל ולא אמרתי לא' מהם העבר לי מקל ממקום למקום:

כד שם [ג]וילך שמשון וילכד שלש מאות שועלים (שופטים טו) מאי שנא שועלים אמר רבי אייבו בר נגדי אמר רבי חייא בר אבא אמר שמשון יבא (שועל)[מי] שחוזר לאחוריו ויפרע מפלשתים שחזרו משבועתם · תניא אמר רבי שמעון החסיד [ד]בין כתפיו של שמשון ששים אמה היה שנאמר (שם טז) וישכב שמשון עד חצי הלילה ויקם בחצי הלילה ויאחז בדלתות שער העיר ובשתי

רש"י

באשר הולך: הוחלה שבועתו של אבימלך · בטלה לשון לא יחל דברו (במדבר ל) לפי שהם עברו על השבועה תחלה: במה ברכו · כל ברכה שבמקרא הוא לשון רבוי דבר המתרבה ומצוי בו שובע ומה ברכה נמצא בו לא נמצא עושר בשמשון: שברכו באמתו · להיות זרעו כנחל שוטף במה שנתאוה נתברך: נקם אחת משתי עיני · במדרש אמר רבש"ע תן לי שכר עיני אחת בעוה"ז ושכר עיני אחרת תהא שמורה לי ומתוקנת לעתיד לבא: שחוזר לאחוריו · כשצדין אותו אינו מרחיק לברוח אלא חוזר עקלקלות: שער העיר · בשערי עזה

מהרש"א

ב' הרים היה רוח ה' החל בו דרך גבורה שהיה מקרבן לאותן ב' הרים למקום שבין שניהם ושם היה טוחן ונראה ליה דבמקרא מצינו צרעה ואשתאול בנחלת יהודה היו דהיינו ב' עיירות אבל הכא בב' הרים שנקראו גם כן צרעה ואשתאול ואותן טחנן זה בזה ודו"ק: הוחלה שבועתו כו' · דאין לפרש שהוא יתחיל להושיע ישראל מיד פלשתים דכבר כתיב בימי שופטים ויאמר ה' הלא ממצרים גו' ומן הפלשתים ותצעקו אלי ואושיע אתכם מידם וע"כ דרשו שהוחלה שבועתו של אברהם בימיו כדכתיב גביה ובעת ההיא פלשתים מושלים בישראל אבל קודם זה גם שהיו פלשתים מצירים לישראל כדמוכח הכי קרא ואושיע אתכם מידם מ"מ לא היו מושלים בהם כדרך המלך בעם והשבועה היה שלא יהיה אחד מושל על חבירו וצריך לומר דבאותו זמן היה נכדו של אבימלך קיים שהשבועה לא היה רק עד נכדו וכן נראה מפרש"י פרק א"ט כ"כ הרד"ק בס' יהושע ע"ש: זכרני נא גו' ואנקמה נקם אחת גו' · עיין פרש"י והוא מדברי הירושלמי ועי"ל לפי סוגית התלמוד שלנו שנענש בעיניו על שמרד בעיניו כדאמר לעיל ועל כן אמר דהיה די לו בעונש א' מב' עיניו ועל האחרת אמר תן לי בנקמה · ושאמר זכור לי כו' ולא אמרתי לא' מהם העבר לי מקל כו' אמר ג"כ שאפילו שחד קל כזה לא קבלתי ואין עונש עורון עיני בעבור השחד כי יעור וע"כ נקם אחת מב' עיני וק"ל: זכור לי עשרים ושתים שנה ששפטתי כו' · לא נמצא בקרא רק והוא שפט את ישראל עשרים שנה ובירושלמי כתוב אחד אומר עשרים שנה וכתוב א' אומר ארבעים שנה ולא נמצא במקרא ארבעים שנה ועיין בזה בתוס' פ' במה בהמה [א] ותירצו המפרשים בזה לפי שכפל הענין לכתוב שתי פעמים ששפט כ' שנה וע"כ אמר כתוב אחד אומר כ' שנה והיינו קרא קמא וכתוב א' דהיינו קרא שני הוסיף עוד כ' שנה דהו"ל מ' עם עשרים הראשונים ומשני התם דפלשתים היו יראים ממנו כ' שנים אחר מותו ולפי דרך זה יש לקיים גירסת תלמוד שלנו דגרס זכור לי עשרים ושתים שנה דר"ל זכור לי שתי פעמים עשרים שנה דכתיבי בב' פסוקים דהיינו ארבעים שנה ואפשר שחלקן הכתוב משום דבקרא קמא מפורש וישפוט את ישראל בימי פלשתים עשרים שנה דהיינו בעוד שהיו פלשתים מושלים עשרים שנה ובאידך קרא לא כתיב בימי פלשתים שנכנעו שוב בכ' שנה השניים שפט אותם אותן כ' שנה דהו"ל ב' פעמים עשרים דהיינו ארבעים שנה ודו"ק: יבא שועל שחוזר לאחוריו כו' · וכענין זה אמר ג"כ שהפנה זנבותיהם זה לזה דהיינו אחוריהם זה לזה לרמוז כיון שהם חזרו משבועתם לאחוריהם גם לישראל ניתן רשות לחזור אחור משבועתם: בין כתפיו כו' שנא' וישם על כתפיו וגמירי דאין כו' · משמע

[א] מהרש"א ד"ה זכור. פרק במה בהמה (נד ע"ב):

יד יוסף

א ילקוט שופטים טז: ב עי' בתשובת הרשב"א סי' פח: ג ילקוט שופטים רמז ע: ד ובתד"א פ"ב פכ"ד אי' ולא יתהלל הגבור בגבורתו אפי' כשמשון בן מנוח שמבית מושבו ועד כתפיו היה לו ששים אמה וכיון שמת בטלה גבורתו מן העולם ע"כ:

חדושי גאונים

לא תתעב מצרי גו') אמנם ה"ק. אלמא כי יש לאותן הדרים במצרים · דין מצרים. ואסור לבוא בקהל אם אינו דור שלישי. ואילו גא' דראשונים אודי להו, ברובי הזמנים · והנך אחריך יינקו. שוב אין לאותן הדרים במצרים. דין מצרים. ולמה אמר: מנימין גר מצרי. באותו הזמן של ר' יהודה. ור"ע. אני מצרי ראשון כו'. אלא וודאי דאותן הדרים במצרים. הן המה אותן המצרים עצמם. אשר נאמר עליהם. עד דור שלישי לא יבואו בקהל והיינו כי האומה בכללה לא כלתה ולא נאבדה. והאה מבני אה"נ. כי מאמר. לא נפרע כו' עד שלוחה על המלך נאמר. ודו"ק: (איי טס)

אהבת איתן

בעלים ובאבנים שבבתיהם. וז"ש בני יעקב שאוחזים מדתו יושב אהלים של תורה הקול קול יעקב. וכן רחמים הוא מדת יעקב כנודע ליודעי חן. משא"כ בעובדי כוכבים שמכה אותן תחילה בגופן ולא ממתין עד פעם שנייה. וא"כ אינו ענין להא דרבא כלל. ומ"ש ברבה מצורע אף המצרים כן הוא לאו דוקא ולאו מטעם שריחם עליהם אלא כדי

הרי"ף

כשמשחו שמואל ותצלח רוח ה' על דוד מהיום ההוא ומעלה ולא כתיב שם ותחל רוח ה' על דוד לזה דרשו חז"ל שחלה נבואתו של יעקב שאמר יהי דן נחש עלי דרך ובזה יתיישב מ"ש במחנה דן כי להשראת רוח ה' לא יוצדק לומר במחנה דן כי רוחו נוססה בכל המקומות אלא מ"ש במחנה דן שנתנבא יעקב להיות דן נחש עלי דרך כן היה שמשון נוקם ומתנקם על פלשתים. ולדקדק מ"ש לפעמו כי מה שייך פעימה בהשראת רוה"ק לכך דרשו שהיתה רוה"ק מקשקשת לפניו כזוג שהוא לשון פעמון והוא שהיתה רוה"ק משמעת קול לפניו להורותו שהיה ה' עמו ובאלי יתגבר ולכך לקח ב' הרים וטחנן זה בזה ובזה על אויביו יתגבר: והוא יחל להושיע את ישראל א"ר אחא הוחלה שבועתו של אבימלך וכו'. נראה שהיתה משמעות הכתוב שהוא לשון התחלה ודרשוהו מל' חילול כמו לא יחל דברו לפי שקודם לשמשון היו כמה שופטים שהושיעו את ישראל כגון גדעון דכתיב כי הושעתני מכף מדין וכן יפתח הושיע את ישראל ומה זה שאמר בשמשון והוא יחל אלא שהוא לשון יחלל שבועתו של אבימלך וכ"ת למה חילל את השבועה כבר פרש"י לפי שהם עברו על השבועה תחלה ובזה יתבאר מ"ש שמשון נקיתי הפעם מפלשתים שהכוונה לומר אע"פ שאנו מושבעים לפלשתים מ"מ כיון שהם התחילו להרע לי נקיתי הפעם משבועתו של אבימלך כי עכשיו עושה אני עמהם רעה ברשות ובהיתר ויש לרמוז עוד מפלשתים כלומר ממה שעשו לי פלשתים שעברו על השבועה וכן פירש בס' לב אהרן ועדיין קשה כיון שהם עברו על השבועה תחלה א"כ לא חילל שמשון שבועתו של אבימלך ואיך הוא אומר והוא יחל ל' חילול ואין כאן חילול שבועה ואפשר לומר דאע"פ שכתוב ויתנם ה' ביד פלשתים ארבעים שנה והיו משועבדים תחת ידם מ"מ לא הרגו אחד מישראל כמו שעשה שמשון שהרג ויך אותם שוק על ירך מכה רבה מאד לכן נקרא שמשון מחלל שבועתו של אבימלך: ויברכהו ה' במה ברכו ה' כו'. קשה מה זו שאלה ששאל במה ברכו כי כמה מיני ברכות יש עושר וכבוד ואריכת ימים גם ברכות שמים מעל ורש"י ז"ל פי' מה ברכה נמצא בו לא מצינו עושר בשמשון וע"פ דרכו י"ל שלא מצינו בו אריכת ימים ועוד אפשר לומר דהוקשה לו בכתוב שאמר ויגדל הנער ויברכהו ה' דמשמע דהברכה הזאת הוא מידי דשייכי לנער וכך ראוי לומר ותלד האשה בן ותקרא שמו שמשון ויברכהו ה' אי נמי ויגדל ויברכהו ה' לזה פי' דמה ברכו לנער א"ר יהודה שברכו באמתו שהיה זרעו כנחל שוטף דקודם היות הנער בא לכלל נערות אין לו זרע ראוי להוליד אבל משהגיע לכלל נערות ראה שהקב"ה שהיה שטוף בזמה ואם יהיה זרעו כבני אדם יכחיש כחו ולא יוכל עם הפלשתים אבל בהיות זרעו כמים רבים אע"פ שיהא שטוף לא יכחיש חילו ולא יחלש גופו: נקם אחת משתי עיני. פירש"י במדרש אמר רבש"ע תן לי שכר עיני א' בעה"ז וכו' ונ"ל שדקדקו מ"ד ואנקמה נקם אחת משתי עיני דהיל"ל ואנקמה מב' עיני ולפחות יאמר ואנקמה נקם ב' עיני ועוד למה הזכיר ב' עיני ומספיק לומר נקם אחת מעיני מפלשתים ועוד דהי"ל להקדים נקם בקמ"ץ ולא נקם בשב"א ולמה אמר נקם אחת כי בודאי הנקם הוא פעם אחת ועוד דהיל"ל נקם אחד בדלי"ת ומכל אלו הדקדוקים דרש נקם עין אחת מהב' עינים בעוה"ז והאחת לעוה"ב: בין כתפיו של שמשון ששים אמה. יש קצת תימה שכיון שהדלתות של עזה אמרי' שאינם פתוחות מס' אמה והוא נשא הדלתות ושתי המזוזות א"כ שיעור רוחב המזוזות היכן

עיון יעקב

עליו וכדאמר רב אסי שעקר שני הרים גדולים וטחנן זה בזה וק"ל: הוחלה שבועתו של אבימלך · ומסוגיא זו הביאו הפוסקים ראיה לשנים שנשבעו זה לזה ועבר אחד על השבועה השני פטור וכדאיתא בי"ד סימן רל"ו סעיף ו' והט"ז שם ס"ק י"ג שנגע בזה במקור הדין: אמתו כבני אדם וזרעו כנחל שוטף · כדכתיב ויהי טוחן בבית האסורים ומה נחל שוטף ששוטף לאבוד אף גם זרעו הלך לאבוד בבנות הערלים שלא מצינו שהניח בנים כדכתיב ויבא אביו וגו' ולא כתיב ובניו: נקם אחת משתי עיני · עיין במהרש"א שפי' שדי לו בעונש אחת משתי עיניו ונ"ל משום דעבד יוצא לחירות בעין אחת ה"ה לענין לכפר עון אדם וכדאיתא ריש ברכות כה"ג לענין יסורין ע"ש ועי"ל ששמשון חשב עצמו שאינו צדיק גמור כל כך שינקום נקמה שלימה לשתי עיניו וע"ד דאמרינן פרק רבי עקיבא דף פ"ח בתחלה באחת מעיניך לכשתעשי בשתי עיניך: זכור לי עשרים ושתים שנה ששפטתי את ישראל · אפשר דדרשינן מדכתיב אך הפעם אך הוא כ"א ותיבת הפעם שהוא כ"ב אכן בתשובת רשב"א סימן פ"ח גורס זכור לי כ' שנה: העבר לי מקל ממקום למקום · לפי שהיה חגר בשתי רגליו והיה צריך מקל לילך בו ואפ"ה לא אמר לא' מהם העבר לי מקל: מ"ש שועלים · הקושיא הוא לפי ששועל הוא פקח שבחיות וקשה לצוד מהם והוה ליה לצוד

עץ יוסף

כג נקם אחת משתי עיני · בירושלמי סוטה פרק המקנא אמרו אמר שמשון תן לי שכר עיני אחת בעוה"ז ושכר עיני אחרת תהא שמורה לי ומתוקנת לעתיד לבא · והכריחם כן יתור נקם אחת · דה"ל למימר ואנקמה משתי עיני מדקאמר נקם אחת שכוונה שינקם על אחת מהשתי עינים ולא על שתיהם

ובשתי המזוזות ויסעם עם הבריח וישם על כתפיו (תנא אין) [וגמירי דאין] דלתות עזה פחותות משישים אמה· (שופטים טז) ויהי טוחן בבית האסורים אמר רבי יוחנן [א]אין טחינה אלא לשון עבירה וכן הוא אומר (איוב לא) תטחן לאחר אשתי ועליה יכרעון אחרים מלמד שכל אחד ואחד הביא לו את אשתו [לבית האסורים] כדי שתתעבר ממנו א"ר פפא היינו דאמרי אינשי קמי דשתי חמרא חמרא קמי רפיקא (גריווא) [גרידיא] דובלא · ואמר ר' יוחנן כל המזנה אשתו מזננת עליו שנאמר (שם) אם נפתה לבי על אשה ועל פתח רעי ארבתי [וכתיב] תטחן לאחר אשתי ועליה יכרעון אחרים [ב]והיינו דאמרי אינשי איהו בי קרי ואתתיה בי בוציני :

כה שם ואמר ר' יוחנן [ג]שמשון דן את ישראל כאביהם שבשמים שנא' (בראשית מט) דן ידין עמו כאחד וגו' · וא"ר יוחנן שמשון על שמו של הקב"ה נקרא שנאמר (תהלים פד) כי שמש ומגן ה' אלהים אלא מעתה לא ימחק אלא מעין שמו של הקב"ה מה הקב"ה מגן על כל העולם כולו אף שמשון הגין בדורו על ישראל · [ד]ואמר רבי יוחנן בלעם חיגר ברגלו אחת היה שנאמר (במדבר כג) וילך שפי שמשון חיגר בשתי רגליו היה שנאמר (בראשית מט) שפיפון עלי אורח :

כו שם תנו רבנן [ה]חמשה נבראו מעין דוגמא של מעלה וכולן לקו בהן שמשון בכחו שאול בצוארו אבשלום בשערו צדקיהו בעיניו אסא ברגליו · שמשון בכחו דכתיב (שופטים טז) ויסר כחו מעליו · שאול בצוארו דכתיב

רש"י

עזה משתעי קרא: על כתיפיו · כשיעור כתפיו : קמי דשתי חמרא חמרא · לפני כל אדם מביאים מה שרגיל בו לפני שותה יין מביאים יין : קמי רפוקא גריוא דובלא · לפני עובד אדמה וחופר בגנים שרגיל לאכול ירק מביאים לו סל מלא ירק דובלא מין ירק הוא : קרא בוליגא · מין אחד הוא אלא שאלו גדולים ואלו קטנים כלומר במה שהוא עסוק היא עסוקה : כאחד · כיחידו של עולם שפט לדק : שמש · לשון חומה כמו ושמתי כדכד שמשותיך (ישעיה כד) : על שמו של הקב"ה · משמע שכינהו בשמו של הקב"ה ממש : מעין שמו · שאין שמש שם ממש אלא מגין ומליל : שפי · שולשי"ן כמו דשף מדוכתיה (חולין מב:) : שפיפון · (שפיפה) [שפייה] כפולה : מעין דוגמא · נשתנו מן התחתונים לתפארת : ויסר כחו · לא מייתי ראיה אלא דכולן לקו : שאול בצוארו · ויגבה מכל העם משכמו

תוספות

אלא מעתה לא ימחה · תימה לרבי מאי שנא משלום דאמר בפ"ק דשבת (דף י:) אמר רב המנונא משמיה דעולא אסור לאדם שיתן שלום לחבירו בבית המרחץ משום דשם נופיה איקרי שלום כדכתיב ויקרא לו ה' שלום ולא קא חשיב ליה במסכת סופרים (פ"ד) בהדי שמות שאין נמחקין ונראה דתנא ושייר ועדיף מחנון ורחום דאמר בפרק שבועת העדות (דף לה:) דנמחק דלא אשכחן שקרא הקב"ה שמו כך חנון והכא פריך אהא דקאמר על שמו של הקב"ה נקרא משמע דשמו נקרא כך והיינו דקא דחי אלא מעין שמו כמו חנון על שם שהוא חונן ומרחם על בריותיו :

מהרש"א

ליה דשם אותם כולם מונחים על שני כתפיו ולא שהם מקלתם על כתפיו והשאר יוצא מתולה לו כנושא קורה ארוכה על כתפיו דא"כ מאי אשמועינן קרא דנשאם על כתפיו דמשמע על ב' כתפיו אי לאו לאשמועינן דנשאם שהיו מונחים כולם על ב' כתפיו דהוו ששים אמה כדגמרינן בדלתות וק"ל : אין טחינה אלא לשון עבירה כו' · הוליאו לשון טחינה מפשוטו דאם כן בעל כרחו טחן להם בריחים שהיא מלאכה כבדה וה"ל למכתב וטחן להם או ונתנו לו לטחון דמשמע בעל כרחו אבל ויהי טוחן משמע לשון רלון דהיינו לדבר עבירה כדמסיק כדאמרי אנשי כו' ומייתי מתטחן לאחר אשתי גו' דמוכח טפי לדבר עבירה כדכתיב בתר הכי ועליה יכרעון גו' כי היא זמה גו' : דן את ישראל כו' · והמקרא מסורס דן ידין שבטי ישראל כאחד וכפי' רש"י דלענין הדין ממש קאמר אבל בב"ר בתנחומא מפרש לה לענין נקמה בפלשתים ע"ש : שמשון מעין כו' שנאמר כי שמש ומגן ה' אלהים גו' · הכונה בו כי מדת הרחמים והדין לפי המקבלים כמו שמש הפועלת דברים הפכיים לפי המקבלים ושמשון מעין שמו אף שהיה ממדת הגבורה והדין דמדן קאתא כדאיתא בריש פסחים מ"מ לגבי ישראל בא ברחמים להגין עליהם וגו"ן שמשון כינוי על ישראל שהיה שמשן ומגינן של ישראל ודו"ק : בתוס' בד"ה לא ימחה תימה כו' והכא פריך אהא דקאמר על שמו של הקב"ה כו' עכ"ל ול"ל דהמקשה פסיקא ליה בשום דוכתא דשמשון נמחק ולאו משום דלא חשיב ליה בהדי הנך שאינן נמחקין דהא איכא למימר תנא ושייר כדאמרינן גבי שלום ודו"ק : בלעם חגר ברגלו אחת כו' · אמרו בזה שע"י שנלחץ רגלו אל הקיר היה מכותת וחגר באותו רגל וזכר הכתוב זאת בנבואתו הראשונה דמיד שבא לא היה חם במכתו והלך שפי וחגר אולי יוכל לקללם כמ"ש השנאה מקלקלת השורה ובשמשון קאמר דחגר היה בב' רגליו לפי הדמיון לנחש לפי שאין לו רגלים לרוץ ולהזיק הרי הוא מטיל עצמו על האורח ודרך להזיק העוברים ושבים שם ולהפיל הרוכב אחור כך שמשון אחר שהיה חגר ברגליו גם אסור בנחשתים ולא היה יכול לרוץ אחרי הפלשתים

יד יוסף

א ילקוט שופטים טז : ב מגילה יב ע"א : ג ב"ר פ' פח ופ' פ"ט תנחומא סדר ויחי : ד סנהדרין קה ע"א : ה עיין פדר"א פ' כ"ג תנחומא סדר ואתחנן סי' ! א'. ילקוט שופטים ע"ז :

חדושי גאונים

ת"ר חמשה נבראו מעין דוגמא של מעלה וכלם לקו בהן שמשון בכחו שאול בצוארו אבשלום בשערו צדקיהו בעיניו אסא ברגליו וכו'. ולכאורה קשה קשה למה לא חשב ששה דהיינו אדם הראשון דאמרינן בהשוכר את הפועלים ובחזקת הבתים יעקב מעין שופריה דאדם הראשון ואדם מעין שופריה של מעלה ונראה שבכאן חשיב אלו שנלקו בזה אבל אדם לא נלקה בשופרי' ועוד נלענ"ד דחשיב הילודות כמו שמתרץ תוספת במגילה שחשב שם ארבע יפיפיות ופריך תוספת והא דלא חשיב חוה שהכל לפני' כקוף בפני אדם ומתרץ דלא חשיב אלא הילודות מבני אדם ודו"ק. ולכאורה יש לדקדק במאמר זה דבשלמא שמשון שנלקה בכחו משום שהלך אחר עיניו ורלה הקב"ה לשלם לו מדה כנגד מדה שינקרו פלשתים את עיניו כמפורש לעיל בגמרא לפיכך סר כחו מעליו כי לולי שסר כחו לא היה נמסר ביד פלשתים אבשלום בשערו כמפורש במשנה שנתגאה בשערו צדקיהו בעיניו יכול להיות משום שנא' בצדקיהו ויעש הרע בעיני ה' ועיניו היו דוגמא של מעלה ומעל בהם לפיכך

הרי"ף

הם ושמא מ"ש דלתות עזה אינם פחותות מס' אמה הוא הדלתות עם המזוזות ועוד אפשר שבין כתפיו היו הדלתות ששם ס' אמה על ס' אמה דהיינו בין כתף לכתף ושיעור רוחב המזוזות עצמן היו על גבי הכתפים : ויהי טוחן בבית האסורים אר"י אין טחינה אלא לשון עבירה . וצריך לבקש הכרח מנ"ל דאינו טחינת חטין או קטנית שהיה טוחן בבית האסורים ובס' כלי יקר פי' הר"ש לונידו זלה"ה דדריש בבית האסורים דברים האסורים לרמוז שהיה טוחן ובועל הדברים האסורים לו בת אל נכר . ועוד אפשר דשתם נחושתים הם בידים וברגלים וא"כ איך אפשר לו למי שידיו אסורות להיות טוחן ברחים ומה גם דלמה השמיענו כזאת בכתובים שהיה טוחן בבית האסורים כי לענין הנס שנעשה לו בנפול מגדל הבית מספיק לומר ויאסרוהו בנחושתים ומה לנו לידע אם היה טוחן שם או עושה מלאכה אחרת אלא לדרוש שהיה בועל נשי הפלשתים כמו תטחן לאחר אשתי וכונתם להכחיש כחו מרוב התשמיש והבעילות והשתא ניחא שהשמיענו הכתוב מה שאסרוהו בנחושתים כדי להתיש כחו וגם היו מביאים לו נשותיהם כדי שיתעברו ממנו גבורים וגם היו מתישים בזה את כחו הגדול ואע"פ שבאותה שעה סר כחו ממנו מ"מ בצמח שער ראשו ישוב לקדמותו

עיון יעקב

לגוד מסאר מיני חיות : ויהי טוחן בבית האסורים · לפי פשוטו יש לומר שזה דרך המלאכה לסומא בשתי עיניו וכדאיתא בש"ס בב"ק פרק החובל ד' פ"ח ע"ב דסימא את עינו נותן לו דמי עינו ושבת רואין אותו כאילו היא מטחינו ברחיים ומבואר בהרא"ש לשם דמיירי בשתי עיניו ואפשר דלפמ"ש תוספות שם דקיטע בשתי רגליו אין ראוי למלאכת הטחינה ולקמן אמרינן דשמשון חגר בשתי רגליו היה לכך מוציא המקרא מדי פשוטו דאין טחינה אלא לשון עבירה: שמשון דן את ישראל כאביהם שבשמים · פי' שהוא דן בלי עדים וכה"ג דאמריקן בסנהדרין גבי משיח דמורח ודאין ואפשר דמטעם זה איתא במד"ר פרשת ויחי שהיה סבור ששמשון הוא משיח עד שראה שמת אמר לישועתך קויתי ה' ע"ש : **אלא** מעתה לא ימחק · ק"ק מהא דאמר לקמן בפ' זה יהודה שקידש שם שמים בפרהסיא זכה ונקרא כולו על שמו של הקב"ה אם כן לא ימחוק השם יהודה ואם תאמר הכי נמי הא מבואר בי"ד סימן רע"ו סעיף י"ב דמותר למחוק שם יהודה ע"ש וצ"ע ועיין בתוס' : בלעם חיגר ברגלו אחת · עיין בחדושינו בסנהדרין דף ק"ה :

לדקיהו

וכן זרעו היוצא ממנו גבור בארץ יהיה בשמירת שער ראשו מגילות : שמשון על שמו של הקב"ה וכו'. פרש"י משמע שכינהו שם הקב"ה ממש · מעין שמו שאין [שמש] שם ממש אלא

אהבת איתן

לפרסם אלהותו . ועי"ל ע"פ הגמרא דע"ז אוהבו נפרע ממנו מעט מעט שונאו נפרע ממנו בבת אחת. וכ"מ

עץ יוסף

שתיהם כדי שתשאר לו השניה לעולם הבא (כלי יקר): חמשה נבראו כו' · בפדר"א פרק י"ג איתא ששה נבראו כו' ובתנחומא סדר ואתחנן ובילקוט סוף מלכים ב' איתא על פסוק ועיני צדקיהו עור זה אחד משבעה בני אדם שנדמו לאדם הראשון . והנה רש"י פי' מעין דוגמא של מעלה נשתנו מן התחתונים לתפארת ע"כ. משום שקשה לומר שאלו באבריהם או בכחם או בשערם ידמו להקדוש ברוך הוא. ועוד שאין לו גוף ואין לו דמות הגוף . לכן פירש"י שהוא רק להורות על הסגולה שנשתנו מן התחתונים לתפארת . ולי אפשר לומר שכוונת הגמרא מעין דוגמא של מעלה היינו אדם הראשון כדאי' מפורש בפדר"א ובתנחומא ובילקוט הנ"ל. ואדה"ר נקרא דוגמא של מעלה ע"ד דאי' בב"ב דף נ"ח ע"א יצתה ב"ק ואמר נסתכלת בדמות דיוקני בדיוקני עצמה

(ש"א לא) ויקח שאול את החרב ויפול עליה. אבשלום בשערו דכתיב (ש"ב יח) ויחזק ראשו באלה . צדקיהו בעיניו דכתיב (מ"ב כה) ואת עיני צדקיהו עור . אסא ברגליו דכתיב (מלכים א טו) רק לעת זקנתו חלה את רגליו [א]ואמר רב יהודה אמר רב שאחזו פודגרא אמר ליה מר זוטרא בריה דרב נחמן לרב נחמן היכי דמי פודגרא אמר ליה [ב]כמחט בבשר החי מנא ידע איכא דאמרי מיחש הוה חייש ביה ואיכא דאמרי מרביה שמיע ליה ואיכא דאמרי (תהלים כה) סוד ה' ליראיו ובריתו להודיעם . דרש רבא מפני מה נענש המלך אסא מפני שעשה אנגריא בתלמידי חכמים שנאמר (מ"א טו) והמלך אסא השמיע את כל יהודה אין נקי מאי אין נקי אמר רב יהודה אמר רב אפילו חתן מחדרו וכלה מחופתה[ג] :

כז שם [ד]כתיב (שופטים יד) וירד שמשון תמנתה וכתיב (בראשית לח) הנה חמיך עולה תמנתה אמר רבי אלעזר שמשון שנתגנה בה כתיב ביה ירידה יהודה שנתעלה בה כתיב ביה עלייה · ר' שמואל בר נחמני אמר תרתי תמנת הוו חדא בירידה וחדא בעלייה · רב פפא אמר חדא תמנת הואי דאתי מהאי גיסא ירידה ודאתי מהאי גיסא עלייה כגון וורדיניא וביבארי ושוקא דנרש · (שם) ותשב בפתח עינים אמר רבי אלכסנדראי מלמד שהלכה וישבה לה בפתחו של אברהם אבינו מקום שכל עינים מצפות לראותה רבי (יוחנן)[חנין]

ומעלה (ש"א י) : ויפול עליה . במקום שהורגים בחרב דהיינו בצואר : צדקיהו בעיניו . לא ידענא מנלן דנשתנה לשבח וכן אסא ברגליו אלא כך שמע מרבו : פודגרא . שם חולי הוא שאוחז ברגלים וקורין פודגרה : נענש אסא . לחלות : אנגריא . עבודת המלך : השמיע את כל יהודה . הזעיקן וישאו את אבני הרמה שהיה מלך ישראל בונה עליו כדי לבלתי תת יוצא ובא לאסא : אפילו חתן . שכתוב בו נקי יהיה לביתו : כתיב וירד שמשון תמנתה . אלמא תמנת בירידה : וכתיב עולה תמנתה . אלמא עלייה היא ושמשון ויהודה תרוייהו בארץ ישראל הוו : שנתגנה בה . שנשא שם אשה מבנות פלשתים האסורות לו : יהודה נתעלה בה . שמשם נולדו פרץ וזרח שהעמידו מלכים ונביאים בישראל : דאתי מהאי גיסא . שהיתה יושבת באמצע שפוע ההר הבא לה מראש ההר יורד והבא לה מרגלי ההר עולה : כגון וורדיניא וביבארי ונרש . עיירות הן היושבות בשפולי ההרים:מצפות לראות'.

להרגם סיבב הקב"ה שיהרגם ברכבם על הגג וק"ל : צדקיהו בעיניו כו' פרש"י לא ידענא מנלן כו' וכן אסא כו' עכ"ל ונראה לפרש בצדקיהו ע"פ מ"ש הכתוב וכל אנשי המלחמה דרך שער בין החומותים וגו' ומפרש במדרש והביאו רש"י בסוף ספר מלכים מערה הולכת מביתו עד ערבות יריחו וברח לו דרך המערה והקב"ה זימן צבי כו' ולכדוהו כו' ע"ש והשתא מדסמך עצמו לברוח בלילה ובמערה הרי היו לו עינים לראות מעין דוגמא של מעלה שרואה בחושך וגבי אסא יש לפרש מדכתיב גביה בד"ה וירצן אסא מן העם וגו' והוא ענין דריסת רגל כמו ויתרוצצו הבנים בקרבה וגו' דוגמא דבשל מעלה כתיב אתה רצצת ראשי לויתן ומייתי רק לעת זקנתו חלה את רגליו ואמר רב יהודה כו' דלא תימא דלאו לקותא הוה אלא מתוך זקנה חלה ומייתי דהא אמר רב יהודה כו' שאחז פודגרא שהוא ודאי לקותא כדמסיק כמחט כו' ואפשר דלמד לומר כן מדכתיב בד"ה עד למעלה חליו וגם בחליו לא דרש וגו' וק"ל : מפני מה נענש אסא וכו'. ומייתי לה מדכתיב השמיע את כל יהודה לרבות ת"ח ודקאמר אין נקי כו' הוא מלתא באנפי נפשיה לדרוש מיניה אפי' חתן כו' ואפשר דקאמר דגם מפני זה נענש אסא שעבר על דברי הכתוב נקי יהיה לביתו וגו' אע"ג דבמלחמת מצוה אמרינן בס"פ משוח מלחמה הכל יוצאין אפי' חתן מחדרו כו' הכא לאו מלחמת מצוה היה ודו"ק : שמשון שנתגנה בה כו' . אע"ג דאיכא למימר דחדא כפשטיה או שבהר היה ויעל כפשטיה וירד לדרשת הגנאי או וירד כפשטיה דבעמק היה ויעל לדרשת שנתעלה מ"מ קאמר כיון דלית בהו הכרע שניהם לדרשה אך קשה דהא גבי שמשון נמי כתיב ויעל ויגד לאביו וגו' ואם נימא ביה כפשטיה שעלה מתמנת אם כן ע"כ ממקומו מוכרח דתמנת בעמק היה וכפשטיה כתיב שם וירד שמשון תמנתה ולא ה"ל למדרש אלא עלייה דיהודה ויש ליישב דלפי הדרשה השיא ויעל נמי דגבי שמשון על שנתעלה בו שחזר משם ופירש מהנכרית ושאל לאביו ואמו והם מיחו בו כמ"ש האין בבנות אחיך וגו' עד אשר אח"כ חזר הכתוב בגנות כולם שאמר וירד שמשון ואביו ואמו וגו' ודו"ק : שכל עינים מלפת לראותה כו' . כפירש"י לענין הכנסת אורחים בביתו של אברהם קאמר לה ואהכי שייך לאתויי הך דויטע אשל כו' הכא אבל הרא"ש פי' שכל עינים מלפות לראותה היא מערת אברהם כו'

הרי"ף

מגין ומציל · כונת רש"י ז"ל מבוארת שמכתוב זה שמש ומגן ה' אנו דורשים שאינו נקרא הקב"ה שמש אלא שכמו השמש שהוא מגן כן ה' אלהים הוא מגן ולשמשון קראו לו שם שמשון מעין שם הקב"ה שהוא מגן ומציל כך שמשון הגין על דורו וכן נראה מדברי התוס' שפי' והכא פריך אהא דקאמר על שמו של הקב"ה כו' ומכאן נראה שהשמש הוא מעין שמו שהוא מגן ולא נקרא השמש על שמו של הקב"ה :

וירד שמשון תמנתה שמשון שנתגנה בה וכו' . הכוונה לחז"ל הנה חמיך עולה תמנתה במעלות שנתעלה בה ממה שילאו ממנו פרץ וזרח אבל בשמשון כתיב וילד תמנתה כלומר וירד ירידה היתה לו ממעשה שעשה בתמנתה שבא על הנכרית: ותשב בפתח עינים מלמד שהלכה וישבה בפתחו של אברהם אבינו וכו' . לריך לדקדק מנ"ל למוד זה דלמא כרבי יוחנן ששם מקום הוא ששמו עינים ועוד למה ישבה בפתחו של אברהם אבינו ונראה שדקדק ר' אלכסנדרי שאם עינים הוא מקום מאי בפתח עינים הוה ליה למימר ותשב בעינים כדכתיב איה הקדשה היא בעינים על הדרך על פרשת דרכים ואין לפרש בפתח עינים על שער העיר דא"כ הל"ל על פתח שער עינים מאי בפתח עינים אלא מדבר על מקום מיוחד שהוא פתח הבית שהוא ביתו של אברהם הנקרא עינים על שם שכל עינים מלפות לראותה כלומר שכל בני אדם רוצים להיות מביתו של אברהם וזו ישבה באותו פתח לרמוז ליהודה שהיה מביתו של אברהם אבינו ור' יוחנן אמר מקום הוא ששמו עינים דדייק מ"ש יהודה היא בעינים על הדרך שהוא מקום ורשב"נ דרש שפתחה פתחי היתר בעיניו של יהודה לומר

עין יעקב

צדקיהו בעיניו · פרש"י לא ידענא מנלן דנשתנה לשבח ועיין בילקוט סוף מלכים ב' כתב בשם אגדת שמואל ואת עיני צדקיהו עיור זה משבעה שנדמו לאדם הראשון צדקיהו בעיניו ונעלו לעיניו צונביאות של ברזל ולא נתעוורו עיניו עד שמחטו בניו לעיניו ובכה שנאמר וישחוט מלך בבל את בני צדקיהו וסמיך ליה ואת עיני צדקיהו עור : מפני מה נענש המלך אסא מפני שעשה אנגריא בתלמידי חכמים · אפשר לומר הטעם משום דכתיב את כל היקום אשר ברגליהם זה הממון שמעמיד אדם על רגליו וזה שעשה אנגריא בת"ח הוא המס עבודת המלך לכך נענש מדה כנגד מדה כדכתיב והם תכו לרגליך ישא מדברותיך אלו ת"ח שמכתתין רגליהם מעיר לעיר שפטורין כדאיתא בפ"ק דב"ב דף ח' ע"א ע"ש :

אר"א שמשון שנתגנה בה · עיין במהרש"א מקשה דלמה לא דריש חדא כפשטיה ול"נ דס"ל לר"א כיון דחדא על כרחך לדרשה אתי אם איתא דחדא כפשטי' אם כן איך סמכו לכתוב חדא משום דרשה דלמא יטעה לומר שהוא ג"כ כפשטיה אלא ודאי דסמך המקרא עצמו דה"א לומר כלל כפשטיה דא"כ למאי הלכתא כתב שעלה או ירד מה בכך ה"ל לכתוב וילך אלא ודאי דתרוייהו לדרשא וק"ל : שהלכה וישבה בפתחו של אברהם אבינו שכל עינים מלפות לראותה · עיין בפירש"י ובמהרש"א מ"ש בשם הרא"ש ועיין ברבה וביפה תואר פ' וישב ואפשר עוד לפרש בפתחה של אברהם היינו שישבה בין תמנת לשער ופתח וגבול של א"י דנקרא פתחה של אברהם וכדאיתא בבבא מציעא פרק השואל דף ק"א

עץ יוסף

עצמה אל תסתכל . ופי' רש"י בדמות דיוקני יעקב דאמרינן בסמוך שופריה דיעקב מעין שופרי דאדם הראשון · בדיוקני עצמה דהיינו אדם הראשון דכתיב ביה (בראשית א) בצלם אלהים ברא אותו ע"כ הרי שאדה"ר הוא דוגמא של מעלה :

כז שנתגנה בה . י"ל דבאמת לא דריש אלא חדא דשמשון שנתגנה בה כתיב ביה ירידה . אלא משום דמ"מ צריך לומר הפוכו גבי יהודה דלא הוה ביה גנות . להכי קאמר קושטא דמלתא דיהודה נתעלה בה . וממילא כ"ש דלא הוי ביה גנות . (נזה"ק) : ותשב בפתח עינים א"ר אלכסנדרי מלמד כו' · לפי שלא מצינו מקום ששמו פתח עינים וא"כ מה זה שאמרו ותשב בפתח עינים · דבשלמא אם היה המקום הזה נודע ממקום אחר י"ל שבא לפרש בזה סימן אותו מקום שנעשה בו אותו המעשה אבל מכיון שלא מצינו מקום הזה עוד בכתוב ועדיין לא נודע סימן אותו מקום א"כ למה ליה לפרש כלל שם אותו

א סנהדרין מח ע"ב: ב ברכות יח ע"ב שבת יג ע"ב וקנב ע"א : ג פי' וכ"ש ת"ח ערוך ערך אנגריא : ד ילקוט שופטים י"ד ב"ר פרשה פ"ה במדבר רבה פ"ט ירושלמי פ"ק דסוטה :

חדושי גאונים

נענש מדה כנגד מדה ומה א דאמרינן בסנהדרין פרק חלק בצדקיהו ויעש הרע בעיני ה' שהיה בידו למחות ולא מיחה א"כ העלים עיניו מעושי רעה כאילו לא ראה אתא שפיר שנלקה בעיניו מדה כנגד מדה . אסא ברגליו כמפורש בגמ' שעשה אנגריא בתלמידי חכמים ועיין בפירושי במס' נדרים ונמצא טעם לשבח שהיה מדה כנגד מדה אבל שאול המלך שנענש בצוארו תמיה גדולה היא זו הלא שאול לא נתגאה ח"ו בצוארו דכתיב ביה ויחבא אל הכלים שברח לו מן הגדולה והיה כבן שנה נקי מן החטא וצ"ע . ע"פ מאמר זה נראה לענ"ד רמז בתורה על מיתת שאול המלך דכתיב בפרשת ויגש בשעה שהתנכר יוסף עם אחיו ויפול על צוארי בנימן ופירש רש"י על שני מקדשות שעתידין להיות בחלקו ואפשר שרמז לו ג"כ שבכה על שאול המלך הראשון שיעמוד על ישראל מבניו של בנימן וידקור בחרב מן הצואר וק"ל · (מצודת דוד) : דרש רבא מפני מה נענש המלך אסא מפני שעשה אנגריא בת"ח. עי' במהרש"א ויש לדקדק בדברי

אהבת איתן

בפרש"י לקמן (ריש דף כא) עיי"ש : (סייך לסי' יח) בקין · עי' פי' רש"י ובחדושי אגדות הקשה מיבמות וכה"ג הקשה על תוס' בסנהדרין (דף ל"ח) ושם יישבתי :

אמר מקום הוא ששמו עינים וכה"א (יהושע טו) תפוח והעינם ר' שמואל בר נחמני אמר שנתנה עינים לדבריה כשתבעה אמר לה שמא נכרית את אמרה ליה גיורת אני שמא אשת איש את אמרה ליה פנויה אני שמא קיבל ביך אביך קדושין א"ל יתומה אני שמא טמאה את א"ל טהורה אני :

כח שם ויטע אשל בבאר שבע (בראשית כא) אמר ריש לקיש [מלמד] שעשה פרדס ונטע בו כל מיני מגדים ר' יהודה ורבי נחמיה חד אמר פרדס וחד אמר פונדק בשלמא למ"ד פרדס היינו דכתיב ויטע (אשל בבאר שבע ואמר ריש לקיש שעשה פרדס ונטע בו כל מיני מגדים) אלא למ"ד פונדק מאי ויטע כדכתיב (דניאל יא) ויטע אהלי אפדנו בין ימים להר צבי קדש · (בראשית כא) ויקרא שם בשם ה' אל עולם אמר ריש לקיש אל תקרי ויקרא [דף י ע"ב] אלא ויקריא מלמד שהקריא אברהם שמו של הקב"ה בפה כל עובר ושב כיצד לאחר שאכלו ושתו עמדו לברכו אמר להם וכי משלי אכלתם משל אל עולם אכלתם הודו [ושבחו] וברכו למי שאמר והיה העולם :

כט שם ויראה יהודה ויחשבה לזונה כי כסתה פניה (שם לח) משום דכסתה פניה ויחשבה לזונה א"ר אלעזר שכסתה פניה בבית חמיה דא"ר

רש"י

שהיו רגילים להתקבל שם וללון והיה חביב עליהם : שנתנה עינים לדבריה · דוגמא ופתחי היתר היתה נותנת לעצמה שאין עבירה בדבר : גיורת אני · ואיני עובדת ע"ז ואני ראויה לך : [שמא אשת איש את · ואיך ראויה לי] : פנויה אני · וראויה לכל אדם : יתומה אני · והייתי קטנה והשיאוני אמי ואחי ואין נשואיה לער ואונן נשואין ליאסר עליו משום כלתו דאין זכות לאם ולאחים להשיא הקטנה אלא האב זוכה בה כדכתיב (דברים כב) את בתי נתתי לאיש הזה לאשה ולהך סברא לאו בתו של שם היתה שמשנת (ס') [נ'] ליעקב כלים שנותיו של שם ויעקב כבר היה יותר מבן מאה (ועשרים) [ועשר] שנה : טהורה אני · נדה : ונטע בו · ליהנות עוברים ושבים : פונדק · ללון שם אורחין ולשון אש"ל נוטריקון הוא "אכילה "שתיה "לויה שהיה מאכילם ומשקן ומלוה אותם : ויטע אהלי אפדנו · פסוק הוא בדניאל על אחד המלכים : אלא ויקריא · למד לבריות לקרוא בשם ה' אלהי ישראל אל עולם : כיצד לאחר שאכלו ושתו · משלו ועומדים לברכו לאברהם אמר להם וכי משלי אכלתם : כי כסתה פניה בבית חמיה · ולא ראה אותה כל הימים שגדלה בביתו לפיכך לא הכיר בה (ל"א שכסתה פניה בבית חמיה וה"ק אע"פ שהיה בלבו שהיא תמר טועה היה בכך לומר אחרת היא שהרי

מהרש"א

עכ"ל ע"ש ולא ידענא למה לקח לו דרך אחרת דלא משמע כן מתוך שמעתין כמ"ש : גיורת אני כו' · לאיסור נדה היה חושש דעתידה תורה לאסור נדה ולאיסור נכרית אע"ג דאינו אלא גזירת ב"ד של חשמונאי כדאיתא פ' אין מעמידין [א] היה חושש לאותה גזירה כמו שקיים אברהם אפי' עירוב תבשילין [ב] ועוד דמן התורה נמי קנאין פוגעין בו וכתב הרא"ש וא"ת היאך הותר לבא על הזונה והלא כו' ושמא י"ל כו' אבל מ"מ קדשה בכסף או בשטר ואחר כך בא עליה כו' ע"ש ואין נראה דכתיב פן נהיה לבוז ומה גנאי היה אם נתקדשה לו ועוד אמרו גדולה עבירה לשמה כו' ועוד נראה דמעשה זה לא היה אלא בינו לבינה ואין אשה מתקדשת בלא עדים אפילו בקידושי ביאה והרמב"ם בפרק א' דהלכות אישות כתב קודם מתן תורה היה אדם פוגע באשה בשוק אם רצה היא והוא נותן לה שכרה ובועל אותה על אם הדרך והולך והיא נקראת קדשה משנתנה תורה נאסרה כו' עכ"ל כל זה מרמז על מעשה יהודה ותמר שלא נכשל אלא בדבר זה שעתידה תורה לאסור ובב"ר זימן לו הקב"ה מלאך הממונה על התאוה לעבור בכזה דהיינו דבר שעתידה תורה לאסור וק"ל : פנויה אני כו' יתומה אני כו' · פרש"י שהייתי קטנה כו' ולהך סברא כו' עכ"ל לא ידענא מי הכריחו לפרש כן דהא ודאי יהודה לא נתכוין לכך שהרי לא ידע שהיא כלתו אבל איכא לפרש דה"ל דשמא קבל אביך קידושין מאחר בלי ידיעתך בקטנותך ואין אתה פנויה כמו שאמרת ואמרה ליה יתומה אני שכבר מת אבי בהיותי בבטן אמי כמ"ש באביי [ג] ובודאי לא קבל אבי קידושין עלי והשתא ניחא דים לקיים שפיר דבתו של שם היתה ודו"ק : ויטע אשל גו' וח"א פונדק כו' · ופירש"י ולשון אש"ל נוטריקון אכילה שתיה לויה כו' עכ"ל ובב"ר מפורש אשל שאל קופר כו' והוא ממלות הפוכות כמו כשב וכבש ולפי פרש"י בחומש וח"א פונדק לאכסניא ובו כל מיני פירות עכ"ל ניחא טפי דאין אשל יוצא ממשמעו שהוא לשון אילן בקרא ודו"ק : אל תקרי ויקרא אלא ויקריא כו' · מה שהביא אותם להוציא לשון ויקרא שהוא פועל עומד ללשון ויקריא שהוא פועל יוצא לאחרים דאל"כ מאי טעמא שקרא אברהם שם ה' בפונדק או בפרדס אלא שבפונדק או בפרדס לאחר שאכלו ושתו עמדו לברכו כו' עד שהקריא אותם בשם ה' וק"ל : משום דכסתה פניה כו' · דליכא למימר בהיפך משום דכסתה עכשיו פניה ולא היה יכול

[א] מהרש"א ד"ה גיורת פרק אין מעמידין (ע"ז לו ע"ב) : [ב] שם בא"ד שקיים אברהם אבינו אפי' עירובי תבשילין (יומא כח ע"ב) : [ג] שם ד"ה פנויה. כמ"ש באביי (קדושין לא ע"ב) :

יד יוסף

א עי' בתשובות שבות יעקב סי' קעז : ב ב"ר פרשה נ"ד אדר"נ פרשה ו ילקוט סדר וירא ועיין ביונתן ותרגום ירושלמי : ג עיין בספר הבהיר דקכ"ו כי הדור ההוא היו מכחישין מציאת השם ותשבו שהעולם קדמון לכן אמר משל אל עולם דייקא : ד מגילה י ע"ב :

חדושי גאונים

מהרש"א שלכאורה נראין דבריו כסותרין זה את זה דבנדרים מפרש שהתלמוד מדייק שנענש אסא מדכתיב אין נקי ובפ' המקנא מפרש שהלימוד הוא מדכתיב כל יהודה וגם יש לדקדק שמפרש שאסא נענש ג"כ על שהוציא התן מחדרו ובכאן לא משמע כן דמלשון הגמרא משמע שלא נענש כי אם שעשה אנגריא בת"ח ותולא אבל המהרש"א דחק עצמו משום שלפי לימודו הלימוד בגמ' מכל יהודה שתי' כל הוא למותר וא"כ המאמר שלרב יהודה אמר רב אפילו חתן מחדרו הוא למותר והוכרח לפרש שנענש ג"כ בשביל זה אבל הוא דוחק באמת אבל לי ההדיוט נראה לפרש דברי מהרש"א רק נעיין בגוף המעשה דאסא במלכים א' ט"ו שהמלך אסא השמיע את כל יהודה אין נקי להרוס את המצור אשר בנה בעשא מלך ישראל לבלתי תת למלך אסא יצא ובא ומכיון שבן הדד עשה מלחמה בא"י הוכרח מלך ישראל לילך להציל את ארצו וביני לביני פתח ויצא אסא קודם

עיון יעקב

שדה אבותיו דהוא א"י שהוא שדה אברהם וכו' להכי קאמר מקום שכל עינים מצפין לראותה כדאמרינן בפרק המדיר והוא יכונה עליון א' הנולד בה וא' המצפה לראותה עיין שם אך דעת רש"י יותר מתיישב על סתמא דש"ס דקאמר בסמוך ויטע אשל וכו' וכמו שכתב מהרש"א : שמא נכרית את · אע"ג דאיסור אשת איש חמור מאוד מ"מ כיון דאין אישות להם רק באיסור עשה איכא וכמ"ש תוספות בע"ז דף ל"ו ע"ב ד"ה משום נשג"ז ובכלל איסור נכריה נכלל ג"כ אשת איש כדאמרי' שם משום נשג"א : שמא קבל ביך אביך קדושין · ק"ק כיון דאמרה גיורה אני וגר שנתגייר כקטן שנולד דמי וא"כ אין האב יכול לקבל קדושין אכן לפי מה שכתבו התוספות בפרק הבא על יבמתו דלא לכל מילי אמרינן גר שנתגייר כקטן שנולד דמי לק"מ וכמו שכתבתי בתשובתי שבות יעקב סי' קע"ז דכן עיקר וא"כ גם כן קדושי הגר שנתגיירה בתו עמו קדושיו קדושין וצ"ע לדינא : ר"י ור"נ חד אמר פרדס וח"א פונדק · אפשר דאלו ואלו דברי אלהים חיים דתרווייהו היו להכניס שם אורחים אלא דפונדק לימות הגשמים ופרדס לימות החמה לטייל בו עם אורחיו : משום דכסתה את פניה חשבה לזונה · דא"כ ה"ל ליכתב ויראה יהודה כי כסתה את פניה ויחשבה לזונה · ותו מדכתיב ויראה יהודה משמע שראתה בפנים ממש וא"כ

ויקרא שם א"ר"ל אל תקרי ויקרא אלא ויקריא מלמד שהקריא וכו' · נראה דדייק בהאי קרא שאם ויקרא שם בשם ה' אל עולם הוא על אברהם שקרא בשם ה' קשה מאי ויקרא שם דמשמע ששם בלבד קרא בשם ה' והרי בכל המקומות היה אברהם קורא בשם ה' [שכן] כתיב בעלותו ממצרים וילך למסעיו מנגב ועד בית אל ויקרא שם אברם

הרי"ף

שאין עבירה בדבר שאמר לה שמא וכו' : יתומה אני · פרש"י הייתי קטנה והשיאוני אמי ואחי וקשיא לי שאם היתה קטנה למה נצרכה לומר לו פנויה אני והרי בתשובתה יתומה אני מספיק לצאת מידי שאלת אשת איש את שכיון שהיא יתומה קטנה אע"פ שנשאת היתה יכולה למאן אלא מכאן משמע שהיתה נערה לכך אם היתה יתומה נשואה שוב אינה יכולה למאן לכך הוצרכה לומר פנויה אני ולחששת שמא קבל אביה קדושין לפי שהאב מקבל קידושי בתו הנערה אמרה יתומה אני ואפשר לומר לפרש"י שהיתה קטנה ואע"פ שיכולה למאן צריכה למאן בפני שנים ולא עבר זר ביניהם לכך אמרה לו פנויה אני · ומה שפרש"י ולהך סברא לאו בתו שלשם היתה דמשמע דלשאר סברות אפשר שהיתה בתו של שם ביאור הענין הוא שאע"פ ששם מת ס' שנה קודם לכן אפשר שהיתה תמר בת ס' שנה בפרק זה אבל להאי סברא שאמרה שעדיין היתה קטנה אי אפשר להיות בתו של שם שזה לו ס' שנה שכבר מת ויש תימה לסברא זו שלא היתה בתו של שם למה דנו אותה לשריפה דבשלמא לאפרים מקשאה שהיתה בתו של שם ניחא ושמא לדידיה נמי קשה היאך היה דינה בשריפה כיון שהיתה שומרת יבם ושומרת יבם שזינתה אינה במיתה אלא אע"פ שאין הדין כך השעה צריכה לכך לפי שהוא דבר כעור לזנות כלתו של מלך וכן להאי סברא שלא היתה בתו של שם גזרו עליה שריפה משום צורך שעה :

עין יוסף

אותו המקום פתח עינים . וה"ל למימר סתמא על דרך תמנתה . ולא ניחא ליה לרבי אלכסנדרי ולרבי שמואל בר נחמני למימר כרבי יוחנן מקום הוא ששמו עינים וכה"א ותפוח והעינם . ולפ"ז יהיה פירש בפתח עינים בשער העיר ההיא . דעינים לחוד והעינם לחוד. לכן דרש רבי אלכסנדרי שהלכה וישבה כו':

כט משום דכסתה פניה חשבה לזונה . עי' מ"ש המהרש"א וי"ל דאי משום דכסתה עכשיו פניה לכן לא הכירה הוה ליה להכירה בקול כמ"ש סומא איך מותר באשתו . בני אדם איך מותרין בנשותיהם בלילה אלא בט"ע דקלא . ומדלא הכירה בקולה ילפינן דמשום מה שכסתה פניה בבית חמיה ומעולם לא דברה עמו לא הכירה עתה בקולה . עוד י"ל דאי פירש כי כסתה פניה עתה ומש"ה לא הכירה אין צריך לומר תיבות כי כסתה פניה דבכבר סיים ויש אליה אל הדרך כי לא ידע כי כלתו היא . הרי אומר שלא הכירה ואין צריך לומר הסיבה שלא הכירה אי הוי מטעם שכסתה פניה או מסיבה אחרת . מש"ה דרשו

דכסתה

שהרי תמר לנועה היא) : אמוץ · אביו של ישעיה ואמציה מלך יהודה אחים הוו ואמציה מזרע דוד היה ואמוץ אחיו נביא היה אלמא נביאים נפקו מינה : היא מיתוצאת · הוה משמע לשון הוצאה בעל כרחה היא מוצאת משמע לשון מאליה : סימניה · חותם ופתילים ומטה : (שבא סמאל · שהוא שר של אדום) :

וריחקן · כדי שתשרף ולא יצא דוד ממנה (שמכה את אדום בגיא מלח שנים עשר אלף) : יונת אלם רחוקים · על עסקי הרחקה שנעשו סימניה רחוקים : לדוד מכתם · לאותה שהיא ראויה ועומדת לצאת ממנה דוד שהוא מך עניו · ותם תמים בדרכיו : מכתו תמה · מקום מילה שהוא ראוי למכה היה תם ושלם שלא הוצרך לחסרו : דבר אחר כשם שבקטנותו · קודם שמלך כך בגדולתו לאחר שמלך ולשון מכתם שהיה מכתו שלימה ותמימה מתחלתה ועד סופה לא נחסרה ענותנותו ולא נשתנית : והיא שלחה וגו' לאיש אשר אלה לו · ולא שלחה לו לומר ממך אני הרה והני סימנים שלך : ותימר ליה מימר · לשליח אמור לו שממנו אני הרה ואלו סימניו : ואל ילבין כו' · ואף זו נוח היה לה לישרף

דאמר רבי שמואל בר נחמני אמר ר' יונתן כל כלה שצנועה בבית חמיה זוכה ויוצאים ממנה מלכים ונביאים מנלן מתמר נביאים דכתיב (ישעיה א) חזון ישעיהו בן אמוץ מלכים מדוד [א]וא"ר לוי דבר זה מסורת בידינו מאבותינו אמוץ ואמציה אחים הוו. (בראשית לח) היא מוצאת והיא שלחה אל חמיה היא מיתוצאת מיבעי [ליה] א"ר אלעזר לאחר שנמצאו סימניה בא סמאל וריחקן בא גבריאל וקרבן והיינו דכתיב (תהלים נו) למנצח על יונת אלם רחוקים לדוד מכתם א"ר יוחנן (לאחר) [בשעה] שנתרחקו סימניה נעשית כיונה אלמת. לדוד מכתם שיצא ממנה דוד שמך ותם לכל. ד"א מכתם שהיה מכתו תמה שנולד כשהוא מהול ד"א מכתם כשם שבקטנותו הקטין עצמו אצל מי שגדול ממנו ללמוד תורה כך בגדולתו הקטין עצמו אצל מי שגדול ממנו ללמוד תורה. (בראשית לח) והיא שלחה אל חמיה לאמר לאיש אשר אלה לו אנכי הרה ותימר ליה מימר [ב]אמר רב זוטרא בר טוביה אמר רב ואמרי לה אמר רב חנא בר ביזנא א"ר שמעון חסידא ואמרי לה א"ר יוחנן משום ר' שמעון בן יוחאי נוח לו לאדם שיפיל עצמו לתוך כבשן האש ואל ילבין פני חבירו ברבים מנא לן מתמר. (שם) הכר נא א"ר

לראותה ולהכירה שתמר היא חשבה לזונה דהא כיון דאין דרך הזונות לכסות פניהם אף אם לא הכיר בה שתמר היא מכל מקום לא היה לו לחושבה לזונה ולכאורה גם לפירושם לא יהיה כי כסתה פניה טעם על ויחשבה לזונה אלא משום דכסתה פניה בבית חמיה לא הכירה וטעם ויחשבה לזונה לפי שיושבת בפרשת דרכים כפירש"י בחומש לפי פשוטו ורש"י בחומש פי' לפי דרשה דהכא כי כסתה פניה כשהיתה בבית חמיה היתה צנועה לפיכך לא חשדה עכ"ל ולפ"ז ניחא דכי כסתה פניה הוי שפיר טעם לויחשבה לזונה משום דכסתה פניה בבית חמיה כדרך הצנועות והך אשה לא כסתה פניה כדרך הפרוצות לכך לא חשבה לתמר אלא שהיא זונה וק"ל: בא גבריאל וקרבן · כי הוא מלאך הממונה על השריפה ומלמד זכות לישראל כדאיתא פ' י"ה[א]גבי נתנו לו גחלי אש לשרוף ירושלים כו' ובפ' ע"פ[ב] בהללת חנניה מו"ע ע"ש ופי' הכתוב למנצח שנצח גבריאל לסמאל על תמר שהיתה אז כיונת אלם כשרחק סמאל סימניה בשביל דוד שיצא ממנה וק"ל : למנצח על יונת אלם כו' · קראה יונה ע"ש כנ"י דמתילא ליונה ואמר שהיתה כאלם כדלקמן דלא בעי ליה למימר כדי שלא להלבינו אלא כאלם המרמז לאיש אשר אלה לו אנכי הרה : מך ותם תרווייהו כתיבי בדוד מך דכתיב כי יחיד ועני אני גו' ותם כי אני בתומי אלך ואמר ד"א שנולד כשהוא מהול כו' והא דאמרי' פ' התכלת [ג] בדוד כיון שנסתכל במילה שבבשרו נתישבה דעתו כו' למ"ד בנולד כשהוא מהול שצריך להטיף ממנו דם ברית ניחא ולמ"ד א"צ להטיף כו' מ"מ שמח שלא היה ערל גם כי לא נתקיים בו בקום עשה : [כשם שבקטנותו כו' בפ"ק דמגילה מפורש דוד הוא הקטן כו' כשם שבקטנותו ע"ש בחידושינו וק"ל] : נוח לו לאדם שיפיל עצמו לתוך כבשן אש כו' · מתוס' בפ' הזהב ומתוס' דכתובות היא מולת בלא אל"ף כמו ויצא אש גו' עכ"ל וכ' הריטב"א דלא מצינו כן בכל הספרים כו' עכ"ל ואין מקום לתמיהתו דאין רצונם שהוא חסר א' בכתוב אלא דר"ל שהוא חסר בקרי שהאל"ף נחה איננה נקראת אלא מולת בלא אל"ף וכפרש"י בהדיא בב"ר ע"ש :

[א] מהרש"א ד"ה בא גבריאל. פרק יוה"כ (עז ע"א) : [ב] שם בא"ד ובפ' ע"פ (קיח ע"א) : [ג] שם ד"ה מך. פרק התכלת (מג ע"ב) :

יד יוסף

א מגילה דף י ע"ב ילקוט ריש ישעי' : ב ב"מ נט ע"א כתובות סז ע"ב ברכות מג ע"ב :

חדושי גאונים

שיחזור מלך ישראל אל המצור להרוס את המצור וא"כ לא היה בכאן שהמלחמה שהיה להם לחוש שלא ימות אחד מהם והטעם שחתן יהיה נקי לביתו שנה אחת הוא כמו הטעם מי שארש אשה כפי' רש"י שלא ימות א"כ לא הוא כלל אשה בזה רק שעשה אנגריא בת"ח וביטל אותם מתלמוד תורה היה החטא שנענש עליו אבל החתן מחדרו לא חטא בזה כלום שלא היה בכאן שום סכנות נפשות להרוס את המצור מכיון שפנו השונאים כנ"ל וא"כ סרו תלונות מהרש"א ומה שמפרש מהרש"א שהלימוד הוא שעשה אנגריא בת"ח מתי' כל הוא האמת דהרי מציט בשארי מלכים ג"כ דכתיב בהן כל וכמו שנאמר אצל רחבעם כרצה להלחם בתחילת ממלכתו עם ירבעם וכתיב ויקהל את כל בית יהודה וגו' להלחם עם ישראל וא"כ היה לי' לרבא לדרוש ג"כ שעשה אנגריא בת"ח אבל מזה אין ראיה דמצינן בכמה דוכתי' בקרא כן אבל בכאן אצל אסא תי' כל הוא מיותר והיה לקרא לקצר ולכתוב ואסא השמיע את יהודה אין נקי ומדכתיב אין נקי משמע כולם אלא מוכרח להיות כפי' מהרש"א שהלימוד מתי' כל ועכשיו מתורץ מה שדקדקתי

חרי"ף

בשם ה' אלא ודאי באותו הזמן כשעלה ממצרים כתיב ויקרא שם בשם ה' לומר שאע"פ שהיה כבד במקנה בכסף ובזהב תלה הגדולה בבעליה ויקרא שם אברם בשם ה' כי הוא הנותן לו כח לעשות חיל אבל כאן שכתוב ויקרא שם בשם ה' לא הול"ל אלא ויקרא בשם ה' ועוד מאי אל עולם דכתיב הכא מה שלא נאמר באותו פסוק אלא ויקרא שם אברם בשם ה' לכך דרש כאן אל תקרי ויקרא שמימי עולם היה אברהם קורא בשם ה' אלא ויקריא לאחרים בשם ה' ר"ל שבא ללמד שמתוך הפרדס או פונדק שעשה שם להאכיל העוברים הקריא שמו של הקב"ה בפי כל עובר ושב כילד לאחר שאכלו ושתו וכו' ברכו למי שאמר והיה העולם והוכרחו כולם לומר בשם ה' אל עולם שהוא בורא עולם ומכין מזון לכולם · ויש לדקדק בזה דאמר ר"ל מלמד שהקריא אברהם דמשמע דהאי דרשה אתיא לדידיה שאמר אשל פרדס והלא גם למ"ד פונדק אתיא שפיר שהיה נותן בפונדק כל מיני מאכל ואחר אכילתם היה אומר ברכו לאל עולם ומי שלא היה רוצה א"ל תן דמי מה שאכלת ושתית שאין לשום במדבר בשר ויין אלא מתוך דמים מרובים ומתוך כך היו מברכין וכן בב"ר פרשת וירא הביא סברא זו דאשל הוא פונדק ועלה קאמר אברהם היה מקבל את העוברים והשבים ומשהיו אוכלים ושותים אמר לון בריכו והם אומרים מה נאמר וא"ל ברוך אל עולם שאכלנו משלו הה"ד ויקרא שם בשם ה' אל עולם וצריכין אנו לומר דההוא דר"ל דאמר פרדס לא פליג אלא במאי דקאמר ויטע שהוא נטיעת אילנות כמשמעו אבל לעולם סבר שהיה אברהם עם פונדק להאכיל בו את העוברים וגם נטע פרדס שיהיו נהנין מהפירות והלימוד הוא שהקריא אברהם שמו של הקב"ה בפה כל עובר ושב הוא לכ"ע : שיצא ממנה דוד כו' · יש לתת טעם בהזכירו כאן מכתם שיצא ממנה דוד סמוך ליונת אלם רחוקים שהיתה כיונה אלמת כשנתרחקו הסימנים עם מה שפי' רש"י ז"ל לעיל בא סמאל וריחקן סמאל הוא שר של אדום וריחקן כדי שתשרף ולא יצא דוד ממנה המכה את אדום בגיא מלח וכפי זה אמר למנצח על יונת אלם שהיא תמר שהיתה כיונה אלמת כשהיו סימניה רחוקים שריחקן סמאל מפני דוד מכתם שהיה מך ותם וכלדקתו עתיד להכות את אדום ויש ג"כ לרמוז לדוד מכתם מלשון מכה שעתיד להכות את אדום ויש לדרוש עוד שכשנפל דוד ביד אכיש מלך גת ויאמרו לו עבדיו הלא זה דוד ובקשו להרגו אז אמר מזמור זה על יונת אלם רחוקים דכשנתרחקו לתמר הסימנים בא גבריאל וקירבן בזכות דוד שעתיד לצאת מתמר ונרמז בפסוק של [illegible]

עיון יעקב

ואח"כ קאמר כי כסתה פניה לה"ק כי כסתה פניה בבית חמיה : בל כלה שהיא צנועה בבית חמיה זוכה ויוצאין ממנה מלכים · שכרה גדול כל כך לפי שהיא משתוקקת על בעלה ורוצה אשה בקב ותפלות משמונה קבין ופרישות וזו שכובשת את יצרה והיא צנועה על כן שכרה מדה כנגד מדה כי חופה מלכותא בלא תגא כדאיתא בחלק דף ק"ה וזו לפי שצנועה ביותר זוכה למלכים עם תגא וע"י הצניעות והבושה מביאה לידי יראת חטא שמביאה לידי רוח הקודש כדאיתא לעיל בנדרים דף כ' ומדת העזות הוא להיפך לכך זכתה ויצאו ממנה נביאים ע"ש : לאחר שנמצאו סימנים בא סמאל וריחקן בא גבריאל וקרבן · ופי' מהרש"א וזהו למנצח על יונת אלם שנצח גבריאל לסמאל והא דאמר דוד אותו באחוז פלשתים אותו בגת אפשר לומר ג"כ מהאי טעמא כדאיתא לקמן בפ' משוח מלחמה דף מ"ב בגליות הפלשתי ויתיצב ארבעים יום כנגד ארבעים יום שניתנה בהם התורה ופי' מהרש"א שם כי זה לעומת זה עשה אלהים נגד הטומאה לעומת נגד הטהרה והקדושה אמנם כח הקדושה והטהרה גברה ע"ש לזה התפלל דוד דכמו שגבר אצל זקנתו נגד הקדושה נצחיות גמור כן יגבר ג"כ כחו נגד הפלשתים וק"ל : הקטין עצמו אצל מי שגדול ממנו · כדמצינו בפ"ק דברכות גבי מפיבושת ולא עוד אלא כל מה שאני עושה אני נמלך במפיבושת רבי : נח לאדם שיפיל עצמו לתוך כבשן אש ואל ילבין פני חבירו ברבים · כי המלבין פני חבירו הוא כאילו שופך דמים וכדאיתא בב"מ דף נ"ח וא"כ סברא הוא כדאיתא בסנהדרין פרק בן סורר ומורה דף ע"ד מי יימר דדמא דידך סומק טפי דלמא דמא דהבך סומק טפי :

בהכר

כן

א"ר חמא בר חנינא [א]בהכר בישר לאביו בהכר בשרוהו בהכר בישר (בראשית לו) הכר נא הכתונת בנך היא אם לא בהכר בשרוהו הכר נא למי החותמת והפתילים הכר נא [ב]אין נא אלא לשון בקשה אמרה לו בבקשה ממך הכר (נא) [פני] בוראך ואל תעלים עיניך ממני . (שם לח) ויכר יהודה ויאמר צדקה ממני היינו דאמר רבי (חמא) [חנין] בר ביזנא א"ר שמעון חסידא יוסף שקידש שם שמים בסתר זכה והוסיפו לו אות אחת משמו של הקב"ה דכתיב (תהלים פא) עדות ביהוסף שמו יהודה שקידש שם שמים בפרהסיא זכה ונקרא כולו על שמו של הקב"ה כיון שהודה ואמר צדקה ממני יצתה בת קול ואמרה [ג]אתה הצלת תמר ושני בניה מן האור חייך שאני מציל בזכותך ג' מבניך מן האור מאן נינהו חנניה מישאל ועזריה . צדקה ממני מנא ידע יצתה בת קול ואמרה ממני יצאו כבושים .
ולא

רש"י

לשרף ואל תלבין פניו לפיכך שלחה לו כן אם יודה ויגלה הוא עצמו את הדבר יגלה ואם לאו תשרף ואל תגלה היא את הדבר: בהכר בישרו את אביו · דבר שנצטער בו ובהכר בישרוהו: מנא ידע · שממנו היא מעוברת שמא אף אחרים באו עליה: ויאמר · בת קול אמרה: כבושים · דברים עלומים שנגזרו מלפני שיצאו מזו מלכים ואי אפשר לצאת אלא מיהודה כדכתיב (בראשית מט) גור אריה יהודה · כבושים דברי סתר גזירת מלך כמו בהדי כבשי דקב"ה למה לך בברכות

מהרש"א

הכר נא כו'. בהכר בישר כו' ר"ל שהקדים בתוך הוא פרע לו במדה כשם שהוא רימה אביו ע"י כתונת זה שהיה חושב כי טרף יוסף והיה מצער אביו על כך כך תמר רימתה אותו בכליו עד שנצטער יהודה למוצאה כמ"ש פן נהיה לבוז וכיוצא בזה אמרו בב"ר אתה רמית לאביך בגדי עזים חייך כו' ואף שהכתוב הזה בלשון רבים נאמר זאת מצאנו הכר נא גו' תלו בדרש הזה האמורה ביהודה כי הוא החשוב בהם ועל פיו עשו מה שעשו וק"ל: אין נא אלא לשון בקשה כו' הכר פני בוראך כו' · ר"ל שאף אם תכפור באותו מעשה גם בסימנין לפי שלא היו עדים באותו מעשה גם שלא הכירו הסימנין הכר פני בוראך שהוא היודע ועד ואל תתעלם עיניך ממני ורש"י פי' בחומש ואל תאבד ג' נפשות שהם בכלל שאמרה ממני כי העובר ירך אמו והרי למפרע ב' עוברים היו לה וק"ל: ויכר יהודה ויאמר צדקה גו' · נראה דקשיא ליה לתלמודא בקרא שאמר ברישא דקרא והיא שלחה אל חמיה גו' וסיים ויכר יהודה גו' וקראו בשמו דהוא יתורא דקרא דלא ה"ל למכתב אלא ויכר ויאמר צדקה גו' דהא ודאי אחמיה דרישא דקרא קאי א"כ דלמה שינה הכא להזכירו בשמו וה"ל למיכתב נמי הכא ויכר חמיה גו' כמו ברישא דקרא וע"כ דרשו והיינו דאמר ר' חנין כו' שעל שם ההודאה הנזכרת כאן קראו יהודה בשמו ע"ש הקב"ה : יוסף שקידש ש"ש כו' · כמו שת"י שהדותא על יהוסף שויה דלא קריב לאיתת רבוניה כו' ונתוסף בו הה' מטעם שע"י אות הה' שנתוספה בו יש בו אותיות שם הוי"ה חוץ מה' אחרונה שבשם שהוא עיקר שם הוי"ה כי ה' אחרונה היא ה' נחה בשם ובויק"ר עדות ביהוסף יה מעיד שלא נגע באשת פוטיפר כו' וכמ"ש שבטי יה עדות לישראל גו' כמ"ש לקמן בשם יה המחובר באיש ואשה ודו"ק: יהודה שקידש ש"ש כו' · דהיינו שקידש ש"ש בהודאתו כמ"ש לו הכר פני בוראך ואל תעלים כו' ודע דבפ' א"כ איתא נמי הך דרב חנא כו' דיהודה קידש ש"ש בפרהסיא כו' ומפרש לה בענין אחר דהיינו במה שירד נחשון תחלה לים כו' ע"ש ונ"ל דהא והא איתא וק"ל: נקרא כולו על שם הקב"ה כו' · ואע"ג דבלידתו נתנה לו אמו לאה זה השם מטעם הפעם אודה את גו' לא היתה קורא אותו אלא אודה אבל הש"י שם בפיה לקרותו כולו על שמו של הקב"ה ע"ש יהודה שיש בו כל שם הוי"ה והד' נוספת להורות על לשון הודאה שע"י ההודאה שאמר צדקה ממני זכה לקרותו כולו על שם הקב"ה ולזה כוונו באמרם לאה תפסה הודאה ועמדו בניה בני הודאה יהודה כו' כמפורש פ"ק דברכות בח"א דהיינו שלאה כמתנבאת שלא מדעת נתנה לו זה השם יהודה ודו"ק: אתה הצלת תמר ושני בניה כו' · הדמיון כשם שיהודה קידש ש"ש בהודאתו אשר ע"י זה ניצלה תמר ושני בניה מהשריפה ע"י גבריאל שהוא מלאך אש ע"י שקירב סימניה כדלעיל כך חמו"ע קדשו ש"ש להודות לה' אשר עפ"ז נקראו ישראל יהודה בעבור שהם מודים לה' והיה ג"כ הצלתם מן השריפה ע"י גבריאל מלאך הממונה על האש כמפורש פ' ע"פ [א]: [מנא ידע יצתה ב"ק כו' · מפורש בשלהי מס' מכות ע"ש]:

[א] מהרש"א ד"ה אתה · פרק ערבי פסחים (קיח ע"א) :

יד יוסף

א ב"ר פפ"ד ופ' פ"ה . במ"ר פי"ג אג"ב פ"ס עי' יב"ע ותרגום ירושלמי : ב ברכות ט ע"א סנהדרין עג ע"ב ופט ע"ב : ג עיין ב"ר פ' לט ואגדת שמואל פ"ט אג"ב פ' כ"ז ופ' פ"ב ושיטה חדשה במדבר רבה פי"ב :

חדושי גאונים

שלכאורה דברי מהרש"א סותרים זה את זה דבאמת תורתו אמת שהלימוד מתי' כל וגם מתי' אין נקי שאילו לא נכתוב אין נקי בקרא לא היה תי' כל מיותר כנ"ל ומה שנראה לכאורה הדרש של ר' יהודה אמר רב אפילו חתן מחדרו וכל למותר נראה לכאורה שרבא ורב יהודה רצו להראות למלכי ישראל שיחזור במהרה בימינו שמוטב ליקח חתן מחדרו דכתיב בו אין נקי ולא לעשות אנגריא בת"ח שהרי על שעשה אסא אנגריא בת"ח נענש ועל שלקה חתן מחדרו לא נענשי כך נראה לענ"ד דמאמר זה ופי' מהרש"א על הנכון· (מצודת דוד):

עיון יעקב

בהכר בישר בהכר בישרוהו . אפשר לומר ע"ד הפשט דצ"ל הטעם באמת השבטים שכתשו כל כך לאמת השקר שאין לו רגלים שטבלו את הכתונת בדם ולמה להו כולי האי הנ"ל בקיצור שנאבד מהם יוסף ולא ידעו אנה הוא וצ"ל שגם בהם נגלה רוח הקודש כפרש"י ובמדרש שגירה בו הקב"ה את הדוב זו אשת פוטיפרע לכך אמרו דבר זה כדי שיכנסו דבריהם באזני יעקב כאשר אמר באמת חיה רעה אכלתהו אכן לפי מה דאיתא ברבה ס' וישב פ' פ"ה ויהי בעת ההיא וירד יהודה מפני מה מסמיך פ' זו לזו ר"ש בר נחמני אמר כדי לסמוך מעשה תמר למעשה פוטיפרע מה זו לשם שמים אף זו לשם שמים ע"ש אך לפ"ז קשה קצת דאיך קרא אותם חיה רעה כיון דכוונתה לשם שמים אלא צ"ל דלא אזלינן בתר הכוונה אך לפי המעשה שנראה לפנינו שהוא מעשה רע וזה ג"כ הכוונה בש"ס שלפנינו ותימר מימר כיון שכוונתה היתה לשם שמים וכוונתו היתה לשם שמים לכך כדאיתא במדרש בקש לעבור זימן לו הקב"ה מלאך אל יהודה מהיכן מלכים עומדים מהיכן גדולים עומדים ע"ש ומתרץ אפילו הכי הוי הלבנת פניו שהוא מעשה רע לפני הבריות וא"כ בשביל שבהכר בישר מוכח דלא אזלינן בתר הכוונה רק אחר גוף המעשה להכי בהכר בישרוהו ולא אמרה לו בהדיא כדי שלא תהיה הלבנת פניו מגוף המעשה : הכר נא פני בוראך · כלומר אף שיש בידו לומר שאינו מכיר הסימנים בט"ע מ"מ דבר המסור ללב נאמר בו ויראת מאלהיך לה"ק אל תעלם עיניך ממני לומר צדקה ממני :

הרי"ף

כן לא אמרה כן בבירור אלא דרך רמז כדי שלא להלבין פניו: הכר נא בהכר בישרוהו וכו' הכר נא אין נא אלא לשון בקשה וכו' : נ"ל לסמוך שתי הדרשות הללו ונדקדק שאמר בלשון שלילה אין נא אלא לשון בקשה והענין הוא שתמר אמרה הכר נא פני בוראך כוונתה בזה היתה לומר לו שאם על דיבור של הכר פרע לו הקב"ה שיאמרו לו הכר למי החותמת וכו' כ"ש וק"ו על הריגת נפש אחת מישראל על לא חמס שיפרע ממנו הקב"ה ועל זה אמרה לו הכר פני בוראך שאינו מוותר אפי' שיחה ודיבור שאמרת הכר נא את הכתונת וכו' ויכר יהודה ויאמר צדקה ממני כלומר ידעתי באמת כי ממני היתה גרמא לבא לידי כך שיאמרו לי הכר למי החותמת על שאמרתי אני לאבי הכר נא הכתונת וכו' וממני בא לי הדבר הזה והוא פירוש מחודש במלת ממני על פי דרשה זו שדרשו חז"ל ומה שאמרו בלשון שלילה אין נא אלא לשון בקשה הוא לפי שאם הוא לשון בקשה היל"ל נא הכר ולכך אמר שאע"פ שאינו צורך לומר בבקשה לאחר שאמר הכר מכל מקום אין נא האמור כאן משמש בלבד בלשון עכשיו אלא גם כן משמש לשון בקשה ואמרה לו הכר כנגד הכר נא הכתונת בנך וגם כוונה לומר בבקשה ממך הכר נא פני בוראך שלא תהרגני הנם ואל תעלם עיניך ממני: יהודה שקידש ש"ש בפרהסיא זכה ונקרא על שמו של הקב"ה. יש תימה בזה שיהודה נקרא כך מצאתו מרחם אמו ולא היה עדיין בידו קידוש ש"ש בפרהסיא אבל
יוסף

ויכר יהודה ויאמר צדקה ממני היינו דאמר רב חנין בר ביזנא אמר ר"ש יוסף שקידש · לכאורה קשה מאי חידש בקרא דקאמר היינו דאמר רב חנין כיון דפשטיה דקרא הכי הוא פשיטא דלזה כיון רב חנין ומאי קמ"ל וי"ל משום דאפשר לפרש פשטיה דקרא הכי בתרי ענינים ויכר יהודה דהיינו בלבו הכיר שדבריה כנים שזו חותמו ופתילו לפיכך אמר צדקה ממני והוא ענין בפני עצמו שאמר צדקה ממני פי' יותר ממני שאני צוויתיה לשבת בית אביה עד כי יגדל שלה היא השלימה התנאי שצוויתיה אבל אני לא השלמתי לה התנאי שהתניתי לה כי לא נתתיה לשלה בני לכן צדקה במה שזנתה וכן משמע להדיא מפי' רשב"ם בחומש וא"כ י"ל שמעולם לא הודה בפרהסיא על המעשה רק שצדקה אותה שלא תשרף לה"ק הש"ס דידן ויכר יהודה ויאמר צדקה ממני כלומר שהכל ענין אחד שהכיר יהודה בצדקה ממנו ממש א"כ שפיר קאמר היינו דקאמר רב חנין : יוסף שקידש שם שמים בסתר · הא דלא קראו ליוסף מתחלה יהוסף ע"ש סופו כמו יהודה י"ל דא"כ לא הוה ידעינן שמשום שקידשו השם קראו כן רק שכך שמם מתחלה משא"כ עכשיו שהוסיף ליוסף ה' לפי שקידש ש"ש בסתר מכ"ש שראוי לקרות יהודה ע"ש כן וק"ל : אתה הצלת תמר ושני בניה מן האור חייך שאני מציל בזכותך ג' מבניך · אפשר לומר ע"ד דאיתא בתרגום ירושלמי ויונתן דתלתה תמר עיניה למרום ואמרית אין משתכחין תלתא סהדי (היינו חותמו ופתילו ומטהו) הנא מקיימי לך מן חרצייא תלתא קדישי דאתקדשין שמך בבקעת דורא שהם חנניה מישאל ועזריה לכך לפי שעל ידו ניצולה יציל ג"כ בזכותו הג' מבניו דיקדשון שמיה ומה"ט לפי שגבריאל קירב הסימנים כדלעיל לכך ניצולו אלו ג' על ידו וכמ"ש ג"כ מהרש"א: יצאה בת קול ואמרה ממני יצאו כבושים ·

ענף יוסף

כט בהכר בישר לאביו בהכר בישרוהו כו'. משום דק"ל תיבת נא שאמר יהודה לאביו ותיבת נא שאמרה לו תמר משום הכא נותן טעם בהכר בישר והכוונה ע"פ מ"ש בפ' ג"ה אמר רבא מריש הוה אמינא דסימנין עדיפי מט"ע דמהדרינן אבידתא בסימנין ולא בט"ע ובפא"מ אמרינן דת"ח מהדרינן ליה אבדתא בט"ע · מש"ה א"ל יהודה לאביו אף דבעלמא ט"ע לא מהני הכר נא תיבת נא יתירה הורה שעתה בנידון זה שאתה ת"ח נאמן אתה להכירה בט"ע ובלשון זה אמרה לו תמר הכר נא תיבת נא הורה שבנידון זה שאתה ת"ח נאמן אתה להכירן בט"ע שכבר נפסק הלכה בימי אביך שת"ח נאמן בט"ע .

עץ יוסף

דכסתה פניה בבית חמיה כדרך הצנועות . ואשמועינן דכל כלה שצנועה בבית חמיה יוצאין ממנה מלכים ונביאים כדמסיים רשב"נ (שבות יעקב): בהכר בשר כו' . ע"פ מ"ש בב"ר א"ל הקב"ה ליהודה אתה רמית לאביך בגדי עזים . תמר רמתה אותך בגדי עזים ע"כ נמצא שגזירת השי"ת היתה שתרמה תמר ליהודה בגדי עזים בשביל חטאו שרמה לאביו . וזה אשמועינן רבי חמא בר חנינא באומר בהכר בישר כו' שלא נאמר שמקרה היה מעשה דתמר . רק

ולא יסף עוד לדעתה כו' · פרש"י כיון שידעה כו' נראה מפירושו שיהיה גם מלת לדעתה פי' כן שלא פסק ממנה בשביל שראה דעתה וכוונתה לש"ש אבל לא ידענא מי הכריחו לזה להוציא לשון לדעתה דקרא ומלת שידעה דגמרא ממשמעו לפי פשוטו מלשון והאדם ידע את חוה והרבה כמוהו כיון שידע ובא עליה שוב לא פסק ולא היה גנאי בעיניו לבא עוד אליה וק"ל: [וכתיב התם ולא יסף כו' · הכי מפרש סוף פרק קמא דסנהדרין ע"ש]: והפרד אשר תחתיו גו' תנא דבי ר"י באותה שעה נבקעת כו' · ובגירסת הילקוט שקל ספסירא בעא למפסקיה תנא דבי ר"י כו' וכ"ה בע"י ונראה משום דהאי קרא יתורא הוא דמאי אשמועינן שהפרד עבר מתחתיו אלא דאי לאו הכי שהיה הפרד עמד במקומו ודאי דהיה פוסק עלמו בספסירא אבל הפרד עבר מתחתיו נבקע שאול מתחתיו ואילו היה חתך אבשלום את שערו בחרבו היה נפל לשם וכן נראה מפרש"י בס' שמואל וק"ל: תמניא זימני בני למה כו': ויש לפרש דמשמע ליה הכי מהא דכתיב ברישא דעניינא ויעל על עלית השער גו' דמאי אשמעינן ביה לפי פשוטו וע"כ דרשו ביה דויעל על עלית גו' קאי אאבשלום דע"י שאמר דוד הני בני העלה אותו אביו עד שער העליון דמדורי הגיהנם וענין דז"פ שאמר בני העלהו ר"ל אע"ג דאבא לא מזכה ברא כדאמר פרק חלק כמ"ש התוס' הכא ה"ק כיון דמעשה בת שבע גרמה לו כמ"ש הנני מקים גו' אמר כיון שבנו נענש על ידו יזכה נמי בשבילו להעלותו ממדורי גיהנם וז"ש מי יתן מותי אני תחתיך שהרי עוני גרמה לו זאת וק"ל: ואידך א"ד דקריב רישיה לגבי גופיה כו' · בקרא איתו מפורש שהיה ראשו מושלך מגופו כפרש"י ואולי מהכתיב ויאחז ראשו באלה ולא כתיב ויאחז בשערות ראשו באלה כדקתני נתלה בשערו משמע להו דהובדל ראשו מגופו ע"י שנאחז באלה וק"ל: ואבשלום לקח ויצב לו גו' מאי לקח כו' · כה"ג דרש ר"ל בפ' חלק גבי ויקח קרח גו' ושם מפורש בחידושינו כן יש לפרש הכא והוא המקח רע שהציב לעצמו בחייו נגד אביו כמו ילאו נלבים גו' וז"ש המלבת זו היא דבר שאינו הגון להיות הבן נלב נגד אביו אבל היה זה מעלה עמוקה בגזירת מלכו של עולם כו' ורש"י פי' בע"א ע"ש:

(בראשית לח) ולא יסף עוד לדעתה אמר שמואל סבא חמוה דרב שמואל בר אמי [משמיה דרב שמואל בר אמי] כיון שידעה שוב [א]לא פסק ממנה כתיב הכא ולא יסף עוד לדעתה וכתיב התם (דברים ה) קול גדול ולא יסף:

ל שם **פיסקא** אבשלום נתגאה בשערו וכו' · [ב]ת"ר אבשלום בשערו מרד שנאמר (ש"ב יד) וכאבשלום לא היה איש יפה בכל ישראל להלל מאד מכף רגלו ועד קדקדו לא היה בו מום ובגלחו את ראשו והיה מקץ ימים לימים אשר יגלח כי כבד עליו וגלחו ושקל את שער ראשו מאתים שקלים באבן המלך תנא אבן שאנשי טבריא ואנשי ציפורי שוקלין בה · לפיכך נתלה בשערו שנאמר (שם יח) ויקרא אבשלום לפני עבדי דוד ואבשלום רוכב על הפרד ויבא הפרד תחת שובך האלה הגדולה ויחזק ראשו באלה שקל ספסירא[א] בעא למפסקיה[ג] תנא דבי רבי ישמעאל באותה שעה ראה גיהנם שנבקעה מתחתיו · (שם יט) וירגז המלך ויעל על עלית השער ויבך וכה אמר בלכתו בני אבשלום בני בני אבשלום מי יתן מותי אני תחתיך אבשלום בני בני (שם) והמלך לאט את פניו ויזעק המלך קול גדול בני אבשלום אבשלום בני בני הני תמניא זימני בני למה ז' דאסקיה מז' מדורי גיהנם אידך איכא דאמרי דקריב רישיה לגביה גופיה וא"ד דאייתיה לעלמא דאתי · (שם יח) ואבשלום לקח ויצב לו בחייו את מצבת אשר בעמק המלך כי אמר אין לי בן בעבור הזכיר שמי ויקרא למצבת על שמו ויקרא

בברכות (י.) גבי חזקיהו: כיון שידעה · שידע בה שהיא לדקת ולש"ש נתכוונה: מקץ ימים לימים · משנה לשנה שנזיר עולם היה ומגלח אחת לי"ב חדשים: דקריב רישיה לגבי גופיה · שהיה ראשו

תוספות

דאייתיה לעלמא דאתי · ואי קשיא הא אמרו בחלק (דף קד·) ברא מזכי אבא אבא לא מזכי ברא כדכתיב ואין מידי מציל אין אברהם מציל את ישמעאל ולא יצחק את עשו אבל הבן מציל את האב כגון יאשיהו שלא מנו את אמון וי"ל משום דאבשלום נטל את שלו בעולם הזה שנהרג במיתה משונה הועילה לו תפלת אביו דומיא דיהויקים דאמר התם שהיתה כתוב על גולגלתו זאת ועוד אחרת ונפרע ממנו לאחר מיתה לא מנו אותו ועוד אבשלום לא עבד ע"ז אי נמי מצי למימר הא דאמר אבא לא מזכי ברא היינו משום כבוד האב אין מונעין מלמנותו עם רשעים בלא תפלה אבל תפלה מועלת ודוד התפלל על אבשלום:

א סנהדרין יז ע"א: ב ילקוט ש"ב סי' יח:

חדושי גאונים

אבשלום בשערו מרד. למ"ש רז"ל כי אבשלום היה נזיר עולם א"כ היה לו התגלחת איסור זולת בעת הכביד השער עליו. וממנו למדו רז"ל לכל נזירי עולם לא ידעתי א"כ מאיזה לד נתייחסה לו המרידה בשער. ואפשר שר"ל כמה שאמר שתגלחתו היה שוקל שערו במשקל המלך לנראות הפלגת רבוי שערו (כמ"ש הרלב"ג) ומטעם זה המשיך סיפא דקרא. וכגלחו כו' ושקל שערו גו'. ולא ס"ל לרז"ל שהיה נותן משקלם כסף או זהב לבהמ"ק כמ"ש הרלב"ג ומוהרש"א שם · (אֲיי הים):

באותה שעה ראה גיהנם שנבקעה מתחתיו. מלשון מוהרש"א ז"ל יראה שהדברים כמשמען שהיה תחתיו בקיעה ממש. והיה אבשלום ירא שאם יחתוך השער יפול בתוכו הבקיעה. אמנם בפרקי ר"א איתא (ומוהרי"א הביאו) ולמה לא שלף חרבו. וכרת שער ראשו. אלא שראה גיהנם אמר מוטב לי שאתלה בשער ראשי. ולא אמות באש גיהנם. ע"כ. ונ"ל לדבריו שהרגיש בעצמו שדינו להתחייב בגיהנם. עבור מעשיו הרעים. אמנם במיתתו זאת במה שיתלה בשער ראשו יכופר לו (וכמ"ש התוס' ד"ה דאייתי) ונתרלה בזה. ומדברי ר"א בפרקיו הנז' נלמד כי גם הדרש שלנו אמר כן בדרך מליצה. כי ממה שראה אשר ככר בעבור חטאיו. גיהנם פתוחה תחתיו. כלומר שעתיד לידון בו. לכך לא חתך השער. כדי שמיתתו זאת תהיה לו כפרה וכן יש לפרש לשון רש"י שמואל שם. שלף שערו. כו'. וראה גיהנם פתוחה תחתיו כלומר לכך לא קלץ עדי ינצל מדינה של גיהנם. אבל לשון מוהרש"א

הרי"ף

יוסף מה שזכה והוסיפו לו אות משמו של הקב"ה היה לאחר שקידש ש"ש בסתר שהיה נקרא יוסף ואח"כ נקרא יהוסף ושמא ע"ש שעתיד נקרא יהודה שעתיד לקדש ש"ש בפרהסיא ולכך נקרא שמו בישראל בפי כל הבריות זה שמו יהודה מעת הולדו אבל יוסף שקידש ש"ש בסתר לא זכה מיום שנולד להיות נקרא שמו בישראל יהוסף אלא יוסף ולאחר מעשיו הוסיפו לו אות אחת להיות נקרא יהוסף וגם זה בסתר כי בפי הבריות נקרא יוסף שמו אבל נקרא כן בכתובים עדות ביהוסף שמו:

ואבשלום לקח וכו'. לריך לבאר מה שאלו מאי לקח דלמה הוליאו הכתוב מדי פשוטו ועוד קשה לדרשת התלמוד ע"פ רש"י איך יולדק לומר כי אמר אין לי בן בעבור הזכיר שמי כיון שאין כאן מקום מלבה להיות נזכר שמו עליו אלא שקיים מחשבתו של הקב"ה

עין יעקב

ולא רלה לתרץ כדאמרינן בסוף מכות דחשיב ירחי ויומי ואתרמי ליה דחזינן מחזקינן דלא חזינן לא מחזקינן משום די"ל למאי דקי"ל דאין אשה מתעברת מביאה ראשונה וזו נתעברה כדאיתא בפ' ד' אחין אע"ג דבאמת היא מיעכה באלבעה מ"מ איכא חשד עפי שנבעלה לאחר למאן דלא ידע הא שמיעכה באלבעה להכי יצאה בת קול ממני יצאו כבושים ואפשר דזה היה כוונת המלבינים עליה שאמרו וגם הנה הרה לזנונים כלומר כיון שהיא הרה ואין אשה מתעברת מביאה ראשונה ודאי הרה לזנונים הרבה ואיכא מיגדר מילתא בדבר לכן היו רוצים לשרפה אף שהיתה פנויה ואינה חייבת שריפה מ"מ משום מיגדר מילתא שאני: **ולא** יסף עוד לדעתה אמר שמואל סבא חמוה דרב שמואל בר אמי · מזה יש קלת ראיה שלא היו מקפידין בדורות הראשונים להיות חתן וחמיו בשם אחד כפי לוואת ר"י חסיד שיש סכנה בדבר: **כיון** שידעה שוב לא פסק ממנה · פרש"י שידע בה שהיא לדקת ולא רלה לפרש שידעה לשון ביאה וכמו והאדם ידע את חוה וכמ"ש מהרש"א דהא באמת הפסיק בבעילה עד שהוכר עוברה ורלה להוליאה לשריפה כדכתיב ויהי כמשלש חדשים וגו' אלא דהכוונה כיון שידע ע"פ הבת קול שלא זינתה ג"כ עם אחר שוב לא פסק הימנה דאילו זינתה לא היה מכניסה לביתו וכמ"ש התוס' בגיטין דף ו' ע"ב בפלגש בגבעה שהיו מקפידין על כך וכ"ש יהודה שהיה מלך ואיתא בתוספתא שאין משיאין למלך אלא מן המשיאין לכהונה ושומרת יבם שזינתה אסורה לכהונה לפי שהיא מחייבי לאוין כדאיתא בא"ה סי' קנ"ט ע"ש: **שקל** ספסירא בעי למפסקיה · מייתי כל זה להראות שנתלה בשערו כי בגוף המקרא אין הכרע דהא כתיב ויחזק ראשו באלה משמע שברלם עלמו נתלה לכך מביא האי דשקל ספסירא וכו' תנא מוכח דבשערו נתלה: **תמניא** זמני בני דאסקי מז' מדורי גיהנם · עיין בתוספות דע"י תפלה זו שהתפלל דוד על אבשלום הועיל לו (אע"ג דבעלמא אבא לא מזכה ברא וע"ל בפ' חלק דף ק"ד בחדושינו מלתא בטעמא) אך ל"ע דאיך הוזכר שום תפלה בתיבת בני ואפשר ע"ד דאמרינן בפ"ק דברכות דף ז' מזמור לדוד

עץ יוסף

גזירת השי"ת היתה בעון שרימה לאביו ואמר הכר נא נגזר עליו שגם תמר ירמה אותו בגדי עזים ויאמר לו הכר נא למי החותמת. וזה שאמרה לו לאיש אשר אלה לו אנכי הרה הכוונה לאיש אשר אלה נגזרה עליו לרמותו כדרך שרימה לאביו בגדי עזים אנכי הרה ולא יקשה בעיניו אשר רמיתיו שכך נגזר עליו מן השמים והיינו אומר תקח לה פן נהיה לבוז הנה שלחתי הגדי הזה ואתה לא מצאתה דתיבת הזה מורה דאיכא אחריתי. והיינו הגדי עזים שרמיתי לאבי. לכן תקח לה פן נהיה לבוז שיאמרו העולם לולי שרמה לאביו בגדי עזים לא רמה אותו אשה בגדי עזים. ונמלא לפי פירוש זה הוא מדה כנגד מדה

ענף יוסף

ויכר ויאמר לדקה ממני. תיבת ממני הורה מהדין שאמרתי לאבא שת"ח נאמן בט"ע לדקה עתה שנאמן אני להכירן בט"ע. וזה כוונה תמר בשלחו לומר לו לאיש אשר אלה לו אנכי הרה שהם דברים מיותרים דהכי הומר אח"ז והאמר הכר נא הכוונה לאיש שהוא ת"ח והנאמן לומר אשר אלה לו בט"ע אנכי הרה ועל זה בטחתי לזנות עמו שהאמן להכירן בט"ע ולומר שאילה לו. שאלו היה ע"ה לא הייתי בוטח בהי' אלו שאינו נאמן להכירן בטביעות עינא (שבות יעקב):

לטונש

המתורגמן א) איין שווערדט. ג) אבשניידען. אבהויעו.

ויקרא לה יד אבשלום עד היום הזה מאי לקח *[אמר ר"ל] שלקח מקח רע לעצמו · את מצבת אשר בעמק המלך א"ר חנינא בר פפא בעצה עמוקה של מלכו של עולם [דף יא ע"א] (שנא') [דכתיב] (ש"ב יב) הנני מקים עליך רעה מביתך · כיוצא בדבר אתה אומר (בראשית לז) וישלחהו מעמק חברון א"ר חנינא בר פפא בעצה עמוקה של אותו צדיק הקבור בחברון שנאמר (שם טו) ידוע תדע כי גר יהיה זרעך בארץ לא להם · כי אמר אין לי בן ולא הוו ליה בני והכתיב (ש"ב יד) ויולדו לאבשלום שלשה בנים ובת אחת ושמה תמר א"ר יצחק בר אבדימי שלא היה לו בן הגון למלכות רב חסדא אמר גמירי כל השורף תבואתו של חבירו אינו מניח בן ליורשו ואיהו קלייה לדיואב דכתיב (שם) ויאמר (אבשלום) אל עבדיו ראו חלקת יואב אל ידי ולו שם שעורים לכו והציתוה באש וגו' :

לא דף ט ע"ב משנה וכן לענין הטובה מרים המתינה למשה שעה אחת שנאמר (שמות ב) ותתצב אחותו מרחוק לפיכך נתעכבו לה כל ישראל שבעת ימים במדבר שנאמר (במדבר י) ותסגר מרים מחוץ למחנה שבעת ימים והעם לא נסע עד האסף מרים .

רש"י

מושלך רחוק מגופו וקרבו : שלקח מקח רע לעצמו · וה"ק קרא ואבשלום לקח · (הסרה) [לו את המצבה] הזאת בחייו ויצב לו את מצבת אשר בעמק המלך עלה עמוקה של הקב"ה שהוא מלך עולם שגזר על דוד כן במעשה בת שבע הנני מקים וגו' הציב אבשלום אותה עלה וקיימה · מצבת דברו של הקב"ה דכתיב (תהלים קיט) לעולם ה' דברך נצב בשמים ויקרא למצבת על שמו גרם לאותה רעה שתקרא על שמו : ויקרא לה יד אבשלום · כך הוא (נקוד) [נקראת] : וישלחהו מעמק חברון · ביוסף משתעי קרא כששלחו יעקב אצל אחיו והיא תחלת סבת ירידת ישראל למצרים : של אותו צדיק הקבור בחברון · זה אברהם :

תוספות

מרים המתינה למשה שעה אחת · לאו דוקא נקט שעה אלא שליש שעה או רביע דקתני בתוספתא (פ"ד) מדה טובה מרובה ממדת פורענות על אחת חמש מאות אבל קשיא לרבי והא במרגלים נפרע מהם יום לשנה יום לשנה אם כן היתה מרובה מדת פורענות ממדה טובה של מרים*) ועוד בפ"ק דחגיגה (דף ה'·) דדרש ר' יוחנן ואותי יום יום ידרשון שכל העוסק בתורה אפילו יום אחד כאילו עוסק כל השנה כולה וכן במדת פורענות כתיב (במדבר יד) במספר הימים אשר תרתם את הארץ ארבעים יום וגו' אלמא דכי הדדי נינהו :

*) ישוב נכון תמצא בתוי"ט .

מהרש"א

בעצה עמוקה כו'· מפורש בב"ר והלא חברון בהר היה כו' ופרש"י בחומש מדכתיב ויעלו בנגב ויבא עד חברון כו' והקשה הרא"ם לפירש"י ואין זה ראיה דלמא משום דא"י גבוה מכל הארצות כו' ע"ש באורך ונראה לקיים פרש"י דלאו מויעלו מביא ראיה אלא מדכתיב בנגב מוכח שהוא מקום טרשין כמ"ש ארץ הנגב נתתני אבל לא ידעתי מי הכריח אותו לזה דהא איכא למימר מה שאמרו והלא חברון בהר היה שרצו עיר חברון שהיא בהר ואין זה תימה שיביאו ראיה מן המקומות מן זמנם על זמן שעבר דכה"ג אמרינן בפ' מי שהיה לדידי חזי לי האי אתרא דמסדום ועד לוער כו' ובפ' כילד מעברין לדידי חזי לי האי אתרא דמחנה ישראל כו' ודו"ק : עצה עמוקה כו'· בתנחומא מה מאד עמקו מחשבותיך הר"י מחשבה עמוקה נטלת עם אברהם בין הבתרים כי גר יהיה זרעך גו' : שלא היה לו בן הגון למלכות כו' · כמ"ש כי אמר אין לי בן בעבור הזכיר שמי דהיינו דבנה לו מצבה זו בחייו שיהיה לו להזכרת שם כי בניו אינם הגונים למלכות שיזכר שמו על ידם ·ורב חסדא שאמר גמירי כו' ר"ל דבוודאי בנים שהיו לו מתו בחייו בחטא שריפת חלקת יואב ויש לדקדק קצת בהאי לישנא דאינו מניח בן ליורשו דהל"ל בניו מתים בחייו וי"ל דקאמר הכי דגם אם לא מתו בניו בחייו הרי הוא שמרד במלכות אין בניו יורשים אותו כדאמרי' פרק כ"ה דמורד במלכות נכסיהם למלכות ודו"ק : מרים המתינה למשה שעה אחת · כתבו התוס' בד"ה מרים המתינה וכו' לאו דוקא נקט שעה אלא שליש שעה או רביע כו' על אחת ת"ק כו' עכ"ל שליש שעות מז' ימים הוא בקירוב על אחת ת"ק דהשתא במדת פורענות כשיעור שהוא מודד מודדין לו ולא יותר וה"ל מדה טובה מרובה על אחת ת"ק ממדה רעה אבל רביע הוא יותר הרבה מת"ק על אחד דהשתא ל"ל נמי דבמדת פורענות נמי יותר ממה שמדד מודדין דאם לא כן ה"ל מדה טובה יותר מת"ק על אחת ממדה רעה ודו"ק : [בא"ד אבל קשיא לרבי והא במרגלים נפרע יום לשנה כו' מרובה מדת פורענותם ממדה טובה של מרים כו' עכ"ל דבריהם תמוהים דלפי מה שפירשו לאו דוקא שעה אלא שליש שעה הרי מדה טובה דמרים מרובה ת"ק על אחד ומדת פורענות המרגלים אינו אלא שס"ה על אחד ואפשר דה"ק כיון דמדה טובה במרים ה"ל ת"ק על אחד א"כ במדה רעה לא הוי אלא כשיעור שמדד ובמרגלים הרי מצינו במדה רעה שס"ה על אחד ודו"ק] : לפיכך נתעכבו לה ישראל ז' ימים כו' שנאמר והעם לא נסע עד גו'· דהאי קרא לא אצטריך דכבר כתיב ואחר נסעו

יוסף

יד יוסף

א סנהדרין קט ע"ב:

חדושי גאונים

א"א לפרש כן . שהרי תלה פירושו ממאמר והספד אשר תחתיו עבר . ודו"ק : (איי הים)

תוס' מרים המתינה וכו' עד או רביע . מלת רביע טעות סופר דבשלמא שליש אתי מכוון על אחד ת"ק דעל שליש שעה קס"ח שעות שהם שבעה ימים . ומ"ש אבל קשיא לרבי והא במרגלים נפרע מהם יום לשנה א"כ היתה מרובה מדת פורענותו ממדה טובה של מרים . יש לדקדק דכיון דכתבו דשעה לאו דוקא אלא שליש שעה א"כ מדה טובה של מרים מרובה דעל שליש שעה ניתן לה שכר קס"ח שעות שהם שבעה ימים ומצא דעל יום אחד היה להם להיות ת"ק וארבעה ימים לחשבון כ"ד שעות ליום ולא ישבו כי אם ימים לשנה ודוחק לומר דלילות דמרגלים לא חשיב דביום ריגלו וא"כ כל יום שלהם אינו רק י"ב שעה . ויראה דט"ס נפל וצ"ל א"כ לא היתה מרובה מדה טובה של מרים ממדת פורענות ת"ק אלא חסר וכבר היינו יכולים ליישב לשונם עם זה הענין של ת"ק אבל בדוחק · (רנוף אהבה) :

עיון יעקב

בברחו מפני אבשלום בנו קינה לדוד מיבעיא ליה ר"ש בן יוחאי כיון שאמר לו הקב"ה הנני מקים עליך רעה מתוך ביתך היה עלב אמר שמא עבד או ממזר דלא חייס עליה כיון דחזא דאבשלום שמא סתם ברא דרחים על אבא וא"כ שפיר התפלל אבשלום בני דרחים עלי ולא היה פוגע בי על כן העלהו מז' מדורי דגיהנם : שלקח מקח רע לעצמו · וכה"ג איתא בפ' חלק גבי קרח ונראה שדקדק כתיבת לעצמו כלומר אבל לכשנגדו היה טובה דגבי דוד נעשה לו טובה שנמסר ליד בנו ולא ליד עבד או ממזר דמה"ט כתיב מזמור לדוד בברחו מפני אבשלום בנו כדאיתא בריש ברכות וכן גבי קרח שחלק על אהרן ע"י כן נתן לו הקב"ה כ"ד מתנות כהונה בברית מלח עולם וכדאיתא בספרי והובא ברש"י פ' קרח על פסוק ואני הנה נתתי : כל השורף תבואתו של חבירו אין מניח בן ליורשו · הטעם שהוא מדה כנגד מדה כיון שהוא גורם שחבירו לריק יגע בזריעתו והרישתו גם כחו והונו יהיה לריק שזרעו כלה וכה"ג נדרש במדרש בפרשת בחקותי וזרעתם לריק זרעכם על הזרע ועל הבנים וכן הוא ברש"י :

וכן לענין הטובה מרים המתינה למשה וכו'· הא דלא מייתי תחלה כסדר המקרא שיוסף זכה לקבור את אביו היה קודם מעשה דמרים יש לומר דתחלה קחשיב שהקדוש ברוך הוא משלם גמול הטוב בעולם הזה ואחר כך מייתי מגמול הטוב שנשתלם מדה כנגד מדה לאחר מיתה : בתוספות ד"ה מרים המתינה למשה שעה אחת · לאו דוקא שעה אחת אלא שליש שעה או רביע שעה · עיין במהרש"א וכן שאר מפרשים שמתקשים בזה הרבה דלפי החשבון אפילו שליש שעה היא יותר מת"ק וכ"ש ברביע שעה הוא אחד מתרע"ב ול"נ דהתוספות בדקדוק כתבו שליש או רביע דהא קשה בלא"ה דאיך קאמר נתעכבו לה שבעה

הרי"ף

הקב"ה שהיא עלה עמוקה ונקראת הרעה על שמו א"כ מה ענין לזה אומרו כי אין לי בן ועוד כפי דרשתם מה חזר לומר ויקרא לה יד אבשלום ונראה דחז"ל הקשו בכתוב זה דהזכיר אחר מיתתו של אבשלום ואבשלום לקח ויצב לו בחייו כי כשהציב המצבה היה ראוי לכתבו ויצב אבשלום מצבה ועוד שהיל"ל ואבשלום לקח בחייו ויצב לו את מצבת ומהו לקח ויצב לו בחייו ועוד שאם הוא הציב המצבה איך הוא לקח דמשמע שהמצבה שהיתה מקודם לכן לקחה אבשלום ויקרא למצבה על שמו ואם הכוונה שלקח קרקע ויצב בו המצבה א"כ הי"ל להזכיר בפירוש מה שלקח וקושיא זו נרמזה בתלמוד מאי לקח שלא הוזכר מה שלקח כי המצבה אם כבר היתה ולקחה איך הוא אומר ויצב דמשמע שהוא הציב המצבה וא"כ מה לקח ומה גם שאין קוראים שם למה שכבר היה אלא למה שהוא מחדש ועושה וא"כ מאי לקח ועוד יש לדקדק שאמר ויצב את מצבה אשר בעמק המלך אם הוא הציב המצבה הי"ל ויצב מצבה בעמק המלך ומדכתיב אשר בעמק המלך משמע שכבר היתה ואם כבר היתה איך הוא אומר ויצב דמשמע שהציב הוא מחדש וא"כ האי קרא לא רישיה סיפיה וע"ק כפל הקריאות ויקרא למצבה על שמו וחזר לומר ויקרא לה יד אבשלום והיל"ל קריאה אחת ויקרא על שמו יד אבשלום ולעד"נ שאע"פ שדרשו חז"ל הכתוב הזה על דרך דרש מכל מקום אין מקרא יוצא מידי פשוטו שאבשלום הציב מצבת אבן וקראה יד אבשלום להיות נקרא שמו עליה כיון שלא הניח בן או למ"ד שלא הניח בן הגון למלכות אלא שמכח כל הדקדוקים שהזכרתי דרשוהו ג"כ חז"ל בענין זה ולכך נכתב לאחר מיתתו של אבשלום לומר שלקח מקח רע לעצמו ומתוכו נענש לפי שבא על עשר פילגשי אביו נעלו בו עשרה נערי יואב עשרה לונביות וזה שסמך למיתתו ואבשלום לקח מקח רע שגזר הקב"ה על דוד הנני מקים עליך

עץ יוסף

לטובה · ויכלינן עוד לומר שהוא מדה כנגד מדה לטובה כמו שכתב מהרא"ל"ח פ' מטות שהבשורה הן לטובה והן לרעה בבואה פתאום מזקת לו . לכן יהודה שלא לנער פתאום לאביו וימות · אמר הדבר כמסתפק הכר נא הכתונת בנך היא אם לא . גם תמר שלמה לו כמדתו שלא לנערו פתאום שבא עליה אמרה הדבר כמסתפקת הכר נא למי החותמת והפתילים . ואפשר שרבי חמא בר חנינא לשני הפירושים נתכוון : לפיכך נתעכבו לה ישראל ז' ימים . עי' מ"ש רש"א

גאון יעקב

וכן לענין הטובה מרים המתינה למשה שעה אחת שנאמר כו' לפיכך נתעכבו לה ז' ימים כשנצטרע כו' · הוקשה להראשונים . הזה שילום שכר להצדקת מרים שישלמו לה המתנת ז' ימים לצרעתה . עבור כי עמדה שעה אחת להגנת והצלת משה . טוב טוב לה . שלא להיות לה הצרעת ולא ימתינו עליה · ובאמת לאו קושיא היא . כי עונש הצרעת כבר נתחייבה מעת כי דיברה במשה

אין באחיו גדול ממנו · שהיה מלך הרי במדה שמדד שנקבר אביו בגדולים ובה במדה מדדו לו שנקבר הוא ג"כ בגדולים דמי לנו לענין כבוד קבורה ליקבר בגדולים גדול מיוסף שלא נתעסק בו אלא משה שהוא גדול בישראל ואין בישראל גדול ממנו הרי במדה שמדד לקבור את יוסף ע"י גדול בה מדדו לו שאין לנו גדול בכבוד קבורה כמשה שלא נתעסק בו אלא הקב"ה : אינו כן · דיותר ממה שהוא מודד מודדין לו : דבאותה מדה · דוגמא מאותו ענין ומיהו יותר ממה שעשה משתלם דמדה טובה מרובה

תוספות

ולעולם מדה טובה מרובה ממדת פורענות · וא"ת הא מלינו מדת פורענות גדולה ממדה טובה דכתיב (דברים לב) איכה ירדוף אחד אלף וגו' גבי מדת פורענות וגבי מדה טובה כתיב (ויקרא כו) ורדפו מכם חמשה מאה וי"ל דעדיין גבי מדת פורענות מיירי רדיפה ולא הריגה אבל הכא דכתיב ורדפו מכם חמשה מאה סיפא דקרא ונפלו אויביכם לפניכם לחרב· מס' היסר :

טעם מחלרות אבל כתיב והעם לא נסע גו' לאשמועינן דמשום כבודה נתעכבו ישראל הז' ימים : יוסף זכה לקבור את אביו כו' · לפי פשוטו ודאי מה שתלה עסק קבורת אביהם ביוסף לפי שהוא מושבע מאביו על כך לפי שבידו לעשות ולא כן שאר אחיו אבל כיון דאידך קרא סותר זה שתלה הקבורה בכל אחיו שנאמר וישאו אותו בניו גו' ויקברו אותו גו' שהשוו עמו בקבורת אביהם ע"כ דרשו מהאי קרא שנאמר ויעל יוסף לקבור גו' דאשמועינן שהקבורה היתה בגדולים כדכתיב ויעל עמו גם רכב גו' כדאמרינן בגמ' ומזה זכה גם הוא שנקבר בכבוד בגדול שלא נתעסק בו אלא משה דהא ודאי היו מתעסקין גם כן בקבורתו כאשר ליוס וכמו שעשו אחרי שמת משה שקברוהו בשכם אלא דתלה קבורתו במשה דכבודו יותר בגדולים ומזה זכה משה שהקב"ה עלמו נתעסק בו שנא' ויקבור אותו גו' פועל דויקבור קאי אקב"ה ובספרי איכא פלוגתא בהא דאיכא למ"ד דמשה קבר את עלמו וק"ל : לא על משה בלבד אמרו כו' · לענין אסיפת נשמתן של לדיקים קאמר הכי ודמשה עדיפא דזכה לזה בקבורת גופו כדקאמר מי גדול ממשה שלא נתעסק בו אלא המקום ואפשר שדימה אסיפת נשמת הלדיקים לקבורת משה שכבר היה משה בגופו נסתלק מחומר בפרישות מאכל

א יוסף זכה לקבור את אביו אין באחיו גדול ממנו שנאמר (בראשית נ) ויעל יוסף לקבור את אביו [ויעל עמו גם רכב גם פרשים] מי לנו גדול מיוסף שלא נתעסק בו אלא משה · משה זכה בעצמות יוסף אין גדול ממנו בישראל שנאמר (שמות יג) ויקח משה את עצמות יוסף עמו · מי לנו גדול ממשה שלא נתעסק בו אלא שכינה שנאמר (דברים לד) ויקבור אותו בגיא ולא על משה בלבד אמרו אלא על כל הצדיקים שנאמר (ישעיה נח) והלך לפניך צדקך כבוד ה' יאספך :

לב דף יא ע"א פיסקא וכן לענין הטובה מרים וכו' . מי דמי התם שעתא חדא הכא שבעא יומי אמר אביי אימא ולענין הטובה אינו כן א"ל רבא והא וכן לענין הטובה קתני אלא אמר רבא ה"ק וכן לענין הטובה דבאותה מדה ולעולם ב מדה טובה מרובה ממדת פורענות · (שמות ב) ותתצב אחותו מרחוק לדעה מה יעשה לו אמר רבי יצחק פסוק

ומשתה ארבעים יום ושפירש מן האשה ולא קם נביא כמוהו וק"ל : בתוס' ד"ה לעולם מדה טובה מרובה כו' וי"ל דעדיין כו' עכ"ל ויש מקשים בזה מהא דאמר במ"ק פ"ג והיה עורר חניתו על ח' מאות חלל ומתאנח על מאתים שלא הרג אלף כדכתיב איכה ירדוף אחד אלף ואמאי קרי ליה מתאנח הא לא הוי התם רק רדיפה בעלמא כו' עיין בחזקוני : (אמר המגיה ול"נ דהתוס' נפקא להו מקרא דכתיב במדת פורענות פוקד עון וגומר על שלשים ועל רבעים ובמדה טובה כתיב ועושה חסד לאלפים דהיינו אם במדת פורענות משלם דור רבעים הויא גבי חסד לאלפים אחד מת"ק ואם משלם דור שלשים הויא גבי חסד לאלפים אחד מת"ש בקירוב והכא נמי אם המתינה מרים שליש שעה הויא אחד מת"ק בקירוב ואם המתינה רביע שעה הויא אחד מת"ש בקירוב ונקט שפיר או רביע שעה ודו"ק): ותתצב אחותו וגו' · דלפי פשוטו מה לו להזכיר כל זה דלא ה"ל להזכיר רק

הרי"ף

רעה מביתך ושכב את נשיך ואם הגזירה אמת להקים הרעה מביתו של דוד ושכב נשיו לא היה מוכרח שיהיה עושה הרעה אבשלום והוא בבחירתו לקח המקח הרע ההוא של מקים רעה לקחו לעצמו ורצה לקיים גזירת הקב"ה שהיא עצה עמוקה ממלכו של עולם ויצ"ב לו בחייו רצה לקיימה בנטילת חייו שנתקצרו ימיו של אבשלום ונמצא כי בחייו ובנפשו עשה לקיים את מצבת אשר בעמק המלך כלומר את גזירה האמיתית אשר גזר מלכו של עולם בעצה עמוקה וענין העצה היתה למרק חטאתו של דוד בעוה"ז במדה שחטא בעריות לשכב את אשת אוריה לקח גם הוא ושכב איש את נשיו ופילגשיו ובזה יקבל עונשו בעוה"ז ונחלתו לעולם הבא תהיה זך בלי עון וזו היא עצה עמוקה ממלכו של עולם לטובתו של דוד כיוצא בעצה העמוקה של אותו צדיק הקבור בחברון שבירר לבניו שיעבוד מלכיות כדי שיגלגלו מגיהנם ומתוך כך נתגלגלה מכירת יוסף כדי שירדו בני יעקב למצרים וישתעבדו שם גם כאן להציל לדוד מעונש העוה"ב גזר הקב"ה להקים לו רעה מביתו ושכב את נשיו ואבשלום לקח אותו מקח רע לעצמו שהיה הוא השוכב ויצב וקיים את המצבה אשר גזר מלכו של עולם בעצה עמוקה להציל את דוד כנזכר ואבשלום נתכוין להחזיק במלוכה ולמרוד באביו ביותר כי ראה שאין לו בן שיזכה למלוכה וע"כ אמר לא יזכר שמי בין המלכים אם לא אקח המלכה מיד אבי כי מזרעו לא יהיה מושל ולא יצלח למלוכה ע"כ רצה אבשלום שיהיה נזכר שמו בין מלכי דוד ויקרא למצבת ע"ש שאמיתת דברי הקב"ה שאמר הנני מקים רעה רצה שתהא נקראת על שמו כי הוא המקים הרעה ההיא כדי שמתוכה יזכה למלוכה ויהיה נזכר שמו במלכים . ועל האמת כל העונש שאירע לאבשלום והריגתו עשה בידו כי הוא גרם לנפשו להיות נהרג בהיותו נכנס בתגר זה וז"ש ויקרא לה בפי כל האומות קוראים למצבה ההיא יד אבשלום לרמוז כי יד אבשלום עשה הרעה לעצמו כי הוא הכה לעצמו ולכך נקוד ויקרא היו"ד בחיר"ק והרי"ש בציר"י לומר ויהי נקרא בפי האומות יד אבשלום כלומר ידי אחרים לא שפכו דמו רק ידו הרגתהו לאבשלום : משנה ולא על משה בלבד אמרו וכו' . המשנה הזאת מוקשה היא שקודם זה אמר שמשה נתעסק בו הקב"ה שנאמר ויקבור אותו בגיא וגו' ומה יוסיף עוד לומר ולא על משה בלבד אמרו וכי שאר כל הצדיקים מתעסק בהם הקב"ה כי לא היה כן לכל יציר

עיון יעקב

ימים דהא תוך שבעת ימים יום אחד שבת בלא"ה לא היו נסעו וגם הוסיפו מחול על הקודש זמן מה אלא נ"ל דבאמת כי חשבינן המדה טובה היינו מה שדרך ליסע תוך שבעת ימים דהיינו חוץ משבת ותוספת מחול על הקודש וא"כ אי חשבינן שליש שעה ששת ימים תוך מהוספת מחול על הקודש הוא בקירוב ת"ל שלישית והוא פחות ע' חלקים מת"ק ואי חשבינן לרביע שעה הוא בקירוב תק"ע חלקים נמצא דע' חלקים הם יותר ומרים באמת לא המתינה לא שליש שעה במצמום ולא רביע שעה במצמום רק בין רביע שעה לשליש במילוע וזה כוונת התוס' שליש או רביע לכן הוי במצמום אחד מת"ק וק"ל ואי גרסינן בין שליש ורביע ניחא ואין צורך להגיה : יוסף זכה לקבור את אביו · הא דלא התחיל מקודם יצחק זכה לקבור את אביו אברהם ויעקב זכה לקבור את יצחק וכו' יש לומר משום דגבי הני כתיב ויקברו אותו יצחק וישמעאל וכן גבי יצחק כתיב ויקברו אותו עשו ויעקב בשותפות מה שאין כן בהני עיקר הקבורה נקרא על שם הגדול שבהם · ועוד יש לומר דאתי לאשמועינן דאע"ג דיעקב צוה ליוסף ועשית חסד ואמת חסד שעושין עם המתים הוא חסד של אמת שאינו מצפה לתשלום גמול אפ"ה הקב"ה שילם גמולו בקבורתו וכדדרשינן והאי יתן אל לבו דקבור יקברוניה : שנא' ויקבור אותו · ומדלא כתיב מי קברו משמע דקאי אדלעיל מיניה דכתיב על פי ה' ויקבור וק"ל ועיין במהרש"א : שנא' והלך לפניך צדקך כבוד ה' יאספך · אפשר לומר דהצדקה ממש קאמר וכדאמרינן בפ"ק דב"ב מלוה ה' חונן דל כביכול עבד לוה לאיש מלוה לכן הקב"ה בעצמו מאספו :

ולעולם מדה טובה מרובה ממדת פורענות · בתוספות שם ואם תאמר הא מצינו גבי מדת פורענות דכתיב איכה ירדוף אחד אלף וגבי מדה טובה כתיב ורדפו מכם חמשה מאה וי"ל דעדיין גבי מדת פורענות מיירי רדיפה ולא הריגה אבל הכא כתיב ורדפו מכם חמשה מאה סיפא דקרא ונפלו לפניכם לחרב פתב מהרש"א ויש מקשים בזה מהא דקאמר במ"ק פ"ג והיה עורר חניתו על ח' מאות חלל ומתאנח על מאתים שלא הרג אלף כדכתיב איכה ירדוף אחד אלף ואמאי היה מתאנח הא לא הוי רק רדיפה עכ"ל ול"נ דלק"מ דאיתא שם בילקוט על פסוק זה וז"ל כי גוי אובד עצות המה וגו' ר' יהודה דורשו כלפי ישראל ור' נחמן דורשו כלפי א"ה וכו' ונ"ל דבמה פליגי אלא

עץ יוסף

רמ"א מה שהגיה בל"ע ועיין בספר בית לוי תירוץ ע"ז : ולא על משה בלבד אמרו אלא כו'. ומ"מ בהא עדיף מרע"ה . שעמו לא נתעסק אלא המקום ב"ה . משא"כ בשאר הצדיקים שכבוד ה' יאספהו ועל כל זה מתעסקים בו בני אדם כדרך כל הארץ (תוס' י"ט) :

לב ולעולם מדה טובה מרובה כו' . (עי' מ"ש תוס') וי"ל דגבי מדה טובה כתיב ורדפו מכם פירושו מהחלשים שבכם דהמה ירדפו חמשה מאה

משא"כ גבי פורענות כתיב איכה ירדוף אחד אלף אחד המיוחד בגבורה אלף (רמת שמואל) עוד הקשו תוס' הא במרגלים נפרע מהם יום לשנה יום לשנה . א"כ היתה מרובה מדת פורענות ממדה טובה של מרים עכ"ל . ויש לתרץ דהנה בתנחומא סדר בשלח סי' א' איתא כמה טעמים ע"ז שעכבם הקב"ה ארבעים שנה במדבר והכל לטובתן של ישראל ע"ש . ומסיים שם אמר הקב"ה הריני מעכבם במדבר

א תנחומא ס' בשלח סי' כ: ב יומא עו ע"א סנהדרין ק ע"ב:

גאון יעקב

כנאמר ותדבר מרים ואהרן במשה . אבל מדוע נתגלגל העונש והמתנת שבעת ימים מבעל הסיבות דוקא כאן . והלא הוא ית' הכל עושה על קו הצדק והמשפט . אבל שמע כי באמת קשה מדוע נענשה הצדיקת כי דברה במשה . שלא הוא בעצמו מחל . וקי"ל נשיא שמחל על כבודו כבודו מחול. והראיה כי הלא גם אהרן דיבר בשוה עם מרים על משה . ולא מצינו על אהרן שום עונש ע"ז · וכי חלילה משא פנים כו' אלא כי הוא מחל . אבל ראה כשהתחנן משה מ ה ש ם לרפא מצרעתה . נאמר . ויאמר ה' כו' ואבי' ירק ירק בפניה הלא תכלם כו' תסגר שבעת כו' ודרשו חז"ל בב"ק . כי הוא ית' דן דין ק"ו ודיו אילו היה אבי' ירק בפני' מהראוי היה שתכלם ז' ימים א"כ ק"ו לשכינה י"ד ימים . ודיו לבא מן הדין כו' ורש"י בפרושו הביאו והדבר פלאי . מה לו ית' לדרוש כדרש ק"ו ודיו . ואם באמת לנו ניתנה י"ג מדות בתורה לדרוש . אבל הוא ית' . יגזר אומר ויקם ומי מעכב על ידו . ומה לו לדרוש בק"ו ודיו . אמנם הוא ית' גילה בכאן · כי אין לפניו לא שכחה ולא הכחש . וכי עיניו פקוחות . על בירור המעשים . כי יפעול אדם פעולת משרב טוב

אהבת איתן

מדה טובה מרובה ממדת פורענות . והקשו התוס' דמלינו דמדת פורעניות גדולה ממדה טובה דכתיב איכה ירדוף אחד אלף כו' גבי מדת פורעניות וגבי מדה טובה כתיב ורדפו מכם חמשה מאה ותירצו דגבי

יד יוסף

א שמ"ר פ"א : ב ערובין נג ע"א שמ"ר פ"א :

מהרש"א

הסבה הנפלאה שמצאו בת פרעה ביאור ואחותו באה ואמרה האלך וקראתי גו' וע"כ דרשו מיניה להשמיענו כי מעשה ה' במועלות ודעות רחוקות משכל האנושי כמו שהיה בענין זה שבהשלכתו ליאור חשבו שנתבטלה נבואת מרים כדלקמן שאביה טפחה על ראשה כו' אבל היתה סבה עצמית שתמצא אותו בת פרעה ושפי"ז נתגדל בעיני כל וע"ש שהשכינה כביכול היא בגלות עם ישראל שע"כ קראה אחותו שהיא בגלות עמהם ובתחלת גאולתם היתה השכינה נצבת שם דהיינו ותתצב אחותו וגו' וקאמר מרחוק לדעה דהיינו כדעות רחוקות מדעת האנושי ע"י משה שהיה בו היראה ביותר שלימות כמ"ש מה ה' אלהיך גו' שאמרו בו שהיא מלתא זוטרתי לגבי משה שהיה בו יראה האמתית וקאמר כי לא יעשה ה' גו' כ"א גילה סודו גו' כמו שגילה כבר זה למרים וסיים ויקרא לו ה' שלום להביא על ידו שלום שיצאו ישראל בשלום משם וק"ל: ח"א חדש ממש וח"א שנתחדשו וכו'. ובש"ר איכא בזה דעת שלישית ע"ש חידוש המלוכה כמו ונחדש שם המלוכה דשמואל שהורידוהו מצרים מכסאו ג' חדשים עד שא"ל כו' ע"ש ודייק ליה שם מדכתיב ויקם שחזרו והעמידוהו ולמ"ד שנתחדשו גזירותיו יש לפרש לשון ויקם שקם עליהם לחדש גזירות רעות כמו רבים קמים עלי וק"ל: ויאמר אל עמו וגו' תנא הוא כו' לפיכך לקה תחלה כו' דכתיב ובכה ובעמך גו'. ולא מייתי קרא דמקמיה גבי צפרדעים דכתיב כה"ג ועלו ובאו בביתך גו' ובבית עבדיך ובעמך וגו' משום דכן דרך הכתוב להזכירם בפרט החשוב חשוב קודם אבל איידך קרא מיד בתריה יתורא הוא גם שינוי הוא דכתיב ובכה ובעמך ובעבדיך שהקדים בהאי קרא בעמך לעבדיך וע"כ דרשו מהאי קרא דלפי תחלת העצה שנאמר ויאמר אל עמו גו' דמשמע הוא התחיל ואח"כ עמו ואח"כ עבדיו כך היה קללתן כמפורש בהאי קרא בתריה דגבי צפרדעים וכן משמע בש"ר ע"ש אבל רש"י ז"ל [בחומש] לקח לעצמו דרך אחרת והביא דרשא דהכא אקרא קמא דגבי צפרדעים ודרכו לא ידענא וק"ל:

גמרא

[א]פסוק זה [כולו] על שם שכינה נאמר ותתצב דכתיב (ש"א ג) ויבא ה' ויתיצב ויקרא כפעם בפעם · אחותו (משלי ז) אמור לחכמה אחותי את · מרחוק (ירמיה לא) מרחוק ה' נראה לי · לדעה (ש"א ב) כי אל דעות ה' · מה (דברים י) מה ה' אלהיך שואל מעמך · יעשה *) (ש"א כה) יעשה ה' לאדוני בית נאמן · לו (שופטים ו) ויקרא לו ה' שלום : לג שם ויקם מלך חדש על מצרים אשר לא ידע את יוסף (שמות א) [ב]רב ושמואל חד אמר חדש ממש וח"א שנתחדשו גזירותיו · מ"ד חדש ממש דכתיב חדש ומ"ד שנתחדשו גזירותיו דלא כתיב וימת וימלוך · (ומאי) אשר לא ידע את יוסף דהוה דמי כמאן דלא ידע ליה [כלל] · (שם) ויאמר אל עמו הנה עם בני ישראל רב ועצום ממנו תנא הוא התחיל בעצה תחלה שנאמר ויאמר אל עמו לפיכך לקה הוא תחלה שנאמר (שם ז) ובכה ובעמך ובכל עבדיך יעלו

*) בגמ' מביא הכתוב (עמוס ג) כי לא יעשה ה' אלהים דבר וכן ברש"א

רש"י

בתשלומיה ממדת פורענות : אמור לחכמה · שהיא אצל הקב"ה ומפיו שנא' כי ה' יתן חכמה מפיו וגו' (משלי ב) : דלא כתיב וימת · מלך מצרים וימלוך

גאון יעקב

ברע הלא הוא יברר ובעל גמולות ישלם ביום החשבון. שכר טוב. על טוב. וגם השמן רע התום ליום רע. והוא. כי בפסוק וילך איש מבית לוי ויקח את בת לוי (שמות) דרשו חז"ל כי נעשה לקוחין חדשים. כי עמרם פירש מן האשה. ומרים בתו באתה בטענה. אבא גזירתך קשה משל פרעה (סוטה) ובאמצעות זה החזיר עמרם את אשתו. ונולד זה הצדיק משה ובאמת אם בפעולות הצדיקת מרים. רב טוב היתה כיהצמיחה ישועה לישראל. אבל היה עליה קטרוג עוון ומדין כבוד אב נגעה בה כאשר אמרה לעמרם אבי' אבא גזירתך קשה משל פרעה. והלכה פסוקה בה' כבוד אב הרי שהיה אביו עובר על ד"ת לא יאמר אבא עברת על ד"ת. אבל יאמר כך למדתני עוד שנינו הרי שהיה בנו לבוש בלבושי יקר ומושבו בין גדולי רומי. ובא אביו וירקו בפניו. חלילה לבנו להכלימו. ואדרבא הבן צריך לנהוג נזיפה בעצמו.

עיון יעקב

נ"ל דר' יהודה דורשו כלפי ישראל ס"ל דמוכח דקאי על ישראל דאי על אומות העולם יהיה קשה להם קושית התוספות דהיאך יהיה מדה רעה מרובה ממדת פורענות ולא ס"ל כתירוץ התוספות דמהיכי תיתי יהיה קאי כאן לענין רדיפה ולא הריגה הא תחלת נפילה ניסה להכי דורשו כלפי ישראל ולא קשיא קראי אהדדי כי י"ל דהתם מיירי כשהם צדיקים ביותר ועי"ל דהתם כתיב ורדפו מכם חמשה מאה דהיינו מן החלשים שבהם כדאיתא במדרש וברש"י ריש פ' בחקותי משא"כ בפ' האזינו מיירי בגבורים · ולא ניחא ליה לאוקמי באו"ה ולתרץ קושית התוספות דהתם באומות העולם מיירי בגבורים שבהם והכא בישראל בחלשים

הרי"ף

זולתי למשה לבדו. וגם הראיה שהביא מוהלך לפניך צדקך אין לו התייחסות. ואפשר דהאי מתניתין סבר כהאיך דתניא שהיה מוטל בכנפי שכינה ומלאכי השרת אומרים צדקת ה' עשה והקב"ה אמר מי יקום לי עם מרעים ופרש"י ז"ל להוכיח לשמי וי"א שהקב"ה אומר והחכמה מאין תמצא וכו' ועל מה שמשבחין המלאכים וגם הקב"ה אמר כאן לא על משה בלבד אמרו אלא על כל הצדיקים כי צדקו יהלך לפניו והמלאכים אומרים לפניו צדקת ה' עשה וכבוד ה' יאספנו לומר מי יקום לי עם מרעים ולהוכיחם וגם והחכמה מאין תמצא :

הגה

דיותר יש לחלק מיניה וביה אבל רב נחמן דורשו כלפי אומות העולם דס"ל דחילוק זה בין גבורים וחלשים הוא דוחק כיון דכתיב כי טרם מכרם ולפניו גבורים וחלשים הדא מילתא כי אין מעצור להושיע וגם בפרשת בחקותי משמע דמיירי בצדיקים ביותר להכי דורשו כלפי אומות העולם ומכל מקום מדה טובה מרובה דהתם הריגה והכא רדיפה בעלמא ואם כן לא קשה מידי דסוגיא דמועד קטן על כרחך קאי אליבא דרב יהודה דדורשו כלפי ישראל דהרי משום הכי התאנח דוד שהיה גבור ולא הכה רק שמנה מאות ולא אלף ואליבא דרב יהודה על כרחיך לא סבירא ליה כתירוץ התוספות כי אין צורך לחלק כן כיון דקאי ג"כ לענין מדה טובה אבל סוגיא דהתוספות דהכא קאי אליבא דרב נחמן דקאי על אומות העולם לזה מקשים התוספות ומתרצים שפיר ודו"ק שהוא ברור : בתוס' אבל קשיא לרבי והא במרגלים נפרע יום לשנה וכו' מרובה מדת פורענות ממדה טובה וכו'. הייגו ע"ד דאיתא בשבת סוף פר"ע דף פ"ט ע"ב דל פלגא דליליות ודצלוי ומיכלי ובית הכסא דלא קחשיב ועיין בתשובת מהרי"ט חלק ב' חלק א"ח סוף התשובה בשם אמ"ו דיום לשנה דהייגו בכל שנה ושנה מתו רק יום א' דהוא ט"ב ע"ש :

ויקם מלך חדש רב ושמואל חד אמר חדש ממש וחד אמר שנתחדשו גזירותיו · ונראה דאזלו לשיטתייהו דפליגי בשבת דף ע"ה ע"א מגושתא רב ושמואל חד אמר חרשי וחד אמר גידופי וכתבו תוס' שם בד"ה אמגושא פי' בערוך דפליגי בהא דאלו מגלחין פרעה שהיה בימי משה אמגושי היה דכתיב הנה יוצא המימה חד אמר לעשות כשפים היה יוצא וחד אמר גדופי היה שהיה עושה עצמו ע"ז שהיה אומר לי יאורי ואני עשיתיני עכ"ל וצ"ל הטעם שאמר ואני עשיתיני לפי שהיאור עלה לרגליו וכפירש"י על פרשת ויגש על פסוק ויברך יעקב אבל אם אמרינן שהיה מלך חדש ממש א"כ לא עלה נילוס לרגליו צ"ל שהיה מכשף נמצא דאזלי לשיטתייהו ולפי מאי דמסיק שם הש"ס תסתיים דרב אמר גדופי ס"ל הכא גם כן שנתחדשו גזירותיו וק"ל: וחד אמר שנתחדשו גזירותיו · וצ"ל דעפ"ז מדוקדק הפסוק דכתיב ויקם מלך חדש על מצרים ה"ל לכתוב במצרים כמו דכתיב וימלוך מלך באדום בחשבון אבל עכשיו דאמרינן שנתחדשו גזירותיו ואמרינן דאף על עמו גזר א"כ שפיר קאמר שנתחדשו גזירותיו אף על מצרים וק"ל : תנא הוא התחיל בעצה תחלה · שלא כסדר כי בדיני נפשות מתחילין מן הצד ודיניהם כדיננו בזה כדאיתא במדרש מגילה ע"ש להכי הוא נענש תחלה : לפיכך לקה הוא תחלה שאמר ובכה ובעמך ובכל עבדיך · ולא מייתי רישא דקרא ועלו ובאו בביתך לפי שלא רצה להביא רק המכה שהיה בגופם ממש וכפירש"י בחומש שבתוך מעיהם היו מקרקרין משא"כ רישא דקרא לא מיירי רק מה שעלו בביתם היה המכה

ענף יוסף

במדבר ארבעים שנה כו'. וא"כ י"ל גזירת המרגלים לא היה רק ארבעים יום ואך ורק שאפילו היו מתים דור המדבר שמבן עשרים שנה ולמעלה תיכף בארבעים יום רצופים · מ"מ היו צריכין הפחותים מבן עשרים להתעכב במדבר עד ארבעים שנה מהטעמים דאי' בתנחומא לכן עשה הקב"ה ג"כ חסד להיותר מעשרים שלא ימותו פחות מבן ששים וחלק הארבעים יום. יום אחד בכל שנה ושנה הייגו יום תשעה באב. ובזה מדויק הכתוב מ' יום יום לשנה יום לשנה וגו' דאי כפשוטו ה"ל למימר שנה ליום שנה ליום דהיה פירושו שנה יענשו בשביל יום. והוא אומר יום לשנה ע"כ הכי פירושו שבשביל הארבעים יום של מרגלים נגזר עליהם ג"כ ארבעים יום. רק שלא נגזור אלו ארבעים רצופים כי אם מפוזרים בכל שנה רק יום אחד. לכן נמשך הגזירה כל משך היותם בלא זה במדבר מטעם המבואר בתנחומא ע"ש. ומתוך שהיה עדיין בחיים הדור הזה היו עדיין נזופים כל הדור אפילו הפחותים מבן עשרים · ובזה מתורץ מה שאמר הכתוב ובניכם יהיו רועים במדבר ארבעים שנה ונשאו את זנותיכם. עוד כתיב שם יום לשנה יום לשנה תשאו את עונותיכם ארבעים שנה. דקשה דהא מזמן מרגלים עד התחלת הכנסתם לארץ לא היה רק ל"ח שנה. אך הארבעים התחיל משעה שיצאו ממצרים כדאי' בתנחומא הנ"ל אך לפי שאמר תשאו את עונותיכם ארבעים שנה דמשמע דמכל הארבעים שנה ישאו את עונם · ולכן פרש"י בחומש לפי שמשעשו את העגל עלתה גזירה זו במחשבה אלא שהמתין להם עד שתתמלא סאתם כו' ע"ש (יפ"ת):

לג דהוה כמאן דלא ידע ליה · ודאי דאף למ"ד חדש ממש צריכין למימר כן שאפילו יהיה מלך חדש אי אפשר שלא ידע ענין יוסף המפורסם במצרים וכ"ש כי דבר לא יכחד מן המלך. אך לפי שמ"מ אפשר לדחוק ולפרש אליביה כי היה המלך החדש מרחוק שלא נשמע לו עדיין ענין יוסף כלל · כי לא היה מזרע המלך הראשון. אבל למ"ד שנתחדשו גזירותיו ע"כ צריך לומר דהוה כמאן דלא ידע את יוסף. אבל באמת גם לפי המ"ד חדש ממש ס"ל ג"כ כן:שנא' ובכה ובעמך ובכל עבדיך. והא דלא מביא מקרא קמא דכתיב ועלו ובאו בביתך וגו' ובבית עבדיך ועמך. משום די"ל דמיחשביגהו דרך חשיבותם. אבל קרא זה דלא חשיב דרך חשיבותם וחשב עמך קודם עבדיך שהם השרים וע"כ משום דבקללה מתחילין מן הקטן. א"כ למה קדם הוא לכולם אע"כ על שבו התחיל הפורענות על שהוא התחיל בעצה תחלה ואח"כ עמו כדכתיב ויאמר אל עמו ואח"כ

אהבת איתן

מדת פורעניות מיירי רדיפה ולא הריגה. וראיתי שתמה ע"ד התוס' בס' אור החיים פ' בחוקותי וכתב שנעלם מהם הא דאיתא במ"ק (דף י' ע"ב) גבי דוד המלך שהיה מכה שמונה מאות חלל בפעם א' והיה מתאנח על מאתים דכתיב איכה ירדוף אחד אלף כו' ומוכח מסוגיא זו דקרא זה לא איירי במדת פורעניות אלא במדה טובה ובהריגה ממש וכה"ג כתב בת"א. ונראה דנתגם כ"כ על בעלי התוס'

הבה נתחכמה לו להם כו' בואו ונתחכם כו' • וכתב הרא"ם ולא ידעתי למה לא הוקשה להם על רב ועלום כו' שהם בלשון יחיד כו' וע"ד האסמכתא הקשו להם מיבעי ליה כו' עכ"ל ע"ש באורך ולי נראה לפרשו דדרשו כן דלא יתכן לומר נתחכם שהוא בקשת חכמה על כל מה שנזכר בקרא לעשות לישראל וע"כ אמרו כי בקשת חכמה זו הוא דבר שכלי ועיוני נתחכם למושיען כו' שהוא ודאי דבר עיוני וע"ד האסמכתא אמרו לו להם מיבעי ליה כמ"ש הרא"ם אי נמי דקאמרי הכי דלא יהיה סתירה בדרשה זו כיון דלא כתיב להם אלא לו :

תחתיו אחר : ונתחכם למושיעם . נבקש לנו חכמה לנגדו : במה נדונם • שלא יוכל לדוננו בו שידענו דרכיו שמודד מדה כנגד מדה לדור המבול ולאנשי סדום : כי באש ה' נשפט . וכן ישוב לנו גמול : (ונדונם במים• כל הבן וגו':) שבשלו • לשון ויזד יעקב נזיד :

יעלו הצפרדעים • (שמות א) **הבה נתחכמה לו להם מיבעי ליה א"ר חמא ברבי חנינא בואו ונתחכם למושיען של ישראל במה נדונם נדונם באש כתיב** (ישעיה סו) **[כי הנה ה' באש יבא וכתיב] כי באש ה' נשפט נדונם בחרב** (שם) **ובחרבו את כל בשר [אלא] בואו ונדונם במים** [א]**שכבר נשבע [הקב"ה] שאינו מביא מבול לעולם שנאמר** (שם נד) **כי מי נח זאת לי אשר נשבעתי מעבור מי נח עוד על הארץ והם אינם יודעים שעל כל העולם אינו מביא אבל על אומה אחת [הוא] מביא א"נ הוא אינו מביא אבל הם באים ונופלים לתוך המים וכה"א** (שמות יד) **ומצרים נסים לקראתו וינער ה' את מצרים בתוך הים והיינו דא"ר אלעזר מ"ד** (שם יח) **כי בדבר אשר זדו עליהם בקדרה שבישלו בה נתבשלו [**[ב]**מאי משמע דהאי זדו לישנא דקדירה הוא דכתיב** (בראשית כה) **ויזד יעקב נזיד] • א"ר חייא בר אבא א"ר (יוחנן)**

נדונם בחרב כתיב וחרבו שלופה בידו גו' • לכאורה מהאי קרא דמייתי לעיל גבי אש ה"מ לאתויי נמי הכא דמסיים ביה כי באש ה' נשפט ובחרבו את כל בשר גו' וכ"ה בש"ר ובילקוט [ובע"י] וליישב תלמודינו נראה דודאי כמה קראי איתנהו דמוכחי דהקב"ה דן את החוטאים לפניו באש ובחרב אבל מייתי הני קראי לענינא דהכא שהקב"ה משלם מדה כנגד מדה והכי מתפרש האי קרא כי הנה ה' באש יבא גו' בלהבות אש לדון חיטאים לפניו באש כמ"ש כי באש ה' נשפט בלשון נפעל ולא כתיב ישפוט כביכול לאותן שדנו אותו באש דהיינו שדנים את ישראל באש ע"ד עמו אנכי בצרה וגבי חרב מייתי כדכתיב וחרבו שלופה בידו גבי בלעם שרמז לו שבחרב יהרג לבסוף על הליכה זו כמ"ש ואת בלעם בן בעור הרגו בחרב וזה היה מדה כנגד מדה כמו שהוא החליף אומנתו שהוא חרב כמ"ש לאתונו לו יש חרב בידי גו' וכנגד ישראל בא לקללם בפה אף הם החליפו אומנתם ולא הרגוהו בפה אלא בחרב כפרש"י בפ' מעות ודו"ק : והם אינם יודעים כו' • בהאי קרא דמפורש ביה שבועה בתורה דכתיב לא יכרת כל בשר גו' משמע עולם כולו כמו בימי נח גם בקרא דמייתי כי מי נח זאת לי גו' מעבור מי נח עוד על הארץ הוא כולל כל ישובו של עולם וק"ל : אבל הם באים ונופלים כו' • פירש"י בחומש שהיו מהוממים ומטורפים ורצים לקראת הים עכ"ל ועיין דברי הרא"ם בזה ע"ש ולכאורה הכתובים אינם מוכיחים כן דכתיב וישובו המים ויכסו את הרכב גו' דמשמע שהמים באים עליהם והנראה לפי מה שהכתובים מוכיחים כי במקום שנבקע הים ונעשה לחרבה והלכו שם בני ישראל בו במקום רדפו מצרים אחריהם כדכתיב וירדפו מצרים ויבואו אחריהם גו' אל תוך הים והשתא ניחא כששבו המים על המצריים לא שבו רק על מקומם הראשון והכא הכי קאמר איהו מביא מבול לעולם לשטוף מקום היבשה כמו שהיה בימי נח אלא הוא מביא הבריות בתוך הים לשטוף אותם והמבול לא בא בגבולם אלא שהם באים בגבול הים ודו"ק : כי בדבר אשר זדו גו' בקדרה שבשלו וכו' • רש"י הביא כך דרשא בחומש פרשת יתרו וכתב עליו הרא"ם אבל בש"ר ל"א רק בקדרה שבשלו בה ולא ידעתי מהיכן הוציא כו' מלשון ויזד ולא מלשון גם מזידים מלשון רשע כו' למה לא נאמר שלא כוונו בזה אלא משל כו' ולא שפירוש זדו מורה ע"ז עכ"ל ובכל הנוסחאות גמרות שלנו ישנו בגמרא דמייתי האי קרא ויזד יעקב גו' ויש לקיימו וע"ש מ"ש שלא כוונו בזה אלא משל בעלמא כו' ע"ד חופר גומץ בו יפול כו' עכ"ל אין זה דומה דחופר גומץ הוא משל צודק על כל מי שחושב לעשות רעה לזולתו ולהפילו והוא עצמו נופל בו אבל משל בישול הקדרה כו' איהו ענין על הרעה שחישב לעשות לחבירו ולא מצינו הך משל דבישול קדרה בשום דוכתא רק בענינא דהכא כי הבישול נאמר בכל מקום על דבר הבא במים וקאמר דנו בקדירה שבשלו את ישראל לדונם במי ים סוף כדכתיב כל הבן הילוד היאורה כו' בו בקדירה נתבשלו שנטבעו בים סוף וכדכתיב וינער ה' את מצרים

הרי"ף

הבה נתחכמה לו להם מיבעי ליה וכו' . וקשה כיון דלאתיב הנה עם בני ישראל שפיר קאמר הבה נתחכמה לו לעם והכי נקט רב ועצום דקאי אעם דאי קאי אבני ישראל הול"ל רבים ועצומים וכל הפרשה מדברת בלשון יחיד פן ירבה כן ירבה ונוסף גם הוא וכאשר יענו אותו וכתיב ועלה מן הארץ שחוזר אל ישראל מדלא כתיב ועלינו אלא כאדם שהולה קללתו כו' וא"כ ה"נ קאמר נתחכמה לו לעם הנזכר ומאי פריך להם מיבעי ליה ודרש לו למושיען של ישראל ונראה דבכלל מה שהקשו להם מיבעי ליה הוא דידבר כל הפרשה בלשון רבים נתחכמה להם פן ירבו ונוספו גם הם וכו' ולמה נקט נתחכמה לו דאיכא למדרש ביה בתרי אנפי או לו על העם או לו למושיען ומדהוה יכול למנקט להם דלית ביה אלא משמעות א' ונקט לו דאיכא למדרש הכי והכי ש"מ למושיען של ישראל קאמר ואע"ג דכתיב פן ירבה לשון יחיד וקאי אעם כיון דפתח תחלה בלשון יחיד נתחכמה לו כדי לרמוז מושיען של ישראל סיים נמי לשון יחיד פן ירבה העם ועוד אפשר דכיון דאמר נתחכמה לשון רבים ולא אתחכמה כך הול"ל נמי להם לשון רבים ומשני למושיען של ישראל וכנגד מושיען אמר נתחכמה כלומר שלואי כולנו יחד נתחכמה ואולי :

עין יעקב

הוא בכולם ולא חשיב אותם כסדר וכן במכות דם רק מה שעלה בגופם וכן משמע קצת בבעל הטורים ע"ש ועיין במהרש"א : **הבה** נתחכמה לו א"ר חמא בר חנינא באו ונתחכם למושיען של ישראל • קצת קשה דהא גזירה ראשונה בעבדות והמילדות היתה ואח"כ כשראה פרעה שלא נעשה עצתו גזר להשליך ליאור אם לא שצריך לומר דאין מוקדם ומאוחר בתורה אפילו בחד ענינא ועוד דגזירה ראשונה דעבדות לא היה מתירא מעונש שכן נאמר לאברהם ועבדום וענו אותם וגם כן הוא דרך המלכים וכאשר אמרה אסתר אלו לעבדים ולשפחות נמכרנו החרשתי וגם מה שצוה להמילדות לא היה מתיירא מהעונש מאחר שאין שליח לדבר עבירה ואף ישראל לא נצטוו על העוברין כאשר יבואר בסמוך : **נדונם** באש כתיב כי באש ה' נשפט • ודאי אין זה מדברי פרעה רק המזל ושר שלו וכן בציוני כתב כן שלשם היו

עין יוסף

ואח"כ עבדיו שהסכימו בע"כ . והראיה כי פעמים אמרו לו עבדיו שלח את האנשים ולא שמע בקולם : **למושיעם** נבקש לנו חכמה לנגדו . ולפ"ז זה מלת לו דבוקה עם נתחכמה שיתחכמו עליו שיהיו יותר חכמים ממנו : **במה** נדונם . שלא יוכל לדוננו בו . שידענו דרכיו שמודד מדה כנגד מדה לדור המבול ולאנשי סדום • וא"ת ואיך אמר למילדות אם בן הוא והמתן אותו ולא ירא מאלהים שיפרע ממנו על זה בחרב וכיוצא דהכא ליכא מים וי"ל דידע דאין שליח לדבר עבירה . והיינו שלא הכריחן כשלא רצו : **כתיב** כי באש כו' . ע"כ הזכרת הכתובים הם ליופי מליצת המאמר . דודאי הם לא ידעו קראי אלא מסברא ידעו כי יכול ה' להביא אש וחרב וגם מה שאמר שנאמר כי מי נח זאת לי וגו' הוא ממליצת האגדה כי לא ידעו הם מקרא זה . רק מה שקבל מנה שאמר לא אוסיף עוד לקלל ולא אוסיף עוד להכות את כל חי כאשר עשיתי (יפ"ת) : **אבל** על אומה אחת מביא. קשה הא אי' נב"ר פ' ל"ט ובפרשה מ"ט שאמר אברהם חלילה לך מעשות כדבר הזה וגו' נשבעת ואמרת שאין את מביא מבול לעולם ומה את מערים על השבועה אתמהא מבול של מים אין אתה מביא . מבול של אש אתה מביא . א"כ לא יצאתה ידי השבועה . והתם אומה אחת היתה . ועל אומה אחת מביא קאמר הכא . וגם קשה דהכא משמע שמבול של אש יביא כדכתיב כי באש ה' נשפט והתם אמרו שמערים על השבועה בהביאו מבול של אש . ובילקוט נח אי' רבי יהודה אומר מבול של מים אין מביא אבל מבול של אש וגפרית מביא כדרך שהובא על סדומיים . ואלו בפרק י"ד דזבחים כשנתנה תורה קולו הולך עד סוף העולם נתכנסו אצל בלעם ושאלו אותם מה קול ההמון שמא מבול מביא לעולם . א"ל כבר נשבע א"ל שמא מבול מים אינו מביא של אש מביא כבר נשבע שלא יבוא לא של מים ולא של אש • ומאמרים

א זבחים קטז ע"א :
ב סנהדרין סט ע"א:

גאון יעקב

(כמעשה דרבי ור' חייא בכתובות)ומדין נזיפה בינונית ז' ימים ולא מצינו באותה הצדיקת נענשה ע"ז וכי חלילה משא פנים בדבר . אבל כי אמרו ז"ל (סוטה) יש זכות תולה כו' ואחר כי מהמת זאת אשר אמרה הצדיקת מרים לאבי' אבא גזירתך כו' החזיר לאשתו ונולד האור גדול לישראל. כדאי היה הזכות להגין עליה מלהענש עבור כיבוד אב . ובכל עת אשר התעורר עליה הקיטרוג בשמים . על עוון כבוד אב . תיכף עמד הזכות סניגורין עליה הלא רב זכות לה . מזכות של משה ע"ה . עד שבמרום. היה עומדים הקיטרוג והזכות בשוה . כשהזכות קם הקיטרוג נופל • ולא מצא בע"ח לגבות את חובו . ולזאת כשנתגלגל הדבר . ותדבר מרים ואהרן במשה על אודות האשה הכושית.ודברו בגנותו אז החל הקיטרוג היטן אשר פגעה בכבוד אבי' לקטרג ולא עצר כח הזכות של משה להגן בעדם . אחר כי

אהבת איתן

דהרי בספרי אפלגו תנאי ר' יהודה ור' נחמיה אי קאיספרשה על ישראל או על האומות והביאו התוספות גופייהו פלוגתא זו בסנהדרין (דף ס') וע"ז (דף כ"ט) ובספרי מבואר דמ"ד כנגד ישראל אין בהם תבונה אין בהם אחד שיסתכל ויאמר איכה איש אחד ממנו רודף מהאומות אלף והיינו לטובה וחד דורשו כנגד האומות וא"כ לפורעניות . ולפ"ז הסוגיא דמ"ק אזלא אליבא דמ"ד שדורשו כנגד ישראל. אך

[סימאי] [א]ג' היו באותה עצה · בלעם ואיוב ויתרו. בלעם שיעץ נהרג · איוב ששתק נידון ביסורין. יתרו שברח זכו [מבני] בניו וישבו בלשכת הגזית שנאמר (ד"ה א ב) ומשפחות סופרים יושבי יעבץ תרעתים שמעתים סוכתים המה הקינים הבאים מחמת אבי בית רכב וכתיב (שופטים א) ובני קיני חתן משה · (שמות א) ונלחם בנו ועלה מן הארץ ועלינו מיבעי ליה א"ר אבא בר כהנא כאדם שמקלל את עצמו ותולה קללתו באחרים · (שם) וישימו עליו שרי מסים עליהם מיבעי ליה תנא (משום) [דבי] רבי אלעזר ברבי שמעון (אמרו) מלמד שהביאו מלבן ותלו לו לפרעה בצוארו וכל אחד מישראל שאמר להם אסטנים אני אומרים לו כלום אסטנים אתה [יותר] מפרעה · שרי מסים דבר שמשים (לבנים) · (שם) למען ענותו בסבלותם [ענותם מיבעי ליה] למען ענותו לפרעה בסבלותם דישראל · (שם) ויבן ערי מסכנות לפרעה רב ושמואל חד אמר שמסכנות את בעליהן וחד אמר שממסכנות את בעליהן דאמר מר [ב]כל מי שעוסק בבנין מתמסכן · (שם) את פיתום ואת רעמסס רב ושמואל

רש"י

באותה עלה · דנתחכמה לו: יושבי יעבץ · תלמידי יעבץ אדם גדול בתורה היה כדכתיב [דה"א ד] ויקרא יעבץ לאלהי ישראל [לאמר] אם ברך תברכני בתורה והרבית את גבולי בתלמידים וגו' ויבא אלהים את אשר שאל (תמורה טז): תרעתים · מפרש בספרי ששמעו תרועה מהר סיני ל"א תרעתים על שם שהיו יושבים בשערי ירושלים: שמעתים · ששמעו מצות אביהם דבבני יונדב בן רכב משתעי קרא והם היו מבני בניו של יתרו כדמפרש ואזיל המה הקינים: סוכתים · על שם שהיו יושבים בסוכות דכתיב (ירמיה לה) ונשב באהלים וקרי להו משפחות סופרים דהיינו סנהדרין וכן תרעתים זקני שער: ועלינו · מן הארץ מיבעי ליה יגרשונו מן הארץ מאי ועלה מן הארץ הלואי שיצאו שונאיהם מארצם הואיל ויראים מפניהם: מלבן · כמין דפוס שעושים בו הלבינים שממלאים אותו טיט ומחליקים אותו והיא הלבינה: ותלו לו לפרעה · דעליה קאי קרא ומיניה סליק ויאמר אל עמו וגו' הבה נתחכמה לו פן ירבה וגו' וישימו עליו שרי מסים למען ענותו בסבלותם וגו': אסטנים · מפונק ואינו יכול לעשות מלאכה: שרי מסים דבר שמשים: רידוי של שומה שמרגילן ומשימן לעבודה אותו המלבן שתלו לו היה לישראל רידוי של השמה אמנאמנ"ט בלע"ז: למען ענותו לפרעה · בשביל סבלותם של ישראל שיטו שכם לסבול: שמסכנות את בעליהם · שעל ידי אותם הערים ואותה העבודה נסתכנו מצרים לטבוע בים: שממסכנות · מדלדלות כדכתיב ויגלגלו את מצרים ובשביל עבודה זו הוא דאירע להם ולהאי לישנא לא גרסינן דאמר

מהרש"א

גו' כאדם שמנער את הקדרה כפירוש רש"י שם: ג' היו באותו עלה כו' · לכאורה אין למאמר זה מקום כאן דמפרש קראי דפרשת שמות ונראה דנסמך לכאן שזכר בעצת נתחכמה לו שהיו בעצה זו אלו שלשה ולכך אמר באותן ב' דברים שזכרו באותה עצה שהם האש והחרב כדלעיל בו כדונו דהיינו איוב ששתק נידון ביסורין אש כמ"ש אש אלהים נפלה גו' גם השחין מטבע אש הוא ובלעם שיעץ להרע נידון בחרב כדמייתי לעיל מקרא דבלעם וחרבו שלופה בידו כמ"ש לעיל ויתרו שברח זכו בניו כו' שנאמר ומשפחות סופרים כו' מבואר בפרק חלק: ועלה מן הארץ ועלינו מיבעי ליה כו' · דלא משמע להו לפרש כפשוטו ועלה ישראל בעל כרחינו כפרש"י בחומש דהא משמע מן הקרא שלא היו תופסים אותם לשעבדם ולולי הסבה שיש לחוש ועלה מן הארץ לא היו משעבדים בהם כלל ומ"ה פירשו דועלה מן הארץ אמצריים קאי שישראל ילחמו בהם ויגרשום לישב תחתם וא"כ ועלינו מיבעי ליה כו' וק"ל: וישימו עליו גו' עליהם מיבעי ליה כו' · דלפי פשוטו ששמו שרי מסים על ישראל לשון שימה לא יפול בו במינוי שרי מסים וה"ל למכתב ויפקדו עליו שרי מסים לכך דרשו דלא קאי אשרי מסים אלא ששמו ממש מלבן על פרעה ובדרך אסמכתא קאמר עליהם מיבעי כו' כמ"ש הרא"ם ושלא יהיה סותר הדרש כמ"ש לעיל וקאמר שרי מסים דבר המסים כו' הוצרך להוציאו מפשוטו כיון דכינוי דעליו לא קאי אישראל אלא אפרעה פירשו דבר המסים כו' כפרש"י וק"ל: ח"א שמסכנות את בעליהם · פירש"י בלשון ראשון דע"י אותן ערים ואותה עבודה נסתכנו ליטבע בים עכ"ל וקשה להאי לישנא דא"כ מה יפרשו בכל הכי ערי מסכנות דמלכים ודד"ה דע"כ יתפרש להם האי בענין אחר וא"כ למה יצא להם זה מן הכלל וכן יש לדקדק גבי מסכנות בלשון ראשון דכתיב

עיון יעקב

היו באותו עצה שהיו רק הקליפה וסטרא דילהון ע"ש: שלשה היו באותו עצה בלעם שיעץ נהרג איוב ששתק · נ"ל לפרש לפי שהיה מנהג מלכים הקדמונים כשאומר עצה לפני יועציו מי שסותר דברי המלך אחת דתו להמית כדאיתא בפ"ק דעכו"ם גבי אונקלוס בר קלוניקוס דשדי מס"ע לקמונא חלולה וע"ש וא"כ ה"ק דוודאי אלו שלשה שהיו חכמים ביותר היו יודעים לסתור דברי פרעה כדקאמר לעיל שעל כל העולם וכו' אי נמי הוא אינו מביא עליהם אך בלעם שירא את עצמו שלא יהרג אם יסתור דברי המלך לכן יען לפי דרכו עונשו שנהרג · ולפי מה דאיתא בסדר עולם הובא בילקוט פ' שמות שבשעה שנתגדל משה בבית פרעה שלקח הכתר מעל ראשו שיען בלעם ג"כ שישפוך דמו הרגה איכא למימר להכי נענש ג"כ באותו מדה ואיוב ששתק לפי שהיה אוי לו מיצרו אוי לו מיוצרו להכי שתק שלא לקיים ולא לסתור דבריו וכיון ששתק מדבר טוב על ישראל נענש ביסורין מכוערין כדכתיב. החשתי מטוב וכאבי נעכר ומה"ט דרשינן מהאי פסוק בפ"ק דברכות דף ח' השותק ומבטל מדברי תורה הקב"ה מביא עליו יסורין מכוערין יתרו שברח אפשר שדבר הטוב ולכך ברח שלא יהרג או שמתחלת השאלה מיד שלא רצה להיות דומם ושותק שלא יענש ביסורין לכך זכה שבניו ישבו בלשכת הגזית שעוסקים בתורה והיסורין בדילין מהם וגם ת"ת מכתתין רגליהם מעיר לעיר ללמוד תורה: ועלה מן הארץ ועלינו מיבעי ליה כאדם שתולה קללתו בחבירו · וניבא ולא ידע מה ניבא שמתוך מצרים נתעלו על הר סיני לקבל תורה ומשם עלו לארץ ישראל: וישימו עליו עליהם לא נאמר · אף דהרבה לשונות שם בקרא כתיבי בלשון יחיד כמו ויבן ערי מסכנות וכן וכאשר יענו כן ירבה וכה"ג טובא אלא מה דאפשר למדרש דרשינן וכ"כ הרא"ם ועיין ביפה תואר ש"ר ובמהרש"א: חד אמר שמסכנות את בעליהן וחד אמר שממסכנות. עיין בפירש"י ומהרש"א ועוד י"ל דפלוגתא

הרי"ף

ועלה מן הארץ ועלינו מיבעי ליה. פירש"י יגרשונו מן הארץ מאי ועלה מן הארץ כו'. ויש לדקדק מאי פריך דילמא היו רוצים להשתעבד בהם ולא היו רוצים שיצאו מארצם ומתחת ידם ולכך אמרו ועלה מן הארץ שלא מדעתינו. ונראה דא"כ הי"ל פן נלחם בהם ועלה מן הארץ דהיינו שחוששים היו שילחמו עם ישראל שיצאו שלא מרצונם מהארץ אבל כיון דכתיב ונלחם בנו משמע שהם היו חוששים שלא ילחמו ישראל עמם וכיון שהיו יראים מהם א"כ טוב להם שיעלו מהארץ כי בזה לא ילחמו ישראל עמם ולזה כיון רש"י ז"ל שאמר הלואי יצאו מארצם כיון שהם יראים מהם: וישימו עליו שרי מסים עליהם מיבעי ליה. גם כאן צריך לבאר מאי קשיא ליה דלמא וישימו עליו על העם קאמר. ויש לתרץ בזה דכיון דאיכא עם ממצרים ועם בני ישראל ומינו דפתח קרא בלשון רבים וישימו ולא כתיב וישם כלומר עם ממצרים אלא וישימו המצרים א"כ גם היה ראוי לומר עליהם על ישראל.

עץ יוסף

ומאמרים אלו סותרים זה את זה. ומצוה ליישב: בלעם ואיוב ויתרו. קבלה היתה בידם שג' אלו היו באותה עצה (יפ"ת): בלעם שיעץ. אין זה סותר למ"ש לעיל שפרעה היה בעצה תחלה שהסכמתו בעצה בפירוש ה"ל כיועץ: בלעם שיעץ נהרג. ואע"ג דעל עצתו בשיטים נהרג. אפשר דהא והא גרמו · ולפי זה המאמר חי בלעם שנים רבות. וזה חולק על האומר שלא חי ל"ג שנה משום דאנשי דמים ומרמה לא יחצו ימיהם: נדון ביסורין. דכל שיש בידו למחות ואינו מוחה נתפס עליו. ואפילו דאם מיחה לא הוו מקבלי מיניה נתפס. דאי לפני ה' גלוי לפניו מי גלוי וכדאמר בפ' במה בהמה: יתרו שברח. והא דאמר בש"ר פ' כ"ז קני עמנו היית בעצה כו'. פליגא אהא. עוד א"י התם עמלק ויתרו היו בעצה עם פרעה. וכאן לא חשב אלא ג' שהיו באותה עצה. י"ל לאחר שברח יתרו קבלוהו לעמלק. שלא יהיו פחות משלשה: עליהם לא נאמר. ר"ל דעל מינוי שרים מסים יותר ראוי לכתוב ויפקדו עליו שרי מסים. ולא לשון שימה וא"כ אי עליו קאי על עם ישראל הוה ליה לכתוב עליהם כדי שלא נטעה לומר עליו קאי על פרעה (וכמו שדרשו באמת על פרעה) שנתיישב שפיר לשון שימה ומדכתיב עליו ש"מ דבאמת קאי על פרעה · וזהו שאומר עליהם לא נאמר ר"ל דאי הוה כתיב עליהם אע"ג דכתיב לשון שימה ע"כ הוה קאי על ישראל · אבל כיון דכתיב עליו ש"מ ע"כ שקאי על פרעה ושייך לשון שימה שממו ממש מלבן על פרעה · וכיון דכינוי דעליו לא קאי אישראל אלא אפרעה · הוצרך להוציאו מפשוטו ולפרש שרי מסים דבר שמשים לבנים (עיין רש"א): שמסכנות את בעליהן כו'. רב ושמואל באו על כל בנייני של

ענף יוסף

ג איוב ששתק נידון ביסורים. לכאורה האי יסורין שלא כדין היו כי שלא שתיק ולא דיבר כלום לרעה. אך באמת כוונתו היה לרעה בשתיקתו. כי בדעתו היה לחייב ובלעם

יד יוסף

א סנהדרין קד ע"א קו ע"א שמ"ר פ"א: ב יבמות סג ע"א:

גאון יעקב

היא בעצמה פגעה בכבודו. לזאת בא הוא ית' לחשבון עמה על העון. ויאמר ה' כו' ואבי' ירק ירק בפני' הלא תכלם כו' ר"ל זכור נא מי הוא נקי אשר יאמר כאמרים לאביו. כאשר אמרה מרים לאבי' אבא גזירתך קשה שלא אפי' אם היה אבי' ירוק ירוק בפני' חלילה לה להכלימו. והדרבא ראוי לה שתכלם שבעת ימים מדין נזיפה בינונית. ואיך אמרה לאבי' אבא כו' קשה משל פרעה פרעה ואלף כיוצא בו יבוטל תחת פרסה רגל הצדיק עמרם. ואם עד כה החרשתי כי הגין עלי' זכות משה. אבל עתה מי יגין עלי'. ע"כ ראויה היא לעונש שתצטרע שבעת ימים ולהיות כי עדיין זכות משה עומד עלי' כי המתינה עליו שעה אחת. ע"כ ימתינו כל ישראל עליה שבעת ימים וצדיק ה'. (החסיד ר"א קונקי בתוספת המאסף): הבה נתחכמה כו' במה נדונם כו' נדונם באש. כתיב כי באש ה' נשפט כו' נדונם בחרב כתיב ובחרבו את כל בשר אלא בואו ונדונם במים. שכבר נשבע שאינו מביא מבול לעולם. והם אינם יודעים כו': המאמר הוא פלאי איך נואלו שרי צוען. כי הרגם

אהבת איתן

כוונת התוס' כאן להקשות אליבא דמ"ד שדורשו בספרי כנגד האומות ולדידיה הוא שפירשו דקרא איירי דוקא ברדיפה ולא בהריגה וקושטא דלמ"ד שדורש על ישראל איירי בהריגה וא"כ אין מהא דמ"ק סתירה כלל לדבריהם דהתם קאי להך מ"ד:

ושמואל חד אמר פיתום שמה ולמה נקרא שמה רעמסס שראשון ראשון מתרוסס[א] · וחד אמר רעמסס שמה ולמה נקרא שמה פיתום שראשון ראשון פי תהום בולעו · (שמות א) וכאשר יענו אותו כן ירבה וכן יפרוץ כן רבו וכן פרצו מיבעי ליה אמר ר"ש בן לקיש רה"ק מבשרתן כן ירבה וכן יפרוץ׳ (שם) ויקוצו מפני בני ישראל מלמד שהיו [דומים] בעיניהם כקוצים · (שם) ויעבידו מצרים את בני ישראל [דף יא ע"ב] בפרך רבי (אליעזר) [אלעזר] אומר בפה רך רבי שמואל בר נחמני אמר (בפירכא) [בפריכה] (שם) וימררו את חייהם בעבודה קשה בחומר ובלבנים ובכל עבודה בשדה אמר רבא בתחלה בחומר ובלבנים ולבסוף ובכל עבודה בשדה (שם) את כל עבודתם אשר עבדו בהם בפרך אמר רבי שמואל בר נחמני א"ר (יוחנן) [יונתן] שהיו מחליפין מלאכת אנשים לנשים ומלאכת נשים לאנשים ולמ"ד נמי התם בפה רך הכא ודאי (בפירכא) [בפריכה] :

רש"י

דאמר מר כל העוסק בבנין מתמסכן ומאן דגריס ליה מתרגם להך דרב ושמואל נמי אבל בנין של כל אדם · מסכנות פעמים שנופל הבנין וממית . וממסכנות שמביא את האדם לידי עניות דאמר מר ביבמות כל העוסק בבנין מתמסכן : ראשון ראשון מתרוסס · כשהיו בונין קצת היה מתרוסס ונופל וחוזרין ובונין והוא נופל : פי תהום בולעו · נבלע בארץ : רוה"ק מבשרתן · לישראל ואומר למצרים אין מועיל לכם כן ירבה תמיד וכן יפרוץ : ויקוצו היה דומה להם כאילו עיניהם וגופם מלאים קוצים בראותם את ישראל פרין ורבין : בפה רך . משכום בדברים ובשכר עד שהרגילום בעבודה : בפריכה . בשברון הגוף ומתנים וחזקה . ה"ג בעבודה קשה א"ר

מהרש"א

ויגלו את מצרים מה יפרש בכל איך ודו"ק: וכן יפרוץ כן רבו וכן פרצו מיבעי ליה כו' · לאו דוקא כן רבו ופרצו בלשון רבים אלא דלא ה"ל למכתב ירבה ויפרוץ לשון עתיד אלא לשון עבר רבה ופרץ גם שמלינו עתיד במקום הוה כמו ככה יעשה איוב גו' ניחא להו לדרוש ולפרשו כמשמעו מל' עתיד ודו"ק : ח"א פיתום שמה ולמה נקרא שמה רעמסס כו' · נראה דלמדו לומר כן שהוא פיתום הוא רעמסס דכבר היה רעמסס בימי יעקב דכתיב ויושב את אביו בארץ רעמסס וע"כ אמרו דחדא הוא שהוא הפיתום שבנו נקראת רעמסס ע"ש ראשון ראשון מתרוסס וה"א מקום רעמסס ראשון בנו ונקראת פיתום ע"ש פי התהום וזהו הנכון שהכריח לרש"י ז"ל בפי' החומש לפרש לפי פשוטו את פיתום ואת רעמסס שלא היו מתחלה ראויות לכך ועשאן חזקות כו' עכ"ל משום דעכשיו לא היו תחלת בנינם דהא כתיב בימי יעקב ארץ רעמסס והרא"ם דחק שם בפרש"י לאין צורך ומיהו הדרש דהכא ימאן שיהיה ויבן של אחיזוק בנין רעמסס כפרש"י בחומש לפי פשוטו דמלת ויבן נאמר על הרוב במקרא אתחלת בנין ויבן את נינוה גו' ואין להקשות לפי הדרש דהוא פיתום הוא רעמסס מאי ערי מסכנות די"ל דפיתום ורעמסס שם מדינה ולא שם עיר ויהיה שם מלת ערי אכל'ערי מדינת פיתום שהוא רעמסס והענין מבואר כי היו בני ישראל עם רב ולא היה קץ למלאכתם עד שילאו לפי שהיה ראשון ראשון מתרוסס או פי תהום בולעו לקיים מאמר השם ועבדום ועינו אותם ד' מאות שנה וק"ל : רוח הקדש מבשרתן גו' · פי' הרא"ם ויהיה פירוש כן ירבה וכן יפרוץ כמו בטרם העינוי עכ"ל ועי"ל כן ירבה כמו שהמצריים היו יראים ואמרו פן ירבה וכן נראה לפרש מפרש"י בחומש עיין שם וק"ל : ויקוצו מפני גו' שהיו דומים בעיניהם כקוצים כו' · פי' המצריים נעשו כקוצים בין החוחים וע"פ מ"ש בב"ר כשושנה בין החוחים ד"א כו' מה שושנה זו כשהיא בין החוחים קשה ללקטה כך גאולתם של ישראל היה קשה לפני הקב"ה כמ"ש או הנסה גו' וע"ש כשהייתם במצרים הייתם דומים לשושנה בין החוחים כו' ע"ש ודרשו ויקוצו מלשון קוצים דלפי פשוטו הוא מקרא קצר דה"ל למכתב ויקוצו בחייהם מפני גו' כמו קצתי בחיי גו': בפרך רא"א בפה רך כו' פרש"י משכם בדברים ובשכר כו' עכ"ל ובמדרש ילקוט מפורש כדלעיל בשעה שאמר הבה נתחכמה לו קיבוץ כל ישראל וא"ל בבקשה מכם עשו עמי היום בטובה היינו דכתיב בפה רך נטל סל ומגריפה כו' וכל מי שהיה רואה פרעה נוטל כו' כיון שהחשיך העמיד עליהם נוגשים כו' עכ"ל ונראה ליישב לפי זה המדרש דלמ"ד נמי פה רך הא דכתיב לא תרדה בו בפרך ליכא לפרושי אלא בפירכא וכדמסיק הכא ודאי בפירכא אלא גבי בפרך קמא ויעבידו מצרים את בני ישראל בפרך שהוא תחלת השיעבוד משמע ליה לפרש בפה רך שע"כ נטל פרעה ג"כ סל ומגריפה כו' ומאן דפליג וס"ל דפרך קמא נמי בפירכא דאותו יום כשהחשיך התחיל הפירכא שהעמיד עליהן נוגשים כו' כדלעיל והכי מפורש בש"ר וק"ל : בתחלה בחומר ובלבנים כו' · דכיון שעבדו בהם בכל מיני עבודה דכתיב את כל עבודתם לא פרע לך אלו אלא לאשמועינן שבתחלה בחומר ובלבנים ולבסוף בכל עבודה בשדה ולבסוף את כל עבודתם דהיינו בכל מיני עבודה והכי מסיים לה בש"ר והוא מבואר שכך הרגילום להיות לו עבדים גמורים שבתחלה בנו לו ערים כי כן דרך אנשי עיר לבנות להם מבצרים מפני אויבים ואח"כ הוסיף עליהם עבודת אנשי כפרים דהיינו עבודה בשדה שהיא מלאכה שפלה כדאמרינן ביבמות ולבסוף בכל מיני עבודה כעבד גמור : שהיו מחליפים כו' · פירש רש"י ה"ג בעבודה קשה ארשב"נ א"ר יונתן שהיו מחליפים כו' וזו היא קשה שלא היו רגילים בכך עכ"ל אבל בכל הנוסחאות לא מייתי הא שהיו מחליפים כו' אקרא דעבודה קשה אלא אקרא דאת כל עבודתם וכ"ה בהדיא בש"ר ובילקוט ונראה לפרש

עיון יעקב

זו דרב ושמואל אלי גאידך פלוגתא דרב ושמואל דמ"ד שמסכנות את בעליהן ס"ל שראשון ראשון מתרוסס דהיינו שנופל ומסכן את בעליהן כפירש"י ומ"ד שממסכנות ס"ל דראשון ראשון פי תהום בולעו וע"י כן צריכין הוצאה שנית לבנין וע"י כן מתמסכן הבעלים וק"ל : חד אמר פיתום שמה · עי' במהרש"א ועי"ל דדייק כן מדאיצטריך למכתב כלל שמות הערים דה"ל למיכתב ויבן ערי מסכנות סתמא אלא ודאי דבא להראות פי תהום בולעו או שראשון ראשון מתרוסס והא דכתיב ערי דמשמע שהיו שני ערים לפחות י"ל שבנו עוד שאר ערים אלא שהוזכר זו לפי שנעשה בה דבר חדש שראשון ראשון מתרוסס או פי תהום בולעו ועי"ל דלהכי כתיב ערי לפי שבנאו אותה כמה פעמים ה"ל כאילו בנו ערים הרבה וק"ל : מלמד שהיו בעיניהם כקוצים · אפשר לומר לפי שהיו מתיראין ועלה מן הארץ כמו ועלינו מן הארץ שיגרשנו מן הארץ כפירש"י בסמוך על כן קאמר שהיו בעיניהם כקוצים כדאיתא בילקוט פ' שמות בשם מדרש אבכיר על פסוק מתוך הסנה מה דרכו של סנה אדם מכניס ידו לתוכו אינו ניזוק לפי שקוצין כולן כפופין למטה אבל כשמבקש להוציא הקוצין תופסין לו ואינו יכול להוציאה כך היו מתיראין שיזוקו מהם כשיגרשום : שהיו מחליפין מלאכת אנשים לנשים · וזהו בפריכה לפי שכל אחד יפה לו הקב"ה אמנותו בפניו כדאיתא בברכות פ"ו דף מ"ג לכך היו מחליפין במלאכתן : הבא ודאי בפריכה . פירש"י מדכתיב וימררו אכן לפי מה דאיתא בתנחומא פ' שמות והובא בילקוט שמתחלה היה דבר עמו בפה רך והיה נוטל בעצמו סל ומגרפה וכל מי שהיה רואה פרעה נוטל סל ומגרפה עושה בלבנים היה עושה מיד הלכו ישראל בזריזות ועשו אומנות עמו כל היום לפי כחן לפי שהיו בעלי כח גבורים כיון שהחשיך העמיד עליהם נוגשים אמרו להם חשבו את הלבנים אמרו כזה אתם מעמידין בכל יום א"כ אף למ"ד בפה רך מדוקדק הפסוק שנית את כל עבודתם אשר

עץ יוסף

של כל אדם שמסכנות שפעמים שנופל הבנין וממית · וממסכנות שמביא את האדם לידי עניות דאמר מר כל העוסק בבנין מתמסכן · וק"ק כיון דהא מילתא איתא בבנין כל אדם איך הגביל אלו בקריאת שם זה · והלא כל הבונים הם כן · וי"ל דה"ק שהיו גדולות שביולא בהם מסכנות וממסכנות · לאפוקי הבנינים הקטנים דלית בהו סכנה וממסכנות כולי האי (יפ"ת) : את פיתום ואת רעמסס רב ושמואל · כתב הפ"ת ודאי דהכי גמירי להו דפיתום הוא רעמסס · ואע"ג דכתיב ערי מסכנות · אפשר דפיתום ורעמסס שם מדינה כוללת עיירות רבות · אבל לא ידעתי איך יתקנו כפל את ואת :

ענף יוסף

כבר אמר לחייב ותשב איוב אם גם הוא יאמר חייב אזי אם גם יתרו יאמר חייב והרי כולם לחיוב ואז זכאי אם יאמר זכאי פן גם יתרו יאמר זכאי ויהא רוב זכאי . ואז ג"כ זכאי לכן שתק עד שישמע מה שיאמר יתרו ואם יאמר חייב אז הוא יאמר זכאי ויהא רוב חייב וחייב . ואם יאמר יתרו זכאי אז הוא יאמר חייב והוי ג"כ רוב חייב ויתרו הבין כוונתו לכן ברח א"כ כדין נידון ביסורים על שתיקתו (ת"ג) : ובזוהר סדר בא דף ל"ג ע"א אי' וכד קם פרעה עלייהו דישראל בעא למקטלא לון · א"ל איוב לא. אלא טול ממונהון ושלוט על גופיהון בפולחנא קשיא ולא תקטול לון . א"ל הקב"ה חייך בההוא דינא ממש תהא דאין . מה כתיב והולם שלח נא ידך וגע אל עצמו ואל בשרו וגו' במה דאיהו דן ביה אתדן . ועיין בזוהר סדר יתרו דף ס"ט ע"א : שהיו מחליפין מלאכת אנשים לנשים ומלאכת נשים לאנשים · הכוונה כי בהיות שדרך האשה לעולם לסבול כובד משאה

חדושי גאונים

חד אמר כו' שראשון ראשון מתרוסס . וחד אמר וכו' פי תהום בולעו . נראה דלפי הדרש שאמרו ר"י שממסכנות כו' היה זה הבנין לסוף למצרים לעונש להסתכן לטבוע בים. ולהתדלדל . לפי שנתחכמו מצריים שיבנו ישראל להם את פיתום ורעמסס . אשר ידעו המצריים כי מסגולת אלה הערים . היו להיות ראשון ראשון מתרוסס · או פי תהום בולעם . ולא יהיה קץ ותכלית אל זה הבנין . ובזה התחכמו המצריים למען עונתו בסבלותם שיבנו אותן הערים . לא זולתם . כי הבנינים אחרים לא היו מתרוססים . ובזה נמשכו רב ושמואל בפירושיהם במלת מסכנות . ובמלות פיתום רעמסס ודו"ק · (אי"ה) : וכאשר יענו אותו כן ירבה גו' . כן רבו כו' מבעיא ליה אמר רשב"ל רוה"ק מבשרתן כן ירבה כו' . עי' מהרש"א ועיי' מ"ש בס' זרע אברהם (פי' על המדרש) למה היה הרבוי תחת העינוי . דרך דרש . ואני שמעתי בילדותי בשם המחבר קול יעקב (דבר הגון ומתקבל) למה שהקב"ה אינו רוצה להטיל קנאה במעשה בראשית לכן שקל בפלס מעשיו שיהיה כל דבר רב וגדול אם בכמות אם באיכות . והנה עם בני ישראל בבואם

גאון יעקב

שלוחים למקום . וכי לו ית' נתכנו עלילות לשלם לאיש כפרי מעלליו . אבל שמע כי באמת חכמי מצרים אשר ישבו להתחכם על ישראל להעניהם התבוננו . כי אותו הדור הבאים מצרימה . יש עליהם עונש מכבר . ורא במשקופת חכמתם . כי הם המגולגלים מדור הפלגה כמבואר בכאר"י ז"ל . על פסוק ותהי להם הלבנה לאבן והחמר

לך שם אדרש (רבי עקיבא) [רב עוירא] בשכר נשים צדקניות שהיו באותו הדור נגאלו אבותינו ממצרים [ב]שבשעה (שיוצאות) [שהולכות] לשאוב מים מזמן להם הקב"ה דגים קטנים בכדיהם ושואבות מחצה מים ומחצה דגים ובאות ושופתות[א] שתי קדרות אחת של חמין ואחת של דגים ומוליכות אותן אצל בעליהן לשדה ומרחיצות אותם וסכות אותם ומאכילות אותם ומשקות אותם ונזקקות להם בין שפתים שנאמר (תהלים סח) אם תשכבון בין שפתים בשכר שתשכבון בין שפתים זכו ישראל לביזת מצרים שנאמר (שם) כנפי יונה נחפה בכסף ואברותיה בירקרק חרוץ וכיון שמתעברות באות לבתיהן וכיון שמגיע זמן מולדיהן הולכות ויולדות בשדה תחת התפוח שנאמר (שה"ש ח) תחת התפוח עוררתיך שמה חבלתך אמך שמה חבלה ילדתך והקדוש ב"ה שלח מלאך מן השמים ומנקר אותם ומשפר אותם כחיה זו שמשפרת את הולד שנא' (יחזקאל טז) ומולדותיך ביום הולדת אותך לא כרת שרך ובמים לא רחצת למשעי והמלח לא המלחת והחתל לא חתלת ונותן להם שני עגולין אחד של דבש ואחד של שמן שנאמר (דברים לב) ויניקהו דבש מסלע ושמן מחלמיש צור וכיון שמכירים בהם המצריים באים (עליהם) להורגם ונעשה [להם] נס ונבלעים בקרקע ומביאים שוורים וחורשים על גבם שנאמר (תהלים קכט) על גבי חרשו חורשים ולאחר שהולכים מבצבצים ויוצאים כעשב השדה שנאמר (יחזקאל טז) רבבה כצמח השדה נתתיך וגו' ולאחר שמתגדלים באים עדרים לבתיהם שנאמר (שם) ותרבי ותגדלי

רש"י שמואל בר נחמני א"ר יונתן שהיו מחליפין וכו' וזהו קשה שלא היו רגילים בכך : ולמ"ד נמי . בפרק קמא בפה רך האי בפרק בתרא ודאי פריכה היא דהא כתיב וימררו : ושופתות . כשמושיבין את הסיר על גבי הכירה קרי ליה שפיתה: אחת של חמין . לרחוץ רגלי בעליהן בשדה: בין שפתים. בין מצרי השדות מקומות לנועים מצד גבול השדה גבוה מכאן וחבירו גבוה מכאן וחריץ באמצע : יונה-ישראל שנאמר יונתי תמתי (שיר ו): עוררתיך. נצאת ממעי אמך: חבלתך׳ לשון חבלי יולדה (הושע יג): מנקר. מנקה: משפר. תימלול"ר בלע"ז כמו שעושין לתינוקות לייפב את אבריהן ולתקן שניתקין מצער הלידה : לא כרת שרך . לא היו לך מילדות לחתוך טבור הולד : למשעי . להחליק הבשר כמו חלקת צואריו (בראשית כז) [ת"א] שעיעות : עיגולין . כעין ככר עגול : נעשה להן נס : רבבה כצמח השדה .

מהרש"א דלפי הדרש נמי ולבסוף בכל עבודה כמפורש בש"ר כמ"ש לעיל לא ה"ל למכתב עבודתם בכינוי אלא ובכל עבודה כמו בכל עבודה בשדה וע"כ דרשו דכינוי קאי אעבודה דאיש ודאשה וללמד שבכ"א מהם שעבדו בו בכל עבודתם דאיש ודאשה דהיינו שהיו מחליפים כו' דבלאו מלאכה המיוחד לכ"א הוסיף להם מלאכות המחולפות ודו"ק : נשים צדקניות כו' בשעה שהולכות לשאוב כו' . הוא דאר"י על נשים צדקניות שהיו מפרנסין את בעליהן והיו מזקקין להם ולא היו מזניס תחת בעליהם ולכך מדמה להו הכא ליונה שאינה נזקקת אלא לבן זוגה וק"ל : הקב"ה מזמן להם דגים קטנים כו' . ענין דגים קטנים כדאמרינן בעלמא שהם מפרין ומרבין גופו של אדם וע"ש הברכה דכן ירבה שנאמר וידגו לרוב וגו' ורמז לזה במה שאמרו זכרנו את הדגה אשר נאכל במצרים חנם גו' שלא היו קונים אותן אלא שהקב"ה מזמן אותם להם בכדיהם . ואמר בשכר תשכבון בין שפתים ולא נתנו עיניהם באחר זכו להיות להם חן שבזה זכו לביזת מצרים וישאלו ממצרים כלי כסף וכלי זהב גו' כמ"ש ביה וה' נתן את חן העם גו' . ואמר כיון שהגיע זמן מולדיהן הולכות ויולדות בשדה ט'-מיראת מצרים עשו כן בגזירת כל הבן הילוד גו' ומייתי מדכתיב תחת התפוח עוררתיך גו' רישא דקרא מי זאת גו' מתרפקת על דודה דהיינו שנזקקה לבן זוגה במצרים וסיפא דקרא שמה דהיינו תחת התפוח חבלתך אמך גו' : ואמר הקב"ה שלח משמי מרום מי שמנקר כו' שנאמר ומולדותיך ביום גו' דבתר האי קרא כתיב לא חסה עליך עין לעשות לך אחת מאלה לחמלה גו' דהיינו אחד מכל אלו שזכר שעושין לחמלה לולד ביום הולדת וכתיב בתריה ואעבור עליך גו' דהיינו שהיו עושין לך כך משמי מרום . ואמר ונותן להם ב' עיגולים כו' שנאמר ויניקהו דבש מסלע גו' . דבש להנקה ושמן לסיכה והאי קרא לפי פשוטו בטובת א"י הוא דכתיב ירכיבהו על במתי ארץ גו' אבל לפי משמעו ממש לא מצינו זה הנס דבש מסלע גו' בטובת א"י אי לאו באלו הולדות שהיו צריכין לכך דאמם אחר לידתה הלכה למלאכה גם לביתה שלא ירגישו בו המצרים . ואמר נעשה להם נס ונבלעים בקרקע ומביאים שוורים כו' גם כי ראו זה הנס נפלא חשבו שאין זה רק מעשה כישוף כמו שחשבו במכת מצרים ולפי שמעשה כישוף ודומה לו אין לו כח רק בעוה"ז וכדי תפיסת יד אדם ע"כ חשבו שלא נבלעו רק כדי מחרישה שהוא תפיסת יד אדם וז"ש שהיו חורשים על גבם שנאמר חרשו חורשים וגו' שאמר ברישא דקרא רבת צררוני מנעורי ממש כשהיו קטנים ונערים במצרים שבאו להורגם אבל לא יכלו לי על ידי בליעה בקרקע ולפי שחשבו שהוא מעשה כישוף ולא נבלעו רק כדי מחרישה היו חורשים ע"ג לתופסן בתוך כדי מחרישה ולשון חרשו חורשים הוא כפול דהוה סגי בקרא לומר ע"ג חרשו וי"ל חורשים מלשון חרשיא שהוא כישוף כי המצריים היו בעלי כשפים ודו"ק : היו יוצאים ומבצבצים כעשב השדה שנאמר רבבה כצמח גו' . דאי כפשטיה לענין רבוי קמדמה להו לצמח השדה למה שינה מלשון הנאמר

חדושי גאונים

למצריים היו מעטי הכמות שהרי בשבעים נפש ירדו אבותינו למצרים . אולם היה רב לחשוב באיכות . וכמ"ש ויהי שם לגוי גדול . מלמד שהיו ישראל מצויינים שם. כלומר שהיו אז בבואם מצויינים לשם ולתהלה. גדול וחשוב אמנם כאשר יענו אותו המצריים והורידם לשפל שעלה ונתהוו בזה מעטי האיכות כן בכמו זה השיעור הוצרכו לכשיתרבו בכמות.אחר שאכרהם נתברך מהקדוש ב"ה והעשך לגוי גדול ברוך שומר הבטחתו לישראל . שעכ"פ יהיה מתואר בתואר גדול . אם באיכות. אם בכמות . וכאשר יענו אותו המצריים ומיעטו האיכות כן בזה השיעור רוה"ק מבשרתן שירבה ויפרוץ ויהי גדול בכמה ודפח"ת . (שם) : דרש ר"ע בשכר נשים צדקניות שהיו באותו הדור נגאלו אבותינו ממצרים וכו'. הזרות שנמצאות בזה המאמר ובזאת הדרשה אינם נעלמים מן העין עין כל בעל שכל ואני הנה אנכי בא אני אעביר על כל טובי כיד ה'

גאון יעקב

לחומר . ר"ל אותו הלבנה הנעשה בדור הפלגה . הוא הגורם לאכן. לעשות אבנים במצרים . וכן אותו החמר גרמה כאן לעשות חמר במצרים ומזה שפטו חכמי מצרים. כי עבור מעשי דור הפלגה . התגלגלו כל הדור ההוא . ורצון הקב"ה הוא להעניםם ולגבות את חובו מכבר . אולם חקרו איזה עונש לאוי עליהם . עד כי הקב"ה בעצמו לא היה יכול להענישם רק הולרך לשלוח ולגלגל אותם שמצרימה . וע"ז

עין יעקב

עבדו בפה רך מתחלה היה מוכרח שוב לעשות כן בכל יום] וא"כ גם בפרך שנית פירושו בפה רך :

בשכר נשים לדקניות שהיו באותו הדור נגאלו אבותינו. פי' קודם זמנן לפי שע"י כן באים עדרים לביתם והשלימו העבודה קשה כדאיתא במפרשים והובא ג"כ במגלת תענית בהקדמה שלא היו בקושי שעבוד רק פ"ו שנה משנולד מרים לפי שלא היו ראוין להיות בשעבוד רק שנים רבוא והם היו ה' פעמים ס' רבוא כדכתיב והמושים עלו בני ישראל אחד מחמשה וה' פעמים פ"ו הם ת"ל שנה להכי קאמר שנגאלו בזכותן : **שבשעה** שיולאות לשאוב מים . אף שאין האשה מחויבת לעשות לבעלה מלאכה זו רק הזכרים כדכתיב בגבעונים חוטבי עלים ושואבי מים מ"מ מתוך גודל השעבוד הוצרכו להחליף מלאכתן כדלעיל : **שבשעה** שיולאות לשאוב מים הקב"ה מזמן להם דגים קטנים בכדיהן. שלשון משמע שקודם שהאיבה היה מזמן להם דגים קטנים וא"כ קאמר ושואבות מחצה מים ומחצה דגים משמע בשעת השאיבה וגם למה לא קאמר ומחצה דגים קטנים כמו ברישא אפשר לומר הכוונה לפי שיש מיני דגים גדולים וחשובים שאינם ניצודים אלא על ידי דגים קטנים שבאו לאכול אותם וע"י כן ניצודו וא"כ ה"ק שבשעה שיולאות לשאוב מים מזמן להם הקב"ה דגים קטנים בכדיהן וע"י כן כששואבין מים באין הדגים שרוצין לאכול אלו דגים ושואבין מחצה דגים וק"ל: **וכיון** שמתעברות באות לבתיהם. נראה דבא לאשמועינן לדקותיהן שלא באו מתחלה לבעליהן רק לקיום בעליהן מצות פ"ו וכשראו שנתעברו שוב חזרו לבתיהן ולא שמשו עם בעליהן שוב כיון שהיה עת צרה כמבואר הדין בא"ח סימן ר"מ וכן משמע בארח חיים סימן תקע"ד במגן אברהם ס"ק ס' דחשוכי בניכ אין לשמש בעת צרה רק עד שידעו שכבר נתעברו ע"ש : **ויולדות** בשדה תחת התפוח . גם בזו כוונתם לטובה לבראות שחמדו לישב בצלו של הקב"ה ולקבל התורה כדאיתא בילקוט על פסוק כתפוח בעצי היער : **ונעשה** להן נס ונבלעין בקרקע. ואין זה סותר למה דאיתא בסנהדרין דף ל"ו ע"ב מיום שפתחה הארץ את פיה וקבלה לדמו של הבל שוב לא פתחה לטובה כי י"ל ע"פ מ"ש תוספות ד"ה מיום שפתחה וכו' כל דמים נבלעים בארץ אלא שרישומן ניכר ושל הבל אין רישומן ניכר כלל וא"כ י"ל דכאן היה ג"כ רישומו של הבליעה ניכר ומה"ט הכירו המצרים בהם וחרשו על גבם והא דלא מתרצים תוספות שם כן על מה שמקשים מתבלעמו ארץ י"ל שרוצים לתרץ אף אליבא דדעת התרגום יונתן בן עוזיאל על פסוק נטית ימינך וכן הוא בילקוט בשם מכילתא דמוכח לפי דבריהם דבליעת מצרים היה ממש כבליעת דמו של הבל ע"ש : **ולאחר** שהלכו מבצבצים ויוצאים . הא דלא נעשה גם זה למשה מפני ששבט לוי לא עבדו עבודה במצרים ולא היו על פני השדה :

ענף יוסף

משאה על ראשה ולא על גופה או גבה . וסטעם הוא כי בהיות הזרעת האשה תלויה במתניה לכן אינה יכולה לסבול כובד משאה על גבה אלא על ראשה והאיש הוא להיפך שדרך האיש לשאת משאו על גבו ולא על ראשו והטעם כי בהיות הזרעת האיש יורד מן המוח . לכן אינו נושא משא על ראשו אלא על גבו · והמצריים הרשעים שהיתה כל כוונתם למעטם

א) שטעללען צוא זאממען . המתורגמן

גדלים מן הארץ כלמח השדה : ותבואי . לבית אביך: הם הכירוהו . שראו שכינתו כבר : זה אלי . שראיתי כבר : אלישבע . בת עמינדב אשתו של אהרן : שהיתה פועה לולד . שמשעשעת אותו כדרך (שמשיאין)[שמשחקין] לתינוק בדברים ערבים לפתותו ולשעשעו : פועה . זועקת כמו (פעותא היא דא) כיולדה אפעה (ישעיה מב) (בתוס' בשם ר"ח פי' לוחשת לחישה ויולא הולד כמו שעושין אלו עכשיו באזני האשה*): ה"ג וראיתן על האבנים א"ר יוחנן סימן גדול מסר להן בשעה שכורעת לילד ירכותיה מצטננות כאבנים ד"א על האבנים כדכתיב וארד בית היוצר וגו' מה יוצר זה ירך מכאן כו' : סימן גדול . שלא תטעו האם ותחביאנו ותאמר נפל היה זה לכם סימן של לידה ואז תטלוהו ותהרגוהו ד"א להכי קרי למשבר האשה אבנים כדכתיב גבי יוצר כלי חרס אבנים ואשה נמי ליוצר דמיא : סדן . עץ עב שעליו רוכב ומגלגל הבילים שקורים מטונ"ש לעשותם כדפוס הכלי לפי גדלו וקטנו : סימן גדול מסר להן . וראיתן על האבנים אם בן הוא שם אתן יכולות לראות מיד אם בן הוא בלא שום הגבהה:

*) כ"כ בערוך ערך פע ה' וע"ש

ותגדלי ותבואי בעדי עדיים אל תקרי בעדי עדיים אלא בעדרי עדרים וכשנגלה הקב"ה על הים הם הכירוהו תחלה שנא' (שמות טו) זה אלי ואנוהו: לה שם ויאמר מלך מצרים למילדות העבריות (שם א) רב ושמואל חד אמר אשה ובתה וחד אמר כלה וחמותהי מאן דאמר אשה ובתה יוכבד ומרים ומאן דאמר כלה וחמותה יוכבד ואלישבע תניא כמ"ד אשה ובתה דתניא שפרה זו יוכבד ולמה נקרא שמה שפרה שמשפרת את הולד · ד"א שפרה שפרו ורבו ישראל בימיה פועה זו מרים ולמה נקרא שמה פועה שהיתה פועה לולד · ד"א [פועה] שהיתה פועה[א)] ברוח הקודש ואומרת עתידה אמי שתלד בן שמושיע את ישראל · (שם) ויאמר בילדכן את העבריות וראיתן על האבנים מאי אבנים א"ר (יוחנן) [חנן] סימן גדול מסר להן איכא דאמרי כדכתיב (ירמיה יח) וארד בית היוצר והנה הוא עושה מלאכה על האבנים מה יוצר זה ירך מכאן וירך מכאן וסדן באמצע אף אשה ירך מכאן וירך מכאן והולד באמצע ואיכא דאמרי בשעה שמכרעת לילד ירכותיה מצטננות כאבנים · (שם) אם בן הוא והמתן אותו ואם בת היא וחיה אמר רבי חנינא סימן גדול מסר להן בן

בברכתם כחול הים או ככוכבים אלא לענין יליאתם מן הקרקע שנבלעו בה מדמה להו כלמח גו' · ואמר באים עדרים כו' ותבוא בעדי עדיים גו'. דאי כפשטיה מלשון עדי וקישוט שתבואי בקישוטים קאמר היאך מסיים בו ואת ערום ועריה וע"כ דרשו מיניה מלשון עדרים אבל לא מלינו מלה שיהיה חסר הרי"ש שהיא עיקר המלה וי"ל בדרך לחות לפי שדרך הקטנים שמולא הרי"ש קשה להם בדבור ומדלגים אותה בדבורם בפרט אלו הקטנים שנתגדלו במקום שאין אדם וכאילו ע"מ"ס ידבר הכתוב בלשונם ותבואי בעדי עדיים במקום עדרי עדרים בדילוג הרי"ש וז"ש א"ת עדי עדיים בלא רי"ש כמו שקורין אלו הנערים שנתגדלו בשדות שיהיה משמעו מלשון קישוט אלא עדרי עדרים ברי"ש ודו"ק : [הכירוהו תחלה שנאמר זה אלי גו' · יבואר לקמן פ' כשם ע"ש] : למילדות העבריות גו' מ"ד אשה ובתה זו יוכבד ומרים מ"ד כו' · כתב הרא"ם ויתכן שהיתה קבלה בידם או כו' עכ"ל ול"נ שלמדו לומר כן משום דהאי לישנא אשר שם האחד גו' ושם השני גו' לא תמצא בתורה כ"א כשקדם לו בפסוק שהיו שנים כמו ולעבר יולד ב' בנים שם האחד פלג גו' וכן ואת שני בניה אשר שם הא' גרשום גו' וכן וישארו שני אנשים במחנה אשר שם הא' גו' וכאן לא קדם לו שהיו שתי מילדות וכתיב אשר שם האחת שפרה גו' וע"כ דרשו מיניה אשר שם הא' היא הידועה בשמה במק"א וכן שם השניה הידועה כבר ולפי שלא נזכרו בשמם בתורה מאותו הדור אלא ג' נשים אלו יוכבד ומרים ואלישבע ע"כ האחת והשניה הידועות על שנים מג' אלו נשים קאמר ובהא לא מספקא להו דודאי יוכבד היא אחת מהן דדרך הזקנות להיות מילדות ולא הבנות והכלות שלה ועוד דהכתוב בא לפרש ולא לסתום ואם היו מרים ואלישבע לא הוה ידעינן הי ניהו האחת והי ניהו השניה אבל אם יוכבד היא אחת מהם ליכא לאסתפוקי דודאי האחת דקרא היא יוכבד וזה שדקדק לומר אשה ובתה כלה וחמותה דלכך ליכא לאסתפוקי בשם האחת אלא בשם השנית פליגי דמר אמר דהיא מרים דיותר ידועה בשמה מאלישבע ומר אמר דאין סברא שהיתה מרים מילדת אז דעדיין קטנה היתה מה' שנים ויהיה פי' אשר שם האחת הידועה בשמה במקום אחר יוכבד היתה שמה עכשיו בענין המילדות שפרה ושם השניה הידועה בשמה כבר למר מרים ולמר אלישבע עכשיו נקראת פועה כו' : מאי אבנים א"ר י' סימן גדול מסר כו' · עי' פרש"י ולשיטתו כתב ה"ג מאי אבנים א"ר י' סימן גדול מסר להן כו' ד"א על האבנים כדכתיב וארד אל בית היוצר גו' עכ"ל ומפרש ליה ד"א לאו לענין סימנין קאמר אלא דלהכי קרי ליה למשבר אשה אבנים כו' ע"ש אבל בש"ר משמע דלענין מסירת סימניו קמדמה ליה ליוצר ע"ש והנראה בזה דודאי הני תרי לישני לענין מסירת סימנין קאמר כדמוכח בש"ר וכפירוש הרמב"ן והרלב"ג כי פרעה לוה להם שיהרגו הזכרים בסתר על האבנים שאפילו היולדות עצמן לא ידעו בו כו' ע"ש ולפי שרוב הנשים שוהות בלידתן נתן להם סימן שיכוונו עת לידתן ממש שתוכלו להרוג אותן בסתר דהיינו כשירכותיהן מצטננות כאבנים ולד"א מה יוצר ירך כו' בתחלת הלידה של הולד בין הירכים תוכלו להרוג אותם בסתר והוא משל היוצר כי כמו שהיוצר הזה כשהסדן שהוא האבנים הוא בין ירכו קל בידו לקלקל הכלי כמ"ש וארד בית היוצר והנה הוא עושה מלאכה על האבנים ונשחת הכלי גו' כדוגמא זו בתחלת לידת ולד כשהוא עדיין בין הירכיים תוכלו לקלקלו ולהרגו ולזה הענין בעצמו שאמרו בסמוך סימן זה מסר להם בן פניו למטה כו' דכיון שלוה להרוג הזכרים בסתר היה צריך ג"כ להודיען בשידעו אז איזה בן ואיזו בת ועוד כתבנו בזה דרך נכון מסכים

חדושי גאונים

הטובה עלי אתן לה ביאור זה זהב סביב לאור אל עבר פניה ולבאר נעלמיה ולפענח צפונותיה ומצפוניה ולהדוק בביאורי עד מקום שידי מגעת . גם ה' יתן הטוב לב להבין לדעת . עין רואה אוזן שומעת . ברוך אתה ה' חונן הדעת. רבי עקיבא ידרוש ויספר איך שהנשים הצדקניות שבאותו הדור היו משתדלים כאופני מיני ההשתדלות לזרז בעליהן אל שהיו פרין ורבין וכענין שנא' ובני ישראל פרו וגו' · והיו מסירין הדאגה ומסלקין הפריסה שהיו פורשין מנשותיהן אחרי גזירת פרעה כמו שבא מפורש בסמוך ובמדרשות מלכם ולא היו הרים הירתם משתדלים בכל מיני האופנים והסבובים עד שהביאו בעליהן לזה המעשה וזה ודאי אמרו בלשון נקיה מעולה לא ויפה הסתר דבר ואמרו בטעם שיאמר לישב מים מה שרמז כשיאמר ליבעל לבעליהן ולהזקק

גאון יעקב

אמרו שבה נתחכמה · אם נאמר כי עונשם הוא הראוי עליהם . משפט אם קשה להם היה להקב"ה בעצמו לענוש אותם בזה . כי הלא נאמר בזה ה' נשפט . ומי היה מעכב על ידו עד כי הוצרך לגלות את ישראל ביד פשעם מצרימה . וכן אם נדונם בחרב . כי זו משפט עונשם · ג"כ נאמר ונחרבו כו' ומי היה מעכב על ידו. ע"כ שנתחכמו שעונשם הראוי לבא על אותו הדור . הוא במים ולהיות שהוא ית' נשבע שלא יבוא מבול כו' ע"כ היה מהכמנגע אלו להעניש בעצמו . לזאת מבעל הסיבות שתגלגלו כל אותו הדור פה · ולאחנו נהיה שלוחים להענישם במים . ולהשליך אותם היאור

עיון יעקב

חד אמר אשה ובתה וחד אמר כלה וחמותה. עיין במהרש"א ועיקר הוכחתו בזה לפי שהאם יצאו בתי כהונה לויה ומלכות ועכ"פ יוכבד היתה אחת מהן לפי שכתוב ושם השנית מכלל דיוכבד היתה ראשונה האם או חמותה ויש עוד סמך לדבר שהיתה יוכבד וכלתה או בתה דאל"כ תיקשה כיון שכל כוונת פרעה להרוג הזכרים לפי שראו איצטגניני פרעה שעתיד להוליד בן המושיע את ישראל כפירש"י בחומש ואכתי קשה למה לא היה מתירא שהמילדות עצמן תלדו אותו בן המושיע אבל כשהיתה המילדת יוכבד שהיתה זקנה לא היה מתירא שתלד עוד רק שבאמת נעשה לה נס ונתפשטו הקמטים ומרים שהיתה קטנה בת ה' שנים וגם אלישבע שהיתה נשואה לאהרן שהיה בן ג' שנים כדאיתא במדרש לא היו מולידין

ענף יוסף

למעטם פן ירבו היו משנים מלאכת נשים לאנשים שהיו מעמיסים להם משא על ראשיהם מלמעלה כדי שיזיק להם בענין הזרעה. וכן לנשים עשו שיהיו נושאות על גביהן להזיק להם במתניהם שיהיה במתניהם תמיד המעמד (אגרת שמואל בשם הגאון מו"ה משה קורדווירו ז"ל) לה אומה זו כתים משלו . כי אחר שראה ה' טוב מעשיהם שמסרו נפשם על נפשות ישראל שלא מלאך מכמי מרום במקומם כבדי שלא יהיה לפרעה פתחון פה עליהן וילדו בלא מילדות :

עץ יוסף

לה ה"א אשה ובתה וח"א כלה וחמותה. דייקי מדכתיב שמילדת העברית הכר וא"ו . שלפי הכתיב משמע חדא · וכפי הקרי משמע תרתי ולכן אמר אשה ובתה או כלה וחמותה שמלד היותן אשה ובתה או כלה וחמותה הוה להו כחדא . ולפי שהאשה המפורסמת בימים ההם יוכבד . אמרו שהיא האשה או החמות (יפ"ת) : ואלישבע אשתו של אהרן . ואע"פ שלא היה גדול מג' שנה . יתכן שהיה לו אשה שהיה ראוי לזיווג לפי מה שהיו אז פרים ורבים שלא כדרך העולם (יפ"ת) : שמשפרת את הולד . מטיבה ומנקה אותו מן הדם . דתרגום מטיב שפיר (הרא"ם) : ואם בת היא וחיה א"ר ח' סימן גדול כו' . משום שפרעה גזר להמיתם קודם לאתם לחוץ להסתיר הדבר כל שאפשר ושתחשוב האשה שמת בבטנה · וקשה על זה מהיכן ידעו המילדות אם זכר אם נקבה

א) המתורגמן שטיליל רעדען .

בן פניו למטה בת פניה למעלה׃ (שמות א) ותיראן המילדות את האלהים ולא עשו כאשר דבר אליהן להן מיבעי ליה אמר רבי יוסי ברבי חנינא מלמד שתבען לדבר עבירה ולא נתבעו׃ (שם) ותחיין את הילדים תנא לא דיין שלא המיתו אותם אלא שהיו מספקות להן מים ומזון׃ (שם) ותאמרן המילדות אל פרעה כי לא כנשים המצריות העבריות כי חיות הנה מאי חיות אילימא חיות ממש אטו חיה לא צריכה חיה אחריתי [לאולודה] אלא אמרו לו אומה זו כחיה נמשלת יהודה (בראשית מט) גור אריה יהודה׃ דן יהי דן נחש עלי דרך׃ נפתלי אילה שלוחה׃ יששכר חמור גרם. יוסף בכור שורו הדר לו׃ בנימין זאב יטרף׃ דכתיב ביה כתיב ביה דלא כתיב ביה כתיב ביה (יחזקאל יט) ואמרת מה אמך לביא בין אריות רבצה בתוך כפירים רבתה גוריה :

לו שם ויהי כי יראו המילדות את האלהים ויעש להם בתים (שמות א) רב (ולוי) [ושמואל] חד אמר בתי מלכות וחד אמר בתי כהונה ולויה׃

רש"י

בן פניו למטה. לארץ כדרך תשמישו : בת פניה למעלה. כדרך תשמישה והכי מפרש במסכת נדה : אליהן. משמע על עסקי ביאה לשון ויבא אליה : ותחיין· הוה ליה למכתב ולא המיתו את הילדים ותחיין משמע שהיו מסייעות להחיותן שהיו מטמינות אותם בבתיהם ומגדלות אותם : אילימא חיות ממש. מילדות : כחיה נמשלת. וחיות השדה אינן צריכות למילדות : דכתיב ביה כתיב ביה. מי שכתוב בו שנקרא בשם בהמה וחיה הרי כתוב בו ושאין כתוב בו הרי כתוב בכל כנסייתן יחד : מה אמך לביא. אמך כנ"י כולה נקראת לביא : אהרן ומשה· שילאו מיוכבד :

מהרש"א

לזה בפ' ד' מיתות על הא דאמרינן התם בן נח נהרג על העוברים ולא ישראל ע"ש ; [פניו למטה כו'· עי' פירש"י והכי איתא בפ' המפלת אבל בב"ר מפורש בע"א]: כאשר דבר אליהן להן מיבעי ליה״ס לדקדק לפירש"י בפ' חיי שרה דאין נופל לשון לי ולו ולהם אלא דבור אלא אלי ואליו ואליהן ובמקומות שתמצא לי ולו ולהם סמוכים אלא דבור יתפרש במקום עלי ועליו ועליהן וא"כ הכא מאי קושיא להן מיבעי ליה דהא הכא ליכא לפרושי להן במקום עליהן אלא במקום ל' כמו כאשר דבר למילדות וי"ל כמ"ש הרא"ס גם הרמב"ן כי מלינו דבור במקראות שאינו דבור ממש כמו בא אל פרעה ודברת גו' וידבר משה קחו את המנחה וה"נ הכא כאשר דבר הוא במקום אמר דהכבר כתיב ויאמר מלך מצרים למילדות גו' ושפיר נופל בו לשון להן כמשמעו במקום ל' וק"ל : ותחיין את הילדים תנא כו'· עיין פירש"י אבל בש"ר דרש לה מיתורא דקרא מאחר שלא עשו כאשר דבר אליהן כו' למה הוצרך הכתוב לומר ותחיין גו' ונראה לדעת ש"ר דאע"ג דדרשינן מכאשר דבר אליהן מלמד שתבען כו' היינו ממלת אליהן דלהן מיבעי ליה מיהו אין המקרא יוצא מידי פשוטו דכאשר דבר אליהן שב שלא המיתו את הילדים ושפיר קאמר למה הוצרך ותחיין גו' : שהיו מספקים להם מזון כו'· עי' פירש"י ובש"ר לא דיין כו' אלא יש שהיו עניות והולכות המילדות ומגבות מזון מבתי עשירות כו' ע"ש ולשיטת רש"י ל"ל כמי הא דקאמר פרעה מדוע עשיתן הדבר הזה ותחיין גו' ולא קאמר ולא המיתן דה"נ ה"ק להו לא דיין שלא המיתן אלא שגם הייתם מספקות להם מזון אך קשה דא"כ מה השיבו בכך כי חיות הנה בטרם תבא גו' וכי משום דאין צריכין למילדות אין צריכים למזונות ולפי הדרש דבסמוך אומה זו כחיה כו' השיבו לו גם על סיפוק מזונות דלא היו צריכות להם כדאמרינן סוף קדושין [א] מימי לא ראיתי ארי סבל שועל חנוני והם מתפרנסין שלא בצער כו' ודו"ק : אומה זו כחיה כו' יהודה גור אריה כו'· לא הביאם כסדר שהם כתובים בתורה בפרשת ויחי בברכת יעקב אלא הביאם כסדר שהם כתובים בפ' ויצא לפי סדר תולדותם ונקט שור וחמור שהם מין בהמה בכלל חיה כדאמרינן פ' בהמה המקשה [ג] זאת החיה אשר תאכלו מכל הבהמה גו' הא כילד בהמה בכלל חיה כו' ונראה דלא מייתי הכא אלא קראי דגבי ברכת יעקב דבגד נמי כתיב כלביא שכן בברכת משה ועי"ל שלא נאמר לביא אלא כלביא בכ"ף הדמיון מה שאין כן כל הנך דמייתי הם בלא כ"ף הדמיון כתיבי ועוד דלא מייתי ההוא קרא דבגד דנקרא לביא כיון דמייתי קרא דכולהו אקרי לביא והענין מבואר בישראל שעושים רצון המקום אינם בכלל הטבע שנגזר על אדם וחוה בחטאם אבל הם בטבע החיה כפי טבע הבריאה ודו"ק : ויעש להם בתים כו' חד אמר בתי כהונה כו'· מפורש בפרקי דר"א

[א] מהרש"א ר"ח שהיו · סוף קדושין (פב ע"ב) : [ג] שם ד"ח אומה · פרק בהמה המקשה (עא ע"א) :

חדושי גאונים

לכן לקבל מהך הזרע ולשאוב אותו מבעליהן וזה ברור . וסיפר כי באותה השעה היה מזמן להם הקב"ה דגים קטנים בכדיהם מה שיורה ברמז על שהיה ברכת השם בפרי בטנם עד שיפרו וירבו ויעצמו וידגו לרוב בקרב הארץ וזה אמרו בכדיהם לכסות זה הענין במשל ותודהכמשפטם דברי חכמים וחדותם מה שרומז לבטנם שנקרא כד כענין שנא' עד אשר לא תשבר הכד על המבוע וכמו שפירש"י ז"ל שם . ובא שניה לתת הוראה שהזמין וימן ה' ויתם דבר בפיהם לאמר השתדלות טענה לבעליהן שלא יחושו כלל על גזירת פרעה ושהם יעשו המוטל עליהם גם ה' יתן הטוב יעשה את שלו לברכה בפרי בטנם וירבה זרעם כדגים הללו ונצאציהם כחול הים ויפרו וירבו וידגו לרוב בקרב

עיון יעקב

פחות מבן ח' כדאיתא בפרק בן סורר ומורה לכך לא היה מתירא מבן שילא מבן בן המושיע : ולא עשו כאשר דבר אליהן להן מיבעי ליה א"ר בר חנינא מלמד שתבען לדבר עבירה. ויש לדקדק בזה מאי קמ"ל בזה ומה ענין זה למילדות הלא יכול לקרות זונות אחרות ויותר קשה קושיות היפה תואר הלא יוכבד היתה זקנה ולמה תבעה לדבר עבירה ותו יש לדקדק כשהקשה להן פרעה מדוע עשיתן הדבר הזה ותחיין את הילדים למה לא הקשה להם ג"כ על שלא היו נזקקין לו אלא ודאי שלא רצו לעבור עבירה א"כ איך שאל להם על שהחיו את הילדים שלא רצו לעבור על רציחה ותו יש לדקדק מה השיבו לו כי לא כנשים המצריות העבריות כי חיות הנה הנ"ל בקיצור כי חיות הנה וע"ד הדרש נ"ל דאיתא בגמרא סנהדרין דף נ"ז משום רבי ישמעאל אמרו בן נח נהרג אף על העוברין וכו' ובישראל עד שילא לאויר העולם וכתב שם הח"א מזה הטעם צוה פרעה למילדות העבריות ולא למצריות שהם הוזהרו על ש"ד אף בעוברין משא"כ עבריות ואיתא בסנהדרין וברמב"ם פ"י מהלכות מלכים בן נח אינו מצווה על קידוש השם דונקדשתי בתוך בני ישראל כתיב ולא בבני נח וידוע דבני ישראל מצוין בגילוי עריות להיות נהרג ואל יעבור וא"כ זה היה כוונת פרעה כפשוטו לא רצה לתובען שיהרגו את הילדים כי דלמא יאמרו לו שיש להם קודם מ"ת דין ב"נ והן מצווין על שפיכת דם העוברין ג"כ ולא ירצו להמית הילדים לכן תבען תחלה לדבר עבירה והם לא רצו לשמוע לו אע"ג שיהרג אותם כדין הממרה פי המלך אפ"ה לא שמעו לו כי הם מצווין על קידוש השם א"כ ע"כ דינם כבנות ישראל להכי צוה להם להרוג העוברין ועם כל זאת ולא עשו כאשר דבר אליהן פרעה מלך מצרים ותיראן המילדות את האלהים דהוו אזלי הכא לחומרא והכא לחומרא לכך הקשה להן פרעה בממ"נ מדוע עשיתן את הדבר הזה ותחיין את הילדים כיון שיש לכם דין ישראל והשיבו לו כי לא כנשים המצריות העבריות לעולם דדינינו כבנות ישראל ומש"ה לא שמענו אליך בדבר עבירה כי אנו מצווין על קידוש השם ומה שאנו מחיין את הילדים המניעה לא מלידינו רק כי חיות הנה בטרם תבוא אליהן המילדת וילדו ואין צריכין לנו ודו"ק: אטו חיה לא צריכה חיה אחריתי. אף דאפשר דגומלין זה עם זה להיות מילדת לחברתה מ"מ לשון המקרא בטרם תבוא אליהן המילדת משמע דאין צריכין שום חיה : אלא אמרו לו אומה זו כחיה נמשלת. וקשה לומר שבזה ידחהו את פרעה וכי בשביל שנמשלה לחיה אין צריכין מילדת ועוד אכתי יאמר פרעה למה מספיק להם מים ומזון ועיין במהרש"א מ"ש לתרץ בזה ועי"ל דלכך האמין להם פרעה שהרי ראה וידע מה שהיו הולכות לשדה וילדו תחת התפוח להכי קאמרו לו שנמשלו לחית השדה אלא שהמלאך מספר אותם כחיה ומספיק להם מזון בשני עגולין כדאיתא לעיל ולזה האמין להם לפי שראה וידע מזה שהרי הרשו על גבם כדלעיל : חד אמר בתי כהונה ומלכות וחד אמר בתי כהונה ולויה. אפשר דזכו לזה כדכתיב ירא את ה' בני ומלך כל מי שירא את ה' נעשה מלך לכך זכה למלוכה ולפי שתבען לדבר עבירה

הרי"ף

ולא עשו כאשר דבר אליהן להן מיבעי ליה א"ר יוסי מלמד וכו'. בספר כסף נבחר ביארתי מה בין זה לזה כי להן ולאליהן הכל דבר אחד ורש"י פי' אליהן משמע על עסקי ביאה כדכתיב ויבא אליה ולי נראה דדרשו אליהן כמו עליהן שאותיות אחה"ע מתחלפות וה"ק ולא עשו כאשר דבר מלך מצרים שהיה רוצה לבא עליהם במסכב נשים ולא קבלו עליהם וזהו מתיישב לגרסת מדרש רבה שאמרו שם להן לא נאמר אלא אליהן מלמד שתבען לדבר עבירה אבל בגרסת תלמודינו שהקשו לשאול להן מיבעיא ליה צריך לתת לב מה זו שאלה ומה ראו על ככה שאמרו להן מיבעי ליה כיון שהכל דבר אחד הוא ואפשר דהקשו על תוספת אות שיש באליהן ולהן מיבעי ליה שהוא מקצר א' ועי"ל דבכל הענין כתיב ויאמר מלך מצרים למילדות לא כתיב אל המילדות וכן ויקרא מלך מצרים למילדות וכן וייטב אלהים למילדות ולא כתיב בכולן אל המילדות אלא בלמ"ד וא"כ היה ראוי לומר כאשר דבר להן ולא לומר אליהן אלא מלמד שתבען לדבר עבירה ולא עשו כאשר דבר להזקק אליהן בתשמיש ולא קבלו ממנו : ותחיין את הילדים תנא לא דיין שלא המיתו אלא שהיו מספקות להם מים ומזון. פי' רש"י ז"ל הוה ליה למימר ולא המיתו הילדים ולי נראה שדקדקו יתור ותחיין את הילדים דכיון שהוא צוה אותם אם בן הוא והמתן אותו וכתיב ולא עשו כאשר דבר אליהן בידוע הוא שלא המיתו אותן אלא ותחיין אותם ומת"ל עוד ותחיין אלא לדרוש שלא דיין שלא המיתו אלא שהיו מספקות להם מים ומזון להחיותם ברעב : חד אמר בתי כהונה ולויה וכו'. וצריך להבין במאי פליגי וכל חד נייד מדחבריה וצ"ל דהא

גאון יעקב

כי הוא רק נשבע שלא יביא בעצמו מבול : אבל אנחנו לא נשבענו וא"כ אדרבה אנחנו נקיים רצון הבורא . וקאמר הש"ס שהם לא ידעו שנשבע שלא יבוא מבול כו' אבל הם באים לתוך המבול ר"ל אי שוטים . כמה סכלות גרמה לכם . הלא זה הדבר שאתם עושים שמשליכים את הישראל לתוך היאור והוא כי ישראל באים לתוך המבול . זאת לא היה בכלל שבועה ואם היה לרצון לפניו ית'. הרי הוא היה יכול בעצמו להענישם בעונש כזה וכן הלשון אחר ההוכא בגמ' שעל

עץ יוסף

נקבה כי קודם יציאת הולד לחוץ שעדיין לא נראה זכרותו היה מגוה להרגם וזה כשהולד עומד לצאת חוץ כשנפתח הקבר שהמילדת מתעסקת בהוצאתו תכניס ידה ותחנקנו . ולפי שזה צריך עיון רב כי פעמים נפתח הקבר ואינה עת לידה עד כמה שעות . ואם תשים ידה בפנים לפגוע בולד לא יזדמן הולד לידה ותתקלקל היולדת בחדרי בטנה וגם היא תרגיש ברוע כוונתה וגם לפעמים תפלט הולד מיד ולא תוכל לפגוע בו בעודו בפנים . לזה אמר סימן גדול מסר להם בן פניו למטה כדרך תשמישו בת פניה למעלה כדרך תשמישה . והכי מפורש במסכת נדה : להן מיבעי ליה . אבל אליהן משמע על עסקי ביאה לשון ויבא

מאן דאמר בתי כהונה ולויה אהרן משה · ומ"ד בתי מלכות דוד נמי ממרים קאתי דכתיב (דה"א ב) ותמת עזובה ויקח לו כלב את אפרת ותלד לו את חור וכתיב (שמואל א יז) ודוד בן איש אפרתי · (דה"א ב) וכלב בן חצרון הוליד את עזובה אשה ואת יריעות ואלה בניה ישר ושובב וארדון · בן חצרון (במדבר יג) בן יפונה הוא בן שפנה מעצת המרגלים (ולטעמיך) [ואכתי] בן קנז הוא דכתיב (שופטים א) וילכדה עתניאל בן קנז אחי כלב הקטן ממנו (אלא) אמר רבא ^א^ חורגו דקנז הוה [דף יב ע"א] דיקא נמי דכתיב הקנזי ש"מ· עזובה זו מרים ולמה נקרא שמה עזובה שהכל עזבוה [מתחלתה] ^י^ הוליד והלא מינסיב הוה נסיב לה א"ר יוחנן כל הנושא אשה לשם שמים מעלה עליו הכתוב כאילו ילדה · יריעות שהיו פניה דומין ליריעות · ואלה בניה אל תקרי בניה אלא בוניה · ישר שיישר את עצמו · ושובב ששיבב את יצרו · וארדון שרדה את יצרו וא"ד על

רש"י

ותמת עזובה · אשת כלב והיא מרים ולקמן מפרש למה נקראת שמה עזובה והאי ותמת זהו שנצטרעה: ויקח לו כלב את אפרת · לאחר שנתרפאה חזר ולקחה לו אלמא אפרת קרי מרים וכתיב ודוד בן איש אפרתי: וכלב בן חצרון · פסוק הוא בדה"י: בן שפנה מעצת מרגלים· תירוצא הוא דקא מתרץ לעולם בן חצרון הוא ולמה נקרא שמו בן יפונה ע"ש מעשיו : ה"ג ואכתי בן קנז הוא : חורגיה דקנז · בן אשתו של קנז היה כלב ונמצא עתניאל אחיו מאמו : דיקא נמי · דכתיב קרא אחרינא כי משתעי בכלב לא קרייה בן קנז כדכתיב בעתניאל אלא הקנזי מאנשי ביתו ומגידוליו של קנז : שהכל עזבוה · מתחלה חולנית היתה כדקרי לה הכא יריעות ולקמן קרי לה נמי חלאה ועזובה שעזבוה כל בחורי ישראל מליפא אותה : והא מנסיב נסיב לה · דכתיב לעיל ותמת עזובה ויקח לו כלב וגו' אלמא אתתיה הואי : לשם שמים · כגון זו שהיתה חולה ונשאה לש"ש שבדק באחיה אהרן ומשה וראה אותם צדיקים ורוב בנים דומים לאחי האם בב"ב בית נוחלין : ליריעות. בלא תואר אדמימות דמחמת חליה היתה ירקרקת פלד"א בלע"ז: בוניה· אלו שמות בעלה שבנאה ועשאה מבוגה כשאר נשים (לשם נשואין) [בנשואין] ובניה ישר ושובב וארדון: שיישר את עצמו· מלטעות אחר טעות המרגלים : ששיבב את עצמו · מעלתם לשון הבת השובבה (ירמיה לא) ישאנית ומורדת אשידר"א והכי נמי קרי ליה מרד בקרא אחרינא על שם שמרד בעצת מרגלים : שרידה את יצרו · שהיה מסיתו לטעות עמהם

מהרש"א

בתים אלו איני יודע מה הם כשהוא אומר אשר בנה שלמה שתי בתים את בית ה' זו בית כהונה ואת בית המלך זה מלכות זכתה יוכבד לכהונה ומרים ומלכות כו' ע"ש ונראה דהני אמוראי רב ושמואל דפליגי הכא פליגי נמי לעיל במילדות מי היו ומ"ד לעיל אשה ובתה ס"ל הכא בתי מלכות ממרים מאן דאמר לעיל כלה וחמותה סבירא ליה הכא בתי כהונה מאלישבע אך מה שאמר דבתי לויה ממשה לא ידענא מאי רבותיה דהא כל שבט לוי נבחר לעבודת הלוים ויש לומר דהכי קאמר שאחר שנתגרשה יוכבד מאישה עמרם לינשא שנית לעמרם שהיה לוי דהיינו שנולד ממנה משה שהיה לוי · וקאמר דדוד ממרים קאתי דכתיב ותמת עזובה גו' · שעזבוה בחורי ישראל מליפא אותה לפי שהיתה חולנית ונצטרעה ונשאה כלב ואח"כ כשנתרפאת נקראת אפרת ועל שמה נקרא דוד אפרתי מלינו לשון אפרתי באנשי אפרים כמ"ש ויאמרו לו אנשי גלעד האפרתי אתה גו' וגם הדר שם בהר אפרים מלינו נקרא כן כמ"ש בן תוחו בן צוף אפרתי גו' אבל דוד שהיה מיהודה ודר בבית לחם יהודה ודאי דלא היה נקרא כן בשם אפרתי אלא על שם אם המשפחה שהיתה חשובה דהיינו מרים שנקראת בקרא אפרת וכן אלימלך מחלון וכליון נקראו אפרתים דמאותה משפחה היו גם המקום נקרא בית לחם אפרת ע"ש זה אך מ"ש דכלב היה איש מרים ומהם יצא דוד צ"ע דהא יחוסו של דוד מפרץ בן חצרון בספר רות ודה"י ומתוך הכתובים נראה דכלב לאו היינו רם דג' בנים היו לו לחצרון ירחמיאל ורם וכלוב דהיינו כלב כדמוכחי קראי דדה"י ויש ליישב דאחד מיוצאי בני רם נשא אשה מיוצאי בני כלב ולא היה דוד ממשפחת כלב אלא מגד אם אלא שחשיבות מרים עשה זאת שנקראו אפרתים וקל להבין : דכתיב ותמת עזובה ויקח לו כלב את אפרת גו' · כל"ל מקרא דלעיל מיניה דמייתי וכלב בן חצרון הוליד את עזובה אשה גו' לפי פשטיה משמע שכלב הולידה ממש ובתו היתה אלא דהאי קרא ותמת עזובה ויקח לו את אפרת גו' אילו היתה בתו מה הוא הענין שתלה לקיחת אפרת לאשה לו במיתת בתו עזובה וע"כ דרשו דהאי עזובה היא אפרת ופירוש ותמת היינו אחר שנצטרעה כדכתיב במרים אל נא תהי כמת גו' שהמצורע חשוב כמת לקחה כשהכל עזבוה עד שנתרפאה ונקראת אפרת ובמדרש ילקוט אפרת פלטני של מלכים מגדולי הדור דהיינו מרים ונראה דגם בהאי קרא גופיה הוליד את עזובה אשה גו' מדכתיב עזובה אשה משמע דאשתו היתה דאל"כ מאי אשה דקאמר אם בתו היתה : כל הנושא אשה לשם שמים מעלה כו' · שהרי כשנשא העזובה הוה ונשאה שלא לשם יופי כדקרי לה יריעות אלא לבנים נשאה שבדק באחיה דרוב בנים הולכים אחר אחי האם וה"ל כאילו הולידה מחדש שכבר נאמר בה ותמת עזובה דהיינו שנצטרעה כאילו מתה ומשנתרפאה הרי כאילו הולידה וק"ל : יריעות שהיו פניה כו' · דלפי פשטו שאמר הוליד את עזובה ואת יריעות גו' היינו שנייהם הוליד ובנותיו היו אבל השתא דאת עזובה ע"כ היא אשתו מרים כדלעיל ע"כ ואת יריעות נמי מתפרש על אשתו וליכא לפרש על אשתו אחרת ששמה יריעות שהרי לא נמצא בה בשום מקום שמתה דהיינו שנצטרעה ושהוא נשאה כאילו הולידה כמו שכתוב גבי עזובה ולזה דרשו דהיא עזובה אשתו היא בעצמה יריעות ונקראת כן ע"ש שהיו פניה דומות ליריעות ועוד קצת ראיה דזו היא עזובה זו היא יריעות מדכתיב ואלה בניה גו' אם ב' בנותיו היו או ב' נשיו ה"ל למכתב ואלה בניהם ואם על אחת מהן קאי אין זה מוכרע ולזה אמר אל תקרי בניה אלא בוניה כו' דכיון דהיא עזובה היא יריעות והיא מרים אי בניה ממש קאמר ישר שובב גו' דכתוב השני הכתיב ביה ותמת עזובה ויקח לו כלב את אפרת שהיא נ"כ מרים ותלד לו את חור הוא סותר זה דה"ל למחשביה גם הכא בבניה וע"כ דרשו מיניה דלא הוזכרו כאן בניה כלל אלא בוניה שהאיש הוא בונה את האשה כדאמרינן פרק כ"ג אין האשה כורתת ברית אלא למי שעשאה כלי שנאמר כי בועליך עושיך ואישה זה נקרא ישר ע"ש שישר עצמו בענין זה בעצמו שנשאה לש"ש וכן יש לפרש ששיבב את יצרו וכזב בילרו שלא נשא אשה לשם נוי אבל רש"י פירש לענין מרגלים ע"ש · ואמר וא"ד על שהיו פניה דומות לורד היינו אחר

הרי"ף

דהא תליא בפלוגתא שלמעלה מי היו המילדות אמר רב יוכבד כלה וחמותה יוכבד ואלישבע בת עמינדב רב שמואל בר נחמן אמר אשה ובתה יוכבד ומרים והשתא רב לטעמיה דאמר יוכבד ואלישבע וכפי זה אינו יכול לדרוש בתי מלכות ממרים כי מרים אין לה עסק במילדות ולכך דרש בתי כהונה ולויה שמאלישבע אשת אהרן נמשכה שלשלת הכהונה ומיוכבד הלויה ולמאן דאמר התם שהיו יוכבד ומרים יש לדרוש בתי כהונה ולויה ומלכות כהונה ולויה מיוכבד ומלכות ממרים ובין למר ובין למר אתי שפיר מש"ה ויעש להם בתים במ"ש דהיל"ל ויעש להן במו"ן כיון שמדבר בנשים ומאי להם דקאמר אלא כיון שמדבר על בתי כהונה ולויה או מלכות שהוא מתייחס לזכרים לכך אמר ויעש להם בתים : אל תקרי בניה אלא בוניה . נראה דהא בנה של מרים היה חור כדכתיב ויקח כלב את אפרת ותלד

עיון יעקב

ולא נתבטו כדי שלא להרבות פסולין לישראל לכך ניתן להם יחוסי כהונה גם לפי שהיו מספיקין להן מים ומזון לכן ניתן שיספיקו לכהנים הלוים בתרומות ומעשרות ומתנות כהונה : כל הנושא אשה לשם שמים מעלה עליו הכתוב כאילו ילדה . אפשר לומר הטעם דודאי אי לאו דאסרה התורה לישא את קרובותיו ע"פ טעמים הנסתרים והנגלים היה עיקר המצוה לדבק בקרוביו כי בוודאי אז יהיה הולדם יותר מוכן לטהרה כדכתיב ומבורך לא תתעלם דמה"ט אמרינן הנושא בת אחותו עליו נאמר אז תקרא וה' יענה ולהכי מקשה הש"ס בפרק ד' מיתות דף נ"ח אי בן נח מותר בבתו מפני מה לא נשא אדם את בתו הכוונה ג"כ מטעם זה כיון שמותר בבתו ודאי קרוב קרוב קודם לישא בתו כדי שיהא זרעו מתולדם ומשורש א' מוכן לקבל טהרה ומש"ע נוה אברהם כי אם אל ארצי ואל

עץ יוסף

ויבא אליה . וכתב היפ"ת ומ"מ צריך לומר שכך היתה קבלה בידם שתבטן לתשמיש · ואסמכוה אקרא . דאי מליטנא דקרא אין ראיה כי כמה זמנין אשכחן דבר אליהם אמור עליהם במקום להם . והא דקאמר הגמרא לקן מיבעי ליה · אמרו לשון זה לחזק האסמכתא עכ"ל : ושובב ששיבב את יצרו . רש"י בגמרא גרס

יד יוסף

א תמורה טז ע"ב :

חדושי גאונים

האהרן ובהדי כבשי דרחמנא מה להם כי אם ירצה ה' להאבידם או חפץ ה' להמיתם הנה הרבה שלוחים למקום מזולת גזירת פרעה וזה רמזו בענין הדגים כענין שנאמר לא ידע האדם את עתו כדגים שנאחזים במצודה רעה וגו' בהם יוקשים בני האדם לעת רעה כשתפול עליהם פתאום אשר ע"כ אם חפץ ה' להמיתם. יפגעם כדבר או בזולתי מהסיבות ואמנם כי יחפוץ ה' בם ועשו והצליחו שורש למטה ופרי למעלה וידגו לרוב כדגים אלו וכמו אלו אופני ההשתדלות הרבו לדבר באזני בעליהן וזה אמרו ושואבות מהלה מים וממלה דגים כמו שזכרנו וכמו שיפרש עוד שהשתדלו בעליהן בין בחלקי פעל המעשה ההוא בין בחלקי סדור הטענות הנרמזות בענין דגים וכמו שזכרנו. וזה ודאי אמרו ושופתות שתי קדרות אחד של חמין ואחת של דגים מה שירצה וירמוז שהכינו מכל אשר יביאו פעולת השתדלותן בין במיני פעל ומעשים המביאים לידי תשמיש והימום שהתקשטו בפני בעליהן למצוא חן בעיניהם וכמו שבא מפורש במדרש והביא רש"י ז"ל בפ' ויקהל פסוק במראות הצובאות שכל אחת רואה עצמה במראה עם בעלה ומשדלתו בדברים לומר אני נאה ממך ומתוך כך מביאות בעליהן לידי תאוה ונזקקות

גאון יעקב

כל העולם אינו מביא כו' ג"כ כנ"ל שהלא אומה אי לא היה בכלל שבועה והיה יכול בעצמו להעניש את כל הדור ההוא. (החסיד ר"א קונקי בתוספות המאסף):

על שהיו פניה דומין לוורד[א] • (ד"ה א ד) ולאשחור אבי תקוע היו שתי נשים חלאה ונערה אשחור זה כלב ולמה נקרא שמו אשחור שהושחרו פניו בתעניות • אבי שנעשה לה כאב • תקוע שתקע את לבו לאביו שבשמים׳ היו שתי נשים [נעשה מרים] כשתי נשים • חלאה ונערה לא חלאה ולא נערה הואי אלא בתחלה חלאה ולבסוף נערה • (שם) ובני חלאה צרת וצחר ואתנן • צרת שנעשית צרה לחברותיה • צחר שהיו פניה דומות כצהרים • אתנן שכל הרואה אותה מוליך אתנן לאשתו :

לז שם ויצו פרעה לכל עמו לאמר (שמות א) א"ר יוסי בר׳ חנינא אף על עמו גזר • וא"ר יוסי בר׳ חנינא שלש גזירות גזר בתחלה (שם) אם בן הוא והמתן אותו (ולבסוף) ואח"כ [כל הבן הילוד] היאורה תשליכוהו ולבסוף אף על עמו גזר :

וילך

רש"י

עמהם : שהושחרו פניו • שקבל עליו תעניות הרבה שינצל מעצת מרגלים : שנעשה לה כאב • להתעסק בה ברפואות ובמזונות הצריכין לחולה : שתקע את לבו לאביו שבשמים • שלא להיות בעצת מרגלים : חלאה • חולה ולבסוף נערה שנתרפאה מחליה וחזרה לתואר פנים כנערה : ובני חלאה • ובניני חלאה שנבנית ונתרפאת משובחין היו להיות צרת וצחר ואתנן : צרה לחברותיה • מתקנאות היו ביופיה : מוליך אתנן לאשתו • שהיה מתאוה למשכב נשים : אף על עמו • גזר • דרש ר׳ תנחומא יום שנולד משה אמרו אצטגנינים לפרעה היום נולד מושיען של ישראל ואין אנו יודעים אם יהודי אם מצרי עמד וקבץ כל עמו ובקש מהם ליתן לו בנים הנולדים בו ביום וגזר אף על עמו : בתחלה והמתן אותו . לא הושיב שומרים אלא סמך על המילדות: תשליכוהו • הושיב שומרים וקסדורין לדבר : ולבסוף אף על עמו • כדפרישית וכיון שעבר היום ועדיין רואין באצטגנינות שלא לקה העמיד הגזירה עד היום שהושלך ליאור

מהרש"א

שנתרפאת : ולאשחור אבי תקוע גו׳ אשחור זה כלב כו׳ • מדכתיב ואשת חצרון אביה ותלד לו את אשחור גו׳ כיון דגם הוא בן חצרון אמאי לא חשבי בהדי בניה של חצרון דכתיב ביה ובני חצרון גו׳ את ירחמיאל ואת רם ואת כלוב ולא ניחא להו לפרש כפרש"י שם דאשחור נולד לחצרון אחר מיתתו וע"כ דרשו דאשחור זה הוא כלב שנזכר בכלל בניו של חצרון אלא שנקרא כן על שהושחרו כו׳ גם בזה פרש"י לענין מרגלים ויש לפרשו על ענין זה בעצמו שהיה מבקש רחמי שמים על רפואתה • ואמר נעשה מרים כב׳ נשים כו׳ דכיון דאשחור זה כלב ולעיל לא חשיב הני נשים אלא עזובה ואפרת דרשו דגם אלו שמות נשיו הן בעצמם שמות אשתו מרים שזכר לעיל וקראן כן ע"ש שבתחלה חלאה ולבסוף נתרפאת ונעשית נערה וכה"ג אמרינן לקמן ביוכבד שקראה בת לוי על שחזרה לנערותיה ובזה יש לכוון המקרא ויעש להם בתים שאלו ב׳ המילדות זכו ונעשו לבת שחזרו לנערותן וכמו שיאמר מן מס מסים מן פת פתים כך יאמר מן בת בתים בלשון רבים ואמר ובני חלאה צרת גו׳ צרת שנעשית צרה כו׳ דכיון דזו נערה זו חלאה וכבר חשב בני נערה שם אמאי חשיב את אלו בנים לחלאה וליחשבה נמי גבי נערה ועל כן דרש דלאו בנים חשיב הכא אלא אחר שנבנית חלאה ונתרפאת נעשית צרה כו׳ ודו"ק : ג׳ גזירות גזר פרעה • פי׳ בתחלה משום פן ירבה גזר למילדות אם הוא בן והמתן אותו בסתר ולבסוף כשלא עשו כאשר דבר אליהן גזר להושיב שומרים להשליכם ליאור כדכתיב כל הבן הילוד היאורה וגו׳ והיינו דנתחכמה לו בואו ונדונם במים שכבר נשבע הקב"ה שלא יביא מבול כו׳ כדאמרינן לעיל ולבסוף כשאמרו לו אצטגניניו שהיום נולד בן המושיען גזר אף על עמו אמנם יש לדקדק בזה דכל הבן הילוד היאורה גו׳ בתר ויצו פרעה לכל עמו הוא דכתיבא ומשמע שהוא קאי אגזירת כל עמו וכן הוא בהדיא בש"ר כל הבן הילוד בין יהודי בין מצרי כו׳ דמויצו לכל עמו לחוד לא הוה מוכח מידי דאימא דלוה לכל עמו להשליך בני ישראל ליאור והשתא מנא להו דכל הבן הילוד גו׳ ויצו פרעה לכל עמו גו׳ הם ב׳ גזירות ולהקדים המאוחר דהיינו דכל הבן הילוד גו׳ היא גזירה שניה ויצו פרעה לכל עמו גזירה ג׳ ויש ליישב דסמכו עצמם לומר גזירה שניה מדכתיב הבה נתחכמה לו דהיינו נתחכמה למושיען של ישראל לדונם במים כו׳ וב׳ גזירות ראשונות היו משום פן ירבה והיה כי תקראנה גו׳ והרא"ם כתב ההא דאמרינן שאמרו אצטגניניו דאי משום מיעוט זכרים ליכא פריה ורביה יותר היה לו להרוג הנקבות כו׳ עכ"ל ודבריו תמוהים דהא ב׳ גזירות ראשונות אם בן הוא והמתן גו׳ וכל הבן הילוד היאורה גו׳ לא אמרו לו עדיין אצטגניניו כלום ואעפ"כ לא גזר אלא על הזכרים כמפורש בקרא אם בת היא וחיה וכדאמר בהדיא בשמעתין וכבר אמרו בש"ר טפש היה המלך להרוג

עיון יעקב

מולדתי תלך ולקחתה אשה לבני והתוספות בפרק מי שמת מקשים מה"ט למה לא השיא בכל ליצחק ובקדושין פרק עשרה יוחסין אמרינן כל הנושא אשה שאינה הוגנת לו כאילו חרשו כל העולם וזרעו מלח שאינו צומח כלום רק קוצים וברקנים כן הנושא אשה שאינה הוגנת ולסיפך הנושא אשה הוגנת לשם שמים זוכה לבנים הגונים וכדאיתא ברבה פ׳ במדבר פרשה כ׳ לה"ק כל הנושא אשה לשם שמים מעלה עליו הכתוב כאילו ילד את אשתו נמצא כאילו נושא בתו וזרעו מוכן לקבל עברה :

ויצו פרעה לכל עמו אף על עמו גזר. עיין במהרש"א וביפה תואר ועי"ל דנפקא ליה מדקאמרה בתיה מילדי העברים זה מכלל דגם ממצרים השליכו ליאור : ג׳ גזירות גזר. אפשר דלכן נשלחו עליו שלש מיני מכות כדאיתא בהגדת פסח ר׳ יהודה היה נותן בהם סימנים דצ"ך עד"ש באח"ב ועיין במפרשים אחרונים על סימן זה : ואח"ב היאורה תשליכוהו. אע"ג דבקרא כתיב מתחלה ויצו פרעה לכל עמו נ"ל דאין מוקדם ומאוחר בתורה אפילו בחד ענינא וכ"כ היפה תואר ש"ר ומהרש"א פי׳ בענין אחר שאזיל לשיטתו שכתב בסמוך גבי ותאר האשה דבחד ענינא לא אמרינן אין מוקדם ומאוחר : ולבסוף אף על עמו גזר. פרש"י דאיתא בתנחומא יום שנולד משה אמרו אצטגניני פרעה היום נולד מושיען

הרי"ף

לו את חור וכאן שכתוב אלה בניה של מרים לא הוזכר חור וגם לא מצינו שהיה למרים בנים אחרים מכלב אלא חור אבל ישר ושובב וארדון לא הוזכרו בבניה של מרים לזה אמר אל תקרי בניה אלא בוניה שמדבר בבעלה שבנאה למרים ונשאה כדפרש"י שנקרא כלב בשמות הללו ישר שייסר עצמו מעצת המרגלים וכו׳ ואיכא דאמרי על שהיו פניה דומין לוורד פירוש דאין ארדון שמו אלא ישר ושובב שמו וחזר לומר לנו שמרים שנקראת עזובה חזרה להיות אחר כך פניה דומין לוורד וארדון רוצה לומר וורד :

א"ר יוסי בר"ח אף על עמו גזר. צריך לבקש אסמכתא מנ"ל דעל עמו גזר דילמא כפשוטו שצוה לכל עמו שיהיו זהירין להשליך ליאור את הבנים הנולדים ונראה דדייק שא"כ הל"ל כל הבן הילוד לישראל היאורה תשליכוהו כמו שצוה למילדות בילדכן את העבריות אם בן הוא והמתן אותו ומדקאמר כל הבן הילוד סתם הוא גם על הנולד מן המצריים וגם דייק מאי לאמר דכתיב הכא אלא עם מה שדרש רבי תנחומא שאמרו האצטגנינים לפרעה היום נולד מושיען של ישראל ואין אנו יודעים אם יהודי או מצרי עמד וקבץ לכל עמו ובקש מהן ליתן לו בנים הנולדים היום וגזר אף על עמו והשתא ניחא דאמר ויצו לכל עמו לאמר בשביל אמירת האצטגנינים צוה כל הבן הילוד אפילו למצרים היאורה תשליכוהו וכו׳ :

שלש גזירות גזר בתחלה אם בן הוא וכו׳. פרש"י ז"ל בתחלה׳ והמתן אותו לא הושיב שומרים וכו׳ ולנ"ד מי הכריחו לרש"י לפרש כן שבתחלה לא הושיב שומרים ואח"כ הושיב שומרים כי הרי לא הוזכר שומרים במקראות ואפשר שדקדק רש"י שכיון שגזירת היאורה תשליכוהו היתה על ישראל ועל כל עמו אם כן למה עשה אותם במספר שתי גזירות הכל גזירה אחת היא להשליכם ליאור וכן גזירת והמתן וגזירת היאורה תשליכוהו הכל הוא גזירת מות בחנק לזה פי׳ שהראשונה היתה על ידי המילדות שסמך על אמונתם ולא הושיב עליהם שומרים ובשניה הושיב שומרים וכן על ישראל הושיב שומרים על כל עמו גזר ולא הושיב שומרים ויש לרמוז השומרים מדכתיב לאמר דהייט ויצו לכל עמו לאמר לשומרים לשמור שישליכו הבן הילוד לישראל ליאור :

עץ יוסף

גרס כמו דאי׳ במדרש שסיבב את עצמו. והכוונה שיש אדם שכוונתו ישרה. אבל נתפתה מאחרים. לזה אמר שסיבב את עצמו מעצתם השובבה :

לז ג׳ גזירות גזר כו׳. הכוונה לפי דבראשונה כתיב הבה נתחכמה לו. ודרשו חז"ל (לעיל סימן ל"ג) בואו ונתחכם למושיען של ישראל במה נדונם כו׳ בואו ונדונם במים שכבר נשבע שאינו מביא מבול לעולם. הרי דכבר הוסכם ביניהם גזירת היאורה תשליכוהו. אך מקודם שילא הגזירה להיות עושין כן לילדי בני ישראל התחכם פרעה לגזור על המילדות אם בן הוא והמתן אותו כדי שלא יענש הוא ועמו משום שאין שליח לדבר עבירה. ועוד שהיה בוש להראות אכזריות לבו בפרסום לכן צוה למילדות שיעשו בסתר. וכשראה שלא נעשתה עצתו ע"י המילדות. מסתמא יצא הגזירה להשליכם ליאור. והוה כאלו נכתב בפירוש. וביום שנולד משה אמרו לו אצטגניניו לפרעה היום נולד מושיען של ישראל ואין אנו יודעים אם יהודי הוא או מצרי הוא (משום שמשה נתגדל אצל

המתורגמן א) איינע ראזע

יד יוסף

א שמו"ר פ"א :

חדושי גאונים

לכן וכו׳ וזה ודאי אמרו ואחת שלחמין כלומר בהשתדלות הקיבוץ והסתגלות בפני בעליכן המביא לידי חימום ותשמיש ואחת של דגים כלומר בסידור דבריהם הנרמזים במלת דגים כמו שזכרנו . ואמר ונזקקות להם . בין שפתים : מה שזה דבר גדול עמוק מאד שיורה שכל עיקר כונתן בזה היה לא להנאת עצמן הנאת תשמישן עליהן בלתי כי אם לפרסם ע"י זה יחדוהו וכבוד הדר מלכותו שע"י ישראל יתפרסם כבוד עולם יחודו בעולם וזה רמז באמרו ונזקקו להם בין שפתים שהוא גבול מיוחד לעצמו ואין לו שיתוף או חבור לשום אחד מהשדות כי אם גבול לעצמו יחידי בלתי משתתף כן היה כל עיקר כונת הזדקקותן לבעליהן

אהבת איתן

צחר ואתנן • פי׳ גבי שמות של מרים אשת כלב אחר שנתרפאה • לאחר שהיו פניה דומין כצהרים אתנן שכל הרואה אותה מוליך אתנן לאשתו פרש"י שהיה מתאוה למשכב נשים. וק"ל דבפ"ב דתמורה (דף טז) גבי בתו של כלב איתא למה נקרא שמה עכסה שכל הרואה אותה כועס על אשתו פרש"י מתוך יופיה . ושוב מצאתי שהקשה בעל ידי משה במדרש רבה וי"ל לפמ"ש התוס׳ בפ"ק דתענית (דף ד) אהכיא דתמורה שמשום נגיעות יתירה דחזו בה היו כועסין כל א׳ על אשתו וא"כ משמע דמחמת יופי אין דרך לכעוס על אשתו ואדרבא שמוליך לה אתנן כדאמר הכא וכן מצינו בעובדא דרבא בכתובות (דף סה). ולפ"ד הב"י בריש ה׳ גיטין אסור לשנאות אשתו בשביל שראה אחרת יפה

רש"י

ליאור: גדול הדור · והיו הכל נשמעין לדבריו : על הזכרים ועל הנקבות · שלא יולידו לא זכר ולא נקבה : אלא בעולם הזה · שהנולדים מתים וחוזרים וחיים לעולם הבא: אתה גזרת בעולם הזה ולעולם הבא· שכיון שאין נולד אינו בא לעוה"ב : בת מאה ושלשים · כדמפרש ואזיל שנולדה בירידתן למצרים וישראל נתעכבו שם ר"י שנה ומשנולד משה לא נתעכבו אלא שמונים שנה כדכתיב ומשה בן שמונים שנה וגו' בדברם אל פרעה (שמות ז) ואותה שנה יצאו נמצא שעברו מירידתן עד שנולד משה ק"ל שנה וכשהחזיר עמרם את יוכבד כבר היתה מעוברת ממשה כדאמרינן לקמן בשמעתין : דא"ר חמא· בים נוחלין (קכג:) : זו יוכבד · בפרטן של יורדי מצרים אתה מוצא שבעים חסר אחת ובכללן אתה אומר הבאים מצרימה שבעים זו יוכבד שהשלימה החשבון בכניסתן לעיר : סימני נערות · חזרה לימי עלומיה באורח נשים ותואר פנים

גמרא

לח שם אוילך איש מבית לוי ויקח את בת לוי (שמות ב) להיכן הלך א"ר יהודה בר זבינא שהלך בעצת בתו · תנא עמרם גדול הדור היה כיון (שגזר) [שראה שאמר] פרעה כל הבן הילוד היאורה תשליכוהו אמר לשוא אנו עמלים עמד וגרש את אשתו עמדו כולם וגרשו נשותיהם אמרה לו בתו אבא קשה גזירתך יותר משל פרעה הרשע שפרעה לא גזר אלא על הזכרים ואתה גזרת על הזכרים ועל הנקבות פרעה לא גזר אלא בעולם הזה ואתה גזרת בעוה"ז ולעוה"ב · פרעה רשע הוא ספק גזירתו מתקיימת ספק אין מתקיימת ואתה [צדיק] ודאי גזירתך מתקיימת שנאמר (איוב כב) ותגזור אומר ויקם לך עמד והחזיר את אשתו עמדו כולם והחזירו נשותיהן · ויקח ויחזיר מיבעי ליה אמר ר' יהודה בר זבינא שעשה (לה) [לו] מעשה ליקוחין הושיבה באפריון ואהרן ומרים מרקדין לפניהם ומלאכי השרת אומרים (תהלים קיג) אם הבנים שמחה · את בת לוי · באפשר בת מאה ושלשים שנה היתה [וקרי לה בת] גדא"ר חמא בר חנינא זו יוכבד שהורתה (בכנען) [בדרך] ולידתה בין החומות שנא' (במדבר כו) אשר ילדה אותה ללוי במצרים לידתה במצרים ואין הורתה במצרים (וקרי לה בת) · אמר רב יהודה (בר זבינא) שנולדו בה סימני נערות :

ותהר

מהרש"א

את הנקבות כו' ע"ש אבל למדו לומר שהיה שם גזירה ג' על ידי אצטגניניו מדכתיב ויצו גו' כל הבן הילוד גו' בין יהודי בין מצרי כו' כמ"ש בהדיא בש"ר וכ"ה בתוס' לקמן דגזירת אם בן הוא והמתן לא היה אלא משום פן ירבה גו' ונלחם בנו ודלך אגשים להלחם עכ"ל והא דלא מספיק להו גבי גזירה שלישית משום דכבר נשבע הקב"ה שלא יביא מבול לעולם עד שהוצרכו לומר שאצטגניניו ראו דעתיד ללקות במים היינו משום דלא בטלה אותה גזירה שלישית עד שהושלך ליאור שחשבו האצטגנינים שאז היה נלקה מושיען כדאמרינן לקמן ובזה יתישב שלא עברה בת פרעה גזרת אביה שאחר השלכתו שאמרו האצטגנינים שכבר נלקה מושיען בטלה הגזירה ורש"י בחומש כתב הך שראו אצטגניניו אקרא ואם בן הוא והמתן גו' וזה אינו לפי הסוגיא דשמעתין דגזירה ראשונה דאם בן הוא והמתן גו' לא היה אלא משום פן ירבה גו' ונלחם בנו ודו"ק : [וילך איש כו' להיכן הלך כו' · עיין פירוש הרמב"ן בחומש בזה] : שהלך בעצת בתו · שמכו עצמם אהא דאמרינן לקמן שהיתה מתנבאה כשהיא אחות אהרן כו' וכן פי' רשב"ם פרק יש נוחלין ע"ש ויש לדקדק למה הוצרך כאן למימר שהחזירה ע"י דבורה של מרים קשה גזירתך כו' ואימא דמשום נבואתה זו שא"ל עתידה שתלד בן כו' החזירה ויש לומר דמשום נבואתה לא היה צריך להחזירה דהא ודאי היה יודע עמרם בעיבורה של יוכבד דהות מעוברת כבר ג' חדשים כדלקמן שהוא הכרת עובר אלא ע"כ החזירה מטעם שאמרה לו קשה גזירתך גו' ושע"י חזרתו יחזירו גם אחרים נשותיהם וק"ל : [לשוא אנו עמלים כו' · כענין שאמרו ואת עמלינו אלו הבנים גו' וק"ל] : א"ל בתי קשה גזירתך כו' עמד והחזירה כו' · ולא סגי להו למימר שהחזירה ע"י נבואתה עתידה אמי שתלד בן כו' דכיון דכבר נתעברה ממנו שלשה חדשים כדלקמן שזו כדי הכרת עובר לא היה צריך לו להחזירה והענין מבואר שזכרה ג' דברים נגד ג' גזירות שגזר פרעה כדאמרינן לעיל שבתחלה גזר אם בן הוא והמתן אותו ואם בת וגו' ע"ז אמרה לו שקשה גזרתך שפרעה לא גזר אלא על הזכרים ואתה גזרת אף על הנקבות ושגזר בשניה כל הבן הילוד היאורה גו' לא גזר אלא על הגוף בעוה"ז אבל יחיו לחיי עוה"ב כדאמרינן בהניזקין אשיב ממצולות ים אלו שנטבעו בים ואתה גזרת בעוה"ז ובעוה"ב ושגזר בשלישית אף לכל עמו זו הגזירה ספק שתתקיים שהם המצריים עצמם יבטלוה בעבור בניהם ואתה צדיק בודאי גזירתך קיימת שנאמר ותגזר אומר וגו' ודו"ק : ויקח ויחזיר מיבעי ליה כו' · דכיון דע"כ פירש ממנה כדלעיל מדכתיב וילך ע"כ נשואין שניים היו ומאי ויקח דמשמע לקוחין ראשונים אלא שעשה לה מעשה לקוחין כו' : ואהרן ומרים היו מרקדין כו' · עיין ברשב"ם בפרק י"נ וברמב"ן ואע"ג שידעו שכבר מעוברת ג' ירחים מ"מ היו משמחים בחזרתה שלא יהיה נולד בן המושיען בהיותה גרושה ואמרו אם הבנים שמחה פי' הפסוק משיב עמרם העקרת שנתעקרה מביתו להחזירה שם ואז אם שהיא יוכבד והבנים אהרן ומרים שמחה ונסמך לזה בצאת ישראל ממצרים וגו' אז נעשה זה וק"ל : [אפשר בת ק"ל · מבואר בארוך פרק יש נוחלין ע"ש] :

עיון יעקב

מושיען של ישראל ואין אנו יודעין אם יהודי אם מצרי וכו' לפי זה נ"ל דמה שפרש"י בחומש אקרא ואם בן הוא והמתן שראו אצטגניני פרעה וכו' נ"ל שאתי ראיות ראו מתחלה אמרו שתמא שיולד בן המושיע וראיה שניה היתה על אותו יום שנולד ושלא היו יודעין אם מישראל או ממצרי כנ"ל לפי פרש"י ובתוס כתב מהרש"א שאינו עולה לפי סוגיא דהש"ס ועיין בתוספות לקמן ד"ה בשבילי נלחם כולהם כתבו דגזירה ראשונה היה משום ונלחם בנו ודרך איש להלחם ע"ש :

עמרם גדול הדור הוא · מתיבת איש קדריש דהוא לשון חשיבות : פרעה לא גזר אלא בעוה"ז · עיין פרש"י ומהרש"א ועי"ל דה"ק פרעה לא גזר אלא מניעת הבנים בעוה"ז יש לו נער שאין לו בנים אבל בעוה"ב אין לו עונש כיון שאינו דידיה עבד ועסק בפ"ו כל ימי חייו רק שמתו ע"י אונס (ועמ"ש לעיל ביבמות אפלוגתא אי הוו ליה בנים ומתו) ואתה גזרת בעה"ז ובעוה"ב דגם שם נענש על שלא עסק בפ"ו כי בהדי כבשא דרחמנא למה לך מה דמפקדת איבעי לך למיעבד אף שהוא קיים מצות פ"ו מ"מ אחרים עושין כן אף שלא קיימו פ"ו וק"ל : ספק גזירתו מתקיימת · לפי שדרכו בכך להיות גוזר ואינו מקיים שהרי כתב בפנקסו שאין עבד מולך והמליך את יוסף מעבדות כדאיתא ריש פ' ויגש כי כמוך כפרעה במדרש וברש"י ע"ש : עמד והחזיר את אשתו · ובב"ב דף ק"כ ע"א פרשב"ם שהחזירה מפני מרים שהתנבאה לו שעתיד בן לצאת ממנה שיושיע את ישראל וכתב מהרש"א דמשום נבואתה לא היה צריך להחזירה שהרי היתה מעוברת כבר ג' חדשים עכ"ל ואכתי צ"ע על הרשב"ם דל"ל לפרש פי' אחר ממה דאיתא כאן בש"ס להדיא דלכן החזירה לפי שאמרה קשה גזירתך וכו' ונ"ל דבלא פרשב"ם לא היה צריך להחזיר את יוכבד שהיתה זקנה והוצרך לעשות בה נס שיולדו בה סימני נערות כדבסמוך הלא היה אפשר ליקח לו אחרת בת בנים כדי שיחזירו כולם את נשיהם להכי פרשב"ם לפי שהתנבאה מרים שעתיד להוליד בן לכך החזירה אף שהיתה מעוברת כבר שע"י כך יצא הולד מזורז ומלובן ומ"מ הי לאו כדי לבטל הגזירה שגזר לא היה מחזירה בשביל זה כדי שלא יחזירו אחרים וק"ל ובזה מדוקדק מה שאמרו מ"ה אם הבנים שמחה ולא אמרו אב הבנים כי מכח הבנים שמחה האם דאל"כ היה שמח עמרם עם אשה אחרת : ויקח ויחזיר מיבעי ליה · דליכא למימר שנשא אחותה של יוכבד ולא יוכבד עצמה דהלא אסור לישא אחות גרושתו גם בפ' וארא כתיב שיוכבד אמו של אהרן ומשה וגם לא ס"ל לש"ס דידן שנישאה לאליצפן בן פרנך כדעת המתרגם גבי אלדד ומידד שהרי גירשו כולם וק"ל ועיין בעיר בנימין : וקרי לה בת · הל"ל ויקח את יוכבד דודתו כדכתיב בפ' וארא דליכא למימר דאז היתה ילדה והלא בת ק"ל שנה היתה ולא הוה ליה לקרותה על שם אביה כיון שהיתה גדולה : שנולדו בה סימני נערות · לכאורה נ"ל מה צורך לנס זה בחנם שהרי כבר היתה מעוברת ושמעתי בשם מוח"ז הגאון מהר"ש שפירא לפי שעיקר

עץ יוסף

מצרית היינו בת פרעה וכל המקבל נקרא מוליד . לכן לא ידעו אם מצרי או ישראל כמו שכתב התורת חיים) עמד וקבץ כל עמו ובקש מהם ליתן לו בנים הנולדים בו ביום וגזר אף על עמו כדאי' במדרש . וזה שאמר הגמרא ואח"כ היאורה תשליכוהו אע"ג דזה כתיב אחר ויצו פרעה לכל עמו . תפס לשון הכתוב דרך השאלה . ודו"ק :

לחם יוסף

לח על הזכרים ועל הנקבות . שלא ילדו לא זכר ולא נקבה . וא"ת מה היה אם היו יולדות נקבות כיון שלא היה למי להנשא . י"ל הא איש אחד יכול לישא כמה נשים . ועוד אף אם היו נבעלות למצרי היה ולדה כמותה וא"כ לא ימחה שם ישראל : סימני נערות . חזרה לימי עלומיה באורח נשים ותואר פנים ונתפשטו הקמטין . קשה מה תועלת היתה בזה שנולדה בה סימני

יד יוסף

א שמ"ר פ"א :
ב ב"ב קכ ע"א :
ג שם קכג ע"ב :

חדושי גאונים

לעולם יחוד השם והתפרסמיתו עם שהיתה גזירת פרעה נטויה מתוחה הם בטתו בטוב כונתם ויושר מחשבתם שהאל ברוך הוא יוציא אותה מן הכח אל הפועל וכמו שהיה . ויתכן כי קרוב הוא שלזה כיון רש"י בפירושו שפירש בין שפתים בין מצרי השדות מקומות לנועים מצד גבול השדה גבוה מכאן וגבוה מכאן וחריץ באמצע הרי שרמז שענין לגיעותם היה באופן ציור דמיון בין שפתים שהוא גבול מתיחד לעצמו בלתי משתתף לגבולי השדה כן היה כל עיקר כונתם לתכלית התפרסם יחוד השם כמה שביארנו ועם היות גזירת פרעה מתוחה נטויה גבוה מכאן ומכאן כלומר מכל צד ופינה וגזרם של כלייה ונתרצה באמצע וזהו וחריץ באמצע ודי בזה ביאור . וזכר שהיו יולדות תחת התפוח להורות שכל עיקר זה היה להעמיד תולדות תחת ציור ומשל התפוח כמו שבא מפורש ושם שכל נשבת פ' רבי עקיבא א"ר חמא

אהבת איתן

ממנה . ועיי' מ"ש עליו ספר"ת . ובס' מ"ל . ולפמ"ש יש ראיה לדברי הב"י מהא דכאן . ודלא כנ"ש רש"י שלהי גיטין אההיא דאם שנאה שלח דהיינו כר"ע . דהא משום דמצא אחרת נאה הימנה אין לשנאותה:
עמרם גדול הדור היה כיון שראה שאמר פרעה הרשע כל הבן הילוד היאורה תשליכוהו כו' עמד וגירש את אשתו . אמרה לו בתו אבא גזירתך קשה משל פרעה כו' שלא גזר אלא בעוה"ז ואתה בעוה"ז ובעוה"ב .

לט שם ותהר האשה ותלד בן (שמות ב) והא הות מיעברא ביה תלתא ירחי מעיקרא. א"ר יהודה בר זבינא מקיש לידתה להורתה מה הורתה שלא בצער אף לידתה שלא בצער מכאן לנשים צדקניות שלא היו בפיתקה של חוה :

מ שם ותרא אותו כי טוב הוא (שם) תניא רבי מאיר אומר טוב שמו רבי יהודה אומר טוביה שמו ר' נחמיה אומר הגון (היה) לנביאות. אחרים אומרים נולד כשהוא מהול וחכמים אומרים בשעה שנולד משה נתמלא כל הבית אורה כתיב הכא ותרא אותו כי טוב הוא וכתיב התם (בראשית א) וירא אלהים את האור כי טוב. (שמות ב) ותצפנהו שלשה ירחים דלא מנו (לה) מצריים אלא משעה דאהדרה והיא הות מיעברא ביה תלתא ירחי מעיקרא. (שם) ולא יכלה עוד הצפינו ואמאי תצפניה ותיזל אלא כל היכא דשמעי מצראי דמתיליד ינוקא ממטו ינוקי (ומעוו) התם כי היכי דלישמע (לקליהו) ונעוי בהדייהו דכתיב (שה"ש ב) אחזו לנו שועלים שועלים קטנים מחבלים כרמים :

רש"י

ונתפשטו הקמטין: והא הות מיעברא ביה וכו'. מקמיה דאהדרה כדלקמן : מקיש לידתה וכו'. לא נכתב הריון זה אלא לדרוש כך : בפיתקא של חוה. בפסק דין שלה ושטר גזירות קללתה דעצבון והריון : הגון לנביאות. ראתה ברוה"ק שעתיד [להיות הגון] לנבואה : ותצפנהו שלשה ירחים. שלשה חדשים יכלה להצפינו שלא הלכו המצריים לבדוק אחריה אלא לסוף תשעה חדשים משהחזירה והיא הות מיעברא ביה תלתא ירחי מעיקרא ומהכא נפקא לן : אמאי תצפניה ותיזל. מאחר שצפון במסתרים הוה כדכתיב ותצפנה ומה יש לה לדאוג : ומעוו התם. ולועקים שם ודרך תינוק לצעוק כששומע קול תינוק חבירו : אחזו לנו שועלים. בת קול אומרת למי הים אחזו לנו שועלים הקטנים

מהרש"א

והא הות מיעברא כו' מעיקרא כו'. דבחד ענינא לית לן למימר אין מוקדם ומאוחר בתורה וע"כ דרשו שע"כ נכתב כאן כאילו לא היתה מעוברת כבר שלא היה לה צער עיבור ומיניה מסמיכות שמעי' שגם לידתה שלא בצער היה וק"ל: רמ"א טוב שמו כו'. טוב ממש בקטן כזה לא שייך לראות בו ואם נפרש בו מלשון יפה כמו כי טובות הנה אינו טעם על שהצפינה אותו וכי לדקת כיוכבד אי לא היה יפה לא הצפינהו וע"כ דרש בו ר"מ טוב שמו שם משה נתנה לו בת פרעה אבל עיקר שמו טוב והיתה דייקא בשמו כי בהוולד לה אהרן ומרים נתוסף הגלות מרים ע"ש וימררו את חייהם אהרן ע"ש ההלכת יאור אבל בשם משה ראתה כי טוב הוא שע"י יבא טובה וגאולה לישראל ור"י הוסיף בענין זה בעצמו טוביה שמו בנוסף לו שם י"ה המשותף בשמו כמו שם ישראל והרמז בו שם טוב באמצע וי' של כי מלפניו וה' של הוא מאחריו ורבי נחמיה שאמר הגון לנבואה עיין פרש"י ונ"ל שע"י בתה מרים ראתה זאת כי יוכבד לא נחשבה בכלל ז' הנביאות בפ"ק דמגילה : ושאמר שנולד כשהוא מהול. כי הערלה הוא דיבוק היצה"ר שנקרא ערל גם רע ובהיפך בהסרת ערלה נקרא טוב. ושאמר שנתמלא הבית כולו אורה כו' הוא חידוש נפלא והוראה על שעתיד לדבר עם השכינה פה אל פה שע"י זה יהיה קרן עור פניו וק"ל : ותצפנהו ג' ירחים דלא מנו לה כו'. פרש"י ומהכא נפקא לן והיינו מדהיתה יכולה להצפינו עד ג' חדשים היינו משום דלא מנו לה כו' ורש"י בחומש תפס לו דרך אחרת עיין שם וברא"ם ואין כאן מקום להאריך ובספר פענח רזי כתב דהא ודאי מצרים נמי הוו ידעי דיולדת לז' יולדת למקוטעים ובדקו אחריה לששה חדשים משעה דאהדרה והיא הות מיעברא ג' חדשים מעיקרא וילדתו לז' מקוטעים דהיינו לג' חדשים משעה דאהדרה וע"כ יכלה להצפינו ג' חדשים מיום לידתה אותו עד ו' חדשים משעה דאהדרה כך תוכן דבריו וכה"ג כתב החזקוני ע"ש : ולא יכלה עוד הצפינו אמאי תצפניה כו'. פרש"י שצפון במסתרים היה כדכתיב ותצפנהו כו' עכ"ל היינו מסברא אבל ממה שהיתה יכולה להצפינו שלשה חדשים אין ראיה דג' חדשים הראשונים לא בדקו אחריה כדעיל דלא מנו כו'. ושאמר דהוו שמעו מצראי דאתיילד כו' לאו דוקא אלא שהרגישו שעת לידתה כי הכא במשה דכבר נולד מקודם זה ג' חדשים אלא שהרגישו בה לסוף ט' שהולידה לפי דעתם וק"ל: אחזו לנו שועלים גו'. מפורש בשיר השירים רבה מנת שועלים כו' אמר רבי ברכיה שועלים קדמאה

עיון יעקב

נשואין שלו היתה כדי שיחזירו כולם את נשותיהן ואי לא נעשה בה נס זה לא היו מחזירין את נשותיהן כי אמרו דעמרם לכך החזיר לפי שהיא זקנה שאינה ראויה להוליד עוד משא"כ מי שראויה להוליד לא יחזיר אשתו כדי שלא יעמול לשוא לפי שגזרו להשליך ליאור הילדים לכך נעשה נס זה והו"ק ועי"ל לפי שעמרם גדול הדור היה ואלמלא לא נעשה נס זה היה מוכרח לישא אשה אחרת בת בנים כדאמרינן ביבמות לקיים בבוקר זרע זרעך ולערב אל תנח ידך. ותו י"ל דלכך נעשה גם זה כדי שלא ימנו המצרים אלא משעה שאהדרה שראו דאז חזרה לימי נעוריה ויוכלו להצפינו תלתא ירחי עד יום שראוי להציל משה כדבסמוך :

והא הות מיעברא ביה תלתא ירחי מעיקרא. דקדק לומר תלתא ירחי דאל"כ הוי מצי למימר דלכך כתיב ותהר לפי שאז ניכר הריונה ועיבורה אע"פ שהיתה מעוברת מעיקרא וכן פרש"י פ' ויצא על פסוק ותלד זלפה בכולן נאמר הריון חוץ מזלפה לפי שהיתה בחורה ואין הריון ניכר בה לכך מקשה דהא הויא מיעברא תלתא ירחי מעיקרא ודאי היה ניכר עוברה כדאיתא בנדה דף ח' ע"ב ע"ש : מה הורתה שלא בצער. פי' שזה הדבר ניכר היה לכל שלא היה בצער שהרי אדרבה בימי הריונה חזרה לימי עלומה ביופיה ותואר פניה אף לידתה שלא בצער :

ותרא אותו כי טוב הוא תניא ר"מ אומר טוב שמו. הכוונה לפי שיצר לב אדם רע מנעוריו משא"כ במשה ניכר בו מיד שהיה טוב לבריות וכן נהג טובת עין אצל התורה כדאיתא בנדרים ורבי יהודה מוסיף טוביה שמו כלומר שהיה ג"כ טוב לשמים וזה טוביה וכה"ג פי' היפה תואר וכן כל מ"ד ומ"ד מוסיף מעלה במשה ובפרקי רבי אליעזר איתא והובא בילקוט ראובני אמר רבי נתנאל ראו אבותיו של משה תארו כמלאך אלהים ומלו אותו לשמונת ימים הכוונה ג"כ דרבי נתנאל סבר ליה כחכמים דהכא דאמרו ותרא אותו כי טוב ספי' שנתמלא הבית אורה וכדי שלא תימא כאחרים שס"ל שנולד מהול לזה קאמר ומלו אותו לשמונת ימים ואם איתא שנולד מהול אף דקי"ל שצריך להטיף ממנו דם ברית מ"מ לא היו מוהלין אותו לשמונה שהרי נולד משה בשבת ועל נולד מהול אין מחללין את השבת כמבואר בי"ד הל' מילה ע"ש : ותצפנהו שלשה ירחים. פרש"י שלשה חדשים יכלה להצפינו שלא הלכו המצרים לבדוק אחריה אלא לסוף תשעה חדשים מדקדק רש"י לסוף תשעה חדשים כי הכי קי"ל יולדת לתשעה יולדת למקוטעין כדאיתא בנדה דף ל"ח וכן מבואר בא"ע סימן ד' עיין בב"י בשם תשובת הרב דוראן אך קשה לפי מ"ד לקמן בש"ס בפלוגתא אי אותו יום כ"א בניסן הוי ביום שאמר שירה או יום ו' בסיון הוי ביום קבלת התורה ומקשה הש"ס למ"ד כ"א בניסן הוי היכא משכחת ליה ג' ירחי וקאמר אותה שנה מעוברת היתה רובו של ראשון ורובו של אחרון ואמצעי שלם וא"כ קשה הלא יכלה להצפינו עוד עד מלאת תשעה שלימים וי"ל דודאי אלו מ"ד דלקמן שסבירא להו דהיום היה גורם הצלת משה לפי שקבל התורה או שאמר השירה ביום זה א"כ לכל זה די"ל דלכך הצפינו עד יום זה לפי שידעו ברוח הקדש שביום זה יש לו הצלה משא"כ ביום אחר וזה כוונת הפסוק ותרא אותו כי טוב ויבוא טוב ויקבל טוב זה תורה כדאיתא במנחות דף י"ג לכך ותצפנו ג' ירחים ותו לא: אמאי תצפנהו ותיזל. מה

עין יוסף

נערות כיון שהיתה מעוברת מקודם. וי"ל שאם היתה נראית כזקנה לא היה בזה תועלת שהחזירה כדי שיחזרו הם נשותיהם שהיו אומרים הוא החזירה לפי שהיא זקנה ואינה ראויה להוליד אבל מה להם לחזור נשותיהם ולהוליד לשוא. אבל עכשיו שראו שראויה להוליד ומ"מ החזירה יחזרו גם הם נשותיהן. ואף שהיתה מעוברת מקודם א"כ יאמרו הוא החזירה משום שמה יאבד בזה. אבל אנו מה לנו להחזיר שיתעברו. י"ל שלא פרסום מה שהיא מעוברת. ועוד היא תלד אחר שתלד הריון זה :

מא כי טוב הוא. קשה להו כל הבנים טובים בעיני אמותיהם. ומה זה שקאמר כי טוב הוא: טוב שמו כו' טוביה שמו. שמרים בנבואתה קראתו טוב או טוביה. וראתה אמו שמאחר שנקרא שמו כן סימן על שלימותו ור"מ לטעמיה דבדק בשמות : הגון לנביאות. ותיבת אותו קאי אמזלו והכוכב שנולד בו. שראתה במזלו שיהיה עשיר וחכם וגבור ובעל קומה שע"י זה יהיה הגון לנביאות. וה"ק קרא ותרא אותו למזל. כי טוב הוא התינוק שיהיה לו מעלות והכנות להשראת שכינה עליו : אחרים אומרים. תימה דאחרים הוא ר"מ כדאי' בהוריות. ורבי מאיר הא אמר טוב שמו. וי"ל דהדא אמר קודם שנזרו עליו שיקרא בשם אחרים. א"נ י"ל דהדא אמר משמיה דרביה (ת"כ) : נולד כשהוא מהול. וזה סימן טוב שיהיה טוב במעשים כי רוב הצדיקים נולדו מהולים כדאי' בתנחומא סדר נח סי' ה' יע"ש. ובפענח רזא כתב כי תיבות אותו כי טוב הוא בגימטריא שנולד מהול. ומסיים ולכך אומרים הודו לה' כי טוב בשעת המילה : נתמלא כל הבית אורה. משום שאין שייך לומר ותרא אלא

יד יוסף

א שמו"ר פ"א :

חדושי גאונים

בנ תניא מ"ד כתפוח בעצי היער וגו' למה נמשלו ישראל לתפוח לומר לך מה תפוח זה פריו קודם לעליו אף ישראל הקדימו נעשה לנשמע ושם ביארנו ענין זה על השלימות. וזכר שהקב"ה שלח להם מלאך מן השמים ומנקר אותם ומספר אותם וכו'. יורה כי הקב"ה מילא משאלות לב אלו הצדקניות וישלח מלאך להוציאם מטפשות ומגסות טבע מולדת' כפי טבעו רומסי טיט עובדי האדמה בוני הבנינים עושים בחומר ובלבנים אבל זיככם וניקם ושיפרם והאיר לבותם באופן שיהיו ראוים לקבל התורה ולהשיג ולידבק בשמו ואמר כפי סידור המשל בנמשל כחיה זו שמשפרת את הולד וזה ברוב שרמזו בזה כי כשם שהחיה זו משפרת את הולד מטיט וצואה כן שלח הקב"ה מלאך לנקם ולשפרם ולזככם מטיט הסכלות וגסות טבעם כמו שביארנו בגיטין שאין טיט וצואה יותר גדול מן

אהבת איתן

ופרש"י אלא בעה"ז שנולדים ומתים וחוזרים וחיים הן לעוה"ב אתה גזרת בעוה"ז ובעולם הבא שכיון שאינן נולדים אינן באין לעוה"ב. וק"ל הא גזירת פרעה נמי איכא בעוה"ב לאותן קטנים שנולדים ונשלכין ליאור ומתים משנולדו דהאיכא למ"ד בס"פ חלק (דף ק"י ע"ב) דקטן אינו בא לעולם הבא אלא משעה שסיפר ואיכא למ"ד משעה שיאמר אמן וא"כ קטנים כאותן שהושלכו ליאור עדיין לאו בני עה"ב נינהו. ודוחק לחלק בין מת מעצמו לנהרג בידי אחרים. ועוד ק"ל לפרש"י דאנולדים קאי דא"כ אמאי קרי גזירה מה שלא נולדו הא קי"ל

מא שם ^א^ותקח לו תבת גמא (שמות ב) מאי שנא גמא אמר רבי אלעזר ^ב^מכאן לצדיקים שממונם חביב עליהם יותר מגופם וכל כך למה ^ג^לפי שאין פושטים ידיהם בגזל · ר"ש בר נחמני אמר דבר רך שיעמוד בפני [דבר] רך ובפני [דבר] קשה · (שם) ותחמרה בחמר ובזפת תנא חמר מבפנים וזפת מבחוץ [כדי] שלא יריח אותו צדיק ריח רע · (שם) ותשם בה את הילד ותשם בסוף על שפת היאור רבי אלעזר אומר ים סוף ר' שמואל בר נחמני אמר [דף יב ע"ב] אגם כדכתיב (ישעיה יט) קנה וסוף קמלו :

מב שם ^ד^ותרד בת פרעה לרחוץ על היאור א"ר יוחנן משום רבי שמעון בן יוחאי מלמד שירדה לרחוץ מגלולי בית אביה וכן הוא אומר (ישעיה ד) אם רחץ ה' את צואת בנות ציון · (שמות ב) ונערותיה הולכות על יד היאור אמר ר' יוחנן אין הליכה [זו] אלא [לשון] מיתה וכן הוא אומר (בראשית כה) הנה אנכי הולך למות · ותרא

רש"י

הקטנים שהיו מחבלים הכרמים בהיותם סמדר בעוד הפרי קטן : שחביב עליהם ממונם · שדמיו מועטין ואף ע"פ שהיה משתמר גופו יותר בשל עלים קשים וחזקים : דבר רך · בזה הוא משתמר יפה מן הכל לפי שהדבר הקשה כשהמים מוליכין אותו בחזקה והוא נתקל באבן הוא ניסוף ונשבר אבל דבר רך נתקל ונזדקר [באבן] לאחוריו : ריח רע · של זפת : אגם · של עלי ערבה וקנים דקים אושיידי"ד בלע"ז והוא קנה וסוף קמלו דקרא · קנה קנים · סוף ערבה דקה : לרחוץ · לטבול שם לשם גירות : וכן הוא אומר כו' · שהשב ומתנקה מעונו קרוי רחוץ : לשון מיתה · כדמפרש טעמא ואזיל שהיו מוחות בידה הלכתו

תוספות

חמר מבפנים וזפת מבחוץ : פי' רבי בשם ר"ש בר קלונימוס זה וזה בתוך התיבה והחמר היה מכסה את הזפת אבל מבחוץ לא זיפפה שלא ירגישו כי הגומא דומה לקנה היאור ולא יבחינו התיבה בתוך קנה היאור :

מהרש"א

מלא תניא חסר שעלים כו' שירדו לשעלו של ים וע"ש ערמתם בהבה נתחכמה לו להשליכם ליאור משאן לשועלים כו' וע"ש ודו"ק : תבת גמא מ"ש גמא אר"א מכאן כו' · וכה"ג אמרו בפ' ג"ה [א] גבי יעקב שנשתייר על פכין קטנים וצ"ל הכא שהיה משתמר גם בגמא אלא שיותר היה משתמר בעלים אחרים ומדהזכיר בקרא שהיה גמא לאשמועינן מכאן לצדיקים כו' דאל"כ אין לך דבר שעומד בפני פקוח נפש וכ"ש ממון וק"ל : בחמר ובזפת תנא חמר מבפנים כו' · מדהוצרכה לב' מינים חמר וזפת אמרו דודאי חמר מבחוץ אינו דבר מתקיים במים מבחוץ ובתבת נח שהיה זפת מבפנים ומבחוץ אע"ג דנ"כ לדיק היה י"ל כיון דתשמיש רב היה שם לכל מין ומין לא היה די בחמר מבפנים שאפשר שיתפרק ע"י שימוש רב כזה ועוד יש לומר שכוונו הכא לומר שלא יריח כו' ע"ש שהשכינה היתה עמו כדלקמן ותראהו ותרא מיבעי ליה כו' ובזה יתיישבו דברי רש"י בחומש פרשת נח והרא"ם כתב שם דרך אחרת ע"ש : וכתבו התוספות בד"ה חמר מבפנים כו' דזה וזה כו' ולא יבחינו כו' עכ"ל וקצת ראיה שהגמא דומה לקנה כמו שפירש התרגום קנה וסוף קנה וגמא אך קשה לדבריו דא"כ מאי קאמר לעיל מ"ש גמא כו' דהא היכא למימר שלקחה גמא שלא יבחינו התיבה תוך קנה היאור ויש ליישב דשאר עץ נמי דומה לגמא אלא לאפוקי זפת קאמר ודו"ק : ותשם בסוף רא"א ים סוף כו' · זה המעשה במצרים ביאור ולפי הכתובים שים סוף לאו במצרים ואפשר שמן ים סוף נמשכים יאורים למצרים וע"כ קראו סוף ובש"ר ים סוף שים סוף מגיע עד נילוס · ושאמר רשב"נ אגם דכתיב קנה וסוף האי קרא נמי במצרים כתיב אלא דכריתה לא שייך בים סוף אלא באגם דומיא דקנה דנקט גביה ופרש"י סוף ערבה דקה עכ"ל ובתרגום קנה וסוף קנה וגומא עכ"ל : לרחוץ כו' · עי' פרש"י אבל לפירושו לא ה"ל לאתויי האי קרא אם רחץ ה' גו' דלא איירי ברחילה ממש וטפי ה"ל לאתויי מכמה מקראות דכתיב רחילה גבי טבילה ועוד למה לא נאמר דלרחילה בעלמא ירדה אלא שזו הרחילה נאמרה למשל על רחילת עצמה מגלולי בית אביה ודרש ליה מדלא כתיב לרחוץ בתוך היאור אלא על היאור להורות שלא היה זו רחילה ממש ובהא קמשתעי נמי קרא דאם רחץ ה' גו' משל על השבים ומתנקים שהיו מלוכלכים בנות ציון בגלולי ע"ז והא מייתי לה פ"ק דמגילה אמאי קרי לה יהודית שכפרה בעכו"ם כו' ע"ש וק"ל : אין הליכה זו אלא לשון מיתה כו' · דאל"כ למה לי למכתב ונערותיה הולכות כפרש"י בחומש

הרי"ף

ותשם בסוף על שפת היאור רבי אלעזר אומר ים סוף וכו' · צ"ע מה ענין ים סוף אל היאור דהא כתיב הכא על שפת היאור וכתיב ותרד בת פרעה לרחוץ על היאור ונערותיה הולכות על יד היאור ומה גם כי מיאור מצרים עד ים סוף יש דרך שלשת ימים ושמא אותה ארץ מצרים שבתורה אינה זו של עכשיו שקורין אותה מצרים והיא היתה למעלה מזה על שפת היאור וסובב אצל ים סוף ובאותו מקום היתה ארץ מצרים הכתובה בתורה וילדק לומר ותשם בסוף על שפת היאור :

ונערותיה הולכות א"ר יוחנן אין הליכה אלא מיתה וכו' · אין להקשות כיון שלא מתו אלא לפי שמיחו בה ואמרו לה גבירתנו את עוברת על גזירת אביך וכו' בא גבריאל

עיון יעקב

שהרגישו כאן המפרשים דהלא כיון שמלאו לה ט' חדשים ידקו אחריה עיין ביפה תואר ומהרש"א ועי"ל דהא דקדק הש"ס ותיז"ל כלומר שגם היא עצמה תלך לבית הסתר מקום שלפון הילד או למקום אחר ומה יכולין לעשות המצריים שיאמרו שברחה יהיה לפונה עד כי יעבור הזעם ויתבטל הגזרה להכי הולכך הש"ס לומר דהוו ממטו יונקי :

וכל כך למה · פי' דודאי נפשו חמור דליתא בחזרה וממון איתא בחזרה לס"ק לפי שאין פושטין ידיהן בגזל כי מה דסני לך לחברך לא תעביד וכיון שהן מקפידין על ממונם יותר מנפשם להכי חמיר עליהם ג"כ שלא לגזול את חביריהם ומהם ילמדו וכך יעשו שלא לגזול כי הקב"ה קובע את קובעיהם נפש : **שלא** יריח אותו לדיק ריח רע · עיין מה שהקשו מפרשים דלמה היה בתיבת נח ריח רע וליכא למימר לפי שהיו המים חזקים הוצרכו לזפתה מבית ומבחוץ אכתי קשה ה"ל לחמור חמר ע"ג הזפת שמבפנים כמו שפי' התוספות בשם ר"ש בר קלונימוס ול"נ דלא קשה מידי דהתם בנח שהיה גדול ולקח עמו כל צרכיו בודאי היה לו ג"כ כמה מיני לבונה וכה"ג לעשן להסיר הריח רע משא"כ משה שהיה קטן והיה יונק עדיין היו צריכין לעשות לו שלא יריח ריח רע וק"ל : **בתוס'** ד"ה חמר מבפנים וזפת מבחוץ · פי' ר"ש בר קלונימוס זה וזה בתוך התיבה והחמר היה מכסה את הזפת אבל מבחוץ לא זיפתה שלא ירגיש כי הגומא דומה לקנה היאור ולא יבחינו בתוך קנה היאור ע"כ והא דלא מתרץ הש"ס כן על מ"ש גמא עיין במהרש"א ועוד דא"כ יותר ה"ל לירא שישבר התיבה וה"ל ליקח עץ יותר חזק גם מאי אשמעינן הקרא בזה וגם אפשר דיש עוד עץ חזק ודומה ג"כ לקנה היאור אלא ודאי דלדיקים ממונם חביב עליהם מגופם אך ק"ק לפי פירוש הר"ש ה"ל למיכתב בהיפך הקרא ותחמרה בזפת ובחמר שלכתחלה צריכין לחמור בזפת ואח"כ החמר על גביו : **ותרד** בת פרעה לרחוץ על היאור אמר רבי יוחנן · מדקדק כן מדלא כתיב לרחוץ ביאור וגם למה לא כתיב להיפך כפרש"י בחומש והכי ה"ל

עץ יוסף

אלא על דבר המוחש . לכך דרשו שקאי אאורה שהיה הבית מתמלא ממנו . והאי ותרא אותו קאי אאור . וזהו לסימן שיהיה טוב כשם שהאור נקרא טוב ויבא טוב ויקבל טוב את התורה שנקראת טוב שנאמר כי לקח טוב · מהקב"ה שנקרא טוב ה' לכל (ת"ג) גם האור רמז לחכמה ע"ד ותורה אור חכמת אדם תאיר פניו (יפ"ת) :

מא דבר רך . בזה הוא משתמר יפה מן הכל . לפי שהדבר הקשה כשהמים מוליכין אותו בחזקה והוא נתקל באבן והוא ניסוף ונשבר . אבל דבר רך נתקל ונזדקר לאחוריו (רש"י) פי' לפירושו שכשהמים מוליכין אותו בחזקה ופוגע בדבר אחר · כשהוא רך נזקר לאחוריו ואינו נשבר . והיינו דקאמר שעומד בפני דבר רך ובפני קשה . ובזה ניחא דכתיב ותקח לו תיבת גמא וגו' דתיבת לו יתירה וסגי אומר ותקח תיבת גמא וגו' . אלא דה"ק ותקח לו להצלת הילד תיבת גומא שיהא עומד בפני הרך ובפני הקשה : תנא חמר מפנים וזפת מבחוץ שלא יריח כו'. עי' בתוס'· ובמהרש"א מה שהקשה על התוס' ומצאתי שלפירוש התוס' כשאמרו תנא חמר מבפנים כו' הוי תירוץ אחר לקושיא מאי שנא גומא . ולפי פי' זה גם תיבת לו ניחא שה"ק ותקח לו להצלתו תיבת גמא ותחמרה בחמר וגו' כדי שלא יריח אותו לדיק ריח רע . שאחר שהכירו בו . כי נפשו גבוה בקרבו . ע"כ כל ריח רע הוא נגד דעתו היפה . כי מטבע הנפש שהיא מתרחקת מריח רע ומכ"ש לדעת חכמים שנתמלא הבית אורה . כי אור השכינה מדובקת בו : רא"א ים סוף . כי לפי הכתובים הים סוף לאו במצרים ואמאי קראו סוף לכן קאמר ר"א ים סוף שים סוף מגיע עד נילוס . כן הוא בהדיא בש"ר פ"א . ור"ל לשון אחד מהים בא ומתחבר עד נילוס · ומה שהניחתו שם נראה דלא רדיפי מיא כמו מי נילוס הנהר השלום (יפ"ת) : ים סוף . דאע"ג דלא כתיב אלא בסוף . פעמים נקרא כן בלי הזכרת ים . כמו מול סוף (יפ"ת) : אגם אגם של עלי ערבה וקנים דקין והוא קנה וסוף דקרא . קנה קנים . סוף ערבה דקה . והא דהניחתו שם . שלא יטבע . ושלא יוליכנו שטף הנהר אולי יש תקוה (יפ"ת) : לרחוץ מגלולי בית אביה· כוונתו לתרץ

[א] מהרש"א אד"ה תבת בפ' גיד הנשה (צ"א ע"א) :

יד יוסף

א ס"ר פ"א :
ב חולין צא ע"א :
ג סנהדרין לט ע"ב :
ד שמו"ר פ"א :

חדושי גאונים

הסכלות והכסילות והגסות והפתיות וכל זה ברור כשמש . ואמר ונותן להם ב' עיגולים א' של דבש ואחד של שמן ירצה נותן להם כח השכל ומאיר לבותם עד שע"י הזדקקות ונקיותם וטהרתם יהיו מוכנים לקבל התורה שנמשל' כשמן ודבש כידוע זה בתלמוד על הרוב ומדרשות מדרש שיר השירים קהלת רבה ולזה ירצה כאילו אמר שיוכתו והוא נותן להם זאת ההכנה וזה הכח עד שידעו ישיגו דבר התורה המתוקים מדבש ונופת צופים ומאירים כשמן זית זך כתית למאור . ורמז עוד באילו שני עיגולים כי הדבש הוא מזון הגוף והשמן הוא חיזוק הנפש שהשמן מחכים כדאיתא בהוריות ונמצא בשיר השירים קהלת רבה ואמרו בתלמוד מה השמן

אהבת איתן

בספ"ק דערובין דמות לו לאדם שלא נברא משנברא כו' . ולולי פרש"י י"ל דלאו על הבנים הנולדים קאמר גזירתך קשה משל פרעה כו'. אלא על האבות המולידים קאמר שאם לא יעסקו במצות פ"ו הוא גזירה בעה"ז ובעה"ב מאמת שהמבטל ממצוה זו יענש בעה"ז ובעוה"ב וכדאיתא בפרק קמא דברכות (דף י') שאמר לו' ישעיה הנביא לחזקיה מלך יהודה כי מת אתה ולא תחיה כי מת אתה בעה"ז ולא

א מגילה טו ע"ב :
ב שם ברכות נד ע"ב:
ג שמו"ר פ"א :
ד בכורות מד ע"א :

ודמייתי הכא ותרא את התיבה גו' הפסיק הענין ובש"ר לא מייתי האי קרא כלל אלא דע"כ בתר ותרא את התיבה גו' שראו נערותיה שבאת להצילו כו' א"ל גבירתנו כו' וכאילו כתיב ונערותיה הולכות למיתה בתר ותרא את התיבה גו' אלא דאין המקרא יוצא מדי פשוטו לכך הקדימו דהיינו שהיו נערותיה הולכות על שפת היאור קודם שראתה את התיבה גו' ולמדו לומר שבא גבריאל וחבטן כו' שבמיתה זו מתו מדכתיב הולכות על יד היאור שפירושו לפי הדרש הולכות למיתה בקרקע שעל שפת היאור שבא גבריאל וחבטן בה : מ"ד ידה דכתיב אמתה · אע"ג דטפי אית לן לפרש משמעו אמתה מלשון אמה שפחה כדקאמר מאן דאמר שפחתה מדלא כתיב ידה הכא ע"כ ליכא לפרושי הכי דהא שפחותיה מתו ולא מסתברא ליה למימר דשייר חדא וה"ק ידה דכתיב אמתה וכיון דשפחותיה מתו כבר ע"כ דליכא לפרש אלא ידה גם רש"י בחומש פירש לפי פשוטו אמתה שפחתה ורבותינו דרשו לשון יד כו' עכ"ל דהכי מוכח נמי מתוך שמעתין דאמתה שפחתה הוא יותר פשוטו משנפרש אמתה ידה והרא"ם האריך בזה לפרש"י ואין לורך : [וכן אתה מולא בשני רשעים כו' · מבואר פ"ק דמגילה ע"ש] : ותפתח ותראהו גו' ותרא את הילד גו' · דכינוי ותראהו הוא מיותר רמז דקאי הכינוי על השכינה ובספר בחיי כינוי ותראהו ה' ו' אלי האחרון מהשם רמז לשכינה עכ"ל : קרי ליה ילד וקרי ליה נער כו' · גם שמלינו שהילד מיום הולדו יקרא נער כמו מה נעשה לנער היולד גו' וכתיב ויבקש דוד את האלהים בעד

(שמות ב) ותרא את התבה בתוך הסוף כיון דחזו דקבעי' לאצולי למשה אמרו לה גבירתנו מנהגו של עולם מלך ב"ו גוזר גזרה אם אין כל העולם מקיימין אותה בניו ובני ביתו מקיימין אותה ואת עוברת על גזרת אביך בא גבריאל וחבטן[א] בקרקע · (שם) ותשלח את אמתה ותקחה ר' יהודה ור' נחמיה חד אמר ידה וחד אמר שפחתה· מ"ד ידה דכתיב אמתה מ"ד שפחתה מדלא כתיב ידהי ולמ"ד שפחתה הא אמרת בא גבריאל וחבטן בקרקע דשייר לה חדא דלאו אורח ארעא דבת מלכא למיקם לחודה ולמ"ד ידה ליכתוב ידה הא קמ"ל דאשתרבב[ב] אשתרבובי [א]דאמר מר וכן אתה מוצא באמתה של בת פרעה וכן אתה מוצא בשיני רשעים שנא' (תהלים ג) שני רשעים שברת [ג]ואמר ר"ל אל תקרי שברת אלא שרבבת : מג שם ותפתח ותראהו את הילד (שמות ב) ותרא מיבעי ליה א"ר יוסי בר' חנינא (מלמד) שראתה שכינה עמוי (שם) והנה נער בוכה קרי ליה ילד וקרי ליה נער תנא הוא ילד וקולו כנער דברי רבי יהודה אמר לו רבי נחמיה [ד]א"כ עשיתו למשה רבינו כבעל מום אלא מלמד שעשתה לו אמו חופת נערים בתיבה

של אותו לדיק : דאמר מר · גבי שרביט הזהב דאחשורוש במסכת מגילה (טו:): בשיני רשעים· דעוג מלך הבשן בברכות בתחלת פרק הרואה (נד:) : שרבבת · לישנא דאשתרבוב : שראתה עמו שכינה · והאי את לשון עם כמו לא שלח יעקב את אחיו (בראשית מב) : נער · גדול משמע : כבעל מום · והוא

הנער מ"מ הכא לא ה"ל לשנות לקרותו נער כיון דכבר קרי ליה הכא ילד ורש"י בחומש הביא הך דרשה דר"י שהיה קולו כנער וטען עליו הרמב"ן וכבר דחו זה ואמרו א"כ עשיתו למשה רבינו בעל מום ועוד כו' ע"ש והאריך הרא"ם להשיב על דבריו ע"ש ומדבריו נראה שהנער כשר לעבודת השיר של הלוים וכן נראה מפרש"י בשמעתין וקשה דהא לכל הדעות לא נקרא נער רק עד ל' כמ"ש הרא"ם בעלמו בפ' וישב ועבודת הלוים לשיר אינם מתחילים אלא מל' שנה ואילך ולולי פירש"י היה נראה לפרש מ"ש עשית למשה בעל מום לאו משום דלוי הוה אלא כל שינוי שבאדם בברייתו משאר כל אדם נקרא בעל מום וכיולא בזה איש שקולו דק כאשה נקרא בעל מום וסרים וכן להיפך באשה שקולה עב תקרא בעלת מום ואיילונית ור"י לא היה חש לדברי הר"ן דהתם ודאי שינוי ברייתם הוראה על מומם אבל הכא קולו כנער מורה על מעלתו וגבורת לבו: שעשתה לו חופת כו' · הזכיר הכתוב להורות שנתייאשה אמו ממנו וכדאמרי' שטפחה אביה על כו' וק"ל : מילדי העברים מנא ידעה כו' · פי' למאי דקאמרינן לעיל דגם המלריים היו

חדושי גאונים

מאיר וכו' כן היה מלאך ה' נותן בהם כח הגאלת זיכוך טהרת הגוף והנפש שיוכנו להשיג כבוד שם מלכותו וסודי התורה דבר המלך ודתו . ואמר וכיון שמכירין בהם המלריים באים להורגן ונעשה להם נס ונבלעין בקרקע באחד משני פ נ י ם אם כפי משמעותו ופשיטותו שנודע להם למלריים שנולד היו רולים להרגן והסתירם הקדוש ב"ה תכלית ההסתרה כאילו היו נבלעין בקרקע עד שלא היו יכולים למלוא אותה בשום פנים . או ירלה כפי דברי ביאורינו שהיו המלריים מרגישין בטוב שבלם וזך עוהר תבונתם וחכמתם כי רבה היא ויעיד על זה לשון מכירין וזה ברור. ובקשו להרגן ונעשה להם נס והיו נבלעין בקרקע רלונו לומר כי היה בדרך נס כשרלה המלרי לבחון שכל הישראל הנה היה משיב לו הישראל שלא כענין ושלא כהוגן ולא

אהבת איתן

שתיה לעס"ב מפני שלא עסק בפ"ו . ואע"ג דבמלריים עדיין לא נתנה תורה מ"מהיו מלווין במלות פ"ו מקודם . והכי משמע ביבמות (דף ס"ג ע"ב) דקרא דואתם פרו ורבו שנאמר בנח לצווי נאמר אליבא דכלהו תנאי דילפי' מיניה דכל מי שאינו עוסק בפ"ו כאלו שופך דמים וממעט את הדמות . והא דאמר בפ"ד מיתות (דף נ"ט) דכל מלוה שנאמרה לבני נח ולא נשנית בסיני לישראל נאמרה ולא לב"נ ואיתא התם דמלות פ"ו נמי רק לישראל נאמרה ולא לב"נ . הא פרש"י שם לישראל נאמרה

עיון יעקב

לכתוב ותרד בת פרעה על היאור לרחוץ אלא ודאי מלמד שירדה לרחוץ מגלולי בית אביה והא דכתיב על היאור היינו לפי שעיקר התשובה הוא באותו מקום שחטאו כי המלריים היו עובדין ליאור שהרי לכך לקו בדם עיין פרש"י בחומש : ותרא את התיבה בתוך הסוף כיון דחזו דקבעי לאצולי · נראה דלמד כן מדלא כתיב להפך כסדר ותרד לרחוץ וגו' ותרא את התיבה ונערותיה הולכות וגו' ותשלח את אמתה ומדמפסיק עם הפסוק ונערותיה הולכות לומר לך דלא היתה יכולה להציל את משה כיון שנערותיה מיחו בדבר עד שנערותיה הולכות למיתה אז ותרא את התיבה נתנה לב להצילו וק"ל ועיין במהרש"א : חד אמר שפחתה · נ"ל דפליגי בהא דאיתא בסנהדרין אלה בני בתיה בת פרעה וכי בתיה ילדתו והלא יוכבד ילדתו אלא יוכבד ילדתו ובתיה גידלתו לפיכך נקרא על שמה למ"ד ידה ס"ל דלכך נקרא על שמה לפי שהצילתו בעצמה ממיתה ולמ"ד שפחתה ס"ל לכך נקרא על שמה לפי שגידלה אותו : מ"ד ידה דכתיב אמתה · פי' דאי אשפחתה קאי למה מעיקרא קרי להו נערותיה ולבסוף אמתה אלא שפי' ידה ועוד דכתיב ותשלח ולא כתיב שהלכה אף גם השפחות הם בחזקת רשעים כדאמרינן מרבה שפחות מרבה זמה ומגלגלין זכות על ידי זכאי בתיה שרלתה מגלולי אביה : הא קמ"ל דאשתרבוב אשתרבובי · להכי כתיב אמתה לומר שאשתרבב אמות הרבה :

שראתה עמו שכינה · דקדק לומר עמו שכינה כמו עמו אנכי בצרה אבל לא שנראתה עליו השכינה ממש כי אין שכינה שורה אלא מתוך שמחה כדאיתא בשבת דף ל' וכאן כתיב והנה נער בוכה ומכל מקום לא הכירה מזה שהוא מילדי עברים דהא אילטגניני פרעה אמרו שמושיען יכול להיות מצרי לכך שכינה עמו וק"ל : וקולו כנער דברי רבי

הרי"ף

גבריאל וחבטן איך הוא אומר בירידת בת פרעה ליאור ונערותיה הולכות לשון מיתה אלא לפי שהכתוב הוא אומר ותרד בת פרעה ונערותיה עמה נאמר הולכות להיות שבאמת היו הולכות למות באותה ירידה שעתידה לראות בת פרעה את הילד ותרצה להצילו והם ימחו בידה וגבריאל עתיד לחבטן הרי לך שהליכה זאת שהיו הולכות עם גבירתן היא הליכה למות מתוך אותה ירידה ליאור : הא קמ"ל דאישתרבובי וכו' · וכ"ת תינח דלא כתב ידה אבל לכתוב אמתה במ"ם דגושה יש לומר דלכך היתה רפויה מ"ם של אמתה לרמוז שגם ידה רפתה ונשתרבבה למרחוק :

עץ יוסף

לתרץ למה נא' לרחוץ על היאור וכי רוחצין עליו ולא בתוכו.לכן דרש לרחוץמגלולי בית אביה.דעבודת בית אביה היה היאור כדאי' בב"ר פ' פ"ט.לכך אמר לרחוץ על היאור.שר"ל שהיתה כוונתה להתרחץ מזה לעיין בענייני היאור כי הבל הוא להיות בו אלהות כי מסוף מעשיה שחמלה עליו והצילו וגדלתו אף שראתה בחוש. כי הוא המושיע האמיתי במה שראו שילקה במים.ובפרט לפי מה שאמרה בו שהוא משונה במעלתו משאר ילדים כנילו . אין זאת כי באמת מאסה בגלולי בית אביה ודבקה נפשה באמונת ישראל וזה שאמרה מילדי העברים זה. ולכן מהראוי להצילו : אין הליכה זו אלא לשון מיתה . דאל"כ מה לתורתינו הקדושה לסיפור הליכות נערות של בת פרעה (ת"נ) : אם אין כל העולם מקיימין אותה. כלומר ואפילו כל העולם אינן מקיימים : בא גבריאל כו'. מדאמר שמתו הנערות ואמר בלשון הולכות ולא אמר בהדיא שמתו . ומפיק שהיה ע"י גבריאל מלאך הקדוש לא ע"י מלאך המות . והא דנקט גבריאל ולא מלאך אחר . משום דבכל מקום מלינו שגבריאל עומד על ימין ישראל להמליץ בעדם ולהטיב אותם (ת"נ) ·

וחבטן בקרקע . ולפי זה יהיה פירוש על יד היאור כמשמעו שנפלו בקרקע שפת היאור ומתו . וזה חבטן בקרקע (יפ"ת): מ"ד שפחתה מדלא כתיב ידה · לפי שאין דרך להזכיר בשליחות אלא היד . כמו וישלח ידו ויקחה . וישלח ה' את ידו . לא האמה שכולל היד והזרוע (יפ"ת) : דשייר לה חדא . ומשתמא היתה טובה ולדקת שלא תגיד זאת : אל תקרי שברת. דהא כבר נאמר כי הכית את כל אויבי לחי . דעדיפא משבירת שינים. אלא ודאי זה גם יותר גדול מהכאת הלחי (יפ"ת) :

מג מלמד שראתה שכינה עמו . שראתה אור בהיר שם (הרא"ם) כלומר ותראהו לשכינה עם הילד · והאי את לשון עם. כמו לא שלח יעקב את אחיו : קרי ליה ילד . שמשמע שהיה קטן באבריו וקרי ליה נער שמשמע שהיה גדול באיבריו . ומתרץ דבאמת היה קטן באבריו כילד. אלא קראו נער על שהיה קולו כנער. ועובי הקול והפלגתו מורה על גבורתו ותקפו. וזה היתה סיבת החמלה (יפ"ת) : חופת נערים . משום עגמת נפש שמא לא תזכה לראות

אמרה שמא לא אזכה לחופתו • (שם) ותחמול עליו ותאמר מילדי העברים זה מנא ידעה אמר רבי יוסי ברבי חנינא (מלמד) שראתה אותו מהול . זה • אמר רבי יוחנן מלמד שנתנבאה שלא מדעתה זה נופל ואין אחר נופל והיינו דאמר רבי אלעזר מאי דכתיב (ישעיה ח) וכי יאמרו אליכם דרשו אל האובות ואל הידעונים המצפצפים והמהגים צופים ואינם יודעים מה צופים מהגים ואינם יודעים מה מהגים ראו שמושיע' של ישראל במים הוא לוקה עמדו וגזרו כל הבן הילוד היאורה תשליכוהו כיון דשדיוה למשה במיא אמרו תו לא קא חזינן כי ההוא סימנא בטלו לגזרתייהו והם אינם יודעים שעל מי מריבה הוא לוקה והיינו [א]דאמר רבי חמא ברבי חנינא מאי דכתיב (במדבר כ) המה מי מריבה אשר רבו בני ישראל המה שראו איצטגניני[א] פרעה וטעו והיינו דקאמר משה (שם יא) שש מאות אלף רגלי העם אשר אנכי בקרבו אמר להם משה לישראל בשבילי נצלתם כולכם :

אמר

רש"י

לוי ונפסל בקול לעבודת השיר : ואין אחר נופל. ליאור שאותו היום בטלו גזירותיו : וכי יאמרו אליכם. האומות דרשו כמותו אל האובות : המצפצפים והמהגים. נביא קרי להו הכי לגנאי שאינם אלא מצפצפים כענורים ומהגים כיונים מוציאים קול בגרונם ואינם יודעים מה אומרים כך דרך של אצטגנינים אינם רואים אלא סימן אבל לא פירושו של כל דבר: ראו אצטגניני פרעה: שמושיעם של ישראל וכו'. והך מלתא לאו רבי אלעזר קאמר לה דקרא לאו אמצריים קאי אלא תלמודא קאמר לה וקאי אהא דאמרינן לעיל ואין אחר נופל כדרבי אלעזר דאמר דאינן יודעים מה הוגים הלכך ראו מצריים ולא ידעו מה ראו : כיון דשדיוה למשה במים. כל זמן שהיה ביאור אין לך לקות גדול מזה ובטל הסימן של לקייה: רגלי. בשבילי כמו ויברך ה' אותך לרגלי: בשבילי נצלתם.

תוספות

בשבילי נצלתם כלכם. תימה אדרבה בשבילו נגזר הגזירות שראו אצטגניני פרעה וי"ל הוא היה הראשון המושלך ליאור וגזירה ראשונה אם בן הוא והמתן אותו לא בשבילו היתה אלא משום ונלחם בנו ודרך אנשים להלחם :

מהרש"א

בגזירה שלישית מנא ידעה שמילדי עברים הוא וקאמר שראתה אותו מהול ואפילו למ"ד שנולד כשהוא מהול בת פרעה חשבה שהוא נימול כי הנולדים מהול הם מועטים ולמ"ד דנולד כשהוא מהול צריך להטיף ממנו דם ברית ניחא טפי שיש להכיר בין הנימול ובין הנולד מהול וק"ל : זה אר"י כו' זה נופל ואין כו'. ובש"ר זה מהו זה זה נופל כו' ונראה לפרש דה"ק מהו זה דלפי הלשון לא ה"ל למכתב מילדי העברים זה אלא מילדי העברים הוא אבל זה למעוטי אתי זה נופל כו' וכה"ג דרשינן בפרק ע"פ בנו זה פרט לסומין מדה"ל למכתב בנו הוא וכתב זה למעט אתי: המצפצפים והמהגים כו' מפרש"י נראה שהוא מלשון לפלוף בעופות לפי הדרש אבל ממה שאמרו צופים ואינן יודעים כו' נראה שהוא מלשון השקפה והבטה כמו ויראו הצופים והקימותי עליכם צופים שהם חוזים ומתנבאים ואינם יודעים מה מתנבאים ומלת מצפצפים כפול על כוונה זו שהם צופים ואינם צופים או שהכפול מורה על המיעוט בדבר כמו ירקרק אדמדם : ראו שמושיעם של ישראל כו' גזרו כל הבן הילוד גו'. היינו גזירה שלישית דקאמר לעיל דגביה כתיב ולעיל דנקט האי קרא בגזירה שניה ליתא דתלמודא הוא וסמך עלמו בגזירה שניה אהבה נתחכמה לו גו' כמ"ש כל זה לעיל וק"ל : כיון דשדיוה למשה אמרו תו לא חזינן כו'. שזה היה סימן הלקייה שהשליכוהו ליאור אז ומה שהוצרכו לומר שאינם יודעים שעל מי מריבה הוא לוקה דלא מסתבר להו למימר שסימן הלקייה לא יורה אלא על השלכתו ליאור לחוד שלא היה אלא לפי שעה ועוד שילא מזה תשועה לישראל אלא שהיה זה ג"כ סימן לעתיד על מי מריבה שהיה לקייה גמורה והם לא היו יודעים ועיין לזה פרש"י הכא וק"ל : המה מי מריבה כו'. המה שראו כו'. מלת המה הוא כמיותר לדרוש מיניה המה מי מריבה הנזכרים במקום אחר כו' כפרש"י בחומש ובחטא מי המריבה פרש"י בחומש על שהכה הסלע ולא דבר אליו אבל בפ' חלק פירש על שאמר להם שמעו נא המורים גו' ועיין במפרשים וק"ל : שש מאות אלף רגלי גו' בשבילי נצלתם כו'. נראה שדרשו כן ממלת רגלי שהוא נקוד בחיר"ק הלמ"ד דלפי פשוטו ה"ל לינקד הל' בציר"י רגלי וק"ל : בשבילי נצלתם כלכם. כתבו התוס' תימה דאדרבה בשבילו נגזרו הגזרות כו' ע"ש דבריהם תמוהים דהא ודאי הא דאצטגנינים הוא גזירה שלישית היה לכל עמו אבל גזירת השלכת בני ישראל ליאור היה כבר בגזירה שניה משום פן ירבה וגו' גם מ"ש בתירוצו שמשה היה הראשון המושלך ליאור זה סותר כמה מדרשות שהוזכר בהו שכבר הושלכו רבים מבני ישראל ליאור וכבר כתבנו בזה לעיל דגזירה שניה לא בשביל משה היה אלא משום פן ירבה וגו' וילף גזירה שניה מהבה נתחכמה לו וגו' כמ"ש לעיל ואין להקשות דאם כן גם אחר שנתבטלה גזירה שלישית כשראו שמושיען נלקה במים למה נתבטלה גזירה שניה שהיה משום פן ירבה וגו' כדאמר הכא זה נופל ואין

עיון יעקב

יהודה א"ל רבי נחמיה א"כ עשית למשה"ה בעל מום. עיין במהרש"א שכתב לאו משום דלוי היה אלא כו' ודבריו נראים שהרי כן איתא ג"כ בבכורות דף מ"ד ע"א א"ל רב שימי לרב א"כ עשית למשה"ה בעל מום דתנן גופו גדול מאבריו או קטן מאבריו ה"ז בעל מום ע"כ היינו דלאו משום שהוא לוי ולפסול בקול קאמר וכ"ל דפליגי בפלוגתא דפליגי במתניתין ריש סנהדרין דרבנן סברי דבעינן שבעים ואחד סנהדרין כי משה היה על גביהן והתייצבו עמך ואת בהדייהו כיון דמשה היה ראש סנהדרין וסנהדרין הוצרכו להיות מנוקים מכל מום כדכתיב כולך יפה רעיתי ומום אין בך כדאיתא במגות חלילה דף ק"א א"כ אי אפשר לומר שהיה בעל מום משא"כ רבי יהודה אזיל לשטתו דפליג ארבנן שסבר משה לא היה עמהן ועמך משום שכינה ואידך שיהיו מיוחסין כמותו לכן ס"ל דאין נפקותא אי היה בעל מום או לא ועיין בסנהדרין דף ל"ו ע"ב בתוספות ד"ה לאתויי ממזר וד"ה אתך בדומין לך : ראו שמושיען של ישראל במים הוא לוקה. המפרשים מקשו דאיך קראו אותו מושיען של ישראל כיון שטבעו במים ותו דלמה באמת בטלו לגזירתייהו דהא גזירה ראשונה היה משום ונלחם בנו אף שלא ידעו עדיין ממושיעם של ישראל לפי דעת התוספות והתוספות שכתבו בד"ה בשבילי נצלתם כולכם תימה אדרבה בשבילו נגזרה גזירה כו' ודרך האנשים להלחם עכ"ל ע"ש ג"כ קשה דמ"מ למה נקרא בשבילי נצלתם לכן נלע"ד דהמצרים התחכמו עצמם לבטל הגזירה ראשונה כדי שיקוים בו מה שראו שהוא מושיען של ישראל ויקוים בזה מה שבטלו בשבילו הגזירה ראשונה וזה כוונת התוספות בד"ה וגזרה ראשונה וכו' וא"כ שפיר קאמר בשבילי נצלתם כולכם אכן לפי דעת רש"י בחומש דגם גזירה ראשונה היה בשביל מושיען של ישראל נ"ל דלכך קאמר בשבילי נצלתם כולכם כדאיתא ברבה פ' ויחי פ' צ"ז וז"ל אמר רבי לוי ששים רבוא תינוקות עיברו נשותיהן ישראל בלילה אחת וכולם הושלכו ליאור ועלו בזכותו של משה הוא שמשה אמר שש מאות אלף רגלי עכ"ל :

עץ יוסף

לראות בחופתו עשתה לו חופת נערים בתיבה. ולכך קראו ליה נער אף שהיה ילד באבריו : מנא ידעה. פי' מנין הכירה בו שהוא מילדי העברים. דהא לאו על ישראל לבד גזר אלא אף על כל עמו גזר כדלעיל בסימן ל"ז. ומתרץ שראתה אותו מהול. ואע"פ שנולד מהול כדלעיל. ומילה כזו אפשרית גם במצריים. אין ספק שעוד הוסיפו להטיף ממנו דם ברית ולפרוע המילה לגמרי והיה ניכר במילתו כי במעשה ידי אדם היתה (יפ"ת) ואפשר דראית פני השכינה שראתה עמו בתיבה אינו סימן כל כך כמו המילה. וגם חופת נערים שעשתה אמו בתיבה אין לו סימן כ"כ כמו המילה (ת"ג) : כיון דשדיוה למשה במיא אמרו תו כו'. קשה מאחר שראיית האצטגנינין היה שמשה ילקה ע"י מי מריבה אף שהם לא ידעו שבמי מריבה לוקה. א"כ איך נסתלק סי' זה בהשלכתו למשה ביאור ועדיין לא לקה במי מריבה. ורש"י נתקשה בזה וכתב כל זמן שהיה משה ביאור אין לך לקות מזה ובטל הסימן של לקייה. ומהרא"ח כתב שלפעמים מתחלף דבר אחד בדבר אחר כמ"ש בב"ק בעובדא דרב כהנא שהוחלפו לו ז' שני בז' בסתרקי שהוסרו מתחתיו. וכה"ג אמרינן ביבמות על אשה אחת שקללה לדיין וא"ל תטבע ארביה. וצוה החכם שיטביעו בגדיו בים שיתקיים קללת האשה ויתחלף קללתה בטביעת בגדיו בים יעו"ש :

המתורגמן [א]) דיא שטערן זעהר .

יד יוסף

א סנהדרין קא ע"ב:

חדושי גאונים

קרבו זה אל זה כדרך גסי הטבע עובדי האדמה שוחים בחומר ובלבנים וזה ודאי שאמרו שהיו נבלעים בקרקע ולמבין די שרצה בזה שנראו דבריהם מוטבעים ונבלעים כפי טבע איש האדמה גם הטבע וזה ברור. וזכר טעם כל זה היו המצרים מתחבלים לטפטן ולטרדן ולהרגן ולבלבלן מקוצר רוח ומעבודה קשה ועבדו בהם בפרך את כל עבודתם אשר עבדו בהם בפרך וזה רצה ודאי באומרו והיו מביאין שורים וחורשים על גבם ירצה שעבדו בהם עבודת פרך הראוי לשורים עבדו בהם ובגופם וזהו על גבם כמו שכתוב על גבי חרשו חורשים וזה מבואר. ואמנם עם כל זה בעזר האלהי

אהבת איתן

ולא לב"נ מסיני ואילך כו' נטלה מהם. משמע דקודם מ"ת היו מצוין ב"נ במצוה שנאמר' לב"נ ול"נ בסיני וא"כ היו מצוין ג"כ במצות פ"ו וכ"מ להדיא בס' ידי משה בפירוש המ"ר. וכ"כ הרא"מ בס"פ בראשית והובא במשנה למלך סוף ה' מלכים. וזה דלא כמ"ש מהרש"א בתענית (דף י"א). ובס' תפארת יונתן פ' נח. וגדולה מזו דעת השאלתות פ' הברכה דאף עכשיו מצווין בני נח על פ"ו. וכ"מ דעת התוס' בריש חגיגה וכבר יישב בס' שיח יצחק דלא תקשה מסוגיא דסנהדרין דלמאן דאמר דבני נח מצוין על הסירוס מצווין נמי על פ"ו. ועוד תירוץ בס' שלמי שמחה ע"פ סוגיא דבילה (דף ה) ע"ש. ועי"ל דבנפלים איכא

מד שם אאמר רבי חנינא בר פפא אותו היום עשרים ואחד בניסן היה אמרו מלאכי השרת לפני הקב"ה רבש"ע מי שעתיד לומר לפניך שירה על הים ביום זה ילקה (בים) [ביום] זה · רבי אחא בר' חנינא אמר אותו היום ששה בסיון היה אמרו מלאכי השרת לפני הקדוש ברוך הוא רבש"ע מי שעתיד לקבל תורה בהר סיני ביום זה ילקה [ביום זה] · בשלמא למאן דאמר בששה בסיון משכחת לה ג' ירחי דאמר מר בבז' באדר נולד משה בשבעה באדר מת משה משבעה באדר ועד ששה בסיון תלתא ירחי הוו אלא למאן דאמר בכ"א בניסן היכי משכחת לה · אותה שנה מעוברת היתה רובו של ראשון ורובו של אחרון ואמצעי שלם :

מה שם גותאמר אחותו אל בת פרעה האלך וקראתי לך אשה מינקת מן העבריות ותיניק לך את הילד (שמות ב) מאי שנא מעבריות מלמד שהחזירוהו למשה על כל המצריות כולן ולא ינק אמר (הקב"ה) פה שעתיד לדבר עמי יינק דבר טמא והיינו דכתיב (ישעיה כח) את מי יורה דעה ואת מי יבין שמועה גמולי מחלב עתיקי משדים למי יורה דעה ולמי יבין שמועה לגמולי מחלב ולעתיקי משדים · (שמות ב) ותאמר לה בת פרעה לכי ותלך העלמה א"ר אלעזר מלמד שהלכה בזריזות כעלמה · רבי שמואל בר נחמני אמר שהעלימה את דבריה · (שם) ותאמר לה בת פרעה היליכי את הילד הזה אמר רבי חמא בר חנינא מתנבאה ואינה יודעת מה מתנבאה היליכי הי שליכי (שם) ואני אתן את שכרך אמר רבי חמא בר' חנינא לא

שבטלו מצריים גזירתם : שירה על הים · בכ"א בניסן נאמרה כדתניא בסדר עולם מרעמסס לסוכות ומסוכות לאיתם ומאיתם לפי החירות הרי ג' וברביעי ויוגד למלך מצרים כי ברח העם חמישי וששי רדפו מצרים אחריהם ליל שביעי ירדו לים שנאמר ויאר את הלילה בשחרית אמרו שירה ויום שביעי היה ויום טוב האחרון של פסח היה : דאמר מר בשבעה באדר מת משה · בפ"ק דקדושין ילפינן לה מקראי דכתיב ויבכו בני ישראל את משה בערבות מואב שלשים יום וכתיב משה עבדי מת ועתה קום עבור את הירדן וכתיב כי בעוד שלשת ימים אתם עוברים את הירדן וכתיב והעם עלו מן הירדן בעשור לחודש הראשון לא מהם ל"ג למפרע תמצא שבשבעה באדר מת משה · ומנין שבז' באדר נולד שנאמר ויאמר אליהם בן מאה ועשרים שנה אנכי היום לא אוכל עוד לצאת ולבא מה תלמוד לומר היום היום מלאו ימי ושנותי : תלתא ירחי הוו · והם שלשה חדשים שהצפינתו : רובו של ראשון · לא חסר אלא שבעת ימים : ורובו של שלישי · דהיינו ניסן : ואמצעי שלם · אדר השני שלם : מאי שנא מן העבריות · דקאמר' לה מכלל דהמצריות לא ניחא לה : דבר טמא · שאכילתה דברים טמאים והתינוק טועם בחלבה כל מה שאוכלת כדאמרינן ביומא גבי לבד השמן : את מי יורה דעה · למי למד הקדוש ברוך הוא תורה למי שנגמל והפריש עצמו מן החלב טמא ונעתק משדים טמאים כמו ויעתק משם (בראשית יב) : שהלכה בזריזות כעלמה · שכל כחה עליה כמו חזק ואמץ (דברים לא) תקיף ואלים : שהעלימה את דבריה · שלא אמרה שהיא אחותו ושהיא מביאה את אמו : היליכי · הרי ליך שליכי : שהיתה

אחר נופל די"ל כיון דראו דנלקה מושיעם לא חשו עוד לפן ירבה ונלחם בנו כיון דלא יהיה להם מושיע ודו"ק : רבי חנינא בר פפא אמר אותו יום כ"א בניסן היה כו' ר' אחא בר חנינא אמר אותו יום ו' בסיון כו' · נראה דמייתי להו בלשון פלוגתא אדלעיל ונראה לפרש דאמה שאמר לעיל דאינם יודעים שעל מי מריבה הוא לוקה כו' וקאמרי אינהו דודאי היו יודעים ועיקר שראו בו לקיית המים הוא השלכתו ליאור אלא שניצל מגזירה זו ע"י המלאכים שבקשו בשבילו אי ביום כ"א ניסן למר אי ביום ששה בסיון דבזה הזכות שזכרו המלאכים נתבטלה הגזירה מעליו וכדאמרינן סוףמסכת שבת[א] דאין מזל לישראל משום דע"י זכות גדול יתבטל גזירת המזל ודו"ק: מה שאמר מן העבריות מלמד שהחזירוהו כו' · מפורש בש"ר למה אמרה מן העבריות וכי אסור כו' לא כן תנינן כו' אבל נכרית מניקה של ישראל כו' לפי שהחזירוהו כו' ולמה פסלן אמר הקב"ה פה שעתיד כו' ע"כ ואע"ג דהיתה שם מינקת ישראלית היה מותר במניקה נכרית וכ"כ התוס' פרק אין מעמידין ע"ש אבל הנמוקי יוסף פרק חרש בשם ר"ח כתב דהיכא דאיכא מינקת ישראלית דאסור בנכרית ע"ש בארוכה ויש ליישב דה"נ הכא מפני הסכנה שלא ירגישו שהוא מן העבריות לא היתה לומר למרים וקראתי לך מן העבריות כמ"ש שהעלימה דבריה אי לאו אחר שפסל המצריות ובזה יתיישב הכא היאך שכרה לו להניק מהמצריות דהא ברשות המצריות היא נתנה להניק ואכן תנן נכרית מניקה של ישראלים היינו דווקא ברשות ישראלים ולא ברשות מצרים מפני שפיכות דמים די"ל לקרוא עבריות היה יותר סכנה שלא ירגישו בדבר מיהו בזה איכא למימר כיון דבת פרעה נתנה להניקו לא שייך ש"ד מאימת המלכה עליהם : והיינו דכתיב את מי יורה גו'· ויהיה פי' הפסוק לפי הדרש בלשונות הכפולים שבו לפי מה שזכר לעיל מיניה כי כהן ונביא שגו בשכר והלכו אחר מותר התאוה המונע מיראת ה' מלהבין בה אבל אמר במשה נביאו נאמן ביתו את מי יורה גו' כי הוא הגון וראוי להורות דעת ה' שהיא תורה שבכתב ואת מי יבין שמועה שהם שמועות והלכות למשה מסיני לפי שאף בקטנותו גמל והפריש עצמו מחלב טמא של עכו"ם כפרש"י קידש עצמו במותר לו ועוד אמר ועתיק משדים שהעתיק עצמו בלאו איסורא דחלב טמא אלא מפני החשש ש"ד כדאמר בפרק אין מעמידין משום דטמא שייפא ליה שם לבד מאברא' ואף שאין הלכה כר"א דאמר הכי קידש משה עצמו במותר לו : ותלך העלמה כו' שהלכה בזריזות כו' · לפי שכבר בענין זה קרא הכתוב אחותו וכאן גבי הליכה אחר אמה קראה עלמה מלמד כו' ושאמר שהעלימהו את דבריה כפרש"י שלא ידעו שהיא אחותו שמביאה את אמו משום שלא יתודע נבואתה בבית פרעה שזה הוא בן המושיע ולכן העלימה כאילו איננה אחותו ואין זו אמו וק"ל : מתנבאה ואינה יודעת כו' · ענין זה שמתנבאה שלא מדעת וכוונה וכמ"ש הכותב פ"ק דברכות גבי ראובן שאמרה לאה ראו מה בין בני כו' דהיינו שהקב"ה שם בפיה קריאת שם זה כו' עיין שם · ודרשו היליכי הא שליכי · עיין ברמ"ש שכתב

עיון

מי שעתיד לומר לפניך שירה על הים ביום הזה ילקה ביום הזה · הכוונה דאם ינצל מלקותא זו יאמר שירה ביום הזה על כן ראוי שינצל וכן לענין התורה ועי"ל דהלקותא שראו לאו מיתה ממש רק איזה לקותא ועונש כמו במי מריבה שלא נגזר עליו למות מיד כן היה ראוי לבוא עליו בהשלכת מים ומלאכי השרת הצילו מכח שעתיד לומר שירה ביום הזה ראוי להנצל בלי שום פגע רע ועיין במהרש"א דאלו סמ"ד פליגי אדלעיל וי"ל דאלו מ"ד פליגי אי תלמוד גדול או מעשה גדול כי שירה הוא מעשה: רובו של ראשון ורוב של אחרון · והא דלא הצפינו שלשה ירחים שלמים הטעם כמ"ש לעיל כדי שיעמוד לו זכות של יום זה עיין לעיל :

יעקב

מלמד שהחזירוהו למשה על כל המצריות כולן ולא ינק · ואע"ג דכבר היה משה בן שלשה חדשים ואליבא דכ"ע היה מכיר את אמו שאינו יונק מאחרת ולפי מה דמסיק הש"ס פ' אע"פ דף ס' לפום חורפיה ודאי שהיה משה מכירה מקודם וא"כ מה רבותיה שלא היה יונק מנכרית י"ל משה שכבר נשלך ליאור והיה רעב ותאב לינק שהרי נאמר והנה נער בוכה אם כן היה לו לינק אף ממי שאינה מכירה אלא ודאי שלכך לא ינק משום פה שעתיד לדבר עמי יינק דבר טמא וזה אפשר מדוקדק בפסוק לגמולי מחלב ולעתיקי משדים דהוא לכאורה כפל ועיין במהרש"א ולפמ"ש ה"ק לגמולי· מחלב טמא אע"פ שהיה נעתק משדים מעיקרא כשהושלך ליאור אפ"ה לא ינק וק"ל : יינק דבר טמא · משמע דאחר

עץ

מד אמר ר' חנינא בר פפא כו' רבי אחא בר' חנינא אמר כו'. אדרשת זה דעליה קיימי קאי. ודרשו דרמז מה שאמרו מלאכי השרת מי שעתיד לומר שירה ביום זה כו'. או מי שעתיד לקבל התורה ביום זה כו' (יפ"ת) : אותה שנה מעוברת היתה. ונולד משה בז' אדר ראשון ונמצא שהיה רובו של ראשון שלא חסר אלא ז' ימים. ורובו של שלישי דהיינו ניסן. ואמצעי שלם

יוסף

היינו אדר השני שלם וא"ת למה דחק רבי חנינא לאוקמי דהוא בכ"א בניסן ולדחוקי שלא היו ג' ירחים שלמים. וי"ל דניחא ליה למימר שהצלת משה היתה מי שעתיד לומר שירה על הים ילקה במים דהויא מלילה טובה כי מי שיזכה במים אין ראוי נלקות במים שמשיב רעה תחת טובה (יפ"ת) :

מה מאי שנא מן העבריות. דהא נכרית מניקה של ישראל. אע"ג דיש מניקה

[א] מהרש"א ד"ה רבי חנינא. סוף מס' שבת (קנו ע"א) :

יד יוסף

א סמ"ר פ"א :
ב מגילה יג ע"ב : קדושין לח ע"א :
ג סמ"ר פ"א :

חדושי גאונים

ובאמצעות המלאך שלוחו ית' היו מבצבצין ועולין בשכלם וחכמתם למעלה למעלה עד השכם שלאחר שמגדלין וגדל כח חכמתם נאו בעדי עדים כלו' הוכנו לקבל העדיים והקישוטים הרוחניים עדים מהר חורב כמו שנתבאר בשבת פר"ע ולבאר כוונתו זאת דרש אל תקרי עדים אלא עדרים ירצה ולהורות נתן שאלו העדיים אינן ממש שיקח אותם אדם על פשוטן אבל ירמזו לאלו העדים שזכרנו אנו וזה זכו בקיבוץ עדרים כשהיו נאספים בהתאסף עם יחד שבטי ישראל במתן תורה ושם קבלו אלו העדיים משם רועה

אהבת איתן

נמי תהיה לעתיד כדאי' סוף כתובות : (שייך לסימן לט)

ותהר ותלד בן מקיש לידתה להורתה מה הורתה שלא בצער אף לידתה שלא בצער מכאן לנשים לדקניות שלא היו בפתקה של חוה · משמע דבכל נשים אין צער בהריון . וקשה הא חוה נתקללה בצער עיבור ואיך אמר דהורתה שלא בצער משמע דבכל הנשים הוא . אך א"ש ע"פ מ"ש בערובין הרבה ארבה עצבונך זה צער גידול בנים והרונך זה צער העיבור ופי' מהרש"א וכס' תו"ח דהיינו הריון שהוא בעוד הבנים הראשונים עדיין לא נתגדלו . א"כ הריון בעלמא איתו כלל בקללות של חוה . ועפ"ז א"ש

ואף שדרך הלשון להיות כן כמו הא לכם זרע מ"מ היכא כו' עכ"ל עיין שם ולי נראה דלפי פשוטו שהוא מלשון הליכה הוה ליה למכתב הוליכי בוי"ו וע"כ דרשוהו ב תיבות היליכי ר"ל הרי שלך וק"ל: ותקח מרים הנביאה אחות אהרן כו' שהיתה מתנבאה כו'· נרמז זה במקום השירה שהזכיר בה תשועת ישראל ע"י משה כמ"ש ויושע ה' גו' ויאמינו בה' ובמשה ומשה התחיל בשירה עם האנשים כמ"ש אז ישיר משה ובני ישראל גו' אמר הכתוב שגם מרים התחילה בשירה עם הנשים לפי שכבר נתנבאה על תשועה זו קודם לידת משה כשהיתה אחות אהרן שתלד אמי בן המושיע כו':

שהיתה מתנבאה כשהיתה אחות אהרן. עד שלא נולד משה והיינו הנביאה אחות אהרן: מ"ש מעיקרא דאקדמינהו למצרים מקמי אחי יוסף ומאי שנא לבסוף דכתיב הוא ואחיו והדר וכל העולים אתו: וכי דרך לאסוף אטדים ולעשות מהן גורן: שמקיפין לו אטד · גדר של קוצים: ל"ו כתרים · י"ב נשיאים דישמעאל

דיין לצדיקים שמחזירים להם אבידתן אלא שנותנים להם שכר (עמה שנאמר ואני אתן את שכרך):

מו שם ותקח מרים הנביאה אחות אהרן את התוף בידה (שמות טו) [א]אחות אהרן ולא אחות משה אמר רב עמרם [אמר רב ואמרי לה א"ר נחמן אמר רב] מלמד שהיתה מתנבאה כשהיא אחות אהרן [דף יג ע"א] ואומרת עתידה אמי שתלד בן שמושיע את ישראל וכיון שנולד משה נתמלא כל הבית אורה עמד אביה ונשקה על ראשה אמר לה בתי נתקיימה נבואתיך וכיון שהטילוהו ליאור עמד אביה וטפחה[א] על ראשה אמר לה בתי היכן נבואתיך והיינו דכתיב (שם ב) ותתצב אחותו מרחוק לדעה מה יעשה לו לידע מה יהא בסוף נבואתה:

מז שם פיסקא יוסף זכה לקבור את אביו וכו' מ"ש מעיקרא דכתיב (בראשית נ) ויעל יוסף לקבור את אביו ויעלו אתו כל עבדי פרעה וגו' והדר וכל בית יוסף ואחיו ובית אביו ומ"ש לבסוף דכתיב (שם) וישב יוסף מצרימה הוא ואחיו והדר וכל העולים אתו לקבור את אביו אמר רבי יוחנן בתחלה עד שלא ראו בכבודן של ישראל לא נהגו בהם כבוד ולבסוף שראו בכבודן נהגו בהן כבוד דכתיב (שם) ויבאו עד גרן האטד [ב]וכי גרן יש לו לאטד אמר ר' אבהו מלמד שהקיפוהו כתרים לארונו של יעקב כגורן זה שמקיפין לו אטד שבאו (שם) בני עשו ובני ישמעאל ובני קטורה · תנא כולם למלחמה באו כיון שראו כתרו של יוסף שתלוי בארונו של יעקב נטלו כולם כתריהם ותלאום בארונו של יעקב · תנא שלשים וששה כתרים נתלו בארונו של יעקב:

ויספדו

עמד אביה ונשקה על ראשה כו' עמד אביה וטפחה כו'· אע"ג דנתאמתה לו נבואתה כשראה הבית כולו אורה אחר כך כשהושלך ליאור נתייאש אביו ממנו אבל בספר שורש ישי כתב שהיה בנוסחת גמרות שלו עמדה אמה וטפחה לה על ראשה וכ"ה בש"ר דאביה ג"כ בטח ברחמי אל וסמך על נבואת בתו ע"ש ומ"מ קשה גם לגירסתו למה לא בטחה אמה בכך כמו אביה ויש ליישב דלא גילתה את נבואתה זו אלא לאביה כדי שיחזירנה אחר שגירשה כדאמר לעיל ולזה ע"י שנתמלא הבית כולו אורה נתאמת לו נבואתה גם שהיתה אז בת ה' שנים אבל לגבי אמה העלימה נבואתה כדמשמע ותלך העלמה ותקרא את אם הילד שדרשו בו שהעלימה דבריה שהוזכר זה כאן לומר דלגבי אמה כבר העלימה דבריה ולזה היתה נצבת שם מרחוק לידע סוף נבואתה ולזה אמה שלא ידעה בנבואתה בשעה שהושלך ליאור גם אם ראתה כבר שהבית היה כולו אורה חשבה לה לסבה אחרת וע"כ עמדה וטפחה לה כו' ודו"ק: והדר וכל העולים אתו כו'· דמשמע להו דכל העולים גו' על כל עבדי פרעה שהוזכרו מעיקרא בלשון עלייה ויעלו כל עבדי גו' וק"ל: נהגו בהם כבוד כו'· דהיינו שילכו לפניהם ואע"ג דאמרינן בפרק ג' שאכלו דאין מכבדין בדרכים דהיינו בשנים שפגעו זה בזה בדרך אבל אם מתחלה נועדו יחדיו ללכת כי הכא מכבדין כמו שכתבנו בפרק הפועלים בשם התוספות וק"ל: וכי גורן יש לו לאטד כו'· יש לדקדק דאימא כפשטיה ונקרא כך ע"ש אטד המקיפו דהא לפי הגמשל נמי ה"ק שהקיפוהו כתרים כו' כגורן שמקיפין לו אטד וי"ל דודאי אין דרך לקרות שם הגורן על דבר שפל המקיפו ושם גורן נמי מוקף באטד ולא בא קרא אלא לאשמועינן הגמשל שהקיפוהו כתרים כמו שמקיפים הגורן באטד וק"ל: שבאו כולם למלחמה כו'· בב"ר מפורש ע"ש והוא שבאו שלא יקבר יעקב במערת המכפלה כדלקמן וכיון שראו כתרו של יוסף כו' נטלו גם הם כתריהם מראשם כו' ע"ד נפלה עטרת ראשנו כדכתיב בתריה ויספדו שם מספד גו': תנא ל"ו כתרים כו'· עיין פרש"י מה שכתב דכ"ג אלופים מבני עשו וחשיב קרח ב' פעמים ובב"ר חשיב ליה חד דממזר היה אך קשה לפירושו הא אמרינן פרק חלק דכל אלוף מלכותא בלא תגא הוא והיאך קאמר דתלו כתריהם גם נראה דלא היה להם רק שמונה מלכים בדורות הללו שהיו קודם שמלך מלך בישראל כמ"ש בפרשת וישלח גם ק"ק דהא חשיב נמי הכא בני קטורה שהיו מלכי מדין שם ולמה לא תלו גם הם כתריהם ולולי פירש"י נראה דהיה קבלה בידם שהיו הכל בכלל ל"ו כתרים וכ"ה בתנחומא שגם מלכי כנען תלו כתריהם ע"ש:

עיון יעקב

חלב ינק כמשמעות פשטיה דקרא בילקוט וברבה פ' וילך איתא בזה"ל ביום שנולדתי מלאתי פתחון פה והלכתי ברגלי ודברתי עם אבי ואמי ואפילו חלב לא ינקתי עכ"ל ומתלמידי הרב מוהר"ר יודא אב"ד דק"ק דיינץ שמעתי לפרש דה"ק שהיה לו פתחון פה וכו' עם אבי ואמי ואפילו חלב לא ינקתי כלומר קודם שינק חלב דבר עם אביו ואמו אבל באמת ינק כמשמעות המקרא וק"ל: עמד אביה וטפחה על ראשה. ואפשר לפי שהקים אביה על ראשה לזה כשנתקיימה נבואתה לקחה את התוף וכדכתיב בנחום ב' מתופפות על לבבן ופרש"י שם מקישות בידיהן על לבן כהיקש בתוף עכ"ל כי לית אדם מספר אונקיא דידיה אלא בשעת רווחא: והיינו דכתיב ותתצב אחותו מרחוק. משום דקשה דלמה נצבת אחותו יותר משאר קרוב אביו ואמו ואחיו והשתא אתי שפיר שרצתה לידע סוף נבואתה וכן משמע להדיא ברבה פ' שמות ובחנס מדחיק בזה בע"ב:
מ"ש מעיקרא דכתיב ויעל יוסף לקבור את אביו ויעלו אתו כל עבדי פרעה והדר וכל

בית יוסף וכו'· נראה דלכך תלה קושיא זו במתני' כי בל"ז הייתי אומר דלכך בעלייתו לקח תחלה עמו עבדי פרעה לפי שאין זה כבודו וכבוד אחיו להתעסק בצרכי קבורה לכך הנהיג תחלה עבדי פרעה עמו שיעשו כל העבודות לחבורה להתעסק עמו משא"כ עכשיו דקאמר יוסף זכה לקבור את אביו ש"מ דזכות הוא ולא עבודות להכי זכה שלא נתעסק בו אלא משה ש"מ דהוא עצמו נתעסק בו לבדו מקשה שפיר ומ"ש וק"ל:
כיון שראו כתרו של יוסף. נראה דלכך נכנעו מפני יוסף לפי שהוא היה זן ומפרנס בשני רעבון לכל עולם שבאו לשבור אוכל ונראה שזה טוות המדרש פ' ויחי ויקרא לבנו ליוסף למה לא קרא לראובן שהוא הבכור ויהודה שהוא מלך לפי שספק בידו לעשות ושעה מסורה לו דהא לבכורה כפל אלא דקאמר זה נגד פרעה ומצרים שספק בידו ושעה מסורה נגד שאר אומות שלא יעכבו קבורתו וק"ל: תנא ל"ו כתרים נתלו. לרמוז שהוא שתי פעמים ח"י חי עוה"ז חי העוה"ב וכן איתא סוף פ"ק דב"ק ע"ש:

עין יוסף

ישראלית כדאי' בש"ר פ"א ובתוס' פרק אין מעמידין ע"ש. ואף על פי שדעתה להביא את אמו. מ"מ לא ה"ל למימר מן העבריות שלא תרגים בת פרעה בדבר מאחר שהיא מקפדת שתהיה מן העבריות ונוח לה להסתיר ולא לפרס (יפ"ת):

מן ומפחה על ראשה. שחישב כי נבאתה ולא ידעה מה נבאתה כי ראתה שנתמלא הבית אורה בו. וחשבה שהוא המושיע (יפ"ת): לידע מה יהא בסוף נבואתה. דאל"כ מאי לדעת מה יעשה לו פשיטא שסופו למות שם לפי הטבע (יפ"ת):

המתורגמן [א] געשלאגען.

א מגילה יד ע"א: ב רבה תנחומא סדר ויחי: ועי' מהרש"א מה שהקשה ע"ז וצ"ל דאי כקושייתו הו"ל למכתב עד האטד הגורן כי בתחלה יבואו להאטד המקיף ומדכתיב גורן האטד פריך שפיר (גליון עין יעקב):

חדושי גאונים

עדיי ישראל ואז היו כעדר הקלובות כעדר שהרחלים שכולו עלו מן הרחצה וגומר ושם קבלו אלו העדרים והנה מפאת עצמם ולזוהר טוהר חומרם הנה לסיבת שליחות המלאך שניקסושיפרם כשנגלה הקב"ה על הים הם הכירוהו בתחלה גם להיותם מוכנים להכיר כבוד שם מלכותו ויחדוהו מפאת נושא משך הזרע זרע קדש מלבתם מכונת הורם אים ואשתו שהיו מתכונין במצרים שעל ידיהם יתפרסם כבוד שם מלכותו כמו שביארנו בכ"ין המשפטים ולזה הם הכירוהו בתחלה וכל זה ברור על בלי כי יפול בו ספק כלל וכלל (דרש משה):

אהבת איתן

מה שהקשה בספר נס"ר פ' תזריע אהא דכתיב גבי רבקה ותאמר אם כן פי' שגדול כ"כ צער העיבור וקשה וכי לא ידעה מזה שנתקללה חוה בזה ולפמ"ש א"ש דהריון ולד א' אינו בקללה זו. ועוד אפשר

עיני יצחק

ויבואו עד גורן האטד וכי גורן וכו' אמר ר"א מלמד שהקיפוהו כתרים כגורן זה שמקיפין לו אטד. ויש להבין דמיון הכתרים לאטד ונראה שכמה שתלו כתריהם בארונו רמזו שהוא העיקר בעולם וע"ד מחז"ל

מת שם ויספדו שם מספד גדול וכבד מאד תנא אפילו סוסים ואפילו חמורים · כיון שהגיעו למערת המכפלה אתא עשו וקא מעכב אמר להו (בראשית לה) ממרא קרית הארבע הוא חברון [א]וא"ר יצחק קרית ארבע ארבעה זוגות היו אדם וחוה אברהם ושרה יצחק ורבקה יעקב ולאה · איהו קברה ללאה בדידיה והאי דפייש[א] דידי הוא אמרו ליה (זבינתו מינך) [זבינתה] אמר להו נהי דזביני בכירותא פשיטותא מי זביני אמרי ליה אין דכתיב (שם נ) [ב]בקברי אשר כריתי לי בארץ כנען וא"ר יוחנן משום ר"ש בן יהוצדק אין כירה אלא לשון מכירה שכן בכרכי הים קורין למכירה כירה אמר להו הבו לי איגרת אמרו ליה איגרתא בארעא דמצרים היא ומאן ניזיל ניזיל נפתלי דקליל כאילתא[ב] דכתיב (שם מט) נפתלי אילה שלוחה הנותן אמרי שפר א"ת אמרי שפר אלא אמרי ספר · חושים בן דן תמן הוה ויקירן ליה אודניה אמר להו מאי האי אמרי ליה קא מעכב האי עד דייתי נפתלי מארעא דמצרים אמר להו ועד דאתי נפתלי מארעא דמצרים יהא אבי אבא מוטל [ג]בבזיון שקל קולפא מחייה[ג] ארישיה נתרו[ד] עיניה נפלן אכרעא דיעקב פתחינהו יעקב לעיניה ואחיך[ה] והיינו דכתיב (תהלים נח) ישמח צדיק כי חזה נקם

רש"י

נמנו וכ"ג אלופים בעשו וא"ת כ"ה הם תימן וקנז נמנו שתי פעמים וא"ת קרח נמנה שתי פעמים שני קרח הם אחד מבני אליפז ואחד מבני אהליבמה מכל מקום ל"ה הם וכתרו של יוסף הרי ל"ו : וקא מעכב · שלא קברוהו שם : אמר קרית ארבע שמה שאינה מחזקת אלא ארבע זוגות · הא דא"ר יצחק לאו מילתיה דעשו הוא אלא תלמודא קאמר לה למימר טעמא דעיכובא דודאי כך הוא כדברי עשו שאינה מחזקת אלא שמונה קברים : איהו · יעקב : קברה ללאה בדידיה · בחלק המגיעו כדכתיב ושמה קברתי את לאה : זבינתי' . כשמכרת הבכורה : נהי דזבינתיה לבכורתי · שלא אטול פי שנים אלא כמוהו : פשיטותי מי זביני · חלקי בחלק פשוט לא מכרתי : אמרו ליה אין · פשיטותך נמי זבינת חלקך במערה זו לגמרי שכך אמר אבינו בשעת מיתה אשר כריתי לי : ואין כירה אלא לשון מכירה · כמו ואכרה לי בחמשה עשר כסף : הבו לי אגרת' · הראו לי שטר המכירה : יקירן אודניה · כבדו אזניו משמוע : מאי האי · למה אינכם קוברים אותו : שקל קולפא · מקל כמו קולפי טבי בלעי מאבימי

מהרש"א

מספד גדול וכבד מאד וכו' אפי' סוסים כו' מלשון זה שהוא מורה על גודל ורבוי ההספד דרשו כן שעשו כן לכבוד ואולי שענינו כמו שעושים עתה למרכבת שרים ומלכים במיתתם להלביש הסוסים שחורים ולעשות להם כאילו גם הם בוכים וק"ל : ממרא קרית ארבע כו' ארבע זוגות כו' · אקרא דפרשת וישלח מייתי ליה הכא ובפ"ה דעירובין אבל אקרא דתחלת פרשה חיי שרה דלא כתיב הארבע בה' יש לפרשו שהוא שם איש קרית איש ששמו ארבע והוא היה אבי הענקים כמשמעות הכתובים דספר יהושע קרית ארבע האדם גו' קרית ארבע אבי הענק גו' אבל האי קרא הארבע בה' הידיעה לא תפול בשם העצם וע"כ דרשו בו שהוא שם המספר ע"ש ארבע זוגות ובב"ר וכן פרש"י שהביאו דרשא דהכא אקרא דפרשת חיי שרה סמכו עצמם אקרא דפרשת וישלח מדכתיב בה' הידיעה · ורש"י בפ' וישלח שכתב לפי פשוטו דארבע הוא שם העיר ומצינו כה"ג בתוספות ה' כגון בית הלחמי אבי העזרי אין זה ראיה דלא מצינו אלא בב' תיבות ששניהם מהשם אבל הכא קרית אינו מהשם אלא שהוא תרגומו של עיר · ומה שטען הרא"ם אדרשא דהכא מקרא דספר יהושע אולי לא זכר הרב מה שדרשו בב"ר האדם הגדול בענקים גו' זה אברהם ולמה כו' וייחסו לאברהם לפי שהוא קנה אותו בכסף מלא ובשה"ש רבה האדם זה אדה"ר הגדול זה אברהם יצחק ויעקב שנקראו גדולים ויהיה פי' הכתוב ארבע ששם נקברו ד' זוגות שהם אדם ושלשה שנקראו גדולים · וענין הארבע' זוגות נראה לפי הדין כי מכר עפרון לאברהם מקום לעשות לו קבר ותנן בפ' המוכר פירות המוכר לחבירו מקום לעשות לו קבר עושה לו מערה ופותח לתוכה שמונה כוכין דהיינו ארבע זוגות והטעם בזה נראה קבר אחד לעצמו ועוד ז' קברים לז' המוטלין עליו לקוברן שכהן מטמא להם ודו"ק: והאי דפייש דידי הוא כו' פשיטותי מי זביני כו' · פרש"י שלא אטול פי שנים אלא כמוהו עכ"ל נראה שדקדק לפרש כן דלא מכר עשו ליעקב את הבכורה אלא שלא יטול פי שנים ולא שיטול יעקב פי שנים אלא שיחלקו בשוה כב' אחים פשוטים דאל"כ מאי קאמר האי דפייש דידי הוא דמשמע כולו דידי הוא ואם מכר לו בכורתו ממש גם אם לא מכר לו פשיטותיה הרי יש ליעקב כל קבר לאה ועוד חלק שלישי מזה הקבר ואין לעשו רק ב' חלקים ואין אלו אלא דברי נביאות דהתם קאמר קרא וימכור את בכורתו ליעקב גו' והכי משמע פרק י"ג דדומיא שנתן יעקב ליוסף את הבכורה קנה יעקב בכורה מן עשו ובהדיא קאמר התם גביה שיטול פי שנים ולולי פירושו נראה דממש בכורתו קנה יעקב ליטול פי שנים ואף על גב דהיה ליעקב גם בהאי קברא חלק שלישי קאמר האי דפייש דידי הוא שיש לי שני חלקים בו ולו רק חלק אחד ואשלם חלק ג' שיש לו בו וצריך להיות דגם לפי האמת שמכר חלק פשיטותיה הייט דוקא בהאי קברא אבל לא בשאר דברים שהרי לא הוזכר בקרא אלא שמכרו חלק בכורה אבל בהאי קברא קנה ממנו גם חלק פשיטותיה שלא יקבר הרשע אצל הצדיקים כדאמרי' בעלמא ולקיים קרית ארבע ע"ש ד' זוגות איש ואשתו ומפורש במדרש שנתן בשביל זה הרבה ממון שאמרו כריתי מלשון כרי שנטל כל כסף וזהב שהביא מבית לבן ועשה מהם כרי כו' ע"ש : ואין כירה אלא לשון מכירה כו' · פירש"י כמו ואכרה לי בחמשים גו' עכ"ל וק"ק דהא תלמודא לא מייתי הכא מהתם ואדרבה פ' ג"ה מייתי ליה אההוא קרא מקרא דהכא ויש ליישב דבין הכא ובין התם לא סמך אלא אהא דמייתי שכן בכרכי הים קורין למכירה כירה אלא שרש"י בא לומר כאן דלא תימא שהיא מלה זרה כירה במקום מכירה וקאמר דכה"ג קאמרינן ואכרה לי בחמשים גו' וכן דרך התלמוד בכמה דוכתין לאתויי מהכא להתם ומהתם להכא מה"ע ודו"ק: אמרי ספר אלא אמרי ספר כו' · פי' אותן אמרי שאמרו לו איגרתא במצרים הוא נפתלי היה נותן אותם בספר האגרת שהביא משם וק"ל : חושים בן דן תמן הוה כו' והייט דכתיב ישמח צדיק כי חזה גו' · יראה שכל זה נדרש ממזמור זה שאמר

יד יוסף

א ערוכין נג ע"א : ב ר"ה כו ע"א חולין לב ע"א : ג וכן הוא בתרגום יונתן וירושלמי שתופס הרגו . ובשוח"ט מזמור י"ח אי' שיהודה הרג את עשו בעת קבורת יצחק ובספרי סדר ברכה אי' ידיו רב לו בשעה שהרג את עשו והוא כדעת השוח"ט דלעיל ודלא כמ"ש התוס' פ"ה דגיטין נ"ה ע"ב ד"ה ביהודה ע"ש ובילקוט וישלח איתא שיעקב הרג לעשו בעת אבילות של לאה ע"ש:

אהבת איתן

שסמכה ע"ז שנשים צדקניות לא היו בפתקה של חוה . אך צ"ע מהא דאי' במ"ר שה"ש בפ' יונת דמשמע שם דגם האמהות ה"ל צער עיבור ולידה :

עיני יצחק

(ברכות ו') מאי כי זה כל האדם כל העולם לא נברא אלא בשביל זה ר"ל שכמו שהשיבולת אינה עיקר בילירה רק בשביל הדגן שבתוכה וכמו (האטד) שהוא רק שומר לגורן כך הם רק טפלים בכוונת בריאת העולם נגד יע"א ע"ה :

חושים בן דן תמן הוה ויקירן ליה אודניה א"ל מאי האי א"ל קא מעכב האי וכו' שקל קולפא מחייה ארישיה וכו'. לכאורה קשה למה לא נמצא א' מהשבטים שיזדרז להרגו גם מאי נפקא מינה במה שהיה חושים קשה לשמוע . ונראה בזה שעשיו כפי גודל רשעו היה גם איש ציד בפיו ויודע לצוד את הבריות כאלו הוא צדיק ואיש תם ולכך היה מצטדק לפניהם בהצעות דברים שח"ו מעולם לא מכר את מקום קבורתו ושהדבר הזה יקר בעיניו מכל מחמדי תבל ומה שנוה יעקב לפני מותו אפשר שמתוך מגישותו נתבלבל

עיון יעקב

תנא אפילו סוסים ואפילו חמורים . אפשר שטעם שהספידו לו גם הבהמות שגם המה הכירו בהעדרו לפי שפסק הרעבון בבואו למצרים כדאיתא במדרש : **אתא** עשו וקא מעכב . אפשר לומר דלכך עיכב עשו את קבורתו אף שידע שמכר מקום קבורתו מ"מ הא קי"ל בי"ד סימן שס"ז ובח"מ סימן רי"ז דהמוכר קברו באין בני משפחתו וקוברין אותו בעל כרחו משום פגם משפחה ואפשר דזה היה התחכמות של יעקב אבינו ע"ה שהעמיד לו כרי ממון הרבה בשביל קבורתו משום שהיה מחילה שיבואו בני המשפחה לעכב את קבורתו אך כיון שעל פי הדין צריך להחזיר ממון וכדאיתא שם להדיא לכך נתן ממון הרבה מאד דאולי לא יוכל להחזיר ממון הרבה כזה או שלא ירצה ליתן כולי האי לזה אמר הבו לי איגרתא דמי יימר שנתת כל כך ממון אבל ודאי גוף המכירה לא כפר : **מחייה** ארישא נתרו

הרי"ף

תנא אפי' סוסים אפי' חמורים . אפשר דדייק אומרו גדול וכבד מאד דלא שייך כבד במספד אלא מספד גדול מאד מיבעי ליה למימר לזה דרשו שהי כבד הוא במאי דכתיב לעיל ויעל

עין יוסף

מת נהי דזבניתיה לבכורתי . שלא אטול פי שנים אלא כמותו · פשיטותי מי זביני . חלקי וחלק פשוט לא מכרתי (רש"י) קשה דאימא דס"ק גם שמכרתי חלק פשוט היינו שיטול יעקב שני חלקים ועשו חלק אחד . ויעקב קבר ללאה ויש לעשו בקבר זה ב' חלקים וליעקב חלק אחד והיה מערער שאינו מניחו לקבור · וי"ל דא"כ ה"ל למימר והאי דפייש רובא דילי מדאמר סתם דילי מורה שכולה שלו.מש"ה פרש"י שלא אטול פי שנים אלא כמותו(שבות יעקב): **הבו** לי איגרתא. הראו לי שטר המכירה . ולכאורה קשה איך כפר עשו במציאות הא אמרו חז"ל שנטל יעקב כל כסף וזהב שהביא מבית לבן ועשהו כרי וא"ל מכור לי חלקך במערה ובודאי משום שהיה דבר מפורסם לכן לא עלתה על דעתם שיבא עשו ויערער שיצטרכו להראות לו השטר מכירה. ולכן לא לקחו השטר מכירה עמהם . וא"כ איך כפר עשו בדבר המפורסם . וי"ל שכוונת עשו לא היה רק לחרחר ריב ולבא לידי מלחמה שחישב שכיון שמת יעקב נסתלק זכותו . וגם כיון שהם אבלים אין השכינה שורה עליהם מתוך עצבות . ויצליח הוא בהמלחמה: ישמח צדיק כי חזה נקם . ישמח צדיק זה שאמר ואחיך . כי חזה נקם זה שאמר

המתורגמן . א) איבער געבליבען . ב) לייכט אים לויפען וויא איינע גאצעללע . ג) געשלאגען . ד) הערויסגפאללען . ה) געלאכט .

נקם פעמיו ירחץ בדם הרשע באותה שעה נתקיימ' נבואתה של רבקה דכתיב (בראשית כז) למה אשכל גם שניכם יום אחד ואע"ג דמיתתן ביום אחד לא הואי קבורתם מיהא ביום אחד הואי · ואי לא איעסק ביה יוסף אחוה מי לא הוו מיעסקי ביה והכתיב (שם נ) וישאו אותו בניו ארצה כנען אמרו הניחו לו כבודו במלכים יותר מבהדיוטות : מת שם פיסקא מי לנו גדול מיוסף שלא נתעסק בו אלא משה . תנו רבנן בא וראה כמה חביבות מצות על משה רבינו שכל ישראל נתעסקו בביזה והוא נתעסק במצות שנאמר (משלי י) חכם לב יקח מצות ואויל שפתים ילבט . ומנין היה יודע משה רבינו היכן יוסף קבור אמרו [א]סרח בת אשר נשתיירה מאותו הדור הלך משה אצלה א"ל כלום את יודעת היכן יוסף קבור אמרה לו ארון של מתכת עשו לו מצריים וקבעוהו[א] בנילוס הנהר

רש"י

מאבימי בערכין : ואי לא איעסק ביה יוסף אחוה מי לא הוו מתעסקי ביה · כלומר היאך הניחוהו אחיו ליוסף ליטול לו לבדו את השם של קבורת אביהם וכי פרקו מעליהם העול שלא חשו לו ואם לא נתעסק בו הוא הם לא היו מתעסקים בו : והכתיב וישאו אותו בניו · אלמא אף הם היו מתעסקים במשאו ובקבורתו (פסוק) [ומסקנא] כתיב אחרי קברו את אביו תלה הדבר בו שהוא [היה] עיקר הדבר : אמרו · אחיו ביניהם : הניחו לו · להתעסק בו כנגד כלנו : כבודו · של אבינו : במלכים · [יותר מבהדיוטות] שיוסף מלך הוא : נתעסקו בביזה· ויגלו את מצרים : כדי שיתברכו מימיו · תמיד לפי שאין ארץ מצרים שותה מימי גשמים אלא כולה עשויה יאורים וחריצים מנילוס עד סוף המדינה כמה פרסאות ונילוס עולה ומשקה ומתברך וממלא אותן יאורים ומהם משקים את השדות והיינו דכתיב (זכריה יד) והיה אשר לא יעלה מאת משפחות הארץ וגו' ולא עליהם יהיה הגשם ואם משפחת מצרים לא תעלה ולא באה ולא עליהם ואין כתיב כאן גשם אלא ולא עליהם

תוספות

סרח בת אשר נשתיירה מאותו הדור · תימה והלא מכיר ויאיר בן מנשה נולדו בימי יעקב והיו מבאי הארץ למה לא שאל משה אותם והם היו מבני בניו של יוסף וי"ל שסוד הגאולה נמסר לסרח כדאיתא בפרקי דר"א (פ' מ"ח) כיון שבא משה הלכו זקני ישראל אצלה לפי שכבר נכשלו על ידי בני אפרים שיצאו שלשים שנה לפני הקץ ונפלו עתה בה ואמרה להם מה לשון אמר לכם המושיע הזה אמרו לה פקוד פקדתי אמרה להם א"כ הוא הוא לכך הלך גם משה אצלה :

מהרש"א

זורו רשעים מרחם הוא עשו שכבר בעודו ברחם היה מפרכס לצאת אחר עבודה זרה תועה לדבר כזב שלא מכר חלק קברו ליעקב חמת למו כדמות חמת נחש גו' בא בכעסו לעכב קבורתו כי כאו הוא נחש הקדמוני ואמר חרש יאטם אזנו והוא חושים בן דן שלא שמע לקול מלחשים והוא חבר חברים מחוכם לידע על מה שלחו לנפתלי והנה ע"י הרם שנימו גו' של עשו · ואמר דנתרן עיניה ונפלו כו' דכתיב נפל אשת בל חזו גו' ודפתחינהו לעיניה דכתיב כי חזה נקם גו' ושאמר ואחיך דכתיב ישמח צדיק ותלמודא קצר ברמז והביא סיפא דקרא וק"ל: נתקיימה נבואתה של רבקה דכתיב למה אשכל וגו' פי' שמתוך דבריה למדנו נביאותה שביום אחד ימותו שהרי לא דאגה אלא על שיהרוג עשו את יעקב בעיכובו שם ואמרה למה אשכל גם שניכם יום אחד אלא שזה היה נבואתה שביום א' ימותו וצ"ל דלאו כמתנבאה מדעת היא אלא כניבא ואינו יודע מה ניבא שהרי לא חשיב רבקה בהדי שבעה נביאות בפרק קמא דמגילה וק"ל : [ואי לא עסק ביה יוסף אחוה כו' · עיין פרש"י וכעין זה כתבנו לעיל במתני' ע"ש] : כולן נתעסקו בביזה והוא נתעסק במצות כו' · דהייט שהיתה המצוה חביבה עליו כמו שהניט והוי מחשב הפסד מצוה כנגד שכרה והיינו חכם לב גו' שמחשב כן בלבו הפסד מצוה כו' : ומנין היה יודע משה כו' · גם שאר ארונות של השבטים העלו עמהם כפרש"י פרשת בשלח וכדאמרי' פרק החובל לגבי יהודה מ' שנה שהיו ישראל במדבר היו עצמותיו מגולגלין בארון אבל היו יודעים קבורתם משא"כ ביוסף שהעלימו המצריים קבורתו מטעם דמסיק שיתעכב שם כדי שיתברכו מי נילוס ולהכי קבעי מנין היה יודע כו' דאיט דומה שידע זה בנבואה כיון שלא הוזכר בקרא אבל ידע זה על ידי סרח בת אשר שהיא היתה מאותו הדור מכלל שבעים שירדו למצרים והיתה חיה עדיין כמפורש במדרש מדכתיב אנכי שלומי אמוני ישראל גו' וא"ל ארון של מתכות כו' כדי שיתברכו כו' ועשאו של מתכות כדי שישקע במים ולא ימצאו אותו להעלותו משם ועכבוהו שם כדי שיתברכו כו' ובזכות יעקב נמי ודאי דהיה הנילוס עולה כדאיתא במדרשות אלא שלא היה יכולת בידם לעכב ארונו של יעקב דיוסף שליט היה במצרים והיה ספק בידו לעשות כו' כפי' רש"י בחומש פרשת בשלח :

עיון יעקב

עיניה . ובתוספות פ' הניזקין על מתניתין לא היה סקריקון ביהודה כתבו וז"ל שמא לא מת באותו הכאה עד שעמד עליו יהודה והרגו עכ"ל :

והוא נתעסק במצות שאמר חכם לב יקח מצות . והא דקאמר מצות בלשון רבים יש לומר על שם העצמות שהוא לשון רבים ועוד יש לומר ע"ד דאיתא במדרש שעצמות כל השבטים העלו עמו : שנאמר חכם לב יקח מצות ואויל שפתים ילבט . וצריכין לפרש דסיפיה דקרא הכי קאמר כי היכי דלא תקשי כיון שמשה היה חכם לב ולקח מצות להתעסק בעצמות יוסף לקבור בא"י אמאי נענש שהוא לא בא לארץ וכדאיתא במדרש אמר משה עצמותיו של יוסף נכנסין לארץ ואני איני נכנס לזה קאמר ואויל שפתים לפי שהיה אויל שפתים שלא דבר בשפתיו אל הסלע רק הכה אותו וזה ילבט לשון נוקה כפרש"י לכך נענש בלכן לא תביאו או לפי שלא הודה בארצו כיוסף כדאיתא במדרש פ' נשא וזה אויל שפתים : ומנין היה יודע משה רבינו היכן יוסף קבור . דליכא למימר שידע כן ברוח הקודש דא"כ מאי רבותא דמשה שקרי ליה חכם לב יקח מצות דלמא משום דאינהו לא ידעו היכן קטר משא"כ משרע"ה אלא ודאי דידיעה היה כפשוטו דהכל יכולין לידע ואע"ג דהברזל צף דוקא

הרי"ף

ויעל עמו גם רכב גם פרשים ויהי המחנה כבד מאד הרי שאומר כבד על הריבוי שהם הסוסים והחמורים וכתיב נמי ואברם כבד מאד במקנה דהיינו נמי בסוסים ובחמורים וכאן בכלל המספד שעשו לא האכילו אותו היום הסוסים והחמורים באופן שהיו נוהקים ומצטערים באותו היום כאילו הם מספידים והיה המספד כולל אפי' במקנה הסוסים והחמורים כבד מאד: ואי לא איעסק ביה יוסף וכו' . פירש"י כלומר היאך הניחוהו אחיו וכו' כוונת רש"י ז"ל לדקדק דמשמע שקושית הגמרא היא למה תלתה התורה הקבורה ביוסף דכתיב אחרי קברו את אביו דמשמע דאי לא איעסק ביה יוסף לא היו עוסקים בו אחיו והא כתיב וישאו אותו בניו וגו' ואי משום הא לא קשיא מידי שכיון שיוסף התעורר בתחלה דכתיב ויעל יוסף לקבור את אביו ויעלו אחיו עמו לכך תלה הקבורה ביוסף לומר אחרי קברו את אביו לזה פירש"י כלומר היאך הניחוהו אחיו שהקושיא היא לאחיו למה לא התעוררו לעלות לקבור את אביהם עד שיעלה יוסף ויניחוהו ליטול לו לבדו את השם של קבורת אביהם וכי פרקו מעליהם העול והכתיב וישאו אותו בניו דמשמע שהיו מתעסקים במשאו מבלי יוסף ואיך לא נתעוררו בעלייתו לקברו עד שנתעורר יוסף ויעל יוסף והדר ויעלו אתו אחיו ומשני

עין יוסף

מת נתעסקו בביזה . קשה הא גם הם עשו מצוה בזה שקיימו מה שאמר הקב"ה וישאלו איש מאת רעהו ואשה מאת רעותה כלי כסף וכלי זהב ושמלות . וי"ל שעשו יותר מן הצווי שהקב"ה רצה שיצאו ברכוש גדול כדי שלא יאמר אותו צדיק אברהם ועבדום וענו אותם קיים בהם ואחרי כן יצאו ברכוש גדול לא קיים בהם כמו שאחז"ל במס' ברכות אבל הם הוסיפו עד שעשו מצרים כמצולה שאין בה דגים . וזהו שאמר הגמרא שכל ישראל התעסקו בביזה ולא אמר התעסקו בשאלה כדכתיב וישאלו איש מאת רעהו וגו' · אע"כ שהם עשו יותר מצווי של הקב"ה וזו נקראת ביזה . וזהו שפרש"י נתעסקו בביזה וינצלו את מצרים : ואויל שפתים ילבט . שהם לקחו הכל דרך שאלה כדכתיב וישאלום וינצלו את מצרים . א"כ התלבטו שפתותיהם לבקש להשאילם מה שלא צוה הקב"ה כנ"ל ולא הפנו להעלות עצמות יוסף לכן קראם אוילים. ילבט לשון יגיעה: נקרא

עץ יוסף

דפתחינהו לעיניה : נתקיימה נבואתה של רבקה כו' . כדאי' בב"ר פ' ס"ז רבי חגי בשם רבי יצחק אמהות נביאות היו ורבקה היתה מן האמהות . וזה פליגא אדפ"ק דמגילה דתניא ז' נביאות נתנבאו להם לישראל . ולא חשיב מהאמהות רק לשרה . וכן פליגא הסיא דאמר בב"ר פ"כ לא נזקק הקב"ה להשיח אלא עם שרה . ולפי הגמרא דפ"ק דמגילה צריך לומר דלאו כמתנבאה מדעת היא . אלא כניבא ואינו יודע מה ניבא : הניחו לו . להתעסק בו כנגד כולנו . כבודו של אביהם במלכים . שיוסף מלך הוא . ובזה ניחא מאי דכתיב וישאו אותו בניו ארצה כנען ויקברו אותו במערת דמשמע שהם קברוהו . ואח"כ כתיב וישב יוסף מצרימה הוא ואחיו כו' אחרי קברו את אביו דמשמע שהוא לבדו קברו . אבל במה שאמרו הניחו לו כבודו במלכים כו' ניחא . שמאחר שבהסכמתם היה יוסף שלוחם הוי כאלו הם קברוהו ששלוחו של אדם כמותו :

המתורגמן [א]) הערין געשטעללט .

יד יוסף

א תוספתא פ"ד רבה ותנחומא סדר בשלח וסדר ברכה ע"ש :

חדושי גאונים

ת"ר בא וראה כמה חביבות מצות על משה רבינו כו' סרח בת אשר נשתיירה מאותו הדור כו' והקשה הגאון המפורסם אב"ד ור"מ דק"ק אה"ו כבוד מוהר"ר יחזקאל נר"ו מפני מה לא מקשה הגמרא בלא זה מנין היה יודע משה ותירץ הגאון בזה הסגנון דבלא זה לא היה מקום למקשן להקשות אבל עכשיו מכח הדרש הראשון חכם לב יקח מצות כאן מצא המקשן מקום להתגדר בו ונבא אל הביאור דאיתא בגמ' שאותן ישראל שלא היו בשעבוד לא לקחו מן הביזה א"כ קשה הלא שבט לוי לא היו בשעבוד א"כ מאי קאמר חכם לב יקח מצות שכל ישראל עסקו בביזה ומשה בעצמות יוסף והלא משה לא היה בשיעבוד א"כ לא היה רשאי ליטול מביזה כלום אבל אי אמרינן שגם אותן שלא שעבדו במצרים לקחו מהביזה א"כ לא קשה ולא מידי ועיי' בתוספות במאמר הנ"ל ומניין היה יודע משה והקשו התוספות ודילמא מכיר בן מנשה אמר היכן יוסף קבור שהוא נולד על ברכי יוסף והיה מיוצאי מצרים ומתרץ מכיר בן מנשה לא היה לו פנאי להודיע למשה שהיה עוסק בביזה

עיני יצחק

דעתו ושכח ומרוב פיתוי דבריו נתפתו לשעה ותשבו פן שכח עשו ממכירתו ולכך הסכימו לשלוח את נפתלי אחר הכתבים להראותו שאין האמת כדבריו . אמנם חושים ע"י שהיה קשה לשמוע לא היה שומע כל הלעת בדברים של עשו

הנהר כדי שיתברכו מימיו הלך משה ועמד על שפת הנילוס אמר יוסף יוסף הגיע עת שנשבע הקב"ה לגאול את ישראל והגיעה השבועה שהשבעת את ישראל אם אתה מראה את עצמך מוטב ואם לאו הרי אנו מנוקים משבועתך מיד צף ארונו של יוסף ואל תתמה היאך ברזל צף שהרי כתיב (מ"ב ו) ויהי האחד מפיל הקורה ואת הברזל נפל אל המים ויצעק ויאמר אהה אדני והוא שאול וגו' וישלך שמה ויצף הברזל והלא דברים ק"ו ומה אלישע תלמידו של אליהו ואליהו תלמידו של משה צף הברזל מפניו [מפני] משה רבינו עאכ"ו. רבי נתן אומר [א]בקברניט של מלכים היה קבור הלך משה ועמד על קברניט של מלכים אמר יוסף הגיע עת שנשבע הקדוש ב"ה לגאול את ישראל והגיעה שבועה שהשבעת את ישראל אם אתה מראה את עצמך מוטב ואם לאו הרי אנו מנוקים משבועתך באותה שעה נזדעזע[א] ארונו של יוסף נטלו משה והביאו אצלו וכל אותן שנים שהיו ישראל במדבר היה ארונו של יוסף וארון של שכינה מהלכין זה עם זה והיו עוברים ושבים אומרים מה טיבן של שתי ארונות הללו אמרו אחד של מת ואחד של שכינה אמרו וכי דרכו של מת להלך עם שכינה אמרו [דף יג ע"ב] קיים זה [כל] מה שכתוב בזה. ואי לא איעסיק ביה משה לא הוו מיעסקי ביה ישראל והכתיב (יהושע כד) ואת עצמות יוסף אשר העלו בני ישראל ממצרים קברו בשכם ותו אי לא איעסקו ביה ישראל בניו לא הוו מיעסקי ביה והכתיב (שם) ויהיו לבני יוסף לנחלה אמרו הניחו לו כבודו במרובים יותר מבמועטים [ותו] אמרו הניחו לו כבודו בגדולים יותר מבקטנים. [ב]קברו בשכם מאי שנא בשכם (אמרו) [א"ר חמא בר חנינא] משכם גנבוהו

רש"י

עליהם יהיה אותו [נהר] שהם שותין ממנו ויונתן עוזיאל תרגם ולא עליהם תיסק נילוס: ויהי האחד מפיל הקורה · בתלמידי אלישע כתיב במלכים: והוא שאול · השאילוהו לו: תלמידו של משה · ולא שלמד מפיו אלא תורתו של משה למדו *) לאליהו: בקברניט של מלכים · בקבורות של מלכים ולשון יוני הוא: קיים זה מה שכתוב בזה · אגדה זו מפורשת במכילתא בפרשת ויהי בשלח כתיב בזה אנכי וכתיב בזה התחת אלהים אנכי · כתיב בזה לא יהיה לך וכתיב בזה את האלהים אני ירא· לא תשא חי פרעה· זכור את יום השבת וטבוח טבח והכן ואין זה אלא יום השבת וכן הוא אומר והכינו את אשר יביאו · וכן כל עשרת הדברות ולא תשנא את אחיך לא תקום ולא תטור וחי אחיך עמך: ואי לא איעסיק ביה משה · כלומר היאך הניחו ישראל למשה להתעסק בו הוא לבדו וכי לא חשו לשבועה ואם לא נתעסק משה בו לא היו הם מתעסקים: והכתיב וכו'· אלמא לאחר שנפטר משה בערבות מואב נתעסקו בהם ישראל והעבירום את הירדן: ותו אי לא הוו מיתעסקי ביה ישראל· לאחר שנפטר משה מי לא הוו מתעסקים ביה בניו והיאך הניחו בניו את שאר העם להתעסק ביה והכתיב בשכם ויהיו לבני יוסף לנחלה וגו' אלמא בנחלתם קברוהו דחביב היה עליהם: אמרו · בניו בעלמם הניחו לו שיתעסקו בו ישראל כולם: כבודו במרובים יותר מבמועטים · וישראל אמרו בעלמם בעוד משה קיים הניחו לו להתעסק בו משה לבדו כבודו בגדולים יותר מבקטנים: משכם גנבוהו · [כדכתיב] (בראשית לז) וישלחהו מעמק חברון ויבא שכמה ושם היו רועים ודותן אינו מקום והאי דכתיב ויאמר האיש נסעו מזה גו' קאמר לו אתה אומר את אחי אנכי מבקש נסעו עצמם מן האחוה הזאת ואינם מחזיקים עצמם כאחים

*) ס"א לאלישע

מהרש"א

וא"ל יוסף הגיע העת שנשבע הקב"ה כו' · תלה שבועת יוסף בשבועת הקב"ה כמ"ש בענין ויאמר יוסף גו' והעלה גו' כאשר נשבע ה' לאברהם גו' וישבע יוסף את בני ישראל גו': ואל תתמה היאך ברזל צף כו' צף הברזל מפניו · נסי ה' רבים הם וביחוד גבי משה שמפורסם שהיו הנסים ברצונו יתברך ע"י ציויו כמ"ש בי' מכות ובקריעת ים סוף אבל זה הנס שהברזל צף לא היה בו צווי של הקב"ה כנראה מענינו וע"כ אמר אעפ"כ אל תתמה בו דומיא דאלישע דבמעשה בעלמא שהשליך העץ אל המים צף הברזל בנס וכמ"ש רצון יראיו יעשה וק"ל: בקברניט של מלכים כו' · פירש הערוך בבית הקברות של מלכים והיו שם ארונות הרבה ולא היה יודע משה איזהו עד שנזדעזע מעלמו עכ"ל: וכל אותם שנים כו' היו ב' ארונות כו' · כבר כתבנו לעיל דגם שאר ארונות של השבטים היו שם עמהם במדבר אלא שלא היו במחנה שכינה משא"כ ארונו של יוסף שלא נתעסק בו אלא משה שהיה במחנה לויה קרוב למחנה שכינה כדאמרינן לקמן בפרק היה נוטל ע"ש וק"ל: קיים זה כל מ"ש כו' · מפי' רש"י אגדה זו מפורשת במכילתא כו' וכן כל י' הדברות לא תשנא גו' לא תקום גו' וחי אחיך גו' עכ"ל ר"ל דכל מה שכתוב בעשרת הדברות חשיב שם דקיים יוסף דהיינו מה שכתוב בלוחות שהם עשרת הדברות ועוד חשב שם גם זה שלא נזכר בעשרת הדברות אלא בתורה דהיינו לא תשנא את אחיך וביוסף וינחם אותם גו' לא תקום גו' אתם חשבתם גו' וחי אחיך גו' ויכלכל יוסף את אחיו גו' וק"ל: ואי לא עסק ביה משה ישראל כו'· לכאורה כל זה סותר מאי דאמרינן לעיל שכל ישראל נתעסקו בביזת מצרים ולכך לא נתעסק בו רק משה ומאי פריך מהאי קרא שקברוהו בשכם שזה היה שלא בשעת ביזה כמה שנים וי"ל מעיקרא במצרים דכתיב ויקח משה וגו' ודאי דיש לתלות מה שלא נתעסקו בו כל ישראל לפי שנתעסקו בביזה אבל אותן ארבעים שנה שהיה משה מתעסק בו כדאמרינן גבי ב' ארונות דלא היה שם ביזה תקשי ליה שפיר וכי ישראל לא הוו מתעסקי גביה הא אח"כ התעסקו ביה וקברוהו בשכם ומשני התם טעמא אחרינא איכא דהניחו לו כבודו בגדולים כו' כיון דכבר נתעסק בו משה בלחוד דהיינו גדולים הניחו לו כך בגדולים ומיהו אי לא הוה מתעסק ביה משה בלחוד מעיקרא מטעם דהניחו לו כבודו בגדולים כו' לא הוו שבקי ישראל מלהתעסק בו מעיקרא אי לאו משום ביזה כדאמר לעיל ומיהו הניחו לו כבודו במרובין כו' דקאמר מטעם זה אפי' מעיקרא מיד אחר שמת משה עשו כן ואפשר משום דאף בני יוסף ודאי היו מתעסקי ביה שהם נמי בכלל בני ישראל משא"כ במשה דמשמע שהוא בלבד היה מתעסק בו בין במצרים ובין במדבר כמ"ש לעיל ולא הוו שבקי ליה אי לאו משום ביזה ודו"ק: מ"ש בשכם כו' · משכם גנבוהו ולשכם כו' · לפי הפשוטו שפרש"י

עיון יעקב

ע"י משה כדכשמוך מ"מ מקרי משה שכם לב נגד ישראל דלא חקרו כלל על עלמותיו: ואל תתמה היאך ברזל צף. ואע"ג דלגבי משה מילתא זוטרתי היא לעשות על ידו מ"מ יותר ה"ל לעשות נס שראינו שנעשה על ידו כמה פעמים כגון להובים מי היאור כדי שיראה ארונו של יוסף כאשר הובים מי ים סוף משא"כ להיות הברזל צף זה לא מצינו מעולם שנעשה שנוי הטבע בזה לזה קאמר שהרי כתיב ויהי אחד וגו' הרי שגם זה מצינו שינוי הטבע דרך נס: ואליהו תלמידו של משה. פרש"י לא שלמד מפיו אלא תורתו של משה למדו לאליהו עכ"ל ולמ"ד פנחס זה אליהו היה תלמידו ממש:

הרי"ף

שאחיו בכוונה הניחו ליוסף שיתעסק כנגד כולם כדי שיתכבד יותר אביהם כי כבודו יותר במלכים מבהדיוטות ולכבוד אביהם נתכוונו וכן פירש"י ז"ל בענין יוסף ואי לא אעסיק ביה משה וכו' והוא ויקבור גם כן כמו שפירשתי כאן וק"ל:

באותה שעה נזדעזע ארונו של יוסף. הא דלא קאמר הכא ג"כ מיד נזדעזע ארונו של יוסף כדקאמר לעיל מיד צף ולמה משנה הלשון אפשר לומר כיון שהיו שם ארונות הרבה של מלכים ולא היה יודע משה איזהו כדאיתא בערוך ומהרש"א א"כ אף אם היה מזדעזע ארונו של יוסף אולי לא יביט משה באותו פעם על אותו ארון להכי נקט באותה שעה נזדעזע כלו' שנזדעזע זמן מה כמו שעה עד שראה בו משה: מה טיבן של שתי ארונות הללו. הלא מת מטמא ואיך יהי' במחנה שכינה השיבו קיים זה מה שכתב בזה ואינו מטמא שאינו מת ע"י מלאך המות וכמ"ש המפרשים על הא דאמרינן בכתובות פ' הנושא דף ק"ג מטמת רבי בטלה קדושה ע"ש בתוספות וע"ז קשה מנ"ל בפסחים דף פ"ז דטמא מת מותר במחנה לויה וצ"ע: ואי לא עסיק ביה משה ישראל לא הוו מתעסקי ביה והכתיב ואת עצמות יוסף אשר העלו וגו'. וכתב מהרש"א דמאי פריך דמה שקברו בשכם היה שלא בשעת הביזה משא"כ בשעת יציאת מצרים היה בשעת הביזה ע"ש מ"ש ליישב בזה גם היפה תואר ש"ר הרגיש בזה ובספרי שבות יעקב שאלה נ"א נשאלתי בזה מחכם א' והשבתי לו דלק"מ דודאי אם כל ישראל ביחד היו עוסקין בעצמות יוסף בשעת יציאת מצרים בשביל זה לא היו מפסידין הביזה שהבטיח להם הקב"ה שהיו יכולין לשאול אח"כ הזהב והכסף והשבח של משה [אך] לפי שכל ישראל עסקו בביזה א"כ באותה שעה שעסק משה בעצמות יוסף הפסיד הביזה שלקחו ישראל באותו שעה מה שהיה ראוי לחלקו לכן מקרי חכם לב יקח מצות: משכם גנבוהו. והא דכתיב בקרא

יד יוסף

א תנחומא ורבה סדר בשלח: ב ילקוט יהושע רמז לה ושם איתא ולשכם נחזיר אבדיו ועי' בב"ר ס' פ"ה ובד"ר פ"ח:

חדושי גאונים

איתא בגמ' שאותן אנשים שראו אתיוסף לא היה בשיעבוד א"כ קשה והלא מכיר בן מנשה ראה אותו מפני מה לקח מן הביזה והלא לא היה בשעבוד כנ"ל ועכשיו מתורץ דבלא זה לא היה למקשין מקום להקשות מנין היה יודע משה היכן יוסף קבור דהוה אמינא מכיר בן מנשה אמר לו ואת"ל שעסק בביזה כתירץ התוס' הייתי יכול להקשות והלא הוא לא היה באותו שעבוד וא"כ אין מגיע לו ביזה אבל עכשיו שדרש חכם לב יקח מצות זה משה שהוא עסק בעצמות יוסף ולא בביזה וקשה קושיות הגאון והרי משה לא היה בשעבוד אלא מ"ל אף אלו שלא היו בשעבוד עסקו בביזה א"כ עסק מכיר בן מנשה ג"כ בביזה ופריך שפיר ומניין היה משה יודע היכן יוסף קבור דבלא זה ה"א מכיר בן מנשה אמר לו אבל עכשיו קשה שהרי מכיר עסק בביזה ומתרץ סרח בת אשר אמרה לו ודפח"ח ·
(מגודת דוד):

עיני יצחק

הרשע · וגם לא היו יכולים לספר לו כל משך דבריו ע"י שהיה כפין חרש וע"כ השיבו לו בקיצור שעשו הרשע הוא מכחיש את דברי אביו ע"ה שמעולם לא מכר מקום קבורתו ועושה את אביו שהיה כמנו לבל קודם מותו ועי"ז חרה אפו והרגו מבלי שום חקירה ודרישה כי מבלי פיתויי דבריו כפי שהיה גבור ליד אין שום מקום לקיים דברי עשיו נגד צוואת יעקב ע"ה:

רש"י

כאחים לך כי שמעתי אומרים נלכה דותינה לבקש לו נכלי דתות ודין היאך להמיתו אם יבא אצלנו : העלו בני ישראל· והא כתיב ויקח משה ולא שארית ישראל : אף מורידין אותו מגדולתו · מן השמים למתחיל ואינו גומר אלא אם כן נאנס כמשה שמת בעבר הירדן : דכתיב וירד יהודה וגו' · שהוא התחיל בהצלת יוסף כשאמר מה בצע וגו' ולא גמר : נקרא יוסף עצמות בחייו· שנאמר והעליתם את עצמותי מזה ועודנו חי : שהוריד אצטגניני פרעה מגדולתן · כשפתר את החלום והם לא ידעו לפתרו : לעצמו · למשכב זכור מתוך יפיו :

פרע

גמרא

ולשכם נחזיר אבידה. קשו קראי אהדדי כתיב (שמות יג) ויקח משה את עצמות יוסף עמו כי השבע השביע וגו' וכתיב ואת עצמות יוסף אשר העלו בני ישראל ממצרים קברו בשכם א"ר חמא בר' חנינא כל העושה דבר ולא גמרו ובא אחר וגמרו מעלה עליו הכתוב [על שגמרו] כאלו עשאו. ר' אלעזר אומר אף מורידין אותו מגדולתו דכתיב (בראשית לח) ויהי בעת ההיא וירד יהודה מאת אחיו. רבי שמואל בר נחמני אמר אף קובר אשתו ובניו שנא' (שם) ותמת בת שוע אשת יהודה וכתיב (שם) וימת ער ואונן:

נ שם אמר רב יהודה אמר רב מפני מה נקרא יוסף עצמות בחייו מפני שלא מיחה בכבוד אביו דקא אמרי ליה (שם מד) עבדך אבינו (ולא מחי) ולא אמר להו ולא מידי. וא"ר יהודה אמר רב ואיתימא ר' (יוסי) [חמא] ברבי חנינא מפני מה מת יוסף קודם אחיו מפני שהנהיג עצמו ברבנות. (שם לט) ויוסף הורד מצרימה אר"א אל תקרי הורד אלא הוריד שהוריד אצטגניני פרעה מגדולתן. (שם) ויקנהו פוטיפר סרים פרעה אמר רב שקנאו לעצמו

בא

מהרש"א

בחומש ואני נתתי לך שכם אחד גו' דהיינו שכם ממש שלקח יעקב בחרבו ובקשתו לא אצטריך ליה הכא לטעמא דמשכם גנבוהו אלא שזה נתן לו נחלה ליקבר בה כפרש"י שם וק"ל : ויקח משה גו' וכתיב ואת עצמות גו'. ר"ל דויקח משה את עצמות יוסף עמו דמשמע דכל העלייה משה היה עושה בכל אותם מ' שנה כדמוכח לקמן בפרק נוטל מהאי קרא ומדכתיב את עצמות יוסף אשר העלו גו' דמשמע דעלייתו נקרא על שמם וקאמר משום דאין המצוה קרויה אלא על מי שגמרה גם שסיפר הכתוב בשבח משה שהיה המצוה חביבה עליו ובגנאי ישראל דשבקו ליה משום ביזה היינו בתחלת לקיחת ארונו של יוסף ממצרים שכל ישראל הוו שבקי ליה משום ביזת מצרים אבל העלייה במ' השנים דלא הוו שבקי ליה אלא משום כבודו של יוסף הניחו לו כבודו בגדולים כו' נקרא שפיר על שמם כיון דהם גמרו המצוה וקברוהו והטעם בזה כי בכל דבר התכלית הוא עיקר דהיינו הכא הקבורה שעשו לו בשכם וק"ל : אף מורידין כו' שנא' ויהי בעת ההיא גו' · דבעת ההיא הוא מיותר למדרש מיניה דקאי אעת שהוזכר לעיל שבעת שהתחיל בהצלת יוסף ולא גמרה הורידוהו מגדולתו ורש"י פירש בחומש דמשום דהפסיק בפרשתו של יוסף דריש הכי ועוד פירש שם דאחיו בעצמם הורידוהו מזה הטעם אבל כאן פרש"י מן השמים : אף קובר אשתו ובניו דכתיב כו' וכתיב וימת ער ואונן · כיון דלא היו לער ואונן רק ז' שנים כמפורש בסדר עולם משמע להו דמתו בעון יהודה אביהם שלא גמר המצוה אע"ג דבקרא מפורש שמתו בהשחתת זרע הא והא גרמא כדאמרינן [א] פוקד עון אבות על בנים כשאוחזין מעשה אבותיהם בידיהם ואי לאו האי חטא דיהודה לא היו נענשים כיון דלא הוו בני עונשין ודו"ק : מפני שלא מיחה בכבוד אביו · הכוונה כי שלשה שותפין באדם [ג] ומאביו נבראו עצמות לכך נתבזה שיקרא עצמות בחייו כאילו לא היה לו אלא חלק הגברא מאביו דהיינו עצמות וק"ל : [מפני מה מת יוסף קודם כו' · בפ' הרואה מפורש ע"ש] : ויוסף הורד מצרימה אר"א אל תקרי כו' · נראה דדרשו כן משום דהאי קרא יתורא הוא דכבר כתיב והמדנים מכרו אותו אל מצרים לפוטיפר גו' וע"כ דרשו מיניה שהוריד כו' ואשמועינן בזה דתחלת ביאתו לשם להורידן מגדולתן ויהיה הוא שליט עליהם כמפורש בב"ר ג"כ מלשון הורד שהוא שליט כמו וירד מים ועד גו' וכי הוא רודה גו' ע"ש : ויקנהו פוטיפר סרים כו' · רש"י ל"ג בא גבריאל וסרסו אלא בא גבריאל

הרי"ף

ויוסף הורד אל תקרי הורד אלא הוריד וכו'. הוקשה לחז"ל דלא כתיב וירד יוסף מצרימה כמו שנאמר וירד יהודה מאת אחיו וכ"ת דכיון שלא ירד בבחירתו אלא המדנים מכרוהו למצרים א"כ הל"ל ויוסף הורידוהו למצרים מאי הורד דמשמע מאליו כי לא הורד מעצמו אלא על ידי המדנים שהורידוהו שמה ועוד שהוא מיותר כיון שכתוב למעלה והמדנים מכרו אותו וגו' ולחזור ולהתחיל בענין ראשון כך הל"ל ויקנהו פוטיפר ליוסף במצרים מיד הישמעאלים לז"א אל תקרי הורד אלא הוריד לאצטגניני פרעה מגדולתן כשפתר החלום : ויקנהו פוטיפר סרים פרעה שקנאו לעצמו וכו'. הכוונה שקנאו לתשמיש ולכך בא גבריאל וסירסו בא גבריאל ופרעו שהוא סירוס יותר כמו שפרש"י וכ"ל שבא לדקדק שהרי שקודם שקנאו לתשמיש היה פוטיפר סרים כדכתיב לעיל והמדנים מכרו אותו

עיון יעקב

בקרא דותן עיין פרש"י ובסנהדרין דף ק"ב פרש"י בשכם מכרוהו ודותן דכתיב בקרא היינו כפר הסמוך לשכם ונקרא ע"ש שכם א"נ כמדרשו שהיו דנין עליו להורגו עכ"ל ועי"ל דהא דכתיב וישליכו אותו הבורה דאותו הבור היה בשכם ומשם גנבוהו למוכרו : אף מורידין אותו מגדולתו. וזה הוא מדה כנגד מדה לפי שהוא לא גמר המצוה עד סופו כן לא יגמור בגדולתו עד סופו וכן הא דקובר אשתו ובניו ג"כ מהאי טעמא דשמחת לב אשה ונחלת ה' בנים כדאיתא בשבת דף קנ"ב לכן לא יגמור שמחתו עד סוף ימיו והיפה תואר פ' וישב כתב הטעם דהוי כנודר ואינו מקיים כי כשהתחיל מצוה דעתו היה לאגמורי והנודר ואינו מקיים מתו אשתו ובניו : מפני מה נקרא עצמות בחייו מפני שלא מיחה בכבוד אביו · כי כיבוד אב גורם לאריכות ימים וזה שלא מיחה בכבוד אביו לכן נקרא עצמות בחייו כאילו מת ועי"ל והוא עיקר כי הקורא לחבירו עבד חייב נידוי ונידוי הוא שנותנין בו חכמים עיניהם כדאמרינן פ"ק דנדרים כל מי שנותנים בו חכמים עיניהם לנדות או מיתה או עוני ופי' שם הרא"ש דהיינו כמו שמצינו נתן בו עיניו ונעשה גל של עצמות ומה"ט אמרינן לעיל דף ז' שעצמות יהודה היו מגולגלין בארון לפי שהיה בנידוי לכך יוסף ששמע שקראו עבדך אבי נענש שנקרא עצמות בחייו כאילו נתנדה וק"ל : ואמר רב יהודה אמר רב מפני מה מת יוסף קודם לאחיו. נראה דרב אזיל לטעמיה דבסמוך דאיתא בילקוט פ' ויגש בשם פרקי דר"א עשרה פעמים אמרו בני יעקב עבדך אבי שמע יוסף ושתק לפיכך נתקצרו שנותיו עשר שנים עכ"ל אבל רב לטעמיה דקאמר דלכך נענש שנקרא עצמות בחייו א"כ קשה ליה ולמה מת קודם לאחיו להכי הוצרך לומר לפי שהנהיג עצמו ברבנות ואפשר דמה"ט אזיל רב לטעמיה דפליג עם שמואל לקמן דף ל"ו על פסוק ויבא הביתה לעשות מלאכתו לעשות צרכיו נכנס כי כל המתגאה לבסוף נכשל בא"א כדאיתא לעיל וע"ל בזבחים דף ק"ח בחדושינו : שהנהיג עצמו ברבנות. וכדאמרינן אוי לרבנות שמקברת את בעליה : ויוסף הורד מצרימה אמר רבי אלעזר שהוריד אצטגניני פרעה מגדולתן. נראה דלכך מסמיך דרשה זו לכאן לומר דרבי אלעזר פליג אדרב דלעיל שהרי בפרקי דרבי אליעזר אמר שלכך נענש שמת קודם לאחיו לפי ששמע שאמרו עבדך אבי כי סבירא ליה דאדרבה יוסף לא נתגאה כלל כדאיתא במדרש ר"פ שמות ויוסף היה במצרים אע"פ שזכה למלכות לא נתגאה על אחיו ועל בית אביו והביא ראיה על זה ויוסף הורד שהוריד איצטגניני פרעה מגדולתן והוא עלה לגדולה על שם כל המגביה את עצמו הקדוש ברוך הוא משפילו והמשפיל את עצמו הקב"ה מגביהו הרי דלא נתגאה יוסף מעולם : שהוריד איצטגניני פרעה מגדולתן. פירש רש"י כשפתר את החלום והם לא ידעו לפתרו עפ"ז ישבתי בדרוש בפסוקים ריש פ' מקץ שאמר יוסף את אשר אלהים עושה הגיד לפרעה דקשה דהל"ל אשר יעשה שהרי עדיין לא עשה והו כיון שמצינו שאמר פרעה ליוסף ואומר אל החרטומים ואין מגיד לי ועל זה לא מצינו שהשיב לו יוסף כלום. גם מה שאמר יוסף ועתה ירא פרעה איש נבון וחכם והקשו המפרשים דאיך נתן יוסף עצה ללא שאלו כי אין זה דרך חכמים ונבונים ליתן עצה למי שלא שאלו ולפי זה מתורץ דאיתא במדרש ריש פרשת ויצא מטרונא אחת שאלה את ר' יוסי בן חלפתא לכמה ימים ברא הקב"ה את עולמו א"ל לששת ימים אמרה לו מה הוא עושה מאותה שעה ועד עכשיו א"ל הקב"ה יושב ומזווג זיווגים וכו' א"ר ברכיה בלשון הזה השיבה ר' יוסי בן חלפתא הקב"ה יושב ועושה סולמות משפיל לזה ומרים לזה כמו שנאמר אלהים שופט זה ישפיל וזה ירים ועיין ביפה תואר שפי' פי' אחר דבלשון הזה אמר אבל מ"מ היא היא שלהיות המזדווגים בלתי אפשר בעלי מדרגה אחת בנמצא בהכרח לכך הקב"ה משפיל ומרים כדי שיזדווגו הזיווגים זה לזה ע"ש ובזה מתורץ שאמר יוסף לפרעה אשר אלהים עושה ממש הגיד לפרעה כדי להשפיל החרטומים ולהגדיל לאחר לכך שפיר קאמר ועתה ירא פרעה איש נבון וחכם וכו' כדי להגדיל לאחר לכך אמר פרעה אין נבון וחכם וכו' אתה תהיה על ביתי וכו' רק הכסא אגדל ממך ויתן לו את אסנת בת פוטיפרע כהן און לאשה וק"ל : ויקנהו פוטיפר סרים פרעה אמר רב שקנאו לעצמו. נראה דממלת יקנהו קדריש דה"ל לכתוב ויקן כמו ויקן את חלקת השדה ואיהו בי קרא ואתתי' בי בוזיגא :

עין יוסף

נ מפני מה נקרא יוסף עצמות בחייו. שנאמר והעליתם את עצמותי. ועודנו חי ולכאורה הלא יוסף בעצמו קרא לו כן · ואיך קאמר נקרא יוסף כו'. אולי כי ניבא על עצמו ולא ידע מה ניבא : שהנהיג עצמו ברבנות. שהרבנות מקברת את בעליה : אמר רב שקנאו לעצמו. דייק כן משום דהכי תיבות סרים פרעה מיותר הוא שכבר כתיב זה בפרשה ל"ז שהיה סרים פרעה. לכן דריש דאתא למימר שמפני שקנהו פוטיפר נעשה סרים. וזהו לפי הנוסחא בא גבריאל וסרסו

אוצר בלום

[א] מהרש"א ד"ה אף קובר. כדאמרינן (ברכות ז ע"א סנהדרין כז ע"א) : [ג] שם ד"ה מפני שלא מיחה · ג' שותפין (נדה לא ע"א) :

יד יוסף

א ברכות נה ע"א :

חדושי גאונים

ויקנהו פוטיפר סרים פרעה וגו' אמר רב שקנאו לעצמו : עיין בפי' רש"י : הנה לכאורה נראה דרש זה כדברי נבואה. ולא מצאתי במאמרות המפרשים דבר. חוץ ממה שפי' בו הרב המחבר עיון יעקב. ודבריו אינם מספיקים להעלות ארוכה לדרש זה. כי לא פירש שילוק ביניהם. יע"ש : ולעד"נ שהדרוש הלז מיוסד על עומק חכמת דקדוק לה"ק. כי הדבר ידוע שכינוי הפעלים הם כטעם אותי אותך אותו וכו'. באופן שאם אמר האומר פקדך. הוא כאלו יאמר פקד אותך. פקדו. הוא כאלו יאמר פקד אותו. וכן כולן. ועניין זה ידוע לכל מתחיל בחכמת הדקדוק והאריכות בו ללא צורך : אמנם יש הבדל בין הכינוי ובין אם נמצא במקרא להדיא אותי אותך אותו וכו' כאשר שכינוי הפעלים כולל הכל. כדאיתא בפ"ק דשבת דף ג' ע"א תניא רבי אומר מעשה הארץ בעשותם העושה את כלה ולא העושה מקצתה וכו' ובפסחים [דף ס"ד ע"ב] והקטירו שיהיה כולו כאחד. והטעם מבואר מדלא כתיב והקטיר אותם. ובפ"ג דשבועות דף כ"ז

אהבת איתן

כל העושה דבר ולא גמרו מורידין אותו מגדולתו דכתיב ויהי בעת ההיא וירד יהודה ר"ש בר נחמני אומר אף קובר אשתו ובניו

(בא גבריאל *וסירסו) בא גבריאל ופרעו מעיקרא כתיב פוטיפר ולבסוף כתיב (שם מא) פוטיפרע: נא שם פיסקא מי לנו גדול ממשה שלא נתעסק בו אלא הקב"ה שנא' (דברים לד) ויקבור אותו בגיא מול בית פעור וגו'. (שם ג) ויאמר ה' אלי רב לך א"ר לוי ברב בשר ברב בשרוהו ברב בשר דכתיב (במדבר טז) רב לכם בני לוי ברב בשרוהו רב לך. ד"א רב לך רב יש לך ומנו יהושע. ד"א רב לך שלא יאמרו הרב כמה קשה והתלמיד כמה סרבן וכל כך למה תנא דבי רבי ישמעאל ילפום גמלא שיחנא

רש"י

פרע. היינו סרוס יתירה. תנא בא גבריאל וסרסו ל"ג: ברב בישר. את בני מחלוקתו רב לכם בני לוי והקב"ה מדקדק עם הצדיקים כחוט השערה ונענש באותה מדה: רב יש לך. הגיעה מלכותו של יהושע ואין מלכות נוגעת בחברתה (ואפילו כמלא נימא): דבר אחר רב לך. די לך אל תרבה עוד בקשה: שלא יאמרו הרב כמה קשה. שאינו מתפייס ושומע לו: והתלמיד כמה סרבן. מפציר ולשון חכמים הוא כן מסרבין בו לשאת את בת אחותו בנדרים ובשבועות במסרב בו חבירו שיאכל עמו: (וכל כך למה. מה עונש רב בשמעו לא המורים שהרבה בתחנות הרבה ולא נענה): לפום גמלא שיחנא. לפי כח הגמל מרבין במשאו אף כאן לפי צדקתו

מהרש"א

ופרעו דהיינו סירוס ונדרש משינוי דקרא דמעיקרא כתיב פוטיפר גו' אבל סרים דקרא כתרגומו רבא דפרעה והוא לשון משרת במקרא אבל בב"ר אמרו סרים שנסתרס בגופו כו' ע"ש וע"כ הנראה לקיים גירסת הספרים משום דהאי קרא יתורא הוא דכבר כתיב בפרשה שלמעלה והמדנים מכרו אותו לפוטיפר סרים גו' כמ"ש לעיל וע"כ דרשו דהכא מלשון סירוס שנסתרס בגופו כמ"ש בב"ר ולכך הביא האי קרא בדרשה ע ולא קרא דלעיל ומשינוי פוטיפרע במקום פוטיפר בתוס' ע' דרשו שפרעו והוא סירוס יתירה כפרש"י גופיה הכא וכמה גווני סריסים יש בפרק הערל ויש לדקדק מהיכן יצא להם לומר דהיינו פוטיפר היינו פוטיפרע ואימא דאיש אחר הוא וע"פ המדרש שראתה אשת פוטיפר ע"י האצטגניות שתהיה לה זרע ממנו ניחא קצת ועוד נראה לפרש מדכתיב ויקרא פרעה שם גו' ויתן לו את אסנת בת פוטיפרע גו' למה תלה אשה זו שנשא בנתינת פרעה דמשמע בעל כרחו של אביה פוטיפרע והיינו משום דלא רצה אביה פוטיפרע ליתן אותה לו משום דנתבזה אשתו על ידו דהיינו פוטיפר היינו פוטיפרע ולפי פשוטו כמי יש לומר דבע"כ של אביה היה משום דעבד היה גם עברי והא דכתיב הכא פוטיפרע כהן און וגבי פוטיפר קרי ליה שר הטבחים כבר תירץ הרמב"ן ע"ש בפירושו ועיין גם ברא"ם בזה באורך וענין דבא גבריאל וסרסו כו' והיינו סרים חמה מתולדות אם שגבריאל הוא שר של אש כדאמרינן פ' ע"פ [א] ובפ"ב דיומא [ב] וק"ל: רב לך כו'. ברב בישר רב לכם. מבואר כי מלת רב מורה על רוב טובה אם בעוה"ז ברשעים אם בעוה"ב בצדיקים כמ"ש בהו מה רב טובך גו' והפך בעוה"ז אמרינן פרק החולץ הצדיקים אינם מקבלים לא רוב טובה כו' אבל מדת הרשעים שמקבלים רוב טובתם בעוה"ז כדי לטירדם מן העוה"ב וז"ש עשו יש לי רב דהיינו רוב טובה בעוה"ז ויעקב לא אמר רק יש לי כל כמסתפק בעוה"ז כההיא דפרק החולץ והא דכתיב רב עוד יוסף בני חי גו' היינו כמי בעוה"ב כמ"ש שסימן זה היה מסור ביד יעקב מפי הגבורה אם לא ימות אחד מבני בחייו מובטח אני שאיני רואה גיהנם כפרש"י פרשת וישב והשתא ה"ק לפי שבישר את עדת קרח במדת רשעים דהיינו רב לכם בעוה"ז כן דקדק הקב"ה עמו ונענש ונתבשר הוא בכעין המדה זו רב לך בעוה"ז ובמדרש אמרו דרב לך היינו רב טוב הצפון לך לעוה"ב כפרש"י בחומש ודו"ק: רב יש לך ומנו יהושע כו'. כמפורש בתר האי קרא וצו את יהושע גו' כי הוא יעבור גו' ולענין שררה ורבנות קאמר רב יש לך א"נ גם לענין חכמה כדלקמן שנסתתמו כו'. ואמר ד"א רב לך שלא יאמרו הרב כמה קשה כו'. פירשו רב לך מלשון רבנות כמ"ש הרא"ם וכמה קשה כו' וכמה סרבן מאל תוסף דבר אלי גו' וק"ל: וכ"כ למה כו' לפום כו'. פרש"י לפי צדקתו מדקדקים אחריו עכ"ל ולפירושו קאי אדלעיל ברב בשרוהו כו' גם קשה אמאי לא מייתי האי משל ביבמות פ"ב דעיקר מלתא איכא התם דהקב"ה מדקדק עם סביביו כחוט השערה ויש לפרש הכא דקאי אהא דקאמר שלא יאמרו הרב כמה קשה והתלמיד כמה כו' כלומר וכ"כ למה שהרי לא הוזכר שם בקרא שהפציר משה כ"כ בהקב"ה רק פעם אחת וקאמר דלפום גמלא שיחנא דלגבי רב כזה הקב"ה ודאי דהפצרה מועטת

עיון יעקב

בא גבריאל ופרעו. עיקר שליחות גבריאל מצינו בענין הצלת ישראל כדלעיל בא גבריאל וחבטן בקרקע וכן לעיל בתמר בא וקירבן והצלת חנניה מישאל ועזריה וכה"ג טובא בש"ס בא גבריאל ולמדו ע' לשון:

אמר רבי לוי ברב בשר ברב בשרוהו. לכאורה קשה איך תלה דברי ר' לוי במתני' דקאמר מי לנו גדול ממשה שלא נתעסק בו אלא הקב"ה גם צ"ל מה ענין רב זה לרב לך ולא בשאר לשונות שאמר משה לבני לוי וגם איך קאמר ר"א הא מעיקרא לא דריש מידי על רב לך דקאמר דבר אחר ונראה לי דאיתא ברבה פרשת וזאת הברכה והובא באורך במגלה עמוקות סימן ס"ז ובילקוט ראובני פרשת ואתחנן שאמר הקב"ה אם אתה מת בא"י אתה נקבר ע"י אדם משא"כ אם אתה מת בח"ל אתה נקבר על ידי וזה הפי' רב לך עכ"ל והנה צריך פירוש לפירושו ע"ד שכתבו המפרשים שא"א נילוד אשה להגיע לקדושה עליונה כל כך לכן אילו היה מת משה בא"י היה מוכרח ליקבר ע"י בשר ודם משא"כ בחוצה לארץ וא"כ זהו רב לך די לך במעלה זו ואפשר שזה ג"כ מ"ש משה רב לכם בני לוי וגו' ובקשתם גם כהונה כי די לכם בקדושה זו לעבוד עבודת המשכן ובקשתם גם כהונה כי אין לו להיות קדושה יתירה בבשר ודם כנ"ל ועיין ברש"י פרשת וזאת הברכה ויקבר שם פי"א שנקבר ע"י עצמו ובזה מתורץ לפי דקאמר במתניתין מי לנו גדול ממשה שלא נקבר אלא ע"י הקב"ה עכשיו אמר ר' לוי ברב בישר רב לכם בני לוי משום שא"א להיות בו קדושה יתירה לכך ברב בשרוהו שא"א לבוא לארץ לפי שנקבר ע"י הקב"ה וא"כ שפיר קאמר ד"א וק"ל: וכל כך למה. עיין בפרש"י ועיין במהרש"א ועי"ל דה"ק כיון דקאמר שלא יאמרו הרב כמה קשה ותקשה לך הלא באמת נתקבלה תפלתו של משה במקצת שהתפלל

הרי"ף

אותו במצרים לפוטיפר סרים פרעה והתם לא כתיב ויקנהו פוטיפר סרים פרעה לרמוז שקנאו לתשמיש לכך אמר כאן בא גבריאל ופרעו שמקודם שקנאו היה סרים אבל לא היה מפורע בסירוס יתירה באופן שעדיין היה ראוי לתשמיש ועכשיו נתוסף בו סירוס יתירה דהיינו בא גבריאל ופרעו ולכך כתב רש"י ז"ל בא גבריאל וסירסו לא גרסי' כלומר שמקודם היה סרים אבל עכשיו בא גבריאל ופירעו סירוס יתירה ועוד י"ל בכתוב שבפסוק של והמדנים לא הוזכר בו איש מצרי וכאן כתוב סרים פרעה איש מצרי דכיון שבתחלה היה סרים אלא שנסתרס סירוס יתירה עכשיו לפיכך באותו סירוס הראשון היה נקרא איש ראוי לתשמיש וכאן מאותה בחינה שהיה איש מצרי נסתרס לגמרי לפי שקנאו לעצמו לתשמיש ולכך נקרא פוטיפרע על הפירוע היותר שנסתרס לגמרי:

רב לך רב יש לך ומנו יהושע. נראה דדריש כיון שהגיע זמנו של יהושע ליטול השררה ולהיות רב אל תוסף דבר אלי עוד בדבר הזה אם הוא יחפוץ למחול את הדבר עמו:

רב לך שלא יאמרו וכו'. נראה שלהיות שחשש הקב"ה שלא יאמרו הרב כמה קשה והתלמיד כמה סרבן ולכך אמר למשה רב לך הנה יש לך רב קשה למחול ואין ראוי לך להיות סרבן והיה אפשר למיזל לאידך גיסא ולומר כיון שהתלמיד הוא כמה סרבן לא יהיה הרב קשה מלמחול לזה א"ל דע שיש לך רב והלא הזה תעשה עיקר שלא יחל הרב דברו וכיון שכן אל תוסף עוד דבר להיות תלמיד סרבן ולזה שאל ואמר כל כך למה שכיון שהתלמיד היה סרבן ימחול הרב ולא יהיה קשה לזה אמר לפום גמלא שיחנא שכפי צדקותיו של משה צריך לדקדק עמו להיות הרב קשה להתפייס ולמחול וכיון שלד זה עיקר לכך צריך התלמיד להעביר עצמו מלהיות סרבן:

עץ יוסף

וסרסו. אבל לפי הנוסחא בא גבריאל ופרעו דייק מדקרייה פוטיפרע. ופרש"י ופרעו הוא סירוס יתירה. ולפי הנוסחא בא גבריאל וסרסו זה שמסיים הגמ' מעיקרא כתיב פוטיפר. הוא לומר שבזה הדרש ניחא מה שקראו כאן פוטיפרע. שהוא על שפרע. ולא צריכין לומר כמו שאמרו בב"ר על שפרע עצמו לעבודת זרה. ור"ל שהיה עובד לבעל פעור שעבודתה בכך. משום שהיה ממצרים מסתמא היה עובד לטלה: **בא** גבריאל כו'. מה שאמר שסיבת סרוסו היה מפני שלקח את יוסף לתשמיש היינו מסברא. דכיון שנתברך בית המצרי בגלל יוסף היה ראוי שיהיה נשמר ממקרה זה אחר בא יוסף לביתו. והרי לבן לא היה לו בנים וכיון שבא יעקב לביתו זכה לבנים. ואיך יהיה בכאן בהפך (יפ"ת):

נא ברב בישר. את בני מחלוקת. דכתיב רב לכם בני לוי. יבואר ע"פ מה שכתב בספר עקדה מאמרות טעם על תנופת הלוים. כי מעלתם גדולה מאד. כי הכהנים הם מקריבי הקרבן והלוים הם הקרבן בעצמם ולכך צוה הקב"ה להניף ולהרים אותם ע"ש. וא"כ לפי זה שכרם ג"כ מרובה משל כהנים. וזהו שאמר רב לכם בני לוי. כי מלת רב מורה על רוב טובה כדכתיב מה רב טובך אשר צפנת ליריאך. וברב בישרוהו רב לך. ואמרו במדרש רב טוב צפון לך לעה"ב כפרש"י בחומש:

של

מהרש"א

[א] מהרש"א סד"ה ויקנהו. פ' ע"פ (קיח ע"א): [ב] שם ובפ"ב דיומא (עז ע"ב וע"ש):

יד יוסף

א ב"ר פ' פ"ו: ב כתובות סז ע"א וקד ע"א:

חדושי גאונים

ע"ב אמר רבא שבועה שלא אוכל ככר זו כיון שאכל ממנה כזית חייב. שלא אוכלנה אינו חייב עד שיאכל את כולה: מבואר מזה שהיבר הכינויים כולל הכל. וכענין זה תמצא עוד במקומות רבים בספרא וספרי ובגמרא. אמנם אם מלת אותי. אותך. אותו. וכו' כתובים להדיא אזי מורים כל פעם על הפרט. ודרשו בהן חז"ל למעוטי כל מה שאפשר למעט בהן. כדאיתא בפסחים דף נ"ט יערוך אותו אהרן ובניו מערב עד בוקר אותו מערב עד בוקר ואין דבר אחר מערב עד בוקר. וכמו כן בדף נ"ו דפריך הש"ס בחיפזון מנ"ל דאמר קרא ואכלתם אותו בחיפזון אותו נאכל בחיפזון ואין אחר נאכל בחיפזון: ובש"ס דכתובות [דף מ"ג ע"א] אמר רב יהודה אמר רב בת הניזונית מן האחין מעשה ידיה לעצמה. אמר רב כהנא מ"ט דכתיב והתנחלתם אותם לבניכם אחריכם וכו' מגיד שאין אדם מוריש זכות בתו לבנו. וכו' והטעם משום דמלת אותם הכתוב להדיא מיעוט הוא: היוצא מדברינו שכל מקום שלא נמצא מלת אותי. אותך.

אהבת איתן

דכתיב ותמת בת שוע אשת יהודה וימת ער ואונן. וכתב מהרש"א בח"א אע"ג דבקרא מפורש שמתו בהשחתת זרע

היה כמרובה ושפיר קא"ל אל תוסף גו' וק"ל: [ללמדך שהקב"ה ממלא כו' מבואר פ"ק דקדושין]: אילימא לצאת ולבא ממש והכתיב לא נס לחה כו'· ולא נראה להם לפרש לא אוכל איני רשאי, לפי שה' אמר אלי לא תעבור גו' שלא מלינו וי"ו במקום לפי כמ"ש הרא"ם ע"ש: לצאת ולבא בדברי תורה מלמד שנסתמו כו'· יש לפרש לפי זה סיפא דקרא וה' אמר אלי גו' שא"ל אל תחשבו שאהיה לכם עוד לרב שבבואי לא"י תחזור החכמה אלי לאוירא דא"י מחכים הנה ה' אמר אלי לא תעבור גו' וק"ל: וכתיב ויעל משה מערבות מואב גו' י"ב מעלות היו שם ופסען כו'· דלא ה"ל למכתב מערבות מואב אלא ויעל אל הר נבו דכבר ידענו דבערבות מואב היו כל ישראל אז וכל מחנה תורה שם נאמר אלא דאשמועינן דבפ"א ופסיעה אחת עלה מערבות מואב לשם בלי הפסק ביניהם וענין י"ב מעלות כו' רמז על י"ב שבטים ע"פ מ"ש בתנחומא ואת עלית על כלנה אלו ברכותיו של משה כו' לא היה בו קטטה כו' והענין מבואר כי לא היה מיתתו העדר שלו ח"ו אבל הוא פסע בפסיעה אחת על כולן שהיה שקול כנגד כל ישראל ומיתתו הוא העדרם ופחיתותם הוא כמ"ש ויתעבר ה' בי למענכם גו' וק"ל: וילך משה ויהושע ויתילבו באהל כו' אותה שבת שבת כו'· דעד היום לא בא למחנה שכינה דהיינו אהל מועד רק משה בלבד אבל באותו יום שמת משה היה גם יהושע נלב במחנה שכינה דהיינו שבת דיוזגי בתחלת היום למשה

מדקדקים אחריו: היום מלאו· וביום זה נולדתי: לא נס לחה· לא ברח לחלוחית כחו: דיוזגי· שני זוגות שני חברים היו בה התלת היום למשה וסופו

(דברים לא) ויאמר אליהם בן מאה ועשרים שנה [א]אנכי היום שאין ת"ל היום (ומה ת"ל היום) היום מלאו ימי ושנותי ללמדך שהקב"ה משלים שנותיהם של צדיקים מיום ליום ומחדש לחדש שנאמר (שמות כג) את מספר ימיך אמלא. (דברים לד) לא אוכל עוד לצאת ולבא מאי לצאת ולבא אילימא לצאת ולבא ממש והכתיב (שם לד) ומשה בן מאה ועשרים שנה במותו לא כהתה עינו ולא נס לחה וכתיב (שם) ויעל משה מערבות מואב אל הר נבו. ותניא שתים עשרה מעלות היו שם ופסען משה בפסיעה אחת אמר רב שמואל בר נחמני אמר ר' יונתן לצאת ולבא בדברי תורה מלמד שנסתמו ממנו (מעינות) [שערי] חכמה. (שם לא) וילך משה ויהושע ויתיצבו באהל מועד תנא אותה שבת (שבת) של דיוזגי היתה ניטלה רשות מזה וניתנה לזה:

נב שם תניא אמר רבי יהודה אלמלא מקרא כתוב אי אפשר לאומרו היכן משה מת בחלקו של ראובן דכתיב (דברים לד) ויעל משה

ויהושע כפרש"י וקלת ראייה מהאי ליטנא דקאמר שבת של דיוזגי שמת משה בשבת וכבר האריכו בזה התוספות בפרק ע"פ עיין שם וק"ל: ותניא אר"י כו' היכן משה מת בחלקו של ראובן כו' והיכן קבור כו'· המכוון גם בזה שלא היה מיתתו וקבורתו במקום אחד להורות להם שילטערו על העדרו ומיתתו כי לא יהיה להם עוד עומד בפרץ ומוכיח אבל אין להם להשען רק על התשובה שהיא מעשה ראובן שפתח בתשובה והקבורה היתה בחלק של גד לכפר להן על עון פעור כדלקמן ואמר שעדיין לא נקבר והיה מוטל בכנפי שכינה הספידו המלאכים על העדרו לישראל וז"ש לדקת ה'

עין יעקב

אעב רב לא והראה את הארץ והשיב לו הקב"ה עלה ראש הפסגה ומשם תראה את הארץ א"כ איך יאמרו הרב כמה קשה על זה מקשה וכל כך למה ולזה מתרץ לסוף גמלא שיתנא כלומר גבי משה מילתא זוטרתי היא קבלי תפלתו בזה וק"ל: **שאין** ת"ל היום ומה ת"ל היום. לכאורה הוא כפל לשון מה דמקשה תו ומה ת"ל היום ואפשר לומר משום דאפשר למדרש המקרא לאחריו היום לא אוכל לצאת ולבוא על זה מקשה ומה ת"ל היום:

אמר ר"ש בר נחמני לצאת ולבוא בדברי תורה שנסתמו ממנו מעינות החכמה. לכאורה גם זה הוא כפל לשון כמה שאמר תו שנסתמו ממנו מעינות החכמה ונראה לפרש שלא תקשה דאיך אמר משה לא אוכל עוד לצאת ולבוא בדברי תורה כיון דאמר היום מלאו ימי ושנותי כי הקב"ה ממלא שנותיהן של צדיקים מיום אל יום מכלל דצדיק גמור היה ואיך שכח תלמודו קודם מיתה דהא אמרינן במועד קטן דף כ"ח ובפסחים דף נ' ובב"ב דף י' אשרי מי שבא לכאן ותלמודו בידו וכדומה מצינו בחלק דף ק"ו לא מת עד ששכח תלמודו שנאמר חיל בלע ויקיאנו הוא ימות באין מוסר וחלילה שיהיה כצדיק כרשע לזה מתרץ שנסתמו ממנו מעינות החכמה לא ששכח תלמודו ח"ו אלא שבחייו היה כמעין המובע להוסיף חכמה על חכמתו משא"כ עכשיו בשעת מותו וק"ל: **ויתיצבו** באוהל מועד תנא אותה שבת שבת של דיו זוגי היתה. נראה דבא לתרץ שלא תקשה לך כיון דקאמרת שנסתמו ממנו מעינות החכמה ואיתא במדרש ילקוט פ' בשלח דף ס"ח ע"א אין יליבה בכל מקום אלא רוח הקודש ע"ש באורך והא קי"ל דאין השכינה שורה אלא על חכם לכ"ק תנא אותו שבת של דיו זוגי היתה ושורה השכינה בשביל יהושע ועוד יש לומר דלא תטעה לומר מדכתיב וילך משה ויהושע ויתילבו וגו' משמע ששניהם היו שוים ובאמת אמרינן לעיל בגיטין דף נ"ט מימות משה לא מצינו תורה וגדולה במקום אחד כולי' שני ותקשי לך והא הוי יהושע לה"ק אותה שבת שבת של דיוזגי היתה לפי שנסתם ממשה מעינות החכמה אבל מקודם היה משה גדול עליו בתורה:

אלמלא מקרא כתוב אי אפשר לאמרו. אפשר לומר דלכך קאמר אי אפשר לאמרו משום כיון דהוליכו. הקב"ה בעצמו בכנפיו כל כך מילין הוי כעבדות כדמצינו הם שמשוני בחיי ישמשוני במותי לה"ק ומלאכי השרת אמרו צדקת ה' עשה ומשפטיו עם ישראל ע"ד דאיתא פ"ק דסנהדרין ודוד עושה משפט וצדקה שהחזיר לעני מתוך ביתו א"כ גם משה עשה כן ואיתא בפ"ק דב"ב דף י' ע"א אמר ר' יוחנן אלמלא מקרא כתוב אי אפשר לאמרו כביכול עבד לוה לאיש מלוה שנאמר מלוה ה' חונן דל ע"ש ובזה מתורץ שמלאכי השרת היו אומרין שלכך הקב"ה מתעסק בו כל כך לפי שמלוה ה' חונן דל וזה שעשה צדקת ה' ומשפטיו עם ישראל לכך הקב"ה מתעסק בו בעצמו כעבד והקב"ה מה אמר מי יקום לי עם מרעים פרש"י להוכיח אותם ע"ד דאיתא בפ"ק דתמיד כל המוכיח את חבירו לשם שמים זוכה לחלקו של מקום לכך זכה משה להיות בחלקו בחיקו וק"ל. ושמואל אמר מי כהחכם יודע פשר דבר ע"ד דאיתא בילקוט פ' חקת דף רל"ד ע"ד מי כהחכם זה משה דכתיב ביה עיר גבורים עלה חכם יודע פשר דבר שפירש תורה לישראל ע"כ ואיתא בב"מ פרק הפועלים דף פ"ה המלמד את בן חבירו תורה וכו' ואת בן עם הארץ אפילו הקב"ה גוזר גזירה מבטלו בשבילו ע"כ ומהאי טעמא מצינו במשה שלמד תורה עם כל ישראל שמקיים בו ותגזור אומר ויקם וכדאיתא בילקוט בהעלותך דף רכ"ב ע"ב לא זהו משה שמתפלל והקב"ה שומע כמה שנאמר ותגזור אומר ויקם לך ואומר אז תקרא וה' יענה ע"כ ועי' בחדושינו ביבמות דף ס"ג על הא דאז תקרא וה' יענה היינו שהקב"ה משים עצמו כעבד לו כדכתיב באיוב לעבדי קראתי ולא יענה א"כ יפה עשה הקב"ה שעסק עמו. ור' יוחנן

ענף יוסף

נא שאין ת"ל היום ומה ת"ל היום. קשה כפל הלשון. ויראה דק"ל אומר בן מאה ועשרים שנה אנכי היום לא אוכל עוד לצאת ולבא וה' אמר אלי לא תעבור את הירדן הזה יהושע הוא עובר לפניך. וזהו שאמר שאין ת"ל היום כלומר לציווי זה אין צריך לומר שבשנותיו היו ק"כ שנה וסגי באומר ה' אמר אלי לא תעבור את הירדן שזה יהושע הוא עובר לפניך הזקו ואמלו. ומה צורך להודיענו שבן ק"כ שנה הוא היום. שנית ומה ת"ל היום. והלא דבריו סותרין זה את זה דבאומר בן ק"כ שנה אנכי היום לא אוכל עוד לצאת ולבא מורה שהמניעה הוי מחמת תשות כח שהוא זקן בן ק"כ שנה שלולי זה היה עובר לפניהם והיים וה' אמר אלי לא תעבור וגו' דמורה שהמניעה מחמת גזירת השי"ת שגזר שלא יעבור הירדן שלולי זה היה עובר לפניהם גם שהוא זקן בן ק"כ שנה. ותירלו מלמד שהקב"ה ממלא הכוונה מאמר בן ק"כ שנה אנכי היום ולא אמר סתם ה' אמר אלי לא תעבור את הירדן הזה וגו' הטעם שלא נטעה לומר שמחמת גזירת השי"ת שלא יעבור הירדן נפחתו ימיו ושנותיו שנגזר עליו לחיות. לזה הקדים שהיום מלאו ימי ואין החטא גרם שיפחתו ימי ושנותי. אבל לא אוכל עוד לצאת ולבא מחמת שה' אמר אלי לא תעבור את הירדן הזה. שלולי זה היו מוסיפין לי ימים ושנים כמ"ש ביבמות פ"ד זכה מוסיפין לו. וגם לר"ע דס"ל זכה משלימין לו היו מוסיפין לו משני דור המדבר שפיחתו להם כמ"ש בחגיגה מוספי' להו לת"ח המעביר אמילי וכמ"ש תוס' דגם לר"ע לא מקרי תוס' יע"ש ומחמת גזירתו יתברך לא אוכל עוד לצאת ולבא ולא מחמת תשות כח שהתורה העידה עליו שבן ק"כ שנה היה במותו ולא כהתה עינו ולא נס לחה · ומש"ה הוצרך להקדים פתח דבריו בן ק"כ שנה אנכי היום (שבות יעקב) ובזה יש לפרש הכתוב הלדיק אבד ואין איש שם על לב שאומרים זקן הוא ומוכרח למות ע"פ הטבע או על שנשלמו שניו ואנשי חסד נאספו כלומר אבל אם אנו רואים שהלדיק הזה היה מאנשי חסד שמעבירין אמילי. ע"כ באין מבין שמפני הרעה העתידה לבא. או כדי שלא יבא הרעה. נאסף הלדיק הלזה. שאם היו מבינים זה היו משימים על לבם. שהרי הקב"ה היה מוסיף לו ימים ושנים: **מלמד** שנסתמו ממנו מעיינות החכמה. קשה הא מקרא מלא דבר הכתוב תוסף רוחם יגועון וקודם המיתה של הלדיק נתוסף קדושתו. ומדוע גרע כח משה אדון הנביאים שיסתמו ממנו מעיינות החכמה. ועוד הא כתיב ומשה בן מאה ועשרים שנה במותו לא כהתה עינו ולא נס לחה. ואי' בספרי סדר פנחס פיסקא קמ"א לא כהתה עינו בין טמא לטהור בין איסור להיתר. לא נס לחה בעומלי בתורה. ונראה דהכוונה לסיפך דהנה בסתימת המעיין אין שום חסרון בגוף המעיין רק שיש שם דבר החולץ המעכב את המעיין מללאת חולה. אבל אדרבה המים נשאר בהמעיין ולא ילא חולה. והנה כאשר תתרבה חלב בדדים קשה על הילד קטן להניק משדי אמו. כי אין בכחו לקבל רוב הטובה. וה' ברחמיו ברא נקבים דקים בדדים. שיוכל התינוק לינק. והנה באמת אם היה ברלון משה לגלות את כל הליטרות של התורה ולהשפיע את כל האורים. לא היה כח בישראל לקבל את האור הגדול הזה. כמו שאין אדם יכול להביט אל החמה כשהיא באמלע הרקיע. אך כי היה בכח משה אדון הנביאים לצמצם השפעתו ולהשפיע מעט מעט כפי כח המקבלים. אבל קודם מותו שנתוסף רוחו והיה הקדושה גדולה מאד והאור גדול מאד עד שלא היה בכחו לצמצם ואלו רצה אז ללמוד עם ישראל

א ר"ה י"א ע"א קדושין לח ע"א תוספתא סוטה פי"א:

חדושי גאונים

אותו וכו'. להדיא. רק בדבקות אות אחרון אל הפועל אזי הוא כולל הכל ואינו ממעט כלום. משא"כ אם נמצאים מלות הנ"ל כתובים להדיא בקרא. אזי הוראתן תמיד על המיעוט. ודרשינן בהו למעט כל מה דאפשר למעט· דוק ותשכח שהכלל הזה הוא נכון ומכוון ברוב המקומות ובזה יתבאר על נכון הדרש שדרשו חז"ל בפסוק ויקנהו פוטיפר הנ"ל. וזה מדלא כתיב ויקן אותו. אלא ויקנהו הוראתו כפי טבע דקדוק לה"ק לכל דבר המלטרך לו כנ"ל וזהו לע"ד נכון וברור בכונת הדרש. ואם היתה זאת ג"כ כוונת הרב המחבר עיון יעקב. שמח לבי שכוונתי לדעת הגדול (דברי חכמים וחידותם):

תניא א"ר יהודה אלמלא מקרא כתוב אי אפשר לאמרו כו' **והנה** המאמר הלז הוא פלא והפלא וכל מפרשי הש"ס נלאו להשיג פירוש נכון עליהם: אם מפני דברים אשר הם מבהילים מאוד מסלקת אותם על פשטותם. ואם מפני הדרשות ודברי ההספד אשר עשה הקב"ה עם מלאכי השרת. והחכמים השלימים האלה אינם מובנים כיהם נפלאים שכל אחד בחר לו פסוק אחר בזה לתאר בו מעלת מרע"ה ולהעיר על ההספד בהעדרו. ובפרט סוף המאמר שאמרו רנב"י וכמליון מה בהוא מבואר בכתובים ואין בו שם

אהבת איתן

הא והא גרמה כדאמרינן פוקד עון אבות על בנים כו' ואי לאו האי חטא דיהודה אביהם שלא גמר מלות יוסף לא היו נענשים דאיתא בסדר עולם שלא היה

גו' שאין סברא שיאמר משה כן על עצמו כפשטיה ולפי שהצדקה שהאדם עושה אפשר שאינה כהוגן כדאמרינן פ"ק דב"ק ופ"ק דב"ב שהקב"ה מכשיל ליתן צדקה לשאינן מהוגנין וז"ש כי משה אין נביא כמוהו והיה בו מדת ה' בצדקה ליתנה להגונים ואמר ומשפטיו עם ישראל כינוי דמשפטיו על משה דבמדת משפט הלך בדיני אדם ולא בדיני שמים שהוא חמור יותר בכמה דברים שאמרו שחייב בדיני שמים ופטור מדיני אדם שאף שנתחייבו ישראל כמה פעמים כליה בדיני שמים כמ"ש ואכלה אותם כרגע עמד משה בפרץ להשיב חמת ה' לדונם בדיני אדם כמו בעגל שהרג ג' אלפים ונתכפר לנשארים וכן במעשה פעור ואמר כי הקב"ה אמר עליו בדרך הספד כאילו כביכול מיתתו הוא העדר גם לו מי יקום לי גו' כפרש"י להוכיחן לשמי ועי"ל לי ממש שהקים אותם לי לעם ולא הבדלתי אותם ממני כמ"ש אם אין פניך הולכים גו'· ושמואל אמר מי כהחכם גו' פשר דבר יש לפרש אדיבור לא יהיה לך גו' שהוא כולו אש כמ"ש בע"ז כי אש אוכלה הוא אל קנא ומי יודע לפשר אותו האש כמו שעשה משה במעשה עגל ופעור שבקש רחמים עליהם להשיב חמת האש ולהפסיקו ור"י אמר והחכמה מאין תמצא הספיד עליו שבענין החכמה היה העדר לדורו כמ"ש כי הוא היה אב לחכמים ולו ניתן חכמת הפלפול של התורה והוא נתנה לכל ישראל בטובת הנאה כמ"ש בנדרים והיינו מאין תמצא כדלקמן פ' היה נוטל מי שמשים עצמו כאין כמו משה שנאמר בו והאיש משה עניו מאד גו' וכתיב ואנחנו מה גו' בו תמצא החכמה ורב נחמן אמר וימת שם משה גו' ע"פ מ"ש בפ"ק דב"ב אפשר משה חי וכתב וימת משה גו' ע"כ הקב"ה אומר ומשה כותב מכאן ואילך הקב"ה אומר ומשה כותב בדמע כו' כמפירש שם בחידושינו והיינו שהקב"ה אמרו להודיע שהוא העדר גדול לדורו כמ"ש עבד ה' גו' ולא קם כמשה גו' לכל האותות אשר עשה גו': סמליון אמר וימת שם משה ספרא רבא דישראל וכן ת"א בפסוק כי שם חלקת מחוקק גו' והוא מבואר כי לא נקרא משה כותב לישראל רק הנגלה של התורה כי הנסתר של התורה כבר כתובה לפניו ית' ב"ה קודם בריאת עולם באש שחורה על גבי אש לבנה וע"כ אמר כי הוא ספרא רבא דישראל שהוא כתב התורה ויתנה אל הכהנים בני גו' או ספרא שהיה מונה מספרן של ישראל ב' פעמים וכתבו התוספות וכ"ה בערוך סמליון אית דאמרי שם מלאך עכ"ל אפשר דמשמע להו הכי משום דהא דאמר רב נחמן וימת שם משה אינו מפורש בו שום שבח למשה וע"כ אמרו דהוא מלתא דרב נחמן היא דרב נחמן אמר שזה ההספד אמר עליו סמליון המלאך וימת שם משה ספרא רבא כו'· ואמר וי"א לא מת משה כתיב כו' ומשום הך קושיא דפ"ק דב"ב [א] וכי אפשר משה מת וכותב וימת משה גו' מ"ה קאמרי דלא מת וסמכו לה אג"ש דשם שם מה להלן עומד ומשמש כו' נקט השימוש כדאמרינן בעלמא [ב] גדול שמושה יותר מלמודה וענין השמוש מפורש לקמן פרק נוטל וכה"ג אמרו בתענית פ"ק [ג] יעקב אבינו לא מת ומפורש

מערבות מואב אל הר נבו ונבו בחלקו של ראובן קיימא דכתיב (במדבר לב) ובני ראובן בנו את חשבון ואת אלעלא ואת קריתים ואת נבו ואת בעל מעון (נבו ששם מתו ג' נביאים משה אהרן ומרים) והיכן משה קבור בחלקו של גד דכתיב (דברים לג) וירא ראשית לו כי שם חלקת מחוקק ספון מחלקו של ראובן עד חלקו של גד כמה הוי ארבעה מילין אותן ארבעה מילין מי הוליכו [א]מלמד שהיה משה (מת) מוטל בכנפי שכינה ומלאכי השרת אומרים (שם) צדקת ה' עשה ומשפטיו עם ישראל. והקב"ה מאי אמר רב אמר (תהלים צד) מי יקום לי עם מרעים מי יתיצב לי עם פועלי און ושמואל אמר (קהלת ח) מי כהחכם ומי יודע פשר דבר ורבי יוחנן אמר (איוב כח) והחכמה מאין תמצא ואי זה מקום בינה. רב נחמן (בר יצחק) אמר (דברים לד) וימת [שם] משה עבד ה'. [ב]סמליון אמר וי מת שם משה ספרא רבא דישראל:

נג שם תניא רבי אליעזר הגדול אומר שנים עשר מיל על שנים עשר מיל כנגד מחנה ישראל היה בת קול משמיע ואומר וימת משה ספרא רבא דישראל וי"א לא מת משה כתיב הכא וימת שם משה וכתיב התם

ויהי

ליהושע: בכנפי השכינה· בכנף הוד לבושו: מי יקום לי עם מרעים· להוכיחם לשמי: פשר דבר· שהיה יודע לעשות פשרה בינו ובין בניי: סמליון· שם חכם: (וי מת נוטריקו"ן דוימת):

סימן

עיון יעקב

אמר והחכמה מאין תמצא לפי פשוטו שהספיד עליו כענין הספד דר' אילא על ר' סימון כדאיתא במדרש שיר השירים דף ל"א ע"ד ר' סימון איך אנו מוציאין תמורתו הוי והחכמה מאין תמצא ולפי הפשט י"ל כדפירש מהרש"א ע"ד דאמרינן לקמן בפרק היה נוטל והחכמה מאין לא תמצא התורה אלא במי שמשים עצמו עליו כאילו אינו זה משה דכתיב והאיש משה עניו מאד ולעיל בפ"ק אמרינן גבי עניו ולא עוד אלא שאין תפילתו נמאסת נמצא שהוא ג"כ בכלל אז תקרא וה' יענה כעבד השומע לקול אדוניו כדלעיל הקב"ה בעצמו מתעסק בו. ורב נחמן בר יצחק אמר וימת שם משה עבד ה' כוונתו ג"כ ע"ד זה מדה כנגד מדה לפי שהוא היה כל ימיו משרת ה' כעבד לרוץ לפניו לכך ויקבור אותו הקדוש ברוך הוא בעצמו והוליכו בכנפיו ד' מילין כעבד. סמליון אמר וימת שם משה ספרא רבא דישראל עיין במהרש"א ול"נ כפשוטו דלהכי נקרא ספרא רבא דישראל כי לשון ספרא היינו מלמד שמלמד עם אחרים וכדאיתא בב"ב דף כ"א ע"ב סופר מתא ע"ש וכן הוא בילקוט פ' יתרו דף פ' ע"ד נראה לכן בסיני כסופר מלמד תורה א"כ משה שלמד תורה לכל ישראל מקרי ספרא רבה לכן מקוים בו ותגזור אומר ויקם אז תקרא וה' יענה כדלעיל ועיין בסמוך מ"ש עוד על פירוש ספרא רבה ובדרושינו כתבנו עוד הטעם דאמרינן משה לא מת לפי שהתורה בע"פ ניתנה למשה לבדו ופי' בעל של"ה וזה וזאת התורה אשר שם משה והוא נהג בו טובת עין ונתנה לישראל אפילו מה שתלמיד ותיק עתיד לחדש לכך בכל פעם שמחדשין חכמים דבר שפתיו של משה דובבות בקבר וזה משה לא מת וזה הטעם במיתת משה יצא בת קול וימת משה ספרא רבא דישראל לומר אף שמת משה אפ"ה הוא נחשב כאילו חי לפי שהוא ספרא רבא שכל דברי סופרים נתתכין על פיו לכך שפתותיו דובבות בקבר תמיד: אותן ד' מילין מי הוליכו. נראה לעניות דעתי דאיתא בש"ס למה נקרא בנן של קדושים דלא אסתכל בצורתא דזוזא וכתבו הספרי מוסר דה"פ שלא הסתכל בצורתא דזוזא כלומר שלא היה קמצן דזוזי שלא היה משגיח על המעות והיה פזרן לתת צדקה הרבה ונותן צדקה הרבה נקרא קדוש שנאמר ויגבה ה' צבאות במשפט והאל הקדוש נקדש בצדקה ואיתא בש"ס דכתובות משמת רבי בטלה קדושה פרש"י שהיה נקרא רבינו הקדוש והתוס' כתבו בשם הירושלמי שבטלה קדושת כהונה שהיה מותר לטמא לו ועיין בקיקיון דיונה שכתב דהיא היא הואיל שנקרא קדוש בחייו גם במותו נשאר בקדושתו ואין בו משום טומאה. ואיתא בש"ס דסנהדרין אלהיכם כהן הוא כי קבר למשה במה טבל וכתבו תוספות ותימה אמאי לא מקשה היאך היה מטמא ותי' מהרש"א דמשה היה נקרא מת מצוה והיה מותר לטמא לו לפי שלא ידע איש את קבורתו וזה התי' ניחא אם היה קובר אותו מיד ולא להוליכו כ"כ מילין כי כן הדין מת מצוה קונה מקומו ובזה מתורץ אותן ד' מילין מי הוליכו וע"ז מתרץ משה מוטל בכנפי השכינה ואי תקשי לך היאך טימא לו ומלאכי שרת אומרים צדקת ה' עשה ומשפטיו עם ישראל וכיון שצדקת ה' עשה מקרי קדוש ואינו מטמא בחייו ובמותו:

תניא ר"א הגדול אומר שנים עשר מיל על שנים עשר מיל כנגד מחנה ישראל היה בת קול משמיע ואומר וימת משה ספרא רבא דישראל. שמעתי מגיסי הגאון מוה"ר אליהו שפירא בעל המחבר אליהו זוטא דהאי תניא בא לתרץ שלא תקשה לך לפי מה שפירשו תוספות סמליון אמר דהוא מלאך ותקשי לך הלא ספרא רבא הוא לשון תרגום ואין המלאכים מכירין בלשון ארמי ולקמן בגמרא דף ל"ג מתרץ הש"ס על קושיא זו שאני בת קול דלאשמועינן עבידא ופרש"י אותו מלאך הממונה על כך יודע בשבעים לשון מפני שעשוי להשמיע והיא

הרי"ף

נבו ששם מתו שלשה נביאים וכו'. נראה דדריש נבו מלשון נבואה ששם מתו ג' נביאים שהיו באותו הדור ואע"פ שהיו שבעים זקנים דכתיב בהו ויתנבאו גם הם אפשר דדריש שלשה נביאים כמנין אותיות של נבו שהם ג' אותיות: סמליון אומר וי מת שם משה ספרא רבא דישראל. נראה דסמליון הוקשה לו דלרב נחמן דאמר וימת שם משה עבד ה' אין בזה מקום להקב"ה להספידו דוי שמת משה עבד ה' כי גם אל המנוחה אשר הוא הולך הוא עבד ה' אבל היה מספידו על שהיה ספרא רבא דישראל ללמדם ספר התורה וחסרו ישראל זכותו וכך היה אומר הקב"ה וימת וי שמת שם משה ספרא רבא דישראל והוא ע"ד שדרשו ר' יוחנן וחביריו שהיה אומר מי יקום לי עם מרעים או מי כהחכם וכו' או והחכמה מאין תמצא וכו':

ענף יוסף

ישראל תורה. לא היה בכח שום אדם לקבל ממנו וז"ש לא אוכל עוד לצאת ולבא כלומר שבתחלה היה מוציא ממעיינותיו תורה וגם היה מלמדם אשר היה יכול להשפיע לאחרים אבל קודם מותו לא היה בכחו לגמלם. וזה אמר שנסתמו ממנו מעיינות החכמה. כלומר שגוף המעיין בודאי היה אלא כיתר שאת. אך שנסתם ולא היה בכחו להוציאו לחוץ (ספר שב שמעתתא):

[א] מהרש"א סד"ה סמליון דפ"ק דב"ב (ט"ו ע"א): [ב] שם כדאמרינן בעלמא (ברכות ז ע"ב): [ג] שם וכה"ג אמרו בתענית פ"ק (ה ע"ב):

יד יוסף

א בתוספתא סוטה פ"ד: ב ספרי ח"ב פסקא שנ"ז:

חדושי גאונים

ענין המורה על ההספד בהעדר הצדיק. ואני טרם אחלה לדבר צריך אני להקדים בתחילה מאמר אחד והוא במדרש רבה פ' וזאת הברכה וזה תוארו: רבות בנות עשו חיל ואת עלית על כולנה מדבר במשה רבות בנות עשו חיל זה אברהם וכו' יצחק ויעקב ואת עלית על כולנה זה מש"ה שנתעלה על כולם. ע"כ. והנ"ל בזה כי הנה כבר ביארתי למדי למעלה בענין הרכבת האדם בשני הספקים אשר היה תכלית אשר נרצה מזה שיהפך האדם את תשוקותיו לטובה ולא יעצרהו הגשם מלעלות במסילה העולה בית אל רק אשר האדם ירצה להרכיב את הנפש על החומר. אכן לבלתי היות שם

אהבת איתן

לער ואונן רק ז' שנים וא"כ לא היו בני עונשין עכ"ד. וק"ל על דבריו דהא איתא שהיו ער ואונן קטנים בלא"ה היו נענשים בעון אביהם אף אם לא היה להן עון כלל. והא דאמרינן דפוקד עון אבות על בנים כשאוחזין מעשה אבותיהם היינו בבנים גדולים דוקא אבל קטנים נענשים בשביל עון אביהם בלא חטא עצמן כלל וא"כ אם היו ער ואונן קטנים אז"ל שמתו בשביל השחתת זרען. אלא נראה מזה [illegible]

שם: ויקבור אותו בגיא מול וגו' סימן בתוך כו' · דכיון דלא ידע איש את קבורתו כל הני סימנים ל"ל אלא דאשמועינן קרא דאפ"ה לא ידע כו' : וכבר שלחה מלכות הרשעה אצל כו' · דהוו חשבו דבכל הני סימנים היאך אפשר לומר דלא ידע איש גו' וקאמר דעמדו למעלה נדמה כו' והוא מבואר כי כבר נעשה משה גם בחייו דבר רוחני כמלאך כמ"ש לחם לא אכל ופירש מן האשה וע"כ במותו גופו שנקבר כשאר רוחני שאין לו גדר במקום ואין לעמוד על מקומו המיוחד לו והוסיף רבי חמא לומר שמשה בעצמו אינו יודע כו' כי כן נעשה טלו רוחני שלא ידע היכן גופו כלל כי נפשט החומר ממנו וק"ל : מפני מה נקבר משה אצל בית פעור כו' · ר"ל גם שלא זכה ליכנס לא"י בחיים "מפני מה לא זכה להקבר בא"י כמו עצמות יוסף וקאמר לכפר כו' והוא ענין הכתוב שאחר תפלת משה כתיב ונשב בגיא מול בית פעור גו' ר"ל שחטא זה שעשיתם בבית פעור גרמה לי לקבר בח"ל לכפר עליכם ועי"ל שאמרו מפני מה נקבר כו' דגנאי הוא לזכור שם ע"ז על מקום קבורתו וקאמר כדי לכפר כו' · ועיין בתוספות ע"פ מ"א ובמדרש ילקוט איתא בע"א מה עשה משה חפר כו' וטמן חימה בארץ כו' וכשישראל חוטאים היה עולה ופוער פיו לנשוף ברוחו להשחית לפיכך נקרא שמו פעור והיה משה מזכיר עליו את השם ומורידו למטה וכשמת מה עשה הקב"ה נתן את קברו כנגדו והוא רואה קברו וחוזר לאחוריו ט' והוא מבואר כבר בזה הפרק שהחטא מוליד מלאך משחית והוא זה הפעור שפער פיו כו' ודו"ק : וכי אפשר לו לאדם להלך אחרי שכינה כו' · אע"ג דכתיב וה' הולך לפניהם האי קרא אחרי ה' גו' לאו בענין זה איירי אלא בענין הקרוב אליו וההפך לא תלכו אחרי אלהים אחרים וק"ל : [ביקר חולים דכתיב וירא אליו ה' גו' · מפורש פרק הפועלים יום ג' למילתו היה ובא הקב"ה לשאול באברהם

סימן בתוך סימן · כלומר סימנים הרבה בארץ מואב בגיא מול בית פעור ואע"פ כן לא ידע וכו' : מלכות הרשעה . רומי : גסטרא · מושל כמו שאמר קומוס דיכום שלטון וחבירו בברכות (לב:) ריהטון קרטון גסטרא : [אלא בשביל משה · דכתיב לולא משה בחירו גו']:

תוספות

מפני מה נקבר מול בית פעור כדי לכפר על מעשה פעור · ומדרש אגדה בכל שנה ושנה בעת שחטאו ישראל בבנות מואב באותו פרק בית פעור עולה למעלה כדי לקטרג ולהזכיר עון וכשהוא רואה קברו של משה חוזר ושוקע שמשה רבינו שקעו בקרקע עד חוטמו וכל שעה שעולה חוזר ושקע למקום ששקעו משה רבינו · מתוספות רבי :

(שמות לד) ויהי שם עם ה' ארבעים יום וארבעים לילה מה להלן עומד ומשמש אף כאן עומד ומשמש (דברים לד) ויקבור אותו בגיא בארץ מואב מול בית פעור א"ר ברכיה סימן בתוך סימן ואפי' הכי ולא ידע איש את קבורתו · וכבר שלחה מלכות הרשעה אצל [דף יד ע"א] גסטרא של בית פעור הראוני היכן משה קבור · עמדו למעלה נדמה להם למטה · למטה נדמה להם למעלה · נחלקו לשתי כתות אותן העומדים למעלה נדמה להם למטה אותן העומדים למטה נדמה להם למעלה · לקיים מה שנאמר ולא ידע איש את קבורתו עד היום הזה · א"ר חמא בר' חנינא "אף משה רבינו אינו יודע היכן קבור כתיב הכא ולא ידע איש את קבורתו וכתיב התם (שם לג) וזאת הברכה אשר ברך משה איש האלהים · [ב]וא"ר חמא ברבי חנינא מפני מה נקבר משה רבינו מול בית פעור כדי לכפר על מעשה פעור :

נד שם (וא"ר חמא בר' חנינא מפני מה נסתתר קברו של משה מעיני ב"ו מפני שגלוי וידוע לפני הקב"ה שעתיד בהמ"ק ליחרב ולהגלות את ישראל מארצם שמא יבואו לקבורתו של משה באותה שעה ויעמדו בבכיה ויתחננו למשה ויאמרו לו משה רבינו עמוד בתפלה בעדנו ועומד משה ומבטל את הגזירה מפני שחביבים צדיקים במיתתם יותר מבחייהם שכן אתה מוצא בשעה שהיו ישראל במדבר וסרחו במעשיהם ועשו עגל קצף הקב"ה על ישראל ואמר למשה (דברים ט) הרף ממני ואשמידם כמה צדיקים היו באותו הדור וכמה חסידים משה ואהרן ויהושע אלדד ומידד ושבעים זקנים ושאר חכמים ותלמידים ולא עשה בשבילם [ג]ולא ביטל הגזירה אלא בשביל משה) · וא"ר חמא ב"ח מאי דכתיב (שם יג) אחרי ה' אלהיכם תלכו וכי אפשר לו לאדם להלך אחר שכינה והלא כבר נאמר (שם ד) כי ה' אלהיך אש אוכלה הוא אל קנא אלא הלך אחר מדותיו של הקב"ה [ד]מה הוא הלביש ערומים דכתיב (בראשית ג) ויעש ה' אלהים לאדם ולאשתו כתנות עור וילבישם אף אתה הלביש ערומים · הקב"ה ביקר חולים דכתיב (שם יח) וירא אליו ה' באלוני ממרא אף אתה בקר חולים

יד יוסף

א ספרי ח"ב פסקא שנ"ז : ב קשה הא אי' בש"ר פרשה מ"ג וכן משה בשעה שעשו ישראל אותו מעשה עמד ולמד עליהם זכות ארבעים יום וארבעים לילה ולא נענה אלא כיון שהזכיר את המתים מיד נענה שנאמר זכור לאברהם ליצחק ולישראל מה כתיב וינחם ה' על הרעה כו' ע"ש · הרי שלא ביטל הגזירה בשביל משה אלא בזכות אבות · ואפשר שכוונת הגמרא גם כן כך ולא ביטל הגזירה אלא בשביל משה שהזכיר את המתים ולא בשביל זכות הצדיקים החיים שהיו אז : ג קה"ר פ"ז סי' ז' ב"ר פ"ח שוח"ט ילקוט סדר בראשית :

חדושי גאונים

ערום . רק שהגוף יהיה למס עובד אל הנפש לעבוד עבודתה באמת ובתמים . עד אשר יגיע למעלת השלימים כמ"ש למעלה בענין הלל הזקן כי הוא יכול לבטות לעשות כל דבר באוות נפשו החיונית כי יבטח בה' שלא תעשה דבר בלתי רצון השכל . ולא יחת מהמון צבאיו כי אם כרע כאח לו יתהלך אתו במישרים וזה דרך השלימים שככר השלימו עצמם עדי יעשו רצונם ישר כרצונו ואין להם רצון רק הטוב אשר יבחרו לשחד הגוף בעד הנפש למען תוסיף תת כחה לה כאמור. אכן יש עוד מעלה גדולה על זאת והוא

אהבת איתן

בשביל שמתו זרען ש"מ שהיו גדולים ובני עונשין . ואע"פ שלא היו אז רק בני ז' שנים הא מ"מ הא בדורות הראשונים היו מולידין בני ח' שנים כדאי' בסנהדרין (דף ס"ע). אך בס' לוית חן פ' קדושים בוכית מסוגיא

עיון יעקב

מסתלחת לכל אלשונות עכ"ל. ול"נ דרך הפשוט דקשה לכאורה מה בא ר"א לחדש על דברי פמליון כדלעיל ואם כדברי תוספות שהוא מלאך א"כ היינו בת קול ומה קמ"ל ואין לומר דקמ"ל שהיה משמיע כל כך עד י"ב מילין משא"כ בת קול אחר דאמרינן בעלמא בת קול שמנהמת כיונה ומ"ש הכא דנשמע כל כך ולמה דוקא י"ב מיל ותו למה לא קאמר ר"א לדעת אינך תנאי דלעיל שאמרו פסוקים אחרים שב"ק משמיע כל כך ונראה ע"פ מה דאיתא ברבה סוף פ' וילך הן קרבו ימיך למות א"ר סימא היום קובל לפני הקב"ה אמר רבש"ע איני זז ואיני שוקע ומשה קיים רבנן אמרי כיון שידע משה שהיה לו למות באותו יום מה עשה א"ר ינאי כתב י"ג ספרי תורות י"ב לי"ב שבטים ואחד הניח בארון שאם יבקש לזייף דבר שיהיו מוצאין אותה שבארון אמר משה מתוך שאני עסוק בתורה שכולה חיים היום שוקע והגזירה בטלה מה עשה הקב"ה רמז לשמש והיה עומד ומתקשה כנגדו אמר איני שוקע ומשה קיים בעולם עכ"ל ופי' בעל מ"כ מפני שאין מלכות נוגעת בחברתה והגיע העת שיאיר יהושע וכן משמע תיכף בעוד היום זורח עכ"ל ואיתא ביומא דף כ ע"ב גבי גביני כרוז מעשה באגריפס המלך שהיה בא בדרך ושמע קולו בשלש פרסאות (דהיינו י"ב מיל כי כל פרסה ארבע מילין) ואמר ר' לוי מפני מה אין קולו של אדם נשמע ביום כדרך שנשמע בלילה מפני גלגל החמה שמנסר ברקיע כחרש המנסר בארזים וע"ש במהרש"א שמקשה שלא גם בלילה הולך גלגל הלבנה למטה ומתרץ מ"מ נסורו של גלגל חמה משמיע יותר וזה ידוע כשהשמש וירח אינו רואה לזה כמו ביהושע שמש בגבעון דום וכן השמש ירח עמד זבולה הייט שאינו הולך בגלגל שלו וא"כ ה"ק הבת קול משמיע בקול גבוה י"ב מיל על י"ב מיל כמו גביני כרוז וימת משה ותקשה לך על זה מ"ש בת קול זו מאחר בת קול שאינו נשמע למרחוק כל כך לזה קאמר ספרא רבא דישראל זה משה שכתב באותו יום י"ג ספרי תורות וטעמו כדי שיהא היום שוקע ואפ"ה השמש לא זז ולא הלכה בגלגל שלה לפיכך נשמע הקול יותר רחוק מאשר ב"ק : מה להלן עומד ומשמש . עיין במהרש"א ואפשר לומר דמדייק כן מדכתיב וימת שם משה עבד ה' משמע אף עדיין הוא עבד ה' והא דכתיב וימת ויקבור שלא להוציא לעז על צדיקים ראשונים כמו דאיתא בתענית גבי יעקב אבינו לא מת ע"ש בחידושינו : **וכבר** שלחה מלכות הרשעה אצל גיסטרא של בית פעור הראוני היכן משה קבור. צריכין אנו ליתן טעם מה נפקא להו לידע מקום קבורתו ואפשר לפי שידעו ג"כ הטעם דר' חמא בר חנינא לכך נקבר אצל בית פעור כדי לכפר על מעשה פעור לכן היה רוצה לידע מקום קבורתו כדי שיוכל למלא כל תאותו ברשעתם נגד קבר של משה ויכפר הקבר עליהם ואפשר מטעם זה לא ידע איש את קבורתו ועפ"ז אפשר לומר כוונת המדרש לפי שנתעלל משה במעשה זמרי לכך ולא ידע איש את קבורתו פי' דאלמלא לא נתעלל משה באותו פעם ומיחה בהם מיד קודם שנסתרשו ישראל באותו חטא של פעור בזנות וע"ז אזי לא היו צריכין לכפרה לכפר על מעשה פעור אזי היו יודעין קבורתו של משה אבל עכשיו שנסתרשו ישראל בחטא זה עד שהיו צריכין לכפרה בקבורתו של משה וא"כ איכא למיחש שרשעים יוסיפו סרה נגד קברו לכך ולא ידע איש את קבורתו :
ועומד משה ומבטל הגזירה · ואם תאמר תבטל הגזירה ומה בכך י"ל כדאיתא בקידושין דף ל"א ע"ב דדרים אבימי מזמור לאסף אלהים באו גוים בנחלתך שאמר אסף שירה על שכילה הקב"ה חמתו בעצים ובאבנים שבביתו שאלמלא כן לא נשתייר שריד ופליט מישראל כפרש"י שם : **אחרי** ה' אלהיכם תלכו וכי אפשר לו לאדם להלוך אחר השכינה · נראה דס"ל כמ"ד בבראשית רבה פרשה מ"ד כל מקום שנאמר אחרי סמוך ואחר מופלג ע"ש ובתוספות פרק הנזקין : **מה** הוא הלביש ערומים . אף די"ש עוד הרבה והרבה מדותיו מ"מ

עץ יוסף

נד דכתיב וירא אליו ה' באלוני ממרא · ר"ל דלעיל מיניה כתיב בעצם היום הזה נימול אברהם וכתיב בתריה וירא אליו ה' למדנו שלבקרו על חולי

הקב"ה קבר מתים דכתיב (דברים לד) ויקבור אותו בגיא אף אתה קבור מתים· הקדוש ברוך הוא נחם אבלים דכתיב (בראשית כה) ויהי אחרי מות אברהם ויברך אלהים את יצחק בנו אף אתה נחם אבלים· ויעש ה' אלהים לאדם ולאשתו כתנות עור וילבישם רב ושמואל ח"א דבר הבא מן העור וחד אמר דבר שהעור נהנה (בו) [ממנו]. אדרש רבי שמלאי תורה תחלתה גמילות חסדים וסופה גמילות חסדים· תחלתה גמילות חסדים דכתיב ויעש ה' אלהים לאדם ולאשתו כתנות עור וילבישם וסופה גמילות חסדים דכתיב ויקבור אותו בגיא:

נה שם דרש רבי שמלאי מפני מה נתאוה משה רבינו ליכנס לא"י וכי לאכול מפריה היה צריך או לשבוע מטובה היה צריך אלא כך אמר משה רבינו הרבה מצות נצטוו ישראל שאינן מתקיימות אלא בארץ [ישראל] אכנס אני לארץ כדי שיתקיימו [כולן] על ידי אמר לו הקב"ה כלום אתה מבקש אלא לקבל שכר מעלה אני עליך כאילו עשיתם שנא' (ישעיה נג) לכן אחלק לו ברבים ואת עצומים יחלק שלל תחת אשר הערה למות נפשו ואת פושעים נמנה והוא חטא רבים נשא ולפושעים יפגיע לכן אחלק לו ברבים (שאני מחלק לו שכר שלם) שמא תאמר כאחרונים ולא כראשונים תלמוד לומר ואת עצומים יחלק שלל כאברהם יצחק ויעקב שהיו עצומים בתורה ובמצות. תחת אשר הערה למות נפשו שמסר עצמו למיתה שנאמר (שמות לב) ועתה אם תשא חטאתם ואם אין מחני נא מספרך אשר כתבת. ואת

רש"י

ויברך אלהים את יצחק בנו· נחמו על אביו וברכו ברכת אבלים: דבר הבא מן העור· של צמר היו: שהעור נהנה ממנו· של פשתן שאדם לובש סמוך לעורו: תחלתה גמילות חסדים· הלביש ערומים: ולפושעים יפגיע· בשביל פושעים יפגיע: הערה· הריק:

מהרש"א

באברהם ע"ש בחידושינו]: ברכת אבלים דכתיב ויברך אלהים את יצחק בנו וגו' · דרשו כן מדכתיב ויהי אחרי מות אברהם ויברך אלהים גו' תלה הכתוב ברכה במיתתו של אברהם דהיינו ברכת אבלים ודו"ק: הקב"ה קובר מתים שנאמר ויקבור אותו כו' · הפועל שהוא הקובר חסר מן המקרא מי הוא ופירשוהו דקאי על הקב"ה שנזכר לעיל ובספרי איכא תנא דפליג וקאמר ויקבור אותו הוא קבר את עצמו: דבר הבא מן העור כו' · ולא עור בהמה ממש דעדיין לא נתפשטה אז שום בהמה כ"כ החזקוני: תורה תחלתה ג"ח וסופה כו' · היא הוראה במעלת התורה כי התורה כולה מראשה ועד סופה כולה חסד כמ"ש ותורת חסד על לשונה וידוע מעלת מדה טובה זו על הצדקה ושאר מדות בכמה מקומות [א] וק"ל: מפני מה נתאוה משה רבינו ליכנס כו' · דליכא למימר שהיה מתאוה ליקבר בא"י משום גלגול מחילות כמ"ש בסוף כתובות [ב] גבי יעקב ויוסף דאעברה נא ואראה את הארץ הטובה לא משמע כן וא"ל הקב"ה כלום אתה מבקש אלא לקבל שכר מעלה אני כו' · יש לפרש זאת התשובה בהאי קרא ויאמר ה' אלי רב לך גו' דהיינו רב טוב הצפון לצדיקים לעוה"ב כמ"ש במדרשות ומיהו קשה דהיאך קאמר שהיה מבקש לקיים המצות כדי לקבל שכר עליהם הא אמרי' אל תהיו כעבדים המשמשים את הרב ע"מ לקבל פרס וי"ל דהיינו במצוה שנתחייב בה כבר אבל הכא שעדיין לא בא לא"י שאם חיובה והקב"ה לא רצה שיהיה חייב בהן שפיר מצי לבקש משום קבול שכרם ודו"ק: שנאמר לכן אחלק לו ברבים גו' · דהיינו אחלק לו שכר בכלל הרבים שבאו לא"י ודימה לו השכר הזה לשלל שהוא דבר שלא טרח בו אלא אחרים עשאוהו כן תקבל שכר כאילו עשית על דבר שלא טרחת בו אלא אחרים שיבואו שם והוא כוונת הפסוק שם אנכי על אמרתך כמוצא שלל רב ר"ל שם אנכי על אמרתך אמירת התורה בעלמא ולא קיומא וטורח עשייתה כמוצא שלל רב ששש על דבר שלא טרח בו וק"ל: יכול כאחרונים כו' · ר"ל יכול כאחרונים דהיינו כאותן רבים שיבואו לא"י לקיים המצות ולא כראשונים שהם אברהם יצחק ויעקב דמפורש בהם שכרם הגדול כמ"ש באברהם שכרך הרבה מאד וכעין זה יצחק ויעקב שגם הם אע"פ שהיו עצומים בתורה ובמצות שקיימו כל התורה מ"מ הרבה מצות התלויות בארץ ובקרבנות ודאי לא קיימו התלויות בכיבוש וישיבתה ושכרן הרבה מאד כן תהיה שכרך גדול בלא קיומם:

עין יעקב

קחשיב אלו כדי שלא יאמר אדם מה לי להשגיח בדלים ושפלים כאלו לה"ק דיליף ממדותיו של הקב"ה וכן דרשינן במדרש על פסוק אשרי משכיל אל דל על מדות אלו: תורה תחלתה גמילות חסדים וסופה גמ"ח. הטעם להראות דאין לעסוק בתורה בלא גמ"ח וכדאיתא בע"ז דף ט"ז כל העוסק בתורה בלא גמילות חסדים כמי שאין לו אלוה ע"ש: וכי לאכול מפריה הוא צריך או לשבוע מטובה היה צריך. אפשר דהקושיא הוא ע"פ מה דאיתא במדרש ילקוט סוף פ' כי תשא ויהי משה בהר ארבעים יום וארבעים לילה וכי אפשר לילוד אשה להיות ארבעים יום בלא אכילה ובלא שתיה אלא אזלית לקרתא אזלא בנימוסו עכ"ל ופירשתי בספרי שבות יעקב שאלה נ"א דה"ק המדרש וכי אפשר לילוד אשה להיות בלא אכילה ושתיה אלא צ"ל דמשה באמת נעשה במדרגת המלאך א"כ קשה למה אכל למטה על זה מתרץ המדרש דלכך אכל למטה משום אזל לקרתא הלך בנימוסו עכ"ל ע"ש וא"כ שפיר מקשה וכי לאכול מפריה הוא צריך דהלא כל אכילתו לא היה רק להלוך בנימוסי כי היה במדרגת מלאך לכן אין לחשוש ג"כ משום צער גלגול מחילות וכדומה כיון שהיה בו קדושה יתירה: כלום אתה מבקש אלא לקבל שכר. והא דאמרינן אל תהיו

הרי"ף

לכן אחלק לו ברבים וכו' שמא תאמר כאחרונים ולא כראשונים. צריך לתת לב מה נשתנו האחרונים מהראשונים כיון שהקב"ה מבטיחו לחלק לו ברבים ואפשר לפי שיש להקב"ה אוצר למי שאין לו שנאמר ותנותי את אשר אחון במתנת חנם וזה הוא שמא יחלק לו ברבים עם אותם שאין להם אלא מאותו אוצר בחנם לז"א ואת עצומים שנוטלים שכרם בזרוע משלהם ואינם נוטלים משל אחרים כאברהם יצחק ויעקב שזכותם אוכלים בהאי עולם וכ"ש לעצמן ובשכר מה יחלק שלל למשה בכל המצות שלא קיימם שהיו תלויות בארץ והוא לא נכנס לארץ לז"א תחת אשר הערה למות נפשו שמסר נפשו על ישראל כן יתן לידידו שכר מהמצות שמקיימים בא"י:

ענף יוסף

נה דרש ר' שמלאי כו' וכי לאכול מפריה הוא צריך או לשבוע מטובה הוא צריך כו'. יבואר כי זה פשוט שלא ביקש משה הכניסה לארץ כדי לאכול פריה. שהרי על כל מוצא פי ה' יחיה האדם לא על פרי הארץ לבד אבל יש מקום לומר שבקש לכנס לארץ כדי לשבוע מטובה והיינו להתלבש שם קדושה יתירה ולראות כבוד השכינה. והיינו לשבוע מטובה כד"א תודיעני אורח חיים שובע שמחות את פניך וכתיב אשבעה בהקיץ תמונתך וזהו מטובה כי טובה זו באה מארץ טובה וקדושה ומוכנת שם להשיג ביותר. ועל כן בא כמתמה וכי לאכול מפריה הוא צריך כי וודאי אינו צריך לאכול מפריה כנ"ל. אבל על לשבוע מטובה דהיינו ליזון מזיו השכינה אע"פ שוודאי כל אדם צריך לזה. מ"מ אמר דרך תמיה וכי משה היה צריך שיכנס לארץ כדי לשבוע שם מזיו השכינה והלא היה כל כך שלם עד שאפילו בח"ל היה הוא זוכה לשלמות זה כי קרן עור פניו. ומתרץ ר' שמלאי שודאי היה כוונתו לשבוע מטובה אך לא בעבור תכלית זה לבד נתאוה ליכנס לארץ אחרי שהשגה זו היתה אפשרית למשה להשיג אף בח"ל אלא שבקש בעבור המצות התלויות בארץ כי על ידיהם יוסיף לו שלמות והשגה עד כי יוכל לומר זה אלי כשיעלה אל הר ה'. והנה זה ידוע כי משה זכה וזיכה הרבים ולכן זכות הרבים תלוי בו. ולכן רצה משה שכמו שזיכה הרבים בכל המצות כך יזכה הרבים בכל המצות התלויות בארץ. וז"ש כדי שיתקיימו על ידי ר"ל אחרים יקיימום על ידי. ואמר לו הקב"ה כלום אתה מבקש אלא שכר דהיינו שכר על שתזכה את הרבים. מעלה אני עליך כאלו עשיתים ע"ד ואת הנפש אשר עשו בחרן· כי מאחר שמסרת נפשך בעגל ובמרגלים כבר היו כולם פגרים מתים ולא היו באים לכלל שמירת המצות התלויות בארץ. וא"כ מאחר שדומה בעיני כאילו בראתם בריה חדשה על כן רב לך ר"ל ע"כ דין הוא שזכות של רבים מהמצות שיעשו בארץ יהיה גם לך חלק. וזה שמביא פסוק לכן אחלק לו ברבים פי' יהיה לו חלק בזכות של רבים: שמא תאמר כאחרונים כי המזכה את הרבים שזכות הרבים תלוי בו דין הוא שיהיה לו חלק בשכר אותן הרבים שבדורו

עץ יוסף

חולי מילה בא · ודרשינן סמוכים בכל מקום וכ"ש הכא דכתיב ביה וירא אליו בכנוי משמע דאדלעיל מיניה קאי מדלא קאמר וירא ה' אל אברהם (מזרחי):

נה שמא תאמר כאחרונים · הם בני הארץ שמקיימים התלויות בארץ וכל אחד יש לו שכר בפני עצמו על המצות שיעשה בא"י ואין להם הצטרפות במצות זה עם זה · ת"ל ואת עצומים יחלק שלל כאברהם יצחק ויעקב שהיו עצומים בתורה ומצות וגיירו גיורים והודיעו אלהותו בעולם והבטיחו השי"ת שכרך הרבה מאד שזכות הרבים תלוי בו שהכניסן תחת כנפי השכינה וכאלו ילדן

[א] מהרש"א ד"ה תורה: בכמה מקומות (עי' סוכה מט ע"ב): [ב] שם ד"ה מפני. כמ"ש בסוף כתובות (קיא ע"א):

יד יוסף

א קה"ר פ"ז סי' ו:

חדושי גאונים

אשר נתעלה כל כך עדי גם גופו יזך והיה אור שנסתלק חומרו מכל וכל עדי קרן אור פניו. ולהמעלה הזאת לא עלה עליה אדם עוד כי אם מרע"ה כאמרם ז"ל מה בין נבואת משה לנבואת שאר הנביאים משה ראה באספקלריא המאירה והם ראו באספקלריא שאינה מאירה ולא די כי גופו לא עיכב על ידו בעודו דבק בנפש מהשיג ההשגה העליונה כי אם עוד היה בעוזרו כאילו לא היה שם ערוב

אהבת איתן

דסנהדרין דדוקא בכי א' היו מולידים בדורות ראשונים ולא קודם מדלא ילפי נ"ש עכשיו מדורות ראשונים רק לבן א' דביאתו ביאה. אך בירושלמי ובמדרש רבה אי' דהרן הוליד בן ו' וגהי דלא יליף מיניה לדורות להקדים כל כך אבל אז איכא למישמע שהיה זמן גדלות קודם ח' באותן דורות הראשונים. ושוב ראיתי בספר הנז' פ' חיי שרה

גאון יעקב

דרש רבי שמלאי· מפני מה נתאוה משה ליכנס לארץ וכי לאכול מפרי' ולשבוע מטובה הוא צריך כו' הרבה מצות נצטוו ישראל כו'

ואת פושעים נמנה שנמנה עם מתי מדבר · והוא חטא רבים נשא שכיפר על מעשה העגל · ולפושעים יפגיע שבקש רחמים על פושעי ישראל שיחזרו בתשובה [א]ואין פגיעה אלא תפלה שנאמר (ירמיה ז) ואתה אל תתפלל בעד העם הזה ואל תשא בעדם רנה ותפלה ואל תפגע בי :

היה מביא פרק שני

שם **משנה** [ב]היה מביא את מנחתה בתוך כפיפה מצרית ונותנה על ידיה כדי ליגעה וכו' : **גמ'** תניא אבא חנין אומר משום רבי אליעזר וכ"ב למה כדי ליגעה כדי שתחזור בה אם ככה חסה התורה על עוברי רצונו ק"ו על עושי רצונו :

דף טו ע"א **תניא** [ג]אמר ר"ש בדין הוא שתהא מנחת חוטא טעונה שמן ולבונה שלא יהא חוטא נשכר ומפני מה אינה טעונה שלא יהא קרבנו מהודר ובדין הוא שתהא חטאת חלב טעונה נסכים [ד]שלא יהא חוטא נשכר ומפני מה אינה טעונה שלא יהא קרבנו מהודר אבל חטאתו של מצורע ואשמו טעונין נסכין לפי שאין באין על חטא :

שם **פיסקא** [ה]ר"ג אומר כשם שמעשיה מעשה בהמה כך קרבנה מאכל בהמה · תניא אמר להם ר"ג לחכמים סופרים הניחו לי ואדרשנה [ו]כמין חומר [דף טו ע"ב] דשמעיה לר"מ דקאמר היא האכילתו מכל מעדני עולם לפיכך קרבנה מאכל בהמה א"ל התינח עשירה ענייה מאי איכא למימר אלא כשם שמעשיה מעשה בהמה כך קרבנה מאכל בהמה :

דף טז ע"ב **ת"ר** [ז]שלשה צריכין שיראו עפר סוטה ואפר פרה ורוק יבמה משום רבי ישמעאל אמרו אף דם צפור :

נו דף יז ע"א **דרש** רבי עקיבא איש ואשה שזכו שכינה ביניהם לא זכו אש אוכלתן אמר רבא ודאשה עדיפא מדאיש מאי טעמא האי מצריף והאי לא מצריף · אמר רבא מפני מה אמרה תורה הבא עפר לסוטה שאם זכתה הויין לה בנים כאברהם אבינו דכתיב ביה (בראשית יח) ואנכי עפר ואפר לא זכתה תחזור לעפרה :

רש"י

ופ"ב למה · אנו טורחין ליגעה : על עוברי רצונו · שאם זינתה עברה על רצונו של מקום ורוצה שתודה שלא תבדק : שלא יהא חוטא נשכר · להקל במנחתו יותר משאר מנחות : חטאת חלב · כל חטאת סתם קרי חטאת חלב דבתר חלב כתיב וכל חלב וכל דם לא תאכלו (ויקרא ג) וכתיב בתריה פרשת חטאת : נסכים · סולת למנחה עשרון לכבש יין ושמן רביעית ההין כמו שמקריבין לעולה ושלמים ומפני מה אינה טעונה דכתיב בפרשת נסכים (במדבר טו) לפלא נדר או נדבה הבא בנדר או נדבה טעון נסכים ואין חטאת ואשם טעונים נסכים : חטאות ואשמות של מצורע איתרבו בהדיא לנסכים במסכת מנחות פרק שתי מדות(לא·):חומר.בוטו"ן בלע"ז [בינדעל] והוא של זהב ומתמין בו ב' צוארי חלוק לנוי : דשמעיה לרבי מאיר דאמר וכו'· בפ"ק (ח:) גבי במדה שאדם מודד : עניה · לא האכילתו מעדנים למה מביאה מאכל בהמה : אלא · היא עשתה מעשה בהמה שהפקירה עצמה לתשמיש למי שאינו בן זוגה : עפר סוטה · דכתיב (במדבר ה) אל המים שיראה עליהם מדלא כתיב במים : ורוק יבמה · לעיני הזקנים דכתיב לעיני הזקנים וחלצה וירקה (דברים כה) : ואפר פרה · דג"ש גמירי מהדדי עפר סוטה ואפר פרה כדלקמן : אף דם צפור. של מצורע ששוחטו אל כלי חרס על המים חיים וצריך שלא יתן מים אלא כשיעור שיהיה דם צפור ניכר בהם: שזכו · ללכת בדרך ישרה שלא היה הוא נואף ולא היא נואפת : שכינה ביניהם · שהרי חלק את שמו ושיכנו ביניהם יו"ד באיש וה"א באשה: לא זכו אש אוכלתן · שהקב"ה מסלק את שמו מביניהם ונמצאו אש ואש : ודאשה עדיפא מדאיש · אש של אשה קשה וממהרת לאכול וליפרע משל איש : מאי טעמא האי מצרף · אש של אשה

תוספות

כמין חומר · פירש רבי הלל מרגלית ע"א בושם כמו חומרתא דפילון (שבת סב) בשמים מעורבים תרגום בלולה דפילא · ע"א פי' רבינו סעדיה גאון כמין המעשה דבלשון ארמי אומר אדם לחבירו מה המרך כלומר מה מעשיך · [עי' בערוך ערך המר] :

מהרש"א

ואת פושעים נמנה שנמנה עם מתי מדבר כו'· שע"כ הוא ראוי לחלק עמהם השכר שהרי הוא נמנה עמהם במתי מדבר ובשבילם כמ"ש בענין ויתעבר ה' למענכם גו' וק"ל : ולפושעים יפגיע שבקש רחמים כו' שיחזרו בתשובה כו' דהא דבקש רחמים על כפרתן כבר מפורש שבקש בתפלתו ואם אין מחני גו' אבל קאמר ולפושעים יפגיע שבקש רחמים שלא יהיו עוד פושעים דהיינו שיחזרו בתשובה ומפורש בקרא שבקש עליהם בכך שנא' ומי יתן והיה לבבם [א] זה כל הימים גו' ודו"ק: [זכו שכינה ביניהם כו'

אוצר בלום

[א] מהרש"אד"ה ולפושעים · שנאמר ומי יתן והיה לבבם וגו'· (קרא דמי יתן והיה לבבם זה כל הימים הקב"ה אמר ועיין ע"ז (ה' ע"א) ובחדושי ישבתי לשכין דברי הגאון רש"א כס"ד) :

יד יוסף

א ברכות כו ע"ב תענית ז ע"ב ח ע"א סנהדרין לה ע"ב ב"ר סדר ואתחנן : ב במ"ר פ"ט : ג מנחות ו ע"ב במ"ר פ"ט: ד יבמות לב ע"ב וס"נ:ה במ"ר פ"ט : ו קדושין כב ע"ב : ז תוספתא פ"א במ"ר פ"ט :

חדושי גאונים

ונתן לכל חלק גבולו אשר גבל בהיותו איש אשר הוא מדבר עם בני אדם לעסוק בעניניהם כ פ ש ו הולכת היא בין העומדים האלסבלגא מרום כאילו נפרדה ממנו וכאשר אמרו במ"ר שם וזאת הברכה אשר בירך משה איש האלהים אם איש למה אלהים. אם אלהים למה איש אלא מחציו ולמעלה א ל ה י ם ומחציו ולמטה איש. והכוונה עפ"י האמור

אהבת איתן

בשם גיסו דדורות הראשונים היה זמן גדולתן בני ו' וזכר בירושלמי שזכרתי. וא"כ גם זמן גדולתן היה קודם דבנים כסימנים. וזה דלא כמ"ש המזרחי פ' וישב שהיו קטנים. ועוד דהכי מוכח מדברי רשב"ג גופי' דאמר לעיל (דף י')

גאון יעקב

אכנס לארץ כדי שיתקיימו על ידי כו' כלום אתה מבקש אלא לקבל שכר כו' להתבונן בכוונת זה המאמר כי מוקשה

עין יעקב

כעבדים המשמשים את הרב ע"מ לקבל פרס עיין במהרש"א שתירץ כיון שעדיין לא בא לארץ ולא נתחייב במצות מותר להתפלל כדי לקבל שכר וזה אמרתי כוונת המדרש ריש פ' ואתחנן למה כדי שיכנס לארץ ועי"ל ודאי שלא היה משה עושה לקבל פרס כעבד כי בלא"ה מי לנו גדול ממשה שהיה מובטח לרב טוב הצפון אלא שבקש להרבות שכרו כדי לזכות בשכרו דורות הבאים וזה לא הוי כעובד על מנת לקבל פרס תיכף לעבודת היום רק לשמור שכרו לזכות דורות הבאים ועל זה הבטיח לו ואת עצומים יחלק שלל כראשונים שיהיה לו שכר כאברהם יצחק ויעקב שזכות אבות לא תתמה ועומדת לעד ולפי מה שכתבו תוס' בר"ה דף ד' ע"א דבישראל שאינו תוהא על הראשונות מותר לעשות כדי לקבל שכר מעיקרא לא

עין יוסף

ילדן · ומשה רבינו ע"ה זיכה לכל ישראל זכות הרבים תלוי בו כדתנן משה זכה וזיכה את הרבים זכות הרבים תלוי בו שנאמר צדקת ה' עשה ומשפטיו עם ישראל · נמצא שמלבד שמעלה אני עליך כאלו עשיתם · נוסף שהמצות שעושין ישראל בא"י מעלה אני כאלו אתה עשית ויש לך הלק עמהם · וזהו שסיים תחת אשר הערה למות נפשו להתפלל על ישראל והוא חטא הרבים נשא ולפושעים יפגיע · שכרו שיהיה לו ג"כ חלק עמהם במצות שיעשו · מלבד שכר מצותיו שהם לו לבדו ואין לאחרים חלק עמו (שבות יעקב) : היה מביא הבעל את מנחתה כדכתיב· (במדבר ה) והביא את קרבנה: בתוך כפיפה מצרית.

עיון יעקב

קשה מידי ע"ש וע"ל דף כ"ב בתוס' ד"ה לעולם ועיין בחידושינו פרק קמא דע"ז דף י"ט : איש ואשה זכו שכינה ביניהם. עיין פרש"י ועי"ל זכו שיש שלום שכינה ביניהם כי שם ה' שלום ועליהם נאמר וידעת כי שלום אהלך ופקדת נוך ולא תחטא ולהכי שמו של הקב"ה נמחה על המים לעשות שלום בין איש לאשתו משא"כ אם לא זכו שאין שלום ביניהם אש המחלוקת אוכלתן : אמר רבא ודאשה עדיפא מדאיש מ"ט האי מצריף. עיין פירש"י ועיין באהבת עולם דף ק"ה ע"ג ועי"ל דאשה בהא עדיפא דהע"ג שהוצאת כיון שאין אשה בלא יסורין כדכתיב הרבה ארבה עצבונך והרונך זה צער עיבור ולידה ונדה כו' לכך נעשה מבורר ומצורף כצרוף כסף ע"י היסורין משא"כ באיש : **שאם** זכתה הויין

ענף יוסף

שבדורו אשר זיכה אותם והיינו הדור האחרון שבימיו. אבל האבות הראשונים שלא היו בימיו של זה המזכה רבים ס"ד אמינא שלא יהיה לו חלק בזכותן של רבים הראשונים כי לא זיכה אותם. ת"ל ואת עצומים יחלק שלל כאברהם יצחק ויעקב שיש לו חלק גם בשמחתם כי ידוע כשהבנים שמחים מהם שרוין בשלום אז יגיע מזה שמחה גם לאבות שנאמר בשוב ה' שבות עמו יגל יעקב ישמח ישראל. ובהפך זה כשהם ח"ו שרוין בצרה האבות מצטערים בקבר שנאמר ויבער אש ביעקב. ונמצא שזה המזכה רבים גם בדורות האחרונים גורם שמחה לאבות הראשונים בקבר. ועל כן דין שיהיה לו גם כן חלק באותה שמחה. ובזה מתורץ למה נאמר לכן אחלק לו ברבים ולא הזכיר שלל. ואח"כ אמר ואת עצומים יחלק שלל. אלא לפי שחלק ראשון מדבר בעיקר שכר של האחרונים עושי המצות אבל שלל זה מדבר בשמחת האבות בקבר על כן קראו שלל. כי סתם שלל יש בו שמחה שנאמר שש אנכי על אמרתך כמוצא שלל רב. כי לשון שלל מדבר בדבר המשולל ולוקח מאחרים. כך שמחה זו לאבות באה מצד הבנים בראותו ילדיו וגו': **שנמנה** עם מתי מדבר. ר"ל שמת במדבר ונמנה

נוח לדלוק שאין אות של שם מפסיקתו אלא מחובר הוא ונקרא אש אבל של איש אין אותיות של אש מצורפות יחד שהיו"ד של שכינה מפסיקתן : הנאה ליכא · ואין זה קבול שכר אבל כאן יש הנאה בסוטה לתת שלום ושלא ירבה ממזרות בישראל אם זונה היא ואם נקתה ונזרעה זרע ומבטלת לעז מעל בניה ואפר פרה לטהר ולזכות את ישראל ממעשה העגל : בשכר אם מחוט ועד שרוך נעל · שהבריח עצמו מן הגזל : חוט של תכלת · כנגד מחוט ורצועה של תפילין כנגד שרוך דהיינו רצועה : בשלמא רצועה של תפילין· קבול שכר הוא דאיכא הנאה כדכתיב וראו וכו' : אלא חוט של תכלת · דציצית מה הנאה אית בה : מה נשתנה תכלת · שהזקיקו הכתוב לציצית : שהתכלת דומה לים · בא ללמדנו שהמקיים מצות ציצית כאילו הקביל פני שכינה והכי תניא לה בספרי ואצטריכו כל הני משום דלא אשכחן קראי אלא ברקיע שדומה לכסא הכבוד הלכך תכלת דומה לים וים דומה לרקיע דתכלת לא דמי לרקיע כל כך אלא דומה לדומה בגוון תכלת קרוב למראה הים ואנן קא תנינן דים קרוב למראה הרקיע : ורקיע דומה לכסא הכבוד · קראי קא דרשינן דכתיב ברקיע כמעשה לבנת הספיר וכתיב בכסא הכבוד כמראה אבן ספיר דמות כסא :

מתמלאת גידין · הגידין שבלחייה נופחין ונראית כמלאה גידין וגם בשרה נעשית שיטה שיטה של נפיחה והכי תניא בספרי כמין שרביטין מזורקין בה : [שלא תטמא את העזרה · שערי נקנור או עזרת נשים שתלא דרך שם : תדע שזכות תולה לה · תראה ותלמד בפרשת סוטה שהזכות תולה דילפינן מונקתה ונזרעה זרע ונקתה ע"י זכיות כדי זריעת זרע ט' חדשים וי"א יותר כדמפרש בגמרא]: מלמדה תפלות·

כו' מפני מה נשתנה תכלת כו' כל הסוגיא מפורש במסכת חולין פרק כסוי הדם בחידושים ע"ש וק"ל] :

נז שם [ד]דרש רבא בשכר שאמר אברהם אבינו (בראשית יח) ואנכי עפר ואפר זכו בניו לשתי מצות לאפר פרה ולעפר סוטה והא איכא נמי עפר כיסוי הדם התם הכשר מצוה איכא הנאה ליכא [ג]דרש רבא בשכר שאמר אברהם אבינו (שם יד) אם מחוט ועד שרוך נעל זכו בניו לשתי מצות לרצועה של תפילין [ד]ולתכלת של ציצית בשלמא רצועה של תפילין דכתיב (דברים כח) וראו כל עמי הארץ כי שם ה' נקרא עליך ויראו ממך [ד]ותניא ר' אליעזר הגדול אומר אלו תפילין שבראש אלא חוט של תכלת מאי היא דתניא היה רבי מאיר אומר מה נשתנה תכלת מכל מיני צבעונים מפני [ה]שתכלת דומה לים וים דומה לרקיע ורקיע דומה לכסא הכבוד שנא' (שמות כד) ויראו את אלהי ישראל ותחת רגליו כמעשה לבנת הספיר וכעצם השמים לטוהר · וכתיב (יחזקאל א) כמראה אבן ספיר דמות כסא :

היה נוטל פרק שלישי

נח דף כ ע"א **משנה** אינה מספקת לשתות עד שפניה מוריקות[א] ועיניה בולטות[ג] והיא מתמלאה גידים והם אומרים (הוציאוה) הוציאוה שלא תטמא את העזרה · אם יש לה זכות [היתה] תולה לה · יש זכות תולה שנה אחת ויש זכות תולה שתי שנים ויש זכות תולה שלש שנים מכאן אמר בן עזאי חייב אדם ללמד את בתו תורה שאם תשתה תדע שהזכות תולה לה ור"א אומר [כל] המלמד את בתו תורה כאילו מלמדה תפלות רבי

[א] חולין פח ע"ב ועי' ב"ר פמ"ט : [ב] חולין פט ע"א : [ג] עי' ב"ר פמ"ג : [ד] חולין שם ברכות ו ע"א מ ע"א: [ה] מנחות לה ע"ב מגילה טו ע"ב ספרי סדר שלח במ"ר פ"ד :

חדושי גאונים

כי היה באותו שעה אשר היה איש מחציו ולמטה בעסקו את בני אדם היה חציו שלמעלה אלהים שהיתה הנפש בבחינת אלהות ובזה הגדיל כחו מכל אשר היו לפניו ואשר יהיו להם לאחריו. והבחינה הזאת היא מבוארת בדברי הרמב"ם ז"ל ואני עוד הוספתי נופך בזה לבאר הפרש אשר בין מדריגת נבואתו כי שאר הנביאים היו צריכים להאמת נבואתם ע"י אות כמ"ש הכתוב הדבר אשר יגיד הנביא ולא יבוא בזדון דברי הנביא לא תגור ממנו . וע"י האות אשר היתה מאמתת הנבואה.אכן במרע"ה לא היה נבואתו צריכה אות ומופת

עיון יעקב

לה בניה כאברהם אבינו . תולה הדבר באברהם לפי שהבטיח לו הקב"ה להיות לו לאלהים ולזרעך אחריך בזמן שזרעך מיוחס אחריך השכינה שורה א"כ אם זכתה זו שלא זנתה נמצא שזרעה מיוחס אחריה ע"כ שכינה שורה עליו כאברהם שנאמר בו ואנכי עפר ואפר בזכות ענוה זו שרתה עליו השכינה כי אני את דכא כדאיתא במדרש ובגמרא דחולין חושקני בכם שנתתי גדולה לאברהם אמר אנכי עפר ואפר ע"ש :

זכו בניו לשתי מצות . הוא ג"כ מדה כנגד מדה לפי שהרבה ענוה גדולה כזו והקב"ה בוחר בענוה להשרות שכינתו ביניהם כדלעיל כי אני את דכא ושפל רוח לכן ניתנו שתי מצות אלו שמרחיק הטומאה והזנות מישראל שגורם סילוק שכינה כל מקום שאתה מוצא קדושה צריכין להיות גדורים מן הערוה וזה שמתרץ הש"ס התם הנאה ליכא משא"כ שתי מצות אלו איכא הנאה סילוק הטומאה והזנות שגורם השראת השכינה : **והאיכא** נמי עפר כיסוי דם . פי' דנוהג אפי' בזמן שאין בהמ"ק קיים משא"כ אפר פרה ועפר סוטה שאינו נוהג רק בזמן שבהמ"ק קיים : **מה** נשתנה תכלת מכל הצבעונין . לפי שצבע תכלת אינו מצוי ודמיו יקרים וכדאיתא בב"מ דף ס"א גבי מי שתולה קלא אילן בבגדו ואומר תכלת הוא פרש"י שתכלת דמיו יקרים שצבוע בדם חלזון שאינו עולה מן הים אלא אחת לשבעים

עד שפניה מוריקות ועיניה בולטות והיא מתמלאת גידים . ונראה דלכך נענשה תחלה בג' דברים הללו ע"ד דאי' בפ"ק נדה דף ל"א ת"ר שלשה שותפין באדם הקב"ה ואביו ואמו וכו' לכך פניה מוריקות שהוא מחלק הקב"ה שהוא קלסתר פנים ועיניה בולטות שהוא מחלק האם שהוא שחור שבעין שעיקר ראית העין תלוי בו וכפרש"י על פסוק בתהלים סימן י"ז שמרני כאישון בת עין והיא מתמלאת גידים שהוא חלק אביו כדאיתא שם : **אם** יש לה זכות תולה . אפשר דבא לתרץ דלא תקשה מיד שמשקה לה לימא הוציאוה ולמה ממתינין עד שפניה מוריקות וכו' כיון דאיכא רגלים לדבר שזינתה שהרי משקין לה ומוחקין השם מטעם זה לזה מתרץ שיש זכות תולה לה לכך א"צ הוציאוה אע"ג שזינתה אולי יתלה הזכות להכי אין אומרים הוציאוה עד שפניה מוריקות : **מכאן** אמר בן עזאי חייב אדם ללמד את

סנה ואיתא במדרש רבה פ' ויקרא פ' כ"ז דף קנ"ו ע"ב א"ר בר סימון אמר הקב"ה יו"ד מיני בהמות מסרתי לך שלשה ברשותך ושבעה אינן ברשותך לא הטרחתי עליכם ולא אמרתי אליכם להתייגע בהרים להביא לפני קרבן מאלו שאינן ברשותך אלא ממה שברשותך ממה שגדל על אבוסך הה"ד שור או כשב או עז כי יולד עכ"ל להכי מקשה מפני מה הטריח הקב"ה במצוה זו מצבע שאינו מצוי להכי מתרץ לפי שתכלת דומה לים :

ענף יוסף

ונמנה עמהם כדי שיהיו בטוחים כולם לקום לתחית המתים אגבו כמ"ש כי שם חלקת מחוקק ספון ויתא ראשי עם ועיין בילקוט סדר ואתחנן :

נז היה ר' מאיר אומר מפני מה נשתנה תכלת מכל הצבעונין מפני שתכלת דומה לים כו'. לכאורה קשה דמשמע שצבע וודאי צריך שיהיה בציצית . אלא הקשה מ"מ צבע תכלת דוקא . ועל זה גופא קשה למה צריך כלל להיות צבע בציצית . אבל הענין שזה אינו קושיא כאמת ע"ד מאמר חז"ל במס' שבת משל למלך שמסר כליו לעבדיו . הפקחים שבהם קפלום והניחום בקופסא . והטפשים כו' לימים בקש המלך את כליו . פקחים החזירום כשהם מגוהצים דוקא . ר"ל שקיימו יותר ממה שהיא בתחלה והטפשים לא די שלא צבעום · אלא אדרבה עשו בהם מלאכה . בעברם ג"כ על מצות לא תעשה . והחזירום כשהם מלוכלכים בעוונותיהם בפועל . א"כ צבע דוקא בוודאי צריך שיהא בציצית ששקול כנגד כל המצות לרמז למ"ע כמ"ש בפירוש המשל . והלבן שבציצית רומז שיהא מעבירות ל"ת . רק הקושיא מפני מה תכלת דוקא . ע"ז תרצו מפני שתכלת דומה לים כו' (מהרב הגאון דוואלזין) :

נח תדע שזכות תולה לה · פרש"י תראה ותלמד בפרשת סוטה כו' כדי זריעת זרע ט' חדשים וי"א יותר כו' וקשה דתנא דידן דאומר ג' שנים מוקמינן בגמרא כרבי ישמעאל

עץ יוסף

של העשוי מצירי הדקל מן (ס"א הרך) זרדים הגדולים סביבות הדקל : כדי ליגעה · שתודה ולא ימחה השם על המים · ולמ"ד שבתחלה היה משקה אותה ואח"כ מביא מנחתה אע"פ שנמחק השם מיגעה כדי שתודה ולא תמות מיתה מנוולת שאע"פ שנמחק המגילה אם אמרה שמאה אני אינה שותה (ברטנורה) :

נז הנאה ליכא · עי' (פירש"י) ועיין ביפ"ת בב"ר פ' מ"ט סי' כ"ג : **בשכר** אם מחוט ועד שרוך נעל שהבריח עצמו מן הגזל (רש"י) וקשה דאין כאן גזל דמדינא לא בעי השבה דמציל מן הגיים שלו היה · ונראה דשכר אברהם היינו משום דקידש שם שמים ברבים כדי שלא יאמר מלך סדום שהוא העשירו· והכי משמע בתנחומא (יפ"ת) : **ולתכלת** של ציצית · אבל מצות ציצית גופיה מילתא אחריתי דאין מעכבין זה את זה כדאי' בפ' התכלת· ובמצות ציצית עצמו משמע דזכו בה בזכות שם שכסה ערות אביו כדאי' בב"ר פ' נ"ו ע"ש : **אלו** תפילין של ראש · לפי שהם בגובה של ראש ונראין דשייך בהו וראו וגו' ויראו ממך · אבל תפילין של יד מכוסים דכתיב לך לאות ולא לאחרים לאות (תוס' ברכות) : **שהתכלת** דומה לים · בא ללמדנו שהמקיים מצות ציצית כאלו הקביל פני שכינה (רש"י) כלומר זו היא הנאתה ובפרק כסוי הדם פרש"י וכשהקב"ה מסתכל בכסא הכבוד שלו נזכר במצוה זו שהיא כנגד כל המצות משמע לפי זה דהנאתם היא שהש' יזכור זכות האבות בהסתכלו בכסא הכבוד ויגן עלינו · ואי לאו זכות אברהם לא היה לנו מצות משום הנאה דמצות לאו ליהנות ניתנו :

נח חייב אדם ללמד את בתו תורה כו' · אין להקשות לבן עזאי דמאחר שתדע שהזכות תולה תזנה· דיש לומר שאם לא תלמוד תוציא שם רע על המים ותפתה לנשים שיזנו ותזנה פעם אחרת שראתה שאין המים מזיקין · לכן טוב יותר שתלמוד תורה : **תדע** שזכות תולה לה · עי' (פירש"י) קשה דילמא שתלמוד

אהבת איתן

שנתנה תמר סימנים לדבריה כשתבעה יהודה שאמר לה שמא אשת איש את אמרה לו פנויה אני שמא קבל בך אביך קידושין א"ל יתומה אני ופרש"י ושייתי קטנה והשיאוני אמי ואחי ואין נשואי נער ואונן ואינן כלום לאסור עליו משום כלתו ע"כ . ומשמע דאם היה האב משיאה שפיר היו נשואין נער ואונן · וא"כ ש"מ שהיו גדולים דאל"כ

גאון יעקב

הוא . אם נטעם השאלה · שהאל מפני מה נתאוה משה כו' האם לא ידענו כמה וכמה זכות הדר בא"י

רבי יהושע אומר א רוצה אשה בקב ותפלות[א] מתשעה קבין ופרישות הוא היה אומר חסיד שוטה ורשע ערום ואשה פרושה ומכות פרושים הרי אלו (מכלי) [מבלי] העולם:

דף כ ע"ב והם אומרים הוציאוה וכו'· מ"ט דדילמא מתה למימרא דמת אסור במחנה לויה והתניא ב טמא מת מותר ליכנס למחנה לויה ולא טמא מת בלבד אמרו אלא אפילו מת עצמו שנא' (שמות יג) ויקח משה את עצמות יוסף עמו במחיצתו אמר אביי שמא תפרוס נדה למימרא דביעתותא מרפייא אין דכתיב (אסתר ד) ותתחלחל המלכה מאד· ג ואמר רב שפירסה נדה והא אנן תנן ד חרדה מסלקת דמים פחדא צמית ביעתותא מרפיא:

נט שם [פיסקא יש לה זכות וכו'] מני מתני' [לא אבא יוסי בן חנן ולא ר' אלעזר בן יצחק איש כפר דרום ולא רבי ישמעאל] דתניא (כמה) [אם יש לה] זכות תולה [לה] שלשה חדשים כדי הכרת עובר (שנאמר (במדבר ה) ונקתה ונזרעה זרע) דברי אבא יוסי בן חנן ר' אלעזר בן יצחק איש כפר דרום אומר תשעה חדשים כתיב הכא ונקתה ונזרעה זרע וכתיב התם (תהלים כב) זרע יעבדנו יסופר לה' לדור זרע ה הראוי לספר רבי ישמעאל אומר י"ב חודש ואע"פ שאין ראיה לדבר זכר לדבר שנאמר (דניאל ד) ו להן מלכא מלכי ישפר עלך וחטיך בצדקה פרוק ועויתך במיחן עניין הן

רש"י

מפרש בגמ': רוצה אשה בקב ותפלות· גרסינן ובגמרא מפרש מאי קאמר: מכות פרושים· מפרש בגמרא שמכה עצמו בכתלים להראות שהוא עניו וצנוע: במחנה לויה· בהר הבית דהא עזרת נשים וגם שער נקנור לא נתקדשו בקדושת עזרה והרי הן כשאר הר הבית: עמו במחיצתו· ובמדבר נמי היו ג' מחנות לפנים מן הקלעים מחנה שכינה והלוים יחנו סביב למשכן העדות זה מחנה לויה והדגלים ג' פרסאות זה מחנה ישראל ומשה היה לוי וקאמר עמו: שמא תפרוס נדה· אגב ביעתותא דמים שמרים והנדה והזב והזבה ובעל קרי אסורים במחנה לויה כדילפינן בפרק אלו דברים (ברכות סז:): פחדא צמית· דאגה שאינה באה פתאום אלא דואגת שמא יבואו אויבים להורגה צומת את המקור מלהוציא דם ואפי' בשעת ווסתה והיא דנדה אדאגה איתמר דקתני הגיע שעת ווסתה ולא בדקה טמאה מפני שאורח בזמנו בא ר"מ אומר אם היתה במחבא והגיע שעת ווסתה ולא בדקה טהורה אם בדקה אחר כך ומצאתה טהורה ולא אמרינן אורח בזמנו בא שחרדה מסלקת את הדמים: ביעתותא· הבאה עליה פתאום כגון זו שלא היתה חרידה עד עכשיו ופתאום היא מרגשת בצערה וכן באסתר שבאת לה שמועת מרדכי פתאום: מרפיא· את הדמים ופותח את המקור: מני מתניתין· דקתני יש זכות תולה שלש שנים: כדי הכרת עובר· דדרים ונקתה על ידי זכות כדי ונזרעה זרע כשיעור שהעובר ניכר במעוברת: הראוי לספר· הראוי לחיות ולבא לספר שבחו של מקום: ואף על פי שאין ראיה· גמורה לדבר שזכות תולה עד י"ב חודש: זכר לדבר· לקמיה מפרש אמאי אינה ראיה: להן מלכא מלכי ישפר עלך· דניאל אמר לנ"נ כשפתר לו החלום שיהא נטרד מן האנשים להיות עם בהמה וחיה להן מלכא אמנם המלך מלכי ישפר עלך עלתי תיטב עליך להאמין לעלתי: וחטיך בצדקה פרוק· חטאיך על ידי צדקה פדה: ועויתך במיחן עניין· ועונותיך בחנינת עניים: הן

תוספות

רוצה אשה בקב ותפלות· פר"ח רוצה אשה שיהא בעלה חמר ויהא מצוי אצלה בכל שבת לתת לה עונתה ולא יביא לה אלא קב חטים ולא יהא גמל שהולך בדרך רחוקה ואינו נותן לה עונה אלא אחת לשלשים יום ואע"פ שמביא לה לשכרו ט' קבין חביבה עליה העונה בכל שבת וקב אחד מט' קבין ופרישות ל' יום וכו':

ביעתותא מרפיא· תימה לר"י והא בפ' בתרא דנדה (עא·) בגמרא ב"ש אומרים כל הנשים מתות נדות מ"ט דב"ש ביעתותא דמלאכא דמותא חזיא וב"ה פליגי עליה וקא מקשי התם אלא הא דתניא ב"ש אומרים כל (הנשים מתות נדות זבות) [האנשים מתים זבין] קרי כאן מבשרו ולא מחמת אונסו אלא טעמא דב"ש וכו' אלמא דלא אמר ביעתותא מרפיא וי"ל ביעתותא דמלאך לא מרפיא דלא חזי אלא בשעת הוצאת הנפש:

מהרש"א

זכות תולה לה ג' חדשים כדי הכרת עובר כו'· פרש"י דדרים ונקתה ע"י זכות כדי ונזרעה זרע וכו' עכ"ל ע"ש והוא דחוק דא"כ אמאי לא מייתי נמי הכא האי קרא כדמייתי לה בסמוך אתשעה חדשים וע"ק לפירושו דבפרק חלק קאמר משעה שנזרע היינו משנקלט הזרע במעי אשה כפרש"י גופיה שם ונראה דלאו מהאי קרא ונזרעה זרע יליף ליה אלא דכל אשה סוטה השותה היא בספק אם תנקי אם לאו ומסברא אית לן למימר דכמו דאם תנקי ידעינן בהכרת עובר ה"נ זמנה ניתן לה אם לא תנקי כדי הכרת עובר ודו"ק: זרע יעבדנו יסופר הראוי לספר כו'· יש לדקדק בזה דהכא משמע דהראוי לספר היינו משעה שנולד שיש לו פה מקרי ראוי לספר להשמיע קולו דהיינו אחר ט' חדשים ימי עיבורה ובפרק חלק מוכח מהאי קרא גופיה דלאו היינו משעה שנולד דפליגי התם אקטן מאימת בא לעוה"ב ה"א משעה שנולד דכתיב ויגידו לצדקתו לעם נולד וח"א משעה שסיפר דכתיב זרע יעבדנו יסופר וצ"ל דהאי תנא דהתם פליג אדהכא וס"ל משעה שסיפר היינו ממש משעה שיוכל לדבר ודו"ק: ר"י אומר י"ב חדש ואע"פ שאין וכו'· ולא ניחא ליה למימר דר"י שיעורא קמא דמתני' נקט דקתני יש זכות תולה שנה א' דכיון דמקרא מייתי לה ר"י משמע

עיון יעקב

כתו תורה . ואזיל נ"כ לשטתו כדאיתא ביבמות אבל מה אעשה שנפשו חשקה בתורה: רוצה אשה בקב ותפלות מט' קבין ופרישות . עיין פרש"י ומהרש"א ובתי"ט ולמאן דסבירא ליה בערבי פסחים דף ק"י דעשרה ג"כ אית ביה משום זוגות י"ל דלס"ק מט' קבין שלא יהא זוגות ועי"ל ע"ד דאיתא לקמן בפרק הפועלים דף פ"ד אבריה דר' ישמעאל ור' יוסי כחמת בת תשעה קבין ע"ש במפרשים דר"ל שהיה להם גבורות אנשים כל כך ומ"מ היו כובשין את יצרם ה"נ קאמר רוצה אשה בקב ותפלות כלומר אע"פ שאין לו גבורת אנשים רק בקב ותפלות מסעל שיש לו גבורת אנשים מט' קבין ופרישות: זרע הראוי לספר: היינו כדאיתא במדרש פ' וילך שמשה ביום שנולד היה לו פתחון פה: מאי אע"פ שאין ראיה לדבר זכר לדבר. מדקאמר ומאי אע"פ משמע דבל"ז לא היה קשה כי י"ל דמש"ה הוי רק זכר לדבר כי ר' ישמעאל סובר כתירוץ שני בגמרא

עץ יוסף

שתלמד מן החכמים שזכות תולה ולמה ליה למימר שתלמד בפרשה סוטה· ותירץ דא"ל דס"ל לרש"י דב"ע לא התיר שתלמוד רק תורה שבכתב ולא תורה שבע"פ· ורבי אלעזר אסר גם תורה שבכתב וכן פסק הרמב"ם שלומדת תורה שבכתב ותורה שבע"פ כאלו מלמדה תפלות· ומ"ש רש"י תלמוד בפרשה סוטה היינו כמ"ש התוס' בשם הירושלמי מזכרת עון כשאין לה זכות· מנחת זכרון כשיש לה זכות ע"כ:

נט שפירסה נדה· שרב הרגיש בפסוק יתור מלת מאד שיורה על היות החלחלה בהפלגה יותר מכל חלחלה אחרת ויוצאת מהיקש הטבעי· לכן אמר רב שפרסה נדה· וזה כי להיות מדרך חלחלה וחרדה לסלק הדמים· אך כשתהי' החלחלה יתירה מאד עד שבא לכלל ביעתותא אז מרפא· כדמסיק הכא בגמרא פחדא צמית ביעתותא מרפיא: ביעתותא· הבאה עליה פתאום כגון זו שלא היתה חרדה עד עכשיו ופתאום היא מרגשת בצערה (רש"י). ור"ל

ענף יוסף

דיליף שנה מנבוכדנצר ואשכח קרא דאמר ותני דכתיב כה אמר ה' על שלשה פשעי אדום ואין רמז לזה בפרשת סוטה. ויש לומר אף דבש"ס אוקימו מתני' כרבי ישמעאל דיליף מנבוכדנצר ס"ל דהוה מצי לאוקמיה כראב"י דאומר ט' חדשים. ואשכח קרא דאמר ותני ותלת שלפעמים מאריך הש"ת זמן אחר זמן ג' פעמים שנאמר על שלשה פשעי אדום. וג' פעמים ט' חדשים היו כ"ז חדשים רובו של שנה ראשונה ורובו של שנה ג' ושנת האמצעית שלמה נקרא שתולה שלש שנים. ולשופרא דמלתא אוקים כרבי ישמעאל דהוו ג' שנים שלימות מש"ה כתב רש"י שתלמוד בפרשת סוטה דילפינן ט' חדשים וי"א יותר שגם למ"ד יותר עד שנים מסוטה יכולה ללמוד דהיינו ג"פ ט' חדשים ותדע שזכות תולה לה עד שנה ג' ולא תזנה פעם ב' בהוליאה שם רע על המים שאין מזיקין (שבות יעקב) וע"ש עוד:

יד יוסף

א כתובות סב ע"ב: ב תוספתא דכלים פ"א פסחים סז ע"א נזי'מה ע"א: ג מגילה טו ע"א אסת"ר פ"ז ופ"ח ילקוט אסתר: ד נדה לט א' עא ע"א: ה עי' סנהדרין קי ע"ב: ו ב"ב ד ע"א:

חדושי גאונים

כי השכינה היתה מדברת מתוך גרונו וקרן אור פניו והיו רואים דבר ה' יוצא מפה קדשו . ואם אמנם מלינו כי מרע"ה גם הוא היה עושה ניסים ונפלאות לא היה מהצורך משה אליהם שיתאמת עי"ז נבואתו שהוא הנביא כי זאת ידעו. אכן הוא צריך מפני שני טעמים האחד מפני פרעה למען

אהבת איתן

תיפוק ליה דאף אם לא היתה יתומה אין נשואין לער ואונן מחמת שהיו קטנים אלא ע"כ כמ"ש . ועוד דבסוגיא דיבמות (דף ל"ט) משמע דס"ל דבאמת היו נשואין של ער ואונן נשואין וע"כ גדולים ובני עונשין היו. וכס' נדה לדרך בפ' חיי שרה כתב דער ואונן מחמת חכמתן היו ראוין

גאון יעקב

מפני גודל קדושתה. והאבות הקדושים וכל התנאים נתאוו לזה. וכן בתשובת הקב"ה כלום אתה מבקש אלא לקבל שכר. חלילה לייחס לאדון הנביאים לשמש את רבו ע"מ לקבל פרס· ולמה לא היה לו כוונה מחמת קדושת המצוה בעצמה. וכן מה שאמר אכנס לארץ כדי שיתקיימו על ידי. הוא לשון כבד. בקיצור הנ"ל אכנס לארץ כדי שאקיים אותם. אבל באמת ענין קדושת הארץ לדור שם הוא מצוה גדולה והוא נשוה עוון כאמרם ז"ל בכתובות. וכן לשהות

המתורגמן. א) וויניג עפייזע נור מיט דעם מאנן צו זאממען.

[דף כא ע"א] הן תיהוי ארכא לשלותך וכתיב (דניאל ד) כולא מטא על נבוכדנצר מלכא וכתיב (שם) לקצת ירחין תרי עשר. לעולם רבי ישמעאל היא ואשכחן קרא (דתאני ומתלית) [דאמר ותני] דכתיב (עמוס א) כה אמר ה' על שלשה פשעי אדום ועל ארבעה לא אשיבנו ומאי אע"פ שאין ראיה לדבר זכר לדבר דאיכא למיפרך דילמא שאני עכו"ם דלא מיפקד דינא עלייהו :

ם שם פיסקא ויש זכות תולה שלש שנים · זכות דמאי אי לימא זכות דתורה הא אינה מצווה ועושה היא ואלא זכות דמצוה ומי מגנא כולי האי והתניא את זו דרש רבי מנחם ברבי יוסי (משלי ו) כי נר מצוה ותורה אור תלה הכתוב את המצוה בנר ואת התורה באור [את המצוה בנר] לומר לך מה נר אינו (מגין) [מאיר] אלא לפי שעה אף מצוה אינה מגינה אלא לפי שעה [ואת התורה באור לומר לך] ומה אור (מגין) [מאיר] לעולם אף תורה מגינה לעולם ואומר (שם) בהתהלך תנחה אותך וגו' [א]בהתהלך תנחה אותך בעוה"ז ובשכבך תשמור עליך זו מיתה והקיצות היא תשיחך[ב](לעוה"ב) [לעתיד לבוא] משל לאדם

רש"י

הן תהוי ארכא לשלותך · בכן תהיה אורך זמן לשלותך שלא יבא עליך הפורענות וכן עשה היה מקבץ בכל יום עניי ישראל שהביא בגולה והיו צריכין למזונות ומפרנסן ואף דניאל כשהשיאו עצה זו לכך נתכוין שראה את ישראל שנפלו בגולה ומחזרין על הפתחים : וכתיב כולא מטא · כל הפורענות באת על נבוכדנאצר : לקצת ירחין תרי עשר · אלמא תלה לו זכות שנים עשר חדש : לעולם · מתניתין דקתני שלש שנים רבי ישמעאל היא : ואשכחן קרא דאמר ותני · שונה בהארכת זמן כלומר מקרא כתוב שהקב"ה מאריך זמן אחר זמן עד שלש פעמים הלכך הוו להו ג' שנים : דלא מיפקד דינא עלייהו · מן האומות אין ממהרים מן השמים לפקוד עונותיהם עליהם בעולם הזה אבל מישראל ממהרים ליפרע בעוה"ז ומדקדקין אחריהם : זכות דמאי · (איזה זכות) מגינה כל כך : זכות התורה · שהיתה עוסקת בתורה : הא לא מפקדה · דכתיב (דברים יא) ולמדתם אותם את בניכם ולא בנותיכם וכיון דאינה מצווה אין שכרה גדול כמצווה ועושה : היא תשיחך · תליץ בעדך את זכותך :

פתחים

מהרש"א

דלית ליה אלא האי שיעורא ולמאי דמסיק דג' שנים נמי איכא קרא ניחא דלא נקט אלא שיעורא קמא ואית ליה נמי הני שיעורי דאית בהו נמי קראי ודו"ק: הן תהוי ארכא כו'. פרש"י ואף דניאל כשהשיאו כו' ע"ש ובפ"ק דב"ב אמרינן דנענש ע"ז אי למר הטך שהתכוהו מגדולתו ואי למר דשדיוה לגובא דאריותא וק"ל: מה אור מגין לעולם וכו' ואומר בהתהלך תנחה אותך גו' · מקמיה דהאי קרא כי נר מצוה ותורה אור כתיב האי קרא ובתורה איירי שאמר שהתורה מגינה לעולם כי בעוה"ז תנחה אותך מלפון מנוחה מכל צרות גם בשכבך בקבר תשמור עליך מחיבוט הקבר גם לעוה"ב מדינה של גיהנם היא תשיחך להליץ בעדך ומה שהקשו התוספות למאי דמסיק דמצוה בין בעידנא דעסיק בה ובין בעידנא דלא עסיק בה אגוני מגנא אמאי קאמר הכא דהתורה מגינה לעולם הא אף מצוה מגינה לעולם י"ל דהמצוה לא מגנא אלא לעולם בעוה"ז אבל התורה מגנא אף לעוה"ב מדינה של גיהנם כדמייתי מקרא והקיצות היא תשיחך ומייתי נמי משל לאדם שהיה מהלך כו' הוא מבואר כי האדם מחובר מגוף ונשמה שהגוף פועל מעשה המצות והנשמה שהוא שכלו של אדם פועל העיוני שהיא התורה ולפי שיש לאדם ג' מעיקים טוללים בגוף מונעים אותו משלימות האנושי וכמו שהאבוקה בלילה מצלת את האדם מן הקוצים כו' כן המצוה בעוה"ז שדומה ללילה מצלת את האדם מפורעניות המתרגשות בעוה"ז שהם דבר וחרב ורעב מן הקוצים הוא רמז על קושי המזונות ורעב כמ"ש וקוץ ודרדר כו' פתחים רמז על הדבר שמת וטופל לפחת וברקנים רמז על צרת אויב מחרב והמצוה שהיא שלמות הגופנים מגנת עליהם ועוד יש לאדם מעיקים שנים מונעים אותו משלמות הנפשי והם היצה"ר וחבר רע המסיתו לרעה ולזה אמר אבל עדיין מתיירא הוא מחיה רעה ולסטים הוא רמז אלו שנים המונעים שלמות נפשו ומביאים את האדם לידי חטא דומים להם הא' הוא היצה"ר והב' בפיתוי אדם רע המסיתים אותו מזה אינו נצול ע"י זכות מצוה שהיא שלמות הגוף כ"א בזכות התורה שהיא שלמות הנפשי דמיון עמוד השחר הוא ניצל דביצה"ר אמרו אם פגע בך מנוול זה משכהו לבית המדרש וברשעים המסיתים אמר הכתוב

יד יוסף

א זוהר סדר וישב דף קפה ע"א: ב י"ל שהתורה שהוא עוסק בה בעוה"ז היא שם פה לאדם זה לדבר בה בישיבה של מעלה ומה שזולת זה היה דומה סלה :

חדושי גאונים

ידע כאמור ונודעתי לעיני הגוים בהשפטי בם . שנית היה צריכים האותות לאמת בקרב ישראל בזה השגחת הבורא י"ת ויצלתו תחת אשר טבעו בתחילה כיון מצולת דעות הנפסדות בהיותם במצרים . אכן ע"י האותות והמופתים אשר עשה משה נפקחו עיניהם לראות את מראות אלהים כי הוא המנהיג והמשגיח. וזה שאמר הכתוב ולא קם נביא עוד כמשה אשר ידעו ה' פנים אל פנים לכל האותות והמופתים אשר שלחו לעשות בארץ מצרים לפרעה ולכל ארצו . ולכל היד החזקה ולכל המורא הגדול אשר עשה משה לעיני

אהבת איתן

לעונש בשמותיהן . ומיושב בזה מה שהקשה הרא"מ דקודם כ' שנה לא היו ראוים לעונש בב"ד ש"מ. וכ"ת דא"כ ה"ק הכא שמתו בשביל אביהם דת"ל שהיה בהן עון השחתת זרע. י"ל דהכא סמוכין קדריש דהכי דמפורש בקרא שמתו בשביל שהשחיתו זרען מ"מ דרשוק סמוכין דגם

גאון יעקב

גם ולקיים כל המצוות התלויות בארץ : אבל אנחנו רואים כי משה ע"ה לא ביקש שידור שם או יתעכב בזמן מה. כי ראה כי הגזירה עמד נגדו. רק ביקש אעברה נא ואראה את הארץ . הראיה בלבד ולכנוס

עיון יעקב

דזכות תורה מגנא בזכות דנטרא לגברייהו וכו' והתם בנבוכדנצר היה זכות דמצוה משא"כ עכשיו דקאמר הש"ס ואשכח קרא על שלשה פשעי אדום והתם ודאי לא היה זכות דתורה כי כותי שעוסק בתורה וכו' מוכח דר' ישמעאל דזכות דמצוה קאמר מקשה שפיר ומאי אע"פ שאין ראיה לדבר זכר לדבר :

אף תורה מגינה לעולם. ואין להקשות לפי זה מה מקשה הא אינה מצווה ועושה דלמא לכך אינה מגינה לעולם רק שתים ושלש שנים משא"כ באנשים דמגין לעולם וי"ל דעל כרחך צריך לומר דהאי לעולם לאו דוקא דהרי מצינו כמה פעמים דת"ת מתים בחצי ימיהם וכדאיתא טובא בש"ס ועוד לפי מה דאיתא בירושלמי דשתים וג' שנים נלמד מאחאב ואמנון שעסק בתורה שתי שנים ואפ"ה לא הגינה לעולם אלא ודאי דה"ק דתורה לפעמים על עבירה קטנה מגינה לעולם משא"כ במצוה שאינה מגינה רק לפי שעה ולהכי אמנון שעבר על זנות ואנס אחותו בפרהסיא וכן אחאב שעבר עבירות גדולות לא הגינה רק ב' או ג' שנים וכן גבי סוטה שחטאה בא"א גם אינה מצווה ועושה ראוי שלא להגין כלל ושפיר

הרי"ף

ויש זכות תולה זכות דמאי אי זכות דתורה וכו'. יש לדקדק שמה הקשו והא אינה מצווה ועושה ודילמא משום הכי אינה מגינה לעולם אלא עד שלש שנים בלבד שאם היתה מצווה ועושה היתה התורה מגינה עד עולם. וע"ק היכי ס"ד דזכות דתורה היא דא"כ היכי קאמר בן עזאי מכאן שחייב אדם ללמד בתו תורה שאם תשתה תדע שהזכות תולה לה והרי אם לא תלמוד תורה לא יהיה לה זכות להתלות לה ונוח לו שלא ילמוד בתו תורה וכן על הצד האחר שהוא זכות דמצוה משמע דלא מקשה אלא מן הדבר אחר שאמר עבירה מכבה מצוה וכתב רש"י ז"ל אלמא דמצוה לא מגנא כולי האי וא"כ למה הביא כל הברייתא דלעיל דליכא לאקשויי מינה משום דבברייתא אומר דמצוה מגינה לפי שעה וכן הוא בסוטה שמגינה עליה לזמן מועט וא"כ למה מביא רישא דברייתא וע"ק הול"ל והלא זכות דמצוה והא לא מגינה כלל ולמה נקט מי מגינה כולי האי דמשמע שהיא מגינה במקצת ובדרשה שעבירה מכבה מצוה משמע שאינה מגינה כלל וכן קשה בברייתא מ"ש אינה מגינה אלא לפי שעה דמשמע שניצול מכל הפורענות לפי שעה ובמשל שהביא מהאבוקה משמע דאפילו לפי שעה אינו ניצול מכל הפורענות אלא ממקצת פורענות בלבד כמו שפרש"י דהכי קאמר ניצול מהפחתים ועדיין מתיירא מהחיות רעות ונמצא שאינה מגינה המצוה מכל הפורענות אפי' לפי שעה הרי שאין המשל דומה לנמשל. ונבאר מאי ואומר בהתהלך וכו' ונראה לפרש דאמר אי זכות דתורה הא אינה מצווה ועושה כלומר דמנ"ל דמגינה ג' שנים כיון שאמרנו בתורה עצמה יש זכות תולה שנה א' יש ב' שנים יש ג' שנים א"כ דיינו לומר דמי שאינו מצווה ועושה שיתלה שנה אחת או ב' שנים אבל ג' שנים מנ"ל ולמאי דס"ד שהוא זכות התורה אמר בן עזאי חייב אדם ללמד בתו תורה היינו תורה שבע"פ שממנה לומדין שכר התורה שהיא מגינה מהיסורין לפי שהם לא ילמדוה תורה שבע"פ והיא כבר למדה תורה שבכתב שמא תשתה והזכות של התורה תגין עליה ויתלה לה וכיון שלא למדה תורה שבע"פ לא ידעה שהזכות תולה לה ויוצא שם רע על המים וכו'. וביאור הברייתא נראה לדייק מ"ש את זו דרש ר' מנחם מאי את זו דרש ר' מנחם ואפשר דס"ד לדרוש בכתוב זה דכתיב כי נר מצוה ותורה אור דמדרים מרישא לסיפא ומסיפא לרישא דהיינו שיש למצוה איכות הנר והאור וגם לתורה יש איכות הנר והאור מדלא כתיב כי מצוה נר ותורה אור וכפי זה אין לדרוש שתלה המצוה בנר ואת התורה באור אבל את זו דרש ר' מנחם שאע"פ שנדרוש כך מכל מקום למה תלה המצוה בנר שלא אמר כי אור מצוה ותורה נר כי גם בהאי היינו דורשים שיש איכות אור למצוה ולתורה ואיכות נר לתורה ולמצוה ומדעשה עיקר לתלות הנר במצוה והתורה באור צריכין אנו לומר שיש התייחסות למצוה עם הנר ולתורה עם האור והוא שמה נר אינו מגין אלא לפי שעה רק שלא נטעה בפירוש מגינה לפי שעה הוא בעוה"ז כדמיון הנר שמאיר בלילה ולא ביום דשרגא בטיהרא מאי מהניא והתורה מגינה לעולם הוא בעולם הבא ובעולם הזה וא"כ הוה אמינא שהמצוה מגינה בעולם הזה תמיד לזה הביא ואומר בהתהלך תנחה אותך בעולם הזה וכו' דהאי קרא

עין יוסף

ור"ל שהדבר הפתאומי מוליד מרוצת הדם בעורקים למרבה · כי בזה מהתעוררת הרוח החזקה הפועם בלב · ועי"ז כל כלי הדם יפתחו · אך דבר עצב ודאגה מרבה השחורה · ויסוד העפר מתגבר בהד' טבעיים · ומכלה הדם הבאה בטבע :

ם דלא מיפקד דינא עלייהו · מן העובדי כוכבים אין ממהרים מן השמים לפקוד עונותיהם עליהם בעוה"ז · אבל ישראל ממהרים ליפרע בעוה"ז ומדקדקים אחריהם · וקשה דבאותה נבואה נאמר לישראל ג"כ על שלשה פשעי ישראל ואיך דחו דלישראל נפרעין מיד והא אשכחן גם בישראל דתני ותלת (שבות יעקב) :

שהיה מהלך (בדרך) באישון לילה ואפילה ומתירא מן הקוצים ומן הברקנים ומן הפחתים ומחיה רעה ומן הלסטים ואינו יודע באיזה דרך מהלך נזדמנה לו אבוקה של אור ניצל מן הקוצים ומן הברקנים ומן הפחתים ועדיין מתירא מחיה רעה ומן הלסטים ואינו יודע באיזה דרך מהלך כיון שעלה עמוד השחר ניצל מחיה רעה ומן הלסטים ועדיין אינו יודע באיזו דרך מהלך כיון שהגיע לפרשת דרכים ניצל מכולם ד"א עבירה מכבה מצוה ואין עבירה מכבה תורה שנאמר (שה"ש ח) מים רבים לא יוכלו לכבות את האהבה׃ אמר רב יוסף מצוה בעידנא דעסיק בה מגנא ומצלא בעידנא דלא עסיק בה אגוני מגנא אצולי לא מצלא תורה בין בעידנא דעסיק בה בין בעידנא דלא עסיק בה מגנא ומצלא׃ מתקיף לה רבא אלא מעתה דואג ואחיתופל מי לא עסקו בתורה אמאי לא הגינה עלייהו אלא אמר רבא תורה בעידנא דעסיק בה מגנה ומצלא בעידנא דלא עסיק בה אגוני מגנה אצולי לא מצלא מצוה בין בעידנא דעסיק בה בין בעידנא דלא עסיק בה אגוני מגנא אצולי לא מצלא׃ רבינא אמר לעולם זכות התורה ודקאמרת אינה מצווה ועושה נהי דפקודי לא מפקדי באגרא [א]דמקריין בנייהו ומתניין בנייהו ונטרן לגברייהו עד דאתו מבי רבנן מי לא מפלגי בהדייהו׃

סא שם **הגיע** לפרשת דרכים׃ מאי פרשת דרכים אמר רב חסדא זה תלמיד חכם ויום המיתה רב נחמן בר יצחק אמר זה ת"ח

רש"י

פתחים׃ גומא: **נזדמנה לו אבוקה של אור**· כך זכה לקיים מצות ניצל ממקלת פורענותיו: **ועדיין מתיירא מחיה רעה ומלסטים**· שדרכן לילך בלילה פן יפגעו בו כדכתיב (תהלים קד) תשת חשך ויהי לילה בו תרמוש כל חיתו יער: **הגיע עמוד השחר**· ואף כאן זכה לתורה ניצל מן החטא ומן הייסורין: **ועדיין אינו יודע וכו'**· שמא יכפנו יצרו לבטל וישוב עליו יצר הרע ופורעניות: **הגיע לפרשת דרכים**· ושם הכיר את דרכו ואף כאן הגיע ליום מיתה ולא פירש מן התורה עד יום מותו ניצל מכלם והכי מפרש לה לקמיה: **עבירה מכבה**· שכר מצוה: **ואין עבירה מכבה**· שכר מי שעסק בתורה קודש לכן אלמא מצוה לא מגני כולי האי: **לכבות את האהבה**· זו תורה כדכתיב (שיר ב) הביאני אל בית היין ודגלו עלי אהבה וגימטריא סוד יין: **אמר רב יוסף**· לעולם מגינה מן היסורין הרבה ומאי אינה מגינה דקאמר תנא קמא מן החטא שלא יכשילנו יצר הרע קאמר: **מצוה בעידנא דעסיק בה**· והיינו לפי שעה דקאמר: **מגנא**· מן היסורין: **ומצלא**· מיצר הרע שלא יכשילנו לחטוא: **בעידנא דלא עסיק בה**· משנגמרה המצוה ואינו עסוק בה אגוני מגנה מן הפורענות: **אצולי לא מצלא**· מיצר הרע: **אמאי לא הגינה עלייהו**· מיצר הרע שהחטיאם ועשאם רשעים גמורים כלומר אמאי לא תצילהו מן העבירות: **מצוה בין בעידנא כו' אגוני מגנא**· מן הפורענות כי מתניתי' ודקתני נמי בברייתא עבירה מכבה מצוה לאו מלהגין מן היסורין קאמר אלא מליטול שכר לעתיד: **לעולם זכות דתורה**· ולא שעוסקת בתורה אלא שטורחת בבניה ובבעלה שיעסקו: **ודמקריין ודמתניין**· שטורחות על בניהן להביאן אל בית הספר לקרות מקרא ולשנות משנה: **ונטרן לגברייהו**· וממתינות את בעליהן שיוצאין לעיר אחרת ללמוד תורה: **מאי פרשת דרכים**· מה הוא מדמה להגיע לפרשת דרכים דהא אבוקה היינו מצוה עמוד השחר הייתו תורה אלא פרשת דרכים מאי היא: **ויום המיתה**· [והוא] ת"ח ביום מותו

מהרש"א

שחזק במוסר גו' באורח רשעים אל תבא גו' והוא שלמות הנפש וק"ל: **עבירה כו' ואין עבירה כו'**· בכמה דוכתין המשיל התורה למים כמו כל צמא לכו למים גו' אבל הכא דמדמה הפלגת אהבת התורה לאש כמו שכתוב לעיל מיניה כי עזה כמות אהבה גו' רשפיה רשפי אש שלהבת יה שהיא התורה שהיתה כתובה לפניו יתברך באש שחורה על גבי אש לבנה ורצה לומר כי עזה כמות גו' שהוא היצה"ר הוא מלאך המות האהבה שהיא התורה היא עזה כמות לנצחו לפי שיש בה שלהבת יה כמ"ש שהקב"ה עוזרו שנאמר ה' לא יעזבנו בידו והשתא במקום הזה לגבי אש דימה העבירות למים רבים שלא יוכלו לכבות אהבה עזה זו שזכר ודקאמר ד"א עבירה כו' משמע דקאי אדלעיל וה"ק ד"א דלכך תלה קרא המצוה בנר והתורה באור דמים רבים דהיינו עבירה מכבה מצוה דהיינו רק נר קטן אבל התורה שהיא אש ואור גדול לא יוכל לכבות ודו"ק: **אלא אמר רבא תורה כו'**· ק"ק דאכתי כיון דאגנא לעולם למה מתו דואג ואחיתופל קודם זמנם כדאמרינן פרק חלק אמאי לא הגינה תורה עליהם וי"ל דלא קאמר תורה מגנא אלא מפורעניות ויסורים ולא ממיתה וק"ל: **באגרא דמקריין בנייהו ומתניין בנייהו כו'**· פירוש שהאשה מצויה בביתה יותר מהאיש ואומרת לבניהן לילך לבית הספר ויש לכוון בזה בקרא דכתיב כה תאמר לבית יעקב ותגד לבני ישראל ודרשו בו כה תאמר לבית יעקב אלו הנשים בלשון רכה ותגד לבני ישראל אלו הזכרים דברים קשים כגידים ומדקדקים בזה למה הקדים הנקבות לזכרים אבל לפי שכלל הנקבות בנתינת התורה אף שאין האשה מצווה על למודה נתן טעם ואמר כה תאמר לבית יעקב שהן הנשים שתגיד לבני ישראל ויהיה תגיד נסתר לנקבה שהיא תגיד לבניהן שילמדו ותטרח היא בלמידתם ובשכר זה יהיו הנשים בכלל קבלת התורה וזה שדקדק הכתוב לקרות הנקבות במקום הזה בית יעקב והזכרים בני ישראל לפי שהיא מצויה בביתה היא מוכנת טפי לצוות בניה על כך וק"ל: **מאי פרשת דרכים כו'**· ע"ד שאחז"ל אל תאמין בעצמך עד יום מותך וזה הת"ח כיון דהתורה בעידנא דלא עסיק בה לא מגלא מחטא כדמסיק לעיל הרי כל ימיו הוא בספק שמא יבא לידי חטא והוא כהולך בדרך ולא ידע אם הוא הולך בדרך שדעתו לילך בה כן זה הת"ח הוא כל ימיו בספק עד יום מותו שהוא יודע אז בעצמו שלא חטא ושלא יחטא עוד וכן יש לפרש למ"ד זה תלמיד חכם ויראת חטא שאז יצא מידי ספק זה שודאי לא יחטא עוד ולמ"ד זה ת"ח דסלקא ליה שמעתא כו' דהיינו פרשת דרכים ע"ד זה הדרך ישכון אור דעד שלא בא הת"ח למעלה זו גם שיש לו אור תורה כדלעיל להצילו מחטא אפשר דאינו מכוין על האמת וק"ל:

יד יוסף

א ברכות יז ע"א :

חדושי גאונים

כל ישראל. והוא ע"ד האמור כי מרע"ה נשתנה בזה משאר הנביאים אשר ידעו ה' פנים אל פנים ר"ל כי הודיע אותו שהוא נביא בפניו כי קרן אורו. אכן א"כ לא היה מצטרך לאותות ומופתים בשמים ובארץ. אכן אמר שהיה צריך לכל האותות והמופתים לעשות בארץ מצרים לפרעה ולכל ארצו. ולכל היד החזקה ולכל המורא הגדול אשר עשה היה רק לעיני כל ישראל לאמת בידם עיקרי האמונה ולא לאמת כי הוא נביא כאמור. והנה על כה הנעלה האמור יש לפרש ענין הכתובים בפ' אשת חיל. כי כבר דמו המפרשים ענין גוף ונפש לבחינת איש ואשה כי הנפש היא בבחינת איש המשפיע ומוסיף אומץ אל הגוף ומוליד תולדות שם ויפת. והאשה היא מקבלת ההשפעה הוא הגוף אשר יקבל זרע הנפש ותלד במתכונתו בתמונתו כצלמו. וזה שאמר אשת חיל מי ימצא שהוא רומז

אהבת איתן

בשביל אביהם שלא גמר מצותו היו ראוין למות וכה"ג כתבו התוס' בערובין (דף ס"ג) הא דאמר כתם כל הנותן מתנותיו לכהן אחד מביא רעב לעולם שנא' עירא היאירי היה כהן לדוד כו' וכתיב בתריה ויהי רעב בימי דוד וז"ל

גאון יעקב

שם ולראות. ואחר ישוב ע"ז חקר ר' שמלאי יפה. בשלמא אם היה רוצה לעלות שם ולהשתקע ולדור בדירת קבע ניחא. כי כל האבות התאוו לדור שם. אבל אנו רואים שלא נתאוה אלא לכנס בלבד ולא לדור. והוא כדרך הרוצה ליכנס בגן או בפרדס לשעה קלס לאכול ולשבוע

הרי"ף

דנר מצוה כתיב בתריה דקרא דבשתהלכך וכיון שבאותו פסוק הודיענו מעלת התורה שמגינה בעה"ז ובעה"ב למה חזר לומר בתריה ותורה אור שמגינה לעולם בעולם הזה ובעוה"ב אלא ודאי דהאי קרא ותורה אור שהוא מגין לעולם הוא כענין המשל שהוא הולך בלילה ונזדמנה לו אבוקה אחת שהוא נר מצוה מגינה עליו ממקלת פורעניות שהם הקוצים וברקנים כל זמן שהאבוקה בידו דולקת רואה מקום הפחת והוא ניצול אבל מפורעניות של חיות רעות ולסטים אין המצוה והאבוקה מגינה עליו אע"פ שהמצוה היא בידו וזהו מגינה לפי שעה בעוד שהאבוקה

עיון יעקב

ושפיר מקשה והא אינה מצווה ועושה ועיין עוד בסמוך ד"ה מצוה: **אלא** מעתה דואג ואחיתופל מי לא עסקו בתורה אמאי לא הגינה עלייהו: ורב יוסף ס"ל כדאיתא בחגיגה דף ט"ו שטינא היה בלבם וכה"ג אמרינן בחלק דף ק"ו לא היתה תורתם רק מן השפה ולחוץ ופרש"י שם ולא בלב וזה נ"ל כוונת הפסוק בלבי צפנתי אמרתך למען לא אחטא לך וזה ג"כ יהי לבי תמים בחקיך למען לא אבוש וזה תורת אלהיו בלבו לא תמעד אשוריו וזה ג"כ כוונת הפסוק אשרי אדם לא יחשוב ה' לו עון ואין ברוחו רמיה הכוונה ג"כ על דרך זה אשרי האיש אשר ה' לא יחשוב לו עון דהיינו שהוא תלמיד חכם ואין עבירה מכבה תורה וזה דוקא שאין ברותו רמיה שאין טינא בלבו ועיין בחידושינו באבות פ"ג משנה י"ב: **מצוה** בין בעידנא דעסיק בה ובין בעידנא דלא אסיק בה אגוני מגנא. פירש"י מן הפורענות ומ"מ קאמר דאינה מגינה רק לפי שעה לפי שאינה מצלת רק מן הפורענות של עוה"ז דמקרי רק חיי שעה משא"כ תורה דמצלת מן היצר רע שעי"כ ניצול מדינה של גיהנם שהוא חיי עוה"ב מקרי מגינה לעולם וכדאמרינן בעלמא על חיי שעה מברך על חיי עולם לכ"ש וזה כוונת מהרש"א ומתורץ בזה מה שבניחו תוספות בתימה ועכ"פ מוכח מסוגיא זו דתלמוד גדול ממעשה ועיין בקידושין דף מ' ע"ב ובסוף פ"ק דב"ק ותוספות שם: **בזכות** דמקריין בנייהו ומתניין בנייהו. משמע רק מקרא ומשנה ולא גמרא היינו משום דאיתא בכתובות דף נ' בר שית למקרא בר עשר למשנה ומגלגל אדם עם בנו עד י"ב שנה פירש"י שם בנחת וזה דרכה של אשה להשתדל עם בנים בדברים כדאיתא בפ"ק דקדושין אבל

ת"ח ויראת חטא מר זוטרא אמר זה ת"ח דסלקא ליה שמעתא אליבא דהלכתא דבר אחר עבירה מכבה מצוה ואין עבירה מכבה תורה אמר רב יוסף דרשיה ר' מנחם בר' (יוסף) [יוסי] להאי קרא כסיני ואלמלי דרשוהו דואג ואחיתופל הכי לא רדפו בתר דוד דכתיב (תהלים עא) לאמר אלהים עזבו רדפו ותפשוהו כי אין מציל מאי דרוש (דברים כג) ולא יראה בך ערות דבר ושב מאחריך ולא הוו ידעי דעבירה מכבה מצוה ואין עבירה מכבה תורה · מאי (שה"ש ח) בוז יבוזו לו אמר עולא לא כשמעון אחי עזריה ולא כרבי יוחנן דבי נשיאה אלא כהלל ושבנא דכי אתא רב דימי אמר הלל ושבנא אחי הוו הלל עסק בתורה שבנא עבד עסקא לסוף א"ל תא נערוב ונפלוג יצתה ב"ק ואמרה (שם) אם יתן איש את כל הון ביתו באהבה בוז יבוזו לו:

סב דף כא ע"ב פיסקא רבי אליעזר אומר [כל] המלמד את בתו תורה למדה תפלותי (למדה) [תפלות] ס"ד אלא כאילו למדה תפלות א"ר אבהו מ"ט דר"א דכתיב (משלי ח) אני חכמה שכנתי ערמה כיון שנכנסה (בו) חכמה באדם נכנסה בו ערמומית ורבנן האי אני חכמה שכנתי ערמה מאי דרשי ביה מיבעי ליה לכדר' יוסי ברבי חנינא דא"ר יוסי ברבי חנינא אין דברי תורה מתקיימין אלא במי שמעמיד עצמו עליהן ערום

רש"י

מותו [וידע] שלא פירש לפרוק מעליו עול תורה: **ויראת חטא** · זכה ליראת חטא אחר שזכה לתורה ניצול מכולם שהתורה מלמדתו דברי מצוה ודברי איסור וממה הוא צריך לפרוש ויראת חטא מונעו מלרדוף אחר יצרו: **דסלקא ליה שמעתא אליבא דהלכתא** · והכי קאמר עלה עמוד השחר ניצל מן החיה וכו' זכה לתורה ניצל מיצר הרע ומן החטא ועדיין אינו יודע באי זה דרך מהלך אם יזכה שיסייעוהו מן השמים להתקבל דבריו בין חבריו להורות כהלכה וכמשפט הגיע לפרשת דרכים [כלומר] זכה לכך ניצול מכולם: **לאמר אלהים עזבו** · כך היו אומרים עליו אלהים עזבו שבא על אשת איש ואין אנו נענשין עליו רדפו ותפשוהו כי אין מציל אין לו זכות שיצילנו שהעבירה כבתה זכיותיו: **לא יראה בך** · עבירה ואם יראה ושב מאחריך: **שמעון אחי עזריה** · תנא הוא במשנה קמייתא דזבחים ולמד תורה ע"י אחיו שהיה עסוק בפרקמטיא ומפרנסו כדי שיחלוק הוא בזכות תלמודו של שמעון ולפיכך הוא נקרא על שם עזריה אחיו. וכן רבי יוחנן למד על ידי הנשיא שהיה מפרנסו: **הלל** · עסק בתורה מתוך עוני רב כדמפרש במסכת יומא (דף לה:): **למדה תפלות ס"ד** · וכי התורה תפלות קרית לה: **כאילו** · שמתוכה היא מבינה ערמימות ועושה דבריה בצנעה: **חכמה**. תורה: **שמעמיד עצמו ערום עליה** · שפירש מכל עסקיו ונעשה עליה עני וחסר כל · ל"א שמשים עצמו ערום עליה גרסינן שמערים לקיים תורתו לקבוץ על

יד

מהרש"א

אלמלא דרשוהו דואג כו' · לאו דווקא קאמר דהוו ידעי האי קרא דהא דואג בימי שאול הוה ולא היה חי רק ל"ד שנים כדאמר פרק חלק וא"כ ע"כ שלמה נולד אחר מותו ועוד דגם בימי אחיתופל לא היה לו לשלמה רק ז' שנין שהיה שלמה בן בת בנו כדאמרינן פרק בן סורר[א] ואחיתופל לא חזא את דואג כדאמרינן התם והאי קרא הא שלמה קאמר ליה אלא ה"ק אלמלא הוו ידעי הדרוש הזה וכוונתו דאין העבירה מכבה תורה כו' ועיין בסוגיא זו בפרש"י ותוס' ובחידושינו בהלכות וק"ל: **מאי בוז יבוזו לו כו'** · ונראה כיון דידע לפרש רישא דקרא אם יתן איש את כל הון ביתו באהבה דמיירי באהבת התורה ידע נמי לפרש בוז יבוזו מלשון בזיון שמבזין אותו על כך אבל ה"ק מאי בוז יבוזו לו מלשון כפל דהוי סגי למכתב יבוזו לו וקאמר דבוז יבוזו לו בכפול דהיינו בעוה"ז ובעוה"ב כדמסיק דיבוזו בעוה"ז דלא לקרוהו הלל אחי שבנא כמו שקראו שמעון אחי עזריה לכבודו בעוה"ז וכן ר' יוחנן דבי נשיאה נקרא בעוה"ז כן לכבוד דבי נשיאה ויבוזו לו גם בעוה"ב מלמפלג עמו שכר לימוד התורה וק"ל: **כיון שנכנסה חכמה באדם נכנסה עמו ערמומית כו'** · ולגבי איש הוא תועלת להבין ערמת הרשעים ולהערים כנגדם וסיים בזה ודעת מזימות אמצא י"ל ע"י דעת של תורה מזימות של אחרים אמצא וע"ד עם עקש תתפל אבל נשים דעתן קלות פן יערימו ויבואו לידי עבירה וקלקול וק"ל: **שמעמיד עצמו ערום עליהן שנאמר כו'** · עיין פרש"י ועוד י"ל ע"ד שאמרו [ב] כל האוחז ס"ת ערום כו' ערום בלא אותה מצוה כיוצא בזה קאמר הכא שמעמיד עצמו ערום על דברי תורה כאילו הוא ערום ממנה ואינו מתגאה לומר שהוא חכם ואין צריך לשום רב ובענין זה סמך לזה שאמר אלא במי שמשים עצמו כמי שאינו כו' דהיינו גם אם חכם הוא

[א] מהרש"א ד"ה אלמלא. פ' בן סורר (סט ע"ב):[ב] שם ד"ה שמעמיד. ע"ד שאמרו (שבת יד ע"א מגילה לב ע"א):

חדושי גאונים

על הגוף ואם טוב יעשה בעמיו אזי תקרא אשת חיל · ואמר מי ימצא אשת חיל כזאת ורחוק מפנינים מכרה כי רחוק מלהמצא גוף שלם כזה · ואמר להתחיל לספר בשבח מעשה אשה הזאת. בטח בה לב בעלה ושלל לא יחסר ר"ל שהגוף הוא נאמן כל כך להנפש עדי יבטח בה לבו ונעזר ממנה ואם כי לא ילחם עכ"ז שלל לא יחסר. ר"ל אם שוולל מאתו תענוגי

אהבת איתן

התוס' בד"ה מביא רעב ואע"ג דכתיב אל שאול ואל בית הדמים הא והא גרס וסמוכין קדרים ע"כ. הרי דדרשינן מסמוכין דראוין לעונש ג"כ מחמת חטא אחר אע"פ שבקרא כתיב שהיה העונש מחמת דבר אחר והכי א"ש הא דכאן ודלא כמהרש"א ועי' בח"א בס"פ נגמר הדין (דף מח ע"ב) גבי קללת דוד שנתקיים בזרעו דהיינו נמי רק גרס לחטא אחר שהיה בהן ואי לעכו"ס לא היו ראוין לעונש מיתה כזה. וביפ"ת פי' דאי לאו חטא יהודה לא היו נענשים ער ואונן על חטאן מפני שהיו ניצולין בזכות של יהודה:

גאון יעקב

הפירות ואחר יצא. ולזאת אמר וכי לאכול מפרי' ולשבוע מטובה כו' והשיב ר"ש תשובה נכונה. והוא כי ידוע כי אדונינו משה מעולם שלימותו היה נכסף הכל לזכות את הרבים. ולא הספיק לו מה שהשיג להשלים את עצמו. אבל השתדל תמיד לדמות אל קונו ולהשלים אחרים · באמרם ז"ל משה

עיון יעקב

אבל גמרא מי"ג שנה ואילך שהם יורד עמו עד לחייו וזה דרכו של איש ולא אשה והא דקאמר שלשה דברים ונטרי לגברייהו היינו לומר דלכך הזכות תולה ג' שנים כל שנה ושנה בזכות של א' מהן או דלכך הזכות תולה ג' שנים מדה כנגד מדה כי התלמידים יוצאין שלא ברשות שתים ושלש שנים כדאיתא בכתובות דף ס"ב ע"ב ע"ש:

זה תלמיד חכם ויום המיתה · פרש"י זה ת"ח ויום מותו שלא פירש לפרוק מעליו עול תורה ולהכי מצינו ברב חסדא בסוף מ"ק דף כ"ח דלא הוה פסיק פומיה מגירסא עד שעת מותו ואזיל לשטתו ועוד י"ל זה תלמיד חכם ויום המיתה כלומר שאינו משכח תלמודו ביום מותו וכדאמרינן בעלמא אשרי מי שבא לכאן ותלמודו בידו ובדואג מצינו בחלק דף ק"ו לא מת דואג עד ששכח תלמודו ועמ"ש בסוטה דף י"ג ע"ב גבי לא אוכל עוד לצאת ולבוא בדברי תורה ע"ש ועיין בחדושינו בברכות דף י"ט ורב נחמן בר יצחק דאמר זה ת"ח ויראת חטא ג"כ מה"ט דכל שיראת חטאו קודם לחכמתו חכמתו מתקיימת עד יום מותו ומר זוטרא דאמר זה ת"ח דסלקא ליה שמעתא אליבא דהלכתא שאז וה' עמו לשמרו מן החטא וכמ"ש לעיל דף ה' באריכות ומה"ט מצינו גם בחלק בדואג שלא אסיק שמעתא אליבא דהלכתא ע"ש: **דכתיב** לאמר אלהים עזבו רדפו ותפשוהו כי אין מציל והן אינן יודעין שעבירה מכבה מצוה. עיין בתוספות ואפשר לומר דאע"ג דמצוה אגוני מגנא מן הפורענות אפילו בעידנא דלא עסיק ביה והא דעבירה מכבה מצוה מליטול שכר לעתיד כפרש"י מ"מ בהא עכ"פ מכבה מצוה שהקב"ה שב מאחריו ואין משמרו מבעל הבחירה במלחמה כדכתיב ושב מאחריך דודאי אין לך ריק בישראל שאיננו מלא מצות כרמון והפ"ה כתיב ושב מאחריך והא דמגנא מן הפורענות היינו פורענות מן השמים המקרים לבוא עליו משא"כ מאדם בעל הבחירה ובזה מיושב קושיות התוספות: **מאי בוז יבוזו לו**. הכונה כיון דדרים מים רבים לא יוכלו לכבות את האהבה על התורה א"כ קשה מאי אם יתן איש את כל הון ביתו בוז יבוזו לו דהלא ודאי המשנה ת"ח מנכסיו ומחזיק בעץ החיים שיוכל ללמוד בודאי שכרו גדול (ועיין בילקוט שה"ש דדרים הכל על האומות ובוז יבוזו על הממן) לזה מתרץ לא כשמעון אחי עזריה ולא כר' יוחנן דבי נשיאה כלומר אלים ודאי לא אמרינן בוז יבוזו להם ששכרם גדול אלא כהלל ושבנא וכו' לסוף אמר תא ונערוב ונפלוג ולכתחלה הניחו להלל ללמוד מתוך הדוחק להכי יצאה בת קול כזה בוז יבוזו לו וכן משמע בספר יוחסין דף י"ט ע"א: **במי שמעמיד עצמו עליה ערום**. עיין פרש"י ומהרש"א עי"ל ע"ד דאמרינן מי שיראת

הרי"ף

שהאבוקה דולקת בידו אבל לאחר שעה שנפלה האבוקה מידו אע"פ שלא כבתה אינו ניצול מהפורעניות וכבתה היא בעשיית עבירה ונפלה מידו הוא כשפירש מהמצוה ואינו בידו הרי מגינה לפי שעה מפורענות הקוצים אבל אם יבואו עליו החיות אינו ניצול אבל התורה היא כאור היום שניצול מהחיות רעות ולסטים והיינו מגינה לעולם אפי' שאינו בידו ומכאן יש להקשות למ"ד דזכות מצוה מגינה ג' שנים והרי המצוה אינה מגינה אלא כשהוא עוסק בה דהיינו לפי שעה ולמקצת פורעניות וגם יש להקשות מד"א שאמר עבירה מכבה מצוה דהיינו אפי' לפי שעה אם יש בידו עבירה שעבר אחר עשיית המצוה היא מכבה המצוה שלא תגין על הפורענות כלל וכאן בסוטה שיש בידה עבירה הרי המצוה שהיתה בידה כבתה לה ואינה מגינה עליה מפורעניות ומשני רב יוסף מצוה בעידנא דעסיק בה וכו' דפירוש הברייתא דאמרה דמצוה מגינה לפי שעה הוא לענין הגנה מהחטא שבעידנא דעסיק בה ושומר מצוה

לא

עין יוסף

סא מאי בוז יבוזו לו · הוא סוף פסוק של מים רבים לא יוכלו לכבות וגו' ר"ל למה בוז יבוזו לו אם איש יתן את הון ביתו באהבת התורה ומתרץ עולא לא כשמעון אחי עזריה · תנא הוא במשנה קמייתא בזבחים ולמד תורה ע"י אחיו שהיה עסוק בפרקמטיא כדי שיחלוק הוא בזכות למוד שמעון ולפיכך נקרא ע"ש עזריה אחיו · ותוכן הפירוש הוא דודאי מי שמחזיק ידי לומדי תורה כדי שיוכלו הלומדים ללמוד תורה וזה המחזיק יש לו שכר תורה ולא בוז יבוזו לו · אבל אם איזה ת"ח אשר למד כבר ובא אצלו איזה עשיר לומר לו שיחלוקו יחד כמו הלל ושבנא שאמר ליה לבסוף אחרי אשר כבר למד הלל · תא נערוב ונפלוג · ע"ז נאמר אם יתן איש את כל הון ביתו באהבה בוז יבוזו לו: **שמעמיד עצמו ערום עליה** · שפירש מכל עסקיו ונעשה עליה עני וחסר כל (רש"י) או פי' שיהיה נקי וערום מכל מחשבות עולמיות המטרידות את האדם מלמוד התורה כי צריך לזה לב זך מאד · וכתב רש"י

שיש

רש"י

יד וללמוד מכל אדם : מאין תמצא · מן העשוי כאין תמצא : רוצה אשה בקב ותפלות · חפצה היא ליזון מזונות מועטים ויהא תפלותה מצוי לה בתשמיש : מתשעה קבין ופרישות · לפרוש מן התפלות לפיכך אין טוב שתלמוד תורה : מטעים דבריו לדיין · דמשתקעו בלב הדיין שערי זכיות לדברי זה קשה לסלקם והרי ערמתו ורשע הוא שעובר על לא תשא שמע שוא (שמות כג) : להשלים לו מאתים זוז · ומעתה לא יטול לקט ויש לו קרובים עניים שיטלום : נכסים מועטים · דתנן (ב"ב קלט) מי שמת והניח בנים ובנות בזמן שהנכסים מרובים הבנים יירשו והבנות יזונו בנכסים מועטים הבנות יזונו והבנים ישאלו על הפתחים : שקדמו ומכרו · קודם שבאו הבנות לבית דין והעמידו בית דין הנכסים בחזקת הבנות : המכריע לאחרים באורחותיו · לאו ועשו (כרלוני) [כמוני] ולכו בדרכי ולא נתכוין זה אלא להראות את עצמו ככשר בעיני הבריות ואין תוכו כברו אלא שלא ידקדקו אחריו לבדוק בתועבותיו : שקרא · מקרא : ושנה · משנה : ולא שמש ת"ח · ללמוד תלמוד

גמרא

שנאמר אני חכמה שכנתי ערמה א"ר יוחנן אין ד"ת מתקיימין אלא במי שמשים עצמו כמי שאינו (יודע) שנא' (איוב כח) והחכמה מאין תמצא:

שם **פיסקא** ר' יהושע אומר רוצה אשה בקב ותיפלות מתשעה קבין ופרישות ·

מאי קאמר ה"ק [א]רוצה אשה בקב ותפלות [עמו] מתשעה קבין ופרישות :

פיסקא הוא היה אומר חסיד שוטה וכו' · היכי דמי חסיד שוטה כגון דטבעה אתתא בנהרא ואמר (לא מסיקנא לה משום דקא מסתכלנא בערוה) [לאו אורח ארעא לאיסתכולי בה ואצולה] · ורשע ערום היכי דמי רשע ערום א"ר (חנינא) [יוחנן] זה המטעים[א] דבריו לדיין קודם שיבא בעל דין חבירו רבי אבהו אמר זה הנותן פרוטה לעני להשלימו למאתים זוז דתנן [ב]מי שיש לו מאתים זוז לא יטול לקט שכחה ופאה ומעשר עני היו לו מאתים זוז חסר אחד אפילו אלף נותנים לו כאחד הרי זה יטול רב אסי א"ר יוחנן זה המשיא[ב] עצה למכור בנכסים מועטים דאמר רב אסי א"ר יוחנן [ג]יתומים שקדמו ומכרו בנכסים מועטים מה שמכרו מכרו אביי אמר [ד]זה המשיא עצה למכור בנכסים כרשב"ג דתניא נכסי לך ואחריך לפלוני ירד הראשון ומכר ואכל השני מוציא מיד הלקוחות דברי רבי ר"ש בן גמליאל אומר אין לשני אלא מה ששייר ראשון (בלבד) :

סג שם (אמר) רב יוסף בר חמא אמר רב ששת זה המכריע[ג] אחרים באורחותיו. רבי זריקא אמר רב הונא זה המיקל לעצמו ומחמיר לאחרים . עולא (בר רב) אמר זה [דף כב ע"א] שקרא ושנה ולא שמש תלמידי חכמים דאתמר

תוספות

רוצה אשה בקב ותיפלות · פר"ח רוצה אשה שיהא בעלה חמר כו' [ועי' לעיל בדף כ"ז ע"א] [ורבי פירש בשם רב האי המשרה אשתו ע"י שליש לא יפחות לה מקביים חיטין מן שבת לשבת כדמוכח בגמרא בפרק אע"פ (דף סד:) ועונתה מצוי לה ואילו המורד על אשתו (שם דף סג·) מוסיפין על כתובתה ג' דינרים בשבת ושער בינוני הוא ד' סאין בסלע כדאיתא פ"ח דפאה מ"ז וסלע ד' דינרים נמצאת סאה בדינר וג' סאין בג' דינרים שהן י"ח קבין הרי שחכמים עמדו על סוף דעתה שהיא רוצה בתיפלות ועמו שני קבים מי"ח קבים שיפרוש ממנה דקביים אחד מט' בי"ח קבין] : היכי דמי חסיד שוטה · ירושלמי ראה תינוק מטבע בנהר אמר לכשאחלוץ תפילין אצילנו עד שהוא חולץ תפילין הוציא זה את נפשו :

מהרש"א

משים עצמו כמי שאינו חכם כמ"ש איזהו חכם הלומד מכל אדם ר"ל איזה חכם שהתורה מתקיימת בו הלומד מכל אדם ואינו משים עצמו חכם והוא פי' הקרא דמייתי והחכמה מאין מי שמשים עצמו כאין בו חכמה בו תמצא החכמה : רוצה אשה בקב · פירש"י חפצה ליזון כו' לפיכך אין טוב שתלמוד תורה עכ"ל גם שהתורה ודאי הזהירה לפרוש מן התפלות מתוך שהיא חפצה בה יותר לא תשגיח באזהרת התורה ומוטב שיהיו שוגגין ואל יהיו מזידין ועיין בתוס' לפי' רבינו האי נקט קב וט' קבין דוקא ולפי' ר"ח נ"ל דלאו דוקא נקט קב וט' קבין אלא דכן דרך התלמוד כמו י' קבין חכמה ירדו לעולם ט' קבין נטל א"י ואחד כל העולם כולו דפרק האיש מקדש וכל הנהו דמייתי שם דלאו דוקא קב וט' ע"ש : זה הנותן דינר כו' · מקרי רשע דעינו רעה בשל אחרים הוא והנותן עצה למכור כו' ואף על גב דאם הוא רעה לבנות הוא טובה לבנים וכן באחריך לפלוני כו' מ"מ מקרי רשע שהוא מעביר דעת החכמים והנותן כמ"ש התוספות וק"ל : זה המכריע אחרים באורחותיו כו' · עיין פרש"י ועי"ל שמשיא אחרים לפי אורחותיו ודרכיו שיצא ממנו טובה לו גם שהדבר עומד

א כתובות סב ע"ב : ב פאה פ"ח מ"ח : ג כתובות קג ע"א יבמות סו ע"ב ב"ב קמ ע"א : ד כתובות נה ע"ב ב"ב קלז ע"א קעד ע"ב ערכין כג ע"א :

חדושי גאונים

הגוף לא יחסר עי"ז מאומה · כי ישכבו שניהם ואם להם בעבודת יוצרם ב"ה ולא יחסר כל בהם . ועל זה אמר עוד גמלתהו טוב ולא רע כל ימי חייה · כי הגוף אם טוב יגמול תמיד כל ימי חייה ר"ל אף בעת עסקה בחיות הגוף שהם עסקי הזמני . וע"ז אמרו רז"ל הרוצה שיחיה ימית את עצמו . אמנם אשת חיל הזאת היא במדרגה המעולה הזאת אף כל ימי חיי' תגמלנו אך טוב כי גם תשוקתה רק טוב ולא רע בשום פעם אשר אין זה

אהבת איתן

(שייך לסי' נ"ם) לכן אחלק לו ברבים כו' כהראשונים ולא כראשונים ת"ל ואת עצומים יחלק שלל כאברהם יצחק ויעקב שהיו עצומים בתורה ובמצות . וק"ל הא קיי"ל בפ"ק דע"ז (דף ג') דגדול המצווה ועושה ממי שאינו מצווה ועושה שאינו מקבל שכר מי שאינו מצווה ועושה כמו המצווה · וא"כ מאי רבותייהו דאברהם יצחק ויעקב שהיו עצומים בתורה ומצות לענין קבלת שכר שהרי קודם מ"ת היו ואין מצווין

גאון יעקב

זכה וזיכה את הרבים כו' ולפיכך כל המצות שהיה יכול לזרז את ישראל ולעשותם היה מדריכם . ע"כ אמר משה· האמת כי אני מזרז אותם על המצות . אשר אינם תלוים בארץ . אבל המצות התלוים בארץ איך אזרז אותם על

הרי"ף

לא יזדמן בידו חטא אבל לאחר שגמר המצוה אינו בטוח שלא יחטא אבל לעולם שהוא ניצל מהיסורין וכן מ"ש עבירה מכבה מצוה היא מגנת מהחטא ואיכא בינייהו דלישנא קמא מגינה מהחטא לפי שעה כל זמן שהמצוה בידו והוא עסוק בה אבל אם פירש מהמצוה אע"פ שלא עשה עבירה אינה מגינה מהחטא כי אפשר לו לבא לידי חטא ומגינה מהיסורין וכד"א אומר דוקא עבירה מכבה מצוה דהיינו כשעשה עבירה אבל כ"ז שלא עשה עבירה אע"פ שפירש מהמצוה הוא ניצול מהחטא דכ"ז שלא עבר עבירה בעידנא דעסיק בה איקרי . א"נ רב יוסף דאמר אפי' כשעבר עבירה מכבה המצוה שלא תגין מהיסורין והא דסוטה אם יש לה זכות מצוה מגינה מהיסורין אע"פ שיש בידה עבירה מיירי שעשתה המצוה אחר העבירה ואז תולה לה :

עיון יעקב

חטאו קודם לחכמתו חכמתו מתקיימת וכדכתיב משלי כ"ב וכ"ז ערום ראה רעה ונסתר כפרש"י שם שנסתר מן העבירה וזה שאמר אין דברי תורה מתקיימין אלא במי שמעמיד עצמו ערום עליה וכן יש לכלול כמה גוונין כמו הא דאמרינן ותבחר לשון ערומים ללמוד בלשון קצרה וכן אדם ערום כסה דעת עיין במשלי י"ב וכה"ג טובא : אין דברי תורה מתקיימין אלא במי שמשים עצמו כאילו אינו . וכדאיתא בתענית דף ז' דלכן נמשלה התורה למים מה מים מניחין מקום גבוה והולכין למקום נמוך אף דברי תורה אינם מתקיימין אלא במי שדעתו שפלה ולכך נמשלו לג' משקין ע"ש וכה"ג אמרינן בפסחים דף ס"ו כל המתיהר אם חכם הוא חכמתו מסתלקת ממנו : **היכי** דמי חסיד שוטה כגון דטבעה אתתא בנהרא ואמר לא מסיקנא לה משום דקא מסתכלנא בערוה . אפשר משום דעיקר הצלה מהנהר הוא ע"י הספנים שיוכל להציל ע"י הספינה שלו והספנים רובן חסידים כדאיתא סוף קדושין להכי קרי חסיד שוטה וכן כוונת הירושלמי שהביאו התוספות ע"ש : **ה"ד** רשע ערום א"כ חנינא זה המטעים דבריו לדיין קודם שיבא בעל דין חבירו . ר' חנינא אזיל לטעמיה דאמר בפ"ק דסנהדרין דף ז' ע"ב אזהרה לבעל דין שלא יטעים דבריו לדיין קודם שיבוא בעל דין חברו קרי ביה נמי שמע בין אחיכם ומה שפרש"י שעובר על לא תשא זה אינו אליבא דר"ח אלא רב כהנא יליף התם מלא תשא וצ"ע : **ר'** אבהו אמר זה הנותן דינר לעני לתשלום מאתים זוז . ויש לרמוז ג"כ בפסוק אשרי משכיל אל דל ביום רעה ימלטהו ה' כלומר שצריך להשכיל אל דל לטובת הדל ולא להשכיל אל דל לרעתו שלא יוכל לקבל שוב ולהכי ר' יוחנן אזיל לטעמיה דדריש בויקרא רבה פרשה ל"ד אשרי משכיל אל דל קאי זה שקובר מת מצוה ולה"ק נמי זה המשיא עצה למכור בנכסים מועטים ואזיל ג"כ לטעמיה דפסק הכי בפ' מי שמת יתומים שקדמו ומכרו מה שמכרו מכרו ולא ר"ל כאביי דאמר זה המשיא עצה למכור כרשב"ג אם אמר אחריך י"ל משום דאביי אזיל לטעמיה דס"ל כמ"ש תוס' כאן ד"ה אביי אמר וכו' דבעלמא קנין הפירות לאו כקנין הגוף דמי רק שאני הכא דאמר אחריך לכך ס"ל דהוי רשע ערום המשיא עצה כרשב"ג משא"כ ר' יוחנן דס"ל בעלמא קנין פירות כקנין הגוף דמי אפילו בלא אחריך כדאיתא לסדיא בפרק יש נוחלין דף קל"ו ע"ב ע"ש ברשב"ם א"כ כל שכן היכא דאמר אחריך דהוי כקנין הגוף לכן ס"ל דלא ה"ל רשע ערום המשיא עצה בזה : **זה** המכריע אחרים באורחותיו . עיין פרש"י ומהרש"א ועי"ל כגון שהוא הלך בדרך עקלתון

עין יוסף

שים גורסים שמשים עצמו ערום עליה פי' שמערים לקיים תורתו לקבוץ על יד ללמוד מכל אדם : כמי שאינו יודע לבד מה שפונה א"ע מכל מחשבת עולמית עוד צריך שלא יגביה בנפשו לדמות כי יודע שאף שהוא חכם משים עצמו כמו שאינו חכם · כמ"ש איזהו חכם הלומד מכל אדם · ר"ל איזהו חכם שהתורה מתקיימת בו · הלומד מכל אדם ואינו משים עצמו חכם · והוא פי' הקרא דמייתי והחכמה מאין תמצא פי' מי שמשים עצמו אין בו תמצא החכמה : זה המכריע אחרים באורחותיו יש לומר שדן ושופט ומכריע את אחרים לחשוב עליהם רע כמו שרואה באורחותיו · כי כן טבע הדבר אם לבו רעה חושב שגם

המתורגמן א) ער ערקלערט . ב) ער טראגט פאר . ג) בעוועגט .

דאתמר קרא ושנה ולא שמש תלמידי חכמים רבי אלעזר אמר הרי זה עם הארץ רבי שמואל בר נחמני אמר הרי זה בור רבי ינאי אמר הרי זה כותי רב אחא בר יעקב אמר הרי זה אמגוש · אר"נ בר יצחק מסתברא כותיה דרב אחא בר יעקב דאמרי אינשי רטין מגושא ולא ידע מה רטין תני תנא ולא ידע מה תני : סד שם [א]תנו רבנן איזהו ע"ה כל שאינו קורא ק"ש שחרית וערבית בברכותיה דברי (רבי אליעזר ורבי יהושע) [רבי מאיר] וחכ"א כל שאינו מניח תפילין · בן עזאי אומר כל שאין לו ציצית בבגדו · רבי יונתן בר יוסף אומר כל מי שיש לו בנים ואינו מגדלן לתלמוד תורה · אחרים אומרים אפילו קרא ושנה ולא שמש ת"ח זהו עם הארץ קרא ולא שנה הרי זה בור לא קרא ולא שנה [ב]עליו הכתוב אומר (ירמיה לא) וזרעתי את בית ישראל ואת בית יהודה זרע אדם וזרע בהמה · (משלי כד) ירא את ה' בני ומלך ועם שונים אל תתערב א"ר יצחק אלו ששונין הלכות פשיטא מהו דתימא מאי שונים שונים בחטא וכדרב הונא [ג]דאמר רב הונא כיון שעבר אדם עבירה ושנה בה הותרה לו (הותרה לו ס"ד אלא אימא נעשי' לו כהיתר) קמ"ל · תני התנאים מבלי[א] עולם · מבלי עולם סלקא דעתך אמר (רבא) [רבינא] שמורין [הלכה] מתוך משנתן תניא נמי הכי אמר ר' (ישמעאל) [יהושע] וכי מבלי עולם

סברא בטעמי המשנה מה הם רשע הוא שאין תורתו על בורייה ואין ללמוד הימנו שע"י הטעמים יש חילוק באיסור והיתר ובדיני ממונות לזכות ולחייב ובטהרות לטמא ולטהר כדאמרינן בכמה דוכתי מ"ט אמר מר הכי ומר הכי ואמרינן מאי בינייהו (ואמרינן) [היכא בינייהו] כך וכך וערום הוא שהשומע את קולו שונה משניותיו כסבור שבקי בטעמיהן ונוהגין בו כבוד כתלמיד חכם : איתמר גרסינן : הרי זה עם הארץ · חשוד על הטהרות ועל המעשרות : בור · גרוע מעם הארץ : כותי · אסור לאכול פתו ולשתות יינו דכיון דלא שמש חכמים אינו מקפיד על דברי חכמים לדעתם ולא שנה אלא להראות עצמו כת"ח : אמגוש · מכשף האוחז את העינים וגונב את הלבבות ואף זה כן : רטין מגושא · לוחש המכשף לוחש את לוחשיו ואינו מבין מה הם ומה פירושן אלא כך מעשיהם שמע שהמכשפות בא על ידי אותם לוחשים : תני תנא · ואף תנא שלא שמש בתלמוד שונה משנתו ואינו יודע מה היא : איזהו עם הארץ · שנחשד על הטהרות ועל המעשרות והמוחזק מגעו טמא : כל שאינו קורא ק"ש · דהא ודאי לא ידע מידי אבל ידע לקרות וקורא לאו ע"ה הוא : ששונים הלכות · שלא שמשו ת"ח ולא הקפידו על טעמי משנה · הלכות משניות : פשיטא · דהכי הוא אלא במאי נדרשיה אי לאו בהכי: הותרה לו · דומה בעיניו כהיתר: מבלי עולם ס"ד · ומה הם גורמים לאחרים : שמורים הלכה מתוך משנתן . קאמר שמבלים עולם בהוראות טעות דכיון דאין יודעין טעם המשנה פעמים שמדמים לה דבר שאינו דומה ועוד יש משניות הרבה דאמרינן הא מני רבי

קרוב להפסיד לאותם אחרים וק"ל : ר' אלעזר אמר הרי זה עם הארץ רבי שמואל בר נחמני אמר הרי זה בור כו' · פרש"י בור גרוע מע"ה עכ"ל והיינו דעם הארץ אקרי ע"ש שהוא בדרך ארץ ולא כן הבור שהוא ריק מכל דבר וכפי' הרמב"ם במסכת אבות אמתניתין דאין בור ירא חטא ולא ע"ה חסיד בור הוא שאין לו לא חכמה ולא מדות וע"ה הוא שאין לו מעלות שכליות אבל יהיו לו קצת מעלות המדות ע"ש : רבי ינאי אמר הרי זה כותי כו' · פרש"י דכיון שלא שמש ת"ח אינו מקפיד על דברי חכמים כו' עכ"ל ומה"ט אמרינן בפ' קמא דחולין[א] בכותים שאין מדקדקין במצות כישראל ע"ש : איזהו עם הארץ כו' · פירש"י איזהו ע"ה שנחשד על הטהרות ועל המעשרות כו' עכ"ל ר"ל איזהו עם הארץ דאמרו במקום אחר משמע ומיהו הא דאמר פ' ג' שאכלו איזהו ע"ה שאינו אוכל חוליו בטהרה דברי ר"מ וחכ"א כל שאינו מעשר כו' ליכא לפרושי הכי וצ"ל דהרבה עניני ע"ה הן כמ"ש התוספות וק"ל: כל שאינו קורא ק"ש כו'· ע"פ מ"ש פרק שתי הלחם אפילו לא קרא אדם אלא ק"ש שחרית וערבית קיים מצות לא ימוש כו' ומשום הכי קאמר הכא אם לא קרא ק"ש ולא קיים מצות לא ימוש מקרי ע"ה ומיהו הא דאמר שם אסור לאומרו בפני ע"ה שלא יאמר בק"ש סגי כו' כפרש"י שם ע"כ דס"ל כאחרים דלקמן דע"ה קורא ק"ש ומ"ד הכא כל שאינו מניח תפילין היינו כמי גם אם קורא ק"ש אם אינו מניח תפילין ה"ז מעיד עדות שקר בעצמו כדאמרינן בברכות והוי ע"ה וכן למ"ד כל שאין לו ציצית כו' מה"ט הוא וכן למ"ד כל שיש לו בנים כו' היינו כמי מה"ט דכתיב בק"ש ושננתם לבניך גו' ולמדתם את בניכם גו' וק"ל : לא קרא ולא שנה גו' · ר"ל דהיינו שאינו יודע כבהמה זו שאינה יודעת כלום וצ"ל לפי הדרש זה המקרא אין כאן מקומו דלפי עניני מלפניו ומלאחריו איירי האי קרא במעלות ישראל ויהודה וכמו שת"י אצליחנון כבעירא כו' ע"ש : ירא את ה' בני ומלך ועם שונים כו' · שלמה קאמר האי קרא לבנו רחבעם ירא את ה' בני ומלך גם שאתה מלך ולא תהא בור שאינו ירא חטא גם אם קרא הרי שלא שנה ואמר גם עם שונים ולא שמשו ת"ח אל תתערב שהם ע"ה כדעת אחרים וכדמסיק שמורין הלכה מתוך משנתן בלא שמוש ת"ח אבל הלימוד במשנה בלא הוראות מישובי עולם הן כמ"ש הליכות עולם לו גו' ועיין בחידושי אגדות דסוף מסכת נדה · ובדורות הללו אותן שמורין הלכה מתוך ש"ע והרי הם אינן יודעין טעם הענין של כל דבר אם לא ידקדקו מתחלה בדבר מתוך התלמוד שהוא שמוש ת"ח וטעות נפל בהוראותם והרי הן בכלל מבלי עולם ויש לגעור בהן : [ושנה בה הותרה כו' עי' פ"ק דקידושין ובחידושינו שם] :

עיון יעקב

בענין שניזוק או נכשל בדבר ובוש בדבר לכך מכריע לאחר בדרכו שלא יהיה לו בושה כל כך או שיהא הוא נהלך מצרה וחבירו יכשל בדבר דוגמא להא דאמר רב הונא זה המיקל לעצמו ומחמיר לאחריני על ממונו תם ועל של חבירו לא תם וכתיב ואהבת לרעך כמוך מה דסני לך לחברך לא תעביד : רב שמואל בר נחמני אמר הרי זה בור. כלומר שהוא מוסיף דר"א אומר הכי זה עם הארץ ולא עם הארץ חסיד כדאיתא בפ"ב דאבות מוסיף הוא דהכי זה בור ולא בור ירא חטא אפילו :

כל שאינו קורא ק"ש שחרית וערבית בברכותיה דברי ר' אלעזר. כן הוא בכל הנוסחאות אבן בגמרא איתא דברי ר"מ וכן הוא נכון דלא תקשי דר"א אדר"א דלעיל דאמר כאחרים בסמוך קרא ושנה ולא שמש הרי זה עם הארץ אכן לפי נוסחא שלפנינו וכן הוא בברכות פרק שלשה שאכלו דף מ"ז (ובדברי ר"י וחכמים איתא שם קצת נוסחא אחרת) ע"ש נ"ל דר"א ודאי לא פליג בהא אאחרים אלא דאתי לאשמועינן בהאי ברייתא אפילו קרא ושנה ושמש כיון שאינו קורא ק"ש שחרית וערבית דינו כדין עם הארץ וכן איך תנאי לענין תפילין וציצית ולא פליגי אאחרים וצ"ע : לא קרא ולא שנה עליו הכתוב אומר וזרעתי את ישראל וגו'. וכתב מהרש"א וז"ל לפי דרש זה המקרא אין כאן מקומו דלפי עניני מלפניו ומלאחריו איירי האי קרא במעלת ישראל ויהודה עכ"ל ונתעלם ממנו מה שפירש רש"י בחולין דף ה ע"ב וז"ל וזרע בהמה ומוקמי לה במסכת סוטה לא קרא ולא שנה ולא שמש ת"ה עליו הכתוב אומר וזרע וגו' כלומר החכמים והבורים כלם אזרעם לפרותם ולרבותם עכ"ל נמצא דאף לפי דרש זה הפסוק עומד במקומו : ועם שונים אל תתערב אמר ר'

הרי"ף

מהו דתימא מאי שונים שונים בחטא. תימה למה אין אנו דורשים אותו כך כיון שהיא דרשה נכונה אל מאמר רב הונא כיון שעשה עבירה ושנה בה הותרה לו וכו' ושמא אין אנו עוקרים אותה דרשה אלא ס"ד דלא אתא קרא אלא להשיא דרשה לתודיה לזה בא ר' יצחק ודרש גם הדרשה הזאת שאלו שונים משניות ולא שמשו ת"ח אל תתערב בהם. אי נמי דלא ניחא לן לאוקמי קרא בהאי כיון דאית לן למדרש ביה האי דרשה דשונים הלכות לפי שבשונים בחטא למה לוה אל תתערב שהרי גדולה תשובה לעשר אותם ואם הוא בלא תשובה אפי' בעובר עבירה פעם אחת אל תתערב ואי לא אתא ר' יצחק למדרשיה בשונים הלכות הוינא דרשין ליה בשונים בחטא דלא אשכחן דרשה אחריתי והשתא דדריש ליה ר' יצחק בשונים הלכות תו לא דרשינן ליה בשונים בחטא דבהנהו תתערב להחזירם למוטב : נעשית לו כהיתר. כלומר שאינו מרגיש בעצמו שחטא כדי לשוב בתשובה שחושב שיש בידו דבר היתר :

בתולה

עין יוסף

שגם חברו ככה: איזהו עם הארץ: שדברו בו חכמים בהרבה מקומות: כל שאינו קורא ק"ש כו' · יבואר ע"פ מאי דאי' בגמרא הקורא ק"ש שחרית וערבית מקיים והגית בו יומם ולילה · ודבר זה אסור לגלות בפני עם הארץ · וזהו כוונת הגמרא כשאינו קורא ק"ש וקשה וכי לא נוח לו לקיים בדבר קל והגית

המתורגמן א) פערדערבען ·

[א] מהרש"א ד"ה רבי ינאי. בפ' קמא דחולין (דף ד ע"א):

יד יוסף

א ברכות מז ע"ב : ב עי' רש"י חולין ה ע"ב ד"ה וזרע בהמה כו' : ג קדושין כ ע"א מ ע"א יומא פו ע"ב סו ע"א ערכין ל ע"ב מו"ק כז ע"א :

חדושי גאונים

כמו באמר הגופות אשר הם רע מצד וטוב מצד · כי ינעם בראשיתו ויימר באחריתו . אכן אם הגוף כבר נזדכך על אופן האמור שיעשה רק חפצי נפש המשכלת : וע"ז אמר

אהבת איתן

ואין שכרן גדול כשכר האחרונים שהיו מצווים ועושים וי"ל ע"פ מ"ש הר"א מזרחי בפ' חיי שרה דהאבות כיון שקבלו עליהם לקיים כה"ת עד שלא ניתנה ה"ל כמצווים לענין שהיו נענשים על בטלה כמו שנענש המצוה עי"ש ולפ"ז ה"ה לענין קבלת שכר על קיומם ה"ל כמצווים כיון שקבלו עליהם לקיים המצות . דהא טעמא דגדול שכר המצוה ועושה פירשו התוס' מפני שהוא דואג תמיד לבטל יצרו . וה"ע היה שייך ג"כ גבי האבות שכיון שקבלו וחייבו א"ע לקיים המצות ה"ל דאגה כדי לבטל יצרם ושיוכלו לקיים המצות שקבלו עליהם וע"כ היה מגיע להן

גאון יעקב

קיומם אחר כי אין המקום גורם לזה . ע"כ שאלתי ובקשתי אכנס לארץ . ואז תיכף אזרז אותם על קיומם בחים ומכר . באמור להם . הנני אתם במקום אשר הל עליכם חיוב

עולם הם והלא מיישבי עולם הם שנאמר (חבקוק ג) [א]הליכות עולם לו אלא שמורין הלכה מתוך משנתן :

סה שם פיסקא אשה פרושה וכו' · ת"ר בתולה צליינית ואלמנה שובבית וקטן שלא כלו לו חדשיו הרי אלו מבלי עולם · איני והא"ר יוחנן למדנו יראת חטא מבתולה וקיבול שכר מאלמנה יראת חטא מבתולה דרבי יוחנן שמעה להההיא בתולה דנפלה על אפה ואמרה רבש"ע בראת גן עדן בראת גיהנם בראת רשעים בראת צדיקים יה"ר מלפניך שלא יכשלו בי בני אדם קיבול שכר מאלמנה דההיא ארמלתא דהואי בי כנישתא בשיבבותה וכל יומא הוה אתיא ומצלא בי מדרשא דרבי יוחנן אמר לה בתי לא בית הכנסת יש בשיבבותיך א"ל רבי [ב]ולא שכר פסיעות יש [לי] · כי קאמרינן כגון יוחני בת רטיבי :

סו שם מאי קטן שלא כלו לו חדשיו הכא תרגימו זה ת"ח המבעט[א] ברבותיו ר' אבא אמר זה תלמיד שלא הגיע להוראה ומורה [ג]דא"ר (אבא) [אבהו א"ר הונא] אמר רב מאי דכתיב (משלי ז) כי רבים חללים הפילה ועצומים כל הרוגיה כי רבים חללים הפילה זה ת"ח שלא הגיע להוראה ומורה ועצומים כל הרוגיה זה ת"ח שהגיע להוראה ואינו מורה · [דף כב ע"ב] ועד כמה עד ארבעים שנה · איני והא רבה אורי בשוין :

ר' פלוני היא ויחידאה היא ולית הלכתא כותיה ועוד שאינם יודעים במחלוקת התנאים הלכה כדברי מי הלכך מורין הוראות טעות : הליכות עילם לו · השונה הלכות העולם שלו ובזכותו : צליינית · בעלת תפלה: ואלמנה שובבית · בעלת שכנות הולכת ומבקרת שכניה תמיד : הרי אלו מבלי עולם · שאינם אלא נואפות ומכשפות ומראות עצמן כצדקניות שלא יבדקו אחריהן : קטן שלא כלו לו חדשיו : לקמן מפרש : וקיבול שכר מאלמנה · שהיתה טורחת עצמה יותר מן הצורך כדי לקבל שכר כדמפרש ואזיל למדנו מזה שיטריח אדם עצמו במצות כדי לקבל שכר יותר : בראת צדיקים · לנחול גן עדן : בראת רשעים · לירש גיהנם : שלא יכשלו בי בני אדם · להפסיד חלקם ע"י מגן עדן ולירש גיהנם : כי קאמר · מבלי עולם : כגון יוחני בת רטיבי · אלמנה מכשפה היתה וכשמגיע עת לידת אשה היתה עוצרת רחמה במכשפות ולאחר שמצטערת הרבה היתה אומרת אלך ואבקש רחמים אולי תשמע תפלתי והולכת וסותרת כשפיה והולד יוצא פעם אחת היה לה שכיר יום בביתה והיא הלכה לבית האשה היולדת ושמע השכיר קול הכשפים מקשקשים בכלי כמו שהולד מקשקש במעי האם ובא ופתח את מגופת הכלי והכשפים יצאו והולד נולד וידעו כי בעלת כשפים היא : המבעט ברבותיו · וקרי ליה קטן שלא כלו לו חדשיו ע"ש שימיו מתקלרים כדאמרינן בפרק קמא דחגיגה (דף ה·): כי רבים חללים הפילה · באשה זרה קא משתעי ולתלמיד שאינו נוהג כשורה קרי ליה נמי הכי : זה תלמיד שלא הגיע וכו' · הפילה לשון נפל שלא כלו לו חדשיו : ועצומים · לשון עוצם עיניו שעולמים וסוגרים פיהם ואינם מורים לצריכים הוראה : ועד כמה · הוי ראוי להוראה : והא רבה אורי · וכל שנותיו לא היו אלא ארבעים שנה כדאמרינן בר"ה (יח·) רבה ואביי מדבית עלי קאתו וכו': בשוין · אם שוה לגדול העיר בחכמה מותר להורות או שאין בעיר זקן ממנו :

[אלמנה שובבית עיין פרש"י ובערוך בערך שב פי' בע"א ע"ש] : איני והא"ר יוחנן למדנו קבול שכר כו' · מבתולה לא פריך דהא לא משני מידי אבתולה והיינו משום דבתולה צליינית לא משמע אלא דמתפללת יותר מדאי יומם ולילה כפירוש הערוך מש"א כ הך בתולה דיראת חטא היתה מתפללת בזמנה וכן אלמנה שובבית משמע דדרכה בכך מבקרת שכנותיה תמיד כפי' רש"י פריך שפיר מהך אלמנה דקבול שכר דמיירי בכה"ג נמי דכל יומא הות אתיא ומצלא בי מדרשא כו' וק"ל : יר"מ שלא יכשלו בי בני אדם כו' · הא דלא היתה מתפללת על עצמה שלא אכשל בבני אדם דלא תיענש אפשר דהיתה יודעת בנפשה לאוקמא ולא היתה מתפללת אלא שלא יכשלו הם בה לאונסה ויענשו על ידה וכדאמרי'[א] כל מי שנענש חבירו על ידו אין מכניסין אותו במחילתו של הקב"ה ודו"ק : ועצומים כל הרוגיה זה ת"ח שהגיע כו' · פרש"י מלשון עולם עיניו ויש לפרש כמשמעו ור"ל גדולים וחשובים שהגיעו להוראה כמ"ש לעיל ספ"ק ואת עלומים יחלק שלל כאברהם יצחק ויעקב וק"ל : ועד כמה עד מ' שנין כו' · כמו ששנינו בן ארבעים שנה לבינה דהיינו שמבין דבר מתוך דבר דעד ארבעים שנה הוא זמן שמושה של תורה לקבל מרבו כדאמרינן פ"ק דע"ז[ב] ולא נתן ה' לכם לב לדעת גו' עד היום הזה שאין אדם עומד על סוף דעתו של רבו וחכמת משנתו עד מ' שנה כו' אבל התוס' כתבו דעד ארבעים שנה היינו משהתחיל ללמוד ולא משעה שנולד כו' ע"ש והיינו משום דהתם התחילו ללמוד ממתן תורה ואין זה מוכרח דודאי היו בדור המדבר כמה וכמה קטנים גם שנולדו אז קודם מתן תורה ולא היו ראוים בהתחלת הלמוד אז וגם עמהם הכתוב מדבר ולא נתן לכם לב לדעת דהיינו שיש להם מ' שנה מלידתם גם אם לא למדו מ' שנה וכמו

עיון יעקב

יצחק אלו שונים הלכות. הא דלא יתערב עמהם היינו כדאמרינן בפ"ג דאבות ישיבת בתי כנסיות של עם הארצים מוציאין האדם מן העולם כי על ידיהם יוכל לטעות בהוראה כיון שהן מורין הלכה מתוך [ג]משנתן ימשך הוא אחריהן :

יה"ר מלפניך שלא יכשלו בי בני אדם. הא דלא היתה מתפללת על עצמה שלא אכשלה בבני אדם עיין במהרש"א ועי"ל דהכל בידי שמים חוץ מיראת שמים ולא שייך תפלה כ"כ גבי דידה משא"כ עכשיו שתפללה על אחרים שלא תמצא חן בעיני הרשעים המתאוים לזנות על ידה רק ע"י אחרים : א"ל רבי ולא שכר פסיעות יש. ולא אמרינן הכי זריזין ומקדימין עדיף והכי ס"ל לר"י כדאיתא בב"מ דף קז דלא ברב ובריש ברכות דף ח ע"ב כתבתי שזה ג"כ דעת ר"י בן לוי היכא דאיכא פתחא אחריני או בי כנישתא אחריני לית לן בה משום דאמרינן בהא עייל ג"כ משום שכר פסיעות ומתורץ בזה מה שמקשה הב"י בא"ח בסימן תרע"ח מגר חנוכה : זה ת"ח המבעט ברבותיו. כלומר שאין רוצה להמתין עד שימותו ותופס הגדולה בחייהן קודם זמנו לכך נאסף שלא בזמנו כמו נפל שנולד קודם זמנו מת קודם זמנו ומס"ע אמרינן בסנהדרין בנדב ואביהוא שאמרו מתי ימותו שני זקנים ואני ואתה ננהיג את הדור נשרפו הם בעונש זה כדאמרינן שם נפישי גמלי סבא דטעיני משכי

הרי"ף

בתולה צליינית וכו' איני וכו'. יש קצת תימה דמאי אקשי מלמדנו יראת חטא מבתולה דהכא קאמר על בתולה בעלת תפלה תמיד לחזר אחר התפלה היא ממבלי עולם שהצנועה צריכה להיות בירכתי ביתה וכן באלמנה שהיא שובבית מחזרת על שכניה תמיד היא ממבלי עולם אבל אלמנה ההולכת להתפלל בב"ה למדנו קיבול שכר ממנה וכי תימא דקשיא ליה דקאמר סתמא בתולה צליינית אלמנה שובבית דכללא כייל כולם והא אשכחנא בתולה אחת ואלמנה שלמדנו מהם יראת חטא וקיבול שכר ומשני דהאי דאלמנה שובבית כגון יוחני בת רטיבי מ"מ אכתי קשה מה שכלל בבתולה כיון שיש בתולה שלמדנו ממנה יראת חטא ולא משני מידי. ויש ליישב דמעיקרא לא אקשי אבתולה צליינית לפי שצריכה לפרנס עצמה ולא להיות בעלת תפלה דלעולם שבתולה המתפללת היא ממבלי עולם ואותה בתולה שלמדנו ממנה יראת חטא היתה מתפללת יהי רצון שלא יכשלו בי בני אדם ולא אקשי אלא מאלמנה שובבית שלמדנו קיבול שכר מאלמנה אע"פ שמתוך שהיא מחזרת לילך אל בה"מ גם היתה שובבות כי בודאי שתחזור על השכונה של אותו מקום ותירצו לא אמרו אלא כגון יוחני בת רעיבי :

היה

דהוגני: כי רבים חללים הפילה זה תלמיד שלא הגיע להוראה ומורה. אמר לשון רבים ארבים דעלמא שעשו כן ונאספו קודם זמנם או י"ל שבעוונו שהורה קודם זמנו שהגיע

עין יוסף

בו יומם ולילה · אע"כ שאינו יודע מזה · וצריך להיות בודאי שהוא ע"ה לפיכך אינו יודע זה · שאסור לגלות לו דבר זה כנ"ל (סמיכות חכמים) :

סו כי רבים חללים הפילה כו' : אף שהכתוב כפשוטו מדבר שמה מאשה זונה שהורגת אנשים בחטאיה · עכ"ז יתכן שמסב המליצה ע"ד הסמך · ומפרש כי רבים חללים להיותה הרה זנונים ומפני הבושה היא מפלת חללים טרם זמנה להורגו בעודו בבטנה · או הורגת בבוא זמן הלידה בהיותו עלום בחיותו ובריאותו · וא"כ ממנו נוכל להסב המשל על מי שלא הגיע להוראה · שהורג נפשו מפני שמורה קודם זמנו · ומי שהגיע ועוצר נפשו מלהורות · שהורג לאחרים אף בהרגע זמנו וכל זה הוא ע"ד משל ודרש ומליצה בכתוב לבד : שלא הגיע להוראה ומורה

ענף יוסף

סו שלא הגיע להוראה ומורה כו' שהגיע להוראה ואינו מורה. וזהו כוונת על חטא שחטאנו לפניך ביודעים ובלא יודעים · פי' ביודעים להורות ואינם מורים. ובלא יודעים להורות ומורים (מצאתי) :

המתורגמן א) ער ווידערזעטצטע זיך . ער פאלגט ניכט .

[א] מהרש"אד"ה יר"מ · וכדאמרינן (שבת קמ"ט ע"ב) : [ב] שם ד"ה ועד כמה. כדאמרינן פ"ק דע"ז (ה' ע"ב) :

יד יוסף

א מגילה כח ע"ב ושם איתא אל תקרא הליכות אלא הלכות: ב ב"מ קז ע"א : נ ע"ז יט ע"ב :

חדושי גאונים

גמלתהו טוב ולא רע כל ימי חייה. ואמר דרשה נמר ופשתים ותעש בחפץ כפיה ר"ל כל אלה בחפץ עשתה שהיא בקשת התכלית וע"ז אמר ותקם בעוד לילה ותתן טרף לביתה וחוק לנערותיה. והוא כאדם אשר יש לו דבר נחוץ ויודע כי בהתאחר היום ייראה פן יתבטל מאשר יזם לעשות אזי יעמוד בעוד לילה להביא טרף לביתו למען אשר לא יתבטל בעוד יום מאשר חפץ

אהבת איתן

שכר. וכה"ג כתבו התוס' בספ"ק דב"ב (דף יז) גבי שלשה לא שלט בהן יצה"ר אלו הן אברהם יצחק ויעקב. ופירשו שם דקבלת שכר האבות היה מפני שהאה הקב"ה שהיו דוחקין עצמן להתרחק מן העבירה סייעם הקב"ה מכאן ואילך שלא שלט בהם יצה"ר ע"כ וה"נ כדאמרן שהיה לבן דאגם לבטל יצרם עד שסייעם הקב"ה .

גאון יעקב

קיום מצות אלו. כעת סעת לקיים. וע"ז הכניסה בלבד יספיק הזירוז. ע"כ אמר אכנס לארץ כדי שיתקיימו על ידי. ר"ל כל מה שיקיימו ישים על ידי ואני הוא הגורם וע"ז השיב הוא ית'. כלום אתה מבקש אלא לקבל שכר. ר"ל לא מקבלת שכר כעה"ז ובעה"ב ידבר

סז שם ׳פיסקא ומכות פרושים וכו׳ ת"ר ז׳ פרושים הם · פרוש שכמי פרוש נקפי · פרוש קיזאי · פרוש מדוכה · פרוש מה חובתי ואעשנה · פרוש מאהבה · פרוש מיראה · פרוש שכמי זה העושה מעשה שכם · פרוש נקפי זה המנקף את רגליו · פרוש קיזאי אמר רב נחמן בר יצחק זה המקיז דם בכותלים · פרוש מדוכה[ה] אמר רבה בר שילא דמשפע במדוכה · פרוש מה חובתי ואעשנה הא מעליותא היא אלא דאמר מה חובתי תוואעשנה· פרוש מאהבה פרוש מיראה אמרו ליה אביי ורבא לתנא לא תתני פרוש מאהבה פרוש מיראה [א]דאמר רב יהודה אמר רב לעולם יעסוק אדם בתורה ובמצות אף על פי שלא לשמה שמתוך שלא לשמה בא לשמה אמר רב נחמן בר יצחק דמטמרא מטמרא דמגליא מגליא (ודמטמרא) דבי דינא רבה ליתפרע מהני דחפו גונדי · אמר לה ינאי מלכא לדביתהו אל תתייראי לא מן הפרושים ולא ממי שאינן פרושים אלא מן הצבועים שדומין לפרושים שמעשיהם כמעשה זמרי ומבקשים שכר כפנחס:

ארוסה פרק רביעי

דף כה ע"א [ב]א"ר יאשיה שלשה דברים סח לי זעירא מאנשי ירושלים בעל שמחל על קינויו קינויו מחול · וזקן ממרא שרצו ב"ד למחול לו מוחלין לו · ובן סורר ומורה שרצו אביו ואמו למחול לו מוחלין לו · וכשבאתי אצל חביריי שבדרום על ב׳ הודו לי ועל זקן ממרא לא הודו לי כדי שלא ירבו מחלוקת בישראל:

סח דף כו ע"א [ג]תניא (במדבר ה) ונקתה ונזרעה זרע שאם היתה עקרה נפקדת דברי רבי עקיבא א"ל רבי ישמעאל אם כן יסתתרו כל העקרות ויפקדו וזו הואיל ולא נסתרה הפסידה אם כן מה ת"ל

רש"י

פרוש שכמי פרוש נקפי פרוש קיזאי פרוש מדוכה·כולהו מפרש להו: מעשה שכם · שמל שלא לשם שמים אף זה מעשיו להנאתו שיכבדוהו בני אדם ולא (לשמים) [לשם שמים]: המנקף את רגליו · מהלך בשפלות עקב בצד גודל ואינו מרים רגליו מן הארץ ומתוך כך מנקף את אצבעותיו באבנים: מקיז דם בכתלים · עושה עצמו כעוצם עיניו שלא יסתכל בנשים ומתוך כך מכה ראשו בכותל והדם יוצא: דמשפע · הולך כפוף: במדוכה · בוכנא שהוא עשוי כמקבת וראשו כפוף: פרוש מה חובתי ואעשנה · למדני מה עלי לעשות ואעשה: הא מעליותא היא · אם אינו בקי באיסורא ובדקדוקי המצות ובא ללמוד: מה חובתי תו ואעשנה · מה עלי לעשות עוד ולא עשיתי ומראה עצמו כאילו קיים את הכל: פרוש מאהבה · מאהבת שכר המצות ולא מאהבת מצות בוראו: ומיראה · של עונשן אלא מה על האדם לעשות מאהבת יוצרו כאשר צוני ה׳ אלהי וסוף השכר לבא: דמטמרא מטמרא וכו׳ · הנסתרות נסתרות מבני אדם והנגלויות גלויות ומ"מ לב"ד הגדול כולן גלויות והוא יפרע מן המתכסין בטליתות ומראין עצמן כפרושין ואינן פרושין: אל תתייראי מן הפרושין · שהפרושין היו שונאים אותו לפי שהרג מן החכמים הרבה ונהפך להיות צדוקי כדאמרינן בקידושין (סו׳) וכשמת היתה אשתו יראה מהם שלא יעבירו המלוכה מבניה והיתה אומרת לו לבקש מלפניהם עליה ואמר לה אל תתיראי מן הפרושים שצדיקים הם ולא יגמלוך רעה ולא לבניך שלא חטאו להם: ולא ממי שאינן פרושים · שהם אוהבי: אלא מן הצבועים· כלומר שאין מראיתם כתולדתם אלא צבועים מבחוץ ואין תוכם כברם שמעשיהם כמעשה זמרי שהם רשעים: ומבקשים שכר כפנחס · ואומרים לבריות לכבדם כפנחס ואיכא דקא מפרשי לה לענין גניעותא: סח לי זעירא · שהיה מאנשי ירושלים: זקן ממרא · שהמרה על ב"ד של לשכת הגזית ומיתתו בחנק: וזו (הואיל) יכל אשה נגועה עקרה משום דלא נסתרה הפסידה:

מהרש"א

וכמו ששנינו בן מ׳ לבינה דלא איירי דווקא בלמד כל הש׳ שנה ודו"ק: פרוש שכמי זה העושה מעשה שכם כו׳ · פרש"י שמל שלא לש"ש כו׳ ויש לדקדק דתקשי ליה הכא כדמקשי׳ בסמוך לעולם יעסוק אדם בתורה ובמצות אפילו שלא לשמה דמתוך כו׳ וי"ל דהאי שלא לשמה דשכם גרוע טפי דמפרסמא כיון דכבר עבר עבירה ועינה אותה דלכך נתחייב הריגה ודו"ק: פרוש נקפי · עיין פרש"י ועי"ל ע"פ מ"ש פ"ק דחולין[א] דם נקוף מרצה כדם עולה והוא דקאזיל לדבר מצוה וזה המנקף רגליו בעצמו כדי שיחשבוהו כפרוש ולדיק שנתכפר כדם עולה: פרוש מדוכה דמשפע כו׳ · כפרש"י ע"ש אע"ג דאמרינן[ב] שילך האדם בכפיפת ראש ולא בקומה זקופה אפשר דמשפע כי מדוכה היא כפיפה ביותר מדאי ואפשר דכל הני דנקט היינו בעושה אותן כמראים עצמם בפני הבריות בפרישות ואינן פרושים אבל הפרוש האמיתי העושה כן ה"ז משובח בכל הני ענינים דנקט ועיין בערוך באורך בערך פרוש כמה פירושים בכל זה וכן בתוספות לפי הירושלמי ודו"ק: בי דינא רבה ליתפרע מהני דחפו גונדי כו׳ · פי׳ הערוך בערך גונדי בגדים שחורים וכן רב ענן לבש גונדי דפרק כל כתבי[ג] פרש"י בגד שחור ונראה לפרש הכא דלבש גונדי בגדים שחורים כאילו הוא מן הפרושים המתאבלים על ירושלים כי ההיא דאלעזר זעירא דפרק הכונס[ד] דהוה מסיים מסאני אוכמי דקא מאבלינא אירושלים סבור יוהרא כו׳ וכן פי׳ הערוך [בערך לבע ג׳] אלא מן הצבועים שדומים לפרושים כו׳ כלומר לבושין שחורין לפנים ע"ש ודו"ק: שמעשיהן כמעשה זמרי כו׳ · מעשה זמרי ודאי בגלוי ובפרהסיא היה כדכתיב ויקרב אל אחיו את המדינית לעיני משה ולעיני כל עדת וגו׳ אלא דה"ק מעשה זמרי שהיה בגלוי והן עושין בסתר ומראין עצמם בגלוי כפרושין לבקש שכר כפנחס וכמה צדיקים היו שעשו מעשים טובים וכן כמה רשעים היו שעשו מעשים רעים אבל נקט אלו זמרי ופנחס שהיו עושים מעשים הפכיים בדבר אחד ודו"ק:

[א] מהרש"אר"ח פרוש נקפי . פ"ק דחולין (ז׳ ע"ב) : [ב] שם ד"ה פרוש מדוכה . דאמרינן (קדושין לא ע"א) : [ג] שם ד"ה בי דינא. דפ׳ כל כתבי (שבת קיט ע"א) : [ד] שם בא"ד דפ׳ הכונס (ב"ק נ"ט ע"ב) :

יד יוסף

א סנהדרין קה ע"ב פסחים נ ע"ב ערכין טז ע"א לקמן מז ע"א הוריות י ע"ב נזיר כג ע"ב : ב סנהדרין פח ע"א: ג ברכות לא ע"ב :

חדושי גאונים

לעשות וזההוא הענין ממש כי כאשר הוא רוצה לעסוק בעסקיו יקום בעוד לילה ויעסם רק כדבר הכרחי אשר אין להמלט ממנו למען יפן אחר זאת לעסוק לרוח היום בדברים היותר תכליתים שהם עניני הנפש ומה הם המצות אשר הם מעניני הגוף אשר היא עוסקת בו ביום ואמר כפה פרשה לעני וידיה שלחה

אהבת איתן

ולקדש"ל שכר כמצוה והוא מפני שקבלו עליהם המצות כנ"ל· אך בעל מגנה למלך בס׳ פרשת דרכים דרוש ג׳ כתב דשכר ועונש של האבות תליא באי אמרינן שיצא אברהם מכלל בן נח משקבל עליו לקיים כל התורה א"כ יש לו עונש על ביטולה ושכר על

גאון יעקב

כי זה אינו ממבוקשו אבל הכוונה מזה בשכר עצמו להיות מזכה הרבים וזכות הרבים יהיה תלוי בך מעלה אני עליך כאלו עשיתם . ר"ל כאלו כל ישראל עשו וקיימו המצותבשבילך ואתה הוא הגורם לזה׳ (הגאון רע"פ):

עיון יעקב

להוראה נעשו הנשים שמפילות נפלים רבים ולפמ"ש תוספות ד"ה בשון דהיכי דשון אין לקפוץ ולהורות וראוי להיות מיראי הוראה א"כ הא דקאמר ועצומים כל הרוגיה זה שהגיע להוראה ואינו מורה מיירי ג"כ שאין שם מי שהגיע להוראה א"כ הוא הגורם שיורה מי שלא הגיע להוראה לכך ועצומים כל הרוגיה ואפשר דעל זה אמרינן בסנהדרין דף ל"א מונע בר שמונע הלכה מפי תלמיד יקבוהו לאום אין לאום אלא עוברין הכוונה על מי שהגיע להוראה ואינו מורה עי"ז גורם שיורה מי שלא הגיע להוראה על כן יקבוהו לאום אלו עוברין לפי שעל ידו נעשו נפלים:

אמר רב נחמן בר יצחק דמטמרא מטמרא דמגליא מגליא. לכאורה אין לדבריו פי׳ דמאי אתי לאשמועינן ואפשר לומר דה"ק דמטמרא ודאי שהיא מטמרא ולא ילמדו בני אדם ממעשיו כיון שהם טמורין ודמגליא כלומר שהם מגולין למקלת בני אדם מצוה לגלות לכל וכדאמרינן ביומא דף פ"ז ע"ב מפרסמין את החנפים מפני חלול השם ע"ש בפרש"י : שמעשיהם כמעשה זמרי ומבקשים שכר כפנחס . עיין במהרש"א למה נקט אלו ול"נ דלהכי נקט ומבקש שכר כפנחס לומר מה פנחס קנא קנאת ה׳ צבאות אף הם עושין עצמן כפנחס ויקנאו בך ובבניך קנאת ה׳ צבאות לכן צוה לה ינאי המלך שתתירא מהם :

א"ל רבי ישמעאל א"כ יסתרו כל העקרות ויפקדו · אע"ג דרבי ישמעאל סבירא ליה וקנא את אשתו רשות א"כ אף אם יסתרו לא יועיל לה אולי לא יקנא בעלה וליכא למימר

עץ יוסף

כו׳ שהגיע להוראה ואינו מורה · ומצאתי שלכן כתיב בעשרת הדברות ליחיד לא תרצח בפת"ח · ולצבור לא תרצח בקמ"ץ · שתלמיד שלא הגיע להוראה וצריך להיות פיו סתום שלא להורות והוא פותח פיו ומורה הרי הוא גזלן · ומי שהגיע להוראה וראוי שיהי׳ פיו פתוח להורות · והוא קומץ פיו ואינו מורה הרי זה גזלן :

סז זה שעושה מעשה שכם · עי׳ רש"א ויש לומר דכוונת הגמרא שרשאי אדם

אמר הבונה ועל זקן ממרא לא הודו לי. בכל מקום חלקה תורה כבוד גדול לזקנים בהנחה קיימת אף אם לא יהיו חכמי עיון שהנסיון יעשה מבינים כמ"ש אליהוא ורוב שנים יודיעו חכמה

המתורגמן א) מאערזער . שטיססעל ·

רש"י

בו ביום דרש · במסכת ברכות (כח·) אמרינן דכל היכא דתני בו ביום הוא יום שהושיבו את רבי אלעזר בן עזריה בנשיאות שנתרבו תלמידים שנתנו רשות ליכנס לכל שהיה רבן גמליאל אומר כל תלמיד חכם שאין תוכו כברו אל יכנס לבית המדרש וריבתה תורה בו ביום ולא היתה הלכה תלויה בבית המדרש שלא פירשוה : שאין ת"ל לאמר · שאינו דומה לשאר לאמר שבתורה שהשכינה מדברת הדיבור למשה לחזור הוא ולאמרו לישראל אבל כאן אין לומר כן : כגדול המקרא את ההלל · מקרהו לצבור להוציאן ידי חובתן : והן עונין אחריו ראשי פרקים · הללויה שהוא ראש הפרשה על כל דבר שהוא אומר עונין אחריו הללויה והכי תנן לה במסכת סוכה (לח·) : כסופר · מלמד תינוקות והוא תמיד בבהכ"נ ופורס על שמע לעשרה הנועדים פורס לשון פרוס הרגל (שקלים פ"ג) מתחיל בברכות שלפני ק"ש והם עונין אחריו וקורין כולם יחד כך שרתה רוח הקדש על כולם וכוונו יחד את השירה ככתבה : לאמר אמילתא קמייתא קאי . שעונין תמיד אשירה לה' : ורבי נחמיה סבר ויאמרו · אמשה ובני ישראל קאי ומשמע דאמור כולהו בהדי הדדי : לאמר דפתח משה ברישא · ה"ק ויאמרו כולם אחר שנרשו לאמר דהיינו אחר שפתח רבם : עולל · גדול מיונק כדכתיב (ש"א טו) מעולל ועד יונק ודרך המקרא לומר

ונזרעה זרע שאם היתה יולדת בצער יולדת בריוח (ואם היתה יולדת) נקבות יולדת זכרים [קצרים יולדת ארוכים שחורים יולדת לבנים] :

כשם שהמים פרק חמישי

סמ דף כז ע"ב **משנה** בו ביום דרש ר"ע (שמות טו) אז ישיר משה ובני ישראל את השירה הזאת לה' ויאמרו לאמר שאין ת"ל לאמר מה ת"ל לאמר מלמד שהיו ישראל עונין שירה אחריו של משה וכו' · (בברייתא מפורש יותר) [דף ל ע"ב] [א]ת"ר (את זו) [בו ביום] דרש ר"ע בשעה שעלו ישראל מן הים נתנו עיניהם לומר שירה וכיצד אמרו שירה כגדול המקרא את ההלל והם עונים אחריו ראשי פרקים משה אומר (שם) אשירה לה' וישראל אומרים אשירה לה' · משה אומר [ב]כי גאה גאה וישראל אומרים אשירה לה' · רבי אליעזר בנו של ר' יוסי הגלילי אומר כקטן המקרא את ההלל והם עונים אחריו מה שהוא אומר משה אמר אשירה לה' והם אומרים אשירה לה' · משה אמר [ג]כי גאה גאה והם אומרים כי גאה גאה · ר' נחמיה אומר כסופר הפורס[א] על שמע בבהכ"נ שהוא פותח תחלה והם עונים אחריו · במאי קא מיפלגי ר"ע סבר לאמר אמילתא קמייתא ורבי אליעזר בנו של רבי יוסי הגלילי סבר לאמר אכל מילתא ומילתא · ורבי נחמיה סבר ויאמרו דאמור כולהו בהדי הדדי לאמר דפתח משה ברישא · ת"ר דרש רבי יוסי הגלילי בשעה שעלו ישראל מן הים נתנו עיניהם לומר שירה וכיצד אמרו שירה [ד]עולל מוטל על ברכי אמו ותינוק יונק משדי אמו כיון שראו את השכינה עולל הגביה צוארו ותינוק שמט[ב]

מהרש"א

[**ויאמרו** לאמר מה ת"ל לאמר כו'. עיין פרש"י והכי אמרינן פרק קמא דיומא מנין לאומר לחבירו שהוא בבל יאמר עד שיאמר לו לך אמור שנאמר וידבר ה' אל משה מאהל מועד לאמר דהיינו שיאמר משה לישראל והכא ליכא למימר הכי דהא ויאמרו לאמר כתיב וק"ל] : כגדול המקרא את ההלל והן עונין אחריו ראשי פרקים כו' · עיין פירש"י ותוס' פרק לולב הגזול דראשי פרקים דהלל היינו הללויה כו' בצאת כו' לא לנו כו' אהבתי כו' ע"ש אבל הכא לא ידענו ראש הפרק אלא אז ישיר ומהא דאמרינן פ"ד דמסכת ראש השנה במנחה בשבתא אמרו הלוים אז ישיר ומי כמוך כו' משמע דמי כמוך נמי ריש פירקא הוא וק"ל : כקטן המקרא את הלל כו' · אע"ג שהיו יוצאין בראשי פרקים דהא אין לנו גדול ממשה ובגדול המקרא אותן יוצאין י"ח בשמיעה י"ל משום פרסומי מלתא לא היו רוצין לצאת בשמיעה ממשה והיו עונים כולה כקטן המקרא וק"ל : כסופר מלמד כו' · פרש"י כך שרתה רוה"ק על כולם כו' עכ"ל וכ"ה במכילתא לר"ן דאל"כ איך כוונו כולם לאומרה יחד ככתבה כולה זולת ראשי פרקים אבל לר"ע ולר"א בר"י הגלילי אצ"ל ששרתה עליהם רוה"ק אלא שאחר דברי משה היו עונין למר כדאית ליה ולמר כדאית ליה ולפירוש התוס' בדברי רבי נחמיה ע"פ התוספתא שהיה משה פותח וישראל גומרין כגון משה אמר אז ישיר וישראל אומרים אשירה לה' כו' כ"ש דאית לן למימר דשרתה רוה"ק על כולם אבל בתנחומא איתא כן בשם ר"א בן תדאי והיא דעת רביעית ומתוך לשון התלמוד לרבי נחמיה דסבר ויאמרו דאמרו כולהו בהדי הדדי כו' לא משמע לפרש הכי אלא כפרש"י ודו"ק: עולל מוטל כו' ותינוק יונק כו' · והוא כדעת רבי נחמיה דלעיל

דברות

יד יוסף

א תוספתא פ"ו : ב נ"ל עזי וזמרת יה וכן וכו' כך איתא בתוספתא: ג נ"ל עזי וזמרת יה והן אומרים עזי וזמרת יה רבי נחמיה כו' וכן אי' בתוספתא : ד תנחומא וילקוט ומכילתא סדר בשלח:

חדושי גאונים

לאביון וסיפר הכתוב מעולם הפלגת הזריזות כי קנתה שדה וגם נטע כרם אכן כל אלה למען תחגור בעוז מתני' לפרוש לרעב לחם . ואמר לא תירא לביתה משלג כי כל ביתה לבוש שנים וידוע כי ימי זקנתו של אדם הם ימי השלג אשר תתקרר רוח הטבע . באדם והחלו שערותיו להלבין כמו השלג . ואמר כי אשה כזאת לא תירא מביתה משלג כי לא תירא לעת זקנותיה כי ירפו ידיה מעשות דבר לביתה כי כבר ביתה לבוש שנים כי כבר ערכה שולחנה ואספה בידיה טרם יבואו ימי הרעה . וכל השנים אשר חי יעטרהו הוד והדר ויתילבש במו כמו לבוש . לכן אמר נודע בשערים בעלה בשבתו עם זקני ארץ. ר"ל אף בעת שבתו עם זקני ארץ נודע בשערים בעלה שהוא השכל כי בכל הפעולות אף בפעולות

אהבת איתן

קיומה כמצוה ועושה אבל אי אמר דלא יצאו מכלל ב"כ ה"ל כמו שאינו מצווה ועושה :

(שייך לסימן ס)

תורה בעידנא דעסק בה מגינא ומצלא בעידנא דלא עסק בה לא מצלא מצוה בין בעידנא דעסק בה כו' לא מצלא . ונראה דהיינו בכל המצות שאין אדם אוכל פירותיהן בעוה"ז אבל באלו דברים שאדם אוכל מפירותיהן בעוה"ז מצלא נמי מחטא . והכי מוכח בספ"ק דקידושין (דף ל"ט ע"ב) דקאמר דאי שכר מצוה בהאי

עיון יעקב

דרבי ישמעאל קאמר כן לדברי ר"ע דאמר חובה דא"כ אמאי סדר ביה לגמרי מדר"ע כיון דלדידיה הוא רשות ונ"ל גם בעלה יקנא לה בשביל כן כדי שיהיו לה בנים והתוספות כתבו ותימה ורבי ישמעאל לימא ליה לנפשיה יסתרו כל היולדות בצער וילדו בריוח וזו הואיל ולא נסתרה הפסידה עכ"ל התוספות והניחו בקושיא ול"נ דודאי משום יולדת בצער וכה"ג לא חיישינן שתסתיר עצמה בשביל כך דודאי בזיונה שמפשיטין אותה ערומה גרע לה מצערא דגופה א"כ לא הפסידה הנמנעה שלא תתבזה וכדאיתא להדיא בש"ס דסנהדרין דף מ"ה ע"א בזיונא דאינש עדיפא ליה ע"ש שכן הוא אליבא דחכמים דהלכתא כוותייהו משא"כ אם היתה עקרה שנפקדת ודאי ניחא לה בזיונא כי מי שאין לו בנים חשוב כמת כדכתיב הבה לי בנים ואם אין מתה אנכי ועיין במהרש"א בברכות דף ל"ב שכוון ג"כ לתירוץ זה מסברא דנפשיה ע"ש :

בו ביום דרש ר"ע אז ישיר משה כו'. והנה ע"פ הדרש יש לומר על דרך דאיתא בבבא בתרא דף קי"ט ע"ב היא גופא קא מסתפקא ליה אי ארץ ישראל מוחזקת היא מאבות שעולם דכתיב ונתתי לכם מורשה ירושה היא לכם מאבות עולם או דלמא שמורישין ואינם יורשין היינו דכתיב תביאמו ותטעמו תביאנו לא נאמר אלא תביאמו מלמד שמתנבאין ואינן יודעין מה מתנבאין ע"כ ופרש"י כי היכי דהאי מורשה אתי להתנבאות עליהן דמורישין ואינן יורשין ואע"ג דלא תטאו עדיין תטא של מרגלים ולא נגזרה גזירה כך אנו מוצאין בפסוק אחר שנתנבאו שלא יכנסו לארץ אע"פ שעדיין לא נגזר עליהם עכ"ל אכן לדעת ר"ע דמתניתין וכמפורש בברייתא דאמר כגדול המקרא את ההלל שמשה אמר כל השירה וישראל אמרו רק אשירה לה' וא"כ משה כבר נתבשר לו עתה תראה ול"א מלכים אי אתה רואה שפיר אמר תביאמו וק"ל ואיתא בטור א"ח סימן קנ"ט ר"ת לא היה מניח אפילו לגר גמור לברך ברכת המזון שאינו יכול לומר שהנחלת לאבותינו וכן כתוב בבג"ה ור"י כתב שיכול לומר לאבותינו דכתיב אב המון גוים נתתיך ודרשינן וכו' ע"ש והנה י"ל שני טעמים דלמה חולק רבינו תם על ר"י · או י"ל דלא ס"ל דרש זה דאב המון גוים נתתיך או יש לומר דסבירא ליה דארץ ישראל אינה מוחזקת מאבות עולם כלל ואיתא בברכות פרק תפלת השחר ביום שהושיבו ר' אלעזר בן עזריה בישיבה אמרו מאן נוקמי נוקמי לרבי עקיבא לית ליה זכות אבות לפי שהיה בן גרים אכן אי אמרינן דרוש זה דאב המון גוים נתתיך שהוא אב לגרים א"כ גם לגר יש לו זכות אבות וא"כ בזה מתורץ בו ביום דרש ר"ע לפי שלא אוקמי לדידיה שאין לו זכות אבות א"כ לא ס"ל דרוש זה דאב המון גוים ולכן אין הגר מברך ברכת המזון ולעולם א"י מוחזקת מאבות עולם דכתיב מורשה ירושה היא לכם מאבותיכם ולא מורישין ואינן יורשין שהרי לא חטאו עדיין ולא אמרינן דהתנבאו על העתיד וא"כ קשה למה לא כתיב תביאנו להכי קאמר שדרש שענו אחריו של משה כדמפרש בברייתא כקורא את ההלל שישראל אמרו רק אשירה לה' : **נתנו** עיניהם לומר שירה ·

ענף יוסף

סמ **בשעה** שעלו ישראל מן הים נתנו עיניהם לומר שירה כו'. קשה הני תיבות נתנו

עץ יוסף

לעסוק בתורה ובמצות אפילו שלא לשמה משום שכשירגיל עצמו לעסוק בתורה ובמצות יעסוק אח"כ בתורה ובאותן מצות (שלמד וקיים שלא לשמה) לשמה אבל שהם מל עצמו שלא לשמה ולא יבא עוד לקיים מצוה זו לשמה ודו"ק:

הבונה חכמה וכל טוב הנהגת המדינה מן הזקנים וכן אמר המקונן כאשר זקנים משער שבתו אז ג"כ שבתו הבחורים מנגינתם מהיות שמחים כי הם מורים ומלמדים לבחורים ולאנשים מהם ילאו ויעשו כדכתיב ראשיכם שבטיכם זקניכם ושוטריכם ואמר דוד מזקנים אתבונן וממשך מזה שכשיהיה הזקן מן הראשים איש רע ובליעל אין לאחר מיתתו פן יתעיא רבים המחשיבים אותו לנבון דעת וימשכו אחריו · והוא שאמרו כאן שאם רוצה הבעל למחול על מה שיש לו חשש מאשתו ואב ואם לסבול מרי בנה הרשות בידם כי אין אלו מזיקים אלא לפרט אחד אבל זקן שהמרה בב"ד ויריע אף ידיה לכלל ישראל אין למחול לו בשום אופן אלא להמיתו ולגדעו כאשרה :

המתורגמן א) וועלכער טהיילט צו · ג) הערויסגעלאססען ·

דד(אמו)מפיו ואמרו(שמות טו) זה אלי ואנוהו שנא' (תהלים ח) מפי עוללים ויונקים יסדת עוז · (תניא) היה ר"מ אומר א מנין שאפילו עוברין שבמעי אמן אמרו שירה שנאמר [דף לא ע"א] (שם סח) במקהלות ברכו אלהים אדני ממקור ישראל [והא לא חזו א"ר תנחום כרס נעשה להם כאספקלריא המאירה א) וראו]:

ע דף כז ע"ב משנה בו ביום דרש ר' יהושע בן הורקנוס לא עבד איוב את המקום אלא מאהבה שנא' (איוב יג) הן יקטלני לו איחל ועדיין הדבר שקול לו אני מיחל או איני מיחל לו ת"ל (שם כז) עד אגוע לא אסיר תומתי ממני לימד שמאהבה עשה א"ר יהושע מי יגלה עפר מעיניך רבן יוחנן בן זכאי שהיית דורש כל ימיך לא עבד איוב המקום אלא מיראה שנאמר (שם א) איש תם וישר וירא אלהים וסר מרע והלא יהושע בן הורקנוס תלמיד תלמידך לימד שמאהבה עשה:

גמ'

רש"י

כך יכלה הכל מן החשוב עד הגרוע כמו משור ועד שה (שם): במקהלות · כשנקהלו על הים: ממקור · אף אותם שבמקור: מאהבה. שאהב את המקום: שקול · משקלו שוה מכריע לכאן ולכאן: לו אני מיחל או איני מיחל · וה"ק הן יקטלני הלא הוא הורגני לא איחל לו עוד דיש לא שהוא נדרש כמו לו בלמ"ד וא"ו כדמפורש בגמרא: מיראה · מדאגת פורענות שלא תבא עליו: ירא אלהים · ולא אוהב אלהים: תלמיד תלמידך.

תוספות

רבי מאיר אומר מנין שאפילו עוברין שבמעי אמן · אין לומר דרבי יוסי הגלילי ורבי מאיר פליגי דר' יוסי אית ליה דוקא עוללים ויונקים ולא עוברים אלא מקרא דמפי עוללים ויונקים נפקא ליה דתינוק שמט דד מפיו דמשמע יונקים בשעה שהוא יונק ולכך איצטריך קרא דמפי עוללים דאי לאו הכי כיון דנפקא לן מקרא ממקור ישראל במקהלות ברכו אלהים אפי' עוברים לא הוה צריך למימר תו עוללים ויונקים דבפרק שלשה שאכלו (ברכות מט:) תנינן בעשרה אומרים נברך אלהינו וכו' רבי יוסי הגלילי אומר לפי רוב הקהל מברכין שנאמר במקהלות ברכו אלהים אמר ר' עקיבא מה מצינו בבית הכנסת אחד מרובין ואחד מועטין אומר ברכו את ה' וקדייק עליה בגמרא (דף נ) ור"ע האי קרא דרבי יוסי הגלילי מאי עביד ליה מיבעי ליה לכדר"מ וכו' ואידך דהיינו רבי יוסי הגלילי ממקור ישראל נפקא אלמא דלרבי יוסי הגלילי נמי עוברים אומרים שירה ובפ"ק דכתובות (דף ז:) דריש לה דברכת חתנים בעשרה מדהוי מצי למיכתב מבטן ישראל וכתיב ממקור על עסקי מקור בתוספתא מסיים הכי ואותן המלאכים שאמרו מה אנוש כי תזכרנו אמר להן הקב"ה באו וראו את השירה כיון שראו את ישראל פתחו אף הן ואמרו שירה שנאמר ה' אדונינו מה אדיר שמך בכל הארץ וגו' ור"ש בן *אלעזר אומר לא נאמרה פרשה זו אלא לענין עקידה:

מהרש"א

דברוח הקודש כוונו גם עוללים ויונקים לומר שירה וכ"פ הכתוב מפי עוללים ויונקים יסדת ברוה"ק עוז שהיא השירה שמספר בה עוזו של הקב"ה כמ"ש ואני אשיר עוזך גו' ונאמר בה עזי וזמרת יה גו' וסיים בהאי קרא דמייתי למען צורריך להשבית אויב גו' דהיינו שהשירה הזאת מספרת בעוזו של הקב"ה שהשבית וכלה צורריך ואויב של ישראל שהם המצריים שנטבעו בים: וכתבו התוספות דאין לומר דר"י הגלילי ס"ל דוקא עולל פליג אר"מ דאמר בסמוך דאפילו עוברין במעי אמן אמרו שירה דבתלמודא פרק שלשה שאכלו איתא בהדיא דר"י הגלילי נמי אית ליה להא דר"מ אלא דס"ל דאיצטריך קרא נמי לעולל שהגביה טארו ויונק שמטו הדד מפיו ע"כ תוכן לשון התוס' ע"ש באורך ולי נראה ע"פ המדרש שאמרו בפרק קמא שנולדו ישראל במצרים על השדה והקב"ה מגדלן שם והם שהכירוהו על הים ואמרו זה אלי ואנוהו להכי איצטריך האי קרא דעולל ויונק שהם אמרו זה אלי ואנוהו משא"כ העוברים דלא הכירוהו כבר במצרים ודע הא דאמרינן שהקב"ה נדמה להם על הים כגבור איש מלחמה אפשר דלתינוקות במצרים בשדה נדמה להן נמי כן וק"ל: שנאמר במקהלות ברכו אלהים אדני ממקור כו' · כפרש"י כשנקהלו על הים עכ"ל בהכי איירי קרא דלפניו קדמו שרים אחר נוגנים דהיינו שקדמו על הים ישראל לומר שירה ואח"כ נוגנים המלאכים מתוך עלמות תופפות שירת מרים שנאמר ותקח מרים גו' התוף בידה גו' וקרא דלאחריו שם בנימין לעיר רודם שרי גו' דרשוהו לקמן בפרק א"כ אל תקרי רודם אלא רד ים והיו שרי יהודה רוגמים כו' ע"ש: והא לא חזו כו' א"ר תנחום כרס כו' · אע"ג דאמרינן בפרק המפלת דהתינוק במעי אמו צופה מסוף עולם ועד סופו לאו היינו ראייה ממש אלא ראייה שכלית והכי פריך והא לא חזו העוברים ראייה ממש כדקאמרי העוללים והתינוקות זה אלי וגו' שהרי הכרס היה הפסק להן ומשני שהכרס נעשה להן כאספקלריא מאירה כו' שראו ראייה ממש וכדאמרינן בעלמא שראתה שפחה בים מה שלא ראה יחזקאל לפי שראו בים באספקלריא מאירה מה שלא ראו שאר נביאים אלא משה רבינו כדאמרינן ס"פ החולץ וק"ל: [שלא עבד איוב כו' · מה שיש לדקדק בזה אמה שאמרו פ"ק דב"ב גדול הנאמר באיוב יותר מבאברהם כו' יבואר שם]: ועדיין הדבר שקול כו' · ר"ל לו בוי"ו משמע מאהבה גם אם יענוש אותי להרגני לו אני מצפה לעוה"ב:

מסורת

א ברכות נ ע"א כתובות ז ע"ב:

חדושי גאונים

הגשמיות יודע כח השכל ויאיר אורו עלי פעולותיו ואמר ע"ז לפרש יותר כי עוז והדר לבושה ותשחק ליום אחרון כי לא תירא מיום מחר כי אז תבוא על שכרה ותשמח לקראתו כהולך בחליל. ואמר פיה פתחה בחכמה ותורת חסד על לשונה צופיה הליכות ביתה ולחם עצלות לא תאכל פי' בהיות אף הנפש החיונית פיה בחכמה ותורת חסד על לשונה שהיא תורת חסד באמת באשר אין זה מכח הנפש להאיר בחכמה ואין זה אלא כדבר טבע חיובי אשר לא כן בנפש המשכלת אשר אצלה הנעלה החכמה היא בטבע: לכן צופיה הליכות ביתה ר"ל כאשר לפתה הליכות ביתה האמיתי והנצחי לכן לחם עצלות לא תאכל כי אם מה שיגעה ממעל נפשה. קמו בניה ויאשרוה בעלה ויהללוה ובניה שבכאן הם המעשים הטובים שהם תולדות הצדיקים שמעשיהם הטובים הן הן

אהבת איתן

עלמא איכא אמאי לא אגין מצוה עליה כי היכי דלא ליתי לידי הרהור. ולפ"ז היכי דמקיים המצוה בהידורא ומוסיף על שליש דאיתא בב"ק (דף ט) שיש לו שכר בעה"ז א"כ מצלא נמי מחטא ונראה דכחה גדול אפילו מתורה ומצלא גם בעידנא דלא עסק בה כיון שמותר בה כל כך יותר מן החיוב ועושה בהדורה לפנים משורת הדין. ועפ"ז תתיישב ההיא עובדא דאיתא במנחות (דף מ"ד) באדם א' שהיה זהיר במצות ציצית ובאו וטפחו לו על פניו והצילו אותו מחטא של זנות. ומשמע שהיה בעידנא שלא עסק במצות ציצית דהא היה ערום

הכותב

הרמב"ם ז"ל כתב בפירוש המשנה [בו ביום דרש ר' יהושע כו'] לו ואפי' שהוא כתוב באל"ף הנה הוא מורה [לפעמים] על הין ואפי' שהוא כתוב בוא"ו הרי הוא מורה על הלאו לפעמים וכבר זכר טעם זה המדבר באותיות הנח ולפיכך מה שאמר לא איחל לא היה כתיבתו [אצלו] באל"ף או בוא"ו ממה שיסיר הספק בין הלאו וההין:

עין יעקב

ובירושלמי איתא ושרתה עליהם רוח הקודש נראה דהכוונה בזכות שנתנו עיניהם לומר שירה זכו ששרתה עליהם רוח הקודש לומר שירה ודייק כן מדכתיב אז ישיר לשון עתיד אלא לומר שנתנו עיניהם לומר שירה בשביל כן זכו ויאמרו לאמר השירה ועיקר פלוגתא של הני תנאי יש לומר דפליגי אי שומע כעונה או לא: **תניא** ר"מ אומר אפילו עוברין שבמעי אמן אמרו שירה · עיין בתוספות לפי זה למה איצטריך שעוללין ויונקין אומרים שירה ועיין במהרש"א ועי"ל דיותר מסתבר שעובר אומר שירה שהרי במעי אמו לומד כל התורה כדאיתא בפרק המפלת וקודם לידתו משכח הכל משא"כ עולל ויונק שלא למד עדיין ומ"מ אשמועינן קרא שאמרו שירה ע"י רוח הקודש ששרה עליהם:

בו ביום דרש רבי יהושע בן הורקנוס לא עבד איוב הקב"ה אלא מאהבה · ואפשר ג"כ לתרץ ע"פ הדרוש שכתבתי למעלה בדף כ"ז דבו ביום שלא אוקמוהו לר"ע דלית ליה

הרי"ף

היה רבי מאיר אומר מנין שאפי' עוברין וכו'. בתוספות רבי מאיר אומר מנין שאפילו עוברין שבמעי אמן אין לומר דר' יוסי הגלילי ור"מ פליגי וכו' ביאור כוונת התוס' הוא שר"י סבר נמי האי דעוברים אלא שמקרא זה דמקור ישראל לא מוכח דיונקות שמטו הדד מפיהם ואמרו שירה ומהאי קרא דכתיב מפי עוללים ויונקים נפקא שהרי היונק נקרא בשעה שפיו יונק מהדד ואם הוא יונק איך הוא אומר שירה שאמר מפי יונקים יסדת עוז אלא בודאי שמשמע היונק פיו מהדד ואמר שירה ולכך הביא האי קרא דמפי עוללים וכן צריך לומר גם לר"מ דדריש אפי' עוברים ממקהלות והשתא לר"מ מאי עביד ליה להאי קרא דמפי עוללים ויונקים דהא לא איצטריך לומר שהעוללים אמרו כיון שאפילו העוברים אמרו שירה כ"ש הוא לעוללים ויונקים אלא איצטריך ליה לרבי מאיר האי קרא ללמדנו ששמט היונק הדד מפיו ואמר שירה: **ועדיין** הדבר שקול וכו' ת"ל עד אגוע וכו'. אין לומר

ענף יוסף

עיניהם לומר שירה מיותר ושגי לומר בשעה שעלו ישראל מהים אמרו שירה. גם אומר בשעה שעלו ישראל קשה דה"ל לומר כשעלו ישראל מהים גם שאלת כיצד אמרו שירה מורה באיזה דרך אמרו שירה והשיב עולל מוטל כו' ושלא לא שאל מי אמר שירה שהשיב לו עולל ויונק ונראה ע"פ מ"ש פ"ק דמגילה שאותה הלילה בקשו מלאכי השרת לומר שירה אמר להם הקב"ה מעשה ידי טובעין בים ואתם אומרים שירה משום הכי אומר בשעה שעלו ישראל מהים נתנו עיניהם הם עיני השכל לומר שירה דמאחר שכבר טובעו מעשה ידיו ומאי דהוה הוה ראוי עתה לשורר · ועל זה שאל וכיצד אמרו שירה דיתכן שעדיין לא הוטבעו כולם כמ"ש בפרק ע"פ וימרו על ים בים סוף שאמרו כשם שאנו עולין מצד זה כו' א"ל הקב"ה לים פלוט אותם ליבשה ואתן לך אחד ומחצה בסיסרא א"כ יתכן שעדיין נשארו חיים וטענת מעשה ידי טובעין במקומה עומדת · והשיב עולל מוטל ותינוק יונק כמ"ש בפ"ק שהם הכירוהו תחלה שנאמר זה אלי ואנוהו · ומאחר שפתח העוללים ויונקים לשורר שרואה שכינה ידוע שלא נותר אחד ממצריים · ודייק אומר מפי עוללים ויונקים יסדת עוז ולא אמר בפי עוללים ויונקים לומר שמפי עוללים ויונקים יסדת עוז לגדולים שישורהו · ושמא תאמר למה הוצרכו להמתין לשירת העוללים ויונקים לשורר ולא שוררו מאליהן קודם · תלמוד לומר למען צורריך להשבית אויב ומתנקם שהם לא ידעו אם כבר נשבתו כל האויבים או עדיין נשאר אחד מהם ואין הש"ת חפץ שמעשה ידיו יוטבעו והם יאמרו שירה · משום הכי המתינו לשירת העוללים ויונקים שראו תחלה השכינה והתחילו לשורר ואילו היו עדיין חי לא נתגלה להם השכינה כדי שישוררו (שבות יעקב):

ע ת"ל עד אגוע לא אסיר תומתי ממני · קשה מאחר דמקרא דהן יקטלני לא יש ראיה לימא

המתורגמן א) איין לייכטענדער שפיעגעל.

תלמידו של רבי עקיבא [סיה] : וליחזי האי לא כו' · ואמאי אמר עדיין הדבר שקול : ה"נ דלא הוא · וקאמר קרא אינו חושש לצרתם ולא צר בה : באברהם · כי ירא אלהים אתה (בראשית כב) : תלוי לו זכותו לדורותיו להגין עליהם עד אלפים דור : לאלפים לאוהביו · סמך לאוהביו לאלפים ואידך קרא סמך לאלף דור אל שומרי מצותיו דהיינו מיראה ואין אלו דומים לפרוש מיראה ופרוש מאהבה (לעיל כב:) דהוא מאהבת השכר ומיראת פורענות הקללות והעונשין והכא מאהבת המקום ומיראתו שמוראו וגודלו ואימתו מוטלת

גמ' [דף לא ע"א] ונחזי האי לא היכי כתיב אי בלמ"ד אל"ף כתיב לא הוא ואי בלמ"ד וא"ו כתיב לו הוא · וכל היכא דכתיב בלמ"ד אל"ף לא הוא [א]אלא מעתה (ישעיה סג) בכל צרתם לא צר דכתיב בלמ"ד אל"ף ה"נ דלא הוא וכי תימא הכי נמי והכתיב (שם) ומלאך פניו הושיעם וגו' וינשאם כל ימי עולם · אלא משמע הכי ומשמע הכי :

עא שם תניא ר' מאיר אומר נאמר (איוב א) ירא אלהים באיוב ונאמר (בראשית כב) ירא אלהים באברהם מה ירא אלהים האמור באברהם מאהבה אף ירא אלהים האמור באיוב מאהבה · ואברהם גופיה מנא לן דכתיב (ישעיה מא) זרע אברהם אוהבי · (אי הכי) מאי איכא בין עושה מאהבה לעושה מיראה איכא הא דתניא ר"ש בן אלעזר אומר גדול העושה מאהבה יותר מן העושה מיראה שזה תלוי לאלף דור וזה תלוי לאלפים דור הכא כתיב (שמות כ) ועושה חסד לאלפים לאוהבי והתם כתיב (דברים ז) ולשומרי מצותיו לאלף דור · התם נמי כתיב לאוהביו ולשומרי מצותיו לאלף דור האי לדסמיך ליה והאי לדסמיך ליה · הנהו תרי תלמידי דהוו קיימי קמיה דרבא חד א"ל אקריון[א] בחלמאי (תהלים לא) מה רב טובך אשר צפנת ליראיך וחד אמר ליה אקריין

לא באל"ף דמשמע מיראה דעד שיהרגני מצפה אני לו מיראת הריגה אבל אם יהרגני ולא נצלתי ממנו מיראת עונש לא איחל ואצפה לו עוד לעוה"ב ומייתי מקרא המכריע שאמר עד אגוע לא אסיר תומתי שודאי מי שיש לו מדה זו שלא מסיר תומתו לעולם עד יום מותו אין זה ממדת עובדים מיראה אלא מעובדים מאהבה והאי לא אסיר תומתי ליכא לפרושי לו בוי"ו דאין לו משמעות כלל אלא לא באל"ף ודו"ק : אלא לא משמע הכי משמע הכי כו' · בפירוש הרמב"ם במתני' אפילו הוא באל"ף מורה לפעמים על הן ואפי' כו' ע"ש ויש לדקדק גבי אשר לא חומה מדכתיב באל"ף למה הוצרכו לדרוש מיניה אע"פ שאין לו עכשיו והיה לו קודם לכן הא איכא לפרשו ממש לו בוי"ו אע"ג דכתיב באל"ף כי הכא גבי לא צר וגבי לא איחל וי"ל כיון דעיר לשון נקבה היא ה"ל למכתב לה בה"א אי לאו למדרש מיניה נמי לאו ויש בקצת בנוסחת רש"י בחומש כעין זה ודו"ק : מה ירא אלהים האמור באברהם מאהבה כו' · מבואר בס' עיקרים מ"ד פי"ג וז"ל נאמר עתה ידעתי לפי שאז נעשה המעשה בפועל המורה כו' שאברהם ירא אלהים ועובד מאהבה ולא מיראת עונש שאין כו' ולא נמנע מלעשות כן מאהבת הש"י ולזה תיארו הכתוב באוהב כו' ע"ש ובא בכאן הג"ם שלא תאמר באיוב שהיה ירא אלהים ולא אוהב כמ"ד הכא במתניתין אלא כמו שנאמר באברהם שהיראה שנאמר בו היה ע"ד האהבה כן נאמר באיוב שהיה ירא ע"ז הדרך בעובד מאהבה כדמוכחי קראי דמייתי במתני' : התם כתיב ולשומרי מצותיו לאלף כו' · שלשון שמירה נופל על ל"ת כמ"ש כ"מ שנאמר השמר פן ואל אינו אלא ל"ת ומצות ל"ת הם מצד היראה כמ"ש המפרשים [עירובין צו.וש"נ] ועיין בפרש"י הכא ובפ' נוטל חילוקי היראה והאהבה גם בס' עיקרים מ"ג פרק ל"ב : התם נמי כתיב לאוהביו ולשומרי מצותיו לאלף כו' · לכאורה הו"מ לאקשויי הכי אקרא קמא דפרשת יתרו דמייתי דכתיב ביה נמי ולשומרי מצותיו ויש ליישב ע"פ מ"ש לעיל באברהם ובאיוב שהיראה הנאמר בהם היא מצד האהבה הכי נמי איכא לפרושי לאוהבי ולשומרי מצותי מצד האהבה ולכך לא פריך אלא מקרא בתריה דלא כתיב ביה אלא לאלף דור דאוקמא ביראה בעלמא הא כתיב ביה נמי לאוהביו ובהכי ניחא למאי דמסיק האי לדסמיך ליה כו' שנדחק בזה הרא"ס בקרא קמא דולשומרי מצותי דבק עם ועושה חסד דלפני פניו ולא עם לאלפים דלפניו דלדברינו ניחא דולשומרי מצותי דבק נמי אלאלפים דהיינו בעושים מיראה על צד האהבה והיינו לדסמיך ליה ומיהו באידך קרא דפרשה ואתחנן האי לדסמיך ליה קאמר שפיר דלא קאי אלא אלשומרי מצותיו ולא אאוהבי אלא שאוהביו דבק עם שומר הברית והחסד כמ"ש הרא"ס ודו"ק : אקריון בחלמאי מה רב גו' לפנת ליראיך וגו' · ומסיק ביה מר מיראה דהיינו שאינה מצד אהבה כמו באברהם ואיוב כדקאמר לעיל והיינו מדמסיים ביה פעלת לחוסים בך נגד בני אדם דהיינו שאינן חוסים בהקב"ה ויראים ממנו אלא לפנים דהיינו נגד בני אדם ולא מצד אהבה אבל באידך קרא דאיירי ביה בעושה מאהבה קאמר וישמחו כל חוסי בך סתם דהיינו שחוסים בהקב"ה גם שלא נגד בני אדם וקאמר ביה לעולם ירננו ר"ל לעולם גם אם

א עי' נדרים לב ע"א:

חדושי גאונים

זכרון וכן המאברים אותם ואמר על זה רבות בנות עשו חיל ר"ל אם אמנם אשר מצינו הרבה מגופו הצדיקים אשר נשתלמו ונזדכתו לעבודת הי"ת להיות גם המה אנשי חיל יראי אלהים . אכן זאת עלית על כולנה שלא מצינו אצלם כל המעלות הנשגבות והרמות שאלהובפרט מזה אשר פיה פתחה בחכמה להיות גם הגוף פותח את פיו בחכמה עליונה ובהיותה בחיבור יחדיו אשר לא זכה אדם לעלות אל המעלה הזאת ואמר תנו לה מפרי ידיה

אהבת איתן

כדאי' שם ובכה"ג אפילו תורה אינה מצלא מחטא.ולפמ"ש י"ל דהיה זהיר בהדורה ביותרמשלים ולכך הצילתו אף בעידנא דלא עסק : ומ"ש מהרש"א דממיתה עצמה אין תורה מגינה הקשה עליו בס' מקום שמואל משבת (דף י"ג) ולי קשה מר"ה (דף י"ח) וכן משבת (דף ל') ועירובין (דף כו) ומ"ק (דף כח) ב"מ (דף פ"ז) מכות (דף יוד) . ויש לומר דוקא בעידנא מגינה ממיתה עצמה . ובזה הנזכר תירץ קושיי' מהרש"א מדואג ואחיתופל שאין תורה מגנא רק ליראת חטא כרנב"יאו מי דסלקא ליה שמעתא כו' כדאמר מר זוטרא דמסתמא הוא ירא חטא . וכ"מ בפ' חלק דקאמר מר זוטרא גופיה דדואג ואחיתופל לא סלקא להו שמעתא כו' דכתיב סוד ה' ליראיו :

(שייך לסי' סב)

א"ר יוחנן אין ד"ת מתקיימין אלא במי שמשים עצמו כמו שאינו שנא' והחכמה מאין תמצא ופרש"י מן העשוי כאין . וקשה דל"ל לר"י לאתויי מהאי קרא

הרי"ף

כי עדיין הדבר שקול אם עד אגוע לא אסיר תומתי הוא מאהבה או מיראה . לפי שאין פי' עד אגוע עד שעת המיתה לא אסיר תומתי הא לאחר המיתה אסיר תומתי דהא לא אפשר ובהכרח הוא לומר שעד אגוע הוא כלומר יעבור עלי מה עד עונש שאגוע ואפ"ה לא אסיר תומתי וא"כ אי אפשר לומר שהיה עובד מיראת העונש כיון שהוא היה מקבל כל עונשים שבעולם שאפי' היה עונש גדול עד עונש מיתה היה מקבל בשביל עבודת הבורא יתברך ומאחר שהיה עובד מאהבה ומאהבת השם היה מקבל עונש מר ממות כדי לעבוד את ה' וגם יש לדקדק בזה שאמר לא אסיר תומתי ממני כלומר לא מחמת יראה ופחד אלא ממני מדעתי ורצוני הטוב : והכתיב ומלאך פניו הושיעם וכו' . יש לדקדק למה לא הוא באל"ף שלא יש להקב"ה צרה בצרתן של ישראל ואע"פ כן מלאך פניו הושיעם באהבתו ובחמלתו אע"פ שאינו מגיע לו צרה מצרתם ורש"י ז"ל פי' וקאמר קרא אינו חושש לצרתם ולא צר בה והכונה לרש"י ז"ל לתקן דוחקנו ואומר שמקרא אומר שאינו חושש לצרתם ואם אינו חושש למה שלא מלאך להושיעם אבל עדיין קשה מנ"ל דקרא אומר אינו חושש לצרתם דלמא חושש הוא לצרתם וקשה בעיניו בשביל אהבתם אע"פ שאין לו צרה בצרתם של ישראל מ"מ

עיון יעקב

זכות אבות א"כ לא ס"ל דרוש זה דאב המון גוים שהוא אב לגרים לכך אין סגר מברך ברכת המזון וארץ ישראל לעולם מוחזקת היא וקשה א"כ למה אמרינן בפ"ק דברכות שלשה ניתנו ע"י יסורין ואחד מהם ארץ ישראל הלא ארץ ישראל מוחזקת מאבות אלא נ"ל אע"פ שהוא ראוי להם ע"פ הדין ואפ"ה לא באו אלא ע"י יסורין וא"כ י"ל ג"כ גבי איוב אף שהוא צדיק גמור באו עליו יסורין כדי לקנות עוה"ב א"כ שפיר קאמר לא עבד איוב אלא מאהבה דבל"ז הייתי אומר דעל כרחיך מיראה עבד דאל"כ למה באו עליו יסורין כיון שהיה צדיק גמור וראוי לירש עוה"ב אלא ודאי דמיראה עבד וכדאמרינן ביבמות מפני מה גרים מעונין ויסורין באין עליהם לפי שעובדין מיראה משא"כ עכשיו מוכח לסיפך ודו"ק : שנאמר איש תם וירא אלהים · ורבי יהושע ס"ל דהאי ירא אלהים היינו מאהבה וכדתני רבי מאיר בסמוך :

התם נמי כתיב לאוהביו ולשומרי מצותיו לאלף דור · ובל"ז קראי אהדדי לא קשיא דהייתי אומר בא זה ולימד על זה דבאמת אלפים דור קאי אתרווייהו חד אלף לעושה מאהבה וחד אלף לעושה מיראה ואי הוה כתיב רק לאלף דור היה מקום לטעות לומר לכל

ענף יוסף

לימא תהילה קרא דעד אגוע לחוד · וי"ל דתרווייהו נריכי · דאי מהן יקטלני יש לומר לא איחל איני מצפה · וקרא דעד אגוע גילה דלו איחל בוי"ו · ואי עד אגוע ה"א עד ולא עד בכלל גילה הן יקטלני דלא אמר עד יקטלני (שבות יעקב) :

עץ יוסף

אלא משמע הכי ומשמע הכי · דהיכי דכתיב לא והקרי לא פירושו לא בדוקא· אבל היכי דהקרי לו בוי"ו אף שכתוב לא באל"ף קרינן לו · ולכן אשר לא חומה (ויקרא כה) דהקרי לו חומה אמרו רבותינו ז"ל שאין לו עכשיו הואיל והיתה לו קודם לכן ועיר נקבה היא והוצרך לכתוב לה אלא מתוך שצריך לכתוב לא בפנים תקנו לו במסורת זה נופל על זה (רש"י בחומש) :

עא האי לדסמיך ליה · בהאי קרא דלאלפים סמך לאוהביו לאלפים · אבל אידך קרא סמך לאלף דור אל שומרי מצותיו דהיינו מיראה (רש"י) וקשה דנהי דהאי קרא דלאלף דור אינו שקר דלאלף דלאוהביו בכלל אלפים הוי משא"כ קרא דלאלפים דלדברות א' וב' הוי שקר דשומרי מצותיו לא יש רק אלף ותירץ מהרמ"ג דה"ק האי לדסמיך ליה כלומר קרא דעושה חסד לאלפים לאוהבי ולשומרי מצותי שומרי מצותי הוו דומיא דאוהבי דהוי יראת הרוממות ·

המתורגמן א) מאן האט מיך פארגעלעזן .

אקריון בחלמאי (תהלים ה) וישמחו כל חוסי בך לעולם ירננו וגו' אמר להו תרוייכו [רבנן] צדיקי גמורי אתון מר מאהבה ומר מיראה :

אלו נאמרים פרק שביעי

עב דף לב ע"ב **תניא** רשב"י אומר אדם אומר שבחו בקול נמוך וגנותו בקול רם שבחו בקול נמוך מוידוי מעשר וגנותו בקול רם ממקרא בכורים · וגנותו בקול רם והאמר ר' יוחנן משום רשב"י מפני מה תקנו תפלה בלחש מפני שלא לבייש את עוברי עבירה שהרי לא חלק הכתוב מקום בין חטאת לעולה לא תימא גנותו אלא אימא צערו כדתניא (ויקרא יג) וטמא טמא יקרא צריך להודיע צערו לרבים ורבים מבקשים עליו רחמים :

עג דף לג ע"א [**פיסקא** אלו נאמרים בבכל לשון וכו' ותפלה · תפלה רחמי היא כל היכא דבעי מצלי] · ותפלה בבכל לשון והא"ר

רש"י

מוטלת עליו : וישמחו כל חוסי בך וגו' · סיפא דקרא ויעלצו בך אוהבי שמך : **שבחו** לא עברתי ממצותיך ולא שכחתי (דברים כו) היינו שבח עצמו : בקול נמוך · מדלא כתיב ביה עניה : וגנותו · כגון ארמי אובד אבי וגו' והיינו גנות שמתודים שאביהם לבן הארמי היה רשע : מפני מה תקנו · שיהא אדם אומר תפלתו בלחש כדאשכחן בחנה וקולה לא ישמע (ש"א א) : שלא לבייש עוברי עבירה · המתודים בתפלתם על עבירות שבידם : שהרי לא חלק הכתוב מקום בין חטאת לעולה · לא קבע לשחיטת חטאת מקום בפני עצמו שלא יבינו שהוא חטאת ויתביישו : צערו · צרות (שבאות) [שעברו] עליו דהיינו צרות שעברו על ישראל צרת לבן הארמי צרת מצרים : וטמא טמא יקרא · כלומר סורו מעליו כי טמא הוא : ותפלה · דקתני מתניתין בכל לשון לא צריך קרא דהא רחמי נינהו ובהאי ליסגי דידע

מהרש"א

אין שם יראת עונש כמ"ש גבי איוב אם יקטלני לו איחל כמפורש לעיל ודו"ק: דף לב ע"א במשנה [**וכתבו** עליו את כל דברי התורה בע' לשון שנא' באר היטב· דמשמע באר היטב לכל והרא"ש פי' כי היטב בצרופו עולה ע' עכ"ל והיינו כזה ה' ה"י הי"ט היט"ב הכל עולה ע' וק"ל]: מפני מה תקנו תפלה בלחש כו'· פרש"י כדאשכחן בחנה וקולה לא ישמע עכ"ל יש לדקדק דהכא קאמר טעמא כדי שלא לבייש עוברי עבירה ובפרק מי שמתו אמרינן ביה טעמא אחרינא המשמיע קולו בתפלתו ה"ז מקטני אמנה ופרש"י שם כאילו אין הקב"ה שומע תפלת לחש עכ"ל ויש ליישב דודאי אם היו כולי עלמא משמיעים קולם בתפלתם לא הוה שייך ביה מקטני אמנה אלא כיון דתקנו תפלת לחש משום עוברי עבירה מאן שלא חש בהא ומשמיע קולו טפי משאר אינשי ה"ז מקטני אמנה ודו"ק: **אלא** אימא צערו כדתניא כו'· פי' רש"י צרות שעברו כו' וק"ק מאי שייך הכא להודיע בקול רם צערו שעבר כדי שיבקשו רחמים על מה שעבר מאי דהוה הוה וי"ל בדוחק לבקש עליו רחמים שלא יבא עוד צרה כזו וק"ל: **וטמא** טמא יקרא · פירש"י כלומר סורו כו' ופירושו דחוק דהכא לא נתכוין אלא שיקרא שהוא טמא כדי לבקש רחמים עליו שירפא מטומאת נגעו וצערו אבל שיקרא שיפרשו ממנו הוא מילתא אחריתא כדאמרינן בהדיא פ"ק דמו"ק [א] וטמא טמא יקרא טומאה קוראה לו פרוש ומקשים והא מיבעי ליה להודיע

הגהות

[א] מהרש"א ד"ה וטמא . פ"ק דמ"ק (ה ע"א) :

חדושי גאונים

ויהללו בשערים מעשיה שהשערים לה' אשר צדיקים יבואו בו . שם יהללו גם את מעשי הגוף כי כבר נתקדש להיות גם הוא צג בין הקדשים ואלה הם פרי ידיה אשר פעל הגוף למענהו ונוצר תאנה יאכל פרי' כאמור : ויש להעמיס כזאת בכוונת ז"ל שאמרו רבות בנות עשו חיל אלו האבות שאמר משה לאברהם אני נתעליתי ממך לא שאמר הענין מכל האדם כך כי אם ברצות המדרש לספר מעלת מרע"ה ואמר כי לא מצינו אצל אחר שנאמר על הנפש היונית אשר אצלה החכמה מאין תמצא . שאמר פיה פתחה בחכמה אכן

עיון יעקב

לכל חד המש מאות דור לכך כתיב לאלפים ואי הוה כתיב לאלפים דור היה מקום לטעות לומר לכל אחד לאלפים לכך כתיב תרווייהו שתבין דלכל א' וא' לאלף כי שניהם שקולים הם אבל עכשיו דקאמר גדול העושה מאהבה מקשה שפיר והא דלא מקשה אקרא קמא דפ' יתרו עיין במהרש"א ול"נ דמקרא קמא לא קשה מידי די"ש לומר כיון די"ש באותו דור עובדי מאהבה אף שקצתם עובדי מיראה אפ"ה הקב"ה עושה חסד לאלפים דור בזכות העובדים מאהבה גם לעובדי מיראה א"כ שפיר כתיב עושה חסד לאלפים לאוהבי ולשומרי מצותי ביחד משא"כ מקרא בתרא דכתיב שניהם ואפ"ה הוא רק לאלף דור מקשה שפיר להכי מתרץ האי לדסמיך ליה :

אומר אדם שבחו בקול נמוך מוידוי מעשר וגנותו בקול רם ממקרא ביכורים . לכאורה קשיא כיון דמקרא ביכורים ווידוי מעשר בחדא פרשה כתיבי בפ' כי תבא והתם כתיבא מקרא ביכורים מקודם למה מספך ר"ש בן יוחאי בברייתא ומתחיל בווידוי מעשר תחלה ולפי המסקנא דמסיק לא תימא גנותו אלא אימא צערו אפשר דלק"מ משום דע"כ צ"ל איך קאמר אלא אימא צערו הא גנותו קתני באמת ואי רוצה להגיה לשנות הברייתא הל"ל תני צערו אלא ודאי דבאמת ר"ש כוונתו צערו והא דקאמר הלשון גנותו לפי שהוא דבר והיפוכו מדקתני ברישא שבחו נקט בסיפא הלשון גנותו אבל באמת כוונתו צערו וא"כ לכך מתחיל בשבחו כדי שתדע הפי' של סיפא דגנותו היינו צערו ולא נקט גנותו רק לפי שהוא דבר והפוכו מרישא משא"כ אילו התחיל בגנותו הוא דדוקא גנותו קאמר כי אינו מצוי למיתני רישא איידי סיפא: **שלא** לבייש עוברי עבירה . והא דאמרינן בברכות דהמגביה קולו בתפלתו הרי זה מקטני אמנה ומנביאי שקר עיין במהרש"א ול"נ דאע"ג דהמגביה קולו בתפלתו הרי זה מקטני אמנה כאילו אין הקב"ה שומע אלא על ידי הרמת קול הרבה וכפרש"י שם מ"מ מקשה למה תקנו תפלה בלחש ולא שיתפלל כפי כח קולו הבינוני לפי כח המדבר עם כל אדם ואין כאן משום קטני אמנה להכי הוצרך לומר כדי שלא לבייש עוברי עבירה ועי"ל בין תפלה לבקשת צרכיו צריכין לטעם דהוא מקטני אמנה אבל המתפלל ומתודה שימחול לו הקב"ה לא ירים קול וכדי שלא לבייש עוברי עבירה · ומגיסי הגאון מוהר"ר אליהו שפירא ז"ל שמעתי ע"ד הפשט דהיא היא כפי מה דמסיק בש"ס כאן דשעיר ע"ז נכסף וניזול כי היכי דנכפר ליה וא"כ קאמר שפיר המגביה קולו בתפלתו בודאי לב יודע מרת נפשו שיש בו שמץ דע"ז לכן קאמר שהוא מקטני אמנה להכי מתפלל בקול רם כי היכי דנכסף עכ"ל ואה יבושו כל עובדי פסל בשעיר ע"ז כי היכי דנכפר: **צריך** להודיע צערו לרבים. שמעתי בשם מוח"ז הגאון מהר"ש על דרך הדרש לכך כתיב כן גבי מצורע כי התרגום מתרגם על מצורע סגירתא שתפלתו אינה מקובלת כדאיתא בזוהר לכך רבים יבקשו עליו:

הרי"ף

מלאך פניו הושיעם באהבתו ובחמלתו · ואפשר לומר דרך דרש שמקרא שלפניו אומר ויהי לעם למושיע ואיך הוא אומר אח"כ ומלאך פניו הושיעם אלא שהקב"ה הוא להם מרגיש בצרתם כדי להיות להם למושיע כי מחיבתו של הקב"ה היה להם למושיע כיצד לפי שבצרתם של ישראל לו להקב"ה מגיע צרה כביכול ומלאך פניו הושיעם לישראל מצרתם כי בזה כביכול תהיה תשועת ה' וישראל נושע בה' ואילו הוא באצ"ף שלא יש צרה להקב"ה בצרתם של ישראל איך הוא אומר ומלאך פניו הושיעם והלא הוא יתברך המושיעם כדכתיב ויהי להם למושיע: **אדם** אומר שבחו בקול נמוך וכו' גנותו בקול רם ממקרא ביכורים . פרש"י כגון ארמי אובד אבי היינו גנותו שמתוודין שאביהם לבן הארמי היה רשע וי"ל דכיון שמספרים גנות לבן שבקש לאבד אבינו א"כ אין זה גנותו של עצמו כי מה לנו וללבן אבי אמותינו . ואפשר שמתוך שהוא אומר שלבן הרשע איבד אותנו הוא שלמדנו והלכנו בדרכיו דרכי רשע ומתוך מעשינו ירדנו ונשתעבדנו במצרים א"כ ה"ז גנות עצמינו ואומרים אותו בעניה בקול רם ומיהו קשה במאי דמשני צערו בקול רם והלא כיון שמתוך שמספר צערו של לבן בקול רם שם בכללו סיפר גנותו שאביהן לבן הארמי היה רשע עדיין הקושיא שהקשה שאין לבייש עוברי עבירה וצ"ל במסקנא דדרשינן ארמי אובד אבי על הצרות שבאו עלינו ממנו וגם צרות מצרים א"כ לא מדריש פו שאיבד אותנו בדרכי רשע שהלכנו בדרכיו ואין כאן הזכרת עון בקול רם :

ואף

ענף יוסף

עב **שהרי** לא חילק הכתוב מקום בין חטאת לעולה שלא לביישו . מזה הגמ' הקשה המ"א בהלכות יו"כ סימן תר"ז סק"ב על מ"ש רש"י בחולין ספ"ב . דאם איתא דחטא בשוגג קלא אית ליה דמי שבא לידו דבר עבירה בשוגג אינו מתפא עליה כדי שיתבייש ויתכפר לו . וי"ל ע"פ דאי' בתנחומא הובא בילקוט ישעיה שאמר כי איש טמא שפתים אנכי ובתוך עם טמא שפתים אנכי יושב . א"ל כי איש טמא שפתים אנכי שרא לך שאתה שליט בעצמך . שמא בבני היית שליט שאמרת ובתוך עם טמא שפתים אנכי יושב מיד נטל את שלו שנאמר ויעף אלי אחד מן השרפים . ובידו גחלת אין כתיב כאן אלא ובידו רצפה רצון פה . שאמר דילטורין על בני ע"כ . הרי שהאדם בנפשו שליט לומר גנותו ואדרבה משביעין אותו אפילו כל העולם אומרים עליך צדיק אתה היה בעיניך כרשע א"כ בודאי מה שהאדם בעצמו אינו מתפא ומקבל הטבה ברצון זכות הוא לו . אבל לאחר אין רשות לבייש (מלא העומר) :

עץ יוסף

וסך קרא דשומר הבריות לאוהביו ולשומרי מצותיו לאלף דור הוי אוהבי דומיא דשומרי מצותי דהוי מאהבת השכר · נמצא דאהבת המקום ויראת המקום היינו יראת הרוממות תולה לאלפים דור · ואהבת השכר ויראת העונש אינו תולה רק אלף דור · ושני הכתובים אמת דברו ע"כ :

עב וגנותו כגון ארמי אובד אבי וגו' והיינו גנות שמתודים שאביהם לבן הארמי היה רשע · ואף שהכתוב צוהו על כך · הכתוב אינו מצוה כי אם כפי הנהוג והטבע של בני אדם ותכונותיהם ועם הטבע הזאת · לפי שבשבחו הוא מכניע א"ע שבאמת מהו טובתו ומעלתו נגד ה' וטובתו · אבל בגנותו אומר מהמית הלב שמזה באה הצעקה · אך הבדילו בזה . שעל החטא מדרך הטבע

אהבת איתן

דאיוב הא איהו גופיה מייתי לה בערובין (דף כ"ה) מקרא דאורייתא שנאמר לא בשמים היא לא תמצא בגסי הרוח . ומיהו לפי מ"ש מהרש"א א"ש דמשים עצמו כמי שאינו היינו שמשים עצמו כאין בו חכמה וגומד מכל אדם :

(שייך לסי' סד)

ירא את ה' וגו' ועם שונים אל תתערב אמר ר' יצחק אלו ששונים הלכות . והקשה מהרש"א דמאי שייכות זה ליראת ה' · וי"ל דר' יצחק לטעמיה דאמר במדרש רבה ויקרא פ"ג בפסוק טוב מלוא כף נחת ממלוא חפנים עמל ודריש טוב מי ששונה הלכות ורגיל בהם מהמפניים עמל זה השונה הלכות ואינו רגיל בהם . ולפ"ז שייך שפיר ליראה את ה' דכל השונה פרקו כראוי נקרא עובד ה' בתגיגה :

(שייך לסי' סט)

דרש ר"י הגלילי כו' עולל מוטל על ברכי אמו כו' משמע

רש"י

לשוני לבי' ליללי : יחיד · צריך שיסייעוהו מה"ש לבור לא צריכי להו שנאמר (איוב לו) הן אל כביר ולא ימאס אינו מואס בתפלתם של רבים : נצחו טליא וכו' · שהלכו פרחי כהונה בני בית חשמונאי להלחם עם יונים לפני יום הכפורים ונלחמו ביה"כ ושמע יוחנן בת קול כשהיה עובד עבודה ביה"כ :
עבידתא · חיל לשון העביד את חילו לעבודה גדולה וגו' (יחזקאל כט) : גסקלגס · שם מלך יון הוא : שאני בת קול · אותה מדה הממונה על כך יודעת בשבעים לשון מפני שעשויה להשמיע והיא משתלחת לכל הלשונות פעמים לזה ופעמים לזה : דאמר מר · לקמן בפרקין (לו:) ולמדו ליוסף ע' לשון : [הלא המה בעבר הירדן · כשהיו ישראל במדבר נאמר להם סימני הר גריזים ועיבל ומקומם שהם בעבר השני של ירדן ישראל היו למזרח הירדן כדכתיב בני גד ובני ראובן לקחו נחלתן מעבר לירדן יריחו קדמה מזרחה (יהושע יג) ונאמר להם שההרים האלה במערב הירדן ואילך הרבה להלן מן הירדן לצד מערב ולא סמוך לירדן : אחרי דרך מבוא השמש · ומהו מבוא השמש זהו מזרח שהשמש בא משם כלומר רחוק ממזרחו של ירדן ומלינו בבראשית רבה כל מקום שנאמר אחרי מופלג : שיושבים בהם כותיים · עכשיו הן יושבין בהן שהושיבן בהם סנחריב כשהגלה עשרת השבטים דכתיב ויבא מלך אשור (אנשים) מבבל ומכותה ומעוא וגו' ויושיבם בערי שמרון (מלכים ב' י"ז) והנך ערי שומרון נינהו כדתניא במתני' שבשומרון: תניא לא גרס דכולה חדא מתניתא היא בספרי : ספרי כותיים · שיש

גמרא

אוהא"ר יהודה (אמר רב) לעולם אל ישאל אדם צרכיו בלשון ארמי דאמר ר' יוחנן כל השואל צרכיו בלשון ארמי אין מלאכי השרת נזקקין לו לפי שאין מה"ש מכירין בלשון ארמי לא קשיא הא ביחיד הא בצבור · ואין מה"ש מכירין בלשון ארמי והתניא [ב]יוחנן כהן גדול שמע [בת] קול מבית קדשי הקדשים שהוא אומר נצחו טליא דאזלו לאגחא קרבא באנטוכיא · ושוב מעשה בשמעון הצדיק ששמע [בת] קול מבית קדשי הקדשים שהוא אומר בטילת עבידתא דאמר סנאה לאיתאה[א] על היכלא ונהרג גסקלגס ובטלו גזירותיו וכתבו אותה שעה וכוונה ובלשון ארמי (אמרום) [היה אומר] אבע"א בת קול שאני דלאשמועי עבידא ואבע"א גבריאל הוה דאמר מר [ג]בא גבריאל ולמדו שבעים לשון :

דף לג ע"ב [פיסקא ברכות וקללות כיצד כיון שעברו ישראל את הירדן כו' · תנו רבנן (דברים יא) הלא המה בעבר הירדן מעבר לירדן ואילך דברי ר' יהודה (שם) אחרי דרך מבוא השמש מקום שחמה זורחת (שם) בארץ הכנעני היושב בערבה אלו הר גריזים והר עיבל שיושבין בהם כותיים (שם) מול הגלגל סמוך לגלגל (שם) אצל אלוני מורה שכם ולהלן הוא אומר (בראשית יב) ויעבר אברם בארץ עד מקום שכם עד אלון מורה מה אלון מורה האמור להלן שכם אף כאן שכם תניא אמר רבי אלעזר ברבי יוסי בדבר זה זייפתי ספרי כותיים אמרתי להם זייפתם תורתכם ולא העליתם בידכם כלום

מהרש"א

לעגו לרבים כדי שיבקשו רחמים עליו ומשני דאם כן לכתוב וטמא יקרא מאי וטמא טמא ש"מ תרתי ודו"ק : כל השואל צרכיו כו' · לדברי הרא"ש [בפ"ב דברכות סי' ב] דוקא נקט לשון ארמי לפי שהוא מגונה בעיני המלאכים ולדברי החולקים דאין חילוק בין לשון תרגום לשאר לשונות צ"ל דנקט ארמי שהוא תרגום לרבותא אע"ג שהוא לשון חשוב ניתן מסיני כדאמרינן פ"ק דמגילה [א] ודו"ק : יוחנן כ"ג שמע מבית כו' · משמע להו דלאו מפי השכינה היה דא"כ נבואה הוה ואלו המעשים בבית שני היו שכבר בטלה הנבואה אז משמתו חגי זכריה ומלאכי אבל בבת קול כדמסיק היו משתמשין גם לאחר חרבן בית שני כדמוכח פ"ק דיבמות[ב] וכן י"ל דמשתמשין היו במלאכים או כדמסיק גבריאל הוה ואע"ג דגבריאל יודע בלשון ארמי אל ישאל אדם צרכיו בלשון ארמי דאפשר שהוא אינו ממונה לקבל התפלות להביאם לפניו יתברך ב"ה ודו"ק : אחרי דרך מבוא השמש מקום שהחמה זורחת כו' · עיין פרש"י הכא ויהיה לפי זה אחרי דרך מבוא גו' הכל דבור אחד ר"ל אחרי מופלג ורחוק מן מבוא השמש דהיינו מן המזרח לצד מערב ומ"ד לקמן מבוא השמש מקום שהחמה שוקעת יהיה נ"כ הכל דבור אחד אחרי מופלג ורחוק מן מבוא השמש דהיינו מן המערב סמוך לירדן שהוא מזרח א"י אבל רש"י בחומש לקח לעצמו דרך אחרת שפירש אחרי רחוק מן המזרח ודרך מבוא השמש לצד המערב וב' דבורים הם והוא דלא כמאן מהני תנאי דשמעתין ואפשר שדרכו בפירוש החומש לשמור הפשוטו ולפי הניקוד בב' טעמים משמע ליה לפרש בב' דבורים כמו שפירש שם ועיין בזה מה שכתבנו כה"ג בחידושי

עיון יעקב

והאמר רב יהודה לעולם אל ישאל אדם וכו' . הא דלא מקשה כן אמתני' ואיך תלה בהא דקאמר הטעם תפלה רחמי י"ל דעל מתני' לק"מ כי יש לומר דהא רב יהודה קאמר אל ישאל אדם צרכיו משמע דוקא צרכיו כגון שיש לו חולה בתוך ביתו וכה"ג וכמ"ש ג"כ הר"ר יונה דומה לזה והרא"ש בפ' היה קורא והובא ג"כ בב"י בא"ח סימן ק"א משא"כ בתפלה שהוא שבח והודאה לפניו קאמרה מתניתין שהיא בכל לשון אבל עכשיו דקאמר טעמא דמתניתין תפלה רחמי היא כל היכא דבעי מצלי בענין שיכול לכוין מה שאומר וכפי' רש"י א"כ משמע דבכל תפלה קאמר אפילו שאלת צרכיו מקשה שפיר :

והתניא יוחנן כהן גדול שמע קול מבית קדשי קדשים . ונראה מסוגיא זו דפליג אמאי דאיתא בירושלמי ביומא פ' הוציאו לו וכל אדם לא יהיה באוהל אפילו מלאכים וחיות דכתיב בהם ודמות פניהם פני אדם לא יהיה באוהל בקדשי קדשים רק השכינה בעצמו א"כ ע"כ צ"ל שאותו קול ג"כ היה מפי הקב"ה בעצמו א"כ לא מקשה הש"ס הכא מידי אלא צ"ל דחולק ובלא"ה כתב היפה תואר בויקרא רבה סוף פ' כ"א שיש חילוק דעות בזה ועי"ל דדוקא אם מתלבשין בדמות אדם אז אין יכולין ליכנס לבית קדשי הקדשים :
דאמר מר בא גבריאל ולמדו שבעים לשון . לפי מ"ש הרא"ש והר"י בברכות פ' היה

עץ יוסף

הטבע לומר בלחש מפני הבושה שבוש מעבירה עצמו · אבל הצער אומר בגלוי כדי שירחמו עליו ויתפללו למענו : לא קשיא הא ביחיד הא בצבור · וז"ל המחבר בא"ח סימן ק"א סעיף ד' ויכול להתפלל בכל לשון שירצה והני מילי בצבור אבל ביחיד לא יתפלל אלא בלשון הקודש · וכתב הא"ר וה"מ בצבור שתפלת צבור אינה צריכה מליץ · כן כתב הרא"ש ור"י וכן פרש"י כאן יחיד צריך שיסייעהו מלאכי השרת · צבור לא צריכה להו שנאמר הן אל כביר ולא ימאס אינו מואס בתפלתם של רבים · אבל בספר תניא דף ק"ב מצאתי שכתב הטעם דמלאכים המסורים לצבור מבינים בכל לשון וצ"ע בש"ס · אבל ביחיד לא יתפלל אלא בלשון הקודש שהמלאכים אינם מבינים שאר לשונות (לבוש) ולפ"ז הא דאמרינן בש"ס אל ישאל אדם צרכיו בלשון ארמי שאין מה"ש מכירין בלשון ארמי · ר"ל אפילו לשון ארמי שהוא קרוב ללשון הקודש כדאמרינן בפסח שני מפני מה הגלה הקב"ה את ישראל לבבל מפני שקרוב לשונם ללשון הקודש · וכ"ש שאין מכירין בשאר לשונות ע"כ דברי הא"ר · עוד כתב המחבר שם ויש מי שאומר דה"מ כששאל צרכיו כגון שמתפלל על חולה או על שום צער שיש לו בביתו · אבל תפלה הקבועה לצבור אפילו יחיד יכול לאומרה בכל לשון ע"כ · ולפ"ז הא דמשני הא ביחיד הא בצבור פי' הא ביחיד כשמתפלל יחיד תפלה ששייך לו לבדו כגון על חולה שיש לו כו' הא בצבור תפלה הקבועה לצבור אפילו ליחיד שרי · עוד אי' שם במחבר ויש אומרים דאף יחיד כששואל צרכיו יכול לשאול בכל לשון שירצה חוץ מלשון ארמי · וכתב הא"ר די"א אלו ס"ל דמלאכים מכירין בכל לשון רק שאין נזקקין לארמית שמגונה בעיניהם לפי שהתרגום הוא קרוב ללשון הקודש משום כך הוא מגונה בעיניהם לפי שהוא כמו לשון שנשתבש (מע"מ) ואין משגיחין בו להביא תפלתו לפני המקום · ומה שאמר רב יהודה שאין מה"ש מכירין כו' פירושו דאינו אהוב להם לשון ארמי כמו דאמרינן במכירי כהונה דהיינו אהוב להם מתנותיו: וכתב בס' תמים דעים וה"ה אפי' ביחיד אם מתפללין בדמעה וצועקים בו על אונאה דשערי דמעה ושערי אונאה לא ננעלו ואין צריך שיביאו המלאכים את תפלתן·וה"ה אם מתפללין בכוונה גדולה מתוך צרה שהם נשמעין אף שאין המלאכים מכירין לשונם . שהרי מנשה קבל הקב"ה תפלתו בעל כרחם של מלאכים : שאני ב"ק · אותה מדה הממונה על כך יודעת שבעים לשון מפני שעשויה להשמיע והיא משתלחת לכל הלשונות פעמים לזה ופעמים לזה (רש"י) ממילא הוא מלאך · אבל התוספות פ"ק דסנהדרין

המתורגמן . א) דער פיינד האט געזאגט צו בריינגען ,

מהרש"א

[א] מהרש"א סד"ה כל השואל צרכיו כדאמרינן פ"ק דמגילה. (אמר ישעיה בן הגאון מוהר"ל ז"ל בערלין לא מצאתי כזה במגילה ואדרבה פ"ק דמגילה ג' ע"א דפרידמ"ש דאורייתא דלא אודעוע משמע דהוא תיקן. גם מ"ש מהרש"א שם במגילה צ"ע . אכן רש"י ותוס' בקדושין מ"ט ע"א בענין המתרגם פסוק כצורתו וכו' החליטו דתרגום אונקלוס ניתן מסיני וכבר הארכתי בזה במיני תרגימא בס"ד. ודע כי המעיו"ע וגם האליה רבה סי' ק"א ס"ק ז' כתב אפי' לשון הארמי שהוא קרוב ללשון הקדש אינם מכירים מכ"ש שאר לשונות והארכתי בזה בחדושי וגם בתבורי יש סדר למשנה בסוטה פרק ז' מ"א) : [ג] שם ד"ה יוחנן . פ"ק דיבמות (י"ד ע"א):

יד יוסף

א שבת יב ע"ב :
ב תוספתא פי"ג :
ג לקמן לו ע"ב :

חדושי גאונים

הנביאים היו צריכים בעת נוח עליהם הרוח להפשיט הגשם מעליהם למען לא יעצרהו מהמנע אותו להשגת הנבואה. אכן אצל מרע"ה מצאנו המעלות כולן שזכה להיות באספקלריא המאירה כמ"ש עמדו ואשמעה מה יצוה ה' לכם . וע"ז אמר רבות בנות עשו חיל ר"ל אם אמנם רבים וכן שלימים היו גם הם במדרגה מעולה אכן ואת עלית על כולנה. וזה לא מצינו רק אצל מרע"ה . לכן אמר ואת עלית על כולנה זה משה

אהבת איתן

דסבר דעולל גדול מיונק וכן פרש"י וקשה דבמכילתא בשלח פליג ריה"ג עם רבי דסבר הכי ואומר דעוללין היינו

שאתם אומרים אלוני מורה שכם אף אנו מודים שאלוני מורה שכם אנו למדנוה בגזרה שוה אתם במה למדתום רבי אלעזר אמר הלא המה בעבר הירדן סמוך לירדן דאי מעבר הירדן ואילך הלא כתיב (דברים כו) והיה בעברכם את הירדן אחרי דרך מבוא השמש מקום שהחמה שוקעת בארץ הכנעני ארץ חוי היא היושב בערבה והלא בין הרים וגבעות הן יושבין מול הגלגל והלא לא ראו את הגלגל רבי אליעזר בן יעקב אומר לא בא הכתוב אלא להראות להן דרך בשניה כדרך שהראה להן בראשונה דרך בדרך לכו ולא בשדות וכרמים היושב בישוב לכו ולא במדברות בערבה בערבה לכו ולא בהרים וגבעות] :

עד שם א ת"ר כיצד עברו ישראל את הירדן בכל יום ארון נוסע אחר שני דגלים ואותו היום נסע תחלה שנאמר (יהושע ג) הנה ארון הברית אדון כל הארץ עובר לפניכם בירדן בכל יום לוים נושאים את הארון ואותו היום הכהנים נשאוהו שנאמר (שם) והיה כנוח כפות רגלי הכהנים נושאי ארון ה' אדון כל הארץ וגו' · תניא רבי יוסי אומר בג' מקומות נשאו הכהנים את הארון · כשעברו את הירדן · ובשעה שסבבו את יריחו · ובשעה שהחזירוהו למקומו [דף לד ע"א] וכיון שנטבלו רגלי הכהנים במים חזרו המים לאחוריהם דכתיב (שם) וכבוא נושאי הארון עד הירדן ורגלי הכהנים נושאי הארון נטבלו בקצה המים וכתיב ויעמדו המים היורדים

רש"י

שיש להם תורה שבכתב ואינן מאמינים בתורה שבעל פה : בעברכם · משמע בו ביום תקימו את האבנים בהר עיבל : אחרי דרך · מופלג מן המערב דאחרי לשון הפלגה והאי מבוא השמש מערב הוא לשון כי בא השמש (בראשית כח) מקום שחמה שוקעת מופלג משקיעתה והיינו לצד מזרח סמוך לירדן מיד : בארץ הכנעני ארץ החוי היא · בניחותא איכה ארץ הכנעני אלא ארץ החוי דהא שכם חוי היא דכתיב (שם לג) ויבא יעקב שלם וגו' וכתיב (שם לד) שכם בן חמור החוי נשיא הארץ : היושב בערבה · אינו אלא הרים : מול הגלגל · רחוקים מן הגלגל הם והסימנים הללו לא עליהם נאמרו ולמה נאמרו : רבי אליעזר בן יעקב אומר לא בא הכתוב כו' · ורבי אלעזר נמי אדרבי אליעזר בן יעקב סמך וכוותיה מפרש לקרא : כדרך שהראה להם בראשונה · בלאתם ממצרים בעמוד ענן לנחותם הדרך כך בא עכשיו ליישר דרכיהם ולהורותם הדרך לפי שגלוי לפניו שעתיד הענן לפסוק במיתת משה ולא ילך עם יהושע הורה להם לאחר שיעברו את הירדן לכבוש את הארץ ילכו דרך כבושה ודרך *)ישוב ודרך ארץ הכנעני שהיא ערבה ואל יקיפו סמוך לשפת הירדן דרך ארץ החוי שהיא הרים וגבעות אלא יכנסו לתוכה מצד מערב רחוק מן הירדן ויקיפו ויכבשו] : אחר שני דגלים כדכתיב בפרשת נשא גבי מסעות דגלים : לפניכם · משמע לפני כלכם : בכל יום הלוים נושאים · בני קהת כדכתיב ומשמרתם הארון והשלחן וגו' (במדבר ג) : ובשעה שסבבו את יריחו · כדכתיב ויקרא יהושע בן נון אל הכהנים ויאמר אליהם שאו את ארון הברית : כשהחזירוהו למקומו · לבית קדשי הקדשים בימי שלמה כדכתיב ויבאו כל זקני ישראל וישאו הכהנים את הארון (מ"א ח) והיינו החזירהו למקומו שכשגלה בימי עלי (לארץ פלשתים) מתוך בית קדשי הקדשים של משכן שעשה משה משם ניטל שהמשכן נקבע בשילה וכשהחזירוהו פלשתים לא היה לו מקום קבוע שהרי חרב משכן שילה ונשתהה בבית אבינדב ומשם הביאו דוד לסוף עשרים שנה לבית עובד [אדום] ומשם לעיר דוד עד שבנה שלמה את בית המקדש ובנה לו את הדביר לפנים מן ההיכל ואמה טרקסין חוללה במקום הפרוכת והוא קרוי מקומו המיוחד וכדכתיב ויביאו הכהנים את ארון ברית ה' אל מקומו

*) ס"א מישור

מהרש"א

הלכות וק"ל : וארץ הכנעני ארץ החוי היא כו' · פרש"י בניחותא כו' והיינו משום דהאה לא השיב ראב"י מידי דלאו קושיא היא דגם אם חוי הוא קוראה כנעני שהוא כולל כל ז' עמים בהרבה מקראות ומיהו מול הגלגל והלא לא ראו כו' דקא"ל בב' קושיא לכאורה לא השיב ראב"י כלום ויש ליישב כיון דכולי קרא להראות הדרך אתא ממילא לא תקשי לן הא דלהראות הדרך נמי אתא שהיה מול הגלגל · ועניין להראות להם הדרך בשניה כמו בראשונה עי' פרש"י ויותר נראה לי לפרש להראות להם הדרך בשניה דהיינו בכבוש ל"א מלכים ע"י יהושע כמו שהראה להם הדרך בראשונה בימי משה בכבוש ארץ סיחון ועוג דהאחת מפורש שם בדרך לכו ולא בשדות וכרמים דכתיב במלחמת סיחון לא נטה בשדה וכרם וק"ל : בפרש"י בד"ה כדרך שהראה להם כו' שעתיד הענן לפסוק במיתת משה כו' · והא דאמרינן בפ"ק דר"ה ותענית דבזכות אהרן היה הענן וכשמת נסתלק אפשר שחזר אח"כ בזכות משה כמו הבאר שנסתלק במיתת מרים וחזר שוב בזכות משה וק"ל : בכל יום ארון כו' והיום נסע תחלה כו' · דכל זמן שהיו בח"ל שהיא ארץ טמאה לא היה השכינה שורה אלא בתוך בני ישראל באמצע הדגלים כמפורש במסעות אבל משבאו לארץ הקדושה נסעה השכינה תחלה כאלפים אמה לפניהם שמורה שהוא אלהי אותה הארץ כמ"ש בזה הרמב"ן בפסוק אלהי נכר הארץ וז"ש הנה ארון הברית ששם השכינה אשר שהוא אדון אותה הארץ הקדים עצמו ועבר לפניהם וע"כ נשאוהו אז כהנים כמ"ש ויבדל אהרן להקדישו קודש קדשים ולכך נמי קאמר כשהחזירוהו למקומו שהוא קודש קדשים היה על ידי בני אהרן הכהנים וכן הסבת יריחו שכל עניני

א תוספתא פ"ח :

חדושי גאונים

כאמור : והנה לבאר דברי המאמר שלפנינו נקדים עוד הקדמה אחת גם היא מבארת ענין מעלת מרע"ה כי הנה בהעדר לדיק יסתעפו שני מיני היזק האחד בהיותו מנהיג ומנהל להורות לעם ה' דרכי ה' להיות מאיר להם במקום החושך הוא ילך לפניהם להורות להם הדרך ילכו בה והמעשה אשר יעשון ויעמוד בפרץ ובהעדרו תחשך השמש בלהרים ונטלו המאורות יפרץ הגדר · השנית כי הלדיק עודנו עומד לפנינו הוא למשל בעמים כי יראו את הנהגתו ויקחו מוסר ולא ידמו בנפשם אשר רבים אומרים לנפשם איך נעלה ונלחמנו . מלחמת ה' ועמלק ושרי לבאיו עומדים ההר אשר רבים ועלומים הם ממנו כי יראה ע"י הנהגת הלדיק אשר לא כן הוא כי יראה אשר גם הוא מלחמת היצר נלחם ויאמרו גם הם עלה נעלה ונלחמנו כי ה' אתנו ולא נירא רק את ה' הנותן כח לעשות חיל באפרתה כי גם הלדיק הוא ילוד אשה כמונו ועכ"ז עלה ונתעלה . כי האדם יראה לעינים ואינו יודע חיבור וקישור הגוף עם הנפש ואיך אופן קשורם . ורק ע"י פעולות האדם יראה החולה כמ"ש ע"ז בכמה מקומות למשל אם נראה איש עושה לדקות ורב חסד לא נחליט עי"ז כי מטובו הוא ומעבודת הנפש ונפשו חונן כי אם יהיה מטבע רכות לבבו אשר לא יוכל לראות ברע אשר ימצא את

אהבת איתן

שבמעי אמן וכ"ה בילקוט בסוף איכה · ותימא דבפ' בשלח העתיק לדסכא ומיהו בתהלים העתיק כ"י סתם . ונראה שכצ"ל ג"כ בסוף איכה ובמכילתא :

עיון יעקב

קורא בלשון זה שאין מלאכי שרת מכירין בלשון ארמי הוא לאו דוקא דאפי' מחשבות לב יודעין אלא לשון זה מגונה בעיניהם להזקק לו עכ"ל א"כ צ"ל דה"נ מביא ראיה מדגבריאל למד עמו שבעים לשון הרי שנזקק אף ללשון ארמי ועיין בחדושינו ריש פ"ב דסנהדרין: בכל יום ארון נוסע אחר שני דגלים. כדאיתא בפ' במדבר ובפ' בהעלותך ונראה דש"ס דידן סבר כמ"ד בירושלמי פ"ה דעירובין כקורה היו מהלכין בנסיעתן דהיינו דגל מחנה יהודה ראשונה ואח"כ דגל מחנה ראובן ואח"כ הקהתי עם הארון ואח"כ שני דגלים וכדאיתא בילקוט סוף פ' פקודי באורך ומיושב כן ע"פ סדר הכתוב ונמצא היה דגל מחנה יהודה ראשונה ודגל ראובן שניה ודגל אפרים בשלישית ודגל מחנה דן באחרונה מאסף לכל המחנות והא דכתיב בדגל יהודה קדמה ודגל ראובן תימנה ודגל אפרים במערב ודגל דן צפונה היינו זה היה בסדר חנייתן שאז היו הדגלים סביבות המשכן והארון כתיבה משא"כ בנסיעתן דאל"כ לא שייך ראשון ושני ושלישי ורביעי וגם לא היה הארון אחר שני דגלים רק אחר אחד מהן והא דכתיב כאשר יחנו כן יסעו אפשר לומר לענין הדגלים קאמר שאצל יהודה היה הדגל הולך בצד המזרח ואצל ראובן היה הדגל בצד דרום ואצל אפרים בצד מערבו ואצל דן בצד צפון כסדר חנייתן אבל למאן דאמר התם בירושלמי דכתיבה היו מהלכין כמו חנייתן והובא ג"כ בפרש"י בחומש פ' בהעלותך צ"ע ליישב על סדר הכתובים וצ"ע : שנאמר הנה ארון ברית ה' אדון כל הארץ עובר לפניכם בירדן. לכאורה קשה למה לא מביא מקראות הקודמים שם ביהושע ג' וי"ו שמפורש ג"כ שהארון הלך לפני

ענף יוסף

עד וכשהחזירוהו למקומו. פרש"י לק"ק בימי שלמה. הנה הרד"ק פי' כשהחזירוהו למקומו כשברח דוד מפני אבשלום והא דלא חשיב כשהכניסוהו לבית קדשי קדשים בימי שלמה משום דהוה בכלל מ"ש וכשהחזירוהו למקומו ע"כ. ולפרש"י קשה דה"ל למנות כשברח דוד ג"כ. ובספר ת"ל כתב דס"ל לרש"י שהלוים נשאוהו בימי דוד ומש"ה שמואל ע"ו גם צדוק וכל הלוים נושאי ארון ה' פירושו שע"פ דבורו נשאוהו. ודייק אומר ויצב צדוק ואביתר את ארון ה' ולא אמר וישאוהו ע"כ ולשיטת הרד"ק הכל יש לתרץ הא דלא חשיב כשהכניסוהו לבית ק"ק בימי שלמה דלא חשיב רק ג' מקומות שיכולין הלוים לנושאו ועכ"ז לא נשאוהו הם רק הכהנים למעוטי כשהכניסוהו לק"ק דאין יכולין הלוים ליכנס לפנים ממחיצתן אפילו להיכל כ"ש לק"ק שחייבי תורה מיתה רק לכ"ג ביוה"כ ד' פעמים ואם נכנס ה' חייב מיתה. ואף דאותו היום הוכרחו ליכנס לק"ק לשום הארון במקומו ואין כ"ג לבדו יכול להכניסו מ"מ כהנים אחרים יסייעוהו להכניסו ולא הותר ללוים

עץ יוסף

דסנהדרין כתבו דב"ק היא קול היוצא מקולו של הקב"ה · ובספר הנלחון כתב פירוש של ב"ק מדתו של קול · כמו אלפים בת יכיל משום שנאמר קול ה' בכח וגו' · לכן לפי המדה שיכול האוזן לקבל צריך לצמצם את הקול (ועיין בערכי הכנוים אות בית) :

מלמעלה קמו נד אחד וגו' וכמה (רוחבן) [גובהן] של מים י"ב מיל [על י"ב מיל] כנגד מחנה ישראל דברי רבי יהודה א"ל רבי אלעזר בר' שמעון לדבריך וכי אדם קל או מים קלים הוי אומר מים קלים א"כ באין מים ושוטפים אותם אלא מלמד שהיו מים נגדשין[א] ועולין למעלה כיפין[ג] ע"ג כיפין יותר משלש מאות מילין עד שראו אותן כל מלכי מזרח ומערב שנאמר (שם ה) ויהי כשמוע כל מלכי האמורי וגו' ואף רחב הזונה אמרה לשלוחי יהושע (שם ב) כי שמענו את אשר הוביש ה' את מי ים סוף וגו' וכתיב (שם) ונשמע וימס לבבנו ולא קמה עוד רוח וגו' [א] (מאי שנא התם דכתיב (שם ה) ולא היה בם רוח ומ"ש הבא דכתיב (שם ב) ולא קמה דאפי' אקשויי לא איקשו) · עודם בירדן אמר להם יהושע דעו שעל מנת כן אתם עוברים על מנת שתורישו את יושבי הארץ מפניכם שנאמר (במדבר לג) והורשתם את כל יושבי הארץ מפניכם (וכתיב (שם) ואם לא תורישו את יושבי הארץ מפניכם וכתיב (שם) והיה כאשר דמיתי לעשות להם אעשה לכם) אם אתם עושים כן מוטב ואם לאו באין מים ושוטפים אותכם (שנאמר (יהושע יג) עד

רש"י

אל דביר הבית וגו' (שם): וכיון שנטבלו כו'· בשפה מזרחית בכניסתן לתוכו חזרו המים לאחוריהם שלא היו יורדים מן הכהנים ולמטה אלא שם עומדים והמים הבאים תמיד נגבהים ועולים למעלה כדכתיב קמו נד אחד והכהנים עמדו שם עד שעברו כלם: כמה גובהן של מים גרסינן: י"ב מיל כנגד מחנה ישראל · שהיו י"ב מיל על י"ב מיל והם עברו כחנייתן רוחב מחניהם עבר יחד כמות שהוא רוחב י"ב מיל נמצא שלא שהו בעברם אלא מהלך י"ב מיל של אורך מחניהם עד שעלו אחרונים של סוף המחנה וכנגדם גבהו המים: הוי אומר מים קלים · לרוץ מן האדם וא"א שהמים לא גבהו אלא י"ב מיל וחזרו למקומם נמצא שעדיין לא הספיקו לעבור ובאין המים ושוטפין אותם: כיפין · כעין אולמות: ואף רחב אמרה לשלוחי יהושע · קודם שעברו את הירדן שעל קריעת ים סוף היו מפחדים עדיין: עודם בירדן אמר להם יהושע וכו' · כדכתיב והכהנים נושאי הארון עומדים בתוך הירדן עד תום כל הדבר אשר צוה ה' את יהושע לדבר אל העם ככל אשר צוה משה את יהושע וזהו הדבר דהכי כתיב במשה כי אתם עוברים את הירדן אל ארץ כנען והורשתם וגו' כלומר קודם שעברו את הירדן התנה עמהם ע"מ להורישם: ושוטפין אותכם · גרסינן בברייתא

מהרש"א

היה בקדושת ז' שופרות בז' ימים ובפעם ז' היה גם כן על ידי ז' כהנים הקדושים וק"ל: וכמה גבהן של מים גרסינן כך פי' רש"י וקצת קשה לגרסתו ולפירושו אמאי קאמר דחזרו המים לאחוריהם הא איכא למימר שפיר דעמדו במקומן מלמעלה ולא ירדו מן הכהנים ולמטה כו' כפירושו וע"ק לפירושו אמאי לא קאמר נמי הכא שהיו נגדשין לכל הפחות י"ב מיל וע"ק כיון דלרבי יהודה נמי בגובה מלמטה למעלה הלכו י"ב מיל אמאי קא קשיא ליה לראב"ש כיון דמים קלים ואם כן באים מים ושוטפים כו' דאימא דודאי הם קלים בהולכים דרך הלוכם מלמעלה למטה אבל בהולכים מלמטה למעלה בגובה אינם קלים מן הליכת אדם על הארץ ולולי פרש"י היה נראה גירסת ספרים דגרסי בדברי ר"י וכמה רחבן של מים כו' וכ"ה הגירסא בילקוט ובע"י והפי' הוא לר"י כשנכרתו המים עמדו במקום הכריתה כנד וחזרו כך לאחוריהם י"ב מיל כנגד מחנה ישראל אע"פ שאין ראיה לדבר זכר לדבר הירדן יסוב לאחור וכשהתחילו ישראל לילך גם המים חזרו לילך ממקום חזרתם נמצא רוחב החזירה לאחור היה י"ב מיל ונמצא אחר שעברו כל ישראל כרוחב י"ב מיל הלכו גם כן המים ממקום חזרתם לאחור עד מקום שנכרתו דהוי כמי י"ב מיל והשתא שפיר קאמר ראב"ש לר"י כיון דהמים קלים דרך הלוכם מלמעלה למטה היו שוטפים אותם קודם שעברו כולם שהרי באו המים למקום העברת ישראל מקודם שעברו כולם ולהכי קאמר ראב"ש דמעולם לא חזרו המים לאחור אלא דבמקום שנכרתו עמדו כנד וכל המים הבאים מלמעלה היו נגדשים כן בגם יותר מג' מאות מיל כדי שיראו אותן כל מלכי כו' ומייתי ראב"ש ראיה לדבריו שהיו נגדשין כ"כ למעלה מן העננים כמ"ש התוספות עד שראו כו' מדכתיב ויהי כשמוע כל מלכי גו' וימס לבבם ולא היה בהם גו' דודאי מתוך השמועה בעלמא לא היו מתפחדין כ"כ אי לאו שראו הנס הגדול שהיו מי הירדן נגדשין כ"כ האמינו בשמועה זו אשר הוביש גו' ומייתי בכה"ג ואף רחב כו' כי שמענו גו' וימס לבבנו ולא קמה עוד רוח גו' דמפי השמועה בעלמא לא היו מתפחדין כ"כ אבל כשראו הנס הגדול שכל המים אף שבכלים נתבקעו להם כפרש"י בחומש גבי ויבקעו המים האמינו בשמועה אשר הוביש ה' מי ים סוף גו' כל זה נראה לנו פשוט לקיים גרסת הספרים ישנים ודו"ק: עודם בירדן כו' · לכאורה לשיטתיו כל הני עודם בירדן כו' · מדברי רבי אלעזר בר' שמעון כיון דשהו שם בירדן איך לא שטפו אותן המים אם לא היו נגדשין כל כך ואין זה ראיה לדחות דברי רבי יהודה דאימא דהכהנים שהלכו בתחלת המחנה ודאי היה להם שהות לעמוד ולשהות בירדן עד אשר יעבור האחרון מן הדגלים אבל כל הני עודם בירדן כו' הוא פירושו של כיצד עברו ישראל את הירדן כו' דקתני ברים הברייתא וככ"ע אתיא וק"ל: ע"מ שתורישו כו' שנאמר והורשתם את כל יושבי גו' · כפרש"י דקרא דלקמיה כי אתם עוברים את הירדן גו' ר"ל בשעת שאתם עוברים גו' תאמר כך לישראל והיינו ע"כ ע"י יהושע ולמדו לומר כן מרישא דהאי קרא דכתיב דבר אל בני ישראל ואמרת אליהם כי אתם גו' דואמרת אליהם יתורא דקרא הוא רמז על יהושע שהוא יאמר אליהם כן בשעה שיהיו עוברים את הירדן משום דאז יקבלו עליהם הנסתרות כמ"ש התוספות ואם לא יתרצו לקבלם המים באין ושוטפין כו' ומסיים בענין ושוטפין אותיכם מאי אותיכם כו' ופרש"י ושוטפין אותיכם גרסינן בברייתא עכ"ל נראה דר"ל דאין זה דרש מן הפסוק אבל הוא לשון הברייתא ותלמודא מדקדק מהאי לישנא דאותיכם ביו"ד אותי ואתכם כו' אבל בגירסת ע"י מייתי לה מקרא שנאמר עד השמידו אותכם מאי אותכם כו' והיינו

הרי"ף

ואף רחב הזונה אמרה וכו'. צריך לבאר מה בא ללמדנו בזה שאף רחב הזונה אמרה כי שמענו וכו' ומה ששמעה רחב היה בקריעת ים סוף ומה ששמעו כל מלכי האמורי היה בקריעת הירדן ומה ענין זה לזה · ונראה שלמעלה דרש ר"א שהיו המים נגדשין ועולין למעלה כיפין על גבי כיפין יותר מג' מאות מיל עד שראו אותן כל מלכי מזרח ומשם שמעו כל המלכים ולא היה בהם רוח ומזה אנו דורשין גם לקריעת ים סוף שאמרה רחב כי שמענו וכו' ומהיכן שמעו כל העולם אלא מתוך שנצבו כמו נד נוזלים ומי היה קמו נד עד למעלה השמים כי בזה ראו כל העמים ונבהלו ולא קמה בהם עוד רוח וכו': אלה

עיון יעקב

הטעם וכה"ג קשה בסמוך בברייתא דרבי יוסי שאותו היום הכהנים נשאו שנאמר והיה כנוח כפות רגלי הכהנים נושאי ארון ה' אדון כל הארץ ולא מייתי מכמה מקראות הקודמים שם פסוק ג' ופסוק ו"ו וח' דכתיב להדיא שהכהנים נשאו ע"ש ונראה דהש"ס נשמר מזה דלא תימא כמ"ד בפ"ס דשקלים ששני ארונות היו אחד שהתורה נתונה ואחד ששברי לוחות נתונים בו וא"כ איכא למימר אותו שהתורה נתונה בו היה תוך המחנה שהלוים נשאו אותו ואותו שהשברי לוחות נתונים בו נשאו הכהנים לפני העם ואל תתמה על חילוק זה דהרי כה"ג מחלק רש"י בחומש בפ' בהעלותך פרשה יו"ד פסוק ל"ג דרך שלשת ימים שהארון שהיו בו שברי לוחות נסע לפניהם והארון שני בתוך המחנות היה נוסע ע"ש במפרשים ונושאי כליו של רש"י לשכי מביא הש"ס פסוקים דכתיב ביה נושאי ארון ה' אדון כל הארץ משמע שהוא הארון המקודש ביותר שהתורה והלוחות שניות היו בתוכו ואפ"ה הלך לפניהם ע"י הכהנים ודו"ק שהוא נכון: דאפי' אקשוי לא אקשו. פי' שלא היה להם קשוי אבר וכזבחים דף קטז ע"ב מפורש יותר ע"ש: עודם בירדן א"ל יהושע דעו שעל מנת

ענף יוסף

ללוים ליכנס שם כמ"ש הרלב"ג במלכים. ודמי למ"ש הרמב"ם לענין בנין בה"מ וטומאה שמצותה מלוה בכהנים. לא מצאו יכנסו לוים. לא מצאו יכנסו ישראל. מלוה בטהורים לא מצאו יכנסו טמאים יעו"ש ה"נ מאחר דאפשר בכהנים דהותרו לשכנם בכל יום לשיכל למה נתיר להכנס שם לויים. משא"כ ג' מקומות אלו דכהנים ולויים שוין בדיניהם ויכולין היו הלויים לנושאו ועכ"ז לא נשאו רק כהנים ע"פ הדבר מגיה ג' מקומות לחוד שהכהנים נשאו את הארון כשעברו את הירדן וכשסבבו יריחו וכשהחזירוהו למקומו בימי דוד. ודו"ק:

המתורגמן א) צוזאממען געזאממעלט . ג) געוועלבען .

אוצר בלום

[א] גמ' מאי שנא התם כו' דאפילו אקשויי לא אקשו (תה"מ וג"כ ליתא בסוגיין דהכא אלא בזבחים קט"ז ע"ב):

חדושי גאונים

רעתו ומזה ישוב לעשות צדקה . וכן להיפך כי נראה גבר לובש עוז ובגדי נקם ביום רעה לגדור הפרצה עד חרמה גם מזה לא יקח האדם מוסר כי לא יאמרו קנאת אמת היא כי רוח ה' לבשו כי אמרו אשר מגד רוח אכזריותו בשטף אף וחמה להרוס את כל העומדים למולו ואין זה בדבר ה'. אכן אם נראה שתים אלה מאוחדים אצל הצדיק כי יראה ערום וכסהו ופזר נתן לאביונים . ובעת אשר ירכב הפרץ אוי ירדפם עד חובה . ויאמץ בכל עוז לנקום את נקמת ה' לצבאות ולהתקוטט עמהם אוי הוא האיש אשר יקחו מוסר ממנו ויראו פניו כראות פני אלהים כי עכ"פ הוא עושה נגד טבעו באחד מהתים ובפרט כי יעשה אותם ביחד טובה לזה ורעה לזה אוי נדע כי הוא עושה נגד תבונתו רק שמחה לצדיק עשות משפט וזה הוא מדת הבורא ית"ש : ויש להעמים כזאת בכוונת רז"ל סוכה בפ"ד כל העושה משפט וצדקה ממלא את כל העולם כולו חסד שנאמר אוהב צדקה ומשפט חסד ה' מלאה הארץ ע"כ . והכוונה בזה כי העושה צדקה ומשפט מורה כי הוא הולך דרך ה' ואשר הדרך הזה מצאנו שקראו הכתוב דרך ה' שאמר בפ' וירא כי ידעתיו למען אשר יצוה את בניו ואת ביתו אחריו ושמרו דרך ה' לעשות צדקה ומשפט והוא המורה כי עשות צדקה ומשפט ביחד הוא דרך השי"ת אשר הוא שאב הרחמן הטוב והמטיב אשר ישפיע מטובו לבריותיו ועכ"ז קנא ונוקם לאויביו ומזה נראה כי הכל הוא

השמידו אותכם) מאי אותכם אותי ואתכם · עודם בירדן אמר להם יהושע (שם ד) הרימו לכם איש אבן אחת על שכמו למספר שבטי בני ישראל למען תהיה זאת אות בקרבכם כי ישאלון בניכם מחר לאמר מה האבנים האלה לכם וגו' סימן לבנים שעברו אבות את הירדן · עודם בירדן אמר להם יהושע (שם) שאו לכם מזה מתוך הירדן ממצב רגלי הכהנים [הכין] שתים עשרה אבנים והעברתם אותם עמכם והנחתם אותם במלון וגו' יכול בכל מלון ומלון ת"ל במלון אשר תלינו בו הלילה : עה שם אמר רבי יהודה אבא חלפתא [ור'] אלעזר בן מתיא וחנניא בן חכינאי עמדו על אותן אבנים וכל אחת שיערוה משוי מ' סאה וגמירי דכל טעונא[א] דמדלי איניש לכתפיה תילתא דטעוניה הואי ומכאן אתה מחשב לאשכול שנאמר (במדבר יג) וישאוהו במוט בשנים (ותניא) ממשמע שנאמר במוט איני יודע שהוא בשנים ומה ת"ל בשנים בשני מוטות אמר רבי יצחק (מלמד ששני מוטות היו) [א]טורטני וטורטני דטורטני הא כיצד (נמצא אתה אומר) שמונה נשאו אשכול · (שנים) אחד נשא רמון ואחד נשא תאנה יהושע וכלב לא נשאו כלום (מאי טעמא) אבע"א משום דחשיבי ואבע"א שלא היו באותה עצה · פליגי בה רב אמי ורבי יצחק נפחא חד אמר לדברי ר' יהודה [דף לד ע"ב] כחנייתן עברו לדברי ר' אלעזר בר' שמעון

רש"י

בברייתא : הרימו לכם וגו' · הם האבנים שהקימו (דאמרינן לקמן שלשה מיני אבנים הם היו) מתחת מלב רגלי הכהנים לזכרון להיות סימן לבנים שעברו אבות את הירדן : שאו לכם מזה מתוך הירדן ממלב רגלי הכהנים וגו' · הם שהקימו בהר עיבל ובנו המזבח וקפלוס וקבעום בגלגל : דמדלי איניש אכתפיה · שאדם עלמו מגביהו על כתפו ואין אחר מסייעו : תילתא דטעוניה היא · אינו אלא שליש משאו שהוא נושא כשמטעינו אחר נמלא שהיה כל אחד מהם [נושא משא] ק"כ סאין : ומכאן אתה מחשב כמה היה באשכול · שנשאוהו שמונה אנשים והיו מסייעין זה את זה כשמרימים אותו על כתפם:ממשמע שנאמר וישאוהו (ס"א במוט) איני יודע שהוא בשנים : א"ר ילחק טורטני וטורטני דטורטני · משאוי ומשאוי תחת משאו שהתחתונים מסייעין את העליונים ובכל אחד היו ב' מוטות כילד ב' מוטות הולכין זה אלל זה וד' נושאים אותם וב' מוטות אחרים וד' בני אדם נושאין אותם והם באלכסון מתחת שנים העליונים מוט האחד לראש האחד ומוט אחד לראש הב' והולכין באלכסון ורבי ילחק לאו מקרא שמיע ליה אלא דפשיטא ליה דרמון ותאנה שגי בשנים ויהושע וכלב לא נשאו כלום פשו להו תמניא לאשכול ואם לא מדרש הראשון המלמדנו דלאו מוט אחד אמר קרא לא הייגו יודעין לכוין ח' בני אדם למשאו אלא שמעינן מיניה דב' מוטות הוו ואתא רבי ילחק לאשמעינן דשני משואות היו שם וכל אחד שני מוטות : שלא היו באותה עלה · להביא אשכול משונה כזה שהמרגלים לרעה נתכוונו לומר כשם שפירותיה משונים כך יושביה משונים וגבורים וגבוהים : לדברי רבי יהודה · שאמר לא גבהו המים אלא י"ב מילין כאורך מחניהם: דרך חנייתן עברו· בירדן כל רוחב מחניהם עברו יחד הלכך לא היה אורך העברה אלא י"ב מילין : ולדברי ר"א בר"ש · דאמר יותר מג' מאות מיל בזה אחר זה עברו איש אחר איש נמצא ששהו הרבה מאד

מהרש"א

קרא דסוף ספר יהושע דהל"ל אתכם בלא וי"ו ומדכתיב אותכם בוי"ו משמע ליה נמי אותי ישטפו המים עמכם באם לא תקבלו הנסתרות והוא דחוק דמהיכא משמע ליה דהאי קרא בהעברת הירדן איירי ודו"ק : עודם בירדן א"ל יהושע הרימו גו' עודם בירדן א"ל יהושע שאו גו' · אין זה ב' מיני אבנים דאמרינן לקמן אלא שהכל ענין א' דהן הם שלקחו סימן לבנים הן הם שהביאו להר עיבל וכתבו עליהם התורה ואח"כ העמידן במלון בגלגל ולא היו שם אבנים שניים שלקחו מתוך הירדן אלא אבנים שניים היו שהקים יהושע בתוך הירדן תחת מלב רגלי הכהנים כו' ויהיו שם עד היום הזה כמפורש בקרא והכי מפרש לקמן מתוך שמעתין וק"ל : בפרש"י בד"ה תילתא דטעוניה כו' · כ"א מהם נשא ק"כ סאים ומכאן אתה כו' ובד"ה א"ר ילחק טורטני כו' ובכ"א היה ב' מוטות כילד ב' מוטות הולכין כו' ומוט א' לראש הב' והולכין באלכסון ור"י לא מקרא שמיע ליה כו' עכ"ל מפי' ישן ובפסקי תוספות מפורש בענין אחר וכן שמעתי דשתם מוט שני בדים אחד מימין ואחד משמאל שאנו קורין בל"א טרא"ג והיינו דכתיב ונתנו על המוט דעל בד אחד אי אפשר להניח כלום והשתא שפיר קאמר ממשמע שנאמר במוט איני יודע שבשנים פירוש שיש בו ב' קנים ולב' בני אדם נמי לא אילטריך מדכתיב וישאוהו אלא שב' מוטות מחוברים היו כ"א בב' קנים שיש לכל אחד ד' ראשים ובכל ראש נשא אחד מהם דהיינו ח' לב' מוטות וק"ל : כחנייתן עברו לדברי ראב"ש בזה אחר זה כו' · משמע מהאי ליסנא דעברו דלא פליגי אלא

תוספות

טורטני וטורטני דטורטני · פי' ר"ח דטורטני בלשון יון קנה של מאזנים וכילד נשאוהו הביאו שני עמודים וסירגוס בחבלים ונתנו האשכול על גבי חבלים ונתנו מוטות בחבלים בקלה העמודים המסורגים והאשכול נתון מוט אחד מן הקלה מזה הראש וכיולא בה בראש מקלה האחר כמלאו שני מוטות בראש העמודים המסורגים בחבלים והאשכול נתון בחבלים *) ועל כל מוט מאלו המוטות שני מוטות פחותין מהן מוט בראש זה ומוט בראש זה כמלאו ד' מוטות בראשי שני מוטות הגתונים בראשי העמודים וכל מוט ומוט מאלו ד' מוטות היו טוענים אותן שני אנשים כמלאו שמונה סובלין את האשכול וזה פירוש טורטני וכו' כלומר מוטות ומוטות על מוטות ירושלמי כתיב איש אחד איש אחד למטה על דעתיה דרבי ישמעאל דו אומר לשוות ריבוי הן שנים עשר היו שמונה באשכול ארבעה בתאנים ורימונים ובנושאי כלים על דעתיה דרבי עקיבא דו אומר לשוות כפולים עשרים וארבעה היו ט"ז באשכול שמונה בתאנים ורמונים ונושאי כלים על דעתיה דרבי ישמעאל טורטרין על דעתיה דר"ע טורטרין וטורטרי טורטרין :

*) גי' רש"ל ושוב נתנו מוט אחד מן הקלה כו'.

עיון יעקב

כן אתם עוברים על מנת שתורישו את יושבי הארץ מפניכם · להכי קאמר עודם בירדן שיהא תנאי קודם למעשה וכן כל דיני תנאי בעינן קודם ללאו ותנאי כפול כדאיתא בקדושין פ' האומר בתנאי בני גד ובני ראובן :

עמדו על אותן אבנים · כלומר עמדו וחקרו עליהם לשערם משקל משאם ולכן נישום ע"פ שלשה כשומת ב"ד כדאמרינן כדשיימי בי תלתא : שנים אחד נשא תאנה ואחד נשא רמון. כתנא דבי אליהו הובא בילקוט שלח לך איתא שלקחו ה' תאנים וה' רמונים ואשכול אחד נראה דחולק אש"ס דידן וס"ל דכל הי"ב נשאו דהיינו האשכול נשאו שנים כפשטיה דקרא וישאוהו במוט בשנים והעשרה כל א' וא' תאנה או רמון והא דנקטו ה' תאנים וה' רמונים אפשר דפחות מהן לא חשיבי ליקח וכה"ג איתא במתני' פ"ב דמעשרות משנה ה' האומר לחבירו הילך איסר זה ותן לי בו חמש תאנים עיין שם : אבע"א משום דחשיבי . לפי מה שפרש"י בחומש כולם אנשים כולה חשובים א"כ ל"ל דלכך לא נטלו יהושע וכלב משום שלא היו באותו עלה : כחניתן עברו . עיין במהרש"א ובמ"ש לעיל דף ל"ג :

עץ יוסף

עה ממשמע שנאמר במוט איני יודע שהוא בשנים · אין לפרש דממלת במוט משמע בב' בני אדם כדרך מוט שנושאים אותו שנים · דהא מוט אפשר שישאהו אפילו אחד כמנהג הכפריים שנושאים כל אחד המוט על שכמו ותלוי בו אמתחתו ובגדו והולך ואין עוזר לו · אלא פירושו ממשמע שנאמר וישאוהו במוט איני יודע שהוא בשני בני אדם דסתם וישאוהו תרתי משמע למיעוט רבים שנים (מזרחי) : טורטני וטורטני דטורטני · עי' רש"י פי' אי לאו דרשא דבשנים בשני מוטות לא הוה מלי רבי ילחק לומר מסברא דידיה ששמונה נטלו אשכול משום דפשטיה דקרא משמע וישאוהו במוט בשני בני אדם

א תנחומא סדר שלח סי' ח :

חדושי גאונים

חסד מאתו ית"ש באשר אללו הם הרחמים הגמורים בלי עירוב וכאשר לא נוכל לומר על האיכר כי יככש את אדמתו כי רוח אכזרי יעורנו לעקור שרשי העשבי'. ורק למען תלמח תבואתו ולא תשחת הארץ בעירובה למחים כן היא חנינות מאתו ית"ש כי יבער הקולים מכרם ה' לבאות בית ישראל וא"כ כל מעשיו רחמים המה לכן אמר ושמרו דרך ה' לעשות לדקה ומשפט כי לעשות לדקה ומשפט ביחד היא המדה אשר כבש לנו הדרך ללכת בה ואם ילך בה האדם יורה בזה כי הכל חסד מאתו ית' כאמור : וזה שאמר כל העושה לדקה ומשפט כאילו ממלא את כל העולם חסד כי יורה על רבוי החסד מאת השי"ת אף ביום רעם . והאיש אשר גם הוא דרך הלדק ילך ותאחז גם במשפט דרכו יודיע דרכיו לכל העולם כי חסד ה' עושה והוא משפיע בזה לכל העולם וז"ש חסד ה' מלאה הארץ כאמור: והנה זהו הגירעון הגדול בהסתלק הלדיק כזה מן הארץ כי לא ימלאו כאלה באדם לקח מוסר ממנו ובפרט מלאנו במרע"ה המדה הזאת אשר היתה לו למנה בהיותו מנהיג את עמו בלדק ומסר את נפשו עבורם כאמור מחני נא מספרך אשר כתבת ונהלם על מבועי האמונה ויישרם ברחמים ובלדק לאט לאט . ובעת אשר חטאו במעשה העגל נתן דת ויהרגו על ידו שלשת אלפי איש אשר תעו אחרי העגל . לרוב אהבתו אותם לא פנה מלשלוח את שבט הלוי ולוום אשר לא ירחמו על קרובם ושאר בשרם רק יבערו הקולים מן הכרם לבער הרע מקרב ישראל והיה זאת לדקה ומשפט

[א] המתורגמן איין לאַסט .

לעבור דאי כחנייתן עברו משום דמים קילא מאדם לא היו נגבהין כ"כ: מים קלים · והרבה הם קלים מן האדם: ומר סבר אדם קל · לרוץ כמו המים: לדעתך · אני איני מצוה אותך אבל ישראל הם אומרים לך שתשלחם כדכתיב (דברים א) ותקרבון אלי כלכם וגו' ואני איני מעכב על ידך: כלום יש אדם וכו' · כלומר אם הקב"ה צוה כלום היה אומר לו לעשות דבר שסופו לבא לידי תקלה: לבושתה של ארץ ישראל · (אותם) [אותה שאילה] שאלו תחלה שילוח המרגלים: לא עלה בידינו: אין אנו יודעין לדרוש: שסתר דבריו · הכחיש ועשה שונאו [של הקב"ה] בדאי

שמעון בזה אחר זה עברו וחד אמר בין לר' יהודה בין לרבי אלעזר בר"ש כחנייתן עברו (מיהו) מ"ס אדם קל מ"ס מים קלים: עז שם שלח לך אנשים ויתורו (במדבר יג) [אמר ריש לקיש] שלח לך לדעתך וכי אדם בורר חלק רע לעצמו היינו דכתיב (דברים א) וייטב בעיני הדבר אמר ריש לקיש בעיני ולא בעיני המקום · (שם) ויחפרו לנו את הארץ אמר רבי חייא בר אבא (א"ר יוחנן) מרגלים לא נתכוונו אלא לבושתה של א"י כתיב הכא ויחפרו לנו את הארץ וכתיב התם (ישעיה כד) וחפרה הלבנה ובושה החמה · (במדבר יג) ואלה שמותם למטה ראובן שמוע בן זכור א"ר יצחק דבר זה מסורת בידינו מאבותינו מרגלים על שם מעשיהם נקראו ואנו לא עלה בידינו אלא אחד סתור בן מיכאל סתור [א]שסתר מעשיו של הקב"ה מיכאל

בהעברת הירדן אבל בחומש פי' רש"י דאיתא בירושלמי איכא פלוגתא בכל המסעות במדבר איכא מ"ד כתיבה היו מהלכים מדכתיב כאשר יחנו כן יסעו ואיכא מ"ד כקורה היו מהלכים מדכתיב מאסף לכל המחנות · ודע מה שדקדקו התוספות כאן כשנכנסו לירדן נמשכו זה אצל זה ונמלאו עלמן שאם לא תאמר כן אלא כדרך חנייתן עמדו בירדן א"כ לא עמדו כולם בירדן בשעה שהתנה יהושע כו' עכ"ל ע"ש ואין זה ראיה דמי הגיד להם דבפעם אחת שמעו כולם התנאים ואימא דיהושע והכהנים היו עומדין בירדן בכמה מקומות ומשמיעין התנאים כמה פעמים וכל העובר שם היה שומע · ומ"ש התוס' בד"ה בזה אחר זה כו' יהיה אורך רפ"ח מיל על רוחב אלי מיל והא מגלן כו' עכ"ל וג' מאות מיל דקאמר נוסף על רפ"ח י"ב מיל היינו ע"י קלות המים לדעת רבי אלעזר בר' שמעון ועוד כתבו התוס' בד"ה מ"ס אדם קל כו' אע"פ שהדבר ידוע כו' אבל כאן שהיו נגדפין ועולין כו' עכ"ל היינו לפי גרסתם בדברי ר"י וכמה גובהן דגם לרבי יהודה היו נגדפין אבל קשה למה לא השיב ר"י כן לקושית ראב"ש דתשובה נלאת היא ולשיטתינו לפי הגירסא בדברי ר"י כמה רוחבן לא ק"מ דהמים לא היו נגדפין כלל לר"י כמש"ל ובעיקר קושייתם אע"פ שהדבר ידוע שהמים קלים י"ל דר"י לא חש משום דגם אם על הרוב המים קלים יש נהרות שאין מימיו קלים יותר מבן אדם דמלינו חילוק בקלות המים בנהרות כדאמרינן חדקל חד קל שהיה קל יותר משאר נהרות מיהו בתי' פי' שם שהוא קל בע"א ודו"ק: שלח לך לדעתך וכי אדם בורר כו' · עיין פרש"י והוא דחוק ונראה לפרש דר"ל דלא היה בזה דעת הקב"ה שהעיד כבר עליה שהיא טובה והיה להם להאמינו בכך מדרך משל באדם וכי בורר לו חלק רע לעצמו וכ"ש הגבורה שבירר לו א"י כמ"ש ארץ אשר ה' אלהיך דורש אותה וגו' וכבר האריך הרמב"ן בזה כיון דדעת משה היה גם כן לשלוח מרגלים מה חטאו הם יותר ממנו ותוכן הדברים כי גם במלחמות אלו שהיה להם תשועת ה' הלכו לפי הטבע קצת כמ"ש סוס מוכן למלחמה ולה' התשועה ולזה הסכים הקב"ה בשליחות יהושע ב' אנשים והם כלב ופנחס שהוחזקו כבר לצדיקים ולא יוציאו דבה על הארץ ולא שלחו אותן רק שידעו מסיכן נוחה ליכבש וגם כאן הסכים הקב"ה עם משה לשלח ב' אנשים כאלו כמ"ש שלח לך אנשים דרוב מיעוט שנים אבל ישראל לא היה כונתם לכך אלא לידע האם טובה אם רעה ומשה לא ידע את כונתם זו הרעה וע"כ אמר וייטב בעיני משה וא"ל הקב"ה שלח לדעתך שלא ידעת כונתם הרעה ולא לדעתי כי ה' יראה ללבב שכל כונתם לבושת א"י וע"פ כונתם הרעה שלא האמינו להקב"ה שהיא ארץ טובה לא רצו כל שבט ושבט מהם לשלוח לו מרגל שאינו משבטו כי לא האמין לו לזה א"ל איש אחד איש אחד למטה אבותיו תשלחו כל נשיא גו' היינו לפי דעת כל נשיא ושבט בהם ולא כן דעתי רק בב' אנשים כשרים כמו בשליחות יהושע וק"ל: כתיב הכא ויחפרו לנו את הארץ כו' · מדשינה לכתוב בפרשת דברים ויחפרו במקום ויתורו דכתיב בפרשת שלח לך דרשוהו מלשון בושה כמו וחפרה הלבנה גו' וק"ל: דבר זה מסורת כו' מרגלים על שם מעשיהם כו' · דרשו כן מדכפל קרא לכתוב ואלה שמותם גו' אלה שמות האנשים גו' לומר לך לדייק בשמותם שהם ע"ש מעשיהם: סתור שסתר מעשיו של הקב"ה כו'. עיין פרש"י ועוד י"ל שמעשה הש"י בכל האותות והנסים המפורסמים שעשה להם מיום צאתם מארץ מצרים הסתיר וכסה אותן כאילו אינו רואה אותן שלולי כך לא היה אומר לא נוכל לעלות · ומיכאל שעשה עצמו מך שאין ח"ו בידו ית' ב"ה ליתן להם מזונות כמו שנפרש לקמן שהוציאו דבת הארץ שחסר בה עיקר המזונות שהם עיקר חיי נפש שהם חטה ושעורה ושמן · ונחבי שהחביא דבריו של הקב"ה ולא האמין במה שהעיד על הארץ שהיא טובה ופסע על מדותיו של הקב"ה שנותן שכר טוב למאמינים בו כמ"ש בהבטחת

הרי"ף

שלח לך אנשים לדעתך היינו דכתיב וייטב בעיני ולא בעיני המקום. וקשה כיון שסברית שלא היה מדעתו של הקב"ה משום שאין אדם בורר חלק רע לעצמו א"כ משה שידע שלא היה טוב בעיני ה' לשלחם דכתיב וייטב בעיני ולא בעיני המקום איך היה שולחם ולא חשב שאין שליחות זה יעלה כהוגן ואפשר שכשקרבו ישראל ויאמרו לו נשלחה אנשים ויחפרו לנו את הארץ ולא היה טוב בעיני ה' חשב שלא היה רע אלא במה שאמרו ויחפרו שהוא לשון חרפה כדכתיב וחפרה הלבנה וע"כ לא היה טוב בעיני ה' אבל אם לא אמרו כן אלא ויתורו היה טוב בעיני ה' לשלוח השלוחים ועל כן אמר וייטב בעיני הדבר של השליחות וחשבתי שגם טוב בעיני ה' השליחות רק הדבר יחפרו וע"כ אמר לו שלח אנשים ויתורו ואנכי לא ידעתי כי עיקר השליחות לא היה טוב בעיני המקום: ויבושו

עיון יעקב

שלח לך לדעתך וכי אדם בורר חלק רע לעצמו. עיין פרש"י ועיין במהרש"א ועי"ל ע"ד דאיתא בזוהר והובא בילקוט ראובני שלח לך שלכך נטלו עצה בישא אמרו אי נעלין ישראל לארעא נעיבר מינן מלמהוי רישא וימני משה רישא אוחרנין דהא במדברא זכינן למהוי רישא אבל בארעא לא נזכי לכך עכ"ל וא"כ שפיר קאמר הקב"ה איך אתה שולח מרגלים כי בודאי לא ירצו לילך לארץ ישראל כי אין אדם בורר חלק רע לעצמו שיעברו מגדולתן אבל א"ל שלח לך לדעתך לפי שהיה משה עניו מאד ולא היה משגיח בגדולתו אם יעבירוס ממנו או לא וברח מן הגדולה כמו שאמר מי אנכי כי אלך שלח נא ביד תשלח וכו' לכך היה סבור שגם המרגלים יעשו כן לכן שלח לך לדעתך: לא נתכוונו אלא לבושתה של ארץ ישראל כתיב הכא ויחפרו לנו את הארץ וכתיב התם וחפרה הלבנה ובושה החמה· לכאורה יש לדקדק דהא ביהושע ב' במרגלים ששלח יהושע שלא נתכוונו לשום רעה ואפ"ה כתיב לכם לחפור את הארץ באו ותו קשה דלמה מביא פסוק זה בישעיה דמלת ויחפרו גופה מלינו כמה פעמים באיוב ותהלים שהוא לשון בושה ובוודאי יותר מדדמי ליה יש לילף ונראה דודאי כמה פעמים מלינו ויחפרו שהוא לשון בושה דהיינו באדם שצריך בושה להתבייש מבני אדם אחרים משא"כ בארץ וכה"ג לא שייך בושה רק כאן מדכתיב ויחפרו לנו מלת לנו הוא מיותר לכן יליף מגזירה שוה דהתם כתיב וחפרה הלבנה ובלבנה עצמה לא שייך לשון בושה אלא דר"ל דבושה הוא לעובדי הלבנה ובוטחים בה וכפרש"י שם בישעיה והתרגום ועיין שם א"כ גם כאן ויחפרו לנו שיבושו אותנו שמקוים לביאת הארץ: לבושתה של ארץ ישראל. ואפשר דלכך נוה שלח לך אנשים וכל מקום אנשים חשובים במשמע וכפרש"י על כולם אנשים כי הכל לפי המבייש שבושת של אדם קל גדול משל אנשים חשובים כדאיתא במתניתין פ' החובל ובח"מ סי' ת"כ ע"ש: אמר ר"י דבר זה מסורת בידינו מאבותינו. עיין במהרש"א שכתב שדרשו כן מדכפל קרא לכתוב ואלה שמותם ולע"ד כיון שכן מסורת בידם משמע דלא מיתורא קדריש אלא אם קבלה נקבל כי באמת י"ל דאין כאן יתורא דהוצרך לכתוב ואלה שמותם קודם שפורש שמותם ואח"כ על דרך דאיתא במדרש והובא בילקוט שמואל א' על ושמו אלקנה הצדיקים שמם קודמין והרשעים הם קודמין לשמם ולפי שאלו מרגלים היו רשעים וצדיקים דהיינו יהושע וכלב (או שכן גופן היו מתחלה כשרים ולבסוף החטיאו וכפרש"י בחומש שאותה שעה כשרים היו) לככי כתיב ואלה שמותם תחלה וסוף: ואנו לא עלה בידינו אלא אחד. עיין בתנחומא פ' האזינו שפורש כל אחד ואחד מהם ע"ש:

עץ יוסף

אדם · השתא דאוקימנא קרא דפי' בשנים בשני מוטות ושתים ויבאוהו ולא פירש כמה · פי' הוא מסברא דנפשיה שמונה נטלו אשכול ע"י טורטני דטורטני כדלעיל · ופירוש הא כיצד כלומר באיזה אופן נשאום השמונה מהם נטלו האשכול והשנים אחד נטל תאנה ואחד רמון· יהושע וכלב לא נטלו כלום (מזרחי): עץ דבר זה מסורת בידינו כו' · לפי שאחז"ל ברות ובאסתר רבה הצדיקים שמם קודם להם דדמו לבוראם שנאמר ושמי ה' והרשעים הם קודמים לשמן שנאמר

א תנחומא סדר שלח סי' ו וסדר האזינו סי' ז' ע"ש:

חדושי גאונים

ביחד כאמור : בא וראה איך הדברים האלה מבוארים בתוך דברי המאמר שבאנו שאמר אלמלי מקרא כתוב אי אפשר לאמרו מלמד שהיה משה מת בחלקו של ראובן ונקבר בחלקו של גד אותן ארבע מילין מי הוליכו . מלמד שהיה משה מת ומוטל בכנפי השכינה ר"ל שלא היתה מיתתו כמות כל האדם אשר געלה נפשו אותו ונסע יתרו בו. אכן מרע"ה היה ככר מוטל בכנפי השכינה שגם גופו היה זך ומעכוך כאילו צרור בצרור החיים את ה' אלהיו גם הוא וזה אי אפשר לאומרו כי לא בא איש עד תכונתו להבין סודו ואותן הד' מילין יש לומר דרך רמז הוא הדרך אשר האדם הולך אל בית עולמו ממיתתו עד עת קבורתו שהמיתה הטבעית היא התפרדות הארבע יסודות כל אחד ישוב אל מקורו ויסודו והעפר ישוב אל הארץ כשהיה והוא הקבורה להשיב העפר אל חיק אמו אשר יצא משם והם הארבע מילין מן המיתה עד הקבורה והוא רמז נכון מלמד שלא היתה מיתתו ולא קבורתו טבעי כי לא כהתה עינו ר"ל שלא נשתנה מראיתו טרם הפרדו ולא נס ליחה שהם ליחות הטבעיות. ולא ידע איש את קבורתו. ומלאכי השרת תמהו על זה שזכה משה גם בהיותו מחובר בגופו להיות מוטל בכנפי השכינה ואמרו מאין זכה ילוד אשה למעלה גדולה כזו . ואמרו צדקת ה' עשה ומשפטיו עם ישראל ר"ל כי זכה למעלה כזאת כאשר צדקת ה' עשה ומשפטיו עם ישראל. ר"ל כי כבש את טבעו להתדמות ליוצרו ב"ה ובעשותו משפט וצדקה ביחד בעשותו משפט לאלהי יעקב להרוג את

מיכאל שעשה שונאו מך · א"ר יוחנן אף אנו נאמר נחבי בן ופסי · נחבי שהחביא דבריו של הקדוש ברוך הוא ופסי שפסע על מדותיו של הקב"ה :

עז שם ויעלו בנגב ויבא עד חברון (במדבר יג) ויבאו מיבעי ליה אמר רבא מלמד שפירש כלב מעצת מרגלים והלך ונשתטח על קברי אבות אמר להם אבות העולם בקשו עלי רחמים שאנצל מעצת מרגלים יהושע כבר בקש משה עליו רחמים שנאמר (במדבר יג) ויקרא משה להושע בן נון יהושע אמר לו [א]יה יושיעך מעצת מרגלים והיינו דכתיב (שם יד) ועבדי כלב עקב היתה רוח אחרת עמו וגו' · (שם יג) וישם אחימן ששי ותלמי ילידי הענק אחימן [ב]מיומן שבאחיו ששי שמשים את הארץ כשחיתות תלמי שמשים את הארץ תלמים תלמים · ד"א אחימן בנה ענת ששי בנה אלוש תלמי בנה תלבוש ילידי הענק שמעניקין חמה בקומתן :

עח שם [ג]וחברון שבע שנים נבנתה לפני צוען מצרים (שם) מאי נבנתה אילימא נבנתה ממש אפשר אדם בונה בית לבנו קטן קודם שיבנה בית לבנו גדול דכתיב (בראשית י) ובני חם כוש ומצרים ופוט וכנען אלא שהיתה מבונה על אחד משבעה בצוען [ואין לך טרשים בכל ארץ ישראל יותר מחברון (משום) דקברי בה שיכבי ואין לך מעולה בכל הארצות יותר מארץ מצרים שנאמר (שם יג) כגן ה' בארץ מצרים ואין לך מעולה בכל ארץ מצרים יותר מצוען דכתיב

רש"י

בדאי : שעשה סוכאו · של הקדוש ב"ה : מך · חלש כדאמרינן לקמן אפי' בעל הבית אינו יכול להוציא כליו משם : שהחביא דבריו · לא אמרם כמות שהן : שפסע · דלג שלא אמרם כאשר הם : יהושע · לא הוצרך לילך שכבר בקש משה עליו רחמים : והיינו דכתיב ועבדי כלב וגו' · סיפיה דקרא והביאותיו אל הארץ אשר בא שמה והיא חברון כדכתיב (יהושע יד) ויתן את חברון לכלב ש"מ כלב הוא דאזל לחברון : מיומן · גבור שבהם כמו שיד הימין חשובה מהשמאל : כשחיתות · שמקום רגליו מעמיק בארץ מרוב כבדו וניכר שם כגומא וכשחת ולשון ששי לא פורש לי מאי דמי לשחיתות ונראה לשון עמודי שש שהם כבדים ומקום מעמדם ניכר : תלמים · כתלם המחרישה שמעלה העפר ומעמיק בארץ : שהיו מעניקים את החמה בקומתם · מרוב גובה קומתם דומין כאילו לוארם נוקב ועונק בנקב שהחמה יוצאה בו : לבנו קטן · כנען קטן מבנים של חם היה ומצרים שני לבנים : מבונה · לשון אבנה ממנה (בראשית טז) כלומר מיושבת בפירות : [טרשים · סלעים שאין עושין פירות כארץ לחה : דקברי בה שכבי · לא

תוספות

אבותי בקשו עלי רחמים · ואם תאמר והאמר בפ' מי שמתו (ברכות יח:) דמיתי לא ידעין מידי ומשמע במסקנא אפילו אבות העולם וי"ל דעל ידי תפלה שזה מתפלל מודיעין להן שכך נתפלל והכי אמר בפרק שני דתענית (דף טז:) למה יוצאין לבית הקברות כדי שיבקשו עליהם מתים רחמים וכן בפרקי דחסידים (תענית דף כג:) בעובדא דרבי מנא דאשתטח אמערתא דאבוה :

מהרש"א

א"י אני ה' וגו' והיפך ליתן עונם לכופרים שלא האמינו לדבריו והוא הענין.לפי דעת הש"י לא היו ראוים להיות שלוחים רק שני אנשים והם כלב ופנחס כמו שעשו בימי יהושע שהושלחו מפי הש"י ולא מפי נשיא כמ"ש כאן כל נשיא בהם כי כלב היה משבט יהודה דלא כתיב בנחשון נשיא וכן פנחס שלא היה נמנה בכלל הנשיאים אבל הם כוונו לרעה למנות להם מכל שבט ושבט שיהיה לו נחלה בא"י ולכך לא רצו בפנחס ולזה כשנתברר להם יהושע משבט אפרים היה חושש משה כיון שהוא ג"כ נתמנה ע"פ נשיא שבט אפרים ולא מפי הקב"ה שמא ח"ו יקלקל עמהם ע"כ הוסיף לו י' משמו .של הקב"ה כמ"ש ויקרא משה להושע בן נון יהושע שבא משבט יוסף שגם לו נתוסף אות ה' משמו של הקב"ה דהשתא יהיה ליהושע אותיות בתחלת שמו מאותיות שם הש"י וכמ"ש ביהודה שבא ממנו כלב שהיה ג"כ ברצון הש"י ויהיה בהם שני שלוחים שלוה הש"י ואף אם יתקלקלו כל השאר להוציא דבה יהיו אלו שנים מפי הש"י מכחישים אותם ותרי כמאה ודו"ק : יה יושיעך מעצת מרגלים כו'. ומה שנאמר כבר במלחמת עמלק ויאמר משה אל יהושע גו' נקרא כן ע"ש העתיד כמ"ש ההולך קדמת אשור גו' ועדיין אשור לא הוה כדאמרינן פ"ק דכתובות[א] ע"ש : והיינו דכתיב עקב היתה רוח אחרת עמו גו' · כדפרש"י מדמסיים ביה והביאותיו אל הארץ אשר בא שמה דמשמע על מקום מיוחד מן א"י דאל"כ למה לא נאמר כן גם ביהושע שזכה ג"כ לבא אל הארץ · וענין רוח אחרת לפי שיש באדם ב' רוחות כמ"ש מי יודע רוח הבהמה היורדת למטה ורוח האדם העולה למעלה דכולה באדם איירי כדברי המפרשים רוח החיוני שבאדם שהוא נשתוה בו לבהמה ורוח האחרת שהאדם מובדל בו מן הבהמה דהיינו הנשמה ואמר שלא הלך אחר רוח הבהמי שהלכו בו חבריו אבל הלך אחרי רוח אחרת שהוא הנשמה ומלא אחרי ה' גו' ועל כן זכה לב' עולמות משא"כ חבריו שלא זכו לארץ ישראל בעולם הזה ולא בעולם הבא כדאמרינן במסכת ב"ב וק"ל : וישם אחימן ששי גו' אחימן מיומן כו' · משום דכבר נזכר מקום חברון בכמה מקומות בתורה ולא נזכר שמות אלו ילידי הענק שם אבל זכר אותן כאן לפי ששמותן אלו על שם גבורתם ומפחדם עקמו המרגלים הדרך ושאמרו גם ילידי הענק ראינו שם שקר ודבה היה ולא אמרו כן רק להפחיד ישראל כמו שנפרש לקמן אבל כלב היה לו רוח אחרת ולבו בטוח בה' שלא יבא לו שם תקלה והלך שם להתפלל וק"ל : [שהיתה מבונה על א' מז' כו' מפורש ס"פ בתרא דכתובות ע"ש] :

עין יעקב

ויבאו מבעי ליה . ולפי פשוטו י"ל דלכך כתיב ויבא לשון יחיד אכלב לפי שביאתו לחברון עשה רושם שניתן לו את ארץ חברון בשביל שדרך בה כדכתיב בדברים א' ולו אתן את הארץ אשר דרך בה וכתיב ויתן לכלב את חברון ולהכי משבח הקרא שבח ארץ הזאת שמגדלת גבורים כדבסמוך לפי שכבש את יצרו ואיזה גבור שכובש את יצרו לכך זכה לארץ הזאת : **ונשתטח** על קברי אבות. אע"פ שהגוף כלה והמתים אינם יודעין מאומה עמ"ש תוספות מ"מ ע"י תפלה שומעין הרוחות שלהם וכדאיתא בברכות דף י"ח שמע שתי רוחות שמספרות זה עם זה ש"מ שהרוחות שומעין ויודעין וזהו שמדייק הש"ס דקאמר דהיינו דכתיב ועבדי כלב עקב היתה רוח אחרת עמו דהיינו רוח של אבותיו המתים ממש היה עמו שניצל מעצת מרגלים משא"כ ביהושע לא כתיב כן לפי שניצל על ידי משה : **בקשו** עלי רחמים שאנצל מעצת מרגלים. אע"ג דהכל בידי שמים חוץ מיראת שמים מ"מ הבא לטהר מסייעין לו ולפי שבקש על עצמו שינצל מהם יסייעהו מן השמים לכך : **יהושע** כבר בקש משה עליו רחמים. פרש"י יהושע לא הוצרך לילך שכבר בקש עליו משה ונראה שזה כוונת הש"ס פ"ב דתמורה כפי גרסת הילקוט פ' שלח לך כלב בן יפנה שפנה עצמו מעצת מרגלים דייק בלשון עצמו שלא התפלל עליו אחר כמו על יהושע שהוא עצמו בבקשתו פנה מעצת מרגלים : **אלא** שהיה מבונה על א' משבעה בצוען. ותו לא קשיא איך נתן לבנו קטן המובחר שבערים כי דרכם לאהוב הבנו קטן שהוא בן

עץ יוסף

שנאמר שבע בן בכרי שמו (והא דכתיב באיוב איוב שמו · כבר תירץ ביפ"ת בבמדבר רבה פ"י) לכך הוקשה לרבי יצחק כאן למה נכתב בתחלה ואלה שמותן להיות שמם קודמין להם · ועוד שהוא מיותר שהרי כתיב אח"כ אלה שמות האנשים · לזה אמר מרגלים ע"ש מעשיהם נקראו ושמם מוכיח עליהם ועל מעשיהם · לכך קדמו שמותם להם :

עז יה יושיעך כו' · הא דהתפלל על יהושע יותר מעל שאר המרגלים · הוא משום שאע"פ שהיה יהושע ברור לצדיק וגם שמו נאה לו · מ"מ מחמת שעבירה גוררת עבירה ור"ל שהמלאך רע שנברא מהעבירה כח בו לגרור עבירה כיוצא בה בהעושה עבירה עצמו ובזרעו · ונמצא באבי

שבטי יוסף הוצאת דבה רעה שהביא על אחיו · פחד משה פן יהיה גרמא ליהושע להביא דבה רעה על הארץ · ואם יהיה כך יאמרו כי מקנאתו עליו כי ידע ושמע מאלדד ומידד היאך שהיו מתנבאים ואומרים משה מת יהושע מכניס את ישראל לארץ (כדאי' בתנחומא בהעלותך) לכן בכיון שלח אותו כדי שיכשל וימות ותשוב המלוכה אליו · לכן התפלל עליו (ועיין באלשיך בארוכה) ובזה מתורץ למה נאמר למטה יוסף למטה מנשה גדי וגו' הא בכל מקום מייחס את אפרים על יוסף לומר למטה יוסף למטה אפרים וכאן על מנשה · אבל לפי הנ"ל ניחא כי בכאן הנשלח ממנשה תפס אומנות יוסף אביו והביא דבה משא"כ יהושע ב"ן למטה אפרים : טרשים בלשון ישמעאל קורין לאבנים חדים

הגהות ומראה מקומות

[א] מהרש"א ד"ה יה. פ"ק דכתובות (יוד ע"ב) :

יד יוסף

א תנחומא ורבה סדר שלח וזוה"ק סדר שלח דף קנח: ב יומא י ע"א תנחומא סדר שלח : ג כתובות קיב ע"א ועמ"ש בתנחומא סדר שלח :

חדושי גאונים

העושים את העגל צדקת ה' עשה בזה . וזך ויושר פעלו גם הוא בעת עשותו צדקה לא מנד עכשו ומזה זכה לזכך גופו אתו ולאחדו אתהכפש והיו לאור אחד . והיו אומרים השבח הזה . אשר ראוי הוא בזה להסתירו תחת צל כנפיו ית"ש כי שמה ממש דרכי הי"ת אשר אמר הכתוב אני ה' עושה משפט וצדקה בארץ והיו מקוננים בזה על הצדיקים עושה משפט וצדקה בארץ (ויש בזה עוד כוונה נעלמה כאשר אבאר לפנינו כי לא היה ראוי לו לעולה למרום ומקבל את התורה שימות . אכן בזה אשר מת עשה צדקת ה' ומשפטיו עם ישראל כמ"ש רז"ל כי נקבר נגד בית פעור לכפר על עון פעור. והוא למען יהיה להם לישראל לתמיד למבטח מזכיר עון כי בעוונם נלכד הצדיק ולא ישעו עוד בדברי שקר לילך אחרי ההבל אחרי אלהי אחרים ויִדבקו בתורת משה בדבר ה' והיא המכפרת להם עון פעור כי בעוונם נאסף כמ"ש ד"ה ע"ה כי המרו את רוחו ויבטא בשפתיו וע"י זכירתם זאת ישובו ורפא להם כאמור) : והקב"ה אומר מי יקום לי עם מריעים מי יתיצב לי עם פועלי און והיא הקינה העצומה נגד שתי עניני ההפסד בהעדר הצדיק כאילו כביכול מקונן [א]גם הוא מי יקום לי עם מריעים כי הצדיק בהיותו בין רשעים יקיפוהו וימרו את רוחו ויבוא

(ישעיה ל) כי היו בצוען שריו ואפילו הכי חברון מבונה אחד משבעה בצוען] · וחברון טרשים הואי והא כתיב (ש"ב טו) ויהי מקץ ארבעים שנה ויאמר אבשלום אל המלך אלכה נא ואשלם את נדרי אשר נדרתי לה' בחברון [א]ואמר רב אויא (אמר רבה בר רב חנן) [ואיתימא רבה בר בר חנה] שהלך להביא כבשים מחברון ותניא [ב]אילים ממואב כבשים מחברון · מינה אידי דקלישא ארעא עבדא רעיא ושמין קנינא: עם שם [ג]וישבו מתור הארץ (במדבר יג) (וכתיב) [דף לה ע"א] וילכו ויבאו א"ר יוחנן משום רשב"י מקיש הליכה לביאה מה ביאה בעצה רעה אף הליכה בעצה רעה (שם) ויספרו לו ויאמרו באנו אל הארץ אשר שלחתנו וגם זבת חלב ודבש היא וזה פריה אפס כי עז העם א"ר יוחנן משום ר' מאיר כל דבר לשון הרע שאין אומרים דברי אמת בתחלתו אין מתקיים בסופו:

רש"י

גרסינן מ"ט אלא הכי קאמר נתדע דטרשין הוא ואינה ראויה לפירות ככל שאר הארץ לפיכך ייחדוה לקבורת מתים: כי היו בצוען שריו · של מלך ישראל שהלכו אל פרעה לעזור לו על מלך אשור אלמא פרעה בצוען יתיב ושם הולכין לבקשו]: אלכה נא ואשלמה את נדרי וגו' · כלומר אלכה נא ואשלמה בחברון את נדרי אשר נדרתי בגשור כדכתיב בתריה כי נדר נדר עבדך בשבתי בגשור ובחברון מאי בעי והלא לא היה שם המזבח כי אם בגבעון: להביא כבשים · לעולה ואמר מר במנחות כבשים מחברון אלמא ארץ מרעה היתה: מינה · כלומר מתשובתך אתה מסייעני שלא היתה חשובה ליזרע כשאר הארץ [מאחר שהיא בת טרשים כדאמרינן בב"מ בהשוכר (דף פ·) ואי ארעא דמחזקא בגרונדי היא שניהם משלמין]: דקלישא ארעא · עפר (שלה) [של] טרשין דק וקלוש ומועט הוא ומתוך כך לא היו חורשין וזורעין אותה תבואות מאכל אדם: עבדא רעיא · מצמחת ומעלה עשבים ואוכלים הצאן: ושמין קנינא · מקנה הצאן שמן שכן דרך הצאן להיות משביח בארץ יבשה וטרשין יותר מארץ לחה: וילכו ויבאו ל"ג אלא וכתיב וילכו יתירה הוא כיון דכתיב [לעיל] וישובו לא ה"ל למימר אלא ויבאו אל משה: מקיש הליכתן · שהלכו לתור הארץ לביאתן: אף הליכתן בעצה רעה · שמתחלה להוציא דבה נתכוונו: אין מתקיים · שמחזיקים השומעים אותם כבדאין לפיכך אומרים דבר אמת תחלה כדי שיאמינו ואף מרגלים לכך פתחו בשבח הארץ תחלה:

ויהס

מהרש"א

דכתיב כי היו בצוען שריו · פי' ששם היה מושב המלכים ושרים ואיכא לאקשויי הא דוד מלך בחברון שבע שנים וחברון היה הטרשים שבא"י כדמסיק הכא וי"ל שאותן שבע שנים לא מלך עדיין על כל ישראל לא נתנו לו ליושב במקומות המעולה מחברון ודו"ק: [שהלך להביא כבשים כו' · מפורש במס' נזיר ע"ש]: וילכו ויבאו כו' אף הליכה בעצה כו' · גם לפי הדרש כלם אנשים גו' דבתחלה אנשים כשרים היו היינו בשעה שנבחרו אבל בהליכתן בעצה רעה היו וק"ל: ויספרו וגו' וכתיב אפס כי עז העם גו' כל לה"ר כו' · מלשון הזה שאמר כל לה"ר שאין בו אמת מתחלתו כו' משמע דסופו לה"ר ואינו אמת ואם ר"ל כי עז העם גו' והערים בצורות גו' הרי ע"ז העיד הכתוב בפרשת עקב שהוא אמת שנאמר גוים גדולים ועצומים ממך ערים גדולות ובצורות וגו' ונראה לפרש לפי ששלחו המרגלים על ב' דברים הא' להודיעם אם אפשר לכובשה והב' אם יש בה חיי נפש כמ"ש העם היושב עליה החזק וגו' ומה הארץ גו' הטובה וגו' ומה הערים גו' ולפי שנשתבחה א"י בז' מינים שנאמר ארץ חטה ושעורה גפן ותאנה ורמון ארץ זית שמן ודבש ועיקר חיי נפש שבהן הם חטה ושעורה ושמן כדאמרינן פרק הספינה אין מוציאין פירות מא"י דברים שיש בהן חיי נפש כגון יינות ושמנים וסלתות ר"י מתיר ביין כו' ולכך נסמך ארץ קמא לחטה ושעורה וארץ בתרא לזית שמן כדאמרינן פ' ג' שאכלו לפי שהן עיקר חיי נפש והשתא כשבאו סיפר הכתוב שבאו בתחלה לומר דבר אמת כדי להוציא דבה על הארץ שאין בה רק אלו ארבעה מינים שהן הג' מינים שהביאו עמהן מן הגפן ומן התאנים ומן הרמונים ואמרו וגם זבת חלב ודבש היא ודקדקו לסיים בדבר שקר ודבה וזה פריה שהראם אבל עיקר חיי הגפש שהם שאר הג' מינים חטה ושעורה ושמן אין בה ועוד אמרו ליראם שא"א לכובשה דבתחלה אמרו אמת אפס כי עז העם גו' והערים בצורות אבל סיימו בדבר שקר ודבה שאמרו וגם ילידי הענק ראינו שם שהרי העיד הכתוב שבחברון היו והם לא באו לשם רק כלב לבדו כדאמרינן לעיל מדכתיב ויבא אבל לא אמרו

הרי"ף

וישובו מתור הארץ וכתיב וילכו ויבאו מקיש וכו'. האי דלא דריש האי הקישא בפסוק וילכו ויבאו והביא קודם קרא דוישובו שענין מבואר דאי לא כתיב תחלה וישובו לא הוה מקשינן להו דדילמא הא כדאיתא אבל השתא דכתב כבר וישובו מתור הארץ אין מקום עוד להזכיר ההליכה שהרי כבר חזרו ולמה הזכיר אח"כ וילכו אלא להקיש הליכתם לביאתם וכו' ובספר כסף מזוקק פרשת שלח לך ביארתי אני שאמר הכתוב וישובו מתור הארץ מקץ ארבעים יום אע"פ שממזרח למערב יש מ' יום ואיך סבבו כל הארץ במ' יום מלמד שקפצה להם הדרך והלכו כל ארץ ישראל במ' יום והטעם לפי שצפה הקב"ה שכל יום ויום שהיו הולכים צריכים להתעכב במדבר שנה א' דהיינו יום לשנה וכו' ולכן אמרה התורה תדע למה שבו מקץ ארבעים יום שקפצהלהם הדרך לפי שוילכו ויבאו מקיש הליכתם לביאתם שגם הליכתם היתה בעצה רעה ולכך כל ימי ההליכה גם הם היו ראוים ליענש כנגדם יום לשנה להיות במדבר וע"כ שבו מקץ ארבעים יום ולא נתעכבו יותר כדי שלא יתעכבו יותר ממ' שנה במדבר:

עיון יעקב

זקונים לו כדכתיב ביעקב שאהב את יוסף כי בן זקונים היא לו ועשה לו כתונת פסים אבל לבנות הערים שלהם בונה כסדר תולדותם: מה ביאה בעצה רעה אף הליכה בעצה רעה · יש להסמיך לפי זה פסוק הקודם דכתיב וישובו מתור הארץ מקץ ארבעים יום ואיתא במדרש הובא ברש"י וז"ל והלא א"י ד' מאות פרסה על ד' מאות פרסה ומהלך אדם בינוני עשרה פרסאות הרי מהלך ארבעים יום מן המזרח למערב והם הלכו ארכו ורחבו אלא שגלוי לפני הקב"ה שיגזור עליהם יום לשנה קצר לפניהם את הדרך עכ"ל וא"כ קשה וכי עשה הקב"ה ניסא לשקרי ה"ל לגזור עליהם רק על השבתן שהיו בעצה רעה משא"כ בהליכתן להכי קאמר וילכו ויבאו מקיש הליכתן לביאתן שאף הליכתן בעצה רעה: כל לשון הרע שאין אומרים דבר אמת בתחלתו. לשון רש"י בחומש כל דבר שקר שאין אומרים בו קצת אמת בתחלתו אינו מתקיים ונראה דהוא ע"פ מה דאיתא בהנחנקין דף פ"ט כך עונשו של בדאי שאפילו אומר אמת אין שומעין לו וא"כ הוא ג"כ להיפך אם אומר אמת בתחלתו אפי' אומר שקר אח"כ שומעין לו: שאין אומרים דבר אמת בתחלתו. משמע דסופו אינו אמת

עין יוסף

וקשים מרים (ערוך) והמוסיף כתב פי' בלשון יוני חורב ויובש ואין להקשות א"כ מאי טיבותיה דכלב שנתנה לו את הארץ הזאת מה' · והוא גם הוא בקש אותה ככתוב בספר יהושע · דמשום קדושתה דאית בה מערת המכפלה וקרובה לירושלים חביבה לו (יפ"ת בב"ר פ' נ"ח):

עם אין מתקיים בסופו · שמחזיקים השומעים אותם כבדאין · לפיכך אומרים דבר אמת תחלה כדי שיאמינו · אף מרגלים לכך פתחו בשבח הארץ תחלה · אבל קשה מאי שקר אמרו המרגלים בסוף שזה שאמרו אפס כי עז העם היושב בארץ והערים בצורות הא על זה העיד הכתוב בפרשת עקב שהוא אמת שנאמר גוים גדולים ועצומים ממך ערים גדולות ובצורות וגו' (רש"א) ולי לא קשה שהרי אח"כ כתיב והאנשים אשר עלו עמו אמרו לא נוכל לעלות אל העם כי חזק הוא ממנו · וכתב רש"י והוא במדרש כביכול כלפי מעלה אמרו · וקשה איך האמינו להם ע"ז כיון שלא אמרו זה לפני משה · אך שזה מרומז ג"כ בהדברים שאמרו למשה אפס כי עז העם וגו' · שמלת אפס הוא דבר המוחלט כמו אפס זולתו · ור"ל שהם עזים בהחלט שלא נמצא מי שיהיה גבור מהם

והיינו שהם עזים יותר מהקב"ה · וזהו השקר שאמרו בסוף · והרש"א תירץ לפי ששלחו המרגלים על ב' דברים · האחד להודיעם אם אפשר לכובשה · והב' אם יש בה חיי הנפש חטה ושעורה ושמן והשתא כשבאו סיפר הכתוב שבאו בתחלה לומר דבר אמת כדי להוציא דבה על הארץ שאין בה רק אלו ה' מינים שהביאו עמהם מן הגפן ומן התאנים ומן הרמונים · ואמרו וגם זבת חלב ודבש היא · ודקדקו לסיים בדבר שקר ודבה וזה פריה שהראום · אבל עיקר חיי הנפש שהם שאר הג' מינים שנשתבחה בה א"י חטה ושעורה ושמן אין בה · ועוד אמרו ליירא[ם] שאי אפשר לכובשה דבתחלה אמרו אפס כי עז העם וגו' והערים בצורות · אבל סיימו בדבר שקר ודבה שאמרו וגם ילידי הענק ראינו שם · שהרי העיד הכתוב שבחברון היו והם לא באו לשם רק כלב לבדו כדאמרינן לעיל מדכתיב ויבא · אבל לא אמרו כך אלא כדי ליירא[ם] ולפחד כל ישראל שאי אפשר לכובשה וכמ"ש בסוף לא נוכל וגו' ע"כ לשון הרש"א בקצרה · והנה מה שכתב שהם לא ראו הענקים זה היפך דברי המדרש רבה ותנחומא דאי' שם שמצאו שלשה בני ענק · כשראו אותם מרגלים נתייראו

מסורת הש"ס

א תמורה יד ע"ב:
ב מנחות פז ע"א:
ג ילקוט שמעוני:

חדושי גאונים

לכלל כעס וקצף ויכשל כמו שקרה למרע"ה כי תוכל להיות אשר תשגה דעתו כי כשופי רשע יאפילו נגה הצדק. ואם מרע"ה לא עמד בהלה מי יעמוד בהם ועוד שנית יש בזה ענין קינה על שתי כתות בני אדם הצריכים למנהיג המעולה שאמרנו למעלה הא' הם האנשים אשר משחתם בהם ודעתם קצרה כי לגם לא נכון עמם ולא ידעו במה יכשלו. וצריכים איש אשר יצא לפניהם להורות לפניהם הדרך ילכו בה. למען ידעו וישמרו מעשות רע ונגד הכת הזאת אמר מי יקום לי עם מרעים שהם הרעים בכח לא יצאה עוד אל הפועל רק מצד היצר אשר הוא רע מנעוריו ונגד הכת השנית אשר הם עושי רשעה והם צריכים לאיש חיל הלוחם נגדם בכחו וגודר גדר ועומד בפרץ ושני אלה עשה מרע"ה כאשר נרמז בדברי מס"ם אשר שמורז"ל בפיהם כי הוא עשה צדקת ה' להורות לעם ה' דרכי ה' ומשפטיו עם ישראל שעשה שפטים להפושעים והמורדים הממרים פני כבודו ב"ה ואשר ע"ז אמר מי יתיצב לי עם פועלי און ולשון יתיצב הוא ענין המלחמות בעוז ותעצומות וזה צריך נגד פועלי און וזה כאילו היה הש"ת בעצמו מקונן על העדרו כאמור · ושמואל אמר מי כהחכם ויודע פשר דבר · זה יורה על כוונת שונות הא' מה שפירשו ז"ל שהיה יודע תמיד לפשר ולבלע חרון אף ה' על ישראל וגם זה מענין צדקת ה' עשה ומשפטיו עם ישראל. ועוד בו כוונה על פי האמור שהיה אומר שע"י כן זכה שהיה מת מוטל בכנפי שכינה מפני

פ שם **ויהם** כלב את העם אל משה (במדבר יג) אמר (רבא)[רבה] שהסיתם בדברים דחזייה ליהושע דקא משתעי אמרי ליה דין ריש קטיעא ימלל אמר כלב אי משתעינא אמרי בי מלתא וחסמין לי(אשתקינהו ברישא והדר אמינא להו) אמר להם וכי זו בלבד עשה לנו בן עמרם סברי בגנותיה קא משתעי אישתיקו ואמר להם והלא הוציאנו ממצרים וקרע לנו את הים והוריד לנו את המן אם יאמר עשו סולמות ועלו לרקיע לא נשמע לו· (שם) עלה נעלה וירשנו אותה כי יכול נוכל לה והאנשים אשר עלו עמו אמרו לא נוכל לעלות אל העם כי חזק הוא ממנו א"ר חנינא בר פפא דבר גדול דברו מרגלים באותה שעה כי חזק הוא ממנו אל תקרי ממנו אלא ממנו כביכול אפילו בעל הבית אין יכול להוציא כליו משם:

פא שם **ארץ** אוכלת יושביה היא (במדבר יג) דרש רבא אמר הקדוש ברוך הוא אני חשבתיה לטובה והם חשבוה לרעה אני חשבתיה לטובה דכל היכא דמטו מיית חשיבא דידהו כי היכי דלטרדו

רש"י

ויהם· שיתקן: אל משה· (אל דברים) [בדברים] שהתחיל לדבר במשה והיו סבורים שבגנותו רוצה לדבר: שהסיתם בדברים· כדמפרש ואזיל: דחזייה כלב ליהושע· שרצה לדבר והשתיקוהו במזיפה ואמרו לו: ריש קטיעא ימלל· מי שראשו קטוע שאין לו בנים ליטול חלק בארץ הוא ידבר לפנינו: וחסמין לי· משתקין אותי: עלה נעלה· אף לשמים אם יאמר עלינו: ממנו· מן הקב"ה: אל תקרי ממנו· ל"ג שאין הפרש בקריאה בין ממנו שנאמר על יחיד שמדברים עליו לממנו של רבים שאומרים על עצמם: אינו יכול להוציא כליו. אם הפקידם שם: בעל הבית· אדון העולם: אני חשבתיה לטובה· שהראיתיה להם שאוכלת יושביה שמתים בה תדיר:

מהרש"א

כן אלא כדי ליראם ולפחד כל ישראל שא"א לכובשה וכמ"ש לבסוף לא נוכל גו' ודו"ק: דין ריש קטיעא ימלל כו'· עיין פרש"י והוא דחוק דלפי שנותיו של יהושע שהיו ק"י שנה לא היה לו ליהושע רק מ"ב שנה בזמן המרגלים והיה ראוי להוליד בנים ובני בנים ובערוך [א] [בערך רש ב'] פי' לפי שקראו משה יהושע כו' לפי שאות היו"ד קטיעה היא עכ"ל גם זה הוא דחוק דמה לגלוג היה לו בזה ונראה לפי מה שאמרו לעיל דיהושע היה שלוח בלווי הש"י וע"כ הוסיף לו משה יו"ד להבדילו מעצת המרגלים ע"ז לגלגו הם עליו וה"ל דרישא של שמותך שהיא היו"ד היא קטיעה משמותך ואתה כאחד מאתנו שלא נתמנה מפי הש"י רק מפי הנשיא שלו וע"כ חשב כלב אולי בדבר לגלוג מה יהיו חסמין גם לו כו' עד דסברי בגנותיה קמשתעי התחיל לומר הוציאנו ממצרים כו' הוא היפוך שאמרו שתור שהסתיר מעשה הש"י אמר שפרסם הוא אותן הוציאנו ממצרים וקרע וכו' ועל שאמר מיכאל שעשה עצמו מך אמר והאכילנו את המן ועל שאמר שהחביא כו' ופשע על מדותיו אמר אם יאמר עשו סולמות כו' ויליף ליה מלשון הכפל עלה נעלה גו' וק"ל: [אל תקרי ממנו כו'· פרש"י דל"ג ליה ועי' בתוס' במס' ערכין (דף טו:) ישוב לזה וק"ל]: כביכול אפילו בעל הבית אינו יכול להוציא כליו משם כו'· קראו הקב"ה בעל הבית בא"י כמ"ש שהוא אלהי הארץ ויש לפרש דר"ל דאף אם יביאם לשם לא יוכל להוציאם משם ועי"כ נתחייבו בכייה לדורות להוציאם משם וכן נראה לפרש בפרק כל המנחות וק"ל: ארץ אוכלת יושביה כו' אמר הקב"ה אני חשבתיה לטובה כו'· דאם שקר היה זה שלא מתו אז שם ולא ראו שם הספד כלל למה לא השיבו אותם על כך ג"כ יהושע וכלב דשקר הוא כמו שהשיבו על שהוציאו דבה שאין בטובת א"י כלום א"ל טובה הארץ מאד דהיינו בכל הטובות כמ"ש לא תחסר כל בה גם חיי נפש ושאמרו המרגלים לא נוכל לה מפני הענקים אמרו אל תיראו את עם הארץ גו' אבל התשובה על הארץ אוכלת יושביה היא שהקב"ה חשבה לטובה כו' ואמר וא"ד איוב נח נפשיה ט' איוב ודאי דזקן גדול היה וכי משום שמת הוא חשבו ארץ אוכלת יושביה אלא שהם לא ידעו שאיוב מת וכיון דכולי עלמא עשו הספד חשבו דרבים מתו שם והקב"ה חשבה לטובה שאיוב מת וזאת התשובה מפורש בקרא שאמרו כי סר צלם גו' הוא איוב וק"ל:

עיון יעקב

ואם ר"ל כי עז העם וגו' הרי כו' עכ"ל מהרש"א וע"ש שהאריך ולע"ד נראה שזה הוא שקר שאמרו אפס כי עז העם ועז הוא מלשון עזות מצח ובאמת זה אינו דכבר מעיד הכתוב נמוגו כל יושבי כנען וכן העידה רחב כדאיתא ביהושע בסימן ב' ידעתי כי נתן ה' לכם את הארץ וכי נפלה אימתכם עלינו וכי נמוגו כל יושבי הארץ מפניכם כי שמענו את אשר הוביש ה' את מי ים סוף וגו' הרי שניטל מהם עזותם וקשה אע"פ שהם בתולדתם עצומים וגבורים: **אמרו** ליה דין ריש קטיעא ימלל. פרש"י מי שאין לו בנים ליטול חלק בארץ ימלל עכ"ל ובערוך ערך רש פי' להכי קרי לו ריש קטיע לפי שמשה קראו יהושע כלומר ראש שמו קטוע לפי שיו"ד אות קטוע היא עכ"ל אמרתי דהיא היא דע"י שיו"ד קטוע היא ראש שמו מנקבה דהיינו יו"ד משרה וכיון שהיה מסטרא דנוקבא לכך לא היו לו בנים והם היו רוצים לדין משה ואהרן כדין סנהדרין לרגום אותם באבנים כדאיתא במדרש (דלא כפרש"י בחומש דקאי על יהושע וכלב) לכך פתחו תחלה בזכות הארץ זבת חלב ודבש היא ובסנהדרין אסור ליתב מי שאין לו בנים לכך אמרו ריש קטיעא ימלל. ועי"פ הדרש י"ל דאיתא בפ"ק דסנהדרין דף י"ז ע"א ויתנבאו שני אנשים במחנה מאי נבואה נתנבאו אמרו משה מת ויהושע מכניס לארץ אבא חנין אומר על עסקי שליו הן מתנבאים ומקשה הש"ס בשלמא למ"ד משה מת היינו דכתיב אדוני משה כלאם אלא למ"ד שני מאי אדוני משה כלאם דלאו אורח ארעא דהוי כתלמיד המורה הלכה בפני רבו ע"כ אך זה סותר למאי דאיתא בעירובין דף ס"ג אמר רבי אבא כל המותיב מלה קמיה רביה אזיל לשאול בלא ולד דכתיב ויען יהושע וגו' אדוני משה כלאם וכתיב נון בנו יהושע בנו וא"כ איך אנו נאמר שיהושע לכך אמר אדוני משה כלאם לפי שהורו הלכה בפני רבו והוא עצמו נכשל בזה אלא צ"ל דבאמת יהושע היה מותר לו להורות בפני משה שמשה פליג ליה יקריה לפי שלא מת מתוך האהל והא דנענש יהושע ולא היה לו בנים י"ל כמו שכתבו המפרשים לפי שניתן לו אות יו"ד משרה שהיתה עקרה וה"ק ריש קטיעא לפי שאות יו"ד הוא בראש שלו לכך הוא קטיע שאין לו בנים אבל באמת מותר לו להורות הלכה בפני משה לפי שפליג ליה רביה יקריה וא"כ י"ל הא דאמר יהושע אדוני משה כלאם היינו לפי שהם הורו הלכה בפני משה רבו וא"כ איך הוא ימלל שדבר כן לטובתו כדי שימות משה לפי שנגזר עליו כי לא יעביר וגו' והוא יכנס לארץ בל"ז הייתי אומר שא"א לומר כן שהרי הוא מאס בגדולה זו שהרי בשביל כך אמר אדוני משה כלאם דליכא למימר דבשביל שהורו הלכה בפני משה רבו זה אינו דא"כ דבר שנכשל בו איך יכשל הוא בעצמו שהרי בשביל כך נענש שלא היו לו בנים אבל עכשיו מוכח שזה אינו: **א"ל** והלא הוציאנו ממצרים וקרע לנו את הים והוריד לנו את המן. אפשר דקחשיב ג' דברים נגד ג' דברים שדברו המרגלים מקודם בפסוק אפס כי עז העם והערים בצורות וגם ילידי הענק ראינו שם לכן אמר הוא שאתמהי גברא בחזקה תלתא זימני שנעשו נסים על ידו ועיין ברש"י בחומש שהשמיע הא דהוציאנו ממצרים וכתב במקומו והגיז לנו את השליו וצ"ע: **דבר** גדול דברו מרגלים באותה שעה. כלומר באותה שעה הוצרכו לומר כן כדי לסתור דברי כלב שהבטיחן על משה שעשה נסים כל כך לזה אמרו כי חזק הוא ממנו כביכול מכ"ש שאין יכול להבטיחן על משה ועיין בעירוכין דף ט"ו ע"ב: **כליו** משם. ע"ד דכתיב וכלי כליו רעים ע"ש: **אמר** הקב"ה אני חשבתיה לטובה והם חשבו לרעה. אע"פ שהיו קצת שוגגין ומוטעין בדבר זה מ"מ נענשו בקרוב למזידין כיון שהבטיחן הקב"ה להביאם אל ארץ טובה ורחבה היה להו לדון לכף זכות ולא לחובה וגם כיון שהליכתן בתחלה היה בעצה רעה נכשלו גם בזה ע"ד הבא לטמא פותחין לו: **דכל** היכא דמטו מית חשיבא דידהו. והא דפתחו בדבר אמת לטובה שאמרו וגם זבת חלב ודבש היא כדלעיל ולא פתחו בזו שארץ אוכלת יושביה שהוא דבר אמת לדעתייהו והוא לרעה לא קשה שהוצרכו לומר דבר אמת בזה שהוא ידוע ומפורסם לכל שהוא אמת ומילתא דעבידא לאגלויי שעל ידי כן יאמינו ג"כ לדברי שקר משא"כ בזה לא הכל יודעין שהוא אמת:

ענף יוסף

פא **אני** חשבתיה לטובה והם חשבוה לרעה כו'. עיין בעץ יוסף הדבר תמוה אם קמיה שמיא הוה גליא. להם מי היה גלוי מחשבת הקב"ה. הלא הדבר באמת כך היה דכל היכא דמטו הוה מיית חשיבא דידהו. וי"ל ע"פ מה שאמרו למעלה שלכך הקדימו המרגלים לספר בשבח א"י כדי שיאמרו דבר אמת בתחלתו להיות השקר מתקיים בסופו. והנה אלו לא ידעו האמת שהארץ אינה אוכלת יושביה לא היו מספרים כלל בשבח הארץ והיו מקדימין לומר

עץ יוסף

מיד הלכו ואמרו כי חזק הוא ממנו ע"כ· וזה אינו סותר לדברי הגמרא הנ"ל. משום שהענקים היה מקומם בהר וכמ"ש (יהושע יא) ויכרת את הענקים מן ההר וגו' ומכל הר יהודה ומכל הר ישראל· וכן חברון קרית ארבע אבי הענק בהר הוא· וכמ"ש (שם יד) לכן מיד שעלו בהר מצאום ונתייראו· ולא הלכו עוד למקומם לחברון רק כלב לבדו בא שם:

פא **והם** חשבוה לרעה· וכי לא היה להם עינים לראות ולב להבין כי הדבר לא היה דרך הטבע חדא לא היו נגפים קודם שנכנסים לעיר אלא ברגע שהיו נכנסים לעיר ב' שלא היו נגפים הקטנים אלא הגדולים ג' בדרך אשר דרך לא עברו המרגלים לא נמצא ולא נשמע בהם נגף· וז"ש הארץ אשר עברנו בה לתור אותה ארץ אוכלת· אבל במקום שלא עברו לא היתה אוכלת· הרי מכל זה נראה שהיתה בהשגחת ה'· והם הוציאו דבה בזה·

ולכן

[א] מהרש"א ד"ה דין ריש קטיעא. ובערוך ערך רש ב' שיהיה החשבון ברור צריך אתה לידע מ"ש רש"י שופטים י"א פכ"ו גבי יפתח יהושע פרנס את ישראל עשרים ושמונה שנים ודע דבילקוט יהושע איתא כ"ח שנים פרנס יהושע את ישראל וטעות דמוכח וצ"ל כ"ח שנים כרם אכתי יש לדקדק קצת דהא בשנה שניה שלח משה מרגלים כמבואר בזבחים קי"ח ע"ב וערכין י"ג ע"א ואולי צ"ל בדברי הגאון מהרש"א מ"ג שנים:

יד יוסף

א מנחות נג ע"ב ערכין טו ע"א:

חדושי גאונים

שהיה יודע פשר דבר לפשר בין שני הפכים שהוא הגוף והנפש ולחבר אותם חבור אמיץ והיה האוכל אחד: לכן גם עתה אחרי הפרדו היה מוטל בכנפי שכינה כי הוא היה יודע פשר דבר: ועוד בה שלישיה כי שמואל אמר שאין חכם אשר ידע טעם הדבר ופתרו למה מת משה ואיך הוליכוהו ואיך נקבר כי לא ידע איש את קבורתו עד היום הזה: ור"י אומר החכמה מאין תמצא ואיזה מקום בינה. כי ידוע אשר החכמה ה' יא ההשכלה המקובלת לנו אשר חכמים יגידו והיא תוה"ק וסודותי' אשר מקובלים אצלנו מפי אדון הנביאים ע"ה ששמע מפי יוצר הכל

אהבת איתן

דין ריש קטיעה ימלל. פרש"י שאין לו בנים וכו'. והקשה בס' מגודת דוד וכי מפני כן לא ימלל בשבח א"י. וי"ל ע"פ דאיתא במדרש רבה פרשה משפטים דבזכות תו"מ זוכה לבנים זכרים ותרומות ומעשרות אינן אלא בא"י וז"ש דיש לו פנייה דרוצה בא"י כדי שיקיים תו"מ ויזכה לבנים זכרים;

דלטרדו ולא לשאילו אבתרייהו וא"ד [א]איוב נח נפשיה ואיטרידו כולי עלמא בהספדיה והם חשבוה לרעה (במדבר יג) ארץ אוכלת יושביה היא' (שם) ונהי בעינינו כחגבים וכן היינו בעיניהם אמר רב משרשיא מרגלים שקרי הוו בשלמא [ב]ונהי בעינינו כחגבים לחיי[א]) · אלא וכן היינו בעיניהם מנא [הוו] ידעי · ולא היא כי הוו מברו אבילי תותי ארזי הוו מברי להו וכיון דחזינהו סלוק באילנא שמעו דקא אמרי קא חזינא אינשי דדמו לקמצי[ב]) באילני (שם יד) ותשא כל העדה ויתנו את קולם ויבכו העם בלילה ההוא [ג]אמר רבב"ח א"ר יוחנן *) אותה הלילה ליל ת"ב היה אמר הקב"ה הם בכו בכיה של חנם ואני אקבע להם בכיה לדורות · (שם) ויאמרו כל העדה לרגום אותם באבנים וכבוד ה' נראה באהל מועד א"ר חייא בר אבא [ד]מלמד שנטלו אבנים וזרקום כלפי מעלה · (שם) וימותו האנשים מוציאי דבת הארץ רעה במגפה לפני ה' אמר ריש לקיש מלמד שמתו מיתה משונה · א"ר חנינא בר פפא דרש רבי שילא איש כפר תמרתא מלמד שנשתרבב[ג]) לשונם ונפל על טבורם והיו תולעים יוצאים מלשונם ונכנסים בטבורם ומטבורם נכנסים בלשונם רב נחמן בר יצחק אמר באסכרה מתו :

פב שם כיון שעלה אחרון שבישראל מן הירדן חזרו מים למקומן שנאמר (יהושע ד) ויהי בעלות הכהנים נושאי ארון ברית ה' מתוך הירדן נתקו כפות רגלי הכהנים אל החרבה וישובו מי הירדן למקומם וילכו כתמול שלשום על כל גדותיו נמצא ארון ונושאיו הכהנים מצד אחד וישראל מצד אחד נשא ארון את נושאיו ועבר שנאמר

*) בגמ' סגי' אותו היום עט"ב היה כו' :

רש"י

שביב איוב · שלא תגין זכותו עליהם והיינו דקאמר כלב סר ללם מעליהם : ה"ג ולא היא כי היו מברי אבילי תותי ארזי הוו מברי · ולא היו בזה שקרים דאינהו שמעינהו לאמוריים שהיו קורים אותם חגבים : דכי היו מברי · אמוריים את אבליהם כשחוזרים מן הקבר דאמרינן לעיל בכל דוכתא דמטו שפיב חסיבא מנייהו ומברין לאבל סעודה תחת הארזים לנחמו : כד חזינהו · מרגלים והיו יראים לעמוד לפניהם סלקי וכו' : וזרקום כלפי מעלה · שרלו לרגום אותם קאי כמי אוכבוד ה' : במגפה · מדלא (כתיב) [קרינן] במגפה משמע במיוחדת ורלויה להם מדה כנגד מדה : באסכרה מתו · שהוא בא על לה"ר כדאמרינן בבמה מדליקין (שבת לג:) : כיון שעלה וכו' · סיפא דברייתא דלעיל היא אלא איידי דתנא בה ומכאן אתה מחשב לאשכול נקט לה לפרשת מרגלים הכא : שבו המים למקומם · שהכהנים עמדו במקומם עד שעברו כל העם וכשעברו נתקו כפות רגלי הכהנים אל החרבה ונמשכו לאחוריהם פסיעה אחת נמלאו ארון והכהנים מלד זה וכו' ואע"ג דההוא קרא דויהי כאשר תם כל העם לעבור קדים דמשמע דהאי נתקו כפות רגלי הכהנים בעבר שני כתיב לא הוי הכי אלא אין מוקדם ומאוחר דאי כסדרן כתיב הא נפקי להו מן הירדן דכתיב ביה ויעבור ארון ה' והכהנים לפני העם והעם כבר עלו וכיון דארון וכהנים עלו ועברו אחריהם עד שבאו לפניהם הרי יצאו להם מן הירדן ומאי תו דקאמר ויצו יהושע את הכהנים לאמר עלו מן הירדן אלא אין מוקדם ומאוחר והאי עלו מן הירדן דקאמר להו הכי קאמר להו סלקו רגליכם לאחוריכם ועודם בעבר המזרחי וכתיב בתריה נתקו כפות רגלי הכהנים אל החרבה וישובו מי הירדן למקומם : נשא ארון את נושאיו ועבר · והיינו קרא קמא דכתיב ויהי כאשר תם

מהרש"א

ונהי בעינינו כחגבים כו' שקרי הוו כו' · לפי מה שכתבנו לעיל היא גופא שרלו העטקים היה שקר כיון שלא היו בחברון אלא שלא היו מוכחשים על כך אלא מפי יהושע וכלב אבל דבר זה וכן היינו בעיניהם מוכחש מלד עלמו דמנא הוו ידעי ומשני ולא היא כו' ר"ל ואפשר דמלד עלמם לא היו מוכחשים דכי הוו מברי כו' ודו"ק : אותו היום ט"ב היה כו' · אין זה מפורש בהאי קרא אבל בתהלים ק"ה מפורש וימאסו בארץ חמדה גו' וישא ידו להם להפיל זרעם בגוים ולזרותם בארלות גו' יש רמז בהאי קרא שהם פתחו פיהם לשטן שאמרו או במדבר הזה לו מתנו ולמה מביא אותנו אל הארץ הזאת לנפול בחרב נשינו וטפינו יהיו לבז גו' ואמר אמור אליהם חי אני נאם ה' אם לא כאשר דברתם באזני כן אעשה גו' ואמר ופגריכם אתם יפלו במדבר ובניכם יהיו רועים גו' אבל יפלו אח"כ בגליות גם מ"ש נתנה ראש ונשובה מלרימה נתקיים בחורבן בית ראשון ע"י יוחנן בן קרח הרי רמז בכל זה בכיה לדורות וק"ל : וכתיב וכבוד ה' גו' · מדסמיך ליה בחד קרא משמע ליה שוכבוד ה' הוא דבק עם לרגום אותם באבנים דלעיל מיניה וק"ל : וימותו האנשים גו' שמתו מיתה משונה כו' · כמ"ש התוס' מדסמך רעה למגפה ולמ"ד מלמד שנשתרבב לשונם ונפל כו' כפרש"י מדכתיב במגפה הבי"ת בפת"ח משמע המיוחדת להם במדה כנגד מדה וכן למ"ד באסכרה מתו שבאה על לה"ר כפרש"י ועי"ל למ"ד שנשתרבב לשונם כו' הכי משמע ליה וימותו האנשים מוליאי דבת גו' דלא אלטריך ליה דודאי על המרגלים קאי אלא לאשמעינן שמתו ממקום שהוליאו דבה דהיינו לשונם שנשתרבב הוא עיקר מוליא דבה שע"כ נקרא לשון הרע : נמצא ארון ונושאיו הכהנים מלד א' וכו' · עיין פירוש רש"י הכא מהיכן למדו לומר כן ולא כפשטיה שעברו הארון והכהנים ללד מערב שעברו ישראל ובפי' רש"י בספר יהושע הוכיח לומר כן מדכתיב ויעלו מן הירדן ולא כתיב

מסורת הש"ס

א עי' ב"ב טו ע"ב : ב תנחומא סדר שלח: ג במדבר רבה סדר שלח תענית דף כט ע"א וסנהדרין דף ק"ד ע"ב וע"ש מ"ש ותנחומא סדר שלח . ירושלמי תענית פ"ד זוהר סדר שלח דף קס"א תד"א ח"א פכ"ט . איכה רבתי פסוק אזכרה נגינתי זוהר חדש דף לב ע"ב יונתן סדר שלח ריש פרשה י"ד ילקוט ישעיה רמז רפז : ד תנחומא סדר שלח:

חדושי גאונים

ב"ה והוא אורח שתכמה ומשם באה להבין דבר מתוך דבר שהיא הבינה ואמר כיון שמת אבי המקבלים שהכמה מאין תמלא במ"ש ג' מאות הלכות נשתכחו בימי אבלו של משה ואיזה מקום בינה באם אין חכמה אין בינה. וגם היא קינה על העדר הלדיק כי מרע"ה היה מלמד לעם חכמה שהם משפטי התורה יחדיו כמ"ש ראה למדתי אתכם חוקים ומשפטים כאשר לווני ה' אלהי וגם בינה להבין דבר מתוך דבר שהיא התורה שבעל פה שהיא ספירוש והיא הבינה כאמור : רבנ"י אומר וימת שם משה עבד ה' הוא לפ"ד ביאור מרווח וטעם נכון על מיתת מרע"ה ולמה נקבר ולא עלה בסערה השמים כאליהו הנביא ז"ל או שלקח אותו אלהים כחנוך : אכן לפ"ד היתה מיתתו בזה מוכרחת באשר היה הוא מקבל התורה והוריד לנו החוקים האלה ואילו לא היה מת היה לזה קלקול בא' משני פנים או שהיו עושים אותו כאלוה והחזיקו אותו לבח אלהי והיו עובדים אותו ואמרו כי הוא לוה כל אלה ועשה כל הניסים האל ומידו היתה זאת לנו ולא ה' פעל כל זאת והעד יהיה כי לא מת כדרך כל הארץ . ויצא מזה כפירה עלומה בתוה"ק . לכן היתה מיתת מרע"ה מוכרחת לעיני כל ישראל למען ידעו כי בשר הוא אשר נשמה באפו · ורק

הרי"ף

חזינא איגשי דדמו לקמצי וכו'. פירש"י כתומש שמענו אומרים זה לזה נמלים יש בכרמים ואע"פ שהם אמרו ונהי בעינינו כחגבים וכן היינו בעיניהם משמע כחגבים והם שמעו שהיו נמלים שהוא דבר קטן הרבה מחגב הענין הוא שלהיותם עומדים על גבי האילנות שהוא מקום גבוה נדמה להם כדבר קטן שהיא הנמלה ובהיותם אללם בעיניהם היו נראים גדולים מהנמלים דהיינו כחגבים : מלמד שנשתרבב לשונם ונפל על טבורם וכו'. אפשר לומר שרלה הקב"ה להורותם שגות היה להם שלא יצאו לעולם כי בעוד הולד במעי אמו הטבור פתוח כי משם הוא ניזון והפה סתום ועכשיו היו תולעים יוצאים מלשונם ונכנסים בטבורם שנפתח פי הטבור כאשר היה בבטן אמו : נמצא ארון מלד א' כו'. פרש"י ואע"ג דההוא קרא קדים וכו' צריך לבאר הא דמשמע מלשון

עין יעקב

וא"ד איוב נח נפשיה. ופרש"י והיינו דקאמר כלב כי סר ללם מעליהם ועל זה שלח אותם משה כדאיתא בב"ב דף ט"ו היש בה עץ שמנותיו ארוכים כעץ ומגין על דורו כעץ : כי הוו מברי אבלי. למד כן מדאמרו כן סמוך לארץ אוכלת יושביה : הם בכו בכיה של חנם ואני אקבע להם בכיה לדורות. לא שיהיה מדת פורענות כל כך דודאי עונש הגלות הוא מכמה וכמה עונות כדאיתא בש"ס ובמדרשים כמה פעמים אלא שנקבע באותו לילה כי תולין הקלקלה במקולקל כי עת היא מזומנת לרעה כדאיתא לקמן בחלק דף ק"ב ע"ש : מלמד שנשתרבב לשונם ונפל על טבורם. נראה שהוא מדה כנגד מדה מפני שהם דברו בלשונם דבה על ארץ ישראל שהוא בטבורו ואמלע של עולם וכדאיתא ביחזקאל סימן ל"ח יושבי על טבור הארץ ופי' שם הרד"ק וז"ל ונקרא ארץ ישראל טבור הארץ לפי שהיא באמלע עולם כמו שהטבור באמלע הגוף עכ"ל לכך נענשו באותה מדה וגם רב נחמן בר ילחק ג"כ היינו טעמא שאמר שמתו באסכרה כי חולי זה מתחלת בפה וגומרת בבני מעים שהוא הטבור ראש למעים : נשא ארון את נושאיו. עיין פרש"י

עין יוסף

ולכן כתיב וימותו כו' מוליאי דבת הארץ רעה במגפה כו' ודרשינן האי במגפה אדלעיל ג"כ שזהו הדבה · שהוליאו ענין המגפה שהיה נוגף ה' יושבי הארץ לפניהם לטובתם · לדבה רעה (וכרבינו בחיי הביא מדרש מדכתיב וישיבו אותנו דבר) ולכן נענשו שמתו הן עלמן במגפה מדה כנגד מדה · ועיין מ"ש עוד בענף: אותה הלילה כו' · דמלת בלילה ההוא מורה על לילה הידועה · וממה היא ידועה ממה שהיה באחרית הזמן (תורת חיים) :

ענף יוסף

לומר זה הדבר ארץ אוכלת יושביה היא שהוא גנאי ודבר אמת אלא צריך לומר כי גם הם היו יודעים האמת כי אינה אוכלת יושביה וכל מחשבתו של הקב"ה היה לטובה. לכך יפה אמר הקב"ה שחשבתי לטובה והם חשבוה לרעה. כי לא היה כלל העלם דבר בזה (עיר בנימן) : ונהי בעינינו כחגבים כו' שקרי הוו כו'. כתב הרש"א לפי מה שכתבתי לעיל היא גופא שראו הענקים היה שקר כיון שלא היו בחברון אלא שלא היו מוכחשים על כך אלא מפי יהושע וכלב. אבל דבר זה וכן היינו בעיניהם מוכחש מלד עלמו דמנא הוו ידעי. ומשני ולא היא כו' ר"ל דאפשר דמלד עלמם לא היו מוכחשים דכי הוו מברי כו' :

שעשה

המתורגמן ב) קאנן זיין · איזט רעכט , ב) היישרעקען . ג) הערויסגעצאגען .

שנאמר (שם) ויהי כאשר תם כל העם לעבור ויעבור ארון ה' והכהנים לפני העם *ועל דבר זה נענש עוזה שנא' (ש"ב ו) ויבואו עד גורן נכון וישלח עוזה אל ארון האלהים ויאחז בו כי שמטו הבקר א"ל הקב"ה עוזה ארון נושאיו נושא הוא עצמו לא כל שכן :

פג שם ויחר אף ה' בעזה ויכהו שם האלהים על השל (שם) ר' יוחנן ור' אלעזר חד אמר על עסקי שלו[א] וח"א שעשה צרכיו לפניו · (שם) וימת שם עם ארון האלהים אמר ר' יוחנן עזה בא לעוה"ב שנאמר עם ארון האלהים מה ארון לעולם קיים אף עוזה בא לעוה"ב · (שם) ויחר לדוד על אשר פרץ ה' פרץ בעזה א"ר אלעזר שנשתנו פניו כחררה אלא מעתה כל היכא דכתיב ויחר ה"נ התם כתיב אף הכא לא כתיב אף :

פד שם דרש רבא מפני מה נענש דוד מפני שקרא לדברי תורה זמירות שנאמר (תהלים קיט) זמרות היו לי חקיך בבית מגורי א"ל הקדוש ברוך הוא דברי תורה שכתוב בהן (משלי כג) התעיף עיניך בו ואיננו אתה

רש"י

כל העם לעבור ויעבור ארון ברית ה' וגו' : על עסקי שלו · שגגה שסגג לאחוז בו : שעשה צרכיו · ושל לשון כי ישל זיתך (דברים כח) ובשלייתה (שם) דבר (שמשיל) [המוטל] ממעלה למטה : הארון לעולם קיים · שהרי נגנז כדאמרינן ביומא (דף נב:) שגנזו יאשיהו : חררה. עוגה שאופין על גבי הגחלים : נענש דוד · שמת על ידו עוזה : זמירות היו לי חקיך בבית מגורי · כשהייתי בורח מפני אויבי ויגורתי מפניהם הייתי משתעשע בחקיך והיו לי זמירות לשעשועי : התעיף · לשון [כפול] וכפלת דמתרגמינן ותעיף (שמות כו) שאם תכפיל עיניך לשהות עין בהוסח הדעת מהסתכל בהם מיד ואיננו : לא נתן · משה עגלות לבני קהת לפי שיש עליהם לשאת בכתף כי לא היו הם ממונים אלא על דבר קדושת הארון והשלחן

מהרש"א

כתיב ויעברו למדנו שעל השפה שהיו עומדים אלא עלו וח"א לומר שהיו עומדים אלא שפת הירדן במערב שהרי נאמר למעלה נטבלו רגלי הכהנים בקצה המים ושם ויעמדו הכהנים וכל ישראל עוברים עכ"ל: על עסקי שלו כו' · שסגג לאחוז בו כפרש"י גם כי שמטו הבקר לא היה לו לאחוז בארון שלא יפול דאם נושאיו נשא עצמו לא כ"ש ולמ"ד על שעשה צרכיו כו' היינו דזה כמי גרמה לו דהא בדה"י מפורש בקרא ויכהו על אשר שלח ידו גו' ולפ"ז מ"ד על שלו היינו משום הך שגגה לחוד נענש ויש לדקדק דא"כ מאי קאמר ר"י עוזה בא לעוה"ב כו' מהיכא תיסוק אדעתין למימר דלא יבא לעוה"ב וכי משום הא דשגג לאחוז בארון ולא למד ק"ו לא יהיה לו חלק לעוה"ב ואם נאמר דר"י הוא דקאמר שעשה צרכיו בפניו הוה ניחא אבל אם כן הל"ל תסתיים דר"י הוא דקאמר שעשה צרכיו בפניו ולא ר"א ובילקוט גבי עוזה בא לעוה"ב ל"ג אמר ר"י והשתא ניחא דלא קאמר תסתיים דר"א מצי סבר דעשה צרכיו ולהכי אילטריך לאשמעינן דיש לו חלק לעה"ב ודו"ק : שנשתנו פניו כחררה כו' · שהיה מצטער על שמת עוזה על ידו גם על שלוה לשאת הארון בעגלה ולא לנשאו בכתף כדינו ודרש מן ויחר חררה כב' רישי"ן כמ"ש בערוך בערך חר שנקראת חררה על שם החור שאפויה בו עכ"ל ע"ש: מפני שקרא לד"ת זמירות כו'· כי הזמר הוא בפיו של אדם לפי שעה אבל ד"ת הם צריכים תמידות שלא ימושו מפיו כדי שלא ישתכחו ממנו ועד"ז אמרו [א] גמרא גמור זמורתא תהא ומייתי מקרא התעיף עיניך בו גו' דאיירי בד"ת דכתיב לעיל מיניה מבינתך חדל דהיינו אל בינתך אל תשען שאי אתה צריך לחזור אחריה כי התעיף עיניך גו' כי בקל תבא לידי שכחה וק"ל :

[א]מהרש"א ד"ה מפני · ועד"ז אמרו (שבת ק"ו ע"ב) :

יד יוסף

א במד"ר פ"ד כס"ע:

חדושי גאונים

במלאכות ה' צבאות עשה כל אלה המסות הגדולות והמוראים הגדולים כאמור : שנית אילו לא היה מת כדרך בשר ודם היו מחזיקים אותו כמלאך ה' צבאות והיו אומרים לא נתנה תורה אלא למלאכי השרת ולאנשים כמשה . ואיך יתן איש כזה תורה לאנשים אשר סופם תולעה ורימה והיה נפסד התכלית אשר יגיע ע"י תוה"ק אשר כל אחד ראוי לעלות למעלה גדולה ע"י השלימו את נפשו לאלהיו . וגם הנבואה לא היתה מקובלת כל כך אשר ידבר ה' את האדם וחי אשר הוא חי אכן אנוש אנוש לא יעלה ורבים ימנעו עי"ז משמירת התורה והחוקים כי המלאך לא יוכל לתן חוק לאנשים באשר לא יערוך להם : לכן היתה מיתת מרע"ה לעיני העם מוכרחת כי גם זה יורה כי אף הוא כמוהו כמוהם ילוד אשה היה וע"י פעולותיו לדקותיו ומכשפיו היה עולה למעלה זאת להוריד עוז מבטחה לעמו ישראל כאמור: והנה דברי אלה מבוארים מאוד באר היטב במאמר הסמוך שלפנינו שאמר ויש אומרים משה רבינו לא מת כתיב כאן וימת שם משה וכתיב להלן ויהי שם עם ה' ארבעים יום וארבעים לילה מה להלן עומד ומשמש אף כאן עומד ומשמש ע"כ : והוא פלאי . וכי בכדי ספדו ספדייהו : אכן על פי האמור לא היה מרע"ה מצד תכונתו ומצד גופו ראוי למות כי לא כהתה עינו ולא נס ליחה . וגם גופו היה ממדרגת העומדים זך וטהור . אכן

עיון יעקב

ומהרש"א וי"ל ג"כ דנפקא ליה דהוי מצי למיכתב רק וישובו מי הירדן למקומם ל"ל למיכתב ועוד וילכו כתמול שלשום על כל גדותיו אלא ודאי להראות גודל הנס אע"פ שחזר להיות מלא על כל גדותיו אפ"ה העביר הארון את נושאיו ועיין שמות רבה סוף פ' ל"ו למד מדכתיב נתקו ע"י אחר ועיין ברד"ק מ"ש על סוגיא זו שם ביהושע ד': **אמר** לו הקב"ה . לאו א"ל ממש קאמר אלא עליו ובשביל עונשו אמר כך : **ארון** נושאיו נושא וכו'. עיין בעמק יהושע פ' נשא שמקשה הרב ר' ישראלי עלקשר מגמרא דחולין דף כ"ד ע"א דבשילה ובית עולמים אין עבודתו בכתף עיין ברמב"ם פ"ג מהל' כלי המקדש ובפ"ג ובאמת לק"מ אף דלא הוי עבודה תמידיות בכתף כמו במדבר שטלטלו תמיד ממקום למקום מ"מ דרך מקרה כשטלטלו במלחמה היה בכתף וכה"ג מחלק שם בכ"מ ודו"ק וכן מוכח בפסוקי ד"ה ב' ל"ה פסוק ג' אין לכם משא בכתף וגו' מכלל דמקודם אף בבית עולמים היה עבודתם בכתף :

וחד אמר שעשה צרכיו בפניו . ולפי זה נ"ל הא דכתיב וישלח עוזא הוא מלשון שליחות יד כדי להסרו : **ויחר** לדוד שנשתנו פניו כחררה · אפשר לומר הטעם שחרה לדוד כל כך על זה דעל ידי כן ראה שהוא ג"כ חטא דאיתא ברד"ק וכן הוא בשמואל ב' סימן ו' וי"ו בד"ה א' סימן י"ג שכתב בזה שגה דוד כי ע"י הלוים ה"ל להביא ולא בעגלה כמ"ש ולבני קהת לא נתן כי עבודת הקודש עליהם בכתף ישאו והענין אשר שגה דוד והלא מקרא מפורש חשב כי לא יהיה לו חטא בזה אם ישאו בעגלה אע"פ שכתב בכתף ישאו כי אמר באותו זמן במדבר צוה השם כן לפי שהיה המשכן נשא בעגלות צוה לשאת הארון בכתף להורות כי קדושת הארון גדולה מקדושת המשכן אבל בזמן שאין משכן חשב שאין חטא לשאת בעגלה ובזה שגה וקרוב לזה איתא ברבה סוף פ' במדבר כיון שהיו: באין לטעון את הארון היו טוענין בו כעבדים אמר הקב"ה התורה היא חיים שנאמר עץ חיים היא וכו' ע"ש אבל לפי טעם הפשוט דלכך לשאר הלוים נושאי המשכן נתנו העגלות לפי שהיה להם משא כבדה משא"כ הארון נושא את נושאיו לכך בכתף ישאו ולא בעגלות א"כ שגה דוד שאף בזמן שאין משכן אין לשאת על עגלה לכך ויחר לדוד שמכח עוזא ראה שהוא ג"כ שגג שנתן הארון על עגלה עיין בפ"ג בביאוריו להרמב"ם פ"ב מהל' כלי המקדש ובאמת לק"מ כי דעת הרמב"ם הוא דעת רש"י בגמרא ע"ש ודו"ק ועיין בסמוך :

הרי"ף

מלשון רש"י שאם נפרש נתקו רגלי הכהנים בעבר שני הוי שפיר והרי גם לאותו פירוש צריך לומר אין מוקדם ומאוחר לפי שאם כבר עבר הארון והכהנים לפני העם איך אומר אח"כ נתקו כפות רגלי הכהנים מהירדן אלא ודאי אין מוקדם ומאוחר ונראה לפרש דאתי שפיר אם נפרש אם נתקו אל העבר השני דקרא קמא קאמר כאשר תמו כל העם לעבור שיש בכלל כל העם גם הכהנים שנתקו אל העבר השני ואחר עברם נסעו עם הארון לפני העם ומה שחזר אח"כ ואמר נתקו כפות רגלי הכהנים הוא ללמדנו שמיד שנתקו אל החרבה חזרו מי הירדן למקומם אבל אם נפרש נתקו אל החרבה בעבר הירדן מזרחי א"כ כאשר תמו כל העם לעבור אינו מדבר על הכהנים כי הם לא עברו ברגל אלא הארון נשא את נושאיו וזה היה לאחר שנתקו רגלי הכהנים לחרבה ואיך הוא אומר נתקו רגלי הכהנים לאחר שהזכיר שהיו לפני העם אלא אין מוקדם ומאוחר :

מפני מה נענש דוד. פרש"י שמת עוזה על ידו וקשה שהרי עוזה בחטאו מת על עסקי שלו או שעשה צרכיו בפני הארון כדאמרן לעיל וי"ל דמ"מ לא היה מת שם בשעת שמחת העלות הארון שלא לערבב השמחה אלא אחר כך הוא בעונו ימות אלא מפני עונו של דוד מת עכשיו ונתערבבה השמחה אותה שעה ועל זה אמר מפני מה נענש דוד וכו' :

הריני

ענף יוסף

פג שעשה צרכיו לפני הארון . י"ל הכוונה ע"פ מה שאמר הגאון מוואלזין שענם הנפש שרשו בעולם העליון שם עיקר מדור הנשמה רק משתלשל ממנה מקצתה בגוף כי הגוף הוא רק כמו נעל לנשמה . וכמו נעל בחינת סוף הרגלים של הנשמה . וז"ש של נעלך מעל רגליך וגו' היינו הגוף.ועי' בזוהר פרשת חוקת ור"ל שא"ל הקב"ה למשה שיזדכך גופו כל כך עד שלא יהיה חוצץ ומפסיק בין הארת הנשמה כשהיא בעולם העליון לכשהיא בגוף . וכן עוזא היה צריך אז להיות בהתבודדות הראויה . והוא לא עשה כן אלא חישב אז ג"כ באיזה צורך עצמו וגופו ונתפרד הדבוק בינו לבין ה'. ע"כ נענש . וזהו שאמר ויכהו ה' על השל על שלא של נעלו זה הגוף אז ודו"ק · עוד יש לומר ע"פ מ"ש בספר ברית שלום שחטא עוזא היה שהלך במנעליו לפני הארון וז"ש ויכהו ה' על השל מלשון של נעליך וגו' ע"ש . והנה האר"י הקדוש והגר"א פסקו שבתשעה באב ויוה"כ שאסור לילך במנעלים לא יברכו ברכת שעשה לי כל צרכי . הרי שעיקר צרכיו של אדם הם המנעלים וכמו שאמרו לעולם ימכור אדם כל מה שיש לו ויקח מנעלים לרגליו . וזהו שאמרו שעשה צרכיו לפני הארון ר"ל שהלך במנעלים לפני הארון :

עץ יוסף

פג על עסקי שלו · שגגה ששגג לאחוז בו · שגם כי שמטו הבקר לא היה לו לאחוז בארון שלא יפול דאם נושאיו נשא עצמו לא כ"ש · ולכן נענש ועוד דה"ל לאחוז בבקר ולהניח הארון (ספר תורת חכם): וחד אמר שעשה צרכיו בפניו · ושל לשון כי ישל זיתך (דברים כח) דבר המושל מלמעלה למטה (רש"י) והקשה בספר ז"ש דה"ל למימר תסתיים דרבי יוחנן הוא דאמר על עסק שלו מדאמר רבי יוחנן דיש לו חלק לעוה"ב דאי עשה צרכיו איך לא סקלוהו · ובספר תורת חכם תירץ דצרכיו היינו קטנים דאיכא סכנה דעיקור כמ"ש משתינין בפני רבים · והוה ס"ל דגם בפני הארון שרי · מש"ה יש לו חלק לעוה"ב : עזה בא לעוה"ב · קשה למ"ד על עסקי שלו מהיכן ס"ד שבשביל ששגג לאחוז בארון לא יהיה לו חלק לעוה"ב · ותירץ בספר כלי יקר שהכוונה שתכף בא לעוה"ב והכי דייק אומר בא לעוה"ב מורה תכף שלא היה

צריך

המתורגמן א) זיין פערגעססען ·

אתה קורא אותן זמירות הריני מכשילך בדבר שאפילו תינוקות של בית רבן יודעין אותו שנאמר (במדבר ז) ולבני קהת לא נתן כי עבודת הקדש עליהם בכתף ישאו ואיהו אתייה בעגלתא: פה שם ויך באנשי בית שמש כי ראו בארון ה' (ש"א ו) משום דראו ויך · רבי אבהו ור' אלעזר ח"א קוצרים ומשתחוים היו וח"א מילי [נמי] אמור [דף לה ע"ב] מאן אמריך דאימריית ומאן (פייסך) [אתא עלך] דאיפייסת (שם) ויך בעם שבעים איש חמשים אלף איש רבי אבהו ור' אלעזר ח"א שבעים איש היו וכל אחד ואחד שקול כחמשים אלף איש וח"א חמישים אלף היו וכל אחד ואחד שקול כשבעים סנהדרין:

פו שם ויהי כי צעדו נושאי ארון ה' ששה צעדים ויזבח שור ומריא (ש"ב ו) וכתיב (ד"ה א טו) שבעה פרים ושבעה אילים אמר רב פפא בר שמואל על כל פסיעה ופסיעה שור ומריא על כל שש פסיעות שבעה פרים ושבעה אילים א"ל רב חסדא א"כ מלאת את כל א"י במות אלא א"ר חסדא על כל שש פסיעות שור ומריא על כל ששה סדרים של שש פסיעות שבעה פרים ושבעה אילים · כתיב (שם יג) גרן כידון וכתיב (ש"ב ו) נכון [א"ר יוחנן] בתחלה כידון ולבסוף נכון.

רש"י

והשלחן [והמנורה ומזבח הזהב]: ויך באנשי בית שמש גו' · לאו בהך הבאה דדוד כתיב אלא כשהביאוהו הפרות מפלשתים ואיידי דאיירי בארון נקט לה: משום דראו · ונסתכלו בו ויך בתמיה: קוצרים ומשתחוים היו · ולא בטלו מלאכתם לכבודו והאי ראו לשון בזיון כמו אל תראוני שאני שחרחורת (שיר א): מאן אמריך דאמריית · מי הכעיסך שהכעסת ולא הגלת עצמך מן השביה · ועתה מאן פייסך שנתפייסת לבא מאליך: וכתיב שבעה פרים ושבעה אילים · בדה"י והכי רישיה דקרא ויהי בעזור האלהים את הלוים נושאי ארון ברית ה' ויזבחו שבעה פרים ושבעה אילים: מלאת כל א"י במות · מזבחות דעל כל פסיעה מזבח: כתיב כידון · בדה"י ויבא עד גורן כידון וישלח עוזה וגו' ובשמואל כתיב גורן נכון: בתחלה · כשבא הארון שם נעשה להם ככידון ההורג שהרג את עוזה: ולבסוף · לאחר שנשתהה שלשה חדשים בבית עובד אדום נעשה (להם) נכון שהכין את ביתו דכתיב (ש"ב ו) ויברך ה' את עובד אדום אשתו ושמונה כלותיה ילדו ששה ששה בכרס אחד והיינו דכתיב (דה"א כו) *) פעולתי השמיני גו' וכתיב ששים ושנים לעובד אדום ושמעתי בשם רבי מנחם בן רבי חלבו גורן נכון הוא גורן ארונה היבוסי וא"כ הוא ה"ג בתחלה נכון ולבסוף כידון על שם המזבח שתחלתו בנוי וסופו חרב וכידון לשון שבר וחורבן הוא כמו יראו עיניו כידו (איוב כא):

*) ברכות ס"ד ע"א

מהרש"א

משום דראו ויך גו' כו' · פרש"י והאי ראו כו' והוא דחוק ונראה לפרש ע"פ מדרש ילקוט כיון שראו היה להם ליטול את בגדיהם ולהגיח על פניהם וליפול לפניו שעה או ב' וג' עד שיתכסה הארון של ממ"ה הקב"ה והם לא עשו כן אלא כשראו היו שוחקים זקופים ומרקדים ומדברים דברים יתירים שנאמר ובית שמש קוצרים כו' ע"ש באורך והיינו דאמר שראו הארון בדרך קוצרים ומשתחוים ולא נפלו על פניהם שלא לראותו דרך חרדה ויראה אבל עמדו זקופים וראו ושמחו כמפורש בסוף המקרא וישמחו לראות דהיינו דרך קלות ראש ולא בדרך גילה ברעדה במקום גילה תהא רעדה· ודאמר מילי כמי אמור מאן אמריך כו' אפשר שנלמד ממה שנאמר בסוף הענין ויאמרו אנשי בית שמש מי יוכל לעמוד לפני ה' אלהים הקדוש הזה גו' שאחרי שנענשו הם אמרו כן בדרך וידוי כי לא יפה דברנו מאן אמריך כו' ומאן אתא לך דאיפייסת ובאת מאליך אבל מה שחזר הארון ובא בע"כ של פלשתים הוא לפי שיד ה' היה בהם כמפורש בקרא וק"ל: ויך בעם שבעים איש חמשים אלף איש גו' · מדלא כתיב וחמשים אלף איש בוי"ו גם מדכתיב איש איש בכל פרט משמע להו דהיינו השבעים איש היינו הנ' אלף למר כדאית ליה ולמר כדאית ליה דאל"כ לכתוב נ' אלפים ע' איש ויונתן תרגם וקטל בסבי עמא שבעין גברא כו' ובקהלא נ' אלפים יתיישב לפי דבריו דנקט איש בכל פרט אבל לא יתיישב דהוה ליה למכתב וחמשים בוי"ו ודו"ק: על כל פסיעה כו' · וצ"ל דה"ק דבכל א' מששה צעדים שור ומריא ולא נקט ששה אלא משום ז' פרים וז' אילים דמפורש באידך קרא דדה"י ולמ"ד על כל שש פסיעות שור ומריא ניחא טפי דנקט בהאי קרא ששה צעדים וקרא דהתם ז' פרים וז' אילים היינו על כל ו' סדרים כו' אע"ג דלא מפורש התם כלום נלמד סתום מן המפורש מה הכא בשור ומריא ששה אף התם בז' פרים ששה ודו"ק: בתחלה כידון ולבסוף נכון כו' · פי' שני שפרש"י בשם רבי מנחם הוא דחוק דמשמע מתוך המקראות

הרי"ף

הריני מכשילך וכו'. תימה דהא דכתיב ולבני קהת לא נתן היה במדבר לפי שעה ומנ"ל דגם לדורות לא הותר לישא את הארון בעגלות וגם נכאר איך דוד טעה בדבר שהתינוקות של בית רבן קורין בו ואם מה שטעה הוא כי חשב דוד שלא היתה מצוה לדורות א"כ איך אמר הקב"ה הריני מכשילך בדבר שאפילו תינוקות של בית רבן יודעין כי בדבר הזה יש בו לטעות אפילו גדולי ישראל. ונראה שבדברי התורה כתיב ולבני קהת לא נתן כי עבודת הקדש עליהם בכתף ישאו והאי ישאו הוא מיותר דמספיק לומר כי עבודת הקדש עליהם בכתף או הילי"ל בכתף נושאים מאי ישאו אלא לרמוז שגם לעתיד ישאו בכתף ולא בעגלות ודוד טעה שלא דקדק מאי דכתיב ישאו ועל האמת נכשל בדבר שאפי' תינוקות של בית רבן יודעין דלא כתיב ישאו בלשון עתיד אלא לרמוז שגם לעתיד ישאו בכתף ואיהו אייתיה בעגלה. ואחר שכתבתי זה מצאתי שכתב כן הרב מוהר"ר שמואל לאנייאדו זצוק"ל בספר כלי יקר וזכיתי להעתקתו:

על כל שש פסיעות שבעה פרים. נראה לתת טעם שעל שש פסיעות הקריבו שבעה פרים ולא שש כמנין הפסיעות לפי שבכל פסיעה היו מקריבין פר אחד וא"כ בפסיעה הששית היה ראוי להקריב גם כן פר אחד וגם כנגד כל השש פסיעות ששה פרים נמצא שנצטרף הפר שהוא כנגד פסיעה ששית עם שש פרים שהם כנגד השש פסיעות עלו במספר שבעה פרים וכן יתבאר לקמן על כל ששה פסיעות שור ומריא ועל ששה סדרים של ז' פסיעות ז' פרים:

עיון יעקב

אתה קורא אותן זמירות הריני מכשילך בדבר שאפילו תינוקות של בית רבן יודעין אותו כו' נ"ל ג"כ לפי מ"ש לעיל דהא עיקר חטא של דוד היה שקרא לדברי תורה זמירות לפי שהיה משפיל כבוד התורה (וכן הוא במגיד שמואל ב' וי"ו ע"ש) לכך הריני מכשילך בדבר שתינוקות של בית רבן יודעין דכתיב בכתף ישאו ואיהו אתיה בעגלה וצ"ל איך שגה בזה אלא נ"ל דס"ל דדוקא במדבר כתיב בכתף להראות שכבוד התורה גדול מכל א"כ מזה אתה תדע כבוד התורה ודו"ק היטב:

ר' אבהו ור"א חד אמר קוצרים ומשתחוים וח"א מילי אמור. אפשר דפליגי בהא דמ"ד מילי אמור ס"ל דה"א לומר שלכך נענשו שהיו קוצרים ומשתחוים שלא בטלו ממלאכתם הא קי"ל אין בעלי אומנות מחויבים לבטל ממלאכתם כדי לעמוד מפני תלמיד חכם וכדאיתא בקדושין דף ל"ג ובי"ד סימן רמ"ד וכ"ש מפני התורה שאינם חייבים לעמוד לבטל ממלאכתם דהא כבוד ת"ח עדיף מכבוד התורה וכדאיתא בסוף מכות גבי כמה טפשאי שאר איכשי ע"ש ועיין בתשובתי שבות יעקב חלק א"ח סימן י"א אבל מ"ד קוצרים ומשתחוים ס"ל קדושת וכבוד ס"ת עדיף מכבוד ת"ח וכדאיתא שם בקדושין דף ל"ג ע"ב איבעיא להו מהו לעמוד מפני ס"ת רבי אלעזר אומר ק"ו מפני לומדיה עומדין מפניה לא כ"ש ש"מ דר"א ס"ל דעדיף קדושת וכבוד ס"ת מת"ח לכן יש לו לבטל ממלאכתו נמצא דר"א אזיל לטעתו ותסתיים דר"א אמר קוצרים ומשתחוים ודו"ק: חד אמר ע' איש היה וכל אחד ואחד שקול. נראה דפליגי אי רוב מנין בכמות או רוב בנין באיכות קדים דלמ"ד ע' איש היה ס"ל רוב מנין קדים ומ"ד נו"ן אלף איש היה וכל א' שקול כע' איש ס"ל רוב בנין עדיף להכי נקט תחלה הבנין שכל א' שקול כע' איש: ויזבח שור ומריא וכתיב שבעה פרים ושבעה אילים. עיין ברבה במדבר פ"ד שדרש עוד כמה דרושים על זה והרד"ק כתב לתרץ דהכא כתיב ויזבח משמע דוד זבח והתם כתיב ויזבחו קאי על הלוים ע"ש: כתיב גורן כידון וכתיב נכון. עיין ברש"י שיש גורסין בתחלה נכון ולבסוף

עין יוסף

צריך שום זיכוך ולירוף אח"כ · כי אם תכף בא למדריגתו · שנתדבק בארון ה' ונתפרד נפשו תיכף למעלה·והמדריגה הזאת לא כל איש זוכה וזה בא להודיענו: פד הריני מכשילך בדבר כו' · הקשו המפרשים מאי דעתייהו דדוד וכל ישראל לטעות בדבר המפורש בתורה · וכתב בספר ז"ש שהארון היה ריקם (במדבר רבה פ"ד משמע שהלוחות ושברי לוחות הי' בו) ולא היה בו רק שברי לוחות ומש"ה חשבו דמותר לישאוהו בעגלה · וטעו דהתורה אמרה בכתף ישאו גם על השולחן והכלים · וה"ה הארון אף שהוא ריק ע"כ · ובספר כלי יקר נתן טעם שחשב דדוקא במדבר שהיה המשכן והארון נוה לשאת בכתף הארון להבדיל בין המשכן שהוא קדש וארון שהוא ק"ק · משא"כ כאן שלא היה המשכן אין קפידא לשאת הארון בעגלה · וטעה בזה דכתיב בכתף ישאו והאי ישאו

יד יוסף

א במד"ר סוף פ"ה: ב במד"ר פ"ד כ"ה:

חידושים

הריני מכשילך כו' ולבני קהת לא נתן וגו'. שלפי סידור העבודה קודם הבאת העגלות היה הכל בכתף ואחר שנאמר למשה קח מאתם וגו' ונתת אותם אל הלוים איש כפי עבודתו לא מצאנו היכן נרמז לו שלא ליתן לבני קהת עגלה רק בכתף ישאו וא"כ לא היה לדוד מקום לטעות וצ"ל דנרמז למשה שארון נושא את נושאיו ולזה לא נתן עגלה לבני קהת וזהו כונת הפסוק ולבני קהת לא נתן ולמה לא נתן עגלות ומתרץ כי בכתף ישאו הפי"ן בקמ"ץ ולא בשב"א לרמוז שבני קהת ישאו מן הארון ובערכין (י"א:) נפקא לן מהאיקרא ממשמע שנא' בכתף איני יודע שישאו אלא לשירה מן התורה וכה"א שאו זמרה ע"ש. ונקטינן בערכין משורר שסיער בשל חבירו חייב מיתה שנא' והזר הקרב וגו' ע"ש ובזה יובן טעותו של דוד שלקח עגלה דס"ל שהיה למשה ליתן לבני קהת ג"כ עגלות א"כ מיקרי עבודה ולא ס"ל שהארון נושא את נושאיו ולכן אמר הקב"ה הריני מכשילך שקשה קושית הגמרא (בסוטה י"א:) אם נאמר בכתף למה נאמר ישאו וצ"ל דיליף מיניה שירה מן התורה וקי"ל משורר שסיער בשל חבירו חייב מיתה א"כ היאך עבדו בני קהת משא ובשירה הא משורר שסיער חייב מיתה משא"כ אי אמרי' ארון נושא

חדושי גאונים

באשר היה מקבל התורה היה מוכרח למות אשר לא יאמרו נא ישראל לחלוק לו ענין אלהות. להורות להם כי אף אנוש ילוד אשה עלה יעלה גם הוא ע"י שמירת החוקים ומדות ישרות ואין איש נפלא ממנו ולא רחוקה היא כי בנקל יטעו אחרי כי ראו שהיה עומד עם

א) נמצאת [אתה] אומר שלשה מיני אבנים היו אחד שהקים משה בעבר הירדן שנאמר (דברים א) בעבר הירדן בארץ מואב הואיל משה באר את התורה הזאת לאמר ולהלן הוא אומר (שם כז) וכתבת על האבנים את כל דברי התורה הזאת וגו' ואתיא באר באר · ואחד שהקים יהושע בתוך הירדן שנאמר (יהושע ד) ושתים עשרה אבנים הקים יהושע בתוך הירדן · ואחד שהקים יהושע בגלגל שנאמר (שם) ואת שתים עשרה האבנים האלה אשר לקחו מן הירדן הקים יהושע בגלגל :

פז שם ת"ר כיצד כתבו ישראל את התורה ר' יהודה אומר על גבי אבנים כתבוה שנאמר (דברים כז) וכתבת על האבנים את כל דברי התורה הזאת ואח"כ סדוהו אותו בסיד א"ל רבי שמעון לדבריך היאך למדו עובדי כוכבים את התורה א"ל בינה יתירה נתן הקב"ה בעובדי כוכבים ושגרו נוטירין שלהם וקילפו את הסיד והשיאוה באותה שעה נתחתם גזר דין על עובדי כוכבים לבאר שחת שהיה להם ללמוד תורה ולא למדו רבי שמעון אומר על גבי סיד כתבוה וכתבו להם למטה (דברים כ) למען אשר לא ילמדו אתכם לעשות ככל תועבותם

רש"י

נמצאת אומר · סיפא דברייתא דלעיל היא אלא משום דתנא בה ועל דבר זה נענש עוזה הפסיק בכל הני: שהעמיד משה בעבר הירדן · בערבות מואב ותנא דתני ברייתא קאי בארץ כנען וקרי עבר המזרח עבר הירדן וכי קאי בערבות מואב או בשאר המסעות קרי ארץ כנען עבר הירדן והוא עבר המערבי: בגלגל · לאחר שבנו מהם המזבח בהר עיבל קיפלום והביאום לגלגל וקבעום שם: כיצד כתבו · על המזבח בהר עיבל: היאך למדו אומות העולם · [העתיקות] תורה הלא לא נצטוו לכתבם בע' לשון אלא לבא וללמדה כל הרוצה שלא יהא פתחון פה לאוה"ע לומר לא היה לנו מהיכן ללמוד: נוטירין שלהם · סופרים שלהם והם קורים אותם נוטר"י: והשיאוה · והעתיקוה כלומר נטלוה משם ע"י העתקה: וכתבו להם מלמטה · בסוף הדף: למען אשר לא ילמדו אתכם לעשות · לעיל מיניה כתיב כי החרם תחרימם ודבר זה כתבו למטה להודיע [לשבעה] אומות היושבים חוץ מגבולי ארץ ישראל שלא נצטוו להחרימם אלא (על) אותם שבתוך הגבולים נצטוו להחרים כדי שלא ילמדו אותנו מעשה קלקולם אבל אתם היושבים חוצה לה אם אתם חוזרים בתשובה נקבל אתכם וה"ג בהדיא בתוספתא (פ"ח) אם אתם חוזרים בכם

מהרש"א

דסמואל ודה"י שאחר שפרץ בעוזה שם הטהו בדרך לבית עובד אדום הגתי ושוב שהה שם שלשה חדשים ואחר כך העלוהו לעיר דוד גם פי' ראשון הוא דחוק לפרש כידון על פרץ עוזה וכון על בית עובד שאין זה ענין אחד אבל הנראה כידון ע"ש פרץ עוזה כשנשאוהו בעגלה וגורן נכון על שנשאוהו משם לעיר דוד על נכון על כתפים כדינו כמפורש במקראות וק"ל: נמצאת אתה אומר ג' מיני אבנים כו' · יש לעיין בזה מה טעם אבנים של משה שהקים דאותן של יהושע בגלגל מפורש כי ישאלון גו' אשר נכרתו מי הירדן גו' לזכרון לבני ישראל עד עולם וכן שהניחם במי הירדן קאמר מטעם זה ויהיו שם עד היום הזה גם אינו מענין סיפורו של הברייתא דמיירי כולו במעשה יהושע בעברו הירדן הכונה בו ידוע כמ"ש בעל העיקרים באמונתנו ג' הם העיקרים ויסודי האמונה והם תורה מן השמים ומציאותו יתברך ב"ה המחדש עולמו ושכר ועונש והאבן הוא רמז בכל מקום על היסוד ועיקרו כמו אבן פנה גו' משם רועה אבן גו' וקאמר ג' מיני אבנים לרמוז על ג' יסודי האמונה אותן אבנים של משה לרמוז על יסוד התורה שנכתבה עליהן מפי משה שהורידה משמים ובאותם שבגלגל והם עצמן שבנו מהן מזבח בהר עיבל אשר שם נאמרו הקללות והברכות שהם השכר והעונש בקיום התורה ובהעברת התורה שנכתבה עליהן ואותן שהקים בתוך הירדן להורות על מציאותו ויכלתו לחדש עולם באות אשר נכרתו מי ירדן מפני ארון גו' וק"ל: שהקים בגלגל כו' · פרש"י דלאחר שבנו כו' והכי מוכחא הסוגיא לקמן דאותן של הר עיבל הן בעצמן שהביאו אח"כ לגלגל ודברי רש"י בחומש תמוהין בזה שכתב נמצא אתה אומר שלשה מיני אבנים היו בירדן וכנגדן בגלגל וכנגדן בהר עיבל כדאיתא במס' סוטה עכ"ל וזה אינו דהיינו של עיבל היינו של גלגל אלא דג' מיני אבנים האמור בשמעתין היינו עם אבנים של משה וכבר כתב הרא"ם דל"ע: שנאמר וכתבת על האבנים כו' · ולא מייתי קרא דלעיל מיניה והקמות לך אבנים גו' וכתבת עליהן את כל דברי גו' משום דמינה משמע כר"ש דכתיב ושדת אותם בשיד וכתבת עליהם גו' דמשמע שיד ואח"כ הכתיבה אבל מהאי קרא וכתבת על האבנים משמע הכתיבה על האבנים ממש ואח"כ השיד ואין מוקדם ומאוחר בתורה ולכך פריך לקמן מ"ט דר"ש דעל האבנים משמע ממש על האבנים ודו"ק: א"ל בינה יתירה כו' · נראה דלר"י אצטריך למימר והשיאוה דהיינו העתיקוה ונשאוה משם לכ"ע דע"י קילוף לאו כ"ע ידעי לקרות בו אבל לר"ש דלא היה בו קילוף כ"ע ידעי לקרות בו משם גם מ"ש ר"י ועד"ז נתחתם גזר דינם כו' ראיה קצת לדברי ר"י שהעתק הזה היה מצוי לכ"ע אבל לר"ש בלא העתק לא היו נענשים כ"כ נילך לשם לקרות בו וק"ל: וכתבו להם למטה למען אשר לא ילמדו גו' · נראה לפרש לר"י דכתבוה על האבנים כדי שסופרי אומות יעתיקוה לכל העולם לא היה כתוב האי קרא למטה דאיירי דוקא בז' עממים כפרש"י אבל לר"ש דלא העתיקוה משם אלא כדי שיקראוה שם על השיד אין סברא דמשום רחוקים שיבואו שם לחוד נכתבה שם אלא משום ז' עממין שבתוכה נמי וזה שכתוב האי קרא למטה למען אשר לא ילמדו גו' הוא הטעם אשר נכתבה על השיד שם כדי שילמדו ז' עממין ג"כ ולא ילמדו אתכם גו' וז"ש הא למדת שאם היו חוזרים כו' שהרי העיקר בשבילם נכתבה שם והיינו דוקא לאותן שהלכו מא"י חוץ לגבול א"י אבל שבתוכה אין מקבלים שמחמת יראה עושים כפרש"י ולא למדו מהאי קרא אלא מאותן ז' עממים שהלכו מעצמם מחוץ לגבול כגון הגרגשי שפנה אבל שהלכו בע"כ כגון כנענים שנשבו לא משתמע מיניה להכי אצטריך ושבית שביו דאפי' שבאו חוץ לגבול בע"כ ע"י שבי מקבלים אותם ובזה יפול קושית התוס' בזה לקמן · גם מה שהקשו התוס' בעינא דהכא למה קבלו את רחב שהרי בתוך א"י היתה נראה דלאו קושיא היא

חדושים

את נושאיו ולאיצטרך עגלהסוי כאילו אינה עבודה ושרי לה ן לשורר ודו"ק וזהו פי' הפסוק וכנניהו שר הלוים במשא יסור במשא כי מבין הוא יש לדקדק כפל במשא גם מלת כי מבין הוא מיותר אלא הפסוק מתרץ הענין איך היותו שר במשא הלא משורר שהיה חייב מיתה ומתרץ כי מבין הוא וידע כי ארון נושא את נושאיו

יד יוסף

א תוספתא פ"ז :

חדושי גאונים

ס' ארבעים יום וארבעים לילה לחם לא אכל ומים לא שתה . ואם לא ימות לעיניהם אזי יבואו לידי טעות גמור לכן היתה מיתתו מוכרחת מסתעפת ע"י קבלת התורה להחזיק קבלת התורה אצל ישראל ולא היתה מיתתו כי אם לדקת ה' עשה ומשפטיו עם ישראל אשר בלתי זה לא היה ראוי למות : וזה

אהבת איתן

ר' יהודה אומר ע"ג אבנים כתבוה ופי' בח"א דס"ל דהא דכתב קודם לכן ושדת אותם ואח"כ וכתבת עליהן אין מוקדם ומאוחר בתורה.ולכאורה קשה הא הוי בחד ענינא ואמרינן בפרק קמא דפסחים דיש מוקדם ומאוחר . וי"ל דר"י לטעמיה דס"ל בירושל' פ"ו דשקלים דגם בחד ענינא אין מוקדם ומאוחר . ומה שתמה בח"א לעיל בסמוך גבי ג' מיני אבנים על פרש"י בחומש דאותן שהיו בהר עיבל אינן אותן שבגלגל ובגמ' משמע שאותן הן וכ"כ הרא"מ דל"ע דג' היינו עם משה. ולי אפשר דרש"י פי' כן על פי' הירושלמי שהביאו תוס' דד' מיני אבנים הן א"כ היה ג' לבד משל משה : ועל דבר זה נתחתם גז"ד כו' שהיה להן ללמוד ולא למדו.ועיין בתוס'שתמהו דהאמר

עיון יעקב

כידון ועיין במהרש"א והרד"ק ועוד יש לומר בתחלה נכון שהיה מוכן לפורענות כיון שלא נשאו על ידי הלוים בכתף ולבסוף שנשאו כדינו בכתף והמתרגם בשמואל מתרגם על נכון מתקן ע"ש : **נמצאו** אתה אומר שלשה מיני אבנים היו אחד שהקים משה. נראה לי הטעם שעשו כן שלש פעמים לפי שכתבו כן כדי שבאומות בארץ ישראל ילמדו התורה ושלש ארצות חלוקים בא"י יהודה ועבר הירדן והגליל לכן כתבו כן על שלשת מיני אבנים במקומות חלוקים כדי שאם יבאו האומות מכל שלש הארצות שיכולין ללמוד את התורה והיינו לדעת התוספות קודם התחלת המלחמה אף מא"י מקבלין : **ואח"כ** סדוהו בסיד · וקשה באמת למה סדוהו בסיד כיון שעיקר הטעם היה כדי שילמדו את התורה ואלמלא לא ניתן להם בינה יתירה וקלפו לא היו יודעים שיכולין ללמוד ואפשר שעשו כן לפי שגלוי וידוע שישראל ילכו בגולה ויקחו משם התורה ויזייפו ולכך כתבו כן למשמרת : **היאך** למדו אומות העולם תורה. פירש"י שלא לא נכתבו בשבעים לשון אלא לבוא וללמדה כל הרוצה שלא יהיה פתחון פה לאומות לומר לא היה מהיכן ללומדה ואין להקשות דהלא בלאו הכי אין להם פתחון פה לומר כן דכתיב הופיע מהר פארן וזרח משעיר למו מלמד שחזר הקב"ה על כל אומה ולשון ולא רצו לקבלה כדאי' בריש ע"ז ובמדרש מ"מ קודם שצוה להחרימם היו יכולין לומר שהיו רוצין להתגייר ולחזור בתשובה לקבל עליהם עול התורה והמצות אך שלא היה להם מהיכן ללמדה לכך באר להם בשבעים לשון : **ר"ש** אומר על גבי סיד כתבו . ונראה דפליגי ג"כ בפלוגתא דפליגי לקמן רבי יהודה ורבי נחמיה בפרק עגלה ערופה דף מ"ח ע"ב דלדעת ר' נחמיה לא היו לוקחין

עץ יוסף

ישאו מיותר דמספיק לומר כי עבודת הקדש עליהם בכתף · או ה"ל למימר בכתף נושאים · מאי ישאו · אלא לרמוז שגם לעתיד ישאו בכתף ולא בעגלה · ודקדוק זה אפילו תינוקות של בית רבן יודעים שישאו פירושו לעתיד · ואיהו אייתא בעגלה ועי' מ"ש הרי"ף :

תועבותם הא למדת שאם[היו]חוזרין בתשובה [היו] מקבלים אותם · אמר רבא בר(רב)שילא מ"ט דר"ש דכתיב (ישעיה לג) והיו עמים משרפות סיד על עסקי סיד ורבי יהודה אמר לך כסיד מה סיד אין לו תקנה אלא שריפה אף אותן עובדי כוכבים אין להם תקנה אלא שריפה · כמאן אזלא הא דתניא (דברים כא) ושבית שביו לרבות כנענים (של א"י) [שבח"ל] שאם חוזרים בתשובה מקבלים אותם כמאן כרבי שמעון :

פח דף לו ע"א אבוא וראה כמה נסים נעשו באותו היום עברו את הירדן ובאו להר גריזים ולהר עיבל יתר מס' מיל ואין כל בריה יכולה לעמוד בפניהם וכל העומד בפניהם מיד נתרז[א] שנאמר (שמות כג) את אימתי אשלח לפניך והמותי את כל העם אשר תבא בהם ונתתי את כל אויביך אליך עורף ואומר (שם טו) תפול עליהם אימתה ופחד בגדול זרועך ידמו כאבן עד יעבור עמך ה' [ב]זו ביאה ראשונה · עד יעבור עם זו קנית זו ביאה שניה · אמור מעתה ראוין היו ישראל ליעשות להם נס בביאה שניה כביאה ראשונה אלא שגרם החטא · ואח"כ הביאו את האבנים ובנו את המזבח וסדוהו בסיד וכתבו (עליו) [עליהם] את כל דברי התורה בשבעים לשון [ג]שנאמר (דברים כז) באר היטב והעלו עולות ושלמים ואכלו [ושתו] ושמחו וברכו וקללו וקפלו[ג] את האבנים ובאו ולנו בגלגל שנא' (יהושע ד) והעברתם אותם עמכם והנחתם אותם במלון יכול בכל מלון ומלון ת"ל אשר תלינו בו הלילה וכתיב (שם) ואת שתים עשרה האבנים האלה אשר לקחו

רש"י

בכס אנו מקבלים אתכם ושבתוכה אין מקבלים שמחמת יראה עושים: מ"ט דרבי שמעון· דאמר על גבי סיד כתבוה: על עסקי סיד· שהתורה נכתבה עליו והיתה מגולה לעיניהם ולא למדוה: אלא שריפה· גיהנם שכל זמן שאין מתגיירים והם קרויס עובד כוכבים אין חלקם אלא משרפות סיד: ה"ג ושבית שביו· לרבות כנענים שבחולה לארץ דקרא בח"ל כתיב כי תלא למלחמה מן הארץ לח"ל והכי תניא בספרי כי תלא למלחמה במלחמת הרשות הכתוב מדבר דכי תלא משמע כשתעלה על דעתך ללאת ושבית שביו לרבות כנענים שבתוכה בא הכתוב להתיר כנענים שבח"ל ולקיים מהס יפת תואר שלא יהיו בכלל לא תחיה כל נשמה דהאי ושבית קרא יתירה הוא: כמאן כר"ש · דאמר שכתבו להם שיחזרו בתשובה ויקבלום אלמא לא היו העומדים חוץ לגבולים בכלל לא תחיה כל נשמה אבל לר' יהודה כולם בכלל לא תחיה כל נשמה: נתרז· נתקלקל ברעי: והמותי· לשון מהומה וערבוב הגוף ומה שבתוכו: ביאה ראשונה· בימי יהושע: ביאה שניה· בימי עזרא: ליעשות להם נס· לעלות בזרוע ולא היו משתעבדים לאחרים: אלא שגרם· עונם של ישראל בימי בית ראשון שנגזר עליהם שלא יצאו אלא ברשות כדכתיב מי בכם מכל עמו: והעלו עולות ושלמים· שכך נלטוו באותה פרשה אבנים שלמות

מהרש"א

דמפני השבועה שנשבעו לה הב' שלוחים הולרכו לקיימה כמו באנשי גבעון שנאמר בהם ולא הכוס בני ישראל כי נשבעו להם ונהנוס לחוטבי עלים ולשואבי מים מפני שהטעו את בני ישראל כמפורש בקרא אבל השבועה לרחב היתה כהוגן מפני פקוח נפשם גם שראו בה שחזרה בתשובה גמורה כמ"ש כי ה' אלהיכם הוא אלהים בשמים ממעל ועל הארץ מתחת וק"ל : והיו עמים משרפות גו'· פרש"י גיהנם כו' עכ"ל מפירושו נראה דלר"ש דדריש על עסקי סיד לא יהיה פירוש משרפות שריפת גיהנם ואפשר דאיכא לפרושי ע"פ מ"ש ברפ"ק דע"ז שהקב"ה דן את האומות שלא למדו תורה דהיינו על עסקי סיד ואמר התם דמלוה להם מלות סוכה ומקדיר להם חמה כתקופת תמוז כו' והיינו משרפות אבל לר"י ליכא לפרושי הכי דסיד דקאמר מאי היא אבל על שריפת גיהנם ניחא כמו שתיקון הסיד אינו אלא על ידי שריפה כך תיקון של אותם העכומ"ז אינו אלא ע"י שריפת גיהנם וק"ל : באותו היום עברו כו' · הנס שזה המעשה בהר גריזים ובהר עיבל אחר מעשה יריחו ועי כתיב בספר יהושע אין מוקדם ומאוחר כפרש"י שם והדבר זה מפורש בתורה והיה ביום אשר תעברו גו' והקמות לך אבנים גו' ומפרש לה והיה בעברכם תקימו את האבנים גו' בהר עיבל גו' ·ובו ביום באו ולנו בגלגל הכי משמע מספר יהושע והעם עלו מן הירדן וגו' ויחנו בגלגל גו' דמשמע חניה ראשונה בגלגל היה והיה ידוע להם דהר גריזים והר עיבל יותר מס' מיל היה ממערב הירדן : וקאמר וכל העומד בפניהם מיד נתרז כו' · גם זה מן הנסים שבריחוק הדרך כל כך שהלכו בו ביום לא היה להם שום מעכב כי כל העומד כו' ומייתי ליה שנאמר את אימתי גו' והמותי את כל העם גו' · רש"י פירש דמלשון והמותי דריש ליה ולא ידענא דאם כן מהיכא דריש ליה מאידך קרא דמייתי ואומר תפול עליהם אימתה גו' ולולי פירושו נראה דמלשון אימה דכתיב בהנהו קראי משמע ליה דכן דרך המתפחד מאימה נתרז ומשום דההוא קרא דשירת אז ישיר משמע דבקריעת ים סוף איירי כל הענין שמעו עמים גו' אז נבהלו גו' נמוגו גו' קאמר דעד יעבור גו' משמע דקאי נמי אהעברת הירדן שיהיה לעתיד בימי יהושע וכפל עד יעבור גו' על ביאה שניה בימי עזרא דכתיב בנחמיה אגרות יתנו לי אל פחות עבר הנהר אשר יעבורו גו' ולא ניחא ליה לתלמודא לפרש שני העברות על נחלי ארנון ועל הירדן כתרגומו דלא מליט לשון העברה בנחלי ארנון וקאמר דא"כ למה בביאה שניה בימי עזרא לא היה אימה ופחד על האומות כבהעברת הירדן דהא קרא מדמה להו וקאמר ראוין היו כו' כדמוכח בקרא אלא שגרם החטא וע"כ קראם בימי יהושע עמך אבל בימי עזרא לא קראם כן אלא עם זו וק"ל : ואח"כ הביאו את האבנים ובנו את המזבח וסדוהו בסיד וכתבו כו' · וכן תני במתני' ולכאורה קשה דהל"ל מאן תנא ר"ש אבל ר"י סבר לעיל כתב ואח"כ סד וי"ל דהאי וסדוהו בסיד דהכא היינו בין כל אבן ואבן לבנין המזבח כעין שכתבו התוס' לעיל אבל אחר הכתיבה היה הסיד על האבנים כר"י וניחא דבקרא אחד כתיב ושדת אותם בשיד ואח"כ וכתבת עליהן גו' ובתר הכי כתיב שנית ושדת אותם בשיד גו' דמשמע אחר הכתיבה די"ל דסיד קמא היינו בין אבן לאבן למזבח וסיד בתרא על כתיבת האבנים ודו"ק: וכתיב ואת שתים עשרה האבנים האלה וגו' · הוא ראיה אדלעיל דאותם אבנים שבנו מזבח בהר עיבל וכתבו התורה עליהן קפלום ולנו בגלגל שהוא היה במלון הראשון כדמסיים בהאי קרא הקים יהושע בגלגל ודו"ק :

חדושים

וק"ל . וזהו כונת חז"ל (ע"ז כ"ד) וישרנה הפרות מלמד שהפכו פניהם ואמרו שירה שהורו שלא עבדו עבודה בנשיאת ארון ורשאי להם לשורר וק"ל · (בשם הגאון מוהר"ר אביגדור ז"ל התן הגאון בעל קיקיון דיונה זצ"ל) :

יד יוסף

א תוספתא פ"ח : ב ברכות ד ע"א סנהדרין לח ע"ב : ג ר"ל דאל"כ באר היטב למה לי . ויש מפרשים תיבת היטב (כן אי' בכל הס"ת והתיקונים היטב היו"ד קודם לטי"ת) עולה שבעים כזה ה' י' ה"ט היט"ב עולה ע' (גור אריה) ועי' בתו' ראשון לציון:

חדושי גאונים

שאמרו בלחות מליצתם ויש אומרים משה רבינו לא מת . ר"ל שלא מת כדרך כל האדם אשר מיתתם סכרתי מגד התפרדות כחותם כדרך כל האדם כי מגד שהוא משה לא מת שאינו ראוי לזה: אכן כתיב שם ויהי שם עם ה' ארבעים יום וארבעים לילה. וכתיב כאן וימת שם משה מה להלן עומד ומשמש ר"ל מה שם שלא עשה זאת מעצמו שלא היה ראוי לזה מגד שהוא ילוד אשה כי אם במלאכות הש"י לקבל את התורה עבור ישראל אף כאן ר"ל שמיתתו לא היתה מגד עצמות משה כי אם עומד ומשמש כי היתה מיתתו עבודה ושימוש לפניו ית' מסתעפת מעבודה אשר עבד אותו בהיותו בהר ארבעים יום וארבעים לילה כי גם היא

עין יעקב

השמיר רק לאבני אפוד וא"כ במה היו כותבין ע"ג אבנים בדיו ליכא למימר שהרי ע"י הסיד נמחק הכל ואי ע"י חקיקת ברזל הא משמע שמתחלה יקימו אותו למזבח ואחר כך יכתוב עליו וכדאיתא ביהושע ה' וכתיב לא תניף עליהם ברזל לכן אמר ע"ג סיד כתבו שיוכל לכתוב עליו בעודו לח וכן בכל דבר מסא"כ ר' יהודה אזיל לטעמו דלכל אבני מזבח ואבני בנין היו נוטלין השמיר א"כ כתבו ע"י שמיר באבנים אלו כמו על אבני האפוד : בא וראה כמה נסים נעשו באותו יום . וזה שאמר יהושע התקדשו כי מחר יעשה ה' בקרבכם נפלאות הרבה משמע כי לא על העברת הירדן בלבד אמור אלא גם על שאר נסים שנעשו באותו יום :עברו את הירדן · קחשיב עשרה דברים דהיינו העברת הירדן אחד ושבאו באותו יום להר גריזים והר עיבל יותר מששים מיל הרי ב' ואין כל בריה יכולה לעמוד בפניהם הרי ג' וכל העומד בפניהם מיד נתרז הרי ד' ושהיה היום מספיק שהביאו את האבנים ובנו המזבח הרי ה' ושהיה מספיק לכתוב עליו את דברי התורה בע' לשון הרי ו' ושהעלו עולות ושלמים הרי ז' ושאכלו ושתו ושמחו הרי ח' ושברכו ושקללו הרי ט' ושקפלו האבנים ובאו ולנו בגלגל הרי י' ועיין בילקוט יהושע סוף סימן ג' שהכל נעשו בזכות אברהם ואפשר דלכך הם י' נגד עשרה נסיונות שנתנסה אברהם :

אהבת איתן

בפ"ק דע"ז דעדיין יש להן פתחון פה שאמרו כלום כפית עלינו הסר כגיגית כישראל וכ"ז שיש להן פתחון פה איך נתחתם גזר דינם . וכן קשה אהא דאי'

המתורגמן[א] ערשיטטערט . [ג] אבגעשילט .

לקחו מן הירדן הקים יהושע בגלגל · תנא צרעה לא עברה עמהם ולא והכתיב (שמות כג) ושלחתי את הצרעה לפניך וגרשה וגו' אמר ר"ל על [שפת] הירדן עמדה וזרקה בהם מרה[א] וסימת את עיניהם מלמעלה וסרסתן מלמטה שנאמר (עמוס ב) ואנכי השמדתי את האמורי מפניהם אשר כגובה ארזים גבהו וחסון הוא כאלונים ואשמיד פריו ממעל ושרשיו מתחת · רב פפא אמר שתי צרעות היו חדא דמשה וחדא דיהושע דמשה לא עברה דיהושע עברה :

פט דף לב ע"א **משנה** ששה שבטים עלו לראש הר גריזים וששה שבטים עלו לראש הר עיבל והכהנים והלוים והארון עומדים למטה באמצע הכהנים מקיפין את הארון והלוים את הכהנים וישראל מזה ומזה שנאמר (יהושע ח) וכל ישראל וזקניו ושוטרים ושופטיו עומדים מזה ומזה לארון נגד הכהנים הלוים וגו' הפכו פניהם כלפי הר גריזים ופתחו בברכה ברוך האיש אשר לא יעשה פסל ומסכה תועבת ה' אלו ואלו עונין אמן · הפכו פניהם כלפי הר עיבל ופתחו בקללה (דברים כז) ארור האיש אשר יעשה פסל ומסכה והיו אלו ואלו עונין אמן עד שגומרים ברכות וקללות ואחר כך הביאו את האבנים ובנו את המזבח וסדוהו בסיד וכתבו עליהם את כל דברי התורה בשבעים לשון שנאמר (שם) באר היטב ונטלו את האבנים ובאו ולנו במקומם :

צ דף לו ע"א **גמ'** מאי (יהושע ח) והחציו אמר רב כהנא כדרך שחלוקין כאן כך חלוקין באבני אפוד · מיתיבי שתי אבנים טובות היו לו לכה"ג על כתפיו אחת מכאן ואחת מכאן ושמות של י"ב שבטים כתוב עליהם ששה על אבן זו וששה על אבן זו שנאמר (שמות כח) ששה משמותם על האבן האחת ואת שמות הששה הנותרים על האבן השנית כתולדותם שנית כתולדותם ולא ראשונה כתולדותם מפני שיהודה מוקדם ונ' אותיות היו כ"ה על אבן זו וכ"ה על

מהרש"א

צרעה לא עברה עמהם ולא כו' · מפרש"י בחומש נראה לפרש דמדקדק הכי מדלא מני בהאי קרא דושלחתי את הצרעה גו' מכל שבעה אומות אלא אלו הכנעני והחתי שהם ארץ סיחון ועוג ופריך והכתיב ושלחתי וגו' והשיב נמי חוי שהוא מעבר הירדן והלאה ומשני על שפת הירדן עמדה כו' דחוי קרוב לירדן מצד מערב היה כך תוכן דבריו ואיני יודע מנ"ל דחתי מארץ סיחון ועוג הוא דהא גבי חברון כתיב שהיו בני חת ורבקה אמרה קצתי בחיי מפני בנות חת דמוכח מכל זה דחתי מעבר לירדן במערב היה ונראה לפרש דלאו אהאי קרא קפריך לומר שלא עברה צרעה עמהם אלא מדכתיב ביהושע ואשלח לפניכם את הצרעה ותגרש אותם מפניכם שני מלכי האמורי וגו' דמשמע הצרעה לא עברה שלא גרשה אלא שני מלכי האמורי שהם ארץ סיחון ועוג בכולי קראי ופריך מקרא דתורה ושלחתי את הצרעה ובין מחתי ובין מחוי שהוזכר בקרא פריך ומשני על שפת הירדן עמדה וזרקה וכו' ומייתי מדכתיב ואנכי השמדתי את האמורי וגו' אמורי ודאי מארץ סיחון ועוג הוא כדמוכחי קראי ולא מייתי אלא מהא דוזרקה בהן מרה כו' והכי נמי כימא דזרקה מצד זה של הירדן לצד האחר ולמדו לומר מהאי קרא דע"י זריקה היה מדכתיב אשר כגובה וגו' ואשמיד פריו ממעל וגו' דאשמועינן דגם בגובהן כ"כ הזיקן הצרעה מלמטה למעלה בעיניהם ע"י זריקתם וכן מלמעלה הזיקתן מלמטה ע"י סרוס וקרי העינים פרי ממעל כי עין הוא עיקר פרי מעלליו להרע כמ"ש עינא ולבא תרי סרסורי דעבירה הן וק"ל: כדרך שחלוקין כאן כך כו'. תלאן הכתוב זה בזה דכמו שבאבני אפוד שני החלוקות היו לזכרון לטובה כמפורש בקרא כן אלו שני החלוקות גם אותם שעמדו על הקללה וזכרון לברכה תיהפך וק"ל: שנית כתולדותם ולא ראשונה כו'. ורש"י בחומש לא דק שפירש כתולדותם כסדר שנולדו ראובן שמעון לוי ויהודה דן כו' ולא פירש דיהודה מוקדם דתולדותם לא קאי רק אשניה מיהו נראה דגם לפי שמעתין כתולדותם קאי נמי אראשונה לגבי חמשה האחרים אלא מדנסמך כתולדותם לשניה גמרינן דראשונים לאו כולה כתולדותם דיהודה מוקדם אבל רש"י בחומש דחשיב יהודה ברביעי כתולדתו הוא סותר הברייתא דהכא וק"ל:

רש"י

שלמות תבנה והעלית עליו עולות וגו' (דברים כז): פריו ממעל · עיניו: ושרשיו מתחת · סירוס: למטה באמצע · בין שני ההרים: מזה ומזה · מכאן ומכאן על ההרים: הפכו · הלוים פניהם כנגד הר גריזים ופתחו בברכה כל הארורים היו אומרים תחלה בלשון ברכה: אלו ואלו. שבהר גריזים ושבהר עיבל והא דכתיב אלה יעמדו לברך לא שיהיו השבטים מברכים ומקללים אלא הלוים העומדים בין שני ההרים הופכים פניהם להר גריזים בברכה ולהר עיבל בקללה: הביאו את האבנים · כדכתיב ובנית שם מזבח וגו' וכתבת עליהן את כל דברי התורה הזאת באר היטב: ונטלו את האבנים · סתרו את המזבח לאחר שהעלו העולות והשלמים כדכתיב והעלית עליו עולות (דברים כז): ולנו במקומם · בבית מלונם בגלגל ושם הקימו את האבנים: מאי והחציו · בספר יהושע הכי כתיב בהאי קרא דמתניתין וכל ישראל וזקניו וגו' חציו אל מול הר גריזים והחציו אל מול הר עיבל ל"ל למכתב והחציו דמשמע [או] חציו המיוחד או חציו הנזכר במקום אחר: כדרך שחלוקין · השבטים בהר גריזים ובהר עיבל כדכתיב אלה יעמדו לברך את העם על הר גריזים ואלה יעמדו על הקללה בהר עיבל: כך חלוקין באבני אפוד · שאמור בהם ששה משמותם וגו' דהנך ששה דהר גריזים כתובים על האחת וששה דהר עיבל כתובין על השנית והיינו דכתיב והחציו אותו חצי החקוק באחת מן האבנים: כתולדותם · כסדר לידתן ששה האחרונים כסדרן גד אשר יששכר זבולון יוסף בנימן זהו סדר לידתן וששה ראשונים נכתבו בה יהודה ראובן שמעון לוי דן נפתלי כסדר לידתן חוץ מיהודה: כ"ה על אבן זו · לקמיה

חדושי גאונים

היתה הכרתי לקיום קבלת התורה כאמור: והו פי' הכתוב בעצמו שאמר וימת שם משה עבד ה' ר"ל שבמיתה עצמה היא עבדות להשי"ת וע"י המיתה עשה רצון יוצרו ב"ה כי עזב את הארץ הזאת רק למלאות התכלית המבוקש מאתו מאת הי"ת לכן ע"י המיתה נקרא עבד ה' כאמור: וזהו שהשמיענו רבנ"י בזה כי באמרו מלאכי השרת צדקת ה' עשה ומשפטיו עם ישראל אמר להם הקב"ה בהיותו מת מוטל בכנפי השכינה וימת שם משה עבד ה' ר"ל אל תדמו בנפשותיכם כי מת כאחד האדם ובכה תבכה להולך כי אם מת מצד שהוא עבד ה' פי' להורות כי אינו אלא שליח ה' בקבלת התורה ולא יותר ומצד מיתתו עשה שליחותו לקיים ענין התורה כאמור: שמליון אומר וימת שם משה ספרא רבא דישראל . הכוונה בזה להוסיף עוד ביאור וטעם נכון על אשר מת מרע"ה בעבר הירדן ולא היה זוכה לעבור את הירדן לבוא לארץ הקדושה. וגם זה לקיים בידינו הקבלה הנאמנה כי משה לא כתב דבר מפי עצמו רק מפי ה'. כי הנה כבר אמרו המפרשים ז"ל נגד האנשים האומרים כי אין תורה מן השמים ומרע"ה כתבה · כי זה לא יתכן באשר שלא הרבה מצות הם התלויות בארץ בבואם אל נחלתם אשר לא עשו ולא יוכלו עשות בעודם במדבר וזה דבר אשר לא יסבל השכל האנושי אשר יעמוד מחוקק ויתן חוקים ומשפטים לעשותם אותם בארץ אשר לא עבר בה עוד ולא ראה ולא ידע ולא

אהבת איתן

בילקוט תהלים ע"ז. ובחידושי לשבת כתבתי לייסב דאין לבן פתחון פה בטענה זו רק על מה שלא קבלו תורה שבע"פ אבל על תורה שבכתב אין לבן

עיון יעקב

תנא צרעה לא עברה עמהם. הנה צריכין ליתן טעם למה באמת לא עברה עמהם לדעת ר"ל ואפשר משום תוספת גודל קדושת הארץ ועי"ל על דרך דאיתא במדרש ילקוט שם פ' משפטים דף נ"ח ע"א אם אין פניך הולכים אם אין אתה מהלך עמנו אין אנו זזין ממקומינו אמר הקב"ה חייך אפילו מלאך לא אשלח לפניך אלא הצרעה ע"כ אבל ביהושע מצינו שקבל את המלאך בשעה שאמר הלנו או לצרנו כדאיתא בילקוט שם לכך לא הלך לפניו הצרעה רק המלאך והא דהצריך להשליך ארס מעבר לירדן היינו משום אותן שהן סמוך מעבר לירדן מצד מערב כפרש"י קודם שהלך מלאך לפניו: **שתי** צרעות היו חדא דמשה וחדא דיהושע. הא דהוצרך לצרעה אחרת י"ל כדי להראות כמו שהבטיח הקב"ה ליהושע כדאיתא ביהושע ג' היום הזה אחל גדלך בעיני כל ישראל אשר ידעון כי כאשר הייתי עם משה אהיה עמך לפיכך כדי שלא יאמרו שצרעה של משה וזכותו גורם כל זה לכך ניתן לו צרעה אחרת: **ואח"כ** הביאו את האבנים ובנו את המזבח. היינו בהר עיבל הא דהוצרכו לבנות על הר עיבל ולא על הר גריזים י"ל כדי לכפר על ארורים שנתנו לשם כי קללת חכם אפילו על תנאי היא באה ועי"ל דהר גריזים בלא"ה היה לו מעלה שניתן שם הברכות לכך ניתן מעלה זו להר עיבל לבנות שם מזבח ולהעל עליו עולות ושלמים:

עץ יוסף

פת צרעה · פרש"י בחומש מין שרץ העוף גם הערוך כתב יש מפרשים צרעה היא ערעיתא · וכן תרגם צרעה ערעיתא · ולמה נקרא ערעיתא שעומדת לקראת אדם ומכה אותו כדכתיב אשר קרך בדרך ומתרגמינן דערעך ע"כ והכחיי סדר עקב כתב הצרעה הוא מין זבוב ומטיל ארס: וסימתה את עיניהם מלמעלה וסרסתן מלמטה · ובתנחומא סדר חקת אי' אחז"ל כששלח הקב"ה את הצרעה לפני ישראל להרוג את האמורים ראה מה כתיב בהם ואנכי השמדתי את וגו' היתה הצרעה נכנסת לתוך עינו של ימין ושופכת ארסה והיה מתבקע ונופל ומת ע"כ · וע"ש מ"ש:

וידנו

המתורגמן. א) גאללע. גיפט.

גמרא

על אבן זו רבי . חנינא בן גמליאל אומר [דף לו ע"ב] לא כדרך שחלוקין בחומש הפקודים חלוקין באבני אפוד אלא כדרך שחלוקין בחומש שני [כיצד] בני לאה כסדרן בני רחל אחד מכאן ואחד מכאן ובני שפחות באמצע ואלא מה אני מקיים כתולדותם כשמותם שקרא להם אביהם ולא כשמות שקרא להם משה ראובן ולא ראובני שמעון ולא שמעוני דן ולא דני גד ולא גדי תיובתא דרב כהנא תיובתא · ואלא מאי והחציו תנא חציו של מול הר גריזים מרובה מחציו של מול הר עיבל מפני שלוי למטה אדרבה מפני שלוי למטה בצרי[א] להו ה"ק אע"פ שלוי למטה בני יוסף עמהם שנאמר (יהושע יז) וידברו בני יוסף את יהושע לאמר מדוע נתת לי גו' וחבל אחד גו' ויאמר אליהם יהושע אם עם רב אתה עלה לך היערה אמר להם לכו והחביאו עצמכם ביערים שלא תשלוט בכם עין רעה אמרי ליה [א]זרעיה דיוסף לא שלטא ביה עינא בישא דכתיב (בראשית מט) בן פרת יוסף בן פרת עלי עין וא"ר אבהו אל תקרי עלי עין אלא עולי עין · רבי יוסי בר חנינא אמר מהכא (שם מח) וידגו לרוב בקרב הארץ מה דגים שבים מים מכסים עליהם ואין העין שולטת בהם אף זרעו של יוסף אין העין שולטת בהם · הני חמשין אותיות חמשין נבי[ג]

רש"י

פריך ששה אחרונים כ"ד הוא דהוו : לא כדרך שחלוקין בחומש הפקודים · כלומר לא כדרך שסדורין בחומש הפקודים הוא ספר וידבר שנסדרו בראשו אלה שמות האנשים אשר יעמדו אתכם (במדבר א) : בחומש שני · בתחלת ואלה שמות ראובן שמעון לוי יהודה יששכר זבולון באחת מהן ובשניה בנימן דן נפתלי גד אשר יוסף : א"כ מה ת"ל כתולדותם · הואיל ולא כדרך לידתן הם נסדרין : תיובתא דרב כהנא · דלכולי עלמא אין זה סדר הר גריזים והר עיבל דאילו סדר הר גריזים שמעון לוי ויהודה יששכר ויוסף ובנימן והר עיבל ראובן גד ואשר זבולון דן ונפתלי : מרובה מחציו כו' · והיינו דקאמר והחציו אל מול הר עיבל (המיומן שבחלאין) [החציו ממועט שבחציו] : מפני שלוי למטה · זקני כהונה ולויה היו עם הארון בין שני ההרים כדלקמן : וכ"ש דבצרי להו · חציו של הר גריזים שהרי שבט לוי מהן היה : אלא ה"ק ואע"פ שלוי למטה · אפ"ה חציו של הר גריזים מרובה מפני שיוסף עמהם ומרובים היו : וידברו בני יוסף וגו' · סיפיה דקרא ואני עם רב אשר עד כה ברכני ה' : עולי עין · עולין על העין ואין העין עולה עליהם : וידגו לרוב · כך ברכן

מהרש"א

לא כדרך שחלוקין בחומש הפקודים כו' · גם שלא נזכר שם לוי ומ"מ י"ב הוו שם דיוסף נחלק לשנים אפרים ומנשה אלא כדרך שחלוקין בחומש שני כו' יהיה יוסף באחרונה כפירוש רש"י הגם שלא נזכר בסדר ההוא בקרא שם יוסף כלל דלא חשיב שם אלא י"א בני יעקב הבאים מצרימה מ"מ נזכר אח"כ לכללו אתם כדכתיב ויוסף היה במצרים ומזה הטעם גם שהיה יוסף גדול באחיו נכתב באפוד באחרונה למעלתו וגדולתו שלא היה בכלל באי מצרים כי כבר נתגדל במצרים טרם בואם ואז בבואם נעשה מטתו של יעקב שלמה עם יוסף שהיה שם וק"ל : ולא כשמות שקרא להם משה ראובן ולא ראובני כו' . לא נמצא במקרא בתורה בפרשת פנחס אלא גבי ראובן ושמעון ראובני שמעוני אבל בדן וגד לא נאמר שם הגדי הדני אלא בנביאים נמצא וצ"ל דלאו דוקא שקרא להם משה וק"ל : חציו של מול הר גריזים מרובה מחציו של הר עיבל כו' . וכתבו התוספות דבירושלמי איתא בהיפך מלמד שמועטים בהר גריזים ומרובים בהר עיבל כו' וכתבו דהירושלמי מיושב יותר והיינו משום דוהחציו בהר עיבל בה' משמע שהוא המבורר והוא הרוב דהוי חציו בשבטים ורובא בגברי כו' ע"ש אבל המקראות בפרטן של השבטים אינו מוכח כן אלא דאותן ו' שבטים שבהר גריזים היו יותר ט' אלף בערך ודוחק לומר שמן הלוים עמדו למטה ט' אלפים או יותר כמ"ש התוס' דמשמע לקמן דלא עמדו למטה אלא זקני כהונה ולויה אבל לתלמודינו דאותן דהר גריזים מרובים ניחא כוליה כפשטיה והא דכתיב והחציו בה' גבי הר עיבל לאו משום דהוא מבורר ברוב גברי כמ"ש התוס' אלא דה"פ שהוא מבורר בחליין של שבטים שאותן ו' שבטים שבהר עיבל עמדו כלם שם אבל חציו של הר גריזים לא עמדו כלם שם שהרי מלוים עמדו הרבה מהם למטה וז"ש אע"פ שלוי למטה מאותן של הר גריזים ולכך נאמר באותן של הר עיבל והחציו בה' שהוא מבורר יותר בחליו של שבטים שעמדו כלם שם מ"מ שבהר גריזים מרובים כדמסיק שבני יוסף עמהם שנאמר וידברו בני יוסף את יהושע גו' ומיהו ק"ק למה לי לאתויי קרא דיהושע משום דבני יוסף המרובים עמהן הא בפרטן של הר גריזים מפורש בתורה שהן מרובין ט' אלפים בערך ונראה לפרש דמשמע ליה מהאי קרא דספר יהושע דנתרבו ונתגדלו בני יוסף באותה שנה להיות הרבה מהם יותר מבני כ' דהייט ממנין אחרון שבפרשת פנחס עד אחר העברת הירדן דאל"כ מאי קאמרי בני יוסף ואני עם רב שהרי בפרטן לא היו יותר מבני יהודה רק בערך ט' אלפים ולהכי מייתי מהאי קרא דאף אם נאמר שעמדו למטה כתשעה אלפים מבני לוי מ"מ שבהר גריזים מרובים על ידי בני יוסף שנתרבו ודאי באותה שנה כדכתיב ואני עם רב וגו' ודו"ק : [אמר להם לכו והחביאו עצמכם כו' · מפורש בפר' יש נוחלין : אל תקרא עלי עין כו' : בפ' הפועלים]:

עין יעקב

לא כדרך שחלוקים בחומש הפקודים . הלשון אינו מדוקדק דמשמע דלתנא קמייתא הם חלוקים כדרך שחלוקים בחומש הפקודים וזה אינו : חצין של הר גריזים מרובה מחציו של הר עיבל : כדי שיחולו הברכות על המרובין כי העולם נידון אחר רובא העושין את התורה : וידברו בני יוסף אל יהושע . עיין ברש"י ורד"ק שם וכן הוא במ"י שם דשבט מנשה דברו כן ולא שבט אפרים דלא היו מרובין כ"כ ואפשר מטעם שנהרגו מהן הרבה כשמנו לקץ וטעו ויצאו קודם זמנו כדאיתא ברבה פ' בשלח ועוד שיהושע שהיה משבט אפרים נטל חלק ממתלוננים ועדת קרח נמצא שהיו לשבט אפרים יותר מחלק וחבל אחד : אמרי ליה זרעיה דיוסף לא שלטא ביה עינא בישא . אפשר דמדייק כן מקרא דבפעם שנית אמר להם יהושע לא יהיה גורל אחד וגו' ולא אמר כן בפעם ראשון אלא משום דמתחלה אמר להם הטעם שיעלו ביער משום עינא בישא ואמרו הם שלא שלטה בהם העין הרע לכך אמר להם שלכך תעלו היער וגו' כדי שלא יהיה להם גורל אחד או משום דסבר יהושע דמ"מ אין לסמוך אניסא היכא דאפשר להגלל מעין הרע דרך הטבע : וידגו לרוב בקרב הארץ . פירש"י כך ברכן יעקב למנשה ואפרים אפשר דהרגיש רש"י דמה קשה לר' יוסי דקאמר לימוד אחר מדר' אבהו להכי פרש"י כך ברכן יעקב למנשה ואפרים אם כן ספיר אמרו בני מנשה שלא שלטו בהם עין הרע משא"כ בן פורת יוסף י"ל דקאי רק על אפרים דקרי כן על שם כי הפרני בארץ עניי וזה ג"כ בן פורת יוסף שהוא לשון פריה ורביה

עץ יוסף

צ וידגו לרוב · כך ברכן יעקב למנשה ואפרים (רש"י) וקשה מה חידש רש"י בזה וי"ל דקשה ליה למה הביא ריב"ח קרא תניין ולא סגי ליה בקרא דרבי אלעזר עלי עין עולי עין · וניחא ליה דאי מקרא דעולי עין לא יש ילפותא רק ליוסף · וזרעו מנלן · מש"ה הביא קרא דוידגו לרוב שמדבר בזרעו שברכן יעקב למנשה ואפרים · עוד י"ל דק"ל אמאי נייד ריב"ח מקרא דר"א והביא קרא דוידגו לרוב · וניחא ליה באומר כך ברכן יעקב כלומר דאלו מקרא דעלי עין צריך לומר א"ת עלי אלא עולי עין · ואלו קרא דא הברכה מפורשת בהדיא וידגו לרוב ותיבת וידגו הוי דגים שאין העין שולט

ענף יוסף

צ וידגו לרוב בקרב הארץ מה דגים שבים אין עין הרע שולט בהם כך זרעו של יוסף אין הרע שולט בהם . פרש"י ז"ל וידגו לרוב כן בירך יעקב למנשה ואפרים והנה זה פלאי להיות רש"י מורה מקום המקרא מה דקרי בי רב הוא . ונראה לפי שנדרש במ"ר פ' נשא שרמז יעקב לבנות צלפחד שהיו חמשה כמו דגים שנבראו ביום ה' והם יטלו חלק בארץ לכך אמר וידגו בקרב הארץ . ועוד שנית נדרש שרמז יעקב מי ששמו נון שהוא דג יכניס ישראל לארץ . וא"כ היאך בא ללמוד כאן שאין עין הרע שולט בזרעו של יוסף מהאי קרא . לכך בא רש"י לסתור שני לימודים הנ"ל . כי אם תפרש דקרא וידגו קאי על בנות צלפחד שיטלו חלק בקרב הארץ לא בירך יעקב רק למנשה . שבנות צלפחד היו ממטה מנשה . ואם וידגו רמז על יהושע בן נון לא בירך רק לאפרים שהיה יהושע בן נון מזרעו . לכן פרש"י כאן וידגו לרוב כך בירך יעקב למנשה ואפרים על כן אי אפשר לפרש
רק

יד יוסף

א ברכות כ ע"א נה ע"ב ב"מ פד ע"א ב"ב קיח ע"ב ב"ר פ' נז :

חדושי גאונים

בא עד תכונתה ובפרט מגותהתלויים בידיעת הארץ לגבולותי' סביב כאשר כבר חלק להם הארץ לגבולותיה ומי יאמין לדברים כאילו אכן מזה ידע כל איש כי מרע"ה מפי עצמו לא ידע ולא כתב ולא חקק חוק וכולם[?]אל אחד צוהו ומפיו כתב לנו את התורה . וכל האומר כל התורה אמת חוץ מאות אחת שכתבה משה מדעתו כאילו כופר בעיקר וזה לך האות : ועתה אילו לא היה מרע"ה מת במדבר והיה עובר את הירדן מי יסכר פה דוברי שקר . כי אז היו הם יכולין לומר כי מעת בואו אל הארץ חקק חוקים ומשפטים הנוגעים אל הארץ לכן גם מגד זה היה ראוי אשר מרע"ה היה מוכרח למות במדבר. וע"ז אמר פ' עקב ראה למדתי אתכם חוקים ומשפטים כאשר צוני ה' אלהי. לעשות אותם בקרב הארץ אשר אתם באים שמה לרשתה · ר"ל בהיות אשר רק אתם באים אל הארץ לרשתה ולא אני מזה תוכלו לדעת כי החוקים והמשפטים שלמדתי אתכם הם מאשר צוני ה' אלהי ולא מלבי . וכן אמר כי אנכי מת בארץ הזאת איני עובר את הירדן וכו' ושמרתם את החוקים האלה . כי זה יורה אשר מיתת מרע"ה בעבר הירדן היתה

אהבת איתן

טענה זו דזה קבלו ישראל מרצון. ולפ"ז מימות אתבורות שקבלו ישראל גם תורה שבע"פ מרצון כדאי' בשבת א"כ נענשים עובדי כוכבים מאותה שעה גם על זה :

המתורגמן א) וועניגער. פעהלען . ג) וועניגער .

חדא הויין א"ר יצחק הוסיפו ליוסף אות אחת שנא' (תהלים פא) עדות ביהוסף שמו בצאתו על ארץ מצרים · מתקיף רב נחמן בר יצחק כתולדותם בעינן אלא בכל התורה כולה בנימן כתיב והכא בנימין שלם כדכתיב (בראשית לה) ואביו קרא לו בנימין :

צא שם אמר רב חנא בר ביזנא אמר רבי שמעון חסידא יוסף שקידש שם שמים בסתר (זכה ו)הוסיפו לו אות אחת משמו של הקב"ה יהודה שקידש שם שמים בפרהסיא (זכה ו) נקרא כולו על שמו של הקב"ה · יוסף מאי היא דכתיב (בראשית לט) ויהי כהיום הזה ויבא הביתה לעשות מלאכתו א"ר יוחנן [מלמד] ששניהם לדבר עבירה נתכוונו · ויבא הביתה לעשות מלאכתו רב ושמואל [א]חד אמר לעשות מלאכתו ממש נכנס וחד אמר [ב]לעשות צרכיו נכנס · (שם) ואין איש מאנשי הבית שם אפשר בית גדול כביתו של אותו רשע ולא היה בו איש · תנא דבי רבי ישמעאל אותו היום יום אידם היה והלכו כולם לבית ע"ז שלהם והיא אמרה להם חולה אני אמרה אין לה יום שיוסף נזקק[א] לה כהיום הזה · (שם) ותתפשהו בבגדו לאמר שכבה עמי (תנא מלמד שעלו למטה שניהם ערומים) באותה שעה באתה דיוקנו[ג] של [ג]אביו

רש"י

יעקב למנשה ולאפרים : בציר חדא הוו · דאבן השנית קאי : כתולדותם בעינן · כשמות אשר קרא להם אביהם : בסתר · שנתיחד עם הערוה והעמיד על עצמו וכבש את יצרו : יהודה שקידש ש"ש בפרהסיא על הים · כדלקמן : נקרא כלו · שם בן ד' אותיות כלול בשמו של יהודה : לדבר עבירה · והאי מלאכתו תשמיש : מלאכתו ממש · מלאכה : צרכיו · תשמיש :

תוספות

לעשות צרכיו · נראה משום דהוליא בלשון ביאה ויבא הביתה קא דייק כמי דלעשות צרכיו נכנס:

באותה שעה באתה דיוקנו של אביו · כתב רבינו משה הדרשן ואין איש מאנשי הבית *) לא היה שם מכלל דאיש אחר שלא מאנשי הבית כלומר חלוק ומופלג מתורת אנשי הבית היה שם וזהו דמות דיוקנו של אביו ותימה קצת מנלן דנראית לו בחלון ושמא מדכתיב בבית דמשמע בבית לא [אבל בחלון היה] :

*) שם בבית דמשמע דוקא מאנשי הביתי כנ"ל רש"ל

מהרש"א

והכא בנימין שלם · כדכתיב ואביו קרא לו בנימין גו' דגבי קריאת אביו דודאי איכא טעם בקריאתו כך כמו בכל בניו וכמו שפירש"י בן ימין בן שנולד בדרום או ימין מלשון חוזק כמו שפי' הרמב"ן הוצרך לכתוב ימין ביו"ד לידע טעם קריאת אביו כך אבל בכל התורה היכא דקרו לא איצטריך לאשמועינן טעם קריאתו וכיון שהיו"ד נחה לא דק למכתבה ודו"ק: יוסף שקידש שם שמים בסתר כו' יוסף מאי היא דכתיב כו' מלמד שניהם לדבר עבירה כו' · לכאורה הוא ראיי' לסתור וי"ל דאם לא היה מתכוין הוא כשבא לבית ג"כ לדבר עבירה אפשר שמיראת אדוניו פירש גם אז כמ"ש לעיל הן אדוני לא ידע אתי וגו' ולא חשך ממני מאומה כי אם אותך וגו' ויהי כדברה אליו יום יום ולא שמע וגו' דאין זה קידוש השם אלא מיראת אדוניו שמא ירגישו בדבר הזה אנשי הבית אבל הכא כתיב ויהי כהיום הזה וגו' ואין איש וגו' שלא היה לו יראה מאנשי בני בית כדלקמן אותו היום יום כו' דאשמעינן קרא דביאתו לבית היה ג"כ לדבר עבירה ביום הזה ושוב כשפירש אח"כ הרי זה קידוש השם בסתר והתוס' שכתבו משום דהוליאו בלשון ביאה ויבא וגו' ע"ש היינו לקמן למאן דאמר לעשות צרכיו נכנס שלא הביא תחלת המקרא אבל הכא לא הוצרכו לפרש כן אלא מתחלת המקרא ויהי כהיום הזה וגו' דריש ליה כמו שכתבנו ועי"ל למ"ד לעשות צרכיו נכנס מדלא כתיב לעשות מלאכה וכתב מלאכתו דייק ליה לעשות צרכיו ולא מלאכת אדוניו ומאן דאמר מלאכתו ממש מפרש לה מלאכתו המיוחדת לו כעין לעיין בפנקסו כמפורש בתנחומא ע"ש : ואין איש וגו' אפשר בית גדול כו' · ורש"י בחומש קמפיק זה הדרוש מרישא דקרא ויהי כהיום הזה כלומר ויהי כאשר הגיע יום מיוחד כו' ע"ש ולא ידענא למה הניח דברי התלמוד דלא מפיק ליה הכא אלא מסיפא דקרא ואין איש וגו' אפשר בית גדול כו' ויש ליישב פירש"י בחומש על פי התנחומא דדריש שם ר"י אין איש וגו' שבקש עלמו כו' ודריש נמי ר"י גופיה הא דיום אידם כו' והיינו מרישא דקרא ויהי כהיום הזה גו' גם מה שפי' שם יום מיוחד יום לחוק כו' הוא על פי' התנחומא ע"ש : באותה שעה באתה דיוקנו של אביו כו' · עיין מ"ש בתוס' בשם רבינו משה הדרשן מדכתיב כו' והיינו דמות דיוקנו כו' ומדכתיב בבית משמע בבית לא ע"כ תוכן דבריו ופי' בבית לא אבל בחלון היה וע"כ האי דיוקא לא קאי אאנשי בית כמשמעות הכתוב דהנהו ודאי בחלון נמי לא הוו דהלכו לבית ע"ז אלא דקאי אאיש אחר שלא מאנשי בית ואולי שרמזו בדמות דיוקנו והיא צורת יעקב החקוקה תחת כסא הכבוד נראית לו בחלון ושער השמים ולזה כתב מידי אביר יעקב ובמדרש כיון שבא ליזקק לה בא הקב"ה בדמות אביו ונתקררה ט' ע"ש וק"ל :

יד יוסף

א שבת מט ע"ב : ב ב"ר פ' פ"ז : ג קשה מנלן דהיה אביו . וי"ל מדהי"ל לכתוב ויהי כהיום הזה בבית גו'. ול"ל דכתיב ויבא אלא לרמוז שאביו היה דתיבת ויבא למפרע אביו . או נלמוד מנוטריקון ואין איש אי"ש נוטריקון אביו יעקב שם · (רמת שמואל) :

חדושי גאונים

מוכרחת מגד זה למען ידעו הדור האחרון כי תורת ה' תמימה כי הוא לזה כל אלה ומשה לא היה רק כותב התורה ולא המחוקק כאמור : וזה שאמר החכם הזה אשר י"א שהוא שם מלאך שאמר שמליון וימת שם משה ספרא ר ב א דישראל ר"ל שטעם שמת משה

גאון יעקב

ותתפשהו בבגדו לאמר שכבה עמי תנא כו' באותו שעה בא דיוקן של אביו כו'. המאמר מוקשה. וכי בלא אבני איפוד היה ליוסף הלילה לעשות הדבר הנבלה הזאת . ולמה לא אמר לו כי הוא מורד בה' ופוגם את נשמתו . ומה ענין אבני איפוד לכאן. אבל כי לדעת הזאת שאמרו שאף הוא לעשות צרכיו נכנס הענין לא היה מחמת רוע ל ב ב וחמדת היצר . אבל כי גם הוא טעה . ע"פ הסתכלות האצטגנינות כי ש נ י ה ם התחכמו לראות בצלמסאות ע"פ אצטגנינות אשר האומות ראו אז מזה העתידות · והסתכלו שמהם יצא זרע כשר וזרע אמונים לה' לכך גם הוא לעשות צרכיו נכנס . כי חשב שאין כאן ממרה פי האלהים . אחר כי המערכה יגיד לזה . כי ר א ו י להתדבק בה. ולהוליד זרע קודש . ובאמת הוא טעות . כי

עיון יעקב

כדאיתא במדרש גם חגב אותו יעקב : מתקיף לה רב נחמן בר יצחק כתולדתם בעינן · ואע"ג דת"ק ס"ל כתולדתם כסדר תולדתם והכי חמשים אותיות ת"ק הוא דס"ל הכי מ"מ י"ל דרב נחמן ס"ל דגם ר"ח בן גמליאל ס"ל בהא כת"ק ולא פליג עליו בהא או דגם ת"ק ס"ל כתולדותם וכשמות שקרי להן אביהם :

יוסף שקידש שם שמים בסתר · עיין מ"ש לעיל בפ"ק דף יו"ד : יוסף מה היא דכתיב וכו' · מייתי כל הסוגיא זו אף דמקרא מפורש הוא מעשה יוסף וסוגיא זו הוא קצת מעשה לסתור בהא דקאמר שניהם לדבר עבירה נתכוונו אפ"ה מייתי כל זה לאפוקי ממ"ד במדרש ואין איש שלא מצא עצמו איש לפ"ז י"ל שלא קידש ש"ש על ידו כלל כיון שביקש לחטוא רק שלא מצא עצמו איש להכי מייתי סוגיא זו פירוש אחר על ואין איש כוונת הפסוק עדות ביהוסף שמו הכוונה עדות שקדש השם ולא שלא מצא עצמו איש ביהוסף שמו מדהוסיפו לו אות משמו ועיין בסמוך מ"ש מהרש"א : חד אמר לעשות צרכיו הוא נכנס · הנה בודאי קשה הא אמרינן לעולם יהא דן את כל האדם לכף זכות והיאך קאמר על צדיק כזה שלעשות צרכיו נכנס אלא צ"ל כדאיתא בריש ברכות אמרו רבנן לרב הונא

הרי"ף

יהודה שקידש ש"ש בפרהסיא וכו' · אע"פ שכשנקרא יהודה עדיין לא קידש ש"ש ונקרא על שם העתיד וא"כ למה לא נקרא גם כן יהוסף בתחלה על שם העתיד אפשר לומר שמי שעתיד לקדש ש"ש בפרהסיא כגון יהודה על היה ראוי להקרא שמו בפרהסיא יהודה שנכלל בשמו שם בן ארבע אותיות אבל יוסף שקידש בסתר ראוי לייחד אות אחת של השם בסתר כי השם הגלוי לכל העמים הוא יוסף ויהוסף נקרא לעדות לישראל ומה שאמרו שיוסף קידש ש"ש בסתר הוא כי מי ידע אם כוונתו של יוסף היתה לטובה או לאו והקב"ה מעיד על מה שהיה בסתר דביוסף היה העיכוב שלא חטא : אר"י שניהם לדבר עבירה נתכוונו וכו' · אפשר דהא דרבי יוחנן אתיא אפי' למ"ד לעשות מלאכתו נכנס דמשמע שלא נתכוון לעבירה אלא לעשות מלאכתו ממש מ"מ שמא אחר שכניסתו הביתה להתחיל בעשיית מלאכה כוונתו היה דממנה יבא לעשות העבירה : מלמד שעלו למטה ערומים · נראה

ענף יוסף

רק מה שהברכה שייכא לשניהם יחדיו ולא תפרשהו רק על זה דלא שלטה עינא בישא בזרעו של יוסף וגזה ברכת שניהם שוה (ספר עיר בנימן) :

עץ יוסף

בהם . מש"ה נייד מקרא קמא · א"כ ק"ל אמאי נייד ריב"ח לקרא אחרינא · וניחא ליה דאי מקרא קמא ה"א במכוסי מהעין מש"ה הביא קרא דוידגו לרוב דמסיים בקרב הארץ יתר דאטו בשמים ובים ידגו · רק הודיענו דגם שיהיו בקרב הארץ לעין כל לא ישלוט בהם עין הרע · אי נמי ק"ל אי ריב"ח נייד מקרא בן פורת עלי עין · דזרעו מנלן · אי הכי גם דקרא דוידגו זרעם של מנשה ואפרים מנ"ל אימא דלדידהו לחוד ברכם ולא לזרעם · וניחא ליה באומרו כך ברכם יעקב למנשה ואפרים הכוונה דמאחר דברכה זו היתה למנשה ואפרים למה התחיל ויברך את יוסף וסיים יברך את הנערים ה"ל להתחיל ויברך את הנערים · רק שלא תאמר שברכה זו להם לבדם ולא לזרעם · התחיל ויברך את יוסף וסיים יברך את הנערים להורות שברכת הנערים לכל זרע יוסף נתנה · משא"כ בקרא דבן פורת עלי עין לא יש ראיה לזרעו של יוסף רק ליוסף לחוד (שבות יעקב) :

צא מלאכתו ממש · מלאכה ואי' במדרש לחשוב חשבונות של רבו · ועיין מ"ש בשה"ש רבה : אפשר בית גדול כו' · פי' אפשר ביתו של אותו האיש שהוא שר וגדול ולו כמה משמרות עבדים יקרה שהלכו כלם יחד · וליכא למימר דויבא הביתה היינו בתוך בית אחד מכלל הבתים אשר דירתו ובאותו

יאבד הון · שם טוב הוא יקר מכל הון : קשתו · שכבת זרעו על שם שיורה כחץ : ויפוזו · לשון ויפוצו שזיי"ן וצד"י מתחלפין זה בזה כמו צעקה וזעקה : שנעץ אצבעותיו בקרקע · ונסמך עליהם כדי (שיסיח דעתו) [שיתייסר] ויטרד בצערו ויעבור תוקף יצרו: מידי אבירותו של יעקב: משם זכה להיות באבן מאבני ישראל: רועה ישראל האזינה · כלפי שכינה נאמר נוהג כצאן יוסף קרי ביה כצאן יוסף המנהיגם כצאנו של יוסף אלמא מקרו ישראל צאנו של יוסף והוא הרועה : אלה תולדות יעקב יוסף · תולדות שיצאו מיעקב כנגדן ראוי לצאת מיוסף : ואעפ"כ יצאו מבנימין אחיו · אותם עשרה שפחתו מיוסף בעשר אצבעותיו : שגר באכסניות · בארץ נכריה : מופים · מפורש בדברי רבי תנחומא

ונראית לו בחלון אמר ליה יוסף (יוסף) עתידין אחיך שיכתבו על אבני אפוד ואתה ביניהם רצונך שימחה שמך מביניהם ותקרא רועה זונות שנאמר (משלי כט) ורועה זונות יאבד הון מיד (בראשית מט) ותשב באיתן קשתו אמר רבי יוחנן משום ר' מאיר מלמד ששבה קשתו לאיתנה · (שם) ויפוזו זרועי ידיו מלמד שנעץ (צפרניו) [ידיו] בקרקע ויצאת (שכבת זרעו) [תאותו] מבין צפרני ידיו · (שם) מידי אביר יעקב מי גרם לו שיכתב שמו על (גבי) [אבני] אפוד אלא אביר יעקב · משם רועה אבן ישראל משם זכה (יוסף ונקרא) [ונעשה] רועה (ישראל) שנאמר (תהלים פ) רועה ישראל האזינה נוהג כצאן יוסף · תנא ראוי היה יוסף לצאת ממנו י"ב שבטים כדרך שיצאו מיעקב אביו שנאמר (בראשית לז) אלה תולדות יעקב יוסף אלא שיצאת שכבת זרעו מבין צפרניו ואע"פ כן יצאו מבנימין אחיו וכולן נקראו על שמו של יוסף שנאמר (שם מו) ובני בנימין בלע ובכר ואשבל גרא ונעמן אחי וראש מופים וחופים וארד · בלע שנבלע בין האומות · בכר שהיה בכור לאמו · אשבל ששבו אל · גרא שגר באכסניות · ונעמן שנעים ביותר · אחי וראש אחי וראשי הוא · מופים וחופים הוא לא ראה בחופתי ואני לא ראיתי בחופתו · וארד א"ד שירד לבין אוה"ע וא"ד [א]שפניו דומין לוורד[א] :

א"ל יוסף עתידין אחיך שיכתבו על אבני כו' · סמיך אדרשה דלקמן משם רועה אבן וגו' והוא מבואר שנכתב שמותם במקום קדוש על אבני אפוד בבגדי קודש שיהיה שמם לזכרון בקדושה והוא בגדר ערוה כדאמרינן כל מקום שיש גדר ערוה אתה מוצא קדושה וזה שאמר רצונך שימחה שמך מביניהם בגדר ערוה ותקרא רועה זונות יאבד הון כו' · ופרש"י שם טוב שהוא יקר מכל הון עכ"ל ויש לפרשו כפשטיה יאבד הון היינו האבן האפוד שהיה שוה הון רב כדאמרינן פ"ב דע"ז · וקאמר מיד ותשב באיתן קשתו כו' ששבה קשתו לאיתנה כו' · עיין פרש"י ועי"ל מלשון קשוי ערוה וכן נראה מלשון ב"ר. וקאמר ויפוזו זרועי ידיו וגו' ויצא שכבת זרעו מבין כו' עיין פרש"י ועי"ל יפוזו מלשון פיזור חסר הרי"ש וזרועו מל' זרע וכן הוא לשון ב"ר ויפוזו זרועי ידיו אר"י נתפזר זרעו ויצא לו דרך צפרניו ומידיו לשון רבים קאמר דנעץ ידיו בקרקע כ"ה לשון תנחומא נעץ עשר אצבעותיו בקרקע כו' ודקדק לומר מבין צפרני ידיו כו' משום דודאי היה יוסף נזהר מליגע ידיו באמה כדאמרינן בפרק כל היד ומיהו משום בטול שכבת זרע נענש שלא יצאו ממנו י"ב שבטים כדלקמן ואמר משם זכה ונעשה כו' דגם לזה זכה מחמת שא"ל אביו שלא יהיה נקרא רועה זונות וגו' וקבל דבריו זכה להיות רועה לכלכל את אביו וביתו במצרים וק"ל : ראוי היה יוסף לצאת כו' שנאמר אלה תולדות יעקב יוסף וגו' · דלפי פשוטו כמו אלה תולדות נח שם חם ויפת הו"ל למכתב נמי הכא אלה תולדות יעקב ראובן כו' כסדר תולדותם וכ"ה בב"ר לא הוה צריך למימר כן אלא תולדות יעקב ראובן וכו' ולכך דריש ליה הכא אלה תולדות במספר דהיינו י"ב שהיו ליעקב ראוים לצאת מיוסף ולפי שהוא היה עיקר תולדותיו שכל עצמו של יעקב לא עבד אלא ברחל וכל מה שאירע ליעקב אירע ליוסף וזיו איקונין היה דומה לאביו כמפורש הכל בב"ר ולזה משפחתו ממנו עשרה בנים בהוצאת שכבת זרע נתנו לאחיו בנימין שהיה ג"כ בן רחל ויש לשאול אם אלו י' בנים שהוליד בנימין היו תחת הפחת של יוסף תולדות עצמו היכן הלכו דמסתמא בנימין נמי היה ראוי להעמיד תולדות ויש לפרש לא שכל אלו עשרה נולדו לבנימין תחת הפחת של יוסף אלא דקאמר דלכך נולדו לו כ"כ בנים עשרה שלא נולדו לא' מן השבטים כדי למלאות הפחת של יוסף ושיהיו י"ב בנים מבני רחל כמו שהיו ראוים לצאת מיוסף ולכך נקראו על שם

הרי"ף

נראה דיליף מדכתיב ותתפשהו בבגדו שאם היה הוא לבוש בלבושו עם ענין התפשה בבגדו לומר שכבה עמי כי אין זו תפישה כיון שיכול להשמט מהלבוש ולילא אבל להיות שעלו שניהם למטה ערומים ואחר כך כשראה דיוקנו של אביו ותשב באיתן קשתו רצה יוסף ללבוש לבושו אז באה היא ותפשה בבגדו שלא הניחו ללבשו לומר כיון שאתה ערום עמי במטה שכבה עמי ולא תלבש לבושך : משם זכה יוסף ונקרא רועה . ונראה לפרש מהו אבן ישראל ובפרש"י כתוב זכה להיות באבן מאבני ישראל ועדיין לא מפורש בדברי רש"י מהו ענינו אמנם להיות שדיוקנו של אביו נראית לו בחלון ואמר לו עתידין אחיך שיכתבו על אבני האפוד ואתה ביניהם רצונך שימחק שמך מביניהם ותקרא רועה זונות וכשזכה יוסף ולא נכשל בעבירה אז נתייחד שמו ליכתב באבני אפוד כאחד משבטי ישראל וזהו משם רועה אבן ישראל זכה להיות רועה וזכה להיות חקוק באבני ישראל החקוקים באפוד ולא ימחה שמו מבין שמות השבטים :
היו

עיון יעקב

ליעיין מר במילי אמר להו ומי חשידנא בעינייכו אמרו ליה ומי חשיד קב"ה דעביד דינא בלא דינא הכלל מגמרא זו דאע"ג דאסור לדון לכף חובה ולחשוד את הצדיק מ"מ כדי שלא יאמרו דקב"ה עביד דינא בלא דינא מותר לחשוד כדי להצדיק מדותיו של הקב"ה א"כ גם ביוסף שנתפס בבית האסורים י"ב שנה והיאך יעביד הקב"ה דינא בלא דינא לכך קאמר לעשות צרכיו נכנס רק שבאת דיוקנו של אביו וכו' ומ"ד לעשות מלאכתו נכנס ס"ל דלכך נענש בשביל שסלסל בשערו והקב"ה מדקדק עם הצדיקים כחוט השערה : עתידין אחיך שיכתבו על אבני אפוד ואתה ביניהם רצונך שימחה שמך מביניהם . הא דלא קאמר ליה עתידין בניך שיעמדו על הר עיבל ויאמרו ארור אשר לא יקים את דברי התורה וכדאיתא בשבת פ"ה דף נ"ה גבי ראובן י"ל חדא דמעשה אפוד קדים ועוד ששבט יוסף לא עמדו על הר עיבל רק על הר גריזים ועוד דעבירה זו לא נאמר בהדיא דרך פרט כמו בראובן דכתיב ארור שוכב עם אשת אביו והא דלא קאמר כראובן מאבני אפוד עמ"ש שם בשבת : שימחה שמך מביניהם . הא דלא קאמר שלא יכתבו שמו כלל אפשר דסמיך אקרא דכתיב רועה זונות יאבד הון יאבד משמע שכבר היה ועיין באלשיך פ' ויחי משמע שיהא שמו כהה כלומר כאילו מחה קצת אבל לא שלא יהא נחסר שמו משבטים אכן בסמוך דקאמר לו מי גרם לו שיכתב שמו על גבי אבני אפוד משמע דאם היה חוטא לא נכתב כלל : אלא שיצא שכבת זרעו מבין צפרניו . אפשר דמה"ט לא היה נחשב מנשה לבכור גמור כיון שלא היה בכור כחו וראשית אונו טפה ראשונה כמו שאמר יעקב על ראובן לכך היפך יעקב במתכוין אפרים לפני מנשה להראות שגם מנשה אינו בכור גמור וזה שאמר ידעתי בני ידעתי איתא במדרש ידעתי מעשה ראובן ובלהה ידעתי מעשה יהודה ותמר אף כאן ידע שיצא ש"ז מבין צפרני ידיו לכך מנשה אינו בכור גמור : אעפ"ב יצאו מבנימין . ואפשר דהשתא

עין יוסף

ובאותו בית המיוחד לא היה איש·דא"כ ויבא בבית אחד מבעי לי· אבל ויבא הביתה משמע הבית הידוע שהוא כולל כל ארמון אדוניו · דומיא דלא ידע אתי מה בבית אינו גדול בבית הזה (יפ"ת): ונראה לו בחלון· כתבו התוס' ואין איש מאנשי הבית מכלל דאיש חלוק מאנשי הבית היה שם· דיוקנו של אביו · ותימה מנ"ל שנראית בחלון . ושמא תיבת בבית משמע בבית לא ע"כ כוונתו דתיבת בבית יתר וסגי ואין איש מאנשי הבית שם כתב תיבת בבית יתר לומר שזה שלא מאנשי הבית שהוא דיוקנו של אביו אז בבית לא היה רק בחלון (שבות יעקב) והיפ"ת כתב וז"ל שהכוונה בזה כי בחלון בית משכיות עינו וחכמתו הליץ ביחוסו והיות השכינה שורה בבית אביו וזו היא כתיבתן על אבני אפוד לזכרון לפני ה' תמיד · ובחטא זה יאבד טובה הרבה : ופירוש ששבה קשתו לאיתנה · ששבה זרעו על שם שיורה כחץ · וכהא דאמר במדרש רבה נמתחה הקשת וחזרה הה"ד ותשב באיתן קשתו קשיותו · שכשנתן דעתו לפרוש מהעבירה וכבש יצרו חזרה : שנעים ביותר · דמלת קראו נעים אלא נעמן משמע חיזוק והתמדת היופי · וזהו שאמר שנעים ביותר : וראשי הוא שאני קבלתי ראשיותו וגדולתו עלי · אבל אחי היו ממאנין בגדולתו ושונאים אותו · אבל הוא ראשון על כרחן כי ידע שניתנה לו בכורת ראובן (יפ"ת) : מופים מפורש בב"ר פ' נ"ד מופים

ענף יוסף

צא תנא ראוי היה יוסף לצאת ממנו י"ב שבטים כו' ואעפ"כ יצא מבנימין אחיו כו' · ענין זה קשה להבין א"כ אם לא היה יוסף חוטא היה בנימין נעדר הבנים ואיכא
שהיה

א שבת קיח ע"ב :

חדושי גאונים

שם ולא עבר את הירדן הוא למען הודיע אותנו כי משה לא היה רק ספרא רבא דישראל ר"ל שהיה רק כותב התורה מפי הקב"ה ולא המחוקק . ואת זאת אנו יודעים ע"י שמת שם בעבר הירדן . וא"כ כל המאמרים עולים בקנה אחד להגיד שבחו של מרע"ה לספר מעלתו ולפרש ענין מיתתו וכל אחד מבאר מהמקום שהגיע לו חבירו כדרכם ז"ל בכל מקום והדברים נכונים ונכוחים למבין. (באר רחובות) : עוד נוכל לבאר כי המאמר הזה אומר דורשני והערותיו ידועות ושמעתי שד' מילין רמז לד' סברות שנאמר כאן על שבת דואגו על מיתת השלם כי סברת מ"ה ר"ל החכמים יאמרו לפום ריהטא שאנו דואגים עליו כמו שעל משה נאמר וכי מי שעשה צדקת ה' יהיה נשפט עם ישראל שהם ראובן וגד אשר לא זכו ליכנס לא"י וגם לא נתן לו שאלתו שיכנס שם ולזה הביא סברת מ"ה תהלה אמנם אח"כ אמר שהסברא אמיתית גלה אותה הקב"ה שאין אנו דואגים על הנפטר רק על הנותרים ובזה חלקו י"א דהיינו משום החסרון שיעשה במעשה וזהו מי יקום וכו' ושמואל אמר דמשום החסרון שעושה בעיון . ור' יוחנן אמר דמשום חסרון החכמה עצמה שאין לה משא שבה תחול · ואלה הן הד' סברות .

גאון יעקב

האמת האצטגניות הורה . על אסנת בתה כי תנשא ליוסף בסיתר ותוליד מנשה ואפרים ולזאת אין ראוי לסמוך על הוראת האצטגנינות. והשלמהאות כי אין הוראתם אמיתות

המתורגמן א) איינע ראזע ·

יוסף כמו שני בניו אפרים ומנשה נקראו על שם שביו כמ"ש כי נשני אלהים וגו' וכי הפרני אלהים בארץ עניי וגו' כך נקראו אלו י' בני בנימין ע"ש שביו של יוסף ומהטעם כי שמות הרבה מהשבטים טעמם מפורש בכתוב ראו חז"ל לתת במדרשות טעם גם בשאר שמות כדאמרינן בפ"ק דברכות מנלן דשמא גרים דכתיב אשר שם שמות בארץ וגו' והשמיט הכא לפרש שם מופים משום דבפרשת פנחס קראו שפופם ועל פי התנחומא פירש"י טעם לשם מופים ע"ש וכן לשם שפופם פרש"י בפרשה פנחס ע"ש שהיה שפוף בין האומות ודו"ק: עבד שלקחו רבו ט' · דאיתא במדרש שהיה כתוב בנימוסי מצרים שאין עבד מולך ולא לובש בגדי שרים כפרש"י בפסוק נער עבד עברי והיתה תשובת פרעה גנוני מלכות אני רואה בו כלומר שאני רואה בחכמתו ותוארו שאין זה מן יחוסי עבדים אלא מבני מלכים ושלא כדין נמכר לעבד כמ"ש כי גנב גנבתי מארץ גו' וכן שאמרו ליה א"כ יהא יודע בע' לשון כו' היה בנימוסיהם וכדאמרינן בסנהדרין דלא העמידו אלא היודע בשבעים לשון: ואמר בא גבריאל ולימדו כו' הוסיף לו אות אחת משמו כו' שנא' עדות ביהוסף גו'· איתא במדרשים רמז בהאי קרא שמתחיל בע' ומסיים בע' והא ודאי הא דזכה יוסף לתוספת ה"א היה בעבור שקידש שם שמים בסתר כדלעיל אלא דהכא קאמר על ידי שקידש שם שמים בסתר וכבש יצרו זכה בשעה הצריכה לו להוסיף לו ה' משמו של הקדוש ברוך הוא כדי שידע בע' לשון ושעי"ז יעלה לגדולה ואולי שכבש יצרו באשת פוטיפר לא היה זוכה לכל זה ופירוש הכתוב כך הוא עדות ביהוסף גו' שם של י"ה שהוא עדות לישראל בגדר ערוה כמ"ש שבטי יה עדות לישראל גו' נתקיים ביוסף שנתוסף לו ה' ביהוסף שמו הוא שם י"ה ועי"ז זכה בצאתו מושל על מצרים כי גם שפת לא ידעתי אשמע ויש בזה רמז בתורה שאמר פרעה הנמצא כזה איש אשר רוח אלהים גו' דהיינו כח מלאכי שמים כמ"ש עושה מלאכיו רוחות גו' או אות ה' משמו של הקב"ה הוא רוח אלהים ואמר ע"ז אחרי הודיע אלהים אותך את כל זאת גו' דהיינו ע' לשון אין נבון גו' ועל פיך ישק גו'· ואמר למחר כל לישנא כו' אישתעי איהו בלה"ק לא הוה ידע כו'· גם בזה יש רמז בקרא דבתר האי קרא דמייתי כתיב ויקרא פרעה שם יוסף צפנת פענח גו' ע"ש מילי דטמירן לפרעה היינו לה"ק גליין כבר ליוסף היינו ע' לשון גליין ליה עתה בתוספת ה' לו· מסוגיא זו משמע דלה"ק איננו בכלל שבעים לשונות וכן נראה דע' אומות בזולת ישראל כדמוכח מע' פרי החג והא דאשבעיה פרעה דלא מגלי ליה לאו משום נימוסיהן שידע המלך כל ע' לשונות דודאי לה"ק איננו בכלל ע' לשון אלא משום דגנאי היה לו לפרעה שיוסף ידע בלשון א' שהוא לה"ק יותר על ע' לשון והוא לא ידע להשיב לו השתא אין מקום לקושיית הרא"ם גבי פי המדבר גו' דאיך הורשה יוסף לדבר עם אחיו בלה"ק כו' ע"ש דפרעה לא אשבעיה אלא משום גנאי שלא ישתעי עמו כיון שלא יוכל להשיב לו וק"ל: כי א"ל אבי השביעני א"ל איתשל כו'· דמשמע מתוך הכתובים שהוצרך יוסף לרבות עליו רעים לבקש מפרעה על כך כמו שכתוב וידבר יוסף אל בית פרעה גו' אם נא מצאתי חן בעיניכם דברו נא באזני פרעה לאמר אבי השביעני גו' והיינו דלא ניחא ליה לפרעה משום דאיתא במדרשות שראה פרעה שנתברך נילוס כשבא יעקב למצרים גם שפסק הרעב וע"כ רצה לעכב גם ארונו שם ולולי השבועה של יוסף שקבל עליו לא היה נתרצה פרעה להעלותו משם כדכתיב עלה וקבור את אביך כאשר השביעך ובודאי דהיה מפציר ביוסף משום זה זיל איתשיל אשבועתך אי לאו דא"ל ואיתשל נמי אדידך ודו"ק:

צב שם א"ר חייא בר אבא אמר ר' יוחנן בשעה שאמר פרעה ליוסף (בראשית מא) ובלעדיך לא ירים איש את ידו ואת רגלו אמרו לו אצטגניניו עבד שלקחו רבו בעשרים כסף תמשילהו עלינו אמר להן גנוני[א] מלכות אני רואה בו אמרו ליה אם כן יהא יודע בשבעים לשון (אמר להן אי הכי למחר איבדקיה בליליא) בא גבריאל ולימדו שבעים לשון לא הוה קא גמיר הוסיף לו אות אחת משמו של הקב"ה ולמד שנאמר (תהלים פא) עדות ביהוסף שמו בצאתו על ארץ מצרים שפת לא ידעתי אשמע· לצפרא כל לישנא דאשתעי[ב] פרעה בהדיה אהדר ליה איהו לסוף הוה קא משתעי יוסף בלשון הקודש ולא הוה פרעה ידע מאי הוה קאמר (א"ל מאי האי א"ל לה"ק) א"ל אגמרן אגמריה ולא הוה קא גמיר אמר ליה אשתבע לי דלא מגלית אשתבע ליה כי קאמר ליה יוסף (בראשית נ) אבי השביעני לאמר א"ל זיל איתשיל[ג] אשבועתך א"ל לאיתשיל נמי אדידך ואע"ג דלא

תנחומא שהיה פיו כפי יעקב אביו בהלכות שקבל משם ועבר: איצטגניניו · חכמיו וחוזים בכוכבים ויודעין בחכמת המזלות: גנוני מלכות · גווני מלכות בחכמה וגבורה ויופי: עדות ביהוסף שמו · סיפיה דקרא שפת לא ידעתי אשמע: איתשיל אשבועתך · תשאל לחכמים

עיון

אתי שפיר הא דאיתא במדרש פ' ויגש ויפי כדברה אל יוסף יום יום כניה של רחל ניסן שוה וגדולתן שוה קשה יותר הל"ל היו בניו של יעקב כי למשפחותם לבית אבותם אלא ג"כ הפי' לפי שבניו של בנימין הם הם בניו של יוסף:

אמרו לו אילטגניני פרעה עבד שלקחו רבו וכו'. אמרו כן לפי שהוריד אילטגניניו מגדולתן כדאיתא לעיל בפ"ק דף י"ב ועיקר נער שלכן היה לפי שהוא עבד שיהא ממשלתו עליהם ממשלת עולם כיון שהוא עבד אין דרכו להיות עולה לגדולה יותר מזו ויגלו הם ממנו וכדכתיב מה"ע עבדים משלו בנו ואין פורק מידם לכן השיב להם פרעה גנוני מלכות אני רואה בו ממילא יעלה לגדולה יותר ויגלו ממנו: **לא** הוה קגמר הוסיף לו אות אחת. פי' דלא הוה מצי למיגמר אילו חטא בפוטיפר וכדאיתא ביומא דף ל"ט עבירה מטמטם לבו של אדם שנאמר ונטמתם אל תקרי ונטמתם אלא ונטמטם משא"כ עכשיו

יעקב

שהוסיף לו אות ה"א שהוא עדות לו שקדש השם בסתר ולא חשב אפילו לעשות עבירה כדלעיל לכך היה לבו פתוח ללמוד ועיין במדרש שברכו עליו מלאכי השרת חונן הדעת ועיין מהרש"א: **א"ל** איתשיל אשבועתך. אע"ג דאיכא מאן דס"ל דאין נשאלין בשבועה אלא מדוחק או לדבר מצוה כדאיתא בי"ד בסימן ר"ג ור"ל מ"מ י"ל דזה נקרא לדבר מצוה כיון שיש בו צרכי רבים כדאיתא במדרש והובא במהרש"א שע"י שיעקב יהיה במצרים יתברך הנילוס בשבילו וצרכי רבים הוי כמו לדבר מצוה כדאיתא בי"ד סימן רכ"א סעיף כ"א בהג"ה לזה שפיר השיב לו יוסף א"כ איתשיל נמי אדידך שיש ג"כ בזה צרכי רבים שימלוך מי שבקי בכל הלשונות ואפשר דלזה רמז המדרש בפ' ויחי ויקרא לבנו ליוסף למה לא קרא לראובן שהוא הבכור וליהודה לפי שספק בידו לעשות והשבעה מסורה לו ע"כ דהוא לבכורה כפל ולפ"ז ניחא שספק בידו לעשות שפרעה אינו יכול לומר איתשיל

ענף יוסף

דתרוי שהיו נשמות זרע יוסף נכלל עם זרע בנימין והיו לאחדים . ואיכא דתרוי שכשיו שנדחו עשרה בני יוסף לסוליד ע"י בנימין . די לבנימין בזה . אבל אילו לא נדחו מיוסף ודאי היה בנימין מוליד כי לא כליא שבטא (שפת אמת מגלי כ"ז) :

צב איתשיל נמי אדידך . עיין מ"ש בעץ . אך אכתי קשה דאי ידע פרעה דכשלא קבל הנאה יכול להתיר דמכאן למד הרשב"א מדא"ל פרעה איתשיל אשבועתך . איך גיזמו יוסף בשקר אלא נמי איתשיל מאחר שאינו יכול לישאל הלא יאמר לו פרעה שקר אתה אומר

עץ יוסף

שהיה יפה מאד בכל דבר שכל הלכות שמסר שם ועבר ליעקב מסרן לו ע"כ דמופים משמע שהיה פיו כפי אביו שכל מה שקבל מפי רבותיו מסר לו כמ"ש התוס' ורמז השם הזה ליופי וחכמה דמופים לשון רבים · וכן ותופים רמז הוא לא ראה בחופתי ואני לא ראיתי בחופתו :

צב תמשילהו עלינו · שהיה מוכתב בסקרידין (פי' בנמוסי) של פרעה שאין עבד מולך · ואם מפני צורך השעה · כבר היה יכול להפקידו על השבר מבלי שימליכנו (יפ"ת): גנוני מלכות · גווני מלכות בחכמה וגבורה ויופי · שכאשר חקרו על יוסף והגיד עמו ומולדתו והראה להם איך שהוא מלומד בכל החכמות יצא משפטו שאין בו תורת עבדות כי אינו אלא גנוב מארץ העברים · ואין תורת עבדות אלא בלקוח בשבי או יליד בית · וזה וייטב בעיני פרעה כשבאו אחי יוסף שנתפרסם לכל לדקת דינם ולזות שפתים הורחק מהם : איתשיל נמי אדידך · ואע"ג דלא ניחא ליה · ותימה הלא לא היה יכול לישאל על נדרו כי אם מדעתו של פרעה כו' ובמה גיזמו · ולא יוכל להתיר אלא מדעתו (תוס') וקשה אמאי לא קשה ליה על מ"ש פרעה אתשיל אשבועתך · דהיה ליוסף להשיבו אבא מת ואין מתירין לו אלא בפניו ותירץ בס"א ע"פ מ"ש הרשב"א בשם הר"ח פרק השולח דהיינו דוקא כשקבל הנאה בשביל השבועה · אז אין מתירין לו אלא בפניו · ודייק לה מדא"ל פרעה איתשיל אשבועתך · משום הכי לא קשה לי' במאמר פרעה שיוסף לא קבל

שהיו בזמן א' אלה החולקים אמנם ר"נ ושמליון היו בדור אחר יותר אחרון ונחלקו גם בזה במחלוקת עצמו וסדרם הגמ' בכאן. כי ר"נ ס"ל שיש לדאוג על חסרון המעשה וכן אמר וימת וכו' כלומר וי שמת משה עבד ה' שהיה מזכה לישראל במצות . ושמליון אמר ווי שמת משה ספרא רבה שהיה מזכה אותם בדעות. ואני אומר כי בהיות מיתת משה ע"ה מיתת נשיקה כנודע ועניין הנשיקה התדבקות השכל התחתון עם העליון בכל כך דבוק ונשיקה כי רגע ימשו אסורי בינו וישאר החמר בלתי שום אחיזה עם הנשמה וימות ויפרד ממנה לגמרי . ולזה אמר שאלמלא מקרא כתוב א"א לאומרו כי כפי הכתוב צריכים אנו לומר שמשה מת בנבו ונקבר בגד ויש ד' מילין ממקום למקום ואם כן אנו צריכים לומר שהצריכה כל אותו זמן ההליכה ממקום למקום וזה דבר מבהיל כי מי הוליכו אחר שאין כח בגופכלל להוליכו אלא היהמוטל באותה השתרה מדבוק השכינה וכמו שכתב רש"י בכנף לבוש הודו אין ספק שבאותו העלם והסתר נתארך הענין עד שבא אל גד ושם פסק לגמרי · ואולי אלה ד' מילין רומזים אל ד' עולמות שהוא תהלה התחיל להשכיל בעולם השפל ומשם נעתק אל עולם הגלגלים ומשם אל עולם המלאכים משם אל עולם הספירות ושם נח ושקט ומדבק בדבוק

גאון יעקב

וברור . ובקל יוכל האדם לטעות . כי הוא יורה אבל לא בבירור . וכמו ענין החולם . אשר יש בו מעט צודק . אבל רב מהכוזב והקב"ה רצה להורות . שאנחנו נתעלים במעלה מכל האומות ע"כ נתן לנו אורים ותומים ·

המתורגמן א) דיא פארמען . ב) גערעדעט . ג) פרעג .

רש"י

היתירוה לך: אושפיזכן לגבורה · שבית קדשי הקדשים בנוי בחלקו: בכחש אפרים · שירא לסמוך עלי וכחשו באמונתם: רד עם אל · ירד לים על שבטח בהקב"ה: ישראל ממשלותיו · דיהודה שנתקדש למשול בהם: שכבר נאמר לוי למעלה · משה כתב בתורה אלה יעמדו לברך וגו' שמעון ולוי וגו': שכבר נאמר לו למטה · בספר יהושע (ח) וכל ישראל וזקניו עומדים מזה ומזה לארון נגד הכהנים והלוים אלמא כהנים ולוים למטה

ניחא ליה אמר ליה (בראשית נ) עלה וקבור את אביך כאשר השביעך:

צג שם יהודה מאי היא דתניא [א]היה ר"מ אומר בשעה שהיו ישראל עומדים על שפת הים היו שבטים (מדיינים) [מנצחין] זה עם זה זה אומר אני יורד תחלה לים וזה אומר אני יורד תחלה לים קפץ [דף לז ע"א] שבטו של בנימין וירד תחלה לים שנאמר (תהלים סח) שם בנימין צעיר רודם א"ת רודם אלא רד ים והיו שרי יהודה רוגמין אותם שנאמר (שם) שרי יהודה רגמתם (שרי זבולן שרי נפתלי) · [ג]לפיכך זכה בנימין הצדיק ונעשה אושפיזכן[ד] לגבורה שנאמר (דברים לג) ובין כתפיו שכן א"ל רבי יהודה לא כך היה מעשה אלא זה אומר אין אני יורד תחלה לים וזה אומר אין אני יורד תחלה לים [ג]קפץ נחשון בן עמינדב וירד לים תחלה שנאמר (הושע יב) סבבוני בכחש אפרים ובמרמה בית ישראל ויהודה עוד רד עם אל ועם קדושים נאמן ועליו מפורש בקבלה (תהלים סט) הושיעני אלהים כי באו מים עד נפש טבעתי ביון מצולה גו' אל תשטפני שבולת מים ואל תבלעני מצולה ואל תאטר עלי באר פיה באותה שעה היה משה מאריך בתפלה א"ל הקב"ה ידידי טובעים בים ואתה מאריך בתפלה [לפני]. אמר לפניו רבש"ע מה יש לי לעשות א"ל (שמות יד) דבר אל בני ישראל ויסעו ואתה הרם את מטך ונטה את ידך על הים ובקעהו וגו' לפיכך זכה יהודה לעשות ממשלה בישראל שנאמר (תהלים קיד) היתה יהודה לקדשו ישראל ממשלותיו מ"ט היתה יהודה לקדשו ישראל ממשלותיו משום דהים ראה וינס:

צד שם תניא [ד]רבי אליעזר בן יעקב אומר אי אפשר לומר לוי למטה שכבר נאמר לוי למעלה ואי אפשר לומר למעלה שכבר נאמר למטה הא כיצד זקני כהונה ולויה למטה והשאר למעלה רבי

תוספות

והיו שרי יהודה רגמתם רוגמין אותן. קך שניה בריית' במכילתין משל למה הדבר דומה למלך בשר ודם שהיו לו שני בנים אחד גדול ואחד קטן אמר לקטן העמידני עם הנץ החמה אמר לגדול העמידני בג' שעות בא הקטן להעמידו עם הנץ החמה ולא הניחו גדול אמר לו לא אמר לי אלא עד ג' שעות והקטן אמר לא אמר לי אלא עד הנץ החמה מתוך שהיו עומדים להובין נגער אביהן אמר להן בניי מכל מקום שניכם לא כוונתם אלא לכבודי אף אני לא אקפח את שכרכם מה שכר נטלו שבטו של בנימין שירד תחלה לים שפרתה שכינה בחלקו שנאמר וכו' ומה שכר נטלו שבטו של יהודה זכה למלכות שנאמר שרי יהודה רגמתם אין רגמתם אלא מלכות שנאמר באדין אמר בלשצר והלבישו לדניאל ארגוונא (דניאל ה):

מהרש"א

קפץ שבטו של בנימין וירד לים כו' · ר"ל קודם שנבקע הים והאמינו בדבר ה' אל משה דבר אל בני ישראל ויסעו כפרש"י בחומש אין להם אלא ליסע שאין הים עומד בפניהם כו' ע"ש ודכתיב בתר הכי ואתה הרם את מטך גו' ובקעהו ויבואו בני ישראל גו' היינו משום שאר שבטים שלא בטחו בדבור ויסעו גו' ויראו לנפשם לירד בים ומייתי שנאמר שם בנימין גו' דלעיל מיניה איירי בקריעת ים סוף דכתיב קדמו שרים גו' במקהלות ברכו גו' כמפורש פ' כשם ע"ש: [שהיו שרי יהודה רוגמים אותם כו' · פרש"י בס' תהלים שהיו מתקנאין בהם והיו זורקין בהן אבנים וכן שרי זבולון כו' ע"ש ואמר שזכה בנימין כו' שנאמר ובין כתפיו גו' יבואר פ' איזהו מקומן]: קפץ נחשון כו' · עיין פרש"י ועי"ל ע"ש פסל מיכה שהיה עמהם בים כמ"ש ועבר בים צרה כדאמר פרק חלק אבל יהודה עוד רד עם אל כפרש"י ומסיים ביה ועם קדושים נאמן שקידש ש"ש והאמין בה' ובמשה לירד לים כמ"ש ויסעו אין להם אלא ליסע כו' ואמרו ועליו מפורש בקבלה כו' לפי שבתורה אמר ויצעקו בני ישראל אל ה' גו' דהיינו תפלה וא"ל הקב"ה מה תצעק

הרי"ף

היו שבטים מדיינים כו'. יש לדקדק שכיון שהים פתוח מכל עבר ויש בו כדי ליכנס כמה בני אדם בבת אחת מה להם ולמחלוקת לומר אני נכנס תחלה הרי הים פתוח וכל הרוצה ליכנס יכנס מעבר אחר ובספר כסף מזוקק ביארתי שלהיות נכנס תחלה ארונו של יוסף כי בזכותו נקרע הים וכל שבט הבא ליכנס היה רוצה ליקח עמו ארונו של יוסף כדי ליכנס עמו אל הים ועל זה היה כל אחד אומר אני נכנס תחלה עד שקפץ שבט בנימין ונכנס אע"פ שלא היה עמו ארונו של יוסף שנאמר שם בנימין צעיר רודם אל תקרי רודם אלא רד ים ומ"ש אל תקרי רודם הוא שאם הוא מלשון רידוי וממשלה הל"ל צעיר רודם מאי רודם לכך דרשו רודם נוטריקון מלשון רד ים ואע"פ שהוא נדרש מלשון רד ים מ"מ אינו זז ממשמעו שהוא לשון רידוי וממשלה שזכה שבט בנימין למלוכה ורידוי מגד זה ומ"מ כיון ששרי יהודה רגמו אותם וקפצו אל הים היה רידוי וממשלת בנימין מעוטה מן ממשלת ומלוכת יהודה וזהו שם בנימין צעיר רודם נתמעט רידויו וממשלתו לפי שכשרד ים שרי יהודה רגמתם והיו רוגמים אותם וגלאום והיו עיקר בירידת הים ולפיכך לבנימין שהתחילו בקדוש שמו יתב' התחילה ממנו המלוכה של שאול ובשביל החיתום שהיה מיהודה כי רגמו אותם היה המלכות והרידוי אחר כך ליהודה כי ממנו פנה ממנו יתד:

עיון יעקב

אשבועתך והשבועה מסורה לו כי הוא מושל בכל ארץ מצרים: **יהודה** מה היא. ואף ע"ג דבפרק קמא אמרינן דקידוש השם של יהודה היה בפרהסיא במעשה תמר מכל מקום סבירא ליה כדאיתא במדרש די להודאה שתכפר על הביאה לכך קאמר דקדוש השם היה שקפץ תחלת לים ועי"ל דמ"מ קשה ליה מפני מה זכה יהודה להיות ממשלתו לדורות כדכתיב לא יסור שבט מיהודה לה"ק לפי שגם זרעו אחריו תפסו אומנות אבותיהם לקדש שם שמים בפרהסיא וסמך עצמו אקרא היתה יהודה לקדשו ישראל ממשלותיו משום דהים ראה וינס וכן הוא במדרש תהלים ע"ו על פסוק נודע ביהודה גדול שמו ואפשר דמה"ט לפי שיוסף לא קדש ש"ש רק בסתר זכה להיות רק משנה למלך משא"כ יהודה שקדש שם שמים בפרהסיא זכה למלוכה ממש: **היה** השבטים מדיינים זה עם זה. מדלא קאמר אלו עם אלו נראה דרק שני שבטים היו מדיינים זה עם זה דהיינו ראובן שהוא הבכור ויהודה שהוא המלך כי יהודה גבר באחיו: **קפץ** שבטו של בנימין וירד תחלה לים. ואפשר דמה"ט זכה שבטו למלך ראשון שהוא שאול ובניו כדכתיב ישראל ממשלותיו הים ראה וינס לכך היו שרי יהודה רוגמין אותו כי המלוכה שייך לו ולבית דוד דוקא וע"ד הדרש י"ל לפיכך זכה בנימין שנעשה אושפיזכן לגבורה פירש"י שבית קדשי הקדשים בנוי בחלקו ע"ד דאיתא במדרש פרשת ויחי בנימין זאב יטרף שני פסטים האחד שיהיה טורף וחוטף המלוכה כדכתיב ושאול לכד המלוכה וחד אמר שחוטף ואוכל הקרבנות לפי שבית המקדש בחלקו וא"כ בנימין שקפץ תחלה לים כדי שיזכה למלוכה קשה דהלא בלא"ה ימלוך שאול דכתיב בנימין זאב יטרף שחוטף המלוכה לפיכך זכה להיות בין כתפיו שכן כדי שיתקיים ברכתו בענין אחר שיהא חוטף ואוכל הקרבנות: **זכה** בנימין הצדיק ונעשה אושפיזכן לגבורה. פרש"י שבית קדשי הקדשים בנוי בחלקו וביומא דף י"ב ע"א פרש"י שהארון נתון בחלקו ע"ש ואפשר דתנאי דהתם פליגי נ"כ בפלוגתא דתנאי דהכא ע"ש:

הא כיצד זקני כהונה ולויה למטה והשאר למעלה. כתב מהרש"א וק"ק הא בהאי קרא מפורש שנושאי ארון הם ולא זקנים שפסולין לעבודה עכ"ל ואפשר דלאו זקנים ממש

עץ יוסף

הנאה מאביו בשביל השבועה אבל מפרעה קיבל הנאה ואין מתירין לו אלא מדעתו · ועיין בענף:

צג יהודה מאי היא · ר"ל דאמר לעיל בסימן ל"א אמר רב חנן בר ביזנא יהודה שקידש ש"ש בפרהסיא זכה וקרא כולו על שמו של הקב"ה · וקאמר כאן יהודה מאי היא שקידש שם שמים בפרהסיא. ועיין בענף: **זה** אומר אני יורד תחלה כו' · אף דהים רחבת ידים והיו כולם יכולים לירד לים · אך הם דקדקו בדברי הקב"ה שאמר למשה דבר אל בני ישראל ויסעו ויבואו בני ישראל בתוך הים. דתיבת בני ישראל שנית מיותר. דסגי אומר ויבואו בתוך הים לכן שבט יהודה אמרו שבתיבת בני ישראל המיותר לי נוה שאעבור תחלה להיותי מלך כוללות כל ישראל. ובנימין אמר לי נוה בתיבת בני ישראל יתר שנולדתי אחר שנקרא שמו ישראל וכל השבטים נולדו בעודו שמו יעקב. ושרי זבולן ושרי נפתלי באו בטענה שהים בחלקם שלהם נוה בתיבת בני ישראל היתר כמשה"כ זבולן לחוף ימים ישכון. נפתלי ים ודרום ירשה (מהרמ"ג): **א"ל** רבי יהודה לא כך היה המעשה כו'. צריך טעם לדברי רבי יהודה דזה

ענף יוסף

אומר ואינך יכול לישאל על שבועה שהשבעתיך. בהנאה שקבלתי ממנו ושמא י"ל משום שאף שאין מתירין אלא ברצונו. מ"מ אם התיר והו מותר והב"ד שהתירו לו ראוי לנזיפה. וא"כ זהו שגיזמו וא"ל איתשיל כמי אדידך ודו"ק:

צג יהודה מאי היא. קשה דמאי שאלו יהודה מאי היא והלא מימרא זו הובאה לעיל בפ"ק

יד יוסף

א במ"ר פי"ג סי' ו ילקוט תהלים רמז תשנט שוח"ט מזמור ע"ו ומזמור קיד: ב עי' יומא יב ע"א ברש"י וזבחים נד ע"א: ג עיין מ"ש בעץ ולפי דרש זה נוכל לומר שמה דכתיב ויבאו בני ישראל בתוך הים ביבשה היינו שבט יהודה. ומה דכתיב ובני ישראל הלכו ביבשה בתוך הים היינו שאר שבטי ישראל שסברו בציוי של הקב"ה שלא יבאו בתוך הים על שתעשה יבשה ולהכא כתיב כאן והמים להם חמה לשון חמה וכעס על שלא דקדקו היטיב בדברי הקב"ה כמו יהודה. ודו"ק: ד תוספתא פח ע"ש:

חדושי גאונים

נמרץ והותר הקשר. ואולי נקרא כל א' מיל מלשון אלף שהוא לשון למוד. ואמר שמלאכי השרת לפי שהיו יותר רחוקים כביכול מן השכל הזהבשהתחילו לדבר ואמרו שראוי לדאוג על ב' דברים הא' מגד שלמותו במעלה והנהגת עצמו וז"א נדקת ה' עשה. והב' מגד שלמותו בהנהגת אחרים וז"א ומשפטיו עם ישראל וכאלו הורו שאינם רוצים לדאוג על שלמותו בעיון לפי שהאדם עם כל שלמותו לא יוכל להשיג כל כך בעיון כמו הם שהם בעלי שכל פשוט והקב"ה בא לתקן דבריהם ואמר שאותם הב' דברים אין ראוי לדאוג עליהם מגד עצמם שהיו נמצאות במשה רק מגד החסרון שעושה בבלתי שלמים

גאון יעקב

אשר מאירים ומשלימים דבריהם בצדק אמיתי. וזו ההבדל אמיתי בין אורים ותומים. לתרפים · ולזאת נאמר. התרפים דברו און הוא הדבר אשר יעקב בא להוכיח את יוסף. כי אחר שיוסף לעשות צרכיו נכנס. כי ראה באצטגנינות ושפט שיש בו ממש.

יאשיה אומר כל הראוי לשרת למטה והשאר למעלה רבי אומר אלו ואלו למטה עומדים הפכו פניהם כלפי[א] הר גריזים ופתחו בברכה כלפי הר עיבל ופתחו בקללה (והאי) [ומאי] (דברים כז) על על בסמוך [כדתניא (ויקרא כד) ונתת על המערכת לבונה זכה רבי אומר על בסמוך] אתה אומר על בסמוך או אינו אלא על ממש כשהוא אומר (שמות מ) וסכות על הארון את הפרכת הוי אומר על בסמוך :

צה שם פיסקא הפכו פניהם כלפי הר גריזים ופתחו בברכה וכו' · ת"ר ברוך בכלל וברוך בפרט ארור בכלל וארור בפרט ללמוד וללמד לשמור ולעשות הרי כאן [דף לז ע"ב] ד' · ד' וד' הרי כאן ח' · ח' וח' הרי ט"ז וכן בסיני וכן בערבות מואב שנאמר (דברים כח) אלה דברי הברית אשר צוה ה' את משה וגו' וכתיב (שם כט) ושמרתם את דברי הברית הזאת ועשיתם אותם

רש"י

היו : הראוי לשירות · לשאת את הארון והיינו מבן ל' עד בן נ' : למטה · אצל הארון : אלו ואלו · ישראל ולוים (זקנים ונערים) למטה היו כדכתיב בספר יהושע ועל הר גריזים ועל הר עיבל שכתב משה בתורה על בסמוך כדמפרש ואזיל : [על בסמוך · שהיה מושיב שני בזיכי לבונה בין שני הסדרים] : על הארון · ע"כ לאו על ממש דהא מחילה הוי פרוכת ולא הויא סכך : ברוך בכלל ברוך בפרט · כל הברכות והקללות נאמרו בהר גריזים ובהר עיבל בכלל ובפרט ברוך אשר יקים את דברי התורה הזאת ארור אשר לא יקים הרי כלל · וכן כל אחת ואחת בפרט ברוך וארור · ברוך אשר לא יעשה פסל ומסכה ארור אשר יעשה פסל ומסכה וכן כולם : ללמוד וללמד לשמור ולעשות · כל המצות כולן טעונות ארבעה אלה ולמדתם אותם ושמרתם לעשותם וכתיב ולמדתם אותם את בניכם הרי כאן ארבעה מצות לכל מצוה ועל ארבעתן נמסרו ארור וברוך בכלל ופרט ברוך אם ילמדו ארור אם לא ילמדו וכן ללמוד וכן לשמור וכן לעשות בכל אחד ארבע בריתות ברית לברוך בכלל וברית לברוך בפרט ברית לארור בכלל וברית לארור בפרט : ד' וד' · ד' בריתות על ללמוד וד' על ללמד הרי שמונה : ח' וח' · דאיכא עוד ח' לשמור ולעשות : וכן בסיני · כשנאמרו כל המצות למשה ניתנו כולם בארור וברוך בכלל ובפרט : וכן בערבות מואב · כשאמרה לישראל כדכתיב בעבר הירדן בארץ מואב הואיל למשה וגו' : שנאמר אלה דברי הברית וגו' · בתר קללות וברכות כתיב מלבד הברית וגו' אלמא כברית

ערבות

מהרש"א

גו' ואין תפלתם מפורש שם וקאמר דבקבלה מפירש תפלתם של כת זו שקדשו ש"ש שנאמר הושיעני כי באו מים גו' ואמר דגם משה היה מאריך בתפלתו כו' כמ"ש לו הקב"ה מה תצעק גו' כמפורש במכילתא ועיין ברמב"ן ואפשר דהיינו תפלה זו דמייתי דמפורש בקבלה שיש בה אריכות דברים ולשונות וענינים כפולים גם תפלה קצרה ילפינן ממשה שאמר אל נא רפא נא לה ולא האריך לומר אלהים ובתפלה זו אמר הושיעני אלהים במקום אל וא"ל הקדוש ב"ה ידידיי טובעים בים ואתה מאריך כו' דבמקום סכנה מתפללין תפלה קצרה כדאמרינן במס' ברכות ונקט לשון ידידיי לר"מ דבנימין ירד תחלה ליס וזכה דבין כתפיו שכן ובההוא רישא דקרא קרא ידיד לבנימין אמר ידיד ה' גו' ואמר שא"ל הקב"ה דבר אל בני ישראל ויסעו לגבי אותן שירדו ליס תחלה אין להם אלא ליסע כו' כפרש"י בחומש ולגבי שאר השבטים נטה את ידך גו' לפיכך זכה יהודה כו' מה טעם כו' משום דהים ראה וינוס ר"ל משום דהים ראה שקדשו ש"ש לירד תחלה ליס זה ראה הים וינוס מפניו שלא הטביען בים ע"ד שאמר צדיק מושל בירא את ה' וק"ל : כל הראוי לשרת למטה כו' · עיין פרש"י דקדק לומר לשרת לשאת את הארון והם בני קהת והיינו משום דמהאי קרא דיהושע דיליף דלוי נמי למטה דכתיב וכל ישראל וזקניו גו' כתיב נגד הכהנים הלוים נושאי ארון ברית גו' וק"ק למ"ד לעיל זקני כהונה ולויה היו למטה הא בההוא קרא מפורש שנושאי ארון הם ולא זקנים שפסולים לעבודת משא מבן נ' וצ"ל אליביה דלפי אותה שעה ע"פ הדבור היו אז נושאי ארון זקני כהונה ולויה וק"ל : אלו ואלו למטה כו' · לכאורה קשה מה תיקן בזה דגם אם היו כולן למטה מ"מ תקשי דבקרא דספר יהושע מוכח שהלוים עם הארון היו באמצעות השבטים וא"כ אמאי חשיב בקרא דתורה את הלוים בהדי הששה דיעמדו על הברכה בהר גריזים טפי מבהדי הגשו ששה דיעמדו על הקללה בהר עיבל וי"ל דרבי לא פליג בהא אתנאי דלעיל אי כמר אי כמר ולא פליג עלייהו אלא במלתא אחריתא דמשמע מדבריהם דבין ששה דהר גריזים ובין ששה דהר עיבל למעלה על ההרים ממש היו וקאמר איהו דאלו ואלו למטה כו' ועל בסמוך משמע כדתניא ונתת על כו' · הא דמשמע ליה על בסמוך ולא על ממש מפורש בתוס' ע"פ הירושלמי ע"ש : ברוך כו' ללמוד וללמד לשמור ולעשות הרי כאן ד' כו' · האי לשמור אין לפרש מלשון לאו הוא כדאמרינן כל השמר פן ואל אינו אלא ל"ת ולעשות היינו מצות עשה ממש דא"כ לא יהיו ט"ז בריתות במצות לאו וכן במ"ע אלא בכ"א יהיו י"ב דהיינו בלאוין יהיו ד' בללמוד וד' בללמד ד' בלשמור ובעשייתה יהיו ד' בללמוד וד' בללמד וד' בלעשות אלא דיש לפרש לשמור גם בעשייה ולעשות גם בל"ת ולשמור היינו כדאמרינן בפ"ק דקידושין אשר תשמרון זו משנה לעשות זו מעשה ופרש"י זו משנה שמביאה לידי מעשה כו' ע"ש ואין זה בכלל ללמוד דקאמר הכא דיש לומד מרבו ומשכחה אבל שמירת המשנה שיהא חוזר על משנתו שלא תשתכח מפיו ודבר זה מביא לידי מעשה ושייך גם בעשייה וכן לעשות דהכא לא עשייה ממש אלא קיום המצוה הוא שייך גם בלאוין ודו"ק : ד' וד' הרי כאן ח' כו' · עיין פרש"י ק"ק לפירושו למה חלקן כך בללמוד וללמד ח' ועוד בלשמור ולעשות ח' הל"ל ד' בכ"א הרי ט"ז ויותר נראה לפרש ד' ברוך בכלל וד' ברוך בפרט הרי ח' ברוך ועוד ח' ד' ארור בכלל וד' ארור בפרט הרי ח' ארור וניחא השתא דחילק תחלה ברוך בכלל מברוך בפרט ואחר כך חילק ח' ברוך מח' ארור והענין מבואר שהיה צריך כריתות ברית בכלל ארור אשר לא יקים גו' והיה צריך עוד כריתות ברית בפרט לכל מצוה ומצוה כי הוא ידוע כי מצד הנותן שהוא האחד האמיתי כל התורה היא כמצוה אחת ויסוד אחד לכל התורה והיא האמונה כמ"ש ספ"ב דמכות בא חבקוק והעמידן על אחת כמ"ש וצדיק באמונתו יחיה כמפורש שם וע"כ בא כריתות ברית ברוך אחד בכלל מצד הנותן ולפי שנתרבו המצות מצד המקבלים כמנין תרי"ג ע"כ בא גם הברוך וכריתות הברית לכל מצוה ומצוה בפרט : וכן בסיני וכן בערבות מואב שנאמר גו' · הכי משמע ליה דכל הני הוא בענין זה

[שוליים]

א מנחות סב ע"א נח ע"א :

חדושי גאונים

וחסרים באותן הב' דברים שאין להם עוד תקומה. ועל הראשונה אמר מי יקום לי עם מרעים לעצמם. ועל הב' אמר מי יתיצב לי עם פועלי און לאחרים. ושמואל אמר שלא בא הקב"ה לתקן דברים רק במה שלא רצו לשכחו בעיון ואמר מי הוא כהחכם משה שידע פשר דבר לעשות פשרה בימי ובין בני כי מלאכי השרת לעולם עומדים על מצב א' ואינם יודעים לצאת ממנה ולעשות פשרה בענין מה וזה על ידי עיון התורה וחכמתו בה. ור' יוחנן הסכים עם שמואל בשהקב"ה תקן להם שראוי להוג עליו בעיון אמנם לא בעיון התורה ופשרת הדינים אלא בחכמה העליונה האלהית והמחקריית ולז"א והחכמה מאין תמצא ורב נחמן הסכים עם ר' יוחנן ולא בא רק כמעט להביא ראיה לו שהכתוב אומר וימת שם משה עבד ה' ואלה ודאי דברי ה' הם וא"כ כאן גלה שמיתת וחסרון משה היא בשהיה עבד ה' נאמן ביתו

גאון יעקב

והאצטגנינות הוא אמת ברור. וכן התרפים ע"ז אמר לו אם אתה חושב שיש אמונה ברורה בגזרת הכוכבים והתרפים · מבלי שכולה וטעות א"ע לעתיד יעמדו אחיך על הא יסוד ואתה לא תהיה בתוכם. כי לדעתך אינו צורך לאיפוד כלל כי התרפים הבנוים על משפט הכוכבים מורה ג"כ עתידות באמת ברור וא"כ איפה למה לי אורים ותומים. וא"כ ימות שמך מהם. ומזה הבין יוסף שאין אמונה בגזרת הכוכבים ופירש ממנה · (הגאון ר"י מסראג) :

עיון יעקב

קאמר אלא זקנים דהיינו חכמים וגדולים שבהם וכדאיתא בפ"ק דקדושין אין זקן אלא חכם כיון שהוצרך לברך ולקלל את העם להזהירם על המצוה כדכתיב ועם הלוים וגו' אין דבר זה מתקבל ונאה אלא לחכמים וגדולי הדור וכגוונא דכתיב אספה לי שבעים איש מזקני ישראל :

לשמור ולעשות. עיין במהרש"א ועיין בערובין דף נ"ד ע"א השמר דלאו לאו השמר דעשה עשה ע"ש בתוספות : ד' וד' הרי כאן ח'. עיין בפרש"י ומ"ש מהרש"א ויותר נראה לומר ד' דברוך בפרט דללמוד וללמד ולשמור ולעשות וד' דארור בפרט הרי ח' וד' דברוך בכלל וד' דארור בכלל הוי שמנה ושמנה דהשתא חשיב דמתחלה אמרו ברוך

ענף יוסף

בפ"ק מסימן כ"ט דאמר רבי חנין בר ביזנא א"ר שמעון חסידא יוסף שקידש ש"ש בסתר זכה והוסיפו לו אות אחת משמו של הקב"ה כו' יהודה שקדש ש"ש בפרהסיא זכה ונקרא כולו על שמו של הקב"ה כיון שהודה ואמר צדקה ממני יצאתה בת קול כו'. ואלו

עץ יוסף

דזה אומר איני יורד וזה אומר איני יורד אין סברא שאין רוצים לקיים ציוויו של מקום. ונראה דק"ל אומר ואתה הרם את מטך ונטה את ידך על הים ובקעהו ויבואו בני ישראל בתוך הים ביבשה מורה שאחר שיבקע הים יבואו בני ישראל בתוך הים ולא קודם הבקיעה. לזה זה אומר אני איני יורד תחלה וזה אומר איני יורד תחלה שלא לעבור ציווי של הקב"ה שצוה שאחר הבקיעה יבואו ב"י ולא קודם. אבל נחשון בן עמינדב חשב שאם כדבריהם שאחר הבקיעה יבואו בני ישראל ה"ל למימר ויבואו בני ישראל ביבשה בתוך הים שיכנסו במקום יבשה שהיא בתוך הים. ומדהקדים תיבת בתוך הים לתיבת ביבשה מורה דהקב"ה הכי צוה בשעת הכניסה יהיה בתוך המים שעדיין מים בים ואח"ז יבקע הים להיות יבשה לכן קפץ תחלה לים וקידש ש"ש בפרהסיא וכוון אל האמת שכוונת השי"ת כך היתה (ספר שבות יעקב) :

צד על הארון. על כרחיה לאו על ממש דהאי מחיצה הוי פרוכת ולא הויא סכך (רש"י) וקשה דהא בסוכה דף ז' ע"ב וסכות על הארון את

ספרוכת

המתורגמן. א) נעגען.

אותם וגו' נמצא מ"ח בריתות על כל מצוה ומצוה רבי שמעון מוציא הר גריזים והר עיבל ומכנים אהל מועד שבמדבר · ובפלוגתא דהני תנאי דתניא ר' ישמעאל אומר [א]כללות נאמרו בסיני ופרטות באהל מועד רבי עקיבא אומר כללות ופרטות נאמרו בסיני ונשנו באהל מועד ונשתלשו בערבות מואב [ב]ואין לך כל [דבר] מצוה ומצוה שכתובה בתורה שלא נכרתו עליה מ"ח בריתות רבי שמעון בן יהודה איש כפר עכו אומר משום ר"ש אין לך כל מצוה ומצוה שכתובה בתורה שלא נכרתו עליה מ"ח בריתות של ת"ר אלף ושלשת אלפים וחמש מאות וחמשים · אמר רבי לדברי רבי שמעון בן יהודה איש כפר עכו שאמר משום ר' שמעון אין לך כל מצוה ומצוה שכתובה בתורה שלא נכרתו עליה מ"ח בריתות של ת"ר אלף ושלשת אלפים וחמש מאות וחמשים נמצא לכל אחד מישראל ת"ר אלף ושלשת אלפים וחמש מאות וחמשים מאי בינייהו א"ר משרשיא ערבא וערבא דערבא איכא בינייהו :

צו שם דרש רב יהודה בר נחמני מתורגמניה דר' שמעון בן לקיש כל הפרשה כולה לא נאמרה אלא בשביל נואף ונואפת (שנאמר) (דברים כז) ארור האיש אשר יעשה פסל ומסכה תועבת ה' וגו' דעביד פסל ומסכה

רש"י

ערבות מואב בברכות וקללות כן ברית חורב והר גריזים והר עיבל לא צריך [לאתויי] קרא דעלה קאי (תנא) ובה איירי: מ"ח בריתות· לכל אחד מישראל ט"ז תלתא זימני הוי מ"ח: מוציא הר גריזים. לפי שלא אמר יהושע עליהם כל התורה אלא מצות שבפרשה: ומכנים אהל מועד· שלאחר שהוקם המשכן דבר הקב"ה עם משה בישוב ולמדו כל התורה כדכתיב וידבר ה' אליו מאהל מועד לאמר (ויקרא א): כללות נאמרו בסיני· בסתם נאמרה התורה בסיני ולא נתפרשה (ובאהל מועד נתפרשה לו) כגון בסיני נאמר (שמות כ) וזבחת עליו את עולותיך ואת שלמיך ולא פירש מתן דמים כילד והקטרת אימורים והפשט וניתוח וכליל של עולה ובספר ויקרא באהל מועד פירשה: ונשתלשו בערבות מואב· מפי משה לישראל ת"ק סבירא ליה כרבי ישמעאל הלכך הר סיני ואהל מועד חדא הוא ורבי שמעון סבירא ליה כר"ע הלכך תרי נינהו: ר"ש בן יהודה אומר מ"ח בריתות· לכל אחד של ת"ר אלף ושלשת אלפים וחמש מאות וחמשים כמנין שהיו (בסיני) [במדבר] שכל אחד נעשה ערב על כל אחיו. ה"ג בתוספת' (פ"ח) אמר רבי לדברי רבי שמעון בן יהודה אין לך כל מצוה ומצוה שלא נכרתו עליה מ"ח בריתות של ת"ר אלף ושלשת אלפים ותק"נ ויש בכל אחת ואחת ת"ר אלף ושלשת אלפים ותק"נ: מאי בינייהו· מאי מוסיף רבי ובמאי פליגי: אמר רב משרשיא ערבא וערבא דערבא. אם נעשה כל אחד ערב על ערבותו של חבירו או לא רבי שמעון בן יהודה סבר לא נעשה כל אחד ערב על חבירו אלא שישמרו את המצות נמצא כל אחד ואחד ערב על מ"ח בריתות של כל אחד ואחד אבל לא נעשה [כל אחד ואחד] ערב על ערבותו של חבירו אלא על חובתו של חבירו ואתא רבי למימר לדברי ר"ש שבא למנות את מ"ח בריתות הערבות יש לו למנות מ"ח בריתות של ס' רבוא לכל אחד וא' ובכל אחד מאלה יש ששים רבוא שכולם נתערבו זה בזה על חובתם ועל ערבותם נמצא כל אחד מקבל עליו ערבות של ס' רבוא בשביל חובתם של חביריו ובכל אחד מס' רבוא הללו [קיבל עליו בריתות] ס' רבוא בשביל ערבות שנתערבו אחד על חבירו וזה קבל עליו אף הערבות של ערבים: כל הפרשה· של הר גריזים לא נאמרה אלא בנואף

תוספות

אמר רב משרשיא ערבא וערבא דערבא · כמדומה דהכי בעי למימר דלר"ש בן יהודה קבל עליו כל אחד מישראל לתרי"ג מצות [ג] קנ"ח רבוא רבואות ושמונה אלפים רבואות ותי"ג רבואות ושבע אלפים ומאתים בריתות לשש מאות אלף ושלשת אלפים וחמשים וחמש מאות בשביל ערבותן אם יעברו עליהן ולרבי אליבא דרבי שמעון ששים רבוא פעמים ושלשת אלפים ותקנ"ה פעמים חשבון זה בריתות קיבלו עליהן :

מהרש"א

ברוך וארור בכלל ובפרט דבהר גריזים ודהר עיבל מפורש בפרשת כי תבא ומדנסמך ליה הנהו קללות דמשנה תורה שהיו בערבות מואב כדמסיים בהו אלה דברי הברית אשר צוה גו' בארץ מואב משמע ליה מתוך הסמיכות שהיו גם כן כעין דהר גריזים ודהר עיבל בברוך וארור בכלל ופרט ומדכתיב שם מלבד הברית אשר כרת אתם בחורב משמע ליה דאותם בחורב שהיו גם כן כעין זה בברוך וארור בכלל ופרט אבל דאהל מועד להאי תנא לא חשיב דהיינו דסיני היינו דאהל מועד גם שנזכרו קללות בת"כ שהיה באהל מועד רש"י בחומש גבי מלבד הברית פירש היינו קללות שבת"כ שנאמרו בסיני עכ"ל ואין נ"ל דאין מוקדם ומאוחר בתורה אלא כמ"ד דסיני ואהל מועד חדא הוא ודו"ק: ונשתלשו בערבות מואב· פרש"י מפי משה לישראל עכ"ל דקדק בפירושו מפי משה כו' דלמ"ד כמי שנשתלשו בערבות מואב הא דקרי ליה הכא הותן דערבות מואב משנה תורה היינו משום דמפי משה היו משא"כ דסיני ודאהל מועד ודו"ק: אין לך כל מצוה כו' מ"ח בריתות של ו' מאות אלף כו'· משמע מזה דהעונש דהעבירות היה גם בסיני ובערבות מואב אתיא הך סוגיא כר"י דסבר הכי בפ' כ"ה דעל הנגלות נענשו אחרים קודם שעברו הירדן אבל לר"נ אף על הנגלות לא נענשו אחרים עד שעברו את הירדן לא הוי בכל מצוה אלא ט"ז בריתות של שש מאות אלף כו' ורש"י פירש בחומש נקוד על לנו ולבנינו לדרוש אף על הנגלות לא ענש כו' בהר גריזים ובהר עיבל ונעשו ערבים זה לזה עכ"ל כל זה כולו כר' נחמיה כמ"ש הרא"ש ודו"ק: כל הפרשה כולה כו' בארור סגי ליה אלא כו'· אין לפרש וכי בארור סגי ליה דהא עובד כומ"ז חייב סקילה דא"כ תקשי ליה נמי בשוכב עם אשת אביו ובשוכב עם חותנתו דחייבים נמי מיתה חמורה ולמאי דאוקי ליה בנואף ונואפת דא"א הא חייב מיתת חנק אלא דר"ל וכי סגי בארור דמשמע בארור בעוה"ז הא אין לו

יד יוסף

א חגיגה ו ע"א זבחים קטו ע"ב : ב תוספתא פ"ח : ג קע"ג רבוא רבואות וה' אלפים רבואות ות"ח רבואות ועוד ל' רבואות וג"ס אלפים ומאתים בריתות כו' רס"ל :

חדושי גאונים

יודע כל סודות המליאות · וסמליון אמר שאדרבא מכאן ראיה לדברי שמואל שכן תרגם התרגום וימת שם משה ספרא רבה · (לחם שלמה) : ומ"ש רגנ"י אמר וימת שם משה עבד ה' סמליון אומרכו' התוס' כתבו בשם הערוך סמליון הוא שם מלאך . וכתב מוהרש"א ז"ל שתקנו בזה . שלא יקשה מה חידש רגנ"י במאמרו וימת שם משה שהרי ז"ל קרי בי רב הוא. ע"כ כתבו כי סמליון הוא שם מלאך ויהיה א"כ שמשך לשון הש"ס . רגנ"י אומר כי מאמר וימת שם משה גו' . סמליון המלאך אמרו כו' . ע"ש . ולא הודיענו הרב ז"ל מה לנו בזה . אם המלאך . או בן אדם ילוד אשה בשגם לא השלים הרב הנז' מ"ש סמליון אמר עודף . ספרא רבה דישראל . היכן רמיזא . ומה שנ"ל בזה הוא. למה שלשון מיתה הונח על ביטול החיים והעדר המליאות אשר היה כלא היה . (ועי' מ"ש סוף תענית מצויין פ') ולא רצה א"כ לייחס לשון מיתה ובטול . אל משה איש האלהים . וא"כ איפה . על מה שעידה התורה .

גאון יעקב

(שייך לסי' לא)

אמר ר' חנא בר ביזנא אמר ר"ש חסידא יוסף שקדש שם שמים בסתר הוסיפו לו אות משמו של הקב"ה יהודה שקידש שם שמים בגלוי נקרא כלו על שם הקב"ה. יש להעיר דפשטן של דברים משמע דיהודה זכה יותר מיוסף. ולכאורה יוסף ניכר לכל שקדש שם שמים דאנו רואים דנתוסף ה' בשמו דנקרא יוסף וכתיב

עיון יעקב

בפרט ואח"כ ארור בפרט ואח"כ הכללים : של שש מאות אלף ושלשת אלפים וחמש מאות וחמשים . פרש"י כמנין שהיו בסיני וכן נמצא המנין בפ' פקודי ופ' במדבר וע"ש ברש"י פ' פקודי אך ל"ע כיון דבבריתות ברית זו של ערבות היה במעמד כל ישראל אף הלוים בכלל ובאמת הלוים לא התפקדו בתוך בני ישראל והיה מספרם כ"ב אלף מלבד מספר בני ישראל נמנה נכרתו עוד כ"ב אלף בריתות על כל מצוה ואולי י"ל דבני ישראל כשחטאו בעגל הוצרכו לכריתות ברית הערבות משא"כ שבט לוי לא הוצרכו לערבות לפי שלא חטאו בעגל וצ"ע ולפ"ז י"ל דה"ט דכתיב רק י"א ארורים נגד י"א שבטים כי נגד שבטו של לוי לא כתיב ארור לפי שלא היה בכלל ערבות וא"כ אין אנו צריכין למ"ש רש"י בפ' כי הנה בשם ר' משה הדרשן ע"ש : מאי בינייהו ערבא וערבא דערבא . פרש"י אם נעשה כל ערב על ערבותו של חבירו משמע שנעשה ערב להקב"ה גם על ערבות שערב חבירו להקב"ה דוגמא דאמרינן בסוכה דף כ"ו ע"א ערבא דערבא צריך ע"ש והרמב"ם בפ' כ"ה מהל' מלוה כתב האומר לחברו ערוב זה לפלוני ואני ערב לך הרי זה כמי שאמר הלוהו ואני ערב וא"צ קנין עכ"ל וכתב הה"מ זה לא מצאתי מבואר אבל קצת סמך יש לזה ממ"ש בפרק אלו נאמרין ערבא וערבא דערבא עכ"ל ודבריו תמוהין לכאורה דאין ענין זה לזה כלל דהא הרמב"ם לא מיירי כלל שערב שני ערב למלוה ראשון רק שערב לערב ראשון שאם הוא יפרע שישלם לו מכיסו ואין זו דומה כלל אפילו כאוכלא לדנא ואולי י"ל דס"ל להה"מ דמ"מ כיון שערב לערב ראשון הוי כאילו ערב למלוה ראשון שיכול להוציא מערב שני מדר' נתן ואל תתמה על שדבר שסרי בגידולי תרומה שער ל"ס חלק א' סימן י"א מסופק בדבר זה מה יהיה דינן והניח הדבר בספק לדעת החולקים על הרמב"ן ע"ש : כל הפרשה כולה לא נאמרה אלא בנואף ונואפת . עיין פרש"י ומהרש"א ועי"ל דלאו בנואף

עץ יוסף

הפרוכת פרוכת מחילה וקא קרייה רחמנא סככה . ורבנן ההוא דניכוף ביה פורתא דמחזי כסכך . ופרש"י ניכוף בה למעלה פורתא כעין גג יעשה מקלתה ע"כ . ולפ"ז ליכא הוכחה מהתם דעל בסמוך . ועיין בשה"ש רבה פ"ג ס"ו ומ"ש שם :

ענף יוסף

הכא מוקי לה על שירד ליס תחלה · ובת"ל תירץ דרבי חנין בר ביזנא אמר שקדש ש"ש בפרהסיא ככולהו הנאי לרבי יהודה דאמר שקפץ נחשון וירד ליס תחלה וזהו הקידוש שעשה יהודה בפרהסיא ולרבי מאיר שלא קפץ תחלה רק משבט בנימן הקידוש ש"ש שעשה יהודה היינו שהודה במעשה דתמר ואמר צדקה ממני ע"כ:

בארור סגי[א] **ליה אלא זה שבא על הערוה והוליד בן (והלך לבין העובדי כוכבים) ועבד עכומ"ז אמר הקב"ה ארורים אביו ואמו של זה שבך גרמו לו:**

דף לח ע"א **[א]תניא** אידך (במדבר ו) **כה תברכו את בני ישראל בשם המפורש** אתה אומר בשם המפורש או אינו אלא בכינוי ת"ל ושמו את שמי שמי המיוחד לי יכול אף בגבולין כן נאמר כאן ושמו את שמי ונאמר להלן לשום את שמי שם מה להלן בית הבחירה אף כאן בבית הבחירה ר' יאשיה אומר אינו צריך הרי הוא אומר (שמות כ) בכל מקום אשר אזכיר את שמי אבא אליך בכל מקום ס"ד אלא מקרא זה מסורס הוא בכל מקום אשר אבא אליך וברכתיך שם אזכיר את שמי והיכן אבא אליך וברכתיך בבית הבחירה שם אזכיר את שמי בבית הבחירה:

צז דף לח ע"ב **אמר** רבי יהושע בן לוי מנין שהקב"ה מתאוה לברכת כהנים שנאמר (במדבר ו) ושמו את שמי על בני ישראל ואני אברכם· [ב]ואריב"ל (מנין שכל) [כל] כהן שמברך מתברך ושאין מברך אין מתברך שנאמר (בראשית יב) ואברכה מברכיך:

צח שם **ואמר** ר' יהושע בן לוי אין נותנין כוס של ברכה לברך אלא לטוב עין שנאמר (משלי כב) טוב עין הוא יבורך כי נתן מלחמו לדל אל תקרי יבורך אלא יברך · ואמר רבי יהושע בן לוי מנין שאפי' עופות (שמים)

תוספות

או אינו אלא בכינוי · רבי' הלל פי' בספרי בכינוי כגון אל אלהים לבאות ולא מסתבר דהיכי תיסק אדעתא לשבושי קרא למימר יברכך אלהים במקום שם בן ד' אותיות אלא בכינוי יש לומר כקריאתו באל"ף דל"ת: הרי הוא אומר בכל המקום אשר אבא אליך וברכתיך·הכי תני בספרי בכל מקום אשר אני נגלה שם תהא מזכיר את שמי והיינו דקמתמה הכא בכל מקום ס"ד וכי בכל מקום אשר אני מצוה שמי להזכיר דהיינו אפי' בגבולין תברכו דבכל מקום אשר אבא אליך משמע אני בעצמי שיהא שם גילוי שכינה אלא מקרא מסורס הוא בכל מקום אשר אבא אליך שאני נגלה שם שם אני מצוך להזכיר שמי המיוחד לי והיינו דוקא בבית הבחירה והיינו דקתני בספרי בכל מקום אשר אני נגלה שם תהא מזכיר את שמי ונראה דמזה הטעם כמנעו כהנים לברך בשם המיוחד משמת שמעון הצדיק כדאמרינן בפרקטרף בקלפי (יומא דף לט:) לפי שלא זכו שוב לגילוי שכינה ונראה לר"י כהן שבירך ברכת כהנים בישיבה לא עשה ולא כלום הואיל ואיתקוש ברכה לשירות וגבי שירות אמר בפ"ב דזבחים (דף כג:) דיושב מחלל עבודה הלכך אף כאן צריך לחזור ולברך מעומד:

מהרש"א

חלק גם לעולם הבא דמומר לעכומ"ז הוא מומר לכל התורה ואין לו חלק לעוה"ב משא"כ בבא על אשת איש יש לו חלק לעוה"ב כדאמרינן פרק הזהב וה"ה בבא על שאר עריות אך קשה וכי משום דקשיא ליה בהאי קרא דעכו"ם וכי בארור סגי ליה הוצרך למדחק דכולה פרשתא בארור כפרש"י וכן דרוש את כלן כו' עכ"ל ע"ש ואין להאריך בדחוקיו בכל זה ולולי פירושו נראה דלא נתכוון לומר כולה פרשתא אכל י"א ארורים אלא אפסוק זה לחוד שהוא נקרא פרשה כולה דסתומה לפניו וסתומה מלאחריו:

מנין שהקב"ה מתאוה לב"כ · עי' פרש"י ועי"ל דריב"ל לטעמיה כפרש"י לקמן דסבר כר"ע דואני אברכם קאי אישראל שהכהנים מברכים לישראל והקב"ה מסכים ע"י וקאמר דא"כ הוא שהקב"ה מברך את ישראל למה נוה לכהנים לברכם כלל ומה תועלת בברכתם אלא שהקב"ה מתאוה לברכת כהנים שיתברכו ישראל ג"כ מפי הכהנים וק"ל: [כל כהן שמברך כו' · מפורש פרק אלו טרפות ע"ש]: א"ת יבורך אלא יברך כו' · דריש הכתיב בלא וי"ו על המברך והקרי יבורך

רש"י

בנואף ונואפת (אשת איש): בארור סגי ליה · בתמיה כופר בעיקר הוא וסגיא ליה בארור: אלא זה הבא על הערוה · אשת איש והוליד ממזר ומתוך בושתו שאסור לבא בקהל ה' ואינו מוצא אשה הולך בין עובדי כוכבים ועובד עכומ"ז: ארורים אלה אשר עשאוהו לעבוד פסל ומסכה וכן דרוש את כולם כ"א לפי פשטו אותן של עריות כגון שוכב עם חותנתו ואשת אביו ועם אחותו כולן בא"א ולמיקם בתרי ארורי· שוכב עם כל בהמה א"א שעשתה מעשה בהמה שמנאפת· מקלה אביו ואמו בא על א"א מזלזל באביו ואמו שגדלו גידולים רעים בביתם· משגה עור מפתה א"א שהיא סומא בדבר ואינה יודעת עונשה כמותו· מסיג גבול רעהו בא על אשתו הרי השיג גבולו· מכה רעהו בסתר גורם לה בלחשי סתריו שתמות בבדיקת המים המרים·לוקח שוחד להכות [נפש] לוקח שוחד להיות עוקב אחר המנאף ולפתות לו אשת איש וגורם לה מיתה· מטה משפט גר יתום אינו יודע לדורשו: בשם המיוחד · ככתבו: בב"מ ס"ד·יכי בכ"מ שם המיוחד נזכר (שמות ג) הכתיב זה שמי וזה זכרי לא כשאני נכתב אני נקרא (פסחים נ) ועוד כי בכל מקום שכינה באה ושורה דכתיב אבא אליך והוא לא ייחד מקום להזכרת ה': מסורס · מהופך: בב"מ אשר אבא אליך · באהל מועד שבמדבר ובשילה ובבית עולמים: ושמו את שמי · תלה הכתוב הדבור (בהקב"ה) [בהן] להיות ברכה זו (צורך) שימת שמו על עמו ולא עשאה צורך ישראל אלא צורך המקום: ואברכה מברכיך · דאילו ואני אברכם אישראל קאי כרבי עקיבא דאמר באלו טרפות למדנו ברכה לישראל מפי כהנים מפי הגבורה לא למדנו כשהוא אומר ואני אברכם הוי כהנים מברכים לישראל והקב"ה מסכים עמהם: לברך · ברכת המזון: לטוב עין · שונא בצע וגומל חסד

עיון יעקב

ונואפת ממש קאמר דא"כ אכתי לא מתורץ האי בארור סגיא ליה אלא באותן שאינן לנועין בתשמישן והם בני תשע מדות כדאיתא ספ"ב דנדרים דף כו ע"ב וברותי מכם המורדים והפושעים בי שעל ידי כן ה"ל בנים שאינם מהוגנים שעוברי עבירות אלו הנזכרים בי"א ארורים אלו ע"כ אמר ארורים אביו ואמו של זה שגרמו כל זה:

מנין שהקב"ה מתאוה לברכת כהנים. עיין פרש"י ומהרש"א ועי"ל דמסמיכות קדרים דכתיב ושמו שמי וגו' ואני אברכם וכתיב ויהי ביום כלות משה להקים את המשכן כמו שנתאוה הקב"ה להקמת המשכן להשרות שכינתו ביניהם כדאיתא במדרש רבה שמות פרשה כ"ב ביום חתונתו וביום שמחת לבו זו הקמת המשכן כן מתאוה הקב"ה לברכת כהנים: **ושאינו** מברך אינו מתברך. ממילא נתקללו שנותיו כדאיתא בברכות פרק הרואה דף נ"ה ע"א ד' דברים מקצרין ימיו ושנותיו של אדם מי שנותנין לו כוס של ברכה לברך ואינו מברך דכתיב ואברכה מברכיך וא"כ ה"ה כאן:

אין נותנין כוס של ברכה לברך אלא לטוב עין. הטעם כיון שהוא טוב עין ונותן מלחמו

עין יוסף

צז ושמו את שמי. תלה הכתוב הדבר בהקב"ה להיות ברכה זו צורך שימת שמי על עמו ולא עשאה צורך ישראל אלא צורך המקום (רש"י) הכוונה

הרי"ף

מנין שהקב"ה מתאוה לב"כ וכו'. פירש"י תלה הדבור בהקב"ה להיות ברכה זו צורך שימת שמו על עמו ולא עשאה צורך ישראל אלא צורך המקום ע"כ זו היא גירסת בעל עין יעקב ובגירסת התלמוד כתוב בפרש"י תלה הכתוב הדבר בהן להיות ברכה זו וכו' וצריך ליישב הגירסא הזאת שאם תלה הכתוב הדבר בהן בישראל איך הוא אומר שלא עשאה לצורך ישראל אלא לצורך המקום ויש ליישב כפי גירסא זו דתלה הדבר בכהנים לומר ושמו את שמי ולא אמר ואשים שמי מפני שהוא צורך המקום שישימו הכהנים שמו וגם לגירסת הבעל עין יעקב יש ליישב שהכוונה היא דאם שימת השם היא לצורך ישראל הול"ל ושמו את שמי על בני ישראל ויתברכו מאי ואני אברכם אלא לומר ששימת שמו על בני ישראל הוא כדי למלאות רצון הקב"ה שאני מצוה לברכם ואני אברכם ברצוני:

טוב עין הוא יבורך א"ת יבורך אלא יברך. נראה דהוקשה לו דהול"ל טוב עין יבורך מאי הוא דקאמר כיון דיבורך הוא על עצמו לזה דרשו הוא יברך את אחרים ועוד דקדק שאיך הוא אומר טוב עין הוא יבורך דמשמע הוא ולא אחר והרי כל ירא ה' הוא

ענף יוסף

צז כל כהן שמברך מתברך ושאין מברך אין מתברך. קשה איך ס"ד שאינו מברך יתי' וי"ל הכוונה דק"ל דנקט מברכיך בלשון רבים ומקללך לשון יחיד. אלא לומר שלא יאמר הכהן כבר נתברכו ישראל מפי כהנים אחרים ואין צריכין לברכתי או אם כבר ברכו בקהל אחד יאמר אין צריך עוד לברכן פעם ב' ביום זה. ואשמועינן שאם אינו מברכן כל פעמים שעולים לדוכן לא יתברך. ומש"ה אמר מברכיך לשון רבים להורות שאין כהן נפטר בברכת חברו או בברכת פעם אחת ביום. כי כולם חייבין לברכם וכמה פעמים ביום. ואם לאו אין מתברכין (שבות יעקב) והמחבר בא"ח סימן קכ"ח סעיף ג' כתב אם עלה פעם אחת ביום זה שוב אינו עובר אפילו אמרו לו עלה ע"כ. וכתב הא"ר ס"ק ה' ואם עלה אם יברך כתב בתשובת מהר"מ מינ"ץ סי' מ"ב בפשיטות דמברכין אפילו כמה פעמים ואפילו באותו בית הכנסת ושכן נוהגים כן פסק הא"ר: **אל** תקרא יבורך אלא יברך. ויש לומר שר"ל אל תקרי כו' כלומר

יד יוסף

א במ"ר פ' י"א: ב מנחות מד ע"א:

חדושי גאונים

מאמר. וימת שם משה גו' אבל הילי"ג ויגוע ויאסף אל עמיו. לכן אמר. כי מאמר. וימת שם משה. שמליון המלאך אמרו. ואז יהיה כוונת זה המאמר. וימת משה ספרא רבא דישראל. כלומר לענין זה התואר. בעל מציאותו לא באמתת הענין ביאור זה. כי מלת שם. אשר הוא תשובה על שאלת אנא אין לו מקום מיוחד. אשר יאמר כי הוא זה המקום. אשר יומלך עליו מלת שם אמנם באשר השואל יעמוד בארץ השפלה וישאל. אנה הוא כו' בזה תצדק התשובה שם. והיינו בשמים ממעל. שהרי הוא רומז באצבע על המקום אשר הוא עומד ממולו. ומקבילו ואם יעמוד השואל בשמים ממעל אשר הוא במצבו נוכח הארץ ממולו. וישאל אנה הוא וישיבהו המשיב. שם אזי היה כוונת המשיב בארץ מתחת וא"כ אם נאמר (כפשטיה). כי מאמר. וימת שם משה גו' הוא

גאון יעקב

יהוסף. אבל יהודה אינו ניכר דשם יהודה קראתו אמו. ותו דיוסף הוא שקדש והוא שנתוסף ה' בשמו. אבל יהודה שכשו קדשו ש"ש או נחשון והוא היה לו השכר שנקרא על שם הקב"ה. ותו דהכא אמרינן דה' שנתוספת בשביל שקדש ש"ש ולקמן אמרינן דלא הוה ידע ע' לשון ובא גבריאל והוסיף לו ה' ולמד ע' לשון: ואפשר לומר דהמקדש ש"ש בסתר יש לו צד טוב וצד גרוע צד טוב דהיה בסתר ולא היה יודע בו אדם והוא מיראתו של הקב"ה קדש ש"ש וצד גרוע דהא לא נתקדש ש"ש בגלוי ועל דרך זה מקדש שם שמים בגלוי יש צד טוב דנתקדש

המתורגמן א) גענוג זיין .

גמרא

מכירין בצרי עין שנאמר (משלי א) כי חנם מזורה הרשת בעיני כל בעל כנף · וא"ר יהושע בן לוי כל הנהנה מצרי עין עובר בלאו שנאמר (שם כג) אל תלחם את לחם רע עין וגו' כי כמו שער בנפשו כן הוא וגו' · רב נחמן בר יצחק אמר עובר בשני לאוין שנאמר (שם) אל תלחם ואל תתאו · וא"ר יהושע בן לוי אין עגלה ערופה באה אלא בשביל צרי העין שנאמר (דברים כא) וענו ואמרו ידינו לא שפכו את הדם הזה ועינינו לא ראו וכי על לבנו עלתה שזקני בית דין שופכי דמים הם אלא לא בא לידינו ופטרנוהו בלא מזונות לא ראינוהו והנחנוהו בלא לויה : דף לט ע"א אמר רבא בר רב הונא כיון שנפתח ס"ת אסור לספר אפילו בדבר הלכה שנאמר (נחמיה ח) ובפתחו עמדו ואין עמידה אלא שתיקה שנאמר (איוב לב) והוחלתי כי לא ידברו כי עמדו לא ענו עוד ר' זירא אמר רב חסדא מהכא (נחמיה ח) ואזני כל העם אל ספר התורה [ואמר רבי יהושע בן לוי כל כהן שלא נטל ידיו לא ישא את כפיו שנאמר (תהלים קלד) שאו ידיכם קדש וברכו את ה'] : צט שם אשאלו תלמידיו את ר' אלעזר בן שמוע במה הארכת ימים אמר להם מימי לא עשיתי קפנדריא בבית הכנסת ולא פסעתי על ראשי עם קדש ולא נשאתי כפי בלא ברכה מאי מברך א"ר זירא אמר רב חסדא אשר קדשנו בקדושתו של אהרן וצונו

רש"י

חסד בממונו : מכירין בצרי עין · ואין אוכלים משלהן : כי חנם מזורה הרשת · לעיל מיניה משתעי בצרי עין נארבה לדם וגו' כל הון יקר נמלא : מזורה · לשון יזורה על נוהו גפרית כך הציידים דרכם לזרות חטים ושעורים ברשתם כדי שיבואו העופות לאכול ואלו צרי עין בחנם מאבדים מזונותיהם שזורין ברשתם בעיני כל בעלי כנף שאף הם מכירים בהם ואין נהנים ממזונותיהם : כי כמו שער בנפשו כן הוא · שער זה על כרחנו לשון פעל ונקודתו מוכחת שאליו קמוץ ואליו פתוח וטעמו מלמטה כאילו זה האוכל מיצר והשעיר בנפשו של צר עין כן הוא · לשון (ירמיה כט) כתאנים השוערים ומנחם בן סרוק פירש לשון שיעור תמיד הוא משער בנפשו כמה יאכל זה ועד מתי : ופטרנוהו בלא מזונות · כלומר למזונות הולכך ולא היה היה לו וראה אחד נושא מזונות ובא לחוטפם ממנו באונס רעבונו ובא זה עליו והרגו : בלא לויה · חבורה שילך עמהם : ובפתחו · וכשהתחיל בעזרא כתיב : עמדו · שתקו : במה הארכת ימים · איזה זכות בידך (עיקר) שהארכת בה ימים : קפנדריא · לקצר דרכו דרך בהכ"נ ליכנס בפתח זה ולצאת כנגדו ולשון קפנדריא מפורש בברכות (דף סב:) אדמקיפנא דרי איעול בהא עד שאני מקיף סביב השורות הללו אכנוס בזה ואקצר את דרכי · דרי שורות בתים : ולא פסעתי על ראשי עם קדש · שהיו התלמידים יושבין בבהמ"ד ע"ג קרקע והמהלך ביניהם כשהם יושבין ונכנס ליושב במקומו מרחיב פסיעותיו בעל כרחו והוא לשון מפסיע ונראה כמפסיע על ראשיהם ולפיכך צריך להקדים או ישב לו מבחוץ : ולא נשאתי כפי · לברך שכהן

תוספות

כיון שנפתח ספר תורה אסור לספר אפילו בדבר הלכה · מקשינן בפרק קמא דברכות (דף ח·) דאמר רב ששת הוה מהדר אפיה וגרים אמר איהו בדידהו ואנן בדידן ומלינו למימר דמהדר אפיה שאני אי נמי רב ששת שאני משום דהוה מאור עינים והיה פטור מקריאה משום דהוה דברים שבכתב אי אתה רשאי לאומרן על פה

מהרש"א

יש לדרוש שהמברך את בעל הבית הוא מתברך וכדאמרינן פרק הרואה על כוס של בה"מ שהמברך מתברך שנאמר ואברכה מברכיך כפרש"י שם וע"כ לא תנתן הברכה אלא לטוב עין כי ברכת המברך תחול כפי כוונת המברך והיא כוונת ברכת כהנים לברך את עמו ישראל באהבה דהיינו בכוונה בעין טובה ורצון בלב ואמר שע"כ יברך המברך בעין ובלב טוב כי גם הוא נתן מלחמו בלב טוב לדל וזה שדקדק מלחמו שלא אכל הוא פת יפה ולדל נתן פת קיבר אלא שגם לדל נתן מלחמו כפי מה שהוא וק"ל: מכירין בצרי עין כו' · הא ודאי דעופות אינן בני דעת ושכל להכיר בזה אבל קאמר הקב"ה המשביע לכל חי רצון איהו מזמין המזון לעופות אצל ליידי צרי עין א"כ יש לפרש דדרך הציידים להשליך חטים ושעורים למקום אחד גם קודם הצידה להרגיל העופות שם וליידי צרי עין ממעטים בזה גם בשעת צידה ובזה מכירין בו שלא בא אלא לצוד אותם ומרחיקים עצמן מצידתו וז"ש כי חנם מזורה הצייד מעט חטים ברשת בשעת צידה כיון שלא הרגילום שם מקודם וק"ל: שנא' אל תלחם גו' · עיין פרש"י [לשון שער הוא מלשון מרירות או לשון שיעור וכינוי דבנפשו על נפש הצר עין] ולפי דקדוק לשון אל תלחם וגו' ולא קאמר אל תאכל לחם גו' נראה לפרש כינוי בנפשו על האוכל ממנו שאמר אל תלחם שאכילתך מלחמו לא יטעם לך בו טעם לחם וזה שמסיים ואל תתאו למטעמותיו שלא יטעם לך טעם האכילה אלו אלא כמו דבר שטעמו מר וכתיב בתריה פתך אכלת תקיאנה גו' ודו"ק : אין עגלה ערופה כו' · וא"ת מאי מייתי מהכא הא אדרבה אלו זקני ב"ד אומרים שלא בא לידם ופטרנוהו בלא מזונות ולא היו צרי עין לגביה ואעפ"כ מביאים עגלה ערופה ודוחק לומר שלא באת עגלה ערופה בשביל צרי עין לכפר עליהן אלא שבאה להזכיר עליהן שלא היו הם צרי עין וי"ל מדאמרו כפר לעמך ישראל גו' משמע ליה שזקני ב"ד אמרו ידינו לא שפכו שלא פטרנוהו בלא מזונות ואם אחד משאר העם פטר אותו בלא מזונות כפר לעמך גו' ודו"ק : לא עשיתי בהכנ"ס קפנדריא כו' · לגבי בהמ"ק שנינו פ' הרואה דאסור מדינא ויליף לה מקרא מדכתיב ואת מקדשי תיראו ור' אלעזר היה מחמיר בזה גם בבית הכנסת שנקרא מקדש מעט · ושאמר לא

הרי"ף

יבורך שנאמר כי כן יבורך גבר ירא ה' לזאת אמר א"ת יבורך אלא יברך כי טוב עין הוא דוקא יברך לאחרים ויש לרמוז מה שפרש"י טוב עין שונא בצע וג"ח בממונם בכתוב שאמר כי נתן מלחמו כלומר ולא מלחם אחרים דהיינו שונא ממון אחרים וגם ג"ח כי נתן מלחמו לדל זו היא ג"ח עם העניים :

ולא נשאתי כפי בלא ברכה וכו'. יש תימה מאי רבותיה דר' אלעזר בן שמוע שהרי כל המצות מברכין עליהם עובר לעשייתן ואפשר לומר דהוה ס"ד דסגי לברוכי ברוך אשר צונו לברך את עמו ישראל באהבה ור"א היה משבח להקב"ה בברכתו תהלה על שנתקדש בקדושתו של אהרן ואח"כ מסיים בה וצונו לברך עמו ישראל וזהו שסמך כאן ושאל מאי מברך אשר קדשנו בקדושתו כי זהו שבחו של ר' אלעזר שהיה כולל שבח זה בברכה :

עיון יעקב

לדל מתברך בשם ברכות כדאיתא בפ"ק דב"ב דף ט' ע"ב ע"כ יברך וכדאיתא בפרק שלשה שאכלו דהמברך על כוס מלא נותנין לו נחלה בלי מצרים שנאמר ומלא ברכת ה' ים ודרום ירשה לפי שהוא גם כן טוב עין וחונן לעניים במלואו וטובו ישלם לו הקב"ה במדת טובו גם לפי שהוא מתלמידיו של אברהם אבינו שהוא עין טוב כדאיתא בפ"ה דאבות ולפי שאברהם קנה שמים וארץ ע"י ברכת המזון כדאיתא במדרש על פסוק ברוך אברם לאל עליון קונה שמים וארץ : **מנין** שאפילו עופות שמים מכירין בצרי עין. ונפקא להו לעופות בכך לפי שעל ידי צרות עין הצרעת באה כדאיתא בערכין דף טז ע"א וצריכין לשחוט הציפורים לכן מכיאין אותו ואפשר דלה"ק אפילו עופות אף שהם נהנין מגזל כפרש"י פ' ויקרא על והסיר את מראתו בנוצתה והגזל הוא בת בקתא של צרי עין כדאיתא שם בש"ס אפילו הכי מכיאין יותר לצרי עין הטעם ע"ד אל יבאו לגנב כי יגנוב כי

למלאות נפשו מאא"כ צר עין : **מכירין** בצרי עין. שמעתי מחכם א' שמקובל שבני יונה מכירין התבואה שנהתך בשבת שאין אוכלין ממנה ואם קבלה נקבל : **בשני** לאוין. אפשר לפי שהוא צר עין הוא ג"כ לב רע כי הם ביחד שני סרסורים דחטאים בזה כדכתיב שם בקרא אכול ושתה יאמר לך ולבו בל עמך בכן עובר בשני לאוין שנהנה מרע עין ורע לב: **אמר** לו מימי לא עשיתי קפנדריא בבית הכנסת. והוא מדה כנגד מדה לפי שלא קצר דרכו ולא חש על אריכות הזמן משום כבוד קדושת בית הכנסת לכך מאריך ימיו

עץ יוסף

על המדות העליונות. אבל ח"ו מליהם להשי"ת בעצמו שיהיה לצורכו. ח"ו מהאי דעתא :

ענף יוסף

כלומר כי מאין יבורך מאת ה' כשתקרא תחלה יברך שהוא המברך לישראל ע"י מאותיו הקדושים והטהורים. ובזה הוא יבורך בכל הברכות. כי ואברכה מברכך (במ"ה) :

צמח שנאמר ובפתחו. וכשהתחיל בעזרא כתיב (רש"י) כוונת רש"י בזה שלא תאמר הא דאמר כיון שנפתח פירושו תיכף כשנפתח אף שלא התחיל לקרות. לכן פרש"י וכשהתחיל לומר דפתחו הוא לשון התחלה. וזה נראה דעת הרמב"ם (א"ר) : **בלא** ברכה. יש תימה מאי רבותיה דרבי אלעזר בן שמוע שהרי כל המצות

יד יוסף

א מגילה כז ע"ב :

חדושי גאונים

כנאמר מפי המדבר בלשונו אשר תהלך בארץ. ומקונן על מיתתו שם יהיה המובן מזה. כי משה מת במגב א ש ר כנגדו. ואיננו שם. ובאמת. ארז"ל להלן כי משה עומד ומשמש מתהלך בשמים בחיים הנצחים. כי לקח אותו אלהים לשמש לפניו במרום. לזה אמר רנב"י. כי כמאמר וימת שם משה המלאך אמרו (שמו שמליון) כלומר והמלאך. מצנו

גאון יעקב

ש"ש בפרהסיא וצד גרוע דכיונדסים בפרהסיא יש לו נחת רוח שנודע לכל מה שעשה שקדש ש"ש ומשבחים אותו והוא נהנה ולא דמי למקדש ש"ש בסתר שהוא עושה לה' לבדו וליכא פניה כלל. ולכן ביוסף כנגד הטובה שעשה בסתר בלי שום פניה ניכר והוסיפו לו אות על שם שקראתו אמו. וכנגד שלא הי"ל מעלה לקדש ש"ש בפרהסיא לא זכה כי אם לאות ה' ואפי' זה לא היה בקבע כי בתורה תמיד כתוב יוסף. ויהודה דמזרעו קדשו שם שמים בגלוי ולא היה הוא עצמו נופה עתידות אשר שם שמות קראו יהודה על שמו לפי שעתיד מזרעו לקדש ש"ש בגלוי. ולהיות שיש לד שנהנה במה שקידש בגלוי שנתגלה חשיבותו לכך לא ניכר ומה גם שהוא עצמו לא קידש. ומלבד זה זכו בניו למלכות כמ"ש לקמן ובהכי נוהו ההרגשות הנזכר : וזה אפשר לרמוז בפ' היתה יהודה לקדשו ישראל ממשלותיו שדרשוהו רז"ל דזכה למ' על זה כמ"ש בסוגיין. ויש לדקדק מהו היתה מלשון עבר ועל פי מה שהקדמנו אפשר להכונה היתה יהודה לשעבר בעת הלידה

לברך את עמו ישראל באהבה כי עקר כרעיה (למיסק) מאי אומר יר"מ ה' אלהינו [שתהא ברכה זו שצויתנו לברך את עמך ישראל לא יהא בה מכשול ועון וכי מהדר אפיה מצבורא מאי אמר אדבריה[א] רב חסדא לרב עוקבא ודרש רבש"ע עשינו מה שגזרת עלינו עשה עמנו [דף לט ע"ב] מה שהבטחתנו (דברים כו) השקיפה ממעון קדשך מן השמים וגו' אמר רב חסדא אין הכהנים רשאים לכוף קשרי אצבעותיהן עד שיחזרו פניהם מן הצבור אמר רב זירא אמר רב חסדא אין הקורא רשאי לקרות כהנים עד שיכלה אמן מפי הצבור ואין הכהנים רשאין להתחיל בברכה עד שיכלה דיבור מפי הקורא ואין הצבור רשאין לענות אמן עד שתכלה ברכה מפי הכהנים ואין הכהנים רשאין להתחיל בברכה אחרת עד שיכלה אמן מפי הצבור ואמר ר' זירא אמר רב חסדא אין הכהנים רשאין להחזיר פניהם מן הצבור עד שיתחיל שליח צבור בשים שלום ואינן רשאין לעקור רגליהם ולילך עד שיגמור שליח צבור שים שלום וא"ר זירא אמר רב חסדא אין הצבור רשאין לענות אמן עד שתכלה ברכה מפי הקורא ואין הקורא רשאי לקרות בתורה עד שיכלה אמן מפי הצבור ואין המתרגם רשאי להתחיל בתרגום עד שיכלה פסוק מפי הקורא ואין הקורא רשאי להתחיל בפסוק אחר עד שיכלה תרגום מפי המתרגם א"ר תנחום אמר רבי יהושע בן לוי המפטיר בנביא צריך שיקרא בתורה תחלה אמר רבי תנחום א"ר יהושע בן לוי אין המפטיר רשאי להפטיר בנביא עד שיגלל ס"ת וא"ר תנחום א"ר יהושע בן לוי אין שליח צבור רשאי להפשיט את התיבה בציבור מפני כבוד צבור] ואמר ר' תנחום אריב"ל אין הצבור רשאין לצאת עד שינטל ספר תורה ויניח במקומו ושמואל אמר עד שיצא [ולא פליגי הא דאיכא פיתחא אחרינא הא דליכא פיתחא

רש"י

היה: וכי עקר כרעיה · בעבודה למיסק והוא מחזיר פניו כלפי התיבה מאי אומר: [וכי מהדר אפיה מצבורא · כשגומר ברכותיו מחזיר פניו לצד התיבה עד שיגמור שליח צבור המברך את עמו ישראל בשלום: מה שהבטחתנו · שתסכים על ידינו כדכתיב ואני אברכם (במדבר ו'): לכוף קשרי אצבעותיהם · שפושטין אצבעותיהם כשמברכין ולאחר שגמרו סוגרין אגרוף שלהם כשאר בני אדם קשרי אצבע הם החליות שכופפין ופושטין בהם: אין הקורא · שליח צבור שקורא כהנים שיחזירו פניהם לברך: אמן · של ברכת הודאה: דיבור · כהנים: לעקור רגליהם · מן הדוכן אלא עומדין כפופין לפני התיבה · יש ללמוד מכאן סדר נשיאות כפים כך הוא עוקר רגליו בעבודה ממקומו ובא לפני התיבה ומתפלל יהי רצון שתהא ברכה כו' כדלעיל ומאריך בה עד שתכלה אמן של הודאה מפי צבור ושליח צבור קורא כהנים אם שנים הם ואם יחיד הוא אינו קורא והוא מחזיר פניו מאליו כדאביי דאמר לעיל (דף לח.) לאחד אין קורא כהנים וכשיכלה דיבור מפי הקורא מברכים אשר קדשנו כו' ואח"כ מתחילין בברכה וכשכלה אמן אחרון מפי צבור הן מחזירין פניהם וכופפין קשריהם אם רוצים ושליח צבור מתחיל שים שלום והכהנים מתפללין רבונו של עולם עשינו מה שגזרת עלינו כו' ומאריכין בה עד שתכלה ברכה מפי שליח צבור ועוקרין רגליהם והולכין להם: עד שיכלה אמן · של ברכת התורה וכל הני משום דתרי קלי לא משתמעי: עד שתגלל ס"ת · במטפחותיו כדי שלא יהו הגוללים טרודים מלשמוע הפטרה מפי המפטיר: להפשיט את התיבה בצבור · כל זמן שהציבור בבהכ"נ שהיה דרכם להביא ספר תורה מבית אחר שמשתמר בו לבית הכנסת ופורסין בגדים נאים סביב התיבה ומניחין אותה בתוכה וכשיוצאין משם ונוטלין ס"ת להוליכו לבית המשתמר בו לא יפשיטו הבגדים מן התיבה בפני הצבור שטורח צבור לעכב שם עם ס"ת אלא מוליך ס"ת לביתו ומניחו והעם יוצאים אחריו ואחר כך הוא בא ומפשיט את התיבה: איכא פיתחא אחרינא · משנטל ס"ת לצאת דרך פתחו הרוצה לצאת בפתח אחר יוצא ואפילו לא יצא ס"ת ליכא פיתחא אחרינא נכון שילא ס"ת

תוספות

וכיון דפטור מקריאה אפילו בשעת שמיעה היה יכול לעסוק בדבר הלכה והיינו דקאמר אנן בדידן כגון דברי הלכה (כגון) דברים דעל פה ואינהו בדידהו דברים שבכתב מיהו מסתברא כפירוש ר"ח דפי' התם דוקא רב ששת וכיוצא בו דתורתו אומנתו אבל האידנא כרבא סבירא לן דאמר רבא כיון שנפתח ס"ת וכו' והאי דהוה מהדר אפיה י"ל דלא הויא אורחא דמילתא לאיעסוקי בדבר הלכה באנפי ציבורא בעוד שהן עסוקין בשמיעת התורה:

וכי מהדר אפיה מציבורא מאי אמר · סדר נשיאת כפים מפי' רבינו שלמה עוקר רגליו בעבודה ממקומו ובא לפני התיבה ומתפלל יהי רצון שתהא ברכה זו וכו' ומאריך בה עד שיאמרו אמן של הודאה מפי הצבור וקורא כהנים אם שנים הם ואם אחד אינו קורא ש"צ והוא מחזיר פניו מאליו כדאביי דאמר לעיל לאחד אינו קורא וכשכלה דבור מהקורא מברכין אשר קדשנו כו' ואח"כ מתחילין בברכה וכשכלה אמן אחרון מפי צבור הן מחזירין וכופפין קשרי אצבעותיהן אם רוצין ושליח צבור מתחיל שים שלום והכהנים יתפללו רבונו של עולם עשינו מה שגזרת וכו' ומאריכין בה עד שתכלה ברכה מפי ש"צ עוקרין רגליהן והולכין להן: בשאלתות פרשת ויקח קרח כהן שעבד עכומ"ז לא ישא את כפיו דגרע מהורג את הנפש דאמרינן בפ' אין עומדין (דף לב:) כהן שהרג את הנפש לא ישא את כפיו ורבינו גרשום מאור הגולה השיב בתשובותיו דנושא כפיו וקורא ראשון בתורה דכיון דחזר בתשובה חוזר לקדושתו דתנן בסוף מסכת מנחות (דף קט·) אך לא יעלו כהני הבמות אל מזבח ה' בירושלם כי אם אכלו מצות בתוך אחיהם והרי הן כבעלי מומין שחולקין ואוכלין וכשם שבעלי מומין נושאין את כפיהם וקורא ראשון בתורה ואף זה שאם לא תאמר כן נמצאת מרפה ידיהן של בעלי תשובה שיאמרו אוי לאותו בושה אוי לאותו כלימה וימנעו מעשות תשובה ואמר ר' יוחנן (סנהדרין דף קג·) כל האומר מנשה אין לו חלק לעולם הבא מרפה ידיהן של בעלי תשובה ותנא דבי ר' ישמעאל (קידושי דף כ':) הואיל והלך זה ונעשה כהן לאלילים אדחה אבן אחר הנופל וכו':

חדושי גאונים

ומעמדו הוא ברומו של עולם · וא"כ באמרו . שם מת . רומז על המצב שכנגדו שם מת . כלומר . במצב בני אדם . שוב איננו נתבטל מעלתו מבני ישראל השוכנים בארץ הזאת . וכעת יאמר ליעקב ולישראל ווי ווי חסר ספרא רבה דישראל · אבל משה באמת עינו . הוא עומד ומשמש בפניו ית' . בשמים ממעל· (איי שיש): (שייך לסימן ע)

כה תברכו את גו' בשם המפורש כו' ת"ל ושמו את שמי שמי המיוחד לי . פרש"י בשם המיוחד כתבנו ע"כ · ולא נתבאר לנו למה מתואר השם כתבנו בשם המיוחד ומפורש והנ"ל כי נמשכו למ"ש (ישעיה מב) הנביא בשם ה'. אני הויה הוא שמי וכבודי לאחר לא אתן גו' . וביארנו (דרוש מי ראש בע"כ ב') שהרצון לו ית' בזה . כי שאר השמות המיוחסות לו ית' משותפות המה · וחלק מכבודם גם לברואיו · ע"ד שאמר והייתם כאלהים כרברבניא וכן נאמר אדוני יוסף משם אדוני זולת שהש"י הוא אלהי האלהים . ואדוני האדונים אמנם שם הוי"ה ית' . הם כי לא להזכירו ולייחסו אל איזה מהנבראים וזהו שביאר ואמר . אני שם הויה הוא שמי המיוחד לי . לא לזולתי וכבודי המרומז בזה השם לאחר לא אתן ע"ש . ודעת לנבון נקל בזה . כי שם הוי"ה המורה היה הוה יהיה לא יתואר בו הנברא. כי כל שיש לו תחלה ושוב איננו מגודר בתיבת הי"ה (כלומר קדמון לכל דבר כו') ואם יש לו תיכלה וקץ

מהרש"א

פסעתי על רש"י כו' מבואר פ"ק דסנהדרין וק"ל: עשינו מה שגזרת עלינו כו' הוא כמו שכתבנו לעיל כיון דהברכה תלויה בהקב"ה כמ"ש ואני

עיון יעקב

וכן הא דלא פסע על ראשי עם קדש היינו שלא חש על אריכות הזמן והיה מהלך כראשונה והקדים עצמו לבית המדרש לכך האריך ימיו וכן הא דלא נשאתי כפי בלא ברכה כי כל מי שאינו מברך אינו מתברך כדלעיל ונתקלרו שנותיו כמ"ש לעיל והמברך מאריך ימיו: השקיפה ממעון קדשך מן השמים וברך את עמך את ישראל וזה עשה מה

גאון יעקב

נקרא יהודה לקדשו על שם דמזרעו יקדשו ש"ש . אך זה אינו ניכר . ברם יש היכר גדול ישראל ממשלותיו דזכה למ' בשביל זה ודו"ק · (הגאון חיד"א):

עין יוסף

המלות מברכין עליהן עובר לעשייתן (רי"ף) וי"ל דכוונתו היה דאף שעלה פעם אחת ביום זה לדוכן ומברך אפילו הכי אם עלה פעם שנית ביום זה אפילו בבית הכנסת זו לצבור אחר היה מברך: אין הצבור רשאין לצאת עד שינטל ספר תורה ויניח במקומו · (וברי"ף וברא"ש פרק הקורא את המגילה עומד . וכן בטור א"ח סי' קמ"ט ליתא להך שתי תיבות ויניחהו במקומו וכן נראה מפרש"י דהכא ד"ה איכא פיתחא ושמואל אמר

המתורגמן . א) געפיהרט

פיתחא אחרינא] אמר רבא בר אהינא אסברה לי (דברים יג) אחרי ה' אלהיכם תלכו · בזמן שהכהנים מברכים את העם מה הן אומרים א"ר זירא א"ר חסדא (תהלים קג) ברכו ה' מלאכיו גבורי כח וגו' ברכו ה' כל צבאיו משרתיו עושי רצונו ברכו ה' כל מעשיו בכל מקומות ממשלתו ברכי נפשי את ה' במוספי דשבתא מה הן אומרים א"ר אסי (שם קלד) שיר המעלות הנה ברכו את ה' כל עבדי ה' וגו' שאו ידכם קדש וברכו את ה' (שם קלה) ברוך ה' מציון שוכן ירושלם הללויה ולימרו נמי יברכך ה' מציון דכתיב בההוא עניינא אמר יהודה בריה דרבי שמעון בן פזי מתוך שהתחיל בברכותיו של הקב"ה מסיים בברכותיו של הקדוש ב"ה במנחתא דתעניתא מאי אומרים אמר רב אחא בר יעקב (ירמיה יד) אם עונינו ענו בנו ה' עשה למען שמך (שם) מקוה ישראל מושיעו בעת צרה למה תהיה כגר בארץ וגו' למה תהיה כאיש נדהם כגבור לא יוכל להושיע וגו' [דף מ ע"א] בנעילה דיומא דכפורי מאי אמור אמר מר זוטרא ואמרי לה במתניתא (תהלים קכח) הנה כי כן יבורך גבר ירא ה' יברכך ה' מציון וראה בטוב ירושלם כל ימי חייך וראה בנים לבניך שלום על ישראל:

ק שם אמר רבי אבהו מריש הוה אמינא ענוותנא אנא כיון דחזיתיה לר' אבא דמן עכו דאיהו אמר חדא טעמא ואמר אמוריה חד טעמא ולא קפיד אמינא לאו ענוותנא אנא · מאי ענוותנותיה דר' אבהו דאמרה לה דביתהו דאמוריה דרבי אבהו לדביתהו דרבי אבהו האי דידן לא צריך ליה להאי דידך והאי דגחין וזקיף עליה יקרא (דמלכותא) [בעלמא] הוא דעבד ליה אזלא דביתהו אמרה ליה לר' אבהו אמר לה ומאי נפקא לך מינה מיני ומיניה יתקלס עילאה ותו אימנו רבנן עליה דר' אבהו למנוייה בריש מתיבתא [כיון ד]חזייה לרבי אבא דמן עכו (דתפסי) [דנפישי] ליה בעלי חובות אמר להו איכא רבה (ס"א אמר להו עד דמצלנא ליה לרבי אבא לא אתא עד דאציל ליה):

רש"י

תחלה ולא יצא האדם בפתח לפני ס"ת]: בר אהינא אסברא לי · בר אהינא חכם ששמו בר אהינא אסברה לי הבינני טעמו של דבר: העם מה הם אומרים · שיראו מסבירי פנים ומודים לפניו על ברכותיו להראות שהן נוחות להן: ברכו ה' מלאכיו ברכו ה' כל צבאיו ברכו ה' כל מעשיו שלש מקראות הן כנגד ג' ברכות: במוספי דשבתא · שהוא נשיאות כפים חדש שאינו כתול צריך לחדש את דברי העם: ברוך ה' מציון · אינו באותו מזמור והיינו דקא פריך ונימא יברכך ה' מציון דכתיב בההוא עניינא: במנחתא דתעניתא · שנושאין בו כפים מה שאין כן בשאר מנחות משום שכרות כדאמרינן במסכת תענית בפרק בתרא: אמוריה · המתרגם לרבים מה שהוא לוחש לו בעת הדרשה: לא צריך לדידך · חכם הוא כמו בעליך: יקרא דמלכותא · שהיה ר' אבהו נשוא פנים בבית המלך כדאמרי' בחגיגה נשוא פנים כגון ר' אבהו בי קיסר ובסנהדרין (דף יד) אמרו דהוין נפקאן אמהתא דבי קיסר לאפיה ומשרן קמיה רבה דעמיה מדברנא דאומתיה:ותו רבנן אימנו עליה·ועוד זה מענוותנותו: דנפישי עליה בעלי חובות · שהיה צריך ללוות: א"ר אבהו אית לכו רבה · חכם גדול וראוי ליסב בראש יותר ממני כדי שיושיבוהו בראש ויתנין לו מתנות ומעשרים אותו כדי שיהא חשוב וישמעו דבריו כדתניא הכהן הגדול מאחיו

אימנו רבנן עליה לממנייה בראש כו' וכן בפק דהוריות דרבן גמליאל ובית דינו מינו את רבי אלעזר חסמא ור"י בן גודגדא לראשים:

תוספות

אם עונינו ענו בנו · וא"ת הני פסוקי דמנחתא מאי הסברת פנים איכא בהו וי"ל משום דהיו מתענין על הצרה שלא תבא על הצבור ואמר בפ"ק דתענית ובפ' בתרא דמגילה דבריבעא בתרא דיומא בעי רחמי דהיינו ממנחה ואילך כדכתיב ואני יושב ומשתומם עד מנחת הערב וגו' ואפרוש כפי וגו' [הלכך התירו למבעי רחמי בעידנא דפרסי ידייהו דעת רצון הוא וכו']:

מהרש"א

אברכם דקאי על ישראל כדעת ר"ע וא"כ ברכת הכהנים למה ואינו אלא גזירת המלך עליהם שיברכו את ישראל ושהוא מתאוה לברכתם כדאמר ריב"ל לעיל וק"ל: אמר איהו חד טעמא ואמר אמוריה כו' · נראה דאי הוה הסוא חד טעמא גרע מטעם דיליה ודאי דהיה לו להקפיד ע"ז שאומר שקר בשבילו אלא שהיה עדיף מדיליה והיה לו להקפיד שהיה מראה בפני ר' אבא כאילו הוא חשוב כרבי אבא ולא יצטרך ליה אי לאו ענוותנותיה דר' אבא אבל אמורא דר' אבהו לא היה מראה את עצמו חשוב בפני ר' אבהו אלא בפני אשתו הגיד זה ולא היה זה כ"כ עניוות מר' אבהו שלא הקפיד עליו וז"ש ר' אבהו לדביתהו מנ"מ מיני ומיניה כו' שכל השומעים יסברו דמפי אמרם וק"ל: ותו רבי אבהו אימנו רבנן עליה למימניה ברישא כו' · חשיב זה לענוה מר' אבהו שלא למנות בראש גם למאי דאמרי' בהוריות [א]עבדות אני נותן לכם ולא שררה י"ל דהיינו כהך דהתם דר"א חסמא ור"י בן גודגדא דנמנו משום צורך פרנסתן כדמפרש התם דה"ל מינוי רשות שלהן עבדות כשכיר יום וכפועל להשיג פרנסתו אבל רבי אבהו הכא היה עשיר ולא נחשב לו מינוי הרשות כעבדות אלא כשררה וע"כ אמר דמשום ענוה לא רצה לקבלו ושיהיה רבי אבא במקומו דלגביה הוה המינוי רשות שלו כעבדות שהוא צריך לו מפני בעלי חובות דנפישי ליה שע"י מינוי יתנו לו מנות כפרש"י גדלהו משל אחיו וכפרש"י שם גבי ר"א חסמא ור"י בן גודגדא · והרי ראה בדורות הראשונים שמי שהיה לו כדי פרנסתו היה בורח מן השררה ולא כן דורות הללו שמי שיש לו עושר הוא נתמנה בכסף ורודף אחר הכבוד ואחד היה בזמנם שהיה צדיק גמור והוא יהושע בן גמלא שאלמלא הוא נשתכחה תורה כו' כדאמרינן בפ' לא יחפור [ג] ולפי שנתמנה כ"ג בממון דתרקבא דדינרי עיילא ליה מרתא כו' ואמרו עליו [ג]קטיר קחזינא הכא דמשמע קשר של רשעים לפי שהיו כהנים אחרים חשובים יותר ממנו כמ"ש התוס' כל זה בפ' לא יחפור אבל ראיתי גודל הסיבה בזה שהבעלי בתים הם הם הממנים ומבררים להם ראש כפי רצונם לפי הנאת כל אחד מהם וביותר בממון אבל מן הראוי שהלומדים והרבנים בעצמם יבררו להם ראש כמו שהיה בדורות הראשונים כמו שמצינו בהך עובדא דר' אבהו

עיון יעקב

שהבטחתנו כדאיתא בפ' אלו טריפות הכהנים מברכין לישראל והקב"ה מסכים על ידם דכתיב ואני אברכם:

שלי אינו שום לי דאל"כ למה לא אמר ג"כ טעמא כמו אמוריה דר' אבא וא"כ אין נפקותא בדבורה:

מריש הוה אמינא ענוותנא אנא כיון דחזיתיה לר' אבהו דמן עכו וכו'. אפשר לומר דס"ק דמתחלה היה סבר שהוא עניו על שלא הקפיד על דברי אשת אמוריה דר' אבהו על שאמרה שהאמוריה שוה לו משא"כ לאחר דחזא לר' אבא דמן עכו דאיהו אמר חד טעמא ואמוריה חד טעמא אמינא לאו ענותנא אנא דהא כולי עלמא ידעי שהאמורא

חזיה לר' אבא דמן עכו דתפסי ליה בעלי חובות. ואע"ג דאמרינן בעלמא כיון דשמע ר' זירא אין אדם עולה לגדולה אא"כ מוחלין לו כל עוונותיו אמאי נתפסים מ"מ סבר ר' אבהו דגדולה מצות גמילות חסדים שעשה לר' אבא שג"כ מכפר עון כדאיתא בברכות דכתיב בחסד ואמת יכופר עון:

ענף יוסף

עד שיצא ולא פליגי. הא דאיכא פיתחא אחרינא (פרש"י משנטל ס"ת לצאת דרך פתחו הרוצה לצאת בפתח אחר יוצא ואפילו לא יצא ס"ת) הא דליכא פיתחא אחרינא (פרש"י נכון שיצא ס"ת תחלה ולא יצא האדם בפתח לפני ס"ת)

אמר רבא בר אהינא אסברא לי (ופרש"י חכם ששמו בר אהינא אסברא לי טעמו של דבר ע"כ ר"ל למה לא יצא קודם הס"ת) אחרי ה' אלהיכם תלכו ע"כ הרי דמאמר רבא קאי אדלעיל ולא אדלמטה:

הגהות

[א]מהרש"א ד"ה ותו . בהוריות (י ע"א)[ב] שם בא"ד בפ' לא יחפור (כ"ב כ"א ע"א): [ג]שם בא"ד ואמרו עליו (יבמות ס"א ע"א).

חדושי גאונים

וגבול להווייתו ושוב אינגו מגודר ביסיס: נמצינו למדין כי השם בקריאה והיינו אדני הוא שם משותף· והשם בכתיבה היינו הו"י · הוא שמו המיוחד לו לבדו · ותואר שם המפורש יתפרש בשני פנים האמתיים· א' כאילו נאמר שם הנגדל ומפורש מזולתו · ב' כי בעוה"ז הוא נעלם וסתום בלשונינו גם בבחינתו· אבל בבית המקדש הוא נגלה ומפורש בלשון הכהנים גם בבחינתו והנה עיקר מ"ע של ברכת כהנים אשר הקפידה התורה לאמר כה תברכו את בני ישראל גו' אמור להם · יברכך ה' וישמרך · יאר ה' גו' ישא ה' גו' · הוא שלא ייחסו הכהנים הברכה לישראל · שהיא תהא נשפעת מאיזה נברא משפיע מלאך או שר · כי לא כמצריות העבריות ישפעו הגוים מהמה· לא עם ה' אשר נאמר ה' בדד ינחנו ואין עמו אל נכר · וזהו שסיים ושמו את שמי(הוי"ה) המיוחד לי אליהם · ואני אברכם לא זולתי מהמשפיעים המזליות:

(סייך לסי' לז) מנין שהקדוש ב"ה מתאוה לברכת כהנים שנאמר ושמו את שמי על בני ישראל גו' · עיי' רש"י ומהרש"א ביארו משמעו'דורשין· ולא ביארו ענין התאוה אשר לו ית' לברכת כהנים מה היא · ולדעתי ישכול זה הדרש עוד דבר עמוק ואזיל בשטת אונקלוס המתרגם · ושמו את שמי על בני ישראל וישוון ית ברכת שמי על בני ישראל · וביארנו כוונתו (ברכות ז' · ונדרים ל"ז)שהכהנים אשר ישראל יבקש

קא שם רבי אבהו ורבי חייא בר אבא איקלעו להההוא אתרא ר' חייא בר אבא דריש שמעתא ור' אבהו דריש אגדתא שבקו כ"ע לר' חייא בר אבא ואתו לקמיה דר' אבהו חליש דעתיה אמר להם רבי אבהו אמשול לכם משל למה הדבר דומה לשני בני אדם שנכנסו לעיר אחת אחד מוכר מיני אבנים טובות ומרגליות וא' מוכר מיני סדקות(א) על מי קופצים לא על מי שמוכר מיני סדקית כל יומא ויומא הוה אזיל ר' חייא בר אבא ומלוי בהדיה ר' אבהו עד בבא דאושפיזיה(ג) משום יקרא דבי קיסר ההוא יומא אלויה רבי אבהו לר' חייא בר אבא [עד אושפיזיה] ואפ"ה לא איתותב דעתיה מיניה:

קב שם אמר ר' יצחק לעולם תהא אימת צבור עליך שהרי כהנים פניהם כלפי העם ואחוריהם כלפי שכינה · רב נחמן אמר מהכא (ד"ה א כח) ויקם דוד המלך על רגליו ויאמר שמעוני אחי ועמי אם אחי למה עמי ואם עמי למה אחי א"ר אלעזר כך אמר להם דוד לישראל אם אתם שומעים לי אחי אתם ואם לאו עמי אתם ואני רודה אתכם במקל:

דף מ ע"ב ת"ר מנין שאין עונין אמן במקדש שנאמר (נחמיה ט) קומו וברכו את ה' אלהיכם מן העולם ועד העולם ומנין שעל כל ברכה וברכה תהלה שנאמר (שם) [ויברכו שם כבודך] ומרומם על כל ברכה ותהלה על כל ברכה וברכה תן לו תהלה :

שם מתני' [(ב)ברכות כהן גדול כיצד חזן הכנסת נוטל ספר תורה ונותנה לו לראש הכנסת וראש הכנסת נותנה לסגן והסגן נותנה לכהן גדול וכ"ג עומד ומקבל וקורא (ויקרא טז) אחרי מות (שם כג) ואך בעשור וגולל את התורה ומניחה בחיקו ואומר יתר ממה שקריתי לפניכם כתוב כאן (במדבר כט) ובעשור שבחומש הפקודים קורא על פה ומברך עליה שמונה ברכות על התורה

רש"י

גדלו משל אחיו : ה"ג · ר' אבהו דרש באגדתא: שמעתא · הלכות דינין ואיסור וטהרות: סדקית · כלי מלאכת הנשים ועניים כגון פלכין ומחטין ולנורות: לא על מוכר סדקית · בתמיה מתוך שדמיהן קלים יש להם קונים הרבה ולהפיס דעתו היה אומר כן: שמעוני אחי ועמי · מזהירם היה להתנדב לבדק הבית לבנין בהמ"ק: אם אתם שומעים לי · להיות שלמים למקום: אחי · וחבירי אתם אלמא המלך אימת צבור עליו אם כשרים הם: עמי אתם · כבושין תחתי: קומו וברכו וגו' · בספר עזרא כתיב שכל ברכות שהיו מברכין במקדש כך היו מברכין ברוך ה' אלהי ישראל מן העולם ועד העולם למגן אברהם וכן למחיה מתים: ויברכו שם כבודך · ושאר העם יענו ברוך שם כבוד מלכותו שהעם עונים להלל ולהודות: [ברכות כהן גדול · ביום הכפורים לאחר שכלתה עבודת היום קורא בתורה כדמפרש ואזיל ומברך שמנה ברכות כדבעינן למימר לקמן: חזן הכנסת · שמש הכנסת שטורח עסקי הכנסת עליו להכנים ולהוציא ולהפשיט את התיבה ולהכין הכל: ראש הכנסת · על פיו נחתכין דברי הכנסת מי יפטיר בנביא מי יפרוס על שמע מי ירד לפני התיבה: סגן · המוכן תחת כ"ג שאם יארע בו פסול ישמש תחתיו: וקורא אחרי מות · שהוא סדר יום הכפורים ופרשה ראשונה לחודא קאמר: ואך בעשור · פרשת שור או כשב הסמוכה היא לאחרי מות ויכול לגלול ס"ת לשם בעוד שהתורגמן מתרגם מקרא אחרון של פרשת אחרי מות ואין כאן שהות כדי שיפסיק מתרגם ואין כאן גנאי לציבור וגולל את התורה ואע"פ שעדיין יקרא בעשור של חומש הפקודים על פה יקרא אותה ולא יגלל ס"ת לשם מפני שהוא רחוק ויש שהות שיפסיק מתרגם וישתוק לפניהם ואין מתחיל בפסוק אחר ואיכא גנאי: ואומר יותר ממה שקריתי לפניכם כתוב כאן · אע"פ שאני עתיד לקרות עוד פרשה שלישית אל תדמו לאמר שחסירה היא מן הספר הזה ולכך אני גוללו דיותר ממה שקריתי לפניכם בענין היום כתוב בו ובגמ' בעי כל כך למה ומשנינן שלא להוציא לעז על ספר תורה: על התורה · ברכה של אחריה ועל העבודה רצה ועל ההודאה מודים לפי שנגמרה העבודה ואין עבודה בלא הודאה כדאמרינן במסכת

מהרש"א

רב נחמן אמר מהכא ויקם המלך דוד כו' · עיין פירש"י והוא דחוק ועוד דהל"ל וא"ר אלעזר כו' בוי"ו וע"כ הנראה דמרישא דקרא מפיק ליה מדכתיב ויקם המלך דוד על רגליו וגו' דמשמע שהיה יושב מקודם וקם מפני אימת צבור כמפורש שם שאמר כן לכל שרי השבטים ולשרי המחלקות ושרי אלפים והמאות ושרי רכוש וגו' ואגב דמייתי רישא דקרא מייתי סיפא דקרא ויאמר שמעוני וגו' מלתא באגפי נפשיה למדרש אם אחי למה עמי כו' וכן דרך התלמוד וק"ל: מנין שאין עונין אמן במקדש שנא' וט' · לפי דעת המקובלים מלת אמן שהוא קיום והאמנת דבר הוא מחבר ומצרף שם הקרי והכתיב דהיינו שם אדנ"י ושם הוי"ה במספר צ"א כמנין אמן והיינו בגבולין שאינו נקרא רק בשם אדנ"י כדאמרינן בס"פ אלו עוברין צריך לכוין נם לשם הכתיב בצירוף במלת אמן וז"ש בסוף מסכת נזיר גדול העונה אמן יותר מן המברך שהוא מצרף הכתיב אבל במקדש שהקרי והכתיב בשם הוי"ה אין כאן צירוף אמן אבל אומר שם על כל ברכה תהלה דהיינו ברכה ברכו את ה' מן העולם וגו' ותהלה דהיינו בשכמל"ו להורות על כוונה זו דשם הכבוד הזה שהוא שם הוי"ה הוא במקדש מן העוה"ז ועד הבא משא"כ בגבולין דלא נקרא בעוה"ז אלא באל"ף דלי"ת כמ"ש בפרק ואלו עוברין ע"ש ונוסח בשכמל"ו ע"ש ויברכו שם כבודך היינו ברוך שם כבודו ומרומם היינו מלכותו ודו"ק: ברכת כ"ג כיצד וכו' נוטל ס"ת כו' ומברך עליה ח' ברכות על כו' · וכן לקמן גבי פרשת המלך ח' ברכות וכוונו בזה ע"פ דברי המפרשים במזמור תמניא אפי שיש בתורה במעלותיה שמונה חלוקות שע"כ נקראת התורה באותו מזמור בשמונה שמות דהיינו פקודיך חקיך מצותיך דבריך אמרתיך תורתיך עדותיך

תוספות

ומנין שעל כל ברכה תהלה שנאמר ומרומם גו' · ואותה תהלה מפרש בפ"ג דמסכת תענית (טז:) שהיא ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד :

עיון יעקב

איקלעו להאי אתרא. קאמר איקלע כלומר שהיה באתרא דלא ידעי לאו על כן דרשו תרווייהו ולפיכך חלש דעתיה דר' חייא בר אבא :

אמר ר' יצחק לעולם תהא אימת צבור עליך · תיבת לעולם אתי לרבויי אפילו מי שהוא גדול וחשוב כמו הכהנים שהם ראשון לכל דבר שבקדושה אפילו הכי צריך להיות אימת הצבור עליהם ורב נחמן בר יצחק מוסיף לומר דאפילו אם אינם מוחזקים הצבור לכשרים שהרי דוד אמר אחי ועמי אפילו הכי ויקם דוד לפניהם כפי פי' מהרש"א ע"ש: אימת צבור עליך. ובפ"ק דסנהדרין דף ח' ע"א ואצוה את שופטיכם בעת ההיא וכתיב ואצוה אתכם בעת ההיא א"ר שמלאי אזהרה לצבור שתהא אימת דיין עליהם ואזהרה לדיין שיסבול את הצבור ולא קאמר אזהרה לדיין שתהא אימת צבור עליו משום דבדיין אין לו להיות עליו שום אימה כדכתיב לא תגורו מפני איש בשעת הדין : שאין עונין אמן במקדש. עיין במהרש"א ועוד יש לומר הטעם לפי שכל העונה אמן בכל כחו קורעין לו גזר דינו וזה הוא דבר שאין צריך במקדש שכבר נתבטל ע"י הקרבנות הכל : ומברך שמונה ברכות. עיין בפי' המשניות להרמב"ם ריש פ' בא לו ביומא

הרי"פ

לעולם תהא אימת צבור עליך וכו'. צריך להוכיח מהיכן למדנו כאן שיהא אימת צבור עליו שהרי קראם אחי ועמי אם אתם שומעים לי אחי אתם ואין כאן אימת צבור

עץ יוסף

קא לא על מוכר סדקית · בתמיה מתוך שדמיהן קלים יש להם קונים הרבה ולהפיס דעתו היה אומר כן (רש"י)· דליכא למימר על צד האמת. דהא באמת מעלת ההגדה היא גדולה כמאמרם רצונך להכיר את מי שאמר והיה העולם למוד ההגדה. רק שהמשל הוא שהיא קלה להבינה ולא שהיא קלה במעלתה :

ראיתי.

המתורגמן א) ברוך . קליינגקייט . ג) גאַסטהויז .

יד יוסף

א ברכות סג ע"א תענית טז ע"ב :
ב יומא סח ע"ב :

חדושי גאונים

תורה מפיהם · יבאור את פעולת הברכה אשר אנחנו מייחסים לו יתברך מאת המברכים ואומרים ברוך אתה ה' גו' · אין הכוונה לשיקבל הש"י איזה תוספת מאתנו [כי מי שהוא שלם בתכלית השלימות לא יקבל תוספת] וכמ"ש מרע"ה בלוס יש עבד שנותן שלום לרבו אבל הכוונה בזה להשב כח אל פמליא שלמעלה · עדי הם יעשו חיל · כי ינוב טובה וברכה על ראש בני ישראל · ע"ש (ועיי' ראש ספר מי מגדו שם נתבארו הדברים יותר) והוא שאמר ריב"ל באגדתין שהקב"ה מתאווה לברכת כהנים שנא' ושמו את שמי על בני ישראל גו' · והיינו לשילמדו את ישראל ובארו לכן מהו ברכת שמי במאמר ברוך ה' · כי לא לכבוד עצמו יאמר כי אז יומלך כ"י כמקבל תוספות והמקבל הוא חסר לדבר שימלא מחסורו לזה חפץ הוא ית' ומתאווה לשיבארו הכהנים בברכתם שבלמודם כי ברכת שמו ית' הוא חוזר על ב"י · ועיין עוד במאמר שאה"ז ד"ס אמנם :

(סייך לסי' לח) ואמר ריב"ל אין נותנין כוס של ברכה אלא לטוב עין כו' א"ת יבורך אלא יברך · נ"ל שהאלשי הלז הרגיש מהוסיף שלמה בזה על דברי מרע"ה (דברים) נתון תתן לו · ולא ירע לבבך בתתך לו · כי בגלל הדבר הזה יברכך ה' אלהיך גו' · כלומר גם אם נתון תתן לו אמנם אם ירע לבבך בתתך לו · עדיין לא יומשך לך במתן כזה הברכה מאת ה' · זולת אם לא יירע לבבך גו' · בגלל הדבר הזה יברכך ה' אלהיך · וא"כ מה הוסיף שלמה באמרו טוב עין הוא יבורך ·

ועל העבודה ועל ההודייה ועל מחילת העון ועל המקדש ועל ישראל ועל הכהנים ועל ירושלים והשאר תפלה : גמ' [א]שמעת מינה חולקין כבוד לתלמיד במקום הרב אמר אביי כולה משום כבודו דכ"ג הוא : וכ"ג עומד ומקבל וקורא וכו' : עומד מכלל דיושב הוא והאמר מר [ב]אין ישיבה בעזרה אלא למלכי בית דוד בלבד שנאמר (ש"ב ז) ויבא המלך דוד וישב לפני ה' ויאמר מי אנכי וגו' כדאמר רב חסדא בעזרת נשים הכא נמי בעזרת נשים מיתיבי [ג]והיכן קורין בו בעזרה ר' אליעזר בן יעקב אומר בהר הבית שנאמר [דף מא ע"א] (נחמיה ח) ויקרא בו לפני הרחוב אשר לפני שער המים אמר רב חסדא בעזרת נשים] :

קג שם משנה פרשת המלך כיצד מוצאי יו"ט הראשון של חג בשמיני במוצאי שביעית עושין לו בימה של עץ בעזרה והוא יושב עליה שנאמר (דברים לא) מקץ שבע שנים במועד שנת השמטה בחג הסוכות וגו' חזן הכנסת נוטל ספר תורה ונותנו לראש הכנסת וראש הכנסת נותנו לסגן והסגן נותנו לכהן גדול וכהן גדול נותנו למלך והמלך עומד ומקבל ויושב וקורא אגריפס המלך עמד וקבל וקרא עומד ושבחוהו חכמים · וכשהגיע אצל (שם יז) לא תוכל לתת עליך איש נכרי אשר לא אחיך הוא זלגו[א] עיניו דמעות אמרו לו לא תתירא אגריפס המלך אחינו אתה אחינו אתה וקורא מתחלת (שם א) אלה הדברים [עד שמע ושמע והיה אם שמוע עשר תעשר כי תכלה לעשר ופרשת המלך ברכות וקללות עד שגומר כל הפרשה ברכות שבהן גדול מברך אותן המלך מברך אותן אלא שנותן של רגלים תחת מחילת העון : [גמ' בשמיני ס"ד אימא בשמינית] :

רש"י

מגילה (דף יח·) זובח תודה יכבדנני אחר זביחה הודאה : ועל מחילת העון· אתה בחרתנו שחותם מלך מוחל וסולח לעונותינו ולעונות עמו וגו' : ועל המקדש· מתפלל על המקדש וחותם בברוך אשר בחר במקדש: ועל ישראל מתפלל על ישראל וחותם ברוך הבוחר בעמו ישראל וכן על ירושלים ובמס' סוטה ירושלמית מפרש לה : ועל שאר התפלה · בגמ' מפרש לה : שמע מינה · מדקתני חזן הכנסת נוטל ספר תורה ונותנו לראש הכנסת כו' ואין חזן הכנסת נותנה לכ"ג אלא מכבד את ראש הכנסת בפני הסגן ובפני כהן גדול וראש הכנסת מכבד הסגן בפני כ"ג ש"מ חולקין כבוד לתלמיד תלמיד קטן חולק כבוד לתלמיד גדול ממנו ואע"פ שהרב שם ואין נראי לרב וסתמא כמ"ד חולקין דפלוגתא היא בים נוחלין גבי בנות צלפחד (ב"ב קיט:) : כולה משום כבודו דכ"ג · ולעולם אין חולקין והכא כולה משום יקרא דכ"ג הוא שמראין את מעלותיו מעלה למעלה ממעלה : אין ישיבה בעזרה · דאין כבוד שמים בכך ואפילו מלאכי השרת אין להם שם ישיבה דכתיב (ישעיה ו) עומדים ממעל לו [קרבת] על חד מן קאמיא (דניאל ז) : אלא למלכי בית דוד · שחלק להם המקום כבוד להראות שמלכותו שלימה : כדאמר רב חסדא · לקמן : בעזרת נשים · היו קורין בו והיא היתה חול כשאר הר הבית שלא נתקדש אלא מן החומה ולפנים ואפילו חלל שער ניקנור העולה מעזרת נשים לעזרת ישראל לא נתקדש : ויקרא כו' · בספר עזרא כתיב קתני מיהא לרבנן בעזרה היו קוראים] : בימה · אלמבר"א : שנא' מקץ שבע שנים · בסוף שבע שנים ואותה קרייה על יד מלך היא כדתניא בספרי בפרשת המלך את משנה התורה הזאת אין קורין ביום הקהל אלא במשנה התורה : וקורא ויושב · וקורא בישיבה : אגריפס המלך · מלך ישראל היה מזרעו של הורדוס והוא שנחרב הבית בימיו : זלגו עיניו דמעות · לפי שהמקרא הזה פוסלו מן המלכות : אחינו אתה. שאמו מישראל : מתחלת אלה הדברים · עד שמע שבואתחנן : [ושמע והיה אם שמוע · על ידי דילוג ומשם מדלג לעשר תעשר ומשם מדלג וקורא כי תכלה לעשר וברכות וקללות ומשם חוזר למפרע וקורא אשימה עלי מלך. שמע קבלת מלכות שמים והיה אם שמוע קבלת עול מצות כדאמר בפ' שני דברכות (דף יג·) וכן ברכות וקללות קבלת בריתות של תורה ומשמיע לרבים עשר תעשר כי תכלה לעשר מפני שהוא זמן אסיף ומתנות עניים והפרשת תרומות ומעשרות ואע"פ שפרשת המלך מפסקת בין עשר לכי תכלה קורא את אלה יחד שלא להפסיק במעשרות ואח"כ קורא פרשת המלך ואי משום דיש כאן דילוג בתורה בכדי (שלא) שיפסיק התורגמן אין למלך תורגמן ואין מתרגמין אחריו : ברכות שכ"ג מברך· ביה"כ אחר מקרא פרשה כדאמרן (יומא דף סח·) · מברך עליה שמונה ברכות : המלך מברך. אחר קריאתו : של רגלים · מקדש ישראל והזמנים מברך תחת ברכות של מחילת העון שבי"כ] :

תוספות

עדותיך ירלאתך ע"ש ודו"ק : אין ישיבה בעזרה אלא למלכי בית דוד בלבד שנא' וישב דוד וגו' · לא היה בימי דוד עזרת ב"ה אבל תוך הקלעים של המשכן הוא במקום עזרה ושם ישב דוד לפני ה' וגו' והענין כי מקום המשכן והמקדש הוא כסא ה' כדכתיב אוה למושב לו ומלכות בית דוד קרי הכתוב כסא ה' כמ"ש בדה"י וישב שלמה על כסא ה' גו' וק"ל : וכשהגיע ללא תוכל גו' אמרו ליה אל תתיירא אגריפס כו' · עיקר הלאו לא תוכל וגו' לממנין אותו נאמר וע"כ אמרו לו אל תתיירא שאנו מורידין אותך בשביל זה אבל אחינו אתה כו' ואמרו זה מפני החנופה דלפי הדין לא היה ראוי לכך כיון שלא היה ישראל מלד אב כמו

הכותב

פרשת המלך נאמרה בלשון הקודש . וז"ל הרמב"ם ז"ל בפי' המשנה . בשמינית אמרו בשמינית ר"ל שנה שמינית מהשמטה והיא תחלת השמטה שניה בלי ספק והקריאה היתה ביום שני מסוכות מזאת השנה והוא מה שאמרו אי כתב רחמנא בחג הסוכות הוה אמינא אפילו ביום טוב האחרון כתב רחמנא בבוא כל ישראל מאתחלתא דמועדא רוצה לומר תחלת חולו של מועד . ואמנם היו נותנין ספר תורה מיד ליד לכבוד ולתפארת . וממה שאמר קורא ויושב תדע שבעזרת הנשים היתה הקריאה שהישיבה מותרת בה אלא אם היה המלך מבית דוד שהוא יושב בעזרת ישראל כמו שביארנו ביומא ואגריפס היה מקהל גרים ולא היה לו אב מישראל ולא היה מותר למנותו בשום פנים לפי שנאמר שום תשים עליך מלך מקרב אחיך כו' ואמנם אמרו לו אחינו אתה משום שלום המלכות עכ"ל הרמב"ם ורש"י ז"ל פי' על אחינו אתה שאמו מישראל והוא חולק בזה על דברי הרמב"ם ז"ל :

הרי"ף

לגור ואם לאו אני רודה אתכם במקל אדרבה אימתו מוטלת על הגבור ועוד נבאר מה שאלו אם אחי למה עמי כי מה בכך להיות נקראים בשם אחי ועמי ונראה דדייק כיון שמעלה דוד את ישראל במעלות לקראם אחים שהם שוים במעלה אחת מה זה חזר להוריד אותם ולקראם עמי ואם היה אומר עמי ואחי היה מעלה אותם מגדר עמי לגדר אחי ולכך דרשו לא אתם שומעים אחי אתם דהיינו אחי ורעי וכיון שהם חברים לו הרי הוזכר להיות ירא מהם שיהא כבוד חבירך כמורא רבך הרי שבהיותו נוהג בגבור כאחים וריעים

עין יעקב

דמנה מניך הברכות היינו שני ברכות התורה לפניה ולאחריה לשנים ומונה עוד ששה ברכות וברמב"ם פ"ג מהלכות עבודת יום כפורים הל' י"א מונה רק ברכות התורה לפניה ולאחריה לאחת ומונה שבע ברכות וצ"ע:

והמלך עומד וקורא . אע"ג דלא כתיב בקרא שהמלך יקרא בה מ"מ מדכתיב לשון יחיד ועיקר פ' הקהל גוס משה ליהושע שהוא היה מנהיגן באותה שעה מזה נלמוד שכן המצוה לכל מלך המנהיג ועיין פרש"י בחומש :

עץ יוסף

ראיתי רבים מקטינים מעלת ההגדה והמדרש מהא דאי' בירושלמי נזיר רשב"י אומר מפני מה אמרו הפרך מטמא בכעדשה מפני שתחלת בריאתו בכעדשה. ופריך רבי יודן אי הכי המת יטמא פחות מכזית דאמר רבי יוחנן להביא את הנפל שאין בו כזית. וכן הנבלה תטמא כגרגיר של אפונים דאמר רבי חנינא אני ראיתי ענל כאפון בצפיר · ומשני מאי כדון מדרשות אמינא דרוש וקבל שכר · וכתב השלטי גבורים במס' ע"ז וכי המדרשות אמנה הם. הרי לך מבואר שלא

יד יוסף

א יומא סט ע"א ולקמן מא ע"ב ב"ב קיט ע"ב: ב סנהדרין קא ע"ב תמיד כז ע"א קדושין עח ע"א יומא כה ע"א ס"ע ע"א: ג תוספתא פ"ז:

חדושי גאונים

דמשמע אבל רע עין לא יבורך דהא ז"ל קרי בי רב הוא · ע"כ אמרו א"ת יבורך אלא יברך · הורה לנו למוד חדש· כי הצר עין לא יתנו לו כוס של ברכה לברך · וזה יתבאר ע"פ מדרש (פ"ט י"ז) שמעה ה' צדק הקשיבה רנתי גו' · אין רנה האמורה כאן אלא כעין אותה רנה · שנאמר שם · אל הרנה ואל התפלה ע"כ · והדברים צריכים ביאור · ואמרנו (דרוש גשם נדבות ב') כי הדרש הרגיש על אמרו · שמעה ד' צדק · וייחס פעולת הצדק אל השמיעה · לא אל הראיה · נראה מזה כי יש בפעולת הצדק בחינות שונות · יתחלפו בין עובד אלהים לאשר לא עבדו על כן בקש המשורר מהש"י · שיתן כ"י לב שומע ומבין אל הצדק אשר הוא עושה ואז יקשיב אל רנתו · והיינו כי המאמין בהשגחתו ית' ויכלתו וידוע נאמנה כי הוא ית' נתן לו כח לעשות חיל · ואז יתן מלחמו לדל · בלב טוב ושמח במאמר כי ממך הכל ומידך נתנו לך · ויקשב ה' וישמע · איך לא הרע לבו בתתו לו ויקשב אח"כ רנתו · וברכתו אשר מברך ברכת המזון בלב טוב שמח · לא כן השוכח את ה' אלהיו · ויאמר כחי ועוצם ידי עשה לי את החיל ולמה זה הבל איגע לעזוב לאחרים חילי · לזה יענהו ד' מן הסערה · (בברכת המזון) מה לך לספר חקי כפה ולא בלב · והנה לשון רנה בשלות · יש שבא על זעקת שבר · קומי רני בלילה (איכה ב') ויש בה שבא על השמחה ועל הצהלה · ויהיה א"כ מקום

קד דף מא ע"ב **פיסקא** וכשהגיע ללא תוכל וכו׳ · [א]תנא משום ר׳ נתן באותה שעה נתחייבו שונאיהם של ישראל כליה מפני שחינפו לו לאגריפס המלך אמר ר׳ שמעון בן חלפתא מיום שגברה אגרופה של חנופה נתעוותו הדינין ונתקלקלו המעשים ואין אדם יכול לומר לחבירו מעשי גדולים ממעשיך · דרש רב יהודה בר מערבא ואי תימא רבי שמעון בן פזי מותר להחניף לרשעים בעה"ז שנאמר (ישעיה לב) לא יקרא עוד לנבל נדיב ולכילי לא יאמר שוע מכלל דבעוה"ז שרי · רבי שמעון בן לקיש אמר מהכא (בראשית לג) כראות פני אלהים ותרצני ופליגא דרבי לוי דא"ר לוי משל דיעקב ועשו למה הדבר דומה לאדם שזימן את חבירו לסעודה ויודע בו שמבקש להורגו א"ל טעם תבשיל זה שאני טועם כתבשיל שטעמתי בבית המלך א"ל ידע ליה מלכא להאי מסתפינא[א] למקטליה :

קה שם אמר ר׳ אלעזר כל אדם שיש בו חנופה מביא אף לעולם [ב]שנאמר (איוב לו) וחנפי לב ישימו אף ולא עוד אלא שאין תפלתו נשמעת שנאמר (שם) לא ישועו כי אסרם · וא"ר אלעזר כל אדם שיש בו חנופה [ג]אפילו עוברין שבמעי אמן מקללין אותו שנאמר (משלי כד) אומר לרשע צדיק אתה יקבוהו עמים יזעמוהו לאומים [ד]ואין קוב אלא קללה שנאמר (במדבר כג) מה

רש"י

אגרופה · כחה של חנופה אע"ג דאמו מישראל אין ראוי למלכות דעבד הוא וזילא מילתא: נתעוותו הדינין · שהחניפו הדיינין את בעלי הדין: ונתקלקלו המעשים · שהגדולים ראו עוברי עבירה ולא מיחו בידם מפני חנופה: ואין לך אדם שיכול לומר לחבירו מעשי גדולים ממעשיך · שמתוך שלא מיחו ביד עוברי עבירה למדו הדורות את מעשיהם ונמצאו כולן עוברין: ולכילי · לשון כלתה נפשי שמתאוה לשתות יין תמיד: ופליגא · הא דריש לקיש דאמר להחניפו לעשו נתכוין יעקב לומר לו ראיתי פניך כראות פני אלהים פליגא אדרבי לוי דאמר לא להחניפו נתכוין אלא לאיים עליו ולהודיע שהיה רגיל לראות המלאכים: לא ישועו כי אסרם · כשיבואו עליהם יסורים לא

מהרש"א

שכתבו התוס׳ כדלקמן: מיום שגברה אגרופה של חנופה כו׳ · כחה של חנופה כו׳ כפי׳ רש"י ועי׳ בערוך והיינו כעין דלעיל שהחניפו לאגריפס מפני יראתו ממנו ולא היו חוששין מיראת הקב"ה כמ"ש התוס׳ והיינו שנתעוותו הדינין שמחניפין בדין לבעלי זרוע מפני היראה וכה"ג אמרו בסוף פרק מקום שנהגו אוי לי מאגרופן ואולי שנקטו הכא האי לישנא אגרופה ע"ש אגריפס המלך וענין שאמרו מתוך החנופה אין אדם יכול לומר מעשי גדולים כו׳ כפרש"י ועי"ל לפי שהשומע מתוך החנופה מעיד בהיפך האמת כדמפ׳ לקמן הוי האומרים לרע טוב ולטוב רע וגו׳ ודו"ק: מותר להחניף כו׳ לא יקרא גו׳ · בחנף מדבר קרא כדמסיים ביה כי נבל נבלה ידבר וגו׳ לעשות חונף גו׳ ומשמע ליה לא יקרא מלשון איסור ולאו ולא מלשון נבואה שלא יהיה כך בעוה"ב דאם כן מאי רבותיה ולא דמיא לדלעיל מינה ולשון עלגים תמהר לדבר לחות דהוי ודאי רבותיה שבדרך נס יהיה לעוה"ב וק"ל: ופליגא דר"ל כו׳ מלה"ד לאדם כו׳ · הא ודאי דלר׳ לוי נמי הא דהחניף יעקב לעשו במנחה ששלח לו ובשאר חניפות כדי שיתפייס אלא דה"ק שלא החניף לו בדבר שאינו אמת אלא לאיים עליו הזכיר לו שרגיל הוא במלאכים והוא בעצמו המשל הזה שמשבח התבשיל אינו אלא משום לאיים עליו וכן פרש"י בחומש לדברי ר"ל ז"ל כי כדאי והגון כו׳ והן חשובין לי כראיית פני המלאך כו׳ ולמה הזכיר לו ראיית המלאך כדי שיתיירא ממנו ראה המלאך וניצול כו׳ עכ"ל ומיהו מה שפירש"י שם כדי כו׳ ראה מלאכים וניצול כו׳ טפי נראה כפירש"י בשמעתין לאיים עליו להודיעו שהוא רגיל במלאכים עכ"ל והוא דומה ממש אל המשל להודיע לשונאו שיש לו עוזרים וק"ל: שיש בו חנופה כו׳ כי אסרם · עיין פירש"י ועוד יש לפרש שמביא אף לעולם שהוא אחד ממלאכי משחית כדאמרינן פ׳ ד׳ נדרים ואמר שלא ישועו שאין תפלתם נשמעת מפני שאותו אף מלאך משחית הוא המקטרג ואוסר תפלתם במאסר שלא תבא לפניו ית׳ ודו"ק: כל אדם שיש בו חנופה וכו׳ ואין לאום אלא עוברין כו׳ יש לעיין בזה דלשון לאומים הרבה במקרא מלשון עמים דה"א לפרש לפי פשוטו מלשון עוברין ובהאי קרא גופיה כתיב לעיל מיניה ושני לאומים ממעיך וגו׳ ונראה מהידוע כי אומה הישראלית נאמר בה למשפחותם לבית אבותם משפחת אב קרויה משפחה ולא משפחת אם והיפך בשאר אומות אין להם יחוס אב דזרמת סוסים זרמתם ויש להם יחוס אם לאסור בקורבה מן האם וז"ש בישמעאל שנים עשר נשיאים לאמותם ר"ל דבבני יעקב נאמר שיתילדו י"ב נשיאים למשפחותם לבית אבותם ולא כן בבני ישמעאל שלא יתילדו אלא לאמותם כמ"ש כי בילחק יקרא לך זרע וגם בני עשו לא נקראו ע"ש אביו ילחק כמ"ש בילחק ולא כל ילחק והשתא ניחא דכל לאומים שבמקרא על עכומ"ז נאמר שנקראו כן ע"ש שאין להם יחוס אב רק יחוס אם ומשום דקרא דהכא ושני לאומים וגו׳ ולאום מלאום וגו׳ גם על יעקב נאמר דאין בו אב רק משפחת אם ע"כ אמרו אין לאום דהכא אלא עוברין שקודם שנולד יעקב גם הוא יקרא לאום ע"ש אמו דעובר ירך אמו ולאום מגזרת אם ולא יתייחס יעקב ע"ש משפחת אב רק עד אחר לידה כמ"ש תולדותם למשפחותם ופי׳ הכתוב ושני לאומים דהשתא בבטן אמם שגם יעקב נקרא ע"ש אמו ממעיך יפרדו דהיינו מיד שילאו ממעיך יפרדו דזה יעקב יקרא אז ע"ש משפחת אביו וזה עשו יקרא גם אח"כ ע"ש אמו לאומים · והענין מבואר שהחונף שאומר לרשע צדיק וגו׳ לבו בל עמו ופיו ולבו מרוחקים ואינם שוים ולזה אמרו אפי׳ העוברין דבכה"ג יצירת לבם מרוחק מיצירת פיהם שהלב נברא מתחלה כמ"ש ביומא דכל מידי מאמלעותיה מיתצר והפה אינו נברא עד שילא לאויר העולם שאז פיו פתוח כדאמרינן בנדה אפ"ה מקללין אותו כי

עין יעקב

באותה שעה נתחייבו שונאי ישראל כליה. והא דקאמר באותה שעה אתי לאפוקי שלא תימא דגם מה דשבחוהו חכמים היה חנופה דלא שפיר עבד וכדקס"ד של המקשה בש"ס להכי קאמר באותה שעה נתחייבו ולא מקודם וכדקא מתרץ מצוה שאני ועיין מ"ש בכתובות דף י"ז : **נתעוותו** הדינים. וכדאמרינן ר"פ שבועת העדות בשא דשלחו עולא חברינו עמית בתורה ובמצות למאי שלח ליה לחנופי ע"ש ולהכי נתחייבו כליה כדאיתא בשבת פ׳ במה מדליקין דף ל"ג בעון עיוות הדין ועוות הדין חרב וביזה רבה ודבר ובצורת בא וכו׳ ע"ש : **נתקלקלו** המעשים ואין אדם יכול לומר לחברו מעשי גדולים ממעשיך. כלומר שאין בדור הזה מי שיוכל להוכיח כי אם יאמר לו דברי תוכחה יאמר לו קשוט עצמך וכדאמרינן בערכין דף ט"ז ובב"ב אוי לדור ששופט את שופטיו לכך נתקלקלו המעשים כיון שאין תוכחה : **מותר** להחניף לרשעים בעולם הזה שנאמר לא יקרא עוד לנבל נדיב והא דכתיב במשלי כ"ח עוזבי תורה יהללו רשע ושומרי תורה יתגרו בם ככר מחלק הש"ס בברכות דף ז׳ ע"ב דברשע שהשעה משחקת לו שאני וה"נ איירי ברשע שהשעה משחקת לו : **כל** מי שיש בו חנופה מביא אף לעולם. מדלא קאמר כל המחניף שיש בו חנופה היינו שבו עלמו ג"כ יש מדת חנופה וכדאמרינן ביומא דף פ"ו ע"ב מפרסמין את החנפים פרש"י שם שהם רשעים ומראים עלמן כלדיקים להכי מביא אף לעולם והוא מדה גמורה דהא כתיב במשלי כ"א מתן בסתר יכפה אף וזה שהוא להיפך מראה עלמו בגלוי כלדיק עושה לדקות ובאמת לא כן הוא להכי מביא אף לעולם:**אפי׳** עוברין שבמעי אמן מקללין אותו.הטעם ג"כ שמביא אף לעולם אמרינן בפרק קמא דכתובות דף ח׳ ע"ב דור שאבות מנאלין להקב"ה כועס על בניהם ובנותיהם

הרי"ף

לריך להיות עליו אימת הלבור כמורא שמים וזהו אם תשמעוני תהיו בגדר אחי ואם לאו עמי אתם כבושים תחתי ואני רודה אתכם במקל כמלך בעמו :

ולא עוד אלא שאין תפלתו נשמעת שנאמר לא ישועו כי אסרם. פרש"י לא ישועו כי אסרם כשיבואו עליהן יסורין לא תועילם שועה כוונת הרב ז"ל לדרוש כי אסרם כמו כי ייסרם ביסורין לא תקובל שועתם ויש לתת טעם לבלתי שמוע תפלתם לפי שכת חנפים אינם מקבלים פני שכינה שנאמר כי לא לפניו חנף יבא ולכך אין תפלתו נשמעת ועוד כיון שהביא אף לעולם הוא נענש בו תחלה כיון שגרם תקלה לעולם אין תפלתו נשמעת .

כל

עץ יוסף

שלא אמרו חכמים הנדרשים על דרך אמונה ועיקר אלא להרבות טעמים למקרא עכ"ל · אבל מצאתי במעריך שכתב וז"ל ממש . ולא ירד לסוף דעת הלשון הזה

חלילה לומר כדבריו . אלא הכי פירושא לפי שמן מ"ם רשב"י בטעם השרץ שיה מתחייב להוליד תולדות בדין טומאת מת ונבלה שיטמאו בפחות מכזית וזה שפך

ההלכה

המתורגמן [א]) פירכטע איך.

יד יוסף

א תוספתא פ"ז : ב אף שהכתוב אומר לשון רבים וחנפי . מ"מ אמר כל שיש בו חנופה מביא אף משום שכוונת הכתוב לומר שאם מתחברים עם חונף אחד נקראים כולם חנפים וכל אחד מהם מביא אף . וזהו שמסיים ולא עוד אלא שאין תפלתו נשמעת שנא׳ לא ישיעו כי אסרם . ופרש"י לא יועיל התפלה כשיבואו עליהם יסורים דגם זה קשה שהוא לשון רבים אך הכוונה לפי שאמרו כל תפלה שאין בה מפושעי ישראל אינה תפלה ולמדוהו מהלבנה שמנאה הכתוב עם סממני הקטורת . וכמ"ש האומרים ברכות טובים הרי זה מין שמוציא פושעי ישראל ואשמועינן שאם יש בהם חנף אינו מועיל לשיקרא דיש בתפלה פושעי ישראל ואינה נשמעת . ודייק אומר ישועו לשון רבים : ג פי׳ מפני שהחונף אומר לרשע צדיק אתה והעובר נשבע שיהיה צדיק ולא רשע: ד סנהדרין צב ע"א :

חדושי גאונים

לומר שפעולת הצדק יפער פי הנותן בזעקת שבר לאמר מה זאת אשר נעשה לי · את עניי ואת יגיע כפי זרים אכלוהו לזה באהדרש כי מאמר הקשיבה רנתי יתפרש בזה . כמאמר אל הרנה ואל התפלה כלומר ושם נאמר אין עומדין להתפלל אלא מתוך שמחה של מצוה ע"ש אף כאן ירצה בזה . אתה ה׳ שמעה והבינה הצדק אשר אני עושה . אז תקשיב אזניך אל רנתי . אשר הוא בשבח ושמחה הוא הדבר אשר אמר גם כאן שאין נותנין לברך בס"מ רק לטוב עין . ואז יקשב ה׳ וישמע רנתו וברכתו: ומה שמסיים הדרשן כי נתן מלחמו לדל . הוא ראיה על שהוא טוב עין . וכמ"ש מוהרש"א ואני מוסיף

אקוב לא קבה אל ואין לאומים אלא עוברין שנאמר (בראשית כה) ולאם מלאם יאמץ · וא"ר אלעזר כל אדם שיש בו חנופה נופל בגיהנם שנאמר (ישעיה ה) הוי האומרים לרע טוב ולטוב רע שמים חשך לאור ואור לחושך שמים מר למתוק ומתוק למר מה כתיב אחריו לכן כאכול קש לשון אש וחשש להבה ירפה שרשם כמק יהיה ופרחם כאבק יעלה· ואמר רבי אלעזר כל המחניף (לרשע) [לחבירו] סוף נופל בידו ואם אינו נופל בידו נופל ביד בנו ואם אינו נופל ביד בנו נופל ביד בן בנו שנאמר (ירמיה כח) ויאמר ירמיה הנביא אל חנניה הנביא וגו' אמן כן יעשה ה' יקם ה' את דבריך וגו' וכתיב (שם לז) [דף מ"ב ע"א] ויהי הוא בשער בנימן ושם בעל פקידות ושמו יראייה בן שלמיה בן חנניה ויתפוש את ירמיהו הנביא וגו' · וכתיב (שם) ויתפוש יראייה בירמיהו ויביאהו אל השרים · ואמר רבי אלעזר כל עדה שיש בה חנופה מאוסה כנדה שנאמר (איוב טו) כי עדת חנף גלמוד [א]שכן בברכי הים קורין לנדה גלמודה מאי גלמודה גמולה דא מבעלה. ואמר רבי אלעזר כל עדה שיש בה חנופה לסוף גולה כתיב הכא כי עדת חנף גלמוד וכתיב התם (ישעיה מט) ואמרת בלבבך מי ילד לי את אלה ואני שכולה וגלמודה גולה וסורה ואלה מי גדל הן אני נשארתי לבדי אלה איפה הם:

[ב]שם (אמר רב חסדא) א"ר ירמיה בר אבא [ג]ד' כתות [ד]אין מקבלות פני שכינה כת לצים · כת שקרים*) · כת חנפים · כת מספרי לה"ר · כת לצים דכתיב (הושע ז) משך ידו את לוצצים · כת שקרים דכתיב (תהלים קא) דובר שקרים לא יכון לנגד עיני · כת חנפים דכתיב (איוב יג) כי לא לפניו חנף יבא. כת מספרי לה"ר דכתיב (תהלים ה) כי לא אל חפץ רשע אתה לא יגורך רע [ה]צדיק אתה ה' לא (יהיה) [יגור] במגורך רע :

*) נ"ל שקרים וכ"ה בסנהדרין.

רש"י

תוטלם שוטה : ויאמר ירמיה לחנניה הנביא · שאמר נבואת שקר על גלות יכניה וכלי המקדש שגלו עמו בעוד שנתים ימים אני משיבם אל המקום הזה : אמן כן יעשה ה' · חנופה היא זו שהיה לו לומר בהדיא שקר אתה ניבא : ויהי הוא בשער בנימין · לאחר כמה ימים היה ירמיה יוצא מירושלים ללכת ארץ בנימין לחלוק נחלה שנפלה לו ותפשו יראייה ואמר לו אל הכשדים אתה נופל : גמולה· בדולה כמו ויגמל (בראשית כא): משך ידו · הקב"ה מהיות את לוצצים : לא יגורך רע · לא יגור עמך רע וגבי מספרי לה"ר כתיב דכתיב בההיא פרשתא כי אין בפיהו נכונה קרבם הוות גו' :

תוספות

[בל המחניף לחבירו · יש לפרש שלא במקום סכנה אבל במקום סכנה מותר כי ההיא דפ' ארבעה נדרים (דף כב·) עולא אזל לארעא דישראל לוו בהדיה תרי בני חוזאי קם חד שחטיה לחבריה אמר ליה לעולא יאות עבדי אמר ליה אין ופרע לו בית השחיטה כי אתא לקמיה דר' יוחנן אמר ליה דילמא ח"ו אחזקי' ידי עוברי עבירה אמר ליה רבי יוחנן נפשך הצלתה] :

מהרש"א

המחניף מהפך מדת האמת לשקר ואומר לרשע צדיק גו' וזה העובר נשבע שיהא לצדיק ולא רשע כו' כדאמרינן שם ודו"ק: [כל אדם שיש בו חנופה כו' שנאמר הוי האומרים לרע טוב · דלפי פשוטו הו"ל למכתב על רע טוב ועל טוב רע וגו' ע"כ דרשו האומרים דרך חנופה לאדם שהוא רע טוב ולאדם טוב אומרים רע הוא ודו"ק]:כל המחניף כו' שנאמר ויאמר ירמיה הנביא לחנניה אמן גו' : אע"ג שבדרך תפלה ותחנה שהוא לשון האמנת דברים שיהא רצון שיהא אמת כן אמר כן כפרש"י בפ' שבועת העדות גבי אמן בו האמנת דברים ומייתי לה מהאי קרא אמן כן יעשה גו' מ"מ לא היה לו לירמיה לומר כן כיון שלפי נבואתו האמתית היה זה שקר והיה לו להכחישו מיד כמ"ש לו לבסוף ואתה הבטחת את העם הזה על שקר וק"ל : [וכתיב ויהי גו' יראייה בן שלמיה בן חנניה גו' · משמע ליה דזה החנניה שהוזכר כאן הוא היה החנניה נביא השקר דלעיל בקראי דאל"כ מה היה לו לקרא לייחסו ליראייה ע"ש אבי אביו אבל בא לייחסו ע"ש אבי אביו חנניה לאשמועינן דנופל ביד בן בנו וק"ל : כל עדה שיש בה הנופה מאוסה כו' · עדה היא י' אנשים כדילפינן מעדת מרגלים ועליהם רמז בזה שהמרגלים באו בדברי חנופה ושקר לפני ישראל וכמו שאיש מרחיק עצמו מנדה כדי שלא יכשל בה כך הרחיקו כלב ויהושע את עצמם מהם ומעצתם כדאמרינן לעיל וע"פ הדברים האלה קאמר נמי ר"א כל עדה כו' לסוף גולה כו' כמו שמצינו במרגלים שע"י שהיו מחניפים לישראל בדברי שקר גלו לסוף מן הארץ וכמ"ש שנגזר על ידם בכיה לדורות וק"ל : ארבע כתות כו' כת לצים שנאמר משך ידו את לוצצים· ופי' הכתוב תחלתו יום מלכנו שהוא ר"ה ויה"כ או לעתיד ביום הדין שאז הקב"ה מלכו של עולם החלו שרים לבקש רחמים מלפניו יתברך ומלך העולם משך ידו מן הלצים שלא להכניסם כלל במחילתו אפי' במקום הדין : כת שקרים כו' · לפי שהמשקר יחשוב שאין מי שיכחישו וע"כ אמר לנגד עיני המשוטטות בכל הארץ : כת חנפים כי לא לפניו חנף יבא· כי כן דרך החנפים בתחלת ביאתם מחניפים להאמין על דבריהם שלבסוף : ואמר מספרי לה"ר דכתיב כי גו' לא יגורך רע גו'· דהיינו לה"ר

א ר"ה כו ע"ב :
ב סנהדרין קג ע"א:
ג וכולם אין הטאם רק בדבור בלבד וגדול עונש מגשא יען כי החוש הזה מכות הדבור הוא קדש מאוד נמשך מנשמה הקדושה הניתן באדם ביחוד כמו שת"א על פסוק ויהי האדם לנפש היה והות באדם לרוח ממללא כי עיקר הנשמה היא היות הנפש המדברת באדם והיא כח רוחני ניתן באדם מפי עליון ע"כ הקפידה עליו שלא להשתמש בו אלא לדבר מצוה :
ד שבת קמט ע"ב חגיגה יב ע"ב סנהדרין קג ע"א :

הדושי גאונים

עוד · כי כנוי מלאתו רומז עוד על מ"ש במדרש משלי י"א . יש מפזר ונוסף עוד אמר ר"א . אם ראית אדם מפזר מעותיו לצדקה הוי יודע שהוא מוסיף כו' ע"ש . הרי שההבטחה בתוספת אינו רק אם הקניים שלו כבר מיוחדים לו ית' ומתואלים מעותיו (עיי' ביאור זה דרוש הנז') אף כאן אם ככר להם הניתן לעני . בשם לחמו של הנותן או ראיה מזה שהוא מהואר בטוב עין . ע"ש . ויתבארו לך הדברים העתיקים : אמנם בגוף הדרש אשר אמר א"ת יבורך אלא יברך . אזיל ריב"ל לשיטתו למאוין הקודש . כי המברך את הש"י עיקר כוונתו הברכה כדי שיבורך הוא . כמו שת"א וישוון ית ברכת שמי על בני ישראל . ודו"ק (אויי סים) :
(שייך לסימן נט) שאלו תלמידיו את ר"א במה הארכת ימים כו'. ולא נשאתי כפי בלא ברכה . ז"ל הרי"ף תימה מאי רבותיה כו' שהרי כל המצוות מברכין עליהן כו'. ע"ש נדחק בזה . ונ"ל שהשמיענו בזה שהיא מצוה לברך כו'. והיינו לפי שהש"י אמר כה תברכו את בני ישראל . וא"כ יש לפרש שעיקר הברכה הוא רשות ביד הכהנים. רק שהש"י הקפיד שאם יתרצו לברך את ישראל . כה יברכו והוא שיאמרו להם יברכך ה' גו' (עיי' לעיל אות נ"ו) קמ"ל במצוה הוא לברך בנשיאת כפים ולברך בירך על המצוה הלזו · (דוגמא לזה עיי' יומא מצוין פ"

הרי"ף

כל המחניף וכו' . עי' בתוס' [וז"ל בעל מנורת המאור (נר ב' כלל ג' פ"ב סימן מ"ה) וגם אם יתיירא שיזיקוהו מותר להחניפם כדי שלא יהרגוהו לקיים מה שנאמר (ויקרא י"ח) וחי בהם ולא שימות בהם . כמו שמצינו שעשה יעקב לעשו כדגרסינן בפירקי ר"א בפ' ל"ז·אמר לפניו רבש"ע אני מחניף לרשע בשביל שלא יהרגני . מכאן אמרו מחניפין לרשעים בעולם הזה מפני דרכי שלום . וסימנך מאהב"ה ר"ת „מחניפים „את „הרשעים „בעולם „הזה ר"ל כדי שיהיה חי לקיים מצותו של בוראו . עכ"ל] : א"ר אלעזר כל עדה שיש בה חנופה מאוסה כנדה וכו' . ואר"א כל עדה שיש בה חנופה לסוף גולה וכו' . נראה דאצטריכו הני תרי דר' אלעזר לומר דאע"פ שהנדה סופה ליטהר אבל עדה שיש בה חנופה היא מאוסה כנדה ואין סופה ליטהר אלא לסוף גולה :

עין יעקב

ומתים כשהן קטנים לכך העוברין מקללין אותו:כל אדם שיש בו חנופה נופל בגיהנם.הטעם כיון שע"י החנופה נתעוותו הדינים כדלעיל ואמרינן בפ"ק דסנהדרין לעולם יראה הדיין עצמו כאלו גיהנם פתוחה לו מתחתיו לכך קאמר שנופל בגיהנם וכה"גאמרינן בסנהדרין דף ל"ב בשביל החנופה שהחניפו לקרח חרק עליהם שר של גיהנם וכו' וירדו הם וכל אשר להם חיים שאולה : אמן כן יעשה ה'. פרש"י שהיה לו לומר שקר אתה דובר לפיכך נשלם לו מדה כנגד מדה כשתפשו בן בנו כתיב ויאמר ירמיהו שקר אינני נופל על הכשדים ולפי שהחניפו לרשע מחמת יראה ולא בטח בה' שיצילהו מאתו לכך נפל ביד בן בנו שתפשו אותו בבית הסוהר ע"ש: כל עדה שיש בה חנופה מאוסה כנדה. לרבותא קאמר דאע"פ שאין הקב"ה מואס בתפלת צבור כדכתיב הן אל כביר לא ימאס אפ"ה בשביל עון זה ממאס בהן וגם קאמר מאוס כנדה כמו נדה שמתקשטת עצמה ואסורה לבעלה וכדאיתא בשבת דף ס"ד זקנים ראשונים אמרו לא תתקשט וכו' כן החונף לרשע ושיקר בבעל של כנסת ישראל שהוא הקב"ה כי לא לפניו חנף יבוא לכך הוא מאוס כנדה ומה נדה יש לה תקנה ביום טהרתה אף החונף יש לו תקנה כשחוזר ממדה זו וכן הוא במדרש על פסוק כטומאת נדה היה לי ע"ש : לסוף גולה. כי הגלות הוא במקום הגיהנם כי שקולים הם כדאיתא במדרש פ' לך לך שהקב"ה נתן לאברהם גיהנם ומלכיות ובירר לו אברהם מלכיות ולפי שקאמר לעיל דיחיד החונף נופל בגיהנם וצבור נתכפר להם בהאי עלמא בגלות שהוא מדה כנגד מדה כדאיתא בישעיה י' בגוי חנף אשלחנו ובפרשת מסעי פ' ל"ה פסוק ל"ג כתוב לא תחניפו את הארץ ובספרי הרי זו אזהרה לחנופים ולהכי מסמיך שם לרוצח נפש בשגגה שגולה לעיר מקלטו כיון שעונשם שוה ועיין ברבה במדבר פ"ז דף רכ"ד ע"ד :
ארבע כתות אין מקבלין פני שכינה. לפי שכתות אלו משחיתים ברית הלשון וע"י כן פוגמין בשם של ארבע אותיות הוי"ה לכן אלו ארבע אינם מקבלים פני השכינה

ען יוסף

הלכה לכן אמרו שאין לדקדק כל כך על הטעם ההוא שאין משיבין על הדרש דהיכא דאיכא למדרש דרשינן ואין לומדין משם הלכה למקום אחר . ואם לא היה המדרש אמונה ועיקר איך אמרו דרוש וקבל שכר . וכל זה כתבתי לפי גירסתו אבל יש לומר שנוסחא משובשת היא שהרי בספרינו כתוב אמינא. וה"ק מדרשות קאמרת אני אומר דרוש וקבל שכר ע"כ לשון המעריך :
כן אינם מקבלות פני שכינה. ענין הקבלת פני השכינה שייך גם בעוה"ז . ובפנים

משוח מלחמה פרק שמיני

קז שם **משנה** משוח מלחמה בשעה שהוא מדבר אל העם בלשון קודש היה מדבר שנאמר (דברים כ) והיה כקרבכם אל המלחמה ונגש הכהן [זה כהן משוח מלחמה] ודבר אל העם בלה"ק (שם) ואמר אליהם שמע ישראל וגו' על אויביכם (על שונאיכם) ולא על אחיכם לא יהודה על שמעון ולא שמעון על בנימין שאם תפלו בידם ירחמו עליכם כמו שנאמר להלן (ד"ה ב' כח) ויקומו האנשים אשר נקבו בשמות ויחזיקו בשביה וכל מערומיהם הלבישו מן השלל וילבישום וינעלום ויאכילום וישקום ויסכום וינהלום בחמורים לכל כושל וגו' על אויביכם אתם הולכים שאם תפלו בידם אין מרחמים עליכם · (דברים כ) אל ירך לבבכם אל תיראו ואל תחפזו ואל תערצו מפניהם · אל ירך לבבכם מפני צהלת סוסים וצחצוח חרבות · אל תיראו מפני הגפת התריסים ושפעת הקלגסים · ואל תחפזו מקול הקרנות · ואל תערצו מפני קול הצווחה. (שם) כי ה' אלהיכם ההולך עמכם הם באים בנצחונו של בשר ודם ואתם באים בנצחונו של מקום פלשתים באים בנצחונו של גלית ומה היה סופו שנפל בחרב והם נפלו עמו · בני עמון באו בנצחונו של שובך ומה היה סופו שנפל בחרב והם נפלו עמו אבל אתם אין אתם כן אלא כי ה' אלהיכם ההולך עמכם להלחם לכם עם אויביכם להושיע אתכם זה [מחנה] הארון :

קח שם **פיסקא** (דברים כ) ואמר אליהם שמע ישראל · (ל"ל למימר להו) [מאי שנא] שמע ישראל א"ר יוחנן משום ר"ש בן יוחאי א"ל הקב"ה לישראל אפי' לא קיימתם אלא ק"ש שחרית וערבית אין אתם נמסרים

רש"י

משוח מלחמה · כהן *) שנתרבה [ונמשח] לכך : שנאמר ונגש הכהן · בגמרא פריך מאי קאמר : ויקומו האנשים · כתיב גבי מלחמת פקח בן רמליהו עם אחז בדברי הימים ששבו מבני יהודה הרבה ושם היה הנביא עודד שמו והוכיחם לבני ישראל ואמר להם בחמת ה' על אחיכם בני יהודה נתנם בידכם והכיתם בהם לאין מרפא ועתה אתם אומרים לכבוש אותם לעבדים שמעוני והשיבו את השביה: לכל כושל· כל הכושלים שבהם שאינם (ראוין) [יכולין] ללכת ברגליהם: צהלת סוסים. לגף הסוסים קרוי אהלה בלשון המקרא : שפעת הקלגסים · רבוי חיילות : הגפת תריסין · מגיפין וסוגרין ומדבקין התריסין זה סמוך לזה כדי שינקשו זה על זה והקול נשמע כקול המון לאיים על שכנגדן : שובך · שר צבא הדרעזר (ש"ב י) : מ"ש שמע ישראל · למה מתחיל בלשון

*) ס"א שנתברר.

מהרש"א

שהוא בעצמו רע שאין לו הנאה בדבר כמ"ש אם ישוך הנחש גו' ומה יתרון לבעל הלשון והענין מבואר שאלו הארבע כתות כולל כל החטאים שע"י הדבור ומביאין למדה הגרועה שהוא לה"ר שהנגעים באים עליהם כדאמרינן בערכין וכמש"ש בעה"ז אמר הכתוב חוץ למחנה מושבו כך בעוה"ב חוץ למחנה שכינה מושבם של בעלי מדות הרעות האלו ובזה ניחא דלא חשיב הכא בכתות הללו גם כת בעלי גאוה דאמרינן בהו נמי בפ"ק אתו לא אוכל אין אני והוא יכולים לדור בעולם לפי שאין כת בעלי הגאוה מכלל ד' כתות שזכר שבאים ע"י דבור רע ומיהו לאיכא דמתני בפ"ק אמספרי לה"ר שנא' מלשני בסתר רעהו אותו אצמית הוה ליה לאתויי נמי הכא ההוא קרא אכת מספרי לה"ר ולא הוה אילטריך ליה לאתויי מקרא דלא יגורך רע ואפשר לחלק דאין מקבלין פני שכינה כו' דהכא ואין אני והוא יכולין לדור בעולם שני ענינים הם וק"ל :

על אויביכם ולא על אחיכם לא יהודה כו' · דאל"כ על אויביכם למה לי דודאי אין יוצאין למלחמה רק על אויביהם לזה קאמר דנכתב לדייק מיניה ולא על אחיכם שאין אחיכם בכלל אויביכם שאסור לשנאותו דכתיב לא תשנא את אחיך גו' ויש לעיין דנקט לא יהודה על שמעון ולא שמעון על בנימין דלכאורה טפי ה"ל למנקט לא יהודה על אפרים לא כו' כדמייתי מקרא ויקומו האנשים גו' דמיירי במלחמת יהודה ואפרים ונראה דהך משנה דהכא נשנית בזמן התנאים שהיו בבית שני שלא חזרו מבבל רק שבט יהודה ובנימין שהם גלו לבבל ע"י נ"נ וחזרו בבית שני אבל עשרת השבטים כבר גלו ע"י מלך אשור והם לא חזרו בבית שני ונקט הכא גם שמעון לפי שהיה נחלתו בתוך נחלת בני יהודה כמפורש בספר יהושע ומסתמא עמהם גלו וחזרו ודו"ק: [וכל מערומיהם הלבישו מן השלל וילבישום גו'· הוא כפול ויש לפרש שהלבישום מן השלל שהביאו עמהם מארץ יהודה ועוד הוסיפו להם מלבושים משלהם וק"ל] : אל ירך גו' · לשונות הכפולים דרים וזה שמסיים כי ה' אלהיכם גו' שבידו להצילכם מכל אלה ומפורש בירושלמי שיש להקב"ה כנגדם עביו עברו ברד וגחלי אש וירעם משמים ועליון יתן קולו גו' ע"ש: בנצחונו של גלית כו' של שובך כו' · נקט אלו שנים שמליצו בהם שעמדו בראש מערכות המלחמה כמפורש בגלית ויצא איש הבינים גו' ובשובך כתיב ושובך שר צבא הדרעזר לפניהם לפיכך הם באו בנצחונם ואתם בנצחונו של מקום כי ה' אלהיכם ההולך גו' זה מחנה ארון דהיינו השכינה כמפורש לקמן וק"ל : מ"ש שמע ישראל כו' אפי' לא קיימתם כו' פרש"י למה התחיל בלשון זה עכ"ל והרא"ם כתב דאל"כ שמע ישראל

חדושי גאונים

שאמר ר"י גדולה תשובה שדוחה ל"ת כו'. כלומר לפי שאמר ושבת עד ה' גו'. הוא מאמר המצוה. לא עשה טובה בלבד) :

(שם)

בזמן שהכהנים מברכים את העם. מה הם אומרים (פירש רש"י שיראו מסבירים פנים כו') ברכו ה' מלאכיו גו' ברכו ה' כל צבאיו משרתיו עושי רצונו ברכו ה' כל מעשיו גו' · פירש"י שלש מקראות הן כנגד ג' ברכות ע"כ והדברים סתומים. והנ"ל כי השאלה מה הם אומרים מורה עכ"פ מחוייבים לומר דברים. אבל איני יודע מהכם אומרים. ונ"ל כי שאלת הכס זה ונסמכה על מאמר המשורר (תלים) מי יעלה בהר ה' ומי יקום במקום קדשו. גו'. כלומר עדי יומשך מזה העליה והקימה. מאמר ישא ברכה מאת ה' גו' · זה דור דורשיו מבקשי פניך. כלומר ברכה דאשונה ידרוש את האלהים. במאמר יברכך ה' וישמרך. ובמאמרים השניים. יבקשו פניו . יאר ה' פניו גו'. ישא ה' פניו גו'. ונראה כי זאת השאלה והתשובה נסמכהו על מראה הסולם אשר הראה ליעקב. והנה מלאכי אלהים עולים ויורדים בו. עולים תחלה להושיע דברים למעלה. ואחר כך יורדים לשאת ברכה מאת ה' גו'. ועל זה שואל המשורר מי הוא העולה על הסולם המרומז הנז'. ובאת התשובה נקי כפים ובר לבב גו'. זהו אשר ישא ברכה

אהבת איתן

א"ר יוחנן ארשב"י אפי' לא קיימתם אלא ק"ש שחרית וערבית אי אתם נמסרים בידי אויב ואע"ג דבספ"ג דב"ק משמע דעוסק בתורה לחוד אין אויביו נופלין תחתיו אא"כ עוסק ג"כ בגמלת חסדים וכ"מ בהדיא בפ"ק דע"ז י"ל דס"ל כדאמר רבי מני בברכות (דף י') דגדול הקורא ק"ש

עיון יעקב

לעה"ב ויש לאדם ללמוד ממדותיו להתרחק מחברתם עמהם כדכתיב במושב לצים לא ישב ובשקר כתיב מדבר שקר תרחק וכן באיך ובמדת גאוה דאמרינן לעיל בפ"ק אין אני והוא יכולין לדור בעולם ג"ל בעולם הזה קאמר עיין במהרש"א :

לא יהודה על שמעון ולא שמעון על בנימין . הא דנקט הני שבטים עיין במהרש"א ול"נ דמש"ה קחשיב הני דאע"ג שדרכם לנקום נקמתם מאויביו עד רדתם כדכתיב ביהודה גבר באחיו וגו' ידך בעורף אויביך ושמעון ירוד שבשבטים שהרי לא נמנה משבטו לא שופט ולא מלך כדאיתא במ"י ריש שופטים וכן שמעון ג"כ בעל מדה זו שהרי באפם הרגו איש ובנימין קטנן של שבטים אפ"ה מרחמין זה על זה ואינם מכלין זה את זה :

מה היה סופו שנפל בחרב והם נפלו עמו . וע"ז אמר המשורר בתהלים אל תבטחו בנדיבים בבן אדם שאין לו תשועה תצא רוחו וגו' :

אמר ר' יוחנן משום ר"ש בן יוחאי . כן הוא בש"ס דלא כקצת ספרים דאיתא כן בשם ר"ש בן עזאי כי רשב"י אזיל לשטתו דאמר במנחות פ' שתי הלחם דאפילו לא קרא

הרי"ף

ואמר אליהם שמע ישראל ל"ל למימר להו שמע ישראל. פרש"י למה מתחיל בלשון זה ועוד אפשר לומר דכיון שהכתוב מדבר בלשון רבים והיה כקרבכם אל המלחמה ואמר אתם קרבים היום אל המלחמה הי"ל גם כן שמעו ישראל אתם קרבים היום וגו' מהו ז"ש בלשון יחיד שמע ישראל אתם קרבים היום וגו' לכך דרש ר' יוחנן אפילו לא קיימתם אלא קריאת שמע שהיא שמע ישראל אתם קרבים היום אל אויביכם ואינכם נמסרים בידם :

גלית

ענף יוסף

קז **בשעה** שמדבר בלשון הקודש היה מדבר. הא דאמרו בלשון הקודש משום דסמוך ליה כתיב ודבר אל העם ואמר אלי העם שמע ישראל. ואחז"ל מ"ש שמע ישראל . א"ר יוחנן משום רשב"י א"ל הקב"ה לישראל אפילו לא קיימתם אלא מצות ק"ש שחרית

עץ יוסף

ובפניס טובים . בגדולי המעלה קבלתם רוח נבואה או רוח הקודש . ובאנשים המוגים עכ"פ נפשם מדבקת בשכינה שמזה מתנוצץ בנפשם איזה רוח טהרה להעיר לבבם לפעמים מלמעלה . אבל מי שיש בו אלו המדות . נתעקר מלבם כל ניצוץ טהרה עד שאין בכחם לקבל שפעת הטהרה השופעת מהשכינה ושייך ענין קבלת פני השכינה ג"כ בעה"ב . ושבת אלו הד' מבוארים מנפשם . הללים משחיתים נפשותם עד שאינם מכירים עוד דבר אמת . ואינם בכלל הרשעים מלאים חרטה. כי נתעוותו עלם נפשותם הפוכה בטבע אל הרע . וכן כת המשקרים והחנפים ג"כ ככה וכת מספרי לשון הרע אות הוא כי נפשם רעה בטבע עד שלא יתכן למצוא בלבם איזה הרהור ורעיון טוב :

קז **ודבר** אל העם בלה"ק. נאמר כאן (דברים כ) ודבר אל העם ונאמר להלן (שמות יט) משה ידבר. מה להלן בלשון הקודש אף כאן בלשון הקודש :

לא יהודה על שמעון ולא שמעון על בנימין . דיהודה ובנימין היו מאוחדים עם מלכות בית דוד . ושמעון שהוא ממלכות עשרת השבטים נגולו בתוך עדי יהודה

כמפורש

רש"י

זה: ב' פעמים מדבר עמהם אחד בספר · כשיולאין מארלס: שמעו דברי מערכי המלחמה · מי ראוי לחזור ומי ראוי לילך: וחזרו · הראוים לחזור כגון בונה בית ונוטע כרם ואירס אשה וירא ורך הלבב ואף ע"ג דכתיב בהו ודברו השוטרים לקמן אמרינן דכהן קאמר להו אלא שהשוטרים משמיעין דבריו לעם: אל ירך לבבכם אל תיראו ואל תחפזו ואל תערצו · ארבע אזהרות: כנגד ארבעה דברים שעוב"כ עושים · לאיים·מגיפין בתריסין ומריעין בקרנות וצווחין בקולם ורומסין בגלהלת סוסים והכרותם · אבל לחלוח חרבות והפעת קלגסין הם עיקר המלחמה ואינם לאיים: בגלוי פנים · בחולפה: ברו: בחרו: לבדו פיו · (פיו הכשילו) [אמר פיו את כשלונו]: וירד אלי · משמע עלי שהוא יגבר דה"ל למימר וילחם אתי: ואידך והכני · ואע"ג דהדר אמר ואם אני אוכל לו והכיתיו מ"מ פתיחת פיו לרעתו הוה: דוד הדר קאמר ליה ואני בא וגו' · ואין זו פתיחת פיו לרעה דקאמר ליה אתה בא למשול בי ע"י דבר שאין בו ממש ואני בא למשול בך בשם שהגלחונות שלו: כנגד מ' יום · שאיחרה תורה

גמרא

נמסרים בידם. ת"ר ב' פעמים מדבר עמהם אחד בספר ואחד במלחמה בספר מהו אומר [דף מב ע"ב] שמעו דברי מערכי המלחמה וחזרו · במלחמה מהו אומר (דברים כ) אל ירך לבבכם אל תיראו ואל תחפזו ואל תערצו כנגד ד' דברים שעובדי כוכבים עושים מגיפין ומריעין וצווחין ורומסין: קט שם [פיסקא] פלשתים באים בנצחונו של גלית וכו' · גלית א"ר יוחנן שעמד בגילוי פנים לפני המקום שנא' (ש"א יז) ברו לכם איש וירד אלי *ואין איש אלא המקום שנאמר (שמות טו) ה' איש מלחמה אמר הקב"ה הריני מפילו ביד בן איש שנאמר (ש"א יז) ודוד בן איש אפרתי הזה · א"ר יוחנן משום ר"מ בג' מקומות לבדו פיו לאותו רשע אחד (שם) ברו לכם איש וירד אלי · ואידך (שם) אם יוכל להלחם אתי והכני והיינו לכם לעבדים ואידך [דקאמר ליה לדוד] (שם) הכלב אנכי כי אתה בא אלי במקלות · דוד נמי קאמר ליה אתה בא אלי בחרב ובחנית ובכידון דוד הדר אמר ליה ואנכי בא אליך בשם ה' צבאות אלהי

מהרש"א

ל"ל דכבר כתיב וכו' ע"ש ולשון מאי שנא דקאמר לא משמע כן דהל"ל שמע ישראל ל"ל ונראה לפרש מ"ש דלפניו ולאחריו נקט בלשון רבים דכתיב ואמר אליהם שמע ישראל אתם קרבים גו' ומ"ש שמע דכתיב בלשון יחיד ולא כתיב שמעו ג"כ בלשון רבים למדרש אפילו לא קיימתם אלא ק"ש כו' דזו היא קבלת מלכות שמים ועול מלות להסרות השכינה להלך עמכם להלחם גו' ולזה אמרו לקמן שבא גלית שחרית וערבית כדי לבטלן מק"ש וק"ל: [גלית אר"י שעמד בגילוי פנים כו' · מדכתיב וילא איש וגו' גלית שמו דרים לדייק בשמו שנקרא כן ע"ש מעשה זה שהיה עומד בגילוי כו' שנאמר ברו לכם איש גו' דהו"ל למכתב ברו מכם לכם גו' אבל רלונו איש גבור בעל מלחמות ומן הסתם מפורש בקרא ה' איש מלחמה או שדרשו כן מדכתיב בקרא וירד אלי ובקרא מפורש שב' המערכות של ישראל ופלשתים בהר היו וע"כ אמרו דכלפי שמים אמר כן לירד מן השמים ולהלחם עמו]: אני מפילו ע"י בן איש · פי' שעדיין לא בא לכלל איש כמפורש בקרא ויבזהו כי היה נער גו' וק"ל: לבדו פיו וגו' וירד אלי גו' · פרש"י משמע עלי שהוא יגבר כו' ע"ש והוא דחוק ונראה דדרך שהמפחד במלחמה אינו הולך לצד שכנגדו ועומד במקומו והיפך הזריז ואינו מפחד הולך אל צד שכנגדו להלחם בו והיינו דקאמר הכא פיו הכשילו לומר וירד אלי וכן כי אתה בא אלי גו שהוא יעמוד במקומו כאילו הוא מפחד אע"ג דודאי לא היה מפחד מדוד כמפורש בקרא איהו לא חזי מזלו חזי וכה"ג פי' רש"י בהדיא בספר שמואל גבי יונתן שאמר אם כה יאמרו אלינו דומו עד הגיענו גו' ואם כה יאמרו עלו גו' ע"ש וניחא השתא הא דמשני הדר א"ל ואני בא אליך גו' שפירש"י ואין זה פתיחת פה לרעה כו' ופי' דחוק הוא אבל לשיטתינו ניחא דזהו סימן ודאי רע כשלד אחד עומד במקומו משום פחד הב' הולך אללו בלי פחד אבל בשניהם הולכין זה כנגד זה אין שם מפחד כלל וע"כ דוד א"ל אם אתה אינו מפחד ובא אלי בחרב גו' גם אנכי בלא פחד ממך באתי אליך בשם ה' גו' משא"כ גלית לא אמר רק וירד אלי גו' אתה בא אלי במקלות גו' ולא אמר שהוא בא אל דוד אלא כמפחד ועומד במקומו ואיך שיהיה ק"ק אמאי לא חשיב נמי הכא דקאמר ויאמר הפלשתי אל דוד לכה אלי וגו' ומה שפרש"י עוד בזה ואידך והכני ואע"ג דהדר אמר גו' והכיתיו מ"מ פתיחת פיו לרעתו עכ"ל נראה לפרש בדרך אחרת דודאי והכיתיו לא אמרו אלא בלשון ספק ואם אני אוכל לו והכיתיו אבל הכא הי הוה קאי אם יוכל אהכני ה"ל למכתב כמו כן אם יוכל לי והכני ושינה למכתב אם יוכל להלחם אתי והכני דמשמע מלת אם לשון ספק לא קאי רק איוכל להלחם אתי ולא אוהכני והיינו דפיו הכשילו שלא לומר והכני בלשון ספק כמו והכיתיו ודו"ק:

הרי"ף

גלית שעמד בגילוי פנים לפני המקום. אפשר שאע"פ שיש לדון דבריו של גלית שנתן כבוד להקב"ה כי אמר שאינני ירא כי אם מפני ה' אלהים ולז"א ברו לכם בחרו לכם איש מלחמה שאם הוא ירא להלחם בודאי ירד אלי מבמע עלי שהוא יגבר אבל שוא תשועת אדם כי איני ירא מבני אדם אבל מ"מ עמד בגילוי פנים לפני המקום לומר בחרו לכם איש מלחמה שקרא להקב"ה איש לכך אמר הקב"ה הריני מפילו ביד בן איש שהוא אינו חושש מבני אדם גם בני איש הריני מפילו ביד מי שעדיין לא יצא לו שם בפני עצמו והוא נתלה בשם אבותיו שהוא טפל לאבותיו דוד בן איש אפרתי: דוד נמי קאמר אתה בא אלי הדר א"ל ואנכי בא אליך וגו'. קשה כיון דגלית נמי אמר ואם אני אוכל והכיתי ואפ"ה אמרינן דלבדו פיו הואיל ופתיחת פיו היתה לרעתו אם יצא אלי והכני א"כ גם דוד פתח פיו לרעה ואמר אתה בא אלי ואע"ג דהדר ואמר ואנכי בא אליך מ"מ פתיחת פיו לרעתו היתה ורש"י ז"ל פי' ואין זו פתיחת פיו לרעה דקא"ל אתה בא למשול בי ע"י דבר שאין בו ממש ואני בא למשול בשם שהגלחונות שלו ומ"מ לא נתיישב לי עדיין מה שפתח תחלה ואמר אתה בא אלי· ולכאורה היה לומר דאינו דומה פתיחת פיו של גלית שכבר נכשל ב' פעמים בלשונו וגם השלישית היא מכשול לפיו שפתח ברעתו אבל לדוד שלא נכשל בלשונו פעם אחרת אין לחוש על פתיחת פיו שאמר אתה בא אלי והנכון הוא שבדברי גלית הם ב' חלוקות הא' אם יצא אלי והכני והב' ואם אני אוכל והכיתיו ופתח ברעתו כי פיו הכשילו אבל דברי דוד אינם שתי חלוקות לומר פתח ברעתו אלא הכל היא חלוקה אחת שהוא בא בכח אדם ואני בא בשם ה' צבאות. ועוד רמזו כי הוא בא בכח ברכתו של עשו ועל חרבך תחיה דהיינו אתה בא בחרב ואני בא בירושתו של יעקב אבינו שהוא התפלה בשם ה' צבאות ועוד ירמוז כי חרבך אשר אתה בא אלי היא תפרע ממך בשם ה' צבאות כי בחרבו של

עיון יעקב

ק"ש רק שחרית וערבית קיים לא ימוש ספר התורה הזה מפיך (וכזכות התורה מצליחי במלחמה כדאיתא בברכות דף י' עומדות היו רגלינו עומדות היו במלחמה בזכות שעריך ירושלים שהיו עוסקות בתורה וכה"ג אמרי' בסנהדרין דף מ"ט אלמלא דוד שעסק בתורה לא עשה יואב מלחמה וכן אמרינן בשבת דף קי"ט לא חרבה ירושלים אלא בשביל שבטלו ק"ש שחרית וערבית) ואע"ג דרשב"י גופא קאמר שם שאסור לאמר כן בפני עם הארץ מ"מ הכריזו כן בגלוי לפני כל אנשי מלחמה דבמלחמה שהם טרודין די להם בלימוד זה ק"ש שחרית וערבית וכן משמע מפירוש רש"י דריש מגילה פ"ק ובעירובין דף ס"ג אצל יהושע באמר שמלאך עתה באתי על תלמוד תורה ע"ש דבעת מלחמה פטורין מתלמוד תורה: כנגד ד' דברים שעושין במלחמה מגיפין וכו'. וזכות הארון שבו השם כדלקמן דהיינו השם של ארבע כפי' מהרש"א לקמן דעל עשרת הדברות קאי שמתחילין באנכי ה' שהוא שם של ד' מציל אותם מאלו ד' דברים:
ואין איש אלא המקום שנאמר ה' איש מלחמה. ואע"ג שידע מכחו וגבורתו של הקב"ה מה שעשה במצרים לפרעה מ"מ העיז פניו בגלוי כאילו הקב"ה אז היה בימי כח גבורתו של איש משא"כ עכשיו הזקין ותשש כחו לכך אמר הקב"ה הריני מפילו בידן איש למי שלא הגיע לכח גבורתו של איש כדכתיב כי היה נער ועיין במדרש ילקוט פ' בשלח על פסוק ה' איש מלחמה יש גבור במדינה וכחו עליו בן ארבעים אינו דומה לבן ששים וכן ששים אינו דומה לבן שבעים אלא כל שהוא הולך כחו מתמעט אבל הקב"ה אינו כן אלא

עין יוסף

כמפורש בספר יהושע . ולפיכך כשיהודה הולך ללחום עם מלכות עשרת השבטים מסתמא ילחום בשבט הקרוב אליו והוא שמעון . ומפני כן יהלוך שמעון ויתגרה מלחמה עם בנימין שנתחבר עם יהודה (תוס' י"ט) וקאמר שאין אלו בכלל אויביכם שאסור לשנאותו דכתיב לא תשנא את אחיך וגו': כתיב

ענף יוסף

וערבית אין אתם נמסרים בידם. והנה רשב"י לטעמיה אזל במנחות דס"ל דאפילו לא קרא אדם אלא ק"ש שחרית וערבית קיים לא ימוש ספר התורה וגו' כי אז תצליח ואז תשכיל . רק מסיים שם בגמרא דבר זה אסור לאומרו בפני עם הארץ. לכן כאן במחנה ישראל כאשר דבר אל העם ואמר אליהם שמע ישראל שדי להם בק"ש שחרית וערבית בלשון הקודש היה מדבר כי דבר זה אסור לגלות בפני עם הארץ לכך לא היו מדברים בכל לשון אשר יכולין לשמוע (עיר בנימן):

יד יוסף

א סנהדרין לג ע"א ולו ע"ב:

חדושי גאונים

מאת ה' מבקשי פניך יעקב סלה. כלומר המראה אשר הראה ליעקב אבינו למדנו זה. והנה במעט עיון והסקפה מבואר כי ענין הסולם היינו השתלשלות העולמות מלמעלה למטה וממטה למעלה והיינו עולם האצילות ועולם המלאכים ועולם הגלגלים ועולם העשיה. אשר פקודתם רצוא ושוב עולה ויורד בו. ועל עולם האצילות אמר והנה ה' נצב עליו. ועל עולם המלאכים אמר. ברכו ה' כל מלאכיו גבורי כח כו'. ועל עולם הגלגלים אמר ברכו כל צבאיו משרתיו · (כד"א יוצר משרתים גו') · ועל עולם העשיה נאמר ברכו ה' כל מעשיו גו' והנה אלה העולמות במעמד שלשתן. זה יהיה משפט הכהנים מאת העם הנבחר · והמה מגודרים בשלשה השמות הנז' כד"א (מלאכי ב') כי שפתי כהן ישמרו דעת גו' · כי מלאך ה' צבאות הוא ונקראו ג"כ משרתיו עושי רצונו בהקריבם את קרבן ה' נחת רוח לפניו שאמר ונעשה רצונו לרצונו לפני ה' (וז"ל הרמב"ן פ' בראשית. (פסוק ויטע) כי הצמחים וכל בעלי חיים צריכים לכחות הראשונים ומהם יבא להם הגידול. ובקרבנותיהם להם משך הברכה לעליונים · (וזהו מלאכי אלהים עולים ומהם נצמחו כו'. ומהם יהיו ויחיו

אהבת איתן

בעונתה מת"ת · ועפ"ז י"ל כוונת ר' מני גופי' בתורת כהנים ה' קדושים הבאתיו בחידושי שלהי פסחים ע"ש · והטעם דצריך ק"ש שחרית וערבית מבואר ע"פ מ"ש בת"ז תי' כ"א בסוד ויפן כ"ה וכ"ה גבי משה שהרג את המצרי בב' אותיות דק"ש נפ' בסוד וחרב פיפיות;

מערכות ישראל אשר חרפתי · (שם) ויגש הפלשתי השכם והערב א"ר יוחנן כדי לבטלם מק"ש שחרית וערבית · (שם) ויתיצב ארבעים יום [א"ר יוחנן] כנגד מ' יום שניתנה בהם תורה · (שם) ויצא איש הבינים ממחנות פלשתים מאי בינים אמר רב שמבונה מכל מום ושמואל אמר בינוני שבאחיו דבי רבי שילא אמרי שהיה עשוי כבנין א"ר יוחנן אמר בר מאה פפי וחד נאנאי · גלית שמו מגת תני רב יוסף שהכל דשים באמו כגת · כתיב (שם) ממערות וקרינן ממערכות תני רב יוסף שהכל הערו באמו · כתיב (רות א) ערפה וכתיב (ש"ב כ"א) הרפה רב ושמואל ח"א הרפה שמה ולמה נקרא שמה ערפה שהכל עורפין אותה מאחוריה וח"א ערפה שמה ולמה נקרא שמה הרפה שהכל דשין אותה כהריפות וכה"א (שם יז) ותקח האשה ותפרוש את המסך על פני הבאר ותשטח עליו הריפות ולא נודע דבר ואב"א מהכא (משלי כז) אם תכתוש את האויל במכתש בתוך הריפות בעלי · (ש"ב כא) את ארבעת אלה יולדו להרפה בגת ויפלו ביד דוד וביד עבדיו מאי נינהו אמר רב חסדא סף ומדון גלית וישבי בנוב · כתיב (ש"א יז) וחץ חניתו וקרינן ועץ חניתו א"ר אלעזר עדיין לא הגיענו לחצי שבחו של אותו רשע מכאן שאסור לספר בשבחן של רשעים ולא (לפרסומיה) [ליפתח ביה] כלל אלא להודיע שבחו של דוד :

רש"י

להתקבל נותן לו כח להתיצב : מבונה מכל מום · מתוקן ומנוקה מכל מום של כיעור : שבאחיו · ארבע אחים הוו כדלקמן : בר מאה פפי וחד נאנאי · בן התערובות שבאו הרבה אנשים על אמו בלילה אחת ונתעברה מן אחד כמלא האחד אביו וכולם מנאפים · נאנאי זהו אב בלשון פרסי פפי פדרסטרו"ס ולשון איש הבינים שילא מבין אנשים הרבה : כתיב ממערות · ממערות פלשתים : כתיב ערפה · שם האחת ערפה (רות א) : וכתיב הרפה · אשר בילדי הרפה והיא ערפה כדאמרינן לקמן שנגזר עליה שיפלו בניה בחרב ביד בני רות שדבקה בשכינה : עורפין אותה · הפקירה עצמה כבהמה (אף) פנים כנגד עורף : הריפות · חטין כתושין : סף ומדון וגלית וישבי · כולם בספר שמואל (ב כא) : חץ · לשון חצי הודיעך הכתוב שלא ספר חצי גבורתו : לאודועי שבחיה דדוד ·

מהרש"א

ויתיצב ארבעים יום כו' · עיין פרש"י ועוד יש לפרש ע"פ מ"ש את זה לעומת זה עשה אלהים לד הטומאה לעומת לד הטהרה והקדושה וכמו שהתורה מלד קדושתה קבלה משה בעמדו מ' יום בהר סיני כן ניתן כח לצד הטומאה שעמד גלית בהר לחרף מערכות אלהים מ' יום אמנם כח הטהרה והקדושה גוברת כי כחו של גלית לא היה יום שלם רק ביום ולא בלילה משא"כ עמידת משה היה בשלמות מ' יום ומ' לילה וק"ל : מאי בינים כו' · שכל סיפור זה בשבחו הוא ולאודועי שבחיה דדוד כדלקמן שאמר מבונה מכל מום כמ"ש בחנניה מישאל ועזריה אשר אין בהם כל מום דאפי' רירדא דכוסילתא לא היה בהם ושאמר בינוני שבאחיו כמ"ש בתפלת חנה ונתת לי זרע אנשים לא ארוך ולא גוץ · ושאמר שהוא עשוי כבנין · מורה על חזקו כבנין · ושאמר בר מאה פפי כו' אפשר שרמז בזה הבינים כמו הבא ני"ס שהוא מספר מאה ומדברי הירושלמי שכתבו התוס' נראה כי דרשו כן מרמז ממערות ממאה ערלות ור"י קא"ל לפי שיטתו שהורה הכתוב לד טומאה שהיה בו מזנות אמו ועיין בזה בתוס' ודריש וגלית שמו מגת שהכל דשין כו' דלא ה"ל למכתב מגת אלא גלית הגיתי כמ"ש בקרא דסוף שמואל וע"כ דרשו מגת שבא מאשה זו שהכל דשין כו' : כתיב הרפה כו' · משמע להו דערפה זו היא הרפה פרש"י כדאמרינן לקמן שנגזר עליה שיפלו בניה כו' ולכאורה היא גופה מנלן ויש לפרש דמה לו להזכיר דארבעת יולדו להרפה ויפלו גו' שכבר הזכירם למעלה מזה בקרא מפורש בפרטות שנפלו ביד דוד ועבדיו אבל אשמעינן דזכתה ערפה לד' גבורים הללו מפני הנשיקה לחמותה אבל רות שדבקה בה זכתה למעלה יתירה ממנה שנפלו בני נשוקה ביד בניה של רות הדבוקה ובג' הוא מפורש בקרא ישבי נפל ביד אבישי וגלית נפל ביד אלחנן שהוא דוד כדאמרינן במדרשות ומדון ביד יהונתן בן שמעי אחי דוד הרי אלו ג' מבניה של רות היו חוץ מסבכי החושתי נפל בידי סף אינו מפורש שמבניה של רות היה ודע גם שערפה מפורש בקרא דמואביה היתה קרא בניה פלשתים דבגת נולדו לה שהוא מארץ פלשתים גם בקרא מפורש ששבה ערפה משדה מואב עם חמותה ולא זכר שוב ששבה מחמותה לשדה מואב וק"ל : ארבעת אלה יולדו להרפה גו' מאן נינהו א"ר חסדא כו' · לא ידענא מה חידש לן רב חסדא שהרי כן מפורש בהדיא בקרא בסוף ספר שמואל דחשיב אלו ד' וכתיב בתר הכי ארבעת אלה נפלו לפני גו' ואפשר משום דגבי גלית אינו מפורש בקרא שהיה מילידי הרפה כמפורש בסף וביש׳בי ומדון מש"ה קאמר מאן נינהו ד' מילידי הרפה וקאמר דחשוב נמי גלית בתוכם א"כ משום דכתיב ביד דוד גו' ובקרא אינו מפורש שאחד מד' אלה שנפל ביד דוד וקאמר שהרי גלית נזכר בתוך ד' אלה והוא שנפל ביד דוד ולא הוצרך הכא לפרש כיון שכבר מפורש וע"כ ויך אלחנן גו' את גלית גו' דכתיב כאן הייתו דוד וק"ל : [כתיב חץ חנית כו' לא הגיענו לחצי שבחו של כו' · נראה לפי דרש זה דריש חניתו מלשון חן ושבח כמ"ש לא תחנם לא

א במ"ר פ"ב סי' כה:

חדושי גאונים

לעולם בגשמי רצון וברכה כו' ומגודרים עוד בשם ברכו ה' כל מעשיו כלומר העבודה וכמ"ש ב"ר לעבדה ולשמרה אל הקרבנות · וכל אלו הברכות אשר נאמר כאן ברכו ה' מלאכיו גו' הוא הוא הזהירות אשר אמר הנביא מלאכי שם) ועתה אליכם המצוה זאת הכהנים גו'. לתת כבוד לשמי גו' בריתי היתה אתו החיים והשלום · ועל זה שואל הש"ס הטעם המתברכים מה הם אומרים אל הכהנים לזרזם על שליחותם . בשומלך עליהם מי יעלה (על הדוכן) בהר ה' גו' . ושתהיה התשובה מיוחסת להם נקי כפים בנשיאות כפיהם למעלה . במנחה טהורה . ובר לבב . והשיב שלשה מקראות הללו נגד ג' ברכות. יברכך· יאר· ישא·כי מאמר יברכך הוא על עולם המעשה · כאז"ל יברכך בממון וישמרך מן המזיקים. יאר ה' פניו הוא הארת עולם הגלגלים עלינו כד"א ויתן אותם ברקיע השמים. להאיר על הארץ . ישא ה' פניו אליך גו' רומז על מאמר ונתתי משכני בתוככם כי ישא פניו ממקום העליון אליך בקרבך קדוש · (שם) :
(שייך לשי' קה)
כל אדם שיש בו הגופה. אפי' עוברין שבמעי אמן מקללין אותו . שנאמר כו' יזעמוהו לאומים ואין לאומים אלא עוברין שנאמר ולאום מלאום יאמץ. עיי' מוהרש"א דרש בזה כמין חומרי וכלל דבריו המה. כי כל לאומים שבמקרא על עובדי כוכבים נאמר כו' ע"ש מלתא בטעמו . והנה עומד נגד כלל זה . מאמר ישעיה נ"א בשם ה'.הקשיבה אלי עמי ולאומי אלי האזינו. אשר הביאור בו לאום שלי . הרי שנאמר זה השם ביחוד. על ישראל . אולם לאהוה מדרשם ז"ל פקודי (ש"ר נב) משל . למלך

עיון יעקב

אלא אני ה' לא שניתי : **לבטל** מק"ש שחרית וערבית. עיין במהרש"א ולפמ"ש אפשר לומר דלכך היה רוצה לבטלם מק"ש שחרית וערבית ע"ד דאיתא במדרש ילקוט פ' ואתחנן על פסוק שמע ישראל למה קורין שמע בבוקר ובערב וכו' זש"ה יש אחד ואין שני משל למלך בשר ודם שהזקין וימליך בנו תחתיו אבל הקב"ה אינו כן אלא הוא אחד ושמו אחד עכ"ל ולפי שאותו רשע סבר שיש זקנה אצל הקב"ה להכי רצה לבטלם מקריאת שמע ישראל ה' אחד : **כנגד** ארבעים יום שנתנה בהם התורה. וז"ל הרד"ק בשמואל א' סימן י"ז כלומר שלא היה להם כח לישראל על גלית עד סוף ארבעים יום שירד משה מן ההר וקבלו התורה עכ"ל ועי"ל שרמז להם שע"י קבלת התורה התיש עוזתן וכחן כדאיתא בסנהדרין ובבילה שאלמלא לא נתנה תורה לישראל אין כל אומה ולשון יכולין לעמוד בהם לכך רמז להם על תשות כחן שעי"ז אין יכולין להלחם עמו ואפשר נמי מלשון ויתיצב קדריש דרמז להם קבלת התורה דכתיב ויתיצבו בתחתית ההר ועיין ברבה פ' קרח דלכך כתיב ויתיצב לפי שדבר הרופין וגדופין כמה דכתיב נצים נצבים ע"ש :

הרי"ף

גלית הרגו דוד לגלית : **כדי** לבטלם מק"ש. הכוונה לפי שאמרו הז"ל לעיל על פיסוק ואמר אליהם שמע ישראל אפי' לא קיימתם אלא ק"ש שחרית וערבית אין אתם נמסרים בידם ולזה נתכוין הרשע הזה לבטל את ישראל מק"ש שהיא נקראת בשכבך ובקומך וזהו השכם והערב שחרית וערבית כי מתוך ביטול ק"ש לא יהיה להם תקומה : **ויתיצב** ארבעים יום כנגד ארבעים יום שניתנה בהם התורה . נראה דכיון שנשלמו מ' יום שניתנה בהם התורה שוב לא היה קיום והתיצבות לגלית אלא ויתיצב גלית במצבו כל אותם המ' יום שעדיין לא נשלמו כדי שנזכר לישראל קבלת התורה אבל כיון שנשלמו ירד גלית למטה לארץ וממצבו יהדפנו לפי שעמד להם לישראל זכות קבלת התורה שקיבלו לאחר מ' יום · עוד אפשר שרצה גלית לבטל לישראל מ' יום מעסק התורה כי בהיותם טרודים ודואגים ממנו לא היו לומדים תורה כי אמר גלית כ"ז שיש עוסקים בתורה איני יכול להם ויש בידם זכות מ' יום של קבלת התורה לכך צריך לבטלן מ' יום כדי לדחות הזכות שבידם ממ' יום בקבלת התורה ועתה נתבטלו ממנה מ' יום והז ערך כנגדם המלחמה :

ענף יוסף

קט עדיין לא הגיענו לחצי שבחו של אותו רשע . וקשה דמאחר דתיבת וחץ הוי לשון חצי מנלן דלא הגענו לחצי . ונראה כשנדייק אומר אלא להודיע שבחו של דוד . דתיבת אלא מורה שעיקר מ"ש תחילה ומה עיקר אך יש לומר שרבי אלעזר אמר דמדכתיב וחץ ולא קרינן חץ הוא לב' סיבות אחד שלא הגענו לחצי שבחו . ואיך נקרא וחץ לשון חצי והוי שקר שאינו חצי . מש"ה כתיב ולא קרי · סיבה ב' שאסור לספר בשבחן של רשעים לזה כתיב ולא קרי שלא לומר בפה שבחן ש"ר · וקשו אי הכי לא לפרסמיה כלל אפילו בכתיבה

עץ יוסף

קט כתיב ממערות וקרינן ממערכות . ובזוהר סדר בלק אי אל תקרא ממערכות אלא ממערות . וגירסת ספרים שלפנינו מוכח שבספריהם היה כתובה ממערות (מת"כ) : חץ לשון חצי . הודיעך הכתוב שלא סיפר חצי גבורתו . וקשה דמאחר וחץ לשון חצי א"כ מנ"ל דלא הגיענו לחצי . ותירץ בת"ל דהוי ליה למימר וחצי ביו"ד. וחסר היו"ד לומר שבחצי חסר ועיין בענף :

קי שם ויפלו ביד דוד וביד עבדיו (ש"ב כא) [דכתיב] (רות א) ותשק ערפה לחמותה ורות דבקה בה א"ר יצחק אמר הקב"ה יבואו בני הנשוקה ויפלו ביד בני הדבוקה · דרש רבא בשכר ארבע דמעות שהורידה ערפה על חמותה זכתה ויצאו ממנה ארבעה גבורים הללו שנאמר (שם) ותשנה קולן ותבכינה עוד :

קיא שם פיסקא בני עמון באו בנצחונו של שובך וכו' · כתיב שובך וכתיב שופך רב ושמואל (ואמרי לה רב אמי ורב אסי) חד אמר שובך שמו ולמה נקרא שמו שופך שכל הרואה אותו נשפך לפניו כקיתון[א] וחד אמר שופך שמו ולמה נקרא שמו שובך שעשוי כשובך[ג]. (ירמיה ה) אשפתו כקבר פתוח כולם גבורים רב ושמואל [ואמרי לה רב אמי ורב אסי] ח"א בשעה שזורקים חץ עושים אשפתות אשפתות של חללים ושמא תאמר מפני שאומנין בקרב ת"ל כולם גבורים וח"א [א]בשעה שעושים צרכיהם עושים אשפתות אשפתות של זבל ושמא תאמר מפני שחולי מעיים הם ת"ל כולם גבורים · אמר רב מרי ש"מ האי מאן דנפיש זבליה חולי מעיים הוא למאי נ"מ ליטרח (על) [ב]נפשיה· (משלי יב) דאגה בלב איש ישחנה [ב]רבי אמי ורבי אסי ח"א ישחנה מדעתו וח"א ישיחנה לאחרים :

קיב שם פיסקא אבל אתם אין אתם כן אלא (דברים כ) כי ה' אלהיכם ההולך עמכם וגו' זה מחנה הארון · וכל כך למה מפני שהשם (וכנוייו) [וכל כנוייו] [דף מג ע"א] מונחים בארון כיוצא בדבר אתה אומר (במדבר לא) וישלח אותם משה אלף למטה לצבא אותם אלו סנהדרין · ואת פנחס זה משוח מלחמה · כלי הקדש זה הארון והלוחות שבו · והחצוצרות התרועה אלו השופרות · תנא לא לחנם הלך פנחס למלחמה אלא ליפרע דין אבי אמו שנאמר (בראשית לז) והמדנים מכרו אותו אל מצרים · למימרא דפנחס מיוסף קאתי והכתיב (שמות ו) ואלעזר בן אהרן לקח לו מבנות פוטיאל לו לאשה [ג][מאי] לאו מיתרו [קאתי] שפיטם עגלים לעבודת כוכבים לא

רש"י

שנלחם עם גבור כזה: בני הנשוקה · שנשקה לחמותה ליפרד מעמה שלא נתגיירה: ותבכינה עוד · פעם שניה דלעיל מיניה כתיב ותשאנה קולן ותבכנה · עוד · ארבע דמעות לשתי בכיות מב' עינים: כתיב שובך · בספר (שמואל ב יט): וכתיב שופך · בדברי הימים (א יט): אשפתו וגו' · בחיילות של נ"כ כתיב ואיידי דנקט פלוגתא דרב ושמואל בדרשה דקראי נקט לה: מפני שאומנין · אבל לא גבורים: של זבל · מחמת שאוכלין הרבה בגבורה: ש"מ · מדקאמר ושמא תאמר חולי מעים הם: ליטרח בנפשיה · לבקש לו הרפואות בטרם יכבד עליו חוליו: וכ"כ למה · אמר להם ומה היא הבטחה זו שמבטיחן כי ה' אלהיכם ההולך ולא אמר כי ה' אלהיכם עמכם מה היא הליכה זו דמשמע הולך ממש: שהשם וכל כינויו מונחים בארון שהולך עמהם במלחמה: (כיוצא בדבר אתה אומר · שהארון נישא עמהם

מהרש"א

תתן להם חן וק"ל]: בשכר ד' דמעות שנאמר ותשאנה קולן גו' כו' · עיין פרש"י ועי"ל דמשמע ליה ד' דמעות מד' בכיות האחת דכתיב לעיל ותשאנה קולן גו' בכיה הב' והג' מדכתיב בתר הכי ותשנה קולן בלא א' משמע מלשון שינוי דהיינו ב' בכיות וכתיב בתר הכי עוד לרבות בכיה רביעית: אשפתו כקבר פתוח גו' · דלפי פשוטו מלשון נרתק כלי בית החיצים מהו הדמיון כקבר פתוח וע"כ דרשוהו למר אשפתות של חללים הבאים לקבר וכן למר חולי מעיים אבל מ"מ בשעה שזורקין חץ כו' קשה חץ מאן דכר שמיה כיון דאשפתו דריש מלשון אשפתות וק"ל: דאגה בלב גו' · סיפא דהאי קרא ודבר טוב ישמחנה ר"ל דאגה בלב איש ומטרידו מלימוד התורה ישיחנה מדעתו כדי שיהא דעתו צלולה וע"י כן דבר טוב שהיא התורה ישמחנו מדאגתו ולמ"ד ישיחנה לאחרים כדי שיתנו לו עצה על דאגתו כפרש"י בפ' יה"כ וזהו דבר טוב שיתיעץ לו חבירו הוא ישמחנו מדאגתו ועיין פרש"י בספר משלי וק"ל: וכ"כ למה מפני כו' · עיין פרש"י והיינו דלעיל מיניה בהך ענינא לא כתיב ההולך רק לא תירא מהם כי ה' אלהיך עמך גו' שהם דברי משה אבל כאן הם דברי כהן משוח מלחמה שאז קאמר דהולך ממש: שהשם וכל כינויו כו' · לאו דוקא כל כינויו דהא לא הוי בו רק הלוחות כדלקמן שהיה בהם עשרת הדברות ואין בהם רק השם וכינוי אלהיך ולא אבל שאר כל הכינוים דחשיב פרק שבועת העדות לא היו בו וק"ל: וכה"א וישלח אותם גו' אותם ואת פנחס אותם אלו סנהדרין · מאותם שניה שהוא מיותר דריש אלו סנהדרין שהם שקולים ככל ישראל · ואמר וכלי הקודש זה הארון והלוחות וכו' · ולשון וכלי בלשון רבים קאי על הארון והלוחות ורש"י בחומש פי' וכלי הקודש זה הארון והציץ כו' והוא על פי הספרי כמ"ש הרא"ם אך מה שאמר והחצוצרות התרועה אלו השופרות לא ידענא פירושו דהא ודאי חצוצרות ממש והן של כסף היו להם במלחמה כדכתיב וכי תבואו מלחמה גו' והרעותם בחצוצרות גו': [לא לחנם הלך פנחס כו' פרש"י שהלך פנחס ולא הלך אלעזר כו' ול"ל דהך ברייתא פליגא אהא דקאמר לעיל פנחס זה משוח מלחמה וכן נראה מפירוש רש"י בחומש: מאי לאו דאתי מיתרו כו' כל זה מבואר בחידושינו פי"נ ע"ש]:

יד יוסף

א איכ"ר פסוק הביא בכליותי בני אשפתו: ב יומא עה א' סנהדרין ק ע"ב: ג ב"ב קט ע"ב סנהדרין פב ע"ב:

חרושי גאונים

שהיתה לו בת יחידה כו' לא זז מחבבה עד שקראה אחותי כו' עד שקראה אמו שנאמר הקשיבו אלי עמי ולאומי אלי האזינו עמד ר"ש ונשקו על ראשו. ע"כ. ופי' המ"כ ולאמי חסר וי"ו · לשון אמו במדרש חזית בהדיא (כלומר שם מסיים המדרש ולאמי כתיב ופי' בו המ"כ חסר כתיב) והדבר תימה. כי הוא בהיפך כי כל לאומים שבמקרא חסר כתיב. וא' מטוקדתו בשורק וכאן ולאומי מלא וי"ו כתיב · עיי' רד"ק שם ובשרשים העתיק כן · וגם אם נתעקש לומר שלפני בעל המדרש היה כתיב לאמי חסר · עכ"פ מאין יצא לו הדרש · כיון שכל לאמים שבמקרא ג"כ חסר כתיב · אמנם נ"ל כי הדרש פי' דלפי פשוטו יהיה פי' ולאומי דכאן · כאילו כתוב לאומים לשון רבים · ומ"ם הרבים חסר · (כמו חלוני יחזקאל ל"א כמו חלונים) ואז יהיה פי' לאומים עמי הארצות · כמו כל לאמים שבמקרא כמ"ש מוהרש"א כאן · ולזה אמר האזינו בלשון רבים · (ולא כמ"כ שהעתיק האזינה ע"ש) אבל לפי שהכתיב הוא · ולאמי בלא מ"ם הרבים · (וזהו שאמר הדרש ולאמי כתיב · כלומר בלא מ"ם) א"כ ע"כ יתפרש יו"ד ולאמי בלשון מדבר בעדו · ויהיה הפי' לאום שלי · והרגישו חז"ל מה זה שייחס הש"י את ישראל עמו בשם לאום אשר איננו נופל זולת על זולתינו מהאומות ע"כ פי' הדרש דקושטא דהלמ"ד בזה איננו שורש · כמו כל לאומים רק הוא שמוש · והשורש בזאת המלה א"ם · וא"כ פי' לאומי אם· בלא זז מחבבה·

הרי"ף

דאגה בלב איש ישחנה חד אמר ישחנה מדעתו וחד אמר ישיחנה לאחרים · נ"ל דלא פליגי דהא והא איתנהו ישיחנה מדעתו ואם אינו יכול להסיחה מדעתו ישיחנה לאחרים כי אותו אדם שהוא מדבר עמו ידבר על לבו דברים טובים ומתוך כך ישיחנה מדעתו וקרא הכי קאמר דאגה בלב איש ישיחנה מדעתו ע"י דיבור שישיחנה לאחרים כי דבר טוב שידבר לו אותו אדם בזה ישיחנו מדעתו:

כי ה' אלהיכם הוא ההולך עמכם וכו' וכל כך למה מפני שהשם וכינויו מונחים בארון · וצריך ליישב למה הוצרכנו לידע שהשם וכינויו מונחים בארון שהרי עיקר ההבטחה היא שה' הולך עמם להלחם · הן אמת כי מדכתיב ההולך עמכם ולא כתיב כי ה' אלהיכם עמכם מלמד על הארון שהיה הולך עמם ממש אבל מ"מ למה לנו לומר שהשם וכינויו מונחים בארון · אמנם להיות שהארון ההולך עמם להלחם עם האויבים ולהושיע ישראל זהו שם ה' הרחמים לרחם ולהושיע לישראל ושם אלהים דין להנקם מהאויבים וע"ז אמר כי ה' אלהיכם שהשם הרחמים ושם אלהים שהוא דין ההולך עמכם וכיצד היו דין ורחמים בארון אלא מגד שהשם שהוא ההוי"ה וכינויו שהוא שם אלהים הכל הם בארון ההולך עמכם שהארון היה הולך במלחמה כי בזה יושיע אתכם וילחם לכם:

תניא לא לחנם הלך פנחס וכו' · יש לתמוה שהרי הלך להנקם ולהלחם נקמת ה' במדין

עיון יעקב

יבואו בני הנשוקה ויפלו ביד בני הדבוקה · וכך הוא המדה לפי שזו נשקה לחמותה והיה נשיקות של פרישה שהפכה עורף לחמותה שעל שם כך נקראת ערפה כדאיתא במדרש ורות דבקה בה ולא הפכה לה עורף לכך נפלו בניה של זו ביד בניה של זו לקיים מקרא שכתוב ידך בעורף אויביך ובדוד ואויבי תתה לי עורף ומה"ט איתא במ"י שמואל א' סימן י"ז שלכך נפל גלית על פניו כדי לקיים ואויבי תתה לי ערף:

בשכר ארבע דמעות שהורידה ערפה על חמותה זכתה ויצאו ממנה ד' גבורים · וברבה איתא ר"י בשם ר' יצחק אמר ד' מילין הלכה ערפה עם חמותה ועמדו ממנה ד' גבורים ונראה דהיא היא וכך הוא המדה דאיתא שם ברבה ותשנה קולן ותבכינה חסר אל"ף תשש כחן שהיו מהלכות ובוכות עכ"ל לכך לפי שתש כחה שהיתה מהלכת ובוכה על כן זכתה במדה זו שיצאו ממנה גבורי כח:

כתיב שובך וכתיב שופך · והא דהביא האי פלוגתא כאן לתרץ דלא תקשה על מתני' מנלן שבני עמון באו בנצחונו של שובך הלא לא כתיב לשובך שרא הדרעזר כדרך להיות במלחמה ראשים להכי מביא כתיב הלשון שובך או שופך כדי להראות שבאו בנצחונו:

חד אמר ישיחנה לאחרים · ועיין בפרש"י במשלי י"ב מה שפירש ויישב המקרא זה לשני מ"ד דכתיב דאגה בלב איש ישחנה ודבר טוב ישמחנה ע"ש ועי"ל דאף למ"ד ישיחנה לאחרים ה"פ אף דקי"ל לא יפטור אדם מחברו לא מתוך שיחה אלא מתוך דבר הלכה כדאיתא ריש פ' אין עומדין להכי קאמר ודבר טוב שהוא התורה ישמחנה שיפטור מתוך דבר הלכה ומה"ט אמרינן שם אין להתפלל עומדין לא מתוך שיחה אלא מתוך שמחה של מצוה כי התפלה היא עבודה שבלב כדאיתא בתענית דף ב' זה שמשיח יש לחוש שיש לו דאגה בתוך גבו לכך ודבר טוב ישמחנה ומותר לו שוב להתפלל: **לאו** מיתרו קאתי

ענף יוסף

בפתיחה תיבת חן דמורה תלי שבחו. ותירץ אלא כלומר הא דכתיב חן וקריא עז אינו מבוס תלי שבחו כדאמר רבי אלעזר נך להורות שאין הזכרה זו בשביל הרשע רק לשבחו של

המתורגמן. א) איין קרוג. ג) טויבען שלאג. נעכט.

א תוספתא פ"ו : ב סנהדרין נה: עא ע"א זבחים מה ע"ב:

לא מיוסף שפטפט ביצרו · והלא שבטים מבזין אותו ראיתם בן פוטי זה שפיטם אבי אמו עגלים לעכומ"ז יהרוג נשיא (שבט) מישראל אלא אי אבוה דאימיה מיוסף אימא דאימיה מיתרו ואי אימא דאימיה מיוסף אבוה דאימיה מיתרו דיקא נמי דכתיב מבנות פוטיאל תרי משמע ש"מ:

קיג דף מד ע"א אתנו רבנן (דברים כ) אשר בנה אשר נטע אשר ארש לימדך תורה דרך ארץ שיבנה אדם בית ויטע כרם ואחר כך ישא אשה · ואף שלמה אמר בחכמתו (משלי כד) הכן בחוץ מלאכתך ועתדה בשדה לך אחר ובנית ביתך · הכן בחוץ מלאכתך זה בית ועתדה בשדה לך זה כרם אחר ובנית ביתך זו אשה · ד"א הכן בחוץ מלאכתך זה מקרא ועתדה בשדה לך זה משנה אחר ובנית ביתך זה תלמוד · ד"א הכן בחוץ מלאכתך זה מקרא ומשנה ועתדה בשדה לך זה תלמוד · אחר ובנית ביתך אלו מע"ט · ר"א בנו של רבי יוסי הגלילי אומר הכן בחוץ מלאכתך זה מקרא ומשנה ותלמוד ועתדה בשדה לך אלו מע"ט · אחר ובנית ביתך (בוא) [ג]דרוש וקבל שכר:

מתני' (דברים כ) ויספו השוטרים לדבר אל העם וגו' רע"ק אומר הירא ורך הלבב כמשמעו שאינו יכול לעמוד בקשרי המלחמה ולראות חרב שלופה רבי יוסי הגלילי אומר הירא ורך הלבב זהו המתיירא מן העבירות שבידו

רש"י

במלחמה) : שפטפט ביצרו · זלזל וכבש אותו ולא חטאו : והלא שבטים מבזין אותו · כדאמרינן באלו הן הנשרפין (סנהדרין פב:) לפיכך הולך ליחסו · שם פנחס בן אלעזר בן אהרן הכהן : תרי פוטי · מדלא כתיב פוטאל : ועתדה בשדה לך · ונלבה מלאכתך בשדה לך : תלמוד · לתת סברא [להבין] בטעמי המשנה והלכה כדברי מי : ויספו השוטרים · על דברי הכהן : בקשרי · כשמתקשרים לעמוד לפופים

מהרש"א

אשר בנה כו' ד"א שיבנה בית ויטע כרם ואח"כ ישא אשה כו' · למדו לומר כן דה"ל להקדים נשואי אשה שהוא דבר השוה בכל ומצוי משא"כ בית וכל שכן כרם דאין כל אדם זוכה לכך אבל למדה תורה דרך ארץ שמי שיש לו יעשה כסדר הזה לישא אשה באחרונה ומייתי דכך סדרן שלמה בחכמתו:הכן בחוץ מלאכתך זה בית · דמקום פנוי שהוא חוץ עשה והכן בו מלאכתך לעשותו בית ופנים: ועתדה בשדה לך זה כרם. ועתדה כמו להיות עתידים ליום הזה מלשון הכנה שאמר שיכין לו בשדה פנוי לעשותו כרם: אח"כ ובנית ביתך זו אשה · כדאמרינן בעלמא וקורא לאשתו ביתו לפי שהיא עקרת הבית ולמאי דדרש לענין תורה שלמה בחכמתו סדרן כן לעמוד מן הטפל על העיקר והתכלית וז"ש הכן בחוץ מלאכתך דימה עסק התורה עד שיבא לתכליתה למכין עצמו לבנות לו בית וז"ש זה המקרא שאינו רק הכנה ללמוד המשנה. וכן ועתדה בשדה לך זו משנה שאינו אלא הכנה אל התלמוד אבל עיקר בנין הבית הוא התלמוד כדאמרינן בפרק אלו מציאות כל העוסקין במקרא מדה ואינה מדה במשנה מדה וכו' בתלמוד אין לך מדה גדולה מזו ובפ' היה נוטל אמרינן קרא ושנה ולא שמש ת"ח ה"ז עם הארץ ומאן דמוסיף על העיקר המעשים טובים שהוא גמר בנין הבית דהתלמוד נמי אינו אלא הכנה למעשים טובים כדאמרינן שהתלמוד מביא לידי מעשה ומאן דמוסיף עוד על עיקר בנין הבית ותכליתו דרוש וקבל שכר גם שכבר בא לכולל שהביאו לידי מעשים טובים אמר דרוש וקבל שכר בחכמה עיונית שע"ז אמרו כל שיראת חטאו קודמת לחכמתו כו' דרמזו בזה על חכמה עיוניית דאילו חכמת התלמוד ודאי קודמת ליראת הטא שהתלמוד מביא לידי מעשה ואמרו ולא עם הארץ חסיד וכדמוכח הכא ודו"ק:ר"י הגלילי אומר הירא ורך הלבב זהו המתיירא מן העבירות

חדושי גאונים

עד בקראן אמי · ופירושו אל אמו אמר האזינה כי תורה כו' ודו"ק והענין שבזה המאמר עי' מוהרש"א דחיק ואתי מרחוק · והנ"ל בזה למה שידענו · כי כל פועל שבאדם · (אשר הוא עולם קטן) בין לטוב בין למוטב עושה רושם בעולמות הכלולים בו · ואותה מעשה אשר ברלונו של מקום · מוספת כח בפמליא כו' ושפכו מתשת כח כו' וכד"א צור ילדך תשי גו' · יו"ד זעירא כנגד יו"ד רכתי שבמאמר ועתה יגדל נא כח גו' · והנה יש פעולת אדם אשר יחלקו לחלאין · אשר במעשה יראה בלתי הגון אמנם במחשבתו וכוה הוא ענין מעולה כאמרם (אצל יעל) גדולה עבירה לשמה · (ובהפכו) ממצוה שלא לשמה · ונאמר בזה דרך כללי · כי המצוה הנעשית בשלימות · בפועל ומחשבה אחדותיי · מוסיפה כח בפמליא הפעולותיות · וגם הכחניית הנמשך ממחשבת הפועל · וכן להיפך ח"ו · העבירה הנעשית בפועל · ומחשבה אחדותיות · מתשת כח העולם המעשיי' גם הכחניים · אמנם המעשה אשר לחצאין פועל לחצאין · מעתה נאמר כי ענין השקר · אף כי התורה הקדושה הזהירה מדבר שקר תרחק · עכ"ז הותר מכללה · שמותר לשנות מפני דרכי שלום נמצינו למדין שיש בדברי שקר לפעמים ענין נאות בכח · ולא בפועל · ונמשך מזה העושה כן מוסיף כח בענינים כחניים ולא בעניני פועליי' · אשר כבר יצאו מכח אל הפועל · (ויש בזה דוגמות הרבה · ואין מקום להאריך) ויהיה עולה על דעת האדם · כמו שיש בדברי שקר (אף שהוא נתעב ונאלח בפועל עקימת שפה) ענין

עיון יעקב

שפיטם עגלים לע"ז · ולפי זה נ"ל דהא דהלך פנחס למלחמת מדין היינו כמו דאיתא בסנהדרין דף נ"ט ע"ב מיניה וביה הבא ניזל ביה נרגא לפי שיתרו היה כהן למדין ממנו יצא בן בנו למלחמה על מדין ובמדרש איתא הטעם לפי שהתחיל במצוה זו והכה את המדיניות להכי גמרה ובא עליהם למלחמה :

הרי"ף

ומנין לנו שהלך ליפרע דין אבי אמו ושמא דייק דלמה הולרך ליתנו כאן לפנחס שהוא בן אלעזר דכתיב וישלח אותם ואת פנחס בן אלעזר אלא ללמדנו שהלך ליפרע דין אבי אמו דכתיב ואלעזר לקח מבנות פוטיאל ולכך הזכיר כאן בן אלעזר שלקח מבנות פוטיאל:

כופין

אשר בנה אשר נטע למדך תורה דרך ארץ שיבנה אדם בית ויטע כרם ואח"כ ישא אשה · אע"ג דהכתוב מוכרח לומר אחד קודם לחבירו מ"מ מדייק כן מכח שקשה בפסוק זה במ"ג כי בודאי החמור ועגמות נפש שבכולם הוא באשתו כגופו שאיש אחר יקחנה ואח"כ הבית שהוא עיקר דירתו של אדם וקורין בשמות עלי אדמות ואח"כ הקל שבכולם הכרם שאיש אחר יחללנה שמתגדל פעם אחת בשנה וע"ז המקרא מעיד בפ' כי תבא אבל הקללות מתרין תחלה בחמור שבחמודות אשה תארש ואיש אחר ישגלנה ואח"כ בית תבנה וגו' כרם תטע וגו' אלא ודאי דלמדה תורה דרך ארץ בכאן דמתחלה יבנה בית ואח"כ יטע כרם ואח"כ ישא אשה שהיא עקרת הבית וגם הכרם וכדאמרינן בפ' הבע"י דף ס"ג אשכחיה ר' יוסי לאליהו כמה האשה עוזרתו לאדם א"ל אדם מביא חיטים חיטים כוסס וכו' ע"ש : ואף שלמה אמר בחכמתו · כלומר אף דמשלי ברוח הקודש נאמר מ"מ פשטיה דקרא משמע שבנין הבית קחשיב לבסוף אך שדבר כן בלשון חכמה והכוונה הוא להיפוך כמו שמפרש והולך : ר' יוסי אמר זה המתיירא מעבירות שבידו . נראה שלמד כן מדכתיב

ענף יוסף

של דוד . לזה כתיב להודיע שבח דוד . ולא קרי אלא לפרש שבחו של רשע . ולא כמה שאמר ר"א שאסור לפרסם שבחן של רשעים לחוד דאי הכי לא לדכריה כלל . רק מפני סיבות שתים קרי וכתיב קרי עד שלא להזכיר שבח הרשע . וכתיב תן להודיע שבחו של דוד ואתא שפיר היבת אלא שעיקר מ"ש ר"א אסור לפרסם שבח הרשע לחוד (שבות יעקב):

קיג למדך תורה דרך ארץ שיבנה כו' . קשה למה לא אמר בכרם ואח"כ יטע כרם כדרך שאמרו באשה ואח"כ ישא אשה . גם בקרא דשלמה שמלך ע"ש קשי הך קושיא שלא אמר תיבת אחר בועתדה בשדה כדרך שאמר תיבת אחר בבית אחר ובנית ביתך . ה"נ ה"ל למימר אחר ועתדה בשדה לך · והנה הרמב"ם הלכות דעות הפך הסדר

עץ יוסף

קיג זו מקרא ומשנה . שכולם מכונים בשם חוץ כמאמרם למד אדם משנה ולא למד הלכות עדיין הוא מבחוץ . ועתדה בשדה לך זה התלמוד לחרוש השדה ולשדד עמקי הסברות והטעמים . והתלמוד נמי אינו אלא הכנה למעשים טובים כדאמרינן שהתלמוד מביא לידי מעשה . אחר ובנית ביתך אלו מעשים טובים שהוא עיקר הבית שיבנה לו יסוד נאמן שישמור תורתו מקרבו היא אוצר של יראת שמים . כי אם אין יראה אין הכמה :

של הברייתא וסדר המקרא . שכתב דרך בעלי דעה שיטע כרם מלאכה המפרנסת לו . ואח"ז יבנה ביתו ואח"ז ישא אשה ובטפסים נושאים אשה ואח"ז בונין בית ואח"ז נוטעין כרם . ובקללות אומר אשה תארש בית תבנה כרם תטע שיהיו מעשיו הפוכים ע"כ . והע"ג שהביא ראיה מהקללות דנקטינהו מלמטה למעלה שיהו מעשיו הפוכים על כל זה קשו קראי אהדדי לענין כרם ובית שמן הברייתא ומקרא דשלמה מורה שבית קודם לכרם ומקרא דקללות מורה דכרם קודם לבית ואמאי שביק הברייתא ונקט דיוקא דנפיק מהקללות שמעשיו הפוכין ומרן בכ"מ נתקשה שם ונותן טעם דמש"ה לא אמר הברייתא תיבת ואח"כ רק באשה לומר באשה יש קפידא שתהיה אחרונה משא"כ בבית ובכרם אינו כסדר זה כי הכרם קודם וגם שלמה מש"ט לא אמר תיבת ואחר רק באשה שבדווקא צריכה להיות אחרונה . דאלו בכרם ובית הבית אחר הכרם וגם מהרלנ"ח דרך בדרך הזה . והביא גירסת הילקוט כך הכן בחוץ ועתדה זו כרם ובית מדערבינהו מוכח דבהו אין קפידא רק באשה שתהיה אחרונה . אלו דבריהם ז"ל . והדבר קשה דמאחר דקרא דקללות שמעשיו הפוכין מורה דגם בכרם ובית יש קפידא שתקדום הכרם מלאכה המפרנסתו . למה שהמע"ה והברייתא דברו שלא כסדר ונקטי בית קודם הכרם ולא דברו כסדר הכרם קודם ולמה לא יהיה בהם קפידא מאחר שהתורה בקללות הקפידה ולמדנו הסדר הנכון שהכרם קודם לבית ולמה באשה יש קפידא ובכרם ובית לא יש קפידא . והמוהים דבריהם . ובספר דברי ריבות תירץ דלעולם הסדר הוי כמ"ש הרמב"ם שהכרם יקדים לבית . ולמדוהו מהקללות אלא בשביל שאחר נטיעת הכרם צריך להמתין שלש שנים ערלה . והכך בני ערלה מהעסק בבנין ביתו גומרה ודר בה ועדיין לא הושלמו ג' שני ערלה של הכרם נמצא נהנה מדירת ביתו קודם שיהנה מאכילת פירות כרמו . מש"ט נקט שהמע"ה והברייתא הדבר שנהנה מקודם דהיינו דירת הבית . ואח"ז פירות כרמו . והרמב"ם נקט מלאכה בעושה בתחילה נטיעות הכרם ובנין הבית ונשואי האשה ע"כ דבריו · וידוייק לפ"ז אומר ועתדה בשדה לשון עבר . ולא אמר יתעתד לשון ציוו כמ"ש הכן ופנית לרמוז שבשעה שהכן בחוץ דהיינו בית שתדור בביתו אותה שעה וכבר מקודם ועתדה בשדה זו כרם שנטעתו קודם בנין ביתך ועתה תהנה מפירותיו אחר שנהנית מדירת ביתך וכתב מהרלנ"ח לפ"ז יתורץ למה בברכות הקדים ברוך פרי בטנך ואח"ז ברוך טנאך . ובקללות הפך ארור טנאך ואח"ז ארור פרי בטנך . הודיענו בברכות דגם עשותו כדרך הטפשים לישא אשה קודם הכרם יבורך . ובקללות גם יעשה כדרך בעלי דעה ליטע כרמו . ואח"ז לישא אשה יקולל הלקתו · דברכה שאני וקללה שאני ע"כ : ויספו השוטרים לדבר אל העם וגו' ר"ע אומר הירא ורך הלבב כמשמעו שאינו יכול לעמוד בקשרי המלחמה ולראות חרב שלופה . רבי יוסי הגלילי אומר הירא ורך הלבב זה

אמר הבונה ר"ע אומר הירא וכו' . טעם הטון להביא יראה ורעד בלב שהוא יודע מרת נפשו כמ"ש הנביא פחדו בציון חטאים אחזה רעדה חנפים וכן אמר שלמה מגורת רשע

שלא יפרידום אויבים : לפיכך · שהירא זהו הירא מעבירות תלה התורה בנה ונטע ואירס לחזור בגללן כדי שיתלה בכך החזרה ולא יתבייש לומר מעבירות שבידו הוא ירא וחוזר : ר"י אומר וכו' · בגמ' מפרש במאי פליג אדרבי יוסי הגלילי : בעקיבו של עם · בסופו של עם שעומדים שלא יחזרו אחרונים לאחריהם לנוס : מעמידין זקיפין מלפניהם בראשם שלצד המלחמה מעמידים בני אדם גבורים ממונים לכך שאם יפול אחד מן הנלחמים יעמידוהו ויזקיפוהו ויגבירו את אנשי הצבא בדבריהם : [ואחרים] · ואנשים אחרים מאחריהם : וכשילין של ברזל בידיהן · לשמור שלא ינוסו וכשילין כעין אלין שקורין וורייי"ש : שתחילת ניסה נפילה · בגמ' פריך איפכא מיבעי ליה שהניסה היא תחלת הנפילה : בד"א · שחוזרים מן המערכה ויש שאינן זזין ממקומן במלחמת הרשות : אבל במלחמת מצוה · כגון כיבוש א"י בימי יהושע הכל יוצאין : ר' יהודה אומר וכו' · מפרש בגמרא :

עיקר חיותא כו' · הלכך עיקר חלל מיקרי ומודדין מיניה כדכתיב אל הערים אשר סביבות החלל : אתה גוזי · אתה מראשי יצרת ראשי התחלה דגוזי לישנא דרישא היא דכתיב גזי נזרך שער ראשך תלשי וגלי ראשך : אפי' תימא אבא שאול · כר"ע סבירא ליה :

מ"ט

לפיכך תלתה לו התורה את כל אלו שיחזור בגללן רבי יוסי אומר אלמנה לכה"ג גרושה וחלוצה לכהן הדיוט ממזרת ונתינה לישראל בת ישראל לממזר ולנתין הרי הוא הירא ורך הלבב · (שם) והיה ככלות השוטרים לדבר אל העם ופקדו שרי צבאות בראש העם ובעקיבו של עם מעמידין זקיפין לפניהם ואחרים מאחוריהם וכשילין של ברזל בידיהן וכל המבקש לחזור הרשות בידו לקפח את שוקיו[א] [דף מד ע"ב] שתחילת ניסה נפילה שנא' (ש"א ד) נס ישראל לפני פלשתים וגם מגפה גדולה היתה בעם ולהלן הוא אומר (שם לא) וינוסו אנשי ישראל מפני פלשתים ויפלו חללים וגו' בד"א במלחמות הרשות אבל במלחמות מצוה הכל יוצאים אפילו חתן מחדרו וכלה מחופתה א"ר יהודה בד"א במלחמות מצוה אבל במלחמות חובה הכל יוצאים ואפי' חתן מחדרו וכלה מחופתה :

עגלה ערופה פרק תשיעי

קיד דף מה ע"ב **משנה** [א]מאין היו מודדין רבי אליעזר אומר מטבורו[ג] רבי עקיבא אומר מחוטמו רבי אליעזר בן יעקב אומר ממקום שנעשה חלל מצוארו : גמ' במאי קא מיפלגי מ"ס עיקר חיותא באפיה הוא ומ"ס עיקר חיותא בטבוריה הוא לימא כי הני תנאי [ב]מהיכן הולד נוצר מראשו וכה"א (תהלים עא) ממעי אמי אתה גוזי ואומר (ירמיה ז) גזי נזרך והשליכי אבא שאול אומר מטבורו ומשלח שרשיו אילך ואילך · אפילו תימא אבא שאול עד כאן לא קאמר אבא שאול התם אלא לענין יצירה [דכי מיתצר ולד ממציעתיה מיתצר] אבל לענין (נשמה) [חיותא] דכ"ע באנפיה הוא שנאמר (בראשית ז) כל אשר נשמת רוח חיים באפיו · רבי אליעזר בן יעקב אומר ממקום שנעשה חלל מצוארו

ט' · כתב הרא"ם פי' ר"י הגלילי סובר מאחר שאין מיתה בלא עון אין לו ליראה שימות אלא כשהוא בעל עבירות ולפיכך פירש כו' ע"ש באורך ובפ' במה בהמה ליתא הכי אלא דרבי אמי הוה קאמר הכי ומסיק בתיובתא דיש מיתה בלא חטא ויש יסורין בלא עון ואי הוה סבר ר"י הגלילי הכי הול"ל דר' אמי כרבי יוסי הגלילי ועוד לרבי אמי נמי הכא הא קאמר דאין מיתה בלא חטא כו' וכתבו התוס' שם פי' מיתה לפי שנגזרה ובאה אף על השוגג ואין יסורים בלא עון של מזיד כו' עיין שם ואם כן הוא השוגג שלא נתודע לחוטא לא תיקון שיחזור וימות במלחמה ודוחק לומר דאין מיתה בלא חטא דקאמר הייט דוקא בחטא שוגג שנתודע ועדיין לא נתכפר ודברי הרמב"ן בזה נכונים שכתב ע"ד ר"י הגלילי כאשר הבטיח הכהן שהשם יושיעם ולא יפקד מהם איש ראוי שיבטחו בו הצדיקים ויזהירו השוטרים את היראים מעבירות כו' ע"ש והאריך שם עוד גם בדעת רבי עקיבא : אפי' חתן מחדרו כו' מפורש בפ"ק גבי אין נקי אפי' חתן כו' :

[מהיכן הולד נוצר כו' · מפורש יומא פרק יה"כ] : מפני מה אמרה תורה הבא עגלה · נראה מבואר כפי מה שכתב הרמב"ן בשם מורה הנבוכים כי הטעם לגלות על הרוצח כו' וכשיחקר הענין יאספו הזקנים ויביאו עגלה וירבו בני אדם לדבר בו ואולי יגלה הדבר כו' עכ"ל ע"ש והוא הטעם שאמרו הכא יבא דבר שלא עשה פירות כו' על מי שלא כו' כדי לרכות בזה לבבות בני אדם המתקבלים

א סנהדרין פ"ח ע"א : ב יומא פה ע"א :

חדושי גאונים

כחניי נאות לפעמים · וכן יתברכו עכ"פ הכתנים · כן נמצא בבעלי החנופה · שאף שבענין הפועל איננו נאות · נמצא בו דבר טוב בכחניותו וא"כ מותר להחניף מפני דרכי שלום (וכמושעשו לאגריפס המלך · ואמרו אחינו אתה כו' · וכמ"ש הרמב"ם שאמרו כן מפני שלום מלכות) וע"ז אמרו כל אדם שיש בו חנופה · אפי' עוברין שבמעי אמן · אשר המה עדיין כחניים · לא יצאו אל הפועל מקללים א תש' הייט לפי שהחנופה מתחת כחן · גם בבהמה עדיין כחניים · וכמ"ש שנתחייבו כו' כליה מפני שחנפו לו לאגריפס כו' · והנן כי סתמתי הדברים · (אי' היים) :

אהבת איתן

(סוא באור למאמר הגמ' דף מה ע"א) שרדך אגן הסהר כו' פרש"י שרכך זו סנהדרין שיושבין בטבורה של ארץ ישראל · ויש לתמוה שפרש"י הוא נגד הגמרא דסנהדרין (דף לז) דשם איתא שיושבין בטבורה של עולם ומשמע דאלו בא"ן ישראל לא הוי' בטבורה · וכ"מ ברש"י גופי' ובפי' החומש פ' לך לך והוא סותר פירושו בכאן · והנה בר"ה (דף כג ע"ב) משמע גם מדברי התוס' דירושלים הוא טבור ואמצע א"י · וכ"כ הריטב"א בהדיא בפ"א דתענית · ותמה שם בעל פני יהושע על התוס' וכתב שלא מצא בשום מקום דירושלים הוא אמצע א"י רק באמצע של עולם · וכבר כתבתי בחידושי שם דעדיפא א י כ א לאתמוהי ע"ד התוס' ועל פרש"י כאן מפ"ק דמגילה דאי' שתם דעברי' הוא טבור א"י · ולפ"ז

עיון יעקב

כפל לשון הירא ורך הלבב שיינו הירא היינו רך הלבב לה"ק זה המתיירא מעבירות שבידו והפי' הוא הירא שמי שהוא ירא שמים הוא רך לבב מעבירות שבידו משא"כ מי שאין בו יראת ה' ויראת חטא אינו מתיירא מעבירות שבידו כי זה הוא מדת רשעים גמורים ולהכי נמי אתי שפיר שכאן השוטר מדבר ומשמיע ולא הכהן עצמו כיון שמדבר עם החוטאים שיש עבירות בידם לכן אינו מדבר המשוח מלחמה בעצמו : אבל לענין נשמה דכ"ע דבאפיה הוא שנאמר כל אשר נשמת רוח חיים באפיו . ואין להקשות לפ"ז מ"ט דר"א דאמר מטבורו ודוחק גדול לומר דלאו כ"ע ממש קאמר רק שאבא שאול ג"כ ס"ל הכי ואולי י"ל דגם ר"א אע"ג דהוא ג"כ ס"ל דנשמה באפיה כמשמעות המקרא מ"מ ס"ל דאין מודדין מראשו לשטתו דס"ל מקודם מוליכין הראש אצל הגוף לפי שהראש נייד משא"כ הגוף בדוכתיה קאי ע"ש :

עץ יוסף

קיד רבי אליעזר אומר מטבורו · קסבר עיקר חיותא בטבוריה הוא · וז"ל הרמב"ם לפי שהיא אמצעות הגוף הכולל כלי המזון שבהם נמשך המאכל : ר"ע אומר מחוטמו עיקר חיותא מחוטמו היא דכתיב (בראשית ז) כל אשר נשמת רוח חיים באפיו ממקום שאיפת הרוח הוא הצורך הגדול בחיות : ממקום שנעשה חלל מצוארו · דאין קרוי חלל אלא מן הצואר כדכתיב (יחזקאל כא) על צוארי חלל רשעים · הלכך · ממנו היו מודדים כדכתיב אל החלל :

ענף יוסף

זה הוא המתיירא מן העברות שבידו . לפיכך תלתה לו התורה את כל אלה שיחזור בגללן וכשנעמוד על סברת רבי יוסי קשה מי הכריחו להוציא הכתוב מפשוטו (שהוא דעת ר"ע) ולהעמיס עליו מה שאין במשמעותו ובגמרא קאמר מאן תנא להא דת"ר שמע קול קרנות והריע הגפת תריסין והרתיע לצלות חרבות ומים שותתין לו על ברכיו חוזר . כמאן לימא כר"ע היא ולא רבי יוסי הגלילי . הא אפילו רבי יוסי הגלילי מודה משום דכתיב ולא ימס את לבב אחיו כלבבו . אלמא לרבי יוסי יש יראה ג"כ למי שאינו בעל עבירות . מפחד המלחמה עצמה ואתי קרא דלא ימס את לבב אחיו כפשוטו . דמיניה מוכח דמודה רבי יוסי לר"ע בהא · וא"כ מי הכריחו להוציא הכתוב מפשוטו ולומר שירא מעבירות שבידו . אך יראה כי הוא ע"ש הרגיש אם הדברים ככתבם שחשש התורה שמא יראתו של זה תכניס מורך בלב האחרים . היאך תקנה זה בכרוז שהירא יחזור לביתו הרי עכשיו ג"כ בשמעם כרוז זה ורואים שרבים שבים לביתם מפני יראת המלחמה . גם הנשארים לא יבצר מהיות להם שבה לומר הלא אלו שבו אחור מפני היראה ואיך לא נירא גם אנחנו . ועם היות שאינו דומה כשהירא הוא שם בשעת המלחמה . מ"מ סוף סוף עדיין יש שם גרמת היראה ואם שאינו כ"כ גדול . ואגב אורחיה נדייק כפל הירא ורך הלבב . וגם לשון הכתוב שתחלה אמר ודברו השוטרים אל העם לאמור וגו' ולבסוף אמר ויספו השוטרים לדבר אל העם ואמרו וגו' . וצריך להבין שנוי זה · על כן אמר ר"י הגלילי הירא ורך הלבב זה המתיירא כו' ירצה אם כדבריך ר"ע שהדברים כמשמען שאין כאן אלא יראת המלחמה למה כפל הירא ורך הלבב . אלא כיון שאמר הירא ורך הלבב מורה ששם שני ענינים . האחד משמעותו כדאמרת והאחד מכח היתור והכפל הוא המתיירא מן העבירות שבידו · ויהיה הירא נאמר על היראה האמיתית מפני העון . ורך הלבב כפשוטו שנכנס מורך בלבו מפני קשרי המלחמה . והנה כל אחד מאלו אם יביני השומעים שחוזרים בעבורם יש קפידא בדבר אם הוא מעבירות יהיה לבוז לבשת ולחרפה . ואם מפחד המלחמה עדיין ישאיר מורך

הבונה רשע היה הבואנו תוקדם ש ולכן אפשר שרבי יוסי הגלילי אומר דאס"כ שהתורה נותה שיחזור הירא מחרב שלופה כמ"ש ר"ע אך ירדם בדעתם לעיקר הדבר והסבה המביאה לו המורא והפחד שהוא שחטא כי נקי וצדיק לא יירא ונכון לבו בטוח בה' ולכן שמה לפניו כמה תואנות ודברים קלים למען יתלה בהם ולא יבוש ויחזור והכי דייק לישנא לפיכך תלתה

המתורגמן . א) צו האַקען זיינע שולטערן. פיססע . ג) נאַבעל .

מ"ט דר"א בן יעקב דכתיב (יחזקאל כא) לתת אותך אל צוארי חללי רשעים:

קטו דף מו ע"א תניא א"ר יוחנן בן שאול מפני מה אמרה תורה הבא עגלה בנחל אמר הקב"ה יבא מי שלא עשה פירות ויערף במקום שאין עושה פירות ויכפר על מי שלא הניחוהו לעשות פירות הי פירות אילימא פריה ורביה אלא מעתה אזקן ואסרים הכי נמי דלא ערפינן אלא מצות:

קטז דף מה ע"ב משנה זקני אותה העיר רוחצין את ידיהם במים על מקום עריפתה של עגלה ואומרים (דברים כא) ידינו לא שפכו את הדם הזה ועינינו לא ראו וכי על לבנו עלתה שזקני ב"ד שופכי דמים הם אלא לא בא לידינו ופטרנוהו (ולא ראינוהו והנחנוהו · תנא לא בא לידינו ופטרנוהו) בלא מזונות ולא ראינוהו ופטרנוהו בלא לויה [דף מו ע"א] [א]והכהנים אומרים כפר לעמך ישראל אשר פדית ה' וגו' ונכפר להם הדם (שאין ת"ל ונכפר להם הדם ומה ת"ל ונכפר להם הדם) אלא רוה"ק מבשרתן אימתי שתעשו כך נכפר להם הדם:

קיז דף מו ע"ב תניא היה ר"מ אומר כופין ללויה ששכר לויה אין לה שיעור דכתיב (שופטים א) ויראו השומרים איש יוצא מן העיר ויאמרו לו הראנו נא את מבוא העיר ועשינו עמך חסד (ואמת) וכתיב (שם) ויראם את

רש"י

מ"ט דרבי אליעזר בן יעקב · דאמר מן הצואר הוא קרוי חלל: דכתיב על צוארי חללי רשעים · הלכך ממנו היו מודדין כדכתיב אל החלל: אין עושה פירות · עגלה בת שנתה לא ילדה: במקום שאינו עושה פירות · נחל איתן קשה: שלא הניחוהו · שהרגוהו: [לא בא לידינו ופטרנוהו · בגמ' מפרש בלא מזונות והיינו ידינו לא שפכו לא נהרג על ידינו שפטרנוהו בלא מזונות והוצרך ללסטם את הבריות ועל [ידי] כך נהרג: ולא ראינוהו והנחנוהו · יחידי בלא חבורה והיינו ועינינו לא ראו]: הכהנים אומרים · כדכתיב לעיל ונגשו הכהנים וגו' ולא פירש על מה הם נגשים: שאין ת"ל ונכפר · כלומר ונכפר דכתיב בקרא לאו אוטנו ואמרו קאי שיהא אף זה בכלל אמירה אלא מלתא באנפי נפשה הוא שרוה"ק בשרה את ישראל על ידי משה רבינו לכשיעשו כך ונכפר להם הדם: כופין ללויה · כופין את מי שאין

מהרש"א

המתקבלים שם שישים כ"א אל לבו לחקור על הרוצח לבער דמו וק"ל: [וכי על לבנו עלתה כו' · מפורש בפ' א"נ ע"ש]: לא בא כו' והנחנוהו בלא לויה כו' · פירש"י לא ראינוהו והנחנוהו יחידי בלא חבורה כו' ע"ש והקשה בספר יפה מראה וכי כל מי שהולך יחידי ב"ד חייבים להעמיד לו חבורה ולכן נראה דאין הלויה זו אלא בעת פטירתו מן העיר כדאמרינן כל המלוה את חבירו ד' אמות כו' עכ"ל אבל מהך דלקמן דהולך בדרך יחידי ואין לו לויה כו' ומהך דפ"ק דחולין כך עושים לבני לויה כו' מוכח כפירש"י דזו היא הלויה בדרך שלא יהא יחידי בלא חבורה במקום סכנה שכל הדרכים בחזקת סכנה הם ומיהו ודאי גם בעיר שייך לויה אפילו בד' אמות גם אם לאו יחידי הוא והוא ודאי דבר סגולי שהמתלוה ניצול מהזיקא דמטא לידיה כדלקמן והוא מבואר כיון שהתחיל ללוותו ד' אמות גם בעיר הרי כונתו ודעתו להצילו בדרך ומחשבתו ורצונו מהני ליה לחבירו בכל הדרך להצילו ע"ד רצון יראיו יעשה או שמלאכיו של המלוה גומרים מחשבתו ורצונו לילך במקומו עם המתלוה ולהצילו מהיזק וק"ל: שאין ת"ל ונכפר כו' אלא רה"ק מבשרתן כו' · פירוש אין זה בכלל אמירה של הכהן כפרש"י ודקדק כן דלא היה צריך לומר כן לשון ונכפר אלא כפר כדכתיב ברישא דקרא ועוד דכולא יתורא היא כיון דכבר כתיב בלשון הכהן כפר לעמך וגו' וע"כ אמרו דרה"ק אומרת מבשרתן אימתי שתעשו כו' נראה שכיונו בזו אם תעשו ככה ככל מצות עגלה ערופה יתפרסם הרוצח מי הוא לנקום דם הנרצח ומתכפר להם וכן הוא במדרשות והביא ת"י בהאי קרא ויתכפר בהון על דמא ומן יד נפקי נחיל דמורנין כו' ואזלין עד אתר דקטולא כו' ואחדין בי דינא יתיה ודיינין יתיה ע"ש ודו"ק: כופין ללויה ששכר לויה אין לו שיעור כו' · לענין שכר הוא דקאמר כדמסיק גרס הגלה כו' עד סוף כל הדורות כו' אבל עיקר המצוה יש לה שיעור כדלקמן לכל אדם ד' אמות והרב כו' ולכך לא חשיב לו ברים מסכת פאה בהדי אלו דברים שאין להם שיעור כו' ולא שייך למימר כאן כל מ"ע שמתן שכרה בצדה אין כופין עליה דהיינו בצדה שמפורש בתורה גבי לווי שלה כמו כבוד אב ואם כדאמרינן פ' כ"ה[א]מש"כ שכר לויה אינו מפורש בתורה וק"ל:ומייתי שנא' הראנו נא את מבוא העיר כו'·

[א]מהרש"א ד"ה כופין · כדאמרינן פרק כל הבשר (חולין קי ע"ב):

יד יוסף

א יומא לז ע"ב:

חדושי גאונים

תניא רבי מאיר אומר כופין ללויה ששכר לויה אין לה שיעור דכתיב וכו': ופי' מהרש"א לענין שכר הוא דקאמר אבל עיקר המצוה יש לה שיעור כדלקמן לכל אדם ארבע אמות והרב וגו' · ויש לדקדק מהא דאמרינן בנדרים פרק אין בין המודר תניא בקור חולים אין לו שיעור מאי אין לו שיעור סבר רב יוסף למימר אין שיעור למתן שכרו אמר ליה אביי וכי כל המצות יש לו שיעור למתן שכרן והא תנן הוי זהיר במצוה קלה כבמצוה חמורה שאין אתה יודע מתן שכרן של מצות וא"כ קשה למה לא מקשים ג"כ כאן אגל לויה שאמר שאין שיעור למתן שכרה לפרוך כמו גבי ביקור חולים וגם על מהרש"א קשה דממשמעות לשונו שמצוה יש לה שיעור וכלא שם בבקור חולים מסיק בגמרא מאי אין לו שיעור אפי' גדול אצל קטן וכאן ג"כ גבי לוויה משמע דאפי' גדול אצל קטן מחויב ללוותו ונלענ"ד דבלווי' אינו מחוייב גדול אצל קטן מדאמרינן בגמרא תניא היה רבי מאיר אומר כופין ללויה ואי אמרינן שאפילו גדול אצל קטן א"כ האיך ב"ד יכולין לכוף לאחרים. והלא המה

עיון יעקב

מפני מה אמרה תורה הבא עגלה בנחל. אפשר לומר דהקושיא היא לפי דאיתא בתרגום וז"ל ומן יד נפקין נחיל דמורנין מגו פרתה דעגלתא נגדין ואזלין עד אתרא דקטולא עכ"ל וא"כ לפי זה היה יותר טוב ליקח פרה גדולה ולא עגלה בת שנתה שאין הרבה תולעים יוצאין מגופה וכן למה בנחל שהוא קשה ואין התולעים רוחשין בארעא קשה כמו בארץ קבורה ולחה שנסרחה הנבילה מיד ורוחשין הרבה תולעים לזה מתרץ יבא מי שלא עשה פירות:

רוחצין את ידיהם במים. להראות שהידים נקיות שאינן נגאלו בדם והרמב"ם פסק בפ"ט מהל' רוצח דכל זקני העיר אפילו הם מאה צריכין לרחוץ והוא מספרי ואע"ג דמסקנת הש"ס בהוריות דף ג' ע"ב דלא כר' יונתן דאמר בעינן כולו כדכתיב וכ"פ הרמב"ם פ"ג מהל' שגגות מ"מ י"ל הכא כיון דאפשר לעשות כן לכתחלה בלי היזק עבדינן ובבאר שבע הניח בצ"ע: אלא לא בא לידינו ופטרנוהו וכו' ולא ראינוהו וכו'. אע"ג דעל עינינו לא ראו לא מקשה מידי י"ל דוודאי קשה גם על עינינו לא ראו וכי ב"ד יראו שהרג את הנפש ולא יגידו וכתיב ואם לא יגיד ונשא עונו אלא שמקשה קושיא היותר חזקה וה"ה לאידך לסכי מתרץ תרווייהו: שאין ת"ל ונכפר להם הדם · כלומר דליכא למימר דאב"ד וזקני העיר קאי דהא הם נקיים לגמרי שנתנו לו מזונות ולויה לה"ק שרה"ק אומר כן ג"כ על כלל ישראל:

כופין ללויה. עי' במהרש"א הטעם שלא יהלך בדרך יחידי ואע"פ שאינו מלוה רק ארבע אמות לפי שמחשבתו ורצונו שמלוה אותו בעיר כדי להצילו מהני ליה בכל הדרך ע"ד רצון יראיו יעשה כו' ע"ש וכזה מיושב ועמ"ש בחידושי עיון יעקב בפסחים דף מט ע"ב ע"ש: כופין ללויה. עיין במהרש"א דלמה לא אמרינן דמצות עשה שמתן שכרה

הרי"ף

כופין ללויה ששכר לויה אין לו שיעור. וקשה שהרי אין כופין על קיום המצוה אע"פ שלא ידענו שכרה ואפשר שהלויה אינה ממנין המצות של תורה כדי לכוף על קיומה אבל למדנו הלויה ממה שראינו שהגדיל ה' לעשות בשכרה וכיון שחביבה כל כך לפני הקב"ה להפליג שכר הלויה מכאן ידענו שגדולה הלויה ולפיכך כופין למי שאינו רוצה ללוות את חברו: דכתיב ויראו השומרים וגו'. וקשה שלא מצינו כאן לויה אלא שהראה מבוא העיר ואפשר דגם המלוה לחבירו הוא מורה לו הדרך אשר ילך בה ומצוה אותו לילך

ענף יוסף

מורך בלב האנשים בשביל חזרתו מפני הפחד לפיכך תלתה לו תורה באלו השלום מי שבנה בית חדש וגו' שיאמרו שחוזר בגללן · ולא שהוא ירא מהעבירות או רך הלבב מהמלחמה נמצא שאלו ההכרזות הראשונות אינן מכוונות לעצמן . אלא לתת מקום להכרזה האחרונה ולפיכך אמר תחלה ודברו השוטרים אל העם שאלו ההכרזות . אבל אין זה תכלית הדבור אלא כדי לומר אח"כ ענין אחר . והוא מי האיש הירא וגו' . וכשבא להכרזה זו אמר ויספו השוטרים לדבר אל העם ואמרו וגו' שדבור זה הוא מה שיאמרו לתכלית אמירתו עצמה (בינה לעתים):

קטו מפני מה אמרה תורה הבא עגלה ערופה בנחל כו'. נראה לדקדק בלישנא דהאי תנא שאמר מ"מ אמרה תורה כך · לפי דאי' במרז"ל שאלו לתורה חוטא מה ענשו אמרה יביא קרבן ויתכפר לו · שאלו להקב"ה חוטא מה ענשו . והשיב קהו עמכם דברים נמצינו למדין לדעת הקב"ה וידוי דברים היא הכפרה. היכא למימר טעם העגלה ערופה שבאה

עץ יוסף

קטז על מקום עריפתה של עגלה · בגמרא ת"ר ירחצו את ידיהם על העגלה הערופה בנחל · שאין ת"ל הערופה · ומה ת"ל הערופה על מקום עריפתה של עגלה:

הבונה הלתה לו התורה את כל אלו שיחזור בגללן כלומר שתהיה לו אמתלא לחזרתו ולא תהיה לו לכלימה היותו רך הלבב לעיני האדם ויבפטו עליו שהוא מעבירה שבידו ודרך זה פירש"י ישובבנהו כי תבוננהו:

אהבת איתן

י"ל דזהו כוונת הפייטן ביוצר יום א' דשבועות המתחיל עד לא עשה ארץ וחוצות · טבור הארץ וטבור חוצות דכוונתו לב' טבורים א' של א"י שהוא טבריא וא' של כל העולם שהוא ירושלים · אך

רולה ללוות את חבירו לדרך שילווהו : ויקרא שמה לוז · שיפיה דקרא
הוא שמה עד היום הזה ומיניה יליף שלא נתבלבלה ולא חרבה כדאמרינן
כ"מ שנאמר עד היום הזה לעולם ולעולמי עולמים הוא : שלא דבר
בפיו · דלא כתיב אלא ויראם באצבעו או בעקימת שפתים כדלקמן :
ולזרעו · כדאמרינן שאין מלאך המות
שולט בהם : שליוהו פרעה כדכתיב
ויצו עליו פרעה אנשים וישלחו אותו :
אינו ניזוק אותו היוצא לדרך :

דזהו ודאי עיקר לויה להראות למתלוה שילך בדרך באין מכשול אל מקום
מגמתו : ומה חסד עשו עמו כו' · לכאורה מאי קאמר כולה מפורש בקרא
וי"ל משום דגבי רחב נמי כתיב כה"ג ועשיתם גם אתם עם בית אבי
חסד גו' ולהכי קאמר הכא ומה חסד עשו עם זה האיש שקיים מצות
לויה שאין לה שיעור לשכרה יותר מהחסד
שעשו לרחב וקאמר דהכא כתיב ואת
משפחתו גו' דהיינו כל משפחתו נצולו
בשבילו מה שאין כן ברחב דלא נצולו רק
בית אביה כמפורש בקרא : שמה לוז
עד היום כו' בא סנחריב ולא בלבלה כו' ·
גבי סנחריב קאמר בלבלה וגבי נ"נ
קאמר החריבה עיין בתוס' פ"ק ונראה
מדקרא שם אותה עיר שבנה לוז בשם
אותה העיר שהראה להם מבואה משמע
ליה אותה העיר שבנה ג"כ מבואה לא
ידעו. העולם דלכך נקרא לוז כדאיתא
במדרש דלוז אחד היה עומד שם ע"פ
המערה ונכנסין דרך הלוז כו' כפרש"י
בספר שופטים ולכך לא יכלו לה סנחריב
ונ"נ שלא ידעו מבואה וקאמר גם למלאך
המות אין לו רשות כו' ואולי דילא להם
דבר זה רמז מקרא דכתיב וילך האיש
ארץ החתים וגו' דלפי פשוטו ארץ בני
חת מז' אומות קאמר ומתוך המקרא
משמע דכבשו ישראל כל ז' עממים
וע"כ דרשו ארץ החתים ע"ש ארץ החיים

את מבוא העיר ומה חסד עשו עמו שכל אותה
העיר הרגו לפי חרב ואת האיש ואת משפחתו
שלחו (שנא') (שופטים א) וילך האיש ארץ החתים
ויבן עיר ויקרא שמה לוז תנא היא לוז שצובעין בה תכלת · היא לוז שבא סנחריב
(מלך אשור) ולא בלבלה[א] · בא נבוכדנאצר (מלך בבל) ולא החריבה ואף
מה"מ אין לו רשות לעבור בתוכה אלא זקנים שבה בזמן שדעתם קצה[ג]
בהם (מוציאים אותן) [יוצאים] חוץ לחומה והם מתים והלא דברים ק"ו ומה
כנעני זה שלא הלך ברגליו ולא דבר בפיו גרם הצלה לו ולזרעו עד סוף
כל הדורות (המדבר בפיו והמהלך) [מי שעושה לויה] ברגליו לא כ"ש
אלא במה הראה להם חזקיה אמר בפיו עיקם להם ר' יוחנן אמר באצבעו
הראה להם · תניא כותיה דר"י כנעני בשכר שהראה להם באצבע גרם
הצלה לו ולזרעו עד סוף כל הדורות · א"ר יהושע בן לוי [א] היה מהלך בדרך
ואין לו לויה יעסוק בתורה שנאמר (משלי א) כי לוית חן הם לראשך וענקים
לגרגרותיך · וא"ר יהושע ב"ל בשביל ד' (אמות) [פסיעות] שליוהו פרעה
לאברהם נשתעבד בבניו ד' מאות שנה · א"ר יהודה אמר רב כל המלוה
את חבירו (אפילו) ד"א בעיר אינו ניזוק · רבינא אלוייה (לרבה) [לרבא] בר
יצחק

וחתים כמו חיתם ואותיותיו המ"ת ח"י פי' הראוי למות לפי שנותיו חי עדיין והיינו שבאותה ארץ חיים לעולם ואין מלאך המות שולט בהם ואדם אחר לא יוכל להציל בהם לילך לשם כדאמרי' בפ' החליל בהנך עבדי שלמה רגלוהי דבר גם איטן ערבין ליה : ומה כנעני שלא דבר בפיו כו' · התחיל בתרתי וסיים בחדא כמ"ש דודאי עיקר מצות לויה שיגיד לו הדרך שילך בה היכן להשמאיל והיכן להימין ואפשר שיטעה בזה המתלוה וע"כ למעלה ממנו ההולך עמו ברגליו עד מקום שאין עוד לטעות מן הדרך והלויה הגרועה ופחותה מכניסם המראה באצבע או בעקימת פיו וע"כ אמר שזה הכנעני לא דבר בפיו ואצ"ל שלא הלך ברגליו אלא מראה ביד או בפיו ק"ו עאכ"ו מי שעשה מעלה עליונה שבלויה דהיינו שהלך ברגליו שיהיה מרובה שכרו בכמה כפלים : המהלך בדרך כו' יעסוק בתורה כו' שנאמר כי לוית חן הם וגו' · כי ההולך בדרך יחידי בלא לויה דמו בראשו וצריך חן ורחמים כמו שתקנו בתפלת הדרך ותתננו לחן ולחסד בעיניך ובעיני כל רואנו וע"כ אמר שהתורה שעוסק בה תהיה במקום לויה ליתן לו חן לראשו בעיני כל רואיו ושלא יהיה דמו בראשו וכן שנינו פ"ג דאבות המהלך בדרך יחידי ומפנה לבו לבטלה הרי זה מתחייב בנפשו ומסיים הכא בהאי קרא וענקים וגו' כי תהיה התורה לך לעזר במקום בני ענק וגבורים שלא תצטרך לגבורים שישמרוך וק"ל : [בפרש"י ד"ה שליוהו] ויצו עליו וגו' וישלחו אותו וגו' · פי' וישלחו כתרגומו ואלויאו דליכא לפרושי מל' שליחות ממש דלא שייך הכא וכתב הרא"ם ולא מלשון גרושין כמו וישלחהו ה' וגו' ואילו היה מלשון גרושין כו' עכ"ל דבריו דחוקים הם וכי משום דהמצריים גרשוהו לא יספר הכתוב בכבודו וי"ל כיון דוישלחו וגו' קאי נמי אאת כל אשר לו שפי' כסף וזהב ומקנה שזכר ע"כ וישלחו מלשון לויה דנופל בהם לשמרם בדרך אבל לשון גירושין לא שייך כלל במטלטלין וק"ל : בשביל ד' פסיעות כו' · השיעבוד ודאי לא היה בשביל זה וכי מה פשע אברהם שליווהו אלא השעבוד נגזר בגזירת בין הבתרים בשביל שאמר במה אדע

הרי"ף

ילך בדרך הזה ולא בזולתו : וכי מה חסד עשו עמו · וכ"ת החסד הוא שלא הרגוהו לא איקרי חסד כי אמת איקרי כיון שהראם מבוא העיר ומהו החסד שעשו עמו אלא מה שהצילו כל משפחתו דהא ודאי חסד הוא : המהלך בדרך וכו' · נראה דדריש לראשם בזמן שאין אחר עומד אצלך אלא ראשך בלבד דהיינו מהלך בדרך ואין עמו לויה התורה הוא לוית חן ללוותך ולהצילך ואני דרשתי בספר כסף נבחר מ"ש וענקים לגרגרותיך מתייהם לדרשה זו שאע"פ שאין עמו בדרך לויה הקב"ה עושה לו דברי התורה שלומד כאילו יש עמו ענקים גבורים לשמרו והענקים יהיו לגרגרותיך כמנין החוליות של הגרגרת שכל דבר של תורה שיוצא מחוליות הגרגרת כנגד כל חוליא וחוליא נעשה ענק א' דהיינו מלאך לשמרו בדרך : בשביל ד' אמות שליוהו פרעה לאברהם נשתעבדו . יש לתת קצת טעם מה

עיון יעקב

בצדק אין כופין עליה ובאמת בלא"ה לק"מ כי מצות לויה הוא בכלל ג"ח וכופין עליה כמו שכופין על הצדקה וכ"כ הרמב"ם פי"ד מהל' אבל ומי שאינו מלוה הוא כאילו שופך דמים כדלקמן וא"כ כופין על מצות לא תעשה שבה : ויבן עיר ויקרא שמה לוז פרש"י וז"ל סיפא דקרא הוא שמה עד היום הזה ומיניה יליף כו' אך קשה אע"ג דעולא סבר הכי כדאיתא ביומא דף נ"ד ע"א מ"מ הא איתותב שם דעד היום הזה לא משמע לעולם ע"ש ואולי י"ל דודאי היכא די"ל פירוש אחר על עד היום הזה דהיינו יום מוגבל כמו התם גבי ארון איכא למימר עד שעת החורבן שגלו כל הכלים וכמ"ד הגני דס"ל הכי וכן גבי יושבי יבוסי י"ל שישבו עד שעה כי גלתו מבלי איש עובר וכן שם הא דדברי הימים י"ל עד שעה שהחריב סנחריב ובלבל כל הארצות שישבו שם אבל כאן דהלא שינה שמה עד היום הזה על זה לא מצינו יום מוגבל על שינה שמה אף שבלבל סנחריב מ"מ

למה ישנה שמם אלא שהיה כך עד לעולם : יעסוק בתורה . כי התורה היא עץ חיים אורך ימים בימינה וניצל מסכנת הדרך כי כל העוסק בתורה שכינה עמו כדאיתא בברכות דף ו' ע"א על כן ה' נגב עליו לשמרו מכל מיני סכנות : בשביל ארבע אמות שליווהו פרעה לאברהם נשתעבדו בניו ארבע מאות שנה . וע"ד הדרש אמרתי שזה הוא הטעם דאיתא במדרש ריש פ' בשלח ויהי בשלח אין שלוח אלא לויה לפי שהיה רוצה לחזור ולא נחם אלהים דרך ארץ פלשתים כדי שיהא הלויה שלו לא נזכר וזה כי קרוב הוא ביחזרו למצרים לשעבוד . כל המלוה את חבירו אפילו ארבע אמות בעיר אינו ניזוק . הגאון שבע כתב וז"ל הטור ושאר מחברי אחרונים השמיטו דינים

עץ יוסף

קיז ואף מלאך המות אין לו רשות לעבור בתוכה · וסוד הענין תמצא בזוהר סדר תרומה ע"ש · והיפ"ת תמה שאם נמצא כן בעולם מקום שלא שלט בו מה"מ איך לא קפצו כל העולם לשבת בארץ ההיא · והיום הזה איך לא נשמע מעלת הארץ ההיא · והגמ"ק כתב שקרוב הדבר לומר כי מקום זה הוא מקום נסתר בין הרים הרמים המסובב בימים · ונהרות וכיוצא בו עד שאין מקום ליכנס בה אלא דרך מערה אשר הוא במקום מיוחד והוא נעלם ונסתר מעין כל ולא נודע הדבר כי אם ליושבי העיר · ומאת ה' היתה זאת להסתירה : נשתעבדו בניו ד' מאות שנה · ואף שגזירת בין הבתרים ועבדום וענו אותם ד' מאות שנה היה כשהיה אברהם בן ע' שנה כדאיתא בס"ע פ"א וכשהלך

ענף יוסף

שבאה בנחל אף כי אין קדשים קרבים בחוץ . לפי שלא באה העגלה לכפר רק כדי שיודע הרוצח על ידי העגלה ערופה וכמ"ש הרמב"ם ז"ל שהולכים התולעים מן העגלה למקום הרוצח . ועיקר הכפרה הוא הוידוי דברים במה שאומרים הזקנים כפר לעמך אשר פדית

יד יוסף

א ערובין נד א' :

חדושי גאונים

בעצמם מחוייבים ללוות ומאי תאמר שהן גדולים והלא אפילו גדול אצל קטן מחויב ללוות אלא מוכרח כדאמרינן שבדבר זה פטור הגדול אצל קטן כמו דאמרינן בנכנס מציעא והתעלמת פעמים שאתהמתעלם וכו' דהיינו זקן ואין לפי כבודו וא"ת מ"מ מבקור חולים יש לומר משום דאמרינן בנדרים דהשכינה למעלה מראשותיו של חולה וא"כ מחוייב לילך אף גדול אצל קטן דמי גדול מהשכינה והולכת לבקר את החולה בן אדם לא כ"ש ומה שיש להקשות לכאורה על דברי דגם בלוי' מחוייב הגדול לילך עם הקטן מהא דאמרו סנהדרין תנא לא בא לידינו ופטרנוהו בלא מזונות ולא ראינוהו ופטרנוהו בלא לוי' א"כ משמע שאפילו סנהדרין מחוייבים ללוות אדם קטן מישראל זה לא קשה משום שב"ד מחוייבים לכפות ללוי' כדאמרי' לקמן א"כ אם ראוהו היו כופין איזה אדם ללוות אותו וזה שאמרו לא ראינוהו ופטרנוהו בלא לוי' כלומר אם ראינוהו היינו כופין לאחד ללותו אבל לא בעצמם ומה שהקשתי לעיל מביקור חולים מ"ש דפריך שם על רב יוסף דסבר למימר אין שיעור למתן שכרו ופריך אביי וכל המצות יש לו שיעור בתמיה כנזכר לעיל יש לומר דמהרש"א פריך כאן על הא דאמר רבי מאיר כופין ללויה שבכר לויה אין לו שיעור וז"ל ולא שייך למימר

אהבת איתן

ראה את זה מצאתי דבתנחומא פ' קדושים איתא דירושלים הוא באמצע א"י וכן הוא בזוהר פ' תרומה (דף קנ"ז) · ועיי' מ"ש

המתורגמן א) פערמישט מיט פרעמדען פעלקערן . פערזעצט אין איין אנדערן ארט . ג) צו ווידער. לעסטיג .

יצחק ד"א· בעיר מטא לידיה הזיקא ואיתצילי ת"ר הרב לתלמיד עד עיבורה של עיר חבר לחבר עד תחום שבת תלמיד לרב אין לו שיעור וכמה א"ר ששת עד פרסה ולא אמרן אלא רבו שאינו מובהק אבל רבו מובהק ג' פרסאות · רב [א]כהנא אלוייה לרב שימי בר אשי מפום נהרא עד בי ציניתא דבבל כי מטו התם א"ל ודאי דאמריתו הני בי ציניתא דבבל איתנהו משני אדם הראשון (ועד השתא) אמר ליה אדכרתן[א] מלתא (דר') [דא"ר] יוסי בר חנינא מ"ד (ירמיה ב) ארץ לא עבר בה איש ולא ישב אדם שם וכי מאחר דלא עבר היכן ישב ומאחר שלא ישב היכן עבר אלא (לומר לך) ארץ שגזר עליה אדם הראשון לישוב נתיישבה ארץ שלא גזר עליה אדם הראשון לישוב לא נתיישבה · [ב]רב מרדכי אלוייה לרב (שימי בר) אשי מהגרונייא ועד בי קיפאי ואמרי לה עד בי דורא :

קיח שם א"ר יוחנן משום ר"מ [ג]כל שאינו מלוה [ד](ומתלוה) כאילו שופך דמים שאלמלא ליווהו אנשי יריחו לאלישע לא גירה דובים בתינוקות שנאמר (מ"ב ב) ויעל משם בית אל והוא עולה בדרך ונערים קטנים יצאו מן העיר ויתקלסו בו ויאמרו לו עלה קרח עלה קרח · קרח שהקרחת עלינו את המקום · מאי ונערים (ומאי) קטנים א"ר אלעזר (נערים) [ה]שהיו מנוערים[ג]

עד עיבורה של עיר · שהוא יוצא ממנו והוא בית החיצון שבתוך ע' אמה ושירים לבתי העיר : בי ציניתא דבבל · מקום הוא ובו דקלים הרבה כמו ציני הר הברזל כשרות (סוכה כט:) : לא נתיישבה · והיינו לא ישב אדם שם לא גזר אדה"ר יישוב שם והא דאמרי איכשי איתנהו משני אדה"ר שגזר עליו אדה"ר ישוב דקלים ולא (דבר) [ישוב] אחר : עלה קרח שהקרחת עלינו את המקום · שכשהיו המים הרעים היתה פרנסתן להביא מים ולמכור : מקטני אמנה · שהיו דואגין שפסקה פרנסתן בשביל שנרפאו המים :

ודלמא

וגו' אלא שלא זכר שם אלא מי יהיו משועבדים ובזכות הארבע פסיעות שליוהו פרעה זכה שאלו יהיו משועבדים וכה"ג אמרינן בפרק חלק דזכה נ"כ לשעבד בישראל בשביל ד' פסיעות כמבואר שם ודו"ק: וכי מאחר שלא עבר כו' · בפ"ה דברכות ל"ג ומאחר שלא ישב כו' אלא גרסינן מאחר שלא עבר כו' וכן נראה דודאי אפשר שעבר ולא ישב ולמאי דמוקי ליה ארץ שגזר עליה אדם הראשון ליישוב כו' רישא דקרא כפשטיה שמספר הכתוב בדבר ניסא שעשה הקב"ה עם ישראל שהולכים במדבר מ' שנה בארץ אשר לא עבר בה איש והיינו משום דלא גזר אדה"ר יישוב שם ומה לאיש לעבור שם וק"ל : כל שאינו מלוה ומתלוה כו' אנשי יריחו לאלישע כו' · לכאורה פי' שגיהם כאילו שופכי דמים והוא דחוק אם הם לא ליוהו מה היה לו לאלישע לעשות ויש לפרש דה"ק כל שאינו מלוה אע"פ שמתלוה האורח בלא לוייתו כי הכא דאלישע ודאי לא היה צריך ללוויתם מ"מ המלוה כאילו ש"ד דאילו ליוהו כו' לא גירה כו' ואע"ג שאינו מפורש דלא ליוהו מזה דאילו ליוהו כו' לא גירה כו' הוא מוכח כן ועי"ל דמייתי ליה מהאי קרא שנאמר ויעל משם בית אל והוא עולה בדרך וגו' דלא ה"ל למכתב אלא ויעל משם בית אל ונערים וגו' אבל כתב והוא עולה בדרך לדיוקא שהוא עלה ולא עלו הם עמו : עלה קרח שהקרחת כו' · עיין פרש"י ומה שהכריחם להוציא מלת קרח ממשמעו קרח הראש שגם הוא גנאי וקלס כמ"ש התוס' [שבת קנ:] גבי ר"י בן קרחה מהכפל עלה קרח עלה קרח דרשו כן שע"כ אתה קרח על שהקרחת כו' וק"ל : מאי נערים וקטנים כו' · דנערים משמע שהביאו שתי שערות וקטנים משמע שלא הביאו כפרש"י גבי נערה וקטנה בפ"ק דחולין ודריש ר"א הכא נערים שמנוערים כו' וקטנים שהיו מקטני אמנה כו' או או קאמר או דנערים היו וקטנים ע"ש קטני אמנה או דקטנים היו ונערים על שם שמנוערים כו' א"כ כיון דסתם הכתוב מה היו יש למדרש תרוייהו ומ"ד נערים היו

עיון יעקב

אלו ואפשר משום דבזמן הזה אין נוהגין דין לוייה מפני שכל הדרכים הם בחזקת סכנה מאד ואין אדם חייב למסור עצמו לסכנה בעבור לויה משום דחייך קודמין עכ"ל ודבריו דחוקים דמ"מ ה"ל להם לומר שעכ"פ ילוה ד' אמות כדי להציל חבירו מסכנת דרכים השכיח ובאמת הד"מ והסמ"ע סוף ס"ע לח"מ בש"ס תכ"ז כתבו דין לויה וכתבו מנאתי האידנא אין נוהגין ללות עד פרסה משום דמוחלים על כבודם ויש לילך עמו או עם חבירו עד השער או לפחות ד' אמות עכ"ל ע"ש ול"נ הטעם כיון דעיקר הלויה הוא להראות את הדרך אשר ילך בה כדמשמע הכא בש"ס ועכשיו כל הדרכים מיושבים ומצויינים לכוין הדרך די בלוויה בעיר ד' אמות : ארץ שגזר עליה אדם הראשון לישוב נתיישבה . והא דקאמר בקרא כפל ארץ אשר לא עבר בה איש ולא ישב אדם שם ומשנה דמתחלה קאמר איש ואח"כ קאמר אדם משום דיש שני מיני ישוב אחד ישוב בני אדם שדרים בה ואחד ישוב לזרע ולנטיעה לה"ק ארץ אשר לא עבר בה איש דהיינו ישוב בני אדם שהוא איש ואשה ואחד ישוב נטיעה וזריעה לה"ק ולא ישב אדם שם דהיינו אדם שהוא עובד אדמה וכן הוא ברבה פ' בראשית פ' י"ע ארץ שגזר עליה אדם וכו' כאן בית נטע בית זרע ע"ש עיין בחדושינו בברכות דף ל"ח : שאלמלא [ז]ליווהו אנשי יריחו עיין שם במהרש"א איך נפקא ליה מקרא שלא ליווהו וכ"ל מדקאמר והוא עולה בדרך תיבת עולה מיותר דהרי כתיב ויעל משם בית אל אלא ודאי שהיה תועה בדרך ועל זה קאמר והוא עולה בדרך וכדאמרינן בעלמא התועה בין הכרמים מפסיג ועולה לכך הם אמרו עלה קרח עלה קרח דאל"כ מה ענין זה לקילוס שאמרו עלה וגו' ואם ליווהו אותו לא היה תועה

הרי"ף

מה ענין השעבוד לבניו של אברהם בשביל הלויה שהרי כל המלוה את חבירו אין חבירו היוצא לדרך ניזוק כדאמרינן בסמוך ואפשר שמתוך שלוה פרעה אנשים ללוות את אברהם בא אברהם שלם בממונו דכתיב ואברם כבד מאוד וגו' ושמא אם לא היו מלוים אותו היו שודדים כל כסף וזהב שהביא אברהם וכיון שלא היה רכושו של אברהם לא היה דוחה ללוט מעמו כי מסיבת רוב המקנה לא נשא אותם הארץ לשבת יחדיו ואילו לא פירש לוט מעם אברהם לא היה מתלוה עם אנשי רשע אנשי סדום ולא היה צריך אברהם לרדוף אחרי המלכים שהרי לא רדפם אלא בשביל לוט ואילו לא היה לוט נוסע מקדמונו של עולם לא היה אברהם מעית דברים ואומר הן לי לא נתת זרע ומי יירשני וחוזר לומר במה אדע כי אירשנה עד שגזר עליו הקב"ה ידוע תדע כי גר יהיה זרעך ד' מאות שנה הרי שעיקר הדברים נמשכו ממה שלוה פרעה אנשים ללוות לאברהם :

כל שאינו מלוה כאילו שופך דמים וכו' . נראה דיליף מאלישע שיצא מיריחו כדכתיב ויעל משם בית אל והוא עולה בדרך מאי והוא עולה בדרך מאחר שכתב ויעל משם בית אל אלא לומר שמסיבת שהיה הוא לבדו עולה בדרך ואין עמו לוייה בא לידי ש"ד שנערים קטנים יצאו מן העיר מיריחו אחר אלישע ויתקלסו בו וילעגו לאמר עלה קרח שהקרחת עלינו המקום שהיינו מתפרנסים ע"י שאיבת המים להביא ממקום אחר כשהיו המים של העיר רעים ועכשיו שנרפאו המים קפחת פרנסתינו ומי גרם לנערים שיזלזלו באלישע על שלא היו אנשים מלוים את אלישע שאילו ליווהו אנשי יריחו לאלישע לא גירה דובים בתינוקות כי היו האנשים שליווהו מפייסים לאלישע וגם גוערים בתינוקות שלא לזלזל באלישע : מאי נערים ומאי

קטנים. נראה דלא מוקי לה דהיו שם נערים וגם קטנים משום דאי הכי הל"ל נערים וקטנים מאי נערים קטנים אלא לומר שהיו מנוערים מהמצות וקטני אמנה וקשה כיון דהללו היו או נערים או קטנים א"כ מנ"ל למדרש בהו שהיו מנוערים וקטני אמנה והלא אם היו נערים א"כ שייך למדרש קטנים שהיו קטני אמנה אבל מנוערים מהמצות אין לנו דנערים הוא כפשוטו ואם היו קטנים א"כ מ"ד נערים הוא לדרשת מנוערים מהמצות אבל קטני אמנה לא מצינו ואפשר דדייק בקרא דכתיב והנה נערים קטנים יצאו מהעיר ויתקלסו

ענף יוסף

ס' . אך לדעת התורה כי החוטא צריך דוקא קרבן להתכפר ועל כרחך צריך לומר כמ"ש חז"ל כפרה כתיב בעגלה כמו בקדשים וא"כ אחרי אשר העגלה היא במקום קרבן כדי שיתכפר החוטא ע"י א"כ למה אמרה תורה שבא עגלה ערופה בנחל . ולא במקום הקדש . לכך מתרץ יבא דבר שאינו עושה פירות ויכפר על שלא הניחוהו לעשות פירות (עיר בנימין):

עץ יוסף

וכשהלך אברהם למצרים היה בן ע"ה כמו שכתבתי שם בס"ע בענף יוסף ע"ש· יש לומר דהגזירה היה יכול להתקיים במלך אחר דבארץ לא להם גזר ולא במצרים · ומפני הלויה זכה הוא בשעבוד · ואין להקשות א"כ למה נענש פרעה במכות · י"ל ע"ד אני קצפתי מעט והם עזרו לרעה : עד עיבורה של עיר · שהוא יוצא ממנו · והוא בית החיצון שבתוך ע' אמה ושיריים לבתי העיר שעבורה של עיר נחשבת מהעיר לענין מדידת אלפים אמה לתחום שבת : עד תחום שבת · שנחשבת מהעיר דיכול לילך בלי עירוב : תלמיד לרב אין לו שיעור · כלומר אין שיעורו בתוך תחום העיר רק חוץ מהתחום שאין יכול להלך בשבת בלי עירוב · לזה שואל וכמה וכי כל הדרך ילך עמו · אר"ש עד פרסה (שבות יעקב) :

יד יוסף

א ברכות נא א' : ב שם : ג ילקוט מ"ב סי' ב' : ד הגה תיבת ומתלוה הוא בשני חצי עגולים · משום דפתח בתרתי מלוה ומתלוה וסיים בחדא דלא הביאו מקרא אלא דלא ליווהו · ושמעתי בשם הגאון ר' חיים מוולאזין נ"ע דרבי יוחנן הולך בשיטת ריב"ל לעיל דהבא בדרך ואין לו לויה יעסוק בתורה · לזה קאמר רבי יוחנן שחייב כל אדם ללות לאחרים ואם הוא עצמו בא בדרך ואין לו מי שילוהו צריך להתלוותהיינו לעסוק בתורה וזהו ומתלווה· ואם אינו מלוה ומתלווה כלו' דאינו מלוה אחרים ואינו עוסק בתורה · הרי הוא כאלו כו' : ה חגיגה יד ע"א :

חדושי גאונים

כאן כל מצות עשה שמתן שכרה בצדה אין כופין עליה ומתרץ דהיינו בצדה מפורש בתורה גבי צווי שלה כמו כבוד אב ואם משא"כ שכר לויה אינו מפורש בתורה עכ"ל וא"כ יש לומר דודאי בקור חולים הוא מדאורייי' שהוא בכלל ג"ח של אמת שמפורש בתורה כמו שפי' מהרש"א בנדרים ע"ש דאל"כ מאי פריך מהרש"א למה לא חשיב בקור חולים במסכת פאה גבי אלו דברים שאין להם שיעור ע"ש וא"כ מכיון שהוא מן התורה פריך שפיר בביקור חולים מכיון שהוא מצוה כמו שארי מצות בתורה מהיכי תיתי שיהיה שיעור למתן שכרה והא תנן הוי זהיר במצוה קלה וכו' שאין אתה יודע מתן שכרן וכו' אבל גבי לויה שהוא אינו מפורש בתורה הוס אמינא שיש לו

אהבת איתן

בחידושי לר"ס · ולא ראיתי מי שהרגיש בכל כסתירות הללו שבגמ' למדרש ופי' רש"י מכאן לפי' סהומש ונ"ע :

מן המצות קטנים שהיו מקטני אמנה · (במתניתא) תנא נערים היו ובזבזו[א] עצמם בקטנים מתקיף לה רב יוסף ודלמא על שם מקומם מי לא כתיב (מ"ב ה) וארם יצאו גדודים וישבו מארץ ישראל נערה קטנה וקשיא לן קרי לה נערה וקרי לה קטנה וא"ר פדת קטנה דמן נעורן התם לא מפרש מקומה הכא מפרש מקומן · (שם ב) ויפן אחריו ויראם ויקללם בשם ה' מאי ויראם אמר רב ראה ממש כדתניא רשב"ג אומר כ"מ שנתנו חכמים עיניהם בו או מיתה או עוני ושמואל אמר ראה שכולן נתעברה בהן אמם ביוה"כ ורבי יצחק נפחא אמר בלורית[ג] ראה להם כעובדי כוכבים ר' יוחנן אמר ראה שאין בהם לחלוחית של מצוה ודלמא בזרעייהו [נהוה] הוה א"ר אלעזר לא בם ולא בזרעם עד סוף כל הדורות · (שם) ויקללם בשם ה' ותצאן שתים דובים מן היער וגו' [דף מז ע"א] רב ושמואל ח"א נס וח"א נס בתוך נס מ"ד נס יער הוה דובים לא הוו ומ"ד נס בתוך נס לא יער הוה ולא דובים הוו · וליהוו דובים ולא ליהוי יער (משום) דבעיתי[ג] :

קיט שם ותבקענה מהם ארבעים ושני ילדים (שם) א"ר (יוסי ברבי) חנינא בשביל מ"ב קרבנות שהקריב בלק מלך מואב הובקעו מישראל מ"ב ילדים · איני והאמר רב יהודה אמר רב לעולם יעסוק אדם בתורה ובמצות ואע"פ שלא לשמה שמתוך שלא לשמה בא לשמה שבשכר מ"ב קרבנות שהקריב בלק מלך מואב זכה ויצתה ממנו רות שיצא ממנה שלמה שכתוב ביה (מ"א ג) אלף עולות יעלה שלמה וא"ר יוסי (ברבי חנינא) [בן חוני] רות בתו של עגלון (בן) בנו של בלק מלך מואב היתה · תאותו מיהא לקללה הואי · (מ"ב ג) ויאמרו אנשי העיר אל אלישע הנה נא מושב העיר טוב כאשר אדוני רואה והמים רעים והארץ משכלת וכי מאחר דמים רעים והארץ משכלת מאי מושב העיר טוב א"ר חנין חן מקום על יושביו :

א"ר

רש"י

ודלמא קטנים ממש הוו · ועל שם מקומם נקראו נערים שהיו מן נעורן : הבא מפורש מקומן · יריחו : וליהוו דובים ולא ליהוי יער · מאי עביד ליה יער דקרי ליה נס : דבעיתי · הדובים להתגרות בהם כשאין מקום קרוב להם לנוס ולהתחבא וכשקרובין ליער יוצאין (ובאין) בהבטחה : זכה וילתה ממנו רות · שילא ממנה דוד ושלמה שהרבו להקריב קרבנות אלמא זה היה שכרו : לקללה הוי · למעט את ישראל ואותה טובה כאן נתקיימה: ואלא מאי טיבותיה: דמקום הואיל והמים רעים והארץ משכלת: חן מקום על יושביו · ואפילו הוא רע

מהרש"א

שבאו לכלל דעת ובזבזו עלמן כקטנים שאין בהם דעת לקלסו על כך ופריך דלמא ע"ש מקומן כו' קטנה דמן נעורן כו' וכתבו התוספות בפ"ק דחולין דנעורן הוא שם מקום דכתיב בדה"י למזרח נעורן ולמערב גזר עכ"ל ויש לדקדק מההוא סוגיא אסוגיא דהכא דפריך התם כה"ג אעורבים ממש ודלמא על שם מקומן מי לא כו' ומשני א"כ עורביים מיבעי ליה וה"נ הכא נעריים מיבעי ליה ויש ליישב ע"פ מ"ש התוס' שם עורביים מיבעי ליה ואע"ג דכתיב עברים מלרים ולא כתיב עבריים מלריים התם ליכא למטעי עכ"ל מסא"כ בעורבים דאיכא למטעי עורבים ממש ה"נ הכא ליכא למטעי כיון דכתיב לגביה דקטנים היו ודו"ק : ויראם ויקללם וגו' מה ראה כו' · ר"ל מה ראה לקללם בשם והרי הוא אסור בלאו דלא תקלל חרש וקאמר רב ראה ממש כו' דהיינו שלא קללם בפה שהוא איסור לאו אלא דקללם בראיה ממש דכ"מ שנתנו עיניהם כו' והוא מפורש פ"ק דנדרים ע"ש ושמואל אמר ראה שכולן נתעברה כו' והך ראייה בנבואה קאמר וצ"ל דקבלה היה בידו דנתעברו אמן באיסור השמים המטה שהוא בלאו ביה"כ ולא קאמר באיסור אחר החמור כגון באיסור נדה וכיולא בו ור"י שאמר ראה שלא היתה בהם לחלוחית כו' גם זה ראייה בנבואה קאמר וכדמסיק עד סוף כל הדורות וכמ"ד לעיל מנוערים מן המלות : חד אמר נס וחד אמר נס בתוך נס כו' · דאי לאו נס והיו שם הדובים מלויים ושכיחים היו מתייראים הקטנים לילך לשם גם לא היה לו לתלות ביאת הדובים עליהם בקללת אלישע ולפ"ז יש לפרש הא דקאמר וליהוו דובים ולא ליהוי יער ומשני דבעיתי היינו אילו לא היה יער והדובים היו באים לכאן היו הקטנים נבעתים כשהיו רואים מרחוק הדובים והיו בורחים להציל עלמם ורש"י פירש דבעיתי על הדובים והוא דחוק כיון דיאהן בנס היו ודאי דלא היו בעיתי מלהתגרות בקטנים וק"ל : בשביל מ"ב קרבנות כו' · עליו שעל ידי מ"ב הקרבנות רלה בלק להפיל מישראל בקללות בלעם ולא עלה בידו אלא שע"י קללת אלישע נפלו מ"ב ילדים כמספר קרבנותיו וצ"ל דהסוא דרשא דבלק ממלכי מדין הוה והוא לור ולפי שעה מינהו מואב למלך פליגא אהככא דמסיק דרות ילתה ממנו דהיינו ממש ממואב ילתה כדמוכח פרק ד' וה' אל תלר את מואב כו' נשא משה ק"ו בעלמו כו' ע"ש : [זכה וילתה ממנו רות כו' · מבואר בפ' ד' וה' ופ"ג דהוריות] : וכי מאחר דהמים רעים מאי טובתה כו' · ודאי דכמה מיני טובות יש למלוא במקום זה שאינו באחר אבל המים הם עיקר חיותו של אדם כדכתיב בעניננו רפאתי למים גו' לא יהיה עוד משם מות גו' ולה"ק מאי טובתה: חן מקום על יושביו כו' ·

א חולין ס' ע"א : ב חגיגה ה ב' מו"ק יז ב' נדרים ז' ע"ב: ג סנהדרין קה ב' פסחים נ ב' ערכין טז א' הוריות י ב' נזיר כג ב' ילקוט מ"ב ב' לעיל כב ע"ב :

חדושי גאונים

שיעור לכך בא רבי מאיר לאשמועינן שאפילו מלוה דרבנן אין לו שיעור ודוק היטב כי נכון הוא · ולאייס לדברי מהא דאמרינן במליעא אמר מר אשר ילכו בם זה ביקור חולים ופריך היינו ג"ח ומתרץ לא נלרכה אלא לבן גילו בה זו קבורה היינו ג"ח ומתרץ לא נלרכה אלא לזקן ואינו לפי כבודו והא שפיר לשיטה זו דבביקור חולים מחוייב לילך גדול אצל קטן משום טעם שכתבתי דלא עדיף הוא משכינה ולכך לא מתרץ הגמרא על ביקור חולים לא נלרכה אלא לזקן ואינו לפי כבודו ודו"ק (מגודת דוד) : (סי' קיח)

אמר רבי יוחנן משום רבי מאיר כל שאינו מלוה כאילו שופך דמים שאלמלא ליוהו אנשי יריחו לאלישע לא גירה דובים בתינוקות וגו' ולכאורה תמוה הוא וכי ח"ו עשה אלישע שלא כדין והלא מסיק בגמרא שלא היה בהם לחלוחית טובה ולא בזרעם ונראה מהא דאמרינן לקמן שלשה חלאים חלה אלישע ותשב שם אחד על שגירה דובים בתינוקת היה לו עון בזה משום דגם עמוס לגדיק לא טוב ונראה לפרש הפשט בגמרא כהוא כל שאינו מלוה כאילו שופך דמים קאי על אלישע עלמו שהיה בסכנות מות מהחולשה שחלה בשביל שגירה הדובים בתנוקות ואלו ליוו אותו אנשי יריחו לא נזדמן הדבר עם התנוקות ולא חלה אלישע וק"ל· (שם):

הרי"ף

בו וגו' דהיל"ל והנה נערים קטנים נתקלסו בו וכו' תהו זה שאמר והנה נערים קטנים ילא כי מה לנו לדעת שהם ילאו מהעיר אלא לומר שבני מיני אנשים ילאו מכלל בני העיר שהם הנביאים שבידיהו ומי הם נערים קטנים דהיינו בני אדם מנוערים מהמלות וגם אנשים קטני אמנה ואפשר לומר שמנוערים מהמלות הוא שלא ילאו לקיים מלות לויה וקטני אמנה הם המזלזלים [illegible] בריפא המים והיו דואגים על פרנסתם שהיו מתפרנסים בהבאת המים ממקום אחר ולא היה בטחונם בקונם שיספיק להם פרנסתם הן הם מקטני אמנה ולפי שהיו שני מיני בני אדם אמרו עלה קרח עלה קרח כי כל מין מהם אמר עלה קרח המנוערים מהמלות אמרו עלה קרח שאינך דומה לאליהו בעל שער שהיו בני הנביאים הולכים עמו ללוותו תמיד וקטני אמנה אמרו עלה קרח שהקרחת עלינו המקום לקפח פרנסתינו : מאי ויראם אמר רב ראה ממש וכו' · נראה דהוקשה לו כיון דכתיב ויפן אחריו מה לורך לומר עוד ויראם כי בכלל ויפן הוא שראה אותם והיל"ל ויפן אחריו ויקללם לזה דרש רב שנתן עיניו בהם לרעה שכ"מ שנתנו חכמים עיניהם בו או מיתה או עוני אבל לריך לדקדק לרב כיון דדריש ויראם שהוא עונש נתן עיניו בהם לעשותם גל של עלמות מה לורך עוד לומר ויקללם ואפ"ל דכיון שנתינת עיניו יהיה גורם להם עוני או מיתה ויקללם בשם ה' שנתינת עיניו יהיה קללה ומיתה להיותם גל עלמות · ושמואל אמר ראה שנתעברה אמם וכו'. מה נמלא לתבי דברי הרב מהרש"ל זלה"ה בספר כלי יקר שדרש ויראם וירא אם שראה לאם של כל אחד ואחד מהם שנתעברה ביוה"כ וכן בדרשת בלוריה דרש וירא אם מלבון אומה ולשון שמוהגים בלוריות כאומות ולר' יוחנן דדרש ראה שאין בהם לחלוחית של מלוה אפשר לי לומר דדריש ויראם ראה אם יש בהם לחלוחית של מלוה :

וכי מאחר דהמים רעים וכו' א"ר חנן כו'. ולעד"נ ליישב פשטא דקרא שלהיות שהיו בני אדם מביאין מים ממקום אחר בשכר נמלא מושב העיר טוב בשתיית מים ממקום אח

עיון יעקב

תועה בדרך . ושמואל אמר ראה שנתעברה מהם אמם ביה"כ · כלומר לפי שהיו פרולים כל כך בהשמים שאפילו ביה"כ שימשו הפך הפרסיים שהם נגועים בתשמיש כדאיתא בפ"ק דברכות דף ח' ופרסיים הם נקראים דוב כדאיתא בריש פ"ק דע"ז לכך נתקללו בדובים ומה"ט קאמר ר' ילחק נפחא בלוריות ראה להם כאמוריים ג"כ מטעם זה דהא אמרינן שם אלו הפרסיים שמגדלין שער כדוב לכן ילאו הדובים וכן מ"ד שלא ראה בהם לחלוחית של מלות ג"כ מהאי טעמא כמו הפרסיים דאמרינן שם בברכות אני לויתי למקודשי אלו הפרסיים שמזומנים ומקודשין לגיהנם לפי שאין לחלוחית מלוה להגן עליהם ה"ה אלו : ולהוו דובים ולא להוי יער משום דבעיתי. שמעתי בשם גדול אחד שזה כוונת הפסוק גבי מכת ערוב וגם האדמה אשר הם עליה כדי שלא יבעיתו והיינו כפרש"י ולא כמהרש"א :

בשביל מ"ב קרבנות שהקריב בלק מלך מואב הובקעו מישראל מ"ב ילדים. פי' כי בלעם אמר מה אקוב לא קבה אל מכש"כ אלו שקללו אלישע בשם ה' וגם אמר מי מנה עפר יעקב איתא במדרש בילקוט אמר ר' מאיר אפילו הפחות שבישראל (כלומר אותו שנמשל לעפר) אינו עובר יום שאינו עושה את המלוה ע"ש ואלו שלא היה בהם לחלוחית של מלוה שלט בהם הקללה באותו דור דוקא: ויצתה ממנו רות שילא ממנה שלמה. ל"ע על רש"י בנזיר דף כ"ג ובהוריות שפי' שילא ממנה דוד שריוהו להקב"ה בשירות ותשבחות ולא

המתורגמן א) פעראַבט ט. קליינליך געמאַכט, ב) צעפּפּע, ג) פירכטען .

קב שם א"ר (חנינא) [יוחנן] ג' חנות הן · חן מקום על יושביו · וחן אשה על בעלה · וחן מקח על [א]מקחו ת"ר [ב]ג' חלאים חלה אלישע אחד על שגירה דובים בתינוקות ואחד שדחפו לגיחזי בשתי ידיו ואחד שמת בו שנאמר (מ"ב יג) ואלישע חלה את חליו אשר ימות בו :

קבא שם תנו רבנן [ג]לעולם תהא שמאל דוחה וימין מקרבת לא כאלישע שדחפו לגיחזי בשתי ידיו (ולא כיהושע בן פרחיה שדחפו לתלמידו בשתי ידיו) אלישע מאי היא דכתיב (מ"ב ה) ויאמר נעמן הואל קח ככרים וגו' וכתיב (שם) ויאמר אליו לא לבי הלך כאשר הפך איש מעל מרכבתו לקראתך העת לקחת את הכסף ולקחת בגדים וזיתים וכרמים וצאן ובקר ועבדים ושפחות ומי שקיל כולי האי כסף ובגדים הוא דשקיל אמר רבי יצחק באותה שעה היה אלישע עוסק בשמנה שרצים (בא ועמד לפניו) אמר ליה רשע הגיעה עת (שאתה מבקש) ליטול שכר שמנה שרצים (שם) וצרעת נעמן תדבק בך ובזרעך עד עולם ויצא מלפניו מצורע כשלג · (שם ז) וארבעה אנשים היו מצורעים אמר רבי יוחנן זה גיחזי ושלשת בניו · (שם ח) ויבא אלישע דמשק למה הלך אמר רבי יוחנן שהלך להחזירו לגיחזי בתשובה א"ל חזור בך א"ל מקובלני ממך [ד]כל החוטא ומחטיא את הרבים אין מספיקין בידו לעשות תשובה · מאי עבד א"ד אבן שואבת[א] תלה לה לחטאת ירבעם בן נבט והעמידה בין הארץ ובין השמים וא"ד שם חקק לה על שפתה והיתה אומרת אנכי ולא יהיה לך וא"ד רבנן מנע מקמי אלישע דכתיב (שם ו) ויאמרו בני

רש"י

חן אשה על בעלה · ואפי' היא מכוערת נושאת חן בעיניו : אחד שגירה דובים בתינוקות · בעון שגירה דובים בתינוקות : חלה · חד חליו תרי (והדר) [וחד] אשר ימות בו : מי שקל כולי האי · בהאי קרא כתיבי שמונה דברים כסף ובגדים לאן ובקר ועבדים ושפחות וזיתים וכרמים : כסף ובגדים הוא דשקל · דכתיב ויצר ככרים כסף בשני חריטים ושתי חליפות בגדים : בח' שרצים · בפרק שמנה שרצים במס' שבת : הגיע עת ליטול שכר · תורתך בעוה"ז : אבן שואבת · שמגבהת המתכת מן הארץ ומעמידו באויר [בלא נגיעה ועל ידי אותו אבן העמיד העגלים של ירבעם באויר] : רבנן מנע · דוחה היה את התלמידים מלפני אלישע כשהיה משמש לפניו : דכתיב · לאחר שפירש ממנה

מהרש"א

נראה לפרש דודאי כבר נגזר על כל מקום ישוב ע"י אדה"ר כדאמרינן לעיל אלא שלא נגזר מי הוא יהיה היושב בה וע"כ אמר שהקב"ה נותן חן לאותו מקום להיושב שם וכ"ה באשה שכבר נגזר לאיש ליסא אשה כי לא טוב לאדם להיות לבדו בת פלוני לפלוני כדאמרינן פ"ק והקב"ה נותן חן לאותה בת שתהיה זוגתו וכן בחן מקח כו' שכבר נגזר שתמכר שדה פלוני לפלוני כדאמרי' שם והקדוש ברוך הוא נותן חן לאותה שדה שתהיה מקחו וק"ל: [ג' חלאים חלה אלישע כו' · מפורש פרק הפועלים: לעולם תהא שמאל דוחה כו'· כל הסוגיא מפורש פרק חלק] : נראה להם טוב :

עיון יעקב

ולא העתיק כלשון הש"ס כאן וצ"ע : א"ר חנינא ג' חנות הם חן מקום על יושביו. וכולם משום ישוב העולם וכדאיתא בירושלמי דיומא פ"ד אלמלא כן לא היה ארץ ישראל מתחלק לעולם ע"כ וזה סותר קצת למאי דאמרינן במגילה פ"ק דף ו' ע"ו שזבולן מתרעם על מדותיו ע"ש וכן הא דחן אשה על בעלה וחן מקח על מקחו שאלמלא כן היה הכל מלאים הרעה וקטטה ומה"ט קי"ל כב"ה דאמר בפ"ב דכתובות שלפני כל כלה אומרים כלה נאה וחסודה אפילו היא חגרת או סומא וכן מי שלקח מקח רע ישבחנו בעיניו לפי שחן מצא בעיניו לא מחזי כשיקרא :

לעולם תהא שמאל דוחה וימין מקרבת . תולה הדחיה בשמאל כלומר הנה מלבד שלא יהא הדחיה בשתי ידים אלא שתהא הדחיה ביד שמאל שהיא יד כהה והקירוב ביד כח וגם לב חכם לימינו ולב כסיל לשמאלו כלומר שירחוק מדה כסילות שבו ויקרב מדת החכמה שבו וזה וימין מקרבת אם עוסק בתורה לשמה אז התורה לו סם חיים ומשמרו מיצה"ר אף שאוכל מה שרוצה כדאיתא בקדושין דף ל' וע"ש בחדושינו בזה : באותה שעה היה אלישע עוסק בשמונה שרצים אמר לגיחזי וכו' ע"ד הדרש נ"ל לתרץ היאך תליא זה בזה ע"פ סוף ש"ס דמכות דף כ"ג ע"ב רבי חנניא בן עקשיא אומר רצה הקב"ה לזכות את ישראל לפיכך הרבה להם תורה ומצות פירש"י לפיכך הרבה להם שלא היה צריך לצוות כמה

הרי"ף

אחר ואע"פ שהמים של העיר היו רעים היינו אילו שתו מהם היתה הארץ משכלת אבל מכיון שהביאו מים לשתות ממקום אחר היה מושב הארץ טוב ואין מות ומשכלת והוא מתייחס לדרשת חז"ל שזהו ויתקלסו בו ויאמרו עלה קרח שהקרחת עלינו המקום לקפח פרנסתינו שהיתה בהבאת המים:

לא כאלישע שדחפו לגיחזי בשתי ידיו וכו' · צריך ליישב היכן מצינו שדחפו אלישע לגיחזי בשתי ידיו דבשלמא ביהושע בן פרחיה מצינו שדחפו דהא כל יומא אתי קמיה ולא קבליה אבל גיחזי לא מצינו שבא אל אלישע ולא קיבלו . ונראה שמתוך הקללה שקללו בצרעת שצריך ליבדל מבני אדם וכ"ש ממנו אין לך דיחוף גדולה מזו שאילו קללו בעונש אחר לא היה הולך מאצלו והיה חוזר בתשובה אבל בקללת הצרעת דחפו בשתי ידיו שלא לעמוד אצלו ומתוך כך עבר עבירה שהחטיא בה הרבים : א"ד רבנן מנע מקמי אלישע . ותימה דבשלמא למ"ד אבן שואבת תלה או חקק שם על שפתה היינו מחמת מה שדחפו אלישע אבל הא דמנע רבנן מקמי אלישע לא היה לאחר שדחפו אלישע אלא בהיותו משמש אצלו מנע וצ"ל דלהאי א"ד נמי מה שעשה גיחזי אחר שדחפו אלישע הוא שנשתמד לעבודת כוכבים ומאי דאמר א"ד דמנע רבנן הוא על מה שאמר גיחזי לאלישע מקובלני ממך שהמחטיא את הרבים אין מספיקין בידו לעשות תשובה והיכן החטיא את הרבים וכ"ת כיון שמניעת החכמים

עץ יוסף

קבא לעולם תהא שמאל דוחה כו' · המלילה מימין ושמאל הונח תמיד על הטוב והרע · החכמה והסכלות ע"ד לב חכם לימין וגו' העקרי · והטפל בשמאל שהוא טפל לגבי ימין·וכן קיילי עה"ז מול אושר עה"ב וכמאמרם בימינה אורך ימים בשמאלה עושר וכבוד · וא"כ מכל אלו נראה כי פה מזהיר שבאמת יאהבם מלבו · רק הדיחוי יהיה מצד שמאל באגב : ויאמר אליו לא לבי הלך כו' · הוכיחו כי בלכת נעמן שמח וטוב לך מהתרפאותו · וראך רודף אחריו נשפך לארץ כבידו כי לא ידע מה היא מרולתך · שכן כתיב השלום ויאמר שלום גו' · לזה אמר וכי לא לבי הלך ויתר ממקומו בעת ההיא כאשר הפך איש מעל המרכבה · פי' למה ליערתו והפכת שמחתו לצער גדול : העת · בתמיה · וכי היית מוכרח בעת הזאת לקחת את הכסף : ומי שקיל כולי האי כו' · הא לא לקח ממנו אלא כסף ובגדים כדכתיב ויצר ככרים כסף בשני חריטים ושתי חליפות בגדים · והכתוב חשב כאן שמנה דברים · כסף ובגדים וזיתים וכרמים וצאן ובקר ועבדים ושפחות · ואע"ג דודאי הפירוש הפשוט העת לקחת את הכסף ולקחת בגדים ולקנות בעד הכסף זיתים וכרמים וצאן ובקר ועבדים ושפחות · מ"מ קשה למה חשב הכתוב שמנה דברים כיון שלא לקחו מידי וכי משום דיכול לקנות בעד הכסף והבגדים כל אלו · הא יכול לקנות כל צרכיו · ומתרץ דחשב שמנה דברים לרמז שהיה אלישע עסק אז בשמנה שרצים · בפרק שמנה שרצים במסכת שבת · אמר לו רשע הגיעה עת ליטול שכר שמנה שרצים פי' הגיע עת ליטול שכר תורתך בעוה"ז · ועל כן נזכרו שמנה דברים בפסוק הזה כנגד שמנה שרצים שהיה עוסק בהם · וזה רמז לו שכר יגיעתו בפרק ח' שרצים הגיע עת לקחת בשכר טרחו בשמנה דברים אלה הנזכרים בפסוק · ולא אמר הפסוק לקחת מנעמן אלא לקחת שכר טרחו · ולפי דרש זה הה"א של העת לא תהיה ה"א התימה אלא ה"א הידיעה שהודיעו אלישע שהעת הזאת עת לקחת את הכסף וגו' בשכרו *) (כלי יקר) : וצרעת נעמן תדבק בך · שמאחר שהוא נתן הכסף והבגדים כופר תרופת צרעתו ואתה לקחתו · ראוי א"כ שתקח ג"כ הצרעת עמו · וז"ש וצרעת נעמן תדבק בך ובזרעך לעולם · וקלל זרעו על שהם ידעו בדבר ולא מיחו בו : וילך אלישע דמשק · אין זה לשון המקרא · וכך הוא לשון המקרא (מ"ב ח) ויבא אלישע דמשק · ושואל הגמרא למה הלך ר"ל כיון דכתיב ויבא אלישע דמשק ולא זכר הליכתו כדרך הכתובים וילך יעקב · משמע דלא הלך לשם בעבור בשורת חזאל המפורש באותה פרשה שם · אלא שאמר הכתוב אחר שבא לשם בסבה אחרת בא חזאל אליו ובישר לו אלישע · והשתא פריך שפיר להיכן הלך דלאיזה סבה הלך לשם שלא נזכר בקרא · וקאמר רבי יוחנן שהליכתו לשם להחזיר גיחזי כו' ולכך לא נזכר ההליכה לשם דסיבת ההליכה ג"כ חסר מן המקרא (מהרש"א בסנהדרין) : אין מספיקין בידו לעשות תשובה · הטעם בזה שאין בדין שיהיו התלמידים בגיהנם והמחטיא אותם יהיה בג"ע · (רש"י בפי' המשנה) ועיין בסנהדרין

*) (וגם כאן הה"א מן העת בפתח בלי תשלום הדגש הנא אחרי הא הידיעה) ·

יד יוסף

א נ"ל לוקחו עכוז :
ב כנהדרין קז ע"ב ב"מ פז ע"א :
ג סנהדרין שם ילקוט מ"ב רמז רכט :
ד יומא פז ע"א וש"נ :

חדושי גאונים

מאי קטנים ומאי נערים א"ר אליעזר נערים שהיו מנוערים מן המצות קטנים שהיו מקטני אמנה וגו'· ומציין מהרש"א מאי נערים ומאי קטנים דנערים משמע שהביאו שתי שערות וקטנים משמע שלא הביאו כפי' רש"י גבי נערה וקטנה בפ"ק דחולין ויש לדקדק הרי מצינו בישעיה סי' י"א וגר זאב עם כבש ונמר עם גדי וגו' ונער קטן נהג בם א"כ מצינו דדברי תורה כלשון בני אדם והואמא הוה לי למקשי דמסיים בקרא במעשה הנזכר ותצאנה שתים דובים מן היער ותבקענה ארבעים ושנים ילדים וקורא אותם ילדים ולעיל קורא אותם נערים כמו שמקשה גבי משה בפי' המקנא ותפתח ותראהו את הילד והנה נער בוכה ומקשה קרי ליה נער וקרי ליה ילד ועי' רש"י נער גדול משמע א"כ מאי עדיף האי מהך ולולי דמסתפינא הי' נראה לתרץ הני קראי אגל אלישע בבאמת מעשה שהיה שילאו מן היער נערים וקטנים ומה דכתיב נערים קטנים ולא כתיב וא"ו אגל קטנים מצינן כמה פעמים בתורה שנחסר וא"ו ואף שדבר שני הוא ענין אחר ואותן מ"ב ילדים שנבקעו מהדובים היו מן הקטנים שהרי כתיב מפו' ותבקענה מהם

אהבת איתן

אמר ר' יוחנן ג' חנות הן חן מקום על יושביו חן אשה על בעלה חן מקח על מקחו · לכאורה קשה מהא דאי' בפ"ו דברכות (דף מ"ג ע"ב) אמר רב זוטרי'

ממנו : המקום אשר אנחנו יושבים . בית המדרש של רבינו : צר ממנו . שניתוספו התלמידים שהיה גיחזי דוחה : ינאי מלכה קטלינהו לרבנן כדאמרינן בקידושין בהאומר : [יצר של השמים תקרבנו בימין שלא יקוץ בפריה ורביה וכן תינוק פן יברח ויאבד את עצמו ואשה אף היא דעתה קלה ואם ירדפוה תלא לתרבות רעה] : בטלה עגלה ערופה . שהרי מכירין היו בהן מי הרגיל להרוג : לא אפקוד . (עוד) על ניאוף נשותיכם לבודקן כסוטות [ומפני מה על בנותיכם כי תזנינה ועוד] כי הם עם הזונות יפרדו הם עצמן נואפים כפרדים הללו : האשכולות . בגמרא מפרש שהכל בהם*) עד ימיהם לא היה מחלוקת בחכמי ישראל כולם היו אומרים דברים כנתינתן למשה מסיני והם הראשונים שנחלקו בסמיכת הקרבנות ביום טוב כדאמרינן בחגיגה (טז.) והוא היה מחלוקת ראשון שהיה בישראל בדברי תורה : פטיש מכה בירושלים . בבית נפחים בחולו של מועד לעשות מלאכת דבר האבד שמותר במועד ועמד הוא וגזר על של נפחים אפילו בדבר האבד מפני שהקול נשמע למרחוק ואין הכל יודעין שהוא דבר האבד והכי אמרי' לה במו"ק (דף יא·) : כל ימיו לא הוצרך אדם לשאול לחברו על הדמאי . אם מעושר אם לאו שהוא התקין שיהו כל הלוקחין מעם הארץ

*) זה קאי על משרבו תלמידי שמאי והלל בע"י לקמן כד ע"ב וגם בגמ' צריך להגיה כן .

הנביאים אל אלישע הנה נא המקום אשר אנחנו יושבים שם לפניך צר ממנו מכלל דמעיקרא לא הוה [דחיק] . (יהושע בן פרחיה מאי היא כד הוה קטלינהו ינאי מלכא לרבנן שמעון בן שטח אטמרתיה[א]) אחתיה יהושע בן פרחיה ערק[ג]) ואזל לאלכסנדריא של מצרים כי הוה שלמא שלח ליה שמעון בן שטח מני ירושלים עיר הקודש לך אלכסנדריא של מצרים אחותי בעלי שרוי בתוכך ואני אשב שוממה אמר ש"מ הוה ליה שלמא כו' וכו') תניא ר"ש בן אלעזר אומר יצר תינוק ואשה תהא שמאל דוחה וימין מקרבת :

קכב שם משנה משרבו הרצחנין בטלה עגלה ערופה משבא אלעזר בן דינאי ותחינה בן פרישא היה נקרא חזרו לקרותו בן הרצחן . משרבו הנואפים פסקו המים המאררים וריב"ז הפסיקן שנא' (הושע ד) לא אפקוד על בנותיכם כי תזנינה ועל כלותיכם כי תנאפנה כי הם וגו' . משמת (יוסף) [א][יוסי] בן יועזר איש צרידה (ויוסף בן יוחנן) [ויוסי בן יהודה] איש ירושלים בטלו האשכולות שנא' (מיכה ז) אין אשכול לאכול בכורה אותה נפשי . [ב]יוחנן כה"ג העביר (הודאת) [הודיית] המעשר ואף הוא בטל את המעוררין ואת הנוקפין [דף מז ע"ב] [ג]עד ימיו היה פטיש מכה בירושלים כל ימיו אין אדם צריך לשאול על הדמאי . [דף מח ע"א] משבטלה סנהדרין בטל השיר מבית המשתאות שנאמר (ישעיה כד) בשיר לא ישתו יין יימר

משבא אלעזר בן דינאי כו' . היה מפורסם לרוצח בימיהם כפרש"י פ"ב דכתובות [א] גבי כגון אשתו של בן דינאי וז"ש ותחינה בן פרישא היה נקרא ר"ל שהיה מסבב שמו בשם אחר כדי שלא ידעו בו וחזרו לפרסם שמו ביותר לקרותו בן הרצחן ועל ידי זה בטלה עגלה ערופה כמפורש בגמרא שאינה באה אלא על

הרמב"ם

משרבו הנואפים כו' וכתיב ונקה האיש מעון וגו' בזמן שהאיש מנוקה מעון המים בודקין את אשתו. ואשכולות כינוי על אדם הכולל מדות המעלות והחכמות ופי' אשכולות איש שהכל בו : העביר הודיית המעשר לפי שלא היו יכולין לו מר ככל מצותך אשר צויתני לפי שהקב"ה צוה לתת מעשר ראשון ללוים והם היו נותנים באותו זמן לכהנים וזה היה בגזירת דינו של עזרא הסופר לפי שכשעלה עזרא לא עלה עמו [שבט] לוי כמו שביאר הכתוב ואריבה בעם ובכהנים ובני לוי לא מצאתי שם וקנס הלויב שלא יתנו להם מעשר ושיותן לכהנים : מעוררין . הם הלוים שהיו אומרים בכל יום בשעת קריאת השיר על הקרבן עורה למה תישן והוא שתקן מזה וצוה שלא לאמרם עוד לפי שהיו אומרים זה הפסוק כאילו היו מדברים עם השם והיו צועקים אליו בזה הפסוק וזה מה שאינו ראוי לעשות ולומר כלפי מעלה : נוקפין . ל' הכאה כמו נוקף באצבע וזו היא עבודה שהיתה במקדש ואין צורך להאריך בפירושה :

הרי"ף

היה בעודנו משמש לאלישע למה לא עיכב בידו אלישע ושמא היה מראה לו פנים שיש בהם שאינם הגונים ואין ללמוד לתלמיד שאינו הגון אבל מ"מ היו נמלאים בתוכם אנשים צדיקים ואלישע לא ידע :

עיון יעקב

מצות והאזהרות על שקלים נבילות וטריפות שאין לך אדם שלא קץ בהם אלא כדי שיקבלו שכר על שפרשו מהם ולי נראה לומר עוד טעם על מה שהקב"ה צוה והזהיר על אכילתן להראות בזה שיהא כל אדם כעבד המשמש את רבו שלא על מנת לקבל פרס כמו שאלו מצות אינו מן הראוי לקבל שכר עליהם הואיל שבלא"ה נפשו של אדם קצה עליו בהם כך שאר מצות אע"פ שראוין לקבל שכר מ"מ יהיה כעבד המשמש את הרב שלא על מנת לקבל פרס וכ"ל דמטעם זה לא רצה אלישע לקבל שכר מנעמן הואיל שרפאו מצרעתו לפי שמחויב כל אדם דכך טבעי להציל את חבירו ולרפאותו אם יש יכולת בידו בלי הוצאות וטרחה כלל והוא בכלל לא תעמוד על דם רעך ושלא על מנת לקבל פרס וזה שאמר לגיחזי הגיע העת ליטול שכר שמנה שרצים אף שבלא"ה נפשו של אדם קצה בהן ע"כ ס"ל שמותר לעבוד על מנת לקבל פרס לכך צרעת נעמן תדבק בך ובזרעך עד עולם להראות שאסור לעשות כן : משרבו הרצחנין בטלה עגלה ערופה . בגמרא לפי שאינה באה אלא על הספק ועי"ל דא"כ יהא נאסר הרבה מקומות מא"י ליזרע וליעבד במקום נחל איתן ומשום ישוב ארץ ישראל בטלו : חזרו לקרותו בן הרצחן . והא דלא דנו אותו בדין הרוצח לפי כשרבו הרוצחין גלו סנהדרין כי היכי דלא תדון דיני נפשות כדאיתא פ"ק דע"ז דף ח' ע"ב :

עין יוסף

בסנהדרין דף ק"ז מ"ש בענף · ואיכא דאמרי שבזה היה מחטיא כלל הרבים באבן שואבת תלה · פי' שע"י אבן שואבת העמיד העגלים של ירבעם באויר בלא נגיעה לשום דבר · ואיכא דאמרי שם חקוק כו' שבזה היה מטעה את ההמון להחזיק בטעותן לומר שיש בה ממש ח"ו · וא"ד רבנן דחה כו' :

קכב בטלה עגלה ערופה · לפי שמכירין היו בהם מי רגיל להרוג ולא נודע מי הכהו כתיב הא נודע מי הכהו אפילו אחד בסוף העולם הכיר בו לא היו עורפין (גמרא) : לא אפקוד על בנותיכם כי תזנינה ועל כלותיכם כי תנאפנה · לבודקן במים המרים כשתזנינה · למה כי הם ר"ל בעליהם עם הזונות יפרדו (יפרדו ענין הפרשה כמו הפרד נא מעלי (בראשית יג) להתייחד עמהם ולזנות עמהם · וכתיב ונקה האיש מעון וגו' בזמן שהאיש מנוקה מעון המים בודקין את אשתו אין מנוקה מעון ניאוף באשה האסורה לו אין המים בודקין את אשתו : בטלו האשכולות· עי' רמב"ם והברטנורה פי' בטלו האשכולות איש שהכל בו כלומר תורתם אמת מבלי דופי : שנאמר אין אשכול לאכול · זה מביא ראי' שאשכול נאמר לכנויי אדם החשוב בעיני אלהים יתברך (תוס' י"ט) : המעוררים שהיו הלוים אומרים בכל יום על הדוכן עורה למה תישן ה' · אמר וכי יש שינה לפני המקום ועמד ובטלן · וקשה דא"כ בני קרח שיסדו זה במזמור בתהלים היאך אמרו · וכי יש שינה כו' · וי"ל דזה המזמור נאמר ברוח הקדש על בני הגלות שיאמרו כן כדכתיב לעיל מיניה אף זנחת וגו' לכך נאמר עורה וגו' כביכול כאילו אז שינה לפני המקום · אבל בימי יוחנן כ"ג היה המקדש קיים כו' (רש"א) ועיין עוד בתוס' חדשים סוף מסכת מעשר שני : ואת הנוקפים · שהיו מסרטין לעגל של קרבן בין קרניו כדי שיפול לו דם בעיניו כדי שלא יראה ויהיה נוח לכפתו ולשחטו · ועמד הוא ובטלו לפי שנראה כבעל מום· והתקין להם טבעות בקרקע להכנים צואר הבהמה לתוכה · נוקפים פי' מכין · ודוגמתו אין אדם נוקף אצבעו מלמטה כו' (חולין דף ז) : כל ימיו אין אדם צריך לשאול על הדמאי · לפי שעד ימיו היו שואלין אם הוא מעושר אם לא · ומי שמדקדק על עצמו היה מניחו ולא היה לוקחו מפני שהיה צריך להוציא ממנו המעשרות והוא תיקן שלא יוציאו · שהוא אמר לבני דורו כשם שתרומה גדולה עון מיתה כך תרומת מעשר וטבל עון מיתה · ותיקן שיוציאו מן הדמאי תרומת מעשר ומעשר שני בלבד · ולא יוציאו ממנו מעשר ראשון ולא מעשר עני שיכולים לומר ללוי או לעני הבא ראיה שהוא טבל ומול · ומתקנה זו ואילך הלוקח פירות מן השוק לא היה שואל אם הם מתוקנים אם לאו · אלא מיד מפרים מהן תרומת מעשר ומעשר שני · ואוכל את השאר שכל הלוקח פירות מעם הארץ הם בחזקת דמאי : סנהדרין· נקראים סנהדרין שסונאים הדרת פנים בדין : בטלה השיר מבית המשתאות · פירשו הפוסקים בשם רבינו האי גאון ז"ל דהיינו שיר של אהבה שבין אדם לחברו ולשבח יפה ביפיו · אבל שירות ותשבחות וזכרון חסדים של הקב"ה מנהג כל ישראל לאמרן בבית החופה ובבית המשתאות בקול נגינות ובקול שמחה (תוס' י"ט) : שנאמר בשיר לא ישתו יין · הרי לאסור השיר דשתיית יין · אך מנ"ל דמשבטלה סנהדרין

[א] מהרש"א ד"ה משבא . פ"ב דכתובות (כז ע"א):

יד יוסף

א תמורה טו ע"ב ע"ש : ב מעשר שני פ"ה מט"ו : ג מו"ק יא ע"א תוספתא כריתו' פ"ד:

חדושי גאונים

ארבעים ושנים ילדים משמע שנשארו מהם בחיים וא"ת מפני מה ענש הקטנים ולא הנערים דרש"י פירש שם במלכים ב' ויראם ראה שאין בהם ולא בזרעם לחלוחית של טובה וא"כ אפשר בגדולים ראה אלישע שיצא מהם לחלוחית של טובה לפיכך לא קללם ואפשר ליתן טעם לשבח למה לא נבקעו כי אם מ"ב ילדים זולת טעם שאמרו הז"ל משום שקללם בשם דכתיב ויקללם בשם הוי"ה דהיינו בשם של מ"ב כידוע ליודעי חן ודו"ק (שם) :

(שייך לסימן קכ)

ג' חנות הם חן אשה על בעלה . חן מקח על מקחו . חן מקום על יושביו . כי לפי הנראה יש לשאול מה בא בעל מאמר זה להשמיענו בזה . על כן לבי אומר שבא לתרץ קושיא גדולה וחזקה והיא אחרי אשר בחר לו יה שתי בחירות והם באומות בחר לו ישראל להיות לו לעם כמ"ש כי יעקב בחר לו י"ה . ובמקומות בחר לו ציון שנאמר כי בחר ה' בציון ואחרי אשר קלקלו ישראל בעכו"ם יותר מכל האומות שלא נלטוו עליה וביחוד במקום ההוא אשר אוה ה' למושב לו מקום המשפט שמה הרשיעו ונעשו בה תועבות גדולות אין מספר והיה הדין נותן להמיר ישראל באומה אחרת וכן המקום שהוא הדין

אהבת איתן

בר טוביה אמר רב מ"ד את הכל עשה יפה בעתו מלמד שכל א' וא' יפה לו הקב"ה אומנתו בפניו · וא"כ ה"ל למחשב נמי כאן חן אומנות על האומן · ואפשר שזה בכלל

הסתורגמן. א) האט איהם בעהאלטען . ג) אנטלויפען .

שבר לשותיו · משמתו נביאים הראשונים בטלו אורים ותומים · משחרב בית המקדש בטל השמיר ונופת צופים ופסקו אנשי אמנה שנאמר (תהלים יב) הושיעה ה' כי גמר חסיד כי פסו אמונים מבני אדם · רשב"ג אומר (משום ר"ש בן הסגן) [העיד רבי יהושע] משחרב בהמ"ק אין לך יום שאין בו קללה ולא ירד טל של ברכה וניטל טעם הפירות ר' (שמעון) [יוסי] אומר אף ניטל שומן הפירות [דף מט ע"א] בפולמוס של אספסיינוס אגזרו על עטרות חתנים ועל האירוס · בפולמוס של (קיסר) [טיטוס] גזרו על עטרות כלות ושלא ילמד אדם את בנו (חכמת) יונית · בפולמוס האחרון גזרו שלא תצא כלה באפריון בתוך העיר · ורבותינו התירו שתצא כלה באפריון בתוך העיר· משמת רבי מאיר בטלו מושלי משלים · משמת בן עזאי בטלו השקדנים · משמת בן זומא בטלו הדרשנים משמת ר"ע בטל כבוד התורה · (משמת רבי יהושע פסקה טובה מן העולם משמת רשב"ג בא גוביי[א] ורבו צרות משמת ראב"ע פסק העושר מן החכמים) · משמת רבי חנינא בן דוסא בטלו אנשי מעשה · משמת ר' יוסי קטינתן פסקו החסידים ולמה נקרא שמו קטינתן שהיה קטנותן של חסידים · משמת רבן יוחנן בן זכאי בטלה [ב]זיו החכמה · משמת רבן גמליאל הזקן [ג]בטל כבוד התורה ומתה טהרה ופרישות · משמת [רבי] ישמעאל בן פאבי בטלה זיו הכהונה

רש"י

מעשרין:אנשי אמנה· בוטחין בהקב"ה וסומכין עליו לעשות טוב ואין דואגין לחסרון : בפולמוס · חיל שהביא אספסיינוס על ירושלים : בפולמוס של טיטוס·שהביא הורקנוס אאריסטובלוס אחיו ובין זה לזה היו חמשים ושתים שנה כדאמר בסדר עולם: בפולמוס האחרון· הוא של חורבן הבית ושל טיטוס כמי הוה: באפיריון בתוך העיר·שהיו מוליכין אותה מבית אביה לבית בעלה והאפריון של מעילים וטליתות מוזהבות מוקפות לה : מושלי משלות · לתת אות אמתלא וטעם לחכמה ליכנס בה בשערי בינה כגון משלות שועלים דאמר בסנהדרין (דף לח:) כי הוה דריש ר"מ בפירקא הוה דריש תלתא שמעתא ותלתא אגדתא ותלתא מתלי : שוקדנים· שוקדין על דלתות בה"מ לילה ויום כדאמר ביבמות (דף סג:) אבל מה אעשה שנפשי חשקה בתורה: הדרשנים· שהיה בקי בטעמי המקראות כדאמר לא זכיתי שתאמר יציאת מצרים בלילות עד שדרשה בן זומא (ברכות יב:) : בטל כבוד תורה · שהיה נותן לבו לדרוש כל קוץ וקוץ של כל אות וכ"ש תיבות יתירות ואותיות יתירות כגון בת ובת אני דורש (בסנהדרין נא:) וזה כבוד תורה גדול שאין בה דבר לבטלה : אנשי מעשה · בטוח בחסידותו ועושה מעשים מופלאים כדאמר בתענית (כה·) נמטי כשוריך ואמר לחומץ ידלק ולעזים להביא זאבים בקרניהם : קטנותם של חסידים· שהיו החסידים הולכים וכלים והוא היה מקטניהם וסופם : זיו החכמה · זה לא ידענא מה הוא : משמת ר"ג הזקן בטל כבוד התורה · במסכת מגילה (כא·) אמר שעד שמת הוא היה בריאות בעולם ולא היו למדין תורה אלא מעומד ומשמת הוא ירד חולי לעולם והוצרכו ללמוד תורה מיושבת : בטל זיו הכהונה · שהיה חכם ועשיר וכהנים רבים אוכלים

מהרש"א

הספק וק"ל : בפולמוס של טיטוס כו' · פרש"י שהביא הורקנוס אאריסטובלוס אחיו עכ"ל אבל התוס' פרק מרובה דחו זה דטיטוס בשעת חורבן היה כדאמרינן פרק הניזקין ומלכות בית חשמונאי קדמו טובא הוו כדאמרינן פ"ק דע"ז וי"ל דמעיקרא גזרו ולא קבלו כו' עכ"ל ע"ש ונראה עוד בזה שזה המעשה דבני בית חשמונאי שהביאו פולמוס של רומיים על ירושלים היה התחלת וגרם החורבן שעברו הרומיים הברית שהיה להם עם ישראל כדאיתא פ"ק דע"ז וכמ"ש בספר [יוסיפון] בן גוריון שע"י מריבת אלו אחי' בית חשמונאי באו חיל רומיים על ירושלים וכבשוה והוא הרמז דלקמן בברייתא שנעץ החזיר לפורניו בחומה וכזדעזעה כו' שהחזיר מיער שהוא עשו יהיה שולט בחומת ירושלים ויזדעזע כל א"י על ידו ומש"ה מייתי הך עובדא דאחים בית חשמונאי אפולמוס של טיטוס שהיה סוף החורבן ג"כ ע"י הרומיים כחו של עשו וק"ל : משמת ר"מ בטלו מושלי כו' · כל הני דחשיב חוץ משמת ר' בטלה כו' קדמו לר"מ טובא ואפשר משום דכל המשניות סתם רבי אליבא דר"מ הקדימו לכולם ותלמידיו של ר' הוסיפו במתני' הא דמשמת ר' בטלה ענוה כו' כמ"ש הרמב"ם : משמת ריב"ז בטלה זיו החכמה כו' · יש לפרשו גם בחכמה דעלמא כמו שמליצו בהגזקין בספורו עם אספסיינוס וגבי בטל זיו הכהונה פרש"י שהיה חכם ועשיר וכהנים רבים כו' לא ידענא היכן מצא זה שהיה עשיר ורבים אוכלין על שלחנו אבל בש"פ מקום שנהגו הפליגו במעלתו וקראוהו תלמידו של פנחס : משמת ר"ג הזקן בטל כו' ומתה טהרה ופרישות כו' · ק"ק דא"כ כבר קודם חורבן הבית בטלה טהרה שהרי ר"ג הזקן היה טובא מקמיה דחורבן שהרי ר"ג דיבנה בן בנו היה נשיא בזמן החורבן ולעיל שאיטו

יד יוסף

א גיטין ז ע"א נדה סא ע"ב : ב הכוונה שאמרו על ריב"ז שלא הניח משלות שועלי' ומשלות כובסים תקופות וגימטריא' והתכמות הגדולות שבזמניהם וזהו שאמר משמת ריב"ז בטלה זיו החכמה ר"ל שלא ידע איש מלבד חכמת התורה באחרי החכמות אשר טולמו לפירת תפארת לדעות התורית כגופו : ג מגילה כא ע"א

חדושי גאונים

נותן להמירו במקום אחר כמו שנעשה משכן שילה על כל התועבות הנעשים שם ואעפ"כ נאמר כי לא יטוש ה' את עמו ונחלתו לא יעזוב וכן כל הגאולות והנחמות לא נאמרו כי אם על ישראל וציון מקום כבודו · על כן בא בעל מאמר זה כמתרץ קושיא זו ואמר ידוע ממנהג הטבעי שאלה אלו האשה המקח והמקום אעפ"י שאינם נאים כל כך ויש בנמצא טובים מהם מ"מ אחרי אשר מצאו כבר חן בעיני בעליהן שוב לא יחליפום ולא ימירום כי כן הוא טבע המנהג · הנה מעלם הזה מצאו גם ישראל וציון חן בעיני המקום ב"ה שנינהם נקראו אשתו ומקחו ומקומו · ישראל נקראו אשתו שנאמר וארשתיך לי באמונה וכתיב אני ה' מקדשכם אשר להם כל מיני עכו"ם כהקדש · וכה"א והיה ביום ההוא תקראי אישי וגו' · מקחו שנאמר עד יעבור עם זו קנית · ומקומו כמ"ש האבות הן הן המרכבה · כמו שפירש"י פרשת לך לך בפסוק ויעל אלהים מעל אברהם · וציון נקרא ג"כ אשתו שנאמר ולארצך לא יאמר עוד שממה כי לך יקרא חפצי בה ולארצך בעולה כי

אהבת איתן

מקח הוא וע"ד שאמרו גבי קרח שלקח מקח רע לעצמו · ועי"ל עפ"י הירושלמי דיומא רפ"ד דמשמע שם דאלו ג' מקום יהיו

עיון יעקב

משמת ר' עקיבא בטל כבוד התורה. עיין פרש"י ועי"ל לפי שהיה לו עשרים וארבע אלף תלמידים ואין לך כבוד תורה גדול מזה: משמת ריב"ז בטל זיו החכמה. פרש"י דלא ידעינו מה היא והסבר ע"ד דאי' בסוכה דף כ"ח מעלות ר' יוחנן בן זכאי וז"ל אמר עליו על ריב"ז שלא הניח מקרא משנה וכו' דבר קטן ודבר גדול וזהו זיו החכמה וכדאמרי'

עין יוסף

סנהדרין כתיב · למדו זה מדכתיב (איכה ה') זקנים משער שבתו בחורים מנגינתם · בזמן שבטלו הזקנים היושבים בשער שהם הסנהדרין בטלו הבחורים מנגינתם גם כן · והא דלא מייתי המשנה פסוק זה הוא משום דבקרא זה לא כתיב ביה דאסור אלא משמע דנשבת מאליו · להכי מייתי מתני' קרא בשיר לא ישתו דלמיסר משמע : משמתו נביאים הראשונים · כל הנביאים נקראים נביאים ראשונים חוץ מחגי זכריה ומלאכי ותבריהן דאחרונים נינהו · שהיו בבנין בית שני : בטל השמיר · כמין תולעת ברייתו כשעורה שהיו מראים אותו על האבנים הרשומות בדיו והן נבקעות מאליהן וכו פתחו אבני האפוד והחשן דכתיב בהו במלואותם שיהיו שלימות שלא יחסרו בהם אלא כותב עליהן בדיו ומראה להם שמיר על פני הדיו בתוך והן נבקעות מאליהן כתאנה זו שנבקעת בימות החמה ואינה חסרה כלום · וכבקעה זו שנבקעת בימות הגשמים ואינה חסרה כלום (ברייתא בגמרא): ונופת צופים · דבש הבא ממקום שמו צופים כמה דאת אמר בריש שמואל הרמתים צופים · דבש הבא ממקום שהוא נופה שנשתבח אח"כ בפי ההמון והיו קורין אותו ליפיפיה · ולשון הרמב"ם מין דבש שהיה בא מה"י נקרא נופים · משמע שר"ל שהדבש נקרא נופים · ובגמרא זה דבש הבא מן הצופים ופרש"י הסרים הגבוהים שמשם צופין למרחוק: ופסקו אנשי אמנה · אנשים שמאמינים בהקב"ה (גמרא) ופרש"י מאמינים בהקב"ה

לוותר ממונם לעני הדור מלוה ולצדקה ולהוצאות שבתות וי"ט : שנאמר הושיעה כו' · ואע"ג דדוד אמרו · מצינו לו כמה מזמורים שאמרן על העתיד · וחכמינו ז"ל ידעו שזה שפסקו אמונים היה משחרב בית המקדש (תוס' י"ט) : בפולמוס · חיל · ואל מגנים יקחהו (איוב ה) תרגומו פולמסו במאני זיינא ידבריניה : עטרות חתנים · היו עושים לחתנים עטרות מאבן מלח שהיא צלול כעין הבדולח וצובעין אותה בגפרית כעין ציורין · ואית דמפרשי עטרות של הדס ושל ורד ושניהם אסורים ואין מותר אלא עטרות של קנים : ועל האירוס · עשוי כמין כפה שדפנותיה עגולות ושופחים על פיה עור דק ומכין עליו במקל דק ומוציא קול נגול: עטרות כלות · כעין עיר עשוי מזהב : ושלא ילמד אדם את בנו ח"י · הם רמזים וחידות שהיו להם לא היו מכירין בהן אלא הרגילים בהם · ובגמרא מפרש טעמא: ורבותינו · ר"ל רבינו הקדוש המחבר : התירו שתצא כו' · משום צניעותא: זיו החכמה · שהיה חכם ועשיר והרבה חכמים היו מאוכלי שולחנו · ומתה טהרה ופרישות · הא דלא קאמר ובטלה טהרה ופרישות · משום דבטלה משמע לגמרי ככל אינך דלעיל · אבל מתה משמע כמו צדיק שמת שעכ"פ שבאותו שעה לא הניח כמותו · אבל לאחר ימים יקום אחר כמותו · שבוודאי התנאים שאחר ר"ג הזקן שהיו בהם מעלות ומדות היה ג"כ בהם טהרה ופרישות · רק לפי שעה לא הניח כמותו בזה (תוס'

חדשים

המתורגמן. א) דער היישרעק.

רש"י

על שלחנו : ובני חורין מיוחסין : חפו ראשם · שגברו יד עזי פנים ממזרים שהם עשירים ואלו עניים : נדלדלו אנשי מעשה אין חם להם : ואין דורש · לישראל : ואין מבקש · עליהם רחמים : מנוקה מעון · מעון ניאוף מאשה האסורה לו בין מזו שנסתרה בין מאחרת : עון דבניה ודבנתיה · שהן נואפין : לא · אינו מונע את אשתו מליבדק : ת"ש לא אפקוד · לבדוק את הנשים ומה טעם על בנותיכם כי תזנינה : נתעוותו הדינין · דמתוך שהם בעלי הנאה אין מטריחין עצמן לעיין בדין ובאיסור והיתר להורות לצבור ומתוך כך נתקלקלו המעשים וכיון שכן אין להקב"ה נחת בעולמו ואין עולמו נוח לו : לוחשי לחישות · עורכי הדיינין ומתלחשים עם הדיינין לפתוח בהם פתח בזכותו של זה ובחובתו של זה : רבה חרון אף · שעל הטיית המשפט אף וחרון באים שנא' (שמות כב) אם ענה תענה וגו' וחרה אפי : [נצב בעדת אל. בזמן שבקרב אלהים ישפוט] : הולכים אחרי בצעם ·

גמרא

משמת רבי בטלה ענוה ויראת חטא :

גמ' תנו רבנן] רבי פנחס בן יאיר אומר מיום שחרב בית המקדש בושו (עבדים) [חברים] ובני חורין וחפו ראשם ונדלדלו אנשי מעשה וגברו בעלי זרוע וגברו בעלי לשון הרע ואין דורש ואין מבקש [ואין שואל] ועל מי יש לנו להשען על אבינו שבשמים :

קכג דף מז ע"ב [פיסקא משרבו הנואפין וכו']

[א]ת"ר (במדבר ה) ונקה האיש מעון והאשה ההיא תשא את עונה בזמן שהאיש מנוקה מעון המים בודקין את אשתו אין האיש מנוקה מעון אין המים בודקין את אשתו ואומר (הושע ד) לא אפקוד על בנותיכם וגו' מאי ואומר וכ"ת עון דידיה אין דבניה ודבנתיה לא ת"ש לא אפקוד על בנותיכם כי תזנינה וגו' וכ"ת עון דאשת איש אין עון דפנויה לא ת"ש (שם) כי הם עם הזונות יפרדו ועם הקדשות יזבחו [וגו' מאי] ועם לא יבין ילבט · א"ר אלעזר אמר להם נביא לישראל אם אתם מקפידים על עצמיכם מים בודקין נשותיכם ואם לאו אין המים בודקין נשותיכם :

קכד שם משרבו בעלי הנאה נתעוותו הדינין ונתקלקלו המעשים ואין נוח בעולם · משרבו רואי פנים בדין בטל (דברים א) לא תגורו ופסק (שם) לא תכירו פנים · ופרקו מהם עול שמים ונתנו עליהם עול בשר ודם · משרבו לוחשי לחישות בדין רבה חרון אף [בישראל] ונסתלקה שכינה [משום] שנאמר (תהלים פב) בקרב אלהים ישפוט · משרבו (יחזקאל לג) אחרי בצעם לבם הולך

מהרש"א

משחרב בהמ"ק ניטל טעם הפירות וקאמר דהטהרה נטל את הטעם ודו"ק: משחרב בהמ"ק בושו חברים כו' · ר"ל חברים בנ"א הנזהרים בפרישות לענין טהרה ומעשר מעמי הארץ הם בושו כי ע"ה מלעיגים עליהם בפרישות ודברי חבירות שלהם וכן בני חורין בושו מן העבדים כההיא דקידושין פ"ב[א] כל הפוסל במומו פוסל לגבי מי שקורא חבירו עבד : וחפו ראשם · מפני הבושה : ונדלדלו אנשי מעשה וגברו כו'. ע"פ מ"ש ס"פ א"נ[ב] מיום שגברה אגרופה של חנופה כו' נתקלקלו המעשים ואין אדם יכול לומר לחבירו מעשי גדולים ממעשיך והיינו דאמרו הכא ע"י שגברו בעלי זרוע לומר חנופה ולה"ר נדלדלו אנשי מעשה : ואין דורש ואין כו' · נקט ג' לשונות נגד ג' עולמות אין דורש להם לטובה בכל האומות שבעולם התחתון ואין מבקש עליהם בעולם האמצעי כי כל המזלות מתנגדים להם כמ"ש אין מזל לישראל ואין שואל עליהם סנגוריא בפמליא של מעלה כי המלאכים מקטרגים להם ואין לנו להשען רק על אבינו שבשמים שהוא אדון על הכל ורחמיו מרובין ודקדק לומר אבינו כי זכות אבותינו אברהם יצחק ויעקב כבר תמו ואין לנו להשען רק על אבינו זה שבשמים וק"ל : וכ"ת עון דידיה אין כו' ת"ש לא אפקוד כו' · פרש"י לא אפקוד לבדוק את הנשים ומ"ט כו' עכ"ל ועיקר חסר מן המקרא דמשמע לא אפקוד קאי על בנותיכם דכתיב בתריה אבל נשים לא הוזכרו בקרא וי"ל דה"ק לא אפקוד לבדוק את בנותיכם כי תזנינה בסתר משום דכלתיכם תנאפנה בגלוי ואין בניכם מקפידין על נשותיהם והרי גם בניכם אינן מנוקין מעון ואמר וכ"ת עון א"א כו' ת"ש כי הם עם הזונות יפרדו כו' זונות משמע ליה פנויה כמו הכזונה יעשה גו' ופרש"י יפרדו נואפים כפרדים הללו זנות הפרד מפורש שבא מסוס וחמור ואסור בשניהם ועי"ל יפרדו מלשון פירוד ממש לפי שזווג איש ואשה קרוי דבוק כדכתיב ודבק באשתו והוא חיבור שם י"ה שבאיש ואשה כדאמרינן פרק היה מביא והרועה זונות מפריד דבוקו מאשתו ומפריד שם י"ה שבחיבור איש ואשה כדאמרינן שם : ועם לא יבין ילבט כו' · לפי שלא הבינו הדבר דיותר שהיו סוטות בהם ומשקים מי המרים לא היו המים בודקין אותן כדלקמן משרבו נטויות כו' רבו מי המרים אלא שפסקו ופירש להם הנביא הדבר דיותר שרבו הסוטות רבו שאין מקפידין על עצמם ואין מנוקים הם מעון וק"ל: משרבו בעלי הנאה כו' · עיין פרש"י ועוד י"ל משרבו בעלי הנאה היינו הנהנין מהבריות נתעוותו כו' שע"י שנהנה מאחד מבעלי דינין מטה לו הדין כדאמרינן בפ"ק

עיון יעקב

במכות דף יו"ד למי נאה ללמוד וכו' מי שכל תבואה שלו :

אם אתם מקפידין על עצמיכם מים בודקין נשותיכם. ונראה שזה כוונת ר' יוחנן לעיל בפ"ק דף יו"ד כל המזנה אשתו מזנת עליו לפי שהיא רואה שהוא מזנה א"כ לא תבדקה המים ע"ז סומכת ומזנת תחתיו :

משרבו בעלי הנאה נתעוותו הדינים. עיין בפרש"י ומהרש"א ועי"ל כיון שרבו בעלי הנאה שנהנין מכל אדם ע"י כן גבר כח החנופה וכדאמרינן בסנהדרין פ"ד מיתות דף כ"ב גבי עדת קרח בחנפי לעגי מעוג יע"ש וכדאיתא לעיל פ' אלו נאמרין דף מ"א מיום שגבר אגרופה של חנופה נתעוותו הדינים ונתקלקלו המעשים וזה שאמר ואין נח בעולם ע"ד דאיתא בשבת דף ל"ג בעון עיוות הדין וקלקול הדין חרב וביזה רבה ודבר ובצורת בא לעולם ע"ש ודף קל"ט אין פורענות באה לעולם אלא בשביל דייני ישראל

ואי בטלו דייני בטלי גזיפטרי : משרבו רואי פנים בדין. אפשר לומר ע"ד דאמריק בפ"ק דשבת מאימתי התחלת דין משיתעטפו הדיינים ופרש"י דיינים מתעטפין בטליתן כשפותחין בדין מאימת שכינה ושלא יפנו ראשן לכאן ולכאן לה"ק משרבו רואי פנים אלו שפונים לכאן ולכאן ואינו יושב בעטיפה וכובד ראש הוא הגורם להיות נושא פנים ולהתיירא מפני בעל דין קשה כיון דליכא עליו אימת השכינה וזה שאמר שפרקו מהם עול ואימת השכינה נותנים עליהם עול בשר ודם : משרבו לוחשי לחישות בדין. עיין פרש"י ועי"ל ע"ד שכתב הרמב"ם פ"ג מהלכות סנהדרין דין ז' וז"ל ואסור להקל ראשו או לשחק או לספר שיחה בטילה בב"ד אלא בדברי תורה וחכמה עכ"ל והא דדברי שיחה וכו' לכאורה אין לו מקור בש"ס אם לא שנאמר דנלמד מסוגיא זו דקאמר לוחשי לחישות היינו שיחה בטילה וזה שמסיק משום שיאמר בקרב אלהים ישפוט על כן אין מן הראוי לדבר

עץ יוסף

חדשים) : משמת רבי בטלה ענוה · אע"ג דרבי חיבר המשניות ואיך כתב משמת רבי · תלמידיו של רבי הוסיפו זה במשנה : חברים ר"ל תלמידי חכמים ונקראו כן ע"ש שחברתם חברה נאמנת :

קכג ת"ש לא אפקוד על בנותיכם וגו' · פי' לא אפקוד לבדוק את הנשים ומה טעם על בנותיכם · כי תתזנינה ועל כלותיכם כי תנאפנה · וכ"ת למה מענישים אותו בעון כלותיו · דבשלמא בעון בנותיו משום שלא למדם שילכו בדרך הישר · אבל למה יענישו אותו בזנות כלותיו · וקאמר משום כי הם בניו בעלי כלותיו עם הזונות יפרדו כמו שאחז"ל בפ"ק דמגילה איהו בקרי

ענף יוסף

קכג וכ"ת עון דידיה אין כו' ת"ש לא אפקוד כו'. קשה מי איכא מידי דכתיב בנביאי דלא רמיז באורייתא כמ"ש פ"ק דתענית. והכא היכן רמוז דמסיבת זנות בניו ובנותיו לא יבדקו נשותיהם והתורה לא אמרה רק ונקה האיש מעון ודרשו כשהאיש מנוקה מעון המים בודקין את אשתו ולא אוזכר עון דבניו ובנותיו . וי"ל דמרומז בתורה דכתיב ונקה האיש מעון והאשה ההיא תשא את עונה. ותיבת ההיא מיותר · באיש לא כתיב ונקה האיש ההוא מעון . ולמה באשה הוסיף תיבת ההיא יתירה. רק רמיז מאמר הנביא הושע שגם עון דבניה ובנתיה ימנעו מלבודקה . וה"ק ונקה האיש מעון הרי תלוי אחד . שנית והאשה ההיא תיבת ההיא יתירה לומר דדוקא בזמן שהאשה היא לבדה שלא חטאו עמה בנותיה וכלותיה . או תשא את עונה שאם אחד מהנה נגרע או שהאיש אינו מנוקה מעון. או שנצטרפה עם חטאה חטא דבניה ובנתיה אין המים בודקין אותה(שבות יעקב):

ודקשה

[א] מהרש"א ד"ה

משחרב · כההיא דקדושין פרק בתרא (ע' ע"א) : [ב] שם ד"ה ונדלדלו · ס"פ א"נ (מ"א ע"ב) :

יד יוסף

א לעיל כח ע"א שבועות ה ע"א קדושין כז ע"ב יבמות נח ע"א : ב פי' לשון טורח וליאות :

חדושי גאונים

תפן ה' בך וארצך תבעל וגו' וכמשוש חתן על כלה ישיש עליך אלקיך· לפיכך נאמר בשעת הכעס היתה כאלמנה · ומקומו שנאמר ויביאם אל גבול קדשו הר זה קנתה ימינו · ומקומו שנאמר כי בחר ה' בציון אוה למושב לו · כנגד שלש חנות אלו מצינו בגאת ישראל ממצרים הזכיר ג' פעמים לשון חן · א' שנאמר ונתתי את חן העם הזה· ב' שנאמר ויתן ה' את חן העם · ג' שנאמר וה' נתן את חן העם· והוא כנגד ג' מיני' חנות אלו אשר מצאו ישראל בעיני הקב"ה · (עוללות אפרים) : מיום שחרב בית המקדש בטל השמיר ונופת צופים כו' ר' שמעון בן אלעזר אומר הטהרה נטלה את הטעם ואת הריח כו' · המשנה הזאת באה לבאר לך כאשר חרב הבית · שתמשך אחר זה חסרון בעולם הזה במהשבמה"ק שלימות לכל העולם · וכאשר חרב בהמ"ק היו התחתונים נבדלים מן העליונים · כי ע"י ב"ה שהיא בתחתונים יש להם לתחתונים דבקות והבור בעליונים ·

אהבת איתן

ג"כ לעתיד ודורש כן מפסוק ונתתי לכם לב בשר שהוא בוסר בחלקו של חבירו פי' שמבוזה בעיניו ואין חפץ בו· ומש"ע לא חשב חן דאומנות דזה יתבטל לעתיד כדאי' ביבמות (דף פ"ג) :

רבו (ישעיה ה) האומרים לרע טוב ולטוב רע ומשרבו האומרים לרע טוב ולטוב רע רבו הוי הוי בעולם · משרבו מושכי הרוק רבו היהירים[א] ונתמעטו התלמידים והתורה חוזרת על לומדיה · משרבו היהירים התחילו בנות ישראל להנשא ליהירים שאין דורנו רואין אלא לפנים · איני והאמר (רב מרי) [מר] [א]האי מאן דמייהר אפילו אאינשי ביתיה לא מתקבל שנאמר (חבקוק ב) ואף כי היין בוגד גבר יהיר ולא ינוה אפי' בנוה שלו (אין מתקיים) מעיקרא קפצי עלייהו ולבסוף מתזלי עלייהו · משרבו מטילי מלאי על בעלי בתים רבה השוחד והטיית המשפט ופסקה הטובה·משרבו מקבלני טובותיך ומחזקני טובותיך רבו איש הישר בעיניו יעשה שפלים הוגבהו וגבוהים הושפלו ומלכותא אזלא ונוולא · משרבו צרי עין רבו טורפי טרף ורבו מאמצי הלב וקופצי ידים מלהלוות ועברו על מה שכתוב בתורה (דברים טו) השמר לך פן יהיה דבר עם לבבך בליעל · משרבו מקבלי מתנות נתמעטו הימים וקצרו השנים משום שנאמר (משלי טו) ושונא מתנות יחיה · [ב]משרבו זחוחי הלב רבו מחלוקות בישראל משרבו תלמידי שמאי והלל שלא שמשו כל צרכן רבו מחלוקות בישראל ונעשית תורה כשתי תורות :

שם משרבו מקבלי צדקה מן העובדי כוכבים היו ישראל למעלה והם למטה ישראל לפנים והם לאחור: משמת יוסי בן יועזר כו' : מאי אשכולות אמר רב יהודה אמר שמואל איש שהכל בו : [דף מח ע"א] [ג]ואף הוא ביטל את המעוררים מאי מעוררים אמר רחבה בכל יום ויום שהיו עומדים לוים על דוכן ואומרים (תהלים מד) עורה למה תישן ה' אמר להן וכי יש שינה לפני המקום והלא כבר נאמר (שם קכא) הנה לא ינום ולא יישן שומר ישראל אלא בזמן שישראל שרויין בצער ועובדי כוכבים בנחת ושלוה לכך נאמר עורה למה תישן ה' :

מכה שם פיסקא משבטלה סנהדרין בטל השיר [מבית המשתאות] שנא' בשיר

מהרש"א: דסנהדרין[א] מלך במשפט יעמיד ארץ ואיש תרומות יהרסנה אם דומה למלך שא"צ לכלום כו' וק"ל : [האי מאן דמייהר אפי' כו' מבואר ב"ב פ' המוכר פירות] : ומלכותא אזלא ונוולא כו' · עיין פרש"י וי"ג אזלא ונזלא בזיי"ן וקאי אמלכות יון שהיא הולכת ומתגדלת ע"י עבירה זו כמו יזל מים מדליו ת"א יסגא מלכא כו' וק"ל : משרבו צרי עין רבו טורפי טרף כו' · פרש"י גזלנים כו' לפי ענינו לא שייך הכא ויש לפרש טורפי טרף המקפחין מחייתו של אדם ויורדין למחייתו וגם בכללו מפקיעי שערים שהם טורפים מזון וטרף של האדם ומייתי ועברו על מה שכתוב בתורה השמר לך פן גו' לא קאי ארבו מאמצי הלב וקופצי יד דקאמר דמפורש בהו לאו לא תאמץ את לבבך ולא תקפוץ גו' אלא ארישא דמלתא משרבו צרי עין כו' קאי דכתיב בהאי קרא השמר לך פן גו' ורעה עינך באחיך גו' והיינו דקאמר משרבו צרי עין כו' שאין נותנין לעני כמפורש בו ורעה עינך גו' נתן תתן לו גו' מביאו לידי רעה גדולה מזה שמאמץ לבבו וקופץ ידו גם מלהלוות לו כמ"ש גבי העבט תעביטנו כמפורש בכתובות אם לא ירצה במתנה תן לו בהלואה וק"ל : משרבו זחוחי לב רבו מחלוקת כו' משרבו תלמידי כו' רבו מחלוקת כו' · לפי פרש"י הם שני דברים קרובים לענין אחד במחלוקת של תורה וע"כ נל"פ דב' דברים הם משרבו זחוחי לב כו' רמז על הבייתוסין וצדוקין שהם זחו מדברי חכמים וקבלתם שעל ידיהם רבו מחלוקת בישראל בבית שני והוא מחלוקת שלא לש"ש ועוד קאמר משרבו תלמידי כו' רבו מחלוקת בישראל ולשם שמים נתכוונו כולם כמו ששנינו באבות גם דזה מטמא וזה מטהר וזה אוסר וזה מתיר כלם נתנו מרועה אחד כדאמרי'בריש פ"ק דחגיגה[ב]וקאמר דגם שכוונתם לש"ש נעשה תורה כב' תורות ע"י זה שלא שמשו כל צרכן וק"ל: משרבו מקבלי צדקה מןהעובדי כוכביםהיו ישראל לפנים כו'. דאסור לקבל צדקה מן העובדי כוכבים משום ביטום קצירה תשברנה כו' כדאמרינן פ"ק דב"ב [ג] ונרמז דבר זה בברכות והלוית גוים רבים ואתה לא תלוה והיית רק למעלה ולא תהיה למטה גו' והפך בקללות הגר אשר בקרבך יעלה עליך מעלה גו' וק"ל : איש שהכל בו כו'· עיין פרש"י פ"ב דתמורה ובערוך בערך אשכול והכא פרש"י שהכל בו תורה באמתה ואין דופי ושכחה ומחלוקת עכ"ל הכי מפורש בתמורה פ"ב ומסיק שם אין דופי בסמיכה שהיתה מחלוקת ראשונה בין החכמים כדאיתא במסכת חגיגה ופריך שם בתמורה והא יוסי בן יועזר גופיה מפליג פליג בסמיכה ומשני כי אפלג בסוף שניה דבליר ליבא ע"ש · ומייתי לה הכא במתני' פי' אשכולות מקרא שנאמר אין אשכול לאכול גו' כת"י שם לית גבר דליה עובדין טבין משום דכתיב בתריה אבד חסיד מן הארץ וישר באדם אין דהיינו איש שהכל בו וק"ל : מאי מעוררים כו' · מפי' הרמב"ם הכא ובסוף מסכ' מעשר שני לפי שהיו אומרים זה הפסוק כאילו הם מדברים עם הש"י והיו צועקים אליו בזה הפסוק וזה מה שאינו ראוי לעשות כלפי מעלה עכ"ל וקשה דה"כ בני קרח שיסדו זה במזמור בתהלים היאך אמרו וכי יש שינה כו' וי"ל דזה המזמור נאמר ברה"ק על בני הגלות שיאמרו כן כדכתיב לעיל מיניה אף זנחת ותכלימנו גו' עד כי עליך הורגנו גו' וכדמסיק הכא אלא בזמן שישראל בצער ועובדי כוכבים בשלוה לכך נאמר עורה וגו' כביכול כאילו אז שינה לפני המקום אבל בימי יוחנן כהן גדול היה המקדש קיים וישראל היו בשלוה על אדמתן אין ראוי לאומרו וכהאי גוונא אמרינן בהנזקין אהסוה שאמר הלא אלהים זנחתנו גו' ע"ש :

רש"י: להנאתם : האומרים לרע טוב · שמשבחין את הרשעים : רבו הוי הוי · דכתיב הוי הוי בההיא פרשתא טובא : מושכי הרוק · מאריכי הרוק ומדת גאוה הוא : ונתמעטו התלמידים · כדקיימא לן סימן לגסות הרוח עניות של תורה : חוזרת על לומדיה · מחזרת אולי תמצא לומדים : ולבסוף מתזלי עלייהו · נמאס בעיניהם : מטילי מלאי · הדיינים מטילין פרקמטיא שלהם על בעלי בתים היודעים בטיב סחורה שישתכרו הדיינים על ידם : רבו איש הישר בעיניו יעשה · שהרואה שהדיין מסביר לו פנים מפני טובה שעשה לו אינו ירא ממנו : שפלים הוגבהו · שאין אימת גדולים על הקטנים ואין ניכר בין גבוה לשפל : ומלכותא · מלכות של ישראל : [אזלא ונוולא] · הולכת ומתנוולת : צרי עין · מלהשנות אחרים בממונם : טורפי טרף · גזלנים : ומאמצי הלב · מן העניים לרחם : זחוחי הלב · שאין מטין אזנים לשמוע יפה מפי רבם וסומכים על בינתם מלדקדק על שמועתם : ישראל לפנים · כינוי הוא : שהכל בו · תורה באמתה ואין

עיון יעקב

דברים בטלים רק דברי תורה והכמה מפני אימת הסכינה : תורה חוזרת על לומדים . עיין פרש"י עי"ל כלומר שע"י שמתגאים גורם שכחת הלימוד כדלעיל ע"י כן התורה חוזרת על לומדים ואין מי שיודע הלכה ברורה וכדאמרינן בשבת דף קל"ח עתידה אשה שתקח ככר של תרומה ותחזור בבתי כנסיות ומדרשות שלא ימצא הלכה ברורה : משבטלו סנהדרין בטל השיר וכו' שנאמר בשיר לא ישתו יין · כי יין בגימטריא שבעים נגד שבעים סנהדרין ובאמת כל השיר אסור אלא לרבותא נקט יין כאשר

ענף יוסף

והקשה בספר ז"ש עמ"ש הרמב"ם בהלכות סוטה כל איש שבא ביאה אסורה אין המים בודקין את אשתו שנאמר ונקה האיש מעון והאשה תשא ע"כ ולמה לא השמיענו דגם עוון דבניה ובנותיה מונעין את המים מלבדוק את אשתו כמ"ש בסוגיין וצ"ע עכ"ל :

עץ יוסף

ואתתיה בבוליני · ופי' התוס' הוא מזגה בקרי שעליו גדולות בלגעא · ואיתתיה בבוליני שעליו קטנות בפרהסיא יותר·ונמצא כשכלתו מזגה מסתמא גם בנו מוזגה:

קבה משבטלו סנהדרין בטל השיר מבית המשתאות שנאמר בשיר לא ישתו יין · הנה בגיטין פ"ק אי' שלחו ליה למר עוקבא זמרא מנלן דאסור · שרטט וכתב להו הושע

[א]מהרש"א ד"ה משרבו · בפ"ק דסנהדרין (ז' ע"ב): [ב]שם ד"ה משרבו זחוחי. פ"ק דחגיגה (ג' ע"ב): [ג] שם ד"ה משרבו מקבלי' פ"ק דב"ב (י' ע"ב) :

יד יוסף

א כ"ב לח ע"א : ב חולין ז ע"א : ג תמורה טו ע"ב ע"ש : ד תוספתא פי"ג :

חדושי גאונים

ולפיכך היתה הברכה וזה שאמר משחרב בית נטל השמיר ונופת צופים ופסקו אנשי אמנה · באלו שלשה דברים נזכרו כל הברכות · וזה כי השמיר היה בו כח חזק ועז כמו שמפרש בגמרא · והוא נגר טורא כשמניחין אותו על סלע מתבקע ממנו הסלע · ואין ספק שזה מפני הכח הגדול שיש לו · והפך זה נופת צופים שהוא מתוק בתכלית המתיקות עד שאלו שני דברים אשר הם שתי כחות הפכים · שזה עז בתכלית · וזה מתוק בתכלית · ובטלו לגמרי מן העולם· וכל הדברים אשר בעולם יש בהם איכות זה שהוא החוזק או איכות המתיקות ועל כל פנים יש לו דבר מה מהם · ואם אלו שניהם בטלו לגמרי כמו כאשר חרב ב"ה נחסרו כמה דברים שיש בהם מן העזות והתיקף · והפך זה המתיקות והרכות · ואחר כך אמר ופסקו אנשי אמנה דבר זה ענין ג' שפסקו אנשי אמנה · וזה שנוי באדם עצמו · ובזה

גאון יעקב

משבטלה סנהדרין בטל השיר · עיין פרש"י · והראשונים עם הגאון הרי"פ הבינו בזה המאמר כוונה וביאור נפלא · והוא · בגמ' דר"ה אמרו שם דאדם נידון בר"ה ור"י חולק ואמר דאדם

בשיר וגו' (ישעיה כד) · ומנ"ל דבסנהדרין כתיב אמר רב הונא בריה דרב יהושע דאמר קרא (איכה ה) זקנים משער שבתו בחורים מנגינתם. אמר רב אודנא דשמע זמרא תעקר · אמר רבא זמרא בביתא חורבא בסיפא שנאמר (צפניה ב) קול ישורר בחלון חורב בסף כי ארזה ערה · מאי כי ארזה ערה א"ר יצחק [בית המסוכך בארזים עיר הוא אלא] אפילו בית המסוכך בארזים מתרועע (וא"ד אפי' בית המסוכך בארזים עיר הוא) · אמר רב אשי ש"מ כי מתחיל חורבא בסיפא מתחיל שנא' חורב בסף ואב"א מהכא (ישעיה כד) ושאיה יוכת שער · אמר מר בר רב אשי [א]לדידי חזי לי ומנגח כתורא · אמר רב הונא זמרא דנגדי ודבקרי שרי [ב]דגרדאי אסיר · רב הונא בטיל זמרא קם מאה אווזי בזוזא ומאה סאוי חיטי בזוזא ולא איבעין אתא רב חסדא זלזל ביה איבעי אווזא בזוזא ולא אשתכח · אמר רב יוסף זמרי גברי ועניין נשי פריצותא · זמרן נשי וענו גברי כאש בנעורת למאי נ"מ לבטולי הא מקמי הא · א"ר יוחנן כל השותה בארבעה מיני זמר מביא חמש פורעניות לעולם שנאמר (שם ה) הוי משכימי בבקר שכר ירדופו וגו' והיה כנור ונבל תוף וחליל ויין משתיהם גו' מה כתיב אחריו (שם) לכן גלה עמי מבלי דעת שגורמין גלות לעולם (שם) וכבודו מתי רעב שמביאין

רש"י

ואין דופי ושכחה ומחלוקת : וכי בית המסוכך בארזים עיר הוא · [שלא יהא נוח ליחרב] : מתרועע · ולשון ערה (לשון גילוי) כמו ערו ערו (תהלים קלז) : בסיפא מתחיל · מאסקופת הבית ופתחיו : שאיה · בית השואה מאין יושב ומתוך כך שעירים מרקדים שם ומנגחין וכותתין את שעריו : זמרא דנגדי · מושכי ספינות בחבל : שרי · שאינו אלא לזרזן במלאכתן (ושלא ייעפו) : ודבקרי · שמזמרין בשעה שחורשין ואינו אלא לכוין את השוורים לתלמיהם שהולכין לקול השיר שערב עליהם : דגרדאי · אינו אלא לשחוק : ביטל זמרא · גזר על דורו שלא יזמרו בביתם ובבית המשתאות: ולא איבעיין · לא היו רוצים לקנותם בכך : זלזל בה · לא הקפיד למחות בידם : כאש בנעורת · לפי שהעונה מטה אזנו לשמוע את המזמר לענות אחריו ונמלאו האנשים נותנין לבם לקול הנשים וקול באשה ערוה כדכתיב השמיעני את קולך ומבעיר את יצרו כאש בנעורת אבל זמרי גברי ועניין נשי קלת פריצות יש דקול באשה ערוה אבל אין מבעיר יצרו כל כך שאין המזמרים מטים אזנם לקול העונין : לבטולי הא מקמי הא · אם אין שומעין לנו לבטל את שניהם נקדים לבטל את זה שהוא כאש בנעורת :

מהרש"א

וממאי דמשבטלה סנהדרין כו' דה"ק זקנים משער שבתו גו' ואהאי קרא סמיך במתניתין דמשמע משבטלו סנהדרין שנקראו ע' זקנים אז בטל הנגינה והשיר ומיהו איצטריך לאתויי במתני' קרא דבשיר לא ישתו יין דההוא קרא מפורש דאיירי בנגינה ושיר שבבית משתאות וק"ל : זמרא בביתא כו' · דקדק לומר בביתא דההוא זמר לתענוג הוא לאפוקי זמרא דנגדי ודבקרי שאינו לתענוג אלא למלאכה בחוץ דשרי כדלקמן ומייתי שנאמר קול ישורר בחלון גו' דהיינו שמעמידין להם לתענוג עופות המלפלפין בחלונות ואמר מאי כי ארזה ערה אר"י בית כו' מסום דמשמע ליה לפרש ערה מלשון עיר ומקום קאמר בלשון תימה כיון דחורב בסף קאמר היאך קאמר היפך זה כי ארזה של אותו בית יהיה לו קיום בעיר וקאמר דאינו כן אלא ערה מלשון ערה וחורבן שאותו בית שמשוררים בו גם שיהיה מסוכך בארזים מתרועע כן נראה לפרש מפרש"י ובע"י יש גירסא אחרת בזה ע"ש : ואב"א מהכא ושאיה יוכת גו' · נראה דאכולה מילתא מייתי ליה מהכא דהאי קרא גבי בשיר לא ישתו יין כתיב דע"י שמשוררין במשתה יין בא שאיה להכות שער והענין מפורש בפ' כילד הרגל ע"ש : קם ק' אווזי בזוזא כו' · יש לכוון בזה ע"פ מ"ש בפ' הרואה הרואה אווז בחלום יצפה לחכמה שנא' חכמות בחוץ תרונה כי האווז הוא הקולני בעופות טהורים ולזה המבטל זמר האיסור זוכה לריבון החכמה ומביא הברכה במין האווז הרומז ע"ז ובהפך כי זלזל ביה כו' וק"ל : כל השותה בד' מיני זמר מביא ה' כו' · ע"פ מ"ש פרק כל כתבי א"ר אבהו לא חרבה ירושלים אלא שבטלו בה ק"ש שחרית וערבית שנאמר הוי משכימי גו' אמר כדרכי המשכרים על הרוב ביום השבת עד מול"ש לבטל ק"ש של ערבית וגם למחרת בשחרית וז"ש הוי משכימי בעת שכרותם בבוקר שאומר הוי כי עדיין ראשו עליו דוי ואמר שאז שכר ירדופו אפשר שכר הנזכר כאן הוא שכר תמרים וז"ש בהשכמה למחרת שכר תמרים ירדוף לכבות ממנו הדלקת יין שהיה לו בנשף של אתמול ואמר והיה

הרמב"ם

מדכתיב זקנים משער שבתו בחורים מנגינתם וכשפסקו הסנהדרין והם הזקנים שאמר הקב"ה עליהם תתן לך בכל שעריך נפסק השיר ג"כ · נביאים הראשונים הם נביאי בית ראשון אבל נביאי בית שני והם חגי וזכריה ומלאכי וחבריהם קורין אותם נביאים אחרונים · נופת צופים מין דבש שהיה בא מא"י נקרא צופים היה מאד נפלא במראה ובטעמו ובריחו :

עיון יעקב

כתבנו בגיטין דף ז' ע"ש בתוספות ומ"ש שם והטעם דכשבטלו סנהדרין סלק השכינה מאתנו וכדאיתא בפ"ד דר"ה דף ל"א ומצינו שהקב"ה נקרא לבן של ישראל כדכתיב צור לבבי וחלקי כדאיתא בילקוט שיר השירים בשם התנחומא על פסוק אני ישנה ולבי ער ואיך נשיר בשירים על לב רע רק שיר של מצוה דמותר עיין שם בגיטין : זמרא בביתא חורבא בסיפא . לפי שהוא אינו מתאבל על חורבן הבית נענש באותו מדה שנחרב ביתו ועוד לפי שכבר עונשו אמור אודנא דשמע זמרא תעקר דהיינו שנעקר מן העולם הוא וכל אשר לו והבד זכרו כעוקר אילן עם שרשו ואין דיורין בביתו לכך נחרב כדכתיב בפסוק ושאיה יוכת שער וכדאיתא בב"ק דף כ"א ע"א ע"ש : רב חסדא זלזל בה איבעי אווז בזוזא ולא אשתכח · וכן אמרינן בעלמא בפ' אלו טריפות דף מט אווז בזוזא וריאה שלה בד' משמע שכן היה סתם מקח שלהם ולפי היש גורסין בפרק שירה דאווז אומרת שירו לו זמרו לו שיחו בכל נפלאותיו י"ל דלכך האווז אומרת שירה זאת שבני אדם ישירו ועל ידי כן יהיו האווזות ביוקר ולא יאכלו מהן הרבה ולפי גרסא שניה האווז אומרת קול אומר פנו דרך ה' וגו' הרי שאווזות מתאוננות על חרבן הבית ומצפות לנחמות ציון וירושלים וזה שפר בשירים ואינו מתאונן על חורבן הבית לכך נענש ביוקר האווז ועיין גמס"ש"א : כל השותה בד' מיני זמר מביא חמש פורעניות לעולם . כי גם השתיה נחשב לו לעון לכך נענש בה' פורעניות גם מבטל מחמשה חומשי תורה כי נמשך אחר השתיה

עץ יוסף

קבה אודנא דשמע זמרא תעקר · קלל את בני דורו אשר אהבו להתעסק רק בשמיעת הניגונים המהבלים העת היקר ומשתעשעים בדברי הבל המושך לבו של אדם לבלות עתו וזמנו · ואמר האוזן החפץ לשמוע זאת מוטב שתעקר · כי לא ע"ז נוצר האוזן · כי אם לשמוע דברי חכמה ובינה : חורבא בסיפא · כי סופו שלא יתן לבו לעמל העסק אחרי שלמודה אזנו רק לעסוק בדברי הבל ושחוק ושעשוע ויבא לידי עוני ומחסור עד שלא יתן לבו אף לתקן ביתו כי ישחית : מתרועע · לשון גילוי כמו ערו ערו · שאותו בית שמשוררים בו לתענוג גם שיהיה מסוכך בארזים מתרועע : עיר הוא · מלשון ערירים ימותו · פי' שישאר ריק ממנה שמחמת שמבלה עתו וזמנו ולא עוסק בפרנסה סופו שיהיה מוכרח למוכרה וישאר עיר וריק ממנה : ושאיה יוכת שער · בית השואה מאין יושב ומתוך כך שעירים מרקדים שם ומנגחין וכותתין את שעריו : דגרדאי · שמלאכתם איננה כבדה · ואינם צריכין לעורר מלאכתם בקולם · כי משמחה וקלת הדעת לבד · והערוך [גרס] דגלדאי · ופירש שהן עבדנין שהיה בזמרן גידופין ואסר : קם ק' אווזא בזוזא · כי היה ההשגחה הטובה

ענף יוסף

(סושע ט) אל תשמח ישראל אל גיל וגו' וליסלא לסו מסכא בשיר לא ישתו יין יימר שכר לשותיו . אי מההיא הוה אמינא הני מילי זמרא דמנא אבל דפומא שרי קמ"ל ע"כ וא"כ קשה מאחר דמקרא דבשיר לא ישתו יין לא שמעינן רק זמרא דמנא איך סתם המשנה בטל השיר דמורה דגם זמרא דפומא וכמו שפסק הרמב"ם בפ"ה דהלכות תעניות גזרו שלא לנגן בכלי שיר ואפילו שירה בפה על היין אסור שנאמר בשיר לא ישתו יין ע"כ ומלבד דהוי היפך הש"ס שתירצו דמקרא דבשיר לא ישתו יין לא שמעינן רק זמרא דמנא ואיהו הביא קרא דבשיר לא ישתו יין לזמרא דפומא . עוד קשה דמנלן לחלק דזמרא דמנא אסור גם שלא על היין ודפומא דווקא על היין · גם קשה דהכי דסלתו למר עוקבא זמרא מנלן דאסור מעולם לא למדו משנה זו משחרב בית המקדש בטל השיר מבית המשתאות שנאמר

יד יוסף

א ב"ק כא ע"א :
ב ג"י הערוך בערך בקר ג' דגלדאי שהן עבדנין מפני שיש בזמר שלהן גידופין אסרן רב הונא :

חדושי גאונים

היה כל העולם מקבל חסרון אם כחות טבעי הדברים אשר נכללו באלו שני דברים אשר אמרנו · ואם האדם עצמו והבן זה מאוד · ואמר אין יום שאין בו קללה כי בבטול ב"ה נטלה הברכה מן העולם וכל יום קללתו מרובה משל חבירו · וביאור זה כי השנוי גורר אחריו שנוי · ולפיכך כאשר חרב ביהמ"ק היה זה גורם קללה במה שקבל העולם השתנות ויציאה חוץ מן הסדר כמו שאמרנו · וזה גורר אחריו עוד שנוי יותר · ולכך כל יום קללתו מרובה משל ראשון · ודברים אלו ברורים שנמשך אחר שנוי שנוי יותר · ולא ירד טל לברכה אחר שאמר שלא היה יום שאין בו קללה ואח"כ אמר שלא היה ברכה בעולם · ונכלל זה בשני דברים שלא ירד טל לברכה ונטל טעם הפירות ואלו שני דברים הם מחולקים · כי הטל הוא בלילה · וטעם הפירות מכח השמש שנותנת טעם בפירו' · שנאמר וממגד תבואות שמש וכאילו אמר שלא היה ברכה בלילה ולא היה ברכה ביום · ומה שאמר ר' יוסי אף בטל שומן הפירות · פי' כי השומן הוא גוף הדבר · ור"ל לא שהיה חסרון בטעם וכיוצא בזה שהם

גאון יעקב

נידון בכל יום · ואמרינן שם · כמאן מצלינן האידנא אקצירי ומריעי כמאן כר' יוסי · ולכאורה קשה האי פיסקא הא הלכה כרבים · והם רבנן דאמרי דנידון בר"ה · אבל הראשונים עשו פשר דבר · דשניהם אמתי' דבזמן שהיו יושבים סנהדרין בלשכת הגזית ובכל פלך ופלך היו כסאות

שמביאין רעב לעולם (ישעיה ה) והמונו צחה צמא שגורמים לתורה שתשכח מלומדיה.(שם)וישח אדם וישפל איש שגורמים שפלות לשונאו של הקב"ה [א]ואין איש אלא הקב"ה שנא' (שמות טו) ה' איש מלחמה (ישעיה ה) ועיני גבוהים תשפלנה שגורמים שפלות לשונאיהם של ישראל ומה כתיב אחריו [דף מח ע"ב] לכן הרחיבה שאול נפשה וגו' (שם) :

קכו פיסקא משמתו נביאים הראשונים בטלו אורים ותומים · מאן נביאים הראשונים א"ר הונא שמואל ודוד ושלמה · רב נחמן אמר בימי דוד זמנין סליק זמנין לא סליק [ב]שהרי שאל צדוק ועלתה לו [שאל] אביתר ולא עלתה לו שנאמר (ש"ב טו) ויעל אביתר מתיב רבה בר שמואל (ד"ה ב' כו) ויהי לדרוש אלהים בימי זכריהו המבין בראות אלהים מאי לאו באורים ותומים לא בנביאות ת"ש משחרב בהמ"ק ראשון בטלו ערי מגרש ופסקו אורים ותומים ופסק מלך מבית דוד ואם לחשך אדם לומר[א] (עזרא ב) ויאמר התרשתא להם אשר לא יאכלו בקדש הקדשים עד עמוד הכהן לאורים ותומים [אמור לו] כאדם שאומר לחבירו עד שיחיו מתים ויבא משיח בן דוד אלא אר"נ מאן אינון נביאים הראשונים לאפוקי חגי זכריה ומלאכי דאיקרו אחרונים דתניא [ג]משמתו נביאים האחרונים חגי זכריה ומלאכי נסתלקה רוח הקדש מישראל ועדיין היו משתמשין בבת קול [שפעם אחת היו מסובין בעליית בית גוריא ביריחו נתנה עליהן בת קול מן השמים ואמרה יש בכם אדם אחד שראוי שתשרה שכינה עליו אלא שאין דורו ראוי לכך נתנו עיניהם בהלל הזקן וכשמת הספידוהו הי חסיד הי עניו תלמידו של עזרא ושוב פעם אחרת היו מסובין בעלייה ביבנה נתנה להן בת קול מן השמים ואמרה להן יש בכם אדם אחד שראוי שתשרה שכינה עליו אלא שאין דורו זכאין לכך נתנו עיניהם בשמואל הקטן וכשמת הספידוהו הי עניו הי חסיד תלמידו של הלל ואף הוא אמר בשעת מיתתו שמעון וישמעאל לחרבא וחברוהי לקטלא ושאר עמא לביזא ועקן סגיאין[ג] עתידין למיתי על עמא ואף על רבי יהודה בן בבא בקשו לומר הי חסיד הי עניו אלא שנטרפה שעה שאין מספידין על הרוגי מלכות] :

פיסקא

רש"י

צחה למא · למאון מתרגמינן לחוונא (שמות יז) : הרחיבה שאול נפשה · לאחר שהביאו ה' פורעניות הללו לעולם היפה טפלים בגיהנם : זימנין סליק · פעמים עולה בידם שנענין ופעמים שלא עלה בידם שהרי כשברח דוד מפני אבשלום ויצא מירושלים שאל צדוק באורים ותומים ועלתה לו שהשיבוהו ושאל אביתר ולא עלתה לו שנאמר ויעל אביתר הכהן עד תם וגו' שנסתלק מן הכהונה מפני שלא נענה באורים ותומים והכי תניא בס"ע גבי ארון וכברחו מפני אבשלום בנו יצא עמו עד שעלה במעלה הזיתים ושאל באורים ותומים ונסתלק אביתר מן הכהונה הגדולה ונכנס צדוק תחתיו כדכתיב ויאמר המלך לצדוק השב את הארון וגו': בימי זכריהו · בן יהוידע שהיה בימי יואש: ערי מגרש · ערי לוים שהטעינן הכתוב מגרשות: עד עמוד הכהן וגו' · אלמא היו אורים ותומים בבית שני: אמור לו · לא שהיו אורים ותומים אלא כאדם האומר לחברו וכו' אלמא כל ימי מקדש ראשון היו : דתניא · דחגי זכריה ומלאכי נקראו אחרונים: [שמעון וישמעאל · רבן שמעון שהיה נשיא ורבי ישמעאל בן אלישע כהן גדול שהרגתם מלכות יון : לחרבא · שעתידין ליהרג בחרב: לקטלא · לשאר מיתות כגון רבי עקיבא שסרקו בשרו במסריקות פיפיות של ברזל כדאמר בברכות (דף סא:) ור' חנניה בן תרדיון שנשרף ורבי יהודה בן בבא בלונכיאות של ברזל כדאמר בסנהדרין (דף יד·): שאין מספידין על הרוגי מלכות · מאימת

מהרש"א

כנור ונבל גו' כי תחת שהיה לו לקרות ק"ש בד' ברכותיה בערב הרי הוא שותה יין בד' מיני זמר ונעשה שכור ומבטל ק"ש והיינו ואת פועל ה' לא גו' שצריך לומר מדת יום בלילה בברכת מעריב ערבים ומדת לילה ביום בברכת יוצר המאורות וחשיב כנגד זה שבטל ק"ש בד' ברכותיה ע"י ד' מיני זמר במשתה יין שמביא ה' מיני פורעניות נגד ברכת מעריב ערבים שמספר בו מעשה ה' אמר בביטולה לכן גלה עמי מבלי דעת שלא ידעו מעשה ה' כמ"ש ואת פועל ה' לא יביטו ומעשה ידיו לא ראו ונגד ברכת אהבת עולם שמספר בו כי הוא חיינו גו' אמר בביטולה וכבודו מתי רעב וכנגד ק"ש שהוא קבלת התורה ומלותיה כמ"ש פ' היה נוטל אמר בביטולה שגורמין לתורה שתשכח כו' ומייתי לה מקרא והמונו לחה למא גו' כמה שאמר הוי כל למא לכו למים דהיינו התורה ונגד ברכת אמת ואמונה שמספר בגדולתו ית' ב"ה ונפלאותיו שעשה במלרים אמר בבטולה השפל איש כביכול אקב"ה דכיון שאינו מפורש מי הוא האיש רמז בו על הקב"ה שהיה איש מלחמה במלרים ונגד ברכת השכיבנו שבקש בה על הללחת ישראל מה' ית' אמר בבטולה שגורמין שפלות בו ואמר ומה כתיב אחריו לכן הרחיבה גו' האי קרא מקמיה דוישח אדם וישפל איש גו' הוא דכתיב ותלמודא הקדים המאוחר על פי הדרש דלעיל דה' פורעניות שהזכיר בעוה"ז אבל האי עונש לכן הרחיבה שאול גו' הוא העונש שבעוה"ב ובקרא הקדימו וכתבו בתר והמונו לחה למא שהיא פורענות דביטול ק"ש גופה בעוה"ז לפי שגם זה הרחיבה שאול גו' הוא עונש דבטול ק"ש גופה בעוה"ב וע"פ מ"ש בפ' היה קורא כל הקורא ק"ש כו' מלננין לו גיהנם שנאמר בפרש שדי מלכים בה תשלג גו' וההפך קאמר הכא בביטול ק"ש הרחיבה שאול גו' וק"ל: בימי דוד זמנין כו' שאל אביתר ולא עלתה לו כו' · בס"פ בא לו הפירוש משום דאינו מדבר ברוה"ק ואין שכינה שורה עליו ולא ידענא מה שייך הכא דהא ודאי בימי שמואל וקודם לו כמי אם היה כהן שלא מדבר ברוה"ק כו' שלא עלתה לו וק"ל: ויהי לדרוש אלהים בימי זכריה המבין גו' · פרש"י בימי זכריה והוא בנו של יהוידע שהיה בימי יואש עכ"ל ודבר תמוה פי' דהא זכריה בנו של יהוידע כבר נהרג בימי מלך יואש וזה הכתוב נאמר בימי עוזיהו שהיה כמה דורות אח"כ וגם' דה"י פרש"י דזכריהו המבין הוא עוזיהו וג' שמות היו לו כו' ע"ש ודו"ק: משחרב בהמ"ק ראשון בטלו ערי מגרש ופסקו אורים ותומים כו' · ויש לדקדק דבסוף פ"ק דיומא קאמר ה' דברים שהיו בין מקדש ראשון למקדש שני ואלו הן ארון וכפורת וכרובים ואש ושכינה ורוה"ק ואורים ותומים ולא חשיב הכא ארבע מדהתם ולא חשיב התם תרתי דחשיב הכא וי"ל דהתם לא חשיב אלא הנך דשייכי למקדש והכא חשיב דלא שייכי למקדש דאורים ותומים שייכי גם בלא מקדש ודו"ק : כאדם שאומר לחבירו עד שיחיו מתים כו' · כיון דלהם אומר שיאכלו כשיעמוד כהן לאורים גו' וזמן ימות המשיח עדיין

יד יוסף

א לעיל מב ע"ב סנהדרין לג ע"א לו ע"ב : ב יומא עג ע"ב : ג סנהדרין יא ע"א יומא ט ע"ב תוספתא פי"ג :

חדושי גאונים

איכות בלבד · אבל היה חסרון בגוף הדבר וזה שאמר שנטל שומן הפירות כי השומן הוא גוף הדבר · כי הדבר שהוא כחש בטל מגופו אבל דבר שהוא שמן יש לו גוף ע"כ · ודבר זה קללה בפני עצמו · וקאמר רשב"א הטהרה נטלה טעם הפירות והריח · ור"ל כאשר היו נוהגים בטהרה היה הטעם הפירות וריח הפירות קיים · כי הטומאה והזוהמא הופך הריח וכן הטעם · כי הריח הוא שמריח ריח הטוב · וכן הטעם שנותן טעם טוב לאדם וכמו שהתאוב והזוהמא מסוקן וסרות · כך צריך אל הריח · והטעם הטהרה · וכאשר בטלה הטהרה והיו הבריות מתועבין ומסוקלין דבר זה נטל הריח והטעם והמעשרות בטלה השומן · וזהו כמו שאמרו ז"ל עשר בשביל שתתעשר · נמצא כי המעשר גורם הרבוי · ולפיכך כאשר אין מעשר בטל השומן שהוא הרבוי רק יש כאן כחישות · כמו מדוע ככה אתה דל · וחכמים אומרים כי הזנות והכשפים בטלו הכל · פי' דבר זה כי הזנות הוא יציאה

גאון יעקב

למשפט · וכל זמן שיש דין למטה אין דין למעלה · לכך לא היה אדם נידון רק בר"ה אבל בעו"ה כשפסקו סנהדרין מלשפוט למטה אז יש דין למעלה בכל יום. לכן קאמר הש"ס. אמת דהלכה כרבנן · אבל הם היו בזמן הבית והסנהדרין ולכך לא היה אדם נידון רק בר"ה · אבל כמאן מצלינן האידנא אקצירי ומריעי ר"ע

עיון יעקב

והזמר וזש"ה שם ואת פועל ה' לא יביטו וכן פרש"י שם בישעיה ע"ש ועיין במהרש"א : ופסקו אורים ותומים . הא דלא הוי מחוסר בגדים עמ"ש על זה בגיטין דף ס"ח והרמב"ם פ"ה מהל' כלי המקדש כתב וז"ל עשו בבית שני אורים ותומים כדי להשלים השמונה בגדים אע"פ שלא היו שואלין בו ומפני מה לא היו שואלין בהן מפני

ענף יוסף

בשיר לא ישתו יין־ונראה דהכי דשלתו למר עוקבא זמרא מנלן דאסור גם שראו המשנה דתנן דמשחרב בית המקדש בטל השיר מבית המשתאות שנאמר בשיר לא ישתו יין הוו מפרשי דהוי דוקא בשיר דמנא דהכי התחיל קרא דישעיה סימן כ"ד שבת משוש תופים שבת

עץ יוסף

רבה בעולם · ועוד שהרגיל את העם שלא יתעסקו בדברי הבל והיו נותנין עיניהם ולבם לפרנסה ורב חסדא לא השגיח בזה ורב היוקר :

המתורגמן א) ווען דער מענש ווירד זיך אבהאלטען דאס צו זאגען איבער דעם פסוק . ג) גראָסע לײדען .

קכז שם **פיסקא** בטל השמיר [א]ת"ר שמיר שבו בנה שלמה את בהמ"ק שנא' (מ"א ו) והבית בהבנותו אבן שלמה מסע נבנה וגו' דברים ככתבן דברי רבי יהודה א"ל רבי נחמיה וכי אפשר לומר כן והלא כבר נאמר (שם ז) כל אלה אבנים יקרות כמדות גזית מגוררות במגרה מבית ומחוץ אלא מאי לא נשמע בבית בהבנותו שהיה מתקנן מבחוץ ומכניסן מבפנים אמר (רב נחמן) [רבי] נראין דברי ר' יהודה באבני מקדש ונראין דברי רבי נחמיה באבני ביתו ולר' נחמיה שמיר למה לי (לאבני אפוד) כדתניא אבנים הללו אין כותבין עליהם בדיו משום שנאמר (שמות כח) פתוחי חותם ואין מסרטין עליהם באיזמל[א] [משום] שנאמר (שם) במלואותם (הא כיצד) [אלא] כותבין עליהם בדיו ומביא שמיר ומראה להם מבחוץ והן מתבקעות מאליהן כתאנה שמתבקעת בימות החמה ואינה חסרה כלום וכבקעה זו שנבקעת בימות הגשמים ואינה חסרה כלום· ת"ר שמיר זה ברייתו כשעורה ומששת ימי בראשית נברא ואין כל דבר קשה יכול לעמוד בפניו וכיצד מצניעין אותו כורכין אותו בספוגין[ב] של צמר ומניחין אותו [ב]באיטוני של אבר[ג] מלאה סובין שעורין [א"ר אמי משחרב מקדש ראשון בטלה שירא פרנדא וזכוכית לבנה תניא נמי הכי משחרב מקדש ראשון בטלה שירא פרנדא וזכוכית לבנה ורכב ברזל וי"א אף יין קרוש[ד]] הבא משניר הדומה כעיגולי דבילה: ונופת צופים: מאי נופת צופים אמר רב סולת שצפה על גבי נפה ודומה לעיסה שנילושה בדבש ושמן ולוי אמר שתי כברות הנדבקות בתנור ותופחות ובאות עד שמגיעות זו לזו ורבי יהושע בן לוי אמר זה דבש הבא מן [ה]הציפיא מאי משמע כדמתרגם [ד]רב ששת כמא דנתזן דבריאתה ושייטן ברומי עלמא ומתיין דובשא מעישבי טורא[ה] תנן התם [ו]כל הנצוק טהור חוץ מדבש זיפים והצפיחים מאי זיפים אמר רבי יוחנן דבש שמזייפין בו וריש לקיש אמר על שם מקומו כדכתיב (יהושע טו) זיף וטלם ובעלות כיוצא בדבר אתה אומר (תהלים נד) בבוא הזיפים ויאמרו לשאול הלא דוד וגו' מאי זיפים אמר רבי יוחנן בני אדם המזייפין דבריהם ורבי אלעזר אומר על שם מקומן כדכתיב זיף וטלם ובעלות] :

רש"י

מאימת המלך לפיכך מיחו בידם]: **דברים ככתבן** · כמשמען אבן שלמה מסע כמו שהוסעה מן ההר ולא סתתוה עוד בכלי ברזל: **והלא כבר** נאמר · מגוררות במגרה וגו': **שמיר למאי אתא** · דאמרינן במס' גיטין (סח·) שהביאוהו ע"י אשמדאי מלכא דשידי: **אבנים הללו** · שבאפוד וחשן: **פתוחי** · חקק משמע: **במלואותם** · שיהו שלמות שלא יהו חסרות אפי' כלום: **ומראה להם** · שמיר על פני הדיו בחרץ האות: **איטוני של אבר** · גובתא מש"א בלע"ז: [**שירא** פרנדא · מין משי הוא]: **סלת צפה על** גבי נפה · מרוב שומנה מדבקת בדופני נפה ודומים לעיסה היה שנילושה ביין כו' נופת דבק הנפה צופים שצפה: **שתי ככרות הנדבקות כו'** · שהיתה ברכה מצויה בעיסה וכשמדבקין ככרות בדופני התנור אחת בדופן זה ואחת בדופן זה שכנגדו והן תפוחות אלפליי"ר בלע"ז עד שמגעת פני זו לזו כלוף זה שגדל ומתפשט והולך ותולה באויר כן אלו לפות ותפוחות באויר: **מן הצופים** · ההרים הגבוהים שמשם צופה למרחוק: **מאי משמע** · מהיכא ילפת שדבש בא מן ההרים: **כדמתרגם רב יוסף** · כאשר תעשינה הדבורים (דברים א): **כל הנצוק** · המערה מכלי טהור לכלי טמא אין הקילוח מצרפן להיות חיבור לטמא את מה שבתוך הכלי שהוא מערה ממנו: **חוץ מדבש זיפין** · שהוא עב מאד והרי הוא כמחובר שכשהקילוח פוסק הוא הולך מלמטה למעלה והכי אמרינן [*]במדות: **הצפחת** · ברסק"א בלע"ז שהן עבות ונכנסת השעוה עם הדבש: **שמזייפין** בו · מתוך שהוא טוב ועב מערבין בו מים ויין ואין נכרות בו: **שמזייפין** ·

מהרש"א

לא היה אז ע"כ כשיחיו לעתיד אמר להם כן שיאכלו ע"פ אורים ותומים ודו"ק: **אבן שלמה מסע נבנה הדברים ככתבן וכו'** · פי' ככתבן שמן ההר הסיען כמו שהן ע"י השמיר כו' כפרש"י בס' מלכים ולר' נחמיה שאמר שהיה מתקן מבחוץ ע"כ אין הדברים ככתבן ופי' הרמב"ן סוף פ' יתרו אבן שלמה מסע נבנה לא שהיתה שלימה לגמרי רק שהיא שלימה שאין בה פגם כו' ע"ש באורך וכתב עוד שם הרמב"ן דאיתא במכילתא לא תבנה אתהן גזית בו אי אתה בונה אבל אתה בונה בהיכל ובקה"ק ומה אני מקיים מקבות והגרזן וכל כלי ברזל לא נשמע בבית גו' בבית אינו נשמע אבל בחוץ נשמע כו' עכ"ל והיינו לדעת רבי נחמיה שהוא סובר כן אבל לרבי יהודה דבהיכל ובקה"ק נמי אפילו בחוץ לא היה מתקנן וצ"ל לר"י הא דנקיט קרא גבי מזבח לא תבנה אתהן גזית לאו לדיוקא קאמר לה אלא לרבותא נקט קרא מזבח ומיניה נילף בק"ו ומה אם מזבח הקל אסור לבנות בו גזית ההיכל וקה"ק שהן חמורים לא כ"ש והכי בעי למימר במכילתא אי לאו דריש מיעוטא ור"י לית ליה ההוא מיעוטא ודו"ק: **ואין מסרטין כו' שנאמר במלואותם כו'** · מלשון שלמות כפרש"י ומליצו לשון זה בכסף מלא יתננה גו' כפרש"י שם: **שמיר זה ברייתו כשעורה ומששת ימי בראשית נברא כו'** · במס' אבות חשיב ליה שמיר בהדי י' דברים שנבראו בע"ש בין השמשות ופי' הרמב"ם דחשיב נפלאות ומופתים שהושמו בטבע הדברים ההם בין השמשות וז"ש הכא שזהו דבר נפלא דבר קטן שברייתו רק כשעורה ואין כל דבר קשה כו' ואין משמרין אותו רק בדבר רך בספוגין כו' שכן הושם דבר נפלא בטבע מששת ימי בראשית ודו"ק: **מאי נופת צופים כו'** · קרא הוא בספר תהלים ומפורש ביה שהוא דבש מתוק כדכתיב ומתוקים מדבש ונופת צופים אלא דהכא הכי קאמר מאי רבותיה וברכותיה דנופת צופים שתלה ביטולה בחורבן המקדש וקאמר סולת שצפה כו' · עיין פרש"י ועי"ל כי הסולת הוא החשוב והגס מן החטים והקמח הוא הדק ממנו כמ"ש מוליאה את הקמח וקולטת את הסולת והוה הסולת על גבי הנפה והקמח למטה ממנו תחתיו וקאמר מתוך שמנונית שבו היה צף שם כאילו הוא דבר לח דומה לעיסה שנילושה בדבש כו' שנראה השומן צף על העיסה ומאן דמפרש ב' ככרות כו' לפרש"י נופת מלשון נוף שבאילן וצופים מל' צף ומאן דמפרש דבש הבא מן ציפיא כו' נראה דדריש נמי נופת מלשון נוף שעל הרוב עושין כוורת שלהן ביערים בנופות האילנות: **בני אדם המזייפין דבריהם כו'** · פרש"י שקרנים והולכי רכיל עכ"ל נראה ששקרנים היו במה שאמרו ועתה לכל אות נפשך גו'

יד יוסף

א תוספתא פט"ו: ב גי' הערוך בשני פי' מן ובשמת בעגלא ערך טן ו': ג נ"ל הצופים וכן משמע בפירוש רש"י וכן אי' בתו"ע: ד ס"א רב יוסף: ה מכשירין פ"ה מ"ט מיר ג ע"א:

חדושי גאונים

מן הסדר · ומפני זה בכל מקום כאשר יגלה הכתוב לומר שסרו מן הש"י אחר אלהי נכר. אמר וזנו אחר אלהי נכר הארץ · ודבר זה בטל את הכל · וכן הכשפים הוא יציאה מן הסדר · כי כל ענין הכישוף שמבטל סדר הטבע · ולכן הזנות והכשפים בטלו הכל · עד שהכל יוצא מסדר וממנהגו של עולם · והמשנה הזאת נזכרו בהם דברים גדולים מאד · אי אפשר לפרש יותר רק תעמוד על הדברים אשר אמרנו איך חורבן ב"ה היה מחסר העולם עד שנמצא חסר בכל · ואי אפשר לפרש יותר · (גלה ישראל):

גאון יעקב

האידנא בחורבן הבית · ופסקה סנהדרין · אז בוודאי עבדינן כר' יוסי · דהאידנא אדם נידון בכל יום · וידוע מה שאמרו ז"ל מפני מה אין ישראל אומרים שירה כו' כי מלך יושב על כסא דין וספרי חיים וספרי כו' הרי בעת הדין אין לשורר כלל · הוא שאמרו משפסקה סנהדרין ואדם נידון בכל יום · בטל השיר שאין לומר שירה לפניו · כי ערבה כל שמחה :

עין יעקב

שלא היה שם רוח הקודש וכל כהן שאינו מדבר ברוח הקודש וכו' ובאמת צ"ע קצת דאע"ג דבסוף פ"ק דיומא אמרינן ה' דברים שהיו בין מקדש ראשון למקדש שני אורים ותומים ורוח הקודש מ"מ לפי סוגיא דהכא משמע אע"פ שאורים ותומים פסקו משמתו נביאים ראשונים דהיינו משחרב מקדש ראשון מ"מ רוח הקודש לא פסק עד שמתו נביאים אחרונים דהיינו חגי זכריה ומלאכי וא"כ אמאי לא שאלו באורים ותומים עד שפסק רוח הקודש לטעם הרמב"ם וי"ל דאגל כהנים לא היה רוח הקודש לפי שנתמנו על ידי ממון כדאי' ביומא דף ט' ע"א ולאו דווקא כל ימי בית שני קאמר דהא היו ג"כ כהנים צדיקים כדאיתא שם ע"ש וצ"ע:

ולר' נחמיה שמיר למה לי. ואע"ג דאית ביה צורך העולם וכדאיתא בגיטין דף ס"ח דתרנגול ברא ממטי ליה לטורי דלית ביה ישוב ומנח ליה אשינא דטורא ובקע טורא

ענף יוסף

משום כינור בשיר לא ישתו יין יימר שכר לשותיו הרי דלא אסר הכתוב רק זמרא דמנא ודוקא על היין ומנלן לגזור שלא לנגן בכלי שיר גם שלא על היין והכתוב אומר בהיפך · שלא לכו אל תשמח ישראל אל גיל וגו' · ואי פירש דבשיר לא ישתו יין קאי למה שנאמר תחלה שבת משוש תופים שבת משוש כנור · גם בקרא זה הו"ל למימר אל תשמח ישראל אל

המתורגמן. א) מאן קריצט ניכט מיט איינעם פעדער מעססער. ב) ווייבע. ג) בליישטענגעל. ד) איינגעפראהרענע. ה) בערגע.

קכח שם פיסקא ופסקו אנשי אמנה · (מאי אנשי אמנה) א"ר יצחק אלו בני אדם המאמינים בהקב"ה · דתניא ר"א הגדול אומר [א]מי שיש לו פת בסלו ואומר מה אוכל למחר אינו אלא מקטני אמנה והיינו דא"ר אלעזר מ"ד (זכריה ד) כי מי בז ליום קטנות מי גרם לצדיקים שיתבזבז שלחנם לע"ל קטנות שהיתה בהם שלא האמינו בהקב"ה · רבא אמר אלו [ב]קטנים בני רשעי ישראל [דף מט ע"א] שמבזבזין דין אביהם לע"ל אומרים לפניו רבש"ע מאחר שאתה עתיד ליפרע מהם למה אתה הקהית שיניהם בהם :

קכט שם א"ר אילעא בר ברכיה אלמלא תפלתו של דוד היו כל ישראל מוכרי רבב שנאמר (תהלים ט) שיתה ה' מורה להם ידעו גוים אנוש המה סלה · ואמר רבי אילעא בר ברכיה אלמלא תפלתו של חבקוק היו שני תלמידי חכמים מתכסים בטלית אחד ועוסקים בתורה שנאמר (חבקוק ג) ה' שמעתי שמעך יראתי ה' פעלך בקרב שנים חייהו אל תקרי בקרב שנים אלא בקירוב שנים · ואמר רבי אילעא

סקרנים, והולכי רכיל] : שמאמינים בהקב"ה · בוטחין בו לוותר ממונס לגוי הידור מלוה ולצדקה ולהוצאות שבתות וימים טובים : שיתבזבז שולחנס לע"ל · שאין מקבלין שכר שלם והכי משמע כי מי בז ליום הבא את הצדיקים : קטנות · קטני אמנה : קטני בני רשעי ישראל · שמתו כשהן קטנים : שמבזבזין דין אביהס · קורעין דין אביהס כשבאין לדונס אומרין לפניו כו' : הקהית שיניהס בס · למה הצבלתס וציערתס עלינו במותינו ונפרעת מהס בחייהס : מוכרי רבב · עניים · רבב הוא דבר מאוס כמו חלב ושומן ונדבק בבגדיהס ונמאסין ואין לך אדם מתעסק בהס אלא עני : שיתה ה' מורה להס · לעיל מיניה כתיב כי לא לנלח ישכח אביון תקות עניים תאבד לעד שיתה ה' מורה להס תן להס מרוות לאותן עניים עושר שיהיו הכותים נוהגים בהס כבוד וידעו הכותים שהס אנוש ואינס אלוהות שאין כל הכבוד וגדולה שלהס : מתכסין בטלית אחד · מרוב עוני : בקרב שניס · אותה פעולה שלך דהיינו ד"ת שהיא בקירוב שניס ששניס לריכין להתקרב כאחד בכסוי אחד : חייהו · רפאהו והרווח להס ותן

ולנו הסגירו ביד המלך ששיה זה שקר כי לא היה זה בידס וק"ק אמאי לא מייתי ר"ל ראיה לדבריו מקרא דכתיב בההוא ענינא גופא דכתיב וישב דוד במדבר זיף גו' ויקומו וילכו זיפה גו' ודו"ק : פסקו אנשי אמנה אר"י אלו בני אדם שהס מאמינים כו'·דעל כרחך לא הוה כהסיא דפרק כל כתבי[א] דפסקו ממנה אנשי אמנה דמסיק התס דהיינו במשא ומתן דזה היה קודס שחרב המקדש כדאמר התס לא חרבה ירושלים אלא על שפסקו וכו' אבל הכא קאמר שאחר שחרב בהמ"ק ורלו שנתמעטה הברכה פסקו אנשי אמנה דהיינו שאין להס בטחון בהקב"ה ליתן לו גם פרנסתו שיש לאדם להאמין שהקב"ה זן את כל העולם מקרני ראמים עד בילי כנים ואין לו לאדם לדאוג על מזונותיו מהיום ליום מחר כי לא תדע מה יולד מחר כדאמרינן [ב]בעירובין שהדואג ע"כ הוא דואג אעולם שאינו שלו ובמתני' מייתי לה מקרא הושיעה ה' כי גמר חסיד כי פסו אמונים וגו' כי זה ודאי מדת חסידות שיש לו בטחון אבל בלדיקים שאינם במדרגה זו קאמר מי גרם להס שיתבזבז שלחנס כו' כההיא עובדא דר' חנינא בן דוסא[ג] דיהבי ליה חד כרעא דפתורא כו' וחזא בחלמא דלדיקי אכלי אפתורא דדהבא דתלתא כרעי ואיהו אפתורא דתרתי כרעי כו' בעי רחמי ושקלוהו ע"ש ורבא דקאמר אלו קטני כו' שמבזבזין דין אביהס לעתיד כו' כ"ל לפי פרש"י דכה"ג נאמר דהבנים מתרעמין על דין שמים בעוה"ז כמ"ש ביחזקאל מה לכם אתם מושלים וגו' אבות יאכלו בוסר ושיני בנים תקהינה ר"ל שהאבות היו חוטאים והבנים לוקים כה"ג אמר כאן שהאבות מתרעמים על דינס לבזבז ולקרוע אותו לעתיד שאם אתה עתיד ליפרע מהס למה הקהית שיניהם בעוה"ז שיהיו לוקים בעון בניהם הקטנים ודו"ק : א"ר אילעא בר ברכיה כו' היו כל ישראל מוכרי רבב כו'· לפי פי' רש"י אין שייכות כאן לכל המאמרים דרבי אילעא ובערוך פי' רבב פסולת של שעוה הוא ומפני שהזכיר שניטל נופת צופים בא להודיע שלא נשאר להם אלא פסולת של שעוה כו' עכ"ל ע"ש ודרש מורה מלשון מרוות כפרש"י וכה"ג דרשו ומורה לא יעלה על ראשו דגבי שמשון ושמואל עיין בחידושינו בסוף מסכת נזיר ע"ש : אלמלא תפלתו של חבקוק היו ב' ת"ח מתכסין כו' ·

[א]מהרש"א ד"ה פסקו · דפ' כל כתבי (שבת קי"ט ע"ב) : [ב] בא"ד כדאמרי' (ביבמות סג ע"ב וסנהדרין ק ע"ב) : [ג] שם בא"ד כההיא עובדא דר"ח ב"ד (תענית כה ע"א) :

יד יוסף
א מכילתא פסוק דבר יום ביומו זהר סדר בשלח דף סב : ב עיין קהלת רבה ריש פרשה ד וזהר משפטים דף קיג :

עיני יצחק
ר"א הגדול אומר מי שיש לו פת בסלו ואומר מה אוכל למחר אינו אלא מקטני אמנה·לכאורה הי' לו לומר ודואג מה אוכל למחר ולא לשון אמירה שהרי גם המתבשב אסורה לדעתו · גם זה סותר למחז"ל והיו חייך תלוים לך מנגד זה מי שיש לו תבואה לשנה גם לשון פת בסלו בכל הש"ס משמע שיש לו פת מוכן לכמה ימים ולא ליום אחד בלבד כמו שמורגל בש"ס לומר אינו דומה מי שיש לו פת בסלו וכו' · ונראה לפרש היפך הנראה מפשוטו והיינו מי שזוכה לעושר ונכסים ויש לו כמה שדות וכרמים ואסף בגרנו כמה תבואות (ויש לו פת בסלו) שהכין לעצמו על שנה או על יותר וכל כך הוא בטוח בעשרו עד (ואומר מה אוכל למחר) והיינו שיאמר ויסדר היום מה שיאכל למחר ולאחר כמה חדשים כאילו הוא יודע בוודאי שיהיה אז וגם כאילו הוא בטוח שתתקיים רכושו ותבואתו בזמן ההיא כי לדעתו כבר מסר הקב"ה לידו טובו ואין להקב"ה על זה שום ממשלה (הרי זה מקטני אמנה) שאין זה קרוי מאמין להקב"ה אחר שלדעתו כבר נתן לו הקב"ה בידו ומה יש לו להאמין עוד בו ית"ש · אכן באמת לריך כל אדם

עיון יעקב
ומייתי בזרא דאילנא ושדיההס והוי ישוב מ"מ מקשה שפיר מדקאמרינן משחרב המקדש בטל השמיר מכלל דאית בהו לורך גבוה ולורך המקדש להכי מקשה שפיר ל"ל וא"ת מנלן כלל דהיה שמיר בעולם וי"ל דיש לו סמך מהמקרא ביחזקאל ג' כשמיר חזק מצור : מאי אנשי אמנה . כלומר היאך תלה בחורבן בהמ"ק שלכך פסקו אנשי אמנה אלא ודאי שקאי על אנשים שאינם בוטחין בהקב"ה על מזונותיהן לפי שמשחרב בהמ"ק אין הגשמים יורדין מאולר הטוב ופסק הטוב והברכה לפיכך מקמלין בענין המלות והלדקה ואינם בוטחים בהקב"ה שזן את הכל (ובפרק קמא דתענית אמרינן אין הגשמים יורדין אלא בשביל בעלי אמנה שנאמר אמת מארץ תלמח ולדק משמים נשקף לכך כשחרב בהמ"ק שפסקו אנשי אמנה אין הגשמים יורדין מאולר הטוב) ואין זה סותר למה דאיתא ביומא ריש פרק י"ה שאלו תלמידיו את רשב"י מפני מה לא ירד המן לישראל פעם אחת בשנה אמר להם כדי שידאג כל אחד מישראל ויאמר שמא למחר לא ירד המן ומתים ברעב נמלא כולם מכוונים לבס לאביהם שבשמים ע"כ היינו שע"י דאגה זו יבוא ויכוין לבו לשמים שיזונו משא"כ הכא קאמר שאלו אין בוטחין בהקב"ה רק שע"י דאגה זו מקמלין ומונעין מהלדקה והמלות :

הרי"ף
פעלך בקרב שנים א"ת בקרב שנים אלא בקירוב שנים. נראה דהוקשה לו בכתוב כפי פשוטו בקרב שנים דמשמע באורך השנים חייהו והפרש ממנו מעט מעט ולא בבת אחת מאי בקרב הול"ל ברוב שנים חייהו אלא לדרוש פעלך שהוא בקירוב ב' אנשים בטלית

אלמלא תפלתו של דוד היו כל ישראל מוכרי רבב . וכה"ג מלינו בילקוט תהלים ק"ח בשם פסיקתא אמר דוד רבש"ע למה כל דרתים לך מסכן ועובריהן עתירן ע"ש: אלמלא תפלתו של חבקוק היו שני ת"ח מתכסים בטלית אחד שנאמר ה' שמעתי שמעך יראתי וגו'. ע"ד הדרש נראה לפי דאיתא בילקוט שם בחבקוק על פסוק זה

ענף יוסף
אל גיל כעמים על היין · ומדסתם סתים אל תשמח ישראל ולא הזכיר יין שמעינן דקרא דישעיה תרתי מילי קאמר שבת משום תופים שבת משום כינור מכל וכל ואפילו שלא על

עץ יוסף
קכח מי שיש לו פת בסלו כו' · במכילתא אי' דבר יום ביומו מי שברא יום ברא פרנסתו מכאן היה ר"א המודעי אומר כל מי שיש לו מה יאכל היום ואומר מה אוכל למחר הרי זה מחוסר אמנה ע"כ · ור"ל ס"ל מדכתיב יום ביומו שמעינן שלא ילקטו מהיום למחר · ומדכתיב דבר יום ביומו דתיבת דבר הוא מיותר שמעינן שילקטו דבר יום מה ששייך ליומו · שפרנסת כל יום נברא עם יומו · ולכך אין לאדם לדאוג · אלא ישים הבטחתו בהקב"ה שברא היום והוא יתן פרנסתו · ולכך מי שיש לו פת בסלו כו' : אינו אלא מקטני אמנה · ובריש מגילת אסתר אי' שיש לקנות תבואה לשנים הרבה מפני פחד הרעב ע"ש מה שכתבתי : שיתבזבז שולחנס לעתיד לבא · שאין מקבלין שכר שלם (והוא ע"ד שאמרו אגל רחב"ד בשעה שירד לו מן השמים · שנחסר לו רגל אחד משלחנו · כי כל אשר יתמלאו מטוב העולם · נחסר להם שמה) והכי משמע כי מי בז ליום הבא אל הלדיקים · קטנות קטנן אמנה (אבל הבוטחים בה' באמת אינו נחשב להם שום חסרון פה בעולם כמ"ש ודורשי ה' לא יחסרו · משום כל טוב · שכל מה שמגיע להם פה בעוה"ז הכל טוב להם · כי כל מאוויים רק בשולחן העתיד להיות · לא בתאוות עה"ז) : שמבזבזין דין אביהם לע"ל · ר"ל שיהיו מתרעמים על הקב"ה על שיסי' נעשה דין באביהם על חטאם · ואומרים לפניו רבש"ע מאחר שאתה עתיד ליפרע מהם מאבותינו· למה אתה הקהית שיניהם בם פי' למה הצבלתם וצערתם עלינו במותינו ונפרעת מהם בחייהם וזה מכוון למה דאי' בקהלת רבה פ"ד סימן א' וז"ל הקטנים הנגנזין בחייהן בעון אבותם בעוה"ז · לעתיד לבא הן עומדים בלד חבורה של לדיקים ואבותיהם בלד חבורה של רשעים · והם אומרים לפניו רבש"ע כלום מתנו אלא בעון אבותינו יבואו אבותינו בזכיותינו כו' ע"ש · ואף שהקרא כי מי בז וגו' מדבר שמה בבנין הבית מרמז גם זאת כי מי בז ליום קטנות · מה שנדמה בעיני האדם לעול כפי ההשקפה הראשונה שימותו הקטנים בני הרשעים בשביל עון אביהם אף שאביהם יענשו אח"כ בעונם · ויש להם לער מזה כי נדמה להם לעול משפט זה· הנה ישמחו אז כאשר יראו את האבן המשקולת ביד המשיח הבא מזרע זרובבל המייסד את הבית שבעה אלה · השמחות האלה שישמחו אז כשיראו הדין הגדול בעת התחי' ושהכל בלדק ובמשפט · תהיה שבעה בערך התוגה והלער שהיה לשעבר להם ממשפט הקטנים·כי אז יבין שעיני ה' המה המשוטטות ולא יחשוב עוד רע על ההשגחה העליונה · וכדאי' בקהלת רבה שם שהקב"ה השיב להם אבותיכם חטאו מאחריכם והטאתיהם מלמדין קטרוג · עד שאליהו ילמדם טענה ועל טענה זו יאמר להם הקב"ה יפה נמדתם סנגוריא יבואו אללכם ע"ש : קכט שיתה ה' מורה להם ;

בר ברכיה *שני ת"ח המהלכים בדרך ואין בינידם ד"ת ראויין לישרף שנאמר (מ"ב ב) ויהי המה הולכים הלוך ודבר והנה רכב אש וסוסי אש ויפרידו בין שניהם ויעל אליהו בסערה השמים וגו' טעמא דאיכא דבור הא ליכא דבור ראויין לישרף · וא"ר אילעא בר ברכיה שני ת"ח הדרין בעיר אחת ואין נוחין זה לזה בהלכה אחד מת ואחד גולה שנאמר (דברים ד) לנוס שמה רוצח אשר ירצח את רעהו בבלי דעת ואין דעת אלא תורה שנאמר (הושע ד) נדמו עמי מבלי הדעת · א"ר יהודה בריה דרבי חייא כל העוסק בתורה מתוך דוחק תפלתו נשמעת שנאמר (ישעיה ל) כי עם בציון ישב בירושלם בכו לא תבכה חנון יחנך לקול זעקך וגו' וכתיב בתריה (שם) ונתן לכם ה' לחם צר ומים לחץ *) רבי אחא בר חנינא אומר אף אין הפרגוד ננעל לפניו שנאמר (שם) ולא יכנף עוד מוריך

*) עי' הגי' בגמ'.

רש"י

לכס חיותס : המה הולכים הלוך ודבר · בד"ת ובאליהו ואלישע כתיב : ראויין לישרף · שעל מנת כן בא רכב אש עליהם : אחד מת · ע"י חבירו שהרגו בשוגג : ואחד גולה · לערי מקלט וא"כ מיתה סימן למיתה וגלות סימן לגלות שאחד מת ואחד גולה : בבלי דעת · על שלא היה להם דעת להיות מלמדים זה את זה ולמדין זה מזה : נדמו עמי · סיפא דקרא ותשכח תורת אלהיך : כי עם בציון ישב · אלו יושבי ישיבת תורה וסיפא דקרא חנון יחנך לקול זעקך : לחם צר · במי הכתוב מדבר במי שמזונותיו קשין עליו ואעפ"כ יושב ועוסק בתורה : והיו עיניך רואות וגו' · בתריה כתיב לא יכנף וגו' : פרגוד · מחילה : לא יכנף · לא יתכסה ממך בכנף בגדו

מהרש"א

דתפלתו של דוד כדלעיל לא הועילה אלא למתעסקים במשא ומתן שלא יהיו מתעסקים בדבר שפל כמו רבב אלא בעסק חשוב שירויח בו אבל הת"ח שאין לו רק עסק התורה לא הועילה תפלתו שאין לו עסק משא ומתן שירויח בו עד שבא חבקוק והתפלל עליהם ואמר ה' שמעתי שמעך היא קבלת התורה שהיא שמיעה שכלית כדאמרינן נעשה קודם לנשמע כמלאכים שנאמר בהם עושי דברו לשמוע בקול גו' אבל יראתי ה' פעלך שהוא פעולת העוהם של עוני שבת"ח שבקירוב שנים בטלית אחד חייהו כפרש"י מלשון מחיה או פי' חייהו ממש מסכנת חולי בעלי ראתן כדאמרינן בס"פ המדיר דריב"ל הוה מכריך בהו ועסק בתורה דאגוני מגנא והיינו דמסיים בתפלתו בהאי קרא ברוגז רחם תזכור וק"ל : ב' ת"ח כו' שנאמר ויהי המה הולכים הלוך ודבר גו'· מלשון כפול הולכים הלוך דרשו שהיו עוסקים בעומקה של הלכה כך נראה מפרש"י פ"ק דתענית [א] ובמדרש ילקוט ודבר אין דבור אלא תורה שנאמר הלא כה דברי כאש ע"ש : וקאמר טעמא דאיכא דבור הא ליכא דבור ראוין לישרף· נראה דאסיפא דקרא סמיך דכתיב והנה רכב אש וסוסי אש ויפרידו בין שניהם ר"ל שהיו נפרדים זה מזה בלי היזק משריפת האש הבא ביניהם ולולא הדבור לא היו נפרדין כך בלי היזק מן האש שבא בין שניהם וק"ל : ב' ת"ח הדרין כו' אשר ירצח את רעהו בבלי דעת כו' אלא תורה כו'· מדשינה למכתב לשון בלי דעת במקום שגגה דכתיב בפרשת מסעי לנוס שמה כל מכה נפש בשגגה דריש ליה בלי דעת התורה ועל כוונה זו נסמך וזאת התורה אשר שם משה גו' לפרשה זו ואת גולן בבשן למנשי וזאת התורה גו' דכיון דאחד מהם שהיה לו ללמוד ממנו ולא למד עכשיו שאין לו ממי ללמוד אמרינן בו הוי גולה למקום תורה וק"ל : כל ת"ח כו' שנאמר כי עם בציון ישב בירושלים וכו' · עיין פרש"י ועי"ל דהיינו בציון היינו בירושלים וע"כ דרשו מיניה בציון הם הת"ח המצויינים בהלכה ואמר דתפלתו נשמעת גם לאחר חורבן בהמ"ק דננעלו שערי תפלה שנאמר שתם תפלתי ומשום דאמרינן פ' הזהב [ב] דשערי דמעה לא ננעלו אמר בכאן בכו לא תבכה ואין כאן דמעה ואעפ"כ תהיה תפלתך נשמעת בזכות זה שאתה לומד תורה מתוך הדחק · ואמר משביעין אותו מזיו כו' · היינו שמגלה הקב"ה לו רזי תורה דהיינו עיניך רואות את מוריך הוא הקב"ה המלמדך להועיל כפרש"י בספר ישעיה · ואמר אף אין הפרגוד ננעל כו' ·

הרי"ף

בטלית אחת ומתמת עוני חייהו ותן להם הנאה והרווחה לעסוק בתורה : ב' ת"ח המהלכים בדרך כו' . נראה דדוקא נקט שני ת"ח שיודעין ד"ת ואינם עוסקים בה ראויים לישרף לפי שהתורה היא אש דת שנאמר הלא כה דברי כאש וכיון שאינם עוסקים בה תבא האש ותאכלם וכן מצינו באליהו ובאלישע שהיו שניהם ת"ח ובהיותם הולכים בדרך היו עוסקים בד"ת דכתיב הלוך ודבר וכיון שאמר והמה הולכים למה חזר לומר הלוך ודבר דמספיק לומר המה הולכים ומדברים אלא לרמוז שהילוך ודבר שההילוך היה מגד הדיבור שאל"כ היה האש שורפם ולא היה בהם כח להלוך אלא מגד הדיבור של ד"ת היה ההילוך וכיון שהיו עוסקים בד"ת שנמשלה כאש לכך והנה רכב אש הנעשה מד"ת הפריד בין שניהם ויעל אליהו השמימה ואלישע נשאר בקיומו הא ליכא דיבור ראוים לישרף ויש לרמוז עוד הלוך ודבר מלשון הלכה שהיה דיבורם בדבר הלכה וקרוב לזה פי' בספר כלי יקר : כל העוסק בתורה מתוך הדוחק כו'· נראה דדריש מ"ד כי עם בציון ישב בירושלם כתיב ציון וירושלים ועוד דהיל"ל כי עם בציון ובירושלים ישב למה הפסיק ביניהם אלא הכוונה לרמוז כי עם בציון הם מצויינים בד"ת ובהלכה והם בציון ובדוחק ישב בירושלים בוכים מתוך דוחקם ועוסקים בד"ת חנון יחנך לקול זעקך כשמעתו הקב"ה תפלתו ענך : ר' אחא אמר אף הפרגוד אינו ננעל בפניו . שאינה נשמעת תפלתו מאחורי הפרגוד אלא מתוך הפרגוד

מרפא לשון לכך יביא ב' צפרים האחת שוחט כנגד יצה"ר של לה"ר ובעון ביטול תורה שולח אחת כדאמרינן הוי גולה למקום תורה אלו ת"ח שמכתתין רגליהם מעיר לעיר ומה"ט אמרינן שני ת"ח שאין נוחין זה לזה בהלכה אחד מת ואחד גולה שהם כשני צפרין כיון שבודאי מה"ע אין נוחין זה לזה בעון לשה"ר שביניהם ועוד י"ל הא דנענשו בעונשים אלו ע"ד דאיתא ביומא פ' בא לו דף ע"ב אמר ריב"ל מ"ד וזאת התורה אשר שם משה זכה נעשית לו סם חיים לא זכה נעשה סם מיתה ופי' הריטב"א שם פי' כשהוא שונה שלא לשמה להתגדל ולהתגדר ע"ש ואיתא בגמרא דמכות פ"ב דף י' אמר ר' יוחנן מניין לדברי תורה שהן קולט'ן דכתיב את בצר במדבר וכתיב בתריה וזאת התורה אבע"א מהי קולטין קולטין ממלאך המות ע"כ וזה דוקא בלומד לשמה כמו משה כדקאמר וזאת התורה אשר שם משה מש"כ אם אינם נוחין זה לזה בהלכה נמצא שאינם זוכין א"כ אין התורה קולטת כלל לא ממלאך המות ולא מגלות לכך אחד מת ואחד גולה אך אכתי תקשה קצת איך נדקו משפטי ה' כיון ששניהם חטאו בדימוס אחד למה זה מת וזה גולה וכי משוא פנים יש בדבר י"ל לפי שמסתמא אחד גדול מחבירו לכן יש חילוק בעונשין ועו"ד הפשט י"ל דאיתא בגמרא דר"ה סוף פ' אין מכירין אחרי הדור שגדולים נשמעין לקטנים כשאו הקטנים ק"ו בעצמן ע"כ ואיתא בבראשית רבה פ' כ"ב סימן כ"ו ר"ג אומר לא כדינו של רצחנים דינו של קין קין הרג ולא היה לו ממי ללמוד לכך נגזר עליו גלות ובזה מתורץ דשני ת"ח אלו שאינן נוחין זה לזה בהלכה מסתמא אחד מהם גדול מחברו כי אי אפשר לצמצם א"כ אותו הגדול שאינו נות להקטן כי לומד להתגדל ומונע בר מהקטן נעשה לו התורה סמא דמותא כדלעיל והקטן שלא היה לו ממי ללמוד ק"ו מהגדול לכן לא נענש רק בדין הקל שהוא גלות ואפשר שזה כוונת המדרש משפטי ה' אמת לדקו יחדו מק"ו כלומר דלא תקשה לך מפני מה נשתנה שזה מת וזה גולה לכך קאמר מק"ו שזה לא היה יכול ללמוד שק"ו מהגדול והדמיון הוא ג"כ בקין והבל שאחד מת ואחד גולה ועיין בחדושינו בפ"ב דמכות דף ט' בדרך אחר : כל העוסק בתורה מתוך דוחק תפלתו נשמעת · הוא מדה כנגד מדה כי המסיר אזנו משמוע תורה גם תפלתו תועבה וזה שאינו מסיר אזנו

עיון יעקב

בשם אגדות שמואל ה' שמעתי שמעך יראתי אברהם עשה רצונך ונתת לו בן למאה שנים אחאב רשע הוליד ע' בנים שרה נתת בן לתשעים שנה איזבל הולידה ע' בנים ע"ש ואח"כ מכח קושיות אלו מוכח דבני חיי ומזוני לאו בזכותא תליא מילתא רק במזלא לכן התפלל בקרב שנים חייהו שלא יהא מתכסים בטלית אחד כי בל"ז לא היה צריך להתפלל כי בודאי ע"י זכות התורה יהיו נכסיהן מצליחין מאח"כ עכשיו מוכח דלאו בזכותא תליא מילתא לכן התפלל ע"ז שלא יהיו צריכין להתכסה בטלית אחד : ראויין לישרף · מהרש"א בפ"ק דתענית מקשה מאי דאיתא בפ"ג דאבות המהלך בדרך יחידי ומפנה לבו לבטלה מתחייב בנפשו ע"ש ובאמת לק"מ דהכא שמהלך בשנים שאין כאן מקום סכנה אמרינן דראוין לישרף אי לא עוסקין בתורה להגין עליהם כדכתיב והנה רכב אש כלומר כיון שבלא"ה היה שם סוס ורכב אש להפרידם היו נשרפין אם לא היו עוסקים בתורה שאש אוכלה אש אבל מ"מ אינם מתחייבין בנפשן שדרך חברים ורעים לספר זה עם זה דברים בטילים ג"כ משא"כ באחד שהולך ומתבודד ראוי להיות מחשבת לבו לד"ת ולא לדברים בטילים בפרט שהוא בסכנת הדרך ביחידי לכך מתחייב בנפשו על שמפנה לבו לבטלה : שני ת"ח הדרין בעיר אחת ואין נוחין זה לזה בהלכה א' מת וא' גולה · וזה כוונת הש"ס בערכין דף ט"ז אר"י בן לוי מה נשתנה מצורע שאמרה תורה יביא שתי צפרים לטהרתו הוא עשה מעשה פטיט הכוונה לפי שעובר שני עבירות שדיבר לשון הרע וביטול תורה כי עץ חיים

עץ יוסף

לעיל מיניה כתיב כי לא לנצח ישכח אביון תקות עניים תאבד לעד שיתה ה' מורה להם תן להם מרות לאותן עניים עושר שיהיו הפריצים נוהגים להם כבוד וידעו הפריצים שהם אנוש ואינם אלהות שאין כל הכבוד וגדולה שלהם :

ענף יוסף

היין · ודייק תיבת שבת דמורה מכל וכל · שנית בשיר לא ישתו יין הזכיר דוקא על היין דמיירי בזמרא דפומא · שלא שבת לגמרי רק על היין · וקרא דאל תשמח גילה לנו פי' דבשיר לא ישתו יין דמיירי בזמרא דפומא על היין דוקא · ויפה עשה הרמב"ם שכתב

שנאמר לנוס שמה רוצח אשר ירצח את רעהו בבלי דעת כו' · ר"ל מדשינה למכתב בלי דעת במקום שגגה דכתיב בפרשת מסעי לנוס שמה כל מכה נפש בשגגה · דריש ליה בלי דעת התורה · על שלא היה להם דעת להיות מלמדים זה את זה ולמדין זה מזה : כי עם בציון ישב · אלו יושבי ישיבת תורה · וסיפא דקרא

[א] מהרש"א ד"ה שני ת"ח · פ"ק דתענית (י ע"ב) : [ב] שם ד"ה כל ת"ח · פרק הזהב (ב"מ נט ע"א) :

יד יוסף

א תענית י ע"ב :

חדושי גאונים

א"ר חייא כל ת"ח העוסק בתורה מתוך הדחק תפלתו נשמעת וכו' ר' אבהו אומר אף משביעין אותו וכו' ר' אחא בר חנינא אומר וכו' · אפשר"פ ר' חייא אמר שהאיש הנותן שכלו ונפשו אחר המושכלות ודוחקי החומר אינם מונעים ומעיקים לו כלל זה בלי ספק מרוב דבקותו יהיה תפלתו נשמעת להנצל מכל צריו ואויביו כי

עיני יצחק

להאמין שנשמתו וכל רכושו הוא בידו ית"ש בכל רגע וכמחז"ל על כל נשימה ונשימה תהלל יה ואין לאדם לסדר מאכלו היום מה שיאכל לעתים רחוקים · (והיינו דאר"א מ"ד כי מי בז ליום קטנות מי גרם לצדיקים שיתבזבז שולחנם לע"ל קטנות שהי' בהם וכו') ר"ל לכך יענשו בעוה"ב שלא יבטיחו אותם בחלקם לאלופין רק כל יום ויום יראהם להם כאילו שולחנם נתבזבז ונפסק שלא יהיו בטוחים בטובם תמיד · וזה יהיה עונשם על מה שהיו בטוחים בעברם בחייהם והיו מסדרים היום מה שיאכלו לזמן רחוק · ולכך לא יזכו להיות בטוחים בחלקם בעוה"ב אבל הצדיקים שאינם בטוחים בחייהם לא ולא בעברם רק מאמינים בה' ומתפללים אליו כל שעה שיקיים חיותם ורכושם הם יזכו שיהיו בטוחים בחלקם בעוה"ב שכולו טוב וכולו ארוך והמאמר מבואר מעצמו שלכך יתבזבז שולחנם בעוה"ב ע"י שהיו מקטני אמנה בעוה"ז ודו"ק :

ר' אבהו אמר (אף זוכה ומתקבל פני) [משביעין אותו מזיו] שכינה שנאמר (שם) והיו עיניך רואות את מוריך:

קל שם פיסקא אאין יום שאין בו קללה וכו' · אמר רבא כל יום ויום מרובה קללתו משל חבירו שנאמר (דברים כח) בבקר תאמר מי יתן ערב ובערב תאמר מי יתן בקר הי בקר אילימא בקר דלמחר מי ידע מאי הוי אלא דחליף ואזיל ואלא עלמא אמאי קא מוקים אקידושא דסדרא ואיהא שמיה רבא דאגדתא שנאמר (איוב י) ארץ עיפתה כמו אופל צלמות ולא סדרים ותופע כמו אופל הא יש סדרים תופיע מאופל:

[פיסקא] ולא ירד טל לברכה וניטל טעם הפירות · תניא בר"ש בן אלעזר אומר טהרה בטלה טעם הפירות וריחם מעשר ביטל שומן דגן רב הונא אשכח תמרתא דהנוניתא כרכה בסודריה אתא רבה בריה אמר ליה קא מורחנא מינך ריחא דהנוניתא א"ל בני טהרה יש בך יהבה

רש"י

ומחילתו: דלמחר · מי יתן שיבא יום: מי ידע · אם ייטב מן הלילה: אלא דחליף · מי יתן והיה זה (כליל) [יום הבא כזה] שעבר: ואלא עלמא אמאי קיים · מאחר שהקללה הולכת ורבה: אקידושא דסידרא · סדר קדושה שלא תקנוה אלא שיהו כל ישראל עוסקין בתורה בכל יום דבר מועט שאומרים קרייתו ותרגומו והם כעוסקים בתורה וכיון שנהג בכל ישראל בתלמידים ובעמי הארץ ויש כאן שתים תלמוד תורה וקדושת השם חביב הוא · וכן אמן יהא שמיה רבה מברך שעונין אחר ההגדה שהדרשן דורש ברבים בכל שבת היו נוהגין כן ושם היו נקבצים כל העם לשמוע שאינו יום של מלאכה ויש כאן תורה וקדושת השם: סדרים · סדרי פרשיות [דתורה]: טהרה · שפסקה מישראל: בטלה טעם הפירות וריחם · שמתוך שהם טהורים ונוהגים בטהרה אף הקדוש ב"ה מטהר פירות מטעם רע וריח רע: מעשר ביטל שומן דגן · בעון פיסוק מעשרות פסק שומן הדגן כשמו של מעשר דאיקרי חלב כדכתיב כל חלב יצהר וגו': דהינוניתא · שמנה ויש בה ריח טוב ומין תמרים הוא לעלמן: טהרה יש בך · לפיכך מריחה לך ולא

מהרש"א

בפ' הזהב פרש"י פרגוד מחילה שבין שכינה לצבא מרום עכ"ל וחשיב שם שלשה דברים אין הפרגוד ננעל בפניהם היינו בשלשה עבירות אונאה וגזל וע"ז שאינו ננעל מלראות מעשיהם הרעים לענוש אותם ע"כ אבל הך דהכא לא חשיב התם דלמעליותא קאמר הכא דאינו ננעל הפרגוד מלהשגיח עליו לטובה וק"ל:

אמר רבא כל יום כו' הי בקר אילימא בקר דלמחר כו' · יש לדקדק אמאי לא דקדק כן רבא ברישא דקרא דכתיב בבקר תאמר מי יתן ערב הי ערב אילימא דלמחר מי ידע כו' ויש לפרש בזה עפמ"ש בס"פ בתרא דשבת [א] דמזל יומא גרים ובא רבא לפרש טעם המשנה דאין יום שאין בו קללה כו' דבקרא מפורש דבכל יום קללתו מרובה מחבירו שאע"פ שיש יום דיום שלאחריו יש לו מזל טוב יותר משלפניו מ"מ קללתו מרובה מחבירו מיום שחרב בהמ"ק ומייתי מקרא שנאמר בבקר תאמר מי וגו' דמרישא דקרא ליכא ראיה דאימא דמי יתן ערב דלמחר ומצפה ומקוה למזל יום אחר שיתחיל בערב אבל גבי ערב מי יתן בקר שפיר קא קשיא ליה כיון דערב ובקר שאחריו מזל יום אחד הוא מי ידע מאי הוה וקאמר אלא דחליף דמזל הבא בכל יום יתהפך לרעה יותר מיום שלפניו וקאמר דא"כ הוא עלמא אמאי קאי לבטל קלת רוע המזל של כל יום המתרבה תמיד · ואמר אקידושא דסידרא ואיהא שמיה רבא דאגדתא · דהיינו תרתי שנאמרו בלשון תרגום שיבין בו גם ע"ה לקדושת ש"ש ולמוד תורה ומייתי לה מדרש מקרא דכתיב ארץ עיפתה כמו אופל גו' שרמז בזה חורבן בהמ"ק וגלות ישראל כמ"ש בתוכחה והיית ממשש בצהרים כאשר ימשש העור באפילה והיינו ארץ שהיא א"י היא בעיפתה וצהרים כמו באופל ומיום שנתהוה זה היה צלמות וקללה בעולם ואין העולם מתקיים בלא סדרים דהיינו ב' סדרים סדר קדושה וסדר פרשת התורה כפרש"י ודו"ק: טהרה בטלה טעם וריח כו' · טהרה הוא דבר רוחני בטלה טעם וריח שהוא דבר רוחני כמ"ש [ב] כל הנשמה תהלל יה איזו דבר שהנשמה נהנה ממנו הוי אומר זה הריח וזה שאמר לו טהרה יש בך כמ"ש נשמה שנתת בי טהורה היא כו' ומעשר שהוא דבר גופני ויש בו ממש בטלה שומן הדבר שיש בו ג"כ ממשות: תמרתא דהנוניתא כו' · עיין פרש"י כאן ובערוך [ערך הן ג'] פי' שיש להם ריח יפה

הרי"ף

הספרגוד: ר' אבהו אמר אף זוכה להקביל פני שכינה. ועין בעין יחזה גאות עיניך רואות את מוריך כדכתיב אשבעה בהקיץ תמונתך: סליקא לה מסכת סוטה

עיון יעקב

משמוע תורה אף בתוך דוחקו תפלתו נשמעת ג"כ וכה"ג מלינו גבי ר' חנינא בן דוסא שהיה ניזון בצער ובדוחק כדאמרינן כל העולם כולו ניזון בשביל חנינא בני וחנינא בני די לו בקב חרובין מע"ש לע"ש ואמרינן בברכות דף ל"ד שר' חנינא התפלל על החולאים ומיד נתקבלה תפלתו עד שאמרינן עליו ביומא דף נ"ג שבטל תפלתו לתפלת כהן גדול והא תשיבני מהא דאמרה אשתו של ריב"ז לריב"ז על ר' חנינא וכי הוא גדול ממך א"ל הוא דומה כעבד לפני מלך ואני כשר לפני המלך ולא השיב לה לפי שלמד מתוך דוחק י"ל דהאמת כן השיב לה שהוא כעבד לפני המלך שיש לו פרנסתו בצמצום ואינו עובד לקבל פרס הרבה משא"כ ריב"ז הוא כשר לפני מלך שעובד למלך ויש לו שכר הרבה ופרנסתו בריוח על כן אין תפלתו נשמעת כל כך: אף זוכה ומקבל פני שכינה קאמר שהשכינה שורה עליו כי אין השכינה שורה אלא על גבור חכם ועשיר אך שמקבל פני שכינה כי ד' כתות אין מקבלין פני שכינה כדלעיל דף מ"ב אותן שמטמאין הלשון כת לצים וכת שקרים וכו' משא"כ זה שלומד תורה אפילו מתוך דוחק ותורה עץ חיים מרפא לשון לכן זוכה ומקבל פני שכינה לעתיד:

הי בקר אילימא בקר דלמחר וכו' · עיין במהרש"א שמדקדק כי אמאי לא מדייק כן מרישא דקרא הי ערב ע"ש ועי"ל דעל רישא דקרא י"ל דניחא ליה ערב דלהכא כי לא איברא לילה אלא לשינתא ובעל יסורים יש לו מנוחה בשעת השינה כאשר אמר איוב ישנתי אז ינוח לי ועי"ל דלעולם ערב דאתמול קאמר היינו קודם התחלת הקללה עדיין שום קללה ולעולם שאין כל יום קללתו מרובה מחברתה לכן מקשה מסיפא דקרא שכבר התחילה הקללה: טהרה בטלה טעם וריח הפירות · עיין ברש"י ומהרש"א ועי"ל דפירות שיש בהם טעם וריח הם גורמין טומאת קרי ומה"ט קחשיב בפ"ק דיומא דף י"ח דאשון שבראשון שלא היו מאכילין לכה"ג אתרוג שיש בו טעם וריח לפי שמרבה טומאה ולפי שבטלה טהרה מה"ט בטל טעם וריח הפירות שגורמין טומאה: ומעשר ביטל שומן הדגן · פרש"י כשמו של מעשר דאקרי חלב כדכתיב כל חלב יצהר ול"ע דהאי כל חלב יצהר

ענף יוסף

ואפילו שירה בפה על היין אסורה שנאמר בשיר לא ישתו יין דמהכא דייקינן דשירה בפה על היין אסירא · ומתני' לא חש להביא קרא דאל תשמח דמגופיה דקרא שמעת לה שהתחיל שבת משום תופים משום כינור דמורה דשבת לגמרי · ושייס בשיר לא ישתו יין דמורה דשיר איכא וביין אסור · וקא אמרת דשבת מכל וכל · ומוכרחים לומר דתופים וכינור דהוה זמרא דמנא שבת לגמרי · ובשיר דמורה דשיר איכא ויין ליכא מיירי בזמרא דפומא · מש"ה מסתם כתומי בטל השיר מבית המשתאות דהיינו על היין שנאמר בשיר לא ישתו יין ובשקים לקרא דאיתו דחיק ומוקם אנפשיה דתרי מילי קאמר · ובשיר לא ישתו יין איירי בזמרא דפומא (שבות יעקב):

עין יוסף

דקרא חנון יחנך לקול זעקך · וכתיב בתריה ונתן ה' לכם לחם צר ומים לחץ: במי הכתוב מדבר במי שמזונותיו קשין עליו ואעפ"כ יושב ועוסק בתורה:

קל הי בקר · הנה הש"ס הקשה מסיפיה דקרא הי בקר · ולא אמר הי ערב דשייך לרישיה דקרא בבקר תאמר מי יתן ערב · יש לומר דברישא דקרא ה"א דה"ט ששואל מי יתן ערב לפי שדרך העבדים לנוח בלילה · משא"כ בערב ששואל מי יתן בקר דלמחר מי יתן שיבא יום · מי ידע אם יוטב מן הלילה · אלא דחליף מי יתן והיה זה כיום דחליף · והשתא סוליה קרא מוקמינן דחליף: וזה שפרש"י אלא דחליף מי יתן והיה זה כליל שעבר · דשייך לרישיה דקרא (ספר ת"ל) · ומהרמ"ג תירץ דברישיה דקרא לא קשה די"ל דהוא שיקל בערב היסורים ושואל מי יתן ערב · אך מאחר שראה שהכבידו היסורים בערב איך חוזר לשאול בערב מי יתן בקר · מוכרח לפרש בקר שחלף · כוליה קרא מוקמינן דחלף · אי נמי מרישא דקרא לא ילפינן דקללתו מרובה וה"א שהטעם ששואל מי יתן ערב לפי שבא יום אחר ובכל יום יש לו מזל כמ"ש ז"ל עמשה"כ עוד היום בנוב לעמוד · אבל בסיפיה דקרא דשואל מי יתן בקר והכל יום אחד · אם נאמר שהטעם לפי שהבוקר מדת רחמים ראה בבקר של אתמול שלא היו בו רחמים · מוכרח דכוליה קרא גם רישיה בדחליף מדבר עכ"ל: דהנוניתא · שמנה ויש בה ריח טוב ומין תמרים הוא לעצמו (רש"י) והערוך פי' תמרים שיש להם ריח יפה כלומר לכן הן בעלי חן · ספרים אחרים דהינוגיתא פירש שם מקום והתמרים שגדילות שם שמיכות הן הרבה ולפיכך אין משהין אותן לפני שמש: טהרה יש בך · כי באמת הריח נשאר בה בטבע הפנימי · רק שהיא כל כך בהסתר עד שהאדם הגשמי אינו מריח

[א] מהרש"א

[א] מהרש"א ד"ה אמר רבא · בס"פ בתרא דשבת (קנו ע"א): [ב] שם ד"ה טהרה · כמ"ש (ברכות מג ע"ב):

יד יוסף

א תד"א ח"א פ"ח שוח"ט מזמור ז': ב תוספתא פט"ו:

חדושי גאונים

הדבק אינו ירא מהאויבים כמו שאמר כי בי חשק ואפלטהו והראיה שהביא מהפסוק מורה על זה בכו לא תבכה חנון יחנך וכו' שכל זה נאמר על ההנצל מהצרות ור' אבהו הוסיף ואמר כי לא די זה אלא גם ישביעוהו מהטובות המושגות מאתו ית' כמו שאמר והיו עיניך רואות וכו' ור' אחא הוסיף ענין שלישי שוה לכלם כי אין הפרגוד ננעל לפניו ור"ל שלא תשאר שום מחיצה מפסקת בינו ובין הש"ית ודבקותו אחר אשר החומר ודוחקיו לא יוכלו להעיק לו כלל וזהו לא יכנף עוד מוריך כפי שתוף שם כנף שכת' הרב המורה י"ש: (לחם שלמה):

אמר רבא וכל יום קללתו מרובה משל חבירו שנאמר בבקר תאמר מי יתן ערב ובערב תאמר מי יתן בקר כו' · וביאור זה כי העולם הזה הוא מקבל מן העולם העליון · ודבר זה אין בטול לו ולא יפול תחת הבטול כלל · ועל דבר זה קאי עלמא כי כאשר בטל ב"ה שעל ידו היתה הברכה באה לעולם · אבל עדיין לא בטל דבר זה שהעולם הזה מקבל מן העולם העליון · ולפיכך קאמר דקאי על סדרא דקדושא ואמן יהא שמיה רבא דאגדתא · כי ע"י זה מביא הברכה מעולם העליון לעולם הזה כי זאת הברכה לא שייך בה הפסק כלל · ובשניהם אנו אומרים מברך לעלם ולעלמי עלמיא · וכן ביהא שמיה רבא אנו אומרים מברך לעלם ולעלמי עלמיא · ולא

ניהליה אדהכי אתא (רבא) [אבא] בריה שקלה יהבה ניהליה א"ל בני שמחת את לבי והקהית[א] את שיני [היינו] דאמרי אינשי רחמי דאבא אבני ורחמי דבני אבני דהוו (להו) [ליה] רב אחא בר יעקב איטפיל ביה בר' יעקב בר ברתיה כי גדל א"ל אשקיין מיא א"ל אטו ברך אנא בר ברתך אנא והיינו דאמרי אינשי רבי רבי בר ברתך אנא :

קלא שם (רבי יהושע) [ר"א הגדול] אאומר מיום שחרב בית המדתנו (תבו) [שרו] חכימיא למיהוי כספריא וספריא כחזניא וחזניא (כתלמידיא ותלמידיא) כעמא דארעא ועמא דארעא [דף מט ע"ב] אזלא (ומנוולה) [ודלדלה] אין דורש ואין מבקש ועל מי [יש] לנו להשען על אבינו שבשמים · בבעקבות המשיח חוצפא יסגי ויוקר (יהא) [יאמיר] הגפן (פריק) [תתן פריה] והיין ביוקר והמלכות תהא למינות ואין תוכחת · בית הועד יהיה לזנות · והגליל יחרב · והגבלן ישום[ג] ואנשי הגבול יסובבו מעיר לעיר ולא יחוננו וחכמת סופרים תסרח ויראי חטא ימאסו והאמת תהא נעדרת גנערים ילבינו [פני] זקנים גדולים יעמדו מפני הקטנים · בן מנבל אב בת קמה באמה כלה בחמותה אויבי איש אנשי ביתו דפני הדור כפני הכלב הבן לא יתבייש מאביו ועל מי [יש] לנו להשען (אלא) על אבינו שבשמים :

קלב שם פיסקא בפולמוס של אספסיינוס קיסר גזרו וכו' ושלא ילמד אדם את בנו חכמת יוונית הת"ר [כשצרו מלכי בית חשמונאי זה על זה היה הורקנוס מבחוץ ואריסטובלוס מבפנים בכל יום ויום היו משלשלין דינרים בקופה ומעלין להן תמידים היה שם זקן אחד שהיה מכיר בחכמת יוונית לעז להם בחכמת יוונית אמר להן כ"ז שעוסקים בעבודה אין נמסרין בידכם למחר שלשלו להם דינרים בקופה והעלו להם חזיר כיון שהגיע לחצי חומה נעץ צפורניו נזדעזעה א"י ת' פרסה אותה שעה אמרו ארור אדם שיגדל חזירים וארור אדם שילמד לבנו חכמת יוונית ועל אותה שנה שנינו מעשה ובא עומר מגגות צריפים ושתי הלחם מבקעת עין סוכר איני והאמר רבי בא"י לשון סורסי למה אלא אי לשון

רש"י

ביטל ריח (מאכלך) [מאלך] : אתא בריה · דרבה בר רב הונא : א"ל · רב הונא לבריה : שמחת את לבי · בטהרתך : והקהית את שיני · שהראיתני שאהבתך על בנך יותר מעלי שנטלתה ממני ונתת לו : רחמי · אהבה : איטפיל ביה · גדלו בביתו : רבי רבי · גדל גדל אותי ואע"פ כן אני בנך : בר ברתך אנא · ואין עלי לכבדך כבן : שרו חכימיא · התחילו החכמים : ספריא · מלמדי תינוקות שהם קטנים מן החכמים: בעמא דארעא · כעמי הארץ : אזלא ומנוולא · הולכים ודלים ומתנוולים : בעקבות המשיח · בסוף הגלות לפני ביאת משיח : והיין ביוקר · שהכל עוסקין במשתאות : ואין תוכחת · אין לך אדם שיוכל להוכיח שכולם נכשלים בחטא וכשמוכיחו אומר לו אתה כמוני : ובית הועד · של חכמים יהיה לבית זנות שכלו החכמים ואין לומד תורה ויהא חרב מאין איש ובעלי זימה מתגודדים שם מפני שחוץ לעיר היו בתי מדרשות שלהם : [חכמת יוונית · לשון חכמה שמדברים בו בני פלטין ואין שאר העם מכירין בו : מלכי בית חשמונאי · שני אחים שהיו מתקוטטין על המלוכה הורקנוס ואריסטובלוס : היה הורקנוס מבחוץ · צר על ירושלים והביא עמו חיל רומיים : משלשלים להם דינרי כסף בקופה · מתרומת הלשכה לתמידים: היה שם זקן אחד · מבפנים : לעז להם · לאותן שבחוץ : נעץ צפרניו נזדעזעה · מחמת המלך שבערה על חילול שמו : ועל אותה שנה שנינו כו' · שאותה שנה החריבו החיילות את הזרעים שסביבות מדינת ירושלים והוצרך להביא אותה שנה את העומר מגגות צריפים ובשאר השנים מצות העומר להביא מן הקרוב לירושלים כדכתיב (ויקרא כ"ג) כרמל תקריבו שיהא הזרע לח והכר מלא ממנו וכשהוא בא מרחוק מתייבש ומתמעך ואין כר השבולת מלא מן הגרעין : לשון סורסי · קרוב הוא ללשון ארמי

תוספות

ולכן הן בעלי חן ובפרק אע"פ גרס רש"י דהיכוניתא בה' מל' קרב לגבי דהינא ואידהן ע"ש : והקהית את שיני כו' · אולי שאמר האי ליסנא לפי שאכלו לפניו ואמרינן פרק אע"פ [א] דאסור להשהות בפני השמש אפילו תמרי דהגוניתא כללא דמלתא כו' כל דאית ליה ריחא כו' דמזיק את מי שאוכלין לפניו כו' כפרש"י שם וק"ל : א"ל אשקיין מיא א"ל לאו ברך אנא כו' · אע"ג דבני בנים הרי הן כבנים ואפי' ברא לברתא כדאמרינן פרק הבע"י [ג] היינו לעניין מצות פריה ורביה והיינו טעמא משום דלשבת יצרה והאיכא אבל לענין כבוד אב אינו כבנים וק"ל : שרו חכימיא למהוי כספריא כו' · אמר שכ"א נפחת ממדרגתו ממעלה למטה עד שעמי הארץ הולכים ודלים ומפרש"י נראה דגרים כמי הכא אזלא ומנוולא אבל לפי הפי' שכתבנו לעיל באזלא ונוולא ליכא הכא לפרש כן אבל גרסינן הכא אזלא ודלדלה כו' וכ"ה בכל ספרים ישנים ומסיים גם שהולכים ודלים כ"כ אין שואל מהם על הפתחים על מי להשען על הבטחת אבינו שבשמים דבזה הועילה תפלתו של דוד כדאמרינן לעיל ודו"ק : בעקבות משיחא חוצפא כו' · כל זה עד אמר רב אינו ג"כ מל' המשנה ובפ' חלק איתא בגמ' בקלת בלשון אחר ע"ש · ושאמר היוקר יאמיר בפ' חלק גרסינן היוקר יעות יש לפרש שאמר שלא יהיה היוקר מפני שלא יהיו השנים מבורכות אלא שיהיה היוקר ע"י המעוותים והיינו מפקיעי שערים וכן יש לפרש הכא היוקר יאמיר מלשון אימרו פועלים ואימר בע"ה דפ' האומנין[ג] ויתר הדברים במאמר הזה

[א] מהרש"אד"ה והקהית' פרקאע"פ (כתובות דף סא ע"א):[ג] שם ד"ה א"ל פרק הבע"י (יבמות סב ע"ב): [ג] שם ד"ה בעקבות דפ' האומנים (ב"מ עו ע"א) :

יד יוסף

א שה"ש רבה פ"ב תד"א ה"כ פט"ז : ב סנהדרין לז ע"א : ג שם : ד פסיקתא רבתי סוף פ"א : ה ב"ק פב ע"ב מנחות סד ע"ב :

חדושי גאונים

תמלא זה בשום שבח בעולם רק בשני שבחים אלו · בעבור כי אלו שני שבחים בפרט משבחים הקב"ה אלד עולם העליון · ועל דבר זה העולם עומד אלד שהש"י מברך העולם הזה מן עולם העליון ועל זה תקנו אלו שני שבחים בפרט בלשון ארמי· כי לשון ארמי אינו מכלל שבעים לשונות המיוחדים לכל אומה ואומה · וכבר בארנו דבר זה למעלה כי השבח הזה הוא מגיע עד עולם העליון · והוא כולל הכל ואינו מיוחד · לכן ראוי שיהיה השבח הזה בלשון שאינו מיוחד ואינו ראוי שיהיה בלשון הקודש · מפני כי לשון הקודש לשון מיוחד · וכן שאר הלשונות כלם · הם לשונות מיוחדים חוץ מל' ארמי · ויראה מה שאמר אמן יהא שמיה רבה דאגדתא · הוא מפני כי ראוי זה לאגדה שהיא תורה כי על ידי הקדיש שהוא אחר התורה בפרט יש לאדם דביקות יותר על ידי קדיש שאחר התורה עד שמביא הברכה והקיום מעולם העליון · וכן יש במדרש נדיבי עמים נאספו עם אלהי אברהם וגו' מאוד נעלה אימתי שמו של הקב"ה מתעלה בשעה שישראל נאספים לבתי כנסיות ובתי מדרשות ועונים שבח וגדולה להקב"ה ·

עיון יעקב

קאי אתרומה לכן נכתב אלא כ"ד מתנות כהונה ע"ש וכן פרש"י בעצמו בחומש פ' קרח אך באמת אין מעשרין אלא מן המוכחר כמו שפסק הרמב"ם פ"א מה' מעשר והוא מספרי פרשת קרח שנלמד מפסוק בהרימכם את חלבו וצ"ע על רש"י : שרו חכימיא למיהוי כספריא · וע"כ שבטיח אותנו ואשיבה שופטיך כבראשונה ויועציך כבתחלה ואח"כ יקרא לך עיר הצדק וגו' : חוצפא יסגי ויוקר יהא · וכדאמרינן פ"ק דתענית דף ז' אין הגשמים נעצרין אלא בשביל עזי פנים ובשביל בטול תורה להק' ג"כ שה"ו חכימיא למיהוי כספריא וכו' וחוצפא יסגי לכך ויוקר יהא וכו' הגפן תתן פריה והיין ביוקר כי חמרא אכתפיה דמרא שויר לפי זכותו וחטאו ומדתליף כולי האי ש"מ ממזר הוא ועתיד אליהו לטהר : ואין תוכחה · כיון שחוצפא יסגי וכתיב אל תוכח לץ וכן בית הועד יהיה לזנות מה"ט כי כל מי שיש בו עזות פנים נכשל בעבירה כדכתיב ומצח אשה זונה היה לך כדאיתא בפרק קמא דתענית דף ז' ע"ש: פני הדור כפני הכלב · כלומר שיהיו עזי פנים כדכתיב והכלבים עזי נפש השם כי פרנס לפי הדור שחוצפא

עץ יוסף

מריח בה · זולתי מי שיש בו הטהרה הפנימית :

קלא והגבלן · מקום ששמו כך כדכתיב בספר יהושע · והארץ הגבלי · ישתומם : ואנשי הגבול · פי' אנשי גבול א"י · לישנא אחריני אנשי גזית סנהדרין : וחכמת סופרים תסרח · מלשון וסרח העודף · ור"ל שלעולם ישנה אדם לתלמידיו דרך קצרה · אבל הסופרים והחכמים ההמה יאריכו נאום ולא ינעם לאזני שומעם : פני הדור כפני הכלב · עיין מ"ש בשה"ש רבה פ"ב. והזוקקין פי' כי מנהיגי הדור יהיו שפלים כמו מנהיגי הכלבים · עוד פי' כי פני הדור אלו הם העשירים שבדור · כמו שפרש"י בסדר מקץ על פסוק והרעב היה על כל פני הארץ פרש"י מי הם פני הארץ אלו הרשעים עכ"ל ור"ל שהעשירים שבדור יהיו כילים וקמצנים בממונם ואכזרים מליתן כלום לעניים כמו הכלב שהוא כילי ואכזר מליתן לחבירו כלום ע"ש :

המתורגמן א) שטומפף געמאכט · הערב . ג) דיא פראפינץ ווירד וויסט ווערדען .

הקודש אי לשון יונית ואמר [א]רב יוסף בבבל לשון ארמי למה אלא או לשון הקודש או לשון פרסי לשון יונית לחוד וחכמת יוונית לחוד וחכמת יוונית מי אסירא [ג]והאמר רב יהודה אמר שמואל משום [ג]רבן שמעון בן גמליאל מאי דכתיב (איכה ג) עיני עוללה לנפשי מכל בנות עירי אלף ילדים היו בבית אבא ת"ק למדו תורה ות"ק למדו חכמת יוונית ולא נשתייר מהן אלא אני כאן ובן אחי אבא בעסיא שאני של בית ר"ג דקרובין למלכות הוו דתניא מספר קומי הרי זה מדרכי האמורי אבטולוס בן ראובן התירו לספר קומי שהוא קרוב למלכות של בית רבן גמליאל התירו להן חכמת יוונית מפני שקרובין למלכות] :

שם **פיסקא** משמת ר"י וכו' · ת"ר משמת ר' אליעזר נגנז ס"ת משמת רבי יהושע בטלו עצה ומחשבה משמת רבי עקיבא בטלו זרועי תורה ונסתתמו מעיינות החכמה משמת ר' אלעזר בן עזריה בטלה עטרת חכמים שעטרת חכמים עשרם משמת ר' חנינא בן דוסא בטלו אנשי מעשה משמת אבא יוסי בן קטינתא בטלו חסידים ולמה נקרא שמו אבא יוסי בן קטינתא שהיה מקטני חסידים משמת בן עזאי בטלו השקדנים משמת בן זומא בטלו הדרשנים משמת רשב"ג עלה גובאי ורבו צרות משמת רבי הוכפלו הצרות משמת ר' בטלה ענוה ויראת חטא א"ל רב יוסף לתנא לא תיתני ענוה דאיכא אנא א"ל רב נחמן (בר יצחק) לתנא לא תתני יראת חטא דאיכא אנא : [ד]רבי פנחס בן יאיר אומר זהירות מביאה לידי זריזות וזריזות מביאה לידי נקיות וכו' רוח הקודש מביאה לידי תחיית המתים ותחיית המתים באה על ידי אליהו זכור לטוב המקום יזכנו לראות בביאתו במהרה בימינו אמן :

סליקא לה מסכת סוטה

מהרש"א

הזה יבואר בחידושינו פרק חלק ע"ש : משמת ר"א נגנז ס"ת · פי' רש"י כדאמרינן בסנהדרין הרבה תורה למדתי כו' ע"ש ובהדיא קאמר התם ס"פ ארבע מיתות אוי לכם ב' זרועותי שהן כב' ס"ת שנגללין כו' וע"ש בחידושינו וק"ל : לא תתני ענוה כו' ולא תתני יראת חטא דאיכא אנא · אין דרך החכמים להתפאר ולהשתבח במעלתם וכמ"ש יהללך זר ולא פיך מ"מ כדי שלא יהא שונה הברייתא בטעות אמרו כן דלא בטלה משמת רבי נס לא היה לו שבח בדבר באותו דור כמ"ש ויראי חטא ימאסו וק"ל : ביש נוסחאות מסיים הכא רבי פנחס בן יאיר אומר זהירות מביאה לידי זריזות וכו' · וכבר הוא מפורש באורך בחידושינו בפ"ק דע"ז ושם מקומו בברייתא · ואפשר דמייתי ליה הכא בסוף המסכתא דחשיב נמי במתניתין הכא אלו העשרה מעלות שהיו בחכמים הראשונים שבטלו משמתו ומשחרב בהמ"ק והאל יזכנו להחזיר עטרה ליושנה ויקוים בנו כאמור כי כולם ידעו דעת ה' גו' אמן כי"ר : סליקא לה מסכת סוטה

רש"י

ואומר אני שזה לשון גמרת ירושלמי ואומות העולם קורין אותו ליגנ"א סוריי"א : או לשון יווני · שהיו קרובין לארץ יון ולשון יון יפה מזה והיה לו לספר בו : מאי דכתיב לא גרס אלא ר"ש קרא מקרא זה על עצמו ואמר שעליו לעולל את עיניו בבכי יותר מן הכל : עוללה · מגוללת את עיני : לנפשי · על נפשי מפני קורותיי : מספר קומי · שערו שלפניו ומניח בלורית מאחוריו : מדרכי האמורי · שהן מניחין בלורית לשם ע"ז] : נגנז ס"ת · שהיה בעל הלכות מפי השמועה הרבה וסדורות בפיו כאילו כתובים בספר כדאמרי' בסנהדרין (סח.) הרבה תורה למדתי מרבותי ולא עוד אלא שאני שונה שלשת אלפים הלכות וכו': עצה ומחשבה · שהיה זהיר במדרשות ובקי (בעלת המלכות) [בהלכות] ובתשובת המינין ולהבין ברמזיהם כדאמרינן בפ"ק דחגיגה (ה:) כי נח נפשיה אמרו ליה רבנן מה תיהוי עלן ממינאי אמר להם אבדה עצה מבנים נסרחה חכמתם של מינין : זרועי תורה · עומק סברא ולסמוך טעמי תורה שבעל פה על מדרשי מקראות ואותיות היתרים ולשונות המשתנים במקרא : ר' אלעזר בן עזריה · הוה עשיר כדאמרינן (שבת נד:) י"ג אלפי עגלי הוה מעשר מעדריה כל שתא ושתא : דאיכא אנא · שאני ענוותן : סליקא לה מסכת סוטה

עיון יעקב

יסגא ובזוהר איתא שמנהיגי הדור יהיו מערב רב כי ג' סימנים יש באומה זו : **זרועי** תורה · מלשון בעלי זרוע כלומר שהיה מחזיק בלימוד התורה שהעמיד תלמידים הרבה : **בטלה** עטרת חכמים שעטרת חכמים עשרם · וכדאמרינן בברכות מאן נוקמא נוקמא לר"א דהוא עשיר וכן אמרינן בספ"ב דכתובות ופ"ק דסנהדרין אם דיין דומה למלך ואיש תרומות יהרסנה וחכמת המסכן בזויה ועכשיו בזמן הזה בטלה עטרת חכמים עשרם אלא אפילו עטרת כסילים עשרם ועל זה נאמר שעושר שמור לבעליו לרעתו שעונש חטאם לדורי דורות חוטא ומחטיא והקב"ה יפרע ממעמידים : **משמת** רשב"ג עלה גובאי · אפשר לפי שרשב"ג עשה תקנות לשמור מן הגזל וכדמצינו בפ"ק דכריתות שעשה תקנה שלא לייקר שער הקינים שאמר המעון הזה יעו"ש ובפ' גט פשוט ובשביל הגזל הגובאי עולה כדאיתא בפ' במה מדליקין לכך עלה הגובאי משמת רשב"ג : **אמר** רב יוסף לא תתני ענוה דאיכא אנא · עמ"ש לעיל בסוטה דף ה' גבי אמר רב יוסף לעולם ילמוד אדם מדעת קונו ע"ש שהוא נכון : **לא** תתני יראת חטא דאיכא אנא · וכה"ג מצינו ברב נחמן בר יצחק בתענית פ"ג דף כ"א בהא דא"ל ליקום מר ליתיב לגבן וכו' א"ל מוטב שיבא מנה בן פרס וכו' והיה הכל מצד היראה שהיה בו : **נקיות** מביאה לידי טהרה · י"ל ע"ד דאמרינן בסנהדרין פ' זה בורר כך היו נקיי הדעת עושין לא היו יושבין בסעודה אא"כ יודעין מי ישב עמהן וכדאיתא בשבת דף י"ג ע"א שלא יהא רגיל אצל עם הארץ שמא יאכילנו דברים טמאים בימי טהרתו ע"ש ע"כ נקיות מביאו לידי טהרה כיון שאינו רגיל אצל עם הארץ : **ענוה** מביאה לידי יראה · וכה"ג אמרינן בנדרים דף כ' הבושה מביאה לידי יראה והיפך עזות והגאוה ע"ד דכתיב ורם לבבך ושכחת את ה' אלהיך ועי"ל לפי שאוחז במדת ענוה שנשתבח בו משה אדון הנביאים ע"ה ולגבי דידיה יראה מילתא זוטרתי היא כדאיתא בברכות דף ל"ה על כן מביאו ג"כ לידי יראה ועוד כי כל גיאה שוטה וענוה מביאו לידי חכמה ואמרינן פ"ג דאבות אם אין חכמה אין יראה ראשית חכמת יראת ה' · ומאמ"ו מהר"י נר"ו שמעתי לפרש ע"ד דאיתא באותיות דר"ע שעי"ן אמרה בי יברא העולם דאית בי ענוה אמר הקב"ה אל יברא בך דאית ביה עון ואע"כ ה"ק ענוה מי שהוא עניו קשה מגליה שהוא מדה טובה כ"כ א"כ ה"ל לברוא בעי"ן את העולם אלא צ"ל משום דאית ביה עון לכך מביאו לידי יראת חטא עכ"ל : **רוח** הקודש מביאה לידי אליאו הנביא שיבא במהרה בימינו · נראה שסיים באגדה זו לפי שאמר תחלה ועקבא דמשיחא אזלא ומדלדלא עד דיוטא התחתונה להכי קתני וסיים בברייתא זו שלזמן משיחנו יעלה ממעלה למעלה עד שיבא אליהו זכור לטוב לבשר גאולתינו במהרה בימינו אמן : סליקא לה מסכת סוטה

עץ יוסף

קלב עשרם · בעיני ההמון המכבדין לחכמים בשביל עושרם : **בטלו** אנשי מעשה · כי דרכו היה לעסוק בעבודה ובמעשה כמו שפירש הכותב בברכות על מאמרם אילו הפיח ריב"ז כו' : **משמת** רבי בטלה ענוה ויראת חטא · וקשה דתניא ספ"ק דעבודה זרה ענוה מביאה לידי יראת חטא · וי"ח מביאה לידי חסידות · ומאחר שענוה קטנה מי"ח ליתני משמת רבי בטלה ענוה שהיא הקטנה · ואנן ידעינן שמכ"ש שבטלה י"ח שהיא הגדולה · שענוה מביאה לידי י"ח ותירץ מהר"א למה הוצא בשבות יעקב ע"פ מה שאמרו שם וחסידות גדולה מכולם שנאמר אז דברת בחזון לחסידך · ופליגא דריב"ל דאמר ענוה גדולה מכולם שנאמר משח ה' אותי לבשר ענוים · חסידים לא אמר אלא ענוים ע"כ · לכן אילו היה אומר בטלה ענוה לחוד הוה אמינא כדריב"ל דענוה גדולה מכולם וענוה הגדולה בטלה · ולא יראת חטא הקטנה · ואילו היה אומר בטלה יראת חטא לחוד הוה אמינא כת"ק דענוה מביאה לידי י"ח · וי"ח שהיא הגדולה בטלה ולא בטלה ענוה שהיא הקטנה · משום הכי תנא תרוייהו בטלה ענוה וי"ח ע"כ : **דאיכא** אנא · שאני ענותן · ולא אמרו זאת בדרך התפארות · כי אם בדרך אמת · שמלא כל אחד בנפשו שיש בו המדה הזאת : **א"ל** ר"נ בר יצחק לתנא לא תתני יראת חטא כו' · קשה כיון דא"ל לא תתני י"ח דאיכא אנא מכ"ש ענוה כמי שהיא קטנה איכא דענוה מביאה לידי י"ח וא"כ ה"ל למימר לא תתני ענוה וי"ח דאיכא אנא · ושמא מספקא ליה אי הלכה כריב"ל דאמר ענוה גדולה מכולן · ולפ"ז גם דיש י"ח · ענוה דגדולה לא יש · לזה אמר ליה לא תתני יראת חטא לחוד : **זהירות** · סיים בדבר טוב · ולהורות כשם שבמדות רעות יורד האדם מטה מטה ברעתו · כן ההפכו בטוב אם יעלה מעלה במדרגתו אז נזכה לת"ה ב"ב אמן : הדרן עלך מסכת סוטה

יד יוסף

א נ"ל רבי יוסי : ב ב"ק פג ע"א גיטין נח ע"א ע"ש וצ"ע ולפי גירסת רש"י ניחא : ג עי' תוס' ע"ז לב ע"א ד"ה אבל : ד ע"ז כ ע"ב :

חדושי גאונים

אמר ר' ישמעאל באותה שעה כששומעין אגדה מפי חכם ואח"כ עונין אמן יהא שמיה רבא באותה שעה הקב"ה שמח ואומר למלאכי שרת באו וראו עם זו שיצרתי בשלם כמה הן משבחין אותי · באותה שעה מלבישין הקב"ה הוד והדר · לכך נאמר ברוב עם הדרת מלך ע"כ· הרי לך מבואר כי השבח הזה שהוא מברך לעלם ולעלמי עלמיא מיוחד למעלת התורה אשר היא גם כן מעולם העליון כאשר בארנו · ולכך ביארנו שצריך לומר שנים מקרא ואחד תרגום כמו שמבואר בחבור התפארת"ש· והנה עוד כי אלו שני דברים · האחד בו ברכה· השני קדושה· כנגד קדוש וברוך · ולכך מזכיר תחלה סדרא דקדושה ואמן יהא שמיה רבא מברך דאגדתא · ואלו שני דברים ביחד הם סדר'ם לעולם הזה כי על ידי קדושה יש לעולם הזה דביקות בעולם העליון שהוא קדוש · ומפני כך הוא מקבל הברכה מן עולם העליון שהוא ית' מבורך לעלם עלמי עלמיא· וכאשר ב"ה היה בעולם היה מקבל ברכה על ידי ב"ה שהוא קדוש והיה דביקות לעולם הזה בעולם הקדוש · אבל כאשר אין ב"ה צריך האדם אל סדר קדושה שעל ידי הקדושה הזאת יש לעולם דביקות בעולם הקדוש ועי"י אמן יהא שמיה רבא מברך לעלם ולעלמי עלמיא בא הברכה מעולם העליון לעוה"ז ועל זה קאי עלמא · (נצח ישראל) :

מסכת קדושין פרק ראשון

דף ב ע"א **משנה** האשה נקנית בשלש דרכים וכו': **גמ'** [דף ב ע"ב] מאי איריא דתני שלש ליתני שלשה משום דקא בעי למיתני דרך ודרך לשון נקבה הוא דכתיב (שמות יח) והודעת להם את הדרך ילכו בה ואלא הא [א]דתניא [ב]בשבעה דרכים בודקין את הזב ליתני שבע משום דקבעי למתני דרך ואשכחן דרך דאיקרי לשון זכר דכתיב (דברים כח) בדרך אחד יצאו אליך ובשבעה דרכים ינוסו לפניך. א"ה קשו קראי אהדדי וקשיין נמי מתניתין אהדדי קרא אהדדי לא קשיין הכא דבתורה קאי ותורה איקרי לשון נקבה דכתיב (תהלים יט) תורת ה' תמימה משיבת נפש כתב לה בלשון נקבה התם דבמלחמה קאי דדרכו של איש לעשות מלחמה ואין דרכה של אשה לעשות מלחמה כתב לה בלשון זכר מתניתין אהדדי לא קשיין וכו':

א שם **תניא** רבי שמעון אומר מפני מה אמרה תורה (דברים כב) כי יקח איש אשה ולא כתיב כי תלקח אשה לאיש [ג]מפני שדרכו של איש לחזור על אשה ואין דרכה של אשה לחזור על איש משל לאדם שאבדה לו אבדה מי חוזר על מי בעל אבדה מחזר על אבדתו:

דף ו ע"א **איבעיא** להו מיוחדת לי מהו מיועדת לי מהו צלעתי[א] מהו עזרתי מהו נגדתי מהו עצורתי מהו סגורתי[ב] מהו תחתי[ג] מהו

רש"י

בודקין את הזב. במאכל ובמשתה בחולי ובמשא בקפילה ומראה והרהור שמא מחמת אחד מהן ראה ואנוס הוא וטהור דרחמנא אמר (ויקרא טו) מבשרו מאליו ולא מחמת אונס והאשה באונס נמי מיטמאה כדאמר בפרק בנות כותים (נדה דף לו:) כשהוא אומר כי יזוב זוב דמה הרי אונס אמור: **אבדה**. אחת מצלעותיו: **מיוחדת**. לשון והיו לבשר אחד (בראשית ב): **מיועדת**. לשון אשר לא יעדה (שמות כא) שהוא לשון קדושין באמה העבריה: **עזרתי נגדתי**. לשון אעשה לו עזר כנגדו (בראשית ד): **סגורתי**. לשון ויסגור בשר תחתנה (שם): **עצורתי**. לשון עצרת שהיא נאספת עמי לבית ורבותי

תוספות

קשו קראי אהדדי. אע"ג דמצינו כמה דברים שנקראים בלשון זכר ונקבה דכתיב (יחזקאל ב) יד שלוחה אלי והנה בו מגלת ספר וכן השמש באה (בראשית טו) השמש יצא (שם יט) המחנה האחת והכהו (שם לב) וכן בלשון חכמים מצינו (שבת דף כא.) גבי נר שכבתה אין זקוק לה נר שכבה (שם דף מד.) הלכה חמורך טרפון (סנהדרין דף לג.) השוכר את החמור והבריקה והוליכה בהר (ב"מ דף עח.) לא הספיק בעל הפרה למשוך את החמור עד שמת החמור (כתובות דף עו.) וכהנה רבות מיהו היכא דאיכא לשנויי משנינן ובקראי נמי יש שום דרשה אי נמי לפי שראה המשניות ששינו לשונם אחרי שני הפסוקים היה רוצה לתת בהם טעם ודקדוק עליהם: **הכא** דבתורה קאי ותורה איקרי לשון נקבה. וא"ת מלחמה נמי איקרי לשון נקבה דכתיב (ש"א לא) ותכבד המלחמה אל שאול ותוסף (עוד) המלחמה (שם יט) ועוד כי היכי דקאמר דרכו של איש לעשות מלחמה ולא אשה ה"נ דרכו של איש ללמוד תורה ולא אשה וי"ל דלא דמי דהכא בתורה גופיה קאי דקרי הכתוב בלשון דרך ולא קאי בלומדיה וכתוב יצאו אליך (דברים כח) אאנשי מלחמה קאי והם האנשים שדרכם לעשות המלחמה: [מפני מה אמרה תורה כי יקח וכו'. פי' דמשמע בע"כ ולא כתיב כי תלקח דמשמע מדעתה. ת"י]: **עצורתי** מהו. פירש בקונטרס לשון עצרת שהיא נאספת עמי בבית ורבותי מפרשים לשון כי אשה עצורה לנו ולא נהירא דהוא עצורה ממנו קאמר דהא אחימלך אמר לו לדוד אם נשמרו הנערים אך מאשה ודוד אהדדי ליה אשה עצורה לנו ואינו טהורים עכ"ל ור"י מיישב לישנא דקרא כפירוש רבותיו דה"פ כי אשה שהיתה אצלנו מתמול שלשום היה זה אבל עכשיו אנחנו טהורים וניחא דכל אלו הלשונות השתא לישנא דקרא:

מהרש"א

ותורה איקרי לשון נקבה דכתיב תורת ה' וגו'. בתורה כתיב לשון נקבה לגבי תורה דכתיב וזאת התורה ובכמה פסוקים כה"ג ומייתי האי קרא מספר תהלים ואולי שנתכוונו במעלת התורה למה נקרא שמה נקבה לפי שהיא משיבת נפש אדם לדרך החיים ובכ"מ מדמה את התורה לאשה בכמה ענינים וכמ"ש אילת אהבים ויעלת חן דדיה ירווך בכל עת וגו' דכמו שהאשה משיבת את נפש היונק כן התורה משיבה נפשו של כל הרוצה לינק ממנה וק"ל: משל לאדם שאבדה כו'. משום שנלקחה הצלע ממנו בלי ידיעה בתוך התרדימה קרי לה אבדה כמ"ש המין הקיסר לר"ג בפרק אד"מ [א] אלהיכם גנב הוא דליסקליה בהדיא ולזה אמר דבעל אבידה חוזר על אבידתו שמוצא בה שבח גדול שנשתבחה שם כמו שהשיבה בת קיסר שם במשל דנטלו ממנו

הרי"ף

מפני מה אמרה תורה כי יקח וגו' וכו'. אין להקשות דהא כתיב כי יקח לפי שהאיש קונה את האשה ואין האשה קונה לאיש לפי שגם אם כתב כי תלקח לאיש היה במשמע שהאשה נקנית לאיש שקונה אותה ואין האשה קונה את האיש. אבל אם יש תימה מאי נפקא לן ללמדנו אם דרכו של איש לחזר אחר האשה או לאו ואפשר דרצה ללמדנו שהאיש מוזהר על פריה ורביה ולכן ישתדל האיש לקנות בכסף מלא את האשה לא ימתין עד שתדרשנו האשה שדרכו של איש לחזר אחר אבדתו ואפשר שרמז בשאלתו מפני מה אמרה תורה כי יקח לפי דמשמע כי יקח בעל כרחה של אשה והרי אין האשה נקנית אלא ברצונה ואם כן הול"ל כי תלקח אשה לאיש דמשמע תלקח אשה מרצונה דהכי תנן במתניתין האשה נקנית ולא האיש קונה ללמדנו שהאשה נקנית ברצונה ומשני מפני שדרכו של איש לחזר אחר אבידתו נקט קרא סדרו של עולם:

עיון יעקב

ותורה איקרי לשון נקבה דכתיב תורת ה' תמימה משיבת נפש. עי' במהרש"א שמקשה דלמה מביא פסוק זה דוקא ועי' בחידושינו בגיטין דף ס' בשם דתורה מגילה מגילה ניתנה ושם באר הכל בטוב טעם ודעת: **בעל** אבידה מחזר על אבידתו. עי' פרש"י עי"ל דלכך מקרי הוא בעל אבידה דהלא כתיב אגלה מצא אשה מצא טוב וגם אמרינן ריש פ"ק דסוטה ארבעים יום קודם יצירת הולד בת קול יוצא בת פלוני לפלוני ופירשו התוספות

עין יוסף

א מפני מה כתיב כי יקח. עי' מ"ש הרי"ף. אי נמי שאלת רבי שמעון דה"ל למימר כי תלקח אשה לאיש ה"ש משום דמסיים קרא ואמר אבי הנערה את בתי נתתי לאיש הזה לאשה וישנאה הרי שתלה הנתינה באב ואי הכי ה"ל למימר כי תלקח אשה לאיש שע"י האב נלקחה. דנערה ברשותה דאב קיימא דכל

אמר הבונה מאי אריא דתני שלש כו'. יראו ויבושו המהגים והמלפלפים והמבילים חכמת הדקדוק באומרם כי הלימוד בו איבוד זמן ודי לנו לקרוא ולכתוב ע"פ הבקיאות ולא מחכמה וכל זה לכסות מערומיהם ממנו אשר בחטאת יהודה כמעט נשתכח מאתנו ומלמדי תינוקות לא ידעוהו ולא יבינוהו לתלמידיהם ובכן יגדלו הנערים עד שיהיו מחכמי הדור הגדולים אשר לא ידעו מה הוא וכאשר יזדמן להם איזה דיוק בתורה או כדברי חז"ל יאמרו לא דק ולא קפיד וחכמים לא נזהרו בדבריהם כי לא כן הדבר וז"ש אז ראה ויספרה הכינה וגם חקרה ויאמר לאדם כביכול כמחבר ספר בטרם יבלהו לעין הפרסום יעבור עליו ויעיין ויבין ויחקור כל חלקיו לבל יהיה בו שום טעות קל באמרותיו כן ע"ד המשל כאילו עשה כן ה' יתברך בכל מלה ומלה מתורתו קודם שאמר וגלה אותם לבני אדם. וע"כ אין לומר שיהיה בה דבר יוצא מן הסדר אם לא ברצון וללמד על הכלל כולו יוצא. ואיך לא יהיה כן ודקדוקי שאר הלשונות נותנים הסדר ללשון ודקדוק לשון הקודש הנה הוא נוצר מן הלשון. לכן טרחו פה להשמיענו מלת דרך כי היא נקבה ולמה לפעמים תבא בלשון זכר למען נלמוד על מלות אחרות והביא ראיה על היות תורה לשון נקבה מפסוק תורת ה' תמימה ולא מכמה וכמה פסוקים שבתורה המורים זה כי שם מאריך דהע"ה לשון גדרה ועלמיותיה. ובזה נראה שגם חז"ל מדייקים בלשונם מאד דלהכי תנא דידן אמר שלש דרכים ולא שלשה ואם מצינו כמה פעמים בדבריהם זכר ונקבה כמ"ש התוספות היכא דאיכא לשנויי משנינן ובקראי נמי יש דרשה וכו' ואל תתמה בכמה דרשות שעושים הם ז"ל בפסוקים אשר לא יכילם הדקדוק כי כמוך ידעו דרכיו אך אסמכתות הם שסומכים לימוד על לשון דחוק בכוונה מכוונת מאתם: איבעיא להו מיוחדת כו'. הנה לך כל המתנה הזה אשר פגשתי מן השמות שאפשר לקרא לאשה בהויתה לאיש דאיבעיא להו מי שאמר לאשה במקום הרי את מקודשת לי הרי את מיוחדת או אחד מלשונות אלו אם היא מקודשת ואתה הרחב פיך ואמלאהו דרש ורמז על כל אחד ואחד אולי לכך אמר אבינו הראשון לזאת יקרא אשה כי מאיש לוקחה זאת כלומר רואה אני שיאותו לזאת כמה שמות מצד הדברים שבאו במאורע יצירתה לי אכן גומר אני שעל כולם שמה היותר נאות לה אשה כי מאיש לוקחה כמ"ש פשוט מיגה הדא האומר לקוחתי הרי זו מקודשת משום שנאמר כי יקח איש אשה:

המתורגמן: א) מיין זייט. ב) מיינע אנגעשלאָססענע. ג) מיינע אונטערגעאָרדנעטע.

[א] **מהרש"א** ד"ה משל. בפ' אד"מ (סנהדרין לט ע"א):

יד יוסף

א נ"ל דתנן:
ב זבים פ"ב מ"ב נזיר סה ע"ב:
ג נדה לא ע"ב נזיר סה ע"ב:

חדושי גאונים

ל"ק הכא דבתורה ותורה איקרי לשון נקבה דכתיב תורת ה' תמימה משיבת נפש. עי' מהרש"א הרגיש מה דמייתי מספר תהלים והרי בתורה ג"כ כתיב לשון נקבה וזאת התורה וכמה פסוקים כה"ג כו' ע"ש. ונתיישב לו זה בדרך רחוק. אמנם נרא' כי אין מהפסוקי' הנזכר בתורה ראיה גמורה. על שום לשון נקבה. כי מלת זאת נמצא הרבה יתפרש בלשון זה. ולאביו שלח כזאת. פרש"י כחשבון הזה ועד"ז וזאת אשר דבר להם אביהם גו' כאילו יאמר וזה הדבר אשר דבר גו' וכן מלת תורה אחת גו'. נמצא מאמר. המחנה האחת והכהו והיה המחנה הנשאר גו'. הרי שעל המתואר בלשון אחת נאמר לשון זכר בכנויין ופעולתו על כן מביא מאמר המשורר תורת ה' גו'. משיבת נפש ולא נאמר משיב הרי שגם הפעולה תתייחס אל התורה בלשון נקבה וק"ל. (אי' הים): **תניא** ר' שמעון אומר מפני מה אמרה תורה כי יקח איש אשה וכו'. הרגש מבואר מה הוקשה לר"ש בפסוק כי יקח דקאמר מפני מה אמרה התורה כי יקח ולא כתיב כי תלקח. הלא מבואר שדברה התורה כלשון בני אדם ודבר רגיל הוא בכל הלשונות לאמר האיש נושא אשה. לא שהאשה תנשא לאיש. ולא מצאתי במפרשים דבר בזה. רק הגהה אחת בש"ס בשם תוס' ישנים מצאתי וז"ל מ"מ אמרה התורה כי יקח דמשמע בע"כ ולא כתיב כי תלקח

תפושתי מהו לקוחתי מהו פשוט מיהא חדא דתניא האומר לקוחתי ה"ז מקודשת משום שנאמר (דברים כב) כי יקח איש אשה איבעיא להו חרופתי[א] מהו ת"ש דתניא האומר חרופתי מקודשת שכן ביהודה קורין לארוסה חרופה ויהודה הויא רובא דעלמא הכי קאמר האומר חרופתי מקודשת שנאמר (ויקרא יט) והיא שפחה נחרפת לאיש וכו':

דף יב ע"ב ארב מנגיד[ב] על דמקדש בשוקא ועל דמקדש בביאה ועל דמקדש בלא שדוכי ועל דמבטל גיטא ועל דמסר מודעא אגיטא ועל [ג]דמצער שלוחי דרבנן ועל דחלא שמתא עילויה תלתין יומין ועל [ד]חתנא דדייר בבי חמוה. דדייר אין חליף לא והא ההוא חתנא דחליף אבבא דבי חמוה ונגדיה רב ששת ההוא מידם הות דיימא חמתיה מיניה נהרדעי אמרי בכולהו לא מנגיד רב אלא על דמקדש בביאה בלא שדוכי וא"ד אפילו בשדוכי נמי משום פריצותא:

ב דף יג ע"א אמר רב יהודה אמר שמואל כל שאינו יודע בטיב גיטין וקדושין לא יהא לו עסק עמהן אמר רב אסי א"ר יוחנן וקשים לעולם יותר מדור המבול שנאמר (הושע ד) אלה וכחש ורצוח וגנב ונאוף פרצו ודמים בדמים נגעו מאי משמע כדמתרגם רב יוסף מולדין בנין מנשי חבריהון חובין על חובין מוסיפין וכתיב (שם) על כן תאבל הארץ ואומלל כל יושב בה בחית השדה ובעוף השמים וגם דגי הים יאספו. ואילו בדור המבול [ד]לא נגזרה גזרה על דגים שבים שנאמר (בראשית ז) מכל אשר בחרבה מתו ולא דגים שבים ואילו הכא אפילו דגים שבים. [ה]ואימא עד דעביד לכולהו לא ס"ד דכתיב (ירמיה כג) כי מפני אלה אבלה הארץ ואימא אלה לחוד והנך לחודייהו [דף יג ע"ב] מי כתיב ופרצו פרצו כתיב:

מהרש"א

קיתון של כסף והשיבו לו של זהב וק"ל : כל שאינו יודע בטיב גיטין וקדושין לא כו'. הקדים גיטין לקדושין מטעם שהקדים המסדר מסכת גיטין קודם מסכת קדושין ובפי' המשניות כתב הרמב"ם בהקדמתו ע"ד הכתוב ויצאה והיתה לאיש אחר שהקדים היציאה להויה ונראה הטעם דבקדושין לחוד הכל יודעין בו גם להתיר פנויה לאיש הוא דבר קל ולזה נשתרבב המנהג בדורינו שנותנין רשות לכל אדם שיודע קצת לעסוק בקדושין משא"כ בגיטין שרבו כמו רבו דיניה והלכותיה בחומר א"א להתירה אין לאדם לעסוק בהן כ"א היודע כו' וכן בקדושין שאחר הגיטין באלו לא יהיה מתעסק בהם כ"א היודע בטיב גיטין שהיו קודם הקדושין אם גיטין גמורים היו דשמא לא היה גט ויתיר על ידי קדושין שאחריו א"א לעלמא ועוד נאמר בזה ע"פ הפסוק ויצאה והיתה וגו' במחזיר גרושתו משנשאת יבא להאי איסורא דמחזיר גרושתו אפילו לאחר מיתת המקדש כי יטעה לומר שגט מבעלה הראשון לא היה גט וא"כ לא היו הקדושין שאחריו קדושין כלל ומותרת לראשון ובאמת היה הגט גט והיו הקדושין קדושין ואסורה לראשון לעולם אפילו אחר מיתת המקדש ודו"ק : וקשין לעולם יותר מדור המבול כו'. הגם שיש בזה ספק א"א וקצת שוגג ובדור המבול היו נכשלין בודאי א"א דבני נח נלטוו על א"א מ"מ זה קשה יותר דבבני נח אין בו פסול

רש"י

ורבותי אמרו לשון כי אשה עצורה לנו (ש"א כא) ולא נהירא דהסיא עצורה ממנו קאמר דהא אחימלך א"ל לדוד אם נשמרו הנערים אך מאשה ודוד אהדר ליה אשה עצורה לנו והכנו טהורים: רב מנגיד כו'. משום פריצותא: ועל דמבטל גיטא. השולח גט לאשתו והגיע בשליח וא"ל גט שנתתי לך בטל הוא דלמא לא ידעי ליה אינשי דבטליה קודם שיבא לידה ושמא יתננו השליח לאחר שבטלו ותנשא בו: ועל דמסר מודעא אגיטא. כגון בגט המעושה בישראל דמוליא לעז על בניה: דמצער שליח דרבנן. שהזמינו לדין מפי הדיינים וזה קם עליו ומכהו: ועל חתנא דדייר בבי חמוה. שמא יכשל בה שהשם חמותה אוהבת את חתנה דאמר מר (פסחים קיג.) הוי זהיר באשתך מחתנה הראשון: מידם הות דיימא. חשדוה ממנו לשון דומה ובת דומה (סוטה כז.): וקשים לעולם. דיינים המורים הוראה בעריות ואינם בקיאים יותר מדור המבול: מאי משמע. מהכא דקשין לעולם דקאי על כן תאבל אאשת איש: כדמתרגם רב יוסף. דהוה בקי בתרגום נביאים שתירגם יונתן בן עוזיאל דהאי פרצו דמים בדמים נגעו באשת איש קאי: פרצו. כמו וכן יפרוץ (שמות א) מולדין בנין: כי מפני אלה אבלה הארץ. בעלמא כתיב מיהו שמעינן מינה דאכל חדא קאמר על כן תאבל הארץ דהא אלה חדא מהנך דקרא (קאמר) [קמא הוא]: מי כתיב ופרצו. דמוסיף על ענין ראשון דליקום על כן אכולה מילתא: פרצו כתיב. ומילתא באנפי נפשיה היא

תוספות

בכולהו לא מנגיד רב. על זה סומכים החתנים בזמן הזה שדרים בבית חמותם ואפילו למאן דחיש לעיל מה שדרים עכשיו בבית חמותם היינו בשביל טובת הכלה שדרים בלא שכירות בבית דיש הוכחה שאינם דרים בשביל חמותם אלא בשביל שאר טובות שעושים להם:

עיון יעקב

התוספות קודם יצירת הזכר ש"מ שהכל תלוי בו לחזר אחר אבידתו ומציאתו מה שהכריזו עליו מן השמים : **כל** שאינו יודע בטיב גיטין וקדושין לא יהא לו עסק עמהן . עי' במהרש"א למה מקדים גיטין לקדושין ועי"ל דנקט דרך לא זו אף זו פשיטא גיטין דראוי למנוע ממנו מי שאינו יודע בטיבו שהרי שנוי המשנה כדאיתא סוף גיטין אלא אפילו קדושין דבמצוה קא עסיק לזווג איש ואשתו לקיים מצות פריה ורביה ועוד דבקדושין דבעינן מדעת שניהם ולא בעל כרחה כמו בגיטין אפ"ה מי שאינו יודע לא יהיה לו עסק עמהם אף שנעשו מדעת שניהם : **וקשין** לעולם יותר מדור המבול . הא דהם קשין עי' במהרש"א ועי"ל משום דדור המבול לא היו להם ממי ללמוד מה שאין כן אלו שראו עונש דור המבול מה

דלעיל דפריך ואימא עד דעביד כולהו הו"ל לשנויי הכי מי כתיב ופרצו פרצו כתיב דעלה לחודא כתיב על זאת תאבל ואין לומר דהשתא עיקר התירוץ הקודם דאם כן הי"ל אלא מי

עץ יוסף

דכל שבת נעורים לאביה. ונערה קריה קרא ואין בידה לקדש את עצמה בלי רשות אביה. ובאומרו כי יקח איש אשה מורה שהוא והיא נתרצו ונתקדשו. ומאחר שאין מועילין הקידושין בלי רשות אביה כי תלקח מבעי ליה ותירץ להודיע שבעל אבידה מחזר על אבידתו תלה הלקיחה בו מאחר שמחזר עליה ללוקחה אף שאביה הוא המקדשה תלה בו הלקיחה שהוא המחזר אחריה (שבות יעקב):

ב כדמתרגם רב יוסף מולידין בנין מנשי חבריהון חובין על חובין מוסיפין. הוכרח רב יוסף לפרש דאיירי בדיינין ולא במנאפין וה"ק קרא ונאוף פרצו שנפרץ לרוב הניאוף משום שמקשה ליה שגם בדור המבול היה ניאוף דאשת איש כמשה"כ ויקחו מכל אשר בחרו ודרשו אפילו זכור ובהמה וכשהייתה אחת נכנסת לחופה נכנס הגדול ובועלה הביאו רש"י סדר בראשית. ולמה לא נגזרה גזירה גם על הדגים שבים כמו שאה"כ מכל אשר בחרבה מתו ולא דגים שבים ואילו הכא כתיב וגם דגי הים יאספו. מוכרח דקרא איירי בדיינים שקשין לעולם יותר מדור המבול ולזה נגזרה גזירה גם על דגי הים (שבות יעקב): פרצו כתיב. ומלתא באנפי נפשה היא ועלה לחודה כתיב על כן תאבל. אבל

הרי"ף

וקשים לעולם מדור המבול . יש לדקדק מנ"ל דמיירי בדיין שאינו יודע בטיב גיטין וקידושין דילמא במגלי עריות של א"א קאמר ע"כ תאבל הארץ וכו' ואפשר דיליף מדכתיב ונאוף פרצו דנאוף מיירי בנאופים ופרצו הוא בדיינים המורים הוראה בנשואיהם לפרות ולרבות והיינו פרצו כמו שפרש"י כמו ויפרוץ מולדין בנין ועלייהו כתיב ע"כ תאבל הארץ ובזה נתיישב מה שכתב הריטב"א ז"ל בזה מולידין בנין מנשי חבריהון וכ"ת בלאו תרגום דרב יוסף תיפוק ליה דכתיב בקרא נאוף וי"ל דאי לאו דרב יוסף הד"א דדמים בדמים היינו מרציחה ולענ"ד קושיא מעיקרא ליתא דלא ילפינן מנאוף דכתיב בקרא אלא ניאוף ממש אבל דיינים המורים בעריות מנ"ל ובמאי דתרגם רב יוסף מולדין בנין מנשי חבריהון יש בכלל זה הדיינים המורים היתר בעריות : **מי** כתיב ופרצו כו'. וקשה

אמר הבונה רב מנגיד כו'. לא כל הדברים המותרים על משך קו הדין נכונים להעשות וע"ז אמר שלמה פלס מעגל רגלך וכמו כמה מאלה שגראה בהם תולפא ועזות ראוי ליסר לכל עושיהם:

המתורגמן: א) מיר ערגעבענע. ב) גע שלאגען.

קיקיון דיונה

מי כתיב ופרצו פרצו כתיב כו'. מקשין המשכילים א"כ נשמע דאכל חדא וחדא קאי ע"כ תאבל הארץ וגומר דאי אפרצו לחוד הא ע"כ דקאי גם אאלה כמו שאמרו בשבועות דף לט ע"ש דמביא על אלה לחוד פסוק דע"כ תאבל הארץ וגו' וא"כ למה להגמ' למדרש כדמתרגם רב יוסף דמפרצו נשמע דבא"א תאבל הארץ גו' דהרי מפורש בהאי קרא ונאוף דהיינו אשת איש ועליה קאי ע"כ תאבל הארץ. ומהר"ש ז"ל נדחק בתירוצו ע"ש ול"נ דאי לאו הא

יד יוסף

א יבמות נב ע"א: ב לקמן ע ע"ב: ג ב"ב לא ע"ב : ד סנהדרין קח ע"א זבחים קיג ע"ב : ה שבועות לט ע"א :

חדושי גאונים

דמשמע מדעתם עכ"ל וכן מצאתי בחדושי הרשב"א אבל בשינוי קצת. יע"ש : אמנם נפלאה דעת ממני להבין דברי הגה הנ"ל מכמה פנים חדא דלשון הגה הנ"ל שכתב כי יקח דמשמע בע"כ אינו עולה כהוגן. ניתי ספר ונחזי שבכך רב מפורש לקח הנמצאים בתנ"כ רק מעט מזעיר המה שמשמעו' שלהם בע"כ עוד יקשה שאף אם מבמשמעות שורש לקח ימצא על הרוב בע"כ [כאשר הוא באמת אינו כנ"ל] : הנה גבי אדם לא יתכן לפרש בע"כ. רק בדברים טובים המתיישבים על הלב. כאשר העיר על ענין זה רש"י ז"ל בפירושו בכמה מקומות. ובאשר שרבים המה לפורטם אזכיר לכד איזה מהן כפי אשר עלה בזכרוני. וגם אלה בקיצור נמרץ: ויקח ה' אלהים את האדם וגו' (בראשית ב טו) ותקח שרי אשת אברם את הגר וגו' (בראשית טז ג) קח את אהרן ואת בניו אתו (במדבר ח ו) ויאמר ה' אל משה

[דף כ ע"א **תניא** א"ר יוסי בר' חנינא אומר בוא וראה כמה קשה אבקה[א] של שביעית. אדם נושא ונותן בפירות שביעית לסוף מוכר את מטלטליו שנאמר (ויקרא כה) בשנת היובל וגו' וסמיך ליה וכי תמכרו ממכר לעמיתך או קנה מיד עמיתך דבר הנקנה מיד ליד. לא הרגיש לסוף מוכר את שדותיו שנאמר (שם) כי ימוך אחיך ומכר מאחוזתו לא באת לידו עד שמוכר את ביתו שנאמר (שם) כי ימכור בית מושב וגו' ומאי שנא התם דאמר לא הרגיש ומאי שנא הכא דאמר לא בא לידו כדרב הונא דא"ר הונא ב כיון שעבר אדם עבירה ושנה בה [הותרה לו. הותרה לו ס"ד אלא] נעשית לו כהיתר לא באת לידו עד שמוכר את בתו שנאמר (שמות כא) וכי ימכור איש את בתו לאמה ואע"ג דבתו לא כתיב בהאי ענינא הא קמ"ל נזבין איניש ברתיה ולא נוזיף ברביתא מ"ט ברתיה מגרעא ונפקא[ג] והא מוספא ואזלא לא באת לידו עד שלוה ברבית שנא' (ויקרא כה) וכי ימוך אחיך ומטה ידו עמך וסמיך ליה אל תקח מאתו וגו' לא באת לידו עד שמוכר את עצמו שנאמר (שם) וכי ימוך אחיך עמך ונמכר ג לך לא לך אלא לגר שנאמר (שם) לגר ולא לגר צדק אלא לגר תושב שנא' (שם) גר ותושב ד משפחת גר זה עובד כוכבים כשהוא אומר לעקר [דף כא ע"ב] זה הנמכר לע"ז עצמה]:

דף כא ע"א **תניא** (ויקרא כה) וגאל את ממכר אחיו רשות אתה אומר רשות או אינו אלא חובה ת"ל (שם) ואיש כי לא יהיה לו גואל ה וכי יש אדם בישראל שאין לו גואלים אלא זה שיש לו ואינו רוצה ליקח שהרשות בידו דברי ר' יהושע רבי אליעזר אומר וגאל את ממכר אחיו חובה אתה אומר חובה או אינו אלא רשות ת"ל (שם) ובכל וגו' גאולה תתנו הכתוב קבעו חובה:

דף כא ע"ב **ת"ר** (דברים כא) ו וראית בשביה בשעת שביה. אשת ואפילו אשת איש ז יפת תואר לא דברה תורה אלא כנגד יצר הרע ז מוטב

רש"י

ופלא לחודה כתיב על כן תאבל: [בשנת היובל הזאת. וכי תמכרו אם תמכרו והקנו מה שאסרתי לכם בו סופך למכור ממכריך וכל כלי ביתך: לא הרגיש. לא שם לבו לפורענות הבא עליו לחזור בו מעבירה שבידו. גבי לא הרגיש גרסינן לסוף מוכר את שדותיו וגבי לא באת לידו בכולהו גרסינן בתוספתא עד שמוכר והכי משמע לא תבא בידו הרהור תשובה עד שבא לכל אלו: מ"ש דקתני לא הרגיש. דמשמע אם לא הרגיש סופו לבא לכך ובכולהו תנא לא באתה לידו עד שמוכר דמשמע דפשיטא ליה לתנא דדרכו בכך דלא תבוא לידו שישוב בתשובה עד שיקבל עוד פורענות: אע"ג דבתו בהאי עניני לא כתיב. לדרוש בה סמיכת פרשה מ"מ הואיל ופרשת רבית סמוכה לפרשת ממכר בית אנן סהדי שכבר מכר את בתו אם יש לו בת קטנה קודם שלוה ברבית דניחא ליה וכו': וכי ימוך אחיך. הכל בסדר סמיכת פרשיות הוא דורשו וכולן זו קשה משלפניה: שנאמר לגר. פרשה אחרת היא הסמוכה לנמכר לך וכי תשיג יד גר ותושב עמך וגו': זה הנמכר לע"ז עצמה. לחטוב עצים ושאר צרכיה ולא לשם אלהות]: וכי יש לך אדם בישראל. מוטלי חלק בארץ שאין לו גואלים מזרע יעקב בעוד אחד מכל ישראל קיים הוא קרוב לו: אלא זה שיש לו. גואלים אבל אין הגואל רוצה ליקח ולימדך הכתוב שהרשות ביד קרוב: חובה. והאי כי לא יהיה לו גואל דריש בשאי אפשר ביד הראוי ליורשו לגאול ואין הגאולה מוטלת (עליו) אלא על הקרוב מן הכל: יפת תואר. משמע מתוך שמתגרה בו יצרו מחמת יופיה התירה לו

תוספות

אשת אפילו אשת איש. ואע"ג דאין אישות לכותים כדאיתא פרק ד' מיתות מ"מ איכא עשה דכתיב (בראשית ב) ודבק באשתו ולא באשת חברו [כדאיתא

מהרש"א

ממזרות אבל בישראל שיש בהם פסול ממזרות מא"א עבירה גוררת עבירה כי העולם יטעו שהגיטין וקידושין גמורים היו והבנים כשרים וזהו בעצמו כוונת המתרגם דמולדין בנין מנשי חבריהון חובין על כו' דהיינו פסול ממזרות יביאו לעולם בגיטין וקידושין שאינם כהלכתן [ומה שיש עוד לדקדק במאמר הזה המלא מפורש בחי' הלכות ע"ש]: קשה אבקה של שביעית אדם נושא ונותן בפירות שביעית לסוף כו'. ופירשו התוספות דמסברא שבא עונש זה על משא ומתן מדה כנגד מדה עכ"ל וק"ק דא"כ למה קאמר דנסמכה וכי תמכרו ממכר וגו' לתשובו איש אל אחוזתו שהוא עיקר דין היובל וי"ל משום דכבר כתיב עיקר דין יובל זה לעיל מיניה ושבתם איש אל אחוזתו אבל האי קרא מפורש דכתיב לעיל מיניה מן השדה תאכלו את תבואתה וגו' דהיינו שיהיו כולם שוים באכילת שדה לבהמה שאוכלת מן השדה שהכל יהיה הפקר וכמ"ש לאכלה ולא לסחורה ולזה אמר אע"פ שאמרתי לך שכולם שוים בפירות שביעית לענין אכילה אל תאמר שבאותה שנה לא תשוב הקרקע גופה לבעלה הראשון ותהיה הפקר אלא דאף בשנה זו שתאכלו כולם תבואתה הקרקע היא בחזקת בעליה גם לענין מלאכה ותיקון קרקע המותרות בשביעית וביובל והשתא נסמכה שפיר וכי תמכרו וגו' לאיסור פירות שביעית שאמר מן השדה תאכלו וגו' כלומר ולא תעשו בהם סחורה אבל השמטת קרקע ועבדים כבר נאמר ושבתם איש וגו' ולא חזרו כאן אלא משום פירות שביעית כמ"ש כן נראה לפי הדרש דהכא וק"ל: לא באת לידו עד שמוכר כו'. פירש"י והכי משמע לא באת לידו הרהור תשובה עד כו' עכ"ל והוא דחוק ועיקר חסר מן הספר ולולי פירושו נראה דהאי לישנא אמור בין ביש לו בין באין לו כמו והשיגה ידו ומטה ידו דהיינו ממון דבר הניתן מיד ליד וז"ש כאן לא באת לידו כלום ממכירת אחוזת אבותיו שעדיין אין לו עד שבא לעונש גדול מזה דהיינו שמוכר בית מושב עיר חומה ומקשה אמאי לא קאמר נמי הכא האי לישנא דלא הרגיש ואמר כיון ששנה הותרה כו' ובודאי לא ירגיש: לא באת לידו עד שמוכר את בתו כו' ואע"ג דבתו לא כתיב בהאי עניינא הא קמ"ל כו'. וקשה מהיכא קמ"ל הפי כיון דלא כתיבא הכא בהך עניינא מי יימר דכאן מקומה ומסברא נמי דקאמר לבתו קדמה למכור מללות ברבית דברתיה מגרעא ונפקא והא מוספא ואזלא כפרש"י מה"ט נמי הו"ל להקדים נמי מכירת גופיה קודם רבית דמגרע פדיון ונפיק כדקתני מתני' דעבד עברי יוצא בגרעון ורבית מוסיף ואזיל ביה וכ"ל דהכי קאמר דאי הוה מקומה של מכירת בתו בתר פרשת רבית ה"ל למכתב שם ולא בפרשת משפטים ומהא שמעינן דע"כ

הרי"ף

מי כתיב ופרצו את"כ מצאתי בסריטב"א ז"ל ה"ג אלא מי כתיב ופרצו פרצו כתיב ונוסחא דלא גרסי אלא הכי בעי לפרושי עכ"ל. והאפשר [דאי] דלא כתיב כי מפני אלה אבלה הארץ שלמדנו דאחדא קאמר לא הוה אמרינן הכי מדיוק דלא כתיב ופרצו אבל כיון שבאלה לחודיה למדנו שאבלה הארץ יש לדייק ג"כ בכולהו דאכל חדא מדלא כתיב ופרצו דהוה כמו שדבר הלמד מענייני ומאי דמשני מי כתיב ופרצו אף דאמרינן דאלה לחודיה ואע"ג דכתיב בתרים וכחש ורצוח וגנוב נוא"ו י"ל כיון דאלה כתיב בראשונה היא לחוד ושארא עד דעביד לכולהו אבל מדכתיב בסוף פרצו ולא ופרצו משמע דכל חדא באנפי נפשיה:

עיון יעקב

מה שנעשה לשם על ידי שפרצו בזנות שהרי אף אומות גדרו גדר על הזנות מדור המבול ואילך וזה חוזר ומוסיף הטא על הפשע וגורם הניאוף וזה שמייתי מה דמתרגם רב יוסף ותובין על תובין מוסיפין שזה מוסיף על חטא דור המבול דהכי נענשו אף על דגים שבים ועי'

עין יוסף

קשה למה לא תירץ לעיל כשהקשה ואימא עד דעביד לכולהו. פרצו כתיב ועיין בשבות יעקב כמה תירוצים על זה ואין כאן מקום להאריך: אשת אפילו אשת איש. דה"ל למיכתב וראית בשביה יפת תואר. אשת למה לי זו אשת איש אי נמי מדאיצטריך קרא להתירה בשעת שביה מכלל דאשת איש דאסירה בעלמא

קיקיון דיונה

דר"י היינו אומרים דפרצו היא עבירה שאינו א"א ודמים בדמים נגעו היא ג"כ עבירה בפני עצמה וע"ז קאי ע"כ תאבל הארץ ר"ל על אלה לחוד כי מצינו גם כן מפני אלה אבדה הארץ וקאי אאיך אם עביד לכולהו היינו כחש ורצוח וגנוב ונאוף דכתיב בוי"ו בבבא אחת וקאי אפרצו ודמים בדמים נגעו שהוא בבא שניה וב' עבירות אבל חד עבירה תוך אלה כגון ניאוף לבד לא נשמע ולכן צריך למתרגם דרב יוסף דפרצו ודמים בדמים נגעו חד עבירה דניאוף הוא ועליה קאי על כן תאבל הארץ וגו' ודו"ק:

יד יוסף

א סוכה מ ע"ב ערכין ל ע"ב תוספתא שם פ"א פסיקתא זוטרתא פ' בהר: ב יומא פו ע"ב לקמן מ ע"א מו"ק פז ע"ב סוטה כב ע"א ערכין ל ע"ב: ג ב"ק קיג ע"ב ב"מ ע"א ע"א: ד יבמות מו ע"א: ה ב"ק קט ע"א סנהדרין סח ע"ב: ו ספרי פ' תצא פסיקתא זוטרתא שם: ז שמחות פ"ז:

חדושי גאונים

וגו' (במדבר כז יח) קח לך את יהושע בן ואקח את ראשי שבטיכם (דברים א טו) וכן עוד בכמה מקומות. בכאן פי' רש"י ז"ל ענין הלקיחה באדם · בדברים. והטעם מפני שאצל אדם לא יתכן ענין הלקיחה בחוזק כמו בדומם וצומח וב"ח עוד יקשה לפי כונת התוס' איך מתרץ ר"ש מפני שדרכו של איש וכו' שאם מפני כן נתנה התורה לנו מקום לטעות. לכתוב כי יקח שמשמעתו בע"כ אשר כפי האמת הוא מתנגד אל הדין כי אשה אינה מתקדשת בע"כ כמבואר להדיא בגמרא. אלא דרכים דרכי נועם. ובודאי לא תתן מקום לטעות. גם מתוך הסוגיא

המתורגמן. א) שטויב (ד"ה דיא קליינסטע זאבע). ג) ווירד וועניגער (ד"ה זיא דינט אב) ביז זיא ווירד פריי.

שיאכלו ישראל בשר [דף כב ע"א] תמותות שחוטות ואל יאכלו בשר תמותות נבילות וחשקת אע"פ שאינו נאה. בה ולא בה ובחברתה. ולקחת ליקוחין יש לך בה. לך לאשה שלא יקח שתי נשים אחת לו ואחת לאביו אחת לו ואחת לבנו. והבאתה מלמד שלא ילחצנה במלחמה:

ג ת"ר[א] (דברים טו) כי טוב לו עמך. עמך במאכל עמך במשתה שלא תהא אתה אוכל פת נקייה והוא אוכל פת קיבר[א] אתה שותה יין ישן והוא שותה יין חדש אתה ישן על גבי מוכין[ב] והוא ישן על גבי התבן מכאן אמרו חכמים הקונה עבד עברי כקונה אדון לעצמו. (שמות כא) [דף כב ע"ב] ורצע אדוניו את אזנו במרצע וגו' [ג]רבן יוחנן ב"ז היה דורש מקרא זה כמין חומר מה נשתנה אוזן מכל האברים שבגוף אמר הקב"ה אוזן ששמעה קולי על הר סיני [בשעה שאמרתי] (ויקרא כה) כי לי בני ישראל עבדים [ג]ולא עבדים לעבדים והלך זה וקנה אדון לעצמו ירצע (בה). (שמות כא) (והגישו אל הדלת וגו') ר"ש ב"ר היה דורש את המקרא הזה כמין חומר מה נשתנו דלת ומזוזה מכל כלים שבבית אמר הקב"ה דלת ומזוזה שהיו עדיי במצרים בשעה שפסחתי על המשקוף ועל שתי המזוזות ואמרתי כי לי בני ישראל עבדים ולא עבדים לעבדים והוצאתים מעבדות לחירות והלך זה וקנה אדון לעצמו ירצע בפניהם:

רש"י

ובקושי אלא דמוטב שיאכלו ישראל בשר תמותות שחוטות בשר מסוכנת שחוטה ואע"פ שהיא מאוסה כדכתיב ביחזקאל ולא בא בפי בשר פגול: ולא יאכלו בשר תמותות. לאחר שימותו ויהו נבלות: תמותות. אמורטיי"ש: וחשקת. בחשקו תלה הכתוב ואפילו אינה נאה: ולא בה ובחברתה. שלא יקח שתים: ליקוחין יש לך בה. קדושין תופסין ואע"פ שהיתה כותית שהרי אינה מתגיירה מדעתה: לך. ולא לאחרים שלא יקחנה לצורך אחרים כגון אביו: שלא ילחצנה במלחמה. לבא עליה: חומר. צרור המרגליות וצרור הבושם תלוי בצואר

תוספות

בסנהדרין כח.]: ה"ג שלא יקחנה לאביו ולא לבנו ול"ג שתים אחת לו ואחת לאביו או אחת לו ואחת לבנו דמאי איריא שתים אפילו אחת לאביו נמי הוי איסור דהא לך דרשינן: שלא ילחצנה במלחמה. פירש בקונטרס לבא עליה משמע מתוך פירושו דבמלחמה אסור לבא עליה כל עיקר ואפילו ביאה ראשונה אינו מותר עד לאחר כל המעשים ותימה א"כ מאי קאמר לא דברה תורה אלא כנגד יצה"ר כיון דבמלחמה אסור עד שיביא לביתו ולאחר כל המעשים היאך נתפיים יצרו בכך אכתי איכא יצה"ר במלחמה ובביתו עד ירח ימים וע"ק אמאי קרי לה בשר תמותות כיון שנתגיירה וע"ק מהא דאמר בפ"ב דסנהדרין (כא.) תמר בת יפת תואר היתה ולפיכך היתה מותרת לאמנון כדכתיב (ש"ב יג) דבר עלי אל המלך כי לא ימנעני ממך ואם לא בא דוד על מעכה אם תמר עד לאחר כל המעשים היאך היתה מותרת לאמנון והרי אחותו מאביו היתה שהרי אם תמר לאחר כל המעשים חשובה גיורת וליקוחים יש לו בה דבשלמא אם נפרש דיפת תואר מותרת מיד שפיר (דמי) מאי דקאמרה תמר כי לא ימנעני ממך לפי שהיתה מותרת לו דאיכא למימר שנתעברה אמה במלחמה שעדיין היתה אמה כותית וזו אינה חשובה כבתו של דוד דאין בן הבא מן הכותית קרוי בנך אלא בנה דולד כותית כמותה אבל לפי' הקונטרס שלא בא עליה עד לאחר כל המעשים קשה כדפירשתי ונראה לר"ת דביאה ראשונה מותרת במלחמה אבל ביאה שניה אסורה עד שתהא [בביתו] גיורת *) ויש מיישבים פירוש הקונטרס ולא קשה מידי מה שהקשה איך נתפיים יצרו דאיכא למימר דבטל הימנו יצה"ר כיון שיש לו פת בסלו שסופה להיות מותרת לו לאחר כל המעשים ומה שהקשה אמאי קרי לה בשר תמותות כיון שנתגיירה ה"נ לא קשה דאיכא למימר לפי שמגיירה בע"כ ואינה גיורת גמורה קרי לה בשר תמותות ומה שהקשה מתמר לא קשה דאיכא למימר דתמר לא היתה בת דוד אלא מקודם לכן היתה אמה מעוברת והא דכתיב (ש"ב יג) כן תלבשנה בנות המלך מעילים לא משום שהיתה בתו אלא לפי שגדלה בביתו של דוד עם בנות המלך. אך אין לתרץ שפיר לפי' הקונטרס מה חילוק בין ביאה ראשונה לשניה דמחלק תלמודא לעיל ומיהו אומר ר"י דבירושלמי מצינו מחלוקת אמוראים בדבר זה והכי איתא שם רב אמר לא התיר אלא ביאה ראשונה ואני אומר לא ביאה שנייה ולא ראשונה הותרה אלא לאחר כל המעשים כדכתיב ואחר כן תבא אליה ובעלתה:

*) עי' בתוספות בגמרא.

מהרש"א

מוקדם מכירת בתו קודם פרשת רבית ומטעמא דברתיה מגרעא כו' ומיהו במכירת עצמו לא תועיל הך סברא ולא ימכור עצמו קודם שילוה ברבית מדכתיב בתר פרשת רבית והא דלא כתביה למכירת בתו קודם פרשת רבית כיון דשם מקומה י"ל דלא חשיב אלא הך שאדם עושה כן כסדר אבל במכירת בתו קודם שילוה ברבית אין כל אדם עושה כן וזה שדקדק לומר קמ"ל דמזבין איניש ברתיה כו' ולא ניזוף כו' ולא קאמר דמזבין איניש כו' ולא יזיף כו' דודאי

עיון יעקב

ועי' במהרש"א וקיקיון דיונה שמדחיקים בזה: מכאן אמרו חכמים הקונה עבד עברי כקונה אדון לעצמו. אע"ג דעמך במאכל ובמשתה ולא יותר ממנו וא"כ הל"ל כקונה חבר לעצמו מ"מ קאמר כקונה אדון לעצמו ע"ד דכתיב כעיני עבדים אל יד אדוניהם וגו' כן עינינו אל ה' אלהינו עד שיחננו נמצא אם אינו נותן לעבדו כראוי ומשעבד בו גם ה' ימנע הטוב ממנו ומשעבד בו וזה כקונה אדון לעצמו ממש כמו שהוא משעבד בעבדו כן ה' משעבד בו ועי' לקמן דף כ ע"א מה שתירצו תוס' בשם הירושלמי ע"ש: מה נשתנה אוזן מכל אברים וכו'. נראה דלכך מקשה מה נשתנה אוזן דלכאורה לא חטא באזנו רק ברגלו שלא רצה

הרי"ף

מה נשתנה אוזן לירצע וכו'. ויש לדקדק דא"כ גם בכל הדברות אם עבר על לא תשא או לא תרצח וכיוצא בהם תרצע האוזן ששמעה בסיני ועברה על הציווי וע"ק שכפי זה אין לרצוע אלא לגונב נפשות ועבד שמכרוהו בית דין הוא נמכר על גניבת ממון ואם אין לו ונמכר בגניבתו ואיך הוא נרצע על גניבת ממון לפי ששמעה בסיני לא תגנוב שמדבר בגניבת נפשות כמחז"ל שהוא דבר הלמד מענייני לא תרצח יש בו מיתת ב"ד גם לא תגנוב מדבר בדבר שיש בו מיתת ב"ד שהוא גונב נפשות וע"ק למה לא נרצע אלא למי שאמר אהר שם אהבתי את אדוני וגו' שלא תיכף סמוך לגניבתו וגם לגנב אף שיש בידו

ענף יוסף

ג ת"ר כי טוב לו עמך עמך במאכל עמך במשתה כו'. קשה דבפרק איזהו נשך אמרינן שנים שהיו מהלכים בדרך וביד אחד קיתון של מים ואם ישתו שניהם ימותו. דרש ב"פ מוטב שישתו ב' וימותו ואל יראה אחד במיתתו של חבירו. עד שבא ר"ע ולמד וחי אחיך עמך חייך קודמין. הרי שתיבת עמך מורה שהוא טפל לך. והלא הכא דרשינן כי טוב לו עמך תיבת עמך שאתה טפל לו עד שהפליגו בירושלמי לומר שאם אין לו רק כר אחת או פת נקיה אחד וכוס יין ישן אחד יתנהו לעבדו. ויישן הוא ע"ג קרקע. הרי דתיבת עמך דרשינן אתה טפל לו. ומה ראו לשנות דרשותיהם מהכא להתם. וי"ל דכוונת הכתוב כך הוא והיה כי יאמר אליך לא אצא הפשי כי אהבך. ומחמת אהבתך מתרצה עד כי טוב לו עמך שיהא הוא טפל לך בכר ופת ויין. שמתרצה לישן ע"ג קרקע. גם לאכול פת קיבר. ולשתות יין חדש. שמעינן דשורת הדין בהפך שאתה טפל לו. ותיבת עמך כפשטיה שהוא טפל לך (שבות יעקב):

ע"ן יוסף

קמיירי. דאי בפנויה אפילו בעלמא שריא כ"ש בשעת שביה. וה"ק לא מיבעיא בפנויה דשריא אפילו בדעלמא אלא אפילו בא"א דאסירא בדעלמא שריא בשעת שביה (הרא"ש) וכתבו התוס' ואע"ג דאין אישות לנ"כ (מפני שהם עבדים מקללת נח) כדאי' בפ"ד מיתות. מ"מ איכא עשה דכתיב ודבק באשתו ולא באשת חברו ע"כ. והרא"ש כתב וז"ל ועוד נ"ל דאף בלא קרא דודבק באשתו ולא באשת חברו יש בה איסור מן התורה דמדאיצטריך קרא דאשת רעהו למעוטי אשת כנעני ממיתה משמע דלכל הפחות יש בה איסורא עכ"ל: וחשקת אע"פ שאינה נאה. וז"ל הספרי יפת תואר אין לי אלא בזמן שהיא יפת תואר. מנין אע"פ שהיא כעורה. ת"ל וחשקת בה (ר"ל בחשקו תלה הכתוב) אע"פ שאינה יפת תואר: שלא ילחצנה במלחמה. לבא עליה. עי' מ"ש התוס' על דברי רש"י. וז"ל הרמב"ם דביאה ראשונה נהי דמותרת קודם כל המעשים אפ"ה אסור לבא עליה במלחמה. אלא משיכניסנה לביתו ע"כ, ואפשר שזהו ג"כ כוונת רש"י: עמך במאכל. כי עמך אין לו משמעות וה"ל למימר אצלך אלא לרמוז מצד שהוא עמך ממש שוה לך במאכלך ומשתך ועיין בענף י

יד יוסף

א לעיל כ ע"א טו ע"א עירובין ל ע"ב ת"כ פ' בהר פסיקתא פ' ראה: ב תוספתא ב"ק פ"ז:ג נ"ל עבדי הם ולא כו' כ"א ב"מ י ע"א: ג ב"ק קטז ע"ב: סוטה טו ע"א:

חדושי גאונים

נראה שרבי לא רצה לשנות במתניתן האיש קונה משום דה"א אפי' בע"כ. עוד יש לדקדק לאיזה צורך שנין הביא ר"ש המשל. כי לכאורה נראה כשפת יתר: [א"ה אחרי האריכות אשר האריך המחבר הזה לדחות דברי התוי"ט והרשב"א דברי הראשונים נאמנים ומוצקים ע"פ הכלל אשר כלל לנו בעל ס' יין לבנון בצאורו לס' ויקרא ה כי לכן לא יבא הפעל שבע גבי שבועה רק בנפעל ובהפעיל משום דבשבועה בעינן רצון שניהם המשביע והנשבע. וכן הפעל קהל הנופל רק על בני אדם שיש להם דעת ולא על בהמות נמצא ג"כ רק בנפעל ובהפעיל בשביל כי הפעולה זו לא תקום רק ברצון שניהם. ולכן מקשה ר"ש שפיר כיון דבקדושין בעינן רצון שניהם היה לו לכתוב כי תלקח בנפעל פי' הפעל לקח הנמצא אצל קדושין נ"ל בנפעל וע"ז מתרץ ר"ש שפיר דלכן נאמר בקל משום דדרכו של איש כו' וא"כ תלא בכ"מ עיקר הפעולה רק מצד א' וזה מצד האיש ולא מצד האשה. אף כי גם רצונה בעינן מ"מ פעולתה בזה הוא רק צדדית וטפלה ולא עיקרית]: והנראה לעניות דעתי ע"ד הפשוט דהוקשה לר"ש באשר שמצינו הלקיחה הראשונה הנאמרה באשה היא בבנין הכבד ר"ל בנין פועל (תולדת בנין פיעל) דכתיב לזאת יקרא אשה כי מאיש לקחה זאת. (אף שעין הפעל מתיבת לקחה אינה בדגש. הוא להקל על המבטא. כאשר העיר על ענין זה הראב"ע יע"ש) מפני כך הקשה למה לא כתיב כי תלקח בבנין נפעל שהוא

דף כד ע"ב **ת"ר** "הכהו על עינו וסמאה על אזנו וחרשה עבד יוצא בהן לחירות כנגד עינו ואינו רואה כנגד אזנו ואינו שומע אין עבד יוצא בהן לחירות אמר רב שמן לרב אשי למימרא דקלא לאו כלום הוא והתני "רמי בר יחזקאל תרנגול שהושיט ראשו לאויר כלי זכוכית ותקע בו ושברו משלם נזק שלם ואמר רב יוסף אמרי בי רב סוס שצנף[א] וחמור שנער[ב] ושברו כלים בתוך הבית משלמים חצי נזק א"ל שאני אדם דכיון דבר דעת הוא איהו מבעית נפשיה כדתניא "המבעית את חבירו פטור מדיני אדם וחייב בדיני שמים כיצד תקע באזנו וחרשו פטור אחזהו ותקע באזנו וחרשו חייב :

דף כה ע"א **סבי** דנזוניא לא אתו לפרקיה דרב חסדא א"ל לרב המנונא זיל צנעינהו אזל אמר להו מ"ט לא אתו רבנן לפירקא א"ל אמאי ניתא דבעינן מיניה מילתא ולא פשיט לן א"ל מי בעיתו מינאי מידי ולא פשיטנא לכו בעו מיניה עבד שסרסו רבו בביצים מהו כמום שבגלוי דמי או לא לא הוה בידיה א"ל מה שמך א"ל המנונא א"ל לאו המנונא אלא קרנונא אתא לקמיה דרב חסדא א"ל מתניתא בעו מינך דתנן "כ"ד ראשי אברים שבאדם כולן אין מטמאין משום מחיה ואלו הם ראשי אצבעות ידים ורגלים וראשי אזנים וראש החוטם וראש הגויה וראשי דדים שבאשה ר' יהודה אומר אף שבאיש ותני עלה בכולם עבד יוצא בהם לחירות רבי אומר אף הסירוס בן עזאי אומר אף הלשון :

דף כט ע"ב **ת"ר** "הוא ללמוד ובנו ללמוד הוא קודם לבנו ר' יהודה אומר אם בנו זריז "(וממולא) [וממולח][ג] ותלמודו מתקיים בידו בנו קודמו כי הא דרב "יעקב בריה דרב אחא בר יעקב שדריה אבוה לקמיה דאביי כי אתא חזייה דלא הוה מחדדין שמעתיה א"ל אנא עדיפנא מינך תיב את ואיזיל אנא שמע אביי דקא הוה אתי הוה ההוא מזיק בי רבנן דאביי דכי הוו עיילין תרין אפי' ביממא הוו מתזקי אמר להו לא ליתיב ליה איניש אושפיזא "אפשר דמיתרחיש[ד]

רש"י

לתכסיפ : כנגד עיניו . שהכה בכותל והבעיתו בקול ואינו רואה או נתחרש : ושברו . בקול: משלם נזק שלם . כסומכוס מוקמינן לה בב"ק דאמר בהמה שהזיקה בצרורות משלם נזק שלם : ושברו את הכלים . בקולם :· חצי נזק . כדין צרורות לרבנן דפליגי עליה דסומכוס בב"ק ואמרי אינו משלם אלא חצי נזק לצרורות : שאני אדם דבר דעת הוא. האי ניזק וכי מיבעית מדעתיה קמיבעית שנותן לבו אל פחד קול הבא פתאום : סבי דנזוניא. שם מקום : זיל צנעינהו. אמור אליהם להסגר ולישב בבית וזה לשון נדוי לת"ח כדאמרינן במ"ק (דף יז.) לאמר לו דרך כבוד הסגר ושב בביתך : כמום שבגלוי דמי. שהרי תלוים בכיס וניכרים בחוץ או לא הואיל וטמונים בתוך הכיס : קרנונא. יושב קרנות אתה ולא בעל תורה : מתניתא בעו מינך. גרסינן דמברייתא דתני עלה דמתניתין ר' אומר אף הסירוס יליף לה : אין מטמאין משום מחיה. שם אחד מן הנגעים כדכתיב ומחית בשר חי בשאת וכתיב בה לכל מראה עיני הכהן שתהא כולה נראית כאחד פרט למחיה שהיא במקום המשופע ויורד לכל צד שאין יכול לראות ראש הנגע ורגליו כאחד : וראשי אזנים. שפת האוזן : ראש הגויה. גיד : וראשי דדים שבאשה. אבל שבאיש אינם בולטין כ"כ ואין זה שיפוע : לחירות. דכולם אם קצצו לו רבו מום שבגלוי הוא ואינו חוזר : רבי אומר אף על הסירוס. מוסיף על אלו לענין עבד ושן ועין לא אצטריך ליה לרבי למנות בתוספתא דבהדיא כתיב וזיל קרי בי רב הוא ות"ק לא פליג בהא: אף הלשון. שדרכו ליראות כשהוא מדבר ומום שבגלוי הוא: אם היה בנו זריז. והאב רואה שיגליח ממנו ואין לו סיפוק נכסים שילמדו שניהם ילמוד בנו והוא יטריח אחר מזונות ויספיקנו : בי רבנן. בהמ"ד רחוק מן היישוב היה: לא ליתיב ליה איניש אושפיזא. לרב אחא ועל כרחו ילין בבית המדרש ומתוך חסידותו יעשה לו נס ויהרוג את המזיק :

מהרש"א

כן יעשה האדם למכור בתו קודם שילוה ברבית אבל הוא אינו עושה כן אלא שמלוה ברבית מקודם שימכור בתו ודו"ק: אפשר דאיתרחיש ניסא כו'. ק"ק דהיאך דחי אביי אותו למקום סכנה על הספק דשמא יתרחיש ניסא וגם אם יתרחש ניסא יהיו מנכין לו מזכיותיו כדאמר בעלמא [א] וי"ל דודאי סמך אביי על חסידותו ומתוך תפלתו לא יהיה ניזוק ויהרוג את המזיק ואין זה מקרי נס אלא שאמר דשמא קודם תפלה יתרחש ניסא וינכי לו מזכיותיו ומשום ספק זה אין למנוע לי הודאי שיהרוג אותו ולזה יתיישב דא"ל

תוספות

המנונא קרנונא. פירש בקונטרס יושב קרנות אתה ולא בעל תורה . ור"ח פי' אתה אומר המנונא היינו חם נונא דג חם ואין כן אלא קר נונא דג שהוא קר :

הרי"ף

בידו לשלם היו ראוים לרצוע משום אוזן ששמעה על הר סיני לא תגנוב . וכן קשה לטעם במוכר עצמו נרצע אזן ששמעה בסיני כי לי בני ישראל עבדים וכו' א"כ בשעת מכירתו ה"ל לירצע ולמה התיר הקב"ה וכי ימוך אחיך ונמכר לך וכי התורה מתירם לו דבר שהוא בא לעבור על דברי קונו . ועוד כי לי בני ישראל עבדים אינו אזהרה למוכר עצמו אלא אזהרה לקונה אותו שלא ירדנו בפרך לפי שעבדי הם ולא עבדים לעבדים . ונלע"ד שהמוכר עצמו מחמת עניות התירו לו למכור את עצמו וצוה הקב"ה לרבו שלא יתנהג עמו באותו שם שניס כעבד שנאמר כי לי בני ישראל עבדים וכו' ובצאתו צוה הקב"ה להעניקו מכל אשר לו ואחר שיש בידו לפרנס את עצמו מהענקת רבו ובחר ברצונו להיות עבד לבשר ודם והוא עבד ה' ראוי לו לירצע נמצא מצותרציעה עכשיו ולא קודם לכן . גם כמי שמכרוהו ב"ד נמכר על פי התורה על חטאתו אשר חטא וזה אחר שקיבל ענשו וחוזר למכור ברצון נפשו מחדש א"כ נראה למפרע שאין מכירתו עונש כי העונש נהפך לו לרצון כי מתוך הגניבה מכרוהו ב"ד ומתוך כך בא לידי כך לכן ראוי עכשיו לירצע אוזן ששמעה בסיני לא תגנוב וכו' אבל אם עבר על אחת משאר מצות אינו ראוי לירצע כי ישא עונו מה שעבר על דעת קונו . גם מי שיש בידו לשלם קיבל ענשו בתשלומי כפל כי הגונב חשב להיות לו יותר בממונו ולחסר ממון חבירו וכאשר זמם לעשות כן יעשה לו ואין לו עוד עון אשר חטא . והקושיא הלא הכתוב מדבר בגונב נפשות אפשר לומר דכוונת חז"ל שאין הכתוב מדבר בגניבת ממון בלבד אלא כיון שדרשוהו בגונב נפשות יש בכלל גם גניבת ממון כדכתיב לא תגנובו וגו' . עוד

עיון יעקב

ללכת לחירות וגם לא עשה מעשה מעכשיו אלא בשעת מכירה ולמה נלקה עכשיו לזה קאמר אוזן ששמעה כי לי בני ישראל עבדים והלך וקנה אדון לעצמו ומ"מ בתחלת מכירתו לא נענש כי די לו במכירתו וכדאמרינן לעיל דף כ לא באתה לידו עד שמוכר את עצמו מאח"כ עכשיו שלא רצה לצאת נראה שלא נחשב זה לו לעונש לכך נענש עכשיו בדרך אחר שנרצע אזנו אבל בשאר לאוין ששמע בהר סיני ככר ענשן אמור בלאו שיש בו מעשה לוקין עליו וכן שאר עונשין : ר' יהודה אומר אם בנו זריז ומוצלח בנו קדמו . לכאורה משמע דר' יהודה פליג את"ק וסובר דבשניהם שוים ג"כ הבן קודם וכדמייתי הא דרב אחא בר יעקב דא"ל אנא עדיפנא מינך משמע דבשניהם שוים ג"כ הבן קודם והא דקאמר אם בנו זריז וכו' לאפוקי היכא שהוא זריז ובנו אינו זריז וא"ת מ"ט דר"י שבנו יהיה קודם למצות עצמו וגופו י"ל משום דברא מזכה אבא ואין אבא מזכה ברא וזה כוונת הקרא בני אם חכם לבך ישמח לבי גם אני אכן מפרש"י והרמב"ם פ"ק מהלכות ת"ת מבואר דר"י לא בא לפרש רק דברי ת"ק דדוקא בשניהם שוים האב קודם משא"כ אם בנו עדיף וזריז ממנו אזי הבן קודמו והא דקאמר רב אחא על בנו אנא עדיפנא מינך משמע משום שיפה כח האב מכח הבן לכך סלק הבן היינו כיון שכבר שדר לבנו לא היה מסלקו אם לא משום דעדיף

עין יוסף

סום שצנף . בפרק אותו ואת בנו עבי קליה בר חמרא נציף קליה בר סוסיא . פי' נעים דק כמין צהל (ערוך): סבי דניזוניא. שם מקום וקרובה לסוריא (ערוך) : זיל צנעינהו . עי' (רש"י) והערוך פי' לך געור ופגע בהן : קרנונא . יושב קרנות אתה ולא בעל תורה (רש"י) והערוך כתב ח"ו לא ביזוהו . אלא אמרו לו וכי הדגים חמין הן קרים הן קר נונא ראוי לומר לך ע"כ : ד לא ליתיב ליה איניש . עי' (רש"א) ויש לומר דזה היה בטוח שלא יזיק אותו כי

אמר הבונה א"ל שאני אדם כו'. אדם בר דעת אין לו להתבהל מקול בעלמא כמ"ש קול פחדים באזניו בשלום שודד יבואנו :

הבתורגמן, א) געשריען, ב) בריללען. ג) געשיקט, פאסטאויף שנעלל. ד) טרעפפען,

[א] מהרש"א ד"ה אפשר. כדאמר בעלמא (שבת לב ע"א) :

יד יוסף

א ב"ק לא ע"א לח ע"א: ב שם יח ע"ב: ג שם לא ע"א : ד נגעים פ"ו מ"ז תוספתא שם פ"ב : ה תוספתא בכורות פ"ו : ו ס"א ומוצלח: ז עי' קושיי' הרש"א . ויש לתרץ דאם מעמיד עצמו במקום סכנה דוקא הוא דמנכים לו . משא"כ דלא ידע . ואף גם דינכה לו מזכיותיו נגד זה יסיה לו זכות הרבה מאי דהציל נפשות הרבה מהמזיק (רמות שמואל) :

חדושי גאונים

בנין המקבל פעולה . הוא מותיב והוא מפרק מפני שדרכו של איש וכו' אמנם על זה יקשה לכאורה מפני מה אין דרכה של אשה לחזור על איש . דהא באמת ידענו דיותר ממה שהאיש רוצה לישא . אשה רוצה להנשא . דאיתתא בכל דהו ניחא לה . מפני כך הניח המשל מטבע הבריאה . דהתם כתיב כי תקח איש אשה ובאופן זה הוא בעל אבדה ומפני כך הוא מחזיר על אבדתו : העולה מדברנו דר"ש הוא דאמר ממקום שבאת מוכח להדיא דהצריך התורה לכתוב כי יקח דוקא ולא כי תלקח.זה הוא הנראה לע"ד בכוונת בעל המאמר . ובאופן שהתבאר יתפשטו כל הקמטין בסוגי' זו . דוק והשכת האמת לאמתו . אחר כתבי זאת מצאתי למהרש"ל ז"ל שגרס במקום תלקח תקח.ומהרש"א ז"ל העתיק בספרו גירסא הנ"ל בשם מהרש"ל ז"ל ונראה שהסכים עמו . הנה עין כל רואה ישפוט בצדק שבהסתיקון שעשו השלמים הנ"ל לא הכשירו את הענין . וכפי אשר התבאר מדברינו . גירסת הש"ס נכונה היא. (דברי חכמים וחידותם) : מה נשתנה אוזן . (שנאמר בו ורצע אדוניו את אזנו).

ניסא על בת בההוא בי רבנן אידמי ליה כתנינא דז' רישוותא כל כריעה דכרע נתר(א) חד רישא אמר להו למחר אי לא איתרחיש ניסא סכנתין :

ה שם [ת"ר [א]ללמוד תורה ולישא אשה ילמוד תורה ואח"כ ישא אשה ואם אי אפשר לו בלא אשה ישא אשה ואח"כ ילמוד תורה] [ב]אמר רב יהודה אמר שמואל הלכה נושא אדם אשה ואח"כ לומד תורה ר' יוחנן אמר ריחיים בצוארו ויעסוק בתורה [ג]ולא פליגי הא לן והא להו :

ו שם משתבח ליה רב חסדא לרב הונא בדרב המנונא דאדם גדול הוא א"ל כשיבא לידך הביאהו לידי כי אתא חזייה דלא פריס סודרא א"ל מ"ט לא פריסת סודרא א"ל דלא נסיבנא והדרינהו לאפיה מיניה א"ל חזי דלא חזית להו לאפאי עד דנסבת . רב הונא לטעמיה דאמר בן עשרים שנה ולא נשא אשה כל ימיו בעבירה בעבירה ס"ד אלא אימא כל ימיו בהרהורי עבירה . אמר רבא וכן תנא דבי ר' ישמעאל עד עשרים שנה יושב הקב"ה ומצפה לאדם מתי ישא אשה כיון שהגיעו עשרים ולאנשא אומר [ד]תיפח(ב) עצמותיו(של אותו האיש) אמר רב חסדא האי דעדיפנא מחבראי דנסיבנא בשיתסר ואי הוה נסיבנא בארביסר [דף ל ע"א] הוה אמינא [ה]לשטן גירא(ג) בעיניך . א"ל רבא לרב נתן בר אמי אדידך על צואריה דבריך משיתסר ועד כ"ב ואמרי לה מתמני סרי עד כ"ד . כתנאי (משלי כב) חנוך לנער על פי דרכו ר' יהודה ור' נחמיה חד אמר משיתסר ועד כ"ב וח"א מתמני סרי ועד כ"ד :

ז [עד היכן חייב אדם ללמד את בנו תורה אמר רב יהודה אמר שמואל כגון זבולון בן דן שלמדו אבי אביו מקרא ומשנה וגמרא הלכות ואגדות מיתיבי למדו מקרא אין מלמדו משנה ואמר רבא מקרא זו תורה כזבולון בן דן ולא כזבולון בן דן כזבולון בן דן שלמדו אבי אביו ולא כזבולון בן דן דאילו התם מקרא משנה וגמרא הלכות ואגדות ואילו הכא מקרא לבד ואבי אביו מי מיחייב והתניא ולמדתם את בניכם אותם (דברים יא) ולא בני בניכם ומה אני מקיים (שם ד) והודעתם לבניך ולבני בניך לומר לך שכל המלמד את בנו תורה מעלה עליו הכתוב כאילו

רש"י

על . נכנס : בת. לן : אידמי ליה . מזיק : כתנינא דשבע רישי . שהיו לו שבע גולגלות : כל כריעה דכרע . רב אחא ומתפלל על אותו מזיק נתר חד רישא : סכנתין . סכנתם אותי : (נושא אשה . דהוה בלא הרהור ואחר כך הולך ולומד תורה) : הא לן . בני בבל היו הולכין וגורסין משניות התנאים שבא"י ומתוך שלומדים חוץ למקומם אין צרכי הבית מוטלין עליו [נושא אשה דהוה בלא הרהור ואח"כ הולך ולומד תורה] : להו . לבני א"י הלומדים במקומם אם נושא אשה יהיו צרכי הבית מוטלים עליו ויבטלוהו : חזייה . רב הונא לרב המנונא : דלא פריס סודרא . כדרך הנשואים שהיו רגילין לכסות ראשן : הוה אמינא ליה לשטן גירא בעיניך . כלומר הייתי מתגרה בו ושטן הוא יצה"ר ולא אירא שיחטיאני : אדידך על צוארי דבריך . בעוד ידך תקיפה על בנך קודם שיגדל ולא יקבל תוכחתך השיאו אשה : משיתסר שנין . הגיע זמן לכנוס ויותר מכ"ב אל תאחרהו ל"א אדידך על צוארי דבריך בשעה שעוד ידך תקיפה עליו הוי זהיר ללמדו תוכחות ואי זה זמנו משיתסר עד כ"ב בציר משיתסר אין בו דעת לקבל תוכחת כל כך ואל תכביד יסורין ותוכחות ויותר מכ"ב יש לחוש שלא יבעט וזה עיקר: ע"פ דרכו . דרך שכל ימיו יהא מתנהג בו חנוך לו בנערותו ואיזו היא נערותו ר' יהודה ור' נחמיה וכו': [זבולון בן דן . תלמיד שהיה בימיהם : אינו מלמדו משנה . אין חובת בנו עליו אלא במקרא מכאן ואילך ילמד הוא לעצמו : תורה. לא נביאים וכתובים : כזבולון בן דן שלמדו אבי אביו . ועד היכן נמי דקאמרינן הכי קאמרינן עד היכן אדם חייב ללמד תורה בדורותיו אמר רב יהודה לבנו ולבן בנו]:

מהרש"א

דא"ל למחר אי לא איתרחיש ניסא כו' שהיה מתרעם עליהם שלא תלה הדבר בתפלתו אלא בניסא והבאתם אותי לידי מדה זו שמנכין לי מזכיותי ודו"ק : כתנינא דז' רישוותא כו' . ע"פ מ"ש פ"ק דב"ק שדרו של אדם לאחר ז' שנים נעשה נחש והוא דלא כרע במודים וכתבו התוס' שם משום דבכריעה אמרינן כי זקיף זקיף כי חויא ולזה אמר הכא כיון דכרע זה החסיד כדינו נתר ונפל אותו כחו של הנחש . וז' הרישין הם הז' כחות הטומאה שהביא הנחש הקדמוני לעולם : חזי דלא חזית אפי עד דנסבת כו' . דאמרינן אסור להסתכל פני רשע והיה מחשיבו בלא אשה כרשע כדאמר כל ימיו בהרהור עבירה וק"ל : הקב"ה מצפה לאדם כו' . אמר שהקב"ה מצפה כו' כדאמרינן ביבמות כל שאינו מקיים פ"ו כאילו ממעט הדמות ואמר תיפח עצמותיו לפי שג' שותפין יש באדם ומאביו נבראו העצמות כדאמרינן במסכת נדה וזה שאינו מקיים פ"ו וממעט הדמות מהעצמות במדה זו תיפח עצמותיו : ואי הוה נסיבנא בי"ד ה"א כו' . דקודם י"ד לאו בר עונשין ועניין גירא בעין ע"ש שהעין תחלת סרסור דעבירה וק"ל : חנוך לנער על פי דרכו . פרש"י שכל ימיו יהא מתנהג בו כו' ולשון ע"פ לא משמע כן ונראה לפרש חנוך לנער ע"פ דרך טבע שלו דהיינו זמנו משיתסר עד כ"ב יש מי שראוי לקבל תוכחה מתחלת ט"ז ויש שזמנו מאוחר בכל השנים שמט"ז עד כ"ב לפי שכלו וטבעו וכן למ"ד מי"ח כו' היינו יש מתחלת י"ח ויש שזמנו מאוחר בשנים שמי"ח עד כ"ד וכה"ג אמרינן גבי ספו ליה כי תורא בבן ו' וכבן ז' הא לבריא הא לחולה ודו"ק : והודעתם לבניך וגו'

יד יוסף

א תוספתא בכורות פ"ו : ב מנחות קי ע"א: ג ברכות ה ע"ב מד ע"א שבת ט ע"ב ביצה ה ע"א יד ע"ב תענית ד ע"א סוכה לו ע"א מח ע"א יומא כא ע"ב ב"מ קז ע"א ב"ב קמז ע"ב: ד משום דכתיב אבל אשה (בראשית ב) זאת הפעם עצם מעצמי . והוא אינו רוצה אותה להחזיק בעצם שלו . על כן אמר הקב"ה תיפח עצמותיו מדה כנגד מדה (דרישה) : ה סוכה לח ע"א לקמן פ ע"א :

חדושי גאונים

כ' התוס' יש במדרש דמרצע בגי' ד' מאות לפי שהיו ישראל עבדים ד' מאות שנה וגאלם הקב"ה והלך זה וקנה אדון לעצמו . ירצע במרצע העולם כך. ע"כ . והנה ידענו כי במצרים לא היו עבדים רק רד"ו שנה ועל כרחנו שנאי' שזהו רמז . על שהיו ת' שנה בארץ לא להם משנולד יצחק הנה היו גרים אבל לא עבדים ולולא דברי התוס' . הייתי אומר כי הכונה בזה המדרש הוא דבר עמוק . ומרמז ישוב אל סתירת המפרשים והוא מאמרו ית' ידוע תדע כי גר יהיה זרעך בארץ לא להם . ועבדום וענו אותם ארבע מאות שנה גו' . והנה לא היו במצרים רק מאה ועשר שנים . ולא נתקבל אצלי ישובם של המפרשים הנז' : דא"כ הו"ל לומר כי גר יהי' זרעך בארץ לא להם ארבע מאות שנה ועבדום וענו אותם גו' . ולא כן עשה . אבל הפסיק בין הגירות ובין ענוי ת' שנה במאמר ועבדום . גם לשון הכתוב ועבדום הוא דחוק . אמנם הי"ל לומר והעבידום או ויעבדו בם . מהפעיל אבל ועבדום אשר מבנין הקל . נופל על העובדים לא על המעבידים. על אמרנו (דרוש מי שיחור בע"כ ח') כי גזרת ארבע מאות שנה לא היתה מוחלטת מפיו ית' רק היה תלוי ועומד בבחירת ישראל . ובתנאי הרמוז במלת

עיון יעקב

דעדיף ועי' בטוי"ד סי' רמ"ה : אידמי ליה כתנינא דז' רישא . אפשר דלהכי אידמי ליה כנחש כי היכי שלא יתיירא ממנו וכדאמרינן בברכות דף לג: אין הנחש ממית אלא החטא : הא לן והא להו . עי' פירש"י ותוספות פירשו בענין אחר ועוד יש לפרש הא לן דהא דאמרינן נושא אשה ואח"כ ילמוד תורה היינו לן לדורות אחרונים שיש להם יצה"ר והרהור משא"כ דורות הראשונים לא היו מתיראין מיצה"ר והחטא וזה הא להו אם הראשונים כמלאכים ולהכי קאמר ר' יוחנן כן דמצינו בברכות דיתיב ג"כ אשערי טבילה ולא היה מסתפי מיצה"ר : דלא חזית לאפאי עד דנסבת . הטעם לפי שכל ימיו בהרהור עבירה והמביא עצמו לידי הרהור אין מכניסין אותו במחיצתו של הקב"ה כדאיתא בנדה דף יג דכתיב וירע בעיני ה' וכתיב לא יגורך רע ומשנאי ה' אשנא להכי לא רצה להתראות פניו : תיפח עצמותיו . לפי שכל ימיו בהרהור עבירה ומביא לידי טומאה בלילה וס"ז לבטלה שהוא שלובן שממנו נברא העצמות כדאיתא בנדה על כן מדה כנגד מדה תפח עצמותיו ועי' על בתי ישראלים מתיישב שפיר מ"ש והגישו אל האלהים שידונו בפני הדלת והמזוזות לומר כי לי בני ישראל עבדים וכו' שהם העדים ונכון הוא ועי' בספר כסף נבחר :

הרי"ף

אפשר לי לומר דאפילו את"ל דלא תגנוב אינו מדבר אלא בגונב נפשות ולא בגונב ממון מ"מ אתי שפיר לפי שגונב נפש אינו חייב רק אם גנב נפש ומכרו דכתיב וכי ימצא איש גונב נפש מאחיו והתעמר בו ומכרו ולכך כשבא זה לאחר שש שנים שיוצא לרשות עצמו והוא אומר אהבתי את אדוני לא אצא חפשי הרי הוא גונב נפשות מכלל ישראל ומוכר עצמו ונתקיים בו גונב נפש מישראל ומכרו ראוי לו לירצע ולכך בתחלת הגניבה שהיה גונב ממון לא היה בזה גניבת נפשות ולא נמכר כי בית דין מכרוהו בגניבתו ע"פ התורה אבל כשהגיע זמנו לצאת וברצון עצמו גנב נפשו ומוכר עצמו ראוי לו לירצע . עוד חדשתי בזה מ"ש ר"ש שהיה דורש כמין חומר מה נשתנה דלת ומזוזה וכו' שהכוונה היא להיות שר' יוחנן דרש מה ראתה אוזן לירצע אוזן ששמעה וכו' וכפי אותה דרשה יקשה מש"ה והגישו אל האלהים היינו במי שמכרוהו ב"ד שי"ל והגישו אל האלהים ואל הדיינין להמלך במוכריו אבל במוכר עצמו שאין כאן ב"ד להמלך בו כיון שהם לא מכרוהו רק הוא מכר את עצמו מהו והגישו אל האלהים ובדרשת ר' שמעון שדרש שדלת ומזוזה היו עדים כשפסח הקב"ה

עין יוסף

כי תורה מגינה ואין שלוחי מצוה נזקין בהליכתן רק שהיה מסופק אולי מפני גודל חסידותו לא יתראה אליו המזיק וא"כ יהיה תועלת וע"ז אמר אפשר דמתרחש ניסא שיתראה המזיק אליו ואז בוודאי יהרגנו :

המתורגמן . א) הערא‌בגעפאללען . ב) אויפבלאזען . געשוואללען . ג) איין פפייל .

דשדי ריסנא ארישיה. סדין שאינו ראוי לעטיפת הראש אלא כסוי בעלמא שם על ראשו שלא ילך בגילוי ראשו ולא הספיק להתעטף בסודרו: מאי כולי האי. שמיהרת לצאת בלא עטיפה ההוגנת לך: לא טעים אומצא. בשר מעט בגחלים היו רגילין לטעום בבקר: עד דמקרי ליינוקא ומוספיה. מהדר לו מה שקרא אתמול ומלמדו עוד פסוק יותר: אלא ושלשתם. מדלא כתיב ושניתם (חד זימנא מאי ושננתם בב' נוני"ן ש"מ שישמיע אותו שתי פעמים והיינו ושלשתם) שישליש: ליומי. ימי השבוע: לפיכך נקראו וכו'. מילתא באפיה נפשיה היא: תלמוד. סברות וטעמי סתימתן של משניות ולתרצם במה שסותרות זו את זו: נקראו ראשונים סופרים. כדכתיב ומשפחות

למדו לו ולבנו ולבן בנו עד סוף כל הדורות הוא דאמר כי האי תנא דתניא ולמדתם אותם את בניכם אין לי אלא בניכם בני בניכם מנין תלמוד לומר והודעתם לבניך ולבני בניך אם כן מה ת"ל בניכם בניכם ולא בנותיכם] א"ר יהושע בן לוי [א]כל המלמד את בן בנו תורה מעלה עליו הכתוב כאילו קבלה מהר סיני שנאמר (דברים ד) והודעתם לבניך ולבני בניך וסמיך ליה יום אשר עמדת לפני ה' אלהיך בחורב. ר' חייא בר אבא אשכחיה לר' יהושע בן לוי דשדי ריסנא ארישיה וקא ממטי[א] ליה לינוקא לבי כנישתא א"ל מאי כולי האי א"ל מי זוטר[ב] מ"ד והודעתם לבניך וסמיך ליה יום אשר עמדת לפני ה' אלהיך בחורב מכאן ואילך רבה בר הונא לא טעים אומצא עד דמייתי (ליה) לינוקא לבי מדרשא ר' חייא בר אבא לא טעים אומצא עד דמקרי לינוקא ומוספיה. א"ר ספרא משום ר' יהושע בן חנניא מ"ד (שם ו) ושננתם לבניך אל תקרי ושננתם אלא ושלשתם לעולם [ב]ישלש אדם שנותיו שליש במקרא שליש במשנה שליש בתלמוד מי יודע כמה חיי לא צריכא ליומי. לפיכך נקראו ראשונים סופרים שהיו סופרים

תוספות

לא צריכא ליומי. פי' בקונטרס ימי השבת כלומר שני ימים מקרא ושני ימים משנה ושני ימים גמרא ולא נהירא דא"כ אכתי הוה מצי למיפרך מי ידע כמה חיי ונ"ל לפרש בכל יום ויום עצמו ישלש על כן תיקן בסדור רב עמרם גאון כמו שאנו נוהגים בכל יום קודם פסוקי דזמרה לומר מקרא ומשנה וגמרא ור"ת פירש שאנו סומכין אהא דאמרינן בסנהדרין (דף כד.) בבל בלולה במקרא במשנה ובגמ' דגמרת בבל בלול מכולם: נקראו סופרים. ובירושלמי (שקלים פ"ה) מפרש שעשו כל התורה כולה מספרות כגון אבות מלאכות ארבעים חסר אחת (שבת עג.) וארבעה אבות נזיקין (ב"ק ב.) וכיוצא בהן:

מהרש"א

כאילו למדו לבנו ולבן בנו כו'. דכיון שכ"א מלמד את בנו הרי ע"י אבי אביהם עד סוף כל הדורות הם יודעים בתורה כי ממנו בא הלימוד לכולם וכאילו הוא היה מלמד בעצמו כולם: שנאמר והודעתם לבניך ולבני בניך וסמיך ליה יום אשר עמדת וגו'. רש"י בחומש פי' לפי פשוטו יום אשר עמדת מוסב על מקרא שלמעלה ממנו אשר ראו עיניך והדרש דהכא ימאן זה אלא דקאי אדסמיך ליה והודעתם לבניך וגו' שזאת ההודעה לבני בנים ה"ל כאילו הוא יום אשר עמדת וגו' ולכאורה דעם דור המדבר ידבר המקרא שהיו בכן הרבה שקבלוה מהר סיני ומאי כאילו קבלה כו' דמ"מ כיון דבערבות מואב בסוף מ' שנים נאמר כן ולכולם אמר כן שהיו בהם הרבה שלא עמדו על הר סיני ועי"ל דלא קאי כאילו קבלה מהר סיני על האב אלא על בן הבן שלא היה בהר סיני ודו"ק: עד דמקרי ליה ומוספיה כו'. דמה שקרא עמו אתמול לא קרי ליה הודעה כיון שכבר ידעו ומ"מ קרא ליה נמי הא דאתמול שיהא חדוד בפיו כדדרשינן מושננתם מלשון שינון וחדוד כדלקמן והא מייתי דאמר רב ספרא כו' דדריש ושננתם בענין אחר מלשון שניות והיינו משום דכתיב ושננתם בב' נוני"ן שישנה לימודו ב' פעמים דה"ל עם תחלת למודו ג' פעמים וקאמר א"ת ושננתם אלא ושלשתם שהנו"ן מתחלף בלמ"ד באותיות דטלנ"ת וקאמר דישליש למודו במקרא ומשנה ותלמוד ויש לדקדק דמשמע דחייב אדם גם ללמוד עם בנו מקרא ומשנה ותלמוד דהא ושננתם לבניך כתיב ולעיל מקשינן בפשיטות לשמואל מברייתא דקתני למדו מקרא אין מלמדו משנה ויש לייתב דהך ברייתא דלעיל לא איירי אלא בבן בנו כדמסיק כזבולון בן דן ולא כזבולון כו' אבל בבנו חייב ללמדו מקרא משנה ותלמוד כדמוכח הכא אבל הרא"ש לא כ"כ אלא דבבנו נמי אינו חייב ללמדו רק מקרא ודו"ק: לפיכך נקראו ראשונים סופרים כו'. וכה"ג דרשו פ' חלק ובפ' אין דורשין איה סופר כל אותיות שבתורה דלפי פשוטו סופר ממש כמו עזרא הסופר שפן הסופר אין זה במעלות התורה כ"כ כמ"ש סופרי המלך ועוד כי הוא מוכרע ממקומו דכתיב סופרים תרעתים שמעתים וגו' דנדרש במעלות התורה כמ"ש בסוטה ובפ' חלק וכן סופר דכתיב גבי איה שוקל דנדרש איה שוקל הק"ו וק"ל:

הרי"ף

המלמד בן בנו תורה כאילו קבלה וכו'. הטעם הוא כיון שלא ניתנה תורה לישראל אלא מתוך ערבנות הבנים שהם ילמדו התורה בטהרה ובהבל שאין בו חטא א"כ המלמד בנו תורה הוא יורה שמקבל התורה מאהבה כיון שמשתדל להשלים ערבונותו ותתקיים התורה בהבל שאין בו חטא ומי שאינו מלמד בנו תורה אינו מקיים התנאי של קבלת התורה שנאמר והודעתם לבניך וסמיך ליה יום אשר עמדת וגו': מ"ד ושננתם א"ת ושננתם וכו'. פרש"י מדלא כתיב ושניתם חד זימנא מאי ושננתם בב' נוני"ן ש"מ שישמיע אותו ב' פעמים והיינו ושלשתם שישלשם לימי השבוע ע"כ. ועדיין הדבר צריך תלמוד היאך למדנו ושלשתם ואפשר דכיון דכתיב והיו הדברים האלה אשר אנכי מצוך היום היינו אחת וחזר לומר ושננתם דהיינו ב' פעמים זולת הא' היינו ג' ואי כתב ושניתם שהיינו אומרים ב' עם הא' הראשונים ומדכתיב ושננתם הם ב' זולת הא' דהיינו ג' ואין הכוונה לומר המקרא ג' פעמים דהכל לפי מה שהוא אדם יש לאומרו בפעם אחד ויש ב' פעמים אלא ישלש שליש במקרא שליש במשנה שליש בתלמוד: לפיכך נקראו סופרים וכו'. קשה מ"ש לפיכך ורש"י כתב מילתא באפי נפשיה היא ולעד"נ שכיון שדקדק מ"ש ושננתם מנין יתירה ולא אמר ושניתם שפי' לומר ושלשתם כפרש"י ז"ל א"כ בכלל שסופרים אותיות התורה יש ג"כ מספר נו"ן יתירה שבושננתם ולדרשא קאתיא. ובתוס' נקראו סופרים פרש"י כדכתיב ומשפחות סופרים יושבי יעבץ ובירושלמי מפרש שעשו כל התורה מספרות כגון אבות מלאכות ארבעים חסר אחת וד' אבות נזיקין ואפשר לומר שפרש"י ז"ל לא פליג על הירושלמי

עיון יעקב

ועי' בסנהדרין דף לז שכתבנו עוד טעם על זה: כל המלמד את בן בנו תורה מעלה עליו הכתוב כאילו קבלה מהר סיני. נ"ל ע"ד דאיתא ריש פ"א משה קבל תורה מהר סיני ומסרה ליהושע ומקשה שם במדרש שמואל דלמה ברישא קאמר לשון קבלה ולא קאמר הקב"ה מסר תורה למשה או בסיפא ה"ל ג"כ לומר יהושע קבל תורה ממשה ולבסוף תירץ כי הקב"ה נתנה במתנה למשה משא"כ משה מסר ליהושע רק דרך פקדון שלא יכול ליתן לבניו ולהנחיל לזרעו אחריו דוקא ע"ש וכדאיתא בנדרים דף לח א"ר יוסי בר חנינא בתחלה לא נתנה תורה אלא למשה ולזרעו ומשה נהג בו טובת עין ע"ש ואיתא בפרק הפועלים כל שהוא ת"ח ובנו ת"ח ובן בנו ת"ח שוב אין תורה פוסקת מזרעו שנאמר לא ימושו וגו' וכדאיתא בכתובות פרק אע"פ דף סב ע"ב והחוט המשולש ע"ש בתוספות ואיתא בחלק מפני מה בני ת"ח עמי הארצים שלא יאמרו התורה ירושה הוא להם וא"כ זה שלומד עם בן בנו תורה נתקיים בו החוט המשולש כי בודאי גם עם בנו למד תורה שהרי למד אפילו עם בן בנו וכדכתיב והודעתם לבניך ולבני בניך א"כ הוי כאילו קבלה מהר סיני כמו משה שניתנה התורה במתנה לו ולזרעו: לא טעים אומצא. הא דלא קאמר לא טעים סתם משום דפת ודאי טעים בהשכמה כדאיתא בפרק הזהב והמקבל השכם אכול בקיץ וכו' פת במלח וקיתון של מים מבטלתן לכ"ק לא טעים אומצא דהיינו אכילת קבע שהוא סעודה שהיה רגיל לטעום: לעולם ישלש אדם שנותיו שליש במקרא שליש במשנה שליש בתלמוד כו' ל"צ ליומי. והתוס' בפ"ק דע"ז פירשו בכל יום ויום ישלש כן א"כ אפשר לומר דלה"ק בשבתך בביתך לרמוז דהיינו תורה שבכתב שאין אתה רשאי לאומרו בעל פה להכי צריך ללמוד בשבתו בביתו מתוך ספר ובלכתך בדרך זו משנה שהוא תורה שבעל פה זה יכול ללמוד בלכתך בדרך כאשר באמת נהגו כן כמה גדולים ובשכבך ובקומך זה לימוד התלמוד שהוא עיקר הפלפול והעיון שהוא ראוי להיות בלילה דאז צילותא דעתו: לפיכך נקראו ראשונים סופרים שהיו סופרים כל אותיות שבתורה. הא דמסדר דבר זו כאן היינו דלא תימא איך קאמר וישלש שנותיו שלים

עין יוסף

לעולם ישלש אדם שנותיו כו'. אין הכוונה בתחלת למודו ישלש. שהלא משנה מפורשת בן חמש שנים למקרא בן עשר שנים למשנה בן חמש עשרה לגמרא. אלא הכוונה אחר שלמד הכל והוא חוזר עליהם מבלי לשכחה. אז ישלש שליש למקרא כו' וכדמסיק אלא ליומא: ליומא. לימי השבוע (רש"י) ור"ל דבשלמא לענין מספר השנים מתמה שפיר מי ידע כמה חיי וא"כ אינו יודע כלל מתי ישלמו שליש ימיו משא"כ לימי השבוע לעולם ילמוד שני ימים הראשונים מקרא ואם מת אח"כ אונס רחמנא פטרי' (חידושי מהר"י טראני) אבל תוס' לא ניחא ליה בזה דא"כ בשליש שנים נמי מצינן למימר כה"ג דסתם ימי

המתורגמן. א) גערבאכט, ב) איזט דען דאס ווענינ.

יד יוסף

א ברכות כא ע"ב פסיקתא פ' ואתחנן: ב ע"ז יט ע"ב:

חדושי גאונים

ועבדום. וניתוח המאמר כך יתפרש. ויאמר ה' אל אברם. ידוע תדע כי גר יהיה זרעך בארץ לא להם. (ר"ל איזה זמן אשר לא פי' בזה) ועבדום כלומר אמנם אם יתרצו ישראל להיותם עובדים עוד לאדוניהם אשר בארץ לא להם (ע"ד מאמר העבד אהבתי את אדוני גו') ויורה בזה. כי אותי עזבו מהיות אדון עליהם וקונים אדונים אחרי' בלעדי אלו ינעו אותם ת' שנה. וכאמרו ית' אהיה אשר אהיה. ותרגם אונקלוס (עי' רמב"ן) אהא עם מאן דהוא. (עי' ביאורו סוטה מגויין כ"ח ד"ה אולם) מבואר כי מי אשר עוזב אותי. ואיננו אתו. לא אהיה עמו: אולם אחר אשר לא שינו ישראל את לשונם ולא את שמותם כו'. העידו על עצמם כי לא הסכימו על עבדות לאדונים זולתו ית' אבל היו מחכים ומצפים מתי יהיה קץ גלותם ותשב ידם כבראשונה. לעבוד את ה'. ואותו ית' שמו אדון לביתם: לזה אחר שלא נאמר עליהם מאמר ועבדום שהרי לא עבדו אותם בנפש חפיצה. רק מצד הכרח לא נתקיים עליהם ג"כ מאמר ארבע מאות שנה. (עי' דרוש הנ"ל הארכנו בראיות על זה. ובביאור כמה מדרשים בזה) כי בהעדר התנאי תסור הגזרה: כמצינו למדין כי המוכר עצמו מחמת דחקו. או הנמכר מב"ד בגנבתו (לכל תנא כדאית ליה) דומה הוא לגירות של ישראל בארץ לא להם ואיננו עובד בנפש חפיצה. והנכרת לא יגונה. אמנם אחר הגיע הקץ חפשיותו. ע"פ התורה. וכבר סר ההכרח ועכ"ז אמור יאמר העבד אהבתי את אדוני גו' לא אצא חפשי. ורצע אדוניו את אזנו במרצע העולה מספר ת' שנה. כלומר אתה

כל אותיות שבתורה שהיו אומרים (ויקרא יא) וא"ו דגחון חציין של אותיות של ספר תורה. (שם י) דרש דרש חציין של תיבות. (שם יג) והתגלח [א][חציין] של פסוקים. (תהלים פ) יכרסמנה חזיר מיער עי"ן דיער חציין של תהלים (באותיות). (שם עח) והוא רחום יכפר עון חציין דפסוקים [בעי רב יוסף וא"ו דגחון מהאי גיסא[ד]] או מהאי גיסא א"ל ניתי ס"ת ואימנינהו מי לא אמר רבה בר בר חנה [ב]לא זזו משם עד שהביאו ס"ת ומנאום א"ל אינהו בקיאי בחסירות ויתרות אנן לא בקיאינן בעי רב יוסף והתגלח מהאי גיסא או מהאי גיסא א"ל אביי פסוקי מיהא ליתו לימנוייה בפסוקי נמי לא בקיאינן דכי אתא [ג]רב אחא בר אדא אמר במערבא פסקי ליה להאי קרא לתלתא פסוקי (שמות יט) ויאמר ה' אל משה הנה אנכי בא אליך בעב הענן]:

ח שם ת"ר (ה') [חמשת] [ד]אלפים ותתפ"ח פסוקים הוויין [פסוקי] ספר תורה יתר עליו ספר תהלים שמונה [ה]חסר ממנו דברי הימים ח'. תנו רבנן (דברים ו) [ו]ושננתם שיהיו ד"ת מחודדים בפיך שאם ישאל לך אדם דבר אל תגמגם[ג] ותאמר [לו] אלא אמור לו מיד שנא' (משלי ז) [דף ל ע"ב] [ז]אמור לחכמה אחותי את וגו' ואומר (שם) קשרם על אצבעותיך כתבם על לוח לבך ואומר (תהלים קכז) כחצים ביד גבור כן בני הנעורים *) ואומר (שם מט) חציך שנונים וגו'. ואומר

*) כס"ס הגי' ואומר חצי גבור שנונים ואומר חציך שנונים כו'.

סופרים יושבי יעבץ: וא"ו דגחון. כל הולך על גחון: חסר ממנו. ממנין ספר תורה: יהיו מחודדין בפיך. חזור עליהם ובדוק בעומקם: שאם ישאלך אדם לא תצטרך לגמגם. אלא שתוכל לומר מיד: אמור לחכמה אחותי את. שתהא בקי בה כאחותך שאסורה לך א"נ מסיפא דקרא ומודע לבינה תקרא שתהא ידועה לך: כחצים ביד גבור. שנלחם בהם עם אויביו: כן בני הנעורים. תלמידיו של אדם קרוין בניו כמ"ש חזקיה (ד"ה ב כט) בני עתה אל תשלו ואומר (ישעיה ח) הנה אנכי

יתר עליו תהלים שמונה כו'. תימא דע"כ בחומש יש יותר דאפילו אם יהיו פסוקי תהלים מג' תיבות בלבד אינו כ"כ כמו שיש בחומש. ת"י: אל תגמגם ותאמר לו. והא דאמרינן באלו מציאות (ב"מ כג:) דעורבא מרבנן משני בדבוריה במסכת אומר ר"ת דהיינו אם שואלין אותו למדת מסכת זו אל תתגאה לומר שלמדה כלומר למדתי הרבה אבל אם שואלין אותו דבר הלכה [או] שצריכין ללמוד ממנו מסכת צריך שיהא מחודדין בפיו שלא יגמגם בדבר ולא דמי להא דאמר מר (מס' ד"א זוטא פ"ג) למד לשונך לומר איני יודע שמא תתבדה ותאחז דהיינו במילי דעלמא ואפילו בד"ת י"ל שלא יאמר יודע אני דבר להתפאר בכך אלא מה שיודע יורה וילמד לתלמידים:

מהרש"א

שהיו אומרים וא"ו דגחון כו'. הכוונה כלפי מ"ש כי התורה יש לה מ"ט פנים לטהרה ומ"ט פנים טומאה וזה ע"פ חבור אותיות לתיבות והתיבות לפסוקים אבל האותיות אינן מורים רק על שמותיו של הקב"ה שהוא הנסתר גמור של התורה ולפי שהסטרא דשמאלא וכח הטומאה הוא נחש הקדמוני וע"פ מ"ש [א] הולך על גחון זה נחש וע"כ הפסיק באותיות התורה בוי"ו דגחון לרמוז כפי אותיות התורה שהם כולם שמותיו של הקדוש ב"ה אין כאן מקום כלל לכח הטומאה דוי"ו דגחון מפסיקו ואמר כי דרש דרש הוא חציין של תיבות כו' כי התיבה בחבור אותיות יש לה משמעות לצד הטהרה ולצד הטומאה ולזה רמז בתיבת דרש דרש דר"ל שהדרש והמכוון של התיבה שנים הם אחד לצד הטהרה ואחד לצד הטומאה שהם ב' חלקי התורה ולפי פשוטו הוא כן כמ"ש דרש דרש ב' דרישות היו מפני מה נאכל זה וזה נשרף שהיה דרישה אחד לצד הטהרה ודרישה שנית לצד הטומאה: ואמר והתגלח הוא חציין של פסוקים. דודאי הפסוק לפי חבורו בתיבות אין לו רק משמעות אחד לפי פשוטו מ"מ הענין נוגע בשתים בטהרה ובטומאה כי האי קרא והתגלח ואת הנתק לא יגלח והסגיר גו' דמעשה זה אינו מעשה למצורע מוחלט אלא למוסגר שהוא ספק טהור וספק טמא וע"פ כונה א בעלמה: אמר עי"ן דיער הוא חציין של אותיות מספר תהלים. לפי שהוא נתייסד בתפלות לבטל כחו של עשו שהוא כח הטומאה של נחש הקדמוני ע"כ בא החלוקה וההפסק באותיות חזיר מיער שהוא כחו של עשו כדאי' במדרשות: ואמר והוא רחום כו' הוא חציין של פסוקים. לומר כי המכוון בחבור האותיות לתיבות ולפסוקים שאנו מבקשים ומתפללים שירחם הקב"ה עלינו ולא ישחית ע"י האף והחמה שהם מכחות של מלאכים משחיתים כדאמרינן בנדרים ודו"ק: לתלתא פסוקים ויאמר ה' אל משה הנה אנכי בא אליך בעב וגו'. ר"ל משום דבעבור ישמע העם לפי פשוטו אינו טעם לאנכי בא אליך בעב וגו' וע"כ אמרו במערבא שהוא פסוק אחר ור"ל בעבור שישמע העם בדברי עמך יאמינו גם בך לעולם כענין שנאמר בים סוף ויאמינו בה' ובמשה וגו' ואח"כ ויגד משה את דברי גו' משמע להו לפי ענינו פסוק אחר דלא מליצו בכל הענין דברי השם ית' למשה ושוב דברי משה לישראל בפסוק אחד ודו"ק: [יתר עליו תהלים ח'. מה שיש לדקדק בזה על דברי התוספות ישנים עי' בחידושי הלכות]: שנאמר אמור לחכמה אחותי וגו'. פרש"י שתהא בקי כו' א"נ מסיפא דקרא ומודע וגו' עכ"ל וכפירוש ראשון מפרש בהדיא בגמ' בפ"ק דסנהדרין וע"ש בחידושינו: קשרם על אצבעותיך וגו'. כמה קראי מקמיה דהאי קרא בכה"ג כתיבי שם קשרם על גרגרותיך וגו' קשרם על לוח לבך וגו' אבל מהאי קרא דמייתי משמע ליה דתהא רגיל ושגור בידך כ"כ שתוכל להבין בהם בלי דבור גם ברמיזות יד ואצבע דהיינו קשרם על אצבעותיך וק"ל: כחצים ביד גבור כן בני הנעורים וגו'. דעיקר החידוד והשינון בימי נערות דלענין שינון מדמה בני נעורים לחץ ומייתי דמליצו שינון גבי חץ חצי גבור שנונים חציך שנונים ואומר אשרי הגבר וגו' משמע דלא בנעורים מדבר אלא עם רבם אשרי רבם שהוא גבור שלהם כי מלא את אשפתו שהוא בה כענין תיק החצים מאותן תלמידים שהם שנונים כחצים

עיון יעקב

במקרא הא לימוד המקרא מדה ואינה מדה כדאיתא בפרק אלו מציאות וגם לאפוקי מדר' יוחנן דאמר בסנהדרין דף כד למה נקרא בבל בלולה במקרא בלולה במשנה בלולה בתלמוד ופי' שם ר"ת דבתלמוד שלנו אנו פוטרים עצמנו מכל הלימודים ע"ש לנכי מייתי הא דנקראו ראשוני' סופרים וכו' להראות שהיו מתמידים בלימוד המקרא ממש עד שהיו בקיאין בחסרות ויתרות וסופרין כל אותיות ותיבות ופסוקים שבתורה וכו' ועי' בחידושינו פ"ג דאבות משנה ח' מה שכתבנו ע"ז דכך דרש ע"ש: ת"ר ה' אלפים ותתפ"ח פסוקים הויין ס"ת. אע"ג דלפי המנין שלפנינו אינם כ"כ וכן סכום פסוקי תהלים חסירים הרבה מ"מ הא קאמר מתחלה שם בש"ס דאנן לא בקיאין בסכום פסוקי ובמערבא פסקי לקרא לתלתא פסוקי ע"ש: ושננתם שיהא דברי תורה מחודדין בפיך. וזה דקאמר ולבניך ופרש"י בחומש אלו תלמידים שע"י התלמידים נעשים דברי תורה מחודדים בפיך כי מתלמידי יותר מכולם וכדאיתא בנדה דף יד ע"ב רבי ריש מתיבתיה הוא ושכיחי רבנן קמי' ומחדדי שמעתתיה ע"ש ואפשר לפרש ג"כ ושננתם כפשוטו לשון שניות שילמוד וישנה [ועי"ז יהיה דברי תורה מחודדין בפיו לירד לעומקן כפרש"י] כי מתחלה הם ואח"כ כתת כדאיתא בברכות דף סג ע"ב ובע"ז דף יט ע"א לעולם יגרוס אינש ואח"כ יהגה ע"ש:

הרי"ף

סירושלמי דהא והא איתנהו ושייכי ביה אמנם נראה שהם נקראו סופרים על מספר המשנה מ' מלאכות ד' אבות נזיקין וכו' תו ליכא למדרש שהיו סופרים מבני יעבץ לפי שבימי יעבץ עדיין לא נעשו מספרות הללו שבימי רבי נשנית המשנה ונעשו המספרות אבות מלאכות מ' חסר

עין יוסף

ימי שנותינו שבעים שנה. וילמוד מהם שליש במקרא ואם מת אח"כ אונס רחמנא פטרי' אע"כ אין סברא לומר כן. לכן מקשו עפרש"י דא"כ אכתי הוה מצי למפרך מי ידע כמה חיי (פני יהושע) לכן פירשו בכל יום ויום עצמו ישלש: וא"ו דגחון. כל הולך על גחון: יכרסמנה חזיר כו'. קשה אמאי לא אמר איזה תיבה בתהלים הוא חציין של תיבות כמו שאמר דרש דרש הוא חציין של תיבות בתורה. ויש לומר משום דבפסחים דף קיז ע"א לא הכריעו הגמרא על הני תיבות הללויה וכסיה וידידיה ומרחביה אי תיבה אחת היא או שתי תיבות. וא"כ לא ידעינן חציין של תיבות בתהלים שכמה הללויה יש בתהלים ולא ידעינן אלו הם תיבה אחת או שנים. אבל בתורה אין ספק אלא חד תיבה כסיה. לכן אמר דרש דרש כו' ר"ל הני שני תיבות חציין של תיבות או מהאי גיסא או מהאי גיסא:

ח תנו רבנן חמשת אלפים ותתפ"ח פסוקים בתורה יתר עליו תהלים שמנה כו'.

[א] מהרש"א ד"ה שהיו. וע"פ מ"ש (חולין סז ע"ב):

יד יוסף

א חדוש גדול כי בכל חומש וכן בתקונים מדויקים בפרשת צו סי' ח' ס"פ ז' ויאסוף לו בו נדפס על צדו חצי התורה בפסוקים: ב שבת מט ע"ב: ג נדרים לח ע"א: ד כפי חשבון הנמסר בכל החומשים עולה פסוקי התורה חמשת אלפים תתמ"ה ועי' בילקוט פ' עקב רמז תתנ"ב ובז"ר גורס ה' אלפים תתמ"ב: ה חסר דניאל וד"ה כצ"ל. הגר"א: ו ספרי סדר ואתחנן: ז שבת קמה ע"ב סנהדרין ז ע"ב:

חדושי גאונים

אתה אותו האיש אשר נאמר בברית ועבדום. ועני אותם ארבע מאות שנה. כי כך נתקיים תנאי ועבדום. ושהרי אתה רוצה לעבוד את אדניך שתומריי וע"ז את אדון כל. מעבוד אותו נתקיים בך עסק שמרגע. שהוא ת'

עטרת ראש

ת"ר חמשת אלפים ושמנה מאות ושמנים ושמנה פסוקים הוי' פסוקי תורה יתר עליו תיל"ים שמנה חסר ממנו דברי הימים שמנה. וכתבו בתו"י תימה דע"כ בחומש יש יותר דאפילו אם יהיו פסוקי תהלים ע"ב תיבות בלבד אינו כ"כ כמו שיש בחומש ע"כ. לולי דבריהם היה נ"ל דפי' הברייתא הוא כך דבא לומר אף דפסוקי תורה שלפנינו אינן עולין רק ה' אלפים ותתמ"ה ככתוב בחומשין שלפנינו ואעפ"כ באמת הוויין פסוקי תורה ה' אלפים ותתפ"ח רק אנן הוא דלא בקיאין בהו כדמסיק הש"ס תחלה ולזה הביא הש"ס תיכף ברייתא א לומר דמברייתא זו שמעינן להדיא דלא בקיאין בפסוקי תורה שהרי באמת יש יותר פסוקי תורה מכפי מה שעולין פסוקי

מהרש"א

הללו ועי"ל אשפה ממש כי יש ב"ב המונעים את הנערים מללמוד בביתם שאומרים שהם ממלאים ביתם באשפה וע"כ אמר אשרי הגבר אשר מלא על ידיהם את ביתו באשפה ואינו מונע ביתו מהם וק"ל: לא יבושו כי ידברו את אויבים וגו'. מכי ידברו וגו' משמע להו דלא במלחמת אויב ממש אמר אלא במלחמת אויב בתורה איירי דבתחלה נעשו אויבים ולבסוף נעשו אוהבים שנאמר את והב שהוא חסר א' וכמו והוא אהב ומצינו כה"ג חסר א' כמו שפרש"י בחומש גבי וימש חושך: ואמר א"ת בסופה כו'. יש לעיין בזה דהא אמלחמה קאי כפרש"י ומצינו בה לשון נקבה ותכבד המלחמה ותוסף עוד מלחמה כמ"ש התוספות בר"פ

רש"י

אכי והילדים אשר נתן לי וגו': אשר מלא את אשפתו מהם. משום דמייכתו לחצים נקט לשון מילוי אשפה: את אויבים בשער. סיפא דאשרי הגבר הוא: נעשו אויבים. מתוך שמקשים זה את זה ואין זה מקבל דברי זה: את והב בסופה. הכי דריש לה ספר מלחמות מלחמה שע"י

גמרא

ואומר (תהלים קכז) אשרי הגבר אשר מלא את אשפתו מהם [לא יבשו כי ידברו את אויבים בשער] מאי את אויבים בשער א"ר חייא בר אבא אפילו האב ובנו הרב ותלמידו שעוסקין בתורה בשער אחד נעשים אויבים זה את זה ואינם זזים משם עד שנעשים אוהבים זה את זה שנאמר (במדבר כא) את והב בסופה אל תקרי בסופה אלא בסופה:

ושפיר כתיב בסופה בלשון נקבה דהיינו בסוף המלחמה וצ"ל להגיה בגמ' א"ת בסופה אלא בסופן בנו"ן ור"ל כיון דאמלחמות דקרא קאי שהוא לשון רבים

נא

הרי"ף

חסר אחת ד' אבות נזיקין ובאותו זמן לא נקראו סופרים אלא על מספר אותיות התורה:
ואומר אשרי הגבר וכו' מאי את אויבים בשער א"ר חייא בר אבא אפילו האב ובנו הרב ותלמידו וכו'. וקשה למה הביא כל אלו הכתובים ומאי ואומר ועוד קשה מה הוקשה לו בפסוק את אויבים בשער שהדבר מובן מעצמו שהגבר שיש לו בנים או תלמידים גם כי לו אויבים לא יבוש ולא יכלם מפניהם כי בניו ותלמידיו המה בעוזריו וע"ק דילמא כי ידברו את אויבים הוא על שאר ת"ח שהם אויבים זה לזה אבל אב ובנו ורב ותלמידיו לא היו בכלל זה וע"ק מנ"ל שאינם זזים עד שנעשים אוהבים זה לזה והרי לא הוזכרו כאן האהבה ואם למדו דבר זה מפסוק את והב בסופה מנין לנו לדורשו בפסוק את אויבים בשער ועוד דאם ת"ל דאב ובנו רב ותלמידו נעשים אויבים זה לזה דילמא שנאתם לעולם תעמוד אע"פ שבשאר ת"ח חוזרים להיות אוהבים מ"מ באב ובנו שהתרים הבן או התלמיד כנגדו יהיה חתום בצרור פשעו ואגב אורחין נבאר לשון רש"י שפירש את אויבים בשער סיפא דאשרי הגבר הוא ומה בא ללמדנו. ונראה שבא ללמדנו שהלמד תורה יהיו ד"ת שגורים בפיו שלא יגמגם אלא כשם שברור על אחותו שאסורה לו כך יהיה בקי בדינים על איסור אסור וכ"ת מה יעשה אדם להגיע למדה הזו כי זו מתת אלהים היא לזכור את תלמודו לז"א ואומר קשרם על אצבעותיך דהיינו לכתוב בידו ואצבעותיו את תלמודו ובזה נכתבים על לוח לבו וכן ע"י התלמידים יהיה קבוע תלמודו כמ"ש ומתלמידי יותר מכולם. עוד אפשר שהביא ואומר קשרם שאת"ל אינו אומר אחותי את על בירור תלמודו אלא שיהיה אדוק בתורה כמו שאדוק באחותו ובקרובו שהוא מודע לבינה לז"א ואומר קשרם על אצבעותיך להיות תלמודך גלוי בין עיניך כאצבעותיך וכ"ת תינח שילמוד ומנין שיהיו מחודדין ד"ת לז"א כחצים ביד גבור שהם שנונים כך קתחדד ע"י בניך אלו תלמידים כי מתלמידי יותר מכולם וזהו שהכתוב אומר כחצים ביד גבור כן בני הנעורים שהם התלמידים הנקראים בנים וצריכין להיות תלמודם שגון שנון ומחודד בפירוש שהרי נמשלו לחצים כדכתיב התם חצי גבור שנונים הרי שחצים הכתובים כאן הוא על השינון של בני הנעורים וכ"ת מה שכרו של הלמד בשינון וחידוד לזה הביא קרא דכתיב אשרי הגבר אשר מלא את אשפתו וגו'. ומה שהקשה מאי את אויבים בשער הוא דהיל"ל כי ידבר בשער את אויבים אבל כשהוא אומר ידברו את אויבים ומפרש היכן ידברו שהוא בשער הוא לשון מעוקם לז"א אפילו אב ובנו נעשים אויבים ואינם זזים משם עד שנעשים אוהבים וה"ק שהם אויבים בזמן שעודם בשער כי לאחר שגמרו לימודם בשער נעשו אוהבים זה לזה ונפקא לן נמי אב ובנו רב ותלמידו מדכתיב אשרי הגבר אשר מלא את אשפתו מהם דהיינו הנעורים שהם הבנים והתלמידים שהם הגונים אשר לא יבושו בלימודם כי ידברו עם חברי הישיבה מרוב חידודם שהם כחצים ביד גבור שנונים ומהו שכרו של זה האיש שמלא את אשפתו מאלו הבנים והתלמידים שהוא נמנה עם שאר ת"ח שנעשים אויבים בשער בלבד ולא אחר גמר לימודם בשער שנעשו אוהבים זה לזה וגם זה האיש שהוא האב עם הבן או הרב עם התלמיד לא יהיה אויב עם בנו ותלמידו אף ע"פ שמשיבו על פניו לומר אינו כך מ"מ אינו נעשה אויב עם הבן והתלמיד אלא בשער בלבד כמו שאר החברים זה עם זה ולאחר נאתם מהשער נעשים אוהבים דס"ד אע"פ שאר החברים יחזרו לאוהבים אחר שיהיו אויבים מ"מ האב עם הבן או הרב עם התלמיד שמנגדו בלימוד תהיה עברתו שמורה נלה על שהתרים לדבר כנגדו ועכ"ז הבטיחו להיות מאושר שאין אויבים אלא בשער אינו זז משם עד שנעשו אוהבים ולזה כיון רש"י ז"ל לומר אויבים בשער סיפיה דאשרי הגבר הוא לפי שיקשה בפסוק שאם האושר הוא במ"ש לא יבושו ואויבים בשער הוא סיפיה דלא יבושו א"כ היל"ל אשרי הגבר לא יבוש בלשון יחיד אלא סיפיה דאשרי הגבר הוא מ"ש את אויבים בשער וה"ק אשרי הגבר אשר מלא את אשפתו מהם לא יבושו כי ידברו כלומר שהם בנים שלא יבושו כי ידברו ומהו שכרו של הגבר שמלא אשפתו מהם שאע"פ שמתרים לדבר כנגדו לא יבושו כי ידברו קשות עם אביהם או רבם מ"מ אינם אויבים אלא בשער ואינם זזים משם עד שנעשים אוהבים זה לזה:

עין יוסף

וכתבו התוספות ישנים תימה דע"כ בחומש יש יותר דאף אם יהיו פסוקי תהלים מג' תיבות אינו כ"כ כמו שיש בחומש עכ"ל הת"י. ונדפס ג"כ בש"ס החדשים וע"ז כתב מהרש"א ז"ל וז"ל לא הבנתי התמיהא כיון דמסקינן דבחומש נמי לא בקיאין אימא דג' או ד' פסוקים דילן בחומש הוא חדא דידהו עכ"ל מהרש"א ז"ל. ואחר המחילה מכבוד תורתו דברי שגגה הן דהא אמרינן להדיא דפסוקי תורה הן חמשת אלפים ותתפ"ח וא"כ מאי בקיאות שייך הכא וע"ז הקשו התוס' דפסוקי תהלים א"א שיהיו כך אף אם יהיו הפסוקים מג' תיבות בלבד ולכאורה לשון התוס' גופא אטעיה למהרש"א ז"ל דלפ"ז לא הוו צריכי התוס' לכתוב בקושייתם דע"כ בחומש יש יותר אלא בפשיטות הוו להו למימר דא"א שיעלו פסוקי תהלים לחמשת אלפים ותתפ"ח ובאמת שפת יתר הוא אמנם כן בעיקר דבריהם נ"ל דמה שכתבו אף אם יהיו כל פסוקי תהלים מג' תיבות בלבד אינו כ"כ ולענ"ד דלשון ג' תיבות הוא טעות סופר דודאי אם יהיו כל פסוקי תהלים מג' תיבות בלבד יכולין להעלות יותר מפסוקי תורה שהן חמשת אלפים תתפ"ח דפסוקי תהלים שלנו הן עולין שני אלפים תקכ"ז פסוקים ומהם ובהם רובא דרובא כל פסוק לא פחות מששה תיבות ויש אתנחתא באמצע הפסוק וכמה וכמה פסוקים שיש בכל א' עשרה תיבות ויותר וא"כ שפיר אפשר שיעלו יותר כיון דלא בקיאין בפסוקי תהלים אלא דלענ"ד דמה שכתבו התוספות אף אם יהיו פסוקי תהלים מג' תיבות בלבד לאו אכולן קאי אלא אמקצתן דאף אם ימצאו הרבה פסוקים שיכולין להפסיק באמצע עד שלשה תיבות היכא דשייך הפסקה אפ"ה לא יעלו כ"כ ובהרבה מקומות לא שייך להפסיק בהן באמצע דבר ובאמצע ענין ולפי ענין הנגינה שבהן כן נ"ל בלשון תמיהתם אבל מכל מקום יש ליישב תמיהתם ולקיים דברי הגמרא כדפרישית ועי"ל דיתר עליו שמנה פסוקים לאו אכללא דה' אלפים קאי אלא אפרטא דתתפ"ח וכיולא בזה אפרטא בתרא לחוד לאחדים ולעשיריות ודו"ק. והואיל ואתא לידי שנקראו הראשונים סופרים שהיו סופרין כל אותיות שבתורה אימא בהו מילתא דהוי קשיא לי כמה שנין לפי שמצאנו בספרים קדמונים ואחרונים שמספר כל האותיות שבתורה הם ששים ריבוא וע"ז רומז ישראל שנוטריקון שלו יש ששים רבוא אותיות לתורה ולכך מספר כל ישראל היו ששים רבוא כמו אותיות התורה ושכל אחד מישראל יש לנשמה שלו מלוה אחת ואחיזה באות אחת ודבר זה כמעט שהוא דבר מוסכם ונזכר בזוהר ובספר הקדוש שני לוחות הברית במקומות הרבה ועמדתי משתומם ומתפלא לפי חשבון חמשים פסוקים שיערתי בלבי שלא יהיו אותיות התורה כ"א חצי ערך החשבון המוזכר עד שראיתי בס' חסד לאברהם שהרגיש בזה וכתב שנמלא דאותיות התורה הן שלשים ואחד רבוא אלא מה שנמלא שאותיות התורה עולים ששים רבוא היינו השבעה ועשרים אותיות האלפא ביתא עם מנצפ"ך במילואיהן ומילוי דמילוי עי' שם במעיין שני נהר י"א ענין התירוץ אמנם אף שאין אני כדאי נ"ל דהדברים ג"כ כפשוטן דמאחר שמלאנו שמספר האותיות שבתורה ממש הן ל"א רבוא א"כ שפיר מלינן למימר ג"כ שהן ס' רבוא עם התרגום שנמסר ג"כ בסיני כדאי' במדרש ובספרים הקדמונים הרבה מאד וביחוד בס' של"ה בענין שנים מקרא ואחד תרגום ועוד נ"ל לפרש בענין יותר מרווח שכל אות מאותיות התורה יש לה שתי בחינות קדושות ממש ענין שהכתיבה שנכתב באצבע אלהים וענין קדושת הקריאה שדיבר הקב"ה עם משה וכדכתיב אחת דבר אלהים ושתים זו שמענו ורואין את הנשמע ושומעין את הנראה ואמרינן נמי יש אם למקרא ויש אם למסורת וראי' ברורה לדברי שהרי כל אותיות שבתורה נאצלו מהשם הקדוש הוי' ב"ה ולא כשהוא נכתב הוא נקרא וא"כ כל התורה כיוצא בה הכתיבה לחוד והקריאה לחוד וא"כ שפיר מלינן למימר שעולין ס' רבוא ל"א רבוא דכתיב וכ"ט דקריין וכמה אותיות לרוב שאין ניכרין כלל במבטא ואין בהם אלא בחינת כתיבה כאותיות הווין ואלפין שבאמצע התיבה והנחה כן נ"ל נכון בעזה"י ואם שגיתי אתי תלין וה' הטוב יכפר בעדי ועוד יש לפרש על דרך מזה ומזה הם כתובים ואין להאריך. (פני יהושע): **אפילו** האב ובנו הרב ותלמידו שעוסקים בתורה בשער אחד כו'. טעם החילוף הנמצא בין רעים וטובים והוא שכבר נשאל בין הפילוסופים בשיאמרו אחר שהדמיון יוליד האהבה בנאהבים כמו שנתברר לנו בפרק החבור אשר בשער השמיני אשר לזה היו הטובים והישרים כלם אהובים להשתתפם והדמותם בטוב וביושר הנדרשים מהם. והרשעים עם היותם דומים ושוים בתשוקת חיי התאוות הרעות אין שלום אמר ה' לרשעים אבל תמיד הם שונאים זה לזה ומתגרים זה עם זה.

והיה

חדושי גאונים

שנה. ועבדו לעולם הפוך בה כו'.
(אייי היה):
(שייך לסי' ד)
אידמי ליה שאי מזיק כתינא דשבעה רישוותא. שהיו לו שבע גולגלות כל כריעה דכרע רב אחא נתר חד רישא. והגדתא זו אי אפשר לפרשה כפשוטו. וצ"ל ע"פ מה דכתיב במשלי שש הנה שנא ה' ושבע תועבת נפשו עינים רמות. לשון שקר. ומשלח מדנים בין אחים ובתלמידי דאביי הוה באותו פעם תחרות וקטטה ביניהם. והיינו המזיק שיש לו שבעה ראשים. וכאשר שרב אחא אדם גדול ומפורסם היה. אמר אביי אפשר שישמעו לקולו ותתרחיש ליה ניסא. לעשות שלום ביניהם. כרע רב אחא שבע כריעות. הורה להם שלא יעמדו על דעתן ולא יהיו עוד קשי עורף אלא יהיו נוחין זה לזה כאשר עשה יעקב אבינו כי גם הוא השתחוה ארצה שבע פעמים עד גשתו עד אחיו וכל כריעה דכרע נתר חד רישא היינו כל עוד שהיו נוחין זה לזה ויותר אשר היו מקרבין את עצמם ע"פ עצת דרב אחא. נתר חד רישא כי סר השנאה והקנאה מלבתם ונעשו אוהבים.
(מלחמת חובה):
(שייך לסי' ו)
תנא דבי ר"י עד כ' שנה יושב הקב"ה ומצפה לאדם מתי ישא אשה כו' והי הוה נסיבנא בארביסר הוה אמינא גירא בעינא דשיטנא: אם ישא אינו חרש וחושב ובונה בית וכי עושה מסרסיו ומהריביו הימנו בודאי יעשה תחבולה מה להנצל מן המהרס שלא יחריב הבנין לגמרי ובזה יודע לנו טעם לארבע זמנים אלו אשר הניחו רז"ל לימי הנישואין והם

עטרת ראש

תורה שלפנינו. ובדרך זה מסיים נמי בברייתא יתר עליו תילים שמנה כלומר שפסוקי תילים שלפנינו הם יתר עליו שמנה פסוקים כלומר שבאמת אין בתילים כ"כ

לא שייך בסופה שהוא לשון יחיד לנקבה אחת אלא בסופן בנו"ן שהוא לשון לנקבות רבות וק"ל : ושמתם סם תם כו' . דלשון שימה לא יפול אלא דברי כמ"ש פ"ק דסנהדרין גבי אשר תשים אלו כלי הדיינין ופי' רש"י סם דשייכא בהו שימת דבר המיטלטל כו' עכ"ל ובדרך לחות נקט סם חיים במקום סם תם כי בהיפך מתם הוא מת שיהיה לו סם המות למכתו כמ"ש שהוא יצה"ר הוא מלאך המות . והמשל אכול מה שהנאתך כו' יש לפרש בנמשל דכל זמן שאתה עוסק בתורה שהיא הרטיה ע"ג מכתך שהוא יצה"ר אכול מה שהנאתך כו' ר"ל שתוכל להנות מתענוגי עוה"ז ולא אתה בא לידי עבירה כי התורה מגינה לו כרטיה זו שמגינה על המכה שלא תעלה נומי אבל כשאין אתם עוסקים בתורה שהוא העברת הרטיה מן המכה א"א שלא יבא לידי עבירה כענין ולא ע"ה חסיד שאינו יודע במה יכשל . ויש לעיין שאמר כך אמר הקב"ה לישראל כו' אין אתם נמסרים בידו שנאמר הלא אם תטיב שאת וגו' וזה הכתוב לקין נאמר ויש ליישב דלכאורה הענין כפול שאמר אם תטיב שאת כפרש"י שתתנשא על היצה"ר למשול בו ול"ל למכתב טוב ואתה תמשול בו וע"כ אמרו תחלת המקרא אם תטיב וגו' לגבי ישראל נאמר דלהם נתנה התורה שנקראת לקח טוב אבל לקין לא נתנה התורה ואעפ"כ קאמר לו כי הבחירה נתנה לו

ט שם **ת"ר** [א]ושמתם (דברים יא) סם תם נמשלה תורה כסם חיים משל לאדם שהכה את בנו מכה גדולה והניח לו רטייה[ב] על מכתו ואמר לו בני כל זמן שהרטייה זו על מכתך אכול מה שהנאתך ושתה מה שהנאתך ורחוץ בין בחמין בין בצונן ואין אתה מתיירא ואם אתה מעבירה הרי היא מעלה [ג]נומי כך הקב"ה אמר להם לישראל בני [ד]בראתי יצה"ר ובראתי לו תורה תבלין ואם אתם עוסקים בתורה אין אתם נמסרים בידו שנאמר (בראשית ד) הלא אם תטיב שאת ואם אין אתם עוסקים בתורה אתם נמסרים בידו שנאמר (שם) לפתח חטאת רובץ ולא עוד אלא שכל משאו ומתנו בך שנאמר (שם) ואליך תשוקתו ואם אתה רוצה אתה מושל בו שנאמר (שם) ואתה תמשל בו :

ספר אהבה יש בסופה : ושמתם . את דברי אלה : סם תם . שלם שאינו חסר שום הצלה : מה שהנאתך . כל מה שדעתך נוחה הימנו ואפילו דבש וכל מיני מתיקה שקשים למכה : נומי . למחים פירסיליא"ש בלע"ז : אם תטיב . לקח טוב : שאת . תתנשא על יצרך : משאו ומתנו . של יצה"ר באדם להחטיאו : ואם אתה רוצה .

עיון יעקב

סם תם נמשלה התורה בסם חיים . ומלת תם עי' במהרש"א ועי"ל ע"ד דאיתא בעירובין דף נד אמר ר' יהודה בא וראה שלא כמדת הקב"ה מדת בשר ודם מדת ב"ו אדם נותן לחבירו סם יפה לזה וקשה לזה והקב"ה נתן תורה לישראל סם חיים לכל גופו שנאמר ולכל בשרו מרפא לה"ק סם תם ועי"ל דלה"ק סם תם ע"ד איש תם יושב אוהלים שלומד תורה לשמה כדאמרינן בעלמא למיימינים סמא דחיי ולמשמאילים סמא דמותא לפי שלומד שלא לשמה ונכנס בו ערמומית הלימוד והיינו תם ויפר לה"ק סם תם : **אבול** מה שהנאתך . המשל דומה לנמשל דמי שלומד תורה א"צ לסגף גופו בתעניות לשבור כח תאות היצה"ר וכדאמרינן האי בר בי רב דיתיב בתעניתא ליכול כלבא שירותא דאין ת"ח רשאי לישב בתענית כדאיתא בתענית דף י"א משא"כ אם אינו לומד תורה צריך לסגף עצמו שלא יגבר עליו תאות יצה"ר וזה שאמר כך וכו' בני בראתי יצר הרע ובראתי לו תורה תבלין כמו שהתבלין מתקן המאכל לשבח שיכול לאכול אותו שאינו פגום כך התורה היא תבלין אצל הת"ח שיכול לאכול ולא יצטרך לסגף את עצמו ונינצל ע"י מיצה"ר : **ואם** אתה רוצה אתה מושל בו . כלומר אפילו שכבר נמסרת בידו אפ"ה אם אתה חוזר בתשובה וחוזר על לימודך אתה תמשול

הרי"ף

ת"ר ושמתם סם תם כו' . יש לדקדק כי מנא להו לחז"ל לדרוש ושמתם סם תם ולהוציא המקרא מפשוטו ועוד למה הזכיר ענין התורה שהיא סם תם בפרשה זו של והיה אם שמוע תשמעו כי מה עניינו כאן ונדקדק ג"כ מאי סם תם דמשמע שיש סם אחר שאינו תם וסם זה הוא תם גם דרשו חז"ל דכתיב וזאת התורה אשר שם משה וגו' זכה נעשה לו סם חיים לא זכה נעשה לו סם המות ולא אמר שם סם תם . וגם נבאר שם מנ"ל לחז"ל להוציא מפשוטו . וע"ק כי למה הוצרך להביא משל ומליצה דהיל"ל מיד בראתי יצה"ר בראתי לו תורה תבלין וע"ק שאין המשל דומה לנמשל שבמשל אמר המלך כל זמן שהרטיה בידך אכול מאי דהאכך ובנמשל אין לומר כן דיעשה כל מה שלבו חפץ דא"כ הותרה לם רצועה ח"ו . וע"ק כפל הענין שאמר אם אתם עוסקים בתורה אין אתם נמסרים בידו והזר לומר אם אתה רוצה אתה מושל בו שהם הם הדברים וג"כ בפסוק ל"ל שאמר הלא אם תטיב שאת וחזר לומר ואתה תמשל בו וע"ק מ"ש ולא עוד אלא שמשאו ומתנו בך דמשמע שהיא רעה גדולה ותמורה יותר מהראשונה וכמעט אין לו הבנה . ונראה לענ"ד דחז"ל דקדקו ב' דקדוקים אחד מצד הלשון וא' מצד הענין שמצד הלשון לא שייך לומר שימה בדברים והיל"ל ולמדתם את דברי אלה וכן דקדקו בפסוק וזאת התורה אשר שם משה דהיל"ל אשר דבר משה ולכך דרשוהו שהוא מלשון סם זכה נעשה לו סם חיים ובפסוק זה דקדקו ג"כ מצד הענין כי למה אמר ושמתם את דברי אחר השמרו לכם פן יפתה לבבכם והיל"ל קודם לכן סמוך לוהיה אם שמוע תשמעו וגו' יאמר ושמתם את דברי וגו' ונתתי מטר ארצכם וגו' וע"ק למה לא נכתב פסוק ושמתם את דברי בפרשת שמע ישראל לזה דרשו שהוא לרמוז סם תם . וביאור הענין הוא מ"ש התורה לפי שאין היצה"ר מקטרג אלא בזמן שבא האדם לקיים מצותיה של תורה וראוי לדבר שבן י"ג שהגיע האדם לכלל המצות שלא ה' את יצה"ט באדם להיות לו לעזר מהיצה"ר שיקום להתגבר עליו לבטלו מהמצות וקודם י"ג שעדיין האדם לא נתחייב במצות לא הוצרך ליצה"ט לפי שאינו מקטרג אלא על קיום המצות ולז"א והיה אם שמוע תשמעו אל מצותי שאם יקום כגבור היצה"ר להטיאך השמרו לך פן יפתה לבבך לכן צריך אתה לסם תם שהם ד"ת וזהו שאמרה התורה ואכלת ושבעת ומתוך השביעה השמרו לכם פן יפתה לבבכם וז"ש השמרו לכם מן השביעה כי השביעה סופה גוררת עון פן יפתה לבבכם וסרתם וגו' ואם באולי נכשלתם בשביעה ואזי הזמנתי לכם סם תם ורטיה למכת השביעה שהיא עסק התורה והיא סם חיים לרפאות השביעה במשל המלך שאמר לבנו כל זמן שהרטיה על המכה אכול מה דהאכך כך אמר הקב"ה כ"ז שאתם עוסקים בתורה אף ע"פ שתאכלו ותשבעו בשר מ"מ התורה היא תבלין ליצה"ר המושל באדם מתוך שביעה ומ"ש סם תם הוא אע"פ שיש סם אחר כנגד יצה"ר שהיא התשובה וכן אחז"ל יזכור לו יום המיתה שנאמר ודומו סלה וכן הצדקה היא מכנעת ליצה"ר כמ"ש חז"ל על פסוק אשריכם זורעי על כל מים מ"מ אינם סמים תמימים לפי שהיצה"ר של האדם מתחדש עליו בכל יום ויום ואם היום הוא נצחו בתשובה או בזכרון יום המות וצדקה למחר ישוב ויערוך עמו מלחמה אחרת ולא הועילו הסמים אלא דבר יום ביומו אבל סם עסק התורה הוא סם תם .

עץ יוסף

והיה זה הענין כפי מה שאמרנו . וזה כי הצדיקים והישרים הם מתאחדים בדבר מוגבל ביושר וסדר . כי הגבלת היושר הסוא תיחדם ותשים אותם שותפים ודומים אשר מזה תמשך אהבה ואחוה ביניהם מבלי פרוד עצמי . ואם יראה לפעמים ביניהם מחלוקת הסברות ושינוי דעות הנה לא יצאו מההגבלה ההיא אשר בה השתוף אבל הם עניים נכנסים בתוכה ומקיימים אותה מצדדים מתחלפים כל אחד לפי סברתו . לא יספיק החלוף ההוא החלקי להפרידם אדרבה יוסיפו אומץ בהתאחדם אל עצם ההגבלה ההיא . משל לשני חכמים העוברים לפני המלך . האחד יכסה את ראשו . והשני יסיר את מצנפתו . כי עם שנתחלפו במעשיהם החלקיים כפי מה שחשב כל אחד מהם כי הוא דרך הכבוד . הנה נשתתפו בהסכמה אחת כי החלוק הכבוד למלך הוא הראוי והנאות וכמה הפליגו חכמינו ז"ל להורות זה במה שאמרו מאי כי ידברו את אויבים בשער אמר רבי חייא בר אבא אפילו האב ובנו הרב ותלמידו שעוסקים בתורה בשער אחד נעשו אויבים זה לזה ואינם זזים משם עד שנעשו אוהבים זה לזה שנאמר את והב בסופה אהבה בסוף . וזה כי בהתחלה כשיעשו דברים מתחלפים או יאמרו דעות מקבילות יראה שהם מתנגדים לגמרי כמו שיהיה הענין באלו האנשים שאמרנו . שלכאורה יראה שהא' חפץ ביקרו של מלך והשני לא כן ירצה . אמנם כשישאו ויתנו בדבר ויודע טעם כל אחד מהם ימצא לסוף כי הכבוד אשר ידרוש האחד הוא עצמו מה שידרוש השני והוא הדבר אשר ייחדם . והוא טעם אמרם ז"ל הללו מטהרין והללו מטמאין הללו מכשירין והללו פוסלין הללו מזכין והללו מחייבין ואלו ואלו דברי אלהים חיים (חגיגה ג:) . כי כוונת כלם להעמיד התורה והמצוה על הצד היותר שלם שאפשר ולהפיק רצון האלהים שהנחילה לנו . ולזה היו כל הסברות ההם נכנסות תחת גדר ההגבלה ההיא ומקיימין אותה כמו שאמר על זה כלם נתנו מרועה אחד . (עקדה שער יב) :

ט אבול מה שהנאתך כו' . כי דרכי התורה האלהית היא הנהגה אמצעית . לא מצוה לפרוש מן התבל ולהנזר ממנה כחוק הפרושים הנזורים מדרכי התבל כי אם הותר לאכול ולשתות ולהתענג ולא יקרסו בזה עון אם יתנהג ע"פ התורה כמ"ש תחת אשר לא עבדת את ה' אלהיך בשמחה ובלב טוב מרוב כל . וזהו שאמר אכול מה שהנאתך ובנמשל דכל זמן שאתה עוסק בתורה שהיא הרטיה ע"ג מכתך שהוא היצה"ר אכול מה שהנאתך כו' ר"ל שתוכל להנות מתענוגי עוה"ז ולא אתה בא לידי עבירה . כי התורה מגינה לו כרטיה זו שמגינה על המכה שלא תעלה נומי . והנומי הוא משל לשרירות הלב ההולכת וממסמסת הבשר החי . אבל כשאין אתם עוסקים בתורה שהוא העברת הרטיה מן המכה אי אפשר שלא יבא לידי עבירה כי הנומי ירד נפשו מטה מטה ח"ו עד יפלח חץ כבדו (רש"א בתוספת ביאור מעט) : ואם אתם עוסקים בתורה . ר"ל אפילו בעוסק שלא לשמה כגון להתכבד או להתייהר (דאלו לקנטר נוח לו שלא נברא כמ"ש התוס' פ"ב דברכות) ועליו אמרו לעולם יעסוק אדם בתורה ובמצות אפילו שלא לשמה שמתוך שלא לשמה בא לשמה . ולזה אמר אין אתם נמסרים בידו ולא אמר אתם מושלים בו . דמאחר דלמודו שלא לשמה

ד'

יד יוסף

א עירובין נד ע"א ספרי פ' עקב: ב ע"ז י ע"ב: ג ב"ב טז ע"א:

חדושי גאונים

בי"ד בע"ז בי"ת בשנת עשרים כמו שיבוא. הקדמת ענין זה לא נעלם מעין כל מבקש ודורש שזה אלהים אלהינו הוא האומן הוא הבורא הוא היוצר האדם בצלם ודמות פנימי להבין ולהשכיל כאחד מצבא המרום במרום והוא תכלית כל הנמצאים וזהו דעת חכמי האמת אעפ"י שהרמב"ם בספר המורה בפ' יח מהחלק השלישי אמר שטעה מי שחושב שהאדם תכלית המציאות והאריך שם הרב בחקירה פילוסופית אך כל כל הבאים אחריו הכו על קדקד סברתו מכה רבה לא זורו ולא חבשו והסכמת חכמי האמת שהאדם תכלית המציאות ותכלית האדם לעבוד את ה' ונמצא שהכל בא מסיבה ראשונה ית' והכל שב אל סיבה ראשונה ית' אע"פ שגם בזה אין לו ית' שום תועלת כמ"ש ואם צדקת מה תתן לו מ"מ כשרון לבעליו ראות עיניו עושי רצונו וערבה לה' מנחת פעולת השלמים כאילו היה לו שום תועלת מעבודתם אך שהאדם לא היה עובד אלהים

עטרת ראש

פסוקים כמו שהן לפנינו רק אנן הוא דלא בקיאין בהו ופסקי בהו שמנה פסיקים יתר במקום דלא צריך . חסר ממנו דברי הימים . שמנה כלומר שפסוקי דברי הימים שלפנינו הם באמת חסר ממנו שמנה וצריך להוסיף עליהם שמנה גם יש

אהבת איתן

ושמתם סם תם נמשלה תורה לסם חיים . ופרש"י סם תם שלם שאינו חסר שום הצלה ומשמע בשמעתין דהיינו לענין להנצל מיצה"ר . וק"ל מכאן אהא דאמור בפ"ק דברכות

המתורגמן . א) איין פפלאסטער ,

לו שנאמר ואתה תמשל בו : קשה יצה"ר שאפילו יוצרו קראו רע כו'. דדרך ארץ שהפועל הדבר לא יגנה מלאכתו ואפ"ה קאמר בו שיוצרו גינהו וקראו רע וכמ"ש אוי לה לעיסה כו' ועי"ל שאפילו יוצרו שבראו לטובת האדם כדי שיזכה על ידו אם ינצחהו כמ"ש כי טוב מאד זה יצה"ר מ"מ קראו רע ע"ש שמחשבתו של יצה"ר הוא להרע כמ"ש [א] הוא השטן הוא היצה"ר הוא מלאך המות ודו"ק : יצרו של אדם מתחדש כו' ויצרו של אדם מתגבר וכו'. הכונה בזה דלגבי כח הנשמה שהיא שכל העיוני אמר שיצרו מתחדש עליו בכל יום להחטיאו בהרהור הלב מה שאין דרכו בכך במעי אמו כדאמרינן פרק המפלת ולכך מקרי דבר חדש ומייתי רק רע כל היום כדאמרי'[ב] דאין אדם ניצול מהרהור עבירה אבל לגבי כח הגופני שדרכו בכך אמר שמתגבר עליו להוסיף על חומר שלו ולזה אמר מבקש להמיתו דבגוף שייך מיתה ודבר הנלמד מענינו הוא דהאי קרא צופה רשע גו' בשטן איירי ולא ברשע אדם מדכתיב לעיל מיניה פי צדיק יהגה גו' תורת אלהיו בלבו גו' וע"ז אמר צופה רשע לצדיק להחטיאו ולהמיתו כמ"ש הוא השטן הוא היצה"ר הוא מלאך המות ואמר שהקב"ה עוזרו מלהחטיאו דאע"ג דהכל בידי שמים[ג]חוץ מיראת שמים מ"מ הבא לטהר מסייעין אותו[ד]:אם פגע בך מנוול זה כו'. קראו כך ע"ש מבית הסורים יצא למלוך כמ"ש לפתח חטאת רובץ משעה שיוצא ממעי אמו ממקום סרחון וטינופת כפרש"י בקהלת ואמר משכהו לבהמ"ד למקום תורה שהוא התבלין ליצה"ר כדלעיל. ואמר:אם אבן הוא.מצד הגוף והחומר הוא נמוח כחומר ע"י התורה ואם ברזל הוא.להחטיאו מצד כח הנשמה הוא מתפוצץ ע"י התורה. וזה שדימה התורה לאש מצד כח הנשמה שהברזל מתפוצץ על

י שם ת"ר [א]קשה יצה"ר שאפילו יוצרו קראו רע שנאמר (בראשית ח) כי יצר לב האדם רע מנעוריו . [ב]א"ר יצחק יצרו של אדם מתחדש עליו בכל יום שנאמר (שם ו) רק רע כל היום אמר (ר"ל) [ר' שמעון בן לוי] יצרו של אדם מתגבר עליו בכל יום ומבקש להמיתו שנאמר (תהלים לז) צופה רשע לצדיק ומבקש להמיתו ואלמלא הקב"ה עוזרו אינו יכול לו שנאמר (שם) ה' לא יעזבנו בידו . תנא דבי ר' ישמעאל בני [ג]אם פגע בך מנוול זה משכהו לבית המדרש אם אבן הוא נימוח ואם ברזל הוא מתפוצץ שנאמר (ירמיה כג) הלא כה דברי כאש נאם ה' וכפטיש יפוצץ סלע [אם אבן הוא נימוח שנאמר (ישעיה נה) הוי כל צמא לכו למים ואומר (איוב יד) אבנים שחקו מים] :

עסוק בתורה ואתה מושל בו : כל היום . קרא יתירה הוא ללמדנו שכל שעות היום רעתו מתחדשת: מנוול זה . יצה"ר מתגרה בך: מתפוצץ . שהתורה כאש

תוספות

אם ברזל הוא מתפוצץ . תימה דהא קרא משמע שהפטיש מפוצץ סלע ומשברו וכן קשה דבפ' דיני ממונות (לד.) דקאמר מה פטיש מתחלק לכמה ניצוצות אף ד"ת מתחלק לכמה טעמים. ושם גרים רשב"ם מתחלק ונ"ע מתחלק ויש שגורסין כאן אם ברזל הוא מפעפע ואם סלע הוא מתפוצץ שנאמר הלא כה דברי כאש נאם ה' וכפטיש יפוצץ סלע שהאש מפעפע הברזל והפטיש מפוצץ הסלע ור"ת מפרש שהסלע משבר את הברזל וה"ק וכפטיש יפוצץ מכח הסלע כדאמרינן במדרש (רבה איכה פסוק זכו נזיריה) מעשה באחד שלקח סנפירינון לבודקו נתנו על הסדן והכה בקורנס נשבר הקורנס ונחלק הסדן וסנפירינון לא זז ממקומו . (ועיין בפרק החליל מה שכתוב שם בשם הריטב"א ז"ל) :

הרי"ף

ולז"א ולא עוד אלא שכל משאו ומתנו בך כלומר אם לא תטיב דהיינו עסק התורה שנקרא לקח טוב אע"פ שתעשה תשובה או תזכור יום המיתה או תעשה צדקה עדיין משאו ומתנו בך כי בכל יום הוא מעורר מלחמות ומתחדש תמיד דכתיב רק רע כל היום אבל אם תטיב לעסוק בתורה שנקרא לקח טוב מסתלק מכל וכל כי הוא נמסר בידך ולא יריס ראש ונמצא זכו שם הם יותר מהכל . ואם אתה רוצה אתה מושל בו הכוונה שקודם הבטיחו שלא יהיה נמסר ביד יצרו אבל לא הובטח שימסר יצרו בידו ואם יחזיק בעסק התורה עוד ישוב ומשל תמשל בו יצרו וזהו ואתה תמשל בו כלומר כי עם היצה"ר היה לך ממשל והרמת ראש כיון שנלחמת עמו נמצא שהוא גרם לך הממשלה . ובפשטיה דקרא נ"ל לפרש עם משל השפחה שאותה השפחה אשר צוה המלך לפתות לבנו והיתה מרדפתו לפתותו לעשות רצון המלך כך זה הקב"ה ליצה"ר להחטיא האדם למען ינסנו אם יעשה רצון אביו שבשמים והיצר הרע אע"פ שמתגבר להחטיא האדם הוא רוצה שהאדם יתגבר עליו וינצחנו וזש"ה ואליך תשוקתו של יצה"ר להחטיאך וגם תשוקתו הוא שאתה תמשול בו ותכניענו ולא ימשול הוא בך להחטיאך כי רצונו לעשות רצון יוצרו עוד דקדקתי דכיון דהביא פסוק ושמתם סם תם היא התורה ליצה"ר למה הביא פסוק הלא אם תטיב שאת וגו' וע"ק שאין הנמשל דומה למשל שהרטיה בא לאחר המכה ובנמשל העוסק בתורה אין יצה"ר שולט בו ואינו בא לידי מכה . אמנם נ"ל שהתורה היא סם תם לפי שיש סם אחר שהוא יזכור יום המיתה הוא מועיל לעקור שלא יגלגלו יצרו אבל לתקן מה שכבר נכשל וחטא אינו מועיל וכן התשובה מועיל לשעבר אבל עדיין אפשר שישוב לחטא אבל התורה היא סם תם לתקן לשעבר הרטייה למכה וגם להבא שלא יתגבר עליו יצרו וזהו מפורש בפסוק הלא אם תטיב שאת שאין יצה"ר שולט בו ולא עוד אלא שהתורה היא סם תם שמגינה ומצלת לעולם אבל זכירת המיתה והתשובה היא לפי שעה כי כל משאו ומתנו של היצה"ר הוא בך שמתחדש כל שעה : יצרו של אדם מתחדש עליו וכו'. יש לדקדק למה הביא כל אחד פסוק אחר ומאי בינייהו דנקט זה מתחדש ונקט זה מתגבר ונראה דר' יצחק דיבר ברשע שבנקל יסיתהו ויוכל לו היצה"ר ובכל יום מתחדש להחטיאו פעם אחר פעם בלי כח וגבורה ולכך הביא פסוק של כל היום שהוא בדור המבול שהיו

עיון יעקב

תמשול בו כי גדולה תשובה ומתוקן בזה מ"ש מהרש"א שהענין כפול והא תו ל"ל: ת"ר קשה יצה"ר שאפילו יוצרו קראו רע . מייתי האי ת"ר כאן לומר לך אע"פ שאמרתי שהתורה היא תבלין ליצה"ר אפ"ה צריך התפעלות והתחכמות לכפות ליצרו שהרי אפילו הקב"ה קראו רע עד שאמר לא אוסיף לקלל עוד וגו' כי יצר לב אדם רע מנעוריו אע"פ שהתורה היא תבלין : א"ר יצחק יצרו של אדם מתחדש עליו בכל יום . עי' בחדושינו במס' סוכה דף נב ועי"ל כלומר אם רואה היצה"ר שלא יוכל לפתות אותו ולהסיתו אותו ביום זה באיזה דבר עבירה מתחדש עליו ביום אחר להסיתו בענין אחר וזה מתחדש עליו בכל יום והא דאמר ר"ל שמתגבר עליו בכל יום היינו לפי שהצדיק מוסיף מעלה על מעלתו בכל יום וכל הגדול מחברו יצרו גדול לכן בכל יום ויום מתגבר יצרו עליו לפי מעלתו ומדרגתו וזה צופה רשע לצדיק הרי דבצדיק משתעי: אם פגע בך מנוול זה משכהו לבית המדרש . אפשר לומר דעל אדם רשע קאי שנקרא מנוול ומלוכלך בחטא שנייה ליצה"ר משכהו לבית המדרש שאם נתגבר עליו יצרו כאבן נמוח ואם נתגבר עליו יצרו עוד יותר בתגבורת עד שנעשה כברזל מתפוצץ להכי שייך לומר משכהו כיון דאתחברו קאי אבן לפי פרש"י צ"ע איך שייך לומר

עין יוסף

די שאינו נמסר בידו וגם אינו מושל ביצה"ר . ואם אין אתם עוסקים בתורה מכל וכל אתם נמסרים בידו . ומסיים ואם אתה רוצה לעסוק בתורה לשמה הזוכה לדברים הרבה כדתנן במס' אבות . אז תעלה לגדולה יתירה שאתה תמשול בו . ומש"ה שינה הלשון ולא אמר ואם אתה עוסק בתורה . לפי שגם בתחלה בעוסק מיירי רק אמר ואם אתה רוצה ר"ל ללמוד לשמה . תמשול בו . והכתוב נ"כ שינה שתחילה אמר הלא אם תטיב (לקח טוב) שאת לשון נשיאות . שלא תמסור בידו וסיים ואתה תמשול בו . שגם הוא ימסור בידך (שבות יעקב) :

י שאפילו יוצרו . שבראו לטובת האדם כדי שיזכה על ידו אם ינצחהו כמ"ש כי מאד זה יצ"ר . וגם שהדרך ארץ שהפועל הדבר לא יגנה מלאכתו . מ"מ קראו רע . שאף שברא התורה תבלין . והבחירה נתונה לאדם לכוף יצרו על ידי התורה . עדיין אין הדבר שקול את זה לעומת זה עד שיהיו שני הדרכים ישרים ושוים להטות את עצמו לימין להטיב או לשמאל להרע . מפני שהתאמצות תחבולות היצר הרע הוא תקיף וחזק למאד . ועוד שנקרא זקן וכסיל שנולד לפתח חטאת וכן אמרו בפרק החליל שהקדוש ברוך הוא מתחרט על שברא את יצר הרע ויליף מקרא דאשר הרעותי והוא משום שהתבלין של התורה אינו מספיק בדרך כלל להכריע את רוע של חוזק תחבולותיו של היצר הרע עד שבאמת מועטים המה אשר הכריע על ידי תבלין התורה לרעתו של היצר הרע אבל רבים חללים הפילה ועצומים כל הרוגיה ומשום הכי מתחרט הקדוש ברוך הוא על בריאת יצר הרע משום דאפילו שנתן באמת הבחירה לאדם לכוף את יצרו על ידי התורה מכל מקום אין רוב הציבור יכולין לעמוד בו כנ"ל שאין התבלין הללו מספיק להיות הדבר שקול להכריע זה לעומת זה (עיין בספר גליא מסכת בח"ב דף י): שנאמר צופה רשע לצדיק כו'. וביצה"ר איירי דאילו ברשע כבר כתיב למעלה במזמור כי יפול לא יוטל חרב פתחו רשעים חרבם תבא בלבם ופסוקים אחרים לאבדן הרשעים (עצמות יוסף) ופי' הכתוב צופה רשע לצדיק להחטיאו ולהמיתו כמ"ש הוא השטן הוא היצה"ר הוא מלאך המות : אם אבן הוא כו'. הריטב"א גרס אם ברזל הוא נמוח ואם אבן הוא מתפוצץ שנאמר הלא כה דברי כאש נאם ה' וכפטיש יפוצץ סלע . פירש שדברי תורה שנמשלו לאש ממחין אותו אם הוא כברזל . שהאש מפעפע את הברזל . ואם הוא קשה כאבן הרי דברי תורה מפוצצין אותו כפטיש שמפוצץ

ענף יוסף

י אמר ר' יצחק יצרו של אדם מתחדש עליו בכל יום כו'. אמר ריש לקיש יצרו של אדם מתגבר עליו בכל יום כו'. כוונת דבריהם שמי שאמר מתגבר עליו הוא בחטא אחד כי מתגבר עליו פעם שני ושלישי אף אם בתחלה לא ישמע לו . וכשרואה שאינו נשמע לו בחטא זה הוא מתחדש עליו בחטא אחר . וזהו שאמר מתחדש עליו . ואלמלא הקב"ה עוזרו אינו יכול לו (הרב הגאון דוואלאזין) :

[א] מהרש"א ד"ה קשה . כמ"ש (ב"ב טז ע"א) : [ב] שם ד"ה יצרו. כדאמרינן (ב"ב קסד ע"ב) : [ג] שם בא"ד דאע"ג דהכל בידי שמים (ברכות לג ע"ב) : [ד] שם בא"ד מ"מ הבא לטהר מסייעין אותו (שבת קד ע"א) :

יד יוסף

א ספרי פ' עקב : ב סוכה נב ע"א : ג ר"ל שיפגע בך להתעורר למשול בנפשך . להתקשר אותך במעדנותיו . משכהו לבהמ"ד ר"ל תמשך התעוררת התאוה להכרית'לתאות הנפש . שהיא למודי החכמה . ואותם לא תוכל כשג זולתי בהניחה כלל מותר התענוגי גשמיים . ואף אם כח אבנים וברזל היה כח תאותו יבטל :

חדושי גאונים

כי אם מצד הרצון והבחירה א"כ הוצרך הקב"ה להעמיד בבנין הבית הכללי והפרטי המהרס והמחריב הפנימי כילד בנין הבית הכללי הוא העולם הגדול בכללו שנקרא בית כמ"ש בחכמה יבנה בית ובתבונה יתכונן וכתיב פ' בחכמה יסד ארץ כונן שמים בתבונה ומציאותם תלוי במציאות החכמה והתבונה וז"ש בחכמה ובתבונה . ר"ל בשביל החכמה והתבונה שבאדם שמפאת החכמה נ"כ הוא נעשה עוכר

עטרת ראש

לפרש דה"ק ה' אלפים ותתפ"ח הויא באמת פסוקי תורה ונמצא דסך זה הוא יתר מפסוקי תורה שלפנינו בסך מ"ג פסוקים שהרי פסוקי תורה אינן עולין רק

אהבת איתן

(דף ה) לעולם ירגיז אדם יצ"ט על יצה"ר אם נצחו מוטב ואם לאו יעסוק בתורה אם נצחו מוטב ואם לאו יקרא ק"ש כו' והשתא כיון בעוסק בתורה מאי צריך

כבד את ה' מהונך. בירושלמי דורש מהונך כמו מחוננך משמע שהקפיד הקב"ה על כבוד אב ואם יותר מכבודו שבכבודו הוא אומר כבד את ה' מהונך דהיינו מחוננך דמשמע ממה שחוננך כלומר אם יש לך ממון חייב ואם לאו פטור ובכבוד אב ואם נאמר כבד את אביך ואת אמך דמשמע בין שיש לו ממון ובין שאין לו והיכא דאין לו חייב לחזר על הפתחים לזון את אביו ואת אמו :

נמשלה המפעפע את הסלע: ראה חיים. אומנות שתחיה בו עם אשה מקיש אומנות לאשה: אם אשה. האמ"ה כאן אשה ממש היא כשם שמלינו שחייב אדם להשיאו אשה כך חייב וכו': מאי בינייהו. מאי קא מוסיף רבי יהודה: עיסקא. אם למדו סחורה לת"ק הרי למדו חיים לרבי יהודה דאתי (לטעמיה) [לטעמא] אומנות דוקא שכמה פעמים שאין לו במה לעשות סחורה ועומד ומלסטס: ודאי בהכאה אי אפשר. להקיסם שאין הכאה כלפי מעלה: וכן בדין. שיוקשו לכיבוד ומורא על הבן שהרי אף הם שותפין למקום בו: שלשה שותפין הם. מפרש בברייתא במסכת נדה איש מזריע לובן שבו אשה מזרעת אודם שבו והקב"ה נופח בו נשמה

שם [**פיסקא** להשיאו אשה מנלן דכתיב (ירמיה כט) קחו נשים והולידו בנים ובנות וקחו לבניכם נשים ואת בנותיכם תנו לאנשים ^א^בשלמא בנו בידו אלא בתו בידו היא הכי קאמר להו ניתן לה מידי ולבשייה ונכסייה^(א) כי היכי דקפצו עלה אינשי] :

יא שם [**פיסקא** האב חייב בבנו וכו'] וללמדו אומנות מנא לן אמר חזקיה דאמר קרא (קהלת ט) ראה חיים עם אשה אשר אהבת אם אשה ממש [היא] כשם שחייב להשיאו [אשה] כך חייב ללמדו אומנות אי תורה היא כשם שחייב ללמדו תורה כך חייב ללמדו אומנות. וי"א אף להשיטו^(ב) בנהר מ"ט חותיה^(ג) היא. ר' יהודה אומר כל שאינו מלמדו אומנות [מלמדו לסטות לסטות ס"ד אלא] כאילו מלמדו לסטות מאי בינייהו איכא בינייהו דאגמריה (נמי) עיסקא :

יב שם **תנו** רבנן ^ב^נאמר (שמות כ) כבד את אביך ואת אמך ונאמר (משלי ג) כבד את ה' מהונך השוה הכתוב כבוד אב ואם לכבוד המקום נאמר (ויקרא יט) איש אמו ואביו תיראו ונאמר (דברים ו) את ה' אלהיך תירא השוה הכתוב מוראת אב ואם למוראת המקום נאמר (שמות כא) מקלל אביו ואמו מות יומת ונאמר (ויקרא כד) איש איש כי יקלל אלהיו ונשא חטאו השוה הכתוב ברכת אב ואם לברכת המקום. אבל בהכאה ודאי אי אפשר וכן בדין ששלשתן שותפין בו :

יג שם ^ג^ת"ר שלשה שותפין הם באדם הקב"ה ואביו ואמו בזמן שאדם מכבד את אביו ואת אמו אמר הקב"ה מעלה אני עליהם כאילו דרתי ביניהם וכבדוני. ^ד^תניא רבי אומר גלוי וידוע לפני מי שאמר והיה העולם שבן מכבד

מהרש"א

ידו כפי' התוס' ודימה התורה למים מצד כח הגוף שהאבן נמוח ע"י וק"ל: אם אשה ממש כשם שחייב להשיאו כך כו'. המקרא על עצמו ידבר אבל מהיקשא יליף דגם באביו הדין כן ותלה הדבר באשה דכיון דמשיאו ביותר צריך לאומנות להחיות גם את אשתו ולפי הדרש אם תורה היא תלה הדבר בתורה דגם אם הוא עוסק תמיד בתורה צריך לאומנות ולא יסמוך על הנס כדאמרינן כל תורה שאין עמה מלאכה סופה בטלה ובחסידים הראשונים נמי לא אמרו בברכות [א] אלא שעשו תורתן קבע ומלאכתן עראי והיא מתברכת ודו"ק: השוה הכתוב כבוד אב ואם לכבוד המקום כו'. נ"ל דה"ק דודאי אין שוין ממש דכבוד אב ואם מאכיל ומשקה כו' לא שייך במקום וכן במורא לא עומד במקומו ולא כו' כל זה לא שייך במקום אבל השוה אותם הכתוב בחד לישנא לומר לך דכן בדין להשוותן לפי ששלשתן שותפין בו וכדמסיק דהמכבדן כאילו כיבד גם את המקום: וקאמר דמעלה אני עליהם כאילו דרתי ביניהם. דהיינו שם י"ה המחבר ושיתף שם איש ואשה כדאמרינן בסוטה [ב]. וכאילו כבדוני הכן כצ"ל וברוב נוסחות גרסינן וכבדוני בוי"ו וקאי גם לאב ואם שזכו לנחת מהם ולגדל בן כשר כזה ובסיפך קאמר לקמן ובזמן שאדם מצער אביו ואמו אמר הקב"ה יפה עשיתי שלא דרתי ביניהם כו' היינו דהשם י"ה מסתלק מביניהם ולא רצה

עין יעקב

לומר שכשהו הל"ל יעסוק בתורה כדאיתא בפ"ק דברכות: **כשם** שחייב לישא אשה כך חייב ללמדו אומנות. תלה הדבר בנשואין כמו שחייב אותו להשיאו כדי להצילו מן חטא הסרסור כן חייב ללמדו אומנות להציל אותו מן הגזל והא דקאמר כשם שחייב ללמדו תורה כך וכו' י"ל דכמו שחייב ללמדו ג"כ להציל אותו מן החטאים כי תורה אגוני מגינה אצולי מצלה וכתיב בה כי היא חייך ואורך ימיך כן מחויב ללמוד אומנות וזה ראה חיים עם אשה ועי' במהרש"א: **וכן** בדין ששלשתן שותפין. ואפשר דמה"ט כתיב בכבוד אב ואם למען ייטב לך כי מדה כנגד מדה כי מי שאינו מכבד אביו ואמו שנתנו חלקם בשותפות הוא משלם רעה תחת טובה דכתיב לא ימוש רעה מתוך ביתו וזה שמשלם טוב לעושה טוב לכן שכרו למען ייטב לך וכן שכרו אריכת ימים לפי שאומר הקב"ה כאילו דרתי ביניהם וכתיב ואתם הדבקים בה' אלהיכם חיים כולכם: **אמר** הקב"ה מעלה אני עליהם כאילו דרתי ביניהם וכבדוני. ע"ד דאיתא בסמוך בשעה שאמר הקב"ה אנכי ולא יהיה לך אמרו א"ה לכבוד עצמו הוא דורש כיון שאמר כבד את וכו' חזרו והודו למאמרות הראשונות וזה שאמרו כאילו

הרי"ף

רשעים ורשב"ל מדבר בצדיק שנלחם עם יצרו הרע ויצא יצה"ר כי לא יכול לו ונתגבר עליו בכמה תחבולות ולכך הביא פסוק צופה רשע שהוא היצה"ר לצדיק ומבקש תחבולות בגבורות להתגבר עליו להמיתו :

ניתן לה מידי ולבשייה כו'. וקשה דא"כ הוה לן לחיובי לאב לפרנס לבתו ולהשיאה כמו שמחויב להשיא לבנו דתרוייהו מחד קרא נפקא קחו לבניכם נשים ואת בנותיכם תנו וגו' וע"ק מה שאלו בשלמא בנו בידו דהרי בנו אינו ביד אביו לישא מה שירצה אביו אם הוא אינו רוצה ואדרבה בתו היא יותר ביד האב להשיאה בקטנותה או בנעוריה כי האב זכאי בבתו וכו' והיכי מתמה אלא בתו בידו ואם הוא שאינו יכול להרגיל לה אנשים להשיאה כפרש"י כן הבן אין ביד האב להרגיל לו אשה שישאנה. ואפשר לומר דמדכתיב קחו לכם נשים וקחו נשים לבניכם ילפינן דקולים שניהם בחיוב שהאדם חייב לישא אשה לפרות ולרבות וז"ש קחו לכם נשים וגם כהאי לישנא נוה קחו לבניכם נשים שחייב להשיאו לבנו אבל בבנות אמר ואת בנותיכם תנו לאנשים ולמה לא נקיט נמי בבנות לישנא דקחו ולבנותיכם קחו אנשים אלא משום דבשלמא הבן בידו ליקח אשה כתפלו שהאיש קונה והאשה נקנית אבל הבת אינה בידו של האב לקנות לה איש שצריך שהאיש יקנה אותה ולכך לא אמר ולבנותיכם קחו אנשים שאין הלקיחה ביד האב אלא ביד הבעל הקונה אשה ולא קאמר אלא בנותיכם תנו לאנשים דהיינו תנו מידי ללבוש ולהתכסות כי היכי דליקפצו עליה איניש וכו' וזהו אסמכתא מדברי חכמים שצוו לתת לה דבר מועט כמ"ש הרמב"ם ז"ל פ"ד מהלכות אישות :

שלשה שותפין הם באדם כו'. יש לדקדק שאמר בענין הכיבוד מעלה אני עליהם וכו' ובענין שאדם מצער את אביו אומר הקב"ה יפה עשיתי וכו'. הענין מבואר שמדה טובה מרובה ממדת פורענות ולפיכך כשמכבד את אביו ואמו אומר הקב"ה מעלה אני עליהם כאילו דרתי ביניהם וכבדוני ונמצא שיש לו שכר כפול על כיבוד אביו ועל כיבוד

עין יוסף

שמפוצץ הסלע שדברי תורה נמשל לפטיש כדאיתא במסכת תענית בהדיא כל תלמיד שאינו קשה כברזל אינו תלמיד שנאמר וכפטיש יפוצץ סלע עכ"ל. ותוס' פ"ע דשבת דף ל' ע"ב ד"ה מה פטיש כתבו אם פגע בך מנוול זה מושכהו לבית המדרש ואם אבן הוא נימוח שנאמר אבנים שחקו מים פי' שחקו אותם מים. ואם ברזל הוא מתפוצץ פירוש אם יצה"ר מתחזק עליו כברזל. מתפוצץ שנאמר וכפטיש יפוצץ סלע פי' מתפוצץ מן הסלע. משום דקרא איירי באבן המפוצץ ברזל. דאמר במדרש איכה פסוק זכו נזיריה מעשה באחד שקנה סנפירין ובא לבודקה נתנה על הסדן והכה עליה בקורנס נחלק הפטיש ונשבר הסדן וסנפירין לא זז ממקומו וזהו דכתיב וכפטיש יפוצץ סלע. ואע"ג דלא כתיב יפוצצנו סלע הרבה פסוקים יש כענין זה (איוב יד) אבנים שחקו מים פי' שחקו אותן מים ע"כ ע"ש. ובסנהדרין דף לד ע"א תוס' ד"ה מה פטיש ובתוס' כאן:

יב תנו רבנן נאמר כבד כו'. עיקר כוונת הברייתא לאשמועינן דבין לענין כיבוד אב ואם שוין. ובין לענין מורא הם שוין כדאמרינן לקמן בשמעתין נתגרשה שניהם שוים. ומשום דסד"א דמעולם כיבוד אב קודם לאם דשייך במצות טפי וקם תחתיו לכל דבר דמשפחת אב קרוי משפחה ומש"ה הקדים שתי פעמים האב להאם בכיבוד ובהכאה והא דהקדים האם במורא אינו אלא פעם אחת וא"כ הוה אמינא דהאב קודם וע"כ דמה שהקדים האם לאב במורא. היינו משום דבעי לסמוך מורא האב לאת שבתותי תשמורו לאשמועינן דשבת קודם

[א] מהרש"א ד"ה אם. בברכות (לה ע"ב): [ב] שם ד"ה מעלה. כדאמרי' בסוטה (יז ע"א):

יד יוסף

א כתובות נב ע"א: ב ב"מ ל ע"א ת"כ פ' קדושים: ג נדה לא ע"ב: ד מכלתא פ' יתרו:

חדושי גאונים

אלהים מצד הבחירה ותקון הבית הפרטי דהיינו גוף האדם שנמשל לבית כמ"ש ובשפלות ידים ידלוף הבית. ביום שיזועו שומרי הבית. וכבר אמרנו שכל המציאות היה בעבור האדם א"כ קיום הבית הכללי תלוי בקיום הבית הפרטי. וקיום הבית הפרטי תלוי בשמירת התורה כמ"ש רז"ל

עטרת ראש

ת' אלפים ותתמ"ה כצ"ל. ולזה סיים יתר עליו תילים שמנה כלומר יתר עליו על זה היתרון עוד יותר שמנה פסוקים בתילים כלומר שעל פסוקי תילים שלפנינו יש באמת יתרון כ"א פסוקים דהיינו שמנה פסוקים יותר על סך מ"ג פסוקים שהוא היתרון של פסוקי תורה על הפסוקים שלפנינו. ולזה סיים נמי חסר ממנו כלומר מסך היתרון של פסוקי תורה חסר ממנו ד"ה שמנה כלומר שדברי הימים אין בו יתרון באמת על הפסוקים שלפנינו רק בל"ה פסוקים שהם שמנה פסוקים פחות מסך מ"ג של יתרון פסוקי תורה כצ"ל כן נלע"ד בכונת המאמר הזה :

אהבת איתן

לד"א כא התורה היא סם תם ושלם. וי"ל דהיינו דוקא בעוסק לשמה וכדאמר בפ' ר"ע למיימינים סמא דחיי ולמשמאילים סמא דמותא ואינו מועיל להנצל מיצר הרע. ובזה א"ש הא דאמר בברכות (דף לב) אמר ר"ח בר"א אלמלא ג' מקראות

המתורגמן. א) בעקליידען אונד איינהילען, ב) שווימען, ג) דאס געהערט צו זיינעם לעבען.

את אמו יותר מאביו מפני [דף לא ע"א] שמשדלתו בדברים לפיכך הקדים הקב"ה כיבוד אב לכיבוד אם וגלוי וידוע לפני מי שאמר והיה העולם שהבן מתירא מאביו יותר מאמו מפני שמלמדו תורה לפיכך הקדים הקב"ה מורא האם למורא האב. תני תנא קמיה דרב נחמן בזמן שאדם מצער את אביו ואת אמו אמר הקב"ה יפה עשיתי שלא דרתי ביניהם שאלמלי דרתי ביניהם ציערוני:

יד שם א"ר יצחק א כל העובר עבירה בסתר כאילו דוחק רגלי שכינה שנאמר (ישעיה סו) כה אמר ה' השמים כסאי והארץ הדום רגלי א"ר יהושע בן לוי ב אסור לו לאדם שיהלך ד' אמות בקומה זקופה שנאמר (שם ו) מלא כל הארץ כבודו. רב הונא בריה דרב יהושע לא מסגי[א] ארבע אמות בגילוי הראש אמר שכינה למעלה מראשי:

שם שאל בן אלמנה אחת את רבי אליעזר אבא אומר השקיני מים ואימא אומרת השקיני מים איזה מהם קודם א"ל הנח כבוד אמך ועשה כבוד אביך ג שאתה ואמך חייבים בכבוד אביך בא לפני ר' יהושע א"ל כך. אמר לו רבי נתגרשה מהו א"ל מבין ריסי עיניך ניכר שבן אלמנה אתה הטל להן מים בספל וקעקע להן כתרנגולין:

רש"י

ומראה עין ושמיעת אוזן ודבור: משדלתו. מפתה אותו כדמתרגמינן (שמות כב) כי יפתה ארי ישדל: והארץ (כולה) הדום רגלי. והעובר בסתר אומר אין המקום כאן לפיכך הוא נסתר לומר אין יודע נמצא כדוחק רגליו ומקצרן לומר איננו כאן: מלא כל הארץ. משמע משתרבב ויורד למטה והזוקף קומתו נראה כדוחק: א"ל כך. ר' יהושע השיב לו כדרך שהשיב לו ר' אליעזר: נתגרשה. שאין אמי חייבת בכבוד אבי מהו: מבין ריסי עיניך. שער שבשורות כסוי העין אתה ניכר שהיית יתום ונשרו ריסי עיניך מן הבכי כדאמרי' (במ"ק) [בסנהדרין דף קד:] והיה ר"ג שומע קולה ובוכה כנגדה עד שנשרו ריסי עיניו: שבן אלמנה אתה. ולא צריך אתה למעשה אלא ללמוד באת ואני אומר לך שכבוד שניהם שוה עליך: הטל להם מים בספל וקעקע. קרקר להם כמו שמקרקרין לתרנגולין ולפי שלא היה צריך לעשות והוא שאלו כמו שעליו לעשות

תוספות

כל העובר עבירה בסתר כאילו דוחק רגלי שכינה. היינו דמלי כייף ליצריה כדמוכח בפ"ב דחגיגה:

מהרש"א

בשיתופא ונשאר אם ואם לפי שלא זכו לגדל בן כשר ודו"ק: כל העובר עבירה בסתר כו'. דכיון דמתביישים מבני אדם לעבור בפרהסיא ועובר בסתר דומה לו כאילו אין שם השכינה שרואה בסתר והרי הוא דוחק בזה רגלי השכינה כאילו אין רגלי השכינה על הארץ והכתוב מעיד והארץ הדום רגלי ולזה נסמך מאמר ריב"ל אסור לאדם שיהלך ד' אמות כו' שיעורו של אדם בכ"מ ארבע אמות וזה שהולך אותן ד' אמות בקומה זקופה דומה לו כאילו הם שלו ממש ואין מקום לשכינה שם והכתוב אמר מלא כל הארץ וגו' וק"ל: א"ל הנח כבוד אמך ועשה כבוד אביך כו'. יש לדקדק דא"כ שפיר הקדים אב לאם בקרא וי"ל טעמא דלעיל גלוי וידוע כו' שהבן מכבד את אמו יותר מאביו כו' וי"ל דעיקר הקושיא דלעיל למה שינה במורא להקדים אם לאב וק"ל: א"ל מבין ריסי עיניך ניכר שבן אלמנה כו'. פרש"י שבן אלמנה אתה ולא צריך אתה למעשה כו' עכ"ל והוא דחוק כיון דהוא לא היה צריך לשאלות אלו לא הל"ל אבא ואימא אלא הל"ל אביו א"ל השקיני ואמו אמרה לו השקיני כו' ועוד קשה דא"כ בשאלה קמייתא כמו ששאל לרבי יהושע דאבא אומר השקיני למה לא אמר ליה ר' אליעזר כך מבין ריסי עיניך ניכר שבן אלמנה אתה וע"ק מה ראה ר"י בו שבן אלמנה הוא ואימא בן אלמן הוא ומתה אמו ובכה עליה עד שנשרו ריסי עיניו ונ"ל דבשאלה קמייתא ודאי דנמי ראה בריסי עיניו שהוא יתום אבל לא ידע אם בן אלמנה הוא או בן אלמן ושאל מלתא דהוה צריך לו כבר בהיות אביו ואמו שניהם קיימים ואולי אירע לו בחייהם כך ושאל אם שפיר עשה אבל כששאל בנתגרשה אמו מהו בצריך הדבר לאמו שאל ע"כ דאמו קיימת והוא בן אלמנה ולא שאל על עצמו שהרי כבר מת אביו אלא על אחיו מן האם שנשאה אמו איש אחר והיו לה בנים ונתגרשה ממנו היאך יעשו וא"ל הטל להם מים בספל כו' ר"ל אחיך מן האם יעשה כן דכיון דא"א לו ליתן כוס לאחד מהן שהוא כלי השתיה יתן להם מים רבים לשניהם

א חגיגה טז ע"א:
ב ברכות מג ע"ב:
ג כריתות כח ע"א:

חדושי גאונים

הוסיף ה' בשני לומר כולם תלוין ועומדים עד יום שני בשיון כו' ושמירת התורה מיוסד על אדני פז הבחירה האנושית והבחירה תלויה בזה המפרש הפנימי דהיינו היצר הרע כי אלמלא היה האדם מוכרח במעשיו וא"כ היה ענין מוכרח להוביב מהרס זה בתוך הבית ה א כ ו ש י למציאת התכלית אשר אליו שיתה הכוונה בכל מעשה בראשית כאמור אך יש לחוש שלא יפרוץ מהרס זה גדרו ויחריב הבית מכל וכל בבטותו אל הקצה האחרון בחמדות הגוף הוצרכה התורה לברא לו תבלין והיא התורה כמ"ש רז"ל בראתי יצר הרע בראתי לו תבלין כו' דהיינו התורה כמו שאמר אם פגע בך מנוול זה משכהו לבית המדרש ותעסוק בתורת ה' ומתוכה תבין האמת כי על כל דבר יביאך האלהים במשפט וע"ד זה אחז"ל לעולם יעסוק אדם בתורה ומצות שלא לשמה שמתוך שלא לשמה בא לשמה ולמה לא אמרו שיעשה המצוה שלא לשמה ומתוך כו' אלא בודאי שכל מצוה בלא תורה אם יתחיל לעבותו שלא

עטרת ראש

והנה ראיתי בספר שו"ת חות יאיר בהשמטת לבסוף בדף רע"ב ע"א וז"ל והנה בספר מגלה עמוקות אופן קפ"ו כתיב שמלת ישראל נוטריקון יש ששים ריבוא אותיות לתורה כו' שא"א לשכלי הדל להולמו אחר שסכום פסוקי תורה לפי הנדפס בחומשין ה' אלפים

אהבת איתן

שלנו נתמוטטה רגליהן של שונאי ישראל שנא' ואשר הריעותי ופרש"י ג' מקראות הללו מעידים שיש ביד הקב"ה להפיל

הרי"ף

הקב"ה ובזה יתבאר מ"ש בברייתא נאמר כבד את אביך ונאמר כבד את ה' השוה הכתוב כיבוד אב ואם לכיבוד המקום דקשה למאי איצטריך האי הקישא תיפוק ליה שצווי המקום הוא כבד את אביך וגו' וכ"ת השוה להגדיל הכיבוד שיהיה בערך כיבוד המקום והרי אמרו בברייתא איזהו כיבוד מאכיל ומשקה כו' ולמה הוצרכו להקיש אמנם הכוונה לומר שהמכבד האב הוא שקול כאילו כיבד גם להקב"ה לתת לו שכרו על שתיהן כאחת וז"ש השוה כיבוד אב וכו' אבל בענין המצער לאביו אינו מעלה עליו הקב"ה כאילו ציערו להקב"ה לתת לו עונש על צערו של אביו ועל של הקב"ה אלא אמר הקב"ה יפה עשיתי שלא דרתי ביניהם שאילו דרתי צערוני. ועי"ל השוה הכתוב כיבוד אב ואם לכיבוד המקום לומר כשם שכבוד ה' הוא מהונך אם יש לך כבדהו ואם לאו לא כך כיבוד אב אבל בירושלמי דפאה מייתי רשב"י אומר גדול הוא כיבוד אב ואם שהעדיפו המקום יותר מכבודו דאילו התם כתיב כבד את ה' מהונך מפריש לקט שכחה ופאה כו' אם יש לך אתה חייב ואם אין לך אין אתה חייב אבל אצל כיבוד אב ואם נאמר כבד את אביך ואת אמך בין יש לך ובין אין לך ואפילו אתה חוזר על הפתחים. ונראה דב' מאמרים אלו סותרים זה את זה דהם נאמר מדכתיב כבד את אביך ולא נאמר כבדהו מהונך אנו למדים דאינם שוים כיבוד אב ואם עם כיבוד ה' דמהונך הוא קולא לדרוש אם יש לך תן ואם לאו לא וכבד את אביך דלא כתיב מהונך הוא להחמיר דאפילו אין לו הון חייב לכבדו וכאן נאמר דיליף כבד את אביך מכבד את ה' מהונך ולא עוד אלא דאי מקרא דכבד את אביך דאמרו במכילתא כבד את אביך יכול בדברים ת"ל כבד את ה' מהונך א"כ מקרא דכבד את אביך היינו לומדים כי אם כבוד דברים אבל לא כיבוד של ממון ומדילפינן מכבד את ה' מהונך אנו לומדים להחמיר שצריך לכבדו בעניני ממון להאכילו ולהשקותו ולפרנסו מממונו. ונלע"ד דהא והא איתנהו שמתחילה למדנו שהחמיר הקב"ה בכיבוד אב ואם דלא כתיב מהונך בפירוש כדי לדרוש ולהחמיר שחייב לכבד אפי' כשאין לו הון אבל עדיין י"ל נהי דחייב לכבדם גם כשאין לו הון אבל אימא דיכבדנו בדברים ע"ד שאמר הכתוב ותפק לרעב נפשך המפייסו בדברים וכן גם הבן יכבד לאביו בזמן שאין לו יכבדנו בדברים לומר נפשי הייתי רוצה לתת לך אבל מנין לנו שאם אין לו יחזור על הפתחים לזה ילפינן מהקישא דכבד את ה' מהונך כי גם מה שהחמיר כשאין לו ממון בכבוד אב ואם שהוא ג"כ בענייני דממונא לחזר על הפתחים מדלא כתיב מהונך בפירוש וילפינן בהקישא דאי איתא דאינו חייב לכבדו בדבר ממון כלל א"כ למה נקט ליסנא דכבד דמשמע דאית לן למילף מהקישא ואם ההקישא היא לקולא לומר כמו שאם אין לו אינו חייב לכבד את ה' ג"כ כיבוד אב ואם אם יש לו הוא חייב ואי לא לא. א"כ הל"ל בפירוש כבד את אביך מהונך אלא ודאי שאנו דורשים הקישא בבחינה א' ויש הפרש בבחינה אחרת כאמור ובזה אני מבין שרצו חכמינו ז"ל לדרוש שינוי א' שמצינו בין דברות הראשונות לשניות שבראשונות נאמר כבד את אביך ואת אמך למען יאריכון ימיך ובדברות השניות כתיב כבד את אביך ואת אמך כאשר צוך ה' אלהיך ומה שינוי זה ולא עוד אלא שצריך להבין מאי כאשר צוך ה' אלהיך וחז"ל דרשו צוך במרה. ועם זה יש לדרוש דרשא

עיון יעקב

כאילו כבדוני שע"י כן הודו לדבור אנכי ולא יהיה לך ועוד כיון שהוא מכיר טובה לאביו ואמו שנברא על ידיהם נח לו שנברא בעולם והכל לכבודו נברא וזה כאילו כבדוני מש"כ להיפך המצער לאביו ואמו: מפני שמלמדו תורה. ומורא רבך כמורא שמים: כאילו דוחק רגלי השכינה וכו' והארץ הדום רגלי. לפי פרש"י יותר הל"ל לאתויי קרא דעיני ה' משוטטות בכל הארץ ואין נסתר מנגד עיניך לפי שעושה עין של מעלה כאילו אינו רואה ומאי כאילו דוחק רגלי השכינה אלא שבכל מקום שאתה מוצא גדר ערוה שם הקדושה וכיון שאין כאן גדר ערוה נדחה הקדושה ולהכי מייתי ג"כ כאן הא דמהלך בקומה זקופה וגילוי ראש לפי שקלות ראש מרגילין אדם לערוה לכן יש לאדם ליראה מפני אימת השכינה שלמעלה מראשותיו: הטל להם מים בספל וקעקע להם כתרנגולים. משמע דיתן להם בשוה ולא יקדים לאחד מהן וכ"כ רבינו ירוחם והטעם נ"ל דלא נתנו לו הקדימה ליתן למי שירצה תחלה משום דכבוד זה שיעשה לאחד תחלה יהיה ביזוי לשני לכן שב ואל תעשה עדיף ועוד דאם יתן לו הברירה מסתמא יקדים לאמו כדאמרינן לעיל שהבן מכבד לאמו יותר מאביו מפני שמשדלתו בדברים לכך אמר שיתן לשניהם בשוה אכן הב"י בי"ד סי' ר"מ פסק לאיזה מהן

עין יוסף

קודם אף לכיבוד האב כדאי' בריש יבמות ע"ש וקמ"ל בהאי ברייתא דהכא דע"כ האב והאם שוין לגמרי כיון שכל אחד מהם הוקש כבודו לכבוד המקום וא"כ אי אפשר שיהא עילוי לאחד מהם על השני אלא דהכתי לפי שבהכאה לא הוקש ואפ"ה הקדים האב א"כ אכתי הוה אמינא דאתי לאשמועינן דהאב קודם קמ"ל דליתא דמה שלא הוקשו לענין הכאה היינו משום דבהכאה אי אפשר. ולפ"ז מסיים הברייתא נמי שפיר וכן בדין שבלשתן שותפין בו וא"כ לפ"ז האב והאם ממילא נמי שקולין הם מן הדין (פני יהושע):

בשפים

המתורגמן . א. געאנגען .

טו שם **דרש** עולא רבה אפיתחא דבי נשיאה מ"ד (תהלים קלח) יודוך ה' כל מלכי ארץ כי שמעו אמרי פיך מאמר פיך לא נאמר אלא אמרי פיך. בשעה שאמר הקב"ה (שמות כ) אנכי ולא יהיה לך אמרו אומות העולם לכבוד עצמו הוא דורש כיון שאמר (שם) כבד את אביך ואת אמך חזרו והודו למאמרות הראשונות. רבא אמר מהכא (תהלים קיט) ראש דברך אמת ראש דברך ולא סוף דברך אלא מסוף דברך ניכר שראש דברך אמת:

טז שם **איבעו** מיניה מרב עולא עד היכן כבוד אב ואם אמר להם צאו וראו מה עשה נכרי אחד (לאביו) באשקלון ודמא בן נתינה שמו אמרו פעם אחת בקשו חכמים פרגמטיא[א] בששים רבוא שכר והיה מפתח מונח תחת מראשותיו של אביו ולא ציערו. אמר רב יהודה אמר שמואל שאלו את רבי אליעזר עד היכן כבוד אב ואם אמר להם צאו וראו מה עשה נכרי אחד באשקלון לאביו ודמא בן נתינה שמו (אמרו פעם אחת) בקשו ממנו חכמים אבנים לאפוד בס' רבוא שכר ורב כהנא מתני בשמנים רבוא והיה מפתח מונח תחת מראשותיו של אביו ולא ציערו [ב]לשנה האחרת נתן לו הקב"ה

רש"י

[אמר לי אבא ואימא השיבו בלשון שחוק]: **חזרו והודו למאמרות הראשונות.** כ"ש שחייב אדם בכבודו שאף הוא שותף בבריאתו כאביו ואמו וחייו ומותו מסורין בידו: **ראש דברך אמת.** לא הוזקק הכתוב לומר ראש דברך אמת אלא לפי שהיו מרננים אחר דבריו הראשונים לומר בכבודו הזהיר ולאחר זמן חזרו והודו כששמעו סוף דבריו למדו שראש דבריו אמת: **בששים רבוא שכר.** היה משתכר בה ס' רבוא דינרי זהב: **תחת מראשותיו**

תוספות

והיה מפתח מונח תחת מראשותיו של אביו. בירושלמי יש שהיו רגליו פשוטות על התיבה ולכך לא שיברה:

גדול

מהרש"א

בכלי הרחילה שהוא השפל ויקעקע כו' ודו"ק: **כי שמעו אמרי פיך** מאמר פיך לא כו'. לכאורה שפיר קאמר אמרי פיך על ב' הדברות אנכי ולא יהיה דמפי הגבורה שמענום כדאמר בסוף מס' מכות ויש ליישב דה"ק דמשמע דלא הודו כששמעו מתחלה על מאמר א' שהוא אנכי עד ששמעו עוד מאמרות וע"כ דלא על לא יהיה לך נתכוון דמאי הודו טפי כששמעו גם לא יהיה לך וגו' מששמעו רק אנכי אלא ע"כ נתכוון הכתוב בששמעו גם כבוד אב ואם וכדמסיק דכששמעו אנכי גם לא יהיה לך אמרו לכבוד עצמו כו' וכפרש"י ועוד שמעתי בזה דלפי הדרש יהיה אמרי מלשון סוף ומלשון אימרא של בגד שהוא סופו ודו"ק: **אלא מסוף דברך כו'.** יש לדקדק דהיכן הוזכר סוף דברך במקרא ונראה לומר דאסיפא דקרא קסמיך דכתיב ולעולם כל משפט צדקך לפי שמצות כבוד אב ואם מצות שכלית נמוסית כדמייתי בסמוך מה עשה נכרי אחד כו' ובאתה אמו כו' ולכן הודו האומות על ידי מצוה זו גם לראשונות וז"ש דע"י סוף דברך שהם לכל עולם משפט צדק דהיינו כבוד אב ואם הודו לראש דברך שהם אנכי ולא יהיה לך וקרא מצות כבוד אב ואם סוף דברך כלפי מה שאמרו שבלוחות שתים היו בכ"א ה' דברות והו"ל כבוד אב ואם סוף ה' דברות מלוח

עיון יעקב

מהן שירצה יקדים ול"נ עיקר משמעות הש"ס כמ"ש: **דרש** עולא רבה אפיתחא דבי נשיאה מ"ד יודוך ה' כל מלכי ארץ. אפשר דדרש כן אפיתחא דבי נשיאה דכבר מבואר בפ"ד דברכות דף כח דאמר ר"ע ור' יהושע למאר אני ואתה נשכים לפתחו ופי' שם מהרש"א להראות כבודו שמשכימין לפתחו להראות שנהזיר אותו לגדולתו ע"ש וא"כ עולא רבה שהיה משכים לפתחו ומדקרי ליה רבה מוכח שהיה ת"ח גדול מאד ואפ"ה מחל על כבודו והשכים לפתחא דבי נשיאה ונ"ל דס"ל כמ"ד בסמוך דף לב הרב שמחל על כבודו כבודו מחול שנלמד מהקב"ה לכך דרש דרשה זו להראות שהקב"ה מחל על כבודו במה שצוה לכבד אב ואם כדאיתא במדרש פ' נשא פ"ח בנימוסות שלנו כל מי שכותב את עצמו סיגרון למלך הוא כופר באבותיו והקב"ה מחל על כבודו ע"ש: **אמרו** אוה"ע לכבוד עצמו הוא דורש. נראה דנפקא ליה לא"ה בזה לפי שי"ל ב' טעמים למה נאמר אשר הוצאתיך מארץ מצרים ולא אשר בראתיך טעם אחד שהקב"ה ביעקב בחר לו יה ולא במי שהם תחת השרים ואילו אמר אשר בראתיך הכל בכלל להכי אמר אשר הוצאתיך מארץ מצרים לאפוקי אותן שלא היו במצרים ועי"ל דלהכי לא קאמר אשר בראתיך דא"כ הייתי אומר דהושוה כבוד אב ואם לכבוד המקום שגם הם המה שותפין בבריאה להכי אמר אשר הוצאתיך וא"כ מתחלה אמרו לכבוד עצמו הוא דורש שלא להשוות כבוד אב ואם לכבודו לכך אמר אשר הוצאתיך ולא אשר בראתיך ולא לאפוקי אותם כי גם בהם בחר ה' כיון שאמר כבד את אביך ואת אמך שהשוה כבודם לכבוד המקום או לדעת הירושלמי שהובא בתוס' שהחמיר הקב"ה בכבודם מבכבודו חזרו והודו למאמרות הראשונות שבזרע אמת בחר לו יה ולא במכזבים וכופרים באמת לכך לא נאמר אשר בראתיך: **צאו** וראו מה עשה נכרי אחד לאביו באשקלון ודמא בן נתינה שמו. מזכיר שמו ושם עירו להראות שאמתת הענין הוא ולאו משל בעלמא כדאיתא בפ"ק דב"ב גבי איוב א"כ שמו ושם עירו למה: **אבנים** לאפוד. אף שהיה ג"כ לדבר מצוה אפ"ה לא ציערו:

נכנסו

הרי"ף

מהודשת כבד את אביך סתם להחמיר שאפי' אין לך הון אתה חייב לכבדו ותאר בדברות השניות לרמוז יכול יכבדנו בדברים בלבד כמו ותפק לרעב נפשך לז"א כבד את אביך ואת אמך כאשר צוך ה' אלהיך כלומר כמו שצוך ה' אלהיך בכבוד עצמו שהזכיר לך הונך כן יהיה הכבוד של האב ואם בענייני ממון במאכל ובמשתה וכו'. וכדי שלא תטעה שאם יש לו ממון חייב לכבדהו כאשר צוך ה' אלהיך בכבודו שכתוב מהונך לכך לא הזכיר בדברות הראשונות כאשר צוך ה' אלהיך לרמוז שאין כיבוד זה כמו שצוך בכבוד ה' דהתם אם יש לך אתה מחויב ואם לאו לא לכך כתיב כבד סתם אפילו אין לך חייב לכבדו וזהו הנ"ל והוא נכון. וגם בזה מתבאר מ"ש כאן בגמרא דתניא נאמר כבד את ה' מהונך ונאמר כבד את אביך מה להלן חסרון כיס אף כאן חסרון כיס. ובירושלמי דרש מהונך ממה שחננך אבל בכיבוד אב ואם אפילו חוזר על הפתחים ונמצאו דרשות אלו סותרות זו את זו אמנם מתבאר ע"ד שכתבתי למעלה והבן כי הוא נכון:

דרש עולא רבה אפיתחא דבי נשיאה מ"ד יודוך ה' כל מלכי ארץ כו'. וקשה מאי קשיא ליה דאמר מ"ד יודוך ה' ואם הקושיא היא מ"ש מאמר פיך לא נאמר אלא אמרי פיך כך הול"ל כתיב יודוך ה' וכו'. ועוד נבאר מאי קאמר מאמר פיך דאדרבה ניחא לומר אמרי פיך על אנכי ולא יהיה לך שהם מפי הגבורה והם אמרי פיך וכל העולם שמעו בקול ה' שאמר אנכי ולא יהיה לך והודו לשם ה' כי שמעו בקולו וע"ק מנ"ל שאמרו לעצמו הוא דורש והכתוב אומר שהודו לה' כי שמעו אמרי פיו שהם אנכי ולא יהיה לך ועוד מנין לנו שכשאמר כבד חזרו והודו למאמרות ראשונות. ועוד קשה לרבא דאמר מהכא ראש דברך אמת מנין לדקדק מסוף דברך ניכר שראש דברך אמת. ורש"י פי' לא הוזקק לומר ראש דברך אלא שהיו מרננים אחר דבריו הראשונים לומר לכבודו הזהיר ולאחר זמן כששמעו סוף דבריו הודו שראש דבריו אמת וקשה שהרי כבד את אביך אינו סוף הדברות כי לא תחמוד הוא סוף של דברות. ונ"ל עם שנבאר המאמר הזה שבא במדרש רבה פרשת כי תשא בפ' ב' וז"ל יודוך ה' כי שמעו אמרי פיך א"ר פנחס ב' דברים שמעו אוה"ע מפי הקב"ה ועמדו מכסאותם והודו בשעה שנתן הקב"ה תורה לישראל ואמר אנכי ה' אלהיך אמרו מלכי האומות זה כמונו אמרו איזה מלך רוצה שיהא אחר מכחישו וכן בשעה שאמר הקב"ה לא יהיה לך אמרו איזה מלך רוצה שיהיה לו שותף וכן בשעה שאמר הקב"ה לא תשא אמרו איזה מלך רוצה שיהיו נשבעים בו ומשקרים וכן כשאמר הקב"ה זכור את יום השבת אמרו איזה מלך רוצה שלא יהיו הבריות מכבדים יום גנוסיא שלהם שהוא יום מועדם. אבל בשעה שאמר כבד את אביך בנמוסיא שלנו כל מי שמכתיב עצמו עובד למלך הוא כופר באבותיו וזה מכריז ואומר כבד את אביך עמדו מכסאותם והודו לו. בשעה שאמר אשר חטא מן הקדש ישלם אמרו בנימוסות שלנו כל דאבד לצורי מן קיסר יהב ביה סכין וכו' וזה מכריז ואומר אשר חטא מן הקדש ישלם ולא עוד שהחמיר בהדיוט יותר מגבוה שבגבוה כתיב תמעל מעל ובהדיוט כי תחטא עשאו כמזיד וכן צריכין אנו לבאר שם היכן נרמזו דרשות אלו שאדרבה מן הכתוב משמע שהודו כי שמעו אמרי פיו שהם אנכי ולא יהיה לך ששמעו מפי הגבורה וגם אמרו על שאר כל הדברות ולא אמר על כבד שהוא א' מהם והיינו יכולים לומר שאמרי פיך הוא על כבד ועל את אשר חטא מן הקדש ישלם יקשה למה קרא לב' אלה אמרי פיו שכל המצות שבתורה הם אמריו של הקב"ה לכך אפשר לפרש שביעור הכתוב כך הוא יודוך ה' כל מלכי ארץ שנמגמו וטעו כששמעו אמרי פיך שהם אנכי ולא יהיה לך אמרו כל מלך בשר ודם הוא רוצה כך ואעפ"כ חזרו והודו וישירו בדרכי ה' ממה שראו כי גדול כבוד ה' שצוה לכבד לאבותם בוודאי כי גדול כבוד ה'. זאת ועוד אחרת ראו כי גדול כבוד ה' בצוותו על הגזל כי רם ה' ושפל יראה שהם בני האדם להזהירם על הגזל שלא יגזלו זה לזה וגם הזהיר יותר על גזל הגר הבא ממרחק להקריב לשכינה וגבוה שהוא הקב"ה שהוא גבוה על כל גבוה ממרחק יידע על הגר הבא ממרחק יידע עליו לנחם עליו לשלם לו קרן וחומש על שתים אלה יודוך כל מלכי ארץ ובמאמר הזה הקשו שכפי אותה דרשה

ענף יוסף

טו ראש דברך אמת ראש דברך ולא סוף דברך. לכאורה תמוה מנ"ל דלמעט קאתי. אך הנה אחז"ל במס' סוטה א"ר יוחנן משום ר"מ כל דבר שקר שאין אומרים דבר אמת בתחלתו אין מתקיים בסופו ע"כ. ולפ"ז ניחא דזהו גנאי לומר ראש דברך אמת. כי כל הרוצה לומר דבר שקר צריך שיאמר דבר אמת בתחלתו. ולכן מדייק ראש דברך ולא סוף דברך בתמיה אלא מסוף דברך ניכר שראש דברך אמת ובזה יש לתרץ מה שרבים אומרים ושואלים זה לזה במה שאחז"ל מפני מה הקדים פ"א לעי"ן פי' דמגילת קינות

עין יוסף

טז בששים רבוא שכר. היה משתכר בה ששים רבוא דינרי זהב: **תחת** מראשותיו של אביו. והוא ישן וכתב התוס' ובירושלמי מפרש שהיו רגליו פשוטות על התבה ולכך לא שברה ע"כ ומ"מ הוצרך לומר שהיה המפתח מונח כו'. משום דהיה יכול לפותחה עם שרגליו פשוטות על התיבה דבזה ודאי לא יעור משנתו (עצמות יוסף): **אבנים** לאבני אפוד. מעשה זה היה בבית

שני

המתורגמן. [א] געשעפט. האנדעל.

א ע"ז כג ע"ב ד"ר פ"א ועי' לקמן דף לג ע"א: ב ע"ז כד ע"א:

חדושי גאונים

לשמה מי יביאנו לעשותה לשמה אבל עם תלמוד תורה כשיתחיל לעסוק שלא לשמה אז יבין מתוך התורה שעיקר לימוד' הוא לשמה וכן שעשייה ואז יחזור מדעתו וילמוד לשמה לכך אמרו בתורה ובמצות ר"ל שניהם כאחד כי מתוך לימוד התורה יבא לעשות שניהם לשמה וע"ד זה ארז"ל פשפש ולא מצא יתלה בביטול תורה לפי שביטל התורה ולא עסק בה ע"כ לא מצא עונו כי לא ידע במה הוא נכשל אבל באמת על כל פנים החטא גרם לו זהו שאמר משכהו לבית המדרש כאמור. אך שהתורה גם היא אינה בתכלית השלימות עד שישא אשה לפי שיש לו לכל האדם שני בניינים

עטרת ראש

תתמ"ה ובש"ס קדושין דף ל ה' אלפים התפ"ח וצא ודאי ל"ק דלא בקיאין בפסוקים כמ"ש שם בגמרא אף כי מש"ש יתר תהלים ח' חסר ממנו ד"ה ח' ג"כ אינני מבינו נמצא אפילו היה בכל פסוק נ"ט אותיות כפסוק ועתה ישראל וגו' או ק' אותיות א"א שיהיו ששים ריבוא שהרי אין בתורה ששת אלפים פסוקים וראיתי בספר נובלת

אהבת איתן

היצה"ר ממנו ויש לנו פתחון פה שהוא גרם לנו שברא יצה"ר. ולפי סוגיא דמעתין קשה דמאי טענה היא זו דמ"מ ברא תורה שהיא תבלין ליצה"ר והכי איתא להדיא בפ"ק דב"ב (דף טז) דמטעם זה אינו טענה שברא יצה"ר. ושוב מצאתי שהרגיש מהרש"א בקושיא זו. עוד הק' מפ' חלק (דף קה) דקרי לה תשובה נצחת ונדחק.

שכרו שנולדה לו פרה אדומה בעדרו נכנסו חכמי ישראל אצלו אמר להם יודע אני בכם שאם מבקש אני מכם כל ממון שבעולם אתם נותנים לי אלא אין אני מבקש מכם אלא אותו ממון שהפסדתי בשביל כבוד אבא (וכששמעו חכמים בדבר אמרו) [וא"ר חנינא] ומה מי שאינו מצווה כך מצווה ועושה על אחת כמה וכמה דאמר ר' חנינא אגדול מצווה ועושה ממי שאינו מצווה ועושה. אמר רב יוסף מריש הוה אמינא מאן דהוה אמר לי הלכה כרבי יהודה דאמר סומא פטור מן המצות עבידנא יומא טבא לרבנן (אמינא אנא) [דהא] לא מפקידנא והא עבידנא השתא דשמענא להא דאמר רבי חנינא גדול מצווה ועושה יותר ממי שאינו מצווה ועושה [אדרבה] מאן דאמר לי דאין הלכה כר' יהודה עבידנא יומא טבא לרבנן:

יז שם בכי אתא רב דימי אמר פעם אחת היה לבוש סירקון של זהב והיה יושב בין גדולי רומי ובאתה אמו וקרעתו ממנו וטפחה לו על ראשו וירקה לו בפניו ולא הכלימה (ונפל קורדקסין שלה והושיט לה שלא תצטער). תני אבימי בריה דר' אבהו יש מאכיל לאביו גפסיוני וטורדו מן העולם ויש מטחינו בריחים [דף לא ע"ב] ומביאו לעוה"ב. א"ר אבהו כגון אבימי ברי קיים מצות כיבוד. חמשה בני סמכי הוו ליה לאבימי בחיי אביו וכי הוה אתי רבי אבהו קרי אבבא רהיט ואזל ופתח ליה ואמר אין אין עד דמטא התם יומא חד א"ל אשקיין

רש"י

של אביו. והוא ישן: ומה מי שאינו מצווה ועושה כך. שילם לו הקב"ה שכרו: הא דר' יהודה. דאמר סומא פטור מן המצות. בב"ק פ' החובל: לא מפקידנא. שהיה סגי נהור: יומא טבא לרבנן. סעודה לתלמידים: פעם אחת היה לבוש. דמא בן נתינה: סירקון. לבוש שקורין סיגד"ר: של זהב. מרוקם בחוטי זהב: פסיוני. עוף חשוב ושמן מין שליו שירד במדבר: וטורדו מן העולם. שנענש עליו שמראה לו צרות עין על סעודתו: ויש מטחינו בריחים. שהיא מלאכה קשה: ומביאו לעוה"ב. שמכבדו בדברו דברים טובים ונחומים והמלאכה מטיל עליו בלשון רכה ומראה לו צורך השעה שאינן יכולין להתפרנס אלא ביגיעה זו ובתלמוד ירושלמי גרסינן מעשה בשניהם מעשה באחד שהיה מאכיל לאביו פסיוני פעם אחת אמר לו אביו מאין לך כל אלה א"ל סבא מה איכפת לך טחון ואכול כלומר לעוס ואכול הראהו שקשה לו ושוב מעשה באחד שהיה טוחן בריחים והיה לו אב זקן שלח המלך בשביל אביו לבא לעבודת המלך א"ל בנו אבא טחון ואני אלך תחתיך לעבודת המלך שאין לה קצבה (אי לבזיונא טב לך ואם למלקי טב לך): ה' בני סמכי הוו ליה לאבימי בחיי אביו. ואפ"ה כי הוה קרי ר' אבהו אבבא היה אבימי רץ ופותח לו ואינו מניח לאחד מבניו לילך: אין אין.

אפתח

תוספות

גדול המצוה ועושה. נראה דהיינו טעמא דמי שמצווה ועושה עדיף לפי שדואג ומצטער יותר פן יעבור ממי שאינו מצווה ועושה שיש לו פת בסלו שאם ירצה יניח: באתה אמו וקרעתו. יש במדרש שהיתה מטורפת מדעתה: [ויש מאכיל לאביו פסיוני. פירוש עוף חשוב והיינו מין שליו שיש במדבר [כדאי' ביומא דף עה:]: דלא מפקידנא ועבידנא. מכאן מדקדק ר"ת דנשים מברכות על מצות עשה שהזמן גרמא אע"ג דפטורות לגמרי דאפי' מדרבנן לא מיחייבי כדמוכח פ' מי שמתו (דף כ:) מ"מ יכולות הן לברך ואין כאן משום לא תשא את שמו לשוא (שמות כ:) משום מברכות ברכה שאינה צריכה דאי לאו הכי היכי שמח רב יוסף והלא מפסיד כל הברכות כולן: וטורדו מן העולם. פירוש שנענש עליו שמראה לו צר עין על סעודתו ויש מטחינו בריחים שהיא מלאכה קשה ומביאו לחיי העולם הבא שמכבדו בדברים טובים וניחומים ובגמרת ירושלמי (פאה פ"א) גרסינן מעשה בשניהם מעשה באחד שהיה מאכיל לאביו פסיוני פעם אחת אמר לו אביו מאין לך כל אלה אמר לו סבא מאי איכפת לך עד דטחון ואכול כלומר לעוס ואכול כעין כלבים דמדשין ואוכלים א"כ הראהו שקשה עליו ושוב מעשה באחד שהיה טוחן בריחים ואב זקן היה לו ואתא צווי לטוחנין פי' מצות המלך בשביל אביו לבא לעבודת המלך א"ל בנו טחון ואני אלך תחתיך לעבודת המלך שאין לה קצבה אם לבזיונך טב לך ואם למלקי טב לך]:

מהרש"א

הראשונה ומייתי בתר הכי תלתי עובדי דכן הוא דהנכרים מקיימין כבוד אב ואם: [אלא אין אני מבקש כו'. מבואר בחידושינו פרק אין מעמידין ע"ש]: ה' בני סמכי כו'. דקדק לומר דהוו בני סמכי ובודאי הוו ידעי לכבד אביהם ולרוץ במקומו לפתוח לאבי אביהם אבל הוא לא הניח אותם כדי שיקיים הוא בעצמו מצות כיבוד אב ועי"ל בני סמכי שהיו סמוכים על שולחן אביהם אבימי והיה בידו לצוות עליהם שיעשו מלאכתו במקומו לפתוח לאבי אביהם ולא הניח אותם וק"ל:

עיון יעקב

נכנסו חכמי ישראל אצלו אמר להם יודע אני בכם שאם מבקש אני כל ממון שבעולם אתם נותנים לי. אפשר לומר ע"ד דאיתא ריש פרק אין מעמידין דלר"א חיישינן לרביעה ואין מקבלין קרבנות מעכו"ם ומ"מ פרה אדומה נקחת מהם דכיון דדמים יקרין ביותר נכרי תם עליה לכן כשנכנסו אצלו היה קשה לו איך רוצים ליקחה ממנו אלא ודאי דדמיה יקרין לכן אמר להם יודע אני בכם וכו': ומה מי שאינו מצווה ועושה כך. פרש"י כך שילם לו הקב"ה שכרו עכ"ל וקשה לכאורה מה צריך ראיה על מתן שכרו הלא מקרא מפורש הוא ותינוקות של בית רבן ידעו מה דכתיב למען ייטב לך ולמען יאריכון ימיך ואפשר לומר דעיקר הראיה והק"ו הוא על זה שלא בקש שכרו בעוה"ז בשלמות רק מה שהפסיד בשביל כבודו א"כ מצווה ועושה על אחת כמה וכמה שלא יבקש שכרו בעוה"ז: תוס' ד"ה דלא מפקידנא וכו' מכאן מדקדק ר"ת וכו'. קצת קשה דלמא באמת משום הכי מסיק ר' חנינא דגדול מצווה ועושה שהוא מברך משא"כ מי שאינו מצווה ועושה אינו מברך וי"ל כי תוס' הוכיחו עצמן שאי אפשר לומר כן דאם כן מה ק"ו קאמר על הא דדמא בן נתינה הא התם לא שייך לומר שיברך: ובאתה אמו וקרעתו ממנו וכו' ולא הכלימה. לפי מה שכתבו תוספות שהיתה מטורפת בדעתה קמ"ל דאע"ג דקי"ל שוטה אין לו בושת אפ"ה משום כבוד לא הכלימה: חמשה בני סמכי ה"ל וכו' נמנם גחין קאי עליה. קמ"ל בזה דאע"ג דכל זה היה יכול לעשות ע"י אחד מבניו או שלוחו אפ"ה עשה בעצמו כי מצוה בו יותר מבשלוחו כדאיתא ריש פרק האיש מקדש ואע"ג דקי"ל שלוחו של אדם כמותו מ"מ הוא רק בכ"ף

הרי"ף

לא הול"ל כי שמעו אלא גם כי שמעו אמרי פיך יודוך ה' וישירו בדרכי ה' וכי תאמרו שכוונו לומר יודוך ה' כששמעו כל המלכים אמרי פי הקב"ה ששמעו אנכי ולא יהיה לך מפיו הודו ושבחו לשם ה' לזה הקשו מאמר פיך לא נאמר שהרי הב' דברות של אנכי ולא יהיה לך לא נאמר בב' אמירות אלא במאמר אחד כדכתיב אחת דבר אלהים שתים זו שמעתי אם כן מאמר פיך הול"ל שבאותו מאמר נכללו ב' אנכי ולא יהיה לך ולמה אמר אמרי פיך לזה דרשו בשעה שאמר הקב"ה אנכי ולא יהיה לך אמרו לכבוד עצמו הוא אומר כששמעו כבד את אביך הודו למאמרות הראשונות והשתא ה"ק יודוך ה' כל מלכי ארץ בדיבור כבד את אביך יודוך גם על אמרי פיך שהם שאר הדברות אנכי ולא יהיה לך ולא תשא וזכור הודו ואמרו שלא דבר הקב"ה על כבוד עצמו וזהו כי שמעו והבינו שכל אותם המאמרות ראשונות היו אמרי פיך להזהיר לישראל להנאתם ולא לכבוד עצמו דבר פי ה' או יאמר יודוך ה' על כל המאמרות ששמעו מאמרי פיך על כולם הודו וישירו ממה שראו כי גדול כבוד ה' לכבד התחתונים שהם אב ואם וישירו בדרכי ה' שהם דרכים להלוך בהם ב"י ולא לכבוד עצמו כי גדול כבוד ה' מבלי כבוד הבריות ונרמז דבור כבוד אב מדכתיב כבוד ה' שצוה לכבד אב ואם כי רם ה' ושפל יראה לזרז על כבוד התחתונים. רבא אמר מהכא ראש דברך אמת נראה שדרש סמיכות הכתובים שרים רדפוני חנם שהם המלכים שאמרו לכבוד עצמו הוא דורש רדפוני חנם ולא כן אנכי כי מדברך פחד לבי שיודע אני כי לא לכבודו הוא אומר אנכי וכדי לסתום פי המלכים שם אנכי על אמרתך שהוא דבור של כבד את אביך כמוצא שלל

ענף יוסף

לפי שהמרגלים אמרו בפיהם מה שלא ראו בעיניהם. דלפי זה למה באיכה ישנה נאמר על הסדר והקדים עי"ן לפ"א. אבל לפ"ז ניחא כי המרגלים אמרו תחלה בפיהם מה שראו בעיניהם ופתחו בדבר אמת תחלה (עיר בנימין):

עץ יוסף

שני שהרי פרה אדומה שעשה משה הספיקה כל ימי בית ראשון. וכי תימא ומנין היה להם שמיר בבית שני לאבני אפוד שאינו נעשית אלא בשמיר כדאיתא בפרק מי שאחזו דהא אמרינן בסוטה משחרב בית המקדש בטל השמיר. איכא למימר דלאו משחרב בית ראשון קאמר אלא משחרב בית שני אבל בבית שני שמיר היה לישראל (ריטב"א): גדול המצווה ועושה כו'. הריטב"א כתב רבינו הגדול ז"ל פי' שהמצות אינן להנאת האל יתברך הַמְצַוֶּה אלא לזכותינו ומי שהוא מצווה קיים גזירת המלך. ולפיכך שכרו הרבה יותר מזה שלא קיים מצות המלך מ"מ אף הוא ראוי לקבל שכר שהרי מטוב לבב וחסידות הכנים עצמו לעשות מצות השי"ת ודוקא במצות שצוה השי"ת לאחרים שיש לו בהן רצון. אבל העושה מאליו מצות שלא צותה בהם תורה כלל. זו היא שאמרו כל שאינו מצווה בדבר ועושהו נקרא הדיוט עכ"ל: אמר רב יוסף מריש כו'. ואע"ג דרב יוסף פתוח ונסתמא הוה. כי אמר רב יהודה דסומא פטור מן המצות אפילו בפתוח ונסתמא אמר הכי כדמוכח, נמי בפרק החובל (ריטב"א): מאן דאמר לי אין הלכה כרבי יהודה כו'. הא ודאי פשיטא מילתא דלית הלכתא כרבי יהודה דהא רבנן פליגי עלה. ויחיד ורבים הלכה כרבים. ותו

יד יוסף

א ב"ק לח ע"א פו ע"א ע"ז ג ע"א: ב ד"ר פ"א: ג יומא עה ע"ב ב"ק נס ע"א:

חדושי גאונים

הא' הוא בנין ביתו בעוה"ז בכסף וזהב ויתר צרכי האדם הב' הוא בנין בית לעוה"ב בתורה ומצוה ושני בניינים אלו הם שני הפכים כנודע שבנין הא' הוא סתירת השני ע"ד אחז"ל שבנין ילדים סתירה וסתירת זקנים בנין כמו שנתבאר כוונת מאמר זה באר היטב בחג הסוכות מאמר קנב ע"ש וא"כ צוה עלה מה יעשה האדם הנבוך בין המצרים אלו אם יקיים ובתורתו יהגה יומם יומם ולילה לקיום

עטרת ראש

חכמה ובאר ספרים בשם רב סעדי' גאון שכתב על כל כ"ד אותיות כל אות ואות מהם כמה נמצאים בתורה וחיבר שיר נפלא במ"ב רמוז בו המספר ומייתי על כל אות אות ואות פסוקים מתנ"ך שנמצאו מכוון כמספר הבוא כו' אבל מה נעשה שהחום מכחיש פרטי המספרים גם כללם כי למיעוט הבמות א"א לפרשו שר"ל כל תנ"ך ואפילו ת"ב לחוד ועל התורה לחוד ג"כ א"א כי

אהבת איתן

ולפמ"ש א"ש דמ"מ איכא טענה שברא יצה"ר שאינו עוסק בתורה לשמה וז"ש אם לא נלחו בתורה משום שאינו עוסק בה לשמה יקרא ק"ש ואם לא נלחו יזכור לו יום המיתה. והכוונה דיש ב' שלא לשמה א' לקנתר את חבירו הב' כדי להתגאות. וז"ש שכדי שלא ילמוד כדי לקנתר חבירו יקרא ק"ש שרומז לאחדות ה' ואחדות ישראל גוי אחד. וכדי שלא יתגאה בלמודו יזכור לו יום המיתה ובזה יוכנע ויושפל. אך בסוטה (דף כא) מוכח דאף בעוסק

ודרש אבימי מזמור לאסף. כתוב במדרש שאסף אמר שירה על שטבעו בארץ שעריה משל לשפחה שהלכה לשאוב מים מן הבאר ונפל כדה לבאר והיתה מצטערת ובוכה עד שבאת שפחת המלך לשאוב (מים מן הבאר) ובידה כלי של זהב ונפל אותו כלי שם התחילה הראשונה לשורר ואמרה עד עכשיו לא הייתי סבורה שיוציא שום אדם כדי [שהוא של חרס] מן הבאר שאינו נחשב ועכשיו מי שיוציא אותו של זהב יוציא כדי עמו כך בני קרח שהיו בלועים כשראו שטבעו בארץ שעריה אמרו שירה אמרו מי שיוציא השערים יוציא גם אותנו לכך אמר אסף מזמור שהוא ממשפחת קרח:

רבי טרפון הוה ליה וכו'. יש בירושלמי פעם אחת אימא דר' טרפון אבדה פומקי דידה בחצרה וילאתה ממטתה לבקשם ושם רבי טרפון ידיו תחת רגליה על הקרקע שלא תטנף רגליה והיתה דורסת על ידיו. ועוד[איתא] בירושלמי דאימא דר' ישמעאל עבדת כל שעתא ושעתא דהוה אתו רבי ישמעאל מבי מדרשא היתה רוחצת את רגליו והיתה שותה את המים כששמע ר' ישמעאל שהיתה עושה כך היה מסרב בדבר עד שבאת לפני חכמים והיתה קובלת על רבי ישמעאל בנה שלא היה מקיים מצות כיבוד ונבהלו חכמים בדבר ושאלו לר' ישמעאל וספר להם המעשה וציוו לו שיניחנה לעשות רצונה ובענין זה הוא כבוד:

מהרש"א

איסתייעא מילתא ודרש אבימי כו'. לפי' התוס' ניחא משום דקיים אבימי מצות כיבוד אב זכה להך דרשא שאמר אסף מזמור משום כבוד בית אבותיו הבלועים שיצאו עם השערים בב"י: מאביך לא תקבל כו'. ואפילו למ"ד לקמן דבין האב ובין הרב שמחל על כבודו הוא מחול היינו הכבוד שראוי התלמיד לעשות לרבו אבל אם הרב עושה כבוד לתלמידו כי הכא אינו מחול דמ"מ חלשא דעתיה וק"ל: עדיין לא הגעת לחצי כבוד. כדאמרינן בעלמא ביותר צריך הכתוב להזהיר היכא דאיכא חסרון כיס ודו"ק: אמר איקום מקמי שכינה כו'. ע"ד שאמרו לעיל בזמן שאדם כו' מעלה אני עליהם כאילו דרתי ביניהם וכמ"ש דה' משם י"ה שבאשה רומזת לשכינה ודו"ק: [וכן אביי. ובספר יוחסין אביי ר"ת "אשר "בך "ירוחם "יתום]: נתרצית לצאת המקום כו'. פרש"י סבור היה שדעתו לחזור למקומו כו' עכ"ל והוא דחוק דמשמע דהדר אתא לשאול לקראת אמו קאמר גם נדחק לפרש יחזירך לשלום עד מקומך ולולי פירושו נראה דלקראת אמו ולחזור לא"י קאמר ואפ"ה קא"ל רבי יוחנן איני יודע דאפשר דגם משום כבוד אם אסיר לצאת מא"י לח"ל ומשום דמצות כבוד אם שיה חביב עליה דרב אסי הדר אתי לפני ר"י להתיר לו ספיקו וא"ל ר"י נתרצית לצאת משום כבוד אם המקום יחזירך לכאן לא"י וק"ל: אמר אי ידעי לא נפקי כו'. אע"ג דאמרינן בסמוך מכבדו בחייו ובמותו לקראת המת כי

מיא אדאייתי ליה נמנם[א] גחין[ב] קאי ליה עד דאיתער[ג] איסתייעא מלתיה ודריש אבימי (תהלים עט) מזמור לאסף אלהים באו גוים בנחלתך. א"ל רב יעקב בר אבוה לאביי כגון אנא דעד דאתינא מבי רב. אבא מדלי[ד] לי כסא ואמא מזגא לי[ה] היכי איעביד א"ל מאמך קביל ומאביך לא תקבל דכיון דבר תורה הוא חלשה דעתיה. ר' טרפון הוה ליה ההיא אימא דכל אימת דהוות בעיא למיסק לפוריא[ו] גחין וסליק [לה וכל אימת דהוות נחית נחתת עלויה] אתא וקא משתבח בי מדרשא אמרי ליה עדיין לא הגעת לחצי כיבוד כלום זרקה ארנקי[ז] בפניך לים ולא הכלמתה. רב יוסף כי הוה שמע קל כרעא דאימיה אמר איקום מקמי שכינה דאתיא. א"ר יוחנן אשרי מי שלא חמאן. ר' יוחנן עיברתו אמו מת אביו ילדתו מתה אמו וכן אביי [איני [א]והאמר אביי אמרה לי אם ההיא [ב]מרביניתיה הואי]:

שם **רב** אסי הוה ליה ההיא אימא זקנה א"ל בעינא תכשיטין עבד לה בעינא גברא ניעיין לך בעינא גברא דשפיר כוותך שבקה ואזל לא"י שמע דקאזלה אבתריה אתא לקמיה דר' יוחנן א"ל מהו לצאת מא"י לח"ל א"ל אסור לקראת אימא מהו א"ל איני יודע (ארתח) [אתרח] פורתא הדר אתא א"ל אסי נתרצית לצאת המקום יחזירך לשלום אתא לקמיה דרבי אלעזר א"ל ח"ו דלמא מירתח רתח[ח] א"ל מאי אמר לך אמר ליה המקום יחזירך לשלום א"ל ואי איתא דרתח לא הוה מברך לך אדהכי והכי שמעי לארונא דקאתי אמר אי ידעי לא נפקי:

שם **ת"ר** מכבדו בחייו ומכבדו במותו. בחייו כיצד הנשמע בדברי אביו למקום לא יאמר שלחוני בשביל עצמי מהרוני בשביל עצמי פטרוני בשביל עצמי אלא כולהו בשביל אבא. במותו כיצד היה אומר דבר שמועה

אפתח אפתח: איסתייעא מילתיה. בעודו גחין לפניו והבין במדרש מזמור אחד שבספר תהלים שלא היה מבין בו קודם לכן לדורשו ויש מפרשים שבמקרא זה לבדו דרש מזמור לאסף אלהים באו גוים בנחלתך וגו' קינה לאסף מיבעי ליה ודרש כך שאמר אסף שירה על שכילה הקב"ה חמתו בעצים ובאבנים שבביתו ומתוך כך הותיר פליטה בישראל שאלמלא כך לא נשתייר מהם שריד וכה"א כלה ה' את חמתו ויצת אש בציון: כגון אנא. שאני יחיד ואהוב לאבי ויקיר לאמי ועושין לי זאת מה אעשה: כיון דבר תורה הוא חלשה דעתיה. אם תקבל ממנו עבודה: אשרי מי שלא חמאן. שאי אפשר לקיים כבודם ככל הצורך והוא נענש עליהם: [מרביניתיה. אומנת: אתרח. המתין]: נתרצית לצאת. סבור היה שדעתו לחזור למקומו לבבל: יחזירך לשלום. עד מקומך: א"ל. ר' אסי לר"א דלמא ח"ו מירתח רתח עלי רבי יוחנן: הנשמע בדברי אביו למקום. אם מכיר באנשי המקום שמכבדים את אביו לחלוק לו כבוד לקבל דברים שיאמר בשמו אל יתלה הכבוד בעצמו ואפילו יודע שיכבדוהו כאביו אלא יתלה הכבוד באביו: שלחוני בשביל אבא. שהוא צריך לי אבל אם אינו נשמע למקום בדבר אביו כדבר עצמו אל יתלה באביו

עין יעקב

דמיון מ"מ בעצמו יותר מצוה להכי קאמר אסתייע מילתא ודרש מזמור לאסף אלהים באו גוים בנחלתך ופרש"י על שכילה הקב"ה חמתו בעצים באבנים וקשה ג"כ מה כילה חמתו בזה שלא אמרינן כל העוסק בתורת עולה כאילו הקריב עולה אלא נ"ל דהוא רק בכף סדמיון ומ"מ הקרבנות יותר מצוה א"כ מצוה בו יותר מבשלוחו לכך עשה הוא הכל בעצמו: א"ל היכי איעבד א"ל מאמך קבל מאבוך לא תקבל. אע"ג דהאב והרב שמחל על כבודו כבודו מחול מ"מ י"ל דבאמת הוא לא היה צריך רק לחד כסא להכי שאל היכי איעבד מאיזה מהם יקבל להכי אורי ליה מאמו יקבל ומאביו לא יקבל דאם יקבל מאביו כיון דבר תורה הוא חלשא דעתיה אם ירצה שחמיר עליו כבוד אם ועי' במהרש"א: א"ל עדיין לא הגעת לחצי כיבוד. כלומר שכיבוד מצוה השלם הוא כבוד אב ואם וזה שקיים מצות כיבוד אם להכי א"ל עדיין לא הגעת לחצי כיבוד כיון שלא קיימת בחסרון כיס: אמר אי לא ידעי לא נפקי. אע"ג דמכבדו במותו מ"מ במקום מצוה לצאת מארץ לחוצה לארץ אינו מחויב לעשות כן במותו ודוגמא לזה אמרינן בשבת טוב כלב חי מן אריה מת תינוק חי וכו' ע"ש: מכבדו בחייו

הרי"ף

רב סרי מסוף דברך שהוא אמרתך של כבד טיכר שראש דברך אמת כל שאר הדברות לא נאמר לכבוד אלא באמת. ונקרא דיבור של כבד סוף דברך לפי שהדברות היו כתובים ה' על כל לוח ובלוח האחת היה אנכי ולא יהיה לך וזכור ולא תשא והאחרון שבהם הוא כבד את אביך: ואי

עין יוסף

דסתם מתניתין בפרק החובל דלא כרבי יהודה. אלא דרב יוסף איידי דאמר מאן דאמר לי הלכה כרבי יהודה עבידנא יומא טבא לרבנן. אמר השתא דאדרבה מאן דאמר דלית הלכתא כר' יהודה עבידנא יומא טבא לרבנן (הריטב"א):

אמר הבונה ת"ר מכבדו בחייו כו'. האריכו חז"ל במס' זו במצות כבוד אב ואם כי גדלה מאד בעיני ה' והוא שאמר שלמה שמע בני מוסר אביך וגו' ואל תיקל בו בשביל שייסר אותך ואל תטוש תורת אמך גם שמגדלת אותך בדברים וזה כי לוית חן הם לראשך מובן במז"ל ג' שותפין באדם הקב"ה ואביו ואמו כו' הם חבירים עושים לויה בחן לראשך הוא הקב"ה ראש וראשון לכל וענקים לגרגרותיך גם הם לך לכבוד ולתפארת. אמנם מ"ש הם מכבדו בחייו ובמותו פשיטא דמכבדו בחייו דעד השתא בהא ודאי שקיל ואזיל כולה שמעתתא. אלא דעכשיו בא לומר שיש לכבד האב ג"כ שלא בפניו בחייו חוץ ממקומו להחשיבו יותר אצל אחרים. במותו דברא מזכי אבא ובעוד הוא מקיים מצות כיבודו כאומרו הריני כפרת משכבו יקל מעל אביו העונש בזכותו ולא יתנהו עליו דהרי באותו דבר עצמו מצוה קא עביד:

המתורגמן. א)איינגעשלאפען. ב) זיך איינגעבאגען. ג) אויפגעוואכט. ד)ערלאנגט. ה)גיסט מיר אן. ו)צו בעטטע געהן. ז) איין בייטעל. ח) צירנעט,

יד יוסף

א שבת סו ע"ב קלג ע"ב קלד ע"א עירובין כט ע"ב סה ע"א מו"ק יב ע"א יח ע"ב יומא עח ע"ב יבמות כה ע"א כתובות י ע"ב לט ע"ב נ ע"א גיטין סז ע"ב ע ע"א ע"ז כח ע"ב: ב מינקת רבקה תרגום ירושלמי מרבייניתא דרבקה. ערוך:

חדושי גאונים

ביתו הנצחי לעוה"ב א"כ מלאכתו מתי נעשית. ואם יהיה כל עמלו או קצתו בצרכי ביתו לעוה"ז א"כ מתי יעשה לביתו הנצחי בקיום אומרו ובתורתו יהגה יומם ולילה. והיתה העצה היעוצה מעצת ה' היא תקום ומיעץ שישא אשה ויעשו שותפות כיששכר וזבולון וזה שהאשה תעסוק בכל צרכי הבית כמבואר בסוף ספר משלי בטח לב בעלה באשה משכלת שהיא תמציא כל צרכי הבית והוא יפנה מצאתו מכל עסקי הבית ויעסוק בתורה ותשלם כל המלאכה מלאכת מעשה כראשית כולם תלוים ועומדים עד בא יום זיווגם שעל ידם נשלמה הכוונה מכל וכל ולפיכך נזכר אצל האשה לשון בנין שנאמר ויבן ה' את הצלע לפי שעל ידה נשלם בנין הבית הכללי והפרטי כאמור וזה שאמר חכמות נשים בנתה ביתה ואולת בידה תהרסנו ובית זה יאמר הן

עטרת ראש

לפי החשבון שכתב בפרטן עולה ס"ס תשע"ה אלפי' תתמ"ז והוא דבר שא"א כמ"ש שא"א לומר שעולים אפילו ת"ר אלף וכן כשנתבונן בפרטים לא מצאנו ידיו ורגליו בשכלינו כי איך אפשר כו' וזיינין כתב שהם כ"ב אלף והרי גם לדעתו

אהבת איתן

שלא לשמה מצלי דאל"כ מאי פריך מדואג ואחיתופל. וי"ל במ"א: כתב בס' המקנה הא דלוה פקב"ה לאברהם להכית כבוד אב הוא משום שלא היה

רש"י

שאינו לו אלא גנאי: הריני כפרת משכבו. עלי יבא כל רע הראוי לבא על נפשו: מכאן ואילך. כבר קבל מה שקבל שאין משפט רשעי ישראל בגיהנם אלא י"ב חדש: [חכם משנה שם אביו כו'. חכם הדורש דרשא ברבים ולוחש לתורגמן והוא משמיע משנה שם אביו ושם רבו אם בא לומר דבר הלכה שאמר אביו או רבו לוחש לתורגמן כך אמר אבא מורי כך אמר רבי ומורי: אבל התורגמן. המשמיע לרבים אינו משנה אלא מכנהו בשמו ואומר כך אמר פלוני: אבוה דמאן. אין המתורגמן משנה: אי נימא אבוה דתורגמן. אם לוחש לו חכם דבר הלכה בשם אביו של תורגמן להשמיע לרבים בשם אומרו לא ישנה לומר כך אמר אבא מורי אלא קורהו בשמו: אטו תורגמן לאו בר חיובא. לכבד את אביו הוא: כי הוה דרש בפירקא. ולוחש דבר הלכה לתורגמן בשם רב אשי אביו איהו אמר לתורגמן כך אמר אבא מורי: ואמוריה. כשהוא השמיע לרבים בשם אומרו אומר כך אמר רב אשי ואינו אומר כך אמר אביו ואדוניו של חכם]: לא עומד במקומו. במקום המיוחד לאביו לעמוד שם בסוד זקנים עם חביריו בעצה: ולא מכריעו. אם היה אביו וחכם אחר חלוקים בדבר הלכה לא יאמר נראים דברי פלוני: משל מי. מאכילו ומשקהו ומכבדו: [מאי נפקא ליה מיניה. מאי חסרון כיס איכא לגביה: פודין זה לזה מעשר שני. אם יש לאביו מעשר שני פודה הבן משלו לצורך אביו בלא חומש ולא אמרינן הרי הוא כגופו שהרי הוא הוסבו ומזונותיו עליו ולא אחר ניהו לגביה והכי הוא כמי שפודהו הוא בעצמו: ומאכילין זה לזה מעשר עני. אם יש לבן מעשר עני לחלק לעניים מאכילו לאביו אם אביו עני וכן כולם אע"פ שחביב עליו כגופו ואם לא היה בידו מעשר זה היה זקוק לזונו ממעות משלו: להעדפה. עליו מוטל להאכילו ולהשקותו מדה בינונית ואם אביו צריך לסעודה יתירה יאכילנו מעשר עני: שיטול אביו ארנקי כו'. ואי אמרת כבוד האב על הבן בחסרון כיס אינו אלא משל אב אם כן האי ארנקי דקאמר רבי אליעזר משל אב הוא ומאי נפקא ליה מיניה להכלימו]: ודלמא רתח. ואמר לאבוה מידי בריתחיה: וקעבר. רב הונא: משום ולפני עור לא תתן מכשול. שגורם לבנו לחטוא: בפומבייני. במקום התפירה שאינו נחסר מדמיו בכך כגון בשוליו

גמרא

מפיו לא יאמר כך אמר אבא אלא כך אמר אבא מרי הריני כפרת משכבו וה"מ תוך י"ב חודש מכאן ואילך אומר זכרונו לברכה לחיי העוה"ב. [ת"ר חכם משנה שם אביו ושם רבו תורגמן אינו משנה לא שם אביו ולא שם רבו אבוה דמאן אילימא אבוה דמתורגמן אטו תורגמן לאו בר חיובא הוא אלא אמר רבא שם אביו של חכם ושם רבו של חכם כי הא דמר בר רב אשי כי הוה דריש בפירקא איהו אמר אבא מרי ואמוריה אמר הכי אמר רב אשי]:

יח ת"ר איזהו מורא ואיזהו כיבוד. מורא לא עומד במקומו ולא יושב במקומו ולא סותר את דבריו ולא מכריעו. כיבוד מאכיל ומשקה ומלביש (ומנעיל) [ומכסה] מכנים ומוציא. איבעיא להו [דף לב ע"א] משל מי רב יהודה אמר משל בן רב נתן (אמר רב) [בר] אושעיא [אמר] משל אב [אורו ליה רבנן לרב ירמיה ואמרי לה לבריה דרב ירמיה כמ"ד משל אב מיתיבי נאמר (שמות כ) כבד את אביך ואת אמך ונאמר (משלי ג) כבד את ה' מהונך מה להלן בחסרון כיס אף כאן בחסרון כיס ואי אמרת משל אב מאי נפקא ליה מיניה לביטול מלאכה ת"ש [ב]שני אחים שני שותפין האב ובנו הרב ותלמידו פודין זה לזה מעשר שני ומאכילין זה לזה מעשר עני ואי אמרת משל בן נמצא זה פורע חובו משל עניים לא צריכא להעדפה[א] אי הכי היינו דקתני עלה אמר ר' יהודה תבא מאירה[ג] למי שמאכיל את אביו מעשר עני ואי להעדפה מאי נפקא מינה אפילו הכי זילא ביה מילתא. ת"ש שאלו את ר' אליעזר עד היכן כיבוד אב ואם אמר להם כדי שיטול ארנקי (של דנרים ויטילנו) ויזרקנו לים בפניו ואינו מכלימו ואי אמרת משל אב מאי נפקא ליה מיניה בראוי ליורשו וכי הא דרבה בר] רב הונא קרע שיראי באנפי רבה בריה אמר איזיל איחזי אי רתח אי לא רתח ודלמא רתח [ג]וקעבר (ויקרא יט) אלפני עור לא תתן מכשול דמחיל ליה ליקריה [ד]והא קעבר משום (דברים כ) בל תשחית דעבד ליה בפומבייני ודלמא משו"ה לא רתח דעבד ליה בשעת ריתחיה:

תוספות

דמחיל ליה ליקריה. וצ"ל שהודיעו קודם לכן שלא יהא כמו נתכוין לאכול [בשר] חזיר ועלה בידו בשר טלה דאמר לקמן בפ' בתרא (דף פא.) שצריך מחילה וכפרה:

מהרש"א

הכא אפשר שאין מקרי כבוד למת וק"ל: מכאן ואילך יאמר זכרונו לברכה לחיי העוה"ב כו'. גם בחייו מלינו שיש לומר זכרונו לברכה כמ"ש גבי ואברהם היה יהיה לגוי גדול ובמותו מוסיף לחיי עוה"ב וק"ל: כבד את ה' מהונך מה להלן בחסרון כיס כו'. אע"ג דאמרינן בעלמא דאין למדין ד"ת מדברי קבלה הכא אינו רק גילוי מילתא דלשון כבוד יפול בחסרון

עין משפט נר מצוה

א ת"כ פ' קדושים: ב תוספתא דמע"ש פ"ד: ג ב"מ ה ע"ב ע"ז ו ע"ב נדה נז ע"א: ד שבת קכט ע"א קמ ע"ב:

חדושי גאונים

על כל העולם בכללו וכן על בנין הבית האנשי הפרטי כולם יקראו בנויים מצד זיווג זה כמ"ש ואבנה גם אנכי ממנה וכן דרשו רז"ל במס' סוטה אחר ובנית ביתך זו האשה ט' ובהעדר הזיווג נקרא תוהו ובוהו ומהורס וכמו שאמר לא לתוהו בראה לשבת יצרה. זהו שאמר בית והון נחלת אבות ומה' אשה משכלת וע"ד שנאמר אשא עיני אל ההרים מאין יבא עזרי עזרי מעם ה' עושה שמים וארץ יאמר שהשם בית והון הוא נחלת אבות שנקראו הרים כמ"ש שמעו הרים ריב ה' אך האשה המשכלת היא המעמדת בנין הבית ההוא והיא

עטרת ראש

ההוא פסוקי תורה כ"ג אלף ר"ג ול"ק בפסוקים ד א פ ש ר דהשיב גם אתנחתא להפסק ובכה"ג רק אפילו בפסוקים דידן יהיו כמעט בכל פסוק אות זיין וכן קשה בכמה אותיות יע"ש ומי שדעתו רחבה ויחננו ה' רית חכמה לקיים דברי הגאון ז"ל מה טוב חלקו ומה נעים גורלו עכ"ל ספר תות יאיר והנה מה שנתלבט בדברי הגאון וכתב אבל מה נעשה

אהבת איתן

עושה מעשה עמך. והא דאמרינן דהרח עשה תשובה היינו שעבד בשיתוף דזה מותר לבן נח וכ"מ מדכתיב גבי לבן אלהי אברהם ואלהי נחור גו' אלהי אביהם. ובזה י"ל פרש"י במגילה (דף טז) גבי ישמעאל דקרי ליה רשע אע"ג דעבד תשובה וע"ש במהרש"א ובע"א הניח בתימה אבל לפמ"ש כאן א"ש:

הרי"ף

ואי אמרת משל אב וכו'. בתוס' פירשו דלכ"ע היכא דלית ליה לאב ואית ליה לבן חייב לזון אביו וקשה לדבריהם מאי מקשה ואי אמרת משל אב וכו' דהא למ"ד משל אב מודה דהכא חייב הבן לזונו ולכך ילפינן ג"ש דכבד את ה' דצריך הבן לחסר כיסו ולאן האב היכא דלית ליה ואפשר לומר דכיון דילפינן ג"ש מכבד את ה' דאית ליה ואפ"ה חייב אדם לכבדו ובקב"ה בחסרון כיסו צריכין אנו לומר נמי כבד את אביך אע"פ שיש לאב צריך לחסר כיסו ואי אמרת משל אב מאי נפקא ליה מיניה ומשני לביטול מלאכה שמתבטל הבן ממלאכתו וזו היא חסרון כיס: ת"ש ב' אחים אב ובנו וכו' לא צריכא להעדפה וכו'. פרש"י ז"ל מוטל עליו לפרנסו מדה בינונית ואם אביו צריך לסעוד יותר יאכילנו מעשר עני וקשה למאי דהקשה ואי אמרת משל אב נמצא פורע חובו וכו' ליקשי לנפשיה דאמר משל אב והיכא דלית לאב מחויב הבן משלו לזונו ונמצא פורע חובו במעות מעשר עני דהא ע"כ דאין לו לאב ולאח ולשותף מיירי דמאכילין להם מעשר עני ונמצא הבן פורע חובו במעשר עני וי"ל ושמא

עיון יעקב

כילד. אע"ג דאמרינן לקמן איזהו כיבוד מאכיל ומשקה התם מיירי בכבוד שעושה לפני האב משא"כ הכא בכבוד שלא בפניו דומיא דמכבדו במותו: מורא לא עומד במקומו. אף דזה בכלל כבוד מ"מ מקרי מורא כיון שדברים אלו המה רק מסורים ללב כי לא הכל יודעין שלכך לא עומד או יושב במקומו ואינן משום כבודו כי הוא בשב ואל תעשה לכך הוא בכלל מורא כדאמרינן בעלמא דבר המסור ללב נאמר בו ויראת מאלהיך משא"כ מאכיל ומשקה הוא דבר הגלוי וזה כבודו בפני הבריות:

עין יוסף

יח משל אב. וכן איפסקא הלכתא. וכן פסק בשאילתות דרב אחאי בפרשת ויסמע סוף סימן כ"ז (תוס') והנה לעיל בסימן י"ז אי' שאמרו ליה לרבי טרפון עדיין לא הגעת לחצי כבוד כלום זרקה ארנקי לפניך לים ולא הכלמת ע"כ. וא"כ ע"כ צריך לומר דאין פירושו כלום זרקה ארנקי שלך בפניך בים כו'. דהא באמת אינו מחויב לכבדה אלא בשלה אלא פירושו כלום זרקה ארנקה שלה לים בפניך כו' ובראוי ליורשה ואע"ג דאייתינן לעיל ראייה דדמא בן נתינה שהפסיד בשביל כבוד אביו ששים רבוא שכר תירצו בתוס' דהתם דלא הפסיד משלו אלא העברת ריוח בעלמא לא חשוב דבר האבוד ולא חסרון כיס ע"ש שהביאו ראיה לזה: דמחיל ליה ליקרא. קשה מ"מ לא ידע בריה דמחיל ליקריה

ענף יוסף

יח רב יהודה אמר משל בן. וכן איפסקא הלכתא משל אב ועי' בעין יוסף. והנה הרמב"ם פ"ו מהלכות ממרים פסק כמ"ד כבוד אב ואם משל אב ועל כל זה פסק שם אפילו נטלו כיס של זהובים שלו וזרקוהו לים בפניו לא יכלימם ע"כ. והוי הפך אוקמתא דש"ס למ"ד משל אב אוקמו הברייתא דארנקי בראוי ליורשו. ואיך כתב אפילו נטלו כיס של זהב שלו וזרקוהו לים לא יכלימם. והלא אינו מחויב לכבדו בממונו. ומכן שם תירץ דאף שאינו מחויב לכבדו משלו. מ"מ כדי שלא לצערו יש לו לאבד כל ממונו. ועוד יש לומר דלמ"ד משל אב הוי מצות הדין. ומ"מ אם לאבד כל ממונו בשביל כבוד אב ואם בכלל כבוד שאמרה תורה הוי. וכ"ת אי הכי כשהקשו בש"ס למ"ד משל

המתורגמן: א) איבעריגע וואש מאן קען אויסקאממען אהנע דעם. ג) פליך.

שם א"ר יצחק בר שילא אמר רב מתנא אמר רב חסדא האב שמחל על כבודו כבודו מחול הרב שמחל על כבודו אין כבודו מחול ורב יוסף אמר אפילו הרב שמחל על כבודו כבודו מחול שנאמר (שמות יג) וה' הולך לפניהם יומם אמר רבא הכי השתא התם הקב"ה עלמא דיליה הוא ותורה דליה היא מחיל ליה ליקריה [דף לב ע"ב] הכא תורה דיליה היא הדר אמר רבא [א]אין תורה דיליה היא דכתיב (תהלים א) ובתורתו יהגה יומם ולילה [איני והא רבא משקי בי הלולא[א] דבריה ודלי[ב] ליה כסא לרב פפא ולרב הונא בריה דרב יהושע וקמו מקמיה לרב מרי ולרב פנחס בריה דרב חסדא ולא קמו מקמיה איקפד ואמר הני רבנן רבנן והני רבנן לאו רבנן ותו רב פפא הוה משקי בי הלולא דאבא מר בריה ודלי ליה כסא לר' יצחק בריה דרב יהודה ולא קם מקמיה ואיקפד אפילו הכי הידור מיעבד ליה בעו]:

יט שם מעשה [ב]ברבי אליעזר ורבי יהושע ורבי צדוק שהיו מסובים בבית משתה בנו של רבן גמליאל והיה רבן גמליאל עומד ומשקה עליהם נתן הכוס לר' אליעזר ולא נטלו נתן לרבי יהושע וקבלו א"ל ר' אליעזר מה זה יהושע אנו יושבים וגמליאל ברבי עומד ומשקה עלינו א"ל מצינו גדול ממנו ששימש אברהם גדול הדור היה וכתוב בו (בראשית יח) והוא עומד עליהם ושמא תאמר כמלאכי השרת נדמו לו לא נדמו לו אלא לערביים ואנו לא יהא רבן גמליאל ברבי עומד ומשקה עלינו אמר להם ר' צדוק עד מתי אתם מניחים כבודו של מקום ואתם עוסקים בכבוד הבריות הקב"ה משיב רוחות ומעלה נשיאים ומוריד מטר ומצמיח אדמה ועורך שלחן לפני כל אחד ואחד ואנו לא יהא רבן גמליאל ברבי עומד ומשקה עלינו:

רש"י

בשוליו: הכא תורה דיליה היא. בתמיה הכבוד תלוי בתורה ואינו יכול למחול על כבוד התורה שהיא של הקב"ה: ובתורתו יהגה. כי אם בתורת ה' חפצו ובתורתו יהגה [בתחלה היא נקראת תורת ה' ומשלמדה וגרסה היא נקראת תורתו]: לא נדמו לו אלא לערביים. שאמר להם ורחצו רגליכם שהערביים משתחוים לאבק רגליהם כדאמרינן בב"מ (פו:) אמרו לו בערביים חשדתנו שמשתחוים לאבק רגליהם: ר"ג ברבי. כלומר אדם גדול וקן

מהרש"א

כים וק"ל: [דכתיב ובתורתו יהגה כו'. עי' פרש"י הכא וכבר כתבנו בזה בח"ה פ"ק דע"ז ע"ש]: הוה משקי בי הלולא כו' ולא קם מקמיה איקפד ס'. במה שהיה משקה אותן הרי הודיען שמחל על כבודו ואעפ"כ לפי סברת המקשה איקפד משום דאין כבודו מחול ולדברי המתרץ איקפד דמ"מ הידור בעו למעבד דאל"כ מאי פריך דהא א"כ דכבודו מחול איקפד עלייהו כיון דהם לא ידעו שמחל על כבודו ה"ל כנתכוין לאכול חזיר ועלה בידו טלה כמ"ש התוס' לעיל וכל"ל לקמן בעובדא דתנאי אך יש לדקדק לפי סברת המקשה דהרב שמחל על כבודו אין כבודו מחול היאך מחלו רבא ורב פפא על כבודן והשקו עליהן דהמוחל ודאי הוא גם כן באיסור כדמוכח לקמן שהביאו ראיה מאברהם דהא מהמלאכים שקבלו מחילתו ליכא ראיה שהרי הם ידעו שמלאכים היו אלא מאברהם שנדמו לו כערביים ומחל על כבודו מייתי ראיה וכן מוכח מהסיא דכתובות גבי אגריפס המלך שעבר מלפני הכלה כו' ודו"ק: אברהם גדול הדור היה כו'. היינו נשיא דכתיב ביה נשיא אלהים אתה וגו' וק"ל: א"ל ר' צדוק עד מתי אתם מניחים כבוד המקום כו' יש לדקדק דמהאי דינא דר' צדוק נימא נמי דלהוי מחילת המלך מחילה מק"ו מכבוד המקום וי"ל דהקב"ה עלמא דיליה היא ומלכותיה דיליה ומאי מחיל ליקריה כדאמרינן לעיל בנשיא ורב אבל מלך בשר ודם מלכותא דארעא לא הוה אלא כעין מלכותא דשמיא ומשמיא מוקמי ליה ולאו דיליה הוא כדכתיב כי לה' המלוכה ואין המלך ב"ו יכול למחול כבוד מלכות שמים וכה"ג מצאתי שוב במרדכי פרק הניזקין בשם מהר"ם ע"ש. וא"ת ליפשי הכא באברהם דשאני הכא דמצות כבוד אורחים שאני כדאמרינן במציעא מה שעשה אברהם בעצמו והוא עומד עליהם עשה הקב"ה כו' דה"נ משני פ' א"נ גבי אגריפס דעמד

יד יוסף

א ע"ז יט ע"א: ב ילקוט בשלח רמז רכט:

חדושי גאונים

מתת אלהים להיות לו לעזר בקיום בנין הבית הפרטי והכללי זה"ש אשא עיני אל ההרים דהיינו האבות מאין יבא עזרי ר"ל את האשה שנקראת עזר כמו שאמר אעשה לו עזר כנגדו ופניתי כה וכה אם האשה גם היא נחלת אבות שנמשלו להרים וראיתי שאינה בא מן ההרים כ"א מה' אשה משכלת לעזר ולהועיל זהו שאמר עזרי מעם ה' עושה שמים וארץ לפי שהוא עשה שמים וארץ ומציאותם וקיומם תלוי בזיווג זה כאמור על כן הולרך הקב"ה לשלוח עזרו מציון ומקודש יסעדנו כדי להשלים כוונתו ית' לעשות את האדם בעל בחירה להיות מואס ברע ובוחר בטוב. ואם יתקפו יצרו הרע להפילו במכמרותיו אזי השנים אלו יעמדו נגדו דהיינו התורה והאשה זהו שאמר על זאת יתפלל כל חסיד אליך לעת מצוא זו אשה כו'. זהו שמסיים ואמר רק לשטף מים רבים אליו לא יגיעו שתועלת התורה והאשה הוא להצילו משטף מים

עטרת ראש

שהחוש מכחיש כו' כי למיעוט הכמות א"א לפרשו שר"ל כל תנ"ך ואפילו ת"כ לחוד. במחילה מכבודו לא ראה יפה בחוש שלו דודאי האמת כן הוא שהגאון חושב האותיות של כל התנ"ך ויגיד עליו ריעו שכתב שם מספר הפסוקין כ"ג אלף ר"ג והוא באמת מספר הפסוקים של כל התנ"ך שכן הוא ג"כ מספר הפסוקים המנויים בתנכי"ם שלנו הנדפסים בערך זה דסכום פסוקי תורה בחומשין שלנו הוי ה' אלפים תתמ"ה כנ"ל. וסכום פסוקי נביאים ראשונים ואחרונים שלפנינו כך הם יהושע תרכ"ו שופטים תרי"ח שמואל טו מאות ושם מלכים טו מאות ול"ד

עיון יעקב

ושמא תאמר כמלאכי השרת נדמו לו לא נדמו לו אלא לערביים. הא דאמר כמלאכי שרת ולא קאמר למלאכי שרת נדמו לו כמו דקאמר בסיפא לערביים י"ל דאי נדמו למלאכי שרת ממש א"כ איך האכילם והשקם הא ידע שאין לפניהם אכילה ושתיה לה"ק כמלאכי שרת בכ"ף הדמיון ולא מלאכי שרת ממש קאמר אלא אנשים חשובים כמלאכי שרת: אמר להם ר' צדוק עד מתי אתם מניחין כבודו של מקום. ואיכא סברו שאני הקב"ה דכ"ע

הרי"ף

דהא דחייב הבן לזונו היכא דלית ליה לאב הייט כשלא נזדמן לו מזון אפי' ממעשר עני שאם נותנים לאב מעשר עני שזיכה הקב"ה בו לעניים אית ליה לאב מיקרי ואין זה פורע חובו אלא גונב לאביו כראוי לו והשתא אתי שפיר דא"ר יהודה תבא עליו מארה כלומר אי אמרת משל אב ניחא והיכא דלית לאב אע"פ שמחויב הבן לזונו מ"מ כשיש לפניו מעשר עני נותן לו ומ"מ סגא עליו מארה שמאכיל לאביו מעשר עני אבל השתא דאמרת משל בן ונותן ממעשר עני מה שרוצה לאכול יותר ממדה קשה כיון שמיעור מדה מאכלו זן משלו והוא רוצה לאכול יותר ממדתו למה סגא לו מארה ומשני אפ"ה זילא ביה מלתא: לא נדמו לו אלא כערביים וכו'. וצריך לתת לב איך אברהם עשה כל הכבוד הזה לאנשים ערביים כיון שלא נדמו לו אלא לערביים אמנם מתבאר עם מה שכתב בספר הזהר שהיה אילן לאברהם לאורחים שישבו תחתיו ולאנשים זכאים היה האילן פורש ענפיו

ענף יוסף

אב מברייתא דארנקי לשני תירוצין הני דקאמרן. יש לומר דלפי שיטתו שאינו מחלק בכך השיבו כראוי ליורשו ע"כ. והנה הטור בי"ד סי' ר"מ כתב בשם הרמ"ה הא דבארנקי של בן מאי לאכלומי. דוקא מקמיה דשדייהו ליה דאפשר דממנע ולא ישדי ליה. אבל בתר דשדייה אסור לאכלומי דמאי דהוה הוה ע"כ וליכא להקשות לפי דבריו אי הכי כשהקשו בש"ס למ"ד משל אב מברייתא דארנקי לשני דלעולם משל אב והכא מיירי בתר דשדייה לכן אסור להכלימו אפילו דהארנקי של בן. משום דליכא לאוקמיה בכך. דקתני כדי שיטול ארנקי ויזרקנו בפניו. ולשון ויזרקנו משמע שעדיין לא זרקו. ולהכי הוי בעי להוכיח מינה דהוי משל בן. והשיבו כראוי ליורשו. ולכאורה היינו אומרים דגם כוונת הרמב"ם כך שמיירי לאחר הזריקה ולכן פסק דלא יכלימם. וכן לשונו משמע הכי שכתב נטלו כים שלו והשליכו בפניו. משמע שהשליכו כבר. ולפי זה מה דאי' לעיל בסימן י"ז שאמר ליה לרבי טרפון עדיין לא הגעת לחצי כבוד כלום זרקה ארנקי לפניך בים ולא הכלמת מיירי בארנקי שלו. ולאחר שזרקה ודו"ק:

עץ יוסף

ליקריה והוי כמי שעלה בידו בשר כבש ונתכוין להעלות בשר דבר אחר שצריך כפרה כדאי' ביבמות ונדרים ואפשר דבלאו דלפני עור לא תתן מכשול כיון שהוא לאו כולל לא מחמרינן ביה כולי האי ושרינן בהכי כדי לנסותו ולהדריכו בדרך ישרה אי רתח (ריטב"א) ועיין בתוס': הקב"ה עלמא דיליה היא כו'. ובזה נוכל לפרש אבינו מלכנו חטאנו לפניך. ולכן מצד האב תוכל למחול שאב שמחל על כבודו כבודו מחול. ואם מצד שאתה מלך ומלך שמחל על כבודו אין כבודו מחול א"מ אין לנו מלך אלא אתה וכולא עלמא דילך יכול אתה למחול על יקרך: ובתורתו יהגה יומם. כי אם בתורת ה' חפצו ובתורתו יהגה. בתחילה נקראת תורת ה' ומשלמדה וגרסה היא נקראת תורתו (רש"י) ור"ל מדלא קאמר כי אם בתורת ה' חפצו ובה יהגה וגו' ע"כ באומר ובתורתו רצה שאין הכינוי של ובתורתו חוזר לה' אלא לאיש שכאשר ישים חפצו בתורה חשוב להיות תורתו של ההוגה בה:

יתן לא נדמו לו אלא לערביים. שאמר להם ורחצו רגליכם שהערביים משתחוים לאבק רגליהם משום שהם עובדי החמה על כן הם מכבדים מה שהוא זכר

אמר הבונה אין תורה דיליה הוא. אמרו קצת מן החכמים שנפש האדם הוא כח מוכן לקבל התעלמות נבדל. והדעת האמתי לרוב חז"ל שהיא עצם נבדל בכר ובהתחברה לגוף מהוה האדם וכן היא תורתנו שתתעלה כשידבק בה האדם תשוב להיות מעצמותו וכן אמר הכתוב כי לא דבר רק הוא מכם כי היא חייכם כלומר כמו הנשמה שבכם. וזו שאמר רבא אין תורה דיליה היא. והוכיחו ממ"ש כי אם בתורת ה' חפצו שהיל"ל ובה יהגה ובאומר ובתורתו רצה שאין הכנוי חוזר לה' אלא לאיש שכאשר ישים חפצו בתורת ה' תשוב להיות תורתו של ההוגה בה. עי' ותראה שזו כוונת רש"י ז"ל שהביא לפרש הדבר רישיה דקרא:

המתורגמן. א) האבצייט. ב) ערלאנגט.

ת"ר [א]מפני שיבה תקום (ויקרא יט) יכול אפילו מפני זקן אשמאי ת"ל זקן ואין זקן אלא חכם שנאמר (במדבר יא) אספה לי שבעים איש מזקני ישראל ר' יוסי הגלילי אומר אין זקן אלא [מי] שקנה חכמה שנאמר (משלי ח) ה' קנני ראשית דרכו יכול יעמוד מפניו ממקום רחוק ת"ל תקום והדרת לא אמרתי קימה אלא במקום שיש הידור יכול יהדרנו בממון ת"ל תקום והדרת מה קימה שאין בה חסרון כיס אף הידור שאין בו חסרון כיס יכול יעמוד מפניו מבית הכסא ומבית המרחץ ת"ל תקום והדרת לא אמרתי קימה אלא במקום שיש הידור יכול יעצים עיניו כאילו לא ראהו ת"ל [תקום] ויראת [ב]דבר המסור ללב נאמר בו ויראת מאלהיך. ר' שמעון בן אלעזר אומר מנין לזקן שלא יטריח ת"ל זקן ויראת איסי בן יהודה אומר מפני שיבה תקום אפילו כל שיבה במשמע. ר' יוסי הגלילי היינו ת"ק איכא בינייהו יניק[א] וחכים ת"ק סבר יניק וחכים לא רבי יוסי הגלילי סבר אפילו יניק וחכים:

ב דף לג ע"א אין [ג]בעלי אומנות (עומדין) [רשאים לעמוד] מפני ת"ח בשעה שעוסקים במלאכתם ולא והא תנן [ד]כל בעלי אומניות (שבירושלים) עומדים בפניהם ושואלים בשלומם ואומרים להם אחינו אנשי מקום פלוני בואכם לשלום א"ר יוחנן מפניהם עומדים מפני ת"ח אין עומדים. א"ר (אסי) [יוסי] בר אבין [ה]בא וראה כמה חביבה מצוה בשעתה שהרי מפניהם עומדים מפני ת"ח אין עומדים ודלמא שאני התם דאם כן (נמצאת) אתה מכשילם לעתיד לבוא. [תנא איזוהי קימה שיש בה הידור הוי אומר זה ד' אמות אמר אביי לא אמרן אלא ברבו שאינו מובהק[ב] אבל ברבו המובהק מלא עיניו אביי מכי הוה חזי ליה לאודניה[ג] דחמרא דרב יוסף דאתי הוה קאים אביי הוה רכיב חמרא וקא מסגי אגודא[ד] דנהר סגיא יתיב רב משרשיא ורבנן באידך גיסא ולא קמו מקמיה אמר להו ולאו רב מובהק אנא אמרו ליה [ו]לאו אדעתין]: שם רבי יוחנן הוה קאי מקמי סבי דארמאי אמר כמה הרפתקי עדו עילויהו דהני. רבא (מקמייהו) [מיקם] לא קאים הידור עביד להו אביי יהיב ידא לסבי רבא משדר שלוחיה רב נחמן משדר גוזאי אמר אי לאו תורה כמה נחמן בר אבא איכא בשוקא:

רש"י

וכן כל ברכי שבתלמוד: זקן אשמאי. אשם רשע וע"ה: מזקני ישראל. גמר זקן מזקני מה להלן גדולים וחכמים דכתיב (במדבר יא) אשר ידעת כי הם זקני העם ושוטריו: אין זקן אלא זה שקנה חכמה. ולשון נוטריקון דבר הכתוב ולקמן פריך היינו ת"ק: אלא במקום שיש לו הידור. בעמידתו דהיינו תוך ד' אמות דמוכחא מלתא שמפניו הוא עומד: יכול יהדרנו בממון. יכול יהא הידור זה (חילוק) [הידור] ממון לכבדו בממון: יכול יעלים עיניו כאילו לא ראהו. לקמן פריך אטו ברשיעי עסקינן: דבר המסור ללב. ללבו של עושה הדבר הוא יודע אם רואהו או לאו לפי שיכול להשמט מעיני הבריות שלא יחזיקוהו כרשע ושידינהו לכף זכות ויאמרו לא ראהו לכך נאמר ויראת מאלהיך שכל מחשבות גלויות לו ויודע בך שלסתור ולבטל מצותו נתכוונת: שלא יטריח. אם יכול לילך דרך אחרת שלא יעמיד את הזקן: זקן ויראת. להכי סמך ויראת לזקן לומר שאף הזקן יירא: כל שיבה במשמע. ואפילו זקן אשמאי: ת"ק סבר יניק וחכים לא. וה"ק ת"ק אין זקן אלא זקן שהוא חכם שנאמר אספה לי שבעים איש מזקני וגו' וחכמים היו כדכתיב אשר ידעת כי הם וגו' אלמא זקנים וידועים היו: ור"י הגלילי. דמשני ליה לקרא ממשמעותו זקנה ממש ודריש ליה זה שקנה חכמה סבר אפילו יניק וחכים: עומדין מפניהם. במביאי בכורים קאי כשעוברין בתוך ירושלים: נמצאת מכשילן. שלא יבואו עוד שיאמרו נבזים אנו בעיניהם ולאו משום חיבוב מצוה הוא ואינו בני אדם הגברים חשובים בעיר (היו) ועסוקין במצוה לא הוה (לן) למיקם מקמייהו: [שיש בה הידור. כבוד ונשיאות פנים שהדבר הניכר הוא שבשבילו עמד: באידך גיסא. הנהר מפסיק ביניהם: ולאו רב מובהק אנא. ואע"פ שאתם רחוקים יותר מארבע אמות איבעי לכו למיקם: לאו אדעתין. לא נזכרנו לעמוד שהיינו טרודים]: הרפתקי. מקראות וצרות וראו נסים הרבה ומופתים: עדו עילויהו. עברו עליהם: אביי יהיב ידיה לסבי. פושט ידו לזקנים כל כמה שעוברים אצלו ונשענים עליו: רבא הוה שולח. שלוחיו לפשוט להם יד אבל הוא עצמו לא: רב נחמן משדר גוזאי. סריסים שהיו תמיד לפניו לפי שהיה שר חתן הנשיא ואב ב"ד היו רגילים לעמוד לפניו משרתים להכות ולכוף מאן דלא ציית דינא וכשהיו זקנים עוברים לפניו היה שולח הסריסים להחזיק בידם אבל הוא עצמו לא שלא לזלזל בתורתו דאמרו אי לאו תורה כמה נחמן איכא בשוקא הלכך אין חשיבותי בשביל עצמי אלא בשביל תורה ואית דמפרשי אביי יהיב ידיה לסבי מכבד עצמו בזקנים ופושט להם ידו שישען הוא עליהם רבא משדר שלוחי שילאו לקראתו לכבודו וכן רב נחמן וליתא דכל היכא דגרסינן יהיב

תוספות

זקן אשמאי. פי' בקונטרס רשע וע"ה וקשה דהיכי קאמר איסי בן יהודה דשיבה משמע אפילו זקן אשמאי והלא מצוה אפילו להכותו לבזותו ולזלזלו לכך פי' ר"ת אשמאי לשון שוממין כמו פתחי שמאי דמנחות (לג:) כלומר בור וע"ה כדמתרגמינן והאדמה לא תשם (בראשית מז) וארעא לא תבור:

מהרש"א

וקרא דמצוה שאני ועיין ליישב זה בתוס' פ"ב דכתובות ובפ' א"נ ודו"ק: אין זקן אלא חכם שנאמר אספה לי שבעים איש וגו'. עיין פרש"י ועי"ל כיון שנתנבאו כולם ע"כ חכמים היו דאין הנבואה שורה אלא על חכם גבור ועשיר: ומ"ד זה שקנה חכמה שנאמר ה' קנני וגו'. ה' קרוים קנין כמו ששנינו באבות אבל כיון שסתם מהו הקנין נימא שהוא תחלת כל הקנינים שהוא חכמת התורה כמפורש בהאי קרא ה' קנני ראשית דרכו קדם וגו' ודו"ק: כמה חביבה מצוה כו'. והטעם במצוה זו בשעתה ולא אמרו לעמוד מפני העוסק במצוה אחרת כתב הרמב"ם בפירוש המשניות לפי שהפחות והסגנים וגזברים יוצאים לקראתם וכשנכנסים שוב היה קהל וכבוד לבור ולמאי דדחי וקאמר דשאני התם דא"כ אתה מכשילם לעתיד היינו נמי דוקא במצוה זו שבאים לשם בכבוד גדול כמפורש שם שלא יאמרו נבזים אנו בעיניהם כו' כפרש"י וק"ל: [כמה הרפתקי כו'. עיין פרש"י ובערוך תרגום

עין משפט

א תו"כ פ' קדושים תוספתא מגילה פ"ג:
ב ב"מ נח ע"ב:
ג חולין נד ע"ב:
ד בכורים פ"ג מ"ג חולין נד ע"ב:
ה שם פסחים סח ע"ב מנחות עב ע"א:
ו ברכות כו ע"א

חדושי גאונים

רבים הזדונים שהיצר הרע נמשל בשם לכך נאמר לא טוב היות האדם לבדו לפי שכבר אמרו במדרש והנה טוב מאוד זה יצר הרע ולזה לבאר לא טוב אין היצה"ר נקרא טוב בהחלט כשהוא לבדו בלא אשה שהרי יכול להטותו מכל וכל מן הדרך הישר לפיכך אעשה לו עזר ע"י זאת האשה כאמור. נמצא להחלט זו שמצד אחד נקרא היצה"ר בונה כי על ידו נעשה האדם בעל בחירי ותשלם כל מלאכת שמים וארץ ומצד אחד הוא נקרא מהרס וצריך האדם להשמר ממנו בכל עת ובכל שעה כשיש מקום לחוש להתגברו' היצר הרע על כן הגבילו רז"ל ארבע זמנים לימי הנישואין דהיינו בארבעה עשר או בשיתסר או בן שמונה עשר או בן עשרים ודבר זה יתבאר ע"ד

עטרת ראש

ישעיה יב מאות נ"ה ירמיה י"ג מאות ס"ה יחזקאל י"ב מאות ע"ג תרי עשר אלף וחמשים ס"ה יעלה תשעה אלפים רנ"ז. וסכום פסוקי כתובים שלפנינו כך הם רות פ"ה אסתר קס"ו איוב אלף ושבעים תהילים ב' אלפים תקכ"ז משלי תתקע"ו קהלת רכ"ב שיר השירים קי"ז איכה קנ"ד דניאל שנ"ז עזרא ונחמיה תרפ"ח דברי הימים אלף תשמ"ע ס"ה יעלה ח' אלפים וחמשים. וכשתצרפם יחד של תורה ה' אלפים ותתמ"ה של נביאים ראשונים ואחרונים ט' אלפים רנ"ז של כתובים ח' אלפים וחמשים יעלה ס"ה כ"ג אלפים קנ"ג פסוקים ונמצא שאין

הרי"ף

לאות להם לצל ולמי שאינו הגון היה האילן כונס הענין והענפים ולמי שהיה זכאי היה מאהילו ע"ש והשענו תחת העץ תחת האילן לבודקם ולכך האכילם אברהם וכיבדם:

עיון יעקב

דכ"ע דיליה ותורה דיליה ויכול למחול: ודלמא שאני התם דא"כ נמצאת אתה מכשילם לעתיד לבא. מ"מ מסקנת ההלכה אינו כן וכמ"ש הברטנורא במסכת בכורים דמחויב

עץ יוסף

לחמה. כי בשיבת החמימות מתרבה האבק בעולם כנודע. לכך שפט אברהם בשכלו שהם ערביים דאלו בני אדם אחרים לא היו מוסרים עצמם לסכנה בחמימות הזה. אבל הערביים עובדי החמה הערו נפשם למות כי החמה אלהיהם (כן כתב השל"ה דף רמ"ה) כדאמרי' בב"מ אמרו לו כערביים החשדתנו שמשתחוים לאבק רגליהם (רש"י):

ענף יוסף

ב כל בעלי אומניות כו' אמר"י מפניהם עומדים כו' בא וראה כמה חביבה מצוה בשעתה. הרמב"ם בפירוש המשנה נתן טעם למה יעמדו מפני מביאי בכורים ולא יעמדו מפני ת"ח מפני שמביאי בכורים הם רבים כמ"ש כל העיירות מתכנסות ובאות. משא"כ ת"ח הם מועטים. וצריך לחלק כבוד למרובים ע"כ. וכתב מרא"ח עמדתי משתומם על הטעם

המתורגמן. א) איין יונגער מאנען. ב) ניכט זיין הויפט רבי. ג) אָהר, ד) אופער (חוף).

זמנים הרפתקי וק"ל]: מורא זו איני יודע מהו כשהוא אומר ויראת מאלהיך הרי מורא זו קימה כו'. והא דלא נימא מורא זו מוראת שמים גופה כדכתיב את ה' אלהיך תירא וגו'; די"ל דא"כ הל"ל אשר איננו ירא מלפני ה' אלהים כי התם ולכך מקשה נמי מקרא דמוראת רבית כו' דכתיב בה"ג דלא כתיב ביה ה' ויש לדקדק אמאי לא פריך מקרא דאונאה דכתיב ביה נמי ויראת מאלהיך מקמי קרא דרבית ויש ליישב דהיינו משקלות שמאנה חבירו במשקל ונקט משקלות משום דמפורש ביה טפי ולא ירא אלהים כמ"ש התוס' וק"ל: איבעיא להו רכוב כמהלך דמי כו'. והני עובדי דלעיל אביי מכי הוה חזי לאודניה דחמרא דרב יוסף כו' ואביי הוה רכיב חמרא כו' לבתר דמיבעיא לן ופשט ליה הכי הני הוו וק"ל: [מפני לומדיה עומדין כו'. מה שיש לדקדק בזה מפורש בחידושינו פרק אלו הן הלוקין]: נשיא עובר עומד כו' ואינו יושב כו' שנאמר והביטו אחרי משה עד וגו'. ארישא דקרא קסמיך דכתיב וקמו כל העם ונצבו גו' וק"ל:
וכי

כא דף לג ע"ב **א"ר אייבו א"ר ינאי** אין ת"ח רשאי לעמוד לפני רבו אלא שחרית וערבית כדי שלא יהא כבודו מרובה מכבוד שמים. א"ר אלעזר כל תלמיד חכם שאין עומד מפני רבו נקרא רשע ואינו מאריך ימים ותלמודו משתכח שנאמר (קהלת ח) וטוב לא יהיה לרשע ולא יאריך ימים כצל אשר איננו ירא [מלפני אלהים] מורא זו איני יודע מהו כשהוא אומר (ויקרא יט) תקום ויראת הוי אומר מורא זו קימה: [איבעיא להו רכוב כמהלך דמי או לא אמר אביי [א]ת"ש טמא יושב תחת האילן וטהור עומד טמא טמא עומד תחת האילן וטהור יושב טהור ואם ישב הטמא הטהור טמא וכן באבן המנוגעת ואמר רב נחמן בר כהן זאת אומרת רכוב כמהלך דמי ש"מ איבעיא להו מהו לעמוד מפני ספר תורה ר' חלקיה ור' סימון ור' אלעזר אמרי קל וחומר [ב]מפני לומדיה עומדים מפניה לא כל שכן ר' אלעי ור' יעקב בר זבדי הוו יתבי חליף ואזיל רבי שמעון בר אבא וקמו מקמיה אמר להו חדא דאתון חכימי ואנא חבר ועוד כלום תורה עומדת מפני לומדיה סבר לה כרבי אלעזר דאמר רבי אלעזר אין ת"ח רשאי לעמוד מפני רבו בשעה שעוסק בתורה [ג]לייט[א] עלה אביי: (שמות לג) והביטו אחרי משה עד בואו האהלה ר' אמי ור' יצחק נפחא חד [ד]אמר לגנאי וחד אמר לשבח מאן דאמר לגנאי כדאיתא מ"ד לשבח אמר חזקיה אמר לי ר' חנינא בריה דרבי אבהו א"ר אבהו א"ר אבדימי דמן חיפא חכם עובר עומד מלפניו ד' אמות וכיון שעבר ד' אמות יושב אב ב"ד עובר עומד מלפניו מלא עיניו וכיון שעבר ד' אמות יושב נשיא עובר עומד מלפניו מלא עיניו ואינו יושב עד שישב במקומו שנאמר והביטו אחרי משה עד בואו האהלה]:

דף לו ע"א **תניא** בנים אתם לה' אלהיכם (דברים יד) [ה]בזמן שאתם נוהגים מנהג בנים אתם קרוים בנים [אין אתם נוהגים מנהג בנים אין אתם קרוים בנים] דברי רבי יהודה ר' מאיר אומר בין כך ובין כך [אתם] קרוים בנים שנאמר

רש"י

ידא להשען אחרים עליו ולא להשען הוא על אחרים כדאמר פ"ק דיומא (ט:) ר"ל הוה שחי בירדנא אתא רבה בר בר חנה יהיב ליה ידא שישען ר"ל עליו ויצא לשפת הנהר: מכבוד שמים. שהרי פני יוצרו אינו מקבל אלא שחרית וערבית הלכך מי שעומד מפני רבו שחרית אין רשאי לעמוד מפניו אלא ערבית: וטוב לא יהיה לרשע. אין טוב אלא תורה שנאמר כי לקח טוב אלמא תלמודו משתכח ולא יאריך ימים אלא כלל ומה טעם לפי שאינו ירא מלפני ה' ומורא זו קימה היא כדמפרש ואזיל (מויראת): [רכוב כמהלך דמי. רבו רכוב כמהלך דמי וצריך לעמוד מפניו: או לאו. כמהלך דמי אלא כיושב דבתריה דידיה אזלינן והא קא יתיב: ה"ג לה בברייתא בת"כ טמא יושב תחת האילן וטהור עומד טמא טמא עומד תחת האילן וטהור יושב טהור ואם ישב הטמא הטהור טמא וכן באבן המנוגעת ויליף לה מקרא דאין מצורע מטמא טהור הנכנס עמו לאהל אלא אם כן יושב המצורע ורישא דברייתא הכי איתא מחוץ למחנה מושבו מושבו טמא מכאן אמרו הטמא יושב תחת האילן כו': טמא עומד תחת האילן וטהור יושב טהור. דישיבת טהור לא מהני מידי אלא ישיבת טמא: וכן באבן המנוגעת. ואדם נושאה תחת האילן וטהור יושב תחת האילן לא נטמא הטהור עד שישב נושא האבן ואם ישב נושא האבן נטמא הטהור ואפילו הוא עומד: זאת אומרת. מדקתני וכן באבן המנוגעת: רכוב כמהלך דמי. דלאו בתריה דידיה אזלינן אלא בתר בהמה הנושאתו דהא הכא לא בתר אבן אזלינן אלא בתר אדם הנושאה אזלינן דאי בתרה דידה אזלינן אפילו לא ישב נושאה נטמא הטהור דהא איהי מיתב יתבא בחיקו או בכתיפו של זה הנושאה: מהו לעמוד. מי מיחייב למיקם או לא: תורה עומדת מפני לומדיה. בתמיה לפי שעוסקים בדבר הלכה היו קרי להו לדידהו תורה עצמה ולדידיה קרי לומדיה: לייט עלה אביי. אהך דרבי אלעזר כל מאן דליית ליה: כדאיתא. משום דדבר מגונה הוא לא רצה לפרסמה והרי הוא מפורש במדרש רבי תנחומא (ירושלמי סוף בכורים ה"ג שקלים פ"ה הלכה י"ג) ראו כמה עבים שוקיו כמה נוצרו שמן הכל משלנו: עומד מלפניו. משמתחיל ליכנס לתוך ארבע אמות ואינו יושב עד שיעבור הימנו ארבע אמות השניות: שנאמר והביטו אחרי משה.

תוספות

אין ת"ח רשאי לעמוד כו'. נראה לפרש דדין זה אינו נוהג אלא באותם הדרים בבית הרב דמסתמא עמדו שחרית וערבית אבל בתלמידים אחרים חייבים לעמוד אפילו מאה פעמים ביום שמא יראה אחר ויחשדם ואפילו אותם שדרים בבית הרב נמי אם באו פנים חדשות צריכין לעמוד:

עיון יעקב

לקום בפני נושאי תינוק לברית מילה: אין ת"ח רשאי לעמוד בפני רבו. בד"מ בי"ד סי' רמב כתב בשם הגהות מיימוני דהאי אינו רשאי פירושו אין חייב לעמוד וצ"ל דלמד כן מהא דאי' בברכות דף כ"א אמר ר' יוחנן הלואי שיתפלל אדם כל היום ועי' בא"ח סי' ק"ז להכי שפיר קאמר אין חייב אבל רשות הוא כמו כבוד שמים: **כל** ת"ח שאין עומד בפני רבו נקרא רשע. הטעם דהא מורא רבך כמורא שמים ובמדרש אני ה' אני הוא שקיימתי מצות

הרי"ף

מכבוד שמים. כתב רש"י ז"ל שהרי פני יוצרו כו' הלכך מי שעומד מפני רבו שחרית כו' וצריך לבאר מ"ש רש"י הלכך מי שעומד מפני רבו דהא סלקינן ומה חידש רש"י לומר הלכך ונראה שכיון רש"י ז"ל ללמדנו שלא נטעה לומר שלא הקפיד ר' אייבו אלא שלא לקום מפני רבו פעמים הרבה כדי שלא יהא כבודו מרובה מכבוד שמים שאינו מקבל אלא שחרית וערבית שהם ב' פעמים בלבד. וכפי זה יכול לקום מפני רבו ב' פעמים בכל יום ואע"פ שיהיו הב' פעמים רצופים בין שיהיו הב' פעמים בשחרית או שתיהם בערבית לכך אמר רש"י הלכך מי שעמד שחרית אין רשאי לעמוד מפניו אלא ערבית כלומר אע"פ שלא יקום אלא פעם שנית בלבד אינו רשאי לעמוד שתי פעמים בשחרית אלא הפעם האחד:

ענף יוסף

הטעם שנתן הרמב"ם בפי' המשנה שלא אמרוהו בעלי התלמוד. שהם נתנו טעם אי משום שחביבה מצוה בשעתה. אי משום שלא תהא מכשילם לעתיד לבא. ולא אמרו משום דצריך לחלוק כבוד למרובים ע"כ. ותירץ בספר שבות יעקב דק"ל להרמב"ם דמה חידש רב אסי בר אבין באומר בא וראה כמה חביבה מצוה בשעתה שהרי מפניהם עומדין כו' והלא כבר אמר רבי יוחנן מפניהם עומדים מפני ת"ח אין עומדים. ומוכרח שהטעם הוי משום דחביבה מצוה בשעתה משום הכי מפרש דרבי יוחנן לאו משום דחביבה מצוה בשעתה אמרה רק משום שהם רבים וצריך לחלוק כבוד למרובים. חדית ריב"א טעמא אחרינא משום דחביבה מצוה בשעתה. ודחו בש"ס דדלמא לא משום אחד מתרי טעמים אילין רק מפני שלא תהא מכשילן לעתיד לבא. ופסק הרמב"ם כטעמיה דרבי יוחנן דצריך לחלוק כבוד למרובים עכ"ל: **כל** ת"ח שאינו עומד מפני רבו נקרא רשע כו'. טעם העונשין שאינו

עין יוסף

בא אין אתם נוהגים מנהג בנים אין אתם קרוים בנים. יבואר ע"פ דאיתא לעיל בסי' ט' אמר הקב"ה לישראל בניי בראתי יצה"ר בראתי לו תורה תבלין וכן הוא בפרק השותפים. וס"ל לרבי יהודה שתבלין התורה מספיק

המתורגמן. א) געפלוכט.

א נגעים פי"ג מ"ז ברכות כה ע"א תוספתא דנגעים פ"ז תו"כ פ' מצורע: ב מכות כב ע"ב: ג ברכות יג ע"ב וש"נ: ד שקלים ט: ה ספרי פ' ראה:

חדושי גאונים

המשל וזה תארו: משל למלך שנלחם באיזו עיר לכבשה עד רדתה כל זמן שבני העיר כמעט מסכימי' להשלים אתו או למסור העיר בידו אזי לעומת זה אינו עורך מלחמה חזקה כנגדם להפיל חומת העיר סביב גם אם לפעמים יורו המורים מן החומה אל מערכות המלך לא יקפיד ולא יחוש כי יודע המלך שאין להם בתוך העיר לא שר ולא מלך והמורה בחץ אינו מצווה מפי מלך או שר וא"כ אין לו במי להתקנאות בחושבו שלסוף ימסר העיר בידו. אך אם אח"כ יתחזקו בני העיר והיה אדירם ומושלם מקרבם ויסכימו להעמיד בעיר איזו מלך ושר איש אשר רוח בו שיוכל להלוך נגד המלך הסובב את העיר ויוכל לערוך מערכה כנגדו אזי גם לעומת זה המלך הסובב את העיר מתגבר לערוך מערכה מול מערכה ובנה דיק והביא את העיר במצור ובמצוק ולעומת זה גם במושל החדש שבתוך העיר צריך

עטרת ראש

יתרון במספר הגאון רק בי"א פסוקים על כל התנ"ך ועי' בקונקרדנציאס שיש ג"כ שם קצת שינוי בסכום הפסוקים וא"כ הדבר ברור שהגאון חשב הפסוקים והאותיות של כל תנ"ך דסכום הפסוקי' הם כ"ג אלף ור"ג וסכום האותיות לפי המספר שכתב בפרטן יעלו תשל"ב אלפים וע"ז יע"ש ודלא כדברי חות יאיר הנ"ל שכתב תשע"ח אלפים ותתמ"ז. א"כ לפ"ע הפסוקים יעלו מספר האותיות לד אותיות בערך לכל פסוק כשתדקדק ואף שיש פסוקים

(ירמיה ד) בנים סכלים המה ואומר (דברים לב) בנים לא אמון בם ואומר (ישעיה א) זרע מרעים בנים משחיתים ואומר (הושע ב) והיה במקום אשר יאמר להם לא עמי אתם יאמר להם בני אל חי . מאי ואומר וכי תימא סכלים הוא דמיקרו בני כי לית בהו הימנותייהו[א] לא מיקרו בני ת"ש ואומר בנים לא אמון בם וכי תימא כי לית בהו הימנותייהו הוא דמיקרו בנים כי פלחי לעכומ"ז לא מיקרו בנים ת"ש ואומר זרע מרעים בנים משחיתים וכי תימא בנים משחיתים הוא דמיקרו בני מעליא[ג] לא מיקרו ת"ש ואומר והיה במקום אשר יאמר להם לא עמי אתם יאמר להם בני אל חי : [דף לז ע"א] [א][ת"ר (דברים יב) אלה החוקים אלו המדרשות והמשפטים אלו הדינים אשר תשמרון זו משנה לעשות זו מעשה בארץ יכול כל המצות כולן לא יהו נוהגים אלא בארץ ת"ל (שם) כל הימים אשר אתם חיים על האדמה אי כל הימים יכול יהו נוהגים בין בארץ בין בח"ל ת"ל בארץ אחר שריבה הכתוב ומיעט צא ולמד ממה שאמור בענין (שם) אבד תאבדון את כל המקומות אשר עבדו שם וגו' מה ע"ז מיוחדת שהיא חובת הגוף ונוהגת בין בארץ בין בחוץ לארץ אף כל שהיא חובת הגוף נוהגת בין בארץ בין בחוץ לארץ] :

כב דף לח ע"א [ב]כתיב (שמות טז) ובני ישראל אכלו את המן ארבעים שנה עד בואם אל ארץ נושבת את המן אכלו עד בואם אל קצה ארץ כנען אי אפשר לומר עד בואם אל ארץ נושבת שכבר נאמר אל קצה ארץ כנען ואי אפשר לומר אל קצה ארץ כנען שהרי כבר נאמר עד בואם וגו' הא כיצד בז' באדר מת משה ופסק מן מלירד [ג]והיו מסתפקין ממן שבכליהם עד ט"ז בניסן . תניא אידך ובני ישראל אכלו את המן ארבעים שנה וכי מ' שנה אכלו והלא מ' שנה חסר ל' יום אכלו אלא לומר לך עוגות שהוציאו ממצרים [ד]טעמו בהם טעם מן . תניא אידך [ה]בז' באדר מת משה ובז' באדר נולד מנין שבז' באדר מת שנאמר (דברים לד) וימת שם משה עבד ה' וכתיב (שם) ויבכו בני ישראל את משה [בערבות מואב שלשים יום] וכתיב (יהושע א) ויהי אחרי מות משה עבד ה' וכתיב

רש"י

[ומשה נשיא היה] : וכי תימא סכלים הוא דמיקרו בני . כשאין בהם אלא שטות הוא דמקרו בנים אבל כשהם רשעים דלית בהו הימנותא לא מיקרו בנים: משחיתים. דהיינו עכומ"ז כדכתיב פן תשחיתון ועשיתם לכם פסל וגו': בני מעליא לא מיקרו. עוד לעולם : ת"ש . דהדרי איקרו בני אל חי על ידי תשובה: [תשמרון זו משנה . שמביאה לידי מעשה דכתיב תשמרון לעשות : אשר אתם חיים . בין בארץ בין בח"ל : צא ולמד . על איזה מהם הכתוב אומר כל הימים אשר אתם חיים על האדמה: ממה שאמר בענין. דסמיכליה אבד תאבדון וגו' דהיינו עכומ"ז ועליהם נתרבו כל מושבות כדכתיב כל הימים אשר אתם חיים ודבר הלמד מעניננו אחד מי"ג מדות היא ונלמד מכאן דכל חובת הגוף נוהגת אף בח"ל] : אל ארץ נושבת . מעבר הירדן ואילך שהיא חשובה מארץ סיחון ועוג כדאמרן במשה שהיה מתאוה ליכנס לה וקרי לה טובה: קצה ארץ כנען. בערבות מואב ששם מת משה שהיא ארץ האמורי ועל שפת הירדן שהוא קצה כניסת ארץ כנען : חסר ל'. שנסתפקו מעוגות שהוציאו ממצרים דכתיב ויסעו מאילים ויבאו כל עדת בני ישראל אל מדבר סין אשר בין אילים ובין סיני בחמשה עשר יום לחדש השני וכתיב בתריה בשבתנו על סיר הבשר וגו' וכתיב הנני ממטיר לכם לחם מן השמים אלמא בט"ו באייר המן התחיל לירד : ויבכו בני ישראל . שלשים

מהרש"א

וכי תימא סכלים הוא דמקרי בני כו' . לפי שיש בחוטאים מחולקים לג' הא' שחוטא ע"י שאין לו דעת והשני שלא היה לו מלמד אותו לטוב והג' שיודע ומורד ברבונו וז"ש סכלים הוא דמקרי בני שאין זה אלא כשוגג בעלמא וקאמר בנים לא אמון בם שהיה להם ממי ללמוד ולא למדו וכ"ת דגם זה כיון שלא למד שאינו יודע שוגג מיקרי וקאמר זרע מרעים בנים וגו' שידעו רבונם ומרדו בו כמ"ש בענין ידע שור קונהו וגו' כלומר שהוא דבר הידוע ישראל לא ידע גו' שאני קונהו הייתו ע"כ שעושה עצמו כאילו לא ידע וק"ל: החוקים אלו מדרשות כו'. הרמז שנאמר רחוק מרשעים ישועה כי חקיך לא דרשו כי החוק שאין טעם מפורש בו בעי טפי דרישה מדרש חכמים : המשפטים אלו הדינין . כן נאמר על הרוב בקרא מיהו מצינו בעולה כמשפט וכן בחוקת הפסח מצינו לשון משפט : ואמר תשמרון זה משנה. כי המשנה והלמוד היא שמירת

יד יוסף

א ספרי פ' ראה : ב סדר עולם פ"י תוספתא דסוטה פי"א: ג שמות רבה פ' כ"ג ופ' כה תנחומא סדר בא וילקוט ומכילתא סדר יתרו שה"ש רבה פסוק הגידה לי. סדר עולם רבה פ' ה' ופרשה י' וע"ש מה שכתבתי : ד סדר עולם רבה סוף פ"י: ה סדר עולם רבה שם מגילה יג ע"ב :

חדושי גאונים

לחשוב מחשבות להציל מפח מוקשים אשר שתו שלה השובבים את העיר . והנמשל מבואר מעצמו שזה המלך זקן וכסיל הסובב את כל עיר קטנה זו שהאדם נמשל בה וקודם י"ג שנה הוא שורר לבדו בבית האנושי לפי שאין האיש בביתו עדיין כי היצר טוב אינו יבא ה' אינו בא לאדם כ"א אחרי מלאת לו י"ג שנה כנודע נמצא שבימים הקדמונים אין היצר הרע מתגבר על האדם כל כך כי אין איש לוחם כנגדו ובני העיר קטנה שלמים הם אתו אע"פ שלפעמים הוא מקיים איזו מצוה קודם היותו בר מצוה דהיינו חגים וגירא בעינא דשטנא מ"מ אחרי שאינו מצוה ועושה

עטרת ראש

גדולים יותר כמו כן יש ג"כ פסוקים קטנים הרבה יותר וא"כ נסתלק מה שנתלבט בספר חות יאיר בדברי הגאון ככ"ל דודאידרבה לפי הנראה בחוש אפשר הוא להיות כדברי הגאון ונאמן עלינו הגאון ז"ל שבודאי כדבריו כן הוא. ומעתה גם המספר שהיה ריבוא אותיות לתורה שכתב הבעל עמוקות י"ל שפיר שצדק יחדיו עם דברי הגאון דמספר תשנ"ב אלפים וע"ז שכתב הגאון הייתו של תנ"ך ככ"ל אבל מספר ששים ריבוא אותיות י"ל דהייתו לתורה ונביאים לחוד משום דנביאים הם דברי קבלה שכן קבלו מפי הגבורה כעיקר תורת משה

עיון יעקב

מצות זקן תחלה לכך מקרי רשע ומס"ע אינו מאריך ימים כי רשעים לא יחצו ימיהם ושנות רשעים תקצורנה ולכך תורתו משתכחת ממנו כי לרשע אמר אלהים מה לך לספר חקי א"נ י"ל דהא שאינו עומד מפני רבו לפי שפי' כס"ד דס"ס מפני שיבה וזקן ממש אפילו זקן אשמאי וכפי' רש"י רשע ועם הארץ ולכך הוא עצמו נעשה רשע וע"ס ואינו זוכה לזקנה ועי"ל דהא כבוד רבו עדיף מכבוד אביו דהא אבידת רבו קודם לאבידת אביו כדאיתא בב"מ ואם בכבוד אביו שכרו למען יאריכון ימיך ולמען ייטב לך וזה שמזלזל אפילו בכבוד רבו לכ"ש שיתקצרו ימיו ויפסוק ממנו הטובה ועי' ברבה פרשת בהעלותך פט"ו דף רסה ע"א שהיים ג"כ לבסוף

בא לידי עניות ע"ש ומס"ע אמרינן לעיל דאי מקיף חיי דהיא מדה כנגד מדה כיון שהוא אינו רוצה להכשיל הבריות אולי לא יעמוד אחד ממנו ויתענש על ידו שיתקצרו ימיו לכך הוא מאריך ימיו : והיו מסתפקין ממן שבכליהן . מסתפקין משמע שהיו מסתפקין במועט שלא היה להם לאכול ברווחה כמו בראשונה עד קצה ארץ כנען ולהכי מייתי שני ברייתות כאן זה אחר זה דבל"ז היה קשה מנלן שהיה טעם מן בעוגות שהוציאו ממצרים דלמא קאמר ארבעים שנה לפי שהיא מספר שלם אע"פ שהיו מקוטעות איזה ימים אבל עכשיו דקאמר הא דכתיב ארבעים שנה עד בואם אל ארץ נושבת היינו שנסתפקו ממן שבכליהם מז' באדר עד ט"ז בניסן ש"מ

ענף יוסף

שאינו מאריך ימים ותלמודו משתכח . לפי שגומל לאיש כמפעלו ובמדה שאדם מודד בה מודדין לו שגם אחרים לא יקומו ויהדרו פניו . ולפי שעומדים מפני זקן או יודע ספר . לכך מודדין לו כמדתו שלא יאריך ימים ותלמודו משתכח דתרוייהו ליתנהו ביה ולא יקומו ויהדרו פניו ובזה יתן לרשע רע כרשעתו (עיר בנימין) :

עץ יוסף

להכריע רוע היצה"ר בנקל . והבחירה שקולה וקלה היא לנטות לטובה ולא לנטות לעצת היצה"ר . ולכן אם אין עושים רצונו של מקום אינם קרוים בנים אבל ר"מ ס"ל דאף שהקב"ה אומר בראתי יצה"ר בראתי תבלין והבחירה ניתנה לאדם לכוף את יצרו ע"י התורה. עדיין אין הדבר שקול את זה לעומת זה עד שיהיו שני הדרכים ישרים ושוים להטות את עצמן לימין להטיב . או לשמאל להרע מפני שהתאמצות תחבולות היצה"ר הוא תקיף וחזק למאוד כדאמרו לעיל סי' ע' שכל מאתו ומתנו של היצה"ר בך שתשוקתו להחטיא אותך . ועוד שנקרא מלך זקן וכסיל שנולד לפתח חטאת . ואמרינן שם סי' י' שקשה הוא יצה"ר שאפילו יוצרו קראו רע שנאמר כי יצר לב האדם רע מנעוריו ע"ש . ובפרק החליל איתא שהקב"ה מתחרט על שברא את היצה"ר ויליף מקרא דאשר הרעותי מוכח מכל זה שנראה שפיר להקב"ה שתבלין של תורה אינו מספיק בדרך כלל להכריע את רוע של חוזק תחבולותיו של היצה"ר עד שבאמת מועטים המה אשר הכריעו ע"י תבלין של תורה לרעתו של היצה"ר . א"כ מהראוי שנהיה מכונים בשם בנים אף אחרי שחוטאים לפני השי"ת (גליא מסכת חלק ב' דף י' וע"ש באריכות דרוש נאה) : והלא ארבעים שנה חסר שלשים יום אכלו . ואין להקשות מאי פריך הגמרא דהא קי"ל שלשים יום בשנה חשוב שנה מכ"ש דנחשב לשנה כשחסר שלשים יום . משום דא"כ מוכח דקרא אמר ארבעים שנה דוקא מלאים . דאי משום דשלשים יום בשנה נחשב שנה א"כ הוה לקרא לומר בני ישראל אכלו את

אמר הבונה מאי ואומר וכ"ת כו'. המסדר עצמו נותן צריכותא לפסוקים אלו מאי ואומר ולדעתי רצה כי יש סכלות העדרי והם בני סכלים. וסכלות קנייני דלית בהו הימנותייהו שקנו דעות כוזבות . ויש שאינם סכלים לא מזה ולא מזה אלא פושעים ומורדים דפלחי לעכומ"ז. ואפ"ה הביא ראיה על כל א' בהדרגה דמיקרו בנים ואחר זה שלא לבד בני סתם אלא דבני מעליא נמי איקרו :

המתורגמן . א) איהר גלויבען . טרייע . ג) גוטע . ניטצליכע .

המצוה לעשותה כתקנה וק"ל: ממלא שנותיהן של צדיקים מיום ליום ומחדש כו'. ר"ל מיום ליום בימי חדש כמו במשה בז' בחודש נולד ובז' בחדש מת אבל אין לפרש מיום ליום בימי השבוע דא"כ תקשי לך דוד שמת בשבת כדאמרינן פ' ב"מ [א] ודאי דגם בשבת נולד ולמה שאל שם הודיעני ה' קצי באיזה יום בשבוע שימות והודיעו לו בשבת ואפשר דדוד לא היה מחזיק עצמו לצדיק. ואת מספר ימיך וגו' ר"ל לפי דרכינו אמלא הימים במותו בימי אותו חודש שנולד בו ונראה הא דלא כתיב מספר שנותיך אמלא משום כיון דמיום ליום הוא הרי באותו יום מתחיל שנה אחרת הדמיון במשה שנולד בז' באדר כלו לו ק"ך שנה בו' אדר דבז' באדר מתחיל שנת קכ"א אבל אמר דהשנים מלאים מיום ליום באותו חודש וקרא דאת מספר ימיך אמלא רמז גם לזה דאמלא בלא אל"ף הראשונה שהוא לשימוש מספרו ע"א כי שנות האדם ע' שנה וע"א הם שנותיו של אדם במלואם שמת ביום שנולד שמתחיל בו ביום שנת ע"א דיום אחד בשנה חשוב שנה ודו"ק: יתירה על זכיותיו כו'. מפירוש הרמב"ם שהיה מחצה זכאי ומחצה חייב ועושה מצוה אחת עד שיהיו זכיותיו מרובין מטיבין לו כו' וכיוצא בזה פי' הרע"ב אבל בסיפא לא פירשו כן אלא דה"ק כל מי שעונותיו מרובין לו מזכיותיו ואינו עושה מצוה אחת כדי שיהא מחצה זכאי ומחצה חייב אין מטיבין כו' ולכאורה מי הכריחם לפרש כן דאיכא לדיוקי מרישא לסיפא דמרישא איכא לדיוקא הא אם אינו עושה מצוה יתירה על זכיותיו עד שנשאר מחצה

(שם) משה עבדי מת ועתה קום עבור וגו' וכתיב (שם) עברו (בתוך) [בקרב] המחנה וצוו את העם [לאמר הכינו לכם צידה כי בעוד שלשת ימים אתם עוברים את הירדן] וכתיב (שם ד) והעם עלו מן הירדן בעשור לחדש הראשון צא ממנו ל"ג ימים למפרע הא למדת שבז' באדר מת משה. ומנין שבז' באדר נולד משה שנאמר (דברים לא) ויאמר אליהם בן מאה ועשרים שנה אנכי היום לא אוכל עוד לצאת ולבא [א]שאין תלמוד לומר היום מה ת"ל היום (היום מלאו ימי ושנותי) מלמד שיושב הקב"ה וממלא שנותיהם של צדיקים מיום ליום ומחדש לחדש שנאמר (שמות כג) את מספר ימיך אמלא:

כג דף לט ע"ב משנה כל העושה מצוה אחת מטיבין לו ומאריכין לו ימיו ונוחל את הארץ וכל שאינו עושה מצוה אחת אין מטיבין לו ואין מאריכין לו ימיו ואינו נוחל את הארץ: גמ' ורמינהי [ב]אלו דברים שאדם אוכל פירותיהם בעוה"ז והקרן קיימת [לו] לעולם הבא אלו הן כבוד אב ואם וגמילות חסדים [ג]והכנסת אורחים והבאת שלום בין אדם לחבירו ות"ת כנגד כולם. א"ר יהודה ה"ק כל העושה מצוה אחת יתירה על זכיותיו מטיבין לו ודומה כמי שמקיים כל התורה כולה. מכלל דהנך אפילו בחדא נמי אמר רב שמעיה לומר שאם היתה שקולה מכרעת. וכל העושה מצוה אחת [יתירה] על זכיותיו מטיבין לו ורמינהי כל שזכיותיו מרובין מעונותיו מריעין לו ודומה כמי ששרף כל התורה כולה ולא שייר ממנה אפילו אות אחת וכל שעונותיו מרובים מזכיותיו מטיבין לו ודומה כמי שקיים כל

יום עמדו בערבות מואב לבכי ומשנלטוה יהושע להסיעם הכינו לדה ג' ימים ובשלישי עברו את הירדן כדכתיב בעוד שלשת ימים וכתיב בעשור לחודש הראשון: צא ל"ג למפרע. והם י' דניסן וכ"ג דאדר למפרע והוא ז' באדר ו' ימים עברו ממנו וכ"ג הרי כ"ט שאדר חסר הוא: העושה מצוה אחת. מפרש בגמרא: מטיבין לו. משמע בהאי עלמא: ונוחל את הארץ. חיי העוה"ב: אלו דברים וכו'. הני הוא דאוכל פירות והקרן קיימת אבל מצוה אחריתי לא ואנן תנן מטיבין לו ונוחל את הארץ: מכלל דהנך אפילו חדא נמי. ואפילו לא קיים שאר מצות בתמיה והא רובא עונות הוא: שאם היתה שקולה מכרעת. הא דקתני אלו דברים במחצה עונות ומחצה זכיות קאמר ויש במחצה זכיות אחת מאלו מכרעת את הכף כאילו הוי רובא זכיות ואינו צריך למצוה יתירה דמתניתין וכי לית בה חדא מהני צריך למצוה יתירה: מריעין לו. בעוה"ז לנקותו מעונותיו שיטול שכר שלם: מטיבין לו. לשלם לו שכר מצותיו בחייו כדי לטורדו:

תוספות

שאם היתה שקולה מכרעת. וא"ת בלאו הכי נמי אמרינן במסכת ר"ה (דף יז.) דרב חסד מטה כלפי חסד כשהם שקולים וי"ל דבשאר מצות כשמעשיו שקולים הוו כבינוני אבל בהני חשיב צדיק

הכותב

כל העושה מצוה כו' כתב הרמב"ם ז"ל בפירוש המשנה אמר מטיבין ומאריכין ימיו בעוה"ב וענין נוחל את הארץ ארץ החיים ורוצה לומר העוה"ב ואנו עתידין לבאר אותו בסנהדרין בפ"י:

עיון יעקב

דמדקדק קרא על איזה ימים דארבעים שלמות בימים קאמר מקשה שפיר וכי ארבעים שנה אכלו להכי מחלק בין בואם אל ארץ נושבת לארץ כנען דארבעים שלמות אכלו את המן ולא אכילה הגונה שהרי תחלת ארבעים לא אכלו המן ממש רק טעמו טעם מן ולבסוף אחר מיתת משה היו מסתפקין במועט מאח"כ מתחלת ירידת המן עד בואם אל קצה ארץ כנען אכלו אכילה ממש ועי' בבחיי פ' בשלח: **מלמד** שיושב הקב"ה וממלא שנותיהן של צדיקים מיום ליום ומחדש לחדש. אפשר לומר דקאמר ממלא שנותיהן כלומר במלואו וטובו שיכולין לעסוק בתורה ובמצות עד יום נשמת מותן לה"ק ומייתי היום מלאו ימי ושנותי לא אוכל לצאת ולבוא בדברי תורה מכלל דעד השתא היה יכול לעסוק בד"ת: **כל** העושה מצוה אחת מטיבין לו וכו' ורמינהי אלו דברים שאדם אוכל פירותיהן בעולם הזה. וק"ק אמאי לא מתרץ דמתני' דידן כוי"ו המחלקת קאמר שכל שעושה מצוה אחת מטיבין לו או מאריכין לו ימיו או נוחל את הארץ וא"כ לא קשה מידי וי"ל דא"כ ל"ל למיתני סיפא הא שמעינן מדיוקא דרישא אלא דאי מרישא ה"א כולהו יחד דלא הוי שמעינן מדיוקא רק כולהו יחד אין לו: **אלו** הן כבוד אב ואם וגמילות חסדים. לפי הגירסא שברים פרק מפנין הני נמי בגמילות חסדים שייכי וכן הוא בפי' הר"ש גריש פאה דכבוד אב ואם בכלל גמילות חסדים וכן הבאת שלום ותלמוד תורה ועי' בחדושי הרי"ף גריש פרק מפנין וכן הוא לקמן דף מ' ע"א טוב לשמים ולבריות פרי מעלליו יאכלו וא"כ עפ"ז יש לתרץ מה שמקשים תוספות על הא דאמר שאם היתה שקולה מכרעת וכתבו התוספות וז"ל וא"ת בלא"ה נמי אמרינן במס' ר"ה ורב חסד מטה כלפי חסד וכו' ולפ"ז לק"מ דגם דהתם אמרינן ורב חסד מטה כלפי חסד

עץ יוסף

את המן אחד וארבעים שנה דהא מתשרי מנינן תחלת שנה. לע"כ לומר דקאמר מלאים. לכך פריך שפיר אם מלאים קאמר היאך אמר ארבעים שנה והלא חסר שלשים יום אכלו (רמת שמואל):

כג מכלל דהנך אפילו בחדא נמי. ואפילו לא קיים שאר מצות בתמיה והא רובו עונות הוא (רש"י) וקשה הא הדיוק הפשוט הוא מכלל דהנך אפילו מחצה על מחצה. ומהיכי תיתי לו לדייק מכלל דהנך אפילו בחדא נמי. וי"ל דהמקשן ס"ל דאי אפשר לומר מכלל דבהנך אפילו מחצה על מחצה. דהא בכל המצות אמרינן במס' ר"ה דרב חסד מטה כלפי חסד כשהיו שקולים לע"כ הדיוק דבהנך אפילו בחדא נמי. וזה דבר שהשכל אינו מחייב. וחידש לו רב שמעיה דלעולם דבהנך מחצה על מחצה. וכ"ת דבמחצה על מחצה אפילו בשאר מצות נמי רב חסד מטה כלפי חסד במחצה על מחצה. לומר דבאלו אם היתה שקולה מכרעת ר"ל הא דקתני אלו דברים כו' במחצה עונות ומחצה זכיות קאמר ויש במחצה זכיות אחד מאלו מכרעת את הכף כאילו הוי רובא זכיות ואינו צריך למצוה יתירה דמתניתין. אבל בכל המצות שאין בה אחד מאלו אף שרב חסד מכריע מ"מ העון עצמו אינו נמחק והוי כבינוני ולא כצדיק גמור: מטיבין לו. לשלם לו שכר מצותיו בחייו כדי לטורדו. ולכאורה יש לדקדק בהך ברייתא דברישא אמר כל שזכיותיו מרובים מריעין לו דמשמע הא במחצה על מחצה מטיבין לו. והדר תני וכל שעונותיו מרובים מטיבין לו דמשמע הא במחצה על מחצה מריעין לו. וי"ל דה"ק כל שזכיותיו מרובים מריעין לו הא במחצה על מחצה אין מריעין לו וגם אין מטיבין לו. וכל שעונותיו מרובים מטיבין

[א] מהרש"א

ד"ה ממלא. פרק ב"מ (שבת ל ע"א):

יד יוסף

א ר"ה דף יא ע"א סוטה דף יג ע"ב תוספתא דסוטה פרק י"א. ילקוט ותנחומא סדר ואתחנן. סדר עולם פ"י פסיקתא פ' ילך: ב פאה פ"א מ"א שבת קכז ע"א חגיגה ו ע"ב לקמן מ ע"א: ג ב' תיבות והכנסת אורחים ליתא בפאה ולא בשום מקום:

חדושי גאונים

אין היצה"ר מתקנא בו כי אין מלך ואין שר כנגדו אך אמנם אחרי שנת י"ג דהיינו בשנת י"ד שבני העיר קטנה שום ישימו עליהם מלך חדש ויצר הלוחם כנגדו ואז בלי ספק גם היצה"ר מתגבר כנגדו ע"ד שארז"ל כל הגדול מחבירו יצרו גדול ממנו לפי שהגדול לוחם בחזקה כנגדו לפיכך גם יצרו מתגבר והולך וכדרך שארז"ל שלצדיקים נדמה היצה"ר להר גבוה ותלול וכן ע"ד שאמרו שמניח העכו"ם ומתגרה בישראל כו'. והכל

עטרת ראש

אבל כתובים נאמרו רק ברוח הקודש ונקראין דברי קודשה וכמ"ש בחידושי אגדות שם בשם מהר"ש על הר"ן במסכת ר"ה פרק יט ע"ש. ואם דבתשנ"ב אלפים וע"ז אין יתרון על שבים ריבוא אלף חלק רביעי מלבר וערך הפסוקים של כתובים שהם ח' אלפים וחמשים הם יותר מחלק שליש מערך הפסוקים של כל תנ"ך שהם כ"ג אלף ור"ג כנ"ל יכול להיות דפסוקי כתובים רובם הם באמת קטנים יותר מפסוקי תורה ונביאים ושפיר יכול להיות דפסוקי תורה ונביאים יעלו ת"ר אלף אותיות. גם י"ל דפסוקי תורה לחוד אפשר שיהיו שפיר עולין ששים ריבוא והוא ע"פ מה שכתב בזוהר בסוף שיר השירים וז"ל א'תפשט

התורה כולה ולא חיסר אות אחת ממנה אמר אביי מתניתין דעבדין ליה יום טב ויום ביש[א] רבא אמר הא מני רבי יעקב היא דאמר שכר מצות בהאי עלמא ליכא :

כד שם דתניא [א]רבי יעקב אומר אין לך כל מצוה ומצוה שכתובה בתורה שמתן שכרה בצדה שאין תחיית המתים תלויה בה בכיבוד אב ואם כתיב (דברים ה) למען יאריכון ימיך ולמען ייטב לך בשילוח הקן כתיב (שם כב) למען ייטב לך והארכת ימים הרי שאמר לו אביו עלה לבירה והבא לי גוזלות ועלה לבירה ושלח את האם ונטל את הבנים ובחזרתו נפל ומת היכן טובת ימיו של זה והיכן אריכות ימיו של זה אלא למען ייטב לך לעולם שכולו טוב למען יאריכון ימיך לעולם שכולו ארוך . ודלמא לאו הכי הוה רבי יעקב מעשה חזא ודלמא מהרהר בעבירה הוה מחשבה רעה אין הקב"ה מצרפה[ג] למעשה ודלמא מהרהר בעכומ"ז הוה וכתיב (יחזקאל יד) למען תפוש את [בית] ישראל בלבם . איהו

רש"י

מתניתין . דקתני מטיבין ומריעין : דעבדין ליה יום טב ויום בים . מי שעושה מצוה יתירה דהוו רובא זכיות מתקנין לו בעולם הזה יום טוב שנפרעין ממנו עונותיו וזה תיקון יום טוב לו לעוה"ב וכל שעונותיו מרובים מזכיותיו דקתני מריעין לו הייתו דעבדין ליה הזמנת יום בים שמשלמין לו שכר מצותיו כאן להיות מתוקן לו יום רע (ותנא דידן דקתני מטיבין לו לעוה"ב הוא דקאמר) : רבא אמר . לעולם כדאמרן מעיקרא מטיבין לו בשכר פירות וקרן קיימת והך מתני' דקתני מריעין לו ר' יעקב היא : שאין תחיית המתים תלויה . באותו מתן שכר להודיעך שאין מתן שכר אלא לעוה"ב : ודלמא לא הוי הכי . לא אירע הדבר הזה לעולם אלא מאריכין ימיו ושנותיו ממש:ודלמא אותה שעה מהרהר בעבירה הוה . ולא היה לבו לשמים . ומפני מחשבה רעה ומעשה לא עשה אין הקב"ה מצרפה למעשה ולא הוה [לו] ללקות : למען

תוספות

גמור : מתניתין דעבדין ליה יום טב ויום בים . לפרש"י קשה דמשני הא מני ר' יעקב היא משמע דעד השתא לא מוקמינן כרבי יעקב ולפי' הקונטרס לאביי נמי בין מתני' בין ברייתא אתיא כר' יעקב לכך פר"ת מתניתין דעבדין ליה יום טב ויום בים ותרווייהו בעולם הזה ומטיבין לו דברייתא הוה פירוש אמתניתין כלומר פעמים שעושין לו יום טוב כדי לקבל שכר מצותיו בעוה"ז ובאותו יום יהא דומה לו כמי שקיים כל התורה כולה אבל רוב ימיו של רשע שרוי ברעה והיינו שעונותיו מרובין על זכיותיו ומריעין לו היינו פעמים שעושין לו יום רע כדי למרק עונותיו בעוה"ז ובאותו יום יהא דומה לו כמי ששרף כל התורה אבל רוב ימיו של צדיק שרוי בטובה כשזכיותיו מרובין על עונותיו והיינו דלא כר' יעקב דאמר שכר מצוה בהאי עלמא ליכא כלל :

מחשבה רעה אין הקב"ה מצרפה למעשה . ובעכו"ם איפכא מחשבה רעה הקב"ה מצרפה למעשה דכתיב מחמס אחיך יעקב תכסה בושה ונכרת לעולם ולא מצינו שעשה עשו ליעקב שום רעה אלא מחשבתו הרעה אשר חשב עליו מצרפה הקב"ה למעשה ומחשבה טובה של עכו"ם אין הקב"ה מצרפה למעשה כדכתיב בדניאל ודריוש עד מעלי שמשא הוה משתדר לשזבותיה פירוש שהיה דריוש עושה כל כחו להציל דניאל מגוב אריות אלמא אע"ג שהצילו עד הערב קאמר קרא שלא הצילו אלא מבקש להצילו מדכתיב לשזבותיה ולא כתיב ושזביה:

יד יוסף

א חולין קמב ע"א:

חדושי גאונים

מבואר בדרך אחד נמצא להצעה זו שבשנת י"ד צריך האדם שמירה גדולה יותר מבימים הקודמים לעמוד על הפרק להכריז באזני אנשי עיר קטנה לזרזם שיעמדו על נפשם ויחושו עליו כחם על הנר אלהים נשמת אדם כחם על השמן מחתת קודש נזר אלהיו אשר עליו וכחם על פתיל צמיד אליו זה הגוף אשר ילוה אליו שלא יפלו ביד יצרם הרע הפורש לאדם מכמורי' לצרור לגלות ערותו עליו בחייו לפיכך מי האיש החפץ חיים להנצל מפח יוקשיו אין טוב לו כ"א נושא אשה בשנה הסיא כמו שאמר ראה חיים עם האשה כי ע"י האשה ינצל מהרהורי היצר והוא שטן הוא יצר הרע הוא מלאך המות וזהו כוונת האומר

עטרת ראש

לאתוון אתרנין ואשתלימו בשלימו כו' עד סלקין אתוון שתין רבוא כחושבן שבטיהון דישראל במנינן תריסר סלקין לשיתין ריבוא אלף הכי אתוון כד אתכלל סלקין לשתין אל"ף בי"ת גימ"ל דלי"ת כו' . וא"כ י"ל דששים רבוא אתוון לתורה היינו כשיתמלא אותיות התורה אז יעלו לששים ריבוא וכדברי הזהר הנ"ל . גם י"ל ע"פ מ"ש הב"י והלבוש בא"ח סימן ל"ו בתמונת האותיות דאות א' הוא מחובר מג' אותיות יו"ד ו' יו"ד ואות ב' מחובר מדלת וא"ו וכן רוב האותיות שאלפא ביתא מחוברים משנים ושלשה אותיות וא"כ שפיר י"ל דאותיות התורה יעלו לששים ריבוא אחר שתחשוב כל אותיות המחוברים משנים וג' אותיות כאלו הם אותיות נפרדים כ"א בפ"ע : ועי' בספר התמונה דפוס קארעץ דף כ"ד שכתוב שם דבציור האותיות יש

מהרש"א

מחצה על מחצה אין מטיבין כו' ובסיפא איכא לדיוקי בהיפך זה הא אם עושה מצוה אחת עד שיהיו מחצה על מחצה מטיבין לו כו' ולמה לא נפרש בסיפא כמו ברישא שהיה כבר מחצה על מחצה ואינו עושה מצוה אחת כדי שיהא רובו זכיותיו אין מטיבין לו כו' וכדיוקא דרישא ממש וכן מוכח בגמ' דהכא בשאר מצות אין שקולה מכרעת ונראה ליישב ע"פ דברי התוס' דבשאר מצות נמי אמרינן במס' ר"ה ורב חסד מטה כלפי חסד והיינו דהוה כבינוני דזוכה לעוה"ב מיהת דאפילו בפושעי ישראל בגופן אמרינן הם דנידונין בגיהנם ועולין והכא קתני באינו עושה מצוה אחת דאינו נוחל הארץ דהיינו עוה"ב אלא ע"כ דאיירי הסיפא בעונותיו מרובין מזכיותיו והשתא לא תקשי מדיוקא דרישא לסיפא ודוק היטב : הרי שא"ל אביו עלה לבירה כו' . ולא תקשי לך מכל היעודים שבתורה דא"א לפרש רק בעוה"ז שאם תשמעו יבואו עליכם כל הברכות והטובות וישבו על אדמתם ובהיפך אם לא תשמעו יבואו כל הקללות ואבדתם מן הארץ די"ל לרבי יעקב דמודה בזכות הרבים ומעשיהם הטובים מביאים להם כל הברכות וטובות שנזכרו בתורה גם בעוה"ז וכן בהיפך בחטא הרבים אבל ר"י לא אמר כן אלא ביחיד שמרובה בזכיות אין שכרו רק לעוה"ב דבעוה"ז מריעין לו כדי לזכותו בעוה"ב וכן בהפך במרובה עונות מטיבין לו בעוה"ז כדי לטורדו בעוה"ב וכענין זה אמרו אין בידינו לא מיסורי צדיקים ולא משלות רשעים ומה שיש לדקדק עוד בדברי רבי יעקב עיין בחידושינו סוף מס' חולין: היכן טובות ימיו של זה כו'. דבנפל אח"כ ומת לא הוה קשיא ליה היכן טובתו כו' דאימא דהוה לו רוב עונות לגבי מצות אלו כדסבר תנא דמתניתין אבל בחזירתו דהיינו בעוסק עדיין במצוה זו כדלקמן דאין חילוק בין הליכתן ובין חזירתן גם אם היה לו רוב עונות לא היה לו ליפול

הרי"ף

תניא ר' יעקב אומר אין לך כל מצוה וכו' . ויש לדקדק כיצד הכריח דר' יעקב סובר דשכר מצות בהאי עלמא ליכא משום שהוא מעשה דחזא ודילמא יש שכר מצות בהאי

עין יעקב

היינו דוקא בעושה איזה מצוה שנייכי בג"ח כדכתיב עם חסיד תתחסד משא"כ בשאר מצות אינה מכרעת ודו"ק : הרי שאמר לו אביו עלה לבירה והבא לי גוזלות ועלה לבירה ושלח את האם ונטל הבנים . והא דקאמר שתי מצות ביחד כבוד אב ואם ושלוח הקן י"ל דאילו לא עשה רק מצוה אחת הייתי אומר דלכך לא קבל שכר מצותו לפי שעשייתו היתה שלא לשמה כדי לקבל שכרו אבל זה שעשה שתי מצות ביחד בודאי היתה עשיית שניהם לשמה דהא באחת מכן כבר יש לו שכר אריכות ימים והטבה ואפ"ה נפל ומת מכלל דשכר מצוה בהאי עלמא ליכא אפילו עשה לשמה : היכן טובות ימיו של זה והיכן אריכות ימיו של זה . הא דלא קאמר סולם רעוע הוה דקביעא הזיקא ולעולם שכר מצוה בהאי עלמא איכא ולפי מ"ש בתוס' רי"ד הובא בתאוה לעינים שכתבו וז"ל סולם רעוע הוה ובעלייתו ה"ל ליזוק עכ"ל נראה דכוונתו לתרץ קושיא זו דליכא למימר שכר מצוה בהאי עלמא איכא ומשום דקביעי הזיקא ניזוק אם כן ה"ל לנזוק בעלייתו אלא ודאי ה' לא אנה לידו היזק זה בעלייתו כדי להראות דאף לאחר שעשה מצותו ניזוק כי שכר מצוה בהאי עלמא ליכא : מחשבה רעה אין הקב"ה מצרפה למעשה . וכתבו התוספות ובעכו"ם הוי איפכא וכתב בשל"ה שטעם דכל אחד אוקי אחזקת

עין יוסף

מטיבין לו הא במחצה על מחצה אין מטיבין לו וגם אין מריעים לו . וראיתי מדקדקין תיבת כל כל מאי ריבה דקאמר בברייתא כל שזכיותיו כו' וכל שעונותיו כו' . ונראה דה"ק הברייתא כל שזכיותיו מרובים אף שיש בהם בהזכיות אחד מאלו דברים שאדם אוכל פירותיהם בעוה"ז מ"מ כדי לזכות אותו בעוה"ב מריעין לו . אבל במחצה ע"מ ויש בהם אחד מאלו דברים אוכל פירותיו בעוה"ז והקרן קיימת לו לעוה"ב . והעונש על העבירות יקבל בעולם הבא . אבל בשאר מצות במחצה ע"מ אין לו פירות בעוה"ז ויקבל שכרו ועונשו בעולם הבא וגם נותנין לו בעוה"ז מעט שכר אך ינוכה לו מהקרן שבשאר מצות אין לו פירות . וכל שעונותיו מרובים מרבה תיבת כל שאף שיש בהקלת מצות שעשה אחד מאלו הדברים שהקרן קיימת לו לעוה"ב . מ"מ מעניםים אותו שמטיבין לו הרבה בעוה"ז כדי שלא יהיה לו כלל בעוה"ב שכר. הא מחצה ע"מ ויש באלו מחצה המצות מדברים אלו אוכל פירותיו בעוה"ז כו' כמו שכתבתי לעיל : דעבדין ליה יום טב ויום בים . מי שעושה מצוה יתירה כו' ותנא דידן דקתני מטיבין לו . לעוה"ב הוא דקאמר (רש"י) והיינו שמריעין לו בעוה"ב כדי שיהיה לו יום טוב בעוה"ב . ולא כמו שס"ד מעיקרא דמטיבין לו דמתניתין בעוה"ז קאמר . ומה שסיים המשנה וכל שאינו עושה מצוה אחת כו' פי' הברטנורה דה"ק שהיו עונותיו מרובין מזכיותיו ואינו עושה מצוה אחת שיהיה מחצה זכאי ומחצה חייב אלא נשארו עונותיו מרובין אין מטיבין לו כו' ע"כ. ועוד יש לפרש וכל שאינו עושה מצוה אחת יתירה על זכיותיו אין מטיבין לו לא עבדין ליה יום טוב לעוה"ב שישיג עוה"ב בלי צער ויהיה לו עוה"ב כנחלת ירושה בלי שום צער . רק מקודם יקבל עונשו על המחצה עונות ואח"כ יקבל שכרו על מחצה זכיות שלו : דאמר שכר מצוה בהאי עלמא ליכא . כי כן

א פסחים ח ע"ב יומא יא ע"א חולין קמב ע"א:

ולמות דעסק המלוה תגין עליה אי הוה שכר מלוה בהאי עלמא דכה"ג אמרינן לקמן אי ס"ד כו' אמאי לא אגין מלוה עליה כו' ואפילו למ"ד במס' סוטה מלוה בין בעידנא דעסיק בה כו' אגוני אגין מפורענות אלולי לא מצלא מהחטא מ"מ מהרהור חטא אלולי בעידנא דעסיק בה כדאמר הכא וכצ"ל למאי דמסיק סולם רעוע ואי דקביעא הזיקא מ"מ אי ס"ד דשכר מלוה בהאי עלמא איכא ה"ל לאגוני עליה בעידנא דעסיק בה ודו"ק: אלמלא דרשיה אחר להאי קרא וכו'. ובפרק אין דורשין קאמר אחר קצץ בנטיעות היינו לבתר דחזא כה"ג או לישנא דגברא רבה וכו' ומפרש בירו' דההוא גברא רבה הוא רבי יהודה הנחתום וע"ש בתוס' פרק אין דורשין: ורמינהי ישב כו'. יש לדקדק למאי דס"ד השתא תקשי ליה הא דאמרינן סור מרע ואם תאמר אגרה בשינה ת"ל ועשה טוב וי"ל דהסיא בבא מצוה לידו חייב לעשותה ואינו פטור בהא דאינו עובר עבירה אבל הכא איירי שאם לא בא לידו מצות עשה שזוכה מיהת בהא דאינו עובר עבירה כאילו עושה מצוה

איהו נמי ה"ק אי (מאי) ס"ד שכר מצות בהאי עלמא אמאי לא אגין מצוה עליה כי היכי דלא ליתי לידי הרהור. והאמר רבי אלעזר [א]שלוחי מצוה אינם ניזוקין התם בהליכתן שאני. והא"ר אלעזר שלוחי מצוה אינן ניזוקין לא בהליכתן ולא בחזרתן התם סולם רעוע הוה דקביע הזיקא וכל היכא דקביע הזיקא לא סמכינן אניסא דכתיב (ש"א טז) ויאמר שמואל איך אלך ושמע שאול והרגני. אמר רב יוסף אלמלא דרשיה אחר להאי קרא כר' יעקב בר ברתיה לא חטא. ואחר מאי חזא א"ד כי האי גוונא חזא וא"ד לישנא (דגברא רבא) [דחוצפית המתורגמן] חזא דהוה גריר[א] ליה דבר אחר אמר פה שהפיק[ב] מרגליות ילחך עפר נפק וחטא:

תפוס. שתפסו בלבס הרהורי עכומ"ז דבה מסתעי קרא: והאמר ר"א כו'. והיכי אמרינן דרבי יעקב מעשה חזא: איך אלך. ואע"ג דבשליחותא דמריה הוה מסתפי מהזיקא דקביעא: אלמלא דרשיה אחר להאי קרא. דלמען ייטב לך לעוה"ב לא חטא דאיהו נמי כה"ג חזא אמר אין שכר בעולם ויצא לתרבות רעה: דבר

כה שם רמי (ליה) רב טובי בר רב קיסנא לרבא תנן כל העושה מצוה אחת מטיבין לו עשה אין לא עשה לא ורמינהי ישב ולא עבר עבירה נותנים לו שכר כעושה מצוה אמר ליה

עיון יעקב

אבותיו שבישראל החזקה שלא יעשה הרע ע"כ נראה דהתוספות הרגישו בזה דאין ס"ד של המתרץ שהבין ודלמא מהרהר בעבירה כפשוטו בעבירות הקלות דא"כ איך עלה על דעתו שהרואה בעלמא ידחה הרהור ועשיית מצוה ממש הלא בכל מקום מדה טובה מרובה ממדת פורענות. (והא דאמרינן קשים הרהור עבירה מעבירה גופא הא פרש"י לענין כהם בישרא). אלא ודאי ע"כ ידע דכוונתו ודלמא מהרהר בעבירה היינו עבירה חמורה שהיא עבודת כוכבים וא"כ אינו מתרץ כלום להכי כתבו דלעולם הבין המתרץ בדברי המקשה הרהור עבירה בעבירות הקלות ואפ"ה מקשה שפיר שהרי בעכומ"ז הוי איפכא ולא אמרינן מדה טובה מרובה ממדת פורענות לכן עלה על דעתו דגם בישראל כן הוא: סולם רעוע הוי והיכא דקביעי הזיקא שאני שנאמר ויאמר שמואל איך אלך ושמע שאול והרגני. הא דלא מתרץ תירוץ זה מיד שמקשה והא"ר אלעזר שלוחי מצוה אינן ניזוקין ה"ל לתרץ סולם רעוע הוי וצ"ל לחלק תחלה בין בהליכתן ובין בחזירתן י"ל משום דיש סברא לכאן ולכאן די"ל בהליכתו עדיף שהולך לדבר מצוה משא"כ בחזירתו שהוא דבר רשות וי"ל להיפך שבחזירתו עדיף שלא יהא ניזוק שכבר עשה מצותו בפועל וה"ע דר' אלעזר בפסחים דף ח וא"כ אם היה מתרץ כפשוטו סולם רעוע הוי והיה מביא ראיה משמואל שאמר איך אלך הייתי אומר דלמא דוקא גבי שמואל היה מתירא שיהא ניזוק בהליכתו אבל בחזירתו אף דקביעי הזיקא אינו ניזוק כיון שכבר עשה מצותו בפועל לכך מתרץ המתרץ בהליכתו שאני תחלה להראות דהליכתו עדיף מחזירתו כיון דשכר מצוה בהאי עלמא ליכא וא"כ שפיר מתרץ סולם רעוע הוי: אלמלא דרשיה אחר להאי קרא כר"י בר ברתיה לא חטא. ואע"ג דבפרק אין דורשין קאמר דאחר קצץ בנטיעות מ"מ אה"כ קאמר שם הואיל ואיטרדו ליה מההוא עלמא ליפוק וליהני בהאי עלמא ע"ש ואלמלא דרשיה להני קראי כר' יעקב דלמען ייטב לך והארכת ימים קאי לעולם הבא היה מתעסק בהני מצות כדי שלא יוכל ליטרד מעולם הבא ולא חטא ועי' במהרש"א כאן ובתוס' שם פרק אין דורשין ועי"ל דעבירה זו גרמה לעבירה גדולה כזו וכדאיתא בנדרים ע"ש בחידושינו דף לב ד"ה מפני שעשה אגריא: ורמינהי ישב ולא עבר עבירה. הא דלא מתרץ דהתם בעינן דוקא ישב ולא עבר שום עבירה משא"כ העושה מצוה אחת יתירה על זכיותיו מכרעת אפילו הפוגות כדקאמר לעיל י"ל דע"כ הא דישב ולא עבר עבירה לאו על כל העבירות קאמר דהא אין אדם צדיק בארץ אשר יעשה טוב ולא יחטא: וקא מצות ליכא וקרובים דבריו עם מה שביארתי אני והכל אחד. עוד הקשו בגמ' והא א"ר

עין

הדין נותן כמו שכתוב במדרש על פסוק ויתרוצצו הבנים בקרבה שיעקב ואחיו חלקו ביניהם העולמות בבטן אמם. יעקב כל העוה"ב. ואחיו לקח העוה"ז. וא"כ שורש הדין שלא יהא לישראל חלק כלל בעוה"ז רק לרשע גמור שעושה מעשה עשו. וכן אין לאחיו של יעקב חלק בעוה"ב רק כשעושה מעשה יעקב כמ"ש במעשה אנטונינוס ורבי. אך שיש כמה מצות שסגולתם שבעבורם האדם אוכל פירותיהם בעוה"ז והם מצות המנוין במשנה אלו דברים שאדם אוכל פירותיהם בעוה"ז כו':

כד והא אר"א שלוחי מצוה אין נזוקין לא בהליכתן ולא בחזירתן. ורבי אליעזר יליף זה בפסחים דף ח ע"ב מקרא דופנית בבקר והלכת לאהליך מלמד שתלך ותמצא אהליך בשלום. וע"כ שס"ל שגם שיהרהר בדרך בעבודת כוכבים לא יענש מאחר שחוזר מדרך מצוה. ומוכרח לומר כן שס"ל כן דלר"י פרק היה נוטל מצוה בעידנא דעסיק בה מגנא מהיסורים ומצלא מיצה"ר. ובעידנא דלא עסיק מגנא ולא מצלא מיצה"ר. ולרבה מצוה בין בעידנא דעסיק בין בעידנא דלא עסיק מגנא ולא מצלא מיצה"ר. ולפ"ז איך יתכן דס"ל לר"א דלא כמאן. דגם בחזירתו שאינו עוסק במצוה שתצילו גם מיצה"ר שלא יבא לידי הרהור אע"כ מוכח שהבטחת התורה היתה שגם שיבא להרהור לא יענש בחזרת מדרך

הרי"ף

בהאי עלמא כתנא דמתני' דאמר העושה מצוה א' יתירה מטיבין לו בעוה"ז והכא באלו רוב עונות דהא תנא דמתני' דאדם אוכל פירותיהן בעוה"ז הוא דאם היתה שקולה מכרעת כלומר מחצה עונות ומחצה זכיות ויש במחצה אחד מאלו שהוזכרו במשנה דאדם אוכל פירותיהן מכרעת את הכף כאילו הוא רובא זכיות אבל אם היה לו רוב עונות ובפרט אם יהיה ביניהם עון חלול ה' שאם היתה שקולה מכרעת גם היא כמ"ש שם בגמרא בודאי דלעולם מריעים לו וי"ל דאי איתא דשכר מצוה בהאי עלמא איכא א"כ אותו אדם לא הוכח שהיו לו רוב עונות וראוי ליענש למה המתינו לו להענישו עד שיעשה מצות כיבוד ומצות שילוח הקן והרי קודם שיעשה המצות היה ראוי ליענש על רוב חטאתיו ואם ויתרו לו קודם עשיית מצות אלו כ"ש שיאריכו גם אחר עשייתן וכיון שנפל נראה ששכר מצוה ליכא. והקשו בגמ' דילמא מהרהר בעבירה ותירצו מחשבה רעה אין הקב"ה מצרפה למעשה. ויש לדקדק דלמא מהרהר בעבירה אחר שעשה ושנה בה דעבר עבירה ושנה בה נעשית לו כהיתר ואז מצרפה למעשה כמו שפרש"י ז"ל התם גבי תירוצא דעולא דאמר כדרב הונא דאמר עבר עבירה ושנה בה כו' ע"ש ועו"ק אמאי לא תירץ הכא אי ס"ד דשכר מצות בהאי עלמא הוה ליה לאגוני עליה דלא ליתי להרהורי כמו שתירצו ודילמא מהרהר בעכומ"ז הוה ואם בתירוץ ההוא עוקר הכל הי"ל אלא אי ס"ד וכו'. ועו"ק מאי פריך דהא א"ר אלעזר שלוחי מצוה וכו' הו"ל לתרוצי שאני הכא דמהרהר בעכומ"ז כדמשני בגמ'. ונלע"ד דהכי פריך כיון דאמרו שלוחי מצוה אינם ניזוקים ע"כ סבירא ליה דשכר מצות איתא בהאי עלמא והשתא דר' אלעזר קשיא היכי הזא ר' יעקב אותו מעשה שנפל מן האילן ומת כיון דשכר מצות איכא בהאי עלמא הוה ליה לאגוני מצות עליו דלא ליתי להרהורי דבשלמא אי סבר דשכר מצות בהאי עלמא ליכא הוינא אמרי דלמא מהרהר או אפי' בלא הרהור מת כיון דליכא בהאי עלמא שכר מצוה. וזה דקדק רש"י ז"ל שאמר דהא א"ר אלעזר וכו' והיכי אמר דר' יעקב מעשה חזא ואין לו הבנה כי אם עם מה שכתבתי אני. ומורי זלה"ה תירץ מי הכניסני בענין זה לומר דמהרהר בעכומ"ז הוה אלא משום דסבירא לן דשכר מצות בהאי עלמא איכא וקשיא לן איך נפל ומת לזה אמרו דלמא מהרהר בעכומ"ז אבל מאחר שדחה סברא זו דאי איתא דשכר מצוה איכא בהאי עלמא הוה להו למצות לאגוני וחזרנו לומר דשכר מצות בהאי עלמא ליכא תו לית לן למימר דמהרהר בעכומ"ז הוה אלא אע"ג דלא הרהר מת כיון דליכא בהאי עלמא שכר מצות ולהכי קשיא מר' אלעזר דאמר שלוחי מצוה אינם ניזוקין דלמה אינם ניזוקין כיון דשכר א"ר אלעזר אינם ניזוקין בהליכתם ובחזירתם ותירצו סולם רעוע הוה וקשה דאם כן למעלה איך

הכרית

יוסף

מצוה. וא"כ קשה לדברי רבי אליעזר איך נפל בחזירתו מהסולם מאחר שחזרת מצוה היה. ומשנה דסולם רעוע היה והיכי דקביע היזקא ועולה במקום סכנה ע"ז לא הבטיחו התורה. משום דשכר מצוה בהאי עלמא ליכא. אבל אי ס"ד דשכר מצוה איכא. אפילו בקביעא היזקא היה מגין עליו. ובזה ניחא מה דאיתא בפסחים שם בעו מיניה מרב הני בני בי רב דיירי בבאגא (בכפרים שבבקעה) מהו למיתי קדמא והשוכא לבי רב (ופרש"י מהו למיתי השכם והערב קודם עלות השחר ומשתחשך. כלום יש להם לירא מן המזיקין) אמר להו ניתו עלי ועל צוארי ניזיל מאי. אמר להו לא ידענא ע"כ. וקשה מאחר דר"א אמר אין נזוקין לא בהליכתן ולא חזירתן למה השיב לא ידענא. אבל לפי מ"ש ניחא שאותו המקום היה קבוע הזיקא מן מזיקין. וס"ל דשכר מצוה ליכא. ולכן בהליכה דמקרי בעידנא דעסיק בה המצוה תגין עליהם להצילן מהמזיקין. ולא בחזירתן שהשלימו המצוה וכנ"ל. וכמ"ש התוס' רי"ד כאן דמיירי שהשליך הגוזלות מלמעלה וירד שהשלים המצוה קודם שירד:

כה עשה אין לא עשה לא. הא דלא הקשה מסיפא דוכל שאינו עושה מצוה אחת והתניא ישב ולא עבר עבירה. משום דניחא לאקשויי מדיוקא דרישא ולא מפשיטות דסיפא (ספר ת"ל):

חדושי גאונים

ואי נסיבנא בארביסר הוה אמינא גירא בעינא דשטנא. וכמו שאמר כחצים ביד גבור כן בני הנעורים ור"ל מי שנושא אשה בעוד היותו נער ומתחיל להוליד בימי הנעורים זהו שאמר הנה נחלת ה' בנים שכר פרי הבטן כחצים ביד גבור כן בני הנעורים וע"ד גירא בעינא דשטנא וק"ל. האמנם אם עבר הזמן ההוא ולא נשא אשה אזי לפחות יצא בשיתסר כי כבר אז"ל ובתלמידי חכמים הוא מתגרה יותר מבכולם וידוע שאינו נקרא תלמיד חכם כ"א מתוך התלמוד כאז"ל העוסק במקרא מדה ואינה מדה כו' עד ובתלמוד אין לך מדה טובה הימנו ואמרו בן ט"ו לתלמוד וא"כ אחרי מלאת לו ט"ו שנה בהיותו בשיתסר יש יותר לחוש להתגברותו של יצר הרע לפי שהתלמוד מתנגד לו לכך צריך

עטרת ראש

מ"ח צורות ע"ש ועי' בחסד לאברהם במעין שני עין הקורא נהר י"א דכתב שאין בתורה יותר מל"א ריבוא אותיות ופי' ס' ריבוא אותיו' הוא בגימטריא של אלפא ביתא ע"ש. שוב אני חוזר לדברי בת"י שכתבו דאפי' אם יהיו פסוקי תהלים מג' תיבות בלבד אינו כ"כ כמי שיש בחומש ע"כ ואני שמעתי ולא אבין דבריהם כיון שיש פסוקי תהלי' שלפנינו עולין כ"ה מאות וכ"ז כנ"ל והרי כמעט אין בהם פסוק שלא יהיה אפשר לחלוק לשנים ומעט מזעיר יש בהם פסוקים שא"א לחלקם לשנים ובכל קפיטיל יש פסוקים שאפשר לחלקן לשלשה וגם לארבעה וחמשה ובודאי אפשר ויכול להיות בהם פסוקים כמו שיש בחומש ויהי' בהם פסוקים משלש וגם מארבע או חמש תיבות ויותר:

המתורגמן. א) געשלעפט. ב) הערויסגעבראכט.

התם [א] כגון שבא דבר עבירה לידו וניצל הימנה. כי הא דר' חנינא [ב] בר פפי תבעתיה ההיא מטרוניתא[א] אמר מילתא ומלי נפשיה שיחנא וכיבי[ב] (אמרה) [עבדה] היא מילתא ואיתסי[ג] (שבקה) ערק טשא בההוא בי בני דכי הוו עיילין ביה בתרין אפילו בימּמא הוו מתזקין למחר אמרו ליה רבנן מאן נטרך אמר להו שני [דף מ ע"א] נושאי קיסר שמרוני כל הלילה אמרו ליה שמא דבר (עבירה) [ערוה] בא לידך וניצלת הימנה דתנינא כל הבא דבר (עבירה) [ערוה] לידו וניצל הימנה עושים לו נס. (תהלים קג) גבורי כח עושי דברו לשמוע בקול דברו כגון ר' צדוק [וחביריו. ר' צדוק] תבעתיה ההיא מטרוניתא אמר לה חלש לי לבאי ולא מצינא איכא מידי למיכל אמרה ליה איכא דבר טמא אמר לה מאי נפקא מינה דעביד הא אכול הא שגרא תנורא קא מנחת ליה סליק ויתיב בגויה אמרה ליה מאי האי אמר לה דעביד הא נפיל בהא אמרה ליה אי ידעי כולי האי לא צערתיך. רב כהנא הוה מזבן דיקולי תבעתיה ההיא מטרוניתא אמר לה איזיל איקשיט נפשאי סליק וקא נפיל מאיגרא לארעא אתא אליהו קבליה א"ל אטרחתן ארבע מאות פרסי אמר ליה מי גרם לי לאו עניותא יהב ליה שיפא דדינרי: כן שם רמי ליה רבא לרב נחמן תנן [ג] אלו דברים שאדם עושה אותן אוכל פירותיהם בעוה"ז והקרן קיימת לו לעוה"ב ואלו הן כיבוד אב ואם וגמילות חסדים והבאת שלום שבין אדם לחבירו ות"ת כנגד כולם בכיבוד אב ואם כתיב (דברים ה) למען יאריכון ימיך ולמען ייטב לך. בגמילות חסדים כתיב (משלי כא) רודף צדקה וחסד ימצא חיים צדקה וכבוד. ובהבאת שלום כתיב (תהלים לד) בקש שלום

רש"י

אחר. חזיר: התם שבא דבר עבירה לידו. ההוא ישב ולא עבר עבירה דקאמר נוטל עליה שכר בעבירה שבא לידו וכפה יצרו ולא עבר אין מצוה יתירה מזו: תבעתיה. לזנות: טשא. נטמן: בי בני. בית המרחץ: הוו מתזקי. שמצויין בו מזיקין: כגון ר' צדוק. שלבש כח לכוף יצרו להתגבר בחפצי קונו: אמר מאי נפקא מינה. דהא מילתא דלא נזדמן לי אלא מאכל טמא יש לי ללמוד מכאן דעביד האי הבועל ארמית ראוי למאכל טמא: שגרא תנורא. אותה הארמית הסיקה את התנור לצלות דבר הטמא שם ואשה גדולה היתה שאין יכול להפטר ממנה ומסור בידה להרגו: קא מנחת ליה. לאותו צלי בתוכו: נפיל בהא. בתנור של גיהנם: אי ידעי. אילו ידעתי שחמור עליכם הדבר כל כך: דיקולי. סלים שהנשים נותנות שם פלכיהן: אטרחתן. שהייתי במקום אחר רחוק ארבע מאות פרסי: לאו עניותא. בתמיה אם לא העניות לא הוצרכתי להיות עסקי במלאכת נשים: שיפא. שם כלי: דינרי. זהובים: יאריכון ימיך. לעוה"ב: ייטב לך. בחייך: ימצא חיים. לעוה"ב: צדקה וכבוד

מהרש"א

וק"ל: דתנינא כל הבא דבר כו' גבורי כח עושי דברו כו'. נראה דכל זה מלשון הברייתא ומייתי דכל כו' וניצל הימנו עושין לו נס ורישא דהאי קרא ברכו ה' מלאכיו וגו' ומשמע ליה דבצדיקים איירי מדכתיב לעיל מיניה לשומרי בריתו ולזוכרי פקודיו לעשותם והם קרוים מלאכים כמ"ש כי מלאך ה' צבאות הוא ואמר שהם כמלאכים לכבוש את יצרם דהיינו גבורי כח כמ"ש איזהו גבור הכובש את יצרו ואמר עושי דברו לשמוע וגו' הקדים בקרא עשיה לשמיעה דלפי ענינו ה"ל למכתב בהיפך שומעים בקול דברו לעשות דברו אבל פירש הכתוב שהצדיקים הם עושי דברו של הקב"ה ע"י כחם וכבישת יצרם ואז הש"י גוזר לשמוע לו בקול דברו כינוי דברו על הצדיק דהיינו לשמוע תפלתו ולעשות לו נס להצילו מהמזיקים כדלעיל בר"ח בר פפי ולהצילו משאר כל דבר צרה כעובדא דרבי צדוק ורב כהנא ולפ"ז יש לפרש בקרא ברכו ה' מלאכיו וגו' מלאכים ממש דהיינו ששומעין בקולו ובאים לעשות לו נס ולהצילו כעובדא דר' חנינא בר פפי ורב כהנא והו"ק: [תנן אלו דברים כו' ואלו הן כו'. בסדר המשנה במס' פאה לא חשיב להו הכי ובר"פ מפנין מבואר שם בחידושינו]: בגמ"ח כתיב רודף צדקה וחסד וכו'. ביבמות פ' ב"ש פירש"י חיים בעולם הבא וכבוד בעולם הזה עכ"ל ולולי פירושו נראה להקדים העוה"ז והיינו חיים בעוה"ז וכבוד בעה"ב כדאמרינן שהצדיקים יושבין ועטרותיהם בראשיהם וכן גבי תורה כי היא חייך בעוה"ז ואורך ימיך

יד יוסף

א יומא פו ע"ב ועי' ביע"ד ח"ב דרוש ב': ב לקמן פ"א ע"ב: ג פאה פ"א מ"א שבת קכז ע"א:

חדושי גאונים

הוא לבעלו בנשואות אשה. וזהו שאמר האי דעדיפנא מחבירי דנסיבנא בשיתסר כו' האמנם אם עבר גם זה הזמן אזי לפחות ישא בהיותו בן שמונה עשר שאם לא ישא אשה בשנת שמונה עשר אזי היצר הרע אכל בבית האפשי שלשה שני חזקה בלתי שום מחאה ובתלתא זימני הוי חזקה שיש עמה טענה לאמר כי הוא השולט בעיר קטנה זו ואחר זמן זה לא תועיל המחאה. ואל תשיבני מן השמים הראשונים שהרי משננער לצאת ממעי אמו בא לו היצר הרע אם כן כבר אכל כמה שני חזקה. תשובה לדבר שעד שלשה עשר שנה אין החזקה מועלת כי עדיין לא נולד היצר טוב עיקר הבעל בבית האפשי וכבר ידוע שאין החזקה מועלת בנכסי יתומים קטנים ואחר שלש עשרה שנה אע"פ שבא האיש לביתו מכל מקום עדיין לא

הרי"ף

הכריח רבי יעקב דשכר מצות בהאי עלמא ליכא דלעולם אימא דאיכא ואותו שנפל ומת משום דהוה סולם רעוע ואין לומר דאי איתא דאיכא הוה ליה לאגוני דלא ליסק בסולם דא"כ השתא נמי לא תירץ לר"א מידי דכיון דאינם ניזוקין שלוחי מצוה ואיכא שכר מצות הוה ליה לאגוני דלא ליסק בסולם רעוע. ולנע"ד דהאי תירוצא הוי לרבי אלעזר דאמר שלוחי מצוה אינם ניזוקין לא בהליכתם ולא בחזירתם דשכר מצות מגינה קודם עשיית המצוה ואחר עשייתה ודקדק לומר לא בהליכתן ואפי' בחזירתן שכבר נעשית המצוה אפ"ה אינם ניזוקין והוי זו אף זו שהעיקר הוא קודם עשיית המצוה ולכך תירץ שאותו אדם מת בחזירתו אע"פ דאין שלוחי מצוה ניזוקין אפי' בחזירתן שאני הכא דסולם רעוע הוה וכולי האי ואולי שהגינה המצוה בעלייתו לפי שעדיין הלך הוא לעשות המצוה אבל בחזירתו שכבר נעשתה המצוה לא הגינה כיון דשכיח היזיקא אבל ר' יעקב סובר דאדרבה חזירתו עדיפא מהליכתו לפי שבהליכתו עדיין אין מצוה בידו רק הרהור ושמא לא תבא לידי מעשה אבל לאחר עשיית המצוה יש בידו מלאך מליץ שנעשה מאותה מצוה דהוי סניגור עליו ואינו מניח לו ליזוק ולהכי קשיא ליה לר' יעקב אי איתא דשכר מצות בהאי עלמא הוי ק"ו אם בעלייתו בסולם הרעוע לא ניזוק כי הגינה המצוה עליו עם היות שלא נעשית המצוה עדיין כ"ש וק"ו לאחר שנעשית בירידתו שקיים שלוח הקן גם הוריד הגוזלות לעשות מטעמים לאביו כאשר אהב בזכות המצוה תגן עליו אפי' בסולם רעוע דהיזיקא שכיח ביה וכיון שראינו שלא הגין הזכות בירידתו שהיא משובחת מעלייתו בודאי דשכר מצות בהאי עלמא ליכא ותו לא מוקמינן אליבי' סולם רעוע כדמוקמינן לר' אלעזר אלא עיקר השכר הוא לעולם שכולו טוב ולעולם שכולו ארוך:

עיון יעקב

וקא נפיל מאיגרא לארעא. ולא הוי כמאבד את עצמו לדעת בכל הני מעשים לפי שעשו כדי למנוע עצמם מחטא של יצה"ר והוי כמוסרים נפשם על קדוש השם ואשרי להם ואשרי חלקם בג"ע

רבי חנינא תבעתיה ההיא מטרוניתא כו'. יש לדקדק מה זו שאלה דאמרו ליה מאן נטרך דהא כתיב בהתהלכך תנחה אותך ובשכבך תשמור עליך ואורייתא דרבי חנינא מנטרא ליה ומנא להו שלא ניצל אלא על עבירה שבאה לידו וניצול ממנה. ונראה דמשום דאפילו ת"ח צריך לחוש היכא דשכיח היזיקא לא יעמוד במקום סכנה לפיכך אמרו ליה מאן נטרך ואמר ב' שומרי קיסר שמרוני אז אמרו כיון שנעשה נס זה לראות ב' נושאי קיסר אין שמירה זו מכח התורה שא"כ לא היו מראים לך ב' נושאי קיסר ובודאי שדבר עבירה בא לידך וניצלת ועשו לך נס כדתניא כל הבא לידו וכו': גבורי כח עושי דברו וכו'. פרש"י אמר מנ"מ דהא מלתא דלא נזדמן לי אלא דבר טמא יש לי ללמוד דעביד האי הבועל ארמית ראוי למאכל טמא. וצריך לבאר לשון רש"י שלא פי' כפשוטו שאמר מאן דעביד האי דעביד האי לא איכפת ליה בהאי. ואפשר שדקדק רש"י דהיל"ל מאי איכא בין עביד הא לעביד הא מאי האי ליענא דמנ"מ ועוד דקדק וכי מה שחטא בדבר א' מוכרח שיחטא בב' והרי אפשר שחטא בא' ולא יחטא בדבר אחר לכך פרש"י ז"ל שאלו הדברים אמרם ר' צדוק כלומר מאי האי שלא נזדמן מאכל אחר כי אם דבר טמא אלא שמן השמים הזמינו לפני כדי ללמוד שעבירה גוררת עבירה והבועל ארמית שהיא דבר טמא יתלו חייו בדבר טמא וזאת הנפקותא למדתי כאן ודו"ק לשון רש"י דלא גרים אמר לה מאי נפקא מינה אלא אמר מאי כ"מ דמשמע שכך הגרסא אמר מנ"מ כלומר אמר רבי צדוק בלבו הנפקותא שלא נזדמן לפני אלא דבר טמא הוא ללמדנו שעבירה גוררת עבירה. ועיל"ד פסוק גבורי כח כדר' צדוק וחביריו ולא דרשוהו בכללות כל הצדיקים. ונראה דדייק מאי עושי דברו ונתייסב במעשה דר' צדוק עושי דברו בענין בועל ארמית לשמוע בקול דברו במאכל או עושי דברו שלא לאכול דבר טמא כי ממנו למד לשמוע בקול דברו שלא לבעול ארמית ואתי שפיר דלא אמר עושי ושומעי דברו אלא עושי דברו ללמוד נפקותא אחרת לשמוע בקול דברו וכפי זה עושי דברו הוא כנגד מה שלא אכל דבר טמא לשמוע בקול דברו כנגד שנמנע מבעילת נכרית וארמית:

גאון יעקב

גבורי כח עושי דברו כו' כגון ר' צדוק וחבריו כו' תבעתי' היא מטרוניתא כו' חלש ליבאי כו' איכא דבר טמא כו' להתבונן בכוונת ר' צדוק אשר ציוה להביא דבר טמא. אבל הענין בזה. כי בסוף מכות אמר ר"ח בן עקשיא כי רצה הקב"ה לזכות את ישראל. לפיכך הרבה להם תורה ומצות. ופי' הר"ב ברטנורא כגון פרשת שקצים ורמשים וביאור זה. כי במיני המצות יש שלא היתה התורה צריכה לצוות עליהם שהאדם מעצמו היה נזהר מעשותו. כמו פי' שקצים. ומניעת מלאכול כל דברים הטמאים אשר בטבע נפשו של אדם קץ בהם. כאמרם ז"ל אל יאמר אדם אי אפשר בבשר חזיר

ענף יוסף

כה כגון שבא עבירה לידו כו'. ונבין בזה מה שאמר הכתוב פרשה ואתחנן ויצונו ה' לעשות את כל החקים וגו' וצדקה תהיה לנו כי נשמור לעשות את כל המצוה לפני ה' כאשר צונו. דקשה דהתחיל בשמירה וסיים בעשייה. גם קשה ולעשות בוי"ו ה"ל לומר. גם אומר וצדקה תהיה לנו מה היא הצדקה. ומאי לפני ה'. ותיבת כאשר צונו יתר. אך הכוונה דגם שלונו לעשות מעשה בפועל. לפעמים וצדקה תהיה לנו כי נשמור ע"י השמירה שבא עבירה לידו ופירש. יחשב לעשות כאילו עשה בפועל. ולכן אינו אומר ולעשות בו' שהכל ענין אחד לפני ה' יחשב שעשינו כאשר צונו. וזהו צדקה לנו להחשב פרישות מהעבירה שיתנו לו שכר כעושה מצוה. והיינו דמסיים ושמרתי את המצוה אשר אנכי מצוך היום לעשותם כלומר ע"י שמירת מלחטוא יתחשב כאלו עשיתי מה שצויתי אותך לעשותם ויתנו לך שכר כאלו עשיתם בפועל כמ"ש נותנין לו שכר כעושה מצוה (שבות יעקב):

המתורגמן. א) פארנעהמע פרוי. ב) קרעטץ אונד וואונדען. ג) געזונד געווארדען.

שלום ורדפהו וא"ר אבהו אתיא רדיפה רדיפה כתיב הכא בקש שלום ורדפהו וכתיב התם רודף צדקה וחסד. בתלמוד תורה כתיב (דברים ל) כי היא חייך ואורך ימיך. אי הכי בשלוח הקן נמי כתיב (שם כב) למען ייטב לך והארכת ימים [ליתני נמי הא] תנא ושייר. תני תנא אלו דברים ואת אמרת תנא ושייר אמר רבא רבי אידי אסברא ליא) (ישעיה ג) אמרו צדיק כי טוב כי פרי מעלליהם יאכלו וכי יש צדיק טוב וצדיק שאינו טוב אלא טוב לשמים ולבריות זהו צדיק טוב. טוב לשמים ורע לבריות זהו צדיק שאינו טוב כיוצא בדבר [אתה אומר] (שם) אוי לרשע רע כי גמול ידיו יעשה לו וכי יש רשע רע ויש רשע שאינו רע אלא רע לשמים ורע לבריות זהו רשע רע. רע לשמים ואינו רע לבריות זהו רשע שאינו רע. הזכות יש לה קרן ויש לה פירות שנאמר אמרו צדיק כי טוב כי פרי וגו'. עבירה יש לה קרן ואין לה פירות שנא' אוי לרשע רע וגו' ואלא מה אני מקיים (משלי א) ויאכלו מפרי דרכם וממועצותיהם ישבעו עבירה שעושה פירות יש לה פירות ושאין עושה פירות אין לה פירות. מחשבה טובה הקב"ה מצרפה למעשה שנאמר (מלאכי ג) אז נדברו יראי ה' איש אל רעהו ויקשב ה' וישמע ויכתב ספר זכרון לפניו

מהרש"א

נעוה"ב: בשלוח הקן נמי כתיב למען ייטב לך וגו'. יש לדקדק הך מתניתין דפאה ע"כ כרבי יעקב לא אתי דלדידיה אפילו בכיבוד אב ואם שכר מצוה בהאי עלמא ליכא ממעשה דחזא כדקאמר רבא גופיה לעיל אלא כרבנן דמתניתין דהכא דאיכא שכר מצוה בהאי עלמא וא"כ מאי קשיא ליה ליתני נמי שלוח הקן הא אמרינן לעיל דהנך דקתני היינו לענין דשקולה מכרעת משא"כ בכל שאר מצות דבעינן רוב זכיות כדקתני במתניתין וי"ל דהכי פריך כיון דלא פרט הני דהתם אלא משום דשקולה מכרעת ומכפל הלשון דכתיב בהו א"כ בשלוח הקן נמי דכתיב בכה"ג כפל לשון למען ייטב לך והארכת וגו' ליתני ליה נמי ביה דשקולה מכרעת ומשני כיון דאין לשלוח הקן פרי אלא קרן לחוד לא תני ליה דלא נימא דשקולה מכרעת אלא היכא דאיכא פרי דהיינו טוב לשמים ולבריות כדמסיק משא"כ בשלוח הקן דלא הוי רק טוב לשמים אין לו פרי והכפל דכתיב ביה בשלוח הקן היינו שיהיה לו מן הקרן שכר טוב בעוה"ז וגם אריכות ימים לעוה"ב ולכך שינה הלשון דבכבוד אב כתיב למען יאריכון ימיך ואח"כ למען ייטב לך והכא כתיב למען ייטב לך ואח"כ והארכת ימים דלשון טוב נאמר על הקרן ובהנהו שאוכל מפירותיהן בעוה"ז והקרן קיימת לעוה"ב כתיב למען ייטב בסוף ובכל שאר מצות דאוכל גם מקרן בעוה"ז כתיב למען ייטב ברישא וע"ד זה מייתי האי קרא אמרו לצדיק כי טוב וגו' דהיינו שהקרן קיימת לו לעוה"ב שכולו טוב כי בעוה"ז לא יצטרך לכך כי יאכל בעוה"ז הפרי וזהו צדיק טוב דקאמר היינו זהו צדיק שהטוב שהוא הקרן כולו קיים לו לעוה"ב מצורף לזה ע"פ מ"ש בחגיגה ברא צדיקים ברא רשעים ברא ג"ע ברא גיהנם כ"א יש לו ב' חלקים אחד בג"ע ואחד בגיהנם זכה צדיק נוטל חלקו וחלק חבירו בג"ע שנאמר בארצכם משנה ירשון נתחייב הרשע נוטל חלקו וחלק חבירו בגיהנם שנאמר משנה שברון שברם והשתא צדיק הטוב לשמים ולבריות הקרן קיימת לעוה"ב ויורש גם חלק חבירו הרשע בג"ע וע"כ אמרו לצדיק כי טוב שיש לו חלק טוב וכפול לעוה"ב והיפך הרע לשמים ולבריות נקרא רשע רע כי חלקו הוא כפול ברע שיורש גם חלק הצדיק בגיהנם ועד"ז יש לפרש קרא וכל קרני רשעים אגדע תרוממנה וגו' ע"י שנגדע ונכרת קרן וחלק של הרשע בג"ע תרוממנה קרן של צדיק בג"ע שיהיה חלקו כפול שם: ואלא מה אני מקיים ויאכלו מפרי וגו' וכו'. אבל קרא דאמרו צדיק כי טוב גו' ליכא לאוקמי במצות שעושה פירות דהאי קרא דומיא דאידך דכתיב לנביה אוי לרשע רע כי גמול וגו' דאיירי בעבירה שאינה עושה פירות והיינו משום דהטובה מרובה בכ"מ ממדת פורענות וכה"ג אמרינן

רש"י

וכבוד. בעוה"ז: חייך. בעוה"ז: ואורך ימים. לעוה"ב: בשלוח הקן נמי וכו'. וליתנייה: רבי אידי אסברא לי. אינו דומה לאלו דהנך כולהו הבריות נהנין ממנו ונמצא טוב לשמים וטוב לבריות ובההוא כתיב כי פרי מעלליה' יאכלו דבהאי קרא כתיב כי טוב כי פרי מעלליו יאכל בחייו אבל בשלוח הקן טוב לשמים הוא ואין כאן טוב לבריות ולא כתיב ביה כי פרי מעלליו יאכל הילכך לא תנייה גבי אוכל פירותיהן בעוה"ז: רע לשמים ורע לבריות. כגון רוצח וגזלן וגנב: רע לשמים ואינו רע לבריות. מגלה עריות מבזה מועדים אוכל חלב: אין לו פירות. אין נפרעין ממנו יותר מכדי רשעו: עבירה שעושה פירות. כגון חלול ה' שאדם חשוב עובר עבירה

יד יוסף

א יבמות קט ע"ב: ב סוכה נד ע"א וש"נ: ג תוספתא פאה פ"א אדר"נ פ"מ:

חדושי גאונים

נודע לו בבירור כי הבית שלו עד היותו בן חמשה עשר שנה לתלמוד ואז מוסר לו הקדוש ברוך הוא שטר מכירה לאמר כי הבית והעליים שלו הוא וכחות הגוף נכראו לשמשו והשטר זה התורה והמכתב מכתב אלהים הוא המפרסם דבר זה וא"כ אם בזמן הזה אינו משתדל לעשות מחאה בילרו בנשיאת האשה אזי אחר זה יהיה קשה ההסרה כי ההרגל ישוב להיות טבע ואם כן חזקה היא שיש עמה טענה שכבר מסרו כל אנשי עיר קטנה העיר ומגרשים סביב בידו לכך אחז"ל בן י"ח להופה וזהו שאמר ראה חיים עם האשה היינו כשישא אשה בשנת ח"י כאמור ורמז לדבר זה מן

גאון יעקב

וכבר דיבר הרמב"ן בזה. אשר כל דברים הטמאים נפש הישראלי מטבעו למאוס בהם והנה התורה ציוה לנו בתורתו. איסורו והכונה בזה. כי אלו לא היה הציווי האיסור בתורה. והאדם בטבעו היה הממאס אותם לא היה קונה נפש הישראלי קדושה במניעת המאכל האיסור אם היה בא לידו. אבל כשהציווי בא בתורה שלא לאכול אותם. אז כשבא מאכל איסור לידו. והוא המונע מלאכלו הגם כי אף מטבעו קץ בו. עכ"ז נפשו קונה קדושה ואז יתחזק הנפש. גם מלמנוע אף מדברים שהנפש מתאוה מתאוה בהם. וזהו הזכות שרצה הקב"ה לזכות את ישראל שיהיה נפשם קדושה. וימנעו גם מדברים אשר התאוה גובר בהם. לפיכך הרבה להם תורה כו' כגון פרשת שקלים ובזה יתחזקו נפשם בקדושה אם כי מטבעם למאוס בהם. עם זה קונה נפשם קדושה

עיון יעקב

בג"ע ועי' בי"ד סי' שמ"ה: אלא טוב לשמים ולבריות זה צדיק טוב כי פרי מעלליו יאכל בעוה"ז. ועפ"ז אמרתי דרך דרש בפ' נח במדרש נח נח בעוה"ז נח בעוה"ב לפי שנח לבריות ונח לשמים וכדאיתא במדרשות איש צדיק תמים היה בדורותיו עם דורותיו ואת האלהים התהלך נח. וזה ג"כ הכונה בפ' פנחס תחת אשר קנא לאלהיו ויכפר על בני ישראל ממילא היה טוב לשמים ולבריות לכן אמור הנני נותן לו את בריתי שלום במדרש כדין שיטול שכרו בעוה"ז: עבירה שעושה פירות יש לה פירות. פרש"י כגון חילול השם שאחרים למידין הימנו ובירושלמי פ"ק דפאה איתא וז"ל וכנגדן ד' דברים שנפרעין מן האדם בעוה"ז והקרן קיימת לו לעולם הבא ואלו הן ע"ז וג"ע שפיכות דמים ולשון הרע כנגד כולם ע"כ ועי' ביפה תואר פ' נח פ' ל"ג ר"ד ע"ד שכתב מה הן פירותיו של אלו ע"ש וצ"ל דמה"ט אמרינן מה יעשה אדם וינצל מלה"ר יעסוק בתורה שנאמר עץ חיים מרפא לשון כי אלו שנים שקולים הם

ואלו דברים שאוכל פירותיהם בעוה"ז וכו' ולכאורה יש לפרש דה"ק הדברים אלו אע"פ שלא היתה התורה מצוה בהם האדם היה עושה אותם מדעתו כי כיבוד אב ואם האדם עושה בדרך אנושית וכן ג"ח כי התי יתן אל לבו שגם הוא אפשר שיבא למדה זו וכן הכנסת אורחים והבאת שלום וכו' ואע"פ שדרך טבע האדם עושה אותם מ"מ היה שכרו אתו מצות ה' שיאכל פירותיהן בעוה"ז והקרן קיימת לעוה"ב. אמנם עם תירוץ רבי אידי דהאסברא דמתניתין איירי בדברים שהם טוב לשמים וטוב לבריות שהבריות נהנים ממנו וזה שאמר אדם עושה אותם לבריות נהנין ממנו בני האדם שכמותו אבל שילוח הקן שאין נהנים ממנו בני אדם לא כל אדם עושה אותם ולהכי לא נקיט לה מתניתין בכלל אותם דברים דלאו כי הדדי נינהו ומ"מ העושה רצון בוראו אוכל פירות בעוה"ז וטעם לחילוק זה אסברא רבי אידי מדכתיב אמרו צדיק כי טוב שהוא הצדיק שהוא טוב לבריות ג"כ פרי מעלליהם יאכלו דרש לישנא דקרא דלא קאמר פרי מעלליו יאכל אלא יאכלו לומר כיון שבמעשה כיבוד אב ואם שהאדם עושה ישמחו ויגילו כל בני אדם מעלה הקב"ה על כל בני אדם השמחים בזה ונהנים כאילו הם עשו אותה מצוה ומתוך כך יאכלו כל בני אדם אע"פ שלא עשו שום דבר כיון שנהנו ממנו שאפי' מחשבה טובה הקב"ה מצרפה למעשה וכ"ש שהם נהנים הימנו בעשיית מצוה שהם טוב לבריות ומה שכתוב בשילוח הקן ייטב לך והארכת ימים הוא לו לבדו כי שאר בני אדם לא יאכלו מאותה מצוה כיון שאינם נהנים ממנו שהרי אין בזה טוב לבריות כי אם טוב לשמים והשתא ניחא דלעולם אמרינן תנא ושייר הא דשילוח הקן שאוכל בעוה"ז והקרן קיים ומ"מ תנא אלו דברים לפי דבהנהו אוכלים גם שאר בני אדם

הרי"ף

וכי יש צדיק טוב ויש צדיק שאינו טוב אלא טוב לשמים וכו'. ופי' רש"י רבי אידי אסברא לי אינו דומה לאלו וכו' וק' דלפי תירוץ רבי אידי אינו אוכל פירות על שלוח הקן והמקרא אמר למען ייטב לך והארכת ימים וע"ק דא"כ לא שייך לומר אסברא לי כיון שחוזר בו מן התירוץ הראשון דתנא ושייר שסובר שאוכל פירות גם על שילוח הקן והשתא הדר בו הילכ"ל אלא אמר רבי אידי דדוקא טוב לשמים ולבריות אוכל פירות אבל בשלוח הקן ליכא טוב לבריות אינו אוכל ומדקאמר אסברא לי משמע דנסברתו הוא עומד דגם בשילוח הקן אוכל פירות וכולה כיילים למתניתא דהנהו דאוכל פירותיהן דהנהו טוב לשמים ולבריות ושילוח הקן והכתי קשה כיון דאלו ואלו אוכל פירותיהן היכי קאמר קרא דצדיק טוב שהוא טוב לבריות פרי מעלליהם יאכלו והרי גם צדיק שאינו טוב אוכל פירות בעוה"ז והקרן קיימת לו לעוה"ב כדכתיב למען ייטב לך והארכת ימים. ונלע"ד בדקדוק לשון המשנה שאמרה אלו דברים שאדם עושה אותם אוכל פירותיהם מאי שהאדם עושה אותם דקאמר ומספיק לומר

ענף יוסף

כו עבירה יש לה קרן ואין לה פירות. פרש"י אין לה פירות אין נפרעין ממנו יותר מכדי רשעו ע"כ. ואין להקשות למה לא פירש אין לה פירות שאין נפרעין ממנו בעוה"ז. משום דאי הוי אמר הכי הוה אמינא דכל הזכיות יש להם פירות בעוה"ז. ואינו דדוקא טוב לשמים ולבריות יש להם פירות בעוה"ז כמ"ש לעיל. מש"ה פי' שאין נפרעין יותר מרשעו. ומינה דבכל זכות יש יתרון יותר מזכותו. אבל קשה מאמר דתיבות דכי פרי וגו' דטוב לשמים ולבריות כתיב דהיינו צדיק כי טוב דדרשינן דטוב לשמים ולבריות מגלן דכל זכות יש פירות דהיינו יתרון. אימא דוקא דטוב לשמים ולבריות יש יתרון ולא בשאר זכיות וצ"ע (שבות יעקב):

עץ יוסף

כו מחשבה טובה הקב"ה מצרפה למעשה. בוודאי אין כוונתם ז"ל על רעיון הלב שעבר עליו לעשות איזה מצוה. שיהיה נחשב כאלו עשאה. כי העברת הרעיונים מאפס ותוהו נחשבו ואינם פועלים מאומה. וכמלילת הנביא ע"ה (יחזקאל כ) העולה על רוחכם היו לא תהיה. אבל רצונם ז"ל על המחשבה והסכמה

המתורגמן. א) האט מיר ערקלערט.

רש"י

ואחרים למדין הימנו לעשות כן: מחשבה שעושה פירות. שקיים מחשבתו ועשה: מצרפה למעשה. ונפרעין ממנו אף על המחשבה: עולא אמר. הא דכתיב פרי מחשבותם בעובר ושונה כתיב כי הדר מהרהר לעשות מצטרפת למעשה ואפילו לא עביד לה אין חזרתו לשם שמים אלא שלא הוצרך לה כדרב הונא דאמר נעשית לו כהיתר: [ואת שם קדשי לא תחללו. היינו פרהסיא שהרואה מזלזל בכבוד המקום: ילבש שחורים. שלא יראה עצמו בכבודו אולי ירך לבו בכך וגם אם יחטא אין אדם נותן לב לפי שאינו חשוב בעיניהם

תוספות

[ויעשה מה שלבו חפץ. פי' ר"ח ח"ו שהותר לו לעבור עבירה אלא כך א"ר אלעאי יגיעת דרכים והאכסנאות ולבישת שחורים משברים יצר הרע

לפניו ליראי ה' ולחושבי שמו. [א]מאי ולחושבי שמו א"ר אסי אפילו חשב אדם לעשות מצוה ונאנס ולא עשאה מעלה עליו הכתוב כאילו עשאה. [ב]מחשבה רעה אין הקב"ה מצרפה למעשה שנאמר (תהלים סו) און אם ראיתי בלבי לא ישמע ה' ואלא מה אני מקיים (ירמיה ו) [ג]הנני מביא רעה אל העם הזה פרי מחשבותם מחשבה שעושה פירי הקב"ה מצרפה למעשה מחשבה שאין בה (מעשה) [פרי] אין הקב"ה מצרפה למעשה ואלא הא דכתיב (יחזקאל יד) למען תפוש את [בית] ישראל בלבם אמר רב אחא בר יעקב ההוא בעכו"ז הוא דכתיב דאמר מר [ד]חמורה עכו"ז שכל הכופר בה כמודה בכל התורה כולה עולא אמר כדרב הונא דא"ר הונא [ה]כיון שעבר אדם עבירה ושנה בה הותרה לו ס"ד אלא נעשית לו כהיתר. א"ר אבהו משום ר' חנינא נוח לו לאדם שיעבור עבירה בסתר ואל יתחלל שם שמים [בפרהסיא שנאמר (שם כ) ואתם בית ישראל כה אמר ה' איש גלוליו לכו עבדו [ואחר] אם אינכם שומעים אלי ואת שם קדשי לא תחללו [ו]אמר רבי אלעאי הזקן אם רואה אדם שיצרו מתגבר עליו ילך למקום שאין מכירין אותו וילבש שחורים ויתכסה שחורים ויעשה כמו שלבו חפץ ואל יחלל שם שמים בפרהסיא איני והתניא [ז]כל שלא חס על כבוד קונו ראוי לו שלא בא לעולם [ח]מה היא רבה אומר זה המסתכל בקשת רב יוסף אומר זה העובר עבירה בסתר לא קשיא הא דמצי כייף ליצריה[א] והא דלא מצי כייף ליצריה]:

מהרש"א

נמי בסמוך לענין צירוף מחשבה וק"ל: אפילו חשב לעשות מצוה ונאנס כו'. קאמר אפילו לגבי לא עשאה אבל נאנס דוקא נקט דאם לא עשאה בלא אונס הרי עבר אמצות עשה ואין להקשות דא"כ מאי מייתי במחשבה רעה דומיא דהכי דאין הקב"ה מצרפה למעשה ואימא דההוא קרא לא איירי אלא שלא עשאה העבירה בלא נאנס אבל אם לא עשאה ע"י אונס ואם לא נאנס היה עשאה הקב"ה מצרפה נמי למעשה כמו במחשבה טובה וי"ל ע"פ מ"ש בפרק גט פשוט מג' דברים אין אדם ניצול בכל יום מהרהור עבירה ועיון תפלה ואבק לשון הרע והשתא האי קרא און אם ראיתי בלבי גו' לא איצטריך לאשמועינן בשלא עשאה בלא נאנס דהא מלתא דפשיטא היא כיון דא"א בלא הרהור ולא איצטריך לאשמועינן אלא בשלא עשאה ע"י אונס ואם לא נאנס היה עשאה ואפ"ה אשמעינן דאין הקב"ה מצרפה למעשה וע"פ דרכינו נתכוון בקרא דבתר הכי אכן שמע אלהים הקשיב בקול תפלתי ר"ל ולא עוד גם תפלתי הקשיב אע"פ שאין אדם ניצול מהרהור עבירה בתפלה כמ"ש התוס' שם עיון תפלה היינו הרהור רע בתפלה וסיים ברוך ה' אשר לא הסיר תפלתי בשביל הרהור עבירה וזה ודאי חסדו ששומע תפלתי בכה"ג וק"ל: מחשבה שעושה מעשה כו'. מפרש"י נראה דגרסינן מחשבה שעושה פירות כו' ושאין עושה פירות כו' והענין אחד דהמעשה ודאי הוא פרי המחשבה והלב ודפריך מתפוש ישראל בלבם משמע ליה מחשבת הלב לחוד בלא המעשה דלא הוזכר שם פרי הלב והמחשבה ועד"ז יש לפרש קרא שלום יהיה לי כי בשרירות לבי אלך וגו' גם שכמה עונשים אמורים בעובד עכו"ז יתברך זה בלבבו כשיחשוב מחשבת עכו"ז שלום יהיה מעונשים האמורים כי בשרירות לבי אלך ואיני נענש על המחשבה וע"ז אמר שאינו כן דודאי נענש הוא למען ספות הרוה את הצמאה שהקב"ה מוסיף ומצרף עונש הרוה שהוא המחשבה לחוד כאילו היה רוה כיון שלא בא לידי מעשה את הצמאה דהיינו לעובד עכו"ז שהיה צמא ומתאוה לכך וק"ל: כיון שעבר אדם עבירה ושנה בה כו'. בפ' י"ה מסמיך ליה אקרא ככלב שב על קיאו כסיל שונה באולתו ע"ש: ויעשה כמו שלבו חפץ. בתוס' פר"ח ח"ו שהותר לו לעבור כו' יגיעת דרכים והאכסנאות ולבישת שחורים כו' עכ"ל ובתוס' פרק אין דורשין דחו פירושו דלא משמע כן ממשמעתין שם ובמ"ק אלא לגמרי משמע דמוטב לו לאדם שיעשה חפצו בסתר כו' עכ"ל ונראה לקיים פירושו דודאי לפירושו נמי קאמר דאם לא מצי כייף ליצריה דמוטב לו לאדם שיעשה בסתר אבל הא דלבישת שחורים ויכסה שחורים ע"כ אינו אלא משום דלסוף יצרו בדבר המשברו ולא יחטא כלל וכן נראה מפרש"י מיהו מה שפי' דיגיעת דרכים והאכסנאות משברים יצה"ר לא איצטרך לפרש דיעשה משום שבירת רוח אלא דאם לא מצי משברו בלבישת וכיסוי שחורים צריך לילך למקום שאין מכירין אותו כדי שיעבור בסתר ולא בפרהסיא ודו"ק: והתנן כל שלא חס על כבוד קונו ראוי לו שלא בא לעולם. כמ"ש כל מה שברא הקב"ה לכבודו בראו שנאמר כו' נמצא כל שלא חס על כבוד הבורא לחנם הוא נברא ללא תכלית ודו"ק: [זה המסתכל

הרי"ף

מסברייתא והכא הוא בלבד: מאי ולחושבי שמו אפילו חשב וכו'. וצריך ליישב מנ"ל בהאי קרא דחשב ונאנס והא לא קאמר אלא ולחושבי שמו דילמא דחשב ועשה ליתן לו שכר על המעשה ועל המחשבה ונראה דדייק מ"ש נדברו יראי ה' מאי נדברו דלא כתיב דברו איש אל רעהו ועוד דפתח ביראי ה' וסיים ביראי ה' וחושבי שמו ולמה לא כתב נמי אז נדברו יראי ה' וחושבי לזה דרש נדברו מלשון הכנעה כמו ידבר עמים תחתינו וה"ק כשיראי ה' רוצים לעשות מצוה ונדברו ונכנעו מפני האונס ולא עשו המצוה ויקשב ה' וישמע ויכתב בספר זכרון ליראי ה' שהם בכלל יראי ה' אע"פ שלא עשו המצוה שכיון שהיו חושבי שמו ומפני האונס שנכנעו נמנעו מעשיית המצוה מעלה עליהם הש"י כאילו עשאום והיינו דסמיך ליה והיו לי אמר ה' צבאות ליום אשר אני עושה סגולה וחמלתי עליהם כאשר יחמול איש על בנו העובד אותו דהיינו מעלה עליו כאילו עשאה: גרסינן בגמרא איני והתניא כל מי שלא חס על כבוד קונו מאי היא זה העובר עבירה בסתר. וקשה לפר"ת דאמר ח"ו שהותר לו לעבור

עיון יעקב

שם שהם כנגד כולם: מאי ולחושבי שמו אמר רב אסי אפי' וכו'. נראה דקושיא היא למה כתיב מתחלה ליראי ה' דהיינו עושה מצוה בפועל ואח"כ ולחושבי שמו הוא המחשבה הלא המחשבה תחלה למעשה קודם העשייה חושב לעשות כך וכך וסוף המעשה תחלת המחשבה ה"ל לכתוב ולחושבי שמו מקודם להראות שמצרפין מחשבה למעשה שיש לו שכר על המחשבה ועל המעשה שעושה לבסוף אלא ודאי להראות דתרתי מילי נינהו ואפילו נאנס לבסוף ולא עשאה יש לו שכר כאילו עשאה ונוטל שכר המחשבה והמעשה והוא ק"ו ממדת פורענות שהרי מדה טובה מרובה אפ"ה אם עשה עבירה באונס אינו נענש כי אונס רחמנא פטריה כדכתיב ולנערה לא תעשה דבר אף שעשתה עבירה בפועל וכ"ש זה שלא עשה המצוה מכח אונס שיש לו שכר כאילו עשה בפועל ועי' בחדושינו פ"ק דברכות דף ו': מחשבה רעה אין הקב"ה מצרפה למעשה. ואפשר דזה כוונת הפסוק רבות מחשבות בלב איש ועצת ה' היא תקום כלומר הרהור עבירה שאין אדם ניצול בכל יום זה רבות מחשבות בלב איש לא תקום אינו נענש עליו כי אינו מצרף למעשה אם לא עצת ה' היא מחשבה טובה מצרף למעשה היא תקום: מחשבה כעושה פירות הקב"ה מצרפה למעשה. משמע דבע"ז אפילו קודם שעשאה הקב"ה מעניש עליה וכן מבואר לעיל בהאי מעשה דר' יעקב שמקשה ודלמא מהרהר בע"ז הוי מכל מקום אינו מעניש עליו במדת הדין רק במדת הרחמים עד אחר שעובדה בפועל וכן מבואר בלשון הרא"ש פ"ק דר"ה גבי אני ה' קודם שיחטא ע"ש: האי בע"ז הוא דכתיב וכו'. דהוי ככופר בכל התורה ודינו כעכו"ם שהקב"ה מצרף למעשה וכמ"ש תוס': כיון שעבר אדם עבירה ושנה בה וכו' נעשה לו כהיתר. עי' פירוש רש"י ועוד יש לומר דזה הוי ככופר בכל התורה כיון שנעשה לו כהיתר מה שבתורה אסרו לו:

עץ יוסף

והסכמה ההחלטיית שנגמר בדעתו לעשות המצוה. וכבר הסיב אחריה. ועל אופני קיומה. אך ע"י איזה מקרה נאנס ולא הספיק לעשותה. אז מעלה עליו יתברך כאילו עשאה כי מחשבה מעולה ברצון השלם והשתדלות כזו. שקולה אצלו יתברך כמעשה (אהל יעקב פ' וירא):

לעולם

יד יוסף

א ברכות ו ע"א שבת סג ע"א: ב תוספ' פאה פ"א תד"א פ"ט: חולין קמב ע"א: ג צ"ל הנה אנכי מביא כו': ד נדרים כה ע"א שבועות כט ע"א חולין ה ע"א: ה יומא פ"ו ע"ב פו ע"א מו"ק כז ע"א סוטה כב ע"א לעיל כ ע"א: ו ערכין ל ע"ב מו"ק יז ע"א חגיגה טז ע"א: ז חגיגה יא ע"ב: ח חגיגה טז ע"א:

חדושי גאונים

התורה שנאמר וירק את חניכיו ילידי ביתו שמונה עשר ושלש מאות. ותמצא מבואר בחיבור זה בדרשות בר מצוה במאמר ת"כ. שבפסוק זה מדבר במלחמת האדם עם יצרו. והורה שעיקר הזמן שצריך האדם לזרז את חניכיו ילידי הבית האנושי בשנת שמונה עשר הוא דוקא ואז יתחזק לצאת כנגד יצרו ביום הלחמו ביום קרב זה כשיהא אשה בשנת י"ח ואז יזכה מגד האשה לג' עמודים אשר העולם עומד עליהם והם תורה עבודה וגמילות חסדים כדרך שיתבאר במאמר ש"ל ושלשתן כלולים במספר מאה התורה כלולה במספר מאה. כי כולה כוללת נ' שערי בינה. ל"ב נתיבות חכמה. ה' חומשי תורה. ו' סדרי משנה. ז' חכמות הרי מאה. והתפלה עבודת הלב מאה ברכות בכל יום. והג"ח הוא שישים כפו פתוחה לעני כף גימטריא מאה וזהו סוד אומרו שלש מאות ושמונה עשר וזהו שפרש"י שלא היה שם כי אם אליעזר

גאון יעקב

יתירה במניעתם כשבאו לידו. והוא מונע מהם. הוא הדבר בר צדוק כי תבעתי' היא מטרוניתא בדבר ערוה. אשר נפשו של אדם מתאוה לזה ותם ר' צדוק פן ואולי לא יהיה התגברות בנפשם. למשול על כח התאוה ציוה בתישומהר להביא לו תיכף ומיד דבר טמא אשר מטבע

המתורגמן. א) ער קאנן בייגען זיין הערץ.

כז שם תנן התם [א]אין מקיפין בחלול השם אחד שוגג ואחד מזיד . מאי אין מקיפין אמר מר זוטרא שאין עושין כחנוני (המקיף) . אמר מר בריה דרבינא לומר שאם היתה שקולה מכרעת :

כח ת"ר [ב]לעולם[דף מ ע"ב]יראה אדם עצמו כאילו חציו חייב וחציו זכאי עשה מצוה אחת אשריו שהכריע עצמו לכף זכות . עבר עבירה אחת אוי לו שהכריע את עצמו לכף חובה שנאמר (קהלת ט) [ג]וחוטא אחד יאבד טובה הרבה בשביל חטא יחידי שחטא אבד ממנו טובות הרבה . ר' אלעזר בר' שמעון אומר לפי שהעולם נידון אחר רובו והיחיד נידון אחר רובו עשה מצוה אחת אשריו שהכריע את עצמו ואת כל העולם כולו לכף זכות עבר עבירה אחת אוי לו שהכריע את עצמו ואת כל העולם כולו לכף חובה שנא' וחוטא אחד יאבד טובה הרבה בשביל חטא יחידי שחטא זה אבד ממנו ומכל העולם טובה הרבה . ר"ש בן יוחאי אומר אפילו צדיק גמור כל ימיו ומרד באחרונה איבד את הראשונות שנאמר (יחזקאל לג) צדקת הצדיק לא תצילנו ביום פשעו ואפילו רשע גמור כל ימיו ועשה תשובה באחרונה

רש"י

לכן ילבש שחורים]: אין עושין לו כחנוני המקיף לאדם . פעמים רבות וגובה כל הקפותיו ביחד אין עושין כך מלמעלה למחללי השם אלא נפרעין מיד : שאם היתה . כף המאזנים שקולה ויש באחד העונות חלול השם מכריע את הכף לחובה והאי מקיפין לשון עיוני כמו אין מקיפין בבועי[חולין מו:] אקפינהו ואידמו[שם כ:] שמקרב זאת אצל זאת ומעיין אם דומות : לפי שהעולם נידון אחר רובו וכו' . יראה אדם עצמו כאילו שקול . כל העולם שקול מחצה צדיקים וחסידים ומחצה רשעים וכאילו מעשיו שקולים במחצה על מחצה עשה מצוה אחת נמצאו זכיותיו מכריעין ונמצא צדיק ועל ידו כל העולם הוכרע להיות

תוספות

ומונעים אדם מן העבירה : אין מקיפין בחילול השם . פר"ח משנה במס' אבות ושמא היינו הא דתנן (פ"ד מ"ד) כל המחלל שם שמים בסתר נפרעין ממנו בגלוי אבל לשון מקיפין קשה ושמא ברייתא היא אף על גב דאמר תנן] :

מהרש"א

בקשת כו'. מפורש פ' אין דורשין ע"ש]: אין מקיפין כו'. פרש"י המקיף לאדם עכ"ל וקשה לפירושו דטבא ליה עבדי מחלל השם כדאמרינן פ"ק דע"ז[א] אפסוק רק אתכם ידעתי וגו' על כן אפקוד עליכם עונותיכם משל מאוהבו נפרע ממנו מעט מעט ומשונאו נפרע ממנו בבת א' ובערוך[ג] פי' בע"א אין ממתין לו עד שיעשה זכות כנגד אותה העבירה כדי לדחותה כמו הנוטל מן החנוני היום ומחר פורע עכ"ל ותו לק"מ : ודע שמ"ש הכא אחד שוגג ואחד מזיד בחילול השם חלילה לומר בדרכי ה' שיהיה שוה עונש שוגג כמזיד אלא דהשוגג ודאי קלת חוטא הוא וצריך כפרה ועונש אבל אין לו עונש גדול כמזיד ולא קאמר אחד שוגג ואחד מזיד כו' אלא דבחלול השם אין מקיפין עונשו של שוגג כמו שאין מקיפין עונשו של מזיד וכך הם דברי הרמב"ם בפ"ד דאבות לענין דנפרעין ממנו בגלוי: ובתוס' ד"ה אין מקיפין כו'. פירוש ר' חננאל משנה כו' אבל לשון מקיפין קשה כו' עכ"ל ונראה ליישב דבגלוי ממש ודאי דלא קאמר אלא דר"ל שהוא גלוי לכל שעונש שיבא על אותו מחלל השם הוא בשביל עון זה והיינו כי נפרעין ממנו מיד אחר שחלל השם יתלו העונש בו אבל אם יקיפו לו גם אם יבא לו עונש לאחר זמן לא יתלו אותו בעונש חלול השם וטעם הענין כי היא מדה כנגד מדה כי הוא חלל ש"ש בפרהסיא יבא לו העונש נמי בגלוי ובפרהסיא ועוד נראה בזה דלמ"ד כמי שאם היתה שקולה מכרעת הוא דוחק לפרש לשון מקיפין מלשון עיוני כו' כפרש"י אלא דפירושו נמי מלשון הקפה והמתנה אלא דמר זוטרא קאמר אין מקיפין כחנוני שיעשה זכות כנגד אותה העבירה כו' כפי' הערוך שכתבנו לעיל ומר בריה דרבינא קאמר דלענין זה קאמר דאין מקיפין שאם היתה שקולה מכרעת ואין מקיפין וממתינין לו עד שיעשה עוד עבירה להכריע לחובה דבשקולה נמי בחלול השם הוי כאילו יש הכרע לחובה כאילו הוי רוב עונות ונפרעין ממנו מיד ודו"ק : כאילו חציו כו' עשה מצוה אחת אשריו כו' . בחציו חייב וחציו זכאי נמי אמרינן[ג] ורב חסד מטה כלפי חסד היינו דהוה בינוני אבל צדיק גמור לא הוי עד שיהיו רוב זכיות כמ"ש התוס' לעיל וכן לכף חובה שיהיה רשע (גמור) לא הוי עד שיהיו רוב עונות ודו"ק : ראב"ש אומר לפי שהעולם נידון אחר רובו כו' . משום דלת"ק דאיירי ביחיד דריש ליה חוטא אחד מלשון חטא אחד וקאמר ראב"ש דחוטא ממש קאמר יחיד שחטא דברבים איירי וחוטא אחד מכריע אותן לחובה דהעולם נידון אחר רובו ודקאמר נמי והיחיד נידון אחר רובו לזכות משום דאילו היה לאותו יחיד עצמו רוב עונות גם אם היה העולם מחצה על מחצה לא היה יכול הוא להכריע במצוה אחת שעשה את כל העולם לזכות כיון דהוא גופיה יש לו רוב עונות והוא אינו זוכה במצוה זו איך יזכו הרבים על ידו וע"ד קשוט עצמך ואח"כ קשוט אחרים ודו"ק : אפילו צדיק גמור כל ימיו ומרד כו' . אפילו למאי דס"ד השתא דלא מיירי,

עיון יעקב

אין מקיפין בחלול השם . כתבו תוספות בשם ר"ח משנה היא במס' אבות וכו' אבל לשון מקיפין קשה עי' במהרש"א ועוד י"ל דס"ק שאין עושין כחנוני שמקיף את נרו שלא יהא מבחוץ וכדאמרינן בב"ק אם הניח חנוני נרו מבחוץ חנוני חייב והחוטא בחלול השם נפרעין ממנו בגלוי שיהא נראה לכל אחד שוגג ואחד מזיד נמצא דהוא ממש כהאי מתני' דאבות : באילו חציו חייב וחציו זכאי . ואע"ג דבחציו זכאי נמי אמרינן ורב חסד מטה כלפי חסד היינו דהוי בינוני אבל צדיק גמור לא הוי עד שיהא רוב זכיות כמ"ש התוספות לעיל דף לט עכ"ל מהרש"א ולפי תירוצי שכתבתי לעיל דדוקא בגמילות חסדים אמרינן הכי גם כן לק"מ ועוד י"ל דמאי דקאמר חציו זכאי ג"כ ע"י שמטה כלפי חסד ואפ"ה היא שקולה לפיכך צריך לעשות עוד הכרע ועפ"ז מתורץ דלא תקשה הא בנדה דף ל' אמרינן דמשביעין אותו אפילו כל עולם כולו אומרים לו צדיק אתה היה בעיניך כרשע ואיך קאמר דיהא בעיניו כאילו חציו זכאי דהוא בינוני אלא ודאי דלאו דוקא קאמר וכמ"ש וא"כ מתורץ בזה ג"כ קושית התוספות : ר"א ברבי שמעון אומר . נראה דר"א פליג את"ק דאפי' אם יראה אדם את עצמו צדיק גמור או רשע גמור אפ"ה יכול להכריע את עצמו במצוה אחת או בעבירה אחת ואת כל העולם ור"פ הרמב"ם בפ"ג מהלכות תשובה כר"א ומתורץ בזה קושיות מהר"י מטראני בחדושיו כאן מה שהניח בצ"ע על הרמב"ם : וניכוי

הרי"ף

לעבור עבירה אלא ה"ק יגיעת דרכים ולבישת שחורים משברים יצר הרע ומונעים האדם מהעבירה ולפי זה מה שהקשה מדתנן ראוי לו שלא בא לעולם מי שעובר עבירה בסתר דהא מי שעבר עבירה אפילו בסתר ראוי לו שלא בא לעולם ומאי דה"ר אלעאי הוא להכניע יצר הרע שלא יעשה העבירה ולפרש"י ניחא . ושמא גם לפר"ח אמר שיעשה תיקון זה כי בזה יכנע לבבו הערל ולא יחטא ואם עד אלה לא ישוב ויכשילנו יצרו יהיה לפחות בסתר ולא בגלוי א"כ דלפי' ר"ח מה שהקשה התלמוד ואמר איני אינו לדברי ר' אלעאי אלא קאי לדברי ר' אבהו שאמר נוח לו לאדם שיעבור עבירה בסתר אמר איני והתנן כל שלא חס על כבוד קונו דהיינו עובר עבירה בסתר :

אין מקיפין בחלול השם . כתב התוס' פר"ח משנה במס' אבות ושמא היינו הא דתנן כל המחלל שם שמים בסתר נפרעין ממנו בגלוי אבל לשון מקיפין קשה וכו' . ויש לדקדק לפירושו דלמה דפירש אין עושין כחנוני המקיף ופרש"י ז"ל שנפרעין מיד והא בהאי מתניתין לא אמר אם נפרעין מיד או לאחר זמן אלא נפרעין בגלוי . ולמר בריה דרבינא דאמר אם היתה שקולה מכרעת לא איירי האי מתני' בהכי ולא שייכי כלל . ואת"ל דר"ח לא סבר כפרש"י דאין מקיפין הכוונה שנפרעין מיד אלא שנפרעין בבת אחת ולא מעט מעט כחנוני המקיף תינח למר זוטרא אבל למר בריה דרבינא לא שייכא כלל . ואפשר דר"ח מפרש דהא דתנן הכא אחד שוגג ואחד מזיד הוא מה ששנינו במשנה המחלל שם שמים בסתר נפרעין ממנו בגלוי אחד שוגג ואחד מזיד בחילול השם ועל זה אמר ר"ח היינו הא דתנן במס' אבות ולא אמר על רישא דמילתא דתנא אין מקיפין בחילול השם . ומה שאפשר לומר הוא שמדבר במחלל ש"ש בסתר שנפרעים ממנו בעוה"ז ולא במחלל בפרהסיא שלא יכופר העון עד ימותון אבל המחלל בסתר יש לו כפרה ביסורין בעוה"ז ואין מקיפין ליפרע ממנו מעט מעט אלא הכל בבת אחת והיינו דתנן במס' אבות המחלל ש"ש בסתר יש לו כפרה בעוה"ז שנפרעין ממנו בגלוי ואין צריך להמתין עד שעת מיתה אלא נפרעין ממנו מיד בעוה"ז :

עשה מצוה אחת אשריו שהכריע כו' . וק' כיון שחוטא אחד יאבד טובה הרבה והכריע כל העולם לכף חובה א"כ היאך יפה כחו של העושה מצוה שהכריע עצמו לכף זכות ושמא שאע"פ שהחוטא הכריע העולם לכף חובה הוא על כללות העולם אבל זה האדם שזכה בדבר מצוה הוא ינצל בצדקתו ורש"י פירש יראה אדם עצמו וכו' כלומר שאין הכונה אלא

עץ יוסף

כח לעולם יראה אדם עצמו כו' . הכוונה שלא יחזיק עצמו לטוב וישר וע"י זה לא יקפיד אם יעבור ח"ו על אחת ממצות ה' . כי יראה את עצמו כאלו הוא מחצה על מחצה ואם יעבור ח"ו על אחת ממצות ה' יכריעו לחובה וכן לא יחזיק עצמו לרשע ויאמר אף אם עשה מצוה אחת מה יועיל לי אלא יחזיק עצמו לבינוני ויהיה חביב בעיניו מצוה אחת שיכריענו לכף זכות : ביום פשעו . ביום

מהרש"א

[א] מהרש"א ד"ה אין מקיפין פ"ק דע"ז (ד ע"א) : [ב] שם בא"ד ובערוך (ערך קף) : [ג] שם ד"ה כאילו נמי אמרינן (ר"ה יז ע"א) :

יד יוסף

א תוספתא דמכלתין פ"א כה"ע : ב קה"ר פ"י ס"א: ג כתב השל"ה והוטא א' יאבד טובה הרבה. ר"ת יטה כי ע"י הטא אחד יטה וישליט את כל העולם לכף חוב:

חדושי גאונים

בגימטריא ש"ת כי באמת במלחמה זו עיקר העזר מאלהי אביו ע"ד שארז"ל אלמלא הקב"ה עוזרו אינו יכול לו כו' זה"ש אליעזר ע"ד כי אלהי אבי בעזרי וכן האשה שנקראת עזר אם זכה הוא מאת ה' ע"ד עזרי מעם ה' וכתיב ומה' אשה משכלת והמשכיל יבין . אך אמנם אם כבר עבר גם זמן זה אזי לכל הפחות לא

אהבת איתן

רש"א אפי' צדיק גמור כל ימיו ומרד באחרונה . וכס' מצודת דוד הקשה מיומא דאם עברו רוב שנותיו ולא חטא שוב לא יחטא . מיהו לפמ"ש בתי' לשבת דבמזיד אפשר שיחטא א"ש אך ז"א רק לרבא בברכות (דף כט) אך לאביי קשיא וי"ל דלא איירי אביי רק במי שעברו רוב שנותיו ומוקי הא דר"ש הכא בשלא עברו רובן . ובהכי א"ש גבי יעקב שירא שמא יחטא :

גאון יעקב

האדם למאוס בו . ואחר שהביאו לו הדבר טמא לאכול . והוא מנע ממנו בעבור ציווי השם תיכף ומיד נתחזק הנשמה בקרבו וקנה קדושה יתירה . עד כי היה לו כח לגבור על כל כח התאוה בדבר הערוה . והנו גבורי כח עושי דברו מתחילה . כדי שיהיה לו כח לשמוע בקול דברו להפרושי מאסורא אף בדבר שנפשו חומדתו . (הגאון ר' רפאל מהאמבורג בהוספות המאסף) :

באחרונה אין מזכירין לו (שום רשע) [שוב רשעו] שנא׳ (יחזקאל לג) **ורשעת הרשע לא יכשל בה ביום שובו מרשעו וניהוי כמחצה עונות ומחצה זכיות אמר ריש לקיש** א**בתוהא על הראשונות: כמ** שם **משנה כל שישנו במקרא ובמשנה ובדרך ארץ לא במהרה הוא חוטא שנאמר** (קהלת ד) **והחוט המשולש לא במהרה ינתק. וכל שאינו לא במקרא ולא במשנה ולא בדרך ארץ אינו מן הישוב**[א]**:**

ל שם **גמ׳ א"ר אלעזר בר׳ צדוק** ב**למה צדיקים נמשלים בעוה"ז לאילן שכולו עומד במקום טהרה ונופו נוטה למקום טומאה נקצץ נופו (נמצא) כולו עומד במקום טהרה. כך הקב"ה מביא יסורים על צדיקים בעוה"ז כדי שירשו העוה"ב שנאמר** (איוב ח) **והיה ראשיתך מצער ואחריתך ישגה מאד ולמה רשעים דומים בעוה"ז לאילן שכולו עומד במקום טומאה ונופו נוטה למקום טהרה נקצץ נופו כולו עומד במקום טומאה כך הקב"ה משפיע להם טובה [לרשעים] בעוה"ז כדי לטורדן (ולהורידן) [ולהורישן] למדרגה התחתונה (של גיהנם) שנאמר** (משלי יד) **יש דרך ישר לפני איש ואחריתה דרכי מות:**

לא שם **וכבר** ג**היה רבי טרפון וזקנים מסובין בעליית בית נתזה בלוד נשאלה שאלה**

רש"י

רובן לדיקים: וניהוי. לדיק שמרד כמחלה עונות וכמחלה זכיות ולמה איבד את הראשונות: בתוהא. מתחרט על כל הטובות שעשה: למה לדיקים דומים בעוה"ז. ביסורין הבאים עליהם: ונופו. כלומר מעט ממנו: נקצץ. ממנו נופו: כך. נפרעים מן הלדיקים מיעוט עונות שבידם וכמלאו כולם נקיים: ולמה רשעים דומים בעוה"ז. בטובה שמשפיעים להם: נופו. מעט ממנו ואף אלו יש בידם מיעוט טובות וזכיות: נקצץ נופו. קבול שכרם הוא קלילת נופם: למדרגה. אפילו"ה כדרך שעושין מדרגות לחרלין שסביבות המגדלים כשמגביהין קרקעותם: יש דרך ישר לפני איש. כשרואין הרשעים שלווהן נראית דרכן בעיניהם ישרה ואחרית של אותה שלוה הזמנת דרכי מות היתה: בית נתזה

מהרש"א

בתוהא על הראשונות מ"מ כיון שמרד באחרונות כדכתיב לדקת הלדיק לא תלילנו ביום פשעו דהיינו מרד כדאמרינן פ"ב דיומא [א] פשעים אלו המרדים מש"ה לא תלילנו לדקתו של כל ימיו ופריך מ"מ אמאי (נימא) מרד אחד שבאחרונות יאבד לו כל לדקתו שכבר עשה ולא יהא אלא כמחלה על מחלה והוי כבינוני ולמה איבד כל לדקתו בשביל מרד אחד ומשני דמסתמא כיון דמרד באחרונה ויודע את רבונו הרי הוא תוהא על הראשונות ואיבד כל לדקתו של כל ימיו ומפירש"י נראה דלא מקשה ומשני ליה אלא בלדיק שמרד פ"א באחרונה למה יאבד לדקתו של כל ימיו אבל מן הרשע לק"מ שאמר בו לא יכשל ביום שובו מרשעו דמפירש ביה בהדיא דאיירי ששב מרשעו של כל ימיו ונכפר לו כבר ולכך אין מזכירין לו רשעו וק"ל: כל שישנו במקרא ובמשנה ובדרך ארץ כו׳. פי׳ הרמב"ם דרך ארץ שמשאו ומתנו בנחת עם הבריות עכ"ל וה"ה בשאר מדות טובות אלא דנקט הך מדמייתי עליה דמתניתין הך דדרש בר קפרא רגזן לא כו׳ ולאדם טוב כו׳ כדלקמן ומיהו לא סגי ליה בדרך ארץ לחוד בלא מקרא ומשנה כדאמרינן ולא ע"ה חסיד וק"ל: למה לדיקים נמשלים בעוה"ז כו׳. עיין פירש"י ומתוך הענין דכל זה המשל לא שייך אהך מתניתין דהכא אלא אסוגיא דמתני׳ לעיל דמחלק בין רוב זכיות ובין רוב עונות ומדמה את האדם לאילן כמ"ש כי האדם עץ השדה הוא דכמו שהאילן עושה פירות בענפיו כן האדם עושה פירות ומעשים באבריו ודימה את הלדיק ברוב זכיות שלו ומיעוט עונות לאילן שכולו כו׳ דהיינו שכל ענפיו שעושין פירות עומדים במקום טהרה ונופו אחד שעושה פירות נוטה למקום טומאה שמאהיל על הטומאה נקצץ אותו נוף אחד הרי כולו במקום טהרה כן הוא בלדיק שרובו זכיות מקום טהרה ונופו אחד שנוטה למקום טומאה דהיינו עון יחידי שבו נקצץ אותו נוף ועון בעוה"ז ע"י יסורין הרי כולו טהרה בעוה"ב וכן כל הדברים בהיפך לגבי הרשעים מסיים בהו כדי לטורדן למדרגה כו׳ משום דיש רשעים דנידונין בגיהנם ואח"כ מלפלפין ועולין כדאמרינן פ"ק דר"ה [ג] קאמר הכא שאלו רשעים שכבר קבלו שכרן משלם על מיעוט זכיות שלהן בעוה"ז אין עולין בעוה"ב מן הגיהנם ויורדים למדרגה כו׳ ומייתי קרא בלדיק ראשיתך מלער וגו׳ ר"ל בעוה"ז תקבל עונשך על המלער ימיעוט עון ואחריתך תקבל שכר על שגי ורוב זכיות שלך או שיהיה מלער מלשון לער ויסורין לפי הדרש וברשע קאמר יש דרך ישר וגו׳ דהיינו דרך יחידי ומעשה ישר שהיה בו יקבל שכרו בעוה"ז אבל באחרית יקבל עונשו על דרכי מות לשון רבים דהיינו על רוב עונות שבו ודו"ק: וכבר היה ר׳ טרפון. מהאי לישנא וכבר כו׳ משמע דקאי אדלעיל מיניה ולא ידענא מה שייך הך מילתא אסוגיא דלעיל ולפי מה שכתבנו דהך סוגיא דלעיל לא שייכא אהך מתני׳ דהכא אלא אסוגיא דמתניתין דלעיל ניחא דהאי דאמר וכבר קאי אמתניתין דהכא דבעינו בה כל שישנו במקרא ובמשנה דהיינו שני חלקי למודה של תורה ובדרך ארץ הוא מעשה המדות הטובות בקיום שלשתן לא במהרה ינתק ולא ידענא איזה מהן עיקר כדמשמע בקרא דמייתי דאחד מהן עיקר וגדול ביניהם מדלא כתיב וחוטין שלשה לא במהרה ינתקו אלא וחוט אחד שהוא משולש ע"י שנים שעמו

הכותב

כל **שישנו במקרא ובמשנה ובד"א כו׳. כתב הרמב"ם ז"ל דרך ארץ הוא חבורת בני האדם חבורה טובה בנחת ובמוסר וענין אין זה מן הישוב שאין תועלת בו בישוב העולם אבל להוציאו מן המקום תועלת למדינה ואמרו באדם שאלו מעשיו מושבו מושב לצים ופסול לעדות:**

הרי"ף

שיראה כל אדם עלמו כאילו העולם שקול ויכריע הוא בלדקתו לכל העולם וכל האדם ידון בעלמו כך ומתוך כך יהיה העולם נידון אחר הרוב שהם לדיקים: **וניהוי** כמחלה עונות. פירש"י וניהוי לדיק שמרד כמחלה עונות כוונת רש"י היא דלא אקשי על רשע כל ימיו ועשה תשובה דניהוי כמחלה עונות דמדה טובה מרובה כיון שעושה תשובה באחרונה אבל אקשי על הלדיק שמרד נחשב כמחלה עונות:

עיון יעקב

וניהוי כמחלה עונות. אע"ג דמשמעות המקרא שלא עשה רק רשעה אחת מ"מ יש עון שהוא כנגד כמה זכיות כמ"ש הרמב"ם שם וזה והוטא אחד יאבד טובה הרבה להכי אוקמיה קרא בתוהא ומתורץ בזה מה שגמגם גם בזה מהרי"ט שם בתדושיו על הרמב"ם בזה ע"ש ועי"ל דודאי זה שעשה רשעה לבסוף ימיו ובעלמא אמרינן גמירי דטבא לא הוי בישא אם לא כרשע מעיקרא לכן מלרף הרשעות יחד והוי כמע"מ: **בתוהא** על הראשונות. אע"ג דמחשבה רעה אינו מלרף למעשה מ"מ זה שעשה רשעה היום הוי כמחשבה שעושה פירות

תלמוד

דאמרינן לעיל דמלרף למעשה: **לא** במהרה הוא חוטא. משא"כ מי שאין בו שלשה דברים הללו הזקתו שעובר על רוב העבירות לכך הוא פסול לעדות כדאמר ר׳ יוחנן וכ"כ הרמב"ם בפי"א מהלכות עדות והטח"מ סי׳ לד: **אינו** מן הישוב. כי עיקר ישוב העולם מתנהג ע"פ דרך ארץ והא דקאמר שאינו במקרא ולא במשנה היינו ע"ד דאיתא ריש מסכת כלה כל מי שאין התורה עובר על פיו אין בו דרך ארץ ואין לריך לזה לימוד גמרא רק מקרא ומשנה דהא אמרינן בפסחים דף קיג טרחי בך במעתתא ולא אסתייע מילתא תא אגמרך מילי דעלמא ע"ש: **למה** לדיקים דומין בעוה"ז לאילן שכולו עומד במקום טהרה. כדכתיב והיה כעץ שתול על פלגי מים אשר פריו יתן בעתו דהיינו עיקר שכרו מוכ ן

עץ יוסף

ביום מרדו כדאמרינן פ"ב דיומא פשעים אלו המרדים: ונהוי כמחלה כו׳. אמאי מרד אחד יאבד לו כל לדקתו אשר עשה. ולא יהא אלא כמחלה על מחלה והוי בינוני ולמה אבד כל לדקתו (אבל מן הרשע לא קשיא מידי שאמר בו לא יכשל ביום שובו מרשעו דמפורש ביה בהדיא דאיירי ששב מרשעו של כל ימיו ויכפר לו כבר. לכן אין מזכירין לו רשעו) ומשני בתוהא על הראשונות שמתחרט על כל הזכיות שעשה:

ל נוטה למקום טומאה. כן יכונה תכונת התאוות המתעוררת בהכרח מלרכי הגוף ומחסוריה. אך עיקרה טוב. היא הנפש המשכלת החפילה רק בטוב. ורק ענפיה המסתעפות ממנה ינטלו בהכרח לרע. ויסורי הגוף המזככים מקללים הטופות הרעים המושחתים: והיה ראשיתך מלער. ע"י הראשית שהוא מלער. על כן אחריתו הגלחי ישגה ויתגדל. כי בהבטל התאוות העוכרות תתרומם הנפש: לאילן שכולו עומד במקום טומאה. כי הרשעים אשר הורגלו ברע

המתורגמן. א) דער טויגט ניכט פיר דיא וועלט.

מהרש"א (הגהות)

[א] מהרש"א ד"ה אפי׳. כדאמרי׳ פ"ב דיומא (לו ע"ב): [ג] שם ד"ה למה. פ"ק דר"ה (יז ע"א):

יד יוסף

א תוספתא דקדושין פ"א: ב אדר"נ פל"ט: ג ספרי פ׳ עקב שה"ר פ"ב סי׳ לא:

חדושי גאונים

ימתין יותר מכ׳ שנה
כי הוא הזמן היותר
מסוכן לפי שבזמן
שאין האדם נענש
בו עונשין בב"ד של
מעלה אזי אין יצרו
של אדם תקפו כ"כ
ולפיכך קודם היותו
בן כ׳ אין יצרו מסיתו
כ"כ אחר שאינו נענש
עליהם. ובדבר שהוא
נענש בב"ד של מטה
בודאי אין יצרו
מסיתו כלל לפי שזה
דומה כאילו הסיתו
להפיל עצמו לנהר או
מן הגג בודאי לא
יחפוץ האיש ולא
יאבה שמוע לו מי
פתי יסור הנה אך
בדברים שאינו נענש
כ"א בב"ד של מעלה
יצרו תוקפו לאמר לא
יראה יש כי הכל
במקרה לית דין ולית
דיין ודוקא אחר כ׳
כאמור לפיכך ראוי
שלא יעבור זמן זה
מלישא אשה כי או
מן השמים ירדפוהו
כמ"ש בן עשרים
לרדוף ראוי לו לחוש
לעצמו שלא יפול ביד
יצרו כאמור. וזה"ש
רז"ל כיון שהגיע כ׳
שנה ולא נשא אשה
אמר הקדוש ברוך הוא
תפח עצמותיו כו׳
רמז שהוא נענש
בב"ד של מעלה והוא
ארור מפי הקב"ה
אשר אמר לקרב עלם
לעצמיו לפיכך תפח
עצמותיו. או הזכיר
עצמותיו ע"ד שנאמר
אשת חיל עטרת
בעלה וכרקב בעצמותיו
מבישה וזה לפי
שהתורה הוא מרפא
לאות העלם שנאמר
רפאות תהי לשרך
ושקוי לעצמותיך.
והשרוי בלא אשה
שרוי בלא תורה כו׳
לפיכך תפח עצמותיו
וכן במי שיש לו
אשה רעה שלא די
שאינה סיבה לו
לתלמוד תורה אלא
שהיא סיבה לביטול
תורה לפיכך נמשלה
כרקב בעצמותיו. אבל
הטובה היא עטרת

ברע

שאלה זו בפניהם תלמוד גדול או מעשה גדול . נענה רבי טרפון ואמר מעשה גדול נענה רבי עקיבא ואמר תלמוד גדול . נענו כולם ואמרו [א]תלמוד גדול שהתלמוד מביא לידי מעשה. תניא ר' יוסי אומר גדול תלמוד שקדם לחלה ארבעים שנה . לתרומות ולמעשרות נ"ד . לשמיטים ס"א. ליובלות ק"ג . מאה ושלש מאה וארבע הויין קסבר יובל [ב]מתחלתו הוא משמט . וכשם שתלמוד קודם למעשה כך דינו קודם למעשה כדרב המנונא דאמר רב המנונא [ג]אין תחילת דינו של אדם אלא על דברי תורה שנאמר (משלי יז) פוטר מים ראשית מדון וכשם שדינו קודם למעשה כך שכרו קודם למעשה שנאמר (תהלים קה) ויתן להם ארצות גוים ועמל לאומים יירשו בעבור ישמרו חקיו ותורותיו ינצורו :

רש"י

נתזה. שם האיש : שהתלמוד מביא לידי מעשה. נמלאו שניהם בידו : גדול ת"ת שקדם לחלה ארבעים שנה. כשילאו ממצרים נתנה להם תורה בחדש השלישי ובחלה לא נתחייבו עד שנכנסו לארץ דכתיב בבואכם ואמר מר משונה ביאה זו מכל ביאות שבתורה דכתיב בהו כי תבואו וכאן נאמר בבואכם משנכנסו לה ובתרומות ומעשרות לאחר כיבוש וחילוק דכתיב תבואת זרעך שיהא כל אחד מכיר חלקו והן י"ד שנה הרי נ"ד ומשם התחילו למנות שמיטין כדאמרינן בערכין ועשו שמיטה לסוף שבעה הרי ס"א שנה ולסוף נ' עשו יובל הרי ק"ג : מתחלתו משמט . מתחלת השנה מיום הכפורים עבדים נפטרים ושדות חוזרות ועדיין לא עברו אלא מ"ט אבל שביעית אינה משמטת אלא בסופה דכתיב מקץ שבע שנים תעשה שמטה לסוף שבע שנים (לפיכך) כל שנה שביעית במנין ס"א : תחלת דינו. ליום הדין תחלת תביעות שעליו מפני מה לא עסקת בתורה : פוטר מים. הפורק עול תורה : ראשית מדון. הוא תחלת דינו ואין מים אלא תורה דכתיב הוי כל למא לכו למים : וכשם שדין. פורענות תורה קודם לדין פורענות מעשה : כך שכרו. אם עסק בתורה קודם לשכר מעשה : בעבור ישמרו חקיו. ואמר מר לעיל השמרון זה משנה : ינצורו. יקיימו : ופסול

תוספות

תלמוד גדול וכו'. תימה דאמרינן בסוף פ"ק דב"ק (דף יז.) ר' יוחנן משי ידיה ומנח תפילין והדר אמר לן קייס אמרינן לימד לא אמרי' ופריך והאמר מר גדול ת"ת שהתלמוד מביא לידי מעשה ופי' בקונטרס מי נתלה במי קטן נתלה בגדול וא"כ כיון דאמר קייס כ"ש לימד שאינו חשוב כל כך אלמא מוכח התם מהכא דמעשה גדול ויש לומר דהתם ה"פ והדר אמר לן קייס אמרינן למד לא אמרינן ופריך התם והאמר מר גדול תלמוד שמביא לידי מעשה אם כן היאך קייס אם לא למד וכיון שאנו אומרים לו קייס הרי אנו אומרים לו למד ואת אמרת קייס אמרינן לימד לא אמרינן ומשני הא למגמר הא לאגמורי כלומר למיגמר לדידיה ודאי מעשה עדיף אבל לאגמורי אחרינא ודאי עדיף טפי ממעשה והלכך לימד אחרינא לא אמרינן. וי"מ דאדם שלא למד עדיין ובא לימלך אם ילמוד תחלה או יעסוק במעשה אומרים לו למוד תחלה לפי שאין ע"ה חסיד אבל אדם שלמד כבר המעשה טוב יותר מתלמוד : אין תחילת דינו של אדם

מהרש"א

לא במהרה ינתק החוט העיקר מהם וע"ז אמר כי כבר נסתפקו בזה רבי טרפון והזקנים איזה מהן עיקר והגדול ביניהם ומה שיש לדקדק עוד בזה עי' בחדושי הלכות הכא ובסוף פ"ק דב"ק וק"ל : גדול תלמוד שקדם לחלה ארבעים כו'. וה"ה דהיה מצי למימר שקדם לשלשה מצות שנצטוו בכניסתן לארץ להעמיד להם מלך ולהכרית זרעו של עמלק ולבנות בית הבחירה כדאמרינן בפ' כהן גדול [א] אלא דלא חשיב הכא אלא מצות התלויות בארץ ולא נקט ערלה וכלאים אע"פ שהם תלוים בארץ נוהגין גם בחו"ל כדתנן בפ"ק ועי"ל דלא חשיב הכא אלא הנהו ודאי שנתקיימו בזמנו דקאמר בכ"א משא"כ הנהו ג' שלא נתקיימו בכניסתן לארץ כמצותן וק"ל : [אין תחילת דינו כו'. מבואר בחידושינו פ"ק דסנהדרין ע"ש] : כך שכרו קודם למעשה שנאמר ויתן להם ארצות גוים וגו' בעבור ישמרו חקיו וגו'. בפרש"י לעיל מפורש חקיו כמי הוא מדרש חכמים שאינו מפורש ולקמן פ' האיש מקדש [ב] אמרינן משנה זו מדרש ולכאורה יש

עיון יעקב

לעוה"ב שהוא עתו לא כן הרשעים אם כמוץ אשר תדפנו הרוח רוח עברה בו ואיננו כאילן סרק שאין עושה פירות לעולם הבא : נענו כולם ואמרו תלמוד גדול שהתלמוד מביא לידי מעשה. עי' בתוספות כאן וסוף פ"ק דב"ק מקשים על פירש"י שפירש על והאמר מר גדול תלמוד תורה שמביא לידי מעשה אלמא מעשה עדיף שהוא סותר לסוגיא דש"ס כאן וכדי שלא להשוות ה"ו רש"י לטועה בדבר משנה נ"ל דרש"י סובר דעיקר שאלה כאן היה אי תלמוד גדול או מעשה גדול היינו איזה מהן קודם כגוונא דאמרינן כל העוסק בתורת עולה כאילו הקריב עולה וכו' להכי שואל אם יש בידו לקיים איזה מצוה או ללמוד דינו והלכותיו איזה מהן קודם להכי קאמר תלמוד גדול שמביאו לידי מעשה לעשות הכל כדינו וכהלכותיו וזה שמביא ראיה שתלמוד גדול שהרי קדים לחלה ואינך מצות הרי שלימוד קדים ולהכי קאמר כשם שהתלמוד קודם למעשה אבל מ"מ ודאי מעשה עדיף באמת לענין שכרו כיון שהוא תכלית הלימוד ומתרץ הא לאגמורי ולהכי לימד לא אמרינן דמשמע לימוד לאחרים אבל קייס אמרינן ומדקייס בודאי למד בפני עצמו כי אין עם הארץ חסיד ולפי פירש"י מתורץ איך תלה וכבר נשאל שאלה זו בסוגיא הקודמת ועי' במהרש"א ולדעת רש"י לק"מ כמו דאמרינן לעיל שעיקר שכר הוא האחרית של אדם הן לצדיקים והן ברשעים כן ג"כ מסיק בשאלה זו שעיקר התכלית הוא המעשה שהוא באחרית כי התלמוד קדים : אין תחלת דינו של אדם אלא על דברי תורה. והא דאמרינן בפרק במה מדליקין כשמכניסין אדם לדין אומרין לו נשאת ונתת באמונה תירצו התוספות היינו דוקא לענין

הרי"ף

תלמוד גדול שהתלמוד מביא לידי מעשה. ותימה כיון שמביא לידי מעשה משמע שהמעשה גדול מהתלמוד שמהדבר הקטן הוא נמשך לבא לדבר גדול ורש"י פי' שהתלמוד מביא לידי מעשה ונמצאו שניהם בידו ר"ל שבמעשה אין בידו תלמוד ובתלמוד הוא בא לידי מעשה ונמצאו שניהם בידו הרי שהתלמוד גדול כי טובים השנים מן האחד. ומ"מ עדיין אינו מתיישב כיון שהתלמוד עולה למעשה א"כ בהעריך כל אחד לבדו נמצא המעשה גדול מהתלמוד. ואפשר ליישב שמדבר במי שהוא לומד ונזדמנה לו מעשה של מצוה אחת אם יבטל מתלמודו אם לאו. וע"ז נענו כולם ואמרו תלמוד גדול ולא יתבטל מתלמודו כי כל חפצים של מצות לא ישוו בה לפי שמתוך התלמוד יודע מעלת המצות ויבא לידי מעשה בזמן שאינו עוסק בתורה ואינו מתבטל מתלמודו אבל אם יתבטל מתלמודו לעשות אותה הוא מתבטל מת"ת ולא כל שעה זוכה כל אדם ללמוד תורה ועי' בפ"ק דב"ק בתוס' : אין תחלת דינו של אדם אלא על ד"ת. כתבו התוס' והא דאמרינן כשמכניסין אדם לדין אומרין לו נשאת ונתת באמונה היינו דוקא לענין שאלה וכו' אבל מ"מ נפרעין ממנו תחלה על

ענף יוסף

לא נענה רבי טרפון ואמר מעשה גדול. נענה רבי עקיבא ואמר למוד גדול. נענו כלם ואמרו למוד גדול שהלמוד מביא לידי מעשה. וכבר נודע הספק הזה כיון שהלמוד מביא לידי מעשה נמצא המעשה במדרגת התכלית אבל הלמוד שהיא האמצעי להביא אליו. ואיך יהיה האמצעי מעולה וגדול מן התכלית. ועוד שרבי טרפון אמר מעיקרא שהמעשה גדול ורבי עקיבא כשאמר שהלמוד גדול היה מאמר סתמי. ולא נתן בזה שום טעם והכרח. ואיך ולמה חזר בו רבי טרפון מסברתו. והסכים מיד עם רבי עקיבא תלמיד חבר שלו. ואפשר לומר כי מתחלה נחלקו איזהו מביניהם כי על זה היתה השאלה. וכאמרם נענו כולם ואמרו למוד גדול. היינו ששניהם אמרו טעם זה לקיים כל אחד סברתו. וזה כי שניהם נענו והסכימו יחד שלמוד גדול

עץ יוסף

ברע עד שנפשם נשחתה בקרבם. ורק שנמצא בם איזה תכונות טובות הנפשיות בטבע. שהמה כסעיפים מעצם הנפשי. גם המה יושחתו על ידי רוב תענוגיהם בעולם שמשפיעים להם. והם קלילת נופם. שאין להם בעוה"ב שקבלו שכרם בעוה"ז ברוב תענוגיהם שהשפיעו להם :

לא נענה רבי טרפון ואמר מעשה גדול. פי' כי סבר רבי טרפון מעשה גדול בשביל שהמעשה היא השלמת האדם שיושלם האדם בעצמו ע"י המעשה. שהרמ"ח מצות עשה כנגד רמ"ח אברים. ושס"ה לא תעשה כנגד שס"ה גידין. ואף כי התורה בודאי יש לה מעלה עליונה מצד שהתורה היא שכלית. ובודאי מעלת השכל היא יותר אפילו מן המצות. דסוף סוף הם מעשים שהאדם עושה בגופו הגשמי אף כי לא ידע טעם המצוה. מ"מ לענין זה שהמצוה משלמת האדם. שהאדם שלם. וזה יותר גדול. למשל כי אף שהיין יותר נחשב מן הלחם כי היין משמח אלהים ואנשים. מ"מ הלחם מפרנס ומשלים את האדם. ולפיכך מעלת הלחם שבו יושלם האדם. יותר עליון מן היין שהוא תוספת המדרגה ולא יושלם האדם על ידו. וכך שמעשה שהוא השלמת האדם. הוא יותר מן התורה שאינה השלמת האדם. ולפיכך סבר גדול המעשה (נתיבות עולם נתיב התורה) : כך דינו קודם למעשה. פי' זה כי החוטא בדבר שהוא יותר קרוב אל השי"ת אין ספק שקודם דבר זה לדין. כי הדין הוא מן השי"ת. ואשר הוא קרוב אל השי"ת קודם להיות הדין עליו. ואין הפירוש שהדין על התורה הוא יותר גדול מן הדין על המצות. שזה אינו רק כי קרוב יותר שבא הדין על האדם בשביל התורה מן הדין על המצוה. וכן השכר הוא יותר קודם ויותר תחלה. וזה ג"כ כי השכר הוא מן השי"ת כמו שהוא הדין. ודבר אשר הוא קרוב אל השי"ת כמו התורה שכרו קודם. (נתיבות עולם נתיב התורה) : כך דינו קודם למעשה. ולכאורה מאי נפקא מינה אם הוא תחילת דינו או סוף דינו כיון שאין הקב"ה מוותר. ואפשר כי

עי"ז

מהרש"א

[א] ד"ה גדול. בפ' כהן גדול (סנהדרין כ ע"ב) : [ב] שם ד"ה כך. פרק האיש מקדש (מט ע"א) :

יד יוסף

א ב"ק יז ע"א מגילה כז ע"א : ב ר"ה ח ע"א ערכין כח ע"ב : ג שבת לא ע"א סנהדרין ז ע"א :

חדושי גאונים

בעלה שעל ידה יזכה לכתר תורה כאמור. זה"ש עיר פרוצה אין חומה איש אשר אין מעצור לרוחו. ר"ל מי הוא זה ואיזהו שנמשל כעיר פרוצה שהאויב הפנימי יכול לו זהו מי שאין מעצור לרוחו להרהורי עבירה שבו כמ"ש רב הונא מי שלא נשא עד כ' שנה כל ימיו בהרהורי עבירה שכיון שלא בנש שוב לא יבנה וישאר מסורס מכל לד עד כי גבר אויב הפנימי וימשל בעיר קטנה ויקף חומה זו הוא משל נפלא לשלא יכול לו האויב הפנימי והמים החוריים להם חומה מימינם ומשמאלם גם זאת האשה הנלבת עמו היא לו למחסה ומסתור מהרהורים רעים כמו שיתבאר בסמוך בדרך ארוכה

אהבת איתן

אין תחלת דינו של אדם אלא על ד"ת. כתבו התוס' והא דאמר בפ' ב"מ כשמכניסין אדם לדין אומרים לו נשאת ונתת באמונה היינו דוקא לענין שאלה שואלין אותו על משא ומתן תחלה אבל מ"מ נפרעין ממנו תחילה על בטול תורה. וי"ל ע"פ הא דאיתא זרנה קהלת שאה מלאה עונות מי מקטרג בראש כלם הוא גזל שנא' ובלעם בראש ומש"ה שואלים בתחילה על מו"מ כיון שעליו מקטרגים תחילה ומ"מ בשעת פרעון עונשים אד"ת תחילה כיון שהוא חמור ואי היה עוסק בתורה תמיד משתמא לא היה בא לידי עון גזל ג"כ שהרי נכסיו מצליחין :

אלא על ד"ת. והא דאמרינן בפרק ב"מ (שבת לא.) כשמכניסים אדם לדין אומרים לו נשאת ונתת באמונה היינו דוקא לענין שאלה ששואלין לו על משא ומתן אבל מ"מ נפרעין ממנו תחלה על שלא קבע עתים לתורה: פסול לעדות. פי' בקונטרס הואיל ואינו מקפיד על עצמו וכו' וקשה ואמאי פסול לעדות דאמרינן בירושלמי ר"ש ברבי הוה אכיל בשוקא חזייה ר' מאיר אמר ליה אין שבח לתלמיד לאכול בשוק משמע דלאחר אין קפידא ופי' רבינו חננאל דהכא איירי שחוטף ואוכל וא"ת אם כן פשיטא דפסול דגזלן הוא וי"ל שחוטף פחות משוה פרוטה א"נ שגזל דבר שאינו מקפיד עליו וה"ר אליהו מפרש כגון שהלך אצל המוכרים וטועם משל כולם מעט מעט כאילו רוצה לקנות מהם ויצא השתא שקראו כלב שדומה לכלב האוכל כאן מעט וכאן מעט ור"ת פירש דאוכל בשוק היינו שאוכל סעודה דפת דגנאי יותר:

ופסול לעדות. דכיון שאינו מן הישוב אין מקפיד על (עדות שקר) [עצמו] ואין לו בושת הפנים וכן האוכל בשוק הואיל ואין מקפיד על כבודו אינו בוש לזלזל כבודו ולפסול: לא עלה בידו. בשכרו אלא כחש בשרו ברגזנותו ולא נשתכר כלום: דור. נדור: שנאמר ובמושב לצים לא ישב. וזה שאינו באחד מאלו במה יתעסק אם לא

פיסקא כל שאינו לא במקרא ולא במשנה אינו מן הישוב. א"ר יוחנן ופסול לעדות. ת"ר °האוכל בשוק הרי זה דומה לכלב וי"א פסול לעדות. אמר רב אידי בר אבין הלכה כי"א. דרש בר קפרא רגזן [דף מא ע"א] לא עלתה בידו אלא רגזנותו ולאדם טוב מטעימים אותו מפרי מעשיו (בעוה"ז). וכל שאינו לא במקרא ולא במשנה ולא בדרך ארץ דור הנאה ממנו שנאמר (תהלים א) ובמושב לצים לא ישב מושבו מושב לצים:

מהרש"א

לדקדק דבההוא קרא כמי החוקים והמשפטי' אשר תשמרון לעשות נמי מפורש הלמוד קודם לעשייתם כדאמרינן לעיל דכה"ג איכא כמה קראי דכתיב בהו הלמוד ואח"כ העשיה ושכרן לגבייהו ויש לומר דודאי הא דקאמר שכרו של תלמוד

קודם למעשה ע"כ דיש בלמוד שכר ובמעשה יש שכר אחר וזה אינו מפורש בתורה רק בהאי קרא שהזכיר ויתן להם ארצות גוים הוא גוף הקרקע של ארץ כנען נתן להם במתנה כמ"ש הוא ברכה ונתנה למי שרוצה ואמר ועמל לאומים יירשו דהיינו מה שהאומות הוסיפו על הקרקע כמו שנאמר ובתים וגו' ובורות וגו' לא חצבת כרמים וזיתים אשר לא נטעת וגו' והוא שכר שני וע"כ נאמר בלשון ירושה שהאומות תקנו אותן ואמר על שכר הראשון נתינת א"י הוא היה בעבור ישמרו חקיו שהוא המשנה ושכר השני שעשו האומות היה בעבור שתורותיו שהם המצות ינצרו ויקיימו אותן הרי שכר המשנה שהוא גוף א"י קודם לשכר המעשה שהוא מה שעשו בו האומות ודו"ק: האוכל בשוק ה"ז דומה לכלב כו'. שדומה לכלב שאין מאנו מלוי בבית ואוכל גם בשוק אם נמצא לו שם וק"ל: רגזן לא עלתה בידו אלא רגזנותו כו'. מסיים הפרק בדרש דבר קפרא שהוא מעין המתני' דאיירי בחוט המשולש דרך ארץ דהיינו בעיקר המדות שיהא אדם נוח לבריות כפי' הרמב"ם וזה הרגזן הוא היפך מזה מדה הפחותה שהפליגו בה בפ' ד' נדרים [א] כל הכועס כל מיני גיהנם שולטין בו ותחתוניות שולטות בו כו' והוא בידוע שעונותיו מרובין מזכיותיו שנאמר ובעל חמה רב פשע וז"ש כאן גם שלא עלתה בידו לרבות עונות מזכיות מתוך רגזנותו מ"מ ידוע שהוא כבר רוב עונות אלא שעלה בידו רגזנותו שמביא לו חולי התחתוניות ומיני גיהנם ואמר אבל לאדם טוב דהיינו שיש בו מדה זו שהוא נוח לבריות וה"ז במדה זו ג"ח ומביא שלום לבריות וע"כ מטעימים לו בעוה"ז מפרי מעשיו הטובים אלו והקרן קיימת לעוה"ב כדתנן במתניתין דפאה דמייתי לעיל: וכל שאינו במקרא וכו' ולא בדרך ארץ דור הנאה הימנו כו'. איך שיהיה נדור שלא תהנה אתה ממנו ושלא יהיה הוא נהנה ממך כדי שלא תהא אתה מצוי עמו בישיבת לצים שנאמר ובמושב לצים וגו' עיין פרש"י ונראה ע"פ הגמרא דפ' אע"פ [ב] דיושב ובטל בעי שחוק וליצנות כדי שלא יבא לידי שעמום דאמרינן שם א"ב דמטללתא בגורייתא קטנייתא ונרדשור וע"ש פי' רש"י והם מושב לצים כעניים דאמרינן פ"ק דע"ז

הרי"ף

על שלא קבע עתים לתורה. ולע"ד יש לתרץ קושיית התוס' עם מה שנאמר סמוך לזה וכשם שהלימוד קודם למעשה כך דינו של אדם קודם על המעשה כדרב הונא דאמר אין תחלת דינו של אדם על המעשה אלא על ד"ת אבל שאלה נשאת ונתת באמונה אינו מענין דין בטול המצות של לא תעשה או בטול עשה דדינו של תלמוד קודם. ובתירוץ התוס' תמיה לי לאו כשהלה שואלים תחלה במשא ובמתן ובפרעון נפרעין על בטול תורה ודרך דרש שמעתי כשאת ונתת באמונה שהיה שאלת עסק התורה אם הוא באמונה לשמה ולא להתייהר גם לא כדי להתעשר שאין זה נקרא משא ומתן התורה באמונה אלא בשביל פנייה. ואפשר לייסד דנקט סדרו של עולם שהאדם לומד תורה בקטנותו קודם שיצא לעסוק בסחורה וע"ז שואלים אם בזמן שעסק בסחורה אם נשא ונתן באמונה וגם לא נתבטל מלימוד התורה וקבע לתורה עתים ללמוד בהם וכשנפרעין ממנו הוא תחלה על ד"ת שאילו למד בתורה התורה שיהא מחזירתו למוטב והיה נושא ונותן באמונה. ועי"ל באם שאלוהו תחלה קבעת עתים לתורה אם היה מסיב לאו אין לשואלו נשאת ונתת באמונה דקים ליה בדרבה מיניה שבטול ת"ת שהיה קיומו של אדם אלא כששואלים ממנו נשאת ונתת באמונה אע"פ שלא נשא ונתן בהמונה עדיין יש מקום לשאול לו קבעת עתים לתורה כי מתוך התורה מה שלא נשאת ונתת באמונה ולענין הפרעון נפרעים תחלה כי אילו למד לא חטא גם במשא ומתן באמונה:
מאי

עיון יעקב

השאלה אבל מ"מ נפרעין ממנו על ד"ת תחלה וצ"ל באמת מ"ט נשתנה דינו מהשאלה וליכא למימר כמה דסיים פתח דא"כ ה"ל ג"כ להיות תחלת דינו על עסקת כפ"ו ואינך דקחשיב התם לבסוף וכ"ל דבאמת תחלת דינו על ד"ת אך שיש לו תירוץ לומר שקשים מזונותיו של אדם כקריעת ים סוף והיה מוכרח לטרוח במשא ומתן וכל זה התי' מספיק אם עסק כמ"מ בהמונה ואינו פושט ידו בגזל משא"כ אם גזל ולא עסק שם בהמונה אין לו תירוץ זה לפי שאינם קשים לו מזונותיו ועי' בחדושינו בחגיגה דף יד ע"א. ואפשר לומר ע"ד דאיתא בילקוט סוף פ' נצבים בשם תנא דבי אליהו וז"ל פעם אחת הייתי מהלך ומצאני אדם אחד היה מתלונן מלעיג בדברי אמרתי לו מה תשיב ליוצרך ליום הדין אמר לי בינה ודעת לא נתן לי שאקרא ואשנה אמרתי לו בני מה מלאכתך אמר לי צייד אני וכו' אמרתי לו מי שנתן לך בינה לדבר זה נתן לך גם לדברי תורה דכתיב כי קרוב אליך הדבר בפיך ובלבבך לעשותו וכו' ע"ש. לכך אף דתחלת דינו על דברי תורה מ"מ שואלין תחלה על משא ומתן כדי שלא יוכל להשיב שלא ניתן לו בינה ודעה מן השמים לדברי תורה שוב שמעתי שכוונתי בזה לדברי מו"ח זקני הגאון המפורסם מו"ה שמעון ספירא זצ"ל ועי' במהרש"א בסנהדרין דף ז לפי מה שפירש"י שם דקאי אלעתיד לבא מעיקרא לא קשה מידי עי' ריש מס' ע"ז: **אמר** ר"י ופסול לעדות. הטעם כיון שהוא חשוד על רוב עבירות כמ"ש לעיל בשם הרמב"ם ועי"ל כיון שהוא ע"ה כזה שאין בו תורה וד"א בכלל שוטים יחשב: **האוכל** בשוק

סרי זה דומה לכלב. עי' פרש"י ומהרש"א ועי"ל ע"ד דאיתא בשבת דף קנה אמר רב פפא לית דעני מכלבא ואיתא בפרק כל הבשר דף קה האי דכנשי גשורא משום דקשי לעניותא ואה"כ האוכל בשוק שאין יכול ליזהר בגשורא נעשה עני ודומה לכלב: **רגזן** לא עלתה בידו אלא רגזנותו. עי' פרש"י ועי"ל דה"ק לפי כשם שהוא מתרגז נגד חבירו גם חבירו מתרגז נגדו גם הקב"ה נפרעו ממנו מדה כנגד מדה בכעס אף וחימה ואם הוא אדם טוב ונוח לבריות גם שאר הבריות נוחין הימנו ומטעימין אותו מפרי מעשיו בעוה"ז כדאיתא לעיל אמרו לצדיק כי טוב לשמים ולבריות כי פרי מעלליו יאכלו: **וכל** שאינו לא במקרא ולא במשנה נדור הנאה ממנו. תלוי זה הדרש בענין הקודם לומר דלע"ג דמשבח מקודם מדת טובה ומגנה מדת הרגזנות וענין הנדרים בא ממדת רגזנות כדאיתא בנדרים דף כב ע"ב אלמלא לא מרגזין לי לא הייתי נודר ע"ש אפילו הכי ממי שאינו לא במקרא וכו' מצוה לנדור הנאה ממנו דהוי כנדרי זירוזין שלא יהיה במושב לצים:

עין יוסף

עי"ז יתכן או שיכבד או שיוקל דינו. כי ידוקדק אחרי אופני האיש וטרדותיו ומגיעותיו. אם היה איזה סיבה ומניעה אשר מנעתהו משקוד בראשית ימיו לתלמודו או כי לא היה מי שילמדהו. וא"כ על כל מעשיו האחרונים הנמשכים מסעדך תלמודו יקל עונשו או יכבד. אם מניע מנפשו בעת שהוא יכול לפנות לבו לתלמודו: רגזן. המאמר הזה הוא ענין כולל לכל תהלוכות האדם בעולמו. ובפרט למנהיגי הדור. שהרגזן אינו מועיל לזולתו מאומה. ואין עולה בידו אלא רגזנותו שכל הכועס כל מיני גיהנם שולטין בו ותחתונית שולטת בו כדאיתא בפ"ד דנדרים וברגזנותו כחש בשרו. אבל לאדם טוב דהיינו שהוא נוח לבריות. וכיון שהוא נוח לבריות מסתמא הוא ג"ח ומביא שלום לבריות. על כן מטעימים לו בעוה"ז מפרי מעשיו הטובים אלו. והקרן קיימת לו לעוה"ב כדתנן במתני' דפאה דמייתי לעיל:

ענף יוסף

גדול שהלמוד וכו' יראה שהלמוד מה שהוא גדול ויש לו גדולה הוא להיותו גורם ומביא לידי מעשה. שזולתו אי אפשר לעשות המעשה בשלמות. וכל אחד מהם לוקח טעם זה לזכותו. כי היותו דבר אחד גורם דבר אחר יאמר על שני פנים. האחד בדרך סבה שהיא גורמת מסובבם. כמו האב שהוא סבת בנו ומביאו לעולם מעלת העלת יתברך שמו שהוא סבת כל הנמצאים ובבחינה זאת אין ספק שהסבה והעלה היא גדולה מהמסובב והעלול. ועל כן אמר רבי עקיבא שהלמוד מביא לידי מעשה דהיינו שהוא סבת המעשה ממש והוא נולד ועלול מהלמוד. ולפיכך גזר מעיקרא שהלמוד גדול מן המעשה. והב' בדרך כלי והמצעי. כמו הפטיש והמעצד וכיוצא אשר נאמר כי הם גרמו לטבעת והכסא ושאר כלים שיהיו כלים כי זולתם אי אפשר לעשותם. אבל הוא מבואר שאינם בגדר הסבה העצמית אלא הם אמצעים. והטבעת היא התכלית ומעלת הטבעת גדולת המעלה מאלו הכלים תכלית העלוי. ומצד זה אמר רבי טרפון שהלמוד מביא לידי מעשה דהיינו שהוא גורם לבא אל המעשה כמו כלי ואמצעי לכך. וזו היא הגדולה שבלמוד עצמו כעבד מלך. וא"כ נמצא המעשה היא התכלית וממילא הוא גדול מהלמוד המביאה אליו. (בינה לעתים):

[א] מהרש"א

ד"ה רגזן. בפרק ד' נדרים כב ע"ב): [ב] שם ה וי"ל שאינו. דפ' אע"פ (כתובות ס"א ע"ב):

יד יוסף

א מס' ד"ה פ"י:

חדושי גאונים

וקרה היא למנין. ונמצא שבזיווג זה תלוים כל הנמצאים לכך נאמר אחר כל ששת ימי המעשה וירא אלהים את כל אשר עשה והנה טוב מאד ונאמר לא טוב היותו האדם לבדו שלא היי' עדיין במילואם וטובם אם יהיה האדם לבדו אמנם אעשה לו עזר ועי"י עזר זה יהיו במילואם וטובם כאמו' ובזה נשלם מה שרצינו ליתן טוב טעם ודעת על ד' זמנים אלו וה' יאר עינינו בתורתו אמן.(עוללו' אפרים):
(שייך לסי' כח)
ת"ר לעולם יראה אדם עצמו כאלו חציו חייב וחציו זכאי כו' רשב"י אומר כו' שנאמר לדקת הצדיק לא תצילנו ביום פשעו. ולכאורה יש להקשות דמלשון הגמ' משמע דרבי שמעון בן יוחאי פליג אדלעיל אבל זה אינו דמה ענין זה לדלעיל ונראה לענ"ד שכך פירושו דהתנאים האלו היתה כוונתם להוכיח את האדם שילך בדרך הישר ואיך ומה להתגבר נגד היצר הרע שיהיה נקרא גבור הכובש את יצרו ובאו החכמים בדרך עצה מה שהאדם יחשוב בלבו בהגיע לידו עבירה ח"ו ואמרו החכמים שבעת שיגיע לידו מצוה וירצה להתרשל ח"ו יחשוב בעצמו שהוא חצי חייב וחצי זכאי כנ"ל וא"כ יבער לבו בקרבו בחשבו שיקרא צדיק גמור מכח מצוה אחת ויגבור היצר טוב וכך יחשוב כל ימיו וא"כ יהיה כל ימיו בתשובה ומעשים טובים ובא התנא האלהי רשב"י להכני' מרדות בלבו של עפר ואפר דשמא יחשוב בעצת היצר הרע הדולק בקרבו ישים ארבו ויפתה אותו שעדיין יש לו עת וזמן לחזור בתשובה והוסיף בתוכחה

האיש מקדש פרק שני

דף מט ע"א [תנו רבנן על מנת שאני קריינא[א]) כיון שקרא שלשה פסוקים בבית הכנסת הרי זו מקודשת רבי יהודה אומר עד שיקרא ויתרגם יתרגם מדעתיה[ב]והתניא ר' יהודה אומר המתרגם פסוק כצורתו הרי זה בדאי[ג]) והמוסיף עליו הרי זה מחרף ומגדף אלא מאי תרגום תרגום דידן והני מילי דא"ל קריינא אבל אמר לה קרא אנא עד דקרי אורייתא נביאי וכתובי בדיוקא] על מנת שאני שונה[ג]) חזקיה אמר הלכות ורבי יוחנן אמר תורה מיתיבי איזו היא משנה ר"מ אומר הלכות רבי יהודה אומר מדרש [דף מט ע"ב] מאי תורה מדרש תורה וה"מ דאמר לה תנינא אבל (אם) אמר לה תנא אנא עד דתני הלכתא סיפרא וספרי [ותוספתא]. על מנת שאני תלמיד[ג] אין אומרים כשמעון בן עזאי או כשמעון בן זומא [ג]אלא כל ששואלים אותו בכל מקום דבר אחד בתלמודו ואומרו ואפילו במסכת כלה. על מנת שאני חכם אין אומרים כחכמי יבנה כר"ע וחבריו אלא כל ששואלים אותו דבר חכמה בכל מקום ואומרה. על מנת שאני גבור אין אומרים כאבנר בן נר וכיואב בן צרויה אלא כל שחביריו מתייראין ממנו מפני גבורתו. על מנת שאני עשיר אין אומרים כר' אלעזר בן חרסום וכרבי אלעזר בן עזריה אלא כל שבני עירו מכבדים אותו מפני עושרו. על מנת שאני צדיק אפילו רשע גמור מקודשת שמא הרהר תשובה בדעתו על מנת שאני רשע אפילו צדיק גמור מקודשת שמא הרהר דבר עבודת כוכבים בלבו:

לג שם [ה]עשרה קבין חכמה ירדו לעולם תשעה נטלה א"י ואחד כל העולם כולו. עשרה קבין יופי ירדו לעולם תשעה נטלה ירושלים ואחד כל העולם כולו. עשרה קבין עשירות ירדו לעולם תשעה נטלה רומי ואחד כל העולם כולו. עשרה קבין עניות ירדו לעולם תשעה נטלה בבל ואחד כל העולם כולו. [ה]עשרה קבין גסות הרוח[ד]) ירדו לעולם תשעה נטלה עילם ואחד כל העולם כולו. וגסות לבבל לא נחית והכתיב (זכריה ה) ואשא עיני וארא והנה שתים נשים יוצאות ורוח בכנפיהם ולהנה כנפים ככנפי החסידה ותשאנה את האיפה בין הארץ ובין השמים ואומר אל המלאך הדובר בי אנה המה מוליכות את האיפה ויאמר אלי לבנות לה בית בארץ שנער וא"ר יוחנן זו חנופה וגסות

תוספות

פסוק כצורתו. [פירש כמשמעותו כגון לא תענה וגו' מתרגם לא תסהד על דינא ה"ז בדאי דאדרבה מצוה הוא להוציא הדין לאורה אלא הכי מתרגם לא תתמנע מלאלפא למאן דמתבעי מינך בדינא כו'] ור"ח פי' המתרגם פסוק כצורתו כגון ויראו את אלהי ישראל (שמות כד) דמתרגם וחזו ית אלהא דישראל הרי זה בדאי דשכינה ממש לא ראו דכתיב כי לא יראני האדם וחי (שם לג) והמוסיף עליו דאמר וחזו ית מלאכיא דאלהא דישראל ה"ז מחרף שתולה שבח המקום במלאך אלא הכי מתרגמינן וחזו ית יקרא דאלהא דישראל:

לבנות לה בית. פי' בקונטרס לבנות לה ולא בנו וכמו (מ"א ח) אז יבנה שלמה (בית) [במה] לכמוש ואמרינן (שבת נו.) בקש לבנות ולא בנה ויש מפרשים מדכתיב לה ולא כתיב להן משמע דליכא אלא אחת והיינו חנופה ולא נהירא דהא בכל הפרשה קרא איפה בלשון יחיד ועל זה שייך שפיר לבנות לה ויש מפרשים מדכתב לה בלא מפיק ה"א דכל לה שבמקרא מפיק ה"א בר מג' וזה אחד מהם והוי כמו לא באל"ף ואשמעינן שלא נתקיים לה *)שם זה וכן פרש"י גבי ויקרא לה נבח בשמו (במדבר לב) שהוא רפה לפי שלא נתקיים לה שם זה:

*) מקום זה כצ"ל.

רש"י

בלילות: [יתרגם אפילו מדעתיה. בתמיה שלא כתרגום שלנו]: המתרגם פסוק כצורתו. שבא לחסר תוספת התרגום שלנו לומר לא אתרגם פסוק זה אלא כצורתו כגון לא תענה על ריב (שמות כג) לא תסהיד על דינא הרי זה בדאי: והמוסיף עליו. שבא לומר הואיל וניתן רשות להוסיף אוסיף גם אני בכל מקום שארצה: הרי זה מחרף. מבזה את המקום משנה את דבריו ואונקלוס כשהוסיף לא מדעתו הוסיף שהרי בסיני ניתן אלא שנשתכח וחזר ויסדו כדאמרינן במגילה (דף ג.) ושום שכל זה תרגום:[והני מילי. דסגי בשלשה פסוקים דאמר לה קריינא]: הלכות. הלכה למשה מסיני:תורה.קס"ד תורה שבכתב:מדרש. סיפרא וספרי שהן הלכות של מדרשי (ספר ויקרא)[מקראות]: ה"נ מאי תורה מדרש תורה: בן עזאי ובן זומא. תלמידים היו ובחורים ולא באו לכלל סמיכה ולא היה בימיהם כמותם בתורה כדתנן (סוטה מט.) משמת בן עזאי בטלו השקדנים:בכל מקום.מאחד מן המקומות: ואפי' במסכת כלה. שאין עומק בה ובריית' היא במסכת היא שנויה כלה בלא ברכה אסורה לבעלה כנדה: דבר חכמה. מילתא דתליא בסברא: ר"א בן חרסים. אמרינן במסכת יומא (דף לה:) שהניח לו אביו אלף ספינות ביס וכנגדן אלף עיירות ביבשה: ראב"ע. י"ב אלפים עגלים היה מעשר מעדרו כל שנה (שבת נד:): חכמה. תורה ודרך ארץ: האיפה. לעיל מיניה כתיב זאת הרשעה וישלך אותה אל תוך האיפה ילה"ר שנמסר בידם השליכו בתוכה כדאמרינן בסנהדרין (סד.) שדיוה בדודא דאברא ואלו שתי נשים נשאו ילה"ר של חנופה וגסות הרוח כדכתיב ורוח בכנפיהם היא גסות

מהרש"א

דע"ז [א] ודו"ק: המתרגם פסוק כצורתו. עי' פרש"י והוא דחוק שאינו מענין אחד גם במוסיף מאי מחרף ומגדף איכא ויש לפרש מתרגם פסוק כצורתו היינו ויראו את אלהי ישראל שת"א יקר אלהי ישראל והמתרגם כצורתו ה"ז בדאי שהרי נאמר כי לא יראני האדם וגו' וכן בהיפך וידבר ה' אל משה וגו' המתרגם ומלל יקרא דה' עם משה ה"ז מחרף ומגדף ודו"ק: [כל שסואלין אותו כו'. מבואר במס' שבת]: עשרה קבין חכמה ירדו לעולם כו'. בכל הכי קאמר ירדו ר"ל ירדו מן השמים לפי הגזירה כדאמרינן במסכת נדה בחכם וגבור ועשיר שמלאך הממונה על כך מעמיד הטפה לפני הקב"ה וגוזר זו תהא חכםוזו גבור וזו עשיר מיהו אותה הגזירה מוכנת יותר בארץ הזאת מבאחרת לפי מלאך ומזל אותה מדינה בכל ארץ וארץ כפי הענינים שזכר ומ"ה לא קאמר נמי י' קבין לדקות ירדו לעולם ובהיפך י' קבין רשעות כו' משום דהוה דבר שאינו נגזר מן השמים כדקאמר התם אבל צדיק ורשע לא קאמר דהכל בידי שמים חוץ מיראת שמים וק"ל: [וגסות לבבל נחית

[א] מהרש"א

סד"ה וכל שאינו. פ"ק דע"ז (יח ע"ב):

יד יוסף

א תוספתא מגילה פ"ג: ב תוספתא קדושין פ"ג ושם איתא ת"ח: ג שבת קיא ע"א תענית י ע"ב: ד אסתר רבה פ"א ועי' אדר"נ פכ"א: ה סנהדרין כד ע"א: ו במגילה וכן בנדרים ל"ז ע"ב איתא מפורש זה תרגום ושום שכל אלו הפסוקים:

חדושי גאונים

שהאדם יחשוב בעת שיגיע לו איזה מצוה שלא לו לבדו עושה טובה כי אם לכל העולם וכן להיפך ח"ו א"כ יזהר יותר לקיים המצוה וגם להיפך יתרחק מן העבירה כי אינו דומה מכשול

גאון יעקב

ואר"י זו חנופה וגסות רוח שירדה לבבל. להתבונן מאין ראה ר"י להוכיח הדרש. כי הב' נשים אשר נשאו האיפה בין השמים ובין הארץ היה מונח באיפה גאוה. וחנופה. וכי נביאות הוא. והיכן רמיזא בקרא. והמפרשים נדחקו בזה. אבל שמע. כי באמת אלה המדות שתים. אשר שנא ה' והם חנופה. וגאוה. עדיין יש להם מקום אשר יש להם קצת שורש ומקום להשתמש בהם. והוא. כי הגאוה. בעולם השפל אין לה שום מקום לחול. כי איך יתגאה אדם. חציר יבש. בעולם הכלה והנפסד והכל מוכן לפגעים. כמאמר התנא מאד מאד הוי שפל רוח שתקות אנוש כו'. אבל בעולם העליון שם שורש ומקום לחול גאוה. כאשר נאמר הללוי"ה ה' מלך גאות לבש. וכן הצדיקים אשר תיקנו בעוה"ז את עולמם. וסגלו מעשים בתור' ומע"ט אמרו בשבת של א' נכוה מחופתו של חברו. אולם מדת חנופה הוא להיפך. כי בעולם העליון הוא עלמא דקושטא. אין לה מקום לחול. וכי לא לפניו חנף יבא. אבל בעולם

עין יעקב

והמוסיף עליו הרי זה מחרף ומגדף. דהוי ככופר בתורת משה שלא נתנה מן השמים לכן רשות להוסיף או לגרוע כרצונו 'ובתלמי המלך פ"ק דמגילה שאינו כרצונם היינו נמי שכוונו כך ברוח הקודש: עשרה קבין חכמה. קאמר מנין עשרה לפי שבעשרה מאמרות נברא העולם ומש"ה פרש"י חכמה תורה ודרך ארץ ולא פירש"י כן בכל מקום דנקט חכמה משום דקשה לרש"י כיון שניתן כן מן השמים בשעת הבריאה שאז עדיין לא נתנה התורה ועוד דא"ס חכמה מאי עבידתיה להכי פרש"י דמלבד התורה

עץ יוסף

לג ירדו לעולם. בכל הכי דקאמר ירדו ר"ל ירדו מן השמים לפי הגזירה כדאמרינן במס' נדה בחכם וגבור ועשיר כו'. אבל צדיק ורשע לא קאמר [ד]הכל בידי שמים חוץ מיראת שמים (רש"א) אך גסות הרוח. אף שבכחו להשבית רוחו. עכ"ז הוא בטבע קצת. וכן חנופה וזנות להיותו חם הטבע. וכן כשפים להשתמש בכח המדמה למרבה. כי כל אלה הם תכונות טבעיות רק שהבחירה בידו ואינו מוכרח בזה. וכן יתר הענינים שחשבו פה:

המתורגמן. א) איך פערשטעהע צו לעזען די תורה. ב) איין ליגנער. ג) איך פערשטעהע צו לערנען. ד) שטאָלץ.

רש"י

גסות הרוח וחנופה נראה בעיני דדייק ליה מכנפי החסידה שעושה חסידות עם חברותיה כדאמרינן באלו טרפות : להכא. לבבל : להתם. לעילם : דיקא נמי דכתיב לבנות לה בית. גבי הולכה כתיב לקן שתי נשים וגבי קביעותא כשבאו לבנות בית לקבוע בבבל כתיב לה דהיינו חנופה לחודה. ל"א לבנות ולא בנו : מאי עניות. דהו"ל סימנא לגסות הרוח: עניות דתורה. דאינה נוחה על גסי הרוח דמתוך גסותן אין משמשין כל צורכן ואין מחזירין על שמועתן : דכתיב אחות לנו קטנה. אלמא עניות דתורה בעילם הוא שהיה בה דניאל דכתיב ואני הייתי בשושן הבירה אשר בעילם המדינה וכן מרדכי ולא היה דורש עוסקין בתורה ולא זכו אלו חכמים ללמד כאילו לא היה להם שדים להניק אבל בבל זכתה ללמד כדכתיב בעזרא כי הכין לבבו להבין בתורת ה' וללמד בישראל חק ומשפט : עזות. ממזרות : תשעה נטלה מישן. רובן ממזרים כדאמרינן לקמן גבי יוחסין וכו' ובשילהי פרק קמא דיבמות : הצנועין מושכין ידיהם. ממנו גבי לחם הפנים תניא (יומא לט.) מ' שנה ששימש שמעון הצדיק נשתלחה ברכה בלחם הפנים וכל כהן המגיעו כזית יש אוכל ושבע יש אוכל ומותיר מכאן ואילך נשתלחה מארה בלחם הפנים וכל כהן המגיעו כפול הצנועין מושכין ידיהם ממנו דלא מהני להו מידי והגרגרנים חולקים וקס"ד דהאי חולקין לאו ליטול חלקו המגיעו קאמר כיון דנשתלחה בו מארה כפול למאי חזי אלא חולקין דרך עילוי מניח חלקו לחבירו ונוטל כנגדו במקום אחר אלמא אית בהו דין חלוקה ועל כן הא רבי יהודה היא דאמר ממונו הוא ומשני לעולם אין בו דין חלוקה ומאי חולקין חלקו המגיעו קאמר וכשאינו שוה לו חוטף חלק חבירו ואוכל והא דתנן במס' סוכה (נו:) הנכנסים חולקים בצפון חלקו המגיעו קאמר ובעוד שהיתה בו ברכה : מאי קרא. דחמצן לשון חמסן : אשרו חמוץ. החזיקו יד הנגזל להצילו מיד עושקו. ולא אשרו חומץ לא גרסינן הכא אלא בב"ק (דף מו:) גבי מנין שמזקקין לתובע תחלה : היה דורש כל אתין שבתורה. לרבויא : פירש. שנתיירא לרבות שום דבר להשוותו למורא המקום : קנתרנים. מקניטים : לקפחנו. כמו לקפח את שוקו לקצץ רגלינו בהלכות להודיענו שהם חריפים ואין עומד כנגדם : וכי אשה בעזרה מנין. דקתני קדשי קדשים והרי אם יוצאים חוץ לעזרה אפילו לעזרת נשים הם נפסלים ביוצא ונשים אין

גמרא

הרוח שירדה לבבל. אין להכא נחית ואישתרבובי הוא דאישתרבוב[א] להתם דיקא נמי דכתיב לבנות לה בית ש"מ. איני והא אמר מר סימן לגסות הרוח עניות ועניות בבבל הוא דאיכא מאי עניות עניות דתורה דכתיב (שה"ש ה) אחות לנו קטנה ושדים אין לה וא"ר יוחנן [א]זו עילם שזכתה ללמוד ולא זכתה ללמד. עשרה קבים גבורה ירדו לעולם תשעה נטלו פרסיים וכו'. עשרה קבין כנים ירדו לעולם תשעה נטלה מדי וכו'. עשרה קבין כשפים ירדו לעולם תשעה נטלו מצרים וכו'. עשרה קבין נגעים ירדו לעולם תשעה נטלו חזירים וכו'. עשרה קבין זנות ירדו לעולם תשעה נטלה ערביא וכו'. עשרה קבין עזות ירדו לעולם תשעה נטלה מישן וכו'. עשרה קבין שיחה ירדו לעולם תשעה נטלו נשים וכו'. עשרה קבין (שחרות) [שכרות] ירדו לעולם תשעה (נטל כושן) [נטלו כושיים] וכו'. עשרה קבין שינה ירדו לעולם תשעה נטלו עבדים ואחד נטלו כל העולם כולו :

דף נג ע"א **תניא** [ב]הצנועין מושכין את ידיהם והגרגרנים[ב] חולקים מאי חולקים חוטפים כדקתני סיפא מעשה באחד שחטף חלקו וחלק חבירו והיו קוראין אותו בן חמצן עד יום מותו אמר רבה בר [רב] שילא מאי קראה (תהלים עא) אלהי פלטני מיד רשע מכף מעול וחומץ (רבא) [רבה] אמר מהכא (ישעיה א) למדו היטב דרשו משפט אשרו חמוץ :

לד דף נז ע"א **תניא** [ג]שמעון העמסוני [ואמרי לה נחמיה העמסוני] היה דורש כל אתין שבתורה כיון שהגיע (דברים י) לאת ה' אלהיך תירא פירש אמרו לו תלמידיו רבי כל אתין שדרשת מה תהא עליהם אמר להם כשם שקבלתי שכר על הדרישה כך אקבל שכר על הפרישה עד שבא ר' עקיבא ולמד את ה' אלהיך תירא לרבות תלמידי חכמים :

לה דף נב ע"ב **ת"ר** [ד]לאחר פטירתו של רבי מאיר אמר להם ר' יהודה לתלמידיו אל יכנסו תלמידי ר"מ לכאן מפני שקנתרנים[ג] הם לא ללמוד תורה הם באים אלא לקפחנו בהלכות הם באים דחק סומכוס ונכנס אמר להם כך שנה לי ר' מאיר המקדש בחלקו בין בקדשי קדשים ובין קדשים קלים לא קדש כעס ר' יהודה [עליהם] אמר להם לא כך אמרתי לכם אל יכנסו תלמידי ר"מ לכאן מפני שקנתרנים הם ולא ללמוד תורה הם באים אלא לקפחנו בהלכות הם באים וכי אשה בעזרה מנין אמר רבי יוסי יאמרו מאיר שכב

תוספות

מאי חולקין חוטפין. כלומר לעולם אין בו דין חלוקה והאי חולקין חלקו המגיעו קאמר וכשאין מגיע לו כי אם מעט חוטף חלק חברו ואוכלו כדקתני סיפא מעשה בא' שחטף חלק חבירו וא"ת כיון שדרכו לחטוף אמאי קרי להוא חמצן טפי מאחרים וי"ל לפי שחוטף חלק הגרגרן כמותו אבל האחרים לא היו חוטפין אלא מחלק הצנועין כשמושכין ידיהם : **וכי** אשה בעזרה. פרש"י וכו' ולא דק דלא אשכחן בשום דוכתא דנשים אסורות ליכנס בעזרה שהרי בפ"ק דכלים תנן החיל מקודש הימנו שאין טמא מת נכנס לשם למעלה הימנו עזרת ישראל שאין מחוסר כפורים נכנס לשם וחייבין עליה חטאת וכו' ולא קתני נשים שאין נכנסין שם ועוד תניא בפ' כל הפסולים (דף לא:) שהשחיטה כשרה בנשים אם כן יכולה ליכנס בעזרה ועוד הרי סוטה ונזירה נכנסת בעזרה להניף לכך נראה [לי וכי אשה בעזרה להתקדש מנין הרי אין] רגילין להכנס לשם כדי להתקדש שהרי בזיון היא ומילתא דלא שכיחא היא ולא

מהרש"א

כו'. כל דברי המאמר מבואר בפרק זה בורר ע"ש] : היה דורש כל אתין שבתורה כו'. שזה ודאי כבוד התורה שאין בה שום אות שלא לצורך ולזה קאמר כשם שקבלתי שכר על הדרישה מפני כבוד התורה כן אקבל שכר על הפרישה שזו כבוד שמים הוא שאין להשוות לו שום דבר לרבות ור"ע לא היה חש בזה מלרבות ת"ח שגם זה בכלל כבוד שמים ותורתו שהם לומדים אותה וק"ל: [מאיר שכב יהודה כעס כו'.

דמתוך

הרי"ף

מאי עניות וכו'. כתב רש"י ז"ל מאי עניות דהוה ליה סימנא לגסות הרוח וכו'. הכוונה לרש"י דאמרינן לעיל י' קבין עניות ירדו לעולם ט' נטלה בבל והכי אמר עניות עניות דתורה דא"כ עניות דתורה היו ט' חלקים בבבל לזה פרש"י דמאי עניות קאי אסימנא לגסות הרוח עניות הוא עניות בתורה אבל ט' קבין נטלה בבל הוא עניות ממש : **דכתיב** אחות לנו קטנה וגו' כתב רש"י ז"ל בעילם היה שהיה בה דניאל וכן מרדכי הכוונה דמנא לן דעילם זכתה ללמוד ולכך אמר שהיו שם דניאל וכן מרדכי ולא זכו ללמד :

עיון יעקב

ג"כ איכא חכמת דרך ארץ בעניני עולם משא ומתן ומלאכה כדאמרינן בפ"ב דאבות יפה תורה עם דרך ארץ וכו' וכל תורה שאין עמה מלאכה כו' : **עשרה** קבין שינה ירדו לעולם תשעה נטלו עבדים. לכך נ"ל אסור ללמוד עבדו תורה כי התורה נקנית במיעוט שינה : **שמעון** העמסוני היה דורש וכו' כיון שהגיע לאת ה' אלהיך תירא פירש. עי' במהרש"א והרי"ף בפ"ב דפסחים שמיישבין הא דלא פירש בקרא הקודם ואהבת את ה' אלהיך וכן למען תירא את ה' ע"ש ועיין בתשובת מהרי"ל סימן א' ולי נראה דודאי אף על גב דדרשינן בכל התורה את מכל מקום אינו מוכרח לרבות שום דבר כי היכי דמצינו בפרק ב' דע"ז את הפסיק הענין וכן בפרק קמא דחגיגה את לאקדומי אך באת ה' אלהיך שהאי את הוא תחלת הפסוק דאין לו שום דרש רק לרבות איזה דבר לכך פירש ועי' בפסחים בחידושינו דף כב : **יאמרו** מאיר שכב יהודה כעס. כלומר שאילו לא כעס לא היה

א פסחים פז ע"א: ב יומא לט ע"א חולין קלג ע"א: ג פסחים כב ע"ב חגיגה יב ע"א ב"ק מא ע"ב בכורות ו ע"ב: ד נזיר מט ע"ב זבחים קטז ע"א:

חדושי גאונים

רבים ליחיד וא"כ יהלום יותר כח היצר הרע ויגזל מחטא וירבה כל ימיו במעשים טובים ובא האיש אלהי התנא ר' שמעון בן יוחאי והוסיף בתוכחתו לשבר הלב רע ואומר בלשון לא אפילו צדיק גמור כל ימיו ומרד באחרונה אבד את הראשונות ולכאורה יש להקשות מהא דאמרינן מי שעבר רוב שנותיו ולא חטא שוב אינו חוטא וככאן אמר ר' שמעון בן יוחאי אפילו צדיק גמור כל ימיו ומרד באחרונה משמע שיוכל להיות אף למרוד ח"ו לאחר שיצאו רוב שנותיו אבל לפי דרכינו יובן מהא דאמרינן שוב יום אחד לפני מיתתך דהיינו שהאדם יחשוב כל רגע שבלו מספר ימי חייו וזה שאמר רבי שמעון בן יוחאי כשיגיע האדם לעבור עבירה ח"ו יחשוב שעכשיו הגיע עתו וא"כ בזה העבירה שיעשה ימרוד באחרונה ויאבד כל הטובות שעשה כל ימיו וזה שמדייק צדיק גמור כל ימיו כלומר שיהיה במחשבתו שברגע זאת הגיע קצו ומשים רגע אחד יאבד טובות הרבה ובזה ישבר היצר הרע ולסיפך ג"כ בעשיות מצות יזדרז משום יראה

גאון יעקב

הספל יש לה קצת מקום לחול. ואמרו בערכין מותר להחניף לרשעים בעוה"ז וכן שמואל הנביא אשר אמר לשאול בבעלת אוב ונתנך לריעך לדוד ושאול אמר לו אתמול אמרת ונתנך לריעך הטוב ממך. התיבו כד הויא בעלמא דשיקרא כו' עכשיו בעלמא דקושטא הרי בעוה"ז היה שינוי דברים אשר

המתורגמן. א) הערעבגעשלעפפט, הערונטער געלאססען. ב) פרעססער. ג) צענקער, הענדעל מאכער.

יהודה כעס יוסי שתק [דברי] תורה מה תהא עליה וכי אין אדם עשוי לקבל קדושין לבתו בעזרה ואין אשה עשויה לעשות לה שליח לקבל קדושיה בעזרה ועוד דחקה ונכנסה מאי:

האומר פרק שלישי

לן דף נט ע"א רב גידל הוה מהפיך בההיא ארעא. אזיל רבי אבא זבנה אזל רב גידל קבליה לר' זירא אזל ר' זירא וקבליה לרבי יצחק נפחא א"ל המתן עד שיעלה (עמנו) [אצלנו] לרגל כי סליק אשכחיה א"ל עני המהפך בחררה ובא אחר ונטלה הימנו מאי א"ל נקרא רשע ואלא מר מאי טעמא עביד הכי א"ל לא הוה ידענא השתא נמי ניתבה ניהליה מר א"ל זבוני לא מזבינא לה דארעא קמייתא היא ולא מסמנא מילתא אי בעי לה במתנה נישקלה רב גידל לא נחית לה דכתיב (משלי טו) ושונא מתנות יחיה [רבי אבא לא נחית לה משום דהפיך בה רב גידל] לא מר נחית לה ולא מר נחית לה ומתקריא ארעא דרבנן:

דף סא ע"א מתני' א"ר"מ אומר כל תנאי שאינו כתנאי בני גד ובני ראובן אינו תנאי שנא' (במדבר לב) ויאמר משה אליהם אם יעברו בני גד ובני ראובן וכתיב (שם) ואם לא יעברו חלוצים ר' חנינא בן גמליאל אומר צריך הדבר לאומרו שאלמלא כן יש במשמע שאפילו בארץ כנען לא ינחלו:

[דף סא ע"ב] גמ' בשלמא לר"מ היינו דכתיב (בראשית ד) אם תיטיב שאת ואם לא תיטיב לפתח חטאת רובץ אלא לר' חנינא ל"ל סד"א אם תיטיב אגרא אם לא תיטיב לא אגרא ולא דינא קמ"ל. בשלמא לר"מ היינו דכתיב (שם כד) אז תנקה מאלתי וגו' [אלא לר' חנינא בן גמליאל למה לי איצטריך סלקא דעתך אמינא היכא דניחא לה לדידה ולא ניחא ליה לדידהו מייתי בעל כורחיהו קא משמע לן אם לא תאבה האשה למה לי איצטריך סד"א היכא דניחא להו לדידהו ולא ניחא לה לדידה נייתה בעל כרחה קא משמע לן]. בשלמא לר"מ היינו דכתיב (ויקרא כו) אם בחקותי תלכו (שם) ואם בחקותי תמאסו אלא לר"ח בן גמליאל ל"ל איצטריך סד"א אם בחקותי תלכו ברכה אם בחקותי תמאסו לא ברכה ולא קללה קמ"ל. בשלמא לר"מ היינו דכתיב (ישעיה א) אם תאבו ושמעתם וגו' ואם תמאנו ומריתם וגו' אלא לרחב"ג למה לי אצטריך סד"א אם תאבו טוב ואם תמאנו לא טובה ולא רעה קמ"ל. מאי [דף סב ע"א] חרב תאכלו

תוספות

איירי תנא מזה: עני המהפך כו'. פרש"י דמיירי בחררה של הפקר וקשה כו' ואומר רבינו תם דאיסור דמהפך דנקט הכא לא שייך אלא דוקא כשרוצה העני לשכור בשכירות או כשרוצה לקנות דבר אחד וחברו מקדים וקונה והוי דומיא דרב גידל ומזה קאמר דנקרא רשע כי למה מחזר על זאת שטרח בה חברו ילך וישתכר במקום אחר אבל אם היתה החררה דהפקר ליכא איסור שאם לא יזכה בזאת לא ימצא אחרת וכו':

מהרש"א

דמתוך כעס בא לידי טעות לומר שאין קדושין בעזרה וא"כ תורה מה כו']: לא מר נחית כו' ומתקריא ארעא דרבנן כו'. נ"ל דאח"כ הפקיר אותה רבי אבא דאל"כ לא הוו מצו רבנן להנות ממנה דמתנה איכא לשון הפקר ולא נתנה במתנה אלא לרב גידל ומכאן דלכל קנסות והפקר שב"ד עושין גם בזמן הזה הוא לת"ח ולא לעניי

רש"י

נכנסות לה כדתנן באבות הטומאות בפ"ק דמס' כלים: לבתו. קטנה או נערה: דחקה ונכנסה מהו. וכי לא הוצרכו לשאול בבהמ"ד מה יאמרו אם קדשה אם קדושין הם אם לאו: מהפך בההיא ארעא. מחזר עליה לקנותה: קבליה. קבל עליה סיפר דברי צעקתו לרבי זירא: לרגל. כשדורשים בהלכות הרגל היו מקבלין פני הרב: עני המהפך בחררה. מחזר אחריה לזכות בה מן ההפקר או שיתננה לו בעל הבית: נקרא רשע. שיורד לחיי חברו: לא הוה ידענא. שרב גידל מתעסק בה: דארעא קמייתא. ראשונה שלקחתי מעולם: [ולא מסמנא מלתא]. אינו סימן טוב שימכור אדם מקחו הראשון: ארעא דרבנן. הפקר לתלמידים: כל תנאי. שאינו כפול כתנאי בני גד ובני ראובן וכו': רחב"ג אומר. אתנאי כפול פליג וכו': שאת. משאת שכר: ואם תיטיב לפתח. פורענות מוכנת לבא אלמא כפילה בעינא ואם לא כפליה מכי אמר אם תיטיב שאת הוה שמעינן דאפילו אם לא תיטיב נמי שאת דתנאי שלא כפלו אינו מבטל מתנה: למה לי. אם לא תיטיב נשמע מכללא: סד"א וכו'. כלומר מכללא לא הוה נפקא לן אלא ביטול מתנה הא אם לא תיטיב לא תשא שכר ופורענותא נמי לא תשקול להכי אצטריך כפילה דינא דפורענותא: [בשלמא לרבי מאיר. דאמר מכללא לא שמעינן היינו דכתיב אז תנקה מאלתי לפי שהשביעו אם לא אל בית אבי תלך תחול עליך שבועה ומכללא לא שמעינן דאם תלך לא תחול: למה לי. לפרושי אם תלך תנקה אלא דאי לא כפליה לא הוה מבטל תנאה לשבועה דאפילו ילך תחול עליו אם יקח לו אשה מבנות כנען: היכא דניחא לה. לאשה: ולא ניחא להו. לקרובים: נייתי. להכי נכתב האי למיתלי נמי בקרובים ואם לא יתנו לך קרובים והיית נקי]: למה לי. אם בחקותי תמאסו נשמע

יד יוסף

א גיטין מו ע"ב עם ע"א נדרים יא ע"א יג ע"ב שבועות לו ע"א:

חדושי גאונים

שלא ימות ברגע הזאת ויאבד הטובה וא"כ הוא מכניס יותר יראה בלבו של אדם מהב' תנאים דלעיל אבל כולם לדבר אחד נתכוונו ודוק היטב ושמע מוסר הנ"ל ואז יהיה טוב לך בעולם הזה ובעולם הבא:

(מצודת דוד)

רב גידל הוה מהפך בההיא ארעא אזיל רבי אבא זבנה כו' לא מר נחית לה ולא מר נחית לה ומתקריא ארעא דרבנן. עי' פירש"י וכ"ל פירוש זה המאמר דלכאורה יש לדקדק על רבי אבא דלא רצה למכור שדה ראשונה שלקח משום סימן רע ולכאורה הוא אסור ע"פ הדין שנראה כמנחש וכתיב תמים תהיה עם ה' אלהיך אבל לפי דמסיק בש"ע יורה דעה סי' קע"ט סעיף ב' ומה שאדם יודע שהוא נגד המזל לא יעשה כי לא יסמוך על נס אלא שלכתחילה לא יחקור אחר זה נראה לענ"ד שהטור למד זה ממעשה דהכי ומה שיש עוד לדקדק על רב גידל שחשד את ר' אבא שידע שהוא מהפך באותו שדה וקנה בכיון והוא תמי' גדולה שרבי אבא יעשה זאת ח"ו שיהיה נקרא רשע וכמפורש בשמ"ע בסי' רל"ו ומכריזין עליו בכה"כ שעשה מעשה רשע כזה ואף לפי המסקנא קשה השתא אפילו בשמתן של צדיקים אין הקב"ה מביא תקלה ע"י צדיקים עצמם לא כ"ש ונראה לתרץ הספיקות הנ"ל ע"פ מה דמסיק הרמ"א בח"מ בסי' הנ"ל וז"ל וכל זה לא מיירי אלא כשכבר

עיון יעקב

היה משיב על דברי ר"מ כי אין משיבין את הארי אחר מותו ויוסי שתק א"כ הוי כהודה שדברי ר"מ אינם נכונים א"כ תורה מה תהא עליה כלומר תורתו של ר"מ מה תהא עליה כי מקום שיפול העץ שם יהא פירותיו דהיינו התלמידים ועכשיו שיראו התלמידים שדוחין דברי ר"מ בשתי ידים שוב לא יאמרו הלכה בשמו ועי' לעיל בנזיר דף מט בחדושינו: וכי אין אדם עשוי לקבל קדושין וכו' ועוד דחקה ונכנסה וכו'. קאמר ג' תירוצים והטעם המשולש לא במהרה ינתק ולפי מ"ש התוס' דעיקר הקושיא דהוא מלתא דלא שכיח לכן מתרץ דמצינו ג' דרכים שהאשה נקנית התם לכך הוי מלתא דשכיח טובא:

לא מסמנא מלתא. דבית תינוק ואשה אע"פ שאין ניחוש יש סימן: ארעא דרבנן. עי' מהרש"א כתב מכאן יש ללמוד אף בזמן הזה כל קנסות והפקר שב"ד היו עושין הוא לת"ח ולא לעניי ע"ש ואין דבריו מוכרחים כי י"ל דהכא שאני דמתחלה לא אפקרה רק

עץ יוסף

לן נקרא רשע. כתב הריטב"א מ"ש ר"ת דכל היכא שנקרא רשע ב"ד מחייבים אותו להחזיר הדמים. ניתא דא"כ היאך אמרינן בשמעתין לא מר נחית לה ולא מר נחית לה משום דנכסים הראשונים ניהו. הרי מן הדין חייב להחזירה אלא ודאי רשע מיקרי אבל אינו חייב בכלום לראשון:

הקס

אמר הבונה בשלמא לר"מ היינו דכתיב אם בחוקותי גו'. החכמים הנ"ל. הודיעונו איך רצה הקב"ה לבאר דבריו על השכר והעונש שיקבלו הבריות על שמירת מצותיו אם לא. ולר"מ אע"ג דמילתא דפשיטא היא שהמואס בטוב לא יתנו לו טובה אמר שכפל התנאי לברר וללבן הדבר למען ישמעו וייראו. ולרחב"ג להודיעם כי הלא לבא לאטש עלי ארץ להלחם בילרו וא"א לישב מנגד ולומר לא דובשא ולא עוקצא ובמאזנים לעמוד אלא לנטות או לכף זכות או לכף חובה. ומ"ש חרב תאכלו ואמר רבא מלתא גלגליתא וכו' דמאי בעי ומאי קא מתרץ ולמה לא יבין חרב תאכלו כמשמעו שחרב תאכלם הנה הוא לפי שאמר הכתוב אם תאבו ושמעתם טוב הארץ תאכלו וכן הי"ל ואם תמאנו ומריתם תאכלו מן הרע שבארץ כי חרב תאכלו אינו דבר והפכו אל טוב הארץ תאכלו ולהכי בעי מאי חרב תאכלו ותירץ רבא מאכלים קשים לגוף כחרבות ומסייעא ליה ג"כ תאכלו בלא וי"ו דקרי ביה תאכלו לשון מאכל:

גאון יעקב

משום תנופה נגעו בה והפוסקים התירו תנופה לשמשי הקהל להניף ליבור הרי תנופה יש לה מקום להול בעולם הזה. והנה בנבואת זכריה נאמר כי ב' נשים יוצאת ורוח בכנפיהם ותשאנה האיפה בין השמים ובין הארץ. הרי לא היה להם מקום לנוח האיפה לא על השמים ולא על הארץ. ע"ז הרגיש ר' יוחנן על מה לא הניחו האיפה בשמים או בארץ

רש"י

נשמע מכלל ברכה קללה: גללניתא. גסה: ינאי המלך. מן הכהנים של חשמונאי הוה: לכוחלית. שם מדינה שבמדבר: מלוחין. ירקות הן ושמן קקולי בלשון ארמי כמו הקוטפים מלוח עלי שיח: כשהיו עסוקים בבנין. בית שני שבאו מן הגולה והיו עניים והיו מוציאין הוצאות במלאכה: ואף אנו נאכל מלוחים. להיות זכר לעוני אבותינו ולהודות לפני הקב"ה שהצליחנו והעשירנו: לבם של פרושים עליך. שונאין הם ואין שמחין בהצלחתך: ומה אעשה. לידע שכן הוא: הקם להם בציץ שבין עיניך. תן ציץ הקודש על מצחך ויעמדו על רגליהם לפי שהשם כתוב בו והם יגלו את לבם [למחות בך מהיות כהן] ואע"ג דלאו שעת עבודה כדאמרינן בפ' שני בגדי כהונה נתנו להנות בהם. (ובתוספות הקשו על פירוש זה ומפרש רבינו תם דדוקא ציץ משום דכתיב בו והיה על מצחו תמיד משמע דמותר שלא בשעת עבודה אבל בשאר בגדים לא ע"כ): שהיו אומרים אמו נשבית במודעי. לכך מיחו בו שהיו הפרושים אומרים עליו אמו נשבית בהר המודעית כרך של בית חשמונאי היה ושבויה פסולה לכהונה ונשאה אביו וגמלא חלל: ויבדלו חכמי ישראל בזעם. שכעס המלך עליהם: כך הוא דינו. לסבול חרפתו: וכך הוא דינך. בתמיה שלא תנקם מהם: רומסם. הורגם: מה תהא עליה. שמא תשתכח: א"ל הרי ספר תורה כרוכה ומונחת. ובתוכו כתובות המצות ולא ישתכחו: (נזרקה בו אפיקורסית. שכפר בתורה שבע"פ): ותוצץ הרעה. לשון ויצץ ציץ ויגמול שקדים ל"א בערה לשון נוצצים כנילון המבעיר גחלת: שמעון בן שטח. אחי אשתו היה והחביאתו

גמרא

תאכלו אמר רבא [א] מילחא גללניתא ונהמא דשערי אקושא ובצלי דאמר מר פת פורני[א] חריבה במלח ובצלים קשים לגוף כחרבות: לז דף סו ע"א תניא מעשה בינאי המלך שהלך לכוחלית שבמדבר וכבש שם ששים כרכים ובחזירתו היה שמח שמחה גדולה (שלח) וקרא לכל חכמי ישראל אמר להם אבותינו היו אוכלים מלוחים בזמן שהיו עסוקים בבנין המקדש אף אנו נאכל מלוחים זכר לאבותינו. והעלו מלוחים על שולחנות של זהב ואכלו. היה שם (אדם) אחד איש לץ לב רע ובליעל ואלעזר בן פועירא שמו. ויאמר אלעזר בן פועירא לינאי המלך ינאי המלך לבם של פרושים עליך. ומה אעשה. הקם להם בציץ שבין עיניך. הקים להם בציץ שבין עיניו. היה שם זקן אחד ויהודה בן גדידא שמו ויאמר יהודה בן גדידא לינאי המלך ינאי המלך רב לך כתר מלכות הנח כתר כהונה לזרעו של אהרן. שהיו אומרים אמו נשבית במודעים. ויבוקש הדבר ולא נמצא. ויבדלו חכמי ישראל בזעם. ויאמר אלעזר בן פועירא לינאי המלך. ינאי המלך הדיוט שבישראל כך הוא דינו. ואתה מלך וכהן גדול כך הוא דינך. ומה אעשה. אם אתה שומע לעצתי רומסם. ותורה מה תהא עליה. הרי כרוכה ומונחת בקרן זוית כל הרוצה ללמוד יבא וילמוד. אמר רב נחמן בר יצחק מיד נזרקה בו מינות דהול"ל תינח תורה שבכתב תורה שבע"פ מאי מיד ותוצץ הרעה על יד אלעזר בן פועירא ויהרגו כל חכמי ישראל והיה העולם משתומם עד שבא שמעון בן שטח והחזיר את התורה ליושנה:

מהרש"א

לעניי ע"ה ודו"ק: מעשה בינאי כו'. הקושיות במאמר הזה שא"ל רב לך כתר מלכות וכי עד אותו יום לא ראו שעשה עבודה והחזיק עצמו בכהן כשר ולמה לא מיחו בו ומה ענין לבם של פרושים עליך כו' הוא מבואר ע"פ מה ששנינו ג' כתרים הם כתר מלכות וכתר כהונה וכתר תורה וכתר שם טוב עולה על גביהן ירצה כמשמעו כתרים למלכי בית דוד היא כתר מלכות כמ"ש בע"ז זאת היתה לי כי וגו' שהיה הכתר הולמתו וכתר כהונה הוא הציץ שהיה לכ"ג על ראשו שהיה עשייתו ככתר וכתר תורה הם התפילין שבראש כל אדם כמ"ש כתר תורה מונח בקרן זוית כו' ולכך נקרא טוטפת ע"ש כלילא כמו לא תצא אשה בטוטפת כמ"ש התוספות פ' הקומץ ומסיים כתר שם טוב עולה על גביהן כמשמעו שעל הציץ היה כתוב קודש לה' ועל התפילין שם שדי ועל כתר מלכות נאמר וישב שלמה על כסא ה' שכתרו נקרא ע"ש והוא ענין המאמר כשהצליח ינאי במלחמה קרא לחכמי ישראל ועשה סעודה ע"פ חכמי ישראל ופרושים והעלו מלוחים על שולחנות של זהב שיזכור האדם בימי עושרו ומעלתו את ימי עניו ושפלותו כמ"ש זכר עניי ומרודי וגו' ואלעזר זה היה מכת הצדוקים שלא רצו לקבל מרבם להשתמש שלא לקבל פרס אבל הסית את המלך ואמר כי לבם וכוונתם בזה עליך למעט בכבודות הסעודה של שמחה שאין אתה ראוי לכל הכבוד הזה לכהונה ולמלוכה וז"ש הקם להם בציץ כו'. ע"פ מ"ש מקום יש בראש להניח בו ב' תפילין כו' ונלמד מכ"ג שהניח ציץ ותפילין ונמצא שא"א לו להניח אלו ג' כתרים בראש שהרי אין מקום בראש כ"א להניח שנים מהם דהיינו דא"א להיות מלך וכ"ג דא"כ נדחו התפילין שהיא כתר תורה והמלך וכהן גדול צריכין לאותו כתר תורה דכתיב בי מלכים ימלוכו והשתא בא המין הזה להטעות למלך וא"ל בזה תבחן שכוונתם לפחות מכבודך שכבר היה לו בראשו כתר מלכות הקם להם בציץ כו' תתן גם כתר כהונה על ראשך ותראה מה יעשו ועשה כן ואמר יהודה וכו' רב לך כתר מלכות שכבר היה בראשך הנח כתר כהונה לזרעו של אהרן שאל"כ תפרוק מעליך כתר תורה שהן התפילין דא"א שיהיו ג' כתרים בראשך ביחד ואמר שהיו אומרים כו'. בלשון רבים דהיינו שכת הצדוקים היו אומרים כי כוונתו של יהודה לזלזל במלך שאינו ראוי לכהונה משום דאמו נשבית כו' וז"ש ואתה מלך וכ"ג כך הוא דינך לזלזל בכבודך: ואמר רומסם ותורה מה תהא עליה הרי כרוכה ומונחת וכו'. בזה ג"כ הטעה את המלך דודאי אתה צריך ג"כ לכתר תורה והניחה לאחרים ואמר רב נחמן מיד נזרקה בו אפיקורסות דגם לפי מה שהטעה אותו תינח

יד יוסף

א חולין קיב ע"א.

חדושי גאונים

פסקו הדמים שביניה' ואין מחוסרי אלא הקניין אבל אם מחוסרין עדיין ספסיקא שהמוכר רוצה בכך והקונה רוצה יותר בזול מותר לאחר לקנות בין אם המוכר כותי או ישראל וא"כ נראה דהכי הוה מעשה דרבי אבא ידע מזה דרב גידל מהפך בההיא ארעא וכמו שפי' רש"י מחזר עליה לקנותה וא"כ משמע שעדיין לא פסק הדמים ומותר לקנות לאחר ולפיכך לא אמר רב גידל כלום לר' אבא בעצמו אלא קבליה לפני רבי זירא כלומר שע"פ הדין מותר לעשות כן היה לו לרבי אבא לכנוס עמו לפנים משורת הדין משום דכתיב למען תלך בדרך טובים כדאמרי' בעלמא והדע לך שכדברי כן הוא דכיון שעלה רבי אבא לרגל לקבל פני ר' יצחק נפחא וא"ל ר"י נפחא עני המהפך בחררה וכו' ואלא מר מ"ט עביד הכי א"ל לא הוה ידענא וא"ל ר' יצחק השתא נמי ניתבא ניהליה מר וכו' אם כן מוכח שידע דרב גידל הוה מהפך בהאי ארעא ואעפ"כ זבין הוא דאם לא כן היה לו להשיב לרבי יצחק כשאמר לו מר מ"ט עביד הכי היה לו לומר מה עשיתי כדרך בני אדם שמשיב לחבירו כשחבירו מוכיחו והוא אינו יודע בדבר שמשיב לו כך אלא מוכרח להיות שרבי אבא ידע

גאון יעקב.

בארץ עד כי סולרכו לשאת בין השמים ובין הארץ. וע"ז השיב כי היה באיפה ב' מדות ביחד והם חנופה וגאוה ע"כ לא יכילם השמים והארץ שימוחו שם כי על השמים אין מקום לחנופה ועל הארץ אין מקום לגאווה. מקובץ מראשונים בתוספות המאסף):

עיון יעקב

אדעתא דרב גידל שהיה ת"ח מכל מקום הדין נכון בעצמו שת"ח קודם לעניי ע"ה בכל מילי: לכוחלית שבמדבר. מזכיר שם המקום להראות שהיה מלחמת רשות נמצא ששמחתו היה שמחה שאינה של מצוה ולשמחה מה זו עושה כדאיתא בשבת דף ל' וכמו דאמרינן התם שאין השכינה שורה אלא מתוך שמחה של מצוה כן להיפך בשמחה של רשות יותר מדי השטן מרקד כדמצינו בשמחת אחשורוש עם ושתי ואפשר שלכך נענשו החכמים שבאותו הדור שנכנסו משמחה זו ואף את"ל משום שלום מלכות היה מותר להם ליצך שם ומ"מ לא היה להם ליצך אלא א"כ שידעו מי ישב עמהם לזה קאמר היה שם אדם אחד איש לץ רע ובליעל כלומר שבשביל מושב לצים נענשו: הדיוט שבישראל כך הוא דינו אתה מלך וכ"ג כך הוא דינך. לכאורה היה נראה לפרש ע"ד דאיתא בכתובות דף כו ע"א וב"ב דף לב דע"י קול בעלמא אחתינהו לכהן עד שיתברר הדבר א"כ גם חכמי ישראל שמעו קול שאמו נשבית במודעית לכך

עין יוסף

לז הקם להם בציץ שבין עיניך. עי' רש"י ותוס' והריטב"א הרבה להקשות גם על פי' התוס'. ומסיק וז"ל והנכון דהכא שלא כהוגן עשה שהניחו להציץ על ראשו במדינה ובשעת אכילה ושכרות ולפיכך הקפיד אותו זקן ואמר שיניח כתר כהונה. ובהא מפרקי לן מאי דמקשו רבנן ז"ל מהו ראו חכמים שלא לערער על כהונתו עד עכשיו. שלפי שהיו יודעים שיש עדים מכשירין אותו לא היו רוצים לערער עליו מספק. וכשראו עכשיו שעשה שלא כהוגן אמרו רגלים לדבר לחוש ואמרו לו להניח כתר כהונה ע"כ: רב לך כתר מלכות. איכא דק"ל כהן שפסול לכהונה האיך יכלה למלוכה דהא תניא בתוספתא שאין מעמידין מלך אלא מן המשיאין לכהונה. ולא קשיא לי דהא איסורא דרבנן הוא ולא היו מקפידין ע"ז בדיעבד. והיינו ליסנא דאמרו לו רב לך כתר מלכות כלומר מסתיי' שאין אנו מקפידים להעמיד דברי בך לערער על כתר מלכות. אבל הנח כתר כהונה דבדאורייתא קפדינן. (הריטב"א): מיד נזרקה בו אפיקורסות. דינאי זה הוא האמור בברכות שהוא יוחנן כה"ג ששימש בכהונה גדולה שמונים שנה ולבסוף נעשה צדוקי ומבני חשמונאי היה. ואין

המתורגמן. א) איין ארט אָפּפּעז.

לח דף סו ע"ב בן גרושה ובן חלוצה דעבודתו כשרה מנא לן אמר רב יהודה אמר שמואל דאמר קרא (במדבר כה) והיתה לו ולזרעו אחריו בין זרע כשר ובין זרע פסול אבוה דשמואל אמר מהכא (דברים לב) ^א^ברך ה' חילו ופועל ידיו תרצה אפילו חולין שבו תרצה רבי ינאי אמר מהכא (דברים כו) ובאת אל הכהן אשר יהיה בימים ההם ^ב^וכי תעלה על דעתך שאדם הולך אצל כהן שלא היה בימיו אלא זה כשר ונתחלל. בעל מום דעבודתו פסולה מנ"ל אמר רב יהודה אמר שמואל אמר קרא (במדבר כה) לכן אמור הנני נותן לו את בריתי שלום ^ג^כשהוא שלם ולא כשהוא חסר והא שלום כתיב א"ר נחמן וא"ו דשלום קטיעא היא :

עשרה יוחסין פרק רביעי

לט דף סט ע"א [משנה עשרה יוחסין עלו מבבל לא"י כהני לויי ישראלי חללי גרי וחרורי ממזירי נתיני שתוקי[א] ואסופי[ב] : גמ' מאי איריא דתני עלו מבבל ניתני הלכו לא"י מילתא אגב אורחיה קמשמע לן] כדתניא (דברים יז) ^ד^וקמת ועלית אל המקום אשר יבחר ה' אלהיך מלמד שבהמ"ק גבוה מכל ארץ ישראל וא"י גבוה מכל הארצות בשלמא בהמ"ק גבוה מכל א"י היינו דכתיב [דף סט ע"ב] (שם) דברי ריבות בשעריך וקמת ועלית. אלא א"י גבוה מכל הארצות מנא לן דכתיב (ירמיה כג) לכן הנה ימים באים נאם ה' לא יאמר עוד חי ה' וגו' כי אם חי ה' אשר העלה ואשר הביא וגו' :

מ שם א"ר אלעזר לא עלה עזרא מבבל עד שעשאה כסולת נקיה ועלה. [כהני לויי

מהרש"א

תורה שבכתב תורה שבע"פ מהתחא עליה שגם אחרים לא ידעו בה ומסיים עד שבא שמעון בן שטח והחזיר התורה ליושנה דהיינו שלא תדחה התורה מפני ב' הכתרים האחרים שגם המלך צריך לה וכמ"ש לעיל והשתא ניחא במה שדחה התפילין שהוא כתר תורה מפני שני כתרים אחרים מיחו בו אבל במה שעבד עבודה לא מיחו בו גם לפי מה שהיו אומרים שאמו נשבית כו' כיון דעבודתו כשרה בדיעבד כדקאמר לקמן ודו"ק : ברך ה' חילו כו' חולין שבו תרצה. דלפי פשוטו לשון תרצה אינו נופל בו והוא יתור לשון דסגי ליה למימר ברך ה' חילו ופועל ידיו וע"כ דרשו חילו מלשון חולין כמו ולא יחל דברו שהוא מלשון חללין ואע"פ שהוא חלל ולכתחלה נעשה חלל מלעבוד מ"מ תרצה בפועל ידיו דהיינו עבודה בדיעבד והאי לישנא נופל על הדיעבד גבי עבודה כדאמרינן בפ' כילד צולין נטמא הבשר כו' מודה רבי יהושע שאם זרק הורצה והציץ מרצה וק"ל : וא"ו דשלום קטיעא כו'. דה"ל הוי"ו קטיעא כיו"ד וקרינן שלים שהוא תרגומו של תמים היפך בעל מום וק"ל : עלו מבבל כהני לויי כו'. אלו עשרה כתות הם כלל ישראל המאמינים בה' וקדושתן עשר קדושות זו למעלה מזו עד הכהן שהוא קודש הקדשים כמ"ש בסוף מסכת הוריות ושם חשיב ממזר ונתין קודם לגר וחרורי היינו לענין להחיותו אבל הכא לענין יחוס וקדושה וגדר ערוה גירי וחרורי קודמין להן והא דחשיב שתוקי ואסופי לבסוף משום דהספק שנפל בהו מכל הני דחשיב מקודם : ודע כי כמו כן בא"י שניתן להם לישראל יש י' קדושות זו למעלה מזו עד קה"ק כדתנן פ"ק דכלים וכמו שיש בלבא מעלה י' קדושות זו למעלה מזו כדאמרינן במדרשות כן יש בלבאות של מטה שהם כלל ישראל : מאי איריא דתני עלו מבבל לתני הלכו לא"י כו'. יש לדקדק אמאי לא מדקדק כן בהאי עניגא גופיה בקרא דכתיב ואלה העולים מתל מלח תל חרשא וגו' ולא כתיב אלה הלכו לא"י וכן עזרא עלה מבבל ולא כתיב עזרא הלך לא"י וי"ל דודאי ידע המקשה היכא דהזכיר הכתוב בבל אומר לשון עלה כיון דמגולה היה אבל בשאר ארצות לא ידע בהו דא"י גבוה מהם וא"כ הכא דעל כלל שבי הגולה קאמר י' יוחסין ויש מהם שלא עלו מבבל אלא משאר ארצות כגון תל חרשא וגו' לא ה"ל למתני עלו שאינו נופל רק על בבל אלא ה"ל למתני לשון הנופל גם על שבי הגולה שבשאר ארצות ולמתני הלכו לא"י והשתא ניחא בעזרא שלא זכר בו רק להזכיר מהיכן בא דהיינו מבבל הוצרך נמי למימר עלה וכן בתל חרשא וגו' ומעיקרא לא השיב לו אלא מלשון עלו דא"י גבוה מכל הארצות ומקשה לו דהשתא תקשי טפי דליתני עלו לא"י דגם בשאר שבי הגולה שייך לומר עלו ומשני ליה דתני מבבל לומר לך אותן שאינם מיוחסין מי' היוחסין מבבל עלו שנעשית כסולת נקיה אבל בשאר ארצות ודאי שנשארו מהן כדלקמן והשתא המ"ל אלא ולמהדר מתירוצא קמייתא דקאמר א"י גבוה מכל הארצות אלא כיון דהוצרך למתני בבל תני נמי עלו אבל האמר כן דא"י גבוה מכל הארצות כדמייתי קרא אשר העלה וגו' ודו"ק : בהמ"ק גבוה מכל א"י וא"י מכל כו'. שהעולם הוא כתפוח ומקום בהמ"ק הוא מרכז העולם וכן א"י ולכך אמרו בא"י

רש"י

והחביאתו : והיתה לו ולזרעו אחריו וגו'. בין זרע פסול חלל ולכתחלה לא קאמר דהא מחולל קרייה רחמנא שנתחלל מקדושת כהן : חולין שבו. חללין [שבו חללין] שבשבט לוי דקרא בשבט לוי כתיב : ובעל מום דעבודתו פסולה מנ"ל. אם עבד בשוגג דאילו במזיד כתיב אך אל הפרכת לא יבא וגו' ולא יחלל את מקדשי אלא עבד בלא ידיעה מנ"ל דלא מכשרינן ליה מהאי קרא דוהיתה לו ולזרעו אחריו : הנני נותן לו. לעיל מיניה לו ולזרעו כתיב אלמא בשלמים הוא דאכשר : [עשרה יוחסין עלו מבבל. כשעלו בני הגולה ובגמרא מפרש לה דאשמועינן שמשפחות שבבבל מיוחסות הן שהפריש עזרא כל הפסולין משם והוליכן עמו : חללין. כהנים חללין שנולדו מפסולי כהונה : וחרורי. משוחררי : נתיני. גבעונים שמלו בימי יהושע ואמרינן ביבמות (דף ע"ח:) דוד גזר עליהם] : בשלמא בית המקדש גבוה. נשמע מיניה דהא בארץ ישראל משתעי קרא : דברי ריבות בשעריך וקמת ועלית וגו'. מכאן שהמקדש גבוה מכל א"י דמכל לדידיה סתם כתיב ועלית : אשר העלה וגו'. מארץ צפון דהיינו בבל ומכל הארצות אשר הדחתים שם וכתיב אשר העלה : לא עלה עזרא. כל עצמו של עזרא לנקות את בבל נתכוון לפי שראה אותם שנתערבו בגוים וראה שהיו

עיון יעקב

אמרו הנח כתר כהונה עד שיתברר הדבר ויבוקש הדבר ולא ימנא לזה קאמר אלעזר בן פועירא הדיוט שבישראל כלומר בכהן הדיוט כך הוא דינו אתה מלך וכהן גדול היה להם לחוס על כבודך שלא להורידו עד שיתברר תחלה היטב אך לפי זה לא קאי שיטת הש"ס דקאמר היכי דמי אילימא דבי תרי וכו' דלמא מיירי בקלא וצ"ע ואולי יש לומר דס"ל לש"ס דגם חכמי ישראל לא היו עושין כן למלך וכ"ג כי אם לאחר בירור:(בגמ' דף סט ע"א) אי קדמתיך אטסרת לבנך. עי' בעמק יהושע ובדברי דוד פ' משפטים שמקשו דהא אדרבה רש"י כתומש פי' בגפו יבא אם יש לו אשה ובנים רבו מוסר לו שפחה כנענית ע"ש ולא תירצו כלום ולע"ד נראה דלק"מ דודאי צריכין אנו ליתן טעם דהא הסברא הוא להיפך אלא נ"ל הטעם דאם לא היה לו אשה ובנים אין רבו מוסר לו שפחה כנענית כדי שלא יבטל ממצות פ"ו עם אשה כשרה ויאמר אהבתי את אשתי ואת בני כי בהפקרא ניחא ליה משא"כ בהיה לו אשה ובנים מותר למסור לו שפחה כנענית כדי שיוליד ג"כ עבדים לאדוניו וכ"ז בישראל כשר אבל בממזר שאסור לבוא בקהל כדי שלא ירבו ממזרים המלוה להיפך והוא ברור : היינו דכתיב דברי ריבות בשעריך וקמת ועלית. לכאורה צ"ע דלמה מתחלת הברייתא לא נקט רק וקמת ועלית ולבסוף קאמר היינו דכתיב דברי ריבות וגו' ונראה משום דאי לאו הכי קשה מנ"ל דקאי אבית המקדש דלמא קאי אארץ ישראל דהיינו וקמת ועלית מח"ל לא"י לכך מייתי תחלת הפסוק דברי ריבות דנדרש בפ' אלו הן הנחנקין דף פז ע"א דברי אלו החרמין וכו' ריבות זו השקאת סוטה ועריפת עגלה מוכח דבא"י קאי ואפ"ה קאמר וקמת ועלית ש"מ דאבית המקדש קאי : לא עלה עזרא מבבל עד שעשאה כסולת נקיה.

עין יוסף

זה יגאי שבפרק הבא על יבמתו דאמרינן תרקבא דדינרי עיילה ליה מרתא בת ביתוס לינאי המלך עד דאוקמי ליהושע בן גמלא בכהני רברבי. שאלו היה זה ש"ה כהן גדול איך היה ממנה כהן גדול אחר (הריטב"א) :

לט אשר העלה מארץ צפון דהיינו בבל. ומכל הארצות אשר הדחתים שם וכתיב אשר העלה. ויש לדקדק כיון דכתיב אשר העלה ואשר הביא אימא דיש מדינות נמוכות מא"י ושייך לומר בהם לשון עלייה. ויש מדינות גבוהות מא"י

יד יוסף

א פסחים עב ע"ב מכות יב ע"ב : ב סנהדרין כח ע"ב ר"ה כה ע"ב: ג נזיר מג ע"ב : ד סנהדרין פז ע"א זבחים נד ע"ב סה"ר פ"ז ריש סימן י' :

חדושי גאונים

שרב גידל מהפך בה בהאי ארעא אבל זאת לא ידע שפסק הדמים כבר והאמת היה שרב גידל לא פסק עדיין הדמים רק שרב גידל קבל שהם לפני רבי זירא ורבי זירא אמר שהם לפני רבי יצחק נפחא וסבר ר"י שרב גידל כבר פסק המעות אבל האמת דקובלנא דרב גידל היה על רבי אבא שלא עשה לפנים משורת הדין כדמלינן במליעא סוף האומנין גבי מעשה דרבה בר בר חנה דתברו ליה הנהו שקולאי חביתא דחמרא וכו' ופסיק רב שיחזיר להם גלימאי וישלם להם מהאי קרא וארחות צדיקי' תשמור ולפיכך אמר ליה רבי אבא בזה שלשון עני המהפך בחררה ובא אחר ונטלה הימנו מאי כלומר שעשה מעשה רשע שרב גידל כבר פסק המעות עם המוכר ואתה השגת גבולו והשיב לו רבי אבא לא הוה ידענא כלומר יודע הייתי שרב גידל היה מהפך ביה אבל לא הוה ידענא אם היה כבר אחר פסיקות הדמים עם המוכר וא"כ מתורץ מה שהקשתי לעיל שבא תקלה ליד רבי אבא שזה אין תקלה שע"פ הדין מותר כנזכר לעיל והשתא ניחא ג"כ שרב גידל לא חשד ח"ו את רבי אבא לרשע אלא שהתרעם על צדיק כרבי אבא שלא יקיים לפנים משורת הדין ומה שיש להקשות על דברי שלפי סברתי איך עשה רבי אבא באמת דבר זה אף שהוא ע"פ הדין כי היה לו לקיים למען תלך בדרך טובים דהיינו לפנים משורת הדין יכול להיות שרבי אבא היה לו קרקע אחרת בירושה או במתנה דא"א לומר שקנה שהרי מפורש בגמרא בכאן דארעא קמייתא הוא שקנה

לויי וישראלי: מגלן דסליקו דכתיב (עזרא ב) וישבו הכהנים והלוים ומן העם והמשוררים והשוערים והנתינים בעריהם וכל ישראל בעריהם: חללי גירי וחרורי: חללי מגלן א דתניא רבי יוסי אומר גדולה חזקה שנאמר (שם) ומבני הכהנים בני חביה בני הקוץ בני ברזילי אשר לקח מבנות ברזילי הגלעדי אשה ויקרא על שמם אלה בקשו כתבם *) המתייחסים ולא נמצאו ויגואלו א) מן הכהונה ויאמר התרשתא להם אשר לא יאכלו מקדש הקדשים עד עמוד כהן לאורים ותומים. [דף ע ע"א] גירי וחרורי: מגלן אמר רב חסדא דאמר קרא (שם י) וכל הנבדל מטומאת גויי הארץ אליהם: ממזרי: מגלן דכתיב (נחמיה ב) וישמע סנבלט החורני וטוביה העבד העמוני וכתיב (שם ו) כי רבים ביהודה בעלי שבועה [לו] כי חתן הוא לשכניה בן ארח ויהוחנן בנו לקח את בת משלם בן ברכיה קסבר עכו"ם ועבד הבא על בת ישראל הולד ממזר הניחא למ"ד הולד ממזר אלא למאן דאמר הולד כשר מאי איכא למימר ותו ממאי דהוו ליה בני דלמא לא הוו ליה בני ותו ממאי דהכא הוו להו וסליקו דלמא התם הוו אלא מהכא] כתיב (שם ז) ואלה העולים מתל מלח תל חרשא כרוב אדון ואימר ולא יכלו להגיד בית אבותם וזרעם אם מישראל הם. תל מלח אלו בני אדם שדומין מעשיהם למעשה סדום שנהפכה לתל מלח תל חרשא זה שקורא אבא ואמו משתקתו. ולא יכלו להגיד בית אבותם וזרעם אם מישראל הם זהו אסופי שנאסף מן השוק (שאינו מכיר לא את אביו ולא את אמו). כרוב אדון ואימר א"ר אבהו אמר אדון אני אמרתי יהיו ישראל לפני חשובים ככרוב והם שמו עצמם כנמר א"ד א"ר אבהו אמר אדון אע"פ ששמו עצמם כנמר הם חשובים לפני ככרוב:

*) נ"ל המתייחשים

רש"י

שהיו חכמי הדור עולין עמו ואין עוד בבבל שיתעסק לבדוק בהם ליחסן עמד והפריש פסוליהם והוליכם עמו והדור שראו הפרשתן הכירו בהם ולא חשש שיתערבו בהם [אלו הפסולין] העולים ולדורות הבאים נמי כיון דאמר מר לשכת הגזית [היתה שם] ששם היו [יושבים] מיוחסי כהונה ולויה בכל יום מזהר זהירי בפסולים: [גדולה חזקה. יש לסמוך עליה יפה: בקשו כתבם המתייחשים. כתב יחוסם: התרשתא. נחמיה בן חכליה קרוי כן בספר עזרא ובגמרת ירושלמית נמלא שעל שם שהיה משקה למלך היה לריך לשתות קודם שלא יחשדוהו שמא הטיל סם המות במשקה המלך התירו לו יין של נכרים לשתות לכך נקרא התרשתא: עד עמוד הכהן לאורים ותומים. כאדם שאומר לחבירו עד שיבא משיח (סוטה דף מח:) דאורים ותומים לא היו בבית שני: ואמר להם כו'. מדכתיב מקדש הקדשים שמעינן דלא אסירי בתרומה אלא מקדשי המקדש: ותו ממאי דהוו להו בני. לטוביה ולבנו מנשים הללו מבת שכניה ומבת משלם: ותו. אפילו היו להם ממאי דמבבל עלו אותם נשים ובניהם דלמא בארץ ישראל נותרו בימי גדליה אותם שכניה ומשלם ושם נשאו טוביה ובנו את בנותיהם (ולא יכלו להגיד בית אבותם וזרעם אם מישראל הם היינו שתוקי ואסופי)]: למעשה סדום. שהיו מגלי ערוות דכתיב רעים וחטאים רעים בגופם וחטאים בממונם ואמרינן בחלק דמחי לאיתתא דחבריה ומפילה אמר ליה תהוי גבך עד דמעברא והוו ממזרים לגבי ישראל: חרשא. לשון מחרישין: בית אבותם. אביו: וזרעם. אמו: זה אסופי. דאילו שתוקי מכיר להודיע אמו שהיא מישראל והכא לא ידעו אם מישראל הם: אמר אדון. מסרס המקרא ודריש אדן כמו אדון. אימר כמו אמר. אדון הקב"ה: ככרוב. קדושים ככרובי הקדש כחיות הקדש דכתיב ביה פני הכרוב: כנמר. כחיה זו שאינה מקפדת בזוג

מהרש"א

כיון דהוא מקום שממולע אוירו מצג ומחכים ויותר מקום המקדש שע"כ היה שם בלשכת הגזית חכמי סנהדרין וק"ל: ומבני לוי לא מצאתי וגו'. פי' רש"י לא מצאתי ראוים לעבוד כו' שקצצו בהונות ידיהם כו' וכ"כ התוס' דהא במתניתין קתני דעלו נמי לוים מבבל ואפי' למ"ד עיקר שירה בפה ולא נפסלו בשנים שזקנים היו ביותר מנ' שנים דקלן בהונות היה בחורבן בית ראשון וזה היה בתחלת בית שני הא אמרינן בפ"ק דחולין דבאהל מועד אין לוים נפסלים בשנים אלא די"ל מתוך זקנתם כ"כ נפסלים בקול כדאמר התם אך קשה מהאי קרא דמייתי דעלו לוים מבבל דכתיב וישובו הכהנים והלוים וכל העם המשוררים והשוערים וגו' וכמה מקראות מפורשים בענין דעזרא שהיו שם לוים משוררים ואין לומר דהיינו אחר שמלח עזרא לכספיא המקום להביא לו לוים כשרים משם כמפורש בקרא דאם כן מאי מייתי מהאי קרא דלוים סליקו דכתיב וישובו הכהנים הלוים וגו' ואימא דהיינו אותם שהביאו לו מכספיא וכשרים היו ומגלן דהנהו דמתניתין קלולי בהונות הוו מבבל וי"ל דודאי אותם לוים דעזרא דמוכח בהו דכשרים היו היינו מאותם שבאו מכספיא או כמפורש בעזרא אבל האי קרא דמייתי ממתני' לא משמע ליה דאיירי בלוים כשרים ומן העם הפסיק הענין והמשוררים והשוערים לא קאי אלוים אלא אמן העם שהוצרכו להעמיד משוררים מן העם כיון שלא היו שם לוים כשרים ודו"ק: חללי מגלן דתניא ר"י אומר גדולה חזקה כו'. דאע"ג דחללי מקרי כדכתיב אשר לא יאכלו מקדשי וגו' מ"מ אכיל אפילו בתרומה דאורייתא כיון דלא הוו רק ספק וק"ל: גירי וחרורי מגלן כו' דאמר קרא כל הנבדל מטומאת גויי וגו'. משמע גירי וחרורי שהיו נכרים כבר ונבדל מעכו"ם לדרוש את ה' ויש לדקדק דמהיכא משמע מהאי קרא דעלו מבבל ודלמא התם היו כדפריך לקמן גבי ממזר ממאי דהכא הוו להו וסליקו כו' ויש ליישב דכתיב ברישא דקרא ויאכלו בני ישראל השבים מהגולה ומשמע להו דהאי וכל הנבדל וגו' קאי נמי אשבים מהגולה דהיינו שעלו מבבל וק"ל: ממזרי ונתיני. האי פיסקא דנתיני טעות הוא דלא מייתי ראיה הכא אלא מממזר אבל לנתיני לא הוצרך ראיה דבכמה קראי בעזרא ונחמיה מפורש דנתיני היו מן העולים וק"ל: שדומים מעשיהם למעשה סדום שנהפכה לתל מלח כו'. הוא מפורש בפ' נלבים גפרית ומלח וגו' כמהפכת סדום וגו' ועי"ל דה"ק שנהפכה אשת לוט לתל מלח שהוא מפורש במעשה סדום גופיה ומעשה סדום פרש"י שהיו מגלי עריות דכתיב רעים בגופם וגו' ואין לורך לדרש זה דבענינו מפורש שהיו מגלי עריות כמ"ש הוליאם אלינו ונדעה אותם ויולא להם זה הדרש דלפי פשוטו דשמות מקומות הן למה הזכיר אותם מקומות שעלו מהן שבי הגולה יותר משאר מקומות שעלו משם בני הגולה: תל חרשא זה שקורא אבא כו'. ומלת תל במקום הזה אינו נדרש לכאורה וי"ל תל מלשון תולה שהוא תולה את עצמו באיש אחר שהוא אביו והאם משתקתו: ולא יכלו להגיד וגו' זהו אסופי כו'. פרש"י וזרעם אמו ונראה דדרש אם מלשון אם בליר"י ר"ל זרעו מן האם לא יוכל ג"כ להגיד וק"ל: אמר אדון כו' והם שמו עלמם כנמר כו'. ל"ע נמר היכא רמיזא כלל בקרא ואולי דדריש אות ט"ן מאדון ואימר דבתריה מלשון נמר ופרש"י כנמר כחיה שאינה מקפדת בזוג כו' ונראה דהכי פירושו אני אמרתי שיהיו עושים רלוני ויהיו חשובים ככרוב שהיה במקדש שהיו דבוקים זה לזה כזכר ונקבה כמו שדרשו בפסוק כמער איש ולויות וגו' והם לא שמו כן אלא כנמר שאינה מקפדת בכך כפרש"י ודו"ק:

עין יעקב

הטעם משום דא"י היא ארץ אשר ה' אלהיך דורש אותה שעם השכינה שורה אבית המקדש אע"פ שאינם מיוחסים כל כך משא"כ בבבל אין השכינה שורה אלא על משפחות מיוחסות מישראל על כן עשאה עזרא כסולת הנקיה כדי שגם שם ישרה השכינה: והם שמו עצמם כנמר. פרש"י כחיה זו שאינה מקפדת בזיווג חברתה לכן מלינו שהנמר הוא עז שבחיות כמו שאמר שמעון

עץ יוסף

מא"י או שוות כא"י ולא שייך עלייהו. מש"ה אומר לשון הבאה ואשר הביא. ומגלן דא"י גבוה מכל הארצות:

המתורגמן. א) פֿעראבשייעט געוואָרדען. ערוויטערט געוואָרדען.

יד יוסף

א כתובות כד ע"ב:

חדושי גאונים

והיה הקרקע הזה כמילר שלו ועי"ש הדין שמביא רמ"א בסי' הנ"ל וז"ל והקונה קרקע על חלר חבירו אף על פי שאין בה משום דינא דבר מלרא יכול בעל החלר לקדם ולקנותה ולא מקרי רשע דהיה כמניאה ורב גידל סבר דלא לריכא ליה לרבי אבא ומכח זה ילא דבר זה אבל שניהם לדיקי גמורי אינהו אלא שאחד לא כיון דעת חבירו וגם נראה לי לתרץ המסקנא במאמר זה וז"ל רב גידל לא נהית לה דכתיב ושונא מתנות יחיה רבי אבא לא נהית לה משום דהפך בה רב גידל לא מר נהית לה ולא מר נהית לה ומתקרייא ארעא דרבנן ויש להקשות האיך עשה זאת רבי אבא ונתן לו במתנה דהוה כגונב דעת דהרי רב אחא ידע ג"כ מסברא זו וידע מהאי קרא שונא מתנות יחיה ולמה רלה לתת לר' זירא במתנה שידע שהוא לא יקבל ונלע"ד שהיו מחולקים מה שמחולק הכסף משנה ומהרש"ל על הרמ"א שמביא הש"ך בסימן רמ"ו ביורה דעה בהלכות תלמוד תורה וזה לשון מוהרמ"א אבל אין לו לקבל דורונות

אהבת איתן

כרוב אדון ואמר אמר ר' אבהו אמר אדון אני אמרתי שיהיו ישראל לפני חשובים ככרוב והם שמו עצמם כנמר. פרש"י כחיה זו שאינה מקפדת בזווג חברתה וק"ל דמאי איריא נמר דנקט ועוד נ"ל דמאי נקט כאן חשיבותא דכרוב טפי משאר חיות הקודש וי"ל דכרוב הוא אנפי זוטרי ורמז לקרא דכתיב כי נער ישראל ואוהבהו והוא רמז לענוה שמקטינים עצמן והיפך הוא הנמר שהוא עז כמ"ש עז כנמר ועי"י שאינן מקפידין על זווגן בניהם עזי פנים כדאי' לקמן:

מא שם אמר רבה בר בר חנה כל הנושא אשה שאינה הוגנת לו מעלה עליו הכתוב כאילו חרשו לכל העולם כולו וזרעו מלח שנאמר (נחמיה ז) ואלה העולים מתל מלח תל חרשא. אמר רבה בר רב אדא אמר רב כל הנושא אשה לשם ממון הויין לו בנים שאינם מהוגנים שנאמר (הושע ה) בה' בגדו [כי בנים זרים ילדו] ושמא תאמר ממון פלט ת"ל (שם) עתה יאכלם חדש את חלקיהם ושמא תאמר חלקו ולא חלקה ת"ל חלקיהם ושמא תאמר לזמן מרובה ת"ל חדש מאי משמע א"ר נחמן בר יצחק חדש נכנס וחדש יצא וממונם אבד. ואמר רבה בר רב אדא ואמרי לה אמר רב סלא אמר רב המנונא [א]כל הנושא אשה שאינה הוגנת לו אליהו כופתו והקב"ה רוצעו [ב]ותנא על כולם אליהו כותב והקב"ה חותם אוי לו למי שפוסל את זרעו ופוגם את משפחתו ולנושא אשה שאינה הוגנת לו (וכל הנושא אשה שאינה הוגנת לו אליהו כופתו והקב"ה רוצעו) וכל הפוסל פסול ואינו מדבר בשבחה (של עולם) [לעולם] ואמר שמואל במומו פוסל:

מב שם ההוא גברא [דמנהרדעא] דעל לבי מטבחיא בפומבדיתא אמר להו הבו לי בשרא אמרו ליה נטר עד דשקיל שמעיה דרב יהודה בר יחזקאל (ברישא) וניתיב לך אמר מאן יהודה בר שויסקאל דקדים לי דשקיל מן קמאי [ג]אזלו אמרו ליה לרב יהודה (איקפיד אפיק שיפורא) ושמתיה. אמרו ליה רגיל דקרי אינשי עבדי אכריז עליה דעבדא הוא אזל ההוא גברא

רש"י

חברתה: כאילו חרשו וכו'. משום דלא יכלו להגיד יחוסם קרי להו תל מלח. חרשא לשון חורש: בנים זרים. מאשה פסולה לו ומשום ממון נסבה כדמסיים קרא יאכלם חדש את חלקיהם ממון שנשאה לשמו יאכלם בחדש אחד: ושמא תאמר חלקו. כגון נכסי צאן ברזל: ולא חלקה. כגון נכסי מלוג דהיא לאו איסורא עבדה שחזרה ליכנס למיוחס: שאינה הוגנת. פסולה לו: כופתו. הלוקה בב"ד כופתין שתי ידיו על העמוד במס' מכות. כופתו קושרו: רוצעו. מלקהו ברצועה: ועל כולם. כהנים לוים וישראלים: אליהו כותב. מאי דקאמר ואזיל: אוי לו לפוסל לזרעו ולפוגם את משפחתו. כגון שנשא אשה שאינה הגונה לו [האי אליהו לאו אליהו דכתיב במקרא הוא דא"כ מקמי דהוא אתי מאן כפתיה אלא שם מלאך שהוא סופר למעלה]: כל הפוסל. מגדף תמיד את המשפחות הוא עצמו פסול: ואינו מדבר בשבחה של עולם. אין דרכו של פסול לדבר בשבח הבריות לעולם: נטר עד דשקיל שמעיה דרב יהודה. המתן עד שיטול שלוחו של רב יהודה שעומד כאן ליטול: בר שויסקאל. לשון גנאי גרגרן אוכל שויסקי צלי כדאמרי' בפסחים באימורי פסח מצרים מאן לימא לן דלא שויסקי עבדינהו בשם רביט הלוי: שמתיה. כדאשכחן דמנדין לכבוד הרב במו"ק: אמרו ליה. לרב יהודה רגיל ההוא גברא דקרי לאינשי עבדי: לקמיה

מהרש"א

מעלה עליו הכתוב כאילו חרשו כו'. מבואר כי דמיון פרי בטן לפרי אדמה וכמו שהחורש לזריעה וזורע בו מלח לא זו שאין לו הנאה בזריעה אלא שגם הוא מכלה החרישה שאין דבר אחר יוכל לצמוח כמ"ש גפרית ומלח וגו' לא תזרע ולא וגו' כן הדבר הזה שמכלה החרישה והזריעה שאין לו בהם הנאה בזרע פסול כדאמרינן שאין השכינה שורה אלא במיוחסות שבישראל. ובענין זה קאמר בה' בגדו להסתלק שכינתו מזרעו כי בנים זרים וגו' מאשה שהיא זרה לו ושמא תאמר ממון פלט וילא שכרו בהפסדו אם אין לו וצריך לממון להיות לו לפליטה בכמה צרכים ולא יחוש לפסול זרעו ואמר שאינו כן שממונם ודאי יאבד וזרע פסול ישאר לו: ושמא תאמר חלקו כו'. כפרש"י ולא חלקה שהן נכסי מלוג דצריך שיהיה הקרן קיים ויהנה מיהא מאותם נשואין שיזכה בפירותיהם של נכסי מלוג שהם לבעל להיות לו לפליטה לצרכו ת"ל חלקיהם שגם הפירות ההם יאבדו לו. ופרש"י יאכלם חדש שיאכלם בחדש אחד וא"כ לא הל"ל חדש נכנס קודם ואח"כ חדש יוצא אלא חדש אחד יוצא וחדש אחר נכנס וממונן אבד אלא נראה לפרש דודאי לאו בחדש אחד יאכל ויאבד הכל אלא דהכי פירושו חדש נכנס ואותו חדש יוצא וממונו אבד ונתמעט בכל יציאת חדש עד שיתמעט בכל חדש וחדש עד שלא נשאר כלום בידו מאותו ממון ותלה הדבר בחדש כי גם מזל החדש גורם לו להגרע לו על שלא בטח בישועת ה' ונשא אשה לשם ממון ולפי ענין זה. אמרו דאליהו כופתו והקב"ה רוצעו. לפי שהנושא פסולה לו חייב מלקות בב"ד אלא שהוא מלדד להיתר לומר שאינו אמת וגם ב"ד שלמטה אין בידם להלקותו במקום שיש קצת ספק אבל אליהו שהוא פנחס הוא מלאך הברית לנקום ולקנא בדבר ערוה ואליו גלוי דבר ערוה הוא כופתו והקב"ה מלקה אותו על שסילק זה שכינתו מזרעו וענין המלקות ששולח עליו מכות ונגעי בני אדם כענין שאמרו אם ארבע מיתות בטלו דין ד' מיתות לא בטלו כו': ואמר על כולם אליהו כותב כו'. פרש"י כהנים לוים וישראלים כו' והוא דחוק דהיכן הוזכר כהנים לוים וישראלים. ויש לפרש דקאמר ועל כולם אמאי דקאמר ואזיל דהיינו על ג' תקלות שעשה זה דהיינו הא' שפסל זרעו וסלקו מן השכינה והב' שפגם את משפחתו שהטיל ביניהם פסול להתרחק מהם בדרי אחרינא דלא ידעי מי הוא הפסול במשפחתו שכולם נכנסו בספק זה. והג' על שעבר עבירה ונשא אשה פסולה וענין הכתיבה והחתימה שעבירתו זו עושה רושם כי הוא מעוות לא יוכל לתקן כמ"ש זה המוליד בן מן הערוה וק"ל: וכל הפוסל פסול ואינו מדבר כו'. מפרש"י נראה דאינו מדבר בשבחה לא קאי אכל הפוסל אלא אכל הפסול וב' כללות קתני ולא משמע כן גם קשה וכי כללא הוא דכל הפוסל הוא פסול דהא איכא שפוסל באמת ורש"י הרגיש בזה ופי' כל הפוסל מגדף תמיד כו' ועיקר חסר מן הספר וע"כ נראה דכללא חדא קתני והכי פירושו כל הפוסל פסול ובאיזה פוסל אמרתי לך במי שאינו מדבר בשבחה לעולם שהוא מזכיר גנאי ופסול של אנשים ואינו מזכיר לעולם שבחם ויחוסם זהו ודאי פסול הוא ושמואל מוסיף בזה דכל הפוסל הוא פסול במום זה גופו שהוא פוסל כדמייתי מהך עובדא דהוה רגיל דקרי לאינשי עבדי ולא היה רגיל בשבחם כמו שעשה לר"י ונמלא היה עבד וק"ל: יהודה בר שויסקאל דקדים כו'. ודאי על רב יהודה נתכון לומר שהיה גרגרן ור"ל יהודה בר שויסקאל שיהודה בר הכי הוא ולא על אביו נתכוין

עיון יעקב

שמעון בן עזאי הוי עז כנמר ולעיל בפ' האיש מקדש איתא עשרה קבין עזות ירדו לעולם ופרש"י עזות ממזרות והנמר הוא ממזר כדאיתא בספר יוחסין ע"ש: כאילו חרשו לכל העולם כולו וזרעו מלח. עי' במהרש"א ואכתי קשה למה קאמר כאילו חרשו לכל העולם כולו ואפשר משום דמלח הוא קיום העולם כי איך יאכל תפל מבלי מלח לכך מלח ברית עולם ואם חרשו וזרעו לכל עולם מלח אין זה קיום העולם כי מלח לבדו אין ראוי לאכילה אם לא עם שאר מיני זרעים כך פ"ו הוא קיום העולם כשנושא אשה הוגנת ויש לו בנים מיוחסים ובאשה שאינה הוגנת יש לו בנים שאינם מהוגנין ואין זה קיום העולם ועי' בסוטה דף י"ב בחדושינו שם: כל הנושא אשה לשם ממון ה"ל בנים שאינם מהוגנין. הטעם נ"ל ע"ד דאיתא במועד קטן דף כד ע"ב בני עניים בני שלם ופרש"י לפי שהעניים יותר מצערים על בניהם מהעשירים לפי שאין לו שמחה אחרת לכן זה שנושא אשה שלא לשם שמים רק בשביל שאין להעשיר לכך נענש שלא יהא לו שמחת בנים רק בנים שאינם מהוגנין לזה קאמר שמא תאמר ממונם פלט והוי אהבה שהיא תלויה בדבר ת"ל וכו' ואז בטל הדבר בטלה אהבה והוי בני שנואה לכן ה"ל בנים שאינם מהוגנין וע"ל על פיסקא מעיד על כל השבטים ת"ל יאכלם חדש את חלקיהם שיומעט גם משמחה זו: שאינה הוגנת לו. פרש"י פסולה לו מדלא פרש"י כן לעיל בדברי רבה בר בר חנה מכלל דלעיל

אפילו אינה פסולה ממש רק שאינה הוגנת לו כגון בת עם הארץ לת"ח וכה"ג ג"כ מעלה עליו כאילו זרע מלח וא"כ לפ"ז י"ל דמה שאמר תנא על כולם קאי אשלשה דברים דקתני כאן לה"ק שפוסל את זרעו היינו אמאי דסליק שנושא אשה פסולה ופוגם את משפחתו קאי אנושא אשה לשם ממון דה"ל בנים שאינם מהוגנים בזה פוסל משפחתו ונושא אשה שאינה הוגנת לו היינו שאינה פסולה לו וק"ל ועמ"ש מהרש"א בזה: אליהו כופתו. ונראה דלכך נ"מ לאליהו בזה יותר מאחר נדיקים משום דאליהו עתיד לקרב ולרחק הפסולין כדאי' בסוף עדיות ולקמן דף ע"א והטעם נ"ל משום דאליהו מלאך הברית מלאך השלום כדכתיב והשיב לב בנים על האבות רגלי מבשר משמיע שלום ולקמן אמרינן אם ראית שני בני אדם מתגרין זה עם זה או משפחות המתגרין שמץ פסול יש באחת ואין מניחין מן השמים לדבק בחברתה לכך אליהו רודף אחר השלום לכך ירחק או יקרב המשפחות שלא יצטרך לריב ומחלוקת: אמר מאן יהודה בר שויסקאל דקדים לי דשקיל מן קדמי. אפשר דקאמר כן לפי שלדעתו היה כהן מבית חשמונאי וקסבר דכהן קדים ובאמת קי"ל אפילו ממזר ת"ח קודם לכה"ג עם הארץ ומה שביקש לא ניתן ומה שבידו ניטל הימנו דאכרוז עליו דעבדא הוא: אזלי א"ל לר"י. אפשר משום דלאאמר באפי תלתא לית ליה ביה משום ליבנא בישא אך לפי מ"ש תוספות בערוכין דף טו דבדברי קנתור איש ביה משום

יד יוסף

[א] מס' ד"א פ"א: [ב] בשאלתות סי' מא פ' וארא אי' תניא נמי הכי על כולם כו': [ג] והא דאזלו ואמרו לרב יהודה דהוא לשון הרע. עיין מ"א סי' קנו וז"ל מותר לספר לשון הרע על בעלי מחלוקת:

חדושי גאונים

מן הבריות ומציין הש"ך ובכסף משנה שם משמע דאפילו דורונות מותר לקבל וכו'. ומאן דקפיד קפיד שהרי לא כתיב ולוקח מתנות ימות וא"כ רב אחא היה סבירא ליה דמותר לקבל למי שלא מקפיד וסבר שרב גידל לא מקפיד אבל באמת קפיד רב גידל על זה כדעת רמ"א שהיה חסיד ביותר ולפי זה נראה לי שלכך לא נחית לה רבי אבא משום שראה שרב גידל חשדו מתחילה ועכשיו יחשדו יותר נחשבו שרב אחא יודע בו שלא יקבלו ונותן לו במתנה רק כגניבות דעת ויענם על ידו כמו דאמרינן בעלמא מחוסר בכספו וכו' לפיכך לא ירד לתוך השדה אחר שנתן לו במתנה רק שהפקיר אותם לתלמידים כפי' רש"י וגם גלע"ד לפרש דעת מהרש"א בשיטה זו שמפרש וז"ל לא מר נחית וכו' ומתקרי' ארעא דרבנן כו' נ"ל הפקיר אותה רבי אבא דאל"כ לא הוו מצי רבנן לכנות ממנה דמתנה איכה לשון הפקר ולא נתן במתנה אלא לרב גידל ומכאן דכל קנסות והפקר בב"ד שיו שוכין לפנים בישראל הוא לת"ח ולא לעניי ע"ס ודוק עכ"ל: ולכאורה דבריו דברי נבואה דמאין לו דין זה דלמא משום דהפי היו עניים ת"ח לפיכך נתנו לתלמידים אבל בעלמא לא. ונלענ"ד שדברי מהרש"א מיוסדים על אדני פז ע"ס בס"ע בח"מ בהלכות הפקר סימן רע"ג וז"ל המפקיר לעניים אבל לא לעשירים אינו הפקר עד שיפקיר לכל ולא"כ קשה בכאן על פירש רש"י שפי' ארעא דרבנן שהפקיר

גברא אזמניה לדינא לקמיה דרב נחמן אייתי פיתקא דהזמנא[א]) אזל רב יהודה לקמיה דרב הונא א"ל איזיל או לא איזיל א"ל מיזל לא מיבעי לך למיזל משום דגברא רבה את אלא משום יקרא דבי נשיאה קום זיל אתא אשכחיה דקעביד מעקה א"ל לא סבר לה מר להא דאמר רב הונא בר אידי אמר שמואל כיון שנתמנה אדם פרנס על הצבור אסור בעשיית מלאכה בפני שלשה. א"ל פורתא דגונדריתא הוא דקא עבידנא א"ל מי סניא מעקה דכתיב באורייתא או מחיצה דאמור רבנן א"ל ליתיב מר אקרפיטא א"ל ומי סניא [א]אצטבא דאמור רבנן או [ב]ספסל דאמרי אינשי א"ל ליכול מר אתרונגא א"ל הכי אמר שמואל כל האומר אתרונגא תילתא ברמות רוחא (דאית ביה לימא) או אתרוג כדקרויה רבנן או אתרוגא כדאמרי אינשי א"ל לישתי מר אנבגא א"ל מי סניא איספרגוס דקרידו רבנן או אנפקא דאמרי אינשי א"ל תיתי דונג תשקינן א"ל הכי [ג]אמר שמואל אין משתמשין באשה. (א"ל) קטנה היא. בפירוש אמר שמואל אין משתמשין באשה כלל בין גדולה בין קטנה. נשדר ליה מר שלמא לילתא א"ל הכי [ד]אמר שמואל קול באשה ערוה. אפשר על ידי שליח. א"ל הכי אמר שמואל [דף ע ע"ב] אין שואלין בשלום אשה. ע"י בעלה. א"ל הכי [ה]אמר שמואל אין שואלין בשלום אשה כלל. שלחה ליה דביתהו שרי ליה תיגריה דלא נישווך כשאר (אינשי) [ע"ה]. א"ל מאי שיאטיה דמר הכא א"ל טסקא דהזמנותא שדר מר אבתראי א"ל השתא שותא דמר לא גמירנא טסקא[ג]) דהזמנותא משדרנא למר אפיק דיסקא דהזמנותא מבי חדייה ואחזי ליה א"ל הא גברא והא טסקא א"ל הואיל ואתא מר להכא לישתעי מיליה כי היכי דלא לימרו מחנפי רבנן אהדדי א"ל מ"ט שמתיה מר להההוא גברא. ציער שלוחא דרבנן. ונגדיה מר [ו]דרב מנגיד על מאן דמצער שלוחא דרבנן.

רש"י

לקמיה דרב הונא. לימלך בו אם יש לו לילך לפני רב נחמן: לא איבעיא לך למיזל. לפני רב נחמן שאתה גדול ממנו ואתה ראש בפומבדיתא ורב נחמן ראש בנהרדעא ודיין לראש גלותא וחתניה דבי נשיאה כדאמרינן בהעור והרוטב משום דרב נחמן חתניה דבי נשיאה הוא מזלזל בשמעתיה דר' יוחנן: יקרא דבי נשיאה. שהוא חתן הנשיא: אסור לעשות מלאכה בפני שלשה. שגנאי הוא (לו) ושפלות לדור שכפופין לזה שאין לו מי שיעשה מלאכתו: דגונדריא. היינו מעקה באחד הלשונות: מי סניא. כלומר מטער ושנוי לשון תורה ולשון שאר בני אדם שאתה מדבר בעמקי שפה ומתכוין היה רב יהודה לתופסו בדבריו ולקנטרו להודיעו שלא היה לו להתגאות עליו להזמינו לפניו: אקרפיטא. ספסל: תילתא ברמות רוחא. מתוך שגיס רוחו גסה הוא משנה בדיבורו: אנבגא. כוס שהוא רביעית והיו רגילין לשתות כוס אחד ממשקה העשוי לשתותו שחרית וקורהו אספרגוס במסכת ברכות: אנפקא. כוס של רביעית ולשון אנפקא היה שגור בפיהם: תיתי דונג. תבא בתי שכך שמה: אין משתמשין באשה. שלא ילמדנה להיות רגילה בין האנשים: קטנה היא. רב נחמן קאמר ליה: לילתא. שם אשתו: קול באשה ערוה. שנאמר השמיעני את קולך ואם אשאל בשלומה תשיבני: א"ל. רב נחמן אפשר לשלוח לה שאלת שלום ע"י שליח: אין שואלין בשלום אשה. שמא מתוך שאלת שלום יהיו רגילין זה עם זה ע"י שלוחים ויבאו לידי חיבה: א"ל רב נחמן ע"י בעלה. אהיה אני שליח לדבר: אין שואלין בשלום אשה כלל. שמרגיל לבה ודעתה (לימשך) אצלו: שלחה ליה. ילתא לרב נחמן: שרי ליה תיגריה. פטור אותו מלפניך זהו לשון התלמוד לומר דמשרי ליה תיגריה כשממהר לעשות בקשת האיש או דינו כדי להפטר ממנו: מאי שיאטיה דמר הכא. מה דרכו של אדוני לשוט הלום כלומר למה בא אדוני הנה: שותא דמר לא ידענא. שיחתו של אדוני איני מבין לדבר בלחות לשונו: לדינא מזמינא ליה. בתמיה: אפיק דיסקא דאזמנותא. הוציא שטר הזמנה מחיקו ששלח לו רב נחמן שיבא לפניו: מבי חדייה. מתוך חיקו: לימא מר מיליה. ידבר דברי זכותו על ריבו של אותו האיש: מצער שלוחא דרבנן. ביזה שלוחו לפניו וחייב מלקות: דרב מנגיד אמאן דמצער שלוחא דרבנן. כדאמרינן בפ"ק:

תוספות

אין שואלין בשלום אשה כלל. והא דאמר בהשוכר את הפועלים (דף פ"ז ע"א) היה שרה אמתך ששואלין בשלום האשה על ידי בעלה היינו דוקא בשאלת שלום אבל לשלוח לה בשלום אפילו על ידי בעלה אסור:

מהרש"א

ול' שויסקא לפרש"י מלשון ללי ואין הלמ"ד נופל בו גם היכן הוזכר דהגרגרנים אוכלים ללי אלא דדרך שררה הוא כדאמרינן [א] גבי כהנים ויש לפרש דה"ק דשוי סקל כבן סורר דהיינו בסקילה על עיקר אכילת בשר ודו"ק: א"ל מי סניא מעקה כו'. בהני ה"ק אי חשבת לי לצורבא מרבנן הוה לך למימר לישנא דאמרי רבנן ואי חשבת לי כשאר אינשי כמו שהזמנת לי ה"ל למימר לישנא דאמרי אינשי ולא היה לך למימר לישנא דלא רגילין ביה אבל גבי אתרונגא דלא שינה בלשון אלא בתוספת נו"ן הוצרך לאתויי ליה מדברי שמואל כל האומר אתרונגא תילתא ברמות רוחא כו' ועיין פרש"י ויש לפרש דג' לשונות הם א' לשון דרבנן ואחד לשון שאר אינשי אבל לשון שאמרת הוא לשון שלישי ברמות רוחא כדשמואל ועי"ל שהגאוה מתחלקת לג' חלקים הא' במעשה כגון הולך טפוף והב' במחשבה בדעתו שאין כמוהו והג' בדבורו שמדבר גבוהה וזה שהוסיף באתרונגא הנו"ן מדבור הגבוהה שהנו"ן מאותיות דטלנ"ת שהם כח הלשון שעל ידה מדבר גדולות וגבוהה וק"ל: א"ל תיתי דונג תשקינן א"ל כו'. יש לדקדק בזה מאי קאמר רב נחמן הכי לרב יהודה דהא לפי דעתו שרי להשתמש מיהא באשה קטנה ודוחק לומר דדרך שאלה קא"ל וי"ל שהשיב לרב יהודה אמאי דקאמר לישתי מר אנבגא בלישנא דלא אמרי רבנן ולא אינשי כדלעיל והא השיב דלהכי אמרי בהאי לישנא כדי דתשמע בתי דונג ותיתי ותשקינן שהיא מורגלת בהאי לישנא בבית ריש גלותא וק"ל: [אין שואלין בשלום כו'. מפורש פ' הפועלים בחי' אגדות ע"ש]: א"ל מאי שיאטיה דמר הכא כו'. אפשר ששכח בהזמנותו דמלתא דלא רמיא עליה דאינים לאו אדעתיה ודביתהו דא"ל שרי ליה תיגרא בריש אמרה כן דודאי אית ליה מילתא הכא ודרך לומר כן לעשות בקשת איש כו' כפרש"י וק"ל: מ"ט שמתיה מר

[א] מהרש"א ד"ה יהודה. כדאמרינן (סוטה טו ע"א. זבחים כח ע"א נא ע"א):

יד יוסף

א גירסת הגמרא ספסל: ב גירסת הגמרא אצטבא: ג לקמן פא ע"ב: ד ברכות כד ע"א: ה ב"מ פז ע"א: ו לעיל יב ע"ב:

חדושי גאונים

לתלמידים א"כ אינו הפקר. ומתרץ מהרש"א מכאן דכל הפקר שב"ד היו עושין הוא לת"ח וזה שמדייק לשון שב"ד היו עושין כי לשם היה רשות לפרוץ גדר ולתקן לטובת ת"ח וכמו דאמרי' בעלמא הפקר ב"ד היה הפקר יש לומר ג"כ הפירוש שאף שבאכנשים הדיוטות אינו הפקר דהיינו שהפקירו לעניים אבל לא לעשירים אבל כח ב"ד היה יפה ויכולין היו לעשות לפנים משורת הדין וראיה לדברי מהא דאמרינן באלו מציאות גבי מעשה דרבי ישמעאל ברבי יוסי דאפקיר האי פתכא דאופי לכולי עלמא ולהאי גברא לא ומסיק בגמרא במלתא בעלמא הוא דאוקמיה ומפרשים שם תוספות אפקרה שלא יכשלו בני אדם בלא תגזול ומקשים התוספות וא"ת הא אמר פרק אין בין המודר אין הפקר אלא בפני שלשה וי"ל דהכא נמי הוו שלשה וכ"ל שזהו כונת תוספת דיש להקשות אף שהיו שלשה אעפ"כ הלא לא הפקיר לכולי עלמא ומתרצים בפני שלשה היה ושלשה הוי ב"ד והפקר ב"ד היה הפקר לפי ראות עיניהם. וכמו שכתב מהרש"א לעיל ודוק הטיב כך נראה לי שיטת הגמרא בעז"ה. (מגודת דוד):

כל הנושא אשה שאינה הוגנת לו כאלו חרשו לכל העולם כולו. אם הזורע דגן תירוש ויצהר או מטע אילן

עין יעקב

לשיילא בישא אפילו אתאמר בי תלתא מ"מ י"ל דבשלומי דבי דינא לית ביה משום לישנא בישא כדאיתא במ"ק העיני האנשים ההם תנקר ע"ש: אסור לעשות מלאכה בפני ג'. משום דכל מילתא דמיתאמר באפי תלתא הוי כדבר מפורסם שהרי מס"ע לית ביה משום לישנא בישא: א"ל הכי אמר שמואל קול באשה ערוה. ואף לאותן פוסקים שסוברא בב"י בא"ח סי' ע"ה שכתבו דהאי דקול באשה ערוה היינו דוקא לענין ק"ש וקול הזמר ולא קול הדיבור מ"מ אדם חשוב שאני וראוי ליזהר בכל מה דאפשר אפילו מקול דבורה בלא ק"ש ועי"ל שדרכם של הנשים היה להשיב שאלת שלום ע"י קול זמר כדאיתא בכתובות דף טז באמתתא דבי קיסר ע"ש ובבית שמואל בא"ע סימן לא כתב בשם הרשב"א תירוץ אחר ע"ש:

ענף יוסף

מב קול באשה ערוה. עי' ברש"י. הנה בבאר שבע דף קיט הפליג לתמוה על אותם שפי' הא דאמר שמואל בברכות דף כד ע"א קול באשה ערוה שנאמר כי קולך ערב ומראך נאוה. היינו לענין ק"ש וכשמזמרת שהרי בפרק עשרה יוחסין אמר רב נחמן לר"י לשדר ליה מר שלמא לילתא. קול באשה ערוה ופרש"י אם אשאל בשלמא תשיבני. הרי בהדיא דמשמע קאמר קול באשה ערוה ולא לענין ק"ש ואפילו כשאינה מזמרת ע"כ דבריו בקצרה הובא בא"ר סימן עה סק"ס. ונראה שזה ג"כ דעת הרא"ש שכתב בברכות פ"ג סימן לד אמר

המתורגמן, א) איינע איינלאדונגס שריפט. גריבטספארדערונג. ג) בעפעהלע.

אדעדיף מיניה עבדי ליה. מ"ט אכריז מר עליה דעבדא הוא א"ל דרגיל דקרי אינשי עבדי ותניא כל הפוסל פסול ואינו מדבר בשבחה של עולם ואמר שמואל במומו פוסל. אימר דאמר שמואל למיחש ליה לאכרוזי עליה מי אמר אדהכי והכי אתא ההוא בר דיניה מנהרדעא א"ל ההוא בר דיניה לרב יהודה לדידי קרית לי עבדא דאתינא מבית חשמונאי מלכא א"ל הכי אמר שמואל בכל דאמר מדבית חשמונאי קאתינא עבדא הוא א"ל לא סבר לה מר להא דא"ר אבא אמר רב הונא אמר רב גכל ת"ח שמורה הלכה ובא ואמרה אם קודם מעשה אמרה שומעין לו ואם לאו אין שומעין לו. א"ל הא איכא רב מתנה דקאי כוותי רב מתנה לא חזייה לנהרדעא תליסר שני ההוא יומא אתא א"ל דכיר מר מאי דאמר שמואל כי קאי חדא כרעא אגודא וחדא כרעא במברא א"ל הכי אמר שמואל כל דאמר מדבית חשמונאי מלכא קאתינא עבדא הוא דלא אשתיור מינייהו אלא ההיא רביתא[א] דסלקא לאיגרא ורמיא קלא ואמרה כל דאמר מבית חשמונאי אנא עבדא הוא נפלה מאיגרא ומיתא אכרוז עליה דעבדא הוא ההוא יומא אקרען כמה כתובתא בנהרדעא כי קא נפיק נפקי אבתריה למרגמיה אמר להו אי שתיקו ואי לא מגלינא עלייכו הא דאמר שמואל תרתי זרעייתא איכא בנהרדעא חדא מיקריא דבי יונה וחדא מיקריא דבי עורבתי וסימניך דטמא טמא טהור טהור שדיוה להההוא ריגמא[ג] מידייהו וקם אטמא בנהר מלכא. [מכריז רב יהודה הבפומבדיתא אדא ויונתן עבדי יהודה בר פפא ממזירא בטי בר טוביה ברמות רוחא לא שקיל גיטא דחירותא מכריז רבא במחוזא בלאי דנאי טלאי מלאי זגאי כולם לפסול אמר רב יהודה גובאי גבעונאי דורנוניתא דראי נתינאי אמר רב יוסף האי בי כובי דפומבדיתא כולם דעבדי]:

מג שם אמר רב יהודה אמר שמואל ד' מאות עבדים ואמרי לה ד' אלפים עבדים היו לו לפשחור בן אימר וכולם נטמעו[ג] בכהונה

רש"י

דעדיפא מיניה. חמורה ממנה עשיתי לו לקנסו: אדהכי אמר ההוא בר דיניה לרב יהודה לדידי. דאתינא מבית חשמונאי קרית לי עבד: כל דאמר מבית חשמונאי אלא עבד הוא. שכל זרעו הרגם הורדוס ועבד היה ומלך תחתיהם וקרא בנו על שם בית חשמונאי ומסתמא לאו בנות ישראל נסיב דנזהרי' הם להשיא בנותם לעבדים והוו להו כולם עבדים: אם קודם שבא מעשה לידו אמר. להאי שמועה לתלמידיו בשם רבו נאמן לאומרה בשעת מעשה ואם לאו אינו נאמן להעיד בשם רבו שמא מחמת מעשה הבא לידו הוא אמר כן: אגודא. שפת הנהר: אמברא. על הגשר א"נ בתוך הספינה לעבור הנהר: איקרען כמה כתובתא. מנשי אותה המשפחה: כי קא נפיק. רב יהודה: למרגמיה. לפי שגילה את פסולם: זרעייתא. משפחות: וקם איטמא בנהר מלכא. באותן האבנים שהשליכום בנהר עמד מכשול סתימה במי הנהר ומנע את מהלך המים: איטמא. סתימה כדמתרגם (בראשית כו) סתמום טמונין: [מכריז רב יהודה בפומבדיתא. שם היה יושב: בלאי דנאי טלאי מלאי זגאי. שמות מקומות או משפחות: גובאי. גבעוני כלומר על שם שהיו גבעונים נקראו בבבל גובאי קרוב לגבעונים בשמן: דרנונית דרא דנתינאי. כפר נתינים היה דורא כפר כדאמר (עירובין דף ז:) דורא דרעותא א"ל מרי דוראי (פסחים דף כה:) ועל שם שהוא כפר נתיני נקרא דורניתא: בי כובי דפומבדיתא. כפר הסמוך אל פומבדיתא דמיקרי בי כובי]: פשחור בן אימר. בימי ירמיה היה: נטמעו בכהונה. ולא גרסינן גדולה: נטמעו. נדמעו נשאו בנות כהנים שהיו מחזיקים עצמן בכהנים מתוך שהיו אוכלין תרומה

מהרש"א

מר ליער שלוחא דרבנן כו'. ולעיל משמע דשמתיה משום דביזה את רב יהודה ומנדין משום כבוד הרב כפרש"י לעיל ואפשר שרב יהודה מדרך ענוה לא תלה השמתא בכבודו דהא קושטא נמי דליער שלוחא דרבנן וק"ל: לאכרוזי עליה מי אמר אדהכי והכי כו'. ר"ל אדהכי והכי שהיו נושאין ונותנין בדבר אם אמרה שמואל גם לאכרוזי [דלרב יהודה ודאי אמר שמואל אפילו לאכרוזי] וק"ל: אלא ההיא רביתא דסלקא לאיגרא ורמיא קלא כו'. משום לער דנהרגו כולם ע"י הורדוס עבדם הכי ובריש פ"ק דב"ב קאמר דהורדוס בעא למינסבה כדי שתהא משפחתו נקראת על שם חשמונאי ופרש"י הכא ומסתמא לאו בנות ישראל נסיב דנזהרים הם להשיא כו' לשמואל דקסבר בפ' החולץ כותי ועבד הבא על בת ישראל הולד כשר הוצרך למימר הכי מיהו בפרק אלו נאמרים פרש"י גבי אגריפס המלך שהיה מזרע הורדוס וא"ל אחינו אתה שהיתה אמו מישראל ועיין בזה בתוס' ריש פ"ק דב"ב ודו"ק: איקרען כמה כתובות כו'. פרש"י מנשי אותה משפחה עכ"ל נראה דר"ל דהאנשים שלהם היו ג"כ מאותה משפחה דאל"כ הל"ל דכמה נשים נאסרו לבעליהן מאותה משפחה ודו"ק: ואי לא מגלינא כו' תרתי זרעיותא כו' וחדא מקרייא דבי עורבתי וסימנא טמא טמא כו'. רב יהודה לא קא"ל אלא דרבינא ורב אשי שסדרו תלמודא קא"ל דאל"כ הא גילה רב יהודה פסולייהו ולמה חזרו מרגמייהו א"כ דלא הוו ידעי השתא כלל בשמותן איזה מהם דבי יונה ואיזה דבי עורבתי אלא דרב יהודה קאמר דהוא ידע לגלות איזה דבי יונה ואיזה דבי עורבתי וק"ל: בטי בר טוביה ברמות רוחא לא שקיל גיטא כו'. משמע דאכרוז עליו כדי שלא ישא בת חורין וכמ"ד בפרק השולח דמעוכב גט שחרור אסור בבת חורין ובתוס' סוף מסכת ע"ז כתבו שהיה מותר בשפחה ע"ש ודו"ק: ארבע מאות עבדים כו' היו לו לפשחור בן אימר וכולם נטמעו כו'. זה הפשחור כהן היה והיה פקיד ונגיד בבית ה' כמפורש בירמיה וע"י שאכלו אלו תרומה היו מחזיקים עצמם בכהנים ונשאו כשרות ורש"י פי' נשאו בנות כהנים כו' ולא ידענא מי הכריחו לכך. ואמר וכל כהן שיש בו עזות כו' כדלקמן דיחוסא דבבל שתיקותא. ואמר אביי וכולם יתבי בשורא דנהרדעי כו' דמפורש בירמיה שגלו דכתיב ואתה פשחור וכל יושבי ביתך תלכו בשבי וגו' ע"ש וק"ל:

אם

יד יוסף

א עי' תוס' יבמות נב ע"א ד"ה דמתפקר: ב עי' מ"ש בעין כשם רש"י וזה קשה למ"ש רש"י בסוטה מא ע"א אל תירא אגריפס כו' שאמו מישראל הרי שנתנו להם ישראלית. ומצאתי בריטב"א שכתב דאף דאיכא מינייהו שנשאו מינן והיה להו אשה שהיא פסולה בשיש בה עבדות כדאיתא בכתובות עכ"ל ועי' כ"ג ע"ב תוס' ד"ה כל וביבמות [illegible] ע"ב תוס' ד"ה כיון דאמר: ג יבמות עז ע"א לא ע"א בכורות לח ע"ב: ד ב"ב נא ע"א: ה בשאלתות איתא בנהרדעא וכן עוד איזה שינוים ע"ש:

חדושי גאונים

מחזיר אחר קרקע היפה וקונה אותה בדמים יקרים כדי שיהיה הגידול טוב ונאות והוא נזהר שלא לקנות ארץ מליחה שאינה מצמחת עאכ"ו מה שיש לו לעשות בעבור הזרע שהוא מוצא ממתניו שיתקור אחר קרקע עולם היותר טובה ונאותה לפי מזגה שיהיה הגידול טוב ולא שיזרע בתל מלח שאינו מצמיח שום גידול טוב: הקדמת ענין זה המבואר שהאדם עץ השדה הוא. ובניו הם כשתילי זיתים או כשאר צמחי השדה כמ"ש רבבה כצמח השדה נתתיך וגו' וכן פסוקים רבים הממשילים את האדם לצמחי השדה. וזה מצד שני בחינות ומצד היחס ביניהם ואופן חלוקם. כי כמו שהנטיעות צריכין לשני דברים עצמיים והכרחיים שבהעדר אחת מהם תתקלקל הנטיעה. העצם הראשון הוא שגזע האילן היונק מן הקרקע צריך להיות במקום מובחר שלא תהיה יניקתו ממקום הטינופת או מארץ מלחה שאינה מצמחת כי אף אם יהיה ממין משובח מכל מקום יתקלקל הפרי אם לא יהיה נטוע במקום טוב ונאות. העצם השני הוא שהנטיעה מצד עצמה צריכה להיות ממין משובח שאם יטע אילן פרק

עיון יעקב

תרתי זרעייתא איכא בנהרדעא. זרעייתא פרש"י משפחות ועי"ל זרעייתא דקאמר היינו על אותן שתי משפחות דאיתא בסוף עדיות ולקמן דף ע"א אחת שקרבה בן ציון בזרוע ואחת שרחקה בזרוע: פשחור בן אימר. פרש"י בימי ירמיה היה נראה דרש"י נשמר דלא תקשה לך מנ"ל דרב יהודה פליג ארבי אלעזר הלא רבי אלעזר היה בימי תנאים

ענף יוסף

אמר שמואל קול באשה ערוה שנאמר כי קולך ערב פירש לשמוע. ולא לענין ק"ש ע"כ ומשמע שס"ל דאחרים אסורים לשמוע קול אשה אפילו שלא בשעת ק"ש ומכ"ש בשעת ק"ש. ובעלה מותר אפילו בשעת ק"ש. ומש"ה לא הביא הטור דין זה בא"ח. הלכות ק"ש כיון דלה"ש אסור לו לשמוע קול אשה אפילו שלא ק"ש. ובעלה מותר אפילו בשעת ק"ש. אבל זה לא מוכח מרבינו הרא"ש שס"ל דאפילו קול דבורה לבד אסור די"ל דדוקא קול זמר וה"ה קול דבורה של שאלת שלום או השבת שלום כמו שכתב רש"י ד"ה אין שואלים בשלום אשה כלל. דאיכא קירוב הדעת ויכול להביאו לידי ערוה. אבל קול דבורה בלא שאלת שלום או השבת שלום מותר. וא"כ מתורץ קושי' בא"ר שבע. אבל בזה פליגי על הרא"ש והטור שס"ל דבעלה מותר אפילו בשעת ק"ש והם ס"ל דבק"ש גם בעלה אסור. ועיין בב"י:

עץ יוסף

מב דעדיפא מיניה. חמורה ממנה עשיתי לו לקנסו דב"ד היו מכין ועונשין שלא מהדין כההיא דרכב על הסוס והטיח אשתו וסקלוהו והלקוהו וכמו שכתב הרד"ך דרשאין ב"ד לשנות מקילתא לחמירתא ומחמירתא לקילתא:

קשים

המתורגמן: א) מעדבען. ב) שטיינע. ג) פערמישט.

מחמת עבדי כהן : אל תהרהר אחריו. אחר משפחתם שהם בני מריבה כדכתיב כמריבי כהן : עדות לישראל. אותן שהם ישראל הוא מעיד עליהם שהם משלו : משפחות ישראל. משפחות שהם ישראל גמורים : בישראל כתיב. והייתי להם לאלהים אע"פ שאינם לי לעם ומתוך שאני מקרבן הם יהיו לי לעם אבל גרים אין מקרבין אותם מן השמים אלא א"כ הם מקרבין עצמם תחלה להיות טובים: קשים גרים. שאינם זהירים במצות והרגילים אצלם נמשכים אחריהם ולמדים ממעשיהם : מטהר השבטים. מיחסם : כסף מטהר ממזרים. המוטמעים בישראלים מחמת ממונם והוא גורם להם שיטהרו שלעתיד לבא אין הקב"ה מבדילם מאחר שנדבקו בהם משפחות ישראל הרבה : שנאמר וישב מצרף ומטהר כסף. אותם שנטמעו מחמת עשרם . וסיפיה דקרא והיו לה' מגישי מנחה בצדקה לדקתו של הקב"ה הוא שאינו מבדילם אלא הואיל שנטמעו נטמעו וריב"ל סבירא ליה האי מטהר לאו מבדיל פסוליהם קאמר אלא מטהרם ומכשירם כולם

וכל כהן שיש בו עזות פנים אינו אלא מהם [אמר אביי כולהו יתבי "בשוריא[א]) דבנהרדעא] ופליגא דר' אלעזר דא"ר אלעזר אם ראית כהן בעזות מצח אל תהרהר אחריו שנאמר (הושע ד) ועמך כמריבי כהן. א"ר אבין בר רב אדא אמר רב כל הנושא אשה שאינה הוגנת לו כשהקב"ה משרה שכינתו מעיד על כל השבטים ואין מעיד עליו שנאמר (תהלים קכב) ששם עלו שבטים שבטי יה עדות לישראל אימתי הוי עדות לישראל בזמן שהשבטים שבטי יה. אמר ר' חמא בר חנינא כשהקב"ה משרה שכינתו "אין משרה אלא על משפחות מיוחסות שבישראל שנא' (ירמיה לא) בעת ההיא נאם ה' אהיה לאלהים לכל משפחות ישראל לא נאמר אלא לכל משפחות והמה יהיו לי לעם : [והמה יהיו לי לעם] (יחזקאל לז) אמר רבה בר רב הונא זו מעלה יתירה יש בין ישראל לגרים דאילו בישראל כתיב בהו (שם) והייתי להם לאלהים והמה יהיו לי לעם ואילו בגרים כתיב (ירמיה ל) מי הוא זה ערב את לבו לגשת אלי נאום ה' והייתם לי לעם ואנכי אהיה לכם לאלהים. אמר רבי חלבו "קשים גרים לישראל כספחת שנאמר (ישעיה יד) ונלוה הגר עליהם ונספחו על בית יעקב כתיב הכא ונספחו וכתיב התם (ויקרא יד) לשאת ולספחת. אמר רבי חמא ברבי חנינא כשהקב"ה [דף עא ע"א] מטהר שבטים שבטו של לוי מטהר תחלה שנאמר (מלאכי ג) וישב מצרף ומטהר כסף וטהר את בני לוי וזיקק[ב]) אותם כזהב [וככסף] והיו לה' מגישי מנחה בצדקה. אמר ריב"ל "כסף מטהר ממזרים שנאמר וישב מצרף ומטהר כסף מאי מגישי

מהרש"א

אם ראית כהן בעזות כו' שנאמר ועמך כמריבי כהן ר"ל דמתוך יחוסו וחשיבותו של כהן הוא עומד במריבה ואינו שותק שלפי דעתו מתוך חשיבותו אין ראוי לעבור על מדותיו וזה כוונת הכתוב איש אל יריב וגו' אלא ישתוק במריבה וזהו יחוסו כדלקמן אבל עמך שהוא גם ההמון אין עושין כן אלא שהם עושים כמריבי כהן כאילו הוא מיוחס וחשוב ככהן שאינו שותק במריבה ודו"ק : [ואין מעיד עליו שנאמר שבטי יה וגו'. מבואר בסוטה איש ואשה אם זוכין שם יה ביניהן י' מאיש וה' מאשה ואם לאו שאין זוכין כה"ג שאינה הוגנת לו אש אוכלתן והיינו שם יה המעיד עליהן דקאמר הכא וק"ל] : אין משרה שכינתו כו' שנאמר אהיה להם לאלהים לכל משפחות גו'. לפי מה שדרשו בפ' נושאין[א] להיות לך לאלהים ולזרעך גו' בזרעך מיוחס אחריך מהאי קרא דאורייתא ה"מ לאתויי דאין שכינה שורה אלא על משפחות מיוחסות שבישראל אלא דהאי קרא דמייתי הכא הוא מפורש טפי לפי פשוטו דלשון משפחות הוא מלשון זרע של יחוס וק"ל : [קשים גרים לישראל כספחת כו'. מפורש ביבמות פ' החולץ ע"ש] : שבטו של לוי מטהר תחלה שנאמר וישב מצרף ומטהר כסף כו'. מבואר כי ישראל בכלל אם זוכין נמשלו לכסף כמ"ש פ' ג"ה [ב] כסף אלו צדיקים שנאמר צרור הכסף לקח בידו כמפורש שם בחידושינו ואם אינן זוכין נמשלו לסיג כמ"ש ואצרוף כבור סיגיך וכדמיון זה הכא לענין יחוס הם ככסף נקי והפסולים שנתערבו בהן הוה כסיג בתוך הכסף וצריך צירוף לטהרן שיעמדו ביחוסן על טהרן וז"ה על כלל ישראל כי לעתיד ישוב לצרפן ולטהרן ככסף נקי מהפסולים שנתערבו בהן אחרי שטיהר כבר את בני לוי שזיקק אותן כזהב כי לפי חשיבותן של הכהנים בני לוי נדמו לזהב שהסיג מזיק בו יותר כמו הכהן שנתערבו בו הפסולים לו ואמר גבי שבט לוי גם וככסף היינו לגבי לויים שאין להם פסול יותר מישראל שכל הכשר לישראל כשר ללוי ומסיים ביה קרא והיו לה' מגישי מנחה בצדקה גו' ולפי דברי ריב"ל דמפרש קרא כסף מטהר ממזרים מפרש מאי מגישי מנחה בצדקה כו' אבל לפי מאי דאמרינן הכא דמטהר ממש להבדילן מפסוליהן לא קאמר מאי מגישי מנחה גו' ונראה לפרש לפי מה שמצינו בספר עזרא כשעלו בבית שני שנבדלו מנשים נכריות והביאו קרבנות אשם על חטאם שעבר כמ"ש שם ויתנו ידם להוציא נשיהם ואשמים איל צאן על אשמתם כן לעתיד כשיבדלו מן הפסולין יש להם להביא קרבן על חטאם שעבר ולפי שלא יהיה להם להביא קרבן עשיר כמ"ש אין בן דוד בא עד שיכלה פרוטה מן הכיס אלא שיביאו קרבן של דלי דלות שהוא המנחה וז"ש והיו מגישין לה' על חטאן

עיון יעקב

שעדיין לא נתערבו אותן עבדים בישראל ורב יהודה קאמר מילתא שנעשה אח"כ להכי פרש"י שזה היה בימי ירמיהו נמצא שהיה קודם: וכל כהן שיש בו עזות פנים אינו אלא מהם. כבר פרש"י לעיל על כן קבין עזות דסתם עזות פי' ממזרות א"כ ס"ל לרב יהודה עובד כוכבים ועבד הבא על בת ישראל הולד ממזר לכך הן הן עזי פנים שבדור : מעיד על כל השבטים. שהם זרע אבותם לפי שהשם י"ה ביניהם משא"כ על זה שנשא אשה שאינה הוגנת נסתלק השם מבניהם לכן יש להם בנים שאינם מהוגנים ואע"ג דברים פ"ק דע"ז אמרינן כלום יש אב שמעיד על בנו מ"מ כהן א"צ לעדות והגדה ממש רק השראת שכינה הוא סימן ואות לדבר ועי"ל דבאמת הא דכלום יש אב שמעיד על בנו הוא באמת עונה דהויה מא"ס כי אצל הקב"ה דכתיב אשר לא ישא פנים ולא יקח שחד מותר להעיד על בנו ואע"ג דאמרינן בכ"ב דף קנט גזירת המלך היא דהלת"ם משה והכהן משום דלא מהימני הוא וכו' מ"מ י"ל דגזירת המלך הוא דוקא במקום דאיכא למגזר ושייך ביה נשיאות פנים בעדותו משא"כ אצל הקב"ה לא שייך כל זה אך הקב"ה יסור כל תלונת א"ה לעתיד מישראל לכך יאמר להם מכם עצמו יבאו ויעידו ע"ש ועי"ל דהקילו בזה כמו בשבוים שאביה נאמן להעיד שלא נטמאה ולא נפסלה : אין משרה אלא על משפחות מיוחסות מישראל. אפשר דרב חמא פליג אר' אבין דאמר כשנושא אשה שאינה מהוגנת אין הקב"ה משרה שכינתו להעיד עליו ורב חמא קאמר דאין הקב"ה משרה שכינה אלא על משפחה מיוחסת דהיינו לד הזכר כי משפחת אב קרויה משפחה ולא משפחת האם : זו מעלה יתירה יש בין ישראל לגרים. והטעם דישראל הם חלקם של הקב"ה כי ביעקב בחר לו יה הבל נחלתו משא"כ שאר אומות יצב גבולות עמים לע' שרים לכן אין הקב"ה מקרב עד שיקרבו תחלה את עצמם לכן כתיב והיו לי לעם ואני אהיה להם לאלהים וכן מצינו ברות שאמרה תחלה עמך עמי היינו קבלת עול תרי"ג מצות ואח"כ אמרה אלהיך אלהי : אמר ר' חלבו קשים גרים לישראל כספחת. עי' בתוספות שנאמרו על זה כמה פשטים ול"נ דקאי אדברי רבה בר רב הונא דאמר זו מעלה יתירה יש בין ישראל לגרים וכו' ומצינו ספחת טפלה לבהרת טפלה לשאת דהיינו זו למעלה מזו מעלה אחת אפ"ה מצטרף לטומאה ה"ה שהגר מצטרף לענין שהעולם נדון אחר רובו וזה שאמר כספחת ממש : שבטו של לוי מטהר תחלה. הטעם איתא בירושלמי הובא בילקוט במלאכי ג' אמר ר' זעירא כאדם ששותה בכוס נקי ועי"ל מדה כנגד מדה הואיל שנאמר בהם האומר לאביו ולאמו לא ראיתיו ואת אחיו לא הכיר ואת בניו לא ידע לכך מטהר אותם מחשש פיסול של אבותיו ואחיו ובניו : ומאי מגישי מנחה בצדקה. פי' כי בל"ז הייתי אומר דלענין זה מטהר את בני לוי שיהיו מגישי מנחה בצדקה כלומר כדי שיהיו מקריבי מנחה כדת וכראוי וכדאיתא ברבה פ' נו פ"ע עיין שם בידי משה אבל

עין יוסף

מד קשים גרים כו'. עי' רש"י ותוס'. ועיין רש"י נדה דף יג ע"א ולי נראה להביא ראיה לפי' מדכתיב (ישעיה יד א) ונלוה הגר עליהם ונספחו על בית יעקב וזה ידוע שהטובים שבישראל נקראים ישראל וההמון נקראים בשם יעקב וקאמ' ונספחו על בית יעקב כפרש"י על שהם מדקדקי' יותר מהם אבל לשאר פרטיהם משפחת גם לבית ישראל: שבטו של לוי מטהר תחלה. יען שהמה במעלה מישראל ע"כ טהרתם ג"כ קודם כי כל הקרוב לטהרה יותר יטהר בתחלה :
שם

[א] מהרש"א ד"ה אין משרה. בפרק נושאין (יבמות ק ע"ב) : [ב] שם ד"ה שבטו. כמ"ש פרק גיד הנשה (חולין צב ע"ב) :

יד יוסף

א נ"א בסוריא ובנהרדעא : ב עי' במדבר רבה פ' יב : ג יבמות מז ע"ב קט ע"ב נדה יג ע"ב : ד כתב רב אלפס סוף פרק האומר לעיל גבי יכולים ממזרים ליטהר כילד ממזר שנשא שפחה וכו' והיינו דאמר ריב"ל כסף מטהר ממזרים שנאמר וכו'" ופי' הנדפס שם בשם רש"י כסף מטהר דממזר יקח שפחה ויוליד ממנה בן וישחררנה וכן פי' הר"ן בכוונה אמיתית של הרב אלפס וסיים אבל כו' ע"ש :

חדושי גאונים

אפילו בקרקע טובה לא יתן פריו לעולם הרי שני דברים עצמיים הנטיעה מצד עצמה והמקום אשר ממנו יניקתה . ואם אתה רוצה לנסות ולבחון הקרקע והאילן כגון אם אין אתה מכיר לא בטיב הקרקע ולא בטיב ספרי הוא שאתה רוצה לטעת בודאי טוב הוא לנפש תדרשנו לנסות שניהם כאחד אם הוא אפשרי אך אמנם אם אינו אפשרי להביא שניהם בכור הנסיון והבחינה. אזי הקרקע תבחן בבחינת האילן : אבל

אהבת איתן

אין משרה שכינתו אלא על משפחות המיוחסות . ועי' במהרש"א שהוקשה לו דס"ל לאתויי ממ"ש לאברהם לזרעך אחריך . והנה כבר הובא למוד זה ברבה נשא פי"ב . וי"ל דהכא לעתיד קאי דיטהרו ממזרים ואפ"ה לא ישרה שכינה עליהם. ומש"כ תוס' לקמן דממעט גרים אין נראה דלעתיד ישרה שכינה על הגרים כמ"ש וגם על העבדים אפשר אם רומי :

המתורגמן . א) מויערן, ציילען . ג) געליטערט, גערייניגט .

מנחה בצדקה א"ר יצחק צדקה עשה הקב"ה עם ישראל שמשפחה שנטמעה[א] נטמעה:

מה שם אמר רב יהודה אמר שמואל כל הארצות עיסה לארץ ישראל וא"י עיסה לבבל: [בימי רבי בקשו לעשות בבל עיסה לארץ ישראל אמר להן [א]קוצים אתם משימים לי בין עיני רצונכם יטפל עמכם רבי חנינא בר חמא נטפל עמהם ר' חנינא בר חמא אמר להם כך מקובלני מר' ישמעאל ברבי יוסי שאמר משום אביו כל ארצות עיסה לארץ ישראל וארץ ישראל עיסה לבבל בימי רבי פנחס בקשו לעשות בבל עיסה לארץ ישראל אמר להם לעבדיו כשאני אומר שני דברים בבית המדרש טלוני בעריסה[ג] ורוצו כי עייל אמר להם [ב]אין שחיטה לעוף מן התורה אדיתבי וקמעייני בה אמר להו כל ארצות עיסה לארץ ישראל וארץ ישראל עיסה לבבל נטלוהו בעריסה ורצו רצו אחריו ולא הגיעוהו ישבו ובדקו עד שהגיעו לסכנה ופירשו א"ר יוחנן היכלא בידינו היא אבל מה אעשה שהרי גדולי הדור נטמעו בה סבר לה כר' יצחק דאמר רבי יצחק משפחה שנטמעה נטמעה אמר אביי אף אנן נמי תנינא [ג]משפחת בית הצריפה היתה בעבר הירדן [ד]וריחקה בן ציון בזרוע [ה]עוד אחרת היתה [ו]וקירבה בן ציון בזרוע כגון אלו אליהו בא לטמא ולטהר לרחק ולקרב כגון אלו דידעין אבל משפחה שנטמעה נטמעה תאנא עוד אחרת היתה ולא רצו חכמים לגלותה אבל חכמים מוסרים אותו לבניהם ולתלמידיהן פעם אחת בשבוע ואמרי לה פעמים בשבוע אמר רב נחמן בר יצחק מסתברא כמאן דאמר פעם אחת בשבוע כדתניא [ז]הריני נזיר אם לא אגלה משפחות יהיה נזיר ולא יגלה משפחות]:

רש"י

כולם: עיסה. כעיסה שהיא מעורבת [ר"ל שארי הארצות אינם מיוחסים כא"י] ומשם רבי משה מרומי שמעתי עיסה כפסולת ענבים שנסחט משקה שלהם: [בקשו לעשות בבל עיסה. להחזיק משפחות ארץ ישראל מיוחסות ולבדוק אחר משפחות בבל כל הבאים לישא משם אשה: קוצים אתם משימים בין עיני. משום דרבי ממשפחת בבל היה מבני בניו של הלל שעלה וקיבל נשיאותו של בני בתירא: יטפל לכם רבי חנינא. להשיבכם דבר: טלוני בעריסה ורוצו. שלא יפספסו אחר דבריו ויהא צריך לגלות משפחות והוא היה זקן ולא היה יכול לרוץ: אמר להם אין שחיטה לעוף. דבר שהוא תימה להם ולא גלה להם טעמו כדי שיהו טרודים בסברא הראשונה ולא יחזרו אחר טעם השניה עד שיפטר מהם וטעם דאין שחיטה לעוף מן התורה בשחיטת חולין (דף כז:) יליף מושפך את דמו בשפיכה בעלמא: ישבו ובדקו. במשפחות א"י לברר את דבריו: כיון שהגיעו לסכנה. לפסול משפחות אנשי זרוע שיהרגום פירשו: היכלא. שבועה בהיכלו של מקום: בידינו הוא. לגלות פסול משפחות ארץ ישראל: תנינא. דכל משפחה שנטמעה נטמעה דאין להפרישה ולהרחיקה ולברר ספק מטמועיהם מי נטמע מי לא נטמע אלא יניחום והם ספק והם כשרים לעתיד לבא: בית הצריפה. שם המשפחה: בן ציון. אדם חשוב ואיש זרוע: ריחקה. הכריז שהן פסולין: אליהו בא. לעתיד לבא דכתיב (מלאכי ג) והשיב לב אבות על בנים זה מבני בניו של זה: דיודעין. שהכל מחזיקים אותם בפסולים שנתקרבו בזרוע: אבל משפחה שנטמעה. מחמת שלא נודע פסולה נטמעה: עוד אחרת. משפחה אחרת היתה לבד אותה שקרבה

מהרש"א

מנחה שמביאין הדלי דלות הטייכין בצדקה ר"ל כמקבלי צדקה שאין להם כלום משלהם אבל למ"ד דכסף מטהר ממזרים אין סברא שיביאו קרבן האשם על העבר ולכך מקשה אליביה מאי מגישי מנחה כו' ודו"ק: כל הארצות עיסה כו'. עיין פרש"י ועוד יש לפרש דאין להם פסול דימה אותם לסולת נקיה קודם שנבלה ונעשית עיסה גם אם נפל בו דבר שאינו ראוי איכא לברר מתוכו להשליכו ונשארה נקיה אבל משנעשית עיסה אם נפל בו דבר שאינו ראוי קשה ליטלו ולהפרישו מתוך העיסה אחרי שנבלל ונתערב בו וכן יש לפרש מפירוש ערוך בערך אלמן ע"ש ודו"ק: בימי רבי בקשו לעשות בבל עיסה כו' נטפל עמהם ר"ח בר חמא כו'. גם ר' סתם במתניתין הכי דתני עלו מבבל שעשאה כסולת נקיה כדלעיל אלא לפי שהיה מבבל לא האמינו לו עד שאמר ר"ח קבלתי מר"י שאמר משום אביו רבי יוסי שהיה מא"י: א"ר יוחנן היכלא כו'. נשבע בקדושת היכל וצ"ל דאפילו לאחר החורבן יש בו קדושה דס"ל כמ"ד בפ"ק דמגילה דקדושה ראשונה קדשה גם לעתיד וק"ל: בידינו הוא. פי' בערוך ידועים בידינו המשפחות כו' ויותר נראה לפרש בידינו הוא לגלות בלי שתגיע לנו סכנה והשתא מוכח שפיר דס"ל משפחה שנטמעה נטמעה אבל אם מפני סכנה של גדולי הדור לא רצה לגלות לא מוכח מידי דס"ל כמאן דאמר משפחה שנטמעה נטמעה ופרש"י דאין להפרישה כו' אלא יניחם והם ספק והם כשרים לע"ל עכ"ל וכן מוכח לעיל דמטהר ממזרים לעתיד אבל השתא בספק הן עומדין ומי שידע בספיקן ודאי דירחק מהן משום דאין השכינה שורה אלא על המיוחסות שבישראל אלא כיון שנטמעה ועתיד יהיו כשרים לגמרי אין לגלות לאחרים בספיקן ואין להפרישן כו' כפי' רש"י ובדור הזה רובן ספיקות והמגלה לחבירו אינו אלא כמוליא דבה ומתכבד בקלון חבירו הוא וכל הפוסל במומו פוסל ויש לגעור בהן ולהוכיחן על פניהם שישובו מדרכים הללו ובפרט הסדכנים מועדים בזה ויש לעונשם על כך וק"ל: משפחת בית הצריפה כו'. מתניתין הוא בסוף מסכת עדיות עד לרחק ולקרב ואביי מדקדק בה מדקתני בה כגון אלו אליהו כו' משמע דוקא הכי דידעין אבן להו בהכשרן ובפסולן אבל משפחה שנטמעה כו' וכן מפרש התם ברישא א"ר יהושע אני כו' שאין אליהו בא לטמא ולטהר לרחק ולקרב אלא לרחק המקורבין ולקרב אשר נטמעו כבר אלא לרחק המקורבין בזרוע ולקרב המרוחקין בזרוע ומייתי הך דבית הצריפה כו' ע"ש מה שמדקדק הרמב"ם שם בפירוש המשנה בלשון המשנה. ודע מה שפרש"י הכא אליהו בא לע"ל דכתיב והשיב לב אבות על בנים זה מבני בניו כו' שם במתני' לא משמע הכי אלא דאיכא מ"ד התם דפליג וקאמר אליהו לא בא לא לקרב ולא לרחק אלא לעשות שלום ומייתי מהאי קרא והשיב לב אבות על בנים גו' אבל ר' יהושע דס"ל דבא לרחק ולקרב לא מייתי ליה כלל מקרא אלא דכן היה מקובל מר"י ב"ז ששמע מרבו ורבו מרבו הלכה למשה מסיני ע"ש ודו"ק: הריני נזיר אם לא אגלה כו'. מבואר כמ"ש בס' יוסיפון שהיה בזמן הבית כת א' נקראו נזירים שהיו מתבודדין עצמן גם במדברות כדי שלא יבואו לדבר בקלון בני אדם ולהתרחק מדיבתם רעה ולזה אמר אם לא אגלה קלון ופסול משפחות אהיה נזיר כי זו

יד יוסף

א סנהדרין לח ע"א: ב נזיר כט ע"א חולין ד ע"א וש"נ: ג עדיות פ"ח מ"ז: ד בעדיות שסוריחקוה בני ציון: ה ג"ז שם: ו שם אי' וקירבוה בני ציון: ז תוספתא דנזיר פ"א:

חדושי גאונים

האילן לא יבחן בבחינת הקרקע. כיצד שאם אתה רואה איזו קרקע טובה בחוגה ובדוקה אצלך שהיא טובה מצמחת פרי טוב ונאות עם כל זה לא יבחן האילן אצלך אם אין אתה מכיר מטיב הפרי שהרי מעשים בכל יום אנו רואים שקרקע טובה מגדלת גם אילני סרק וא"כ אין ראיה מן הקרקע על האילן. אך בהפך זה שאילן הוא ראיה גדולה על הקרקע שאם איזו אילן בחון ומנוסה אצלך שפרי ההוא טוב הוא בלי ספק גם הקרקע טובה גם אם אין אתה מכיר בטיב הקרקע היא הנה יגיד עליו ריעו הפרי הטוב שאם היתה ארץ מלחה בודאי לא מצמחת. כך הוא בנמשל אצל זרע האדם שצריך לאותן שני דברים שאצל הנטיעות כי משני צדדים יבחן כל איש ואשה הטובים המה אם רעים. א) הוא מצד גזעו ויניקתו דהיינו מצד אבותיו שהם גזעו ומקום יניקתו באמת כמו שאמר ויצא חוטר מגזע ישי והם בדמיון הקרקע טובה המובחרת המצמחת פרי טוב תולדותיהן כיוצא בהם ובהפך זה נאמר מרשעים יצא רשע כי הקרקע רעה אי אפשר שתצמח צמח טוב. ב) הוא מצד הנטיעה עצמה והוא בחינת האדם מצד מעשיו הטובים הם אם רעים ואם הוא מן הכיתות אשר יתנו בעתם פרי צדיק עץ חיים או מן הכיתות המצמיחים שורש פורה ראש ולענה או מאילני סרק כמ"ש אף בל זורעו אף בל נוטעו אף בל שורש בארץ גזעם ויאמר שהם נעדרים מכל צד מאלו הצדדים. וכשם שאין ליקח ראיה מייחס האבות על עצמותו שאף אם הוא ממשפחת יענן יכול

עין יעקב

עכשיו שוטהר קאי לענין פסולי משפחה מקשה שפיר: **בימי** ר' פנחס בן יאיר בקשו לעשות בבל עיסה לא"י אמר לעבדיו כשאני אומר שני דברים בבית המדרש טלוני בעריסה ורוצו כי עייל אמר להם אין שחיטה לעוף מן התורה אדיתבי וקמעיינו ביה אמר להם כל הארצות עיסה לא"י וא"י עיסה לבבל ע"כ פרש"י טלוני בעריסה ורוצו כדי שלא יצטרך לגלות משפחות ע"ש וקשה איך תלה ענין זה כאן שאמר אין שחיטה לעוף מן התורה וכ"ל ע"ד הפשט דאיתא בנזיר דף כט על מתני' האיש מדיר את בנו בנזיר ר' יוחנן אמר הלכה בנזיר ור"י אמר ריש לקיש כדי לחנכו במצות ומקשה הש"ס בשלמא לר' יוחנן דאמר הלכה היא בנזיר אהכי כי מטמא מייתי קרבן ציפורים ואכיל כהן מליקה אלא לר"י אמר ריש לקיש הא אכיל כהן מליקה פרש"י כיון דמדאורייתא לא מחייב הא אכיל מליקה דהוא נבילה קסבר כר' יוסי בר"י אין שחיטה לעוף מן התורה ע"כ והנה לכאורה קשה מה חינוך מצוה שייך הכא הא קי"ל נזיר חוטא הוא כדכתיב מאשר חטא על הנפש אלא צ"ל דלכך הוי חינוך מצוה כדאיתא במהרש"א בסמוך על הא דקאמר הריני נזיר אם לא אגלה משפחות שזה הוא מדת נזירים להתבודד כדי שלא ידבר בקלון בני אדם ולהתרחק מדבתם רעה אע"פ כשהיה נזיר הוצרך לצער עצמו ונקרא חוטא אעפ"כ אין לו לגלות ויהיה נזיר עכ"ל וא"כ י"ל שזה חינוכו במצות ובזה מתורץ דבל"ז לא היה אומר רוצו עמי כדי שלא לגלות משפחות תקשי לך מנ"ל שאין לגלות משפחות ואי משום דמצינו האיש מדיר בנו בנזיר משום חינוך מצוה ש"מ דמצוה

המתורגמן. א) צו מישט. פערמישט. ג) בעטט.

מן שם אמר רבה בר בר חנה אמר רבי יוחנן שם בן ארבע אותיות חכמים מוסרין אותו לתלמידיהם פעם אחת בשבוע ואמרי לה פעמים בשבוע. אמר רב נחמן בר יצחק מסתברא כמ"ד פ"א בשבוע דכתיב (שמות ג) זה שמי לעולם לעלם כתיב *רבא סבר למדרשיה בפירקא א"ל ההוא סבא לעלם כתיב. ר' אבינא רמי כתיב זה שמי וכתיב (שם) זה זכרי אמר הקב"ה לא כשאני נכתב אני נקרא נכתב אני ביו"ד ה"א ונקרא באל"ף דלי"ת. ת"ר בראשונה שם בן י"ב [אותיות] היו מוסרים אותו לכל אדם משרבו הפריצים היו מוסרים אותו לצנועים שבכהונה והצנועים שבכהונה מבליעין אותו בנעימות אחיהם הכהנים. תניא א"ר טרפון פ"א עליתי אחר אחי אמי לדוכן והטיתי אזני אצל כה"ג ושמעתי שהבליע שם בנעימת אחיו הכהנים. א"ר יהודה א"ר שם בן מ"ב אותיות אין מוסרין אותו אלא למי שצנוע ועניו ועומד בחצי ימיו ואינו כועס ואינו משתכר ואינו מעמיד על מדותיו וכל

היודעו

רש"י

בן לוין] : שם בן ד' אותיות. קריאתו ככתיבתו ופירושו חכמים מוסרים אותו וכו' : לעלם. להעלים : כתיב זה שמי וכתיב זה זכרי. מדלא כתיב שמי וזכרי משמע שלמדו ב' שמות ואמר לו זה שמי מיוחד ובזה השני אני נזכר : שם בן י"ב ובן מ"ב לא פירשו לנו : משרבו הפריצים. המשתמשין בו : לצנועים שבכהונה. לברך בו העם במקדש לאחר עבודת לבור של תמיד של שחר: מבליעין אותו בנעימת אחיהם הכהנים. אותם שלא היו בקיאין בו ומברכין בשם בן ד' אותיות כשהיו מוסרין את קולם בנעימה היו אלו ממהרין להבליע את השם בן י"ב ולא היה נשמע לרבים מקול נעימות חביריהן. בנעימה בישום קול שקורין טרונפ"י : אחר אחי אמי. שהיה (לוי במסכת מדות) [כהן] ור' טרפון היה כהן בבתוספתא דכתובות (פ"ה) מעשה ברבי טרפון שקדש ש' נשים בשני בצורת כדי להאכילן תרומה : לדוכן. (שאומרים לוים השיר אחר עבודה בשעת ניסוך היין וכה"ג היה מברך בנשיאות כפים שעבד אותו היום ורבי טרפון עלה אחר הלוי או להכות בחליל ושאר כלי שיר שהכל כשרים בהם כדאמרינן בערכין או שהיה קטן ומריעין בקול עם אחיו לוערי הלוים כדאמרינן בערכין) [לברך ברכת כהנים] : ואינו מעמיד על

מדותיו

מהרש"א

מדת נזירים היא ואמר הגם כשיהיה נזיר הולרך לנער עלמו ונקרא חוטא כדאמרינן ומה זה שלא ליער עלמו אלא מן היין כו' אעפ"כ אסור לו לגלות ויהיה נזיר כתנאו גם אם חוטא יהיה וק"ל: שם בן ד' חכמים מוסרין אותו לתלמידיהן פ"א כו'. פרש"י קריאתו ככתיבתו ופירושו חכמים כו' עכ"ל ר"ל דודאי קריאתו ככתיבתו הכל יודעין בו וא"ל מסירת חכמים אבל פירושו של הכתיבה והקריאה וכוונתו אין כל אדם יודע אלא ע"י קבלה ומסירת חכמים וכן רבא דבעי למדרשיה בפרקא אפירושו קאמר וכן משמע מפרש"י בפרק אלו עוברין אבל כפשטיה קריאה וכתיבה לא שייך דרשה דהכל יודעין בו ומסיק לעלם כתיב דיש להעלים פירושו וגם קריאתו ככתיבתו אסור מדכתיב זה שמי וזה זכרי כדבסמוך. ומכאן מודעא רבה והמחאה מוחזקת לאותן דרשנים ברבים בדורותינו בסוד השם ובפירושו בכמה לירופים ויותר מהמה אם הם דברים שאינן נמסרים להם מפי חכם או שהתלמיד אינו הגון להבין הדברים על עיקרן ושרשן הרי הם דברים בדויים מלבם וה"ז בכלל מגלה פנים בתורה שלא כהלכה וכעושה התורה פלסתר וכל מי שבידו למחות ראוי למחות בהם וגם אני אי איישר חילי אבטליניה : כתיב זה שמי וזה זכרי כו' נכתב בי"ה ונקרא בא"ד כו'. ואמרינן בעלמא דהיינו בעוה"ז אבל בעוה"ב נקרא ככתיבתו בי"ה

והכוונה כי בעוה"ז הוא מדת הדין שולט בשיתוף הרחמים כבריאתו ששיתף הקב"ה הרחמים והדין כמ"ש ביום ברוא ה' אלהים וגו' וע"כ הכתיבה שם הרחמים והקריאה שם הדין אבל עוה"ב כולו רחמים ואז יהיה השם שלם קריאתו ככתיבתו דבעוה"ז נקרא אדני שהוא הזכרה מורה על הדין שע"כ נקרא ר"ה שהוא יום הדין יום הזכרון ושם אדני מורה על זה א' הוא ר"ה וי' הוא יו"כ וביניהם מלת דן שבאותן י' ימים שבין ר"ה ליוה"כ הם ימי הדין וע"כ בעה"ב שכולו רחמים יהיה זכרו ג"כ שהיא הקריאה משתנה כולו לרחמים וגם בעוה"ז כשמזכיר השם בתפלתו יהיה עיקר כוונתו על הרחמים דיש אם למסורת שהיא הכתיבה כמ"ש בטור א"ח וזה כוונת הכתוב דרשו ה' בהמלאו דהיינו שיהיה הדרישה והכוונה בלב בהמלאו ככתיבתו אבל קראוהו אינו כן אלא בשם אחר והוא השם בהיותו קרוב אליו כקריאתו שהוא אדני היכל ההוי"ה (בקריאה דנקודות שם א"ד הם עצמם נקודות שם י"ה ודו"ק):שם בן י"ב היו מוסרים אותו לכל אדם כו'. ויש לדקדק הא אמרינן לעלם כתיב ואין סברא לחלק בין שם של ד' ובין של י"ב ולפרש"י לעיל (דלעלם כתיב) דהיינו פירושו של שם הכא מיירי דהיו מוסרין לכל אדם כתיבת שם י"ב דלא היו בקיאין בו כל אדם מיהו קריאתו ככתיבתו ודאי דאסור גם בו מדכתיב זה שמי וזה זכרי דאין לחלק בין זה השם לשם של ד' ואולי שהיו מוסרין אותו לכל אדם היינו לכהנים ואפילו הקריאה ככתיבתו הוא דשרי במקדש בברכת הכהנים כדאמרינן פ' א"כ ושמו את שמי שמי המיוחד לי יכול אף בגבולין כו' וכדמייתי מהך עובדא דר' טרפון עליתי אחר אחי אמי לדוכן כו' אלל כ"ג כו' וק"ק דמשמע דבזמן ר"ט שהיה קרוב לחורבן בית שני היו מברכין בשם המיוחד ואנן אמרינן בר"פ טרף בקלפי משמת שמעון הלדיק נמנעו הכהנים מלברך בשם. ואפשר לחלק דהתם בשאר כהנים קאמר דמנגנו אבל הכא בכ"ג איירי שלא היה נמנע וק"ל : שם בן מ"ב אותיות אין מוסרין אותו כו'. הא דאמרינן בר"פ חלק ההוגה את השם באותיותיו אין

לו

עיון יעקב

דמלוה שלא לגלות י"ל דהתם באמת הלכה היא בנזיר דהל"ל קשה הא אטו כהן מליקה אבל עכשיו דקאמר אין שחיטה לעוף מן התורה אתי שפיר ודו"ק. ועפ"ז מיושב ג"כ הא דאיתא במנחות דף מ"ה ע"א וכל נבלה וטרפה לא יאכלו הכהנים כהנים הוא דלא יאכלו הא ישראל יאכלו א"ר יוחנן פרשה זו עתיד אליהו לדרשה רבינא אמר כהנים אצטריך ליה ס"ד אמינא הואיל ואשתרי מליקה לגבייהו תשתרי נמי נבלה וטרפה קמ"ל עכ"ל וקשה למה קאמר פ' זו עתיד אליהו לדורשה ולפי שיטתינו אתי שפיר דהא דאמרינן הואיל ואשתרי מליקה לגבייהו זה אינו שייך אלא למ"ד יש שחיטה לעוף מן התורה דאי אין שחיטה לעוף מן התורה א"כ אין ראיה ממליקה דהא מליקתו זו היא שחיטתו וא"כ אליהו דיגלה הפסולין כדאמרינן שבא לרחק ולקרב ס"ל דנזיר הוא חוטא וא"כ א"א לומר כדי לחנכו במצות רק הלכה היא בנזיר ולעולם יש שחיטה לעוף מן התורה א"כ שפיר אתי למדרש הואיל ואשתרי מליקה לגבייהו : מוסרין אותו לתלמידיהם פעם אחת בשבוע. נראה מדנקט לשון מוסר היינו כדבר שנמסר מיד ליד דהיינו שהיו מוסרין אותו בכתב ה' עליהם השכיל ע"פ הדקדוק ונקודותיו ותגאיו ופירושו להכי ס"ל למ"ד אחד פעמים בשבוע כדאמרינן ביומא דף יא ע"א מזוזת היחיד נבדקת פעמים בשבוע ופרש"י שמא נרקבת או נגנבת וה"נ קאן מפני חשש זה מוסרין פעמים ומ"ד פעם אחד היינו כדי שיתעלם כדכתיב לעלם : לא כשם שאני נקרא אני נכתב. והיינו בעוה"ז שגבר כח היצר הרע שמהפכין ע"י החטאים מדת הרחמים למדת הדין מה"כ בעולם הבא שנסתלק היצר הרע : היו מוסרין אותו לצנועין שבכהונה. אפשר מטעם דאמרינן בחולין דף קלג ע"א הצנועין מושכין את ידיהם ואיתא ברבה קהלת על פסוק את הכל עשה יפה בעתו דמאן דהוא בעל קבלה מעשיות אסור ליהנות משום אדם כלום דלמא בעי מן בר נש ולא יהב ליה אזל קסיל ליה ע"כ וזה שהוא צנוע ומושך

עין יוסף

מן שם בן ארבע אותיות כו'. הא ודאי קריאתו ככתיבתו הכל יודעים בו ואין צריך לומר מסירת חכמים. אבל פירושו לדעת הרמב"ם בספרו המורה בפרקי התוארים שהכוונה בסוד השם המה הסודות הגדולות בסתרי האחדות והרחקת התוארים והמה מרומזים באותיות השם ולחכמי אמת דרך אחרת בזה בענין צירופי השמות ועניינם שזה אין כל אדם יודע אלא ע"י קבלה ומסירת חכמים : לעולם כתיב. להעלים ואחר שמלינו שראוי להעלים הדבר א"כ מה שנוכל להרחיקו יותר משובח ואולי לעולם הוא יובל שמיטה המשתנה מז' שנים לז' שנים. ונרמז ג"כ שיהיה בהעלם : רבא סבר למדרשיה בפרקא. ר"ל סבר למדרשיה פירושו של השם בפרקא וכן משמע מפרש"י בפרק אלו עוברים אבל כפשטיה קריאה וכתיבה לא שייך דרשה דהכל יודעין בו : כתיב זה שמי וכתיב זה זכרי. מדלא כתיב שמי וזכרי משמע שלמדו ב' שמות. ואמר לו זה שמי מיוחד ובזה השני אני נזכר. ור"ל הכתיבה היא להרהור הלב על אחדותו הפשוטי שהוא נבדל מהבריאה והקריאה בפועל להורות שעכ"ז הכל נובעים מאתו יתברך והוא אדון העולם : שם בן שתים עשרה. עיין במורה בפרקי התוארים וכן שם מ"ב : שצנוע ועניו. העניו הוא מי שקטן בעיניו מעשיו. ועכ"ז יתכן שיתערב בתוכו לפעמים הנאת עלמו מכבוד וכדומה. לזה אמר לנוע שמדרכו רק להסתיר מעשיו הטובים ויען שטבע הגופניות בחלי ימים הראשונים מתגברים ע"כ מוכרח להיות עומד בחלי ימיו השניים : ואינו כועס. כי אינו

מניח

יד יוסף

א פסחים כ ע"א :
ב גם בגמ' דילן פסחים עב ע"ב אי' להדיא שאכל רבי טרפון בעלמו תרומה ועי' עוד בכורות נא ע"ב דר' טרפון שקל פדיון בכור ויהוב על אלה המלא בתקון נכלי שרת :

הדרושי גאונים

להיות שהוא מלד עלמו נער ניעור וריק מכל שלימות שהרי מעשים בכל יום שמלדיקים יולאים גם רשעים וא"כ טעות גמור הוא שלוקח ראיה מן הגזע על עלמותו. אך בספק זה האילן ראיה על סקרקע שאם אתה רואה אדם זך וישר פעלו ומזגו טוב אז הוא ראיה גדולה על מקום יניקתו שהוא מגזע ישרים כי מרשעים יצא רשע ואינו בנמלא שיהיה טהור מטמא אע"פ שילא אברהם מתרח וחזקיה מאחז כמו שדרשו על פסוק מי יתן טהור מטמא לא אחד מ"מ אינו בנמלא כל כך ומילתא דלא שכיחא אבל מסתמא אזלינן בתר הרוב. ומכאן רוממות הגילות על שפתי להשיב לטועים מבני עמינו המבקשים ספרי הייחוס ועיקר בדיקתם אחר הגזע ויניקתו אם הוא ממשפחת עשירים או מנהיגים יושבי ישבן מקהילים קהילות ברבים ללמד בני יהודה קשת ומלחמת התורה והיה אם המלא ימלא בחור או בתולה ממשפחות כאלו אז קדוש יאמר להם ומשתדלים בכל עוז להתחתן בהם ולהרבות להם מוהר ומתן כאשר ישיתו עליו ולוקחין ראיה מן הקרקע על ספרי שאינו ראיה באמת שמעשים בכל יום שהקרקע הטובה קוץ ודרדר תצמיח כך הוא מעשים אנשים שלימים וכן רבים עשו שורש פורה ראש ולענה ובנים זרים יולדו להם א"כ אין ראיה מן היניקה. אך אם לפעמים יתחתנו באיזו נער ובער הנה התכלית המדומי כבואם לידי זה בעבור קרוביו

היודעו והזהיר בו והמשמרו בטהרה אהוב למעלה ונחמד למטה ואימתו מוטלת על הבריות ונוחל שתי עולמים העולם הזה והעולם הבא:
מז שם דף עא ע"ב זעירי הוה קא משתמיט מיניה דרבי יוחנן דהוה אמר ליה נסיב ברתי יומא חד הוו קאזלי באורחא מטו *לעורקמא[א] דמיא ארכביה לר' יוחנן אכתפיה וקא מעבר ליה א"ל אורייתין כשרה בנתין לא כשרן מאי דעתיך אילימא מדתנן עשרה יוחסין עלו מבבל כהני לויי וישראלי אטו כהני לויי וישראלי כולהו סליקו כי היכי דאשתיור מהני אשתיור נמי מהני אשתמיטתיה הא [ג]דא"ר אלעזר לא עלה עזרא מבבל עד שעשאה כסולת נקיה ועלה. עולא איקלע לפומבדיתא לבי רב יהודה חזייה לרב יצחק בריה דגדל ולא נסיב אמר מ"ט לא קמנסיב ליה מר איתתא לבריה א"ל מי ידענא מהיכא אנסביה א"ל אטו אנן מי ידעינן מהיכן קאתינן דלמא מהנך דכתיב (איכה ה) נשים בציון ענו בתולות בערי יהודה וכ"ת ׳עובד כוכבים ועבד הבא על בת ישראל הולד כשר ודלמא מהנך דכתיב (עמוס ו) השוכבים על מטות שן וסרוחים על ערסותם וא"ר יוסי בר חנינא ׳אלו בני אדם המשתינים מים בפני מטותיהם ערומים ׳ומגדף בה רבי אבהו (אלא מעתה) א"ה היינו דכתיב (שם) לכן עתה יגלו בראש גולים משום דמשתינים מים בפני מטותיהם ערומים יגלו בראש גולים אלא אמר רבי אבהו אלו בני אדם שאוכלים ושותים זה עם זה ׳ומדבקים מטותיהם זו בזו ומחליפין נשותיהם זה לזה ומסריחים ערסותם בשכבת זרע שאינה שלהם א"ל היכי נעביד א"ל זיל בתר שתיקותא כי האי דבדקי בני מערבא כי מינצו בי תרי בהדי הדדי חזו הי מינייהו דקדים ושתיק אמרי האי מיוחס טפי. אמר רב ׳שתיקותא דבבל היינו יחוסא. איני והא איקלע רב לבי [ח]בר שפי חלא ובדק בהו (היכי בדק) [מאי] לאו ליוחסים לא* אי שתקי אי לא שתקי. אמר רב יהודה אמר רב אם ראית שני בני אדם שמתגרים זה בזה [שמץ] פסול יש באחד מהם ואין מניחין אותם לידבק אחד בחבירו. א"ר יהושע בן לוי אם ראית שתי משפחות מתגרות זו בזו שמץ פסול יש באחת מהן ואין מניחין אותה לידבק בחברתה:

רש"י

מדותיו. לנטור איבה שמא ישתמש בו להנאה: דהוה א"ל ר' יוחנן נסיב ברתאי. ולא היה חפץ בה מפני שהוא מא"י והוא היה מבבל: אורייתין כשרה ברתין לא כשרן. תלמידי אתה ותורתי כשרה לך ובתי אינך חפץ: מאי דעתך. שאתה מחזיק בבל במיוחסין דתנן עשרה יוחסין וכו' וסבור אתה שעלו כל הפסולים: מהיכא נסיבנא. אי זו אשה מיוחסת: זיל בתר שתיקותא. שאל לך משפחת שתקנית ששתם בני מריבה הם פסולין שמתוך פסולן שהיו פורסין מהם נטרו איבה והחזיקו במריבה. ומיוחסא דבבל הייטו שתיקותא מתוך שהם שתקנים הוחזקו במיוחסין א"כ הבא לבדוק בבבל אינו בודק אלא בשתקנים: לבי בר שפי חלא. שם האיש שפי חלא שופה חומץ כמו השופה יין לחבירו: אין מניחין אותו. מן השמים לידבק

מהרש"א

לו חלק לעוה"ב פרש"י פ"ק דע"ז שדורשו במ"ב אותיות ועושה בו מה שהוא חפץ וע"ש בתוס'. גם בזה ראיתי בדור הזה שאפילו מי שאין בו אחת ממדות הללו השם בן מ"ב מסור בידו גם בפרהסיא ומדה הראשונה דחשיב הכא אלא למי שלנוע כו'. דהיינו שאינו מגלה אותו בפרהסיא דאפילו להתלמד אסור בפרהסיא כדאמרינן פ"ק דע"ז גבי ר"ח בן תרדיון שנענש על כך ע"כ כל מי שבידו למאות יגער בחכמים האלה לפי דעתם לאבד בזה גם העוה"ב ודו"ק: א"ל אורייתין כשרן ולא בנתין כו'. מדמה להו על פי מ"ש פ"ק ראה חיים עם אשה גו' אם אשה ממש כשם שחייב כו' אם אשה תורה היא כשם כו' וק"ל: א"ל מי ידענא מהיכא אנסביה כו'. יש לדקדק הא רב יהודא בבבל היה והיאו גופיה קאמר לעיל משמיה דשמואל א"י עיסה לבבל ויש לייסב דאע"ג דאותן דנשתיירו בימי עזרא בבבל מיוחסין היו מ"מ היה חושש דמאותו זמן מימי עזרא שהיה כמעט שש מאות שנה עד רב יהודה נתערבו בהם פסולים הסמוכים לבבל דיש לו גבול לייחוס כדלקמן וק"ל: וכ"ת עובד כוכבים ועבד הבא על בת ישראל הולד כשר כו'. דאפילו מנשים לק"מ דמאן דמכשיר בין בפנויה בין בא"א מכשיר כדמסיק פ' החולץ ועי"ל דאפילו למאי דס"ד התם דלא מכשיר בא"א מנשים דקרא ל"ק ליה כלל דרוב בעילות אחר הבעל ודו"ק: משום דמשתינין כו'. סכנת עניות אמרו שם בפ' במה אשה במשתינין בפני מטותיהם ערומים מ"מ האי עונשא דיגלו בראש גולים לא שייך ביה וק"ל: אלו בני אדם שאוכלים ושותין זה כו'. מפורש שם אוכלים כרים מצאן גו' והשותים במזרקי יין גו' מתוך אלו תענוגים שאוכלים ושותים זה עם זה עם נשותיהם יבואו לזנות בנשיהם ומסריחים ערסותם בש"ז שאינו שלהם מתוך שהם מחליפין נשיהם לזנות אינן רוצים שיתעברו נשותיהם כמ"ש גבי עדה וצלה שאותה שלתשמיש מכוין בה שלא תתעבר ועי"ז הש"ז מסריח כמ"ש פ' רע"ק דש"ז המסריח אין ראוי להיות ולד נולד ממנו וק"ל: זיל בתר שתיקותא כו'. פרש"י מתוך פסולן שהיו פורסין מהן נטרו איבה עכ"ל ודוחק ויש לצדד בהיפך מתוך שהן פסולים יראים להחזיק במריבה כדי שלא יגלה לו בעל מריבו את פסולו ויש לפרש דדרך בעלי מריבות שכ"א מזלזל בחבירו ואומר לו פסול מה ופעמים שהאחד מתחכם כי ירא שחבירו יאמר לו פסול מה שעליו הוא מקדים עצמו לומר לחבירו אותו פסול וז"ש כל הפוסל במומו פוסל כדי שלא יאמר לו חבירו אותו פסול ולכך אמר הכא האי דלא קדים לומר לחבירו פסול מה אלא דקדים ושתיק הוא מיוחס טפי מחבירו שא"ל פסול מה דאם היה בו אותו פסול היה הוא מקדים עצמו לאומרו לחבירו דכל הפוסל במומו פוסל ודו"ק: אריב"ל אם ראית ב' משפחות כו'. בשני בני אדם כדקאמר רב איכא למימר דנפלה שנאה ביניהם ע"י שום דבר שפשע

יד יוסף

א פי' שלולית של מים המכונסים (רש"י במגילה כח ע"ב):
ב לעיל סט ע"ב:
ג יבמות כג ע"א מה ע"א:
ד שבת סב ע"ב:
ה ע"ז לה ע"א מג ע"א סנהדרין ג ע"ב מ ע"ב:
ו ויקרא רבה פ"ה במדבר רבה פ"י:
ז נ"ל מיוחסתא דבבל היינו שתיקותא:
ח גי' הערוך לבי שיחלא פירוש שם משפחה:

חדושי גאונים

וכדי בזיון וקצף שיתלה עצמו בתכלית רעוע כזה ושמעתי אומרים שזהו שנאמר הלך ילך ובכה נושא משך הזרע דהיינו המובחן שיחס מצד זרעו ומשפחתו אמנם בא יבא ברנה נושא אלמותיו על שכמו דהיינו הנושא היחס מצד עצמו. אך מן האילן יוקח ראיה על הקרקע שאם אנו רואין איש חיל רב פעלים בתורה ומ"מ בודאי אינו צריך בדיקה אחר הגזע כי לא ינוח שבט הרשע על גורל הצדיקים והוא ראיה גדולה על יניקתו ממקום טהור כי הקב"ה אינו נותן מחכמתו לבלתי הגונים כמ"ש כי ה' יתן חכמה מפיו דעת ותבונה ואיך נרחיק מה שקירב הקב"ה אליו וכבר הזכרנו בחבורינו עיר גבורים פ' מצורע החמס והשקר והכח והאנקה והצעקה לעקת משפח' טהורה ונקיה אשר עליה יצא הקצף מאנשי חמס אשר כל תנויי דידהו בעוקצין ונזיקין ובמונה שרצים להטיל מום בקדושים אשר בארץ המה ולהכות במחץ בבשר החי רב פעלים ומרחיקין בזרוע את אשר קירב הקב"ה בעצמו ובכבודו בהיות שרובים חכמים ונבונים ועבירים והם זרע ברך ה' ומקנאתם בם הם מרחקים אותם ומקרבים הפסולים אשר צוה ה' ית' בעצמו לסור מעל אהלי האנשים הרשעים בעלי ריב קנאים חמדנים בעלי חנופה וליצנות ושקרים ולשון הרע אוכלי חנם בעלי

עיון יעקב

ידו ממתנות מוסרין לו השם כיון שאין כאן חשש זה: ארכביה לר"י אכתפיה. אפשר דעי"ז שארכביה אכתפיה מוכח דמשמש בתלמיד מובהק כי גדולה שמושה יותר מלמודה דאל"ה הוי אסור להשתמש בו כ"כ כדאמרינן בעלמא דהשתמש בתגא חלף זה שמשתמש במי ששונה הלכות על כן א"ל אורייתן כשרה וכו': אורייתן כשרה בנתן לא כשרן. כי התורה נמשלה לבת כדאיתא ברבה פ' משפטים על פסוק כי ימכור איש את בתו לאמה בת אחת היתה לי ומכרתי אותה לכם וכו' ע"ש וכן איתא ברבה ריש פ' תרומה: ודלמא מהנך דכתיב השוכבים על מטות שן. ואע"ג דקי"ל אשה מזנה בניה כשרים כי תולין רוב בעילות בבעל מ"מ הכא שאני שמחליפין נשותיהן זה לזה בקביעות: כי הא דבדקי בני מערבא. דוקא בני ארץ ישראל שהם עיסה לבבל א"כ אם מתגרין זה בזה ידוע שיש שמץ פסול באחת מהן וסי' היחוס מי ששותק תחלה משא"כ בבל קאמר שתיקותא היינו יחוסא כלומר דלא אתי

עץ יוסף

מניח כחו המתפעל לעשות כי אם הכל ע"י התבוננת. כי לחשוב בענינים עמוקים אם טבעו כועס ויראה לפעמים במחשבתו בעניני אלהות ויבא לחשוב ח"ו ענינים בלתי נאותים בהק ה': שני עולמים עולם הזה. יתכן עד"מ עולמך תראה בחייך שמתענג מנועם ה' גם בעוה"ז אבל אינו מדבר מעניניס תענוגים גופנים כי מה לאיש קדוש בעניני עוה"ז או פירושו שיש לו מנוחה בעוה"ז לעסוק בשלימותו שלא יחסר לו ההכרח:
מז ומסריחים ערסותם בש"ז שאינו שלהם. ואע"ג דאמרינן בפרק רע"א דש"ז המסריח אין ראוי להיות ולד נולד ממנו והוא אמר דלמא אנן מהנך דכתיב השוכבים על מטות כו'. יש לומר ע"ד שאמר עקביה (אבות ריש פ"ג) מאין באת מטיפה סרוחה וכתב המדרש שמואל ואף אם הטפה מתחלתה אינה סרוחה בהיות כי היא מעותדת להסריחה אם תעמוד שעה אחת חוץ לרחם כי כן טבעה להסריח מיד כשהאויר מקיף בה כמו שזכרו זה חכמי התולדה לכן

המתורגמן. א) גראבען.

[אמר רב פפא סבא משמיה דרב בבל בריאה[א] מישון מיתה מדי חולה עילם גוססת ומה בין חולין לגוססין [א]רוב חולין לחיים [ב]רוב גוססין למיתה]:

מח דף עב ע"א [ג][אמר ר' אבא בר כהנא מאי דכתיב (מ"ב יח) וינחם בחלח [ד]וחבור נהר גוזן וערי מדי חלח זו חלזון חבור זו הדייב נהר גוזן זו גינזק ערי מדי זו חמדן וחברותיה[ג] ואמרי לה זו ניהוונד וחברותיה מאי חברותיה אמר שמואל כרך מושכי חוסקי ורומקי אמר ר' יוחנן וכולם לפסול קסלקא דעתא מושכי היינו מושכני והאמר רבי חייא בר אבין אמר שמואל מושכני הרי היא כגולה ליוחסין אלא מושכי לחוד ומושכני לחוד] (דניאל ז) ותלת עלעין בפומה בין שיניה א"ר יוחנן זו חלזון והדייב ונציבין שפעמים בולעתן ופעמים פולטתן (שם) וארו חיוה אחרי תניינה דמיה לדוב [ה]תני רב יוסף אלו פרסיים שאוכלים ושותים כדוב ומסורבלים כדוב ומגדלים שער כדוב ואין להם מנוחה כדוב. רבי אמי כי הוה חזי פרסא דרכיב אמר היינו דובא נידא. א"ל רבי ללוי הראיני פרסיים א"ל דומים לחיילות של בית דוד הראיני חברים א"ל דומים למלאכי חבלה הראיני ישמעאלים א"ל דומים לשעירים של בית הכסא הראיני תלמידי חכמים שבבבל א"ל דומים למלאכי השרת:

מט שם כי הוה ניחא נפשיה דרבי אמר הומניא איכא בבבל כולה דעמונאי היא. (ססגריא) [מסגריא] איכא בבבל כולה דממזראי היא. בירקא איכא בבבל שני אחים יש (שם) שמחליפים נשותיהם זה לזה. בירתא דסטיא איכא בבבל היום סרו מאחרי ה' דאקפי פירא דכוורי ואזלו וצדו בהו בשבתא שמתינהו רבי אחי בר יאשיה ואשתמוד. אקרא דאגמא איכא בבבל אדא בר אהבה יש בה [דף עב ע"ב] היום יושב בחיקו של אברהם. היום נולד רב יהודה בבבל דאמר [ו]מר כשמת ר"ע נולד רבי. כשמת רבי נולד רב יהודה כשמת רב יהודה נולד רבא. כשמת רבא נולד רב אשי ללמדך [ז]שאין צדיק נפטר מן העולם עד שנברא צדיק כמותו שנאמר (קהלת א) וזרח השמש ובא השמש עד שלא כבתה שמשו

רש"י

לידבק בחברו לכך הטילו מן השמים מריבה ביניהם: [בריאה. מיוחסת ונקיה: מתה. ממזרים גמורים כולם: חולה. רובם כשרים ומיעוטן פסולין. כחולים הללו שרובן לחיים: גוססת. רובן פסולין ומיעוטן כשרין: וינחם בחלח ובחבור. בעברת השבטים שהגלה סנחריב משתעי: וכולן לפסול. כל מקום שגלו השבטים נטמעו עכו"ם בבנותיהם ועכו"ם ועבד הבא על בת ישראל אפילו למ"ד (יבמות דף מה.) הולד ממזר לא הוי פגום מיהא הוי]: ותלת עלעין בפומה. בחיה (הראשונה) [השניה] שבמראה דניאל כתיב והיא בבל: בפומה בין שיניה. בפומה משמע מבפנים בין שיניה משמע שבולטות מבחוץ: [זו חלזון והדייב ונליבין. שם בגמרא מפורש מקומות הם שנחם סנחריב עברת השבטים דרך שם]: בולעתן. מושלת עליהם: ומסורבלין כדוב. בעלי בשר לשון עובי ושומן הוא ובעלמא נמי אמרינן קטן מסורבל בבשר המלובש בשר כסרבל: דוב אין לו מנוחה. כשהוא קשור הולך ובא תמיד סביבותיו: דובא ניידא. דוב נודד: הראיני פרסיים. בעל משלות ודומיות היה לוי וקאמר ליה רבי משול לי פרסיים למה הן דומין: כחיילות של בית דוד. גבורים: חברים. אומה הסמוכה לפרסיים ומשחיתים הם וטרפנים הם יותר מפרסיים: לשעירים. מלובשים שחורים ודומים לשדים: דומין למלאכי השרת. לבושים לבנים ועטופים (לבנים) כמלאכי השרת דכתיב והאיש לבוש הבדים והכי נמי אמרינן בפרק ב"מ על ר' יהודה שהיה מתעטף [ויושב] בסדינין המצויילין ודומה למלאך וכו' ובנדרים נמי אמרינן מאן מלאכי השרת רבנן ואמאי קרי להו מלאכי השרת משום דמצויינין כמלאכי השרת במלבושים נאים: כי הוה ניחא נפשיה. נזרקה גבואה בפיו: הומניא. עיר ששמה כך: מסגריא. עיר היא וכל הנך כלהו מקומות נינהו: בירתא דסטיא. על שם שסרו מאחרי המקום ופירש רבי היאך סרו: דאקפי פירא דכוורי [ואזלו ולדו בשבתא. הקיף הביבר דגים הרבה והלכו ולדו] דאקפי הקיף כדמתרגמינן ויקף הברזל וקפא פרזלא פירא בריכה העשויה לקבל דגים ובלע"ז ביבר: ואשתמוד. נשתמדו: היום יושב בחיקו של אברהם. י"א מת היום וא"כ אין זה רב אדא שבתלמוד ונראה דהאי יושב בחיקו של אברהם אבינו שנכנס לברית מילה וזה רב אדא בר אהבה שהאריך ימים הרבה משמת רבי עד

מהרש"א

שפשע אחד נגד חבירו אבל בב' משפחות שכל בני משפחה זו מתגרות עם בני משפחה אחרת ליכא טעמא אלא דמן השמים אין מניחין כו' וק"ל: בבל בריאה מישן מיתה מדי כו'. למאי דאמרינן פרק הערל דממזרין אינן חיין כדי שלא יטמעו בו הרי הוא בבל בריאה כו' כולה כמשמעו וק"ל: וכולן לפסול כ"מ שגלו כו'. פירש"י אפילו למ"ד דלא הוי ממזר פגום מיהא כו' עכ"ל ולפי פירש"י שם ניחא טפי דמ"מ איכא ממזרות שהן לא נזהרו ונשאו זה אחותו או בתו כו' ע"ש ודו"ק: תניינה דמיה לדוב תני רב יוסף אלו פרסיים כו'. וע"ש זה נקרא שר של פרס של מעלה דוביאל כמפורש פרק י"ה ע"ש: הראיני פרסיים דומים לחיילות של בית דוד. כפרש"י לענין גבורה דמפורש בחיילות בית דוד הגבורה בסוף ספר שמואל ובפרסיים אמרינן לעיל עשרה קבין גבורה באו לעולם ט' נטלו פרסיים כו': הראיני חברים דומין כו'. עיין פרש"י ובערוך פי' שהם כומרין של פרסיים ועיין בתוס' פ"ק דשבת באורך בזה: הראיני ישמעאלים דומין לשעירים כו'. פרש"י לענין מלבושים שחורים והראיני ת"ח כו' לענין מלבושים לבנים והוא דחוק מה לו לתלות לשעירים ממזיקין שבבית הכסא גם מה שהביא ראייה לת"ח מרבי יהודה בר' אלעאי לאו מבבל היה ובתוס' בפ"ק דשבת ניחא שכתבו כן גבי חברים שהם כומרין שדרכן ללאת בשחורים ונראה לפרש דלענין נקיות טהרה קאמר הראיני ישמעאלים דומים לשעירים שבבית הכסא דאין מקפידין לנקיות כלל ות"ח שבבבל דומים למלאכי השרת שמקפידים בנקיות וכמ"ש בת"ח דאסור אפילו להרהר בד"ת במבואות המטונפות ודו"ק: היום יושב בחיקו של אברהם אבינו כו'. מלת חיק נאמר בכ"מ על מקום הערוה ולפי שהיום מ.ת תלה בחיק של אברהם דר"ל שזכה רב אדא בר אהבה לבא לג"ע דאברהם הוא הכניסו כמ"ש דאברהם רואה בכל הנכנס לג"ע אם בעל כותית ערלתו מבשקר ליה ואין מכניסו ולפי שבו ביום נכנס לברית מילה תלה בחיק אברהם שהוא ראשון הנימול בעולם וק"ל: שנאמר וזרח השמש ובא השמש כו'. דלפי פשוטו לא ה"ל למכתב רק חד שמש או וזרח ובא השמש או וזרח השמש ובא אל מקומו גו' וע"כ דרשוהו דשמש דקרא רמז על שני אורות זורחות של הצדיקים קאיירי דעד שלא כהתה שמשו של צדיק זה זרחה שמשו של צדיק אחר ומסיים ביה ואל מקומו

יד יוסף

א ב"ב קנג ע"ב גיטין כח ע"א: ב גיטין שם שבועות לג ע"א לז ע"ב ערכין יח ע"א: ג יבמות ע"ז ע"ב: ד צ"ל ובחבור: ה מגילה יא ע"א ע"ז ב ע"ב: ו ב"ר ריש סדר חיי שרה קה"ר פ"א אגדת שמואל פ"ח יומא לח ע"א ילקוט סדר חיי שרה: ז יומא לח ע"ב:

חדושי גאונים

עין הרע עושה עושר ולא כמשפט לוקחי רבית בפרהסיא מבזים התורה כל אלו בראותם שהשעה משחקת להם בעושר וכבוד כל הקודם להתחתן בם קדוש יאמר לו והשב זה כבר נתברר מכל חכמי סגולה אשר היו מיום אשר נתפשט קול ענות זה שבקול הבוא בטל ומבוטל לא היה בו ממש מפולם והיו מקללין ומחרימין באלות וקללות נמרצות לכל אשר ישמע על פי' כי אז יעשן עליו אפו אחת ועברה שתים ושבעתים יוקם וקם לו ואם כן זהו בודאי איכות גלות שהל הזה מגד הקללות הגדולות והנוראות אשר הניחו חכמי הדור הקדושים אשר בארץ המה ואין איש שם על לב לחוש לבית ישראל שלא יחולו האלות השם חלילה ודעתי שדבר זה לא יקבל תיקון עד בא מורה לדק ויושב מצרף מטהר ועיהר

אהבת איתן

א"ל לוי לרבי כו' הראני ת"ח שבבבל דומין למלאכי השרת פרש"י שמצויינין בלבושים נאים. וצריך להבין דמאי קמ"ל בזה. ויתכן לפרש ע"פ הגמ' דשבת (דף קמה ע"ב) דר' אסי אמר דמפני מה ת"ח שבבבל מצויינין מפני שאינן בני תורה ור"י אמר מפני שאינן בני מקומן. וזהו כוונת ר' לוי שאל לרבי שיאמר לו ענין ת"ח שבבבל מה הם. ופירש לו שדומין למה"ש לומר שהם בני תורה וכדאמר ר"י ולא כרב אסי. ועוד י"ל ע"פ הא דאיתא

עיון יעקב

כלל לאינגוויי לפי שכולם מיוחסים לפי בעזרא עשאם כסולת נקיה: ללמדך שאין צדיק נפטר מן העולם עד שנברא צדיק כמותו שנא' וזרח השמש ובא השמש. נראה דדרש כן משום דקשה הא בסדר הבריאה כתיב ויהי ערב ויהי בוקר ערב קודם לבוקר שהלילה הולך אחר היום א"כ ה"ל לכתוב ובא השמש וזרח השמש להכי קאמר ללמדך שאין צדיק נפטר

עץ יוסף

מח א"ל רבי ללוי הראיני פרסיים. יתכן מפני שלוי לפעמים היה משחק לפני רבי בריקוד וכדומה בכדי לשמחו מעט ואז אולי אמר רבי הראיני ועשה עצמך אמר באת מטפה סרוחה ע"כ. וכן כאן אמר ומסריחין כו' ע"ש כי היא מעותדת להסריח:

המתורגמן. א) איזט געזונד. ג) אומגעגענד.

של עלי זרחה שמשו של שמואל הרמתי שנאמר (ש"א ג) ונר אלהים טרם יכבה ושמואל שוכב וגו': נ שם צוה ה' ליעקב סביביו צריו (איכה א) [א]רב יהודה אומר כגון הומניא לפום נהרא. (יחזקאל יא) ויהי כהנבאי ופלטיהו בן בניה מת ואפול על פני ואזעק קול גדול ואומר אהה ה' אלהים רב ושמואל חד אמר לטובה וחד אמר לרעה מ"ד לטובה כי הא דאיסתנדרי דמישן חתניה דנבוכדנאצר הוה שלח ליה מבולי האי שיבייא[א] דאייתית לך לא שדרת לן דקאי לקמן בעי לשדורי ליה מישראל א"ל פלטיהו בן בניה אנן דחשבינן ניקום מקמך הכא ועבדין ניזלו להתם ואמר נביא מי שעשה טובה לישראל ימות בחצי ימיו. מ"ד לרעה דכתיב (שם) ותבא אותי אל שער בית ה' הקדמוני הפונה קדימה והנה בפתח (שער ההיכל בין האולם ולמזבח) [השער] עשרים וחמשה איש ואראה בתוכם את יאזניה בן עזור ואת פלטיהו בן בניהו שרי העם וכתיב (שם ח) ויבא אותי אל חצר בית ה' הפנימית והנה פתח היכל ה' בין האולם ובין המזבח כעשרים וחמשה איש אחוריהם אל היכל ה' ופניהם קדמה ממשמע שנאמר ופניהם קדמה [ב]איני יודע שאחוריהם כלפי מערב מה תלמוד לומר אחוריהם אל היכל ה' מלמד שהיו מפריעין עצמם ומתריזין עצמם כלפי מעלה וקאמר נביא מי שעשה הרעה הזאת בישראל ימות על מטתו [תסתיים דשמואל דאמר לרעה דאמר רב חייא בר אבין אמר שמואל מושכני הרי היא כגולה ליוחסים מישן לא חשו לה לא משום עבדות ולא משום ממזרות אלא כהנים שהיו בה לא הקפידו על הגרושות לעולם אימא לך שמואל אמר לטובה ושמואל לטעמיה [ג]דאמר המפקיר עבדו יצא לחירות ואינו צריך גט שחרור שנאמר (שמות יג) כל עבד איש מקנת כסף עבד איש ולא עבד אשה אלא עבד שיש לו רשות לרבו עליו קרוי עבד עבד שאין לרבו רשות עליו אין קרוי עבד]: ת"ר [ד]ממזירי ונתיני טהורים לעתיד לבוא דברי רבי יוסי רבי מאיר אומר אין טהורים א"ל רבי יוסי והלא כבר נאמר (יחזקאל לו) וזרקתי עליכם מים טהורים וטהרתם א"ל ר"מ כשהוא אומר מכל טמאותיכם ומכל גילוליכם ולא

רש"י

עד דורות אחרונים בימי רב נחמן בר יצחק כדאמרינן בב"ב: (ובתוס' פירשו בשם ר"י דשני רב אדא בר אהבה הוו): צוה ה' ליעקב סביביו צריו. צרים שהיו סובבים אותם בארצם דהיינו עמון ומואב שהצרו להם יותר מן הכל כדאמרינן בחלק עמון ומואב שכיני בישי דירושלים היו אותם לוה שיהיו סובבין אותם אפבגלותם כגון הומניא דבבל דכולה דעמונאי היא כדאמרינן לעיל הושיבם סנחריב בבבל והיו מצירים לישראל שבפום נהרא: חד אמר לטובה. היה מייליל הנביא עליו: וחד אמר לרעה. שהיה רע בעיניו שמת מיתה יפה: דאיסתנדריא דמישן. שלטון של מישן: מי שעשה הטובה הזאת. שהציל את הגולה מלהיות עבדים לעבודתו: איני יודע שאחוריהם אל ההיכל. שהוא במערב העזרה: מה ת"ל אחוריהם. אחוריהם ממש כשהוא מפורע שהיו מתכוונין להראות אחוריהם לגנאי: [תסתיים דשמואל הוא דאמר לרעה. דשמואל לית ליה הא דאמר דעבדים נשתלחו למישן מדקאמר לא חשו לה משום עבדות: לעולם אימא לך שמואל הוא דאמר לטובה. דאית ליה הא דנשתלחו עבדים למישן והאי דקאמר לא חשו לה משום עבדות שמואל לטעמיה דאמר עבד שאין לו לרבו רשות עליו אין קרוי עבד והני נמי מאחר שנגזלו מהם ונתייאשו מהם זהו הפקר כדאמרינן בגיטין (דף לט:) נתייאשתי מפלוני עבדי ומשום לשון הפקר נקט לה דכיון דאתייאש ליה מיניה פקע ליה רשותיה: ואינו צריך. גט שחרור

מהרש"א

מקומו של צדיק המת שואף וזורח צדיק השני וקאי נמי שפיר אקרא דלעיל מיניה דור הולך ודור בא גו' דהיינו צדיק זה נולד וצדיק זה נולד מיד ומייתי מהאי קרא ונר אלהים טרם גו' דלפי פשוטו המקרא מסורס כדאמרינן לקמן בפירקין ושמואל שוכב בהיכל ה' והלא אין ישיבה בעזרה אלא למלכי בית דוד בלבד אלא נר אלהים טרם יכבה בהיכל ה' ושמואל שוכב במקומו וע"כ דרשו הכא דלכך נסמך ושמואל שוכב לנר אלהים לרמוז נר אלהים היא הנשמה כמ"ש נר אלהים נשמת אדם וטרם יכבה היינו טרם שנפטר עלי וכבר שמואל היה שם מוכן תחתיו וזרחה שמשו כמפורש בתר הכי ויקרא ה' אל שמואל גו' וק"ל: מי שעשה טובה כו'. דמסיים בהאי קרא אהה אדני אלהים כלה אתה עושה שארית ישראל דמשמע שהיה מלטער עליו שהיה משארית ישראל שנעשה כלה דהיינו שמת קודם זמנו אך למ"ד לרעה קשה דהיאך יתפרש סיפיה דקרא כלה אתה עושה וגו' ויש ליישב דמשום דלעיל מיניה כתיב בחרב תפולו על גו' וזה פלטיהו מת כדרך כל הארץ על מטתו ולכך התרעם וקובל הנביא יחזקאל שזה שעשה מעשה רע כזה ימות על מטתו ושארית ישראל יהיו כלים דהיינו במיתת חרב שזכר וק"ל: עשרים וחמשה איש אחוריהם כו'. בהאי קרא לא הוזכר במפורש שהיה פלטיהו בן בניהו בתוכם גם הביא התלמוד המקראות שלא כסדרן ונראה משום דבהאי קרא דכתיב אחוריהם אל היכל גו' הוזכר שהיו כ"ה איש ובההוא קרא ותבא אותי אל שער ה' גו' הוזכר נמי שהיו כ"ה איש מסתמא אית לן למימר שאותן כ"ה איש היו ופלטיהו היה בתוכן כמפורש בההוא קרא ונראה דבההוא קרא דאחוריהם אל היכל בלאו הך דרשא מפורש ביה מעשה הרעה שעשו שאמר עוד תשוב תראה תועבות גדולות מאלה ויבא גו' ופניהם קדמה והמה משתחוים קדמה לשמש ודו"ק: שמואל לטעמיה דאמר המפקיר עבדו כו' וא"צ גט שחרור כו' עבד שאין לרב וכו'. עיין פרש"י וק"ק לפי זה בהורדוס שהרג כל בית חשמונאי הרי לא היה עליו רשות רבו וא"צ גט שחרור ומאי קאמר שמואל כל האומר מבית חשמונאי אנא עבדא הוא וי"ל דלאו לענין איסורין קאמר עבדא הוא אלא דמעבדים אתי מבית הורדוס ולא מבית חשמונאי הוא שנהרגו כולם אבל קשה דא"כ למה הכריז עליו רב יהודה דעבדא הוא דמשמע לענין פסול עבד ויש ליישב בדוחק דלכך הכריז

א יבמות טז ע"ב ע"ש שהוא רב עיין באיכה רבתי פ"א פסוק לוה ה' ויק"ר פרשה כג: ב יומא עז ע"א סוכה נג ע"ב: ג יבמות מח ע"א נזיר סב ע"ב גיטין לח ע"ב: ד תוספתא קדושין פ"ה:

חדושי גאונים

המרוחקים בזרוע ונראה מגודל מעלתם אשר חלק ה' להם יותר מזולתם כי הם זרע ברך ה' ויוקח ראייה מן האילן על היניקה כאמור. ואם לחשך אדם לומר הלא ארז"ל ממזר ת"ח קודם לכ"ג עם הארץ כו' א"כ הוא מגד האפשר שיהיה ממזר ות"ח כאחד. אדרבה מטוכך אביא ראייה כי איך יבואו רז"ל לרחק מה שקירב הקב"ה בהדיא שאמר אזל הכהן וקדשתו לכל דבר שבקדושה כו' ולקרב מה שריחק הקב"ה באומרו לא יבא ממזר בקהל ה' ואיך יבואו חז"ל להחליף השיטה בעבור פסוק יקרה היא מפנינים שאינו כ"א דרך דרש אלא בודאי שלא בממזר ודאי דברו רז"ל כ"א במי שיצא עליו הקול ולא נתברר אמתתו ונתנו רז"ל סימן לדבר שאם אתה רואה שהוא תלמיד חכם וידוע שלא יתואר בת"ח כי אם כשיהיו גם מעשיו

אהבת איתן

בסנהדרין (דף כד) דת"ח שבבבל מרורים זה לזה בהלכה כזית וע"כ נקראין חובלין שמחבלין זה לזה בהלכה. ולפ"ז אפשר שאין נקראים באמת בשם ת"ח המרבים שלום בעולם אך את והב בסופה אהבה בסופה. וז"ש הראגי ת"ח שבבבל אם יש ת"ה בבבל כיון שיש ביניהם קנאה ותחרות והשיב לו דמ"מ דומין למה"ש ע"פ המדרש רבה סוף שה"ש שקרא למה"ש חברים לפי שאין ביניהם איבה וקנאה וכו' וכלומר דה"נ סופן שלום כנ"ל. ועוד יתכן לפרש ע"פ הגמ' דכתובות פ' המדיר זהד מבני א"י עדיף נקרי מח"ל וידוע

עיון יעקב

עד שנברא צדיק כמותו מקודם לכן כתיב וזרח השמש מקודם כי לעולם הקב"ה מקדים רפואה למכה כדאיתא בפ"ק דמגילה דף יג ע"ב ע"ש ועי' במהרש"א: רב ושמואל חד אמר לטובה וחד אמר לרעה. נראה דאלו ואלו דברי אלהים חיים ולא פליגי אהדדי מדכתיב ה' אלהים משמע ג"כ שהיה מסופק אם היה לו תרעומת על טובתו שמת על מטתו או על רעתו שמת בחצי ימיו לכן אמר אהה ה' אלהים היינו על מדת הרחמים ומדת הדין וכל אחד מהאמוראים מפרש מה לטובה ומה לרעה וכולם שוים לטובה: ממזרי ונתיני טהורים לע"ל. נ"ל דהכא פליגי דר"י סבר דממזרי טהורים לע"ל לכך ס"ל ג"כ משפחה שנטמעה נטמעה מאח"כ ר"מ אזיל לשטתו וס"ל דאין עתידין לטהרן וס"ל כדאיתא בירושלמי פ' עשרה יוחסין דבכל ע' שנה הדבר בא לעולם לכלות ממזרים שבדור וכדי שלא לפרסמן המשפחות מתים אחרים ג"כ וזה שאמר ר' מאיר והנה טוב מאד זה מות שלא ירבו ממזרים

עין יוסף

כתבניתם והוא תאר אותם בתחלה בנדרם ואח"כ התראה לפניו בתנועתם (שמעתי):

אמר הבונה ת"ר ממזירי ונתיני טהורים כו'. אין להתפאר בגדולת היחוס כי ברבות העתים ומה גם לבני ישראל אשר נתפזרו בכנפות הארץ לא יוכלו להגיד אבותם עד למעלה ומי יודע מוצאם היאך ויש מתגאים ביחוסם ואולי הם מאותם שכתוב בהם נשים בזיון ענו או דומיהם על כן שמת רב יוסף במאי דאמר רב יהודה אמר שמואל הלכה כר' יוסי כי הטיב דבר מי שאמר כל המשפחות בני קרית יערים פן יבוא אליהו על רבות מהנה וכרת פזוצים במזמרות:

המתורגמן. א) פאן זא פיעל געפאנגענע,

מן הממזרות א"ל רבי יוסי כשהוא אומר אטהר אתכם הוי אומר אף מן הממזרות בשלמא לר"מ היינו דכתיב (זכריה ט) וישב ממזר באשדוד אלא לרבי יוסי מאי וישב ממזר באשדוד כדמתרגם רב יוסף יתבון בית ישראל לרוחצן בארעהון דהוו דמו בה לנוכראין. אמר רב יהודה אמר שמואל הלכה כרבי יוסי א"ר יוסף אי לאו דאמר רב יהודה אמר שמואל [א]הלכה כרבי יוסי הוה אתי אליהו ומפיק מינן צוורני צוורני [קולרין]:

נא דף עו ע"א משנה [ב]אין בודקין לא מן המזבח ולמעלה ולא מן הדוכן ולמעלה ולא מן סנהדרין ולמעלה וכל שהוחזקו אבותיו משוטרי הרבים וגבאי צדקה משיאין לכהונה ואין צריך לבדוק אחריהם ר' יוסי אומר אף מי שהיה חתום עד בערכי הישנה של צפורי ר' חנינא בן אנטיגנוס אומר אף מי שהיה מוכתב באסטרטיא[א] של מלך:

נב דף עו ע"ב פיסקא ולא מסנהדרין ולמעלה. מ"ט [ג]דתני רב יוסף כשם שבית דין מנוקים בצדק כך מנוקים מכל מום אמר מרימר מאי קראה (ש"ה ד) כלך יפה רעיתי ומום אין בך. אימא מום מומא ממש אמר רב אחא בר יעקב [ד]אמר קרא (במדבר יא) ויתיצבו שם עמך [ה]עמך בדומים לך ודלמא משום שכינה [ו]אמר רב נחמן אמר קרא (שמות יח) ונשאו אתך בדומים לך:

נג שם פיסקא רבי חנינא בן אנטיגנוס אומר אף מי שהיה מוכתב באסטרטיא של מלך. אמר רב יהודה אמר שמואל בחיילות של בית דוד. אמר רב יוסף מאי קראה דכתיב (ד"ה א ז) והתיחשם בצבא במלחמה וטעמא מאי אמר רב יהודה אמר רב כדי שתהא זכותם וזכות אבותם מסייעתם והאיכא (שמואל ב כג) צלק העמוני מאי לאו דאתי מעמון לא דיתיב בעמון. והאיכא (שם) אוריה החתי מאי לאו דאתי מחת לא דיתיב בחת והאיכא אתי הגתי וכי תימא הכי נמי דיתיב בגת והא אמר רב נחמן [ז]אתי הגתי בא ובטלה (לע"ז) ועוד [ח]אמר רב יהודה אמר רב ארבע מאות ילדים היו לו לדוד וכולם בני יפת תואר היו וכולם מסתפרים קומי ומגדלים בלורית היו וכולם יושבים בקרוניות של זהב והיו מהלכים בראשי גייסות והם הם בעלי אגרופים של בית דוד דאזלי לבעותי עלמא:

נד דף פ ע"ב [ט]משנה לא יתיחד אדם עם שתי נשים אבל אשה אחת מתייחדת עם שני אנשים: גמ' [מאי טעמא תנא דבי אליהו הואיל [י]ונשים דעתן קלות עליהן מנא הני מילי אמר רבי יוחנן משום רבי ישמעאל [כ]רמז ליחוד מן התורה מנין שנאמר (דברים יג) כי יסיתך אחיך בן אמך וכי

רש"י

להיות מותר בישראל]: וישב ממזר באשדוד. יבדלו הממזרים מהם וישבו בפני עצמן: ויתבון בית ישראל לרוחצן. תרגום של וישב: דהוו דמיין בה לנוכראין. תרגומו של ממזר וה"ק וישב העם שהיה מנוכר מגבול ארצו ונטרד כממזר באשדוד גם הוא מגבול א"י ויהושע חלקה להם אע"פ שלא נכבשה בימיו כדכתיב אתה זקנת ובאת בימים והארץ נשארה הרבה מאד לרשתה וקחשיב ואזיל ה' סרני פלשתים העזתי והאשדודי וגו': צוורני צוורני. חבורות חבורות [ל"א קולרין קולרין והוא לשון מעשה בקולר של בני אדם דסוף יבמות(דף קכב.)]: אין בודקין מן המזבח ולמעלה. התחיל לבדוק באמהות ומצא שאבי אביה שימש על המזבח (א"צ לבדוק באם אבי אביה דכיון דבנה שימש על המזבח) בידוע שמיוחס הוא: ולא מן הדוכן ולמעלה. אם הועד עליו שעמד אצל הלוים בדוכן לשורר שיר: ולא מן סנהדרין ולמעלה. אם נמנה בסנהדרין א"צ לבדוק את אמו וכן שוטרי הרבים וגבאי צדקה משיאין בנותיהן לכהנים ואין צריכין לבדוק אחריהם וטעמא דכולהו מפרש בגמ': אף מי שהיה חתום בערכי הישנה של צפורי. עיר סמוכה לצפורי ששמה ישנה כדאמרינן בעירובין בעיר חדשה שביהודה דהיינו עיר ששמה חדשה כדכתיב צנן וחדשה: בערכי. שהיה כתוב בסדרי הדיינין שהיו רגילין לייחס את הראוים לדון שהיו מיוחסין וכותבין על הסדר פלוני ופלוני מיוחסין הם שאין רגילין בני המקום למנות דיין שאינו מיוחס: באסטרטיא של מלך. בגמ' מפרש לה: מכל מום. פסול יוחסין ובסנהדרין קאמר בין גדולה בין קטנה אבל דיינין בעלמא לא כדלקמן: עמך. מיוחסים כמותך: ודלמא משום שכינה. סנהדרין שבאותה שעה הוצרכו להיות מיוחסים משום שכינה שלשם נבואה נאספו שם כדכתיב ואצלתי מן הרוח וגו' אבל סנהדרין שהם לדון כגון סנהדרין דיתרו חותן משה לא: ונשאו אתך. גרסינן ול"ג במשא העם אלא הסנהדרין דיתרו קאי והקל מעליך ונשאו אתך: בחיילות של בית דוד. שהיו באים (במחלוקות)[חלוקה] אדם באדם וחוזרין חלילה והוא לשון אסטרטיא וכותבין בשמות משפחת פלוני ופלוני באדם פלוני והיו זהירין ליחסן מכל מום כדמפרש שתסייעם זכות אבותם במלחמה: ותו ליכא לא גרסינן: צלק העמוני. בראשי גבורים אשר לדוד נמנה: דאתי מעמון. ונתגייר אלמא לא הקפיד על הגרים: והא אמר רב נחמן. במס' ע"ז: בא אתי הגתי. שהיה עובד כוכבים ובטלה לע"ז של עטרת מלכם והוא שם שקוץ עמונים: ילדים. בחורים היו לדוד בחיילותיו ולא היו בניו: בני יפת תואר. נשים שלקחו ישראל במלחמה כדכתיב והבאתה אל תוך ביתך ומתוך כך היו נוהגים כמשפטי העובדי כוכבים: מספרים קומי ומגדלי בלורית. מאחורי ערפם: לבעותי עלמא. אבל לא היו יורדין בתוך המלחמה עם ישראל: עם שתי נשים. מפני שדעתן קלה ושתיהן נוחות להתפתות ולא תירא זו מחברתה שאף היא תעשה כמותה: [מאי טעמא. לא יתייחד עם שתי נשים כאשה שמתייחדת עם שני אנשים: דעתן קלה עליהן.

מהרש"א

עליו לפי שהיה מחזיק עצמו בכהן מבית חשמונאי ולכך הכריז עליו דמבית הורדוס הוא ואינו כהן אלא עבד משוחרר כשמואל ודו"ק: וישב ממזר כו' בארעהון דהוו דמיין בה לנוכראין כו'. כפרש"י דארץ פלשתים מגבול א"י היא ונראה דהוו דמיין בה לנוכראין בעוה"ז מכח שבועת אברהם לאבימלך כמו שכתוב במצודת ציון של יבוסי וזה שסיים בענין והיה עקרון כיבוסי ר"ל כמו שהותר יבוסי בעוה"ז כך יהיה מותר כל ארץ פלשתים בעוה"ב שלא היתה

יד יוסף

א עי' תוס' סנהדרין נא ע"ב ד"ה הלכתא: ב פסחים ג ב: ג יבמות קא ע"א סנהדרין לו ע"ב: ד הוריות ד ע"ב: ה ע"ז ו ע"א: ו בסנהדרין ובהוריות שם איתא אלא אמר רב נחמן וכצ"ל: ז ע"ז מד ע"א: ח סנהדרין כא ע"א מט ע"א: ט ע"ז כה ע"א: י שבת לג ע"ב: כ ע"ז לו ע"ב סנהדרין כא ע"ב:

חדושי גאונים

נראים לס' וא"כ כשהוא שלם בתורה ומ"מ אז הוא נקי מן החשד השוא וראוי להקדימו לכ"ג כי הקב"ה אינו נותן מחכמתו לבלתי הגונים. וזה"ש אין בודקין מן המזבח ולמעלה ר"ל שאין בודקין לא במזבח ולא בדבר שהוא למעלה מן המזבח דהיינו התורה ע"ד ממזר ת"ח קודם לכ"ג כו' וע"ד שאמרו גדולה תורה מן הכהונה כו' וזהו האמור למעלה שאין בודקין אחר דבר שהוא למעלה מן המזבח בק"ו מן המזבח כי במקום שהתורה מצויה שם הוא הייחס האמיתי ואינו צריך לדרישה וחקירה עוד. ואם בימי התנאים והאמוראים שהיו בודקין אחר מהות אב ואם וצוו לעשות כן לדורות הלא הוא בזמנם דוקא שהיו קורין הדורות מראש והיו נזכרים להם ואז מצוה לבדוק כי בודאי החקירה מצד שניהם דהיינו מצד עצמו ומצד גזעו טובים הם מן האחד אך בדורינו שספרי הייחס חלפו הלכו למו ונתקלקלו כי אין יחוס דורות אלו כי אם העושר ויותרת

אהבת איתן

דמדרגת המלאך פחותה מהצדיק ונראה דהצדיק חשוב ככ' מלאכים וסי' לדבר כי יעקב בגימטריא ב' פעמים מלאך כדאיתא בס' מ"ת ויתכן דהיינו צדיק דבא"י ולא דח"ל דאותן לא עדיפי ממלאכים וז"ש כאן דת"ח שבבבל דומין למס"ם:

עיון יעקב

בישראל וזה כוונת המדרש אתה אמרת קדושים תהיו וכל מקום שאתה מוצא קדושה גדורים מן העריות ע"כ הסר ממנו המות: אין בודקין לא מן המזבח ולמעלה וכו'. כל אלו כבר נבדקות ע"י ב"ד וכ"ד בתר בי דינא לא דייקי והא דקאמר ולמעלה היינו כתר תורה שהוא במעלה יתירה מן הכהונה וכדאמרינן בעלמא ממזר ת"ח קודם לכה"ג עם הארץ וכ"כ בעוללות אפרים סי' שי"ד ע"ש אך מן הסנהדרין ולמעלה לא אתי שפיר בזה: אימא מום מומא ממש. ודאי גם רב יוסף ומרימר כוונתם היה אמום ממש וכדאיתא ביבמות דף ק"א ע"א אלא שסתמא דש"ס היה סבור דגם איחוס קאמר לזה מקשה אימא מום ממש ולפי מסקנא קאי באמת אמום ממש דוקא: דאזלי לבעותי עלמא. פרש"י אבל לא היו יורדין בתוך המלחמה עם ישראל ואין זה סותר למה שפרש"י בסנהדרין סוף פ' נגמר הדין דף מט ע"א בעלי אגרופין שעל ידם הוא נלחם י"ל מ"מ אבוב על ידם הוא נלחם מפני בעתותא אך קשה דקאמר שם בש"ס ופליגא דר' אבא בר כהנא דאמר אלמלא דוד לא עשה יואב מלחמה ואלמלא יואב לא עסק דוד בתורה דכתיב ויהי דוד עושה משפט וצדקה וגו' מ"ט דוד עושה משפט וצדקה וכו' ומ"ט יואב על הצבא משום דדוד עושה צדקה ומשפט ע"כ ולפי סוגיא זו א"כ אינו מוכרח דפליגי כי י"ל דאי לאו יואב לא היה יכול לסמוך על אגרופין שלו כיון שלא הלכו במלחמה עם ישראל וכבר הרגיש בקושיא זו בחדושי מהרש"י מטראני ונדחק בזה ולע"ד נראה דלק"מ דר' אבא דקאמר דלהכי יואב על הצבא משום זכותא דדוד שעושה משפט וצדקה א"כ בזכותו דדוד היה יכול לסמוך על אגרופין כי לפי דעתי א"ל לזכותן וזכות אבותיו כיון דאיכא זכות דדוד עצמו: רמז ליחוד מן התורה מנין שנאמר כי יסיתך אחיך בן אמך וכי בן אמך וכי בן אם מסית בן אב אינו מסית אלא לומר לך בן מתייחד עם אמו ואסור להתייחד עם כל העריות שבתורה. והנה באמת הדבר תמוה היכן רמיזא בזה שבן עם

המתורגמן. א) אין דער ארמעע, מיליטער.

בן אם מסית בן אב אינו מסית אלא לומר לך בן מתייחד עם אמו ואסור להתייחד עם כל עריות שבתורה [א]פשטיה דקרא במאי כתיב אמר אביי לא מיבעיא קאמר לא מיבעיא בן אב דסני ליה ועייץ ליה עצות רעות אלא אפילו בן אם דלא סני ליה אימא צייתי ליה קמ"ל] לימא מתני' דלא כאבא שאול דתניא [ב]כל שלשים יום יוצא בחיק ונקבר באשה אחת וב' אנשים אבל לא באיש אחד ושתי נשים אבא שאול אומר אף באיש אחד ושתי נשים אפילו תימא אבא שאול בשעת אנינות תביר יצריה ורבנן סברי כרבי יצחק דא"ר יצחק (איכה ג) מה יתאונן אדם חי גבר על חטאיו אפילו בשעת אנינותו של אדם יצרו מתגבר עליו ואבא שאול כי כתיב ההוא במתרעם על מדותיו כתיב והכי קאמר מה יתרעם על מדותיו וכי גבר על חטאיו דיו חיים שנתתי לו ורבנן (אין מתגבר אפילו באנינות) כי ההוא מעשה דההיא אתתא דהוה עובדא ואפיקתיה:

שם [פיסקא] אבל אשה אחת מתייחדת עם שני אנשים [ג]אמר רב יהודה אמר רב לא שנו אלא בכשרים אבל בפרוצים אפילו בעשרה נמי לא. הוה מעשה והוציאוה עשרה במטה א"ר יוסף תדע דמחברי בי עשרה וגנבי בשורא[א]) ולא מיכספי[ב]) מהדדי:

דף פא ע"א רב ורב יהודה הוו קאזלי באורחא (אתאי) [הוה קאזלא] ההיא אתתא קמייהו א"ל רב לרב יהודה דל כרעיך מקמיה גיהנם א"ל והא מר אמר בכשרים שפיר דמי א"ל מי יימר דבכשרים כגון אנא ואת אלא כגון רבי חנינא בר פפי וחבריו. [רב ביבי איקלע לבי רב יוסף בתר דכרך ריפתא[ג]) אמר להו שקולי דרגא מתותי[ד]) ביבי והא אמר רבה בעלה בעיר אין חוששין משום יחוד שאני רב ביבי דשושבינתיה הואי וגייסא[ה]) ביה אמר רב כהנא אנשים מבחוץ ונשים מבפנים אין חוששין משום יחוד אנשים

רש"י

ושתיהן נוחות להתפתות: אלא. להכי נקט קרא בן אמך לומר שהבן מלוי אלל האם: פשטיה דקרא במאי כתיב. לענין פשוטו של מקרא שמדבר בהסתה אמאי נקט בן אמך: בן אב סני ליה. לפי שממעט לו בחלק ירושתו: בן אם לא סני ליה. שאין להם חלק ירושה יחד זה יורש את אביו וזה יורש את אביו: דלא כאבא שאול. דאמר איש מתייחד עם ב' נשים]: כל שלשים יום. ולד שמת בתוך ל' יום אין לריך לכבדו במותו להוליאו לקבורה לא במטה ולא בכליבה אלא בחיק: ונקבר באשה אחת וב' אנשים. ואין לריך רבים ללוותו אלא ג': אבל לא באיש אחד ושתי נשים. משום יחוד שלא היו בתי הקברות סמוכים לעיר: מה יתאונן. מה מועיל אנינות לאדם לסמוך על כך מלהזהר בילרו כל זמן שהוא חי לריך להיות גבר על חטאיו שאם לא כן יהא ילרו גובר עליו ויחטיאנו: על מדותיו. על קורותיו הקורות אותו: מה יתאונן אדם חי. למה יתרעם אדם על הקורות הבאות עליו אחר כל החסד שאני עושה עמו (שכתבתי) [שנתתי] לו חיים ולא הבאתי עליו מיתה: וכי גבר על חטאיו. הוא שלא חטא לי ובלדקתו הוא חי בתמיה: ורבנן. אפילו תבר ילריה כדקאמרת יש לחוש שפעמים שאין שם אנינות ועושין עלמן כאילו נושאין תינוק מת ויולאין לעבירה: כי ההוא עובדא. דהוה עובדא בההיא אתתא ואפיקתיה לתינוק חי בחזקת מת לעשות עבירה עם ההולך עמה לקוברו ל"א ממורי הזקן ול"ג ורבנן אלא כולה באבא שאול וגרס דיו חיים שנתתי לו כי ההיא עובדא דההיא איתתא דאמרינן במ"ק שקוננה על מתה יותר מדאי עד שמתו ז' בניה והיא אחריהם מחמת שנתאוננה יותר על מדותיה דהוה עובדא ואפיקתיה ל"ג: והוציאוה י' [אנשים] במטה. בחזקת שהיא מתה וקלקלו עמה ואשת איש היתה: דמחברי בי עשרה וגנבי כשורא. שיש בה משאוי לעשרה: דל כרעיך. מהר ללכת שנקדמנה: כגון אנא. בתמיה: רבי חנינא בר פפי וחבריו. ר' לדוק ורב כהנא בפ"ק (דף מ.): [שקולו דרגא. שאכלו בעליה וירדו רב יוסף ואשתו והיא נשאר בעליה שקולו דרגא מתותי ביבי שלא ירד ויתייחד: שושבינתיה. בעלת ברית לו: אנשים בחוץ. בבית החילון ונשים בפנימי אין חוששין משום יחוד שהחילונים אין להם דרך לפנים ואיך יתייחד האיש אחד עם הנשים

תוספות

כי הויא מעשה דההיא איתתא וכו'. פר"ח מעשה באשה אחת שהיתה בוכה ומתאוננת על קבר בעלה והיה שם אדם אחד שהיה שומר תלוי אחד וצוה לו המלך לשמרו ובא אצל האשה ופתה אותה ושמעה לו וכשחזר אל התלוי לא מצאו והיה מצטער מאד מפחד המלך אמרה לו האשה אל תירא קח בעלי מקברו ותלהו במקומו ואפיקתיה לבעלה ותלהו הרי לך שאפילו בשעת אנינות גבר ילרה עליה אך הקונטרס פי' ב' לשונות וכו' לשון שני וכו' כדאי' (בס' חסידים) [במ"ק] מעשה באשה אחת שהיו לה ז' בנים ומת א' מהם והיתה בוכה ואמרו לה אל תבכי ואם לאו עוד ימות בן אחר ולא שתקה ומת אחר וכן עשתה עד שמתו כולם והיא אח"כ מחמת שנתאוננה על מדותיו [ולהאי פירוש ל"ג דהוה עובדא ואפיקתיה]:

מהרש"א

השבועה רק בעוה"ז וק"ל: א"ל והא מר הוא דאמר בכשרים ש"ד כו'. ול"ל דהיו עם רב ורב יהודה עוד אנשים אחרים דאל"כ מאי קשיא ליה לרב יהודה דהא בדרך הוה

יד יוסף

א ערכין כג ע"ב: ב מו"ק כז ע"א שמחות פ"ג: ג סוטה ו ע"א ע"ז כפ ע"ב:

חדושי גאונים

הכבוד והשררה לפיכך אין טוב לאדם כי אם לחקור אחר הנטיעה עצמה ועל כזה נאמר על כן יעזב איש את אביו ואת אמו וגו' הנך רואה שפסוק זה ציווי לדורות שיעשו כן ויש לשאול ז"ל בתר טעמא שהרי הטעם כי מאיש לקחה זאת והרי לדורות אין שום שייכות לטעם זה כי רק זאת הפעם היתה הבריאה עצם מעצמיו אבל לדורות שכל אחד נוצר מאב ואם אם כן היה לו יותר לדבק באב ואם מבאשתו אלא על כרחך אתה צריך לומר שהכל הולך אחר מעשה בראשית כי מאז הוטבע טבע זו לדורות שידבק האדם באשתו זהו שאמר כי מאיש לקחה זאת ר"ל הכל הולך אחר זאת. ונראה שמזה הטעם אחז"ל כל המגרש אשתו ראשונה אפילו המזבח מוריד עליו דמעות כו' ודורשי רשומות נתנו סמך לזה כי בפרשת התמיד מצינו כל אותיות האלפ"א בית"א חוץ מן ג' ט' אותיות גט ור"ל שהתמידים של בוקר וערב הם עיקרו של המזבח לפיכך אין בפרשת התמיד אותיות גט לפי שהמזבח שונא גט כי נתינת גט לאשתו ראשונה הוא הדבר אשר שנא המזבח. ונראה לי ליתן טעם לדבר לפי שזה מהידוע שאדם הראשון נברא דו פרצופים ולקיחת עפרו היה ממקום שנאמר בו מזבח אדמה תעשה לי כפו שפרש"י בפרשת בראשית בפסוק וייצר ה' את האדם עפר מן האדמה. וא"כ כל זמן שדו פרצופים אלו מחוברים אשר לוקחו מיסוד המזבח בקיום וחבור היסוד אז גם המזבח שעליו קיים. ובהירוס היסוד גם הבנין שעליו יפול נמצא שהוא גורם סיבת הירוס שמזבח זהו שמביא פסוק כסות דמעה את מזבח ה' בכי ואנקה וגו' אמרתם על מה וגו'

עיון יעקב

אמו מותר להתייחד ולא עם שאר עריות ושמעתי בשם הגאון מוהר"ר הירץ זללה"ה אב"ד דק"ק לעמבערג ואמר דכך הוא נרמז לפי דפשטיה דקרא קאמר הש"ס אמר אביי לא מבעיא קאמר לא מבעיא בן אב דסני ליה פרש"י לפי שממעט בחלק ירושתו אלא אפילו בן אם דלא סני ליה אימא דליית ליה קמ"ל והנה קשה הלא בסיפא דקרא כתיב או בנך או בתך קשה לכתוב בתך דלא ירוש ליה ואפ"ה לא ליציית וכ"ש בנו דקאמר כן משום ירושה אלא נ"ל דסיפא דקרא קאי על אמו דבניהם אינם יורשים אותה רק בעלה וקשה א"כ ברישא נמי לימא בן אביך וקאי אאחותו שאינם ממעט"ס זה לזה בחלק ירושה כיון דבעלה יורש אותה אלא נ"ל דרישא קאי אזכרים ולא אנקבות וקשה מה פסקא דרישא קאי אזכרים ולא אנקבות אלא ודאי דאין מסית אלא ביחוד וכדכתיב בסתר וכן פירש"י בחומש להכי רישא דקרא על כרחך לא איירי בנקבות דהא אסור להתייחד עם אחותו שהיא אחת מן העריות מאח"כ סיפא דקרא דקאי אאמו ומותר להתייחד עם אמו ודפח"ח: ונקבר באשה אחת וב' אנשים. ק"ק כיון דרבנן סברי אפי' בשעת אנינות גובר היצה"ר א"כ איך מותר בשני אנשים כיון דבית הקברות היה חוץ לעיר והש"ס מסיק בסמוך דבדרך בעינן שלשה אנשים דשמא יצטרך אחד מהם לנקביו וי"ל דאולי כיון שהולך לדבר מצוה ללות ולעסוק במת בודק נקביו תחלה כדי שיוכל להתעסק עם המת שלא לבטל מן התעסקות בשביל פינוי: אפילו בשעת אנינות של אדם יצרו מתגבר עליו. והלכתא כרבנן כמבואר בי"ד סי' שנ"ג ע"ש ונראה דבשביל זה נשמר רש"י בסוכה דף נב על הא דקאמר ומה לעתיד שעוסקין בהספד ואין יצה"ר מתגרה בהם פרש"י דתרי מילי קאמר שהמצטער אינו מיקל ראשו מפר ועוד שאין יצה"ר שולט לעתיד ולא פירש כפשוטו דאין יצה"ר שולט מתוך ההספד אלא משום דגם בשעת הספד שולט היצה"ר כרבנן דהכא אבל מ"מ אינו מתגבר עליו כ"כ להקל ראשו

עין יוסף

נד בשעת אנינות תביר יצריה. קשה דבסוכה דף נ"א ע"ב אמרו התקינו שיהיו נשים יושבות מלמעלה בשמחת בית השואבה ואנשים מלמטה. ופריך היכי עביד הכי והכתיב הכל בכתב מיד ה' עלי השכיל אמר רב קרא אשכחו ודרוש וספדה הארץ משפחות משפחות לבד משפחת בית דוד לבד ונשיהם לבד אמרו והלא דברים ק"ו ומה לעתיד לבא שעוסקים בהספד ואין יצה"ר שולט בהם אמרה תורה אנשים לבד ונשים לבד עכשיו שעוסקים בשמחה ויצה"ר שולט בהם עאכ"ו. הרי דאפילו בשעת הספד ואנינות לא תביר יצריה וי"ל דאי' התם האי הספידה מאי עבידתיה פליגי בה רבי דוסא ורבנן חד אמר על משיח בן יוסף שנהרג וחד אמר על יצה"ר שנהרג ע"כ א"כ נוכל לומר דהבא שאול ס"ל כמ"ד על יצה"ר שנהרג והללו בוכין ושמחה הוי לצדיקים שכבשוהו ומה"ט לא תביר יצרייהו. ומ"מ עביד ק"ו לגביה שמחת בית השואבה דהויא שמחת יתירתא דלא תביר יצרייהו (שבות יעקב): רבי חנינא בר פפי

המתורגמן. א) איין באלקען. ב) שעמען זיך ניכט. ג) בראד געגעסען. ד) נימט דען לייטער פאן אונטער. ה) געוואהנט, פערטרויט.

מבפנים ונשים מבחוץ חוששין משום יחוד במתניתא תנא איפכא אמר אביי השתא דאמר רב כהנא הכי ותנא מתניתא איפכא [א]אנא נעביד לחומרא אביי דייר גולפי רבא דייר קנה אמר אבין סקבא דשתא ריגלא]:

נה שם הנך שבוייתא דאתאן לנהרדעא אסקינהו לבי רב עמרם חסידא (אמר) שקולו דרגא מקמיידהו בהדי דקא חלפה חדא מינייהו נפל נהורא באיפומא שקליה רב עמרם לדרגא דלא הוו יכלין בי עשרה למידלייה[א] דלייה לחודיה סליק ואזיל כי מטא לפלגא דדרגא אפשח רמא קלא (אמר) נורא בי עמרם אתו רבנן אמרו ליה כסיפתינן[ב] אמר להו מוטב תיכספו בי עמרם בעלמא הדין ולא תיכספו מיניה לעלמא דאתי אשבעיה (ליצריה) דינפק מיניה נפק מיניה כי עמודא דנורא א"ל חזית דאת נורא ואנא בשרא ואנא עדיפנא מינך:

נו שם רבי מאיר הוה מתלוצץ בעוברי עבירה יומא חדא אידמי ליה שטן כאתתא בהך גיסא דנהרא לא הוה מברא נקט מצרא וקא עבר (ואזיל) כי מטא פלגא דמצרא שבקיה אמר אי לאו דקא מכריזין (עלך) ברקיעא הזהרו ברבי מאיר ותורתו שויתינהו לדמך כתרתי מעי. ר' עקיבא הוה מתלוצץ בעוברי עבירה יומא חדא אידמי ליה שטן כאתתא בריש דיקלא נקטיה לדיקלא וקא סליק ואזיל כי מטא לפלגיה דדיקלא שבקיה אמר אי לאו דמכריזי (עלך) ברקיעא הזהרו בר' עקיבא ותורתו שויתין לדמך כתרתי מעי:

נז שם פלימו הוה רגיל למימר כל יומא גירא בעיניה דשטנא יומא חד מעלי יומא דכפורי הוה אידמי ליה כעניא אתא קרא אבבא אפיקו ליה ריפתא א"ל יומא כי האידנא כולי עלמא מגואי ואנא אבראי עייליה וקריבו ליה ריפתא א"ל יומא כי האידנא כולי עלמא [ב]אתכא ואנא לחודאי אתיוה אותבוה אתכא הוה יתיב מלא נפשיה שיחנא וכיבי עליה [והוה] קעביד ביה מילי דמאים אמר ליה [דף פא ע"ב] תיב שפיר א"ל הבו לי כסא יהבו ליה כסא אכמר[ג] שדי ביה כיח נחרו ביה שקא ומית. שמעו דהוו קאמרו פלימו קטל גברא פלימו קטל

אבל הפנימיים יש להם דרך לחוץ הלכך אנשים בפנים ונשים בחוץ חוששין שמא יצא אחד מהם ויתייחד עם הנשים : איפכא. אנשים בחוץ ונשים בפנים חוששין שמא יכנס האחד לפנים ולא ירגישו בו חביריו אנשים בפנים ונשים בחוץ אין חוששין שמא תכנס היא לפנים ואם תכנס היא לפנים לא איכפת לן דהשה מתייחדת עם שני אנשים ואם אחד מהן יוצא לבין הנשים אין זה יחוד דמיסתפי שמא יצא אחד מהן אחריו שהרי דרך הפנימיים על החיצונים : גולפי. מקום קבוצת אנשים ונשים או לדרשה או לחופה היה מסדר קנקנים של חרס הרבה ביניהם שאם יבאו זה אצל זה יקשקשו וישמע קול: דייר. לשון דרי דרי (מגילה דף יג.) שורות שורות: דייר קנה. מסדר קנים שהעובר עליהן קולם נשמע: סקבא דשתא ריגלא. ריעוע של ימות השנה ליחוד ולעבירה ימות הרגל שיש קבוצות אנשים ונשים לשמוע דרשה ונותנים ונושאים זה עם זה שהקא דדריסדור"א בלע"ז כמו דמסקב להו לחמרייהו (ב"מ דף כז:)] : אסקינהו. שבוה עליהם לפדותם ונתנום בעלייתו : בהדי דקא חלפא חדא מינייהו. שהיתה עוברת אצל פי ארובה שמן העליה לבית : נפל נהורא באיפומא. נפל אור בבית דרך פי העליה שהיו פניה מאירות: וקא סליק. לתובעה : אפשח. הרחיב ופיסק רגליו לעמוד במקומו בחוזק להתגבר על יצרו : אמר נורא בי עמרם. הזעיק בני השכונה לאסוף ולבא לכבות הדליקה כדי שיחדל מיצרו שיתביים מהם : אתו רבנן. שהיו סבורין שיש שם דליקה לכבות את הדליקה : אשבעיה. רב עמרם ליצה"ר שילא ממנו : מתלוצץ בעוברי עבירה. אומר שנקל הוא להתגבר על יצרו אם היו רוצים : אידמי ליה שטן. השטן נדמה ליה כאתתא : בהך גיסא דמברא. לצד השני שמעבר המים : לא הוה מברא. ספינה המעברת: נקט מצרא. חבל מתוח משפת הנהר אל שפתו ואוחזין בו ובא על דף קלר המוטל ברוחב הנהר : שבקיה. יצר לרבי מאיר : כולי עלמא אתכא. על השולחן אוכלין : וכיבי. ולנ"ך המוליאין ליחה ומאוסין : תיב שפיר. שב כהוגן שלא תמאיסני : יהבו ליה כסא. מזגו לו כוס : אכמר שדא ביה כיח. השליך בתוכו את כיחו ליחה היוצאה מן הריאה : אכמר. טוסי"ר בלע"ז : נחרו ביה. גערו בו : שקא ומית. הוא החזיק עצמו כמת : שקא. הלקיה כמו סקל: שמעו דקאמרי פלימו קטל גברא. השמיעו לאנשי ביתו קול יוצא מבחוץ ואומרים פלימו

ובעי רב שלמה וק"ל : סקבא דשתא ריגלא. פרש"י שיש שם קבוצות אנשים ונשים לשמוע הדרשה כו' וכה"ג אמרו בבהמ"ק שעשו תיקון גדול פרק החליל ולפירושו של"ל שבתא דריגלא דאז עיקר הדרשה ובערוך פי' בריגלא ממש ומשום דכיון שאוכלין ושותין ובטלין ממלאכתם מתיחדין כו' עכ"ל ע"ש : נורא בי עמרם אתו כו'. ודאי דהם הבינו שדליקה בביתו כפרש"י אבל הוא ודאי נתכוון על נורא דיצה"ר כדמסיק דודאי לא הוציא רב עמרם חסידא שקר מפיו וענין דאשבעיה עד דיפוק מיניה כו' כענין שאמרו גבי בועז שאמר חי ה' שהיה נשבע ליצרו ונקרא יצרא דעבירה נורא כי כמו שהאש מחמם כן יצרא דעבירה הוא מחמם כמו שכתוב גבי אחאב והזונות רחצו משום דאחאב איש מלגון היה ועשתה לו איזבל צורות זונות לחממו ואמרו נמי ביצרא דעבירה כלם כתנורא וז"ש את נורא ואנא בשרא ואנא עדיפנא מינך וק"ל : אי לאו כו' הזהרו בר"מ ותורתו כו'. ר"ל דודאי יצה"ר שולט יותר בגדולים כמ"ש כל הגדול מחבירו יצרו גדול אלא שהתורה מגנא ומצלא מגנא מיסורין ומצלא מן החטא כדאמרינן פרק היה נוטל ע"ש והו"ק : [גירא בעיניה דשטן. קללו בענין שהוא סרסור דעבירה כמפורש בכל הני עובדי דמייתי הכא ונקט גירא כלוחם עם יצה"ר] : אידמי ליה כעניא כו' כ"ש גוואי כו' כ"ש אתכא ואנא כו'. כי זה דרכו של יצה"ר כמ"ש פ' החליל בתחלה קראו הלך ולבסוף קראו אורח ולבסוף קראו איש כפרש"י שם וכן הכא בתחלה עני הולך מבראי ברחוב שואל על הפתחים אח"כ

יד יוסף

א נ"ל אמן : ב פי' בלשון יווני מושב וכסא . (מוסף הערוך) .

חדושי גאונים

אשת נעורין אשר בגדת בה והיא חברתך וגו' ר"ל שנתחברה אליך בילירה וגרמת הפירוד כאמור. או שהמזבח מוריד דמעות לפי שגורם קללת השדים שינק מהם ע"ד ארורה האדמה בעבורך. ואף על פי שילירה ראשונה לבדה היתה ממקום המזבח מ"מ הכל הולך אחרי ילירה הראשונה. כמו כן בענין חקירת הייחס אע"פ שראוי לחקור אחר אב ואם שהוא מקום יניקת שניהם לדורות ותולדותיהן כיונא בהן מ"מ יותר ראוי לחקור אחרי אמות האיש או האשה כי טבע האשה באיש וטבע האיש באשה כמו שהיתה בילירה ראשונה וזהו שאמר על כן יעזב איש את אביו ואת אמו ר"ל שיעזוב מלחקור ולבדוק אחר יחוס אב ואם ודבק באשתו דהיינו ידבק בעלמותה לחקור אם היא מן הנשים הכשרות וכן לסיפך חקירות האשה אחר אמות האיש כי מן האילן יוקח ראיה גם על הקרקע כאמור ובסיבה זו יהיו לבשר אחד שיזדווג הדומה בדומה לו ולא שיהיה הוא למעלה והיא למטה במדריגה או להפך כי בסיבה זו יתהוו דברי ריבות ביניהם. ורמז לדבר על כן יעזב איש את אביו ואת אמו ר"ל כשיעזוב מלת איש כמספר אביו ואמו דהיינו שתסיר מספר אביו ואמו ממלת איש ודבק באשתו ר"ל שהמותר תדבק במלת אשה אז והיו לבשר אחד שיעלה המותר עם מלת אשה לבשר אחד וק"ל אך באמת הנושא אשה שאינה הוגנת הן מצד מעשים או מצד איזו שמן פסול ודאי שנה שהוא מתחתן בה על כל פנים או מצד שעושר שחושב להשיג על ידה או מצד שקרוביה עזים וחזקים. עליו אמרו במאמר שהתחלנו בו בו שדומה כאילו חרבו לכל העולם מלא רלו

עין יעקב

ראשו מסר כדאמרינן בעלמא אם רואה שיצרו מתגבר עליו יזכור לו יום המיתה : סקבא דשתא ריגלא. עי' פרש"י ומהרש"א עי"ל ע"ד דאמרינן בפ' ערבי פסחים בבבל כמה מכמתן ברגל בבגדי לבעונין ועל ידי כן באין לידי הסתכלות ועבירה: הנך שבוייתא דאתיין לנהרדעא. וכה"ג מלינו בפ"ב דכתובות דף כג הני שבוייתא דאתיין לנהרדעא אותיב אגוה דמגואל נטורי בהדן ע"ש : א"ל כסיפתינן. היינו במה שבאת לידי הרהור עבירה ועל זה השיב מוטב תיכספו בהאי עלמא כי היכי דליהוי כפרה על אותו הרהור כי היכי דלא ליכספו בעלמא דאתי : ואנא בשרא. להכי קרי עצמו בשר שהוא נקרא כן על שם מותו כדאמרינן בפ"ק דסוטה בשר בושה סרוחה רימה וכדאמרינן הרואה שיצרו מתגבר עליו יזכור לו יום המיתה : רבי מאיר הוי מתלוצץ בעוברי עבירה. ואפשר דעל זה נאמר ועתה אל תתלוצצו פן יחזקו מוסריכם דאפילו בעוברי עבירה אין להתלוצץ לכן קאמר הש"ס פ"ק דע"ז כל המתלוצץ כלומר תיבת כל אתיא לרבויי אפילו עוברי עבירה להכי נענשו אלו הגדולים על שהתלוצצו : הזהרו בר"מ ותורתו. לפי שר' מאיר ור"ע הוו בני גרים ולית להו זכות אבות לכך לא ניצולו אלא בזכות עצמן ותורתן : הוה רגיל לומר גירא בעינא דשטנא. עי' במהרש"א דלכך קללו בעין שהוא סרסורי דחטאי ול"נ דלכך קללו בעינו

עין יוסף

וחביריו. רבי לדוק ורב כהנא. וכתב הריטב"א שרב לניעות נהג בעלמו. דאילו מן הדין סתם כל אדם כשרין לענין זה עד שיהא מוחזק בפריץ וכ"ש אינהו דחכימי וחסידי ומשום ענותנותא דאמר הכי וזה פשוט עכ"ל והמהרש"א כתב לריך לומר דהיו עם רב ור' יהודה עוד אנשים אחרים. דאל"כ מאי קשיא ליה לרב יהודה דהא בדרך הוי ובעי רב שלמה ע"ש :

סוב

המתורגמן. א) אויף צוהעבען. ב) דו האסט אונז פערשעמט. ג) צו היצט, שטארק געהוסט.

גברא ערק[א] וטש בבית הכסא אזל בתריה נפל קמיה כד חזייה דהוה מצטער גלי ליה נפשיה א"ל מ"ט אמרת הכי ואלא היכי אימא א"ל לימא מר רחמנא ניגער ביה בשטן:

נח שם רבי חייא בר אשי הוה רגיל כל עידן דהוה נפיל על אפיה הוה אמר הרחמן יצילני מיצה"ר. יומא חד שמעתינהו דביתהו אמרה מכדי הא כמה שני דפריש ליה מינאי מ"ט קאמר הכי. יומא חדא הוה קא גריס בגינתיה קשטה נפשה חלפה ותנייה קמיה אמר לה מאן את אמרה אנא(ליה)חרותא דהדרי מיומא תבעה אמרה ליה אייתי ניהלי להך רומנא דריש צוציתא שוור אזל אתייה ניהלה כי אתא לביתיה הוה קא שגרא דביתהו תנורא סליק וקא יתיב בגויה אמרה ליה מאי האי אמר לה הכי והכי הוה מעשה אמרה ליה אנא הואי לא אשגח בה עד דיהבה ליה סימנא אמר לה אנא מיהא לאיסורא איכווני כל ימיו של אותו צדיק היה מצטער עד שמת באותה מיתה דתניא (במדבר ל) "אישה הפרם וה' יסלח לה במה הכתוב מדבר באשה שנדרה בנזיר ושמע בעלה והפר לה והיא לא ידעה שהפר לה בעלה והיתה שותה יין ומטמאה למתים:

נט שם רבי עקיבא כי הוה מטי להאי פסוקא הוה בכי אמר ומה מי שנתכוון לאכול בשר חזיר ועלה בידו בשר טלה אמרה תורה צריכה כפרה וסליחה מי שנתכוון לאכול בשר חזיר ועלה בידו בשר חזיר עאכ"ו כיוצא בדבר אתה אומר (ויקרא ה) (והוא לא) [ולא] ידע ואשם ונשא עונו כשהיה ר"ע מגיע לפסוק זה היה בוכה ומה מי שנתכוון לאכול שומן ועלה בידו חֵלֶב אמרה תורה ולא ידע ואשם ונשא עונו מי שנתכוון לאכול חֵלֶב ועלה בידו חֵלֶב עאכ"ו. איסי בן יהודה אומר ולא ידע ואשם ונשא עונו על דבר זה ידוו כל הדווים[ג]:

רש"י

קטל גברא: ערק. פלימו כסבור שבאים עליו נוגשי המלך להרגו: טשא. נחבא: בבית הכסא. חוץ לעיר: חזייה. שטן לפלימו דמצטער: מ"ט אמרת הכי. למה הורגלת לקללני: אלא היכי אימא. לדחותך מעלי שלא תחטיאני: דפריש מינאי. מחמת זקנה ומה ירא מילה"ר: קשטה נפשה. בתכשיטיה ובקשוטי נשים בשמים ואפרסמון: חלפה ותנייה קמיה. עברה לפניו ושנתה פעם שניה: אנא חרותא. שם זונה ניכרת בעיר: דהדרי מיומא. שחזרתי היום הלום: צוציתא. ענף קטן שבגובה הדקל: שוור. קפץ: וקא יתיב בגויה. להמית את עצמו: אישה הפרם. צריכה סליחה: במה הכתוב מדבר. מאחר שאישה הפרם מה שאכלה בהיתר אכלה ומה היא זו הסליחה: והיא שותה יין. (מזידה) [מיד] ואף על פי שבהיתר כיון שהיא לאיסור נתכוונה צריכה סליחה: כל הדווים. כל שיש להם לב לדוות ידוו על זה שאינו מתכוון ויש

מהרש"א

אח"כ כאורח מגוואי ואח"כ כבעה"ב אתכא: אזל בתריה נפל קמיה כד חזייה מצטער כו'. לפי דעת פלימו שהיה זה בן אדם ומית כבר בבית שלכך ערק לבית הכסא היה סבור עתה שזה דנפל קמיה איש אחר הוא ולא ידע מה היה לו או אפשר דהוה סבר השתא דבתחלה טעה ולא מת אז ואזל השתא בתריה ונפל קמיה ומית ולכך היה מצטער ביותר: לימא מר רחמנא ניגער ביה כו'. דזהו מדת לדיקים כמ"ש ביהושע בן יהולדק שהיה לדיק והשטן עומד על ימינו לשטנו ויאמר ה' אל השטן יגער וגו' ולא מלינו בו שקללו ודו"ק: הרחמן יצילני מילה"ר כו'. הגם שאחז"ל הכל בידי שמים חוץ מיראת שמים מ"מ הבא ליטהר מסייעין לו וכה"ג אמרי' בפ"ק אלמלא הקב"ה עוזרו אין יכול לו כו' ע"ש: כמה שני דפריש מינאי מ"ט קאמר כו' פירש"י דפירש מינאי מחמת זקנה ומה ירא מילה"ר עכ"ל ר"ל עד השתא הוה סברא הא דפריש מינה מחמת זקנה הוא ולכך לא קשטה עלמה כל אותם השנים אבל השתא דשמעה מיניה שהתפלל להלילו מילה"ר אי הוה פריש משום זקנה לא הוה לריך להתפלל ומ"ט קאמר הכי ולכך ראתה השתא לקשט עלמה בפניו וק"ל: אישה הפרם וה' יסלח לה כו' והיא לא ידעה שהפר לה בעלה כו'. בקראי קמאי דפרשת הפרת אב לבתו ובהפרת ארוסה נמי כתיב וה' יסלח לה ומיירי נמי אחר ההפרה כמו שפרש"י בחומש ואפשר דאי לאו קרא דהכא בנשואה יאהו ב' קראי וה' יסלח לה איירי בענין אחר שאם עברה ולא הפר לה האב והארוס יסלח לה ה' אבל בהאי קרא דנשואה מפורש טפי אישה הפרסו' יסלח לה דמשמע אחר הפרה וק"ל: כי הוה מטי להאי פסוקא כו' לאכול בשר חזיר כו'. ובאידך קרא נקט ר"ע מי שנתכוין לאכול שומן כו' דקרא קמא גבי נדרים הוא בלאו וכמותו בשר חזיר אבל האי קרא והוא לא ידע ואשם וגו' בקרבן איירי דלא בא רק על חייבי כריתות כמו חלב והשתא ניחא דאילטריכו הני תרי קראי משום דאינן שוים דהאי דנדרים דאינן רק בלאו יש לו סליחה אבל האי דחלב נשא עונו ואין לו סליחה רק בקרבן אבל בפ"ד דנזיר מייתי גם בקרא אחרינא משל דחזיר והולרך שם לעשות לריכותא אתרתי מילתיה דר"ע ע"ש: איסי בן יהודה אומר כו'. בפ"ד דנזיר קאמר דאיסי קאמר דקרא איירי בב' חתיכות אחד של חלב ואחד של שומן וניחא לפ"ז שאמר ע"ד זה ידוו כל הדווים דר"ל על ד"ז שנקבע איסורא יש לדווי שלריך נשיאת עון אבל

יד יוסף

א נזיר כג ע"א:

חדושי גאונים

בזה שדומה כאלו זרע זרעו בארץ מלחה שאינה מצמחת שום צמח טוב כמ"ש גפרית ומלח שרפה כל ארצה לא תזרע ולא תצמיח וגו' וכתיב ארץ מלחה ולא תשב זהו שאמר והצה העולים מתל מלח תל חרשא ר"ל שעליית צמיחתם היתה מתל שנחרש שאינו עושה שום פרי טוב כאמור. (עוללות אפרים):

עיון יעקב

לפי שעיקר כח הסתתו בעינו והוא כולו מלא עינים כי הוא שטן הוא יצה"ר הוא מלאך המות וכדאמרינן בסנהדרין דף ס"ד כתליכהו לעיניה אהני דלא מתגרה בקרובותיו ואלמלא נקרוהי לעיניה ממש נסתלק כח הסתתו לגמרי: אזל בתריה נפל קמיה. עי' במהרש"א ועי"ל כפי ששמעתי שכל הרולחין אין להם מנוחה כאילו הנהרג עומד ומונח לפניהם עד שינקום דמו ממנם גם זה נדמה לו כן בכח המדמה לכך ליער עלמו כולי האי: סליק וקא יתיב בגויה פרש"י להמית את עלמו ומזה יש ללמוד דכה"ג שעושה משום תשובה לא הוי בכלל מאבד עלמו לדעת אפילו בעבירה שאין חייב עליו מיתה שהרי אף אם נאמר שעשה מעשה בפועל מ"מ משמע דלא היתה רק זונה פנויה וכ"ש לפי משמעות הש"ס איכא למימר שלא עשה מעשה בפועל אע"ג דמייתי הא דתניא אישה הפרם וה' יסלח לה י"ל מ"מ בהרהור עבירה הטא אך עיקר משמעות שעשה מעשה כדבסמוך: והיא לא ידעה שהפר לה. אע"ג דמחשבה רעה אין הקב"ה מלרף למעשה מ"מ כיון דלפי דעתה עשתה המעשה בפועל מלרפין המחשבה למעשה: והיתה שותה יין ומטמאה למתים. נראה דדוקא קאמר והיתה שותה יין דאל"כ איכא למימר דלכך לריכה סליחה לפי שנדרה בנזיר ונזיר חוטא הוא לפי שליער עלמו מן היין ור"ע הוא דקאמר בסמוך כי מטא להאי קרא בכי ואיהו ס"ל בפ' החובל דנזיר חוטא הוא דהא לא ליערה עלמה שהרי שתתה יין אלא ודאי דלכך לריכה סליחה לפי שלא ידעה שהפר לה בעלה: ועלה בידו בשר חזיר על אחת כמה וכמה.

ענף יוסף

נח אישה הפרם וה' יסלח לה במה הכתוב מדבר באשה שנדרה בנזיר ושמע בעלה והפר לה והיא לא ידעה כו' והיתה שותה יין ומטמאה למתים. יש לדקדק הא באיסור נזירות יש ג' איסורין שלא לשתות יין. ושלא לטמא למתים. ושלא לגלח השערות. וידוע דבכולם השוה הכתוב אשה לאיש. א"כ מדוע נקט הש"ס תרי איסורין מהנך שלשה שהיתה שותה יין ומטמאה למתים. ושביק לאיסור גילוח. ואולי יש לומר דבל"ת של גילוח יש בו ג"כ איסור עשה דקדוש יהיה גדל פרע וגו' אולם בשתית יין וטומאת מתים אין בהם כי אם ל"ת לבד. א"כ כיון דאשמועינן דאף בדבר שאין בו כי אם לאו גרידא לריכה כפרה וסליחה. שוב אין מהלורך לאשמועינן איסור גלות דכ"ש הוא דהרי יש בו לאו ועשה. (זכרון ילחק):

נט רבי עקיבא כי הוה מטי להאי פסוקא היה בכי כו' אמר מה מי שנתכוין כו'. קשה למה בכה ר"ע יותר מכל חביריו התנאים. ויתכן לתרץ ע"פ שכתוב בזוהר שבעשרה הרוגי מלכות נתגלגלו עשרת השבטים שנתחייבו במכירת יוסף. וגילה לנו אור מופלא האר"י הקדוש בספרו הגלגולים על כל אחד מן הקדושים שנהרגו גילגול של מי הוא מן שבטי יה. וביאר כך שרבי עקיבא נתגלגל בו נשמת שמעון בן יעקב. וכאשר ידוע מן שמעון שהיה נתפס להריגת יוסף ולא נח עד שדחפו בעצמו אל הבור. לכך סבל ר"ע חבלי ייסורי מיתה במאד מאד יותר על כולם וסרקו בשרו במסרקת של ברזל וכאשר לא נעלם מאתנו אם חשבו השבטים רעה על יוסף אחיהם. אמנם הנמשך מזה כמה טובות להם

המתורגמן. א) ענטלויפען. ג) זאללען ליידען (זייפצען) אללע ליידענדע.

כאן נשיאות עון : [לא סבר לה מר דמקדשה . אאדוני יודע שהיא מקודשת ויש לו להתרחק מאשת איש] : הכל לשם שמים . ואין דעתי אחריה לחיבת אישות אלא לחיבת קורבה ולעשות קורת רוח לאמה כשאני מחבב את בתה : (וכתוב בתוספות שע"ז אנו סומכין השתא שאנו משתמשים בנשים ע"כ): [כל שעסקיו עם הנשים. שמלאכת אומנותו נעשית לנשים והנשים צריכות לו : לא יתייחד עם הנשים . אפילו עם הרבה נשים לפי שלבו גס בהן וכולן מחפות עליו ואילו איש אחריכא בין שתי נשים תנן (לעיל דף פ:) אבל עם שלש או ארבע שפיר דמי] : נקיה וקלה . מפרש בגמ' ואל יאמר בלבו אומנות זו אינה מעשרת אלא יבקש רחמים

שם רב [א]אחא בר אבא איקלע לבי רב חסדא חתניה שקליה לבת ברתיה [אותבוה בכנפיה א"ל לא סבר לה מר דמקדשא א"ל עברת לך אדרב דאמר [ב]רב יהודה אמר רב ואיתימא רבי אלעזר אסור לאדם שיקדש את בתו כשהיא קטנה עד שתגדיל ותאמר בפלוני אני רוצה] מר נמי עבר ליה אדשמואל דאמר [ג]שמואל אין משתמשין באשה א"ל אנא כאידך דשמואל סבירא לי דאמר שמואל הכל לשם שמי':

ם דף פב ע"א משנה [כל שעסקיו עם הנשים לא יתייחד עם הנשים . ולא ילמוד אדם את בנו אומנות הנשים] . רבי מאיר אומר לעולם ילמד אדם את בנו אומנות נקיה וקלה ויתפלל למי שהעושר והנכסים שלו . שאין אומנות שאין בה עניות ועשירות שלא עניות מן האומנות ולא עשירות מן האומנות אלא הכל לפי זכותו (של אדם) . ר"ש בן אלעזר אומר (אם) ראית [מימיך] חיה ועוף שיש להם אומנות ומתפרנסים שלא בצער והלא לא נבראו אלא לשמשני ואני נבראתי לשמש את קוני (ומה אלו שנבראו לשמשני הם מתפרנסים שלא בצער ואני שנבראתי לשמש את קוני) אינו דין שאתפרנס שלא בצער אלא שהרעותי את מעשי

תוספות

אלא הכל לפי זכותו . פי' לפי מזלו דבני חיי ומזוני לאו בזכותא תליא מילתא אלא במזלא :

מהרש"א

לא בחתיכה א' דלא נקבע בו איסורא כלל וכתבו התוספות שם דדרשי י'ד'ו'י' ר"ת "י"דע "יאהס "ונשא ודו"ק: לעולם ילמד אדם את בנו אומנות נקיה וקלה כו'. כצ"ל כנראה מפרש"י אבל ממאי דדרש בגמרא בר קפרא לעולם כו' נקיה וקלה וקאמר עלה מאי היא משמע דמלת וקלה לא היה כתוב במתני' דאל"כ מה הוסיף בר קפרא אמתני' ועוד אמאי לא קאמר מאי היא אמתני' ור"ל דודאי בלי אומנות כלל לא יסמוך אדם על תפלתו להתעשר כדאמרינן בפ"ק שחייב כל אב ללמד בנו אומנות וליכא מאן דפליג ושנינו ג"כ באבות כל תורה שאין עמה מלאכה סופה בטלה אלא דקאמר שאל יחשוב אדם דבמלאכה כבידה יתפרנס ותהיה מלאכתו קבע ותורתו עראי אלא יעסוק במלאכה נקיה וקלה שיוכל לעשות תורתו קבע ומלאכתו עראי כדאמרינן במס' ברכות : ויתפלל למי שהעושר שלו שיוכל להתעשר גם ממלאכה קלה ועראי שהרי ראינו שאין אומנות שאין בה עניות ועשירות כו' ויכול לתעשר ממלאכה קלה ועראי כמו מכבידה שהיא קבע והכל לפי הזכות ממש כמ"ש פירושו בח"ה ע"ש ור' נהוראי דקאמר נמי לקמן מניח אני כל אומנות שבעולם כו' אלא תורה ודאי דלא פליג דצריך כל אדם ללמוד אומנות אלא דה"ק מניח אני הקביעות של כל האומנות ואני מלמדו תורה בקבע ואומנות עראי וז"ש דהאומנות אינו עומד לאדם אלא בילדותו שאז הוא בכחו לקבוע לו אומנות כבידה אבל כשבא לידי זקנה או חולי אינו יכול לעשות מלאכה כ"כ כדי פרנסתו אבל התורה אינה כן דע"י התורה המלאכה נקיה וקלה שיכול לעשות גם בימי זקנה מתברכת לו וזה וזה נתקיים בידו כהך דחסידים הראשונים בברכות. ומייתי בנערותו מהו אומר וקוי ה' יחליפו כח וגו' בפסוקים דלעיל מיניה אמר נותן ליעף כח ולאין אונים גו' עד ילכו ולא ייעפו הכפל בכל זה לפי שיש ג' זמנים באדם נערות ובחרות וזקנה גם כל מעשה האדם תלוים בג' דברים דהיינו הא' השתדלות כמ"ש יד חרוצים תעשיר והב' במזל כמ"ש חיי בני ומזוני לאו בזכותא תליא מלתא אלא במזלא והג' בזכות גדול המשנה מזל כמ"ש התוס' בסוף מסכת שבת והכל לפי זכותו דקתני נמי הכא היינו נמי זכות גדול כמ"ש בח"ה והשתא קאמר נותן ליעף על ידי השתדלות רב כח ולאין אונים מלך המזל עצמה ירבה ואמר והרי ראה וייעפו נערים במלאכתן גם ייגעו מלך מזלן וכן בחורים כשול מלך השתדלותן ויכשלון מלך מזלן אבל קוי ה' שעושין תורתן קבע ומלאכתן עראי יחליפו כח תחת תשותן ע"י התורה שנקראת תושיה וכן מלך מזלן גם אם הוא רע יעלו אבר כנשרים להיות עולין למעלה מהמזל כמ"ש באברהם הבט נא אין הבטה אלא מלמעלה למטה כו' ומסיים שזוכין שירוצו לבהכ"נ כמ"ש ונדעה נרדפה וגו' ולא ייגעו וילכו אח"כ לבה"מ כמ"ש ילכו מחיל אל חיל ולא ייעפו : ראית מימיך חיה ועוף שיש להם אומנות כו'. יש לדקדק דלא נקט נמי בהמה ובברייתא קאמר מימי לא ראיתי לבי קייץ וארי כו' ולא לישתמיט למנקט נמי בהמה וע"ק שינוי לשון לא נבראו אלא לשמשני הל"ל נמי ואני לא נבראתי אלא לשמש קוני וי"ל כי בהמת החיה אינה צורך להשמיש אדם למלאכה כדקאמר פ' ד' מיתות דפריך והכתיב ובכל חיה הרומשת מאי לאו לאכילה ופרש"י דחיות לאו בני מלאכה נינהו ובעוף נמי נדחק לומר דש באוזין כו' אבל הבהמה עיקר תשמישה למלאכת אדם והא דקאמר הכא לא נבראו אלא לשמשני היינו לשום ד"א כמ"ש כי זה כל האדם והשתא ניחא כיון דמזונות בהמה תלוין עליך בעבור שהם עושין מלאכתך כשנתקלל אדם בעצבון תאכלנה גם הבהמה נתקללה עמו וגבי ישראל כתיב ואספת דגנך וגו' ונתתי גו' לבהמתך וכה"ג אמרינן בבכורות מכל החיה ומכל הבהמה אם מחיה נתקללה מבהמה לכ"ש כו' ודקאמר לא נבראו אלא לבמשני שהם מוכרחים בבריאה על ענין מעשיהם וצרכיהם לאדם אבל האדם שיש לו בחירה לא אמר האי לישנא אלא אני נבראתי לשמש קוני לפי בחירתי הטובה וקאמר שפיר דיש ללמוד ק"ו מחיה אלא שהרעותי את

עיון יעקב

כלומר שצריכה כפרה על המחשבה ועל המעשה שעשה עבירה בפועל ממש והא דבכי ר"ע היינו לפי שציער עצמו בצרות אחרים : ר"מ אומר לעולם ילמד אדם בנו אומנות נקיה וקלה . בש"ס קאמר דרש בר קפרא לעולם ילמד וכו' וצ"ע מה חידש בזה יותר ממשנתינו וכה"ג איתא בברכות דף סג ועי' כאן במהרש"א וצ"ל דאתי לאשמועינן דמותר לדרוש כן בפירקא דלא תימא מדאמרינן בברכות דף מ"ג ע"ב דכל אחד ואחד יפה לו הקב"ה אומנתו בפניו והקב"ה עשה כן כדי שלא יחסר אומנות מן העולם כפרש"י לשם וא"כ איך נדרש בפרהסיא שילמוד דוקא אומנות נקיה וקלה לה"ק דרש בר קפרא שאפ"ה מותר למדרש כן בפרקא ובזה מתורץ הא דמקשה הש"ס על דברי בר קפרא ולא מקשה כן תיכף אמשנתינו אלא ודאי דאמשנתינו לא קשה מה היא דהייתי אומר דהכל הוא לפי ראות מה שהוא נקיה וקלה בעיניו של אותו אדם אבל כיון דאתי לאשמועינן דמותר למדרש כן בפירקא ולא תימא שמוגע בזה האומנות מן העולם ואם איתא דתלוי הכל בעיני האדם עצמו פשיטא דמותר לדרוש כן הא מ"מ כל אדם יפה לו אומנתו בפניו שתהא לו נקיה וקלה אלא ודאי דלא תלוי בראות עיני אדם עצמו מקשה שפיר מה היא : אלא הכל לפי זכותו של אדם . כתבו תוספות היינו לפי מזלו דבני חיי ומזוני לאו בזכותא תליא אלא במזלא ע"כ ועיין במו"ק וי"מ דבזכות רב משתנה המזל ועי"ל דה"ק בני חיי ומזוני לאו בזכותא תליא אלא במזל היינו כולם יחד אבל כל חד וחד להודיה תלוי בזכות דוגמא לדבר אמרינן לאו כל אדם זוכה לבתי שלחנות וכן משמע הראיה שהביא שם במו"ק דף כח ע"א מרבה ור"ח דקאי אכולם יחד : ראית מימיך חיה ועוף שיש להם אומנות ומתפרנסים שלא בצער. הא דהזכיר חיה

ענף יוסף

להם ולישראל . כאשר זן ופרנס להחיות עם רב מהם . וזהו שאמר יוסף ואתם חשבתם עלי רעה אלהים חשבה לטובה . ובלתי ספק שידעו הראשונים גדולי התנאים כל אחד שורש נשמתו . כאשר ידעו גדולי בעלי הסוד בימי האר"י הקדוש . ור"ע אף שידע שורש נשמתו שהיה מגילגול שמעון . היה מתייאש מן הפורענות כאשר אלהים חשבה לטובה . אמנם כאשר הגיע למקרא הזה אישה הפרה אף שלא נתקלקלה כי בעלה הפרה . ומחשבה רעה אין הקב"ה מצרף למעשה . מ"מ כיון דשתה יין הוי כמעשה . ולכן צריכה כפרה על מחשבה לא טובה . לכן היה בוכה שיפגיענו בשלום נשמתו משמעון על מחשבת שמעון אף שבהמעשה הצמיח טובה כנ"ל (נזה"ק) :

מי

יד יוסף

א נ"א חנין בר רבא:
ב לעיל מא ע"א :
ג לעיל ע ע"א :

אהבת איתן

ר"מ אומר לעולם ילמוד אדם את בנו אומנות נקיה וקלה ויתפלל למי שהעושר שלו שלא העניות ולא העשירות מן האומנות אלא הכל לפי זכותו . והקשה בתוי"ט דאם הכל לפי זכותו תפלה מאי אהניא ליה ותירץ ע"פ מ"ש התוס' בשלהי שבת ומו"ק להא דבני חיי ומזוני לאו בזכותא תליא אלא במזלא תליא דמ"מ לפעמים משתנה המזל ע"י זכות גדול ולפיכך יתפלל כדי שזכותו יגרום לשנות המזל עכ"ד . ואין תירוצו עולה לפמ"ש תוס' בס"פ הזהב דלא שכיח זה שנשתנה המזל ע"י זכות וא"כ לא א"ש הא דנקט הכל לפי זכותו . ונראה דהיינו שהזכירו התוס' כאן לפרש דזכות היינו מזלא ונסתלק מ"ש מהרש"א ע"ש . גם מ"ש בתוי"ט דה"א לפרש דזכות היינו מזל שהם ב' ענינים כמו שיורה לשון הגמ' דשבת אין דבריו מוכרחין דש"ס דמוכח דזכות הוא ממש והיכא דל"ק אלא זכות שפיר י"ל דהיינו מזל דכ"מ בעירובין (דף נד) ועי' בחידושי . ומ"ש עוד בתוי"ט ע"ד תוס' דאי זכות היינו מזל תפלה מאי מועלת. י"ל דמ"מ לפעמים מועלת כדר"פ א"מ ולקדל"פ הכא אליביה. וע"ק דלא משמע הכי בנדה (דף ע') בשאלות ששאלו אנשי אלכסנדריא את רבי יהושע מה יעשה אדם ויתעשר אמר להן ירבה בסחורה וישא ויתן באמונה א"ל הרבה עשו כן ולא הועילו אלא יבקש רחמים ממי שהעושר שלו שנאמר לי הכסף מאי קמ"ל דהא בלא הא לא סגי משמע דתפלה מהניא בלא זכות ג'ו'ל רק שישא ויתן באמונה . לכך נראה דהכל לפי זכותו דתנן הכא היינו זכות דתפלה דזכר בריש באומנות נקיה דהוי דומיא דמשא ומתן באמונה . וכן פרש"י

מעשי וקפחתי[א] את פרנסתי. אבא גוריין איש צדיין אומר משום אבא גוריא לא ילמד אדם את בנו חמר גמל קדר ספן (ספר) רועה וחנוני שאומנותן אומנות ליסטים ר' יהודה אומר משמו החמרים רובן רשעים. והגמלים רובן כשרים. הספנים רובן חסידים. טוב שברופאים לגיהנם. והכשר שבטבחים שותפו של עמלק. רבי נהוראי אומר מניח אני כל אומנות שבעולם ואיני מלמד את בני אלא תורה שאדם אוכל משכרה בעוה"ז והקרן קיימת לעוה"ב ושאר כל אומנות אינן כן כשאדם בא לידי חולה או לידי זקנה או לידי יסורין ואינו יכול לעסוק במלאכתו הרי הוא מת ברעב אבל התורה אינה כן אלא משמרתו מכל רע בנערותו ונותנת לו אחרית ותקוה בזקנותו בנערותו מהו אומר (ישעיה מ) וקוי ה' יחליפו כח בזקנותו מהו אומר (תהלים צב) עוד ינובון בשיבה וכן הוא אומר באברהם אבינו (בראשית כד) ואברהם זקן וגו' וה' ברך את אברהם בכל [א] מצינו שעשה אברהם אבינו את כל התורה כולה עד שלא ניתנה שנאמר (שם כו) עקב אשר שמע אברהם בקולי וישמור משמרתי מצותי חקותי ותורותי:

שם· גמ' ת"ר כל שעסקיו עם הנשים סורו רע כגון הצורפים והסריקין והנקורות והרוכלין והגרדיים והספרים והכובסים והגרע והבלן והבורסקי אין מעמידין מהם לא מלך ולא כה"ג מאי טעמא לאו משום דפסולי אלא משום דזיל אומנותייהו. ת"ר עשרה דברים נאמרו בגרע מהלך על צדו ורוחו גסה ונתלה יושב

רש"י

ממי שהעושר שלו: חמר גמל ספן קדר. (בעלי קדרות) [בעלי קרנות] כל אלו אומנותן לסטיות כשלנין בדרכים הם נכנסים ולוקטין ענבים מן הכרמים ופירות ועוד שנשכרים לאדם ומעבירין על תגאס: רועה. בהמות שלו שמעבירין לרעות בשדות אחרים: חנוני. מלומד באונאה להטיל מים ביין וצרורות בחטין: משמיה. של אבא גוריא: החמרים רובן רשעים. מפני לסטיות: הגמלים רובן כשרים. שפורשים למדבריות למקום גדודי חיות ולסטים ויראים לנפשם ומשברים לבן למקום: הספנים רובן חסידים. שפורשין למקום הסכנה ותמיד הם ברעדה יותר מן הגמלין: טוב שברופאים לגיהנם. אינו ירא מן החולי ומאכלו מאכל בריאים ואינו משבר לבו למקום ופעמים שהורג נפשות ויש בידו לרפאות העני ואינו מרפא: טוב שבטבחים. ספיקי טרפות באות לידו וחס על ממונו ומאכילן: אבל התורה אינה כן. שאף שבא לידי זקנה או יסורין ואינו יכול לעסוק בה הוא אוכל ממתן שכרה דכתיב עוד ינובון בשיבה: סורו רע. מנהגו רע קרבתו רעה להסתגל עמו שישא שר אליו ובא לביתו: הצורפים. צורפי זהב העושים לנשים שירים נזמים וטבעות: הסריקים. סורק בגדים לנשים פלוקיירד"א: הנקורות. מנקרי ריחים של יד שנשים טוחנות בהם כדתנן בכתובות אלו מלאכות שהאשה עושה לבעלה טוחנת ואופה ואמרינן בריחייא דידה: והרוכלין. מוכרים קישוטי בשמים לנשים: והספרין. הנשים צריכות להם בשביל בניהם: והגרע. אומן המקיז דם ע"ש שמגרע את הדם: הבורסקי. מעבד להם עורות ללבוש ולנעול: והבלן. מחמם מרחצאות: מהלך על צדו ורוחו גסה ונתלה יושב (ואינו יושב). שלשתן סימני גאוה אבל אין זו דומה לזו ובכולן הוא חלוק ממדת הכשרים נתלה יושב ואינו יושב אא"כ נסמך או לאחוריו או על צדו דרך גאוה ובשביל שהבריות מוסרין נפשם

מהרש"א

מעשי לעשות התורה עראי והמלאכה קבע כדלעיל ודו"ק: חמר גמל ספן כו'. פרש"י דכולהו משום גזילה שאומנתן אומנות ליסטים קאי אכולהו ולפ"ז ר"י דאומר משמו פליג דהגמלין רובם כשרים והספנין רובם חסידים ואולי פירושו נראה דחמר גמל ספן לאו משום גזילה הוא אלא משום שמלאכתן בדרכים רחוקים חוץ מביתם והאי שאומנתן אומנות לסטים לא קאי אלא ארועה וחנוני והשתא ר"י משמו לא פליג ומלתא באנפיה נפשיה הוא וק"ל: טוב שברופאים לגיהנם והכשר כו'. יש לפרש טוב שברופאים דהיינו שמחזיק עצמו לטוב ולמומחה שברופאים שאין כמוהו וסומך ביותר על המחאתו מתוך גאותו ולפעמים הוא טועה בטבע זה החולה וממית את החולה ברפואותיו בדבר שמזיק לחולה זה אבל יש לו לישא וליתן עם שאר רופאים כיון שהוא סכנת נפשות: והכשר שבטבחים שותפו וכו'. לפי שלעולם הטבחים מסוים בבגדיהם מזוהמים גם שהם אנשי שחן ליתן דופי בשאר בני אדם וע"כ אמר גם הכשר שבהם לשות לשונו לדבר בנחת עם הבריות אל תאמין בו כל זמן שבגדיו המזוהמים של הטבחים עליו והרי הוא ממש שותפו של עמלק שנאמר בו וישמע הכנעני וגו' יושב הנגב דעמלק היה בבגדיו ושינה לשונו לדבר בלשון כנען כפי' רש"י

[א] גמ' מצינו שעשה אברהם אבינו את כל התורה עד שלא נתנה (יומא כח ע"ב שהוא ממרא ולע"ג ובמיני תרגימא כתבתי ישוב נכון בס"ד):

יד יוסף

א יומא כח ע"ב מימרא דרב וז"ע לייסב [ועי' מ"ש מהר"ן חיות בסוף מס' סופרים]: ב ז"ל והכרסי: ג פי' הולך קומה זקופה:

אהבת איתן

בשבת דתפלה מהני לשנות מזל דודאי מצינו דבזכות התפלה עצמה מהני לחיים כדאמר בר"פ הרואה (דף נד ע"ב) דתפלה מארכת ימיו ושנותיו של אדם וכן מהניא למזוני כדאמר בפ"ב דברכות (דף יד) המתפלל ואח"כ יוצא לדרך הקב"ה עושה לו חפציו. וה"נ מהניא לבני כדאיתא בנדה שם מה יעשה אדם ויהיו לו בנים זכרים ישא אשה המהוגנת לו ויקדש עצמו בשעת תשמיש ויבקש רחמים ממי שהבנים שלו. ומה שהקשו התוס' מהא דאמרינן דלאו בזכותא תליא אלא במזלא י"ל דלאו במזלא בלחוד קאמר דא"כ הל"ל אלא במזל בלבד ומדלא קאמר בלבד י"ל דאף במזל קאמר אבל זכות ודאי דמהני ג"כ אף בלא מזל. וכה"ג פי' בס' לדה לדרך פרשה ואתחנן למ"ד יש מזל לישראל דגם מפאת המזל ימלא טוב לישראל מלבד ההשגחה וזכות אבל תפלה וזכות לכ"ע מהני לבטל רעת המזל. וכה"ג פי' תוס' בנדה גבי אין בין נערות לבגרות אלא ששה חדשים דאי לאו בלבד מנ"ל הכי אין שיעור הקטן שבין נערות לבגרות אלא ששה חדשים ומשמע דעפי איכא ע"כ. הכי דבלא בלבד מנ"ל ואלא לא הוי דוקא כדקתני ולפ"ז הוי זכות עיקר ושפיר קאמר הכא הכל לפי זכותו דקרי לרוב כל כדאי' בכמה דוכתי. ועוד מצינו דמהני

עיון יעקב

ועוף ולא בהמות י"ל לפי שחיה ועוף על הרוב הם אינן בני תרבות להתגדל בבית של אדם אלא הם שטין ואוכלים בשדות ויערים כל אשר תמצא להם והם מתפרנסין שלא בצער משא"כ הבהמות הם על הרוב בני תרבות שמגדלין אותם בבית נמלאכתם ומתפרנסין ע"י אדם וכדאיתא בברכות דף מ"א אסור לאדם שיאכל קודם שיתן מאכל לבהמתו וכבר מצינו בחלק שהתפללה היונה כדכתיב והנה עלה זית טרף בפיה יהיו מזונותי מרורין כזית ויהיו מסורים בידך ולא ביד בשר ודם: ר' יהודה אומר. מלשון אומר משמע דפליג ועי' במהרש"א: והבשר שבטבחים שותפו של עמלק. פרש"י ספיקות טריפות באות לידו וחס על ממונו ומאכילן עכ"ל וצ"ע אם הטוב שבהם עושה כן מה יעשו הרעים וכבר אמרו חז"ל רוב ישראל בחזקת כשרות הם וגם איך ענין לזה שותפו של עמלק ואפשר לפי פשוטו דטבח הוא אומנות פחותה מכל אומנות שבעולם וכן עמלק הוא אומה פחותה מכל האומות כדאיתא במדרש ילקוט סוף בשלח להק"ק שהוא שותפו. ועי"ל לפי שעיקר חטא של עמלק שהחמיר הקב"ה עליו על כך כדאיתא במדרש סוף פ' כי תצא וכן כתבו המפרשים שבשעה שיצאו ישראל ממצרים נפל אימתן על כל האומות עד שאפילו הכלבים דכתיב בהם כי עזי נפש המה מ"מ ולכל בני ישראל לא יחרץ כלב לשונו ועמלק העיז פניו ואחז מדת הכלב כדאי' במדרש עמלק עם לק שהיה רוצה ללקוק דמם ככלב על כן נענש כל כך א"כ גם טבח שמאכיל טריפות שראוי להשליכו לכלב לכן הוא שותפו של עמלק אפי' טוב שבטבחים שאינו מאכיל טריפות מ"מ הוא שותף והבר לטבח שמאכילים טריפות שהיא מדת עמלק ממש נמצא שהוא שותפו ועי' בבאר אברהם שכתב וז"ל כתבו המפרשים ע"פ מה דאמרינן בפ"ב דשבת מאן דבמאדים יהיה טבח או אומן פי' מוהל והטבח בחר במזלו להיות טבח ומאן בברית להיות מוהל וזה היה מעשה עמלק שמאס בברית כמו שאז"ל ויזנב כל הנחשלים שזרק מילה כלפי מעלה עכ"ל: ר' נהוראי אומר מניח אני כל האומנות שבעולם ואיני מלמד את בני אלא תורה. לכאורה זה סותר מה דאמרינן בפ"ק כל שאין מלמד את בנו אומנות כאילו מלמדו ליסטות וכן כל תורה שאין עמה מלאכה ועי' במהרש"א ול"נ דמש"ה אמר ר' נהוראי להאי מילתא דהא מש"ה נקרא ר' נהוראי שהיה מנהיר עיני חכמים בהלכה וזה שזוכה ללמוד שיוכל ללמוד עם אחרים אין לך אומנות גדולה מזו דהרי כמה גווני מצינו שמותר לקבל שכר לימוד כמבואר בי"ד סי' רמ"ו ע"ש. ונכדי הגאון האלוף מהו' נחמיה שי' פי' כוונתו ע"ד דאמרינן לעיל דף ל' כל מי שאין מלמד בנו אומנות כאילו מלמדו ליסטות ואיתא בתוספות בבכורות דף כ"ט דמותר לקבל שכר לימוד תורה אם אין לו עסק ואומנות אחרת וא"כ ש"ק

עץ יוסף

ם טוב שברופאים לגיהנם. נ"ל שאין מאמר זה גנאי לרופא. רק שבח הרופא המומחה. מדלא אמר כשר שברופאים כבשיפא בטבחים. ש"מ שהטוב הזה אין כוונתו כשר. רק מי שחושב את עצמו שהוא המומחה היותר טוב שברופאים הוא מעותד לגיהנם· דבגאותו זאת סומך על ידיעתו בספק. ואינו מתיעץ עם חביריו. כראוי למי אשר בפיו ובקולמסו מונח חיים או מות. וגם ברוב גאונו אינו מסתפק שמא יטעהו דמיונו. ואינו חושש לעיין היטב בספרי הרפואות קודם שיתן לחולה סמי רפואה קודם שידע מהן שלא יוכלו להזיקו כראוי לילך לאט לאט בענייני סכנת נפשות. וראה שלא אמר התנא. שהוא רשע או יבא לגיהנם רק אמר לגיהנם ר"ל יש לו הכנה שיוכל לבא על ידה לגיהנם. אבל כל עוד יותר שיהי' לו הכנות לגיהנם כל עוד יגדל שכרו ושבחו כשיכבש הכנותיו: והבשר שבטבחים שותפו של עמלק. דמדעוסק כל היום בשפיכות דמים מתאכזר בטבעו כעמלק שלחם בישראל. לא לנחל ארצם גם לא לקחת ממונם. כי מבית הכלא יצאו עם עני ודל· וכי ידע אכזר זה מביזת מצרים ומשלל הים רק בגאותו התפקר באכזריות חמה להשחית עם עני ודל· אמנם לא נקט תנא לגיהנם כדנקט ברופא לעיל. דהכא כיון דבטבעו מוכרח לכך מה אית לי' למעבד וגם האכזריות שבטבעו אינו דבר שיכריחו כל כך שיבא לגיהנם ע"י זה כהגאוה של הרופא. אמנם רק שותפו של עמלק הוא. וכ"מ להתרחק ולגנוזי מני'. (תפארת ישראל על משניות): מניח אני כל אומנות שבעולם כו'. ודאי דלא פליג שצריך כל אדם ללמוד

(ואינו יושב) ועינו צרה ועינו רעה אוכל הרבה ומוציא קמעא וחשוד על העריות ועל הגזל ועל שפיכות דמים:

סא דף פב ע"ב תניא [א]רבי אומר אין לך אומנות שעוברת מן העולם אשרי מי שרואה את הוריו באומנות מעולה אוי לו למי שרואה את (חבירו) [הוריו] באומנות פגומה. אי אפשר לעולם בלא בושם ובלא בורסקי אשרי מי שאומנתו בושם ואוי לו מי שאומנתו בורסקי ואי אפשר [ב]לעולם בלא זכרים ובלא נקבות אשרי מי שבניו זכרים ואוי לו למי שבניו נקבות. [ג]ר"מ אומר לעולם ילמד אדם את בנו אומנות נקיה וקלה ויבקש רחמים למי שהעושר והנכסים שלו שאין עניות מן האומנות ואין עשירות מן האומנות אלא למי שהעושר שלו שנא' (חגי ב) לי הכסף ולי הזהב אמר ה' צבאות:

סב שם [פיסקא] ר"ש בן אלעזר אומר ראית מימיך וכו'. תניא רשב"א אומר מימי לא ראיתי צבי קייץ וארי סבל ושועל חנוני והם מתפרנסים שלא בצער והם לא נבראו אלא לשמשני ואני נבראתי לשמש את קוני מה אלו שלא נבראו אלא לשמשני מתפרנסים שלא בצער ואני שנבראתי לשמש את קוני אינו דין שאתפרנס שלא בצער אלא שהרעותי את מעשי וקיפחתי את פרנסתי שנאמר (ירמיה ה) עונותיכם הטו אלה וגו':

סג שם [פיסקא] ר' נהוראי אומר מניח אני כל אומנות וכו'. [ד]תניא ר' נהוראי אומר מניח אני כל אומנות שבעולם ואיני מלמד את בני אלא תורה שכל אומנות שבעולם אין עומדות לו אלא בימי ילדותו אבל בימי זקנותו הרי הוא מוטל ברעב אבל תורה אינה כן עומדת לו לאדם בעת ילדותו ונותנת לו אחרית ותקוה בעת זקנותו בעת ילדותו מהו אומר (ישעיה מ) וקוי ה' יחליפו כח יעלו אבר כנשרים. בזקנותו מהו אומר (תהלים צב) עוד ינובון בשיבה דשנים ורעננים יהיו:

סליקא לה מסכת קדושין

רש"י

לידו הוא מתגאה: ועינו צרה. בממונו להוציא כלום מפני שהוא מלומד לאכול אלא המקיזין ואינו מלומד להוציא: ועינו רעה. נותן עיניו על הבריאים שיחלו ויהיו צריכים לו: אוכל הרבה. שמלומד לאכול עם כמה אנשים בכל יום: ומוציא קימעא. מתוך שמאכלו יפה בלחם נקי ובשר שמן שממעטין את הזבל שאדם מכין לסעודת הקזה מאכל בריאה: וחשוד על העריות. מתוך שהנשים צריכות לו ועסקו עמהן: ועל הגזל. שהנשים גוזלות מבעליהן ונותנות לו: ועל שפיכות דמים. זימנין דספיק ליה לדמא לפחות מרביעית: שעוברת מן העולם. שבטילה מן העולם בין שהיא נקיה בין שהיא מאוסה יש בה צורך ואם לא ילמדנה זה ילמדנה אחר (ומ"מ): אשרי מי שרואה את הוריו. יולדיו ואת ילדיו באומנות נקיה: בושם. מוכר בשמים: צבי קיץ. מייבש קליעות בשדה: סבל. נושא משאות: כל אומניות. אין להם מתן שכרן לאחר זמן אלא שכר המגוי להם בשעתן אבל תורה מתן שכרה בא מאליו לאורך ימים ואף לחולה ולזקן שאינו יכול לעסוק בה עכשיו אוכל מן הקודמות: שנאמר עוד ינובון בשיבה. ילמחו למח ויתייחד שכרן לעת שיבתן דשנים ורעננים יהיו:

סליקא לה מסכת קדושין

מהרש"א

רש"י בחומש ודו"ק: בזקנותו מהו אומר עוד ינובון בשיבה וגו'. שאמר איש בער וגו' דהיינו שעושים מלאכתן קבע ותורתן עראי לא ידע דאין זה קיום לו לזקנותו וז"ש בפרוח רשעים כמו עשב שמצליחין במזלן כמ"ש אין לך עשב מלמטה שאין לו מזל מלמעלה ויליו כל פועלי און מצד השתדלות פעולתן ומלאכתן להשמדם עדי עד שאין זה מתקיים [ו] בזקנה אבל במדת לדיקים אמר כתמר יפרח במיעוט מלאכה שמתברכת בו וכארז בלבנון ישגה מצד מזלו ואמר שזה נעשה להן ע"י שעשו תורתן קבע דהיינו שתולים בבית ה' שהוא בהמ"ק בחצרות אלהינו יפריחו היינו בבתי מדרשות וזה נותן להם אחרית ותקוה בזקנותם ושיבותן שהוא ע' שנה ואמר עוד שיתר על שנותיו ניתן לו שינובון בשיבה עד שיבואו לגבורות דהיינו פ' שנה שהוא ג"' עוד וע"ז מייתי מאברהם שהיה למד כל התורה כולה ומלאכתו מתברכת גם בזקנותו כמ"ש ואברהם זקן וה' ברך וגו' ובפ"ק דיומא האי ליסגא דמתני' דהכא מימרא דרב היא בפ"ג דיומא ושם מבואר ע"ש: אשרי מי שרואה הוריו כו' אשרי מי שאומנתו בשם כו'. לכאורה לא הו"ל אלא הך בתרייתא ומה איכפת ליה באומנות [ז]אבותיו וי"ל דבקמייתא אשמעינן גם אם הוא שינה מלאכתו לנקיה מ"מ אוי לו למי שרואה [ח]אבותיו במלאכה שאינה נקיה דקשה לו ללמוד מלאכה אחרת גם אם היא קלה כיון שלא הורגל בה שלא ראה אותה מאבותיו וק"ל:

סליקא לה מסכת קדושין

יד יוסף

א תוספתא קדושין פ"ה ושם איתא ר"מ: ב פסחים סה ע"א ב"ב טז ע"ב סנהדרין ק ע"ב: ג [שם הג"' רבי: ד מסכת סופרים פ' ע[ו]:

אהבת איתן

זכות לעושר כדאיתא בשבת (דף קי"ט) דהיינו זכות דמעשר וכבוד תורה ושבת: אשרי מי שרואה את הוריו באומנת מעולה כו' אשרי מי שאומנתו בושם. ועי' במהרש"א שהוקשה לו דלא הל"ל אלא הך דאשרי מי שאומנתו בושם דמה איכפת ליה באומנת אבותיו ותי' דחוק ע"ש. אך א"ש ע"פ הגמ' דערכין (דף טז) שלא לשנות מאומנת אבותיו והשתא שפיר איכפת ליה באומנת אבותיו אי היא מעולה או לא כיון דאין לו לשנות ממנה ועוד דכל עיקר האשרי והאוי לא שייך רק על מי שרואה את הוריו באומנת כו' דאילו על אותו אדם בעל האומנות גופיה לא שייך כל כך לומר אוי לו כשעוסק באומנות פגומה דהא אי' בברכות (דף מג) דכל אחד ואחד יפה לו הקב"ה אומנתו בפניו:

עיון יעקב

ר' נהוראי מניח אני כל אומנות שבעולם ואיני מלמדו אלא תורה וכיון שאין לו שום אומנות מותר לקבל שכר לימוד ולא הוי כאילו למדו לשטות ודו"ק ועי' בספר יוחסין שמביא ראיה מהאי מתניתין דר' מאיר אין זה ר' נהוראי ע"ש: אשרי מי שרואה הוריו באומנות מעולה וכו'. הא דקאמר כן על הוריו ולא קאמר כן על עצמו משום דעל עצמו לא שייך כן לומר כיון דכל אחד יפה לו הקב"ה אומנתו בפניו כמ"ש לעיל ועיין בערכין דף טז. ע"ב ובחדושינו ע"ש: צבי קייץ. משום דלבי אינו ישן בשתי עיניו רק עינו אחת פתוחה ויכול לשמור תאנים יבשים בטוב יום ולילה וכן הארי גבור שבחיות אפ"ה אינו סבל ושועל פקח שבחיות כמו החנוני שהוא חכם ליקח בזול ולמכור ביוקר אפ"ה אינו חנוני ומ"מ מתפרנסין שלא בצער אנו על אחת כמה וכמה:

סליקא לה מסכת קדושין

עץ יוסף

ללמוד אומנות אלא דה"ק מניח אני הקביעות של כל האומנות ואני מלמדו תורה בקבע ואומנות עראי וזהו שאמר דהאומנות אינו עומדת לאדם אלא בילדותו שאז הוא בכחו לקבוע לו אומנות כבדה. אבל כשבא לידי זקנה או חולי אינו יכול לעשות מלאכה כ"כ כדי פרנסתו אבל התורה אינה כן דע"י התורה המלאכה נקיה וקלה שיכול לעשות גם בימי הזקנה מתברכת לו וזה וזה נתקיים בידו כהך דחסידים הראשונים בברכות: סליקא לה מסכת קדושין

ענף יוסף

סא מי שרואה את הוריו. פרש"י יולדיו ואת ילדיו. הכוונה לזה דאיתא במס' ערכין דף טז ע"ב א"ר יוחנן מנין שלא ישנה אדם מאומנת אביו ומאומנת אבותיו (כן הוא גירסת התוס') שנאמר וישלח המלך שלמה ויקח את חירם מצור בן אשה אלמנה הוא ממטה נפתלי ואביו איש צורי חרש נחושת. ואמר מר אמו מבית דן וכתיב ואתו אהליאב בן אחיסמך למטה דן חרש ע"כ וע"ש בפרש"י. וא"כ כיון שאביו הוא אומן מלאכה הגרוע והנמבזה כמו מלאכת בורסקי. אסור לו לשנותה. וממילא גם ילדיו יהיו מוכרחים לעסוק במלאכה זו הגרוע: סליקא לה מסכת קדושין

אלה דברי המחבר כמתנצל על הפרדת החבור לשנים חלקים כפי אשר מצאנו בהדפסה ראשונה הנדפסת בסלוניק ·

אקוד ואשתחוה לה' לרגל המלאכה אשר לפני על העבר להודות ולהלל ועל העתיד אתחנן ואתפלל · על כן יהיו דברי מעטים לפני אל אלהי ישראל ובלשון ארמי כדברי דניאל ריש מלין אומר לך אלה אהבתי מהודא ומשבח אנא כי היית עזרת לי ובצל כנפיך חסיתי וזכיתי לרעות בגנים וללקוט שושנים טמונים צפונים בסדר זרעים ובסדר מועד מחבור שומר אמונים השר וגדול רבינו הקדוש ע"ה ומשיתא סדרי בבלי וגם מן הירושלמי לקטתי נטעי נעמנים כפי מיעוט הספרים הנמצאים אצלנו ואחרי שנכתבו בקסת הסופר אשר במתני בכל עיון אפשרי כפי קוצר השגתי נתתים ביד האומנים העושים את כל מלאכת הקדש מלאכת הדפוס ויעשו גם המה בערמה ובחכמה להדפיס בכל מה שהיה אפשר אצלם לעשות כפי טבע המלאכה · והנני מודיע לכל קורא בספר זה כי עשיתי כל מה שעלי לעשות בהגהת הכתב אשר הייתי נותן לפני האומנים · ועוד הוספתי להטריח את עצמי ולעשות דברים אשר לא נסיתי ללכת בהם להיותם מענין הדפוס והיו עיני ולבי שם כל הימים להגיהו פעמים שלש עד היותו מוגה כראוי בלי שום טעות וגם בכל זה אפשר שימצא טעות מה המתחדש אחר כן בענין ההדפסה · ואין עלי אשם להיות גלוי וידוע לעיני כל יושבי שער עירי כי למן היום אשר התחלתי זאת המלאכה קדושה כל היום וכל הלילה תמיד לא אחשה מלהתיצב עליה זולתי בעתות ההכרח להעמדת הנפש והגוף · וכבר סלקתי את עצמי סלוק גמור מכל צרכי צבור · ותהי זאת נחמתי שהתיבות או אותיות הנמצאות בספר זה מוטעות הן הנה גלויות לעיני כל מעיין והרשות בידו לתקן והמתחיל לא יושג · כתבתי זה לחלוק כבוד לאמת ולקיים מאי דמתלין מתלייא מוס שבך קדים אמריה הלא ראינו ספרים רבים מהדפסות משונות ויראה מתוכם שכן מחייב טבע הנושא כשגגה שיוצא מלפני השליט :

ואחרי רואי השלמת מלאכתי בב' סדרים הראשונים נתחדש אצלי דבר עצמי מחייב שנוי ותוספת מה על הסדר הקודם והוא זה · ראשית מחשבתי היתה לכתוב בספר כל מדרשי שיתא סדרי משנה ותלמוד בבלי עם כל פירושי המפרשים אשר היה מציאותם אפשרי אצלי ועל זה הוצאתי הוצאה רבה כפי כחי לפרוע לסופרים אשר כתבום לי פעמים שלש להיותם כתובים על השלמות · וכאשר שערתי כתב הסופרים עם כתב הדפוס מצאתי אחר המנין היותר מדוקדק שהכל יהיה נדפס בק"נ ניירים בקירוב אחר כן נתחדשו אצלי שתי תוספות כמו שכבר כתבתי בסוף סדר זרעים והגבוהה עולה באחרונה הלא היא כתיבת מאמרי תלמוד ירושלמי עם פירושיהם אשר לא דמיתי ולא עלתה על לבי בראשית המלאכה · זאת היתה לי תשוקה נכבדת וכוסף אמתי ואף שבקשתי ולא מצאתי שום פירוש על הירושלמי נשענתי בעזרת העוזר אמתי ועוז התאזרתי ואני נערתי לכתוב על כל מאמר ומאמר דבר קטן או גדול כפי קוצר השגתי והנני רואה שמאמרי מדרשי הירושלמי בכל שיתא סדרי הם רבי האיכות והכמות ואלמלא לא אתינא אלא למשמע ולמכתב מילתא דין די כי עתה ראיתי בעיני שכתבתי בסדר זרעים ה' ניירים בקירוב ובסדר מועד היא טובה כפולה שעלו המאמרים עם הפירושים י"ב ניירים ועדיין לא ידעתי מה יוסיפו בד' סדרים הבאים כי שלוח שלחתי לבקש מלפני השרים והסגנים החכמים היושבים ראשונה במלכות כל מה שאפשר שימצא מתלמוד ירושלמי והיום הזה ראיתי שכבר נכתבו במלאכת הדפוס בב' סדרים ראשונים קרוב לק"י ניירים ודי בהם להיות בקובץ אחד בעבור זה הוצרכתי לשוב ממחשבתי הראשונה וראיתי כי טוב שכל הד' סדרים אחרונים יהיו בקובץ אחד פי' ראיתי כמות מדרשי ארבעתם וכפי השערתי יהיה כמות שוה אל כמות מדרשי שני סדרים הראשונים בקירוב ולא יותר לפי שאין תלמוד בבלי בכלם :

הנה כתובה לפני מחשבתי הראשונה אשר קראתי שם ספר זה **עין יעקב** ולא היתה כוונתי בעלם בראשונה לבעבור הזכיר שמי רק להשגת תכלית משובח שהשתדלתי לתת סדר כולל מקשר כל המדרשין בהודעת הדרושין בעבור זה הצבתי והעמדתי י"ב עמודים למספר בני יעקב הלא המה יסודות כל הספר הזה וראוי ומחויב אצלי כי לא תשכח מפי ומתורשי לבבי זאת הכוונה ולהסכים קריאת השם עם מה שהסכמתי עתה לחלקו לב' · ויש מקום לפקפק כנגד זה ולומר כי שלמות העין הוא בהיותו אחד בלתי מתחלק ואם יחלקוהו לב' והיה כלא היה · וכאשר יעויין ספק זה כראוי יתברר שאין נ"ל שאין ממנו שום קושיא אלא שהוא עצמו מחייב חיוב גמור לעשות ב' ספרים ויהיו דמות ב' עינים כי להשלמת חוש הראות וחוש השמע רצה הש"י שיהיו כפולים לשנים וכן כתבו הפשטנים בדרך הלצה בפירוש פסוק עין רואה ואוזן שומעת ה' עשה גם שניהם ואם כן הדרך ישכון אור שהספר הראשון יקרא שמו עין יעקב ראשון והספר הב' עין יעקב שני · וכיון שאני מסכים לעשות ב' קובצים מן ההכרח אלי שאסדר מפתח מיוחד בסוף כל אחד מהם למנות ולרמוז פרטי כל חלקי העמודים באיזה מקום ימצא המבקש כל פרט ופרט מהם · ואף על פי שבזה הוספתי עלי מעמס וטורח להיות כל מעייני להשלמת כוונת הספר הזה תתענג בדשן נפשי ולהשיג תכליתי זה כל הטורח הוא לנגדי כאין · ואחרי אשר הודעתי תשוקתי בתום לבבי אשר נדרתי אשלמה ואשפוך את נפשי לפני ה' בלב נשבר ונפש נענה בתפלה ותחנה :

ה' למדתני מנעורי ועד הנה אגיד נפלאותיך · וגם עד זקנה ושיבה ה' אל תעזבני עד אגיד זרועך לדור לכל יבא גבורתך . פתח לבי בתורתך ובמצותיך תרדוף נפשי :

J. L. K

זה הספר שייך [illegible] להרבני המופלג
המו"ר [illegible] [illegible] כוהן,
ויושב [illegible] [illegible] [illegible].
ר"ח מרחשון [illegible] [illegible] [illegible],

[illegible]